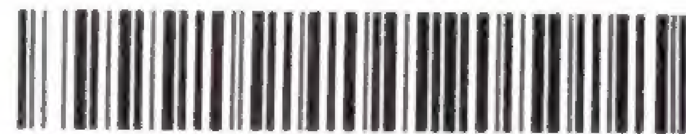

. EX LIBRIS : M : GOLWIZER .

ספר

שמות

עם

שלשה תרגומים ופירוש רש"י

תולדות אהרן ובעל הטורים

מסורה קטנה ומנחת שי

אבן עזרא	רמבן
פירוש על אבן עזרא	פירוש על תרגום יונתן וירושלמי
רשב"ם	ספורנו

נדפס בהוצאות הרב

מוהר"ר שלמה נעטטער מירושלים

ויעקד את יצחק בנו (בראשית כב ט)

ויקרא ה' למשה אל ראש ההר (שמות יט כ)

ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם (ויקרא י ב)

וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו (במדבר כ יא)

ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו (דברים לד ט)

וויין בשנת תרי"ט לפ"ק.

Tom. II.

Wien, 1859.
Druck der typogr.-literar.-artist. Anstalt
(von L. C. Zamarski & C. Dittmarsch).

S 2° 22.V 4027

2 ō)k V2

הסכמת

הרב הגאון המפורסם שמו לשם ולתהלה, שלשלת היוחסין, פאר הרבנים ומבחר החכמים מוכתר בתורה וביראה, ומעוטר במדע ובינה כבוד שמו מפארים, מו"ה **אלעזר הורוויץ** הלוי נ"י אב"ד פה עיר ווייען קרית מלך רב.

ב"ה

רבים מישני אדמת עפר רבותינו נוחי נפש ז"ל אשר בעים רוחם הגו וינעו וגם מצאו חזון, על כל נעלם בדברי תורת אלהינו, יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה לקראת פועל איש מהיר במלאכתו מלאכת שמים, ה"ה כבוד י"נ הרב החריף ובקי המופלג בתורה ובשלימות מוהר"ר **שלמה זלמן נעטטער** נ"י, יען היה עם לבבו לקבץ פזוריהם, ולחדש הדר זיו מעשי ידיהם, וגם בניהם אחריהם יראו וישמחו, יגל לבם בה' ורנה יפצחו, מה נכבד היום הזה, בהגלות נגלות מחזה מול מחזה, כי זה החילו לעשות עמל ויגע לסול המסילה ולהסר חרולי הטעיות אשר באו בהדפסת ספרי קדש ה"ה תרגום יונתן ואונקלוס, מסורה, פירש"י, הראב"ע, פירשב"ם, הרמב"ן, ספורנו, בעה"ט ותולדות אהרן, ואחרי טהרו אלה אבני חפץ וסגולה מכל סיגי השגיאות, קבצן כעמיר גורנה וכתבן בספר חקה בעט ברזל ועופרת, ובאותיות מזהירות. וגליונות מאירות. הוציא כלי קדש זה למעשהו למען יעמוד ימים רבים למשמרת, לבני ישראל עד דור אחרון לעטרת תפארת כגולת הכותרת. והן עתה אחרי כי הרב מוהר"ש הנ"ל זה כמה הקדיש עתותיו לעבודת הקדש הלזו וגם פזר נתן לבלכל מסת הוצאות הדפוס אשר רבו כמו רבו, על כן נוצר תאינה יאכל פריה ולבו יהיה נכון ובטוח כי בל יהרסו וכל יעפילו בני ישראל לעשות כמתכונתו למלאכת שמים כונים, ולהשחית את נחלתו במשך זמן עשר שנים, ולהשומעים יונעם וברכת טוב ינהילו לבני בנים, ובשובע שמחות יראו כהן המשרת פנים בפנים.

הלא כה דברי המדבר לכבוד התורה ולומדיה הבעה"ח פה **ווייען** הבירה יום ב' ט' כסליו **עדה לישראל** לפ"ק.

הק' אלעזר הלוי איש הורוויץ.

הקדמת הרמב"ן על ספר שמות

השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר ובמקרי האבות שהם כענין יצירה לזרעם מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא להם ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמוזים ההם ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפי' ובגאולה ממנו ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל. והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלות אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד:

הקדמת הרב עובדיה ספורנו על ספר שמות

וספר בספרו השני כי מאז החל זרע ישראל לחלל ברית אבותם במצרים כאשר העיד יחזקאל באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אל איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. היו לעבדים בפרך עד אשר שבו קצתם והתפללו ומלאך פניו הושיעם: **וספר** לאשובה כי כאשר חפץ ביקרם דבר אליהם פנים בפנים ובזה זכו אל עדי רוחני וזולתו בהר חורב. והמה מרו והתנצלו את עדים וסלקו שכינה מאתם. **וספר** שבית כי בכל זאת לא חדל האל יתברך לתקן ענינם באופן מה לשכנו בתוכם ולוה על מלאכת המשכן וכלים ותקון כהנים לעבודתם ובזה השיב שכינתו לתוכם אחר תכלית הקלקול והילום ובכן סיים ספרו השני:

וספר בספרו השלישי איך לקיום שכינתו בתוכם סדר מיני קרבנות מהם חטאת ואשם ונסכי לבור להעביר את רעת חטאת הלבור והיחיד והזהיר על מיני טומאה בזרע ובדעות ובמאכלות ובמגע ובמשא ובאהל. וסדר המועדים למקרא קדש למען יכונו יחדיו ביומים מיוחדים לעבודת האל ית'. וסדר שמטה ויובל אשר בם יזכו לירש את ארץ ה' המוכנת לעבודתו ובם יעד יעודים גשמיים הכרחיים לחיי שעה למען יתפרנסו שלא בצער ויהיה לבבם פנוי לעבודתו כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו. ועל כל אלה השביעם בשבועת האלה אחר שהפרו בריתו הראשון בחטאם. ובסוף האלות הגיד תשועת ישראל אחרי הילום ובזה סיים ספרו השלישי:

א ואלה שמות בני ישראל הבאים
מצרימה את יעקב איש וביתו
באו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה:
ג יששכר זבולן ובנימן: ד דן ונפתלי
גד ואשר: ה ויהי כל־נפש יצאי ירך־
יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים:
ו וימת יוסף וכל־אחיו וכל הדור ההוא:
ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו
במאד מאד ותמלא הארץ אתם: פ
ח ויקם מלך־חדש על־מצרים אשר לא־
ידע את־יוסף: ט ויאמר אל־עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו:
הבה

אונקלוס

א ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים עם יעקב גבר
ואנש ביתה עלו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה:
ג יששכר זבולן ובנימן: ד דן ונפתלי גד ואשר: ה והוה
כל נפשתא נפקי ירכא דיעקב שבעין נפשן ויוסף דהוה
במצרים: ו ומית יוסף וכל אחוהי וכל דרא ההוא: ז ובני
ישראל נפישו ואתילדו וסגיאו ותקיפו לחדא לחדא
ואתמליאת ארעא מנהון: ח וקם מלכא חדתא על מצרים
דלא מקיים גזרת יוסף: ט ואמר לעמיה הא עמא בני ישראל
סגן

מסרה א א ואלה, יהיה ד' שעין פניום ויתחיל מתחילת שיטה ממשים. ואלה שמות, י' [מלא] באוריתא. מצרימה, כ"ח. את יעקב, ל'. איש וביתו, ג' דסמכי. וביתו, ו'. ב ראובן שמעון, לי'. ג יששכר זבולן, לי' וחד ויששכר חבולן. ובנימן, ע' יתידלאין [כ"ל חי"ת]. ה ירכי, [כ"ל ס"ו וכתיב יו"ד בסוף]. ויוסף, יו"ד. ו הדור, ה' בחו' ומלא. ז וישרצו, לי'. במאד מאד, ו' דסמיך. ותמלא, ב'. אתם, [מ"ו]. ח חדש, ל'. ט אל עמו, ל'.

ת"א ובני ישראל פרו וישרצו ברכות ז חולין לב. ויקם מלך ערובין נג סוטה יא. אשר לא ידע ערובין שם. ויאמר אל עמו סוטה שם:

רש"י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר (ישעיה מ') המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (שמ"ר): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים. אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו יולדות ששה בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר
שנתחדשו

רמב"ן

(א) טעם ואלה שמות. כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים כי אז גלו בראש גולים כאשר פירשתי ולפיכך יחזור אל תחלת הענין שהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה ושם כתוב אחריו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן כי אף על פי שהם שני ספרים הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה וכאשר הזכיר בני יעקב קצר בבני בניו וכל זרעו והחזיר הכלל כאשר אמר שם כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים. וכענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא שהשלים דברי הימים ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש וגו' כה אמר כורש מלך פרס וגו' ואותם שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא לחבר הספור. אלא שהיו שני ספרים השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין. וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות. ור' אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבנו בני שלשים הזכיר כי גם אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו. ואיננו נכון ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאן במספר ומכניסן במספר שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא. ואלו דברי אגדה והם דברים של אמת בענין המבוא שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר אבל קשור הפסוקים ומבורר בוא"ו הוא כמו
שפרשתי

אבן עזרא

ואלה. טעם הו"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בשקרון הה"א שוה לזכרים ולנקבות וכתיב כי את כל התועבות [א]האל. ואחריו מכל התועבות [ב]האלה. לאנשים [ג]האל. אלה יולדו [ד]להרפה. מה אעשה [ה]לאלה. וככה מלת לז. השונמית [ו]הלז. הנער [ז]הלז. ובעבור היות מלת אלה מלעיל [ח]היה הה"א נוסף כה"א [ט]לילה. נחלה [י]מצרים. ושם לשון זכר. ורבים שמות כי התי"ו כולל סימן רבים ורבות. כמו מקומות ואבות. גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות. כמו נשים ופילגשים. ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו. כמו [כ]נפשים [ל]נפשות [מ]לבבות גם לבבים [נ]על לבבהן: ה"א מצרימה. תחת מלת אל כמו נלכה [ס]דותינה. ותבא אותי [ע]ירושלימה: את יעקב. עם יעקב כמו כרת יי' [פ]את אברם: איש וביתו. יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים. ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו [צ]ובעד ביתו. כי פשוטו בית אביו. כי שלשה וידויין היו ועזר [ק]הכהן שהיא אשתו בכח [ר]בעדו. והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם: (ב) ראובן. כל שהוא נע כזי"ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכ"ל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואי"ן נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת. כי אם היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן. ואם כ"ף או למ"ד כזבולן
לזבולן

פירוש על אבן עזרא

[א](ויקרא י"ח כ"ז). [ב](שם שם כ"ט) גם קודם לו כתיב (שם פס' כ"ו). [ג](בראשית י"ט ח'). [ד](ש"ב כ"א כ"ב). [ה](בראשית ל"א מ"ג). [ו](מלכים ב' ד' כ"ה). [ז](זכריה ב' ח'). [ח]ר"ל בתנועה שלפני האחרונה. [ט](בראשית א' ה'). [י](במדבר ל"ד ה'). [כ](יחזקאל י"ג כ'). [ל](שם שם יח). [מ](ד"ה א' כ"ח ט'). [נ](נחום ב' ח') שהוא מן לבבים סימן זכרים. שאם הי' מן לבבות ראוי להיות לבבותיהן. [ס](בראשית ל"ז י"ז) תחת אל דותן. [ע](יחזקאל ח' ג') תחת אל ירושלים. [פ](בראשית ט"ו י"ח) פי' עם אברהם. [צ](ויקרא ט"ז ו') ר"ל שדרשו חז"ל ביתו זו אשתו (יומא דף ב' ע"א). [ק]ר"ל כמ"ש אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב' י"ח). [ר]ר"ל נכללת במלת בעדו. ומלת ביתו
פשוטו

ספורנו

(א) אלה. הנזכרים בכאן היו ראוים להודע בשם כי כל אחד מהם ראוי להיות נכתב איש על שמו המורה על צורתו האישית ואלה כל ימי חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה. אמנם אחרי מותם לא היו הצדיקי' שבבניהם כל כך חשובים בעיני אלהים ואדם: (ו) וכל הדור ההוא. כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלקול גמור כל ימיהם: (ז) פרו וישרצו. ואחר שמתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים. שרצים לבאר שחת: ובכן (ח) ויקם מלך חדש על מצרים וכו'. אף על פי שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק בפרט בענין הסדום אשר שם לספק
לא

פירוש רשב"ם

(א) ואלה שמות. מפני שרוצה לפרש ולומר ובני ישראל פרו וישרצו וגו'. הוצרך לכפול ולומר בבואם למצרים לא היו אלא שבעים. ואחר מות דור ההוא פרו וישרצו: ויקם מלך חדש. ונתחכם עליהם למעטם ולא הועיל לו: (ו) וכל הדור ההוא שבעים נפש:
פרו

יונתן בן עוזיאל

ואלה שמות ואלין שמהת בני ישראל דעלו למצרים עם יעקב גבר עם אנש ביתיה עלו: (ב) ראובן שמעון לוי ויהודה: (ג) יששכר זבולן ובנימן: (ד) דן ונפתלי גד ואשר: (ה) והוה סכום כל נפשתא נפקי ירכא דיעקב שובעין נפשתא עם יוסף ובנוי דהוה במצרים: (ו) ומית יוסף ובתריה מיתו כל אחוהי וכל דרא ההוא: (ז) ובנוי דישראל נפישו ואיתילידו

ירושלמי

וסגו ואתקיפו לחדא ואיתמליאת ארעא מנהון: (ח) וקם מליך חדת כמין שירויא על מצרים דלא חכים ית יוסף ולא הליך בנימוסוי:

[(ח) וקם מלכא בשירוי על מצרים דלא חכים ית יוסף ולא הליך בנימוסוי:] (ט) ואמר לעמיה הא עמא בית ישראל סניאין ותקפין יתיר מנן: (י) איתון
כדון

בעל הטורים

(א) **ואלה שמות** ב"י הבאים ר"ת שבים. שאף כשהיו בשביה שמות ב"י לא שינו שמותם שבשביל ג' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו שמותם כו' וג"כ ואלה וא"ו מוסיף על ענין וימת יוסף ואלה שמות בלוה להם שלא ישנו שמותם ואמר להם שע"פ שינו שמי לפנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם. ישראל הבאים ר"ת וס"ת עולה מילה. אם יעקב איש ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בוא"ו כנגד י"ב שבטים משל לבונה פלטין בעמוד אחד ונפל וחזר ובנה בשני עמודי' ונפל בג' עמודים ונפל מה עשה בנאו בי"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד י"ב שבטים שלא היה בהם פסולת. וזהו ווי העמודים שהם עמודי העולם: (ז) פרו וגו' במאוד מאד ג' לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס א': (ט) אל עמו עי"ן עקומה שמר
בשבעים

יונתן

(ו) ומית יוסף ובתריה וכו' דאין לך קצר ימים בשבטים פחות מיוסף: (ח) כמין שירויא פי' כבתחלה כדכתבנו כמה פעמים וכאן ק"ל למ"ד שנתחדשו גזירותיו לכן תרגם כמין שרויא שר"ל מלך ראשון היה וחזר לקדמותו כאשר היה בתחלה אשר לא ידע יוסף. בנימוסוי כבר פירשנו בהקיו שכמה חוקים עשה יוסף לטובות ישראל כנודע מתוך סיפורי פרשיות שעברו דהא מל אותם:
בהילין

אבן עזרא

לזבולן. ואם וי"ו יאמרו שורק תחת חירק כאלו הוי"ו בקריאת אל"ף כמו וזבולן. כי המלה תראה כקריאת אל"ף או [ש]זבולן. ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלה [ת]ביהודה. כיהודה. ליהודה [תת]נחשון. כי עתה היו"ד הוא נעלם ואינו נזכר ונרגש בשפה. גם ככה עם וי"ו [א]ויהודה. והנה נכתבו השבטים הנה כסדר [ב]תולדותם: (ג) יששכר. בעבור התחברות שני השי"נין חסרו האחד מהמבטא כדרך מהצרים [ג]שיקרא מחצרים. ואין שי"ן כמוהו במקרא. ומנהג העברים בהתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם בומ"ף [ד]חבירי הוי"ו ינעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ו בשורק כמו ופרו [ה]ורבו. ומלאו בתי מצרים. וככה ובנימין. בעבור היות בנימין בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות: (ד) דן. בהתחבר השמות הם על ששה דרכים וכולם נכונים. האחד כמו עילם ואשור [ו]וארפכשד. והשני בנפך ארגמן [ז]ברקמה ובוץ. השלישי אודם [ח]פטדה וברקת. הרביעי דן ונפתלי [ט]גד ואשר. החמישי מר ואהלות [י]קציעות. הששי אדם [כ]שת אנוש: (ה) ויהי. מלת יהי היתה ראויה להיות כמו. ירב [ל]המשא עליו. ובעבור היות הה"א מן הגרון. פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמ"ץ [מ]קטן יהי. והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשו"א [נ]נח נראה. כמו הבי"ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי. רק יכבד על [ס]הלשון על כן [ע]העלימוהו. וננקד הה"א [פ]בחרק. על כן נו [צ]יהי. כי הוא אמר ויהי. ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשו"א. יהי [ק]כן יי'. על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בשו"א רק זאת [ר]הגזרה. וגזרת ויחי יעקב. והיה זה כי השתים האותיות [ש]שלו שרש מאלה השתי גזרות. ויחי. ויהי. השתי האותיות הם מאותיות [ת]הנוח. והם יו"ד ה"א. היה חיה. ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה [א]בא האות המשרת שהוא היו"ד עליהם בשו"א ולא כן בכל הגזרות בבנין [ב]הקל: יוצאי ירך. רמז לקרוב אליו אבר המוליד כמו לחסך את [ג]רגליו: כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונה. על כן כתב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו [ד]למעלה ופרשה הראשונה ויגש אליו כתוב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים [ה]ושלש. ובעד בשבעים נפש ירדו אבותיך [ו]מצרימה. כי נפש [ז]היתה ליעקב. ויוסף שהיה במצרים במספר הוא ושני בניו: (ו) וימת יוסף. אב ובנו שתי [ח]דורות. והעד שהיה איוב אחרי שנותו מאה [ט]וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות. וקדמונינו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשרה ואין מספר [ח]שנות אלה כאלה: וטעם וימת יוסף. כי מת בגדולתו [ט]גם אחיו לא ראו ימי הרעה: וטעם וכל הדור ההוא. על המצרים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: (ז) ובני ישראל פרו. הולידו כעץ יתן פריו: וישרצו. כמו ישרצו [י]המים. רק הראשון מהפעלים העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב. והשני מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שבר. אכל את הלחם. שמר את הדבר. שבר את החמור. אלו נקראים פועל יוצא. והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים. וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים. והנה זו הגזרה כגזרת שב. פעם עומד כמו ושב [כ]וקבצך. ופעם יוצא כמו ושב יי' אלהיך [ל]את שבותך. אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד [מ]שבעה יגיעו בבטן אחת: וירבו. שלא היו מתים כדרך [נ]עם רב: ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין. ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר. ובי"ת במאד כמו בי"ת ויסעו [ס]בראשונה. כי כתוב באחרונה [ע]יסעו: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא [פ]רעמסס. בשוא נח תחת העי"ן כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה: (ח) ויקם מלך חדש. פירושו [צ]כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה. על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני [ק]את עבדי: (ט) ויאמר אל עמו. המצריים: הנה עם. מלת עם איננה סמוכה [ר]רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו
אחים

פירוש על אבן עזרא

פשוטו בית אביו. [ש]או זְבוּלֻן ונקרא אלף בגוצה. וכ' רד"ק ז"ל במכלול דף ע"ז וז"ל קריאת הוי"ו הזאת אלף שרוקה בקבלה כמ"ש המורה ר' יהודה ז"ל כן ירשנו מקדמונינו דור אחר דור עכ"ל. [ת]נעלה בִּיהוּדָה (ישעיה ז' ו'). בִּיהוּדָה. [תת]לִיהוּדָה נחשון (במדבר א' ז'). [א]וִיהוּדָה. ר"ל בכולם היוד אינו ניכר ונרגש בשפה. [ב]ר"ל דהיינו בני הגבירות לבד ובני השפחות לבד כמ"ש אחר זה. [ג](ד"ה ב' ה' י"ב). [ד]ר"ל כי בומ"ף ממוצא א' שהיא השפה. [ה](ירמיה כ"ג ג') נקרא באל"ף בגוצה או פָּרוּ. וכן וּמָלְאוּ בתי מצרים (להלן י' ו') או מָלְאוּ. וככה או בִּנְיָמִן. [ו](בראשית י' כ"ב). [ז](יחזקאל כ"ז ט"ז). [ח](להלן כ"ח י"ז). [ט](בפסוק זה). [י](תהלים מ"ה ט'). [כ](ד"ה א' א' א'). [ל](דה"ב כ"ד כ"ז) יִרֶב וכו'. [מ]ר"ל בפתח קטן. ר"ל בסגול יֶהִי. [נ]ר"ל יְהִי. [ס]ר"ל שאין דרך היו"ד לנוע אחר סגול. [ע]ר"ל הניחו יו"ד האחרון בלי נקוד. [פ]ויו"ד הראשון בשו"א. [צ]לו יְהִי (בראשית ל' ל"ד). אמר וַיְהִי (תהלים ל"ג ט') [ק]יְהִי כֵן ה' עמכם (להלן י' י') [ר]ר"ל ויהי. וגזרת וַיְחִי יעקב (לעיל מ"ז כ"ח). [ש]ר"ל היו"ד והה"א משורש היה. חיה. [ת]ר"ל אותיות אהו"י. [א]כמו אני אשה. בא האות המשרת כו' בסוף [ב]ר"ל כי לא במלאת מלה שההיינה אותיות אית"ן מהקל נקודות בשו"א חוץ משורש היה. חיה. שאם הם בוי"ו ההפוך לעולם אית"ן בשוא. וַיְהִי. וַיְחִי. רק בהפסק. וַיֶּהִי. וַיֶּחִי. [ג](ש"א כ"ד ד'). [ד]ר"ל כבר מבואר בפרשת ויגש במספר שבעים נפש. [ה](שם מ"ו ט"ו) ע"ש. [ו](דברים י' כ"ב). [ז]עיין (בראשית מ"ו כ"ג) מובא כזה ועיין שם בפי' על כ"א. [ז]יוסף וכו'. דייק כפול לשון וכל הדור ההוא א"ו הוא הדור אחר. [ח](איוב מ"ב ט"ז). [ט]בסוף פי' איוב כתב הוא ז"ל שיש רוצים להוכיח ממ"ש וימי איוב אחרי זאת ק"מ שנה וירא את בניו ואת בני בניו ד' דורות. שהדור הוא ל"ה שנה. כי ד' פעמים ל"ה הוא ק"מ. והוא לא כן יחשוב. ואדרבה מזה מוכח שאין חשבון הדורות כפי מספר השנים. שהרי העלים הכתוב ימי שנותיו הקודמים. ואם הוא כדעת הי"א ראה יותר מארבעה דורות. א"כ פי' הכתוב וירא את בניו וכו' שהוא היה דור אחד. ובניו דור שני. ובני בניו דור שלישי. ודור רביעי נכלל בבני בניו. ואל"ל בני בני בניו. כי הכתוב מעיד שראה ד' דורות. ועוד ראיה מדברי קדמונינו ז"ל וכו'. וא"כ אינה ראיה לי"א לחלק אותן ק"מ שנים. [ט]ר"ל שכבר נזכר שמת סוף ס' בראשית אלא להורות שמת בגדולתו. ומה שמזכיר הדור אחריו עבור המצרים אשר שכחו גדולת יוסף. [י](בראשית א' כ'). [כ](דברים ל' ג') פעל עומד. [ל](שם) פעל יוצא. [מ]וכבר העיד אלראקי" שראה אשה שילדה עשרים בנים בארבעה פעמים וחיו. וגם העיד הרופא אשה שהפילה ששים צורות מצויירות בצורות אדם בבנים אחד. [נ]ר"ל שלא מתו לפי ערך הרבוי רק מעט מהם לכן וירבו מאוד. [ס]והוא נוסף. כמו בי"ת ויסעו בראשונה (במדבר י' י"ג). [ע](שם ב' ט'). [פ]היא רַעְמְסֵס כמ"ש במיטב הארץ וכו' ישבו בארץ גושן (בראשית מ"ז ו') וכתיב ויושב יוסף וכו' במיטב הארץ בארץ רעמסס (שם פסוק י"א) וע"ש. [צ]ר"ל כי הוא מחלוקת במס' (עירובין כ"ג ע"א). ובמס' (סוטה י"א ע"א) בין רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו. וע"ז פי' הר"א ז"ל כמשמעו. [ק](ש"א כ"ב ח') וזה ראי' שמלת ויקם משמעותה שהוקם על אף שלא הי' מזרע המלוכה. גם מלך חדש מסייע לזה. [ר]כמו שעשת שרי שהוא סמוך ופי'
מפסס

פירוש רשב"ם

(ז) פרו. בהריון. וישרצו לידה. שלא יכלו ברחם. שבכל מקום קטנים קרויין שרץ על הארץ: וירבו. גדלו ונעשו הקטנים גדולים ולא מתו
בקטנותם

י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־
תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־
שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃
יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ
בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה
אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ
אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם
בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־
עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־
עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ
מצרים

אונקלוס

סנן ותקיפין מננא: י הבו נתחכם להון דלמא יסגון ויהי
ארי יערעננא קרב ויתוספון אף אנון על סנאנא ויגיחון
בנא קרב ויסקון מן ארעא: יא ומניאו עליהון שלטונין
מבאישין בדיל לענואהון בפלחנהון ובנו קרוי בית אוצרא
לפרעה ית פיתום וית רעמסס: יב וכמא דמענן להון כן סגן
וכן תקפין ועקת למצראי מן קדם בני ישראל: יג ואפלחו
מצראי ית בני ישראל בקשיו: יד ואמררו ית חייהון בפלחנא
קשיא בטינא ובלבנין ובכל פלחנא בחקלא ית כל פלחנהון
דאפלחו בהון בקשיו: טו ואמר מלכא דמצרים לחייתא
יהודיתא

מסרה י נתחכמה, ל' [הנון במתג וכפי לדעת הת"ס]. ירבה, ה'. תקראנה, [כ"כ בכ' כתובה וה' בסוף]. ונוסף, ג' ב' פתחין וא'. [מ"ו]. שנאינו, [ס"ו ומ"י]. ונלחם, ה' פתח. יא וישימו, [מ"י]. מסים, ל' [ס' בדגש לחסרון אות הכפל וגי"ת] ענתו, ב' וחסר חמר. בסבלתם, [ח"ו]. מסכנות, ל' מלא בלו', שם, ל' וחסר [דחסר]. רעמסס, ל' רפי [ור"ל המ"ס בסוף כח לפי שהעין נפתח כי הוא שם עיר ואחרא בב' שוואין]. יב ירבה, ה'. ויקצו, ל' וח"ו. יג ויעבדו, ל' וס'. יד וימררו, ל' [לדעת מ"ש הכ' בסוף לבד כמנהגו]. בעבדה, [ב' בפס' ליסנא דעבודה ח"ו]. עבדו, ג' בלי'.

ת"א הבה נתחכמה שם. וישימו עליו שם. וכאשר יענו שם. ויעבדו מצרים שם. וימררו את שם. ויאמר מלך שם.

רש"י

שנתחדשו גזירותיו (סוטה יא): אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע (כ"ג רא"ם): (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם. נתחכמה מה לעשות לו (ש"ר) ורז"ל דרשו נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת ברש"י ישן): ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורז"ל אמרו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה: (יא) עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מסם מהם. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענתו בסבלתם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעיה כב) לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות (ש"ר): את פתם ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אתו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקצו. קצו בחייהם. (ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם כקוצים וק"ל). ורז"ל כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדת. הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: שפרה. יוכבד. על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות
תינוק

רמב"ן

שפרשתי: (י) הבה נתחכמה לו. לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה. ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפי' היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחי' אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו. ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה וכשנולד משה נראה שנתבטלה אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו או שהיה על פי האצטגנינים כדברי רבותינו כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס. וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשת את ריחנו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל לא יצטרכו עוד לעשות במרמה: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה לשון רש"י ואם כפי' הרב היה אומר ועלה על הארץ כי כן הלשון בלוחמים. עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם: עלה רצין מלך ארם על ירושלים למלחמה. ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה ירמוז לארץ גושן. ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בז ויעלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתינו ממנו ולהלחם בו והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים. אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות. וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ. שישימו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה: (יא) שרי מסים למען ענותו. שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך ומינה על המס שרים מן המצריים
שיקחו

ספורנו

לא עלתה על לב המלך הקדם אפשרות היותו מזה העם והיה עם זה ראוי להסביר פנים לעמו בעבורו: (י) הבה נתחכמה לו. לבא עליו בעקיפין: ועלה מן הארץ. מעצמו מבלתי שנגרשם בכח בלתי קנה מבואר' לתת אותנו למשלה בקניינו. וזה כענה: פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה. כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה כמו. ותכל דוד. כפש דוד: ונוסף גם הוא על שונאינו. כי בהיותם נבדלים ממנו במילה ובלשון ובדעות העברים באופן שלא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנאתם אז בעת צרות המלחמה: (יא) למען ענותו. כדי שיסכימו לצאת אל ארץ אחרת: ויבן ערי מסכנות. והם קבלו עליהם למס לבנות את הערים: (יג) ויעבידו. כשראו אותם מבזים עצמם לפעלה ממותה שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו מוסיפים חטאת על חטאת לעבדים כן אבדה עצמם וילאו מרעה לרעה: (יד) וימררו את חייהם. כאשר הוסיפו לחטא בדעות ובמעשי' כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו
ואומר

כדון נתיעט עליהון בהלין דינין נזער יתהון קדם עד לא יסגון ויהי ארום יארע יתן סדרי קרבא ויתוספון לחוד הינון על סנאינן וישיצון יתנא ולא ישיירון מנן אוף לא חד ומן בתר כדין יפקון להון מן ארעא:

[(י) ויקטלון יתן ויסקון להון בשלם מן ארעא:]

(יא) ושוון עליהון רברבנין מפלחנין מן בגלל למצערא יתהון בשעבודהון ובניין קוריין תלילין לשום בית אוצרוי דפרעה ית טאנים וית פלוסין:

[(יא) ית טנים וית פילותין:]

(יב) והיכמא דמעניין להון היכדין הוון סגן והיכדין הוון תקפין ואיתיעקו מצראי בחייהון מן קדם בני ישראל: (יג) ושעבידו מצראי ית בני ישראל בקשיו: (יד) ואמררו ית חייהון בפולחנא קשיא בטינא ובליבנין ובכל פולחנא באנפי ברא ית כל פולחנהון דהוון מפלחין בהון בקשיו: (טו) ואמר פרעה דמך הוה חמי בחילמיה והא כל ארעא דמצרים קיימא בכף מודנא

חדא

בעל הטורים

נשבעים נפש ילדו לכאן וכבר נתרבו ממנו: (י) הבה עולה י"ב כלומר שנתחכם על י"ב שבטים. והיה כי תקראנה מלחמה שהי' ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם. ונוסף. ג' במסו' הכא ואידך ונוסף על נחלת המטה (ההוא). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא) שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסף עליהם ככם אלף פעמים: (יא) ענתו ב' במסורה הכא ואידך גבי אמנון ותמר (ש"ב י"ג) לומר לך מה התם לענין תשמיש אף הכא היו מענים אותם כדי למעטן תשמיש לבטלן מפריה ורביה: רעמסס. ראשון ראשון מתרוסס: (יג) בפרך בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת. בחמר חסר והוא אותיות ברע"מ בכמ"ם איברים. ולארבעה מיני עינוי בפסוק וימררו את חייהם. בעבודה קשה. בחומר ובלבנים. ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכן היתה כל מכה ומכה של ד' מכות ולמ"ד של ה' מכות חשיב נמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך: (טו) שפרה שנים במסורה מאחרי ליסבי ברוחו שמים שפרה (איוב כו) כי דרך המילדת

שפעמים

יונתן

(י) בהילין דינין פי' באלה דינין ועיין ברש"י והוא בפרק קמא דסוטה הבה נתחכמה לו במה נדונם באש הנה ה' באש יבא וגו'. ויסקון יתנא דלא סבירא ליה כרש"י אלא פי' ועלה על ישראל וא"כ יקשה וכי לפי שילחמו בנו יעלו אלא שיעמדו אותנו שיחרבו הארץ ואח"כ יעלו: (יא) תלילין פי' הזקים והגבוהים: (טו) בכף מודנא פי'

אבן עזרא

אהיה אשר [יי]אהיה. אשר התהלכו אבותי לפניו [ש]אברהם ויצחק: ממנו. כל מנהג בספרי אנשי מזרח סימן [שש]לרבים הנו"ן רפה. כמשפט להפריש בינו ובין. ממנו [ת]הנה. שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני [א]המדבר שהוא דגוש כמשפט. וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין שהוא סימן לשון רבים. והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הפך [ב]המנהג. כי מלת אני רפה. וכן מלת נחני [ג]יי'. והנה נולד מן [ד]כפולה. ונדגש הנו"ן ממני להסרון הנו"ן האחר כאלו היה ממנני. כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאילו היא מן נו"ן כי לסימן המדבר. אם כן יהיה אים [ה]ממנו. שהוא לשון רבים כאילו הוא ממננו. וטעם נו"ן ממנו דגוש להבלע הה"א [ו]בחסרון. כי יאמר מן ישמור [ז]ישמרו. אשר [זז]יקראו. אויב [ח]ירדפו והוא המעט. כי הרב [חח]ישמרהו. רק ישמרו דרך קצרה. כמו והנהו עושה מלאכה שהיא כמו והנה הוא. והנ' [ט]נצב. ופעמים יוסיפו הנו"ן ישמרונני [טט]ולא ימצאונני. תברכני נפשך. כמו תברכנני. זובח תודה יכבדנני. ישובבנהו יעוננהו יצרנהו. ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנהו [י]בעליו: (י) הבה. הבה את [כ]אשתי לשון זכר והוא הנכון. כמו לכה נא. עמנו. ולנקבה הבי [ל]המטפחת. לכי ובאי. בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה [מ]נרדה. ולנקבה הבה [מ]*נא אבוא אליך. כמו לכה *נשקה את אבינו יין: נתחכמה. נקשה דרך **חכמה שלא ירבה: לו. בעבורו כמו אמרי [נ]לי. דע כי כל הפעלים עוברים או עתידים עם הפועל בכחם. פי' עם דבר הנגזר מן הפועל שהוא אשר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת [ס]ברך. *[ס]וברך ולא אשיבנה. והטעם וברך ברכה. וככה וברוב יועצים *תקום. והשלם יועצים עילה תקום. וככה כי תקראנה קורות מלחמה. א"ל מריבום כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו. ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו. ולפי דעתי [ע]אין צורך: (יא) מסים. רבים והאחד מס וכמו [פ]פתים [צ]פת והם מפעלי [צצ]הכפל. וטעם ענותו ליגע זרע הזכרים: מסכנות. אוצרות וכמוהו אל [ק]הסוכן. ותהי למלך *[ק]סוכנת. שומרת האוצר ולא יודע לכל והככה בסיקך: רעמסס. בפתחות הע"ין. ואיננו [ר]מקום ישראל: (יב) וכאשר יענו אותו. אע"פ שהיה בעינוי כן ירבה כימים אשר לא עונה: יפרוץ. שעבר החוק בפריה ורביה. כמו ופורץ [ש]גדר: (יג) ויעבידו. רצות מדם עליהם בראשונה לעשות מלאכתו. וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר משק העבדים וזהו בפרך. והוא כדברי המתרגם [ת]ארמית. ולומר בפיוע [א]פרוכים. איננו נכון [ב]כלל. וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרוג כל הזכרים הילודים: (יד) וימררו. ידוע הוא כי הת"יו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו [ג]מועדות [גג]ומועדים. ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות מן השלם. ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו. כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה. כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים ומקומות מקומה. אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים. למכה מצרים [ד]בבכוריהם. והנה ובכורות [דד]בקרך. אם כן יהיה היחיד בכורה. וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה. וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה. ואחר כן כלל את כל עבודתם לצרכיהם: אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור [ה]שנים עבדו בהם בפרך. ונזכר עבד בלא בי"ת אחריה היא עבודת העבד. וככה [ו]עבדתיך. ואם אחריה בי"ת הוא על ב' דברים. האחד בעבור כמו ויעבד ישראל [ז]באשה. והשני לא תעבד בו [ח]בפרך. כדרך אשר לא *[ח]עובד בה. וככה אשר לא יעבד [ט]בו. כי כתוב והארץ הנשמה תעבד. ועל הדרך הזה כנושה כאשר נושה בו: (טו) ויאמר

מלך

**כי הפי"ו הוא ל"כ. ואם היה ל"ז היה צ"ל נחכמה. ככתוב אמרתי אחכמה (קהלת ז' כ"ג). ע"כ מפרש כי הוא מורה על דרך ודרך ל"כ.

פירוש על אבן עזרא

שפחה של שרי ואם היה פה סמוך הוא הכונה עם של צ"י. [רר](להלן ג' י"ד) פי' למה נקרא אהיה כי הי' עמנו. [ש](בראשית מ"ח ט"ו). [שש]ר"ל רבים המדברים. ופי' ממנו (פאן אונז). [ת](זכריה י' ד'). [א]ופי' ממנו (פאן איהם) ונקרא אצל המדקדקים יחיד נסתר. [ב]כי ראוי להיות במ"ם אחד כמו מה מני יהלוך (איוב ט"ז ו') שהדגש מורה על נו"ן מִן. ונו"ן הכנוי נִי מן אני. [ג](בראשית כ"ד כ"ז). [ד]ר"ל במלת מִמֶּנִּי המ"ם הב' והנו"ן דגושים. ודי בדגש המ"ם לבד להוראת מלת מִן. [ה](שם כ"ג ו'). [ו]כי נמצא שמץ מנהו (איוב ד' יב) ודגש הכנוי תחת הה"א. [ז]כי יאמר מן יִשְׁמוֹר יִשְׁמְרוּ. [זז](ירמיה כ"ג ו'). [ח](הושע ח' ג'). [חח]ר"ל על הרוב. יְשַׁמְּרֶהָ. רק יִשְׁמְרוּ דרך קצרה כמו וְהִנֵּהוּ עושה מלאכה (ירמיה י"ח ג'). שהוא כמו וְהִנֵּה הוא. [ט]וְהִנּוֹ נצב (במדבר כ"ג י"ז). [טט](משלי ח' כ"ט). תברכני (בראשית כ"ז י"ט). זובח (תהלים נ' כ"ג). יצרנו (דברים ל"ב י'). [י](להלן כ"א ל"ו). [כ](בראשית י"ח ז'). לכה נא (במדבר כ"ג כ"ז). [ל](רות ג' ט"ו). לכי ובאי (ש"א ט' י"ג). [מ](בראשית י"א ז'). *[מ]הבה וכו'. (שם ל"ח ט"ז). *נשקה וכו' (שם י"ט ל"ב). והוא כ"כ הה"א מורה ללשון נקבה. וכן מורה ל"ז בפס' לכה נא וכו'. [נ](שם כ' י"ג). [ס](במדבר כ"ג י"א). *[ס]וברך וכו'. (שם שם כ"א). *תקום (משלי יט כ"א). [ע]ר"ל כי פי' ועלה כמשמעו. וכן ת"א ויב"ע וירושלמי. וכן פירש"י ורשב"ם ז"ל. [פ](ויקרא כ' ו'). [צ](בראשית י"ח ה'). [צצ]ר"ל כי פִּתִּים שרשו פתת. ופתים שרשו פתה. [ק](ישעיה כ"ב ט"ו). *[ק]סוכנת (מ"א א' ד'). [ר]ר"ל כי אם מערי מסכנות פרעה. ולא כמש"כ (בראשית מ"ז י"א) רַעְמְסֵס. [ש](קהלת י' ח'). [ת]בקמיו. [א]ר"ל במאורה לשבת כלשון דחנוכה. ואם פרוכים יהי' ברוכים. [ב]ר"ל כי הפעל ממנו לא נמצא במקרא. ולא נוכל לבנות עליו בנין בלשון הקודש אם לא מצאנו כמו במקרא. וכן פי' הר"א ז"ל בספר מאזנים בשער הבנים. והפייטן שפט לשון רז"ל יצמח שפסד נפרכם. (משנה בבכורות ל"ז ע"א). [ג]ולמועדות (ד"ה ב' ח' י"ג). [גג]ולמועדים (בראשית א' י"ד) ור"ל מלא ובלבנים. [ד](תהלים קל"ו י'). [דד](דברים י"ד כ"ג). [ה]ר"ל על העובדים נאמר אשר עבדו בפרך. על המעבדים עבדו בהם בפרך. (עיין מכלל יופי פ' בהר). [ו](בראשית ל' כ"ו). [ז](הושע י"ב י"ג) פי' בעבור אשה. [ח]ר"ל עבודת עבד (ויקרא כ"ה ל"ט)**. *[ח]עובד וכו' (דברים כ"א ג'). [ט](שם שם ד') ר"ל כי שאמרו אל נחל איתן אשר לא יעבד בו. ענינו לא יהיה נעבד ע"י שום אדם בו וכלומר לא קיבלה עבודה ממנו וקרא הנחל

שהוא

**והוא מורכב ג"כ מפסוק הרדה בו בפרך (שם פס' מ"ג) ור"א מרכיב ב' הפסוקים.

פירוש רשב"ם

בקטנותם: ויעצמו שלא מתו אנשים. אלא היו הרבו ועצמו במאוד מאד עד שנתמלאה הארץ אותם. וכן והחצר מלאה את נוגה כבוד ה'. כמו מילאה. וכן ושוליו מלאים את ההיכל כמו ממלאים את ההיכל: (י) נתחכמה לו. שלא ירבה. שאם ירבה והיה כי תקראנה מלחמה משנאינו. כמו ידה ליתד תשלחנה. מצינו לשון יחיד אצל רבים: כי תקראנה. כי תארענה כמו מקראי קודש. מארע קודשא לשון מאורע: ונלחם בנו ועלה מן הארץ. לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו וקרא לי' מלכותא קטיעא: (יא) מסים. מן הכפולים הוא מסס. כמו פתות אותו פתים. מן פתת: מסכנות. אוצרות. כמו אל הסוכן הלז לשבנא אשר על הבית: (יב) כן ירבה. כמו כן הרבו כמלפנים: ויקוצו בחייהם. כמו קצתי בחיי. וכן אשר אתה קץ מפני שני מלכיה: (יג) בפרך לשון שברון הוא. בתלמוד מפרכין באגוזים: (יד) ובכל

עבודה

מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה:
טז ויאמר בילדכן את־העבריות וראיתן על־האבנים אם־בן הוא והמתן אתו ואם־בת הוא וחיה:
יז ותיראן המילדת את־האלהים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את־הילדים:
שני יח ויקרא מלך־מצרים למילדת ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את־הילדים:
יט ותאמרן המילדת אל־פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי־חיות הנה בטרם

תבוא

אונקלוס

יהודיתא דשום חדא שפרה ושום תניתא פועה: טז ואמר כד תהוין מולדן ית יהודיתא ותחזין על מתברא אם בר הוא תקטלן יתה ואם ברתא היא ותקימנה: יז ודחילא חיתא מן קדם יי ולא עבדא כמא דמליל עמהן מלכא דמצרים וקימא ית בניא: יח וקרא מלכא דמצרים לחיתא ואמר להן מה דין עבדתין ית פתגמא הדין וקימתין ית בניא: יט ואמרא חיתא לפרעה ארי לא כנשיא מצריתא יהודיתא ארי חכימן

אנון

מסרה טו למילדת, [ס"ן וכו"ל דכוותא והל' במחב]. העברית, ד' ב"ס וחד מ"ל. שפרה, ב'. פועה, ל' ומ"ל. טז בילדכן, ל'. העבריות, [דין מ"ו]. האבנים, ב'. והמתן, ל'. ואם בת, ל' וחד או בת. וחיה, ל' [על ל"כ]. יז ותיראן, ל' וכ"כ [ר"ל מ"ו וכו"ן פשוטה ולריך הקורא להמשיך השין, והריש בסגול, והאלף נחה שהוא מנפ"י ובורשו ירא]. ולא עשו, ה'. אליהן, ד' מ"ל ומ' ס'. ותחיין, ב'. יח להן, י"ד. עשיתן, ב' מועבה. ותחיין, ב'. יט ותאמרן, [כ"כ בנון פשוטה]. כנשים, ג'. המצרית, ל' ומ'. העברית, ד' מ"ו. חיות, ל' כפי [החית בקמץ והיוד כפי ושאלה הסי"ת בפתח ויו"ד דגושה].

ת"א ויאמר בילדכן את העבריות סוטה יא. אם בן הוא שם. ותיראן המילדת שם. ותאמרן שם.

רש"י

תינוק כהוגה (שם). פועה. לשון צעקה. כמו (ישעיה מב) כיולדה אפעה: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורהו משבר. וכמוהו (ירמיה יח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרס: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו אצטגניניו שעתיד להוליד בן המושיע אותם: וחיה. ואחיה: (יז) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון (סוטה שם) תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותהללנה אותי אל עמי לשון עבר הללתם. כמו ותהללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא. ורז"ל (סוטה שם) הרי הן משולות כחיות השדה שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כללן ויברך אותם ועוד

כתיב

רמב"ן

שיקחו מהם כרצונם אנשים לפי העבודה חליפות חדש או יותר יהיו בבנין המלך ושאר הימים בביתו והשרים האלה צוו אותם שיבנו ערים לפרעה במס ויבן העם ערי מסכנות לפרעה במס הזה וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם וגזרו שיעבידו כל מצרים את העם וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה ימשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו וזה טעם ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. ועוד גזרו עליהם עבודות קשות בחומר ובלבנים כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס בונים הבנין ועתה נתנו הטעם בעבודה וצוו שיהיו מביאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם ולא יתן להם מבית המלך רק התבן בלבד ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה כגון החפירות והוצאת הזבלים הכל נתנו עליהם וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותם וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך וזה מאמר המתאוים שאמרו

זכרנו

אבן עזרא

מלך מצרים למילדות. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר. והנה ראיתי היום במקומות רבות. והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: (טז) ויאמר בילדכן את העבריות. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא [י]עברי. ועל אמונתו יקרא עברי. על כן. אבי [ל]כל בני עבר. הבא מעבר הנהר. עבר נהר [מ]מאתי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר. כמו מי [נ]אפסים. והנכון שהוא כמו [ס]באבנים והאל"ף שורש: והמתן אותו. בסתר שלא יודע הדבר כי מאת היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה. כי ה"א הסרה מן חיה יחליפוהו בתי"ו כמשפט בסמוכים. ולכל חית [ע]הארץ. והיה כן בעבור שה"א ותי"ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה"א אבל לא במבטא. כי הבדל יש ביניהן בשמות כי תחלה תקרא ה"א וכשתמשך הנקודה תקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידינו [פ]הוא כתב עברי. והכלל כי מלת חי גם חיים [צ]בספק. כי הסכימו

חכמי

פירוש על אבן עזרא

שהוא השדה עובד. ובלי בי"ת השמוש בענין כמו והארץ הנשמה תעבד (יחזקאל ל"ו ל"ד). שהיא הנעבדת כדמות להאדון. וזה על דרך. כנושה כאשר נושא בו (ישעיה כ"ד ב') כי הנושה הוא המלוה. ואשר נושה בו הוא הלוה. כאשר הוא ז"ל כתב בפירושו לישעיה על זה הפסוק ואמר כנושה הוא בעל הממון. כאשר נושה בו הוא הלוקח הממון על משכונו. וכן אשר עבדו בהם ר"ל אשר המצריים קבלו עבודה מישראל. [י]יוכבד ומרים. [כ]כמ"ש ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג). [ל](שם י' כ"א) ר"ל כי אמר משה בכתבו התורה כי שם בן נח הוא אבי כל בני עבר. והנה קרא בני עבר ישראל. בעבור אברהם אבינו שבא מעבר הנהר כאשר כתב הר"א ז"ל בפ' משפטים. [מ]ר"ל שם עבר נאמר על נהר שיש לו שני עברים כלומר כי כל עבר הוא נקרא עבר הנהר. הלא תראה שנקרא הר ההר מעבר הירדן. וכן יריחו נאמר עליו שהוא מעבר הירדן וזה כי כל נהר יש לו שני עברים מפה ומפה. [נ](יחזקאל מ"ז ג') שפי' מי כפים. כי כף בלשון ארמי פס ידא. ור"ל כי המים לא היו מכסים כי אם פסות רגלים והאל"ף נוסף. וכן האבנים האל"ף נוסף. [ס]כמו באבנים ר"ל ב' אבנים. וכן הוא במכלל יופי שהוא כלי עשוי מאבנים על צורת ב' חלקים. והאשה עומדת ביניהם ע"כ. [ע](בראשית א' ל'). [פ]יש מרז"ל שאומרים (בסנהדרין כ"א ע"ב) כי הכתב אשורי ממש. ויש שאומרים שמאושר בעיניו וז"ל כ"א בס' הצחות שהמכתב אשר בידינו הוא כתב עברי. לפי שמצאתי שיחליפו הה"א בת"יו כאשר ישמרו המלה כמו חכמה ישמרו חכמה לב. והנה אין הה"א קרובה ממוצא התי"ו רק במעלה שלישית מהגרון כנגד האותיות. והנה הוא לפי דעתי בעבור המכתב ור"ל שהיא דומה לו והוסיפו על הה"א מה שיורה על הסמיכות כי הוא אחריו ושבת"יו. ודעתו ז"ל כי צורת הה"א והתי"ו הם דומות. ולהיות התי"ו סימן הסמיכות הוסיפו עליה והאריכו הקו ועקמוהו להורות שסומכת על דבר שהוא אחריו. הנה נבין כי אשר שנתברר לנו בלי ספק התחלף התי"ו וה"א במלת וחיה וחלופה הוא בעבור קרבתם במכתב זה לאות כי הכתב אשר בידינו הוא כתב עברי והם קרובי בכתבינו. לא כן בכתב שאר העמים. ומה שאמר רק במעלה השלישית ר"ל מאותיות הגרון שהם אחה"ע. [צ]ר"ל שלא נתברר העיב השורש.

אם

ספורנו

ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים וכן היתה יד צריהם עליהם הלוך וקשה: (טו) למילדות העבריות. לאותן שהיו בעיר מצרים. כי אמנם בעם כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד. אבל אמר שבגדו במלך מילדות מצרים אחר שדבר להן המלך בעצמו לא שם לבו לבטוח במילדו' שאר מקומות: (יח) מדוע עשיתן. שבגדתן בי. כי הנה כשצויתי לא מאנתם לעשות מצותי ובטחתי בכן שתמיתו הילדים ותוחלתי נכזבה: ותחיין את

הילדים

חדא ושליא בר אימרתא בכף מודנא חדא והות כרעא כף מודנא מטליא בנוות מן יד שדר וקרא לכל חרשי מצרים ותני להון ית חולמיה מן יד פתחון פומהון יניס וימברס רישי חרשיא ואמרין לפרעה ביר חד עתיד למהוי מתיליד בכנישתהון דישראל דעל ידוי עתידא למחרבא כל ארעא דמצרים ובכן כן אתיעט פרעה מלכא דמצרים לחייתא יהודייתא דשמא דחדא שפרה היא יוכבד ושמה דתנייתא פועה היא מרים ברתה:

[(טו) ואמר מלכא דמצרים לילדתא עיבראיתא דשמה דחדא שפרה והיא הות יוכבד ושמה דתנייתא פועה היא הות מרים:]

(טז) ואמר כד תהוויין מולדן ית יהודייתא ותיסתכין עלוי מתברא אין ביר דכר הוא ותקטלון יתיה ואין ברתא נוקבא היא ותתקיים: (יז) ודחילא חייתא מן קדם יי ולא עבדו היכמא דמליל עמהון מלכא דמצרים וקיימא ית בנייא: (יח) וקרא מלכא דמצרים לחייתא ואמר להון למא דין עבדתין ית פתגמא הדין וקיימתין ית בניא: (יט) ואמרן חייתא לפרעה ארום לא כנשייא מצריתא יהודייתא ארום זריזן וחכימן בדעתיהן הינין קדם עד לא תיתי לותהון חייתא הינין תליין עיניהן בצלו מצלן ובעיין רחמין מן קדם אבוהון דבשמייא והוא שמע בקל צלותהון ומן יד הינין מתעניין וילדן ופרקן בשלם:

[(יט) ארום חיין אינון עד לא ייתי לותהון ילדתי אינון מצלן קדם אבוהון דבשמיא והוא עני יתהון ואינון ילדן:]

ואוטב

בעל הטורים

שפעמים שהולד נולד מת לוקחת המילדת שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הולד ומנפחת בו ומשיבה רוח לולד וזהו שפרה לשון שפופרת ד"א למה נקראת שמה שפרה שמספרת את הולד אף ברומז שמי' שפרה ע"ש שהקב"ה שפר השמים: (טז) על האבנים ב' במסורה וראיתן על האבנים. וארד בית היוצר והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יח). כדאיתא בפ"ק דסוטה סימן גדול מסר להם בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע ד"א מה ענין ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר: (יז) המילדת בגימ' יוכבד בת לוי. כאשר דבר אליהן בגי' שתבען: (יח) עשיתן ב' במסורה מדוע עשיתן הדבר הזה. עשיתן תועבה (ביחזקאל כ"ג) כדאיתא בפ"ק דסוטה שפרעה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו ומצינו גבי ערוות שנקרא תועבה כדכתיב כי את כל התועבות האל: ותחיין ב' במסורה בהאי פרשה כדאיתא בפ"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם

יונתן

פי' כף מאזנים. והוא כרעא פי' הכריע והטה: ייני"ס ויממבר"ס שמות מכשפי' והם תלמידי בלעם וכן הוא בזוהר בלק ע"ש ענין החלום כתרגום זה עיין בילקוט המביא כן בשם ד"ה דמשה. והרמז בפסוק שמתחלה כתיב ויאמר מלך מצרים למילדות ולא נודע מה אמר ואח"ז הפסוק כתיב ויאמר בילדכן גם מה שהגיד הכתוב מי שמה של האחת שפרה ועדיין לא נודע מי הם כי נחלקו רז"ל מהו שפרה ופועה לכן נראה כי הפסוק ראשון ענין בפני עצמו ויאמר מלך מצרים ר"ל למכשפי' שאמר להם החלום שמתוכו בא הפתרון שיקרא את המילדות. ויש לומר ג"כ שבחלומו ראה שפרה ופועה דייק בשמותם שפרה כי בכף הא' היה כל ארץ מצרים ובכף הב' טליא קטן שפועה צועק תמיד כמו כיולדה אפעה וכן ראה עלי' בר אמרת' הרמז לגדולי ישראל

וענין

אבן עזרא

חכמי הדקדוק. כי וארפכשד [ק]חי. מפעלי הכפל. וכמוהו כי אם תם [קק]הכסף שהוא מן תמם. וחיי כמו רבים חיים. ולפי דעתי כי זו הגזרה זרה ואם איננה [ר]כן. יראנו ממנו פעל עתיד. כמו אחוג יחוג [רר]לחוג. היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי. או כמו [ש]סוב. סובו [ת]ציון. סבי [*ת]עיר. והנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה. אחר שלא מצאנו מגזרת חי את מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה. כי מצאנו שיאמר אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה. וא"כ הוא מגזרת חיה כמו היה. ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה. אע"פ שידמה שהוא מפעלי הכפל. והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כי אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף [תת]המלה. ואין טענה עלי ממלת [א]שלו. כי הוי"ו תחת ה"א. כי אותיות אהו"י מתחלפות זו בזו והעד. שלו כל בוגדי [ב]בגד. והוא מן שלה. והנה אפרש לך למה לא תבא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו [בב]נמצא. כמו עבדו [ג]ואמתו. וסימן לשון רבים שהוא [*ג]ורבו. וגם יש וי"ו נוסף כמו. בנו [גג]בעור. ואילו היה וי"ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרנו. יחיד ורבים ונוסף. ולא תדע המלה. גם ככה אומר לך באות יו"ד שלא תבא שורש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי [ד]גם ידי. וסימן רבים בסמוך. ידי נשים [דד]רחמניות. וסימן נקבה. דעי [ה]וראי. ויו"ד היסוד העברי או [*ה]העברים. גם נוסף בפעלים המגביהי [ו]להושיבי. גם בשמות בני [*ו]אתונו. גם במלות הטעם [ז]זולתי. מני [ח]אפרים. ובעבור כל זה איננו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו. על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותחיה מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי: (יז) ותיראן. השלימו האל"ף [ט]בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין. בכל מקום יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה [י]להאריך: (יח) ויקרא. הנכון בנות [כ]מות. כי השכתן מצותי. ואין הפרש בין ותאמרנה [ל]עבר. כמו ותאכלנה [*ל]הפרות. ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס הוי"ו [מ]הפתוח. וככה מדוע [נ]עשיתן ותחיין: (יט) ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריות כי כח חיים הרבה יש להם. ובא היו"ד רפה. מן כי [ס]חיים.

והוא

פירוש על אבן עזרא

אם שרשו היו מהכפולים. או היה מבעלי הה"א. [ק](בראשית י"א י"ב). [קק](שם מ"ז י"ח). [ר]ר"ל זרה אלא מבעלי הכפל כמו שמצאנו מחגג. אחוג יחוג לחוג. [רר]כולם משורש חגג הכתוב פה כ"כ אחוי וכו'. [ש](שיר ב' י"ז). [ת](תהלים מ"ח י"ג). [*ת]סובו וכו' (ישעיה כ"ג ט"ז) כולם משורש סבב. [תת]כי אין וי"ו בכל המקרא שהוא שורש בסוף המלה. יש כאן חסרון. וצ"ל כי אין יו"ד בכל המקרא שורש בסוף המלה. כמו שאין וא"ו שורש בסוף המלה. [א](איוב ט"ז י"ב). [ב](ירמיה י"ב א'). [בב]ר"ל יחיד נסתר. [ג](להלן כ' י"ד). וי"ו הכנוי ליחיד נסתר. [*ג]פרו וכו' (בראשי' א' כ"ח) כנוי לנוכחים רבים. [גג](במדבר כ"ד ג'). הוי"ו נוסף. [ד](בראשית מ"ב ל"ז) ידי. (דברים ט' ט"ו) ידי. [דד](איכה ד' י'). [ה]דעי וכו' (ש"א כ"ה י"ז). [*ה](דברים ט"ו י"ב). [ו]המגביהי (תהלים קי"ג ה'). להושבי (שם שם ח'). [*ו](בראשית מ"ט י"א). [ז](דברים א' ל"ו). [ח](שופטים ה' י"ד). [ט]ר"ל האל"ף נח והסגו"ל תחת הכי"ם ותיראן כי שרשו ירא. ואם הסגו"ל תחת האל"ף ותיראן הוא משורש ראה. [י]ר"ל כי מה צורך להאריך כי מאחר שאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים. מה צורך [י]להאריך ולכתוב ותחיין את הילדים. [כ]מפני שבצווי כתיב רק ויאמר לבד. ופה כתיב גם ויקרא א"ו הוא כמו ויקרא (בראשית ג' כ') והוא קריאת השם. והוכיחן על ב' דברים על מניעת הצווי. ואשר עשו להיפוך לחיות בקום ועשה. [ל]ור"ל לא לפרש אשר מלת ותאמרנה וכו' היא התשובה בטעם הראשון (בפס' ט"ז). רק התשובה היתה בטעם ב' כי חיות הנה התשובה על מדוע ותחיין את הילדים כי חייהם אינם כחיי מצריים. ומדוע לא המתו הילדים הוא התשובה בטרם תבוא וכו' ולא הקשה מדוע כתוב ותאמרנה בלשון עבר. כי כן הלשון וכו'. [*ל]ר"ל דבור על הנסתרות. ותאכלנה וכו' (בראשית מ"א ד'). [מ]ר"ל וי"ו המהפך עתיד לעבר. ואין הפרש בין נסתר לנוכח. [נ]ר"ל שהוא דבור לנמצאות ושוה במכתב ובמבטא למלת ותחיין שבפסוק הקודם שהוא לנסתרות. [ס]מן כי חיים הם (משלי ד' כ"ב) שפי' כח חיים והוא שם המקרה.

ומלת

ספורנו

הילדים. ולא די שלא עשיתן מצותי להמיתם כי גם נתתם עלות להחיותם: (יט) כי חיות הנה. בקיאות במלאכת המילדת ואם נחפוץ לעשות דבר

או

פירוש רשב"ם

עבודה בשדה חריש וקציר: את כל עבודתם. עם כל עבודתם: אשר עבדו בהם בפרך. בהם בתוך העיר בפרך: (טו) למילדות העבריות. למילדות שהם העבריות. (טז) על האבנים. על המשבר. כדאמרי' באו בנים עד משבר. גם בכלי יוצר כתב בירמיה עושה מלאכה על אבנים: וחיה. טעמו למעלה. כמו מן ישב ישבה. מן ארפכשד חי יאמר לנקבה חיה. אבל אילו היה אלף שנים פעמים. טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה: (יז) ותיראנה לשון יראה. אבל ותראנה בלא יו"ד לשון ראייה שהרי יאמר ותראה: ותחיין. אין חילוק בין פעלו לפעלתם: (יט) כי חיות הנה. בריאות ופקחות וממהרות לילד:

ויעש

תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב
אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ
מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־
הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו
פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד
הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ
ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־
לֵוִי׃ ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא
אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה
ירחים

אונקלוס

אִנּוּן עַד לָא עַלַּת לְוָתְהֶן חַיְּתָא וִילִידָן׃ כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא
וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא׃ כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חַיָּתָא מִן
קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין׃ כב וּפַקִּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּהּ לְמֵימַר
כָּל בְּרָא דְּיִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמֻנֵּהּ וְכָל בְּרַתָּא
תְּקַיְּמוּן׃ א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יַת בַּת לֵוִי׃
ב וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילִידַת בַּר וַחֲזָת יָתֵהּ אֲרֵי טָב הוּא
ואסמרתיה

מסרה תבוא, [מ"ו]. אלהן, ל' ומ' [ומארס מ"ל]. וילדו, ל'. כ וייטב, ל'. כא יראו, ז' בלי' יראת אלהים. להם, [כ"כ במ"ס] [שקאי על העם שעשו משפחות רבות ולכן וילו וכו']. בתים, [התיו דגושה להפרידו מן בתה (ישעיה ה')]. כב הילוד, ב' מ"ל. היארה, ל' [כו"ל ס"ו]. תשליכהו, ל' [מ"י ס"ו]. הבת, ד'. תחיון, ל' [מ"ו]. ב ב טוב, (אין סע' רבתי). ותצפנהו, ל'.

ת"א ויהי כי ראו שם. כל הבן הילוד סוטה יב סנהדרין קא. וילך איש סוטה יב בבא בתרא קיט. את בת לוי ס' הזוהר פ' שלח לך. ותהר האשה סוטה יב. ותרא אתו סוטה שם מנחות כב.

רש"י

כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביא: (כ) וייטב. היטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בצי"רי שהוא קמ"ץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. (איכה ב) וירב בבת יהודה תאניה. וכן (ד"ה ב לו) ויגל את השארית. דנבוזראדן הגלה את השארית. (שופטים טו) ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרי' וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחי"רק. כגון וייטב בעיניו לשון טוב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדת. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקורים בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך כהונה ולויה מיוכבד. ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (שם): (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר. יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד מושיען ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנא' כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואם למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ול' וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית
כלו

אבן עזרא

והוא הנכון כמו דוות רוות. עלות [ע]עלי. ונדגש יו"ד במלת חיים שהוא תאר. כמו ונתפשם [עע]חיים. כיו"ד אלהי *[ע]העבריים. גם כן חיים. שהוא שם דבר. כמו עץ **חיים. וכמו ופטורי [ס]ציצים: וילדו. נקבות פועל עבר כי שוה הוא לזכרים. כמו *[ס]לבאו: (כ) וייטב. בעלי היו"ד [צ]בראשונה פעם יעמד היו"ד [ק]כמו זו. ופעם יבליעוהו בוי"ו כמו ויושב שם [ר]רעבים. שהוא מן ישב. כמו וייטב מן יטב. וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים. כמו כי [ש]בית יעשה לך יי': (כא) ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן. ודע כי זו המלה איננה מהפעלים [ת]העומדים. ולא מן [א]היוצאים. כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר. על כן יראו מאת יי' הוא הנכון. ואמז דרך קצרה לומר. ירא את [ב]יי'. על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו. נולד [ג]נשבר ונדכא. והמשכיל [ד]יבין: (כב) ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה. והנה הכתוב לא הגיד [ה]שמו כפרעה נכה. ככה שמו בלשו. עמו. וכן פרעה [ו]הפרע: הילוד. שם תאר [ז]כמו גבור שכור: (א) וילך בערים רבות [ח]היו ישראל יושבים כי רבים היו. וכלם יקראו ארץ רעמסס. אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי. בן ישראל [ז]והיא אחות אביו. ולא דבר נכונה [ח]האומר. כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח רק בארצו שדה עצמו לא תצליח כראוי. כי עיקר איסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: (ב) ותהר. אין ספק כמו [ט]שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה. והנה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק. והנה ידענו כי תחלת קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמנים וחמש והיה בירדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק"ל והנה נשארו ר"י נוציא מהם
ע'

פירוש על אבן עזרא

ומלם סיום פוקר (לענהאפע) מן חָיָה. כמו דָוֹות מן דָוָה (איכה ה' י"ג) דָוֹות מן דָוָה (דברים כ"ט י"ח). ע(בראשית ל"ג י"ג) כ"כ שורש א'. עע(מ"ב ז' י"ב). *עהעבריים (להלן ב' י"א) **עץ חיים (משלי ג' י"ח). סציצים וכו' (מ"א ו' י"ח) ר"ל שהם פואר ובא דג"ש להתבלע היו"ד. *ס(להלן ל"ה כ"ה). לבאו (שם ל"א מ'). צבעלי היו"ד בראשונה. ר"ל מנחי פ"א י'. קכמו זו ר"ל וייטב שברשו יטב. ויוד השורש עומד. ר(תהלים ק"ז ל"ו). מן ישב יו"ד השורש נחלף בוי"ו. כי היו"ד הנראה הוא שמוש איתן. ש(מ"ב ז' י"א) כלומר בני בית. וכן ויעש להם בתים שפרו ורבו. תאיננה מהפעלים העומדים. כי הדבר המגיע לידי יראה הוא הפועל. והאדם הוא מקבל הפעולה. אולא מן היוצאים כי הבורא ית' איננו נפעל ע"י יראת האדם כמ"ש אם חטאת מה תפעל לו. אם צדקת מה תתן לו (איוב ל"ה ז'). ב(מ"א י"ח י"ב). פירושו מאת השם. גנולד (ד"ה א' ב' ג'). נשבר ונדכא (תהלים נ"א י"ט). שהם מבנין נפעל. ואיננה כן מלת נורא. ובאמת למה מכנה בשם מפעל. כי המקובלים המשילו להשם עצמו א'. ומשכנה לבע אורה ע"פ איזה זכוכית אשר הוא המבדיל ועובר אורה ע"י. ככה יראוי הי' אלינו מפני המסך המבדיל והוא החומר השפל. דוהמשכיל יבין ר"ל שכן פירש נורא*. הלא הגיד שמו. ר"ל זה שם העצם של פרעה לא נזכר בכתוב. כפרעה נכה. ששמו העצמי נכו (ירמיה מ"ו ב'). ויעיין (בראשית מ"א י'). וור"ל למה לא כתיב הבן הנולד. ור"ל מה הוא מלת וילך. ע"כ ר"ל היו יושבים וכו' ע"כ שייך וילך. ואם הוא מורה אשר שניהם היו ממשפחה א'. זא"כ היתה. בת לוי והיא אחות אביו. פי' הוצרך לומר זה בעבור כי לוי היה מבאי מצרים. ומשה בן בנו היה מהיוצאים ממצרים. וזה תימא האיך יהי' זה בר"ד ו' שנים ור"א אמר כי אין לתמוה מזה כי הזכר יוכל להוליד כל ימי חייו כמו שפי' בפ' בא בפסוק ומושב בני ישראל. שאמר שם עמרם הוליד את משה בסוף ימיו. ושנותיו של לוי הי' קל"ז שנים. (ועיין כל זה בפ' ויגש כבר באורנו שם). חולא דבר נכונה. ר"ל עם המשל טעם לאסור העריות כלומר כי בני העריות. לא יהיו טובים והגונים. לכן אמר ר"א כי לא דבר נכונה הלא תראה כי זה האיש שלקח דודתו כאשר מפורש בפ' ואלה שהיו בניו בני אלהים. והנה עיקר איסור הערוה היה להיות ישראל קדושים בלתי שטופים בזמה כי אלהי ישראל הוא שונא זמה. וכמ"ש אחר פרשת עריות קדושים תהיו כי קדוש אני וכו' (ויקרא י"ט ב'). וכבר שקל למערפשי ר"א מרמב"ן עבור יוכבד (בראשית מ"ו כ"ג) ע"ש. ועיין בפי' על רש"ע שם הסירוץ ע"ז. ט(פסוק א')
שהיתה

*ואולי מרמז בזה מאמר חז"ל מנין שהקב"ה מניח תפילין וכו'. מנין שהקב"ה מתפלל וכו' (ברכות ז' ע"א). והמדה נקרא אלהים. וכמאמר חז"ל אחרי ה' אלהי' תלכו וגו' (סוטה י"ד ע"א) ע"ש כל המאמר.

ספורנו

או לדבר שלא כהוגן תחשדנה מרגישות בדבר ולא תקראנה עוד אותנו לילד. ולמלך אין טוב להמית אחד או שנים בלבד: (ב) כי טוב הוא. יפה כמו כי טובות הנה. לאמרו יפה יותר ממה שהיה מורגל ושפטה שזה היה לתכלית מכוון מאת יוצרו כי אמנם יופי התבנית יורה על טוב מזג החמר
ושלמות

(כ) ואוטב יי לחייתא וסגו עמא ותקיפו לחדא : (כא) והוה כד דחילא חייתא מן קדם יי וקנו להון שום טב לדריא ובנא להון מימרא דיי בית מלכותא ובית כהונתא רבתא :

(כא) ארום דחילן ילדתא מן קדם יי וקניין להון שום טב בגו דריא ועבדו להון בתים ביתא דלוייא וביתא דכהונתא רבתא :]

(כב) וכד חמא פרעה כדין פקיד לכל עמיה למימר כל ביר דכר דאתיליד ליהודאי בנהרא תטלוקניה וכל ברתא תקיימון : (א) ואזל עמרם גברא דמשבט לוי ואותיב בכילתא וגנונא דהילולא ית יוכבד אינתתיה דתריך מן קדם גזירתא דפרעה הוות ברת מאה ותלתין שנין כד אהדריה לותיה איתעביד לה ניסא והדרת לעלימותא כמא דהוות כד היא זעירתא מיקריא ברת לוי :

[(א) ואזל גברא משבטא דלוי ונסיב ית יוכבד חביבתיה ליה לאתא :]

(ב) ואיתעברת איתתא וילידת ביר בסוף שיתא ירחין וחמת יתיה ארום בר קיומי

בעל הטורים

להם. מים ומזון (לכך ב"פ וסמיין רמז לסיום נשמה וגוף) : (כב) הילוד ב' במסו' הכא. ולידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד (ש"ב י"ב) לומר לך כשם שנענש דוד שהקים עליו רעה מביתו שאבשלום בנו רצה להורגו. גם פרעה משה שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות : (א) וילך איש ב' במסורה הכא ואידך וילך איש מבית לחם יהודה על ידי הליכה זו בא גואל הראשון על ידי אותה הליכה יבא גואל האחרון שהוא משיח בן דוד : (ב) כי טוב הוא ה' תגין ב' בעי"ת וא' בוא"ו וב' בצי"ת לומר שעתיד לקבל חמשה חומשי תורה (שנא' עליה) כי לקח טוב נתתי לכם : ירחים ד' במסו' הכא ואידך גרש ירחים. במספר ירחים אל יבוא (איוב ג') חספור ירחים תמלאנה (שם ל"ט) כדאיתא בפ"ק דסוטה שמנו לה המצרים (ג') [ט'] חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו מספור ירחים תמלאנה שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים אל יבא ולא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו גרש ירחים קודם שגלשה

יונתן

כענין כעדר הרחלים עיין בשיר השירים : (כא) וקנו להון שם טוב וכו' עיין ברש"י : (כב) ביר דכר בן זכר כמרז"ל דעשירלאה ביר : תטלוקניה פי' השליכוהו וכן פירשנו לעיל כמה פעמים : (א) בכילתא וגנונא שניהם מלשון חופה וכן כילת חתנים : דתריך פי' שגרש ועיין ברש"י ונפרש בגירס' חדשה : ירושלמי יוכבד חביבתיה פי' דודתו בגמרא דיבמות על ר' חייא חביבו ופי' דודו וכן כתיב דוד אהרן : (יג) באספרה פי' במרעה

אבן עזרא

ע' שנה שהיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק"מ ושנות לוי בררתו אל מצרים מ"ג והנה היה כ"ב שנה אחרי יוסף. והנה נשארו 'קי"ח. כי כתוב הוא וישם יוסף בן מאה "ועשר שנים. ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים. וכן זוטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה. וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת "מרים אחותם והנה היא קטנה : והנה זה המוכה בקטוירים שבא שם הם "ויפת. וכתיב ויולד "נח. ויפת הוא הגדול. ועוד שמה קברו "את אברהם ואת שרה אשתו. והיא נקברה במערה קודם אברהם לס' שנה. ודע כי הנו"ן תמלא חסרה או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנו"ן גם "*הלאה. ויגש אליו. ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל. או ויסר אף. והנה הנו"ן מובלעת באמצע על כן כדגש פ"א. ויסר אפו "ישוב אפך. וככה נו"ן נתן במלת "תתי. כי הוא כמו תנתי. כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו. *שבתי. לכתי. לדתי. גם בסוף את פסדך. טוב תתי אותה לך. וככה בשמות כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה. כמו מן בן בנה. והיא תתערב עם אשר "בנה בים. והנה המלופו הס"א בתי"ו כמו גבירה גברת. עטרה עטרת. פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת "תפארת. והנה חסרו "הנו"ן להקל על הלשון ויאמרו בת. ומלת רחל "בתו. כמלת אמת "חסדו ואמתו. והנה התי"ו לשון נקבה והנה הנו"ן מובלעת. ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתיות. כמו בנות ולא בתות ולא בתים : ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר תמלא בלים מלא דעת. יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם יי' וטוב עם "אנשים. או טוב "עין. או בגוף או בצורה טוב תאר. או מראה. ובעבור שמלאתו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים : שלשה "ירחים. יש "אומרים כי בקדש השביעי מתחלת ההריון נולד. גם זה "דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה. ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה

רמב"ן

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים מן הצדים אותם במלות המלך ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים ואין מכלים כי מלות המלך היא. ורבותינו אמרו עבדי' למלכים היו ולא עבדים לעבדים א"כ ויעבידו מצרים כמו לשרי המסי' אשר לפרעה : (א) וילך איש מבית לוי. רבותינו אמרו שהלך אחר עצת בתו ור"א אמר כי בערים רבות היו ישראל יושבים וזאת האשה היתה בעיר אחרת ומה צורך שיזכור הכתוב זה. ועל דעתי בעבור שלא חשש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים אמר הכתוב כן כי בכל מזדרז לעשות ענין חדש יאמר כן. וילך ראובן וישכב את בלהה. וילך ויקח את גמר בת דבלים. לכו ונמכרנו לישמעאלים. לכו ונכהו. כלשון לכו נא ונוכחה. וכן זה נזדרז ויקח את בת לוי ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח והיה זה בעבור כי יצטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד לוי. ועכשיו ירצה לקצר עד לדת המושיע ואחר כן ייחס גם שאר השבטים בעבורו בסדר השני. ועל דרך הפשט שיהיה זה תחלת הכתובים אין מוקדם ומאוחר בפרשה. כי היה זה קודם גזירת פרעה וילדה מרים ואהרן ואחר כן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ותלד הבן הטוב הזה ולא הזכיר הכתוב לדת מרים ואהרן כי לא היה בלדתם חדוש דבר. ועל דעת רבותינו הם לקוחים שניים שפירש ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה בנבואת בתו ועשה בה מעשה לקוחים הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדים לפניהם בשמחתם כי על ידי זה יגאלו ישראל ואע"פ שהיה אהרן קטן נתן השם שמחה בלבו בענין הזה או מרים אחותו מלמדתו : (ב) ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו. ידוע כי

פירוש על אבן עזרא

שהיתה בת לוי אמות קהת. 'והנה היה כ"ב שנה אחר יוסף והנה נשארו קי"ח. עס' הוא ול"ל. והנה היה כ"ד שנה אחר יוסף והנה נשארו קי"ו. וכן הוא בסדר עולם (פ"ג) והוא מוכרח. שאם היה רק כ"ב שנה אחר יוסף היו שנותיו רק קל"ה שנה ככה פי' בעה"ח ב"י. (כ"ל) בכוונה הוא. יוסף היה ק"י שני' ולוי ע"כ נולד מקודם ה' שנים. ראובן נולד שנה קודם ללוי. ובשנת ז' לעבודת רחל נולד יוסף ואם תוסיף עוד כ"ב שנים הרי הם קל"ז שנים. והכתוב אמר בהדי' ושני חיי לוי קל"ז שנה (להלן ו' ט"ז). כ(בראשית ל' כ"ו) ל(במדבר כ"ו נ"ט). מ(בראשית י' א'). נ(שם ו' י') הגדול (שם י' כ"א). נ*(שם מ"ט ל"א). נג(שם י"ט ט') שרבו נגש. וכן ויגש אליו (שם מ"ד י"ח). אף עלה (תהלים ע"ח כ"א). ויסר אף (שם ק"ו מ'). משורש אנף ונבלע הנון באמצע. ס(בראשית ל"ט י"ט). ישוב וכו' (ישעיה י"ב א'). ע(בראשית כ"ט י"ט). *שבתי (תהלים קכ"ט ב') לבשי (א"ח ב' מ'). ללדתי (מ"א ג' י"ח). את פסדך (דברים ב' כ"ד). תתי אותה (בראשית כ"ט י"ט). פמן בן בנה (דברים כ' ה'). צ(משלי ד' ט'). קוהנה חסרו הנו"ן. שאמר שהסליפו הס"א בתי"ו לאוי להיות בנת. וכדי להקל על הל' חסרו הנו"ן. ובכנוי נבלע הנו"ן בדגש התי"ו. ר(בראשית כ"ט ו'). בתו. שכמלת אמת שחסרו ממן. ובאוי להיות אמנת. וחסרו נון למ"ד הפעל. ובכנוי דגש התיו במקום נו"ן אמתו. ולרבים אמונות וכן בנות. שש(ש"א ב' כ"ו). ת(משלי כ"ב ח) תת"א כי במודם וכו'. פי' במסכת' נ"ה בפ"ק דף י"א ע"א שאמרו כי היולדת לשבעה יולדה למוקטעין. אפי' אין לסמוך עליו. כי באמת אמרו

פירוש רשב"ם

(כא) ויעש להם בתים. לשמרם פן ילכו לעבריות היולדו' : (כב) ויצו פרעה לכל עמו לאמר. וכן אמר להם שכן כל לאמר שבתורה כפל לשון של ויצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו שפירשתי באלה תולדות נח : (א) וילך איש מבית לוי. הוא עמרם. ויקח את יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים. והרבה שנים לקחה מלפני לידת משה שהרי אהרן בן שלש ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה : (ב) ותהר האשה בעת גזירת פרעה בהשליך הזכרים ליאר ותלד בן : ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו המפרש לפי שראתהו שטוב הוא הטמינתהו שקר הוא שכל היולדות אמותן מרחמו' עליהן. א"כ צריך לפרש ותרא כמו וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. הסתכל והבים כל מעשיו וכל פעולותיו שעשה אם יש לתקן שום דבר בהם והנה כולם יפים ומתוקנים אף כאן לפי שמשה נולד לסוף ששה חדשים כמו שמצינו בשמואל שנולד לתקופת הימים. שני תקופות ושני ימים. ולפיכך יכלה להצפינו שלשה חדשים שהמצריים היו מבקרים למעוברות לסוף

יְרָחִים: ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־
לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת
וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־
שְׂפַת הַיְאֹר: ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק
לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ: ה וַתֵּרֶד בַּת־
פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת
עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ
הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ:
ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר
בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי
הָעִבְרִים זֶה: ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־
פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד:

אונקלוס

ואמטרתה תלתא ירחין: ג ולא יכילת עוד לאטמרותה ונסיבת לה תבותא דגמא וחפתה בחמרא ובזפתא ושויאת בה ית רביא ושויתה ביערא על כיף נהרא: ד ואתעתדת אחתה מרחיק למידע מה יתעבד לה: ה ונחתת בת פרעה למסחי על נהרא ועולימתהא מהלכן על כיף נהרא וחזת ית תבותא בגו יערא ואושטת ית אמתה ונסבתה: ו ופתחת וחזת ית רביא והא עולימא בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני יהודאי הוא דין: ז ואמרת אחתה לבת פרעה האיזיל ואקרי ליך אתתא מינקתא מן יהודיתא ותוניק ליך ית רביא:

ואמרת

מסרה ג ולא יכלה, ב' [ובמקף]. הצפנו, ל' [הלד"י דגוש' והפ' רפי ומ"י]. תבת, [מ"י וכס"א]. גמא, ג' ס' [הג' דגוש']. ותחמרה, ל' ולא מפיק. בחמר, [הב' רפי]. ובזפת, ל'. ד ותתצב, ל'. מרחק, [כו"ל ח"ו]. לדעה, ל'. יעשה, ל"ו [היו"ד דג' מד"ד]. יעשה לו, ס'. ה לרחץ, [כו"ל ח"ו]. על היאר, ה' בלי'. הלכת, ב' חד"ח בלי'. אמתה, [הא' בס"פ והמ"ם רפי]. ותקחה, ל'. ו בכה, ז' [כו"ל מ"ו]. ותחמל, [ח"ו]. ז האלך, ג'. מינקת, [מ"י אחר המ"ם]. העברית, ד' ג' ח"ו וא' מ"ל. ותינק, לי' וכ"כ [וכ"ל מי"ק וחי"ת].

ת"א ולא יכלה סוטה שם. ותתצב מגילה יד סוטה ט ודף יא יב. ותרד בת מגילה יג סוטה יב. ותפתח סוטה שם. ותאמר אחתו שם. ותאמר לה שם.

ותאמר

רש"י

כלו אורה (סוטה שם): ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלע"ז יונ"קו כך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוז"יל בל"עז. ודומה לו (ישעי' יט) קנה וסוף קמלו: (ה) לרחץ על היאר. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו (שמואל ב יד) ראו חלקת יואב אל ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ור"ד (סוטה שם) הולכות לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך למות (בראשית כה) הולכות למות לפי שמיחו בה. והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אַמָּתָהּ מם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה (סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה (ש"ר סוטה שם): והנה נער בכה. קולו כנער: (ז) מן העברית. שהחזירתו

על

אבן עזרא

באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה. ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר. כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים. והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון. כי דבר מנוסה הוא לקדמונים. ושמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הלומח [ב]ברגע הלידה. גם מעלה הלומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד. והנה טמעמד הקולב הם ר"נט [בב]ימים ושלש יום. והאמצעי [ג]רע"ג. והגדול שהוא הארוך [ד]ר"פז. וחכמי המולדות יודו כן. ואין טענה [דד]מהשבטים. כי להיותם על הסדר איננה ראיה. כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון. גם נולד יששכר קודם אשר. ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולון. על כן מלת ואחר ילדה [ה]בת. כמו ואחרי כן [ה*]יצא אחיו. שלא זכר ותהר לכל אחד. גם לתקופת הימים שלש [י]היו (ג) ונדגש צ' הצפינו כדגשות ק"וף אם יקרך [י]עון. לדבר בם לאות. ובעבור היות הלדי בשוא נע נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש. והוא שם הפועל מהבנין [ח]הכבד הנוסף. ואין צורך לבקש למה לא הצפתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס. וכתב ושאלה אשה [ט]משכנתה. ובאה מלת תיבת [י]גומא מלעיל בעבור היות

הניגון

פירוש על אבן עזרא

אמרו (פ"ק דסוטה דף י"ב ע"א) שנולד לט' חדשים. [ב]מזל הלומח. כל תחלת ההויה בטבע נקרא לידה ע"ד ההשאלה. והמזל העולה ברגע הלידה נקרא מזל הלומח ולפי' אם אין הלבנה נראית ובכל מקום שהיא רק המעלה הוא החלק בשמים כ"כ עומדת שם הלבנה בנקודה. [בב]שהם שמנה חדשים ושני שלישי חודש בקירוב. [ג]רע"ג. הם ט' חדשים ועוד. [ד]רפ"ז. הן ט' חדשים וחצי. [דד]ואין טענה מהשבטים. ר"ל שנולדו למקוטעים כמ"ש בפ"ק דר"ה (דף י"א ע"א) עיי' (בראשית ל' כ"א כ"ג). כי לא יולדו על הסדר שילטרך לפרש כך. [ה](שם ל' כ"א). [ה*]יצא אחיו (שם כ"ח כ"ו). [י]שלש היה. ר"ל ג' תקופות שהם ט' חדשים. דלא כמ"ד מיעוט תקופות שנים ולמד מזה שנולד לששה חדשים. (ש"א כ"ה י'). ר"ל לתפארת הקריאה עיי' ח"ם למהרש"ד על מלת הלפינו. [ח]מהבנין הכבד הנוסף. ר"ל מקור מבנין הפעיל. [ט](להלן ג' כ"ב). [י]ובאה מלת תבת גמא מלעיל.

שהוא

ספורנו

ושלמו' הכח המלייר: (ג) ותשם בסוף. מקום שלא יראו אותה עוברי דרך כשהיתה מניחה שם את התיבה ועם זה בחרה במקום הסוף להפוך גזרת השלכתו ביאור לעמידתו בסוף על שפת היאור: (ד) לדעה מה יעשה לו. ששבה שיקחהו איזה מצרי כשאר אסופי כי רבים אסופי' היו במצרים בלי ספק כי מלאה הארץ זמה כמו שהעיד הנביא באמרו וזרמת סוסים זרמתם: (ה) לרחוץ על היאור. בחדר של מלך שהיה סמוך ליאור ומגיע בו כי אמנם כבדה בת מלך פנימה בלי ספק לא יצאה אל היאור: ונערותיה הולכות. לכן לא שלחה אחת מהן שלא היו אז שם עמה: ותשלח את אמתה. האמה המשרתת אותה אז לרחוץ וכל זה בכוון אלהי שלא תשלח א' מהנערות המשובות ותסמוך עליה ואולי תבחר להשליכו אל היאור: (ו) ותפתח ותראהו. ותרא אותו כי טוב הוא ויפה מאד: את הילד והנה נער בוכה. וראתה שעם היותו ילד היה נער בוכה וזה כי הולד מעת הולדו עד היותו שלם בגדול יקרא ילד כענין הילדי' אשר גדלו אותם האמור ברחבעם וכן ילדים אשר אין בהם כל מום האמור בדניאל וחבריו. ומעת היותו מתנער ומתנועע בתנועות בלתי שלמות להשיג תכלית. יקרא נער. ומזה יקר' כל משרת נער כי אמנם רב תנועותיו בלתי שלמות כפי הצריך להשיג התכלית המכוון מאדוניו. אמר אם כן שראתה שעם היותו ילד נולד מקרוב הנה היה נער בוכה מתנער בתנועה נפלאה כבן גילו: ותחמול עליו. שיהא ולד נאה ומוכן לשלמות כזה נזרק ליאור: ותאמר מילדי העברים זה. אין זה אסופי נולד מזנות באופן שיהיה מוכן לבגוד. כאמרו ילדי פשע זרע שקר: (ז) מינקת מן העבריות. שיהיה החלב יותר נאות למזגו: ותיניק לך. לעמוד לפניך מאחר שלפי יופיו והכנותיו לפני מלכים

יתילב

ירושלמי

קוֹמֵי הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלַת יַרְחִין דִּסְכוּמְהוֹן תְּשַׁעְיָא׃ (ג) וְלָא הֲוָת אֶפְשַׁר לַהּ תּוּב לְאַטְמַרְתֵּיהּ דְּמִצְרָאֵי מַרְגִישִׁין עֲלַהּ וּנְסִיבַת לֵיהּ תֵּיבוּתָא דְטוּנָם וְהַמְּדָא בְּחֵימְרָא וּבְזִיפְתָּא וְשַׁוְיַת בְּגַוָּהּ יַת טַלְיָא וְשַׁוִּיתֵיהּ בְּגוֹ גּוֹמַיָּא עַל גֵּיף נַהֲרָא׃

[(ג) וְשַׁוִּיתֵיהּ בְּאַפְּרָה עַל גַּב נַהֲרָא׃]

(ד) וְאִיתְעַתְּדַת מִרְיָם אַחְתֵּיהּ מֵרָחִיק לְאִיתְחַכְּמָא מָה יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ (ה) וְגָרֵי

יונתן בן עוזיאל

מֵימְרָא דַייָ צוּלְקָא דְשַׁחְנָא וְטַרִיב בִּשְׂרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְנַחְתַּת בְּרַתֵּיהּ דְּפַרְעֹה לְאִתְקַרְרָא עַל נַהֲרָא וְעוּלֵימָתְהָא אָזְלָן עַל גֵּיף נַהֲרָא וַחֲמַת יַת תֵּיבוּתָא בְּגוֹ גוֹמַיָּא וְאוֹשִׁטַת יַת גַּרְמִידָא וּנְסִיבְתָהּ וּמִן יַד אִיתַּסִּיאַת מִן שִׁיחְנָא וּמִן טְרִיבָא׃ (ו) וּפְתַחַת וַחֲמַת יַת רַבְיָא וְהָא טַלְיָא בָּכֵי וְחָסַת עֲלוֹי וַאֲמַרַת מִן בְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵין׃ (ז) וַאֲמַרַת אַחְתֵּיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזִיל וְאִיקְרֵי לִיךְ אִיתְּתָא

בעל הטורים

שנראה שיו לה ירפים מהעיבור: (ג) ולא יכלה. ב' במסו' הכא ולאידך ולא יכלה ארץ שנגריהם עלמה. שעשתה לו מערה בארץ ולפי' קסם הקרקע מפסו אחריו מפני שידעו שעשם יולא הגואל וחסו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הלפינו: גומא ג' במסו' הכא ולאידך השולח בים לירים ובכלי גומא על פני מים (ישעי' יח) שאפי' בים שלא ליר דהיינו בת פרעה להציל כלי גומא ולאידך באיוב היגאה גומא (איוב ח') רמז למאן דאמר איוב בימי משה הי': (ה) ותרד בת פרעה ס"ת דמה מלמד שטינפה דמה שהלכה להתגייר: ונערותיה ב' (במסורה) הכא ולאידך ותקם רבקה ונערותיה לומר שנתגייר' ושפשה מעשה האמהות ולאידך ויענה ואת נערותיה וישנה שמנפה דמה ואת נערותיה שבא המלאך והכגוס לפי שמנעוה לקחת התיבה ולקחה נערות אחרות: (ו) והנה נער בכה. זה אהרן שהניחתו, אצל התיבה. נער בכה בגי' זה אהרן [הכהן]: (ז) האלך ג' במסורה הכא ולאידך האלך והכיתי בפלשתים גבי דוד (ש"א כ"ג) ולאידך האילך

יונתן

במרעה והוא לשון רז"ל רועות באפר: (ה) לולקא דשחנא ח"י של לרבת השחין ועריב כמו וערב וכן עריבא והוא מלשון ערב ושמש: גרמידא הוא מפרק אמה כמשמעו

אבן עזרא

הניגון בתחלת מלת גומא: ותחמרה. נחה ה"א כה"א ויקרא לה [ב]נובח בשמו. וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימלא בארץ ישראל. וכמוהו בארות [ל]בארות חמר. ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר. ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. אולי אחותו נתנבאה לעשות כן. ומחשבות השם עמוקות ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים. הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס. והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות לאן המים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף. כמו [ס]קנה וסוף קמלו. והוא לגם מן היאור: (ד) ותתצב. מלה זרה [ע]כי שמו נח נעלם בין שתי התו"ין תחת היו"ד: אמר ר' משה הכהן [פ]כי תי"ו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח. ועתה החליפו התי"ו [צ]לה"א במלה לדעה. כמו [ק]אשר תנה הודך: (ה) ותרד. מלרעונה: לרחוץ. מנהג המלכיות [ר]היה. והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור. כמו [ש]ויד תהיה לך. בעבור שהלכה [ת]*אמתה. והיא אחת הנערות לקחת התיבה: כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף. כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר. ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי המ"ם רפה [ו]ומ"ם אמה ארכו דגוש, ועוד [ש]כי אמה ארכו מדה לא זרוע: (ו) ותפתח ותראהו. אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר. כמו [ת]ובית דוד כאלהים. כמלאך יי': והנה נער בוכה. היו איבריו גדולים כאילו הוא נער. וראתהו מהול [א]ובעבור יפיו חמלה עליו. וזה טעם כי [ב]טוב הוא: (ז) ותאמר וכו' ותינק. [ג]בעלי היו"ד בראשונה. יש מתחלף היו"ד. כמו מן ידע בוי"ו [ד]תודיע. ויש שיוסיפו כם

רמב"ן

כי כל הנשים אוהבות את בניהם יפים ואחיהם יפים וכלנה תלשכינה אותן בכל יכלתן ואין לריך ראיה לטענת כי טוב הוא. אבל פירו' הטובה הזאת שראתה בו טוב מאודם ושבה כי יארע בו נס וינלל. ולכן נתנה אל לבה ושבה מחשבות בעינינו וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להלפינו חשבה שינלל בתחבולה אחרת ועשתה לו תיבת גומא ואחותו נלבת מרחוק שלא יכירו בה לדעה מה יעשה לו. וכל זה סיוע לדברי רבותינו שדרשו כי טוב הוא שנתמלא כל הבית אורה. ולמה שאמרו שהיתה מרים מתנבאת עתידה אמה שתלד בן שמושיע את ישראל: (ה) לרחוץ על היאור. הרס המקרא ודרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו לשון רבינו שלמה. ואם כן יהיה על היאור כמו אל היאור. וכן וילך אלקנה על ביתו הרמתה. כה תאמרו איש אל רעהו ואיש על אחיו. ויתכן שהיו ביאור מעלות והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר ביאור לא תכנס אל שבולת הנהר. וראתה התיבה בתוך הסוף רחוק ממנה ותשלח את אמתה ותקחה. או הוא כמו לרחוץ ביאור. וכן ונתת אותם על סל אחד: (ו) והנה נער בוכה. קולו נשמע כנער לשון רבינו שלמה. וכבר דחו זה ואמרו אם כן עשית למשה רבינו בעל מום: ועוד מה טעם שיזכיר הכתוב עובי קולו. ור"א אמר שהיו איבריו גדולים כנער. ואולי הזכיר זה ליופיו כי בעבור טובו ויופיו חמלה עליו כי הכירה בו שנולד מקרוב ואבריו יפים ומתוקנים כאלו הוא נער. ויותר נכון שנפרש בו שהיה בוכה כנער בחרילות וזריזות ולכן חמלה עליו. ואגדה נער בוכה ילד היה ומנהגו כנער בא גבריאל והכהו למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמים. ועל דעתי אין לורך לכל זה כי הילד מיום הולדו יקרא

פירוש על אבן עזרא

שהוא נסוג אחור בעבור וכו'. [כ](במדבר ל"ב מ"ב). [ל](בראשית י"ד י'). [מ](ישעיה י"ט ו'). [נ](ר"ל כי שרשו יצב ורלוי להיות ותתיצב. וכאשר רלו לחסר היו"ד נקדו חי"ו אי"ן בליני להמשיך יו"ד השורש שלא כמנהג בנחי פ"א י' כידוע למדקדקים. [ס]כי לרדת שרשו ירד. ולגשת שרשו נגש. והוסיפו התי"ו במקור למלאות חסרון פ"א פעל. וכזה לדעת שרשו ידע. ובא הדל"ת בפת"ח בעבור העין שהוא מהגרון. [ע]ר"ל הכינוי ה"א במקום תי"ו ונקדו העין למד הפעל בקמץ להמשיך הה"א. ודל"ת עי"ן הפעל בליני להרכשם אות הגרון שאחריו. [פ](תהלים ח' ב') והיה משפטו תנה. [צ]ר"ל הלא כבודה בת מלך פנימה ע"ז מהרץ מנהגן היה כן. [ק](דברים כ"ג י"ג). שפי' מקום. [ק]*כי אמתה פי' שפחתה ולא זרוע ידה. כי באמת יש פלוגתא במס' סוטה (י"ב ע"ב) רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר ידה ממש וחד אמר שפחתה. [ר]כי שרשו אמה ונקוד אָמָה. ובכנוי אַמְתָהּ. ומ"ם אַמָּה דגוש. כי שרשו אמם. [ש](להלן כ' א'). ר"ל מדת אורך תה. כמו אַמַּת בלעך (ירמיה נ"א י"ג). ובדרז"ל אַמַּת הבנין. [ת](זכריה י"ב ח'). ור"ל [א]ומהלתו. למה כפול את הילד א"ו את הילד הוא פי' ממלת ותראהו. [א]לכן אמרה מילדי העברים זה. [ב](בפס' ב') עי' יפה. [ג]ר"ל מנחי פ"א יו"ד. ויש [ד]שהיו"ד נתחלף בוי"ו.

פירוש רשב"ם

לסוף תשעה חדשים לכן נסתכלה בו בשעת לידה אם הוא נפל ולא תטרח בהטמנתו וראתהו כי טוב ויפה הוא כי גמרו סימניו שערו וציפורניו כמו ששנינו ביבמות וידעה שהוא בר קיימא ותצפנהו ג' ירחים עד סוף ט' ירחים שהוא זמן לידת רוב נשים וכשבאו לבודקה אמרה להם נפל הי' או השליכוהו המצריי' ליאור: (ג) בחמר. מבפנים. ובזפת מבחוץ שלא יכנסו בו המים. ותשם בסוף אשר סמוך לשפת היאר והטמינתו יפה שההולכים על שפת היאר לא יוכלו לראות התיבה. אבל הרוחץ בתוך הנהר יכול לראות' כי יוכבד לא נכנסה בנהר להצפינו מכל צדדיו הטיב ולכך ראתהו בת פרעה שהיתה רוחצת בתוך היאר אבל נערותיה שהיו הולכות על שפת לא יכלו לראותה: (ה) אמתה. שפחתה: (ו) ותפתח ותראהו את הילד. המפרש שראתה את הילד טועה הוא. וכי מי אינו יודע שאם פתחה את התיבה שתראה את הילד. אלא כך פרושו פתחה את התיבה והבישה בילד אם זכר אם נקבה וראתה כי נער הוא. כלומר זה הילד זכר הוא ולא נקבה וראת' בזכרותו שהוא מהול ולכך נטמן ואינו אסופי שאם היה בת יש לומר אסופי היא וכן מצינו כתוב מה נעשה לנער היולד. ביום הולדו קרוי נער: והנה נער בוכה ותחמול עליו וגו' לפי שהי' בוכה. לכך ותחמל עליו ולפי שראתהו נער זכר מהול אמרה מילדי העברים זה: ודוגמא זו ולחנה יתן מנה אחת אפים. חולק בחור ולמה כי את חנה אהב. לכך נתן לה אפים מקערה שלפניו וא"כ למה מנה אחת כי ה' סגר רחמה אבל לפנינה ולכל בנותיה ובניה נתן מנות הרבה כי בנים רבים היו לה. ותראהו את הילד והנה הוא נער בוכה: (ז) ותינק. לשון מפעיל ותינק. כשהיא עצמה יונקת. ותניקהו. אין צריך לומר שהוא שתי אותיות כמו. בא. שב. קם. שיאמר בלשון מפעיל ותשיבהו ותביאהו ותקימהו. אלא מגזרת ינק הוא. ולקצר

ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ
הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃
ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־
אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן
אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד
וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־
פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה
וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי
יא וַיְהִי ׀ בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא
אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ
מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃ יב וַיִּפֶן
כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־
הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃ יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם
הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים
וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ׃ יד וַיֹּאמֶר
מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ
הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ
אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ
מדין

אונקלוס

ח וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אֱזִילִי וַאֲזַלַת עוּלֵמְתָא וּקְרַת יַת אִמֵּהּ דְּרַבְיָא: ט וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אוֹבִילִי יַת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנְקִיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יַת אַגְרִיךְ וּנְסִיבַת אִתְּתָא יַת רַבְיָא וְאוֹנְקִתֵּהּ: י וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתִיתֵהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרַת שְׁמֵהּ מֹשֶׁה וַאֲמַרַת אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּהּ: יא וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוָת אֲחוֹהִי וַחֲזָא בְּפָלְחָנְהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרִי מָחֵי לִגְבַר יְהוּדִי מֵאֲחוֹהִי: יב וְאִתְפְּנִי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא אֲרֵי לֵית גַּבְרָא וּמְחָא יַת מִצְרָאָה וְטַמְרֵהּ בְּחָלָא: יג וּנְפַק בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וְהָא תְּרֵין גֻּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ: יד וַאֲמַר מַן שַׁוְיָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּן עֲלָנָא הֲלִמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִּקְטַלְתָּא יַת מִצְרָאָה וּדְחִיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָּמָא: טו וּשְׁמַע פַּרְעֹה יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יַת מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתֵיב עַל
בירא

מסרה ח ותאמר, [במקף והתי"ו במתג]. לכי, ג'. העלמה, ה'. את אם, ל' וחד ואת אם. ט היליכי, ל' ומ"ל [ור"ל מד"מ]. והינקהו, ל' וכ"כ [הקו"ף בחירק ומי"ק וסי"מ ותליתאה]. ואני, ב'. האשה הילד, [מטעי בי' את]. ותניקהו, ל' [מי"ק וס"מ]. י ותבאהו, ג' ב' ח' וא' מ"ל. לבת פרעה, ב' ובית יעשה. ותקרא, ט'. משיתהו, ל' וכ"כ [מי"ק וסי"מ]. יא בסבלתם, [ח"ו]. מכה, ו' פתחין [ל"ל ה'. ור"ל סגול שהוא פתח קטן]. יב וכה, ל'. כי, [במונח ולא במקף]. ויטמנהו, ל'. בחול, לי' פתח. יג נצים, ג'. רעך, כל או' מ' [ור"ל ס"י אחר העי"ן]. יד ושפט, ל' וח' וא' ושפט. הלהרגני, ל'. [הלמד כפי וה' בלא געיי']: [אמר, ח"ו]. ויירא, י"ב. [מ"י וכו"ל דכוו']. ויאמר, ל"א. אכן, י"מ. נודע, [מ"ו]. טו להרג, [ח"ו].

ת"א ותאמר לה שם. ויפן כה וכה סנהדרין נח. נצים נדרים סד. ויאמר לרשע סנהדרין שם. ויירא משה עקידה שער לב.

רש"י

על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ש"ר סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שלכי (ש"ר סוטה שם): (י) משיתהו. שלתהו הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא. ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא מש. כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב כב) ימשני ממים רבים. שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלתם. (ש"ר) נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם: איש מצרי. (ש"ר) נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אמר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין לגאולה: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: (וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב): וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג
לו

רמב"ן

יקרא נער כמו שנאמר מה נעשה לנער היולד. וכן ויבקש דוד את האלהי' בעד הנער. ויקרא ילד והוא גדול כמו שנאמר בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער. וכן והנער נער לומר שהוא ילד קטן ובן כ"ד חדשים כאשר נגמל מחלב וניד העלמה כדכתיב ותינק את בנה עד גמלה אותו והעלהו עמה כאשר גמלתהו: ותאמר מילדי העברים זה. נתנה אל לבה המעשה כאשר היה. כי אמרה לבעבור הציל אותו. או שלא יראו במות הילד שמוהו שם. ואם מצרי למה יעשה כן. ויש אומרים שראתהו כמול ואם כן הסירה בגדיו ובדקה אותו בו ואין צורך: (יא) ויגדל משה ויצא אל אחיו. שגדל והיה לאיש כי מתחלה אמר ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתהו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת: וטעם ויצא אל אחיו. כי הגידו לו אשר הוא יהודי והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יכול לסבול ולכן הרג המצרי המכה הנלחץ: (יד) הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו לומדים שהרגו בשם המפורש ל'
רש"י

איתא מניקתא מן יהודייתא ותוניק ליך ית רביא: (ח) ואמרת לה ברת פרעה אזילי ואזלת טליתא וקרת לאמיה דרביא: (ט) ואמרת לה ברת פרעה אובילי ית רביא הדין ואוניקתיה לי ואנא אתן ית סוטרך ונסיבת איתתא ית רביא ואוניקתיה: (י) ורבא רביא ואייתיתיה לברת פרעה והוה לה חביב הי כביר וקרת שמיה משה ארום מן מוי דנהרא שחילתיה:
נ(י) דליתיה:]
(יא) והוה ביומא האינון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחמא באניק נפשיהון ובסוגי פולחנהון וחמא גבר מצראי מחי גבר יהודאי מאחוי: (יב) ואיסתכל משה בחכמת דעתיה ואיתבונן בכל דר ודר והא לא קאים מן ההוא מצראי גבר גיור ולא דעביד תתובא מן בני בנוי עד עלמא ומחא ית מצראי וטמריה בחלא:
נ(יב) ואיסתכל משה ברוח קודשא בתרין עולמיא והא לית גיור עתיד למיקום מההוא מצריא וקטל ית מצריא וטמן יתיה בחלא:]
(יג) ונפק ביומא תניינא ואודיק והא דתן ואבירם גוברין יהודאין נצן וכד חמא די זקף דתן ידיה על אבירם למימחיה אמר ליה למא אנת מחי לחברך: (יד) ואמר ליה דתן מאן הוא דמני יתך לגבר רב ודיין עלנא הלא למקטלי אנת אמר במא דקטלת ית מצראי ודחיל משה ואמר בקושטא אתפרסם פתגמא: (טו) ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטול ית משה

בעל הטורים

המלך על כמוס בלעד (ת"א כ"ב) לומר בדברי נביאים מתקיימים כדברי חוזים ושופים שמרים כמכבלת על משה קודם שנולד כמו שפר"ל: (יג) נלים. ב'. עברים נלים ובני מנכרב להשאות גלים נלים ערים בלורות חד במ"ב [יט] וחד בישעיה [לז] לומר שהרשעים ישאן שממה וחרוב יחרבו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את

יונתן

כפשוטו ולא ה"ל כרש"י עיין במפרשים: (ט) היטרך פירוש שכר וכן ת"י פעולת שכיר מטריה: (י) והוה לה חביב הי כביר דק"ל מאי ויהי לה לבן דהא א"א לבן פירש שהיה אהוב לה כביר: (יא) באניק כבר פרשנו זה כמה פעמים שהוא לשון לער: ובסוגי פלחניהון ובהרבה וברוב מלאכתן: (יב) והא לא קאים עיין ברש"י ומפרשיו: ומ"ש הירושלמי בתרי עולמיא פי' הגאון מהר"ד בשני עולמים שמביטן ופירושו ע"פ המדרש. ויותר נראה שהביט שאין לורך בו לשני עולמות לא בעה"ז ולא בעוה"ב ולא שב: (יג) ואודיק כבר פירשנו שהוא לשון הבטה: (טז) ולאוכים פירש

אבן עזרא

גם נעלם "בין האות המשרת והעי"ן תחת יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותניק לך את הילד: (ח) ותאמר לכי. כמו שבי 'וילך וישב: (ט) היליכי. כמו היניקי 'כי שניהם שרשים הם. ילך גם הלך והטעם אחד. כי אין הה"א "מאותיות המשך. על כן ה"א אחרת "כמוה. ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימלאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים נמלאים במבטא לא במכתב. ופעם נעדרים. והה"א לעולם באמצע היא נראית. ומלת בלהטיהם. איננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות. ולא דבר נכונה. רק היא מלה אחת על משקל והיניקהו לי כמו שאמרתי. והוא מהבנין הכבד 'הנוסף. גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא. כמו "וגם אני הא. ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא בנקודה "ליכי. כ"א לך רק היא מלה אחת: ותניקהו. "מעלומי העי"ן מן הפעלים השניים הנראים. והנה 'בפסוק אחד שנים שרשים והטעם אחד וככה הטיבי כנן לוי. כמו הליכי. אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו "מעלומי העי"ן: (י) ויהי לה לבן. "כמו ואלה בני מיכל. זרובבל "בן שאלתיאל. והוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו: שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש. ושמו בלשון מצרים היה מוניוס. וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים. גם ככה בספרי חכמי יון. אולי לנודה בת פרעה לשוניכו או *שאלה. ואל תתמה בעבור שאיננו משוי. כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים: (יא) ויצא אל אחיו. *המצרים כי בארמון המלך היה. וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי תומשפחתו. כמו "אנשים אחים: (יג) נצים. שם הואר מבנין נפעל והשלם 'נצלים כמו נראים: לרשע. העושה חמס: (יד) הלהרגני אתה אומר. "בלבך: אכן. כמו אם כן: (טו) וישמע. ארץ מדין קרים היו אל משמעת פרעה. על כן הוצרך להיות רועה לאן. שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו. וכאשר אמר לו השם מתו פרעה ועבדיו שברח מפניהם. ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר "ויצלני מחרב פרעה. כי כל ימי חייו היה ירא ממנו. ואשר שהזכיר וישב בארץ מדין. שב לפרש למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידועה כדרך

פירוש על אבן עזרא

[illegible] גם נעלם בין האות המשרת. (שהוא הי"ו) והעין (שהוא נו"ן השורש) תחת יו"ד. כמו וְתַנִק שרשו ינק מבנין הפעיל. שהליכי תחת הי"ו המשרת מושך יו"ד השורש אחריו. ילַכִי כמו שֵׁבִי. וילך וישב. ר"ל שורש לכי. ילך. משורש שבי. ישב. זכמו היניקי ר"ל כמו שמלת היניקי משורש ינק. כן היליכי משורש ילך. ויש עוד שורש הלך והטעם אחד. ורצוי להיות הוֹלִיכִי מבנין הפעיל. חכי אין הה"א מאותיות המשך. ר"ל אותיות אוי"י נמשכות אחר התנועות גדולות. ונחות באמצע המלה. וה"א לא תנוח רק בסוף המלה. לכן תשמנה לוי"ו. טאחרת כמוה. ר"ל אם השורש הלך אין פועלה בהמשך הה"א. שהרי לא תנוח באמצע המלה. ולא סורה כלל על ה"א השורש כמו שלא תורה ה"א הפעיל על השורש. יר"ל מבנין הפעיל. כי בפרשת קרח בפסוק קח את המחתה וכו' והולך מהרה אל העדה פי' הר"א ז"ל שם. והולך לשון לווי כמו הושב את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו הוליכי. כ(יחזקאל ע"ז מ"ג) לכמו ילך עמך. רק היא מלה אחת. ר"ל היליכי ולא הא לכי כמ"ש הגאון ז"ל והנה גם אונקלוס תרגום הא לכי. וכוונתם על דרשת חז"ל כמ"ש רש"י ז"ל. ודרך רבינו ז"ל לפרש ע"פ פשט הכתוב וטעמו וכימוקו עמו. ממעלומי העין וכו'. ר"ל שהניקתו שרשו נוק שעי"ן הפעל נח ונעלם מהמבטא. והפ"א והלמ"ד נראית. נר"ל היליכי שרשו ילך. וכן הטיבו כנן (ישעי' כ"ג ע"ז) שרש יטב. והניקיהו שרשו נוק כמו והם הביאו אליו (להלן ל"ו ג') שורשו בוא. וכן הטיבו כל אשר דברו (דברים ה' כ"ה) ששרשו טוב. סר"ל מנחי ע"ו. ער"ל ואלה חמשת בני מיכל (ש"ב כ"א ס') וכתיב ולמיכל בת שאול לא היה ולד (ש"ב ו' כ"ג) והם היו בני מירב אחותה רק שגדלה אותם ונקראו על שמה. פ(עזרא ג' ח'. חגי א' א') והוא בן פדיה אחי שאלתיאל כמ"ש ובני פדיה זרובבל ושמעי (ד"ה א' ג' י"ט). ושאלתיאל ופדיה אחים בני יכניה היו (שם שם י"ז י"ח). *ר"ל שאולה איזה שם לתת לו בלשון ישראל. צר"ל הם אחיו היהודים הדרים במצרים וקראם מצריים לפי שהיו דרים בארץ מצרים מה שאמר ויצא אינו ר"ל שיצא מעיר מצרים. אלא שר"ל שיצא מארמון המלך. כי משה בארמון המלך היה. ק(בראשית י"ג ח') ואינם אחים רק משפחה אחת. רכי שרשו נצה. ובא בנפעל לפי שכל אחד מהנלים נפעל מחבירו. שוהעד והמרה בלבבך (דברים ס' י"ז). ת(להלן י"ח ד'

ספורנו

ויגדל: (י) ותקרא שמו משה. נמלט ומושה את אחרים מלרה. ותאמר כי מן המים משיתיהו. הטעם שקראתיו משה לסורות שימלט את אחרים הוא כי אמנם משיתיהו מן המים אשר שהיה מוטל בתוכה וזה לא היה כי אם בגזיר' עירין כדי שימלט הוא את אחרים: (יא) וירא בסבלותם. נתן לבו להצות בעוני אחיו: וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ונולד שאותו התעורר להנקם: (יג) ויאמר לרשע. מפני היות כל אחד מהם אחיו לא התעורר להנקם אבל הוכיח בתיסור: (יד) הלהרגני אתה אומר. אתה מעורר מדנים להרגני: ויירא משה. ובכן נשמר לנפשו וברח: ויאמר אכן נודע הדבר. כשאמר זה המוסר את דבריו אלה בפני רבים ולכן לא הרג את המוסר מבלי אין תועלת בהריגתו אחר שכבר מסר: (טו) וישב בארץ מדין. בחר לשבת איזה זמן בארץ מדין: וישב על הבאר. ובעברו בארץ קרה לו שישב סמוך לאיזה באר כמו ויפגע במקום באיזה

פירוש רשב״ם

ולקצר את התי' הוא אומר ותניקהו במקום ותינקהו: (י) משיתיהו. משכתיהו. לשון זה נופל במשיכ' מן המי'. כדכתי' ימשני ממים רבים. מגזרת קנה. יאמר קניתיהו בלשון פועל. יקנני בלשון מפעיל: (יא) מכה. שמא הכהו ולא הרגו: (יד) הלהרגני אתה אומר. בשביל שאני מכה את חבירי. כאשר הרגת את המצרי בשביל שהיה מכה איש עברי: אכן אך כן. לא כמו שהייתי סבור כשטמנתיו בחול שלא נודע אלא כן הוא שנודע: וישב בארץ מדין. כולל ואח"כ מפרש באיזה עלילה ישב במדין בתחילה וישב על הבאר שם נח תחילה כאדם שעומד לפוש: ולכהן

מדין וישב על־הבאר: טז ולכהן מדין
שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה
את־הרהטים להשקות צאן אביהן:
יז ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה
ויושען וישק את־צאנם: יח ותבאנה
אל־רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן
בא היום: יט ותאמרן איש מצרי הצילנו
מיד הרעים וגם־דלה דלה לנו וישק
את־הצאן: כ ויאמר אל־בנתיו ואיו
למה זה עזבתן את־האיש קראן לו
ויאכל לחם: כא ויואל משה לשבת
את־האיש ויתן את־צפרה בתו למשה:
כב ותלד בן ויקרא את־שמו גרשם כי
אמר גר הייתי בארץ נכריה: פ
כג ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך
מצרים ויאנחו בני־ישראל מן־העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל־האלהים מן־
העבדה: כד וישמע אלהים את־נאקתם ויזכר אלהים את־בריתו את־
אברהם

אונקלוס

בירא: טז ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה ענא דאבוהן: יז ואתו רעיא וטרדונון וקם משה ופרקנון ואשקי ית ענהן: יח ואתאה לות רעואל אבוהן ואמר מה דין אוחיתין למיתי יומא דין: יט ואמרא גברא מצראה שזבנא מיד רעיא ואף מדלא דלא לנא ואשקי ית ענא: כ ואמר לבנתיה ואן הוא למה דנן שבקתין ית גברא קרן לה ויכול לחמא: כא וצבי משה למיתב עם גברא ויהב ית צפרה ברתה למשה: כב וילידת בר וקרא ית שמה גרשם ארי אמר דיר הויתי בארע נוכראה: כג והוה ביומיא סגיאיא האנון ומית מלכא דמצרים ואתנחו בני ישראל מן פלחנא דהוה קשי עליהון וזעיקו וסליקת קבלתהון לקדם יי מן פלחנא: כד ושמיע קדם יי ית קבלתהון ודכיר יי ית קימיה דעם אברהם דעם יצחק ודעם יעקב

מסרה על הבאר, ל' ומד אל הבאר. טז ולכהן, ג'. ותבאנה, [ד' כ"כ כ"ל ח"ו אחר הב' ומ' י'. אחה הא' וכון כפופה]. ותדלנה, ל'. ותמלאנה, ל' [כ"כ בנו"ן כפופה]. להשקות, [מ"ו]. אביהן, ז'. יז ויגרשום, ל' ומ"ו. ויושען, ל' ומ"י [ומ"ו] צאנם, [כ"כ במ"ס אף בנקודות עיין בדא"ע]. יח מהרתן, ל' כ"כ. בא, [ח"ו]. יט ותאמרן, ג' כ"כ [בנו"ן פשוטה]. הרעים, [ח"ו ומ"י וכו"ל דכו']. דלה, ל' [כ"כ בה"א וקרי' במילה]. דלה, ל'. כ בנתיו, [ח"ו ומ"י]. ואיו, ל'. זה, [הזי"ן דגושה מדא"מ]. עזבתן, ל'. קראן, ל'. ויאכל, ה' רפי' [ר"ל הו' בשו"א]. כא ויואל, ז' מלעיל וה' מ"ל. צפרה, [ח"ו וכו"ל דכוו' באו']. כב ויקרא, ג' דסמיכי אל ואלד [וסבירין ותקרא]. גרשם, ד' חסר. כג ויאנחו, ל'. העבדה, [חרין בפס' ח"ו]. ויזעקו, ג'. כד ויזכר, ד' [כו"ל ח"ו].

ת"א קראן לו ויאכל לחם סנהדרין קד. ויואל משה, נדרים סה

רש"י

לו זוגו על הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מע"א ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנדוי: (כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. [ס"א כמשמעו] ודומה לו (שופטים יט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו ל' אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו פרשיות הללו בר"י) : וימת מלך מצרים. (ש"ר) נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם: (כד) נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וידע אלהים

רמב"ן

רש"י. ומדרש רבותינו הוא. ואני תמה א"כ מי הגיד לרשע כי משה הרגו אולי סמך ידי עליו ויקללהו בשם ה' וזהו ויך. או מפני שנפל מת לפניו פחד משה שיעלילו עליו וקברו בחול וראה אותו עושה כן וידע שהוא ההורג. או חשב שהרגו בחרב כי לא ראה רק הקבורה. ועל דרך הפשט אומר כי אתה אומר פירושו חושב. כי מצינו אמירה על מחשבת הלב אמרתי בלבי. אמרתי טוב ממנו הנפל. ואין בכאן צורך לזה כי אמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו אם בעבור שאתה חפץ להרגני כאשר הרגת המצרי אתה מוכיח אותי ואומר למה תכה רעך: (טז) ולכהן מדין שבע בנות. לא יזכיר הכתוב שמו כי איננו ידוע רק מן הכנוי שהוא נכבד בכהונתו והוא יתרו כי אחרי התחתן במשה כתוב וישב אל יתר חותנו ושם כתוב ויאמר יתרו למשה לך לשלום כמו אליה ואליהו ירמיה וירמיהו ואחרי שנתגייר נקרא חובב דכתיב ומבני חובב חותן משה כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר בישראל והוא בן רעואל דכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ומה שאמר בכאן ותבאנה אל רעואל אביהן הוא אבי אביהן כמו אלהי אבי אברהם. נבוכדנצר *אבי. וכן הידעתם את לבן בן נחור. וכן ומפיבושת בן שאול ורבים כן. והיה זה כי הכהן לא ימצא בבית כי היה נטרד בכיהונו בבית אלהיו ותבאנה אל הזקן. ויתכן כי ויואל משה לשבת את האיש הוא הכהן הנזכר למעלה כי הוא שנתן לו צפורה בתו: ותבאנה ותדלנה. כי היו הרועים בכל הימים באים וממלאים הרהטים ומשקים צאנם בתחלה ואחרי כן היו הנשים האלה משקות שלהן ואירע כי היום הזה קדמו הנשים ותבאנה ותדלנה כי היו חושבות להשקות צאנם בתחילה טרם בא הרועים והנה באו הרועים ויגרשום מן הרהטים להשקות הם תחלה כמנהגם בכל הימים ומשה חרה לו על החמס והצילן כי כיון שהן מלאו הרהטים הרי המים שלהן וגם דלה דלה להם כי לא הספיקו הרהטים לכל צאנן וזה טעם מדוע מהרתן בא היום ואמר איש מצרי הצילנו מיד הרועים שמגרשים אותנו בכל יום תמיד בבאנו לרהטים בתחלה: (כג) ויהי בימים הרבים ההם. לא יאמר בימים ההם וביום ההוא רק על הזמן העומד אשר יזכיר בו המאורע בו אבל לאחר העת יאמר ויהי אחרי כן. והראוי בכאן שיאמר ויהי אחרי ימים רבים וימת מלך מצרים על כן אמרו רבותינו כי לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וירמוז לזמן ההוה וכן אמר בפסוק שאמר למעלה ויהי בימים ההם ויגדל משה שהיה גדל שלא כדרך העולם כלומר בזמן אחד במהרה ומכל מקום בימים ההם מיום שמת מלך מצרים ויצעקו בני ישראל ותעל שועתם אל האלהים ימים מעטים היו. אבל נפרש כי יאמר בימים ההם ימי העינוי והעבודה הקשה שהיו ימים רבים מאד כי ארך הגלות מאד והיה זה שצעקו ותעל שועתם. וכן ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית שהיו ימים רבים ואירע בהם זה. ולפי דעתי כי טעם הכתוב הזה ירמוז על הימים שהיה משה בורח מפני פרעה כי באמת בנעוריו ברח שהכתוב אמר ויגדל משה ויצא אל אחיו שהיה זה מיד כאשר גדל ועמד על דעתו והגידו לו כי הוא יהודי ונכסף לראות סבלות אחיו ועמלם ולחצם וביום ההוא שיצא הכה את המצרי וביום השני הלשינו עליו וברח. והנה היה כבן שתים עשרה

שנה

*נ"ל אבוך.

משֶׁה וַעֲרַק משֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וִיתִיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתִיב עַל בֵּירָא: (טז) וּלְאוּנִים דְּמִדְיָן שְׁבַע בְּנָתָא וַאֲתוֹ וּדְלָאָה וּמְלָאָה יַת מוּרְבִּיוָתָא לְאַשְׁקָאָה יַת עָנָא דַּאֲבוּהֲן: (יז) וְאָתוֹן רַעֲיָא וּטְרָדוּנִין וְקָם משֶׁה בְּכֹחַ גְּבוּרְתֵּיהּ וּפַרְקִינִין וְאַשְׁקֵי יַת עָנְהֵין: (יח) וַאֲתָאָה לְוַת רְעוּאֵל אֲבוּהָ דַּאֲבוּהוֹן וַאֲמַר מָה דֵין אוֹחִיתוּן לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין: (יט) וְאָמְרָא גַּבְרָא מִצְרָאֵי שֵׁיזְבָנָא מִן יְדָא דְרַעֲיָא וּלְחוֹד מִדְלָא חַד דְּלָה לָן וְאַשְׁקֵי יַת עָנָא: (כ) וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ דִּבְרֵיהּ וְהָאן הוּא לְמָא דְנַן שְׁבַקְתִּין יַת גַּבְרָא קְרַין לֵיהּ וְיֵיכוּל לַחְמָא: (כא) וְכַד חַכִּים רְעוּאֵל דְּעָרַק משֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה טְלַק יָתֵיהּ לְגֻיבָא וַהֲוַת צִפּוֹרָה בְּרַתֵּיהּ דִּבְרֵיהּ מְפַרְנְסָא יָתֵיהּ בְּסִיתְרָא בְּזִמַּן עַשְׂרְתֵּי שְׁנִין וּלְסוֹף עַשְׂרְתֵּי שְׁנִין אַפְּקֵיהּ מִן גּוּבָא וְעַל משֶׁה בְּגוֹ גִינוּנִיתָא דִּרְעוּאֵל וַהֲוָה מוֹדֵי וּמְצַלֵּי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד עִמֵּיהּ נִיסִין וּגְבוּרָן וְאִיסְתַּכֵּית חוּטְרָא דְּאִתְבְּרִיאַת בֵּינֵי שִׁמְשָׁתָא וַחֲקִיק וּמְפָרַשׁ עֲלֵהּ שְׁמָא רַבָּא וְיַקִּירָא דְּבֵיהּ עָתִיד לְמֶעְבַּד יַת תִּמְהַיָּא בְּמִצְרַיִם וּבֵיהּ עָתִיד לְמִבְזַע יַת יַמָּא דְסוּף וּלְהַנְפָּקָא מוֹי מִן כֵּיפָא וַהֲוָה דָעִיץ בְּגוֹ גִינוּנִיתָא וּמִן יַד אוֹשֵׁט יְדֵיהּ וְנַסְבֵיהּ הָא בְּכֵן צְבִי משֶׁה לְמִיתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יַת צִפּוֹרָה בְּרַת בְּרַתֵּיהּ לְמשֶׁה: (כב) וִילֵידַת בַּר דְּכַר וּקְרָא שְׁמֵיהּ גֵּרְשׁוֹם אֲרוּם דַּיָּיר הֲוֵיתִי בְּאַרְעָא נוּכְרָאָה דְּלָא דִידִי: (כג) וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִינוּן וְאִיתְכְּתַשׁ מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּפָקִיד לְקַטָּלָא בּוּכְרַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִין לְמִיסְחֵי בְּאַדְמֵיהוֹן וְאִתְאַנְחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קַשְׁיָא עֲלֵיהוֹן וּזְעָקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְּהוֹן לִשְׁמֵי מְרוֹמָא דַּיְיָ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרוֹקִינוּן מִן פּוּלְחָנָא: (כד) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קְבֵילְתְּהוֹן וּדְכִיר

קדם

בעל הטורים

לא נפסק תהו"ל דהיינו דמן ולאיכם שילדו מכנסיהם ומרכו בתיהם: (טז) ולכהן ב' במס' ולכהן מדין ושני פעמים גבי פסל מיכה לאב ולכהן (שופטים י"ז י"ח) יתרו היה

יונתן

פירש חמור שכן בלשון יון קורין לחמור אוניס ודבר הכתוב בגנותיו. כאן וכן בפ' יתרו לפי שהיה כומר לע"ז וכ"פ בערוך אוניס חמור ולא כמ"ש מהר"ד ע"ש: (יט) מדול פירוש כלי של מים אחד שאב לנו: (כא) וכד חכים כולי פי' כשהכיר שברח משה

שמליכו לבים הכלא ונסמר פרנסה אותו לפרה: ולססכי פירש הביע ולא כמ"ש כמה פעמים ועיין כ"ז בילקוט פ' ז ודייק כ"ז מויואל שלפי פשוטו אין לו הבנה ולדידיה ניסא וק"ל: למיבזע פי' למקרע הים: מן כיפא פי' מן הסלע שעמיד להוליא במעהו. (כג) ולימכחש פי' נלגערע: למסחי' לרחוץ בדמיהם ומ"ם בוכרייא דק"ל

אבן עזרא

כדרך "וילא יעקב וכו' וילך. ושב לומר ויפגע במקום: (טז) ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לעכו"ם ושעד "וכהנו לי. וכהני "יי'. ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: (יז) ויבאו. מ"ם ויגרשום "כמו נו"ן. שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד. וככה לאכם במ"ס "שלא להתחבר שני נו"ין: (יח) ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה. כי יתרו היה חותנו והוא חובב. וכתוב "ומבני חובב חותן משה וכתוב "לחובב בן רעואל המדיני: (יט) ותאמרנה. "הן הוסיפו "אף לא הספיקו המים שדלו הם לצאן: (כ) ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב. כמו "אלהי אבי אברהם. גם "נבוכדנצר אבוה' ובן הבן יקרא בן. וככה הבנות בנותי "והבנים בני. ואת ברי "בלשצר. ויאמר. הנה תפש

סנה כאשר הזכירו רבותינו ועל כל פנים לא הגיע למצרים ובעמדו לפני פרעה היה בן שמנים אם כן עמד כמו ששים שנה בורח מלפני פרעה: והקרוב כי בסוף הזמן בא למדין ונשא לצורה כי כשהיה לו הדבור הזה עדיין לא הוליד ממנה רק בנו הבכור גרשום אבל לא הזכיר הכתוב בבריחתו רק וישב בארץ מדין וישב על הבאר. כי לא נתאחר בימים האחרים ענין שילטרך הכתוב לספרו וכן הדבר כי הבורח מן המלכות לא יתעכב בעיר מושב וקרוב לו אבל יברח ממקום למקום אל ארץ מרחקים והנה עמד ימים רבים מתחבא ומתגלגל מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר ובסוף הזמן בא למדין ונתעכב שם וזה טעם וישב בארץ מדין כי ראוי היה

רמב"ן

הכתוב דרך קלרה שלא הזכיר ותקראנה לו. כי ידוע הוא מדרך הסברה: קראן לו. "מלה זרה בעבור שאין על משקלה: (כא) ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל. על כן לא הזכירו הכתוב: (כב) ותלד. כי אמר. משה. וזאת לצורה "היא האשה הכושית אשר אמר. ואשר "כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן. וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים ומפי הקבלה אין לסמוך עליו. ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה. וככה ספר זרובבל. וגם ספר אלדד הדני והדומים להם: (כג) וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה לשוב אל מצרים. וישראל עשו תשובה. כי יחזקאל הזכיר "שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים. על כן "ענם השם ואחת אשר לא עבדום עבדו אכזרים: (כד) וישמע.

טעם

פירוש על אבן עזרא

ד'). "(בראשית כ"ט י"א). "(להלן כ"ח מ"א). "(ש"א כ"ב י"ז) ור"ל שהם כהן הוא משרת וזה אינו שייך רק ע"פ הפרש. ולא על עיר. ע"כ פי' כי היה לשם כהן א' וכו'. "כמו נו"ן. ויגרשון כמשפט לנקבות. ונכתב מ"ס. שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד. כמו נשי עמי תגרשון (מיכה ב' ט') שאין צורך לכנוי הנו"ן שהרי הקדים נשי עמי. "שהי' ראוי לומר לאכן לנקבות. וכתוב במ"ס שלא יתחברו שני נו"ין. "(שופטים ד' י"א). "(במדבר י' כ"ט). "הגם דלה דלה להן. כי במעשה לא נזכר רק וישק את לאנס. "שהיו ברהטים כמ"ש ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים וכו' והכתוב אמר דרך קלרה וישק את לאנס. ר"ל שעשה כל הלורך להשקאת הלאן אפי' הדליה. ובספור הבנות פרט ואמר וגם דלה דלה וכו'. "(בראשית ל"ב י'). "(דניאל ה' י"א) והוא היה אבי אביו. "(בראשית ל"א מ"ג). "(דניאל ה' כ"ב) שם כתיב ברה וכו' והוא היה בן בנו של נבוכדנצר. "כי ראוי להיות קְרָאֶנָה במות האל"ף ונו"ן ה"א בסוף. או קְרָאֶן בלא ה"א שנמשך אחר הקמץ אף שלא נכתב. "(במדבר י"ב א'). "ור"ל מי שאמר כ"כ. פי' כי כתוב שם כי ארבעים שנה מלך משה על כוש כמו שהזכיר בפ' בהעלותך. ובפירקי דר' אליעזר איתא עד ארבעים שנה היה משה רועי לאן. ואין לומר דזה וזה אמת. הלא כתוב ומשה היה בן שמונים שנה בעמדו לפני פרעה. שאם היה רועה ארבעים שנה. ומלך בכוש ארבעים שנה מתי היה נער ומתגדל בבית פרעה. (וכן הוא בתספר מוטוש). וכבר הקדים כ"א בהקדמת בראשית ע"פ ד' דרכים כי לא בא לפרש אלא ע"פ הפשט ולא ע"ד דרש כי אין מקשים על הדרש ואין מביאים ראיה מהדרש. כי על הכתוב הביאו חכמים איזה פסוק וסמכו דבריהם ע"ז. והתורה נדרשת ע"פ פרד"ס ר"ל פשט ר' דרוש סוד וכל דרך הוא לעלמו והוא הסביר להבין ע"פ פשוטו ואם אין הפשט מספיק דרך פשוטו. אזי אנו מחויבים להבין דרך דרש. ואם הדרש הוא ע"ד קבלה איש מפי איש מחויבים אנו לעזוב הפשט וללך ע"ד דרש וכן כתב ר' האי גאון במסכתא חגיגה דעו כי דברי אגדה לא כמשמעה הם שלא כ"א ואחד דורש מה שעולה על לבו. גם בשאלות ותשובות שלו פי' כמו זה. ע"כ ג"כ רש"י והרמב"ן והרשב"ם והספורנו אשר מבואר מעולה לשכם וי"א כולם מעריכים א"ע לפרש ע"פ פשט בסגנון עולה יפה. "(יחזקאל כ' ח'). "על כן עְנָם השם. העי"ן בחיריק לשון ענוי.

כ"ל

ספורנו

באיזה מקום כמבואר למעלה: (יז) ויקם משה ויושען. בהיות שני בעלי הריב נכרים לא התעורר להנקם גם לא הקפיד ליסר ארחותם בתוכחות מוסר רק קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם: (כ) למה זה עזבתן. מאחר שהוא אורח ואיש חסד היה לכן לגמול עמו חסד הכנסת אורחים: (כא) לשבת את האיש. לרעות את לאנו כמו שהם עומדי: (כב) גר הייתי בארץ נכריה. גר בארץ שאינה ארץ מולדתי: (כד) בימים הרבים ההם. מיום שברח משה ממצרים בילדותו עד שנולד גרשם שהיה משה אז קרוב לבן שמונים שנה שהרי אליעזר נולד בדרך בלכתו בשליחות האל ית' למצרים ואז היה בן שמונים שנה: וימת מלך מצרים. אותו המלך שהיה רודף את משה ולכן קרא שם בנו אחר כך אליעזר כי אז ידע היותו נמלט וניצול מחרב פרעה: ויזעקו. זעקו מכאב לב על עבודתם כענין הלילי שבר זעקי עיר: ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. לא בשביל תשובתם ותפלתם אבל כמקנא על אכזריות המעבידים כאומרו וגם ראיתי את הלחץ: (כד) וישמע אלהים את נאקתם. ותפלת קלתם שהתפללו אז מלדיקי הדור כאומרו ונלעק אל יי' וישמע קולנו: ויזכור אלהים את בריתו. שאמר והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך להיות לך לאלהים ולזרעך

אחריך

פירוש רשב"ם

(טז) ולכהן מדין. אל רעואל. רעואל אבי אביהן. א"כ שם אביהן יתרו וחובב בן רעואל האמור לפנינו בפ' בהעלותך ויאמר משה לחובב בן רעואל (הוא חובב הוא יתרו. ואם רעואל הוא יתרו א"כ בן יתרו היה) ומה שכתוב בנביאים מבני חובב חותן משה מוכיח שחובב הוא יתרו שבכל מקום שמזכיר חתן משה מזכיר יתרו: (כב) בארץ נכרי'. שכך משמע גרשום גר שם בארץ רחוקה: (כג) ויהי בימים רבים ההם. לאחר

שהרג

אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: כה וַיַּרְא
אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: ס
רביעי ג א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ
חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר
הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה:
ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ
מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר
בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל: ג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה
הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה:
ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו
אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם
שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא:
ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אלהי

אונקלוס

יַעֲקֹב: כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ
לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ: א וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יָת עָנָא דְיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא
דְמִדְיָן וּדְבַר יָת עָנָא לִבְתַר שְׁפַר רַעְיָא לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא
לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ לְחֹרֵב: ב וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא
דַיְיָ לֵהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִגּוֹ אַסְנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא בָּעַר
בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל: ג וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן
וְאֶחֱזֵי יָת חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָא דֵין לָא מִתּוֹקַד אַסְנָא: ד וַחֲזָא
יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא לֵהּ יְיָ מִגּוֹ אַסְנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה
מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא: ה וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא שְׁרִי סֵינָךְ
מֵעַל רַגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְאַתְּ קָאִים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא:
ו וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דַאֲבוּךְ אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא דְיִצְחָק
בצית

מסרה ואת יעקב, ל'. כה וירא אלהים, ט' בסו'. וידע אלהים, ג' בלי' ג א ומשה, ז' ר"פ. רעה, [ח"ו והעי"ן בסגול]. וינהג, ה'. ויבא, [כו"ל ס"ו]. אל הר, י"ז. חרבה, ל' וחסר ומלעיל. ב וירא מלאך, ג'. בלבת, ל'. והסנה, ל' אכל, ל' ומ' [הכ"ף בדגש]. ג אסרה, ל' ומ'. ואראה, ה'. ד לראות, [מ"ו] אליו אלהים, ל'. ה הלם, י"ב ומ'. נעליך, [מ"י]. רגליך, [מ"י כל ד' פסרא קדמאי דכוו']. עומד, ו' ומ"ל. אדמת קודש, ל'.

ת"א וירא מלאך שבת סז. בלבת אש ננא קמא ס. ויאמר משה אסרה נא שבת סז עקיד' שער מז. וירא ה' כי סר שבת סס. משה משה, ס' הזוהר פ' דברים לא פסיק טעמא. ויאמר אל תקרב הלם שבת שם בסרא קי זבחים קב ס' הזוהר פ' פקודי. של נעליך ברכות סג.

רש"י

אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו: (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה ואל תתמה על התי"ו יש לנו כיוצא בו. (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה. אשר לקח משם: (ג) אסרה נא. אסורה מכאן להתקרב שם: (ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל. כי ישל זיתך

רמב"ן

היה שיאמר וילך אל ארץ מדין אבל רמז שלא ישב בעיר עד בסוף שבא אל ארץ מדין ושם ישב. ומפני שהזכיר הכתוב בריחתו מפני פרעה ושבתו במדין ובא להזכיר מיד שהושב למצרים בשליחותו של הקב"ה והיה נראה שהיו כל המעשים האלה הנזכרים נעשים מיד ותכופים זה לזה בשנה אחת בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה ואמר ויהי בימים הרבים ההם שהיה משה בורח מפני פרעה ועומד במדין ומת בימים ההם בסופם מלך מצרים והיה למשה גלוי השכינה בענין זה והושב למצרים וגאלם ועל כן לא אמר ויהי אחרי ימים רבים כי היה משמעו משבת משה במדין ולא היו הימים הרבים רק בכל המסופר למעלה: וימת מלך מצרים ויאנחו. נצטרע והיה שוחט תינוקות מישראל ורוחץ בדמם ל' רש"י והוא מדרש חכמים ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים למלך בליעל רשע שיהיו מלפים ומסכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האכזר אחד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותנו נגזרנו לנו ויבכרו מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. פירש ר"א כי ראה החמס שהיו מצרים עושים להם בגלוי וידע אלהים העשוי להם בסתר. ורש"י פי' וידע אלהים נתן עליהם לב ולא העלים עינו מהם. ונכון הוא על דרך הפשט כי בתחלה היה מסתיר פניו מהם והיו לאכול ועתה שמע אלהים נאקתם וראה אותם לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם וידע את מכאובם וכל הנעשה להם ואת כל הצריך להם והאריך הכתוב להזכיר טענות רבות בגאולתם. וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו. וירא אלהים. וידע אלהים. כי ידעתי את מכאוביו כי אע"פ שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל כמו שמפורש על ידי יחזקאל. אלא מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו. ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה לומר כי עלה עניינם למאור פניו וקרב אותם אל הדעת בענין בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור. ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר וישמע אלהים ויזכר אלהים ונתפרש הפסוק הזה במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה תבינהו משם: (ב) וירא מלאך ה' אליו בלבת אש. אמר הכתוב מתחלה וירא מלאך ה' ואחר כן אמר וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים. ולכן אמר ר' אברהם כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר כמו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים: (ו) ושעם אנכי אלהי אביך. כי ידבר השליח בלשון שולחו. ואיננו נכון כי משה גדול הנבואה לא יסתיר את פניו מן המלאך. ורבותינו אמרו בבראשית

ספורנו

אחריך. וזה יעשה בכל קראנו אליו כמו שהעיד אחר כך באמרו וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו' ואזכור את בריתי: (כה) וירא אלהים את בני ישראל. השגיח עליהם ולא הסתיר עוד פניו מהם כענין כי ראיתי את עני עמי כי באה צעקתו אלי כמו שהעיד אחר כך באמרו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: וידע אלהים. ידע נגעי לבבם ושהיתה תפלתם וצעקתם בכל לב כמו שספר אחר כך באמרו כי ידעתי את מכאוביו על הספק ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו: (א) ויבא אל הר האלהים חורבה. הוא לבדו להתבודד ולהתפלל על דרך ויבא עד הכרון: (ב) וירא מלאך ה' אליו. במראה הנבואה כי אמנם כאשר יגלו המלאכים בדמות אנשים בלתי נבואה כענין לאברה' וללוט ולבלעם ולזולתם לא יאמר עליהם וירא. אבל יאמר עליהם וירא כמו וירא והנה שלשה אנשים וירא לוט וירא את מלאך ה' נצב בדרך: וירא והנה הסנה. בוער באש. דולק וזה דרך מידת הנבואה שהיה המלאך בתוך הסנה והאש בוערה בסנה הסביב המלאך להורות שהסיות לדיקי ישראל שהם מלאכי ה' בתוך הסנה של עם מצרים שהיו להם סרבים וסלונים. הסנה יבער באש בגלות עשר מכות אבל לא יכלו באותן הצרות כמו שהורה באמרו והסנה איננו אכל שהיה בלתי כלה באש המלהט בו כי לא היתה נבואת משה רבינו ע"ה אז כמו שהיתה אח"כ כמו שהעיד באמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הספק ותמונת ה' יביט אבל מיום מתן תורה ואילך שנגלה אז לכל ישראל פנים בפנים ושם לא קבלו זה כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה' וכו' והוא לבדו נשאר ובאותם

קדם ייי ית קיימיה דקיים עם אברהם ועם יצחק ועם יעקב: (כה) וחמא ייי צער שעבודהון דבני ישראל וגלי קדמוי ית תיובתא דעבדו בטומרא דלא ידעו איניש בחבריה: (א) ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוי רבא דמדין ודבר ית ענא לאתר שפר רעיא דאחורי מדברא ואתא לטוורא דאתגלי עלוי יקרא דייי לחורב: (ב) ואתגלי זגנוגאל מלאכא דייי ליה בלהבי אישתא מגו סניא וחמא והא סניא משריב באישתא וסניא ליתוי יקיד ומתאכיל בנורא:

(ב) וחמא והא סניא בעיר באשא וסניא מרטיב ולא יקיד:

(ג) ואמר משה אתפני כדון ואחמי ית חזונא רבא הדין מדין לא שריב סניא:

(ג) ואיתחזי ית חזווא רבא הדין מן בגלל מה סניא מרטיב ולא יקיד:

(ד) וגלי קדם ייי ארום איתפני למיחמי וקרא ליה ייי מגו סניא ואמר משה משה ואמר הא נא: (ה) ואמר לא תקרב הלכא שלוף סינך מעל ריגלך ארום אתרא דאנת קאים עלוי אתר קדיש הוא ועלוי אנת עתיד לקבלא אורייתא למלפא יתה לבני ישראל:

(ה) שלוף סנדלך:

(ו) ואמר אנא הוא אלהיה דאבוך אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב וכבשינון משה לאנפוי ארום הוה דחיל מלמסתכי בצית איקר שכינתא

יונתן

דק"ל מפני מה מתו לבסוף בכורי מצרים אלא מדה כנגד מדה: (כה) וגלי קדמוי היתה פי' כשיחזרו בתשובה ודיוקו אלא וידע: (א) שפר רעיא פי' מרעה משובח: (ב) זגנוגאל הוא רבו של משה. בהפקר"ע מתמיה עליו ותירץ וז"ל ויראה לי כי הביאו לזה שהוא שר של תורה והוא רבו של משה רע"ה וכן אמרו בעלי קבלה רבו של אדם

אבן עזרא

טעם ויזכור [**]שהגיע הקץ: (כה) וירא. החמס שהיו המצרים עושים בגלוי: וידע. העשוי בסתר: (א) הר האלהים חורבה. [ק]ככה כתב משה. וטעם הרעה מרוב המים שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר [ר]דבר משה. ובעבור שהאויר רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: (ב) וירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו [ש]מה אמולה לבתך. ור' אדונים אמר אילו היה כן היה הבי"ת בחירק תחת הלמ"ד כמו [ת]אל גנת אגוז. והנה שכח [א]וכגנה זרועיה תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ. ולכן שוכני [ב]סנה. שמים. והטעם על השם הנכבד. ור' ישועה אמר הכבוד השוכן בסנה. ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד. ועוד למה נאמר על גזרת פועל* ואיננו כן [ג]עושה שמים וארץ. כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד כהגה היוצא מפי אדם. ועוד אחר שהזכיר כל מגד. הזכיר באחרונה רצון השם. ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך. ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע. ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש והנה הוא בלשון ישמעאל. והנה הר סיני בעבור הסנה. וכן פי' ורצון שוכני סנה. רצון שיבקש השוכן במקום הסנה. שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו וימלא ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה. עד שיבא בה הרווי והיתה כגן רוה מלוחלח. והודיע מתוך הסנה בב"א הדעת [ד]כי הם דברי משה בכותבו התורה. ובוער מהפועלים היוצאים. כי אם בוערה כמו אם [ה]אכלה. והפעל [ו]כאש תבער יער. והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו. כי זה כמו [ז]שלחו באש מקדשך. והנה [ח]ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול. וכמוהו אם תראה אותי [ט]לוקח מאתך שהוא קמוץ. והנה לנער [י]היולד. כהם יוקשים [כ]בני האדם. ואלה הפעלים כאשר הם [ל]יוצאים. על כן ורגל מועדה [מ]איננה כמוהם. רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת:

(ג) ויאמר משה אסורה נא. גזרת סר אם בא אחריו מ"ם היה למרחוק כמו [נ]סורו ממני. הוא אומר להם רחקו ממני. ואם אחריו אל בשלש נקודות תהפך הדבר כמו [ס]סורה אלי סור ממקומך ובא אלי [ע]שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה. את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה. על כן אמר לו [פ]וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. ואמר יפת טעם זה האות כי השונא נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: (ד) וירא יי'. [צ]גם אלה דברי משה בסוף. ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך [ק]כי שמי בקרבו ושם אפרשנו. וכן המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב [ר]ויאמר לו יי'. או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים. וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר. כאשר [**]אפרש. והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף. ככתוב [ש]להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף. והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר: (ה) ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה ששם האש. והנה [ת]הבא עוד הלום איש. ומלת [א]של חסר נו"ן. כמו [ב]גע. כי הוא מגזרת [ג]ונשל גוים רבים: (ו) ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב. והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם יי' לבנות מזבח לשם. כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ז. והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות. לכל ישראל ואין לוי כולל. כי משה כנגד כל ישראל. וכאומר למשה אנכי אלהי אביך. כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם: ויסתר משה פניו. כדרך [ד]כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. ושער העין משער [ה]השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות. ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד. ובעבור יראתו [ו]הסתיר פניו

*ר"ל דבר אשר נעשה על שעה אחת. ובריאת שו"א הם הוים תמיד.

**(להלן ו' ג').

פירוש על אבן עזרא

[**]ר"ל למה שמע באזנו השם ולא מקודם. וג"כ זכרון איננו שייך אלא דבר ששכח או יכול לשכח ע"כ מפרש וכו'. [ק]כי ברעותו את הצאן לא נקרא אז הר האלהים. והוא הזכירו בשם שהי' לו בעת כתבו התורה. [ר]נלכה נא דרך ג' ימים במדבר להלן (פ' י"ח) ג"כ (ה' ג'). [ש](יחזקאל ט"ז ל') ושרשו לבב. ולי"א בלהבת שרשו להב. [ת](שה"ש ו' י"א). [א](ישעיה ס"א י"א) וכגנה. [ב](דברים ל"ג ט"ז) שם הסכים לדעת הגאון ז"ל שפי' שמים. ועיין מ"ש (להלן כ' י"ט) וכאן פי' רצון שיבקש השוכן במקום הסנה והוא ג"כ כוונה אחת. [ג](תהלים קכ"ד ח'). [ד]כי בכתבו התורה היה הסנה נודע. [ה](דברים ד' כ"ד). [ו](תהלים פ"ג ט"ו). [ז](שם ע"ד ז') פי' שלחו אש במקדשך. [ח]והנה ההר בוער באש (דברים ה' כ') טעמו האש בוער בהר. [ט](מ"ב ב' י'). [י]לנער היולד (שופטים י"ג ח'). [כ]כהם יוקשים בני האדם (קהלת ט' י"ב). [ל]ואלה הפעלים כאשר הם. ר"ל בלי חילוף נקודות הם פועלים יוצאים. [מ]ורגל מועדת (משלי כ"ה י"ט) פועל עומד. כי השורק הוא תחת חולם והוא כמו פועלת. [נ](תהלים ו' ט'). [ס](שופטים ד' י"ח). [ע]ר"ל וכן אסורה שיסור ממקומו וכו'. [פ](פסוק י"ב). [צ]ר"ל כשכתב התורה. כי במעמד הזה לא ידע שם ה'. שהרי אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם (פ' י"ג). [ק](להלן כ"ג כ"א). [ר](שופטים ו' כ"ג). [ש](דניאל ב' י"א). [ת](ש"א י' כ"ב). [א]אשל שרשו נשל. [ב]כמו גע בהרים (תהלים קמ"ד ה'). ששרשו נגע. [ג](דברים ז' א'). [ד](בראשית ל"ב ל"א). [ה]ר"ל כח המשער של העין גדול כ"כ שיוכל לשער השמים כי ברגע אחד יראה וכו'. [ו]והיה מפחד מהביט אל האלהים הסתיר פניו שהם העינים. פי'

ספורנו

באותה מדרגה כמו שאמר שובו לכם ואתה פה עמוד עמדי וכאמרו ויעמוד שם מרחוק ומשה נגש היתה נבואת משה רבינו פנים בפנים ומראה ולא בחידות: (ג) אסורה נא ואראה. אתבונן ואראה: מדוע לא יבער הסנה. למה לא יכלו מצרים דרך מכותם כענין ודלקו בהם ואכלום: (ד) וירא ה' כי סר לראות. להתבונן בדבר: ויקרא אליו. להודיעו כאמרם ז"ל בא לטהר מסייעין אותו כענין ומשה עלה אל אלהים ויקרא אליו ה' מן ההר: (ה) של נעלך. אפי' במקום שאתה בו עתה: ראה

פירוש רשב"ם

שהרג משה את המצרי ובקש פרעה מלך מצרים להרוג את משה ויברח מפניו עד שהי' עתה בן שמונים שנה כשדיבר הקב"ה עמו וימת עתה מלך שהיה מבקש להורגו וישראל נאנחו עד עתה וראה הקב"ה בעניים: (א) ומשה היה רועה צאן וגו'. ונראה לו הקב"ה וציוהו לשוב למצרים ולא היה משה רוצה כי היה מתיירא עד שאמר לו הקב"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך זה פרעה שמת. לכך הוא אומר וימת מלך מצרים. להעיד על מה שאמר הקב"ה כי מתו כל האנשים וגו' כמו וחם הוא אבי כנען. ויזכור אלהים את בריתו שנשבע לשלשתם לתת להם את ארץ כנען ועתה נתקרב הזמן של ד' מאות שנה שאמר לאברהם: (ב) איננו אוכל. אפילו במקום יציאת הלהבה מן הסנה לא היה גחלת כלל: (ד) וירא ה'. המלאך קורא על שמו של הב"ה: (ה) של. השלך. מגזרת ונשל גוים רבים. כאשר יאמר מן נסע סעו. כן יאמר סע לשון צווי וגם

אלהי יצחק ואלהי יעקב ויסתר משה
פניו כי ירא מהביט אל־האלהים:
ז ויאמר יהוה ראה ראיתי את־עני עמי
אשר במצרים ואת־צעקתם שמעתי
מפני נגשיו כי ידעתי את־מכאביו:
ח וארד להצילו | מיד מצרים ולהעלתו
מן־הארץ ההוא אל־ארץ טובה ורחבה
אל־ארץ זבת חלב ודבש אל־מקום
הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי
והיבוסי: ט ועתה הנה צעקת בני־
ישראל באה אלי וגם־ראיתי את־
הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:
י ועתה לכה ואשלחך אל־פרעה
והוצא את־עמי בני־ישראל ממצרים:
יא ויאמר משה אל־האלהים מי אנכי
כי אלך אל־פרעה וכי אוציא את־בני
ישראל ממצרים: יב ויאמר כי־אהיה עמך וזה־לך האות כי אנכי שלחתיך
בהוציאך

אונקלוס

ואלהא דיעקב וכבשנון משה לאפוהי ארי דחיל מלאסתכלא
בצית יקרא דיי: ז ואמר יי מגלא גלי קדמי ית שעבוד
עמי די במצרים וית קבלתהון שמיע קדמי מן קדם מפלחיהון
ארי גלי קדמי ית כיביהון: ח ואתגליתי לשזבותהון מידא
דמצראי ולאסקותהון מן ארעא ההיא לארעא טבא ופתיא
לארעא עבדא חלב ודבש לאתר כנענאי וחתאי ואמוראי
ופרזאי וחואי ויבוסאי: ט וכען הא קבילת בני ישראל
עלת קדמי ואף גלי קדמי ית דוחקא די מצראי דחקין
להון: י וכען איתא ואשלחנך לות פרעה ואפיק ית עמי
בני ישראל ממצרים: יא ואמר משה קדם יי מן אנא ארי
איזיל לות פרעה וארי אפיק ית בני ישראל ממצרים:
יב ואמר ארי יהי מימרי בסעדך ודין לך אתא ארי אנא
שלחתך באפקותך ית עמא ממצרים תפלחון קדם יי על
טורא

מסרה ויסתר, ב'. מהביט, [מ"י והבי"ת בסיכן]. ז ראה, ד' ב' כתיב ראה וב' ראו. צעקתם, ב'. נוגשיו, [ס"ו ומ"י והשין שמאלי]. מכאביו, [ס"ז ומ"י]. ח להצילו, [מ"י]. ולהעלתו, ל' וחסר. אל מקום, ל' ושארה אל ארץ. הכנעני, כהמתפו"ה סמן [ר"ל שמיני ז' אומות כנעני, חתי, וכול']. ט באה, [מלעיל כדין עבר מנחי ע"ן כנודע]. לחצים, [ס"ו ומ"י]. אתם, [ח"ו]. י לכה, [כ"כ ס"א בסוף תיבותא ועין ברבה]. והוצא, ל' מלא [ל"ל ל' ומ"ל כידוע ור"ל מ"ו אבל מ"י]. יא האלהים, [ס"א לאשונה במוכח ולא בפתח]. מי אנכי, ג'. וכי אוציא, ל' [ומל"א]. יב כי אהיה, [בנסב ובינוקף, ואהיה בלא מתג]. וזה לך, [הלמ"ד דגושה מד"ד]. האות, [מ"ו]. שלחתיך, [השי"ן בשו"א ולא בחיריק כי הוא שלימות המוזר, והוא מבנין הקל] בהוציאך, ב' [מד"מ]. תעבדון, ל' ומ"ל.

ת"א ויסתר משה. ברכות ז. ויאמר ה' ראה. ערכים פ' אחרון. וארד להצילו פ' הזוהר פ' האזינו.

רש"י

זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) (כי ידעתי את מכאביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא אטום אזני מצעקתם): (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואם תאמר מה תועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם: (יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל
כך

רמב"ן

בנבואות רבה מלאך זה מיכאל רבי יוסי הארוך בכל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה נתכוונו לומר שמתחלה נראה אליו מיכאל ושם כבוד השכינה והוא לא ראה הכבוד כי לא הכין דעתו לנבואה וכאשר כיון לבו וסר לראות נתגלה אליו מראה השכינה. ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה. ועל דרך האמת המלאך הזה הוא המלאך הגואל שנאמר כי שמי בקרבו הוא שאמר ליעקב אנכי האל בית אל ובו נאמר ויקרא אליו אלהים אבל יקרא במדה ההיא מלאך בהנהגת העולם. וכן כתיב ויוציאנו ה' ממצרים וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ונאמר ומלאך פניו הושיעם. כלומר מלאך שהוא פניו כדכתיב פני ילכו והניחותי לך והוא שנאמר בו ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא. ועוד תבין זה בפסוקים הבאים בע"ה והנה הסנה בוער באש כטעם דולק שהיה בתוך אש בוער. כמו האבות מבערים את האש. מדליקים ובערו בהם אש. ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל. וכמהו כפשתים אשר בערו באש נשרפו וכן דעת אונקלוס שתרגם הראשון בער והשני מתוקד. או יהיה יבער מלשון ובערת הרע מקרבך. והיה לאדם לבער. כי דרך נאות בלשון הקודש לדבר כן רוכבים על שלשים עירים ושלשים עיר' להם: אל תקרב הלום. לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלהים. וכן ענין הסתרת פנים שעדיין לא עלה למה שנאמר בו ותמונת ה' יביט. כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה כי נתקדש כל ההר ברדת השכינה אל ראש ההר. כאשר בשעת מתן תורה ועשה בהר היה כי שם עלה שנא' ויבא אל הר האלהים חרבה והסנה היה בראש ההר והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל וכך אמרו בכל מקום שהשכינה נגלת אסור בנעילת הסנדל וכן ביהושע וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים: אנכי אלהי אביך. על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך. אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב. וכן אלהי דוד אביך זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. אלהי אבותי. ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' ואחר כן הזכירו בשם ונצרף אליו שאר האבות. ודעת רבותינו אלהי עמרם אביך כאלו אמר אנכי אלהיך ורצה ליחד שמו על הצדיק שמת לא על החי ואחר כן אלהי אברהם יצחק ויעקב שהוא אלהי ישראל כלם. וטעם הזכירו אלהי עם כל אחד ולא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב כי יזכיר שמו וזכרו ית' וית'. ועוד אבאר זה בפרשה ויאמר ה' יזכירנו במדת רחמים בענין התפלה על העם ואע"פ שכל הפרשה בשם אלהים: (ח) וארד להצילו. שנתגליתי על ההר הזה באש כטעם וירד ה' על הר סיני כי ירד עליו ה' באש או הוא כמו ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי וכבר פרשתי סודו: אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי. יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה. וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נקבצו על יהושע ויתנם ה' בידו. ורבותינו אמרו שהגרגשי פינה ולכך לא נזכר עם הנכרתים שנא' בהן והכחדתיו. וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו ועוד אדבר על זה בע"ה: וטעם זבת חלב ודבש. כי שבח תחלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא
בה

שכינתא דיי: (ז) ואמר מימרא גלי קדמי ית סיגוף עמי דבמצרים וית קבילתהון שמיע קדמי מן קדם משעבדיהון ארום גלי קדמי כיביהון: (ח) ואתגליתי ליומא דין עלך בגין די במימרי לשיזבותהון מן ידא דמצראי ולאסקותהון מן ארעא ההיא מסאבתא לארע טבתא ופתיא בתחומין לארע עבדא חלב ודבש לאתר דדיירי תמן כנענאי וחיתאי ואמוראי ופריזאי וחוואי ויבוסאי: (ט) וכדון הא קבילת בני ישראל סליקת לקדמי ולחוד גלי קדמי ית דוחקא דמצראי דחקין יתהון: (י) וכדון איתא ואשדרינך לות פרעה ואפיק ית עמי בני ישראל ממצרים: (יא) ואמר משה קדם יי מאן אנא ארום אזיל לות פרעה וארום אפיק ית בני ישראל ממצרים: (יב) ואמר ארום יהי מימרי בסעדך ודין לך סימנא דאנא שדרתך בהנפקותך ית עמא

ממצרים

בעל הטורים

היה כומר לע"ז וכשנשא משה בתו התנה משה לידור לו שבן הראשון שיולד לו שיהיה כומר לע"ז ואם כוונתו כי ידע שיחזיר את חמיו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מ"מ נענש שבן בנו נעשה כומר לע"ז שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ודרשו חז"ל (ב"ב ק"ט) בן משה הי' אלא שתולין הקללה במקולל: (ו) ויסתר משה פניו ב' במס' הכא ואידך ויסתר עמל מעיני (איוב ג') שאלו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מנקש כמתים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה והו ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני: (ז) ראה ראיתי כתיב בה"א כנגד ה' השעבודים. בפרך. מרר. לחץ. עינוי. עבודה קשה. וכנגדם ה' פעמים הנה בפרשה: לצעקתם ב' ואת צעקתם שמעתי כי גדלה לצעקתם גבי סדום לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום: (יא) מי אנכי ב' במסרה מי אנכי כי אלך אל פרעה מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד [ש"א י"ח וש"ב ז'] ומשיב לכו בחד

דפניהם

יונתן

אדם רזיאל וכולי וע"ש דף פ"ד ע"ב: וסניא מרטיב ולא יקיד פירוש נעשה הסנה לא כי תרגום לא רטוב ור"ל שהיה לא ממים שתחתיו ולא היה מכבה שלהביתי' והיה כח גדול ועיין בתנחומא וא"ל להגיה כמהר"ד ע"ש: (ח) מן ארעא ההיא מסאבתא וכו'. דאל"כ מה לי הכא ומה לי התם וכי לפריה ורבותה של עוה"ז נתכוין אלא

שהיתה

רמב"ן

בה והיא רחבה שיעמדו בה כל ישראל במרחב או טעם רחבה ש יש בה הרבה שפלה ועמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים וגבעות. וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב בבהמות כי אין הבהמות בריאות וטובות ומרבות החלב רק באויר טוב ועשב רב ומים טובים ובעבור שימלא זה באמו ובמרום הרים אין הפירות הם שמנים ויפים מאד. אמר כי היא עוד שמינה שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כולה בדבש מהם והנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. וזהו צבי היא לכל הארצות: וטעם אל מקום הכנעני. שלא אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר בשאר כל המקומות לרמוז שיירשו אותם ויכריתום וישבו במקומם לא שיהיו יושבים בקרבם כאבותם: (ט) הנה צעקת בני ישראל באה אלי. אף על פי שאמר ואת צעקתם שמעתי חזר ואמר כי באה אלי והנה הגיע לצעקה אל כסא כבודי. ולא יוסיף עוד לעבוד לפרעה כי מצרים לוחצים אותם יותר מדאי כענין עד לשמים הגיע. ועל דרך האמת לצעקת בני ישראל היא כנסת ישראל שבאה אליו כדרך הכצעקתה הבאה אלי והם כמוזכי: וטעם וגם ראיתי את הלחץ. לאמר שיקח נקמה מפרעה ומעמו מפני שעשו עמהם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם כאשר פרשתי בסדר לך לך ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות רבו הפירושים במקרא הזה. והנכון על דרך הפשט כי הקב"ה אמר למשה שני דברים שירד להצילו מיד מצרים והיה אפשר שיצילם ויהיו בארץ גושן עצמה או קרוב משם אבל הבטיח עוד להעלותו מן הארץ ההיא כולה אל מקום הכנעני. ומשה נתיירא מתחילה ואמר: (יא) מי אנכי כי אלך אל פרעה. אני שפל אנשים רועה צאן והוא מלך גדול ואם אומר אליו לעזוב את העם כלל

יהרגני

אבן עזרא

פניו: (ז) ויאמר. השליח ידבר בלשון שולחו. וטעם ראה ראיתי השמש הנעשה להם כמו "שלא יראוהו בני אדם אני רואהו. ואת צעקתם. שמועות הכל אני שמעתי. והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי: (ח) וארד. בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל. רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים. על כן מלת וארד. ועוד כי מעלת המלאך עליונה "ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו. כנגד וארד. כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנס במקום שהוא עליון מכל הארץ. ואלה דברי המלאך. וככה חחכתוב ירכיבהו על במותי ארץ. הנה יעלו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה. והנה שאלה לאויב אחר ששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני. והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין. והפריזי הוא לידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנענים: (ט) ועתה הנה. טעם הנה לצעקת בני ישראל שעשו תשובה. וטעם וגם ראיתי את הלחץ. שהזידו עליהם וככה אמר יתרו טכי בדבר אשר זדו עליהם: (י) ועתה לכה. בשליחותי *אל פרעה: (יא) ויאמר מי אנכי. אין הפרש

*וכמ"ש לכה באשר אשלחך.

בין

פירוש על אבן עזרא

יפי' ע"כ נקרא השליח בשם רבו כדרך כי שמי בקרבו. גם בשבועות אמרו רז"ל כי עבד מלך כמלך. ואם יקשה עליך איך אמר המלאך ראה ראיתי את עני עמי ולא אמר שהשם ראה עני עמו. התשובה לדבריך מה שהזכיר הר"א ז"ל כבר. אלהים הוא המלאך ר"ל במקום השם. כמו שאמר הכתוב השמר מפניו ושמע בקולו. פי' שתעשה כל מה שיאמר לך. כי לא יאמר לך רק רצוני. ואעפ"י שהוא מנהיגך ומיעץ לך אל ישיאך לבך לעבוד אותו. כי אין כח ויכולת בידו לעשות כי אם מה שאצוהו. וזהו הטעם לא יהי' לך אלהים אחרים על פני. יומה שפי' ר"א (לעיל ב' כ"ה) וירא על החמום בגלוי. כי מפרש פה כפול לשון תולה ראיתי משמע כי הוא רק הרואה ולא אחר. חכי ע"כ לא היה עדיין במדרגה העליונה הוכרח דיבור הקב"ה להתלבש ע"י המלאך. וגם ירד והתלבש באש. חח(דברים ל' י"ג). ט(להלן י"ח י"א) ואינו דומה המרביע לתולה

או

ספורנו

(ז) ראה ראיתי את עני עמי. לצדיקי הדור הנאנחים והנאנקים על עוונות הדור ועל עניים ומתפללים וכנגדם נגלה מלאך ה' תוך הסנה. וטעם ראה ראיתי. אמנם ראיתי. וזה טעם המקור בכל מקום כשיושם לכפל כמו עלה נעלה יכול נוכל כי ענינו כטעם אמנם להורות שהאמת כך הוא אע"פ שיטעון הטוען ויאמר הפך זה כענין ידעתי בני ידעתי. כלומר אע"פ שראיתי את עני עמי אשר במצרים כמו שהורה היות המלאך בתוך הסנה ואע"פ שעל צריהם אשיב ידי כמו שהורה האש בסנה ומכל מקום לא יכלו המצרים הצרים אותם בכל מכות שאשלח בם כמו שהורה ענין והסנה איננו אכל כי אמנם אין הכונה במכות שאביא עליהם להכריתם ולהושיב ישראל במקומם אבל להציל ישראל מידם ולהושיבם במקום אחר: וזה טעם וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ. כלומר נגלתי במראה זו להצילו ולהעלותו לא להכרית המצרים: (ח) זבת חלב ודבש. רבת המקנה ורבת המזון ערב ומועיל. כאמרו אכול דבש בני כי טוב ונפת מתוק: (ט) ועתה. ובהיות זה כלו אמת וזה טעם ועתה בכל מקום. אמר ובהיות זה אמת שידעתי את מכאוביו וכנעי לבבו. הנה צעקת בני ישראל בא אלי. שקבלתי תפלתם מאחר שקראוני באמת לא על דרך ויפתוהו בפיהם: וגם ראיתי את הלחץ. ומלבד רב הלחץ ראוי לענוש את הלוחצים כענין וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: (י) ועתה לך ואשלחך אליהם. להתרות בהם בטרם שאעניהם: (יא) מי אנכי כי אלך. איך ישמעו את התראתי: וכי אוציא את בני ישראל. שאזכה להוציא את בני ישראל שהם עתה בלתי ראוים לכך: (יב) כי אהיה עמך וזה לך האות. שתגזור אומר ויקם לך בכל אשר תפנה שם ובזה יכירו הכל ששלחתיך וישמעו אותך ולא דבריך

כענין

פירוש רשב״ם

וגם של תשלו לה: (ז) ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו. צעקתם שצועקים מפני שנוגשים אותם שמעתי: (ח) וארד. כאן לדבר אליך כדי להצילו מיד מצרים: (י) והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. על פי הדברים שתאמר אל פרעה מאתי: (יא) ויאמר משה מי אנכי. מי שרוצה לעמוד על עיקר פשוטו של מקראות הללו ישכיל בפרושי זה כי הראשונים ממני לא הבינו בו כלל כלל. משה השיב על שני דברים שאמר לו הב"ה ללכת אל פרעה וגם להוציא את בני ישראל ע"י מצוות פרעה. ומשה השיב על ראשון ראשון. מי אנכי כי אלך אל פרעה. אפילו להביא לו מנחה ודורון. וכי ראוי אני ליכנס בחצר המלך איש נכרי כמוני. וכי אוציא את בני ישראל ממצרים כלומר ואפי' ראוי אני ליכנס לפני פרעה שוטה אני לשער דברים איזה דבר המתקבל

לפרעה

בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן
אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה: יג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי
מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם: יד וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה
וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה

טורא הדין: יג ואמר משה קדם יי הא אנא אתי לות בני ישראל ואימר להון אלהא דאבהתכון שלחני לותכון וימרון לי מה שמה מה אימר להון: יד ואמר יי למשה אהיה *אשר אהיה ואמר כדנן תימר לבני ישראל אהיה שלחני לותכון:

°צ"ע עיין רמב"ן כי הוא מתורגם

ואמר

מסרה על ההר, ד'. יג ויאמר, אמירה לאלהים ע' בלי'. אבותיכם, ל' מד"מ בלו'. אליכם, [מ"י]. מה, ח'. פתח שמו, [הסי"ן בדגש מד"ד]. מה, ב' קמץ. אלהם, [מ"י]. יד ויאמר אלהים, כ"ה דקרי' ר"פ. האמר, אמירה לב"י ה' בליש'.

ת"א מה שמו סנהדרין קיא עקרי' מב שכג. אהיה אשר אהיה-ברכות ט פ' הזוהר פ' אחרי מות.

שלחני

רש"י

כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים. ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו (ישעיה סי' ל"ז) וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת) שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: (יד) אהיה אשר אהיה אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות (ברכות ט) אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' (ש"ר). (לא השכיל אליה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם ית' כי לא מחשבתו מחשבת השי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו ית' אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחילה כך היתה שלא

תגיד

רמב"ן

יהרגני כענין שאמר שמואל ושמע שאול והרגני. ואמר עוד מי אנכי כי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים כמו שאמרת לי להעלותם אל ארץ כנען כי עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ולא יחשבוני ללכת אחרי אל ארץ עמים גדולים ועצומים מהם כאשר אמרת להעלותו אל ארץ טובה ורחבה אל מקום הכנעני. כי ההצלה מיד פרעה איננה תלויה בהם אם ישמע פרעה יקל עולו מעליהם ויצילם או יגרשם מארצו על כרחם. ועוד כי הם עצמם ישמעו אל כל אדם בזה כי מי האדם שלא ירצה לצאת מעבודה קשה שאין כמוה. אבל העלייה לארץ הכנעני לא ישמעו בה. וכן היה הדבר שהיתה מלחמת העמים ההם קשה עליהם מתחלה ועד סוף ופחדתם מהנה במצרים ובמדבר. זאת יראתו של משה רבינו מפרעה ופחדתו מהם. ועל שתיהן ענהו ה' אמר לו אל תירא מפרעה כי אני אהיה עמך להצילך. וזה לך האות אל העם כי אנכי שלחתיך אליהם כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים אל ההר הזה ומאז יקבלו עבודת השם ללכת אחרי מצותו. וגם בך יאמינו לעולם ואחריך ילכו לכל מקום אשר תנוס: והנה נגליתי לך בהר הזה בלבת אש כי כן יהיה בעיני כל העם בעבדם אותי בהר הזה והנה למשה אות במה שלא יפחד מפרעה כיון שהבטיחו להצילו. ולישראל יהיה להם אות שלא יפחדו מן העמים בבואם אל הר סיני כי לצאת ממצרים ברצון פרעה אל מקום קרוב דרך ג' ימים לזבוח לאלהים בודאי ישמעו ויעשו כן בין ברצונם בין שלא ברצונם. ואל דרך האמת וזה לך האות כמו זה לי עשרים שנה. ואמר כי אהיה עמך והנה לך האות אות הברית שאהיה עמך תמיד כדרך אני הנה בריתי אתך כי אנכי השולח אותך שתעבדו את האלהים בהר הזה ואז אעלה גם אנכי בקרב העם הזה אל המקום אשר הכינותי: (יג) ואמרו לי מה שמו. הפסוק הזה אומר לך פרשני כי לא יתכן שיאמר משה ואמרו לי מה שמו להיות להם אות שיאמינו בו כי שאלת שמו ואמירתו להם איננה אות למי שלא יאמין בו מתחלה שאם ידעו ישראל אותו השם גם משה כהם ידע אותו והנה ידיעתו כידיעתם ואיננה אות ומופת כלל ואם לא שמעו בו מה הראיה שיאמינו בדבריו כלל. והנה אחרי הודיעו את השם הגדול אמר והן לא יאמינו לי ואז נתן לו אותות. ואמר ר"א כי שאל משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי באל שדי לא יעשו אותות רק בשם הגדול ואין דבריו נכונים בעיני. כי עדין לא נאמר למשה שיעשו ביציאת מצרים אותות ומופתים גדולים ונפלאים. אבל שיצילם מיד מצרים ויעלם לארץ ובשם אל שדי יוכל לבא בלב פרעה להצילם וגם לנצח העמים. וכבר הוציא שרה מביתו בנגעים גדולים שהביא עליו ונצח אברהם לבדו המלכים הגדולים וכל זה בעזרת אל שדי השם הנודע לאבות וככה יעשה בבנים. ועוד כי יעקב אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ויוסף אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והנה הפקידה באלהים. ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה ודרך שאלה בקש שיודיעהו מי השולח אותו כלומר באי זו מדה הוא שלוח אליהם. כענין שאמר ישעיה ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו. והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות. או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה: וזה בעבור שאמר לו אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם. ולא פירש שם משמותיו הקדושים כלל ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ומתן תורה והוא שיודע כי התורה לא תנתן בשם אל שדי הנזכר באבות רק בשם הגדול שבו היה העולם. ועל כן שאל מה אומר אליהם. ורבותי' נתעוררו לזה. אמר ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל. אמר ר' שמעון בשם ר' סימון אמר משה עתיד אני לעמוד סרסור בינך וביניהם כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך. אלהי אבותיכם שלחני אליכם אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הב"ה את השם הגדול. וזה ענין השאלה. והנה ענהו האלהים אהיה אשר אהיה. אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בשעבוד שאר מלכיות. אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה אמר לו יפה אמרת. כה תאמר לבני ישראל וגו' לרש"י מדברי רבותינו. והכונה להם בזה כי משה אמר לפניו יתברך ואמר לי מה שמו שיגיד להם ה' שיורה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה. והב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי אין להם צורך לראיה אחרת כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם. והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל קרובים אליו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים בארץ וזה פי' נכון באגדה זו. ועוד אמר כיוצא בזה במדרש אגדה. ומהו אהיה אשר אהיה כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. ואם אין פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצור במים ויבשו וכו' ועוד דרשו רבי יצחק אמר אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא עתיד לבא לכך כתוב כאן אהיה ג' פעמים. וביאור דעת ר' יצחק כי בעבור שהזמן העובר והעתיד כלו בבורא בהוה כי אין חליפות ובא עמו ולא עברו ימיו כלום לפיכך יקרא בו כל הזמנים בשם אחד מורה חיוב המציאות. ואנקלוס תרגם שני השמות אהיה עם מאן דהוא ולא תרגם כלל השם שאמר בו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. והנראה מדעתו כי אלא ה' הנכבד שהודיעו הוא בן ארבע אותיות האלה שנוהו כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. אבל הודיעו תחלה ענינו כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם ושמו כענין שחזר ואמר הודיעני נא את דרכך ואדעך. וכאשר השיב לו שם וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם לאמר כי בשם הנכבד הזה אשר יקרא לפניו יחונן וירחם. ולא יוכל אדם לבא עד עומק דרכיו כי אמר

בכאן

יונתן בן עוזיאל

ממצרים תפלחון קדם יי דתתקבלון ית אורייתי על טורא הדין: (יג) ואמר משה קדם יי הא אנא אזיל לות בני ישראל ואימר להון יי אלהא דאבהתכון שדרני לותכון ויימרון לי מה שמיה מה אימר להון: (יד) ואמר יי למשה דין דאמר והוה עלמא אמר והוה כולא ואמר כדנא תימר לבני ישראל אנא

ירושלמי

הוא דהוינא ועתיד למהוי שדרני לותכון:

[(יד) ואמר מימריה דיי למשה דין דאמר לעלמא הוי והוי ועתיד למימר ליה הוי והוי ואמר כדין תימר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם:]

ואמר

בעל הטורים

דהכניסם דוד אמרן] שלמד שבקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רצה הקב"ה ליתן לו שנאמר אל תקרב הלם ואין הלם אלא מלכות [ב"ק ק"י] אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואיני לבני. שלח נא ביד תשלח: (יג) ואמרו לי מה שמו מה ס"ת שם בן ד' אותיות שמסר לו השם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור: (יד) ג"פ אהיה כנגד ג' אבות והם אברהם יצחק ויעקב אברהם והיה ברכה יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך יעקב שוב אל ארץ אבותיך

רמב"ן

בכאן אלא עם מאן דאתא בשמי. שתאמר להם שהוא אהיה כי בו אני עם האדם לעזור ולרחם. והגאון רב סעדיה כתב כי ביאורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון וקרובים דבריו לדברי רבי יצחק. והרב אמר במורה הנבוכים המצא אשר הוא נמצא כלומר ראוי המציאות יאמר להם כי יש נמצא ראוי להמצא שלא היה נעדר ולא יהיה נעדר: והנה לדעת אלה החכמים צריך שנפרש כי הקב"ה אמר למשה שיאמר להם זה השם וילמדם אותו כלומר שיפרוש להם ראיות שכליות אשר בהם יתקיים אצל חכמיהם זה השם כלומר המציאות או הקיום אשר לא עבר ולא יעבור כי זכירת ה' בלבד יאמר מה שיאמר איננו ראיה לבעל מהם דעת הקדמות או האפיקורסות המחושב בביטול המציאות לגמרי. ואין זה משמעותו של מקרא. אבל כי הזכרת השם להם הוא הראיה והוא האות והמופת על דברם שישאלוהו. ועל דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר הרב וחלילה. אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו לך הודיעו שהוא שלוח אליהם במדת הדין אשר במדת הרחמים. ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם שיזכיר להם ה' האחד לבדו ולהורות על האחדות ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני כי השם הזה הוא מדת הרחמים וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו ויחדש אותות ומופתים בעולם: והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם הוא

השם

אבן עזרא

בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי. ככה מצאנו דרך שלמון גם אני גם אתה. ואתם בהתבלע הנו"ן מגזרת [ב]אן הלכתם. כי המקום יכיר המדבר. אולי אנכי על זה הדרך מגזרת [ל]אנך. על דרך [מ]נחשתך. ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול. ובעבור שאמר והוצא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול משם בני ישראל: ויאמר אני אהיה עמך. ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל. והנה נתתי לך אות [כ]כי אנכי שלחתיך. וטעם [ס]להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראתי לך בו זה המראה הגדול וכן הכתוב אומר. המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם [ע]לאלהים. וכן אמר משה לפרעה. דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליי' [פ]אלהינו. כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני [פפ]רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים. ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר [צ]אפרש. וזהו שאמר משה [ק]ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם להם לעם והוא יהיה לך לאלהים: (יג) ויאמר. עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל [ר]משמועותיו. כי בשם אל שדי [ש]לא יעשה אותות רק בשם הנכבד. וא"כ ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע. וכאשר ראה [ת]אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים. פי' בו כי הם דברי משה. ולא דבר נכונה. כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות. ומשם ואילך כתוב יי' אלהים. ומשנולד קין כתוב השם לבדו. ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד. בעבור שאמר פרעה [א]העתירו אל יי' ורב מהיות קולות אלהים. אז אמר משה מפני יי' אלהים [ב]ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: (יד) ויאמר אהיה. פירושו אשר

פירוש על אבן עזרא

או רב להכעים. [י]ר"ל דגש הת"ו במלת אתה אתם מורה על נו"ן אנת. אנתם. [ב](ש"א י' י'). כמו אנה (ווא). שהוא אחד מן העשרה סוגים או המאמרים הנקרא מאמר האנה (עיין מלת הגיון שער י') וגדרו יחס הדבר הנמצא אל המקום. ובכלל המאמר הזה מלות הגוף שהם אני אתה אתם. שכל גוף נמצא יורה על מעמדו ומצבו שהוא מתקומם בו. ור"ל כי המקום יכיר המדבר. [ל](עמוס ז' ז') פי' קו המשקלות שהוא יסוד הבנאים. [מ](יחזקאל ט"ז ל"ו) שפי' שולים ויסוד הדבר. ובמשנה (כלים פ"ח מ"ב) נחושתו של תנור והכונה רבות בטהרות וכן אנכי מורה על עצם ויסוד המצא. [כ]ר"ל דקשה לר"א לפי פשט הכתוב פה אלא כי אנכי שלחתיך לקיים הענין הו') האות אשר יעבדו את האלהים וכו'. וגם לזה צריך אות כי גם זה עדיין לא נתקיים. ע"כ מחלק ר"א הפס' הזה. אלא כי אנכי שלחתיך הוא לאות לפני מ"ר בעצמו כאשר ילך אל פרעה ידע ע"פ הדבורים אשר דבר עמו מעבר כי עלה ה' הוא. [ס]ר"ל הדבור תעבדון וכו' הוא הטעם על כוונת הי' להוציאם ממצרים לקחת לו גוי מקרב גוי כדי שיעבדו ה' על ההר הזה בצאתם וכו'. [ע](ויקרא כ"ב ל"ג). [פ](להלן ח' כ"ג). [פפ]ר"א ר"ל על מה מפרש הי' תעבדון וכו' הלא לא עשו שום עבודה רק שמעו יו"ד דברות. ע"כ מתרץ אשר הלכו דרך עקומה להר והלא היו יכולים ללכת שם דרך ארץ פלשתים. ובודאי כלה ללכת דרך ישוב כאשר הלך מ"ר עם אשתו ובניו בעת אשר פגע בו אהרן. כי כן דרך הנוסעים לסבב במקום ישוב. ורק ב"י סבבו דרך במדבר כדי לזככם אשר יהיו ראוים לקבל התורה וזאת היא עבודתם. ומביא עוד ראיה כי ישבו אצל הר סיני שנה תמימה ועשו משכן והקריבו קרבנות. וזה נקרא תעבדון. ופי' על ההר כמו אצל ההר. כפי' ר"א על פס' ויבואו האנשים על הנשים (להלן ל"ה כ"ב). [צ](להלן ע"ו כ"ב). [ק](להלן כ"ד ד' ה'). [ר]עיין מורה נבוכים חלק א' פרק ס"ג. [ש]כי שדי שרשו שדד ומורה על שדוד המערכת ולא על ההויה כשם הנכבד. (כ"ל) כבר פי' ר"א שם האות הוא מקודם בא הדבר. והמופת הוא הענין בעצמו אשר איננו ע"פ דרך הטבע. ולראיה שאל לך אות וכו' הגבה למעלה (ישעיה ז' י"א) ומלכותא דרקיע כמלכותא דארעא. מקדם יבוא הפקודה מבית המלך אל השר הצבא. והשר פועל אשר עם הצבא כפי כחו. ואם יתן להם אות בודאי הוא מהם אשר למעלה מידיעתם. [ת](בראשית ע"ו ז'). וכונת ר"י היה כפשוטו אשר לא ידעו השם זולת שם של שדי ככתוב וארא וכו' באל שדי (להלן ו' ג'). [א](להלן ע' כ"ח

ספורנו

לענין גם שאינם נסה גדול מאד בארץ מצרים: בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. אע"פ שאינם ראוים הם מוכנים לעבוד את האלהים על ההר הזה בהוציאך אותם מבין הפושעים: (יג) ואמרו לי מה שמו. הנה השם יורה על הצורה האישית והצורה היא הנה עצמיות למעלה המיוחדת לאיש יאמרו אם כן באיזה פועל נמשך ממנו שבו יקרא בשם מי ששלחך להוציאני: (יד) אהיה אשר אהיה. ההוה תמיד על ענין אחד

פירוש רשב"ם

לפרעה אומר לו. וכי שוטה הוא פרעה לשמוע לי לשלוח עם רב שהם עבדיו הגשי מארצו ואיזה דבר המתקבל אומר לו שע"י אותו הדיבור אוציאם ממצרים ברשות פרעה. והקב"ה השיב לו על ראשון ראשון ואמר כי אהיה עמך ואתן חנך בעיני המלך ותלך אל פרעה ולא תירא: וזה לך האות. ומה שאת ירא לפני פרעה. כי אנכי שלחתיך. הלא אתה רואה בתבערת הסנה כי שלוחו של הקב"ה אני וזה האות לך הוא להיות בטוח שאהיה עמך. וכן מצינו בגדעון שאמר לו המלאך הלא שלחתיך. ועל מה שאתה אומר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. כלומר באיזה טענה שאומר לפרעה ישמע אלי להוציאם. בהוציאך את העם ממצרים אני מצווה לך עכשיו שתעבדו את האלהים על ההר הזה ותקריבו עולות. וטענה זו תוכל לומר כי לזבוח לאלהים וניחה ללכת. ואע"פ שכאן לא פירש. לבסוף מפרש ושמעו לקולך ובאתה אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו'. ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה. וכן בכל פעם ופעם היה משה אומר כך לפרעה. וכן מצינו בשמואל כשציוהו הב"ה למשוח את דוד אמר שמואל להב"ה וישמע שאול והרגני. והב"ה אמר לו עגלת בקר תקח בידיך ואמרת לזבוח לה' באתי. אף כאן דרך חכמה ציוה למשה בהוציאך וגו' וכן תוכל לומר לו. מי שמפרשים ענינים אחרים אינם אלא טועים גמורים: (יג) מה אומר אליהם. כי איני מכיר ויודע שמך המיוחד: (יד) ויאמר אלהים אל משה. אם אינך יודע שמי אני אומר לך כי שמי אהיה לעולם ויכול אני לקיים מה שאני מבטיח. ומעתה שאמרתי לך כי שמי

שְׁלָחַ֥נִי אֲלֵיכֶֽם׃ טו וַיֹּ֩אמֶר֩ ע֨וֹד אֱלֹהִ֜ים אֶל־מֹשֶׁ֗ה כֹּֽה־תֹאמַר֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ יְהֹוָ֞ה אֱלֹהֵ֣י אֲבֹתֵיכֶ֗ם אֱלֹהֵ֨י אַבְרָהָ֜ם אלהי

אונקלוס

טו וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵהּ דְּיַעֲקֹב שלחני

מסרה אליכם, [מ"י]. טו עוד אלהים, ל'. אבתיכם, [מ"ו ומ"י] -

רש"י

מגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע ברבות ודו"ק) : (טו) זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימוהו

רמב"ן

השם הגדול הזה והם שוים בלשונם ובאותיות. כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקודמות בזה. כי בראשון יורו על חכמת שלמה כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ובזה יורו על חכמת אלהים. ואות הא"לף בראשון תורה על הקדמות והיחיד. והיו"ד בשני על עשר ספירות בלי מה. ונלקחו שתי האותיות האלה הא"לף והיו"ד משני השמות הקדושים ונכתבו תחלה וסוף בשם הנכתב הנקרא בא"לף דל"ת להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף ומדת הדין באמצע כי שמי בקרבו. ומכאן תבין למה קמצותו. ונשתמש לשון הקדש בשם ההוא בכל שם אדנות כי ממנו כל הממשלה והשלטון והנ"ה ירמזו נפלאות' מתורתו: (טו) וזה זכרי לדר דר. יחזור אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם ישכח ברית אבות וכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם. ועל דרך האמת זה שמי לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק וזה זכרי ואלהי יעקב ולכך הוסיף בו וי"ו וזה טעם זכרי לדר דר חסר והמשכיל יבין: (יח) ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה מיד ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון הזה נגאלין. יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם לרש"י. אולי ידרוש הרב כי יוסף אמר פעמים פקד יפקד להגיד שהיתה מסורת בידו מאביו. ובאלה שמות רבה מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה היא בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה הוא גואל של אמת זה לשונם באגדה זו. ויש עליך לשאול ומנין להם שיאמינו שמא שמע משה במסורת הזאת כמותם. ויש לומר כך קבלו מיוסף ששמע מפי הנביא אביהם שהראשון שיבא ויאמר להם בלשון הזה הוא יהיה הגואל אותם. גלוי וידוע לפני הקב"ה שלא יבא אדם ויכזב בשם בכך הבטיחם. אבל במקום אחר מצאתי שם אמר רבי חמא ברבי חנינא בן שתים עשרה נתלש משה מבית אביו למה שאלו גדל בבית אביו ובא ואמר להם המעשים לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרה לו לפי שיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם. ולכך נתלש מבית אביו. וכשהלך והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם. וכונתן ביוסף מסרה ללוי. לומר שיעקב גלה סודו ליוסף

אבן עזרא

אשר [ג]אהיה, כמו ובית דוד [ד]כאלהים. ואחריו. כמלאך יי' לפניהם. והוא פירוש [ה]כאלהים: (טו) ויאמר עוד. בה אחר והוא מטעם הראשון רק האחד [ו]על לשון המדבר. וזה לשון יחיד שאינו [ז]מדבר. ומגזרת [ח]יה. ואלה השלשה שמות [ט]הם שמות העצם. ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו: אמר אברהם המחבר. הנה לא הואלתי להאריך כי [י]סוד מוסד אני צריך דע כי [כ]שם העצם הוא כמושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם הנקרא. ובארבעה דברים יבדל שם העצם משם התאר [כ]האחד כי שם התאר נגזר ממפעל כמו חכם [ל]בני. אם חכם [מ]לבך. פועל עבר. למען תחכם [נ]באחריתך. פועל עתיד. ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד. אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק [נ*]לא יאמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו בעקרה. והדבר הב' שתחבר [ס]חכם שם התאר ותאמר חכמים. ולא יתכן לומר מאברהם שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם. אם כן היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלים. רק יאמר הנה כשיתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם [ע]המין. והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדעת כאשר יבואר שם התאר. כי מן חכם יאמר [פ]החכם. והנה לא יאמר האברהם היצחק. ואין טענה במלת אמר [צ]הקהלת. כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו. והאדם הוא שם תאר [ק]ויש לו סוד כי הוא שם המין. ומלת המנשה בעבור [ר]היחס. והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם [ש]לבב. לא יאמר יצחק הדור. כי הצלם עומד [ת]בעצמו. והנה ככה מלת אהיה [א]גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם. והנה מצאנו יי' צבאות [ב]והוצרכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא. או הוא אות בצבא שלו. וזה לא יתכן כי הנה אלהי [ג]הצבאות. ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד יי' אלהים. ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות [ד]כי הוא כדרך והנבואה עודד [ה]הנביא. בעבור שהשם סומך על עומד לבדו ובו הכל עומד על כן פעם הוא זה השם כמו תאר. על דרך ויזכור ימי עולם משה [ו]עמו. והטעם שהוא כמעמיד. על כן יי' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וככה יי' צבאות [ז]הם צבאות

פירוש על אבן עזרא

כ"ח). [ב](שם פסוק ל'). [ג]ר"ל אשר אהיה הוא תי' של שם אהיה. ופירושו אני הוא ההוה תמיד. כאשר הזכיר רבינו הר"א ז"ל בפסוק וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו וגו' והוציא את עמי ישראל ממצרים. גם בפסוק בהוליכך את העם ממצרים ירמוז זה. [ד](זכריה י"ב ח'). [ה]ר"ל מה שאמר כמלאך ה' הוא פירושו של כאלהים הכתוב במעלה. וכן אהיה אני הוא המצא. פי' אשר אהיה תמיד. כי אין למציאותי סוף כמו שאין לי ראשית. וסוד נסתר בשום בכתב את"ח כי אהיה מספרו כ"א. ומרובעו. כ"א פעם כ"א. כמספר את"ח שהוא מותמו יתברך שמו. [י]ר"ל שם אהיה שורש היה עם אל"ף איתן. [ז]ר"ל שם בן ארבע שאחרים ומדברים בו כאמרו אלהי אבותיכם. ומשפטו יהיה ביו"ד איתן. ונכתב בוי"ו להיותו גם משורש הוה. והוראתו משולשת. הא' שהוא הוה תמיד. הב' שהוא מהווה את הכל. הג' הפך ההויה שהיא השחתה ע"ד אני אמית ואחיה (דברים ל"ב ל"ט) כמו הנה יד ה' הויה (להלן ט' ג') הוה על הוה (יחזקאל ז' כ"ו) וגם זה מחקדו הגדול. [ח]שהוא חלי השם. והוא שם בפני עלמו כמ"ש עזי וזמרת יה (להלן ט"ו ב'). [ט]ר"ל אהי"ה הוי"ה י"ה הם שמות העצם. [י]פי' מה שכתב מה שמו בא הוא לפרש מה פי' מלת שם. ובעבור שיפרש סוד השם הנכתב בארבע אותיות. הוצרך לפרש מה שם העצם ומה הוא שם התואר. ומה הוא העצם הנודע על פי השם ההוא. [כ]הא' שלא יגזר ממנו עבר או עתיד כמו שמבאר. ב' הוא בנין. הב' רבוי. הג' ידיעה. הד' סמיכות. ויש מוסיפין כנוי שלא נוכל לומר אברהמך יצחקך. והרז"ה ז"ל בס' שערי תורה הוסיף עוד נקבה. שלא יתכן לקרוא אשת אברהם אברהמה כמו שקורין לאשת המלך המלכה ולאשת הנביא נביאה כמ"ש הרד"ק בישעיה (ח' ג') ע"ש. [ל](משלי כ"ד י"ח). [מ](שם כ"ג ט"ו). [נ](שם י"ט כ') [נ*]ואע"פ שגם שם יצחק נגזר מפועל ע"ם לחוק מכ"ז איננו עובר ככה. [ס]ר"ל תואר חכם נוכל לומר ברבוי חכמים. משא"כ שם העצם אברהם אין לומר אברהמים. [ע]ר"ל ישראלי יאמר ברבוי ישראלים. [פ]מן חָכָם יאמר הֶחָכָם (קהלת ב' י"ד). [צ](שם י"ב ח'). [ק](עיין בראשית ב' ח'). [ר]ר"ל שבט המנשה (דברים ג' י"ג) הוא כמו המנשי ביו"ד היחס. [ש](איוב ט' ד'). [ת]ר"ל נודע וניכר מצד עצמו ואינו צריך להודע ע"י סמיכת ענין. לכן לא יבא שם עצם פרטי בסמיכות לומר יצחק הַדּוֹר כמו שנא' אנשי הדור: ויש נוסחא אחרינא בראב"ע וז"ל (עם הפי') . העצם עומד בעצמו. והצורה הפך הדבר (ר"ל כי איננו עומד בעצמו ואיננו נמצא כ"א על העצם). ע"כ כל שניים הם אחד. (ר"ל בהם נ"כ א'. והוא ב"פ א'. או פי' כי ההווים הם מעצם וצורה שהם שניים ואינם כי אם דבר אחד הוא העצם. אבל הצורה. אם

ספורנו

אחד מצד עצמו ומזה יתחייב שיאהב המציאות וישנא כל הפסד מנגד למציאות כאמרו כי לא אחפוץ במות המת ומזה יתחייב שיאהב משפט ולדקה אשר תכליתם מציאות וישנא העול והאכזריות המעיס עקלקלות אל העדר והפסד. ובזה שנא חמס ואכזריות המצרים נגדכם: (טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל. לחכמי הדור: ה' אלהי אבותיכם. מצד פעולתו המיוחדת לו אשר יורה עליה השם המיוחד ומצד היותו אלהי אבותיכם סבבת

פירוש רשב"ם

שמי אהי'. כה תאמר לישראל אהיה שלחני אליכם: (טו) ויאמר עוד אלהים למשה. לא נאה שיקראו אותי בשמי בכל דבריהם כשם שאנו קורים המלכים

(טו) וַאֲמַר תּוּב יְיָ לְמשֶׁה כְּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב שַׁדְרַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין הוּא שְׁמִי לְעָלַם ודין

אבן עזרא

לצבאות השמים. ולא תאבה לשמוע אל דברי הגאון שאומר שבעבור ישראל נקרא כן. והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי. הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו. והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד. כמו הלא אלוה גובה שמים. ועוד סימוך לומר אלהים אלהי ישראל. ומלת אל תקיף. וככה שדי. כקול מים רבים כקול שדי. והיה שדי בצריך: ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו. והשנים תחלת מספר הזוגות והשלשה תחלת מספר הנפרדים. והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת. ואם תחשוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים משמאל והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין. וכשיגיע אל חמשה שהוא אמצעי. אז יתהפכו המספרים להיות העשרות אחדים. והאחדים עשרות. ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה כי. לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה. והנה עשרה הוא דומה לאחד

פירוש על אבן עזרא

אם תמיד מהעצם הנה נעדרה ונפסדה. והעצם הוא עומד אעפ"י שהצורות משתנות ונפסדות כי אין בהצורה שנייה להתפרד. ואם אנו מכנים כי הוא גוף א'. ואיננו רק שנים כי הוא מורכב מעצם וצורה. אך הי' הוא אחד האמתי כי איננו מורכב מדבר אחר. ע"כ אין בו שניות כנ"ל). ואין כל אחד שנים (ר"ל לא תמצא עם א' שנים). והנה כל יש והוא גוף משולש (ר"ל כל גוף אשר הוא יש הוא משולש) כי יש לו אורך ורוחב ועומק. וכל א' מאלה יעשה ב' פאות. (ר"ל האורך יעשה פנים ואחור. הרוחב יעשה ימין ושמאל. העומק יעשה מעלה ומטה) וכל הדמיונות שהם עד אין חקר מורכבים הם מהמשלש. (ר"ל מאלו ג' אורך ורוחב ועומק) ואין מספר מאחריו (ר"ל אחר מספר שלשה) כי המרובע כאחד (ר"ל מספר האחד כמספר ארבע ע"י לרוץ. ובספר השם מערך ד' פי' זה שאמר כי המרובע דומה לא'. כי מצאנו אחד עם חמשה שהם שוים. כי שניהם עומדים עצמם במרובע ואינם מתחלקים. והוא למשל אם נרבע ה' פעם ה' הם כ"ה הנה לפניך עוד הפעם ה' ה' פעמים כ"ה הם קכ"ה. והנה לא נתבטל האות ה'. וכן באחד. אם תכפול כמה פעמים אפ"ה וכן כמה פעמים נשאר הכל אחד כבתחלה) והנה שם כל נקרא. עצם או תואר. (פי' כל השמות של הנקראים בשם הם באמת שם העצם או שם התואר. ושפירוש של תואר הוא כנוי) והתואר על דרכים רבים. כי אדם מאדמה. ואשה מאיש. והנה התואר נלקח משרשו (פי' זה התואר הנקרא על שם היסוד שהנקרא נברא ממנו. כמו אדם שנקרא כן בעבור כי נברא מן האדמה) ויש דרך אחרת ע"ד מקרה. כמו ברועה. ואי כבוד. ומסה. ויש תואר כנגד אחרים. כמו מלך. וגם אלוה. ויש שהתואר בעצמו כמו. חכם. גבור. וטעם כל שם. רמז לנקרא (פי' שם אברהם הוא רמז על האיש הנקרא כן. וכשיקרא לראובן את האיש שנקרא אברהם ויאמר לו אברהם. כל העולם יודעים שלא אמרו על יצחק או על יעקב רק על האיש הידוע בשם אברהם. ע"כ קראו שמות לנ"א כדי שיכירו את מי קורא ומי הוא הנקרא). והקורא הוא נושא כל שם בפה או במחשבה (פי' כשהאדם קורא את חבירו. הנה הקורא נושא בפיו את שם הנקרא. ואם אין קורא אותו הנה הוא שומר את שמו במחשבתו כדי שיזכרנו בעת אשר יצטרך לקוראו. וצורך הקריאה כדי שיכיר הנקרא כי הוא אליו קורא) והנקרא לא ישתנה בעבור שנוי השמות (פי' זה אמר ר"א כנגד המקובלים. האומרים אשר השם שיזכיר וישנה בתפלתו ככה יתן לו ה'. כלומר אם יבקש רחמים. יזכיר שם בן ד' אותיות ואז ירחמהו. ואם יצטרך דין יזכיר שם אלהים שהוא מדת הדין וכן כולם. ור"א סותר דבריהם) ע"כ האומרים כי בשם יעשו מעשים גדולים לא ידעו השם (פי' כי דעתו כדעת רב האי גאון ז"ל ששאלוהו על אודות השם. כי יש כמה שמות שיעשו בהם מעשים גדולים שלא יתכן לעשותם אלא באות או מופת ע"י השם. השיב הגאון כל אלה דברים בטלים הם כי אפילו הם צדיקים גמורים אין נעשה להם כזאת. כי אם היה כך במה הכירו אותות הנביאים ממה שהדיוט עושה בשם. ומה הפרש יש בין נביא ובין זולתו והאריך בזה ראיות ע"ז עכ"ל) וחלילה מהאומרים כי השם היה חקוק על המטה ובו בקע הים. (פי' כך איתא בדברי הימים של משה. ולא יתכן לומר כן בעבור כ"א יבקע הים מפני כח השם החקוק על המטה הנה זה יורה כי משה עשה הכל ודעתו ע"י שמות ולא ה' שלחו). והראיה משלשה פסוקים ויסע ויבא ויט. (ר"ל מה שמביאים ראיה מאלו ג' הפסוקים אשר רמז בהם שם של ע"ב) רק אלהינו ב"ה קרע את הים. ע"כ כ"א והפ"י המשכיל אוהל יוסף: ולכוון אלו הדברים אנו מחויבים לומר האומרים אשר נעשה ע"י הזכרת השם או ע"י נטית המטה אינו אמת. כי הנה עשו נסים ע"י השם והשם לא ישתנה ולא ישנה. ואם נאמר כי האדם עושה כ"ז א"כ למה היה צריך להיות המטה אלהים בידו. א"ו כי צריך לשניהם ביחד. כאשר בא המשכל לבעון הראוי לאכל עושה פעולתו. ככה אם האיש המעולה יעשה פעולה או יזכור השם הראוי לזה יתלבש בו הכח העליון ויעשה פעולתו. ויותר מזה שהאיש מזכך נפשו הוא פועל במהירות ובחוזק. ואם לא היה הי' משפיע על מ"ר כמו הגדול לא היה פועל מ"ר במטה מאומה. ובלא פעולת הנביא לא היה נעשה מאומה. ככתוב ואדם אין לעבוד את האדמה (בראשית ב' ה'). אפי' כי כבר פי' הר"א ז"ל בפירוש ספר דניאל כי שלשה עולמות הם. ובספר השם בשער ג' ובשער ה' אמר כי שם אהיה הוא שם עצם על השכינה השוכנת בין המלאכים. ושם של ד' רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל. והנה מדבריו אלה תבין כי העולם שהוא באחד הוא העליון. ואמר הלשון שהוא באחד בעבור שלא יקבל חילוק ולא פירוד. וככה האריך אריסטו לבאר זה בספר חכמת האלהים הנקרא מאטו"פיזי. והר"א ז"ל יפרש בפרשת כי תשא בי"ג מדות גם בספר השם בשער ב' אמר. כי השם הנכבד. פי' שם מדה. פעם הוא שם עצם ופעם שם תואר. ע"כ הוצרך לפרש כאן כי אותו השם אשר הוא כנגד העולם העליון כלומר אלהי האלהים אשר הוא אחד באותו העולם שהוא באחד ואיננו מתחלק ועומד בעצמו לעדי עד. ואמר הלשון בעצמו. בעבור כי אין מעמדו מכח אחרים כי הוא לבדו מעמיד כל הנמצאים. (תהלים כ"ד י"ד) פי' כבר הזכרתי מה שאמר בפיר השם. כי שם אהיה הוא רמז לשכינה השוכנת בין המלאכים ושם של ארבע רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל. ודעתו כי שם אהי' על האור והשפע היורד מאתו אל הגלגל להעמידו לעדי עד ולהנהיגו. וככה שם הויה האור היורד מאתו אל העולם השפל להנהיגו והוא על דרך כי שמי בקרבו. כמו שיבאר הר"א ז"ל במקומו בפ' משפטים. על כן תמצא השם של ארבע שיבא בסמיכות למלת אלהים או למלת צבאות להודיע כי במקום שכתוב ה' אלהים הוא רומז לשכינה השוכנת בקרב הצבאות שהם צבאות השמים והם הכוכבים. שנאמר ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים. (עמוס ט' ה') בה"א הידיעה. הרי שאיננו שם העצם. (תהלים כ"ט ו') בלא ה"א. (ד"ה ב' ט"ו ח') שטעמו והנבואה נבואת עודד הנביא. וכן ה' אלקים אלקי צבאות. (ישעיה נ"א ט"ו) כי הוא רוגע הים ויעבירם כמ"ש היה המעלם מים וכו' בוקע מים מפניהם (שם פסוק י"ב) והנה הוא היה המעמיד אותם. ור"ל המלאכים שנקרא צבאות השמים דבקים עמו ובספר השם שחיבר החכם ז"ל. וז"ל והנה מ"ב אותיות הוא שם שקבלו הנכבדים שאינם גופות. וככה השם שתחלתו אל"ף. ובעבור זה בכל מקום יקראנו במכתבו. והנה ידמה לכבוד ה' שהוא נעלה על כבוד ותוקפות כל. כמו השכינה שהיה בין המלאכים שהם במרומים המניעים לצבאות השמים והנה בשם שתחילתו יו"ד שבו וי"ו דומה לשכינה שהיתה דבקה עם ישראל. והכתוב אומר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. (להלן ז' ד'). (מ"א כ"ב י"ט). (איוב כ"ב י"ב). (תהלים ע"ב י"ח). (יחזקאל א' כ"ד) *בצריך וכו' (איוב כ"ב כ"ה). סוד כל המספר ויסודו. ר"ל כי כל מספר מחובר מהאחדים. ועשרה אחדים דומים לאחד והוא אחד פעם עשרה. וכן עשרה עשרות הוא פעם א' מאה וכן עשרה מאות עד אין מספר. וכוונת ר"א לבאר יתרון אותיות אהו"י על שאר המספרים. והשנים תחלת מספר הזוגות והשלשה מספר הנפרדים. זה אמת כי אין חשבון זוג קודם לשנים וא"כ גם הוא א' כי הוא זוג א'. ולא חשבון נפרד קודם לשלשה וכאשר יבוא א' עם ב' עושה ביניהם פירוד. כי א' איננו מספר. וב' מספר שני וכן עד י' ועד בכלל. וג' מספר הראשון. והם רק ט' כאשר הא' איננו במספר כנ"ל נכנס עשרה תחתיו. ועשרה מדרך אחרת. כי התחלת המספר מן א' עד י'. כי העשרה כמו א' א"כ זה כמו זה ואם לא תצרף הא' עם כ"א לא יעלה מספרו. ואם תחשוב התשעה בעגול. כאשר עיניך לנוכח יביטו. ותכפול הסוף שהוא ט'. עם כל המספר. באופן שכל שני מספרים המקבילים יעלו למספר ט'. דהיינו א' עם ח'. ב' עם ז'. ג' עם ו'. ד' עם ה'. ואמור ט' פעם א' הוא ט'. ט'
פעם ב' י"ח. ט' פעם ג' כ"ז. ט' פעם ד' ל"ו. ט' פעם ה' מ"ה. ט' פעם ו' נ"ד. ט' פעם ז' ס"ג. ט' פעם ח' ע"ב. ט' פעם
9 ט' פ"א. ט' פעם י' צ'. כאשר הוא רשום חוץ לעגול בצד שמאל. שם תביט המספרים בצד ימין מן א' עד ט' ממטה למעלה. וכן
18 בצד שמאל ממעלה למטה. גם כל אחדים ועשרות מכל מספר עולה ט'. ד"מ מספר 18 אם תחבר 1 אל 8 הוא ט'. ב' עם ז' הוא
27 ט' וכן כולם: ובע"ה מ"ה מצרם ע"פ ציור העגול כי ר"ל אם תכה בראשונה מספר הט' בעצמו ותאמר ט' פעם ט' הוא עולה פ"א. א"כ מורה
36 המספר למטה א' למטה והוא אחד מימין. ומשמאל הח' מורה על עשירות והם פ'. הוא ח' עשרות. ואח"כ תכה אות הט' עם
45 הח' הוא ע"ב מורה מימין הב' על אחדים ומשמאל ז' על העשרות. ואח"כ תכה הט' עם ז' יהיה ס"ג. מורה האותיות למטה הג'
54 מימין. ומשמאל כנגדו הוא"ו והם עשרות ו' עשרות הם ס'. ואח"כ תכה אותו עם וא"ו ותאמר ט' פעם ו' הוא נ"ד. והנה למטה
63 מזה מימין הד' והם הפרטים. ומשמאל כנגד ד' הוא ה' נגד העשרות והם חמשים. וכאשר תגיע אל החמשה ותאמר ט' [פעם ה' הוא
72 מ"ה. הנך מחויב להפוך משמאל הם האחדים והוא ה"א ומימין הוא הד' והוא העשרות עולה ארבעים. ואח"כ תכה ט' עם ד'
81 לאמור ט' פ' ד' עולה ל"ו הוא הג' מימין והוא למטה עשרות עולה לשלשים ומשמאל הוא הו' נגד הפרטים. ואח"כ תכה עם ג'
90 והם ט' פ' ג' עולה כ"ז. הנה הב' אשר הוא עשרים מימין ומשמאל הפרטים הוא הז'. אח"כ תכה ט' פעמים ב' הוא י"ח והנה למעלה
מימין הוא א'. והוא א' פעם עשרה. ומשמאל הוא הח' והם הפרטים. ואשר כתיב ותכפל הסוף עם כל מספר תמצא

ט א ב ג ד ה ו ז ח

האחדים משמאל וכו' ר"ל אם תתחיל לרבע הט' עם א' והוא א' פעם ט' הוא ט' הכתוב למעלה. ט' פעמים ב' הוא י"ח העומד למעלה ממנו הנה הח' משמאל מורה על הפרטים. והא' מימין מורה על א' פעם עשרה וכן כולם כנ"ל. וממוצא דבריו כוונת המקובלים אשר אמרו זה שמי. שמי. עם י"ה במספר שס"ה נגד שס"ה לא תעשה וזה זכרי. זכרי. עם ו"ה הוא רמ"ח נגד רמ"ח. מצות עשה. והוא מוקשה הלא במנה הזכר כלול עם מצות עשה והוא נכלל במצות זכור. ולא תעשה כלול עם מדת נוקבא וע"כ שם גובר הדין. ויש עונש. ואיך כולל שם י"ה עם הלא תעשה וכו'. ע"ז מתרצין אם כי הימין הוא נגד מדת דכר. מכ"ז כוח החיים אשר כלול בגידי יד ימין הוא משמאל. וכוח החיים בגידי יד שמאל בא מימין. וזאת מרומז כל מי שאינו כולל מדת יום בלילה ומדת לילה ביום לא יצא ידי חובתו עיין (ברכות ל"ג ע"א). ובהגיע אל חמשה שהוא אמצעי. ר"ל במספר 45 ובמספר 54. אז יתהפכו המספרים. האחדים נגד צד זה. הם עשרות מצד שכנגדו*. בלימה. כמש"כ בס' יצירה. ומלת בלימה ענינו חסימה כמו ועדיו לבלום (תהלים ל"ב ט') כי בעשר נקמץ המספר כמש"כ שם משנה ג' פ"א. עשר ולא תשע. עשר ולא אחת עשרה. תוכל וכו'. ר"ל כל עוד שלא נשלם מספר עשרה במערכה ראשונה לא תוכל

*ואצל עשרות ומאה כתוב שנה (בראשית כ"ג א'). ואצל הפרטים כתוב שנים כי הם למטה במדרגת הפרוד והוא דין.

אבן עזרא

אלאחד. והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה. ושם העשרה כוללם. עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים. כי בהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים. ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים. ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד. ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים. עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות. גם הוא האלף דומה לאחד. עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים. ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת. וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה. כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד. על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים אהם חלק מעשרה או התחדש במכפלו. או ממחברתו אל גאחדיו. או מהשנים דדרכים הנחברים. והנה עשר ספירות כמספר ועשר אצבעות חמש כנגד חמש. וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד. והוא המקיף וכל הגופות מקיף. והנה יהיו האמצעיים זבמספר עשרה הם שנים. והם חמשה והם ששה. ואלה ארבעתם אה"ו הם חהנכבדים. וכל מספר *טמרובע שהם אחד יתוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו. וכן טבת רובע חמשה ובמרובע ששה שהם אלה הד' מספרים לעולם שומרים עצמם במר ובעת. וזהו מעלתם על כל המספרים יהמרובעים. ועוד כי כל מספר הוא באחד כבכח. והוא בכל מספר לבמעשה. והוא יעשה בפאה אחת ממה שיעשה כל מספר בשתי פאות. והנה כח נהאחד. ובמחברך מרובעו אל סמרובע כפלו אז יהיו חמשה. וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו עכה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר פלפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון. בערך החשבון אל צחמשה. ולמעלה מחמשה קיהיה הדבר בהפך. וחשבון רששה הוא החשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד. וכאשר תחבר מרובע האחד שאל מרובע רשם הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה. ואם תשים אלכסון עגול שבמספרו. ותוציא יתר תבשלישית יהיה אהמשולש שהוא שוה השוקים כמספר בהקו השוכב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני

פירוש על אבן עזרא

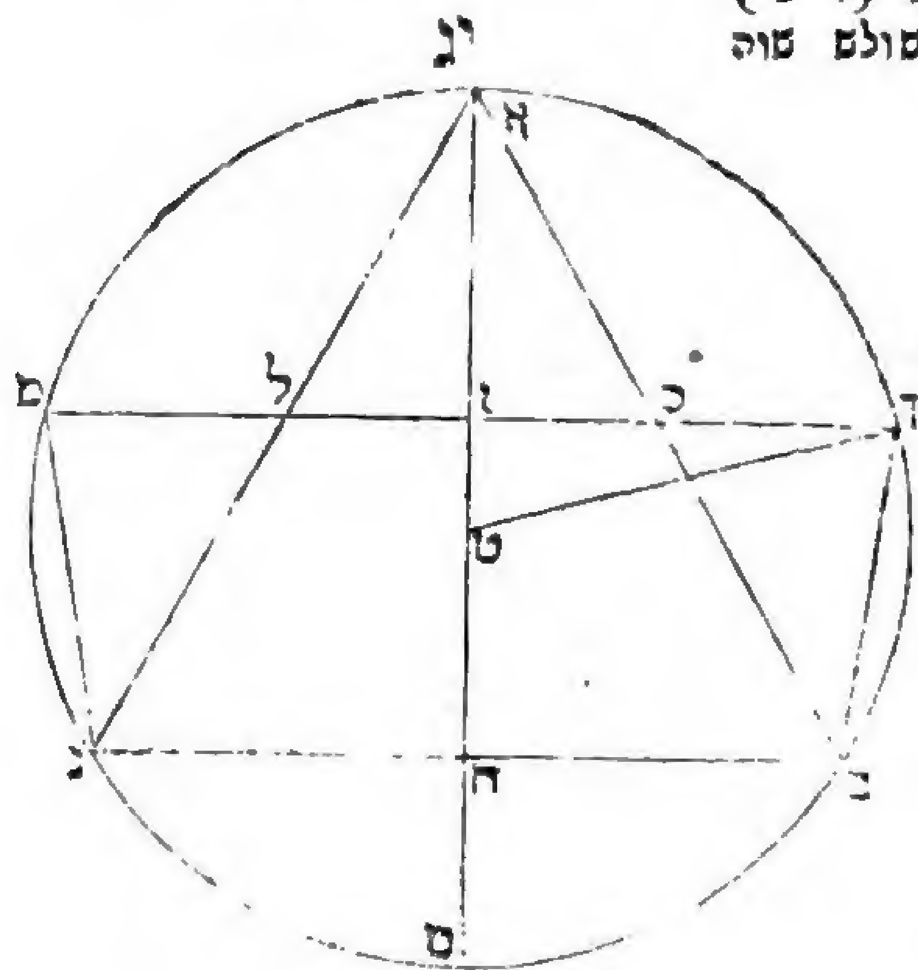
הוכל להתחיל א' למערכה שאחריה. למשל אם תרצה לערוך י"א י"ב וכו' אתה מחויב לערוך הא' כבראשונה וא' איננו בתחילת המספר כי הא' כמו המלך אשר אין דומה לו. וכאשר נשלמה עשרה אזי מצורף גם הא' לחשבון. תדומה לאחד. ר"ל מספר עשרה מחובר מאחדים. והוא מספר אחד שלם ותחלת המספרים הדומים לאחדים כמו שמבאר והולך. אר"ל ב' הם שני חלקי עשרה. ג' שלשה חלקי עשרה וכן כולם. בר"ל מכפל כל חלק יתהווה מספר אחר. ד"מ ב' פעם ב' הוא ד' וכדומה. גאחדיו (כ"א אחריו). ר"ל חבור ב' עם א' וכדומה. דר"ל מכפל וממחברתו ד"מ ב' פעם ב' הוא ד'. ובחבור ב' הוא ז' או י"ל המחדש מכפלו. בבחינת עשרה עצמו. ר"ל ב' פעמים י' הוא כ'. או ממחברתו אל. אחריו (לפי כ"א) ר"ל מחבור י' עם א' הוא י"א וכן עד י"ט. או ר"ל כי העשרה כולל האחדיו בזה האופן. א' עם ט' הם יו"ד. ב' עם ח' הוא י'. ג' עם ז' הוא י'. ד' עם ו' הוא יו"ד. נשאר ה' ב' פעמים ה' הוא יו"ד. ואם תגיע ליו"ד אתה מחויב להזכיר כל פעם היו"ד. היינו י"א י"ב וכו'. האו שהשנים דרכים נחברים. ר"ל מכפלו שהוא כ' עם חבור האחדים ד"מ כ"ב כ"ג כו'. וכן כתב בס' יצירה. זר"ל הה"א והוי"ו. והקצוות האל"ף והיו"ד. ב' עם ט'. ג' עם ח'. ד' עם ז'. כ"א הוא י"א. נשאר ה' ו' באמצע. חזו"ש ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים. וכן כתב בסמוך והנה אלה הד' מספרים הם היקרים. ומספרם כ"ב כמספר כל האותיות וכו' גם יש בהם רוב אותיות מהשם הנכבד יה'. *יר"ל אם תכפול א' פעם א' נשאר א'. ה' פעם ה' הוא כ"ה א"כ הה"א לא ימוש. ו' פעם ו' הוא ל"ו וא"כ לא יסור הו' יו"ד פעם י' הוא ק' והוא כמו מספר הקדום כולל אחד. זה כולל הפרטים וזה כולל העשרות. ונשארו לעולם שומרים מהמקובץ מן הכפול. ולא יהיה כן בזולתם בהמספר. חר"ל אם נוסיף א' על י' שהוא דומה לאחד ויהיה מספרו י"א ונכפיל י"א עם י"א יהיה מספר המרובע (קוואדראטצאהל) קכ"א וכן ק' שהיא דומה ליו"ד עם נוסיף עליו י' שיהיה מספרו ק"י. נכפיל ק"י עם ק"י יהיה מרובעו תת"ק אל"ף ומאה. וכן הוא במספר מעוקב (קוביקצאהל) כמו שיתבאר וז"ש ככה יש בשרשו ר"ל שרש המרובע. וככה בדומה לו ר"ל שרש המעוקב. ובע"מ מוטעה מפרש. אם תרבע ד' פעמים ד' הם ט"ז נחבר האות הראשון היינו אם תוסיף עוד א' ויהיה ה' ותרבע אותו ה' פעם ה' הם כ"ה והנה הה"א לפניך. ואם יהיו אחד מאותיות אהו"י נוסף על מספר אחד גדול ימצא ג"כ כמוהו במרובע אותו האות. ד"מ אם תרבע י"א יעלה לרבועו קכ"א. ע"ו פעם ע"ו יעלה ככ"ה והנה לפניך ה' י"ו פעם י"ו הנה עולה רנ"ו. ק"י פעם ק"י עולה י"ב אלף ומאה. ומאה כמו יו"ד ככ"ל וכל אלה מהמספרים הם נקראים חשבון עגול עכ"ל. וזה פי' ככה יש בשרשו אם תכפול האות בעצמו. או אם תוסיף א' מאותיות אהו"י. טוכן במרובע ה' פ' ה' ובמרובעו ו' פעם ו' שאם תכפיל ה' עם ה' מרובעו כ"ה. ה' עם כ"ה מעוקבו קכ"ה. ו' עם ו' מרובעו ל"ו ו' עם ל"ו מעוקבו רי"ו. ועד"ז אותיות אהו"י כולן שומרים תמונת שרשיהם לעולם. יכי שאר המספרים אינם שומרים עצמם במרובעם. שאם נכפיל ב' עם ב' מרובעו ד'. ג' עם ג' מרובעו ט'. ד' עם ד' מרובעו ט"ז. ז' עם ז' מרובעו מ"ט. ח' עם ח' מרובעו ס"ד. ט' עם ט' מרובעו פ"א. כר"ל האחד איננו מספר. וכל מספר הוא בכחו ונולד ממנו. ופי' כי כל מספר איננו באחד רק בכח אשר יוליד ממנו עוד מספר. והא' נמצא עם כל מספר בפועל. לר"ל מספר ב' הוא ב' אחדים. ג' הוא ג' אחדים וכן כולם. מר"ל האחד יש לו פאה אחת לאחריו ולפניו לא כלום כמ"ש בס' יצירה לפני אחד מה אתה סופר. וכל מספר זולתו ד"מ ב' יש א' לפניו וג' לאחריו עולה כפלו כמספר ב' ב' וכן כולם. והנה מספר ב' הוא כפל הא' שבא מכחו. וזה מעשה הא'. ושאר המספרים יעשו כפל במספרים שלפניהם ושלאחריהם. ד"מ ב' יש לפניו א' ולאחריו ג' הוא ד' שהוא כפלו. הג' לפניו ב' ולאחריו ד' שהוא כפלו. הד' לפניו ג' ולאחריו ה' שהוא כפלו וכן כולם. וכאשר אין לאחד פאה מלפניו. ע"כ אין דומה לו כי אין קודם לפניו וכל הסגולה הנמצאים עם כופלם אינם עם א' רק לאחריו. או ר"ל בהיות המספרים מחברים בשתי הפאות. בפאת הקבוץ ובפאת הכפל. כמו הב' כשתחבר אליו הקודם הוא הב' הנה הוא ה'. ואם תכפלו בעצמו הוא ג' עם ג' הוא ו'. והא' איננו מתרבע אלא מפאת הקבוץ על סדר א'. א' עם ב'. וכו'. כי בפאת הכפל לא יתרבה לעולם. והוא יספור כל אסדיהם וזוגיהם והנסברים מהם ונפרדיהם ומורכביהם. נר"ל בכל א' מהם כלול א' כמו שנתבאר. סר"ל א' פעם א' מרובעו א' ומרובע כפלו הוא ב' פעם ב' שהוא ד'. ומחברו עם א' הוא ה'. עפי' חשבון המרובע ה' פעם ה' הוא כ"ה. ומרובע כפלו י' פעם י' הוא ק'. עולה יחד קכ"ה. ואם נחשוב המעוקב ה' פעם כ"ה. יעלה ג"כ קכ"ה. פוהוא עד"ז תספר ב' מרובעו ד' מרובע כפלו ע"ז. בנוסחה אחרה באקלידוס בפתיחת מאמר ז' כתוב כי המספר המעוקב הוא המתקבץ מהכאת שום מספר בעצמו. והכאת המתקבץ במספר הראשון. ככו אותו בזה השם לפי שהוא שוה הטעמים ונקרא בשם הזה ג"כ מפני שוויו לצלעיו (והוא מרובע רוחב ומרובע אורך וכ"כ בשמונה על שמונה). והוא דומה לקוביא אשר יקיפו אותו ששה מרובעים ד' לצדדים ומעלה ומטה בדרך הוא אשר יקום. מה כאת המרובע בשרשו כגון מספר השמונה תהיה מתחילה מהכאת השנים בעצמם והוא ד'. והכאת היוצא הוא ד' בשנים. ור"ל כאשר יצא מרובע מהכאה הראשונה ונעשה ד' מכה פעם ב' ונעשה ח'. וכן הדין במספר כ"ז ההוה מהכאת ג' בעצמם. והוא ט' היוצא מהכאה הראשונה ואם תכה עוד הפעם בהכאה היוצא והוא ג' פעם ט' הם כ"ז. וכן מספר קכ"ה ההוה מהכאת ה' בעצמם והוא כ"ה והכאת היוצא הוא ה' עם כ"ה הוא קכ"ה. ובע"מ מוטעה מפרש בקילור. וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך מעוקבו אל מרובעו וכו' פי' מרובע הוא כפול המספר אל עצמו. והמעוקב הוא ששה. ארכו ורחבו ועמקו. כגון ד' על ד' הם י"ו זהו מרובע. וכאשר תכפל ד' על י"ו יהיו ס"ד והוא מעוקב. צכערך החשבון אל ה'. ר"ל מספר ד' שהוא קודם מספר ה' מספר מרובעו הוא ט"ז. מספר מרובע כפלו שהוא שמונה על שמונה הוא ס"ד יעלה המקובץ משני המרובעים לסך שמונים. ומספר מעוקב ד' יעלה ג"כ ס"ד כהנ"ל. הנה ערך תוספת השני מרובעים על המעוקב כערך תוספת חמשה על ד' שהוא חמשית (כי ששה עשר הוא חמישית מן פ') או תאמר כי ערך מספר המעוקב אל מספר שני המרובעים כערך ד' אל חמשה פחות חמישית. וזה כי מספר המעוקב הוא ס"ד. והוא מספר המתרבה מד' פעמים ט"ז. ומספר שני המרובעים הם שמונים. והוא המתרבה מי"ו חמשה פעמים. הנה כי יוסיף מספר פ' על מספר ס"ד חמשית והוא י"ו. ועל הדרך של הארבעה הוא כל המספרים שלפניו. ר"ל מספר ג' או מספר שנים כי המקובץ משני המרובעים. ר"ל מרובעו ומרובע כפלו. יוסיפו על המספר המעוקב כערך חשבון שלשה או שנים אל האחד. קולמעלה מחמשה יהיה הדבר הפך. ר"ל כי מספר חמשה ומעלה וסוף תשבורת מספר המעוקב על מספר ב' המרובעים. ר"ל מרובע ששה שהוא ל"ו. ומרובע כפלו ר"ל כפל ששה שהוא י"ב ומרובעו קמ"ד מחוברים (ר"ל י"ב פעמים י"ב הם קמ"ד) יעלה ק"פ (ר"ל אם תערך ל"ו עם מספר קמ"ד הם ק"פ) ומספר מעוקב ששה על הדרך שאמרנו הוא רי"ו (ר"ל ו' פעמים ל"ו עולה למספר רי"ו) נמצא כי מספר רי"ו שהוא מספר המעוקב עודף על מספר ק"פ שהוא מספר ב' המרובעים ששית המספר והוא מספר ל"ו. וזה הערך בעצמו הוא הערך אשר למספר ששה עם החמשה. ועל דרך השמה דרך כל המספרים אשר למעלה ממנו. הנה מספר חמשה אמצעי כי בו יתקבלו הסגולות הנזכרות. כי לא יוסיף מספר ב' שני מרובעיו על מעוקבו ולא מעוקבו על ב' מרובעיו שום דבר. כי הכאת ה' בחמשה הוא כ"ה והכאת עשרה בעשרה מאה. הנה המקובץ משניהם קכ"ה. מעוקב חמשה הוא קכ"ה. כי אם תכה הצלע שהוא חמשה בעצמו יעלה כ"ה. ואם המרובע שהוא כ"ה בשרשו שהוא חמשה יהיה המעוקב קכ"ה הנה הכל שוה. ולכן נכון הוא מה שאמר כי חמשה אמצעי הוא בחשבון. קקכי ששיתו א'. שלישיתו ב'. ומחציתו ג' ס"ה ששה. ובשאר המספרים איננו כן. וז"ש ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד. ר"ל במדרגה ממדרגת המספר מספר שוה לחלקיו. רכלם הנפרדים הוא ג'. ומרובעו ט'. ומרובע האחד הוא א'. ומחוברם יו"ד שהוא דומה לאחד. וז"ש יהיה המחובר ר"ל המקובץ יו"ד שהוא הדומה לאחד. שואם תשים אלכסון (דורכמעססער) עגול במספרו. ר"ל במספר עשרה. תכל קו שאינו עובר על המרכז (מיטעלפונקט) אבל נוגע בשתי קצוות של קו הסובב (אומקרייז) בעגול נקרא יתר. בל"א (זעהנע). והנך רואה פה בתבנית המסומנת (זעקסעק) בעגול שכל צלע היא חצי אלכסון (האלבמעססער) ובכל צלעות לד ג'. והיתר הנמשך מתחלת צלע הג' בצד ימין לתחלת צלע הג' בצד שמאל הוא המושבת למשולש הנחלק לשנים ע"י קו הנצב שארכו ג' חלקים מן האלכסון במספר עשרה. איהיה המשולש שוה השוקיים (גלייכשענקליכטער טריאנגעל) ור"ל לתרץ מה שמקשים על גמרא (ערובין י"ג במשנה. ובגמרא שם י"ד ע"א) על המשנה כל שיש ברחבו טפח יש בהיקפו ג' טפחים מנין ראיה מהפסוק ע"ש והחוכמים מקשים כי לפי הגרא איננו כן. כי אם תראה בהצורה הכתובה לפניך ששה הצלעות כל צלע הוא חצי אמה והיא הולכת קו המשור. והעיגול הוא ג"כ נחלק לששה חלקים והוא הולך בעגול. ובודאי העגול מאהרך כנגד הקו השוה. ואם הו' קוים הישרים אינם עולים רק ג' אמות איך לא יהיו הו' חלקים עגולים יותר מזה. ור"א מתרץ כי הששה שוקים אשר הם שוים עבור מורשה דקרגה אשר שוים. באלכסונים הם עולים כמו ששה חלקי העגול. ע"כ לא נעלם כל רז לקדמונינו. בר"ל חלקי טעה (פלעכענאינהאלט) המשולש יהיו כמספר חלקי קו הסובב שהוא שלשים לפי אלכסונו עשרה. שכל שיש ברחבו טפח יש בהקיפו שלשה טפחים

שם

ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו הערכו אל עשרה. ולמעלה ממנו ספק הדבר. והנה אלה הארבעה המספרים הם העיקרים והמספרים שנים ועשרים כמספר כל האותיות. ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברוחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון הם אחד להם ידמו זה לזה. אבל לא ידמו במכתב. ובעל לשון הקדש ראה כי מגעם מקומות להם מוצאי האותיות. והנה הם אלים שרשים לעולם ואלים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם ברחב המלה או בסופה. והנה זה השני יכבד מהראשון. וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה. וראוי להיות האות הראשון גם התנועה גם השני גם העשירי קלים במבטא. וכבדים בטעם. ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה. והנה אותיות הגרון הם ארבעה

פירוש על אבן עזרא

שם י"ד ע"א) שכן מצינו בים שעשה שלמה עשר באמה משפתו אל שפתו עגול סביב וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב (מ"א ז' כ"ג) וזה צלי למצום. כי לפי חכמי המדות אם האלכסון ק' הסובב שי"ד. שהוא בעצמו המשולש הנחלק שנים ע"י קו הנלב כנזכר לעיל. שאם יושם חלק הרחב של זה בצד החד של זה יתהפך המשולש למרובע ארוך. כמו שהוא מסומן בנקודות בתמונה הזאת. וע"פ מדהה אלכסון עשרה אורך המרובע ז' ואלי ורחבו ד'. ושעמו ל' כמספר הקו הסובב. כי ד' פעם ז' ואלי הוא שלשים (עפי' הזה ל"ע). ובע"מ ע"מ מפרק המאמר ז"ל. ואם משים אלכסון עגול במספרו ומוליא יתר בשלישיתו וכו'. ומסופק אם כיון לתכלית האמת ואומר שהחכם כ"א בטוב שכלו הביא ראיות מחכמת השבורות שהסגולה בעצמה שיש למספר ה' מצד המספר. היא בעצמה השיג לעשרה מצד השבורות. ולע"פ שהסגולה הא' מצד הכמות המספרי. והאחרת מצד הכמות המתדבק. והסגולה היא הנזכרת כי מספר ה' הוא השוה במרובעים ומעוקבים כאשר ביארתי. וזאת הסגולה בעצמה השיג למספר עשרה בחכמת השבורים. והוא כי אם נשים עגול שיהיה אלכסונו עשרה אם הם מפסים או אמות. יהיה הקו המקיף שלשים כמוהו כמובא (בערבין שם) ע"ד משל בחשבון. והגם שהוא צלא דקדוק. והליור סרלה כמו שרשום [יג] כי זה הדבר לא נתבאר במופת עד היום. וענין המחלוקה במקומו עומד בין בעלמיו"ת ובין חכמי התו. אבל במקום הזה שאלכנו בו לא יזיק כי הוא יציא סגולה מצד אחר. והוא שטח המרובע הארוך ושטח המשולש שוה השוקים. א"כ עגול שאלכסונו עשרה יהיה הקו הסובב שלשים. ולזה אמר שאם נעשה משולש שיהיה שוה השוקים על שני שלישי הקוטר. שהם ששה וב' שלישיות. אמר שיהיה השבורת שטח המשולש שלשים במספר הקו הסובב. וזה המספר בעצמו אם תעשה מן המשולש מרובע ארוך. כי מה שיוסיף המרובע בשני לידי הצלע הקלר. יחסר מזויות המשולש שהוא כנגד היתר. אמר המשל אם נרשום עגול ונקבים. שאלכסונו אורך עשרה כאמרך עשרה אמות במספרו. ר"ל כמספר ההוא הדומה. שכבר ידעתה שמספר עשרה הוא הדומה לאחד. ונרשום זה העגול סביב מרכז ונשים אורך אלכסונו והוא קו (א' מ' ס') עשרה אמות. ונחלק זה אלכסון לשלשה חלקים שוים על ב' נקודות (ז' ס') ונוליא יתר (ד' ע') וזה היתר הוא שאמר ונוליא יתר בשלישיתו. ונוליא עוד יתר (ב' ג') השוה ליתר (ד' ע') ונדביק ב' קצוות היתרים האלה בשני קווים (ד' ב') (ע' ג') השווים. ונדבק עוד ב' קוים (א' ג') (א' ב') ונשלים משולש שוה השוקים. ר"ל שצלע (א' ב') שוה לצלע (א' ג') ממנו. וזה לפי שקו (ד' ל') מתנגד ליסוד (ב' ג') וע"כ יהיה משולש (א' ז' כ') בערך למשולש (ס' א' ג') וקו (א' כ') אצל קו (כ' ב') בערך קו (א' ז') אצל (ז' ס') (כ"ל) דברים בבו איך מדמה בע"מ מ"ם הקו (א' כ') אצל קו (כ' ב') בערך קו (א' ז') אצל (ז' ס') כי זה הקו הולך במשור. והקו (א' כ') אצל (כ"ב) הולך בעקום. ואולי כל הקו מן (א' ב') כמו הקו (ס' עד ס') עכ"ל המגי'. א"כ קו (א' כ') שוה לקו (כ' ב') (ג"ז ל"ע). וכזה יתבאר ג"כ ששני קוי (א' ל') (ל' ג') שוים. ושניהם שוים לקוים (א' כ') (כ' ב'). הנה כבר נתבאר שמשולש (א' ב' ג') שוה השוקים. ולפי שיתר (ד' ע') שוה ליתר (ב' ג') יהיה מרובע (ד' ע') (ב' ג') הארוך מתנגד הצלעות בכל הזויות. ואומר שזה המרובע הארוך בעמו שוה לשטח משולש (א' ב' ג'). והמופת כי משולש (א' ז' כ') הוא דומה ושוה למשולש (כ' ד' ב'). לפי שצלע (א' כ') שוה לצלע (כ' ב') מזה. וקו (ד' כ') שוה לצלע (כ' ז'). וכן צלע (א' ז') לצלע (ד' ב') וזויות (ז') נוכח כלבת כמו זויות (ד') מזה. א"כ משולש (א' ז' כ') כמו שאמרנו שוה למשולש (כ' ד' ב') וכשנוסיף על כל אחד מהם שטח (ז' כ' ב' ח') המעוקים יהיה בהכרח שטח משולש (א' ח' ב') שוה לשטח מרובע (ז' ד' ב' ח') המתנגד הצלעות ועי"ד זה ג"כ יתבאר כי שטח משולש (א' ח' ג') שוה לשטח מרובע (ז' ע' ג' ח') נמצא כי שטח משולש (א' ב' ג') כולו שוה לשטח מרובע (ד' ב' ע' ג') הארוך כולו. וכבר נתבאר במקומו כי השיעור הקו הסובב שוה לשטח העגול א'. ג' פעמים ושביעי, ואורך האלכסון י' אמות יהיה ע"כ שיעור הקו הסובב העגול אחד ושלשים אמה וג' שביעי אמה. ואחר שנתבאר ונתיישב זה. נבאר עתה ששיעור משולש (א' ב' ג') וכן שיעור מרובע (ד' ע') (ב' ג') השוה לו כמו שקדם ביאורו הוא ל"א אמות וג' שביעי אמה כשיעור הסובב. וזה יתבאר כשנדבק קו (ד' מ') שארכו ה' אמות ומרובעו ג"כ כ"ה אמה (כי הוא ה' פעמים ה' מכ"ז ל"ע). ולפי שמשולש (ד' ז' מ') זויות ז' ממנו נלבה יהיה. ע"כ מרובע (ד' מ') אשר הוא כ"ה אמה שוה למרובע העשוי על קו (ד' ז') ולמרובע העשוי על קו (ז' מ') כמו שנתבאר זה במקומו בספר יסוד עולם (ל"ע). וכאשר נתבונן למרובע (ז' מ') שהוא שיעור ששית האלכסון ומרובעו ע"כ יהיה ב' אמות וח' תשיעי. לפי שאורך קו (ז' מ') הוא אמה וב' שלישי אמה ונמספר אלו ב' אמות וז' תשיעי אמה מן מרובע אשר הוא כ"ה אמה אז נדע כי מרובע קו (ד' ז') הוא כ"ב אמות ושני תשיעי אמה (גם זה ל"ע). ומן הידוע שזה המספר כ"ל כ"ב חלקים ושני תשיעי חלק הוא מספר בלתי מוגדר. וכאשר נשתדל לידע גדר זה בפעולה אשר בה נוליא גדר המספרים השלמים כמו שנתבאר זה במקומו. נמצא זה ד' חלקים וחמשה שביעי חלק בחלקים אשר בהם שמנו אורך אלכסון עשרה ויהיה אורך קו (ד' ע') כולו ט' אמות וג' שביעי אמה וכשנכפול זה באורך (ד' ב') שהוא ג' אמות ושליש אז בא לידינו שיעור שטח מרובע (ד' ע' ג' ב') הארוך הוא ל' ושלשים אמות ושלשה שביע אמה וכזה ג"כ שיעור (א' ב' ג') השוה השוקים. ונתבאר בזה המעשה שמבור (ד' ע' ג' ב') הארוך. או שבור שטח משולש (א' ב' ג') השוה השוקים. היא כמו שיעור הקו הסובב את העגול המקיף בשני שבנית אליו. ד(ומענין כ"א). יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה: ר"ל כי בערך ההסולה יהיה ערך המשולש אל הקו הסובב כערך אורך האלכסון אל מספר העשרה. ר"ל כמו שהוא שוה לזה כן הוא שוה לזה. ומה שאמר ר"א ולמעלה ממנו הספק הדבר. ר"ל כי זאת הסגולה אשר בה שבור המשולש או המרובע הארוך. שוה אל הקו הסובב הוא אמת. כל זמן אשר נשים שיעור אלכסון עשרה. אבל אם שמנו אורך האלכסון יותר מעשרה כאמרך י"ב אמות ע"ד משל לפי שאז יהיה שיעור הקו הסובב שבע ושלשים אמות וחמישי שביעי אמה וכשנעשה בחשבון שיעור זה השטח מרובע מארוך או המשולש השוה השוקים כמו שעשינו במה שקדם נמצא ששטח כל אחד מהם מ"ד אמות. הנה יוסיף כ"א מהם על השיעור הקו הסובב שבעה בקירוב. ולא נשלמה הסגולה הנזכרת. וכ"כ לא תהיה אמת זאת הסגולה הנזכרת ולא תמצא אלו שמנו אלכסון פחות מעשרה כי אז יהיה תשבורת המרובע הארוך או המשולש השוה השוקים פחות מהקו הסובב שהמשל בזה אלו שמנו אלכסון ח' אמות ע"ד משל יהיה אז הסובב כ"ה אמות ושביעית אמה. ותשבורת המרובע הארוך וכן המשולש השוה השוקים לא יגיע אל עשרים אמה הנה מצאנו כי הדבר בהיפוך כי בהיות אלכסון יותר גדול מעשרה יוסיפו בתשבורת המרובע הארוך והמשולש על שיעור הקו הסובב ובהיות שיעור האלכסון פחות מעשרה יחסר המרובע והמשולש משיעור הקו הסובב ולזה אמר ולמעלה מזה הדבר בהפוך. ואם באמת דילג הסופר מהספר ולמטה מזה. ולכן לדק החכם בדבריו. וכיון שהגענו למקום הזה כבר השלמנו ביאור מה שכתב החכם ר"א ן' עזרא בפי' פרשת שמות מה שיאות לחכמת התשבורת וחכמת המספר: ע"כ לשון בע"מ מקור חיים: ואני המאסף מפרשי ראב"ע. אם כי ניכר אשר כמה עיונים נפלו בפי' ע"מ כי החשבון אינו עולה. מכ"ז לא מנעתי להעתיקו אות באות כאשר דברי ר"א עולים כפי דבריו וגם הוא גוזר כי גם הסופר שמעתיק דברי ר"א דלג או הוסיף. וכאשר יקום רבינו ר"א לקץ הימין יורה לנו דבריו: דאם האלכסון ד"מ שמנה. הסובב כ"ד והמרובע ארוך ארכו ששה ורחבו שלשה ושעשה י"ח וכן המשולש. הכי יעדיף מספר הקו הסובב כ"ד. על שטח המשולש י"ח במספר ששה. ור"ל כערך הקו הסובב כ"ד אל שלשים במדת אלכסון עשרה העודף במספר ששה. ואם האלכסון ד"מ במספר י"ב. קו הסובב ל"ו. ושטח המרובע ארוך וכמוהו המשולש מ"ה. כי אורך המרובע ט' ורחבו ה'. ט' פעמים ה' הוא מ"ה. ויעדיף על מספר קו הסובב ל"ו במספר ט'. דוק ותשכח. חהם אותיות מנצפך. טר"ל נצפב השיבו באורך ןןץךף. ובספר יסוד מורא פרק י"א כתב וז"ל ונכפלו החמשה בעבור שאחו הקו שהיה ברוחב והוסיפוהו על האורך להורות שאין המלה סמוכה. והשני כפולים (מם) תגרוהו בסוף ע"כ. כר"ל לא נשתנה שמם לבי שבמבטא דומים זל"ז רק במכתב נשתנו שלא ידמו. לכמ"ש בספר יצירה פ"ב משנה ג' קבען בפה בחמש מקומות. אותיות אחה"ע בגרון. גיכ"ק בחי"ך. דטלנ"ת בלשון. זסשר"ץ בשינים. בומ"ף בשפתים עכ"ל. מהם חש ספר גזע צדק. ואלים פעם שרשים ופעם נוספים. הם איתן משה וכלב. והנוספים פעם שמושים ופעם יתרים שלא לצורך שורש ולא לצורך שמוש והם אותיות האמ"נתיו. נלפי שיש בהם אותיות השם הנכבד. גם הם מנהיגי הלשון כמבואר להלן. סוראוי להיות האות הראשון א. גם החמישי ה. גם הששי ו. גם העשירי יו"ד. עקלים במבטא. כמו שקודם. וראוי שיבחר הקל בכל מוצא לבטא בו הרבה. פכי אותיות אהו"י טעמיהן רבים כאשר יבאר. צר"ל התנועות מושכות אחריהן אותיות אהו"י. קמ"ץ גדול מושך אחריו א גם ה. סיר"ק וליר"י מושכים יו"ד. חולם ושורק וי"ו. קכמו שבילנו. זהב. שוה. שנים. ופעמים נעלמים. בָּרָא. עָשָׂה. תְהוֹם. שָׁנִים. ופעם נוספים. כמו הַהֹלְכִוּא (יהושע י"ד כ"ד) אַדַּבְּרָה (תהלים קכ"ב ז'). והנוספים פעם שמושים ופעם יתרים שלא לצורך שורש ולא לצורך שמוש והם אותיות האמנתיו כמו בְּמוֹתָי (דברים ל"ב י"ג) תֵּיעָשֶׂה (להלן כ"ה ל"א). רולפעמים תמרו (ש"ב י"ט י"ד) עָשׂוּ (בראשית י"ב ה') תחת עָשְׂרוּ כי שרשו עשה. הַכְּחָת (שם כ"ד י"ד) הראוי הוֹכַחְתָּ בוי"ו נח נסתר שבא תמורת יו"ד. כי שרשו יכח כדין הפעיל מנחי פ"א יו"ד. ירד (שם מ"ב ל"א) תחת יירד ששרשו ירד. כי יו"ד הנראה הוא מאותיות איתן. שכמו אם לא יָשִׂים עליהם (ירמיה מט כ') שרשו אשם מענין שממון ומשפטו יָאשִׁים. בַּשָּׂמִים (בראשית י"א ד') תחת בְּהַשָּׁמַיִם (תהלים ל"ו ו'). וָמָתִי (בראשית י"ט ט') שרשו מות. אֲצַק (ישעיה מ"ד ג') שרשו יצק. תאתא זוכר (שם כ"א י"ב) תחת אתה. רָפָה שבריה (תהלים ס' ד') תחת

אֱלֹהֵ֥י יִצְחָ֛ק וֵאלֹהֵ֥י יַעֲקֹ֖ב שְׁלָחַ֣נִי אֲלֵיכֶ֑ם זֶה־שְּׁמִ֣י לְעֹלָ֔ם וְזֶ֥ה זִכְרִ֖י לְדֹ֥ר דֹּֽר׃

חמישי טו לֵ֣ךְ וְאָסַפְתָּ֞ אֶת־זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל ואמרת

שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דָּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר׃

טו אֵיזִיל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְהוֹן

מסרה אליכם, [מ"י]. לעלם, י"ם מ"ו. לדר, ל'. דר, [ח"ו, סריהון].

ת"א זה שמי לעלם פסחים נ קדושין עא. ואספת את זקני ישראל יומא כח.

רש"י

העלימהו שלא יקרא ככתבו (ס"ר) וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדר ודר: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים

אבן עזרא

ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר חי"ת. ולא תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות. כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים חתחים פתח. ואלה שניהם עי"ן חי"ת כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערב"ים. על כן נבחרו הא"לף והה"א. גם בחר מאותיות המיך גי"כק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו ג"ק מהפרשים. ואותיות הלשון דטלנ"ת שם השנים שרשים והם ד"ט. והאחרים בחר. ואותיות השיניים זסשר"ץ כולם כבדים והקל שבהן הסי"ן על כן בחרו. והנה האחרים. על כן הולך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה. והנה האחד שהיא הפ"א. וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון. כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה. והא"לף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד. ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון: שם אחריו אות מסוף החמשה מקומות שהוא השפה. על כן היה בי"ת אחר אלף. גם וי"ו אחר ה"א. ופ"א אחר עי"ן. והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א. ושם האחד מהחיך והוא גימ"ל והשני מהלשון והוא ד"לת. על כן הולרך לשום ז"ין שהוא מהשיניים אחר וי"ו. והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עיקרי לאותיות. וככר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמצוארים. ומהשפה הקל הנכבד שהוא הו"יו. ואין במוצאם הנשרשים קל מאותיות החיך. והנבחרים היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל. והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות האמנתי. ובעבור כי הא"לף כמו האחד. על כן נמלא נעלם עם כל תנועה. והנה עם חלם ראש. ועם קמץ גדול ראשים. ועם חירק ראשון. ועם קמץ קטן. ראשית. ועם שורק. תשעף אפרה. ועם פת"ח גדול לחטאת ולכדה. ועם פת"ח קטן עושה פלא. בעבור היותו ראש שמושו סימן המדבר זכר גם נקבה. ובעבור שלא ימלא כראה באחרונה על כן איננו סימן. רק פעם יתחלף בה"א. קראן לי מרא. גבהא קומתו. וימלא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא. ההלכוא אתו. גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזנימו נכרות ויכתב בסוף ולא יבוטא בו. כמו חטא. ופעם. יהיה חסר כמו על כם יה. ויתחלף בה"א האמון ההמון. גם ביו"ד תתימרו יתאמרו גם בוי"ו במבטא ולעמשא יתמרו. והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף. והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמושו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים. שמרתי אמרתי. ובשמות כמו עמי. ושמושו בראש סימן יחיד זכר. הוא דומה לנמצא. כמו שמספר עשרה דומה לאחד ושמושו בסוף. הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי כאי למען תזכרי. ובעבור כי במספר דומה לאחד היה אליהם. ובעבור היות העשרה כולל כל החשבון על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים. ובסמוך אל המדבר ידי נטו שמים. והיו"ד ימלא נעלם עם חירק רגלי. ועם קמץ קטן רגלי אחידיו ישמור. ועם קמץ גדול ידיו רגליו והי"וד תחת ה"א. הנה יד יי' הויה. ואתה הוה להם למלך. ותחת ה"א יחסיון חסה. ותחת אלף כל פקודי כל ישרתי. וימלא ניסף ואסר יסודי רבתי. והה"א שמושו סימן היש הדבר. כי כן טעם הא לכם זרע. פעם לתמה הבמקנים הכהים. ופעמים לדעת המבואר הלים. העבד העברי האנשים. ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר. גם כן בשמות. כי הזכר הניחו בלא סימן. אמרו אמרה קהלת. גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרה יבחרה נשמרה תשמרה ישמרה שמרנה שמרה. וסימן בשמות נערה בתולה. והה"א נוסף בבנין הכבד. גם בבנין התפעל. גם היא מובלעת מזה בידך. כמו יו"ד בטרם אלכך. ואלף ואבדך כרוב הסוכך. ונים פת באחרונה אשמעה. ובשמות כמו לילה. והוא נעלם עם קמץ עשה. ועם קטן בוכה ירושלם. ועם פתח קטן אשר אני בוכה. ועם חולם כי פרעה הכן. גם שלמה. ועם שורק לא יקרחה קרחה. ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברות השפתים. על כן שמושו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם וילחק. מי פעל *ועשה. ובאחרונה לשון רבים זכרים. גם נקבית בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים. ופעמים גם לנקבות. אם תמלאו אם תעירו והוי"ו ימלא נעלם עם שורק ועם חולם. ובעבור היות הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה. הולרכו להיות הוי"ו סימן לזכר. שמרו. גם בשמות. ידו גם בעתידים אויב ירדפו ובתוספת ה"א או נו"ן בדגש או שורק. ישמרהו ישמרנו בעליו. וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר. ובעתידים. והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות שם אותיות השם. על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העלם מאלה האותיות. והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה. וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככתבו. ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש. על כן הולרכו הקדמונים לכנותו. ופירוש וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול. והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהתחברו עם אלף דל"ת שהטעם שהוא אדון. ובאה המלה על דרך לשון רבים. דרך כבוד. כמו אלהי. על כן האומר לשם כמו לאדם

פירוש על אבן עזרא

חסת רפא הלה (דברים ג' י"א) חסת הלא. מפו (יחזקאל מ' יו"ד) חסת משה. יוכלו (שם מ"ב כ') חסת ואבלו. נבית (ירמיה כ"ו ט') חסת נבאת. אובדה (שם מ"ו ח') חסת אאביד. העיון קל מן הסי"ת. בד"מ ריח. ניחוח. רוח. מ זין הסי"ת. משמעה רק הוא גם ע"י השמועה שלפניו. כאילו כתב ריאח ניחואח. רואח. וכן עין שרוע (ויקרא כ"א י"ד) זרוע. (שם י"א ל"ז). ורד"ק ז"ל ואחר מדקדקים הסכימו לקרות ריח. ניחוח רוח. ג"כ ל בראש לו באמצע המלה הסי"ת מתנועע. וכן העין. כמו חיים. עין. מחיה. יען. דכי הם הקלים. והעי"ן והחי"ת כבדים מאוד במבטא. הר"ל ההברה יולאת מן הריאה שהיא למטה דרך הגרון שהוא למעלה. שהוא ראש המספרים. זכמ"ש לעיל ששומר עלמו במרובעו. חהיא האל"ף. טר"ל אות ב' מן בומ"ף. טטשהוא קו"ף רביעי גיכ"ק אחר אות היוד אל"ף וה"א. כהוא וי"ו שגם הוא שומר עלמו במרובעו. לכי היו"ד במדרגת האחד. והכ"ף במדרגת העשרה. ממן הכ"ף. לכן נבחר להיות עיקרי לאותיות. נר"ל אה"וי. סשהדבור נמשך על ידם. עשהוא נח ולא נרגש במבטא. פהוא ליר"י. צהוא קבוץ. ק(ישעיה יו"ד ל"ג). ר(זכריה ט"ו י"א). שהוא סגול. ת(להלן ט"ו י"א). אתסימן המדבר זכר גם נקבה. אלך (בראשית כ"ד כ"ח). א(רות א' ב'). ב(יחזקאל ל"א ה'). ג(שם מ"א ט"ו). ד(יהושע י' כ"ד). ה(ש"ב ה' ב'). ו(איוב ל"א כ"ב). ז(ישעיה י"ט ה'). ה(דברים כ"ב כ"ב). מ(להלן י"ז ט"ז). י(ירמיה כ"ב ט"ו). כ(ש"ב י"ח כ"ט). ל(ישעיה ס"א ו'). מ(תהלים ל"ד ד'). נ(ש"ב י"ט י"ד). חסת תאמרו. ס(תהלים י"ז ד'). ע(שמות כ"ג י"ג). עע(פסוק ט"ו). פכמו יאמר יעשה. צ(ש"א כ"ה י"ז). צצ(יחזקאל ע"ז מ"ג). קכמו עברי. כלובני. נדי. ר(איכה ד' יו"ד). ש(ישעיה מ"ה י"ב). ת(תהלים כ"ו י"ב). א(ש"א ב' ט'). ב(להלן ט' ג'). ג(נחמיה ו' ו'). *ג(תהלים ל"ו ח') שרשו חסה. ד(שם קי"ט קכ"ה) חסת אישרתי. ה(במדבר י"ח י"ג). שרשו צהר. ו(תהלים קכ"ב א'). ז(בראשית מ"ז כ"ג). ח(במדבר י"ג י"ט). הכהיה (דברים ד' ל"ב). ט(בראשית כ"ט י"ז). ט(איכה א' א'). האנשים. (שם י"ט ה'). י(קהלת י"ב ח'). כ(דברים (כ"ב כ"ג). ל"כ"ל הבציל הבעל. מ(להלן ד' ב'). נ(ירמיה א' ה') ששרשו יצר ויו"ד השורש נבלע בדגש הלד"י. ס(יחזקאל כ"ח ט"ז) שרשו אבד. שא"ף השורש נבלע בדגש הבי"ת. ואל"ף אין נראה. ע(תהלים פ"ה ט'). חסת אשמע. פ(ישעיה כ"א י"א). צר"ל קמץ קטן שהוא ליכי בונה ירושלים (תהלים קמ"ז ב'). קשהוא סגול (ד"ה ב' ב' כ"ד). ר(להלן ל"ב כ"ה). ש(ויקרא כ"א ה'). ר(בראשית מ"א פ"ז). *(ישעיה מ"א ד'). אכמו עשו בכמו יעשו. ג(שיר ה' ח'). (שם ב' ז'). דכמו שמרה. ה(הושע ח' ב') לא בחולם להבדילו מן ירדפו לשון רבים. ו(תהלים מ"א ג'). וו(להלן כ"א ל"ו). זכמו אמרנו. חובעתידים. ושמענו ועשינו (דברים ה' כ"ד) טר"ל אהו"י. יהוא אהיה. כאדני או אלהים. רק בלשון הוי"ה ככתבו. לכי לא קם עוד נביא וקדוש כמשה רבינו ע"ה. ואין אנחנו ראוים לבטא בשפתים השם הנכבד והנורא ככתבו. כ"א בכנוי אדני או אלהים. ללר"ל שם כתוב וזה זכרי כראה כאלו

ודין דוכרני לכל דר ודר: (טו) איזיל ותכנוש ית סבי ישראל ותימר להון יי אלהא דאבהתכון אתגלי לי אלהיה דאברהם יצחק ויעקב למימר מדכר
דכירנא

בעל הטורים

אנכי ואהי' עמך: אהי' עולה כ"א וכן התחלות ג' שמות של י"ג מדות י"י י"י אל וכן כ"א אברהם יצחק יעקב וכן התחלת חמשה חומשי תורה ב' ו' ו' ו' א': ב"פ אהי' עולה בחשבון מ"ב שמסר לו שם של מ"ב אותיות: ג"פ עולה ס"ג והם י"ב אותיות כנגד י"ב שבטים והם כ' אותיות לצרוף עמהם י"ב אותיות של שמות האבות ויהיה החשבון ס"ג: (טו) זה שמי לעלם זה עול' כמנין י"ב תלמד שמסר לו שם של י"ב אותיו' [קידושין דע"א וע"ש]: (טז) פקד פקדתי אתכ'. כמנין פקוד פקדתי לכם מן

אבן עזרא

לאדם ^ס אדני שאל. טועה ^ג הוא: ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם ^ס האחד הוא השפל. והוא על מעלות רבות רק שלש כוללם. והאחד במתכות ^ע והם שבעה. כנגד שבעה ^פ המשרתים. ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות. ומעלה מהם החיים ומעלותם רבות. והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל. והשנוי יקרנו בעצמו בגופו ^צ גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו. וחכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים. דמו אותם שהמינים הכללים העומדים כצל עץ על מים רצים תמיד. והעולם האמצעי על מעלות רבות. והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו. ולא ^ק תשתנה תנועתם. ולא תוסיף ולא תגרע. ולא יעלו ולא ירדו. רק כפי המערכת ^ר יש להם שינוים רבים. כי פעם הוא הכוכב בקו ^ש המזלות. ופעם ^ת שמאלי. ופעם ^א ימיני. רב או מעט. ופעם עולה בגלגלו ^ב הקטן. גם בגלגלו ^ג הגדול. שהנה מוצקו ^ד רחוק ממוצק הארץ. ופעם עולה גלגלו או יורד. ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית. וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר. ופעם במזרח ופעם במערב. וערכו אל חבורו ^ה וגם אל צבא השמים מלמעלה. גם אל הלבנה מלמטה. לעולם משתנה עד אין חקר. כי פעם מתחבר לאחד השבעה המשרתים. והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות ושתים ^ו הם מאה ועשרים. ובעבור אלו השינוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם. ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה ממה הלבנה כי כל מקריהם ^י יקרוה. ויותר ^ח כי יש להם שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק ^ט הארץ. ועוד כי תנועתה כגלגל ^י הקטן. הפך תנועת גלגל ^כ הגדול. ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש ובעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי ^ל או זנבו. לא תראה השמש ^מ אם היה ביום. ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה ^נ נעדר. והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי מראותם ^ס כפי מקומות הארץ. ותנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות. ולא בגופות כנשמת האדם. ומעלותם נשגבו נודעות הנקלות כנגדם. וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק ^ע מעמדו איננו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו. ונשמת האדם מעינם. ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים. וכל משרת כנגד הצבא הגדול ^פ בעת הבראו. ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים. אז יהיה דבק בשם הנכבד. וזהו שנדר יעקב והיה י"י לי ^צ לאלהים. כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו. על כן אמר הסירו ^ק את אלהי הנכר. ועד היום לא אמר ככה. כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול י"י מכל האלהים. וחכם גדול היה. ובעד וישאלו איש לרעהו. ועוד ^ש וישתחו. ואין לו פחד ^ת ממנו. ובעבור שראה אדם כי ימות
הוליד

פירוש על אבן עזרא

כאלו הם ב' שמות וכ"א מפרש כי הוא הכל שם אחד ולא נתנה לבטא ככתבו רק לת"ח ע"כ מפרש וזה זכרי כמש"כ זה זכרי. ^ס (בראשית מ"ד י"ט) וכ"ל בפירק הנו"ן. ^ג כי כ"ל אדני' בקמץ הנו"ן ע"ד לשון רבים כמו אלהים. ^ס דע כי שלשה עולמים יש. פי'. אחר זה שבאר לך שלשה העולמות שרמז הוא בפירוש דניאל. והנה בכאן רמז אל העולם השפל דלא יעמדו רגע אחד על מתכונתו אחת. פי' שהם תלויי' במערכת הכוכבים. וידוע כי המערכת משתנה בכל רגע כמו שמפרש והולך. וע"כ ישתנו השפלים התלוי' בעליונים. ואמר לנו זה הרמז בעבור שמלאכו שכתב בפסוק ויסע מלאך האלהים. ואחריו כתוב ויסע עמוד הענן. והטעם כי בהתנועע העליונים יתנועעו היסודות וירדו גילולים על הארץ ויעלה ממנו אדים ועננים ויתהפכו מקרים ותנועת המכסה משתנות כנגד המוצק. פי' הכוכבים עולים ויורדים בגבוה הגלגל והולכים ישר. ובעבור הגלגלים גדולים והקטנים יש פעמים שהכוכב חוזר לאחור למראה העין ופעם ממהר ופעם מתעכב וזהו שמתחדש להם שנוי. אך זה השנוי איננה כנגד עצמם רק כנגד הארץ למראה העין. וזה גורם שהמערכת משתנה בכל רגע וכפי השתנותה ישתנו השפלים בעבור כי הם תלוים בה. והנה הזכיר עולם האמצעי. ואחר שהוא בצורה הוא עומד לבדה פי' זה רומז אל העולם העליון שהוא עולם השכל כי הוא אחד באמת ואין בו לא חלק ולא פירוד ולא שנוי כאשר יש בשני העולמות אחרים והוא עומד לעדי עד. והנה הוא הפך העולם השפל שלא יעמוד על מתכונת אחת. והאמצעי מורכב משניהם גם השני' האחד מעמידם כי אין מעמדם בעצמ'. ר"ל שני העולמי' שהם השפל והאמצעי אינם עומדים מעצמם רק העולם העליון מעמידו. והו שכתב אתה הוא ה' לבדך אתה עשית השמים וגו' ובאחרונה אמר ואתה מחיה את כולם. כלומר שמעמידו לעולם. והנה כח ה מעמד את העולם האמצעי הוא נפשות הגלגלים והם הם המלאכים הקדושים. והמעמיד את העולם השפל הוא ע"י השכל הפועל והכל ע"י הקב"ה. ^ע פי' כי מתכות והאבנים שנקראים דומם הוא אחד. והשני הוא הצמחים. והשלישי התולעים הנמצאים תחת העפר. והרביעי חיות המים כי לא יחיו חוץ מהמים. והחמישי העופות כי הם חיים למעלה באויר. והששי הם הבהמות אשר על הארץ. והשביעי הוא המדבר וזה הוא האדם. או יהי' הפי' זהב. כסף. כסף חי. נחשת. בדיל. עופרת. ברזל. ^פ והם ז' כוכבי לכת שבתאי. צדק. מאדים. חמה. נוגה. כוכב. לבנה. ^צ פי' כי יש באדם לבדו ג"כ שבעה דברים והם אלו ארבעת המזגים שהם קר. וחם. ולחות. ויבשות. גם שלש נפשות שהם כח החיים והנפש המתאוה. והנשמה המשכלת. וזה הדבר יובן על דרכים רבים. אחד. כי שניהם הם גוף וכל גוף יש בו שש פאות ומורכבים הם משלשה. דהיינו. אורך ורוחב ועומק. ואורך יעשה פנים ואחור. והרוחב יעשה ימין ושמאל. ועומק יעשה מעלה מטה. והעצם בעצמו הם שבעה. והדרך השני כי העולם האמצעי יש בו שבעה גבולים שהם חלקי הישוב. והדרך השלישי. כי מחברת המשרתים הם ק"כ וכולן מורכבות ממספר שבעה כאשר פי' רבינו אברהם בספר האחד ובספר עולם. כי הנה המחברת הגדולה במספר כולם הוא אחת. ומחברת השניות הם כ"א. והשלישית ל"ה. והרביעית ג"כ ל"ה. והחמישית כ"א. והששית ששה. ומחברת השבעה אחת. והנה מספר כ"א ומספר ל"ה מורכבים ממספר שבעה, כי שבעה פעמים שלשה הם כ"א. וגם שבעה פעמים חמשה הם ל"ה. (והמספר המכוון מן המחברת המשרתים. יבואר בס' כי אשא בפי' המחבר רבינו שמואל מוטו"ט) וככה בעולם השפל יש שבעה מינים כמו שאמרתי. והדרך הרביעית. כי יש בעולם השפל ארבעה היסודות. ובעולם האמצעי עצם הגלגל. ועצם הכוכבים ועצם הגלגל התשיעי שהוא ככבד מהכל והנה כולם שבעה. גם יש דרכים אחרים שאין צורך להזכירם. ^ק ר"ל שאין מקריהם כמקרה הלבנה ע"י תנועת השמש. ^ר אשר הערך יולד בראשים ב"ה להנהגת העולם. ^ש ר"ל באמצע חגורת המזלות הנחלקת לי"ב חלקים ונקראים בשמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים. ^ת ר"ל נוטה לצפון. ^א נוטה לדרום. ^ב הוא גלגל הקפה. ^ג הוא גלגל יוצא מרכז. ^ד פי' מרכזו כמו בצקת עפר למוצק (איוב ל"ח ל"ח). ^ה לכוכב ממינו. ^ו כתב האהל יוסף וז"ל אמר יוסף המבאר תמהתי בזה על רבינו אברהם ז"ל על זה החשבון. בעבור כי האלילי' הם שבעה באורך ושבעה ברוחב והנה שבעה על שבעה עולים מ"ט וכשנערוך ז' פעמים מ"ט יעלו למספר שמ"ג ואיך אמר משלש מאות ושתים. ויתכן שיש טעות בספרים והי' ראוי להיות שלש מאות וארבעים ושלשה עכ"ל. והמחבר בן ימיני פי' וז"ל. דע כי בעלי חכמה הסכימו לחלק במחשבה היקף כל עגולה גדולה או קטנה לש"ס קשתות דקות. שוות זו לזו. וקרא לכל קשת מהן מעלה (עיין בהל' קה"ח פרק י"א הלכה ז') הם מאה ועשרים: ואופניהם מבוארים (להלן ל"ג כ"ג) וכל מחברת מסבב שנוים רבים ואם במעלה אחת כך. הלא ירבו ויעלמו השנויים בש"ס מעלות עד אין חקר. ואין כאן ט"ס כמו שחשב בעל אהל יוסף ז"ל עכ"ל. ^ז ר"ל השנויים כפי המערכת יקחוה ג"כ. ^ח ע"י השמש. ^ט ר"ל גלגל יוצא מרכז וגלגל הקפה שאין מרכזם כמרכז הארץ עיין בתמונה זאת. ^י ממזרח למערב. ^כ שהוא ממערב למזרח. ^ל דע שגלגל הירח שהוא יוצא מרכז הוא נוטה מעל גלגל המזלות אשר השמש יתנועע תחתיו תמיד. חציו נוטה לצפון וחציו לדרום. והגלגל הנוטה הזה חותך את גלגל המזלות בשתי נקודות. שקרא התוכניים בשם נקודות התלי. בעבור שגלגל המזלות וגלגל הירח הנוטה הפוגעים זה בזה תלוים זב"ז בנקודות הנ"ל. והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש נקרא ראש התלי. והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום נקרא זנב התלי. ועיין בהל' קה"ח (פרק ע"ז הלכה ה'). ^מ והוא שנק' לקוי השמש. ^נ והוא לקוי הירח. ^ס (עיין שם פרק י"ז הלכה ו' ז'). ועיין (בראשית ל"ג יו"ד). ^ע ר"ל קיומו. ^פ ר"ל המזלות הנזכרים. ^צ (בראשית כ"ח כ"א) פירש מי שנתחכם נפשו עד שידע הדברים הטבעיים הנמצאים בעולם השפל יוכל לקבל כח לפעול פעולות גדולות בדרך התולדות ואין כל חדש כמי שנתחכם נפשו בחכמת הכוכבים שהם העולם האמצעי ויוכל לקבל כח מהם **ומהתולדות. בעבור כי העולם השפל תלוי באמצעי ובאותו הכח יוכל לעשות מעשים רבים בדרך התולדות. אבל לא יחדש דבר שאינו נמצא כמנהג העולם. ומי שיתחכם בסוד החכמה העליונה שהיא מעשה מרכבה בסוד העולם העליון וידע את השם וידבק בו. הנה אז דבקה נפשו בזוהר הכבוד העליון אשר הוא משפיע טובתו על כל המלאכים וכולם יקבלו מהודו. והנה האיש הנדבק בו יוכל אז לקבל כח מהכבוד הגדול ההוא ויעשה מעשה חדשים ונפלאים שאין כח בתולדות לעשותם ויעשה כאשר עשה משה. ^ק (שם ל"ה ב') פי' לבטל את האלילים אשר שללו משכם שלא יטמא מטמאם בהם עיין שם בפי' על כמ"ע. למען ידבקו בשם לבדו. ^ר (להלן י"ח י"א) פי' שהם המלאכים הקדושים שאינם גוף והם נפשות הכוכבים. ^ש (שם פסוק ז'). ^ת ר"ל לגודל

גלגל הקפה
הארץ

**נ"ע למה לא השיג זאת אריסטו וכדומה לו. א"ו מורה מי שנקי בשמות הקדושים ומזכך נפשו.

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם
נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי
לָכֶם בְּמִצְרָיִם: יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם
מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ
וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהֹוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלֲכָה־נָּא
דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה
לַיהֹוָה אֱלֹהֵינוּ: יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־
יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא
בְּיָד חֲזָקָה: כ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי
אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה
בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם:
כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי
מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם:
כב וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת
וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם: ד א וַיַּעַן מֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהֹוָה:

ויאמר

אונקלוס

דאבהתכון אתגלי לי אלהא דאברהם יצחק ויעקב למימר מדכר דכירנא יתכון וית דאתעבד לכון במצרים: יז ואמרית אסיק יתכון משעבוד מצראי לארע כנענאי וחתאי ואמוראי ופרזאי וחואי ויבוסאי לארעא עבדא חלב ודבש: יח ויקבלון למימרך ותיתי את וסבי ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון ליה יי אלהא דיהודאי אתקרי עלנא וכען נזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא: יט וקדמי גלי ארי לא ישבוק יתכון מלכא דמצרים למיזל ולא מן קדם דחילה תקיף: כ ואשלח פון ית מחת גבורתי ואמחי ית מצראי בכל פרשותי די אעבד בינהון ובתר כן ישלח יתכון: כא ואתן ית עמא הדין לרחמין בעיני מצראי ויהי ארי תהכון לא תהכון ריקנין: כב ותשאל אתתא משבבתה ומקריבת ביתה מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ותשוון על בניכון ועל בנתיכון ותרוקנון ית מצרים: א ואתיב משה ואמר והא לא יהמנון לי ולא יקבלון מני ארי יימרון

לא

מסרה, טז אלהם, [ח"י]. אבתיכם, [ח"ו ומ"י]. ויעקב, י"ד. פקד, ה' [ח"ו]. העשוי, ב'. יז הכנעני, כהמצו"ם, סמן [עיין לעיל פס' ח']. יח ושמעו, שמיע לקל י"ז בלי'. לקלך, ב' ח' [וח' לקולך]. ובאת, [ז' מלרע]. העבריים, ל' מלא בב' יודי"ן. נקרה, ל' כתי' ה'. נלכה, [הלמ"ד בשוא ופהח ח"ת]. נא, [הנו"ן דגושה מד"ד]. ליי, ע'. יט ואני, נו"ן עקומה. להלך, ד' ומ'. כ והכיתי, [מ"י קדים לפי"ו (וכו"ל דכוו')]. נפלאתי, ז' חס' וח"ו בלי' [והפי"ו בקמץ]. אעשה, [העי"ן בשוא פשוט], ישלח, י"ב. כא חן, [במרכא]. העם, [המקף בה"א ומוקף]. תלכון, ב' ובמנוסה [מ"ו ונו"ן בסוף תבות']. כב ושאלה, ל' כ"ע. משכנתה, ל'. ומגרת, ל' [הג' דגושה]. ושמלת, [ח"ו]. ד א והן, ה'. יאמינו, [מ"י]. ולא ישמעו, ד'. בקלי, [ח"ו].

ת"א פקד פקדתי כלאם השנה לג. זבת חלב ודבש כתובות קיב. והן לא יאמינו לי שבת לז.

רש"י

מיוחדים לישיבה. ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו לקלך. מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקוד יפקד אלהים אתכם: (אלהי העבריים. יו"ד יתירה רמז לי' מכות ברש"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן (במדבר כג) ויקר אלהים ואנכי אקרה כה. אהא נקרה מאתו הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלו' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ) על כן לא נתתיך. (שם לא) לא נתנו אלהים להרע עמדי. וכלן לשון נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמינן אותו ולא מן קדם דחילה תקיף. משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקנון. וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמרתם נגלנו לשון נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בפת"ח בחטף. כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחי"רק כמו (במדבר כ) ודברתם אל הסלע. (יחזקאל מג) וכפרתם את הבית (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם:

מזה

רמב"ן

ליוסף באהבתו אותו. בו בלשון השביע יוסף לאחיו כלם. גלה ללוי כי הוא לומר להם כלשון הזה מפני המסורת שבידו מאביו ולכן שיהיה הדבר סוד: (יט) ולא ביד חזקה. כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך לרש"י. והנכון בעיני לא יתן אתכם להלוך בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים. ואח"כ ישלח אתכם כי כלם באו עליו טרם נותנו אותם להלוך: (א) ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי. אותה טעם דבר משה שלא כמוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי. מיד הפילו הב"ה בשיטתו ונתן לו אותות לפי דבריו לשון ואלה שמות רבה. ור"א אמר על דרך הפשט כי ה' אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר שיאמינו העם או שישמעו לקולו ואולי לא יאמינו בלב שלם. ו איננו נכון. אבל יתכן שנאמר

כי

יונתן בן עוזיאל

דְכִירְנָא יַתְכוֹן וְיַת עוּלְבָּנָא דְאִתְעֲבִיד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם: (יז) וַאֲמָרִית בְּמֵימְרִי אַסִּיק יַתְכוֹן מִסִּיגוּף מִצְרָאֵי לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִיתָּאֵי וְאֵימוֹרָאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִיוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: (יח) וִיקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתֵיעוּל אַנְתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְקְרֵי עֲלָנָא וּכְדוּן נֵיזִיל כְּדוּן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: (יט) וַאֲנָא קֳדָמַי גְּלֵי אֲרוּם לָא יִשְׁבּוֹק יַתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמֵיזַל וְלָא מִן דְחֵילֵיהּ תַּקִּיף אֱלָהֵן בְּגִין דְבְמֵימְרִי לְאוֹכָחוּתֵיהּ בְּמַכְתְּשִׁין בִּישִׁין: (כ) וְתִתְעַכְּבוּן

ירושלמי

תַּמָּן עַד דְאִישַׁדַּר יַת מַחַת גְּבוּרְתִּי וְאֵימְחֵי יַת מִצְרָאֵי בְּכָל פְּרִישׁוּתִי דְאַעְבֵּד בֵּינֵיהוֹן וּמִבָּתַר כֵּן יִפְטוֹר יַתְכוֹן: (כא) וְאֶתֵּין יַת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרוּם תְּהָכוּן מִן תַּמָּן פְּרִיקִין לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין: (כב) וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִן שְׁבַבְתַּהּ וּמִן קְרֵיבַת כּוֹתְלֵיהּ בֵּיתַהּ מָנִין דִכְסַף וּמָנִין דִדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְעַטְּרוּן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקִינוּן יַת מִצְרָאֵי:

[(כב) מִמְּגוּרְתַּהּ:]

(א) וְאָתִיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרוּם יֵימְרוּן לָא

איתגלי

בעל הטורים

[מן פ' ונשלר כד"ו] אלשון ולא נפקד ממנו איש: העשוי ב' במסרה ואת העשוי לכם במלרים ואידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב הבאה להם במלרים היו מיחדים אותו למלאכת המשכן: (יח) ושמעו לקולך ר"ל שאינך לריך להרבות בקול כי מיד ישמעו לך: ושמעו ב' בתם' ושמעו לקלך. ושמעו מלרים. כשדבר משה עם פרעה שמעו כל מלרים ד"א אע"פ שקולו הי' כמוך הי' נשמע בכל מלרים ולפי שקול בני אדם כמוך לכן סוא חסר: (יט) ואני ידעתי. ב' עקימה רמז למחמשים מכות: להלך. ב'

יונתן

שהיתה עומדה בגילולים מטערא דמסאבתא לארץ הטובה מטערא דקודשא: (יט) בגין דבמימרי לאוכחותיה כבר נודע שזה דרך ת"א ג"כ וכפרש"י אלא שהוא מגרש יותר הדיוק וממשיך סוף פסוק לפניו ולאחריו ודוק: במכתשין בישין במכות רעים ודייק מגיד שזקה מורה על מדת הדין הקשה: (כב) ותעטרון וכו' פי' שקבעו בכיכם עלשון עטרה: ירושלמי ממגורתה פי' מן הגרי ס עמס גבים: (ג) גבים קוטנוי לעיל

ברא‌שים

במסורת בתורה הכא ואידך כי מאן ה' לתתי להלך עמכם ב' היו באותו עלה יחרו איות ובלעם אמר הקב"ה יודע אני כי לא יתן אתכם להלך בעלה בלעם ועל כן אני לריך להראות ידי לבטל עלתו ואמר בלעם מאן ה' לתתי להלך עמכם לקלל העם: (כ) אשר אעשה בקרבו. אשר גי' דל"ד עד"ם באמ"ב שבקרבו היו רשומות המכות: (כא) תלכון. ב' במסורה הכא ואידך ובמקום' לא תלכון [ישעי' כ"ב] להקים גאול' אסרוכה לגאול' ראשונה [לענין שלא ילכו ריקם אבל לא לענין חפזון]: לא תלכו. ב' במסו' לא תלכו ריקם לא תלכו אחרי אלהים אחרים כשילאו ישראל ממלרים התרה בהם להשליך ע"ז שבידם לפי שהיו עומדין בין האומות כדכתיב ביחזקאל [כ'] ביום ההוא נשאתי ידי להם להוליאם מארץ מלרים וגו' ואומר אליהם איש שקולי עיניו השליכו ובגלולי מלרים אל תטמאו: (כב) ושאלה. ב' במגו' הכא ואידך וישאלו ממלרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת [שמות י"ב] [וע"ע י"א] לומר לך שכל כלי הכסף והזהב לקחו אבל שמלה לא לקחו אלא כל אחד ב' שמלות אחד ללבוש בו את הבלק דכתיב משארותם לרורות בשמלתם ואחד למלבוש והיא הספיק' להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך [ואפשר דר"ל דהול"ל שמלותיהם]: ונללתם. בגי'

כמלולה

אבן עזרא

הוליד בן להיות המין שמור. והנה קבל כח מעמד על דרך כלל [א]על כן אמרה סוה קניתי איש [ב]את יי'. ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כל אחד כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים. וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמלאנו בספר [ג]קהלת כי ידבר על המעשים. אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל אדם כיסתכמה העליונה: (טז) לך ואספת. טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. והטעם פקיד [ד]כאשר עת פקודתם: (יז) ואומר. וכבר אעלתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש [ה]גדול. וגם אנכי אעלך [ו]גם עלה. או גזרתי עתה להיות זה. כמו ותגזר [ז]אומר: (יח) ושמעו. כל שומע אחריו למ"ד או בי"ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשימוע הקול. דגש יו"ד העבריים דרך לחות לסראות יו"ד היחוס כי יו"ד העברים בחירק תחת הרי"ש סימן רבים כמשפט: נקרה עלינו. בה"א גם בא"לף הטעם אחד. כמו נקרא [ח]נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן [ט]יפגענו: (יט) ואני. לא יתן רשות או כמו [י]ימים. כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע [כ]אליס. ולא בעבור [ל]יד החזקה שיש לו. והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת: (כ) ושלחתי את ידי. כנגד [מ]ידו: (כא) ונתתי. גם היה דבר שלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום [נ]וזה הפך משפט אנשי העולם. ודע כי מ"ס ריקם נוסף והמלה נמצאת על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי [ס]ריקם. וכמוהו [ע]חנם: (כב) ושאלה. הנה במקום אחר וישאלו [פ]זכרים ונקבה. והזכיר הנקבות עתה. כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה והשרונים וענקים. וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים. וככה הזכיר [ע]מכשפה. כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה. כי אחוזה היתה להם. ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הנה לא יראו כי מלוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם. כמו [פ]ודברתם. כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו [צ]ונגפתם: (א) ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר [א]ככה. כי ושמעו לקולך

אולי

פירוש על אבן עזרא

לגודל חכמתו לא התפעל בשום דבר והיה כריע כאח לו. [א]ר"ל מין האדם הכולל אישים רבים. [ב](בראשית ד' א'). [ג]עי' כי בסוף הספר יסוד מורא פירשו בעבור כי זה ידבר על חכמת אלהים והכח שקבל. הכל לא היה כמשה רבינו ע"ה שהוא היה יחיד בדבר הזה. כלומר שהוא ידבר על חכמת התולדות. [ג]ר"ל כי הבטחת פקד פקדתי אמר יוסף ונפרש שהקב"ה הבטיח ליעקב אנכי ארד עמך וכו' (שם מ"ו ד') ומתרץ הכתוב לשון כי מלת פקוד הוא אשר קרוב יום הפקודה אשר פקד אותם מכבר. [ד](בראשית ע"ו י"ד). [ח](שם מ"ו ד'). [י](איוב כ"ב כ"ח). [ז](ש"ב א' ו'). [ח](להלן ה' ג') כי פגיעה ומקרה קרובים בענין. [ט]ר"ל כי לא יניח אתכם להלוך. [י](בראשים כ' ו'). [כ]ר"ל בי"ם ביד משמש במקום בעבור. [כ]ר"ל מוסר יד להקב"ה כאשר נמלס מדה כנגד מדה וכמו שהיה פרעה ביד החזקה לא לשלח ב"י כן הכלה הי' ידו החזקה. [ל](להלן י"ב ל"ו). [מ](רות ג' י"ז) שרשו ריק. [נ](בראשים כ"ע ע"ו) שרשו חנן. [ס](להלן י"ב ב'). [ע]ר"ל ולא מכסף כי הנשים וכו'. [פ](במדבר כ' ח'). [צ]שרשו נצל ונו"ן פ"ב. ודגש הלד"י לסימן בנין הכבד ע"ד בנין

נפעל

ספורנו

שכרת עמהם ברית להם ולזרעם: זה שמי לעולם. השם המיוחד וזה השם הקודש המורה קדמותי ונצחיותי ונלחיותי הוא זכרי לדור דור. הוא מה שהשינו כל חכמי הדורות הדשים גם ישנים שיש בהכרח נמלא קדמון נלחי בלתי משתנה: (טז) פקוד פקדתי אתכם. מלד היותכם זרעם: ואת העשוי לכם במצרים. מלד היותו סובל האכזריות והחמס: (יח) ושמעו לקולך. בכל אשר תלוה: אלהי העברים. אלהי המחזיקים בדעות עברי: נקרא עלינו. בעת שלא היינו מתכוונים לנבואה ולא מבקשים דבר מלפניו רק להספקת רלונו נוה שמנה: (יט) כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. לא יסכים לעשות זה ברלונו לבקשתי: ולא ביד חזקה. ואני אעשה שלא יתן אתכם להלוך כאשר תחזק ידי עליו כי בסור המכות אחזק לבו שלא יירא מאוסיף להכותו: (כ) והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. באופן שיפלא עליהן כל שומע ורבים יראו וייראו אולי ישובו קלתם: (כב) ונצלתם את מצרים. אע"פ שתקבלו מהם דרך השאלה ותהיו חייבים להחזיר הנה תקנו אחר כך את הכל בדין ברדפם אחריכם להלחם בכם ולשלול את שללכם כי אמנם כאשר מתו באותה המלחמה כי ה' נלחם היה בדין מדה כנגד מדה כל שלל הרודפים לנרדפים כמנהג בכל מלחמה: (א) והן לא יאמינו לי

ולא

פירוש רשב"ם

המלכים בשמם. אלא ה' אלהי אבותיכם וגו' שהוא לשון אדנות ומלכות כשם שאומרים למלכים יחי המלך. המלך ציוני דבר: זה שמי לעולם. אהי' האמור בפסוק ראשון: וזה זכרי ה' האמור בפסוק שני שהוא לשון מלכות ובענין הזה מזכירין את המלכים ולא בשמם. ומה שכתב בי"ח אפרש בא"ת ב"ש. צפ"ת דפג"ת זהי"ק תצמ"ץ פתט"ק דפגמ"י תפא"ק טצמ"ץ פמ"ק שידפ"י מפ"ק לי"ק ל"ם י"ץ צפ"ץ כתק"י זהו עיקר עוסק פשוטו של מקראות הללו ואין מגלין אותם אלא לצנועים: (יח) אלהי העבריים. שהרי מעברי הנהר באו הנה ואלהי מלכותם צריכים לעבוד: (יט) ואני ידעתי וגו'. אל ירך לבבך על שמתהלה לא ישמע לדברי לשלחם ולא מתוך יד חזקה שלו כי אין לו יכולת נגדי אך אני מקשה את לבו כדי לשלוח בו ידי תחלה וידעו הכל רמה ידי וידעו ע"י נפלאותי כי אני ה' והיכולת בידי: (כב) ושאלה אשה משכנתה במתנה גמורה וחלוטה. שהרי ונתתי את

חן

ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר
מַטֶּה: ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה
וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה
מִפָּנָיו: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח
יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק־בּוֹ
וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ: ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־
נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:
ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ
בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה
יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג: ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב
יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ
וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ:
ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ
לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת
הָאַחֲרוֹן: ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם

אונקלוס

לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ: ב וַאֲמַר לֵהּ יְיָ מָה דֵין בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא: ג וַאֲמַר רְמִיהִי לְאַרְעָא וּרְמָהִי לְאַרְעָא וַהֲוָה לְחִוְיָא וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָמוֹהִי: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אוֹשֵׁיט יְדָךְ וַאֱחוֹד בְּזַנְבֵהּ וְאוֹשֵׁיט יְדֵהּ וְאַתְקֵף בֵּהּ וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵהּ: ה בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן אֲרֵי אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְהוֹן אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵהּ דְּיַעֲקֹב: ו וַאֲמַר יְיָ לֵהּ עוֹד אַעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וְאַעֵיל יְדֵהּ בְּעִטְפֵּהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵהּ חִוְרָא כְתַלְגָּא: ז וַאֲמַר אָתֵיב יְדָךְ לְעִטְפָּךְ וַאֲתֵיב יְדֵהּ לְעִטְפֵּהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵּהּ וְהָא תָבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵהּ: ח וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל אָתָא בַּתְרָאָה: ט וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִמַּיָּא דִבְנַהֲרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָּא דִּי תִסַּב מִן נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא: י וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ לָא גְּבַר דְּמִלּוּל אֲנָא אַף מִתְּמָלֵי אַף מִדְּקָמוֹהִי אַף מֵעִדָּן דְּמַלֶּלְתָּא עִם עַבְדָּךְ

ארי

מסרה ב מזה, מה זה קרי [הז' דגושה מד"ד. בידך, [הב' רפה]. ג השליכהו, ד' ב' מ"ל וב' ח' [מי"ק]. וישלכהו, ב' ב"מ וא' מ"ל [סד"ס]. ד ואחז, ב' [מ"ו]. בזנבו, ל'. ה יאמינו, [מ"י]. אבתם, [מ"ו]. ו הבא, ג' ב"מ וא' מ"ל [מ"י]. בחיקך, [מי"ק וס"מ]. ויוצאה, ב' מ"ו ומ"י ובענין. ז וישב, כ"ה. שבה, ל' ומד הנה בנה ינמחך. ח יאמינו, [מ"י]. ישמעו, ד'. לקל, ו"מ. האת, ג' ח'. הראשון, [מ"ו]. האחרון, [מ"ו]. ט האתות, [כ"כ ו"מ]. לקלך, [מ"ו]. היבשה, ב' וחרוה. ביבשת, ל'. י ויאמר ה', [כ"ל אלו ד' תיבות ביחד]. בי, ה' [כ"ל בי אד']. אנכי, [מלעיל וכן הב']. מתמול, [מ"ו]. משלשם, [מ"ו].

ת"א מזה בידך בחרא דף קי. ויאמר י'הוה לו שבת לז סנהדרין קי. ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג בנה לז.

לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ
הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת: י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ

°מה־זה ק'

אל

רש"י

(ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. (בראשית יט) ויחזיקו האנשים בידו. (דברים כה) והחזיקה במבושיו. (שמואל א יז) והחזקתי בזקנו. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצרעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא אף באות זו רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) מחיקו והנה שבה. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (ש"ר): (ח) והאמינו לקל האת האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) (ולקחת ממימי היאר. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלקותם תחלה שהיו עובדים לנילוס שמחיה אותם ואהפכה לדם ברש"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו

וגו'

רמב"ן

כי ושמעו לקולך איננה הבטחה רק נואה ושמעו לקולך כי ראוי להם שישמעו ותבא אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים. וכן ושמעו מצרים כי בעלית בכחך ואמרו אל יושב הארץ ראוי שיהיה ככה. וכן בזאת תדע כי אני ה' ראוי לא מתקיים. וכן והאמינו לקול האות האחרון בפרשה הזאת ורבי' כן: והנכון בעיני כי ושמעו לקולך לבא עמך אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרא עלינו כי מה יפקידו. והנה השם הודיעו כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך. ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך ולא ישמעו עוד לקולי כלל. כי יאמרו לא נראה אליך ה' שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו. או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי אינך גדול מאבות. ולכן לא שמע פרעה שאילו פרעה היה מאמין בדבריך היינו יוצאים על כל פנים ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים: (ג) ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה. לא הבינותי למה עשה האותות למשה כי מאמין היה משה שהקב"ה מדבר עמו. והראוי שיאמר המטה אשר בידך תשלך ארצה לפניהם והיה לנחש. וכן באות השני. כאשר אמר בשלישי ולקחת ממימי היאור ולכן נאמנו דברי רבותנו שהיה לו הראשון רמז שספר עליהן לשון הרע. והשני להענישו בו. וזה טעם וינס משה מפניו כי פחד שמא יענשו וינשכו הנחש וכל אדם מתרחק מן המזיק לו אע"פ שידע שאם יהיה כן בחפץ השם אין מציל מידו. ואולי אע"פ שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר רצה להראותו כי בו יעשו אותות ומופתים משני התולדות למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשו בעולם דברים מחודשים. ודי למשה בשני האותות ולא היו שם מים. על כן צוהו שיעשה האות השלישי לעיני העם: (ה) למען יאמינו כי נראה אליך. פתרונו שיאמינו בעשותך כן לפניהם ויקצר הכתוב בזה כי ידוע כי על מנת שיעשה כן האות השלישי לפניהם ויאמינו בו יראנו נפלאות: (ט) והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת. והיו שני פעמים נראה בעיני אלו אמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע

אני

איתגלי לך יי: (ב) ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: (ג) ואמר
טלוק יתיה לארעא וטלקיה לארעא והוה לחויא וערק משה מן קדמוי:

[(ג) ואמר טלק יתיה לארעא וטלק יתיה לארעא:]

(ד) ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בקוטניה ואושיט ידיה ואתקיף ביה
והוה לחוטרא בידיה:

[(ד) ותתקוף לות קוטנוי:]

(ה) מן בגלל דיהימנון ארום אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה
דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: (ו) ואמר יי ליה תוב אעיל כדון
ידך בחובך ואעיל ידיה בגו חוביה והנפקה והא ידיה סגירתא מחוורא היא
כתלגא:

[(ו) אעיל כען ידך בחובך ואעיל ידיה בחוביה:]

(ז) ואמר אתיב ידך לעיטפך ואתיב ידיה לחוביה והנפקה מן גו חוביה תבת
למהוי ברייא הי כבשריה: (ח) ויהי אם לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל
אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא בתראה: (ט) ויהי אין לא יהימנון אוף
לתרין אתיא האלין ולא יקבלון מנך ותסב מן מוי דבנהרא ותשוד ליבשתא
ויהון מוי דתיסב מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא: (י) ואמר משה קדם יי
בבעו יי לא גבר דברן אנא אוף מאיתמלי אוף מן לקדמוי אוף מן שעתא
דמלילתא עם עבדך ארום חגר פום וחגר ממלל אנא:

[(י) ארום חגור פום וקשי ממליל אנא:]

ואמר

בעל הטורים

במלואה שאין בה (דגה) [נ"ל דגים]: (ב) מזה בידך. מ' זה שבידך שארבעים שנה שמקלו ד"א מ' שנה יהיו זה פי' י"ב שבטים בידך אמר לו הקב"ה למשה לא תזוח דעתך שם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה עושה שליחותי: (ו) הבא. ב' במסו' הכא ואידך הבא את האנשי' הבית'. לך הבא העיר גבי יהונתן [ש"א כ'] ביוסף כתיב הבא את האנשים הבית' שעל ידו באו למצרים. ובמשה כאמר הבא ידך שעל ידו יצאו משם הבא העיר רמז שעל ידו יתקבצו ויבאו לעיר שהוא ירושלים כדכתיב כעיר שחוברה לה יחדיו: בחיקך ג' במסו' הכא חד ותרתי גבי דוד [ש"ב י"ב] ואתנה [וגו'] כשי לאדוניך בחיקך (מ"א א') ושכבה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך דוד לקה בצרעת כמו שדרשו

יונתן

בראשית ל"ז תרגם אזנב דנבדיל ות"ש כאן קוטנוי והוא לשון המשנה בשל מעשרות ר' יוסי אומר אף הקיטנין. והפי' הוא עוקץ הזנב הדק מאוד שאם עיקר האחרם שלה והנה היה יותר שאמר הקב"ה לאחוז במקום המסוכן ההוא ואם כל זה לא יזיקהו וק"ל: (ד) ואעיל ידיה בחוביה וכן ביונתן ופי' בחיקו וכולם כמו במחבא לשון הסתר שהוא בתוך חיקו המיוחד לו: (י) חגר פום שייך לומר חיגר אצל פעולה שאינו במישור וק"ל

אבן עזרא

[א]אולי לא יאמינו בלב: (ב) ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתוב למען יאמינו והטעם תעשה. [ב]כן לכם. והוא נתן לו [ג]בנכתלה עמו [ד]תמיד. כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להסיר [ה]היבושת וכל דבריהם רוח. כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת: (ג) ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכמוהו התנין [ו]הגדול. ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: (ד) ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא כמלא בידו. והשני [ז]בידו. אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו נצטרע ידו. אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון. ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבודת מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: (ו) ויאמר. הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע. וככה ובחיקו ישא [ח]שאהו בחיקך. ואחרים אמרו כי הוא שכנגד המעון לחזה: (ח) והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו. רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון. והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול. רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים [ז]ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: (ט) והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו בזאת האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו. וכתיב ויעש האותות לעיני [ח]העם. וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבשת. הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: (י) ויאמר. כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קצרה וטעם בי [ט]אדני הצון. כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני ממה שלא תשלחני. וככה בי אדני [*ט]ידבר נא עבדך דבר. עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברים. יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיות ידועות. ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו ונשול בא גם אתה [י]גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו. והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם [כ]כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו. ואף על פי שאין השי"ן קמוצה [ל]כמשפט. או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא

פירוש על אבן עזרא

נפעל כמו ונכפסס (ויקרא כ"ו י"ד). [א]ר"ל השם לא הזכיר לשון אמונה. רק ושמעו לקולך. ומשה שאמר אולי לא יאמינו בלב שלם. ועי"ז לא ישמעו בקולי אם פרעה לא יתן אותם להלוך וכו' ע"כ נתן לו השם האות שיעשה ככה לבני ישראל למען יאמינו. וא"כ טענת מ"כ הוא ב' דברים. א' מפני שרוב פרעה יאמרו לא נראה אליך ה'. וגם אם נאמר מלת ושמעו פי' אמונה. אולי לא יאמינו רק הזקנים. [ב]פירש עשה לישראל במטה אם לא יאמינו. כי משה אמר והן לא יאמינו לי. וע"כ אמר לו השם אם לא יאמינו עשה לכם זה האות במטה למען יאמינו. [ג]האות. [ד]פי' שהוא המטה. כי אפי' לפני פרעה בא במטה בידו. כי לא בא כדרך הרועה כ"א בהדרת פני זקן. וכמו שמתהפך ברגע המטה הידוע לו לעץ יבש. כ"כ יתהפכו להאמין שישתנה הטבע. [ה]פי' חכמי המחקר חושבים שהוא נמנע שום שנוי טבע. ולפיכך אמרו שלוהו השם להשליכו בארץ כדי להסיר היבושת ויקבל הליחות ומתוך זה יקבל שום חיות. ור"ל שיעשה תנועה וע"י יוסר יבשות העץ כמש"כ ויזורר הנער (מ"ב ד' ל"ה) ואמר החכם ז"ל שדבריהם דברי רוח. [ו](יחזקאל כ"ט ג'). ס"כ האות מורה על פרעה אשר נעשה אחר המכה עץ יבש כבתחילה. [ז]וא"כ מתחילה הראה לו האות על מה ששאל אולי לא יאמינו ב"י. ואח"כ הראה לו העונש אשר חטא בכשרים. ע"ז מקשה ר"א א"כ היה ראוי מתחילה האות ביד. [ז](ישעיה מ' י"א). שאו בחקיך (במדבר י"א י"ב). [ז](משלי י"ט כ"א) ואין יד ללשון. רק הוא כלשון ב"א. [ח](פסוק ל'). [ט](ש"א כ"ה כ"ד). [*ט](בראשית מ"ד י"ח). עיין שם ב"כ בפי' כא"ע. [י](שופטים א' כ"ב). [כ]ר"ל בסוף מלת שלשום כדרך לשון רבים. [ל]ר"ל שלשם

ספורנו

ולא ישמעו בקולי. אחר שיראו שלא יתן אותם פרעה להלוך: כי יאמרו לא נראה אליך ה'. כי הוא אמר ויהי: (ב) מה זה בידך. הנה המטה הוא דבר שאין בו רוח חיים והיד היא דבר שיש בו רוח חיים ואנכי אמית ואחיה כי אמית היד בצרעת ואתן רוח חיים במטה המת: (ג) וינס משה מפניו. כי אמנם היה אז נחש גמור ורודף. אבל תניני החרטומים בלטיהם לא היתה בהם תנועה עם היותם על תמונת תנינים כי אמנם הכשפים לא ימציאו נמצא טבעי באמת כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) השדים אפילו כגמלא לא מצו ברי. ולפיכך אמר והמטה אשר נהפך לנחש ולא אמר לתנין: (ח) והאמינו לקול האות האחרון. כי יותר רחוק אצל הטבע לרפאת את הצרעת העזה כשלג אשר היא כמו מות לאותו אבר אשר היא בו בלי ספק: (ט) ולקחת ממימי היאור. כי היות הפשוט נהפך כלו למורכב בלתי אמצעי לא יצוייר כלל: (י) לא איש דברים אנכי. בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדרה לדבר לפני המלך: גם מתמול. בהיותי גר בארץ נכריה: גם משלשם. בהיותי בבית פרעה: גם מאז דברך אל עבדך. אע"פ שהית' נפשי הדברית אז באור פני המלך לא קנתה לשון למודים: כי כבד פה וכבד לשון אנכי. וזה קרה לי כי בהיות כלי הדבור שלי

פירוש רשב"ם

חן העם. כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך. זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים. כלי כסף וכלי זהב. תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר: ושמתם אותם על בניכם: (ט) והיו המים וגו' כפולות בעין נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם. עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו: (י) כי כבד פה וכבד לשון אנכי. איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים. וכן מצינו ביחזקאל. שמי שאינו בקי בלשון המלכות

אל־עבדך כי כבד־פה וכבד לשון
אנכי: יא ויאמר יהוה אליו מי שם פה
לאדם או מי־ישום אלם או חרש או
פקח או עור הלא אנכי יהוה: יב ועתה
לך ואנכי אהיה עם־פיך והוריתיך
אשר תדבר: יג ויאמר בי אדני שלח־
נא ביד־תשלח: יד ויחר־אף יהוה
במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי
ידעתי כי־דבר ידבר הוא וגם הנה־הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו:

ודברת

אונקלוס

אֲרֵי יַקִּיר מַמְלַל וַעֲמִיק לִישַׁן אֲנָא: יא וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַן שַׁוִּי
פּוּמָא לַאֲנָשָׁא אוֹ מַן שַׁוִּי אִלְּמָא אוֹ חֵרְשָׁא אוֹ פַּקְחָא אוֹ
עֲוִירָא הֲלָא אֲנָא יְיָ: יב וּכְעַן אֱזֵיל וּמֵימְרִי יְהֵא עִם פּוּמָךְ
וְאַלְּפִנָּךְ דִּי תְמַלֵּיל: יג וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ שְׁלַח כְּעַן בְּיַד מַן
דְּכָשַׁר דְּתִשְׁלַח: יד וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא
אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵוָאֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּל הוּא וְאַף הָא

הוא

מסרה כבד, ל'. וכבדו, ל'. וכבד, ל'. לשון, כ"א. יא לאדם, ה'. וכל קהלת דכוו' במ"א.
חרש, ג'. הלא, [מ"ו]. אנכי י"י, י"ד. יב והוריתיך, ל' [מ"ו וסבין יודי"ן].
יג שלח, ה' געיא. יד הלא, [מ"ו]. יצא, [מ"ו]. לקראתך, ד'. וראך, ל'.
ושמח, ג'.

ת"א ויחר אף זבחים קב. הלא אהרן אחיך הלוי שם. וראך ושמח שבת קלט.

רש"י

מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' ושלשה גמין רבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (מ"ר) וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א ב) הנגלה נגלתי אל בית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן. וכן (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו: (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. (תנחומא) מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך (שבת קח) ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת: הלא אנכי. ששמי ה' עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. (זבחים קב) רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנ' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יצא

לקראתך

רמב"ן

אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשהיו בארץ יהיו כהוייתן עכשו והיו האחרון מלמדנו שלא יהיו דם עד שהיו ביבשה ל' ר' שלמה. ואין המשמעות הזה כן כדברי הרב. ואין צריך למדרשו שכבר מצאו בעלי הלשון שדרך הרבה מקראות לכפול מיבות לבנין ולחזק או בעבור מילוע ארוך שבא ביניהם. וכמוהו והיה ערכך מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך כסף חמשים שקל. וכן וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו הזכיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בנתים. וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן וגו'. ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכענין הזה רבים: גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך. למדנו שכל שבעת הימים היה יושב הקב"ה ומפתה משה ללכת בשליחותו מתמול ומשלשום ומאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הרי ששה והיה עומד ביום השביעי לרש"י. ועל דרך הפשט יאמר כי אני כבד פה גם מתמול גם משלשום כי מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן. גם מאז דברך היום אל עבדך. כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך ואם כן איך אלך לפניו: והנה משה מרוב ספקו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבדות פיו: אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת אל תלוני שאלך כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים. והקב"ה כיון שלא התפלל בכך לא רצה לרפאותו אבל אמר לו אנכי אהיה עם פיך והורתיך אשר תדבר שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה. ובאלה שמות רבה אמרו אמר לו אם אתה אינך איש דברים אל תחוש שלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שרציתי וחרש ועור. ופקח לראייה ופקח לשמיעה. ואם רציתי שתהיה איש דברים היית. אלא לעשות כך אני חפץ ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך הה"ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך. ולפי זה נראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו מעשה הנס שספרו רבותי' שאירע לו עם פרעה. והנכון בעיני שאמר ה' למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה' עושה כל ובידי לרפאות אותך ועתה כיון שלא תרצה ברפואתך ולא התפללת לפני על זה. לך אל אשר אני מצוה לך ואנכי אהיה עם פיך ואצליח שליחותי. גם אפשר שיהיה רמז פסוק מיוחד ליסד אף ה' במשה שלא רצה לרפאתו ושלחו על כרחו: (יא) מי שם פה לאדם. דבור. בעבור היותו בפה וכן שפה אחת מדברות שפת כנען. או מי ישום אלם פירש בו שהוא נמשך לאדם או מי ישום אדם אלם. כלומר מי ברא אדם שהוא אלם והשימה לאדם. כי האלמות לא יושם כי איננו דבר. אבל הוא העדר הדבור. ואולי בעבור היות באדם נפש מדבר והאלמים בהיות בהם אוטם בגידי הלשון יאלמו יתכן לומר מי ישום האלמות. והרב אמר במורה הנבוכים כי המסיר קנין יאמר בו שפעל האפיסה כי יאמרו במי שיכבה הנר שהביא החשך וכן על דעתו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה לרש"י. ואנקלוס אמר ביד מאן דכשר דתשלח. יאמר שלח נא ביד אדם ומדבר לאות שיהיה כשר וראוי לשליחות כבדות כזאת ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון ותהיה עם פיו בדברו אל פרעה כי איננו דרך כבוד ומעלה להיות שלוחך ערל שפתים כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך ויהיה זה גרעון בעיניהם. והנכון בעיני שלח נא ביד כל אשר תשלח כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות. והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ולהתפאר לאמר ה' שלחני ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך: (יד) ידעתי כי דבר ידבר הוא. כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך כרצונך

לאהבתך

ספורנו

שלי בלתי מוכנים לשיחך לא פנה לבי לדעת לעות את יעף דבר: (יא) מי שם פה לאדם. מי נתן ההכנות הטבעיות בכח טבע האדם: (יב) ואנכי אהיה עם פיך. להכין כלי הדבור: והוריתך. לשון למודים: (יג) שלח נא ביד תשלח. ביד מי שיהיה שליח מוכן לעשות שליחותך ולא איש כמוני שיצטרך שתהיה עם פי ומורני באופן שאתה תהיה שמדבר: (יד) הלא אהרן אחיך הלוי. אם היתה הכונה לשלוח איש מוכן לדבר הלא אהרן אחיך

מסוף

יונתן בן עוזיאל

(יא) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַאן הוּא דְשַׁוִּי מַמְלַל פּוּמָא בְּפוּם אָדָם קַדְמָאי אוֹ מַאן שַׁוִּי אַלִּימָא אוֹ חַרְשָׁא אוֹ פַּתִּיחָא אוֹ סַמְיָא הֲלָא אֲנָא יְיָ: (יב) וּכְדוֹן אִיזִיל וַאֲנָא בְּמֵימְרִי אֱהֵא עִם מַמְלַל פּוּמָךְ וְאַלִּיף יָתָךְ מַה דְּתְמַלֵּיל: (יג) וַאֲמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמִין מִן קֳדָמָךְ יְיָ שְׁלַח כְּדוֹן שְׁלִיחוּתָךְ בְּיַד פִּנְחָס דְּחָמֵי לְמִשְׁתַּלְחָא

ירושלמי

בְּסוֹף יוֹמַיָא:

[(יג) שְׁלַח כְּעַן בְּיַד דֵּין דְּחָמֵי לֵיהּ לְמִשְׁתַּלְחָא:]

(יד) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּמשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרוּם מַמְלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאוּף הָא הוּא נְפִיק לְקַדְמוּתָךְ וְיֶחֱמִינָךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ: ותמליל

בעל הטורים

שדרשו רז"ל שנלטרע ז' חדשים: (יא) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שם לא נאמר אלא ישום לעתיד שלאמנה שמפי שקר ליום הדין שלא ימלאו מענה: (יב) והוריתיך. ה' מגין על פ' לומר והוריתיך על פי שמשה שומשי תורה שאתן לך: (יד) ידבר הוא וגם הנה. ר"ת שם של ד' אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם וכל כנויין: יצא ב' במסור' [ר"ל בס' שמות] חסר יצא לקראתך יצא החיצ' אחת דבר ה' שתים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדיבור לשנים ונשמע למשה לך שוב ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא חסר לומר שכבר יצא וכן יצא החיצה

יונתן

וק"ל: (יא) בפום אדם קדמאה' דייק מדכתי' מי שם ל' עבר והל"ל מי משים או ישים או דייק מלאדם הלמ"ד בקמץ מור' האדם המיוחד והוא אדם הראשון: (יג) ביד פנחס דחמי למשתלחא בסוף יומיא. פירוש שראוי להיות משולח לעתיד לימות משיח דס"ל פנחס הוא אליהו. יבוא לפני יום הגדול והנורא מבשר ולפד"ן דייק מדכתיב שלח נא

רמב"ן

לאסתכך ואפילו לא צויתיו. וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת. ומה שהולכך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יצא בה. ויתכן ששמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך בדרך

אבן עזרא

הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשים: גם מאז דברך. מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך. כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה. והאומר שהיה לשון מצרים איננו נכון. כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון. ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאינו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון. רק קראתם היה מוציאם בכובד. וזה הוא טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך. אמר שיורנו אשר ידבר מלות שאין בהם מאותיות הכבדות על פיו: (יא) ויאמר. הנה מלאכו אלם כנגד שימת הפה ועור כנגד פקח והאחר חרש לבדו ואין אחר כנגדו. והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור. ככתוב פקוח אזנים ולפקוח עינים עורות. ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: (יג) ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה. והנה דבר נא באזני העם. שמע נא יהושע. יומת נא את האיש הזה. אוי נא לנו כי חטאנו: ביד תשלח. חסר אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח. כמו עם לבבם ישלם. והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל. וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בוא משה אדוננו. וכתיב ויאמר יי' אל אהרן לך לקראת משה המדברה. ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה. על כן אמר השם וראך ושמח בלבו. והנה משה איננו ממאן ללכת. רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי. כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה. וחשב כי השם יחדש לו און להסיר כובד פה. וכאשר השיבו השם והוריתיך. ידע כי כובד לשונו לא יסור. הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח. ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה: (יד) ויחר. חלילה להיות פי' זה הפסוק ויבקש המיתו. כי אם היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים. ולמה יבקש המיתו בעת לכתו. ואין זה דומה לדבר בלעם וגם דבר יעקב איננו כן. ואם טען טוען הנה מלאכו חרון אף שלא חדש שום נזק. הראיתו לו ויחר אף יי' בם וילך. ולא בא נזק לאהרן: וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי. כי היו בהם אחרים ששמם כשמו. ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דבור הנשמה שאינה נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף. והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים. והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים. כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קדושי מעט העושים משפטי אלהים בארץ. וכל

פירוש על אבן עזרא

שלשם שהוא שלישי לשיום ולתמולו. ס(בראשית ל"ט כ"ד). י(להלן ה' כ"ג). ספי' רבינו ז"ל חולק על מה שכתב בדברי הימים של משה שלקח משה העטרה מראש פרעה ונתן על ראשו ורצה פרעה להרגו לולי שהביא לפניו אבן שוהם וגחלים של אש לנסותו מאיזה יטול. ומשה הושיט ידו ולקח הגחלת ונתן לתוך פיו ונשרפה קצת שפתיו ולשונו. וע"כ היה כבד פה וכבד לשון. ספר"ל לסתור דעת הרשב"ם בזה. כי השוכח איננו נקרא כבד פה. וגם מתשובת הש' נלמוד אשר איננו כהפי' הזה. ער"ל מי ישום אלם כנגד מי שם פה. ופקח נגד עור. א"כ נשאר או חרש באמצע ואינו דבר והפוכו. והאמת כי במלת פקח הוא הפוך מחרש או עור. פ(ישעיה מ"ב כ'. שם ז'). צ(להלן י"א ב'). שמע נא וכו' (זכריה ג' ח'). יומת וכו' (ירמיה ל"ח ד'). אוי וכו' (איכה ה' ט"ז). ק(ד"ה ב' ע"ז ע') פי' עם אשר לבבו שלם. ר(יחזקאל כ' ח') ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו. ופי' שם כי אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה למשה בסיני וכן פי' רש"י ז"ל שם. (ועיין בסמוך פסוק י"ד. ולהלן ו' כ"ו). ש(להלן פסוק כ"ז). תכי אחרים אמרו שאם היה ממאן ללכת היה ראוי שיבקש המיתו לפי שנאמר ויחר אף ה' במשה. ואמותו העת עמד שם המלאך לשטן. וזה לא יתכן. שהרי כבר התרצה ללכת והיה בדרך במלון. איש אומרים שהוא מה שאמר השם לבלעם אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם. ואחר אמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא. וכתב רבינו ז"ל על זה שטעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש. והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים. אז שאל משה את השם. ואמר לו שלח לך אנשים. ואחר שאמר השם לבלעם לא תלך עמהם לא תאור את העם. מה צורך היה לו לומר ולדעת מה יוסף ה' דבר אלי. רק חשב בלבו מחשבה רעה ככתוב המדריכך בדרך וכו' (ישעיה מ"ח י"ז) והשם אמר לו ואפס אשר אדבר וכו' שלא תדבר רק מה שאומר לך. והעד ע"ז ויחר אף אלהים כי הולך הוא (במדבר כ"ב כ"ב). בוכן דבר יעקב מאחר שאמר לו השם והנה אנכי עמך וכל שאר ההבטחות מפני מה פחד יעקב כמ"ש ויירא יעקב מאד וגו'. וכבר כתב רבינו ז"ל שאם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כמו שכתוב בפרשה וישלח. הרי לך שדבר משה איננו דומה לדבר יעקב ובלעם. כי היה משה עושה רצון הש"י בלכתו. וי"מ כי דבר יעקב הוא מה שנאבק המלאך עמו. ואינו כדבר בלעם שבא לעכבו וזה של משה הוא ענין אחר בפני עצמו. ירמיה

ספורנו

שהוא לוי בעל חכמה בלי ספק ככל אחיו הלוים: ידעתי כי דבר ידבר הוא. שמעצמו הוא בעל לשון למודים: וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך

פירוש רשב"ם

הסלכות קרוי כן דכתיב ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם. כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל לא אל עמים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם וגומר. וכי אפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקיבל תורה מידו לידו היה מגמגם בלשונו. ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים ואין לחוש לספרים החצונים: (יג) ביד תשלח. ביד אשר תרצה לשלוח ולא אותי: (יד) ויחר אף ה' במשה. וחרון אף עשה רושם לפי הפשט כאמור לפנינו ויפגשהו ה' ויבקש המיתו כדפרשתי אצל יעקב כשנעשה צולע על ירכו. כי דבר ידבר הוא

טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים
בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ
וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא
יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃
יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי
יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב | אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ
וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה־נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי
אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים
וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב
מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים
אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ
וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה
הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה
כל

אונקלוס

הוא נפק לקדמותך ויחזנך ויחדי בלבה: טו ותמלל עמה ותשוי ית פתגמיא בפומה ומימרי יהי עם פומך ועם פומה ואליף יתכון ית די תעבדון: טז וימליל הוא לך לעמא ויהי הוא יהי לך למתורגמן ואת תהי לה לרב: יז וית חטרא הדין תסב בידך דתעביד בה ית אתיא: יח ואזל משה ותב | לות יתר חמוהי ואמר לה איזיל כען ואיתוב לות אחי די במצרים ואחזי העד כען קימין ואמר יתרו למשה איזיל לשלם: יט ואמר יי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי מיתו כל גבריא דבעו למקטלך: כ ודבר משה ית אתתה וית בנוהי וארכבנון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית חוטרא דאתעבידו בה נסין מן קדם יי בידה: כא ואמר יי למשה במהכך למתוב למצרים חזי כל מופתיא דשויתי בידך ותעבדנון קדם פרעה ואנא
אתקיף

מסרה טו ודברת, ד'. פיהו, י"ב בליש' [נ"ל כ"ג]. והוריתי, ב' ומ"ל [ומד"ע]. תעשון, י"ד [נ"ל ע"ו]. טז והיה, [מלעיל]. לך, [הלמ"ד דגושה מד"ר] [וכן לו]. יז בו, ו' דסבירין בה. האתת, [חד"מ]. יח יתר, ב'. אלכה, [הלמ"ד בח"פ]. נא, [הנו"ן דגושה מדין א"נ], ואשובה, ו' [מ"ו]. ואראה, ה'. העודם, [מ"ו]. לשלום, [מ"ו] יט שב, ב' חסר [דין לחוד מ' בלוי' מ"ס]. מצרים, ו' סבירין מצרימה. ב וירכבם, לי' חסר [נ"ל וחסר]. החמר, ד' חסר [בלי']. כא ויאמר, ד' בטעמא בספרא [ר"ל מוכח זרקא סגול]. מצרימה, כ"ח.

ת"א לך לשלום ברכות סד מועד קטן כט. ויאמר ה' אל משה במדין נדרים סה. כי מתו כל נדרים ז ופ"ד החלילים ה. ויקח משה את פסחים ג מגילה ט.

רש"י

לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהיה מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכי' לדבור שכולם לשון עליה': יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חתנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו) (מכילתא) וז' שמות היו לו רעואל יתר יתרו קינו וכו': (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת (נדרים סד): (כ) על החמר. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על חמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על ג' אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום
בידך

רמב"ן

בדרך כאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו: (טו) עם פיך. להודיעך אשר תדבר אל פרעה כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר. ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות ובסוף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה לכך אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. וטעם ועם פיהו להיות דברי פיהו לשומעים חן: (יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות: לא נזכר עדין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש אבל אשר תעשה בו את האותות אשר אומר אליך. ויראה בעיני כי כאשר אמר ה' למשה בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו הודיעו אותן בפרט אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האותות: (יט) ויאמר ה' אל משה במדין. אמר ר"א כי אין מוקדם ומאוחר בתורה ופי' וכבר אמר ורבים כמוהו. ואין דבריו זה נכון כי הדבור הראשון לא היה במדין רק בהר סיני ובמדין לא נדבר עמו רק הפעם הזאת אבל כאשר קבל משה ללכת בדבר השם וחזר למדין ליטול רשות מחותנו היה סבור ללכת יחידי מתנכר. ולכן אמר אליו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים כלומר אראה את אחי העודם חיים והטוב כי הוא כדרך בחור הנכסף לראות את אחיו ואז אמר לו ה' במדין לך שוב מצרים כלומר קום לך מן הארץ הזאת ושב אל ארץ מצרים ואל תפחד שם כי מתו כל מבקשי רעתך ותהיה שם עם העם עד שתוציאם משם. ולכן לקח אשתו ובניו כי היה זה עצה נכונה להוליכם עמו כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר כי בהיותו בן חורין במדין יושב בביתו בשלום עם בניו ועם אשתו חתן כהן הארץ לא יביא אותם להיות שם עבדים וימררו את חייהם בעבודה קשה רק אם היה נכון לבו בטוח שיצאו בקרוב ויעלה עמהם לארץ כנען ולא יצטרך בצאתם לשוב למדין לקחת אשתו ובניו משם: (כ) וטעם ויקח משה את אשתו ואת בניו. כמו ובני פלוא אליאב כי לא היה לו רק גרשום כאשר הזכיר הכתוב ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם. ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשום. אבל היתה צפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם. ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה היה נפגש מן המלאך. ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. וכך הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר. וטעם וישב ארצה מצרים עם הנזכרים. ור"א אמר וישב ארצה מצרים הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם משה. נמול אליעזר. ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה. ויתכן זה כי בעבור שנימול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתחזק הילד ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה. ולכן עזבם במלון ולוה אותה לשוב אל בית אביה בהתרפאו. וזהו שנאמר אחר שלוחיה גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אביה ושלחה
עם

ירושלמי

(טו) וּתְמַלֵּל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יַת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵיהּ וּמֵימְרִי יְהֵא עִם מֵימַר פּוּמָךְ וְעִם מֵימַר פּוּמֵיהּ וְאַלֵּיף יַתְכוֹן יַת מָה דְּתַעַבְדוּן: (טז) וִימַלֵּיל הוּא לָךְ עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵוֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַנְתְּ תְּהֵוֵי לֵיהּ לְרַב תְּבוֹעַ אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ:

(נוסח) הוּא יְהֵוֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵוֵי לֵיהּ כִּתְבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ:]

(יז) וְיַת חוּטְרָא הָדֵין תִּיסַּב בִּידָךְ דְּתַעֲבֵיד בֵּיהּ יַת אָתַיָּא: (יח) וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוַת יִתְרוֹ חָמוֹי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל כְּדוֹן לְוַת אַחַי דִּבְמִצְרַיִם וְאֶחְמֵי הַעַד

יונתן בן עזיאל

כְּדוֹן אִינוּן קַיָּימִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֵיזִיל לִשְׁלָם: (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֵיזִיל תּוּב לְמִצְרַיִם אֲרוּם אִיתְרוֹקְנוּ וְנַחְתּוּ מִנִּכְסֵיהוֹן וְהָא אִינוּן חֲשִׁיבִין כְּמֵתַיָּא כָּל גּוּבְרַיָּא דַּהֲווֹ תָּבְעִין יַת נַפְשָׁךְ לְמִיסַב יָתֵיהּ: (כ) וּדְבַר מֹשֶׁה יַת אִנְתְּתֵיהּ וְיַת בְּנוֹי וְאַרְכֵּבִינוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת חוּטְרָא דְּנָסֵב מִן גִּינוּנִיתָא דְּחָמוֹי וְהוּא מְסַפִּיר בּוּרְסֵי יְקָרָא מַתְקְלֵיהּ אַרְבְּעִין סְאִין וְעִילוּי חָקִיק וּמְפָרַשׁ שְׁמָא רַבָּא וְיַקִּירָא וּבֵיהּ אִיתְעֲבִידוּ נִיסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵיהּ: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לְמֵיתַב לְמִצְרַיִם חֲמֵי כָּל

תמהיא

בעל הטורים

המיטה ססר שעשה עלמו אלוה ואמר שא"ל לנקביו ומסכים בבוקר ויולא המימה לברכיו והו שאמר לו כבר ילא והנה הוא שם: (טו) והוריתי. ב' במסור' הכא ואידך והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה [ש"א י"ב] מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא

יונתן

לא וכו כתיב ויהי לא פי בנים בדוחך וגו' וק"ל: (טז) תבוע אולפן מן קדם ה' הכה כל קורא משכיל יבין מה שפירשו לנו יונתן וירושל' בזה דאחי בביר מאי לאלפי' אלא

שילמוד

שמו באותו דרך: (יז) המטה ב' מגין על הה"א [נ"ל דמשיב גם כה"א וכוונתו ע' לדיקי' וגם ;ציד פרעה הי' המטה כדאי' בפר"א כ"ח. (ואני מלאתי כ"א על העי"ת ד"ס)]. לומר שהוא לדיק מסיעי שהיה המטה בידו אדם חנוך נח שם אברהם ילחק יעקב יוסף: ואת המטה. בגי' ספירינון (היה): (יח) אל יתר. ב' במס' אל יתר מותנו אל יתר זקני הגולה [ירמיה כ"ט] יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שבסנהדרין ילאו ממנו: (יט) שב ב' חסרים לך שב מלרים שב שבע פעמים [מ"א י"ח]

י"ס

רמב"ן

עם הבנים. וזה טעם שלוחיה כי פחד יתרו שלא היה דעתו לגרש אותה: ובאלה שמות רבה וילך משה להיכן הלך שהלך ליטול אשתו ובניו אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן למלרים אמר לו עכשיו מבקשים לנאת את מולכן למלרים. אמר לו למחר עתידין לנאת ולעמוד על הר סיני ולשמוע מפי הגבורה אנכי ה' אלהיך אשר הולאתיך מארץ מלרים ובני לא ישמעו עמהם אמר לו יתרו לך לשלום. ועל דעתם כאוי שנפרדו אחרי שהסכימו בכך גוזר הקב"ה שישלים עלמו וישוב למלרים עם בניו ואשתו כאשר פירשתי: (כא) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה. אמר ר"א כי זה נאמר לו במדין הודיעו כי יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם

אבן עזרא

וכל אלהים שהוא עכ"ום דבר הכתיב ככה לפי מחשבת העובדים כמו אל חננים [ג]הנביא: (יז) ואת. טעם האותות [ד]שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה. ולהכותבו את היאור. ולהעלות הלפרדעים. ולהוליא הכנים. ולהוריד הברד. ולהביא הארבה. ולהיות חושך: (יח) וילך וכו' יתר. הוא יתרו כמו גשם [ה]הוא גשמו. ושלמה הוא [ו]שלמון. והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד: (יט) ויאמר. אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר. והכה וילאת יי' אלהים [ז]מן האדמה. ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו לאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למלרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המלרי. וזהו וימת מלך מלרים. כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה:

(כ) ויקח. לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין. או בזקנתו. ואל תסמוך אל דברי הימים של משה [ח]כי הבל כל הכתוב בו. ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהכנלו. וחשב להוליך אשתו ובניו למלרים ושילאו יחדו עם ישראל ולא היתה עלה נכונה כי הוא בא להוליא ישראל. והם ילאו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם. ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו [ט]נכון. כי הנה מלאנו דוד ששאל אל נתן הנביא [י]היה ישר לבנות בית לשם. והוא השיב כל אשר בלבבך עשה ויי' עמך. ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית: והולרכו הזקנים לתרגם על החמור. על כיסא אדם. בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה. ויפת אמר כי הוא שם המין. כמו ויהי לי שור [כ]וחמור. ולא דבר נכונה. כי אין זה מקום להזכיר שם [כ]המין רק הוא כמשמעו. והחמורים שהם במלרים יקרים ונכבדים מהספרדים. ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה. אולי קטן היה והיה אליעזר בחיקה כי עוד לא נימול: וטעם וישב ארצה מצרים. כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה כימול אליעזר. ובהתפלאו שבה לפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למלרים: ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו. ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות. ושב אחה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במלרים והזכיר לו אות שילאו בעבורו ממלרים היא מכת בכורות: והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו. ורבים כזה בתורה. כמו שלם ישלם [ל]ואם אין לו. כי הוא דבק עם המשה בקר ישלם [מ]תחת השור: (כא) ויאמר. זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם

עם

פירוש על אבן עזרא

[ג](ירמיה כ"ח ע"ו) ר"ל שהיה נביא שקר והכתוב קראו נביא לפי מחשבת המאמינים בו. [ד]נ"ל לא כדעת המפרשים אשר פי' כי הוא מורה על האות הראשון להפך ממטה לנחש א"כ למה כתיב האותות ל"ר א"ו מלוה על כל האותות. וכפי דעת המפורנו הוא האות הראשון ועבור כי הוא שנוי הטבע שייך ל"ר כי הטבע היא בכל מקום. [ה]כמ"ש וישלם שנבלע גשם וכו' בגוים נשמע ובשמו אומר וכו' (נחמיה ו' ו'). [ו]כמ"ש ונחשון הוליד את שלמה. ושלמון הוליד את בועז (רות ד' כ"א). [ז](בראשית ב' ט') ע"ש בפי' ר"א. [ח]כבר מבואר הטעם למעלה (ג' כ"ב). [ט]פי' כבר הזכיר זה בפרשת וישלח בפסוק אם יבא עשו וכו' ושם יפרש שאין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם. [י]כמ"ש ויאמר המלך אל נתן הנביא וכו' האמה תבנה לי בית לשבתי (ש"ב ז' ה'). הרי שאין נביא יודע נסתרות אם לא יגלה לו השם. [כ](בראשית ל"ב ו'). [כ]ואין לומר אשר היתה פרידה ע"ז מסרך כי הוא מין אחר. ומיניס סוניה אין לכללם במין אחד. וגם החמורים במלרים הם יותר יקרות ועוונות לרכוב ע"כ אינו פחיתות כבוד הנביא. אם רכב בנה אחריה. וגם אם היה קטן וכו'. [ל](להלן כ"ב ב') ע"כ אינו מוכרח כפי' יפת אשר היתה פרידה ממין אחר. [מ](שם).

תכת

ספורנו

וראך ושמח בלבו. ואע"פי שהוא יולא לקראתך לכבדך מפני מעלתך עליו ישמח בלי ספק ויהיה לך למליץ בלב שלם: (טו) ושמת את הדברים בפיו וכו'. אף על פי שתשי' את הדברי' בפיו לא יספיק זה אבל יצטרך שאהיה אנכי עם פיהם באופן שיכנסו בדבריכם בלב פרעה ולא יתקוממו עליכם ולא יגרם אתכם מעם פניו: (טז) לאלהים. שיעשה נפלאות במלותיך: (יז) ואת המטה הזה. ואף על פי שאינו ממין עץ חשוב הנה קדשתיו להיות לך לאות. תקח בידך. לשבט מושל שמניחך לשנות את הטבע במלותך: אשר תעשה בו את האותות. שתוכל לטבע במלותי מלד מה שמניחך לזה. (יח) אלכה נא ואשובה. בין כך יהיו אחי ובני אללך: לך לשלום. כי כן תעשה: (יט) כי מתו כל האנשים. המלך ועבדיו אשר בקשו להרגך כאשר באר למעלה באמרו וימת מלך מלרים: (כ) וירכיבם על החמור. להוליכם מן המדבר למדין ולבית חמיו: וישב ארצה מצרים. הוא לבדו אחר שלוחיהם: (כא) בלכתך לשוב מצרימה. בכל פעם שתשלך מהלך שיהיה חוץ לעיר מלרים כאמרו כלאתי את העיר אפרוש כפי: ואצוך. שתשוב למלרים לדבר אל פרעה: ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. עיין בכל פעם כל המופתים שיהיו אז מוסמים בידך לעשותם על האופן והסדר אשר אלוך: ועשיתם לפני פרעה. אז תללים לעשותם לפני פרעה כשלא תשנה כי כשיעשה האדם במלות בוראו בסדר ובאחר יקלקל הכונה והיא לא תללח כמו שהיה הענין במי מריבה וכן לוה בקיום המלות לא תוסיפו ולא תגרעו: ואני אחזק את

לבו

פירוש רשב"ם

הוא. הוא נתגדל שם ויש לו חיתוך לשון מצרים: (טז) ודיבר הוא לך. בשבילך: תהיה לו. לאלהים. שר ושופט מה שתצוה לו יעשה: (יח) וישב. מן המדבר אל יתר חותנו: (יט) ויאמר ה' אל משה. במדין. שנתיישב שם בברחו מפני פרעה וישב במדין ועתה אמר לו במדין שוב כי מת אותו פרעה המבקש את נפשך כדכתיב ויברח מפני פרעה וישב במדין. ועתה אמר לו במדין שוב כי מת פרעה והמלשינים. כדכתיב לעיל

ויסת

כל־המפתים אשר־שמתי בידך
ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את־
לבו ולא ישלח את־העם: כב ואמרת
אל־פרעה כה אמר יהוה בני בכרי
ישראל: כג ואמר אליך שלח את־בני
ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי
הרג את־בנך בכרך: כד ויהי בדרך
במלון ויפגשהו יהוה ויבקש המיתו:
כה ותקח צפרה צר ותכרת את־ערלת
בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן
דמים אתה לי: כו וירף ממנו אז אמרה
חתן דמים למולת: פ
כז ויאמר יהוה אל־אהרן לך לקראת
משה המדברה וילך ויפגשהו בהר
האלהים וישק־לו: כח ויגד משה לאהרן את כל־דברי יהוה אשר שלחו
ואת

אונקלוס

אתקיף ית לבה ולא ישלח ית עמא: כב ותימר לות פרעה כדנן אמר יי ברי בוכרי ישראל: כג ואמרית לך שלח ית ברי ויפלח קדמי ואם סריב את לשלחותה הא אנא קטיל ית ברך בוכרך: כד והוה בארחא בבית מבתא וערע ביה מלאכא דיי ובעא למקטלה: כה ונסיבת צפורה טנרא וגזרת ית ערלת ברה וקריבת לקדמוהי ואמרת ארי בדמא דמהלתא הדין אתיהב חתנא לנא: כו ונח מנה בכן אמרת אלולי דמא דמהלתא הדין אתחיב חתנא קטול: כז ואמר יי לאהרן איזיל לקדמות משה למדברא ואזל וערעה בטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי ונשק לה: כח וחוי משה לאהרן ית כל פתגמיא דיי די שלחה וית כל אתיא
די

מסרה המפתים [ח"ו ומ"י]. ועשיתם, ל'. וחד לא עשיתם כלה. ישלח, י"ב. כב בכרי, [ח"ו]. כג שלח, ל'. את בני, ל'. בכרך, ב"מ עשו ודין. כד במלון, [מ"ו]. ויפגשהו, ב' בהר אלהים ודין. המיתו, ג' [מ"י]. כה צפרה, [כו"ל ח']. צר, ב' ח' בטיבריא. ותכרת, [ח"ו]. ותגע, ל'. לרגליו, ד'. חתן דמים, ד' וחד ושתן המלך. כו וירף, ל'. למולת, ל' ומו"ת. כז ויאמר ה' אל אהרן, ג'. המדברה, י"ב.

ת"א בני בכרי ישראל שבת לא סנהדרין מג. הפלילים. הנה אנכי סנהדרין מב. ויהי בדרך נדרים לב. ויפגשהו ה' שם לא. ותקח צפרה שם לב פהלילים כז. כי חתן דמים נדרים שם. וירף ממנו שם.

רש"י

בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכרי. לשון גדולה כמו (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו'. הנה אנכי הרג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מסתיר מעשיו את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג' ימים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה. במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה הייתי גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף. המלאך ממנו. אז הבינה שעל המילה בא להורגו: אמרה חתן דמים למולת.
חתני

רמב"ן

שירא עד המופת האחרון. ירצה לפרש בפסוק הזה שיאמר רא"ה כי בעבור כל המופתים אשר שמתי בידך ואתה תעשה לפני פרעה בכל זה לא ישלחם ותאמר לו כי אני הורג את בנו בכורו ואז ישלחם. ואין הפי' הזה נכון כי מה טעם בלכתך לשוב מצרימה. אבל פי' כי כאשר לקח את מטה האלהים בידו ממדין לשוב לדרך פעמיו הזהירו האלהים ואמר לו בלכתך בדרך שים לבך וראה שכל המופתים אשר שמתי בידך תעשה לפני פרעה לא תשכח דבר שלא תעשה לפניו. ואני אחזק את לבו ואל תתיאש אתה מלעשותם בעבור כן. ועוד תזהיר אותו במכה האחרונה אשר בה ישלחם. וענין שמתי בידך שבידך שמתי אותם אתה תעשם ולא אחר שכבר הודיעו שיעשה בו אותות ומופתים רבים כמו שאמר בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו. וכל זה זרוז במשה כי בעבור שהיה נוכרח בשליחות מזהירו קודם מעשה. ויצוה אותו בשעת מעשה בכל מופת ומופת. ויתכן שהיה ואמרת אל פרעה ידיעה שיצוהו לאמר לו כן ובסוף יאמר אני אחזק את לבו ולא ישלח את העם בכל המופתים ואמרת אליו ביום ההוא הנה אנכי הורג את בנך בכורך ואז ישלחם כי לא מצינו שהודיעו מיתת בכוריהם רק בעת ההיא. והנה כל הדבור הזה עתה. ויש לפרש רא"ה כל שלשת המופתים האלה אשר שמתי בידך לעשותם לישראל ותעשה אותם גם כן לפני פרעה בעבור שידע פרעה כי זקני העם המבקשים ממנו לשלחם על פי ה' יאמרו כן ולא יעליל עליהם. וכן עשה משה אע"פ שלא נכתב. ואשר אמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת כי ירצה מופת לו ולנוס במטה שיהיה לתנין לא נחש כאשר היה בפעם הראשון והנה רצה להראותו שיבלע מטה אהרן את מטותם להורות לו שינצחם ויהיו אובדים מן העולם על ידו. ובמדרש ואלה שמות רבה ראיתי וכי על אי זו מופת אמר אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן לא אמר הקב"ה לעשותן אלא לישראל ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפרעה. אלא מהו כל המופתים אשר שמתי בידך זה המטה שהיו כתובין עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב ולפי זה יהיה פי' הכתוב נכון ראה והסתכל במטה אשר שמתי בידך שכל המופתי' שבו תעשה לפני פרעה: (כז) ויפגשהו בהר האלהים. הנה הר סיני בין מדין ובין מצרים: וישק לו. אהרן נשק למשה כי משה העניו נהג כבוד באחיו הגדול ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו: (כח) וטעם את כל דברי השם אשר שלחו. שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה וכל אשר היה נסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל.
ובמדרש

ספורנו

לבו. כי בהיותו בלתי יכול לסבול המכות היה משלח את העם בלי ספק לא מפני שיכנע לאל ית' לעשות רצונו ולזה חזק את לבו שיתאמץ לסבול המכות ולבלתי שלחם: (כב) בני בכורי ישראל. אף על פי שלקץ הימין אאסוף אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד מכל מקום יחשב ישראל אצלי נכבד מכלם באשר הוא בני עובד כמו בן מאהבה לא כעובד מאהבת שכר ויראת עונש ומלך מה שהוא בכורי ראשון לעבודתי
בתעות

יונתן בן עזיאל

תמהיא דשויתי בידך ותעבידינון קדם פרעה ואנא אתקיף ית יצרא דלביה ולא יפטור ית עמא: (כב) ותימר לפרעה כדנא אמר יי ברי בוכרי ישראל: (כג) ואמרית לך פטור ית ברי ויפלח קדמי ומסרב אנת למפטריה הא אנא קטיל ית ברך בוכרך: (כד) והוה באורחא בבית מבתותא וערע ביה מלאכא דיי ובעא למקטליה מן בגלל גרשום בריה דלא הוה גזיר על עיסק יתרו חמוי דלא שבקיה למגזריה ברם אליעזר הוה גזר בתנאה דאתניו תרויהון: (כה) ונסיבת צפורה טינרא וגזרת ית עורלת גרשום ברה ואקריבת ית גזירת מהולתא לריגלוי דמלאך חבלא ואמרת חתנא בעא למיגזור וחמוי עכיב עלוי וכדין אדם גזורתא הדין יכפר על חתנא דילי:

ירושלמי

[(כה) וגזרת ית עורלתיה דברה ואקריבת יתיה קדם ריגלוי דמחבלא ואמרת חתנא בעא למגזר וחמוי לא שבקיתיה וכדון איכפר אידם גזירתיה הדא על חובוי דחתנא הדין:]

(כו) ופסק מלאך חבלא מניה בכן שבחת צפורה ואמרת מה חביב הוא אדם גזורתא הדין דשיזיב ית חתנא מן ידוי דמלאך חבלא:

[(כו) וכד ארפי מחבלא מניה בכן שבחת צפורה ואמר מה חביר הוא דם גזירתא די ישזיב לחתנא מן ידוי דמלאך מותא:]

(כז) ואמר יי לאהרן איזיל לקדמות משה למדברא ואזל וארעיה בטורא דאתגלי עלוי יקרא דיי ונשיק ליה: (כח) ותני משה לאהרן ית פתגמיא האלין

בעל הטורים

י"ם] ואיתא במדרש ט' פעמים הלך משה למצרים וחזר: (כד) ויפגשהו. ב' במסו' ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ויפגשהו בהר האלהים לומר בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחמה לבלעו ולא היה יכול להם עד שבא אהרן וסייעו שנא' ויפגשהו בהר האלהים

יונתן

שילמוד מהם וזהו לאלהים בלמ"ד הפועל ולא כפי מתנעות השמועה וכדפרש"י שהוא יהיה אלהי'. ובא בכינוי לרוב דהל"ל ואתה תהי' לאלהים ודו"ק: (כד) בתנאה דאתניו תרויהון. פירוש כי כן גזר משה על עצמו בתנאי שהותנ' בינו ובין חמיו וכדאיתא במכילתא ודיוקו מדכתיב ויואל משה לשבת ואין אלה אלא לשון שבועה שנשבע ליתרו הבן הראשון יהי' לע"ז והוכרח עתה לקיימו וק"ל: (כה) לרגליו דמלאך חבלא. ניחא ליה לפרש לרגליו של מלאך המות דלפי' רש"י קשה והלא בלע את משה מרגליו ועד אותו

אבן עזרא

עם המופת [י]האחרון: (כב) ואמרת. טעם בני בכורי. זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. ואתה לקחתו לעבד עולם. על כן אני אהרוג את בנך בכורך: (כג) ואמר. הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו. על כן אענשך. ואחרי דעת חשבו כי עם משה ידבר [ס]וזה שגעון. ועוד כי אליעזר איננו בכור משה: (כד) ויהי בדרך. היתה קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב. ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם. ראה בעלתו שלא ימול כי יסתכן הנער אם ילכו אותו בדרך. והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עלתו וימול הנער וילך לו לבדו. והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא. והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו. וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו. ובעבור שאשתו רעדה לא יוכל הוא לגמלו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה [ע]הסוד. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו יי'. כי מלאך יי' הוא. וכמוהו ויי' הולך לפניהם יומם [פ]ושם כתוב ויסע מלאך האלהים. ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו. רק בקש להמית אליעזר. והוא סיתן ויפגשהו גם המיתו. ואחרי כן פי' שהוא אליעזר. על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה. כי עוד לא נקרא שמו. וכמוהו ויהי בלדתה ויתן [צ]יד: (כה) ותקח צפורה צור. דבר חד. כמו חרבות [ק]צורים שהם חדים. וכמוהו אף תשיב צור חרבו. וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך וראה הדם על המשקוף ולא יתן [ר]המשחית. ע"כ וירף ממנו ונמצא שסר החולי והרעדה. ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר. גם כן וירף ממנו. אם כן יש להשיב עליו אם החלי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו. ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר ימול חתן. וטעם דמים כי איש [ש]דמים אתה לי. כי בעבורך ימות בעלי: (כו) וירף. דמים בלשון הקדש על ב' ענינים. האחד שפיכות דמים. כמו איש דמים [ש*]אתה לי. והמפרש שהוא חיים **איננו לשון. והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמיך [ת]חיי והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהיא מענין הריגה. רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה. ומולות שם דבר. והנה על לשון רבים בעבור דמים: (כז) ויאמר. לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך. כי משה הוא השליח אל פרעה. ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים. על כן אמר ואשלח לפניך את משה אהרן [א]ומרים: הר האלהים. הוא חורב: (כח) ויגד. שלחו גם לישראל תחלה [א*]ואת כל האותות

**ר"ל מלת דמים לו. כלומר ראוי הוא שיחיה.

פירוש על אבן עזרא

[י]מכת בכורות. וע"כ נענש בים כי גם אחר מ"ב לא היה ברצונו כמו כל המכות. [ס]עי' כך כתוב בדברי הימים של משה שכך היה תנאי בין יתרו ובין משה שהבן האחד שיולד יהיה למשה והשני לעבודה זרה ואותו שיהיה לעבודה זרה לא ימול אותו רק יעבוד ע"א. ולפי פירושם מלת ויפגשהו רמז על משה בשביל שעשה זאת. כמש"כ בת"יו לאב"ע חולק על זה. [ע]שנענש בשביל שלא מל את בנו. [פ](להלן י"ג כ"א). ושם כתוב (י"ד י"ט). [צ](בראשית ל"ח כ"ח). [ק](יהושע ה' ב'). צור חרבו (תהלים פ"ט מ"ד) [ר](להלן י"ב כ"ג) פי' כטעם זה תמורת זה פסח זה. עיין בפי' ב"א מחלה (ויקרא פס' א') ובפי' על פי'. [ש](ש"ב ט"ז ח'). [ש*]שם שפי' שופך דמים. [ת](יחזקאל ט"ז ו'). [א](מיכה ו' ד'). [א*]ר"ל כפול לשון. ע"כ פי' נשאר שלחו הוא על ב"י. ואת כל האותות וכו' על פרעה. ומלת כל לרבות ג"כ ב"י הן לענין הלוי והן לענין אותות. כי בשבילם נעשה

ספורנו

בתעות כל האומות מעלי כאמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וכו': (כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך. כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה כאמרו וכארח איש ימציאנו. כי אמנם מכת בכורות לבדה היתה למשפט עונש לפרעה מכל המכות אבל שאר המכות היו לאות ולמופת למען ישובו כי לא יחפוץ במות המת כי לא נעל בפניהם דרכי התשובה אמתית כלל לו חכמו לשוב אל האל ית' מאהבת טובו ויראת גדלו שהיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד אשר היא המעולה ונותנת חן בעיני אלהים כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) עונות נחשבים לו כזכיות או לפחות לשוב כעבדים מיראת מה שיוכל לבעלים. אבל מכת בכורות וטביעת פרעה וחילו בים היו משפטים לקיים מדה כנגד מדה: (כד) ויהי בדרך במלון. בלכתו מן המדבר למדין עם אשתו ובניו. וספר זה אחר שהשלים כל מלות האל ית' אליו בדבר השליחות: ויפגשהו ה'. קרה יום מילת בנו אשר בו תשרה שכינה לעמוד בברית כענין נמולו אתו וירא אליו ה'. ואולי זאת היא סבת המנהג להכין כסא הכבוד במקום המילה: ויבקש המיתו. מלאך הברית המקדם את הנימול לזרע יעבדנו בקש להכות את משה בשביל שנתרשל: (כה) ותאמר כי חתן דמים אתה לי. עשיתי זה כי אתה כשנשאתני והיית חתן לי התנית עמי שנמול את בנינו ונוציא מהם דם ברית וכל זה אמרה לזכות משה לפני המבקש להמית: (כו) וירף ממנו. אבל לא הניחו לגמרי: אז אמרה חתן דמים למולות. כשהיית חתן אמרת שנוציא דמים בשתי מילות שהן כריתת המילה והפריעה: (כז) לך לקראת משה המדברה. כתלמיד מקבל פני הרב כאמרו ואתה תהיה לו לאלהים: ויפגשהו בהר האלהים. בשובו ממדין ללכת למצרים: וישק לו. כמנשק דבר קדוש כענין וישקהו ויאמר

פירוש רשב״ם

וימת מלך מצרים אחר בריחתו של משה: (כד) ויפגשהו ה'. המלאך. כי היה מתעצל בהליכתו ומוליך אשתו ובניו: (כה) צר כמו חרבות צורים. תער מלוטש איזמל חריף. וכן אף תשיב צור חרבו. נתעקם ונכפף חידוד חרבו. ולכך לא הקמתו במלחמה: (כה) ותכרות וגו' הועילו לו למשה המצוה להצילו כמו קרבן כעין שעשו גדעון ומנוח כשנראה להם המלאך: ותגע לשון מפעיל. אבל ויגע בארבע פינות הבית. לשון פועל. נגע לרגליו של משה התרצה המלאך בכך. כי לרגליו של מלאך איני רוצה לפרש. כי מי יודע אם ראתה רגלי המלאך: כי חתן דמים אתה לי בדמים הללו ישאר לי חתני: חתני. בעלי: (כו) וירף. המלאך ממנו. מן רפה היום לערוב יאמר וירף. מן קנה. ויקן. אז אמרה חתן דמים למולות. על עכוב המילה. נתחייב בעלי מיתה. כי המילה הצילתו עתה: (כז) לך לקראת משה. לקיים מה שאמר לו הקב"ה וגם הנה הוא יוצא

ואת כל־האתת אשר צוהו: כט וילך
משה ואהרן ויאספו את־כל־זקני בני
ישראל: ל וידבר אהרן את כל־
הדברים אשר־דבר יהוה אל־משה
ויעש האתת לעיני העם: לא ויאמן
העם וישמעו כי־פקד יהוה את־בני
ישראל וכי ראה את־ענים ויקדו
וישתחוו: שביעי ה א ואחר באו משה
ואהרן ויאמרו אל־פרעה כה־אמר
יהוה אלהי ישראל שלח את־עמי ויחגו
לי במדבר: ב ויאמר פרעה מי יהוה
אשר אשמע בקלו לשלח את־ישראל
לא ידעתי את־יהוה וגם את־ישראל
לא אשלח: ג ויאמרו אלהי העברים
נקרא עלינו נלכה־נא דרך שלשת
ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו פן־יפגענו בדבר או בחרב: ד ויאמר
אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את־העם ממעשיו לכו
לסבלתיכם: ה ויאמר פרעה הן־רבים עתה עם־הארץ והשבתם אתם
מסבלתם: ו ויצו פרעה ביום ההוא את־הנגשים בעם ואת־שטריו לאמר:

לא

אונקלוס

די פקדיה: כט ואזל משה ואהרן וכנשו ית כל סבי בני
ישראל: ל ומליל אהרן ית כל פתגמיא די מליל יי עם
משה ועבד אתיא לעיני עמא: לא והימן עמא ושמעו
ארי־דכיר יי ית בני ישראל וארי גלי קדמוהי שעבודהון
וכרעו וסגידו: א ובתר כן עלו משה ואהרן ואמרו לפרעה
כדנן אמר יי אלהא דישראל שלח ית עמי ויחגון קדמי
במדברא: ב ואמר פרעה שמא דיי לא אתגלי לי די
אקבל למימרה לשלחא ית ישראל לא אתגלי לי שמא
דיי ואף ית ישראל לא אשלח: ג ואמרו אלהא דיהודאי
אתגלי עלנא נזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח
קדם יי אלהנא דלמא יערעננא במותא או בקטול: ד ואמר
להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא
מעובדהון אזילו לפלחנכון: ה ואמר פרעה הא סגיאין כען
עמא דארעא ותבטלון יתהון מפלחנהון: ו ופקיד פרעה

ביומא

מסרה כח האתת, [חד"ס]. ל כל הדברים, י"ג ח' המלה. האתת, [סד"ח]. לא ויאמן, ב' [המ"ס בציר"י]. כי פקד, ד'. וישתחוו, [כ"כ ב' ווי"ן]. ה א כה אמר ה', כ"ד. ויחגו, ל' וס'. ב ויאמר פרעה, ג' בטעם ר"פ [ור"ל בז"ק]. לשלח, ב'. וגם את, ע' בקריא. ג אלהי העברים, ה'. נלכה נא, [הלמ"ד בש"ס, הנו"ן דגושה] [מדא"מ]. לה' אלהינו, ע'. יפגענו, ל'. ד אלהם, [ס"י]. תפריעו, ל' ומ"ל. לסבלתיכם, [מ"ו ומ"י]. ה ויאמר פרעה, ג' בטעם ר"פ [בז"ק]. והשבתם, ל'. אתם מסבלתם, [חסרויהון מ"ו]. ו ויצו, ב' לכל עמו. הנגשים, [מ"ו ומ"י השי"ן שמאלי]. שטריו, [מ"ו ומ"י].

ת"א ויאמן העם שבת לו. ויחגו לי חגיגה דף י. מי ה' אשר אשמע בקלו סנהדרין לד חולין פט ידים סו.

רש"י

חתני היה נרצח על דבר המילה: (הינה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם. דקשה לרש"י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא ובזה מתורץ ג"כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודוק. כצ"ל): למולות. על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל. ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה: (א) ואחר באו משה ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש"ר) ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות. פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסוברים לנוח מן המלאכה. וכן (משלי ד) פרעהו אל תעבר בו רחקהו. וכן (שם א) ותפרעו כל עצתי. כי פרע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלתיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: (ו) הנגשים. מצריים היו והשוטרים היו ישראלים הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה

לרדות

רמב"ן

ובמדרש חזית ורבנן אמרי גלה לו שם המפורש ודרשו כי הגיד לו השמות הנזכרים למעלה אשר שלחו בהם והשם היוצא והוא פי' להם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו רוצים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות לרש"י. ור"א אמר פן יפגענו כולל אנחנו הישראלים גם אתה פרעה וכל מצרים ולכן בראותם מכת בכורות אמרו כלנו מתים כי נתברר להם דברי משה שאמר פן יפגענו בדבר וגרשו אותם ללכת לזבוח. ואין דברו זה נכון כי לא צוו לאמר שיהיה בישראל דבר או חרב אם לא יזבחו והם לא ישנו בשליחות השם דבר. ועל דרך האמת הוא סוד הקרבנות שהם כופר מן הפגיעה כי לפניו ילך דבר או בחרב הקשה. ואמר זה כי הקב"ה צוה אותם שיאמרו ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו ונזבחה לה' אלהינו והם אמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח עמי והנה פרעה היה חכם גדול ויודע את האלהים ומודה בו כאשר אמר הוא או מורישו ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך. איש אשר רוח אלהים בו. אבל לא היה יודע את השם המיוחד וענה לא ידעתי את ה'. והם חזרו ואמרו לו כאשר צוו אלהי העברים נקרא עלינו. כי הזכירו לו אלהי העברים בלבד שהוא אל שדי ואמר נקרא עלינו שהודיעוהו לשון המקרה כאשר נצטוו לו ופירשו לו כי במקרה הזה אשר נקרא עליהם יצטרכו לזבוח לפניו פן תהיה הפגיעה בדבר או בחרב. וכענין הזה בא בדבר בלעם שנאמר ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח: למה משה ואהרן שאל להם שמותם והזכירם בשמם דרך כבוד: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. אמר אונקלוס תבטלו. וכן פורע מוסר. ותפרעו כל עצתי: לכו לסבלותיכם. על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם וצוה אותם שובו כלכם אל העבודה. ושבו משה ואהרן לפניו ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים ונהג בהם כבוד ומעת החלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול. וכן נראה עוד

שלא

ירושלמי

הָאִלֵּין דִּשְׁלָחֵיהּ וְיַת כָּל אַתְיָא דְּפַקְדֵיהּ לְמֶעְבַּד: (כט) וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנָשׁוּ יַת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ל) וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אַתְיָא לְעֵינֵי עַמָּא: (לא) וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרוּם דְּכִיר יְיָ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרוּם גְּלֵי קֳדָמוֹי שִׁעְבּוּדְהוֹן וְגַחֲנוּ וּסְגִידוּ:

[(לא) וַעֲקָדוּ:]

(א) וּבָתַר כְּדֵין עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנָא אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל פְּטוֹר יַת עַמִּי וְיֶעְבְּדוּן לִי חַגָּא בְּמַדְבְּרָא: (ב) וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַּיְיָ לָא

יונתן בן עוזיאל

אִיתְגְּלֵי לִי דְּאֶקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לְמִיפְטוֹר יַת יִשְׂרָאֵל לָא אַשְׁכְּחִית בְּסֵפֶר מַלְאָכַיָּא כְּתִיב יַת שְׁמָא דַּיְיָ מִנֵּיהּ לֵית אֲנָא דָּחִיל וְאוּף יַת יִשְׂרָאֵל לָא אִיפְטוֹר: (ג) וַאֲמָרוּ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי אִיתְקְרֵי שְׁמֵיהּ עֲלָנָא נֵטֵייל כְּדוּן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח נִיכְסַת חַגָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָן דִּילְמָא יְאַרַע יָתָן בְּמוֹתָא אוֹ בִקְטָלָא: (ד) וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יַת עַמָּא מֵעֲבִידָתְהוֹן אִיזִילוּ לְפוּלְחַנְכוֹן: (ה) וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּין הִינוּן כְּדוּן עַמָּא דְּאַרְעָא דְּאַתּוּן מְבַטְּלִין יָתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן: (ו) וּפַקֵּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא

בעל הטורים

האלהים ובזכותו גיגל: (לא) ויאמן ב׳ במסורה ויאמן העם ויאמן אכיש בדוד [ש:״א כ״ז]. שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד ומשה אשר ממני דוד אמר מהי לא ירד בי ולמה הלאן מה עשו שני פרנסים נאמנים היו ולכך האמינו בהם: [דכמשה נמי כתיב ויאמינו וגו׳]: (ג) נקרא בגי׳ שנה [עם האותיות ואולי קאי אלעיל

יונתן

אותו מקום ואם כן איך השליכתו לרגליו גם מה לורך להשליכו לרגליו: ססכא בעי למיגזר וכולי עד סוף פסוק דרש הפסוק והמשיכו ב״פ אחד שאמר חתן דמים שהחתן הוא משה ולכה למולו וא״כ מדקראה אותו חתן משמע שהעיכוב מהי׳ מלד משה וא״כ דרש לי כמו שלי ור״ל א״כ הדם כפרה עליו: (ג) לא אשכחית בספר מלאכיא פי׳ לא

רמב״ן

שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים. אבל באמת היו עושין רק כי הכביד עליהם עלו לקחת מהם רבים והש״י פי׳ לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעבות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היה על שבטו של לוי. ותדע שהיו משה והכהן יוצאים ובאים וכנון הוא. כי כל עבודת האדם בניו ובנותיו יקרא כן כמו לכל סבל בית יוסף. ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם. ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם ובכל שנה ושנה אחת ה׳. ובאלה שמות רבה ראיתי אמר רבי יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך. אמר להם פרעה בשביל שאתם פנויים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם לישראל. ד״א אמר להם דייכם שאתם עומדים פנויים שמא רע לכם שאין אתם עושים במלאכה לכו לסבלותיכם. ור״א פי׳ לכו לסבלותיכם סבלות העם כי ידבר עונהם

אבן עזרא

האותות אשר לוהו לעשות לישראל תחלה. ואחר כך אותות אחרים לפרעה: (כט) וילך. הזקנים הם היועצים בכל דור ודור. כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש. רק הזקנים ידברו להם: (ל) וידבר. כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן. וכמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו: (לא) ויאמן. אחר ששמעו כי פקד יי׳ עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם: ענים. מגזרת [ב]עינוי: ויקדו. מבעלי הכפל. כמו [ג]קדקד. על משקל ויתמו [ד]ימי בכי אבל משה. ידמו כאבן. והאומרים כי הם מבעלי [ה]הנו״ן. מי יתן וידמו כאבן. כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל. ולא יראו כי [ו]רדו על משקל בנו לכם בתים. והם [ז]שרשים כי כל מה שיוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון: (א) ואחר. אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה. ואמרו לו שניהם. כי השם הבטיחם והנכי אהיה עם פיך ועם [א]פיהו: ויאמרו כה אמר יי׳. וזה השם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל. והטעם עם ישראל [ב]ולא יעקב לבדו: ויחגו לי במדבר. לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים [ג]חגים ינקופו: (ב) ויאמר מי יי׳ אשר אשמע בקולו. שואל הוא מי יי׳ שהוא האלהים. והתשובת משה [ד]שהשיב לו אחרי כן כלמוד זה: (ג) ויאמרו. זה השם הוא אלהי עברים שהיו יודעים [ה]והוא אברהם הנקרא עברי. וילחק בנו. ויעקב ובניו. כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד [ו]עברי: ויאמרו. מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר [ז]בגלבוע. והוא כטעם פגיעה. והנה פירש לו לאמר הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב: מלת פן יפגענו. כוללת אנחנו ישראלים. גם אתה פרעה עמנו וכל המצריים. וכראות פרעה שבא הערוב ואכל מצריים רבים. כמו שכתוב ישלח בכם ערוב [ח]ויאכלם. אז אמר לכו זבחו לאלהיכם [ט]בארץ. ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו. וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר. ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר [י]הזה. ועוד ויבן משה מזבח [כ]תחת ההר. גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא. כי כתוב ויחנו [ל]ברפידים. ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. ובא הארבה נתן רשות לקחת ישראל שילכו לזבוח. ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם. ובראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר. על כן אמרו כולנו [מ]מתים. וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאילום: (ד) ויאמר. מלת תפריעו כמו שבות. וכמוהו באין חזון יפרע [נ]עם. וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן. כי הם כנגד כל ישראל. כי אין סבלותיכם כמו [ס]עסקיכם. והעד והשבתם אותם [ע]*מסבלותם: (ה) ויאמר. אמר יפת כי פי׳ הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבא דבר או חרב עליכם [פ]כי רבים הם הסובלים. ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: (ו) ויצו. הנוגשים הם המצריים. ושוטרי העם הם מישראל: תאמינון

פירוש על אבן עזרא

נפשה כל הענין. [ב]ושרשו ענה. [ג]כי שרשו קדד. וכן קדקד. ור״ל הדגש קו״ף הוא מורה על חסרון אות. [ד](דברים ל״ד ח׳) שרשו תמם. ידמו כאבן (להלן ט״ו ט״ז) שרשו דמם. [ה]ור״ל מספרי פ״א נו״ן ויהיה שרשו נקד ומורה הדגש על חסרון נו״ן. [ו](בראשית מ״ב ב׳) ע״מ בְּנוּ לכם בתים (יחזקאל כ״ט ה׳). [ז]ור״ל מיוחדים. כי רדו שרשו ירד. בנו שרשו בנה. [א*](לעיל י״ב). [ב]עם ישראל. העין בפתח. כי הכנוי הי׳ שייך על ב״י כי הם הם הא״מ ועל מדרגה יעקב אינו שייך רק שם אלהים. [ג](תהלים קי״ח כ״ז)׳ חגים וכו׳ (ישעיה כ״ט א׳). [ד]שהשיב אלהי העברים כלמוד כי ידע פרעה שיש אלהים שופטים בארץ. ולפי שאמר לו משה כה אמר ה׳ אלהי ישראל. שאל מי ה׳ בתוך האלהים. [ה]ככתוב ויגד לאברהם העברי (בראשית י״ד י״ג) שהרי אשה פוטיפר אמרה הביא לנו איש עברי. בא אלי העבד העברי (שם ל״ט י״ז). ושר המשקים אמר ושם אתנו נער עברי (שם מ״א י״ב) ומכש״כ ע״י ילחק. וע״י יעקב ובניו אשר נתפרסם ביותר. [ו](להלן כ״א ב׳). [ז](ש״ב א׳ ו׳). [ח](תהלים ע״ח מ״ה). [ט](להלן ח׳ כ״א). [י](לעיל ג׳ י״ב). [כ](להלן כ״ד ד׳). [ל](שם י״ז א׳). עומד לפניך וכו׳ (שם שם ו׳). [מ](שם י״ב ל״ג). ולא הכינו דבור מ״כ פן יפגענו אינו רק על ב״י כי גם המצריים הם בכלל. [נ](משלי כ״ט י״ח). [ס]זה הוא פי׳ בע״מ מנ״ב. ור״א מביא ראיה מהפ׳ שאחריו אשר הוא מלאכה ממש. דאם ל״כ למה אומר למה משה ואהרן היה ל״ל למה תפריעו וכו׳. [ע*](פסוק ה׳). [פ]ור״ל ככתוב (לעיל פסוק ג׳) פן יפגענו בדבר. וכפי פשוטו יהיה הנזק לפרעה שיחסר לו כ״כ עבדים. ע״כ אמר פרעה שאינו חושש לזה כי רבים הם. כי

ספורנו

ויאמר הלא כי משמך ה׳ על נסלחו לנגיד: (ב) לא ידעתי את ה׳. לא ידעתי שום נמלא מהוה אחר אפיסות מוחלט: וגם את ישראל לא אשלח. וגם שימצא מציאות זה כנמלא לא בשביל זה אשלח את ישראל: (ג) אלהי העברים. על שאמרת מי הוא זה הנה הוא אלהי העברים המפורסמים המחזיקים בדעות עבר. ועל מה שאמרת שאף גם זאת לא תשלח הנה מה טוב שתשמע בקולו: פן יפגענו בדבר. אותנו ואותך: (ה) הן רבים עתה עם הארץ

פירוש רשב״ם

יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: (ב) מי ה׳ אשר אשמע בקולו. לשלח את ישראל שהם עבדי מארצי לעובדו מה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו: (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו׳. כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה וזהו אלהי בני עבר הנהר והן עמו. וצריכין לעובדו פן יפגענו וגו׳: (ד) תפריעו. תבטלו או תנתקו ותפרידו כמו ופרע את ראש האשה: לסבלותיכם. למלאכה שלכם ואל תבטלו מעסקיכם וגם תבטלו אחרים ממלאכה שלי: (ו) הנוגשים. ממונים על השוטרים כמו שפטים ושוטרים ממונים לצוות את השוטרים והשוטרים רודים בעם לעשות מה שהשופטים

ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן
הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ
וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן: ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת
הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם
תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־
נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר
נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ: ט תִּכְבַּד
הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־
יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר: י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי
הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר
כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן:
יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר
תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר:
יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ
קַשׁ לַתֶּבֶן: יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר
כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר
בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן: יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר
מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמֹל
שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם: טו וַיָּבֹאוּ
שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה
לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ:
טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים
לנו

אונקלוס

בְּיוֹמָא הַהוּא יָת שִׁלְטוֹנִין דְּעַמָּא וְיָת סָרְכוֹהִי לְמֵימַר: ז לָא תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּבְנָא לְעַמָּא לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמִתְּמַלֵּי וּמִדְּקַמּוֹהִי אִנּוּן יְהָכוּן וִיגַבְּבוּן לְהוֹן תִּבְנָא: ח וְיָת סְכוּם לִבְנַיָּא דִּי אִנּוּן עָבְדִין מִתְּמַלֵּי וּמִדְּקַמּוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּהּ אֲרֵי בַטְלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן אִנּוּן צָוְחִין לְמֵימַר נֵזֵיל נְדַבַּח קֳדָם אֱלָהָנָא: ט תִּתְקַף פָּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן בַּהּ וְלָא יִתְעַסְקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטֵלִין: י וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵב לְכוֹן תִּבְנָא: יא אַתּוּן אֱזִילוּ סִיבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא יִתְמְנַע מִפָּלְחָנְכוֹן מִדָּעַם: יב וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִילֵי לְתִבְנָא: יג וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עוֹבָדֵיכוֹן פִּתְגָּם יוֹם בְּיוֹמֵהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוֹן עָבְדִין כַּד אִתְיְהֵב לְכוֹן תִּבְנָא: יד וּלְקוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מָא דֵין לָא אַשְׁלֵמְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן לְמִרְמֵי (לִבְנִין) כְּמֵאתְמַלֵּי וּמִדְּקַמּוֹהִי אַף תְּמַלֵּי אַף יוֹמָא דֵין: טו וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ (קֳדָם) לְפַרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעְבֵּד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ: טז תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא אָמְרִין לָנָא עֲבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ
לקן

מסרה ז תאספון, [כ"כ א' אחר התי"ו ומ"ו וכו"ן בסוף תיבותא]. ללבן, [ח"ו]. הלבנים, ג'. כתמול, ז' ח' [ל"ל ו"מ וא' חסר]. שלשם, [ח"ו]. וקששו, ל' [ח"ו והשי"ן בשו"א לבד]. ח מתכנת, ל'. הלבנים, ג'. עשים, [ח"ו ומ"י] וכו"ל דכוו'. תמול שלשם, ד' בלי'. תמול, [מ"ו]. שלשם, [ח"ו]. תשימו, [מ"י]. עליהם, [מ"י]. נרפים, ג' בפרש'. צעקים, ב' וח' קול דמי [ומ"י]. ט תכבד, ל'. על האנשים, ה'. ויעשו, ג' רפי' [שו"א בראש המלה קרוי רפה]. ישעו, ב' [בתרין לישנא]. י נגשי, [ח"ו ושי"ן שמאלית]. ושטריו, [ח"ו ומ"י]. נתן, [כו"ל ח"ו בלו']. יא נגרע, ל' קמ"ץ. [זולת דין כי הוא בינוני נפעל]. מעבדתכם, [ח"ו]. יב ויפץ, ג'. לקשש, [ח"ו]. לתבן, ב' מה לתבן. יג והנגשים, [ח"ו ומ"י והשין שמאלי']. כלו, ל' וחד כלו תפלת בן דוד. בהיות, [מ"ו]. יד ויכו, ל'. שטרי, [ח"ו]. עלהם, י"ג ח'. נגשי, [ח"ו שין שמאלי']. כליתם, ל'. חקכם, ל'. ללבן, ב' ובענין [ח"ו]. כתמול, ד' [מ"ו]. שלשם, [ח"ו]. גם תמול, ב' [מ"ו]. גם היום, ב' [מ"ו]. טו ויבאו, [כו"ל ח"ו]. שטרי, [ח"ו]. ויצעקו, ז'. למה תעשה, י"ד בטעמא [בדרגא ותרכא כפולה]. כה, [הכ"ף רפה]. טז נתן, ד' [התי"ו בקמ"ץ כי הוא בינוני נפעל]. אמרים, [כו"ל ח"ו ומ"י].

רש"י

לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אשטו"בלא היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים. טיו"לש שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשם. כאשר הייתם עושים עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכנת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכנת. ותכן לבנים (שמואל א ב ג) ולו נתכנו עלילות. (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן. כלם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רפי"ש בלע"ז: (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (תהלים קיט) ואשעה בחקיך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין ויספר ואשתעי וא"א לומר ישעו לשון וישע ה' אל הבל וגו' ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם. (ישעיה יז) ישעה האדם על עושהו (שם לא) ולא שעו על קדוש ישראל (שם יז) ולא ישעה אל המזבחות. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל' דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדברה בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו מדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שטרי בני ישראל. השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנ' אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שטרי בני ישראל. אשר שמו נגשי פרעה. אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: (טז) ולבנים אמרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים
מנין

ספורנו

הארץ. כי שמשכילים לא ישעו אל דבריהם: (טז) והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך. וככה אנחנו המוכים ואנשי החטאת המכים כלנו עמך ולאו׳

ביומא ההוא ית שולטניא דעמא וית סרכוי למימר: (ז) לא תוספון למיתן תיבנא לעמא למירמי לבניא הי כמאיתמלי והי כמלקדמוי הינון יזלון ויגבבון להון תיבנא: (ח) וית סכום לבניא דהינון עבדין מאיתמלי ומדקדמוי תמנון עליהון לא תמנעון מניה ארום בטלנין הינון בגין כן הינון צווחין למימר ניזיל נדבח ניכסת חגא קדם אלהנא: (ט) תתקף פולחנא עילוי גובריא ויתעסקון בה ולא יתרחצון על מילי שקרא: (י) ונפקו שולטני עמא וסרכוי ואמרו לעמא כדנא אמר פרעה לית אנא יהיב לכון תיבנא: (יא) אתון איזילו סבו לכון תיבנא מן אתר דתשכחון ארום לא מתמנע מפולחנכון מדעם: (יב) ואיתבדר עמא בכל ארעא דמצרים לגבבא גילי לתיבנא: (יג) ושולטניא דחקין למימר אשלימו עבידתכון פתגם יום ביומיה היכמא דהויתון עבדין כד הוה יהיב לכון תיבנא: (יד) ולקו סרכי בני ישראל דמנו עליהון שולטני פרעה למימר למא דין לא אשלמתון גזירתכון למרמי לבנון הי כמאיתמלי והי כמדקדמוי אוף איתמלי אוף יומא דין: (טו) ואתו סרכי בני ישראל וצווחו קדם פרעה למימר למה תעביד כדין לעבדך: (טז) תיבנא לא מתיהב
לעבדך

בעל הטורים

אמול ב׳ י״ם] לאה לו עשר מכות יהיו בו שנה אחת: (ז) הלבנים. ב׳ במסורה ללבן הלבנים. מסכנות הלבנים. ומקטרים על הלבנים [ישעי׳ ס״ה] פי׳ אותו שילא מעל הלבנים דהיינו מילה היה מקטיל לע״ז כדאי׳ במדרש שילא תיכה מתחת הלבנים: (ח) תמול שלשם. ב׳ במסורה אשר הם עושים תמול שלשם ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום. רות באה אל עם אשר לא ידעה תמול שלשם וקרבוה לכך יצא ממנה גואל שיגאלם וישראל באו אל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום ודחקום ועבדו בהם ונתנו עליהם ליאור לכך יצא מהם משה שהכה אותם בעשרה מכות ולקח תמונם והטביעם: לעקים ב׳ במסו׳ הכא ואידך בפ׳ בראשית. שאמר להם פרעה מה שאמר לכם מתני הלבנים שקבעו עליהם בבנין אחז לועקים אלי מן האדמה: (ט) תכבד. ב׳ במסו׳ תכבד העבודה. כי יומם ולילה תכבד עלי ידך מלמד ביום שהכביד עליהם ובלילה: ויעשו (בה) ב׳ במסו׳ הכא ואידך [שמות ל״ה] יבואו ויעשו ויעשו [במדבר ט׳] בני ישראל את הפסח בשכר זאת העבודה זכו לעשות המשכן ולהקריב קרבן: ישעו ב׳ במס׳ ואל ישעו בדברי שקר ישעו ואין מושיע [ש״ב כ״ב] אותם שאין מכוונים בתפלתם וישעו בדברי שקר שאינם מכוונין בלבם מה שהם מוציאין מפיה׳ עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם במה שמוציאין מפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה׳ יענה תשוע ויאמר הנני [ישעי׳ נ״ח] וזהו שאמר דוד האזינ׳ תפלתי בלא שפתי מרמה שפתי שאזין תפלתי כשהוא בלא שפתי מרמה להכחיש הלב ולומר דבר שאינו מכוין בלבו: (יב) ויפץ (ב) (ג) במסו׳ ויפץ העם (ויפץ ה׳ אותם) ויפץ העם מעליו גבי שאול (ש״א י״ג) אמר שאולו ללבון לבנים ואותי הפלגה כפולו על עון הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבני׳ וכמו שבאותה נפילה נתבלבלה כונסם ומלכותם כך הנפילה שנפץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סבה ראשונה לביטול מלכות שאול: (יד) גם תמול גם היום ב׳ הכא ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום (ש״א כ׳) מלמד כשלא כלו חוקם ללבון הלבנים נתבאו כדי שלא יוכו כדרך שנתבא דוד: (טז) נתן. ד׳ במס׳ הכא ואידך לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי׳ ל״ג) בתוך ערלים נתן (יחזקאל ל״ב) [אך שם כתיב בתוך חללים. גם מה שקיים אל יורדי בור אינו לשון הכתוב. גם מ״ש ועוד א׳ בההוא פרשה אינו שם בכתוב ובמסורה מספר ביד מלך ישראל נתן (ד״ה ב׳ כ״ח ה׳)]. ועוד א׳ בההיא פרשה. פרעה שלא נתן תבן נטבע בים ולא עוד אלא שירד לגיהנם וכתיב בתוך ערלים נתן אל יורדי בור כדכתיב שמה פרעה וכל המונו אבל לחמו נתן שנתן מלחמו לדל מימיו נאמנים כדכתיב [ישעי׳ נ״ח] הלא פרוס לרעב לחמיך וכו׳ וכתיב בתרי׳ והיית כגן רוה וכמוצא
מים

יונתן

לא מצאתי בספרי המלאכים וכדאיתא במדרש שבאותו שעה הוציא דיפתרא של אלהות ואמר שאלוה זה לא מצא וכו׳: (טז) ושיזבתהון וכו׳ שפרשו כסברת רש״י ע״ש היטב: תקפא ושלקא פי׳ בחזקה עולה מעלה וק״ל:
בגו

אבן עזרא

(ז) לא תאסיפון. כתוב באל״ף והמנהג להיותו בוי״ו והניקוד מתחלפין [*]ביו״ד ונהגו בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבון. מגזרת לבנה. ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחומר: ודע כי יש מלות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ [צ]קטן. כמו ספר. ובבעלי פתח [ק]קטן כמו לדק. והנה כן תבן וטעמה לא נודע רק ככה נמצאו: וקששו. מגזרת קש מבעלי [ר]הכפל: (ח) ואת מתכנת. כמו תוכן דבר ידוע: (ט) תכבד. אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל [ש]ישענו. והנו״ן חסר כאשרונו ממלת [ת]את פחדך. ולא תאבה ולא תשמע אל דברי המולם האומר כי שרשו תת בעבור שמלת תתה לי [א]ערף. חסר כמו שתה עונותינו [ב]לנגדך. והנה לא יוכל לכחש כי הת״יו השני במלת [ג]יתתם לנכם. והת״יו של עיקר [ד]מובלעם [ה]בדגש. אף על פי שהת״יו ראוי [ו]להדגש. כת״יו והשבתי [ז]חיה רעה. אם כן יותר טוב שיהיה הנו״ן מובלע כהתבלע הנ״ון בת״יו [ח]ואמתו. כי היה ראוי להיות אמנתו. ובת בנת. ותת חנת. והקרה נ״ון הראשון ממלת תתה לי כחסרון יו״ד והיום [ט]כד אלד. והסרו נ״ון נע בהרים ויעסנו. ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמר ברפים. וכמו [כ]השע ממני. שעו [*]מני. ועיניו [*כ]השע. כי כאשר תרפינה העינים תכהינה. וכמוהו ולא תשענה [**]עיני רואים: וטעם בדברי שקר. בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: (י) ויצאו. מאהמון המלך [ל]אל העם העובדים: (יא) אתם מאשר תמצאו. קרוב או [לל]רחוק: כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ [*ל]כמשפט: (יב) ויפץ. פועל יוצא [מ]ושפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן. תחת תבן. כמו והחמר היה [*מ]לחמר: (יג) והנוגשים אצים. פועל [נ]יוצא. כמלת שב [ס]וכמלת מש שימצא פעם יוצא ופעם עומד: וטעם לאמר. לאמר [*ס]להם: דבר יום ביומו. כמו מדי חדש [ע]בחדשו: (יד) ויכו וכו׳ עליהם. על בני [פ]ישראל. וטעם להוסיף גם. [צ]פירשתיו. והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם [ק]גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה. וכן כתוב וילו פרעה [ר]ביום ההוא: (טו) למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה ונהוג לעשות כן. ומלת וחטאת פועל עבר [ש]והוי״ו השיבו לעתיד [ת]כמשפט. כי היא כמו וחטאה. וכאשר העלימו האל״ף כאשר היא במלת חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר א״לף על כן החליפו ה״א בת״יו. ואין צורך לשום דגש בט׳. וכמוהו וקראת [א]אתכם הרעה. והעם במקום הזה לשון נקבה. כמו העם [ב]אשר בקרבה יושבת לבטח. מדוע שובבה העם הזה. והטעם כי החטא יהיה עליך. וכמו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו. וכמוהו והייתי אני ובני שלמה [ג]חטאים. ואויביו ילעגו [ד]למו ויניכרו את [ה]הכודם: (יז) ויאמר. לא הועילו [הה]דבריהם כי הוא מתאמץ
בחוזק

פירוש על אבן עזרא

[*]כי שרש המלה יסף. [פ](בראשית י״א ג׳). [צ]ר״ל לירי. [ק]הגול. [ר]כי שרשו קשש. [ש]לדעת הגאון שרשו שען כמו וישען באלהיו (ישעיה נ׳ יו״ד) ענין בטחון. וכן היב״ע ולא יתרחצון. [ת](דברים ב׳ כ״ה) שרשו נתן. [א](ש״ב כ״ב מ״ב). [ב](תהלים ל׳ ח׳). [ג]ר״ל מן אַתָּה. והת״יו הראשון הי״ו אית״ן. [ד]ר״ל משורש נתן. [ה]הת״יו השני. [ו]ר״ל אף שלא״ס ראוי להדגש. [ז]כתי״ו והשבתי חיה רעה (ויקרא כ״ו ו׳). כדין אחר תנועה קטנה. [ח]כהתבלעה נו״ן בתי״ו וַאֲמִתּוֹ. שהשרש אמן הראוי ואמונתו. וכן חסר בנת ובן תת חסר חנת. [ט](שופטים י״ט י״א) שהשרש נגע. [י](תהלים קמ״ד ד׳) שהשרש ירד. [כ](שם ל״ט י״ד) *(ישעיה כ״ב ד׳). *[כ](שם ו׳ יו״ד). **(שם ל״ב ג׳). [ל]ר״ל היה אל ויאמרו אל העם כי כלו לספר הלוי אליהם. [לל]ר״ל אם לכו הוא מרחוק. קחו לכם הוא מקרוב. מאשר תמצאו מורה על שניהם. *[ל]ר״ל בינוני פעול כדון כשם תואר שהוא קמוץ. ונפתח הוא עבר מבנין נפעל. [מ]כי השרש הוא נפץ. כמו נפוצים (מ״א כ״ב י״ז) והיו״ד הוא המפעיל כמו ויפוצו (במדבר י׳ ל״ה). *[מ](בראשית י״א ג׳) טעמו תחת חמר. [נ]כמו ויפילו (שם י״ע ע״ו). [ס]משורש שוב. ובמלת מש משורש מוש. שהם בקל עומדים ופעמים יוצאים. *[ס]ר״ל אשר הנוטרים מב״י ידברו עם ב״י אשר יכלו מעשיהם. [ע](ישעיה ס״ו כ״ג). [פ]וטעמו אשר שמו נוגשי פרעה אותם לנוטרים על בני ישראל. [צ](בראשית מ״ג ח׳). [ק]ר״ל שלא כלו חוקם ללבון ב׳ ימים. כמו ביום ג׳ שלפני זה. [ר](פסוק ו׳). [ש]בלא וי״ו ההפוך. [ת]כמו וְחַטָּאָה בדגש הטי״ת והאל״ף נע. ובעבור שרצו להעלים האל״ף כמו במלת חֵטְא שהאל״ף בלתי מורגש במבטא. ולא יתכן לבוא ב׳ נחים רק בהיות אות הב׳ אל״ף. לכן החליפו הה״א בתי״ו וכו׳. [א](דברים ל״א כ״ט). [ב](שופטים י״ח י״ז). שובבה וכו׳ (ירמיה ח׳ ה׳). [ג](מ״א א׳ כ״א) כי דוד היה מודה אם לא קיים שבועתו. [ד](תהלים פ׳ ז׳) מפני כבוד השם אמר למו תחת לו. [ה](שם ק״ו כ׳) תחת מלת כבודו. [הה]ודקשה היה ר״ל ויען פרעה כי הוא מוסב על דבריהם, ע״כ מפרש כאלו האמירה הוא דבר חדש ולא נכנס בלבו מגודל לבבו. *[ה]והפסוק וילכו (י״ט) דבוק עם פסוק (כ׳) וכאשר באו א״ע בלכה כאשר גזר פרעה לא מנבעו וכו׳ הוכרחו להתרעם על משה
ואהרן

פירוש רשב״ם

שהשופטים מצוים: (ז) לתת תבן. תבן היו מערבים בחומר ועושין ממנו לבנים: (ח) מתכנת. חשבון. כי נרפים הם. ויכולים לעשות יותר: (ט) ישעו. אישנד אנ״ט בלע״ז. כמו וישע אל הבל. ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה ז׳): (יא) כי אין נגרע. לשון פועל. ואילו היה פתח היה לשעבר. וכן נשגב קמץ. אבל נשגב פתח לשעבר ואילו היה לשעבר הי׳ לו לכתוב כי לא נגרע: (יג) אצים. דוחקים וממהרים כמו ויאיצו המלאכים: (טו) תבן אין נתן. קמץ. אין נתון לנו. אבל נתן פתח לשעבר. נתן הסכל (קהלת י׳): וחטאת עמך. אם דגש וקמץ הוא כן צריך לפרשו.
אנו

לָנוּ עֹשִׂים וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת
עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים
עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה
לַיהוָה׃ יח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־
יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃ יט וַיִּרְאוּ
שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר
לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃
כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים
לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃
כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם
וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ
בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב
בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה
לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵאָז
בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע
לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃ ו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה
אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃

קכ"ד. ויקח סימן. מע"די סימן. הפטרת ואלה שמות דברי ירמיהו בירמי' סימן א' כמנהג ספרדים. הבאים ישרש יעקב בישעי' סימן כ"ז כמנהג אשכנזים.

ס ס ס

וידבר

אונקלוס

לקן וחטן עליהון עמך: יז ואמר בטלנין אתון בטלנין על
כן אתון אמרין נזיל נדבח קדם יי: יח וכען אזילו פלחו
ותבנא לא יתיהב לכון וסכום לבניא תתנון: יט וחזו סרכי
בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון
פתגם יום ביומה: כ וערעו ית משה וית אהרן קימין
לקדמותהון במפקהון מקדם פרעה: כא ואמרו להון יתגלי
יי עליכון ויתפרע די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה
ובעיני עבדוהי למתן חרבא בידיהון לקטלותנא: כב ותב
משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא
דנן שלחתני: כג ומעדן עלית לות פרעה למללא בשמך
אבאש לעמא הדין ושזבא לא שזבתא ית עמך: א ואמר
יי למשה כען תחזי דאעבד לפרעה ארי בידא תקיפא
ישלחנון ובידא תקיפא יתרכנון מארעה:

ס ס ס

ומליל

מסרה וחטאת, ל' ורפי [ר"ל שהמ"ם בקמץ והטי"ת רפי]. יז נרפים, ג'. נזבחה, ב' [בפר' חד לאלהים וחד לה']. יח ותכן, ב' ומנ' לים' [ס"ו]. לבנים, ג'. יט אותם, [ס"ו]. ברע, ב' קמץ. מלבניכם, [מ"י]. כ נצבים, [כו"ל מ"י]. מאת פרעה, ב' כי חק. כא ירא, ה'. ה' עליכם, ו' בלים' [על מוסב על לשון ראיה, ומ"י]. וישפט, ל' מ' [ג"ל ומ']. הבאשתם, ל'. ריחנו, ל' וכ"כ [ר"ל מ"ק ומ"ס]. ובעיני י'. לתת, [התי"ו בסגו"ל]. להרגנו, ל'. כב אדני, קל"ד. לעם, [סמ"ס רפי]. הרעתה, לית כתי' ה' בסוף [מ"ו מ"ה]. למה זה, [המ"ם דגש והז' דגש כדין א"ת]. שלחתני, השי"ן בשו"א כי הוא מהקל ושלחות הכוזרת. כג הרע, ד' פתח וא' והרע והלל ב'. ו א עתה תראה, ב'. יגרשם, ל'.

ת"א נצבים נדרים סה. למה הרעתה סנהדרין קיא. ומאז סנהדרין קיא. והצל לא סנהדרין שם. עתה תראה סנהדרין שם. עקידה שער מג.

רש"י

מכין הראשון: וחטאת עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות א) כבאנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמר בענין (שם) ויצורו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שוטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה ובצרה המוטלת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעתה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני (ש"ר): (כג) הרע. לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש: (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קיא) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי החזקה שתחזק על פרעה ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו':

חסלת פרשת שמות

וידבר

רמב"ן

עמהם בעבור כל ישראל: (כב) אדני למה הרעתה. נכתב בא"לף דל"ת כי בשם המיוחד שהוא מדת הרחמים לא יריע לעם. ולמעלה הזכירו שני פעמים בא"לף דל"ת שהיה מתחנן בו שלא יחר בו האף. ואולי היה מתירא מהזכיר ה' הגדול המיוחד לו ומדבר אליו: למה הרעותה אחרי הודיע אלהים את משה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך מדוע יתרעם ויאמר ר"א כי חשב משה כי מעת דברו אל פרעה בשליחות ה' יקל מעליהם ויקל האלהים להצילם. והנה פרעה הכביד והרע. וזה טעם למה הרעות' כי זה הפך מה שאמרת לי ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו ואיננו נכון בעיני. בעבור שאמר והצל לא הצלת ואין ההצלה רק יציאתם מן הגלות: ולפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במלותו ולא באות ומופת עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות. אבל חשב כי יביאם עליו תכופות זו אחר זו בימים מעטים וכשאמר לא ידעתי את ה' נוח לעשות מיד לפניו אות התנין והוא לא ישמע ויכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות. וכשראה שעמדו ג' ימים והוא יריע להם בכל יום וה' לא הכה בו ולא נתגלה למשה להודיעו מה יעשה אז חשב משה כי ארוכה היא: ויתכן שהיו בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבים כי כאשר הוכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל מלך פנימה ולדבר אליו פנים בפנים אף כי שוטרי העם הנבאשי' בעיניו והנה סבלו עמלם ולחצם ימים רבים והיו באים עד לפני שער

המלך

לעבדך ולבניא אמרין לנא עיבידו והא עבדך לקיין וחיובתהון דעמך תקפא וסלקא: (יז) ואמר בטלנין אתון בטלנין בגין כן אתון אמרין נזיל נדבח נכסת חגא קדם אלהנא: (יח) וכדון איזילו פלחו ותיבנא לא יתיהב לכון וסכום לבניא תתנון: (יט) וחמון סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון דפתגם יום ביומיה: (כ) וערעו ית משה וית אהרן קיימין לקדמותהון במפקהון מן קדם פרעה: (כא) ואמרו להון יתגלי קדם יי עולבננא ולחוד יתפרע מנכון דאסרחתון ית ריחנא קדם פרעה וקדם עבדוי דגרמתון למיתן סייפא בידיהון למקטלנא: (כב) ותב משה לקדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: (כג) ומן שעתא דעלית לות פרעה למללא בשמך אתבאש לעמא הדין ושיזבא לא שיזבתא ית עמך: (א) ואמר יי למשה כדון תחמי מה אעביד לפרעה ארום בידא תקיפתא יפטורינון ובידא תקיפתא יתריכינון מן ארעיה:

ס ס ס

וידבר

בעל הטורים

מים אשר לא יכזבו מימיו: (יח) לבנים. ג' ותוכן לבנים תתנו. כלבנה לבנים. לבנים נפלו (ישעי' ט) וזהו שדרשו שכל מה שהיו בונין ביום היה נופל בלילה וזהו לבנים נפלו וכן בדרשי' המגדל שאמרו צליתו כשל ושליתו נשקע בארץ ושליתו עודנו קיים: (כב) הרעתה ג' הכא ואידך למה הרעת לעבדך (במדבר י"א) כתו כן במשה ובשניהם שגג וכן עשה הרלאה שניה גבי משה (שגעם) (נ"ל שנענש) בזה הלשון הכא שאמר לו עשה הרלאה ורמז לו שלא יכנס לארץ וכן לקמן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שאמרתי לך שלא תכנס לארץ. ואידך הרעות גבי אליהו (מ"א י"ז) הרעות להמית את בנה דכמו גבי משה בא מלאך להרוג את בנו ואלילו משה בתפילתו כך אליהו החיה בן האלמנה בתפלתו וכמו גבי משה כתיב עליה לראש הפסגה שבי כן גבי אליהו ויעל אליהו בסערה השמימה: (כג) והצל ב' במס' הכא ואידך גבי דוד והצל הצל (ש"א ל')

דאיסקש

רמב"ן

המלך עד שהשמע לעקתם לפני המלך ולוס שיבאו לפניו וידברו עמו. וכן אפשר שטב משה אל ה' ואמר למה הרעותה אחרי ימים מעט שפגעו בו השוטרים ובאלה שמות רבה אמר ויצאו נוגשי העם ושטריו כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים ובאותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין. ועוד אמר ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה אל משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהם שוטרי ישראל כשהן יוצאין מלפני פרעה. וכן ראיתי עוד במדרש חזית דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם וחוזר ונכסה מהן וחזר ונראה להם. וכמה נכסה מהם רבי תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן. ורבי יהודה ברבי אומר לקילין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא. והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה. ולכן כששב משה אל י"י אמר למה הרעתה לעם למהר לשלוח אותם קודם שהגיע הקץ כי לא היה ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם כי עתה הרעות' להם ולא הצלת אותם ואם כנה את עושה להם יוסיפו ברעה אשר תמצאם. ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו:

וידבר

אבן עזרא

בחוזק לבו: (יח) ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד: (יט) ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם ברעה בעבור שאמר להם פרעה *[ה]לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם: ומלת אותם כמו נפשם ועצמם. וכמוהו וירעו הרועים [י]אותם. ויקבור [ז]אותו בגיא. ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא [ח]אותו אל פתח אהל מועד. ולפי דעתי שהכהן יכוף להביאו: (כ) ויפגעו. תחסר מלת והם היו נצבים. וכמוהו ופרעה חולם [ט]היה חולם. והנה היה עומד על היאר. ורבים ככה: (כא) ויאמרו ירא י"י. שמשכו שהוא עליכם. ודע כי הטעם ההרגשות [י]ונתחברות במקום אחד למעלה משמאל. על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק [כ]האור: ורבי מרינוס אמ' שבנו נמאסים ונבאשים *[כ]בעיניו כריח רע: (כב) וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו. ואני ידעתי כי לא יתן [ל]אתכם מלך מצרים להלוך. עד שיעשה כל האותות אשר אוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת. התשובה ששב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם. והנה הוא הכביד העבודה עליהם. וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני [ס]עמי. וארד להצילו *מיד מצרים. ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: (כג) ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא. והעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיקל פרעה להקל מעליהם ותקל להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו [נ]מאבותם: (א) ויאמר עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרים אז יגרש להם מעט [פ]כאשר אפרש עוד:

וידבר

פירוש על אבן עזרא

נאהרן ואין אדם נפגש על לבבו. [ז](דברים ל"ד ו'). [ח](במדבר ו' י"ג). ור"י ב"ב מביא ראיה מהפסוק יביא אותו והוא כמו נפשו. ור"א סובר זה כי אין משם ראיה וכו'. [י](יחזקאל כ"ד ח'). [ט](בראשית מ"א א') חסר מלת היה. וכן והנה עומד על היאור (שם) חסר ג"כ היה. [י]ר"ל החושים שהם. הראות. השמע. הריח. הטעם. המשוש. ושרשם אחד למעלה במוח. ומשם יתפרדו והיו לחמשה ראשים. לכן ישתמשו חוש אחד בפעולת חבירו כמנהג הלשון. וע"כ תכנה הראיה ג"כ אל הלב כי שם מקור חיי הנפש. ועולה הכח מהנפש אל המוח. ומשם מתפשט אל הכחות ולכן שייך הראיה ג"כ אל הקב"ה כי הוא המקור מכל הכוחות ע"כ שייך לאמור ירא ה' כלשון בני אדם. [כ](קהלת י"א ז'). *[כ]ר"ל לפי' ר"מ כי בלאו הכי היה ריחנו מאוס בעיני פרעה. וכהיום הוספתם יותר. ונכון מלת את ריחנו. ור"ל עם הריח המאוס בעיניהם הבאשתם יותר. ומכוון מלת הבאשתם ולא אמרו באשתם. [ל](לעיל ג' י"ט). [מ](שם פסוק ח'). *(שם פסוק ז'). [נ](ירמיה ז' כ"ו) מההפעיל. [ס]ור"ל עתה תראה פי' מיד תראה ישועה הקטנה. ואח"כ תראה הישועה הגדולה:

האילך

ספורנו

לך להקפיד על שתי אלה: (יז) נרפים אתם נרפים. אתם הנרפים ועצלים מתרפים אתם במלאכתכם לפיכך הכבדתי עליכם לזרזכם: על כן אתם אומרים נלכה נזבחה. מזה הסבאר שאתם נרפים שאין לפשוט שתאמרו נזבחה אלא כדי להתרפות מן המלאכה: (כב) למה זה שלחתני. אם היו ראוים לזה הפורענות למה גלגלת אותו על ידי: (כג) והצל לא הצלת. את שוטרי ישראל המוכים: (א) עתה תראה. עתה תראה בפשע פרעה המתאמץ להזיק בישראל בשבט עברתו תראה כי ביד חזקה ישלחם שיתאמץ מעולל רעה ויגון לשלחם בכל כחו: וביד חזקה יגרשם מארצו. וכנגד מה שהפיץ עתה את ישראל בכל ארץ מצרים. יתאמץ לגרשם מאצלו שלא ישאר בכלה אפילו אחד מהם:

ולקח

פירוש רשב"ם

אנו מוכים. והרי חטאת עושים עמך. אבל אילו היה חטאת פתח היה פתרונו חטאת של עמך: (כב) וישב משה. אל המקום שהיה מדבר עמו שם: למה הרעתה. בשביל שהוא סמיך (להי"י) (נ"א לעי"ן) למה הרעתה לעם הזה. ואם תאמר כי נתחייבו בשביל רוב חטאתם ואין ראוי ליגאל. א"כ למה זה שלחתני אם אינן ראוין לגאולה ולהושע: (א) כי ביד חזקה ישלחם. בעל כרחם של ישראל יגרשם לסוף מארצם כדכתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ:

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲנִי יְהוָה: ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם
אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי
יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם: ד וְגַם הֲקִמֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ
כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ:
ה וְגַם | אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם

ואזכר

ב ומליל יי עם משה ואמר להא אנא יי: ג ואתגליתי לאברהם
ליצחק וליעקב באל שדי ושמי יי לא אהודעית להון:
ד ואף אקימית ית קימי עמהון למתן להון ית ארעא דכנען
ית ארעא תותבותהון דאתותבו בה: ה ואף קדמי שמיע
ית קבילת בני ישראל די מצראי מפלחין בהון ודכירנא

ית

מסרה ב וידבר, ג'. ג וארא, ל'. ואל יעקב, ל'. באל שדי, ל'. ושמי ה', ל'. נודעתי, [מ"ו]. ד וגם, י"ב ר"פ. הקמתי, ג' מלעיל [ס"ו]. מגריהם, ב' ח' [ע"פ מ"ם ע"פ ול"ל ג' ב' מד"מ ודין ח"ו ומ"י]. גרו, [הג' דגושה מ"ם]. ה וגם אני, ב' יען כך לבבך דד"ה: מעבדים, ל' וחי"ק. אתם, [ס"ו].

ת"א וארא אל אברהם עקיד' שער יח עקרי' מג. פ"ט. וגם הקמתי סנהדרין ל.

רש"י

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם הקמתי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הקמתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי. ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו' הרי שהבטחתי להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהקמתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנאקים: אשר מצרים מעבדים אתם:

רמב"ן

(ב) וידבר אלהים אל משה. לשון רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לומר ולדבר למה הרעותה לעם הזה. ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני בתמים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות וכו' וארא אל אברהם וגו' באל שדי הבטחתי' הרבה הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי. ושמי ה' לא נודעתי להם לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי להם שלא נודעתי להם במדה אמתית שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת הדברים שהרי הבטחתים ולא קיימתי' כל אלו דברי הרב. ויאלה לפרש שעדיין לא נודע קיום ההבטחה ועכ"פ שעדיין לא הגיע הזמן מ"מ לא נודע להם בקיום הבטחתו ועם כל זה לא תקן הלשון הזה' ראוי לומר לא הודעתי להם או שיאמר ושמי ה' לא נודע להם. ואולי לדעתו יאמר ושמי ה' ולא נודעתי להם כלומר שלא נודעתי להם בו. והחכם ר"א פי' כי ב"ת באל שדי משרת ושיעורו וארא אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם וענין הכתוב כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות השמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל בהם מנהג העולם. ברעב פדה אותם ממות ובמלחמה מידי חרב, ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה. והם בכל היעודי' שבתורה בברכות ובקללות כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עברה רק במעשה הנס ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו במעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים יחשבו בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה מופתי' וכנגד התולדות וקיום הנפש ודבקה באלהי' הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה אם גומר ה' עלי. והנה אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי אבל בשמי של יו"ד ה"א אשר בו נהיה כל הווה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל וצדקו כל דברי ר"א בענין הזה אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע: והנה גם לדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ואודע אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם. או שיאמר ובשמי ה' לא נראיתי להם. אבל הוא יתקן בזה כי מפני היות נבואת האבות במראות הלילה אמר בהם וארא. ובעבור היות של משה פנים אל פנים אמר לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך. ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו יאמר אני ה' נראיתי להם באספקלריא של אל שדי כטעם במראה אליו אתודע ואותי אני ה' לא נודעתי להם שלא נסתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים. כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודעו להם בנבואה ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אל"ף דל"ת. או אל"ף דל"ת לבדו. והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין הרפה ונהג עמהם בה. ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול כטעם (ישעי' ס"ג) מוליך לימין משה זרוע תפארתו, וכתיב (שם) כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי כי התורה בשמו הגדול נתנה. שנ' אנכי ה' אלהיך והוא שנ' (דברים ד') מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וכבר רמזתי פי' מן השמים והקב"ה יגלה עינינו ויראינו נפלאות מתורתו: (ד) וטעם וגם הקמתי את בריתי אתם. וגם אני שמעתי. כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי להם הברית הזה לפני וגם בשמי הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכר את בריתי אשר הקימותי להם עמדי והמשכיל יבין. ועוד דרשו רבותינו בענין הזה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגלתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם ששמי ה' כשם שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי וכו' ועוד שלא שאלוני מה שמי כשם ששאלת אתה ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה וגו' ועל זה נאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וגו' גם המדרש הזה אינו מתישב אחר המקרא כי הוקשה להם ז"ל למה יזכיר נבואת האבות לפחות מעלתם בנבואה. ולאמר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לו זה, היה ראוי לומר אני ה' ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וידעתם כי אני ה' המוציא. ולכן ידרשו כי היה הדבר תוכחות למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה להם מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי הם האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם. אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו היה לך לבטוח ברחמים ולהבטיח ישראל בשמי שאעשה עמהם אותות ומופתים.

וגם

ספורנו

(ב) אני ה'. מקיים המאמרי' לא ממציאו בלבד אבל גם מקיימו שאין למאמרות שום ישות וקיום זולתי מה שאני משפיע עליהם כאמרו ואתה מחיה את כלם ומזה יתחייב' שאין לשום נמצא קיום מציאות בלתי רצוני: (ג) וארא. במראה הקודמת לנבואה כענין וירא אליו ה': באל שדי. המורה שהמצאתי

את

(ב) ומליל יי עם משה ואמר ליה אנא יי הוא דאתגליתי עלך בגו סניא ואמרית לך אנא יי: (ג) ואתגליתי לאברהם ליצחק וליעקב באל שדי ושמי יי ברם באפי שכינתי לא אתידעת להון:

(ג) ואתגלי במימריה יי על אברהם על יצחק ועל יעקב באלהא שמיא ושום מימרא דיי לא אודעית להון: (ד) ולחוד אקימית ית קיימי עמהון למתן להום ית ארעא דכנען ית ארע תותבותהון דאיתותבו בה: (ה) ולחוד על קדמי ית אניק בני ישראל דמצראי

בעל הטורים

להקשות לזה נמשה כדפרשינן גבי ויאמן: וארא. לעיל מיניה כתיב ונכנס מפרעה וסמיך ליה (ב) וידבר אלהים מלמד שלא היה הדבור עמו בשכלו שלא מגן לככך: (ג) וארא. ו' פרא שהם פעמים כתיב באבות וירא ג' באברהם ב' ביצחק א' ביעקב. אלהים בגימ' הוא דיין שדבר אתו משפט. וארא בגי' יצחק כדאיתא במדרש שיצחק גרם לישראל שיצאו ממצרים. וארא אל אברהם ק"ת אלה שעשו עולם אלמים ולא הזהירו אחר מדותי. באל שדי וזה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב ולהם. נכתב באל שדי ופירש"י מה שנאמר ביצחק והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ונאמר בה באל שדי. ד"א אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' פי' באלו שתי שמות נגלתי להם בשם יו"ד ה"א הבטחתי להושיבם בארץ לבעת ובשם אל שדי הבטחתי אותם להפרות ולהרבות כי זה השם הוא על פריה ורביה (פ"ל פ' וישלח). ב' דיעקב ק' דיצחק מ"ם דאברהם. והוא בק"ס והוא בא"ת ב"ש שדי לכך נראה להם בזה השם. ובר"ת א' דאברהם י' דיצחק וג' דיעקב עולה כ"ה כמנין שהי' הרי השם בר"ת ובס"ת וזהו סוגם מלאך ה' סביב ליראיו: (ד) לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה ת"י ס"ך רמז לשני מקדשים שעמדו ת"י ס"ך שנים. אשר גרו בה מנין אשר גרו בה עמדו עשרה שבטים בארץ: (ה) נאקת בא"ת ב"ש עתד"א בגי' האבות לומר לך שעלתה לפני האבות ותפלתם: לכן

יונתן

(ב) בגו סניא. פי' שנתגליתי לך תוך הסנה ומה שקשה לרמ"י גם היא מבוארת בענין אחר וק"ל: (ג) באפי שכינתי לא אתידעת להון. פי' שלא האבות לא נתגלה פנים בפנים כמו למשה שנבואתו הי' באספקלריא מאירה כמבואר וק"ל. ועיין ברמב"ן מ"כ

אבן עזרא

(ב) וידבר. הכתוב אמר ויאמן [א]העם ולא כל העם. והכל מודים כי האלהים הפילו פרעה כאשר הכבד עוד. על כן אמר ויאמר אליו אני ה'. לכן אמור לבני ישראל אני [ב]ה'. וידעתם כי אני יי' אלהיכם המוציא אתכם: (ג) וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת שדי קשה בפירוש. והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן שאתה [ג]מדבר עמי. והטעם שאמר לעולם די. ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די. רק להיותו תאר כמו. שוד [ד]ושלם. עלי לבי [ה]דוי. והנגיד רב שמואל פי' בו בלשון ערבי אלקהאר. ופירושו מנצח ותקיף. והיו"ד תחת אות [ו]הכפל. כיו"ד דליו שוקים [ז]מפסח. ואחרים אמרו אשר בזאו [ח]כהנים. וכמוהו כקול [ט]שדי. והיה [י]שדי בצריך ויפה פירש: ומלת נודעתי מבנין נפעל. ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם. ורבי מרינוס אמר כי ושמי יי' [כ]שבועה. כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך. וכוי"ו הזה לא מצאנו בלשון הקדש. והנה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמהן גם כן אותיות. כמ"ש מאל אביך [ל]ויעזרך ואת שדי. שהוא ומאת שדי. וככה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי יי' לא נודעתי להם. אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו. כאילו אמר ובשמי יי' לבדו לא נודעתי להם. רק פעם באל שדי. ופעם בשם יי'. וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד [מ]שמך כי אם ישראל משתתף עמו. ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש. רק שם שדי הוא תואר. והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר [נ]פירשתי. והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי' אשר הוצאתיך מאור [ס]כשדים. וביעקב אני יי' אלהי [ע]אברהם אביך. ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה. ולא דבר רבי ישועה נכונה. כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם. ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם [פ]העצם. רק זה השם הוא [צ]הסתר לא ידעו: ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי. ידענו כי השם ברא ג' עולמות [ק]שהזכרתי. והעולם השפל יקבל כח מעולם [ר]התיכון. כל אחד מהשפלים כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי. אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא [ש]אמצעי. ועל ידי [ת]אמצעי. והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד. אם יש במערכת הככבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע. השם שדבק בו ישגב סבות להצילו מרעתו. וככה אם יש במערכה שיהיה עקר. השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד. על כן אמר חז"ל שהשם אמר [א]לאברהם צא מאצטגנינות שלך. וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל. ועוד אבאר זה בפרשת [ב]כי תשא. על כן אמר השם לאברהם קודם וארבה את זרעך אני אל [ג]שדי. שפירושו מנצח המערכות העליונות. לא שהמערכה תשחת. רק שידע הדבק בשמו שמאדם לו טוב שלא יהיה במערכתו. על כן אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל [ד]רע. שהיה נכון לבא עלי. וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש [ה]עוד. והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים. על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם. והנה משה אמר שני דברים האחד [ו]למה זה שלחתני. והשני והצל לא הצלת את עמך. והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה. ועל הראשון ויאמר אליו אני יי'. והטעם כי על יד האבות נודע שמי [ז]*שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי יי' הנכבד בעולם. כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי'. והנה שלחתיך להודיע זה השם: (ד) וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת [ח]להם. או [ט]לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען: (ה) וגם. גם עוד שלחתיך בעבור שעשו ישראל [י]*תשובה ונאקו

פירוש על אבן עזרא

[א](לעיל ד' ל"א). [ב](פסוק ו'). וידעתם וכו' (פסוק ז'). ור"ל הלא שם האלהים מפורסם הוא כאשר מנהיג עולמו בדין. ככה אדע אשר הכל הוא בשם הויה. [ג](שופטים ו' י"ג)ופי' די. וכמ"ש שדי והשי"ן מורה כמו אשר די. [ד](תהלים פ"ו ו'). [ה](ירמיה ח' י"ח). *[ה]שפרשו שדד. [ה](משלי כ"ו ז') משרש דלל. [ו](ישעיה י"ח ב') שרשו בזא. [ז](יחזקאל א' כ"ד). *[ח](איוב כ"ב כ"ה). וכמ"ש ובשמי ה' בשבעה. [ט](בראשית מ"ט כ"ה) ע"ש בראב"ע ובפי'. [י](שם ל"ה יו"ד). [כ](לעיל ג' ע"ו). [ל](בראשית ע"ו ז'). [מ]שם כ"ט ל"ג). [נ]ר"ל השם הנכבד. [ס]לכלומר שנאמר שם הויה ג"כ לפעמים על שם התואר. [ע](לעיל ג' ע"ו). [פ]ר"ל מעולם האמצעי. [צ]כמ"ש עושה נפלאות לבדו (תהלים ע"ב י"ח). [ק]ר"ל לבאות השמים משרתיו עושי רצונו. [ר]ר"ל מה שאמר בפ' כי השפל כי כל מה שנגזר על האדם כפי מערכת כוכב מולדו יקראהו. חוץ אם ישמרנו כח עליון מכח הכוכבים. כלומר גדול מהם שיהיה דבק בו אז יוכל מהגזרות. [ש](בראשית י"ז א'). [ת](שם מ"ח ט"ז) ר"ל שהיה ראוי לבוא עלי כפי המערכה וזה הכח העליון שמר אותי. ר"ל כי סוד כל התורה הוא להורות לנו כל המלות והדרכים לדבקה בשם י"ת וכל זה כדי שנהיה נמלטים מהמערכת. ורמ"שב שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (תהלים קי"ט קס"ה). ובשבועה (דף כ"א ע"א) א"ר יוסי תורה בין בעדנא דעסיק בה בין בעדנא דלא עסיק בה. מגינא ומצלא. [ש](להלן ל"ג כ"א) שזהו שאחז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרים התורה. ואם לא ישמרו ישלטו בהם המזל. [ש]שכמ"ש כתוב קטנתי מכל החסדים (בראשית ל"ב י"א) ושם פי' ר"ל אני קטן מהכיל הטובות. והשאלה הב' מדוע לא עשית עבור כבודך הגדול. *[ש]וא"כ אינו תלוי הענין בגא"כ רק עבור האבות לגמור שליחותם ושליחות הי' להודיע שמו הגדול. [ת]אם הברית והבטחתם לאו דוקא להם בעצמם כמו שאמר אתכם (להלן פס' ח') איך לא קיים דברו כי לא נכנסו יוצאי מצרים בעצמם לארץ רק בניהם. ע"כ הוצרך לפרש להם או לבניהם כי הטעם אחד. [א]אפי' (תהלים מ"ה י"ז). **[א]כפי' (לעיל ב' כ"ג). ואין

ספורנו

את המלאכה' כלו כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה' לא נודעתי להם. בי"ת באל שדי משמשת לתיבת ושמי. אמר ובשמי ה' לא נודעתי להם באותה המראה' ולא שניתי בעדם שום טבע מטבעי הבלתי נפסדים. ולכן ראוי שאודיע זה לזרעם שלא קבלו זה מאבותם למען הקים אותם לי לעם ובכן אגאלם: (ד) וגם הקמתי את בריתי. והנה שנית לגאולתם היא הברית שכרתי עם אבותם: (ה) וגם אני שמעתי. והנה ג' לגאולתם היא ששמעתי נאקתם ותפלתם בצר להם: ואזכר את בריתי. ובזה נעשו ראויים שאזכור להם בריתי כענין וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו: (ו) לכן אמר לבני ישראל אני ה'. לכל אלה הג' סבות אמור לבני ישראל שאני הוא הנותן המציאות ההוה לכל הנמצאות ובזה הכח אוציאם שאשנה טבע קצתם: והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים

פירוש רשב"ם

(ב) וידבר אלהים אל משה. בארץ מצרים: אני ה'. ושמי מתפרש שיש בידי לקיים הבטחתי: (ג) באל שדי. הבטחתי על העתיד ולא קיימתי עדיין ושמי ה' כך צריך לפרש. אני נראיתי להם באל שדי. ועיקר שמי ה' הוא. וזה כפל לשון לא נודעתי להם לא נתגליתי להם בעיקר השם

וְאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם
מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה
וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם
לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם
כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם
מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃ ח וְהֵבֵאתִי
אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־
יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי
יְהוָה׃ ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר
רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ
י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא בֹּא
דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ
יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מצרים

יַת־קְיָמִי׃ ו בְּכֵן אֱמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן
מִגּוֹ דְחוֹק פָּלְחַן מִצְרָאֵי וַאֲשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִפָּלְחָנְהוֹן וְאֶפְרוֹק
יָתְכוֹן בִּדְרָעָא מְרָמָא וּבְדִינִין רַבְרְבִין׃ ז וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן
קֳדָמַי לְעַמָּא וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן
דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְחוֹק פָּלְחַן מִצְרָיִם׃ ח וְאַעֵיל יָתְכוֹן
לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתַהּ לְכוֹן יְרֻתָּא אֲנָא יְיָ׃ ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מִמְּעִיק רוּחָא וּמִפָּלְחָנָא
דַּהֲוָה קַשְׁיָא עֲלֵיהוֹן׃ י וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יא עוֹל
מַלֵּיל לְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעֵהּ׃ יב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הָא בְנֵי יִשְׂרָאֵל
לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵכְדֵּין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר מַמְלָל׃
יג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּדִנּוּן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּלְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא
דמצרים

מסרה ואזכר, [מ"ו]. בריתי, [ת"י]. ו אמר, י"א פס' בטעם מרכא לזרקא [ר"ל שאין לפניו קדמא כו"ל ס"ו]. והוצאתי, [מ"ו]. סבלת, ב' חד מ"ו ואין ס"ו. מעבודתם, [ס"ו]. בזרוע, ב' מל' בחו' בלי'. ובשפטים, ל'. גדלים, [כו"ל ס"ו ומ"י]. ז כי, [בתורה ולא במקיף]. כי אני, י' בקרי'. סבלות, ל' ומ"ל [ג"ל מ"ל]. ח נשאתי, י"ט. אתה, [תרין בפסוקא וס"ו]. וליעקב, [באתנח]. מורשה, ב' [ומ"ו]. וידבר משה, ט"ז זוגין מפסלפין. מקצר, ל' [וס']. ומעבדה, ל' וחסר. י לאמר, [כו"ל הלמ"ד דגש בת"א ס"ס]. יא בא, [ס"ו]. וישלח, ל'. יב הן, ד'. אלי, ל' ואי' הן אלי. יג וידבר וכו' אהרן, י"ב. ויצום, ד'. ואל פרעה, ל'.

ת"א ואזכר את ספר הזוהר פ' האזינו. ולקחתי אתכם סנהדרין קיא. המוציא אתכם ברכות למ. והבאתי סנהדרין קיא. ונתתי אתה בסרא קיז קיא.

רש"י

אתם ואזכר. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: (ו) לכן. על פי אותה השבועה: אמר לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלת. טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה להשבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקצר רוח. כל מי שהוא מצר רוחו ונשמתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך בר' אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה יז) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה'. למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע שהוא ה' וכל שכן האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו (ס"ר סנהדרין קיא) לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקמתי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעות' ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו'. לכן אמר לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש ידרש שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. (שם ו) ערלה אזנם אטומה משמוע. (שם ט) ערלי לב אטומים מהבין. (חבקוק ב) שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה. (ויקרא יט) וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מי' ק"ו שבתורה. (ב"ר פ' צ"ב): (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. (ש"ר) צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם

רמב"ן

וגם זה נכון והגון: (ו) והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים. ינטיהם שיוציא אותם מארצם ולא יסבלו עוד כובד משאם והצלתי אתכם מעבודתם שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד. וגאלתי אתכם כי יעשה בהם שפטים עד שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו כי טעם גאולה כענין מכר: וטעם בזרוע נטויה. שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאם: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם. בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה כי שם נאמר והייתם לי סגולה: וטעם וידעתם כי אני י"י אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. אמר ר"א כי היה במערכת המשברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות. ואין זה מדרך הפרשה. רק שיאמר כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה שיראו אותם כל העמים תדעו כי אני י"י העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם ואני אלהיכם. ובעבורכם עשיתי כי אתם חלק השם: (ח) אשר נשאתי את ידי. הרימותיה

יונתן בן עוזיאל

דְמִצְרָאֵי מְשַׁעְבְּדִין יַתְהוֹן וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי: (ו) בְּכֵן אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא הוּא יְיָ וְאַפֵּיק יַתְכוֹן מִגּוֹ דְחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֵישֵׁיזִיב יַתְכוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יַתְכוֹן בִּדְרַע מְרוֹמָא וּבְדִינִין רַבְרְבִין: (ז) וַאֲקָרֵיב יַתְכוֹן קֳדָמַי לְעַם וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְתִידְעוּן אֲרוּם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְאַנְפֵּיק יַתְכוֹן מִגּוֹ דְחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי: (ח) וְאָעֵיל יַתְכוֹן לְאַרְעָא דְקַיֵימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתָהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ: (ט) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה

ירושלמי

גְּרִין עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מִקְּפִידוּת רוּחָא וּמִפּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה קַשְׁיָא דִּי בִידֵיהוֹן:

[(ט) מִקְּפִידוּת:]

(י) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (יא) עוֹל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְיִפְטוֹר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: (יב) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְהֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה וַאֲנָא קְשֵׁי מַמְלָל: (יג) וּמַלֵּיל

יי

בעל הטורים

(ו) לכן אמר ב' במס' לכן אמר לבני ישראל לכן אמר הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש נפשו כל מה שעשה משה עשה פנחס משה נעשה שליח להוציא ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שעשה משה עשה גם כן פנחס. לכן עולה ק' שיצאו בזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק שמצא מאה שערים ויעקב שהוליך תולדותיו מאה שנים יצאו (ר"ל שכשנולד בנימין היה יעקב בן ק' דוקא ושכם). והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ד' לשונות של גאולה כנגד ד' מלכיות ובאחרון כתיב ולקחתי כנגד אדום ועל כן כתיב ביה ולקחתי כאדם הלוקח בחזקה שהוא קשה מכולם. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגי' (זה שני) [והשני.] בישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות (של יין): (ח) מורשה ב' במסרה הכא ואידך תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו וכתיב מורשה ולא כתיב ירושה כמו שמורישים ולא יורשים שלא יכנסו לארץ: (ט) מקצר רוח ו' ועולה כמנין ס"ל לומר שלסוף ס"ל שנה יצאו שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות שנה ושלשים שנה: (יג) ויצום ד' במסרה ויצום וגו' ואל פרעה. ואחרי כן נגשו [כל] בני ישראל ויצום את כל אשר דבר

ה'

יונתן

מש"כ: (ט) מקפידות רוחא לשון קפדנות מוזכר בדרז"ל ור"ל שהיה קפדן אין יכול לעבור

רמב"ן

הריתותים לא ישבע בנשיאי ל' רש"י. ור"א אמר דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע. כמו כי אשא אל שמים ידי. וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע. ועל דרך האמת נשאתי את ידי שהרימותי זרוע עזי אלי שאתן להם הארץ. וכן כי אשא אל שמים ידי שאשא היד הגדולה אל השמים להיות בה לעולם הקיים. ואין וירם ימינו ושמאלו אל השמים מן הענין הזה כי הוא נאמר במלאך לבוש הבדים שנשבע בחי העולם: (ט) מקצר רוח ומעבודה קשה. לא בעבור שלא יאמינו בי"י ובנביאו. רק שלא השו אזן לדבריו מקוצר רוח כאדם שתקצר נפשו בעמלו ולא ירצה להיות רגע בצערו מרעתו. שירוח לו אחרי כן. וקוצר הרוח הוא פחדם שלא יהרגם פרעה בחרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה. ועבודה קשה הוא הדוחק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו: (י) וידבר י"י אל משה לאמר. אמרו המפרשים כי מלת לאמר בכל התורה לאמר לישראל והטעם שיאמר השם למשה אמור לישראל דברי אלה וכאן לאמר אל פרעה. והכתוב שאמר אמת אמר אלי לאמר. איננו בא על נכון בפירוש הזה. וכן במקומות רבות שיכפול וידבר י"י אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. וכן ויאמר י"י אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר. ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר הן גוענו. ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. וכיוצא באלו רבים. וכן בסדר הזה וידבר י"י אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר איננו לאמר לאחרים על נכון. והנכון בעיני כי מלת לאמר להורות על ביאור הענין בכל מקום. וידבר י"י אל משה לאמירה גמורה לא אמירה מסופקת ולא ברמז דבר. ולכך יתמיד זה בכל התורה כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות. ולבן אמר כן ליעקב אמש אמר השם אלי לאמר באמירה' ברורה שלא אזיק לכם כי לולי כן הייתי עושה עמכם רע. וכן ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר. שהיו אומרים להם כן בפירוש ומועקים להם בגלוי פנים כי הנקור לבאור הענין פעם מוקדם פעם מאוחר. כמו (ירמי' כ"ג) אומרים אמור למנאצי: (יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי לא עשיתי להם שיהיו דברי נשמעי' להם. ואיך ישמעני פרעה. ועוד כי אני ערל שפתים ואיני הגון שאדבר לפני מלך גדול. ויתכן לפרש שחשב משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו

אליו

אבן עזרא

ולעקב אלי: (ו) לכן. כמו שאני [אא]עומד כן יהיה לדברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ: (ז) ולקחתי. כאשר תקבלו [ב]את התורה על הר סיני: וטעם המוציא אתכם. כי היתה במערכת המחברת [בב]הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפרשת כי תשא: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים ממלאי [ג]מצרים גם בניהם יחשבו כהם: וטעם אשר נשאתי את ידי. דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע. כמו כי אשא אל [גג]שמים ידי. וירם *[ג]ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני י"י. שאקיים זה: (ט) וידבר. ולא שמעו. ולא הטו אוזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שהתחדשה עליהם: (י) וידבר לאמר. לומר. כמו דבר אל בני [ד]ישראל ואמרת אליהם: (יא) בוא. אל ארמון *[ד]המלך: (יב) וידבר הן בני ישראל. שהם עמך: לא שמעו אלי. ואיך ישמעני פרעה. שהוא מלך ואינו מעמך. ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו: ואני ערל שפתים. כי בפעם הראשונה הבטחתי שתורה את [ה]פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו. ואתה אמרת כי אהרן יהיה [י]מליץ בינו ובין ישראל: (יג) וידבר. עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה כאשר יפרש עוד על כן השתתפו שניהם בדבור: ויצום. ללכת. אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואין צורך:

אלה

פירוש על אבן עזרא

[אא]ואין פי' לכן אשר אני הוא ה' עבור הענין, רק ההלכה היא עבור שמו הגדול. [ב]ואינו לשון עבר רק לשון עתיד. [בב]ר"ל כי דבוק שבתאי וצדק בגלגל המזלות. ואז הוא לקיחת מערכתם לא דבוקם על המהלך השוה. [ג]ר"ל אותן שלא הגיעו למספר ד' בעת שלוח המרגלים נכנסו לא"י. וגם הבני' יחשבו כאבות. [גג](דברים ל"ב מ'). *[ג](דניאל י"ב ז') [ד](ויקרא ט' כ') ושייך דבור ואמירה על ב"י ככה הדבור ואמירה פה אל משה. *[ד]ר"ל היה ל"ל לך אל פרעה ע"כ מפרש אשר יהיה ההתחלה בבית פרעה. [ה]הכמ"ש ואנכי אהיה עם פיך וכו' והוריתי ופי' אשר תדבר (לעיל ד' ע"ו). [י]ר"ל אהה אמרת כי אהרן יהיה המליץ בינו ובין העם. אך לא אמרת מי יהיה המליץ בינו ובין פרעה. ולפי כך אמר אשר כן וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. כלל הענין כי אהרן יהיה ג"כ

המליץ

ספורנו

מצרים. מיום התחלת המכות ישקוט השעבוד: והצלתי. ביום לאתכם שתצאו מגבולם: וגאלתי. בטביעת המצרים בים כמו שהעיד באמרו ויושע ה' ביום ההוא וגו' כי אחרי מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם. במעמד הר סיני: וידעתם. הכירו והתבוננו בכל זה יתאמת כמו וידעתם היום כי לא את בניכם: כי אני ה' אלהיכם המוציא. כי בהיותי אלהיכם משגיח עליכם בפרט ואני המוציא ומשתדל עתה להוציאכם אין ספק שאעשה כל מה שאמרתי: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראוים שאביאכם אל הארץ ואתנה לכם: (ט) ולא שמעו אל משה. להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל ית' ויחשבה להם לצדקה. כענין באברהם. וכן לא נתקיים בהם ונתתי אותה לכם. אבל נתנה לבניהם: מקצר רוח. כי לא נאמנה את אל רוחם ולא נתנו לב להתבונן: ומעבודה קשה. כי לולא העבודה הקשה היו נותנים לב לדברי משה והיו מבינים מטענותיו שראוי לבטוח: (יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי אמנם שהיה זה מפני שראו שמאז באו לדבר אל פרעה הרע הנזכר ולא הציל השלים כל שכן שיעשה זה פרעה שעשה כלונו והגדיל: ואני ערל שפתים. כי אמנם שלא נרף אהרן עמו אלא בדבור כאשון שהיה דברו לעם: (יג) ויצום. מנה אותם לשרים כמו (במדבר כ"ז) ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. (שמואל א' כ"ה) וצוך לנגיד וזולתם: אל בני ישראל. על בני ישראל.

כמו

פירוש רשב"ם

השם אלא באל שדי אבל אליך גליתי עיקר שמי. אהיה. וזכרי ה'. ובימיך אקיים הבטחתי לתת להם את ארץ כנען. ושמי מחובר למעלה כמו שפירשתי. ואלו היה כתוב לא הודעתי להם אז היה מוסב ושמי ה' לא הודעתי: (ט) ולא שמעו אל משה. עתה אעפ"י שהאמינו מתחלה כדכתיב

ויאמן

מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם: ס שני יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־
אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ
וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
רְאוּבֵן: טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין
וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית
אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן: טז וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי
וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה:
יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם:
יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן
וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה: יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי
וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם:
כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ
לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה
וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי:
כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי: כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב
אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־
איתמר

אונקלוס

דמצרים: יד אלין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכרא
דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין זרעית ראובן:
טו ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר
כנעניתא אלין זרעית שמעון: טז ואלין שמהת בני לוי
לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין
ושבע שנין: יז בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון: יח ובני
קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה
ותלתין ותלת שנין: יט ובני מררי מחלי ומושי אלין זרעית
לוי לתולדתהון: כ ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי לה
לאנתו וילידת לה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה
ותלתין ושבע שנין: כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי:
כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: כג ונסיב אהרן ית
אלישבע בת עמינדב אחתה דנחשון לה לאנתו וילידת
לה

מסרה להוציא, [מל"מ] יד בית, [הבית לפה]. בכר, ז' מ' בלו'. חנוך, [מ"ו]. חצרן, [ח"ו]. משפחת, [ח"ו]. טו משפחת, [ח"ו]. טז שמות, [מ"ו]. לתלדתם, ב' חד"מ. גרשון וקהת, ב' [כ"כ בוי"ו הסימן]. יז בני, ל' כ"ם. למשפחתם, כל אור' חסר בח"א. יח עמרם וכו', ה' פסוק דמיין בשמהן ומתחלפין באתיהון. וחברון, [כ"כ בוי"ו החבור ושוא"ח]. יט מחלי, [המי"ם, בשוא לבד]. משפחת, [ח"ו]. כ ותלד משה, ב'. כא ונפג, ל' וזכרי, ל'. כב מישאל, מי"ק וכו"ל דכוו', וסתרי, ל' וחד סתרי ומגיני. כג אלישבע, עמינדב, אביהוא, חדא מלא כתיב.

ת"א ויקח עמרם סנהדרין נח. ושני חיי עמרם שבע מגילה יח. ויקח אהרן בב"ב קי.

רש"י

בדבריהם זהו מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבתם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן: (בפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אבינו לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטי' קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ד' מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דדתו. אחות אביו בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. (ב"ב
ק"י

רמב"ן

אליו כי הוא ערל שפתים ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים דברים ניחומים אף כי ידבר לפרעה. וטעם הכתוב הזה כי מתחלה לא צוה אותו שידבר הוא אל פרעה רק אמר ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו והיה אפשר שידברו הזקנים והוא יחריש. והיה בוש מלדבר גם אל העם. ואמר לא איש דברים אנכי. והקב"ה השיבו ודבר הוא לך אל העם וכן עשה בבואם מתחלה כמו שאמר וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם. ועתה כאשר נצטווה משה לכן אמור לבני ישראל אני ה'. דבר הוא להם בעצמו כאשר צוהו ולא שמעו אליו. וכאשר חזר וצוה אותו לדבר אל פרעה. אמר איך אדבר אליו ואני ערל שפתים. והקב"ה צירף אהרן עמו וצוה שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצוה, ואל פרעה להוציאם מארצו. ורש"י פירש על דבר בני ישראל ועל שליחותו של פרעה ואין צורך: (יג) ויצום אל בני ישראל. פי' רש"י ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין ללמדנו היאך נולדו ובמי נתיחסו. וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך. הוא דבר עצמו האמור כאן בא דבר אל פרעה מלך מצרים. אלא מתוך שהפסיק הענין בשביל ליחסם חזר עליו להתחיל בו. ויאמר משה לפני ה'. היא אמירה שאמורה כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ושנאה הכתוב בשביל שהפסיק הענין. וכך היא שיטה כאדם שאומר נחזור על הראשונות וכן דעת ר"א. ואין כן דעתי אבל כאשר צוה השם את משה לדבר אל בני ישראל לכן אמור לבני ישראל ועשה כן ולא שמעו אליו וחזר וצוה אותו שיבא אל פרעה ויצוה אותו לשלחם ואז ענהו הן בני ישראל לא שמעו אלי והקב"ה צוה את שניהם לדבר אל העם ואל פרעה והשיב משה כי שניהם יתנבאו בכל האותות ושניהם יבאו אל בני ישראל ואל פרעה ודי שידבר האחד כי כן דרך כל שנים שלוחים שהאחד ידבר והשני יחריש ונתפייס בזה וחזר השם ואמר אליו אני ה' הנגלה לך לבדך לדבר בשמי הגדול דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך כי לך יהיו הדברות כלם לא לאהרן עמך. ואוסף עשיתי שליח אל פרעה. אז ענה משה פעם אחרת הן אני ערל שפתים והשם אמר אליו ראה נתתיך אלהים לפרעה כי אתה תבא לפניו
עם

יי עם משה ועם אהרן ואהרינון על בני ישראל ושלחינון לות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים: (יד) אלין רישי בית אבהתהון בנוי דראובן בוכרא דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין ייחוסין דראובן: (טו) ובנוי דשמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול הוא זמרי דאשאיל נפשיה לזנותא הי כבנעגאי אלין ייחוסין דשמעון: (טז) ואלין שמהת בנוי דלוי לייחוסיהון גרשון וקהת ומררי ושני חיוי דלוי מאה ותלתין ושבע שנין חייא עד דחמא ית משה וית אהרן פריקיא דישראל: (יז) בנוי דגרשון לבני ושמעי לייחוסיהון: (יח) ובנוי דקהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיוי דקהת חסידא מאה ותלתין ותלת שנין חייא עד דחמא ית פינחס הוא אליהו כהנא רבא דעתיד למשתלחא לגלותא דישראל בסוף יומיא: (יט) ובנוי דמררי מחלי ומושי אלין ייחוסין דלוי לגניסתיהון: (כ) ונסיב עמרם ית יוכבד חביבתיה ליה לאנתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיוי דעמרם חסידא מאה ותלתין ושבע שנין חייא עד דחמא ית בני רחביא בר גרשום בר משה: (כא) ובנוי דיצהר קרח ונפג וזכרי: (כב) ובנוי דעזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: (כג) ונסיב אהרן ית אלישבע ברת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאנתו וילידת ליה ית
נדב

בעל הטורים

[פ' סמך] ויאמר לאמר זה הדבר אשר תעשון גבי יהוידע [מ"ב י"א] כשהוציא בן המלך ויאמר לאמר לא תיראו אלהים אחרים [מ"ב י"ז] גבי מלך אשור בפרשת השמרונים כשהכרנו בשם הכיום. בזכות משה שהשעה עליו להקב"ה ללוות על בני ישראל ומה לוי דהשם איירי בע"ז ההיא דמלך אשור ובענין שפיכות דמים ההיא דיהוידע שלום להכות את המלך אף כאן לוה משם להתרחק מע"ז ומשפיכות דמים:

יונתן

לעצור בכוחו ונמסר לכעוס וזהו קוצר כוח וק"ל: (טו) דאשאיל נפשיה לזנותא והכי איתא במסכת מכות פ' א"ה. ה' שמות יש לו כו' שאול על שהשאיל עצמו לעבירה בן כנענית שעשה מעשה כנען: (טז) עד דחמא ית משה וכולי בכאן תימה גדולה שזה מן הנמנע שהרי לוי מת ל"ד שנה לגלות מצרים כי בן מ"ג היה בירידתן למצרים שהרי יוסף ל"ט שנה היה. שבן ל' עמד לפני פרעה וז' שני השובע וב' שני הרעב ולוי נולד קודם יוסף ד' שנים שהרי בסוף ז' שנים נולדו כל השבטים כנודע ומבואר ברא"ם והוצא מהם ג' שנים מה שנולד לוי שהוא ג' לראובן נמצא שהיה לוי בן מ"ג שהרי היה גדול מיוסף ד' שנה ומת בן קל"ז שהוא ל"ד לגלות מצרים לפי חשבון כד"ו ומשה נולד לזמן ק"ל שנה לגלות מצרים לפי חשבון כד"ו שבן פ' שנים היה בעמדו לפני פרעה בדברו עמו ופ' שנה יצאו ממצרים נמצא בין מיתת לוי ולידת משה ל"ו שנה והדבר צ"ע לגבי איברא לגבי קהת שרמזה פנחס שתרגומו בפסוק ובנוי דקהת וזה לכאורה ג"כ מן הנמנע שהרי אהרן נולד לקכ"ז שנה לגלות מצרים וקהת מת לקל"ז ואין מלידת אהרן עד מיתת קהת אלא י' שנה ואיך אפשר שיהיה באותו זמן נולד פנחס נכדו של אהרן וזה אפשר ליישב בקצת בדוחק דקהת מיורדי מצרים היה ויכול להיות שהדורות הראשונים היו מולידים לשנים מועטים וכדאיתא במסכת ב"ב פרק יש נוחלין: (כח) הוה אהרן מצית אודניה פי' שהיה נוטה אזניו. ורצונו להורות
שהיה

רמב"ן

עם אהרן ושם תלוי אתה את אהרן ולא ישמע פרעה דבריך ואהרן בשליחותך ישמעני דבריך כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהם: והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה בענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו. וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם. ורש"י כתב אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות לפי ששמעתו מפי. ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה ואין זה נכון כלל: (יד) אלה ראשי בית אבותם. לא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתולדותם שלא יראה שיהיה לוי בכור ויחסם מכאן ואילך לכבוד משה. אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי והזכיר בבני לוי לתולדותם. כי בראובן ושמעון לא הזכיר רק יורדי מצרים עמהם ובלוי יזכיר תולדותיו ושנותיו ותולדות אבות הנביאים ושנותם לכבודם. ועוד
כי

אבן עזרא

(יד) אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה. והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון. ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: (טו) ובני. ומשפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס: וצחר. הוא זרח: (טז) בני לוי. הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי. כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו הם ירדו מצרים: הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: (יז) בני גרשון. לא היו לו בנים כי אם שניהם: (יח) ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוקים: (יט) ובני מררי. שנים *היו בניו ולא יותר. על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב. גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: (כא) ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה: (כב) ובני עוזיאל. הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה. ולא חשש להזכיר בני חברון: (כג) ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהונה.
והזכיר

פירוש על אבן עזרא

המליץ בינו ובין פרעה ולפיכך הסמיכו שניהם בדבור. ז"ל והראשים. ר"ל כי ראשי האבות הנזכרים הם יורדי מצרים. אבל כל האנשים הנזכרים בזאת הפרשה לא היו יורדי מצרים כי שם נולדו. עיין מ"ש (בראשית מ"ו ד'). כי זרח וצחר קרובים בענין לוהר משרש אחורות לאורות (שופטים ה' י'). בשנים. ר"ל למה כתיב בני גרשון ולא ובני. משה ואהרן. *ואצל בני מררי כתוב ובני כי בהם קיים היחוס. ע"ש הוא. ול"ל כי לא הולידו בני לוי יורדי מצרים רק אלה (כ"ל) לית ע"ם כי כונת ר"א למה כתיב אלה. ומלת אלה מורה כי הוא פועל הראשונים עיין רש"י (תחלת משפטים) ע"כ מתרץ ר"א כי אלה אשר מונה פה לא ילדו זולת הנמנים. ובריבו יחד ונספה. ומשה עלה למעלה יתירה. ר"ל שחלק כבוד להם כמ"ש ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן וכו' (ויקרא יו"ד ד'). ר"ל שנתנה הכהונה לאהרן בעבור שנדק באחיה כמ"ש
רז"ל

ספורנו

כמו אל הסריס לא אכל: ואל פרעה מלך מצרים להוציא. ועל פרעה מלך מצרים מנה אותם לשרים בענין הוצאת ישראל ממצרים באופן שישראל וגם פרעה ישמעו אל כרחם למשה ולאהרן הממונים עליהם מאתו ית': (יד) אלה ראשי בית אבותם. בדין מנה את אלה שרים על ישראל כי הם היו נכבדים מכל האומה וזה כי ראובן בכור ישראל. ולא היו מנהיגיו אנשים ראוים להקרא בשם זולתי בניו הנז' שהיו מכלל ע' נפש שנזכר מתו כמו שאמר באמר וימת יוסף וכל אחיו וגו' וכך היה מבני שמעון. אבל לוי שהאריך ימים על כלם גדל גם את בני בניו לשנין ולשורות. וכן קהת ועמרם באופן שיצאו מהם משה אהרן ומרים. (כג) ואהרן לקח את אחות נחשון. השטוב בדורו והוליד ראשי סדור שנבחרו אחר כך לכהנה ולאלעזר לקח מבנות פוטיאל שהיה גם כן מטוב בדורו והוליד את פינחס שזכה לברית שלום: (כה) אלה ראשי אבות הלויים. באופן שאלה משה ואהרן
הנזכר

פירוש רשב"ם

ויאמן העם שהיו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה הכביד עליהם יותר: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מפרש במכילתא אלו שלשה שבטים שגינה אותם יעקב בעת צוואתו ויחסם עתה הכתוב להודיע שחשובים הם. ולפי הפשט עד משה ואהרן הוצרך לייחס כאן ועד קרח ובני עוזיאל ופנחס הנזכרים לפנינו בתורה לדעת מי הם הנזכרים לפנינו: (טז) ושני חיי לוי. לפי הפשט שפרשתי בבראשית שכל שנות הדורות הוא מונה עד שני (הייהם) (נ"א חשוביהם) מנח ועד אברהם. ואחר אברהם שנות יצחק ואחריו שנות יעקב ואחריו שנות לוי בנו ואחריו שנות קהת ואחריו שנות עמרם ואחריו שנות משה ואחריו יהושע ושופטים והמלכים וגלות בבל שבעים וגם שנות בית שני בדניאל: (יח) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל. על שלשה בני קהת עמרם ויצהר ועוזיאל מפרש בניהם. ועל חברון לא פירש. וא"ת כי לא היו לו בנים והלא בחומש הפקודים כתיב ומשפחת החברוני. ולמה לא פירש כאן בני חברון. לפי שאינן נזכרים בתורה לפנינו שמותם אבל אלו שלשה עמרם ויצהר ועוזיאל הוזכרו בניהם בתורה. עמרם בשביל אהרן ומשה ומרים. בני יצהר בשביל קרח. דכתיב ויקח קרח בן יצהר וגו'. בני עוזיאל בשביל מישאל ואלצפן. דכתיב ויקרא משה את אליצפן בן עוזיאל (דוד) אהרן: ובני קרח אסיר ואלקנה.
לפי

איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה
ואביאסף אלה משפחת הקרחי:
כה ואלעזר בן־אהרן לקח־לו מבנות
פוטיאל לו לאשה ותלד לו את־פינחס
אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם:
כו הוא אהרן ומשה אשר אמר יהוה
להם הוציאו את־בני ישראל מארץ
מצרים על־צבאתם: כז הם המדברים
אל־פרעה מלך־מצרים להוציא את־
בני־ישראל ממצרים הוא משה ואהרן:
כח ויהי ביום דבר יהוה אל־משה בארץ
מצרים: ס שלישי כט וידבר יהוה אל־
משה לאמר אני יהוה דבר אל־פרעה
מלך מצרים את כל־אשר אני דבר
אליך: ל ויאמר משה לפני יהוה הן
אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה: פ
ז א ויאמר יהוה אל־משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה
נביאך: ב אתה תדבר את כל־אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל־פרעה
ושלח

אונקלוס

לה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: כד ובני
קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלין זרעית קרח: כה ואלעזר
בר אהרן נסיב לה מבנת פוטיאל לה לאנתו וילידת לה
ית פינחס אלין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון: כו הוא
אהרן ומשה די אמר יי להון אפיקו ית בני ישראל מארעא
דמצרים על חיליהון: כז אנון דמללין עם פרעה מלכא
דמצרים לאפקא ית בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן:
כח והוה ביומא דמליל יי עם משה בארעא דמצרים:
כט ומליל יי עם משה למימר אנא יי מלל עם פרעה מלכא
דמצרים ית כל די אנא ממלל עמך: ל ואמר משה קדם
יי הא אנא יקיר ממלל ואכדין יקבל מני פרעה: א ואמר
יי למשה חזי מניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתרגמנך:
ב את תמלל ית כל די אפקדנך ואהרן אחוך ימלל עם
לבא

מסרה כד אסיר, כו"ל מלא במ"ס אסר שאלתיאל, וכו"ל דגש במ"ג. הקרחי, [הקו"ף דגש]. כה מבנות, [מ"ו]. פוטיאל, ל' [ומד"מ]. פינחס, [כל אור' מ"ל]. אבות, [כו"ל דאל"ף ח"פ והוא מ"ו]. הלוים, [כו"ל דפוים הלמד]. למשפחתם, [ח"ו]. כו אהרן, ד' דקדים אהרן למשה. הוציאו, [מד"מ]. לצבאתם, ד' ח' בליש'. כז להוציא, [מד"מ]. משה ואהרן, ב'. כט וידבר, ו' בטעם ר"פ. [כ"ל דרגא סביר]. לאמר, [הל' דגושה]. דבר, [ח"ו וכו"ל דכוו']. ל הן אני, ד'. ז א נביאך, [מ"י]. ב אתה, ד' ר"פ באו'. תדבר, [התי"ו רפי].

ת"א ואלעזר בן אהרן לקח סוטה מג בתרא קט. הוא משה ואהרן מגילה יא

רש"י

ק"י ס"ר) מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה: (כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"א. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (ב"ב קט): (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה'. (ש"ר פ"א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כא': על צבאתם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא בימקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא אמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל (סימן י') ובלע"ז קורין לו פרידי"גר: (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו
ויטעימנו

רמב"ן

כי הם בעצמם חסידי עליון ראויין לספר בהן כאבות העולם: (כג) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון. כאשר הזכיר אם הנביאים לכבודם ולומר שהיא בת לוי איש צדיק ונרמז שנעשה בה נס. כן הזכיר אם הכהונה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה אחות הנשיא הגדול והזכיר אמו של פנחס שהוא ג"כ כהן שזכה בה בעצמו. ואם היה זה. שם פוטיאל שם איננו נדרש. מה טעם להזכיר שם אדם לא ידענו מי הוא. ולכן אמרו רבותינו שהוא מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלים לעבודה זרה והולך לשבח שזכו בצדקתם בכהונת עולם. ועל דרך הפשט הזה כאשר שהכתובים מזכירים במלכים שמות אמותם ושם אמו מעכה בת אבישלום ושם אמו עזובה בת שלחי וכן כולם. או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לשבח ואמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל כי היו לו בנות רבות והוא בשר מכן האחת. או שלא היתה בתו אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו ועל כן לא הזכיר שמה: (כח) ויהי ביום דבר י"י אל משה בארץ מצרים. יתכן לפרש שהכתוב מוסב למעלה אמר ויהי זה שהיו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים בעת אשר דבר י"י אל משה בארץ מצרים. כי בעבור שאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר י"י להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים היה נראה שהדבור לשניהם בשוה. ועתה פירש שהיה הדבור למשה והמצוה לשניהם שיוציאום. וזה טעם הפסק כל
הפרשה

ספורנו

שאכר היו ראשי אבות הלוים: (כו) הוא אהרן ומשה. ואלה הנכבדים מכל בית אבותם הם האנשים שבדין ובראוי אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל כי היו ראוים להיות דבריהם נשמעים אצל כל ישראל: על צבאותם. כל קהל עם פרטיו יחדיו: (כז) הם המדברים. הם היו ראוים לדבר לפרעה ולהיות נשמעים ממנו: (כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה. כאשר דבר ה' אל משה שידבר אל פרעה. והוא השיב שלא ישמע אליו הנה אשר שלוה אותו ואת אהרן לשרים על ישראל ועל פרעה. כאשר הזכיר. באר שלא היה המכוון בהם שוה אבל היה שיהיה משה אלהים לפרעה
ואהרן

נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר וְיַת אִיתָמָר: (כד) וּבְנוֹי דְקֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אִלֵּין יִחוּסֵיהּ דְקֹרַח: (כה) וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסִיב לֵיהּ מִבְּרַתּוֹי דְיִתְרוֹ הוּא פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִנְתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת פִּינְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְיִיחוּסֵיהוֹן: (כו) אִיהוּ אַהֲרֹן וּמשֶׁה דַאֲמַר יְיָ לְהוֹן הַנְפִּיקוּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: (כז) הִינוּן דִמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְהַנְפָּקָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא משֶׁה נְבִיָּא וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא: (כח) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה אַהֲרֹן מָצִית אוּדְנֵיהּ וְשָׁמַע מַה דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ: (כט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר אֲנָא הוּא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דַאֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ: (ל) וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא קְשֵׁי מַמְלַל אֶכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה: (א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה לְמָא אַנְתְּ מִסְתְּפֵי חֲמֵי דִכְבָר שַׁוֵּיתָ יָתָךְ דְחִילָא לְפַרְעֹה כְּאִילוּ אֱלָהָא דִילֵיהּ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵא נְבִיָּא דִילָךְ: (ב) אַנְתְּ תְּמַלֵּיל לְאַהֲרֹן
ית

בעל הטורים

(כד) אסיר ב' אסיר ואלקנה. להוציא ממסגר אסיר (ישעיה מ"ב) וזהו שאמרו על בני קרח מקום נתקבל להם בגיהנם והו להוציא ממסגר אסיר: (ל) הן אני ד' דסמיכי הכא ואידך הן אני כפיך לאל (איוב ל"ג) הן אני נשארתי לבדי (ישעיה מ"ט) ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש (שם נ"ו) משה אמר הן אני ערל שפתים והקב"ה א"ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך והוריתיך וכן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש אל יאמר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר יבטח בה' שיש
בידו

יונתן

שהיה הדבור למשה לבד וכדאיתא במכילתא פ' בא ואתה תדבר מה"ל דבכו אלא כיון שהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזניו לשמוע באימה וכו': (א) תמתפי פירוש מתיירא ורצונו שא"ל הקב"ה למה אתה מתיירא ממנו כי אדרבא כבר שויתי
שהוא

רמב"ן

הפרשה: (ג) ואני אקשה את לב פרעה. אמרו במדרש רבה גלה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין תחת שהעבידם בעבודה קשה. ועוד שם כי אני הכבדתי את לבו אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינין. אלא אם ללצים הוא יליץ מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו והוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך. והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל. אם השם הקשה את לבו מה פשעו. ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון. והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהן. רק ויחזק לב פרעה. ויכבד פרעה את לבו. הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם. אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין הכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו'. ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם יודיע למשה העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. וזה כטעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי. כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק יי'. כי לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו:
בלהטיהם

אבן עזרא

והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני [ע]קרח לא מתו. ושמואל הנביא היה מבני [פ]קרח: (כה) ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם ע"כ הדבק הסברא. פוטיאל היה מבני *[פ]ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו הרן. ולולי [צ]נכתב מעשה משה לא היינו יודעין למה נקרא כן: (כו) הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים. ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם [ק]בא משה: (כז) הם. עתה טעם שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פני' אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם. ולא כן אהרן. והכתוב מעיד לא כן [ר]עבדי משה. ואהרן אמר לו [ש]בי אדוני. על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן. וככה בנביאים וככה בכתובים. ואין טענה ממלת ואלה תולדות [ת]אהרן ומשה. גם ותלד לו את *[ת]אהרן ואת משה. כי כאשר נולדו הזכירם. והעד תולדות גם ותלד: (כח) ויהי. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה [א]דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם. כי כן. ביום דבר יי' אל משה בארץ מצרים. וזה שדבר לו אני יי' דבר אל פרעה. וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי [ב]המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו. אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן. כי דעתו רחבה מדעתנו: (כט) וידבר יי'. עתה פי' ענין וידבר יי' אל משה ואל אהרן. וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים: (א) ויאמר יי'. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: ויאמר. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים. והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו. והאומרים כי נביא. מגזרת *[ב]ניב שפתים. איננו נכון כי שורש ניב [כב]מהשניים לפי דעת חכמי צרפת. ומעלומי העי"ן לפי [ג]דעת חכמי ספרד. ושרש נביא שלש אותיות [ד]והעד נביאים. [ה]ויתנבאו. כי הא"לף שרש. ועוד כי ניב שפתים כמו פרי. כי הוא [ו]מגזרת תנובה. עוד [ו]ינובון בשיבה. והעד הנאמן. וניבו [ז]נבזה אכלו. ועוד מה טעם השב אשת האיש כי [ח]נביא הוא. אם פירושו דברן [ט]הוא. רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי. כדרך כי אם גלה [י]סודו אל עבדיו הנביאים. והוא [כ]מתנבא עלי ע"כ ויתפלל *[כ]בעדך וחיה: (ב) אתה תדבר. אל אהרן: את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואע"פ שלא נזכר אהרן
בכל

פירוש על אבן עזרא

כז"ל בב"ק (דף ק"י ע"א) ועיין ונ"ם (להלן כ"ח א'). ועיין בר"אע והפי' ממלת שילה (בראשית מ"ט י'). [ע](במדבר כ"ו י"א). [פ]כמבואר (בד"ה א' ו' מפסוק י"ח עד כ"ג). *[פ]אולי סובר כ"א כפי דעת חז"ל אשר יצא האיש פוטיאל מבזע יוסף וג"כ מבנות יתרו. [צ]כי מן המים משיתיהו (לעיל ב' יו"ד) ע"כ אין ראיה לחז"ל. [ק]עיין (לעיל ד' י"ב). [ר](במדבר י"ב ז'). [ש]ב'פעמים. אל יחר אף אדוני (להלן ל"ב כ"ב) בי אדוני (במדבר י"ב י"א). [ת](שם ג' א'). *[ת](שם כ"ו נ"ט). [א]ר"ל למה לא דבק. ר"ל לרשום הפסק עם הקורא בתורה עליפי בפשוטה שאח"ז. כדי לדבק פסוק כ"ח עם הבאים אחריו. כי על בעל ההעתקות אין לתמוה. שמתחלה ידע לו טעם למה עשה כן וכו'. [ב](דברים ב' ט"ז). *[ב](ישעיה כ"ז י"ט). בבתים שרשים מב' אותיות וניב שרשו נב. [ג]שאין שרש פחות מג' אותיות. הנה ניב שרשו נוב שוי"ו עין הפעל נעלם במבטא. [ד](במדבר י"א כ"ט). [ה](שם פסוק כ"ה). [ו](ישעי' כ"ז ו'). [ו](תהלים צ"ב ט"ו). [ז](מלאכי א' י"ב). [ח](בראשית כ' ז'). [ט]דברן בל"א (רעדנער). [י](עמוס ג' ז'). [כ]ר"ל כמו מתנענע והוא כמו מתחטא לפני המקום (תענית כ"ג ע"א) וכ"כ פי' אז תתענג וכו' (ישעיה נ"ח י"ד). *[כ](בראשית כ' ז').
דברים

פירוש רשב"ם

לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו. ובני אהרן. ע"ש שכתוב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא. ואלעזר בן אהרן וגו'. בשביל פנחס אלעזר. אבל בבני איתמר לא פירש כאן שא"צ להזכירן לפנינו בתורה: (כו) הוא אהרן ומשה אהרן זה שאמור שנולד לפני משה. ומשה זה ואהרן. הם אשר אמר ה' להם. הם המדברים וגו' הוא משה שאצל הדבור היה הוא תחלה ואהרן אחריו. ואצל הלידות מקדים אהרן למשה ולענין הדבור מקדים משה לאהרן: (ל) ואיך ישמע אלי פרעה. פרשה זו היא פרשה שלמעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' אבל למעלה קיצר דבריו עד שיפרש אלה ראשי בית אבותם לדעת מי הם משה ואהרן בדברם אל פרעה: (א) נביאך. דברן תחתיך: (ב) וישלח שיאסר
לו

ושלח את־בני־ישראל מארצו: ג ואני
אקשה את־לב פרעה והרביתי את־
אתתי ואת־מופתי בארץ מצרים:
ד ולא־ישמע אלכם פרעה ונתתי את־
ידי במצרים והוצאתי את־צבאתי את־
עמי בני־ישראל מארץ מצרים בשפטים
גדלים: ה וידעו מצרים כי־אני יהוה
בנטתי את־ידי על־מצרים והוצאתי
את־בני־ישראל מתוכם: ו ויעש משה
ואהרן כאשר צוה יהוה אתם כן עשו:
ז ומשה בן־שמנים שנה ואהרן בן־
שלש ושמנים שנה בדברם אל־
פרעה: פ רביעי
ח ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן
לאמר: ט כי ידבר אלכם פרעה לאמר
תנו לכם מופת ואמרת אל־אהרן קח
את־מטך והשלך לפני־פרעה יהי לתנין: י ויבא משה ואהרן אל־פרעה
ויעשו־כן כאשר צוה יהוה וישלך אהרן את־מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו
ויהי לתנין: יא ויקרא גם־פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם־הם חרטמי

מצרים

אונקלוס

פרעה וישלח ית בני ישראל מארעה: ג ואנא אקשה ית
לבא דפרעה ואסגיתי ית אתותי וית מופתי בארעא דמצרים:
ד ולא יקבל מנכון פרעה ואתן ית מחת גברתי במצרים
ואפיק ית חילי ית עמי בני ישראל מארעא דמצרים בדינין
רברבין: ה וידעון מצרים ארי אנא יי כד ארים ית מחת
גברתי על מצרים ואפיק ית בני ישראל מבינהון: ו ועבד
משה ואהרן כמא דפקיד יי יתהון כן עבדו: ז ומשה בר
תמנן שנין ואהרן בר תמנן ותלת שנין במללותהון עם
פרעה: ח ואמר יי למשה ולאהרן למימר: ט ארי ימלל
לותכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב
ית חוטרך ורמא קדם פרעה יהי לתנינא: י ועל משה
ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא דפקיד יי ורמא אהרן
ית חוטרה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא:
יא וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף אנון

חרשי

מסרה ושלח, ל', דמטעין ביה [ר"ל טועים בו הסופרים לכתוב וישלח]. ג אקשה, ל'. והרביתי, [מ"י בר מן יו"ד דסוף תיבותא]. את אתתי, ל' [חד"ס וכו"ל דכו']. מופתי, ב' מלא כבות מוגבי. ד ולא ישמע, ד'. אלכם, ו' ח"י בלו'. והוצאתי, [כו"ל מ"ל]. צבאתי, ל' חסר. את עמי וכו', ב'. בשפטים, ל' וחד ובשפטים גדלים. גדלים, [כו"ל ח"ו מ"י]. ה בנטתי, ל' ומ'. את בני ישראל, [מוקפין]. מתוכם, [מ"ו]. ו אתם, [ח"ו]. ז ומשה, חד מן ז' ר"פ. ואהרן, [הא' במוכח]. ח ויאמר ה' וכו' ו'. ט אלכם, ל' ח' בלו'. מופת, [כו"ל מ"ו]. יהי לתנין, ל' חד מן ס' ליט' ן' בסוף תיבותא [כו"ן דגושה ומ"י]. י ויהי לתנין, ל'. יא ולמכשפים, ב'. חרטמי, ג'.

ת"א והוצאתי את צבאתי סנהדרין לה.

רש"י

ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות ע"א לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על האומות ע"א כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: (עיין בר"אם שגורס כאן דבור המתחיל בלכתך לשוב עד אשר שמתי בידך וכדלעיל פ' שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש): (ה) את ידי. יד ממש להכות בהם: (ט) מופת. אות להודיע שיש צורך (לכון) במי ששולח אתכם: (י) לתנין. נחש: (יא) בלהטיהם.

בלחשיהון

רמב"ן

(יא) בלהטיהם. אמרו רבותינו שהם מעשה כשפים וע"י מלאכי חבלה הם נעשים. והמלה מגזרת אש לוהט. להבה תלהט רשעים. והענין כי הם נעשים על ידי לוהטים מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב. כענין ויגל י"י את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש. ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שדים. ועוד אזכיר בעזרת השם. אבל בלטיהם אמר שהם שדים. והמלה נגזרת ממלת לט. דברו אל דוד בלט. כי השדים באים בלט. כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש וזהו שאמר לחכמים ולמכשפים כי חכמי ההשבעות ואסיפת השדים היו ראשיהם וזקניהם. וחרטומי מצרים יכלול את שניהם. ולא ידענו גזרת המלה. ואמר ר"א כי היא לשון מצרי או לשון כשדי כי לא מצאנו רק בדברי שניהם. והקרוב כדברי בש"י שהיא מלה ארמית מורכבת. חרטמי. שנחרים בעצמות כי נודע הוא כי רוב האומות

בעצמות

ספורנו

והכן יהיה לו למתרגם ומליץ: (ג) ואני אקשה. הנה בהיות האל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם כאמרו חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה. אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו וזה להשיב את המצרים בתשובה בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים כאמרו בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ועם זה תהיה הכונה שישראל יראו וייראו כאמרו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר. ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בל"ס לא ע"ל תשובה והכנעה לאל ית' שיתנחם מהיות מורד אף על פי שהכיר גדלו וטובו. אלא ע"ל היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות. כמו שהגידו עבדיו באמרם הטרם תדע כי אבדה מצרי'. וזאת לא היתה תשובה כלל אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל ית' ולשוב אליו בתשובה שלמה לא היה לו מזה שום מונע. והנה אמר האל ית' ואני אקשה את לב פרעה שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל. למען שיתי אותותי אלה בקרבו. שמהם יכירו גדלו וטובו וישובו המצרים באיזו תשוב' אמתית: ולמען תספר. (לקמן י' ב') וידעתם אתם ישראל כרואה בצרתם: באזני בנך. (שם) להודיע שכל אלה יפעל אל עם נבר להשיבו אליו וזה כשיספרו במעשיהם בבא עליהם איזה פורעניות: (ד) ולא ישמע אליכם פרעה. לא קודם ההקשאה גם לא אחרי כן עם ראותו רבוי האותות והמופתים: ולכן אעשה בהם שפטים יהם מכת בכורות וטביעת מצרים בים סוף שהני' בלבד היו ע"ל ענש להם מדה כנגד מדה אבל שאר המכות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה כאמרו בזאת תדע כי אני ה'. בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ. למען תדע כי לה' הארץ. למען שיתי אותותי אלה בקרבו. ולמען תספר. וידעתם. אתם ישראל

והמצרים

יונתן בן עוזיאל

ית כל דאיפקדינך ואהרן אחוך ימליל לפרעה ויפטור ית בני ישראל מארעיה: (ג) ואנא אקשי ית יצרא דלבא דפרעה ואסגי ית אתותי וית תמהיי בארעא דמצרים: (ד) ולא יקביל מנכון פרעה ואיגרי בהון גירין דקטול ואתן מחת גבורת ידי במצרים ואפיק ית עמי בני ישראל פריקין מארעא דמצרים בדינין רברבין: (ה) וינדעון מצראי ארום אנא הוא יי כד ארים ית מחת גבורתי על מצרים ואנפיק ית בני ישראל פריקין מביניהון: (ו) ועבד משה ואהרן היכמא דפקיד יי יתהון היכדין עבדו: (ז) ומשה בר תמנן שנין ואהרן בר תמנן ותלת שנין במללותהון עם פרעה: (ח) ואמר יי למשה ולאהרן

ירושלמי

למימר: (ט) ארום ימלל עמכון פרעה למימר הבו לכון תימהא ותימר לאהרן סב ית חוטרך וטלוק יתיה קדם פרעה יהא לחיי חורמן ארום עתידין כל דיירי ארעא למשמע קל ציוחתהון דמצרים בתברותי יתהון היכמא דשמען כל בריתא ית קל ציוחת חויא כד איתערטיל מן שירויא: (י) ואעל משה ואהרן לות פרעה ועבדו היכדין היכמא דפקיד יי וטלק אהרן ית חוטריה קדם מיחמי פרעה וקדם מיחמי עבדוי והוה לחורמנא:

[(י) וטלק קדם פרעה:]

(יא) וקרא לחוד פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו לחוד הינון יניס וימבריס

הרשין

בעל הטורים

בידו לרפאותו כאשר אלה וילדה לוין: (ג) ואני אקשה ועליו נאמר עם עקש תתפל עקש בגימ' מלך מצרים: (ט) והשלך לפני פרעה יהי לתנין. ולא אמר ויהי אלא אחר שהשליך אותו אמור למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יחזור לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו כשם שזה הוא תנין וחזר להיות עץ יבש כך יחזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה:

מעשה

יונתן

שהוא יתיירא ממך כי נחשך אלהים: (ד) ואיגרי. לשון מגרה. גירין חיצים של מות: (ט) ארום עתידין וכו' עד סוף הפסוק ועניינו דק"ל מפני מה הי' הסלע הנס שנהפך לנחש אלא כדי לרמז שישמעו קול לעקתו כמו ששמעו קול הנחש כשקללו המלאכים את ידיו ורגליו הלך קולו מסוף העולם ועד סופו כדאיתא בבראשית ועיין ג"כ בירמיה מ"ו: (יא) ינים וימברים נודע בספר הזוהר שהם תלמידי בלעם ועיין

ג"כ

אבן עזרא

בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: (ג) ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו. או לחסר מרעתו. וזה אפרש בפרשת כי תשא. ובפסוק מי יתן [ס]והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען *[ס]רבות מופתי. ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות. ולא דבר [נ]נכונה: (ד) ונתתי את ידי מכתי. כי [נ]ביד היא כדרך בני אדם: וטעם צבאותי. כמו שהם המלאכים צבאות יי' בשמים. כך הם ישראל בארץ: (ה) וידעו. כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק הראשון הספרד שיש בין [ס]וידעו ובין וידעו. כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר. כמו שמעו. והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט. והקמוץ בקמץ קטן והיו"ד סימן לעתיד כמו וישמרו. והנה הנעלם בין [י]היו"ד והד"לת תחת היו"ד שהוא שרש. והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: (ו) ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד [פ]אהרן גם על יד משה נעשו האותות. ואחר כן יפרש כל אות ואות: (ז) ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב *[פ]שהתנבאו בזקנותם רק אלה. כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ואם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן. ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם. בעבור שכתוב בעמוד *[צ]ענן ידבר אליהם. כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה. והנה על ידם ינחלו הצדיקים העולם הבא. וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות: (ח) ויאמר יי'. כאל לשתפם שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי'. ועתה [ק]יבקש מופת: (ט) קח את מטך. הוא מטה משה שנתנו לו. והעד אמור אל אהרן קח את [ר]מטך ונטה ידך. וכתוב וירם במטה [ש]ויך את המים. והנה הודיענו בפתחות הבי"ת שהוא המטה הידוע. שאמר לו קח את מטך. ועוד ומטך אשר הכית *[ש]בו את היאור: (י) ויבא משה. גם זה מופת. שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש. ויפת אמר כאשר הוא תנין: (יא) ויקרא פרעה לחכמים. חכמי המזלות: ולמכשפים. משנים דבר התולדות למראה העין: והחרטומים. הם היודעים [ת]סוד התולדות. [א]והמלה רביעית. אולי לשון מצרים הוא. או לשון כשדים. כי לא מצאנוה בכל המקרא רק בדברי [ב]שניהם. והפרים הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין. ובין מעשה החרטומים על כן כתוב בלטיהם. והמלה [ג]השלישית. מגזרת [ד]להט החרב. *[ד]אשכנה לוהטים. ולהט **אותם היום הבא. והוא כמו בריקות ואש

עוברת

פירוש על אבן עזרא

[ס](דברים ה' כ"ו). כבר כתבתי למעלה כי בהתדבק האדם בשם ית' יוסיף על טובתו ויחסר מרעתו שהיתה מזומנת עליו מצד מערכתו. והאב"ע ז"ל כתב (להלן ל"ג כ"א) כי מאמר שזה בידו. טעם ויחזק ה'. אינו אלא שאין כן בטבעו ומערכת מולדו. והשכל שנטע השם בלבו גובר על הכל. וא"כ הוא עצמו הוא המכביד מאשר בידו הדבר. וכן כתב בס' ואתחנן כי שורש כל המעשים והתנועות גזרת השם. וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה גם השרשים לנטע. וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת עת כי לעולם יהיה שנוי. כאשר פי' בעל ס' יצירה. והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדותם, ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדות. וזה הוא הטעם ויחזק ה' את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד את לבו הוא ועבדיו והכל אמת. ע"כ אמר ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו. ואמר למה תתענו ה' מדרכיך. ומשה אמר ובחרת בחיים. ואחר שהשם לא ימנע הנה הוא מוכן להטיב הטוב והכתוב אמר כלשון בני אדם מי יתן ע"כ. וזהו שאמר בפסוק מי יתן וכו'. *[ס]ודעתו ז"ל שהמעשים והתנועות הם כפי המערכה כי כחות הנמצאים על פיהם וזהו הטעם ויחזק ה'. אבל מאחר שהאדם יכול לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או להסר מרעתו והוא לא רצה. הנה הוא התעה את עצמו (ועיי' בשמונה פרקים להרמב"ם ז"ל פרק ח' ועיי' רמב"ם ז"ל הל' תשובה פרק ששי). (נ"ל) אם כי המזל מכביד לב האדם לגנוב או לשפוך דם ומכ"ז נענש העובר. כי בידו ע"פ הפרטים לשנות. וכן פרעה נענש ע"י המכות כאן הקב"ה קושי הלב כמו המזל אשר מכריח האדם. ומכ"ז בידו לשנות. [נ]כאשר פי' לעיל כי הקב"ה הוא טוב ואשר נענש ע"י פרעה כאשר נהרגו המופתים שיאמינו בהי'. *[נ]ר"ל להכות ביד. [ס]וְיָדְעוּ בקמץ גדול. ובין וְיֵדְעוּ בקמץ קטן שהוא לירי. כמו וְיִשְׁמְרוּ ששרשו שמר והיו"ד מאותיות איתן. [ע]ר"ל יו"ד איתן במלת יֵדְעוּ נקוד לירי המושך אחריו יו"ד משורש ידע הנעלם במכתב. [ס]כמ"ש כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך וכו'. *[ס]ככה פי' הרמב"ם במו"נ כי הפסוק הנבואה מהזקנים בעת זקנתם חוץ ממשה ואהרן. ואולי הטעם כי אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור וכו' ובעת הזוקן כשה הגוף חלש. *[צ](תהלים צ"ט ז') ושם פי' כי בעמוד ענן וכו' שב אל משה ואהרן. [ק]לקבל אות ומופת נעשה ע"י שניהם. [ר](פסוק י"ט). [ש](פסוק כ') ושם כתוב במטה. *[ש](להלן י"ז ה') ר"ל כי מלאכו כתוב שהשם אמר למשה ומטך אשר הכית בו את היאור. ומשה לא הכה רק אהרן הכה ואמר ומטך. הנה זה לעד כי במטה משה היה. [ת]ר"ל חכמי הטבע. [א]ר"ל בת ד' אותיות חרטם. [ב]ר"ל שלא מצאנוה זולתי כאן ובספר דניאל (ב' י') בשם חרטם ואשף. וכתב הראב"ע ז"ל בפירוש דניאל החרטומים הם חכמי התולדות היודעים העקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלהט. וכן כתוב בחרטומי מצרים. ואשפים. הם הרופאים. ומכשפים הם הקלים בידם האוחזים. והכשדים הם חכמי המזלות. והגזרין הם בעלי הקסמים ההולכים לקראת נחשים וכו'. [ג]בת שלש אותיות להט. [ד](בראשית ג' כ"ד). *[ד](תהלים פ"ז ה') **(מלאכי

ג'

ספורנו

והמצרים וגם כשהטביעם בים לעשות באופן שהנשארים במצרים יכירו וידעו כאמרו וידעו מצרים כי אני ה': (ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה' אותם. בכל דבור ודבור שנכו זה בסדר המצוה שהיה משה נדבר קודם כמו שליח מהאל ית' ואחר כך היה אהרן מתרגם: כן עשו. לא הוסיפו ולא גרעו: (ז) ומשה בן שמנים שנה. ועם כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם. כי אמנם מי שהגיע לשמונים גם בימי' ההם כבר עבר ימי הסיבה והגיע לגבורות כמו שהעיד בתפלתו באמרו ימי שנותינו בהם שבעי' שנה וגו': (ט) תנו לכם מופת. שמופת הוא להורות על גודל המשלח ושראוי לשמוע בקולו אמנם האות הוא עדות לשליח. לפיכך עשה אותות לעיני עם ישראל שלא היה ספק אצלם על גודל המשלח ויכלתו. אבל היה על השליח אם הוא שליח אמת. אבל פרע' שהיה מסופק על המשלח או מכחישו באמרו לא ידעתי את ה' שאל מופת לאות גודל המשלח באופן שיורה

שראוי

פירוש רשב"ם

לו אהרן שישלח בני ישראל מארצו: (ה) וידעו מצרים כי אני ה'. אדון ומושל שעד עתה יאמרו לא ידעתי את ה':

ויחזק

מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ
מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן
אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה
מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה
בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ
לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־
נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ
לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר
וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר
יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה
אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־
הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃
יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר
וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן
קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם
עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם
וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃
כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר
בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה
אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי

הדם

אונקלוס

חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן: יב וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵהּ וַהֲווֹ
לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חֻטְרָא דְּאַהֲרֹן יַת חֻטְרֵיהוֹן: יג וְאִתַּקַּף לִבָּא
דְּפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלִּיל יְיָ: יד וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה אִתְיַקַּר (נ"א יַקִּיר) לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב לְשַׁלָּחָא
עַמָּא: טו אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד
לְקַדָּמוּתֵהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דְּאִתְהֲפֵיךְ לְחִוְיָא תִּסַּב
בִּידָךְ: טז וְתֵימַר לֵהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר
שַׁלַּח יַת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּא
עַד־כְּעַן: יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִּדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא
מָחֵי ׀ בְּחֻטְרָא דִּי בִידִי עַל מַיָּא דִּי בְנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא:
יח וְנוּנֵי דִּי בְנַהֲרָא תְּמוּת וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִלְאוֹן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי
מַיָּא מִן נַהֲרָא: יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר לְאַהֲרֹן טוֹל חֻטְרָךְ
וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא דְּמִצְרַיִם עַל נַהֲרֵיהוֹן ׀ עַל אֲרִתֵּיהוֹן וְעַל
אַגְמֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישׁוּת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵי
דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא:
כ וַעֲבַדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא ׀ דְּפַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחֻטְרָא
וּמְחָא יַת מַיָּא דִּי בְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדּוֹהִי
וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל מַיָּא דִּי בְנַהֲרָא לִדְמָא: כא וְנוּנֵי דִּי בְנַהֲרָא
מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא־יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא

והוה

מסרה בלהטיהם, ל'. יב וישליכו, ד' מ"י. לתנינם, ג' חסר יו"ד בפרש. מטהם, ב' חד מ"ל ודין ח'. יג אלהם, [ס"י]. יד מאן, כו"ל ח"י. לשלח, ל' דמטעין בי' [ר"ל דל"ל לשלח את]. טו ילך, ג' חסר בספ' [ל"ל ב']. המימה, ח' ודין-. טז אליו, [ברביע]. אלהי העברים, ה'. ויעבדני, [ח"ו]. יז מכה, ה'-. על המים, ד'. ונהפכו, [הה"א בסגול]. יח והדגה, ב'. ונלאו, ל'. לשתות, [מ"ו]. יט ויאמר ה', י"ב בטעם בספ' [ל"ל י"א]. ונטה ידך, פ"ז ח' את. מימי, ו'. נהרתם, ד' ח' בליש'. יאריהם, [ח"ו ומ"י]. מימיהם, מ"ל ב' יודי"ן. ויהיו, י"א רפי [ר"ל הוא"ו בשו"א]. והיה, [מלעיל מדין כמ"א]. כ וירם, ח'. ולעיני, ד'. כא והדגה, ב'. מתה, [בספרין מטעין כי הוא עבר מל"ע]. ויבאש, ב' בפסוק. לשתות, כו"ל מ"ו במ"ד.

ת"א בלהטיהם סנהדרין סז. ויבלע מטה שבת צז. ונצבת לקראתו על זבחים קב. והדגה אשר נדרים כט.

רש"י

בלהטיהם. בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג) להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. (שבת צ"ז) מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות י"ח) כי כבד ממך הדבר: (טו) הנה יצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש"ר): (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: (יט) אמר אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעי' ולקה על ידי אהרן: נהרתם. הם נהרות המושכים כעין נהרות שלנו: יאריהם. הם בריכות נגרים שעשויות בידי אדם ומשפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק: בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים.

מים

רמב"ן

בעלמות מתים או בעלמות חיות כענין שהזכירו בידעוני: (טז) והנה לא שמעת עד כה. בעבור שזאת מכה ומעתה יחל להכותו אמר לו כי רשעו גורם לו להביא עליו עונש שלא שמע למצות בוראו והנה פרעה לא היה אומר להם בפירוש שלא ישמע ולא ישלח. רק בפעם הראשון שאמר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח. ולא היה גוער בהם רק שומע דבריהם ושותק כי יפחד מהמכות מעת שעשו לפניו מופת התנין ובלע מטותם. אך במכות הראשונות מנסה את החרטומים לעשות בהם כלומר שהם מעשה חכמים. והנה הוא ירא ומתחזק. וזה טעם ויחזק לב פרעה (כ) וירם במטה ויך את המים. שהרים ונטה ידו על ארץ מצרים כנגד כל הרוחות ואח"כ הכה המים אשר ביאור לעיני פרעה ונהפכו כל המים

שביאור

תַּרְשַׁין דִּבְמִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁי קוֹסְמֵיהוֹן הֵיכְדֵין: (יב) וּטְלָקוּן אֱנַשׁ חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְתַרְמִנִּין וּמִן יַד אִתְהֲפִיכוּ לְמֶהֱוֵי כְּמִן שֵׁירוּיָא וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן יַת חוּטְרֵיהוֹן: (יג) וְאִיתְקַף יִצְרָא דְלִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן הֵיכְמָא דְמַלִּיל יְיָ: (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִיתְקַף יִצְרָא דְלִבָּא דְפַרְעֹה מְסָרֵב לְמִפְטוֹר יַת עַמָּא: (טו) אֵיזַל לְוַת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפִיק לְמִנְטוֹר קוֹסְמִין עִלָּוֵי מַיָּא הֵי כְּאַמְגוּשָׁא וְתִתְעַתַּד לְקַדְמוּתֵיהּ עַל גֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דְאַהֲרֹן דְּאִיתְהַפִּיךְ לְחִוְיָא תִּיסַב בִּידָךְ:

[(טו) לְמִתְקוֹדְרָה עָלְמַיָּא:]

(טז) וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁדְרַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר פְּטוֹר יַת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּ עַד כְּדוּן: (יז) כִּדְנָא אֲמַר יְיָ בְּדָא סִימָנָא תִּנְדַּע אֲרוּם אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא מָחֵי בְּחוּטְרָא דִבְידִי עַל מוֹי דִי בְּנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּן לְאַדְמָא: (יח) וְנוּנֵי דִבְנַהֲרָא יְמוּתוּן וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִשְׁתַּלְהוּן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מוֹי מִן נַהֲרָא: (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ וַאֲרִים יְדָךְ עַל מוֹי דְמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל פְּצִידֵיהוֹן עַל שִׁיקְיֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישׁוּת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָאנֵי אָעָא וּבְמָאנֵי אַבְנָא:

[(יט) וּבְעֵצִים וּבְסִיקְיָא:]

(כ) וַעֲבַדוּ הֵיכְדֵין מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דִּי כְמָא דְפַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יַת מוֹי דִבְנַהֲרָא לְמֵיחְמֵי פַּרְעֹה וּלְמֵיחְמֵי עַבְדוֹי וְאִיתְהַפִּיכוּ כָּל מוֹי דִבְנַהֲרָא לְאַדְמָא: (כא) וְנוּנֵי דִי בְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרֵי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מוי

בעל הטורים

(יב) מטהם. ב' הכא ואידך ומטה אהרן בתוך מטותם איתא במדרש שנס במעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם וכשהוליאו אז מזר ובלעם ולכך לא הוליאו פרח

יונתן

ג"כ במדבר כ"ב: (טו) הי כאמגושא פירש מכשף: הכי איתא במ"ק פ' ואלו מגלחין פרעה

וע"כ כתיב ויולא משה את כל המטות מלפני ה': פי' לפני שבלעם: (טז) והנה לא שמעת עד כה כה אמר ה' כחלות הלילה. כה בא"ת ב"ש ל"ץ וב"פ ל"ץ עולה ר"מ וכל כך מכות לקו. במלרים מ' ועל הים ר' והו מרמז לו לא השמע עד שתלקה כמנין כה כה וזהו שנאמר לץ תכה ופתי יערים כמנין לץ לץ: (יז) על המים ד' במסורה הכא ואידך ויסכו שם על המים. בדם הלפור השחוטה על המים החיים. והמשמעות זכה על המים ויכלו וגו' את המים אדומים כדם (מ"ב ג') זהו שאמרו רז"ל לריך סימן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו ויראו וגו' המים אדומים כדם שיהא נראה במים הודם הדם במכת היאור וכן נראה הדם במים ובזכות המלוה שנעשו במים מלאו י"ב עינות מים: (כח) ויבאש. ב' ויבאש היאור וירם תולעים ויבאש מלמד שגם

אבן עזרא

(יב) וישליכו. זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא כמאמר. וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה. ור' ישועה אמר כי אשר השבו. בלע מטותם וזה פלא גדול: (יג) ויחזק. מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן: (יד) ויאמר כבד. פועל עבר. כמו כי זקן יצחק. לו חפץ יי'. כאשר אהב: והיה קמץ קטן תחת מ"ם מאן שהוא שורש. שלא ידגש הא"לף שהוא אחריו. כמו חרף נפשו: (טו) לך אל פרעה בבקר. מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה. ולוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה. ולוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה. ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מגרע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: (טז) ואמרת. אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע. כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה: (יז) כה. השליח ידבר על פי השולח. ואמר דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו. וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי. ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה. כי שניהם שוים ומשתתפים באות: (יח) והדגה. שם מין כולל לכל שורץ במים. ונלאו. מבנין נפעל. מגזרת לאה. כטעם לא יכלו: (יט) ויאמר. לפי דעתי שהטעם כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הכוסות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מצרים: ומלת מימי מצרים. כלל. והפרט על נהרותם. ואינם היאור. רק שיאור ונהרות אחרים בארץ מצרים. כי הדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם. מים מקובצים מעלמם ממי המטר: ומקוה מימיהם. הם המעיינים. והבארות. והבורות. ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים. ומים מרים כמו הים. על כן כתוב וקורא למי הים. והנה שכח מי הירדן יכרתון. ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה. כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים. כי לא יתכן לומר מימו ומימה. ונמלאו מי על לשון יחיד. כי מי נדה לא זורק: ובעצים ובאבנים. המים שהיו בכלים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן: (כ) ויעשו. הזכיר מכת היאור ולא השם להזכיר

פירוש על אבן עזרא

ג' י"ט). הלהיות מטה עז יבש. *וזקן יצחק (בראשית כ"ז א'). וחפץ ה' (שופטים י"ג כ"ג). זכאשר אהב (בראשית כ"ז יו"ד). חחרף נפשו (שופטים ה' י"ח) מבנין פיקד הוא דגש וכאלו להיות מאן הרף. ולפי שאותיות אהחע"ר בלתי מוכשרת לקבל דגש. באה נקודת הדגש להתחבר עם החירק ונעשה ליר"י מאן חרף. טפי' כי אין מעל יוכל במצרים אבל יתגבר מימי היאור בחודש אב והמים עולים ומכסים את ארץ מצרים והלך חמשה עשר יום ועומדים המים על פני כל הארץ בשני חדשים האלה. ואז תשבע הארץ ממים. ובעת חסרון המים יזרעו ובאמצע היאור יש אי אחד ובתוך האי יש עמוד מאבן של שיש עשוי בחכמת המדות לדעת כמה מעלות יעלה היאור. ואורך העמוד היא י"ב אמות וכל אמה נקראת מעלה וכשיעלה היאור עד שיתכסה כל העמוד במים. ידעו כי כסה היאור את כל ארץ מצרים. ואם עלה עד מעלות ידעו כי עלה היאור בחלי מלכות מצרים וכן בכל מעלה ומעלה. ובתחלה היה העמוד הנ"ל מגולה והיו הכל יודעים כמה מעלות עלה היאור. אך בעבור כי יש שנים שיעלה היאור מעט ויאמן לבב העם. ע"כ בנה המלך. מגדול אחד סביבות העמוד ושם עליו שומרים שלא יכימו את העם לבוא שמה. והשומרים מודיעם למלך כמה מעלות עלה היאור בעמוד. ואחר שעלה למעלה ילא המלך מארמונו פעם אחת בשנה והולך לראות את היאור במעלות העמוד. 'פי' כי יש להקשות מאחר שהמכה היתה מאת השם כי כן כתיב אחרי הכות ה' את היאור. והראת אהרן במטה איננו מועלת כלום למה לוהו להכות במטה. וכן פי' ר"א (לעיל ג' ע"ו אות קטן ס' ובשם הגאונע"ס) והתשובה היא מה שאמר קם את מסך כי היה להראות הרואים שהשם עשה בשבילו עד שיאמינו בו רואיו כי הוא שליח השם. וע"כ לוהו להרים המטה ולהכות את היאור ולא ללורך אחר. כרק מופת. לר"ל הכמות אח"כ (פסוק כ"א וכ"ד). ואין טעם ונלאו כמו נלאה להשיבה אל פיו (משלי כ"ו ט"ו) שהוא לואה מחמת עללות. ואם יכלה יכול לשתות. רק הוא כפל לשון במ"ש כמו לא יכלו ומלה לשתות פי' עם הפעולה אשר עשו להשיג מים לשתות אעפ"כ לא השיגו. *ר"ל כי הלוי נטה ידך הוא למותר. א"ו הוא לוי אשר יטה ידו על ארבע רוחות וכו'. טר"ל דעת הגאון כי מימי שהוא כפול ר"ל מים מתוקים ומים מרים. ומי. שאינו כפול ר"ל מרים כמו הים. והנה שכח ומי הירדן שהם לשון רבים והנם מתוקים. ע(עמוס ה' ח'). פ(יהושע ג' י"ג) לשון רבים. עמימו. מימה, לשון יחיד. כ"א מימיו. מימיה לשון רבים. פ(במדבר י"ט י"ג) לשון יחיד הרי מלת מי על יחיד ורבים.

ספורנו

שלאו לשמוע בקולו ואינו נמנע שיהיה דבר אחד בעלמו אות ומופת ביחס לאנשים מתחלפים: (יב) ויהיו לתנינים. על תבנית ותמונת תנינים אבל לא בתנועתם: ויבלע מטה אהרן את מטותם. שיראו שהאל ית' לבדו הוא הנותן נשמה ורוח ולא היה כח בחרטומים לתת תנועה בתנינים: (יד) כבד לב פרעה. אף על פי שראה ההבדל בין המופת שעשיתם אתם ובין מעשה הכשפים: (טו) נהפך לנחש. גם בתנועתו כאמרו ויבלע וכן למעלה ויכם עשה מפניו: (יז) בזאת תדע כי אני ה'. שאתה טוען דבר בלתי נפסד והוא היאור: (יח) והדגה אשר ביאור תמות. לא תשאר בו לורת המים עם מראות הדם אבל תהיה בו לורת הדם בעלמותו ובמראיתו ולפיכך תמות הדגה: ונלאו מצרים. לחפור סביבו' היאור מים לשתות

פירוש רשב"ם

(יג) ויחזק לב פרעה. לומר כי גם אהרן במכשפות עשה: (יד) כבד. מכבד פרעה את לבו כאשר פירשתי למעלה. כי מתיבות התלוים בנוף האדם יאמר וישמן. ויכבד. וישפל. ויזקין. ויהכם. ומהם יאמר בלשעבר זקן כבד שמן ושח. ושפל רום אנשים. כולם לשון פעל: (טו) הנה יוצא המימה. כדרך השרים לטייל בבקר ולרכוב אנה ואנה: (יז) בזאת תדע כי אני ה'. שהרי אמרת לא ידעתי את ה': (יח) ונלאו כבר פירשתיו בפרשת לוט. שכל ונלאו כפל לשון שלא לא יוכלו אנוי"י ב"ל: (כ) לעיני פרעה. וזהו כבודו של משה. שאהרן שלוחו הי' מרים במטה ומכה בו תדיר: (כא) מתה. טעמו למעלה שהוא לשעבר. אבל מתה אנכי להבא טעמו למטה: ומתה עלי רחל טעמו למעלה שהוא לשעבר

הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־
פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ
וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃ כד וַיַּחְפְּרוּ
כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת
כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃
כה וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־
יְהוָה אֶת־הַיְאֹר׃ פ
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־
עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ כז וְאִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ
הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ
בַּצְפַרְדְּעִים׃ כח וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים
וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ
וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ
וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃ כט וּבְכָה
וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים׃
ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־
אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־
הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל
הַצְפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ
אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר
הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ
ליהוה

אונקלוס

והוה דמא בכל ארעא דמצרים: כב ועבדו כן חרשי
מצרים בלחשיהון ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון
כמא דמליל יי: כג ואתפני פרעה ועל לביתה ולא שוי
לבה אף לדא: כד וחפרו כל מצראי סחרנות נהרא מיא
למשתי ארי לא יכילו למשתי ממיא דנהרא: כה ואשלם
שבעת יומין בתר דמחא יי ית נהרא: כו ואמר יי למשה
עול לות פרעה ותימר לה כדנן אמר יי שלח ית עמי
ויפלחון קדמי: כז ואם סריב את לשלחא הא אנא מחי
ית כל תחומך בערדעניא: כח וירבי נהרא ערדעניא ויסקון
ויעלון בביתך ובאדרון בית משכבך ועל ערסך ובבית
עבדיך ובעמך ובתנורך ובאצותך: כט ובך ובעמך ובכל
עבדיך יסקון ערדעניא: א ואמר יי למשה אמר לאהרן
ארים ית ידך בחטרך על נהריא על אריתיא ועל אגמיא
ואסיק ית ערדעניא על ארעא דמצרים: ב וארים אהרן
ית ידה על מיא דמצראי וסליקת ערדעניא וחפת ית
ארעא דמצרים: ג ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו
ית ערדעניא על ארעא דמצרים: ד וקרא פרעה למשה
ולאהרן ואמר צלו קדם יי ויעדי ערדעניא מני ומעמי
ואשלח

מסרה כב בלטיהם, ג'. ויחזק, ע"ו. אלהם, [ח"י]. כג ויבא, [כו"ל ח"ו]. שת, ד'. לזאת. ב'. כד ויחפרו, ג'. סביבת, [מ"י וח"ו]. לשתות, [מ"ו]. לשתת, חד מן ד' ס"ו. כה וימלא, ו'. הכות, [מ"ו]. כו בא, [ח"ו]. ויעבדני, [ח"ו]. כז ואם מאן, ב'. נגף, [ח"ו]. גבולך, ג' מ"ל בחו'. בצפרדעים, [כו"ל לד"י כפה ובעי' לשביה במ"א]. כח ושרץ, ל'. ובעמך, ב'. ובתנוריך, ל' ומ"ל [ד"מ]. ובמשארותיך, ל' ומ"ל [ד"מ]. כט ובכה, [מ"ל ה' בסוף תיבותא]. ובעמך, [במאריך הוא"ו]. ח אין כאן פיסקא. א ויאמר, ד' בטעם בזקפא. הנהרת, ד' ח' בליה'. היארים, [ח"ו ומ"י]. והעל, ב' ומלעיל, את אהרן [הוא כ"כ העעם]. ב מימי ד'. הצפרדע, ל' ודגש הצד"ק [וה"א בלא מאריך]. ד העתירו, [מ"י]. ויסר, ג' רפי. ומעמי, ב'. ואשלחה, ב'. ויזבחו, ב'.

ת"א בלטיהם סנהדרין סז. ועלו ובאו בביתך פסחים נג. ובכה ובעמך סוטה יא. ותעל הצפרדע סנהדרין סז.

רש"י

מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. (סנהדרין סז) ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן. (מנחות פה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם (בש"ר): (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט שר וזעף: נגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן (שמות כא) ונגפו אשה הרה אינו מיתה. וכן (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים צא) פן תגוף באבן רגליך (ישעיה ח) ולאבן נגף: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואחר כך בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו ומהם התחילה הפורענות (סוטה יא ש"ר): (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין פז) בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: (ב) ותעל הצפרדע. (ש"ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו י"ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנם הרחיש' פדולי"רא

רמב"ן

שהיאור לדם לעיניו ויהי הדם עוד בכל ארץ מצרים ורבי אברהם אמר כי הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטיית ידו על כל ארץ מצרים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין וגם לזה של דם ויותר נכון גם לזאת שהיתה מכה והיה לו לירא פן תהיה בו יד השם מעתה. ופסוק וימלא שבעת ימים קשור בעליון וימלא בזה שבעת ימים שחפרו מצרים סביבות היאור ולא יכלו לשתות ממימי היאור עד מלאת שבעת ימים אחרי ההכאה

ספורנו

לשתות כאמרו ויחפרו כל מצרים סביבות היאור: (כג) ולא שת לבו גם לזאת. להבין ההבדל אשר היה גם בזאת בין פועל האלהי לפועל המכשפים שפעלת

יונתן בן עוזיאל

מוי מן נהרא והות מחת דמא בכל ארעא דמצרים: (כב) ועבדו היכדין איצטגניני מצרים בלחשיהון והפיכו מן מיא דגשן לאדמא ואיתקיף יצרא דלבא דפרעה ולא קביל מנהון הי כמא דמליל יי: (כג) ועבד פרעה צורכיה ואעל לביתיה ולא שוי לביה לחוד למחתא דא: (כד) וחפרו מצראי חזרנות נהרא מוי למשתי ולא אשכחו צלילן ארום לא יכילו למשתי מן מוי דבנהרא: (כה) ושלימו שובעא יומין מן בתר דמחא יי ית נהרא ומבתר כן אסי מימרא דיי ית נהרא: (כו) ואמר יי למשה עול לות פרעה ותימר ליה כדנא אמר יי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (כז) ואין מסרב אנת למפטור הא אנא מחי ית כל תחומך בעורדעניא: (כח) וירבי נהרא עורדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובקטון בי דמכך ועילוי דרגשך ובבית עבדך ובעמך

ירושלמי

ובתנורך ובאצוותך: (כט) ובגופך ובגופי עמך ובכל עבדך ישלטון עורדעניא: (א) ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך בחוטרך על נהריא על פצידייא ועל שיקיא ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים:

[(א) ביציא:]

(ב) וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצרים וסליקת מחת עורדעניא וחפת ית ארעא דמצרים ברם משה לא אלקי ית מיא לא באדמא ולא בעורדעניא מן בגלל דהוות ליה בהון שיזבותא בזמן דטלקת יתיה אמיה בנהרא: (ג) ועבדו היכדין איסטגנינן בלחשיהון ואסיקו ית עורדעניא על ארעא דמצרים: (ד) וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלון קדם יי ויעדי עורדעניא

מני

בעל הטורים

שנה ביאור גדלו תולעים שנבאש נהם: (כח) ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך הלי הקדים עבדיך לעם ובספר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו טעמא דכשלקו בגופן כדדרשינן מוכה שהיו מקרקרין בגופן אז לקו הוא והעם תחלה שהיו בעלה כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ בעבדיהם אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובית עבדיו ואח"כ בעמו: (כט) ובכה ב' ובכה ובעמך. כי בכה ארוץ גדוד (ש"ב ד"נ) מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדודים. ואידך בכה חסיתי (תלים קמא) שאע"פ שאינו מפרש שלא היו הצפרדעים לישראל הקב"ה בצדקתו מלטם: (א) והעל ב' במסורה הכא ואידך והעל אותם הר ההר. כדאיתא בפ"ק דפסחים מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לשריפה נשאו ק"ו לעצמן מצפרדעים שמסרו עצמן למיתה על קדושת השם ועל כן נמלטו כדכתיב וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן השדות אבל לא מהתנורים אבל משה ואהרן שנאמר בהם יען לא האמנתם בי להקדישני ולא נשאו ק"ו מצפרדעים מתו ולא זכו ליכנס לארץ: (ד) ויזבחו. ב' במסורה ויזבחו לה' ויזבחו זבחי תודה ד' צריכין להודות וא' מהם יוצא מבית האסורים:

ולעבדיך

יונתן

פרעה שהיה בימי משה אמגושא היה: (ג) ברם משה לא אלקי וכו' וכן כתב לקמן גבי מכות כנים ע"ש ועיין ברש"י שכתב הטעם למה לא נלקה ע"י משה כאן אבגים בזה וגם לעם וממנו הראה ותבין גם במהרי"ל כתב טעם על זה בשם מהר"ם והוא שאין דרך שיעשה נס א' (ב"פ) ע"י אדם א' וראיה מאלישע וכו' וע"ש בשלהי הספר:

ליקטנייני

אבן עזרא

*לא הזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים: (כב) ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת. ותבא [ק]אליו בלאט. בדברי סתר הנעלמים מן העין. ואין המלה מגזרת ה' כי הה"א איננה מאותיות הנוסף באמצע המלה. ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם. אנה מצאו החרטומים מים והפכום. והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ. והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם. ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן למעשיהם. כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם. ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק נגרים תמיד ומים אחרים באים. ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים. והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי. וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו: (כג) ויפן. טעם גם לזאת. כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: (כד) ויחפרו. רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ונמצאו ביד הישראלי. אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה. ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצרים והעבריים. כי אמר הכתוב [ר]נרדוף. ואלה השלש מעט הזיקו. רק מכת הערוב שהיתה קשה. השם הפריש בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם. ולא כן [ש]בשחין. ולא בארבה כי הם יוצאים [ת]ממצרים וכאשר ספרו המצרים כן ספרו העבריים: (כה) וימלא. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות: (כו) ויאמר בא אל פרעה. טעם *[ת]אהרן אחיך. ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: (כז) ואם. מלת מאן תאר יוצא. כמו [א]ושבח אני את המתים: וטעם נגף. כמו משחית. וכן כתיב [ב]וצפרדע ותשחיתם. והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים. ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים ויקרא בלשון [ג]ערב אלתמ"סח. ויוצא מן *[ג]הנהר וחוטף בני אדם. ואחרים אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול [ד]והוא הנכון בעיני והוא הידוע: (כח) ושרץ היאר. פועל יוצא. כמו [ה]ישרצו המים: טעם ועלו. כי הנהר לעולם שפל מן העיר: (כט) ובכה ובעמך. אמר יפת בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא *[ה]בעם ישראל. ואין זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל: (א) ויאמר נטה ידך. על רוחות השמים. והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים. ולא מכל מקום מים: (ב) ותעל. הנה נטה ידו ולא הכה היאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים [ו]מרגע נטות ידו: (ג) ויעשו. במים [ז]מועטים. ע"כ ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם. ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו להסירה: (ד) ויקרא.

אמר

פירוש על אבן עזרא

*שכבר אמ' ויעשו כן וגו' כאשר צוה ה'. [ק](שופטי' ד' כ"א) שרשו לוט ואיננו מענין להט דלעיל. כי הה"א איננו מאותיו' המוסף באמצע המלה. [ר]עכשיו חוזר להקדמה בראשי' דרך ה' אשר פי' עולם כך לפי הפשט. וכ"ל כי כתוב ובעמך פס' כ"ט שהוא כלל לכל מצרי'. ואח"כ כתוב ובכל עבדיך וידוע כי ישראל הם עבדיו. ולא תוכל לומר המצרי' הם עבדיו שהמצרי' הם בכלל עמך. ורבא"ע ז"ל דעתו כי לפי משמעות הכתוב לא נמצאו מג' מכות הראשונות. כי בדם נאמר ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם. ויחפרו כל מצרים סביבות היאור כי לא יכלו לשתות וכו'. וכאשר ספרו המצרים. כך ספרו העברים. ובצפרדעים כתיב וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך (להלן ח' ז') והעברים בכלל עבדיו כמ"ש ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך (לעיל א' י"ג) ונאמר עבדים היינו לפרעה במצרים (דברים ו' כ"א). ובכנים כתיב כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים (להלן ח' י"ג). ואולי כפי הפשט יבוא הכתוב ע"כ. כל המחלה אשר שמתי במצרים וכו' (להלן ט"ו כ"ו) ופי' אשר סבלו ב"י במצרים. בערוב ודבר. מפורש שהפריש ה' בין המצרים ובין ישראל. כמ"ש והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב (שם פסוק י"ח). וכן בברד כתיב רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד (להלן ט' כ"ו). [ש]כי לא היתה בה סכנות נפשות. [ת]ואמר אבל הארבה ג"כ איננו מזיק לישראל כי יצאו משם ויאכלו המן במדבר. ואין להם עוד חלק ונחלה בתבואת הארץ ופירותיה ובחשך כתיב ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (להלן י' כ"ג). ובמכת בכורות ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגף (להלן י"ב כ"ג). *[ת]ור"ל במלת ואמרתם כל הענין עד סוף הפסוק כ"ט כי הוא ג"כ בכלל ואמרתם. ובא. איננו לי"י רק עם אהרן וכמ"ש באו וכו'. (לעיל ה' א'). [א](קהלת ד' ב') כאלו כתוב ומשבח. ומאן כמו ממאן. [ב](תהלים ע"ח מ"ה). [ג]פי' כי צורתו כצורת הלטאה ואוכל יותר מאורך שני בני אדם. (ועיי' בס' מעשה ה' חלק מעשה מצרים פרק י"ח). *[ג]אח"כ הוא העקרב לפי בע"ח כ"ל. [ד]בצל"א (פרשה). [ה](בראשית א' כ'). *[ה]אח"כ הוא סתירה לפי פי' ר"א כפסוקו (לעיל פס' כ"ד). [ו]עיין (לעיל פס' ע"ו) בפי' ר"א על מלת כי תגע. אות קטן (יו"ד). [ז]ע"כ פי' פס' א'

ולא

ספורנו

שפעולת האל ית' היתה שנוי בטבע היאור אשר הוא כלו בלתי נפסד והפך אותו לטבע דם אמתי עד שמתו בו הדגים ופעולת החרטומים היה שנוי בדבר נפסד ואולי באחיזת עינים: (ג) ויעלו את הצפרדעים. אבל לא יכלו להוליד אחרים. כי אין לאל ידם להמציא בריה מתנועעת באמת: (ד) העתירו אל ה'. כי בזאת שת לבו וראה יתרון פעולת האל ית' על פעולת החרטומים:

לאמתי

פירוש רשב"ם

לשעבר: (כג) גם לזאת. שכבר ויחזק לב פרעה מעצמו וגם עתה נחזק מאליו. אבל בצפרדע שכתיב והכבד את לבו שהוא עצמו נתכוון להכביד את לבו. לכן כתוב בפרשת ערוב ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת שהרי כבר הכביד את לבו פעם אחרת: (כה) שבעת ימים. כך היה מכת היאור: (כו) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא היה מתרה. וכן כל הסדר (בכל שלשה מכות אינו מתרה) בדם ובצפרדע התרה בכנים לא התרה בערוב ובדבר התרה. בשחין לא התרה. בברד התרה בארבה התרה בחשך לא התרה: (כז) נגף. מכה:

התפאר

לַיהוָה: ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר
עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ
לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה: ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר
וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין
כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ: חמישי ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים
מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק
בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה: ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־
דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה:
ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ
הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת
וּמִן־הַשָּׂדֹת: י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם
חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ: יא וַיַּרְא פַּרְעֹה
כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־
אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם:
יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה:
ויאמרו

ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי: ה ואמר משה לפרעה
שאל לך גבורא הב לי זמן לאמתי ואצלי עלך ועל עבדיך
ועל עמך לשיצאה ערדעניא מנך ומבתיך לחוד בנהרא
תשתארן: ו ואמר למחר ואמר כפתגמך בדיל דתדע ארי
לית כיי אלהנא: ז ויעדון ערדעניא מנך ומבתיך ומעבדיך
ומעמך לחוד בנהרא ישתארן: ח ונפק משה ואהרן מלות
פרעה וצלי משה קדם יי על עסק ערדעניא די שוי
לפרעה: ט ועבד יי כפתגמא דמשה ומיתו ערדעניא מן
בתיא מן דרתא ומן חקלתא: י וכנשו יתהון דגורין דגורין
וסריאו על ארעא: יא וחזא פרעה ארי הות רוחתא ויתיקר
ית לבה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: יב ואמר יי
למשה אמר לאהרן ארים ית חטרך ומחא ית עפרא דארעא
ויהא לקלמתא בכל ארעא דמצרים: יג ועבדו כן וארים
אהרן ית ידה בחטרה ומחא ית עפרא דארעא והות קלמתא
באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הות קלמתא בכל
ארעא דמצרים: יד ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא
ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא:
ואמרו

מסרה ה התפאר, ל'. למתי, ל'. אעתיר, [מ"י]. ולעבדיך, ג'. ולעמך, [היא מלא זכה והוא"ו בגעיה]. להכרית, [מ"י]. ו למחר, ה'. כיי, ד'. ז וסרו, [מארע שלא כמנהג]. ומבתיך, [הבי"ת במונח]. ומעמך, ל'. ח משה ואהרן, ב'. ט וימתו, [כו"ל ח"ו]. מן, ד' פסו' אית בהון מן מן ומן. החצרת, ד"ח [בלים']. השדת, ל' חסר [וכל עזרא דכוו' כ"ל בלים'] במ"ס. י ויצברו, ל'. חמרם חמרם, [תרויהון ח"י]. יא הרוחה, ל' אלהם, [ח"י]. יב ויאמר יי', ד' בטעם זרקא בספ'. והך, ב'. לכנם, ל' ח'. [דח'] יג במטהו, [הב' רפי אחר הא"וי כנגד דעת הרז"ה]. כל עפר, ד' סבירין וכל. יד בלטיהם, ג' ח' ה'. הכנים, ל'. ולא יכלו, ג' [ח"ו ובמולם לפנת האתנח]. הכנם, ב'.

רש"י

פדולי"רא בלע"ז. ואף ותעל הצפרדע גרינול"ירא בלע"ז: (ה) התפאר עלי. כמו (ישעי' י') היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונט"יר בלע"ז. וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אקיים דברי למועד שתקבע לי אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאי זה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות הלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר והעתרתי דברים ואז לכלם העתרתם עלי דבריכם (יחזקאל לה) הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: (ח) ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר: (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע. וכן והכות את מואב ושאול לו באלהים הכה ופלוע: כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמר אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרחישה פדול"ירא בלע"ז: (יד) להוציא את הכנים. להבריאם (נ"א ולהוציאם) ממקום אחר:
ולא

רמב"ן

ההכאה: (ה) למתי אעתיר לך. כתב רש"י אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשיו שנא' למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו ועל דרך הפשט בעת תפלתו היו סרות המכות כי כתוב ויצעק משה אל י"י וגו' ויעש י"י ואין כתוב ויעש י"י ממחרת ואין למ"ד למתי ראיה שהתפלל מיד כי הוא כמו מתי. ורבו הלמדי"ן הבאים ככה למחר יהיה האות הזה. למן היום אשר יצאת מארץ מצרים (עזר' ט' ד') עד למנחת הערב (דה"ב ג' י"א) כנף האחד לאמו' חמש ובדים ככה: וטעם להכרית הצפרדעים. רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההיא והכרתי לאחאב ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כלם שלא יפחד פרעה שימותו אלה ויעלו אחרים מן היאור רק תסור המכה לגמרי ואע"פ שתשארנה מהם ביאור וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד: (ו) ויאמר למחר. ידוע כי מנהג כל האדם לבקש שתסור רעתו מיד ופי' בשם הגאון רב שמואל בן חפני שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורם ולכן אומר אליו התפאר עלי בחשבו שאומר לו עתה להכריתם מיד ועל כן הצריך למחר והנכון בעיני כי בעבור שאמר למתי אעתיר לך חשב פרעה כי בקש זמן ועל כן נתן לו זמן קצר ויאמר למחר ומשה ענה לו כדברך כן יהיה כי אחרי שלא בקשת שיסורו מיד לא יסורו עד למחר: (יד) ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים. אמר ויעשו כן שהכו בעפר הארץ ואמרו השבעת השדים
ועשו

מני ומן עמא ואפטור ית עמא וידבחון ניכסת חגא קדם יי: (ה) ואמר משה לפרעה שבח נפשך בגיני לאימת דאנת בעי איצלי עלך ועל עבדך ועל עמך לשיצאה עורדעניא מנך ומבתך לחוד מה דבנהרא ישתיירון:

[(ה) הב סימן ואיתרחק עלך עד אימת אצלי עלך:]

(ו) ואמר למחר ואמר כפתגמך מן בגלל דתתנדע ארום לית כיי אלהנא: (ז) ויעדון עורדעניא מנך ומבתך ומן עבדך ומן עמך לחוד מה דבנהרא ישתיירון: (ח) ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי על עיסק עורדעניא דשוי לפרעה: (ט) ועבד יי כפתגמא דמשה ומיתו עורדעניא מן בתיא ומן דרתא ומן חקלא: (י) וכנשו יתהון כרוין כרוין וסריית ארעא:

[(י) כרוין כרוין:]

(יא) וחמא פרעה ארום הות רווחתא לעקתיה ויקר ית לביה ולא קביל מנהון היכמא דמליל יי: (יב) ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית חוטרך ומחי ית עפרא דארעא ויהי לקלמי בכל ארעא דמצרים ברם על ידך לית אפשר למלקי ארעא דבה הות לך שיזבותא כד קטלתא ית מצראי וקבילתיה: (יג) ועבדו היכדין וארים אהרן ית ידיה בחוטריה ומחא ית עפרא דארעא והות מחת קלמי בבשרא דאינשא ודבעירא כל עפרא דארעא איתהפיך למהוי קלמי בכל ארעא דמצרים: (יד) ועבדו היכדין איסטגניניא חרשיותא בלחשדון לאנפקא ית קלמין ולא יכילו והוה מחת קלמי שלטא באינשא ובבעירא

בעל הטורים

(ה) ולעבדיך ג' דין ולעבדיך מקנה (במדבר ל"ב) ולעבדיך בירמיה (ל"ז) מה חטאתי לך ולעבדיך בהסגרנו לדקיסו כמשמעו בבור מלמד שאפי' אם היו מחבלים עצמם חסה הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים בהם וגם משחיתים יבול השדה עד שלא נשאר מרעה למקנה: (י) חמרים. ג' במסורה הכא חרי ואידך חסף עשרה חמרים מלמד שאף כאן המעיט חסף עשרה חמרים: (יב) והך. ג' הכא ואידך והך כף אל כף (יחזקאל כ"א) מלמד שהיה הכנים מכים ומעפשים על כל פניהם ועל בשרם: טעם הכנים לפי שמנעו המצרים את ישראל מלכת במרחצאות ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים: (יד) ולא יכלו ג' במסורה הכא ואידך

אבן עזרא

אמר העתירו דרך [א]מוסר לשניהם. וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב (תהלים ע"ח) וצפרדע ותשחיתם: (ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך [**]תפאר' שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש: וטעם ביאור תשארנה. כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ו) ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק הסור המכה ממנו מיד. וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה. וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים על כן נסהו והאריך ואמר למחר: (ז) וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט. וכמוהו כי שמו [אא]אותי בבור: (ח) ויצא. טעם ויצעק כי בעת בשם שלא יבישהו. כי אמר אל פרעה מעלתו. כדרך יהיה בלא רשות השם: (ט) ויעש יי' כדבר משה. [ב]מעלתו: (י) ויצברו. כמו [ג]ויצבר יוסף בר: חמרם חמרם. כמו [ד]חמור חמורתים: (יא) וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו [ה]רוח והצלה: והכבד את לבו. [ו]שם הפועל. תחת פועל עבר: (יב) ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות. והאותות היו בשפלים כמו [ז]שפירשתי למעלה. כי השתים היו במים והשלישית בעפר הארץ. והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים. כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן. כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאה והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו. רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים. ואחת בלא מטה על ידי משה. ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין: טעם והיה לכנם. כמו והיה [י]לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כנים בכל ארץ מצרים: (יג) ויעשו. טעם ויעשו על משה. בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה. כדרך ומטך [ח]אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין. והמ"ם נוסף. או הוא תחת ה"א ואיננו [*ח]שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו לצפרדעים. כי האחת ותעל הצפרדע. והעד. [ט]כנים ותהיה מלת הכנם זכר בעבור תוספות המ"ם כמו ריקם חנם. ויפת אמר כי המ"ם [י]סימן למצריים. כי האחת כן מן כנים. כמו פת מפתים. וזהו המלה כדרך [כ]בתוך האהלי. ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד. כי כן היה [ל]דבר המים. [מ]ודבר השחין. כי הטעם הוא כי [נ]אז תחל המכה: (יד) ויעשו כן. [ס]שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים

פירוש על אבן עזרא

[א]לא מכל מקוה מים. [א]ר"ל אם העיקור היה מ"ר ככתוב ואתה תהיה לו לאלהים (לעיל ד' ט"ז). [*א]ר"ל תענוים עלי לעשות לך פאר. ופי' תפארתך יהיה ע"י אשר יקוים מבוקשך. [אא](בראשית מ' ט"ו) .[ב]ר"ל שאותו הזמן שנתן משה לפרעה היה מעלתו והש"י הסכים לדעתו בזה. וי"א כי משה אמר מעלתו שיסורו הצפרדעים ממנו וישארו ביאור לעפ"י שלא אמר לו הש"י. [ג](שם מ"א מ"ט). [ד](שופטים ט"ו ט"ז). [ה](ש"א ט"ו כ"ג). [ו]ר"ל מקור. [ז](לעיל ז' כ"ד). [ח](להלן ט' ט') ר"ל פיח הכבשן נעשה לאבק, וככה והי' לכנים. ר"ל עפר הארץ נעשה לכנים וז"ש כאלו העפר וכו' כמו פיח הכבשן. [ח](להלן י"ז ה') כי משה לא הכה את היאור רק אמר לאהרן שיכה. (ולעיל ז' כ') נאמר ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה ה' וכן ויעשו כן פה. [*ח]ר"ל אם היה המ"ם תחת ה"א א"כ הוא לשון נקבה. ואם הכוונה לומר איך שייך המ"ם שהוא ל"ז לשון על ל"נ. הראיה ע"ז כי במלה ותעל הצפרדע ולא כתוב ויעל הצפרדע א"ו הוא ל"נ. ואם כן למה כתוב הצפרדעים ולא הצפרדעות א"ו ג"כ במ"ם הוא ל"נ. כי שרשו כן ובלשון חכמים כִּנָּה. [ט]פי' שהוא ל"ר ואלו היה המ"ם שורש היה ראוי להיות כנמים או כינמים. [י]ר"ל כנים שלהם. [כ](יהושע ז' כ"א) ושם כתוב הפ"ש בקמ"ץ. ע"כ ג"כ פה קמץ ופי' האהל שלי. [ל]ר"ל שהכה במטה במקום אחד ונהפכו כל המים אשר ביאור לדם. ואין פי' אשר נהפך כל העפר לכנים. רק פי' ע"י הכאה במקום א' נהפך המכה בכל מקום. [מ]שנאמר קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וגו' והיה לאבק על כל ארץ מצרים (להלן ט' ט') ופעל האבק במקום הראוי להיות שחין וכ"כ פי' כל עפר וגו'. [נ]ואח"כ התפשטה. [ס]ר"ל זה לבד עשו כן. אבל להוציא את הכנים לא יכלו

ספורנו

(ה) למתי אעתיר לך. למען תכיר רב ההבדל בין פעולת החרטומים לפעל האלהי כאמרו למתי וכאמרו רק ביאור תשארנה. וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל ויסוד הטבע לאיתנו תכף כשיבוטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה אמנם האל ית' ימשך לטבע לסבות ולהשתנות ולפעול כפי קנותו או כפי כלו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את דברו: (ו) כדברך. שאמרת ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ולא בקשת להכריתם מן העולם: למען תדע כי אין כה' אלהינו. שאין שום כח מחדש שנוי בטבע כי אם לאיזה זמן קצוב והנה הצפרדעים ביאור היה אז שנוי מחודש בטבע היאור כל שכן בהיות אותם הצפרדעים מסוגים מכל ב"ח זולתם במה שמגיעים אל העליון ומכניסי' ואינם מוציאים והנה האל ית' יכריתם ממך ומבתיך בלבד: (ז) וסרו הצפרדעים. ולא די שיכרית את אלה אבל יעשה שהנשארי' לא יוסיפו עוד לעלות אל בתיך: ממך ומבתיך. אבל לא מכל הארץ כי אמנם ימותו בארץ ויבאישו: רק ביאור תשארנה. לדורות ולא יעלו על גיניהם: (ח) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. שיסיר אותם הצפרדעים בלבד אשר שם לפרעה וישארו ביאור וזה הולך לתפלת נעקה דפלגא מן שמיא לא יהבי: (פרק סדר תעניות אלו): (יא) כי היתה הרוחה. אף על פי שלא סר הרע לגמרי שנשארה באשת הארץ ונשארו הצפרדעים ביאור המזיקים שם עוד סיום: והכבד את לבו. התאמץ על טבעו שלא לירא מן הצפרדעים הנשארים ולסבול רעת הבאשה כדי שלא לשמוע בקול האל ית': (יב) והך את עפר הארץ. לא הכרה בפרע' בזאת ולא בשחין ולא בחשך וזה כי תשע המכות שהיו לאותות ולמופתים היו דצ"ך עד"ש ב"אח בלבד כי מכת בכורו' לא היתה לאות ולא למופת אבל היתה לעונש כמבואר למעלה והנה דצ"ך היו אותו' בשתי היסודות הכבדים: ועד"ש. היו אותות בבעלי חיי': ובא"ח. היו אותות באויר ובכל שתים ימשך התרה ובשלישית נעשה האות בלתי התראה כאמרו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: (יד) ולא יכלו. מבלי אין לאל ידם להמציא דבר מתהוה באמת: וגם

פירוש רשב"ם

(ה) התפאר. התנשא עלי לבקש חפצך ואעשה. כמו (שופטים ז') יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיע לי. למתי אעתיר לך. לאיזה יום זמן אתה רוצה שיסורו כל הצפרדעים ואני אעתיר מיד שימותו עד אותו זמן שתבקש ממני כי אין מנהג למות כולן בפעם אחת: (ו) ויאמר למחר. התפלל עתה שימותו עד מחר: (י) חמרם. צבורים: (יא) והכבד. לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו: (יב) לכנם. מיני (כינהו) (נ"א כינה) ופרעושין: (יג) הכנם. כמו מ"ם של ריקם:

 אצבע

טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע
אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע
אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס טז וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב
לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃
יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי
מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ
אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־
הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃
יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן
אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם
עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב
הָאָרֶץ׃ ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃
כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
תשחת

אונקלוס

טו וַאֲמָרוּ חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה הָא מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הִיא וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּם בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה הָא נָפֵק לְמַיָּא וְתֵימַר לֵהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ יז אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יָת עַמִּי הָא אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְבָתָּךְ יָת עָרוֹבָא וְיִמְלוֹן בָּתֵּי מִצְרַיִם יָת עָרוֹבָא וְאַף אַרְעָא דְּאִנּוּן עֲלַהּ׃ יח וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת אַרְעָא דְגֹשֶׁן דְּעַמִּי קָאִים עֲלַהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי תַמָּן עָרוֹבָא בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא׃ יט וְאֲשַׁוֵּי פוּרְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ אַיְתֵי מָחָא לִמְחַר יְהֵי אָתָא הָדֵין׃ כ וַעֲבַד יְיָ כֵּן וַאֲתָא עָרוֹבָא תַּקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה וּלְבֵית עַבְדּוֹהִי וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם אִתְחַבַּלַת אַרְעָא מִן
קדם

מסרה טו החרטמם, ב' ח' [כ"ל בלי']. ויחזק, ע"ו. אלהם, [ח"ו]. טז ויאמר ה', י"ב [ל"ל י"א] בטעם בספר'. יוצא, ט' מ"ל וג' בספרא. עמי, [ב' כ"כ חסר אם]. ויעבדני [ח"ו]. ז משליח, ל'[מ"י]. ובעמך, ג'. הערב, [כו"ל מ"ו]. ומלאו, ג' בתורה [כ"ל בלים'] יח והפליתי, ל' ומ"ל. עמד, [ח"ו]. היום, [מ"ו]. יט פדת, ב' א' ח' וב' מ"ל. למחר, ה'. האת, ג' ח' [באו']. כ ויבא, [כו"ל ס"ו]. ובית, ד' סבירין ובית. ובכל, [ה' סבירין וכל].

ת"א ויאמרו החרטמים אל סנהדרין סח ודף לה: הנה יוצא המימה מועד קטן יח.

רש"י

ולא יכלו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי אנצוי"ר בלע"ז: את הערב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואחר כך תוקע עליהם ומריען בשופרות ליראם ולבהלם. וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי וכן והפלה ה' וכן (דברים ל) לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדת. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ.
נשחתת

רמב"ן

ועשו להטיהם כאשר עשו בשאר פעמים להוציא את הכנים ולא יכולו. ויתכן שילמד ויעשו כן שעשו כהוגן דברים מוציאי הכנים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי החרטומים יודעים היו מה בכח ידם לעשות וכבר נסו כן מעשיהם פעמים אחרות: (טו) ויאמרו החרטמם אל פרעה אצבע אלהים הוא. אמר ר"א כי בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כן אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על יד אהרן בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזהו כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו על כן חזק לב פרעה והביא ראיה מפני שלא אמר אצבע יי' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה'. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור וכו' ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים ואין דבריו נכונים בעיני כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו וכתיב וירא ישראל את היד הגדול' (ש"א י"ב) והיתה יד יי' בכם ובאבותיכם (שם ה') כבדה מאד יד האלהים שם. ועוד כי לא עמדו החרטומים לפני משה אחרי כן גם במכת הערוב שהיתה נפלאה ולא בשאר המכות. אבל הענין כפשוטו כי בראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה ולהמעיט הענין אמרו אצבע אלהים ולא אמרו יד אלהים כלומר מכה קטנה מאתו ולא אמרו אצבע יי' כי פרעה ועבדיו לא יזכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירנו להם ומה שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים שזה מאת השם היתה להם שכל עלתם כרצונו שהכל שלו והכל בידו והנראה בעיני עוד כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו רק מכת הכנים היתה יצירה ואין טבע העפר להיות כנים על כן אמר והיה לכנים ואמר להוציא את הכנים כענין תוצא הארץ נפש חיה ויהי כן ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר ית' ואמר ויעשו כן ולא יכולו כי השביעו השדים לעשות מאמרם ואין בהם כח. ומה שיחזק דברי בצפרדעים אמרם רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אליעזר בן עזריה מה לך עקיבא אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות. צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו ושלא ראה ר' אלעזר בן עזריה שיוכלו החרטומים להביא טבע חדש בצפרדע להוליד רבות חוץ מטבע' אבל אספו אותן להעלותן. ועל דעת רבי עקיבא שרץ היאור צפרדעים שישרוץ בהם יותר ממנהגו. ועל דעת רבי אלעזר בן עזריה כמו שהלו בארץ ענין תנועה כמו שפרשתי בסדר בראשית שיאספו ויתנועעו ביאור ומשם יעלו על המצרים. ורבותינו אמרו בכנים שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה*. ולא יוכלו אפילו לאסוף כנים ממקומם ולהביאם. ואמרו במדרש רבה עוד כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיה מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא חשבו לדמות עצמם למשה להוציא את המכות. ומה שאמר ר"א כי משה לא הודיעם מכת הכנים נראה בעיני שהכה אהרן במטה לעיני פרעה כאשר עשה בפיה אבל לא התרה בו כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכו' אשר בהן מיתה לאד' וכתי' בצפרדעי' (תהלי' ע"ח) וצפרדע ותשחית' שהוא רומז למיתה או להשחתה שהזכירו רבותינו שהיו מסרסים אותם וכן הארבה ימיתם ברעב כי אכל יתר הפליטה הנשארת להם מן הברד
והכל

*ע"ע בסנהדרין ס"ז ע"ב איתא מכשעורה.

יונתן בן עוזיאל

וּבִבְעִירָא: (טו) וַאֲמַרוּ אִיסְטַגְנִינֵי פַרְעֹה לָא מִן כֹּחַ גְּבוּרַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הִיא אֱלָהֵן מָחָא מִשְׁתַּלְחָא מִן קֳדָם יְיָ הִיא וְאִתְקַף יִצְרָא דְלִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּל מִנְהוֹן הֵיכְמָא דְמַלֵּיל יְיָ: (טז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְתִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה הָא נָפִיק לְמִנְטַר קוֹסְמִין עִילוֹי מַיָּא הֵי כְאַמְגוּשָׁא וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנָא אֲמַר יְיָ פְּטוֹר יַת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי: (יז) אֲרוּם אִין לֵיתָךְ מִפְטַר יַת עַמִּי הָאֲנָא מַגְרֵי בָךְ וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְבֵיתָךְ יַת עִירְבּוּב חֵיוַת בְּרָא וְיִתְמְלוּן בָּתֵּי

ירושלמי

מִצְרָאֵי עִירְבּוּב חֵיוָא בְּרָא וְאוּף יַת אַרְעָא דְהִינוּן עֲלַהּ:

[(יז) עַרְבּוּבָא:]

(יח) וְאֶעֱבַד פְּלָאִין בְּיוֹמָא הַהִיא עִם אַרְעָא דְגֹשֶׁן דְעַמִּי שְׁרֵי עֲלַהּ בְּדִיל דְלָא לְמֶהֱוֵי תַמָּן עִירְבּוּב חֵיוַת בְּרָא מִן בְּגְלַל דְתִינְדַע אֲרוּם אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא: (יט) וַאֲשַׁוִּי פוּרְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ אַיְתֵי מָחָא לְעִידָן מְחַר יְהֵי אָתָא הָדֵין: (כ) וַעֲבַד יְיָ כֵּן וְאַיְתֵי עִירְבּוּב חֵיוַת בְּרָא תַּקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה וּלְבֵית

עבדוי

בעל הטורים

ואילך ויספרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכולו (יונה א') וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה וגו' להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו (מ"ב ג') מלמד שאף אם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים להם ונלחמים עמהם: (יט) פדת. ג' במסורה דין חסר וב' מלאים פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות כי לא זה היה פדות שלם אלא מפני הערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהי' גאולה שלימה:

והפלה

יונתן

(טו) איסטגניני וכן כמה פעמים אילטגניניס והכל אחד שם חוזי כוכבים: (טז) הא נפיק למנטר קוסמין וכו' כל זה בתנחומא לפי בו נמצא וא"ל הגא לי שאעשה לרכי א"ל משה וכי יש אלוה שעושה לרכיו ולפיכך א"ל הקב"ה השכם בבקר וכן דיוקיה ממש השכם וק"ל: (י) ירושלמי ככוון פי' מלשון כרי: (יח) פלאין לא פי' והפליתי כרש"י אלא מלשון פלא וכם כי זהו בלאמת כם פלאי להיות הנס אינו הולך על כל

הפעם

רמב"ן

וסכל רשעים מאתו באדם כענין שנא' (יחזקאל ל"ג) ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה נפשך וגו'. ולכן לא התרה בו בכנים ולא בשחין ובחשך רק בדבר בעבור שהוא מיתה וראוי שתחול גם באדם כאשר אמר לו אח"כ ואולם בעבור זאת העמדתיך ולכן הודיעו הענין איך יהיה ואמר במקלת המכות השכם בבקר הנה יוצא המימה. ועל דרך הפשט היה בעת לאת המלכים בבקר להשתעשע על המים ולוה הקב"ה למשה שילך שם. והטעם כי בדם בעבור היותה המכה הראשונה רלה שיעבנה לעיניו ובלי יראה ממנו וזה טעם הנה יוצא המימה ונלבת לקראתו שיעמוד כנגדו ביד רמה וכן במכת הערוב נאמר השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ובברד השכם בבקר והתיצב לפני פרעה והוא גם כן בלאתו המימה כי הערוב והברד אשר בהן המיתה והעונש לבני אדם רלה הקב"ה שיהיה לעיני כל העם כי בלאת המלך המימה ילכו ויורדים העם אחריו והנה יתרה אותו לעיניהם אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה ואם לא יעשו כן יהיו חייבין להענש אבל בשאר המכות די בהתראת המלך ועל כן נאמר בהן בא אל פרעה שיבא אל היכלו ולא הזכיר בכנים ובשחין כן בעבור שהולך אהרן להכות העפר והיכל המלך אין שם עפר כי היא רלפת בהט ושש וכן הולך משה לזרוק הפיח השמימה והנה עשו אלו השתים בפני פרעה בהיותו בחלר גינת ביתן המלך או כיוצא בו: (יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן. בעבור היות המכות הראשונות עומדות אינכו פלא שיהיו בארץ מלרים ולא בארץ גשן אבל זו מכה משולחת וכאשר יעלו החיות וממעונות אריות ומהררי נמרים וישחיתו כל ארץ מלרים ראוי היה בטבעם שיבואו גם בארץ גשן אשר היא מכלל ארץ מלרים בתוכה לכך הולרך לומר והפליתי את ארץ גשן שתנלל כולה בעבור שעמי עומד עליה כי כולה של ישראל היא. ואמר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך שאפי' בארץ מלרים אם ימלאו החיות איש יהודי לא יזיקוהו ויאכלו המלריים כדכתיב ישלח בהם ערוב ויאכלם וזהו לשון פדות כטעם נתתי כפרך מלרים כוש וסבא תחתך: אני י"י בקרב הארץ. פי' ר"א דרך משל כמנהג המלכים שיעמדו באמלע הממלכות להיות קרוב אל הקלוות ואין לדבר זה טעם. אבל הוא לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמו שיחשוב עביס סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך. ויתכן

שיהיה

אבן עזרא

הכנים. טעמו *[ס]להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להזכיר ותהי הכנם. פעם אחרת כי נס היא היתה בהרטומים: (טו) ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והלפרדע. ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן. אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי [ע]מערכת הככבים על מזל ארץ מלרים. כי כבר פרשתי כי פרעה לא השם הבורא רק השם שהזכיר לו משה. וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו [פ]מקרה הוא היה לנו. מן השמים. על כן חזק לב פרעה. ואשר יחזק זה הפי'. שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי' שהוא אלהי ישראל. כאשר אמר פרעה במכות הלפרדעים העתירו אל יי'. וזה השם הזכיר במכות האחרונות. ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה. וככה מכת הלפרדעים. ולא הזכיר [צ]לו בתחלה מכת הכנים: (טז) ויאמר. מנהג המלכים ללאת בבקר אל הנהר כי ראות [ק]המים טוב לעינים: (יז) משליח. מלה זרה מהבנין [ר]הכבד הנוסף: ומלת ערב. חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים: וטעם וגם האדמה. מקום שאין בתים שם: (יח) והפליתי. יש אומרים שהוא [ש]חסר אל"ף והנכון שהוא [ת]מבעלי הה"א. וטעמו אפרש. ומדרך הקבלה עתה הקל פרעה לסקל מעבודת ישראל. כאשר ראה שהפרים השם בין *[ת]ישראל ובין מלרים פחד לעשות להם רעה. כי לורך יש לו לשלחם לזבוח פן [תת]יפגענו בדבר. שלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ: וטעם כי אני יי' בקרב הארץ. דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמלע מלכות' להיות קרוב אל הקלות. כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמלע. ורוח האדם באמלע הגוף. ככתוב ויולר רוח [א]אדם בקרבו. ועל זה לאיות רבות מן התולדת. על כן כתוב מליון מכלל יופי [ב]אלהים הופיע. כי הוא באמלע [בב]הישוב ומלכות השם תראה בישוב: (יט) ושמתי פדת. כטעם הפרש. וכל פדיון קרוב מזה הטעם: (כ) ויעש.

למחרתו

פירוש על אבן עזרא

יכלו. *[ס]ולעי"פ שלא כתוב מן העפר. כי גם מ"כ לא הוליא יש מאין. [ע]שהם מנהיגי הטבע. [פ](ש"א ו' ט'). [צ]וחשבו שלא בא העונש הזה בשביל ישראל. [ק]דע כי טבע העין מימי. ובשמים ברזל אדום ומם כנגד מאור העין ישלם הראות וגם נדעכו עיניו. וכן בהביטו אל האש ואל הדבר הלח והבהיר שהוא מתולדות האש ישלם ראות עיניו כי טבע עינים מטבע המים ובשמש הוא ועי"כ הוא כשילא מטבעו ממש יקבל האפס וכי יביט במים שהם ממש טבעם. האירו עינים כי מלא מין אם מינו ונעור. והעדות ברורה כי הדמע יולא מהם. [ר]ר"ל בנין הפעיל. [ש]משרש פלא. [ת]משרש פלה. *[ת]כמש"פ ר"א (לעיל ז' כ"ד) ע"ש. [תת]כמש"פ ר"א (לעיל ה' ג') במלת פן יפגענו. [א](זכריה י"ב א'). [ב](תהלים נ' ב'). [בב]ר"ל ככה חלקו הקדמונים לז' אקלות כ"ד מעלות מלד קו השוה אשר אין הישוב שם עוד מפאת החום. וככה אין ישוב עוד בקוטב הלפוני מפאת הקור י"ב מעלות. ונחלקו הישוב לז' חלקים וא"ק באמלע האקלימים ועבור כי הו' אינו מפורסם רק במקום ישוב בני אדם כמש"כ ר"א (ברכות ב' י"ב) צפס' וזהב אומר

ר"א

ספורנו

(יז) וגם האדמה אשר הם עליה. קרקע אשר עליו הבתים ימלא נחשים וזולתם מהשוכנים במעבה האדמה באופן שלא יהיו בטוחים גם בלילה בבית סגור: (יט) ושמתי פדת בין עמי ובין עמך. שגם לקלת עמי שיבאו למקום

הערוב

פירוש רשב"ם

(טו) אצבע אלהים הוא. מכת מדינה ולא על ידי מכשפות אף אנו היינו עושים כן: (יז) הערב. אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב (ירמי' ה') זאב ערבות ישדדם וכתיב (צפני' ג') זאבי ערב לא גרמו לבקר. וכאשר יאמר מאודם אדום כן יאמרו (נ"א מאדם אדום) מעומק עמוק. מערב ערוב נ"י טרינ"ד בלע"ז. שהזאב ערוב הוא שהוא הולך בערב. עמק שם דבר. והמעשה קרוי עמוק. אדום. שחור: (יח) והפליתי ביום ההוא. לפי שהחיות רעות קלים הם ללכת בכל המלכות כשהמכה משולחת הוצרך לומר לשון הבדלה והפרשה יותר משאר מכות. וכן בדבר של בהמות: (יט) ושמתי פדת. לשון הבדלה וכן ישועה והצלה וחלצה ופורקן

כולן

תשחת הארץ מפני הערב: כא ויקרא
פרעה אל־משה ולאהרן ויאמר לכו
זבחו לאלהיכם בארץ: כב ויאמר משה
לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים
נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את־
תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו:
כג דרך שלשת ימים נלך במדבר
וזבחנו ליהוה אלהינו כאשר יאמר
אלינו: כד ויאמר פרעה אנכי אשלח
אתכם וזבחתם ליהוה אלהיכם
במדבר רק הרחק לא־תרחיקו ללכת
העתירו בעדי: כה ויאמר משה הנה
אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל־יהוה
וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו
מחר רק אל־יסף פרעה התל לבלתי
שלח את־העם לזבח ליהוה: כו ויצא
משה מעם פרעה ויעתר אל־יהוה:
כז ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב
מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר
אחד: כח ויכבד פרעה את־לבו גם

אונקלוס

קדם ערובא: כא וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר אזילו
דבחו קדם־אלהכון בארעא: כב ואמר משה לא תקין
למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין לה מנה אנחנא־
נסבין לדבחא־קדם־יי־אלהנא הא נדבח ית־בעירא
דמצראי־דחלין־לה ואנון־יהון חזן הלא־יימרון למרגמנא:
כג מהלך תלתא יומין ניזיל במדברא ונדבח קדם יי אלהנא
כמא דיימר לנא: כד ואמר פרעה אנא אשלח יתכון
ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא
תרחקון למיזל צלו אף עלי: כה ואמר משה הא אנא
נפק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה מעבדוהי
ומעמה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא
לשלחא ית עמא לדבחא קדם יי: כו ונפק משה מן קדם
פרעה וצלי קדם יי: כז ועבד יי כפתגמא דמשה ואעדי
ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמה לא אשתאר חד: כח ויקר
פרעה ית לבה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא: א ואמר
יי למשה עול לות פרעה ותמלל עמה כדנן אמר יי אלהא
דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ב ארי אם סריב־
את לשלחא ועד כען את מתקף בהון: ג הא מחא מן
קדם יי הויא בבעירך דבחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי
בתורי ובענא מותא תקיף לחדא: ד ויפרש יי בין בעירא
דישראל ובין בעירא דמצרים ולא ימות מכל לבני ישראל
מדעם

מסרה כא אל משה ולאהרן, ל'. כב לה' אלהינו, ע'. לעיניהם, כ"ב. [כ"ג]. יסקלנו, ל' ומ'. כג לה' אלהינו, ע'. כד אשלח, פ'. תרחיקו, [מ"י]. ללכת, כל ללכת שבמקרא ללכת בשתה [כ"ל בב' סגול ו' נקודות] במ"א וסמן סביס ללכת. העתירו, [מ"י]. כה יוצא, ע' מ"ל. והעתרתי, ל' יסף, י"א בלים' מ' חסר וג' מ"ל ודין מ'. התל, ל'. כו ויעתר, ד'. כז מפרעה מעבדיו ומעמו, ב' דסמיכי. ט א ודברת אליו, ד'. אלהי העברים, ה'. ויעבדני, [מ"ו]. ג הויה, ל' ומ"ל. בסוסים, [מד"מ]. בחמרים, [מ"ו ומ"י]. ד והפלה, ב' חד כתיב בא' ודין בה"א.

בפעם הזאת ולא שלח את־העם: פ ט א ויאמר יהוה אל־משה בא אל־
פרעה ודברת אליו כה־אמר יהוה אלהי העברים שלח את־עמי ויעבדני:
ב כי אם־מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם: ג הנה יד־יהוה הויה במקנך
אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד:
ד והפלה יהוה בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל־לבני
ישראל

רש"י

נשחתת הארץ מתחבלת ארעא: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מלכים ב כג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלנו. בתמיה: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורותם: (כח) גם בפעם הזאת. אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו: (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כה) והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה: (ד) והפלה. והבדיל:
מלא

רמב"ן

היהים כמו כי שמי בקרבו והוא סוד נשגב ונעלם: (כה) וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר. כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים למחר כן ראה משה לעשות גם בזאת שיתפלל ויסורו מחר. והנה סר הערוב והלכו להם לא כאשר היה בצפרדעים מן הטעם שאמרו רבותינו שרצה הקב"ה לעבר אותם במכות לא להועיל להם כלל ומשה נשמר בכך במאמרו כי אמר לפרעה להכרית הצפרדעים שימותו למיתתם כמו שפירשתי: (ג) במקנך אשר בשדה. הזכיר אותם בשוה כי רוב המקנה בשדה אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שאמר וימת כל מקנה מצרים. ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים אותם מן הערים בלתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים במשא. והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גבול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל. ועל כן הוצרך לומר והפלה ה' בין מקנה מצרים
ובין

יונתן בן עזיאל

עבדוי ובכל ארעא דמצרים איתחבילו יתבי ארעא מן קדם עירבוב חיות ברא: (כא) וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר איזילו פלחו נכסת חגא קדם יי אלהכון בארעא הדא: (כב) ואמר משה לא תקין למעבד כן ארום אמריא דהינון טעוותהון דמצראי מנהון ניסב ונקרבא קדם יי אלהן הא אין מקרבין אנן ית טעוותהון דמצראי קדמיהון הוא מן דינא הוא לאטלא יתן באבנין: (כג) מהלך תלתא יומין נטייל במדברא ונדבח נכסת חגא קדם אלהנא היכמא דיימר לנא: (כד) ואמר פרעה אנא אפטור יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון לטיילא צלו עלי: (כה) ואמר משה הא אנא נפיק מלותך ואיצלי קדם יי ויעדי ערבוב חיות ברא מן פרעה ומן עבדוי ומן עמיה למחר לחוד לא יוסף פרעה למשקרא בדיל דלא

ירושלמי

למפטור ית עמא למדבחא ניכסת חגא קדם יי: (כו) ונפק משה מלות פרעה וצלי קדם יי: (כז) ועבד יי כפיתגם בעותא דמשה ואעדי עירבוב חיות ברא מפרעה ומעבדוי ומעמיה לא אשתאר חד: (כח) ויקר פרעה ית יצרא דליביה אוף בזימנא הדא ולא פטר ית עמא: (א) ואמר יי למשה עול לות פרעה ותמליל עמיה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (ב) ארום אין מסרב אנת למפטור ועד כדון אנת מתקיף בהון: (ג) הא מחת ידא דיי הויא כען כד לא הות למהוי בבעירך דבחקלא בסוסוותא בחמרי בגמלי בתורי ובענא מותא תקיף לחדא:

[(ג) מתגריא להוד:]

(ד) ויעביד יי פלאין בין גיתי דישראל ובין גיתי דמצראי ולא ימות מכל לבני

בעל הטורים

(ד) והפלה. ב' במסורה הכא ואידך והפלא ה' את מכותך לומר מה התם מכה בגוף אף

יונתן

הטעם: (ג) הא מחת ידא דה' כמו כד לא הות למהוי פי' דוקא עתה יהיה מכת ה' אשר

אבן עזרא

[ב]למחרתו כאשר דבר משה: וטעם ויבא ערב כבד. מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות: (כא) ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו: וטעם בארץ. במלכותו ולא במקום אחר: (כב) ויאמר. א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ז. כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה. כי היו עובדים על מזל טלה שהוא מושל בארבע. ובעבור זה לא היו אוכלים בשר. ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים. ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי הנדי"א שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום. גם דם וחלב ודג ובצים. והכלל כל דבר שיצא מן החי. והם מתעבים מי שיאכל אותם. ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן. וכן כתוב כי תועבת [ג]מצרים כל רועה צאן. ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם. ואם אחד מהם יצא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שינגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם. וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את [ד]העברים לחם. והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר השליטו על הכל לבד על הלחם אשר [ה]הוא אוכל. כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי. ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי הנדי"א. כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב. והבקר לחרוש. והצאן לגזז ועוד אדבר על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי חסר ה"א מלת ולא יסקלונו. כי הטעם. והלא יסקלונו. ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"א התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. כמוהו הן [ו]היתה כזאת: (כג) דרך. צריכים אנו לרחוק ממצרים: וטעם כאשר יאמר אלינו. איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: (כד) ויאמר. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים. כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר משלשה ימים: (כה) ויאמר. התל. זה השורש משונה. כי היה ראוי להיות [ז]התי"ו בדגש. כי הה"א שורש כמו הנה לא [ח]ידעתי דבר. והנה [ט]התל התלו בו. והנכון [י]ויהתל בהם אליהו. ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח: (כו) ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בניינים. מהקל. ומהכבד. [כ]כמו ויעתר אל [ל]יי' והעתרתי אל יי'. וכמוהו אשר [מ]אנכי מורה. והוא [נ]ירה המלי. ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר: (כז) ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק. כי [ס]הפעלים השניים לעולם האות [ע]הראשון קמוץ. כמו. ויסב. ויקם. ואם היה האות האחרון ח' או עי"ן או ר' שלא ידגשו. יהיה האות הראשון בפתח גדול. [פ]כמו וינח ביום השביעי. [צ]וינע לבבו. [ק]ויסר אליה. ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן. אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות. [ר]כמו ויסב את כל הרכוש. והנה בא ויסר תחת ויסר. [ש]כמו ויסר את אופן מרכבותיו. ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל. כמו [ת]יוסר הערוב: (כח) ויכבד פרעה. הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעים. שכתוב [א]שם והכבד את לבו: (א) בא אל פרעה. [א]אל הארמון שלו. א"ר יהודה הלוי שתים מכות היו במים. האחת שהתאדמו ומתה הדגה. והשנית שעלו הצפרדעים מהם. ובארץ שתים אחת מהכנים. והשנית מהערוב. והן חיות מעורבות. וכתוב *[א]ותוצא הארץ נפש חיה. ושתים באויר. כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג. וברגע אחד מתים אין להם מספר. בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר. והשנית מכת שחין. כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים. והמכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש. וכן כתוב ואש [ב]מתלקחת בתוך הברד. והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח. והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והכוכבים מארץ מצרים. ועשירית רדת המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים: (ב) ועודך מחזיק. חסר יד או הדומה לו. כמו [ג]מחזיק באזני כלב: (ג) הנה יד יי' הויה. הנה מלאכו שיתחלף היו"ד בוי"ו. [ד]ואתה הוה להם מלך. והפך זה שו"יו אשר לא [ה]יבושו קוי. יתחלף ביו"ד *[ה]וקוי יי' יחליפו כח: ומלת דבר. שם כלל לא מצאנוהו בפעלים. רק במקום אחת. [ו]ותדבר את כל זרע הממלכה. ובספר מלכים [ז]כתוב ותאבד. והפי' רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: (ד) והפלה דבר. יאמר על ענין דברים מחוברים. כמו [ח]הדבר אשר דבר יי'. גם יאמר [ט]על ים כמו [י]זה וכמוהו לא

פירוש על אבן עזרא

[א]ר"ל ומה יקרו דברי קדמונינו וכו' ע"ש. *[ב]עיין (לעיל סי' ו') בדברי רב שמואל בפי' כ"א. [ג](בראשית מ"ו ל"ד) ועיין (שם מ"ז ו' בפי' כ"א). [ד](שם מ"ג ל"ב). [ה](שם ל"ט ו') [ו](ירמיה ב' יו"ד) מלת הן משמש כמו ה"א התימה כאלו כתוב ההיתה כזאת. [ז]ר"ל הַתֵּל ולע"ע שהוא קל היה ראוי להיות בדגש. [ח](ירמיה א' ו') שם כתוב דַבֵּר. [ט]ר"ל בהבל באנשים שהתלו בו (איוב י"ג ט'). [י](מ"א י"ח כ"ז) שם כתוב וַיְהַתֵּל. [כ]מבנין הקל. [ל]מבנין הכבד. [מ](ש"א כ' ל"ו) מהכבד. [נ](שם) מהקל. [ס]ר"ל נחי ע"ו שוב נקוד קמץ ויקם וישב. [ע]ר"ל אות הראשון של השורש קום הרבה ב' אותיות מורגשות במבטא. [פ](להלן כ' י"א). [צ](ישעיה ז' ב') שם כתוב וַיָּנַע וגו'. [ק](שופטים ד' י"ח). שם כתוב וַיָּסַר תחת וַיָּסַר. [ר](בראשית י"ד ע"ז) ושם כתוב וַיָּשֶׁב וגו'. [ש](להלן י"ד כ"ה). [ת](פסוק כ"ה). [א](פסוק י"ח). [א*]אלפי שהיה לו לב אל פרעה ע"כ מפרש הבואה היא וכו'. *[א](בראשית א' כ"ד). [ב](פסוק כ"ד). [ג](משלי כ"ו י"ז) פי' מחזיק בידו או בדומה לו. [ד](נחמיה ו' ו') וי"ו תחת יו"ד. [ה](ישעיה מ"ט כ"ג). *[ה](שם מ' ל"א) יו"ד תחת וי"ו. [ו](ד"ה ב' כ"ב יו"ד). [ז](מ"ב י"א א'). [ח](ירמיה מ"ו י"ג). [ט]בל"א (עבעוואם). [י]הכתוב פה מכל לבני ישראל דבר

ספורנו

הערוב לא יזיק הערוב כלל ויזיק לעמך באותו המקום בעצמו: (כו) ויעתר. להסיר הערוב באותו הזמן שקבע ובאותו האופן שייעד לפרעה כאמרו ויסר הערוב לא שיכרת וימות כמו שהיה בצפרדעים וזה הורה באמרו ויעש ה' כדבר משה באופן הסרת המכה ובזמנה: (כח) גם בפעם הזאת. כמו שעשה

פירוש רשב"ם

כולן לשון הפרשה והבדלה זה מזה: למחר יהיה. שלא תאמר מקרה הוא היה לנו: (כב) כי תועבת מצרים. צאן דבר מאוס היה בעיר מצרים: ולא יסקלנו. בתמיה. דרך בזיון הוא. כדכתיב בשמעי (ש"ב ט"ז) ושמעי הלך בצלע ההר לעומתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעומתו ועפר בעפר: (כה) והעתרתי. כמו והחרמתי את עריהם. והחזקת בו. והאבדתי חכמים מאדום והעליתי. כולם פתרונן להבא ופתחין וכן והעבדתיך כי אותיות גורמים. אבל לשעבר. יאמר העברתי מעליך עונך העליתיך. האבדתי. כולם נפתחין בפתח קטן: אבל בשאר אותיות יאמר והכרתי פסיליך. והשמדתי. כולם בחירק בין לשעבר בין להבא: (כח) גם בפעם הזאת. כמו שהכביד

יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד
לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה
בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם
וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃
ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה
יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ
לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ
מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה
לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־
הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ
אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיִּקְחוּ
אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין
אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃
יא וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי
מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין
בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃ יב וַיְחַזֵּק יְהוָה
אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ ס יג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי ׀ בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ
אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־
הָאָרֶץ׃ טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד
מִן־הָאָרֶץ׃ טז וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־כֹּחִי

ולמען

אונקלוס

מְדָעַם׃ ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵד יְיָ פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃ ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמִית כֹּל בְּעִירָא דְמִצְרָיִם וּמִבְּעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד׃ ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד חַד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סִיבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחָא דְאַתּוּנָא וְיִזְרְקִנֵּהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁחְנָא סַגֵּי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וּנְסִיבוּ יָת־פִּיחָא דְאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שִׁחְנָא אֲבַעְבּוּעִין סָגֵי בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ יא וְלָא־יְכִילוּ חָרָשַׁיָּא לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁחְנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁחְנָא בְּחָרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי׃ יב וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃ יג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ יד אֲרֵי בְּזִמְנָא הָדָא אֲנָא שָׁלַח יָת כָּל מָחָתִי לְלִבָּךְ וּבְעַבְדָּיךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל דְּתֵדַע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא׃ טו אֲרֵי כְעַן קְרִיב־קֳדָמַי דְּאֶשְׁלַח־פוֹן יָת־מַחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יָתָךְ וְיָת עַמָּךְ בְּמוֹתָא וְשֵׁיצֵיאת מִן אַרְעָא׃ טז וּבְרַם בְּדִיל דָּא קַיֵּמְתָּךְ בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ יָת חֵילִי וּבְדִיל דִּיהוֹן

משתען

מסרה ה ה' הדבר, י״א מסר את בליש'. ו וממקנה, ל' בתו'. ז ויכבד, ל'. ח ויאמר, ד' בטעם בפרשה. חפניכם, [מ״י]. פיח, ב' [ומ״י]. וזרקו, ל״. השמימה, י״א. ט לאבק, הלמ״ד בשו״א והא' קמוצה. פרח, [מ״ו ומ״י דקרי ולא כתיב]. אבעבעת, ב' מ' ובענין [ג' לאחוריה רפה וכן חבירו בסמוך]. י פיח, ב'. השמימה, י״א. אבעבעת, ב' מ'. פרח, ב'. יא ולא, ז' ר״פ בסיפרא. לעמד, [מ״ו]. בחרטמים, ב' מ״י בליש' ובענין. יב אליהם, [מ״י]. כאשר וכו' ה' חבות, ד'. יג אלהי העברים, ה' [ל״ע לא נמצא רק ד']. ויעבדני, [מ״ו]. יד שלח, [מ״ו]. מגפתי ל' ומס'. לבך, הבי״ת בשו״א. כמני, [מ״ו]. טו שלחתי את ידי, ג' דסמיכי. ואך, ל'. אותך, י״ג מ״ל בלשו' זכר. טז ואולם, [מ״ו] ה' ר״פ. בעבור, ב' [מ״ו]. העמדתיך, ל' ומ״ל. הראתך, ל' ומ' [דמ'] וחד הראתכה. כחי, [כו״ל מ״ו].

ת״א ויהי שחין אבעבעת נבא קמא פ' בכורות מא'.

רש״י

(ח) מלא חפניכם. ילוי״ניים בלע״ז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנפרחים בכבשן ובלע״ז אול״בש. פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפניים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פרח אבעבעת. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות: שחין. לשון חימום. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנ' במקנה אשר בשד' והירא את דבר ה' הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנוייה במכילתא אצל ויקח שש מאות רכב בחור: (יד) את כל מגפתי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ותכחד מן הארץ. אבל בעבור

זאת

רמב״ן

ובין מקנה ישראל. או בעבור שהדבר משנוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפליא: (ט) והיה לאבק על כל ארץ מצרים. על דעת רבותינו היה מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים והיה האבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים

מעלה

יונתן בן עוזיאל

שְׁמַיָא וַהֲוָא שְׁחִין שַׁלְפוּקִין סָגֵי בְּאֵינָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ (יא) וְלָא יְכִילוּ אִיסְטַגְנִינַיָא לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁיחְנָא אֲרוּם הֲוָה מְחַת שִׁיחְנָא בְּאִיסְטַגְנִינַיָא וּבְכָל מִצְרָאֵי׃ (יב) וְתַקִיף יְיָ יַת יִצְרָא דְלִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּל מִנְהוֹן הֵיכְמָא דְמַלִיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃ (יג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵים בְּצַפְרָא וְתִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנָא אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי פְּטוֹר יַת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ (יד) אֲרוּם בְּזִימְנָא הָדָא אֲנָא שָׁלַח מַחְתָּא לָךְ מִן שְׁמַיָא וְתָתִיב יַת כָּל מַחֲתַי דְמַחִיתָךְ לְלִבָּךְ וּבְעַבְדָךְ וּבְעַמָּךְ דְמִן קֳדָמַי הֵינוּן מִשְׁתַּלְחִין וְלָא מִן חַרְשִׁיוּתָא דִבְנֵי נָשָׁא בְּגִין דְתִנְדַע אֲרוּם לֵית דִדְמֵי לִי בְּכָל אַרְעָא׃ (טו) אֲרוּם כְּדוֹן שַׁדָרִית יַת מָחַת גְבוּרְתִי מִן דִינָא הוּא דְמָחִיתִי יָתָךְ וְיַת עַמָּךְ בְּמוֹתָא וְאִשְׁתֵּיצִית מִן אַרְעָא׃ (טז) וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא לָא מִן בְּגַלַל דִי נשייבא

ירושלמי

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדַּעַם׃ (ה) וּקְבַע יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵד יְיָ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃ (ו) וַעֲבַד יְיָ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין לְיוֹם חוֹרָן וּמִית כָּל בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד׃ (ז) וְשַׁדַּר פַּרְעֹה פוּלִין לְמֶחֱמֵי וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד חַד וְאִתְיַקַּר יִצְרָא דְלִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא פְּטַר יַת עַמָּא׃ (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סִיבוּ לְכוֹן מְלֵי חוּפְנֵיכוֹן קְטַם דְקִיק מִן אַתּוּנָא וְיִדְרְקִינֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵאת שְׁמַיָא לְמֶיחֱמֵי פַּרְעֹה׃ (ט) וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וִיהֵי עַל אֵינָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לִשְׁחִין סַגֵּי שַׁלְפוּקִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם׃

[(ט) שַׁלְבוּקִין׃]

(י) וּנְסִיבוּ יַת קִיטְמָא דְאַתּוּנָא וְקָמוּ לִקֳדָם פַּרְעֹה וּדְרַק יָתֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית

יונתן

אשר לא היה כמוהו להיות ותיקן בזה דלא תימא מדכתיב הויה משמע היה כבר כמוהו לכך אמר כד לא הוית למהוי וק"ל: (ע) שלפוקין כמו שלפוחין הנז' ברז"ל שלפוחות בלחי"ן בלשון אשכנז: (יד) דמן קדמי משתלחי וכו' דייק מדכתיב בעבור תדע כי אין כמוני הרצון כי לא מן כשפים כעו שאמרו שהם מעשי כשופים אלא מה' הכל: (טו) מן דינא הוא דמחיתי יתך דייק מדהיה במכת בכורות משמעי כאן כדפי'

בעל הטורים

אף הכא מכה בגוף ולהכי כתיב הכא בה"א דלאחר ה' מכות לקו בגופן בשחין שהיא מכה קשה והאי כתיב באל"ף מלמד שמופלא שבדיינין קורא (מס' אלף ל') ואחלפך מכאה (איוב ל"ג) וילפינן התם מהכא דמי שלקה ושנה שאין מתרין בו דכל מכה שלישית היתה בלא התראה: (טז) אפר. ב' במסורה הכא ואידך הזכירני נשפט' יחד ספר אתה למען תצדק (ישעיה מ"ג) כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה וזהו נשפטה

אבן עזרא

לא [כ]ספרת דבר: (ה) וישם. שם קצב וזמן לתחלת האות: (ו) ויעש יי'. ופי' וימת כל מקנה מצרים. רובו. כי הנה כתוב שלא העז [ל]את מקנך. והנה תמלא בברד ואת כל [מ]עשב השדה. ובעד מכת הארבה ואכל את [נ]יתר הפליטה: (ז) עד אחד. אפי' א'. כאשר [ס]אפרש בשירה. וטעם זה הפסוק ואפילו שאלו ורואה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו. לא חשב שהמקנה בזאת המכה לשאול עמו אולי לא עמדה הרבה: (ח) והיה זה מעשה נס. שזה הפיח שהוא מעט [ע]יעשה אבק על כל ארץ מצרים. ולא [פ]ספרים ישראל: אבעבעת. האל"ף נוסף. כי הוא מגזרת [צ]מים תבעה אש. [ק]והמלה כפולה. כמו [ר]תשעשעו [ש]תשגשגי: (י) ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניהם כאשר הזכיר. ומשה זרק הכל. יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור שחכמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח לנפש מעט. ועתה נבערה חכמתם על כן הזכיר זה. ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו. ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים. לא נלמוד מזה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה. ועוד כי [ש]*אחר הכתוב נרדף. וידוע כי מכת הדבר היתה ש עם [ת]אחת ומכת החשך ג' ימים. על כן אין לנו דרך לדעת באיזו אדם לא נשה והסלו המכות. רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: (יב) ויחזק יי'. על כן לא בקש להעתיר: (יג) ויאמר. לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה. אולי היה לו [א]צורך אחר: (יד) כי. [ב]הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתהפכו. ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת. ואמר יי' הצדיק: וטעם כי אין כמני בכל הארץ. כפי מחשבת מצרים היה. שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב: (טו) ואך. [ג]חסר נו"ן. כמו ואט אליו אוכיל. שניהם סוים ושרשם. נטה נכה. וטעם בדבר. [ד]הידוע שהו הרגתי המקנה שלהם הייתי הורג כלכם עמהם: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. פי' מה טעם זאת. והוא בעבור הראתך

רמב"ן

מעלה בהן שחין ואבעבועות כי היה חם שורף ואולי היה הרוח מכניס אבק גם בבתים ואין ניצל ממנו וכן הוא וכן ירד פעמים רבות בימי הבצורת כדמות אבק ברדת הטל וכתיב יתן יי' את מטר ארצך אבק ועפר. וכן יתכן לומר על דרך הפשט כי פירוש והיה לאבק שיהיה האבק אשר יעשה מן הפיח במקומו נותן שחין על כל ארץ מצרים שהלקה את האויר לעשות כן וגזרת עליון היא: (יא) ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה. בושו והכלמו וחפו ראשם בהיותם מלאים שחין ולא יכלו מלט נפשם על כן לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות והיו נכתיהם מסוגרים: (יב) ויחזק יי' את לב פרעה. ויתכן שבמכות הראשונות היו החרטומים מחזקים את לבו להתפאר אללו בחכמתם ועתה לא באו לפניו ואין עוזר לו ואין סומך באולתו רק עונותיו אשר ילכדונו או שירמוז הכתוב למה שפירשו רבותינו כי במכות הראשונות בפשעו היה הדבר ועתה הנה מאת יי' כמו שביארתי למעלה והוא האמת. בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה ואמר עוד כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי. ירמוז

פירוש על אבן עזרא

דבר. [כ](דברים ב' ז'). [ל](פסוק י"ט). [מ](פסוק כ"ה) פי' כי נאמר בברד ואת כל עשב השדה הוא פירושו ג"כ רובו. [נ](להלן יו"ד ה') פי' הוא ג"כ ראיה שהפירוש הוא כמו שאמרנו הוא רובו ואם הברד השחית הכל מה היה לארבה לאכול כי כתוב שם ואכל את יתר הפלטה. [ס]על לא נשאר בהם עד אחד (להלן י"ד כ"ח) שאפי' אחד לא נמלט. [ע]פירושו של הפסוק הזה הוא והיה לאבק על כל ארץ מצרים. [פ]כונת ר"א כמ"ש לעיל (ז' כ"ד) שרשו בעה. [צ](ישעיה ס"ד א') שרשו בעה. [ק]אבעבעת והאל"ף נוסף. [ר](שם ס"ו י"ב). [ש](שם י"ז י"א) שרשו שגה. [*]ר"ל אנחנו נשפוט כפי משמעות הכתוב. [ת]ר"ל המיתה היתה פתאומית בלי המשך זמן. והעד מכת בכורות. [א]אפי' לפי דעת הראב"ע ז"ל הוא לפי הפשט. בעבור. כי רז"ל דרשו שהיה יוצא פרעה לעשות לרכיו בגילום בעבור שעשה את עצמו אלוה כמו שמפרש והולך. [ב]לשון רבים. בעבור וכו'. [ג]כי שרשו נכה. ולאוי להיות ואכה בהמבלע הנו"ן בדגש. ולפי שהטעם מלעיל בעבור וי"ו ההפוך. ואין לה"א מקום לנוח אחר ת"ק בלי נגינת טעם. לכן נפל הה"א מן המלה. ובא הכ"ף בשו"א בלי דגש כמשפט. וכן ואט אליו אוכיל (הושע י"א ד') ששרשו נטה. [ד]ר"ל בי"ת השמוש נקוד פתח המורה על ה"א הידיעה כאלו כתוב בהדבר. יחזקאל

ספורנו

שעשה בצפרדעים אף על פי שהיה לו לירא מהערוב שלא מת אלא סר ונקל זאת בעיני ה' להסירו: (ז) והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה. אף על פי שהיה זה שלא מנוהג בלתי מתיחס בשום פנים זולתי לאל ית' כי אין מי שיוכל להבטיח בחיים זולתו: (ח) לעיני פרעה. למען יראה שלא היתה מכה מסובבת מעפוש באויר' מצד האויר או המערכת אשר משם תבא לפעמים מכת מדינה טבעית: (יב) ויחזק ה'. כי לא היה סובל זה בלי ספק כענין באיוב ונגע אל עצמו ואל בשרו: (יד) כי בפעם הזאת. בזה הענין השלישי מהמכות באויר: אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך. כל אחת מאלה שאשלח תהיה בלב כלכם גם אשר תתמור כי גם אחרי כן תרגישו בהזק נמשך ממנה בקלקול הצמחים והמזונות ובחולי הגוף כמכת החשך שקלקלה מזג האויר בלי ספק ושלא קמו איש מתחתיו שנמשכו אליה חלאים רעים בלי ספק. אבל מהמכות הקודמו' לא נמשך הזק מבואר אחר סורו: בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ. כאשר תראה יכלתי גם באויר המקיף אמנם יכלתו בעליונים הודיעם על ים סוף בענין מלאך האלהים ועמוד הענן ועמוד האש שכלם דברים אשר מציאותם בלתי טבעי: (טז) בעבור הראתך את כחי. כדי שתחזור בתשובה כי

פירוש רשב"ם

שהכביד בצפרדעים: (ה) מועד לאמר. שלא יאמרו מכת מדינה היא: (ח) פיח. אפר דק שמתנפח ברוח: (ט) פרח. מגדל אבעבועות מלאות מורסא וליחלוח: (יד) מגפתי. מיני חבלות והכאות אש וברד ואבני אלגביש וגפרית ושלג וקיטור: (טו) כי עתה. כשהיה הדבר של בהמות היתה דעתי לשלוח יד כמו כן בך ובעמך למות בדבר והיית נכחד מן הארץ: (טז) ואולם. בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי וגו' להודיעך

וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ שביעי
יז עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃
יח הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד
מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם
לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה׃ יט וְעַתָּה
שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ
בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־
יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד
עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר
יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו
וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־
שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־
עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ
כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ
עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב
הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט מֹשֶׁה
אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת
וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה
בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד
מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ הַבָּרָד
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב
הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

מִשְׁתָּעַן גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל אַרְעָא׃ יז עַד כְּעַן אַתְּ כָּבֵישַׁת
בֵּהּ בְּעַמִּי בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ יח הָא אֲנָא מַחֵית
מִטְרָא בְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה
דִכְוָתֵהּ בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא דְאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד־כְּעַן׃ יט וּכְעַן
שְׁלַח כְּנוֹשׁ יַת בְּעִירָךְ וְיַת כָּל דִּי לָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֱנָשָׁא
וּבְעִירָא דְּאִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵשׁ לְבֵיתָא וְיֵחוֹת עֲלֵיהוֹן
בַּרְדָּא וִימוּתוּן׃ כ דִּדְחֵיל מִפִּתְגָּמָא דַיְיָ מֵעַבְדֵי פַרְעֹה
כְּנַשׁ יַת־עַבְדּוֹהִי וְיַת־גֵּיתוֹהִי לְבָתַּיָּא׃ כא וְדִי לָא שַׁוִּי לִבֵּהּ
לְפִתְגָּמָא דַיְיָ שְׁבַק יַת עַבְדּוֹהִי וְיַת־גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא׃
כב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יַת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי בַרְדָּא
בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָאֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל עִסְבָּא
דְחַקְלָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כג וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת חֻטְרֵהּ עַל
צֵית שְׁמַיָּא וַייָ יְהַב קָלִין וּבַרְדָּא וּמְהַלְּכָא אֶשָּׁתָא עַל אַרְעָא
וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כד וַהֲוָה בַרְדָּא
וְאֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בְּגוֹ בַרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה
דִכְוָתֵהּ בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵעִדָּן דַּהֲוָת לְעַם׃ כה וּמְחָא
בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם יַת כָּל־דִּי בְחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא
וְעַד בְּעִירָא וְיַת כָּל עִסְבָּא דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָּא וְיַת כָּל
אִילָן דִּבְחַקְלָא תְּבַר׃ כו לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דִּי תַמָּן בְּנֵי
ישראל

מסרה ולמען, ט' ימידלין [נ"ל ו' ימידלין]. ספר, ג'. יז מסתולל, ל' ומד מסתולל [מ"ו]. יח למן היום, ז'. הוסדה, ל' לא מפיק. יט העז, ל'. ולא יאסף, ב'. יאסף, ט'. הביתה, י"ס. עלהם, [י"ג ס"י בלו']. ומתו, ח' קמץ. כ הירא, ב' בתו'. הנים, ל' [מ"י]. אל הבתים, ל'. כא ואשר, י"ב ר"פ. ואשר לא, ח'. ויעזוב, [כו"ל ח"ו]. כב ויאמר ה', י"ב בטעם בסיפרא. ויהי, ל"ב. כג קלת, ד' חד"ח. ותהלך, ל' [הח"ו בסיריק ובמתג וה"א בח"פ ומוקף]. כד; ואש ג' בטעמא. מתלקחת, ב' ענן גדול. אשר, פלישא גדולה. כה הכה הברד, ל'. שבר, ל' ליכי.

רש"י

זאת העמדתיך וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כבישת בה בעמי והוא מגזרת מסלה (ס"ר) דמתרגמינן אורח כבישה ובלעז פלק"יר. וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן הת"יו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זה וכגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת סבל (במדבר טז) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז) משתכל הוית: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר שתגיע חמה לכאן ירד הברד:

הוסדה. שנתיסדה וכל תיב' שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הו"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויולד ליוסף. (משלי כט) בדברים לא יוסר עבד: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש וכן (ישעיה י) העיזו בני בנימן: ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא: (כ) הניס. הבריח לשון ויכם: (כג) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעלה מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד

רמב"ן

ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וי"י המטיר עליהם אבנים גדולות מן השמים או כענין סדום גפרית ומלח ואם אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד היה שלא גדול בה. ולא הבינותי מה שאמר במדרש רבה אינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא אשר לא היה כמוהו במצרים שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים: (יח) וטעם למן היום הוסדה. כאומר לא ראו זה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם. ולא יתכן לומר שהיה כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושבים ואיננו

בנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היותם לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן: (יט) הנני ממטיר כעת מחר ועתה שלח העז. כל אלה דברי י"י אל משה ובידוע שבא משה ואמר לפרעה את כל דברי י"י אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דבר י"י שדבר להם משה כן והיתה העצה הזאת בחמלת י"י כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורם שטאים בדרך להצילם ממנו: (כו) רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל. בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד היה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאויר שלה

נסיבא לך קיימתיך אלא מן בגלל למחזייך ית חילי ומן בגלל דתתני שמי קדישא בכל ארעא: (יז) עד כדון אנת מתרברב בעמי בדיל דלא למיפטרינון:

[(יח) מיתקיף:]

(יח) האנא מחית בעידן הדין למחר מן אוצרי שמיא ברדא תקיף לחדא דלא הוי דכוותא במצרים מן יומא דאישתכללו אושתא ועד כדון: (יט) וכדון שדר כנוש ית גיתך וית כל דלך בחקלא כל אינשא ובעירא דאשתכח בחקלא ולא יתכנש לביתא וייחות עילויהון ברדא וימותון: (כ) איוב דהוה דחיל מפתגמא דה' מעבדוי דפרעה כנש ית עבדוי וית גיתוי

לגו ביתא: (כא) ובלעם דלא שוי לביה לפתגמא דה' ושבק ית עבדוי וית גיתוי בחקלא: (כב) ואמר ה' למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אינשא ועל בעירא ועל כל עסבא דחקלא בארעא דמצרים: (כג) וארים משה ית חוטריה על צית שמיא וה' יהב קלין וברדין ומצלהבא אישתא על ארעא ואחית ה' ברדא על ארעא דמצרים: (כד) והוה ברדא ואישתא מתקפצא בגו ברדא תקיף לחדא דלא הוה דכוותיה בכל ארעא דמצרים מן עידן דהוות לאומא ומלכו: (כה) ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל דבחקלא מאינשא ועד בעירא וית כל עסבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילנא דחקלא תביר ושריש: (כו) לחוד

ביוטא

בעל הטורים

כשפסה יחד שבר שמי בכל הארץ ששמו מתעלה בכך: (יז) עודך מסתולל בעמי לבלתי ר"ת בלעם שעל ידו איתך מפלסם דג' היו בעלה: (יט) (נ"ל ולא) יאסף. ג' במסורה [ולא] יאסף הביתה עשיר ישכב ולא יאסף (איוב כ"ז) שמי שהיה עשיר והיה לו מקנה רב לפי שעה ישכב ולא יאסף שהכהו הברד: (כ) הירא. ג' במסורה הכא ואידך אים הירא ורך הלבב מה השם הירא מעבירה שבידו אף הכא כמי היו ירלים מעבירות שבידם מכאן אמרו טוב שבמלריים הרוג שהרי כתיב הירא את דבר ה' וסמיך לי' וילך עליהם הברד ומתו: (כג) וימטר. ג' במסורה הכא ואידך וימטר עליהם כעפר שאר גבי שליו מלמד שהשליו היה יורד ברם ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במלרים: (כד) ואש מתלקחת. ג' במסורה דין ואידך ואש מתלקחת ונוגה לו סביב [יחזקאל א] גם בכאן בתוך הברד היה האש יולא ממנו גלולים ומאורים וזהו ונוגה

לו

יונתן

כדפי' רש"י ודין היה להלקותו כי גם פרעה בכור היה ונשתייר כדכתיב בפסוק שאחריו וכ"כ רש"י בפ' בא שעליו נאמר בעבור הראותך וכו': (כ) איוב דהוה דחיל. דבריו בנוים על אומו מאז"ל ג' היו בעלה עלה ומדכתיב מעבדי פרעה ומי הוא זה שירא ירא ה' ומה יום מיומים אלא שהוא איוב שנאמר בו ירא אלהים: (כא) ובלעם דלא שוי ליביה וכו' דיוקו ג"כ כדלעיל ועוד דאיה רמז לדבריו באומרו עודך מסתולל בעמי לבלתי ר"ת בלעם וכדכתב בעל הטורים שעל ידו איתך מפלסם וק"ל: (כה) תביר ושריש ר"ל נשבר ונעקר מן השורש: (כז) בכל מחאה ומחאה ר"ל

שנכל

אבן עזרא

הראותך את כחי וכמהו. ומתוכה כעין [ה]החשמל מתוך האש: ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד: וטעם ולמען ספר שמי. איננו שב אל [י]פרעה. רק מלת ספר שם הפועל. כמו כי [ח]כבד אכבדך. ואין הטעם שפרעה ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור האלה האותות שעשה: (יז) עודך מסתולל. כמו משתכה מגזרת [ט]סללה ותרוממך. ואם הוא *[ט]כפול הפ"א. מפעלי הכפל כמו. [י]סלו לרוכב בערבות. [כ]והגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו. ורבי מריום אמר כי פירושו מתחזק מגזרת *[כ]מסלות לבית יי'. ובמקום אחר כתוב [כב]מסעד לבית יי': (יח) הנני ממטיר. ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה. והכה במקומות אחרים עד היום. ובעבור

זה ספדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: (יט) שלח העז. הכנס או אסוף. וכמוהו העזי [ל]הנגים העיזו: (כ) הירא הנים. ובאותו היום: (כא) ואשר לא שם. יש בלשון קדר טעם *[ל]לוי"ו ויעזב. רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת. והנה ביום [מ]השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה: (כב) ויאמר. מדרך סברא ירלה כי נטיית ידו במטה היתה. והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר. וכמוהו על פני [נ]רקיע השמים: (כג) ותהלך אש. מהבנין *[נ]הקל מלשון הליכה: ארצה. [ס]הפך תולדותה. כי היא למעלה עולה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד. פלא בתוך פלא: (כה) ויך. זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם [ע]חמל

עליהם

פירוש על אבן עזרא

[ה](יחזקאל א' ד') ואח"כ כתיב ומתוכה דמות ארבע חיות (שם שם ה') דומה למ"ש כאן בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. [י]פי' לפי הפשט וכבר הזכיר זה בפרשת מקץ בפסוק פרעה קלף על עבדיו. ועוד ידבר בו בפרשת בשלח בפסוק לא נשאר בהם עד אחד ופירשו כן בעבור שדרשו רז"ל כי פרעה שהיה בימי אברהם הוא שהיה בימי יוסף. והוא שהיה בימי משה. והוא היה בימי שלמה. ובפרקי דרבי אליעזר בפרק מ"ג כתוב שהוא היה מלך נינוה בימי יונה. ומה שנאמר בפסוק לא נשאר בהם עד אחד הוא פירושו חוץ מן אחד שהוא מיוחד והוא פרעה ובעבור שראה עשר מכות גם נפלאות ים סוף. ע"כ כשהתנבא יונה על נינוה האמין פרעה לדברי יונה כי הוא היה אז מלך נינוה ושלום חסותה. ועל דעת זה הפירוש תהיה מלת ספר על פרעה כלומר ולמען ספר שמי בכל הארץ. ולפי דברי הראב"ע ז"ל פירושו שמלת ספר שב על הדורות הבאים כי הם יספרו שמו ויאמרו הוא האלהים המכה את מצרים ויספרו שמו וגדולתו של אלהינו. וע"כ כתב ולמען ספר שמי ולא על פרעה בעצמו כי הוא סובר כדעת האומר במסכת סוטה בפרק א' (דף י"א ע"א) מלך חדש. חדש ממש והוא נטבע בים סוף והפי' לא נשאר עד אחד אפילו אחד לא נשאר כמו שפי' בפרשת בשלח בפסוק לא נשאר בהם עד אחד. ופי' אחד לא נמלט. וגם המשורר אמר (תהלים ק"ו י"א) אחד מהם לא נותר ועיין שם. [ז]ר"ל מקור. [ח](במדבר כ"ב י"ז). [ט](משלי ד' ח') פרשו סלל. *ר"ל אף שסמך פ"א פעל כפול ג"כ. עכ"ז הוא מפעלי הכפל. כ"ל ב' אותיות אחרונות מן השורש דומות. [י]כמו סלו לרוכב בערבות (תהלים ס"ח ה') דגש הלמ"ד לחסרון אות הכפל. [כ](ירמיה נ"א כ"ה) כמו מתגולל (ש"ב כ' י"ב) גם גלו (יהושע יו"ד י"ח) כלם שרשם גלל. *[כ](ד"ה ב' ט' י"א). [כב](מ"א יו"ד י"ב). [ל](ישעיה יו"ד ל"א). *[ל]מוצא כבר כ"פ בדברי כ"ם כי הוא"ו כפ"א כפי בלשון ישמעאל. ופי' והנה וכ"כ פי' פה ויעזב. הנה עזב את עבדיו. [מ](בראשית כ"ב ד') ושם ג"כ פי' ככה. [נ](שם א' כ'). *[נ]עיין רש"י (בראשית ו' ט') ע"ש המהלך ע"כ התי"ו במירק. [ס]פי' כי תולדתה היא לעלות למעלה וזה האש ירדה. [ע]כמ"ש רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד (פסוק כ"ו).

כמ"ס

ספורנו

כי לא אספוץ במות המת: ולמען ספר שמי. ורבים כתיב מעון: (יט) ועתה שלח העז את מקנך. כדי שיאלטו העבדים אשר עם המקנה כאמרם ז"ל סביב אדם שנגזרה גללם: (כ) הירא את דבר ה' הנים. והטעם שאמרתי שלח העז הוא מפני שראיתי בענין הדבר שהיראה את דבר ה' הנים ואשר לא שם לבו הטה ויעזוב באופן שעם שטאו הפסיד לכן אני מזהיר עתה כדי שלא ימות האדם אשר בשדה: (כד) *ואש מתלקחת בתוך הברד. בחוזק תנועת הברד ברדתו נלהב האויר ונתן קולות וחוזק תנועתו היה בגלגלו לקלקל הרך והקשה כאמרו ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר: (כג) ותהלך אש ארצה. כי האויר

הנלהב

*הקדים המאוחר בעבור שהוא ביאור לפסוק כ"ג.

פירוש רשב"ם

להודיעך שטותך שאמרת לא ידעתי את ה': (יז) מסתולל. מתפעל מן (ישעי' ס"ב) סולו המסילה כובש אותם לעבדים כדכתיב (ירמי' ל"ד) ויכבשום לעבדים ולשפחות. ולהודיעך שיטת המתפעלים כי כל תיבת המתפעלים באה תוספת תי"ו בראש חוץ מאותן שאוציא מן הכלל לבסוף. מן אמר יאמר (תהלים צ"ד) יתאמרו כל פועלי און. יתברך. יתגדל. (יחזקא' ל"ח) והתגדלתי. יתהלל המתהלל. יתווכח. ויתחבא. לשוא תתיפי. (ישעי' כ"ח) והמסכה צרה כהתכנס. יתלכדו. ויתלקטו ויתמרמר. מתנש'. התעללתי. אתפלל. והתקדשתי. מתרושש והון רב. הרילך כל האלפ"א בית"א תי"ו בראשם חוץ משבעת אותיות אלו דז"ט ס"ץ ש"ת. השי"ן והס"מך באה התי"ו אחריהם במתפעל שלהם מן סלל מסתולל. מן שר תשתרר עלינו. מן שבח ישתבח. מן שמר (מיכה ו') וישתמר חקות עמרי. מן שבר משתבר. הצד"י והזי"ן לא יבא התי"ו במתפעל שלהם אלא אחרי הצד"י תבא ט"ית במקום תי"ו של מתפעל. מן צדק יאמר נצטדק. מן צבע יצטבע בדניאל. מן ציד הצטיידנו ביהושע. מן צרף מצטרף. ואחר הזיי"ן תבא דלי"ת במקום תי"ו של מתפעל. מן זמן הזדמנתון בדניאל אבל תוספות הן בתיבות. ט' של נצטדק ד' של הזדמנתון. ותיו של יתאמרו. לעשותן מתפעל כמו שפירשתי וכן כולם אבל הם עצמם כשהם ראש התיבה לא היה בה תוספות אות להתפעל כמו וישמע את הקול מדבר אליו (לא יאמר) (נ"א כמו) מתדבר. לא יטמא בעל. (לא יאמ') כמו יתטמא. ועם עקש (ופתלתל) (צ"ל) תתפתל (נ"א תתפל) לא יאמר (תתתפתל) תתמם. לא יאמר תתתמם: (יט) העז.

אסוף

יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד: כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה
וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
חָטָאתִי הַפָּעַם יְהֹוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי
הָרְשָׁעִים: כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהֹוָה וְרַב
מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה
אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד: כט וַיֹּאמֶר
אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ
אֶת־כַּפַּי אֶל־יְהֹוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן
וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי
לַיהֹוָה הָאָרֶץ: ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי
כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהֹוָה אֱלֹהִים:
לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה
אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל: לב וְהַחִטָּה
וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה:
מפטיר לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־
הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהֹוָה וַיַּחְדְּלוּ
הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה:
לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד
וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו: לה וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה בְּיַד־מֹשֶׁה:

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַּרְדָא: כז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית זִמְנָא־הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי חַיָּבִין: כח צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי־קֳדָמוֹהִי־רְוַח דְּלָא־יְהוֹן עֲלָנָא קָלִין דִּלְוַט־כְּאִלֵּין־מִן־קֳדָם־יְיָ וּבַרְדָא וְאֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא: כט וַאֲמַר לֵהּ מֹשֶׁה בְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָא לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי דַיְיָ אַרְעָא: ל וְאַתְּ וְעַבְדָּךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים: לא וְכִתָּנָא וְסַעֲרֵי לְקוֹ אֲרֵי סַעְרַיָּא אֲבִיבִין וְכִתָּנָא גַּבְעוֹלִין: לב וְחִטְּאָה וְכֻנָּתַיָּא לָא לְקוֹ אֲרֵי אֲפִילָתָא אִנּוּן: לג וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְּוָת פַּרְעֹה יַת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְיִתְמַנְעוּן קָלַיָּא וּבַרְדָא וּמִטְרָא דַּהֲוָה־נָחִית לָא מְטָא עַל אַרְעָא: לד וַחֲזָא פַּרְעֹה אֲרֵי אִתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָא וְקָלַיָּא וְאוֹסִף לְמֶחְטֵי וְיַקַּרֵהּ לְלִבֵּהּ הוּא וְעַבְדּוֹהִי: לה וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא־דִי מַלִּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה:

פ פ פ

ואמר

מסרה כז למשה ולאהרן, ד'. אלהם, [מ"י]. ואני, ג' צלי'. ועמי, י"א. כח העתירו, [מ"י]. מהית, ה' חסר ו' בלי'. קלת, [מד"מ]. ואשלחה, ב'. ולא תספון, [ג' מ' ו"ק ומ"י ומו"מ וכו"ן בסוף]. כט כצאתי, ל'. אפרש, ל' [מ"ו ושי"ן שמאלי]. את כפי, ל'. הקלות, ו' כ"כ [מו"ק ומו"ם וכן ב']. יחדלון, ל' [ומ"ו וכו"ן בסוף]. ל ואתה, ל'. תיראון, ב' בתורה ומ"ל [ד"מ]. מפני ה', ב' בתו'. לא והפשתה, ל'. והשעורה, ל'. השעורה, ל'. נכתה, ל'. גבעל, ל' [וחי"ו]. והחטה, ל'. והכסמת, ל'. נכו, ל'. אפילת, ל' וכ"כ. [כ"ל מ"י ומ"ו והפ"א בחיריק]. לג ויצא משה מעם, ב'. ויפרש, [מ"ו והשי"ן שמאלי]. ויחדלו, ב'. הקלות, ו' כ"כ. נתך, ג'. לד והקלת, [מד"מ]. ויסף, [מ"ו]. לחטא, [מ"ו]. ויכבד, ב' פרעה לבו. לה ויחזק, ע"ו. דבר ה' וכו', ד'.

ת"א ה' הצדיק ידים טו. הקלות ברכות נד. אביב מנחות סח וסד.

קכ"א. גיג"עול סימן. יעי"אל סימן: ומפטירין כה אמר אדני ה' בקבצי את בית ישראל ביחזקאל סימן כ"ח:

פ פ פ

ויאמר

רש"י

והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש"ר ע"ש): (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר): (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם (בראשית יט) טרם ישכבו עד לא שכיבו. טרם ימחה עד לא נמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהי' הרוחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכת' כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת (איוב לג) ושפו עצמותיו: כי השערה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעולים: השערה אביב. עומדה באביה לשון (שיר השירים ו) באבי הנחל: (לב) כי אפילת הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע"פ שנ' ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש לפשוטו של מקרא בעשבי' העומדי' בקלחם הראויי' ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל ט) ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כב) כהתוך כסף לשון יציקת מתכות. ורואה אני את דבריו כתרגומו וילך ואתיך לנקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הותך לארץ: חסלת פרשת וארא

ויאמר

רמב"ן

שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא. ולכן פירש הכתוב שכלל אויר ארץ גשן בעבור ששם בני ישראל: (כז) חטאתי הפעם. ביארו הפעם אודה לי"י כי חטאתי לו והוא הצדיק ואני ועמי הרשעים שמרדנו בדברו מאז ועד עתה: (כט) כצאתי את העיר. על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והמטר מיד. ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך. ורבותינו אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולים וכ"ש שלא היה נדבר עמו אלא חוץ לכרך א"כ נאמר כי בעבור שהיה פרעה מבקש עתה סיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואחרי כן יפרוש כפיו אל י"י ויסור בתפלתו והוא האמת: (ל) ידעתי כי טרם תיראון. יפה תפס ר"א על דברי הש"י שאין טרם כמו לא. אבל הוא כטעם קודם ופי' כי הכתוב יחסר מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את י"י כי בעבור המכה תשובו ותאמרו והנכון עוד שנפרש כי ירמוז גם לפעמים הראשונים יאמר כבר ידעתי מכם כי בטרם אתם

יראים

יונתן בן עזיאל

בארעא דגשן דתמן בני ישראל לא הוה ברדא: (כז) ושדר פרעה פולי למקרי למשה ולאהרן ואמר להון חבית בזמנא הדא ידעית דיי הוא אלהא זכאה וברם אנא ועמי חייבין בכל מחתא ומחתא: (כח) צלו קדם יי ויהי סגי קדמוי מלמהוי קלין דלווט מן קדם יי וברדין ואפטור יתכון ולא תוספון לאתעכבא: (כט) ואמר ליה משה כמפקי סמיך לקרתא אפרוש ית ידי בצלו קדם יי קלייא יתמנעון וברדא לא יהי תוב מן בגלל דתנדע ארום דיי היא ארעא: (ל) ואנת ועבדך חכימית ארום עד לא תפטרון עמא תהון דחלין מן קדם יי אלהים: (לא) וכתנא וכונתיא לקון ארום סרתא הוות בסירא וכיתנא עבד פוקלין:

ירושלמי

(לא) וכתנא הוות נבעולין ואתרת נצה: (לב) וחיטיא וכונתיא לא לקון ארום לקישן הינין: (לג) ונפק משה ואהרן מלות פרעה סמיך לקרתא ופרס ידוי בצלו קדם יי ואתמנעו קלין דלווט וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: (לד) וחמא פרעה ארום אתמנע מטרא וברדא וקלייא דלווט פסקו ואוסיף למחטי ויקריה ליצרא דלביה הוא ועבדוי: (לה) ואיתקף יצרא דלבא דפרעה ולא פטר ית בני ישראל היכמא דמליל יי בידא דמשה

פ פ פ

בעל הטורים

נו סביב: (כט) הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל לא אמר על הקולות שלא יהיו עוד כי יהיו במתן תורה: (ל) תיראון. ב' במסורה הכא ואידך לא תערצון ולא תיראון מה"ל משה ידעתי כי עד שתסור המכה תיראון אבל כשיצא הכוכה לא תערצון ולא תיראון: (לג) ויחדלו. ב' במסורה. ויחדלו הקולות. ויחדלו לבנות העיר. מלמד שגם בדור הפלגה המטיר השם בקולות וערבבם עד שחדלו לבנות וגם בכאן חדלו לבנות ע"י הקולות שיצאו מתחת סבלות מצרים: נתך. ב' לא נתך ארצה עד נתך עליהם גבי בני שאול המוקעים [ש"ב כ"א]. כאשר נתך אפי וחמתי על יושבי ירושלם [ירמיה מ"ב] לומר שתפלת הצדיקים מעצרת את המטר כמו הכא גבי משה. ותפלת הצדיקים מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל השם וכפר להם וכן יכפר ה' לירושלם על ידי תפלת הצדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו:

עד

יונתן

שבכל מכה ומכה ידעתי כי ה' הצדיק: (כח) קלין דלווט דק"ל אלו קולות אלהים קולות הקללות שהן מצד מדת הדין: (לא) הוות בסירא כ"ל בבירא והוא לשון בשול ואביב. פוקלין מלשון גמ' במסכת נדה פ' כל היד אלו בעי פיקולין דנהמא פירוש כשמן נקי וכו': (לב) לקישן היינן לשון איחור ועיכוב וס"ל כרבי יודא דפליג ור"ל לקוקות היו במדרש תנחומא: (לג) ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא אלא נשאר תלוי באויר כל זה בתנחומא ויחדלו הקולות והברד והיכן שרוי אמרו רבותינו תלה באויר עד שיצא גוג מגוג שנאמר ובשם שוטף ואבני אלגביש וכו':

ויאמר

רמב"ן

יראים ובאחרים אתם מודים כי לעולם טרם סור מכה המכות אתם יראים את י"י כאשר עשיתם בצפרדעים ובערוב ותשובו ותמרו את פי י"י. וכן תעשו לעולם ומפני זה לא הזכירו עוד בשובו אבל התפלל עליו בארבה על דעת כדי שיוסיף לחטוא: (לא) והפשתה והשעורה וגו'. ספר הכתוב

אבן עזרא

עליהם ועל מקניהם. ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה [ס]ששלח פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו: (כז) ויקרא. אמר חטאתי מרוב פחדו שיכחד בדבר כאשר [א]אמר לו: (כח) העתירו אל י"י. הזכיר השם הנכבד. [ב]ואמר קולות אלהים. כי הוא מודה שיש אלהים [י]כאשר הזכרתי. ובעבור שלא אמר קולות י"י חבר משה שם העצם והתואר. ואמר מפני י"י אלהים. והטעם כי השם הוא אלהים לבדו. ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה. ואין טענה ממלת אדני [ש]יהוה אתה החלות: כי באלף ד"לת הוא כתוב: (כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה אלילים: כי לי"י הארץ. ולא לך: (ל) ואתה. אמר רבנו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראון. וכמוהו [*ש]טרם ישכבו. וזו המלה איננה נמצאת כאשר חשב. כי לעולם יבא אחריה הענין. כי אחר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית. והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית. וככה טרם [ת]יקראו ואני אענה. וככה [*ת]בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם. והנה אין טרם כמו לא. והגאון רב סעדיה ז"ל דקדק הענין וככה [תת]פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחית: וטעם והפשתה והשעורה נכתה. זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאה. והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר י"י הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה. וזה [א]הוי"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי. ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא [ב]כן במקום אחר: (לא) והפשתה והשעורה. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר מלת נכתה גם נכו. כי שרש [ג]מכה נכה. כמו ושפו עצמותיו לא ראו: (לב) אפילת. אחר וקרוב ממנו. ואפל [ו]ולא. נוגה לו. והטעם שהיו עוד בתוך הארץ ולא נראו: (לג) נתך. כדרך כהתוך [ד]כסף בתוך כור. והיא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל: (לד) וירא. הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם: וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו. התברר מה שאמר [ה]אתה ועבדיך: (לה) ויחזק. אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

בא

פירוש על אבן עזרא

[ס]כמ"ש לעיל (פסוק ז'). [א](פסוק י"ט) ע"ב יפה פי' כ"א הפס' לעיל אשר לא חקר פרעה אם לא היה ברד ג"כ בארץ גושן. [ב]פי' פרעה אמר בתחלה העתירו אל ה' ואח"כ אמר קולות אלהים הזכיר אלהים ולא ה'. אבל הזכיר מלת אלהים שהוא רמז לגדלת השמים כי הם סבת הקולות שהם קולות הרעם וכן תרגם בפרשת יתרו בפסוק ויהי קולות וברקים. ופרעה פחד בעבור שראה שהיו מזיקים יותר מהמנהג וע"כ האמין כי השם היה סבת המכה ההיא. [י](לעיל ח' ע"ו). [ש](דברים ג' כ"ד) ור"ל כי משה היה איש אלהים ולא איש אדני ואיש פי' כמו אישי (מ"ב ד' א') ככה פי' בזהר. [*ש](בראשית י"ט ד'). [ת](ישעיה ס"ה כ"ד). [*ת](ש"א ב' ט"ו). [תת]ר"ל טרם אשר תיראון אתה פרעה ועבדיך מפני ה' אלהים אתפלל עליכם ולא תאמין. וא"כ לפי דעת הגאון מושך הפסוק השני ג"כ כי יתפלל על העתיד ולא על עבר והם הפשתה וכו' אשר הוכה. ור"א מוסיף לפי דברי הגאון טרם אשר שב להכיר ה' אלהים הוכה פשתה והשעורה. ולראיה על הפי' ככה כי הוא"ו ממלת והפשתה הוא כמו הנה כנ"ל. ע"כ הוא הראיה כי הטעם על אשר קודם לא יראו את ה' ע"כ הוכתה הפשתה. ולפי דעת ר"א בפי' ב' ככה טרם סור המכה הם יראים ה' ולא אח"כ. ולא פי' מה שיעשה פרעה אחרי סור המכה מדרך כבוד המלכות. [א]ממלת והפשתה. [ב]ונו"ן נכתה גם נכו איננו נו"ן נפעל רק שורש. כמו ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג כ"א) ששרשו שפה. [ג](עמוס ה' כ'). [ד](יחזקאל כ"ב כ"ב) ומלת נתך מבנין נפעל כמו נגש אל הערפל (להלן כ' כ"א). [ה](פסוק ל').

נראה

ספורנו

הכובד ירד לארץ בחוזק תנועת הברד המכביד עליו ברדתו למטה: (כט) כצאתי את העיר. אף על פי שאמרת ורב מהיות קולות אלהים וברד לא יחדל כל זה עד שאצא מן העיר: הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לי"י הארץ. כל זה יהיה יחדיו כמו רגע שלא כמנהג הטבע וזה למען תדע לא בשביל שאמרת שכבר שבתם בתשובה כי אמנם ידעתי כי: (ל) טרם תיראון. עדין לא תיראון: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. אף על פי שהפשתה והשעורה נכתה וזה היזק רב במצרים כאמרו ובושו כל עובדי פשתים: (לב) והחטה והכסמת. בא וראה מה רב רשעת של פרעה ועבדיו כי אף על פי שהחטה והכסמת לא נכו ומשה התפלל וראה פרעה כי קבל אל הרע בתפלתו כי באופן אחר היה כלה גם יתר הפליטה מכל מקום הוסיף פרעה לחטוא והכביד לבו במזיד הוא ועבדיו: (לה) ויחזק לב פרעה. לא מעצמו אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם שהלך את אהרן עמו שאמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך שלא יניחכם להלוך ברצונו ולא ביד חזקה ויראה לא שיעשה זה מיראת יד החזקה שלא יוכל לסבלה וכן עשה בזה המקום כי אחר שהוסיף לחטוא במזיד והכביד הוא עצמו את לבו נגד טבעו אבל היה מסופק אם יוכל לסבול החוזק לבו באותו האופן אשר דבר ה' ביד משה ושם בלבו שלא יוסיף עוד להכותו:

בא

פירוש רשב"ם

אסוף כמו העיזו אנשי בנימין. יושבי הגבי' העיזו. (כז) חטאתי הפעם. עתה הפעם אני מודה שחטאתי: (ל) כי טרם תיראון. כתרגם עדיין לא תיראון: (לב) לא נכו. להודיעך שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה. הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך: (לג) נתך. לשון יציקה. כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תותכו בתוכה. ומטר לא הוצק ארצה: (לד) ויסף לחטא. עד עתה לא נתכוון לחטוא במזיד אבל כשהודה על הברד ואני ועמי הרשעים לכן קוראו עכשיו מזיד:

בא

י א ויאמר יהוה אל־משה בא אל־פרעה
כי־אני הכבדתי את־לבו ואת־לב
עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו:
ב ולמען תספר באזני בנך ובן־בנך
את אשר התעללתי במצרים ואת־
אתתי אשר־שמתי בם וידעתם כי־אני
יהוה: ג ויבא משה ואהרן אל־פרעה
ויאמרו אליו כה־אמר יהוה אלהי
העברים עד־מתי מאנת לענת מפני
שלח עמי ויעבדני: ד כי אם־מאן אתה
לשלח את־עמי הנני מביא מחר ארבה
בגבלך: ה וכסה את־עין הארץ ולא
יוכל לראת את־הארץ ואכל | את־יתר
הפלטה הנשארת לכם מן־הברד ואכל את־כל־העץ הצמח לכם מן־
השדה: ו ומלאו בתיך ובתי כל־עבדיך ובתי כל־מצרים אשר לא־ראו
אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על־האדמה עד היום הזה ויפן ויצא
מעם

אונקלוס

א ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית
לבה וית לבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אלין
ביניהון: ב ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך ית נסין
די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותדעון ארי
אנא יי: ג ואתא משה ואהרן לות פרעה ואמרו לה כדנן
אמר יי אלהא דיהודאי עד אמתי מסרב־את לאתכנעא מן
קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי: ד ארי אם סריב את לשלחא ית
עמי הא אנא מיתי מחר גובא בתחומך: ה ויחפא ית עין שמשא
דארעא ולא יכול למחזי ית ארעא ויכול ית שאר שזבתא
דאשתאר לכון מן ברדא ויכול ית כל אילנא דאצמח לכון מן
חקלא: ו ויתמלון בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים די לא
חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיומא דמהויהון על ארעא עד
יומא

מסרה י א בא, [ס"ו]. הכבדתי, ל'. ואת לב, ל'. שתי, ג' ב' מ' וא' מ"ב [ס"י ומלרע]. אתתי, [כו"ל חד"ח]. ב ולמען, ט' יתידאין ומנהון ב' כ"ס. התעללתי, ל'. אתתי, [ס' חרין ווין]. אשר שמתי, ל'. ג אלהי. העברים, ה'. מאנת, ל'. לענת, ל' וס'. שלח עמי, ב'. ויעבדני, [ח"ו]. ד לשלח את עמי, ל'. בגבלך, כל או' ח' במ"ג, [ח"ו]. ה ולא יוכל, ד' [מ"ו]. לראת, ב' ח' בלו'. הפלטה, ג' ח' בלי'. את כל, י"ו פס' ד' פעמים את. הצמח, [ס"ו וח"י דקרי ולא כתיב]. ו ומלאו, ג' בסו' בלי'. כל מצרים, ד'. אבתיך, [כו"ל ח"ו ומ"י במ"א מד"מ]. ואבות, [מ"ו]. היותם [מ"ו]. ויצא מעם פרעה, ג'.

רש"י

(א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שתי. שומי שאשית אני: (ב) התעללתי. שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללת בי (שמואל א ו) הלא כאשר התעלל בהם האמור במצרים ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן הי' לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א) ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: (ג) לענת. כתרגומו לאתכנעא והוא נגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין
הארץ

רמב"ן

הכתוב מה שאירע ולא ידעתי למה נכנסו שני הפסוקים האלה במקום הזה טרם השלים דבר משה בתפלתו וסור הברד ואמרו בשם הגאון רב סעדיה שהן דברי משה אל פרעה שאמר לו קודם שתראון ואמרתם י"י הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה לא ישוב לרפואה. אבל החטה והכסמת לא נכו עדיין ומעתה לא יפסד לכם דבר. ואין לי טעם בפירוש הזה כי הברד הכה כל עשב השדה וכל העץ שבר ולא נמלטו החטה והכסמת רק מפני שהן אפילות לא נמחו כלל או שמפני קטנותן לא נפסדו כי עוד תצמחנה. ואם כן אפילו ירד עליהם הברד עוד ימים לא יזיק. ואין צריך להודיע לו מה שנפסד ומה שלא נפסד כי בסור הברד יראה. ועל דעתי שהם דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור המכות תיראון ואחרי כן תשובו באולתכם אבל הפשתה והשעורה נכתה והחטה והכסמת שהן לכל חיתכם לא נכו במכה הזאת והן ביד האלהים לאבד אותם מכם אם תשובו ותחטאו לפניו רמז להם למה שאמר ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד:

(א) כי אני הכבדתי את לבו. הודיע הקב"ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו ממנו מפני הברד והתודו על עונם. ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשית בקרבם אלה האותות אשר אני חפץ לעשות בהם שידעו מצרים את גבורתי לא שאעניש אותם יותר מפני הכבוד הזה. ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כח מעשי ותדעו כי אני י"י וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ: (ב) וטעם התעללתי. כי אני מצחק בו שאני מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמים ישחק י"י ילעג למו. והנה הודיע הקב"ה עתה למשה מכת הארבה ושיגיד אותה לפרעה כי מה טעם בא אל פרעה כי לא יאמר לו כלום ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה כי הכתוב קצר בזה. וכן קצר למעלה במכת הברד שסיפר דברי הקב"ה אל משה התיצב לפני פרעה ואמרת אליו ולא הזכיר דברי משה אל פרעה כלל כמו שפירשתי וקצת זה שלא ירצה להאריך בשניהם ופעם יקצר בזה ופעם בזה. ובאלה שמות רבה ראיתי ולמען תספר באזני בנך הודיעו הקדוש ברוך הוא למשה מה מכה יביא עליהם וכתב אותה משה ברמז ולמען תספר באזני בנך ובן בנך זו מכת הארבה כמה דתימר (יואל א') עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם וגו': (ג) ויבא משה ואהרן. כתב רבי אברהם ידענו כי לעולם לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ אבל הזכיר עתה משה ואהרן בעבור שצוה פרעה להשיב את שניהם וגירש אותם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: (ד) הנני מביא מחר ארבה. אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי בידוע היא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה כי משנו' משה רבינו יודע זה. כמו ששנינו במסכת עדיות משפט המצריים במצרים שנים עשר חדש וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאיר הברד כי היתה השנה ההיא בעלמה אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכן כי השעור' אביב והפשת' גבעול ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שלמטה ממנ' כי תשוב ותצמיח. ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות. ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר כי שבר הענפים והפארו' ואחרי כן בחדש ימים בניסן למחה החטה והכוסמת והיא הפליטה הנשארת להם מן הברד והתחילו העצים להוציא פרח והנצני' נראו. וזה טעם הלוחם כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל אשר לא השאיר להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו נגאלו והכתיב שאמר ואת כל פרי העץ יאמר על העץ שיעשה פרי. כמו שאמר כל ירק בעץ: (ו) ויפן ויצא מעם פרעה. בעבור שפחדו מאד בברד חשב משה שיפחדו גם עתה שימותו ברעב אם יאבדו יתר הפליטה הנשארת להם ויצא בלא רשותו טרם שיענוהו הן או לאו כדי שיתיעצו בדבר חשב מחשבת אמת כי כן עשו ואמרו לפרעה הטרם תדע כי אבדה מצרים. ובדברי רבותינו ראה אותן שפונים זה לזה
מאמינים

(א) ויאמר יי למשה עול לות פרעה ארום אנא יקירית יצרא דליביה ויצרא דלבהון דעבדוי מן בגלל לשואה אתותי אלין ביניהון: (ב) ומן בגלל דתתני במשמעי ברך ובר ברך ית ניסין דעבדית במצרים וית אתותי דשויתי בהון ותנדעון ארום אנא הוא יי: (ג) ואעל משה ואהרן לות פרעה ואמרו ליה כדנא אמר יי אלהא דישראל עד אימת מסרב אנת מן למתכנעא מן קדמי פטור ית עמי ויפלחון קדמי: (ד) ארום אין יש מסריב אנת למפטור ית עמי הא אנא מייתי מחר גובא בתחומך: (ה) ויחפי ית חזונא דארעא ולא יהוי למיחמי ית ארעא וישיצי ית שאר שיזבותא דאישתארת לכון מן ברדא וישיצי ית כל אילנא דיצמח לכון מן חקלא: (ו) ויתמלון בתך ובתי כל עבדך ובתי כל מצראי דלא חמון אבהתך ואבהת אבהתך

בעל הטורים

(א) בא אל פרעה. כשהיה אומר לו לבוא לביתו היה אומר לו בא [כלומר ואלך עמך] וכשהיה אומר לו לילך אליו המימה היה אומר לו לך [בעלמך כי אין כבוד השכינה לילך שמה: כן הבנתי מס' פענח רזא]: בא. עולה בגימ' ג' רמז לו ג' מכות יביא עוד עליו: שתי. ב' במסורה הכא ואידך שיתי כליל ללך (ישעיה י"ו) שתי לבך למסלה [ירמיה ל"א] מלמד שאע"פ שלא התרה בו בפי' על מכות חשך רמזה לו וזה שיתי כליל ללך ולישראל אמר שתי לבך למסלה שיכינו עצמן לדרך ויחפשו בבתי המצריים בימי החשך לראות כליהם שישאלו מהם כליהם. לכשילכו שתי כתיב חסר קרי ביה שתי רמז לב' מכות חוץ ממכת בכורות שכבר רמזה לו בהנה לא שמעת עד כה: (ב) באזני בנך ובן בנך. שעד כאן ראתי האב על הבן אי נמי כנגד ג' דורות

אבן עזרא

(א) בא אל פרעה. בא אליו זאת הפעם [א]ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה. כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו בעבור שיבך לבם בבוא מכת הארבה. וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אותתי אלה בקרבו. ואין דעת הגוני הפרד טוב. כי יש אומרים כי שיתי. כמו בינו. שימו. והדומה להם. וככה ישית. ישים. יבין. והדומה להם בכל הפעלים. ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל. והוא [ב]הבנין הכבד. בעבור שמלאו או ני [*ב]ישום אלה [ג]לשום עליך לטוב כאשר שם על אבותיך שהוא מבנין הקל. ויש אומרים ישים כמו [ד]וישום ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל: (ב) ולמען תספר. למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל. וככה [ה]וידעתם כי אני יי' [*ה]שידעו כל ישראל זה. ודברה תורה כלשון בני אדם לומר [ו]התעללתי כאדם משנה התולדת [ז]להנקם מאחר: (ג) ויבא. ידענו כי לא יצא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם ונגרשו באחרונה. שלא עשה כן בכל המכות: לענת. מבנין נפעל [ח]מגזרת עני: (ד) ארבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים. וכתוב יתר הגזם [ט]אכל הארבה. ועליו כתוב [י]חילי הגדול. ואם כן [*י]יתר האלף נוסף: (ה) וכסה דרך משל: ולא יוכל לראות. תחסר [כ]מלת איש. אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח להם מן השדה: (ו) ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש. כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן. והנה מלאו [ל]מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא. כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה חולק כבוד למלכות שפונה אל המלך בלכתו והוא הולך אחורנית. ויפת אמר [מ]כשהשלים דברו. וככה [נ]ופנית בבקר. והנה מה יעשה במלת [ס]ויפן כה וכה. והנה טעם ויפן מגזרת [ע]פנים. כאילו הוא [פ]ויצא. והנה משה יצא מאת

פירוש על אבן עזרא

[א]נראה מדעתו ז"ל שמשה היה משתומם בעבור שחזק לב פרעה ואמר לו השם אל תשתומם. ויש שואלים מאחר שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם להלוך וגו' ואני אקשה את לב פרעה למה אמר אחר כן כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. והתשובה כי פרעה רצה לנסות למשה אם האותות שהיה עושה הם מאת הש"י. או אם היה עושה אותם כדרך המכשפים ואמר אם הקולות והברד יחדלו. והשאר המטר. אדע שהוא מאת השם. ואם יחדלו שלשתם. בלי ספק אינם מאת הש"י כי אם מאת אחר. ולפיכך אמר העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים וברד. ולא הזכיר המטר. כי לא רצה שיחדל. ומרע"ה נתרצה בזה והשיב לו כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ. ולאחר שהתפלל משה חדלו שלשתם כמו שאמר ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. וכשראה פרעה כי חדלו שלשתם ויוסף לחטוא כמו שאמר וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא. ואמר ויכבד לבו הוא ועבדיו. מה שלא הזכיר עבדיו בשאר המכות. לסורם כי הכל שמעו על זה ואמרו כיון שלשתם יחדלו בלי ספק כל האותות אינם באות אלא מאליו ולא מאת האל יתברך. ומשה כשראה שחדלו שלשתם אשתומם ג"כ. ואמר לו הש"י אל תשתומם כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. [ב]וראוי להיות הַשִׁיתִי מבנין הפעיל ושרשו שות וכלומר לא בא הבנין פועל שלם כי חסר ה"א. [*ב](לעיל ד' י"א) ר"ל שהוא מבנין הקל. ואם תלה שיתי היתה מבנין הקל היה לו להיות שותי כי שורש שיתי שות. ושורש ישום שום. ושורש לשום שום רק לפרש שמלת שיתי מבנין הפעיל לכן בא משונה מאלה. [ג](דברים ל' ט'). [ד]כי אותיות אהו"י מתחלפות. אבל בסנהדרין (דף ל"ט ע"ב) אמר ר' יוסי בר חנינא הוא אינו שש אבל אחרים משים: דיקא נמי דכתיב ישים ולא כתיב ישוש. ר"ל ישים פועל יוצא מבנין הכבד. וישים מבנין הקל והוא עומד ועיין במגילה (דף י"ד ע"ב). [ה]והוא פי' ג"כ ע"מ ולמען תספר אינו דוקא על משה כי הוא כמו כל ישראל. [*ה]ר"ל מה שאמר תספר הוא לשון יחיד. וידעתם הוא לשון רבים. [ו]פי' היה ראוי להיות עללתי מהבנין הכבד הדגו"ש או עוללתי מהבנין המרובע כי מבנין התפעל לא יתכן להאמר על הש"י בדרך הפשט. בעבור כי בנין התפעל הוא שמתפעל בעצמו וידוע כי ההתפעלות הוא מקרה כי הוא א' מתשעת המקרים המשיגים את העצם והש"י לא ישיגיהו מקרה. וע"כ אמר כי הוא על דרך דבור בני אדם כדי להבין השומעים. [ז]ר"ל התעללתי פי' התפעלתי. כאדם המתפעל מן המכעיס אותו וחם לבבו ונשתנה טבעו הטוב ללבוש בגדי נקם. ר"ל כי זה הוא השינוי כי דרך הטבע להלאים להם חיי הגוף. ועתה נשתנה ושב כמו מזיק כמו שנתפרש בפרשת ואלה בפסוק פיה בבטן. והם היו הכנים והשחין כי שניהם היו מן העפר והם היו לבדם נגעים בגוף. ומה שאמר ואת אותותי הם הנשארים והם נקראים אותות ולא נגעים. כי אינם בגוף אמת כמו השנים הנזכרים. [ח]ר"ל נכנע (געדעמיעהיגט) וכן ת"א לאתכנעא מן קדמי. [ט](יואל א' ד'). [י](שם ב' כ"ה). [*י]ושרשו רבה. [כ]ר"ל והראוי ולא יוכל איש לראות וכו'. [ל](מ"א י"ח ל"ד) שהוא לווי ונקוד המ"ם בחירק כמו פעל עבר בקל וראוי להיות בפתח מַלְאוּ מבנין הכבד. [מ]ויהי' לפי דעתו ויפן מלשון פנאי. [נ](דברים ט"ז ז'). [ס](לעיל ב' י"ב) שהוא בלי ספק מענין פניה לכאן ולכאן. [ע]של זעם. [פ]פרעה. ע"ד רשע יראה וכעס (תהלים קי"ב יו"ד) שיצא משה מאתו בלא רשותו זה פי' ב"י (כ"ל) כמו ויבאו (לעיל ה' י"ט) אשר מפרש כי הבלחיה היתה בזעם ככתוב אתם ברע וכו'

ספורנו

(א) בא אל פרעה. כי אני הכבדתי. אף על פי שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון חשב שאף על פי שלא יכנע לאל ית' מיראת גדלו מכל מקום ישמע בהיותו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות וזה חשב כאשר ראה שמכת המכה אמר יי' הצדיק. אמנם כאשר ראה שעם כל זה לא שמע חשב משה שהיתה ההתראה בו לריק כי גם שלא יוכל לסבול לא ישמע ולכן אמר לו יי' ית' אף על פי שעתה גם הוא הכביד לבו הנה אנכי כבר הכבדתי את לבו באמין וזה להרבו' האותות בקרב מצרים כדי שישוב איזה מהם בתשובה ולמען יספרו ישראל לדורות ויכירו גדלי וטובי לפיכך הסבלת' לאויב אף על פי שלא ישמע פרעה: למען שתי אתתי אלה בקרבו. כדי שבהם יכיר העם את גדלי וישוב מרשעתו: (ב) ולמען תספר. למען ידעו דורות ישראל את כל אלה: וידעתם. אתם ודורותיך והמצרים: (ג) עד מתי מאנת. הנה מאחר שאינך נכנע אפילו עתה שראית יכולתי על האויר המקיף אשר לא תוכל לחיות בלעדיו אפילו כרגע. אין לקוות שתשוב מכה שום גודל מכות אבל אולי תשוב מכת התמדת' זמן ארוך לכך ראוי לסבול עד איזה זמן יהיה גבול התמדת המיאון עם התמדת המכות: (ה) ואכל את כל העץ. יקלקלהו. כמו והיה לאכול. כי אכל את יעקב כאשר

פירוש רשב"ם

(א) בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו'. בכל מכות לא מצינו שהודיע הקב"ה למשה שהיזק את לבו. אך בזאת שהודה פרעה שהוא הצדיק ואני ועמי הרשעים. ובזאת כתיב ויוסף לחטוא לכך הוזקק לומר כי אני הכבדתי וגו' ואת לב עבדיו שכך כתיב למעלה ויכבד לבו: שתי. שומי: (ב) התעללתי. פעולת עלילות: (ג) לענת. מן ענה. לענות. מן ראה לראות. והוא לשון עוני ועינוי להיכנע ולהיות עני מלפני: (ה) ולא יוכל. הרואה לראות הארץ: העץ הצמח. כי הברד שיבר את כל עץ השדה. ומה שיצמח אחרי כן יאכל הארבה: השרש

מֵעִם פַּרְעֹה: ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה
אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ
שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם:
ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים: ט וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ
וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי
חַג־יְהוָה לָנוּ: י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן
יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־
טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם: יא לֹא
כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה
כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם
מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה: ס שני יב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד: יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־
מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־
הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה: יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה
כמהו

אונקלוס

יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה: ז וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵהּ עַד אִמָּתַי יְהֵי דֵין לָנָא לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת גֻּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי אֲבַדַת מִצְרָיִם: ח וְאִתּוֹתַב יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִזִילוּ פְלַחוּ קֳדָם־יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן דְּאָזְלִין: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵמָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזִיל בִּבְנַנָא וּבִבְנָתָנָא בְּעָנָנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזִיל אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא: י וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדְּכוֹן כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְּאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לָקֳבֵל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא: יא לָא כֵן אִזִילוּ כְעַן גֻּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָם פַּרְעֹה: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרִים יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵתֵי גוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוֹל יָת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא יָת כָּל דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא: יג וַאֲרִים מֹשֶׁה יָת חֻטְרֵהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַייָ דַּבַּר רוּחַ קִדּוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִדּוּמָא נְטַל יָת גּוֹבָא: יד וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכֹל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי
לא

מסרה ז יהיה זה, ב׳. ויעבדו, ל׳ רפי [ר״ל הוי״ו בשוא]. ה׳ אלהיהם, ד׳ בסו׳. הטרם, ל׳. ח ויושב, ל׳ וח׳ יושב. אלהם, [ח״י]. ומי, ל׳ קמץ. ההלכים, [ס״ו ומ״י]. ט בנערינו, ל׳. ובזקנינו, ל׳ ח׳ [מ״י בין ב׳ נוני״ו]. בבנינו, ל׳. ובבנותנו, ל׳, וכ״כ בו׳. בצאננו, ל׳ ומ׳. ובבקרנו, ל׳ ומ׳. חג ה׳, ד׳. י אלהם, [ס״י]. אשלח, ט׳. יא לא כן, יט [י״א בגרשיים ולא ברביע]. אתה, [ס״ו]. מבקשים, [הקוף רפי]. אתם, [ס״ו]. מאת פני, ה׳. יב ויאמר ה׳, י״ב בטעם בספרא. נטה ידך, ע״ז חסרים את. בארבה, ל׳. ויעל, ז׳ רפין. ויאכל, ה׳ רפין. עשב הארץ, ה׳. יג ויט משה את מטהו, ב׳. רוח קדים, [במקף ובמתג]. ורוח הקדים, ב׳ הוזים סריה. יד וינח, ז׳ רפין [ר״ל היו״ד קמוצה ואחריו רפי]. לפניו, ד׳ פסוקי׳ אית בהון פנים ואחור. היה, [הקדמא בה״א והוא נגב״א אף שיש מקף לפניו ומשרת אחריו כנגד דעת הרז״ה].

רש״י

הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו׳. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע״י שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם וגו׳. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר אמרתם:) ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סי׳ דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב״ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה׳ על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנ׳ (יהושע ה׳) היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה׳: כי אתה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אתם. הרי זה לשון קצר ולא פי׳ מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר (יואל ב) כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה (כי של יואל היה) ע״י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה
מין

רמב״ן

מאמינים לדבריו יצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה. והנכון בעיני כי כן היה עושה בכל עת בואו אל פרעה היכלו מהרה בו ויוצא מלפניו. אבל הוליך הכתוב להזכיר זה בכאן בעבור ויושב את משה וגו׳: (ח) מי ומי ההלכים. היה פרעה רוצה שילכו ראשיהם זקניהם ושוטריהם אנשים אשר נקבו בשמות ומשה ענהו כי גם הבנים והבנות ילכו כי חג י״י לנו ומצוה על כלנו לחוג לפניו אז חרה לפרעה על הבנים והבנות ואמר שלא ישלח הטף בשום פנים כי הם לא יזבחו אבל ישלח כל הזכרים הגדולים בעבור החג שאמר וישארו הטף והנשים: (י) כי רעה נגד פניכם. כתרגומו זה לשון רש״י ומה טוב היה שיפרשו אלינו והנוסחאות מן התרגום מתחלפות בו יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת. ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבים לעשות שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח כלשון (מלכים א׳ כ״א) והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר והוא כלשון וישבו לאכל לחם ואסתחרו (ואסחרו) קום נא שבה אסתחר
ויש

אַבְהָתָךְ מִן יוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנֵי וּנְפַק מִלְוַת פַּרְעֹה: (ז) וַאֲמָרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה עַד אֵימַת יְהֵי דֵין גַּבְרָא לָנָא לְתַקְלָא פְּטוֹר יַת גַּבְרַיָא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן הָעַד כְּדוּן לָא חַכִּימְתָּא אֲרוּם עַל יְדוֹי עֲתִידָא לְמוּבְדָא אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ח) וּפַקִּיד לְאִתוֹתָבָא יַת מֹשֶׁה וְיַת אַהֲרֹן לְוַת פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹם אִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן הִינוּן דְּאָזְלִין: (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּטַלְיָנָא וּבְסָבְנָא נֵיזִיל בִּבְנָנָא וּבִבְרָתָנָא בְּעָנְנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזִיל אֲרוּם חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא: (י) וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כְּדֵין מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדְכוֹן כְּמָא דְאַפְטוֹר יַתְכוֹן וְיַת טַפְלְכוֹן חֲמוֹן אֲרוּם לְתַקְלָא בִּישָׁא הִיא לְכוֹן לְקַבֵּיל אַפֵּיכוֹן בְּאוֹרְחֲכוֹן דְּתִהַלְכוּן עַד זְמַן דִּי תִמְטוּן לְבֵית אֲתַר מַשְׁרוּיֵיכוֹן: (יא) לָא כְּמָא דְאַתּוּן סְבָרִין אֱלָהֵין אִיזִילוּ כְּדוּן גּוּבְרַיָא וּפְלָחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם יָתֵיהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יַתְהוֹן מִלְוַת אַפֵּי פַרְעֹה: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרִים יַת יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל גּוֹבָא וְיִיסַק עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וִישֵׁיצֵי יַת כָּל עִיסְבָּא דְאַרְעָא יַת כָּל מַה דִּי שְׁיֵיר בַּרְדָא: (יג) וַאֲרִים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַיְיָ דַּבַּר רוּחַ קִידוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִידוּמָא נְטַל יַת גּוֹבָא: (יד) וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכָל תְּחוּם מִצְרַיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹי לָא הֲוָה כְּדֵין קַשְׁיָין גּוֹבָא דִּכְוָותֵיהּ וּבַתְרוֹי

לא

בעל הטורים

דוכות שהיו במצרים: (ז) עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה היינו משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלח את האנשים. האנשים בגימ' גדלים עם קטנים: (ח) מי ומי ההולכים. אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס הארץ כי כלם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב. מי ומי ההולכים בגי' כלב ובן נון. השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן כ' ולא על יתר מבן ס': (ט) כי חג ה'. ד' במסורה חג ה' לנו. באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה'. הנה חג ה' בשילו (שופטים כ"א) מה תעשו ליום מועד וליום חג ה' (הושע ט'). שאמרו לו כי חג ה' לנו וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו. תבואת הארץ. והנשים לחוג במחולות ולא יאמר דבר הכל צריך. אסה לשלום ואם איכך משלח הראה מה תעשה ליום חג ה': (י) רעה נגד פניכם. ס"ת הדם שראה כוכב של דם עולה לקראתם: (יב) ויאכל. ה' במסורה הכא ואידך יקום אבי ויאכל קראן לו ויאכל לחם ויאכל גדי נביא השקר שהחזיר לאיש האלהים אשר בא מיהודה (במ"א י"ג) ויאכל פרי מגדיו מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויסכו היה באותו עלה ובשביל שברח והאכיל למשה כלול הימנה וכן אותו נביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדבר עמו השם וכן עשו בשביל שבא להאכיל את אביו זכה ונתברך: (יד) וינח. ב' במסורה דין ואידך וינח ביום השביעי. מלמד שנח הארבה בשבת. ד"א רמז לאה דאיתא בתענית מתריעין ומתענין על

יונתן

(ז) עד אימת יהי דין גברא לנא לתקלא וכו' העד כדון לא חכימתא וכו' רמז על משה כדדייק בעל הטורים. זה היינו משה שנאמר כי זה משה האיש. עתידא למובדא דקשה ליה מאי אבדה הא עדיין קיימת היא אלא דקאי על העתיד: (י) משרוייכון כמו חניותיכם ור"ל עד בואכם לא"י כמ"ש היום גלותי חרפת מצרים כמ"ש רש"י יעויין בו: (יד) לא הוה כדין קשיין גובא דכוותיה. דקשה ליה מאי לא היה כן ארבה כמוהו וכו' והרי היה בימי יואל. אלא שהארבה של משה היה קשה משל יואל

רמב"ן

ויש נוסחאות כתוב בהן לקביל אפיכון לאיסתחרא. יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לבוא לנגד פניכם כי עליכם תחזור מלשון ולא תסוב נחלה לא תסחר. וזה במדרש חכמים שאמרו באלה שמות רבה דרך הבחורים והזקנים לעשות שמחה הקטנים והטף. מי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח ראו כי אותה שאתם מבקשים לעשות שים בדעתכם לברוח היא תשוב נגד פניכם שלא תצאו מכאן

אבן עזרא

ויצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה [צ]לגרשם אחר שהושבו: (ז) ויאמרו פי' הטרם תדע הטרם תראה שיתברר [ק]לך כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. מלת את [ר]כמו עצם הדבר. וכאשר יאמר האדם הושבי. שהיו"ד סימן המדבר או יאמר הושב אותי. שהטעם עצמי הדבר שוה. על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון אז שמעון הרוג. אך באמור ראובן הרג שמעון *[ר]הטעם שוה כמו ורב [ש]יעבד צעיר. אשר ברא *[ש]אלהים אדם. ואל תחשוב כי מלת את לאות [ת]על הפעול. בעבור שהוא נמצא [א]כן ברבים וימצא עם הפועל. ובא [ב]הארי ואת הדוב והאחרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר [ג]ויושב ולא אמר ויושבו. ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר. וככה ותדבר [ד]מרים ואהרן. היא היתה עיקר הדבור: (ט) כי חג יי לנו. [ה]לזבח. והיא מצוה על כולנו: (י) ויאמר יהי כן יי'. שאתם אומרים עמכם: וטעם ראו כי רעה נגד פניכם. כי הרעה קרובה [ו]מכם ונגד פניכם היא. ועם זה הטעם דבק. כי אותה [ז]אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה. ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עוד שיבוא. רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים. ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום. ובעבור [ח]דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו. לא היה רודף אחריהם. והשם צוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם. ויטבעו. והנה זה מפורש [ט]וישובו ויחנו לפני פי החירות. ואין להרהר אחרי מעשי השם השכל [י]עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת מעיני החכמים. והנה בדברי דוד [כ]כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכות במחנה פלשתים: (יא) לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים. על [כ"כ]הרעה שהזכרת למעלה: (יב) בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שהארבה [ל]שם במטה. ואין זה נכון. *[ל]רק הטעם בארבה בעבור שיבא: (יג) קדים. שם [מ]התאר. כי קדמה מזרחה שם. ונקרא קדים בעבור [נ]שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח. על כן נקרא מערב אחור. כמו הן [ס]קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה. *[ס]ממקומו והניחו בכל ממלכות מצרים: (יד) ויעל. אמר ואחריו

פירוש על אבן עזרא

וכו'. [צ]כמ"ש ויגרש אותם מאת פני פרעה (פסוק י"א) מלת פני עניינה כעס. [ק]צל"א (וויללעסט דוא ערסט איבערלייגע זיין?). [ר]בלא את היה משמע כי הוא מורה על פרעה אשר הוא אב אל משה. *[ר]ר"ל בלא מלת את אין הכרע מי הוא ההרוג. [ש](בראשית כ"ה כ"ג) *[ש](דברים ד' ל"ב). [ת]ר"ל שהוא נופלת רק על הפעול. [א]ר"ל ברוב הכתוב. (עיין בס' פרקי רא"ע פרק מלות הטעם). [ב](ש"א י"ז ל"ד) שהוא הפועל ונרדף עם מלת עם עיין (בראשית א' א' ד"ה וטעם את מש"ם) והבדל ביניהם הוא כי את סימן הפעול תמיד ע"ו נגזר מן אות. ובכנוי אותי אותו אותם אותך אתכם. ומה שהוא מהוראת עם נגזר מן אתת. ובכנוי אתו אתי אתם אתך אתכם. ונמצא את שהוראתו עם והוא חסר מ"ם כמו כצאתי את העיר (לעיל ט' כ"ט) טעמו כאלו כתוב מאת העיר ורבים כאלה. [ג]לשון יחיד. ועמו ויושב את משה ויושב את אהרן. [ד](במדבר י"ב א'). [ה]כמו אסרו חג (תהלים קי"ח כ"ז) שפי' קרבן. [ו]במדרש אגדה כי כוכב א' יש ושמו רעה וכו' (עיין רש"י כאן) דע כי זה הכוכב ששמו רעה הוא מאדים. והוא שולט במדבר ובמקום שממון והוא מעורר מלחמות והרג ואבדן ומכת חרב ושנת בצורת ושריפת אש ואבני אלגביש כללו של דבר רגליו לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם. ולפיכך נקרא רעה על שם פעולתו וזהו שאמר פרעה כי זה הכוכב הוא סימן דם והריגה והשם ית' הפך את הדם לדם מילה זה משה זה כטעם לפורה ודי למבין. [ז]ר"ל מלת אותה על הרעה כמ"ש בסמוך וחשב פרעה אשר יברחו. וירדף אחריהם ובודאי יתכנס. [ח]אמר כן משה. שאילו נתן וכו'. [ט](להלן י"ד ב'). [י]פי' זה הוא הטעם מה שאמר הש"י למשה ואנכי אהיה עם פיך. וע"כ הוכיחו למשה שיאמר לפרעה דבר שיטעה פרעה להבין שישובו ישאלו כדי שלא יחקר משה. [כ](ש"ב ה' כ"ד) ר"ל הטעם כי יצטרך לעשות כנוהג העולם לאת עת חפץ אף במעשה האותות. [כ"כ]ר"ל דעת ר"א כי אותה וכו' פי' אע"פ שאתם מבקשים להרע לכם. ואני נותן לכם עצה טובה. כפי' כי קרוב הוא ר"ל אע"פ (להלן י"ג י"ז). [ל]פי' לפי דעתו של ר' משה הכהן הוא הפירוש כי משה שם במטה צורת ארבה ומלת שם בקיי"ן קמ"ץ כדי למשוך בו כח העליונים להביא ארבה על מצרים. ולפי דבריו צריך להיות משה ידוע בחכמות המזלות. ע"כ אמר הראב"ע ז"ל כי אם הוא הפירוש כן אין ראוי לגלותו בעבור שלא יפתו הכופרים שזה הוא בכח המזל ולא במאמר הש"י. *[ל]וע"כ פי' הוא ז"ל הטעם בארבה. ר"ל בי"ת בארבה טעמו בעבור. [מ](להלן כ"ז י"ג) וקדים תואר לרוח הבא מפאת מזרח. [נ]ר"ל תמיד נזכר מזרח תחלה. כי משם תחל השמש לזרוח. [ס](איוב כ"ג ח'). *[ס]דקשה לר"א מלת נשא ולא אמר הביא את הארבה. א"ו ר"ל נשא אותם ממקומם

ספורנו

(י) כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. כל שכן המקנה: ראו כי רעה נגד פניכם. ראו כי אתם הולכים בעסקכם זה אל הרע לכם ותמצאוהו. כענין הולך למות. רגליה יורדות מות. וכדבריהם ז"ל והם רגלים לגאר שלח: (יג) על ארץ מצרים בארבה. בגלל הארבה והוא הדרומי כמו מצוה לארבה

פירוש רשב"ם

(ז) הטרם תדע. וכי עדיין לא ידעת כי אבדה מצרים בדבר ובברד ובשאר מכות: (י) כי רעה נגד פניכם. אתם חושבים רעה בלבבכם. וזה מוכיח הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים: (יא) ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים. לעבוד את ה' כי אותה אתם מבקשים. וא"כ טף ונשים למה. (ולכם שאמר

כְּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ טו וַיְכַס
אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל
אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ
אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק
בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃
יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם
וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי
רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם
פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה
רוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה
אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק יְהוָה
אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ פ
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־

אונקלוס

לָא הֲוָה כֵן גּוֹבָא דִכְוָתֵהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵן׃ טו וַחֲפָא
יַת עֵין שִׁמְשָׁא דְכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יַת כָּל
עִסְבָּא דְאַרְעָא וְיַת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דִי אַשְׁאַר בַּרְדָא וְלָא
אִשְׁתְּאַר כָּל־יָרוֹקָא בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ טז וְאוֹחִי פַרְעֹה לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר
חָבִית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן׃ יז וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבִי
בְּרַם זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יַת
מוֹתָא הָדֵין׃ יח וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ יט וַהֲפַךְ
יְיָ רוּחָא מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יַת גּוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא
דְסוּף לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם׃ כ וְאַתְקֵף
יְיָ יַת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם בָּתַר דְיֶעְדֵּי קְבַל לֵילְיָא׃ כב וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת יְדֵהּ
עַל צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבַל בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם תְּלָתָא
יוֹמִין׃ כג לָא חֲזוֹ אֱנָשׁ יַת אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי
תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵהוֹן׃
כד וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם־יְיָ לְחוֹד
ענכון

מסרה ואחריו, ד'. יהיה כן, [הכ"ף דגושה מדין דחיק]. טו ותחשך, ל'. עשב הארץ, ה' דסמיכי בליש'. הותיר, [מ"ו ויו"ד]. ולא נותר, ה' [מ"ו]. בעץ, ב'. טז לקרא, [מ"ו]. למשה ולאהרן, ד'. יז והעתירו, ב' בליש'. ויסר, ג' [רפין, וי"ו שופ"ת בראש המלה קרוי כפי אצל בעלי המסורת]. יח ויצא מעם, ג'. ויעתר, ד'. יט ויהפך, [כו"ל מ"ו]. רוח ים, [במקף ובמסג]. ויתקעהו, ל'. ימה, ל'. סוף, [הסמ"ך בדגש מדין אתי מרחוק]. כא ויאמר ה', י"ב בטעם בפסקא. נטה ידך, ע"ז ספרים את בליש'. וימש, ל'. כב חשך אפלה, ל'. כג ולכל בני ישראל, ב' ובענין. במושבתם, [מ"ו קדמאה ומ"ו תנין]. כד פרעה, [הפ"א רפי]. ילג ל' קמץ [הלד"י בדגש ומ"ו].

הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־
הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ
אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה
אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה
רק

רש"י

מין אחד (כ"ג רא"ם ע"ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק וירדו"רא בלע"ז: (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם (ש"ר): (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האלף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (שמואל ב כב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הו"י של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגד' פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפלה שלשת וגו' ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים. (ש"ר) ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד עומד אין יכול
לישב

רמב"ן

מכאן כלומר מדה כנגד מדה. ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קביל אפיכון לאסתחרא יאמר אין בהכרת פניכם להשב הרעה אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם. ודרך הפשט דעו כי רעה נגד פניכם עומדת וקרובה לבא עליכם מאתי כי אגמול אתכם רעה בראותי שאתם חפצים לברוח: (יד) ואחריו לא יהיה כן. הכתוב מודיע אותנו מדרך הנבואה שאחריו לא יהיה כן. וכתב רש"י ואותו שהיה בימי יואל שנאמר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל משה. אותו של יואל היה על ידי מינים הרבה שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם אבל של משה שלא היה אלא מין אחד. וכמוהו לא היה ולא יהיה. וקשה] עלי מאמר הרב שהרי כתוב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר. ואולי יאמר הרב שהיה מין הארבה של משה גדול משל יואל ושאר המינין של יואל גדולים משל משה. ואלה דברים בטלים אבל בכל גבול מצרים נמשך לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן שם. ויתכן כי בעבור היות ארץ מצרים לחה מאד ביאור לא היה ארבה גדול שם כי דרכו לבא בשני עצירת המטר וכאשר הוא מוזכר ביואל. וכתב רבינו חננאל בפירוש התורה שלו מעת עתרת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום עד עכשיו. ואמר כי זה כבר דבר ידוע הוא לכל. גם ראה כי בצפרדע אמר רק ביאור תשארנה ולפיכך נשאר בו רק. *אל תמהה. עד עכשיו. אבל בארבה כתיב לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. ועל זה נאמר שיחו בכל נפלאותיו עד כאן לשון הרב. ודעתי בפשט הכתוב כי בעבור שמכת הארבה רגילה לבא
לפעמים

*עיין בפי' רא"ע (לעיל ז' כ"ז).

יונתן בן עוזיאל

לָא עֲתִיד דִּיהֵי כֵּן: (טו) וַחֲפָא יַת חֵיזוּנָא דְּכָל אַרְעָא עַד דִּי חֲשׁוֹכַת אַרְעָא וְשֵׁיצִי יַת כָּל עִסְבָּא דְּאַרְעָא וְיַת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא וְדִי שַׁיִיר בַּרְדָּא וְלָא אִשְׁתַּיַיר כָּל יָרוֹק בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְּחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם: (טז) וְאוֹחֵי פַּרְעֹה וּשְׁדַר פּוּלִין לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיכוֹן וּלְכוֹן: (יז) וּכְדוֹן שְׁבוֹק כְּדוֹן חוֹבִי לְחוֹד זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יַת מוֹתָא הָדֵין: (יח) וּנְפַק מִלְּוַת פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ: (יט) וַהֲפַךְ יְיָ יַת רוּחָא מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יַת גּוֹבָא וְטַלְקֵיהּ לְיַמָּא דְּסוּף לָא אִשְׁתְּיַיר גּוֹבָא חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרַיִם וַאֲכִילוּ מַה דְּמַלְחוּן בְּמָנַיָּא לִצְרוֹךְ מֵיכַלְהוֹן

ירושלמי

נְשָׁא הִינוּן רוּחַ מַעַרְבָא וְאָזְלוּ: (כ) וְתַקִּיף יְיָ יַת יִצְרָא דְּלִיבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא פְּטַר יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרִים יַת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם בִּקְרִיצְתָּא וְיַעְדֵּי בְּקַדְמֵיתָא חֲשׁוֹךְ לֵילְיָא:

[(כא) וִיהוֹן מְמַשְׁמְשִׁין בַּחֲשׁוֹכָא:]

(כב) וַאֲרִים מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ דְּקָבִיל בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם תְּלָתָא יוֹמִין: (כג) לָא חָמוּן גְּבַר יַת אָחוֹי וְלָא קָמוּן אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא לְמִקְבּוֹר רַשִׁיעַיָּא דִּי בֵּינֵיהוֹן דְּמִיתַן וְזַכָּאַיָּא לְמֶעֱסוֹק בְּמִצְוָתָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן: (כד) וּבְסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין קְרָא פַּרְעֹה

למשה

בעל הטורים

על הארבה בסול אבל לא בשבת וזהו וינח בכל גבול מצרים אפי' אם כח הארבה בכל הגבול אע"פ כן וינח ביום השביעי: (טו) בעץ. שניה במסורה הכא ואידך ונעלים בעץ כשלו בשביל הנערים שלא כלה לשלום שאמר וכי דרך העוף לזנות ככשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ: (יז) ויסר. ג' במסורה דין ואידך ויסר הצפרדעים

ויסר

יונתן

יוסל: (יט) ועלקיה פי' חלקיה וכבר פירשנו: (כא) בקריצתא פי' כשעלה עמוד השחר וזהו דמתרגם ויעדי בקדמתא חשוך לילא כלומר יסיר קודם חשוך הלילה דהיינו קודם עלות השחר שלא יטעה פרעה לומר שהוא חושך של לילה וכשעלה השחר אז נטה ידך ויהי חשך של אופל וגם אונקלוס הלך בדרך זה: (כב) חשוך דקביל פי' חושך של אופל שהיה כפול ומכופל: (כג) וזכאה למעסוק במצוותא וכו' עיין ברש"י

ונראה דיוקו מה בא יוסר להשמיענו במכה זו והלא כולם לא שמשו אלא ישראל. אלא דכמה מצות תלוין באור כמו ציצית ותפילין וק"ש של שחרית גם תורה ומצוה נקרא

אור

רמב"ן

לפעמים בכל הדורות. ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו בעבור זה אמר כי היה גדול מאד מכל אשר נהיה במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו ונגדלו ידעו כי מכת אלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים וגם אותו של יואל מכה מאת אלהים: (יז) וטעם שא נא חטאתי. דרך כבוד למשה כי הוא אלהים לפרעה וגדול מאד בארץ מצרים. והעתירו אל י"י אלהיכם לשניהם כי כן יאמר פרעה בכל פעם דרך מוסר כי יודע פרעה כי משה הוא המעתיר כי כן אמר לו למתי אעתיר לך. והעתרתי אל י"י. אפרוש את כפי אל י"י. כי לא ידבר משה בזה לשון רבים שלא יוציא שקר מפיו: (כג) וטעם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמש והיה כמו לילה. אבל היה חשך אפלה כלומר איד עב מאד שירד מן השמים כי על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם והיתה מכבה כל נר כאשר בכל הספירות העמוקות ובכל מקומות החשך העבות לא יתקיים הנר. וכן העוברים בהרי חשך לא יעמוד להם שם הנר ולא האש כלל. ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ואלמלא כן היו משתמשין בנרות וזהו שאמר הכתוב שלש חשך ויפסיק כי היה שלום חשך לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה איד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר"א: (כד) וטעם צאנכם ובקרכם יוצג. כי אנשי מקנה היו וכל רכושם ועילם במקנה היה וחשב

פרעה

אבן עזרא

ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה: (טו) ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: (טז) וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו. והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: (יז) ועתה שא נא. מלת שא כא אפרשנה בפרשת כי תשא: וטעם אך הפעם. כי לא אחטא עוד למרוד פי השם. ובעבור [ע]שהיה כעוס משה לא אמר לו שישא העם. ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: (יט) ויהפך י"י רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש. בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל. והוא לפאת מערב. ואיננו ים אוקינוס. כי ישראל לא ידעו כל כך. ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף. וים כנרת. וים המלח. אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: (כ) ויחזק. על דרך שאמרו חז"ל בא ליטמא פותחין לו: (כא) ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה [ס]בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך [צ]כמו וימיש. והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם [ק]וידע. ויבא אחר עב ממנו. ויש אומרים כי הוא [ר]חשך אלף. ומלת אמש בלשון הקודש הלילה שעבר. כמו [ש]אמש אמר אלי: ובלשון ערבי אמ"ש. כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות. כמו שמש. שמ"ש. והנה אין טעם לפירושם. ולפי דעתי כי וימש מגזירת [ת]ימששו. ואין טעם בעבור שהוא [א]מפעלי הכפל. כי כמוהו בזה הענין ידיהם [ב]ולא ימישון. ושב על מצרים כי מצרים לשון יחיד. כמו ויאמר [ג]מצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה

עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר. והעד לא ראו איש את אחיו. לא באור היום ולא באור הנרות: (כב) ויט. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם לספרים בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים. ואני הייתי שם פעמים רבות: (כג) ולא קמו איש מתחתיו. מניתו. כמו [ד]שבו איש תחתיו. כי אנה ילכו בלא אור: (כד) ויקרא.

אמר

פירוש על אבן עזרא

ממקומם. [ע]אפי' על שגרשם מאת פניו קודם לזה (עיין להלן י"א ח'). [פ]כוונתו שמכת הערוב והדבר ומכת בכורות לא היו במטה כי אינו כתב בהם נטה ידך. אלא תראה באלה שכתוב בו נטה ידך ולא אמר במטך. כי מאמר שהזכיר נטיית יד ידענו כי היה במטה. והעד שכתוב בארבה. ויט משה את ידו במטהו. גם זה הענין במכת החושך. אך במכת השחין לא נזכר נטייה. רק קחו לכם מלא חפניכם. [צ]בלשון הסרה. [ק]ר"ל ועדה פי' הסרה והעברה כמו לא עדה עליו שמל (איוב כ"ח ח') והענן סר (במדבר י"ב י"ד) תרגומו וענגא עדה. [ר]והרלוי ויאמש. [ש](בראשית ל"א כ"ט). [ת](דברים כ"ח כ"ט). [א]שמרשו משש. וכתיב וימש בשי"ן אחד. [ב](תהלים קט"ו ז'). [ג](להלן י"ד כ"ה). [ד](להלן ט"ז כ"ט).

כ"ה

ספורנו

לארבה שיבא כענין ונשא נס לגוים ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל יבא: (טז) וימהר פרעה. בטרם יאכל הארבה את שרשי העשב והכשמת ושאר הצמחים: (כא) נטה ידך על השמים. על אותו החלק מהאויר הנקרא שמים כמבואר בפרשת בראשית: וימש חושך. ויסיר את החשך הטבעי של לילה כי אמנם חשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל האור והוא חשוך בהעדר האור בלבד. אמנם זה החשך יהיה לויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עביו ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו. ולפיכך לא ראו איש את אחיו כי לא הספיק לזה אור נר

ואבוקה

פירוש רשב"ם

שאמר) (נ"א לכ' אמר) להם יהי כן ה' עמכם: ויגרש אותם המגרש: (יט) ויהפך ה' רוח ים. כי רוח הקדים הביאו מן הים ורוח מערבי החזיר לים: (כא) וימש חשך כמו ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל. כלומר החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה שלא האירה לילה עד שלשה ימים: (כב) חושך אפלה. חשך גדול: (כג) מתחתיו. מביתו לפי פשוט' שלא ידעו היכן ילכו: היה אור במושבותם. אפילו שהוא יושב אצל

רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ
עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן
בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא
תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־
נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃
כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה
לְשַׁלְּחָם׃ כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי
הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם
רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן
דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ
יא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע
אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם
אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ
כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־
נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ ׀ מֵאֵת
רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם
בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה
וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס רביעי ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא
בתוך

ענכון ותורכון שבוקו אף טפלכון יזיל עמכון׃ כה ואמר
משה אף את תמסר בידנא נכסת קודשין ועלון ונעבד
קדם יי אלהנא׃ כו ואף בעירנא יזיל עמנא לא תשתאר
מדעם ארי מנה אנחנא נסבין למפלח קדם יי אלהנא
ואנחנא לית אנחנא ידעין מה־נפלח קדם יי עד־מיתנא
תמן׃ כז ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא אבה לשלחותהון׃
כח ואמר לה פרעה איזיל מעלוי אסתמר לך לא תוסיף
למחזי אפי ארי ביומא דתחזי אפי תמות׃ כט ואמר משה
יאות מלילתא לא אוסיף עוד למחזי אפיך׃ א ואמר יי
למשה עוד מכתש חד איתי על פרעה ועל מצרים בתר
כן ישלח יתכון מכא כשלחותיה גמירא תרכא יתריך יתכון
מכא׃ ב מליל כען קדם עמא ושאילו גבר מן חבריה ואתתא
מן חברתה מנין דכסף ומנין דדהב׃ ג ויהב יי ית עמא
לרחמין בעיני מצרים אף גברא משה רב לחדא בארעא
דמצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני עמא׃ ד ואמר משה
כדנן אמר יי כפלגות ליליא אנא מתגלי בגו מצרים׃
כדנן

מסרה גם, [הג' דגושה]. כה בידנו, [ס"י]. זבחים ועלת, ב'. ועלת, [חסר הכין ווי"ן]. ועשינו, [מ"י]. לה' אלהינו, ט'. כו תשאר, ל'. לא נדע, ג'. נעבד, [מ"ו והכו"ן דגושה מד"ד]. באנו, ל' וחסר [דחסר]. כז לשלחם, ג' בתורה. כח הסף, [ה"ו]. ראות, [מ"ו]. ראתך, ל' וחסר. פני, [הפ"א רפי]. כט דברת, ג' פתח באתנחתא בספרא. אסף, ג' חסר [דחסר]. ראות, [מ"ו]. יא א ויאמר ה', י"ב בטעם בספרא. אביא, מ"י. ישלח, י"ב. כשלחו, ל'. גרש, ג' [הגימ"ל דגושה]. ב וישאלו, ל' [ר"ל לשון שאלה והלואה ליח זולת דין האל"ף עי"ן הפעל בחטף פתח]. רעותה, ה' [מ"ו]. ג גם, [הג' דגושה]. גדול, [מ"ו] [והג' דגושה]. ובעיני, י'. ד כחצות, ל' וחסר. יוצא, ט' מלאים.
ת"א גם אתה תתן בידנו זבחים חגיגה י האלילים כד. דבר נא באזני העם ברכות ט. כחצת ברכות ג' וד'.

רש"י

ליסב. (ב"ר ע"ם) ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצריים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים. שלוש של ימים. טרליי"נא בלע"ז. וכן ז' ימים בכל מקום שטיי"נאס של ימים: (כד) יצג. יהא מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. פרסת רגל פלנ"טא בלע"ז: לא נדע מה נעבד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך (ש"ר): (א) כלה. גמירא כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא. (ברכות ז') אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצת הלילה. כהחלק
הלילה

רמב"ן

פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו. ואם אולי יעשו כן הנה ישאר לו עושר גדול כי היה מקנה כבד מאד: (כה) גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כן כלל. אבל הם דברי חיזוק ויאמר כי תכבד מאד יד ה' עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו. ובאמת כי כאשר אמר להם וברכתם גם אותי היה נותן ברצונו כל מקנהו לכפר עליו. אבל לא עלה על דעת משה לעשות זבח רשעים תועבה. כי ה' חפץ דכאו לא לכפר עליו רק להעניש ולנער אותו ואת כל חילו בים. ורבותינו אמרו. כי כאשר דברתם (לקמן י"ב ל"ב) הוא על מאמרם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות אולי רצו לומר שרמז להם לתת ככל אשר אמרו לא שלקחו ממנו כלום או זבחים ועולות להם כדי שיצאו לא להקריבם עליו וגם זה איננו נכון: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. פעם אחרת אחרי לאתי כי במכת הבכורות לא ראהו כי טעם ויקרא למשה ולאהרן שהלך עד פתח ביתם וצעק במסך קומו צאו מתוך עמי. או ששלח להם על יד המצרים שנאמר בהם ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראות פניך בהיכלך שלא אבא עוד אני אליך. וכך אמרו באלה שמות רבה יפה אמרת אל תוסף ראות פני עוד איני בא אצלך אתה בא אצלי: (א) ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד. בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו ל' רש"י וכן אמרו רבותינו קפץ עליו האלהים כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא יצא בדאי ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה מנין כצאתי את העיר וגו' ועכשיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד וגו' והנה גם בזה קיצור בסיפורים כי ה' אמר לו עוד נגע א' אביא על פרעה והודיענו כנגע הזה. ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. וכל ענין הפרשה הזאת. אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה כי די במה שספר משה לפרעה כה אמר ה' כמו שפירשתי באריכה. ובאו כענין הזה פרשיות רבות בתורה. וכסדר הזה פרשת קדש לי כל בכור תקבל
בדבור

למשה ואמר זילו פלחו קדם יי לחוד ענכון ותוריכון יקום גבי אוף טפליכון יזיל עמכון: (כה) ואמר משה אוף אנת תתן בידנא נכסת קודשין ועלוון ונעביד קדם יי אלהנא: (כו) ואוף גתנא יזיל עמנא לא תשתייר מנהון פרסתא חדא ארום מנהון נסב למפלח קדם יי אלהן ואנחנא אין נשבקינון לית אנן ידעין ממא נפלח קדם יי עד מיתנא לתמן: (כז) ותקיף יי ית יצרא דלבא דפרעה ולא צבא למפטרינון: (כח) ואמר ליה פרעה איזל מעילוי איזדהר לך לא תוסיף למחמי סבר אפי למללא קדמי חדא מן מלייא קשייתא כאלין ארום ביומא דאת חמי סבר אפי יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך ביד בני נשא אילין דהוו תבעין נפשך למיסב יתה:

[(כח) ואמר ליה פרעה זיל מעילוי אזדהר בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מיליא קשייתא האילין דאת אמר לי ברם צבי הוא פרעה לממות ולא להוי שמע למילך אזדהר דלא יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האילין דתבעי ית נפשך למקטול יתך:]

(כט) ואמר משה יאות מלילתא אנא עד דהוינא יתיב במדין איתאמר לי בסימר מן קדם יי דגובריא דבעו למקטלי נחתו מניכסיהון והינון חשיבין כמיתיא ולא מן סוף דהוה עלך רחמין הוינא מצלי ומחתא הות מתכליא מנך וכדון לא אוסיף תוב למיחמי סבר אפך:

[(כט) ואמר משה קושטא מלילתא מבשר אנא מן זמנא קדמיא עד דאנא יתב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול לא מן סוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא ברם מחתא עשירא היא לפרעה מן ברך בוכרך ואמר ליה משה יאות בדין קושטא מלילתא לא אוסיף עוד למחמי סבר אפך:]

(א) ואמר יי למשה תוב מכתש חד אנא מייתי עלוי פרעה ועילוי מצראי דקשי עליהון מכולהון ומבתר כדין יפטור יתכון מכא במפטריה גמירא יהי ליה מטריד יטרוד יתכון מכא: (ב) מליל כדון במשמעהון דעמא וישיילון גבר מן רחמיה מצראי ואיתתא מן רחיסא מצריתא מאנין דכסף ומאנין דדהב: (ג) ויהב יי ית עמא לרחמין קדם מצראי אוף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים קדם עבדי פרעה וקדם עמא: (ד) ואמר משה לפרעה
כדנא

בעל הטורים

ויסר מעלינו את הנחש. מלמד שעם הצפרדעים ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי וגו' המות: (כה) זבחים ועלת. ב' במסרה הכא ואידך ויבואו לעשות זבחים ועולות (מ"ב י"ד) גבי יהוא כשהרג נביאי הבעל מה התם עשה בהם שפטים ובאלהיהם שנתץ מצבת הבעל והרגם אף הכא כמו עשה בהם ובאלהיהם שפטים: (כח) לך מעלי. מעלי בגימטריא בפסח רמז שבפסח יצאו: אל תסף. ב' במסורה (צ"ל במסורה) דין ואידך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו השם בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: (כט) לא אסף ב' [צ"ל לא אסף עוד ב'] הכא ואידך ולא אסף עוד להכות (בראשית ח') שרמז לו שכבר כלו המכות ולא יוסף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה על ידי השם לבדו: (ג) גם האיש משה. ס"ת השם ובהפך משה רמז שנפלה גדולתו: (ה) ומת כל בכור. ב'

יונתן

אור כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור: (כו) ואנחנא אין נשבקינון לית אנן ידעין וכו' תיקן בהא דמאי ואנחנו לא נדע מה נעבוד הלא אמר כי ממנו נקח לעבוד אלא אם לא נקח לא נדע במה נעבוד: (כח) ואמסור יתך ביד בני נשא וכו' דלא תימא מדכתב תמות שתהא המיתה מעצמה בראות פני אלא שימסרהו להמית: (ג) גבר מן
רחמי

רמב"ן

בדבור הקב"ה למשה ותאריך במאמר משה אל העם זכור את היום הזה ונגמר הפרשה כולה. והם דברי השם אל משה שאמרם לישראל בו בלשון שנאמרו ואמר דבר נא באזני העם בצאתך מלפני פרעה: (ג) וטעם **ויתן י"י את חן העם בעיני מצרים**. שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס וראוי הוא שיענון אתכם האלהים וגם האיש משה המביא עליהם המכות גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו. ובעיני העם ישראל אחרי שאמרו לו ירא י"י עליכם וישפוט. אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח. כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לי"י. וי"א כי בעיני העם עם מצרים ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי השם אמץ את לבו כנגד משה ודבר לו שלא כהוגן עתה פעמים כי רצה י"י שיצא אליו וישתחוו לו כצאת אדם אל שונאו כי כל זה גדולה ומעלה למשה. ולא יתכן לפרש כי ויתן י"י את חן העם בעיני מצרים הוא מן השאלה. כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ונתן י"י אבל היה אומר ואני אתן את חן העם. ולמטה בשעת מעשה נאמר וי"י נתן: (ד) **ויאמר משה כה אמר י"י כחצות הלילה**. אל פרעה אמר כן ואל
עבדיו

אבן עזרא

אחר ג' ימים שלא אור: רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת *[ד]מה בלב משה אם דעתו לברוח. ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: (כה) גם אתה תתן בידינו. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך: (כו) וגם. לא תשאר פרסה. מאיזה מין שיהיה ממקנינו. שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו. וזהו טעם מה נעבוד: (כז) ויחזק. כדרך כי [ה]הקשה י"י את רוחו ואמץ את לבבו: (כח) תמות. אתה תהיה חייב *[ה]מיתה שתמרוד במלכות: (כט) כן דברת. כמו [ו]כן בנות צלפחד: לא אוסיף עוד ראות פניך. שאני לא [ז]אבוא אליך עוד לעולם: (א) ויאמר י"י. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר י"י. ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד. והטעם להורות זה שאמר כה אמר י"י. ומתי נאמר לו. וזה נאמר לו במדין עוד. הנה אנכי [א]הורג את בנך בכורך. ובבוא מכת בכורים צוה מאת השם בכך קיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם [ב]כתוב ושאלה אשה משכנתה. וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו. והנה פי' ויאמר י"י אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ויאמר גרש יגרש. כאשר אמר וביד [ג]חזקה יגרשם מארצו: (ב) דבר נא. כבר פירשתי [ד]נא כי הוא עתה: (ג) ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה. ונתתי [ה]את חן העם: וטעם גם האיש משה. כי היו רבים מהם מאהילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם. *[ה]עם מצרים: (ד) כחצות הלילה. יש מדקדקים שאמרו כמלת שם הפועל. והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בשוה. כי רצו לדמותו
כמו

פירוש על אבן עזרא

*[ד]ר"ל שהיה להפך להגיד את אשר מודה למשה. והדר לעשות התכלי. א"ו הוא היה העיקור הכונה. [ה](דברים ב' ל'). *[ה]הקשה לר"א היה לו"ל אמיתך. א"ו הוא כפי' (לעיל א' י"ח) ע"מ ויקרא ע"ש בהפי' על כ"א. [ו](במדבר כ"ז ז'). [ז]ר"ל לא אצטרך לבוא אליך עוד כי ירדו כל עבדיך אלה אלי (להלן י"א ח') ובודאי אם קם פרעה וקרא למ"וא לילה בודאי כלה אותם והמחכן מהם שיצאו ממצרים. [א](לעיל ד' כ"ג). [ב](שם ג' כ"ב). [ג](שם ו' א'). [ד]ר"ל שדעתו כנגד הדרש שהוא לשון בקשה שלא יגלה הסוד כמו שאיתה במסכת ברכות בפרק קמא אין נא אלא לשון בקשה. וכן כתוב בפרקי דר' אליעזר בפרק מ"ז. [ה](לעיל ג' כ"א). *[ה]הלא כפי' (בראשית כ' ז') ע"ש
בפי'

ספורנו

אבוקה: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. כי תמות כענין לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמנם כאשר קרא למשה ולאהרן לילה קרא אותם על ידי עבדיו בלבד כאמרו וירדו כל עבדיך אלה אלי: (א) ישלח אתכם מזה כשלחו. באותו האופן ששלחו כבר מלכונו אותך ואת אהרן בשבט עברתו כאמרו ויגרש אותם מאת פני פרעה. באותו האופן ישלח אתכם עתה מוכרח בלבתו: כלה גרש יגרש אתכם. אבל אז גרש את הגברים בלבד ומקניו בלבד. אמנם עתה יגרש את כלכם מכל זה המקום כי אמנם זו מדת צדקו של הקדוש ברוך הוא כשיתעקש אדם ממעשות הראוי לבלתי עשות רצון קונו יעשה מה שברח ממנו. בצרה ויגון. ולא לרצון יהיה לו. כאמרו תחת אשר לא עבדת. ועבדת את אויביך. אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. כאמרם ז"ל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: (ב) דבר נא באזני העם וישאלו. שלא ידאגו משא בשבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם כי בזה תהיה תשועתם: (ג) גם האיש משה גדול מאד. ולכבודו הכרו להשאיל: (ד) מבכור פרעה עד בכור השפחה. מן הנכבד
מכלם

פירוש רשב"ם

בית המצרי: (א) ויאמר ה' אל משה. בעמדו לפני פרעה. עוד נגע אחד וגו' ואחרי כן השיב משה לפרעה כה אמר ה' כחצות **הלילה** וגו': כלה. הכל גברים ונשים טף ומקנה: (ב) וישאלו. לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך: (ד) ויאמר משה. **לפרעה כה אמר**
ה'

בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ
עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם
וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה צְעָקָה
גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ
לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל ׀
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ
וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה
יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָרְדוּ
כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי
לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ
וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־
אָף׃ ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־
יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ
אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
לֵאמֹר׃ ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃

אונקלוס

ה וימות כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד
למתב על כרסי מלכותה עד בוכרא דאמתא די בתר
ריחיא וכל בוכרא דבעירא: ו ותהי צוחתא רבא בכל
ארעא דמצרים דכותה לא הות ודכותה לא תוסף: ז ולכל
בני ישראל לא ינזק כלבא לישנה למנבח למאנשא ועד
בעירא בדיל דתדעון דיפריש יי בין מצרים ובין ישראל:
ח ויחתון כל עבדיך אלין לותי ויבעון מני למימר פוק את
וכל עמא די עמך ובתר כן אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף
רגז: ט ואמר יי למשה לא יקבל מנכון פרעה בדיל
לאסגאה מפתי בארעא דמצרים: י ומשה ואהרן עבדו
ית כל מופתיא האלין קדם פרעה ותקף יי ית לבא דפרעה
ולא שלח ית בני ישראל מארעה: א ואמר יי למשה
ולאהרן בארעא דמצרים למימר: ב ירחא הדין לכון ריש
ירחין

מסרה ה בכור, [מ"ו. מבכור, ב' מלאים. היושב, ח"ו. הרחים, ל' [ח"י]. וכל בכור, ד' ובענין. ו צעקה, ב' ובענין. כמהו, ב' סבירין כמוה ובענין [ותכויהון ח"ו]. תסף, י"ב [דין הוא חסר דחסר]. ז ולכל בני ישראל, ב' ובענין. יחרץ, ל'. לשנו, [ח"ו]. למאיש, ג'. תדעון, ד' [מ"ו וכו"ן בסוף]. יפלה, ל' וכ"כ [כ"ל ה' בסוף]. ח וירדו, ז' רפין [כ"ל וי"ו ט ואי"ת קרי רפי]. והשתחוו, ז'. לא, [אין הלד"י רבתי]. וכל העם, כ"א מלעי' פסוק. ברגליך, [מ"י] מעם, [המתג מלעיל]. בחרי אף, ה'. ט אליכם, [מ"י]. רבות, ל' [מ"ו]. מופתי, ב' ונ"ל. י ומשה, ז' כ"פ. ומשה ואהרן, ב' חד כ"פ וחד ס"פ. המופתים, [ח"ו ומ"י]. פרעה, [הפ"א רפי כדין אחר אהו"י]. יב א אל משה ואל אהרן, ו'. ב חדשים, ב' [כ"ל באוריתא]. ראשון, ח' [מ"ו]. לחדשי השנה, ב'.

ת"א ולכל בני ברכות כו. וירדו כל זבחים קב מנחות לח. ויצא מעם זבחים קב. ויאמר ה' אל ר"ה כב וכה. החדש הזה סנהדרין מב מנחות כט. החדש הזה לכם ברכות י שבת פז קמז פסחים ו ר"ה ז וכה מגילה כט ול סנהדרין יב עקרי' מג פ"ו. ראשון הוא ר"ה ח וט.

דברו

רש"י

הלילה כחצות כמו בחצות בחרות אמש בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי. (ברכות ד) ורז"ל כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה (מכילתא): (ז) לא יחרץ כלב לשנו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע י') לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן (ש"ב ה') אז תחרץ תשתנן (ישעיה מא) למורג חרוץ שנון (משלי כא) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון (שם י) ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל:

(ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי (זבחים קב): אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף וניעור את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. בשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. (מכילתא) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו'. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים דבור חמור כזה לא כ"ש: (ב) החדש הזה. (מכילתא פ"ר) הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו
על

רמב"ן

עבדיו כמו שאמר בסוף דבריו וירדו כל עבדיך אלה אלי ולא פירש עתה איזה לילה תהיה המכה הזאת כי הדבור הזה והאמירה אל פרעה קודם ראש חדש ניסן היה. וכשיאמר כחצות הלילה לא יודע איזו לילה הוא. והנה לא הודיעם משה ליל מכתם אבל אמר בחרי אף לא אוסיף אני ראות פניך אבל אתה תקראני ועבדיך ישתחוו לי כחצות הלילה לצאת מארצך ובפרשה השניה פירש לישראל הלילה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וגו'. ובפרשה השלישית אמר ויהי בחצי הלילה הנזכר שעשו בו הפסח: (ט) ויאמר י"י אל משה לא ישמע אליכם פרעה. בעבור שהיה ראוי שיפחד פרעה ועבדיו במכת הבכורות ויירא ממנה יותר מכל אשר בא עליהם. וכבר ראו כל דברי משה מתקיימים בהם בעבור כן הודיעו השם

שהוא מחזק את לבו כדי שירבה בו מופתיו במכת בכורות באדם ובבהמה ושפטים באלהיהם ורש"י אמר מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער המצריים בתוכו. ולא יתכן זה בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו: (י) וטעם ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה. הם המופתים הנזכרים למעלה ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שעשו וגזרת מכת בכורות שכבר הודיעו אותו לפרעה. כי במיתת הבכורות אין למשה ואהרן בה מעשה: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. זו מצוה ראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ולכן אמר בארץ מצרים כי שאר מצות שבתורה היו בהר סיני או שבא לומר בארץ מצרים לא בעיר מצרים כמו שאמרו רבותינו חוץ לכרך והיה ראוי שיאמר תחלה דברו אל כל עדת
ישראל

בִּדְנָא אֲמַר יְיָ לֵילְיָא חוֹרַן בְּשַׁעֲתָא דָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָאֵי: (ה) וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם סְבִיר בּוּכְרָא דְפַרְעֹה דְעָתִיד דְיֵיתִיב עַל כּוּרְסַיָא מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא בִּיצִירְתָּא דִבְמִצְרַיִם דְמִתְיְלִיד לָהּ כַּד הִיא טַחֲנָא אֲחוֹרֵי רֵיחַיָא וְכָל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: (ו) וּתְהֵי צְוַוחְתָּא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דְדִיכְוָותֵיהּ לֵילְיָא לָא הֲוַת בֵּיהּ מַחְתָּא כְּדָא וּדְכְוָותֵיהּ לֵילְיָא לָא תוֹסֵיף לְמֶהֱוֵי מַחְתָּא כְּדָא: (ז) וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יְהַנְזֵק כַּלְבָּא בְּלִישָׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֵינָשָׁא וְעַד בְּעִירָא מִן בְּגַלַל דְתִנְדְעוּן דְיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵינֵי יִשְׂרָאֵל: (ח) וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָךְ אִלֵין לְוָתִי וְיִבְעוּן מְטוֹ מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַנְתְּ וְכָל עַמָא דִעִמָךְ וּמִבָּתַר כְּדֵין אֵפוֹק וּנְפַק מִלְוַת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגָז: (ט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּל מִנְכוֹן פַּרְעֹה מִן בְּגַלַל לְאַסְגָאָה תִּמְהַיֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם: (י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יַת כָּל תִּמְהַיָא הָאִלֵין קֳדָם פַּרְעֹה וְתַקִיף יְיָ יַת יִצְרָא דְלִיבָּא דְפַרְעֹה וְלָא פְטַר יַת יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר: (ב) יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן לְמִקְבְּעֵיהּ רֵישׁ יַרְחַיָא וּמִנֵיהּ תִּשְׁרוֹן לְמִימְנֵי חַגַיָא זִמְנַיָא וּתְקוּפָתָא קַדְמָאֵי הוּא

בעל הטורים

ג' פעמים בכור בפסוק חוץ מבכור בהמה [כ"ל שצ"ל מבכור פרעה. ד"ה] כנגד בכור לאדם ובכור לבהמה וגדול הבית: (ו) וכמהו. ב' במסורה וכמוהו לא תוסיף וכמוהו לא היה לפניו (מ"ב כ"ג) גבי יאשיהו לומר שגם אחריו לא קם כמוהו כדכתיב הכל ואחריו לא קם כמוהו: (א) אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. ומקדים ליה החודש לומר שראש בית אב סומך מקודש. ד"א אל משה ואל אהרן החודש לומר שעבור החודש כשרה בקרובים כמשה ואהרן: (ב) החדש הזה לכם. הפסוק משולש

יונתן

רחמי מלראי וכו' דלא תימא מדכתיב איש מאת רעהו. ישראל חד מישראל חבירו. אלא ממלרים ומאי רעהו אוהבו: (ה) בילירתא י"ג מלריתא. ויותר נכון לפרש בילירתא ור"ל השפוחה והשפלה. בר ל"ל כד: (ו) דדכותיה לילא לא הוה ביה מחתא כדא דדוקא בלילה (הזה) לא הוי לעקה אבל ביום (ביס) ובאשמורת הבוקר היה גדולה מזו גבי מלרים: (ח) ויבעון מטו פי' יבקשו בקשה: (ב) ומניה תשרון למימני חגין וזמנים וכו' כל זה כדדייקינן במכילתא ראש חדשים שמונין ראשון לחדשים ומניין

אבן עזרא

כמו ויהי בחצי הלילה. וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בעורים גדול בכלים גדולים של נחשת. ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה. ולפי דעתי אין לורך לכל זה. כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון. וככה בחצי הלילה הנשאר. והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויפרד האיש וילפת. *חצות לילה אקום להודות לך: וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם: (ה) היושב על כסאו. הראוי לשבת על כסאו אחריו. והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן לדומים שהכל עבדים לו. והנבזה מהכל בכור השפחה. שהוא עבד: וטעם אשר אחר הרחים. שהוא טוחן. כמו ויהי טוחן בבית האסורים. וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים. כי מלת 'הגמיאיני הפסקיני. וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם. ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה. כמו בכור השבי. כי הנבואה שפחה היא ותישן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים. כאשר הזכיר יוסף כי שמו *אותי בבור: (ו) והיתה. לא ראינו כזאת בכל המקרה לומר כמוהו לא נהיתה. וכמוהו לא תוסיף. ותחסר מלת *על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה. ועל כמוהו לא תוסיף לעקה: וטעם כמוהו. עוד או שבר או מות והדומה להם: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. שיפחידם. כמו לא *חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו. והטעם שיהיה נוצא יאו נושך. והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם. ואף כי ישלח מן השמים **משחית להכות בכוריהם: (ח) וירדו והשתחוו לי לאמר. על *פיך: וכל העם אשר ברגליך. שהם ברשותך שאוליכם אל המקום שארלה כמו ויעל ברגליו. והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני *ילא בחרי אף: (ט) ויאמר. כמנהג העברים. כמשפט הלשון. וכבר אמר השם. ורבים כמוהו: (י) ומשה. אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו. והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע. להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: (א) ויאמר. עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו. ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד. כי כמו תקון היה ומוסד שיסד *דוד ושלמה. וככה *כתוב באמונתם. ולא בנבואתם. והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויסדם כלי *שיר. וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: (ב) החדש הזה. א"ר יהודה הפרסי כי ישראל

פירוש על אבן עזרא

בפי' על הבא"ע ודלא כפי' רמב"ן. *(להלן י"ב כ"ט). *(רות ג' ח'). *(תהלים קי"ט ס"ב). חפי' דעתו היא כי מלאך השם ילא בתוך מלרים ולא השם בכבודו כדעת בעל ההגדה. ומה שאמר השם אני יולא אין משמעו אני בעלמי. רק פירושו המלאך היולא מאתי בשלוחי. תחשוב יליאתו כאלו אני יולאתי והנה אמר השם בלשון ; שלוחו והפך זה ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי (לעיל ג' ז') וכן פי' ר"א (לעיל ז' י"ז). *טוחן (שופטים ט"ז כ"א). *(בראשית כ"ד י"ח). *(שם שם מ"ה). **(שם מ' ט"ו). *לפיכך הולרך לפרש כן בעבור הלשון כמוהו הוא לשון זכר. ולא נהייה לשון נקבה. *לכ"כ קשה לר"א כמוהו ל"ז ותוסיף ל"ב. ע"כ מוסיף מלת על. ור"ל על כמוהו לא תהיה לעקה והוא ל"ב. *עיין בפי' מיב"ע. *(יהושע י"ד כ"א). *פי' אעפ"י שהוכה כל בכורי מלרים שדומה כאלו הם נשוכי כלב. אעפ"י כן לא נגעה המכה בישראל אפי' בכניסתה הכלב שהיא דבר מועט נגד הנשיכה. וזה הוא על דרך מה שכ' (לעיל ז' כ"ד). *פי' כל שכן. **דעתו לבאר שמלת לא יחרץ לא היתה מכוונת בעלמה כי אם להתבונן ממנה שלא מגיע בהם המכה. *ס"ל בלאו הכי היה משה גדול מאוד ככתוב פס' ג'. *(שופטים ד' י'). *ר"ל הקמץ בחרי הוא הידוע. כמו בחרון (בראשית ל' כ"ו) ע"ש בפי' על הבא"ע. וכפי פי' ר"א ילא מ"כ עבור כעס פרעה. וע"כ אמר פרעה ראות פני ראתך פני ב' פעמים (לעיל כ"ח). *ר"ל דוד ושמואל או שאמר אשר הכנים שלמה הלכון ע"י השירים לבהמ"ק. *(ד"ה א' ט' כ"ב). *כ"ל שלא הי' מידוש מלוה רק תקון כפי ראות עיניהם. וכן לא תוליאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמיה י"ז כ"ב) לעיגדר מלאת

ספורנו

מכלם עד הנקלה מכלם אבל מבכור פרעה עד בכור השבי הוא מן היותר חוטא בזה עד החוטא פחות מכלם: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. אשר בלילה כמוהו לא נהיתה לעקה כזאת. וזה כי לא היה ליל מלחמת חיל אויבים. כי אמנם אז תרבה הלעקה בעיר כענין קול לעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות אבל בלילה כזה שהיה ליל שלום במלרים לא נהיתה ולא תוסיף לעקה כזאת: (ח) ואחרי כן אצא. לא אלא מיד כשתבקשו מלפני שאלא אלא אחרי כן כי אמתין עד הבקר: (ט) ויאמר יי' אל משה לא ישמע אליכם פרעה כו'. אמר שבהיות שהאל ית' אמר אל משה שטעם הכבדת הלב שהית' לפרעה כי הקשה יי' את רוחו היה כדי להרבות מופתיו כדי שבהם יכירו המלרי' וישראל את גדלו וטובו כאמרו וידעתם כי אני יי' ויהיה להשלים כוונתו זאת משה ואהרן יחדיו התעסקו לעשות המופתים. לכן עתה כאשר גזר האל ית' להעניש את המלריי' ולהציל את ישראל ואותו העונש עם היות קלתם ראוים לו בלד מה להפיל את אלדי מלרים כדי שיחול העונש וכל זה בזבח הפסח כאמרו ועברתי והכתי ועשה שפטים והפסחתי הנה שתהיה מלותו זאת לישראל על ידי משה ואהרן יחדיו להשיב את המלרים בתשובה ולהורות את בני ישראל כדי שיזכו כולם יחד להוליא לפעל את פרי פעלת השתדלותם: (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. מכאן ואילך יהיו החדשים שלכם לעשות בהם כרלונכם אבל

פירוש רשב"ם

ה' כחצות. כחצות מן חצה כמו כעשות מן עשה. כעלות המנחה מן עלה. כלומר כשיגיע זמן יציאת ישראל כשיחצה הלילה אני יוצא בתוך מצרים. ובשעת מעשה ראוי לכתוב ויהי בחצי הלילה בבי"ת זהו לפי פשוטו. כי כשאמר למשה לפני הזמן של מכת בכורות אז ראוי לומר כחצות כלומר כשיגיע אותו זמן שיחצה הלילה: (ה) אשר אחר הרחים. ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור. שני הפסוקים אחד הם. כי בכור השבי הוא אחר הרחיים שהי' מטחינים אותם כמו שאמר ויהי טוחן בבית האסורים: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. הרבה מצינו לשון זכר ולשון נקבה בדבר אחד. המחנה האחת והכהו: (ז) לא יחרץ כלב המלאך המזיק ומשחית בבכורי מצרים. אבל בבכורי ישראל אפילו קול ניבוח של מזיקי החיות לא יזיק אותם: (ח) וירדו כל עבדיך. דרך כבוד אמרו לו שהרי בשעת מעשה ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ולאהרן לילה. וכל זה אמר לו משה לקיים מה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך. אתה ועבדיך תבואו אלי: (ט) לא ישמע אליכם פרעה כלומר אחר כל מכה ומכה היה אומר הקב"ה למשה ולאהרן לא ישמע אליכם עד לבסוף. ויחזק ה' בכל פעם ופעם: (ב) בארץ מצרים

ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה

לבית

אונקלוס

יַרְחִין קַדְמַאי הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא: ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן

גבר

מסרה ג דברו, ד' ג' מנהון ר"פ וא' מלעיל פסוק. בעשר, ג' חסר. ויקחו, ו' רפין [ר"ל וי"ו שוא"ח קרי רפי].

ת"א דברו אל כל פסחים לו. בעשר לחדש פסחים ו לו ראש השנה ז. ויקחו להם פסחים לא קודשין מב בכורות יב.

רש"י

על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה נדבר עמו אלא ביום שנא' (לעיל ו') ויהי ביום דבר ה' (ויקרא ז) ביום צותו (במדבר טו) מן היום אשר צוה ה' והלא' אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו בחשכה: (ג) דברו אל כל

עדת

אבן עזרא

ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים. וראייתו ושמרת את החקה [ד]הזאת למועדה. כי שנת לבנה איננה שוה. כי ימי הקרים והקציר תלוים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה *[ד]לצפון או לדרום. ולא דבר נכונה. ועתה אפרש לך. ידענו כי מהלך [ה]הלבנה בגלגלה. בנקודה הידוע' כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז *[ה]יום ושלישית יום בקרוב. והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש שם כי כבר הלך [ו]במהלכו האמצעי כ"ז מעלות. כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח ספק [ז]התנועה העליונה. והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש. גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מחמש שעות. התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וב' ידות שעה. וע"ג חלקים [ח]מחלקי ישראל. והשנה באמת היא לשמש לבדו. כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה. ואז נחשוב שהיתה בתחלת ראש טלה. והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית. ובעבור זה נקרא *[ח]שנה. והנה אין ללבנה שנה כלל. כאשר אין לשמש חדש כלל. כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה. ובעבור זה נקרא חדש. גם ירח. בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות. כי אם מהשמש. על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה. אם היו בראש הטלה או [ט]זנבו. ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים. ובעבור שנת הערלים קרובה אל שנת החמה. וראו שתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה. חלקו ימי השנה על שנים עשר. וקראו לכל חלק חדש. בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה. וזאת ההסכמה מהם אינה **כדרך התולדות. גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה. ותחלת החדש מליל ראות הלבנה. וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה. כי אין בין שני המספרים רק י"א יום. על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחרונית י"א יום. עד שיהיו ל"ג שנות חמה הם ל"ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדת. והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו. כי אמר שמור את חדש [ט]האביב ועשית פסח לה'. והנה אם לא ימצא אביב בחלי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו. והנה קרא חג השבועות חג הקציר. וסכות [י]חג האסיף. כי הקציר והאסיף תלוים באביב. וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחלי חדש הלבנה. והנה סכות. והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים. ומשה לא הזכיר בתורה שמספר י"ב חדש או י"ג. רק אמר בחדש שנמצא אביב בו נחל לספור. והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג. והנה כתוב בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה. וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים. על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם. רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר [כ]שהיו בגולה. והנה הפירוש בחדש הראשון שנקרא ניסן בלשון כשדים. רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת. [ל]ירח זיו. *[ל]בירח האיתנים. [מ]בירח בול. ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר. כי כן כתוב הוא [נ]החדש השני הידוע. שהוא שני לראשון לחדשי ישראל. ומלת למלוך *שלמה אינה דבקה עם החדש. רק עם [ס]בשנה הרביעית למלוך שלמה. כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים. רק השנה שמלך הוא. והעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש [ע]השני (בשנת ארבע למלכותו). ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או *[ע]ימעטו. וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע. על כן לא ימצא אביב בבוא השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב. ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים. על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באי זה חדש שיהיה נמצא. כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה. ועתה אתן לך כלל אע"פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם. כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים [פ]חוץ מהאביב. ככתוב במשנה. והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים. ואם לא נמצא אביב מה נעשה. ויש לתמוה מזה תימה גדולה איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרה בכל זמן. ויש כרת על אכילת חמץ בפסח. ועל אכילת יום הכפורים. והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש. אם הוא [צ]כפי המהלך האמצעי. או כפי [ק]מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות. שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמתי. פעם להוסיף ופעם לגרוע. קרוב מי"ד שעות. ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא [ר]בארוכה ופעמים בא בקצרה. וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות. וזה היה לו לפרש על אי זה מקום מהארץ הוא המולד. כי הנה בין ירושלים ובין העיר הזאת ששמה לוק"א [ש]יותר מג' שעות. ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום היא הראיה כי תשתנה *[ש]קשת המראה בכל מקום. כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו. ואלה הדברים צריכים פי' ארוך. ואם לא היה האויר זך הנעשה כ"ח שני [ת]ימים מספק. וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור. והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה. שהם רל"ה חדשים. והם ו' אלפים יום תתק"לט. גם שתי שלישיות יום. גם *תתק"לה חלקים. ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת. ואל תחוש **לשעה ותפ"ה לחשבון תקופת

שמואל

פירוש על אבן עזרא

מלאה. [ד](להלן י"ג י'). *[ד]ממהלך הקו השוה. י"ב מעלות לצפון וכן לדרום. [ה]הנקרא בגלגל הנוטה לצפון ולדרום. *[ה]עיין בהקדמה (דרך ב') ובפי' שם. [ו]בזמן הממוצע דהיינו כ"ט י"ב תשל"ג ממולד למולד בכל פעם בלי שנוי. [ז]ר"ל תנועת גלגל היומי ממזרח למערב ונקרא כן בעבור שסיבובו הוא פעם אחת בכל יום ויום ונקרא ג"כ גלגל המישור או גלגל המשוה. ומהלך השמש והירח ממערב למזרח. [ח]ר"ל לפי מה שחלקו בני יששכר השעה לתתר"פ חלקים. והשלים מזה הוא ש"ס ושני שלישים שהם ב' ידות הם תש"כ. לכף לזה ע"ג חלקים עולה תשל"ג. *[ח]ר"ל ששינה בהמלוכה מלשון וכסף משנה (בראשית מ"ג י"ב) ע"ש. **[כ]ר"ל ע"ד המולדות. [ט](דברים ט"ז א'). [י](להלן כ"ג ט"ז). [כ]עיין בר"ה (דף ז' ע"א) בתוס' ד"ה מדברי קבלה. [ל](מ"א ו' א'). *[ל](שם ח' ב'). [מ]בירח בול (שם ו' ל"ח) וחדש השמיני הוא בול. [נ](שם ו' א'). *(שם). [ס]הכתוב לפני זה. [ע](ד"ה ב' ג' ב') ושם כתוב בחודש השני בשני וכו'. ע"כ אינו נכון דבריו יהוד' כי ראיתו הוא מהפסוק. מעודה. כנ"ל אות קטן דאסר ע"פ חשבון החמה באים התקופות כסדרן. *[ע]ע"כ מקשה ר"א מה יעשה אם היו הרבה גשמים ולא היה אביב א"כ נתבטל השנה. או נעשה יתכון איזה שבועות על השנה עדי יתבשל התבואה וא"כ ישתנה השנה כפי מרחקי המדינות מהקו השוה. ולמשל באלו הארצות אשר התבואה מתבשלת בחודש סיון או בחודש אב. [פ]בפ"ק דסנהדרין (דף י"א ע"ב) ת"ר על ג' דברים מעברין את השנה. על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. (עיין רמב"ם בקה"ח פ"ד הלכה ה'). [צ]ר"ל מהלך הממוצע ושוה מידי יום ביומו. [ק]ר"ל לפי המהלך בגלגל המזלות פעם במהירות ופעם במתינות (שם פרק י' וי"א). [ר]עיין ר"ה דף כ"ד ע"ב בתוס' ד"ה כאיכוהו. ובתוי"ט פ"ב דר"ה משנה ח' ד"ה קבלן כ"ג וכו'. [ש]עיין פי' (בראשית ל"ב י'). *[ש]עיין בהל' קה"ח פרק י"ז שם קראוהו קשת הראיה. וכן שלוף המראה. נקרא שם שנוי המראה. [ת]ר"ל כמו שאנו עושים ע"פ תקנת ב"ד. *ע"פ חשבון כל חודש כ"ט ימים י"ב שעות. תשל"ג חלקים מתתר"פ חלקים בשעה. **העודפים לתקופת דמר שמואל כפי חשבונו נגד תקופת דרב אדא. אשר עולה לי"ט שנים קרוב ט'

ימים

הוא לכון למנין ירחי שתא: (ג) מלילו עם כל כנשתא דבני ישראל למימר בעשרא לירחא הדין זמניה קביע בהדא זימנא ולא לדריא ויסבון ישראל

יונתן

ומניין אף לרגלים ת"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות: (ג) בהדא זימנא ולא לדריא קאי אלקיחת הפסח כדאיתא במכילתא ופסחים פרק מי שהיה. בעשור לחודש הזה

אבן עזרא

שמואל. וידענו כי לא נעלם ממנו זה. רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו. כי היום יש בין תקופת האמת. ותקופתו. קרוב מט' ימים. ואל תתמה על-זה כי הנה [ת]אמרה הברייתא. הכונה לידע מקום הלבנה. ותשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים. ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי. ושתי ידות שעה שהם תש"כ חלקים. והנה חסר ע"ג חלקים והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר [א]משתי שלישיות יום. והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה. והנה התברר לך כי כלל חשבונינו ישוב בכל המחזור שנות החמה. וחדשינו תמיד חדשי הלבנה. ובכוח השם שהדריכנו בדרך ישרה. הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין. דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח *[א]בחדש השני. ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותי' ז"ל. למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני. והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות. האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור. ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו. ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה. והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון. והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים. וכן לא יעשה. כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד. כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל. וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה. כי הכתוב דבר עליו לא **סר מכל מצות יי' ימין ושמאל. גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב [ב]בעיניך עשיתי. והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו. והכהנים לא [ג]התקדשו למדי. והנה עיבר השנה. והפסח שעשה פסח ראשון היה. ובמועדו נעשה. והעד כי השם נגע האוכלים *[ג]בפסח בלא ככתוב. ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו. ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו. [ד]וירפא העם. ואם טען הטוען הלא החכמים ז"ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן. התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש

רמב"ן

ישראל לאמר החדש הזה לכם וגו' הפרשה. אבל משה ואהרן הם במקום ישראל ואמר לכם כנגד ישראל לדורותם. וחזר ואמר דברו אל כל עדת בני ישראל היום במצות שעה לקחת פסח מצרים מבעשור. ולפי מדרשו לכם לומר שקדוש החדש צריך בית דין מומחין. ולכך לא נאמר בתחלה דברו אל כל עדת בני ישראל שאין בקדוש החדש אלא משה ואהרן וכיוצא בהם: וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר חדש כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי. ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן. ובחדש השביעי באחד לחודש וגו' וכן כלם. וכמו שהיה הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת ושני בשבת כאשר אפרש. כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו החדש הראשון והחדש השני והשלישי לגאולתינו שאין המנין הזה לשנה שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה: וזה טעם ראשון הוא לכם. שאיננו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לכם שנקרא לו לזכרון גאולתינו. וכבר הזכירו רבותינו זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו והסבה בזה כי מתחלה היה מניינם זכר ליציאת מצרים אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב ולא יאמר עוד חי יי' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי יי' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון חזרנו אותו לקרא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר. ולכן אמר הכתוב בחדש הראשון הוא חדש ניסן כמו הפיל פור הוא הגורל ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן ותשרי וכלם כמוהו. והנה נזכר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה: (ג) איש שה לבית אבות. טעם המצוה הזאת בעבור כי מזל טלה בחדש ניסן

אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא. והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש [דד]חדש. ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע"כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים. ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו. וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה. וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים. והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל. וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנת הרביעית בחדש *[ד]זיו הוא החדש השני. והאומות אומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים. הנה חדש האביב הוא יסוד וראש. אם כן למה תחלו [ה]מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה. והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם. וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש *[ה]השביעי בעשור לחדש. ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמיטה בחג [ו]הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו. ואם תחלת שנת השמיטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא, בתורה בחג המצות. והנה חצי שנה עמדו בטלים. [ז]כתוב וחג האסיף [ז]תקופת השנה. ובמקום אחר הוא אומר וחג *[ז]האסיף בצאת השנה. ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר [ח]כן ולא תקצרו. כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן. ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית. כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה. גם לא יזרע בשנת השמטה. והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים: ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש. רק חדש לבדו. כי הטעם יום חדוש אור הלבנה. וכן [ט]כתיב חדש ושבת. [י]חדשיכם ומועדיכם. מדי *[י]חדש בחדשו. ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש [כ]השביעי באחד לחדש. והוא השיב להסיר הספק. גם טענו *[כ]עליו ובראשי חדשיכם. והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה. כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים. ושאלוהו אם כן מה קרבן אחר החדשים. והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש [כב]בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה. וכן אמר וביום שמחתכם **ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצוצרות. כי הוא תחלת השנה. ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז"ל בעבור סברותינו. כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון. לומר חדש או ראש חדש. וכתוב עד [ל]חדש ימים. שטעמו שימלאו ימי החדש כלו: (ג) דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני *[ל]מצות חייבים: ויקחו להם. מי שיש להם ממקנהו כי מקנה רב היה להם או [לל]יקנו. ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה ויום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה [מ]לדורות או על פסח מצרים: שה לבית. אם הם רבים ואמר שאמר שה לבית אבות

[דד]נ"ל הראוי להיות ר"ח ניסן.

פירוש על אבן עזרא

ימים מבריאת העולם. *[ת]היא ברייתא דר' אדא בר אהבה כמ"ש המפרש ר"ע רים פרק י' מהל' קה"ח להרמב"ם ז"ל שדעת ר' אדא אינה מפורסם בבלי. ר"ל בברייתא הנקראת על שמו. [א]ר"ע כי הוא עולה ע"ו שעות שקכ"ד רגעים ואולי צ"ל שתות. **[א]ר"ל לא סר מאחריו וישמור מצותיו אשר צוה ה' את משה (מ"ב י"ח ו'). [ב](שם כ' ג'). (ד"ה ב' ל' ג'). *[ג](שם פסוק י"ח). [ד](שם פסוק כ'). *[ד](מ"א ו' א'). [ה]ר"ל מספר השנים. והיא היוצר לספור השנים ג"כ מניסן. *[ה]כמ"ש והעברתם שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחודש ביום הכפורים וכו' וקדשתם את שנת החמישים שנה (ויקרא כ"ה י'). [ו](דברים ל"א י' וי"ב). [ז](להלן ל"ד כ"ב). *[ז](שם כ"ג ט"ז). [ח](ויקרא כ"ה י"א) ור"ל כי מצרו איסור הזריעה בשנת השמיטה תחילה יורה כי תחלה איסור השנה היתה הזריעה ואח"כ הקצירה ולדעת המינים הקצירה קודמת בי דעתם כי מניסן תחל השנה והקצירה סמוך לניסן. [ט](ישעיה ס"ו כ"ג). [י](שם פסוק י"ד). *[י](שם פסוק י"ד). [כ](במדבר כ"ט א'). *[כ](שם כ"ח י"א). [כב](שם פסוק י"ד). **(שם י' י'). [ל](שם י"א כ'). *[ל]ר"ל למה מצות הפסח הזה וכו' פס' הקודם נאמר למו"ש. וקיחת איש שה לבית אבות כתוב דברו וכו'. א"נ פי' כי כל בני ר"ל כל בני ישראל מחויבים במצות. [לל]כמו זממה שדה. ותקחהו (משלי ל"א ט"ז). [מ]ורז"ל דרשו (פסחים דף צ"ו ע"א) בעבור לחדש הזה ויקחו. זה מקחו מבעשור ואין

לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת: ד וְאִם־יִמְעַט
הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ
הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ
לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה: ה שֶׂה
תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־
הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ: ו וְהָיָה
לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־
יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם
וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף
עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם:
ואכלו

אונקלוס

גְּבַר אִמַּר לְבֵית אַבָּא אִמַּר לְבֵיתָא: ד וְאִם יִזְעַר בֵּיתָא
מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִמְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשִׁיבָבֵהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵהּ
בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ תִּתְמְנוּן עַל אִמְּרָא:
ה אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתֵּהּ יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא
תִּסְּבוּן: ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵהּ כֹּל קְהָלָא כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא:
ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָּא עַל
בתיא

מסרה אבת, ב' חס'. ד ימעט, ב'. מהיות, ל' מ"ל. ושכנו, ל'. הקרב, [ד' חסרים בתורה]. במכסת, ל'. נפשת, ב' חס' בתורה. תכסו, ל' [ח"ו והסמ"ך דגוש, לחסרון אות הכפל]. ה שה, [בדרגא אף שאין ב' תנועות להניר]. הכבשים, ב' דמטעין [ר"ל טועין להחליף הכבשים דהכא בהכבשים דויקרא ח' ט']. ו עדת, ישראל, י"א. ז על שתי המזוזת, ל'. המזוזת, [מ"ו קדמאה ומסר חכין]. ועל המשקוף, ל' חד על המשקוף, וחד אל המשקוף, [מ"ו]. הבתים, [הב' במוכח לפני דגש].

ת"א שה לבית פסחים פט ל. ואם ימעט פסחים פט לט תמורה ל. במכסת פסחים לא סא עח ופט זבחים כג. איש לפי פסחים לא סכה מב קדושין מב זבחים כג. שה תמים זבחים כה בכורות לט. והיה לכם ר"ה ז מנחות מט ערכין יג. ושחטו אתו פסחים סד ע"ח קדושין מא מב. בין הערבים פסחים נט סא קח זבחי' לח. על הבתים פסחי' פו.

רש"י

עדת. (מכילתא) וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו אל כל עדת ישראל בעשר לחדש. (מכילתא) דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחדש הזה פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים צו): שה לבית אבת. (שם) למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א' לכלן ת"ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה א' שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר. אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט (פסחים פט): במכסת. חשבון וכן (ויקרא כז) מכסת הערכך: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית (מכילתא): תכסו. תתמנו: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימי' מה שלא צוה כן בפסח דורות הי' ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנ' מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים באלילים אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אתו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו (מכילתא קדושין מא): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים (דף סד): בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחילת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו (ישעיה כד) ערבה כל שמחה: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: המזוזת. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז. ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כו) קול עלה נדף. טרפא דשקיף.
הבורס

רמב"ן

ניסן בכחו הגדול כי הוא מזל הצומח לכן צוה לשחוט טלה ולאכול אותו להודיע שלא בכח מזל יצאנו משם אלא בגזרת עליון. ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו כל שכן שהודיע במצות הזאת שהשפיל אלהיהם וכחם בהיותו במעלה העליונה שלו. וכך אמר קחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים: (ו) בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב. ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלה שבע כי ינטו צללי ערב. ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה לשון רש"י. ור"א השיב מן הכתוב שאמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. ועוד מן הכתוב בפסח עצמו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים כי כבא השמש שקיעת החמה. ואין זו תשובה על הרב שכבר אמרו רבותינו בערב אתה זובח כבא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף וכבר כתב הרב זה. והנכון בעיני בזה כי הלילה נקרא ערב כמו שנא' בערב תאכלו מצות והוא בלילה שנא' ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות. וכן ויהי בקר על תחילת הלילה כצאת הכוכבים וכן בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה. ויקרא ג"כ סוף היום ערב. וכן הן עוד היום גדול כמו שנא' ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום. וכן ויהי בערב ותעל השלו ולא בא השלו בלילה, וכן רבים. וכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. והנה אלה השלשה עתים כוללים כל היום אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב מיד ובעלות השמש וכל עת היותו במזרח יקרא בקר והוא ארבע שעות כמו שהעידו על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות. ואחר הבקר יקרא העת צהרים. כמו שנא' מהבקר ועד הצהרים. והן שתי השעות האמצעיות והשישית והוא מלשון צוהר תעשה לתיבה כענין זוהר. ויזכיר בהן לשון רבים בעבור שהן שתים. והנה הם שני צהרים או מפני שיאהירו כל הצדדין כי בבקר האור במזרח ובערב הוא במערב ובאמצע היום בגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין. וכאשר יעברו הצהרים ויסור השמש מזרום בשני הצדדין יקרא ערבים מפני שיערוב השמש משני הצדדין ההם והזמן הזה הוא כל עת זרוח השמש ברקיע אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו אינו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים אבל הוא ערב יום. ואמר בין הערבים כי בין במקום הזה איננו מבדיל אבל הוא כענין בתוכם והוא
כמו

ספורנו

אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם אבל היו לעבודת אחרים ורצונם: לפיכך ראשון הוא לכם לחדשי השנה. כי בו תתחיל מציאותכם הבחירי: (ד) ושכנו הקרוב אל ביתו. אף על פי שהיו מצריים רבים שוכנים בין בית לבית עברי לבית רעהו יקרא שכנו אותו העברי שהוא יותר קרוב לביתו
משאר

להון אימר לבית גניסתא ואין סגיאין ממניינא יסבון אימרא לביתא: (ד) ואין זעירין אינשי ביתא ממנין עשרא כמיסת למיכול אימרא ויסב הוא ושיכביה דקריב לביתיה בסכום נפשתא גבר לפום מיסת מיכליה תיכסון ית אימרא: (ה) אימר שלים דכר בר שתא יהי לכון מן אמריא ומן בני עזיא תסבון: (ו) ויהי לכון קטיר ונטיר עד ארביסר יומא לירחא הדין דתנדעון דליתכון מסתפיין ממצראי דחמיין יתיה ויכסון יתיה כהילכתא כל קהל כנישתא דישראל ביני שמשתא: (ז) ויסבון מן דמא ויתנון על תרין סיפייא ועילוי

מסקופא

בעל הטורים

משולש יש בו ג"פ חודש וכן בין כל אחד ואחד ג' תיבות לומר באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים ולחדשים ושבון חודש בגימ' לרגלים. לכם אותיות מלך. ניסן בגימ' למלכים: מתחילים עבור החודש בג' לכן ג' פעמים חודש בפסוק. ונושאין ונותנין בה' שאלו הג"פ חודש ב' מהם חדשי חדשים שהם חמשה [עם החודש]. וגומרים בז' שד' פעמים כתיב עוד חודש בפרשה וכשתסיר ג"פ חודש שבפסוק ישארו ז' תיבות דשבעה עולים לעיבור השנה: ראשון הוא לכם וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בב"ד הגדול: לחדשי השנה ב' במסורה ראשון הוא לכם לחדשי השנה עולת חודש בחדשו לחדשי השנה מכאן דרשו חדש והבא קרבן מתרומה חדשה שנאמר בניסן מתחילין להביא מתרומה חדשה דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה דהוא ניסן: (ד) איש לפי אכלו בגימ' אכל כזית. לומר לך שאם אכל כזית יצא: שכתו על השה שה תמים שצריך ב' שיים א' לפסח וא' לחגיגה: (ה) ו"פ שה בפרשה

כשתצרף

יונתן

הזה להוציא פסח דורות. שבפסח מצרים מקחו מבעשור ופסח דורות מקחו כל זמן: (ד) תיכסון ית אימרא מפרש מלת תכוסו ל' שחיטה כי תרגום ושחט ויכוס וק"ל: (ו) קטיר שהיה קשור בכרעי המטה. ביני שמשתא דס"ל כת"ק דר' במכילתא בין הערבים שומע אני עם דמדומי חמה ת"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך ת"ל ובא השמש וכו': (ז) ודדמכין בהון דכיון דלשמירה הוא עביד מה לי מקום אכילה או

מקום

אבן עזרא

מצות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי [ס]בית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה. כי אנשי הבית יהיו מועטים. יקח הוא ושכנו: במכסת. חלק. וכן [ן]המכס ליי'. חלק שיקח כל אחד. וכמוהו יי' מנת [ס]חלקי. וכוסי גם תכוסו והיא [ע]מפעלי הכפל. והכפל חסר מאלת במכסת גם [פ]מן המכס. והנה אמר תכוסו על משקל [צ]וממר ליולדתו. שהוא מפעלי הכפל: (ה) שה תמים. שיהיה בלא מום. גם שה יקרא כל [ק]אחד משני המינים שהם הצאן [ר]כוללם. והנה שה [ש]כשבים ושה עזים. א"ר משה בן עגרס הפרסי כי השה חיוב פסח מצרים. ובארץ ישראל שה או פר. וראייתו וזבחת פסח לה' [ת]אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות. ולא דבר נכונה. כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות. רק וזבחת פסח ליי' אלהיך צאן חיוב. ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים. וכמוהו ושמחת *[ת]בחגך אתה ובנך ובתך. אתה חייב ובנך ובתך רשות. והעד שכתוב בדברי הימים ששחט יום ארבעה עשר כבשים ופרים. [א]ושם כתוב. הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו. והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו. ובאחרונה כתוב כבשים [ב]בני שנה: (ו) והיה לכם למשמרת. שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים. מלה קשה. ורבינו שלמה אמר כי [ג]רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב. ולא נתן טעם למה ערבים שנים. והנה כתוב ובהעלות אהרן את הנרות [ד]בין הערבים. ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות. וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב. כי כן כתוב *[ד]בין הערבים תאכלו בשר. ושם כתוב בתת יי' לכם בערב בשר לאכול. ובהדלקת הנרות כתוב יערך אותו אהרן [דד]ובניו מערב עד בקר. וכתיב עולות ליי' לבקר [ה]ולערב. וכתיב ואת הכבש השני תעשה [ו]בין הערבים. והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים. מצאנו שם תזבח את [ז]הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. פי' כבא השמש לצד מערב. ואין זה ממשמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש. מדכתיב [ח]השמש יצא על הארץ. שהחל להראות על הארץ. וככה [ט]ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ' והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות [י]ערב ירחץ במים. ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין בוא השמש של [כ]פסח ובין בוא השמש של מקרה לילה. וככה ובא השמש וטהר. אמרו המינים כי שלשה ערבים הם. וראייתם. בעבור שמצאו עד *[כ]הערב השלישית. והם לא הכירו האמת ולא הבינו. כי כתוב מחר חדש [ל]ושלשת תרד מאד. שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב החדש שאתה נסתר שם. ובעבור זה אמר עד הערב השלישי'. ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים. כמו [לל]אבנים. וכמוהו [מ]לוחותים. [נ]וככה דרכים. והעד [ננ]יפול באחת. וככה שמים. כי הם שני [ס]קטבי הגלגל. שהם כמו מסמרות נטועים. שעליהם משענות הגלגל. וככה [ע]לנטוע שמים. וכבר פירשתי בספר השם הנכבד. כי שמים מגזרת [פ]שם ישר נכח עמו. רמז לשני מקומות. והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ. והשני ביאת אורו הנראה בעבים. והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה. אז יצא בעל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות: אמר הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולם חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב. ובמדת הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו. והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה. ואף כי בהיות כל השבטים בארצם. והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב. והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם. והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש: (ז) על שתי המזוזת. של פתח הבית. ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם: ועלת משקוף. מגזרת [צ]חלון וישקף. וזה המשקוף הוא על פתח הבית. וככה מנהג כל [ק]ארץ ישמעאל. כי מנהג הערלים לא היה כמנהג

כמו

פירוש על אבן עזרא

פסח דורות מקחו מבעשור מכ"ז דרשו חז"ל מכאן שכל קרבן צריך בקור ממום ד' ימים מקודם. וא"כ היה ג"כ הקיחה ביו"ד לניסן. [ס]שהם בני בית. [ן](במדבר ל"א ל"ז). [ס](תהלים ט"ז ה'). [ע]כי תכוסו שרשו כסס. [פ]ומ"ם מכסה נוסף וכן ממכס. [צ]משלי י"ז כ"ה שרשו מרר. [ק]ר"ל כשב ועז כל אחד נקרא שה. [ר]ששם הצאן כוללם. ר"ל צאן כולל כולם כשבים ועזים ג"כ הרכים וזקנים מהם. [ש](דברים י"ד ד'). [ת](שם ט"ז ב'). *[ת](שם). [א](ד"ה ב' ל"ה ז'). [ב](במדבר ז' כ"ג) הרי שאין הפרש ביניהם. [ג]הרב המזרחי ז"ל כתב שהיתה נוסחא אחרת לפניו. ולפי הנוסחא שבידינו אין כאן מחלוקת. [ד](להלן ל' ח'). *[ד](שם ט"ז ח'). [דד](שם כ"ז כ"א). [ה](עזרא ג' ג'). [ו](להלן כ"ט ל"ט). [ז](דברים ט"ז ו') הוא הערב ממש. [ח](בראשית י"ט כ"ג). [ט](ויקרא כ"ב ז'). [י](דברים כ"ג י"ב). [כ]ר"ל כי בפסח ובמקרה לילה כתיב כבא השמש. כה"י פירשו בפסח אחר חצות ובמקרה לילה עיכובו בשקוע השמש. לפיכך כתב החכם ז"ל יבאר לנו מה הפרש ביניהם בלשון. *[כ](ש"א כ' ה'). [ל](שם). [לל]לאבנים (לעיל א' ט"ז). [מ]לוחתים (יחזקאל כ"ז ה'). [נ]דרכים (משלי כ"ח י"ח). [ננ](שם). [ס]כן נקראים בתלמוד. ובערבי קוטבים. ובלה"ק צירים. ציר הצפוני בל"א (נארד פאל) וציר הדרומי (זידפאל). [ע](ישעיה נ"א ט"ז). [פ]שם ישר וגו' (איוב כ"ג ז'). [צ](בראשית כ"ו ח'). [ק]ומצרים בכלל ארץ ישמעאל כי הגר היתה מצרית

וכתוב

פירוש רשב"ם

לאמר. החדש הזה וגו' לפי שפרשה זו על מצות קידוש החדש הוצרך לפרש שמצות הללו נצטוו במצרים אבל שאר מצות יש מהם בהר סיני ויש מהם באהל מועד ויש מהם בערבות מואב: ראש חדשים וכו' זהו כר' יהושע שבניסן נברא העול': לחדשי השנה. בכל מקום שאומר לכם בחדש שמיני תשיעי לחודש הזה הם. ולר' אליעזר האומר בתשרי נברא העולם. עיקר פשוטו כך. החודש הזה לכם אע"פי שאינו ראש חדשים לשאר אומות לכם יהיה ראש חדשים למנות ששי שביעי שמיני תשיעי חדש שנים עשר הוא חדש אדר. טמנו תמנו להיות לכם זכרון בו יצאתם ממצרים. וכשנאמר בתורה. ובחדש השביעי. לירח יציאת מצרים פירושו. וכן רגילי' הפסוקי' לקחת חשבונם ליציאת מצרים כדכתיב בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו' וכן בבנין הבית ויהי בשמוני' שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים: (ג) לבית אבות. משפחות בית אחד רגילים לאכול יחד בבית אחד כי הפסח לא יאכל בשני בתים. דכתיב שה לבית בבית אחד יאכל: (ד) ואם ימעט. שלא יוכלו לאוכלו כולו: במכסת. מנין. כדכתיב ויהי המכס לה' מן הצאן. המס עיקר. כמו מס של מלך. מכסת כמו שכבת הטל. אבל תכוסו. מגזירת כסס. כמו תסובו. או סבב. ואינו מגזירת מכס לה' כלל. ואפילו אם היה המ"ם על מכסת תוספות ולא מעיקר התיבה כמו מצות מקנה מראה מעשה לא יהיה גזרת תכוסו אלא מגזרת כסה עשה ראה. מחטופי למ"ד פעל וז"א שכולם את שאחרי השם בחטוף. תקוה חגרת. מצוה. אבל מושב. קם. ויגר מואב. יאמר תשובה תקומה. ומגורשם אביא להם. חטף באות ראשונה: (ז) המשקוף. מפתן העליון הנראה לעין כל

אל

ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־
אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־
תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם
כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־
קִרְבּוֹ׃ י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר
וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃
יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים
נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם
וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃
ועברתי

אונקלוס

בָּתַיָּא דְּיֵיכְלוּן יָתֵהּ בְּהוֹן: ח וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי־נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ: ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשְׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי־נוּר רֵישֵׁהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּהּ: י וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן: יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחֻטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן
ותיכלון

מסרה ח צלי אש, ב'. ומצות, ב' חס[ר ו]. מררים, [ח"ו ומ"י]. אכלהו ד' וחסר. ט מבשל, ב' [קמץ]. צלי אש, ב'. י ולא, ז' ר"פ בפרשה. ולא תותירו, ב' [מ"ל דמ"ל]. והנתר, ב' וחסר. תשרפו, [כו"ל מ"ו]. יא וככה, ב' [הזרקא מלעיל כנגד דעת הרד"ק]. מתניכם, מ"י. חגרים, ג' ב' ח"ו וא' מ"ו [דין ח"ו ומ"י]. נעליכם, ברגליכם, [תרויהון מ"י] ומקלכם, ב'. בחפזון, ג' ומ"ו.

ת"א ואכלו את הבשר ברכות ט פסחי' מא פה מגילה כא. צלי אש פסחי' עה עו מציעא קטו. אל תאכלו פסחי' מא לה ודף לו יבמ' עד מציעא קטו חולין קטו. ובשל מבשל במים פסחי' מא. צלי אש פסחי' עד עה. ולא תותיר שבת כד קלג פסחי' פג פד קכ יבמות עג סנהדרין סג מכות עז שבועות ג' זבחים לו חולין לא תמורה ד. בקר ברכות ט. והנתר ממנו יבמות עד תמורה ד. ואכלתם אתו פסחים לו קכ זבחים כז. בחפזון ברכות ט. פסח הוא פסחים לו.

רש"י

סגורה. המשקוף: על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ועצמות (מכילתא פסחים סג): ומצות על מררים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי: ובשל מבשל. כל זה באזהרת לא תאכלו (מכילתא פסחים מא): במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל מכל מקום: (פסחים סט): כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן (פסחים עד). ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנתר ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגרים. מזומנים לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו (שמואל ב כג) ויהי דוד נחפז ללכת. (מלכים ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם: פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט

רמב"ן

כמו בינותינו בינינו וביניך. ביני ובינך מה היא. על בין עבותים. מבינות לגלגל כמו בתוכם. וכן מבין השריפה מתוכה. כענין שנאמר ותקם בעוד לילה בתוך לילה. וכן בין הערבים ולא נאמר בערבים שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים. והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים כי זמן השחיטה מן התורה הוא משש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה. וכן אמר בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לי"י שהוא זמן השחיטה וכן בין הערבים תעשו אותו על תחלת העשייה שהיא השחיטה. וכן בין הערבים תאכלו בשר הם השעות הנזכרות. כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול ואמר ויהי בערב ותעל השלו כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב ויתכן שיהיה הלשון כדברי רש"י שני ערבים ערב בקר וערב יום. כי כן יאמר הכתוב מנחת הבקר ומנחת הערב שנאמר ויהי בבקר כעלות המנחה. ואומר עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי. ומנחה לשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול. כדמתרגמינן למנח יומא והן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים. והנה כל הזמן הזה להדלקת הנרות ולקטורת שאינן כשרין בלילה אלא בזמן תמיד של בין הערבים וקודמין לו. ולזה יטה דעת אונקלוס שאמר בין שמשיא שמש המזרח ושמש המערב ואמר הכתוב יערוך אותו אהרן מערב עד בקר שתהיינה דולקות כל הלילה. והנה נוכל לפרש שם תזבח את הפסח בערב בזמן הנזכר כי נקרא ערב. ויהיה כבא השמש מועד צאתך ממצרים מחובר עם ובשלת ואכלת וכן רבים. אבל על דעתי אין תזבח את הפסח על השחיטה אבל יאמר במקום אשר יבחר י"י אלהיך שם תעשה זבח הפסח בלילה כבא השמש שהוא מועד צאתך ממצרים. כמו שאמר הוציאך י"י אלהיך ממצרים לילה. ואמר על זו העשייה ובשלת ואכלת במקום ההוא הנזכר והפסח עצמו יקרא זבח לא תשחט על חמץ דם זבחי. פסחי. וזה טעם כל הפרשה שמור את חדש האביב ועשית פסח לי"י אלהיך כי בחדש האביב הוציאך י"י אלהיך ממצרים לילה. לא תאכל עליו חמץ הזכיר העשייה והלילה וצוה איך יאכלוהו. והזכיר שבעת הימים ואין בכל הפרשה הזאת זכר ליום ארבעה עשר והשחיטה בו. וכן אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. והנה בערב ביום הראשון יום חמשה עשר הראשון בשבעת ימים הנזכרים כי יום ארבעה עשר לא הוזכר כאן כלל. וכן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות הוא ליל חמשה עשר. והנה פירוש אשר תזבח בערב שלא ילין לבקר מן הבשר אשר תעשה אותו זבח בערב ביום הראשון: (ח) ומצות על מרורים יאכלוהו. שעורו ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש. ובמצות עם מרורים יאכלוהו וכן על מצות ומרורים כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים. וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו. ולא אמר עם. ללמד שאינו הוגן שיהא כורכן בבת אחת ואוכלן ויחסר הכתוב בי"ת כמו ירחצו מים. וימת סלד לא בנים. וילמד הכתוב שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר אבל המצות חזר וצוה בערב מצות תאכלו אפילו בפני עצמן כדעת רבותינו. ויותר נכון שנאמר כי מצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות. וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו לבשר הנזכר. והנה צוה באכילת הבשר ובאכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים. רק אמר שיאכלו לבשר עם מרורים ירמוז שאין במרורים מצוה רק לאכול הבשר עמהם ובזמן שאין בשר אין במרורים מצוה וגם אינם מעכבים הבשר ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחד צוה בפני עצמה: (ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל. זו מצוה לדורות שכל המצות שבכאן בגוף הפסח מצוה לדורות. אבל המצוה באוכלים כגון מתניכם חגורים והדם על המשקוף איננו רק בפסח מצרים. וכן אמר הכתוב בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו ולא ישאירו ממנו עד בקר

ספורנו

מאמר העבדים: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך כענין וישנס מתניו להורות על בטחון בלתי מסופק בהאל ית' בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם

פירוש רשב"ם

בכניסת הבית כמו וישקף אבימלך. והמפרש לשון שקיפה והבטת הדלת צריך למצא לו חבר בלשון תורה ונביאים בלשון העברים: (ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש וגו' כל עניני אכילה דרך חפזון ומהירות הוא כאדם הנחפז ללכת: (ט) נא. נראה לשון צלי קדרה המבושל בלא מים ובלא צלי אש הכתוב כאן: ראשו על כרעיו כל זה דרך מהירות: (יא) פסח הוא לה'. שהמלאך ידלג וניח בית ישראל להכות בכורות

מסקופא עילאה מלבר על בתייא דייכלון יתיה ודמכין בהון: (ח) וייכלון ית בשרא בליליא הדין דחמיסר בניסן עד פלגותא דליליא טוי נור ופטיר על תמכא ועולשין ייכלוניה:

[(ח) מהבהב:]

(ט) לא תיכלון מניה כד חי ולא כד בשלא בחמרא ומשחא ושקייני ולא מבשל במיא אלהן טוי נור עם רישיה עם רגלוי ועם גויה: (י) ולא תשיירון מניה עד צפרא ודאישתייר מניה עד צפרא תצנעיניה ובאורתא דשיתסר בנורא תוקדון דלית אפשר למיתוקדא מותר ניכסת קודשייא ביומא טבא: (יא) וכדא הילכתא תיכלון יתיה בזמנא דא ולא לדריא חרציכון יהון מזרזין מסניכון בריגליכון וחוטריכון בידיכון ותיכלון יתיה בבהילו דשכינת מארי עלמא מטול דהייסא מן קדם יי לכון הוא:

[(יא) אטירין במצותא דאורייתא:]

ואתגלי

בעל הטורים

כשתצרף עמהם מן הכבשים רמז שאין פוחתין מששה טלאים מבקרין: (ח) ואכלו את הבשר. הפסוק מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו רמז שצריך שתי אכילות אכילת הפסח ואכילת חגיגה: יאכלהו. וסמיך ליה אל תאכלו לומר שיאכלהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה: יאכלוהו. ד' פעמים במסורה ב' בענייני דפסח ואידך אהרן ובניו יאכלוהו בעניינא דמלואים מה התם נצטוו ומפתח אהל מועד לא תצאו הכא נמי ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו ואידך כי מאספיו יאכלוהו (ישעיה ס"ב) דאיתקיש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה: (ט) מבשל. ב' במסורה ובשל מבשל. ולא יקח ממך בשר מבשל (ש"א ב') גבי חפני ופנחס לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר אף לבשל הפסח כי אכלו אותם בכל אשר חפץ לבם: (י) ולא תותירו ממנו עד בקר. עד בקר בגי' הוא השני ליתן בקר שני לשריפתו: (יא) וככה ב' במסורה וככה תאכלו אותו וככה יהיה נעור (נחמיה ה) גבי עזרא כשהשביע

יונתן

מקום שיכנס אך באופן שיהיה כל דירתו באותו בית וכדפי' רש"י עיין בו: (ח) בלילא הדין דחמיסר בניסן דייק כדדייקינן בפ"ק דברכות א"כ מה ת"ל בלילה הזה למעוטי לילה אחר. סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף פסח נמי אוקי' שני לילות במקום שני ימים ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד קמ"ל: תמכא ועולשין מלשון הגמרא בפסחים פ' כל שעה גם הטור הביאו בעולשין ובתמכא מיני מרור הן: (ט) בחמרא ומשחא וכולי דייק כדדייקינן במכילתא ופסחי' בפרק כל שעה אין לי אלא מים שאר משקין מניין ת"ל ובשל מבושל להביא שאר משקין וכן פירש"י יעויין בו: (י) ובאורתא דשיתסר וכו' דסבירא ליה בהאי כמכילתא מה ת"ל עד בוקר מגיד שאינו נשרף אלא לאור ט"ו דהיינו אורתא כמו אור לי"ד: (יא) בבהילו דשכינת מרי עלמא לדייק כדדייקינן במכילתא וכר"א סבירא ליה דאמר בחפזון זה חפזון שכינה ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים

מקפץ

אבן עזרא

שמצריים ואפי' במאכליהן. כמו פתות [ר]אותם פתים. וככה תכשיטי הנשים לשום נזם באף ובאזן. וכל אשר הזכיר ישעיהו על [ש]בנות ציון. וככה אין בית להם כי [ת]אם בחצר האחת יקרא פתח הבית. והאילון שער החצר. ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יעמדו שיסקלום. ואילו היה כן היה זה בשער החצר. והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר. והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד *[ת]בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישובו. רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו [א]כופר בעד כל האוכל בבית. ויהיה סימן למשחית שיראנו. כדרך [ב]והתוית תיו: ומלת בתים. משונה בדקדוק. כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון. רק אם היה הקמץ חטף. כמו [ג]רנו שמים. אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד [ד]בית. שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים חומר שהוא פתח. לשון רבים מן האיפה [ה]ובתה. ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג: (ח) על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד. ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא חם תמיד. על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפילו לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם. ואנחנו נסמוך *[ה]על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את חייהם: (ט) נא. יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי. ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא. ואחרים אמרו. כי הוא מגזרת כי הניא [ו]אביה אותם. והטעם [ז]שבור. ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו. והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא. ופירושו הפך מבושל

והוא שנקרא חי. כמו לא אקח ממך בשר [ח]מבושל כי אם חי. וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית. והבשר החי יקרא בלשון ערבי ני"י והאותיות אה"וי מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו: ובשל. שם התאר. ופירושו שהוא מבושל במים. כי גם בלי אש יקרא מבושל. כדכתיב [ט]ובשלת ואכלת. ויבשלו [י]את הפסח באש כמשפט. ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך המשקיות. כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו אליו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה *[י]קרוב אל האש. והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו. ובשל שם התואר על משקל כבד זקן. וככה זה ובשל. כי הבית קמוץ והשי"ן רפה ואינו שם הפועל. על דרך כי [כ]כבד אכבדך. הכה *[כ]תכה. כי לעולם לא יצא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד. כמו [ל]דבר ידבר. *[ל]הקדש הקדשתי. רק [מ]כהתחבר שם הפעל עם פועל. ופעול לא יצא. והנה זה בשל כמו כבד. ולנקבה הזרוע בשלה. ואל תתמה מה צריך לומר שני הענינים בשל ומבושל. כי שני בשולים הם כמו [נ]שפירש. האחד להכניס כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין. ולרבים בשלים מבושלים. והמה חכמים [ס]מחוכמים. וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם. ברוך ומבורך. והפרש [ע]יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם. וכן ויבואו האנשים [פ]על הנשים. והראש והכרעים ירחץ *[פ]במים כמשפט: (י) והנותר ממנו. אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו. ויפת אמר על העצמות. ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק [צ]על הגוף: וטעם וככה תאכלו אותו. פסח [ק]מצרים לבדו. והמינים אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים. ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים

מצרים

פירוש על אבן עזרא

וכתוב ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים (בראשית כ"א כ"א) והי' מנהגם לעשות משקוף שהוא חלון על פתח הבית. ולא כן מנהג הערלים כי היו נבדלים מהם אפילו במאכליהם. [ר](ויקרא ב' ו') ר"ל שנצטוו ישראל לבלתי עשות כחקות העכו"ם הערלים שהיו מקריבים ומחמם שלימה לע"ז. [ש](ישעיה ג' י"ב עד פס' כ"ג). [ת]ר"ל כל בית ובית עמד בחצר והיו נכנסין מחצר דרך שער החצר. וממנו לבית דרך פתח הבית. *[ת]ר"ל כל אלו הראיות. אם סגרו החצרות ולנו בבית ולא יצאו מפתח הבית עד הבוקר וכאשר יצאו ממצרים היו בודאי סוגרים החצרים להראות לאנשי מצרים אשר יחזרו כדי להשאיל להם. וא"כ מנין היו יודעים המצריים על אותות הדם אשר שחטו יראתם. [א]כמ"ש וראה את הדם על המשקוף וכו' ופסח על הפתח ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף (פסוק כ"ג) ור"ל כי דבר המערכת לא יוסר כי אם בתת כופר. פי' מה שנגזר על האדם כפי מה שהיתה מערכת הכוכבים בעת מולידו הכל יבא עליו בלי ספק. אך אם יתן כופר בעד נפשו אז לא יגיע אליו דבר המערכת. בעבור כי הגזרה תתקיים במי שהוא כופר בעדו והוא ינצל מהגזרה. ורז"ל רמזו זה במסכת תענית בפרק ג' בענין ביתר שאמרו חז"ל וגמירי דכי גזרו גזירתא ומת אחד מהן מינייהו מבטל הגזרה. וזה היה כוונתו של ההגמון שהפיל עצמו מן הגג כדי שיהיה הוא תמורת ר' גמליאל בעבור שהבטיחו ר' גמליאל שאם יעשה כן ינחיל חיי עוה"ב ובזה בטלה הגזרה מעל ר"ג. וע"כ אמר השם למשה שישחטו שה לבית ויקחו מן הדם על המזוזה. כדי שתתקיים על זה גזרת מאדים העלומה כפי המערכת ואז לא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף והנה היה נפש תחת נפש. ובפ' כי תשא בפסוק ונתנו איש כופר ירמוז בו רמזים על זה. גם בתחלת פ' ויקרא יפרש ג"כ ענין הקרבנות היא לכפר לאת כופר נפשו ושם אמר ויש לו סוד. וגם בכאן בפ' זו הוא סוד ורמז למביני לב. פן ואולי יאמרו הפתאים ונאמר שהדבר תלוי במערכת. הנה המכות בכורות היתה מכת מערכת ולא מכת השם. ולפ"ז לא יצאו ישראל בהשגחת הש"י כי אם ע"י מערכת הכוכבים. וחלילה לומר כן. רק היה הכל מעשה ה' ולא מעשה כוכבים. והש"י גזר כן מששת ימי בראשית שהכוכבים יעשו הדבר הגדול הזה בעת שטוב לפניו והודיע דרכיו למרע"ה ברוח קדשו ובנבואתו כדי שיכפר בעד עמו כלומר שישים כופר תחתם להציל ממות נפשם. ובעבור זה כוון אותו ברמז למביני לב. [ב]פי' סימן ורושם להללה כמ"ש אח"כ ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו (יחזקאל ט' ו'). [ג](ישעיה מ"ד כ"ג). [ד]ר"ל הַבָּתִּים בקמץ הבי"ת שפרשו בית עם גזרת עשרת הַבָּתִּים חומר (יחזקאל מ"ה י"ד) שהוא פת"ח. [ה](שם פסוק י"ח) שפרשו בתה. *[ה]ע"כ ראוי לשום מחסום לפי המדברים על צדיק עתק אשר כ"א מדבר כנגד חז"ל כי אינו נוטה מדעת חז"ל כלל. רק הוא פי' ע"ד הפשט כמו שמבאר ע"פ דרך ה' בקדמת בראשית. [ו](במדבר ל' ה') שרשו נוא ענין הסרה. [ז]ר"ל מלת נא פי' שבור שהוסר חלק הנשבר מן השלם. ר"א פי' ככה שם הביא כמו שבר. [ח](ש"א ב' ט"ו). [ט](דברים ט"ז ז'). [י](ד"ה ב' ל"ה י"ג). *[י]ויהיה הפי' נכון בשל מבושל ב' פעמים. [כ](במדבר כ"ב ע"ז). *[כ](דברים י"ג ע"ז). [ל](לעיל ד' י"ד). *[ל](שופטים י"ז ג'). [מ]ר"ל לא יתכן לומר בשל מבושל. או בַּשֵּׁל מְבַשֵּׁל והנה זה בָּשֵׁל כמו כָּבֵד ולנקבה הזרוע בְּשֵׁלָה (במדבר ו' י"ט). [נ]ר"ל בשול האחד בכלי תוך כלי שזכר לעיל. ובעבור ב' כלים אמר בשל ומבושל. [ס](משלי ל' כ"ד). [ע]כי חכם נקרא מי שקיבל החכמה מרבו. ומחוכם מי שנטבעו חכם וכן יש הפרש בין בשל למבושל כמש"ל לפני זה. [פ](להלן ל"ה כ"ב) שפירושו עם *[פ]ובודאי מכת הסבה צריך לרחוץ הקרביים. [צ]ר"ל על הבשר ולא על העצמות. [ק]ר"ל שלא ינהגו כן בפסח דורות לאכול ומקלם בידם ומתניהם חגורים. רק בפסח מצרים

יב ועברתי בארץ־מצרים בלילה הזה
והכיתי כל־בכור בארץ מצרים מאדם
ועד־בהמה ובכל־אלהי מצרים אעשה
שפטים אני יהוה: יג והיה הדם לכם
לאת על הבתים אשר אתם שם
וראיתי את־הדם ופסחתי עלכם ולא־
יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ
מצרים: יד והיה היום הזה לכם לזכרון
וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת
עולם תחגהו: טו שבעת ימים מצות
תאכלו אך ביום הראשון תשביתו
שאר מבתיכם כי | כל־אכל חמץ
ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום
הראשן עד־יום השבעי: טז וביום
הראשון מקרא־קדש וביום השביעי מקרא־קדש יהיה לכם כל־מלאכה
לא

אונקלוס

ותיכלון יתה בבהילו פסחא הוא קדם יי: יב ואתגליתי
בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא בארעא
דמצרים מאנשא ועד בעירא ובכל טעות מצרים אעבד
דינין אנא יי: יג ויהי דמא לכון לאת על בתיא די אתון
תמן ואחזי ית דמא ואיחוס עליכון ולא יהי בכון מותא
לחבלא במקטלי בארעא דמצרים: יד ויהי יומא הדין לכון
לדוכרנא ותחגון יתה חגא קדם יי לדריכון קים עלם
תחגנה: טו שבעת יומין פטיר תיכלון ברם ביומא קדמאה
תבטלון חמיע מבתיכון ארי כל דיכול חמיע וישתיצי
אנשא ההוא מישראל מיומא קדמאה עד יומא שביעאה:
טז וביומא קדמאה מערע קדיש וביומא שביעאה מערע קדיש
יהי לכון כל עבידא לא יתעבד בהון ברם די מתאכל
לכל

מסרה יב ועברתי, ד' פסוק דמיין. והכיתי, כו"ל מ"ל. בכור, [מ"ו]. יג לאת, ל' חסר. וראיתי, י"ב. עלכם, ל' חסר. בהכתי, ב' חד חסר וחד מ"ל [דין חסר]. יד לזכרון, [מ"ו]. וחגתם, [ח"ו וכו"ל דכוות']. לדרתיכם, [כו"ל חסר ב' ווי"ן ומ"י]. תחגהו, ל' וחסר [והג' דגושה וכן ג' דוחגתם]. טו מצות, [מ"ו]. שאר, [כו"ל ח"ו]. אכל, [ח"ו]. הראשן, ג' חסר בליש' וחד ראשון [בס' מנין הידות גרס ב' חסר כו' גם בס' מנחת שלמה ליתא כי בטעות הוא]. השבעי, ה' חסר. טז וביום הראשון ל' כ"פ. השביעי, [מ"י].

ת"א ועברתי ברכות ט פסחי' קכ. בלילה הזה מגילה כא זבחים נז. ובכל אלהי נדרים כה. שבעת ימים פסחים לח. אך ביום פסחים דף ד' ה' י' כז. כי כל אכל פסחים מג. מיום הראשון ערכין יח.

רש"י

כמלך ושרים עמו כל עבודותיו לש"ש (ד"א) דרך דלוג וקפיצה. זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסח"א לשון פסיעה: (יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין (מכילתא): כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י שליח: (יג) והיה הדם לכם לאת. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה לא) פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג הי' מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה. וכן (מלכים א יח) פוסחים על שתי הסעיפים וכן כל הפוסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. לדורות:

וחגתם אתו. (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדרתיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו (מכילתא): (טו) שבעת ימים. שטיי"נא של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות. (פסחים קכ) למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל ששת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל יצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף ליל' הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (שם כ"ח): אך ביום הראשון תשביתו שאר. מע"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקד' קרוי ראשון כמו (איוב טו) הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט על חמץ. לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים (מכילתא): הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות (מכילתא): לא יעשה בהם.
והבדר

רמב"ן

בקר ועצם לא ישברו בו ככל חוקת הפסח יעשו אותו שהן צלי אש לא נא ולא מבושל: (יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. של עץ היתה נרקבת ושל מתכת היתה נתכת. ולא פירש הכתוב בשפטים האלה בעבור כי מוסר הבלים עץ הוא. וכן בשעת מעשה כתוב וי"י הכה כל בכור וכל בכור בהמה ולא הזכיר השפטים באלהיהם. כי למיתת הבכורות חרדו שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים והשפטים באלהיהם לא נודעו עד הבקר שהלכו לבית תעבותיהם וכתיב ומצרים מקברים את אשר הכה י"י בהם כל בכור ובאלהיהם עשה י"י שפטים. ועל דעתי ירמוז הכתוב לשרי מעלה אילי מצרים. כענין יפקוד י"י על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה והנה השפיל מזלם ושרי המזלות שעליהם והכתוב ירמוז ויקצר בנעלם: אעשה שפטים אני י"י. אני בעצמי לא

על ידי השליח זה ל' רש"י. ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח אני י"י אני הוא ולא אחר. ופירושו כי בעבור שהפרשה דבור משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר י"י בארץ מצרים והכה כל בכורי ולכך ידרשו כי ועברתי אני בעצמי לא על ידי מלאך שלום מאתו במגפות כענין בדוד ובסנחריב. והכיתי כל בכור אני ולא שרף. לומר כי גם המכה תהיה על יד הקב"ה לא כמלך שיעשה נקמה בשונאיו לפניו על ידי הספקלטור שלו שהם השרפים שמהם תצא אש שורפת באויביו כענין אליהו בשרי החמשים. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא על ידי השליח מאתו יתברך לכל השפטים הנעשים בארץ. והוא המלאך הגדול הנקרא בעבור כן מטטרון כי פי' שמלה מורה הדרך כמו
שאמר

(יב) וְאִתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בִּשְׁכִינַת יְקָרִי בְּלֵילְיָא הָדֵין וְעִמִּי תִּשְׁעִין אַלְפִין רִבְּוָון מַלְאֲכִין מְחַבְּלִין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֵינְשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַות מִצְרָאֵי אַעֲבֵיד אַרְבַּע דִּינִין טַעֲוַות מַתְכָא מִתְרַכְּכִין טַעֲוַות אַבְנָא מִתְגַּדְעִין טַעֲוַות פַּחְרָא מִתְעַבְדִין בְּקִיקִין טַעֲוַות אָעָא מִתְעַבְדִין קְטָם דְּיִנְדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרוּם אֲנָא יְיָ: (יג) וִיהֵי דַם נִכְסַת פִּסְחָא וּגְזֵרַת מְהוּלְתָא מְעָרַב לְכוֹן לְמֶעְבַּד מִנֵּיהּ אָת עַל בָּתַּיָא דְאַתּוּן שָׁרַן תַּמָּן וְאֶחְמֵי יַת זְכוּת דְּמָא וְאֵיחוּס עֲלֵיכוֹן וְלָא יִשְׁלוֹט בְּכוֹן מַלְאַךְ מוֹתָא דְאִתְיְהַב לֵיהּ רְשׁוּתָא לְמִחְבְּלָא בְּמִקְטְלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם: (יד) וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָים עָלַם תְּחַגּוּנֵיהּ: (טו) שִׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן בְּרַם מִפַּלְגּוּת יוֹמָא דְמִיקְמֵי חַגָּא תְּבַטְלוּן חָמִיר מִבָּתֵּיכוֹן אֲרוּם כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֵינְשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל לְמִיּוֹמָא קַדְמָאָה דְחַגָּא וְעַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה: (טז) וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
מערע

בעל הטורים

בני הגולה לעזוב המשא. דאיתקש ביאה שניה לביאה ראשונה כמו שדרשו ראוי היה ליעשות להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא: חגרים. ג' במסורה הכא ואידך בענין פסל מיכה וגם מאות איש חגורים (שופטים י"ח) וזה שדרשו שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם ואידך בדניאל (י') והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאע"פ שהיו בהם רשעים. לדיקים שבהם דומין למלאכי השרת: בחפזון. ג' במסורה הכא ואידך כי בחפזון יצאת ממצרים. כי לא בחפזון תצאו (ישעיה נ"ב) והוא שדרשו דגלו בחפזון דישראל היה דכתיב כי לא בחפזון תצאו: (יג) והיה הדם לכם. לכם בגי' המילה שנאמר לילה מלו: לאת. כתיב חסר וי"ו. לומר לך שממילת יצחק עד יציאת מצרים היו ת"ל שנה (אולי צ"ל שממילת אברהם כו' היו ת"ל שנה. ולמ"ד שמוסית לא קחשב שמעתי): (טו) אך ביום הראשון תשביתו. אך בגי' מובה שאין מובה אלא
ביום

יונתן

ומקפץ על הגבעות: מעול דחייסא וכולו לשון רחמים כדדקינן במכילתא אין פסיחה אלא חסות שנאמר כצפרים עפות כן יגן וגו': (יב) אעביד ד' דינין כל זה במדרש ילקוט ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים משונים זה מזה של אבן היתה נתכת של מתכת נעשה חלודה של עץ נשרף של חרס נבקעו כמליכו למדים שאלהיהם לוקין בד' דברים וכולו: מתעבדין בקוקין פי' נעשו חתיכות ושברים לשון בוקק את הארץ: מתעבדי קטם פירוש נעשה עפר ואפר תרגומו קיטמא: (יג) וגזרת מהולתא המקשה לדעת מי הביאו הלוס והכריחו לפניו יש תשובתו בלדו ועיין בבעל הטורים: (יח) ירושלמי אסירין במלוואה דאורייתא. היינו עשיית הפסח לשם שמים כדאיתא התם פסח לה' שיהיו כל מעשיו לשם שמים: (טו) מפלגות יומא וכולי דייק כדייקינן בפסחים אך
בפס"ם

רמב"ן

שאמר בספרי אצבעו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה והראהו כל ארץ ישראל. ובילמדנו וישמע בלק כי בא בלעם שהלא מטטרון לפניו. ועוד שם ראה הסילותי את לפניך אי אכפת לך אני מטטרון שלך: ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור לפני אדם ערל לפני כורש. שנאמר אני לפניו אלך. לפני משה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנאמר הלא יי' יצא לפניך. וכן במקומות רבים. וכן שמעתי כי שליח בלשון יון מטטור ודרשו אני י"י אני הוא ולא אחר שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידי וזהו ענין המדרש הזה: (טז) כל מלאכה לא יעשה בהם. פירש רש"י אפילו על ידי אחרים ולא הבינותי זה שאם האחרים האלו ישראל הם עלמן מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה
על
עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המלוה תלויה בארץ כאשר אפרש: (טו) שבעת ימים. טעם מלות תאכלו זכר לאכילתם בלאתכם ממצרים. כי לא לוה שיאכלו מלות רק הנאכלים עם הפסח לפני חלות לילה. רק שבעת ימים לוה לאכול מלות להיות זכר לאשר קרה לכם בלאתכם ממצרים. כי שם כתוב כי לא חמץ. ואילו היו מניקים המלריים שיתנהגו מעט היו מחמילין עיסתם. והשבעת ימים בלאתם מלות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי. כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב. וככה כתוב על הפסח. שבעת *ימים תאכל עליו מלות לחם עוני. והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מלות חיוב על דרך הפשט. והטעם למען *תזכור את יום לאתך. ובעבור זה כתוב כל מחמלת לא **תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מלות. חיוב בארץ ישראל ובחולה לארץ. ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיאלו לשמוע את הפסח בנטות השמש לגד מערב. וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי. על כן דרשו הרז"ל אך חלק. ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים *ביום השביעי. כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים. והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון עד יום השביעי. והנה פירוש זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד עד יום הכ"א לחדש בערב. ועוד אדבר על זה: (טז) וביום הראשון. הוא
יום

אבן עזרא

*ממצרים: (יא) ומקלכם בידכם. כנהוג המהורים. כמו ויך את הלאתון במקל: וטעם בחפזון. שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפסח על כן לוה השם להיותו ללי אש להתבשל מהרה. וכן אמרו אבות הקדושים אינו נאכל אלא עד חלות. ואינו נאכל אלא ללי: (יב) ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים. כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. כדרך וראש דגון ונפל לפניו ארצה. וכן כתוב ובאלהיהם עשה יי' שפטים: וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם לעקת המלריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף. כי זה הדם יהיה לאות על המשחית: (יד) והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות: וחגותם אותו. הוא חג הפסח ואמר. חקת

פירוש על אבן עזרא

*בעבור שילטרכו לזמן עלמם ללאת ממלרים. (במדבר כ"ב כ"ו). והרמב"ם ז"ל במורה נבוכים בפרק כ"ט מהחלק הראשון כתב כי השאיל לשון העברה לביאת האור והשכינה אשר יראוה הנביאים במראה הנבואה. אמר והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה והיה זה במראה הנבואה כי תחלת הספור אמר ותרדמה נפלה על אברם. ולפי זאת השאלה נאמר ועברתי בארץ מלרים וכל מה שידמה לו ע"כ. (ש"א ה' ד'). ר"ל כי אמרו והיה הדם לכם לאות. ולשם יתעלה. באמרו וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. הנה זה הענין הוא כי הדם יהי' לאות לישראל שיחזק לבם. גם יהיה לאות למשחית שלא יזיקום. ר"ל קרבן פסח כמו אסרו חג (תהלים קי"ח). לפי' אל יקשה עליך בעבור שהזכיר הטעם כי אכילת מלה הוא להזכיר בעבור שעשו אבותינו ככה. כלומר הוא לזכרון. למה לא נאכל גם כן מרורים כל שבעה. עז"א כי מלות אכילת הפסח עם מלות ומרורים עד חלי הלילה. ור"ל לא אכלו המרורים רק עם הפסח. והנה בליל הראשון היו אכילת מלה מלוה עם פסח ועם המרורים. כי כן כתוב בפסח מלרים על מלות ומרורים יאכלוהו. אבל בפסח דורות אינו כתוב ככה רק שבעת ימים מלות תאכלו. *(דברים ט"ז ג'). *שם. **(פס' כ'.) (להלן ל"ד כ"ה). (פסחים פ"א). *(בראשית ב' ב'). פי' שמדמה הפסח לשבת. אם עשה מלאכה בשבת בזדון בלא התראה יש ג"כ כרת כמו גבי חמץ. אבל אם עשה מלאכה בשבת
בזדון

ספורנו

בעודם בבית כלא: (יב) ועברתי. אפלם נתיב לאפו שלא יוכל על זה השליח: והכתי כל בכור. שאבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור: (מליעא פרק איזהו נשך): ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אשפיל שרי מעלה המנהיגים אותם עתה כדי שיחול העונש יותר: אני ה'. ולא יאות כל זה בלתי לה' לבדו כאמרו אני ה' אני הוא ולא אחר ובזה נתן טעם לכל הקודם למה הולרך שיעשה האל ית' בעצמו את כל אלה ולא כן עשה בסנחריב וזולתו: (יג) ולא יהיה בכם נגף למשחית. לא יגע בכם נגף פי' מכה של אותה השמדה שאני עושה במלרים: בהכותי. שמלבד מכת הבכורות שלא בשאר העם עברה וזעם ולרה משלחת מלאכי רעים כי לולי הפסיחה שעשה בחמלתו על ישראל לא היו נמלטים מאשר הלרות ששלח על שארית עם מלרים כענין פן תספה בעון העיר ולוה עליהם מתנות הדם לאות למען ימלטו וזה למען שמו לבלתי החל כאמרו ואומר לך בדמיך חיי:
ושפרתם

פירוש רשב"ם

בכורות שבבתי העכו"ם: (יב) אעשה שפטים. לפי שהיה בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה': (יד) תחגוהו. חטף קמץ נמצא בספרי מלכיות אחרות והוא עיקר שמגזרת חגג יאמר תחגוהו. כמו מן סבב יסבוהו ערבי נחל. אבל תחגוהו מן גזרת ה"י הוא שיאמר מן כלה תכלוהו מן צווה תצווהו: (יז) אך אשר יאכל לכל נפש וגו' ולכך כתיב בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי אוכל נפש אבל בשבת ויום הכיפורים
כתיב

לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־
נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: יז וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי
אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם:
יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד
וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: יט שִׁבְעַת יָמִים
שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי | כָּל־אֹכֵל
מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת
יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: כ כָּל־
מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם
תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: פ חמישי
כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן
לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח:
כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם
טעם

אונקלוס

לְכָל נְפַשׁ הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן: יז וְתִטְּרוּן יַת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יַת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יַת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם: יח בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא עֶסְרִין וְחַד לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא: יט שִׁבְעַת יוֹמִין חֲמִיר לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי | כָּל דְּיֵיכוֹל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהִיא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרָא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא: כ כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא: כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִתְנַגִּידוּ וְסִיבוּ לְכוֹן (מִן בְּנֵי) עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוֹסוּ פִּסְחָא: כב וְתִסְּבוּן אֱסָרַת אֵזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִבְמָנָא וְתַדּוּן לְשַׁקְפָּא וְלִתְרֵין
ספיא

מסרה יעשה, ל"ו. יאכל, כ"ג. יז המלות, [הל"די. דגושה] [ומ"ו וכ"ל דכוו' כמ"ד ח"ו]. לבאותיכם, ל' ומ"ל [דמ"ל] בתורה. יח בראשן, [ח"ו]. כ"ע מלין בי"ת ברים תיבותא פזרין. בערב, ד'. וגלם, ד' חסר. יום האחד, ל'. יט מעדת ישראל, י"א בלי'. בגר, ל'. כ מושבתיכם, [מ"ו קדמאה וח"ו סכין ומ"י]. מלות, מ"ו. כא אלהם, [ח"י]. משכו, [הנ"ס במתג] [שלא כדין]. למשפחתיכם, [כו"ל ח"ו ומ"י]. ושחטו, ב' פתחי"ן. כב ולקחתם, ו'. אזוב ג' מ"ל בתורה.

ת"א הוא לבדו שבת כד קלג פסחים מז פג ביצה כ כא כח מגילה ז. ושמרתם את פסחים לח מ חגיגה יא מנחות נג. בערב תאכלו פסחים ה כח ודף קכ סוכה כז. עד יום האחד ערכין יח. שבעת ימים פסחים ד ה ז ס י כא כט נ. כי כל אכל פסחים מג. כל מחמצת פסחי' ה כח מג. בכל מושבתיכם פסחים נו. ולקחתם אגדת אזוב סוכה יא לג חולין סב.

רש"י

אפי' ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לגוים ת"ל הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לגוים הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מעי"ט): לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לנכרים ת"ל אך (ביצה כא ב"ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. רבי יאשי' אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדרתיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקה על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנ' ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו': (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת"ל בכל גבולך. מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו (מכילתא) ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמר שניהם: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: (כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבתיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שהיא ראויה להאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני ולחמי תודה (מכילתא ע"ש) (שאינם ראויים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים): (כא) משכו. מי שיש לו יאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחתיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגדת אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי
כמו

רמב"ן

על ידו אלא שאם מטעה אותו באסור מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו. ואם אחרים הללו עכו"ם אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של עכו"ם כלל לא ביום טוב ולא ביום שבת אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו. כמו שאמרו אמירה לגוי שבות. וזה דבר מבואר בגמרא אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך. אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך. או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתו. תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה גוי מלאכתו דברי ר' יאשיה. ור' יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך והרי דברים קל וחומר ומה שבת חמורה אין אתה מוזהר על מלאכת הגוי כמלאכתך וכו' ע"כ בברייתא זו. ובודאי היא אסמכתא בעלמא שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכת שלנו וסמכו אותה למקרא הזה. אבל במלאכת הגוי בשלו מותר. ולפי דרכנו למדנו שלא גזרו באמירה לגוי אלא בשלנו. אבל בשלו אומר לגוי ועושה. וכן פירש רש"י בגמרא בבא מציעא. ושם במכילתא עוד אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מניין תלמוד לומר ושמרתם היום הזה להביא דברים שהן משום שבות ו בר יחות כאלה מטעות ואין ראוי לכותבן כפשוטן שגם זה נראה שהוא אסמכתא בעלמא ויש לי בזה פי' נכון עוד אדבר עליו בע"ה: לכל נפש. אפילו נפש בהמה יכול אף לגוים תלמוד לומר לכם לשון רש"י וגם זה איננו כהלכה אבל לכם ולא לגוים לכם ולא לכלבים: (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולים ת"ל בכל גבולך מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולכם ברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות זה לרש"י. ואיננו מכוון אללי שאין במשמע ברשותך להוציא חמץ של נכרי שהרי ברשותו הוא ובתים וגבולין שוין הן בו שהרי שתיהן רשות שלו וממון של אחרים. ועוד שחמץ של נכרי שלא קבל עליו אחריות איננו בא בהיקש הזה שאין של בתים פשוט להיתר יותר משל גבולין אבל בבתים הוא במשמע איסור מן המקרא הזה דכתיב לא ימצא והתירו יוצא לנו מדכתיב לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה. ואין לי אלא בגבולין בבתים מנין ת"ל שאור שאור לג"ש כמו שמפורש בתחילת מסכת פסחים אבל המדרש הזה שדרשו מה
ביתך

מערע קדיש יהי לכון כל עבידתא לא יתעביד בהון לחוד מן דיתעביד למיכל כל נפש איהו בלחודוי יתעביד לכון: (יז) ותטרון ית לישתא דפטירי ארום בכרן יומא הדין הנפיק יי ית חיליכון פריקין מארעא דמצרים ותטרון ית יומא הדין לדריכון קים עלם: (יח) בניסן בארביסר יומין לירחא תכלון ית פסחא וברמשא דחמסר תיכלון פטירי עד יומא דעשרין וחד לירחא ברמשא דעשרין ותרין תיכלון חמיע: (יט) שובעא יומין חמיר לא ישתכח בבתיכון ארום כל מאן דייכול מחמעא וישתיצי בר נשא ההוא מכנישתא דישראל בדיירי וביציבי דארעא: (כ) כל עירבובין דמחמע לא תיכלון בכל אתר מותבניכון תיכלון פטירי: (כא) וקרא משה לכל סבי ישראל ואמר להון נגודו ידיכון מטעוות מצראי וסבו לכון מן בני ענא לייחוסיכון וכוסו אימר פסחא: (כב) ותסבון איסרת אזובא ותטמשון בדמא דבמן פחרא ותדון דאיסקופא עלאה מלבר ולתרתין סיפיא מן דמא דבמן

פחרא

בעל הטורים

ביום הראשון: הראשן. חסר וא"ו עד ששה שעות מותר להשהות חמץ: (יח) בערב תאכלו מצות. חסר וי"ו ו' ימים רשות לאכול מצה: (כא) משכו וקחו לכם לאן רמז לבהמה דקה שנקנים במשיכה: משכו בגי' מן עבירה (עברה). שלא יביאו מן הגזל:

וטבלתם

יונתן

באח"ם בע"ע ח"ן כלומר שלי יום. ומ"ש דמקמי חגא עיין ברש"י: (יח) ברמשא דעשרין ותרין תיכלון חמיע לומר שהיום נמשך אחר הלילה שלפניו ולא הלילה אחר היום שלפניו: (כא) נגודו ידיכון מטעוות מצראי. ס"ל כרבי יוסי הגלילי דפליג

במכילתא

רמב"ן

ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך אינו אלא להוציא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכן שנויה במכילתא בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו. יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפל עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו וכו' ופירושה שהיא במשמע ולא יראה לך בכל גבולך שלא נניח חמצנו בכל גבולינו אפילו בבית של נכרי. ולכך בא בבתיכם להוציא ביתו של נכרי ולמדנו מן הברייתא הזו שלא הוזהרנו מן התורה אלא שלא נקיים חמץ שלנו ברשותנו בין בבתינו בין בגבולינו אבל אם הפקדנו אותו ביד עכו"ם בבית שלו אין אנו עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא וכן הדבר. חאם לא תאמר כן על חמץ שלו עובר בכל מקום ואפילו הפקידו ביד גוי במדינת הים ועל של נכרי אינו עובר עליו אפי' בביתו של ישראל ואם כן למה נאמר בבתיכם ולא נאמר גבולך אין בין בתינו וגבולנו לבתי הגוים וגבוליהם שום הפרש אלא שלא הוזהרנו כלל מן התורה אלא מרשותנו. אבל מדברי סופרים הוצרכנו לבער חמץ שלנו מכל מקום. ולפי זה אמרו בגמרא ייחד לו בית אינו עובר עליו לומר שחמץ של נכרי שקבל עליו אחריות אע"פ שהדין כשלו אינו אסור אלא ברשות ישראל אבל ברשות גוי מותר ואפי' מדבריהם לא גזרו עליו כלל. והרב לא סבר כן בפי' גמרא דפסחים וזה שסיימו בברייתא שכתבנו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל מסיקה בתים וגבולין קאמר דמה בגבולין מותר דכתיב לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אף בבתים נמי מותר ומוציא נמי חמץ שנפלה עליו מפולת גדולה שאין בידו לפקח הגל והוא אבוד ממנו ומכל אדם שהוא מותר דלא קריגא ביה שלך: (כ) כל מחמצת. להביא את תערובתו לשון רש"י וגם זה אינו. שהלכה היא כדברי חכמים על חמץ דגן ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום: (כח) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם. הפרשה הזו תקבל כאשר צוה אותו י"י

בפרשה

אבן עזרא

יום יציאת מצרים. והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כל מלאכה. בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכיפורים אין כתוב [ו]בהם כל מלאכה. רק בפסח לבדו [כ]אמר [ל]והחנה להוציא אוכל נפש. ובכל מקום בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אומר [מ]דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו. רק במקום אחד בפסח לא [נ]תעשה כל מלאכה על דרך [ס]שהזכיר תחלה: (יז) ושמרתם. הנה צוה להיות המצות שמורים מימות הקציר. וכתוב [ע]והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו. כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה. והטעם שאמרו כן [פ]לדורותיכם: (יח) בראשון. אחז דרך קצרה. בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם. והנה טעם בחדש הראשון. וכמוהו בעשירי [צ]באחד לחדש: (יט) שאור. שהוא [ק]ממחמיץ והוא הידוע. ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל [ר]דבר שיחמץ. ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי אינו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם [ש]אוכל מחמצת. כמו למלוך [ת]שלמה על ישראל. אמר יפת כי יש אות שמוספת עצמה ואחרת עמה אחוריה. כמו אודם פטדה [א]וברקת. שהטעם אודם ופטדה וברקת. וככה מיום [ב]הראשון עד יום השביעי. וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת. ובאלה הוסיף גר [ג]שהוא גר צדק: (כ) כל. הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה. ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות. כמו ששת [ד]ימים תעשה מלאכה. רק חיוב [ה]למען תזכור: (כח) ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל. וקחו לכם צאן. בעבור לחדש כאשר צוהו השם. אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש. ולא דבר נכונה כי [ו]ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל. והשין קמוץ כמשפט בעבור [ז]הנח הנעלם. רק ושחטו הפסח לשון [ח]צווי מהבנין הקל. ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש. והיה ראוי השי"ן להיות חירק תחתיה. כמו [ט]משכו. רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפטו לעשות כך. כמו בחרו לכם. ורבים ככה. על כן יהיה השי"ן בפתח גדול בלשון צווי. והניהם מבנין אחד: (כב) ולקחתם.

עתה

פירוש על אבן עזרא

בזדון ובהתראה חייב סקילה. ועוד טעם אחר שמדמה שבת לפסח לענין זה כי העושה מלאכה בשבת כאלו מכחש בהש"י. [י]רק כל מלאכת עבודה. [ב]כל מלאכה לא יעשה בהם. [ל]אך אשר יאכל לכל נפש. [מ]היה אומר דרך קצרה לומר כל מלאכת עבודה. שלא יצטרך להאריך ולומר אך אשר יאכל לכל נפש כמו שכאן. [נ]רק במקום א' בפסח כתוב לא תעשה מלאכה (דברים ט"ז ח') ולא כל מלאכה. [ס]ר"ל שם כתב מלאכה כמו בכאן. ולמעט אוכל נפש אשר מלת כל. וטעמו כמו מלאכת עבודה. [ע]בלא וי"ו הפסוק היה משמע שכבר הוציא. [פ]ואז יתכן לומר הוצאתי. [צ](בראשית ח' ה') טעמו בחודש העשירי. [ק]פי' כי כן פי' הראב"ע בפ' ויקרא בפסוק כי כל שאור וכל דבש שהשאור הוא שמחמיץ. [ר]דבר שיחמץ פי' כי אמר זה כנגד הצדוקים שאמרו כי מחמצת הוא שמחמיץ את העיסה והוא חמור באיסורו יותר מהשאור ומן החמץ. ולפי דעתם הוא הטעם בעבור שמחמצת הוא מבנין הפעל ולא מבנין התפעל. והנה מדרך הדקדוק יוכל לטעות ולפרש כדברי הצדוקים. ודעתו של הראב"ע ז"ל כדברי רבותינו ז"ל כמו שאמרו בפסחים בפרק א' וב' וג'. כי חמץ הוא שכבר נתחמץ מאליו וראוי לאכילה. ומחמצת הוא שנתחמץ מחמת דבר אחר והשאור שמחמיץ את אחרים ואינו ראוי לאכילה. [ש]ע"פ הוא ול"ל: רק עם כי כל אוכל שמץ. וטעמו כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה וכו' (נ"ל) אינו ע"פ לדעת הצדוקים אשר מחמצת. שמחמץ אחרים. וכפי פי' ר"א מחמצת וחמץ הכל אחד הוא. ע"כ מפרש ר"א כי ונכרתה מפסוק ע"ו דבוק עם פסוק הזה אשר כתוב כל מחמצת וכו'. וכפי' הכלל באות קטן הקדום אשר חמץ הוא שנתחמץ מאליו וראוי לאכילה ומחמצת שנחמץ ע"י דבר אחר. וכפי פלוגתא (פסחים מ"ח ע"ב) ר"י ור"מ ועיין. ג"כ שם מ"ג ע"א דעת ר"א וכפי דעת ר"כ. נסברת ר"א שמץ נוקשה בעין אין בו כרת. ומשלום מכל אלה. כלל חמץ יש בו מין אשר אין בו כרת. ומחמצת בודאי כולל כל המינים אשר יש בהם כרת. ע"כ מפרש ר"א אשר ונכרתה מפסוק (ט"ו) אינו דבק בקרוב אליו על אכלת חמץ. רק הוא דבוק עם הפס' הזה אשר מפורש פה מחמצת. וא"כ כתוב ב' פעמים כרת הוא כפירש"י. פה. [ת]שהוא דבוק עם בשנה הרביעית ולא עם החודש השני הקרוב אליו (מ"א ו' א'). [א](להלן כ"ח י"ז) וי"ו וברקת מוסף עצמו ואחר עמו לאחוריו כאלו כתב ופטדה. [ב]ר"ל הה"א שבמלת הראשון וכ"כ השביעי מוסף עצמו ואחר עמו כאלו כתוב מן היום הראשון עד היום השביעי. והטעם כי היה לו לומר מיום ראשון עד יום השביעי. ואחרי שצריך לשום ה"א הידיעה בסמוך יש לשומו בסמוך. [ג]פי' ר"ל גר צדק ולא גר ישראל הבא מעיל אחרת וכש"כ שאיננו גר תושב. [ד](להלן ל"ה ב'). [ה](דברים ט"ז ג') והוא לפי הפשט. [ו](פסוק ו'). [ז]כי ושחטו אותו הוא לרבים נסתרים והראוי וישחטו וכן וְשָׁמְרוּ תחת וְיִשְׁמְרוּ שהיו"ד כח נעלם. [ז]ופי' בעבור שהוא פעל עבר אך שב לעתיד בעבור הוי"ו. [ח]ר"ל לרבים נוכחים. וראוי להיות וְשַׁחֲטוּ כמו מִשְׁכוּ וכן שִׁקְדוּ וְשִׁמְרוּ (עזרא ה' כ"ט) רק בעבור אות הגרון נפתח השין כמו בַּחֲרוּ לכם (מ"א י"ח כ"ה).

ש"ב

ספורנו

(יז) ושמרתם את המצות. השמורות על מסירות בלי התחלת חמוץ: כי בעצם היום הזה. ביום הזה בעצמו שביום אחד נעשה קבוץ שלא היו

מספיקים

פירוש רשב"ם

כתיב כל מלאכה: (יז) ושמרתם את המצות. לאוכלם ביום הזה לזכרון. כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו' ולא הספיק בצקם להחמיץ. כדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו וגו': (כ) בכל מושבותיכם תאכלו מצות. אפילו בגבולין שאין שם פסחים נשחטין: (כא) למשפחותיכם. כדכתיב לעיל לבית אבות: (כב) בסף. בכלי כדכתיב שומרי הסף. ספות כסף: לא תצאו. כי סימני

הדם

אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־
שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם
לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר:
כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה
אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת
וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן
הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף:
כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ
וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם: כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת:
כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־
פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם

אונקלוס

סַפַּיָא מִן דְּמָא דִּבְמָנָא וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנַשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵהּ עַד צַפְרָא: כג וְאִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יָת מִצְרַיִם וְיֶחֱזֵי יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָּא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָא וְיֵחוֹס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק לְחַבָּלָא לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי: כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָיךְ עַד עָלָם: כה וִיהֵי אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דְּיִתֵּן יְיָ לְכוֹן כְּמָא דִּי מַלִּיל וְתִטְּרוּן יָת פֻּלְחָנָא הָדֵין: כו וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָה פֻּלְחָנָא הָדֵין לְכוֹן: כז וְתֵימְרוּן דְּבַח חַיָס הוּא קֳדָם יְיָ דִּי חָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד הֲוָה מָחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיָת בָּתָּנָא שֵׁיזֵיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ: כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ: כט וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַיְיָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְּפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתֵהּ עַד בּוּכְרָא

דשביא

מסרה המשקוף [מ"ו] אל משקוף, חד מן ו' זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל. המזוזת, [מ"ו קדמאה ומ"ו תנין]. בסף, ל'. כג לנגף, [ח"ו]. על המשקוף, ל'. ועל שתי המזוזת, ל'. [מ"ו קדמאה וח"ו תנין]. ולא יתן, ג'. לבא, ט' חסר. לנגף, [ח"ו]. כד עולם, [אין כאן פסקא]. כה והיה, ה' בטעם גרש כ"ט בתורה. תבאו, [כו"ל ח"ו]. דבר, [הב' בליר"י לסבת האתנח]. העבדה, [כו"ל ח"ו]. כו אליכם, [מ"י]. מה העבדה, ל'. כז ואמרתם, ב' בטעם אזל. בנגפו, ל' [הפ"א בדגש]. ויקד, [ח"ו]. ויקד העם, ל'. כח וילכו ויעשו, ל'. כט ויהי בחצי הלילה, ג' בליש'. כל, [רפי]. בכור, [מ"ו]. מבכר, ב' חסר. הישב, [ח"ו].

ת"א אל המשקוף מנחות לד. ואתם לא ב"ק ס עב. ואמרתם זבח פסחים סב זבחים ז י. ויהי בחצי יבמות עב.

וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ: כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ: ס ששי כט וַיְהִי | בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־
בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר

בבית

רש"י

כמו (מלכים ב יב) ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף ושתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. (מכילתא) מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנ' (תהלים קד) בו תרמוש כל חיתו יער: (כג) ופסח. וחמל וי"ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (מכילתא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבאו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר (שמות ו') והבאתי אתכם אל הארץ וגו': (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מר"ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה ה' את משה ואהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה'. כל מקום שנ' וה'

הוא

רמב"ן

בפרשה של מעלה כי בידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין וכלל הדבר בכתוב כאשר צוה ה' את משה כן עשו. אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם ואז אמרו אל כל עדת ישראל משכו הצאן מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת מבעשור לחדש. ויתכן שאמר משכו בעבור היות אתם רחוק מאד מהם בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר וקחו לכם קחו אותם למשפחותיכם איש שה לבית אבות שה לבית ושחטו הפסח בין הערבים ככל המפורש למעלה במלים. ושנו במכילתא ויקרא משה לכל זקני ישראל מגיד שנשאן ב"ד ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל והנה לדעת רבי יאשיה יהיה ויקרא משה לכל זקני ישראל שיאספו אליו כל העם כמו שפירשתי. ועל דעת רבי יונתן הן יאמרו לקהל ויהיה דברו אל כל עדת בני ישראל הזקנים העומדים להם. כמו והיה אם מעיני העדה. והוסיף בזאת הפרשה ביאור בנתינת הדם שתהיה באגודת אזוב וטבילה בסף שלא נאמר למעלה בפירוש אבל שם נאמר סתם ולקחו מן הדם ללמד שכל לקיחה האמורה בתורה סתם שתהא באגודה ושכל קבלת דם טעונה כלי כמדרש רבותינו ופירש להם בפרשה הזאת: (כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. כי בעבור זה נצטוו בנתינת הדם על המשקוף שיהיו שמורים שם כמו שאמר ולא יהיה בכם נגף למשחית. וכתב רש"י ואתם לא תצאו מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע. ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער. ולא הבינותי דבריו במה שאמר ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער. וכי אסור לאדם בכל לילה לצאת מפתח ביתו עד בקר מן המקרא הזה. והיה לו לומר שהלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירה ממנו: אבל לא ראה הרב לומר כן מפני שהקב"ה בעצמו ובכבודו הוא המכה והענין הזה שנוי הוא במכילתא בלשון אחרת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר לך עמי בא בחדריך ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע. ואומר והיה בעבור כבודי ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב. וכן אתה מוצא שהאבות והנביאים נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר. וישכם יעקב בבקר. וישכם משה בבקר. וישכם יהושע בבקר. וישכם שמואל לקראת שאול בבקר. והרי דברים קל וחומר ומה האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם

נהגו

סתרא ואתון לא תפקון אנש מן תרע ביתיה עד צפרא: (כג) ויתגלי יקרא דיי למימחי ית מצראי ויחמי ית דמא דעל אסקופא ועל תרתין סיפיא ויגין מימרא דיי על תרעא ולא ישבוק מלאכא מחבלא למיעול לבתיכון למימחי: (כד) ותיטרון ית פתגמא הדין לקים לך ולבנך דכורייא עד עלמא: (כה) ויהי ארום תעלון לארעא דעתיד למיתן לכון יי היכמא דמליל ותיטרון מזמן דתמטון לתמן ית פולחנא הדא: (כו) ויהי ארום יימרון לכון בניכון בזמנא ההוא מה פולחנא הדא לכון: (כז) ותימרון נכסת חייסא הוא קדם יי דחס בטימריה על בתי בני ישראל במצרים בחבלותיה ית מצראי וית בתנא שיזיב וכד שמעו בית ישראל ית פתגמא הדין מפום משה גחנו וסגידו: (כח) ואזלו ועבדו בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה וית אהרן היכדין אזדריזו ועבדו: (כט) והוה בפלגות ליליא דחמיסר ומימרא דיי קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מביר בוכרא דפרעה דעתיד למיתב על כורסי מלכותיה עד בוכרייא בני מלכיא דאשתבין ואינון בי גובא מתמשכנין ביד פרעה ועל דהוו חדן בשעבודהון דישראל לקו אוף הינון וכל בוכרי בעירא
מתו

בעל הטורים

(כב) והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. ובנתינה כתיב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף הקדים מזוזות למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם. בגי' דמי מילה: (כג) ולא יתן ג' במסורה הכא ואידך ולא יתן עליה לבונה גבי מנחת חוטא שבזכות הקרבנות ניצולו ואידך גבי סוטה ולא יתן עליו לבונה שבזכות הנשים הצדקניות יצאו מהם תו שלא נשחת כמעשיהם לא יתהדר קרבנה: (כח) ויעשו כן. עשו שתי עשיות אחת לפסח ואחת למילה: (כט) בחצי הלילה. ג' במס' הכא ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש (רות ג') לומר שגם בכאן חרדו חרדה גדולה ואידך גבי שמשון ויקם בחצי

יונתן

במכילתא אר"י וש"ל משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות: (כג) ריגין במימרא דה' ברקנטי מפרש עד"ה לרמז אל השכינה ע"ש בדף ע"ז ע"ה ע"ג: (כט) מביר בוכרא דפרעה דייק כדדייקינן במכילתא מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור. או לא בא הכתוב אלא על מה שהוא בכור. כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בכן
אמור

רמב"ן

נהגו בדרך ארץ שאל בני אדם על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה. הכפירים שואגים לטרף תתן להם ילקוטון תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ע"כ הברייתא. והענין לומר שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההוא לפי שהקב"ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום והסקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו. כענין ובא ה' אלהים כל קדושים עמך. וכן והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור להגין עליו משרפים ומלאכי של מעלה. וכיון שמצילו בשעה שנתן רשות למשחית לחבל שאינו מבחין בין צדיק לרשע לפיכך אין אדם רשאי לצאת דרך העולם אלא בלילה לפי שהוא זמן של חיות שניתן להם לטרוף ואין להבחין בין צדיק לרשע: (כג) וטעם ולא יתן המשחית. והוא המלאך המשחית בעולם בעת הנגף כענין ויאמר ה' למלאך המשחית בעם. רב. עתה הרף ידך. לא המשחית במצרים כי הקדוש ברוך הוא הוא המכה: (כד) ושמרתם את הדבר הזה. הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה ושחטו הפסח ואם הוא רחוק. לא מתן הדמים הסמוך לו כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך כמו שאמר ועבר ה' וראה את הדם וגו' וכן ושמרתם את העבודה הזאת זבח פסח. וכמוהו ואף לאמתך תעשה כן: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שיצאו מלפני משה והלכו אל [illegible] ועשו הפסח בערבים. ודרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו. לבאר שלא הפילו דבר מכל
אשר

אבן עזרא

עתה פי' איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף: אגדת אגודת. כמו סגורה. כמו ויהיו לאגדה [ט]אחד. ורבי מרינוס אמר כי האלף נוסף והוא מגזרת גדוד. ואחרים אמרו כי האלף שורש כמו [י]ואגדתו אפודתו. והגאון פי' האזוב בלשון ערבי זעת"ר ובלשון לעז אוריג"נו והוא עשב ככבד במיני מטעמים. וזה לא יתכן כי הכתוב אומר [כ]על האזוב אשר יצא בקיר. וגם לא ידעתי מהו. רק מדרך הקבלה איננו עשב חזק. כי הוא הסף האמור שהזכיר הפסוק. ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער. וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות. כמו [ל]ויעמד סף השער. אמות *[ל]הספים. ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים. כמו משכב [מ]וספות. ועוד אפרש עד בקר: (כג) ולא יתן המשחית. לא יניחנו. כמו כי על כן לא [נ]נתתיך לנגוע אליה. והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: (כד) ושמרתם. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות. בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו. ועוד כי כתוב אחר כן [ס]אשר פסח על בתי בני ישראל. ובדרך הקבלה נכון היה. לולי קבלת האמת הנגמרת. הנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. *[ס]וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה מגורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל והשכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: (כה) והיה. עתה פירש כי שמירת הפסח תלויה בארץ. ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה. ולא עשו פסח אחר [ע]במדבר. כי בהר סיני היו עם היסוד וימלאו מצות. ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: (כו) והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: (כז) ואמרתם זבח פסח. מלאכו *[ע]פסוח והמליט. והטעם כמו חמלה. ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל [פ]בעבור דם השה נקרא השה פסח. כמו ושחטו [צ]הפסח. והגאון אמר שהוא מגזרת פסח. כי הפסח ישען על רגלו התמימה. והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית מצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו. וכמוהו עד מתי [ק]אתם פוסחים: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: (כט) ויהי בחצי הלילה. השניה. אמר יפת כי השבויים הסוחרים בבתים ביום בבית
הסהר

פירוש על אבן עזרא

[ט](ש"ב ב' כ"ה). [י](להלן כ"ח ח'). [כ](מ"א ה' י"ג). [ל](יחזקאל מ' ו'). *[ל](ישעיה ו' ד'). [מ](שמואל ב' י' כ"ח). [נ](בראשית כ' ו') ומפרש למה באמת כתוב לא יתן ולא כתוב ולא יניח וכו'. [ס](פסוק כ"ז). *[ס]ר"ל בשאלה לפי סברת רבים הנ"ל נכון שאלת הבנים כי הם רואים הדם על המזוזות וכו'. אך לפי האמת אשר היה נשמע במקדש כמו כל הקרבנות מה הוא שאלת הבנים דווקא באכילת קרבן פסח. ע"כ מתרץ וכו'. [ע]ר"ל כאשר הפסח נאכל על מצות ומרורים ע"כ היו פטורים ג"כ מפסח. *[ע](ישעיה ל"א ה'). [פ]שנאמר וראיתי את הדם וכו' ופסחתי עליכם (פסוק י"ג). [צ](פסוק י"א ג"כ כ"א). [ק](מ"א כ"א).
במדבר

ספורנו

מספיקים אליו בטבע כמה ימים עם [illegible]. הוצאתי את צבאותיכם. כל קהל וקהל כמות שהיה יחדיו: (כב) מן הדם אשר בסף. שהסיר על כל הזאה טבילה. כמו שצוה האל באמרו על שתי המזוזות וזה קודם ואחר כך על המשקוף וזה לא יתכן זולתי בג' הזאות להורות על ג' יודין כאמרם העולם הבא נברא בי"וד וכן היה קודם חטא אדם הראשון וביום מתן תורה עד העגל. כי בם יהיה גור עולמים נצחיים כי היוד תורה על הויות נצחי ותורה הי"וד עליונה מציאות היחיד בעולמו על שני עולמים נצחיים: ואתם לא תצאו. הנה הבית יהיה מצויין בדם ואתם לא תצאו ובזה האופן ופסח על דרך והתוית תו: (כג) לנגוף. את עם מצרים בעברה וזעם וכו'. כי אמנם יאמר נגף על כל מכה גם בלתי מות. כאמרו ונגפו אשה הרה ולא יהיה אסון: המשחית. את עם מצרים בעברה וזעם וכו': (כו) מה העבודה הזאת לכם. שאינה ביום מקרא קדש כשאר הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים. ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבנות צבור: (כז) זבח פסח הוא. זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הולך לעשותו בזה הזמן הסמוך אחר הלילה של אחריו כענין הקרבנות והולך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו לא לצבור בכלל: (כט) ויי' הכה.
כלומר

פירוש רשב"ם

הדם אשר במזוזות יגן עליהם: (כו) מה העבודה הזאת. המשונה משאר הימים טובים בכמה דברים: (כז) אשר פסח. דילג ועבר: (כט) בחצי הלילה. כשהיו אוכלין את פסחיהן: הישב על כסאו. אילו היה:
וברכתם

בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ל וַיָּקָם
פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם
וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת
אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃ לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ
עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ
עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם׃ לב גַּם־
צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם
וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי׃ לג וַתֶּחֱזַק
מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־
הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ לד וַיִּשָּׂא
הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם
צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ
מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃
לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ

אונקלוס

דְשִׁבְיָא דִי בְּבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ ל וְקָם פַּרְעֹה לֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרַיִם וַהֲוָת צְוַחְתָּא
רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דִי לֵית־תַּמָּן־בֵּהּ־מִיתָא׃ לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ
מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם־יְיָ
כְּמָא־דִהֲוֵיתוּן אָמְרִין׃ לב אַף־עָנְכוֹן אַף תּוֹרְכוֹן דְּבָרוּ
כְּמָא־דִי מַלֶּלְתּוּן וְאִזִילוּ וְצַלּוֹ אַף עָלָי׃ לג וּתְקֵיפַת מִצְרַיִם
עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן־אַרְעָא אֲרֵי אֲמָרוּ כֻּלָּנָא
מָיְתִין׃ לד וּנְטַל עַמָּא יַת לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר
אֲצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵּיהוֹן׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
עֲבָדוּ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרַיִם מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין
דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין׃ לו וַיָי יְהַב יַת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרַיִם
ושאילנן

מסרה בכור, [מ"ו]. בבית הבור, חד מן ה' זוגין חד כתיב ב' וחד לא כתיב ב'. [כ"ל מלינו מלא אחת ב' פעמים חד קדים לה מלה בבית עם בי"ת השמוש וחד קדים לה מלה בית בלא בי"ת השמוש. כ"כ בס' מבין חידות]. הבור, [מ"ו]. בכור, [מ"ו]. ל וכל עבדיו, ז' דסמיכי. וכל מצרים, ל'. גדלה, [מ"ו]. לא למשה ולאהרן, ד'. קומו, [מ"ו]. צאו, ב' דגש [בלי מבטל]. כדברכם, ל'. לב ולכו, ב'. אתי, [מ"ו]. לג על העם, ח' וכל עזרא דכוותי'. למהר, ג'. לשלחם, ג'. לד בצקו, ל'. יחמץ, ל'. משארתם, ל' וחסר. צררת, ב' בב' ליסני וחד מ"ל ודין חס' דסס'. בשמלתם, [מ"ו]. לה ושמלת, [מ"ו]. לו וה', בטעמא מ' ר"פ. [כ"ז ע"ס ועי' פ' ויקא]. וישאלום, ל' וכ"כ [כ"ל מ"י ומ"ו]. וינצלו, ב' לאין ומלא.

ת"א וה' נתן את סנהדרין לב. וישאלם ברכות ט'. וינצלו את ברכות שם פסחים קי"ט.

ויסעו

רש"י

הוא וביח דינו שהו"י לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכר פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור הבהמה בכלל הי' שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור הבהמה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים שמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו וגו' כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל לאנכם ובקרכם יצג גם לאנכם גם בקרכם קחו. מהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אתי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור (מכילתא): (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד (מכילתא): (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארתם. שירי מצה ומרור (מכילתא): על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות (מכילתא): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו: ושמלת. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב (מכילתא): (לו) וישאלום. אף מה שלא היו שואלים מה' היו נותנים להם אתה אומר
אחד

רמב"ן

אשר צוה כמו שפירשתי בנח. וכן ויבא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה י"י כן עשו. ולרבותינו בזה המדרש לפי שלא היה צריך הכתוב להזכיר ההליכה אמרו ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה. ויעשו וכי כבר עשו אלא מכיון שקבלו עליהם לעשות העלה עליהם הכתוב כאלו עשו. כאשר צוה את משה ואת אהרן כן עשו להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה ואהרן עשו. ד"א מה תלמוד לומר כן עשו אלא שאף משה ואהרן כן עשו. דרשו תחלה כי הכתוב לשבח ישראל שלא שכחו ולא נפל להם דבר מכל אשר אמרו להם והוא דרך הלשון במקומות רבים: (ל) כי אין בית אשר אין שם מת. לרש"י היה שם בכו' מת. אין שם בכור גדול הבית מת שקרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו. ד"א מצריות מזנות תחת בעליהם ויולדות מרווקים פנוים והיו להם בכורות הרבה. פעמים הם חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו. ועל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים בכורי פטר רחם היו שנולדו ועל כן קדש תחתיהם כל בכור פטר רחם בבני ישראל באדם ובבהמה והיה בכור פרעה היושב על כסאו פטר רחם לאמו. וכן מנהג המלכים להיות הגבירה המולכת בחולה. כענין שנאמר באחשורוש. אבל על דעת רבותי' שהקדוש ברוך הוא נתגלה. שהכה במצרים כל בכוריהם כלומר בכור האב ראשית אונו ובכור האם פטר רחם וגם גדול הבית. ולא רצה לקדש תחתיהם בישראל רק בכור האם. שהוא ידוע ומפורסם יותר. ובבהמה לא יודע כלל רק בכור האם ובחר מכלם המין ההוא. וכדמות ראיה לזה ויך כל בכור. במצרים ראשית אונים באהלי חם כי על הזכר יאמר כן: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי לשון רש"י. והיה זה כי משה ואהרן לנו במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר. ובאו פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת ונאספו כלם ברעמסס והיה יום גדול ומשם נסעו ביד רמה. ומשה בראשם. כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. והכתוב שאמר הוציאך י"י אלהיך ממצרים לילה כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאים. וכך אמרו בספרי והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל אלא מלמד שנגאלו בלילה. ובגמרא במסכת ברכות הכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בלילה שנאמר הוציאך
י"י

יונתן בן עוזיאל

פתי דמצראי פלחין להון: (ל) וקם פרעה בליליא הוא וכל שאר עבדוי וכל שאר מצראי והוות צווחתא רבתא ארום לא הוה תמן ביתא דמצראי דלא הוה תמן בכור מאית: (לא) ותחום ארעא דמצרים מהלך ארבע מאה פרסי הות וארעא דגשן דתמן משה ובני ישראל במציעות ארעא דמצרים הות ופלטרין דבית מלכותא דפרעה בריש ארעא דמצרים הוה וכד קרא למשה ולאהרן בליליא דפסחא אשתמע קליה עד ארעא דגשן מתחנן הוה פרעה בקל עציב וכן אמר קומו פוקו מגו עמי אוף אתון אוף בני ישראל פלחו קדם יי היכמא דאמרתון: (לב) אוף ענכון אוף תוריכון דברו מן דילי היכמא דמלילתון וזילו ולית אנא בעי מנכון אלהן דתצלו עלי דלא אימות: (לג) וכד שמעו משה ואהרן ובני ישראל קל בכותא דפרעה ולא

ירושלמי

אשגחו עד דאזל הוא וכל עבדוי וכל מצראי ותקיפו לכל עמא בית ישראל לאוחאה למופטרינון מן ארעא ארום אמרין אין שהיין הינון הכא שעתא חדא הא כולנא מייתין:

[(לג) ארום אמרו מצראי אי שהיין ישראל שעא חדא הא כל מצרים מייתין:]

(לד) ונטל עמא ית לישיהון עלוי רישיהון עד דלא אחמע ומן דמשתייר להון מן פטירי ומרירי סוברו צריר בלבושיהון על כתפיהון:

[(לד) מותר פסחיהון קטירין בשושיפהון יהיבין על כתפיהון]:

(לה) ובני ישראל עבדו כפתגמא דמשה ושיילו מן מצראי מנין דכסף ומנין דדהב: (לו) ויי יהב ית עמא לחן וחסד קדם מצראי ושיילינון ורוקינו ית מצראי

בעל הטורים

בחצי הלילה (שופטים טז) בחציה דבזה לומר לך שהקב"ה עושה גם לצדיקים בחצי הלילה: (לא) קומו צאו. ב' במסורה הכא ואידך קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה שם הוציאום המלאכים בעל כרחם אף כאן נמי: (לג) למהר. ג' במסורה הכא ואידך וכלבאים על ההרים למהר (ד"ה א י"ב) למהר שלל חש בז (ישעיה ח') שהמצריים היו ממהרים לשלחם כלבאים וישראל היו ממהרים לשלול שלל ולבוז בז: (לד) צררת. ב' במסורה צרורות בשמלותם לרורות עד יום מותן אלמנות חיות (ש"ב כ') רמז לאלמנות שיכסו פניהם בשמלה: (לו) וינצלו את מצרים בגימ' עשאוה כמצודה

יונתן

אסור וכולו: (לא) ותחום ארעא וכולי. וכד קרא למשה אהרן וכולי. ובשאר מקומות מתורגם ע"י פולין. שלופין. כדאיתא במכילתא דכאן קרא בעצמו ויקרא למשה ולאהרן מגיד שפרעה עצמו היה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי והיכן אהרן שרוי: (לב) ומן דילי במכילתא אתם אומרים גם אתה תתן בידינו קחו מה שדברתם ולכו. דצלו עלי דלא אמות דאף פרעה היה בכור כדאיתא בתנחומא א"ל משה למה אתה מטריח הרבה א"ל שאני בכור ומתיירא אני שמא אמות וכולי: (לד) סוברו לריר

רמב"ן

יי אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. וי"א שיצאו ממצרים בלילה מארץ מצרים. שהיא רעמסס ביום. כי רבים מהם יושבים בעיר מצרים ויצאו בלילה ונאספו עם אחיהם ברעמסס. ואיננו נכון כי הכתוב אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר שהיו אסורים לצאת כלל מן הבתים בלילה וכך אמרו במכילתא ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו. אמר לו משה כך נצטוונו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה. לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים. ואנקלוס פי' כי הנסים שנעשו להם בלילה יקרא הוציאך כי בעבורם יצאו: וטעם קומו צאו מתוך עמי. מצות מלך שיצאו מיד כי לא אתן לכם רשות לעמוד בתוך עמי כלל כי הם נהרגים עליכם. גם אתם המכים. גם בני ישראל. כלם תצאו. ולא תתעכבו בכאן בשום פנים וזה לקיים גרש יגרש אתכם מזה. ואמרו לכו עבדו את יי כדברכם פירוש שילכו לצאת וישמעו אליו כי אתם חפצים ללכת למדבר לעבוד את יי: (לב) וטעם וברכתם גם אותי. כאשר תזבחו ליי אלהיכם כאשר דברתם ותתפללו על נפשותיכם שלא יפגע אתכם בדבר או בחרב. תזכירו גם אותי עמכם. ואמר רש"י התפלל עלי שלא אמות שאני בכור. ופשוטו שיברכו אותו ואת ממלכתו כי בכלל ברכת המלך שלום כל הממלכות. ובמכילתא התפללו עלי שתכלה ממני הפורענות כלומר שלא יענש עוד בעבורם: וטעם

אבן עזרא

הספר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור. וזהו אשר אחר הריחים. והנה הוא כמו בבית הסוהר: (ל) ויקם. הוא בעצמו. כמו ועבד [ו]הלוי הוא. בעצמו: כי אין בית. [ש]על הרוב ידבר הכתוב: (לא) ויקרא. מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל. רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה. והנה יצאו הם מפתח ביתם במצות השם בחצי הלילה. ונתן להם [ת]רשות פרעה שילכו ישראל לעבודת השם. והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל. וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף. ידועים עד היום. ובין רעמסס ששה פרסאות. והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים. והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושלישית שעה. והנה יש לנו בקר והחשך גדול. כמו ותשכב [א]מרגלותיו עד הבקר. ושם כתוב. בטרם יכיר איש את רעהו. והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה. עד זרוח השמש. ואלה היו קרובים אל מצרים. והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה. ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות. על כן כתוב הוציאך יי' אלהיך [ב]ממצרים לילה. וכתוב אחר. היום [ו]אתם יוצאים. ועוד ובני ישראל יוצאים ביד *[ג]רמה. וכתוב שם ומצרים [גג]מקברים. וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם. כדברכם. שתלכו דרך [ד]שלשת ימים. גם כאשר דברתם. וגם *[ד]מקננו ילך עמנו: (לב) וטעם וברכתם גם אותי. שיברכו [ה]אותו ויתפללו בעדו: וטעם גם. שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה: (לג) ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל: וטעם כלנו מתים. פירשתיו [ו]במלת פן יפגענו: (לד) משארותם. כלי עץ. כמו טנאך [ז]ומשארתך. כי המוליכם היו טעונים בגדים שישאלו ממצרים: (לה) ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו. כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם והשמן: (לו) וינצלו. לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש. ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו. ובין [ח]ויצל אלהים. רק בבנין

פירוש על אבן עזרא

[ו](במדבר י"ט כ"ג). [ש]כי היו בתים שלא היו בהם בכורים. ויתכן לפרש כי אין בית שיש שם בכור אשר אין שם מת. [ת]ר"ל פרעה רשות. [א](רות ג' י"ד). [ב](דברים ט"ז ו'). [ג](להלן י"ג ד'). *[ג]כמ"ש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במדבר ל"ג ג'). [גג](שם ל"ג ד'). [ד]ר"ל שאין אמרו כדברכם עם עבדו את ה' כי מה לורך להאריך רק טעמו שלא תרחיקו יותר משלשת ימים כאשר אמרתם. *[ד](לעיל י' כ"ו). [ה]ר"ל כי לא היה ראוי לומר אלא לכו ועבדו את ה' כדברכם וברכתם אותי. והיינו מבינים כאשר שתפללו בעדכם בעד עבודתכם תתפללו בעדי. אך אמרו וברכתם גם אותי אחר לאנכם ובקרכם קחו. הנה מלת גם עודפת על הענין. כלומר קחו לאנכם ובקרכם כאשר אמרתם ולכו וברכתם גם אותי שאתתי זבחים ועולות. והנה התאמת מה שאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. הוא פי' מ"ס. וכפי פי' (לעיל י' כ"ה) לא לקחו מידו כלום. אלא בקש לברכו אשר נתן להם רשות ללך לולא גם השני אשר מרבה כי גם פרעה נתן בידם קרבנות. [ו](לעיל ה' ג') ר"ל כי לא פחדו שימותו כולם בעבור זאת המכה. כי כבר קדם להם משה באמר מכרו בכורות. א"כ למה אמרו כלנו מתים א"ו בעבור מאמר משה פן יפגענו בדבר ועניינו מות גדולים וקטנים כאשר ביארו הראב"ע ז"ל בפ' שמות. כי מלת פן יפגענו כוללת המצרים גם כן. [ז](דברים כ"ח ה'). [ח](בראשית ל"א ט') שרשו נצל לשון הצלה והפרשה. ר"ל

פירוש רשב"ם

(לב) וברכתם גם אותי. וגם תברכו אותי: (לד) בצקו. מן בצק מן כסף כספו. משארותם. הוא הכלי שנותנין בו הבצק וזה מוכיח ברוך טנאך ומשארתך. כשם שהטנא הוא הסל שנותנין בה את הפרי כן משארותם כלי שנותנין בו את העיסה. וזהו ברכות הכלים שהיו מלאים פירות ועיסה: (לו) נתן את חן העם. לתת להם במתנה כדכתיב באלה שמות ונתתי את חן העם בעיני מצרים. וישאילום מצרי לישראל ישראל היו השואלים ומצרים המשאילים. השלימו שאילתם ומתנה היתה. מי (שפועל) (נ"א ששואל) את הדבר קרוי פועל ומי שמוסר לו מה ששואל קרוי הפעיל. משאיל נותן לו מה ששואל: וינצלו את מצרים

לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה
כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד
מִטָּף׃ לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם
וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ
אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת
מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם
וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־
עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ
מצרים

וּשְׁאִילוּנוּן וְרוֹקִינוּ יַת מִצְרָיִם׃ לז וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס
לְסֻכּוֹת כְּשִׁית־מְאָה אַלְפִין רַגְלָאִין גֻּבְרַיָּא בַּר מִטַּפְלָא׃
לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרִין בְּעִירָא
סַגִּי לַחֲדָא׃ לט וַאֲפוֹ יַת לֵישָׁא דִּי אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן
פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי אִתְּרָכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ
לְאִתְעַכָּבָא וְאַף־זְוָדִין לָא־עֲבַדוּ לְהוֹן׃ מ וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דִּי יְתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃ מא וַהֲוָה מִסּוֹף
אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל
חיליא

מסרה לז מרעמסס, [הרי"ם בפתח ועי"ן בשו"א] . סכתה, ג' וחסר. כשש מלום' ב' [כ"ל ד'. כ"כ בס' מבין חידות] . לבד, [ע"פ המסור' הב' בקמץ] . מטף, ל' קמץ. לח ערב, ב' קמלין [כ"ל הער"ן בלי"כי שהוא קמץ קטן] וכל שמי וערב דכוותי'. לט ויאפו, ל'. הבלק, ל'. הוליאו, [מ"ל דמ"ל] . עגת, ל' חסר דחס' [הג' רפי] . מלות, [מ"ו] . גרשו, ל' וחסר. להתמהמה, ל'. לדה, כל אוריתא חסר [כ"ל מ"י] וכל קריא מלא בר מן ב' מסרים. מ ומושב, [מ"ו] . מא לבסוף, ג' ומ"ל.

ת"א ומושב בני מגילה ט' סנהדרין לח.

רש"י

אחד טול שניים ולך: וינצלו. ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנ' ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ' ומעלה: (לח) ערב רב. תערובת אומות של גרים: (לט) עגת מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. (מכילתא) לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נלא למדבר בלא לדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו': (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשו היו ת' שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזר' גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה לא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצא' כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנ' אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך את' צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף

רמב"ן

(לט) וטעם ויאפו את הבצק. שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה. ואמרו כי גורשו ממצרים לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות. ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם והכו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכת שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה. משעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. ושלשים שנה היה משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וכשתמנה ארבע מאות משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים זה לשון רש"י. והוא דעת רבותינו. אלא שאינו מתוקן בפירושיו כל צרכו שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים. אבל נצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה. שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות י"י מארץ מצרים חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. ויהיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר ולא עוד בית אביו היה בן שבעים וחמש שנה. ודעתי בדרך הפשט כי י"י אמר לאברהם ידוע תדע כי טרם תתי לך הארץ הזאת גר יהיה זרעך בארץ לא להם ימים רבים ארבע מאות שנה. ולא חשש להודיע השלשים. כי אמר לו עוד ודור רביעי ישובו הנה להודיעו שלא ישובו מיד בסוף ארבע מאות עד הדור הרביעי שיהיה שלם עון האמורי ירמוז לשלשים שנה הללו כי עמדם במדבר ארבעים שנה לא היה אלא מפני עון האמורי שלא נשלם. ויהיה שיעור הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם למלאות

ספורנו

כלומר ישראל התעסקו במצות הפסח. ה' הכה באותו הזמן בעצמו את בכורי מצרים לגאלם: (לח) וצאן ובקר. של ערב רב שעלו עמם לגור בתוכם עם כל קניינם: (לט) כי לא חמץ. כי לא התחמץ מפני קוצר הזמן שהיה משעת נסעם מרעמסס שהיא בארץ מצרים עד שהגיעו לסכות שהיא חוץ לגבולם כאמרם ז"ל שלא הספיק בלקן של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו' כי אמנם בהיותם בסכות חוץ לגבול מצרים נגלו עליהם עמודי הענן והאש וה' הולך לפניהם: (מ) אשר ישבו במצרים ת"ל שנה. תשלום ת"ל שנה מיום שהוליא את אברהם אדינו מאור כשדים להכניסו בברית בין הבתרים

פירוש רשב"ם

מצרים. עדיים טוב מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם וכדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדיים מהר הורב: (לח) ערב רב. לשון תערובת כדכתיב ויתערבו שנים: (לט) עוגות. כי אין לחם אלא האפוי בתנור. כי לא חמץ. כי לא החמיץ. יכבד לב פרעה. לשון פעל. וכן אהב אביו: והמלך דוד זקן. הזקין: וגם צדה לדרך לא עשו ולכך הוצרכו להתלונן ללחם ולמים: (מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד סוף שלשים שנה וארבע מאות שנה משנאמר לאברהם בין הבתרים כי בן שבעים שנה היה. אברהם אבינו כשנדבר עמו בין הבתרים והארבע מאות של גר יהיה זרעך התחילו מיצחק כמו שפירשתי הכל בפר' בין הבתרים: (סא) ויהי מקץ שלשים של ברית בתרים וארבע מאות שנה של לידת יצחק: ויהי בעצם היום הזה וגו'. ומכל מקום במצרים לא ישבו אלא מאתים ועשר של סוף ארבע מאות ושלשים ליל

יונתן בן עוזיאל

מצראי מנכסיהון: (לז) ונטלו בני ישראל מן פילוסין לסוכות מאה ותלתין מילין תמן איתחפיאו שבעת ענני יקרא ארבעא מארבע ציטריהון וחד מעילויהון דלא ייחות עליהון מטרא וברדא ולא יתחרכון בשרבי שמשא וחד מלרע להון דלא יהנזקון להון כובין ולא חיוין ועקרבין וחד מטייל קומיהון לאשואה עומקיא ולמימך טוריא לאתקנא להון בית משרוי והינון כשית מאה אלפין גובריא ומטיילין על ריגליהון ולא רכבין על סוסון בר מטפלא חמשא לכל גברא: (לח) ואוף נוכראין סגיאין מנהון מאתן וארבעין רבוון סליקו עמהון ועאן ותורי וגיתי סגי לחדא:

ירושלמי

[(לח) לחוד עירבובין:]

(לט) והוו קטעין מן לישא דאפיקו ממצרים וסדרין על רישיהון ומתאפי להון מחומתא דשימשא חרירן פטירן ארום לא חמיע ארום איתריכו ממצרים ולא יכילו למישהי וספיקא להון למיכל עד חמיסר יומין לירחא דאייר מטול דזוודין לא עבדו להון: (מ) ויומיא דיתיבו בני ישראל במצרים תלתין שמיטין דשנין דסכומהון מאתן ועשר שנין ומנין ארבע מאה ותלתין שנין מן דמליל יי לאברהם מן שעתא דמליל עמיה בחמיסר בניסן ביני פסוגייא עד יומא דנפקו ממצרים: (מא) והוה מסוף תלתין שנין מדאיתגזרת גזירתא

הדא

בעל הטורים

כמלוה שאין בה דגן: (לז) סכתה. ב' מסרים. מרעמסס סכתה ויעקב נסע סכתה

יונתן

לכיך פי' נטלו הלכרות כי א"ת לשאת לסוכות: (לז) מן פילוסין לסוכות מאה ותלתין מילין אף שבמכילתא משמע שמרעמסס לסוכות ארבעים פרסה ח"ל מסוכות לרעמסס מ' פרסה הולך קולו של משה מ' פרסה וכולי מ"מ יכול להיות דתוספתא' דדין כתוספתא דדין ובכל פרסה ג' מיל ורביע ועיין בתשב"ץ סי' ק"ו ע"א ומשמע שכל פרסה ד' מלין ולפי זה צ"ל כאן ק"ס מילין. תמן איתחפיאו שבעת ענני יקרא כדאיתא במדרש וכל"ע ס"ל דאמר אין סוכות אלא ענני כבוד שנאמר כי על כל כבוד חופה וכולי יפסרכון מל הנמרא דמליעי) פ' השוכר קעינא מריך שוקא פירוש נשרפו: כוביס. קוליס: בר מטפלא חמשא לכל גברא: כרבי יונתן ס"ל דפליג אר"ע ורבי ישמעאל ובכל לבד מטף ונשים ובכולם שלש מאות ושישים רבוא נמלא שעם כל אחד היה טף חמשה שהן ש"מ רבוא עם נשים ואנשים והיינו וחמשים עלו וגו': מאתים וארבעים רבבן. כר"ע ס"ל גבי ערב רב דפליג במכילתא אר"ר ואמר גם ערב רב וגו'. כמה. ר"י אמר ק"ו רבוא ר"ע אומר ר"ם רבוא: (לט) ומתאפי להון מחומתא מדכתיב בתריה וגם צידה לא עשו להם מתמהא שלא שהו גם כן לאפות הפת בתנור אלא שנעשה להם כם יגאפה בחמה: וספיקא להון למיכל עד חמיסר יומין לאחר זמן התחלת ירידת המן כדאיתא במכילתא נס גדול עשה להם בחררה שהיו אוכלים ממנה ל' יום עד שירד להם המן: (מ) תלתין שמיטין דייק מדכתב

רמב"ן

לתלאות להם כן בארץ לא להם. הודיענו הכתוב כי עתה בלאתם נשלמה הגלות הנגזרת עליהם והוליאם מעבדות לחירות לא שיוליאם ממצרים ויהיו עוד גרים בארץ לא להם. ובעבור שכבר הזכיר הענין הזה והודיע בו לא הוליך בו להאריך כי לא בא הכתוב הזה רק להודיע השלשים שנה שנוספו עליהם. ולכך אמר דרך קלרה שהשלימו במצרים ארבע מאות שנה הנאמרים לאברהם אביהם וידועים להם ועוד שלשים שנה. וחזר ואמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לגלותם יצאו מארץ מצרים לחירות עולם ודומה לו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה להשלים החשבון כי לא הלכו מקדש ברנע עד נחל זרד ל"ח שנה. אבל ישבו בקדש שנים רבות ואח"כ הלכו משם וחזרו לאחור דרך ים סוף. ובשנת ל"ח עברו נחל זרד והנה שיעור הכתוב והימים אשר הלכנו מקדש ברנע אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה. וכמוהו אחרי המכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים

וחמשה

אבן עזרא

בבנין [ט]הנוסף יזכיר [כ]הפעול. ולא [ל]כן בדגוש: (לז) ויסעו. היה הס"מך ראוי להדגש בהתבלע הנ"ון. כמו [נ]ויגשו. ויתנו. אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושו"א תחת העי"ן והוא שם [ס]מחוז ולא עיר: סכתה. אל סכות. וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים. כי הם כמו הם או [*ע]יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ' שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערב עמהם. והם האספסוף שהאספו עליהם: (לט) ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור [פ]ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: (מ) ומושב בני ישראל. משבושות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים. והנה אזכיר מקצתם. ויהי מקץ ארבעים [צ]שנה ויאמר אבשלום. ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה. גם לא נשלמה מלכות [ק]בית דוד. ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבא [ר]הארון בקרית יערים. וכתוב ויהי בשלשים [ש]שנה. יש אומרים בן שלשים שנה נתנבא. ויש אומרים ליובל. ויש אומרים מציאת ספר תורה שמצא [ת]חלקיהו הכהן. ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת. וכתוב ובעוד ששים [י]וחמש שנה. וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש [ש]עשרה שנה. ובשנת שש לחזקיה בנו [ת]נגלתה שומרון. על כן הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס'. וישראל גלה [א]יגלה מעל אדמתו. ואחרים אמרו [ב]משנת הרעש. וכאשר חשבנו שנות שבא ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו. הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונמשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה בן שמונים שנה בלאת ישראל ממצרים והנה הכל ג' מאות ונו"ן שנה הנה חסרו לנו שמונים. והזקנים הוסיפו [ג]אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות. כי ועבדום וענו [ד]אותם ארבע מאות שנה אינו דבק עם וענו. רק עם יהיה זרעך. וכמוהו [ה]רבים. ובפרשה הזאת מיום הראשון עד [ו]יום השביעי. ואחר שמלאנו כתוב ששם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה. ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ אברהם. הולך בעל סדר עולם לומר [ז]כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן. והוצרכו המפרשים לומר כי נבואת אני יי' אשר הוצאתיך [ח]מאור כשדים. איננה דבקה עם הפרשה הנזכרות. אבל אחר זה נאמרה. ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק. ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבאו [*ח]עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן. והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני. ויהיה פסוק אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה. והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם. גם אבותיהם היו [ט]גרים. ככתוב כמעט [י]וגרים בה. ואברהם אמר [כ]גר ותושב אנכי עמכם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו. וטעם ויהי מקץ שלשים שנה. להודיע כי בעבור [ל]לעקתם אל השם לא יצאו. עד שהגיע הקץ

שנגזר

פירוש על אבן עזרא

[ט] כ"ל בנין הפעיל. כמו ולאם בשיהו הליל (פסוק כ"ז). [כ] כ"ל מלת ויכללו מבנין פועל הדגוש לשון הורקה. ולא נזכר במה הריקו. [ל] שהשו נגש. ויתנו שרשו נתן. [מ] כי מה שהוא שם עיר נקוד גם העי"ן בפתח רעמסס (לעיל א' י"א). [*ס] כ"ל כאשר כ"א היה לו כמה נשים. [נ] כמ"ש ויסעו מרעמסס סכותה. ואח"כ ויאפו את הבלק ומה שמפרש הכתוב כי לא חמץ ע"מ אשר כלו שיתחמץ ולא הספיק להם. א"ו שמו בהבלק שאור. [ס](ש"ב ט"ו ז'). [ע] כמ"ש בסדר עולם (פרק י"ד) ובפרש כי לא מלך ש"ה רק מ"ס שנים ולאמתי היה זה. [פ](ש"א ז' ב'). [צ](יחזקאל א' א'). [ק](ד"ה ב' ל"ד י"ד). [ר](ישעיה ז' ח'). [ש] כמ"ש וטש עשרה שנה מלך בירושלים (מ"ב ט"ז ב'). [ת] כמ"ש בשנת שש לחזקי' היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון (מ"ב י"ח י'). ויגל מלך אשור את ישראל אשורה (שם פסוק י"א). [א](עמוס ז' י"א). [ב](שם א' א'). [ג] במס' מגילה (דף ט' ע"א) ובמסכת סופרים. [ד](בראשית ט"ו י"ג). [ה] פי' כי נמלא משבושות רבים ולא נודע המלאם. וכבר הזכירם בפ' מקץ בפסוק לאשון. [ו](פסוק ט"ז) שאינו דבק עם ונכרתה. רק עם כי כל אוכל חמץ כמבואר לעיל (פסוק י"ט). [ז] כ"ל הוא שאמר שאברהם היה בן שבעים שנה כשדבר עמו השם בין הבתרים וחזר לחרן ועשה שם חמש שנים כי כן הוא כתוב ואברם בן חמש ושבעים בלאתו מחרן והוצרכו המפרשים כי נבואת אני ה' אשר הולאתיך מאור כשדים הוא קודם לדבור בין הבתרים שאינה דבקה עם אותה הפרשה אלא אחר כן נאמרה. [ח](בראשית ט"ו ז'). [*ח](שם י"א ל"א). [ט] פי' כי בפסוק כתיב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ס' שנה. ואין ראוי לומר ככה על האבות כי אם על הבנים. ועל זה אמר כי גם האבות היו גם כן גרים ולא משם הכתוב להוליאם מכלל. כדרך שפירוש בפסוק כל הנפש לבית יעקב הבאה מלרימה שבעים (בראשית מ"ו כ"ז) וקחשיב יעקב עם הבנים. ככה חשוב האבות בכלל עם הבנים. [י](תהלים ק"ה י"ב). [כ](בראשית כ"ג ד'). [ל] כי היו ישראל במלרים עובדי ע"ד ובלתי ראוים להגאל אף בהגיע הקץ ומכ"ש

קודם

מִצְרָיִם: מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה
לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה
הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְדֹרֹתָם: פ
מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת
חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ:
מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה
אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ: מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר
לֹא־יֹאכַל בּוֹ: מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־
תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם
לא

אונקלוס

חֵילַיָּא דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: מב לֵילֵי נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ
לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִירִין
לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן: מג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא
גְּזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּיִשְׁתְּמַד לָא יֵיכוֹל בֵּהּ: מד וְכָל
עֲבַד־גְּבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵהּ בְּכֵן יֵיכוֹל בֵּהּ: מה תּוֹתָבָא
וַאֲגִירָא לָא יֵיכוֹל בֵּהּ: מו בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפֵּיק
מן

מסרה מב ליל,[מ"י]. שמרים, ב' ובפסוק [וס"ו]. להוציאם, מ"ל דמ"ל]. לדרתם, [כו"ל חס' דחס']. מג משה ואהרן, ל' ואהרן ואל אהרן. מד וכל, ס' כ"פ בפס'. ומלתה, ל' ומ"ל [כ"ל ס' בסוף]. מה תושב, [מ"ו וכו"ל דכוותי']. מו בבית, ו' רפין [כ"ל הבי"ת שוא"ה]. תוציא, מ"ל דמ"ל. חוצה, ל' מלעיל בתורה [מ"ו].

ת"א ליל שמרים ראש השנה יא. זאת חקת הפסח צו. כל בן נכר שבת פז ערובין ב פסחים לו יבמות קה ע. וכל עבד איש יבמות מח גיטין לח קדושין עב. ומלתה אתו פסחים לו יבמות עא. תושב ושכיר פסחים לו יבמות ע. בבית אחד פסחים פו. בבית אחד יאכל ועצם לא תשברו בו פסחים פד לו. לא תוציא פסחי' פה לה. ועצם לא פסחים פג פד פה לה שבועות ג זבחים לז חולין יא. בו פסחים ע.

רש"י

כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: (מב) ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנ' ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. (פסחים כח) שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. וא' גוי וא' ישראל מומר במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אתו אז יאכל בו. (יבמות עא) מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר"א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. העבד: (מה) תושב זה גר תושב: ושכיר. זה הגוי ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר וכל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו המנין עליו

רמב"ן

וממה שיגיע לקצם. לא להם עונש: (מב) ואמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. כי שמר להם הדבר מן העת שנגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה בבא הקץ מיד כי בעתה אחישנה. או טעמו ליל שמורים הוא לי"י שהוא שומר ומצפה לילה שיוציאם מארץ מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראויים להוציאם משם. והנה אם נאמר שטעם כי גר יהיה זרעך מעת שיהיה לך זרע ונתחיל החשבון משנולד יצחק תהיה עמידתם במצרים מאתים וארבעים שנה כפי הפירוש שהזכרנו. וגם זה לדעתי איננו דרך הפשט על נכון שכל ימי אברהם לא יקרא הגלות בזרעו. והנכון שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה. והענין לאמר לו לא ינחלו בניך הארץ הזאת אשר אני נותן להם מיד אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה. ועוד לא ישובו הנה עד הדור הרביעי למלאת ארבע מאות ושלשים ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתים ועשרים שנה או קרוב לזה. ואם יהיה חשבון של אותיות רד"ו שמה מסורת בישראל יתכן שירמוז ליורדים עצמם שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתים ועשר שנים ועם י"ז יהיו רכ"ז. וכבר הזכרתי פי' ר"א שמאמר כי גר יהיה זרעך בעבדות ענוי עד ארבע מאות שנה מן היום הזה. ואמר כי השלשים הנוספים היו מיום צאת אברהם מארצו. והנה יהיה פירוש הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים עד מלאת שלשים שנה וד' מאות שנה להיותם גרים הם ואבותיהם בארץ לא להם: ועוד אני אומר כי הפשט המחוור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו. והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא. כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועוני שנה או שנתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם. יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזירה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמורי. ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול. והוא מיד או מופלג כמה. וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו' וכתיב והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את י"י. ועל כן אורך גלותם שלשים שנה והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו תפלה: וזה טעם ויאנחו מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וכתוב ונצעק אל י"י אלהי אבותינו וישמע י"י את קולנו וירא את ענינו ואת עמלינו ואת לחצנו. כי לא היו ראויים לגאל מפני הקץ שבא. אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני השבר הגדול שהיו בו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות. ולמה יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלשים שנה והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים כי כל הארבעים ההם היה להם ענוי כמו שאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך י"י אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך. וכתיב ויענך וירעיבך והיה להם גלות שלימה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב. ולא נתקיים להם ודור רביעי ישובו הנה. כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בודאי שכבר נולד. אבל החטאים גרמו הכל. ואפשר שיהיה זה קצת בני אפרים שיצאו שלשים שנה קודם לביאת משה רבינו וכמו שהזכירו רבותינו כי הם מנו ולא טעו ועונותיו ילכדונו את הרשע. והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה: וטעם הוא הלילה הזה לי"י שמורים לכל בני ישראל לדורותם. שזה הלילה שהיה שמור להם להוציא ממצרים הוא לי"י. כלומר מקודש לשמו שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו ובאכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת. ואמר שמור את חדש האביב. ור"א אמר כי טעם ליל שמורים הוא לי"י שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם ואיננו נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים: (מג) ויאמר י"י אל משה ואהרן זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה פרשה זו לשון רש"י. וכן הדבר שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה י"י ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה. אבל הטעם כי פרשת החדש הזה לכם נאמרה בראש חדש. ובו ביום הגיד משה שלימותו ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם גם אותם בחקת הפסח והבטיחם שיגאלו בליל
חמשה

הדא עד דאתיליד יצחק עד דנפקו פריקין ממצרים ארבע מאה שנין הוה. בכרן יומא הדין נפקו כל חיליא דייי פריקין מארעא דמצרים: (מב) ארבעה לילוון כתיבין בספר דוכרניא קדם רבון עלמא: ליליא קדמאה כד אתגלי למברי עלמא: תנינא כד איתגלי על אברהם: תליתאה כד אתגלי במצרים והוות ידיה מקטלא כל בוכרא דמצרים וימיניה משיזבא בכוריהון דישראל: רביעאה כד אתגלי למפרוק עמא בית ישראל מביני עממיא וכלהון קרא ליליי נטיר בגין כן פריש משה ואמר ליה נטיר לפורקן הוא מן קדם ייי למפקא ית עמא בני ישראל מארעא דמצרים הוא ליליא הדין נטיר ממלאכא מחבלא לכל בני ישראל דבמצרים וכן למיפרקהון מגלוותהון לדריהון:

[(מב) ליל נטיר ומזומן לפורקן הוא מן קדם ייי באפקותהון דבני ישראל פריקין מארעא דמצרים: ארום ארבע לילוון אינון כתיבין בספר דכרניא לילא קדמאה כד אתגלי מימרא דייי על עלמא למברא יתיה הוות עלמא תהי ובהי וחשוכא פרים על אפי תהומא ומימרא דייי הוה נהיר ומנהר וקרי יתיה לילא קדמאה: לילא תנינא כד אתגלי מימרא דייי על אברם בין בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הות ברת תשעין שנין למקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין איפשר ליה למולדה ושרה ברת תשעין שנין איפשר לה דתוליד הלא בר תלתין ושבע שנין הוה אבונן יצחק בזמן דאיתקריב על גבי מדבחא שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלולהון וכהיין עינוי מן מרומיא וקרא יתיה לילא תיניינא: לילא תליתאה כד אתגלי מימרא דייי על מצראי בפלגות ליליא הות ימינא מקטלא בוכריהון דמצראי וימינא משיזבא בוכריהון דישראל למיקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי הינון ישראל וקרי יתיה לילא תליתאה: לילא רביעאה כד ישלים עלמא קיציה למיתפרקא חבלי רישעא ישתיצון ונירי פרזלא יתברון משה פוק מן גו מדברא ומלכא משיחא מן גו רומא דין ידבר בריש ענגא ודין ידבר בריש ענגא ומימרא דייי מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא הוא ליל פסחא קדם ייי נטיר ומזמן לכל ישראל לדריהון:]

(מג) ואמר ייי למשה ולאהרן דא היא גזירת פסחא כל בר עממין או בר ישראל דאשתלק ולא הדר לא ייכול ביה: (מד) וכל גוברא דאזדבן לעבד לגברא בר ישראל זבין כספא ותגזור יתיה ותטבלינה בכן ייכול ביה:

(מה) דיור תותב ואגירא נוכראה לא ייכול ביה:

[(מה) תותבא דגבר ואגירא כד הוה בר עממין לא ייכול מניה:]

(מו) בחבורא חדא יתאכיל לא תפקון מן ביתא מן בשרא בר מחבורתא ולא למשדרא דורונין גבר לחבריה וגרמא לא תתברון ביה בדיל למיכול

מה

בעל הטורים

הכסה. שבזכות יעקב יצאו ממצרים: (מב) שמורים ב' במסורה ובפסוק. שחלק הקב"ה ליל ט"ו לשנים חציו ליציאת מצרים וחציו השני לגאולה לעתיד לבא: (מו) חוצה ג' במסורה מן הבשר חוצה הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה ל"ג) כי מגרשים כמו לבים הציב חוצה (ת"ל ו') פי' אף לכאים היה הקב"ה מגרשם והורג בכוריהם

יונתן

מדכתב שלשים שנה אלא שלשים שמיעוט של שנה שהן כד"ו שנים. וד' מאות הן משנולד יצחק: (מב) ירושלמי ליל נטיר ומזומן (נטירין) כו' יהושע ס"ל דליתא במדרש ילקוט בו נגאלו ובו עתידין להגאל דברי ר"י ואחר דבריהם כולם מבוארים מעצמם הם: (מו) בר מחבורתא אפי' בבית א' כדליתא במכילתא לא תוציא מן הבשר

רמב"ן

מעשה אשר והם האמינו ויקוד העם וישתחוו וסמך הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה אבל הטעם לומר שקיים להם הבטחתם וכשהשלים זה חזר לענין ראשון להשלים. חקת הפסח והוסיפה זאת הפרשה מצות רבות איסור בן נכר וערל והוצאה מן הבית ושבירת עצם ופסח הגר וכן מצות תיד ולדורות והשלים בה כי עשו בני ישראל כל זה ועשו כאשר צוה י"י. ואמר בכאן כל בני ישראל לבאר שלא היה בהם אחד עובר את פי י"י ככל אשר צוה בדיני הפסח בכל הפרשיות הנזכרות. ור"א אמר כי זאת הפרשה בפסח דורות כאמרה אחרי פסח מצרים ואמר ויעשו בני ישראל על פסח מדבר שעשו בשנה השנית. ונכתב בכאן עם הנואה כדרך ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וזה שבוש כי לא נצטוו בכל הפרשיות האלו אלא בפסח מצרים ובפסחי הארץ כמו שנאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' אבל פסח מדבר מצוה שנצטוו בה באותו הפרק: כל בן נכר. שיתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד גוי ואחד ישראל במשמע לשון רש"י ממכילתא והכתוב לא הצריך אלא לישראל וכן ת"א כל בן נכר כל בר ישראל דאשתמד שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא מומר שהזכירו חכמים בכל מקום ופירושו מנוכר. ושיעורו משומד מלשון והשתמודע יוסף לאחוהי ואינון לא אשתמודעוהי יחסרו הע"ן כמו שהבליעוה במלות רבות. ואמרו מדם במקום מדעם. דור קטי דור קטיע. בקי בקיע: (מה) תושב. זה גר תושב. שכיר זה העכו"ם ומה תלמוד לומר והלא ערלים הם אלא כגון ערבי מהול וגבעוני

מהול

אבן עזרא

שגזר עליהם: (מב) ליל שמורים הוא לי"י. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לי"י. ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם. נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם. ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. לוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם. והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה. ויש מפרשים אותו כטעם [ס]שומרי החומות. שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים. וככה רמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קריאת שמע של [ג]שחרית: (מג) ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח. השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים. והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים. והוסיף מצות אחרות. רק מצות המשקוף והמזוזות אינה מענין אכילת הפסח. הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו. והטעם כמו ממנו. כי כן הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך. וכמוהו והנותר [ס]בבשר ובלחם: (מד) וכל. ומלתה אותו. [ע]לרצונו. שישוב לדת ישראל אם הוא [פ]בן מצוה. ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה. רק דבר הכתוב בהווה יותר: (מה) תושב. מישראל או [צ]שכיר. לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל. כפסח [ק]מצרים. והטעם לא תוציא מן הבשר חוצה. וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא

הנכון

פירוש על אבן עזרא

קדם לו. והועילה צעקתם שנאמר בבוא הקץ הנגזר (ועיין בפי' רמב"ן ז"ל). [ס](שיר ה' ז'). [ג](עס הגדת פסח). [ס]ר"ל תלה בו כמו ממנו. וכן בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב) טעמו מבשר ומלחם. [ע]לא שיכוף אותו. ככה מפורש בשו"ע יו"ד (סמן רס"ז ס"ק ג') עיין בס"ך המקור. [פ]ר"ל כי אמרו אז יאכל בו הוא חיוב כמו בבית אחד יאכל. לכן אמר יאכל בו טעמו אם הוא בן מצוה. [צ]ר"ל כי לא יתכן להיות ערל שכבר אמר משפטו שהוא אסור בו וזה אמר כנגד מי שאמר ערבי מהול וכו' אמר תושב ושכיר אם לא יכוסו על השה כמשפט כל העדה אעפ"י שהם גרים עם ישראל. כי צריך להיות נמנה כל אחד בשה. [ק]ר"ל כאשר עשו בפסח מצרים שאכלוהו בבית שנאמר שם על הבתים

אשר

ספורנו

הבתי' כאמרו שם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ולזה אמרו בסדר עולם בן ע' שנה היה אברהם אבינו בברית בין הבתרים: (מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם. שהיה מצפה להוציאם כי לא ענה מלבו. אבל לא מצא את ישראל מוכני' וראוי' לגאלה עד אותה הלילה ואותה היה משמר ומצפה כי חפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ: הוא הלילה הזה לה' שמורים. וכמו שהיה משמר ומצפה לגאלת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא משמר ומצפה לגאלת ישראל העתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם: לכל בני ישראל לדורותם. כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל: (מג) זאת חקת הפסח. לדורות בענין האוכלים והמקום כי אמנם המצות האמורות למעלה חוץ משתי אלה לא נהגו לדורו' כאמרם

ז"ל

פירוש רשב"ם

(מב) ליל שמורים הוא לה'. מימות אביהם היה הקב"ה מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם. ולישראל הוא ליל שימורים: לדורותם. לכל דורותם שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח כמשפטיו: שמורים. לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר:

(מו) ועצם לא תשברו בו. כדרך אכילתו בחיפזון:

וכל

לא תשברו־בו: מז כל־עדת ישראל
יעשו אתו: מח וכי־יגור אתך גר ועשה
פסח ליהוה המול לו כל־זכר ואז יקרב
לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל־ערל
לא־יאכל בו: מט תורה אחת יהיה
לאזרח ולגר הגר בתוככם: נ ויעשו
כל־בני ישראל כאשר צוה יהוה את־
משה ואת־אהרן כן עשו: ס נא ויהי
בעצם היום הזה הוציא יהוה את־בני
ישראל מארץ מצרים על־צבאתם: פ
שביעי יג א וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ב קדש־לי כל־בכור פטר כל־רחם
בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא:
ג ויאמר משה אל־העם זכור את־היום
הזה אשר יצאתם ממצרים מבית
עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם
מזה ולא יאכל חמץ: ד היום אתם
יצאים בחדש האביב: ה והיה כי־
יביאך יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי
והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב
ודבש

אונקלוס

בן מיתא מן בסרא לברא וגרמא לא תתברון בה: מז כל
כנשתא דישראל יעבדון יתה: מח וארי יתגייר עמך גיורא
ויעבד פסחא קדם יי מגזר לה כל דכורא ובכן יקרב
למעבדה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא יכול בה:
מט אוריתא חדא יהא ליציבא ולגיורא דיתגיירון ביניכון:
נ ועבדו כל בני ישראל כמא די פקיד יי ית משה וית
אהרן כן עבדו: נא והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני
ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: א ומליל יי עם משה
למימר: ב אקדש קדמי כל בוכרא פתח כל ולדא בבני
ישראל באנשא ובבעירא דילי הוא: ג ואמר משה לעמא
הוו דכירין ית יומא הדין די נפקתון ממצרים מבית עבדותא
ארי בתקוף ידא אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע:
ד יומא דין אתון נפקין בירחא דאביבא: ה ויהי ארי יעלנך
יי לארעא דכנענאה וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי די
קיים לאבהתך למתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח
ית

מסרה לא, [במרכא]. תשברו, במקף. מז עדת ישראל, י"א. אתו, [ס"ו]. מח וכי יגור אתך, ב' [מ"ו]. אתך, ע"ז בתורה. פסח, [הפ"א רפי כי הה"א שרשית]. המול, [מ"ו]. ואז, ד'. לעשתו, ח' וחסר. והיה, [מלרע]. כאזרח, ל'. מט בתוככם, י"ב [מ"ו]. נ את משה ואת אהרן, דבעניי' מטעי'. קדמאה אל משה ואל אהרן. תניינא את משה ואהרן. תליתאה אל משה ואהרן. רביעאה את משה ואת אהרן. נא הוציא, [מ"ל דמ"ל]. צבאתם, ד' חס' בליש'. יג א קדש, ל' ר"פ. בכור, [מ"ו]. כל רחם בבני, ל'. ג זכור, [מ"ו]. יצאתם, ב' וב' ויצאתם. בחזק יד, ג' בפרשה. הוציא, [מ"ל דמ"ל]. ולא יאכל, ב'. ד יצאים, [כל ליש' מ"ו ומ"י]. האביב, [כו"ל מ"י]. [וליך כאן שום פיסקא]. ה יביאך, [מ"י]. הכנעני, כתמו"ה סימן [ר"ל סימן לאומות. כ', כנעני. ח, חתי. א, אמרי. ו, חוי. י, יבוסי]. לאבתיך, [ח"ו ומ"י].

ת"א להי המול האליהם כז. המול לו כל יבמות עא. ואז יבמות שם. וכל ערל פסחים ג כח קא נו יבמות ע עא. קדש לי מנחות לד בכורות ד יט. פטר כל רחם בבני ישראל בכורות מו מז. ויאמר משה שבת פו. ולא יאכל פסחים כח כג כח נו. היום אתם שם כח. והיה כי מנחות לד.

רש"י

עליו שתי חבורות ויחלקו בו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כשמעו ולמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמי' שלא יכנסו לבית תלמוד לומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אתו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו'. (מכילתא) להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה: (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחלה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. וכן (תהלים כב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. (תנחומא) ואף על פי שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני: נשבע לאבתיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וגו'. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העיזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים

רמב"ן

מהול לשון רש"י ולא ידעתי למה יכתוב הרב הדברים הנדחים בגמרא שהרי הקשו על זה והרי מולין ניכנו. והתקן הנולד מן הערלים מותר בעלי ישראל ואסור במולי אומות העולם שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב והעמידו הכתוב בגר שמל ולא טבל: (נא) ויהי בעצם היום הזה הוציא י"י. מפני שאמר למעלה ליל שמורים הוא לי"י להוציאם מארץ מצרים. חזר ופירש כי לא יצאו בלילה כלם מן הארץ אלא שנתן להם רשות לצאת והיו בני חורין אבל בעצם היום ההוא יצאו מכל גבול מצרים עם כל צבאותם לעיני הגוים וערב רב הנלוים עליהם. ור"א פי' כי ויהי בעצם היום הזה שהוציא י"י את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי. וטעם קדש לי שיקדש אותם מיד שהשם הצילם נוספת במדבר והוסיפה הפרשה מצות רבות שיזכרו היום והחדש שהיה אבב וישמרו את החקה הזאת למועדה. וזה רמז לעבור השנה כי לא נעשה פסח בחדש האביב. והוסיפה בחמץ לא יראה לך שאור בכל גבולך ומצות הטוטפות: (יג) והיה כי יביאך י"י אל ארץ הכנעני. אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעת עמים במשמע שכלם בכלל הכנעני הם ואחת מן המשפחות היתה שלא נקרא לה אלא כנעני לשון רש"י. ונאמנת שהם בכלל כנעני שהם
בניו

שה דבנויה: (מז) כל כנישתא דישראל מתערבין דין עם דין גניסא עם גניסא אוחרי למעבד יתיה: (מח) וארום יתגייר עמכון גיורא ויעביד פיסחא קדם יי יגזור ליה כל דכורא ובכן יהי כשר למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלאי בר ישראל לא ייכול ביה: (מט) אורייתא חדא תהי לכל מצוותא ליציבא ולגיורא די מתגייר ביניכון: (נ) ועבדו כל בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה וית אהרן היכדין עבדו: (נא) והוה בכרן יומא הדין אפיק יי ית בני ישראל מארעא דמצרים על חיליהון: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) אקדיש קדמי כל בוכרא דכוריא פתח כל וולדא בבני ישראל באינשא ובבעירא דילי הוא: (ג) ואמר משה לעמא הוון דכירין ית יומא הדין די נפקתון פריקין ממצרים מבית שעבוד עבדיא ארום בתקוף גבורת ידא אפיק יי יתכון מיכא ולא יתאכל חמיע: (ד) יומא דין אתון נפקון פריקין בחמיסר בניסן הוא ירחא דאביבא: (ה) ויהי ארום יעלינך יי אלהך לארע כנענאי וחיתאי ואימוראי וחיואי ויבוסאי דקיים במימריה לאבהתך למיתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח ית פולחנא הדא

בירחא

בעל הטורים

בכוריהם על כן לעקו חולה אבל בנים לא כתן המשחית לבוא על כן לא תוליא מן הבשר חולה שלא ללאת בחוץ: (מח) ואז ד' במסרה ואז יקרב לעשותו ואז תסכיל (יהושע א') ואז ירלו את עונם (ויקרא כ"ו) ואז חיל מלך בבל לרים על ירושלים (ירמיה ל"ב)

לומר

יונתן

הבשר חולה חוץ למחובה וכו' בזבחים פ' דם חטאת א"ל אלא מבית לבית ממחובה למחובה מנין. ת"ל מן הבשר חולה חולה לאכילתו: וגא לשמדרא דזוגין גבר למבריה אפי' בבית א' שתי חבורות לא שולחין מנות דכתיב מן הבשר חולה שהבשר לא ילא לחוץ המחובה כנ"ל. בדיל למיכל מה דבגויה פי' לא תסבור אפי' לאכול המוח שבעלם וכדאיתא בפסחים בפרק כיצד צולין ועלם לא תשברו אחד עלם שיש בו מוח ואחד עלם שאין בו מוח ומה אני מקיים ואכלו את הבשר בבשר שעל גביו וכדפירש"י כאן ישיין בו: (מז) מתערבין דין עם דין כ"ה במכילתא כל עדת ישראל מגיד שפסח מצרים נאכלת בערבוביא כו' וכדפירש"י: גניסא פי' משפחה עם משפחה וכבר פירשנו:

בנתהא

רמב"ן

בניו כלם ולכך כשאמר והיה כי יביאך י"י אל ארץ הכנעני יכלול בו את כלם וכן אמר הכתוב בכל מקום ארץ כנען אבל בכאן אין טעם שיזכיר הזכם ויניח קצתם בכלל כנעני. ודעת רבותינו שהיתה ארץ ה' עממים הללו זבת חלב ודבש ולא היתה כן ארץ השנים הנשארים. ולכך יזכיר אותם בארץ הזאת. כך שנינו בספרי לענין הבכורים ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ אשר היא זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמש עממים. אף ארץ זבת חלב ודבש האמורה כאן ארץ ה' עממים. ר' יוסי אומר אין מביאים בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש הרי מעטו ארץ שני העממים מן הבכורים לפי שאינה זבת חלב ודבש ור' יוסי מיעט אף עבר הירדן שהיתה של אמורי לפי שגם היא אינה זבת חלב

ודבש

אבן עזרא

הנכון: (מז) כל עדת ישראל. כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח. וכאשר חשבתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה. אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה. אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב. ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו. ובתחלת עשרת הדברים אמר אשר הוצאתיך [ר]מארץ מצרים: (מח) וכי יגור אתך. טעם [ש]אתך בארץ מצרים: וטעם ועשה פסח. והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה: וטעם וכל ערל לא יאכל בו. על ישראל שלא נמולו. כמו הילודים במדבר בדרך: (מט) תורה. זה הגר הוא גר צדק. לא גר *[ש]שער: (נ) טעם ויעשו כל בני ישראל. וכבר הזכיר [שש]זה למעלה. אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב [ת]במקום הזה. כי בפרשת כדת המן כתיב שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחה [א]לפני העדות. ועוד לא נוה השם לעשות ארון העדות. וכמוהו הוצאתי [ב]את צבאותיכם: (נא) ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים. ובאלי הלילה היתה מכת בכורים. ובצאת ישראל ביום נוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: (א) וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל. ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה. הפך [א]וטמאו הכהן. כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור. שיאמר בפה שהוא טמא: (ב) פטר. פתיחה. כמו [ב]ופטורי ציצים. והטעם הבן שפתח תחלה הרחם. ומלת רחם זכר כי משפט לשון הקדש [ג]שיפתח האות שהוא לפני אות הנכון: (ג) ויאמר משה. ביום ט"ו [ד]יום אמר זכור. כמו והיה היום הזה [ה]לכם לזכרון: וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם. ובמקום אחר אמר *[ה]מכור הברזל. כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: (ד) היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ. וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום צאתכם. וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא. ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל. וזהו האביב שעורה. ופי' אביב כמו בכור. כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד. או הכה לתלמיד [ו]שלמד. וכתוב כי *[ו]השעורה אביב. והעד שאמר בחג שבועות בכורי [ז]קציר חטים: (ה) והיה וגו'. לא הזכיר [ח]כל השבעה. כי כבר הזכיר זה במקום אחר:

שבעת

פירוש על אבן עזרא

אשר יאכלו אותו בהם. לא שיהא טעמו על המחובה. והעד על זה אמרו לא תוליא מן הבית ולשון הוצאה נופל על הבית ולא למחובה. כמו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר. [ר](להלן כ' ב'). [ש]ר"ל הכלוה אליך ללאת ממך להתגייר. ולדורות כבר כאמר ומלתה אותו אז יאכל בו. *[ש]עיין (בראשית כ"ג ד') ושם (פס' י"ז) במלת בלי שער בפי' רא"ע. [שש](לעיל פס' כ"ה) ולפי הפשט מוכח שם על שאלת כסף וזהב. ופס' כ"ח מורה על שמיעת הפסח והקיחה ור"א מדייק שם כפול אלו ב' פסוקים כי די בפסוק אחד. [ת]ר"ל שאמר שטעמו על פסח במדבר סיני היה ראוי לכתוב שם. [א](להלן ט"ז ל"ד). [ב]ר"ל שאמר שטעמו מה שאמר בפרשת החודש בעלם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם (לעיל פסוק י"ז) וזה היה תחלת החודש ועדיין לא יצאו עד יום חמשה עשר. [א](ויקרא י"ג ג'). [ב](מ"א ו' י"ח). [ג]רחם רחמתים (שופטים ה' ל'). [ד]יש אומרים כי ר"ל כי זה המאמר נאמר ביום חמשה עשר כי כבר קדם ויהי בעלם היום הזה הוליא וגו'. והנה לשון זכירה לא יפול על דבר שהוא בזמן עומד כי איך יכשר שיאמר משה לישראל זכרו עתה כי היום הזה אתם יוצאים. והיה יותר ראוי שיאמר שמור את היום הזה. רק טעמו זכרו לדורות היום הזה שהוא יום חמשה עשר ותחוגו בו לעולם וזה כאשר אמר למעלה (לעיל פס' י"ד) והיה היום הזה לכם לזכרון. שטעמו זכירה לדורות כאשר ביאר ואמר וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם חקת עולם תחגוהו. ודומה לזה מה שכתב הרא"ע ז"ל בפסוק זכור את יום השבת (להלן כ' ח') כי טעמו שיזכירו לעולם איזה יום מהשבוע. ויתכן הרא"ע ז"ל לא כיון בזה רק להודיע כי במדבר לא עשו שבעת ימים מחג הפסח. ולכך אמר זכור את היום הזה ביום חמשה עשר שטעמו בלי ספק לדורות יהיה. והיום הזה לבדו חייב שיזכרהו לדורות שיהיה יום שמחה וחג כאשר אמר למעלה והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם. ולא אמר שבעת ימים מלות תאכלו. כי במדבר לא יאכלו. לכן לא חייב לדורות רק עשיית החג ביום חמשה עשר שהוא יום ראשון. וכן כתב הרא"ע ז"ל בנוסחא האחרת כי שמרו חג המלות במצרים רק לא במדבר כי אין להם לחם. רק שמרו חג הפסח לבדו כאשר עשו במצרים. אולי כונתו בזבחי שלמים ושמחה. [ה](לעיל פס' י"ד). *[ה](דברים ד' כ'). [ו]כמו אבי אבי (מ"ב ב' י"ב). *[ו](לעיל ט' ל"א). [ז](להלן ל"ד כ"ב) ר"ל כי אמרו בחג שבועות בכורי קציר חטים. הוא ראיה כי קוראו חג הפסח חג האביב מיבושו מעשורה. ואפילו אין השעורה נגמר בשולו רק הבכורים קוראו אביב. [ח]כי

ספריזי

ספורנו

ז"ל אין פסח דורות טעון הזאה על המשקוף ועל שתי המזוזות ואינו נאכל בחפזון: (ב) קדש לי כל בכור. שיתקיימו כלם בפדיון כאשר כל הקדש למען יהיו מותרי' בעבודת חול שלולי הפדיון היו אסורי' לעשות כל מלאכת חול כענין לא תעבוד בבכור שורך ופדיון נפשם הוא הערך המסורה לבן חדש בפרש' ערכין בהיות אז זמן פדיונו כאמרו ופדוייו מבן חדש תפדה: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב. בזאת השנה קרה שהיה חדש

הלבנה

פירוש רשב"ם

(מח) וכל ערל. ישראל שמתו אחיו מחמת מילה ולא נימול: (נא) ויהי בעצם היום וגו' אע"פ שכבר (נאמר) זה למעלה חוזר וכופלו עתה לומר לך שביום שיצאו אמר הקב"ה למשה קדש לי כל בכור: (ב) פטר. לשון פתיחה. כמו פוטר מים ראשית מדון: באדם. עבודה מתחלה היתה בבכורות: (ד) האביב. ביכור ובישול תבואה. כמו עודנו באיבו לא יקטף. באיבי הנחל.

הדגש

ודבש ועבדת את־העבדה הזאת
בחדש הזה: ו שבעת ימים תאכל
מצת וביום השביעי חג ליהוה:
ז מצות יאכל את שבעת הימים ולא־
יראה לך חמץ ולא־יראה לך שאר
בכל־גבלך: ח והגדת לבנך ביום
ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי
בצאתי ממצרים: ט והיה לך לאות
על־ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה
תורת יהוה בפיך כי ביד חזקה הוצאך
יהוה ממצרים: י ושמרת את־החקה
הזאת למועדה מימים ימימה: פ
יא והיה כי־יבאך יהוה אל־ארץ הכנעני
כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך:
יב והעברת כל־פטר־רחם ליהוה וכל־
פטר | שגר בהמה אשר יהיה לך
הזכרים ליהוה: יג וכל־פטר חמר
תפדה בשה ואם־לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: מפטיר

והיה

אונקלוס

ית פלחנא הדא בירחא הדין: ו שבעא יומין תיכול פטירא
וביומא שביעאה חגא קדם יי: ז פטיר יתאכל ית שבעת
יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך:
ח ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דין עבד יי לי
במפקי ממצרים: ט ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין
עיניך בדיל תהי אוריתא דיי בפומך ארי בידא תקיפא
אפקך יי ממצרים: י ותטר ית קימא הדא לזמנה מזמן
לזמן: יא ויהי ארי יעלנך יי לארעא דכנענאי כמא־די
קיים לך ולאבהתך ויתננה לך: יב ותעבר כל פתח ולדא
קדם יי וכל פתח ולד בעירא די יהא לך דכרין תקדש
קדם יי: יג וכל פתח (בוכרא) דחמרא תפרוק באמרא

ואם

מסרה ו מלא, ד' חסרים. השביעי, [מ"י]. ז מצות, ל' ר"פ [מ"ו]. שבעת הימים, ח'. יראה, י"ג. ולא, קכ"ג פסוקים ולא ולא. ט לאות, [מ"ו]. לך לאות, ל'. ולזכרון, ל' ומ"ל. עיניך, [מ"ל דמ"ל]. ביד חזקה, ל' בענין. הוצאך, ב' ח"י. י החקה, ל'. למועדה, ל' ומ"ל. מימים ימימה, ה'. יא יבאך, ל' ח"י. לך, י"ד פסוק לך לך. ולאבתיך, [ח"ו ומ"י]. ונתנה לך, ל'. יב והעברת, [במרכא]. כל, [רפי]. כל פטר, ג' [בענין]. פטר, [מוקף ובמקף]. וכל פטר, ג'. שגר, ל'. יג וכל, י"א ריש ומלעות וכל. חמר, [ד' חס' בלו']. וכל בכור, ד' [מ"ו].

ת"א ועבדת פסחים לו מנחות פב. שבעת ימים מנחות סו. ולא יראה לך פסחים ה' כח כג כט כט ל ביצה ז. והגדת לבנך פסחים קיו. והיה לך ערובין צו קדושין לה מנחו' לד לו לז. על ידך ערובין לה מנחות לו. ולזכרון בין מנחות לד. למען תהיה שבת קח קדושין לה מנחות יח. ושמרת את ערובין צו מנחות לו. מימים ימימה נזיר ה. והיה כי יבאך בכורות ד ה. והעברת כל זבחים ע לז בכורות כא נדה מא מגילה יג. אשר יהיה לך בכורות כו. הזכרים לה' בכורות ע יז מא. וכל פטר חמר בכורות ה ו. תפדה בשה בכורות ד ע יב. ואם לא תפדה שם יג. וערפתו שם י.

רש"י

התאנים (מגילה ו): את העבדה הזאת. (פסחים נו) של פסח ושלא בכך נאמר למעלה. והיה כי תבאו אל הארץ וגו'. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא): (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות: על ידך ולזכרון בין עיניך. כלומר שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. יד שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה יד שהיא כהה (מכילתא ומנחות לז): (י) מימים ימימה. משנה לשנה (שם לו): (יא) והיה כי יבאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו מפרש ביאה זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם): נשבע לך. (מכילתא). והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו': ונתנה לך. (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה (מכילתא) וכן הוא אומר (במדבר כז) והעברתם את נחלתו לבתו: שגר בהמה. נפל שהשגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאין נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. וא"ת אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמר. ולא פטר שאר בהמ' טמא' גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרי' לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים (שאין לך אחד

מישראל

רמב"ן

ודבש. והאמורי המוזכר כאן הוא אותו שבא"י עצמה וכענין הזה שנו במכילתא בפרשה הזאת ועוד שנוי בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת חמשה עממין. בקרב אחיו זו נחלת שני עממים. הפרישו בפני עצמן ה' עממין הללו לפי שהם עקר הארץ שבה הבטיחם שהיא זבת חלב ודבש ורש"י בפרשת שופטים ושוטרים נתקשה בזו הברייתא ועל דעת הזו הכתוב למעלה אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש הוסיף שם הפריזי בעבור שהיא ארץ טובה ורחבה. לא בעבור זבת חלב ודבש והם השבעה גוים הנזכרים בכל מקום כי הגרגשי פנה ולא נזכר בתורה רק בפסוק ונשל גוים רבים מפניך וגו' ולכן אמר רבים. וכן כתוב כי החרם תחרימם החתי והאמורי והכנעני והפריזי החוי והיבוסי ולא הזכיר הגרגשי. ירמוז כי לא יצא עמהם במלחמה ויפנה מפניהם: (ו) וטעם וביום השביעי חג לי"י. שיביאו חגיגה ביום השביעי ולא יאמרו עוד שאין לו תשלומין אם כן אבל הראשון יש לו תשלומין כל ז' לענין החג ושניהם שוים לענין מקרא קדש כמו שאמרו למעלה וביום הראשון מקרא קדש וגו' וביום השביעי מקרא קדש וגו': (ח) בעבור זה עשה י"י לי. בעבור זה שעשה י"י לי בצאתי ממצרים. וכן והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ורבים כן. יאמר כי בעבור זה שעשה י"י לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת כענין שאמר למטה על כן אני זובח לי"י כל פטר רחם. ואמר זה כלו' תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה י"י לך בצאתך ממצרים. ורבות' דרשו כי על מצה ומרור שמונחים לפניו ירמוז. ויתכן שהיה שיעורו והגדת לבנך. זה עשה י"י לי בצאתי ממצרים כאומר כך וכך עשה י"י לי. כי מלת בעבור תשמש גם בעלה ענין. כמו בעבור הילד חי צמת ותבך אינו בכלל. ור"א אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה י"י לי אותות עד שהוציאני ממצרים ואינו נכון. ועוד אפרש הכתוב:

והיה

יונתן בן עוזיאל

בירחא הדין: (ו) שובעא יומין תיכול פטירא וביומא שביעאה חגא קדם יי: (ז) פטירי יתאכיל ית שובעא יומין ולא יתחמי לך חמיע ולא יתחמי לך חמיר בכל תחומך: (ח) ותתני לברך ביומא ההוא למימר מן בגלל מצותא דא עבד מימרא דיי לי ניסין ופרישן במפקי ממצרים: (ט) ויהי לך ניסא הדין חקיק ומפרש על תפלת ידא בגובהא דשמאלך ולדוכרן חקיק ומפרש על תפלת רישא קביעא כל קביל עינך בגובהא לרישך מן בגלל דתהוי אורייתא דיי בפומך ארום בחיל ידא תקיפתא הנפקך יי ממצרים: (י) ותינטור ית קיימא הדא דתפילי לזימנא דחזי לה ביומי עובדא

ירושלמי

ולא בשביא ובמועדיא וביממא ולא בליליא:

[(י) מן אילין יומין לאלין ירחין:]

(יא) ויהי ארום יעלינך יי לארעא דכנענאי היכמא דקיים לך ולאבהתך ויתנינה לך: (יב) ותפרש כל פתח וולדא קדם יי וכל פתח וולדא בעירא דמשגרא אמיה דיהון ליך דכרין תקדיש קדם יי: (יג) וכל פתח וולדא דהמרא תיפרוק באימרא ואין לא תפרק ותנקוף יתיה וכל בוכרא דאינשא בברך תפרוק ולא בעבדך תפרוק בכספא:

[(יג) ותקטלון יתיה:]

ויהי

בעל הטורים

לומר ולא כשיקרב להקריב קרבן לא יללים ויסכיל וכן ולא כשתיל מלך בבל לרים על ירושלים ולא יללו את שונס. וכל ערל לא יאכל בו וסמיך ליה תורה אחת רמז לק"ו שנאמר משה במעשה העגל ומה פסח שהוא קלה אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו: (ט) והיה לך לאות על ידך בגי' [אולי צ"ל זרע חסר ו'] זרוע שמאל: תורת ה' בפיך בגימ' זה הוא קרית שמע: הולך חסר י' שבמכה עשירית הוליאן: (י) למועדה מלא וי"ו לומר לך ששה ימים בשבוע חייב בתפילין ויש ששה ימי מועד שאין בהם תפילין והם. פסח. עלרת. ראש השנה. יום הכפורים. סוכה. שמיני עלרת: פאלרך שבוע בגי' אלו תפילין: מימים ימימה ה' במס' הכא ואידך מימים ימימה תלכנה בנות בני יפתח (שופטים יא) חג ה' בשילו מימים ימימה (שם כא) ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה (ש"א א) והעלתה לו מימים ימימה גבי שמואל (שם ב) וזהו שדרשו מימים ולא כל ימים למעט שבתות וי"ט והיינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולין ברגל וכן מימים ימימה גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות מן התפילין: (יא) ונתנה לך ג' תגין על הה"א לומר לך אם תשמור ה' חומשי תורה יתננה לך: (יב) וכל פטר ב' במסורה

יונתן

(ט) בגובהא דשמאלך. הכי דייק במכילתא כ"י אומר על גובה של יד שנאמר ושמתם על לבבכם לא אמרתי אלא דבר שהוא מכוון כנגד הלב זה גובה. של יד. על ידך זה שמאל זכר לדבר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים: כל קביל עיניך פי' כל גובה הראש מכוון לנגד עיניך. וכדאיתא במנחות ואיתא בהקומץ רבה. יכול בין עיניך כמשמעו ת"ל בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו וגו': (י) לזימנא דחזי לה ביומי וכו' הכי איתא בהקומץ רבה מימים ימימה ימים ולא לילות. מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וימים טובים: (יג) ולא בעבדך. כן הוא במכילתא ת"ק דרבי בבניך מכאן אמרו בכל עודין

רמב"ן

(ט) והיה. לאות על ידכה ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת י"י בפיך. פירושו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוליאך י"י ממצרים לילה למען תהיה תורת י"י בפיך. ופי' שתכתוב על ידך ועל בין עיניך יציאת מצרים ותזכור אותה תמיד למען שתהיה תורת י"י בפיך לשמור מצותיו ותורותיו כי הוא אדוניך שפודך מבית עבדים: (יא) והיה כי יביאך י"י אל ארץ הכנעני. בעבור כי מצות פטר חמור איננה נוהגת אלא בארץ, ועל דרך הפשט קדש לי כל בכור כל הנמצאים בישראל היום כי בעבור שפדאם ממות בהכותו בארץ מצרים לוה שיהיו קדושים לו לעבוד את עבודת י"י לכל אשר ילוה בהם ולא לוה להם עתה פדיון עד שהחליפם בלוים. ולוה בפדיון העודפים אבל המלוה בנולדים לא נהגה במדבר. ולוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג באדם ובבהמה ובפטר חמור ולוה בפדיונם לדורות. וטעם כאשר נשבע לך ולאבותיך שנשבע לאבותיך לתת לך כמו שאמר למעלה אשר נשבע לאבותיך לתת לך. או שיקרא דבר השם שבועה כי אמר כן פעמים ואחד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה. ועוד והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי: (יב) והעברת כל פטר רחם לי"י. לשון הפרשה שתעבירנו מן

אבן עזרא

(ו) שבעת. זאת היא העבודה: (ז) מצות. הנה השנת הזכיר על גר אשר בשעריך. כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני בשבת. והנה ביום הכפורים כי כן כתוב. והנה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו וזהו טעם בכל גבולך: (ח) בעבור זה. אמר רבי מריניס פי' בעבור זה. היה ראוי להיותו הפוך. זה בעבור שעשה י"י לי. והביא רבים כמוהו. לדעתו. ולפי דעתי אין אחד מהם נכון. כי איך נהפוך דברי אלהים חיים. וטעם הפסוק הפך מחשבתו. כי אין אנו אוכלים מצות בעבור זה. רק פי' בעבור זה בעבור זאת העבודה. שהוא אכילת המלה ולא יאכל חמץ. שהוא תחלת המצות שלוה לנו השם. עשה לנו השם אותות עד שהוליאנו ממצרים. והטעם לא הוליאנו ממצרים רק לעבדו. ככתוב בהוליאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים: (ט) והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון. על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך. גם וקשרתם לאות על ידיך. כמו קשרם על לוח לבך תמיד. גם וכתבתם על מזוזות ביתך. כמו כתבם על לוח לבך. ומהו שיהיה לאות ולזכרון. שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוליאך י"י ממצרים. ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה. והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל. ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה. רק הוא כמשמעו. על כן לא נוליאנו מידי פשוטו. כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת. כמו ומלתם את ערלת לבבכם. שנלטרך לתקנו לפי הדעת. וא"ר משה הכהן כי יד בכוב המקרא היד השמאלית. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. ידה ליתד תשלחנה. ודברי הקבלה חזקים ואין לריכין חזוק: (י) מימים ימימה. כמו ימים תהיה גאולתו. והטעם משנה לשנה ותחלת השנה על פי קריאת ב"ד: (יא) והיה. הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם: וטעם נשבע לך. כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: (יב) והעברת. תעביר לשם שלא יתערב עם אחר. והנה אלה שתי מלות לוו ביום ט"ו: שגר. על משקל הרץ. שלא ישתנה בסמיכה רק נמלאו מלות זכות ואלה הם שגר אלפיך. ונחדר משכנך. הבל הבלים. המספח חמתך. וסגור לבך. ולא מלאתי יותר: (יג) וכל פטר חמר. שהוא טמא תפדה בשה: וערפתו. יש אומרים תכתוב על ערפו קדם. והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף. כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם. וערפו שם את העגלה בנחל. שהפירוש לכרות העורף

פירוש על אבן עזרא

קפניזי והגרגשי סספים והטעם עיין בפי' על כא"ע (בראשית י"ב ו'). מ"ש לפני זה ועבדת את העבודה הזאת. (להלן כ' י'). שנה שבתון הוא לכם (ויקרא כ"ג ל"ב). (לעיל ב' י"ב). (במדבר ט"ו מ"א). (משלי א' ט'). (דברים ו' כ"א). (משלי ג' ג'). (דברים ו' ד'). (משלי ג' ג'). *עיין הקדמת כ"א בראשית (הדרך הב'). (דברים י' ט"ז). שהוא להסיר אטימת הלב לא שנכרתנו כאכזרי. (ישעיה מ"ח י"ג) ר"ל שאמר ידי יסדה ארץ. בהכרח הוא היד השמאלית באמרו וימיני טפחה שמים. וכן ידה ליתד תשלחנה וכתוב אחריו וימינה להלמות עמלים (שופטים ה' כ"ו) ודברי הקבלה הם אומרים על ידכה יד כהה הנה קראו ליד השמאלית יד כהה בעבור כוכד שנועשה שהוא מלמון והנה כהה הכנגע. (ויקרא כ"ה כ"ט) ואינו מיום ליום ע"פ תהלוכות החמה. רק ע"פ חשבון הב"ד. (בראשית כ"ו ג'). (דברים ז' י"ג). (לעיל ז' כ"ט). (קהלת א' ב'). המספח חמתך (חבקוק ב' ט"ו). (ישעיה כ"ו כ'). ופי' זה אמר כנגד הצדוקים שהם סומכים על דעתם. (הושע י' ב'). (דברים כ"א ד'). פי'

ספורנו

הלבנה בילאתכם בחדש האביב לפיכך שמור את היום הזה ועשו עבודי השנה באופן שיהיה לעולם זה החדש באביב שבו תעשו זה החג: (ט) כי ביד חזקה

פירוש רשב"ם

הדגש (בבי"ת) במקום אות בי"ת החסירה: (ח) בעבור זה. שעשה לי ניסים במצרים. אני עובד עבודה הזאת. וכן זה היום אשר עשה ה' לי שהייתי לראש פינה. נגילה ונשמחה בו: (ט) לאות על ידך. לפי עומק פשוטו. יהיה לך לזכרון תמיד כאלו כתוב על ידך. כעין שמני כחותם על לבך: בין עיניך. כעין תכשיט ורביד זהב שרגילין ליתן על המצח לנוי: את החוקה. חוקת הפסח: (יב) והעברת. הסירהו מבהמותיך ותנהו לכהן ויקריבו: שגר. לשון שילוח מן הבטן: (יג) תפדה. לאחר שנתקדשו הלוים תחת כל בכור בשנה שנייה שהוקם המשכן

יד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר
מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ
יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו וַיְהִי
כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה
כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם
וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה
כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי
אֶפְדֶּה׃ טז וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה
וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד
הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃

אונקלוס

וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵהּ וְכָל בּוּכְרָא דַאֲנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃
יד וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּנָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא דָא וְתֵימַר לֵהּ
בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ טו וַהֲוָה
אֲרֵי־אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דַאֲנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן
אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח וַלְדָּא דּוּכְרִין וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי
אֶפְרוֹק׃ טז וִיהֵי לְאָת עַל יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי
בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ ס ס ס
יז וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה יָת עַמָּא וְלָא דַבְּרִנּוּן יְיָ אֹרַח אַרְעָא
פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קָרִיבָא הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא יְזוּעוּן
עמא

מפטירין הדבר אשר דבר ה' אל ירמיהו. בירמיה בסימן מ"ו: ק"ה.
ימנה. סימן:

ס ס ס

מסרה יד והיה, ה' בטעם ר"פ בתורה. מה זאת, [הזיי"ן בדגש מדין דחיק]. יד, [ברביע ולא בז"ק]. הוציאנו, [מ"ל דמ"ל]. טו כי הקשה, ב'. ויהרג, [ה"ו] ה' כל, [מלא כל דגושה מדין מפיק ואין כאן פסיק אחר השם]. בכור, [מ"ו]. מבכר, ב' חס' בתורה. ועד בכור, ל' [מ"ו]. זבח, [כו"ל ה"ו וה"י דקרי ולא כתיב]. וכל, ז' [בה' מבין מידות איתא שנ"ל י"] פסו' כל כל וכל. וכל בכור, ד' [מ"ו]. טז לאות, [מ"ו]. ידכה, לית כתיב כן והוא חד מן כ' מלין כתיבי כה בסוף תיבותא. ולטוטפת, ב' כ"כ [מ"ו קדמאה וה"ו תנין]. עיניך, [מ"ל דמ"ל]. בחזק יד, ג'. הוציאנו, [מ"ל דמ"ל]. יז בשלח, ל'. נחם, ל'.

ת"א ולטוטפת. סנהדרין ד זבחים לז מ' הזו' פ' מנחות סוד יוד של רצועה שלא תסור מעל הקמיע. ויהי בשלח מגילה לא.

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי
קרוב

רש"י

מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו (מכילתא): וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כב) מחר יאמרו בניכם לבנינו דבני גד ובני ראובן: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה: (טז) ולטוטפת בין עיניך. תפילין ועל שם ארבע' בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתי' (סנהדרין) ומנח' חברו עם (יחזקאל כא) והטף אל דרום (מיכה ב') אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורי' בין העינים יזכור הנס וידבר בו: השלמת פרשת בא

(יז) ויהי בשלח פרעה וגו' ולא נחם. ולא נהגם כמו (שמות לב) לך נחה את העם. (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה: בראתם מלחמה.
כגון

רמב"ן

מן העדר להיות לה' וזכר ופי' מה היא העבודה זו שכל פטר שגר בהמה הזכרים ופטר חמור ובכור אדם בבניו יהיו לה'. ורש"י כתב והעברת כל פטר רחם לה' בבכור אדם הכתוב מדבר: (טז) ולטוטפות בין עיניך. אין למלה הזאת משפחה ידועה. אבל בעלי הלשון יחשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום. ועלימו תטוף מלתי. ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס. יאמר שתעשה יציאת מצרים על ידך אות ובין עיניך. דבור יזל כטל על שומעיו. אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש טוטפות כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין. ואמר רבי אבהו אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו והם ראוי לקבלו. ואמר טוטפות *ולא אמר טוטפת. בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו צורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו. והנה שורש המצוה הזאת שנכתב יציאת מצרים על היד ועל הראש. כנגד הלב והמוח. שהם משכנות המחשבה. והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפת. מפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו. ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטוינו שנעשה המצות גם כן טוטפות דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפות בין עיניך. ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות ההן לטוטפות שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה. ואמר בשל יד והיה לך לאות על ידכה ודרשו בו שהוא שמאל שהלב נוטה לו. ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה' לי כי כמו זה אלי ואנוהו. יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים. והיה זה לך לאות על זרוע עזך כטעם כי תפארת עזמו אתה והנה האות כאות המילה והשבת. ובעבור שהכל בכל. הוא האות על יד העתיקו אבותינו משה מפי הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אחותי כלה. בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות. וכתיב שמאלו תחת לראשי. ואמר ולזכרון בין עיניך. שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהיא ראשית המוח ושם תחלת הזכרון ומעמד הצורות אחרי הסדרן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם והקשר שהיא על אחרית המוח המשמר לזכירה. ולשון בין עיניך שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד או משם שרשי העינים ומשם יהיה הראות. וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. ולפרש זה חזר ואמר ולטוטפות לבאר שאין המצוה בין העינים למטה אבל בגובה הראש מונחים שם כטוטפות. ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו: ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות מעת היות ע"ז בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה. מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא. ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון. ומהם שיודו בידיע' ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר. יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם. כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ותתקיים עם זה התורה כלה. ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. להורות על ההשגחה כי לא עזב אותם למקרים כדעתם. ואמר למען תדע כי לה' הארץ להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר בעבור תדע אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. א"כ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת
הבורא

*נ"ל אשר כתיב בחולם ולא כתב טֹטֶפֶת.

(יד) ויהי ארום ישיילינך ברך מחר למימר מה דא מצוותא דבוכרייא ותימר ליה בתקוף ידא אפקנא יי ממצרים פריקין מבית שעבוד עבדיא: (טו) והוה כד אקשי מימרא דיי ית לבא דפרעה למפטרנא וקטל יי כל בוכרא בארעא דמצרים מן בוכרא דאינשא ועד ובוכרא דבעירא בגין כן אנא דבח קדם יי כל פתח ולדא דוכריא בוכרא דבריי אפרוק בכספא: (טז) ויהי לאת חקיק ומפרש על יד שמאלך ולתפילין בין ריסי עינך ארום בתקוף גבורת ידא הנפקנא יי ממצרים:

ס ס ס

(יז) ויהי והוה כד פטר פרעה ית עמא ולא דברינון יי אורח ארע פלישתאי ארום קריב הוא ארום אמר יי דלמא יתהון עמא במיחמיהון אחוהון

רמיתן

בעל הטורים

במסורה וכל פטר שגר בהמה וכל פטר חמור תפדה בשה כדאיתא בבכורות פרק שילהם במין חמור וחמור כמין סוס פטורין מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר שגר ב' פעמים עד שיהא היולד והנולד חמור: (טו) הקשה ב' (במסורה) הכא ואידך מי הקשה אליו וישלם (איוב ט') שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה: (טז) והיה לאות על ידכה ה' חגין על הה"א כנגד ה' פרקים עד הפרק שמניחין בו תפילין: ולטוטפת בין עיניך. בגי' אלו ארבעה (ארבע) בתים:

את

יונתן

פודין בכור אדם חוץ מן העבדים: (טז) יד שמאלך הכי דרש רב אשי ואמר ידכה יד כהה וכמו שהביא רש"י לעיל:

(יז) יתהוון לשון חרטה ומרדה וכ"ה ויחרדו ותוהו. וכל ענין זה במכילתא בראשם מלחמה זו מלחמת אפרים שנאמר ובני אפרים שותלח וגו' ואנשי גת הרגו מאתים אלף על שלא שמרו על הקץ. ובפרקי ר"א משמע המצרים הרגום ואלא גם בענין אחר ע"ש. היינו הוו גרמיא יבישיא כן הוא בסנהדרין פ' חלק ומאן

ניהו

רמב"ן

הבורא ובתורה כלה. ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר. יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באות. ובאותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו אמת ויציב דאורייתא ממה שכתוב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ושנעשה סכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזוזה באוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בעניינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה. והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות. וכבוד גדול לזכות אבותינו החפצים ביראת שמו. ולפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוונת

היצירה

אבן עזרא

העורף. כאשר [א]פירשו מעתיקי הדת. כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה. כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו. כי ה' לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים לעבודתו. ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם. על כן לא יפדה בכור מין אחר: (יד) והיה. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר "אחר אלף. והטעם מה שהוא אחר היום: (טו) ויהי. הטל לומר בחוזק יד הוציאנו. ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים: כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות. וככה אמר המשורר למכה מצרים [ב]בבכוריהם כי לעולם חסדו. ומשה תפש דרך קצרה. כי ידוע היה באמרו ויהרוג יי' כל בכור והטעם בכורינו ובכורי בהמתינו. ועם זה ידבק על כן אני זובח. ולא עם הריגת בכורים: כל פטר רחם הזכרים. מהמין הראוי *[ג]לזבח לפני השם: (טז) והיה. הזכיר על שתי המצות והיה לאות על ידכה. ומה [ד]שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת. ולטוטפות כמו זכרון. ויש [ה]אומרים כי הטי"ת כפול. ופי' כמו דבר. מגזרת [ו]והטף אל דרום. והוא רחוק בעיני:

חסלת בא אל פרעה.

אויל מורד בעושהו היצלח. בשלותו כבדו חין יפלח. ראה שובב וישים אל לבך. כל דבר פרעה בפרשת בשלח:

(יז) ויהי בשלח. וי"ו ולא נחם. כפה"א [ז]רפה בלשון ישמעאל. וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך פלשתים איננו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה. ולולי זה איך היו באים השבטים בחמוריהם עד מצרים. אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאים שבר לבתיהם: כי קרוב הוא. א"ר משה אע"פ שהוא קרוב. וכמוהו לפי דעתי [ח]כי עם קשה עורף הוא. רפאה נפשי *[ט]כי חטאתי לך. [י]כי רכב ברזל לו. ולפי דעתי אין צורך. כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ [יא]פלשתים בעבור שהוא קרוב. והנה נחם דרך רחוקה *[יב]שלא יראו מלחמה ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך

ארץ

פירוש על אבן עזרא

[א]פי' במסכת סוטה בפרק אחרון (דף מ"ה ע"ב) ובמס' בכורות (דף י' ע"ב) שעורפים אותו בקופיץ מאחוריה. "והוא כמו מאחר. [ב](תהלים קל"ו י'). *[ג]ואין מלת כל כולל כל המינים אשר הכה ה' ככתוב יד ה' הויה וכו' (לעיל ט' ג') כי הבהמות הטמאות אינם בכלל הזה. [ד]במסכת מנחות (דף ל"ד ל"ז). [ה]פי' הם הצדוקים שאומרים כך. אבל האמת כאשר אמרו חז"ל (שם). [ו](יחזקאל כ"א ב').

[ז]שהוא למצוה הפכי ועמו או. או הכה. בל"א (זה). [ח](להלן ל"ד ט'). *[ט](תהלים מ"א ה'). [י](יהושע י"ז י"ח). [יא]ואין פי' אע"פ. *[יב]ויש ספרים שכתב והם לא ראו מלחמה

ספורנו

חוקה הוציאך. בשנותו את טבע הנלאי נפסדים כאמרו בענין בקיעת הירדן למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא: (יד) מה זאת. מדיון פטר חמור שהוא בהמה טמאה ולא תחול עליה קדשת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה: בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים. בחוזק ידם של מלכי הגליות ה' כאמרו ותחזק מצרים על העם באופן שלא יכולנו לצאת ככתוב בעגלות כמנהג מצרים והוליכנו לצאת בחמורי' ונעשה בהם נס שהספיקו לזה כאמרו רגע ועלה עליהם איזו קדשה ראויה לפדיון: (טו) ויהי כי הקשה פרעה. ובהיות שפרעה הקשה לשלחנו והוא נמשל לחמור כאמרו אשר בשר חמורים בשרם והיה יכול לפדות עצמו ועמו כשלחו את ישראל שהם נמשלים לשה כאמרו שה פזורה ישראל וכן כאמרו ואתנה לאמי: ויהרוג ה'. והאל הרג את המעמד לחמור כאשר לא נפדה בשה: כל בכור בארץ מצרים. והיו בכורי ישראל ראוים ללקות עמהם ע"ד פן תספה בעון העיר והצילם במה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר מיוחדים לעבודת האל ית' ואסורי' בעבודת הדיוט: על כן אני זובח. בכור בהמה: וכל בכור בני אפדה. כדי שיהיו מותרים בעבודת חול:

(יז) ויהי בשלח וכו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. אף על פי שהכונ' האלהית היתה להוליך את ישראל להר סיני לקבל התורה ומשם לארץ ישראל כאמרו ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם אל הארץ. מכל מקום הכונה עתה היתה להוליכם לים סוף אשר לא

היה

פירוש רשב"ם

המשכן. ולקחת חמשת שקלים לגולגולת וכתיב ופדויו מבן חודש תפדה בערכך וגו': (טו) ויהי כי הקשה. כל זה תאמר לבנך וכן מוכיח מדכתיב הוציאנו ה' ממצרים. כי הקב"ה אמר למשה כל פרשה זו. וישראל אומר לבנו הוציאנו ה' וגו' כי משה לא אמר לישראל פסוק זה מעצמו שיאמר משה לישראל והיה לאות על ידכה כי בחוזק יד הוציאנו וגו' אלא האב אמר לבנו כך:

(יז) ויהי בשלח פרעה את העם. ונתכוון הקב"ה להביאם לארץ כנען ולא רצה הקב"ה להנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. דרך ישר ליכנס מיד בארץ כנען. ולכשיבאו לטורח מלחמות ארץ כנען. יתנו ראש וישובו למצרים. כמו שעשו כמה פעמים כדכתיב הלא טוב לנו שוב מצרימה. נתנה ראש ונשובה מצרימה. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים. לפיכך ויסב את העם דרך המדבר ארץ רחוקה. כדכתיב

אחד

קָרוֹב הוּא כִּי | אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם
הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה:
יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים | אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר
יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם: יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת
יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים
אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה
אִתְּכֶם: כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם
בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר: כא וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם
יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה
בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם
וָלָיְלָה: כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם: פ

אונקלוס

עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם: יח וְאַסְחַר יְיָ יָת עַמָּא אֹרַח מַדְבְּרָא יַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יט וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת גַּרְמֵי יוֹסֵף עִמֵּהּ אֲרֵי אוֹמָאָה אוֹמֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא עִמְּכוֹן: כ וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְּאֵתָם בִּסְטַר מַדְבְּרָא: כא וַייָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא וּבְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא: כב לָא עֲדֵי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְאַף לָא עַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא

קדם

מסרה אמר אלהים, ו'. ינחם, ד'. בראתם, ג' ב' חס' וא' מ"ל הכ"ך [פי' אוריתא נביאים כתובים בכל חד מהון כתיב חד]. ושבו, [מלעיל כדין כמי עיי"ן]. יח אלהים, בפסק. וחמשים, ד' ה' בליש' [ומ"י]. עלו, [מלרע כדין כל"ם]. יט עצמות, [מ"ו]. השבע השביע, ב' [מ"י]. פקד, ה' חסר [ל"ל וחסר]. יפקד, [ח"ו]. והעליתם, [דין מ"י]. עצמתי, ו' חס' בליש'. כ מסכת, [ח"ו]. באתם, [כן"ל ח"י]. באתם בקצה, ל' ומסרא אשר בקצה. כא הלך, [ח"ו]. לנחתם, ל' וא' להנחתם [ח"ו ולית בלמ"ד מסג]. ולילה, ו'. להאיר, [מ"י]. כב לא ימיש, ב' בתורה.

ת"א ויקח משה פסחים פז נזיר מה סוטה ט יג ב. וה' הלך קדושין לב בבא קמא כב האלילים יא עקרים מב פכה. לא ימיש שבת כג.

וידבר

רש"י

כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי והכנעני וגו' (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה. (לפי סדר הכתוב נראה דשיטות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ייטב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. כמו (שמות ב) ותשם בסוף (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: וחמשים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך יישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב ברש"י ישן) וכן הוא אומר (יהושע א) ואתם תעברו חמושים. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו וזריז. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצריים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמתי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכת. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחתם הדרך. נקוד פתח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם. אף כאן להנחותם ע"י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: (כב) לא

ימיש

רמב"ן

הילידים שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ, מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו. וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל ויקראו אל אלהים בחזקה. מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול. חציפא *נצח לבישה. מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו. שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד. אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו. ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו. הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים. כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות. כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה י"י ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית י"י אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת י"י בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ויראו ממך. ועוד נפרש זה בעז"ה: (יז) כי קרוב הוא. ונח לשוב באותו הדרך למצרים. ומדרש אגדה יש הרבה

לשון רש"י. וגם הוא דעת ר"א כי טעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור כי קרוב הוא. וינחמו וישובו אל מצרים מיד ועל דעתי אם היה כדבריהם. היה כי אמר אלהים מוקדם. ויאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם. אבל הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב לנחותם בדרך ההוא: כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. וטעם המלחמה שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישובו למצרים. אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שהיא נתונה להם. ורחוקים הם ממצרים בעת ההיא. ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה כי הם לא יעברו עליהם והוא שבא מארצו ונלחם בהם לשלול אותם. ואם יתנו ראש לשוב למצרים לא יועיל כי ילחם בהם בדרך. וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה ולא ידעו דרך אחרת. ולשון רש"י בראותם מלחמה כגון מלחמת הכנעני והעמלקי אם הלכו בדרך ישרה היו חוזרין. מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרים אם הוליכן בפשוטה על אחת כמה וכמה מכילתא. והענין הזה שאמר ולא נחם ויסב אלהים את העם דרך המדבר כי בנסעם מסכות שאל עמוד הענן ללכת בפניהם ולא הלך דרך ארץ פלשתים אבל הלך דרך מדבר איתם וישראל הלכו אחריו וישכון הענן באיתם ויחנו שם והוא בקצה המדבר: (יח) וטעם וחמושים עלו בני ישראל. לומר כי אע"פ שהסב י"י אותם דרך המדבר היו יראים פן יבאו עליהם פלשתים יושבי הערים הקרובות להם והיו חלוצים כמו היוצאים למלחמה ויש אומרים שספר הכתוב שיצאו ביד רמה וחשבו להיות גאולים ולא הלכו כדמות עבדים בורחים: (כא) וי"י הולך לפניהם יומם. כבר

אמרו

*בירושלמי תענית פ"ב מובא המאמר הזה וז"ל חציפה נצח לבישה ור"ל חצוף מנצח לעניו.

דמיתן בקרבא מאתן אלפין גוברין בני חילא משבטא דאפרים מאחדין בתריסין ורומחין ומאני זיינין ונחתו לגת למיבוז גיתי פלישתאי ובגין דעברו על גזירת מימרא דיי ונפקו ממצרים תלתין שנין קדם קיצא איתמסרו בידא דפלישתאי וקטלונון היינון הוו גרמיא יבישיא דאתי יתהון מימרא דיי על ידא דיחזקאל נביא בבקעת דורא ואין יחמון כדין ידחלון ויתובון למצרים:
(יח) ואחזר יי ית עמא אורח מדברא דימא דסוף וכל חד עם חמשא טפלין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים:
[(יח) ודבר מימרא דיי ית עמא אורח מדברא ימא דסוף מזיינין בעובדא טבא סליקו בני ישראל פריקין מארעא דמצרים:]
(יט) ואסיק משה ית ארונא דגרמי יוסף בגויה מן נילוס והוה מדבר עמיה ארום אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר ידכר יי יתכון ותסקון ית גרמי מיכא עמכון:

[(יט) ארום אשבע משבע ית בני ישראל למימר מידכר ידכר יי יתכון במימריה וברחמי טביא:]
(כ) ונטלו מסכות אתר דאתחפיו בענני יקרא ושרו באתם דבסטר מדברא:
[(כ) דאתי בסייפי מדברא:]
(כא) ואיקר שכינתא דיי מידבר קדמיהון ביממא בעמודא דעננא לדברותהון בארחא ובליליא הדר עמודא דעננא מבתריהון למיחשך לדרדפין מן בתריהון ועמודא דאישתא לאנהרא קדמיהון למיזל ביממא ובליליא:
[(כא) למהוון מהלכין ביממא ובליליא:]
(כב) לא עדי עמודא דעננא ביממא ועמודא דאישתא בליליא למדברא קדם עמא:
[(כב) לא הוה פסק:]

ומליל

בעל הטורים

(יח) את העם בגימטריא גם ערב רב: (יח) ויסב אלהים את העם דרך המדבר. שערך להם שולחן והכינן לאכול כד"א היוכל אל לערוך שולחן במדבר: וחמשים. מזויינים על שם חמשה כלי זיין הנזכרים בפסוק (יחזקאל ל"ט) מגן וצנה וקשת וחצים ומקל יד: (יט) השבע השביע. ב' במסורה הכא ואידך בני שאול השבע השביע אביך את העם (ש"א י"ד) כדדרשינן הכא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף הכא נמי השביע לעם שישביעו אף לאחם' שלא היו שם כשהשביע' ולכך נלכד יהונתן אע"פ שלא שמע את השבועה: (כא) ולילה. ו' במסורה הכא ואידך ולילה ללילה יחוה דעת ולילה ולא דומיה לי. ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה באים להרגך (נחמיה ו'). וזהו ולילה באים להרגך שבליל ז' הפיגום ובאים להרגם ולילה אור בעדני וכיום יאיר לי בעמוד אש על כן ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה ולילה ללילה יחוה דעת שלילה זה מחום דעם ללילן מלחמת סיסרא שהיתה ג"כ בלילה שנאמר הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ואימתי כוכבים נראין בלילה: (כב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש

יונתן

ניכסו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אדם שמנו הקץ וטעו שנא' ובני אפרים משותלח וכולי: (יח) חמשה טפלין הוא מפרש חמושים לשון חמשה שכ"א לא היה לו פחות מחמשה טף הן זכרים הן נקיבות כדפירש"י לעיל פ' בא: (יט) מן נילוס. כדאיתא פ"ק דסוטה אמרה סרח בת אשר למשה ארון של מתכת עשו לו מצרים וטבע בנהר נילוס וכולי: (כ) דאיתחפיאו בענני יקרא דרש מלת סכות מלשון סכך שהוא סכוך עננים וק"ל: (כא) למחשך. לדרדפין דס"ל דולילה קאי למעלה ולמטה שעמוד הענן היה בלילה ג"כ. דאלה"ה היה עמוד האש מאיר גם למצרים כי נר לאחד נר למאה אלא שחזר להחשיך למצרים: (יט) ירושלמי במימריה וברחמי טביא דיש כמה פקידות

אבן עזרא

ארץ פלשתים. ואמר [ד]פן ינחם העם. כי דברה תורה כלשון בני אדם מידינו שלומדים: (יח) ויסב. מבעלי כפל סבב. גם יבא על משקל אחר. [ה]ויסך בדלתים. *[ה]ויגל את האבן. ולא תשמע אל דברי האומרים [ו]שסרשו נסב: ומלת המדבר. מוסף עלמו ואחר עמו. והוא דרך המדבר מדבר ים סוף. וכמוהו *[ו]הארון ארון הברית. ועץ [ז]הדעת. דעת טוב ורע. [ח]הספר המקנה. *[ט]היין המוס. וכמוהו רבים: וסוף. הוא שם מקום. וי"א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם. והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי. וזאת טעות גדולה. כי הוא [י]ים מזרחי כנגד מצרים. ויש [כ]ספרדי גדול ממנו: וחמושים. י"א מלאים הון שיש להם אל מצריהם. והנה כתוב וגם [ל]לדה לא עשו להם. ומה טעם להזכיר זה אתה. רק פירושו מגורי חומש למלחמה. כמו [מ]חלוצים תעברו. שפירושו גבורי חלצים. והעד הנאמן ואתם [נ]תעברו חמושים. ובמקום אחר קראם השלושים. כי מה טעם להוליך [ס]לדה לפני אחיהם. וטעם להזכיר הכתוב וחמשים במקום הזה. כי למעלה כתוב בראותם מלחמה. כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה. ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח. הזכיר למעלה עלו בני ישראל. המיים בדור ההוא. גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם. ובניהם לבניהם. והנה משה נתעסק לקיים השבועה. שלא תבא אשמה על ישראל. כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי [ע]שהם רחוקים כמו שאמרו. ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם. ולא יעברו הם וכל ישראל על מלות לא [פ]תחיה כל נשמה. רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו. ואחר שנים רבות הענים [ע]השם בני ישראל. בעבור שהנים [פ]שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים: והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאשו. ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: (כ) ויסעו באיתם. הוא מדבר [צ]שור כאשר אפרש: (כא) ויי' הולך לפניהם יומם. ידענו כי השם שוכן [ק]עד וקדוש שמו. ויושב [ר]קדם סלה. והכתוב ידבר כלשון בני אדם. בעבור כי כח השם הולך עם ישראל. כדרך מוליך לימין משה [ש]זרוע תפארתו: וטעם בעמוד ענן. שלא היה כדמות העבים. רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ. ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו: וטעם ללכת יומם ולילה. בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט. על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה. ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים [ת]כאשר אפרש: (כב) לא ימיש. פעל [א]יוצא. כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני

פירוש על אבן עזרא

מלחמה. פי' אעפ"י שלא כאו מלחמה אמרו כמנה ראש ונשובה מצרימה. וכ"ש בראותם מלחמה. וזהו הטעם פן ינחם העם. והטעם באשר שהיו עובדים תחת ידי אחרים. ע"כ לא היה להם לב להלחם עם אחרים וכ"ש להלחם עם אדוניהם. וא"כ מקיים דעת ר"מ הנז' לפי יש ספרים. ככה מביא בע"מ א"י. [ד]ר"ל באמרו מלת פן ינחם בלשון ספק. [ה](איוב ל"ח ח') ור"ל כ"כ בלשון עבר אחר השורש סכך. *[ה](בראשית כ"ט י') שרשו גלל. [ו]ואינו מהכפולים. רק שרשו סבב. *[ו](יהושע ג' י"ד). [ז](בראשית ב' ט'). [ח](ירמיה ל"ב י"ב). *[ט](שם כ"ה ט"ו). [י]ר"ל כאשר פי' הראב"ע ז"ל בפ' בא בפסוק ויהפוך ה' רוח ים. [כ]פי' ים ספרד הוא היה הבא מספרד עד עכו ויפו והוא גדול מים סוף. [ל](לעיל י"ב ל"ט). [מ](דברים ג' י"ח) כ"כ פי' פה מוגרי חומש מקום שהכבד והמרה תלוים כמש"כ ויכהו שם החומש (ש"ב ג' כ"ז). [נ](יהושע א' י"ד). [ס]כמ"ש מלבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ה' למלחמה (שם ד' י"ג). [ס]ר"ל את פירושו של חמושים מלאים הון שיש להם כל צרכם. מה טעם לפני אחיכם. שהיה ראוי לומר ואתם תעברו חמושים עם אחיכם כי אינו ראוי שתלך הלדה לפני הלוחמים שלא יגזלו האוכל וא"כ היה ראוי לומר עם אחיכם או אחרי אחיכם. [נ]כמו שאמר למה רמיתם אותנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאוד ואתם בקרבנו יושבים. ועתה ארורים אתם וכו' (יהושע ט' כ"ב). [ס](דברים כ' ט"ז). [ע](ש"ב כ"א א'). [פ]והמית מהם ב' חוטבי עצים וב' שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך מפורש בגמרא ירושלמית בסנהדרין (רש"י שם). ויבקש להכותם כולם בקנאתו וכו' (שם פסוק ב') וכן ואשר דמה לנו נשמדנו (שם פסוק ה'). [צ](להלן ט"ו כ"ב). [ק](ישעיה נ"ז ט"ו). [ר](תהלים נ"ה כ'). [ש](ישעיה ס"ג י"ב). [ת](להלן ט"ו כ"ב). [א]אבל לא ימיש מתוך האהל (להלן ל"ג י"א) פעל עומד. במדבר

ספורנו

היה דרך לאחד מאלה וזה להטביע שם את פרעה וחילו על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא והנה הדרך הישר והקצר ללכת ממצרים אל ים סוף היה דרך ארץ פלשתים אמר שהאל ית' לא רצה לנחותם באותו הדרך: כי קרוב הוא. מפני שהיה אותו הדרך וסופו קרוב למצרים וירבו עוברי דרך שם ומגידים משם למצרים וממצרים לשם: והיה בראותם מלחמה. בשמעם שיכין פרעה את עצמו לרדוף אחריהם עם כל חילו ינחם העם בלי ספק מיראת מלחמתם וישובו למצרים ולפיכך הסיבם אל דרך לא עבר בו איש: (יח) דרך המדבר ים סוף. שילכו אל ים סוף דרך המדבר כי באותו הדרך לא יבאו מגידים ממצרים ולא ידעו בבריחת פרעה עד שהשיג אותם כאמרו וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים כו' ולא היה אז להם

פירוש רשב"ם

אחד עשר יום מחורב וגו'. אבל פלשתים לבדם היו מפסיקין בין מצרים ובין ארץ כנען. כמו שמוכיח ביצחק שהיה יורד מארץ כנען. ללכת דרך ארץ פלשתים לארץ מצרים מפני הרעב עד שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת. וישב יצחק בגרר: (יח) וחמושים. בכלי זיין שהיו הולכים לירש

יד א וידבר יהוה אל־משה לאמר׃
ב דבר אל־בני ישראל וישבו ויחנו לפני
פי החירת בין מגדל ובין הים לפני
בעל צפן נכחו תחנו על־הים׃ ג ואמר
פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ
סגר עליהם המדבר׃ ד וחזקתי את־
לב־פרעה ורדף אחריהם ואכבדה
בפרעה ובכל־חילו וידעו מצרים כי־
אני יהוה ויעשו־כן׃ ה ויגד למלך
מצרים כי ברח העם ויהפך לבב
פרעה ועבדיו אל־העם ויאמרו מה־
זאת עשינו כי־שלחנו את־ישראל
מעבדנו׃ ו ויאסר את־רכבו ואת־עמו
לקח עמו׃ ז ויקח שש־מאות רכב
בחור וכל רכב מצרים ושלשם על־
כלו

אונקלוס

קדם עמא: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני
ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדול ובין
ימא קדם בעיל צפון לקבלה תשרון על ימא: ג ויימר
פרעה על בני ישראל מערבלין אנון בארעא אחד עליהון
מדברא: ד ואתקף ית לבא דפרעה וירדף בתריהון ואתיקר
בפרעה ובכל משריתה וידעון מצראי ארי אנא יי ועבדו
כן: ה ואתחוא למלכא דמצרים ארי אזל עמא ואתהפיך
לבא דפרעה ועבדוהי לעמא ואמרו מה דא עבדנא ארי
שלחנא ית ישראל מפלחננא: ו וטקים ית רתכה וית עמה
דבר עמה: ז ודבר שית מאה רתכין בחירן וכל רתכי
מצראי

מסרה יד א לאמר, [האלמ"ד דגושה]. ב דבר, ב' בטעם זרקא. בני ישראל, ו' חס' לאמר, וישבו, ה' רפין [שו"א וי"ו השמוש קרי רפי]. ויחנו, ל' רפי. החירת, [מ"י וח"ו]. מגדל, [ח"ו]. צפן, ב' חס' ובענין. נכחו, ב'. ג ואמר פרעה לבני ישראל, ה' בליש'. נבכים, ל' וח"ו [ומ"י]. עליהם, [מ"י]. ד וחזקתי, ב'. את לב, [האלמ"ד בליר"י אף שהוא מוקף מפני שמלת פרעה מלרע ולכך הוא במתג]. בפרעה, [הבי"ת דגושה לכ"ע]. ה ויגד, כ"ד [הג' דגושה]. ויהפך, ב'. מה זאת, [הזיי"ן דגושה מד"ד]. מעבדנו, ל' וחסר. ו ויאסר, [כו"ל ח"ו והאלף בשו"א פשוט] [ושין ביו"ד מתג והסמ"ך רפי]. ואת עמו, ו'. ז ושלשם, ל' חסר דס'. על כלו, [כ"כ בוי"ו בסוף].

ת"א וישבו ויחנו עקיד' שער לו. שש מאות פסחים קים.

רש"י

ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג). שעד שלא ישקע זה עולה זה: (ב) וישבו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירת. (מכילתא) הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפן. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבכים הם. כלואים ומשוקעים ובלע"ז שירי"ר כמו (תהלים פד) בעמק הבכא (איוב כח) מבכי נהרות. (שם לח) נבכי ים. נבכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואומר כך נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט') נודע ה' משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא): (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי (מכילתא). ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. וליל שביעי ירדו לים. (פ"ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: (ו) ויאסר את רכבו. הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם
כל

רמב"ן

אמרו שכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו הקב"ה עמהם ביום ובית דינו בלילה א"כ פי' הכתוב שהשם שוכן בתוך הענן והולך הוא לפניהם ביום בעמוד ענן. ובלילה בית דינו שוכן בעמוד האש להאיר להם כטעם כי עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה. וראיתי באלה שמות רבה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה'. לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם שנאמר וה' הולך לפניהם יומם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנא' כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. וסוד המדרש הזה כאשר הזכרתי כי בגאולה הראשונה היה הקב"ה עמהם ביום ובית דינו עמהם בלילה אבל לעתיד לבא תתעלה מדת בית דינו ברחמים וה' הולך לפניהם השם המיוחד כי אלהי ישראל מאסף אותם עמו ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה כי הכל במדת רחמים מיוחדת. ור"א אמר כי הכתוב ידבר הוא כלשון בני האדם בעבור כי כח השם ושלוחו הוא הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו. והאמת שהוא כדרך מוליך לימין משה אבל לא כאשר יבין ר"א ממנו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת: (ד) וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם. בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ונקם מהם וברכתם גם אותי לא היה בלבו לרדוף אחריהם אפי' אם יברחו אלא שיעשה משה בהם כרצונו. ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם. ולמטה אמר פעם אחרת הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם ואין בכל המופתים כפלא הזה וזה באמת שגעון להם. אבל סכל עצתם וחזק את לבם ליכנס בים: (ה) ויוגד למלך מצרים כי ברח העם. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו עד שלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חוזרים למצרים חזרו והגידו לפרעה ביום הרביעי. חמשי וששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים. בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי זהו לשון רש"י. וכן הוא במכילתא. ועל דרך הפשט הוא אשר דבר ה' ואמר פרעה לבני ישראל
כי

(א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) מליל עם בני ישראל ויתובון לאחורידהון ויִשרון קדם פומי חירתא מרביעתא דאתברי בגווני בני נשא דכר נוקבא ועיינין פתיחן להון הוא אתרא דטנים דביני מגדול וביני ימא קדם טעות צפון דמשתייר מכל טעוון דמצרים בגין דיימרון מצראי בהיר הוא בעל צפון מכל טעוותא דאשתייר ולא לקא וייתון למסגוד ליה וישכחון יתכון דאתון שרן לקבליה על גיף ימא:

[(ב) ויתורון וישרון קדם פונדקי חירתא בין מגדול ובין ימא קדם טעוות צפון בלקובלה תישרון:]

(ג) ויימר פרעה לדתן ולאבירם בני ישראל דמשתיירין במצרים מטרפין הינון עמא בית ישראל בארעא טרד עליהון טעוות צפון נגדוי דמדברא:

[(ג) ואמר פרעה על עסק בני ישראל טעיין אינון במדברא טרד עליהון טעוותא דפעור נגדוי במדברא:]

(ד) ואתקף ית יצרא דלבא דפרעה וירדוף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משרייתיה וינדעון מצראי ארום אנא הוא יי ועבדו היכדין: (ה) ותנון אוקטריא דאזלו עם ישראל ארום עריק עמא ואיתהפיך לבא דפרעה ועבדוי לביש על עמא ואמרו מה דא עבדנא ארום פטרנא ית ישראל מפולחנא:

[(ה) ואתני למלכא:]

(ו) וטקיס איהו נפשיה ית ארתכיה וית עמיה דבר עמיה במילין רכיבין:

(ז) ודבר שית מאה רתיכין בהירין וכל רתיכי מצראי עבדוי דדחילא מפתגמא דיי דלא מיתו במותנא ולא בברדא ומוליתא תליתאה למינגד ולמירדוף
בבהילו

בעל הטורים

הלם וגו' שעמוד אש משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם משמע שלפעמים היו שניהם לפני העם (עי' שבת ד' כ"ג ע"ב ברש"י וברי"ף). לא ימיש ב' במס' [במו'] הכא ואידך גבי יהושע לא ימיש מתוך האהל. כמו שהעננים היו משלימים זה מזה כך עשה יהושע משכים בבוקר עד עמוד האש ללמוד ולערב מקדים ולמד עד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו שהעננים לא משו כך יהושע לא מש מתוך האהל ועל כן זכה לילך לפני העם: (ג) נבכו ב' במסורה נבכו אחנו על הים כי נכחו יצא ביחזקאל (מ"ו) מה האם בשער שנכנס לא יצא כדכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא אף כאן פרעה וחילו הדרך אשר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא בפסקים שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר. אמר הקב"ה לים ופלטן לצד שיצאו בו ישראל: (ד) וחזקתי ב' הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל [יחזקאל ל'] שהקב"ה מחזיק לב הרשעים לטורדן מן העולם: (ה) ויהפך ב' הכא ואידך ויהפך להם לאויב (ישעיה סג)
שפרעה

יונתן

פקידות לרעה כמו וביום פקדי ופקדתי וגומר. לכך מתרגם ברחמי עביא להורות דהאי פקידה היא לטובה: (ב) מרביעתא. פי' מרובע. דס"ל כר"א במכילתא לא היו הסיכות משופעות אלא מרובעות לא היו מעשה אדם אלא מעשי שמים וזהו ועיינין פתיחין להון שנבראו דוגמת ב"א זכר ונקבה השני הסלעים אחד דמות זכר ואחד נקבה ועיניהם פתוחות להם: (ג) לדתן ולאבירם. דק"ל מאי לבני ישראל מאחר שכבר יצאו למדבר. אל לבני ישראל שעדיין לא יצאו ומי ומי המה. אלא ואלו דתן ואבירם שהמה עמדו במרדו. ולא כרש"י. ודייק טעוות צפון עיין בילקוט כיון שראה פרעה ישראל חונים על הים אמר בעל צפון הקשים על דעת גזירתי: נגדוי במדברא. פי' לשון פרכס ומנהיג מלה"ג דב"ק פ' שור שנגח כד רביז רעיא על ענא עביד נגידא שמיושא. והערוך פי' ענין זוזי המדבר. או יש לפרש ענין נהרות המשכים שסרי פירש"י במלת שפיי"גלי מים המשכים וק"ל: (ה) אוקטריא הם מרגלים כדפירש"י. והוא לשון שלוחים כמו שיסד הפייטן. לביש על עמא דייק מויהפך משמע שנהפך להרע להם: (ז) ומוליתא תליתאה. ל' גמרא דשבת פ' במה בהמה מוצאות של בית רבי
יוצאות

אבן עזרא

לפני העם: ומלת יומם. לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ. כי יום ימצא בתורה ובנביאים ובכתובים והוא לילה. כי כתוב [ב]ביום הכותי כל בכור. וזה היה לילה. וכתוב היום הזה [ג]יום בשורה הוא והוא היה לילה. כי שם כתוב וחכינו [ד]עד אור הבקר. וכתוב [ה]יום צעקתי בלילה נגדך: (א) וידבר. ודרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן. כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו. והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה. כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים. ומחשבות [א]השם עמוקים: (ב) פי החירות. הוא הנקרא פני החירות. ונקרא כן [ב]בעבור שהם בפנים. והוא שם מקום: לפני בעל צפון. אמרו. כי חרטומי מצרים עשו בדבר המזלות צורות נחשת. וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים בעבור הצורה. ובעבור זה כתוב כי ברח העם. ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת [ג]ימים נלך במדבר. נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם. וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת. אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח. כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נבכו. באה זו המלה בחירק. כמו [ד]אחרי נכלו. ורבים ככה: (ג) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי [ה]לי: נבוכים. בשורק תחת חולם. כמו [ו]לא תעבורי מזה. כי הוא מבנין נפעל. כמו [ז]נכונים. [ח]והנה נבוכו. גם והעיר [ט]שושן נבוכה. כמו והממלכה [י]נכונה. והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה. [כ]ונו"ן נבכי ים שורש. ופירושו מעמקי ים. ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים: (ד) וחזקתי. כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה. אז *[ל]יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: וידעו מצרים. השארים. גם הנטבעים לפני מותם כי אני י"י: ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קצרה. לומר שחנו אחורנית: (ה) ויגד. כי אין [כב]הולכים כי אם לברוח: (ו) ויאסור. בלווי. כמו [ל]ויבן שלמה את הבית: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלישים. דע כי
המלך

פירוש על אבן עזרא

[ב](במדבר ח' י"ז). [ג](מ"ב ז' ט'). [ד](שם). [ה](תהלים פ"ח ב'). [א]כבר פי' ככה ר"א (לעיל יו"ד י') עם פסוק כשמעך וכו' אשר דרכי ה' להראות דרך חכמה. להתנהג בחכמה ע"פ דרך הטבע וגם היום עושי' כן במלחמה. [ב]ר"ל בפרשת ואלה מסעי כתוב פני החירות וא"כ הם שנים שמות למקום אחד. או שניהם בשם אחד כי השפה הוא בפנים. [ג](לעיל ח' כ"ג). [ד]נִכְלוּ (ס"ב א' י'). [ה](בראשית כ' י"ג) ולא כפי' יב"ע. [ו](רות ב' ח'). [ז](להלן י"ט ט"ו). [ח](יואל א' י"ח). [ט]נְבוֹכָה (אסתר ג' ט"ו). [י]נְכוֹנָה (מ"א ב' מ"ו). [כ]נִבְכֵי ים (איוב ל"ח ט"ז). *[ל]יֵרָאֶה ומלת בפרעה פי' בעבור. [כב]מי הגיד אשר ברח העם הלא הוא נתן להם רשות ללכת מהלך ג' ימים. אלא הגידו השלוחים אשר דעתם לברוח ע"י שהלוכם. [ל](מ"א ו' י"ד) כי הוא בעצמו לא בנה. רק צוה להבונים לבנות.
עיין

ספורנו

להם תקנה בבורם כי לא יקבלם פרעה וחילו: וחמושים עלו. וכל זה הוצרך לעשות אף על פי שהיו מזויינים כי עם כל כלי זיינם לא היה להם אומץ לב להלחם במצרים ולהמלט כי לא נסו באלה: (יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. בהיותו אז נשיא הדור: כי השבע השביע את בני ישראל. והנה חיוב הדור מוטל על נשיאו: (כא) ויי' הולך לפניהם. מאז שהיו בסכות שהוא חוץ לגבול מצרי' ונכנסו למדבר: (ג) סגר עליהם המדבר. בעל צפון סגר את המדבר עליהם: (ה) כי ברח העם. שלא הלכו במדבר על קו ישר כמו שיעדו באמרם דרך שלשת ימים נלך במדבר אבל חזרו לאחוריהם כבורחים בלתי יודעים הדרך: ויהפך לבב פרעה. כי חשב שהיה בעל צפון יכול נגד האל ית': מה זאת עשינו כי שלחנו. ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח: (ו) ואת עמו לקח עמו. מנשר פרשיו וחילו: (ז) וכל רכב מצרים.
הסמוכיים

פירוש רשב"ם

לירש את ארץ כנען כמו שכתוב למעלה ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני וגומר. וכן תעברו חמושים דיהושע: (כא) וה' הולך. מלאך שהיה מוליך לפני ישראל עמוד האש ועמוד הענן יומם ולילה. שכשישמע פרעה יאמר בורחים הם וירדפו אחריהם: (כב) לא ימיש. הקב"ה לשון מפעיל ממיש את אחרים. אבל לא ימוש ספר תורה. לשון פועל: (ג) נבוכים הם. לפניהם. כמו נבכי ים. לפיכך שבו אחור שלא ידעו היכן ילכו כי סגר עליהם המדבר את דרכם שהוא מקום נחש שרף ועקרב והיות רעות ודואגים שם מאחריהם. ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר ועתה באו בין מגדול ובין הים לחנות על הים והרי נבוכים ים לפניהם הרי אין להם מקום לנוס לא לפנים ולא לאחור. נבוכים. סגורים בנבכי ים שלפניהם. כדכתיב דבאת עד נבכי ים. מבכי נהרות: (ה) כי ברח העם. מתוך ששבו אחור: מעבדינו. חטף קמץ. מעבוד אותנו. וכן משמרו את השבועה. באכל האש. באכלנו לחם לשובע: (ז) רכב בחור. רכב חשוב ומובחר. ושלישים. שרים
לפי

כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃ שני ט וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים
עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו
וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן׃
י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם
וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי
אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת
בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ
מִמִּצְרָיִם׃ יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר
דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ
וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד
אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃ יג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ
וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם
הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃ יד יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ פ

ויאמר

אונקלוס

מצראי וגברין ממנן על כלהון: ח ותקיף יי ית לבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקו בריש גלי: ט ורדפו מצראי בתריהון ואדביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסות רתכי פרעה ופרשוהי ומשריתה על פום חירתא קדם בעיל צפון: י ופרעה קריב וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי ׀ נטלין בתריהון ודחילו לחדא וזעיקו בני ישראל קדם יי: יא ואמרו למשה המדלית קברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדתא לנא לאפקותנא ממצרים: יב הלא דין פתגמא די מללנא עמך במצרים למימר שבוק מננא ונפלח ית מצראי ארי טב לנא דנפלח ית מצראי מדנמות במדברא: יג ואמר משה לעמא לא תדחלון אתעתדו וחזו ית פורקנא דיי דיעבד לכון יומא דין ארי כמא דחזיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: יד יי יגיח לכון קרב

ואתון

מסרה ח ה', ברביע]. וירדף, [כו"ל מ"ו]. ובני ישראל, ע"ו מצעות פסוק. יצאים, [מ"ו ומ"י]. ביד, [היו"ד בקמ"ץ]. ביד רמה, ג'. ט וישיגו, [מ"י]. אתם, ע"ל מ"ל בתו'. חנים, [מ"ו ומ"י]. החירת, ו[מ"י וס"ו]. צפן, ב' חסר ובענין. י ופרעה, ג'. והנה, [במרכא ולא בזקף]. וייראו, [כ"כ בספרין יודי"ן]. ויצעקו, ז'. יא ויאמרו, ג' בטעם זרקא ר"פ. המבלי, ד' [בק"א הה"א בפתח ובמתג והמ"ם דגושה]. מה זאת, [הזיי"ן בדגש מדין דחיק]. לנו, [הלמ"ד דגוש מדין אתי מרחוק]. להוציאנו, [מ"ל דמ"ל]. יב הלא, [מ"ו]. במצרים, [הב' רפי כנגד דעת הרז"ה]. כי, [במונח]. עבד, [מ"ו]. מצרים, [הרי"ש פתוחה]. ממתנו, ו' מ' בלים']. יג ישועת, ה' פתחין. אשר ראיתם, ה' סבירין כאשר [ר"ל הסופרים סבירין סבר' מוטעת שצ"ל כאשר אבל הקבלה היא אשר בלא כ"ף השמוש. ח' מבין סידום]. תספו, ב' חס' [דס'] וב' מ"ל. לראתם, ל' וחס'. יד תחרשון, ב' ס' מ"ל ודין מ"י [ומ"ו ונו"ן בסוף].

ת"א המבלי אין ערכין טו.

רש"י

כל אשר הרכב (מכילתא) ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה' מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשם על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה. שהיה חולק אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. (מכילתא) בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים. תנחומא: ויצעקו. (מכילתא) תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד). לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם. שי"ר פלינ"שא דיבו"ן פוס"ש: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט: ממתנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום (ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יהרוס) היה נאמר ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק נאמר מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו שנמות וכן (שמואל ב יט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות. כמו (צפניה ג) ליום קומי לעד (ד"ה ב' י"ח) עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן (איוב יג) אם לאל תריבון. וכן (בראשית כ"ד) ואשר דבר לי. וכן (שופטים ו) האתם

תריבון

רמב"ן

כי כאשר עשו כן בני ישראל ושבו וחנו לפני פי החירות לפני בעל צפון הוגד זה למלך מצרים ואמר כי ברח העם והם נבוכים במדבר ואינם הולכים אל מקום ידוע לזבוח וזה טעם ובני ישראל יוצאים ביד רמה שעשו להם דגל ונס להתנוסס ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הגואלים מעבדות לחירות לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם וכל זה הוגד לו: (י) וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל י"י ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. איננו נראה כי בני אדם הצועקים אל י"י להושיעם יבעטו בישועה אשר עשה להם שם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם. אבל הנכון שנפרש שהם כתות והכתוב יספר כל מה שעשו כלם. אמר כי הכת האחת צועקת אל י"י. והאחרת מכחשת בנביאו ואינם בוטחת בישועה הנעשית להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם ועל זאת כתיב וימרו על ים בים סוף. ולכך יחזור הכתוב בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל י"י כי הטובים בהם צעקו אל י"י. והנשארים מרו בדברו. ולכך אמר אח"כ וייראו העם את י"י ויאמינו בי"י ובמשה עבדו לא אמר וייראו ישראל את י"י ויאמינו. אבל אמר העם. כי בני ישראל שם ליחידים. והעם שם להמון. וכן וילונו העם. וכן הזכירו רבותינו ויחל העם לזנות. בכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא. וכל מקום שנא' ישראל לשון שבח הוא: (יא) והנה לא אמרו לקחתנו למות במלחמה אבל לקחתנו למות במדבר. וממותנו במדבר. כי טרם יראו מלחמה לא היו חפצים לבאת אל המדבר פן ימותו שם ברעב ובצמא. ויתכן שאמרו לו כן בהיותם ועודם בארץ מצרים כאשר הסב אותם אלהים דרך המדבר ים סוף או שאמרו לו מתחלה אנה נלך אם דרך פלשתים ילחמו בנו ואם דרך

המדבר

מְבַהֲלִין אוֹסִיף עַל כָּל רְתִיכָא וּרְתִיכָא: (ח) וְתַקִּיף יְיָ יַת יִצְרָא דְלִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בִּידָא מְרַמְמָא מִתְגַּבְּרִין עַל מִצְרָאֵי:

[(ח) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקוּ פְּרִיקִין:]

(ט) וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יַתְהוֹן כַּד שָׁרָן עַל יַמָּא כָּנְשִׁין מַרְגָּלִיָּין וְאַבְנִין טָבָן דִּדְבַר פִּישׁוֹן מִגִּינוּנִיתָא דְעֵדֶן לְנוֹ גִּיחוֹן וְגִיחוֹן דַּבְּרִינוּן לְיַמָּא דְסוּף וְיַמָּא דְסוּף רְמָא יַתְהוֹן עַל גֵּיפֵיהּ כָּל סוּסָוַת אַרְתִּיכֵי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹי וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ עַל פּוּמֵי חִירָתָא דְקֳדָם טַעֲוַת צְפוֹן:

[(ט) קֳדָם פּוּנְדָקֵי דְחִירָתָא קֳדָם טַעֲוָתָא דִצְפוֹן:]

(י) וּפַרְעֹה חָמָא טַעֲוַת צְפוֹן מִשְׁתֵּיזֵב וְקָרֵיב קֳדָמוֹי קָרְבָּנִין וּזְקָפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נָטְלִין בָּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וְצַלּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: (יא) וַאֲמָרוּ רַשִׁיעֵי דָרָא לְמֹשֶׁה הֲמִן בִּגְלַל דְּלָא הֲוַת לָנָא בֵּית קְבוּרְתָּא בְּמִצְרַיִם דְּבַרְתָּנָא לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא מָה דָא עֲבַדְתָּא לָנָא לְהַנְפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם: (יב) הֲלָא דֵין הוּא פִּתְגָּמָא דְמַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם יִתְגְּלֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן וְידוּן לְמֵימַר פְּסַק מִנָּנָא וְנִפְלַח יַת מִצְרָאֵי אֲרוּם טַב לָנָא דְנִפְלַח יַת מִצְרָאֵי מִדְנְמוּת בְּמַדְבְּרָא: (יג) אַרְבַּע כִּיתִּין אִתְעֲבִידוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל גֵּיף יַמָּא דְסוּף חֲדָא אָמְרָה נֵיחוֹת לְיַמָּא וַחֲדָא אָמְרָה נֵיתוּב לְמִצְרַיִם. וַחֲדָא אָמְרָה נְסַדְּרָא לְקוּבְלֵיהוֹן סִדְרֵי קְרָבָא: וַחֲדָא אָמְרָה נְלַבְלְבָא לְקוּבְלֵיהוֹן וּנְעַרְבְּבָה יַתְהוֹן. כִּתָּא דַהֲוָה אָמְרָה נֵיחוֹת לְיַמָּא אֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לָא תִדַּחֲלוּן אִתְעַתְּדוּ וַחֲמוֹן יַת פּוּרְקָנָא דַייָ דִּיַעֲבִיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין. כִּתָּא דַהֲוַת אָמְרָה נֵיתוּב לְמִצְרַיִם אֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לָא תְתִיבוּן אֲרוּם הֵיכְמָא דַחֲמִיתוּן יַת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמִיחֲמֵיהוֹן תּוּב עַד עָלְמָא:

[(יג) אַרְבְּעָה כִּיתִּין אִתְעֲבִידוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הֲווֹ קַיְימִין עַל יַמָּא דְסוּף חֲדָא אָמְרָה נִיפּוֹל בְּיַמָּא וַחֲדָא אָמְרָה נְחָזוֹר לְמִצְרַיִם וַחֲדָא אָמְרָה נְסַדַּר לְקוּבְלֵיהוֹן קְרָבָא וַחֲדָא אָמְרָה נְלַוְלֵי לְקוּבְלֵיהוֹן וּנְעַרְבֵּב יַתְהוֹן. כִּיתָּא דַהֲוָה אָמַר נִפּוֹל לְיַמָּא אָמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לָא תִדַּחֲלוּן אִתְעַתְּדוּ וַחֲמוֹן יַת פּוּרְקָנֵיהּ דַייָ דִּי עֲבִיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין. כִּתָּא דַהֲוָה אָמַר נַחֲזוֹר לְמִצְרַיִם אָמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לָא תִדַּחֲלוּן אֲרוּם הֵיךְ כְּמָא דַחֲמִיתוּן יַת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמִיחְמֵי יַתְהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא בְשִׁעְבּוּד:]

(יד) כִּתָּא דַהֲוָה אָמְרָה נְסַדְּרָא לְקִיבְלֵיהוֹן סִדְרֵי קְרָבָא אָמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לָא תַגִּיחוּן דְּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעֲבִיד לְכוֹן נִצְחָנוּת קְרָבֵיכוֹן. כִּתָּא דַהֲוָה אָמְרָה נְלַבְלְבָה לְקוּבְלֵיהוֹן אָמַר לְהוֹן מֹשֶׁה שְׁתוּקוּ וְהָבוּ יְקָרָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְרוֹמְמוּ לֶאֱלָהֲכוֹן:

[(יד) כִּתָּא דַהֲוָה אָמַר נְסַדַּר לְקוּבְלֵיהוֹן סִדְרֵי קְרָבָא אָמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לָא
תרחלון

בעל הטורים

שפרעה נהפך להם לאויב: (ח) ביד רמה ב' הכא ואידך בפ' מסעי ג' והנפש אשר תעשה ביד רמה בפ' שלח גבי ע"ז מלמד שפסל מיכה עבר עמהם כמו שדרשו ועבר בים צרה (זכריה י'): (י) ופרעה ב' במס' ופרעה הקריב. ופרעה חולם. כאשר כבדו מצרים ופרעה [וגו'] הלא כאשר התעלל בהם (שמואל א ו') פי' אע"פ שפרעה חלם ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו זו הטובה ופרעה הקריב להלחם עם ישראל ע"כ התעלל בהם: הקריב ב' במסרה ופרעה הקריב הקריב את קרבנו כיון שבא לפני בעל צפון הקריב קרבן לו: (עי' ת"י): והנה מצרים נוסע אחריהם זה עוזא שר של מצרים ולכך אמרו עזי וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים: (יד) תחרישון ב' הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון וגו' (איוב י"ג) שאמר להם משה מי יתן החרש תחרישון כי ה' ילחם לכם ואין לכם לצעוק אלא
תחרישון

יונתן

יואלום באספריהון. ור"ל כאן שהוסיף פרעה בכל מרכבה מוליאה אחד יתר על שנים כדי לרדוף מהרה אחריהם. וכן דעת רש"י. למיננד. בבהילו ר"ל להמשיך בבהלה ודייק כל אלה מושלשים לשון תליתאי על כולם על כל מרכבה כדפי' וכן הוא במכילתא בפסוק לסוסתי: (ח) מתגברים על מצראי דייק ביד רמה שהיתה ידם רמה על המצרים כ"ה במכילתא: (ט) כנשין מרגליין וכולי דייק מדכתיב תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף ודרש מכאן שביזת הים היה גדולה מביזת מצרים ומהיכן היה למצרים כסף וזהב והא כתיב וינצלו את מצרים שעשאום כמצולה שאין בו דגים אלא ודאי כתרגומו דפישון לקחם מג"ע ומשם העשירו בים ודוק וגם שאיתא במדרש שפתח להם פרעה אוצרות יוסף וא"כ למה נקרא ביזת הים. זה לק"מ דביזת מצרים יוכיח וק"ל: גיפיה. פירוש שפת הים: (י) וקריב קרבנין. הכי הוא במכילתא הקריב
לזבח

רמב"ן

המדבר טוב לנו לעבוד את מצרים ממותנו במדבר. ואפשר עוד לומר כי היו העם מאמינים בי"י ומתפללים אליו להצילם. אבל במשה נכנס ספק בלבם פן יוציאם למשול עליהם ואע"פ שראו האותות והמופתים חשבו שעשה אותם בדרך חכמה או שהשם הביא עליהם המכות ברשעת הגוים כי אלו מאן השם בגאולתם לא היה פרעה רודף אחריהם. ואונקלוס תרגום בכאן ויצעקו *וזעיקו. עשאו ענין תרעומת לומר שלא התפללו אבל היו מתרעמים לפניו על שהוציאם ממצרים כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך. וכמוהו ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים מתרעמים עליהם בקול גדול וצעקה. ובמכילתא תפשו להם אומנות אבותם. ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאשר שנתנו שאור בעיסה באו להם אצל משה אמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך וגו' ושאור שבעיסה הוא היצר הרע. ויש דעתם לומר כי מתחלה צעקו אל י"י לתת בלב פרעה לשוב מאחריהם וכאשר ראו שלא היה חוזר אבל היה נוסע וקרב אליהם אז אמרו לא נתקבלה תפלתינו. ונכנסה בלבם מחשבה רעה להרהר אחרי משה כאשר בתחלה: (יד) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוספו לראותם עוד. על
דעת

*כי הגימ"ל והזיי"ן ממוצא א' והם מתחלפים.

אבן עזרא

המלך דומה כמו אחד בחשבון. על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית. מגזרת שנים. ואשר הוא במעלה השלישית יקרא *[ל]שלישי: (ח) ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: (ט) וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה. כמו וכל [מ]העם רואים. *[ם]וירא העם וינועו. והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחק. וככה כתוב [נ]וירדוף אחרי בני ישראל. והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רכבי הסוסים: וחילו. [ס]רגליים: (י) ופרעה הקריב. מחנהו. כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: (יא) ויאמרו. מצאנו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נסמכים והאחד יספיק. והנה זאת המבלי אין קברים. כמו [ע]הרק אך במשה: להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן. כמו ואומר [פ]אין רואני: (יב) הלא זה הדבר. איננו מפורש. רק ידענו כי כן היה. כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה. ודבר הזה הוא בכלל ולא שמענו אל משה: (ג) התיצבו וראו את ישועת יי'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום. יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם. ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה. ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו. והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה. שלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל. והשם לבדו שהוא [צ]עושה גדולות. ולו [ק]נתכנו עלילות. סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים. כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור. אחר דור המדבר שלא ראו גלות. והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת [ר]ואלה שמות: (יד) יי' ילחם לכם. בעבורכם. וככה כל
מלחמה

פירוש על אבן עזרא

*[ל]עיין (בראשית ו' ט"ז) במלת תחתים בפי' על רא"ע. [מ](להלן כ' י"ח). *[ם](שם שם ט"ו) וככה פי' ג"כ פה וירדוף בפסוק לעיל ר"ל שם לבו לרדוף. ואח"כ רדפו והשיגו אותם. [נ](פסוק ח'). [ס]בל"א (פוסגענגער). [ע](במדבר י"ב ב'). [פ]רואַני (ישעיה מ"ז י'). [צ](איוב ה' ט'). [ק](ש"א ב' ג'). [ר](לעיל ב' ב').
תהלים

ספורנו

ההמוניים. ושלישים על כלו. גם על ההמון שלא היו בכלל עמו ואילו הפקיד שלישים מלמדי מלחמה כי אמנם כל תוקף הצבא תלוי בשר הצבא וחכמתו ותחבולותיו: (ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כענין ידינו רמה. היו מתאמצים לצאת את פרעה ואילו שלא היו רבים במספר כמותם ובזה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה כי אמנם היה ראוי ליראה מאותם המעטים מלמדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי ליראה מכל המון מצרי' הנוסע אחריהם אמר כך: (ט) וירדפו מצרים אחריהם. אחרי היוצאים ביד רמה: (י) ופרעה הקריב. את חיל ההמון של כל רכב מצרים: (יא) לקחתנו
למות

פירוש רשב"ם

לפי שכתיב לפנינו ומבחר שלישיו טובעו בים סוף: (ח) יוצאים ביד רמה. לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם. אז וייראו מאוד: (יא) המבלי אין. קברים כפל לשון: למות במדבר.
אשר

שלישי טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק
אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃
טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ
עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק
אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה
בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃
יח וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי
בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יט וַיִּסַּע
מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד
הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃
כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃
ויט

ואתון תשתקון: טו ואמר יי למשה קבלית צלותך מליל
עם בני ישראל ויטלון: טז ואת טול ית חטרך וארים ית
ידך על ימא ובזעוהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא:
יז ואנא הא אנא מתקף ית לבא דמצראי ויעלון בתריהון
ואתיקר בפרעה ובכל משריתה ברתכוהי ובפרשוהי:
יח וידעון מצראי ארי אנא יי באתיקרותי בפרעה ברתכוהי
ובפרשוהי: יט ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא
דישראל ואתא מבתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון
ושרא מבתריהון: כ ועל בין משריתא דמצראי ובין
משריתא דישראל והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל
נחר

מסרה טו מה תצעק, ל' [התי"ו דגש מד"ד]. דבר אל בני ישראל, ו' חס' לאמר. טז הרם, ג' ב' מלרע [ובצירי] וא' מלעיל [ובסגול]. ובקעהו, ל'. ויבאו, ז' רפין [ר"ל שהוי"ו בשו"א]. יז בפרעה, [הב' דגוש' וכן השני דבסמוך]. יט מלאך האלהים, ה' בליש'. ההלך, [ח"ו]. ויעמד, [כו"ל ח"ו]. כ ויבא, [כו"ל ח"ו]. והחשך, ל'. ויאר, ב' מלעיל אל ה' וכו'. זה אל זה, ב'.

ת"א מה תצעק עקיד' שער סג. דבר אל סוטה לז. ואתה הרם שם. ויבאו בני ברכות כד יונה ד. ויסע מלאך ה' הזוהר פ' בהעלותך. ולא קרב זה מגילה י סנהדרין לט.

רש"י

תריכון לבעל: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מה) על בני ועל פועל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: (יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשהחשיך והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו. ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה
מחנה

רמב"ן

דעת רבותינו הרי זו מצות לא תעשה לדורותם ואם כן יאמר הכתוב אל תיראו התיצבו במקומכם וראו את ישועת ה' שיושיע אתכם היום מידם ואל תשובו לעבודתכם למצרים כי אשר ראיתם אותם היום הקב"ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם. ותהיה מצוה מפי משה לישראל ולא הוזכרה למעלה. וכן ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שהיא מצוה באמת לא הבטחה: (טו) מה תצעק אלי. אמר רבי אברהם כי משה כנגד כל ישראל שהיו צועקים לו. כמו שאמר ויצעקו בני ישראל אל ה'. וא"כ למה אמר מה תצעק אליו ראוי להם לצעוק ואולי יאמר מה תניחם לצעוק דבר להם ויסעו כי כבר אמרתי לך ואכבדה בפרעה. ורבותינו אמרו שהיה משה צועק ומתפלל. והוא הנכון כי לא ידע מה יעשה ואע"פ שאמר לו השם ואכבדה בפרעה הוא לא היה יודע איך יתנהג כי הוא על שפת הים והשונא רודף ומשיג והיה מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר. וזה טעם מה תצעק אלי שהיה צריך לשאל מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך ואכבדה בפרעה ולא סיפר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל: (יט) ויסע מלאך האלהים. אמר ר"א מלאך האלהים הוא השר הגדול ההולך בענן. והוא הכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם. וכאשר נסע המלאך הזה ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה ויאר לישראל את הלילה בעמוד האש כאשר עשה בשאר הלילות לעבור הים כי בלילה עברו. ועל דעתי זה שאמר הכתוב ויסע מלאך האלהים היה בתחלת הלילה. ומלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל רמז לבית דינו של הקב"ה שנקראת מדת הדין
במקומות

אבן עזרא

מלחמה שאחריה למ"ד היא לעזר. על כן פירש רבי משה הכהן כי רבים [ש]לוחמים לי מרום. בשבילי. וטעם מרום. מלחמה מרום. כמשפט [ת]כל היושבים: ואתם תחרישון. הפך ויצעקו [א]בני ישראל: (טו) מה תצעק. יש אומרים כי משה היה צועק אל השם. וזה איננו נכון כי כבר דבר לו [ב]ואכבדה בפרעה. רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל. בעבור שצעקו בני ישראל אל ה': ויסעו. *[ב]מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: (טז) ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את [ג]הים טרם שיסעו. כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במטה. כדרך ויט משה את [ד]מטהו על השמים. וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה. או יבקעו המים. כי כן *[ד]כתוב: (יז) ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל. ואין צורך שיכנסו בים. רק צוה ה' לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו. וממדבר איתם נכנסו ישראל
אל

פירוש על אבן עזרא

[ש](תהלים נ"ו ג'). [ת]כמו ואתם תשבו פה (במדבר ל"ב ו'). [א](פסוק י') וטעם ואתם תחרישון. לא תצעקו עוד כי הוא ילחם לכם. ואין פי' אשר יחרישו מלהלחם. ובמ"כ כת ד' היו צועקים להקב"ה. אמר ואתם תחרישון ע"ש. [ב](פסוק ד'). *[ב]ר"ל שכתוב חונים על הים (לעיל פס' ט') ולאכן יסעו. א"ו אשר יסעו מעט מעט להכין א"ע. [ג]ר"ל כי הם היו קרובים לים. ע"כ פי' הם יסעו מעט מעט ומ"ל יטה ידו להכין בקיעת הים. כי אינו טעמו שעברו הים. כי עדיין לא נבקע. [ד](לעיל ט' כ"ג). *[ד](פסוק כ"א) ע"כ צודקים ובקעהו בלשון עבר. ר"ל עם בקיעת הים יהיה נטיה
המטה

תדחלון יי ביקר שכינתיה הוא דיעביד לכון ניצחני קרביהון: כתא דהוה אמר נלוולי לקובליהון וגערבב יתהון אמר להון משה לא תדחלון קומו ושתוקו הבו יקרא ותושבחא ורוממו לאלהא:

(טו) ואמר יי למשה אנת קאי ומצלי קדמי הא צלותהון דעמי קדמת לדידך מליל עם בני ישראל ויטלון:

[(טו) ואמר מימרא דיי למשה עד אימת את קאים ומצלי קדמי שמיעא הוא צלותך קדמי ברם צלותהון דעמי קדם קדמת לדידך מליל עם בני ישראל ויטלון:]

(טז) ואנת ארים ית חוטרך וארכין ית ידך ביה על ימא ובזעיה ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא:

[(טז) ואת ארעם ית חוטרך וארכין ית ידך:]

(יז) ואנא הא אנא מתקיף ית יצרא דלבהון דמצראי ויעלון בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משיריתיה ברתיכוי ובפרשוי: (יח) וידעון מצראי ארום אנא הוא יי באתיקרותי בפרעה ברסיכוי ובפרשיו: (יט) ונטל מלאכא דיי דמדבר קדם משריתא דישראל ואתא מן בתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא מן בתריהון מן בגלל מצראי דפתקין גירין ואבנין לישראל והוה עננא מקביל יתהון: (כ) ואעיל בין משריתא דישראל ובין משריתא דמצראי והוה עננא פלגיה נהורא ופלגיה חשוכא מסטריה חד מחשך על מצראי ומסטריה חד אנהר על כל ישראל כל ליליא ולא קרבא משרי כל קביל משרי למסדרא סדרי קרבא כל ליליא:

[(כ) והוה עננא פלגא נהור ופלגא חשוכא נהור מנהר על ישראל וחשוכא מחשך על מצרים ולא קריבו אלין לאלין למסדרי קרבא כל ליליא:]

וארכין

בעל הטורים

השליטון ושהי לכם לשכוח. כי שבטחו בה': (טו) מה תצעק אלי רמז לו אתה עתיד לצעוק אלי ארבעים יום בהר להתפלל על ישראל וה' תיבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: (טז) הרם. ג' במסורה הרם את מטך. כשופר הרם קולך (ישעיה נ"ח) מלמד שהמטה ועשה אותם בקולות ואידך ויאמר הרם לך גבי אלישע (מ"ב ו') כשלף הברזל כמו הכא נעשה נס על ידי המים אף השם נעשה נס על ידי המים: ובקעהו בזכות ויבקע עצי עולה ובזכות בקע לגלגולת קני ביה בקע (א' משמות ע"ב) וזהו שבזה השם נבקעו המים: (כ) ויאר. ג' במסרה ויאר את הלילה. אל ה' ויאר לנו וזהו ויהי הענן והחושך למצרים שלא סר עמוד הענן כמו בשאר הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל

היה

יונתן

לזבח ולקטר ס"ל דהוי פועל יוצא. כמ"ש להבדיל בנתנאל בן צוער הקריב. וכן כל הקריב דהמביא קרבן אינו מקריב בעצמו אלא ע"י כהן וק"ל: (יא) רשיעי דרשא דארבע כתות נעשו על הים וכדאיתא במדרש והוא פשוט: (יג) נבלבלא לשון בילבול או פירושו להשמיע קול הומה כדרך אנשי מלחמה להבהיל שכנגדם בקול בהלה דפירש"י פרשת שופטים: (טו) קדמת לדידך. דכתיב לעיל ויצעקו בני ישראל אל ה' והכי איתא במכילתא רבי יהודה אמר מה תצעק כבר קדמה צעקתם לצעקתך וכו': (טז) וארכין ית ידך על ימא. ר"ל השפל את ידך עם המטה ובקע את הים לאפוקי ממ"ד שנטה את ידך הוא על ידי שמאל. כי ביד הימין נטה המטה ובקע הים ובשמאל החזיר הים לאיתנו על פרעה ועמו וכן הוא בהדיא בס' הזוהר ודו"ק: (כ) מסטריה חד מחשיך למצרים וכו'. ר"ל הענן על ישראל והחושך על מצרים מגיד הכתוב שהיה

אפילה

אבן עזרא

אל הים ולמדבר איתם ילאו [ה]כאשר אפרש: (יח) וידעו מצרים. [י]הנשארים: בהכבדי בפרעה. שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: (יט) ויסע מלאך האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו. והנה פי' וכבר נסע. וכבר הראיתיך רבים כזה. ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות. על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש. ולפי דעתי בעבור כי [ו]מספר השם הנכבד. יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש [ח]בפרשת כי תשא. על כן כתוב ככה. ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק. ויהי [ט]בשלשים שנה. כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהים. הוא [י]השר הגדול ההולך בענן. והוא הכתוב עליו ויי' [כ]הולך לפניהם יומם. וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו. והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן יראה לנו אנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים. ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם. ואם השיב לנו *[כ]הטעם כפול. אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות. רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: (כ) ויבא. המלאך: ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשפט [כב]כל הלילות. לישראל לעבור הים. כי בלילה עברו. ואמר ר' מרנוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך. וכמהו ולילה [ל]אור בעדני. ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר. והמפרש כזה השם חשך לאור ואור לחשך. כי לא

יתכן

פירוש על אבן עזרא

המטה. [ה](להלן ט"ו כ"ג). [י]ר"ל הנשארים בעיר שישמעו טביעת האחרים כי הרודפים כולם מתו כאשר אמר לא נשאר בהם עד אחד. והתבונן שאמר הראב"ע ז"ל למעלה וידעו מצרים הנשארים גם הנטבעים לפני מותם. ופה לא אמר רק הנשארים. כי למעלה כתוב וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה'. הנה זה נכון לומר שטעמו הנשארים גם הנטבעים ידעו ויכירו כי אני ה'. אבל בזה שאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ובכל חילו מבואר כי טעמו מהנשארים. ור"ל וידעו הנשארים כי אני ה' בראותם הכבדי בפרעה ובכל חילו שיטבעו וזה נכון במקום הזה. והבית בפרעה הוא בעבור פרעה. [ו]והוא על אופן זה כאשר יהיו הד' אותיות מלאים עם יודי"ן כזה יו"ד ה"י וי"ו ה"י או בדרך הזה י'. יה. יהו. יהוה עולה ע"ב. [ח](להלן ל"ג כ"א)]. [ט](יחזקאל א' א'). [י]הוא מיכאל כמ"ש ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול (דניאל י"ב א') וכן והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני (שם י' י"ג). [כ](לעיל י"ג כ"א). *[כ]ר"ל הענין הב' ויסע עמוד וכו' הוא כפול לשון ויש לו ב' שמות. [כב]ר"ל כי הקמ"ץ הלילה מורה הידיעה. כדבר כ"א סוף (בראשית) ע"ש באורך. ע"כ מפרש כי הוא מורה על משפט הלילה. [ל](תהלים קל"ט י"א) פי' לפי דעתו

של

ספורנו

למות במדבר. כי אפילו לא יתגבר בנו מלחמת פרעה וחילו. הנה בעמדם לפנינו לשמור את דרך כל מחיה נמות במדבר ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל: (טו) מה תצעק אלי. כי אמנם הוא היה בכלל ויצעקו בני ישראל אל ה' אמנם צעקת משה לא היתה מיראת פרעה וחילו כי כבר הגיד לישראל את מפלת המצרים ומיתתם. באמרו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ה' ילחם לכם. אבל היתה צעקתו על סרי ישראל שהעיזו פניהם באמרם המבלי אין קברים. וחשב בשביל זה שלא ישמעו לו להכנס בים לפיכך אמר לו מה תצעק אלי בזה כי אמנם אתה מושל בכשרים: דבר אל בני ישראל ויסעו. ולא ימרו את פיך: (טז) הרם את מטך. אל הכות קדים שיהיה הים לחרבה: ונטה את ידך על הים. שיחלו המים הנה והנה כענין באליהו: (יח) וידעו מצרים. הנשארים במצרים. וישובו אלי כי לא אחפוץ במות המת: (יט) ההולך לפני מחנה ישראל. בעמוד האש: וילך מאחריהם. להתיך אותם תהומות שיקפאו בלב ים לפני ישראל בעברם כדי להפוך קרקע הים לטיט כאשר יעברו מצרים אחריהם כי לא היה צריך אז שילך עמוד הענן לפני ישראל לנחותם הדרך כי הדרך שנעשה בבקיעת הים היה מנהיגם: ויעמוד מאחריהם. מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש: (כ) ויבא. המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל להנהיג את שני העמודים: ויהי הענן והחשך. חשך הלילה היה יחדיו עם הענן מאחריהם של ישראל ושל עמוד האש: ויאר את הלילה. המלאך בעמוד האש כי בו הסיר חשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש המאיר כמו שהיה לנגד

מצרים

פירוש רשב"ם

אשר אין להם מים ואפילו אין רודף אחרינו נמות ברעב: (טז) ובקעהו. העי"ן גורמת. כמו שמענו אדוני אבל מן זכור יאמר זכרני: (יט) ויסע מלאך האלהים. המוליך את עמוד הענן. לפני מחנה ישראל: וילך. המלאך מאחריהם ומתוך כך ויסע העמוד מפניהם ויעמד מאחריהם. כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וישם מאפל ביניהם כדכתיב ביהושע. שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש לישראל כל הלילה:

ולא

כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀
אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה
וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם:
כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה
וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם:
כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל
סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם:
כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה
אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן
וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם: כה וַיָּסַר אֵת
אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר
מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה
נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם: פ רביעי
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ
עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו: כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־
יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר
יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם: כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים
לכל

אונקלוס

נהר כל ליליא ולא אתקריבו דין לות דין כל ליליא: כא וארים משה ית ידה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח קדומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא: כב ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומסמאלהון: כג ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסות פרעה רתכוהי ופרשוהי לגו ימא: כד והוה במטרת צפרא ואסתכי יי למשריתא דמצראי בעמודא דאשתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי: כה ואעדי ית גלגלי רתכוהי ומדברין להון בתקוף ואמר מצראי נעירוק מן קדם ישראל ארי דא היא גברתא דיי דעבד להון קרבין במצרים: כו ואמר יי למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתכיהון ועל פרשיהון: כז וארים משה ית ידה על ימא ותב ימא לעדן צפרא לתקפה ומצראי ערקין לקדמותה ושניק יי ית מצראי בגו ימא: כח ותבו מיא וחפו
ית

מסרה כא ויולך, ד' ג' חס' ודין מ"ל. ברוח קדים, ב'. לחרבה, [המחג בחי"ח]. ויבקעו, ל'. כב ויבאו, [כו"ל ח"ו]. חומה, [מ"ו]. ומשמאלם, ג' [בלים'] ב' מ' [ובענין] וא' מ"ו [אסר האלף]. כד באשמרת הבקר, ב' [ס"ו]. וישקף, ד'. ויהם ב'. כה אפן, ל' וחסר [ל"ל ל' חסר]. מרכבתיו, [ס"ו ומ"י]. בכבדת, ל' וחסר. ויאמר, חד מן י"ב [ל"ל י"א]. דסבירין ויאמרו. אנוסה, ל'. נלחם, כ"כ בקמץ כי לא נמנה במס' במספר הי"ב פתחי"ן. כו וישבו, [רפי ומ"ו]. כז לפנות, ב' [ומ"ל]. לאיתנו, ל' [ומ"ל] · וינער, ל'. כח וישבו, [מ"ו].

רש"י

(מכילתא) מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה. (מכילתא) ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנא' (ירמיה יח) כרוח קדים אפיצם (הושע יג) יבוא קדים רוח ה' (יחזקאל כז) רוח הקדים שברך בלב ימים (ישעיה כז) הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים שבעולם (מכילתא): (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמרת הבקר. (ברכות ג) שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כג) שדה צופים לחקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. לשון מהומה אשטורדי"סון בלע"ז ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומ' הרעמת קול הוא וזה אב לכלן (שמואל א ז) וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אפן מרכבתיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדת. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעל' כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין: וינער. והניק הוא וגו' ל' טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו'

רמב"ן

במקומות מן הכתוב והוא השוכן בעמוד האש והולך לפניהם לילה להאיר להם וכן הזכיר האלהים. ויתכן שאינו נסמך אבל הוא ביאור. וראיתי במכילתא דר' שמעון בן יוחאי שאל רבי יונתן בן יוחאי את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך י"י וכאן מלאך האלהים. אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו' רמזו למה שאמרנו. והנה עתה נסע בעמוד האש מלפני מחנה ישראל והלך מאחריהם ונסע עוד עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם. והנה שני העמודים מאחריהם. והנה לבאר כי בא עמוד הענן הזה בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לומר שלא הפסיק עמוד הענן בין עמוד האש למחנה ישראל אבל הפסיק בין מחנה מצרים ובין עמוד האש ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה והיה לישראל אור בעמוד האש אע"פ שהוא מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק אותו להם כאשר למצרים. וזה טעם ויאר את הלילה כי האיר להם הלילה אבל לא כאשר הלילות. לנחותם הדרך כי לא היה הולך לפניהם. והיה זה שאילו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כאשר הלילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא יראו ולא יבאו אחריהם ועתה הלכו ישראל לאטם ואין המרחק רב ביניהם והיו המצרים רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם כי יראו האש מתוך הענן אלא שלא היו יכולים ליקרב אליהם מפני הפסק שני העמודים וזה טעם ולא קרב זה וגו': (כד) ויהי באשמורת הבקר וישקף י"י אל מחנה וגו'. כי הסיר עמוד האש ממחנה ישראל כמנהג כל הימים ושמו היום משקיף על מחנה מצרים בינם ובין עמוד הענן אשר ישתמשו בו ישראל היום ויהם את מחנה מצרים בהשקיף עמוד האש עליהם כי יגיע עליהם חומו הגדול ולהבה תלהט רשעים וכבר פירשתי במעשה בראשית כי יסוד האש יקרא חשך וענן והחשך הוא עמוד אש וענן אבל עמוד האש היה מאיר לכל ישראל בעמודו והיה מחשיך למצרים מפני היותו בא בעמוד הענן אשר יחשיך עליו כשמש אשר הענן
יכסנו

(כא) וארכין משה ית ידיה על ימא בחוטרא רבא ויקירא דאיתברי מן שירויא וביה חקיק ומפרש שמא רבא ויקירא ועישרתי אתוותא די מחא ית מצראי ותלת אבהת עלמא ושית אימהתא ותריסר שבטוי דיעקב ומן יד דבר יי ית ימא ברוח קדומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא נגיבא ואתבזעו מיא לתריסר בזיען כל קביל תריסר שבטוי דיעקב:

[(כא) וארכין:]

(כב) ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא קרשון הי כשורין דמן תלת מאה מילין מימינהון ומשמאלהון: (כג) ורדפו מצראי ועלו מן בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוי ופרשוי לגו ימא: (כד) והות במטרת צפרא בעידנא דאתיין חילי מרומא לשבחא ואודיק ברגוז עלוי משריתהון דמצראי בעמודא דאישתא למידמי עליהון גומרין דאישא ובעמודא דעננא למרמא עליהון ברדין ושעמם ית משריית מצראי:

[(כד) והוה בעידנוי צפרא ואריק מימרא דיי על משיריתהון דמצרים ורמא עליהון נפטא ואשתא ואבני ברדא ושעמם ית משיריתהון דמצרים:]

(כה) ונסר ית גלגלי רידוותיה דפרעה והוו מדברין יתהון בקשיו והוין מהלכין ושריין מן בתריהון ואמרו מצראי אלין לאלין נעירוק מן עמא בית ישראל ארום מימרא דיי הוא דמגיח להון קרבין במצראי:

[(כה) ופרק ית גלגלי רידוותיהון והוון מדברין להון גררין מן בתריהון אורחהון דמוליתא מהווין נגדין לנלגליא חזרו גלגליא ורידוותא למיהויין נגדין למזלותא ורמיין על ימא עניין מצראי ואמרין אלין לאלין ניעירוק מן קדם עמא דבני ישראל ארום דין הוא מימרא דיי דהדה עביד להון ניצחני קרביהון עד דהוון יתבין גבן במצרים:]

(כו) ואמר יי למשה ארכן ית ידך על ימא ויתובון מאין על מצראי על רתיכיהון ועל פרשיהון:

[(כו) ארכין:]

(כז) וארכן משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידוני צפרא לתוקפיה ומצראי ערקין כל קביל גללוי ועלים יי ית מצראי בגו ימא דלא ימותון במיצעיה מן בגלל דיקבלון פורענות דמשתלחא להון:

[(כז) וארכין משה ית ידיה על ימא נהור ימא לעידנוי צפרא לאתריה:]

(כח) ותבו גללי ימא וחפון ית רתיכייא וית פרשיא לכל משרית פרעה דעלן בתריהון

בעל הטורים

היה אור דכתיב אל ה' ויאר לנו: זה אל זה ב' דסמיכי הכא ואידך וקרא זה אל זה ואמר קדוש ק' ק' (ישעיה ו') שבקשו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה וזהו ולא קרב זא"ז אותם שנאמר בהם וקרא זא"ז: (כא) ויולך ד' במסורה הכא ואידך וילך אותם שמרונה (מ"ב ו') בני אלישע שהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצריים הוכו בסנורים ואידך ויקם אותם כבתחלה ונו' וילך אותם על מלך בבל רבלתה (מ"ב כ"ה) אידך גבי [illegible] (ירמיה נ"ב) (כן ליתא בע"ב ובמסורה חשיב דמ"ב וירמיה לחד וחשיב עוד וילך אותם אור דאיכה ג') שחשכו עיניהם מהגלות כאלו הוכו בסנורים: ברוח קדים. ב' במסורה הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. מלמד שנשברו כל האניות כשנבקע: (כד) באשמורת הבוקר ב' הכא ואידך ויבאו בתוך המחנה באשמורת הבוקר (ש"א י"א) גבי שאול כהלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב"ה עושה בה נס לצדיקים. וישקף ד' הכא ואידך וישקף על פני סדום. כמו שסדום נידונו באש וגפרית כך נדונו כאן (וכ"ה בתי"). וישקף אבימלך. וישקף ארונה וילך אל המלך (ש"ב כ"ד) כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כך היה ארונה מלך כדכתיב הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם ב' במסרה הכא ואידך ויהם ה' את סיסרא (שופטים ד') לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן משתמטות כך היה בסיסרא וכמו שם גרפם נחל קישון כך בכאן פלטם הים ליבשה: (כה) וינהגהו בכבדת על שאמר תכבד העבודה: (כז) לפנות בקר ב' הכא ואידך יעזרה אלהים לפנות בוקר תהלים

יונתן

אפילו על מצרים וליהודים היתה אורה: (כא) דאתבריא מן שירויה. פירוש שנברא בע"ש בין השמשות בהתחלת הבריאה: וביה חקיק שמא רבא כ"ז בפר"א. של סנפירינון היה ועשר מכות חקוקים בו: לתריסר בזיעין כו' לשנים עשר קרעים כנגד י"ב שבטים: (כב) דמן תלת מאה מילין. כדאיתא במ"ר הלא' שגמלו זאת אחר כל הניסים שעשה להם שקרע הים לי"ב קרעים וכולי. קרשון לשון נקרש. הי כשורין ר"ל כמו חומה וכבר מצאנו מלה זו כ"פ: (כד) למרמי כו'. גומרין דאשא כ"ה במכילתא שהתחילו מ"ה זורקים בהם חצים ואבני אלגביש וכולי נפקא להו מויהם דאיתא בפרקי דר"א כל מקום שנאמר מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכולם. וירעם ה'. והרעשת קול דכאן הוא מהומת אש. ושעמם צ"ל בעי"ן ופירוש ענין מהומה בשגעון דם כנוס של תמהון. שעמום: (כז) דלא ימותון במצעיה וכו' כל אלה יצוין ברש"י ותבינהו

אבן עזרא

יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי. כמו ברך נבות אלהים. ומלת אור בעדני. פירשתיה שהיה אור בעצמו. גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר לישנא מעליא הוא. והנה הוא כמו כנוי. ומה טעם להזכיר ויחשך את הלילה כי כל לילה חשך הוא. רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה. ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר. ורוב ישראל כבר עברו: (כא) ויש. כל הלילה. אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח: (כג) ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף. רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים. כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה. וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקרשו המים. וכתיב נצבו כמו נד נוזלים. ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו. וזהו וישובו המים על מצרים. והם הבדילו בין המצרים ובין היבשה על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו. כי היו חושבים שיצאו אל היבשה. וחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה. והכורדים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: (כד) ויהי באשמורת. האלף נוסף: וישקף. הטעם מלאך ה'

פירוש על אבן עזרא

על כי מוכיחים פירושו של אור משמעות לשון חשיכה. ודעתו של הראב"ע ז"ל הוא נגד דעתו כמו שיבואר אחר זה. (מ"א כ"א י"ג). *ואין פי' אשר הלילה יחשיך. רק פי' הלילה יתהפך לאור. כפי' (לקמן פס' כ"ט) ע"מ היה פלא. (במדבר י"א ד'). ואין פי' כמו. חומה היו וכו' (ש"א כ"ה ע"ו) כי הכתוב מפרש כפשוטו נצבו כמו נד (לעיל ט"ו ח'). (פסוק כ"ו). *(שם). כי פרשו שמר. כפ"ש

ספורנו

מצרים: ולא קרב זה אל זה. כי ההולכים בחשך הולכים לאט בהכרח כי לא ידעו במה יכשלו: (כא) וישם את הים לחרבה. רוח הקדים הקפיא קרקע הים: ויבקעו המי'. בנטיית יד משה על הים במלות תורתו: (כג) הלכו ביבשה. כי קפאו תהומות ברוח הקדים ועברו על הטיט הנקפא: (כד) וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן. שני העמודים שהיו מהלכים באמצע המרחק אשר בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל הקריבם אצל מחנה מצרים: ויהם. במיני מלאכים כענין בפלשתים ותהי יד ה' בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול ויסתרו להם עפולים. ואותם מיני מלאכים. הם מדוי מצרים הרעים והיא היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים שראו ישראל וייראו. כאמרו אשר יגורת מפניהם. אמנם פרטי המכות שהזכירה התורה לא היה בהם שום חולי זולתי השחין. והנה התורה הזכירה שחין מצרים והזכירה גם כן מדוי מצרים: (כה) ויסר את אופן. בעמוד האש: בכבדות. מכח הטיט: כי ה' נלחם להם. ובנוסנו לא ילחם בנו עוד: (כז) לאיתנו. בשוב גליו אל דרך הבקיעה אשר עשה כן מאז שנבקע: ומצרים נסים לקראתו. שמתחלת אשמורת הבקר יד ה' היתה בם להמם ואז אמרו אנוסה ונסו עד פנות הבקר דרך הבקיעה

פירוש רשב״ם

ולא קרב זה אל זה. מצרים לא קרב לישראל כל הלילה: (כא) ברוח קדים. כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מייבש ומקריש את הנהרות: (כד) בעמוד אש וענן. בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן. כדכתיב וירעם ה' בקול גדול ויהומם: ויהם. מהומת קול: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. כשראו מצרים שנתהממו היו טורחים את אופני העגלות להשותם אחריהם כדי לנוס ולברוח אחור ולא יכלו אלא היו מנהגים ומטים אותם לפנות לאחור בכבדות ובקושי גדול כי היו העגלות והרכב מרובת זו לפני זו. ולמה היו עושים כך לפי שאמרו מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם עתה בנו במצרים: (כו) נטה את ידך. כשעברו ישראל על שפת הים מעבר לים: (כז) ומצרים נסים לקראתו. כשהיו הופכים

לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם
לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם
וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃
ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם
מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ
בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ
טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
השירה

אונקלוס

יַת רְתִכַּיָא וְיַת פָּרָשַׁיָא לְכֹל מַשִׁרְיַת פַּרְעֹה דְעָלוּ בָתְרֵיהוֹן בְּיַמָא לָא אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד־חַד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָא וּמַיָא לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינְהוֹן וּמִסְּמָאלְהוֹן׃ ל וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזוֹ יִשְׂרָאֵל יַת מִצְרָאֵי מִיתִין עַל כֵּיף־יַמָא׃ לא וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יַת גְּבוּרְתָּא יְדָא רַבְּתָא דִי עֲבַד יְיָ בְּמִצְרַיִם וּדְחִילוּ עַמָא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּהּ׃ א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ
ואמרו

מסרה הבאים, [בראש עמוד סימן בי"ה שמ"ו]. נשאר בהם, ל' אותי' בהם שופטים גם [לא ידענא מאי קאמר דמסירה הכי קא מסור בפ' ואלה ובשופטים ד'. ב' פסוקים מעיין בהון (א"נ מתחלפין). פרעה, לא נשאר בהם עד אחד. מיהרה, לא נשאר עד אחד. ערוב, לא נשאר אחד. מ"ש. וי"ב לא נשאר בהם אותי'. ולא נשארו גם שמואל א' י"א י"א. בעל מבין חידוש]. כט חמה, [דין ח"ו]. ומשמאלם, ג'. ל ויושע, כו"ל מ"ל במ"ג חס'. לא היד, ב' בתו'. הגדלה, [ח"ו]. וייראו, [מ"י]. ויאמינו, ג' [ומ"ל] [המחבר בוא"ו. מנחת שי]. ובמשה, ב' וידבר העם. טו א ישיר, ב' [לכן אמר, המחבר ביו"ד נגד כללי הדקדוק והלכה כמותו]. ובני ישראל, ע"ו.

ת"א ומצרים נסים סוטה יא. וינער ה' סנהדרין לט. והמים להם יומא ד. וירא ישראל את מצרים פסחים קיח ערכין טו. וירא ישראל את היד ברכות נח סנהדרין לה. ויאמינו בה' עקרי' מא פיה. אז ישיר ראש השנה לא סוטה כז סנהדרין לא האלילים כד.

רש"י

וגו' לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותיו ומיתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדלה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה. והרבה לשונות נופלין על ל' יד וכולן ל' יד ממש הן והמפרשו יתקן הלשון אחר ענין הדבור: (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן (יהושע י) אז ידבר יהושע. וכן (מלכים א ז) ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. (מלכים א יא) אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמ' שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר ולייש' ל' הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון (איוב א) ככה יעשה איוב (במדבר ט) על פי ה' יחנו ויש
אשר

רמב"ן

יכשלו והנה עשה הכל בשני עמודים האלו וזהו הנכון בפסוקים האלה: ויט משה את ידו על הים ויולך י"י את הים ברוח קדים. וגו' היה הרצון לפניו ית' לבקוע הים ברוח קדים מיובשת שיראה כאלו הרוח היא המחרבת ים. כענין שכתוב יבא קדים רוח י"י ויבוש מקורו ויחרב מעיינו השגיא למצרים ויאבדם כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא יד י"י עשתה זאת בעבור ישראל אע"פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם גם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם. וזה טעם ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם. שחזק לבם לאמר ארדוף אויבי ואשיגם בים ואין מידי מציל ולא זכרו עתה כי י"י נלחם להם במצרים: (כח) ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. כך דרך מקראות לדבר כן בלמ"ד יתירה כמו לכל כלי המשכן לכל כליו תעשה נחשת ואינה אלא לשון תקון לשון רש"י ואינו כן במקום הזה רק פירושו ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים והחיל איננו הרכב והפרשים אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו. וכמוהו כמוי בלמ"ד כמים לים מכסים. ועשית מכסה לאהל ובא על המכסה על הקרב וכן רבים: (לא) וירא ישראל את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלים על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמתקן יתקן הלשון אחר ענין הדבור לשון רש"י אבל אונקלוס לא פירש היד הגדולה גבורה אבל אמר. ית גבורת ידא רבתא. ור"א אמר המכה הגדולה וכן הנה יד י"י הויה במקנך. כבדה מאד. יד האלהים שם. ועל דרך האמת יאמר שנגלית להם היד הגדולה והיא מדת הדין שעשה י"י במצרים כי היתה שם במצרים מכה בהם וזה כמו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה והיא סימן אשר תרעץ אויב והיא זרוע י"י שאמר הכתוב עורי עורי לבשי עוז זרוע י"י הלא את היא המחרבת ים ולא יתעלם ממך מה שאמר לבשי עוז ממה שכתבנו בפסוק מידי אביר יעקב: (א) אז ישיר משה. לשון רבינו שלמה כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן עשה. ויאמרו לאמר וגו' וכן אז ידבר יהושע כשראה הנס אמר לו לבו לדבר וכן עשה. ויאמר לעיני כל ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו לעשות לה הבית אז יבנה שלמה פירשוהו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה זהו ליישב פשוטו. ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וכל המזמור כן יהרג בברד גפנם ישלח בהם ערוב. וכן ומאין יבא אליך מן המכים אשר יכוהו ארמים. וכן ומשה יקח את האהל. כי איננו לשון הוה שלא לקחו אלא פעם אחת אבל דרך הוא לומר עתיד במקום עבר. וכן יאמרו במקומות רבים ההפך. והטעם כי מנהג הלשון
שהמספר

ספורנו

הבקיעה ובעת פנות בקר שב הים לאיתנו לשאת גליו במקום הבקיעה אשר הגיעו שם מצרים באותה שעה ונמלאו נסים לקראת הים: וינער ה' את מצרים. המלך ועמו נער אותם מעל המרכבות אל קרקע הים כמו חצני נערתי. התנערי מעפר: (כח) וישובו המים. ברבות הגלים אל מקום הבקיעה: ויכסו את הרכב. אחר שנגערו מעליהם הטעם אשר בם: ואת הפרשים. רוכבי הסוסים: לכל חיל פרעה הבאי' אחריהם. המון וכל רכב מצרים ורוכביהם שבאו אחר הפרשים למלחמה: (כט) ובני ישראל הלכו ביבשה. בעוד שמצרים היו טובעים בים כי לא שב לאיתנו באותו הקצה שהיו שם ישראל: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במיתת המשתוללים גם לשעבדם בשאלו הם בני חורין כי עד עת מותם היו ישראל כעבדים בורחים: (לא) היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. מדוי מצרים הרעים שלקו גם על הים: וייראו העם. כאמרו אשר יגורת מפניהם: (א) אז ישיר. הסכים שישיר: כי גאה גאה. לו לבדו הגאות ליחס אליו על הטוב הנמלא ולא לפרעה התנין הגדול אשר אמר לי יאורי
ואני

בתריהון בימא לא אישתייר בהון עד חד: (כט) ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון הי כשורין מימינהון ומשמאלהון: (ל) ופריק ושיזיב יי ביומא ההוא ית ישראל מן ידיהון דמצראי וחמון ישראל ית מצראי מיתין ולא מיתין רמאין על גיף ימא: (לא) וחמון ישראל ית גבורת ידא תקיפתא די עבד יי בה ניסין במצרים ודחילו עמא מן קדם יי והימינו בשום מימרא דיי ובנבואתיה דמשה עבדיה: (א) הא בכן שבח משה ובני ישראל ית

שבח

בעל הטורים

(תהלים מ"ו) שעברם אלהים לפנות בוקר: לאיתנו אותיות לתנאו שהתנה הקב"ה עם הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל: (כט) חמה מימינם ומשמאלם. חמה כתיב ספר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על שפל מיכה שעבר עמהם בים והיינו דכתיב ועבר בים לרה (זכריה י') ק"ס למ"ם שהוא בגי' פסל מיכה: (לא) ויאמינו ב' ויאמינו בה' ויאמינו אנשי נינוה באלהים (יונה ג') כדאית' במדרש לא נשאר בהם עד אחד שלא נשאר אלא אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם וזהו ויאמינו אנשי נינוה באלהים נזכר למה שראה במצרים ועל הים: ובמשה ב' ובמשה עבדו וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כ"א) לומר לך המולק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה: (א) אז ישיר ב' הבא ואידך אז ישיר ישראל (שם) לומר אע"פ שלא הזכיר שם משה מכל מקום גם הוא אמר שירה כמו בכאן אלא שלא הזכירו שלקה על ידי המים: אז ישיר אמר בלשון שנתרעמתי ומאז באתי אל פרעה בלותו לשון שמתיל לשבח ולקלס: ישיר יו"ד שיר שיו"ד שירות [הם] [יש]. באר. האזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חזקיה. ושירה לעתיד: אשירה ב' הבא ואידך אשירה לה' אנכי אשירה (שופטים ה') כמו בכאן טבעו בים סוף גם לשם

יונתן

ותכיכהו: (ל) ופריק ושזיב. ופריק כמשמעו. ושזיב שהליל אותם מן השר של ים שנתמלא עליהם חימה כדאיתא במדרש אבכיר. והמים להם חומה שירד סמאל אמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במלרים ואתה עושה להם ניסין השמיע קולו לשרו של ים נתמלא עליהם חימה. מיד השיבו הקב"ה שוטה שבעולם וכי לדעתם עבדוהו. וגם במדרש שם שהליל הקב"ה ישראל מטענם עוזא שר של מלרים: מיתין ולא מיתין. והכי הוא במדרש ילקוט וירא ישראל את מלרים מתים אינו אומר. אלא מת. דמתים ולא מתים. כענין שנאמר כלאת באשה כי מתה וכי מתה היא אלא מתה ולא מתה. וכ"פ כע"ד מת משמע קרוב למיתה דאלינו לשון מת כענין זה גבי יוסף אנכי מת ולא אמר אמות משמע לשון הוה דעכשיו מת ובאמת היה חי. אלא קרוב למיתה קאמר. וכן בפרשת ואתחנן כי אנכי מת בארץ הזאת וק"ל. והטעם כאן כדי שלא יאמרו מלרים כשם שאנו אבודים בים כך ישראל אבדו. ע"כ משטבעו פלטן הים ובאמת איתא פ' השפיכה גבי ההוא כוורא דיתבה ליה אכלא עינא באוסייה ואידמוהו מיא וכולי. ופרש"י הדימוהו המים שדרך הים אינו קובל דבר מת. לכן י"ל כדדייק המתרגם דמלת מת אינו משמע ממש אלא סמוך למיתה ולפ"ז לא היה הים פולטן לכלונו לולי שהקב"ה רמז לשר הים שיפלטן כשהיו גוססין. וזהו מתין ולא מתין. גם י"ל דמלת את נדרש לפניו ולאחריו. וירא ישראל את מלרים מת או מת על שפת הים. ולכן דורש שהיו מתין קלת ועדיין לא מתו לגמרי אך מתו על שפת הים. וזהו

דפרגם

אבן עזרא

יי' הוא הנזכר. וכמוהו צבדבר גדעון. כי השליח יקרא בשם השולח. כי אשר שלוהו לעשות כן הוא עושה: בעמוד אש וענן. בין **צשני העמודים: ויהם. יתכן שבעבור זה אמר המשורר קקול רעמך בגלגל. וככה ובקים *קרב ויהם. ובמקום אחר רויהמם: (כה) ויסר. מהבנין הנכבד הנוסף. והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת הת"ך. וכבר שהזכרתי דקדוקו. וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן תכשוקים לברוח להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהוג רק בכבדות. ואחרים אמרו כי היא תמגזרת סורר. שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים. בעבורם. והתברר דבר השם שאמר וידעו אמלרים כי אני יי'. לפני מותם: (כו) וישבו המים. שהיו **אחומות אליהם כאשר היו בתחלה: (כז) לפנות בקר. אאקרוב מבקר: לאיתנו. לתקפו. והוא שם דבר כמו בנכרות איתן: נסים לקראתו. גפירשתיו. שהם חושבין בנוסם שהם מוזכין ליבשה והם דהולכים לקראתו. ישתחקו עלמות חוי הכלבי שאמר כי משה ידע עת מיעוט היום גרדתו. ועת ורבותו בעלותו בהמשכו. והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו. ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע. ואלה דברי שגעון כי מנהג הים גרדתו לא יעבם נקום וישארו חומות מים עימינו ומשמאלו כי הכל ייבש. ועוד כי לא יתברר סוף דדת הים ותחלת עלותו רק זאחר שעות. ועוד לא השליימו חישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער יי'. מהבנין הכבד. וקרוב ממנו גם טאני נערתי. כדרך ורמה בים: (כח) וישובו המים. כשהיו חומות: עד אחד. אפי' אחד לא לנמלט. וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד. והמשורר אמר אחד מהם לא **לנותר: (כט) ובני ישראל.

טעם להזכיר זה מפעם אחר. כי פרעה היה טובע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים. וזה היה פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש. ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות. והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים. והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה. נוברוח אפך נערמו מים. וזאת הרוח היתה עם ישראל. וכתוב בשפת **גברוחך כסמו ים. וזו היא שטבעה המלריים. על כן כתוב בסוף סהשירה וישב יי' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף ערגלי לא היה רביעית המחנה. אולי על דרך **עאחר עברו. או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל. וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב. רק נכנסו פבאורך וילאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש: (ל) ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד צמלרים. כי עד עתה היה עליהם פחד המלך. וכתוב כי המלריים טבעו בים. והים לא השליכם אל היבשה. כי כן כתוב **צתבלעמו ארץ. על כן פי' וירא ישראל את מלרים מת על שפת הים. שהיו ישראל על שפת הים. וראו מלרים מת כאשר טבע: (לא) וירא. כאשר קראו ישראל זו המכה הגדולה יראו מהשם. כמו ויירא דוד *קאת יי' ביום ההוא בנות עוזא אשר שלח ידו בארון: ויאמינו ביי'. שהוא אמת. והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק מה שילונו: (א) אז ישיר משה. משפט לשון הקדש לומר לשון אעתיד תחת עבר עם מלת אז. באז יבנה שלמה. **באז ידבר יהושע. בבאז יבדיל משה. וככה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדו ישראל ושורר כל אחד ואומר אשירה ליי'. וכמוהו ויצו משה וזקני גישראל. כי המלוה משה לבדו אמרה

וזקני

פירוש על אבן עזרא

צכמ"ש ויבא מלאך ה' (שופטים ו' י"א) וירא אליו מלאך ה' ויאמר אליו ה' עמך (שם פסוק י"ב) ויפן אליו ה' (שם פסוק י"ד) ויאמר אליו ה' (שם פסוק ט"ז) וכן בכל הספור פעם כתיב מלאך ה' ופעם ה'. ובקפיטל ז' לא נזכר מלאך ה' רק ה'. הכי שהשליח נקרא בשם השולח וככה פי' ר"א (להלן כ"ג כ"א). **צר"ל שהיו המלריים בין אופן ב' העמודים. ק(תהלים ע"ז י"ט). *ק(שם י"ח י"ד). ר(ש"ב כ"ו ט"ו) כן הוא הקרי. והכתיב ויהמם. ש(לעיל א' כ"ז). ת(דברים כ"א י"ח) בל"א (אויסגעלאססען). א(פסוק ד'). **אכפי' לעיל פס' כ"ב ע"ש להם חומה. אאעיין בפי' ר"א (דברים כ"ג י"ב). ב(תהלים ע"ד ט"ו). ג(לעיל פסוק ב'). דלקראת הים. הבל"א (עבבע). ו(פלוט). זשפה לעליה ושפה לירידה. חכמ"ש להלן (פסוק כ"ט). והעליה והירידה היו בעת אחת. מה שאיננו בטבע. ט(נחמיה ה' י"ג) ופי' אשר נער את מלריים מעל מרכבותיהם. י(להלן ט"ו א') ואין פי' אשר זרק הים עליהם רק אותם זרק. כר"ל אחר שהיו חומות שבו להיות מים ואינו מורה על המקום אשר חזרו. ולהוליא מדעת חוי הכלבי הנזכר בפס' למעלה. ללאפוקי מדעת המדרש אשר נמלט פרעה ומלך על נכוה כי ר"א מפרש ע"פ פשוטו. *ל(תהלים ק"ו י"א) פי' אפי' פרעה טבע בים סוף. וכבר הזכיר בפרשת וארא בפסוק ולמען ספר שמי וכו'. מר"ל שכבר נאמר ויבואו ב"י בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (פסוק כ"ב). נ(להלן ט"ו ח'). *נ(שם פסוק יו"ד). ס(שם פסוק י"ט). עכי זה מספר מבן כ' ומעלה כמ"ש רש"י ז"ל הגברים והנשים כמוהם או יותר. והטף פחות מבן כ' רבים מכולם. וגם ערב רב ולאן ובקר וכו'. *ער"ל שהיה שם הים קלר ומלרים נכנסו ברוחב הים אשר לא יכלו לעבור. פעיין תוספת ערכין דף ט"ו ע"א ד"ה כשם. צור"ל מלא ביום ההוא. **צ(להלן ט"ו י"ב) ופי' אשר נבלעו המלרים בקרקעות הים וכ"ז לפי פשוטו. קואיכו לשון הוה כי לא ראו מקודם ולא אח"כ. *ק(ש"ב ו' ט'). רעיין (ויקרא ט"ז ח') ברמב"ן ע"ש. עזאזל הטעם שם ומה שמפרש דברי ר"א שם. אפי' בעבור שים דרש בסנהדרין בפרק חלק שמכאן רמז לתחיית המתים. ב(מ"א י"א ז'). **ב(יו"ד י"ב) בב(דברים ד' מ"א). ג(שם כ"ז א').

במאמר

פירוש רשב"ם

אופני מרכבותם לנוס פנעם הים קודם שנהפכו לגמרי ובא להם הים לקראת פניהם: (כט) ובני ישראל. כאשר הלכו ביבשה בתוך הים: (ל) וירא ישראל אשר על שפת הים. את מצרים מתים וטבועים בים: על שפת הים כשהיו ישראל על שפת הים ראו מיד את הים שב על פני המצרים וטבעו בתוכו זהו עיקר פשוטו. ובעניין זה פרשתי בבראשית. וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום: (לא) ויאמינו ביי'. שאף במדבר לא ימותו ברעב: (א) גאה גאה. נצחון מלחמה קורין גאות בכמה מקומות. השב גמול על גאים. בית גאים יסח ה' הגוזלים והחומסים

הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃ ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם

ומבחר

אונקלוס

וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵה קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאִי עַל־גֵּוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵהּ רְמָא בְיַמָּא: ב תָּקְפִּי וְתֻשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ וַהֲוָה־לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי־לֵהּ מַקְדְּשָׁא אֱלָהָא דַּאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי: ג יְיָ מָרֵי נִצְחָן־קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵהּ: ד רְתִכֵּי פַרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵהּ

שדי

מסרה ויאמרו לאמר, ג'. השירה, ג' [וס"ל]. גאה, [הנימ"ל דגש והוא חד מן דגשים בתר יהו"א בלי מפעל]. ורכבו, [ח"ן]. ב עזי, ג' [והוא ק"מ]. ואנוהו, ל'. וארוממנהו, ל' וחסר [מ"ס לאשוב' בשו"א לבד]. ג ה' שמו, ו' בס' מצין חידות איהא [דל"ל ד']. ד מרכבת, ד' א' חסר [והוא דין].

ת"א ויאמרו לאמר סוטה ל. אשירה לה' חגיגה יג סוטה כז ל. זה אלי שבת קלג סוכה יא סוטה ל בתרא יו סנהדרין מב מנחות כז כג שבת קלג. ה' איש מלחמה סוטה מב מח סנהדרין לב לו האליני' ב'.

רש"י

אמר ישר[illegible]ענין. לפי שהן דבר ההווה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא הי' אלא לשעה אינו יכול ליישבו בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס והסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכ[illegible]כל השיר' מלא כפול' עזי וזמרת יה ויהי לי לישוע' ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם ברש"י ישן). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואי[illegible]בו: סוס ורכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן לרום ויור[illegible] לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג) ורמיו לגו אתו[illegible]. ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה [illegible]מד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב לח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק (ירמיה יו) ה' עזי ומעזי (תהלים נט) עזי אליך אזמרה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלא"פום כשהיא מארכת בשלישית ואין השנית בשבא בחטף הראשונה נקודה בש[illegible] כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עלו ישור עלו כל כלו [illegible] של כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (שם קכג) היושבי בשמים (עובדיה א) שוכני בחגוי סלע (דברים לג) שוכני סנה. וזהו השבח עז וזמרת יה הוא הי' לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו (שופטים ה) לעזרת ה' (ישעיה ט) בעברת ה' (קהלת ג) על דברת בני האדם. ול' וזמרת ל' (ויקרא כה) לא תזמור (ישעיה כה) זמיר עריצים לשון כסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו (מלכים א ו) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן (דברי הימים ב' י) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימתו מתו היה לו לומר (שמות ט) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה (ישעיה לג) נוה שאנן. (שם סה) לנוה צאן. דבר אחר. ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמה כמו (רות א) איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן (מלכים א' ב') וחזקת והיית לאיש. לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש דוד (שמואל א' יז) ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות. דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא שדי ל' ירייה. וכן הוא אומר (שמות יט) או ירה יירה. או אשתדאה אישתדי ופת"ו משמש באלו במקום יתפעל:

ומבחר

רמב"ן

שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיספור. וירמוז למעשה פעם יעמוד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בתחלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררים לפניו וכן כלם. ופעם יאחר עצמו ויאמר זה נעשה כבר. והכל לאמת ענין. ולכן רוב השירה זה יהיה בענין הנבואות: כי גאה גאה. על השירות ועל כל מה שאקלס בו עוד יש בו תוספת לשון רש"י. עשאו לשון רוממות וגדל. ואולי כן הוא וכמוהו ופה ישית בגאון גליך כי גאו המים. ויגאה כשחל תצודני. לשון גדול ורבוי והנכון דעת אונקלוס לשון גאות ממש כי נתגאה על הסוס שמתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו כי את שניהם רמה בים וכן וברוב גאונך וכן כלם לשון גאות כי המתגאה ירומם עצמו במעלה: (ב) עזי וזמרת יה. פי' ר"א כי מלת עזי מושכת עזי וזמרת עזי יה. והטעם הודה כי עוז ותקפו אשר יזמר בו הוא השם והוא היה ישועתי. זה אלי ואנוהו אושיבנו בנוה. זה אלהי אבי וארוממנהו שאספר גבורותיו. וזה הוא ודאי פשוטו של מקרא אבל לא הזכיר השם שלם והזכיר ממנו שתי אותיות בלבד. ודרך משה רבינו בכל התורה להזכיר השם הגדול כלו אשר אמר לו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. וכבר דרשו בפסוק כי יד על כס יה נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה זרעו של עמלק. ועל דרך האמת בעבור כי ישועת הים כולה היתה על יד מלאך האלהים. הוא

שכתוב

ספורנו

ואני עשיתני: סוס ורוכבו רמה בים. סוס פרעה ורוכבו כאמרו ונער פרעה וחילו בים סוף: (ב) עזי וזמרת יה. עזו וזמרתו של הקדוש ברוך הוא: רמה בים. את סוס ורוכבו כי בזה הראה עזו שהוא מלך על כל מלכים ושראוי שיהללוהו הנושעים בקול זמרה שמחים להיות לעבדים למלך עולם: ויהי לי לישועה. והוא אשר ראה את האויב בים היה לי לישועה. כאמרו ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו: זה אלי. הוא הנצחי והקדמון אלי אשר בהכרח יעלו כל סבות הנפסדים אליו וממנו תהיה נצחיות התמדתם: ואנוהו. אעשה נוה לשכנו בתוכנו ובו אתפלל אליו בלבד ואעבוד כראוי למטיב ומריע. כאמרו ויתפלל אליו ויאמר הצילנו כי אלי אתה, כי אמנם העבודה והתפלה מכוונים למלא שם: אלהי אבי. אלהי יעקב שהודיע באמרו אל אלהי ישראל שהוא נורא בגדלו ובהשגחתו שהם מדת הרחמים ומדת הדין: וארוממנהו. בהשתחויה והכנעה ובהודיע לכל שהתכלית המכוון לעשות רצונו הוא הטוב מכל התכליות בהיותו מרומם על כל ברכה ותהלה כענין למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי: (ג) ה' איש מלחמה ה' שמו. אף על פי שהוא איש מלחמה ומכרית הרשעים במדת הדין מכל מקום ה' שמו במדת רחמי' כי בזה הוא נותן הויה ומציאות לעולמו בהיותו מכלה קוצים מן הכרם שהם מחריבי עולם: (ד) מרכבות פרעה וכו'. אחר שספרו אבדן סוס ורוכבו שהוא פרעה וסוסו ונתנו

עליו

שבח שירתא הדא קדם יי ואמרין למימר נודה ונשבחא קדם יי רמא דמתגאי על גיותניא ומתנטל על מנטליא כל מאן דמתגאי קדמוי הוא במימריה פרע מניה על די אזיד פרעה רשיעא קדם יי ואתנטל בלבביה ורדף בתר עמא בני ישראל סוסון ורוכביהון רמא וטמע יתהון בימא דסוף:

נ(א) בכן שבח משה ובני ישראל ית שבח שירתא הדא קדם יי ואמרין למימר נודי ונשבח קדם יי דהוא רם על רמיא ומתגאי על גיותניא וכל מן דמתגאה קדמוהי הוא במימריה מתפרע מניה סוסון ורכביהון על דאיתגאו ורדפו בתר עמא דבית ישראל רמא וטבע יתהון בימא דסוף:]

(ב) תוקפן ורוב תושבחתן דחיל על כל עלמא יי אמר במימריה והוה לי אלהא פרוק מן חריי אימהון הוון ויניקיא מחוון באצבעתהון לאבהתהון ואמרין דין הוא אלהן דהוה מוניק לן דובשא מן כיפא ומשח מן שמיר טינרא בעידן דאימן נפקן לאנפי ברא וילדן ושבקן יתן תמן ותשדר מלאכא וסחי יתן ומלפף יתן וכדון נשבחיניה אלהא דאבהתן ונרוממיניה:

נ(ב) תוקפא ורוב תושבחא דחיל כל עלמא יי אמר במימריה והוה לן לפריק מן חדי אימהתא הוו ינקיא מרמזין באצבעתהון לאבהתהון ואמרין להון דין הוא אבונן דהוה מינק לן דבש מן כיפא ומשח יתן מן שמיר טינרא עניין בני ישראל ואמר דין לדין הוא אלהן ונשבח יתיה אלהא דאבהתן ונרוממה יתיה:]

(ג) אמרין בני ישראל יי גוברא עביד קרבינן בכל דר ודר מהדע גבורתיה לעמיה בית ישראל יי שמיה כשמיה כן גבורתיה יהי שמיה מברך לעלמי עלמין:

נ(ג) יי ביקר שכינתיה הוא דעביד לכון נצחני קרביכון בכל דר ודר מודע גבורתיה לעמא בית ישראל יי שמו כי כשמיה כן גבורתיה יהא שמיה משבח לעלמי עלמין:]

(ד) ארתכוי דפרעה וחילוותיה שדא בימא שיפר עולמי גברוי רמא וטמע יתהון בימא דסוף:

נ(ד) רתיכוי דפרעה וחיילותיה קשת עליהון גירין בימא שפר עולימוי וגיברוי טמע בימא דסוף:]

בעל הטורים

לשם נחל קישון נרפש ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו (ישעיה ה') על שם גפן ממצרים תסיע: (ב) עזי ג' הכא ואידך בהלל ואידך עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (שם י"ב) זה שאמרו רז"ל שמים מתוקים היו נובעים מקרקע הים ושאבו מים בששון: (ד) מרכבת ד' במסורה הכא ואידך ואת מרכבות השמש שרף באש (מ"ב כ"ג) גבי יאשיהו כשביער ע"ז מלמד שפרעה וחילו היו מציירין ע"ז שלהם בבגדיהם ואידך גבי שבנא מרכבות כבודך (ישעיה כ"ב) שהלך להשלים עם סנחריב ולעבוד ע"ז אבל אני לא ידעתי נפשי שמני ע"ז אלא מרכבות עמי נדיב (שיר ו') כדכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר ג' ומבחר שלישיו ואידך ומבחר בחוריו ירדו לטבח (ירמיה מ"ח) שלאחר שטבעו בים ירדו לטבח

תחומיא

יונתן

דמתרגם רמאין על גיף ימא ר"ל מוטלין על שפת הים וק"ל: (א) מנטליא. מתנשא על מתנשאים. הנה יונתן וירושלמי מתרגמין על מאן דמתגאי וכולי. פירוש במה שמתגאה בזה פורע הקב"ה. והו גאה גאה ועיין בילקוט. וטמע מלשון מטמון מטמונים ת"י טמעינון: (ב) מן חדיי אמהון כל"ל. ופי' שמשדי אמם הורו באצבעותיהם זה אל זה כדפירש"י. וכל זה ע"ק דסוטה. כיון שהגיע זמן הולידן הולכות אל השדה תחת התפוח והקב"ה שולח משמי מרום ומנקה ומשפרת כחיה שמשפרת הולד ומלקט להם שני עגולים א' של שמן וא' של דבש דכתיב ויניקהו דבש מסלע וכולי וק"ל: שמיר. תוקף סלע. כמו חלמיש לצור ת"י שמיר טינרא: שדר מלאכא וכולי. פירוש שלח מלאך ורחץ הילדים כי תרגום רחץ סחי: ומלפף יתן. פירוש כדרך שמלפפים התינוקות כדאיתא בשבת. ופירוש שכורכים אותם בסדינים: (ג) כשמיה כן גבורתיה. ר"ל שאין נוקם בשום כלי זיין אלא נלחם בשמו שהוא גבורתו. וא"ל בשום אחד מהמדות. וא"ת ה' מרי כילמן וכו'. הרקנטי מבארו ע"ד הקבלה ע"ש דפ"ה ע"ג: (ד) ירושלמי קשת עליהון

רמב"ן

שכתוב עליו כי שמי בקרבו. וכמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה כי היד ירמוז למדת הדין אשר היא היד הגדולה והנוקמת והיא המקרעת הים. כמו שפי' הנביא עורי עורי לבשי עוז הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה. וכמו שכתב למעלה. בעבור כן אמר כי עזי וזמרת י"י הזה כי

בית

אבן עזרא

וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר. כל אחד ואחד ככה. או בכל דור ודור: כי גאה גאה. הראה גאותו. כי הסוס שיש לו *[ג]גאוה וגבורה. והרוכב שהוא גבור. שניהם השליכם בים כמשליך אבן. כי רמה בים כמו [ד]נושקי רומי קשת: (ב) עזי. אמר רבינו שלמה ז"ל. כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ. על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יה נוסף. ולא הראה לנו אחר כמוהו. ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לי לישועה. כי חשב כי כמוהו ויהי [ה]ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם. כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ. כי אמר הטריפני [ו]לחם חקי. כאשר ממנו *[ז]כי חקך וחק בניך. והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף. וכמוהו [ז]יי' בעזך ישמח מלך. והנה היו"ד סימן המדבר. א"כ מהם הכהן בעבור רי"ש וזמרת קמוץ. כי הוא וזמרתי יה. ואם [ח]אתן שנת לעיני קמוץ. כמו שנתי. והנה [ט]נחלת שפרה עלי קמוץ. כמו נחלתי. יי' [כ]מנת חלקי וכוסי קמוץ. כמו מנתי. והנה מה יעשה במלת ומנת [ל]המלך שהוא קמוץ והוא סמוך. וככה יש [מ]תמלת. יש *[מ]ככרת. ומי שהשיב לומר אלה זכות הן. נאמר לו שיש טעמם עזי וזמרת יה. ולפי דעתי שמלת עזי נוספת עלמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש. כאילו כתוב עזי וזמרתי יה. והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת. עזי הוא השם לבדו שהוא יה. וזהו אחד משלשה שמות העצם אשר [נ]פירשתי. ושלשתם מגזרה אחת. ובעבור כי מלת אהיה ידועה [ס]בלשון. הולך להחליף היו"ד בוי"ו בשם הנכבד. ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והיו"ד [ע]הנעלם הסירוהו. כי יש לו סוד אחר מדרך [פ]המספר. ואלהנו השם מחובר עם השם הנכבד. והוא כמו כי עזי [צ]וזמרת יה יי'. וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם *[צ]העצם ופעם הוא שם תואר: זה אלי. [ק]תקיפי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה ישרת בעבור אחר זה אלהי אבי. והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו: (ג) יי' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו. והוא איש מלחמה לאויביהם. ופי' איש *[ק]כטעם הדבר. והנה בכוכבים [ר]איש לא נעדר. ובחיות [ש]איש אל עבר פניו ילכו. ובמלאכים [ת]והאיש גבריאל. והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה. כמו [א]איש אמונים. איש שבו אמונים: יי' שמו. עתה יודע שמו. כמו הקורא למי הים [ב]יי' שמו. לבדו העושה ככה: (ד) מרכבות פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו.

כאילו

פירוש על אבן עזרא

*[ג]כמאמר חז"ל ג' דברים נאמרו בסוס אוהב מלחמה וכו' וכמכתוב (איוב ל"ט י"ט). [ד](תהלים ע"ח ט') ענינו השלכה חצים. [ה](בראשית כ"ב ד') והוא כמו והיה ביום השלישי עיין מ"ש רש"י ז"ל. ומה שתפש עליו רבינו ז"ל ראה הרז"ה ז"ל לייסב בס' יסוד הניקוד שער השמות סימן כ"ה ע"ש. [ו](משלי ל' ח'). *[ז](ויקרא י"ד י"ג). [ז](תהלים כ"ח ב'). [ח](שם קל"ב ד'). [ט]נחלת (שם ט"ז ו'). [י](רות ד' ו'). [כ](תהלים ט"ז ה'). [ל]מנת (ד"ה ב' ל"א ג'). [מ](במדבר ל"ד ג') *[מ](שם שם י"א). [נ](לעיל ג' ט"ו). [ס]שהיא מן הפעלים. [ע]כי ראוי להיות יהי. להיות אחר יו"ד של השם יו"ד אחרת דהיינו יהי להמשיך יו"ד הראשונה לקרבה בחיר"ק כראוי. לולי שהיה מקום הגרון ע"כ הסירהו. [פ]ר"ל י"ה במלואו יו"ד ה"א עולה כ"ו כמספר השם הוי"ה ב"ה. [צ](ישעיה י"ב ב'). *[צ]וטעמו כי יוכל לומר כי לפי שהוא במקום הזה שם תואר. נסמך לו שם יה שהוא שם העצם. [ק]ר"ל מלת אלי אילי. *[ק]עיין (בראשית ע"ו י') והוא כמו נפש בגוף המנהיגו. [ר](ישעי' מ' כ"ו). [ש](יחזקאל א' ט'). [ת](דניאל ט' כ"א). [א](משלי כ' ו'). [ב](עמוס ה' ח').

ישעיה

פירוש רשב"ם

בנאות רשע ידלק עני: רמה בים. תרגום של השליך. וכן רומי קשת: (ב) עזי וזמרת יה. עוז וזמרת שבח ישראל יה והוא היה לי לישועה. עזי חטף קמץ ויו"ד יתירה כמו רבתי בגוים. היושבי בשמים. שכני בחגוי סלע. אבל עזי אליך אשמורה. פירוש עוז שלי: וזמרת. כמו ושכורת ולא מיין. וכן תסמר שערת בשרי. כפילו של ראש הפסוק ורוח על פני יחלוף. תסמר שערת הרוח בשרי. וכן תירגם רב יוסף תצלהב שלהי ביתא בישרי. הרי זמרת חסר כמו שכורת ושערה. ואנוהו (ואייפהו). כמו הנוה והמעונג' דמיתי בת ציון. ואינו לשון נוה משלה. כי כפל סופו מוכיח: וארוממנהו ואנוהו. שניהם לשון כיבוד להקב"ה: (ג) ה' שמו. נודע ה' משפט עשה: (ד) ירה בים. כמו ויורו המורים. דרך והשליך:

יכסיומו

וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃
ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־
אָבֶן׃ ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ
יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ
תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ
כַּקַּשׁ׃ ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם
נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת
בְּלֶב־יָם׃ ט אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג
אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי

תורישמו

אונקלוס

שדי בימא ושפר גברוהי אטבעו בימא־דסוף: ה תהומיא
חפו עליהון נחתו לעומקיא כאבנא: ו ימינך יי אדיר
בחילא ימינך יי תברת סנאה: ז ובסגי תקפך תברתנון
לדקמו על עמך שלחת רגזך שיצנון כנורא לקשא:
ח ובמימר פומך חכימו מיא קמו כשור אזליא קפו תהומין
בלבא דימא: ט דהוה אמר סנאה ארדוף אדבק אפלג
בזתא תשבע־מנהון נפשי אשלוף חרבי תשיצנון ידי:

אמרת

מסרה ומבחר, ב'. שלשיו, ל' וכ"כ [ר"ל ח"י קדמאה ומ"י תנין]. טבעו, ל'. ה תהמת, ג' חס' דחס' בתו'. יכסימו, ל' [המ"ס בשורק [ר"ל מלאפום תחת הוא"ו]. במצולת, [מ"ו קדמאה וש"ו תנין והצד"י בחולם]. ו נאדרי, ל'. בכח, ד' דגשים [ר"ל הב' בפתח והכ"ף דגש]. ז וברב, [ש"ו]. גאונך, [מ"ו]. תהרס, [ש"ו]. קמיך, ב'. תשלח, ה'. חרנך, ל' [ש"ו]. יאכלמו, ב'. כקש, ב'. ח אפיך, ב' מ"ל. נערמו, [במקצת ספרים במתג ובמקף וככה הוא לבלי מ"ס]. נזלים, [ג' ב' מ"ו ומ"י ודין ש"ו ומ"י]. קפאו, ל'. תהמת, [חס' דחס']. בלב ים, ד' [ומנהון ג']. ט ארדף, ג' ב' חס' וא' מ"ל ודין חסר. תמלאמו, ל'. אריק, ד'.

ת"א ימינך ה' הפלילי' ד.

רש"י

ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. (מכילתא) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה. (ירמיה לח) ויטבע ירמיהו בטיט ולמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסימו. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתרה בו ודרך המקראות בכך כמו (דברים ח) ובקרך וצאנך ירביון (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך והיו"ד הראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסיומו מלאפו"ם (גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך. ימינך. שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צב) כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו ודומיהם: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רוצצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשופטים (סימן י'). (דבר אחר ימינך הנאדרת בכח היא משבר' ומלקה אויב): (ז) וברב גאונך. אם היד בלבד רוצצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו): תהרס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים יח) עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמר (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף

והרוח שלא יצאו לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת (דף נא) כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר (אסתר א) וחמתו בערה בו ובכעס שהוא אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון לשון המקרא כמו (שיר ז) ערמת חטים וגלבו כמו נד יוכיח: נערמו מים. מתוך רוח שיצא מאפך יבשו המים ונעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה יז) נד קציר ביום נחלה (תהלים לג) כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג) קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות ובצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו (תהלים נו) שימה דמעתי בנאדך. (שופטים ד) את נאד החלב: קפאו. כמו (איוב י) וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה. לשון עקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף אשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. תמלא מהם: נפשי. רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים. תמלאמו תמלא מהם יש הרבה כלשון הזה (שופטים א) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. (ירמיה י) בני יצאוני כמו יצאו ממני. (איוב לא) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. (ירמיה מח) וכליו יריקו. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון (בראשית יד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק (ירמיה שם) ולא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין

כתיב

רמב"ן

ביה ה' צור עולמים. וכן ביאור מה לך הים כי תנוס מלפני אלוה יעקב וכן אמרו במכילתא יכלו ליה שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים. ובאלה שמות רבה אמר אין עוז אלא דין שנאמר ועוז מלך משפט אהב: זה אלי ואנוהו. ואעלה אותו אל נוה עליון אלהי אבותי שנראה להם באל שדי ועתה ארוממנו בשם הגדול כי מעתה יהיה השם איש מלחמה ויהיה ה' שמו. כטעם עתה ארומם. עתה אנשא. ויתכן שירמוז זה לשבע ספירות בחכמה כמו זה שמי לעולם וזה זכרי. ובמכילתא אלי עמי נהג במדת רחמים. ועם אבותי במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני. אל נא רפא נא לה. אל ה'

ויאר לנו. ואם כן יאמר זה אלי כי עמי הוא אל. בזה כי יתנהג עם הרחמים להיות רחמן בדינו: (ו) ימינך ה' תרעץ אויב. ל' רש"י פשטו של דבר. ימינך הנאדר בכח מה מלאכתך. ימינך ה' תרעץ אויב. וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו. נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם. ורבים ככה. ואינו נכון לדעתי כי הפסוקים יכפלו מלות נוסף כי תמיד יהיה ככה מבלי שיאמרו ענין רק בפעם השנית ואלו אמר ימינך ה' ימינך ה' תרעץ אויב היה כמות אלו הנזכרים. ור"א אמר כי פירושו ימינך ה' שאתה נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. שהוא כמו אלה הנזכר ויותר

נכון

(ה) תהומיא כסון עליהון נחתו ושקעו במצולתיה דימא אידמון היא כאבנא:
(ו) ימינך יי מה משבחא היא בחילא ימינך יי תברית בעל דבביהון דעמך דקיימין לקובלהון מן בגלל לאבאשא להון:
(ו) מה משבחא היא בחילא ימינך יי דרעא ומרצצא שורי בעלי דבביהון דעמך:
(ז) ובסוגי גיפתנותך תתבר שורי בעלי דבביהון דעמך תגרי בהון תקיף רוגזך תגמר יתהון הי כנורא בעי"א שלטא בקשא: (ח) ובמימר מן קדמך איתעבידו מיא עורמין עורמן קמו להין צרירין הי כזיקין מיא נזליא קפו עליהון תהומיא בגו פילגוס דימא רבא: (ט) דהוה אמר פרעה רשיעא סנאה ובעל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל ונרע יתהון שרין על גיף ימא ומסדרא לקובליהון סדרי קרבא ונקטול בהון קטול רב ונשבי מנהון ביזא רבא ונשבי מנהון שביא רבא ואיפליג ביתהון לעמי עבדי קרבי וכד תתמלי נפשי מן דם קטוליהון מן בתר כדין אשלוף חרבי ואשיצי יתהון בייד ימיני:
(ט) אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל ואדעי יתהון שרין על גיף ימא אשבי מנהון שביא רבא ואבזי מנהון ביזא רבא אגליג מן נכסיא לעמי עבדי קרבא וכד תתמלי נפשי מנהון מן בתר כן אשלוף חרבי ואשיצי יתהון בייד ימיני:

אשבת

בעל הטורים

לשבת שבריהם בשלשים שנים: (ה) במצולת ג' ירדו במצולות ואת רודפיהם השלכת במצולות (נחמיה ט') במשכים במצולות (תהלים פח) שהיו במשכים במצולות כדכתיב ויהי הענן והחשך: (ו) בכח ד' במסורה הכא ואידך הרימי בכח קולך (ישעיה מ') דאיתקיים גאולה מכרוזה לראשונה ואידך אים חיל בכח (ד"ה א' כו): קול ה' בכח. זה הוא שאמרו שמדמין אותו לבריותיו (כדי לשבר את האוזן): (ז) קמיך ב' תהרוס קמיך שאון קמיך עולה תמיד (תהלי' ע"ד). ע"כ תהרוס קמיך: תשלח ה' תשלח חרונך. תגליהם תשלח (מ"ב ס') מלמד כמו שלקו הם על הים כך לקו במלכים והכא מגליהם ואידך שלח תשלח את האם. תשלח רונך יאכלמו. אבל ישראל עברו ביבשה' ביום כדכתי' תשלח קליריה עד ים (תהלי' פ') ומ"מ לא נכנסו לארץ כדכתי' שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך שתלח האבות ועל פניו והמיתם במדבר ולקח הבנים והכניסם לארץ מ"מ יש לאם שלק לע"ה כדכתיב תשלח רונך יאכלמו: (ח) וברוח ד' במסורה וברוח אפיך. וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה י"א). וברוח בער (שם ד'). שברוח ממית הרשעים ומבערם: ואידך וברוח פיו כל צבאם. שאלו הוא מבער ברוח ואלו בורא ברוחו: בלב ים ג' הכא ואידך דרך אניה בלב ים (משלי ל') פי' ישראל הלכו בים בדרך ישרה ופלולה כדרך האניה בלב ים כדכתיב

כ"ג

יונתן

עליהון גירין דדרים לשון ירה כי תרגום לא יורה שם חן לא יקשות חמן גירו: (ז) ניפתנותך גיותנית: תשכר לשון נמרח דשבת פ"ק פכר ידיה: תגרי בהון וכולי. ר"ל לשון גירוי והמ"ה וק"ל: (ו) ירושלמי דרעא הוא מלשון תרועם בשבט. שורי לש' חומה או לשון רעילה ושבירה: (ח) עורמין הוא מתרגמו על נד ומלשון ערמת חטים. ס"ל דלא כמכילתא גלבו כמו נד מה נוד צרור ואימו מוליא ומכניס וכו' אבל אונקלוס תרגם מכימו מיא. ס"ל כהא דמכילתא. הם אמרו הבה נתחכמה אף אתה נתחה ערמומית במים והיו המים נלחמים בהם בכל מיני ערמומיות שבעולם ולפ"ז אפשר בדוחק ליישב ולומר דעת יונתן באומרו עורמין ר"ל מלשון ערמה ותחבולות

וק"ל

רמב"ן

נכון לומר ימינך יי' הוא נאדר בכח להשפיל לכל גאה והם ימינך י"י תרעץ אויב בכח גדול. והזכיר ימין בלשון זכר ונקבה. כמו יד י"י שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר. והוא כפול כדרך הנבואות. ודרך האמת ידענה המשכיל מן הפסוקים הראשונים שפירשתי. וכך אמרו היתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מעלת אותם. כי הכח מליל. כענין ועתה יגדל נא כח אדני: (ט) אמר אויב. לעמו כשפתה בדברים. ארדפה ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי לשון רש"י. וראיתי במדרש חזית. כך תני רבי ישמעאל אמר אויב ארדוף אשיג היה ראוי להיות תחלת השירה. ולמה לא נכתב אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ואונקלוס סובר כן. ולכך תרגם והוה אמר שנאה. על תחלת מחשבתו ברדפו אחריהם. ולדעתי בדרך הפשט הוא סדור בפסוק הראשון ממנו. כי מתחלה אמר שטבעו בים וירדו במצולות והיה זה כאשר שבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואח"כ שב לומר איך נעשה זה. כי ברוח אפך היא רוח קדים עזה נערמו מים מתחלה וקפאו התהומות. ומפני זה חשב האויב שירדוף וישיגם בים ויחלק שללם ותמלא נפשו מהם ונשפת אליהם ברוחך וכסמו הים. והזכיר זה כי גם במחשבתו זאת חטא ופלא אחת הפסוקים שחזק לבם ושכל עלתם לבא בים כאשר פירשתי למעלה. על כן אמר אחריו מי כמוכה באלים עושה

גדולות

אבן עזרא

כאילו ידם אותם כמו חץ שהוא קל. ובעבור שהזכיר אילו הזכיר שלישיו שהיו על כלו. ואמר יפת כי יש סוף. כמו קנה [ג]וסוף קמלו. ותשם *[ג]בסוף. כי יש סוף קנה וסוף סביביו. ולא סביבות שאר הימים. וכ' יהושע אמר שם עיר. כמו ים כנרת: (ה) תהומות. תהומות הארץ. כמו תבלעמו ארץ. ושורק יכסיימו תחת חולם. כמו לא [ד]תעבורי מזה: במצולת. המים העמוקים. וכן ותשליכני מצולה [ה]בעמקי הגלים: (ו) נאדרי. היו"ד נוסף כיו"ד אסורי. ואמר פעמים ימינך יי'. כטעם כי הנה [ו]אויביך יי'. *[ו]נשאו נהרות. והטעם כי פעם אחרי פעם. פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב. והנה נאדרי בכח. הוא השם הנכבד. וי"א שהוא שב אל הימין: (ז) וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה. תוכל להרוס כל הקמים. ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש. כי החרון הוא דומה לאש: (ח) וברוח אפך. כמו [ז]מרוח אפו יכלו. [ז]תגער במים ויקפאו: נערמו מים. כמו [ח]ערמת חטים: כמו נד נוזלים. והמים שמכנס לפיותם נוזלים ויורדים. שבו כמו נד. כמו [ט]קמו נד אחד. כמו *[ט]חומה: קפאו תהומות. נקפאו. כמו [י]וקפאון: בלב ים. באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף: (ט) אמר אויב. הוא פרעה. ומלת תמלאמו. קשה. ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם. כדרך [כ]בני ילאוני. והטעם דבק עם אחלק שלל. ואחרים אומרים מגזרת. [ל]אשר מלאו לבו. ואחר כן אורישם: תורישמו ידי. [מ]תשמידם. וכן ואם [נ]לא

תורישו

פירוש על אבן עזרא

[ג](ישעיה י"ט ה'). *[ג](לעיל ב' ג'). [ד](רות ב' ח'). [ה](יונה ב' ד') ופי' בעמקי הגלים. [ו](תהלים צ"ב י"ד). *[ו](שם צ"ג ג'). [ז](איוב ד' ט'). [ז]ופי' תגער במים. [ח](שיר ז' ג'). [ט](יהושע ג' ט"ז). *[ט]ופי' כמו חומה. [י](זכריה י"ד ו'). [כ](ירמיה יו"ד כ') פי' יצאו ממני. ועד"ז תמלאמו נפשי תהיה מלאה מהם. [ל](אסתר ז' ה'). [מ]וכן ת"א ויב"ע וירושלמי. [נ](במדבר ל"ג נ"ה).

חבקוק

ספורנו

עליו הודאה לאל ית' ספרו מלחמתו בחיל פרעה ובמבחר שלישיו שהם היו עקר כל הלגאה: (ו) ימינך ה' נאדרי בכח. לא ימין חיל פרעה ומבחר שלישיו הבוטחים בזרוע בשר. וזאת היא הודאה שנתנו לאל ית' על מלחמתו זאת השנית: ימינך ה' תרעץ אויב. יהי רצון שיהיה כן לעתיד שתרעץ כל אויב לישראל כענין כן יאבדו כל אויביך ה': (ח) וברוח אפך נערמו מים. עתה ספר המלחמה הגדולה שנלחם האל ית' בהמון מצרים ואמר הנה ברוח אפך נבקע הים ונעשו המים כערמה וכנגד וקפאו תהומות בקרקע הים באופן שיכלו ישראל לעבור וכאשר אמר אויב ארדוף אחריהם בים: (ט) אשיג אחלק שלל. והם היו המון כל רכב מצרים שלא באו אלא לגזול ממונם של ישראל:

נשפת

פירוש רשב"ם

(ה) יכסיומו. יכסומו היה לו לומר (פי' בחולם) אך בשביל או הראשון (בשורק) בא גם השני. וכן מוצאיו ומבאיו. היה לו לומר מבואיו. מן בא מבוא. או מן קם. מקום. מן לן. מלון. אבל בשביל מוצאיו אמר מובאיו: (ו) ימינך יי' שאתה נאדרי בכח הוא תרעץ אויב. ימין היא לשון נקיבה כדכתיב ימין יי' רוממה. ומקרא זה כעין נשאו נהרות קולם. עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלוזו. כי הנה אויביך יי. כי הנה אויבך יאבדו. חצי הראשון אינו מסיים דברו עד שיבא חצי האחרון וכופלו ומשלים דברו. אך בחצי הראשון מזכיר במי הוא מדבר: (ז) תהרס קמיך. לשון הסרה משפיל ומכניע הדבר מקומתו. וכן פן יהרסו אל ה' ממקומם להתקרב ולראות. וכן ויהרסך ממצבך: (ח) וברוח אפך. ברוח קדים עזה כל הלילה: נערמו. גבהו למעלה כמו ערימת חטים: נד. לשון גובה וכן בירדן קמו נד אחד: קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני: (ט) אמר אויב. כשראה הים לחרבה: אריק חרבי. אריק תערי בהוצאת חרבי. וכן כי היציך נחתו בי. על שם נחיצת דריכת הקשת הוא יורה

החיצים

תורישמו ידי: י נשפת ברוחך כסמו
ים צללו כעופרת במים אדירים: יא מי
כמכה באלם יהוה מי כמכה נאדר
בקדש נורא תהלת עשה פלא: יב נטית
ימינך תבלעמו ארץ: יג נחית בחסדך
עם־זו גאלת נהלת בעזך אל־נוה
קדשך: יד שמעו עמים ירגזון חיל אחז
ישבי פלשת: טו אז נבהלו אלופי אדום
אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי
כנען

אונקלוס

י אמרת במימרך חפא־עליהון ימא אשתקעו כאברא
במין תקיפין: יא לית בר־מנך דאת־הוא אלהא יי לית
אלא־את אדיר בקודשא דחיל תשבחן עבד פרישן:
יב ארמת ימינך בלעתנון ארעא: יג דברתהי בטבותך עמא
דנן דפרקתא סוברתהי בתקפך לדירא דקודשך: יד שמעו
עממיא וזעו דחלא אחדתנון דהוו יתבין בפלשת: טו בכן
אתבהילו רברבי אדום תקיפי מואב אחדתנון רתיתא
אתברו

מסרה תורישמו, ל' [מ"ו ומ"י] [קדמאה]. י כסמו, ל'. צללו, [הלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו עכ"ל המ"ס אבל אין כן דעת רוב המדקדקים]. כעופרת, [בס"ם הכ"ף בפתח ומ"ו כתיב]. במים, ז' רפין. אדירים, [מ"ל דמ"ל]. יא מי כמכה, [תרין בפסוקא מ"ו ומ"ל ה"א]. באלם, [הב' דגש והוא סס' דחס']. כמכה באלם, [אין כאן פסק באמצע]. [כמכה, הב' כף לאשורה דגש]. נאדר, [האלף בשו"א לבד]. נורא, [כו"ל מ"ל]. תהלת, ד' ב' חס'. עשה, ה' קמץ [נ"ע בזה ועכ"פ דין קמץ ור"ל ליר"י]. יב תבלעמו, ל'. יג נחית, ב' כלאן עמך. עם זו, ב'. גאלת, [הג' דגש בלי מבעל ודלא כרז"ה]. בעזך, ג' וחסר [ור"ל שהוא בק"ס לא בחולם]. יד שמעו, ג' כ"פ. ירגזון, [מ"ו וזין בקוף]. אחז, ב'. ישבי, [כר"ל מ"ו]. טו אילי, [מ"י]. יאחזמו, ל' [מלעיל]. נמגו, [ד' וחסר].

ת"א צללו כעופרת מנחות נג. מי כמכה באלים ה' ראש השנה לא גיטין נו עקרי' מז עכב. אל נוה קדשך נסכה לה.

רש"י

כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מליצו הלשון מוסב על היין. וכן (יחזקאל כח) והריקו חרבותם על יפי חכמתך דהירס: תורישמו. לשון רישות ודלות כמו (שמואל א' ב') מוריש ומעשיר: (י) נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ) וגם נשף בהם: צללו. אשתקעו עמקו לשון מצולה. כעופרת. אבר פלו"ם בלע"ז: (יא) באלים. בחזקים כמו (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כב) אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלת. יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקדוש ברוך הוא נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר (ישעיה לא) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים ביד אדם תטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסבל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: ישבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. (מכילתא) והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמגו. נמסו כמו (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו
הם

רמב"ן

גדולות ונפלאות בדבר והפכו: (י) נשפת ברוחך. אמר ר"א מגזרת נשף כי בנשף הביא רוח שהטביעה אותם. ורש"י פירש לשון הפחה כמו וגם נשף בהם ויבשו. ויפה פירש. ודעתי עוד שענינו כמו בבי"ת נשבת ברוחך. מלשון כי רוח י"י נשבה בו. ישב רוחו יזלו מים. כי שתי האותיות האלה ישמשו בענין אחד כמו על גפי מרומי קרת. על גבי. אם בגפו. וכן וכרות להם יגזור בזר עמים. לשון פזור. וכן בשמות יחליפו אותם שובך שופך. ולרבותינו במסכת הבקר לענין הבקר כמו הפקר. ומן עבשו פרודות. יאמר עפוש. ואמר בן פקועה במקום בן בקועה. מפני שנבקעה ומלאה שם בן חשעה חי. וכן על דעתי הכפישני באפר הכבישני. מלשון ומלאו את הארץ וכבשוה יכבוש עונותינו. ובלשונם עוד מדה כפושה כמו כבושה. וענין הכתוב כי ברוחך הקשה והעזה נערמו מי הים ונשפת ברוחך אשר אתה מנהג הים וכמו ים זהו וישב הים לפנות בקר לאיתנו כי שב לנשוב בו הרוח כאשר יעשה באיתנו בשוא גליו: וטעם צללו כעופרת. שבאו במצולות כמו העופרת. והזכיר זה בשירה כמו אבן. כעופרת. כי גם זה להם מיד י"י שהיו בהם אנשים רבים יודעים לשחות והיו קרוב ליבשה אף כי רוכבי הסוסים בשים כלם היו ראוים להנצל כי הסוסים שטים הרבה על פני המים. וכן תופשי המגינים נצלים במים. ובכאן לא נמלט מהם אחד. וזהו טעם וינער י"י את מצרים שהיה השם מגביהם ברוחו הקשה ומשפילם בים. מלשון וינערו רשעים ממנה. והיה החסון לנעורת מה שמפיץ ומפיל מן הפשתן שמתקן אותו: (יא) מי כמוכה באלים י"י. בחזקים. כמו ואת אילי הארץ לקח. אילותי לעזרתי חושה. לשון רש"י ובאמת שהלשון לשון תוקף וחוזק. אבל מי כמוכה באלים במלאכי מעלה שהם נקראים אלים. מלשון זה אלי ואנוהו. והקב"ה נקרא אל עליון על כלם. וכן ועל אל אלים ידבר נפלאות. כמו הוא אלהי האלהים. וכן הבו לי"י בני אלים כמו בני האלהים. כי יקראו אלים ובני אלים. וכן יקראו האלהים ובני אלהים. כי גדול י"י מכל האלהים. ויבאו בני האלהים להתיצב על י"י: ויש אומרים כי בני איננו סמיכות. וכן בני שלשים. אנשי מחקה על הקיר. וזה טעם מי כמוכה נאדר בקדש שאין כמהו אדיר במעון הקדש בשמים. ובמכילתא מי כמוכה באלו שהם משמשים לפניך במרום שנאמר כי מי בשחק יערוך לי"י ידמה לי"י בבני אלים אל נערץ בסוד קדושים רבה: נורא תהלות. ירוא מלהגיד תהלותיו פן ימעטו. כמו ולך דומיה תהלה לשון רש"י. גם כן פירש ר"א כי כל המהללים יראים להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא. ולפי דעתי כי טעם נורא תהלות שהוא נורא בתהלות כי יעשה דברים נוראים ומתהלל בהם שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע בהם את עבדיו. והנה הוא בזה נורא ומהולל מאד ובעבור כי מלכי ארץ נוראים בעשק ובגזל. אמר כי י"י הוא נורא בדברים אשר הוא מהולל בהם כן לך דומיה תהלה. על דרך הפשט התוספת לך תהלה כי כל המיחלים לך ישיגו
רצונם

ספורנו

(י) נשפת ברוחך. באותו הרוח עצמו שהקפיא קרקע הים ועשה דרך לעבור גאולים. נשפת לכסות הרודפים ולאבדם: אדירים. שרים וראשי עם צללו כעופרת במים ומהם היו השלישים על כלו שמנה פרעה על כל רכב מצרים: (יא) מי כמוך באלים. נתן שבח לאל ית' על מלחמתו השלישית נגד המון רכב מצרים. ואמר מי כמוך בחזקים שיוכל לשנות טבע הנמצאים הבלתי נפסדים בטבעם: נאדר בקדש. ה:ה הקדוש במוחלט הוא הבלתי נפסד כלל. כאמרם ז"ל סנהדרין פרק חלק מתים שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות אינם חוזרין לעפרם שנא' והנשאר בירושלם קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים כו'. אמר שאין כמו האל ית' נודע לאדיר ומלך על כל אלהים קדושים ונצחיים ולפיכך לו לבדו יאות לשנות טבע כל נמצא בלתי נפסד כי נמצאות כל נמצאי לא יהיה זולתי מאתו י"ת: נורא תהלות. ומי שידע גודל תהלותיו ייראהו בשבילו לא בשביל יראת עונש שיבא מאתו: עושה פלא. עושה מה שיפלא מן הטבע לעשות בשום אופן כגון עמוד הענן ועמוד האש: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת. מעת שגאלתם וזה כשהוצאתם חוץ לגבול מצרים ובאו לסכות התחלת לנחותם הדרך באמרו ויסעו מסכות וה' הולך לפניהם: נהלת בעזך. נהלת לאטם ביבשה בתוך הים כאמרו מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו: אל נוה קדשך. בדרך נכון ללכת אל נוה קדשך לקדשם שם לעבודתך: (טו) אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב. כשראו
אלו

יונתן בן עוזיאל

(י) אשבת ברוח מן קדמך יי וכסון עליהון גירין דימא נחתו ושקעו הי כאברא מיא ממשבחיא: (יא) מן כוותך באילי מרומא יי מן כוותך הדור בקודשא דחיל בתושבחן עביד ניסין ופרישן לעמיה בית ישראל: (יב) ימא וארעא הוון מדיינין דא עם דא כחדא ימא הוה אמר לארעא קבילי בנייכי וארעא הות אמרה לימא קביל קטילניך לא ימא הוה בעי למטמע יתהון ולא ארעא הות בעיא למבלע יתהון דחילא הות ארעא למקבלא יתהון מן בגלל דלא יתבעון נבה ביום דינא רבא לעלמא דאתי היכמא דיתבע מנה דמי דהבל מן יד ארכינת יד ימינך יי בשבועה על ארעא דלא יתבעון מנה לעלמא דאתי ופתחת ארעא פומה ובלעת יתהון:

ירושלמי

[(יב) ימא וארעא הוו מדיינין דין לקביל דין ימא הוה אמר לארעא קבילי בנייכי וארעא הות אמרה לימא קביל קטילך ארעא לא הות בעיא למבלוע יתהון ולא ימא הוה בעי למטמעא יתהון ובמימר מן קדמך ארכינת ית ידך ימינך בשבועה ואשבע לארעא דלית את תבע יתהון מנה לעלמא דאתי בכן פתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון:]

(יג) דברת בחסדך עמך דאלין די פרקת ואחסינת יתהון טוור בית מוקדשך מדור בית שכינת קודשך: (יד) שמעו אומייא יתרגזון דחילא אחדת יתהון כל עמודי דיירי ארעהון דפלישתאי: (טו) הא בכן אתבהלון רברבני אדומאי תקיפי מואבא אחדת יתהון רתיתא אתמסי לבהון בגווהון כל עמודי

דיירי

בעל הטורים

דרך לעבור גאולים אבל מצרים הלכו מעורפים בלא דרך והיו כשוכב בלב ים (משלי כ"ג): (י) צללו ב' הכא ואידך לקול צללו שפתי (חבקוק ג') ויהי כאשר צללו שערי ירושלם (נחמיה י"ג) לומר שהביא על מצרים קולות וחרב. קולות דכתיב לקול צללו. וחרב מה צללו דהתם דכתיב אם שמו יד אשלח בכם אף הכא קולות וחרב: (יא) באלם ב' במסרה הכא ואידך הנחמים באלים (ישעיה כ"ז) דרשו [על] ע"ז שעושין אותה משם אילנות כמו תחת האלה (פ' וישלח) ורגילים לעשות שיש לה לב כי יש אשרות שיש להם פיות ואין להם לב ואלה יש לה לב ואין לה פיות אבל הקב"ה לבו נאה ופיותיו מתוקים ויש לו לב והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: (יג) נחית ב' במסורה. נחית בחסדך. נחית כצאן עמך (תהלים ע"ז). מה הרועה מרעה צאן כל א' לפי המרעה הראוי לו כך היה הענן מנחה אותם כל א' לפי מהלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרביץ הצאן בצהרים שלא יכם שרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכם שרב ושמש: עם זו ב' דין ואידך עם זו קנית עם זו יצרתי (ישעיה מג) שעם זו קנית כשגאלת אותם וכאלו יצרתם אז בריה חדשה: (יד) אחז ב' במסרה הכא ואידך אחז בקרנות המזבח מלמד

שאחזו

יונתן

וק"ל: (י) אשבת. כמו נשב זיקא בלשון גמרא. ממשבחיא תרגום של אדירים: (יב) ימא וארעא הוו מדיינין דין עם דין. כל זה במכילתא ד"א נטית ימינך מגיד שהים זורקן ליבשה ויבשה זורקן לים אמרה היבשה מה בשעה שלא קבלתי אלא דמו של הבל דם יחיד. נאמר לי ועתה ארור אתה מן האדמה וגו' ועכשיו היאך אני יכולה לקבל דם כל אוכלוסין אלו ומה שת"א ארימת ימינך על נטית וכן ובזרוע נטויה בדרוע מרמין ולא תרגמו כמו אחרי רבים להטות שפי' מלשון הטיה הוא כיון נמרץ כי כשהקדוש ב"ה נפרע מהרשעים כדין ארים ימיניה וכדין שמאליה אשתכח

ודיכין

רמב"ן

לגוים ויהללו שמך בציון וישלמו שם את נדרם אשר נדרו בעת צרתם מלשון אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי וידום השמש וירח עמד. וכן אך לאלהים דומיה נפשי מיחלת. כך נראה לי. ואחרים שמעתי אומרים לך משתקת התהלה. כי לא תשיג תהלה לפעליך הגדולים והנוראים מלשון ולילה ולא דומיה לי. ויהיה טעם אלהים בציון האלהים אשר בציון. כלומר השוכן שם. והנכון מה שאמרנו: (יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ. הטעם כי אמר שנשפת ברוחך וכסמו הים נטית עליהם ימינך והרועך ותבלעמו ארץ. והענין כי אחר שטבעו השליכם הים כמנהג הימים. וכן אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ושם יכלו וישובו לעפר על הארץ כשהיו. והנה הם נבלעים ונשחתים כמו יחד סביב ותבלעני. בלע יי' ולא חמל. ודרך ארמנותיך בלעו. השחיתו. ורבותינו אמרו שפתה הארץ את פיה ובלעה אותם שזכו לקבורה בשכר שאמרו יי' הצדיק. ואין לשון ימין ויד נטויה רק לנקמה ולהשחתה. ואולי יפרשו נטית ימינך להמיתם בים ותבלעמו הארץ אחר כך והיא הקבורה שזכו אליה: (יד) נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך. אמר ר"א כי הוא עבר במקום עתיד כי כן יבא בנבואות. ועל דעתי כי יאמר נטית ימינך על האויב ותבלעם הארץ. ונחית בחסדך בעמוד הענן לנחותם הדרך. עם זו גאלת. ונהלת אותם בעז ידיך אל נוה קדשך כי אליו הולכים. וכן ונהרו אליו כל הגוים. ונוה קדשך הוא בית המקדש כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך. וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש שנאמר חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן: (יד) שמעו עמים ירגזון. יאמר כאשר שמעו העמים ירגזון מתגרת ידיך. וחיל אחז יושבי פלשת בעת ששמעו. ויתכן שיאמר כי כבר שמעו העמים כל אשר עשה השם בארץ מצרים וירגזון תמיד מן המחלה אשר שם בהם. ויתפלל שתפול עליהם אימה ופחד שלא יצאו לקראת ישראל למלחמה. ואמר ר"א כי תפול עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען. וזהו שאמר עד יעבור עמך יי'. כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען ולא נלחמו עמהם. ואם יצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו לא נלחם בהם. ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד היו חפצים להלחם בם משנאתם אותם. ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם. ויתכן

שגם

אבן עזרא

תורישמו: (י) נשפת ברוחך. מגזרת נשף. כי בנשף תבא רוח שתטביע אותם: צללו. מגזרת מצולות. כמו [ס]לקול צללו שפתי. ובמים אדירים דבק עם צללו. כאלו אמר צללו במים אדירים כעופרת. ועופרת מגזרת עפר. כי הששה מיני מתכות אם ישמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות. ולעולם העופרת [ע]תוסיף: (יא) באלים ה'. הם מלאכי [פ]מעלה הקדושים. ובני אלים הם הכוכבים. ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: נאדר בקדש. הוא כסא [צ]הכבוד. וטעם נורא תהלות כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו [*צ]והם חייבים להלל שמו. כי הוא [ק]לבדו עושה פלא: (יב) נטית ימינך. מהו הפלא כי שמך עליון בעליונים ומשם נטית ימינך ובלעם הארץ. שהיא למטה מכל השפלים את האויב. והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים. וטעם ימינך כחך: (יג) נחית בחסדך. אמר נחית לשון עבר תחת [*ק]עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנחה אותם. או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת. [ר]כמו אתנהלה לאטי: בעזך. ולא בעוזם: אל נוה קדשך. הוא הר סיני ששם שכן הכבוד. וכן כתוב [ש]ואביא אתכם אלי: (יד) שמעו עמים. ששם חניותיהם. גם יעברו עליהם: חיל אחז יושבי פלשת. יושבי [*ש]ארץ פלשת. כי יושבי לאות על זה: (טו) אילו. ביו"ד כמו כבשים. כי השרים [ת]כדמותם באלן. והנה פלשתים [*ת]ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען. בעבור השמועות. כדרך ונשמע [א]וימס לבבנו. גם יושבי [*א]כנען ארץ

כנען

פירוש על אבן עזרא

[ס](חבקוק ג' ע"ז). [ע]הטעם כי מלא מין את מינו וניעור. [פ]הרלב"ע ז"ל כתב בספר העלמים שסבר שהמעלה העליונה שבכל הרוחניים הוא מעלת שכל הפועל והוא הנקרא שכינה ובו ישיג הנביא. והמשיג ית' בעת התבודד אליו. וכן דעת זולתו מהחכמים הראשונים כמו שיתבאר לך עוד. [צ]דעתו שכמו בכל הכסא מלשון אדיר במרום. [*צ]ומכ"ז הסיוע להלל מגודל הפלאים הנראה לנו. [ק]ר"ל כי בעת הזה יעשה האותות והמופתים. [*ק]ורא"ה לא"ע מדכתיב אל נוה קדשיך בודאי הוא עתיד בלשון עבר. [ר](בראשית ל"ג י"ג). [ש](להלן י"ט ד') ואינו מורה על בהמ"ק בירושלים. [*ש]ר"ל יושבי ולא כתי' יושב. ואינו מורה על עם אחר אשר ביניהם. [ת]ר"ל האילים מנהיגים הצאן. וכן השרים מנהיגים העם. [*ת]אפילו שאמר אדום פן בחרב אצא וכו' (במדבר כ' י"ח). [א](יהושע ב' י"א). [*א]פי' כמו יושבי פס' לעיל ולא

התושבים

פירוש רשב"ם

החיצים כדכתיב ותנחת עלי ידיך. ונחתה קשת נחושה זרועותיו לכך הוא קורא ירית החצים נחיצה: צללו כעופרת. במימות שהן אדירים. במים של ים אע"פ שהן אדירים (ס"א כדכתיב אדירים משברי ים): (יא) מי כמוך באילם ה'. מי כמוך נאדר בקודש. גם זה מן הכפולים שפרשתי אצל ימינך יי' נאדרי בכח. וכן פירושו מי כמוך באילם יי' שנאדרה בקודש כמותך: נורא תהלות. תהילות האמורות בך על ידיהם. אתה יראוי ומאויים כדכתיב וייראו העם את ה': (יב) נטית ימינך. ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישובו וגו': (יג) נהלת בעזך. סנהל אתה את ישראל עכשיו כדי להכניסם ולהורישם את ארץ כנען. שהוא נוה קדשיך: (יד טו) יושבי פלשת. אלופי אדום. אילי מואב.

כל

כְּנָעַן: טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד
בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ
יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: יז תְּבִאֵמוֹ
וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ
פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ:
יח יְהוָה | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יט כִּי בָא
סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב
יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: פ
כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן
אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים
אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת: כא וַתַּעַן לָהֶם
מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס
ורכבו

אונקלוס

אתברו כל דהוו־יתבין בכנען: טז תפיל עליהון אימתא
ודחלתא בסגי תקפך ישתקון כאבנא עד־דיעבר עמך יי
ית־ארנונא עד־דיעבר־עמא־דנן די־פרקתא ית ירדנא:
יז תעלנון ותשרנון בטורא דאחסנתך אתר לבית־שכינתך
אתקנתא יי מקדשא יי אתקנוהי ידיך: יח יי מלכותה־קאם
לעלם ולעלמי־עלמיא: יט ארי עלו סוסות פרעה ברתכוהי
ובפרשוהי בימא ואתיב יי עליהון ית מי ימא ובני
ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא: כ ונסיבת
מרים נביאתא אחתה דאהרן ית תפא בידה ונפקו כל־
נשיא בתרהא בתפין ובחנגין: כא ומעניא להון מרים
שבחו ואודו קדם־יי ארי אתגאי על־גותניא וגאותא דילה
היא

מסרה טז תפל, [ס"ו]. עליהם, [מ"י]. אימתה, ל'[מ"י]. ופחד, ב' המטל. זרועך, ב'[בס מבין סידות איתא פל"ל ד'] מ"ל. כאבן, [הכ"ף דגש בלא מתעל]. יעבר, [חסין בפסוקא ומ"ו]. עם זו, ג'. יז תבאמו, ל' וכ"כ [ר"ל ח"י]. ותטעמו, ל'. מכון, [מ"ו]. לשבתך, ב'. מקדש, ל' [הקו"ף בדגש להפסקת והד' רפי]. אדני קל"ד. כוננו, [מ"ו]. ידיך, [מ"י]. יח ימלך, ח' [ר"ל כל ליש' ח' במ"ה]. לעלם, י"ח חסר. ועד, לדעת רש"י והרלב"ע הוי"ו יסוד היא ופתוחה אבל אין כן דעת המסורות ורוב המדקדקים]. יט ויושב, כ"ד. עלהם, י"ג חס' בתו'. כ אחות, [כו"ל מ"ו]. התף, [מ"ו]. ותצאן, ל' וכ"כ. בתפים, ב'. ובמחלת, ב' וחסר [דחסר]. כא שירו, [מ"י]. גאה גאה, ב' ובענין. גאה, [הג' בדגש].

ת"א תפל עליהם סוטה לו. עד יעבר ברכות ד סוטה לו סנהדרין לח אבות פ' ו'. עם זו קנית פסחים פז אבות פ' ו'. תביאמו כתובות קי בתרא קיט עקידה שער מ. פעלת ה' סנהדרין לג. מקדש ה' ברכות לג כתובות ה אבות פ' ו'. ה' ימלך ערובין כד ראש השנה לב אבות פ' ו'. ותקח מרים מגילה יד סוטה יב.

רש"י

הם באים לגבולתינו וליטל את ארצנו: (טז) תפל עליהם אימתה. (מכילתא) על הרחוקים: ופחד. על הקרובים כענין שנא' (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו': עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תבאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (כלומר שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש"ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה'. חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעלם ועד. לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. (גיטין לו) כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה (דף יב). ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחלת. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען
להם

רמב"ן

שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם. כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב איננו כנעני ביחוסו כדעת רבותי': (יח) ה' ימלוך לעולם ועד. יאמר כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו. כן יהי הרצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם לא יגרע מצדיק עינו ולא יעלימהו מן הרשעים המריעים. ובאו כזה פסוקים רבים כגון ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. יהי שם ה' מברך מעתה ועד עולם. והיה ה' למלך על כל הארץ. ואונקלוס נתיירא ממנו בעבור שהמלכות לאלהים היא לעולמי עד ולפיכך עשאו לשון הוה ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא. כדרך מלכותך מלכות כל עולמים. ולא הבינותי דעתו בזה. שהרי כתוב יהי כבוד ה' לעולם וימלא כבודו את כל הארץ. יתגדל ויתקדש יאמץ ויגדל שמך. ויתכן שטעמם כסוד הברכות: (יט) כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים. והוא נס בתוך נס. ואיננו כלשון השירה והכתובות. אבל פירש אז ישיר משה כי בא סוס פרעה בים ביום ההוא מיד לא ביום המחרת לא אחרי כן. או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה בים והשיב עליהם ה' מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה. ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שתענינה כן אחרי משה וישראל: (כ) אחות אהרן. הנכון בעיני כי מפני שהוזכרו בשירה משה ומרים ולא הוזכר אהרן הנה הכתוב להזכירו. ואמר אחות אהרן לדרך כבוד לו שהוא אחיה הגדול ואחותו הנביאה מתיחסת אליו שגם הוא נביא וקדוש ה'. ויתכן שדרך הכתובים ליחס אל גדול האחים וכן ובני
כלב

ספורנו

אלו הנסים אעפ"י שידעו שלא עליהם יעלה ישראל למלחמה מכל מקום נבהלו לראות: יאחזמו רעד. יהי רצון שיאחזמו רעד ולא יתקוממו עלינו: נמוגו כל יושבי כנען. הנה יושבי כנען בשמעם כל אלה נמוגו בלי ספק כי ידעו שעליהם עלו לגרשם כאמרו וימס לבבנו וכו': תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך. יהי רצון שתפול עליהם אימה ופחד באופן שיהיו מפנינו מיראת זרועך כענין אנוסה מפני בני ישראל כי ה' נלחם: ידמו כאבן עד יעבור עמך ה'. וכן יהי רצון שלא יתקוממו נגדנו כאשר נעלה להלחם בם עד אחר שנעבור הנהרות והם ארנון והירדן. כי אמנם במעבר הנהרות תקשה כל מלחמה ונצטרך לנס גדול אשר אולי לא נהיה ראוים לו: תבאימו ותטעמו. שלא יגלו ממנה: בהר נחלתך. בהר הבית שנ' עליו בהר ה' יראה: מכון לשבתך פעלת ה'. כאמרו פה אשב כי אויתיה: מקדש ה' כוננו ידיך. כאמרו ועשו לי מקדש. ככל אשר אני מראה אותך. וכן דוד אמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית: (יח) ה' ימלוך לעולם ועד. יהי רצון שהוא לבדו ימלוך לעולם ועד ואין עמו אל נכר: (יט) כי בא סוס פרעה. וזה שאמרנו אז ישיר. היה כאשר בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים ושאל ית' הטביעם בעוד שבני
ישראל

יונתן בן עוזיאל

דיירי ארעהון דכנענאי: (טז) תפיל עליהון אימתא דמותא ודחילתא בתקוף אדרע גבורתך ישתתקון הי כאבניא עד זמן די יעברון עמך יי ית נחלי ארנונא עד זמן די יעברון עמך האלין דקנית ית מגזתיה דיובקא:

[(טז) תפיל עליהון אימתא דמותא ותבירא בתקוף אדרע גבורתך ידמדמון כצבניא עד דיעברון עמא האילין דפרקית ית מגזתיה דיובקא וית מגזתיה דיורדנא עד זמן יעברון עמא אילין די קנית לשמך:]

(יז) תעיל יתהון ותנצוב יתהון בטור בית מקדשך אתר דמכוון קביל כורסי יקרך מוזמן קביל בית שכינת קדשך אתקינתא יי בית מקדשך תרתין אידייך שכלילו יתיה:

[(יז) תעיל יתהון ותנציב יתהון בטור בית אחסנתך מדור בית שכינת קודשך די זמינת לך יי בית מקדשא יי תרתין ידך שיכלילו יתיה:]

(יח) כד חמון עמא בית ישראל ית ניסיא וית פרישוותא דעבד להון קודשא דא משבח על ימא דסוף וגבורת ידיה בני גלליא עניין ואמרין אלין לאלין איתו ניתן כליל דרבו בריש פרוקן דהוא מעביר ולא עבר דהוא מחליף ולא חליף דדיליה הוא כליל מלכותא והוא מלך מלכין בעלמא הדין ודיליה היא מלכותא לעלמא דאתי ודיליה היא והויא לעלמי עלמין:

[(יח) כיון דחמין בית ישראל ית ניסייא ופלאון דעבד להון קודשא בריך הוא על גיף ימא יהי שמיה רבא מברך לעלמי עלמין יהבו יקר ותושבחתא ורוממו לאלההון עניין בני ישראל ואמרין אלין לאלין אתון נתן כלילא בריש פרוקא דהוא מעבר ולא מתעבר דהוא מחליף ולא מתחלף דהוא מלך מלכין בעלמא הדין ועוד דידיה הוא כלילא דמלכותא לעלמא דאתי ודידיה היא עד עלם עלמיא:]

(יט) ארום עלו סוסוות פרעה ברתיכוי ובפרשוי בימא וחזר יי עליהון ית מוי דימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ותמן סלקון עינן בסימן ואילני מיכלא ויירקי ומיגרי בארעית ימא: (כ) ונסיבת מרים נביאתא אחתיה דאהרן ית תופא בידא ונפקן כל נשייא בתרהא בתופייא הוו חיילין ובחנגייא מחנגין:

[(כ) בתופייא הוין חיילן:]

(כא) ומרת להון מרים נודי ונשבחא קדם יי ארום תוקפא ורוממותא דידיה הוא על גוותנין הוא מתגאי ועל רמין הוא מתנטל על די אזיד פרעה רשיעא ורדף :

בעל הטורים

שאשו שיר ורעדה והולך לאחו בקרנות המזבח ועוד חד מליסרא אמרינא שאמר בשפשו ולא אמז: (יז) לשבתך ג' במסורה מכון לשבתך פעלת ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (מ"א ח') ואידך [בד"ה ב' ו'] זהו שאמרו חז"ל ב"ה שלמטה מכוון כנגד ב"ה של מעלה: מכון לשבתך פעלת ה' בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו: לשבתך בגי' ירושלים ליון: ידיך יו"ד יתירה בשביל י' נסים שנעשו במקדש ובשביל י' קדושות שנתקדשה הארץ: (יח) ה' ימלך פסק לומר לך כשיבא הטת שיאמרו ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד אז הפסוק מלכות השוום: משה הקדים ה' למלכות ודוד הקדים מלכות לד' שנאמר ימלוך ה' לעולם לפי

יונתן

ודיכין מתעכין בעלמא ושתכחן תמן והוא דבר ידוע ליודעי חן: (טז) כחלי ארכונא כדאיתא בילקוט עד יעבור עמך ה' עד יעבור את הים עד יעבור את הירדן עד יעבור כחלי ארנון וכן תרגם אונקלוס. מגיזתיה. פי' דרך ושביל לשון גמ' דפ' ע"פ הא קמזינן דאיכא גזייתא וכו' ע"ש וכן מעבר יבוק מתרגמי' מעבר מגיזת ע"ש: (יז) אתר דמכוון קביל כורסי יקרך. הרקנ"טי מפרשו על דרך הקבלה שרומז לירושלים של מעלה ע"ש דפ"ג ע"ב: (יח) בני גלליא. ר"ל בני גולה והם ישראל שהיו בני גלות. וכן בס גלים מתרגמי' ברשא דגללאי וכן לעיל בפ' ויגש במקרא ואת העם. כתבו גללוותי. וסכל ענין א'. ויש מפרשים וגורסין בניי ביו"ד ור"ל היו עומדים בין גלי הים ואמרו וענו ה' ימלוך לעולם ועד: כליל דרבו בריש פרוקן. ר"ל כליל תפארת וכתר יקר בראש הגואל הוא הקב"ה שמעביר את אחרים והוא קיים לעולמו עד וכו' וק"ל: (יט) עינוון בסימן. פי' מעיינות מתוקים. ור"ל שנעשה להם נס ומלאו בהם כל מיני בשמים מים מתוקים מתוך מים מלוחים וכדאיתא במדרש ילקוט בפסוק יש ימים כמרקחה: ויירקי ומיגרי באלעיא. מיני ירקות ופירות מגדנות מלאו בפתחים הים וק"ל: (כ) הוון חיילין [ול"נ שהוא מלשון ושרים כחוללים ד"ה] לשון מחיקות הוא מה מתוק ח"י ומה פלי: (כא) אזיד פרעה [ול"נ שהוא

אבן עזרא

כנען: (טז) תפול עליהם. שב אל אדום ואל מואב. אע"פ שהזכיר למעלה כנען. וכמוהו בעמוד [ב]ענן ידבר אליהם. כאשר [ג]פירשתי. ויהם דמי מלחמה בשלום [ד]שב אל אבנר לבדו. את אבימלך ואת [ה]אשתו ואמהותיו וילדו. שב אל אשתו ואמהותיו. וכל זה בעבור עד יעבור עמך יי' שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען: ואמר עד יעבור. פעמים. [ו]כי סבבו את הר שעיר ימים רבים: וטעם קנית. שהיו עבדים למצרים. ואתה קנית אותם להיותם לך לעבדים: (יז) תבאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו. כדרך בהר [ז]מרום ישראל אשתלנו: בהר. כמו [ח]ההר הטוב הזה והלבנון. או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת יי'. וטעם פעלת יי'. שאתה כוננתו מקדש מכון לך. כי המקום הנזכר הוא כנגד [ט]המקום הנכבד מהעליון. כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם וחכמי המזלות יבינו זה. ומלת [י]מקדש. [כ]כמו מקדש. וכמוהו השבת [ל]מטהרו. כי הדגש בטי"ת נוסף כדגש קו"ף מקדש. ובעבור שהיה בקו"ף שוא נע נרפה הדל"ת. כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת. שתים. וכבר הזכרתי דקדוקו: והנה. כוננו ידיך. כמו פעלת. כי הטעם כפול: (יח) יי' ימלוך כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ. וטעם עולם ועד. על דרך קלרה כי הוא לעולם ועד עולם. ואל תתמה בעבור מלת עד שאיננה סמוכה. כי הנה כתוב [מ]שוכן עד וקדוש שמו. ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי"ו יפתחוהו. כמו שור [נ]וכשב ועז. ובעבור זה [ס]*נפתח ועד. והנה אמר [ע]ואוכל מכל. ובסוף הפסוק הנחש השיאני [פ]ואוכל. על כן אמרו [צ]לעולם ועד: (יט) כי בא סוס פרעה. לפי דעתי כי גם זה הפסוק מושיר להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר [ק]פירשתי. ומלת עליהם. שב אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. גם

פירוש על אבן עזרא

המושבים בין הכנענים. [ב](תהלים צ"ט ז') פי' אל משה ואהרן לא אל שמואל. [ג](לעיל ז' ז'). [ד](ש"ב ג' ה') כלומר להריגת אבנר ולא להריגת עמשא כי בהריגת עמשא לא שם דמי מלחמה בשלום כי לא היה לו עמו מלחמה בתחלה. [ה](בראשית כ' י"ז). [ו]כמ"ש ונסב את הר שעיר ימים רבים (דברים ב' א'). [ז](יחזקאל י"ז כ"ג). [ח](דברים ג' כ"ה) כתרגום ופי' יב"ע. [ט]כמ"ש חז"ל ב"ה של מטה מכוון כנגד ב"ה שלמעלה ובמזלות הוא השמיני המושל על ז' כוכבי כבוכה. [י]בדגש הקו"ף. [כ]בלא דגש. והוא שם. בפלס משמר מדבר. [ל]וכמוהו השבת מטהרו. (תהלים פ"ט מ"ה) והדגש בטי"ת לתפארת. [מ](ישעיה נ"ז ט"ו). [נ](ויקרא ז' כ"ג. *[ס]ר"ל בפתח קטן הוא סגו"ל. [ע](בתהלים ע' ו') כתב בזה"ל. לעולם ועד מלה קלרה. לעולם ועד עולם. בעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן (שהוא ליר"י). ובעבור היות התנועה באות העין שהוא הראשון (אחר הוי"ו) נקמץ הוי"ו כמו הוליא לחם ויין (בראשית י"ד י"ח) עכ"ל והרד"ק ז"ל במכלול כ' כל עולם ועד בסגול להפריד בינו ובין היודע ועד (ירמיה כ"ט כ"ג) שהוא ענין עדות עכ"ל. [ע](בראשית כ"ז ל"ג) הכ"ף בפתח בעבור שהוא סמוך. [פ](שם ג' י"ג) בליר"י. [צ]ר"ל בסמוך שטעמו ועד עולם מלת ועד בפתח. ובהפסק ועד בקמץ קטן כנ"ל. [ק](לעיל ט' כ"ד). תהלים

פירוש רשב"ם

כל אלו שכיני ארץ ישראל: (טז) עד יעבור. שניהם עד יעבור את הירדן אל ארץ ישראל כפל. אחד של עברת הירדן כעין ימינך ה' לפי הפשט בגדול זרוע. כמו בזרוע גדלך. וכן קדוש היכלך בתהלים. כמו היכל קדשיך: (יז) מקדש. קוף של מקדש דגושה ודל"ת רפה. וכן הצפינו. וכן משתי עיני מפלשתים. הדגש שבקוף של מקדש עושה את החטף (שבו) מניע. ולכך הדלת של אחריו רפה. וכן הצפינו. וכן משתי: (יח) ה' ימלך. לאחר שתתישבו בארץ ישראל תודע מלכותו של הקב"ה בכל המלכיות: (יט) כי בא סוס. ונוערו בים. וישראל כבר הלכו ביבשה בתוך הים. אז ותקח מרים הנביאה וגו' וכמוה כאשר ציוה ה' את משה: ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וכן בירמיה כי בא ירמיה אל בית הבור ואל החנויות וישב שם ירמיה ימים רבים וישלח המלך צדקיהו ויקחהו: (כ) הנביאה. קורא *בעל דברי

*אולי כונתו כי הוא עורש ניב שפתים.

וְרִכְבּוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה
אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־
שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־
מָצְאוּ מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ
לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן
קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃ כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק אֶל־
יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם
וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט
וְשָׁם נִסָּהוּ׃ כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע
לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו
תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־
חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ ס

הִיא סוּסְיָא וְרִכְבֵּהּ רְמָא בְּיַמָּא׃ כב וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל
מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפַקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזַלוּ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ מַיָּא׃ כג וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ
לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ
מָרָה׃ כד וְאִתְרְעַמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה נִשְׁתֵּי׃
כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן
גְּזַר לֵהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְיֵהּ׃ כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר קֳדָמוֹהִי תַּעְבֵּד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי
וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דִּי שַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּינּוּן
עלך

מסרה ורכבו, [ח"ו]. כב ויסע, ג' וחד יסע. וילכו שלשת ימים, ל' וכל קריא דכך שלשת ימים. כג מרתה, ב' בב' לישׁ'. לשתת, ד' חסר. מרים, ג' בב' ליש'. קרא, [המתג בקוף]. כה ויורהו, ל' ומ"ל. חק, [כו"ל ח"ו]. חק ומשפט, ג'. כו שמוע, [מ"ו]. תשמע לקול, י"ד [ל"ל י"ס] בליש'. לקול, [מ"ו]. והאזנת, ל'. למצותיו, [ח"ו הכין ומ"י]. חקיו, [ח"ו ומ"י] [הקו"ף בדגש]. כל המחלה, [הכ"ף במתג ומוקף]. המחלה, [הה"א בלא מתג]. במצרים, [הב' רפי כנגד דעת הרז"ה]. רפאך, ל' [ח"ו וח"י].

ת"א וילכו שלשת. בבא קמא פב. ויבאו מרתה. ערכין טו ס' הזוהר פ' בשלח. וילנו העם על שם. שם שם לו. סנהדרין נו עקרי' מד שמות. ויאמר אם בכוונה ה' יג סנהדרין קא הוריות ח'. כל המחלה סנהדרין ל עקד' שער סח. כי אני ה' סנהדרין קא.

ויבאו

רש"י

להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים (מכילתא): (כב) ויסע משה. (מכילתא) הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות (מכילתא) והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמ' (שיר א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה ות"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא נוסף במקום הלמד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לת"ו בסמיכתה כמו (ישעיה כז) חמה אין לי. (אסתר א) וחמתו בערה בו. הרי ה"א של שרש נהפכת לת"ו מפני שנסמכת אל הו"ו הנוספת וכן עבד ואמה. (בראשית ל) הנה אמתי בלהה. לנפש חיה. (איוב לג) וזהמתו חיתו לחם. בין הרמה ותשובתו הרמתה: (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר בלועז דקומפ"ל שיי"ק ש"יי מסב הדבור אליו באמרו שי"י: (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין נו): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצ"הר מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו

כגון

רמב"ן

כלב אחי ירחמאל שהיה גדול אחיו שנאמר ירחמאל ואת ארם ואת כלב: (כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת פרה אדומה ודינין. ושם נסהו לעם לשון רש"י והוא דעת רבותינו. ואני תמה למה לא פירש כאן החקים האלה והמשפטים. ויאמר וידבר י"י אל משה צו את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' וכן יעשה בכל המצות באהל מועד בערבות מואב ופסח מדבר. ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם. עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה והיה זה להרגילם במצות. ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב והוא הנסיון שאמר ושם נסהו והודיעם שעוד יצוום במצות וזהו שאמר אם שמוע תשמע לקול י"י אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם. ועל דרך הפשט כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ולצמאון אשר אין מים שם להם במסעיהם ולרכיהם מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת. כי המנהג יקרא חק כענין הטריפני לחם חקי. חקות שמים וארץ. ויקרא משפט בהיותו משוער כהוגן. וכן כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים. כמשפט הראשון אשר היית משקהו. וארמון על משפטו ישב. על מדתו. או שייסרם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמאה לקרוא בהם אל י"י. לא דרך תלונה. ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר. ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו. וכענין שבא בתורה כשתצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר. וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם. אינם חקי התורה והמשפטים. אבל הנהגות וייסוד המדינות. כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים וכיוצא בהם. ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים והביאם אל מקום המים המרים לנסיון כמו שאמר ויענך וירעיבך לנסותך להטיבך באחריתך. וטעם ויורהו י"י עץ שהראהו אותו עץ ואמר לו השלך את העץ הזה אל המים וימתקו. ובעבור שלא מצאתי לשום מורה אלא בענין למוד. ויורני ויאמר לי. למדני. וכן כלם נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע והוא סגולה בו ולימד אותם למשה. ורבותינו אמרו שהיה העץ מר והוא נס בתוך נס

כענין

ספורנו

ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים בטרם יצאו התחילו לשיר: (כה) ושם נסהו. אם יקבל החק והמשפט אשר שם לו ולא יחזור לסורו וזה הנסיון היה כי אמנם אמר לישראל אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך לקבל עליו אותו חק ששם לך ומכאן ואילך הישר בעיניו תעשה והאזנת כו' אז תמלט מכל מדוי מצרים. אבל אם תקבל עליך עתה ואחר תבגוד ישים עליך כהנה וכהנה בלי ספק. וזה היה כענין אמרם ז"ל גר שבא להתגייר אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אינך ענוש כרת. חללת שבת אינך חייב סקילה. אבל משבאת למדה זו אכלת חלב אתה ענוש כרת כו': (כו) כי אני ה' רופאך. והטעם שאם תקבל ואחר כך תבגוד תהיה נענש הוא. כי אמנם כל מצותי הם לרפאת את נפשך מחליי התאוות והדעות הנפסדות

למען

וְרַדַף בָּתַר עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סוּסְוָתֵיהּ וּרְתִיכוֹי רְמָא וּטְמַע יַתְהוֹן בְּיַמָּא דְסוּף:
(כב) וְאַטֵּיל מֹשֶׁה מִן יַמָּא דְסוּף וּנְפָקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַלוּצָא וְטַיְילוּ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא בְּטִילִין מִן פִּיקוּדַיָּא וְלָא אַשְׁכָּחוּ מַיָּא:
[(כב) אוֹרְחָא דְחַלוּצָא:]
(כג) וְאָתוּ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מוֹי מִמָּרָה אֲרוּם מְרִירִין הִינוּן בְּגִין כֵּן
קְרָא שְׁמֵיהּ מָרָה: (כד) וְאִתְרַעֲמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מַה נִשְׁתֵּי:
[(כד) וְאִדְיַינוּ עַמָּא:]
(כה) וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַחֲוֵי לֵיהּ יְיָ אִילָן מְרִיר דְאַרְדִּפְנֵי וּכְתַב עֲלוֹי שְׁמָא רַבָּא
וְיַקִּירָא וְשַׁלֵּךְ לְגוֹ מַיָּא וּבַסִּימוּ מַיָּא תַּמָּן שַׁוִּי לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ גְּזֵירַת שַׁבְּתָא
וְקַיָּם אִיקַר אַבָּא וְאִמָּא דִינֵי פִּדְעָא וּמַשְׁקוֹפֵי וּקְנָסִין דְמִתְקַנְסֵי לְחַיָּבַיָּא וְתַמָּן
נַסְיָא בְּנִסְיוֹנָא עֲשִׂירִיתָא:
[(כה) וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְחַוֵּי לֵיהּ מֵימְרָא יְיָ אִלַּן דְּאַרְדִּפְנֵי וּטְלַק בְּגוֹ מַיָּא
וְאִתְהַלְיַין מַיָּא תַּמָּן חַוֵּי לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ קְיָימִין וְסִידְרֵי דִינִין וְתַמָּן נַסֵּי יָתֵיהּ
נִיסִין בְּנִסְיוֹנָא עֲשִׂירָאָה:]
(כו) וַאֲמַר אִין קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּדְכַשַּׁר קֳדָמוֹי תַּעֲבִיד וְתָצִית
לְפִקוּדוֹי וְתִנְטוֹר כָּל קְיָימוֹי כָּל מַרְעִין בִּישִׁין דְשַׁוִּיתִי עַל מִצְרָאֵי לָא אֲשַׁוִּינוּן
עֲלָךְ וְאִם תַּעַבְרוּן עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְיתָא וּמִשְׁתַּלְחִין עֲלָךְ אִין תְּתוּבוּן אַעֲדִינוּן
מִנָּךְ אֲרוּם אֲנָא הוּא יְיָ אַסְאָךְ:

ארום

בעל הטורים

לפי שהיים ולכך כשעים יעום לא רלה להזכיר ה' על הרעה: (כב) ויסע ג' במסורה דין ואידך ויסע כלאן עיזו (תהלים ע"ח) מלמד שהיו מולאים שם אבנים טובות בקרקעות הים והסיעם משה בעל כרחם כלאן הזה שהרועה מסיעו מעדר לעדר ועוד סד (באיוב יט) ויסע כעץ תקותי. שעל ידי פרעה שהיה עמו בעלתו בעבודת פרך נפרע לו מדה כנגד מדה שנאמר ויסע כעץ תקותי: (כג) מרתה ב' במסורה הכא ואידך כי לומי מרתה בירמיה (ד') מה הפם היו ממרים בה' אף הכא נמי: (כה) שם שם לו חק ומשפט. זה פרה אדומה שכשם שזה המר ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאת הטהורים. שם בגי' פרה אדומה: חק ומשפט ג' במסורה הכא ואידך ביהושע (כ"ד) וישם לו חק ומשפט בשכם כשכרת ברית עם ישראל. וללמד בישראל סוק ומשפט בעזרא (ז') מה התם נתנו להם חוקים ומשפטים אף ביהושע כאלו בו ביום נתנה להם התורה. שקבלו לעבוד את ה'. וכן בעזרא נתחדש להם כתב של תורה: (כו) מחלה אותיות הלחם ואותיות המלח לומר לך שע"ב מיני חלאים תלוים במרה ופת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן (ב"מ ק"ז ע"ש) ולכך סמך לו עיבום מים: רפאך. הפ"א רפויה שרפואה שבידי שמים באה בשופי ושבידי

יונתן

שהוא מגז' כי הזידו עליהם ד"ה]· פי' הלך כמו תלתא מכי אזלא. כמו אזל וכן אזלא לטעמיה הנזכר בגמ': (כב) בטילין מפקודיא. פי' שהיו בטילין מהתורה כדא' בב"ק פרק מרובה דורשי רשומות אמרו ולא מלאו מים ד"ת שנמשלו למים: (כה) מריר דארדפני פירוא ליה כר"י בן קרחה במכילתא דסבר עץ הורדפני. ופי' בערוך אילן גדל על פני המים ועליו דומים לשושנים ומרים ביותר וסם המות של בהמה הוא. (שייך לפס' י"ח) באוקלום לעלם ולעלמי עלמיא. פי' הריקנ' מיעוט עולמות שנים הרי ה' עולמות רמז לה' הוויות אחרונות ע"ש בד' פ"ב גם מה שתרגם ואלפיה הוא לשון לימוד ס"ל כרשב"י דאמר ויורהו דבר מן התורה הראהו כענין שנאמר ויורני וגו': דיני פדעא ומשקופי. הם דיני פצעים וחבורות. וכן ת"א על פצע ופצעה. וכן ת"י על פצעא פדעא אע"ג דעל חבורה לא תרגם כך מ"מ הכא נראה מכת פדעא שגם חבורה נקראת בלש' משקופי ולפעמים באופן אחר. ומה שמתרגם על ומשפט ס"ל כר"א המודעי דאמר אלו דיני קנסות וכו' וכבוד אב ואם ושבת ס"ל כר"י במכילתא. בנסיונא עשירית ר"ל שישראל נסו את הקב"ה בי' נסיונות כדאיתא בפרק יש בערכין: (כו) ואם תעברון על פתגמי אורייתא ומשתלחין דקשה ליה כמי

רמב"ן

כענין המלח שנתן אלישע במים. ואח"כ אמר ויורהו וכי לא היה העץ נמלא במקום ההוא והקב"ה הורהו את מקומו. או שהמליאהו אליו בנס. והוא מלאתי שילמדנו כאשר מה כתוב שם ויורהו י"י עץ וירלאהו לא כאמר אלא ויורהו. הורהו דרכו. כלומר שהורהו ולמדהו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר: (כו) אם שמוע תשמע לקול י"י אלהיך. פירש ר"א

אבן עזרא

גם פרעה עמהם. כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ. וכתוב מפורש ונער [ו]פרעה וחילו בים סוף: (כב) ויסע. לפי דעתי כי [ש]עמוד הענן שהיה הולך לפניהם בלאתם ממצרים ועמוד האש ככה לילה ללכת יומם ולילה. ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה. והנה לא תמלא בפרשת בהעלותך שבלילה נסעו. והנה הסיעם [ת]משה על פי השם. ואינם רק [א]ששה מסעות עד הר סיני. והם פסוקים [ב]מארבעים יום. והאויר טוב לא לח ולא קר. ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו. ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה. ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן. כי בעבור זה הוליאו עלי שהיה [ג]ממצרים כאשר אפרש. ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות. כי הכתוב אמר כי [ד]בסכות הושבתי את בני ישראל. ואיך ישבו בעננים כי הסכות אינם דומים לעננים. ועוד אפרש למה חג הסכות בחדש השביעי. וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו. כי כן [ה]כתוב ואש תהיה לילה בו. ובנסוע [ו]הענן יסעו בני ישראל. ובעבור זה כתוב [ז]ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם. והנה [ח]שנים עמודים הם שמתחלפין על המשכן. ואם קבלה היא משבעה ענני כבוד היו. נניח קבלתינו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור. הוא מדבר איתם בעלמו. אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן. או יש למדבר שני שמות. והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור. על כן בהודעה נפתח בי"ת [ט]במדבר: ולא מצאו מים. ויבאו מרתה. וכתוב [י]ויסעו מים סוף. כמו ויסע משה את ישראל מים סוף. וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו [יא]במרה: (כג) על כן קרא שמה. הקורא. כמו אשר [כ]ילדה אותה ללוי: (כד) וילונו. מבניין נפעל. כמו ויכונו מן נכונו. [ל]מהפעלים השניים. או [מ]מעלומי העי"ן. ואילו היה [נ]מבעלי הנו"ן היה על משקל ויגשו: (כה) ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה. רק דבר פלא היה. ואילו היו [ס]חמים עומדים. הייתי אומרים [ע]דרך רפואה היה ונכון הוא [פ]מה שאז"ל: שם שם לו. השם לישראל: חק ומשפט. ליסר אותם ולנלמדם. וטעם ושם נסהו. על דרך [צ]כי מנסה י"י אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים. וככה [*צ]ויענך וירעיבך. ולמען [ק]נסותך להטיבך באחריתך. להטיב הסובלים שלא הלינו על משה: (כו) ויאמר אם שמוע תשמע. כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת. אין פי' לשמוע הדבר. רק להבין טעם הענין הנושא הדבר. והנה זו השמיעה שיבין מה מלוה לעשות: והישר בעיניו תעשה. אלו מלות עשה: והאזנת למצותיו. מלות לא תעשה להתבונן מה הם: ושמרת כל

פירוש על אבן עזרא

[ר](תהלים קל"ו ע"ו). [ש]ר"ל כי פסק עמוד וכו'. [ת]פי' הסיעם משה משם על כרחם. כי וַיַּסַּע מבנין הפעיל. בעבור כי העננים הנוסעים לפניהם נפסקו בים סוף. וישראל לא היו חפלים לנסוע כי אם על פי הענן כבראשונה והנה אז נסעו על כרחם משם. [א]פי' כמו שחשב בפרשת מסעי. דהיינו מים סוף למדבר סין. ולדפקה. לאלוש לרפידים. למדבר סיני. [ב]משביעי של פסח עד ר"ח סיון. [ג](להלן כ"ה ח'). [ד](ויקרא כ"ג מ"ג). [ה](להלן מ' ל"ח). [ו]כמ"ש ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל וכו' (להלן מ' ל"ו). [ז](במדבר י"ד י"ד). [ח]פי' לפי דעתו של הראב"ע ז"ל. כי אע"פ שלא נזכר בכתוב יותר מענן אחד שהיה על המשכן תמיד ולא פסק. [ט]ר"ל כאלו כתוב בְּהַמִּדְבָּר הידוע ממ"ש לפניו וילאו אל מדבר שור. [י](במדבר ל"ג י"א). [יא](שם שם ח'). [כ](שם כ"ו נ"ט) ולא נזכר מי ילדה. [ל]ר"ל שהשורש רק ב' אותיות לן. כמו ויכינו (בראשית מ"ג כ"ד) שהשרש כן. מן נכונו (משלי י"ט כ"ט). [מ]שהשרש לון. והוי"ו עי"ן הפעל נעלם במבטא. [נ]ר"ל נלן. היה ע"מ וַיִּגְּשׁוּ שהשרש נגש. והיה ראוי להיות וַיִּלֹּנוּ ונו"ן השורש מובלע בדגש הלמ"ד. [ס]ר"ל לא מרים ולא מתוקים רק טעמם הטבעי עמד בהם כמו על כן עמד טעמו בו (ירמי' מ"ח י"א). או ר"ל שלא היו מתוקי' רק פסקו מהיות מרים כמו ופעמוד מלדת (בראשית כ"ט ל"ה). [ע]ר"ל שאמרו חז"ל שזה העץ הוא שקורין הרדופני והוא מר והשליכו במים המרים והמתיקו וזה היה פלא גדול. וי"א כי למים המרים אם משליכים בם שום דבר מר זאת המרירות יקח מרירות המים וישארו מתוקים שטבעם כך. וכן דבלת תאנים על השחין כמו שמרלה בפרשת חוקת. [פ]בתנחומא הסכימו מר היה והמתיק המים נס בתוך נס ע"ש באריכות. [צ](דברים י"ג ג'). [*צ](שם ח' ג'). [ק](שם שם ט"ז). ויקרא

פירוש רשב"ם

שבה או תוכחות בני אדם. אחות אהרן. על שם הבכור קורא אחות כמו שפירשתי אצל אחות נביות ואחות לוטן: (כב) ויסע. הפעיל. אבל ויסע. הוא עצמו נסע. וכן ויפל בקרב מהנידהו. ויגש את פר לשון מפעיל. אבל ויפול ויגש. לשון פועל: (כה) ויורהו לשון יורו משפטיך: שם שם לו חוק ומשפט. שם במרה על ידי עלילות (הנסיון) אשר שם (להצמיאם) למים ואחר כך ריפא להם את המים התחיל להוכיחם שיקבלו עליהם את החוקים ואת המשפטים אשר ילמדם והוא יעשה צורכיהם. והאיך שם לו חוק ומשפט שאמר להם אם. שמוע תשמע בקול ה' אלהים וגו' ושמרת כל חוקיו שציוה אתכם: (כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים שעשיתי מימיהם דם ולא היה להם מים לשתות לא אשים עליך

חמישי כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם
עַל־הַמָּיִם׃ טז א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין
אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ב וַיִּלּוֹנוּ* כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה
וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר
בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ
אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־
הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־
הַשָּׁמַיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־

*וילונו קרי

אונקלוס

עלך ארי אנא יי אסך: כז ואתו לאילם ותמן תרתי עשר מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן על מיא: א ונטלו מאילם ואתו כל כנשתא דבני ישראל למדברא דסין די בין אילם ובין סיני בחמשת עסרא יומא לירחא תנינא למפקהון מארעא דמצרים: ב ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל על משה ועל אהרן במדברא: ג ואמרו להון בני ישראל לוי דמיתנא קדם יי בארעא דמצרים כד הוינא יתבין על דודי בסרא כד הוינא אכלין לחמא ושבעין ארי אפקתון יתנא למדברא הדין לקטלא ית כל קהלא הדין בכפנא: ד ואמר יי למשה הא אנא מחית לכון לחמא מן שמיא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומה בדיל דאנסנון

היהכון

מסרה כז ויבאו, [כו"ל מ"ו]. אילמה, ב' [מ"י קדמאה וחסר תנין]. עינת, ב' בתורה [וכ"ל מ"י ומ"ו]. על המים, ד'. טז א מאילם, [מ"י קדמאה וחסר תנין]. סין, [כל סין מ"ל וכל לן חסר]. אילם, מ"י קדמאה וחסר תנין. לצאתם מארץ מצרים, ג'. ב ויליכו, וילונו קרי. ג אלהם, [מ"י]. מותנו, ל' [מ"ו]. בשבתנו, ל'. סיר, ל' בתורה. לשבע, ד' [מ"ו]. הוצאתם, [מ"ו]. להמית, [מ"י]. ד ביומו, [כולהון מ"ו]. אנסנו, ל'. אם לא, ז' ס"פ.

ת"א אילמה יבמות יג. ויסעו מאי שבת פז. בשבתנו ערכין טו. הנני ממטיר תענית ט מליעא פו. לחם יומא עה. ויצא העם שם.

לא

רש"י

כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם: לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו. (מכילתא) ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו איזון מצות וכן ה"א (משלי ג) רפאות תהי לשרך: (כז) שתים עשרה עינת מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים: (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדך שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות ויורד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאית' במסכת שבת (דף פז): (ב) וילינו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא: לו מתנו. הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא היום לצורך

רמב"ן

ר"ל להבין טעם מה שילוך לעשות. והישר בעיניו תעשה מצות עשה והאזנת למצותיו מצות לא תעשה. ובמכילתא אמרו והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן. מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה. ועוד אבאר זה בהגיעי בפסוק ועשית הישר והטוב אם ייטב אל עיני הטוב: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. לשון רש"י לא אשים עליך ואם אשים הרי הם כאלו לא הושמו כי אני ה' רופאך זה מדרשו. ופשוטו כאדם שאומר אני הוא הרופא המזהירך שלא לאכול דברים המחזירים את האדם לחליו ע"כ. ואין פשוטו של מקרא שיהיה רופאך תואר. ואין דרך שיבטיח האדון את עבדיו אם תעשה כל רצוני ומפני לא אמית אותך בתחלואים רעים ולא כן כל ההבטחות שבתורה. אבל אזכרה שיזהירם שלא יהיו במורדיו כמצרים. כי בשמעם קולו ינצלו מכל אותה המחלה כי כל המחלה ההיא ראויה לבא על כל עוברי רצונו כאשר באה על המצרים שלא שמעו אליו וזה כדרך שאמר שישים בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבקו בך. ואמר כי אני ה' רופאך הבטחה שאסיר מקרבך מחלה באה כדרך כל הארץ כאשר רפאתי המים. ואמר ר"א כי האות הזה והוא הראשון במדבר הפך המכה הראשונה שבמצרים כי מימי היאור היו מתוקים והפכם לרעה. ואלו היה מרים ורפא אותם. והנה השם יעשה דבר והפכו. על כן יש לך ליראה מפניו שלא תמר בו שלא יריע לך בהם ולאהוב אותו. כי ייטב לך כאם' ריפא להם המים. וענין הכתוב שמדבר בשני לשונות ומצותיו וחקיו ולא אשים עליך כי אני ה' כבר כתבתי לך שלישים בביאור ענינו. ויובן ממצות לקול וממצות אני. כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה' וחקיו יהיה השם הנכבד רופאנו. ומכאן תקנו בברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו. כי הברכות יש בה מלכות. והמצות נצטוו לנו מן העולם ועד העולם והמשכיל יבין. והנני מאיר עיניך כי כל ברכה שיש בה מלכות היא כן שחלקו כבוד למלכות העולם אשר קדשנו ואשר עשה לנו. והסמוכה לחבירתה אשר לא יזכירו בה מלכות הן לנכח אתה גבור אתה קדוש וכן כלם. ותקנו בעלינו לשבח נסתר מפני שמזכירין בה מלפני מלך מלכי המלכים והבן זה: (כז) ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים. איננו דבר גדול בהמצא במקום שבעים תמרים כי בשפל עמקות ימצאו אלף תמרים ויותר מהמה ועינות מים רבים יוצאים בבקעה ובהר ולמה יספר הכתוב הזה. ור"א אמר כי יספר הכתוב שבאו במקום טוב הפך מרה. כי באלים עינות רבות והם מים מתוקים ויפים. כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים. ולכן אמר ויחנו שם כי נתעכבו שם בעבור זה ימים יותר מאשר המקומות שעברו בהן. אבל בפרשת אלה מסעי לא ספר דבר מרה ואמר ויסעו ממרה ויבאו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם ולא האריך כן בכל מקומות המסעים. ורש"י כתב שתים עשרה עינות מים כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם. ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים לא ידעתי מהו הזמון הזה. אם במעשה הנסים נעשו שם באותה שעה. אבל ראיתי במכילתא ר' אלעזר המודעי אמר מיום שברא הקב"ה את עולמו

ספורנו

למען תהיה קדוש לאלהיך כאמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. ואם תבגוד תחלה ותתחלל הנפש וראוי שיענש מי שיחלל את קדש ה' אשר אהב: (כז) ובאלים שתים עשרה עינות מים. ועם כל זה ויסעו מאלים אל מדבר סין כענין לכתך אחרי במדבר: (ג) מי יתן מותנו בשבתנו על סיר הבשר. אם היה האל ית' חפץ להמיתנו היה טוב לנו שימיתנו שם בעודנו שבעים כענין טובים היו חללי חרב מחללי רעב: (ד) ממטיר לכם לחם. מזון:

למען

ירושלמי

[(כו) אֲרוּם יְיָ דִי בְּמֵימְרֵי מַסֵי יָתָךְ:]
(כז) וְאָתוֹ לְאֵלִים וּבְאֵלִים תַּרְתֵּי סְרֵי עִינָוָן דְמַיִין עֲנָוָא לְכָל שִׁבְטָא וְשׁוּבְעִין דִּקְלִין כָּל קֳבֵיל שׁוּבְעִין סָבַיָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹן תַּמָן עַל מַיָא:
[(כז) וְאָתוֹן לְאֵילִימָה וְתַמָן תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי עַיְינִין דְמַיִין כָּל קֳבֵיל תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל וְשַׁבְעִין דִיקְלִין כָּל קֳבֵיל שַׁבְעִין סָבַיָא סַנְהֶדְרִין דְיִשְׂרָאֵל:]
(א) וּנְטָלוּ מֵאֵלִים וְאָתוֹן כָּל כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דְבֵין אֵלִים

יונתן בן עוזיאל

וּבֵין סִינַי בַּחֲמֵיסַר יוֹמִין לְיַרְחָא דְאִיָיר הוּא יַרְחָא תִּנְיָינָא לְמִפְּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם: (ב) וּבְהַהוּא יוֹמָא פְּסַק לְהוֹן לִישָׁא דְאַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם וְאִתְרַעֲמוּן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא: (ג) וַאֲמָרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַלְוַאי דְמִיתְנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין עַל דַּדְוָותָא דְבִיסְרָא כַּד הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרוּם הַנְפַּקְתּוּן יָתָן לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָלָא יַת כָּל קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא: (ד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מָחִית לכון

בעל הטורים

ושבידי אדם באה בקושי ע"כ ורפא (בפרשת משפטים) דגוש: (א) סין בגי' הסנה והקרא סיני ע"ש יוד דברות שנתנו בו: (ג) לשבע ד' במסורה הכא ואידך והכלאם לשבע (פ' בהר) והכלאם לחמכם לשבע (פ' בחקותי) לידה שלא להם לשבע (תהלים פ"ח) מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה ספוקיהם כמו שדרשו רז"ל הדגה אשר אכל במצרים חנם וכי מעלה על דעתך שנתנו להם בחנם השתא אפי' תבן לא נתנו להם כו' אלא שהקדוש ברוך הוא היה מזמין להם דגים בכדיהם וזה הוא לידה שלא להם לשובע: (ד) הנני הילך בתורתי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן:

יונתן

כמי מה שהקשו בפ' חלק וכי מאחר שלא שם מחלה רפואה ל"ל ותרלו מקרא זה מעלמו נדרש אם תשמע לא אשים ואם לא תשמע אשים ולעפ"כ אני ה' רפאך: (ד) דסילעגע לכון מן שמיא. פי' שנגרא משמת ימי צראשית צין השמשות ומאז הלניעו וסיה

רמב"ן

עולמו ברא שם שתים עשרה מבועין כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים. וספר הכתוב זה כי חנו עליהם כל שבט על מבועו והזקנים ישבו בצלם לשבח האל עליהם. שהכין להם כן בארץ ציה. ועוד לרבותינו במדרש של ר' נחוניא בן הקנה בכתוב הזה פי' לפלא עינינו: (א) ויסעו מאלים ויבאו אל מדבר סין. אמר הכתוב דרך קצרה כי בנסעם מאילים חנו על ים סוף ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין כי המדבר הזה גדול מגיע מאלים ועד סיני. וכאשר נסעו מאלים חנו על ים סוף במדבר ההוא ונסעו משפת הים ונכנסו בתוך המדבר ונסעו מסעות. דפקה ואלוש ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים. ועל דעת רבותינו היה דבר המן באלוש כי בראותם שהיו הולכים ונוסעים והולכים במדבר בדפקה ואלוש ולא יצאו ממנו פחדו ונתרעמו. וזה טעם וילונו במדבר כי לא היתה תלונה ביום בואם שם רק בהיותם במדבר. וטעם אשר בין אלים ובין סיני להפרים בין מדבר זה למדבר צין האחר הכתוב בלד"י שבאו שם בשנת הארבעים ומתה שם מרים. וכך הזכיר שם ויחנו שם במדבר צין היא קדש להפרישו מזה: (ב) וילונו כל עדת בני ישראל על משה. היה ראוי שיספר הכתוב תחלה טענת התלונה כאשר אמר במרה וברפידים ובכל התלונות ויאמר כאן ואין בשר לאכול ואין לחם לשבוע וירעב שם העם ללחם. ורש"י כתב שאמר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני להפרים חנייה זו לפי שבו ביום כשלמה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדך שאכלו משיירי הבצק ס"א סעודות. וקבלת רבותינו היא. ולזה לא פירש תלונותם מפני שלא האריך בגם הזה הכעשה להם בקשר. וכבר כתבתי הטעם בסדר ויגש אליו. ור"א אמר כי הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים. ואכלו הלחם אשר הוציאו ממצרים ומקניהם כי קהל רב היו. וזה טעם התלונה. ועל דעתי הזכיר הכתוב ויבאו אל מדבר סין להודיע תלונתם. כי בבואם אל מדבר סין וכבר רחקו ממצרים אמרו מה נאכל ומה יספיק לנו במדבר הגדול אשר אנחנו בא בו או כי המחלה היו שבורים שיבאו אל הערים אשר סביבותיהם אחרי ימים מעטים ועתה לפם יש חדש ועיר מושב לא מצאו ואמרו כלנו מתים במדבר הגדול שבאנו בו. וזה טעם וילונו על משה ועל אהרן במדבר כי תלונתם מפני המדבר. וכן אמרו כי הולאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב. הזכירו המדבר והקהל לאמר כי קהל גדול כזה ימות בלי ספק ברעב במדבר הגדול הזה. והקב"ה שמע אליהם והסכ עתה לערוך להם שולחן במדבר עד בואם אל ארץ נושבת: (ד) הנני ממטיר לכם. אמר ר"א כי בעבור היותו יורד כדמות מטר מן השמים

אבן עזרא

כל חקיו. שלא יעבור עליהם. כמו ולא תלכו *[ק]בחקות הגוי. וחקת השם שלא יעשו כמעשיהם. וטעם המחלה. יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי. ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם. ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שנזכרתי להיותם על הארץ. אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם. והנה דבר מרה הפך המנה הראשונה. כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם. וכאן המים המרים שבו מתוקים. והנה השם עשה הדבר והפכו. על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולשמוע אותו כי הוא ייטיב לך: (כז) ויבואו. אמר הגאון שבעים [ר]מיני תמרים היו. ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט. ואחרים אמרו לכל איש ואיש. אין צורך לדברים האלה כי המעיינות שהיו י"ב ושבעים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל. ואין זה זמן בשול תמרים. ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד. והתעכבו באלים כמו כ' יום. על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים. על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים. והנה בעו"ו ימים חנו בד' מקומות. ואלה הם מדבר סיני. ודפקה. ואלוש. ורפידים. כי תחלת החדש *[ר]השלישי באו מדבר סיני. והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה. כי התמרים לא יגדלו בארץ שמימיה מרים: (א) ויסעו. אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני. להודיע כי יום חמישי *[א]בשבוע יצאו ישראל ממצרים. והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי. ואייר יום ששי ושבת. והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בתנותם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר יורד המן. והנה ראוי להיותו יום ראשון. בעבור שאמר [ב]והיה ביום הששי. כי היה יום ששי. והיה ששי לירידת המן. ומה שאמר הגאון נקבלנו [ג]בעבור הקבלה. ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן. אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר. והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו החל לספור. כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה. והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים. ויום שבת לא כן. ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר. ויום ששי אלג"ומע על [ד]שם שבורים. כי הוא להם היום הנכבד בשבוע. ויום שבת קראו אותו סב"ת כי הש"ין והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם. ואלה מישראל למדו. כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי. בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה. ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם: (ג) וילונו. במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא [ה]לבדו השקעם. וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם. על כן כתוב וילונו העם. ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוליאום. ובמרה התרעמו על המים. ועתה מתרעמים על הבשר והלחם. שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם בזוקר. כי שלשים יום היו להם מיום צאתם: (ד) הנני ממטיר. כדמות

פירוש על אבן עזרא

*[ק](ויקרא כ' כ"ג). [ר]ר"ל מה זה ע' תמרים לפני ששים רבוא. אלא שבעים מינים היו. *[ר]רמ"ם (להלן י"ט א'). [א]אפי' בסדר עולם בפרק ו' ובמסכת שבת פרק רבי עקיבא אמרו כי היה יום ה' והוא יום ראשון של פסח. [ב]בפי' הנה גם זה ראיה בעבור כי לקטו לחם משנה שהיה ששי ליום השבוע ואחר שהמן יורד במחרת ביאתם והיה ביום הראשון מהשבוע זה ראיה שבאו בשבת לא היה יום ע"ו לחדש אייר. וכן פירשו בפרק רבי עקיבא. ואמר שע"ו היה שבת הגה גם ר"ח סיון היה בשבת והנה היה ר"ח סיון ביום ו' אם היה ניסן חסר. אבל אם היה מלא היה ר"ח ביום ה'. [ג]ר"ל כאשר הזכרתי. [ד]ר"ל חבור הימים כמו השבוע אללינו. או ר"ל שהתחברו יחד ביום הזה שהוא יום אידם. [ה]ר"ל הסיעם מים סוף כאשר כתב ויסע משה את ישראל מים סוף. והכוונה בזה כי במרה הלינו על המים לבד לכן הלינו על משה שהסיעם מים סוף אשר היו להם שם מים. ולא אמרו אז למה הולאתם אותנו כאשר אמרו בזה שהתרעמו על הבשר והלחם שהיה להם במצרים ע"כ הלינו על משה ואהרן שהוליאום ממצרים. [ו](לעיל ע"ו כ"ד) ר"ל

פירוש רשב"ם

עליך כי אני ה' רפאך אשר רפאתי למים. כדכתיב לשון זה באלישע כשריפא המים. כל המחלה במים מדבר. כדכתיב וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחל' מקרבך: (א) בחמשה עשר יום בחדש השני. אז פסקו להם עוגות שהוציאו ממצרים: (ג) ביד ה'. מיתת (הבאים) בכל

לא: ה והיה ביום הששי והכינו את
אשר־יביאו והיה משנה על אשר־ילקטו
יום | יום: ו ויאמר משה ואהרן אל־כל־
בני ישראל ערב וידעתם כי יהוה
הוציא אתכם מארץ מצרים: ז ובקר
וראיתם את־כבוד יהוה בשמעו את־
תלנתיכם על־יהוה ונחנו מה כי °תלונו
עלינו: ח ויאמר משה בתת יהוה לכם
בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע
בשמע יהוה את־תלנתיכם אשר־אתם מלינם עליו ונחנו מה לא־עלינו

°תלינו קרי

תלנתיכם

אונקלוס

היהכון באוריתי אם לא: ה ויהי ביומא שתיתאה ויתקנון
ית דייתון ויהי על חד תרין על דילקטון יום יום: ו ואמר
משה ואהרן לכל בני ישראל ברמשא ותדעון ארי יי אפיק
יתכון מארעא דמצרים: ז ובצפרא ותחזון ית יקרא דיי כד
שמיע (קדמוהי) ית תרעמותכון על מימרא דיי ונחנא מה
ארי אתרעמתון עלנא: ח ואמר משה בדיתן יי לכון ברמשא

בסרא

מסרה ה והכינו, [מ"י]. יביאו, ע' [מ"י]. יום יום, ז' ופסק. ו הוציא, [מ"ב דמ"ל]. ז ובקר, ל' ר"פ. בשמעו, ג'. תלנתיכם, [חסר תרין ווי"ן ומ"י וכן תלאה דבסמוך]. על ה', ל"ח. ונחנו, ג' [בליש']. תלונו, תלינו קרי. ח לאכל, [כו"ל ח"ו]. לשבע, ב' חסר [ח"ו]. בשמע, ל' [ס"ו]. מלינם, [מ"י קדמאה וחסר תרין].

ת"א והיה ביום שבת קיז פסחים מז ביצה ב. ובקר וראיתם שבת פז. בתת ה' לכם בברכות כ יומא עה. ונחנו מה חולין פט. לא עלינו סנהדרין קי.

רש"י

לצורך מחר (מכילתא): למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה. ליום ולמחרת: משנה. על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פיר"ש בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאוותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלנתיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלונו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחו אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דג"ש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר יד) וילונו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכל. ולא לשובע. למדה תורה

דרך

רמב"ן

השמים יקרא מטיר. ומצינו ימטר על רשעים פחים אש וגפרית. וי"י המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. ואולי היו באים עם המטר שהוא לשון ירידה. ודעת אנקלוס הא אנא מחית. ויתכן שיהיה מענין כמטרה לחץ. אע"פ שהוא שרש אחד כי בכל זריקה אשר תבא מלמעלה יאמרו כן ותקרא מטרה על שם שימטיר עליה החצים. ואמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף. או שיאמרו כן בעוף השמים כי ירד עליהם כמטר. לחם בעבור שיעשו ממנו לחם. כמו שכתוב ועשו אותו עוגות. כי כל פת יקרא לחם. לא בהיותו מן החטה או מן השעורים בלבד. ואמר ממטיר לחם כי להיות לחם ימטירנו להם. וכן ארץ ממנה יצא לחם. וכן להוציא לחם מן הארץ. שיוציא החטה שיעשו ממנה לחם. וי"א הנני ממטיר לכם לחם מאכל. וכן לחם אשה. כי את לחם אלהיך הוא מקריב. כי חשב ללחום את תושב. כלם ענין מאכל. והנכון כי ללחום לאכול לחם. ולחם אלהיך כנוי שהוא סעודה לאלהיך כלחם לאדם. כי מצאנו לא על הלחם לבדו יחיה האדם: למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט לשון רש"י. ואיננו נכון. אבל הוא כמו שאמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך. כי נסיון הוא להם שלא יהיה לאדם מזון ולא יראו להם עצה במדבר רק המן שלא ידעו מתחלה ולא שמעו מאבותם ויורד להם דבר יום ביומו. וירעיבו אליו. ועם כל זה שמעו ללכת אחרי השם לא מקום לחם. וכל כך אמר להם עוד וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך י"י אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך ולמען נסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא. וכי היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם והוליכם במדבר נחש שרף ועקרב ושלא יהיה להם לחם רק מן השמים דבר יום ביומו לנסותם ולהטיב להם באחרונה שיאמינו בו לעולם. וכבר פירשתי ענין הנסיון בפסוק והאלהים נסה את אברהם. והרב אמר במורה הנבוכים לדעת כל יודע. ולנסות היא תועלת בעבודת האל ואם יש בה ספוק לצורך אם לא. ואם כן היה ראוי שיאמר למען ינסם לדעת. והנה לא הזכיר כאן דבר רק המן שהוא הלחם שהמטיר להם. אבל כאשר אמר להם משה בתת י"י לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע ידענו כי הכל נאמר לו. אבל הכתוב יקצר בדברים הנכפלים בענין הצווי או בשמור. כאשר הזכרתי לך פעמים רבים. ופעמים לא יזכיר האחד כלל. דכתיב בפרשה הזאת זה הדבר אשר צוה י"י מלא העומר ממנו ולא נכתבה הצואה כלל. וכן במקומות רבים. ועל דעת האומרים כי לחם כל מאכל. יתכן שיאמר הנני ממטיר לכם לחם על המן ועל השלו. כי יתן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר. ומשה פי' שיהיה הבשר בערב לאכול ולחם בבקר לשבוע כדרך כל הארץ: (ו) ערב וידעתם כי י"י הוציא אתכם מארץ מצרים. ולא אנחנו המוציאים אתכם משם כאשר אמרתם כי הוצאתם אותנו. ובקר וראיתם את כבוד י"י לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי בו ביום היה מדבר להם אהרן ויפנו אל המדבר. ופי' רש"י אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם. ובשר יתן לכם. אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי לא כהוגן שאלתם אותה ומכרס מלאה. והלחם ששאלתם לצורך כהוגן בירידתו תראו לבקר את כבוד פניו. שיורידנו לכם דרך חיבה בבקר שיש שהות להכינו. ואינו נכון שיאמר ובקר וראיתם את כבוד י"י מפני שיקדים לכם מתנת המן בבקר. אמרו במכילתא ויאמר משה בתת י"י לכם בערב מכאן אתה למד. כי מה כבוד י"י בזה. ועוד שסמך לזה בשמעו את תלונותיכם והמדרש הזה לרבותינו איננו בפירוש וראיתם את כבוד י"י. אבל אמרו כן מפני שחלק להם הפרנסה בשני עתים מן היום ולא נתן הכל בבקר. וכך אמרו במכילתא ויאמר משה בתת י"י לכם בערב. מכאן אתה למד שבפנים חשוכות נתן להם השלו. והמן ששאלו כהלכה נתן להם בפנים מאירות כלומר בבקר. ור"א אמר כי ובקר נמשך בפסוק הראשון. כי בעבור שאמרו כי הוצאתם אותנו משם. אמר שני אותות יעשה השם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. שם הא' בערב היום הזה. והשני למחר בבקר והיה ראוי שיאמר ערב ובקר וראיתם כי י"י הוציא אתכם. שאין ובקר דבק עם וראיתם את כבוד י"י כי ביום עצמו ראו הכבוד. וגם זה איננו נראה כן. והנכון בעיני כי היה הפלא במן גדול מאד כי השלו הגיז אותו מן הים

ברוח

יונתן בן עזיאל

לכון לחמא מן שמיא דאיצטנע לכון מן שירויא ויפקון עמא וילקטון פתגם יום ביומיה מן בגלל לנסויהון אין נטרין מצוותא דאורייתי אין לא: (ה) ויהי ביומא שתיתאי ויזמנון מה דייתון לקמיהון למיכל ביומא בשבתא ויערבון בבתיא וישתתפון בדרתיהון בגין למיתייא מדין לדין ויהי להון בכופלא על מה דמלקטון יומא יומא: (ו) ואמר משה ואהרן לכל בני ישראל ברמשא

ירושלמי

ותנדעון ארום יי אפיק יתכון פריקין מארעא דמצרים:
[(ו) ואנן מה אנן חשיבין:]
(ז) ובצפרא יתגלי עליכון יקר שכינתא דיי בד שמיען קדמוי ית תורעמתכון קדם יי ואנחנא מה אנן חשיבין ארום אתרעמתון עלנא: (ח) ואמר משה בדין תדעון בדיזמן יי לכון ברמשא בישרא למיכול ולחמא בצפרא למשבוע
בדמשיען

בעל הטורים

(ה) והיה משנה. כל מעשה השבת כפול. שני כבשים. שני ככרים. שתי נרות. זכור ושמור: (ז) בשמעו ב' במסרה הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם (תלים ק"ו) ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת (פ' נצבים) בשביל שלא להם שלא היה

יונתן

שלמעו הקב"ה בשביל ישראל עמו: (ה) ויערבון בבתיא וישתתפון בדרתיהון. דרים והכינו כלומר שיכינו כדי שיוכלו להביא מבית לבית וזהו אשר יביאו וכן שיתוף מבואות נפקא ליה מלשון והכינו כלומר שצריך לזמן ולהכין לשבת ומאשר יביאו
נלמד

רמב"ן

כלום נכתב אותו כדרך העולם אבל המן נולד להם עתה יצירה חדשה בשמים כענין מעשה בראשית והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות. ולכך אמר הכתוב באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי הוציא אתכם מארץ מצרים. כי יערוך לכם שולחן במדבר אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו שהגדולות והנפלאות שיעשה השם יראה את כבודו כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי. וכתיב והגידו את כבודי. וכן רבים. וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא דיי'. ולא תירגם בו ואיתגלי. ודע כי יש במן ענין גדול רמזוהו רבותינו במסכת יומא לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין דברי ר' עקיבא. אמר לו ר' ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אלא לחם אבירים לחם שנבלע באיברים. והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה. וכן דרשו ואתה מחיה את כלם מחיה לכלם ועליו נאמר ומתוק האור שיהנו בו באור טוב טעם. והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו ית' ונמצא שאוכלי המן ומלאכי השרת זונין מדבר אחד. ור' ישמעאל תפשו מפני שקיומם אינו בדבר המתגשם מתולדת האור אשר קיומם באור העליון עצמו. ומפני זה היו מוצאים טעם במן כל מה שירצו כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמצא מנוח חיים ותפק רצון מלפניו. ואמרו במכילתא היום אין אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא. וזה יסבול שני פירושים שנאמרו שיהיה בבני העולם הבא מי שלא הגיעו למעלתם ליהנות תמיד מזיו השכינה ויהיה קיומם בדבר המתגשם וכן הזיו ההוא כמעלת דור המדבר שהסיגו לזיו השכינה ביום כמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ומאותה שעה נתעלית נפשם להתקיים בתולדותיו שהוא המן. ויותר נכון שרמז הכתוב לדברי ר' אליעזר בן חסמא במלת היום שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון כמו שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וכן נהנין מזיו השכינה שבני העוה"ב יתקיימו בהנייתו מזיו השכינה בהדבקם בו בעטרה שבראשם והעטרה היא מדה הנקראת כן שאמר בה הכתוב יהיה יי' לצבאות לעטרת צבי. וכה נאמר בעטרה שעטרה לו אמו ורמזו על קיום בני העולם הבא. ואמר הכתוב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש וכן אמר ולחם שמים ישביעם שנראה מזה שיהיה הדגן הזה בשמים והורידו להם בפתיחת דלתיו. והוא מה שפירשתי שנתגשם האור כי באור העליון יאמר הכתוב כלשון הזה נפתחו השמים ואראה מראות אלהים. או שכבר היה בשמים כמאמרם שנברא בין השמשות: (ז) ונחנו מה כי תלינו. אמר רבי אברהם ונחנו מה בידינו לעשות כי לא עשינו רק מה שצונו. ואיננו כן אבל הוא כמו מה אנוש כי תזכרנו מה אדם ותדעהו כי במה נחשב הוא. וזאת דרך ענותו כי מה אנחנו שתלינו עלינו שהוצאנו אתכם מארץ מצרים. הן אנחנו אין ופעלינו הבל. ולא עלינו תלונותיכם כי על יי' כי הוא שהוציא אתכם מארץ מצרים לא אנחנו. ומכילתא וכי מה אנחנו שפונין שאתם עומדים ומתעמים עלינו: (ח) בתת יי' לכם בשר בערב. יפרש מאמרו הראשון כי בתת יי' לכם בערב בשר לאכול וידעתם כי יי' הוציא אתכם מארץ מצרים ובתתו לכם לחם בבקר לשבוע וראיתם
את

אבן עזרא

כדמות מטר שיורד משמים. ומלת לחם. מאכל תמצא על הלחם כמשמעו. גם על הבשר. כמו [ז]לחם אשה. גם על הפרי כמו נשחיתה [ח]עץ בלחמו. וטעם אנסנו. *[ח]שיצטרך אלי בכל יום: (ה) ופירוש משנה. שני העומר לאחד כי כן [ט]כתוב: (ו) ויאמר. טעם כי יי' הוציא אתכם. בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו. והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם. האחד בערב זה היום. והשני למחרתו בבקר. והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם. כי איננו דבק [י]ובקר עם וראיתם את כבוד יי'. כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר [כ]יפרש: (ז) ובקר. [ל]פרשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד יי': ונחנו מה. מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. ונחנו חסר *[ל]אלף: (ח) ויאמר. עתה פירש להם שני אותות: (ט) קרבו לפני יי'. אל
המדבר

פירוש על אבן עזרא

ר"ל קצת העם לא כל העם. [ז](ויקרא ג' י"א) שהוא הקרבן. [ח](ירמיה י"א י"ט) טעמו בעץ לחמו והוא הפרי. *[ח]כמו אמר רז"ל למה ירד המן דבר יום ביומו כדי שיהיה עיניהם תלויות למקום. [ט](פסוק כ"ב). [י]ר"ל כי בשמעו את תלונותיכם אינו דבוק עם ובוקר רק טעמו ערב ובוקר תראו את כבוד ה' בעבור כי שמע את תלונותיכם שהלינותם עלינו עתה. [כ](פסוק י'). [ל]בפסוק שלפני זה. שמלת ובוקר דבקה אל מלת ערב. *[ל]עיין (בראשית מ"ב י"א) ע"ש נחנו.
שכן

ספורנו

למען אנסנו הילך בתורתי. כשיהיה מתפרנס שלא בצער כאמרם ז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן: (ה) והכינו את אשר יביאו והיה משנה. גם אשר ההכנה יהיה משנה כי לא יחסר בבשול. ואמר והכינו לעורר שיזדרזו לענג שבת במטעמים ושכל זריזותם בזה יהיה מערב שבת: ערב וידעתם. יהי רצון שמה שאמר לי שיתן לכם מזון יהיה באופן זה שיתן לכם בערב לצרכי הערב כענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם לגמרי מארץ מצרים כי יוציאכם גם ממנהגים שהייתם יושבים שם על סיר הבשר בלתי זמן סעודה קבועה כבהמות. כאמרם ז"ל בתחלה היו ישראל כתרנגולים שמנקרים באשפה עד שבא משה רבינו וקבע להם זמן סעודה: (ז) ובקר. יהיה לכם לחם הבקר: וראיתם את כבוד יי'. וכן יהי רצון שתראו את כבוד יי' שיבא להגביל הזמנים למען תדעו שתלונותיכם הם עליו והוא יהיה הנראה להסירם מעליו: (ח) ויאמר משה בתת יי' לכם. אמר משה מה שהתפללנו שיתן יי' לכם המזון בערב. בענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם. רצונו שיתן לכם בערב בשר לאכול ולא לשבוע כמנהג המצרים אשר אין לפניהם בלתי אם גוייתם ובבקר יתן לכם לחם בלבד לשבוע שיהיה מספיק די שבעכם: בשמוע יי' את תלונותיכם. ומה שהתפללנו שתראו את כבוד יי' רצונו שיתן
לכם

פירוש רשב"ם

בכלח אלי קבר ולא ברעב: על סיר הבשר. כמו ועליו מטה מנשה. (ד) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. אף אם יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו בבתי' אלא (יום) דבר יום ביומו כדכתיב וימודו בעומר. איש לפי אכלו לקטו: למען אנסנו. מתוך שבכל יום ויום עיניהם תלויות למזונותיהם אלי מתוך כך יאמנו בי וילכו בתורתי. כמו שמפורש בפרשת והיה עקב ויענך וירעיבך: (ה) והכינו. את אשר תאפו אפו. ואת אשר תבשלו בשלו: והיה משנה. אע"פ שבכל יום לא מצאו אלא עומר לגולגולת ביום הששי ימצאו כפליים שני העומר לאחד: (ו) כי ה' הוציא אתכם. ולא כמה שאמרתם כי הוצאתם אותנו: (ז) ובוקר וראיתם את כבוד ה'
שימטיר

תְּלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת
תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר
וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ
ששי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר
אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר
וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל
הַשְּׂלָו* וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה
שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ יד וַתַּעַל
שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק
מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן
הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם
לאכלה

*השליו קרי

אונקלוס

בסרא למיכל ולחמא בצפרא למסבע בדשמיען קדם יי
ית תרעמותכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מא לא
עלנא תרעמותכון אלהן על מימרא דיי: ט ואמר משה
לאהרן אמר לכל כנשתא דבני ישראל קריבו קדם יי
ארי שמיען קדמוהי ית תרעמותכון: י והוה כד מליל אהרן
עם כל כנשתא דבני ישראל ואתפניו למדברא והא יקרא
דיי אתגלי בעננא: יא ומליל יי עם משה למימר: יב שמיע
קדמי ית תרעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין
שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון
ארי אנא יי אלהכון: יג והוה ברמשא וסליקת סליו וחפת
ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור למשריתא:
יד וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף
דעדק כגיר כגלידא על ארעא: טו וחזו בני ישראל ואמרו
גבר לאחוהי מנא הוא ארי לא ידעו מה הוא ואמר משה
להון

מסרה על ה', ל"ס. ט אמר, [כל לים' דליווי מ"ו]. אל כל עדת בני ישראל, ג'. י כבוד, [מ"ו]. יא לאמר, [כל דבתר משה דגש]. יב תלונת, ל' כ"כ [ר"ל מ"ו קדמאה וס"ו סכין ודגש אחר ת"ג]. אלהם, [מ"י]. ובבקר, ו'. כי אני ה' אלהיכם, י'. יג השלו, [כו"ל מ"י]. ותבקר, ו'. הטל, ל' קמץ זקף. יד מחספס, ל' וחסר. ככפר, ל' [וחסר]. טו מן, ל'. ויאמר משה אלהם, ג'. אלהם, [מ"י].

ת"א השלו יומא ע"ה. ותעל שכבת שם. דק מחספס שם.

רש"י

דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד: (יג) השלו. מין עוף ושמן מאד (יומא עה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יא) וברדת הטל וגומר (יומא עה מכילתא) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת חמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד (ועיין בש"ר פל"ח) שהטל עולה מן הארץ באויר ובעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר: דק. דבר דק: מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחוספס ל' חפיסא ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפר. כפור יליד"א בלע"ז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק עיג"ש בלע"ז שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה במקרא: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא
כמו

רמב"ן

את כבוד י"י: (יב) שמעתי את תלונות בני ישראל דבר אליהם לאמר בין הערבים. זה הדבור כבר אמרו משה לישראל אבל נשנה בעבור שאמר שמעתי את תלונות בני ישראל. כי מתחלה אמר הנני ממטיר לכם לחם כעושה עמהם חסד ברצונו או לזכותם ועתה הגיד כי נחשב להם העון. ובעבור התלונה יעשה עמהם כן כדי שתדעו בו כי אני י"י אלהיכם. כי עד עתה אינכם מאמינים בי"י אלהיכם על כן אתם מתלוננים על כבואו. ויתכן שמתחלה לא הבטיחם להיות להם המן כל ימי המדבר והיו חושבים אולי יהיה ליום אחד או לשנים בהיותם במקום ההוא ובנסעם משם ישאו אל מקום לחם. ועתה אמר להם בין הערבים תאכלו בשר תמיד ובכל בקר ישבעו לחם כל ימי המדבר. וכן דעת רבותינו שהיה השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן. וכן נראה כי על שני הדברים נתלוננו ובשניהם שמע את תלונתם ותאותם יביא להם כי מה יתן להם ומה יוסיף להם בשר ליום אחד או לשנים. והפרשה שתפרש ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים. ותקצר בענין השלו ויהי בערב ותעל השלו. כי הוא כנוהג שבעולם. וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו עתה לשובע. כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע. ויתכן שהיו גדוליהם לוקטין אותו או שהיה מזדמן לחסידים שבהם ולעניהם היו תאבים לו ורעבים ממנו כי לא יספר בשלו וילקטו המרבה והממעיט כאשר אמר במן. ולכך אמר שם והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה ואמר וישובו ויבכו גם בני ישראל שהיו גם מהם בוכים לו ולא כלם ואז נתן ממנו להם לרוב מאד כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים ואכלו חדש ימים בשפע הגדול ושב לענינו הראשון. על דרך הפשט היה כל מעשה השלו לעתים. והמן שהי' חייתם היה להם תמיד כי עיקר תלונתם על כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב: (יד) דק מחספס. על דעת אונקלוס מן מחשוף הלבן. חסף י"י. בחלוף הסי"ן בשמך ועין הפעול כפולה: דק ככפור. הוא הנופל בימי הקור וכן כפור כאפר יפזר. ותרגום אונקלוס דעדק כגיר כגלידא על ארעא. וכתב רש"י ז"ל כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר דגלידא על ארעא. דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ. וכן פי' דק ככפור שטוח וקלוש ומחובר כגליד דק שהיה מגליד גלד דק מלמעלה. ומה שתרגום אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק. ואין כל זה נכון כי הגיר הוא העפר הלבן הנדבק לאבנים ויכסו אותו וטחין בו הכותלים בסיד והוא לבן מאד וטוב מן הסיד לטוח על הקירות. וכן כתוב על גירא די על כותל היכלא. ועל כן ייחס
בו

יונתן בן עוזיאל

בדשמיען קדם יי ית תורעמותכון דאתון מתרעמין עלוי ואנחנא מה אנן חשיבין לא עלנא תורעמתכון אלהן על מימרא דיי: (ט) ואמר משה לאהרן אימר לכל כנישתא דבני ישראל קריבו קדם יי ארום שמיען קדמוי ית תורעמותכון: (י) והוה במללות אהרן עם כל כנישתא דישראל ואתפניאו למדברא והא יקר שכינתא דיי אתגלי בענן יקרא: (יא) ומליל יי עם משה למימר: (יב) שמיע קדמי ית תורעמות בני ישראל מליל עמהון למימר ביני שמשתא תיכלון בישרא ובצפרא תיכלון לחמא ותנדעון ארום אנא הוא יי

ירושלמי

אלהכון: (יג) והוה ברמשא וסליקו פיסיונין וחפו ית משריתא ובצפרא הות אנחות טלא מתקדשא מיתקנא הי כפתורין חזור חזור למשריתא: (יד) וסליקו ענניא ואחיתו מנא עילוי אנחות טלא והות על אנפי מדברא דקיק מסרגל דקיק כגלידא על ארעא:

[(יד) ככפורא:]

(טו) וחמון בני ישראל והוון תמהין ואמרין אינש לחבריה מנא הוא ארום לא ידעון מה הוא ואמר משה להון הוא לחמא דאצטנע לכון מן שירויא
בשמי

בעל הטורים

היה להם לאכול ובדין התלוננו שמע תלונותם אצל מי שהוא בשלום ובשמעו את דברי אלה והפך בלבבו לאמור שלום יהיה לי לא ישמע לו ה': (י) ויהי כדבר אהרן ולא משה כי בזכות אהרן היו העננים לכך סמך והנה כבוד ה' נראה בענן: (יג) השלו ב' במסורה הכא ואידך ויאספו את השלו (פ' בהעלתך) לומר שגם בכאן אספו ממנו הרבה אלא שפסק ולכך חזרו והתלוננו עליו: (יד) מחספס בגימ' עולה
רמ"ח

יונתן

כלומר שצריך ערוב ושסוף להביא מדין לדין ומחלק הפסוק: (יג) פיסיונין פי' מין עוף הנקרא שליו לשון רז"ל פ"ק דקדושין יש מאכיל לאביו פיסיונין ועיין שם ברש"י: אנחות טלא מתקדשא. ר"ל שהיה מזומן לשון התקדשו. הי כפתורין י"מ כשלחנות מוכן אצליהם וי"מ שהוא לשון פת מתוקן כמו לחם שעושים כתקונו וק"ל: (יד) מסרגל דקיק. כל דבר שנעשה כסדר כמו שרטוט הסופר קרוי סרגול:
ואכילו

רמב"ן

בו המן שהוא לבן ומפוזר על הארץ כגיר המכותש. ואנקלוס תרגם גמלת כפור בשני פנים עשאו תמלה מן וכפרת אותו מבית ומחוץ בכופר. ולכן אמר כגיר (כגל') גמלת כפר כגיר שבו טחין ומכחים. ועשאו עוד מן כפור כאשר יאמר. שהוא הקרח הדק היורד בקור. כמו שתרגם וקרח גלידא וגלידא נסים עלי גליליא. וממנו מינים והאחד יקרא גליד כמו ששנינו במסכת
מקוואות

אבן עזרא

[ס]המדבר: (י) ויהי. הנזכר להם כי בעת שדבר להם קרבו. מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: (יא) וידבר ה'. ורמז כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי. מלת תלונות [ז]זכר דגשות הנו"ן. וזאת הנבואה שנויה. כי כבר הזכירה משה בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר. רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת בין הערבים כמו בערב. כאשר פי'. ומזה הפסוק הנזכר פי' [ס]ובקר וראיתם את כבוד יי'. כי בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: (יג) ויהי בערב. בסוף היום בעצמו: ותעל השליו. *[ס]אולי עלתה משאת ים: שכבת הטל. כמו ונבלי שמים מי [ע]ישכיב. טעם ירידה. ובמקום אחר כתוב וברדת הטל: ירקב שם הוי. שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תר"נגבין ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א. כי קושיות רבות עמדו עליו. האמת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע. ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלנכ"יר. והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים. ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס. ועוד כי בלילה לא יבאש. ועוד כי איננו מזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות. ועוד כאשר יוחם בשמש ימס. ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות. ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה. ועוד כי לא היה יורד בשבת. ועוד כי ירד לכל מקום שיחנו. ועוד כי עבר עמהם את הירדן. ולא שבת עד חצי ניסן על דרך [פ]הפשט: (יד) ותעל. הטעם שנפסקה. כמו אז חללת יצועי [צ]עלה. כי הטעם מעת שחללת יצועי נסתלק מעלי ונפסק. וכמוהו אומר אלי אל [ק]תעלני בחצי ימי. והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ. ובהסתלק הטל יורד המן. וכן כתוב וברדת הטל על המחנה [ר]לילה ירד המן עליו: דק מחוספס. [ש]כמו עוגל ואין לו חבר. והאומר שהוא [ת]כמו מחשוף שהוא בשי"ן. איננו נכון. כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן. [א]כמו יפיפית. או העי"ן והלמ"ד [ב]כמו ירקרק. או הלמ"ד לבדה [ג]כמו סגריר. רק העי"ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א. [ד]כמו הגיגי. כי אחר שחסר [ה]הה"א נראה הגי"מל כלמ"ד פעל. על כן כפלוהו. רק באותיות [ו]הגרון לא מצאנו העי"ן כפול: (טו) ויראו. אמר רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא. מן הוא. והמגיד לו ככה לא דבר נכון. כי תרגום מה הוא. בלשון ישמעאל מה הוי. רק מן הוא. תרגומו מי הוא. כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם. כי פי' מן הוא מגזרת [ז]אשר מנה את מאכלכם. אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. כי ויאמר משה אליהם וככה אמר משה אליהם. וכמוהו רבים. ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש. וכבר באם. וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. ואיחר הכתוב בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה יי'. זה בדרך [ח]הסברא
כי

פירוש על אבן עזרא

[ס]וכן עשו ויפנו אל המדבר (פסוק י'). ור"ל הלא לא היה להם משכן עדיין. [ז]כי שרשו לון. ובמקום שיש נח אין דגש. [ס]ר"ל מה שפי' למעלה כי טעמו ערב ובוקר וראיתם את כבוד ה'. ואמרו וידעתם כי ה' הוציא אותם שב לכל. כלומר כי בראותכם כבוד ה' בערב ובבוקר תדעו כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים לא שיחלק הענין לשני טעמים שיאמר כי בערב ידעו כי ה' הוציא אותם ובבוקר יראו את כבוד ה'. והראיה על זה אמרו בין הערביים תאכלו בשר ובבוקר תשבעו לחם וידעתם כי אני ה' אלהיכם. הנה מבואר כי ידיעת השם להם מסויימת מאשר היה בערב ובבוקר. *[ס]ר"ל ותעל ולא ויעל. כמו ויעל (לעיל יו"ד פס' י"ב ופס' י"ד) א"ו הוא מבנין נפעל. [ע](איוב ל"ח ל"ז). [פ]פי' כי בזכות משה ירד המן ומשה מת בשבעה באדר. ואז פסק המן מלירד ונסתפקו ממה שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח (יהושע ה' י"א י"ב) ואדר היה חסר. כאלו לא שבת עד חצי ניסן. [צ](בראשית מ"ט ד'). [ק](תהלים ק"ב כ"ד). [ר](במדבר י"א ט'). [ש]וכן פי' רד"ק ז"ל שורש חספס. [ת](בראשית ל' י"ז) כוונתו על ה"א שתרגם מקלף. [א](תהלים מ"ה ג'). [ב](ויקרא י"ג מ"ט). [ג](משלי כ"ז ט"ו). [ד](תהלים ה' ב') ששרשו הגה. [ה]ר"ל ה"א למ"ד הפעל. [ו]ר"ל בעלמים. [ז](דניאל א' ה'). [ח]שהקטנים אינם אוכלים כל כך כמו הגדולים.
ר"ל

ספורנו

לכם אלה בענין שיראה לכם שתלונותיכם הם עליו והוא שמע את תלונותיכם: (ט) אמור אל כל עדת. כיון שידע שנתקבלה תפלתו כענין כדי חנינה כשהיה מתפלל על החולים (ברכות סוף פרק אין עומדין) או יותר מזה: קרבו לפני יי'. ההולך לפניהם בעמוד ענן: (י) ויפנו אל המדבר. כי דרך המדבר היה הענן מהלך בנסעם: (יד) והנה על פני המדבר דק. דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא: דק ככפור. גם בהכנסתו היה דק שלא היה מונח גרגיר על גרגיר: (טז) זה הדבר אשר צוה יי'. באמרו ובבקר תשבעו לחם: לקטו ממנו. כל אחד כרצונו אחד המרבה ואחד הממעיט: איש לפי אכלו עומר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו. כי בכל ענין שתלקטו הן שתרבו ללקוט והן שתמעיטו יהיה זה עכ"פ שיהיה הנלקט מזון לכל אחד כפי אכלו שישביע את הרגיל לאכול הרבה ולא יתן מזון יותר מהראוי למי שהוא רגיל לאכול מעט ושמה שילוקט הן על ידי המרבה ללקוט הן על ידי הממעיט יהיה עומר לגלגלת לא פחות ולא יותר. ושמי שילקוט בעד כל בני ביתו ילקוט עומר לכל אחד כמספר כל הנפשות
אשר

פירוש רשב"ם

שימטיר לכם לחם בבוקר: (יב) וידעתם כי אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יד) ותעל שכבת הטל. שהיה מצפה את המן ומכסהו. ודרך טל לעלות: מחספס. אין חבר ופתרונו (לפי) עניינו מפוזר ככפור שקורין גריש ל"א: (טו) ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. לפי שלא ידעו מה הוא. וגם דונש פתרו כן. וסוף המקרא מוכיח. כי לא ידעו מה הוא. ואני אומר מן הוא. תרגומו של מי ולפי שהוא לשון מצרי ובאותו לשון היו רגילין. כתבו משה באותו לשון שאמרו. להודיענו שלפיכך ויקראו בית ישראל את שמו מן על שהיו תמיהים ואומרים מן הוא. כמו מה הוא. וכן ינר שהדותא. וכמוהו הפיל פור הוא הגורל. לא היה צריך לכתוב אלא הפיל הגורל הואיל ובלשון הקדש נכתבה
המגילה

לָאָכְלָה: טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת
מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ
תִּקָּחוּ: יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ
הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט: יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר
וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא
הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ: יט וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־
בֹּקֶר: כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ
אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים
וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה: כא וַיִּלְקְטוּ
אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ
וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס: כב וַיְהִי | בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי
לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד
וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה:
כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת
אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ
בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם
למשמרת

אונקלוס

לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכַל: טז דֵּין פִּתְגָמָא דִּי
פַקֵּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ עֻמְרָא לְגֻלְגַּלְתָּא
מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְּמַשְׁכְּנֵהּ תִּסְּבוּן: יז וַעֲבַדוּ כֵן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקָטוּ דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר: יח וּכְלוּ בְעֻמְרָא וְלָא אוֹתַר
דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר לָא חַסִּיר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ לְקָטוּ: יט וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּהּ עַד צַפְרָא: כ וְלָא קַבִּילוּ
מִן־מֹשֶׁה וְאַשְׁאַרוּ גֻּבְרַיָּא מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵשׁ רִיחֲשָׁא
וּסְרִי וּרְגֵז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה: כא וּלְקָטוּ יָתֵהּ בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר
לְפוּם מֵיכְלֵהּ וּמָה דְמִשְׁתְּאַר־מִנֵּהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד־חֲמָא
עֲלוֹהִי־שִׁמְשָׁא פָּשָׁר: כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקָטוּ לַחְמָא
עַל־חַד־תְּרֵין תְּרֵין עֻמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא
וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה: כג וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלֵּיל יְיָ שַׁבְּתָא שְׁבַת
קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְמֵפָא אֱפוֹ וְיָת
דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיָת כָּל־מוֹתָרָא אַצְנָעוּ
לכון

מסרה טז זה הדבר, כ"ו פסו' בקריא איש בהון א"ב. לגלגלת, ג' וחסר. נפשתיכם, ל' [מ"ו ומ"י]. לאשר, ל'. תקחו, ג' [ל"ל ד' כ"כ בס' מנין מידות]. יז וילקטו, [היו"ד בלא קדמא]. יח וימדו, ל' [מ"ו והד' בדגש לאסרון אות הכפל]. העדיף, החסיר, [אין בשניהם מתג בה"א והשוא"ן פשוטין. מ"ש]. יט ויאמר משה אלהם, ג'. אלהם, [מ"י]. יותר, ז' בליש' מ"ל [ר"ל מ"ו]. כ ויותרו, ה' חס' יו"ד בליש'. וירם, בשור"ק ל' וחסר. [הרי"ש בשלש נקודות]. ויבאש, [הא' בפתח]. ויקצף, [כו"ל מ"ו]. עלהם, י"ג חס' בתורה. כא בבקר בבקר, י"ג. ומס, ג' פתחי"ן וא' חס לבי בקרבי. ונמס, ב' שניו ימרק. כב לאחד, ב'. ויבאו, [כו"ל מ"ו]. נשיאי, [מ"י]. ויגידו, [מ"י]. כג אלהם, [מ"י]. שבתון שבת, ל' ושארא שבת שבתון, תאפו, ל'. אפו, ל' [מלעיל לסבת הפסק מאמר]. תבשלו, ל'. בשלו, ל'. העדף, [מ"ו והס"א במונח]: הניחו, [מ"י].

ת"א איש אל יותר ערכין טו. ויותרו שם. בבקר בבקר ברכות כז. וחם השמש שם. לחם משנה שבת קיז. את אשר ביצה טו.

רש"י

כמו (דניאל א) וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשתיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהל תקחו עומר לכל גולגולת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש את שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותרו אנשים. (ש"ר) דתן ואבירם: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. ה"ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו איילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל (מכילתא) שהר לשון פושרים ע"י השמש מתחמם ומפשיר: נמס. דישטנ"פריר. ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות: (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העמר לאחד: ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא) (שאם להגיד ששנים היו והלא כתוב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו

רמב"ן

מקואות אלו לא מעלין ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד. וכן יתרגם אונקלוס בשני פנים בכתובים רבים. אבל בנוסחאות הבדוקות מן התרגום כתוב בכן דעדק דגיר כגלידא על ארעא. ופי' עשוי שמרים שמרים כגליד על ארעא והוא האמת שאם היה מלשון גיר היה מתורגם גלידא כגירא כי כן דרך הלשון ההוא: (כ) וירם תולעים ויבאש. הרב' זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע. כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. וכן הוא הדרך לכל דבר שהוא מן המתליעים ל' הר"ר ואלו היה המן מתליע כדרך הטבע כדרך שאר המתליעים היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך נס יתכן שהרים תולעים תחלה. ואין צורך שנהפוך המקרא. ועוד כי הכתוב שאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו הוא המוכיח כן. כי אלו לא היה מרים תולעים עד אשר עלה באשו תחלה כשאמר ולא הבאיש כבר הבטיחנו שלא היתה בו רמה ולא יכפול אחרי כן ורמה לא היתה בו. אבל אם הרים תולעים תחלה כפשוטו של מקרא והולרך לומר שזה לא הבאיש וגם לא עלתה בו רמה כלל. ואף מן המתליעים בטבע לא יבאשו רק החמים ולחים מהם אבל היבשים ירומו תולעים ולא יבאשו כלל כעלים המתליעים והפירות המרימים תולעים באיברן או אחרי כן. ופשר הכתוב שנס זה הבאיש בנס. ובאלה שמות רבה אמרו וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואחר כך מבאיש אלא שהקב"ה בקש להראות מעשיהם לבריות שלא יריחו את ריחו בערב וישליכו אותו שהיה עושה כל הלילה שורות שורות של תולעים מיד ויקצוף עליהם משה: (כג) אשר תאפו אפו. פי' הר"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור או לבשל במים אפו ובשלו היום לשני ימים. ואם כן יאמר את אשר תאפו מפני

ספורנו

אשר באהלו: (כ) ויקצוף עליהם משה. כי אמנם לא קרה זה מפני היותו יותר מכדי שבעם אבל הותירוהו לכתחלה לנסות: (כא) בבקר בבקר. בכל

בְּשַׁשֵׁי סַרוֹמָא וּבָרוּן יְהָבֵיהּ יְיָ לְכוֹן לְמֵיכַל: (טז) דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקִּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא לְגוּלְגַּלְתָּא מִנְיַין נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְפוּם סְכוּם אִינְשֵׁי מַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן: (יז) וַעֲבָדוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקִיטוּ מַנָּא מַאן דְּאַסְגֵּי וּמַאן דְּאַזְעַר: (יח) וְאָכִילוּ בְּעוּמְרָא לָא אִשְׁתַּיַּיר מִן מְכִילְתָּא מַאן דְּאַסְגֵּי לְמִילְקַט וּדְאַזְעַר לְמִלְקַט לָא חָסַר מִן מְכִילְתָּא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקִיטוּ: (יט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן גְּבַר לָא יְשַׁיֵּיר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא: (כ) וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְשַׁיָּירוּ דָּתָן וַאֲבִירָם גּוּבְרַיָּא חַיָּיבַיָּא מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּרְחַשׁ מוֹרְנִין וּסְרִי וּרְגַז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה: (כא) וַהֲווֹ מְלַקְטִין יָתֵיהּ מִן עִידָּן צַפְרָא עַד אַרְבַּע שָׁעִין דְּיוֹמָא אִינַשׁ לְפוּם מֵיכְלֵיהּ וּמִן אַרְבַּע שָׁעִין וּלְהָאל שָׁחִין שִׁמְשָׁא עִילוֹי הֲוָה שָׁיֵיח וּמִתְעֲבִיד מַבּוּעִין דְּמַיִין וְנַגְרִין עַד יַמָּא רַבָּא וְאַתְיָין חֵיוָן דַּכְיָין וּבְעִירָן וְשַׁתְיָין מִנֵּיהּ וַהֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צָדְיָין וְאָכְלִין יָתְהוֹן:

[(כא) הֲוָה שָׁיֵיח:]

(כב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקָטוּ לֶחֶם בְּכַפְלָא תְּרֵין עוּמְרִין לְבַר נַשׁ חַד וְאָתוּ כָּל רַבְרְבָנֵי כְּנִישְׁתָּא וְתַנּוּ לְמֹשֶׁה: (כג) וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הוּא דְּמַלֵּיל יְיָ עֲבַדְתּוּן שַׁבָּא שַׁבַּת קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לִמְחַר יַת דְּאַתּוּן צְרִיכִין לְמֵיפָא מְחַר אֵיפוּ יוֹמָא דֵּין וְיַת דְּאַתּוּן צְרִיכִין לְמִבְשְׁלָא מְחַר בַּשִּׁילוּ יוֹמָא דֵּין וְיַת כָּל

סה

בעל הטורים

כפ"ה שהיה המן נבלע ברמ"ח אברים: (טז) זה הדבר אשר צוה ה'. בזה הפסוק יש אלפא ביתא. לומר לך כל המקיים את התורה הקב"ה מזמין לו פרנסתו בלא טורח כאוכלי המן: (כ) ויותרו ב' במסורה הכא ואידך ויותרו כדבר ה' (מ"ב ד') התם שהותירו כדבר ה' נשתלחה בו ברכה והכא שעברו על דבר ה' והותירו נשלח בו קללה: וירם ב' הכא ואד וירם כבוד ה' מעל הכרוב (יחזקאל י') ואד שבעו וירם לבם (הושע י"ג) וירם לבם זה גסות הרוח ולכן נסתלקה השכינה שנאמר וירם כבוד ה' מעל הכרוב דאמרי' בפ"ק דסוטה (ד' ה' וע"ש) כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו דוחק רגלי השכינה. ועוד וירם לבם שלהם רם לבבו שיש בו גסות הרוח ירם תולעים. תהו שפניכו מאוד מאוד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה: (כא) וחם השמש ונמס ד' במסו' הכא ואידך וחם הוא אבי כנען וחם לאדני המלך (מ"א א') אם ישכבו שנים וחם להם (קהלת ד) כדאיתא ביומא (ד' ע"ה) שהמן היה מברר הכל אם נשאת תוך ג' חדשים וילדה ספק בן ט' לראשון או בן שביעי לאחרון בבית מי שנמצא העומר שלו היה אביו תהו אם ישכבו שנים וחם להם היה מתברר ע"י וחם השמש וכן אם זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה אם נמצא עומר בביתו היה קרוב לו ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לה וזהו וחם לאדוני המלך שדורש בסנהדרין (ד' ק"ח) על קדושין. וחם השמש שהיה מתברר ע"י וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא. בבית שנמצא עומרו שלו היה וזה הוא וחם אבי כנען. לאדוני אבי הרא"ש ז"ל. ונמס ב' הכא ואידך שיניו יחרוק ונמס. שהיה המן נימוח ושותין ממנו החיות ואומות העולם צדין אותן ואוכלין וטועמין בהם טעם מן והיו חורקין את שיניהם ונמס על טובתם של ישראל: (כב) לאחד ב' במסורה הכא ואידך ככה תעשו לאחד כמספרם (במדבר טו) כל אחד היתה מנחתו עשרון אחד וכבש הבא עם העומר היתה מנחתו שני עשרונים ולא' במדבר אחד. לכבש האחד. רמז להקב"ה שהוא אחד וכן נמי תעשו לאחד כמספרם כמו שעשיתם לכבש כן תעשו עשרון אחד יתר להקב"ה (דקמץ לאחד מורה על הידוע אחד המיוחד): (כג) שבתון שבת קדש: הקדים שבתון לשבת ואח"כ קדש ובפ' ויקהל הקדים קדש לשבת. יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' לומר שמוסיפין מחול על הקודש

יונתן

(יח) ואכילו וכן א"ת וכלו. הכל לשון מדה ומשורה וכן מכילתא כמו שאמרו ז"ל מדה דכייל: (כ) וארחש מורנין לשון רחישה דבר הרומש על הארץ כי תרגום רמש ורחיש פי' מתליע. ומורנין הם תולעים כדאיתא פרק אלו טרפות. ומה פירש"י תולעת יוצא מן הריחה: (כא) עד ארבע שעין כדאיתא בברכות פרק ד' וחם השמש ונמס בד' שעות אתה אומר וכו'. ומן ד' שעין ולהאל כמו מכאן והלאה. ושחין לשון חימום כמו אם גשושה שחונה וכן נקרא שחין ע"ש שבא ע"י חמימות כדפירש"י פ' וארא ע"ש. והוה שייח. פי' הערוך הוא לשון המס תמס. וי"מ שהוא לשון מי שחי ביחזקאל שצריך לשוט בהם ולא לעוברם ברגל שלא ישטפוהו המים והוא ל' שייטה וה"כ פי' שהיה לנחל שוטף שהיו צריכים לשוט. ונגרין עד ימא רבא. אפשר דיליף מדכתיב וחם השמש ונמס שלא לצורך גם כי לא לריק יצא ברכת השם. וא"ש לפ"ז כי החיות שותין מן המים ואח"כ בני ישראל אוכלים אותם. אך לא נדרש במכילתא הכי אלא שהנכרים היו צדים ואוכלים וטועמים טעם מן שהיה יורד לישראל וכל הנכרים מקבלים רק המאלים. וכן נותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות זהו טעם המכילתא. אכן הת"י ס"ל מדכתיב הנני ממטיר לכם דייק ולא לנכרים. וע"כ כתב ובני ישראל

צדין

אבן עזרא

כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: (יז) ויעשו. על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו. וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: (יח) וימודו בעומר. מלא כל [ט]אחד לפי מה שמעד: (יט) ויאמר. הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר. רק יבטח בשם כי מחר ירד. כי אינו מצוה עליו לאכלו כלו. רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו. ישליכנו מחוץ לאהלו: (כ) ולא. מלת אנשים דבקה [י]עם ולא שמעו אל משה. כי אנשים מעטים היו. אמר רבי מרינוס כי וירם [כ]מגזרת רמה: (כא) וילקטו וגו'. טעם וחם השמש. כחום [ל]היום כי השמש [מ]לא יחם: ונמס. מבנין נפעל מפעלי [נ]הכפל: (כב) ויהי. ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש. וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה. והם לא ידעו למה. ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מלאו. ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה. ושאלוהו מה יעשו. כי למה צוה ללקוט משנה. ואיך יוכלו לאכלו:

(כג) ויאמר. כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשה מלאכה אפילו אוכל נפש. כי מחר הוא יום שבת לה'. כי זה [ס]היום שמך [ע]לכם. בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום [פ]השביעי. וככה בשנת [צ]השמטה שבתה הארץ שבת לה'. ומלת שבת. בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב. כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה. והעד [ק]שבת היא לה'. ומלת שבת שם דבר כמו שביתה. וככה דקדוק המלה שיתה ראויה להיות [ר]שבתת. על משקל דלקת. וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה. וככה מלת [ש]אחת כאשר אפרש. ומלת אפו. זרה כי היה ראוי להיותו על משקל [ת]עשו. והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו: את אשר תאפו. כמנהגכם. אפו שתאכלו היום. וככה את אשר תבשלו בשלו. והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם. ואכלו מה שיספיק לכם: ואת כל העודף. הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו. והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת. רק בבקר הודיעם [א]זה הסוד:

ויאמר

פירוש על אבן עזרא

[ט]ר"ל כי רז"ל אמרו כי וימודו בעומר היה דבר פלא ור"א מפרש ע"פ הפשט שמלא כל אחד לפי מה ששיער לא שיהיה עמו מדה ומה שמדדו בה. [י]ר"ל שאמרו ולא שמעו. שיהו רומז לאשר הרשת מלת אליהם הקודמת. וזה כי אליהם רומז לכל ישראל. אבל ולא שמעו רומז אל האנשים האמורים בספור כי אשר לא שמעו מעוטים היו. [כ]ששרשו רמם. ור"ל להיות הרי"ם בקמץ חטף ולא בשורק להבדיל בינו ובין וירם כבוד ה' (יחזקאל י' ד') ששרשו רום ענין רוממות. [ל]ר"ל כחום האויר. [מ]ר"ל עצם השמש איננו חם. אבל מחמם את האויר בכח מטעם ההרעדה. או מניע את יסוד האש ומורידו על הארץ לכן א"א כד חם עלוהי שמשא. וכן תיב"ע שחין שמשא עלוי. [נ]כי שרשו משם. [ס]ר"ל יום השבת. [ע]שאמר שבת לה'. [פ](בראשית ב' ב'). [צ](ויקרא כ"ה ב'). [ק](שם כ"ג ג'). [ר]שַׁבֶּתֶת ע"מ דַּלֶּקֶת (דברים כ"ח כ"ב). [ש]כי הראוי אַחֶדֶת (עיין בראשית י"א א'). [ת]וראוי להיות אֱפוּ. [א]כמ"ש היום לא תמצאהו בשדה. וכן וביום השביעי שבת לא יהיה בו. ובפסוק הזה שאמר שבתון שבת קודש לה' מחר. בא להזהירם שאסור לעשות מלאכה הלקיטה בשבת. ועוד לא ידעו שלא ירד המן בשבת וא"כ לפי הפשט של ר"א. משה צוה להם ללקוט לחם משנה מדכתיב לקטו וכו' (כדלעיל פס' ע"ז) ובאו הנשיאים והגידו אשר כן עשו. ושאלו מה יעשה בו איך

אכלו

ספורנו

בכל בקר. כמו כדרכה אל יוסיף יום יום. וכן בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות: וחם השמש ונמס. לפיכך היו מלקטי' בבקר כדי שלא יחם בחום השמש: (כג) את אשר תאפו. הסלק ממנו שאתם חפצים לאפות בתנור כענין ועשו אותו עגות: אפו. עתה מע"ש: ואת אשר תבשלו. כענין

ובשלו

פירוש רשב"ם

המגילה. אלא להודיענו על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור. ואלו לא נכתב מתחילה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות לא היינו יודעים למה נקרא פורים: (יז) וילקטו בלא אומר ובלא מדה: (יח) וימודו. בבתים. וימודו. מן מדד. סבב. מן ויסובו: (כב) ויגידו למשה מה שמצאו משנה ואם יותירו ממנו עד מחר. ומשה לא הגיד להם עד עתה מה שאמר לו הקב"ה מיום הראשון. והיה ביום הששי (וכו' יביאו) והביאו את אשר לקטו והיה משנה: (כג) ויאמר אלהים הוא אשר דבר ה'. מיום ראשון ואני לא הגדתי לכם. ומשה נתכוון שיהיו תמיהים כשימצאו משנה להודיע להם עתה כבודו של יום השבת: אפו אפו היה לו לומר בחטף פתח קטן. כמו מן אכל. אכל מן אמר אמר. מן אפה אפה לשון צווי

שהוא

אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מנגן ברביע

למשמרת עד-הבקר: כד ויניחו אתו
עד-הבקר כאשר צוה משה ולא
הבאיש ורמה לא-היתה-בו: כה ויאמר
משה אכלהו היום כי-שבת היום ליהוה
היום לא תמצאהו בשדה: כו ששת
ימים תלקטהו וביום השביעי שבת
לא יהיה-בו: כז ויהי ביום השביעי
יצאו מן-העם ללקט ולא מצאו: ס
כח ויאמר יהוה אל-משה עד-אנה
מאנתם לשמר מצותי ותורתי: כט ראו
כי-יהוה נתן לכם השבת על-כן הוא
נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו |
איש תחתיו אל-יצא איש ממקמו ביום
השביעי: ל וישבתו העם ביום השבעי:
לא ויקראו בית-ישראל את-שמו מן
והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת
בדבש: לב ויאמר משה זה הדבר
אשר צוה יהוה מלא העמר ממנו
למשמרת לדרתיכם למען | יראו את-
הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציאי אתכם מארץ מצרים:
ויאמר

אונקלוס

לכון למטרת עד צפרא: כד ואצנעו יתה עד צפרא כמא
דפקיד משה ולא סרי וריחשא לא הוה בה: כה ואמר
משה אכלוהי יומא-דין ארי שבתא יומא דין קדם יי יומא
דין לא תשכחנה בחקלא: כו שתא יומין תלקטנה וביומא
שביעאה שבתא לא יהי בה: כז והוה ביומא שביעאה
נפקו מן עמא למלקט ולא אשכחו: כח ואמר יי למשה עד
אימתי אתון מסרבין למטר פקודי ואוריתי: כט חזו ארי
יי יהב לכון שבתא על כן הוא יהב לכון ביומא שתיתאה
לחם תרין יומין תיבו אנש תחותוהי לא יפוק אנש מאתרה
ביומא שביעאה: ל ונחו עמא ביומא שביעאה: לא וקרו
בית ישראל ית שמה מן והוא כבר זרע גדא חור
וטעמה כאסקריטון בדבש: לב ואמר משה דין פתגמא
די פקיד יי מלי עמרא מנה למטרא לדריכון בדיל דיחזון
ית לחמא די אוכלית יתכון במדברא באפקותי יתכון
מארעא

מסרה כד ויניחו, [מ"י]. כאשר צוה משה, ג' [וכל היכי דכתיב כאשר צוה משה עבד ה' לא מנה הכא. ס' מבין סידור]. ורמה, ב'. היתה בו, [הבי"ת בדגש מדין אתי מרחוק]. כה אכלהו, ל' וחסר. תמצאהו, ז' חס' בליש'. כו תלקטהו, ל' וחסר. בו, [הבי"ת בדגש מדין דחיק]. כז ללקט, ב' [וחסר] וחד וללקט. כח מאנתם, [המ' בתוכה ולא במתג. ח"ס]. ותורתי, ב'. עקב [מ"ו קדמאה וח"ו תנין]. כט לכם השבת, מטעין בי' את [ר"ל הסופרים טועי' דל"ל לכם את השבת, ולא היא, הקבלה בלי את. ס' מבין סידור]. כאן, [כל כאן הכאן בחולי' ח"ו]. יומים, [מ"ו]. שבו, ה' בתורה. אל יצא, ג'. ממקמו, [ח"ו קדמאה]. השביעי, [כל חולי' מ"ל במ"ג]. ל וישבתו, ב' שלמת רעי היוב. השביעי, [חד מן ג' מסרים]. לא בית ישראל, ב' [ל"ל כ'. ס' מבין סידור]. כזרע, ל' [הכ"ף בשו"א והז' בקמץ]. גד, ב'. וטעמו, ל'. כצפיחת, ל' [ומ"י חסירא]. בדבש, ל'. לב מלא, [ח"ו]. לדרתיכם, [כו"ל חסר הכין ווי"ן ומ"י]. את הלחם, ל'. האכלתי, ל'. בהוציאי, [מ"ל דמ"ל].

ת"א ויאמר משה שבת קיז קיח ס' הזוהר פ' האזינו סוד שלש סעודות בשבת. ששת ימים שבת פז. ויהי ביום שבת קיח ערכין טו. עד אנה בבא קמא נב סנהדרין יא. ראו כי ה' עקרי' מג פכה. שבו איש עירובין מח נא: אל יצא איש עירובין יז נא ערכין טו ס' הזוהר פ' ויקהל. בדבש יומא עה.

רש"י

בשלו היום. לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלהו היום וגו'. (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים (מכילתא): (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרין (ב"ק נ"ב): (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו וא' לפישוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קוליינדר"י וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לג) למשמרת. לגניזה: לדרתיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס
הוציא

ספורנו

ובשלו בפרור: בשלו. עתה: (כה) אכלוהו היום. לעתים מזומנים מזה היום: כי שבת היום ליי. כי כל זה היום שבת ליי' ובכלו מותר לאכול את המן הנותר מע"ש ולא יהיה מותר זה לאחר השבת: היום לא תמצאוהו. בכל יום שבת כמו שהוא היום לא תמצאוהו: (כז) יצאו מן העם. מן המסכנים אל מקום רחוק חושבים למצא ממנו שם כי לא נאמנה את אל רוחם: ללקוט. וזה היה חלול שבת בלי ספק אם היו ולקטים הדבר ממקום גדול כאמרם ז"ל (שבת פ' כלל גדול אמרו) הכי מאן דעקר כשותא מהזמי והיגי חייב משום תולש: (כח) עד אנה מאנתם לשמור. הנה החטא בשמירה נעשה בין כלכם כי אתה אף על פי שלא יצאת עמהם ללקוט גרמת שיצאו שלא למדת אותם הלכות שבת ועניינו רק אמרת ששת ימים תלקטוהו ולא
שבעת

פירוש רשב"ם

שהוא מנגוני המלכים לכן נקוד בצירי ולא מצאתי דוגמתו אלא הבו. הבו קלון מגניה (הושע ד' י"ח): (כד) ולא הבאיש ואפילו רימה שרגילה לבא מהרה לא היתה בו: (כו) לא יהיה בו. המן: (ל) וישבתו העם. מכאן ואילך ביום השביעי: (לא) וטעמו כצפיחית בדבש. ולהלן הוא אומר והיה טעמו כטעם לשד השמן. פירשו רבותינו כדבש לתינוקות שמן לזקנים. ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הוא כצפיחית בדבש. כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם. אבל להלן כתיב וטחנו ברחים או דכו במדוכה לפיכך והיה
טעמו

יונתן בן עוזיאל

מה דמשתייר מן מה די תיכלון יומא דין אצנעו יתיה ויהי נטיר עד צפרא: (כד) ואצנעו יתיה עד צפרא היכמא דפקיד משה ולא סרי ורחשא לא הות ביה: (כה) ואמר משה אכלוהי יומא דין ארום שבתא יומא דין קדם יי יומא דין לא תשכחוניה בחקלא: (כו) שיתא יומין תלקטוניה וביומא שביעאה דהוא שבתא לא יהי ביה מנא נחית: (כז) והוה ביומא שביעאה נפקו מן רשיעי עמא למילקוט מנא ולא אשכחו: (כח) ואמר יי למשה עד אימת אתון מסרבין למנטור פיקודי ואורייתי: (כט) חמון ארום יי יהב לכון ית שבתא בגין כן הוא יהיב לכון ביום שתיתאה לחם לתרין יומין שרון גבר באתריה ולא תטלטלון מדעם מרשותא לרשותא בר מארבעה גרמידי ולא יפוק איניש מאתריה לטיילא לבר מתרין אלפין גרמידי ביומא שביעאה: (ל) ונחו עמא ביומא שביעאה: (לא) וקרון בית ישראל ית שמיה מנא

ירושלמי

והוא כבר זרע כוסבר חיור וטעמיה כאשישין בדבש:

[(לא) כזרע דכוסבר חיור וטעמיה בשיפויין בדבש:]

(לב) ואמר משה דין פתגמא דפקיד יי לאצנעא מלי עומרא מניה למטרא לדריכון

בעל הטורים

הקודש בכניסתו וביציאתו שצריך שניהם קודש שבא עיקר הקדושה ולאחר שיצאה הקודש (כי שבתון מורה על תוספות שבת ועי' מ"ש המדקדקי' על אותיות האמצעיו ומבין היטב) וכן במקום אחד נאמר את שבתותי תשמרו הקדים שבת לשמירה ובמקום אחר הקדים שמירה לשבת כההיא דתנן לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה ושמירה אחריו שאסור ליהנות ממעשה שבת כגון לרחוץ במרחץ שנתחמם לצורך ישראל: (כד) וכמה. שנים במסורה וכמה לא היתה בו ורמה תכסה עליהם (איוב כא) לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשבת ואין רמה שולטת באוכלי המן כדאיתא במכילתא: את הספילס (ע"ס ד' ע"ב): (כז) ללקט. ב' במסורה הכא ואידך ללקט בשדה אחר (רות ב') מה התם ילפינן ב' לקטי ג' אינו לקט אף הכא שנים לקטו ביום הששי ומלאו. ליום השבת יצאו ללקט השלישי ולא מצאו: (כט) אל יצא ג' במסורה הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט') בואו הכוס איש אל יצא (שם י'): אל יצא איש ממקומו היינו חוץ לד' אמות לפי שיצא חוץ לתחום. אל יצא פליט מן העיר היינו תחום שבת. בואו הכוס איש אל יצא רמז לבית דין לוקין על עירובי תחומין דבר תורה: (לב) למען יראו את הלחם ר"ת אליה לומר שיהא שמור עד שיבא אליהו:

יונתן

לדין ואוכלין ע"כ: (לא) זרע כוסבר בגמ' פרק לולב הגזול כוסבר שבהרים ופירש"י קליי"נדר: כאשישין. פירוש גלוסקאות וחלות דבש או המוטמין אותם בדבש כגזר מלשון והנה

אבן עזרא

(כה) ויאמר. רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו. כי משה אמר כי שבת היום לה'. ולא הלילה שעבר. גם אמר מחר. ופרשו ויהי [ב]ערב ויהי בקר כלשונם. כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני. ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם. כאשר הזכרתי לך. כי מנהג ארצות ערלים אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובניינם ומנהגם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום. על כן אמר מחר. ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי. כי הכתוב אומר ויקרא אלהים *[ב]לאור יום. והוא מעת זרוח השמש עד שקעו. ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו. והנה הלילה הפך היום. כמו שחשך הפך אור. אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום. והנה [בב]הוא לילה. והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו. ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים. האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום. על כן כתוב [ג]לילה ויום. [ד]ויום ולילה. שלשת [ה]ימים ושלשה לילות. כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה. וזה לא יתכן בראייה גמורה מחכמת הדבר. שאם דבר יהיה כולל שני דברים שאחד הפך כנגדו. והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק. כמו [ו]ביום הכותי כל בכור. אתה [ז]עובר היום. אל ארץ אחרת *[ז]כיום הזה. והיה [ח]ביום ההוא. ורבים ככה. והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש [ט]יום התורה כאשר אמרתי. כי שנותינו אינם קבועים במהלך השמש והלבנה רק בקביעות בית דין. והנה מלאכו שאמר [י]שבעת ימים מצות תאכלו. ופירש כי זה המספר [כ]מארבעה עשר לחדש בערב. וכתוב מערב *[כ]עד ערב תשבתו שבתכם. ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום. כי כן כתוב [ל]מקרה לילה. והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון. ואילו כן שהוא עד בקר יום שני. היה ראוי שירחץ בבקר. כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום. הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור. ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום הבא. ואלה דברי התועים. וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: (כה) ויאמר. עתה פירש משה טעמו בעבור שהוא סמונה וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד: (כו) ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי. לא יהיה. מן יורד. והוסיף [מ]בו. תוספת ביאור. כמו [נ]ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: (כז) ויהי ביום השביעי. לרדת המן. יצאו ללקוט. לראות שיעמדו דברי משה: (כח) ויאמר יי'. משה [ס]כנגד כל ישראל. והטעם שיאמר לישראל ככה: וטעם מצותי. על האנשים שהותירו ממנו עד בקר. וטעם ותורתי. שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה. וטעם לשון רבים מצותי ותורותי. כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם. ויש להם סודות בדברי הנשמה. ולא יבינום רק המשכילים. ועל כן כל מצוה [ע]היא שתים: (כט) ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם. שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית. על כן הוא נותן שירד המן היום כפלים ומנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו. *[ע]באהלו. ופי' אל יצא איש ממקומו. ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: (ל) וישבתו. ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה: (לא) ויקראו. הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן [פ]ושב עתה לספר שמו. יש אומרים. כי כזרע גד לבן כוסברתא. ונקרא בלשון ערבי כס"ביר. ויש אומרים חרדל. ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן. והגאון אמר כי הוא *[פ]רקיק מצות. והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש. ואם [פפ]יבושל יהיה טעמו כלשד השמן. אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב: (לב) ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר [צ]שנעשה המשכן. רק נכתבה במקום הזה

פירוש על אבן עזרא

אכלו. ומ"ש אמר כבר צוה ה' שתשבתו למחר. ואת אשר תאפו ותבשלו לצורך לאכל היום בשלו מהעומר ועשו ממנו כמנהג. ואת כל העודף דהיינו העומר השני הניחו עד הבוקר ואומר לכם מה שעשו בו. ובבוקר הודיעם שיאכלוהו כי לא ירד היום. ואולי מגזי קדושת שבת נאמר שלא ע"י בשול ואפיה. [ב](בראשית א' ה'). *[ב](שם). [בב]ככה הוא דעת המפרשי אמונה הנ"ל. [ג](אסתר ד' ט"ז). [ד](בראשית ח' כ"ב). [ה](יונה ב' א'). [ו](במדבר ג' י"ג). [ז](דברים ט' א'). *[ז](שם כ"ט כ"ח). [ח](ישעיה ז' כ"א). [ט]ר"ל תחלת ערב ואח"כ בוקר ככתוב ויהי ערב ויהי בוקר. [י](לעיל י"ב ט"ו). [כ](שם פסוק י"ח). *[כ](ויקרא כ"ג ל"ב). [ל](דברים כ"ג י"א). [מ]ר"ל מלת בו לתוספת ביאור. כי כבר אמר ביום השביעי. [נ](בראשית ב' י"ז). מ"ש מעץ במקום מן עץ. ומלת ממנו לתוספת ביאורו. [ס]פי' כן. לפי שלא אמר דבר אל בני ישראל. [ע]ר"ל לתקן הגוף ולצרפו משיגי המלות הגופניות. והכוונה בעבור הנשמה שתהיה נכונה לקבל השכל כמלאך כי המצוה היא שתים כלומר שתי תועלת (וכן פי' מוטעט) וי"א כי המצות הם אמת כמשמעם ר"ל בגלוי ויש להם סודות בדברי הנשמה שלא יבינום ר"ל הנסתר רק המשכיל. על כן המצוה הם שתים הנגלה והנסתר. עיין תחלת ויקרא ובהעי' שם על רא"ע. *[ע]כ"ב פי' כ"ט. (לעיל י' כ"ג). [פ]ר"ל כי היה לכתוב זה בעת נפלת המן ביום א' כמו שפירש כ"א (לעיל ע"ז א'). *[פ]והוא פי' על לפיתת ובלשון הגמרא (פסחים ל"ז ע"א) הדובשנין והאסקריטין והוא עוגה הנאפת על המחבת. [פפ]כמ"ש ובשלו בפרור וכו' והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'). [צ]לפי שנאמר ויניחהו אהרן לפני העדות. ועדיין

ספורנו

שבעת ימים. ובזה מ.ו את פיך ואמרת וביום השביעי שבת לא יהיה בו. והם לא האמינו לדברך אבל לא למדתם מצותי שבכלל מלאכה חסים לקיטת המן שחייב בה הלוקט משום תולש. והבאתו מכות לרשות שהיא מכלל המלאכות גם כן: ותורותי. ענין השבת וטעמו ומתן שכרו וענשו אשר כל יודעיהם יזכרו לשבות בשבת בלי ספק: ראו. התבוננו כי יי' נתן לכם השבת. ואין זו מצוה בלבד אבל הוא מתנה שלא נתנה לזולתם. כאמרם ז"ל (שם פר' במה

פירוש רשב"ם

טעמו (כשמן) לשמנונית. כמו האגוזים שנעשים שמן לאחר כתישה וכן הזתים. ולפיכך כתיב כאן וטעמו (ס"א שם והיה טעמו כטעם לשד השמן) שמתחלף

לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת
אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח
אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם:
לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ
אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת: לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה
עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן
אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן:
לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא: פ
שביעי יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה
וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם:
ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ
מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־
תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה:
ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־
מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם
לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא:
ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה
לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי: ה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח
אתך

אונקלוס

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: לג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עֻמְרָא מָן וְאַצְנַע יָתֵהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרַת לְדָרֵיכוֹן: לד כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכַלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּמֵיתֵיהוֹן לְאַרְעָא יָתְבְתָא יָת מַנָּא אֲכַלוּ עַד דַּאֲתוֹ לְסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן: לו וְעֻמְרָא חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין הוּא: א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְּלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַייָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא: ב וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה מְנַסּוּן אַתּוּן קֳדָם יְיָ: ג וּצְחִי תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרַעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנָן אַסֶּקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיַת בְּנַי וְיַת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא: ד וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעְבֵּד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן וְיִרְגְּמֻנַנִי: ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבַר קֳדָם עַמָּא וּדְבַר עִמָּךְ מִסָּבֵי
ישראל

מסרה לג צנצנת, ל'. אחת, ו' פתח"ין בזקפא. מלא, [ח"ו]. והנח, ב'. לד כאשר צוה ה' אל משה, ליה דסמיך וסמכא להם. ויניחהו, [מ"י קדמאה ומ"י סבין]. העדת, כו"ל חס' במ"ח. למשמרת, ל'. לה באם, [סבין בפסוקא וס"ו]. נושבת, ל'. [מ"ו]. אל קצה, ו'. לו והעמר, ל'. עשרית, ל' מ"י קדמאה [ומ"י סבין] בתורה. האיפה, [מ"י]. יז א סין, כל סין מ"ל כל לן חסר. ברפידים, ב' מ"ל [דמ"ל בליש'] בתורה. לשתת, ד' חסר. ב תנו, מטעין ביה סבה. מה, ה' פסוק מה מה. תריבון, ג' מ"ל [דמ"ל] [התי"ו דגש מדין דחיק וכן תנסון]. ג למים, ה' דגש [כ"ל הלמ"ד פתוחה]. למה זה, [הזיין דגש מדין אתי מרחיק]. העליתנו, ב' המטע' [ומ"י] [התי"ו קמץ כי הוא לשון יחיד ומא"כ העליתנו פ' חקת שהתי"ו בשורק כי הוא ל"ר]. להמית, [מ"י]. מקני, ל' וא' ומקני. ד וסקלני, ל' וחסר [כ"כ יו"ד בסוף].

ת"א ותן שמה הוריות יב כריתות ה. לפני ה' הוריות שם כריתות שם. לדרתיכם הוריות שם כריתות שם. ובני ישראל קדושין לח. והעמר עירובין פג. ויחנו ברפידים ערכין טו. רפידים סנהדרין קו בכורות ה. וירב העם עם ערכין שם.

רש"י

הוציא להם צנצנת המן אמר להם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אתו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאות' שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושב' רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר (יהושע ה') ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: (לו) עשרית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: (ב) מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט וסקלוני: (ה) עבר לפני העם.
וראה

רמב"ן

משני העומר אשר בידכם אפו היום ואת אשר תבשלו מהנשאר בשלו עתה ואת כל העודף לכם מהשבעכם היום הניחו לכם למשמרת עד הבקר. ובבקר כאשר ראו שלא הבאיש באו לפניו כי לא רצו לאכול ממנו מיום אל יום אע"פ שהתיר להם להניחו עד הבקר. ובבקר התיר להם אכלוהו היום הזה בלבד כי על כן אמרתי להניחו למשמרת. והודיעם בטעם המלוה כי היום לא תמצאוהו בשדה כי השם יעשה כן בעבור שהוא שבת קדש לי"י. ומפני שאמר ואת כל העודף יתכן שלא יתן להם מדה כזה אבל יאכלו כרצונם בששי כי העודף יספיק לשבת כי ברכת י"י היא. ור"א אמר את אשר תאפו כמנהגם אפו לכם היום הוא העומר הידוע להם ואת כל העודף שהוא העומר השני הניחו לכם למשמרת עד הבקר ולא הגיד מה יעשו ממנו ובבקר אמר להם אכלוהו היום ואם כן יאכלוהו בשבת חי מבלי שיאפו או יבשלו בפרור ועשו ממנו עוגות כמנהגם. והראשון יותר נכון. וכן דעת אונקלוס: (א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי י"י ויחנו ברפידים. ואמר שנסעו ממדבר סין שחנו שם בנסעם מאילים והלכו למסעים רבים שעשו על פי השם ואחרי כן חנו ברפידים ואמר זה דרך קצרה כי בנסעם תחלה ממדבר סין חנו בדפקה ואחרי כן באלוש ומאלוש לרפידים וזה טעם למסעיהם. כי היו להם מסעים ממדבר סין אל רפידים ולא באו שם במסע הראשון אבל לא בא עתה אלא לפרש תלונותם כי בתחלת בואם במדבר הוא ילונו על הלחם. ועתה יריבו על המים. ואין מים לשתות העם כאשר באו אל המקום ההוא ולא מצאו שם עיינות מים מיד עשו מריבה עם משה. וזה טעם וירב העם עם משה. כי התלונות במקומות שנא' בהם וילונו היא תרעומת שהיו מתרעמים על ענינם לאמר מה נעשה מה נאכל ומה נשתה. אבל וירב שעשו עמו מריבה ממש ובאו עליו לאמר תנו לנו מים אתה ואהרן אחיך כי עליכם הדבר ודמינו עליכם. ומשה אמר להם מה תריבון עמדי מה תנסון את י"י כי הריב הזה לנסות את י"י הוא. היוכל תת לכם מים כי אם תחרישו ותתפללו
אליו

לדריכון מן בגלל דיחמון דריא מסרבייא ית לחמא דאוכלית יתכון במדברא בהנפקותי יתכון מארעא דמצרים: (לג) ואמר משה לאהרן סב צלוחית דפחר חדא והב תמן מלי עומרא מנא ואצנע יתיה קדם יי למטרא לדריכון: (לד) היכמא דפקד יי ית משה ואצנעיה אהרן קדם סהדותא למטרא: (לה) ובני ישראל אכלו ית מנא ארבעין שנין בחיוהי דמשה עד מיתיהון לארעא מיתבא ית מנא אכלו ארבעין יומין בתר מותיה עד דעברו יורדנא ועלו לסייפי ארעא דכנען: (לו) ועומרא חד מן עשרא לתלת סאין הוא: (א) ונטלו כל כנישתא דבני ישראל ממדברא דסין למטלניהון על מימרא דיי ושרו ברפידים אתרא דבטילו אידיהון ממצוותא דאורייתא ואתבשו מבועיא ולא הוה מוי למשתי לעמא: (ב) ונצו רשיעי עמא עם משה ואמרו הב לן מוי ונשתי ואמר להון משה מה נצן אתון עמי ומה מנסן אתון קדם יי: (ג) וצחי תמן עמא למוי ואתרעם עמא על משה ואמר למא דנן אסיקתנא ממצרים לקטלא יתנא וית בננא וית גיתנא בצחותא: (ד) וצלי משה קדם יי למימר מה אעבד לעמא הדין תוב קליל זעיר והינון רגמין יתי: (ה) ואמר יי למשה עיבר קדם עמא ודבר עמך מסבי ישראל וחוטרך דמחית
ביה

בעל הטורים

(לג) והנח. ב' במסורה הכא ואידך והנח אל הסלע דגדעון (שופטים ו') מה התם נתאכל מאליו גם המן נבלע באיברים ונתאכל מאליו: (לו) והעמר עשרית האיפה סמך והעומר לפרשה המן כמו שיאכלו המן עד שיקריבו העומר: (ב) תריבון. ב' הכא ואידך האתם תריבון לבעל (שם) אם לאל תריבון (איוב י"ג) ללמדך שכל המריב עם רבו כאלו מריב עם הקב"ה וכאלו מריב בלשון עכו"ם וזהו אם תריבון לבעל: (ג) למים. ה'. ויצמא שם העם למים רפאתי למים. (מ"ב ב') הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה) ואדיריהם שלחו צעיריהם למים (ירמיה י"ד) ולא צמא למים (עמוס ח') פירוש אם יצמאו למים שאדיריהם ישלחו לצעיריהם ולא ימצאו מים לכו למים דהיינו תורה ויתרפאו למים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים.
העליתנו

יונתן

מלשון שמכוני באשישות: (לג) צלוחית דפחר פי' צנצנת וכלי של חרס כדפירש רש"י ומז"ל פ"ק דתענית מאני דפחרא: (א) דבטילו אידיהון כלומר שרפו ידיהם כפקא
ממלה

רמב"ן

אליו אולי יענה אתכם וכן היה הדבר בלבם לנסות כאשר אמר ועל נסותם את יי' לאמר היש יי' בקרבינו אם אין. ואז רפתה רוחם מעליו ועמדו יום או יומים מסתפקים במים שבכליהם ואחרי כן ויצמא שם העם למים וילן העם על משה כענין התרעומות אשר המה עושים בכל מקום שבקשם דבר שיאמר: (ד) למה זה העליתנו ממצרים. וכראות משה כי לאהו התפלל להם והגיד לפניו צרתו במריבה שעשו עמו בראשונה. ר"א אמר כי היו שתי כתות האחת מריבה והאחת מנסה את יי' והנכון מה שאמרתי: להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא. הזכירו לו בתלונתם גם המקנה לאמר לו כי הם צריכים מים רבים וצריך לתת להם עצה לכלם ולכך נאמר שם בשנית ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. ורבותינו אמרו סמוך בהמתן לגופן אמרו בהמה של אדם היא חייו. המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא. וטעם הזכירם אותי ואת בני. ולכך [לא] אמרו סתם להמיתנו בצמא או להמית את כל הקהל הזה שיכלול אנשים ונשים וטף באמרם [כאמרם] בשאר המקומות כי יזכירו לו הבנים להרבות עליו תלונה שימסר לדבר כי הקטנים לא יסבלו הצמא כלל וימותו לעיני אביהם כטעם דבק לשון יונק אל חכו בצמא: (ה) עבור לפני העם. כלשון העביר אותו לערים. והעברתי את אויביך בארץ לא ידעת. שתעבור מהם אל מקום אחר. או כמו ויעבור את הכושי. והוא עבר לפניהם שקדם ללכת קודם להם. וענין הכתוב הזה כי העם היו ברפידים והצור אשר יצאו ממנו המים היה בחורב והוא הר סיני על דעת הראשונים. או מקום עיר לפני ההר קרוב לו על דעתי כאשר אפרש עוד. והנה הולך משה לקדם לפני העם לעבור מרפידים אל חורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה לפניהם. ועל כן אמר לו עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל והלכת כלומר שתלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור בחורב. והכה שם בצור ויצאו ממנו מים. ולא ספר הכתוב ותשת העדה ובעירם כאשר בשנייה אבל בידוע שעשו כן ובצור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות
כי

אבן עזרא

הזה לספר זה הנס שעומד המן לדורות. והנה [ק]משה אמר כן לישראל. על כן אמר [ר]אשר האכלתי אתכם. (לג) צנצנת. כלי חרס או נחשת. ואין למלה הזאת חבר. וטעם לפני יי'. בעבור הכבוד שהוא על הכרובים: (לד) כאשר. הנה [ש]פי' לפני יי'. לפני העדות שהוא הארון. ונקרא ארון העדות בעבור לוחות [ת]הברית שהיו שם: (לה) ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו בזמן. ועמדו ארבעים שנה. ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת. כי היו במדבר. בארץ לא [א]עבר בה איש. והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו. על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה אל ארץ כנען. כי המן נמשך עמהם [ב]עד שבאו לגלגל. שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה קדמה עמהם אז שבת המן: (לו) והעומר. הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב לשובע: (א) ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם. כי ממדבר סין נסעו אל דפקה. ומשם לאלוש. ומאלוש לרפידים. וטעם על פי יי'. ביד משה. [א]כאשר הזכרתי: (ב) וירב. הזכיר השם ולא כל העם. כאשר [ב]הזכיר בדבר המן. כי שתים כתות היו. האחד אין להם מים לשתות והיא העושה מריבה עם משה. והשנית יש להם מים שהביאו מאלוש. והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים. כאשר יפרש: תנו לנו מים. למשה ואהרן מדברים. ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר [ג]פירשתי. כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע"י אהרן. והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי. נצעק כלנו אל השם. ואמר למנסים מה תנסון את יי': (ג) ויצמא. כאשר התחזק עליהם [ד]הצמא התרעמו על משה. כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: (ד) ויצעק. דבר הכתוב דרך [ה]משל. כי רבי מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי. ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי: (ה) ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני. אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה. וקח אתך מזקני ישראל: ומטך
אשר

פירוש על אבן עזרא

ועדיין לא היה משכן העדות. [ק]מה שאמר לו השם כמ"ש זה הדבר אשר צוה ה'. [ר]שהם דברי השם. [ש]הנאמר בפסוק הקודם. [ת]שהם שני לוחות העדות (להלן ל"א י"ח) ונאמר ויתן את העדות אל הארון (שם מ' כ'). [א](ירמיה ב' ו'). [ב]כמ"ש ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח וכו' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וכו' וישבות המן ממחרת וכו' (יהושע ה' י' י"א י"ב). [א](לעיל ט"ו כ"ב). [ב](שם שם כ"ד). [ג](לעיל ד' ל'). [ד]ובתחלה אמרו רק תנו לנו מים וכו'. [ה]ר"ל ע"ד גוזמא כי מה שייך צעקה לה'.
כמ"ש

ספורנו

במה מדליקין) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני חפץ ליתנה לישראל. וכן סדרו בתפלה ולא נתתו לגויי הארצות וכו' כאמרו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם והוא שישיגו יום שכלו שבת: (לה) אכלו את המן. תמורת לחם חטים וזולתו כאמרם בלתי אל המן עינינו: עד באם אל ארץ נושבת. אל ארץ סיחון ועוג כי שם אכלו גם מלחם הארץ: את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען. ועם לחם הארץ אכלו מן אשר באם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן כאמרו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וישבות המן ממחרת: (א) לשתות העם. לשתיית הפעם כמו לשבת אחרים: (ב) מה תריבון עמדי. הלא ידעתם שאני מלווה ועושה: מה תנסון את יי'. ואם ריבכם עמי הוא כדי לנסות שתשאלו מה שתנסון לרע לכם כי זה הנסיון רב הסכנה שאם יקלוף יראה שעלו להשמיתכם ויהי הנסיון רע לכם כאמרו בחנוני גם ראו פעלי ר"ל לרע להם: (ה) עבר לפני העם. ותכל תלונותם בראותם שאתה משתדל להמציא צרכם: ומטך אשר הכית בו את היאור. ובהכאתו נלאו מצרים לשתות. עתה
יעשה

פירוש רשב"ם

שמתחלף טעם המתיקות ונעשה טעם שמן: כצפיחית. אין לו חבר אבל צפחת מים כלי הוא: גד. מין קטניות הוא עגול כזרעו גד לבן כעין הבדולח כדכתיב להלן ועינו כעין הבדולח. אבל זרע גד אינו לבן: (לג) ויאמר משה אל אהרן. לאחר שהוקם המשכן בשנה שנייה שהיה שם ארון העדות: קח צנצנת אחת וגו': (לד) לפני העדות. הארון: (לה) אל קצה ארץ כנען. כדכתיב ביהושע וישבת המן ממחרת:
היש

אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית
בו את־היאר קח בידך והלכת: ו הנני
עמד לפניך שם ׀ על־הצור בחרב והכית
בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם
ויעש כן משה לעיני זקני ישראל:
ז ויקרא שם המקום מסה ומריבה על־
ריב ׀ בני ישראל ועל נסתם את־יהוה
לאמר היש יהוה בקרבנו אם־אין: פ
ח ויבא עמלק וילחם עם־ישראל ברפידם:
ט ויאמר משה אל־יהושע בחר־לנו
אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי
נצב על־ראש הגבעה ומטה האלהים
בידי: י ויעש יהושע כאשר אמר־לו
משה להלחם בעמלק ומשה אהרן
וחור עלו ראש הגבעה: יא והיה כאשר
ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר
יניח ידו וגבר עמלק: יב וידי משה
כבדים ויקחו־אבן וישימו תחתיו וישב
עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד־

בא

אונקלוס

ישראל וחטרך די מחיתא ביה ית נהרא סב בידך ותיזיל:
ו הא אנא קאים קדמך תמן על טנרא בחרב ותמחי בטנרא
ויפקון מניה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי
ישראל: ז וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו
בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי למימר האית שכינתא
דיי ביננא אם לא: ח ואתא עמלק ואגיח קרבא עם ישראל
ברפידים: ט ואמר משה ליהושע בחר לנא גבריא ופוק
אגיח קרבא בעמלק מחר אנא קאים על ריש רמתא וחטרא
דאתעבידו ביה נסין מן קדם יי בידי: י ועבד יהושע כמא
דאמר ליה משה לאגחא קרבא בעמלק ומשה אהרן וחור
סליקו לריש רמתא: יא והוי כד מרים משה ידוהי ומתגברין
דבית ישראל וכד מנח ידוהי ומתגברין דבית עמלק:
יב וידי משה יקרא ונסיבו אבנא ושויאו תחותוהי ויתב
עלה ואהרן וחור סעדן בידוהי מכא חד ומכא חד והוה

ידוהי

מסרה ה וקח, י"ג. אתך, ע"ז בתורה. ומטך, ג'. בו, [הב' דגש מדין א"מ כי הטעם מלעיל]. ו שם, [דגש מדח"ק]. על הצור, [בחתב ובמקף] ח' פס' בטעמא בתור' [כה הגי' בע"מ מ"ש]. בחרב, [ח"ו]. בצור, ב' דגש [הלדי"ק]. ויצאו, ז' רפי [ר"ל הוי"ו בשו"א]. ז ומריבה, ל' [מ"י]. ריב, [מ"י]. ועל, [בקדמא ולא במקף]. נסתם, ל' ומ' [ד' מ' בליש' מ"ם]. היש, ל'. אם אין, ד'. ח ויבא, [כו"ל מ"ו]. עם ישראל, ב' ומלרע בישראל. ברפידים, [מ"ק ומ"ס]. ט וצא, ב' בסדרה ודין. ומטה האלהים ל'. י אהרן וחור, ל' בס' מונה [ר"ל כ"ה בספר מונה] [מטעים בי' ואהרן]. יא והיה, ג' בטעם רביע בפס'. ירים, [מ"י]. וגבר, ב' ובענין. וכאשר, ל'. יניח, [מ"י]. יב וידי, ד' [היו"ד נחה כדין אחר אות, בוכ"ל לפני יו"ד]. ואהרן וחור, ל'. ויהי, [כ"כ ולא ויהיו]. ידיו, [מ"י עיין מ"ש]. אמונה, ל' בתורה [מ"ו].

ת"א ומטך אשר סנהדרין לט. הנני עמד מליצה פו. והכית בצור שם. היש ה' ס' הזוהר אדרת נשא. ויבא עמלק שבת קיח מגילה ל לא. בעמלק מחר יומא נב. והיה כאשר ראש השנה כט. וידי משה ברכות כד תענית יא.

רש"י

וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאר. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנא' (במדבר יב) ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנא' (שם יא) אדני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה עושות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם

בצער

רמב"ן

כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב מים קרים נוזלים הלכו אל רפידים ושם שתו אותם. והוא שאמר הכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים. וכתוב פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר. ומה שאמר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט. והסלע השני אשר היה בקדש נבקע בו כמו באר מים נובע. ועל כן אמר היא הבאר אשר אמר י"י למשה. ואמרה בשירה באר חפרוה שרים כי היה כמו באר חפורה ולכך אמר שם ותשת העדה ובעירם ששתו מיד שם באותו המקום אבל כאן היו נהרות שוטפים ממנו ושותין בבתיהם לרצונם. ואע"פ שהיה הכל בארה של מרים כקבלת רבותינו יתכן שהיה בפעם הראשון וכל הארבעים שנה מושך מים כנהרות שוטפות. בפעם השנית מפני העונש אשר היה שם נעשה כמו באר חפורה מלאה מים חיים: וטעם ומטך אשר הכית בו. בצווי לאהרן והזכיר בו מכת היאור. ולא אמר והמטה אשר נהפך לנחש או והמטה אשר עשית בו את האותות להזכיר בו פלא כי אז הפך המים לדם והוציא אותם מטבע ועתה יוציא מים בצור החלמיש והנה יעשה בו דבר והפכו: (ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב. בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה היה קבוע שיהיה בבאר

עמהם

יונתן בן עוזיאל

ביה ית נהרא דבר בידך ואיזיל לך מן קדם תורעמתהון: (ו) האנא קאים קדמך תמן באתרא דתחמי רושם ריגלא בחורב ותימחי ביה בטנר חוטרך ויפקון מניה מוי למשתי וישתון עמא ועבד היכדין משה קדם סבי ישראל: (ז) וקרא שמא דאתרא ההוא נסיונא ומצותא בנין דנצו בני ישראל עם משה ובגין דנסיין קדם יי למימר האין קושטא איקר שכינתא דיי שריא ביננא אין לא: (ח) ואתא עמלק מארע דרומא ושוור בליליא ההוא אלף ושית מאה מילין ומן בגלל מצותא דהוה ביני עשו וביני יעקב אתא ואגח קרבא עם ישראל ברפידים והוה נסיב וקטיל גוברין מדבית דן דלא הוה ענגא מקביל יתהון מן בגלל פולחנא נוכראה די בינידהון: (ט) ואמר משה ליהושע בחר לנא גוברין גיברין ותקיפין בפקודיא ונצחני קרבא ופוק מתחות ענני יקרא וסדר קרבא לקביל משיריין עמלק מחר אנא קאים בצומא מעתד בזכוות אבהתא רישי עמא וזכוות אימהתא דמתילן לגלימתא וחוטרא

ירושלמי

דאתעבידו ביה ניסין מן קדם יי בידי: (י) ועבד יהושע היכמא דאמר ליה משה לאגחא קרבא בעמלק ומשה אהרן וחור סליקו לריש רמתא: (יא) והוה כד זקיף משה ידוי בצלו ומתגברין דבית ישראל וכד הוה מנה ידוי מן למצלייא ומתגברין דבית עמלק:

[(יא) והוה כד זקיף משה ידוי בצלו הוו בית ישראל מתגברין וכד הוה מנע ידוי מלצלויי הוון בית עמלק מתגברין ונפלין בסדרי קרבא:]

(יב) וידוי דמשה הוו יקירין מן בגלל דעכב קרבא למחר ולא אזדרז ביומא ההוא לפורקנא דישראל ולא הוה יכיל למיזקפהון בצלו ומן דהוה צבי לסגופיה נפשיה נסיבו אבנא ושויו תחותוי ויתיב עלוה ואהרן וחור מסעדין לידוי מיכא חד ומיכא חד והואה ידוי פריסן בהימנותא בצלו וצומא עד מטמוע שימשא:

[(יב) וידוי דמשה הוו זקפן בצלו:]

בעל הטורים

העליתנו ב' במסורה הכא ואידך המעט כי העליתנו במחלוקתו של קרח לומר שאותם הם שדברו בכאן: (ז) אם אין ד' במסורה הכא ואידך אם אין אתה דבר גבי אבשלום (ש"ב י"ז) כשיעץ לו ללכת למלחמה עם דוד. אם אין אתה שמע לי (איוב ל"ג). היש בה עץ אם אין. פי' אני אומר כי היא ארץ טובה ורחבה אם אין אתה שמע לי ושלחת מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין הייך שאתה צריך לשלחם כהיא אם אין דאבשלום דאיירי במלחמה כמ"ש רבותינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זיין וכן בכאן בשביל שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק: (ח) ברפידים. ברפו ידים שרפו ידיהם מן המצות. עם ישראל ברפידים בגימ' רפו ידיהם מן המצות: (ט) ולא. ב' הכא ואידך ולא השדה. שאמר לו לילך חוץ לעננים: (יב) אמונה עד בא השמש. שהזכיר זכות אבות אמונה זה אברהם דכתיב והאמין בה'. עד בא זה יצחק דכתיב ביה ויצחק בא מבא. השמש זה יעקב

דכתיב

ותבר

יונתן

ממלא רפידים נוטריקון רפו ידיהם ממצות ונחלשו ונעלו מתורה וק"ל: (ו) דתחמי פי' שתראה כי תרגום של ראיתי חמיתי: רושם ריגלא י"מ תרגום של נקודים רגילים ויש לפרש כמי שהוא לשון רגל דכתיב גבי מלאכים וכף רגליהם ככף רגל עגל ורמז זה בפסוק זה דמיותר מלת עומד גם שם. ולא הל"ל אלא הנני לפניך על הצור. אלא שבזה נתן סימן כאלו עומד ברגליו ושם תכה את הצור. ובמכילתא איתא כל מקום שאתה מוצא שם רושם רגלי אדם שם אני לפניך ולא תעלה על לבבך לדמות במחשבתך גשמיות חלילה חלילה כי הדברים עמוקים שרמוזים לרגלי מרכבה של מעלה ארג"מן והבן: (ח) עמלק מדרום וכו' נפקא ליה העניין שפירש ושוור פי' קפץ בלילה א' מדכתיב ויצא ולקמן פרשת במדבר כ"א לא נאמר שם אלא וישמע הכנעני וילחם ואם כן ויצא מיותר מלמד שבא בלילה אחת ומה שכתב נסיב גוברין מדבית דן דריש מדלקמן דברים כ"ו פסוק י"ח עיין שם וכן לעיל במדבר ושם. אלף ושית מאה כדברי ר"ג שאמר ד' אלות פרסה כדאיתא במכילתא. פולחנא נוכראה פי' ע"ז שהיה בידם פסל מיכה שהיה אצל שבט דן דכתיב ועבר בים וכו': (ט) גיברין ותקיפין בפקודייא דייק מדכתיב אנשים: (יב) דהוה לבי. היה רוצה לסגופי נפשיה כבר פירשנו

שתרגם

רמב"ן

עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו. בעבור זה נגלית עליו השכינה במקום ההוא. כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד י"י בעבור היותו שלא קיים: (ט) ויאמר משה אל יהושע. נראה מכאן כי משה מיום היותו היה קורא אותו יהושע. וכן כתוב וישמע יהושע את קול העם והכתוב שאמר בענין המרגלים ויקרא משה להושע בן נון יהושע למבראשונה ידבר. הודיענו כי זה הושע בן נון אשר בחרו במרגלים הוא אשר קראו משה יהושע. וכדברי רבותינו שאמר יה יושיעך מעצת מרגלים להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה. או נאמר כי אז קבע לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהיה שמו יהושע: והטעם שלוה משה את יהושע להלחם בעמלק בעבור שיתפלל הוא בנשיאות כפים על ראש הגבעה. ועלה שם כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה. וגם הם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפלה ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה. ובפרקי ר' אליעזר עוד כל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם נופל פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה. פירש את ידיו לשמים והם פורשים את ידיהם לשמים. כמה שליח צבור מתפלל כך כל העם עונין אחריו. והפיל הקב"ה את עמלק ואת עמו ביד יהושע. ואם כן יהיה טעם ומטה האלהים בידי. לומר כי כאשר עלה על ראש הגבעה וראה את עמלק נטה ידו במטה להביא עליהם מכות דבר וחרב ואבדן. כענין הנאמר ביהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה. כי בעת היותו מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יתפוש בידו דבר. והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו. מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אותה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם

מלחמה

אבן עזרא

אשר הכית בו. [ו]בלווי: (ו) הנני. הטעם כי תמלאני. והטעם כמי וגבורתי בחורב: והכית בצור. שאין בו מים. ואחז דרך קצרה. שלא הזכיר ותשת [ז]העדה ובעירם: (ז) ויקרא. משה. או הקורא: מסה ומריבה. בעבור [ח]שני דברים הנזכרים. ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים ישאל לעולם מהשני שהוא הקרוב. כמו ואתן [ט]ליצחק את יעקב ואת עשו. ואחר כך ואתן לעשו. וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה. ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה. ופי' מסה על נסותם את י"י. והנה פי' המסה. היש י"י בקרבנו שיעשה כל צרכינו. וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה. על כן אמר [י]לא תנסו את י"י אלהיכם כאשר נסיתם במסה: (ח) ויבא. [כ]גוי עמלק. הוא היושב [ל]בארץ הנגב: (ט) ויאמר משה אל יהושע. הוא [מ]בן הנשיא אלישמע בן עמיהוד. שהיה בעל דגל אפרים. וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו [נ]משה בדבר המרגלים: בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר [ס]לך. [ע]שבו לנו בזה: אנשים. ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה. כמו [פ]כלם אנשים: וצא הלחם. לא ממחנה ישראל להלחם בעמלק. ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא [צ]חורב והוא [ק]הר סיני: ומטה האלהים בידי. שארים בו ידי להתפלל: (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: (יא) והיה. יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה [ר]מי שבידו הנס. ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד. והנכון [ש]מה שאמרו קדמונינו: (יב) וידי משה. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו

יום

פירוש על אבן עזרא

[ו]כמ"ש אמור אל אהרן קח מטך וכו'. (לעיל ז' י"ט) והמטה הוא מטה משה כמבואר שם. [ז]כמו במי מריבת קדש (במדבר כ' י"ג). [ח](פסוק ב'). [ט](יהושע כ"ד ד'). [י](דברים ו' ט"ז). [כ]כי עמלק ראשית גוים בעבר במלחמה ההוא ואיך היה בימי וכו'. [ל](במדבר י"ג כ"ט). [מ]כמ"ש לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו נון בנו (ד"ה א' ז' כ"ז). [נ]כמ"ש ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג ט"ז). [ס](ש"ב כ"ד י"ב). [ע](לעיל כ"ד י"ד). [פ](במדבר י"ג ג'). [צ]כמ"ש על הצור בחורב (פסוק ו'). [ק]כמ"ש יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב (דברים ד' י'). [ר]כפי' הרשב"ם ז"ל שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת ניסים הן מתגברין. וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצח ע"כ. [ש]ר"ל כי רבותינו אמרו וכי ידיו של משה עושות

מלחמה

ספורנו

יעשה הפסק: והלכת. מן המחנה אל הצור: (ו) והכית בצור ושתה העם. ובזה יכירו שאין פעל המטה טבעי לו כי הטבעי יעשה לעולם על ענין א' אמנם פעלו במצות פועל כלויי הפועל פעלות הפכיות: (ח) ויבא עמלק. לקול מריבה ולמאון כאמרו ואתה עייף ויגע כענין לא מים עייף תשקה וכענין בארץ עיפה: (ט) ומטה האלהים בידי. להראות לעם בו את זמן תפלתו כדי שיכונו לבם ויתפללו עמם כענין המניפי' בסודרים באלכסנדריא

של

פירוש רשב"ם

(ז) היש ה' בקרבנו. אם יתן לנו מים: (יא) כאשר ירים משה. ידו והמטה: וגבר ישראל. שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת ניסים קונפט"ן ב"ל הן מתגברין. וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצח: (יב) אמונה

קיומו

בא השמש: יג ויחלש יהושע את־
עמלק ואת־עמו לפי־חרב: פ מפטיר
יד ויאמר יהוה אל־משה כתב זאת
זכרון בספר ושים באזני יהושע כי־
מחה אמחה את־זכר עמלק מתחת
השמים: טו ויבן משה מזבח ויקרא
שמו יהוה | נסי: טז ויאמר כי־יד
על־כס יה מלחמה ליהוה בעמלק
מדר דר:

ק"ו. י"ד אמו"ס סימן. סנא"ס סימן: ומפטירין ודבורה אשה נביאה. בשופטים סימן ד':

פ פ פ

יח א וישמע יתרו כהן מדין חתן משה
את כל־אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי־הוציא יהוה את־
ישראל

ידוהי פריסן בצלו עד דעל שמשא: יג ותבר יהושע ית
עמלק וית עמה לפתגם דחרב: יד ואמר יי למשה כתב דא
דוכרנא בספרא ושוי קדם יהושע ארי ממחא אמחי ית
דוכרנא דעמלק מתחות שמיא: טו ובנא משה מדבחא
ופלח עלוהי קדם יי | דעבד לה נסין: טז ואמר בשבועה
אמירא־דא מן קדם דחילא דשכנתה על־כרסי יקרה
דעתיד־דאתגח קרבא־קדם־יי בדבית עמלק לשציותהון
מדרי עלמא: פ פ פ
א ושמע יתרו רבא דמדין חמוהי דמשה ית כל־די עבד
יי למשה ולישראל עמה ארי אפיק יי ית ישראל
ממצרים

מסרה בא, [ס"ו]. יג ויחלש, ל' [ומסר]. ואת עמו, ז'. יד ויאמר ה', י"ב בספ' בטעם קדמא ואזלא. כתב, [ס"ו]. זכרון, [מ"ו]. ושים, ט' [מ"י]. משה, [מ"ו]. אמחה, ג'. זכר, [הזי"ן בציר"י ולא בסגו"ל]. טו ויקרא, ו' ס' את. כסי, ב' בב' ליש'. [ע"ם נם וע"ם דגל]. טז כס יה, [חרתין מלין כתבין]. וקרין, ואין הס' בשו"א ולריך לקדם שם יה ובסר מיעה וסה"א במפיק ואין ביניהם פסיק. מדר, ל' וס'. דר, ל'. יח א וישמע, ב' בטעם שני גרשין ר"פ בתורה סיני רביע. [ר"ל במומם מוגה הנקרא סיני]. עשה אלהים, ב'. ולישראל, ו' [הוא"ו במתג]. הוליא, [מד"מ].

ת"א ויחלש יהושע זבחים קיו. כתב זאת מגילה ז יח. ויקרא שמו ה' עקרים מב פכח. כי יד על כס ברכות נח סנהדרין כ. וישמע יתרו זבחים קיו.

רש"י

בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה. עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגי"א באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה ועירבב את השעות: (יג) ויחלש יהושע. (תנחומא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא): ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקדוש ברוך הוא עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקדוש ברוך הוא הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א) ועברתו שמרה נצח (תהלים שם) וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

חסלת פרשת בשלח

(א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קיו): יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב

רמב"ן

מלחמה והיה עיף ויגע ככתוב במשנה תורה על כן פחד משה והוליך לכל התפלה והתחנה הזאת. ויתכן שפחד משה פן יתגבר בקרבו מפני היותו עם נוחל החרב מברכת הזקן שאמר לו ועל חרבך תחיה. כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל. כי עמלק מזרע עשו וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים. ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון. כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום וכאשר יכלם הוא ויחלש הוא ועמים רבים אשר אתו מהנה נושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם על כן התאמץ משה בדבר: (יא) וכאשר יניח ידו. על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידיו ראה שגבר עמלק. ולוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד. ורבותינו אמרו במדרש וכי משה היה עושה שיגבר עמלק עליו אלא אסור לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים: (יב) וטעם ויהי ידיו אמונה. שהיו עומדות וקיימות ברוממותן. כלשון ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו. וכן אנחנו כורתים אמנה דבר קיים בברית. וכן היתד התקועה במקום נאמן חזק. ועל דרך האמת נשא עשר אצבעות לרום השמים לרמוז על עשר ספירות לדבקה באמונה הנלחם לישראל. ובכאן נתבאר ענין נשיאות כפים בברכת כהנים וסודו: (יד) כתוב זאת זכרון בספר. אמר רבי אברהם כי הוא ספר נודע והוא ספר המלחמות ה'. וכתוב בו המלחמות שעשה השם בעבור יראיו. ויתכן שהיה מימות אברהם ואין בדבריו אלה רק תואנה. והנכון בעיני כי בספר ירמוז לספר התורה כענין שכתוב לקוח את ספר התורה הזה. יאמר כתוב זאת בספר תורתי שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק: כי מחה אמחה. את זכרו ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל. וזו היא המצוה שכתוב לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' ואמר ושים באזני יהושע לצוות להזכיר לישראל את כל התלאה אשר באה להם על ידו. כי הוא היודע ועד. וירמוז כי אחרי שירשו הארץ ימחו אותו כי מצוה עליהם תחלה להכרית שבעת הגוים וינחלו הארץ. וזהו שנא' שם והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' ואם היה בימי יהושע בן נון היו מזהירים למחות אותו. אבל נשארה הארץ לרשתה בימיו הרבה מאד ולא הגיע זמנה עד מלוך שאול: (טז) כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית. ומהו כס ולא נאמר כסא. ואף השם נחלק לחציו. נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה שמו של עמלק בן עשו וכשימחה שמו יהי שם ה' מלא והכסא שלם. שנא' האויב תמו חרבות לנצח זהו עשו שנא' ועברתו שמרה נצח אבד זכרם המה. מה כתוב אחריו וה' לעולם ישב הרי השם מלא. כונן למשפט כסאו הרי כסא שלם. ל' רש"י ומדרש חכמים הוא. ויש מפרשים כי כאשר תהיה יד על כסא ה' תהיה מלחמה לה' בעמלק. וכן תהיה מדור לדור. והענין כי כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא ה' תהיה מלחמה לה' בעמלק כענין שנא' וישב שלמה על כסא ה' למלך ילחם בעמלק. והוא רמז לשאול המלך הראשון וכן מדור לדור לאמר כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם עד שימחו ועל דרך הפשט נכון הוא. וע"ד האמת כי היד אשר על כסא יה והיא מלחמה לה' הווה בעמלק נדר. כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחותו לעולם

(יג) וּתְבַר יְהוֹשֻׁעַ יַת עֲמָלֵק דְּקָטַע רֵישֵׁי גִּיבָּרַיָּא דְּעַמֵּיהּ עַל פּוּם מֵימְרָא דַּיְיָ בִּקְטִילַת סַיְיפָא: (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּתוֹב דָּא בְּסֵפֶר סָבַיָּא דְּמִלְקַדְמִין וְשַׁוֵּי פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵּין בְּמַשְׁמָעֵיהּ דִּיהוֹשֻׁעַ אֲרוּם מִמְחָא אֶמְחֵי יַת דּוּכְרַן עֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא: (טו) וּבְנָא משֶׁה מַדְבְּחָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵימְרָא דַּיְיָ דֵּין נִיסָּא דִּילִי דְּנִיסָּא דַּעֲבַד אַתְרָא בְּגִינִי הוּא: (טז) וַאֲמַר אֲרוּם קַיֵּים מֵימְרָא דַּיְיָ בְּכוּרְסֵי יְקָרֵיהּ דְּהוּא בְּמֵימְרֵיהּ יַגִּיחַ קְרָבָא בִּדְבֵית עֲמָלֵק וִישֵׁיצֵי יַתְהוֹן לִתְלָתֵי דָּרַיָּא מִדָּרָא דְּעָלְמָא דֵּין וּמִדָּרָא דִּמְשִׁיחָא וּמִדָּרָא דְּעָלְמָא דְּאָתֵי:

(טז) וַאֲמַר שְׁבוּעָה נַפְקַת מִתְּחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרָא דְּרִיבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ מַלְכָּא קַדְמָאָה דְּעָתִיד לְמִיסַּב עַל כּוּרְסֵיהוֹן דְּמַלְכוּתֵיהּ דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא שָׁאוּל בַּר קִישׁ וְהוּא יְסַדֵּר סִידְרֵי קְרָבָא כָּל קֳבֵיל דְּבֵית עֲמָלֵק וְיִקְטוֹל יַתְהוֹן וּמַה דְּמִשְׁתַּיֵּיר מִנְהוֹן יְשֵׁיצוֹן יַתְהוֹן מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר וְיְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר לְשֵׁיצָאָה יַת דִּכְרָנֵיהּ דַּעֲמָלֵק לְדָרֵי דָּרִין:

פ פ פ

(א) וישמע וּשְׁמַע יִתְרוֹ אוּנוֹס מִדְיָן חֲמוּי דְּמשֶׁה יַת כָּל סַאן דַּעֲבַד יְיָ לְמשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרוּם אַפֵּיק יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם:

ודבר

בעל הטורים

דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש: (יד) זכרון בספר ושים באזני. ב' זבוב. שרץ אחד שהיה שותה דמן של ישראל כזבוב: מחה אמחה בגי' זה המן: אמחה. ב' במס' הכא ואידך במבול מה התם נמחו כל אשר בארץ אף עמלק צריכין למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר: (טו) נסי. ב' במסורה הכא ואידך ואל עמים ארים נסי (ישעיה מ"ט) מה התם נס ממש כמו וכנס על הנגפים אף כאן נס ממש שקרא להקב"ה נסי ודגלי: (טז) כי יד. יו"ד של כי וי"ד בגימ' דוד (צ"ל דויד. או צ"ל וד' של יד וכ"ל שמ"ת בגי' דוד): מדר דר. בגימ' לימות המשיח (נ"ל לימי משיח):

(א) וישמע יתרו. אמרו רבותינו ששמע קריעת ים סוף שכשנקרע הים נהם נהמה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב וזהו שנאמר וינהום עליו [וגו'] כנהמת ים (ישעיה ה') ואמרו גם כן ששמע מלחמת עמלק. וישמע יתרו כהן מדין חתן בגימ' והנה (אולי צריך להוסיף מלת זה ולחשוב המלות והכולל השני) קריעת הים

יונתן

שתרגם של לענות הוא סיגוף והוא משוע: (יד) בספר סביא דמלקדמין. פירוש מזקנים הראשונים כתבו כל דבריהם בספר מלחמות וכמוזכר ג"כ ספר הישר. וכעת איננו אתנו: (טו) דעבד אתרא פי' שהשכינה עברה במקום הזה להושיע את ישראל והגאון מהר"ד גורס באתרא הדא ונכון הוא:

(א) אונוס מדין פי' בערוך חמור דמדין שכן בלע"ז קורין לחמור אונוס. וכאן דבר הכתוב בגנותו. גם יש לפרש מושל מדין שיש לו כח לרדות בעם:

דשלחה

רמב"ן

לעולם מדור דור. ומדרש חכמים בשם המלא ובכסא השלם ירמוז לזה: וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזון. ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו ונפלו פחד י"י ומהדר גאונו. ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם. ולכך אמר ולא ירא אלהים ועוד כי הוא בין עשו וקרוב לנו עובר ומתעבר על ריב לא לו:

(א) כבר נחלקו רבותינו בפרשה הזאת יש מהם אומרים כי קודם מתן תורה בא יתרו כסדר הפרשיות. ויש מהן שאמרו שאחר מתן תורה

אבן עזרא

יום שלם ואפי' שעות מועטות ואף כי עד בא השמש. והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים. על כן לא היה יכול להרימם תמיד. וטעם וישימו. שלא היה יכול לעמוד. [ת]ושגבו מקומו: ואהרן וחור. [א]עמדו. ואמר *[א]הכתוב כבדים על לשון זכרים. והנה מזה אחד ומזה אחד. וכמוהו והנה [ב]יד שלוחה אלי. והנה [ג]בו מגלת ספר: ויהי ידיו אמונה. כל אחד מידיו. כמו [ד]בנות צעדה. וכמו וצדיקים [ה]ככפיר יבטח. ואמונה דבר עומד וקיים [ו]והוא שם דבר. ויש אומרים מגזרת [ז]ויהי אומן את הדסה. כאילו אומנים [ח]הם שישאו ידיו: (יג) ויחלש. אין הפרש בין ויחלוש [ט]ובין ויחלש. כאשר טעם [י]יטרוף. כמו [כ]יטרף. כי [ל]תדור נדר. [מ]וידר יעקב בפתח. רק זאת הגזרה כמלת [נ]שב. פעם יוצאת ופעם עומדת. או יהיה גבר ימות [ס]ויחלש וגבר חלש. כדרך וירם [ע]תולעים ויבאש. על כן הזכיר [פ]גבר בעל גבורה: (יד) כתב זאת זכרון בספר. זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה. והעד [צ]שאמר בספר בפתחות הבי"ת הנודע. והוא ספר התורה. או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות י"י. ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר. ומדרש עדו. ודברי הימים למלכי ישראל. וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע. כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען: וטעם כי מחה אמחה. בעבור שהכעיסו את השם. כי אלופי אדום נבהלו ונפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים. וככה מואב ופלשת. והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם. וכן כתוב [ק]ולא ירא אלהים. ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו. או עם אחר נתחבר עמו: (טו) ויבן מזבח. בסורב: ועלת מזבח. מוסב עלמו ואחר עמו. וכן הוא מזבח יי': (טז) כי יד. כמו כי אשא אל [ר]שמים ידי: והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה. וכ' ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב בראשונה [ש]על כסא ישראל. כאשר נאמר בשלמה [ת]על כסא יי'. והטעם על *[ת]שאול: חסלת פרשת בשלח

נאום אברם אסיר תקוה. אשר פתח עיני יתרו: עדי הלך חצי לבו. וענה הנדוד יתרו. וזה פירוש בפרשה. תחילתה דבר יתרו:

(א) וישמע יתרו. הזכיר למעלה דבר עמלק כי ברפידים בא. והיתה ראויה פרשת [א]במדבר השלישי להיותה [ב]כתובה אחר דבר עמלק. כי [ג]שם

כתוב

פירוש על אבן עזרא

מלחמה וכו' כדאיתא בר"ה (דף כ"ט ע"א). [ת]ר"ל החזיקו המקום באבן אשר שמשתחיו. [א]ר"ל משה ישב על האבן והן עמדו. ותמכו בידיו. זה בימין וזה בשמאל. *[א]ולא כבדות. [ב]ר"ל לשון נקבה. [ג]ר"ל לשון זכר (יחזקאל ב' ט'). [ד](בראשית מ"ט כ"ב) פי' כל אחת מהבנות כ"כ פה ואעפ"כ אם כתוב אמונה לשון יחיד מורה על כל יד ויד. [ה](משלי כ"ח א'). [ו]פי' כי אלו היה שם התואר היה ראוי לכתוב והיינה ידיו נאמנות שהם התואר. ובאה במקומו מלת אמונה שהוא שם דבר. [ז](אסתר ב' ז'). [ח]ר"ל אומן ומוכ נשאו את ידיו כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י"א י"ב). [ט]אין הפרש בין ויחלש יהושע ובין וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י'). [י](תהלים ז' ג'). [כ](בראשית מ"ט כ"ז). [ל](במדבר ל' ג'). [מ](בראשית כ"ח כ'). [נ]ר"ל כי שב מאחרי (ש"א ט"ו י"א). פעל עומד. וה' שב את שבות (איוב מ"ב י') פעל יוצא. וככה ויחלש יהושע יוצא. וגבר ימות ויחלש עומד. [ס]ר"ל וגבר חלש. כי החולשה קודמת למיתה. [ע](לעיל ט"ז כ'). אחר שנבאש ירום חלאים. [פ]והפוכו חלש. [צ]ר"ל כאלו כתוב בְּהַסֵּפֶר. פתחות הבי"ת במקום ה' הידוע. והוא ספר התורה הנודע וכו'. [ק](דברים כ"ה י"ח). [ר](שם ל"ב מ'). ועיין רמב"ן (בראשית ט"ו ז') ובהקדמת מגילת אסתר. ע"כ כאשר יומסר הפקודה למדרגה למטה אין שם השמות. [ש](ע"א א' כ'). [ת](ד"ה א' כ"ט כ"ג). *[ת]המלך שיושב בראשונה על כסא ישראל. [א](להלן י"ט). [ב](עיין רמב"ן). [ג](פסוק ב'). [ד]פי' כי יש מחלוקת בזה במסכת ע"א (דף כ"ד ע"א). *[ד](פסוק י"ב).

הנה

ספורנו

של מלכים (פרק בתרא דברכות): (יג) את עמלק ואת עמו. המקובץ מעם אחר להלחם: כתוב זאת זכרון בספר. פרשת זכור: (יד) ושים באזני יהושע. שהיה איזה זכרון באזני יהושע וזה עשה משה בבנין המזבח ובתפלתו אז. ובמה שאמר כי יד על כס יה: מחה אמחה את זכר עמלק. שאחרים גם את בהמתם כאמרו והחרמתם את כל אשר לו מעולל עד שה וכו': (טו) ויקרא שמו. קרא שמו של הקדוש ברוך הוא בתפלתו כענין קראתי שמך י"י: יי' נסי. יי' יהיה רוממותי כמו נתת ליראיך נס להתנוסס כלומר יי' הוא יהיה מעלתי ורוממותי על כל מתקוממי כענין ובשמך נבוס קמינו וכענין ובשמי תרום קרנו: (טז) ויאמר כי יד על כס יה. אמר טעם תפלתי זאת הוא מפני שהאל ית' נשבע שתהיה לו מלחמה בעמלק מדר דר וחייבים אנו להלחם מלחמתו בכל דור ודור כאמרם ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך. ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית המקדש ולכן התפללתי שיהיה הוא נסי ורוממותי על האויב:

(א) וישמע יתרו. הנה השמיעה תאמר על הדבר הבלתי הוה בזמן המסופר. כי אמנם על הדבר ההוה אז תפול ראיה

לרחוק

פירוש רשב"ם

קיומו לדור דור. וכן והלים רעים ונאמנים. חלאים ארוכים וקיימים: (יג) ויחלש. נצחם. כדכתיב קול ענות חלושה: (יד) באזני יהושע. שימלוך עליהם ויקיים מצותי למחות את שם עמלק: כי מחה אמחה וגו'. כי אני רוצה שימחה את שמו: (טו) ה' ניסי. שהמטה של הקב"ה היה לנס על הגבעה וגם לעתיד ירים אותו הקב"ה לנס על ההרים להלחם בעמלק שהרי אמר לו עכשיו כי מחה אמחה את זכר עמלק וזהו שמפרש והולך: (טז) ויאמר כי יד על כס יה וגו' לכך אני קורא שם המזבח

ה'

יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם

האחד

מִמִּצְרָיִם׃ ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְּפַטְרַהּ׃ ג וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם

ארי

מסרה ממצרים, ב' דמטעין [דסבירין לומר מארץ מצרים]. ב לספרה, [כו"ל מ"ו]. שלוחיה, ל' ומ"ל [דמ"ל]. ג ואת שני, ג'.

חובב חבר קני פוטיאל (מכילתא) יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת על שמו. חובב שחבב את התורה וחובב הוא יתרו שנאמר (שופטים ד) מבני חובב חותן משה וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר (מכילתא) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חתן משה. (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו:

למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: **את כל אשר עשה**. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: **כי הוציא ה' וגו'**. זו גדולה על כולם (מכילתא): (ב) **אחר שלוחיה**. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית

אביך

רמב"ן

תורה בא וזה ודאי יסתייע מן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. הנה אמר שבא אליו בחנותו לפני הר סיני שחנו שנה אחת. וזה טעם אשר הוא חונה שם. ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו שהם הנתונים לו בהר סיני. ועוד כי כאן אמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו. והיה זה בשנה השנית בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפרשת בהעלותך. ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו ושם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. והיא ההליכה הכתובה בכאן וילך לו אל ארצו. ועוד הביאו ראיה ממה שאמר הכתוב ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם. ושם נאמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם. ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגו'. וזו עצת יתרו. ושם כתוב ונסע מחורב כי נסעו מיד ואם כן נצטרך טעם למה מקדים הפרשה הזאת לכותבה בכאן. ואמר ר"א כי היה זה בעבור דבר עמלק כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלהו כרעתו. והזכיר שעשה לנו יתרו טובה להורותינו שנשלם לו גמול טוב. וכשנבא להכרית את עמלק כמצוה עלינו שנזהר בבני הקיני העומדים עמהם ולא נוסיפם עמהם. והוא דבר שאול שאמר להם כן. ועם כל זה אני שואל על הדעת הזו כשאמר הכתוב וישמע יתרו כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהנפלאות הגדולות שנעשו להם. כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. וכשאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ואמר יתרו מזה. עתה ידעתי כי גדול ה'. למה לא ספר לו מעמד הר סיני ומתנה יודע כי השם אמת ותורתו אמת ואין עוד מלבדו. כמו שאמר אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו'. ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה. ולא סיפר שהזכיר לו ענין המעמד ההוא כי הדבר עודינו קרוב ועודם שם. וידוע כי יסופר לו. והקרוב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה ברפידים כמו שאמרו במכילתא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו. ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני. והכתוב שאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהי'. ענינו כי היה הר סיני בדרך מדין קרוב משם. שהרי משה הלך שם לרעות צאן מדין. ובאהרן אמר ויפגשהו בהר האלהים. והנה יתרו יצא עם בתו והבנים ממדין ובאו אל הר סיני. ומשה היה ברפידים שהוא מקום אחד במדבר סין שהכתוב אמר ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני. לומר כי מדבר סין מגיע עד הר סיני ויכלול דפקה אלוש ורפידים. ואף על פי שאמר ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים. כך אמר ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ואלוש ורפידים והם ממדבר סין עצמו. כי המדבר כלו יקרא מדבר סין והמקום שלפני הר סיני יקרא מדבר סיני. וכמוהו וישובו אל ארץ פלשתים. והנה יהיה פירוש הכתוב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם ויבא אל הר האלהים. כי אל ההר בא ושם עמד והוא כמו שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה. וכן ויפגשהו בהר האלהים וכן רב לכם שבת בהר הזה. ומן ההר שלח אליו אני חותנך יתרו בא אליך ויצא אליו משה ולא נצטרך לומר כי ויאמר יהיה מוקדם. ואפילו אם לא יהיה רפידים במדבר סין על כל פנים במדבר הוא. כי לא באו ישראל בארץ נושבת כל ארבעים שנה וקרוב מהר סיני היה שבאו משם אל ההר ביום אחד מחנה קהל גדול כמוהו. וכמו שנתבאר בענין הצור ששתו ממנו ברפידים כאשר פירשתי. והנה יהיה הפירוש שאמרתי נכון. וראיתי כמי במכילתא אל המדבר אשר הוא חונה שם הרי הכתוב מתמיה עליו שהוא שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר תוהו שאין בו כלום דעתם לפרש אל המדבר אשר הוא חונה שם הוא במדבר הר האלהים כי מאלים ועד הר סיני היה מדבר סין. וספר הכתוב שבא אל קצה המדבר אשר הוא חונה שם הוא מדבר הר האלהים חורבה. והזכיר זה לשבח יתרו שעזב ארצו ובא אל המדבר אשר הוא שם. בעבור שידע שהוא הר האלהים כי בו נגלו אליו האלהים שכבר שמע כל הענין כי ישראל יצאו ממצרים לעבוד את האלהים על ההר הזה ובא לשם ה' אלהי ישראל. וגם זה נכון הוא. וכן נראה לי כי מה שאמר כאן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו שהיה זה בשנה הראשונה והלך לו אל ארצו וחזר אליו. ויתכן שהלך שם לגייר את משפחתו וחזר למשה ועודנו בהר סיני כי קרוב הוא למדין כמו שהזכרתי. שהרי בנסוע המחנה באייר בשנה שנייה כשאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו וענה אותו לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך התחנן לו משה מאד ואמר לו אל נא תעזוב אותנו וכו' והייתה לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך ולא השיב אותו דבר. ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם אבל בימי שאול היו בניו עם עמלק ובאו והתחברו עוד אל ישראל והיו בירושלם בני יונדב בן רכב. אולי במות משה חזר לארצו הוא או בניו ואפשר שהיה הקיני היושב עם עמלק ממשפחת יתרו לא בניו ועשה חסד עם כל המשפחה בעבורו כאשר עשה יהושע עם משפחת רחב. ודעת רבותינו כך היא שהלך שם עמהם. אמרו בספרי שנתנו לו דשנה של יריחו והיו אוכלין אותה עד שנבנה בית המקדש ת"מ שנה. ורש"י עצמו הוא כתב זה בסדר בהעלותך. אם כן חזר אליו. ובמכילתא אמר לו הריני הולך ומגייר את בני מדינתי שאביאם תחת כנפי שמים יכול שהלך ולא חזר ת"ל ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וכו': **למשה ולישראל עמו** הנפלאות שעשה למשה שעשה עמו חסד וטובה שיצא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו ויביא עליו המכות עד שילחו ממצרים הוא והעם עמו כמלך עליהם. ור"א אמר למשה ולישראל בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה. וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו שקול משה כישראל וישראל כמשה. וטעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה' הזכיר אלהים השם שהיה יתרו יודע מלפנים. וכי הוציא ה' בשמו הגדול שנודע עתה על ידי משה שבו נעשו האותות: (ב) **אחר שלוחיה**. בעבור שהזכיר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב מצרים הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה כי משה שלחה שם. ויתכן שיאמר כי לקחה יתרו להשיבה אליו אע"פ ששלחה ממנו בעבור ששמע כל אשר עשה אלהים למשה כי מעתה ראוי ללכת אחרי המלך בכל אשר ילך: (ג) **ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום**. אף על פי שאין זה מקום תולדתם יפרש שם הבנים כי לא היה מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות

ובכאן

(ב) וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּי דְמשֶׁה יַת צִפּוֹרָה אִנְתְּתֵיהּ דְמשֶׁה בָּתַר דְשַׁלְּחָהּ מִלְוָתֵיהּ כַּד הֲוָה אָזִיל לְמִצְרָיִם: (ג) וְיַת תְּרֵין בְּנָהָא דְשׁוּם חַד גֵּרְשׁוֹם אֲרוּם
אמר

בעל הטורים

היה ומלחמת עמלק: יתרו בגי׳ כומר היה לעבודה זרה ובגי׳ התורה. שהיה כומר לע"ז ובא להתגייר ולקבל התורה. לשון אדוני אבי הרא"ש ז"ל: יתרו קרי ביה יתר ו׳ שהוסיף שמות היה לו יותר על שאר בני אדם. ד"א שבא לקבל י׳ דברות (ומלום) [ומל"ו אלום] יותר על ז׳ המצוות שנלטוו בני נח. את כל אשר עשה אלהים למשה. למה אמר אלהים פירוש אשר עשה הקב"ה למשה אלהים לפרעה. אי נמי שמע שבא עליו במדת הדין להרגו על שלא מל בנו שנאמר ויפגשהו ה׳ ויבקש המיתו ושמע שניצל מזה: עשה אלהים. ב׳ במסורה הכא ואידך לעיל (פ׳ מקץ) מה זאת עשה אלהים לנו. שבאותו לשון שנלטערו באותו לשון הרויח להם בעלייתם משם: (ב) אשת משה אחר שלוחיה. פירוש היא כאשתו (אע"פ ששלחה) שאין נושאין גרושתו (כי מלך הוא עפ"ב דסנהדרין): (ג) שם האחד גרשם כי אמר גר וגו׳ ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו׳ ואין כתיב כאן כי אמר היכא למימר אכי אמר דלעיל קאי ועל גרשם כתיב כי אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הולרך להתנות שיהיה הבן הראשון לע"ז ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו ואז מלתו לפורה (עי׳ בש"י בפ׳ שמות) ומחלה לו התנאי שהתנה עם
אביה

אבן עזרא

נחות. ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות. והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה. ולפי [ד]דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן. כי כתוב בפרשה עולה *[ד]וזבחים לאלהים. ולא [ה]הזכיר שבנה מזבח חדש. ועוד כתיב [ו]והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. והנה זה [ז]אחר מתן תורה. והעד הנאמן על דברי. כי כן כתוב אל המדבר אשר [ח]הוא חונה [ח]שם הר האלהים. ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר [ט]פירשתי [ט]בפרשת ואלה שמות. כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב [י]אליו כי אם לחובב. כי כן כתוב מבני [י]חובב חותן משה. ומשה אמר לו כי על כן [כ]ידעת חנותינו במדבר. וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה. והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים. יי׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר [ל]הזה פנו וסעו לכם. והנה זה בזמן היה קרוב למסעם. והוא אמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי *[ל]שאת אתכם. כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. וטעם להזכיר זה להם. כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל [מ]עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך. והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ. על כן אמר יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ. ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם. והולרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות. ואת היתה עלת יתרו שנתן לו מתמכת בואו למדבר סיני. על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו. כמו שפירשנו [נ]נוסעים אנחנו. והוא השיב לא אלך כי אם אל ארצי ואל *[נ]מולדתי אלך. וזהו וישלח [נ]משה את חותנו וילך לו אל ארצו. ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה. בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל. הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל. וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה. ונתן להם עלה טובה ונכונה למשה ולישראל. ומשה אמר לו [ס]והיית לנו לעינים. והטעם שהאיר עיניהם. ושאול אמר ואתה עשית [ע]חסד עם כל בני ישראל. ובעבור שכתוב למעלה מלחמה ליי׳ בעמלק. שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם. הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי [פ]עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו. והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים. ובימי [צ]ירמיה יונדב בן רכב. ויש פרשה [ק]אחרת דומה לזאת: אשר עשה אלהים. השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה *[ק]שהכל מודים בו: ולישראל עמו. עם יי׳. או עם משה. ויתכן להיות הלמ"ד. בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא יי׳. השם שנודע [קק]למשה כי על האותות יראו: (ב) ויקח. אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו. בעבור כי משה נכבד מבית אביה: אחר שלוחיה. י"א אחר שנתן לה כתובת במלון ללכת לבית אביה לשובו לבדו אל ארץ מצרים. ויש אומרים אחר ששלחה דורנות אליו. כמו [ר]שלוחים לבתו: (ג) ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במחברתם בכל הבניינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם. על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם. כי הנה [ש]קין בעבור קניתי. ואינו נכון בדקדוק. וקשה מזה [ת]נח מגזרת ינחמנו. וטעם יספכו
השם

פירוש על אבן עזרא

[ד]הנה זה היה בודאי אחר שהוקם המשכן ושם העלה עולותיו כי במזבח שבנה משה במורב לא יוכל להקריב עולותיו כי המזבחות שהיו בונין בזמן ההוא לא היו מקריבים שם בשני זמנים על פני עניינים. הלא תראה כי משה בכרתו ברית עם בני ישראל בנה מזבח אחר. [ו](פסוק ע"ז). [ז]פי׳ כי ביום לאם חודש באו לסיני כמו שמפורש בפסוק. וביום השני עלה משה אל האלהים. ושלשה ימים אחריו היו מקדשים לישראל. הרי הם חמשה ימים ובששה היתה מתן תורה ולא היה למשה עת לשפוט את העם עד מחרת כדכתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם. ע"כ הולרך לפרש כי יתרו בא אחר מתן תורה. *[ז](פסוק ה׳). [ח]ר"ל כי אמרו חונה שהוא הוה יורה כי ימים רבים חנה, חה כי עמדו שם שנה אחת. ודעתו ז"ל הוא כי פרשת ויאמר משה לחובב שכתובה בפרשת בהעלותך היה בעת שנתן העלה. ואחר שאמר יתרו כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך אז שלחו משה. וזה יורה שלא נזכרה ביאת יתרו אחר כן. עד שיאמר כי שתי פעמים בא למדבר סיני. [ט](ג׳ י"ח). *[ט](במדבר י׳ כ"ט). [י](שופטים ד׳ י"א). [כ](במדבר י׳ ל"א). [ל](דברים א׳ ז׳). *[ל](שם ע׳ י׳). [מ](בראשית מ"ח ד׳). [נ](במדבר י׳ כ"ט). *[נ](שם פסוק ל׳). [נ](להלן פסוק כ"ז). [ס](במדבר י׳ ל"א). [ע](ש"א ט"ו ו׳). [פ](ש"א ע"ו ו׳). [פ]פירש כי עמלק בא מעמו שהיה אחיכו. בא להשמידנו. ויתרו שהיה מבני מדין עשה טובה עם ישראל שנתן למשה עלה טובה. ובספר (ש"א ט"ו ו׳) מפורש ויאמר שאול אל הקיני סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל. [צ](ירמיה ל"ה ב׳). [ק]ר"ל פרשת ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו (בראשית ל"ח א׳) כלומר כי כמו שזאת הפרשה סמך דבר יתרו למעשה עמלק להראות רעות עמלק וכנגדו טובה שעשה יתרו לישראל. כך סמך דבר יהודה לדבר יוסף באשת פוטיפר להראות ענין יהודה. וכנגדו דבר יוסף כמו שכתוב בפרשת וישב. (וכן פירש מוהר"ע) או נוכל לומר שהפרשה שדומה לזה. כי הוא ז"ל כתב באלה בני שעיר החורי שהזכירם הכתוב לפירוש החורי. שעיר ועמו. כי לוה ישראל על בני עשו. *[ק](עיין לעיל ח׳ ע"ו) (וג"כ ע׳ כ"ח). [קק](לעיל ע׳ כ"ח). [ר](מ"א ע׳ ע"ז). [ש](בראשית ד׳ א׳). [ת](שם ה׳ כ"ט).
שם

ספורנו

לנשוק ולקרוב כענין ויבא יעקב כי יש שבר במצרים. ויבא בלק. ובאו כל עמי הארץ. ובהיות שיציאת ישראל ממצרים היתה אז דבר הוה לפיכך אמרו ז"ל מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. מפני ששתי אלה כבר עברו אז. אמנם כשנספרם כי הוציא שהוא כמו כאשר הוציא יאמר ששמע כל אשר עשה האל ית׳ כאשר הוציא את ישראל ממצרים וכן המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו׳. ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל המדבר ולא שלח על ידי שלים למשה את אשתו ואת בניו כי חפץ לדרוש אלהים כענין מלך בבל אשר שלח לראות את המופת אשר היה בארץ: (ב) אחר שלוחיה. אחר ששלחה אליו לדעת איזה מקום מנוחתו והודיע שלא ינום עד הר האלהים ששם יעבדוהו כמו שיעד כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה ולפיכך אמר יתרו לבא עד היות משה ועמו שם: (ג) ויצילני מחרב פרעה. כי בלידת אליעזר כבר מת אותו מלך מצרים שהיה רודף את משה כאמרו ויהי בימים ההם וימת מלך מצרים ואז בטח להיות נמלט מחרב פרעה כי עד מותו לא היה משה בטוח מחרבו בכל מקום שיהיה
נודע

פירוש רשב"ם

ה׳ נסי. דוגמת שם אדם ששמו אליעזר או עמנו אל שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו וישבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר דוגמת כי אשא אל שמים ידי. זהו עיקר פשוטו וי"מ כשתהיה ידו וחוזק על כסא יה שזהו כסא מלכי ישראל אז תהיה מלחמה בעמלק. ואין נראה כלל בעיני
שבי תהיה יד הי׳ לו לומר. אבל למעלה הוא מוסב כמו שפירשתי ופירושו שהרי על כס יה:

(א) אשר עשה אלהים למשה. שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקב"ה בעיני פרעה ועבדיו ועשה לישראל נסים על ידו: (ב) אחר שילוחיה. לאחר שהחזירה ושלחה משה ממצרים שלא ראינו עד עכשיו שהחזירם לבית חמיו. וי"מ ואחרי כן שלח לה נדוניתה כדכתיב שילוחים לבת פרעה. ונראה הוא פשט שלא מצינו מקראות בעניין זה אלא קודם ששלחה יתרו לה. ולבניה במדבר היה לו לכתוב למעלה אחרי פרשת דמים למולות ואח"כ חזר משה ושלחה אצל אביה (לה ולבניה) דוגמת וחם הוא אבי כנען: אחר שלוחיה. כמו ואחר תטהר וכמו שפירשתי
אחר

הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ
נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי
אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ ה וַיָּבֹא
יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה
אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר
הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ
יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃
ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ
וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם
וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ
אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה
וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־
הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה
אשר

אונקלוס

אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר
אֲרֵי אֱלָהָא דְאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה׃
ה וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵהּ לְוָת מֹשֶׁה
לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא
דַיָי׃ ו וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ
וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ׃ ז וּנְפַק מֹשֶׁה לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד
וּנְשִׁיק לֵהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃
ח וְאִשְׁתְּעִי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי
עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל עַקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתִּנּוּן בְּאָרְחָא
וְשֵׁיזְבִנּוּן יְיָ׃ ט וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טָבְתָא דִּי עֲבַד יְיָ
לְיִשְׂרָאֵל דִּי שֵׁיזְבִנּוּן מִידָא דְמִצְרָאֵי׃ י וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ
יי

מסרה גרשם, ד' חסר וכל ד"ה דכו' במ"ב. ד ושם, י"ג ר"פ. ויצלני, ז' חסר בליש'. ה ויבא, [כו"ל ח"ו]. המדבר, היכי במדבר בז"ג [עיין לעיל וישמע פי' היכי]. חנה, ב' וחס' [וי"ו הנמשך]. שם, [השי"ן רפי כי חנה מלרע]. ו חתנך, ל' [ח"ו]. ז חתנו, [כו"ל ח"ו]. לשלום, [מ"ו]. האהלה, ח'. ח אודת, ג' כ"כ [ר"ל מו"ק ומ"ו הכין]. התלאה, ג'. מצאתם, [הת"ו בפתח והטעם מלעיל]. ויצלם, ז' חסר בליש' [ג' ח' בלי' בתו']. ט ויחד, [הד' דגושה ושוא"ה]. הטובה, [מ"ו]. הצילו, חסר הצלם וקרי' הצילו. י ויאמר [מ"י]. ברוך ה', [בז"ק].

ת"א ויחד יתרו סנהדרין צד. ויאמר יתרו ברכות נד סנהדרין שם.

רש"י

אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצילני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היה אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח: אני חתנך יתרו וגו'. (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנא' והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. (סנהדרין צד) ומ"א נעשה בשרו חדודין חדודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי אל תבזה ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא). ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא): (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה:
ומיד

רמב"ן

ובכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקדוש ברוך הוא למשה שהיה גר בארץ נכריה ונותן שם הודאה לשם שהצילו מחרב פרעה בברחו. ועתה הוא מלך על ישראל והטביע פרעה ועמו בים. וטעם כי אמר נמשך למשה הנזכר בפסוק הראשון וכן שם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי נמשך על כי אמר וכן רבים: (ו) ויאמר אל משה. אני חותנך יתרו בא אליך שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן. כי השליח לא יאמר אני חותנך אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך. וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה כי יאמר הנה באתי אליך ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני. כי ברואותו אותו יכירנו. וכמהו ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה: (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה. כי עשה עמכם נס גדול שלא הרגו אתכם פרעה ועמו. כי באו בעבורכם עליהם מכות גדולות בארצם והיה הנס זה גדול במשה. על כן הזכירו לנכח בכלל ואמר אתכם אתה והעם. ועוד גם אמר אשר הציל את העם מתחת יד מצרים שהיו הם במצרים
ויצאו

אבן עזרא

השם. כמו *תתחושים. הוא תתשוחם. ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אאמו בעוצב. גם ישרתו אות ממנו כמו במעכה הוא מיכה. והפך גזה יוב. דהוא ישוב. ורבים אמרו כי כן שמואל המגזרת שאלתיהו. והישר בעיני כי שורק תחת חולם כמו ותחו זתוחו ולוף חולופי טנון ינון והנה שמואל מגזרת שמו אל. וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה. ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל. כי הנה לכמוהו צורי שדי ורבים ככה. ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה מיי' נסי. וככה שם המשיח יי' נצדקנו. והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו. ושם המשיח הוא צדקנו. והנה הוא מטעה בעל הטעמים שהם טרחא במלת יקראו. כי הפרש גדול יש בין סויקרא בשם יי' *סהכתוב באברהם. שהטרחא במלת ויקרא. ובין עויקרא בשם יי' הכתוב בספר משה. כאשר *עאפרש במקומו: (ד) ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר פפעמים ככה צהשני. ופעמים האחד. כמו שם האחד *צבוצץ ושם האחד סנה. ותחסר מלת קאמר אשר אלהי אבי בעזרי. ואין כתוב כי אמר אלהי אבי. כי הטעם שבה למעלה כי אמר גר הייתי. כמו כי רהפרני אלהים. וכבר שפירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: (ה) ויבא. הזכיר הכתוב דרך
מוסר

פירוש על אבן עזרא

*ת(שם מ"ו כ"ג). תת(במדבר כ"ו מ"ב). א(ד"ה א' ד' ט'). ב ר"ל מיכיהו הוא מיכה (שופטים י"ז א') וכן מיכיהו בן ימלא הוא מיכה (ד"ה ב' י"ח ז'). ג(בראשית מ"ו י"ד). ד(במדבר כ"ו כ"ד). ה(ש"א א' כ'). ו(שם פסוק א'). ז(ד"ה א' ו' י"ט). ח(ש"א א' א'). ט צופי (ד"ה א' ו' י"א). י נון (להלן ל"ג י"א). כ נון (ד"ה א' ז' כ"ז). ל(במדבר ז' ל"ו). מ(לעיל י"ז ט"ו). נ(ירמיה ל"ג ט"ז). ס ר"ל הטעמה במלת ויקרא. *ס(בראשית י"ב ח'). ע ר"ל של"ל בספור משה (להלן ל"ד ה'). *ע(שם). פ כמו ויקרא יוסף את שם הבכור וכו' ואת שם השני וכו' (בראשית מ"א נ"א). צ ר"ל אמר זה לפי שהיה לו לומר שם האחד גרשום ושם השני אליעזר. אבל אמר כי מנהג לשון הקודש לכתוב פעמים ככה כמו שם האחד וכו'. *צ(ש"א י"ד ד'). ק ר"ל אחר מלת כי חסרה מלת אמר. ר(בראשית מ"א נ"ב). וכן כי נשני (שם) בחסרון מלת אמר. וא"א לומר שהכוונה על שהמלה שבה למעלה. כי שם חסר כי אמר גם אצל מנשה. ש(לעיל ד' י"ט) פי' בפסוק וימת מלך מצרים. פי' עתה יוכל משה לשוב אל מצרים. גם בפסוק ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים וגו' הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים. ואז יולד לו אליעזר ואמר משה
ויצילני

אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בְּאַרְעָא נוּכְרָאָה דְּלָא דִּידִי הִיא: (ד) וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרוּם אֲמַר אֱלָהָא דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִּי מֵחַרְבָּא דְּפַרְעֹה: (ה) וְאָתָא יִתְרוֹ חֲמוּי דְּמֹשֶׁה וּבְנוֹי דְּמֹשֶׁה וְאִנְתְּתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דְּהוּא שָׁרֵי תַּמָּן סְמִיךְ לְטוּרָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקָרָא דַּיְיָ לְמֹשֶׁה מִן שֵׁירוּיָא: (ו) וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָותָךְ לְאִתְגַּיְירָא וְאִין לָא תְּקַבֵּל יָתִי בְּגִינֵי תְּקַבֵּל בְּגִין אִנְתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנָהָא דְּעִמָּהּ: (ז) וּנְפַק מֹשֶׁה מִתְּחוֹת עֲנָנָא יְקָרָא לְקַדְמוּת חֲמוּי וּסְגִיד וּנְשַׁק לֵיהּ וְגַיְירֵיהּ וְשָׁיְילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְאָתוּ לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא: (ח) וְתַנֵּי מֹשֶׁה לַחֲמוּי יַת כָּל מַה דַּעֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יַת כָּל עַקְתָא דְּאַשְׁכַּחְתִּנוּן בְּאָרְחָא עַל יַמָּא דְּסוּף וּבְמָרָה וּבִרְפִידִים וְהֵיךְ אֲגַח עִמְּהוֹן עֲמָלֵק וְשֵׁיזְבִינוּן יְיָ: (ט) וּבְדַח יִתְרוֹ עַל כָּל טַבְתָא דַּעֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דִּיהַב לְהוֹן מַנָּא וּבֵירָא וְדִי שֵׁיזְבִינוּן מִן יְדָא דְּמִצְרָאֵי: (י) וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ שְׁמָא דַּיְיָ דְּשֵׁיזִיב יַתְכוֹן מִן יְדָא דְּמִצְרָאֵי וּמִן יְדָא דְּפַרְעֹה
דשיזיב

בעל הטורים

אביה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר אמר נגלה לכל כי אנוס היה על הגלוי הזה כי גר היה והולך לעשות מאמר יתרו ואכ"מ על הגלוי ילא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה [כולה] לגלות שהרג את המצרי וכלה פרעה להרגו. ועיקר בגמ' משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמר משה אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק וזה היה אליעזר שנושבא למצרים לא מצינו שהיה לו בן אח"כ: (ה) חנה. ב' במסורה דין ואידך חונה מלאך ה' סביב ליראיו מלמד שלא הוצרך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו אל המדבר אשר הוא חונה שם: (ט) ויחד יתרו. שיחד לבו לאל אחד ונעשה יהודי (שנקראין גוי אחד ונעשה הוא כמו ד"א). ד"א מלמד שנעשה בשרו חדודים חדודים על אבדן מצרים: ויחד יתרו על לסקב"ה שהכירו ונתגייר:

יונתן

(ג) דשלמא מלוהיה כד הוא אזיל עיין ברש"י: (ה) ובנוי דמשה לאפוקי מרשב"י דמפ' בנוי דיתרו וס"ל שאח"כ נולדו לו בנים. והוא אמר ביאת משה אליו דוגמת שאחז"ל גבי יעקב שלאחר שבא אל לבן נולדו לו בנים. ואת דכתיב כאן ובניו ולעיל ובנהא הוא כדבר כ"א בנו וק"ל: (ו) אתי לוותך לאתגיירא דייק מדאמר בא אליך שהוא יתור לשון ורוצה שבא לבקש שיקבלוהו תחת כנפי השכינה. וזהו לאתגיירא גם רמז אני חתנך יתרו נוטריקון אחי שנעשה לו לאח ע"ד כל ישראל אחיהם. וכדמפרש (ז) ונשיק ליה וגייריה דייק מדכתיב אח"כ איש לרעהו ואי עדיין לא נתגייר לא קראו הכתוב רעהו של משה. דכל מקום דכתיב רעהו משמע כמהו כדאחז"ל גבי למה תכה רעך רשע כמותך. וכן אמר במשפטים על רעהו ולא לנכרי. ועוד י"ל דנפקא ליה מוישתחו שלא נודע מי השתחוה למי ומ"מ רש"י לא ניחא ליה שהרי מצינו שיתרו ג"כ נקרא איש כדכתיב ויואל משה לשבת את האיש ולכן פירשו יונתן ז"ל וישמחו (ט) מנא ובירא. לעיל פי' ס"י גבי כל התלאה ים ומרה ורפידים. אפשר שדרש כמו שדרז"ל אשר מצאתם על הים. בדרך זו מלחמת עמלק
אמנם

אבן עזרא

עוסר בבואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה. ואחריו בני משה. ואחריהם האשה כמשפט: אשר הוא חנה שם. כי ימים [ת]רבים חנה שם: (ו) ויאמר. וככה אמר אל משה לפני בואו על ידי [א]שליח או באגרת כתובה. אני חותנך יתרו והאשה שהיא [ב]העיקר. ושני בניה שהיא עמה: (ז) ויצא. לקראת חתנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו. ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו: וישתחו. דקדוק וישתחו קשה. ידענו כי שרשו [ג]מבעלי הה"א באחרונה. והנה הוי"ו במקום ה"א [ד]כוי"ו שלו הייתי. שאמר ממנו *[ד]לא שלותי. והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו. היה ראוי להיותו וישתחוה. כי התי"ו מבנין התפעל. כמו [ה]והאיש משתאה לה. כי משפט [ו]אותיות השניים. אם היה אחד מהם פ"א הפועל והיה האות אשר לפניהם תי"ו התפעל. והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו. הניחו הוי"ו הראשון שאינו סי' לשון רבים תחת ה"א השרש והעלימו הוי"ו ואמרו וישתחו. ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם. כמו [ז]למה תתראו. והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים. על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל. להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים. ולפי הסברא כי היוצא הוא שהשתחוה זה לזה. וקראו הכתוב רעהו בעבור גדול מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. שהוא ידוע אהל משה: (ח) ויספר. זה הפסוק יורה על [ח]פירוש משה ולישראל בעבורם: התלאה. מגזרת [ט]ונלאו מצרים. [י]והתי"ו נוסף. והטעם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה. והטעם על רדיפת מצרים בים. ויציאת עמלק. ורעב הקהל וצמאו. ומכולם הצילם יי': (ט) ויחד. מגזרת חדוה. והיה ראוי להיותו על משקל [כ]ויפת בסתר לבי. [ל]וישב ממנו שבי. רק נפתח החי"ת בעבור שהוא מן אות הגרון. ונשאר הד"לת דגוש כאשר היה. ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה. רק אם היה בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין בסוף. כמו וישב ממנו. [מ]וישת מן היין. רק עם אחד [נ]מהמלכים. לא מצאנוהו דגוש רק פתח. והם שנים ויחד יתרו. אל [ס]יחד בימי שנה: (י) ויאמר יתרו ברוך יי'. שים לבך לדקדק זאת המלה. דע כי לא יצא פעול רק מפעלים היוצאים. ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול. הסתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול. ואם לא יהיה כן הוא תאר. וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה. גם הוא תאר ואינו פועל כלל. כמו שמר [ע]הפועל הוא שומר. והפעול הוא *[ע]עושר שמור לבעליו. והנה מצאנו. הולך. עומד. יוצא. וכל אלה יראו פועלים. כי הם על מתכונת שומר. ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים. כי לא יאמר ממנו. הלוך. עמוד. יצוא. והנה אין לנו פעול. על כן אמר [פ]כי הולך הוא. תואר ואינו פועל. מצאנו *[פ]עצום והוא יראה פעול. כי הוא על משקל שמור. וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו [צ]ויעצמו מהפעלים העומדים. כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף.
ויעצמהו

פירוש על אבן עזרא

ויצילני מחרב פרעה. תכת"ם לעיל (ע"ו כ"ב) לכן אמר חונה לשון הווה. אכן הוא במכילתא ר' יהושע אומר כתב לו באגרת. ור' אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח ובתנחומא איתא כי"א שליח. ורא"ה אגרת. בפי' אמר זה בעבור כי למעלה כתב האשה באחרונה והיה כן. לפי שלמעלה היה מספר מענין בואם לכן הזכיר תוכן ביאתם ואיך יכנסו במדבר שם ישראל בעלי המוסר. אבל בדברים ששלח יתרו לא היה טעם לזה. כי אין כוונתו רק להגיד לו שהם באים. לכן הזכיר האשה שהיא העיקר קודם הבנים. גכי שרשו שחה. דשליו (איוב ע"ז י"ב). *ד שלותי (שם ג' כ"ו). ה(בראשית כ"ד כ"א). ושהן השר"ץ ונקראות ג"כ אותיות השריקה. ז(שם מ"ב א') ועיין מ"ש (שם כ"ב ו'). חכ"ל ממה שנאמר על אודות וכו' מוכח שלמ"ד למשה ולישראל (פסוק א') פירושו בעבור משה וישראל. ט(לעיל ז' י"ח). יכי שרשו לאה. כויפת וכו' (איוב ל"א כ"ז). לוישב וכו' (במדבר כ"א א'). מ(בראשית ט' כ"א). נשהם זיי"ן. דהיינו חמש תנועות גדולות. קמץ גדול. צירי. חירק גדול. חולם. שורק הוא מלאפום. והנקדנים גם המאוחרים הוסיפו עוד ב' תנועות קטנות והם הפתח והסגול. וקראו לכולן ז' מלכים עיין בס' טוב טעם פ"ז לרא"ב ז"ל. ס(איוב ג' ו'). עאשר הפועל הוא שומר. *עשמור וכו' (קהלת ה' י"ב). פ(במדבר כ"ב כ"ב). *פ(שם שם ו'). צ(לעיל א' ז') פעל עומד. ק(תהלים ק"ה כ"ד) שהוא פועל
יוצא

ספורנו

נודע אצל פרעה כענין אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך והשביע את הממלכה ואת הגוי: (ו) אני חותנך יתרו. הקדים להודיעו דרך מוסר למען יוכל להכין מקום לשבתם כאמרם ז"ל (נדה פרק כל היד) אל תכנס לביתך פתאום כל שכן לבית חבירך: (ז) ויצא משה. לא חדל בשביל מעלתו לקדם פני מי שהלם עמו טובה בעת צר לו כענין ואת מרדכי אשר דבר טוב על המלך כו'. וכענין יוסף עם אחיו במלכו. והפך ולא זכר שר המשקים את יוסף: (ח) את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. בהשיב נקם לצרי עמו. על דרך השיב נקם לצריו וזה במה שלקו בגופם על הים כאמרו ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים וזה הודה כי בחר בישראל לסגלה מכל העמים: את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ברעב ובצמא ובמלחמת עמלק: ויצילם יי'. ובזה הורה השגחתו הפרטית עליהם וסבת זה בהכרח היות דעותם ומעשיהם נכונים לעבדו שכם אחד: (ט) ויחד יתרו על כל הטובה. לא שמח על אבדן מצרים כראוי למקנא לכבוד קונו
כענין

פירוש רשב"ם

אחר נאחז בסבך. קדמו שרים אחר נוגנים: (ו) ויאמר. שליח יתרו אל משה: (ח) התלאה אשר מצאתם בדרך. רדיפת פרעה. מים. ומן ובשר שנתן להם הקב"ה: (ט) ויחד מגזרת (חדה) [חדוה] כמו עוז וחדוה (ביון) (ס"א ביו"ד) כל תיבה של בג"ד כפ"ת שמגזרת חטופי למד פעל שסופם דגושים מן בכה ויבך: מן פתה. ויפת בסתר לבו. יפת אלהים ליפת. אל תוסף על דבריו. מן שבה וישב: (י) אשר הציל אתכם. משה ואהרן מיד
מצרים

אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד
פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת
יַד־מִצְרָיִם׃ יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל
יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר
זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה
עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀
זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה
לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת
וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד
הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃
יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא
עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ
וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃

אונקלוס

יי די שזיב יתכון מידא דמצראי ומידא דפרעה די שזיב
ית עמא מתחות מרות מצראי: יא כען ידענא ארי רב יי
ולית אלה בר מנה ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למדן
ית ישראל בה דננון: יב וקריב יתרו חמוהי דמשה עלון
ונכסת קודשין קדם יי ואתא אהרן וכל סבי ישראל למיכל
לחמא עם חמוהי דמשה קדם יי: יג והוה מיומא דבתרוהי
ויתב משה למדן ית עמא וקם עמא עלוהי דמשה מן צפרא
עד רמשא: יד וחזא חמוהי דמשה ית כל דהוא עבד
לעמא ואמר מה פתגמא הדין די את עבד לעמא מה
דין את יתב בלחודך וכל עמא קימין עלך מן צפרא עד
רמשא: טו ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא
למתבע

מסרה הציל, [תרין בפס' ומ"י]. יא עתה, כ"ה ר"פ. גדול, [מ"ו]. מכל אלהים, ל'. זדו, ל' ומלרע [נגד כללי הדקדוק כי הוא מנחי עיי"ן]. עליהם, [מ"י]. יב עלה, [מ"ו]. ויבא, [כו"ל מ"ו]. וכל זקני, ג'. לפני אלהים, ז' וכל קהלת דכוו' [ב"י בורם ו' ע"פ מס"ג בראשית]. יג לשפט, [מ"ו]. ויעמוד, [כו"ל מ"ו]. מן הבקר, ל'. יד יושב, י"ז מ"ל בתורה. טו יבא, [מ"ו].

ת"א כי בדבר סוטה יא. ויקח יתרו האליליס כד זבחים קיו. ויבא אהרן ברכות סד. וישב משה שבועות ל. ויעמד העם ברכות מח.

טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם
לדרש

רש"י

ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רדוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר (מכילתא): מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע"א שבעולם שלא הניח ע"א שלא עבדה (מכילתא): כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה יא) לשון (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) עלה. כמשמעה שהיא כולה כליל: זבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות סד): (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו'. ומשנתנ' תורה עד יוה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביוה"כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניי' אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י) נסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב (שופטים ד) מבני חובב חותן משה: וישב משה וגו' ויעמד העם. יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כן שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן הבקר עד הערב. (שבת י) אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה' שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו' (מגילה י): (טו) כי
יבוא

רמב"ן

ויצאו משם לחירות עולם. ור"ל אמר כי ברוך תחלה השם אשר הציל אתכם אתה ואהרן שבאו המכות על ידכם לפרעה ולמצרים ואחרי כן ברוך אשר הציל את העם מתחת יד מצרים ובים: (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. פירושו בדבר אשר הזידו המצרים על ישראל ידעתי שהוא גדול מכל האלהים. וטעם זה מפני שהשם גזר על ישראל ועבדום וענו אותם ולא היה על המצרים בזה העונש הגדול אבל הזידו עליהם וחשבו להכרית אותם מן העולם כמו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וצוה למילדות להמית הבנים וגזר עליהן כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ומפני זה היה עליהם העונש המשחית אותם לגמרי וזהו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כמו שפרשתיו והנה השם רצה את מחשבת' ונוקם מהם על זדון לבם וכן אמר הכתוב עוד (נחמי' ט) כי ידעת כי הזידו עליהם כי העונש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם והנה ה' רואה
ללבב

ספורנו

כענין ישמח צדיק כי חזה נקם. אבל שמח על טובתם של ישראל כמרחם על דמעת העשוקים: (י) אשר הציל אתכם. משה ואת אהרן: מיד מצרים. בהכותכם אותם: ומיד פרעה. בבאכם להתרות בו: אשר הציל את העם. המשועבדים: (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. כי הציל את העם באותו הדבר עצמו אשר זדו המצרים עליהם של ישראל. כמו כי יזיד איש על רעהו. וזה היה שהרג בכוריהם כמו שהרגו המצרים כל הבן הילוד לישראל. והטביעם בים כדרך שהטביעו הם הבנים ביאור. והרג את הבכורות כנגד בני בכורי ישראל. ותמאן לשלחו הקשה את לבם אחרי שלא שמעו ברצונם. ובזה הורה גדלותו על כל האלהים כי לא חשבה שום אומה שיוכל שום אל מאלהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר אבל חשבו שיוכל בדבר אחד מיוחד לו בלבד: (יג) עולה וזבחים לאלהים. לאות קבלת עול מלכותו כענין נעמן באמרו כי לא יעשה עוד עבדך עולה ומנחה לאלהים אחרים כי אם לה': לאכול לחם עם חותן משה. לשמוח עמו על שנכנס תחת כנפי שכינה. כענין ישמח ישראל בעושיו: לפני האלהים. לפני המזבח אשר עליו הקריבו אותם הזבחים. אם שהיה אותו המזבח שבנה משה כאשר נלחם עמלק. אם שהיה זולתו ולא נזכר בכינו. והיתה אכילת הזבחי' לפני המזבח כענין הנאכלים לפנים מן הקלעים: (יג) ויעמוד העם על משה. להמתין שיוכל לפנות אליהם אחר עסקי הרבים וגדולי הדור: (יד) מדוע אתה יושב לבדך. בעסקי צבור: וכל העם. הצריכים לאיזו שנה להקריב משפטם אליך צריכים להמתין מן
בקר

דְשֵׁיזִיב יַת עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי: (יא) כְּדוֹן חַכִּימִית אֲרוּם תַּקִּיף הוּא יְיָ עַל כָּל אֱלָהַיָא אֲרוּם בְּפִתְגָּמָא דְאַרְשִׁיעוּ מִצְרָאֵי לְמֵידַן יַת יִשְׂרָאֵל בְּמַיָא עֲלֵיהוֹן הֲדַר דִּינָא לְאִתְדָּנָא בְּמַיָא: (יב) וּנְסֵיב יִתְרוֹ עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וְאָתָא אַהֲרֹן וְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכוֹל לַחְמָא עִם חֲמוּי דְמשֶׁה קֳדָם יְיָ וּמשֶׁה הֲוָה קָאֵי וּמְשַׁמֵּשׁ קֳדָמֵיהוֹן: (יג) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבָתַר יוֹמָא דְכִפּוּרֵי וִיתֵיב משֶׁה לְמֵידַן יַת עַמָּא וְקָם עַמָּא קֳדָם משֶׁה מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: (יד) וַחֲמָא חֲמוּי דְמשֶׁה יַת כָּל דְּהוּא טָרַח וְעָבִיד לְעַמָּא וַאֲמַר מַה פִּתְגָּמָא הָדֵין דְּאַנְתְּ עָבִיד לְעַמָּא מַה דֵּין אַנְתְּ יָתִיב לְבִלְחוֹדָךְ לְמֵידוֹן וְכָל עַמָּא קָיְימִין קֳדָמָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: (טו) וַאֲמַר משֶׁה לַחֲמוּי אֲרוּם אַתְיָין לְוָותִי עַמָּא

למתבוע

בעל הטורים

פל׳ בגי׳ כן העלה בשרו מדודים (סדודים): (יג) ממחרת בגי׳ למחר יום כפורים (עם השלמים מסוג הכלאים והסיבום מסוג הב׳): מן הבקר עד הערב. לא אמר ועד-כמה שזמן בית דין עד ו׳ שעות. וכנגד ו׳ פעמים שכתוב בפרשה לשפוט ושפטתי ושפטו וכתיב הבקר עד הערב הס״ת יתירה שלמעה אינו אומר אלא מן בקר עד ערב

יונתן

אמנם יונתן דרש מלאתם על הים בדרך זו מרה ורפידים שלא היה להם מים כי בענין למה שייך ל׳ עייפה ותלאה. שהיא לשון לאות. ככתוב במקומות הרבה אף הכי גבי כל התלאה פי׳ באר ומן. ולא תורה כדפירש״י שסבר שזאת הפרשה נאמרה קודם מתן תורה. וחוקי האלהים וגו׳ נאמר על דינין ושבת שנפקדו במרה. והלך וחזר ואע״פ שלא נכתבה באפי נפשה חזרתו בפי׳. כי הוא אומר ויהי ממחרת ממחרת י״ה כמ״ש רש״י. ולפשר שמוצב שהפרשה עד ויהי ממחרת נאמרה קודם מתן תורה. או לא רצה לפרשו על תורה. כי לא שייך לומר על התורה עשה. ולשון עשה יותר משמע על מן ובאר וק״ל: (יא) בפתגמא דארשיעו. לאיתדנא במיא. ולפי זה לא היה הדבר במקרה והזדמן אלא בתוספה מדה שמטאו: (יב) הוה קאי ומשמש. י״ל שדרש נוטריקון. ע״ש

רמב״ן

ללבב ועושה משפט העשוקים ונוקם ובעל חמה ואין מוחה בידו ואונקלוס שאמר ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון [illegible] לומר כי היה ענשם על טביעת הילדים ביאור שאיננו בכלל ועבדום וענו אותם ועל כן אבדם במים: (יב) ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים. היה כל זה טרם בואם אל הר סיני. גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים ונתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט: ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. עמו ביום חתונתו כי חתן דמים הוא: (יג) ויהי ממחרת ממחרת היום שעשו זה שהזכיר ישב משה לשפוט את העם ואמרו במכילתא ממחרת יום הכפורים ואין דעתם לומר שיהיה ממחרת רמז ליום הכפורים כי יום הכפורים לא נזכר בכתוב שיאמר עליו ממחרת וגם כן אין הכונה שיהיה ממחרתו ממש כי לא אכלו ביום הכפורים אם היה להם יום הכפורים בשנה ראשונה קודם שנצטוו בו. ועוד כי ביום הכפורים נתנו לוחות אחרונות וממחרתו ירד משה ודבר עם בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה׳ אתו בהר סיני. ואיננו יום המשפט שיעמוד העם עליו מן

אבן עזרא

[ק]ויעצמהו מצריו. והנה לא נוכל לומר עוצם על משקל שומר. מענין [ר]עצמה. רק מענין אחר *[ר]עוצם עיניו מראות ברע. והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור. והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר. והוא [ש]ויברך על ברכיו. גם הוא פועל עומד לא יצא ממנו פעול כלל. והנה מלת ברוך [ת]תואר. כמו עצום מהבנין הקל. א״כ מרינוס ברוך הוא תואר מבנין הדגוש. והיה הרי״ש ראוי להדגש ככל הנזכר. כמו [א]ברך נבות. והוא על משקל כדוב [ב]שכול. ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים. כמו ויהרג [ג]זכרי גבור אפרים. הוי [ד]גבורים. והנה עומד כנגדו [ה]בוא ברוך ה׳. [ו]ברוכים אתם לה׳: אשר הציל אתכם. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם. ועל ידם באו המכות לפרעה [יו]ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה. ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים בקריעת ים סוף: (יא) ופי׳ עתה ידעתי. פירשתיו בפרשת שמות [ז]בפסוק ואמרו לי מה שמו: וטעם כי בדבר. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל. וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים. ה׳ שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך. וכן [ח]כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם. כאדם שיעשה בזדון רצונו. וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו [ט]וארד להצילו מיד מצרים: (יב) ויקח. עולה וזבחים. הם השלמים. וטעם לאלהי׳. כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים: ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו: לאכל לחם. שלמים: וטעם לפני האלהים. כי אהל משה היה נגד [י]מזבח אהל מועד: (יג) ויהי ממחרת. לביאת [יא]יתרו: וישב משה. כמנהגו: מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש. גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו [כ]כבקר זכרתי. וזה הבקר הוא על דרך מקרה. והערב האמתי הוא בשקוע השמש. גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור. וכן אמר דוד תזרח [ל]השמש יאספון. ואחריו *[ל]כתיב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. על כן [מ]מערב עד ערב תשבתו שבתכם. ראוי להיות מערב האמת. עד ערב האמת רק חכמינו ז״ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים. והנה ראוי להכנים השבת מן התורה משקיע השמש. וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים. כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום. וזהו טעם [illegible] עד בואו: (יד) וירא. את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר. ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר. ואין ספק כי מעלת משה גדולה [נ]לומר ככה. כי הנה הכהן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה. הוא אומר לו [נג]בי אדוני. ומשה עשה הדרך הנכונה. כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים. וכן [ס]כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ולא אמר לו מדוע. רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו. ואמר רבי מרינוס כי מלת מדוע. כמו [ע]מלכם. [פ]מזה בידך. כי כל [צ]אחת שתי מלות. וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: (טו) ויאמר.

השיב

פירוש על אבן עזרא

מבנין הפעיל. [ר](ישעיה מ׳ כ״ט). *[ר](שם ל״ג ט״ו). [ש](ד״ה ב׳ ו׳ י״ג). [ת]והאמת כי מה שהוצרך לדקדק עליו שהוא תאר כדי שלא נחשוב שהוא פעול ונמצא שהש״י פעול מקבל פעולה מאחר חס וחלילה. לכן דקדק שהוא תאר. [א](מ״א כ״א י״ג) הראוי בֵּרֵךְ מבנין פיעל. ולפי שהרי״ש אינו מקבל דגש באה נקודה הדגש תחת הבי״ת להתחבר עם הפי רק ונעשה ליצי. [ב]שַׁכּוּל (הושע י״ג ח׳) [ג](ד״ה ב׳ כ״ח ז׳) [ד](ישעיה ה׳ כ״ב). [ה](בראשית כ״ד ל״א). [ו](תהלים קט״ו ט״ו. ש״א כ״ג כ״א). [יו]ר״ל כי למו״א היה ההצלה הן מיד פרעה אשר הכה עשרה מכות. וג״כ אשר הציל המכות על המצריים. ע״כ היה הצלה מיד שניהם. לא כן בו״י אשר לא מרדו במלך היה ההצלה רק מיד מצרים. [ז](לעיל ג׳ י״ג) ר״ל שמה פי׳ וזהו שנדר יעקב והיה ה׳ לי לאלהים כי יתבודד וכו׳ ע״כ אמר יתרו עתה ידעתי. כלומר הכרתי והבחנתי ידיעה אמיתית בידיעת הש״י מלך בעולמותיו ממה שלא הייתי יודע עד עתה. (וכן פי׳ מוע״ט) וכמו שהביא הא״ע כמה פעמים אשר שם אלהים היה ידוע להם ואפילו פרעה ידע ולא הכיר שם הויה. [ח](נחמי׳ ט׳ י׳). [ט](לעיל ג׳ ז׳ ח׳). [י]והכינה היא במעריב והוא כדעתו בתחלת הפרשה אשר בא יתרו אחר מתן תורה בעת הוקם המשכן. [יא]אמר זה להמשיך דעתו שזה היה אחר מתן תורה שעמדו שם שנה אחת והיה עושה כן בכל יום. אבל לדעת הגאון ז״ל היה זה תחלת הישיבה. [כ](בראשית מ״ט). [ל](תהלים ק״ד כ״ב). *[ל](שם פסוק כ״ג). [מ](ויקרא כ״ג ל״ב). [נ]הפסוק השני כי יהיה להם וכו׳. [נג](במדבר י״ב י״א) ופי׳ כמו (בראשית מ״ד י״ח). [ס](דברים י״ט י״ז). [ע](ישעיה ג׳ ט״ו). [פ](לעיל ד׳ ב׳). [צ]מה לכם. מה זה

כן

פירוש רשב״ם

מצרים ומיד פרעה ואת העם הושיע משיעבוד מצרים: (יא) מכל האלהים כי אין כח בהם לנקום צרת מאמיניהם: כי בדבר. כלומר כי על כל דבר אשר זדו מצרים עליהם נתעולל בהם. זהו עיקר פשוטו: (יב) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לכבוד יתרו באו. ומשה לא הוצרך להזכר כי האהל שלו הוא: (יג) לשפט את העם. אפילו אם בא יתרו קודם מ״ת דיני ממונות היה להם מעולם. אף כי אמרו רבותינו כי במרה נתנו להם דינים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט. ונראים הדברים שאחר מ״ת בא. כתיב כאן אשר הוא חנה שם הר האלהים. ולפנינו הוא אומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחן שם ישראל נגד ההר. נמצאת פרשת רפידים וחניית ההר קדמה לפרשה. זו וכדי שלא להפסיק בפרשיות של מצות הקדים פרשת יתרו: מן הבקר עד הערב. לפי שהוא לבדו שפט את כל העם ואין לו מסייעים: (יד) מדוע אתה יושב לבדך. ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב: (טו) כי יבא אלי העם לדרש אלהים. כלומר אני לבדי צריך לשאל אל אלהים ואין בהם רגיל לדבר אל אלהים כי אם

אני

לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר
בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ
וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃
יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר
אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ יח נָבֹל תִּבֹּל גַּם־
אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד
מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃
יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים
עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים
וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃
כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־
הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ
בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה
תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי
אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי

חמשים

אונקלוס

לְמִתְבַּע אוּלְפַּן מִן קֳדָם יְיָ׃ טז כַּד הָוֵי לְהוֹן דִּינָא אָתַן לְוָתִי וְדָאֵינְנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת קְיָמַיָּא דַּייָ וְיָת אוֹרָיָתֵהּ׃ יז וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמשֶׁה לֵהּ לָא תַקִּין פִּתְגָּמָא דְּאַתְּ עָבֵד׃ יח מִלְאָה תִלְאֵה אַף אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דְּעִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לָא תִכּוּל לְמֶעְבְּדֵהּ בִּלְחוֹדָךְ׃ יט כְּעַן קַבֵּל מִנִּי אֲמַלְכִנָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדָּךְ הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא (תָּבַע) אוּלְפַּן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יָת פִּתְגָּמַיָּא לִקֳדָם יְיָ׃ כ וְתַזְהַר יַתְהוֹן יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיָתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא דִּיְהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא דְּיַעְבְּדוּן׃ כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַּייָ גֻּבְרִין דְּקֻשּׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין

דבני

מסרה לדרוש, ד' [מ"ו]. טז יהיה, [ס"א המתג בה"א, כי ויהיה בלי מתג' וביו"ם שהיהם במתג]. והודעתי, ב' [מ"ו]. תורתיו, ג' וכ"כ [ר"ל מו"ק ומ"ו הכין ומ"י]. יז אשר, [במרכא]. אתה, [בטפחא]. יח נבל, ל' [ומ"ו]. תבל, ל' [ומ"ו]. אתה, [בז"ג]. עשהו, ל' ומ'. יט עתה, כ"ה ר"פ. איעצך, ג' [ומ"י]. היה, ג' [ב"י גורס ז']. כ והזהרתה, ג' ב' חס' ודין מ"ל ה"א. התורת, [מו"ק ומ"ו הכין]. והודעת, [מ"ו]. הדרך, ל' [מטעין בי' אשר]. ואת המעשה, ל'. יעשון, ה' [ומ"ו וכו"ן בסוף]. כא יראי, ב' לבו שמעו ולספרה. שנאי, [ס"ו והמי"ן במוכח]. עלהם, י"ב חס'.

ת"א והודעת להם מועד קטן ה קדושין ב בבא קמא לט מציעא ל. ושמת עלהם סנהדרין יח.

רש"י

יבא. כי בא לשון הווה: לדרש אלהים. כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) ויאמר חתן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: (יח) נבל תבל. כתרגומו. ולשונו לשון כמישה פלייש"טרא. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל. (ישעי' לד) כנבול עלה מגפן וגו' שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכותשו תש וכלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כבדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. (מכילתא) בעצה אמר לו לך המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ ביניהם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיני' בדינא לאו דיינא הוא (ב"ב נח): שרי אלפים. הם היו

שש

רמב"ן

מן הבקר עד ערב וא"כ אי אפשר שיהיה בשנה שניה ביום הכפורים. כי בנסוע הדגלים אמר כי אל ארצי ואל מולדתי אלך אבל הכוונה לבריתא בזו לומר שהיה זה אחר יום הכפורים כי אין להם יום פנוי למשפט מיום בואם להר סיני עד אחר יום הכפורים של שנה ראשונה הזאת. ואמר עולה וזבחים לאלהים. בעבור שיתרו עדין לא ידע ה' כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויצילם ה'. אבל יתרו הקריב לאלהים. וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בע"ה. וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים דברי משה לחמיו. ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין: (טו) כי יבא אלי העם לדרש אלהים. השיב משה לחותנו צריכים הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום כי לדברים רבים באים לפני כי יבא אלי העם לדרוש אלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר להם כי זה יקרא דרישת אלהים וכן יעשו עם הנביאים כמו שאמר. לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה. וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה. שיתפלל עליו ויודיענו אם נשמעה תפלתו. וכן ותלך לדרוש את ה'. כמו שפירשתי שם. ועוד שאני שופט אותם. כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי. ועוד אני מלמד אותם תורה והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו: (יט) ויהי אלהים עמך. בעצה זו אמר לו לך המלך בגבורה לשון רש"י. ור"א פי' שמע בקולי ויהי ה' בעזרך להצליחך בעצתי. אבל לטעם אמר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים שפירושו אם תעשה את הדבר וצוך אלהים לעשותו אז תוכל לעמוד שתמלך בגבורה ואין ספק שעשה כן: היה אתה לעם מול האלהים, נגד האלהים. ויאמר היה אתה. בעבורם עומד נגד האלהים להתפלל אליו. כטעם יום צעקתי בלילה נגדך. והבאת אתה את הדברים שיבקשו אל האלהים. הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. ויתכן שהיה גם

בזה

ספורנו

בקר עד ערב: (טו) לדרוש אלהים. הנשיאים וראשי הדור הבאים על עסקי הרבים והדרש. באים אלי בהכרח לדרוש אלהים כי על פי ה' יחנו: (טז) כי יהיה להם דבר. וכאשר לאלו הראשים הבאים על עסקי צבור יהיה דבר ריב ביניהם: בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו. בין אותם גדולי הדור הבאים על עסקי צבור: והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. לאותם הגדולים כדי שידעום. כאמרו וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ואחר כן נגשו כל בני ישראל. וכמו שאמרו ז"ל (עירובין פרק כיצד מעברין נ"ד ע"ב) כיצד סדר משנה. ולשלש הסבות האלה יתחייב שיעמדו העם מן הבקר עד הערב עד שיסתלקו הגדולים ואוכל לפנות לשפוט עניי עם: (יח) גם העם הזה אשר עמך. בית דינך: לא תוכל עשוהו לבדך. לשמוע כל עסקי הגדולים ולשמוע עם זה את כל הצריכים לדבר עמך על מה שלא יספיק להם זולתך: (יט) היה אתה לעם מול האלהים. להודיעם המצות והמשפטים שיהיה כמליץ ביניהם ובין האל ית': והבאת אתה את הדברים אל האלהים. מה שלא שמעת. כענין עמדו ואשמעה. וכענין ויקרב משה את משפטן: (כא) ואתה תחזה מכל העם. תבחור ותמנה כי באלה הג' ענינים צריך שתהיה אתה בעצמך ולא יספיק זולתך. אבל בעניני פסקי דינים

פרטיים

למתבוע אולפן מן קדם יי: (טז) ארום יהי להון דינא אתאן לותי ודיינא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קיימיא דיי וית אורייתיה: (יז) ואמר חמוי דמשה ליה לא תקין פתגמא דאנת עביד: (יח) מיתר תיתהר אוף אנת אוף אהרן ובנוי וסביא דעמך ארום יקיר מנך פתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך: (יט) כדון קביל מני אימלכינך ויהי מימרא דיי בסעדך הוי אנת לעמא תבע אולפן מן קדם יי ותייתי אנת ית פתגמא דילהון קדם יי: (כ) ותזהר יתהון ית קימיא וית אורייתא ותהודע להון ית צלותא דייצלון בבית כנישתהון וית אורחא דיבקרון למריעין ודיהכון למיקבור מתיא ולמיגמל בה חיסדא וית עובדא ושורת דינא ודיעבדון מלגו לשורתא לרשיעין: (כא) ואנת ברור מכל עמא גיברי חילא דחליא דיי גוברין
דקשוט

בעל הטורים

ערב לותר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בה"ס: (טו) לדרש אלהים. ד' הכא ואידך (בש"א ט') בלכתו לדרוש אלהים. בענין שאול כשהלך לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלהים (בד"ה א' כ"א) בענין הדבר כשראה המלאך המכה בעם. ויהי לדרוש אלהים (ד"ה ב' כ"ו) בענין עוזיהו שדרש אלהים במלחמה. מלמד שעל כל צרכיהם היו באים לו לדרוש אלהים כההוא דשאול שדרש אלהים על אבידתו וכההוא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו: (טז) תורתיו ב' במסורה הכא ואידך תרי בנבואה דיחזקאל (מ"ג מ"ד) מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש: (יט) איעצך. ב' (ל"ל ג') במסו' הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש נבואה דבלעם לנבואת משה ואמרו חז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל בא"ה קם קבלתי שפירושו קם לעצה פי' לפי עצה כמו שהיתה מזבלת לעצה ולא בהשמדה. ואידך וכי איעצך לא תשמע אלי (ירמיה ל"ח) בענין צדקיהו שיעץ לו ירמיה לצאת אל שרי מלך בבל. משה ששמע לעצת יתרו נאמר בו על מקומו יבא בשלום אבל צדקיהו שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו: (כ) והזהרתה אתהם (ה"א) [ב' ההין] יתירה [יתירים] אלו (ה') [יוד] דברים שבין דיני ממונות

יונתן

ע"פ תומן משה שם עומד ומשמש ודורשי במעריכות אומרים רמז תומן משה בימ' עם השליח עומד ומשמש וק"ל: (יח) מיתר תיתהר. הוא ענין נשירה כנשירת עלין מהדקל כמו עלה נובלת נופלת מן האילן. וכ"ה ישל זיתיך. יתרון: (כ) לצלותא דייצלון וכו' למריעין. פי' לבקר החולים. תרגום של גומלים חסדים מריעין. ודיהכון תרגום של ילכון. ודרש והודעת להם ר"ל לטובותיהם היינו תפלה שמאריכת ימי האדם. שאמר ריב"ל אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתוריכו חייכו. ק"ל כאן בר' יהודה בב"ק והודעת להם זה בית חייהם וכו'. ולא כרש"י שפי' שם שהוא בית ת"ת והתורה. וא"כ בהכרח יהיה והודעת להם על ענין אח' זו בית חייהם. כי כבר כתיב המקום. ולדידיה יפורש אחרי אכסין כפשוטו בית הקברות. וגם בית התפלה שמארכת חיי האדם כדכתיב למען ירבו ימיכם על האדמה. ואמרו רז"ל במקום אחר שלעתיד יכנסו כל מקומות בתי כנסיות לא"י ויבנה המקדש על מקומם. ודוק היטב בגמ' מאמר איכא סבי בבבל
והבין

רמב"ן

וזה עלה ממנו יאמר היה אתה לעם מול האלהים לשבת באהל מועד מזומן לפניו לדרוש אותו ולא יהיה זה במקום המשפט: (כ) והזהרת' אתהם את החקים ואת התורת. ותודיע להם את הדרך אשר ילכו בה על פי התורה והמצוה שתזהירם אתה מאד ותלמדם התורה והמצוה הודה לו גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו וגם בזה עלה להזהיר אותם מאד ולהתרות אותם במצות ועונשם אחרי אשר לא יעשה בהם את הדין אבל במשפט אשר אמר' ושפטתי בין איש ובין רעהו יהיו לך שופטים עמך. כי כבד ממך דבר המשפט יותר מן הכל וטוב לך להם להקל מעליך ונשאו אתך. ובידוע כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם להביא הנתבעים לפניו לנגשם בדבר המשפט והרבה מהם עם השופטי' האלו. ולכך אמר במשנה תורה ושוטרי' לשבטיכם ואין צריך להזכיר זה בכאן כי לא היה מעצת יתרו: (כא) וטעם אנשי חיל. אנשים ראויים להנהיג עם גדול. כי כל קבוץ ואוסף יקרא חיל. ואיננו [illegible] לצבא המלחמה בלבד. וכן חיל גדול מאד' ובארבה חילם הגדול. ובממון כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. ישאו על כתף עירי' חיליהם. ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם. והנה יקרא איש חיל במשפטים כי (הוא) הסכם הזריז הישר. ובמלחמה הגבור הזריז היודע מערכות המלחמ' ותקרא גם כן האשה אשת חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית. והנה יאמר דבר בכלל ופרט. אמר שיחזה אנשים ראויים להנהיג העם הגדול במשפטים. ופרט שיהיו יראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע. כי לא יהיו אנשי חיל במשפט בלי מדות האלו. ולא הוצרך להזכיר חכמתם ובינתם כי הדבר ברור שהוא בכלל אנשי חיל. וכאשר נאמר למטה ויבחר משה אנשי חיל הנה הכל בכלל שהיו יראי אלהים שונאי בצע וחכמים
ונבונים

אבן עזרא

השיב משה אני עושה שני דברים. האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. והטעם לדרוש תורתו. והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי. והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו. והודעתי את חקי [ק]האלהים לדורם: (יז) ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני. ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול. מגזרת ועלהו [ר]לא יבול. כאלה [ש]נובלת עליה. כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה. דרך משל. ומלת גם [ת]כמוה גם כי כבד ממך הדבר: (יח) עשהו. מלה זרה בדקדוק. ובאה על [א]דרך שמרהו. כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה: (יט) עתה שמע בקולי איעצך. [ב]אתן לך עצה. דע כי מלת אלהים הוא שם תאר [ג]כאשר פירשתי. רק בעבור שידברו [ד]בה הרבה. ישבתו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם. [ה]האלהים יראני בשוררי. בראשית ברא [ו]אלהים. ורבים ככה. על כן שמוהו מכונינו ז"ל שם מן השמות שאינם ראויים להמחק. וטעם ויהי אלהים עמך. שהשם יעזרך אם תעשה ככה. ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת. וזהו אמרו וצוך אלהים. ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם. בעבור העם: מול האלהים. [ז]מפאת השם: והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים. ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי. ופירש זה אחר כן את הדבר הקשה יביאו אליך: (כ) והזהרת. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם [ח]ולהורותם מספקות. כי טורח גדול [ט]הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון. וטעם והזהרת. מן [י]ולא נזהר. וטעמו כאמר: אתהם. שתי מצות. והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהיא העיקר. כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו. וללכת אחריו. ולמול ערלת הלב. ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור. וכן אמר משה [כ]בפיך ובלבבך לעשותו ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה:

ואת המעשה אשר יעשון. זה מצות עשה למעשה. ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר. כמו השבת והמועדים ופדיון הבן [illegible] הגבר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה. גם *[ל]שעטנז. ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: (כא) ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון
הקדש

פירוש על אבן עזרא

כן מגוע מה דעמך. [ק](עיין רמב"ן). [ר](תהלים א' ג'). [ש](ישעיה א' ל'). [ת]ר"ל מלת גם נמשכת עד כי כבד ממך שהוא ענין נוסף. וטעמו לא זו שאתה והעם ערודים מבקר עד ערב. והוא יגיעה שא"א לעמוד בה. אלא אף זו כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך. כמ"ש משה בעצמו איכה אשא לבדי (דברים א' י"ב). [א]מן השלמים ושכתו שמר. אבל עשה מגל"ה לא מצינו שה"א השורש נראה. וראוי להיות עשותו. [ב]ר"ל כי אין הכנוי באיעצך כנוי הפועל. כי אין האדם פעול בו כי העצה הוא הפעול באמרו זאת העצה היעוצה אבל האדם הוא הנועץ. [ג](לעיל ג' ד'). [ד]ר"ל היה ראוי לומר ויהיו אלהים עמך וכן כולם בלשון רבים מאחר שמלת אלהים הוא לשון רבים כמו שכתב בפסוק בראשית ברא אלהים. וי"א כי משה רבינו ע"ה היה בקי בחכמת הפרצוף מי היה חכם או טפש או צדיק או ישר. או רשע או שוטה וזהו שאמר ואתה תחזה ולא אמר תבחר. ואין זה רחוק כי הנה נמצא זה לרז"ל כאמרם כל מאן דהוי משתעי ריש לקיש בהדיה הוי יהבין ליה פקדונא בלא סהדי. ואמר החכם אלו היו הללו בני צורה כיכהו זיל גבייהו כש"כ משה רבינו ע"ה שהוא נופלא שבכים דין של שבעים ואחד שהיו בקיאים בכל חכמה ופי' שתהיה בך חכמת אלהים. [ה](תהלים ל"ע י"ח). [ו](בראשית א' א'). [ז]כענין אנכי עומד בין ה' וכו' (דברים ה' ה') כדמפרש והולך. [ח]ר"ל ולהזהירם. [ט]רבינו ז"ל מבאר אומרו והזהרתה אתהם. טעמו ללמדם אות או שתים ואחרי כן יורה להם הספקות כאשר יבואו לשאל לך. וזה הוא הענין באמרו ואת המעשה אשר יעשון כי זה היה טורח גדול. א"כ מה הועיל יתרו בתקנתו להפיל טורח המשפטים. [י](יחזקאל ל"ג ו'). [כ](דברים ל' י"ד). *[ל]ר"ל דעת רא"ע כמו הרמב"ם ז"ל אשר גם שעטנז יש לו טעם להיות נדור בעבירות לא להתחבר
עם

פירוש רשב"ם

אני לבדי: (יח) נבל תבל. כמו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו. לשון שלך מתבלבלת להשיב לכמה בני אדם יחד וגם הם מתבלבלים לשונם זה צועק וזה צועק ואין בך כח להשיב לכולם כסדר זה אחר זה: (יט) ויהי אלהים עמך כלומר ויכלת עמוד. היה אתה לעם מול האלקים. לאותם דינים שצריך לדרוש אלהים אתה תשמע מה יאמר לך הקב"ה והזהרת אתהם וזהו הדבר הקשה יביאו אליך אבל שאר דינים הנודעים (בקל) לחכמי ישראל שתשים עליהם. ישפטו הם והקל מעליך: (כא) אנשי חיל אנשי ממון וגבורה שלא יגורו מפני איש: שונאי
בצע

חמשים ושרי עשרת: כב ושפטו את־
העם בכל־עת והיה כל־הדבר הגדל
יביאו אליך וכל־הדבר הקטן ישפטו־
הם והקל מעליך ונשאו אתך: כג אם
את־הדבר הזה תעשה וצוך אלהים
ויכלת עמד וגם כל־העם הזה על־
מקמו יבא בשלום: שלישי כד וישמע
משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר:
כה ויבחר משה אנשי־חיל מכל־ישראל
ויתן אתם ראשים על־העם שרי אלפים
שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת:
כו ושפטו את־העם בכל־עת את־הדבר
הקשה יביאון אל־משה וכל־הדבר
הקטן ישפוטו הם: כז וישלח משה את־חתנו וילך לו אל־ארצו: פ רביעי
יט א בחדש השלישי לצאת בני־ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר
סיני

אונקלוס

רבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורייתא: כב וידונון ית
עמא בכל עדן ויהי כל פתגם רב ייתון לותך וכל פתגם
זער ידונון אנון ויקלון מנך ויסוברון עמך: כג אם ית
פתגמא הדין תעביד ויפקדנך יי ותיכול למיקם ואף כל
עמא הדין על אתרה יהך בשלם: כד וקביל משה למימרא
דחמוהי ועבד כל די אמר: כה ובחר משה גברין דחילא
מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין רבני
מאותא רבני חמשין ורבני עשורייתא: כו ודיינין ית עמא
בכל עדן ית פתגם קשי מיתן לות משה וכל פתגם זער
דיינין אנון: כז ושלח משה ית חמוהי ואזל ליה לארעיה:
א בירחא תליתאה למפק בני ישראל מארעא דמצרים
ביומא

מסרה עשרת, כו"ל מ"ו. כב הגדל, [מ"ו]. יביאו, ט' [מ"י וכל אוריי' דכוו']. כג וצוך, ב' לנגיד. ויכלת, ל'. עמד, [מ"ו]. וגם כל העם, ה'. על מקמו, ב' והתבוננת, [כו"ל מ"ו]. יבא, [מ"ו]. בשלום, [מ"ו]. כד וישמע, ד'. לקול, [מ"ו]. כה אתם, [מ"ו]. ראשים, ג' בתור'. על העם, מ'. מאות, [מ"ו]. עשרת, כו"ל מ"ו. כו הקשה, ה' פת"ח בלש' [כ"ל סגו"ל]. יביאון, [ל' ומל"א וכו"ן בסוף]. ישפוטו, קדמא ישפטו תניינא ישפוטו. הם, י"ב ס"פ וסלקה המה. יט א בחדש, ז' ר"פ [ל"ל וח"ו ר"פ]. לצאת בני, ג'. ביום הזה, ו'.

ת"א ושפטו את סנהדרין לד. כל הדבר סנהדרין יו יח. והקל מעליך סנהדרין יז. וגם כל העם שם ז. בחדש השלישי ראש השנה ג. ביום הזה באו שבת פו. מדבר סיני שם פט.

רש"י

שם מאות שרים לשם מאות אלף (סנהדרין יח): שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשים. י"ב אלף: שרי עשרת. ששים אלף: (מה שפי' רש"י על כל השרים כמ' היו והוא לכאורה ללא צורך והכ' באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקשיא מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא הל"ל אלא מתחילה שרי עשרות בראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים לא וחשוב וכשתדקדק במנינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחילה ואח"כ בהדרגה כנכון ודו"ק): (כב) ושפטו. וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת עמד. המלך בגבורה אם יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים הנלוים עתה עמך (מכילתא): (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן (רות ב') לא תעבורי כמו לא תעבירי. ותרגומו דיינין אינון. מקראו' העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו (מכילתא) (א) ביום הזה. (שבת פו) בר"ח. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנו:
ויסעו

רמב"ן

ונבונים. ועוד שאמר מכל ישראל וטעמו המובחר מכל ישראל והם שיש בהם כל המדות הללו כי כיון שאמר מכל ישראל לומר שהיו המובחרים מכלם בידוע כי הטובים שבישראל כל מדות טובות בהם. אבל יתרו מפני שלא היה רגיל בעם הולך לפרש. ויש מפרשים אנשי חיל אנשי כח וזריזות. וכן אשת חיל בעלת כח וזריזות בעבוד' הבית כאשר נפרש בו בענין. ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. וכן הניעמו בחילך בכחך. וכן וברב חילו לא ימלט ומלשון הארמי' שיאמר יש לאל ידי. אית חילא בידי. ולמעט אמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל המובחרים מכל העם והכל בכלל כאשר פירשתי: שנאי בצע. שסונאין את ממונם בדין. כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא לשון רש"י. ויראה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאו מידם בדין ישנאו אותו ויחזירוהו מעלמם ואפילו הוא שלהם באמת. כגון שקנה עבד שלא בעדים וכיוצא בו אבל הלשון במכילתא אינו כן. אלא כך שנויה שם שונאי בצע שהן שונאין לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר שונאי בצע אלו שהן שונאין ממון עצמן. אם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהם. פירש רבי יהושע שונאי בצע שונאי שוחד. כמו כולו בוצע בצע איש לבצעו מקצהו. רבי אלעזר המודעי דרש כי הם השונאים הממון הרב ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב כענין. אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי. כי הממון יקרא בצע. מה בצע כי נהרוג את אחינו. ואם בצע כי תתם דרכיך והחרמתי לה' בצעם. כמו וחילם לאדון כל הארץ. וטוב ראיתי בילמדנו שונאי בצע
שסונאין

ספורנו

פרטיים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו' כי אמנם כשיהיו ד' מדרגות זו למעלה מזו הנה ישפוט הקטן ראשונה והצועק על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו. ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי. ובכן יהיו מעטים הבאים לפניך לדין. (כב) והקל מעליך. דברי ריבות רבים שלא יצטרכו לבא לפניך: ונשאו אתך. במה שתצטרך להיות אתה בעצמך שם יעזרוך בענין ללמד דעת את העם אחר שמעו מפיך כמו שהזכירו בסדר משנה: (כג) על מקמו יבא בשלום. אחר שיתברר הדין בכ"כ בתי דינין ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתי ולא יוסיף לריב כאמרם ז"ל דמן דיינא שקילי גלימיה ליזיל ולזמר באורחא: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו בחר באנשי חיל בקיאים וחרוצים לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית יותר מיראי אלהים בלתי אנשי חיל. כאמרם ז"ל (שבת פר' במה אשה יוצאה) אם תלמיד חכם כנחש הוא חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו: (כז) וישלח משה את חתנו. כי לא רצה ללכת עם ישראל לארץ. כאמרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. וזה אולי מצד זקנתו כענין ברזלי. באמרו ישוב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי. אבל בני יתרו הלכו עם ישראל לארץ בלי ספק. כאמרו ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרי' כו'. ועליהם אמר בלעם איתן מושבך כו': (א) ביום הזה. ביום החדש: (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. נסיעתם מרפידים היתה בכונת באם אל מדבר סיני אשר שם הר האלהים
כי

יונתן בן עוזיאל

דקשוט דסנן לקבלא ממון שיקרא ותמני עליהון רבני אלפין רבני מאוותא רבני חומשין רבני עישורייתא: (כב) וידינון ית עמא בכל עידן ויהי כל פתגם רב ייתון לוותך וכל פתגם קליל ידונון הינון ויקילון מן מטול דעלך ויסוברון עמך: (כג) אין ית פתגמא הדין תעביד דתיהי פני מן דינא ויפקדינך יי פקודיא ותיכול למיקם למשמעהון ואוף אהרן ובנוי וכל סביא דעמא הדין על אתר בי דינהון ייתון בשלם: (כד) וקביל משה למימר חמוי

ירושלמי

ועבד כל דאמר: (כה) ובחר משה גיברי חילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין שית מאה רבני מאוותא שית אלפין רבני חומשין תריסר אלפין ורבני עשורייתא שית רבוון: (כו) והוון דיינין ית עמא בכל עידן ית פתגם קשי מייתין לות משה וכל פתגם קליל דיינין הינון: (כז) ופטר משה ית חמוי ואזל ליה לגייריא כל בני ארעיה: (א) בירחא תליתאה לאפקות בני ישראל מארעא דמצרים ביומא הדין בחד לירחא אתו למדברא דסיני

בעל הטורים

ממונות לדיני נפשות: (כג) ולוך. ב' הכא ואידך ולוך לנגיד (ש"א כ"ה) פי' אם ילוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד. על מקומו. ב' במסורה הכא ואידך והסבותם על מקומו ואיננו לומר אם תעשה דין למטה הרי הוא שלום ואם לאו יעשה לו דין למעלה וזהו והסבותם על מקומו ואיננו: (כו) הקשה. ב' במסורה הדבר הקשה. ערפך הקשה (פ' וילך) מלמד שהיה משה דן דין האלהים (כ"א האלים ור"ל אנשי אלים) שהיו קשה עורף: (א) בחדש השלישי. סמך למה שאמרו הגיורת השבויה המשוחררת לא ינשאו עד שיהא להם ג' חדשים כמו שישראל נסמכו ויצאו מבית מצרים המתין להם ג' חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב"ה. לבאם ג' הכא ואידך לבאת ב"י על ענין הבית [ת"א ו'] וכן הכא בנו
אם

יונתן

וסכין הפשט מתוך דברי אלה: מלגו לשורתא ר"ל לפנים משורת הדין לרשעים וכפק ליה מאת הדרך ילכו בה. וכן אחז"ל בפסוק למען תלך בדרך טובים וק"ל: (כג) פני מן דינא. פי' שיהיה פנוי מהדינים ועסקים: (כה) רבני אלפין שית מאה וגו'. עיין ברש"י יתהגה"ס הסדשה שקבלתי מפי מורי מוסני הגאון נכ"ו. ואמלא די סיפוקא: עוד לאלוה מילין כומל כוונת בעשות המשכן כדי שלא תאמר שהיו שרי מאות בלא הוא עצמו וא"כ יחסר מניין השרים בעצמם. ולא מאה עם השר עצמו
וכן

רמב"ן

שמואסין ממון עצמן ואין צריך לומר ממון אחרים יהיו אומרים אפילו שורף גדישי אפילו קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו וזה ענין שמואסין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי שלא יחמלו על ממונם בענין שדין אם יצא להם הפסד ממונו. ומשה הזהירם עוד בזה ולא תגורו מפני איש ובצע ממון כמו שפירשתי. ואונקלוס אומר דסנן לקבלא ממון. ואין הממון אלא שוחד רק שלא יקבלו ממון מבני אדם במתנה או בהלואה לעולם שלא ישאו להם פנים בעת המשפט וכענין שאמרו האי דיינא דשאיל שאלתא אסור למידן דינא. ועל דרך הפשט אנשי אמת שונאי בצע שהם אוהבים האמת ושונאים העושק וכי יראו עושק וחמס אין דעתם סובלת אותו. אבל כל שכן שיצילו גזול מיד עושק. (כב) ושפטו את העם בכל עת. כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאנו מזומן כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת מפני ההמון הגדול אשר לפניך. והטרדה הגדולה אשר לך ורבים מהם יסבלו החמס הנעשה להם מפני שלא יזדמן להם להגידו לך. ולא ירצו לעזוב מלאכתם ועסקיהם עד בא עת הפנאי שיוכלו לגשת אליך: (כג) וזה טעם איש על מקמו יבא בשלום. כי עתה מפני שלא יוכלו לגשת למשפט בכל עת לא ינוחו בשלום כי זה פתח לגוזלים לעשות חמס ולעושקים לעשות מריבה: וטעם על מקמו. אל כל המקום אשר יבאו ש.ז.ה בהיותם במחנה במדבר. ודקדקו רבותינו מלשון ושפטו את העם בכל עת שדיני ממונות גומרין אפילו בלילה. כי לא אמר כל היום: (א) בחדש השלישי. היה
ראוי

אבן עזרא

הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים. על כן לא נחפש על חסר ומלא [ל]כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל. שיש להם כח לסבול טורח ולא יפחדו מהם. והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר [מ]הבו לכם אנשים. כמו בחר [נ]לנו אנשים. כלם [ס]אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו. וכנגדם אמר משה [ע]חכמים ונבונים. כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם. ואמר יתרו. אנשי אמת שאינם כוזבים: שונאי בצע. ממון. והם נודעים ככה למראה עיני אדם. וכנגדם אמר *[ע]משה וידועים: שרי אלפים. יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' [פ]אלף וט' אלפים. וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה. והכתוב אמר בפשע *[פ]ארץ רבים שריה. ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים. כי כן אמר משה ואקח את [צ]ראשי שבטיכם. ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות. והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם. וכתוב כמעשה [ק]ארץ מצרים. והנה דור המדבר שלמדם משה מ"ם שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם נתן. ומימיהם נאמנים. והמן מפקם. הפך המינים שהתאוו מה *[ק]שאין רגילים לאכול במצרים. ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן יי' [ר]לכם לב לדעת. והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים. והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו. אולי אלה הם ראשי השבטים. והיה מספרם שנים עשר. ושרי המאות הם רבים. ושרי חמשים כדרך [ש]וחמשים איש רצים לפניו: (כב) ושפטו את. הדבר.

ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה. ואם אתה לא *[ש]ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהים: (כג) וי"ו ויכלת. כפ"א רפה בלשון ישמעאל. אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל. כמו [ת]עמוד פתח האהל. גם פשוטה אשורה ופגורה על מלאים. וטעם וגם כל העם הזה. כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם. רק עתה יצא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום: (כד) וטעם וישמע. הזכיר עצת יתרו. ולא הזכיר עצמו שהוא הוסיף על עצת יתרו. והוא שהם שוטרים על השבטים לעשות מה שיצוו השופטים. וכן כתוב [א]ושוטרים לשבטיכם. וכתוב *[ב]שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור. ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש. ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה. רק יש חכם שאיננו ירא שמים. והזכיר ידועים שהם למראה העין. ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: (כו) ישפוטו הם. כמו ישפטו. בשורק תחת חולם. כמו וגם לא [ג]תעבורי מזה. כמו ולא תעבורי. ורבי שלמה כלה להפרים ביניהם ולא עלתה בידו. ונוכל לומר דרך דקדוק כי ראינו חדלו פרזון [ד]בישראל חדלו. [ה]דגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח. [ו]הרים נזלו בסוף פסוק. ואמר [ז]תתהללו בו. כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תתהללו. ותנועה אחת לבדה. וככה ישפטו הם כמו ישפוטו. בעבור שיש להשיב כי אין כח האתנח. ככח סוף פסוק בו. הנה עמים [ח]תחתיך יפלו. יי' [ט]על ימינך. טוב עשית *[ט]עם עבדך. ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: (כז) וישלח. דרך כבוד. כמו ואברהם הולך *[ט]עמם לשלחם: (א) בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה. אם לא יהיה [א]פי' כפי משה נכון שהוא ראש חדש. כמו מחר חדש. והזכיר הכתוב זה כי אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה. אולי יום
אחד

פירוש על אבן עזרא

עם שאינו מינו. [ל](להלן כ' ד"ה אמר אברהם וכו'). [מ](דברים א' י"ג). [נ](לעיל י"ז ט'). [ס](במדבר י"ג ב'). [ע](דברים א' י"ג). *[ע](שם). [פ]ר"ל כי היו ב"י יותר מששים רבו. *[פ](משלי כ"ח ב'). [צ](דברים א' ט"ו). [ק](ויקרא י"ח ג'). *[ק]כשאמרם למ"ר בשבתנו על סיר הבשר ולא נתנו להם ממנו. [ר](דברים כ"ט ד'). [ש](ש"ב ט"ו א'). *[ש]ולא הדבר אשר אין בכוחו של מ"ר הקדים בפסוק י"ט. ואשר אין בכח השופטים מפורש פה בפס'. [ת](שופטים ז' כ') והוא מקור ואיננו צווי. שהרי הוא הדבור בנקבה נוכחת והכ"ע אפשטה וכו' (ישעיה ל"ב י"א). [א](דברים א' ט"ו). *[ב](שם ט"ז י"ח). [ג](רות ב' ח'). [ד](שופטים ה' ז'). [ה]שהדגש לספארה בהפסק. [ו]הרים נזלו. (ישעיה ס"ג י"ט). [ז]תתהללו בו (איוב י"ג ט'). [ח]יפלו (תהלים מ"ה ו') הוא באתנח. [ט]ימינך (שם ק"י ה'). *[ט](שם קי"ט ס"ה). [ט]ט(בראשית י"ח ט"ז). [א]עיין לעיל (י"ב ב' ד"ה ראש חדשים) וכן כתב המכלל. הנה חדש יאמר בשני פנים. האחד על הזמן אשר מחדש לחדש
כמו

פירוש רשב"ם

בצע. שוחד וגזל קרוי בצע בכל מקום הוי בצע רע לביתו. מה בצע כי נהרוג את אחינו. מה שכר. כי יבצע כי ישל אלוה נפשו: (כב) כל הדבר. לדרוש אלהים: (כג) וצוך אלקים. כשיצוך אלוה לשפטם: ויכולת עמוד. ע"י מסייעך: וגם כל העם הזה. הנצב עליך מן הבקר ועד הערב יבא מהרה איש איש אל ביתו בשלום: (כו) ישפוטו הם כמו לא תעבורי מזה. בכמה מקומות (או במקום או): (ב) נגד ההר. הנזכר למעלה. תעברון
את

סיני: ב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר
סיני ויחנו במדבר ויחן־שם ישראל
נגד ההר: ג ומשה עלה אל־האלהים
ויקרא אליו יהוה מן־ההר לאמר כה
תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל:
ד אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים
ואשא אתכם על־כנפי נשרים ואבא
אתכם אלי: ה ועתה אם־שמוע תשמעו
בקלי ושמרתם את־בריתי והייתם לי
סגלה מכל־העמים כי־לי כל־הארץ:
ו ואתם תהיו־לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל־
בני

אונקלוס

ביומא הדין אתו למדברא דסיני: ב ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרא תמן ישראל לקבל טורא: ג ומשה סליק לקדם יי וקרא ליה יי מן טורא למימר כדנן תימר לבית יעקב ותחוי לבני ישראל: ד אתון חזיתון די עבדית למצרים ונטלית יתכון כד על גדפי נשרין וקרבית יתכון לפלחני: ה וכען אם קבלא תקבלון למימרי ותטרון ית קימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא ארי די־לי כל ארעא: ו ואתון תהון קדמי מלכין כהנין ועם קדיש אלין
פתגמא

מסרה ב מרפידים, ב' מלא [דמ"ל] ואין מיש הוא הב' [ושארה מ"י חסר בסוף']. ג ומשה, [ז' ר"פ]. עלה, [כל לש' עליה על בת'ז חל]. ותגיד, ג' מ"ל בליש' [הגימ"ל בלי"רי]. ד אתם, ד' ר"פ. למצרים, כ"כ [בלמ"ד ומעטים בי' במצרים]. ואבא, ג' חס' [ל"ל ב' חס']. ה שמוע, [מ"ו]. בקלי, [ח"ו]. והייתם, מ"י. לי, ל'. ו וגוי, ד'. קדוש, [מ"ו]. אלה, ה'.

ת"א ומשה עלה. סנה ה סנהדרין כט. והייתם עקיד'. שער עו עיקרים מג פל"ז. ואתם תהיו שבת פו פז זבחי' יט עקידה שער עו ושער ע.

רש"י

(ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת (מכילתא): נגד ההר. (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר (שמות לד ד): כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה (שבת פו): לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא): (ד) אתם ראיתם. (שבת פז) לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואבא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות (מכילתא שבת פז): ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב) וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר (שמואל ב' ח') ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים. לא

רמב"ן

ראוי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בחדש השלישי לצאתם מארץ מצרים כמו שנא' למעלה במדבר סין. אבל בעבור היות ביאתם במדבר סיני שמחה להם ויום טוב ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו. כי ידעו שמשם יקבלו את התורה כי משה הגיד להם מה שנא' לו תעבדון את האלהים על ההר הזה. וגם לפרעה אמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לי"י אלהינו והוא המהלך ממצרים ועד הר סיני. בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי כי ביום שהתחיל החדש באו לשם. ואחרי כן חזר לומר בשאר המסעות (ב) ויסעו מרפידים. והיה ראוי ג"כ שיאמר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני. אבל כתב ויבואו מדבר סיני לומר כי מיד שבאו אל מדבר סיני חנו במדבר בראותם ההר מנגד. ולא המתינו עד שיכנסו בו אל מקום טוב לחנות שם. אבל חנו במדבר או במורב שהוא מקום חורב שממה לפני ההר. וזה טעם ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר. ויתכן שהבדילו מתוכם כל האספסוף אשר בקרבם וחנו בני ישראל לבדם לפני ההר. וערב רב אחריהם. כי לישראל יתן התורה כמו שאמר כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל. וזה טעם ויחן שם ישראל. או הוא להזכירם דרך כבוד בקבלם התורה. ורש"י כתב ויסעו מרפידים מה הוצרך לחזר ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר נאמר כי ברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו. אלא מקיש נסיעתם מרפידים לחנייתם במדבר סיני מה חנייתן בתשובה אף נסיעתן בתשובה לשון רש"י. ולא הבינותי זה שכך נאמר בכל המסעות ויסעו מאילים
ויבאו

ספורנו

כי ידעו שם יעבדוהו כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ומשה עלה אל האלהים. אחר שישראל שמו פניהם אל עסקי החניה ולרכיה ומשה עלה והכין עצמו לנבואה: (ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. כמה הפלאתי כדי שישובו מרשעם כי לא אחפוץ במות המת ובהקשות ערפם הולכתי להרבות אותותי ומופתי בקרבם ולהשמיתם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. דרך לא עבר בה איש כמו הנשר המוליך את בניו בכוס האויר אשר לא ילך בו שום מין עוף אחר. וזה להבדיל אתכם מכל העמים ועסקיהם להיות לי: ואביא אתכם אלי. אל הר האלהים המוכן לנבואה: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לקבל עליכם התורה והמצוה: ושמרתם את בריתי. הברית שאכרות על קבלתכם והוא הברית שכרת אחר שאמרו נעשה ונשמע. כאמרו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. באופן שלא אצטרך לעשות לכם כמו שעשיתי למצרים: והייתם לי סגלה מכל העמים. אף על פי שכל המין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם. כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום אתם תהיו לי סגלה מכלם: כי לי כל הארץ. וההבדל ביניכם בפחות ויתר הוא. כי אמנם לי כל הארץ וחסידי א"הע יקרים אצלי בלי ספק: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ובזה תהיו סגלה מכלם כי תהיו ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבא. כאמרו ואתם כהני יי' תקראו. וכאמרו כי מציון תצא תורה: וגוי קדוש. בלתי נפסדי' אבל תהיו קיימים לעד באיש כמו שיהיה הענין לעתיד לבא. כאמרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים. קדוש יאמר לו
ואז"ל

דסיני: (ב) ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרא תמן ישראל בלב מייחד כל קביל טורא: (ג) ומשה סליק ביומא תניינא לריש טורא וקרא ליה יי מן טורא למימר כדנא תימר לנשיא דבית יעקב ותתני לבית ישראל:

ו(ג) ומשה סליק למתבע אולפן מן קדם יי וקדם ליה דיברא דיי מן טורא למימר כדנן תימר לאינשי ביתיה דיעקב ותתני אולפן לכנישתהון דבני ישראל:

(ד) אתון חמיתון מה די עבדית למצראי וטענית יתכון על עננין הי כבעל גדפי נשרין מן פילוסין ואובילית יתכון לאתר בית מוקדשא למעבד תמן פסחא ובההוא ליליא אתיבית יתכון לפילוסין ומתמן קריבית יתכון לאולפן אורייתי:

ו(ד) אתון חמיתון ית מה דאיתפרעית מן מצראי וסבלית יתכון על ענני קלילין היך על כנפי נשרין וקריבית יתכון לאולפן אורייתי:

(ה) וכדון אין קבלא תקבלון למימרי ותנטרון ית קיימי ותהון קדמי חביבין מכל עממיא דעל אפי ארעא:

ו(ה) וכדו אם משמע תשמעון בקל מימרי ותטרון ית קיימא ותהוון לשמי לעם אוחרן וחביבין היך סגולה מן כל אומיא ארום לשמא דיי היא כל ארעא:

(ו) ואתון תהון קדמי מלכין קטירי כלילא וכהנין משמשין ועם קדיש אלין פתגמייא דתמליל עם בני ישראל:

ו(ו) ואתון תהוון לשמי מלכין וכהנין ואומא קדישא אלין דיברייא די תמליל:

ואתא

בעל הטורים

משכן. ולידך על מיתת אהרן (במ' אלה מסעי) בשנת הארבעים ללמד ב"י שמיתת הצדיקים מכפרת. ביום הזה באו מדבר סיני. על אותו יום שנאמר למשה תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ותגיד לבני ישראל. מלא יו"ד שמגיד להם עשרת הדברים: (ד) אתם. ד' ר"פ אתם קחו לכם מכן ולידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בשביל שלא כלו מצרים לשם לכם מכן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אתם נצבים. אתם עדי (ישעיה מ"ג) לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי לעולם אני כלב: ואבא אתכם אלי מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן. בכסף זו ביזת מצרים. בשטר זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורשה בביאה זהו שאמר (יחזקאל ט"ז) ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך לכן אמר הושע שלשה פעמים וארשתיך לי. ואביא. בגימ' בביאה: (ה) והייתם לי סגלה מכל העמים ס"ת מילה: (ו) ואתם תהיו

יונתן

וכן שר אלף עם השר בעצמו כלהון במנין הכתוב כאן וק"ל: (ב) בלב מייחד עיין ברש"י ודייקו מדפתח הכתוב בלשון רבים ויחנו ויסעו וסיים ביחיד ויחן אלא בלב אחד: (ד) מן פילוסין הוא רעמסס כי תרגום של ויסעו מרעמסס מן פילוסין. ואוביליה. פי' והבאתי אתכם. ובההוא ליליא לבית המקדש לעשות הפסח ודייק ממה דכתיב ואביא אתכם אלי ועדיין היו במדבר אלא משמע לא"י ולכן פי' שהוליכם להר המוריה מקום שבנה שם ב"ה ושם עשו הפסח והמזבח וחזרו לרעמסס בשעה קלה וק"ל: (ו) מלכין קטירי כלילא. פי' שהיו אחר קבלת התורה מוכתרים בקשר כתר תורה. ואפשר לומר שני כתרים שקשרו המלאכים לכל אחד מישראל אחד כנגד

רמב"ן

ויבאו אל מדבר סין ויסעו. ממדבר סין ויחנו ברפידים וכן כל פרשת מסעי. ויגלה הכתוב לפרש שלא היו חניות אחרות ביניהן. ולשון מכילתא ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני והלא כבר נאמר בפרשת מסעות ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני. ומה תלמוד לומר ויבאו מדבר סיני מקיש נסיעתם מרפידים וכו' והענין לומר מפני שכל המסעות שספר בהן כאן מאילים ורפידים שנו בפרשת אלה מסעי בשביל דברי' שנתחדשו בהן שם בכתוב. אבל המסע הזה סיפר אותו הכתוב כאן וכאן בשוה. והוצרך לדרוש שהיה לצורך ההיקש: (ג) ומשה עלה אל האלהים. מיום באם אל הר סיני כסה הענן את ההר ושם כבוד ה'. וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים קודם מתן תורה. ולפיכך אמר ומשה עלה אל האלהים כי עלה אל קצה ההר להזדמן לפניו. ולא בא אל הערפל אשר שם האלהים ויקרא אליו השם מראש ההר כה תאמר לבית יעקב. ור"א אמר כי ויקרא אליו מוקדם שקרא לו ועלה אליו. ולא נראה לי כי הקריאה היא כה תאמר לבית יעקב. הוא יפרש ויקרא אליו לאמר לו כה תאמר לבית יעקב ואיננו נכון: וטעם עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי עלה אל כבוד השם השכן בהר לאמר לישראל עשרת הדברות ובשמו הגדול ידבר עם משה כטעם אם יהיה נביאכם וגו': (ד) ואביא אתכם אלי. אל מקום כבודי. ההר הזה אשר שכנתי שם עמכם. ואנקלוס שתרגם וקריבת יתכון לפולחני. דרך כבוד של מעלה תפש לעצמו: (ה) וטעם ושמרתם את בריתי. הברית אשר כרתי את אבותיכם להיות לכם לאלהים ולזרעם אחריהם. ור"א אמר הברית שיכרות משה עם ישראל אחר מתן תורה כמו שאמ' הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. ועל דרך האמת שתשמרו את בריתי לדבקה בי כטעם כי אם שמוע תשמע לקולי ועשית כל אשר אדבר והייתם לי סגולה מכל העמים שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרנו המלך ביד אחר כמו וסגולת מלכים והמדינות. ואמר כי לי כל הארץ. כטעם אשר חלק ה' אותם לכל העמים ואתכם לקח ה'. וכך אמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי סגולה. או יהיה סגולה דבקות. כי לי הארץ הנקראת כל כמו שפירשתי

אבן עזרא

אחר עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל. וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם. ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא. כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה. ועל דרך העבור יום שני בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר. אולי טעם ביום [ב]הזה כי [ג]רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב [ד]יותר מהרחק כל מסע: (ב) ויסעו. וכבר נסעו מרפידים. כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן שם ישראל. אחר שאמר ויחנו במדבר. כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם. על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו. כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש. ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח. והנה כתיב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות. כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: (ג) ומשה עלה. הזכיר [ה]למעלה נגד ההר. והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו יי'. וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר. כי לא [ו]עלה למעלה מההר. כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן [ז]וירד יי' על הר סיני. כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש. כי כן כתוב [ח]ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם לאמר. כי קרא השם לומר כה תאמר לבית. והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום. ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים. והם יגידו לכל העם. וכן כתוב ויבא משה [ט]ויקרא לזקני העם. ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדיו. ומלת [י]בית פירשתיו: (ד) אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם. ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים. כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד. על דרך [כ]כנשר יעיר קנו. שיוליך גוזליו לאט גם דבר הענן. כמו [ל]יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודו ירד בהר הזה והוא הר הקדש. והנה אמר משה תעבדון את האלהים על [*ל]ההר הזה. והוא [לל]נוה קדשך: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לעשות מצותי. ושמרתם הברית שאכרות

פירוש על אבן עזרא

כמו חדש ימים. והשני על היום הראשון מהחדש. כמו מחר חדש (ש"א כ' י"ח) והנה ישראל באו מדבר סיני ביום ר"ח. [ב]ר"ל כי אחר שאמר בחדש השלישי שטעמו בראש חדש. מה טעם לשנות אחריו ביום הזה. רק בא אחריו להודיענו כי אעפ"י שהיה המרחק רב הלכו אותו ביום אחד. [ג]ר"ל כי המרחק בין רפידים. [ד]ונסעו כל המרחק ההוא ביום הזה. [ה]ר"ל וטעמו כי מה שאמר נגד ההר כדי להביא עליו שמשה עלה אל האלהים והם נשארו נגד ההר. וזהו אמרו והנה הטעם ומשה עלה אל האלהים. [ו]פירש לא עלה משה כי אם אל ההר ולא על השמים ורז"ל רמזו זה במסכת (שבת פ"ח ע"ב) שאמרו כשעלה משה למרום. הוא הפירוש למרום של ההר כי לא אמר כשעלה משה על השמים. [ז]ר"ל אל יקשה לך באמרו (פס' כ'). שנראה מזה שעדיין לא ירד. כי הזכיר זה במקום ההוא לפי מחשבות ישראל. כי לראותם האש והענן ביום השלישי יחשבו כי אז ירד ולא קודם לכן. [ח](דברים ד' ל"ו). [ט](פסוק ז' וש'). [י](לעיל א' א') שלא נאמר בית על אשה דווקא. [כ](דברים ל"ב י"א). [ל](שם). [*ל](לעיל ג' י"ב). [לל](לעיל ט"ו

פירוש רשב"ם

את האלהים על ההר הזה: (ד) על כנפי נשרים שהעברתי אתכם את הים ביבשה כנשרים שעוברים ימים דרך פריחה גם שלא הוזקתם כדכתיב כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ואביא אתכם אלי. להיות אני לכם לאלהים: (ה) כי לי כל הארץ. וכל העמים שלי ולא בחרתי כי אם אתכם

בני ישראל: חמישי ז ויבא משה ויקרא
לזקני העם וישם לפניהם את כל-
הדברים האלה אשר צוהו יהוה:
ח ויענו כל-העם יחדו ויאמרו כל אשר-
דבר יהוה נעשה וישב משה את-דברי
העם אל-יהוה: ט ויאמר יהוה אל-
משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן
בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם-
בך יאמינו לעולם ויגד משה את-דברי
העם אל-יהוה: י ויאמר יהוה אל-משה לך אל-העם וקדשתם היום ומחר
וכבסו

אונקלוס

פתגמיא די תמלל עם בני ישראל: ז ואתא משה וקרא
לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמיא האלין דפקדה
יי: ח ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל די מליל יי נעבד
ואתיב משה ית פתגמי עמא קדם יי: ט ואמר יי למשה
הא אנא מתגלי לך בעיבא דעננא בדיל דישמע עמא
במללותי עמך ואף בך יהמנון לעלם וחוי משה ית פתגמי
עמא קדם יי: י ואמר יי למשה איזל לות עמא ותזמנון
יומא

מסרה ויבא, כו"ל ח"ו. צוהו ה', יו"ד בקרי'. ח ויענו, ע"ו ר"פ [ב"י גורס י"ב ר"פ]. יחדו, [כו"ל ח"י]. וישב, כ"ה. ט ויאמר, י"ב בטעמא בפס'. בעב, ל'. בעבור [חד מן כמ"ח גרסיין]. בדברי, ל' וחד ובדברי. יאמינו, [מ"י]. לעולם, ב' מ"ל בתו'. י וקדשתם, ל' [הסי"ו בקמ"ץ לכבוי רבים]. ומחר, ו'.

ת"א נעשה, עקיד' שער מז. וישב משה, שבת פז. ויאמר ה' אל, נדרים לח. קדושין ל'. עקרי' מא פיח ומג פיט ופיע. ויגד משה, שבת פז. וקדשתם היום, שבת שם יבמות מו סב.

רש"י

לא פחות ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה וגו'. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) (ויאמר ה' אל משה. אם כן שמזקיקין

רמב"ן

שפירשתי בפסוק וה' ברך את אברהם בכל והמשכיל יבין. וכן ואתם תהיו לי שתהיו אתם לי ביחוד לא כשאר העמים. וכן אמרו במכילתא ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני. וכן הוא אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: (ו) ממלכת כהנים ותהיו ממלכת משרתי וגוי קדוש לדבקה באל הקדוש כמו שאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' והנה הבטיחם בעולם הזה ובעולם הבא: (ז) וישם לפניהם את כל הדברים האלה. טעמו שאמר להם הנה נתתי לפניכ' הדברים. בחרו לכם היום אם תעשון כן. ולכן ענו אותו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כטעם הנה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. וכן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שיאמרו שאם יבחרו ויקבלו עליהם לעשותם. ועל כן אמר שם ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים. ויען כל העם כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. וכן וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. שאמר לדור הבא בארץ אם יקבלו עליהם את התורה כי בא לכרות עמהם ברית בערבות מואב כאשר כרת עם אבותיהם בחורב. והגאון רב סעדיה אמר כי וישם לפניהם כמו שימה בפיהם. ואיננו אלא כמו שפירשתי (ח) וטעם ויענו כל העם יחדו. כן, כי משה קרא לזקני העם שהם חכמיהם ושופטיה' כי להם הבחירה ושם לפניהם כל הדברים האלה במעמד כל העדה כי על כלם הוא כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל. והם לא המתינו לעצה ובחירה ויענו כל העם יחדו ויאמרו למקטון ועד גדול כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וכן אמר עוד ויענו כל העם קול אחד ויאמרו: וישב משה את דברי העם אל ה'. שחזר לפניו אל ההר עם מענת העם. והנה הכל גלוי לפניו. ולא שאלו מה ענה לך העם הזה. וכענין שכתוב וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי. ובאו לפניו אמר ה' יתברך הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ואז הגיד לפניו ואמר רבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר. וכן וישיבו אותם דבר ויראום את פרי הארץ שובה עליהם עם הדברים שראו. כי אח"כ אמר ויספרו לו ויאמרו ואין צורך לדברי ר"א בזה: (ט) בעב הענן. הוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו. כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: בעבור ישמע העם בדברי עמך. אמר ר"א כי היו בישראל אנשים שהיתה להם הנבואה בספק ואע"פ שכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו. שם אמר וירא ישראל ולא כל ישראל וזהו שאמר אליו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי לא היו מאמינים כן מתחלה. וזה טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך. עשרת הדברים. וגם בך יאמינו שאתה נביא כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה. ואיננו

אבן עזרא

שאכרות עמכם. והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בכתבו התורה במזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה: ומלת סגולה. דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו. וטעם כי לי כל הארץ. דבק עם מכל העמים. כמו כי לי כל עמי הארץ. וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי. ורבי מרינוס אמר. כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ. וכמוהו לפי דעתי. כי עם קשה עורף הוא. רפאה נפשי כי חטאתי לך: (ז) ויבא משה. אל מחנה ישראל. ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם. כמו וזאת התורה אשר שם משה. ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם. והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב: (ח) יחדו. היא מלה| יחידה במקרא בדקדוק. בעבור תוספת הוי"ו. ויפת אמר כאדם יחיד לבדו לא יהיה משנה שם. והזכיר וישב. ואין צורך להזכיר ויעל. כי הכתוב אחז דרך קצרה: (ט) ויאמר. אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה'. דע כי יש פסוקים רבים שהיו בתורה ראויים להיותם מוקדמים. והנה פירושם וכבר היה כך וכך. כמו ויצר יי' אלהים וכבר יצר. וילבש ה' אלהים וכבר הלביש. ויאמר בת מי את וכבר אמר. וכן כתוב ואשאל אותה ואומר. ואחר כך ואשים הנזם על אפה. ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד. אז ותפול מעל הגמל ואין צורך להאריך. והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד. ומלת הגיד לעולם על דבר אחר שלא הזכירו. והנה איננו דבק עם וישב משה. ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד. ועוד תמצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש. דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכין על אלה. ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא נשתנו מזה המנהג. רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. וחכמי הודו נותנין ראיות כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי. וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת. והיתה נבואת משה בספק אצלם. ואין טענה ממלת ויאמינו ביי' ובמשה עבדו. כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל. ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון. כמו וימת כל מקנה מצרים. ואחר כן כתוב שלח העז את מקנך: והנה טעם אנכי בא אליך. תשובה על דברי משה שהגיד לו כן: וטעם בעב הענן. בכבדת השם| על ההר: ובדברי עמך. עשרת הדברים. אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו. שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם. והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ועוד כתוב הם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ושם כתוב קרב אתה

(ז) וַאֲתָא משֶׁה בְּיוֹמָא הַהוּא וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקְדֵיהּ יְיָ:

נ(ז) וַאֲתָא משֶׁה וּקְרָא לְחַכִּימַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יַת כָּל דִּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקִּיד יָתֵיהּ מֵימְרָא דַייָ:

(ח) וְאַתִיבוּ כָּל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמָרוּ כָּל דְּמַלִּיל יְיָ נַעֲבֵיד וְאָתִיב משֶׁה יַת פִּתְגָּמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ:

נ(ח) וַעֲנוּן כָּל עַמָּא כַּחֲדָא בְּלִבְּהוֹן שְׁלִימָא וַאֲמָרוּ כָּל מַה דִּי מַלֵּיל מֵימְרָא דַייָ נַעֲבֵיד וַהֲדַר מ[ש]ה יַת פִּתְגָּמֵי עַמָּא בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ:

(ט) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עֲלָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנַן יְקָרָא מִן בְּגַלַל דְּיִשְׁמְעוּן עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאוּף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְתַנִּי משֶׁה יַת פִּתְגָּמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ:

נ(ט) וַאֲמַר מֵימְרָא דַייָ לְמשֶׁה הָא מֵימְרִי מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא מִן בְּגַלַל יִשְׁמְעוּן עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וּלְחוֹד בָּךְ מִילֵי נְבוּאָתָךְ משֶׁה עַבְדִּי יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְתַנִּי משֶׁה יַת פִּתְגָּמָא עַמָּא בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ:

(י) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה בְּיוֹמָא רְבִיעָאָה אֵיזִיל לְוַת עַמָּא וְתִזְמְנִינוּן יוֹמָא דֵין וְיוֹם מחרא

בעל הטורים

תהיו לי ממלכת כהנים. אלו זכו ישראל היו כלם כהנים גדולים ולעתיד לבא תחזור להם כדכתיב (ישעיה ס"א) ואתם כהני ה' תקראו: ממלכת ד' במסורה. ממלכת כהנים. ממלכה זה ויתן להם משה וגו' את ממלכת סיחון מלך האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן (פ' מטות) בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וליתן להם ממלכת האומות: וגוי ד' וגוי קדוש וגוי לא ידעוך אליך ירוצו (ישעיה נ"ה). ושני' (ירמיה ו' כ') על שכן הבית. וגוי גדול יעור מירכתי ארץ. אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו ואם לאו גוי גדול יעור: (ט) לעולם. ב' מלאים הכא ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם (פ' תצא) וכן יש במדרש לימות המשיח יבא משה

ונתן

כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וק"ל: (ט) ביומא תליתאה. עיין ברש"י ובמפרשים דהכי הוא בגמרא מוכח מקראי: (ח) ירושלמי בצלו קדם ה' דקשה ליה נמי הכפל כמו שהרגיש רש"י דהא כבר כתוב וישב ולא ניחא ליה במה שפרש"י. ולתרגומו בא הכפל שכפי שאלת משה תשובת העם בצלו שבעבור ישמע דייקא ולא ירצו כבקשתם. לכן הוסיף להתפלל עליהם. או י"ל בדרך הלצה והחזיר משה פתגמי עמא בצלו קדם ה' הכלון שפי' דבריהם מה שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כוונתם בדרך תפלה שבקשו מי יתן ונעשה דבריו וק"ל: (י) ויום מחרא. פירוש יום המחרת וכמו יומא אחרא הוא

רמב"ן

נכון. כי זכרו אברהם לא יסתפקו בנבואה כי האמינו בה מאבותם וכבר אמר עוד ויאמן העם וישמעו. ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ואם לא אמר גם כל העם וכל ישראל אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם והנכון בעיני שאמר אני בא אליך בעב הענן שתכנס אתה אל הערפל בעבור ישמע העם בדברי. ויהיו הם עצמם נביאים בדברי לא שיאמינו מפי אחרים כמו שאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים. וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות. ואם יקום בקרבכם נביא או חולם חלום כנגד דבריך. יכחישוהו מיד שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה יתברר להם ממך. מה שכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו. ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך. כי ישמעו דברי ומתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם. וכן מה שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. לומר הנה נתקיים בדבר אלינו בראיית עינינו כאשר היה ספק אצלנו ועתה קרב אתה שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה. ושמע כל אשר יאמר ה' אלהינו ושמענו ממך ועשינו. שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים. ובמכילתא ראיתי בעבור ישמע העם בדברי עמך. מלמד שאמר הקב"ה למשה הרי אני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה. וגם בך יאמינו לעולם. גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך. מעין דבריהם לדעת ר"א: (י) וקדשתם היום ומחר. פי' רש"י וזמנתם. וכן דעת אנקלוס. וכמוהו אני צויתי למקודשי. וכן התקדשו למחר. ור"א אמר שירחצו במים. ומה טעם היום ומחר ואין צריך לרחוץ אלא פעם אחת. והנכון שיהיו קדושים שלא יגשו אל אשה ואל כל טומאה. כי כנשמר מן הטומאה

אבן עזרא

ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם: (י) ויאמר. וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאלו זה היום ומחר: וטעם וקדשתם. שירחצו במים. ויורה על זה וכבסו שמלותם. כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא

פירוש על אבן עזרא

פ"ו י"ג). פירש בפרשת משפטים בפסוק ויקח משה ספר הברית. ויש לך לדעת כי בזה הפסוק נזכר עולם הבא בפירוש. ובזכות התורה והמצות. ושהתכלית הזה תכלית הסבלנות. והתורה מעידה על זה. והוא אמרו בתחלה למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. ר"ל כי תכלית יציאת מצרים ועקרה לעבוד את האלהים בהר הנכבד והעבודה לקבל שם התורה. ותכלית התורה הודיע למשה ולישראל במעמד הר סיני באמרו כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי לקבל התורה. והודיענו תכלית קבלת התורה באמרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים. ר"ל סגולה ולא דבר אחר. אבל נלוה לזה שתהיו בעולם הזה ממלכת כהנים וגוי קדוש. כלומר שתהיו שרים לפני השם כמלאכים הנכבדים. ועם קדוש כלומר מובדלים ומופרשים מכל דבר טמא ומטמא לגוף ולנפש. עם כל זה עקר הכל שהכל סובב אחריו להיותכם עם סגולה לע"י. כן חזר אותו משה ע"ה פעם שנית בפרשת והיה כי תבא. את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמוע בקולו. ואמר אחריו וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר ולשמור כל מצותיו. כלומר התכלית הוא להיותך סגולה לע"י כאשר דבר לך בפרשת מתן תורה שהיא זאת הפרשה וזה יהיה אפשרו בשתשמור כל מצותיו שמירת המצות הם סבה לכם להיות קדושים כמו שאמר והתקדשתם והייתם קדושים. ואמרו ז"ל והתקדשתם על ידי עשיית המצות וא"כ והייתם קדושים. וכשתעשו המצות ותגיעו למעלת הקדושה אז תהיה סגולה לע"י. כלומר תזכו לחיי עולם הבא. וזהו שאמר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה. באופן שדברי רבינו ז"ל בפירושו במלת סגולה דבר נכבד ונחמד לא ימצא אחר כמוהו והוא. רמז לסגולת עוה"ב. ויסכר פי' הדוברים עתק על תורתינו הקדושה שלא נמצא בה שכר עוה"ב והנה מרומז פה ועיין בפרשת ואתחנן. ס(ויקרא כ' כ"ו). ע(להלן ל"ב ט'). פ(תהלים מ"א ה') טעם כי הוא. כמו אע"פ. *פעיין סוף בראשית בפי' רא"ע כי שם ויישם השורש ישם. ופה השורש שם. כי על דבר שים בו תמת השורש ישם. ועל ענין השכל תורה השורש שם. צ(דברים ד' מ"ד). *צ(שם ל"א י"ט). קלשון שנים. כלומר לא היו דעות חלוקות שם. רק אגודה אחת כאיש אחד ועיין (בראשית י"ב ו'). ר(בראשית ב' ז') ש(שם שם ט'). *ש(שם כ"ד כ"ג). שש(שם פסוק ס"ה). *ת(שם פסוק מ"ז). ת(שם פסוק ס"ה). תת(לעיל י"ד ל"א). א(לעיל ט' י"ט). א(דברים ה' כ"א). *א(שם שם כ"ג). אא(שם שם

ספורנו

ואז"ל (סנהדרין פרק חלק) מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים וזה כי אמנם היתה כונת האל ית' במתן תורה לתת להם אז כל הטוב העתיד אלולי השחיתו דרכם בעגל כאמרו אז. ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: (ח) וישב משה את דברי העם. השיב מה שהבין מדבריהם להשיב שולחו והוא שלא הבין מדבריהם זולתי שקבלו עליהם לעשות: בעב הענן. אף על פי שכל נבואותיו של משה מעת מתן תורה והלאה היו באספקלריא המאירה כאמרו ותמונת ה' יביט. מכל מקום נבואתו זאת היתה בעב הענן: (ט) בעבור ישמע העם. וגם בך יאמינו לעולם. יאמינו אפשרות נבואתך שתהיה פנים אל פנים כי אמנם אדבר עמהם פנים בפנים בלתי שום חלום. כאמרו פנים בפנים דבר ה' עמכם והוא היות האדם מתנבא בעודו

פירוש רשב"ם

אתכם לבדכם: (ו) ממלכת כהנים. שרים כמו ובני דוד כהנים היו: (ח) וישב משה את דברי העם אל ה'. למחר. כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' אז ויגד משה את דברי העם אל ה'. זהו וישב משה וגו' כולל. ואח"כ מפרש כך אמר לו משה להקב"ה כבר מאתמול קבלו עליהם לעשות מה שתצוום. וכמוהו ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה ובתוך כך ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא וגו' ותצא אש מלפני ה' מצא נדב ואביהוא לפני מזבח הזהב שבהיכל בהקריבם עליו אש זרה ושרפם ויצא לחוץ ואכל את העולה על מזבח הנחשת שבעזרה חוץ להיכל. וכן בספר שופטים בפ' מיכה וישב את אלף ומאה הכסף לאמו ותאמר אמו הקדש הקדשתי את הכסף לה' וגו' וישב את הכסף לאמו. בתחלה אמר הכתוב וישב את הכסף לאמו. ופירש אח"כ כיצד. ותאמר אמו וגו': (ט) בעב הענן. עב וחשך שלא להסתכל בשכינה:

וקדשתם

וכבסו שמלתם: יא והיו נכנים ליום
השלישי כי | ביום השלשי ירד יהוה
לעיני כל־העם על־הר סיני: יב והגבלת
את־העם סביב לאמר השמרו לכם
עלות בהר ונגע בקצהו כל־הנגע בהר
מות יומת: יג לא־תגע בו יד כי־סקול
יסקל או־ירה יירה אם־בהמה אם־איש
לא יחיה במשך היבל המה יעלו בהר:
יד וירד משה מן־ההר אל־העם ויקדש
את־העם ויכבסו שמלתם: טו ויאמר
אל־העם היו נכנים לשלשת ימים אל־
תגשו אל־אשה: טז ויהי ביום השלישי
בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן
כבד על־ההר וקל שפר חזק מאד
ויחרד כל־העם אשר במחנה: יז ויוצא
משה את־העם לקראת האלהים מן־המחנה ויתיצבו בתחתית ההר:

והר

אונקלוס

יומא דין ומחר ויחורון לבושהון: יא ויהון זמינין ליומא
תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על
טורא דסיני: יב ותתחם ית עמא סחור סחור למימר
אסתמרו לכון מלמסק בטורא ולמקרב בסופיה כל דיקרב
בטורא אתקטלא יתקטל: יג לא תקרב ביה ידא ארי
אתרגמא יתרגם או אשתדאה ישתדי אם בעירא אם אנשא
לא יתקים במיגד שופרא אנון מרשן למסק בטורא:
יד ונחת משה מן טורא לות עמא וזמין ית עמא וחורו
לבושיהון: טו ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא
תקרבון לצד אתתא: טז והוה ביומא תליתאה במהוי צפרא
והוה קלין וברקין ועננא תקיף על טורא וקל שופרא
תקיף לחדא וזע כל עמא די במשריתא: יז ואפיק משה
ית עמא לקדמות מימרא דיי מן משריתא ואתעתדו בשפולי

טורא

מסרה שמלתם, [מ"ו]. יא נכנים, [מ"ו ומ"י]. ׳ ליום, ב' דגשין [היו"ד כדין ספר מ"ק]. השלישי, ל'. ביום השלשי, ב' חס' [דין לבד מ"י בסו' מ"ש]. על הר, ג'. יב עלות, [ו' מ' חסר]. ונגע, ל' בסו' [מ"ו]. הנגע, [מ"ו]. מות יומת, [כל אור' תרויהון מ"י]. יג סקול, ב' [מ"ו]. ירה, ל'. [כ"כ בה"א]. יירה, ל'. ימיה, י"ס. במשך, ב' [מ"ו]. היבל, [מ"ו]. יד שמלתם, [מ"ו]. טו היו, ב' לפני ה' ודין. נכנים, [מ"ו ומ"י]. תגשו, [הג' דגושה]. טז בהית, מ' חס' בליש' [בסו']. קלת, [ד' מד"א]. וברקים, ב'. על ההר, ד'. וקל, ו' חס' בליש'. שפר, [כל אורייתא מ"ו במ"ג]. יז ויוצא, י"ב מ"ל. ויתיצבו, ה'. בתחתית ההר, ל'.

ת"א סקול יסקל סנהדרין מה. אם בהמה בבא קמא כד סנהדרין טו. במשך היובל ביצה ה תענית כט. היו נכונים שבת פו פז. אל תגשו יבמות סב. ויהי ביום ברכות ו. ויתיצבו שבת פח הפלילים כ.

רש"י

שמזיקין לדבר עמה לך אל העם:) וקדשתם. וזמנתם שיהיו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכנים. מובדלים מאשה (מכילתא): ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן והלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות טו) ירה בים: במשך היבל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול כיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היבל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכנים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי (שבת פז) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל ג' ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהית הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא רב ממתין לתלמיד. וכן מצינו ביחזקאל (סימן ג') קום צא אל הבקעה וגו' ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד: (יז) לקראת האלהים. (מכילתא) מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית (שבת פח)

רמב"ן

הטומאה יקרא מקודש. כמו שאמר בכהנים לנפש לא יטמא. קדושים יהיו לאלהיהם. וכתיב כי הכהנים לא התקדשו ר"ל לא הטהרו. וכן כי אם אשה עצורה לנו ויהיו כלי הנערים קדש. ובידוע כי ירחצו במים והוא נלמד מכבוס הבגדים. וכך אמרו במכילתא אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה: (יא) ירד ה' לעיני כל העם. שכלם יראו ברדתי שם כי יראו מראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לא שיראו את השם דכתיב כי לא יראני האדם וחי: (יג) במשוך היובל המה יעלו בהר. הוא שופר של איל ושופר אילו של יצחק היה לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי אילו של יצחק עולה הקריב אותו. והקרנים והטלפים הכל נשרף כעולה. אולי גבל הקב"ה עפר קרנו והחזירו למה שהיה. אבל לפי דעת האגדה הזו יש לה סוד יאמרו שזה הקול הוא פחד יצחק ולכך אמר ויחרד כל העם אשר במחנה ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול: (יד) וירד משה מן ההר ויקדש את העם. לימד כאן שגם הדבור הזה שאמר בו ויאמר ה' אל משה לך אל העם היה בהר שהיה משה עולה שם בכל פעם לדבר אתו. ובמכילתא דרשו בו מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה

ולך

אבן עזרא

[ב]ולא ירחץ. על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה. שיהיו קדושים ולא טמאים. ומי שנגע אל אשה יתקדש. כדרך והיא מתקדשת [ג]מטומאתה: (יא) והיו נכונים. אולי [ד]דלא יישן אדם בהם בלילה. שישמעו קול ה' בבקר. כדרך [ה]הכהן גדול ביום הכפורים: (יב) והגבלת. שיש גבול בהר. ע"כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר. והארכתי כל כך בעבור שאמרן [ו]המשוגע שהסך בספרו דברי אלהים חיים. אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם. ויצא מפיו ההר במקום העם: כל הנוגע בהר. [ז]בגופו: (יג) לא תגע בו. מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר. והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו. רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד. ואם רחוק יורוהו בחצים: ומלת יירה. משונה מרעותיה. כי משפט בעלי הי"וד להתחלף בוי"ו בעתיד. בנין נפעל. כמו ולא [ח]יודע השבע. יסרתי [ט]ואוסר. אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת. למען [י]תורא. כי האלף והה"א נחים בסוף המלה. אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה. ולא העוף. כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל. פי' כבש. ונקרא היובל כן. בעבור והעברת

מתרא ויחוורון לבושיהון: (יא) ויהון זמינין ליומא תליתאה ארום ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על טורא דסיני: (יב) ותתחם ית עמא יקומון חזור חזור לטורא למימר הוו זהירין מלמיסק בהר ולמקרב בסייפיה כל דיקרב בטורא אתקטלא יתקטיל: (יג) לא תקרב ביה ידא ארום יתרגמא יתרגם באבני ברדא או גירין דאשא ידרקון ביה אין בעירא אין אינשא לא יתקיים ברם במיגד קל שופרא הינון מרשן למיסק בטורא:

[(יג) לא תקרב ביה יד אנש ארום מתרגמא יתרגים או גירי דאשא יתקשתון ביה אי בעיר אי גבר לא יהא בסתקעה דשפורא אינון יסקון לטורא:]

(יד) ונחת משה ביומא ההוא לות עמא וזמין ית עמא וחוורו לבושיהון:

(טו) ואמר לעמא הוו זמינין לתלתי יומין לא תקרבון לתשמיש דערים:

[(טו) ואמר לעמא הוו מזמנין לתלתא יומין לא תקרבון לתשמיש דערסא:]

(טז) והוה ביומא תליתאה בשיתא בירחא בעידוני צפרא והוה קלין דרעים וברקין ועננא תקיף קטיר על טוורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל עמא די במשריתא: (יז) ואנפיק משה ית עמא לקדמות שכינתא דיי מן משריתא ומן יד תלש מארי עלמא ית טוורא וזקפיה באוירא והוה זייג די באספקלריא ואיתעתדו

בעל הטורים

משה ויוליך עמו דור המדבר וכן בא להזהיר בעמוני ומואבי שלא נדרוש שלומם וטובתם לעולם: (יג) סקול יסקל. ב' במסורה הכא ואידך סקול יסקל השור (פ' משפטים) דילפינן לדורות מכאן מה כאן בדחייה ובסקילה אף לדורות דחייה וסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה. בקללה מתחילין מן הקטן: במשך. ב' במסורה הכא ואידך במשך בקרן היובל (יהושע ו') שגם לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו: (טז) בהית הבקר. חסר וי"ו שאז שלטו ו' עונות (שעונה היא י"ב שעות): (יז) בתחתית ההר והר סיני. מלמד שנתלש

יונתן

הוא ונראה כן בגמרא: (יג) גירין דאשא ידרקון ביה. נפקא ליה הכי מירה יירה לשון יורה במילי'. גם פי' כל הפסוק משמעינא"מ במיתה בידי שמים. מדאמר הכתוב לקמן וגם הכהנים וגו' פן יפרוץ בהם ה' שהוא מיתה בידי שמים. ולא כרש"י שם ע"ש: (יז) תלש ומארי עלמא טוורא וכו'. פי' תלש הקב"ה את ההר והגביהו באויר ועמדו ישראל תחת ההר וכדפרש"י והוא מתוך גמ' דשבת: והוה זייג הי כאספקלריא פי' היה זהיר ונאליל מל' זוגיתא מוורתא וכמ' כילד נולין כמי דזיג כותא כו' הי כאספקלריא כמראה הזכוכית והוא לה"ג אספקלריא המאירה. דארכין ליה שמיא שהשפיל

אבן עזרא

[י]שופר תרועה. כי שופר הוא מקרני הכבש. וכן כתוב במשוך בקרן היובל [ל]כשמעכם את קול השופר. והתימה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד. משה ידבר במשוך היובל. כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו. כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם. וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברים. והנה לא היה [*ל]מקרן כבש. אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות. וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וצוה לעשות המשכן. המה יעלו בהר. אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים. שכתוב עליהם ואל משה אמר [מ]עלה אל יי' אתה ואהרן נדב ואביהו [נ]ושבעים מזקני ישראל. ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני. על כן אמר המה ולא אחרים. ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן. דכתיב וכבוד יי' [ס]מלא את המשכן. אז דבר עם משה באהל מועד. אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: (יד) וירד ויקדש. כאשר [ע]פירשתי.

(טו) היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי. ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד [פ]מדעתו. ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם אל משמר [צ]שלשת ימים. ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף [*צ]ביום השלישי. וכתוב בעוד [צצ]שלשת ימים ישא פרעה. ושם כתוב ויהי ביום השלישי [ק]יום הלדת. וכן זה היו נכונים לשלשת ימים. (טז) וענן כבד על ההר. [*ק]לבדו היה. והנה הקולות והברקים: וטעם חזק מאד: יותר מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר. (יז) ויוצא משה. טעם ויוצא מאהליהם. לקראת האלהים. שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה. והנה היו במעמד הר סיני כדרך [קקק]שהציב משה בניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם. כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל יי'. ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים. ואחריהם הזקנים. ואחריהם השוטרים. ואחריהם כל איש ישראל. ואחריהם הטף. ואחריהם הנשים. ואחריהם הגרים. ומשה ואהרן

פירוש על אבן עזרא

שם כ"ד). [ב](ויקרא י"ז ט"ז). [ג](ש"ב י"א ד'). [ד]ר"ל אולי טעם והיו נכונים וכו' שלא יישן וכו'. [ה]ר"ל שלא היו מניחים לו לישן כדאיתא ביומא (דף י"ט ע"ב) וכן דעת הראב"ע ז"ל פה שבעבור כבוד השכינה היורד על הר סיני היה להם להתקדש משכבת זרע. וכן התחייבו להיות נכונים ונזהרים מזה עד שבאותו הלילה שלמחרתו קבלו התורה ושמעו קול לא יישן אחד מהם. פן יבא לידי קרי כדרך כהן גדול ביום הכפורים שהיה נזהר ועושה כך. [ו]פירש זהו הילאקי המבהיל כי בסוף ספר לחות אמר כי הילאקי המבהיל אמר כי והגבלת את העם סחת והגבלת את ההר. [ז]י"א כי ר"ל בגוף ההר כי בתחלה אמר ונגוע בקצהו. ויש אומרים בגוף האדם. כלומר כל הנוגע בהר בגופו לא שיגע בו בשרביט או בזולתו. כמו שאמרו רז"ל נגיעה על ידי דבר אחר לא שמיה נגיעה. וי"א כי ר"ל בגופו כלומר שהמיתה תהיה בגופו כלומר מיתת בית דין. לא שיהיה עונש אך מיתה בידי שמים. וזה אי אפשר לומר כי כבר כתיב לא תגע בו יד כי סקול יסקל וגו'. [ח](בראשית מ"א ל"א). [ט](ירמיה ל"א י"ז). [י]ר"ל שהיה ראוי להיות יָוֹרֶה וכתיב יָרֹה שלא תפעל עם למען תִּוָּרֵא (תהלים ק"ל ד'). ואם מלת תורא באל"ף בסוף ומלת יירה בה"א בסוף מנ"ז היה מתחלף. [כ](ויקרא כ"ה ט'). [ל](יהושע ו' ה'). [*ל]ומה שאמר כ"א לעיל פי' כבש. כדרך אוזן בני אדם. שלא יבינו קול שופר רק ע"י קרן מכבש. [מ]בפרשת משפטים יפרשהו היטב הענין הזה. [נ](להלן כ"ד א'). [ס](להלן מ' ל"ד). [ע](לעיל פס' י') שהקידוש הוא הרחיצה במים. [פ]פי' וזה בעבור שדרשו במסכת שבת (דף פ"ז ע"א) שהוסיף משה יום אחד מדעתו. [צ](בראשית מ"ב י"ז). [*צ](שם פסוק י"ח). [צצ](שם מ' י"ט). [ק](שם פסוק כ'). [*ק]ר"ל זולת שאר מקומות. [קקק]כמ"ש אתם נצבים היום כולכם וכו' (דברים כ"ט ט').

וקפס

ספורנו

בעודו משתומם בחושיו וזה חשבו לנמנע. עתה יאמינו גם בך שתהיה נבואתך באופן זה. כאמרו ודבר יי' אל משה פנים אל פנים. ולכן אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי אמנם לא היה ספק אצלם על אפשרות הנבואה והיו יודעים שהאבות ומשה ואהרן ומרים כבר התנבאו אבל לא היתה נבואת שום נביא עד הנה כי אם במראה ובחלום כמו שבאר הוא ית' באמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. אמנם בנבואת משה בעודו משתומם בחושיו היה ספק אצלם לולא התנבאו גם הם באופן זה עד הנה ובזה יאמינו בדברי משה ולא יוכל שום נביא לקום נגדם כי לא תהיה נבואתם בזאת המדרגה: ויגד משה את דברי העם אל יי'. כאשר שמע תקנת קונו למען יאמינו באמתות נבואתו הרגיש בספק העם והגיד דבריהם בשמו. שהטעם שאמרו כל אשר דבר יי' נעשה. היה מפני שהיו מסופקי' אם היתה נבואת משה באופן זה דברי יי' או על ידי מלאך. ושאולי אם יקבלו עליהם דברי מלאך ידקדק עליהם כחוט השער. ולא ישלח. כאמרו כי לא ישא לפשעכם. ובכן אמרו שלא יעשו זולתי דברי יי' בלבד: (יא) היו נכונים. שיהיה גם הגוף טהור ומוכן לנבואה לא הנפש בלבד. וזה בהיות מדרגת הנבואה העתיד' אז להם פנים בפנים בעוד היותם משתמשי' בחושיהם. ולזה נאסרה האשה למשה ומאז השיג לזאת המדרגה שהיה כל נבואתו מעת מתן תורה והלאה פנים אל פנים כאמרו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי כמו שבארוהו רבותינו ז"ל: (יב) כל הנוגע בהר מות יומת. פן יהרסו אל יי' לראות ונפל ממנו רב ויערבבו שמחת הכל בטמאם את המקום בפגריהם ובהבילם אבל על קרוביהם ולא תשרה שכינה עליהם: (טז) ויהי קולות וברקים. כענין והנה רוח גדולה וחזק ואח' הרוח רעש ואחר הרעש אש וכן העיד באמרו ארץ רעשה אף שמים נטפו כו': לקראת האלדים. לקראת שכינה של מעלה

פירוש רשב"ם

(י) וקדשתם לשון הזמנה כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר: (יא) ירד ה' לעיני כל העם. יש לומר ויאמר ה' של תחלת הפסוק ע"י מלאך. לכן ירד ה' ולא הקב"ה בעצמו מדלא כתיב ארד. כמו שפרשתי וה' המטיר על סדום וגו' מאת ה' מן השמים. וגם בהגדות. ראשון שבפסוק גבריאל והשני הקב"ה: (יב) והגבלת. הראה להם ועשה להם סימני גבול עד היכן יכולין לקרב: (יג) לא תגע בו יד. הנוגע בהר שאמרתי. מות יומת. מרחוק ימיתוהו שלא יקרבו אל ההר להמיתו ויתחייבו גם הם מיתה. לכן לא תגע בו יד להמיתו אלא יורוהו בחצים מרחוק או ישליכו עליו אבנים לסקלו:

במשוך

יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד
עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן
הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ יט וַיְהִי
קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה
יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד
יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא
יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם
פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ
רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה
יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת
אל

אונקלוס

טוּרָא: יח וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כֻּלֵּהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא וּסְלִיק תְּנָנֵהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא: יט וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵל וְתָקֵף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּל וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵהּ בְּקָל: כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלִיק מֹשֶׁה: כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִילְמָא יִפַגְּרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי: כב וְאַף כָּהֲנַיָּא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: כג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכּוּל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵדְתָּ
בנא

מסרה יח והר, ל'. עשן, ל' ז'. כעשן, ל'. יט קול, [מ"ו]. השפר, ע' חסר. הולך, ע' מ"ל בתורה. והאלהים, ז'. בקול, [מ"ו]. כ על, י"ד פסוקים אית בהון על אל אל. כא לראות, [מ"ו]. כב יפרץ, ל' [וחס']. כג ויאמר משה אל ה', ה'. לעלת, [מ"ו].

ת"א ויהי קול ברכות ו ספר הזוהר פ' קדושים ופ' ויקרא. משה ידבר ברכות מה סוטה לג מג ערכין יא. וירד ה' על סכה ה. הר סיני שבת פט.

רש"י

(שבת פח): (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד העי"ן פתח אלא ל' פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סי' הנכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח באריה אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים הלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מלכים א יח) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם. (מכילתא) מלמד שהרכין שמים עליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: (כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ואפי' הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קטו): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ויעשה בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום
שלשת

רמב"ן

והולך לביתו כלל אלא מן ההר אל העם: (יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול. אמרו במכילתא שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט לא ידבר בזה עדין אבל ירד השם הנכבד אל ההר ביום השלישי והוציא משה את העם מן המחנה לקראת הכבוד הנראה להם ויתיצבו הם בתחתית ההר ומשה עלה למעלה קרוב לראש ההר. ששם הכבוד מגלה לעיניו. ומדבר עם ישראל להורותם מה יעשו. וישראל שומעים קול האלהים שעונה אותו ויורנו וגם לא יבינו מה יאמר לו ויורה אותו בלוחות האמורות אח"כ בפרשה רד העד בעם וגו' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך וגו' והיה זה קודם מתן תורה וגם בשעת הדברות. כי משה לא עלה אל ראש ההר אל הערפל אשר שם האלהים רק לאחר מתן תורה. וכן אמר אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר כאשר עליתי אני. וי"מ כי ישראל יראים מאד מקול השופר שהולך וחזק מאד ומשה היה אומר תחלה כוונו דעתכם כי עתה תשמעו קול בענין כך. ומיד האלהים יעננו אותו בקול: (כ) וירד ה' על הר סיני. אם תשכיל בפרשה תבין כי שמו הגדול ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד. והעליה והירידה לקראת מקום הכבוד כמו שפירשתי. והזהיר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב. כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש. והוא שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה. כמו שאמרו רבותינו אין אלהים אלא דיין. ואמרו מפי הגבורה שמענום. ובמשנה תורה כתוב את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם. בעבור שהיה מתוך האש וזה טעם. פנים בפנים. ולכך נאמר אנכי ה' אלהיך. ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר

אבן עזרא

ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים. אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה. כי ידענו כי הם לא מרו פי השם. כי הנה כתוב לך רד [י]ועלית אתה ואהרן עמך. ואמר משה אנכי עומד בין יי' [ש]וביניכם. (יח) והר סיני עשן כלו. הש"ן עשן בפתח גדול. כי הוא פועל עבר. ואל תתמה *[ב]בעבור מלת עשן שאמר הֶעָשָׁן הכבשן והנה הזכיר ויעל עֲשָׁנוֹ שהוא על משקל שְׁלָלוֹ זְהָבוֹ. כי שמות משקלי השמות משתנים. ואמר שגר [ת]אלפיך. וכל פטר [א]שגר בהמה. ואמר ואת [ב]הבשם ואת השמן וקנמון *[ב]בשם. ועוד אמר אריתי מורי עם [ג]בשמי. ואלו היה מגזרת [ד]בשם. היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת בשמי. כמו מקדש *[ד]קדשי. ואילו היה מגזרת וקנמן [דד]בשם. היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן. [ה]שמני וקטרתי. או בחירק כמו *[ה]מצדק צדקי. והנה עם [ו]בשמי בלא תוספת יו"ד הוא בשם בשני קמצין. כמו שלל. זהב: ויחרד כל ההר מאד. ספר המנהג כי ההרים [ז]לא ימוטו רק על דרך משל אמר וירגזו [ח]ההרים: (יט) ויהי קול השופר. מנהג כי קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק *[ח]וזה היה להפך. אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מפחד: משה ידבר. לדעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר. אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול. כדרך וישמע את הקול [חח]מדבר אליו. ועל זה כתוב בעבור ישמע העם [ט]בדברי עמך. וכבר *[ט]אמרתי לך. כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר: וטעם משה ידבר. דבק אם קול השופר. כי נשמת משה [י]היתה דבקה בשם. כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו. והכתוב לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול. שהיה משה שומעו ולא היה קול [כ]השופר אע"פ שהי' חזק מונע אותו לשמוע הקול. בעבור זה כתוב אחריו ויקרא יי' למשה בקריאת קול לעלות אל

וְאִתְעַתְּדוּ תְּחוֹתֵי טַוְרָא: (יח) וְטַוְרָא דְסִינַי תְּנִין כּוּלֵיהּ מִן בִּגְלַל דְּאַרְכִּין לֵיהּ שְׁמַיָּא וְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי בְּאִישָׁא מְצַלְהֲבָא וְסָלִיק קוּטְרֵיהּ הֵי בְּקוּטְרָא דְּאַתּוּנָא וְזָע כָּל טַוְרָא לַחֲדָא:

(יח) וְטוּרָא דְסִינַי עָטַר כּוּלֵיהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בְּשַׁלְהוֹבָא דְאֶשָּׁתָא:]

(יט) וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזִיל וְתַקִּיף לַחֲדָא מֹשֶׁה הֲוָה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה מִתְעֲנֵי בְּקָל נְעִים וּמְשַׁבַּח וּנְעִימְתָּא מַלְיָא: (כ) וְאִתְגְּלֵי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי עַל רֵישׁ טַוְרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טַוְרָא וּסְלִיק מֹשֶׁה: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהִיד בְּעַמָּא דִלְמָא יִכְוְנוּן קֳדָם יְיָ לְאִסְתַּכָּלָא וְיִפֵּיל מִנְּהוֹן רַב דְּבְהוֹן:

[(כא) וְיִפּוֹל מִנְּהוֹן אוֹכְלוֹסִין סַגִּיין:]

(כב) וְאוּף כָּהֲנַיָּא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: (כג) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יָכְלִין עַמָּא לְמִיסַק לְטַוְרָא דְסִינַי אֲרוּם אַנְתְּ אסהידת

בעל הטורים

מסלק הסר ממקומו ונעשה כסר על גבי הר: (יט) הולך וחזק. ג' במסורה הכא שילך ודוד הלך וחזק (ש"ב ג') כדאי' בעירובין (דף כ"ג וע"ש) דוד גלי מסכתא הולך וחזק שלא לא גלי מסכתא כתיב (שם) הולכים ודלים וזהו ודוד הולך וחזק בתורה דכתיב בה הולך וחזק מאוד: (כג) וקדשתו. ג' במסורה חד כ"ת וחד ס"פ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב (פ' אמור) ודין. גבי כהן ליה פסוקא לפי מקדושתו כלשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ותלמיד חכם קדושתו בסוף כדכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר לאחר מיתתו שיהיה בארץ נכרים קדושתו כי בחייהם הן בקדושיו לא יאמין וגם גדולת תלמיד חכם בסוף הקריאה

יונתן

שהשפיל והוריד שמים והדבתב רש"י הרכין השמים וק"ל: (יח) באשא מלהבא. פי' מלוטש ומזהיר וכן ת"י כתמא קליל מללהבא: (יט) בקל נעים וכו' דק"ל מאי בקול שאינו מובן לפי פשוטו שתרגומו בקול הידוע דכתיב קול ה' בהדר: ירושלמי (יג) יתקטלון. פי' יתקטעו חלים מלשון קטם כגזר ודוגמא לזה בת"י פ' בשלח פסוק ה' איש מלחמה ע"ש: (יח) עטר כוליה וכו' יב. לפרשו לשון הסרה שהעשן סר ונסתלק מהאש ונתגבר. וכן ת"י הבמות לא סרו לא עטרו. וגם י"מ לשון סיבוב והקפה שהקיף וסיבב כל ההר. כמו עוטרים את דוד שני' הקיפוהו כעטרה המקפת הראש וכן בלשון חכמינו עיטור דכוס. ויש גורסים עתו' בתי"ו כמו עתר ענן הקטורת דיחזקאל ופי' עובי אור העשן מתלקחת ולהוט: (כא) רב דבהון. גם רש"י הרגים בזה דכתב לשון יחיד. ולפי התרגום קאי רב על המופלא שבהם. כמו רבא סנהדרין ובדרושתי למתן תורה בארתי יפה כוונת המתרגם בזה מכוון לרמז אמרסי ואין

רמב"ן

אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש. אמר קול אלהים. אמרו מה ששמענו. ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו וכן אמר להם משה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כי מדבר תואר לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו. ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות כי בשבעה קולות נתנה התורה והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה' בני אלים והוא הענין הנרמז בפרשה הזאת. כי ויהי קולת וברקים חסר וימנה אחד. וכן וכל העם רואים את הקולת יחסר ממנו הרבים. והנה הם ששה. והכבר נאמר בפי' וידבר אלהים וכן במשנה תורה הזכיר שבעה קולות במתן תורה. ובמסכת ברכות אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות (שאם) [שהם] יחשבו הקולות הנסתרים והשנים המפורשים להם בכתוב והכוונה כי למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמעו. כמו שאמר קול גדול ולא יסף ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול. ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולת בחסרון וא"ו אחד כי כל הקולות יכלו אחד והוא מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו על דרך האמת. והנה הפרשיות מבוארות לא יתחלף להם דבר בדבר: (כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה'. שהם מגישים להם הככבד קרבנות ונגשים בהם אליו

אבן עזרא

ראש ההר. שהם ירד כבוד השם: (כ) וירד יי'. עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שאגיע בע"ה בפרשת כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי. והגוף מהעולם השפל. ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו. גם שומע הוא האדם. שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו. ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע הנמצא. וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהבהמה שאינה גוף. ומגוף שהוא מורכב [ל]מד' שרשים. והנה כאשר נדבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו. ודמותם במתכונתם. ואם רצה לדבר על שלים מבני אדם יערך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע. ע"כ שמו ראש לארץ. וראש לעפרות [ט]תבל. ופה ותפתח הארץ את [נ]פיה. גם ירך. בירכתי [ס]הארץ. ואמר יד [ע]הירדן. בלב [פ]ים. ורבים ככה. והנ' הכל בדברי משל כי אין ליס לב. ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף. ואמר מות וחיים ביד [צ]לשון. ורבים ככה. וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע. אמר והאיש [ק]גבריאל. וזרועותיו [ר]ומרגלותיו. וקול *[ר]דבריו כקול המון. והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים. אמר וכובע ישועה [ש]בראשו. כי פי יי' [ת]דבר. עיני יי' [א]אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני יי' בעושי רע. ותחת [ב]רגליו. ועל זה הדרך וירד יי'. ויעל [ג]אלהים. כי הכל מלא כבודו. ופרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעלייה: וטעם ויקרא. שקראו השם כדי שילאו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד. ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום [ד]מעמדו. והם חשבים כי לכבודי יעשה כן מרוב תאותם לראות כבודי. ע"כ אמר משה לראות: ונפל בעם. מוסכת אחרת. וכן הוא ונפל ממנו עם רב: (כב) וגם. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים. ככתוב קדש לי [ה]כל בכור. יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם: וטעם הנגשים אל יי'. שהם בתחלת הגבול. או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בתלישת עמלק. גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר. שהם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: (כג) ויאמר לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו. עד שרא' בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך

פירוש על אבן עזרא

[י](פסוק כ"ד). [ש](דברים ה' ה'). תִּשְׁבַּר (דברים ז' י"ב). [א](לעיל י"ג י"ב). *[ב](שם ל' כ"ג). [ב](להלן ל"ה כ"ח). [ג](שיר ה' ח'). [ד]ואילו היה מגזרת בּשֵׁם. היה ראוי להיות בקמץ חטף תחת הבי"ת בְּשָׁמַי. *[ד]כמו מן קֹדֶשׁ. קָדְשִׁי. [ד]ואילו היה מגזרת בֶּשֶׂם. היה ראוי להיות בפת"ח הבי"ת. [ה]כמו מן שֶׁמֶן שְׁמָנִי וקטרתי (יחזקאל ע"ו י"ז). *[ה]או בחירק כמו מן צֶדֶק צִדְקִי. [ו]והנה עם בְּשָׂמַי בלא תוספת יו"ד הוא בְּשָׂם בשני קמצין כמו שָׁלָל זָהָב. [ז]ההרים ימושו (ישעיה נ"ד י'). [ח](שם ה' כ"ה). *[י]ואם הקב"ה הכלה א"ע כפי דרך טבע בני אדם הי' ראוי להכאו' , קול השופר דרך ב"א. [חח](במדבר ז' פ"ע). [ט](פסוק ע'). *[ט](שם). [י]פירש שיש לבך להבין הרמז הזה כי הקול הזה היה קול שבלי שנרגלה אליו במראה הנבואה. וע"כ לא יכול השופר למנוע אותו מלקבל השפע. ואם היה קול ממש איך יתכן שישמעו העם קול שם באמצע קול השופר שהיה הולך וחזק מאוד. ועוד שהיה קולות וברקים. והמבין יבין. [כ]פי' אף שהיה קול השופר הולך וחזק מאוד. לא היה מונע אותו לשמוע הקול. [ל]רמ"ע. [מ](משלי ח' כ"ו). [נ](במדבר ע"ז ל"ב). [ס](ירמיה ו' כ"ב). [ע](במדבר י"ג כ'). [פ](לעיל ע"ו ח'). [צ](משלי י"ח כ"א). [ק](דניאל ט' כ"א). [ר](שם י' ו'). *[ר](שם). [ש](ישעיה נ"ט י"ז). [ת](שם א' כ'). [א](תהלים ל"ד ע"ז). [ב](להלן כ"ד י'). [ג](בראשית י"ז כ"ב). [ד]ר"ל כי הרם פועל יוצא ור"ל לא יהרסו מקומם מרוב תאותם לראות כבודי. והם חושבים כי טוב הם עושים לגשת אל הכבוד לראותו. ולא כן. כי דרך הכבוד לפרוץ במי שאינו מוכן לקבל. וזה טעם פן יפרוץ בם והבן. [ה](לעיל י"ג ב'). אולי

ספורנו

מעלה דשלפי קמיה דקודשא בריך הוא כאומרו אשר כך וירד יי' על הר סיני: רד העד בעם פן יהרסו. כשאתה מדבר עמהם שמא יחשבו שבהיותם עולים

פירוש רשב"ם

במשוך היובל בהסתלק שכינה ויפסקו קול השופרות והלפידים: (יח) עשן כלו. חציו קמץ וחציו פתח כי לשון פעל הוא. העשן כולו. אבל עשן שהוא שם דבר כולו קמץ. כענין פומיאה בלע"ז. ואילו היה שם דבר היה לו לומר כעשן הכבשן בח"פ כאשר נאמר מן דבר. דבר השמיטה. מן בקר בקר זבח השלמי'. כן יאמר מן הבית ימלא עשן. עשן הכבשן כשהוא דבוק: (יט) משה ידבר. אל הקב"ה ואין קולו נשמע לשום אדם אלא הקב"ה. אבל הקב"ה יעננו למשה בקול גדל בשביל קול השופר שהולך וחזק מאד וצריך שיהיה קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה: (כא) פן יהרסו. ממצבם להתקרב ולראות: (כב) הכהנים הבכורות: יתקדשו. בעמידתן: (כג) ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם וגו' ה מפרש. שכך

אל־הר סיני כי־אתה העדתה בנו
לאמר הגבל את־ההר וקדשתו:
כד ויאמר אליו יהוה לך־רד ועלית אתה
ואהרן עמך והכהנים והעם אל־יהרסו
לעלת אל־יהוה פן־יפרץ־בם: כה וירד
משה אל־העם ויאמר אלהם: ס
כ א וידבר אלהים את כל־הדברים
האלה לאמר: ס ב אנכי יהוה אלהיך

אונקלוס

בנא למימר תחים ית טורא וקדשהי: כד ואמר ליה יי איזיל חות ותסק את ואהרן עמך וכהניא ועמא לא יפגרון למסק לקדם יי דילמא יקטול בהון: כה ונחת משה לעמא ואמר להון: א ומליל יי ית כל פתגמיא האלין למימר: ב אנא יי אלהך די אפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא:

לא

מסורה אל הר, י"ז [ל"ל ע"ז]. העדתה, ל' ומ"ל ה' [ומ"ו]. הגבל, ל'. וקדשתו, ב' א' כ"פ וא' פ"פ. כד לך, [הלמ"ד בקנו"ל]. והכהנים, ל'. לעלת, ד' חסר בתורה. יפרץ, ל' [ק"מ לסבת המקף]. כה אלהם, [ח"י]. כ א וידבר אלהים, ג'. ב אנכי ה', י"ב.

ת"א וגם הכהנים זבחים קטו. לך רד ועלית שבת צו. וידבר אלהים סגיגס ג עקרי' מא ומג. אנכי ה' שבת שם קה סוטה מז ביצין כג סנהד' לט וקז מכות כד הוריות ח עקיד' שער ס'.

אשר

רש"י

שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמו ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמ' משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו: (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהי' לך שחזר ופי' על כל דבור ודבור בפני עצמו: (קושיית א"כ כו' פי' לפי זה שנוכח אחת כל הדברים האל' שגם שאר עשר' הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו ונשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו שנים בפרט מפני הגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמו ששמע הקב"ה בכבודו ובעצמו דברם. ותירץ שחזר ופי' וכו' ור"ל באותה החזרה לא הזכיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחוד ודוק): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו (מכילתא): (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי (מכילתא) ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנא' (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו

בשעת

רמב"ן

אליו: (א) אנכי ה' אלהיך. הדבר הזה מצות עשה. אמר אנכי ה' יורה וילוה אותם שידעו ויאמינו בה' כי יש ה' והוא אלהים כלומר הווה וקדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו. ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאו. וגם תורה על החדוש. כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו. ותורה על היכולת. והיכולת תורה על הייחוד. וכמו שאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היודעים ועדים בכל אלה: (ב) וטעם מבית עבדים. שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שבויים לפרעה. ואמר להם זה שהשם הייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלהים שיעבדוהו כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים כטעם כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. וכבר רמזתי עוד למעלה טעם שני השמות הקדושים על דרך האמת. וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים. כי המדות האלה אשר הזכרתי הם במלך כנגד העם. וכך אמרו במכילתא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר. לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך. משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות אמר להם לאו. כשתקבלו מלכותי אגזר עליכם גזירות' שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי היאך אתם מקיימין. כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך. אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן. כשקבלתם מלכותי קבלו גזירתי כלומר אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה' ואני אלהיכם מארץ מצרים. קבלו כל מצותי. ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד ה' אלהיך אשר הוצאתיך ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שמע תשמעו. כי להזכיר כל יחיד מהם יענש על המצות. כי עם כל אחד ידבר. ולכל אחד יצוה. שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך. והיחיד ינצל עמהם. ויבאר להם משה זאת הכוונה בסוף התורה בפרשת אתם נצבים:

לא

אבן עזרא

למלך עשיתי שליחותך עד שילונו לעשות דבר אחר. אז יאמר לו. ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל יי' לראות. לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו. אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם. כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל. כי עתידים הם לומר לך כבלות השם לדבר עשרת הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה. והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו. אך שלא יעברו הגבול. כי הם צריכים שיזהירם הוא *[א]בשעת מעשה. שישמעו וישמרו נפשם: (כה) וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר. מיד דבר השם: (א) וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת. אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם. ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי יי' אלהיך. ובשנים כי אנכי יי' אלהיך אל קנא. ובשלישי כתוב את שם יי' אלהיך. גם את אשר ישא את שמו לשוא. ולא אמר שמי. וברביעי כי ששת ימים עשה יי' וגו' על כן ברך יי'. ובחמישי אמר אשר יי' אלהיך נותן לך. ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה. ושאלות קשות מאלה והנה אזכרו. קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שנית והנה ראינו מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא. אין שנוי בין שתי הפרשיות. ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום. בראשונה זכור ובשנית שמור. גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה ובהמתך ובשנית תוספת ושורך [א]וחמרך. והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ. ואמר עוד על כן ברך יי' את יום השבת. ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים **[א]ואמר באחרונה על כן צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת. בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך. וכן בשני. רק הוסיף ולמען ייטב לך. גם הוסיף בכבוד אב ואם. כאשר צוך יי' אלהיך. בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה. בשנים כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה. בראשונה כתוב עד שקר. ובשנית עד שוא. בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך. ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. בראשונה אין כתוב שדהו. ובשנית כתוב שדהו. בראשונה עבדו ואמתו [ב]קודם שורו וחמורו. ובשנית שורו וחמורו. שני עבדו ואמתו. בראשונה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ובשנית את הדברים האלה דבר יי' [ג]אל

כל

אַסְהֵידַת בָּנָא לְמֵימַר תְּחוּם יַת טוּרָא וְקַדְשׁוּהִי: (כד) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזִל חוּת וְתִיסַק אַנְתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִכַּוְונוּן לְמִיסוּק לְמִסְתַּכְּלָא קֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן: (כה) וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא לְוַת עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ קַבִּילוּ אוֹרַיְיתָא עִם עַשְׂרְתֵי דִבְרַיָּא:

[(כה) עַשְׂרְתֵי דִּיבְּרַיָּא:]

(א) וּמַלֵּיל יְיָ יַת כָּל דִּבְרַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר:

[(א) מַלֵּיל מֵימְרָא דַּיְיָ כָּל שְׁבַח דִּיבְּרַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר:]

(ב) דִּבִירָא קַדְמָאָה כַּד הֲוָה נָפִיק מִן פּוּם קוּדְשָׁא יְהֵי שְׁמֵיהּ מְבָרַךְ הֵי זִיקִין וְהֵי בַּרְקִין וְהֵי כְּשַׁלְהוֹבִיַּין דִּינוּר לַמְפַּד דִּינוּר מִן יְמִינֵיהּ וְלַמְפַּד דְּאִישָּׁא מִן שְׂמָאלֵיהּ פָּרַח וְטַיֵּיס בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא וְחָזַר וּמִתְחַמֵּי עַל מַשִּׁירְיָתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וחזור

בעל הטורים

הקריאה שגדול שבכולם גולל: (א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. בגימ' בכל מה שנכתב וגם (כל) מה שנע"פ (במ"ק) אנכי בגימ' כסא לומר שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד ובגי' מלא ועוד עשרה והוו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. ויש לו (ששה) [וכ"א מלאתי יו"ד] הויות לאמון ואמכון בשמים וארץ וד' רוחות ועומק ורום: (ב) אשר הוצאתיך. ג' במסורה ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור

יונתן

ואין ראוי להאריך כאן: (כה) קבילו אורייתא. דקשה ליה מה אמר וכדמרגים רש"י ג"כ בזה ולא ס"ל כרש"י שמוקב אלמעלה ויאמר משה. אלא קאי אמאי דלמעלה וק"ל: (ב) כד הוה נפיק מפום קודשא. ס"מ דס"ל כמארז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. הי כזיקין לשון רז"ל זיקוקי דנורא והם ניצולי אש. וכן כברקים בשלהוביין דינורא של אש. למפד כמו לפיד ופי' אבוקות אש: כגון דא לריך להודיע שהיה בדפוס לאסוניס

אבן עזרא

כל קהלכם. ואשר ספסנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה. מלאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש. וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם. רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם. ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות. ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שנפרשה הזאת. ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס. והנה נודה כי גם כאן יש לשאול. למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית. והנה מה נעשה בלותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל. כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה. כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרת בבת אחת. ואיך יאמר השם כאשר *[ו]לוך יי' אלהיך. ועוד מתי נוה לפני זה שמעמד על כבוד אב ואם. והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך. אם כן אמר זה [ג]ולא אמר זה. ואיך יאמר לא תנאף בוי"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד [ד]אשת רעך. ועוד איך יאמר עבדו ואמתו *[ד]ואחר כן שורו וחמורו. ויאמר בבת אחת [ה]הפך הדבר. ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים. והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקלתו [ו]דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והי' ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו. ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם. הנה איך הבינו ישראל דבור השם. כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפילו מלה אחת. כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והר"יש לא יבין מה דבר המדבר. והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן. כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין רואה מרחוק והאויר מביא הקול אל האוזן. והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע. והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מולאם משמשם מקומות. לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם. והנה כל אות הזי"ן נכנס באוזן קודם כ"ף ויי"ו רי"ש. והנה אם נאמר שלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת. איך תשמע האזן. ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות. למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת. ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור. והכתוב בשניים ולא בראשונה. גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך. גם [ו]הפסוקים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש. והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש. ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל: אמר אברהם המחבר

פירוש על אבן עזרא

ואולי. הוא לדעת הגאון לעיל. *[ו]כמ"ש רש"י ז"ל שמזרזין את האדם קודם מעשה ומחזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה. [א]וכן אח"כ למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דברים ה' י"ד) **[א](שם פסוק ע"ו). [ב]ע"ש הוא ול"ל בראשונה ושורו וחמורו. ובשנית שורו וחמרו. (כ"ל) אין כאן ע"ש כי הוא כדרשת חז"ל (בברכות מ"א ע"ב) בענין ר"י כל המוקדם בפס' קודם לברכה ע"ש. וכ"כ פה בדברות לאשונות כתיב וא"ו החבור. א"כ שייך שורו וחמורו אחר עבדו ואמתו ובדברות שניות אין כתיב וא"ו החבור. א"כ שורו וחמורו שהוא ענין לבד קודם לעבדו ואמתו. וקשה ג"כ על דבור ולא תנאף בשניות. וגם בית רעך אם לא אמר בדברות ראשונות. [ג](שם פסוק י"ט). *[ג](שם פסוק ע"ו). [נ]נ"ל אם אמר בדברות ראשונות למען יאריכון ימיך. למה לא אמר ג"כ למען ייטב. [ד](שם פסוק י"ח). *[ד]ע"ש הוא. ונ"ל איך יאמר תחלה בית רעך ואח"כ אשת רעך ככה פי' המפרש ב"י (ל"כ) פה הקושיא. יותר מתאוה לשורו וחמורו כי הם בחוץ. והדר מתאוה לעבדו ואמתו. ואם משולם לתאוה. מתאוה להאש'תחיל' וכו'. [ה]התחלה אשת רעך ואח"כ ולא תתאוה בית רעך כמו (שם פסוק י"ח). [ו]וטעמו שיש למקצת הפלא דמות במעשה הפלא כאשר יתבאר. וכבר ראית מה שכתב הראב"ע ז"ל בפרשת שמות והנה בשם הזה יתחדש בעולם אותות ומופתים. וכאשר אמר לו זה השם הנכבד. על כן בקש אותות ומופתים. והפלא מעשים נוראים חוץ מדרך התולדות וממנהג העולם. ומכל מקום הפלאים נעשים בדברים דומים במקצת. כמטה שהכונתו גוף ארוך. נהפך לתנין. והמים שתולדותם להיות מתגלגלים ונגרים. נהפכו בכח השם לדם. והצפרדעים שהיה דמות מקצתם שם בכח השם שרץ היאור וכל הנהרות והיאורים והאגמים לצפרדעים. ועפר הארץ שמבורו מחלקים דקים ולחה מעורבת בחלקו. תולדתו להשריץ דמות הכנים באדם ובבהמה וכל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים בכח השם. וכן הערוב היה דמות מקצתו ובכח השם באו רבים עד אין קץ עד שמלאו כל ארץ מצרים והפלה ה' ארץ גושן אשר שם בני ישראל. והדבר. אין צריך לומר כי היה דמות מקצתו ובכח השם היתה יד ה' הויה במקנה אשר בשדה בסוסים ובחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאוד. והפלה ה' בין מקנה וגו'. והשחין היה דמות מקצתו וכשזרק משה פיח הכבשן היה בכח ה' על האדם ועל הבהמה לשחין פורח אבעבועות. והברד היה דמות מקצתו. וכן הארבה. וכן החושך ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. וכן במכות בכורות. ובכולם נראה המופת. ומהפלא הזה שהש"י דבר זכור ושמור בבת אחת לא מצאנו דמות ותמונה אפילו מקצת שיהיה עליו המופת הזה. והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו. אחרי שהוא יותר זר ונפלא מכולם. [ו]כמו שמפורש לפני זה בא"ק

ספורנו

עולים למדרגת נבואת פנים בפנים כמוך יוכלו לעלות אל מחיצתך: וקדשתו. באמור להם אם בהמה אם איש לא יחיה כענין אדמת קדש הוא: לך רד. עתה בהיות מדבר היה עמהם למטה מן ההר: ועלית אתה ואהרן. אחר תשלום עשרת הדברות ופרשת משפטים כאמרו ואל משה אמר עלה אל יי' אתה ואהרן וכו': (כה) ויאמר אלהים. אזהרה זו עם העונש פן יהרסו ונפל ממנו רב: (א) וידבר אלהים. אחר העדת משה ואזהרתו דבר אלהים אליהם כל אלה הדברות כאמרו את כל הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר: אנכי. לבדי הוא יי' הנותן מציאות הקדמון הנודע אליך בקבלה ובמופת: אלהיך. ומקיים אני מה שקבלת עליך להיות אלהיך בלתי אמצעי ולכן לי לבדי תתפלל ואותי תעבוד בלתי שום אמצעי: אשר

פירוש רשב"ם

שכך אמר משה כבר אמרת לנו זה שלשת ימים הגבל את ההר. השמרו לכם עלות בהר. ולמה אתה צריך לומר לי עכשיו פעם שנייה. טעות הוא שהרי מורזים לאדם בשעת מעשה אף לאחר שזירזוהו קודם מעשה שמזרזים לאדם פעם שנייה בשעת מעשה לומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי. ועוד ספק שני שחזר אמר לו לך רד. מה בא לחדש. אלא כך אמר משה להקב"ה דרך שאלה וכך שאל לו. אתמול שלשום אמרת לי שלא יוכל העם לעלות אל הר סיני כשהזהרת את העם ע"י בהגבלה. אמרת לי השמרו לכם עלות בהר ועכשיו אתה אומר לי פן יהרסו אל ה' שמא אתה מוסיף שאפי' להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות אפי' רחוק מן ההר אסור. והשיב לו הקב"ה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה'. וגם עתה לראות בלא עלייה לא אמרתי לך: (כה) ויאמר אליהם. מצות הגבלה מעכשיו: (ג) לא יהיה ונו'

המחבר. משפט אנשי ל"הק פעם יבארו דבורם באר היטב. ופעם יאמרו הצורך במלות 'קצרות שיוכל השומע להבין טעמם. ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמ' כמו "כלי. ע"כ משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות. אמר השם לקין ארור "אתה מן האדמה. כי תעבוד את *"האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ. וקין אמר הן גרשת אותי היום **מעל פני האדמה. ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה 'בעבור שנוי המלות. והנה אמר אליעזר *'הגמיאיני נא. והוא אמר ואמר אליה "השקיני נא. אמר משה בכור השבי "אשר בבית הבור. וכתוב בכור השפחה *"אשר אחר הריחים. ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין. והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר. ואחרים רבים תמצא מלות שונות. רק הטעם שוה. וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה. כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו. והדבר שוה. אמר השם ותכלת ""וארגמן. ומשה אמר תכלת 'וארגמן. אמר השם *'אלהי השם. ומשה אמר ""ואלהי השם. והאלה רבים ושניהם נכונים. כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק. גם הכתוב בוי"ו לא יזיק. בעבור שהוסיף לבאר. והנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף. כי זה וזה נכון. והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם. א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו. כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה חסר. והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר. ואילו היו מבקשי' טעם מלאחד מהם. או שמנהג היה לכתוב הכל *על דרך אחד הייתי נוחרים. והנה אתן לך משל אמר לי אחד כתוב לרעי וזה כתוב. אני פלוני אוהבך לעולם. וכתבתי פלני בלא וי"ו. אהבך גם כן בלא וי"ו. לעלם חסר. ובא האוהב ושאלני למה כתבת חסרים. ואני **אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי. ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך אכתוב. ולא ארצה להאריך רק 'המשכיל יבין. ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות. דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם. כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ותחלתם אנכי וסופם וכל אשר *'לרעך. וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית. את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם. ואין "הפסק ביניהם. ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים. כן אמרם "השם כלם. והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי אינו על דרך המדבר. יש להשיב אחרי שקבלנו זה השם להיות לך לאלהים. על כן אמר לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה יי'. ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש *"לדבר ככה. כתוב לא יליץ "הלב מני. ואחריו כתוב תביא בית יי' *"אלהיך. ורבים כאלה. והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים. בזה נחלקו. יש אומרים לא יהיה לך הוא הדבור הראשון. והשני לא תעשה לך פסל. וזה אינו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה. בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה. והנה בדבור זכור אתה ובנך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת. ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי. והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך. והראייה כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים. האחד יוצא למעשה כמו גזל. וכמוהו ולא יחמוד **איש את ארצך. אמר זה החמוד בלב היה *ארץ ישראל רעה. ולא תחמוד השני הוא בלב. על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל. כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו. והנה לא הזכיר האחרים עמו. והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה לא דברו נכונה. הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך. ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך. ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב. והראשון גזלת הבית. והנה משה הפך הדבר כי אמר עם "ולא תתאו' בית רעך. ואמר עם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך. והנה נשחת טעמם. והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו. ועתה אדבר על זכור ושמור. דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות. והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי "בטרם אמות. ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברככה לפני יי' *"לפני מותי. כמו בטרם אמות. א"כ מה טעם להוסיף לפני יי'. התשובה היא ידעה כי יצחק נביא ליי'. והברכה שיברך בדרך נבואה היא. על כן אמרה ליעקב לפני ה'. והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה. וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת. והם לבדם הכתובים על לוחות הברית. לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני. ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה. והראי' הגמורה ששם כתוב פעמים כאשר צוך ה' אלהיך. ודע כי באחרית מות הראשון הוא הזכירה. והמקום מקום משמרת הלוחות. והנה הזכירה כוללת השמירה. וטעם זכור שיזכור כל יום איזה יום הוא מהשבוע. וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה. והנה טעם הזכירה היא השמירה. וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור. כאלו בנת אחת נאמרו. ולא הוצרך משה להזכיר בעבור טעם כי ששת ימים עשה ה'. כי בתחלה אמר כאשר צוך ה' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו. ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה. פרש משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם. ודע כי השמנה דברים כולם מצות לא תעשה. ודבור כבד הוא מצות עשה. ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שיטיב לו. והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו. והם גמלוהו ועטפוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו. כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך. ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף צוה שיכבד אבותיו. כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם. והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך. כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה. כאשר אפרש בפסוק "לא תאכלנו. והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון *"ימיך. וזה החיוב הוא בשקול הדעת. גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול השם. והנה דברי משה כאשר מפורש "בדברי רבקה. וככה אמרתי כי אנכי השם ואנכי השם שוה הוא. ג"כ לא תנאף ולא תנאף והוא ושקר בני אב אחד הם. גם תחמוד ותתאוה מבנין אחד יצאו. והשם אמר לא תחמוד בית רעך. כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו. וככה הם סדורים בפרשה הזאת. ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה

ואחר

פירוש על אבן עזרא

צא"ק ה'. יר"ל כמו אל"ף לא נכתב כי אם אה וכן חי"ת חה וכן עי"ן עה וכן שאר המולאם. חוכן הטעמים למלות. ט(בראשית ד' י"א). *ט(שם פסוק י"ב). טט(שם פסוק י"ד). יר"ל אשר אמר ה' לכן כל הורג קין שם (טו). *י(שם כ"ד י"ז). יי(שם פסוק מ"ה). כ(לעיל י"ב כ"ט). *כ(שם י"א ה'). ככ(להלן כ"ה ד'). ל(שם כ"ח ו'). *ל(שם כ"ה ז'). לל(שם ל"ה ט'). מר"ל למלא או לחסר. *מתמיד מלא או תמיד חסר. שיםכן לבקש טעם למה יצא מן המנהג. ואחרי שנמצא פעם מלא ופעם חסר. לא ידענו איזה נוהג יכשר הזה או זה. ממר"ל זה הוא תירוץ רא"ע. נדעת הראב"ע ז"ל כפי מה שפירש דבריו בעל מקור חיים ז"ל. כי הש"י לא כתב אות אחת בלוחות ולא עשרת הדברים ולא שום מצוה רק אמרה למשה על פה ומשה כתב טעמם ולא דקדק בין מלאים לחסרים. ואם נאמר שהש"י הראה לו הכתב האיך חסר משה אות. וזהו המשל כמו שזה כתבו על פיו ולא חשש בין פלוני בוי"ו ובין פלני בלא וי"ו. כן לא דקדק משה בין מלא לחסר וזהו שאמר והמשכיל יבין (כ"ל המחבר בע"מ מ"ח. לא הבין דעת רא"ע הכלויה) ואני אומר ימחול כבודו בע"מ מ"ח או אשר נקרא ב"מ(לפנת פענח) ככה תלה בוקי סריקא על רא"ע ז"ע וחפה עליו בכמה מקומות. כ"א היה מאמין בדברי רז"ל במקום קבלתם והשכל א"ע בהקדמת בראשית, והכתוב אומר חרות על הלחות (להלן ל"ב ט"ז) ודרשו חז"ל א"ת חרות וכו' ואותיות מ"ם וסמ"ך בנס היו עומדים. ע"כ יבוש מדעת הזה אשר לא הבינו והפך דעתו. רק כוונת רבינו ר"א כ"ע. כמו אלו התבות אשר כתב פלני. אהב. לעלם. אם אין צורך בודאי צריך לכתוב ולשנות בלשון קצרה ככתוב ובאשר לשון ערומים. וא"כ אם יש מלא אות או חסר מזה יש מקום לדרשת חז"ל איכא רמיזא. באוריתא. וכמו אם היה כוונה באוזן ווי"ן בודאי היה מוסיף אוזן כי כן דרך לשון הקודש בהוספת אות מהפך כל הענין מעבר לעתיד וכן להיפך. וא"כ נכון לפי הפשט אם מאריך או מקצר אשר יובן הסדר כדרך ספור ב"א ובזה נכלל כל הדרשות אשר מקובל בידנו ככתוב לא עשה כן לכל גוי וכו' כי כבר רמז ר"א במלת גר וכו' (בבראשית כ"ג ד') אשר כל אות יש לו טעם על שמו ותמונתו ומקומו במכוס. *נאולי כונת ר"א ככתוב אך טוב לישראל. כאשר מתחיל בא' ומקיים עם כ'. ואולי הרמ"ז לנו"ן שערי בינה אשר מקורם שם אהיה במספרו א"ך והוא הטוב לישראל וכו'. סר"ל ואין הפרש ביניהם. עובמשנה תורה הואיל משה באר את הדברים כהוויתן רק בשנוי לשון קלת ובתוספת ביאור מטעמים שיתבארו להלן אצל כל דבור ודבור. *עוכונת רא"ע ככתוב וקמו מעבדי אדוננם (מ"א א' ל"ג). פ(להלן כ"ג י"ח). *פ(שם פסוק י"ט). פפ(שם ל"ד כ"ד). צר"ל שלא יחמוד איש את א"י בעבור שהיא רעה. ואין הכוונה כן. רק שלא יעלה על לב איש לכבוש את הארץ הטובה בעלותך לראות את פני ה', וכי משה אמר הלב בית ולא התאוה שהוא חמוד בלב. א"כ לא תחמוד שאמר באשה הוא גזל הפך דבריהם. ר(בראשית כ"ז ד'). *ר(שם פסוק ז'). ש(דברים י"ב כ"ד) לא מצאתי שם מצותה בנוסחא שלפני. אולי נשמט בדפוס. ככה פי' בע"ע ב"י (כ"ל) יפה מלוין שם וע"ש בפי' על רא"ע אות ק' ג'). *שר"ל כי עשו ע"י רשעו קצר ימי זקנו אאע"ה ה' שנים כמפורש בדברי חז"ל.

ולפיכ

אבן עזרא

ואסר כך בית. וכנגד הבית והשדה *[ת]הקדים שור וחמור שיחרוש בהם. ואסר כך עבד ואמה. וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם. ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין. על כן כתוב [א]את הדברים. ולא כל הדברים כאשר כתוב. בראשונה. דבור הראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים. ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת. על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת. ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע. והם שמר אברהם עם מצות האסרות נוספות. והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת. ומי שאין לו דעת אין לו תורה. והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו. וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת. רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה. ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת. איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו. רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו אם היא על דרך משל. ואם לא מצאנו זה כתוב. נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה. ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היא. כמו ומלתם *[א]את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו [ב]כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן. ואם נעלם ממנו. והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו. כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית. וחג המצות למען [ד]תזכור. ואהבתם את הגר *[ד]כי גרים הייתם. והכלאים [דד]פן תקדש. ולא ירבה לו סוסים *ולא ישיב את העם. וכן לא ירבה לו **נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו. ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא. וטעם וקרא בו [ה]לבלתי רום לבבו מאחיו. ופרשת הקהל [הה]למען ילמדו. ורבות מצות ככה. א"כ יוכל המשכיל שהשם ספקם עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות. וכל המצות על ג' דברים. האחת מצות הלב. והב' מצות הלשון. והג' מצות עשה. ומצות הלב על שני דרכים. מצות עשה ומצות לא תעשה. והנה מצות עשה ואהבת את [ו]יי' אלהיך. ולדבקה בו. וליראה את השם *[ו]הנכבד. ואהבת לרעך [ז]כמוך. ומצות לא תעשה לא תשנא את *[ז]אחיך בלבבך. ולא תקום [זז]ולא תטור. גם מצות הלשון עשה ולא תעשה. עשה כמו ק"ש וברכת המזון וברכת כהנים. גם וידוי מעשר ורבים ככה. ומצות לא תעשה לא תענה ברעך. אלהים לא [ח]תקלל. לא תקלל *[ח]חרש. ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם. ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על כלם. ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי עכו"ם. ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות. רק היא כנגד כלם. והלא יראו כתוב שם הנה [ט]שנא יי'. ושם כתוב לב חורש [י]מחשבות און. וכתיב הטיבות. *[י]כי היה עם לבבך. הטיבה יי' לטובים [כ]ולישרים בלבותם. והיה לבבכם [ל]שלם. אני יי' [מ]חוקר לב. ויי' [נ]יראה ללבב. והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו. והוא קרוב ממצות הלב. וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני. רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד. למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. ולא אמר שעשיתי שמים וארץ. ואני עשיתיך. וזאת היתה תשובתי אליו. דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם. שהם מאמינים בשם הנכבד. כי הרבים מאמינים לשמועות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה. ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה. ואם יבוא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב. ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו. יכיר [ס]מעשה השם במתכונת בצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת. ולמה היה על זאת המתכונת. ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד. וידע זמן מתי תקדר השמש [ע]או הלבנה. וכמה יקדר השמש ממנה. גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה. וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק. ומדרכי השם ידע המשכיל את השם. וככה אמר משה הודיעני נא [פ]את דרכך ואדעך. והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי יי' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא. כי כבר פרשתי בפ' ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד. ולא כמוהו יושב קדם סלה. ומעמיד העולם העליון [צ]בכחו. והעולם האמצעי *[צ]בכח השם. ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים. והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי יי'. כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה. וישראל לבדם מודים בזה. וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ. רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית. והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משם להיות להם לאלהים. וככה אמר משה או הנסה אלהים [ק]לבוא לקחת לו גוי. והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי. כי השם ברא העולם האמצעי. והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע. כן יקרנו כי כן חלק להם השם. והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים. והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי. והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה. ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל

פירוש על אבן עזרא

ולפה ב"כ על מסם אביו ככתוב. ימי יקרבו אבל אבי (בראשית כ"ז מ"א) וע"י כהו עיני אביו שלא יראה ברשעת בנו. ואם הבן מכבד אביהן אזי זוכה אשר בניו יכבדוהו ולא ילפו ליום מותו ע"י זה יאריך ימיו בטוב. [ת]ר"ל שפרשה דברי יצחק כנ"ל ואברכך לפני ה'. *[ת]ת"ם הוא. ול"ל וכנגד הבית אמר עבד ואמה. וכנגד השדה שור וחמור שיחרוש בהם. (כ"ל) איננו ע"ם כאשר אין בדברות שניות וא"ו החבור. א"כ מלת שורו וחמרו דבר בפני עצמו ומוקדם לבית ושדה אשר דבוקים הם להאשה כדברי ר"י (בברכות מ"ט) זה שני לארץ וזה ממישי לארץ כנ"ל. [א](דברים ה' י"ט). *[א](דברים י' ט"ז). [ב]ר"ל לכרות בשר הלב כמו בשר הערלה. [ג]ר"ל אף שנעלם ממנו. כי מי עמד בסוד ה' כפרה אדומה. שעליה אמר שהע"ה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז' כ"ג). [ד](דברים ט"ז ג'). *[ד](שם יו"ד י"ט). [דד](שם כ"ב ט'). *(שם י"ז ט"ז). **(שם פסוק י"ז). [ה](שם פסוק כ'). [הה](שם ל"א י"ב). [ו](שם ל' כ'). *[ו](שם כ"ח כ"ח). [ז](ויקרא י"ט י"ח). *[ז](שם פסוק י"ז). [זז](שם פסוק י"ח). [ח](להלן כ"ב כ"ד). *[ח](ויקרא י"ט י"ד). [ט](משלי ו' ט"ז). [י](שם שם י"ח). *[י](ד"ה ב' ו' ח'). [כ](תהלים קכ"ה ד'). [ל](מ"א ח' ס"א). [מ](ירמיה י"ז יו"ד). [נ](ש"א ט"ז ז'). [ס]הנה כבר ראית מאמרו כי השם הנכתב ולא נקרא פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תואר. וידעת כי נאמר על כל קדוש שאינו גוף ולא בגוף. וידעת מאמר ומבשרי אחזה אלוה (איוב י"ט) והחכם ז"ל כתב בספר העלמים בדבר בעלי חיים שיש להתבונן מפלאות חכמות הטבע בצמחים ובחיים ובאדם ובציור העובר במעי אמו ותיקון אבריו ושמירתם ורחוקם וקרובם קצתם ממקצתם ושיעורם סדרם ומספר האברים הדומים בחלקיהם שאין מוסיף ולא נגרע אחד מהם לא במספר העורקים הדופקים והנחים. ולא במספר העצבים והקשורים ועצמות הראש ושאר הגוף ושאר ציור תבניתם ויעמוד אותם בעתוד נכון לקבל בו הפעולות הצריכות להשארותו והעמדת חייו. ושיעמד לכל איש ואיש שס"ה עורקים נחים ושמ"ה דופקים כמספר ימי השנה ולילותיה. ושאר הדמיונות והתמונות אשר בבניני הגוף כסדר בניני העולם עד שנקרא אצל הפילוסופים ואצל רז"ל עולם קטן. ויש להתבונן מזה כי יש נמצא. שפועל מבלי כלי ועושה מבלי אבר ואורג בתכלית התיקון לא יד לו ולא רגל לו ולא כלי אומנות. ורוקם בתכלית מיטב הרוקם. לא עין ולא אחז; לא אצבע ולא אבר ולא מחט שיהיה נושאו ולא כח מצייר ורוקם רושם ומוצץ ואורג. ובונה לבדו במיטב הציור ודקות האומניות ומתוקן בסדר ובתיקון מכל אומן וחכם שבעולם שיהיה לו כל מיני כלי האומניות ואין מי שיוכל לעשות דמות אחת מאלו הפעולות בשום פנים שבעולם ואפילו לרשום ולתאר תוי התמונה החיצוניות בלבד. והנמצא הזה יעידו עליו הדעות והשופטים שאין לו יד ורגל ועין ולא אבר כלל. ולא תוכל לומר בו שהוא ארוך או קצר ולא שהוא ירוק ולא לבן ולא תכלה ולא שהוא קל ולא שהוא כבד ולא שהוא בעל תמונה ולא חמוץ ולא מתוק. והסתכל בזה המאמר בתכלית ההתבוננות והרגיל בו דעתך ולציירהו בליבך ושמרהו כי הולכך להורות לך בו זולתו ופועלו ומלכו. ע"כ דברי החכם ז"ל שם. ואמר הנה כאשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהן מעלות לעלות בזה למקום חפצו והם הלימודים ויחזור להתבונן בברואי מטה יכיר מעשי השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם ובמעשי השם כנוי לכל פועל נכון ומתוקן שפעולתו מאין גשם וכלי. כאמר השם הנכבד והנורא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף ואמר ומדרכי ה' והם פעולותיו העליונות והנוראות והנהגתו והעמדו בברואי מעלה ומטה ידע המשכיל סוד השם. [ע]שנקרא בפי החכמים לקוי המאורות. עיין בהל' קה"ח פרק ע"ז ובמפרשיו באריכות. [פ](להלן ל"ג י"ג). [צ]ר"ל עולם השכל שהוא בלתי מושג כי שם צוה ה' את הברכה. *[צ]והאמצעי שהוא עולם הגלגלים מתנהג בכח השם. ובאמצעות שכליים נבדלים שמנהיגים אותו וזהו אמרו ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. ובפירושו לספר דניאל כתב ז"ל וקודם שאדבר על מלכות פרס אדבר על דברי המלאכים ואין ביניהם שנאה. ר"ל כי אין בהם נפש כמו בגלגלים אשר יתנגדו זה את זה. ולמה הוא. ואין ביניהם קנאה (ר"ל כטענת הלבנה אפשר ב' מלאכים ישתמשו בכתר א'). והמיב עושה שלום במרומיו. והם סודות עמוקים לא יבינום רק אחד מני אלף שעמד בסוד התולדה. ודברי נשמת האדם שאינה גוף וחכמת הגלגלים ותנועתם ודברי המפרשים והמחלוקת ע"כ. [ק](דברים ד' ל"ד).

שם

אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים
על

ת"א לא יהיה לך. שבת פח סוטה מז גיטין נז עקידה שם שער נו לט קז מכות כד הוריות ח.

אונקלוס

ג לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר מִנִּי: ד לָא תַעְבֵּד לָךְ צְלַם
וכל

מסורה ג לא יהיה, [בי"ם המתג בתיבת לא ויהיה בלא מתג וי"ם שמניחים במתג. וכן לא תעשה].

רש"י

בשעת השעבוד ובעולם השמים משנגלה הואיל ואני משתנ' במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה הוא שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך (מכילתא): אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרי' עשאום אלהי' עליהם (מכילתא). ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אצלו. ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם
צועקים

רמב"ן

(ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. כתב רש"י לא יהיה לך למה נאמר. לפי שנאמר לא תעשה לך. אין לי אלא שלא יעשה. העשוי כבר מנין שלא יקיים. ת"ל לא יהיה לך. וזו באמת ברייתא היא שנויה במכילתא. וא"כ תהיה זו מצות לא תעשה בלבד אזהרה למקיים ע"ז ברשותו ואין בה מיתת ב"ד. ולמה הקדים הקיום שהוא בלאו להשתחואה ועבודה שהם בכרת ומיתת ב"ד. ולפי דעתי שאין הלכה כדברי זאת הברייתא וכדברי יחיד היא שנויה. שכך שנינו בסיפרא ואלהי מסכה לא תעשו לכם יכול יעשו לכם אחרים ת"ל לא לכם אין לי אלא לכם. יכול הן יעשו לאחרים. ת"ל לא תעשו לא לכם ולא לאחרים מכאן אמרו העובד והעושה ע"ז לעצמו עובר משום שתי אזהרות. משום לא תעשו ומשום לא לכם. רבי יוסי אומר משום שלש. משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה הרי שר' יוסי יחיד במקום רבים הוא האומר כי לא יהיה לך אזהרה למקיים צלמים ולדברי תנא קמא אינו כן. והנכון גם לפי הפשט שהוא מלשון והיה יי' לי לאלהים להיות לכם לאלהים. יאמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים כענין שנא' זובח לאלהים יחרם בלתי ליי' לבדו והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו באלוה ולא יאמר לו אלי אתה. וכן דעת אונקלוס שאמר אלה אוחרן בר מיני. ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפרש זה בלשון בקבלת האלהות או בעבודה לו. כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי יי' לבדו. אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים חלילה. אבל יאמרו אלהי מסכה לא תעשו לכם. אלהי מסכה לא תעשה לך. ויקראם כן בעבור שיעשה בכוונה להיות אלהיו. אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום. והנה הזהיר בדבור השני תחלה שלא נקבל לנו אדון מכל האלהים זולתי יי'. ואחר כך אמר שלא נעשה פסל וכל תמונה להשתחות להם ולא לעבדם בשום עבודה בעולם. ולכך אמר לא תשתחוה להם. כי הוא נסמך אל העשייה שמנע אותם מהשתחוות להם. והנה כלם אזהרות מעבודת עכו"ם ובכלן חייבי מיתות. ואין בפסוק הזה אזהרה לעושה צלמים שלא עבדם. אבל למטה יזהיר מזה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. וכן אלהי מסכה לא תעשה לך. לא תפנו אל האלילים: וטעם על פני. כמו אם לא על פניך יברכך. ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב. יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פניהם שאני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושים. כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו. וכן ותעבור המנחה על פניו. וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם. שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם. ובדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם. והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים. שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי זו ועל דרך האמת תבין סוד הפנים ממה שכתבנו. כי הכתוב הזהיר במעמד הזה פנים בפנים דבר יי' עמכם. ותדע סוד מלת אחרים. ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו. וכן אמר אונקלוס. והוא שנאמר לא תעשון אתי וגו' כי אנכי יי' אלהיך אל קנא. לבדי. ואין ראוי שתשתף עמי אחרים. ואנכי אל תקיף שיש לאל ידי וקנא שאקנא בנותן כבודי לאחר ותהלתי לפסילים ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כי אם בענין ע"ז בלבד. ואמר הרב במורה הנבוכים שלא תמצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בענין ע"ז בלבד. והנה בקדושי עליון ויחר אף יי' במשה. ויחר אף יי' בם וילך. וכתוב חרה אפי בך ובשני רעיך כי
לא

אבן עזרא

לישראל. עוד אזכיר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא. והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים. אמר משה אתה *[ק]הראת לדעת. שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים. גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם. על כן אחריו מן השמים השמיעך [קק]את קולו ליסרך. ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו. על כן אמר וידעת היום. [ר]והשבות אל לבבך. ואמר דוד ואתה שלמה בני *[ר]דע את אלהי אביך ועבדהו. והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה. והנה הזכיר [ש]למשכיל אנכי ה' והוסיף אשר הוצאתיך. שיבין המשכיל ושאינו [ת]משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני. ותהיה לי לעם. ואני אהיה לך לאלהים. ומשה פירש זה בפרשת [א]כי ישאלך בנך. כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם. והלא בורא אחד לכולנו. והנה הזכיר שלש תשובות. הא' *[א]עבדים היינו לפרעה. והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו. והב' כי אלה המצות אינם לצרכו [אא]כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו. והשלישית וצדקה [ב]תהיה לנו. שנהיה צדיקים לנחול העה"ב. ואנכי המחקר מצאו כל דברי הגופות. *[ב]שהם י'. והם ראשים כללים אין למעלה מהם. הראשון הוא עצם כל דבר [ג]והוא עומד. והט' דברים כולם מקרים [ד]וכולם נסמכים על הראשון. וצלוים אליו. וממנו יצאו. כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרה. כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו. כי הוא היסוד. והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה. כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה. וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו. כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו. ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו. כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הגבאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם. כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון. ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם. וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך. או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם. והחושב זה הוא משוגע. כי כן כתוב אם יוצר עין [ה]הלא יביט. והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי. כי השם יודע מחשבותיו וסודו. והנה פחד מהמלך שימות מחר שלא יענישהו. ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא. והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ומצאו השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים. וכבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות. ואחריו כתוב לא יהיה לך. ופשע מי שאינו מאמין בשם. גדול מפשע עובד ע"ז. כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודה זרה. כמו המקטירים למלאכת השמים שהם חושבין כי ייטיבו להם. כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים [ו]חסרנו כל. וכתוב את יי' היו יראים [ז]ואת אלהיהם היו עובדים. וככה נעמן בהשתחויתי *[ז]בית רמון. והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר. על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד. ובדבור השלישי גם הוא כתוב. כי פשע הנשבע לשקר פחות מע"ז. רק הוא בוזה השם בגלוי. אולי עשה זה בעבור כעס או צורך. כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו. ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביום השביעי. והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית. וזה הפשע פחות [ח]מאשר ישא את
שמו

וְחָזַר וּמִתְחַקֵּק עַל לוּחֵי קְיָימָא דַהֲווֹן יְהִיבִין בְּכַף יְדוֹי דְמֹשֶׁה וּמִתְהַפֵּיךְ בְּהוֹן מִן סְטַר לִסְטַר וּבְכֵן צְוַוח וְאָמַר עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא הוּא אֱלָהֲכוֹן דִּי פְרָקִית וְאַפֵּיקִית יַתְכוֹן פְּרִיקִין מִן אַרְעָא דְמִצְרָאֵי מִן בֵּית שִׁיעְבּוּד עַבְדַיָּא: (ג) דִּבִּירָא תִנְיָינָא כַּד הֲוָה נָפִיק מִן פּוּם קוּדְשָׁא יְהֵי שְׁמֵיהּ מְבָרַךְ הֵי כְזִיקִין וְהֵי כְבַרְקִין וְהֵי כְּשַׁלְהוֹבִין דִּנוּר לְמַפַּד דִּנוּר מִן יְמִינֵיהּ וְלַמְפַּד דְּאִישָׁא מִן שְׂמָאלֵיהּ פָּרַח וְטַיֵּיס בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא חָזַר וּמִתְחַמֵּי עַל מַשִׁירְיָיתְהוֹן דְיִשְׂרָאֵל וְחָזַר וּמִתְחַקֵּק עַל
לוחי

רמב"ן

לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב אבל בלשון קנאה אמת הוא. וכך אמרו במכילתא ובקנאה אני נפרע מע"ז אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים. ולפי דעתי שיזכיר קנאה בע"ז בישראל בלבד. וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילם לו כאשר פירשתי למעלה. והנה אם העם שלו משרתיו פונים אל אלהים אחרים. יקנא בהם השם כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים. ובעבדו בעשות לו אדון אחר ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם לצבאות שמים. ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ז כי היו שלשה מינין. הראשונים החלו לעבוד את המלאכים שהם השכלים הנבדלים. בעבור שידוע למקצתן שררה על האומות. כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס. וחשבו שיש להם יכולת גם להטיב או להרע. וכל אחד עובד לשר שלו כי היו הראשונים יודעין אותם. והנה הם הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים אלהי העמים. כי המלאכים נקראים אלהים. כמו שנא' הוא אלהי האלהים. וישתחוו לו כל אלהים. כי גדול ה' מכל האלהים. ואע"פ שהיו העובדים מודים שהשם הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון. וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלה דאלהיא. ובזה אמר הכתוב זובח לאלהים יחרם. הזכירם בשם הידיעה. והמין השני בע"ז שחזרו לעבוד לצבא השמים הנראה מהם עובדי השמש או הירח ומהם למזל מן המזלות. כי כל אחת מן האומות ידעה כח המזל כפי ממשלתו על הארץ שלהם. וחשבו כי בעבודתם יגבר המזל ויועיל להם. כענין שכתוב ולשמש או לירח או לכל צבא השמים וגו' וכתוב ושתשתחוו לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם. וכמו שנאמר בתורה באיסור של ע"ז. ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים. יאמר כי בעבור שחלק השם אותם לכל העמים ונתן לכל עם כוכב ומזל לא תהיה נדח אחריהם לעבדם. ואלה האנשים הם שהחלו לעשות הצורות הרבות בפסילים והאשרים והחמנים כי היו הם עושים צורות מזלם בשעות אשר להם הכח כפי מעלתם והיו נוהגים בעם כפי מחשבותם כח והצלחה. וקרוב בעיני שהוחל זה בדור הפלגה כאשר הפילם השם אל הארצות ומשלו בהם הכוכבים והמזלות למחלקותיהם. כי הגוים היו רוצים לעשות להם שם ולא יתחלקו כאשר רמזתי במקומו. והיו לכל אלה הכתות נביאי שקר מגידים להם מן העתידות ומודיעים קצת הבאות עליהם בחכמת הקסם והניחוש. כי יש גם למזלות שדים סוכנים באויר כמלאכים בשמים יודעים בעתידות. וממין העבודה הזאת היו מהם עובדים לאנשים. כי בראותם לאחד מבני האדם ממשלה גדולה ומזלו עולה מאד כנבוכדנצר היו אנשי מלכו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו יעלה מזלם עם מזלו. והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נפשותיהם המכוונות אליו וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו. ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון. וחירם וחבריו שעשו עצמם אלוהות כי היו רשעים לא שוטים גמורים. והמין השלישי בע"ז אחר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות כאשר אפרש
בע"ה

אבן עזרא

שמו לשוא. ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתתפים עמו בילידתו. ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם. וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם. והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף [ח]ואשר אחריו הינה בגוף. ואשר אחריו לא תגנוב בממון. ואחר כן בלשון. ואחר כן חמוד בלב: (ג) לא יהיה לך. דבר הכתוב אלהים כנגד *[ח]מחשבת עובדיהו. כמו ויקח [ט]חנניה הנביא. והאנשים [י]רדפו אחריהם. וככה דבר שאול [כ]למה הרגזתני. כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול. ואין זה מקומו לפרש אותו: וטעם על פני. כמו וימת הרן [ל]על פני תרח אביו. שהיה נמצא אתו. ורואה אותו. וככה ויכהן אלעזר ואיתמר [מ]על פני אהרן. והנה הטעם אשר שאני אלהיך. ואני נמצא תמיד בכל מקום. ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים. ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס אדונך והוא רואה אותך. והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה. כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו. כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לגנוב. לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה. והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. זה הכתוב כי הרג [נ]תהרגנו. ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן. ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים. ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד. ואין תמונות בשמים רק שמונה וארבעים [ס]צורות. וחכמי הצורות עושים
דברים

פירוש על אבן עזרא

*ק(שם פסוק ל"ה). קק(שם פסוק ל"ו). ר(שם פסוק ל"ט). *ר(ד"ה א' כ"ט ע'). ש כי שכלו יגיד לו שהשם לבדו עושה כל. ת לגלגלי משכיל שראה בעיניו מעשה השם כי נורא הוא ולבבו יבין כי ה' הוא האלהים. וממה שראו עיני כל ישראל והורישו לנו ס' רבו עדים כאחד האותות והמופתים ארבעים שנה יאמין כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ הנאמר אח"כ (פסוק ח'). א(דברים ו' כ'). *א(שם פסוק כ"א). אא(שם פסוק כ"ח). ב(שם פסוק כ"ד). *ב(שם שם כ"ה). ג ר"ל עצם וחמשה מקרים (עיין מלות הגיון שער יו"ד). ג פירש כבר מבואר מה הוא העצם בפרשת שמות. ועוד אני מוסיף לבאר כי העצם דומה לדונג שיחוקו בו צורות רבות בחרט. והדונג לא ישתנה רק כמו שהיה דונג. עודנו דונג. וכן כתוב תתהפך כחומר חותם. והנה הצורות המשתנות הם מקרה על העצם. ד פירש כי תשעה מקרים כללים. כלום חכמי המבטא. תשעה המאמרות. האחד הכמות. כלומר כמה הוא. ועניינו הוא במספר ובמדות. והשנית האיכות כלומר איך הוא והוא תכונת הגוף ולובנו ושחרו ובמראהו ובמשבו. וזה האיכות הוא בו ר"ל בגוף. והשלישי המצטרף. כלומר כמו האב ובן גם אח גם גדול וקטן. שנקרא כן כנגד אחרים. ובזכירת האחד יש כח לשני. הרביעית מתי. ר"ל והוא בזמן שעבר ושעתיד ושהווה. החמישית אנה. כלומר הוא מורה על המקום שהגוף שם אם הוא מקום קרוב או רחוק כנגד אחר. הששית הוא המצב. והוא שהוא עומד או יושב או שוכב או הולך ודומה להם. השביעית הוא הקנין. ר"ל והוא הדבר שהוא לו. כמו השער והקרניים והצפרנים ודומה להם שהם לו ואינם בו. [ובזה יובן הענין וקונה הכל. דקשה מי הוא המוכר להקב"ה אשר נאמר קנה. אף כי הקב"ה הוא היה הוה ויהיה. ועכ"פ ע"י שהוא נוסף לו כבוד ג"כ בעולם הטבעי הוא העולם הזה] השמינית הפעל. והוא שיתפעל הדבר ויתהווה ממנו דבר אחר או שיתחדש בו דבר שלא היה בו. התשיעית הפועל. והוא אשר גורם לגוף להתפעל עד שיתחדש בו הדבר שנתחדש אשר שלא היה בו או עד שיתהוה ממנו דבר אחר. והנה כל התשעה הם מקרים והעצם נושא אותם כי אין מציאותם בעצמם כי אע"פ שהם נשואים על הגוף הם בעצמם אינם גוף וזה הנושא את העצם נושא עמו כל תנועות המקרים. והנה מי שמאמין באמונה ישרה במאמר אנכי. ישמור מעשות כל רע בעבור כי ידע כי אלהיו נגד עיניו תמיד. והנה דבור אנכי כולל תשעת הדברים כאשר אמר וכאשר רמז במספר אחד. כמו שהאחד הוא כל המספר והוא איננו מספר. ככה דבור אנכי כולל את כולם כאשר מבואר בפרשת שמות וזה פי' נכון וזה שמקיים כולם נסמכים. נגד מה שאיננו מצורף להגוף כמו הבית והמלבושים. ונלוים אליו. הם הטעמים והצפרנים וכדומה. וממנו ילאו. הם האברים וכל הגוף אשר מקורם הוא הלב כי הוא מחיה את כולם. ה(תהלים ל"ד ע'). ו(ירמיה מ"ד ע"ז). ז(מ"ב י"ז ל"ג). *ז(שם ה' י"ח). ז ר"ל הוא לפי הפשט. וכפי חז"ל (בחולין ה' ע"א) כי המומר לחלל שבת ככופר בכל התורה א"כ. הוא יותר חמור. ואולי דברי הרא"ע כרב ענן (שם ד' ע"ב) אשר מחולק על הבריאה הזאת ועולה כפי הפשט. ח ואם כי הנואף חטא יותר רשע כי מוליד ממזר ומחייב נפשו על כל ביאה. מכ"מ אינו ממדת הבזיות רק מצד שאינו מושל ביצרו. *ח פי' כי עובדי אלקי נכר חושבים שהם אלהות. והרא"ע פי' ז"ל זה אומר כנגד חכמי יון שאומרים שהמלאך הכבוד מנהיג את העולם. ר"ל שהשי"ת הפקיד את שכל הפועל להיות לו ממשלה בזה העולם והוא המשגיח. אבל לא השי"ת. ודעת תורתינו הקדושה איננו כן. רק השי"ת שלח את המלאך להנהיג את העולם ואיננו עושה מאומה רק במצות השם שמלוה עליו תמיד כפי השגת השם בארץ. ט(ירמיה כ"ח יו"ד) ר"ל כי יקרא הכתוב לחנניה נביא לפי מחשבת המאמינים בו. כי נביא שקר היה. י(יהושע ב' ז') ר"ל רדפו לפי מחשבתם אחר המרגלים והם היו בבית רחב הזונה. כ(ש"א כ"ח ט"ו). ל(בראשית י"א כ"ח). מ(במדבר ג' ד'). נ(דברים י"ג יו"ד). ס פי' כי חכמי התכונה כשרצו לדעת מהלך הכוכבים והמזלות עשו סמנים בקבוצת הכוכבים עצמם כפי ראות עיניהם מ"ח צורות בכל
הגלגל

ספורנו

אשר הוצאתיך מארץ מצרים. בפעלות מתנגדות לפעולות כל אמצעיי שהם הטבע והמערכת וזה כאשר קבלת באמנך אז זה אלי ואנוהו וכו': מבית עבדים. להסיר כל אונס שאין עמו מקום לשום מצוה כתקנה: לא יהיה לך אלהים אחרים. אף על פי שתקבלו מלכותי לא תעבוד זולתי. כעובד לעבד המלך. על דרך את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים: על פני. שאין חולקין כבוד לעבדים במקום המלך. ואני בכל מקום על אופן אחד
בשוה

עַל־פָּנָי׃ ד לֹא־תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־
תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר
בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת
לָאָרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא
תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא
פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים
וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד
לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס
ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא
כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־
שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

זכור

אונקלוס

וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא
מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ ה לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא
יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל־בְּנִין־מָרָדִין עַל־
דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא
לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן׃ ו וְעָבֵד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי
וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי׃ ז לָא תֵימֵי יָת שְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא

ארי

מסורה פני, כך דינו למאן דיליף רזא [והא"ח העתיקו על מלה פני שנקוד בקמץ ופתח לב' הטעמים וכתב עליו דברי רוח הם]. ד וכל תמונה, ל'. ה פקד, [כו"ל ח"ו]. עון, [כולהון כתיב בחד וי"ו]. אבת, ב' חסר [בתו']. שלשים, ה'. ו ועשה, [כו"ל ח"ו]. ועשה חסד, ד'. לאלפים, כל לים' פתח במ"א קמץ. מצותי, [כן קרי וכתיב].

ת"א לא תעשה סנהדרין סא. אשר בשמים אלילים מג ואשר במים ערכים מג פים. לא תשתחוה סנהדרין סא. ולא תעבדם סנהדרין שם אלילים נד. פקד עון ברכות ז סנהדרין כז מכות כד ערכי' מג כו. לאלפים סוטה לא. לא תשא את ברכות לג. שבת פט קכ יומא פו חגיגה יד שבועות כ כא לט. לשוא שם ע"ב. לא ינקה יומא פו נדרים יח שבועו' כא לט תמורה ג. ה' שם. לשוא. שם.

רש"י

צועקים אליהם ואינן עונים אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור (מכילתא): (ד) פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. (מכילתא) מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת אלילים כל לשון קנא אנפרי"מנט בלעז נותן לב ליפרע: לשנאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז): (ו) נצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה יא): (ז) לשוא. (הראשון לשון שקר כתרגומו כמה דתימר) אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את

הידוע

רמב"ן

בע"ה. כי גם הם יש ממונים על האומות שיהיו הם בעלי הארץ ההיא להזיק לגוייהם ולנכשלים שבהם. כידוע מעניינם בחכמת הנגרומנציאה. גם בדברי רבותינו. וזה אמר הכתוב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם. לעג להם הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל. כלומר שאינם כמלאכים הנקראים אלוה. אבל הם אלהים שלא ידעום. כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות וכח שולטנות להם והם חדשים להם. שלמדו לעשות כן מקדם מן המחללים המכשפים. וגם אבותיהם הרשעים כתרח ונמרוד לא שערום כלל. ומזה מזהיר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם. והנה התורה אסרה בדבור הזה השני כל עבודת בלתי לי"י לבדו. ולכך הזהיר בתחלה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהם המין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו. והזהיר עוד על הפסל וגם על התמונה שהיא תרמוז גם לדבר הרוחני המדומה. כענין שכתוב יעמוד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני. וכך אמרו אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ממעל לרבות מלאכי השרת כי גם בהם יטעו לורות לשכלים הנבדלים אשר הם נפש למזלות כאשר היה בענין מעשה העגל שאני עתיד לפרש בע"ה: (ד) ואמר אשר במים מתחת לארץ. לרבות השדים מתחת מים ושוכניהם. וכך אמרו להביא את הבובייא. ואמר בכלם לא תשתחוה להם ולא תעבדם בשום עבודה כלל ואפילו לא ישא דעתו להוציא עצמו מרשותו של הקב"ה. והנה ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד ית': (ה) פוקד עון אבות על בנים. אמר ר"א כי טעם פקידה כטעם זכירה. כמו וי"י פקד את שרה. שהוא כמו ויזכרה י"י. והטעם כי השם יאריך לרשע אולי ישוב ויוליד בן צדיק. אבל אם הלך הבן בדרכי אביו. גם הדור השלישי. גם הדור הרביעי יאבד זכרם. כי השם יזכור מה שעשו האבות ולא יאריך עוד. וכזה אמרו כל המפרשים וא"כ לא יפקוד עון אבות על בנים ועל שלשים רק על רבעים. וראוי היה שיאמר פוקד עון אבות ובנים ושלשים על רבעים. ואולי יאמרו שהוא זוכר העון על הבנים לאמר אתה ואביך חטאתם וכן יעשה עם השלשים ועם הרבעים. ואז ינקם מהם לא יפקוד להם עוד כי יכריתם בעון כולם. ואין פירושם נכון שיאמר הכתוב הזכירה בכלם בשוה ולא יזכיר הנקמה שתבא ברבעים בסוף. ולשון פקידה עם מלת על. לא תבא על זכירה. אבל היא הנקמה וכן וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. וכן יפקוד י"י בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים. וכן יפקוד י"י על צבא המרום

אבן עזרא

דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודה זרה: (ד) ואשר בארץ מתחת. שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים: ואמר הכתוב מתחת לארץ. כי הים והארץ כדור אחד: (ה) לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות. [ע]כחושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך. גם כן אזכרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו [פ]לא ישמע על פיך. ובספר יהושע [צ]לא תשביעו: וטעם אל קנא. כי דין הוא. אחר שהשם ברא וחוא מחיה אותך. איך תתן כבודו לאשר לא ייטיב ולא ירע: וטעם אל. הוא להודיעך שהוא תקיף. ויוכל להנקם ממך בכל רגע. ולא תוכל להנצל ממנו. הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר [ק]תקהינה שיניו. ובספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי [ר]בן לא ישא בעון האב. אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים. והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו. כי פקידת העון היא קשורה על שונאיו כמו שהזכרתי. וטעם פקידה [ש]כמו זכירה. כמו וי"י פקד [ת]את שרה. שהוא כמו ויזכור י"י. כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא. ויולד בן שהוא טוב ממנו. והנה אם הלך בדרכי אביו. גם הדור השלישי. גם הדור הרביעי. השם לא יאריך אפו *[ת]לרביעי. אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם. כי בו יאבד זכר כולם. כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן. על כן לא יאריך לרביעי. ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה [תת]כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה: (ו) כתוב ועושה חסד לאלפים. וכתוב [א]לאלף דור. ובני אדם יחשבו כי זו שאלה. ואיננה. כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך. שהם הג' האבות. וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו *[א]לאלף דור. ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים [ב]וטעם אין קץ. והוא לעולם ועד. וזה הדבר יתפרש לשני ענינים. האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות. והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ. וככה אמר דוד וחסד י"י מעולם ועד עולם על יראיו [ג]וצדקתו לבני בנים. והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו. ובעבור שהזכיר לבני בנים. על דרך וצדקתו [ד]עומדת לעד. הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים. על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו. ובפרשת כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים: ומלת לאוהבי. הם החסידים. ולשומרי מצותי. הם הצדיקים: (ז) **לא תשא את שם אלהיך**. [ה]שם הוא כמו

זכר

לוחי קימי ומתהפיך בהון מן סטר לסטר ובכן הוה צווח ואמר עמי בית ישראל לא יהוי לך אלהא אוחרן בר מני: (ד) לא תעבדון לכון צלם וצורה וכל דמוי דבשמיא מלעיל ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא: (ה) לא תסגדון להון ולא תפלחון קדמיהון ארום אנא יי אלהכון אלה קנאן ופורען ומתפרע בקנאה מדכר חובי אבהת רשיען על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי לשנאי: (ו) ונטיר חסד וטיבו לאלפין דרין לרחמי צדיקיא ולנטרי פקודי ואורייתי: (ז) עמי בית ישראל לא ישתבע חד מנכון בשום מימרא דיי אלהכון על מגן ארום לא מזכי יי ביום דינא רבא ית כל

מאן

בעל הטורים

מאור כשדים. שהוציאו מאור כשדים ליתן לבניו התורה: (ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה. תמונה בגי' פרצוף אדם: ואשר בארץ. בגי' אלו (אולי צ"ל ואלו ולא דריש ו' שמושים דואשר בס' פענח רזא גרס אילו) ההרים והגבעות: מתחת. בגימ' (זה) [זו] שילשול קטן: (ו) ועשה חסד ד' במסורה ב' בדברות וב' גבי דוד ועשה חסד למשיחו (ש"ב כ"ב. תהלים י"ח) לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד היה גומל חסד אף לנכרים דכתיב (ש"ב י) ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד: ולשומרי מצותי ומקיים ליה: (ז) לא תשא. מלמד שהמורה שבועת שוא ככל

המצות

יונתן

לאשונים אחר פסוק לא יהיה לך גו'. טעות גדול שצירף פסוק לא תעשה בדבור שני לתרגומו. ותאמת דעת יונתן כדרז"ל שהב' דברות ראשונות בד"א נאמרו כמ"ש ולכן באופן שתרגם על אנכי כן תרגם על לא יהיה וק"ל: פרח ועייף באויר. פי' הדיבור שט עד שנתגשם למטה ונעשה לפיד אש ונראה במחנה ישראל ואח"כ נחקק על הלוחות: (ג) ומתהפיך מסטר לסטר. פי' הדבור נהפך מצד זה לצד זה כדכתיב כתובים משני עבריהם. או רמז שבשבעים פנים מובן כל דבור על צד נגלה ונסתר

וכדכתיב

רמב"ן

בנמרוס כלם הנקמה והעונש. והנכון בעיני שיאמר כי הוא פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם. כענין שנא' הכינו לבניו מטבח בעון אבותם. וכן יפקיד אותו על שלשים. כשלא יהיה עונש שלם בשני הדורות. כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה ופעמים יפקוד עון כלם על הרבעים שנתמלא סאתם ויכריתם. אבל בדור חמישי לא יענש הבן בעון אביו הראשון. והוסיף במשנה התורה ועל שלשים ועל רבעים לשונאי. כטעם או. ואמר ר"א כי בני הבנים נקראים בנים על כן אמר דרך קצרה. כי ממלת שלשים ורבעים יתבונן זה ואיננו כן. אבל שלשים הדור השלישי בעון. ורבעים כן. כי הם ארבע מטות. והכתוב שאמר בשלח עשרה מדות פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים. יפרש על בני בנים השלשים והרבעים. ולפיכך חזר משה במרגלים ואמר על בנים על שלשים ועל רבעים. ולא הזכיר בני בנים והכל אחד: ואמר הכתוב לשונאי. כשיהיו הבנים שונאי השם שאם הוליד בן צדיק לא ישא בעון האב. כמו שפי' יחזקאל. ומדברי רבותינו נראה כפי' הזה שפירשתי. שלמדו מכאן שמדה טובה מרובה על מדת פורעניות. שמדת פורעניות לארבעה דורות. ואם היה כפי' הראשון היתה מדה טובה מרובה. אם יאריך גם דור עשירי. ויתכן שתהיה המדה האמורה הזאת בעבודת אלילים בלבד כי בה יזכיר אבל בשאר המצות איש בעונו ימות. והסוד הנסתר בפוקד עון אבות על בנים בתחלת ספר קהלת תמצאנו וכבר כתבתיו: (ו) לאהבי ולשומרי מצותי. הנראה ממשמעות הכתוב שזו הבטחה בענין המצות האלו אשר הזכיר יאמר כי הוא עושה בהן חסד לאלפים לאהביו הם המוסרים נפשם עליו. הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם יקראו אוהביו, כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו. כמו שאמר ואהבת את י"י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. שתמסור נפשך וחייך באהבתו שלא תמירנו באל אחר. ולא תשתף עמו אל נכר. ולכך נאמר באברהם זרע אברהם אוהבי שנתן נפשו שלא יעבוד ע"ז באור כשדים ושאר הצדיקים יקראו שומרי מצותיו. ורבים פירשו כי אוהביו העובדים מאהבה שלא ע"מ לקבל פרס כמו שהזכירו חכמים. ומצאתי במכילתא לאוהבי זה אברהם וכיוצא בו: ולשומרי מצותי. אלו הנביאים והזקנים. רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצות. מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני. מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה. מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי את המצה. מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב. ואומר אשר הוכתי בית מאהבי. המכות האלה גרמו לי לאהוב לאבי שבשמים. הרי פי' רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המצוה. והכתוב ודאי על ע"ז כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם. אבל הרחיב הענין לכל המצות לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כלן מן הכתוב האחר. ולא תחללו את שם קדשי. ות"ק שאמר זה אברהם ואלו הנביאים אינו נכון שיאמר. שהיו הנביאים עושים על מנת לקבל פרס. אבל יש בזה סוד אמר שאברהם מסר נפשו באהבה. כענין שכתוב חסד לאברהם. ושאר הנביאים בגבורה. והבן זה: (ז) לא תשא את שם י"י

אלהיך

פירוש על אבן עזרא

הגלגל. שהם י"ב בסוף מהלך השמש. והנסתרים לצדדים מזה ומזה מקו השוה. ועיין (דברים ד' ע"ז). עפי' זאת הדרך של חכמי הודו שעושים צורות מתכת בשעות ידועות להוריד כח הכוכבים. עיין בסוף חלק ויקרא בסופו בשם ספר העצמים לרא"ע איך היה נעשה העכו"ם הזאת והם היו בתמונות שונות. לכל כוכב תמונה אחרת עם עבודה הראויה להוריד הכח משם והיא חכמה גדולה ויש בה ספרים רבים. וכתב הבע"מ אהל יוסף ז"ל וז"ל ואני המחבר. מכיר ישמעאלים שהם חכמים בה. וגם אני ידעתי מעט ללמוד ולא לעשות כי היא ע"א על דרך האמת. והוא שאמר ירמיהו לעשות כוונים למלאכת השמים עכ"ל. [פ](לעיל כ"ג י"ג). [צ](יהושע כ"ג ז'). [ק](ירמיה ל"א כ"ט). [ר](יחזקאל י"ח כ'). [ש]פי' אבל אין טעם פוקד לשון חבור. ר"ל שיחבר עון האב עם עון הבן. רק הוא לשון זכירה. כמו הפירש של פקדתי שאמר שמואל לשאול המלך בשם ה' אמר פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (שמואל א' ט"ו) כלומר המלה פקדתי הוא לשון זכירה כמו זכרתי. [ת](בראשית כ"א א'). *[ת]א"כ רל"פ כי המאמר ועל רבעים הוא מורה על הכליון כאשר עברו ג' דורות חזקה הוא שלא יטיבו. [תת]ר"ל למה דלג בני בנים. ע"כ יפרש אשר הם כלולים בין הבנים ולאות כי מלת שלשים ורבעים הם דור שלשי ודור רבעי עם האב א"כ ב"ב בכלל הבנים. [א](דברים ז' ט'). פירושו יפרש עוד בפרשת כי תשא בסוף י"ג מדות. *[א]ונפרשת במקומי' בפסוק ואף בעונות אבותם אתם ימקו. ובפרשת כי תצא בפסוק ולא יומתו. ובמגילת איכה בפסוק אבותינו חטאו. [ב]ר"ל לא אלפים דור ממש. כי אם עד עולמי עולמים. [ג](תהלים ק"ג י"ז) פי' וחסד ה' השגחת השם. ופי' מעולם מימי קדם כמו מעולם אתה. ופי' ועד עולם כמו ועד אין קץ. והזכיר על יראיו. ולא הזכיר על אוהביו. בעבור כי היראה הוא קנת האהבה. כי האהבה היא חכמה וכן כתוב ראשית חכמה יראת ה'. וידוע כי הגוף ישוב להיות עפר כאשר בתחילה. ואחר שהוא כן המשורר לא אמר זה הפסוק על הגוף כי אם על הנשמה כי היא נאצלת מעולם המלאכים. ע"כ דומה להם בחמשה דברים כמו שאמרו בתחלת מס' ברכות (דף י' ע"א). וגם המלאכים דומים ליוצרם כאשר אין להם גוף ויחיו לעולם. והנה גם הנשמה תחיה לעולם בעבור שדומה להם כמו שפירשתי בפרשת בראשית גבי עץ החיים ואכל וחי לעולם. והנה חסד השם הוא לעולם על יראיו. על העלם כלומר על נפשותם. וסוף הפסוק שאמר וצדקתו לבני בנים. הוא ענין אחר. ופירושו הוא. כי גם צדקתו של השם היא לבני בניהם של יראיו בזכות יראיו. והנה החסד שהשם עושה לאוהביו. הוא עמוק עמוק מי ימצאנו וראוי להעלימו בעבור המון העם. כי החסד שהשם עושה הוא רמז לנשמה ולא על הגוף. והמון העם חושבים כי כל הטובות הכתובים בתורה הם מרמזים על גוף האדם ולא לנשמה. כי חושבים הנשמה נבראת לעבודת הגוף ועניני הנשמה אינם נחשבים בעיניהם למאומה ואינם יכולין להבין זה הסוד מפני חסרון תבונתם ויחשבו כי זה הפך תורתינו הקדושה ע"כ העלים אותם מהפתאים. והניח פתח פתוח לאנשי לבב. ומדויק דברי רא"ע כי חסד הוא אשר לתכלית הטוב. ע"כ אנו מבקשים ותגמלנו חסדים טובים ר"ל אם יהיה טוב או רעה בתחילה רק שיהיה לתכלית הטוב יע"כ מפרש הכתוב וחסד ה' מעולם וכו'. [ד](תהלים ק"ח ג'). [ה]השם הוא כמו זכר.

שם

ספורנו

בשום: (ד) לא תעשה לך פסל. אפילו שלא לעובדו: (ד) לא תשתחוה להם. לנמצאים עצמם אשר בשמים או בארץ: אל קנא. לא חפצתי שהעובד אותי יעבוד גם זולתי. כי אין דיני ודין זולתי שום הדמות וראוי לקנא על כבודי שיותן לאחר בלתי ראוי לו: פוקד עון אבות. והטעם שאני מאריך אפים כ"כ לקבלת רשעים בע"ז הוא מפני שאני ממתין שתמלא סאתם להאבידם אפי' בע"ז וזה בהיותי פוקד עון אבות שהרעו על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומוסיפי' יצר מחשבות לבם וכן יוצאים מרעה אל רעה בכל דור ודור כמו שקרה בירבעם: על שלשים. אם יוסיפו להרע מאבותם כמו שקרה בזרע זמרי: ועל רבעים. כמו שקרה בזרע יהוא. אם לא יוסיפו מאבותם אבל יגיעו למדרגה מן החטא שתהיה אל הדור לקנין בלתי תקות תשובה ויתחייבו כליה כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה: (ו) ועושה חסד לאלפים. ולפעמים תהיה סבת האריכות שאני עושה חסד לאלפי' בסבת איזה קדמון מאוהבי שזכה וזכותו אעשה חסד להאריך לבניו כמה דורות: (ז) לא תשא. בשבועת האלה על דרך ונשא בו אלה להאלותו: לשוא. לשקר כי אין ספק שאסור באופן זה אלת השבועה על הנשבע: כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא. לשבל ובלתי

לורך

פירוש רשב"ם

וגו'. שאני לבדי הוצאתיך: (ה) לשנאי. אם הבנים שנאי: (ו) ועושה חסד לאלפים. לבנים שלשים רבעים חמשיים עשריים מאות ואלפים בנים אלפים הם אלף דור. ולא קשו קראי אהדדי לפי הפשט בכאן מדבר בבנים ובבני בנים וכל בנים דור אחד ובני בניהם דור שני והבנים של דור אחרון. אחרון של אלף קרוים בנים. בנים אלפי'. אבל במשנה תורה שאינו מזכיר לא בנים ולא שלשים ולא רבעים הוא וידעת כי ה' אלהיך הוא האלקים וגו' לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ואותו אלף הוא בנים אלפים: (ז) לא תשא וגו'. כל זה מכבודו של הקב"ה וגם

שמירת

ח זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃

ויום

אונקלוס

אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵהּ לְשִׁקְרָא׃ ח הֱוִי דְּכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵהּ׃ ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל

עבדתך

מסורה ח זכור, ג' זוגין מתחלפין קדמאה זיי"ן תניינא שי"ן [מ"ו]. ט תעבד, [כו"ל מ"ו]. כל, הכ"ף דגש. **ת"א** זכור את יום ברכות כ שבת פו פע ראש השנה כז שבועות כ פסחים קו קיז ביצה טו.

רש"י

הידוע על עמוד של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן (שבועות כט מכילתא): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא י"ח) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבוא עליה הוא שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (שמואל ב' ג') הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (ביצה טז): (ט) ועשית

כל

רמב"ן

אלהיך לשוא. כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו שהוא אסור להשבע בשם הנכבד לריק. כגון הנשבע על הידוע לאדם לשנותו או לקיימו על עמוד של שיש שהוא של זהב. או שהוא של שיש והוא עומד לפניהם ומכירין בו. ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם. כלשון לא תשא שמע שוא. ובל אשא את שמותם על שפתי כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול. וכן תשא דבר י"י. וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש. שישא קולו לאמר כן. ובאמת שגם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה. וכבר אמרו רבותינו מנין שלא יאמר אדם לי"י עולה לי"י חטאת. אלא יאמר עולה לי"י חטאת לי"י ת"ל קרבן לי"י. והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא בקרבן. ק"ו וכו'. וסדר זו המצוה אחר אזהרת ע"ז. כי כאשר ראוי ליראה את י"י הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר. כן ראוי לתת כבוד לשמו. והנושא אותו לשוא מחללו. כענין שכתוב ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך. וכמו שהזהיר בע"ז וכתב העונש כי הוא אל קנא ובא פוקד עון אבות על בנים. כן כתב העונש כי לא ינקה אותו. ואמר בלשון הזה. ולא אמר כי יפקוד עליו. בעבור שאינו אבל הנשבעים עבירה גמורה ויחשוב שראוי למחול לו. אמר כי לא ינקה כל הנוגע. ודבר ר"א על הכתוב הזה כהוגן. והנה לשון הכתוב הזה את שם י"י אלהיך כאלו משה ידבר. וכן בכל הדברות אחרי כן. ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני. כי אנכי לאוהבי ולשומרי מצותי. ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום שהם עיקר הכל. ור"א הקשה. כי הכתוב אמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה. ומפורש מזה את הדברים האלה דבר י"י אל כל קהלכם. ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים. כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני אפרש לך קבלת רבותינו בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב. אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממנו. כאשר יבין אותם משה. ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו. ויצטרך משה לתרגום להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה. וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול. ועל כן היו בשם דברי י"י עם משה שיאמר להם כן. והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת י"י ובאיסור ע"ז כאשר פירשתי. לפי שהם העיקר לכל התורה והמצות כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים. אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמועתם קול הדברים. ובשאר המצות יאמינו במשה בכל: (ח) זכור את יום השבת לקדשו. אחר שצוה שנאמין בשם המיוחד ית' שהוא הבורא הוא המבין והיכול ושנייחד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו צוה שנכבד זכר שמו. צוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל. והוא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית. ואמר זכור את יום השבת לקדשו. ובמשנה תורה כתוב שמור את יום השבת לקדשו. ורבותינו הקפידו בזה ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם. והכוונה להם ז"ל כי זכור מצות עשה הוא שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו. ושמור אזהרה מצות לא תעשה. שכל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו. ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה. אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בחסרון וא"ו. והוסיף אותה בועל שלשים. וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות אין בכך כלום. כי הכל אחד. והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שאינו רגיל בתלמוד ומפורש אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה שנא' זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה שהנשים חייבות בשמירה שבכל מצות לא תעשה הן חייבות. ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שהפסוק הזה מחייב אותם. ואני תמה אם נאמר זכור ושמור מפי הגבורה למה לא נכתב בלוחות הראשונות

ויתכן

אבן עזרא

זכר. והוא מוסף להיות הי' לנקרא. רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה. רק השם הוא נשוא בפה. וכן מצאנו דוד שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי. והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברו אמת. והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם. ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות. ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא. אם כן למלך בשר ודם שתחלתו הבל וסופו הבל ומלכותו הבל. כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תרגילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא. והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פלגש בגבעה. ושם היה פינחס הכהן. ומצאנו שנהרגו העוברים על השבועה. וכן אנשי יבש גלעד. אנשים ונשים וטף. וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת. וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה. וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים. שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים. אז ויעתר י"י לארץ. ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך בי"י. והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם. ולא עונש מפורש רק בע"ז ובנשיאות השם לשוא. ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה. ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו. הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד. ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע. ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה. אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה. כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה. והוא להם לשון נחות. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו. ואני אראה שהעונש כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו. גם הנואף כן לפי שעתו. והגונב מלא הנאות לצרכו. ועד שקר להתרצות או להתנקם. והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו: (ח) זכור. טעם לקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ויקדשהו. שהשם שבת בו מכל מלאכתו. וטעם להיותו דבק עם ברך ה'. כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו. כי השם קדש זה היום וזמנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים. על כן כתוב ברך י"י. וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת. ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים. וצוה השם שיקראו התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו. והנה השבת נתנה להבין מעשה השם ולהגות בתורתו. וככה כתוב כי שמחתני י"י בפעליך. כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו. והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם. ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות. וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר. ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים. כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית. רק איננו מכחש *בשם הנכבד. והנה אין

ספק

מָאן דְמִשְׁתְּבַע בִּשְׁמֵיהּ עַל מַגָּן: (ח) עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֱווֹן דְּכִירִין יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְמִקַדְּשָׁא יָתֵיהּ: (ט) שִׁיתָּא יוֹמִין תִּפְלְחוּן וְתַעַבְדוּן כָּל עֲבִידַתְכוֹן

ויומא

בעל הטורים

המלות ד"א לומר כשמשמור המלות הזהר שלא תעשה אותם לשוא שלא לשמם אלא שתעשה אותם לשמם. על ש"ן דלא ספא ים ז' תגין כנגד ז' פעמים כזב בירמיה (ל"ל יחזקאל) שבע תועבות בלבו (משלי כ"ו) שבע מעלות בתוכחה שבע עונותיהם מלאים ז' שמות ליצר הרע ,, מדריגות לגיהנם: (ח) זכור זה הפסוק הוא פסוק ז' (כן היה במסורתו ומפסיל

רמב"ן

ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור. ומשה פי' לישראל כי שמור נאמר עמו וזו כוונתם באמת. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור. ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה. וזהו מאמר החכמים שאומרים בערב שבת באי כלה באי כלה באו ונלא לקראת שבת מלכה כלה. ויקראו לברכת היום קדושה רבה שהוא הקדוש הגדול ותבין זה. ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמוז במצות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומדת שמור במצות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה. כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו. ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה. כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רלון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו. ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה, ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה. ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית איני עושה. סוכה איני עושה. שמכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או שתלא נפשו. וכתב רש"י בפי' זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת. וזו ברייתא היא שנויה במכילתא כך. רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גריון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כילד מלא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת למחר מלא אחרת נאה הימנו מניח השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים. שנא' ברוך י"י יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד בשבתיך לשבתיך. וב"ה אומרים ברוך י"י יום יום יעמוס לנו. ובמכילתא אחרת שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא. שמירה משתבא. ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב"ה. ועל דרך הפשט אמרו שהיא מלוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו כשאר הימים. כי בזכרנו אותו תמיד. נזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא לוה אותנו באות הזה כמו שאמר כי אות היא, ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל: וטעם לקדשו שיהא זכרוננו בו להיותו קדוש בעינינו כמו שאמר וקראת לשבת עונג. לקדוש י"י מכובד. והטעם שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להשבות בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי י"י וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי י"י. כמו שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שהיה דרכם כן. וכך אמרו רז"ל מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל. וזה טעם שביתת הבהמה שלא תהא בלבנו מחשבה עליה. ולכך אמרו ז"ל שהשבת שקולה כנגד כל מצות שבתורה. כמו שאמרו בע"ז מפני שהם כעד על כל עיקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה. ובמכילתא רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושם שהגוים מונים בימי השבוע לשם הימים עצמן. יקראו לכל יום שם בפני עצמו. או על שמות המשרתים כנוצרים. או שמות אחרים שיקראו להם. וישראל מונים כל הימים לשם שבת· אחד בשבת שני בשבת כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזוכרו תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא וכך פירשו ר"א. ואומר אני שזה מדרשו של שמאי הזקן בפירש מצות זכור עד שלא תבא. כלומר שלא נשכחהו בשום פנים. אבל הזכירו בברייתא עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו. והלל עצמו מודה במדרש של שמאי. אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים. והיה בוטח בי"י שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים. אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממצות לקדשו. שנקדש אותו בענין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיה טעון קדוש ב"ד לומר ביובל מקודש מקודש. אף כאן לוה שנזכיר את יום השבת בקדשנו אותו וכך. אמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה. מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא ליום ללילה מנין ת"ל ושמרתם את יום השבת זהו קדוש היום. וזה מן התורה אינו אסמכתא. וכך אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה וזה על קדוש הלילה. לפי שהכל הטעונין קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קדוש החדש וקדוש היובל. אבל ביום אסמכתא ואין אומר בו מקודש כלל שדיינו בפעם אחת בכניסתו וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל. ובגמ' פסחים אמרו זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו. אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל את יום השבת. האי תנא מהדר אליליא וכסיב ליה קרא דיממא. ועוד עקר קדושא בליליא הוא. אלא הכי קאמר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו. אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל את יום השבת. וכן הברייתא שבמכילתא נתרץ בה. אין לי אלא בלילה שהוא עקר הקדוש ליום מנין וכו' אסמכתא בעלמא. ומשם תלמוד שהמצוה הזאת למדה ממצות לקדשו. אבל זכור את יום השבת מצוה לזכרו תמיד בכל יום כמו שפירשנו. אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד במשבון רמ"ח מצות שנצטווינו ודע זה: (ט) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ענין עבודה היא מלאכה שאינה להנאת הגוף כאוכל נפש וכיוצא בה. כענין

שנא'

פירוש על אבן עזרא

[י](שם ע"ז ד'). [ז]כמ"ש ואיש ישראל נשבע במצפה וכו' (שופטים כ"א א'). [ח]כמ"ש ופינחס בן אלעזר הכהן עומד לפניו בימים ההם (שם כ' כ"ח). [ט]כמ"ש כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל ה' המצפה לאמר מות יומת (שם כ"א ה'). [י]כמ"ש לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב והנשים והטף (שם פסוק יו"ד). [כ]כמ"ש ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם (ש"א י"ד כ"ז). [ל]ש"ב כ"א א' י"ד). [מ](מ"א ב' מ"ב). [נ]וכמה החמירו רז"ל בענין השבועה כמו שאמרו שבועות הדיינין אף היא בל טובה כאמרה אומרים לו הוי יודע וכו' (שבועת דף ל"ח ע"ב) ועוד אמרו במס' נדרים (דף י' ע"א) טעמא מאי תקנו רבנן כנוי' דלא לימא קרבן. ולימא קרבן. דילמא אמר קרבן לה'. ולימא קרבן לה'. דלמא אמר לה' קרבן. ולימא לה' קרבן. דלמא אמר לה' ולא אמר קרבן וקא מפיק שם שמים לבטלה. והניא רבי שמעון אומר מנין שלא יאמר אדם לה' קרבן. לה' עולה. לה' מנחה. לה' תודה וכו' ת"ל קרבן לה'. וק"ו ומה זה שלא נתכוין אלא להזכיר שם שמים על הקרבן אמרה תורה קרבן לה'. לבטלה עאכ"ו. והמשכל שלא אמר לא תשבע לשוא אלא לא תשא. ואם הנביאים היו נשבעים בו ית' בעבור שהם דבקים בו. כמו שאמר ובו תדבק ובשמו תשבע (ועיין רמב"ם במנין המצוה מצוה ז'). [ס]ופי' לקדשו לעשות לו מעלה יתירה על כל הימים בכל הדברים. ומזה הוציאו רז"ל שהנשים חייבות בקדוש היום שאמרו מי שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה שאף הם חייבות להאמין בחדוש שאם לא כן תהיינה כופרת בעיקר ישנן בזכירה דהיינו קדוש היום. והנה לפי דעת המקובלים ענין גדול בזה. והרלב"ע ז"ל כמו באמרו כי שבת השמיעה דומה לשבת. [ע]לדעתי רמז הרלב"ע ז"ל בזה למה שאחז"ל בנשמה יתירה בשבת. והכוונה לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים. המשכל נותן הרחבה להגוף. והחכמה מרחיב הנפש ככתוב עושי דברו לשמוע וכו'. [פ]ועיין בבראשית רבה פרשה י"א תני רבי שמעון בן יוחאי. אמרה שבת לפני הקב"ה רבונו של עולם לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג. אמר לה בתי כנסת ישראל תהא בן זוגך (ועיין דבר נפלא על זה המדרש בבעל עקרים מאמר ב' פרק י"א). [צ](דברים ל"א י"ב). [ק](תהלים ל"ב ד'). [ר](ישעיה כ"מ י"ג). [ש](מ"ב ד' כ"ג). *[ש]כ"ל כדעת ר"ע ככ"ל

מולין

ספורנו

נורך כי אף על פי שישבע על האמת לא ינקה י"י אותו מאלת השבועה כל שכן כשישבע לשקר. כי אין כבודו שישא האדם את שמו זולתי לקיים איזה אמת אשר לא יקויים בלעדיו. אמנם השבוע' בשמו בשתהיה לשקר שאומר הנשבע זה אמת כמו שהאל ית' אמת הנה הוא כופר ומחלל את שמו. כאומר שאין האל ית' אמת. כאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך: זכור את יום השבת. היה תמיד זוכר את יום השבת בעסקיך בימי המעשה. כמו זכור אשר עשה לך עמלק. שמור את חדש האביב: לקדשו. וזה תעשה כדי שתוכל לקדשו. הזהיר שיסדר האדם עסקיו בימי המעשה באופן שיוכל להסיח דעתו מהם ביום השבת: ששת ימים תעבוד. בעסקי חיי שעה שהם עבודת עבד בלי ספק שרוב עניינם הוא היות מלטער האדם

על

פירוש רשב"ם

שמירת שבת שאחריו. וגם כיבוד אב ואם שהוקש כבודם לכבוד של מקום כדכתיב כבד את ה' מהונך: (ח) זכור את יום השבת. כל זכירת

עונה

י וְיוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת ׀ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ
לֹֽא־תַעֲשֶׂ֨ה כָל־מְלָאכָ֜ה אַתָּ֣ה ׀ וּבִנְךָ֣
וּ֠בִתֶּךָ עַבְדְּךָ֙ וַאֲמָ֣תְךָ֔ וּבְהֶמְתֶּ֕ךָ וְגֵרְךָ֖
אֲשֶׁ֥ר בִּשְׁעָרֶֽיךָ׃ יא כִּ֣י שֵֽׁשֶׁת־יָמִים֩ עָשָׂ֨ה
יְהוָ֜ה אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֶת־הַיָּם֙
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֔ם וַיָּ֖נַח בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֑י
עַל־כֵּ֗ן בֵּרַ֧ךְ יְהוָ֛ה אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת
וַֽיְקַדְּשֵֽׁהוּ׃ ס יב כַּבֵּ֥ד אֶת־אָבִ֖יךָ וְאֶת־
אִמֶּ֑ךָ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָאֲדָמָ֔ה
אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ס יג לֹ֥א
תִּֽרְצָ֖ח׃ ס לֹ֣א תִּֿנְאָ֑ף׃ ס לֹ֣א

תגנב

אונקלוס

עַבְדְּתָךְ: י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵּד כָּל עֲבִדְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ: יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁהּ: יב יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: יג לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ: לָא תְנוּף: לָא תִגְנוּב: לָא תַסְהֵד בְּחַבְרָךְ

סהדותא

מסורה י ובהמתך, [השי"ן בסגו"ל לשבת הז"ק]. יא את השמים ואת הארץ, י"ג. וינח, ז' רפין [כ"ל היו"ד בקמץ] [ל"ל ו'. ס' מבין חידות]. ברך, י"ב. יב יארכון, ג' בתורה ול' כ"כ [כ"ל ח"י ומ"ו]. יג לא תרצח, ס' פסוקים דלית בהון לא לא לא [בס' מבין חידות ז"ל ודע כי בעלי המסורה אמר מנו לא דכתיב בגי רציחה ניאוף גניבה עדות שקר פסוק אחד הוא לפי נגינת טעם התחתון אבל לפי טעם העליון כל חד פסוק באפי' נפשי הוא].

ת"א לא תעשה כל מלאכה שבת קיז קנג קכד פסחים מז מח. עבדך בב קמא כד. כי ששת ימים ס' הזוהר פ' ויקהל. כבד את אביך שבת קיט כתובות קג קדושין ל לא לב מציעא לב. לא תרצח לא תנאף לא תגנב שבת קמ. לא תנאף שבועות מז נדה יג.

רש"י

כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא): (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו (שבת קכא) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נוח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנא' (ויקרא כ') מות יומת הנואף והנואפת ואומר (יחזקאל ט"ז) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זו בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם

מיתה

רמב"ן

שנא' ובכל עבודה בשדה. כי תעבוד את האדמה ותזרעה' ונעבדת. וכאשר אפרש עוד בע"ה. ולכך אמר ששת ימים תעבוד את האדמה ועשית כל מלאכתך אשר היא לצורך גופך ולהנאתך. כענין את אשר תאפו אפו. ובשבת לא תעשה שום מלאכה אתה ובנך ובתך הקטנים. הזהירנו בשבת שלא יעשו הבנים הקטנים מלאכה לדעתינו. וברצוננו. ועבדך ואמתך העבדים שמלו וטבלו שחייבין בכל דיני השבת כישראל כמו שאמר במשנה תורה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. ואלו חייבין בכל המצות כנשים כמו שמפורש בדברי רבותינו. וראוי היה שיזהיר להם בעצמם כי הם עצמם מצווים בשבת. אבל דבר הכתוב עמנו מפני שהעבדים ברשותינו לומר ששביתתם עלינו. ואם לא נמנעו אנחנו נענשים עליהם. ועוד בעבור שעם ישראל ידבר אלהים בכל עשרת הדברות: (י) וגרך אשר בשעריך. על דרך הפשט גר שער. לעולם הוא גר תושב. שבא לגור בשערי עירנו וקבל עליו שבע מצות בני נח. והוא הנקרא גר אוכל נבלות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. ולכך לא היתה בו המצוה שיאמר לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר. אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכינו כקטנים והבהמה. והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה ועושה מלאכה לעצמו בשבת. והכתוב שאמר וינפש בן אמתך והגר. הוא גר צדק שנתייהד וחזר לתורתנו שצוה אותו בשבת. וכן בכל שאר המצות כאשר אמרה. תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם לגר ולאזרח הארץ. אבל מצאנו לרבותינו שדרשו בהפך. אמרו כי וגרך אשר בשעריך על דרך הפשט גר צדק. והוא חייב כמונו בשביתה. וינפש בן אמתך והגר לרבות גר תושב הערל. ורצונם שיהיה המוזכר תחלה הגר הנימול שחייב כמונו. והכתוב השני לרבות הערל ולפיכך הוקשו לבהמה שאמר למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר כלומר בשביתת כלם בשוה שלא יעשו לנו ויעשו כרצונם לעצמם. וכן יהיו העבד והגר הנזכרים בעשרת הדברות שוים וחייבים בכל דין השבת כמונו. כמו שאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: (יא) ברך י"י את יום השבת ויקדשהו. אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי צוה בזכירה לברך אותו ולהדרו וצוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה. ור"א אמר כי ברך י"י היום הזה וקדשו שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים. ודרך האמת כתבתיו בפסוק ויכלו. ומשם תשכיל ותבין כי ששת ימים עשה י"י לא יחסר

אבן עזרא

ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה. על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך. ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו. וככה ועבדך ואמתך. שהוא חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר. ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה [ת] למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. כאשר פירש משה אדונינו על הדרך שהזכרתי. ועל זה התנאי יגור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים. על כן נכתב בשנייה הגר. וככה [א] בעריות. ועל זה התנאי יגור שישמור העריות. וככה באכילת [ב] הדם. וראינו בירמיהו [ג] שהחמיר במצות שבת. ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישמרו ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם. ויעמדו בירושלם כשאת מלכות בית דוד: (יב) כבד את אביך. כבר הזכרתי כי במשנה דברים הראשונים. זכר השם [ד] והם עם כלם י"י אלהיך. ומלת יאריכון. פועל יוצא. [ה] כי כן יהיו שנה. והטעם למען [ו] תאריכו ימים. והארכת [ז] ימים. בעבור המצוה שתעשה נמצאת אתה מאריך ימיך. ואמר [ח] על האדמה. כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה. וכתוב [ט] אב ואם הקלו בך. והנה במצות כבוד אב שלא יעשה הפך. שיהיה מקלל או מקלה. וחייב מיתה על המקלל, כי השומעים ישמעו הקללה מפיו. ולא חייב כן על המקלה. כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר. על כן צוה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר: (יג) לא תרצח. בידך או בלשונך [י] להעיד עליו שקר להמיתו. או להיותך רכיל או לתת עלה רעה בזדון שתדע שיהרג. או שתגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו. ואם לא גלית. אתה כמו רוצח: לא תנאף. רבים אמרו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש. בעבור שמצאו אשר ינאף [כ] את אשת רעהו. כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף * את אשת איש. ואין פירושו כאשר חשבו. והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת [ל] אביו ואמו קלל דמיו בו. והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו. וככה אשר ינאף את אשת רעהו. להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו. ומלת ניאוף כמו זנות. והנה כתוב ותנאף את [מ] האבן. ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת. אמר רבי סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות. ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים

ווטעים

(י) וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא וְנַיְיחַ קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן לָא תַעַבְדוּן כָּל עֲבִדְתָּא אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְעַבְדֵיכוֹן וְאַמְהָתֵיכוֹן וְגִיּוֹרֵיכוֹן דִּי בְּקִירְוֵיכוֹן: (יא) אֲרוּם בְּשִׁיתָּא יוֹמִין בְּרָא יְיָ יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא יַת יַמָּא וְיַת כָּל מַה דְּאִית בְּהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה בְּגִין כֵּן בָּרִיךְ יְיָ יַת יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ: (יב) עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲווֹ זְהִירִין גְּבַר בִּיקָרָא דְּאָבוּהִי וּבִיקָרָא דְּאִמֵּיהּ מִן בִּגְלַל דְּיִסְגוּן יוֹמֵיכוֹן עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָכוֹן יְהִיב לְכוֹן: (יג) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְהוֹן קָטוֹלִין לָא חַבְרִין וְלָא שׁוּתָּפִין עִם קָטוֹלִין וְלָא יִתְחֲמֵי בִּכְנִישָׁתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל עִם קָטוֹלִין וְלָא יְקוּמוּן בְּנֵיכוֹן מִן בַּתְרֵיכוֹן וְיַלְפוּן לְחוּד הִינוּן לְמֶהֱוֵי עִם קָטוֹלִין אֲרוּם בְּחוֹבֵי קָטוֹלַיָּא חַרְבָּא נְפִיק עַל עָלְמָא: לָא תְנָאֵף עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְהוֹן גַּיּוֹרִין לָא חַבְרִין וְלָא שׁוּתָּפִין עִם גַּיּוֹרִין וְלָא יִתְחֲמֵי בִּכְנִישָׁתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל עִם גַּיּוֹרִין דְּלָא יְקוּמוּן בְּנֵיכוֹן מִן בַּתְרֵיכוֹן וְיַלְפוּן לְחוּד הִינוּן לְמֶהֱוֵי עִם גַּיּוֹרִין אֲרוּם בְּחוֹבֵי גִּיּוֹרָא מוֹתָא נְפִיק עַל עָלְמָא: לָא תִגְנוֹב עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְהוֹן גַּנָּבִין לָא חַבְרִין וְלָא שׁוּתָּפִין עִם גַּנָּבִין וְלָא יִתְחֲמֵי בִּכְנִישָׁתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל עִם גַּנָּבִין דְּלָא יְקוּמוּן בְּנֵיכוֹן מִן בַּתְרֵיכוֹן וְיַלְפוּן לְחוּד הִינוּן לְמֶהֱוֵי עִם גַּנָּבִין אֲרוּם בְּחוֹבֵי גַּנָּבַיָּא כַּפְנָא נְפִיק עַל עָלְמָא: לָא תַעֲנֵה עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְהוֹן מַסְהֲדִין בְּחַבְרֵיכוֹן סַהֲדֵי שִׁקְרָא לָא חַבְרִין וְלָא שׁוּתָּפִין עִם מַסְהֲדִין סַהֲדֵי שִׁקְרָא וְלָא יִתְחֲמֵי בִּכְנִישָׁתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל עִם מַסְהֲדִין סַהֲדֵי שִׁקְרָא דְּלָא יְקוּמוּן בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן וְיַלְפוּן לְחוּד הִינוּן לְמֶהֱוֵי
עם

בעל הטורים

ומשמיל בז' בשביל שהשבת סוף שביעיים וז' מוזכרים בפסוק. אתה. ובנך. ובתך. ועבדך. ואמתך. ובהמתך. וגרך אשר בשעריך וכנגדם תקנו שבע מכוסות בשבת אחד. וס' תיבות בפסוק זכור לומר לך כל המקיים את השבת כאלו קיים חמשה חומשי תורה: (יב) כבד את אביך ואת אמך. סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יארכון. חסר יו"ד שאין אריכת ימים בעולם הזה (רק בעוה"ב שנברא ביו"ד ולכך נעלמה כמו עוה"ב שנעלם מעיני כל חי): (יג) לא תרצח. דבור ששי ויש בו ששה אותיות לומר לך שאדם נברא ביום הששי. לא תגנוב בגימ' גונב נפש: עשרה הדברות מתחילין באל"ף ומסיימין בכ"ף וזהו אך טוב לישראל ויש בהם תר"כ אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות של בני נח (ועי' במג"ע אופן ע"ה וברבה פ' במדבר ופ' קרח) וסימנם כתר תורה

יונתן

וכדכתיב דבר דבור על אפניו כמו אופן עגלה המתהפך לכל צד וק"ל: (יג) לא חברין ולא שותפין בכולהו כתב כן משום דכתיב אל תשת ידך עם רשע ואוי לרשע. אוי לשכינו וק"ל: וילפון לחוד הינון. פי' וילמדו גם המה להיות אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. בחובי קטוליא חרבא נפיק. פי' מדה כנגד מדה: גיורין וכו' לקמן בפ' קדושים הנואף והנואפת גיור וגיורתא ובת"א ניופין והכל ענין זנות וניאוף. בחובי גנביא כפנא. פירש בעון גנבים כפנא הוא. רעב יוצא לעולם גם שיש תבואה אך אינו נמצא ביותר: ובצורתא אתיא וכו' זהו בעון עדות שקר והוא עון גרוע
ולכן

רמב"ן

ב"ם. אבל כי ששת ימים עשה י"י וביום השביעי שבת בהם וינפש: (יב) כבד את אביך. הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו. וחזר לצוות אותנו בענייני הנבראים והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה. כי השם אבינו הראשון והמוליד אבינו האחרון. ולכך אמר כאשר צויתיך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך. ולא פי' הכתוב שהוא הכבוד כלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון ית'. שיודה בו שהוא אביו ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו. ולא יעבדנו כבן לירושתו או לענין אחר שילפה ממנו. ולא ישא שם אביו וישבע חי אבי לשוא ושקר. ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים כי בכל כבודו נצטוינו. ומפורשים הם בדברי רבותינו. וכבר אמרו שהוקש כבודו לכבוד המקום. וכאשר המצוה הזאת היא בממוצעים כן נתן שכרה באריכות ימים בארץ אשר יתן לנו. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב למען יאריכון ימיך. ועל האדמה יבטיח כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים כי ימלא השם ימינו בעולם הזה ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהיה ישיבתינו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו. ובמשנה תורה פירש למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה. והנה הם שתי הבטחות: (יג) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. אמר הנה צויתיך להודות שאני בורא הכל. בלב ובמעשה. ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה. אם כן השמר מן תקלקל מעשה ידי ותשפוך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה. ולא תנאף אשת רעך. כי תקלקל ענין כבוד האבות לכפור באמת ולהודות בשקר. כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר כאשר יעשו עובדי עבודה זרה. אומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו אביהם שבראם מאין. ואחר כן הזהיר לא תגנוב נפש כי הוא כמו כן גורם כזאת. וכן סדר המצות בתורתך ועונשן כך הוא. אחר עכו"ם שפיכות דמים. ואחרי כן גלוי עריות. ואחר כך הזכיר גנבת נפש ועדות שקר וגזל ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו. והנה השלים כל מה
שאדם

פירוש על אבן עזרא

(חולין ד' ע"ב). [ת](דברים ה' י"ד ושם כתיב שמור). [א]כמ"ש ולא תעשו מכל התועבות האלה האזרח והגר הגר בתוככם (ויקרא י"ח כ"ו). [ב]כמ"ש ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם וכו' (שם י"ז יו"ד). והגר הגר בתוככם לא יאכל דם (שם פסוק י"ב). [ג]כמ"ש והיה אם שמוע תשמעון אלי נאום ה' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים יושבים על כסא דוד וכו' וישבה העיר הזאת לעולם (ירמיה י"ז כ"ד כ"ה). [ד]ככ הַשֵּׁם וְשָׁם עם כולם וכו'. [ה]ר"ל שסב אל האבות כי מלת האריך מהפעלים היוצאים. וכוונתו כאלו אמר שהאבות יאריכו ימים. וע"י זה ג"כ יאריכו ימיך בעוה"ם. והעד למען תאריכו ימים שפירושו תאריכו אתם ימיכם. כי מלת יאריכון ותאריכון יוצאה. כי אם היה פועל עומד היה לו לומר יאריכו ימיך. [*][ה](דברים י"א ט'). [ו](דברים כ"ב ח'). ר"ל גם זה פירושו אתה תאריך ימים. [ז]במרגליות טובה גורס על הארץ הטובה (שם ח' יו"ד). [ח](יחזקאל כ"ב ז'). [ט]והנה צוה הש"י שלא יכחש אדם את חבירו שנברא בצלם. שנאמר כי בצלם. אלהים עשה את האדם. וההורג נפש אחת מישראל כאלו אבד עולם מלא. שנאמר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה דמו ודם זרעותיו. ואין נכנס בכלל זה הריגת אדם על עבירה בבית דין. כי כתוב שופך דם האדם באדם דמו ישפך. מות יומת הנואף וגו' וכן בארבע מיתות בית דין. וכן באליהו הנביא ע"ה ששפט את נביאי הבעל. כי כמו שמצוה על האדם שלא ירצח מי שלא נתחייב מיתה כך מצוה להרוג אדם שעשה עבירה כדי לבער הרע מישראל. [י](ויקרא כ' יו"ד). [*](שם). [כ](ירמיה ג' ט') כ"כ מפורש הענין במהרשם שבתי לבי ע"ש. [ל]ר"ל ואם הוליד ממנה זרע בודאי עונשו חמור
כי

ספורנו

על עולם שאינו שלו: ועשית כל מלאכתך. ההכרחית למתפרנס: שבת ליי' אלהיך. כלומר ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהתענג בו. די העבודה לכבודו ית'. כענין שמרא ויקרי פקודי (הוריות פרק כהן משיח): אתה ובנך ובתך. הקטנים העושים לדעת אביהם: כי ששת ימים עשה יי'. והמכוון מהם שידמה האדם לבוראו כפי האפשר וזה בעיון ובתלמוד ובמעשה המכיניי לכונן לפניו: (יא) וינח ביום השביעי. שבו כבר נשלם כל הצריך לשכינת המכוון אל תכלית ונשלמות תחית המנוחה. על כן ברך יי' את יום השבת. בנפש יתרה והיא הכנה יתרה לעבודת האל ית': ויקדשהו. שיהיה כלו ליי': (יב) למען יאריכון ימיך. אלו החמשה דברות בשמירתן יאריכון ימיך שיסבבו לך אורך ימים בלתי בעל תכלית שלא יפול בו רוחב כאמרם ז"ל לעולם שכלו ארוך. כי אמנם ענין אלו החמשה דברות היא כלו אומר כבוד לאל ית' אשר בו ינחל המכבד חיי עולם. וזה שנדעהו למצוה מאין ולהיות אלהינו הוא לבדו. ולא נעבוד זולתו. ולא נחרה בו במחשבה בדבור ובמעשה. ונכבדהו שלא הוא אבינו קננו: על האדמה. בשמירתם תזכה לזה שאורך ימים שאמרתי תקנהו בשבתך על האדמה שלא תגלה ממנה. אמנם החמשה דברות אחרות והן שלא נזיק לאדם בגופו בכבודו ובממונו במעשה בדבור ובמחשבה הן אזהרות שומרות מהענש בעולם הבא והעולם הזה: (יג) לא תנאף. עקרו באשת איש שהוא היותר מורגל אצל עוברי עבירה
וכללו

פירוש רשב"ם

ענה על ימים שעברו. כמו זכור ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים. זכור את היום הזה. לעולם כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר. זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. אף כאן זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית. כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה ה' וגו' כמ"ש כאן. ולפיכך נכתב כאן זכור כדי לקדש להיות שובת ממלאכה: על כן ברך ה' את יום השבת כמו שפירשתי בבראשית. כי על כן אשר ברך ה' את יום השבת. שבהגיע את יום השבת כבר ברא הקב"ה כל צורכי הבריות ומזונותם ונמצא השבת מבורך מכל טוב. ולכך ויקדשהו לשבות בו לעדות כמו ששבת הקב"ה שברא תחלה הכל ואח"כ שבת: (יג) לא תרצח כל רציחה הריגה בחנם הוא בכל מקום. מות יומת הרוצח. הרצחת וגם ירשת. צדק ילין בה ועתה מרצחים. אבל הריגה ומיתה יש בחנם כמו ויהרגוהו
דקין

תִּגְנֹב: ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁקֶר: ס יד לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס
לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ
וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ: פ
שביעי טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת
וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־
ההר

אונקלוס

סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: יד לָא תַחְמֵד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵהּ וְאַמְתֵהּ וְתוֹרֵהּ וַחֲמָרֵהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ:
טו וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת בְּעוֹרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת
טורא

מסורה תגנב, כל לישנא חסר בר מן אחד מלא, לא יבוזו לגנב כי יגנוב. תרלח, תכלף, תגנב, [שלשה המי"ו רפין]. יד ושורו, [מ"ו]. וחמרו, [ס"ו]. ושורו וחמרו, ל' וחד שורו וחמרו. טו וכל, ה' ר"פ בפרשה. ראים, [ס"ו ומ"י]. הקולת, [דין לחוד מ"ו קדמא' ומ"ו תנין]. הלפידם, ל' [ומ"י קדמא' ומ"י תנין]. קול, [מ"ו]. השפר, ע' חס'.

ת"א לא תגנב סנהדרין פו. לא תענה סנהדרין י מכות ב ד שבועות לא. לא תחמד מציעא ה. וכל העם ברכות ו.

רש"י

מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין (סנהדרין פ"ו): (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומנין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע (מכילתא): רואים את הקולת. רואין את הנשמע שא"א לראות במקום אחר (שם): את הקולת. היוצאין מפי הגבורה: וינעו. (שם) אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחק. (שם) היו

רמב"ן

האדם חייב בשל חברו ואחר כן יבאר המשפטים בפרט. כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו. ואמר ר"א כי אחז הכתוב דרך ארץ לאמר תחלה בית רעך כי המשכיל יקדים להיות לו בית. ואחרי כן יקח אשה להביאה אל ביתו ואחרי כן יקנו עבד ואמה. ובמשנה תורה הזכיר האשה תחלה כי הבחורים יתאוו לשאת אשה תחלה. או שחמדת האשה האיסור הגדול שבהם והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא. וחמשה לטובת האדם. כי כבד את אביך כבוד האל. כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה. ונשארו חמשה לאדם בצרכו וטובתו. והנה הזכיר בקבלת הדברות גמולם ובקבלתם לא הזכיר. כי בדבור השני אל קנא. בשלישי כי לא ינקה בחמשי למען יאריכון ולא הזכיר באחרים עונש או שכר. והיה זה כי החמשה דברים האחרונים טובת האדם הם והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. אבל בע"ז צריך אזהרת עונש לחומר הגדול שבה ושיהיה לכבוד הבורא. והנראה אלי כי אמר אל קנא על לא יהיה לך ואמר ועושה חסד על אנכי. כי העונש יבא על מצות לא תעשה והשכר על מצות עשה. וקבלת מלכות האל ואזהרת עבודת זולתו ענין אחר. והשלים הדבר. ואחר כך הזכיר על העובד והבטיח בשכר על העושה. והזכיר בשבועת שוא בעונש לא ינקה ולא הזכיר בשבועה גמול כלל. ולא אמר על המחלל השבת עונש הכרת או עונש אחר זולתו ולא הזכיר זולתי שכר על השומר שבת מחללו. מפני שהשבת נכלל בשתים מצות הראשונות. כי השומר שבת מעיד על מעשה בראשית ומודה במצות אנכי. והמחללו מכחיש במעשה בראשית ומודה בקדמות העולם להכחיש במצות אנכי והנה הוא בכלל אל קנא פוקד. ובכלל ועושה חסד לאלפים. ובדבור החמשי בכבוד האבות הזכיר שכר כי היא מצות עשה והנראה במכתב הלוחות שהיו הה' ראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי והחמשה השניות בלוח אחד שיהיו חמש כנגד חמש כענין שהזכירו בספר יצירה בעשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות. ה' כנגד חמש וברית יחיד מכוונת באמצע. ומזה יתברר לך למה היו שתים כי עד כבד את אביך הוא כנגד תורה שבכתב. ומכאן ואילך כנגד תורה שבעל פה. ונראה שלזה רמזו רבותינו ז"ל שאמרו שתי לוחות כנגד שמים וארץ וכנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שני עולמים וכל זה רמז אחד והמשכיל יבין הסוד: (טו) וכל העם רואים את הקולות ויאמרו אל משה. דעת המפרשים שהיה זה אחר מתן תורה והוא שאמר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו וגומר. אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו וגו' ואין כן דעתי בעבור שאמר בכאן ואל ידבר עמנו אלהים ולא אמר עוד. ומשה אמר בכאן אל תיראו ושם נאמר היטיבו את אשר דברו. ועוד כי בכאן לא ספר שיפחדו רק מן הקולות והלפידים ומן ההר שהוא עשן. ושם פחדו מדבור השכינה. שאמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ועוד כי בכאן אמר ומשה נגש אל הערפל ולא אמר שבא בתוכו. והנכון בעיני בפשוטו שסדור הענין. כי וכל העם רואים ויאמרו אל משה היה קודם מתן תורה. ומתחלה הזכיר כסדר כל דברי האלהים עם שצוה למשה בהגבלת ההר ואזהרת העם עשרת הדברות ועתה חזר והזכיר דברי העם אל משה. ואמר כי מעת שראו את הקולות ואת הלפידים נעו לאחור ועמדו מרחוק יותר מגבול ההר אשר הגביל משה.
והסדר

אבן עזרא

נעשים חסיה מותרת לו. ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן מיתת בעלה ותהיה מותרת לו. ולמעלה ממנה העכו"ם שאינה על תורת ישראל. אם לא [י]נתן לה זרע. כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה. רק אם נתן לה זרע עובד הוא *[ל]עבודה זרה בעלמה. ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם. ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ ממינו כמו אם ישכב האדם עם הבהמה. והגאון ידע איך החלוק. כי [ס]על כל עריות כרת בפרשת אחרי מות. והראיה מזה החלוק מאם והאחות והבת: לא תגנוב. משמע גנבה קחת ממון בסתר. ויש גנב שהוא בן מות. כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או כלעג לשון. והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו. או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל. וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר. כאשר עשה [י]אבשלום: לא תענה. שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר. ולפי דעת [י] עתה כי הוא נדבר עם עד שקר. כאילו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר. ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו [ס]ולא תשקרו ומלאכו מלת ענות בבי"ת. כמו שקר [ע]ענה באחיו. ובלא בי"ת כמו [פ]ישמע אל ויענם. והטעם יענה בם. וכמוהו [צ]וכאשר לא נגעגוך. לא נגענו בך. ויש עד שקר [ק]שהוא בן מות. והוא שכתוב עליו [ק]ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (יד) לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה. איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל. דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה. והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה. כי ידע כי זה לא יתכן. ואל תחשוב זה [ר]הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים. ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה. כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו. רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת (לאשר) [ולאדם שלא עמל בו] יתננו חלקו. ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי. על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו. כי ידע שהשם לא רצה לתת לו. לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו. על כן [ד"]יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו. והנה נשלם פירוש עשרת הדברים: אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשעה גלגלים הם [ש]כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר. וככה אלה התשעה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה. שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר. כאשר הוא האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים. הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות. ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע כי בכח השם ירוצון הגלגלים. ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף. והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות שהם כל צבא השמים. חוץ מהמשרתים [ת]השבעה. והנה הגוף [א]הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה [ב]וארבעים. ונראה כח השם [ג]לעין. ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד. ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת
המתכונת

יונתן בן עוזיאל

עם מסהדין סהדי שיקרא ארום בחובי סהדי שיקרא ענני סלקין ומיטרא לא נחית ובצורתא אתיא על עלמא: (יד) עמי בני ישראל לא תהוון חמודין לא חברין ולא שותפין עם חמודין ולא יתחמי בכנישתיהון דישראל עם חמודין דלא יקומון בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם חמודין ולא יחמיד חד מנכון ית אנתתיה דחבריה ולא לעבדיה ולא לאמתיה ולא לתוריה ולא לחמריה ולא לכל מאן דאית לחבריה ארום בחוביא חימודיא מלכותא מתגריא בנכסיהון דבני נשא ולמיסב יתהון ועתירי נכסין מתמסכנין

ירושלמי

וגלותא אתיא על עלמא: (טו) וכל עמא חמיין ית קליא היך הוו מתהפכין בשמעהון דכל חד וחד והיך הוו נפקין מן גוא בעוריא וית קל שופרא היך הוה מחי מיתיא וית טורא תנין והמון כל עמא ורתען וקמו תריסר מילין מרחוק:

[(טו) וכל עמא הוו חמין ית קליא וית לפידיא וית קלא דשיפורא וית טורא עטיר וחמיין עמא וזעו וקמו להון מרחוק:]

ואמרו

בעל הטורים

תורה לומר לך שאם אדם לומד תורה לשמה היא כשר לרגליו ואם לומד שלא לשמה ימזור כרם. ויש בהם תיבות מנין עקב. וזהו שרמז אליעזר בקע משקלו. ושני צמידים אלו ב' לוחות. עשרה זהב משקלם אלו עשרת הדברות וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי. בשמרם עקב רב. ואלרכה עקב. ועשה תורתך קבע מורשה קהלות יעקב עשרת הדברות שיש בהם קע"ב תיבות: (טו) וירא העם וינעו. על כן מתנענעי' בשעת לימוד התורה לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת ובזיע. וינעו בגימ' י"ב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם (כל"ה שדרש וינעו מלא ועם הלוחות ונסוג הב' מסג התיבות

יונתן

ולכן המטר לא ירד ורעב של בצורת בא ב"מ: (יד) מלכותא מתגריא בנכסיהון פי' המלכות מתגרה בנכסיהון וממונן של ישראל בעון החמדה והוא מדה כנגד מדה הם. חמדו מה שאינו שלהם גם המלכיות חומדין שלהם. ועתירי נכסין מתמסכנין. פי' גם העשירים בנכסים מתוכם מתמעט. וזהו נתמסכנין לשון דל ומסכן. ויותר נראה בעיני להגיה מתמשכנין בשי"ן. שהמלכיות ממשכנים נכסיהם וק"ל. ואתה תחזה ותבחר הטוב בעיניך: (טו) מגו בעוריא. פי' מתוך האש. מחי מיתיא. פי' היה מחיה המתים בקול שופר הראשון שיצא נפשם בדבור ההוא ולא כרש"י שפי' שרואין את הנשמע. ורתען. חזרו לאחוריהם

אבן עזרא

המתכונת. והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי. כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו. והוא בעל השעה הראשונה ביום. וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה. ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלים יבא לידי נזק. על כן אמרו קדמונינו שניתן רשות למזק בלילי רביעיות ובלילי שבתות. והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם. רק ביום [ד]הזה. על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו. והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד. ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות. ויש מחלוקות בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה. וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף. כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורות על כל משכב וזנות. והדבור השמיני לא תגנב כנגד השמש שהוא יורה *[ד]על אונס ולהסיר כח כל משרת שיתחבר עמה שלא יראם אור בעבורה. והנה דבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון. והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על [ה]החמדה: (טו) וכל העם רואים את הקולות. וכבר פירשתי טעם רואים *[ה]את הקולות. כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד. והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים. כי מנהג האדם שיפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן. כאשר ראו הפלאים האלה נעו. כמו [ו]נע ונד. שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית. וכמהו וינעו [ז]אמות הספים. וטעם אמות. שהספים סרו [ח]ממקומם אמות. לא יכול הנביא לשערם במראות הנבואה. והאומר כי פי' כמו זעו. לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם. איך עמדו [ט]מרחוק: (טז) ויאמרו. הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שהשלימו עשרת הדברים. כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו. ובעבור

פירוש על אבן עזרא

כי הוא נותן מזרעו למולך. וע"ז אמרו חז"ל מעות לא יכול להתקן וכו'. *[ל]הנה כל מי שיש בו שכל ירחיק מזה הענין הנכוער והמנוול כי הוא חרפה עלינו כמו שכתב ארסט"ו חרפה להשתמש בחוש המשוש. ואמרו כל המרבה מעות ונידו ליד האשה כדי להסתכל בה אפילו נתנה התורה על ידו כמשה רבינו ע"ה לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר יד ליד לא ינקה. וכמו שענשה מרובה כך שכר מי שבא לידו העבירה הזאת וניצל ממנה זוכה לו ולדורותיו. [מ]כלומר נראה שכולם יש להם חומר אחד. וא"כ אין החילוק הגאון נכון. והביא מזה החלוק וכו' ר"ל ועוד שהבים מזה החלוק האם והאחות והבת. [נ]כמ"ש ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב ט"ו ו'). [ס](ויקרא י"ט י"א). [ע](דברים י"ט י"ח). [פ](תהלים כ"ה כ') ענין עדות. ופי' יענה גם והוא מבנין הקל. [צ](בראשית כ"ו כ"ט). [ק]הכלל להתרחק מן הכזב והשקר כפי יכלתו כדכתיב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. והאמת היא יסוד כל המעלות. והשקר שורש כל העבירות. ולפיכך אמר אמת קנה ואל תמכור. ואמר שפת אמת תכון לעד. ואמרו רז"ל על שלשה דברים העולם קיים והאחד מהם אמת. [קק](דברים י"ט י"ט). [ר]ר"ל אל תחשוב את הכסרי לחסר דעה אשר אין לו מדת החמדה אשר הוא בטבע בר דעת. וע"ז מתרץ להפוך. כי אם היה חומד היה משוגע. כמו השגעון שיתאוה האדם שיהיה לו כנפים אם אין בכוחו להיות באפשר ככה. [רר]הנה החמדה היא פתח ושער לכל העברות כי בעבור החמדה בא האדם לכחש ולשקר ולגנוב ולגזול ולנאוף ולחלל שבת וכל המועדים ול קלות אביו. ויבא לשנוא את הבריות ולקנא אותם ויחשוב כי כל מה שבא לו מהפסד הוא על ידם. וכל מה שאינו מכוין הוא בעבורם ואם היה לחמדן שום עסק עימהם יחשוב שרמוהו ויהיה הוא דיין לנפשו ויורה היתר לעצמו שאם יבא לידו שום דבר ממנו שיקחנו ויחשוב זה להתר גמור. ואם לא יבא לידו שום דבר ממנו יסיר לעצמו שידבר בגנותו ולא תשבע עינו עושר ואוהב כסף לא ישבע כסף. ומי שאינו חמדן יאהב את הבריות ויכבדם ויסיר מלבו הדאגות והאנחות ויבטח בבורא ית' שיכלכלנו וישליך עליו יהבו. והנה דבור אנכי ולא תחמוד הם מפתחות לכל שאר המצות. ועל כן יש לו לאדם להאמין בשם ית' אמונה אומן ויסיר החמדה מלבו ואז ימלא הדרך הטוב והישרה ויעסוק בתורה אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. [ש]פי' וזאת דעת החכם ז"ל באמרו כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות. [ת]הם ז' כוכבי לכת שלמטה"כל. [א]הוא גלגל המזלות. [ב]כמ"ש לעיל (פסוק ג'). [ג]כמ"ש שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר לכולם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח וכו' (ישעיה מ' כ"ז). [ד]הטעם כי מאדים מושל בליל שבת ויום ג'. ושבתאי מושל יום שבת וליל ד' ככה. פי' בע"מ מוטעה נמלא בליל שבת מאדים ותיועו שבפסי. *[ד]כמאמר חז"ל מאן דנולד בלבנה הוא גניב מלליה. ומאן דבחמה אי גנב הוא לא מצליח כי רזוהי גליין וכגלו תלעומתיו. א"כ אינו ראוי להיות רק גזלן (שבת קנ"ו ע"א) [ה]כאשר הלבנה מקבלת הכח מכל הכוכבים ומלמלם אותם. ככה החומד מבקש חלק זולתו. *[ה]וראיתי כתוב שכתב החכם ז"ל וכל העם רואים את הקולות כמו ותחמרה בחמר ובזפת. וא"כ הוא כמו שהיה לו לומר וכל העם רואים את הלפידים ושומעים את הקולות. וכן היה לו לומר ותחמרה בחמר ותזפת בזפת. אלא הלשון אחד מפסיק לשניהם. ויש מפרשים לפי שהרגשת העין היא גדולה משאר ההרגשות נשאלות שאר ההרגשות. לה. ועיין במורה נבוכים חלק א' פרק מ"ו. [ו](בראשית ד' י"ג). [ז](ישעיה ו' ד'). [ח]ר"ל נעו ממקומם איזה אמות. [ט]פי' כי הכתוב אמר וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. א"כ הוא מגזירת נע ונד תהיה בארץ ואינו מגזרת זעו.

ד"ה

ספורנו

ובכללו כל ביאה פסולה: לא תגנוב. בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות אף על פי שעקר האזהרה על גנבת נפשות דבר הלמד מענינו כמו שלמדוהו ז"ל: לא תענה ברעך עד שקר. ובכלל זה הולך רכיל ומוציא שם רע אף על פי שעקרו על מעיד בבית דין: לא תחמד. יהיה הדבר אצלך נמנע גמור. כי הנמנע לא יחמדהו הטבע כלל כענין ולא יחמוד איש את ארצך כי החמדה תגרום את הגזל כענין עכן ואחמדם ואקחם: (טו) רואים את הקולות. כמו ולבי ראה. התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לסבלם כאומרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול יי' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: וירא העם. התבוננו מה לעשות: וינעו. כמתנועע תנועה בלתי מכוונת לגבול מה שאליו יקרא נע כענין ויניעם

פירוש רשב"ם

דקין. ויש בדין כמו והרגת את האשה. ומה שכתב אשר ירצח את רעהו בבלי דעת. לפי שמדבר בענין רוצח במזיד לכך הוא אומר ואם רציחה זו בבלי דעת פטור זו תשובה שהשבתי למינים והודו לי. ואע"פ שיש בספריהם אני אמית ואחיה. בלשון לט"ן של לא תרצח. הם לא דקדקו: (טו) רואים את הקולות. הברד והאבנים כדכתיב קולות אלהים וברד: (טז) ויאמרו אל משה. לאחר ששמעו עשרת הדברים. דבר אתה עמנו

הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ
מֵרָחֹק: טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה
עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים
פֶּן־נָמוּת: יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־
תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא
הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־
פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ: יח וַיַּעֲמֹד הָעָם
מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־
שָׁם הָאֱלֹהִים: ס מפטיר יט וַיֹּאמֶר יְהֹוָה
אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם: כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף

ואלהי

אונקלוס

טוּרָא תָּנֵן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: טז וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה
מַלֵּל אַתְּ עִמַּנָא וּנְקַבֵּל וְלָא יִתְמַלֵּל עִמַּנָא מִן קֳדָם יְיָ דִּילְמָא
נְמוּת: יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה
יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּהּ עַל
אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן: יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה
קְרֵב לְצֵד אֲמִיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַיְיָ: יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא
מַלֵּילִית עִמְּכוֹן: כ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן

דדהב

מסורה עשן, [השי"ן בציר"י]. וינעו, ב' וחסר. מרחק, כל לשו' חסר. טז דבר, [הב' בקמ"ץ]. ונשמעה, ל'. יז לבעבור, ב' [מ"ו]. נסות, [מ"ו]. בא האלהים, ל'. ובעבור, ב' [מ"ו]. על פניכם, ל'. תחטאו, ב'. יח ויעמד, [כו"ל מ"ו]. יט ראיתם, [כו"ל מ"י]. כ תעשון, י"ד [ומ"ו וכו"ן]. אלהי, ב' בטעמא לעיל [והוא כמנ"א].

ת"א לבעבור נסות עקרי' מד פינ. ובעבור תהיה יבמות עט נדרים כ'. כי מן השמים עקרי' מג פיח ס' הזוהר פ' לך לך. לא תעשון ראש השנה כד עב סנהדרין ז הגלילי' מג עב.

רש"י

היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו (ישעיה ס"ב) הרימו נס (שם מט) ארים נסי (שם ל') וכנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל שנאמר (דברים ד') וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחר אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא) ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום (מכילתא): אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם:

מזבח

רמב"ן

והספר בדברים כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק ועדיין לא ירדה שכינה כענין ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' וגו' וחרדו העם במחנה במקום תחנות' ומשה חזק לבם והוציאם לקראת האלהים ויתיצבו בתחתית ההר ובהיותם שם בתחתית מלפים ומתיצבים ירד ה' על ההר באש ויעל עשנו עד לב השמים חשך ענן וערפל וחרד ההר עצמו ונזדעזע כאשר יעשו ברעש הנקרא [זלזלה] או יותר מכאן. וכן כתוב ההרים רקדו כאלים גבעות כבני צאן. ואיננו משל כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ונתחזק קול השופר מאד. אז ראו העם וינועו לאחור ויעמדו מרחוק יותר מן הגבול ואז אמרו אליו כלם שלא ידבר עמם האלהים כלל פן ימותו כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח ואם ישמעו הדבור ימותו. ומשה חזקם ואמר להם אל תיראו ושמעו אליו ויעמד העם מרחוק במעמדם כי לא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול. ומשה נגש אל הערפל לא בא בתוכו ואז דבר אלהים עשרת הדברות. ואחר עשרת הדברות לא הזכיר כאן מה שאמרו הזקנים למשה. כי רצה לבאר כסדר המצות והמשפטים. אבל במשנה תורה הזכיר משה כי אחרי הדברות קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו כי שערנו בנפשותינו שלא נוכל עוד לסבול משא דבר ה' אלהי' כי חשבו שירצה האלהים לדבר אליהם כל המצות ולכך אמרו קרב אתה ושמע את אשר יאמר ה' אלהינו ואת אשר תדבר אלינו ושמענו ועשינו. והקב"ה הודה לדבריהם. ואמר היטיבו כל אשר דברו כי כן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות והיראה ישרה לפניו: וינועו על דעת רבותינו אין נוע בכאן אלא זיע וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור. ואם כן יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק. ועל דעת בעלי הפשט. וינועו שנעו ממקומם לאחוריהם ועמדו מרחוק. מלשון נע ונד תהיה בארץ וכן ויניעם במדבר: (טז) ואל ידבר עמנו אלהים. השגיח הרב במורה הנבוכים באנקלוס שתרגם ועל ידבר עמנו אלהים. ואל יתמלל עמנא מן קדם ה'. ולא עשה כן באשר המקומות כי תרגם וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה'. וכן בכל מקום וידבר ה' אל משה ומלל ה'. והטעם אצלו כי הדיבור הראשון אע"פ ששמעוהו כל ישראל אין מעלתם בו כמעלת משה רבינו. וא"כ כדעתו למה תרגם כי מן השמים דברתי עמכם מלילית עמכון. והיה לו לומר איתמליל מן קדמי עמכון וכן במשנה תורה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם תרגם אותו מילל ה' וכן אמרו ה' [וגו'] ואת קולו שמענו. ותרגם ית קל מימריה שמענא יומא דין חזינא ארי ימלל ה' עם אינשא. וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם. מליל ה'. ועוד שהרי תרגם והאלהים יעננו בקול. ומן קדם ה' מתעני ליה בקל וכבר בא בלשון התורה וכן במשה עצמו וישמע את הקול מדבר אליו והתרגום מתמלל וכן. ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר משה. ומתמלל אבל הטעם לאנקלוס מבואר שלא נאמר בכל מתן תורה דבור השם לישראל רק מתוך האש. ומן האש שמעו. והוא מה שהשיגו הם וכן כי מן השמים על דרך האמת. מתוך השמים והוא מתוך האש בשוה, וכבר נתבאר עניינו והנה כשראה אנקלוס בכאן ואל ידבר עמנו אלהים. שלא הוזכר בו מחילה לא רצה לתרגם בו ולא ימלל עמנא ה'. ואין בלשונו כנוי למלת אלהים ולכך שלל בכאן מהם הדבור ממש. ומן המופלא בחכמת' אונקלוס שלא הזכיר במעמד הר סיני יקרא דה' או מימרא דה' ותרגום הא אנא מתגלי לך. דסיני יתגלי ה' לעיני כל עמא על טורא דסיני. דאתגלי עלוהי. ואתגלי ה' על טורא ולא תרג' ואיתגלי יקרא דה'. כאשר הוא מתרג' תחלה הר האלהי' טורא דאיתגלי עלוהי יקרא דה'. כן עשה בכל מקום שהזכיר השם המיוחד בירידה הזאת. אבל כאשר יזכיר הכתוב אלהים. תרגם לקראת האלהים לקדמות מימרא דה'. ותרגם בא האלהים. יתגלי לכון יקרא דה'. ולא אמר יתגלי לכון ה'. דתמן יקרא דה'. וכן אמר ומן קדם ה' מתעני ליה בקל. וכל זה מבואר ומפורש למי שישכיל דברינו המפורשים למעלה. וכן ראיתי בנוסחאות מדוקדקות ויעל משה אל ההר האלהים וסליק משה לטורא דה'. כי אחרי מתן תורה יאמר כן וכתיב ויסעו מהר ה': (יז) כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם בגוים שהוא בכבודו נגלה אליכם. נס"ת לשון הרמה וגדולה. כמו הרימו נס. כנס על הגבעה. שהוא זקוף לשון רש"י

ואיננו

(טז) וַאֲמַרוּ לְמשֶׁה מַלֵּיל אַנְתְּ עִמָּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּיל עִמָּנָא תּוּב מִן קֳדָם יְיָ דִּלְמָא נְמוּת: (יז) וַאֲמַר משֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אֲרוּם מִן בִּגְלַל לְנַסָּיוּתְכוֹן אִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַּיְיָ וּמִן בִּגְלַל דִּתְהֵוֵי דַּחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּגִין דְּלָא תְּחוּבוּן: (יח) וְקָם עַמָּא תְּרֵיסַר מִילִין מְרַחִיק וּמשֶׁה קְרִיב לְצֵית אַמִּיטְתָא דְּתַמָּן יְקַר שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ: (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנָא תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲמִיתוּן אֲרוּם מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן: (כ) עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא

תעבדון

בעל הטורים

הסינים): ויכעו. ב' במסורה הכא ואידך ויכעו אמות הספים מקול הקורא (ישעיה ו') מה התם ע"י מלאך אף הכא על ידי מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון: (יז) לבעבור. ב' במסורה הכא ואידך לבעבור סבב את פני הדבר (ש"ב י"ד) גבי דוד בענין אשה התקועית. לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה (שם י"ז) פירוש לבעבור נסות אתכם ואם תעמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם וגו' כמלאך האלהים ואם לאו לבעבור הביא ה' הרעה: תחטאו. ב' במסורה הכא ואידך רגזו ואל תחטאו. הבושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא וזהו ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא. יראתו על פניכם בגימ' [זה הוא] בושת [ה] פנים (ועמש"ל): (יח) ומשה נגש. בפרקי רבי אליעזר גם לא נאמר אלא נגש מיכאל וגבריאל אחזוהו בשתי ידיו והגישוהו שלא ברצונו: אל הערפל. בגימ'

יונתן

לאחוריהם מדברי הגמ' ארשע מתחניסיה חזר מפלטולו: (כ) דמתמשון קדמוי. דרש מעלת אחי ועיין ברש"י ומפרשים וגם יש לפרש בדרך רמז שקשה ליונתן שתיבות הפסוק אתם ראיתם לא תעשון וגו'. אלא מאחר שאתה במעמד הר סיני ראו המלאכים ומשמשיו עין בעין וכדאיתא במדרש שאמר הקב"ה שמשו אחד ממרכבה שאמי

במרום

רמב"ן

ואינו נכון. אבל יתכן שיאמר כי לבעבור הרגילכם באמונה בא האלהים שכיון שהראה לכם גלוי השכינה נכנסה אמונתו בלבבכם לדבקה בו ולא תפרד נפשכם ממנה לעולם. ולמען תהיה יראתו על פניכם בראותכם כי הוא לבדו האלהים בשמים ובארץ ותראו ממנו יראה גדולה או יאמר שתהיה על פניכם יראת המעמד הגדולה הזאת ולא תחטאו מיראתכם ממנה. ויהיה הלשון מן כי לא נסיתי ללכת באלה. ויואל ללכת כי לא נסה כענין רגילות. והרב אמר במורה הנבוכים כי אמר להם אל תיראו. כי זה אשר ראיתם היה שהשיגה ה' אלהים אתכם להודיע ערך אמונתכם ויגלה לכם. נביא שקר שירצה לסתור מה ששמעתם לא תמעד אשוריכם לעולם מדרך האמת. כי כבר ראיתם האמת בעיניכם. וא"כ יאמר בעבור שיוכל לנסות אתכם לעתיד בא האלהים עתה כדי שתהיו עומדים לו בכל נסיון. ועל דעתי הוא נסיון ממש. יאמר הנה רצה האלהים לנסותכם התשמרו מצותיו כי הוציא מלבכם כל ספק ועתה יראה היש בכם אוהבים אותו ואם תחפצו בו ובמצותיו. וכן כל לשון נסיון בתורה. כי לא נסיתי ללכת באלה לא נסיתי נפשי מעולם ללכת בהם. ויתכן שיהיה הנסיון הזה בטובה כי האדון פעם ינסה עבדו בעבודה קשה לדעת אם יסבלנה לאהבתו. ופעם ייטיב עמו לדעת אם יגמול אותו בטובה אשר עשה עמו להוסיף לאדוניו עבודה וכבוד. כענין שאמרו חכמים אשרי אדם העומד בנסיונו שאין לך בריה שאין הקב"ה מנסה אותו העשיר מנסה אותו אם תהיה ידו פתוחה לעניים. העני מנסה אותו אם יוכל לקבל יסורין וכו'. ולכך אמר הכתוב הטיב לכם האלהים בהראותכם את כבודו אשר לא עשה כן לכל גוי. לנסותכם אם תגמלו לפניו כטובה אשר עשה עמכם להיות לו לעם נחלה. כענין שאמר הלה' תגמלו. זאת ואמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם כי הטעמים אינם שייכים לי בכם אשר ידעתי אתכם פנים בפנים: (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו'. טעם שיאמר להם אחר שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם ואני הוא האדון בשמים ובארץ אל תשתתפו עמי אלהי כסף ואלהי זהב. כי אין לכם צורך אתי אל עזר אחר. ושיעור הכתוב לא תעשון אתי אלהי כסף ולא תעשו לכם אלהי זהב. ולדעתי פירושו לא תעשון אלהי כסף ואלהי זהב להיות לכם לאלהים אתו. ולא תעשו לכם כלל. הזכיר מן האמונה בהם וחזר והזכיר מן מעשייה לבדה. כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם. ועל דרך האמת טעם אתי. כטעם על פני. וכבר רמזתי פירושו. וכתב רש"י כי מן השמים דברתי עמכם. וכתוב אחר אומר וירד השם על הר סיני בא השלישי להכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. כבודו בשמים. ואשו וגבורתו בארץ. וזו לשון הרב ואינו מכוון. אבל הכרע הפסוקים מדרש חכמים הוא ואמת הוא. כי השם בשמים וכבודו בהר סיני. כי בא ה'. וכתוב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים והמקראות כלן מבוארות בלשון לכל יודע. ור"א אמר כי מי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא ודברי

פי'

אבן עזרא

ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו: (יז) ויאמר. לנ"ד לבעבור נוסף. כלמ"ד [י]למראשותיו ולמ"ד והשלישי *[י]לאבשלום בן מעכה: וטעם נסות אתכם. כמו ולמען [כ]נסותך להטיבך באחריתך: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ככתוב יום אשר [ל]עמדת לפני יי' אלהיך בחורב: (יח) ויעמד. הזכיר זה פעם אחרת. כי משה היה עושה הפך מעשיהם. אלה עמדו מרחוק *[ל]ומשה נגש אל הערפל: (יט) ויאמר יי'. רבים השתבשו. בעבור שמצאו ודבריו שמעת [מ]מתוך האש שהיה בהר סיני. כי כתוב וירד יי' על הר סיני [נ]על ראש ההר. ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם. ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא. רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב. חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד. ומן השמים ידבר. כמו ועמדו רגליו [ס]ביום ההוא על הר הזיתים. כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: (כ) לא תעשון. הטעם והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי. וכן כתוב פנים בפנים [ע]דבר יי' עמכם. ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים. כי כן דרך צחות לשון הקדש. כמו לא תחמוד. כי הטעם אחד הוא. וכן הוא לא תעשו לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב. כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה. וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתה עושים כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם. כמו העגל שעשו ישראל. כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו. ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזהירם בתחלה *שלא יעשו אלהי זהב: והנה טעם אתי. שאין לי צורך לאמצעיים עמי. על כן אחריו. אבא אליך וברכתיך. והטעם אני בכבודי אבא אליך:

מזבח

*נ"ל מה שמזהיר עוד הטעם אלהי זהב וכו' כי ידע בתחילה שיעשה ככה.

פירוש על אבן עזרא

[י](ד"ה א' ט"ו י"ג). *[י](שם ג' ב'). [כ](דברים ח' ט"ז). [ל](שם ד' יו"ד). *[ל]לפי' בפרשת ואתחנן יתבאר לך זה הסוד הוא מה שכתוב שם פנים בפנים דבר ה' עמכם מתוך האש אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר כאשר עליתי אני. וזהו ומשה נגש אל הערפל. [מ](שם פסוק ל"ו). [נ](לעיל י"ט כ'). [ס](זכריה י"ד ד'). [ע](דברים ה' ד').

ב"י

ספורנו

ויניעם במדבר. תנוע ארץ כשכור. וזה כי מיראתם נסוגו אחור ונגזלו מה שממנו. בלתי מכוונים לגבול מה שאליו: (יז) לבעבור נסות אתכם. להרגילכם אל הנבואה שזכיתם אליה פנים בפנים כמו שהיה הענין באליהו שהיתה אז נבואתו בהיותו משתמש בחושיו. כאמרו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד פתח המערה. גם כי אולי לא היתה באספקלריאה המאירה. כענין משה רבינו שנאמר בו אשר ידעו יי' פנים אל פנים: בא האלהים. שמלאייא של מעלה כמו שאמר למעלה לקראת האלהים: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. כטעם מה שהשיב רבי יהושע לקיסר באמרו יומא דחד מן שמשי דקיימי קמיה דקודשא בריך הוא אמרת לא מיכלא לאסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (פרק אלו טרפות): (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. כענין המגביהי לשבת המשפילי לראות: (כ) לא תעשון אתי אלהי כסף. ומאחר שראיתם שאין אתם צריכים לאמצעיים להתקרב אלי לא תעשו אתי כאלה

לאמצעים

פירוש רשב"ם

עמנו. ואלמלא שאמרו כך יש לומר שהיה אומר להם הקב"ה כל המצות מפיו: (יז) נסות. להוכיח אתכם: (כ) אלהי כסף ואלהי זהב. אפילו לזכרון שמים לא תעשו שיש בהם טועים וסבורים שיש בהם ממש. ואע"פ שצוה הקב"ה לעשות כרובים על הארון לשבתו. נעשה דוגמת כרובי

דכסא

ואלהי זהב לא תעשו לכם: כא מזבח אדמה תעשה־לי וזבחת עליו את־עלתיך ואת־שלמיך את־צאנך ואת־בקרך בכל־המקום אשר אזכיר את־שמי אבוא אליך וברכתיך: כב ואם־מזבח אבנים תעשה־לי לא־תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה: כג ולא־תעלה במעלת על־מזבחי אשר לא־תגלה ערותך עליו:

ואלה

אונקלוס

דדהב לא תעבדון לכון: כא מדבח אדמתא תעבד קדמי ותהי דבח עלוהי ית עלותך וית נכסת קודשך מן ענך ומן תורך בכל אתרא די אשרי ית שכנתי לתמן אשלח ברכתי לך ואברכנך: כב ואם מדבח אבנין תעבד קדמי לא תבני יתהן פסילן לא תרים חרבך עלה ותחללנה: כג ולא תסק בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוהי: פ פ פ

ואלין

מסורה כא תעשה לי, [הלמ"ד בדגש מדין. דחיק]. עלתיך, ג' כ"כ [ר"ל חסר הרין ווי"ן ומ"י אבל בספרים שלנו חד מ"ו]. אבוא, [מ"ו]. כב תעשה לי, [הלמ"ד בדגש מדין דחיק]. הנפת, ל'. ותחללה, ל' [ומ"י] [למ"ד רפויה בס"פ]. כג ולא, ז' ר"פ. במעלת, חסר בתו'. [הב' רפי' דלא כרז"ה]. מזבחי, ס'. תגלה, ג'.

ת"א מזבח אדמה חגיגה כז כתובות קיא זבחים נח. וזבחת עליו זבחים נח חולין כז. בכל המקום ברכות ו סכה נג סוטה לח אבות פג. ואם מזבח זבחים סא.

ע"ב. יונד"ב. סימן: ומפטירין בשנת מות המלך עזיהו. בישעיה סימן ו':

פ פ פ

רש"י

(כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (ל"א בסים) (מכילתא). ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה. (מכילתא ע"ש זבחים נח נט) או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: את עלתיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא' (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנא' (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ"ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערו' הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברי' ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

חסלת פרשת וישמע יתרו

ואלה

רמב"ן

פי חכם חן: (כא) מזבח אדמה תעשה לי. פי' ר"א יאמר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לקבל כח מעליונים בצורתם להיות אמצעיים ביני וביניכם. כי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אני בכבודי וברכתיך. אין לך צורך לאמצעי כלל. ועל דעת רבותינו במזבחות שהם הנעשים במשכן ובמקדש, הזכיר מצות המזבחות באדמה ובאבנים. לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו ושם יזבחו העולות והשלמים ולא לשדים על פני השדה. ובכל המקום אשר יזכירו את שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם: (כב) וטעם ואם. במצות חובה לומר אם יגיע זמנך שתזכו לרשת הארץ ולבנות לי מזבח אבנים בבית הבחיר' השמר שלא תבנה אתהן גזית. שאסור לעשות כן למעלת הבנין. ודעת ר"א שהמצוה על המזבח הברית שבסדר ואלה המשפטים בפירושיו. ועל הדרך האמת הכתובים כסדרן. אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב. אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כי אבא אליך וברכתיך. ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ואזכיר מן זכרנו יברך: כי חרבך הנפת עליה. לאסור בהם נגיעת הברזל כמו שנאמר אבנים שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך לא תניף עליהן ברזל. והזכיר כאן הברזל בלשון חרב כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב. יאמר בסיף ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות. ובאזמל קח לך חרב צרים. ויאמר בכשיל וכלפות אשר יסתרו בו הבנין ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וכן זה העשת האבנים יקראנו חרב: (כג) ולא תעלה במעלות על מזבחי. בעבור כי התחיל לצוות במזבח השלים מצותו ולא איחר זה

אבן עזרא

(כא) מזבח אבנים. י"א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח. על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות. ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת. ובבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות [ס]ופטורי ציצים. ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח. ובפרשת כי תשא [צ]אדבר על זה. ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון. והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים. וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת. ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא. ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרה. כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת. כי מנחשת נעשה. גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב. בעבור שהוא מצופה זהב. ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה. יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישימו בו אבנים. ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים. כי מפורש הוא [ק]יהושע הנעשה בהר עיבל. ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני. י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה. ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר [ר]דבר יי' נעשה. הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי' [ש]נעשה ונשמע. ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה. כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר [ת]עשיתי למצרים. ועתה אם שמוע *[ת]תשמעו בקולי. ואמר בתחלה כה תאמר [תת]לבית יעקב. והנה לא הגיד להם לא מצות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם בכל אשר יצוה. והם השיבו ואמרו נעשה. ושם כתוב ויבא משה [א]את דברי

העם

תַּעַבְדוּן לְמִסְגוֹד דְּמוּת שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וְכוֹכְבַיָּא וּמַזָּלַיָּא וּמַלְאֲכַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן: (כא) מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעֲבִיד לִשְׁמִי וּתְהֵי דַּבַּח עֲלוֹי יַת עֲלָוָתָךְ וְיַת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ מִן עָנָךְ וּמִן תּוֹרָךְ בְּכָל אַתְרָא דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי וְאַנְתְּ פָּלַח קֳדָמַי תַּמָּן אֲשַׁלַּח עֲלָךְ בִּרְכָתִי וְאִיבָרֵיכִנָּךְ:

[(כא) מַדְבַּח קָבִיעַ בְּאַרְעָא תַּעַבְדוּן לִשְׁמִי וְתִקְרְבוּן עֲלוֹי יַת עֲלָוָתְכוֹן וְיַת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן יַת עָנְכוֹן וְיַת תּוֹרֵיכוֹן בְּכָל אֲתַר דְּתִתְדַּכְּרוּ יַת שְׁמִי קַדִּישָׁא סִימְרִי מִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן וּמְבָרֵךְ יַתְכוֹן:

(כב) וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעֲבִיד לִשְׁמִי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן חֲצִיבָן דְּאִין אֲרֵימִית פַּרְזְלָא דְּמִנֵּיהּ מִתְעֲבֵיד סַיְפָא עַל אַבְנָא אַפִּיסְתָּא יָתָהּ:

[(כב) וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעַבְדוּן לִשְׁמִי לָא תִבְנֵי חֲצִיבָן אֲרוּם פַּרְזְלָא חַרְבָּא מִתְעֲבֵיד מִנֵּיהּ אִי עֲבַדַת פַּרְזְלָא עֲלוֹי אַפִּיסַת יָתֵיהּ:]

(כג) וְאַתּוּן כַּהֲנַיָּא דְקַיְימִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי לָא תִסְקוּן בְּמַסּוּקְיָן עַל מַדְבְּחִי אֱלָהֵן בְּגִישְׁרַיָּא דְּלָא תִתְחֲמֵי עֶרְיָתָךְ עֲלוֹי:

[(כג) וְאַתּוּן כַּהֲנַיָּא בְּנוֹי דְאַהֲרֹן דְּקַיְימִין וּמְשַׁמְּשִׁין עַל גַּבֵּי מַדְבְּחִי לָא תִסְּקוּן בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיָתָךְ עֲלוֹי:

פ פ פ

ואלה

בעל הטורים

בביתי אל הסכינה (אולי כ"ל בלי ה' שמושים דהערפל): (כא) אבוא אליך. אבא עולה עשרה לומר שאם אתאה עשרה בנים הכנסת אבוא אליך וברכתיך: (כג) תגלה ב' במסורה הכא ואידך תגלה רעתו בקהל (משלי כ"ו) בערס תגלה רעתך (יחזקאל י"ו) לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל:

ואלה

יונתן

במכוס דמות סור וע"ש האמת הדברים עתיקי' ודי לותיקין: (כב) אפיסתא. וכן בירושלמי אפיסתא הוא תרגום של חללת וק"ל: (כג) בגישריא. פי' סיעה כמו גשר שלא להפסיע עליו פסיעה גסה:

תיזנון

אבן עזרא

טעם אל יי'. אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים. ועתה הסל לשמיעם מלותיו. וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון. וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש. ואחר כן כתוב וינא **משה. שירד מן ההר. ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי' ואת כל המשפטים. ודברי יי' הם מלות עשה ומלות לא תעשה. שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מלות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים. כמו השב תשיבנו [צ]לו. עד בא השמש *[ב]תשיבנו לו. אלהים לא [בב]תקלל. והמשפטים דברי העבדים והמכים והגלים והגניבה והשבערה ודברי הגנבה והשבועה. ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים. ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע. ופירוש נעשה לשמור מלות עשה ומלות לא תעשה. ונשמע על המשפטים. על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמר ונשמע. ולא אמרו כן בתחלה. והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה. וזהו שכתוב שם ויבן מזבח [ג]תחת ההר. וכתוב בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. ושם כתוב ויעלו עולות *[ג]ויזבחו זבחים שלמים. ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח. ועל טעם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים ושישמרו מלותיו ומשפטיו. והזכיר את צאנך ואת בקרך. שהיהם מיני עולות ושלמים. ראיתי מין אחד ישתחקו עצמותיו. שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים. כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים. כמו עולה וזבחים. כי עולה דבר בפני עצמו. והזבחים שלמים. כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים ליי' פרים. והכה בכל מקום. והראתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. אז הודה על שגאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם: וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי. פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם. כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי [דד]גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם אבוא. כדרך בן אדם. והטעם תמלאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו. והוא מקום הכבוד. כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי. ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך. ולא היה צריך לאמר כי תמלאנו בכל עת ששם כבודו: (כב) ואם מזבח אבנים. המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל [ד]בדם הברית. ולוה השם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מלות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המלות התלויות בארץ. ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם. ויהיה טעם ואם מזבח אבנים. כאומר עשה עתה מזבח אדמה. ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן. הם האבנים: גזית. הטעם כמו [ה]ומשרתו יהושע בן נון נער. כן לא תבנה אתהן בנין גזית. וגזית מגזרת [ו]על גזזי לאכו. כי [ז]גז חיש. וכן [ח]נגוזו ועבר. והטעם כמו כריתה. רק אבנים שלימות כמו שהן נבראות: כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לשחוט בו. אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת. ובמקום אחר יכתוב לא תניף עליהן [ט]ברזל. על מזבח אבנים שבנ. ואין לנו לחפש על טעמי המלות. ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרוך [י]הפגול. בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדש שהקדים אם ישאר ממנו עד שהיה פגול. וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח. אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה אינו כבוד. וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח: (כג) תעלה. אמר בן זיטא כי במעלות מגזרת מעל. ולא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שורש. והעד ומעלה בו [כ]מעל. והנה מעל במשקל [ל]נעל.

ולשון

פירוש על אבן עזרא

[ס]ב"י גוכם ותמורות (מ"א ו' ל"ב). [צ]ר"ל הוא מה שאמר שם ובעבור כי הככבל באדונה הוא האדם ע"כ לורת הכרובים. [ק]ושם יתבאר לך דעתו. [ק]כמש"כ ובנים שם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים וכו' (דברים כ"ז ה'). [ר](לעיל י"ט ח'). [ש](להלן כ"ד ז'). [ת](לעיל י"ט ד'). *[ת](שם פסוק ה'). [תת](שם פסוק ג'). [א](שם פסוק ח'). **[א](להלן כ"ד ג'). [ב](להלן כ"ג ד'). *[ב](שם כ"ב כ"ה). [בב](שם פסוק כ"ז). [ג](שם כ"ד ד'). *[ג](שם פסוק ה'). [גג]בזי' שים לבך לראות איך רמז כי שוכן השם בקרבינו תלוי בקרבנות ובפרשת תכומה גם בפרשת ויקרא ירמז בו כמזים. [ד]כמ"ש ויקח חצי הדמים וכו' ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית וכו' (להלן כ"ד ז' ו' ח'). [ה](להלן ל"ג י"א). [ו](בראשית ל"א י"ב). [ז](תהלים צ' י"ד). [ח](נחום א' י"ב). וראוי להיות גזית הגימל בפתח והזי"ן בדגש לספרון ע"פ. כך שבא הנח במקום הדגש (כד"ק בשרשים) ובעל מכלל יופי פי' שמשפטו גזית הפ"א בקמץ חטף והזי"ן בדגש אלא שהוקל ובא הנח תמורת הדגש כמשפט. ובהשלומו גזוית בשקל גפרית. והוא כפי' כד"ק במכלול. [ט](דברים כ"ז ה'). [י]ובפרשת לו כתב ז"ל וכן אבני המזבח שאמר שהן קדושות אין כבוד שיהא ממן גמול. ע"כ אבנים שלמות תבנה. והטעם שהוא מקום נכבד ליזהר בכבודו ובטעמאו. כי הכהן מכפר עליו אחת בשנה. ע"כ צריך לזהר לא לפגל שנאמר וכפר הכהן על קרנותיו אחת בשנה (להלן ל' י'). [כ](במדבר ה' י"ב). [ל]פירושו כי בן זיטא הוא שפירשו שהוא על משקל נעל. והיה יכול לומר על משקל נער. או שער. אך אמר

על

ספורנו

לאמלעיים: מזבח אדמה תעשה לי. וגם כן לא תלטרך לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות למען אקרב אליכם אבל יספיק מזבח אדמה: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. שאבחר לבית ועד לעבדי. כענין הזכירו כי נשגב שמו: אבא אליך וברכתיך. לא תלטרך למסוך הכהנתי אליך באמלעיים של כסף וזהב וזולתם כי אמנם אני אבא אליך וברכתיך: (כב) לא תבנה אתהן גזית. ליפותן: (כג) ולא תעלה במעלות. אף על פי שלא תצטרך לעשות מלאכות ויפוים לאבני בתוככם. מכל מקום ששמר מלנהוג קלות ראש במזבח:

ואלה

פירוש רשב"ם

כסא של מעלה ולא להשתחוות להם: (כא) מזבח אדמה תעשה לי. לפי שהאומות עושי' אשריהם על המזבחות. כדכתיב בגדעון ואת האשרה אשר עלי' תכרת וכתיב כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם וגו'. לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח. לכך אומר הקב"ה ואפי' אם תעשה לי מזבח לא תעשהו אלא מאדמה שאין רגילים ציורים וצלמים כי אם מלאכה הלקה ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים. שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך. מזבח אבני' לא תניף עליהם ברזל ככתוב במשנה התורה: (כב) לא תבנה אתהן גזית כי כשבונין אותו גזית בכלי ברזל רגילין המסתתים לעשות בהם ציורים וצלמים כדכתיב בישעי' גבי צלמים חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו. יתארהו בשרד. יעשהו במקצעות. ובמחוגה יתארהו: (כג) לא תעלה במעלות. לפיכך עשוי של אבנים משופע גבוהה עשר וארכו של שלשים ונם מלח משליכים עליו שלא יחליקו הכהנים בעלותם בו: חסלת יתרו מיסוד רבינו שמואל

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים
לִפְנֵיהֶם׃ ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי
שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי
חִנָּם

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃ ב אֲרֵי תִזְבֵּן עַבְדָּא בַר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מגן

מסרה כא א ואלה, י"ז ר"פ בתורה. ב יעבד, [כו"ל ס"ו]. ובשבעת, ל' וחס' דחס'.

ת"א ואלה המשפטים ערובין כד גיטין פח קדושין לה בבא קמא עו סנהדרין ז. כי תקנה. עקיד' שער סו ס' הזוהר פ' בהר סיני. שש שנים קדושין יו יז ערכין יח נדה מח. ובשבעת קדושין יז ערכין יח.

רש"י

(א) ואלה המשפטים. (ש"ר) כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. (גיטין פח) ולא לפני ע"א ואפי' ידעת בדין א' שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני ארמיים מחלל את השם ומיקר שם האלילים להשביחם שנ' (דברים לב) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה) והתנחלתם אותם בלקוח מן הנכרי אבל בלקוח מישראל יצא בשש ת"ל (דברים טו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנא' (שמות כב) אם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא

רמב"ן

עד נותו בדברי הקרבנות בתורת כהנים. וזו ראיה לדברי חכמים ואין צריכין חיזוק: וטעם המצוה בדברי רבותינו להדור מצוה שלא יונף המקצר על המאריך. ור"א אמר שלא ישאר הנפסל מן האבן באשפתות והמקולקלת בנוי במזבח השם. או שלא ילקח ממנה לעשות מזבח לע"ז כי עובדיה יעשו כן אולי יצליחו. והרב אמר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בהן צורה. ותהיה אבן משכית כי היה כן מנהג עובדי ע"ז. ואני אומר כי טעם המצוה בעבור היות הברזל חרב והוא המחריב העולם ולכן נקרא כך. והנה עשו אשר שנאו השם הוא היורש החרב שאמר לו ועל חרבך תחיה. והחרב הוא כמו בשמים ובארץ. כי במאדים ובמזלות הדם והחרב יצליחו ובהם תראה גבורתו. ולכן לא יובא בית ה'. וזה הטעם שהזכיר הכתוב. אמר לא תבנ' אתהן גזית כי בהניפך אליהם שום ברזל לעשותו כן הנפת עליה חרבך החללה. ומרבה חללים ומחללת אותם. ומפני זה לא היה במשכן ברזל כי גם יתדותיו שהיו טובות יותר מברזל עשה נחשת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים. כי השחיטה אינה עבודה והכתוב לא אסר לבנות גזית רק בהניף עליהן ברזל. כי פי' כאשר חרבך הנפת עליה. ומפורש בזה לא תניף עליהן ברזל ואם בא לפתח אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכירו רבותינו הרי זה מותר אף על פי שאינן שלמות וזה ישבר טעמו של ר"א. גם טעם הרב בעבור זה איננו נכון. והנה שלמה הוסיף במצוה שלא נשמע כל כלי ברזל בבית בהבנותו אע"פ שהיה מותר שכך שנינו במכלתא לא תבנה אתהן גזית. בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים. ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע. והיה הענין הזה שהיו עוקרין האבנים מהרריהן בכלי ברזל ומסתתים אותם שם בברזל כאשר יכרתו ג"כ בברזל העצים והברושים אשר היו בבית. וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית. וכאשר יביאו אותן אל הבית לבנות הקירות לא יתקנו אותם בברזל ולא יניפו אותו עליהן כלל כדרך הבונים. וזהו שאמר אבן שלמה מסע נבנה לא שהיא שלימה לגמרי רק שהיא שלימה שאין בה פגם כדי שתחגור בה לפורץ. אבל היא חלקה ונאה. ופירו' מסע שהיא גדולה כאשר הסיעו אותה מן ההר לא חלקו הסלע לאבנים מרובות כמנהג הבונים רק יתקנו אותה בכאן ולא ישיבוה במקבות והגרזן כמנהג כל בנין אחר כי לא רצה שלמה שיבנה וישמע בכל הר הבית קול ברזל וכל זה להרחיק הברזל ממנו וזה כדעת רבי ירמיה במסכת סוטה. אבל לדעת רבי יהודה אבני גזית בביתו שם אותן לא בבית המקדש ועל דעתו פי' המקרא ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד את הבית אבני גזית. כלומר שהסיעו גם אבני גזית והם לביתו. וכן נראה בפשט הכתוב כי המלך עשה אבני גזית דכתיב ויבן את החצר ג' טורי גזית ולא הזכיר רק בהיכל ובדביר. וכל זה ריחוק הברזל מן הקדש. והברזל אשר הקדיש דוד שלא נחקר משקלו לעשות ממנו כלים לכרות העצים ולחצוב האבנים היה. וטעם המעלות יראת המזבח והדורו לכבוד השם. ולמצות השם טעמים רבים בכל אחת כי יש בכל אחת תועלות רבות לגוף ולנפש:

(א) טעם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי רצה להקדים להם המשפטים כי כאשר היה בעשרת הדברות הדבור הראשון בידיע'

אבן עזרא

ולשון רבים שאינו סמוך. ובעלות [ם]בלות ומטולאות. והנה ראוי להיות [י]במעלות מי"רק תחת הבי"ת וקמ"ץ תחת העי"ן רק פירושו כמו *[ג]ומעלות שבעה עולותיו. והנה חשב בן זיטא לעלות בשלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו. וככה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין. וזאת מלות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת. כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב [ם]מזבחי: חסלת פרשת יתרו

אשר נותן לב לפשטים. גם בכללים גם בפרטים:
אז יתבונן למה נכתב. וי"ו עם אלה המשפטים:

(א) ואלה המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו. אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל. והחל להזהיר על אלהי הזהב. ושיכרית ברית עמהם ברדתו. שהשם לבדו יהיה להם לאלהים. והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית. ואמר לו בסוף אלה המצות בפרשת [א]הנה אנכי שולח מלאך לפניך. עיקר הפרשה להשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם. וככה פירש להם משה לפני כרות הברית. כי בסוף ולא תעבוד *[א]את אלהיהם. והנה תחלת הפרשה [ב]שלא יעשו עם השם [י]אלהים אחרים. וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: (ב) כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש. כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד [ד]בפני עצמו. ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכולתנו. ואם לא יכולנו נחשוב כי הסכלון בא ממוסר דעתינו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו. על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל. וככה וכי ימכור איש את [ה]בתו לאמה. רק וכי יכה את שן *[ה]עבדו הוא כנעני. וככה וכי יכה איש [ה]עבדו. וככה אם עבד [י]יגח השור. והנה אמרו כי [י]ונמכר בגנבתו הוא ישראל. והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל. רק הוא ממשפחת [י]אברהם. וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אחר כן דרך אחד לכל. וראייתם דבר [ח]האשה וילדיה. כי אמרו כי המשפחה תלויה באב. ועוד ועבדו [ם]לעולם כי הם אומרים כל ימיו. והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע. ועתה נחפש המלות כמשמעם. אם עבד עברי אינו ישראלי. למה אמר הכתוב [ל]כי ימכר לך אחיך העברי. והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישראל. וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו. ורבי' ככה. והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי. שהוא מבני עבר. עליו כתוב [ר]אבי כל בני עבר. הפך ואם הוא אבי כנען. או נקרא עברי בעבור שבא [ל]מעבר הנהר. אף ע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי. ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה. בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם [ם]מעבר הנהר. והנה גם נקראו העברים שהם ישראל. כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר יי' [י]אלהי ישראל. וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם. אז [ם]השיבו. השם אלהי [ע]העברים. והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל. והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר. ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו. ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב. גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו

יונתן בן עוזיאל

(א) ואלה וְאִלֵּין הִינוּן סִדְרֵי דִינַיָא דִי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן: (ב) אֲרוּם תִּזְבּוֹן בְּגְנֵבוּתֵיהּ לְעַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבְמַעֲלֵי שְׁבִיעֲתָא
יפוק

בעל הטורים

(א) ואלה. נוטריקון ומחייב אדם לשקול הדין. המשפטים נוטריקון הדיין מלוה שיעשה משרה טרם יעשה משפט. אשר נוטריקון אם שניהם רולין. פנים נוטריקון משמע שניהם יחד מדברים לפניהם נוטריקון לא פני נדיב יהדר הסכרר מהם: סמך משפטים לולא מעלה במעלות לומר הוו מתונין בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון. מעלות בגי' מתונים. וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא
ימנה

יונתן

(ב) תיזבון בגניבותיה. דייק כדדייק רש"י יעויין בפי'. ובמעלי שביעתא. פירש אל תאמר מדכתיב ובשביעית אפי' באמצע או בסוף שביעית משמע. לכן פי'
ובמעלי

רמב"ן

ה'. והשני באיסור ע"ז. חזר וצוה את משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שתזהירם אתם עוד שיתנו לבם למה שראו ויזכרו במצות האלו שנויתים. כי אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון אתי כנגד לא יהיה לך. להשלים ענין עכו"ם ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד כי אם לא ידע האדם משפט בית או השדה ושאר
הממון שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו. לפיכך אמר תשים לפניהם משפטים ישרים ינהיגו אותם ביניהם ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין. וכן אמרו במדרש רבה כל התורה כלה תלויה במשפט לכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות. וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בע"א ובכבוד האב והכליחה והניאוף הנזכרים בעשרת הדברות. ודרשו לפניהם ולא לפני עכו"ם מפני שהיה ראוי לומר אשר תשים להם. כמו שאמר שם שם לו חק ומשפט. ואמר לפניהם שהם יהיו הדיינין. כי על השופט יבא הלשון הזה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. לפני הכהנים והשופטים. עד עמדו לפני העדה למשפט. לפני כל יודעי דת ודין. ודרשו עוד לפניהם ולא לפני הדיוטות. מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים. עד האלהים יבא דבר שניהם. וכתוב גם כן ונתן בפלילים שהם הדיינין המומחין הסמוכים עד משה רבינו ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר. ולא לפני מי שאינו שופט על פי התורה והוא הדיוט. לזה אסור לבא לפניו כשם שאסור לבא לפני עכו"ם ואע"פ שיודע שדיניהם כדיננו או שהדיוט הזה יודע שורת הדין וידין לו כהוגן אבל הוא אסור לשומו דיין ולנעוק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו. וההדיוט עצמו אסור לדון להם. ואע"פ שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה באחת. יש הפרש ביניהם שאם רצו שתי בעלי הדין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא ודקבלוה עילויהו דינו דין. אבל לפני העכו"ם אסורין הם לבא לפניו שידון להם ביניהם לעולם. ואפי' היו דיניהם כדיננו לאותו ענין: (ב) כי תקנה עבד עברי. התחיל המשפט הראשון בעבד עברי מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון. כמו שאמר בו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדניו כיום השביעי. ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל. כי השביעי
כנסר

אבן עזרא

אחיהו במלות רק בדבר [ס]השליחות. וכמוהו לא תתעב אדומי כי [צ]אחיך הוא. אשר שהזכיר [ק]אדומי. וככה על דרשו בחרב [ר]אחיו. הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב. וכתוב ושם אתנו נער [ש]עברי. לאכול את [*ש]העברים לחם. מכה איש [ת]עברי. שני אנשים [*ת]עברים נצים.
ויונה

פירוש על אבן עזרא

על משקל נעל בדרך בזיון וע"כ אמר הרא"ע ז"ל על ב' זונה זה המשל כדי לבזותו. (ויש ספרים שכתב הא"ע כך למשפחתו ומחברתו תעלום בלות). [מ](יהושע ע' ה'). [נ]בְּמַעֲלוֹת [*נ](יחזקאל מ' כ"ו) מסורס עלה. [ס]ר"ל מזבח הנכנס לשמי.

[א](להלן כ"ב כ'). [*א](שם פסוק ל"ג). [ב]והנה דעת הרא"ע ז"ל הוא כי מה שאמר ואלה המשפטים עם וא"ו לפי שתחלת דברי הש"י אחר עשרת הדברים כאשר נגש אל הערפל ולוה שלא יעשו עמו אלהי כסף ואלהי זהב עד סוף זאת הפרשה הוא פרשה אחת [ר"ל תחשב בפרשה אחת] בעבור היות כל הענין נמשך כמו שהקדים ז"ל ולפיכך אמר ואלה ולא אמר אלה. [ג]ר"ל מסוף סם מים ודבר אחר. [ד]פי' ואין לנו לבקש טעם בכל מקום למה הם סמוכים זה לזה. [ה](פסוק ז'). [*ה](פסוק כ"ו). [הה](פסוק כ'). [ו](פסוק ל"ב). [וו](להלן כ"ב ב'). [ז]שנקרא עברי כמ"ש ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג). [ח]פירש כי הם אומרים איך יהיה העבד עברי. למה האשה וילדים שיהיה לאדוניה הלא יסום המשפחה תלוים באב כי בישראל הזרע הולך אחר האב. ואם ישאר הילד אצל האדון לעבד אין הילד עברי. זאת היא ענינם. אבל אבאר בעונם. דע כי זה הוא הטעם שהאשה וילדיה תהיה לאדוניה. כי למשל תבואת הזרע משתנה כפי המקומות. פירש כי יש תבואה יפה וגדולה ועונה בתולדתה. גם יש מלותו המין עלמה הפך זה. ודעתו בזה כי הבנים שיוליד האיש תהיה תולדותם נוטה לתולדות אמם. וכן אמרו רז"ל (בסנהדרין דף ק"ז ע"א) כל מאן דנסיב יפת תואר נפקו מניה בן סורר ומורה שכן מצינו בדוד המלך על שחמד את בת תלמי מלך גשור בלאתו למלחמה יצא ממנו אבשלום שמרד באביו ובקש מלכותו ובקש להורגו. וכן מצינו גבי רחבעם בן שלמה. כתיב ושם אמו נעמה העמונית. וכתיב ויעש יהודה הרע בעיני ה' וכתיב ויבנו גם במות ומצבות ואשרים. וע"כ אמרו רז"ל רוב בנים הולכים אחר אחי האם. והנה בהם האדון שפחה כנענית לעבדו והיא מהעכו"ם תהיה תולדות הבן כתולדות אמו וילך בחוקותיה. וע"כ אמר הכתוב האשה וילדיה תהיה לאדוניה. כי הם ילדיה באמת. וע"כ לוה השם שיהיו לאדוניה לעבדים. והו הטעם שנבחרו בני אהרן לכהונת עולם ולא בני משה. כי אהרן לקח את אלישבע בת עמינדב נשיא שבט יהודה גם אחות נחשון נשיא השבט. והנה הבנים שנולדו היה נכבדים מצד האב ומצד האם. אבל משה לקח את בת יתרו שהיתה מזרע מדין. ותולדתו נוטה אחר משפחת האם לכך לא נבחרו בני משה לכהונה. כי מצינו בני בניו של משה היה כהן לפסל מיכה כמו שמפורש בספר שופטים. (וכן הוא בא"ח). [ט]עירש לפי דעתם משמע כל ימיו. ולא יתכן כי אם על האומות עכו"ם שכתוב עליהם והתנחלתם אותם וכו'. זו היא ענינם. אבל חז"ל הוליאו כל אלה לאור במסכת קידושין (דף י"ד ע"ב) שאמרו מה שכתב שם שנים יעבוד מדבר במי שמכרוהו ב"ד אבל מוכר עצמו לא ילא בשש. והנה אמר שם בברייתא מוכר עצמו נמכר לשש גם יותר על שש. אבל מכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לשש. מוכר עצמו אינו נרלע מכרוהו ב"ד נרלע. [י](דברים ט"ו י"ב) ר"ל כי אחר שעברי איננו ישראל בדעת החולקים. איך אמר אחיך העברי [והלא ידענו כי לא יקרא אחיך כי אם ישראלי כמו לא תשנא את אחיך (ויקרא י"ט י"ז). וכן בין איש ובין אחיו (דברים א' ט"ז). ורבים ככה. וא"ת הנה עשו יקרא את יעקב כמו שאמר הנא את עשו ליעקב. הנה לא נקרא את אלא על דרך ההרחבה בעבור היותם בבטן אחד רק בני ישמעאל ובני קטורה לא נקראו אחים לנו אפי' שהם ממשפחת אברהם. [כ](בראשית י"ד כ"א) שם פי' רא"ע הטעם להודיע אבי העברי' כי אין למעלה והשם הוא אלהיו ע"ש בפי'. והם הוא אבי כנען שאין למטה ממנו. ר"ל כי על אברהם כתוב אבי כל בני עבר. וכוונתו כי בעבור היות אברהם שהוא מבני עבר טוב וקדום. נאמר על שם שהוא אבי כל בני עבר. ואם כי היו לו בנים אחרים זולת בני עבר. וזה כי ייחס אבותיו לבני עבר. היום הוא והם טובים. והפך והם הוא אבי כנען כי יחס אבות חם לכנען לבדו ואפילו שהיה לו בנים אחרים. בעבור היות שניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים. [ל]ע"ם עבר הנהר כמשפט שם היחס. [מ](יהושע כ"ד ג'). [נ](לעיל ה' א'). [ס]מטה ואהרן. [ע](שם פסוק ג'). [פ]כמ"ש וישלח משה מלאכים אל מלך אדום לאמר כה אמר אחיך ישראל (במדבר כ' י"ד). [צ](דברים כ"ג ח'). [ק]ר"ל ולא זכר שם עשו. ולא נמצא אשר נ"כ בני שעיר החורי בכלל הזה. [ר](עמוס א' י"א). [ש](בראשית מ"א י"ב). [*ש](שם מ"ג ל"ב) כלומר כי כל המשפחה היו רועי לאן. והם הם הנקראים עברים. ועליהם נאמר כי לא יוכלו המצרים לאכול לחם. [ת](לעיל ב' י"א). [*ת](שם ב' י"ג).
יולה

ספורנו

(א) ואלה המשפטים. הנה בפרשה של מעלה היתה האזהרה שלא תחמוד כל אשר לריעך. ואלה המשפטים אשר בם ידע האדם מה הוא כל אשר לריעך: אשר תשים לפניהם. שאין בהם עשה ולא תעשה כמו באזהרות הפרשה של מעלה אלא כסידרה הצורך לשפוט ישפטו בזה האופן:
לא

פירוש רשב״ם

נידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות אע"פ שהם עיקר כמו שפירשתי בבראשית כי מיתור המקראות נשמעים ההגדות והלכות ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל. ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי ואפרש הדינים וההלכות ולפי דרך ארץ. ואעפ"כ ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו הלכה עוקרת משנה):

(ב) כי תקנה עבד. עברי במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר כדכתיב ואם אין לו ונמכר בגנבתו אבל מוכר עצמו בעניותו כתוב בפ' בהר סיני כי ימוך אחיך ונמכר לך וגו' וכתב בו עד שנת היובל יעבוד עמך. ובכאן הוא אומר שש שנים יעבוד במכרוהו ב"ד. יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה. ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל. ויש שנותן חילוק ביניהם: ובשביעית. שביעית למכירתו ולא שביעית לשמטה: יצא לחפשי
פעולה

חִנָּם: ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־
בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ:
ד אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ
בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה
לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ: ה וְאִם־אָמֹר
יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־
אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי:
ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ
אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו
אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם: ס

וכי

אונקלוס

מַגָּן: ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵל
אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵהּ עִמֵּהּ: ד אִם רִבּוֹנֵהּ יִתֶּן־לֵהּ
אִתְּתָא וּתְלִיד לֵהּ בְּנִין אוֹ בְּנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנְהָא
וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי: ה וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא
יַת רִבּוֹנִי יַת אִתְּתִי וְיַת בְּנַי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין: ו וִיקָרְבִנֵּהּ
רִבּוֹנֵהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִנֵּהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת (נ״א דִּילְוָת)
מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵהּ יַת אוּדְנֵהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵא לֵהּ עֲבֵד־
פלח

מסרה ג אם, י״ב פסוקים ראשון ואמצעין אם אם. בגפו, ג׳ ובענין. יבא, [ס״ו]. בעל אשה, ל׳ וחד בעל האשה. ד יתן [התי״ו בסגו״ל לפנת המקף]. וילדה לו, [בכונ סגרים הלמ״ד של לו רפי כנגד כללי הדקדוק]. ה ואם, ז׳ ר״פ בענין. אמר, ו׳ ב׳ חסר וב׳ מ״ל [דין חסר]. ו והגישו, ב׳ ובפסוק [ומ״י]. האלהים, [הה״א כמוכם ולא במתג]. המזוזה, ל׳. ורצע ל׳. לעלם, כל או׳ חסר במ״ב.

ת״א אם בגפו יבא קדושין כ. אם בעל אשה שם כב. אם אדניו שם טו. האשה וילדיה יבמות כב כג עח קדושי׳ סח סע סנהדרה כה. ואם אמר קדושין טו יז כב. אהבתי את קדושין כא כב. לא אצא קדושין כב. המזוזה שם. ורצע אדניו קדושין יד כא כב. את אזנו יבמות קד קדושין טו. במרצע קדושין כא. ועבדו לעלם קדושין טו.

רש״י

יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (קדושין כ): אם בעל אשה הוא. ישראלית (מכילתא): ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (קדושין כב): (ד) אם אדניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים. או אינו אלא ישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנא׳ (דברים טו) אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה: (ו) אל האלהים. (מכילתא)

רמב״ן

נגמר בימים ובשנים ובשמטות. והכל לענין אחד והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכלו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית. ולכך החמיר בה הנביא מאד. ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו. וגזר בעבורה הגלות כאשר תגזור התורה גלות על שמטת הארץ. וכמו שאכתוב עוד בעזרת הצור. וכאשר השלים משפט המצוה הזאת בעבדי העברים החל במשפט לא תרצח שהיא המורה. ובכבוד האבות ובלא תגנוב. וחזר למשפט מכה איש בלי מיתות בה. ואחרי כן לרציחת העבד שהיא חמורה ממיתת הולדות. ואחרי כן לאברי ישראלים והעבדים. ואחרי כן לנזקי הבהמות במיתה וכל הפרשיות בסדור ובכוונה נכונה: (ג) ויצאה אשתו עמו. כתב רש״י וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. ומדרש חכמים הוא והכניסו ענה הבנים. מכתוב שאמר אחר כן ויצא מעמך הוא ובניו עמו. ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשה ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם. והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל כי חמלה התורה על האשה והבנים שחייהם תלויין להם ומנגד מלפים לידי הבעל. ועתה בנמכר יאבדו בצרתם. ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו. ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד ויקח מעשה ידיהם. כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס. וזהו לשון ויצאה אשתו עמו כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדניו. שהרי מעשה ידי בניהם שלו והוא חייב במזונותיהם. אין בניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה. וכן הבנים אינו חייב להם במזונתם אלא בקטן בזמן שהאב מלוה או נוהג לזון אותם. וכן פי׳ רש״י במסכ׳ קדושין. וכל זה חמלה מאת השם עליהם ועל העבד שלא ימותו בצערו בהיות עמלו בבית נכרי. ובניו ואשתו יהיו כעזבים. ואף על פי שלא היה הוא מחוייב במזונותם מדין התורה. כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות. אבל כיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים. צוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם. וכוונת חכמים בבניו הבנים והבנות. וראיתי במכילתא יכול יהיו חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם. ת״ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינו אשתו. עמו להוציא ארוסה שאינה עמו. וגם זה ראיה לדין שאמרתי כי אין מנהג הארוסה ושומרת יבם לסמוך על האיש. ולכן לא הטילה התורה

מזונותי׳

אבן עזרא

ויונה אמר [א]עברי אנכי. כי הם שאלוהו אי מזה עם *[א]אתה. ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאי זה עם הוא. וכתוב פן תעבדון [ב]לעברים. והעברים *[ג]היו לפלשתים. ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי [ד]והעבריה. ובסוף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי *[ג]אחיהו איש. וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי. והמורקים אמרו והנה כתוב ורבים מעמי הארץ [ד]מתיהדים. ואינם מישראל. וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי׳ שהיו מתיחסים אל יהודה. או ששבו לתורת יהודה. הי׳ ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו. ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר. והאומר זה מתעבר [ה]על ריב לא לו. והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם. ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים. והישראלי עד [ו]שנת היובל: שש שנים יעבוד. ולא יותר. כמו שש שנים [ז]תזרע שדך. ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי אי זה שנה שתהיה. ואל תתמה על מקץ שבע שנים [ח]הכתוב בירמיה. כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה. ופעם שהוא בסוף. וזה העבד הוא הכתוב עליו ונמכר *[ח]בגנבתו שמכרוהו ב״ד. רק וכי ימוך אחיך [ט]ונמכר לך. או [י]לגר. מכר עצמו כי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא. וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה. בפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין. אמר רבי מרינוס יו״ד [י]לחפשי נוסף. כי הוא כמו [כ]למשעי [ל]אכזרי. ורבי יהודה המדקדק אמר כי הלמ״ד [מ]נוסף. כי הוא כמו וכי תשלחנו [נ]חפשי. והיו״ד כאלו היא ליחס על דרך [ס]הקדמוני. והלמ״ד כלמ״ד והשלישי [ע]לאבשלום בן מעכה. ולפי דעתי כי באו שנים משרתים *[ע]והאחד היה מספיק. כמו בתוך [פ]האהלי. והוא [צ]תואר השם: ומלת חנם. מגזרת [ק]חנונו אותם. מעי״ם מתכם וטעם הנ״ם לא ידענו כמ״ם [ר]ריקם: (ג) אם בגפו. י״א בגפו כמו בגופו ונלאנו [ש]גופת שאול. ומשכלי השמות משתנים. ואחרים אמרו שהוא כמו כנף. וכנף בלשון תרגום גדפין. כאלו אמר בכנף בגדו לבדו. והיתו מטעם הענין. כי אין ראוי להיות פירושו. רק שאין גוף אחר תלוי [ת]על גבו. והנה יהיה כמו על [א]גבי חרשו חורשים. אמר הגאון הולך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא. כאשר יאמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא. ואמר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין ומה טעם לומר ויצאה אשתו עמו. להודיע כי הקונה עבד

עברי

יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן: (ג) אִין בִּלְחוֹדוֹי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹי יִפּוֹק וְאִין מָרֵי אִנְתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל הוּא וְתִפּוֹק אִנְתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ: (ד) אִין רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִיתָא אַמְתָא וְתֵילִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְּנָן אִיתָא וּבְנָהָא תְּהֵא לְרִבּוֹנָהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹי: (ה) וְאִין יָתְנֵי וְיֵימַר עַבְדָּא רְחִימְנָא יַת רִבּוֹנִי יַת אִנְתְּתִי וְיַת בְּנֵי לָא אֵיפּוֹק לְבַר חוֹרִין: (ו) וִיקָרְבִינֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם דַּיָּינַיָּא וְיִסַּב מִנְּהוֹן רְשׁוּתָא וִיקָרְבִינֵיהּ לְוַת דָּשָׁא דִּלְוַת מְזוּזְתָא וְיִחַיֵּיט רִבּוֹנֵיהּ יַת אוּדְנֵיהּ יְמִינָא

במהטא

בעל הטורים

יעשה דיין בשביל ממון וכתיב לעיל מיניה כי תרבך הכפת עליה שצריך הדיין לרחום כאלו חרב מונחת לו על יריכו ותחת דיינין לעבודה שהם מג' שהעולם עומד עליהם ותמך חופה למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאלו בנה מזבח הפך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח. ואלה המשפטים אשר ס"ת מרה שנצטוו על הדינין במרה. ואלה המשפטים אשר תשים ס"ת מרמה שאם יצא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמיתו: המשפטים אשר אלו מנעל סופר כלועה [כ"ל מ' סוף דהמשפטים ואשר נוטרי' כן]. אשר תשים לפניהם בגי' דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים. ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמיתו כאלו קיים ה' חומשי תורה וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית: (ו) אל הדלת. לומר שישמור בית אדונו: מרצע עולה בחשבון ת' שהשם גאלנו אחר ת' שנה משעבוד מצרים והוא הלך ולין

ונתן

ובמעלי שביעתא דהיינו מתחלת שביעית כמו במעלי שבתא בגמרא: (ו) ויסב מנהון רשותא. לריך ליטול רשות מהם דאם לא כן מה הנגשה משמשת: דלות מזוזתא. פי' אל הדלת עצמו. הלוא הוא הדלת המחובר למזוזות הבית ולא אל המזוזה: ויחייט פי'

רמב"ן

ומזונותיהם על האדון ואפי' נתחייבו היבם והארוס לזון אותם מן הדין בזמן הידוע בתלמוד. הוא עליו כשאר חובותיו ולא נתחייב בהן האדון. ושוב מצאתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו אף לאשתו ובניו חייב במזונותיהן עדין אני אומר אשה ובניו שהיו לו עד שלא לקחו רבו חייב במזונותיהן שמתחלה לא לקחו אלא על מנת כן. אבל אשה ובניו שהיו לו משלקחו רבו לא יהא חייב במזונותיהן ת"ל אם בעל אשה הוא וגו' שתי נשים כאן. אחת עד שלא לקחו רבו. ואחת משלקחו רבו. יכול אפילו היה לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן רבו אינו חייב במזונותיהן. אשתו ובניו יוכיחו שהוא אין חייב במזונותיהן ורבו חייב במזונותיהן ת"ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא עמו חייב ילאה זו שאינה עמו. יכול אפילו שאינה ראויה להתקיים עמו כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. ת"ל ויצאה אשתו עמו וני שראויה להתקיים עמו ילאה זו וכו'. יכול אפילו נשא אשה שלא מדעת רבו תלמוד לומר הוא. מה הוא מדעת רבו אף אשתו מדעת רבו. יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ודין הוא. ומה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו. עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין

אבן עזרא

עברי לריך לפרנס את אשתו. ותעמוד עמו עד שילאו יחד: (ד) אם אדוניו יתן. ומלאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד [ב]בתורת השמות. אבל לא בפעלים. אמרו אדון גם אדונים. והוא לשון יחיד מיד אדנים קשה ובסמוכים אמרו [ג]אדוניו. ולא אמרו [ד]אדונו. כי לא נמלא. ולשון המדבר [ה]אדני שלו. ואסור לאמרו [ו]בלשון רבים. שלא יתערב עם השם הנכבד. וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון [ז]יחיד. כמו בכינוי אדני שלו. וככה מלת *[ז]אלוה. אמר רבי מריניס זו כמו [ח]לאלוהו. ולא [ט]לאלוהיו. דרך בזיון: אדניו יתן לו אשה. זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית. ויתכן להיות פירוש כנענית. על דרך מגני התושבים הגרים עמכם שכתוב [י]ומהם תקנו עבד ואמה. וככה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה [כ]כל נשמה. ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר יי' הם לא יבאו בכם [ל]ואתם לא תבאו בהם. וזה כתוב על לדריות חתיות. ולא מואביות [מ]עמוניות: (ה) ואם אמר. כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרלע עד שיהיו בו כל אלה הדברים. עד כי אהבך ואת *[נ]ביתיך: (ו) והגישו. מלת אלהים כמו מקימי [ס]משפט אלהים

סילא מעשה בניו ובנותיו של רבו. ת"ל הוא הוא מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו. ויצאה אשתו עמו אל תפריסנו מאשתו אל תפריסנו מבניו עד כאן הברייתא הזו. ועדיין אני אומר שאם רלו אשתו ובניו ליזון משל אדון הוא לוקח מעשה ידיהם כמו שכתבתי. ולא באו למעט בברייתא הזו אלא שאינם שלו כדין עבד כנעני וכדין העבד עלמו. אלא יכולים הם לומר אין אנו נזונין ואין אנו עושים. ונתחדש לנו מן הברייתא הזו שאם נשא אשה שלא ברלון אדניו אינו חייב במזונותיה ולא במזונות ולדיה. שכיון שברשות אדניו למסור לו שפחה כנענית אינו חייב במזונות הישראלית הזאת. ודרשו עוד ממלת עמו שלא תפריסנו מאשתו ומבניו. לומר שאין רבו יכול לומר לו עם השפחה שמסרתי לך תתיחד ותישן בלילה ולא עם אשתך הישראלית. אלא הרי הדבר כרשות העבד: (ד) אם ארניו יתן לו אשה. בכנענית הכתיב מדבר או אינו אלא ישראלית. ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדניה הא בכנענית הכתוב מדבר. זה לשון הברייתא השנויה במכילתא. וכתב רש"י שהרי העבריה אף היא יולאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. ואין זה מכוון. כהוגן כי אם נאמר שהיא בישראלית לא במוכר את בתו לאמה שיולאה בסימנים. כי היאך יתננה לו אדוניו והא אין בידו למוסרה לשום אדם אחר. וכן הראיה שאף היא יולאה בשש אינה אלא לדבריו שכתב במוכר עלמו שאינו נמכר אלא לשש. והם בתלמוד דברי יחיד. והלכה במוכר עלמו שנמכר לשש ויותר על שש. ואם כן אין אשה יולאה בשש אלא כשמכרה אביה. אבל מה שאמרו הא בכנענית הכתוב מדבר. מפני שאמר האשה וילדיה תהיה לאדניה שהולדים בכנענית לאדון שולד שפחה ונכרית כמוה. אבל בישראלית אפילו היתה ענייה גדולה שמכרה עלמה. בניה של אב הן: (ו) והגישו אדניו אל האלהים. לא"ד לריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו. ואמר ר"א כי נקראו השופטים אלהים בעוד שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ. ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלהים. עד האלהים יבא דבר שניהם. לרמוז כי האלהים יהיה עמהם

פירוש על אבן עזרא

[א](יונה א' ע'). *[א](שם). [ב](ש"א ד' ע'). *[ב](שם י"ד כ"א). [ג](ירמיה ל"ד ע'). *[ג](שם). [ד](אסתר ח' י"ז). [ה](משלי כ"ו י"ז) פי' כי הם אומרים שאינו מרמז על ישראל מכח הפסוק הכתוב בירמיה. מכח דכתיב יהודי וכו' כי עיקר הטעם שהזכיר ירמיה יהודי בזה הפסוק להודיע אפילו בשבט יהודה שהיו נכבדים וגדולים היו משתעבדים וכ"ש בשאר השבטים. ואל יטעון באיש ימיני. כלומר הלא מרדכי נקרא איש ימיני על שם שבט בנימין וקראו הכתוב יהודי. וזה ראיה כי כל ישראל נקראו יהודים אחר ששבט בנימין נקראים יהודים. והתשובה היא כי נקראו על שם המלכות (וכן פירש מוהו"ע). ובפירושו על המגילה פירש זה כי נקרא מרדכי היהודי בעבור היות שבט בנימין עם יהודה. והמלכות היתה לשבט יהודה (וכן פירש מ"ח) והיו מתייחסים אל יהודה כדי שינללו מהמן. [ו]ר"ל מה שמפורש בפרשת בהר סיני וכי ימוך אחיך ונמכר לך עד שנת היובל יעמוד עמך וזה בהכרת ישראל אחר שאמר אחיך שתם ועוד אמר אחריו כי עבדי הם אשר הוצאתי וגו'. [ז](ויקרא כ"ה ג') ר"ל שאין החיוב שיעבוד שש שנים רק שלא יעבוד יותר כמו שאין החיוב בשש שנים הזרע שדך. רק ובשביעית תשמטנה. [ח](ירמיה ל"ד י"ד). *[ח](להלן כ"ב ב'). [ט](ויקרא כ"ה ל"ט). [י](שם פסוק מ"ז). [יי]פירש ומשפטו לחופש על משקל קודש והוא שם דבר. [כ](יחזקאל ע"ז ד'). [ל](משלי י"א י"ז). [מ]פירש והוא כמו ועבד חפשי מאדוניו (איוב ג'). [נ](דברים ע"ו י"ב). [ס](יחזקאל יו"ד י"ט). [ע](ד"ה א' ב' ב'). *[ע]ר"ל הלמ"ד והיו"ד הם משרתים למלת חופש. [פ](יהושע ז' כ"ע) שיכול להיות האהל או אהלי. [צ]פירש ושב אל העבד. וטעם למפשי להיות חפשי. [ק](שופטים כ"א כ"ב) [ר](בראשית ל"א מ"ב). [ש](ד"ה א' יו"ד י"ב). [ת]והוא ע"ד משל. ואנקלוס ויב"ע תרגמו ע"ד האמת בלחודוהי. [א](תהלים קכ"ע ב'). [ב]בע"מ ב"י גורס ל"ל במואר השמות והכבוד הוא להזכיר שם אדון בלשון רבים אדונים כמו מיד אדונים קשה (ישעיה י"ע ד'). [ג]ב"י גורס ל"ל אֲדוֹנֵי הנו"ן בצירי כמו אֲדוֹנֵי הארץ (בראשית מ"ב ל"ב). [ד]ובכנוים אדוניו ולא אמרו אֲדוֹנוֹ כל"ל ע"פ גרסת הכ"ל. [ה](שם מ"ד י"ט) בחירק הנו"ן. [ו]בקמץ הנו"ן. [ז]ר"ל שאסור לומר אֱלֹהַי הה"א בחירק. [י]כי אם אֱלֹהַי בפתח הה"א כמו ה' אלהי קדושי (חבקוק א' י"ב) ובהפסק הה"א בקמץ כמו מלכי ואלהי (תהלים ה' ג'). [ח](חבקוק א' י"א) לשון יחיד דרך בזיון. [ט]לשון רבים דרך כבוד. [י](ויקרא כ"ה מ"ד) כי הכנענים אסור להתיחס. [כ](דברים כ' ע"ז). [ל](מ"א י"א ב') ר"ל כי בתחלה כתוב כי שלמה לקח נשים מואביות עמוניות לדוריות חתיות ועליהם אמר מן הגוים אשר אמר ה' הם לא יבאו בכם וזה שב בלי ספק אל לדוניות חתיות כי מואביות ועמוניות מותרות כאשר ביאר ז"ל בפרשת כי תלא למלחמה לכן אחר שזה העבד הוא ישראלי הנה אשתו הנזכרת לא יתכן להיות כנענית אבל היא מבני התושבים הגרים עמכם שהם מזולת כנען. כעמון ומואב. (ועיין מ"ש לעיל פסוק ב'). [מ]כמ"ש רז"ל מואבי ולא מואבית עמוני ולא עמונית. *[נ](דברים ע"ו ע"ז). [ס]הטעם עה"ת גורס. בעבור שמקיימין משפטי האלהים בארץ

פירוש רשב"ם

פעולה. שאלו היה לשון אדם שהוא חפשי. הי' לו לינקד בחטף לחפשי: (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא. כולל ואח"כ מפרש אם בגפו לבדו שיכנס בבית אדוניו שאין לו אשה עדיין שתכנס עמו. אז אפי' אדניו יתן לו אשה מ"מ יצא בגפו. שהאשה שנתן לו ארוניו תהיה לארוניו. ועתה אפרש כיצם שאם בעל אשה הוא אז לא יצא בגפו אלא תצא אשתו עמו. אבל עם אדוניו יתן לו אשה וגו' כמו שנכנס בגפו כן יצא בגפו. ובשפחה כנענית שמסר לו אדוניו מדבר (ו) אל האלהים. דיינים: הדלת או אל המזוזה. לעין כל רוצע אזנו לסימן עבדות- ומזוזה אפי' בבית אבנים של

ז וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא
תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ ח אִם־רָעָה
בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־°לֹא יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ
לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־
בָהּ׃ ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט
הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־
°לו קרי לו

אונקלוס

פְּלַח לְעָלַם: ז וַאֲרֵי יְזַבֵּין גְּבַר יָת בְּרַתֵּהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק
כְּמַפְּקָנוּת עַבְדַיָּא: ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּיקַיְּמַהּ לַהּ
וְיִפְרְקִנַּהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵהּ בַּהּ:
ט וְאִם לִבְרֵהּ יְקַיְּמִנַּהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּד לַהּ:
י אִם אָחֳרַנְתָּא יִסַּב לֵהּ זְיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִתְמְנַע:
ואם

מסרה ז וכי, י"ה ר"פ בענין. ימכר, [כ"ל מ"ו]. כצאת, ג'. ח לא יעדה, לו קרי. יעדה, ג': והפדה, ל'. לא ימשל, ל' [וחס' ו']. למכרה, ל'. בבגדו, ב' בב' ליש'. [בזקף ולא במרכא בדלי"ת]. ט ייעדנה, ל' ומלא. כמשפט, ז' רפין [כ"ל הכ"ף בשו"א] ה' פתחין וב' קמצין [דין פתח מדין סמיכות]. יעשה לה, [הלמ"ד דגש מד"ד].

ת"א וכי ימכר כתובות מ מו מז סוטה כג קדושין ג יע כ ערכין ל'. לא קדושין קדושין יו כ. אם רעה קדושין יע. אשר לא יעדה שם בכורות יג. והפדה תצא יח יד יו יע בכורות יג. בבגדו בה קדושין יח בכורות לז. אם אחרת קדושין דף ע.

רש"י

(מכילתא) לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת"ל (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קדושין כב): ורצע אדניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע (שמות כט) תנוך אזנו הימנית. מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן להרצע מכל שאר איברים שבגוף (מכילתא) אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר לכור מבושם שתולין בצואר להכשיע) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעלם. עד היובל או אינו אלא לעולם (קדושין טו) כמשמעו. ת"ל (ויקרא כה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שנ' שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ' שנה אלא עובד עד היובל בין סמוך בין מופלג: (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה. (מכילתא. ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאת בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא שי סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: (ח) אם רעה בעיני אדניה. (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכנסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשל למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב (קדושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה וענתה לא יגרע. מן
האמה

רמב"ן

עמהם בדבר המשפט הוא יצדיק והוא ירשיע. וזהו שאמר אשר ירשיעון אלהים. וכך אמר משה כי המשפט לאלהים הוא וכך. אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט. וכן אמר הכתוב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט. כי האלהים הוא השופט. וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. וזה טעם כי לא אצדיק רשע על הפירוש הנכון. ובאלה שמות רבה ראיתי אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת. כביכול מניח הקדוש ברוך הוא שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו. שנאמר כי הקים ה' להם שופטים. והיה ה' עם השופט: ועבדו לעולם. פירשו רבותי' כי הוא עד היובל. ואמר ר"א כי פי' עולם זמן בלשון הקדש. כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו. זמנים. וישב שם עד עולם. ולכן אמר ועבדו לעולם. לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו. ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו. ויהיה פירוש שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי. והמשכיל יבין כי לעולם כמשמעו. כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם ולשון מכילתא רבי אומר בא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנא' ועבדו לעולם עד היובל. ושכח ר"א מה שהשכיל וכתבו במקום אחר: (ז) לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים בשן ועין לשון רש"י. וכן דרשוהו רבותינו וכך הוא שאין עבד עברי נקרא עבד סתם. ואני תמה ולמה הולך הכתוב לומר כן. ואולי לא נדון בעבריה שתצא גם בשן ועין בק"ו מן הכנענית. ואמר זה בעבריה והקיש אליה העברי. אבל בעל הלכות גדולות כתב מפני שיציאת העבדים בשן ועין קנס הוא ואין למדין מן הקנסות עשה זה מצות לא תעשה יזהיר את האדון שאם בא להוציאה מרשותו בשן ועין שיעבור בלאו. אבל ישלם לו דמי השן והעין ותהיה עמו לייעוד עד הזמן. כי יהיה זה רעה רבה שהפיל
את

אבן עזרא

אלהים בארץ. והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שים לם דלתים ובריח. וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבו. השער: ועבדו לעולם. ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן. כמו כבר היה לעולמים. זמנים. וישב שם עד עולם. עד זמן שיהיה גדול. וכן ועבדו לעולם. לזמנו של יובל. שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו. ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש. או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי: (ז) את בתו לאמה. קטנה היא שהיא ברשות האב. כמו הבת שהוא מפר את נדרה. ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה. כי על האב ידבר לעם נכרי. לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו ומדוע נבגד איש באחיו. ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל. וזה ידענו מהקבלה. ושמו זה לזכר ולאסמכתא. ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק. כי כמוהו שלם ישלם כאשר אפרם. אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי. וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג. וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות. כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל. כי הוא שם המין הכולל. כמו ויאמר מצרים. רק להיות שם שטעמו כלל. כמו עם. וגוי. וקהל. ועדה. לא יתכן שיאמר על היחיד. ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש. כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה: וטעם לא תצא כצאת העבדים. שיציאתם לעולם אחר שש שנים. כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב. כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים. רק אם הגיעה קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא: (ח) אם רעה. שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה. וזה הוא טעם אשר לו יעדה שהיא יעודה לו להיותה
אשתו

יונתן בן עוזיאל

בסהדותא יהוי ליה עבד פלח עד יובלא: (ז) וארום יזבון גבר בר ישראל ית ברתיה זעירתא לאמהו לא תיפוק כמפקנות עבדיא כנענאי דמשתחררין בשינא ועינא אלהן בשנין דשמיטתא ובסימניא וביובלא ובמותת רבונהא ופורען כספא: (ח) אין לא השכחת חינא קדם רבונהא דזמין יתה ויפרוק יתה אבוהא לגבר אוחרן לית ליה רשו לזבונא חלף דשני מרה רשותיה

ירושלמי

עלה: (ט) ואין לציד בריה זמין יתה כהלכת בנת ישראל יעביד לה: (י) אין אוחרנתא בת ישראל יסב ליה עליה מזונה ותכשיטיה ומעייל לה לא ימנע לה:

(י) ואם אתא אוחרי יסב עלה מזונה תכשיטה מיעלה ומסקה לוותה לא ימנע מנה:

אין

בעל המורים

והסמכבד אח"כ לפיכך יכלע במרלע: ועבדו. בגי' לא הבן. ועבדו הוא בא"ת ב"ש בשק"ף בגי' לא הבן ולא הבת [אולי צ"ל להבת ועם המלו' והכולל]: (ז) כלאח. ב' במסורה ואידך כלאת משה אל האהל (פ' חטא) כלאת השמש בגבורתו (שופטים ה) זהו שאמרו (ב"ב ע"ה). פני משה כפני חמה. וזה הוא כלאת השמש בגבורתו וכן הא דאמרינן פועל ביליאתו מסל בעה"ב פירוש שאינו לריך ללאת למלאכתו אלא משילא השמש אע"פ שאינו מגיע למלאכתו עד אחר שעה שילא השמש שהרי מתבטל משעה שילא השמש שהוא יולא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרינן שימהר ללאת כדי שיתחיל במלאכה ביליאת השמש וזהו כלאת העבדים שאינן מייבין ללאת אלא כלאת השמש (ח) בבגדו. ב' במסורה הכא ואידך וחטפשהו בבגדו והיינו דאמר ר' אליעזר (קדושין ד' י"ח וע"ש) כיון שפורש עליו טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה. דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש. ורבי עקיבא נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה ודורש בבגדו לשון בגידה. ואיכו נמי יליף בגד דהתם מהכא שגם לשם היתה בגידה שסובר כמאן דאמר לעשות לרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו: (י) ועונתה. חסר וי"ו לומר לך שעיקר עונה בשבת ולא בשאר ששת ימי החול: ויללה

יונתן

פי' ענין רליעה לשון גמרא לא ילא הסייע: (ח) דשני מרה. הנה מתרגם בבגדו כסום ור"ל מאחר שבגד אדוניה הראשון עליה דהיינו שמכרה פעם א'. לא יוכל למכור אח"כ ודרש אם למקרא כדאיתא בקדושין דף י"ח דפליגי בה: (ט) לציד בריה. הוא לשון משכבי אשה. כי כן ת"א אל תגשו אל אשה. לא תקרבון לציד איתתא. וכן ת"י פר' אחרי

רמב"ן

את שנה בכעסו עמה ויוליאנה מביתו אשר היתה ונישלת ליעודו לאחר שפגם אותה. ועוד כי פעמים רבות יהיו דמי הנזק בראש האיברים יותר מדמי עבודתה בהיות קרוב לצאת עמה. והחמיר הכתוב על האדון בלאו שלא יגזול ממנה דמי ראשי אבריה אפילו ירצה להוליא בהם. ואפשר שהגואלים עלמה אסורה עליו עד הזמן. כי חייבו הכתוב במזונותיה ולעמוד עמו אולי תמלא חן בעיניו ותתיעד כאשר הזכיר בלאו בשארה כסותה ועונתה לא יגרע. ולזה הדעת יאמר לא תלא כלאת העבדים בכללי אם"ם מלות לא תעשה: (ח) לעם נכרי לא ימשול למכרה. איננו רשאי למכרה לאחר לא האדון. ולא האב. בבגדו בה אם בא לבגוד בה שלא לקיים מלות ייעוד. וכן אביה שבגד ומכרה לזה לשון רש"י. ואם"כ יהיה לעם נכרי כמו לאיש נכרי. ולא מלינו לו חבר בכל הכתוב. ושמא יהיה לומ"ד לעם נמסך לעם נכרי לא ימשול למכרה לעם. ופי' לנכרי כלומר לאיש נכרי מכל העם. ויהיה נכרי כמו ועלביך בבית נכרי. בבית איש אחר. מנכריה אמריה החליקה. שאינו אשתו. וכל זה לקיים דברי חכמים שאומרים כך שאין אדם רשאי למכור את בתו לשפחות אחר שפחות. ואמרו כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה. אבל ראיתי במכילתא לעם נכרי לא ימשול למכרה. הרי זו אזהרה לב"ד שלא ימכרנה לנכרי. ונראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר אבל. היא מניעה לגמרי מן הנכרי. שלא ימכור אדם בתו לשפחות לעכו"ם כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר הולרך לומר שלא יעשה כן באשה. והטעם ידוע. וזה פשוטו של מקרא בודאי שאמר כי אחרי שהפדה האב שמוכר לא יוכל למכרה לגוי. והוא הדין מתחילה. אבל כי לפעמים אדם רולה מאד לפדות את בתו מן האדון שלא יעדה ויחפוץ למכרה לגוי לשנה או לשנתים להוליאה ממנו. והזהירו הכתוב מזה. או יחזור לתחלת הענין כי ימכור את בתו לאמה לא ימשול למכר' לנכרי. וא"כ מה שדרשו בתלמוד שלא ימכור אדם את בתו לשפחות אחר שפחות

אבן עזרא

אשתו. או יעדה להיותה אשת בנו. ודע כי לו 'קרי. וכתוב הוא בפנים באלף ובחוץ בוי"ו. ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו. כמו הוא עשנו [ח]ולא אנחנו. הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עלמנו. והשני כי לו אנחנו. והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו. וככה כולם. אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל לספרים במבטא בין לא באלף ובין לו בוי"ו או בה"א. כמו הלה [ט]היא ברבת בני עמון. כל אלה הפסוקים אלף מבפנים. ומבחוץ וי"ו. כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם. ודע כי מלת והפדה. מהפעלים היולאים. כמו 'והפדך. אשר [כ]פדה את נפשי. כי [כ]פדיתים. והנה והפדה פועל יולא לשנים פעולים. כמו הנלמים [ס]הרים מליר. או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם. והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו. בין שתפדה היא עלמה או אביה או אחד מקרוביה. כי אם היא קרובה אל שש שנים ישבנו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית. או עד הזמן שתהא ברשותה. וכפי החשבון יהיה הפדיון: לעם נכרי. פירשנו. ודע כי כל עם שאינו ישראל יקרא נכר. ואינו כמו זר. כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט. והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם. והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי. ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן. הנה כתוב כי בילחק 'יקרא לך זרע. אף על פי שבישמעאל כתוב כי [ס]זרעך הוא. לא נתנה הארץ רק לילחק לבדו. ובני ילחק היו יעקב ועשו. וכתוב בילחק כי לך *[ס]ולזרעך אתן את כל הארלות האל. והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ. והנה נכרים ישבנו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: (ט) ואם לבנו ייעדנה. על משקל [ס]ייירשנה [ע]מועד כמו מוקד: וטעם כמשפט הבנות. בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה. גם הבן גם האב. אם הוא יקחנה: אם אחרת. בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: (י) שארה. מזונה [פ]שיעמיד שארה שהוא בשרה: וענתה. יש אומר דירתה

פירוש על אבן עזרא

באלף. [ג]פירש כי המשפט לאלהים הוא. [ס]פירש כי אם יטעון טוען כי אין דלת כמו שער. בעבור כי כל מקום שכתב דלת הוא על פתח הבית כמו ותסגור הדלת בעדה ובעד בניה (מלכים ב' ד'). וסגר דלתיך בעדך (ישעיה כ"ו). ובעבור זה לא יתכן להיות והגישו אל הדלת אל שער העיר כמו בשעריך. רק על פתח הבית. וע"ז מביא ראיה דלתים ובריח. פירש כי מלאנו דכתיב כל אלה ערים בלורות חומה גבוהה דלתים ובריח (דברים ג') והנה התורה פירשה שים דלתים לשער העיר (וכן פי' מ"ח). [ע]והנה בועז יושב. תנן קורא ומורה. ושוכב עם נערה מאורסה. והטעם לעשות הדבר בגלוי וכן הנרלע בדלת המדינה. [פ](קהלת א' יו"ד). [צ](ש"א א' כ"ב). [ק]פירש לא על אדוניה שנסתלם הפסוק. [ר](מלאכי ב' יו"ד) ר"ל כי בבגדו בה אינו מענין בגד כאשר אמרו רז"ל במס' קידושין שפירש עליו וטעמו מורה לאדון. רק מורה על האב כפי' הפסוק לעיל. [ש]ר"ל אפילו לישראל. [ת]עיין בקידושין (דף י"ח ע"ב) פלוגתא דר"א ור"ע. ור' שמעון סבר כתרווייהו. *[ת]ר"ל אשר יורה מלת לעם נכרי לפסוק לעיל וכי ימכור איש וכו'. [א]שב אל הכתוב שלמעלה ממשה בקר ישלם וכו' (להלן כ"ב ב'). [ב](בראשית כ' ד'). *[ב]בע"מ ב"י גורס ויראו ישראל הוא פס' (לעיל י"ד ל'). [ג](שם פסוק כ"ה). [ד](בראשית כ' ע'). [ה](דברים ע"ו י"ב). [ו]אשר שם ביאה קמנים. [ז]ר"ל כאשר כתוב בחוץ שהוא קרי וכן כתוב בפירוש ישעיהו כי לו הגדלת השמחה (ישעיה ע' ב') כאשר הוא קרי. [ח](תהלים ק' ג'). [ט](דברים ג' י"א). [י]והפודך (שם י"ג ו'). [כ](ש"ב ד' ע'). [ל](זכריה יו"ד ח'). [מ](תהלים קמ"ז ח') וא"כ פי' אשר האדון יפדנה ע"י אמרתו כאשר יבקש כספו. ומכ"ז הפדיה תהיה ע"י זולתו שיחזרו כספו. [נ](בראשית כ"א י"ב). [ס](שם פסוק י"ג). *[ס](שם כ"ו ג'). [סס](בע"מ ב"י) גורס אירשנה (שם ע"ו מ') שפרשו ירש. ושרש ייעדנה יעד. [ע]ב"י גורס ל"ל והשם מועד כמו מוקד שפרשו יקד. [פ](בל"א אונטערהאלטען) ושאר נקרא בשר כמו וימטר עליהם וכו' שאר

ספורנו

(ז) לא תצא כצאת העבדים. אין ראוי לאדם כשר לקנות עבריה לשפחה שלא מדעתה. אבל תהיה מקנתו לקחתה לאשה לו או לבנו וכסף דמיה יהיו נתונים לקדושין לאביה שהוא זכאי בהם כפי מה שבא בקבלתם ז"ל: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. אף על פי כן אם לא תישר בעיניו לא ישאנה שמא ישנאנה אבל יתחדל האב והאדון להפדותה: לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה. האב בהיותו בוגד בבתו למכרה. כאמרו שלא נכריות השבנו לו כי מכרנו. והוא אחר שיראה פועל איש נכרי בישראל. שקנה איש ישראל את בת ישראל שלא לשם אישות לא ימשול למכרה אחר כך לעם נכרי כזה: (ט) כמשפט הבנות יעשה לה. בנו. שהם שאר כסות ועונה אף על פי שהוא לא קנה אותה ולא קדשה: (י) לא יגרע. שאין מותר להרבות

פירוש רשב"ם

של עץ הם ויכול לרצוע באזנו ובדלת: לעולם. לפי הפשט כל ימי חייו כמו שנא' בשמואל וישב שם עד עולם: (ז) לא תצא כצאת העבדים. בשש שנים. אלא יקחנה לו לאשה כמו שמפרש והולך: (ח) אם רעה בעיני אדוני'. שאינו רוצה לקיים. לא תצא כצאת העבדים דמשמע שיקחנה לאשה.

לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע:
יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה
חִנָּם אֵין כָּסֶף: ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת
מוֹת יוּמָת: יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים
אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס
שָׁמָּה: ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ
לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ
לָמוּת: ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
יוּמָת: ס טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא
בידו

אונקלוס

יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף: יב דְּיִמְחֵי לֶאֱנָשׁ וְיִקְטְלִנֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יג וְדִי לָא כְמַן לֵהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אֲתַר דְּיֵעֲרוֹק לְתַמָּן: יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵהּ לְמִקְטְלֵהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִנֵּהּ לִמְמָת: טו וְדִימְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: טז וְדִיגְנוּב נַפְשָׁא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
ויזבננה

מסרה י כסותה, [מ"ו]. וענתה, [מ"ו]. יא שלש, ל'.. [ומוקף]. לא, [במרכא ולא במקף]. יג ואשר לא, ח' כ"ס. צדה, ל'. והאלהים, ז'. אנה, ל'. ינוס, [מ"ו]. יד יזד, ב' חד מ"ל ודין חסר. על רעהו, ה'. בערמה, ב'. מזבחי, ס'. טו ומכה, ד' קמצין [ר"ל הכ"ף בצירי שהוא קמץ קטן]. טז וגנב, ל' וחסר. ומכרו, ל'.

ת"א שארה כתובות מז מח. שארה כסותה ועונתה נדרים טו גיטין פד. ויצאה חנם כתובות מו קדושין ג ד בכורות כ. מכה איש ומת סנהדרין פד. ואשר לא צדה בבא קמא כו מכות ז׳. ושמתי לך מכות יב זבחים קיז. וכי יזד יומא פה סנהדרין מח סט. מעם מזבחי יבמות ז סנהדרין לה לו. ומכה אביו סנהדרין פד חולין יא. וגנב איש סנהדרין פה.

רש"י

האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות: (כתובות מז): כסותה. כמשמעו: ענתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. רבה לה יציאה לזו יותר ממה שרבה לעבדים ומה היא היציאה ללמדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר (דברים טו) העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. (קדושין ד מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. (סנהדרין פד) למה נאמר לפי שנ' (ויקרא כד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה. ועוד אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא): (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוין: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר (שמואל א כד) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזהו פועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלוקות של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו) על צד תנשאו (שמואל א כ) צדה אורה (דניאל ז) ומלין לצד עלאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון (תהלים צא) לא תאונה אליך רעה (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און (מלכים ב ה) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (שמואל א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו. זה מחנה לויה (מכות יב): (יד) וכי יזד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו גוי ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על גוי להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (סנהדרין לה) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. (שם פ"ד) לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגנב איש ומכרו. (ת"כ) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד) כי ימצא איש
גונב

רמב"ן

הוא מייתור בבגדו בה. שהרי לעם נכרי איננו ראוי למכרה לעולם. וא"כ למה אמר בבגדו בה שמשמעו לומר דכיון שבגד בה פעם אחת ומכרה לשפחות לא יבגוד בה פעם אחרת. לפיכך ידרשו הכתוב כן לעם נכרי לא ימשול למכרה. ובבגדו בה כלומר ולא ימשול למכרה בבגדו בה. שכיון שמכרה שוב לא ימכרנה. ובהרבה מקומות דרשו כך קרי ביה הכי לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור. תתנה ואכלה או מכור לנכרי. וכן דרשו בכאן. ויצאה חנם אין כסף. ומפני הייתור עשו מכאן שתי יציאות ויצאה חנם ויצאה אין כסף ולמדו מהנה יציאה. בנערות ובבגרות למי שאין לה נערות. והוא בגר דאיילונית כמו שאמור בתחלת קדושין. ודרך הפשט בפרשה זו שיאמר כי ימכור איש את בתו הקטנה לאמה לא תצא כצאת העבדים האלה הנזכרים בשביעית ויובל. שלא יוכל האב להוציאה מביתו לעולם אם תיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו. אבל יקחנה לו לאשה כרצונו. ואם רעה בעיני אדוניה אשר יעדה להיות לו לאשה. כי הקונה בת ישראל. לקחתה לו אשה יקנה אותה והנה היא מיועדת לו מן הסתם. ועתה אם לא יחפוץ בה אדוניה והפדה האב הנזכר כי אסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה. ולא יוכל למכרה לעם נכרי בבאו לבגוד בה. כי זאת בגידה שימכור אדם בתו. זולתי למי שיוכל
לישא

אבן עזרא

דירתה. וכמוהו לפי דעתם [צ]וענה איים [ק]וענתה שמה. ולפי דעתי כי וענה איים כמשמעו. כמו [ר]ועניה ואמרת דרך משל. כי שם כתוב ושעיר על רעהו [ש]יקרא. גם וענתה שמה. [ת]תנגן. כמו [א]ענו לה' בתודה. ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים. כי מלת עת במקרון [ב]כ"ון כמו אמת. על כן נדגש תי"ו [ג]והנה עתך. או עתו כמו אמתו. ג"כ עתה. והנה ועונתה נגזרת עת. ועתה [ד]היא זאת העת: (יא) ואם. אחז דרך קצרה כמו [ה]שלש שאים. כי הנכון השלש האלה. ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונתה. וזה לא יתכן. כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה. וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה. ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה ומכור לא תמכרנה [ו]בכסף. ואף [ז]כי זאת. רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותם. וכמוהו אם יגע טמא נפש [ח]בכל אלה היטמא. פי' באחד מאלה וכמוהו רבים. ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שאמר ויצאה חנם. והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום. ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור. כדרך כי מת אתה [ט]ולא תחיה: (יב) מכה איש. טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה.
כי

יונתן בן עוזיאל

(יא) אין תלת מיליא האלין לא יעביד לה למזמנא יתה ליה או לבריה או למפרקא לבר אבוהא ותיפוק מגן בלא כסף ברם גט פטורין יהיב לה: (יב) דימחי לבר ישראל או לבת ישראל וקטליניה אתקטלא יתקטיל בסייפא: (יג) ודי לא איזדווג ליה ומן קדם יי ארע עיקתיה לידוי ואזמן לך אתר דיערוק לתמן: (יד) וארום ירשע גבר על חבריה למקטליה בנכילו אפילו כהנא הוא ומשמש על גבי מדבחי מתמן תסבוניה ותקטלוניה בסייפא:

ירושלמי

[(יד) ארום יתחשב גבר על חבריה למקטול יתיה בכמונא אפילו הוא כהנא רבא דקאי ומשמש קדמוי מן תמן תסבון יתיה ותקטלון יתיה:] (טו) ודחבל באבוי ובאמיה אתקטלא יתקטיל בשינוקא דסודרא: (טז) ודיגנוב נפש מבני ישראל וזבניה וישתכח ברשותיה אתקטלא יתקטיל בשינוקא דסודרא:

[(טז) ודי מבני:]

ודילוט

בעל הטורים

(יא) ויצאה. ב' במסורה הכא ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר (פ' תצא) דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר: אין כסף. בגימטריא בסימנין. סמך אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקים ליה בדרבה מניה: (יג) לך מקום. בגי' לאלפים אמה לומר שאף התחום קולטו: אשר ינוס שמה. וסמיך ליה וכי יזד איש לומר (שאם) [צ"ל שאף עיי"ש דמכו' ט"ו] המזיד גולה שם ובי"ד שולחין ולוקחין אותו משם: (יד) יזד ב' במסורה

הכא

יונתן

אחרי מות כמה טעמים יעויין משם: (יא) ברם גט פטורין וכו' צ"ל אבל אם יעדה צריכה גט דה"א מאחר שלא נתקדשה כשאר נשים אלא בכסף קנייתה ה"א אף גט אינה צריכה כזולתה והנה לפ"ז תפ' מחולק דרישיה מסתעי בלא יעוד וסיפיה דקרא ביעוד והכי משמע במכילתא. ומצאתי כתוב לדבר כי אין כסף נוטריקון אם יש נשואין כתוב ספר פטורין וק"ל: (יג) עיקתיה. לשון צער ודרש לשון אנה מלשון אנינות. כמו בן אוני וק"ל: (טו) בשינוקא דסודרא. ת"א ויחנק וחניק וכן כאן צ"ל שנותן סודר

קשה

רמב"ן

לישא אותה. או טעמו שלא יוכל בתו בוגד בה: ואם שלש אלה. היעוד לו או לבנו או הפדיון לא יעשה לה. אז תצא חנם אין כסף כצאת העבדים הזכר: כמשפט הבנות יעשה לה. על דרך הפשט יתכן שיאמר שאם ייעדנה הקונה לבנו. והוא הדרך שיעדנה לו. כי ייעוד לשון זימון הוא מן המועד אשר יועדו. כמשפט אשר יעשה האדם לבנותיו יעשה לה שיתן לה משלו כמוהר הבתולות. וצוה בזה כאשר צוה בהענקה. והכל חסד מאתו יתעלה. ועל דרך רבותינו והוא האמת. כמשפט הבנות אשר ישאו אותן האבות יעשה לה הבן. ופי' משפטן. כי אם יקח אחרת: (י) שארה כסותה ועונתה. של זו לא יגרע ואין צורך לומר אם לא ישא אחרת. כי הכתוב דבר בהווה. ופי' רש"י שארה מזונות כסותה כמשמעה עונתה תשמיש. וכן אמר אונקלוס זיונה. ובגמרא אמרינן על מי שאמר כך. והאי תנא סבר מזונות דאורייתא. דתניא שארה אלו מזונות. וכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר וגו'. והמובן בסוגיות הגמרא שהם דברי יחיד. והלכה מזוני תקינו לה רבנן. וגם על דרך הפשט למה יזכיר במזונות שאר שהוא הבשר. והראוי שיזכיר לחמה. כי על הלחם יחיה האדם ובו יהיה המזון. וחשב ר"א לתקן זה. ופי' שארה מזון שיעמיד שארה שהוא בשרה. ואין בזה טעם שיאמר הכתוב לא יגרע הבעל בשרה. ולכך אני אומר כי פי' שאר בכל מקום בשר הדבק והקרוב לבשרו של אדם. נגזר מלשון שאר בשרו. כלומר שאר בשרו מלבד בשר גופו. ויקראו הקרובים שאר. אל כל שאר בשרו שאלה הנה. כענין אך עצמי ובשרי אתה. ויאכל חצי בשרו. וכן שם ושאר נין ונכד. והקרוב אליו וכן בכלות בשרך ושארך. עצמך ובניך. שהם הבשר הקרוב לך. ויקרא הבשר הנאכל שאר. וימטר עליהם כעפר שאר כי הבשר הנאכל ידבק באוכל ויחזור לבשרו. ויתכן שיהיה מזה בכלות בשרך ושארך בשר גופך ושאר הבשר הנעשה מן המאכל יכלה ולא יהיה לך לבשר. ותקרא האשה שאר לבעל. כמו שדרשו כי אם לשארו שאר זו אשתו. והוא מן הענין שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד. והנה שארה קרוב בשרה. וכסותה כסות מטתה. כמו שנא' כי היא כסותו לבדה במה ישכב. ועונתה היא עונה שיבא אליה לעת דודים. ואם יהיה פי' שאר כמו בשר כדברי המפרשים. ונאמר כי על כל שאר בשרו כמו בשר בשרו. כענין כי אחינו בשרנו הוא. ג"כ נפרש שארה לא יגרע שלא ימנע ממנה בשרה. כלומר הבשר הראוי לה והוא בשר הבעל. אשר הוא עמה לבשר אחד. וענין הכתוב שאמר שאם יקח אחרת. קרוב בשרה של זו וכסות מטתה ועת דודים לא יגרע ממנה. כי כן משפט הבנות. והטעם שלא תהיה האחרת יושבת לו על מטה כבודה והיו שם לבשר אחד. וזו עמו כפילגש ישכב עמה בדרך מקרה ועל הארץ. כבא אל אשה זונה. ולכן מנעו הכתוב מזה. וכן

אמרו

אבן עזרא

כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו. וזה האיש הוא מישראל: מות יומת. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד. כאשר אפרש [י]במקומו: (יג) ואשר לא צדה. כמו [כ]בצדיה. ואתה [ל]צודה את נפשי. והנה הוא כענין אורב ועושה במזיד: אנה לידו. כמו כי [מ]מתאנה הוא לי. מבקש סבות ועלילות. והנה טעמו שהשם סבב ותקן עלילות שימות זה ולא עלתה במחשבתו. והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו. וכתיב לא [נ]יאונה לצדיק כל און: (יד) וכי יזיד. טעם להרגו. כאילו כתיב [ס]והרגו בערמה. וכמוהו כי [ע]תחל לזנות. שפי' כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי [פ]הכפל והם שנים טעמים. על כן הולך להפרים בין שניהם אמר כי [צ]תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר [ק]תחל. כמו תחל לספור: מעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון שהם כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט. רק המזיד שינוס אפילו [ר]על מזבחי. כאשר עשה [ש]יואב יומת. וקדמונינו אמרו [ת]אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: (טו) ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות. כמו מכה אביו. ומכה ישרת בעבור [א]אחר ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכה רק יקללם יומת: (טז) וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל

אביו

פירוש על אבן עזרא

שאר (תהלי' ע"ח כ"ז) והמזון מגדל הבשר ע"כ נקרא שאר. [צ](ישעי' י"ג כ"ב). [ק](הושע ב' י"ז). [ר](דברי' כ"ו ה'). [ש]ככה פי' רש"י ע"ש הוא ול"ל ומעירי' יקכדו שם (ישעי' י"ג כ"א) ופסוק ומעיר וכו' הוא (ישעי' ל"ד י"ד). ובע"מ מוטו"ע מפ' בלא ע"ש כלו' ול"כ מלת ועני חיים מלשון עניה ע"כ ז' הפ' היא הכלבי' אשר ומעירי' וכו'. להבין פי' ועני חיים וכ"כ ועתה שמה [ת](הושע כדלעיל פירושו תאנן. [א](תהלים קמ"ז ז'). [ב]כי שרשו ענת. כמו אשת שהשרשו אשן ולפ"ז יהיה פי' ביד איש עתי (ויקרא י"ו כ"א) כ"ל ביד איש אשת שלא ישנה. [ג](יחזקאל ע"ז ס') פי' עתו כמו אמתו ג"כ עתה למלאות חסרון נו"ן השורש. [ד]ועתה היא זאת העת. כ"ל עת דודים שזכר לפני זה וא"כ הוא פי' אחר. מגזרת עונה. [ה](בראשית יח י') הראוי אשה משלם שאים. כ"כ שם פי' ב' אמורים למעלה או יעדנה. או יעדנה. או ישאנה לבנו. [ו](דברים כ"א י"ד). [ז]כ"ל מכ"ם העברים. [ח](שני ב' י"ג). [ט](מ"ב כ' א'). [י]עיין (פסוק כ"ט). [כ](במדבר ל"ה כ'). [ל](ש"א כ"ד י"ב). [מ](מ"ב ה' ז'). [נ](משלי י"ב כ"א). [ס]כ"ל זדון לבו השיאו להרגו והרגו בערמה. [ע](ויקרא כ"א ט'). [פ]כי שרשו חלל. [צ]ואמר כי תחל בענין חלול. [ק]ולענין תחלה אמר תחל לספור (דברים ט"ז ט'). [*]קכ"ל כמו ויבואו האנשים על הנשים. פי' כמו שם (לקמן ל"ה כ"ב) וכ"כ להפוך מעם מזבחי כמו על מזבחי. [ר]כמ"ש וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח (מ"א ב' כ"ח) וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פגע בו (שם פ' כ"ט). [ש]סנהדרין (ל"ה ע"ב) ומעם מזבחי מקום קדוש. ואין להזכיר מקום קדש הקדשים כי אין הכהנים נכנסים שם ומכש"כ מי שהוא זר ואיננו מזרע כהנים. גם יש לו טעם אחר אם היה ההורג אפי' כהן שהוא מקריב זבח לפני לא יוגה בעבור שישמש לפני לולי דבר הקבלה ע"כ. כ"ל שאמרו מעם מזבחי ולא מעל מזבחי. [ת]כ"ל מכה אביו ומכה אמו.

ע"ב

ספורנו

להרבות נשים אלא היכא דמצי למיקם בסיפוקייהו (יבמות פ' הבא על יבמתו) באופן שלא יגרע את הראוי לאשתו: (יג) והאלהים אנה לידו. שלא שפט לעשות דבר גורם זה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב כאמרו וגם רשע ליום רעה: ושמתי לך מקום אשר ינוס. לכפר עונו בגלותו: (יד) מעם מזבחי. אף על פי שכל מחנה לויה היה קולט במדבר: תקחנו למות. כענין המעלת סרליס היה הבית הזה: (כ) נקום ינקם. דם

העבד

פירוש רשב"ם

לאשה: אם רעה. מכוערת היא בעיני אדוניה. אשר אינו רוצה ליעדה לו לאשה: בבגדו בה. מאחר שהוא בוגד בה שאינו מייעדה כדכתיב במלאכי באשת נעורי' אשר בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך: והפדה. מגרע בפדיונה ויוצאה בפדיון לפי מותר שנים הנותרות: (י) שארה. מזונות. כמו ואשר אכלו שאר עמי: כסותה. מלבושים: ועונת'. בית דירה לפי הפשט לשון מעון. כי הם"ם של מעון כמו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר הרי מזון וכסו' ומעון: (יא) ואם שלש אלה. שלא יקחנה ולא לבנו ייעדנה ולא יניח לפדתה: ויצאה חנם ע"י ב"ד. וחכמים פירשו שתצא בסימני נערות אע"פ שלא הגיע לא שש ולא יובל: (יג) ואשר לא צדה. כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה. שלא הערים להרגו:

אנה

בְּיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו
וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יח וְכִי־יְרִיבֻן
אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ
בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃
יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ
וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא
יְרַפֵּא׃ ס שני כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־
עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת
יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם׃ כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם
יעמד

אונקלוס

וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יז וּדִילוּט אֲבוּהִי
וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יח וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר
יַת חַבְרֵהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפֵּל לְבוּטְלָן׃
יט אִם יְקוּם וִיהַלֵּיךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵהּ וִיהֵי זַכָּאָה מְחָיָא
לְחוֹד בּוּטְלָנֵהּ יִתֵּן וַאֲגַר אָסְיָא יְשַׁלֵּם׃ כ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר
יַת עַבְדֵּהּ אוֹ יַת אַמְתֵהּ בְּשָׁלְטָן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵהּ אִתְדָּנָא
יִתְדָּן׃ כא בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן
ארי

מסרה יז ומקלל, ב' חד כ"פ וחד ס"פ ילא ילוח ומקלל. יח יריבן, ל' וכ"כ [מ"י וס"ו]. באבן, ב' בתורה. באגרף, ב' רשע. יט והתהלך, [הלמ"ד לרויה והטעם, מלרע]. ונקה, ג'. ורפא, ל' וחסר. ירפא, ל'. כ נקם, ל' וחסר. כא יומים, ס' [מ"ו].

ת"א ומקלל אביו קדושין ל. והכה איש את ב"ק ל. אם יקום כתובות לג סנהדרין עח. רק שבתו יתן ב"ק פה. ורפא ירפא ברכות ס ב"ק פד פה. נקם ינקם סנהדרין נב. יום או יומים ב"ק ל בתרא נ.

רש"י

גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מניין תלמוד לומר וגנב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגנב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר (דברים כד) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה (סנהדרין פה): מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא והפסיק הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן (סנהדרין שם): (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מניין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא שם) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת"כ קדושים): (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו (מכילתא):

ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא ללמדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו הוא שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא (ב"ק פ"ה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד שקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאן מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית תלמוד לומר בישראל (במדבר ל"ה) ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גו' רא"ם) הכהו ושלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש: נקם ינקם. (סנהדרין עא) מיתת סייף וכן הוא אומר (ויקרא כו) חרב נקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמד לא
יקם

רמב"ן

אמרו חכמים שארה זו קרוב בשר שלא ינהג בה כמנהג פרסיים שמשמשין בלבושיהן. וזה פי' נכון. כי דרך הכתוב בכל מקום להזכיר המשכב בלשון נקי ובקצור. ולכן אמר באלו ברמז שארה כסותה ועונתה על שלשת הענינים אשר לאדם עם אשתו בחבורן. ויבא זה כהוגן על דין ההלכה. ויהיו המזונות והלבושי האשה תקנה מדבריהם: (טו) ומכה אביו ואמו מות יומת. כבר למדו חכמים שמיתתו בחנק. ולכך סמך לו וגונב איש ומכרו שגם הוא באותה מיתה. והפרים ממנו ומקלל אביו ואמו מפני שהוא בסקילה שנא' בו אביו ואמו קלל דמיו בו. וכל מי שנאמר בו כלשון הזה הוא בסקילה. כלמד ממה שכתוב באבן ירגמו אותם דמיהם בם. והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה מפני שחטא הקללה מצוי יותר שהכסיל כאשר יכעום והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה ייסור גדול. או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת י"י. והנה צריך להענישו על חטאו באביו ואמו ועל אשר נשא שם י"י אלהיו לשוא ושקר. והגאון רב סעדיה אמר כי הכנים דבר הגונב איש ביניהן בעבור כי על הרוב הגנבים הם הקטנים ויגדל ובמקום אחר ולא יכירו אבותם ויבא שיכום ויקללום. ולכן ראוי להענים הגנב במיתה בהם כי העונש הוא עליו: (טז) ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא בידו קודם המכירה לרש"י. ולא הבינותי זה אם ללמד שיראוהו עדים בידו קודם המכירה וכי תעלה על דעתך שיהא זה נהרג עליו עד שיראוהו עדים שגנב ומכר. ודי במה שאמר וגונב איש ומכרו. והמציאות בידו איננה ראיה גמורה אבל הכתוב בא ללמד על מה ששנינו הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו. ואמרו בברייתא גנבו ולא מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור. והענין ללמד שדינו כדין שאר הגנבים בממון. שאם טבח ומכר ברשות הבעלים פטור. ואם הגביהו או שהוציאו מרשות הבעלים חייב.

וכן זה צריך שיבוא הגנב לרשותו. וכן אם הגביה הנער על כתפו ומכרו לאחר חייב הוא דהא קרינא ביה ונמצא בידו ולא תהא חצרו קונה לו יותר מידו. וכן מה שאמר מכרו ועדיין הוא ברשותו שלא הוציאו הלוקח מרשותו כלל ואע"פ שנתן בו מעות כיון שלא הוציאו משם פטור. ולא ידעתי אם לומר שצריך קנין כמשפט הקניות שימשכנו מרשות המוכר לסימטא או עד שיגביהנו. או היא גזרת הכתוב בנפש. לומר שאפילו נגמר המכר ביניהן וקנה בהגבהה או במשיכה בחצר של שניהם יהיה פטור עד שיצא מרשותו לרשות הלוקח וכן נראה. ורש"י פי' שם בפירושיו גנב' ועדיין הוא ברשותו שלגינגב עצמו ופטור מפני שאין כאן גנבה כלל. ואם כן לא נתחדש כאן דבר שלא כמשפט גנבי ממון ועל כל ענין שיעור הכתוב וגונב איש ונמצא בידו ומכרו מות יומת. ויתכן שהיה עוד כסדרו ונמצא בידו של לוקח שאם גנב את הנפש והביאו לביתו והביא שם הלוקח ומכרו לו ולא הוציאו הלוקח משם אינו חייב שלא נגמר המכר ביניהן. או אפילו כשנגמר המכר יפטר כמו שכתבתי: (יח) באבן או באגרוף. על לשון רבותינו אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה כמו שאומרין בעלי אגרופין. אגרופו של בן אבטיח. וכן באגרוף רשע. יד רשע המכה. והזכיר הכתוב שתי הכאות אחת קשה והיא האבן ואחת קלה והיא האגרוף לא תמית בה על הרוב. לומר כי בשתיהן צריך אומד וחובשין אותו ואם ימות זה כגון שהכהו על נפשו. רוצח הוא מות יומת. ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי ובמכילתא רבי נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיש בה כדי להמית אף אגרוף שיהי' בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע. הא אם נתערבה באבנים אחרות הרי זה פטור לומר שאם נתערבה באבנים אחרות משערין את הקלה שבהן. ואם אין בה כדי להמית פוטרין אותו. ואחרים אמרו כי אגרוף רגב אשר מלשון
עפר

(יז) ודילוט לאבוי ולאמיה בשמא מפרשא אתקטלא יתקטיל באטלות אבנין: (יח) וארום יתצון גוברין וימחון חד לחבריה באבנא או בסרתוקא (נ"א מורניתא) ולא ימות ויפול למרע:

[(יח) או בסרתוקא ולא ימות ויתלק לערס מרע:]

(יט) אין יקום מבמרעיה ומהליך בשוקא על מורניתיה ויהי זכיי מחייא מדין קטול לחוד בוטלן עיבידתיה וצעריה ונזקיה ובהתי יתן ואגר אסיא ישלם עד דמתסי: (כ) וארום ימחי גבר ית עבדיה כנענאה או ית אמתיה כנענייתא בשרביטא וימות בההוא יומא תחות ידיה יתדנא יתדן דין קטילת סייפא:

[(כ) מתנקמא יתנקם:]

(כא) ברם אין יומא חד מעידן לעידן או תרין יומין קטיעין יתקיים לא יתדן

מטול

בעל הטורים

הכה ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי (פ' שופטים) פירוש שאם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא כהורג לחבירו כמו הנביא שבבית אל (מ"א י"ג) שהמית הנביא אשר בא בדבר השם וכחש לו וגרם לו שנהרג: על רעהו. ה' במסורה הכא ואידך כאשר יקום איש על רעהו (פ' תצא) ושעיר על רעהו יקרא בישעיה (ל"ד) גבי מפלת אדום. זה שאמרו איש על רעהו בירמיה (כ"ג) בענין נביאי שקר. גבר מחליק על רעהו (משלי כ"ט) לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתנבא לו נבואות שקר להחליקו בדברים כאלו מכירו. וזהו ושעיר על רעהו יקרא. וכאלו הכהו וזהו ורצחו נפש. בערמה ב' במסורה הכא ואידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים (יהושע ט') זה שהזיד להרוג בערמה וניתק עצמו מעדת ישראל על כן מעם מזבחי תקחנו למות אבל בגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל זכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח. זה נתרחק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח. א"א הרא"ש ז"ל: (יז) ומקלל אביו. (ואמו) בגימ' זהו בסקילה. ומקלל ב' במסורה הכא ראש פסוק. ובשמעי (ש"ב ט"ז) הוא סוף פסוק לומר שאותו המקלל היה ראוי שיהיה ראש לסנהדרין ונעשה זנב ונהרג: (יח) באגרף. ב' במסורה באבן או באגרף ואידך ולהכות באגרוף רשע (ישעיה נ"ח) לפי שמוכסין אותו שאם יעזוב המכה הורגין אותו לכך צריך שיהא בהכאה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה בהם: (יט) אם יקום. הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' ירפא לומר לך שהקב"ה אותם יסורים על האדם ונתן עליהם שילכו לאותו יום ולאותו שעה (אולי צ"ל שא' מתחלף בע' נוטריקון עם): ונקה. ג' במסורה ונקה המכה ונקה האיש מעון (פ' נשא) מי שלח ידו במשיח ה' ונקה (ש"א כ"ו) ג' מוחלין להם על כל עונותיהם חולה שנתרפא חתן ומלך אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ונקה מעונותיו ונקה האיש היינו ע"י שישקנה והיא סוטה והוא יקח אחרת אז ונקה האיש מעון מי שלח ידו במשיח ה' ונקה היינו מלך. רק שבתו יתן למעוטי אם עבר על דברי הרופא: (כא) אך אם יום הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' לומר שצריך שיחיה מעת לעת (עמ"ש פסוק י"ט): יקם. ג' הכא ואידך קם קין. כל הורג

קין

יונתן

קשה לחוד רכה כי כך איתא חנק בפ"ד מיתות יע"ש: (יז) בשמא מפרשא כדאיתא במכילתא וכלמד מיתות לשון יומת כאן ואלא נוקב בשם ג"כ יומת מה השם בשם המפורש כדאיתא בסנהדרין שם בפ' ד' מיתות: (יח) במרתוקא פי' באגרוף. למרע לשון שכיב מרע והוא חולי: (יט) מורניתה. תרגום של חרב ומניה הוא מורניתא וכאן לפי הענין ר"ל שהולך בהם עם חנית ומקל בידו וק"ל. בוטלן עבידתיה. תרגומו של שבת שמבטלו: ובהתי הוא בושה ובארנוהו כמה פעמים: (כא) מעידן לעידן פי' מעת לעת. וכמו במלת יום דהיינו יום שלם יום ולילה או פרק פלגי דיומא ר"ל חלי של היום וחלי דמחר ויחד הוא יום שלם מעת לעת ג"כ. כדכתב רש"י ע"ש

לפי

רמב"ן

עשר. עבשו פרודות תחת מגרפותיהן. והא' כא"לף אזרוע והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא והזכיר את אלה. ג"כ לאמר כי גם ברגב יומת אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית. וזהו להבדיל החרב מהם שאין צריך אומד כמו שהזכירו חכמים: (יט) על משענתו. על בוריו וכמו לשון הש"י. ואמר ר"א כי טעמו שלא ישען על אחר כדרך החולים רק על עצמו. כי אז ינקה המכה שיוציאוהו מבית הסוהר. ולפי דעתי כי משענתו כפשוטו כמו ואיש משענתו בידו מרוב ימים. משענת קנה רצוץ. ויאמר הכתוב כי כאשר יתחזק המוכה והוא מתהלך תמיד בחוץ בשווקים וברחובות על משענתו כמשפט החולים שנתרפאו מחולי. ונקה המכה ולמד שאם פשע בנפשו ומת במולשתו אחרי כן לא יומת. ודבר הכתוב בהווה כי המוכים שנפלו למשכב לא יתהלכו בחוץ עד שתשים מכתם ויצאו מידי סכנה. וזה טעם והתהלך בחוץ כי אם יקום ויתהלך בביתו על משענתו לא ינקה. ובמכילתא אם יקום והתהלך שומע אני בתוך הבית ת"ל בחוץ אי בחוץ שומע אני אפילו מתנונה ת"ל אם יקום. וגם זה נכון מאחר שיאמר הכתוב אם יקום ממשכבו לגמרי והוא מתהלך תמיד במקום שלא יחזור למשכבו נכאן מן החוץ כמנהג המתהוכים. אע"פ שהוא חלוש ונשען על משענת ינקה המכה. והכלל כי כל זה כמין משל בהווה והדין הוא שיאמדוהו לחיים. ולכך תרגום אונקלוס על בורייה: ואמר רק שבתו יתן ורפא ירפא. ולא אמר שבתו ורפואתו יתן להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים רק ירפא בו על כל פנים: (כ) וכי יכה איש את עבדו. כבר למדו רבותינו בהכרח מטעם

כי

אבן עזרא

אביו. והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה. כי הגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם. ויתכן שיכום ויקללם והעונש על הגנב: ונמצא בידו. בשוק לפני המכרו יומת: (יז) ומקלל. מלאנו קללה בזכירת השם. כמו ויקללם [א]בשם יי'. גם בלא זכרון השם: (יח) וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף. כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה. ורבי מרינוס אמר כי הא"לף נוסף כמו אל"ף [ב]אזרועי. מגזרת [ג]גרפם דבר שיגרוף בידו. והכה בלשון ערבי: (יט) אם יקום. על חז"ל נסמוך. שהפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים. רק על עצמו: ונקה המכה. שיוציאוהו מבית הסהר: ופי' שבתו. מגזרת שביתה שבבתה מלאכתו. ונכון הוא. והוא על משקל [ד]שברו. כי התי"ו שורש. ויתכן להיותו כמו זה שבתה [ה]הבית מעט. שהוא מגזרת ישב. והטעם זמן ישיבה בבית שובת בלי מלאכתו. והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא. לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ. רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו. וכן כתוב כי הוא [ו]יכאיב ויחבש. וכתוב באסא גם בחליו לא דרש את יי' [ז]כי אם ברופאים. והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפא [ח]ירפא מן הבנין [ט]הקל. רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד. ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת. וחכמינו קבלו [י]דברים אחרים עם אלה [כ]שניהם. כאשר קבלו בשמים [ל]עם קטורת סמים. ואינם כתובים: (כ) וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים. על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי. ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא. והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם. מהם [מ]תקנו עבד ואמה. ונפתח בי"ת [נ]בשבט שהיה מנהגו להכותם בו. והנה כל החולקים על חכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם. כי הנקמה [ס]על דרכים רבים. והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה. והאבות [ע]קבלו כי זאת. כמו חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו. הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל. והכותים אמרו כי פי' נקם ינקם. נקמה גדולה ליסר אותו. ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה. ואם יומים לא יוקם כלל. וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה. ואמרו כי חרב נוקמת. אינה ראיה גמורה שהוא הריגה. ועוד אמר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים. וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד. והנה השיב עליהם למה לא פי' הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה. והנה נרדוף אחרי הכתובים [פ]נקם נקמת בני ישראל. ונהרגו המדינים כולם. והנה אמר שמשון [צ]כי

אם

פירוש על אבן עזרא

[א](מ"ב ב' כ"ד). [ב](איוב ל"א כ"ב). [ג](שופטים ה' כ"א). [ד](בראשית מ"ד ב'). [ה](רות ב' ז'). [ו](איוב ה' י"ח). [ז](ד"ה ב' ט"ז י"ב). [ח]ר"ל כי לא אמר וְרָפֹא יִרְפָּא מהקל רק וְרַפֹּא יְרַפֵּא מהכבד. [ט]ר"ל כי הקל מזה השרש הוא יוצא. כמו אל נא רפא נא לה. וזה הקל ראוי ליחסו לשם ית' כי הוא רופא על דרך האמת. אמנם ורפא ירפא שהוא מן הכבד והוא יוצא לשלישי. כלומר שנותן לרפאות בסמים ובעניינים אחרים אבל אינו רופא ממש. [י](ב"ק פ"ה הם ובל) ר"ל נזק צער ובושת. [כ]רפוי ושבת. [ל]עיין מ"ש (להלן ל' ל"ד) [מ](ויקרא כ"ה מ"ד). [נ]שהוא כמו בְּהַשֵּׁבֶט בה"א הידיעה. [ס]ר"ל לפי דעת החולקים שאומרים כך כמ"ש בסמוך. [ע]והוא בסנהדרין דף נ"ב ע"א תולא מנלן דסייף נקם ינקם. נקימה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כ"ו כ"ה) הוי אומר נקימה זו סייף וכו' ע"ש. [פ](במדבר ל"א ב'). [צ]שופטים

ט"ו

פירוש רשב"ם

אנה לידו. כי חייב מיתה בידי שמי' היה: ושמתי לך מקום. כשיהיו ערים לשבת. לפי שאמר להם כבר לא תרצח וגם כבד את אביך. לפיכך פי' כאן עונשן. גם וגונב איש ומכרו לפי שאמר לא תגנוב ופירשוהו חכמים בגונב נפש דבר הלמד מענינו שמדבר בחייבי מיתות ב"ד: (טו) ומכה אביו. בעושה חבורה פירשו רבותינו: (יח) או באגרוף. לפי הפשט כתרגום מין אבן או לבנה שהרי בהשלכת אבן מדבר הכתוב. וכן מצאתי בתורת כהנים בנגעי בתים אצל והלצו האבנים. בלבנים או (בכורמזין) וכן להכות באגרוף רשע. באבן גדולה אשר ימות ויחבל בה: (יט) אם יקום והתהלך וגו'. ואם ימות אפילו לזמן מרובה מות יומת מכהו. אבל בעבדו אינו חייב אלא אם מת תחת ידו אבל אם יום או יומים יעמוד

פטור

יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא: ס כב וְכִי־
יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ
יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ
כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן
בִּפְלִלִים: כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה
נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן
תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל:
כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע
חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה: ס כו וְכִי־יַכֶּה
אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ
וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ:
כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ: פ

אונקלוס

אֲרֵי כַּסְפֵּהּ הוּא: כב וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְגְּבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִּישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלַהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא: כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלָף נַפְשָׁא: כד עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא יְדָא חֲלָף יְדָא רַגְלָא חֲלָף רַגְלָא: כה כְּוָאָה חֲלָף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלָף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלָף מַשְׁקוֹפֵי: כו וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עֵינָא דְעַבְדֵּהּ אוֹ יָת עֵינָא דְאַמְתֵהּ וִיחַבְּלִנַּהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּהּ חֲלָף עֵינֵהּ: כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּהּ אוֹ שנא

מסרה יקם, ג' ב' פתח וא' קמץ [דין פתח]. כב ינצו, ב'. ונגפו, ל'. וילאו, ז' רפין. ענוש, ל' [ומ"ו]. יענש, ל'. ישית, ז'. בעל האשה, ל'. בפללים, [ס"י קדמאה ומ"י סכין]. כג ונתתה, [מ"ל ה"א]. כו ושחתה, ל'. עינו, ט'. כז יפיל, ל' [ומ"י].

ת"א כי כספו הוא ב"ק שם בחרם שם. וכי ינצו התוספות לג ב"ק מב סנהדרין עד עט. ויצאו ילדיה ב"ק מט. ולא יהיה אסון כתובות לג לד לה לז סנהדרין עד. כאשר ישית ב"ק מג ערכין ז. ונתן בפללים מגילה טו סנהדרין קיח. ואם אסון כתובות לג סנהדרין עד. נפש תחת חגיגה יא כתובות לג ב"ק פד סנהד' עט פז. עין תחת עין ב"ק פג פד. רגל תחת ב"ק פד. כויה תחת שם. פצע תחת שם כו פד פה. חבורה תחת ב"ק פד. וכי יכה איש קדושין כד. ושחתה קדושין כד ב"ק כו. תחת עינו ב"ק עד. ואם שן עבדו קדושין כד. לחפשי קדושין כד.

וכי

רש"י

יקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי שהיה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. (מכילתא) זה עם זה ונתכוון להכות את חברו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלים צא) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה להמכר בשוק להעלות בדמים בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפללים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (ב"ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועל עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו כשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו כפר"דור בלע"ז הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק"א בלע"ז כמו (ירמיה יג) ונמר חברברותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדו"רא בלע"ז. וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן

רמב"ן

כי כספו הוא שבעבד כנעני הכתוב מדבר. ופשוטו של מקרא כדבריהם כן הוא באמת. כי לא יקראו עבד ואמה סתם. אחיו העברי או העבריה. ואמר בשבט בידיעה כי דרך מוסר ואדון להיות בידו שבט. והזכיר כי אע"פ שהוא שבט מוסר. ואיננו מקל יד ישמר ממנו ולא יכה אותו בו אפילו העבד הכנעני מכת בלתי סרה. וזה טעם תחת ידו, שהיה מכה אותו מכה רבה עד שמת ולא הולך לבאר משפטו. אבל אמר שלא יפטר בעבור שהוא כספו רק נקום ינקם בנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות יומת: ועל דרך הפשט אך אם יום או יומים יעמוד. שיקום העבד ויעמוד על רגליו ולכך הוצרך לומר יום או יומים. וטעמו אם ביום ההוא או גם ליום המחרת יעמוד על רגליו לא יוקם. ושיעורו אך אם ביום או ביומים או ליום, או ליומים וכמהו רבים. והנה בתחלה אמר ומת תחת ידו והיה במשמע שימות בעת הכאתו מיד. ושב לבאר שאם עמד ביום ההכאה על רגליו. או אפי' לא היה יכול לעמוד כלל ביום ההוא. ועמד ביום המחרת יפטר האדון. אבל אם לא עמד כלל חייב אע"פ שמת ביום השני כי גם זה תחת ידו מת. ולא הזכיר עמידה ביום השלישי כי כיון שחיה שלשה ימים פטור הוא. שהרי אין אני קורא בו ומת תחת ידו. ועל דעת רבותינו הזכיר יום או יומים להודיע שצריך לחיות עשרים וארבע שעות. וטעמו יום שלם או יומים שאין יום שלם בהם. ואלו אמר יום בלבד היה צריך שיעמוד לילה ויום כיום התורה במעשה בראשית ובשבתות ובמועדים. ויהיה יעמוד שיתקיים. וכן למען יעמדו ימים רבים יתקיימו והוא הנכון והאמת: (כב) כאשר ישית עליו בעל האשה. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך לשון רש"י ונכון הוא. וכן כאשר ייעץ לך. ורבים

ככה

אבן עזרא

אם [צ]נקומתי בכם. ואחריו כתוב ויך [ק]אותם שוק. ואנקמה *[ק]נקם אחת ומתו [קק]בבית. חרב פיפיות [ר]בידם. ואחריו לעשות נקמה בגוים. כי דם עבדיו [ש]יקום. והנה דם יורה על ההריגה. ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה. כי האדון מתגולל בעבדו. בעבור היותו ברשותו. כי לא יוכל להכות בבר ישראל אחיו. וזהו שאמר יום או יומים. והנה כמוהו על פי [ת]שני עדים. והם אמרו שלא ידעו *[א]טעמו. אם כן ישימו בו [ב]עמו. וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתסייכה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום. וכאשר הסתכלנו בו מלאנו שיאמר בשבט. שהוא שבט מוסר. כמו אתה בשבט [ג]תכנו. והנה האדון רלה ליסרו. ולא הזכיר הכתוב כאשר [ד]ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו. כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו!. כאשר יחמול אפי' על בהמתו. והשם נוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי. כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו. ואם לא יניחנו יהרג בעבורו. כי רחמי השם על כל מעשיו. וכתב בדוד ודם לרוב [ה]שפכת. ולא היו מישראל: (כב) וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נלים [ו]מכה זה את זה. וכן כתוב למה [ז]תכה רעך: ונגפו. כולל שניהם. גם פעם יהיה פי' זה או זה. וכן באש ישרפו [ח]אותו ואתהן. זאת או זאת. ואם שניהם ישראלים דין אחד להם. וזאת האשה היא ישראלית: ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש. בעבור הילדים שילאו ומתו: כאשר ישית עליו. אבי הילדים [ט]אם יעשה בחפלו [י]הנוגף. ואם לאו יתן על פי ב"ד. כמו ופללו [כ]אלהים: (כג) ואם אסון יהיה. לאשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת.

ורא"יתם

בְּטוֹל דִּכְסַף זְבִינֵיהּ הוּא: (כב) וַאֲרוּם יִנְצוּן גּוּבְרִין וְיִמְחוּן אִיתְּתָא מְעַבְּרָא וְאַפִּילַת יַת וַלְדְּהָא וְלָא יְהֵא בָהּ מוֹתָא מִתְקַנְסָא יִתְקְנֵס וַלְדָּא הֵיכְמָא דְּמָשַׁוֵּי עֲלֵיהּ בַּעֲלָא דְּאִנְתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּינַיָּא: (כג) וְאִין מוֹתָא יְהֵא בָהּ וּתְדִינוּן נַפְשָׁא דְּקָטוֹלָא חוּלַף נַפְשָׁא דְּאִתְּתָא: (כד) דְּמֵי עֵינָא חוּלַף עֵינָא דְּמֵי שִׁינָא חוּלַף שִׁינָא דְּמֵי יְדָא חוּלַף יְדָא דְּמֵי רִיגְלָא חוּלַף רִיגְלָא: (כה) דְּמֵי צַעַר מַחֲרוֹךְ חוּלַף מַחֲרוֹךְ דְּמֵי פּוֹדְעָא חוּלַף פּוֹדְעָא דְּמֵי הַלְכְּשִׁישׁ חוּלַף הַלְכְּשִׁישׁ: (כו) וַאֲרוּם יִמְחֵי גְּבַר יַת עֵינָא דְּעַבְדֵּיהּ כְּנַעֲנָאֵי אוֹ יַת עֵינָא דְּאַמְתֵיהּ כְּנַעֲנֵיתָא וְסַמִּינָהּ לְבַר חוֹרִין יְפַטְרִינֵיהּ חוּלַף עֵינֵיהּ: (כז) וְאִין שִׁינָא דעבדי ה

בעל הטורים

קין שבעתים יקם. זהו שאמרו חז"ל המוכר עבדו לשלשים יום כמ"ש לאמון ישנו בדי יום או יומים ולא שני דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי וזהו לא יוקם כי כספו הוא ופירשו כסף יקם קין אותו שנותו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה'. כספו בגימ' כדין לבהמה. שאף בבהמה לריך מעט לעם לענין דיחוק איברים: (כב) וכי ינצו אנשים. ב' הכא ואידך כי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו (פ' תצא) מה התם ממון דדרשינן וקצותה את כפה ממון אף הכא נמי ממון דנתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון: (כו) וכי יכה. אלו ב' פסוקים מתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו. וכי יכה את עינו ואם שן עבדו את שינו. הרי כ"ד כנגד כ"ד איברים שיוצא בהם ויש בהם כ"ו תיבות כשתצרף עמהם שן ועין יהיו כ"ו איברים וכן בויאמר ארור כנען. ויאמר ברוך ה' אלהי שם כ"ו תיבות ומתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו.

יונתן

(כה) לער מחרוך פי' לער שריפה באש כמו חריך שקי: הלכשיש לפי הענין הוא מכנוס

רמב"ן

ככה. והכוונה כי הוא חייב בדמי הולדות כאשר ישית עליו הבעל ולא כאשר תשית עליו האשה כי אין לה חלק וזכות בהם. אבל אונקלוס אמר כמה דישוי עלוהי. ואמר ר"א ככל אשר ישית עליו בעל האשה או יתן בפלילים. כאלו אמר שיתפשר עמו לרצונו או ישלם כדי דמיהם על פי ב"ד ואינו נכון כי מה טעם להזכיר זה. ולפי דעתי בעבור שאין הולדים הזה ניכר כי מי יודע אם יגדלו. אמר הכתוב אע"פ שאין כאן ממון תשלומין השים עליו עונש והוא כמו קנס וממון שיטילו אחרים עליו על כרחו. וכן ויתן עונש על הארץ. ויין ענושים ישתו. ואמר שיהיה העונש ככל אשר ישית עליו בעל האשה שהוא חפץ בילדיו ומשוים הם אצלו ויתן זה בפלילים שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן. ובמכילתא כאשר ישית עליו שומע אני כל מה שירצה ת"ל ונתן בפלילים ואין פלילים אלא דיינין: (כד) עין תחת עין. הידוע בקבלת רבותינו שהוא ממון. ויבא כלשון הזה בתשלומין ומכה בהמה ישלמנה נפש תחת נפש. ואמר ר"א כי כוונת הכתוב לומר שהוא חייב בכך אם לא יתן כפרו. והכתוב אוסר עלינו שלא נקח כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות. אבל נקח כופר בדמי שהוא רשע לכרות אבר מאיבריו. ולכן לא נכרות אותו לעולם אבל ישלם כדי דמיו. ואם אין לו יהיה עליו החוב עד שתשיג ידו ונגאל. והראיה לדברי חכמים מה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפוא ירפא. ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו מה ישלם אחרי כן. והא גם הוא צריך שבת ורפוי. ואין הענה מפני המתרפא מהרה כי אין זה משונה של מקרא. אבל הכתוב ידבר בכל אדם. וגם אם נתרפא יותר מהר. כבר לקחנו נקמתו ממנו כי עשינו

אבן עזרא

וראייתם כי על הילדים כתוב *[ב]ענוש יענש. ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש. ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים. ואם אמרנו שהם [ל]בני עונשים. למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת. ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש [מ]הנפש יותר מהילדים הרבה מאד. וראייתם הכתוב הבא אחריו. עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. וזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן. כי אחריו כתיב משפט עין העבד ושנו: (כד) עין. אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו. כי אם אדם הכה עין חבירו והלך שלישית אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עינו כולו. ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה. כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זוטא. והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם [י]כן ינתן בו. והגאון השיב לו יש לנו ב"ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זוטא השיב לו כאשר *[י]עשה יעשה לו. והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי [ס]כן עשיתי להם. ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם. ובן זוטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם. רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירוש שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי' עין תחת עין. ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער. כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה. והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד. כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת. ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על השווה ברוב. כי כאשר יכה אדם חבירו. או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו. או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו. או ביד שבה ילחם. או יגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו: (כה) כויה. מכות אש כמשמעו: י"א כי פצע. להוציא דם. וחבורה מכה בלי דם. והגאון אמר כי פצע שבירת עצם. וחבורה מכת דם: (כו) וכי יכה. צוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או שנו. שלא יבא אדניו אכזרי שיכנו מכה נוראה. כי אם ישחית עינו או אפי' שנו יצא מרשותו חפשי. ויאבד ממונו: (כז) ואם שן. דבר הכתוב על השווה ברוב כאשר הזכרתי. וכן יצא בראשי [ע]איברים כפי הקבלה

פירוש על אבן עזרא

ע"ו ז'). [ק](שם פסוק ח'). *[ק](שם ע"ז כ"ח). [ק]קללה בחרב ולא בחניה. [ר](תהלים קמ"ט ו' ז'). [ש](דברים ל"ב מ"ג). [ת](דברים י"ט ע"ו). [א]ר"ל מעט ב' או ג' עדים ואח"כ ע"פ שלשה עדים. [ב]ר"ל שגם עטם יום או יומים לא ידעו. [ג](משלי כ"ב י"ד). [ד]ר"ל כאשר ימיתנו בכוונה ובמזיד לא תזכר מה הדין יהי' על האדון כי מה שידבר הכתוב הוא כשימית במקרה כיהאדון מייסרו ומה שלא זכר מה הדין יהיה על האדון אם ימית העבד בכוונה. כי זה דבר שאי אפשר כי מנהג אדם לחמול על כספו. [ה](ד"ה א' כ"ב ח'). [ו]ר"ל כי הנה מבואר כי כלים פנינו בהכאה. וכן אמר בזה ונגפו אשה הרה. וזה בלי ספק בהכוסם זה לזה והכו לאשה. [ז](לעיל ב' י"ג). [ח](ויקרא כ' י"ד). [ט]ר"ל לא האם ולא אמר שאינו אבי הילדים. [י]ר"ל שיפרלה. הנוגף לאשר ישית עליו האב. [כ](ש"א ב' כ"ה). *[כ]ר"ל כי בתחילה אמר כי ינצו. והוא נתכוין לעשות רע לרעהו. ואם לא נתכוין להרוג את האשה יהרג בעליה ולא על בניה כי אינם חיים עד לאחם לאויר העולם רק יענש עליהם כי אין העובר חי עומד בנפשו. והעד שמיעת השם ויצא חלי העובר בטעם המשיפה בעוד לא השלים הכרכם או אחרי הברכה הנה עד זה כלמן. גם חכמינו הוליאו הכל לאור ע"כ. [ל]ר"ל כי הילדים הם בני עונש מיתה. כלומר שבעבורם יומת הנוגף וזה שאמר ענוש יענש יהיה עצמו מות. מה טעם שנה הכתוב לשונו שאמר על מות האשה נפש תחת נפש אחר שמניהם אנשי מות. [מ]ר"ל נפש האשה. [נ](ויקרא כ"ד כ'). *[נ](שם פסוק י"ט). [ס](שופטים ט"ו י"א). [ע]שהם כ"ד שֶׁמָּנוּ חז"ל בקידושין (דף כ"ה ע"א ובנגעים פ"ו משנה ז') ועיין פירשי' ז"ל ד"ה תחת עינו.

שנאמר

ספורנו

העבד כי לא הורשה האדון להכות מכת אכזרי כזאת אף על פי שהיה לו רשות להכותו ליסרו כאמרו בדברים לא יוסר עבד: (כא) כי כספו הוא. ועליו ליסרו ופעמים ימרה העבד עד שיקלוף הרב להכותו מכה רבה כאמרו אך מרי יבקש רע: (כד) עין תחת עין. כך היה ראוי כפי הדין הגמור שהיא

פירוש רשב"ם

פטור: שבתו. בטול מלאכתו: (כ) בשבט. בדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו. אבל בחרב לפי הפשט אחר יום או יומים חייב מיתה שאין זה דרך תוכחה אלא דרך רציחה. ובעבד כנעני מדבר אבל עבד עברי ישראל אינו כספו אלא כשכיר כתושב יהיה עמך ודינו כישראל לכל דבריו אלא שמוסר לו רבו שפחה כנענית: (כא) כי כספו הוא. ודינו להכותו דרך תוכחה: (כב) ולא יהיה אסון. באשה: בפלילים. בשומת הדייני': (כג) ונתת נפש תחת נפש. ופטור מדמי וולדות: (כד) עין תחת עין. דמי עין דכוותה. וכל אלו הדברים דרשו מה צורך עין תחת עין וגו'. פסוק זה כולו בחסרון אברים: (כה) כויה. תחת כויה אע"פ שאין בכלל אלו חסרון אבר חייב דמי צער ובשת ורפוי מצע מכת חרב וחבורה בציפורניו דבר מועט: (כו) תחת עינו. בעבד כנעני: (כח) סקול יסקל השור. לפי הפשט ולא יאכל את בשרו לא לנכרי ולא

כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה
וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־
בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ כט וְאִם שׁוֹר
נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו
וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר
יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר
יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־
יוּשַׁת עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח
כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד
יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים
יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס לג וְכִי־
יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר
וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃
לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו
וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־
אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־
הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־

המת

אונקלוס

שנא דאמתה יפל לבר חורין יפטרנה חלף שנה: כח וארי יגח תורא ית גברא או ית אתתא וימות אתרגמא יתרגם תורא ולא יתאכל ית בסרה ומרה דתורא יהי זכאה: כט ואם תור נגח הוא מאתמלי ומדקמוהי ואתסהד במרה ולא נטרה ויקטול גברא או אתתא תורא יתרגם ואף מרה יתקטל: ל אם ממון ישוון עלוהי ויתן פורקן נפשה ככל דישוון עלוהי: לא או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעבד לה: לב אם לעבדא יגח תורא או לאמתא כסף תלתין סלעין יתן לרבונה ותורא יתרגם: לג וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרה גבר גוב ולא יכסנה ויפל תמן תורא או חמרא: לד מרי דגבא ישלם כספא יתיב למרוהי ומיתא יהא דילה: לה וארי יגוף תור דגבר ית תורא דחברה וימות ויזבנון ית תורא חיא

ויפלגון

מסרה כט סקול, ב' מלא לא תנא בו. ולא יאכל, ב'. כט ואם, כל אם ואם דעניינא במקף בר מן דין וסימן משור עד מקנן [ר"ל הוא בקריאה נכנת טעם לא במקף. [ס' מבין חידות]. מתמל, ד' חסר: שלשם, [ח"ו]. והועד, ל' ומ"ל. ל פדין, ל' חסר והד מלא ויקר פדיון. ככל, ח' סבירין בכל ומטעין [בס' מנורת שלמה זה לשונו ר"ל דטועין וסבירין דכתיב בכל בבי"ת ולעפ"כ כתיב וקרי ככל בכ"ף]. יושת, [ח"ו]. לא או בן יגח, [הגימ"ל קמוצה אף שלא באתנח]. יעשה, ל"ו [ל"ע בס' קונקורדאנץ מובא רק ל"ה]. יעשה לו, [בכל הספרים הלמ"ד דגושה כדין אתי מרחיק ובאמת הוא תמו' כי הה"א נרשית ולא שמוטית ואין כאן דין אתי מרחיק לכ"ע אך לדעת החולקים על הרז"ה ואולם בסה"ד עם מ"מ נדפס הלמ"ד רפי והמ"ש לא העיר בזה, לכן אני אומר לזה טועין שאמר כהלכה כך איתא בס' מנחת כליל]. לג כי יכרה איש בר, ל' חסר. שמה שור, [הש"ין שור דגושה מדין אתי מרחיק]. לד ישיב, כ"ד [ומ"י]. לבעליו, ג'. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. לה יגף, [ח"ו]. יגף שור איש, י"ב זוגין מתחלפין בטעמא [ר"ל שיטת הדגשה להביא אף שאין ביניהם רק תנועה אחת].

ת"א וכי יגח שור ברכות כו ב"ק ב' לט מג. סקול יסקל קדושין כו בב"ק מא. ככל אשר בב"ק כו. או בן יגח ב"ק מג מד. כמשפט הזה ב"ק לג מג. יעשה לו ב"ק ה. אם עבד יגח ב"ק מג. כסף שלשים כתובות מב ב"ק מג. וכי יפתח ב"ק יט מט נ נא נה. או כי יכרה ב"ק מח מט נ נא. ולא יכסנו ב"ק מו נה זבחים סו. ונפל שמה ב"ק כח נ נג נד. בעל הבור זבחים סו. כסף ישיב ב"ק ז ט י יא יד נד. והמת יהיה ב"ק ג נא נג נד. וכי יגף ב"ק ב. את שור רעהו ב"ק ז לו למ. ומכרו את ב"ק לג לד. וחצו את כספו ב"ק כו. וגם את המת ב"ק לד.

רש"י

בשן ועין כמו שאמרנו אלל לא תנא כלאת העבדים: תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראה עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נבראה עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא ב"ק כד) א' שור וא' כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. (סנהדרין ב) ממשמע שנ' סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב"ק מא) בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחברו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום וזה מדרשו. ופשוטו כמשמעו לפי שנ' במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמל שלשם. הרי שלש נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב"ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו'. לפי שנ' כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה. ובעיטה מניין. ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל (במדבר לה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין לג): (ל) אם כפר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כפר: ונתן פדין נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק (ב"ק כז מ): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. כנעניים (מכילתא): שלשים שקלים יתן. גזרת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היסר של קולוני"א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב (ב"ק נא): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובמופקר ברשות הרבים דבר הכתוב (ב"ק נה): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו משור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם. חמור ולא כלים (ב"ק נג): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (ב"ק ז'). (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן עידית איכא בגמרא דפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דהאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. (מכילתא ב"ק ז') לניזק שמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור

איש

ספורנו

שהיא מדה כנגד מדה ובאה הקבלה שישלם ממון (קמא פרק החובל) מפני חסרון השערתנו מן נסכל ונוסיף על המדה לאשמה בה: (כט) וגם בעליו יומת. בדיני שמים חייב כשאין שם עדים שיחייבוהו בכופר: (ל) אם כופר יושת עליו. אם יעידו עדים באופן שיחייבוהו דיינים בכופר: (לב) כסף שלשים שקלים. כערך הנקנה כי כמות ענין העבד בקיום המצות כדאיתא בחגיגה פ"ק: (ב) ונמכר בגנבתו. כי לולא זה הוי רב

דלת

דעבדיה כנענאי או שינא דאמתיה כנעניתא יפיל לבר חורין יפטריניה חולף שיניה: (כח) וארום ינגש תור ית גבר או ית איתא וימות יתרגמא יתרגם תורא ולא יתנכס למיכול ית בשריה ומריה דתורא יהי זכאי מדין קטול ואוף מדמי עבדא ואמהו: (כט) ואין תור נגשן הוא מאיתמלי ומדקדמוי ואתסהד על אנפי מריה תלתי זמני ולא נטריה ומבתר כן קטל גברא או איתא תורא יתרגם ואוף מריה יתקטיל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמיא: (ל) ברם אין קנסא דממונא יתשוי עלוי ויתן פורקן נפשיה בכל מה דישוון עלוי סנהדרין דישראל: (לא) אין בר ישראל יגנח תורא אין לבת ישראל יגנח כדינא הדין יתעביד ליה: (לב) ברם אין עבד כנענאי נגח תורא או אמתא כנעניתא כסף תלתין סלעין יתן למריה דעבדא או דאמתא ותורא יתרגם: (לג) וארום יפתח איניש גוב או ארום יחפס איניש גוב בשוקא ולא יכסיניה ונפול תמן תורא או חמרא: (לד) מריה דגובא ישלם כסף יתיב למריה דמי תוריה וחמריה ונבילתא יהי דיליה: (לה) וארום יגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חייא ויפלגון אוף ית דמי

סותא

בעל הטורים

בס"ג. [(כח) ולא יאכל בגימ' ולא הנאה]: (כט) נגח. ב' במסורה הכא ואידך או נודע כי שור נגח הוא כדאיתא בפרק שור שנגח דילפינן מזקן ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים: (ל) פדיון. ב' במסורה הכא ואידך ויקר פדיון נפשם (תהלים מ"ט) רמז למאן דאמר כופרא כפרה. בשביל שיקרה נפשם בעיני הקב"ה נתן להם כופר לכפרה: פדיון נפשו. בגי' הדמים של מזיק ובגימ' הדמים של נזק (והוא פלוגתא דרבנן ור"י בב"ק דף כ"ו אי בדניזק שיימינן או בדמזיק): (לד) לבעליו. ב' הכא ואידך ישלם לבעליו בשומר שכר. עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה') שזה משמח עשרו כרה בור ברה"ר והוא לרעתו שמחייבו לשלם בנזקו וכי היכי דדרשינן הכא ישיב אפילו

סובין

יונתן

[ס]תרגום של מנורה יגעתי ולא מצאתי לו דמיון: (כח) ולא יתנכס דקשה ליה פשיטא כמ"ש רש"י וכן תירץ והוא פשוט לי. וסוף מדמי עבדא ואמהו דה"א שחייב מק"ו לכן כתב דפטור וס"ל כר"ג דאמר ובעל השור נקי מדמי עבד בפ' שור שנגח ע"ש: (כט) דאשתלחא עלוי וכו' יעויין ברש"י. ומפרשים: (לג) יחפס לפי הענין הוא ל' חפירה וכן כתבנו לעיל בתרגום פסוק ויחפר בארעא אבל י"ל נ"כ תגרא דשייך

לאזן

רמב"ן

שפיטו לו כאשר עשה בשור. ועל דרך הפשט אין הכונה מזאת המלה לבד אם יאמרו כי המכה אשר יתן מום בעמיתו והוא מום קבוע שישאר בו. כגון עין יד ורגל וכויה שישאר ממנה הרושם לעולם אז נעשה כמותה בגופו. והוא מה שאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ואין בזה תשלומי שבת ורפוי כלל. אבל אשר יכה אותו באבן או באגרוף על בגדיו ונפל למשכב ונתרפא רפואה שלימה ולא נשאר בגופו מום. בזה אמר רק שבתו יתן ורפא ירפא. והנה הכתוב שהזכיר כויה ופצע וחבורה כפי משמעו כל הנזקים האלו בכלל הזה. והפצע והחבורה יתרפאו לגמרי. ומה שאמר הכתוב שם ואיש כי יתן מום בעמיתו. רצה לכלול כל המכות. שלא הצריך שם להזכיר פצע וחבורה וכויה ואמר מום. כי כל מכה יעשה מום לשעתו. ואפי' שנתרפא נקרא מום. כאמרנו מום עובר. והתורה קראה גרב או ילפת או מרוח אשך וכלם עוברים ומתרפאים ובתוך ילדים אשר אין בהם כל מום. והכלל כי הקבלה בכל מקום אמת: (כט) וגם בעליו יומת. קבלו רבותינו ז"ל שהיא מיתה בידי שמים. וכמוהו והזר הקרב יומת. ומתו בו כי יחללוהו. וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב"ד יומת בלבד. אבל מות יומת נאמר בכולן. ואין טענה ממכה אדם יומת ולא משבת ונביא המסית שהכל פי' בהם במקום אחר. ולא ידעתי טעם לתרגומו של אונקלוס שאמר יתקטל. ואולי ירצה לומר כי ראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כופר. או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת. יהרג כאשר נהרג שהיה המנוגח. כי יומו יבא או במלחמה ירד ונפשו לא ינקה י"י אותו. רצה ללמד שהוא חייב בידי שמים למות ביד הורג. לא מיתת עצמו. כענין והרגתי אתכם בחרב. ואמר עוד אונקלוס בפסוק והזר הקרב יומת יתקטל. כי היה סובר כדברי רבי עקיבא שאמר הזר ששימש במקדש רבי עקיבא אומר בחנק: (ל) אם כפר יושת עליו. בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות. ואם הוא אינו חפץ בה אין מכריחין אותו לבא לב"ד לחייבו בכך. ואפילו אם חייבוהו אין ממשכנין אותו בעבור זה אמר אם: (לא) או בן יגח או בת יגח. אמר או שהוא מוסיף ושיעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח משפט אחד להם. ויש אומרים שיבא במקום אם. וכן או בנבלת חיה טמאה. או עשיתי בנפשו שקר. או נודע כי שור נגח הוא. וכן רבים לדעתם וכלם עדי שקר תשכיל נפש בעקומם. והוצרך הכתוב לפרש משפט הקטנים על דעת רבותינו ז"ל. בעבור כי הוצרך למעלה לומר לאיש או אשה. ללמד שהשוה אשה לאיש לכל נזקים שבתורה. ויכול לא יהא חייב אלא על איש ואשה גדולים ת"ל או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים. וכן עשה הכתוב בכי יכה איש כל נפש אדם כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט בעבור שהשור הממית אדם גדול הוא רע מאד כדוב שכול במדבר ואם הועד בבעליו ולא ישמרנו הנה פשע פשיעה גדולה וראוי שיתחייב מיתה וכופר. אבל הממית את הקטנים איננו רע כל כך. ודרך רוב השוורים שלא ייראו מהם. ויעלה על הדעת שלא יתחייב בעליו ולפיכך אמר הכתוב כי כמשפט הזה יעשה לו: (לד) והמת יהיה לו. לניזק. ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם

לו

אבן עזרא

הקבלה: (כח) וכי יגח. הזכיר זאת הפרשה. בעבור אם יגח השור עבד או אמה. וזה האיש והאשה ישראלים. והזכיר האשה. ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת. כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה. והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים. שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג. ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח. כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן. והזכיר הבן והבת שהם קטנים. שלא יערער בעל השור אל האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור. טעם ולא יאכל את בשרו. כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי. וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי. מעונש: (כט) ואם. אין ספק [ס]כי אין כופר למומתי ב"ד. על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת. מיתתו [צ]בידי שמים. הנה יהיה זה [ק]יומת לפי דעתי. כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו. וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת [ר]ולא ימות: (ל) אם כופר. אין זה ספק ולא תקחו כופר. כי הכתוב שם הוא רוצח גמור. וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור. או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי. או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו. על פי הדיינין: (לא) או בן. או בת. שניהם ישראלים. כי כתוב אחריו אם [ש]עבד. והטעם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו [ת]שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים על כן נסקל השור: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה כרוי. והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם. ועוד כי יזיק בעל הבהמה: (לד) בעל הבור. הפותח או הכורה. אע"פ שהוא ברשות הרבים כי לצרכו עשה. ע"כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו. שיתן דמי הנופל. בהיותו מי אחר שיפחות ממנו דמי המת: (לה) וכי יגוף. אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור. ולא ראה כי שור איש סמוך הוא. וכן הוא שור רעהו. ואין לשור ריע. רק בן זוטא לבדו.

פירוש על אבן עזרא

[ס]שנאמר ולא תקחו כופר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"א). [צ]כן הוא במכילתא. אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם. כשהוא אומר אם כופר יושת עליו. הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם. והתורה אמרה ולא תקחו כופר לנפש רוצח. הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם. אבל נותנין פדיון בידי שמים ע"כ. [ק]ר"ל יומת הכתוב פה אין הכרע אם בידי אדם אם בידי שמים. כי מצאנו והזר הקרב יומת פי' בידי אדם. ומות יומת המכה (במדבר ל"ה כ"א) פי' בידי אדם. וכן הרבה. רק פירושו פה כמו עין תחת עין ע"ד שפי' לעיל (פסוק כ"ד) שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו. ואם ברח ואין ביד ב"ד להמיתו. מיתתו בידי שמים. [ר]ר"ל בבנין שלא נזכר שם פועלו. ואלו רצה הכתוב שיומת בידי שמים היה אומר ימות. [ש]פי' כנעני וכן פירש"י ורשב"ם ז"ל. [ת]ר"ל אם כי קשה היה בעיני הבעלים אשר יקרה מעשה הזה וע"כ מפורש רק מתת השור

כי

פירוש רשב"ם

ולא לכלב לאחר שנסקל. ואע"פ שהנבלה וטריפה כתוב ככר או מכור לנכרי לכלב תשליכון אותו כאן אינו מותר בהנאה לאחר סקילה. וחכמים פירשו משנגמר דינו אסור אפילו שחטו לאחר גמר דין: ובעל השור נקי. כל זמן שלא הועד בו: (ל) וגם בעליו יומת. בידי שמים ואם יתן כופר פטור ממיתה בידי שמים: (לב) אם עבד. כנעני יגח השור המועד או שור תם פטור: (לג) כי יפתח איש בור. שהוא עמוק ונגמרה מלאכתו כבר ופשע ולא כיסהו. או אפילו כי יכרה איש בור ולא יכסנו בכל יום לעת ערב בצאתו ממלאכתו לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולחפור עוד ושורח הוא לו לכסותו בכל יום אעפ"כ חייב הוא בעל הבור הפותח או הכורה: (לד) והמת יהיה לו. לפי הפשט כיון שמשלם כל דמיו בדין הוא שהמת יהי' למזיק אבל חכמים פירשו לניזק כי פחת הנבלה דניזק הוא: (לה) וחצו את כספו. חכמים פירשו כל הפסוק

כי

הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃

כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ ס שלישי ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה° וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר

°בעירו ק

את

אונקלוס

וִיפַלְּגוּן יָת־כַּסְפֵּהּ וְאַף יָת דְּמֵי מִיתָא יְפַלְּגוּן׃ לו אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי תוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְלָא נַטְרֵהּ מָרֵהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלָף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵא דִּילֵהּ׃ לז אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִמַּר וְיִכְסְנֵהּ אוֹ זַבְּנֵהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלָף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלָף אִמְּרָא׃ א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵהּ דַּם׃ ב אִם עֵינָא דְסָהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנֵבְתֵהּ׃ ג אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח בִּידֵהּ גְּנֵבְתָּא מִתּוֹר עַד חֲמָר עַד אִמַּר דְּאִנּוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם׃ ד אֲרֵי יֵאכֵיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם וִישַׁלַּח יָת בְּעִירֵהּ וְיֵיכוֹל בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵהּ יְשַׁלֵּם׃ ה אֲרֵי תִתַּפַּק נוּר וְיִשְׁכַּח כּוּבִּין וְיֵיכוֹל גְּדִישִׁין אוֹ קָמָא אוֹ חַקְלָא

שלמא

מסרה יחצון, ל'. לו נגח, ב' ובעניין. מתמול, [מ"ו]. שלשם, [ס"ו]. מתמול שלשם, ב' ובעניין. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. לז יגנב, ב' דין חסר וא' מ"ל לא יבזו [ואולם במקף לסבת המתג]. וטבחו, ל'. וארבע צאן, [במקף ולא במרכא]. כב א במחתרת, ב' מלאפים. והכה, ל'. ב זרחה, ד' וחד חרסה לכה ירחי שמי. בגנבתו, ל'. ג עד חמור, ל'. עד שה, ל' וחד ועד שה. ד יבער, ל'. בעירה, ל' וכתיב כן [כ"ל בה"א] [ומ"י]. ובער, ב' בתרי ליש'. מיטב, ג'. ומיטב, ל'. כרמו, ל'. ה תצא, [מלרע ואינו כסג"א]. קצים, ד' ב' חסר [דין ח"ו ומ"י]. ונאכל, ל'. גדיש, הג' דגושה.

ת"א יחצון ב"ק כו. כי יגנב איש ב"ק סב סז. וטבחו או שה עז כתובות לג קדושין מב סה עא עב עה עט. חמשה בקר ב"ק סז עא סד. תחת כתובות לג. וארבע צאן חולין קלז. אם במחתרת יומא פה סנהדרין עב. והכה ומת סנהדרין עב. אם זרחה סנהדרין עב. אם אין לו סוטה כב קדושין יח מכות ג. אם המצא גיטין עז ב"ק סד עה מציעא י נו. שנים ישלם ב"ק סד סה. ושלח ב"ק ב ג. שלח את בעירה ב"ק יז. ובער בשדה אחר גיטין מט ב"ק ג יד כא כב כה נה נח נט. מיטב שדהו גיטין מח מט ב"ק ו נח נט. ישלם ב"ק כו. כי תצא אש ב"ק כב ס. ומצאה קצים ב"ק ס. ונאכל גדיש שם. שלם ישלם המבער ב"ק כב נה ס סא.

רש"י

איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו'. בשוין הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל א' מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב ומכרו את החי ואם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שאם דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב"ק כו): (לו) או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי ג' נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו'. אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה'. שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אר"מ בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת השה. (ב"מ סז) שנאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד: (א) אם במחתרת. (סנהדרין עב) כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו. (מכילתא וסנהדרין עב) אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב המחתר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה. ואונקלוס מתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא בידו. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. (ב"ק סה) כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה וגו' ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. (מכילתא) ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: (ד) כי יבער. את בעירה. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב"ק ג): בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז): (ה) כי תצא אש. אפילו מעצמה: ומצאה קצים. קרדו"נש בלע"ז: ונאכל גדיש. שלחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שלחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה: שלם ישלם המבער. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא

ותזיק

סותא יפלגון: (לו) אין אשתמודע ארום תור נגחן הוא מאתמלי ומדקדמוי ולא נטריה מריה שלמא ישלם תורא חולף תורא ונבילתא ומושכא יהי דיליה: (לז) ארום יגנוב גבר תור או אימר ויכסיניה או זבניה חמשא תורי ישלם חולף תור חד מן בגלל דבטליה מן רדייה וארבע ענא חולף אימר חד מן בגלל דאקטיה בגנבותיה ולית ביה עבידתא: (א) אין בחרכא דכותלא משתכח גנבא ויתמחי וימות לית ליה חובת שפיכת אדם זכאי: (ב) אין ברור פתגמא כשמשא דלא למקטול נפש אעל וקטליה חובת שפיכות אדם זכאי עלוי ואין אישתזיב מן ידוי שלמא ישלם אין לית ליה מה דמשלם ויזדבן ליה בית דינא מן גניבותא ועד שתא דשמיטתא: (ג) אין בסהדיא משתכחא ברשותיה גניבותיה מן תור עד חמור עד אימר עד דינון קיימין על חד תרין ישלם: (ד) ארום יפקר גבר חקיל או כרמא וישלח ית בעיריה וייכול בחקל גבר אוחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישלם: (ה) ארום תתפוק נור ותשכח כובין ותגמר גדיש או מידעם דקאי או חקיל
שלמא

בעל הטורים

שבין הכא נמי בס"ם שמרינן אפילו סובין: (לו) והמת יהיה לו. בגימ' [אולי צ"ל גם] הבעלים משלמין בנבילה: (א) במחתרת. ב' הכא ואידך לא במחתרת מצאתים (ירמיה ב') שהיו שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת (שם) מה מחתרת דהתם על עסקי דם אף הכא נמי כן: (ב) זרחה. ד' הכא ואידך והשמש זרחה על המים [וגו'] אדומים כדם (מ"ב ג') שמש זרחה ונודד (נחום ג') והצרעת זרחה במצחו (ד"ה ב' כ"ו) פירוש אם שמש זרחה ונודד כבר שבא והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו שהשמש זרחה על המים דמים לו. וכן כתיב נמי התם אדומים כדם שאם ממשיך עד שזורחה עליו השמש יש לו דם (ומר וזרחה. וכ"ה במסורה) וזרחה לכם יראי שמי (מלאכי ג') פירוש לצדיקים שמתרפאין בה כדכתיב ומרפא בכנפיה. אבל הרשעים מלקה ומשלם (כ"א ומשנהם וכ"ל שבכ"ל) אותם שנאמר הנה יום בא בוער כתנור וגו' ולהט אותם וגו' (מלאכי ג') ועל כן זרחה לו הצרעת במצחו: (ד) ובער. ב' הכא ואידך ובער עליה הכהן (פ' צו) אע"פ שאנו דורשין אותו על שן ורגל מדרשה על הפיגום והזיקתן הוא הדין כל מיני היזק שאם היו לו שם עלים והפקידן חייב עליהם: (ה) קצים. ד' הכא ואידך קוצים כסוחים באש יצתו (ישעיה ל"ג) ואל תזרעו אל קוצים (ירמיה ד') דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח)
וזהו

יונתן

ל' מיפוס גבי כריית בור דכל מי שכורה בור מחמת לדבר כל דהו וק"ל: (לו) ומושכא נמלא בגמ' משמע ל' עור: (לז) מן כדייה. בגמ' ב"ק אי לרדיה ופי' שם לצורך חרישה. וכן כאן שביטלו מחרישתה וק"ל. דאקטיה בגנבותיה לשון רז"ל ע"מ למיקט והוא לצער. וכן כאן שליערו לגונא אבתיזו וכדברי רש"י. ויש מגיהים יציין שם שאין לורך: (א) בחרכא דכותלייא. פי' בחור של הכותל כמו מציץ מן החרכים: (ב) בית דינא. בתימהים לאשונים היה כתוב בד והוא ב"ד. והיה כ"ם בית דינא שתנ"ד שמכבושו לביכים לגנב. והאמת יורה דרכו: (ד) יפקד גבר חקל. מתרגום אלא מזיד ל' המורגל בדברי רז"ל בוקר בעיטה במזיד. וכאן זירוני היה לבעלי בהמה וכרם ושלח בעירו וגו'. ודרש כי יבער מל' ובער שעושה מעשה בעצום. שכתב תנהג הבקר בשדה
סבינו

רמב"ן

לו כמזיק עליהם תשלומי נזקו זה לשון רש"י. ולא ביאר את דינו כי אין לורך לאמר בנבלה בזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיניא אותה לב"ד לשלם הנזק שאפילו היו למזיק נבלות וטרפות אסרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם. שכבר אמרנו לרבות שוה כסף אפילו סובין. אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא ותמורו תחשב לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה. אם היה השור כשהוא חי שוה מנה וכשמת שוה חמשים זוז יש עליו חמשים זוז וזה טפל בנבלתו וישמרנה לעצמו וזה הדין בכל המזיקין וזה שקורין חכמים פחת נבלה ומשולם הוא בגמרא: (לו) ולא ישמרנו בעליו. ידוע כי גם התם אם ישמרנו בעליו כראוי ויצא והזיק במקרה שאירע בודאי שהוא פטור. וזה שאמר במועד ולא ישמרנו על דעת האומר בתלמוד שהמועד צריך שמירה מעולה מן התם. יאמר הכתוב ואם שור נגח הוא והועד בבעליו ולא ישמרנו להוסיף בו שמירה מפני רעתו ויצא והזיק ישלם נזק שלם. ועל דעת האומר שהשמירה בתם ובמועד שוה יאמר ואם נודע לו שהשור נגח הוא וגם עתה לא ישמרנו בעבור פשיעתו הגדולה יתחייב נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלם המזיק עד שישתלם הניזק נזק שלם וזהו לשון רש"י כדרך רבותינו. ואם כן ראוי שנפרש שלם ישלם שור תחת השור עם המת שיהיה לו. וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכן לא אוכל און ועצרה. בעצרה. כאומרו שוכא גזל בעולה. ויתכן לפרש על דרך הפשט והמת יהיה לו למזיק כלומר שלם ישלם שור תחת שור והמת יהיה לו למזיק המשלם בתשלומין האלו שיכניסהו לניזק בחשבון ועל שני השומות הדין שוה הוא שיהיו הבעלים מטפלין בנבלה ומשעת מיתה תהיה עמו בחשבונו כדברי רבותינו: (ב) אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל וכו'. ואונקלוס תרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי. לקח לו שטה אחרת לומר שאם מלאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו. דמים לו חייב עליו אם הרגו מאחר שיש (להם) רואים לו אין הגנב בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הבית לשון רש"י. ואני תמה שהרי כשאמר למעלה אין לו דמים לפטרו על הריגתו ודאי כשהתרו בו שאין רוצה חייב מיתה לעולם אלא בהתראה
ואם

אבן עזרא

לבדו. וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק: (לו) או נודע. ואם היה השור נועד ישלם הנזק שלם. והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה. וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו. כי כן השל כי תקנה עבד עברי: (לז) כי יגנוב. אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה. ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה. והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: (א) אם במחתרת ימצא הגנב. בלילה. כי ביום לא יחתור והכתוב הבא אחריו לעד. אם זרחה השמש: ופי' אין לו. דמים אין על הורגו שפיכות דמים. ויש לתמוה מן המפרשים דמים [א]חיים. אם כן מה הוא איש [ב]דמים. דמיו [ג]בו: (ב) אם זרחה השמש. שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו'. כמו לעם [ד]נכרי. ואף לאמתך תעשה כן. כי הוא שב אל הפסוק העליון. [ה]הענק תעניק לו: ונמכר בגנבתו. בעבור גניבתו: (ג) אם המצא. זה הפסוק כולל כל בהמה. חכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד: (ד) כי יבער. גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור. ואומר כי יבער איש מגזרת אכלנו [ו]ובעירנו. והוא מהבנין הדגוש: ושעם ובער בשדה אחר. אדם אחר. וכמוהו ואתם [ז]בערתם הכרם: (ה) כי תצא אש. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה: ושעם המבעיר. איננו כמו כי יבער איש. אע"פ שהם מבנין אחד. כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך נחות בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמים. כמו בלחי החמור [ח]חמור חמורתים. רוכבים על שלשים עיירים *[ח]ושלשי' עיירים להם. וזאת השנית ערים.
ובעד

פירוש על אבן עזרא

כי הוא מזיק גמור והבעלים בעונש כופר כי היה להעלות בלבבם פן יקרה כזה ויתגלגל חובה ע"י חייב. [א]כמ"ש רש"י ז"ל על דמים לו כמי הוא משוב. [ב](ש"ב ט"ז ח'). [ג](ויקרא כ' ט'). [ד](לעיל כ"א ח') שלא ימשיל למכרה שב אל האב ולא אל האדון. [ה](דברים ט"ו י"ד). [ו](במדבר כ' ד'). והיה ל"ל כי יבער ע"פ כללי רא"ע. [ז](ישעיה ג' י"ד) טעמו לעיסם, לשון מבעה וכ"ל שהבהמות אכלו הכרם. [ח](שופטים ט"ו ט"ז). *[ח](שם יו"ד ד') והראשון מלשון עיר פלא וכו' והשני מלשון. עיר חומה.

ספורנו

דלת העם גנבים שאם יפסידו הגנבה או יאכלוה אין אומר הסב מצלי אין בידם לשלם ותמלא הארץ חמס: (ד) כי יבער איש שדה או כרם. בתוך שלו: ובער בשדה אחר. אף על פי שיצאה הבהמה מאליה אל שדה אחר: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. שהשן והרגל מועדות בהשות
הניזק

פירוש רשב"ם

כי עולה הכל לתשלומי חצי נזק ופירשו שוויו של חי ושל מת לפי ענין חצי נזק: (לז) חמשה בקר. אמרו חכמים שור שביטלו מסלאכתו חמשה: (א) אם במחתרת. ובלילה או להרוג או לידרוג בא. לפיכך אין לו דמים השלומי דמים אלא פטור הדורגו: (ב) אם זרחה השמש. שהיה גונב ביום: (ג) אם המצא תמצא בידו. שלא מכרו: חיים. שלא טבחו אז שנים ישלם ולא ארבעה וחמשה: (ד) כי יבער מאכל את בעירו בשדה אחר: מיטב שדהו וגו'. מעידית שבנכסיו ישלם לו קרקע או שוה כסף כך פירשו רבותינו. ולפי פשוטו: משמע לפי מיטב שדיהו וכרמו של זה הניזק ישלם כי שמא מן מיטב אכלו בהמותיו של מזיק: (ה) כי תצא אש. שלא שמר בעל האש את אשו יפה והזיק ע"י רוח המצוי: גדיש
שנכשר

אֶת־הַבְּעֵרָה: ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית
הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם:
ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת
אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת
רֵעֵהוּ: ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר
עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־
אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד
הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן
אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ: ס ט כִּי־
יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־
שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר
אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה: י שְׁבֻעַת יְהוָה
תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ
בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא
יְשַׁלֵּם: יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם
לִבְעָלָיו: יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד
הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם: פ

וכי

אונקלוס

שלמא ישלם דאדליק ית דלקתא: ו ארי יתן גבר לחבריה
כסף או מנין למטר ויתגנבון מבית גברא אם ישתכח
גנבא ישלם על חד תרין: ז אם לא ישתכח גנבא ויתקרב
מרי דביתא לקדם דיניא אם לא אושיט ידיה במה דמסר
ליה חבריה: ח על כל פתגם דחוב על תור על חמר על
אמר על כסו על כל אבדתא די יימר ארי־הוא דין לקדם
דיניא ייעול דין תרויהון די יחיבון דיניא ישלם על־חד־
תרין לחבריה: ט ארי יתן גבר לחבריה חמר או תור או
אמר וכל בעירא למטר ומית או אתבר או אשתבי לית
דחזי: י מומתא דיי תהי בין תרויהון אם לא אושיט ידיה
במה־דמסר־ליה חבריה ויקבל מריה מניה מומתא ולא ישלם:
יא ואם אתגנבא יתגנב מעמיה ישלם למרוהי: יב אם
אתברא יתבר ייתי סהדין דתבירא לא ישלם: יג וארי ישאל
גבר

מסרה המבער, ל' וחסר. הבערה, ל'. ו וגנב, ל'. ז אם לא מ' ר"פ. ונקרב, ל'. ח על כל דבר, [לצ"א על במאריך ובמקף]. שלמה, ד' בליש"א בתורה [כ"ל דקדש למ"ד למ"ס]. עד האלהים, ל'. דבר שניהם, ל'. ירשיען, ל' וח"ו [ומ"י]. ט וכל בהמה, ג'. לשמר, [כו"ל ח"ו]. נשבה, ג'. אין ראה, ל'. י שבעת, ה' ד' חסר וא' מלא. ולא ישלם, ב' לוח רשפ. יא גנב, ל'. [ח"ו]. לבעליו, ג'. יב טרף, ג' [ח"ו]. יבאהו, ל' חסר [ל"ל בָ' וחסר] (בתורה).

ת"א כי יתן איש קדושין יא ב"ק סג קו מציעא כז שבועות לט מג מג. **לשמר** ב"ק לג בכורות כ. **וגנב מבית האיש** ב"ק ע עו. בכורות יא. **אם ימצא** ב"ק סג סד קו. **אם לא ימצא** שם. **ונקרב** ב"ק סג קז מציעא מא סנהדרין ב ג מו. **אם לא שלח** קדושין מג ב"ק קז. **על כל** קדושין מג ב"ק כד סג סה מציעא מד כז שבועות מב. **על שור** ב"ק סב סג סד מציעא כז. **על כל אבדה** ב"ק קו מציעא ה. **כי הוא זה** ב"ק קז. מציעא ה. **עד האלהים** קמא קו סנהדרין ג. **אשר ירשיען** קמא סד עה סנהדרין ג ד. **כי יתן איש** נזיר לה שבועות מג. **ומת או נשבר** קמא נז. **אין ראה** מציעא פג. **שבעת ה'** מציעא צח שבועות לה לט מז תמורה ג. **אם לא שלח ידו** מציעא מג מד. **ולקח בעליו** קמא קו שבועות מה. **ואם גנב** מציעא לד. **אם טרף** קמא י.

רש"י

ותזיק: (ו) וגנב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב. ישלם הגנב שנים לבעלים (ב"ק סג): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך ד"כ: ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והשאר נגנב ממני: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. (ב"מ צד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר: (י) שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: (יב) אם טרף יטרף. ע"י חיה רעה: יבאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול

להציל

אבן עזרא

והעד. להם יקראו חוות יאיר: (ו) כי יתן. גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגניבות: (ז) אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין. על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע. ור' ישועה אמר כי פשע הוא שילא מרשותו. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה על כל דבר פשע כולל הגנבה אחריו. וכל דבר שילא מרשות הבעלים בין שהגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה: (ח) אשר יאמר. העד: כי הוא זה. אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו. או כחש האבדה שמצא ונשבע גנב עליה: (ט) כי יתן. זה שומר שכר: (י) במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכה אשר לפני. ולא יקח ממנו רק השבועה: (יב) אם. על זה קבל שכרו:

יבאהו

ספורנו

הניזק (קמא פרק ראשון): (ו) כסף או כלים. שהם אלה ישמרם איש עשיר בקנס: (ז) אם לא שלח ידו. שאם שלח חייב אפילו באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה. וכמו כן כשיאמר בעל דין הנתבע זה הוא אמת ולא אחר שטענתך וזהו מודה מקצת: עד האלהים יבא דבר שניהם. התובע והנתבע לשבועה. בין שהם מלוה ולוה שמודה בקצת: אשר ירשיעון. אלהים ישלם שנים. אבל מי שירשיעוהו אלהים לגנב שהיה טוען טענת גנב לשקר ישלם שנים כדין גנב: (ט) חמור או שור או שה. שהם אלה ישמרו אותם עניי עם בשכר: (יב) יביאהו עד. כבר אמרו (שם) כל מקום שנא' עד אחד הרי כאן שנים. יאמר אם כן אם טרוף יטרף על ידי חיה רעה שהפעם יש רואה כי יקרא עליה מלא רועים. הנה אז יביא את הנטרף או יזה זוג עדים שיעידו שזו היא שנטרפה באונס: הטרפה. באונס: לא

ישלם

יונתן בן עוזיאל

שלמא ישלים מאן דאדליק ית דליקתא: (ז) ארום יתן גבר לחבריה כסף או מאנין למטר בלא אגר נטיר ומתגנבין מן בית גבר אין משתכח גנבא אידג משלם על חד תרין: (ח) אין לא אשתכח גנבא ויתקרב מריה ביתא לקדם דייניא ויומי דלא אושיט ידיה בעיסקא דחבריה: (ט) על כל מדעם דאתביר בכוסיא על תור על חמור על אימר על כסוי על כל אבידתא יומי כד יימר ארום הוא דין וכד משתכחא גניבותא בתר כן ביד גנבא קדם דייניא יעול דין תרויהום דין מריה דביתא ודין גנבא ולמאן דמחייבין דייניא ישלם גנבא על חד תרין לחבריה: (ט) ארום יתן גבר לחבריה חמור

ירושלמי

או תור או אימר וכל בעירא למנטור בלא אגר נטיר וימות או איתביר מן חיוא או אשתבי ולית סהיד חמי ומסהיד: (י) מומתא דיי תהי בין תרויהום יומי דלא אושיט ידיה בעיסקא דחבריה ויקבל מאריה מניה מומתא ולא ישלם: (יא) ואין יתגנבא יתגנב מניה דהוה ליה עמיה אגר נטיר ישלם למרוי: (יב) אין איתברא יתבר מן חיות ברא מייתי ליה סהדין או ימטיניה עד גופא דתבר לא ישלם:

[(יב) אם יתקטלא יתקטיל ייתי ליה מן איברוי סהד קטילא לא ישלם:]

וארום

בעל הטורים

זהו שאמרו חז"ל כי הלא אם אפי' מעלמה והיינו באם ילפו דמשמע מעלמן ומרבין ליסכם כינו תהו כינו לכם כיך ואל מזרעו אל קולים. והתם דרשו על הרשעים. והיינו דועכו כאש קולים דאיירי ברשעים: (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב. ר"ת אליהו כמו לבנים שהפקידו אלל אחד זה מנה וזה מאתים זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי כיון שאינו נמלא מי רוצה לגנוב יהא מונח עד שיבא אליהו. אם לא ימצא הגנב. בגימ' הוא עצמו גנב: (ח) על חמור. ב' הכא ואידך עני ורוכב על חמור (זכריה ט') איירי במשיח. כי היכי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם נמי איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע: יאמר. בגימ' זה מין הטענה: אשר יאמר כי הוא זה. בגימ' מודה במקצת טענה (נ"ל אחשב האותיות והכולל מסוג מכאשון): (ט) וכל בהמה. ב' הכא ואידך החיה וכל בהמה (תהלים ק"מח) וכל בהמה מפרסת פרסה (פ' ראה) לומר שהחיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב החיה

יונתן

הכירו או פי' שמשהר שלו ומזיק את הכירו: (ו) בלא אגר נטיר. פי' בלא שכר השמירה דהיינו רק ש"ח. דאלא"ה הרי היה ש"ש וחייב היה בפשיעה: (ז) ויומי. וכן מועתק. הכל ל' שבועה: (ח) כל מדעם דאתבר בכוסיא. פי' כל מידי שנשבר בפשיעה תל' גמ' פ' הגוזל בתרא אבדה בכפיא אין מאמידה כו', וכאן פי' ג"כ אפי' שעפה נהכר או אבדה שהוא כל מידי דפשיעה. או פי' בכוסיא בשבר: (יב) מייתי סהדין או ימטי עד גופא דתביר. פ"ל שהוא ליסבא דמשתמש לתרין אנפין. עד בלירי או בפתם. וקאי אמה דלפניו ואמה דלאחריו. ור"ל שיביא עדים שמן חיות השדה טרפוה ויבאנו עד הטריפה וק"ל: ירושלמי הנה הגאון מהר"ד גרס ייתי מן חיות ברא סהיד קטילא וכו' והרגוהו ויפטור ע"ז בעדים. וזה הדרך נראה לו יותר כי קרוב לדעת יונתן והוא הוא. ובעיני נראה לייסב הגירסא. ורצונו שאם יביא אבר אחד שנראה מיניה וביה שנטרף ע"י חיה לא ישלם לפי שאין עדות בדבר שנטרף לכן;

סברא

רמב"ן

ואם תאמר שלא בא הכתוב אין לו דמים אלא להתיר לו דמו מידי שמים לומר שמותר להורגו. זה איננו אמת אלא הכתוב הראשון פוטרו בכל ענין מידי שמים ומב"ד בהתראה. והשני מחייבו בדין שניהם. ואולי יתכוין הרב לומר שאם מלאוהו עדים קודם שבא בעל הבית והכירוהו והגנב ידע בהם איננו בא על עסקי נפשות עכשיו. שכבר ראה שהכירוהו העדים ואם יהרוג יבאו עדים לב"ד. ויהרגוהו: וזה טעם אם זרחה השמש עליו כי בלילה שלא הכירוהו העדים יהרגוהו לבעל הבית ויברח. ועל דעתי נתכוון אונקלוס לומר שאם ימצא הגנב מן המחתרת ובא זה לומר עליו יש לו עדים שבא במחתרת דמים לו כשאר הסיים. ואינו מותר להרגו ואם הרגו נהרג עליו. אבל ישלם אם לקח משם דבר. ואמר הכתוב אם זרחה השמש עליו שדבר בהווה שדרך באי מחתרת לבא בלילה שאין אדם מכיר בהם והורגן שם פטור ומותר. אבל המתעכב שם עד זרחה השמש עליו הוא מיטמר ויוצא ונודע לנפשו. ואם בא לחייבו על פי עדים אינו מתחייב מיתה לא בב"ד ולא ביד בעל הבית. ואם כן על דעת האומר בתלמוד שהבא במחתרת ונטל כלים ויצא פטור. בדמים קנהו. ויהיה שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו מוזר למעלה אל כי יגנוב איש. כדרך ואף לאמרך תעשה כן. ודרך הפשט ידועה יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא במחתרת. בלילה יהרג. ואם זרחה השמש על הגנב ואדם רואהו ומכירו לא יהרג אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום. וטעם השמש האור לעיני הרואים וכן לעיני השמש הזאת. בגלוי. וטעם הדין הזה כאשר הזכרנו כי זה יהרוג את בעל הבית וזה יברח ממנו: (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. פרשה זו נאמרה בשומר חנם ולפיכך פטור בו את הגניבה כפי קבלת רבותינו. ונזכר מתה בכתוב. מפני שדרך שומרי כסף או שור או כלים לשמרם בחנם. והפרשה השניה שבשומר שכר הזכירה שמור או שור או שה וכל בהמה. ודרך הבהמות לתתן ביד רועים לשמור ויקעו אותם בשכר. וגונב מבית האיש. פי' רש"י לפי דבריו. לומר שהוא טוען כך. והביאו לו דומים כי יקום בקרבך נביא. חנניה בן עזור הנביא. כי לא יקראנו בזה בשם על האמת רק שהוא יאמר כן. ואין צורך כי הכתוב יאמר אם גונב מבית האיש וימצא הגנב ישלם שנים. ואם לא ימצא הגנב יבאו לב"ד וישבע על הגניבה אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. ואשר ירשיעון אותו ב"ד בגניבה הזאת שהוא הגונב ישלם שנים. כי ב"ד לא ירשיעוהו לשלם שנים אם לא גנבו הוא. כי חיוב התשלומין בכפל בגנב הוא כאשר אמר למעלה חיים שנים ישלם: (ז) וטעם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. על דעת רש"י שיקרב אל האלהים לישבע שלא שלח ידו בשל חבירו. והנכון שיקרב אל האלהים לישבע שנגנב. כמו שהוא טוען אם לא שלח הוא יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו. כי השולח יד בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה. כתב רש"י לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו והרי הוא אצלך. ורבותינו אמרו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת כך וכך אני חייב והמותר נגנב ממני. וזה הענין שכתבו הרב דברי יחידים הוא ואינו כהלכה. שהשומרים אינן צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת ואפילו כשטוען טענת גנב בכל הפקדון חייב הוא לישבע שבועת השומרים ועוד מתבאר בגמרא בראיות גמורות כי כשהוא כופר בעיקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי אם כופר בכל פטור ואם מודה מקצת חייב שבועה. וזה לדברי הכל. ואף על פי שהרב אינו אומר כן בפירושיו בגמרא אם כן נאמר כי הכתוב הזה לפי מדרש חכמים הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם שאם כפר בכל פטור ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה. ויאמר אם לא ימצא הגנב יקרב בעל הבית אל האלהים על כל טענת פשע שיטען עליו פשעת בשמירה או אשר יאמר השומר כי הוא זה פקדון שבידי ולא הפקדת לי יותר. הנפקד אשר ירשיעון אותו האלהים ישלם שנים לרעהו. והנה שניהם ישלמו. אבל אין תשלומי השנים אלא בטוען טענת גנב. וטענת מודה מקצת נוהגת בכל התביעות ואפילו בהלואה וגזלה ושאר עניינים. ובאלה הדינין מקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר מהם בכאן אלא בכדי ישוב המקראות: (יב) אם טרוף יטרף. על

ידי

פירוש על אבן עזרא

חח(שם). ט(מ"ב מ' כ"ב). י(בראשית ל"ג י"ד).

עמוס

פירוש רשב"ם

שנקצר כבר או אפי' הקמה מחוברת. או אפי' השדה ליחכה וסיכסכה אבניו: (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. מטלטלים הם ולשמרם בתוך ביתו כשאר חפציו נתנו לו. לפיכך אם גנבוהו בביתו פטור כי שמרו כשמירת חפציו. אבל פ' שניי' שכתוב בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור ודרך בהמות לרעו' בשדה. וודאי כשהפקידם ע"מ לשמרם מגנבים הפקידם לו. ולכן אם נגנבו חייב. (ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב וגו'. פירשו רבותינו אם לא ימצא כמו שאמר השומר נגנב ממני אבל הוא עצמו גנבו. ואם נקרב ונשבע בפני הדייני'. ישלם הוא כפל כשירשיעון אותו הדיינים וישלם שנים לרעהו. ואני לפי הפשט אפרשנו. אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית הוא השומר שלא שלח ידו במלאכת רעהו אלא נגנבה הימנו ויפטר: (ח) על כל דבר פשע. אבידה שנגנב הפיקדון בין שור בין שה בין שלמה בין כל אבידה שיאמר המפקיד כי הוא זה הסמון שנגנב הימנו. או הגנב או השומר אשר ירשיעון הדיינים ע"פ עדים ישלם שנים לרעהו: (ט) ומת או נשבר. שטרפו ארי או חיה רעה שכשם שמת או נשבה מדבר שאבדה כל הבהמות הוא הדין לנשבר. שכל הבהמה הופסדה שהרגה ארי או חיה רעה. שכן מצינו בנביא שהרגו הארי וחמור והאריה עומדים אצל הנבילה ולא אכל האריה את הנבילה ולא שבר את החמור: אין רואה שבועת ה'. יפטור באונסים: (י) ולקח בעליו. השבועה: (יב) יביאהו עד. קצת מאברי הטריפה לעדות כדכתיב כאשר

יציל

יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר
אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃
יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר
הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִי־יְפַתֶּה
אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב
עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ טז אִם־
מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל
כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס יז מְכַשֵּׁפָה לֹא
תְחַיֶּה׃ יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת
יוּמָת׃ ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי
ליהוה

אונקלוס

גְּבַר מִן חַבְרֵהּ וְיִתְּבַר אוֹ יְמוּת מָרֵהּ לֵית עִמֵּהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם׃
יד אִם מָרֵהּ עִמֵּהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בְּאַגְרֵהּ׃
טו וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתֻלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ
קַיָּמָא יְקַיְּמִנַּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ׃ טז אִם מִצְבָּא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא
לְמִתְּנַהּ לֵהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהַר בְּתֻלְתָּא׃ יז חָרְשָׁא לָא
תְחֵי׃ יח כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יט דִּדְבַּח
לטעות

מסרה יג ובי, י"א ב"ע. ונשבר, ל'. טו יפתה, ד'. מהר, ל' וחסר. ימהרנה, ל'. ימהרנה לו, [הלמ"ד דגושה מדין אתי מרחיק]. טז מאן, ל'. ימאן, ל'. ישקל, [ח"ו]. כמהר, ל' [כל ליש' ח"ו]. הבתולת, [מ"ו קדמאה וס"ו תנין]. יז תחיה, ב' [אין כאן פסקא]. יח שכב, [כ"ל ליש' ח"ו]. יט זבח, [כו"ל ח"ו וה"י דקרי ולא כתיב]. לאלהים, ל'. יחרם, ב' ב' פתחין ודין קמץ.

ת"א וכי ישאל שם קז מציעא צד צה צו. ונשבר או מת שם צד צה. בעליו אין עמו שם צד צה צו. אם בעליו שם. בתולה כתובות כט. אשר לא ארשה שם לח. מהר ימהרנה שם מ קדושין מו. אם מאן כתובות לט מד קדושין מו. כסף ישקל כתובות י כט לח. מכשפה ברכות כא יבמות ד סנהדרין ס סז. כל שכב ברכות שם יבמות ד סנהדרין טו נד ס סז. זבח לאלהים גיטין מ סנהדרין ס.

רש"י

להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמדך על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו (ב"מ צה): (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב"מ שם): אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פי' מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם ר"מ אומר כשומר חנם ר' יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששוכבת לו וכן תרגומו וארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולת. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופש את הבתולה ושוכב עמה באונס שנא' (דברים כב) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת בב"ד ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: [(יח) כל שכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיהם בם:] (יט) לאלהים. לע"א אלו היה נקוד לאלהים (הלמד בציר"י) היה צריך לפרש ולכתוב אחרי' עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד וב"ית המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר
לעיר

רמב"ן

ידי היה רעה יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור זה לשון רש"י ויש לתמוה למה הצריך הכתוב בכאן עדים ולמעלה אמר שבועת ה' תהיה בין שניהם והדין בכאן שוה הוא שאם יש לו עדים יפטר במת ונשבר ונשבה וכן בנטרף. ואם אין לו עדים נשבע על כלן ואינו משלם. ושמא כי דבר הכתוב בהווה שהשכיר כשימות באבוס בעליו או יעלה לצוק וישבר אין רואה בו וכן הנשבה בלסטים מזויין שבא עליו ושבאו מן העדר והלך לו אבל הארי והדוב כאשר יטרוף יקרא עליו מלא רועים. ולכן יאמר שיביא אותם לב"ד ויפטר. או בפירש שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר אין רואה פטור. הא יש רואה יביא עדים ויפטר. ופירושו שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין סומכין על שבועתו וצריך להביא עדים. ודרך הטרפה שתהיה כן כאשר אמרנו ולכן הצריך בה הכתוב שיביא העדים. ור"א אמר יביאהו עד שיביא קצת הנטרף שתי כרעים או בדל אוזן להיות לו לעד. וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדים. שנא' כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעי' וגו': (טו) וכי יפתה איש. מדבר על לבה. וכן תרגמו ארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון הקדש: מהר ימהרנה לו לאשה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה לשון רש"י והוא נכון. אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר. וכן יפתה לבבכם. ויפת בסתר לבי. אם נפתה לבי על אשה. ולכן האנשים אשר אין דעתם שלימה להשכיל. ויטעו לבם בדברים בתחלת ענינם יקראו פתאים וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר. והמסית את הבתולה לשכב עמה יטה רצונה לחפצו בדברי שקר ויקרא מפתה. ואונקלוס הולך בלשון למחלוקת. אמר כאן ישדל והוא לשון תחבולה ועסק אשר יעשה האדם עם אחר לעשות בו רצונו. והיה השתדלותו בדברים או במעשה. כי כן אמר ויאבק איש עמו ואשתדל. ויונתן בן עוזיאל תרגם ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך ואשדליניך. ובתרגום מגלת רות איפה לקטת ואנה עשית ולאן אשתדלת למעבד. ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז דאישתדלית עימיה. כי תחבולה. הענין אשר אדם משדל לעשותו יקרא השתדלות. ואמרו במשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובגמ' לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל ובכתוב הוה משתדל לשיזביותיה (דניאל ו') ומשתדלין עושה השתדלות. ועל דעתי מזה הלשון הוא ומרד ואשתדור. מתעביד בגויה מרד ותחבולה רבה. כי ימליצו אף האותיות האלה בלשון הקדש מזלות ומזרות. כתלו וכתרלו. מתלשי עב. מתרשי. וכן בארמי' ואלו עיינין. ואלו ארבע היון. ובלשון חכמי' סרסר' סלסלת. ויש נוסחאות שכתוב בהם במשנה המשדל להיות איש. ולכן אמר אונקלוס כי יפתה ארי ישדל. ישיבנו ויסובב את הבתולה בעניינים רבים עד שישכב עמה. ובעבור כי פתוי הבתולות בעניינים רבים פעם בדברים פעם בממון פעם בשקר שיטעה אותה פעם באמת. שרצונו לישא אותה לו לאשה לא ייחד לו לשון. ועשאו השתדלות. אבל בפן יפתה לבבכם אמר בו דלמא יטעי. ומה שפי' הרב במהר ימהרנה לו שיפסוק לה מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה אינו אמת. שהמפתה אם ישאנה אינו נותן קנס ואם יגרשנה אחר הנשואין אין עליו כלום מן התורה. שהכתובה מדברי סופרים היא אבל פי' מהר השלוחים שאדם משלח לארוסתו כלי כסף וכלי זהב ובגדים לצרכי החופה והנשואין והם הנקראים סבלונות בלשון חכמים וכך אמרו מוהרי הדרי. ואונקלוס אמר בהרבו עלי מאד מוהר ומתן. אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן. ולא היה נודר לבא לכתוב לה כתובות הרבה מאד אבל המהר סבלונות כמו שפירשתי. ויתכן שיהיה הלשון נגזר מן מהרה חושה. לפי שהוא הדבר הראשון הנמהר בנשואין כי החתן ממהר ומקדים לשלוח לפניו המנחה ההיא. ואחרי כן הוא בא לבית חמיו לעשות הנשואין או השמחה כמו שהזכירו חכמים סעודת הסבלונות. ופי' מהר ימהרנה לו לאשה שישלח לה סבלונו' וצרכי חופה להיות לו לאשה רמז שהם יכולים לעכב. ואמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר שיקחנה לו כי אין מלוה עליו שישאנה רק אם רצה וגם לא יחפוץ בה מתחלה יפרע. ואחרי כן אמר שאם ימאן אביה לתתה לו שישקול על ידו כסף כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשואות להם והטעם כי פגמה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מתן והם לא יתנו לה מהר. וראוי הוא שיפרענו המפתה. ואמרו רבותינו כי ענין המהר הזה הוא נקצב בענין האונס כי הוא חמשים כסף. ודין האונס והמפתה שוין בזה. אבל חלק הכתוב בין אונס למפתה שהם נאמר ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו. והטעם כי דרך ארץ להיות בחורי' אחד נפתים בתולות בנות הגדולים היפות. ואינו הגון שיהא חוטא נשכר ולכן פי' שלא
ישאנה

ירושלמי

(יג) וארום ישאל גבר מדעם מן חבריה ויתבר מנא או מית בעירא מריה לית עמיה שלמא ישלם: (יד) אין מריה עמיה לא ישלם אין אגירא הוא עאל פסידיה באגריה: (טו) וארום ישרגג גבר בתולתא דלא מארסא וישמש עמה מפרנא יפרין יתה ליה לאינתו:

(טו) ארום ישרגג גבר בתולה דלא ארסת וישמש עמה מפרנא יפרן ליה

יונתן בן עוזיאל

לאתא:

(טז) אין לא חמיא ליה או דלא יצבי אבוהא למתבא ליה כסף חמשין סלעין יתקנס הי כמפרני בתולתא: (יז) עמי בני ישראל כל עביד חרשיותא לא תקיימון: (יח) כל דישכוב עם בעירא באטלות אבנין יתקטלון: (יט) כל מאן דדבח לטעוות עממיא יתקטל בסייפא ונכסוי יתגמרון בגין דלא

בעל הטורים

החיה וכל בהמה. ולפי' שובר דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה וגו' בבהמה אותה תאכלו לרבות את השובר: (יז) מכשפה. אותיות המכשף אחד האיש ואחד האשה אלא שדבר הכתוב בהווה וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה רוב עריות ע"י כשפים ד"א נתן לבלעם הקוסם שהכה עם אתונו. [ס"א] כל שוכב [ותיבת] עם. אותיות בלעם. וסמיך ליה זובח לאלהים יחרם שרוב המכשפות על ידי זביחה לאלהים אחרים. תחיה ב' במסורה הכא ואידך לא תחיה כל נשמה (דברים כ). החכמה תחיה בעליה (קהלת ז'). במדרש יש שעמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות למלט עצמם לכך צוה הקב"ה והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש"א ט"ו) וזהו בשביל חכמה שהיה בהם ורצו לחיות עצמם בחכמתם צוה הכתוב לא תחיה כל נשמה [ומכשפה לא תחיה]: (יט) זבח. ב' במסורה זובח לאלהים. זובח תודה יכבדנני (תהלים נ) זובח ומודה להקב"ה מכבדו ויראה בישע אלהים.

בלא

יונתן

סברא שדי לו בחבר ועיין ר"א וכן ברמב"ן ודעת נבונים סגלא ועיין במכילתא: (יד) עאל פסידיה באגריה. הכלון בזה שרק שכרו יתן לו. דלא ישלם כשאר שומרים הואיל ובשכר בא לו: (טו) ישרגג. לפי הענין הוא לשון פיתוי. וכן בתה' מפתים ת"י מרגוגייא: מפרנא. פירוש מהכתובה כי כן[?]' בגמ' פ' אלמנה האשה גובה מוהרה מהם מרגנ"י כתובה ומלא הרבה בדרז"ל: (טז) אין לא חמיא. פי' אם אינה ראויה לו: (יט) יתקטול בסייפא. פי' בחרב וכן דין ע"כום. ונכסוי יתגמרון. כי דורש מלות חרם

הנזכר

רמב"ן

ישאנה על כרחה וישלם להם. ובעבור שגם היא חטאה בדבר לא נתן עליו עונש שישאנה על כרחו ודי שישלם הקנס. ואחרי שישאנה לדעתה ודעת אביה הרי היא עמו ככל הנשים אין לה עליו כתובה בתורה. וכן דרך בני הגדולים לאנוס בנות הפחותים במעלה אשר אין להם כח כנגדם. ולכן אמר באונס ולו תהיה לאשה על כרחו. ועל דעת רבותינו גם שם בין היא בין אביה יכולין לעכב. כי איננו הגון שיקחנה על כרחה ויעשה עמה שתים רעות. ופעמים שתהיה נכבדת ממנו ולא יתכן שתתבזה בפתויו והמפתה יסבר שיהיו הנשואין בידם. ולא בידו שהוא ישאנה על כרחו. שלא יהו בנות ישראל הפקר לבעלי הזרוע. והנה הדין הזה איננו רק בנערה כדין האונס. אבל שם פי' הכתוב כי ימצא איש נערה בתולה וכאן לא הזכיר נערה. והטעם כי הנערה הנזכרת שם איננו אלא להוציא את הבוגרת שהיא אשה. אבל הקטנה גם היא בכלל. וכאן לא הוצרך להוציא את הבוגרת כי ידוע שהמפתה הבוגרת שלא ישלם כלום כי מדעתה עשה. והאב אין לו בנפשו שום זכות אחרי ימי הנעורים' כדכתיב בנעוריה בית אביה. ואמר כאן אם מאן ימאן אביה לתתה לו. לרמוז שהוא הנותן אותה לו לאשה שהוא זוכה בכסף קדושיה בקטנה ונערה. כמו שדרשו כל שבח נעורים לאביה אבל באונס הוצרך לכתוב הנערה להוציא את הבוגרת כי היה עולה על דעתינו שישלם אליה אלא שגזרת הכתוב היא. והטעם כי בעמדה על דעתה תשמר מאונס. ור"א אמר ימהר לשון קישור וכן ירבו עצבותם אחר מהרו ואיננו נכון. אבל הוא כמו שביארתי מדברי רבותינו ז"ל. ועל דעתי אחר מהרו שהיו נמהרי לב לאל אחר. ללכת אחריו במהירותם בלי בנפשם ובלי דעת. ובדברי המדקדקים שנתנו מהר לאל אחר. והטעם שנתנו לו זבח ומנחה: (יז) מכשפה לא תחיה. אמר למעלה בכל חייבי מיתות מות יומת. והטעם שהוא חייב מיתה. ומצות עשה עלינו להמית אותו ממה שנאמר ובערת הרע מקרבך. או נגזה בעצמו שיהיה יומת. אבל כאן לא אמר מכשפה מות תומת כי החמיר בה להזכיר אותנו בלאו שלא נחיה אותה. והטעם מפני שהיא מומתת בשם רבת המהומה. והשוטים נפתים אחריה החמיר בה בלאו. וכן בכל מרבי התקלה כגון שאמר במסית לא תחמול ולא תכסה עליו. ואמר ברוצח ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות: (יט) זובח לאלהים יחרם. לעכו"ם. והוא נקוד פתח כלומר לאותן האלהים שהזכרתם עליהם במקום אחר זכו לשון רמ"י.

ור"א

אבן עזרא

יביאהו עד. יביא קצת הנטרף להיות לו לעד. על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים [ג]או בדל אזן: (יג) וכי ישאל. על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: (יד) אם. שהוא רואה בעצמו איך נשבר או מת. והנה השכיר שבא עם השוכר בדרך. אחר השלים לדבר על גניבת ממון. ועתה ידבר על גניבת הלב הוא הפתוי. כי [ל]הטוב לפתות הנערות שאין דעתם שלימה: (טו) אשר לא אורשה. כי המאורסה אע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו. מהר ימהרנה. כמו [מ]מוהר בענין [נ]קשור. כמו אחר [ס]מהרו. כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין [ע]הדגוש בכל המקרא: (טז) כסף ישקול. בעבור שפתה: (יז) מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם. והזכיר הנקבה כי היא המלאכת בכשוף יותר מן הזכרים: (יח) כל. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת. גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר *[ע]האשה שיש לה פה לצעוק: (יט) זבח. על דרך הפשט איננו מדבר על ישראל. כי כבר הזכיר על זה בדבור שני [פ]רק בעבור הגר. וכתוב אחריו נאמר זה. כי בעבור נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי. והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לע"כום. ואמר לאלהים. שהיה רגיל לעבדו מקדם. ומלת

לאלהים

פירוש על אבן עזרא

[ג](עמוס ג' י"ב) והוא העדות אשר נטרפה. [ל]ר"ל שהוא שכיח. [מ]ר"ל מתנות הכלה כמו מהר ומתן (בראשית ל"ד י"ב). [נ]ר"ל קשור שדוכין. [ס](תהלים ט"ז ד'). [ע]כמו והפיס מַהֵר (ש"א ד' י"ד). *[ע](דברים כ"ב כ"ד). [פ]לא יהיה לך וכו' (לעיל כ' ג'). ע"כ

ספורנו

ישלם. אבל אכלוה חיות ומקרון שמירה ישלם כאמרם ז"ל מציאה פ' השואל) זאב אחד איננו אונס. כלב אחד איננו אונס ואין צריך לומר שועל ונמיה ודומיהם שיכול להציל: (יד) אם בעליו עמו. במלאכתו בשעת שאלה: לא ישלם. שהשם ממשיל בקרוב דעת כזה הוא נותן מתנה על דעת שיחזירו. כיון שלא התנה איננו חייב להחזיר אלא כשהיא כתנאת בעין. שאפילו לדעת האומר שבמתנה על מנת להחזיר חייב באונסין זהו מטעם שהתנאי של על מנת מבטל את המתנה אם לא יקויים התנאי. אבל בזה שהיא מתנה על דעת להחזיר בלתי תנאי שיבטל המתנה אם לא יחזירנה הנה כל זמן שהיא בידי המקבל היא שלו אף על פי שלא יחזירנה אחר כך ולא יתחייב על כל מה שיארע בה אפילו בפשיעה ובכן באם הקבלה (שם) שהיה פטור כל שומר בבעלים אפילו בפשיעה: (יט) זובח לאלהים. לכל האלוהות יחדיו אף על פי שבכללם יכוין לכלול את האל ית': יחרם. מכתם

ועד

פירוש רשב"ם

יציל הרועה מפי הארי שני כרעים או בדל אוזן: (יג) וכי ישאל. בהמה לעשות בה מלאכתו: ונשבר או מת. נטרפה או מת. בעליו אין עמו. במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט. ובמדרש חכמים אפי' במלאכה אחרת אם הוא עמו במלאכה פטור השואל מנשבר או מת: (יד) אם שכיר הוא. ששכר בהמות חבירו לעשות בה מלאכתו: בא בשכרו. כלומר שכר הוא נותן לו. ואינו דומה לשואל לפיכך פטור מאונסין אבל בגניבה ואבידה חייב כשומר שכר. ויש מי שאמר שאף מגניבה ואבידה הוא פטור ואינו חייב. אבל בפשיעה כשומר הנם. מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה בבבא קמא: (טו) אשר לא ארשה. שאם ארשה חייב סקילה כדכתיב במשנה תורה: מהר ימהרנה. כמוהר הבתולות. חמשים כסף כאונס את הבתולה. ונתן לאבי הנערה חמשים כסף. והוא הדין למפתה: (יז) מכשפה לא תחיה. לפי שדרך נשים כשפניות לעשות מעשיהם בסתר במחבואות במערות. כמו שמצינו בשמונים נשים באשקלון שתלה שמעון בן שטח. לכן הוא אומר לא תחיה. לא תתיאש מלחקור אחריהם. לא תניחם לחיות ע"י עצלות אלא הקור אחריהם להורגן: (יט) זבח לאלהים. פתח. אבל לאלהים משמע לשמו של

הקב"ה

לַיהוָ֖ה לְבַדּֽוֹ׃ כ וְגֵ֥ר לֹא־תוֹנֶ֖ה וְלֹ֣א
תִלְחָצֶ֑נּוּ כִּֽי־גֵרִ֥ים הֱיִיתֶ֖ם בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
כא כָּל־אַלְמָנָ֥ה וְיָת֖וֹם לֹ֥א תְעַנּֽוּן׃ כב אִם־
עַנֵּ֥ה תְעַנֶּ֖ה אֹת֑וֹ כִּ֣י אִם־צָעֹ֤ק יִצְעַק֙ אֵלַ֔י
שָׁמֹ֥עַ אֶשְׁמַ֖ע צַעֲקָתֽוֹ׃ כג וְחָרָ֣ה אַפִּ֔י
וְהָרַגְתִּ֥י אֶתְכֶ֖ם בֶּחָ֑רֶב וְהָי֤וּ נְשֵׁיכֶם֙
אַלְמָנ֔וֹת וּבְנֵיכֶ֖ם יְתֹמִֽים׃ פ
כד אִם־כֶּ֣סֶף ׀ תַּלְוֶ֣ה אֶת־עַמִּ֗י אֶת־הֶֽעָנִי֙
עִמָּ֔ךְ לֹא־תִהְיֶ֥ה ל֖וֹ כְּנֹשֶׁ֑ה לֹֽא־תְשִׂימ֥וּן
עָלָ֖יו נֶֽשֶׁךְ׃ כה אִם־חָבֹ֥ל תַּחְבֹּ֖ל שַׂלְמַ֣ת
רעך

אונקלוס

לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטֵל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַייָ בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כא כָּל אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוּן: כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבַּל קֳדָמַי קְבֵילָא אֲקַבֵּל קְבֵלְתֵּהּ: כג וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלִין וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: כד אִם כַּסְפָּא תּוֹזֵף לְעַמִּי לְעַנְיָא דִי עִמָּךְ לָא תְהֵי לֵהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא: כה אִם מִשְׁכּוֹנָא תִּסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּהּ לֵהּ:
ארי

מסרה כ תונה, [מ"ו]. תלחצנו, ל'. כא ויתום, ה'. תענון, ל' [מ"ו וכו"ן בסוף]. כב ענה תענה, ע"ו מלין מיחדין קמלי"ן [ר"ל ליר"י שהוא קמ"ץ קטן] [בס' מנין חידוש זה לשונו. בחסו' ערך אות קו"ף תונה כ"ה. וכתב בעל א"ת הכי דמנה המה אשר דרכן להיות בסגו"ל כו' ואף דהכא תענה בציר"י אבל מלות אשר אין מנהגם בסגו"ל בשום פעם ובאו בציר"י לא קחשיב הכא]. צעק, [ס"ו]. שמע ה' חסר. כג וחרה אפי, [צריך לכתוב בחד שיטה. ת"ס]. יתמים, ב' ח"ג. כד לא תהיה, [עמש"ל כ'. ג']. כנשה, ל'. לא תשימון, ג' סבירין ולא ולאיכון לא [ר"ל הקוראים סוברים דל"ל ולא בוא"ו אבל המסור' היא בלא וא"ו. ס' מנין חידוש]. תשימון, ג' [מ"י ו' כו"ן]. נשך, חד מן פתחין דמפרש ר"ל בסגו"ל שהוא פתח קטן ולא ישתנה לקמ"ץ עבור הס"פ]. כה חבל, ל' וחסר. תחבל, [מ"ו]. שלמת, ד' בתורה [בליסנא].

ת"א **בלתי לה'** **לבדו** סכה מה סנהדרין סג. **וגר לא תונה** מליעא נח נט. **וחרה אפי** מליעא לח. **אם כסף תלוה** מליעא עא. **לא תהיה** לו מליעא נע עה. **לא תשימון** כתובות מו עה. **אם חבל** מליע' לא קיג.

רש"י

לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזו עיר וכן למלכים ולרגלים במיקך צריך לפרש לאיזה ואם אינו נפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קדש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעויין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיז' עיר מדבר וכן לאלהי' לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו) אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך ליכקד פתח: יחרם. יומת ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים יז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פי' על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במית' בא ופי' לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה ועבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבים עליהם לכל ע"א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליאר"ר בלע"ז כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם. ולא תלחצנו. בגזילת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אתו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו. (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמ' והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה א' מהן: את עמי. (ב"מ עא) עמי ונכרי עמי קודם. עני ועשיר עני קודם. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. וזה משמעו אם כסף תלו'. את עמי תלוהו ולא לנכרי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א את העני שלא תנהוג בו מנהג בזיון בהלוואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה עני): לא תהיה לו כנשה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהוא כנשיכ' נחש שנחש נושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלוואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה את' חייב לי והרי נפשך עול' אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין ומתחייבת לפני ואני מחזיר' לך אף אתה טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו.
כל

אבן עזרא

לאלהים כוללת אף המלאכים: ליי' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו: (כ) וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע"כום לא תונהו בארצך. בעבור שיש לך כח רב ממנו. וזכור כי גרים הייתם כמוהו. וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח. ואחר שאמר לא תענון לשון רבים. אמר אם תענה. כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: (כב) אם ענה. והנה העונש. אם אחד יענה ואין עוזר. העונש על כלם. על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם. ואמר כי אם צעק יצעק אלי. על היתום. וכן דין האלמנה. רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר *°כמו האלמנה: (כד) אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון °°שתוכל להלוות העני. והזכיר זאת הפרשה. כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה. וקרא העניים עמי. כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה. והעד צאליהו *צואלישע. שלא רצה לקבל מנחת נעמן. גם קשמואל הרואה. וטעם עמך. שהוא במקום שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה. *קשישא לך פנים בעבור טובתך. ואמר תשימון. כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: (כה) אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה. אמר תשיבנו. והטעם על החבול שהוא לשון זכר. אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו. כי הטעם יש לך לחמול עליו: וטעם כי
חנון

ספורנו

ועד בשר. כי חרם הם. אסורים בהנאה כלם. ומלד מה שיקבלום לאלוה המקבל הוא חרם כאמור בהם. כאמרו והיית חרם כמוהו: ליי' לבדו. בלא שתוף אלהים אחרים: (כא) לא תענון. אם ענה תענה אותו. אם כשתענה את היתום תהיה כוונתך לענותו בלבד. אבל אם תענהו ליסרו ולהיטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים: (כב) שמוע אשמע צעקתו. וחרה אפי. ארחם על הצועק ואקצוף על המענה כענין ישראל במצרים ויהיה העונש מדה כנגד מדה שמי שענה את אלמנה ויתום בהלוותו יקבץ על כרחו ענוי אשתו ובניו: (כד): אם כסף תלוה. אם יהיה זה שלא
יתקיים

יונתן בן עוזיאל

לָא תְהוֹן פָּלְחִין אֱלָהִן לְשָׁמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹי: (כ) וְגִיוֹרָא לָא תְקַנְטוּן בְּמִילִין וְלָא תְעִיקוּן לְסָבָב לֵיהּ נִכְסוֹי עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲווֹ דְכִירִין אֲרוּם דַּיָּירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (כא) כָּל אַרְמְלָא וְיָתוֹם לָא תְסַגְּפוּן: (כב) אִין סַגָּפָא תְסַגֵּף יָתֵיהּ אַזְדְּהָרוּן לְכוֹן אֲרוּם אִין יְקוּם וְיִצְוַח עֲלֵיכוֹן בִּצְלוֹ קֳדָמַי שְׁמַע אֲנָא בְּקַל צְלוֹתֵיהּ וְפָרַע לֵיהּ: (כג) וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא דְמוֹתָא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין: (כד) אִין כַּסְפָּא תוֹזִיף לְעַמִּי יַת עַנְיָא

ירושלמי

דְעִמָּךְ לָא תְהֵי לֵיהּ הֵי כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן דְּלָהֵי עֲלוֹי סָהֲדִין וּמַדֵּי עַרְבְנוּתָא לָא עַל שַׁעֲרִין וְלָא רִיבִּין:

[(כד) אִם כַּסְפָּא תוֹזְפוּן לְעַמִּי יַת מִסְכֵּינָא דְעִימְכוֹן לָא תְהֲוֹון לֵיהּ מָרֵי חוֹב דָחִיק לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹי לָא שַׁעֲרִין וְלָא רִבְּיָא:]

(כה) אִין מַשְׁכְּנָא תְמַשְׁכְּנוּן כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד לָא יְטַמַּע שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ

בעל הטורים

זבח לאלהים יחרם: יחרם. ג׳ הכא ואידך יחרם מן האדם לא יפדה (פ׳ בחוקותי). יחרם כל רכושו (עזרא י) זובח לאלהים יחרם כל רכושו והיינו דאמר הגוזל ונסן ביריד של ע״ז בהמה מעקר ואין לו תדיון דכתיב יחרם לא יפדה שתופסת את דמיה: (כב) מענה. ב׳ אם ענה תענה. אם תענה את בנותי. זהו שדרשו אם תענה מאמינים דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם כענין אלמנות שלא יכנסו לרשות כאלמנות חיות: לא תענון. בגי׳ לשון רבים. אם ענה תענה אתו. לשון יחיד. לומר ש׳ ענוי מרובה וא׳ ענוי מועט. ד״א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה שאפילו אם ענה האחד כאלו ענו כולן: ענה תענה לעק ילעק. שמוע אשמע. הכל כפול לומר הכל במדה שמעשה לו יעשה לך: (כג) ובניכם יתמים. וסמיך ליה אם כסף תלוה לומר שנטון רבית ימותו ויהיו בניו יתומים כדכתיב ביחזקאל (יחזקאל י״ח) וחי לא יחיה: (כד) לא תשימון עליו נשך בגימ׳ [אחד] הלוה והמלוה [ואחד] הסופר [ואחד הערב] עוברים בלאו: (כה) אם חבל תחבל וסמוך ליה אלהים לא תקלל לפי שכשבא למשכן שלימ ב״ד מזהיר

יונתן

הגזכר בעיר הנדחת וכאשר הדין שם, שמשמע שממון וגם ל׳ מיתה וק״ל: (כ) לא תקנטון. לא תצערון וכדפי׳ לעיל מלשון הקנטה. וכן ארז״ל לא תגנוב על מנת למיקט והוא ידוע: (כד) הי כרשיא. ר״ל שלא ישב בעיניך כלוה שהלויתיו כעני. אלא ידמה לך כעשיר כאלו שאינו חייב לך כלום וק״ל: לא תשוון וכו׳ סהדין ומידי ערבנותא. פי׳ בא להזהיר העדים וערב שלא יהיו עדים וגם ערב בדבר ריבית כי לא תשימון קאי לעדים וערב במשמע הכי ק״ל. וכדאיתא בגמ׳ והוא דעת הסמ״ג להלכה. שערין ריביין. פעוטה כמו כשער היקר יותר מה שנשער השוק. כלומר בהיתר והוא למון שבפסוק לפי זה. או י״ל שערין תרגום של נשך וריביין דתרבית. וכן משמע בירושלמי: נבידים

רמב״ן

ור״א פי׳ שעל דרך הפשט איננו מדבר לישראל. שכבר הזהיר על ע״כום בדבור השני רק בעבור הגר הכתוב אחריו כי על תנאי זה יגור בהללנו שלא יזבח לאלהי׳ כאשר היה עושה. והבל יפלה פיהו כי בעשרת הדברות הזהיר על ע״כום באמו וכאן מפרש העונש והמשפט שנעשה בו כאשר עשה בלא תרלה ולא תנאף. כי אלה הם המשפטים אשר ישים לפניהם והנה חייב אותו מיתה כי יחרם מיתת ב״ד. וכן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת. ואמר יחרם כי מפני אשר זבח לחרם יהיה חייב שיחרם. כענין והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ויתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם לרמוז שהוא אסור בהנאה. והזכיר הכתוב זביחה והוא הדין להשתחויה ולכל עבודת פנים אבל שאר עבודת פנים כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק איננו במיתה בשלא כדרכה אבל כדרך עבודה בכל ענין הוא מתחייב ואפילו פוער עלמו לפעור. והנכון במלת לאלהים בפתקות הלמד שהם מלאכי מעלה ונקראו אלהים בהרבה מקומות. ככתוב אין כמוך באלהים ה׳. ה׳ האלהים ואדני האדונים. וישתחוו לו כל אלהים. ויקראו גם כן אלהים כאשר הזכרתי כבר ואמר בלתי לה׳ לבדו. בעבור שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפלו שיהו הם אמלעיים להפיק להם רלון מאתו. וכאלו הזבחים לאל ולמשרתיו על כן אמר בלתי לה׳ לבדו. ויש בכאן עוד בדרך הזה סוד עמוק יובן ממנו ענין הקרבנות ויכול המשכיל לדעתו ממה שכתבנו במקום אחר. ואנקלוס רמז לו בכאן ועוד נרמזו אנחנו בתורת כהנים בעזרת השם יתברך שמו לעד ולנלח: (כ) כי גרים הייתם בארץ מצרים. לא הוכשרו כל הגרים בעבור היותם גרים בארץ זמן ואין טעם שיהיו מובטחים לעולם בעבור כן. ופי׳ רש״י כי הוא טעם ללא תונו אותו. יזהיר שלא תונה אותו בהונאת דברים אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך. ור״א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו ואין בכל זה טעם בעקר. והנכון בעיני כי יאמר לא תונה הגר ולא תלחלנו ותחשבו בשאין לו מליל מידך כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מלרים. וראיתי את הלחץ אשר מלרים לוחלים אתכם ועשיתי בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואני מליל כל אדם מיד חזק ממנו. וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע לעקתם. שכל אלה אינם בוטחים בנפשם. ועלי יבטחו. ובפסוק האחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מלרים. כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח ולועק ועיניו תמיד אל ה׳ וירחם עליו כאשר רחם עליכם כמו שכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כלומר לא בזכות׳ רק שרחם עליהם מן העבודה: (כא) וטעם כל אלמנה. אפילו עשירה בעלת נכסים כי דמעתה מלויה ונפשה שפלה. ואמר אם ענה תענה אותו על כל יחיד מהם. על כן כתיב אחריו והיו נשיכם אלמנות בעונש האלמנה ולעקתה. ובניכם יתומים בלעקת היתום. והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכל חייבי מיתה בידי שמים בברייתא דבאלו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין. והטעם שאין זו מיתה כמיתת בני אדם בידי שמים. שנאמר בהם ומתו בו כי יחללוהו. ולא תמותו. אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחרב אויב או במלחמה יחד ונספה בלא הודעה והיו נשיהם אלמנות לעולם ובניהם יתומים לעולם: (כב) אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קלר גיזם ולא פי׳ ענשו. כמו לכן כל הורג קין ולא פירש העונש. אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גיזום. הוסף ליטול את שלך למה כי ילעק אלי אשמענו ואנקמנו לשון רש״י. ואיננו נכון. וגם העד שהביא לא העיד כן. אבל יתכן שיהיה כי במקום הזה כמו אם שהוא אחד מתשמשין שלא אמר אם ילעק אלי שמוע אשמע לעקתו. והכפל לנחוץ הענין וחזוקו. כדרך המבלי אין קברים. הרק אך במשה. והנכון בעיני שמלת כי יאמר אם ענה תענה אותו רק אם לעוק ילעק אלי בלבד מיד אשמע לעקתו. איננו לריך לדבר אחר כלל. כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך. והטעם כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך והנה הוא נעזר יותר מכל אדם כי שאר האנשים יבטחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם ואולי לא יועילו והכל לא ילילו. וזה בלעקתו בלבד בוטח בה׳ וינקם ממך כי נוקם ה׳ ובעל חמה. ויבא כענין הזה בכתובים רבים. כגון מה שאמר אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה׳ יריב ריבם ואמר אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים. ואל תדכא העני אשר בשעריך. כי ה׳ יריב בעבורם. וכן אמר ובשדה יתומים אל תבוא כי גואלם חזק ה׳ לבאות שמו. שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם. אף כאן אמר כי בלבד בלעקתו יושיע. וכמוהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והלמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר ילא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפלתי. בשניהם יאמר שלא יעשו דבר אחר כי אם שירוה את הארץ מיד. וכן כי אם שיעשה מה שחפלתי. והנה הוא כטעם אלא. וכן כי אם אל אבי ואל מולדתי אלך: (כד) לא תהיה לו כנושה. הוא

פירוש על אבן עזרא

*סע״כ כי אם לעק וכו׳ ור״ל אם יבין היתום קטן וכו׳. סס״ל מלת אם שהוא לשון ספק. צ(מ״ב ח׳ מ׳). *צ(שם ה׳ ע״ז). ק(ש״א י״ב ג׳). *קר״ל כח״א כרשיא והוא מלשון הוי זהיר ברשות והוא מלשון שררה. אייב

פירוש רשב״ם

הקב״ה: לאלהים. לאותו שאמרתי לך לא יהיה לך אלהים אחרים: יחרם. יהרג: (כ) לא תונה. בדברים. שהרי בממון כתוב לא תונו איש את עמיתו אחיו. וה״ה לכל ישראל אלא שדיבר הכתוב בהווה שיכול להונות את הגר במעשה אבותיו ועל מעשיו בגירות: לא תלחצנו. לעשות מלאכתך. לפי שהוא בלא גואל כדכתיב וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם: כי גרים הייתם. כמו שמפורש לפנינו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם ולפי שצרתו מרובה עונשו מרובה: (כא) לא תענון. כמו למען ענותו בסבלותם ודיבר הכתוב בהווה: (כג) והיו נשיכם וגו׳ מדה כנגד מדה: (כד) לא תהיה לו כנושה. כשיגיע זמן מלוה לגבות אל תדחק אותו לקחת משכון כדכתיב והנושה בא לקחת וגו׳. או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו. כל נושה כשמגיע הזמן בא לקחת משכון: לא תשימון עליו נשך. למען הרחיב את זמנו: (כה) אם חבל

רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כו כִּי
הִוא כְסוּתֹה° לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ
בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי
כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס רביעי כז אֱלֹהִים לֹא
תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃
כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר
בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי׃ כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ
לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ
בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃ ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ
תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא
תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס
כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת

°כסותו קרי

ידך

אונקלוס

כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתְבַהּ לְמַשְׁכֵּהּ בְּמָה יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבִלְתֵּהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא׃ כז דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ כח בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְנָךְ תַּפְרֵשׁ קֳדָמָי׃ כט כֵּן תַּעְבֵּד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָי׃ ל וְאֶנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵהּ׃ כג א לָא תְקַבֵּל

שמע

מסרה בא, [מ"ו]. תשיבנו, [מ"י]. כו כסותה, [מ"ו] כסותו ק'. לערו, [חסר]. ישכב, ל' קמ"ץ בזקפא. אני, ל' ק"ס. כז אלהים, בלי הפסק [בפסוקים]. [משמש קודם ומול ערש"י ויקדם הקמץ על תנאי]. לא תאר, [מ"ו]. כח מלאתך, ד'. בכור, [מ"ו]. כט כן תעשה, [מלת כן בלי מקף אף שהוא במקף כנגד כללי הדקדוק]. לשרך, ל' וחסר. ביום, מטעין ביה ספרי [ר"ל דטועין הקורין דל"ל וביום בוא"ו. וליתא כי הקבלה בלי וא"ו. ס' ונבין מידות]. תתנו, ל'. ואנשי, ד' ר"פ. תהיון, ל'. ובשר, ח'. לכלב, ל'. תשלכון, י"ג מלאים [יו"ד בלישנא] [מ"ו וכו"ן בסוף]. כג א תשא, ר"פ. שמע, ה' קמ"ץ [ר"ל השי"ן בגליל"י שהוא קמץ קטן].

ת"א עד בא השמש מציעא קיד. אלהים לא סנהדרין כו סו. ונשיא בעמך יבמות כב קמא לד מציעא מח שב בתרא ד סנהדרין פה מכות ח. מלאתך ודמעך בכורות כו תמורה ד ה. בכור בניך תתן בכורות כו כח. כן תעשה חולין פא בכורות כו כה. שבעת ימים נדה מג מד. ואנשי קדש פסחים כד קדושין נז חולין קטו קיו בכורות י. ובשר בשדה מכות יח זבחים פב מנחות קא חולין מב סח עג קב. לכלב תשלכון פסחים כב כא קיח קדושין נו מכות כב. לא תשא פסחים קיח סנהדרין ז מכות כג שבועות לט. אל תשת ידך יבמות כה קמא עב סנהדרין ע כז.

רש"י

כל היום תשיבנו לו עד בא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי הוא כסותה. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע: (כז) אלהים לא תקלל. (סנהדרין סו) הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין: (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך לבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדי' את המאוחר שלא יקדים תרומ' לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה משהא בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמיני לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו ביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי (מכילתא): (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. (מכילתא) אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כב) כי בשדה מצאה וכן (דברים כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דתלים מן חיוא חיא בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשלכון אתו. (מכילתא) אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבלה או מכור לנכרי ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה ת"ל לכלב ללמדך שהכלב מכבד ממנו ולמדך שהכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנ' (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו: (א) לא

רמב"ן

הוא המלוה. יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה. כענין שכתוב עבד לוה לאיש מלוה. אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לוה ממך לעולם לא תשים עליו נשך. שהוא נשך כסף נשך אוכל. אבל תהיה בהלואה אליו חסד. לא תטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון. (כו) ושמעתי כי חנון אני. חונן ומקבל תחנת כל אדם אע"פ שאינו הגון. מגזרת חנם. והענין שלא תחשוב לא אשמע שלמת הצדיק אבל שלמת אדם שאיננו צדיק הקם ולא אשיבנו כי צעקתו לא ישמע אל. לפי' אמר כי חנון אני ושומע צעקת כל מתחנן לו: (כז) אלהים לא תקלל. אמר אנקלוס על הדיין שלא יקלל אותו. כאשר יחייבנו בדין לא תקיל. לשון קללה הוא בארמית מיקל להו. יקרת ה' לאיש אשר יעשה ער ועונה. וכן הרבה בלשון ירושלמי: ונשיא בעמך לא תאור. הנשיא על העם והוא המלך. והזהיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו. ועל דעת רבותינו בגמרא אלהים לא תקלל אזהרה על ברכ' השם אפי' בכנוי. והנה הזהיר על המלך העליון יתברך ועל המולך בארץ. והם אמרו בגמ' כי יכנס בכלל אלהים השם הנכבד והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ. ולא נתבאר אם יכנס בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמ'. והרב רבי משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו. וכן נראה לי ממה ששאל ר' יהודה הנשיא על עצמו כגון אני מה אני בשעיר וכו'. ואם כן יאמר לא תאור כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על כל ישראל בין שתהיה השררה ההיא בממשלת מלכות בין שתהיה בממשלת תורה. כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשררת התורה: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. מצינו מלאה בזרע. פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע. ועוד במלאה מן היקב התירוש והיצהר כענין שנאמר והשיקו היקבים תירוש ויצהר. והנראה לי בלשון הזה כי יקרא פרי השדה והכרם תבואה. בעבור שיביאו אותה אל הבתים ותקרא גם כן אסיף. אוסף בלי יצא. וחג האסיף. ולכך תקרא מלאה כי לאוסף הדבר וקבוצו יקרא מלוי. אשר יקרא עליו מלא רועים. קראו אחריך מלא. יחד עלי יתמלאון. יאספו ויבאו. וכן וזרעו יהיה מלא הגוים. קבוץ ורבוי עמים. ועוד יתכן שתקרא מלאה בכנוי לברכה שימלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר. שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. ובולר. כי כאשר תקולל חלקתם יאמרו יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. והמתברכים יקראו מלאה. ויהיה דמעך רמז לתירוש ויצהר מושאל מן דמעת העין בעבור שידמה ברדתו טיפות היורדות משם דמעה. ותרד עיני דמעה. טיפות מים ואיננו שם לבכי בלבד וענין הכתוב כי כאשר תאסוף פרי השדה וימלאו הגרנות בר ותדרוך הגשמים שתזל דמעתה והשיקו היקבים תירוש ויצהר. לא תאמרה בידך כי בראשיתם תתנם לי. כמו שאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך. ועל דעת רבותינו ז"ל לא תאחר שלא תאחר המוקדם. ולא פי' איזהו כי בכאן יזכיר המצות דרך כלל. ואחר כן יבארם והם סדרו בכורים ותרומה ומעשר ראשון ושני. ואנקלוס תרגם בכורך ודמעך. ופירש רש"י מלאתך חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך ותתבשל והם בכורים ודמעך היא תרומה ואיני יודע מהו לשון דמע. וכן במכילתא מלאתך אלו בכורים הנטלין מן המלא. ודמעך זו תרומה. ואולי כאשר יקראו לדעתם במקום

הזה

ליה: (כו) ארום הוא טלית דמתכסי בה בלחודה היא תותביה דנפלא למושכיה ואין תיסב מצע ערסיה בפה ישכוב ויהי אין יקבול קדמי ואקביל צלותיה ארום אלהא חננא אנא: (כז) עמי בני ישראל דייניכון לא תקילין ורבנין דמתמנין נגודין בעמך לא תלוטון: (כח) בכורי פירך ובכורי חמר נעווך לא תשהי על זמניהון מן לאסקותהון לאתר שכינתי בוכרי דברך תפריש קדמי: (כט) היכדין תעבד לבוכרי תורך ועניך שובעא יומין יהי ייניק בתר אמיה וביומא תמינאה תפרישיניה קדמי: (ל) ואנשין קדישין טעמין חולין בדכותא תהון קדמי בדם בשר תליש מן חיותא חייא לא תיכלון לכלבא תירמון יתיה בסוטריה: (א) עמי בני ישראל לא תקבלון מילי שיקרא מגברא דייכול קורצין בחבריה קדמך ולא תשוי ידך עם רשיעא

דיהי

בעל הטורים

מזהיר שלא יקלל הדיין. (כז) אלהים. בגימ' הוא דיין. ונשיא בגימ' וכל שהוא בעמך [פירש בעמך פירוש מן המנין רק לבאר הענין שר"ל ע"ד יפסח בדורו כו']. וסמיך ליה מלאתך ודמעך דאיירי בבכורים דכתיב בהו ברכה השקיפה וגו' והמקלל אינו הפך ברכה: (כח) לא תאחר בכור בניך אלא תתן מיד אחר ל' יום: (ל) ואנשי ד' ר"ת הכא ואידך ואנשי תמיד יבדילו (יחזקאל ל"ט) ואנשי קודש (ברכות י"ב) ואנשי בבל עשו את סוכות (מ"ב י"ז) כי אנשי קודש עבדו ע"ז כדכתיב עשו את סוכות אבל השם אנשי קדש

יונתן

(כז) נגודים נשיאים ל' שרים ונגידים: (כח) נעווך הוא פי' דמעך ל' דמעות העינים כ"כ יוכר היין מהיקב והוא ל' רז"ל בפ"ב דע"ז כנוס אלכסא וכה"א פ' וימי ועופן נעווהי וכו' שהוא ל' יקב יעויין שם: (ל) ואנשין קדישין טעמין חולין בדכותא פי' שיתקדשו לאכול חולין בטהרה כדאיתא בגמרא. בשר תליש מחיותא חייא פי' בשר התלוש מבהמה בחייה והכי איתא בפרק ג"ה ובשר בשדה טריפה לא תאכלו זה בשר מן החי: בסוטריה פי' בשכרו שלא סרך לשונו על ישראל כדפירש"י: (א) דייכול

קורצין

רמב"ן

הזה הבכורים מלאה בעבור שיעלון מן המלא יקראו התרומה דמעה בעבור שיעלו אותה מיחום וילכו לא פרי. והזכיר שני המינין מהנה לרמוז כי דיני להפרי' מיחום וילכו אין חיוב להקדימה בענבים וזיתים והנה לא יזכיר המלות בכאן רק ברמז כי היה זה לכתוב לאלו המלות בספר הברית אשר יזכיר בפרשת האחרת ועוד יחזור ויבארם כלם במקום אחר כל אחד: (ל) ואנשי קדש תהיון לי. טעם הכתוב הזה כי עד הנה הזכיר המשפטים והזכיר בדברים המכוערים ועתה בא להתחיל באיסור המאכל פתח ואמר ואנשי קדש תהיון לי שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שימיה בו ואין האסורין כלל במאכלים רק טהרה בנפש שתאכל דברים נקיים

שלא

אבן עזרא

חנון אני. על דעת הגאון השוא כמו חנוני [ד]הנוני. והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך. ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן. כי הם יבקש דוד לאמר [ש]חנני אלהים כחסדך. רק הוא כמו רחום ואע"פ שיש ביניהם הפרש. כאשר אפרש בפרשת כי תשא. והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי. כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי *[ש]שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי. ובמה יודע. כי שמע אשמע לצעקתו בחרון אפי שאחריו: (כז) אלהים לא תקלל. הם הדיינים. והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה: ונשיא בעמך לא תאר. בסתר או בגלוי. והגאונים הפרישו בין קללה ומארה [שש]וזה הנשיא הוא המלך הכתוב' במשנה תורה. וכאשר הסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. מצאנו רובם בדברי העניים כאילו הם דבוקים עד פרשת אם כסף תלוה. אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל. אולי השני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שהן שיוקח עבוטו: (כח) מלאתך. כנוי לתירוש: ודמעך. כנוי ליצהר. והגאון רב סעדיה אמר. כי מלת מלאתך המלאה מן הזרע. והמלאה מן היקב. ואמר כי דמעך רמז ליצהר. כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע. והנה פי' זה הכתוב במקום אחר. והוא ראשית דגנך תירושך [א]ויצהרך על כן עמו. בכור בניך תתן לי. כי הוא ראשית [ב]אונו. ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון. ודמעך כנוי לשכבת זרע והוא הפסה. ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה. על כן אחריו בכור בניך תתן לי. וזה הגאון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך. כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה. ואחר כך תבא ההריון. ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק ביד השם לבד ואמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני *[ב]לתת מה שהוא חייב. כן תעשה לתת הבכור לכהן: (ל) ואנשי קדש. בעבור שהזכיר שורך ולאכך שהם מותרים לאכילה. הזכיר על הבשר שהוא נטרף. אולי העני יאכלנו בעבור עניו. והזכיר בשדה השום יותר. והנה הדין בנטרף גם בתוך העיר. וכמוהו [ג]מקרה לילה: ועטם לכלב. כפתח הלמ"ד. שהוא שומר שורך ולאכך. ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב. ור' משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבלה. כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם. על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי. כמו הנבלה: (א) לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה: וטעם אל תשת

ידך

פירוש על אבן עזרא

[ד](איוב י"ט כ"א). [ש](תהלים נ"א ג') ולפי פי' הגאון מגזרת מתנת חנם. ולפי זה מקשה רא"ע איך שייך לבקש חנני וגו' כי הכל מהקב"ה מתנת חנם כדרשת חז"ל מי הקדמני ואשלם. *[ש]וכל הריבות הלשון לשפוקי מפי' עול עה"ת ר"ל אם תחזיר משכונו לעת ערב וילעק בתפילתו עבורך ישמע ה' על טוב לבך כי גם הקב"ה מדתו כן. ע"כ עניה כאיה משפיק (לעיל כ"ב) ומדויק מלת רחום הוא מעורב דין ורחמים רק הרחמים גובר. [שש]עיין (ויקרא י"ב כ"א) בפי' רא"ע והפי' שם ג"כ דברים (כ"א כ') א"כ טורם מארה מגזירת ארור. או מענין ספרון. וטורם מקלל מלשון קלים היו רודפנו (איכה ד' י"ט) ומשורש נקלון. וא"כ מדוייק הכתוב. אלל הדיין כתוב תקלל כי בנקל להקל בכבודו לבזותו. ומפני המלך אשר יראת המלך על פניו. מפרש הכתוב מאור כאשר אינו מקבלו בגוף ונפש לנשיא מחסר א"ע ממשפר עבדיו עבדו המלך. [ת](להלן כ"ג י"ג). [א](דברים י"ח ד'). [ב](שם כ"א י"ז). *[ב]והוא מלוה בלווי אלהים לא תקלל והוא הדיין. כי ע"י אשר ישלם העני לא יתגלו עבוטו וכו'. [ג](שם כ"ג י"א) כ"ל אף

שהוא

ספורנו

יתקיים בישראל מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון אבל יתקיים בהם כי לא יחדל אביון ואז יקרא שלום: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אף על פי שלא יוכל לצעוק עליך מאחר שהרי הוא חייב לך מכל מקום כשיצעק אלי על עניותו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך אתן לו קצת מעה שהייתי חונן אותך יותר על ספוקך כדי שתוכל לפרנס בו אחרים: כי חנון אני. והנני חונן כל צועק כשאין לו חונן זולתי. לפיכך טוב לך שאתה תתכונן בהסכמת עבוע באופן שיתמיד לך החן מאתי שתוכל אתה להלוות ולפרנס אחרים: (כז) אלהים לא תקלל. אף על פי שתחשוב שהטה את דינך הדיין לא תקללהו שאין אדם רואה חובה לעצמו: ונשיא בעמך לא תאור. כי אמנם קללת המלך ורעתו תהיה על הכוב קצת רעה והזק לצבור כאמרו יראה את יי' בני ומלך ועם שונים אל תתערב: (כח) מלאתך. תרומת הדגן. כענין מלאו' ועובות: ודמעך. תרומת התירוש והיצהר הנוזלי': בכור בניך תתן לי. לכל עבודת קדש. לעבודת המקדש ולתלמוד תורה כמו שהיה אחר כך בכהנים. כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו: (כט) כן תעשה לשורך לצאנך. שתתן לי הבכור כיון שילא מכלל נפל כאמרם בכורות כל ששהה שלשים יום אינו נפל. ח' ימים בבהמה אינו נפל: ואנשי קדש תהיון לי. ובאופן זה תהיו אנשי קדש כי כשתפרישו בכורות הבני' ותתנותיהם לעבודתי הנה הבכורות ילמדו דעת את העם והתקדשתם והייתם קדושים: ובשר בשדה טרפה. אפילו הטרפה שאינה טמאה כלל: (א) אל תשת ידך עם רשע. לחתום עמו

על

פירוש רשב"ם

חבל תחבל. ע"י ב"ד. כדכתיב בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אותו החוצה. אבל אתה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו וזהו לא תהיה לו כנושה: עד בא השמש. כל היום השבהו לו כי חכמים פירשוהו בכסות] יום: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אע"פ שמן הדין יש לו משכון אינו חייב להחזירו אלא לפנים משורת הדין ולא היה לו לשמוע צעקתו אם לא מפני שרחום וחנון אני. אבל למעלה אצל אלמנה ויתום לא תענון כתו' שמוע אשמע צעקתו. הואיל ומן הדין שומע הקב"ה צעקתו לפיכך לא כתוב שם כי חנון אני: (כז) אלקים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. דבר הכתוב בהווה לפי שהמלכים והדייני' דנין דיני ממונות ונפשות רגילים בני אדם לקללם. וכן הוא אומר גם במדעך מלך אל תקלל. וכה"א כי קללת אלקים תלוי כשרואים את האדם תלוי מקללים את הדייני' לכך ציוה לא תלין נבלתו: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. זה הוא שכתוב ראשית דגנך תירשך ויצהרך. כדכתיב המלאה הזרע. המלאה תרומת התבואה. ודמעך הוא התירוש. ושמן זית יצהר שהם צלולים וכעין דמעה ומזוקקים. וכן פירש מנחם: לא תאחר אלא ראשית ותחלה לכל המעשרות. בכור בניך. כן תעשה לשורך וגו' כל אלו ענייני ראשית הם: (ל) ואנשי קדש. שלא לאכול דבר טמא כגון טרפה. וכ"כ לא תאכלו כל נבלה גו' כי עם קדוש אתה: (א) לא תשא שמע שוא.

יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא־
תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה
עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃
ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי תִפְגַּע
שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב
תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר
שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב
לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ ס חמישי ו לֹא
תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־
שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי
לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח
כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי
צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם
יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע
אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃

והשביעת

אונקלוס

שמע דשקר לא תשוי ידך עם חיבא למהוי לה סהיד שקר: ב לא תהי בתר סגיאין לאבאשא ולא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא בתר סגיאי שלם דינא: ג ועל מסכינא לא תרחם בדינה: ד ארי תפגע תורא דסנאך או חמרה דטעי אתבא תתיבנה לה: ה ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טוענה ותתמנע מלמשבק לה משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמה: ו לא תצלי דין מסכינך בדינה: ז מפתגמא דשקרא הוי רחיק ודזכי ודי נפק (דכי) מן דינא לא תקטול ארי לא אזכי חיבא: ח ושוחדא לא תקבל ארי שוחדא מעור חכימין ומקלקל פתגמין תריצין: ט וגיורא לא תעיקון ואתון ידעתון ית נפשא דגיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: י ושית שנין תזרע ית ארעך

ותכניש

מסרה להים, ה' חסרים בליש' בתורה. ב לא תהיה, [ע"ל כ"ב כ"ד]. לרעת, ד' חסר בליש'. רב, ו' חסר בליש'. [נ"ל ה' וכך איתא ס' מנורת שלמה] לנטת, ל' חסר. להטת, [מ"ו]. ג לא תהדר, ל'. [אין מאריך בהי"ו]. בריבו, ד' [ומ"י]. ד כי, ה' ר"פ בטעם מונח לפני גרש [ר"ל באורייתא אבל בנביאים טובא איכא. ס' תבין מדות]. איבך, ז' [ל"ע בס' קאנקארדאנץ מונה רק ג']. חמרו, [מ"ו]. תעה, ג' ב' חס' וא' מלא. תשיבנו, [מ"י]. ה כי, [במתג ומוקף]. שנאך, ב' חס בטע. רבץ, [כל או' ס"ו]. מעזב, [מ"ו]. עזב, ל' וחסר. תעזב, [כו"ל ס"ו]. ו אבינך, ב' חסר בליש' כי לא יחדל ודין [ר"ל ולאבינך בארצך בפסוק כי לא יחדל אביון. ס' מנחת שי]. בריבו, ד'. ז ונקי, ג'. וצדיק, י'. תהרג, [כו"ל ס"ו]. אצדיק, [מ"י]. ח ויסלף, ב' בתורה. צדיקים, ל' מלא דמלא [ואחרי ח"י הכין]. ט תלחץ, ל'. י ושש, ג' ר"פ.

ת"א לא תהיה סנהדרין ב. ולא תענה על סנהדרין יח לו. לנטת סנהדרין ג. אחרי רבים מציעא נט סנהדרי' ב ג חולין יא. ודל לא תהדר חולין קלד. כי תפגע מציעא לב. כי תראה פסחים קיג מציעא לב. רבץ תחת מציעא לב לג. וחדלת מעזב מציעא לב. עזב תעזב שם לא לב. לא תטה כתובות קה סנהדרין לו. מדבר שקר שבועות ל לא. ונקי וצדיק סנהדרין לג מג. ושחד לא תקח פיאה יב כתובות קה. כי השחד כתובות קה. ויסלף שם. וגר לא תלחץ מציעא נט ס' הזוהר בדברי הסבא פי' כפלא.

רש"י

תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת. (סנהדרין ב) יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחוב' בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחוב' ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו ולא תענה על רב על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטני' שבהן אומרין תחלה שיאמרו את דעתם. (סנהדרין מ) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעת לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטת. ויש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין ומשמע שנא' לא תהי' אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש ולא תענה על רב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו לא תהי' אחרי רבים לרעת אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על רב לנטות וגו' ואם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תעננו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שנאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא אחד מד' לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן (מלכים א יד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג) ויעזבו ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נכרי ומשאוי ישראל וחדלת (מכילתא): עזב תעזב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: (ו) אבינך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (ב"מ לג): (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א' יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. (ב"מ קיא מכילתא) אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברי' המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (ב"מ נט): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון

הכנסה

אבן עזרא

ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי. אולי *העני יעשה זה למלאת חסרונו: (ב) לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו. לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו. ואמר הגאון כי שתים מלות יש בפסוק הזה שאחת מלות לא תענה. והשנית מלות עמם. כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות [ג]כי חסר כי מלת להטות כמו [ג]לנטות. ואיננו כן רק היא משרתת הדגוש הכבד. כמו אזור [ד]מטה משפט. גם נמצאת בלא

משפט

ירושלמי

דיהי סהיד שקר: (ב) עמי בני ישראל לא תהוון בתר סגיאין למבאשא אלהן למטיבא ולא יתמנע חד מנכון למלפא זכו על חבריה בדינא למיסר הא בתר סגיאי דינא סטי:

((ב) עמי בני ישראל לא תהוון אזלין בתר סגיא למבאשא ברם אלהן למיטבא ולא תתמנע חד מנכון למלפא זכו לחבריה בדינא ולא תישרון בלבכון בתר סגיא דינא סטי:)

(ג) ומסכנא דאתחייב בדיניה לא תיסב ליה אפין למרחמא עלוי ארום לית סב אפין בדינא: (ד) אין תארע תורא דסנאך דאנת סני ליה על חובתא דאנת ידע ביה בלחודך או חמרא דטעי מן ארחא אתבא תתבינה ליה:

יונתן בן עוזיאל

(ה) אין תחמי חמרא דסנאך דאנת סני ליה על חובתא דאנת ידע ביה בלחודך רביע תחות טוניה ותמנע לנפשך מלמקרוב ליה משבוק תשבוק בההיא שעתא ית סנא דבלבך עלוי ותפרוק ותטעון עמיה: (ו) עמי בני ישראל לא תצלון דין מסכינא בדיניה: (ז) מפתגם שיקרא הוי רחיק ודי נפק זכאי מבי דינך ואשכחו ליה חובתיה ודי נפק חייב ואשכחו ליה זכו לא תקטיל ארום לא הוינא מזכי ליה אין הוא חייבא: (ח) ושוחדא לא תקביל ארום שוחדא מסמי עינוי נסבוי ומטלטל חכימיא מסותבניהון ומקלקל פתגמין תריצין דמכתבין באורייתא ומערבב מילי זכאין בפומהון בשעת דינא: (ט) ולגיורא לא תעיקון ואתון חכימתון ית אניק נפש גיורא ארום דיירין הויתון בארעא דמצרים: (י) ושית שנין תדרע ית ארעך ותכנוש

יח

בעל הטורים

קדם שהיון לי ותמיד שבדילו העומדה מביככם כדכתיב ולכשי תמיד יבדילו: השלכון אתו ב' יסילה ללמדך שתרשיקין הכבילום מן העיר כו"ן אמה. לכלב תשלכון אתו ותמיד ליה לא תשא שמע שוא כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים: (ג) ודל ב' במסורה הכא ואידך ודל מרעהו יפרד (משלי י"ט) לומר אפילו הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו: בריבו ד' הכא ואידך לדיק הראשון בריבו (משלי י"ח). לא פטה משפט אביונך בריבו. לעות אדם בריבו (איכה ג') לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו תחלה להצדיקו בדינו ולעות בעל דינו הבא אחריו: (ד) תעה ב' במסורה חמורו תועה. והנה תועה בשדה (פ' וישב). אדם תועה מדרך (משלי כ"א) זהו שאמרו מלא פרה רועה אין זו אבידה. חמור וכליו הפוכים הרי זו אבידה. תהו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ויצא מהדרך: (ה) שנאך ב' במסורה חמור שונאך. אם רעב שונאך האכילהו לחם (שם כ"ה) משום דהכא מיירי בשני מיני שונאים נכרי וישראל דבשונא נכרי דרשינן והדל מעזוב לו ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו. רבץ ג' במסורה הכא ואידך לפתח חטאת רובץ (פ' בראשית) רובץ בין המשפתים (פ' ויחי) לפתח חטאת רובץ זה ילך הרע שאם הלך אחרי ילכו והרבה עון עד אשר הוא רובץ תחת משאו מאי תקנתיה יעסוק בתורה כיששכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרינן אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש: (י) את תבואתה והשביעית. לאסור פירות ערב שביעית שנכנסו

יונתן

קורלין עניינו ידוע שהוא ככילות וכדפי' בפרשת קדושים ע"ש: (ה) סני ליה על חובתא דאנת ידע בלחודך. פי' שאתה שונא אותו עבור חטא שחטא ביניך לבינו ודייק הכי מדכתיב לא תשנא את אחיך. א"כ איך נאמר כאן שונאך ואי בעדים שראו עובר עבירה דאז מותר לשנאתו זה אינו. דמשמע החרו בו והעידו בב"ד ונענש. ואא"כ מוזר לכשרותו ואסור לשנאותו. אלא ודאי כתרגומו וק"ל. ועוד יש לפרש דקבר כר' כהן במכילתא דאמר בישראל הכתוב מדבר ומה ת"ל אויבך שאם הכה אדם את בנו או שעשה עמו מריבה נמלא אויבו לפי שעה וק"ל: (ח) מסמי עינוי נסבוי. פירוש שמסמא עיני המקבלו. ומערבב וכו' פי' מעריד דעת החכמים מישוב דעת וכו' והוא המקבל. ומטלטל חכימיא ממותבניהון. פי' כשקבל שוחד מעה את החכמים היושבים אללו מדרך ישובם לדרכו השוה. תרילין דמכתבין באורייתא פי' דברים הלודקים וישרים שנחקקו בתורה וכדפי' רש"י: (ט) אניק. פי' לער ויגון נפש הגר הכרתם וכו': (י) עללת. כבר פי' שהוא תבואה: (יח) לא מביסרא דתכלון ברמשא. פי' לא

מן

אבן עזרא

משפט [ה]ומטה גר. וחז"ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים. ומה שהעתיקו הוא האמת. והאמר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות. מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים ליוצה שהיא מלוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מלוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו לעזור לנעשו. (ג) ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל. ובמקום אחר לא תהדר [ו]פני גדול: (ד) שור אויבך. בחירק תחת [ז]היו"ד. והוא [ח]פועל. כי מלת [ט]ואיבתי. מהפעלים [י]היולאים. והטעם אע"פ שמדע שהוא אויבך והנה שונאך. ונאמר [כ]אויבך כי נכון לדבר הכה. גם כן [ל]שונאך. אולי באה זו הפרשה [מ]אם היה חמור והחמור של עני יהיה שהכך הרבה מאד שעשית מלות השם. וגם גמילות חסד עם עני: (ה) וחדלת. כמו חדל [נ]לך מעשות הדבר. וכן ושמטת. והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו. רק תחיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הלד ומזה הלד ויקום החמור. ויש אומר כמו [ס]ויעזבו את ירושלים. לטעון המשא [ע]בדרך החוקה: (ו) לא תטה. עם הדיין ידבר. וכמוהו לפני יי' אלהיך [פ]תאכלנו. הראוי לאכול. כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם. והאומר כי הוא [צ]בכור עדר. הבל הוא: (ז) מדבר שקר. עם הדיין ידבר. שלא ידין דין שקר. וכמוהו [ק]ללדק נלדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. באותו הדבר. אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר. שלא תאמר הואיל. והנה רשע אחר קשה. אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך. כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: (ח) ושחד. גם הזכיר כל זה. כי העשיר יתן שחד לדיין להטות מדין דלים: ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון כי לדיקים אחר לדברי. ולא יתכן זה כי דברי [ר]סמוך: וטעם צדיקים. בדין [ש]שלא לדיקים במלות: (י) ושש שנים. הזכיר גם זה. בעבור ואכלו אביוני

עמך

פירוש על אבן עזרא

שהוא שבים גם ביום. זכר לילה ההווה יותר. [א]ר"ל שהוא תובע את חבירו שלא כדין מחמת דחקו. וכשבור אתה כי אין פשע להיות עד חמס. לכן מזהירך אל תשת ידך וכו' ולא תמסור כי טוב תעשה בעזרך הדל כמ"ש לה (פסוק ג'). [ב]ר"ל הגאון. [ג]כמו לנטות בל"א (ניינגען). [ד](דברים כ"ז י"ט) בל"א (בייגען). [ה](מלאכי ג' ה'). [ו](ויקרא י"ט ע"ו) ומכ"ב שלא להדר הדל. [ז]בחירק תחת יו"ד האלמים. וכן שנאך. [ח]בינוני. [ט](פסוק כ"ב). [י](פיינדליך בעהאנדעלן). [כ]ונאמר איבך ר"ל ע"ד (שם) ביו"ד לרבים. גם ביחיד בלא יו"ד הסני בהפסק כמו אשר יליק לך איבך (דברי' כ"ח כ"ג). [ל]ב"כ שנאיך בינוני. משנאיך יולא. [מ]ר"ל סמוכה לפסוק ודל לא תהדר בריבו. [נ](ד"ה ב' כ"ה ע"ו). [ס](נחמיה ג' ח') לשון עזיבה. [ע]ר"ל הפי' הזה למוק הוא. והנכון שהוא לשון פריקה וכן אחז"ל בב"מ (דף ל"א ע"א). [פ](דברים ע"ו כ'). [צ]ר"ל על הגדול שבעדר כאמר מלת תאכלנו. שהקטנים נמשכים אחריו. [ק](שם ע"ז כ'). [ר]ופי' דברים של לדיקים. ולפי' הגאון ז"ל לריך להיות דברים לדיקים. [ש]ר"ל בדין שבין אדם לחבירו. לא לדיקים במלות ה'.

נכמיה

ספורנו

על שטר כאמרם על אנשי ירושלים שלא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעי' מי חותם עמהם (סנהדרין פר' זה בורר): להיות עד חמס. שאסים מעיד יחידי. שאין הרשע ראוי להעיד ויוליא הדיין כל הממון מהנתבע על פיך בלבד שלא כדין: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. להכריע לכף חובה בדיני נפשות שאין דנין ע"פ דיין אחד בלבד לחובה: ולא תענה על ריב. כשישאלוך חביריך הדיינים מה דעתך: לנטות אחרי רבים. לא ספי' תשובתך שראוי לנטות אחרי רבים אם היו עשרה מזכים ואחד עשר מחייבים: להטות. כדי להכריע על פיך לכף חובה שתהיו אז י"ב מחייבים אלא אמור דעתך וסברתך. ולא יספיק לך שתאמר שראוי לנטות אחר דעת הרבים מבלתי שתאמר בזה שום סברא. אלא זו שהם עודפים על המזכים ולהכריע אז ע"פ פנים לחובה: (ו) לא תטה משפט אביונך בריבו. שלא יהא רך לזה וקשה לזה בעת המשפט שבעלי דינים מספרים טענותיהם וכמו כן שלא יהא אחד עומד ואחד יושב ודומיהם: (ז) מדבר שקר תרחק. מכל דבר שיוכל לסבב שקר כאמרם ז"ל (אבות) הוי זהיר בדבריך

שמא

פירוש רשב"ם

כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר. כמו כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת ואפי' אם יש שני עדי שקר אל תצטרף עמהם להעיד כמותם ואע"פ שיוגמר על פיהם כי אין מכחישים: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. אם הם דנין שלא כדין לפי דעתך ואע"פ שלא יאמינו לך כי אם למרובים. ולא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות משפט ואפי' כשהם מזכים אדם ופוטרים ממיתה: (ג) ודל לא תהדר. כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול אלא בצדק תשפוט עמיתך: (ה) חמור שנאך. דבר בהווה: עזוב תעזוב. לשון סיוע וחיזוק. כדכתיב ויעזבו את ירושלים עד החומה. ואפס עצור ועזוב: (ז) מדבר שקר תרחק. ואם נראה בעיניך דין מרומה ועדים רמאים ואין אתה יכול להכחישן התרחק מאותו הדין ואל תדין בו כלל. ואעפ"כ אם הוא נקי וצדיק בדין שכבר נגמר הדין לזכות אל תהרגו עוד מאחר שכבר קבלת העדים ונגמרת הדין ולא נתת לבך על זה עד לסוף. שאם אתה הצדקתו אני לא אצדיקנו וחייב מיתה כדכתיב והאלהים אינה לידו: (ח) יעור פקחים. אצל פיקוח עין נופל לשון עיוורון. ואצל צדיק סילוף: (י) ואספת את תבואתה. בביתך. ולא תניחנה הפקר אלא בשביעית

יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ
אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה
כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת
יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ
בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי
אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים
לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ יד שָׁלֹשׁ
רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ טו אֶת־חַג
הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל
מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ
הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ
פָנַי רֵיקָם׃ טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ
אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת
הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃
יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ
אל

אונקלוס

וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ׃ יא וּשְׁבִיעֵתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתַרְטְשִׁנַּהּ
וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּנֵי עַמָּךְ וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוֹל חֵיוַת בָּרָא כֵּן תַּעְבֵּד
לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ׃ יב שִׁתָּא יוֹמִין תַּעְבֵּד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר־אַמְתָךְ
וְגִיּוֹרָא׃ יג וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טָעֲוַת
עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמְכוֹן׃ יד תְּלָת זִמְנִין
תֵּחוֹג קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃ טו יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין
תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דְפַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי
בֵהּ נְפַקְתָּ מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתַּחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ טז וְחַגָּא
דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא
בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יָת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא׃ יז תְּלָת
זמנין

מסרה יא והשביעת, ל' ומ"ל חסר. תשמטנה, ל'. ונטשתה, ל'. אביני, ב' חסר [בליש' בענין]. ויתרם, ב' אכלה אש. כן תעשה, [הכינוס במחג]. לזיתך, ל' [מ"ל קדמאה ומ"ל תנין]. יב ששת, [כו"ל ח"ו]. שורך, [כו"ל מ"ל]. וחמרך, [כו"ל חסר]. וינפש, ל' וחד שבת וינפש [בס' מבין חידות זה לשונו, אי לא דכתב במסורה שבת וינפש הוה אמינא דמסתבר יותר לומר וינפש (שמואל ב' ע"ז י"ד)]. יג ובכל, ה' דמטעין דסבירין וכל. אליכם, [מ"ל] תשמרו, ל'. ושם אלהים, [כל אלהים המורה על ע"ז אין פסיק אחריו]. תזכירו, [מ"ל]. לא ישמע, [כ"כ לא בלי וא"ו החיבור]. ישמע, י'. יד תחג, ל' וחסר [בס' מנחת כליל איתא בשם ס"ס של"ל ב' וחסר]. טו המצות, [ב' בפסוק ומ"ו]. תשמר, [כו"ל ח"ו]. צויתך, [מ"ל קדמאה וח"ל תנין]. למועד, ז' רפין [כ"ל שהלמ"ד בשו"א] [מ"ו] בו, ס"א ב' מרכא [בס' מ"ח זה לשונו הטעם שלפנינו. מלת בו בטעם טפחא שהוא טעם מפסיק, ומלת יצאת בטעם מונח שהוא רהוט למלת ממצרים, אבל ספרים אחרים אומרים כי מלת בו בטעם מירכא ורהוט למלת יצאת שהוא בטעם טפחא]. יראו, ה'. טז בכורי, [כו"ל מ"ו]. מעשיך, [כו"ל מ"ל במ"ח פ' ראה]. האסף, ל' חסר וחד מלא תקופת השנה. יז יראה, י"ג. זכורך, [מ"ו].

ת"א והשביעית תשמטנה סנה מד מועד קטן ג מליעא לט. וינפש בן יבמות מח. ובכל אשר אמרתי שבת יח. ושם אלהים אחרים סנהדרין סג קט. לא ישמע סנהדרין סג בכורות ב. שלש רגלים חגיגה ב ג. את חג חגיגה יח. ולא יראו חגיגה ז. וחג הקציר חלה עד בכורים עם חגיגה יח מנחות פד. וחג האסף חגיגה יח ראש השנה יג מנחות פד. יראה סנהדרין ד. כל זכורך חגיגה ז פ' הזוהר פ' שלח לך.

רש"י

הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. (מכילתא) להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמור למעלה שש שנים תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבת. (מכילתא) אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמרך. (מכילתא) תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך. (מכילתא) בעבד הערל הכתוב מדבר: והגר. גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. (מכילתא) לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. (עכו"ם ג) שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"א פלונית או תעמוד עמי ביום ע"א פלונית. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהי' אחרים לא תזכירו ללמדך שהשקולה ע"א כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן הנכרי: על פיך. שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בע"א שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן (במדבר כב) כי הכיתני זה שלש רגלים: (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה. אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבאו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות (חגיגה ז): (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם שבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר (במדבר כח) וביום הבכורים וגו': וחג האסף. הוא חג הסכות: באספך את מעשיך. שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית
הולך

אבן עזרא

עמך: (יא) והשביעית תשמטנה. היא שתקרא שמטה לה'. ולא יגוש איש את רעהו האביון: ונטשתה. שלא תזרע. וכמוהו [ה]ונטוש את השנה השביעית: (יב) ששת. גם הזכיר זה. בעבור וינפש בן אמתך. והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך: (יג) ובכל אשר. עתה הזכיר ע"כום והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי. ולא כן. משפטי אלהים אחרים. ואמר לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם. גם שלא ישביעו בהם עובדיהם. וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים. שלא תאמר לעכו"ם השבע לי באלהיך: (יד) שלש [רגלים] פעמים. לי לבדי תהיה עבד. שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו. על כן כתוב אחריו (את) [אל] פני האדון יי' כמו פני האדון ה' וכן ולא יראו פני ריקם. והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי האלילים להבליהם. על כן כתוב תחוג לי לבד: ומלת תחוג. תזבח. כמו אסרו חג [א]בעבותים: רגלים. מגזרת רגל. כי רובם [ב]ברגלים הם: (טו) את חג המצות. השל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה. והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות. כמו חג הסכות תעשה לך [ג]שבעת ימים. והנה הוא *[ג]חיוב. ואין כמוהו ששת ימים [גג]תעשה מעשיך. כי אחריו כתיב שתשבות ביום השביעי. ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות [ד]ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב. [ה]פירשתי. רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם. כמו ופני [ו]לא יראו. וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם [ז]נראים. והעד ונראה [ח]את פני יי'. גם יראה כל זכורך את [ט]פני השם. כמו לפני השם: (טז) וחג הקציר. בכורי קציר חטים. והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים. והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטים כמו שבעה שבועות [י]תספר לך: וחג האסיף בצאת השנה. [כ]ותחלת שנה אחרת. והחל מתחשון לזרוע: (יז) שלש. ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם. הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם
חולים

יַת עַלַלְתָּא: (יא) וּשְׁבִיעִיתָא תַּשְׁמְטִינָהּ מִפּוּלְחָנָא וְתַפְקֵר פֵּירְהָא וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּינֵי עַמָּא וְשִׁיוּרְהוֹן תֵּיכוּל חֵיוַת בְּרָא כְּדֵין תַּעֲבֵיד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ: (יב) שִׁיתָּא יוֹמִין תַּעֲבֵד עוּבְדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ מִן בִּגְלַל דִּינוּחוּן תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָךְ עַרְלָאָה וְגִיּוֹרָא: (יג) וּבְכָל פִּקּוּדַיָּא דַּאֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמְכוֹן:

(יד) תלתא זמנין תחגון קדמי בשתא: (טו) ית חגא דפטירייא תנטור שובעא יומין תיכול פטירא היכמא דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארום ביה נפקת ממצרים ולא יתחמון קדמי ריקנין: (טז) וחגא דחצדא בכורי עובדך דתיזרע בחקלא וחגא דכנשא במיפקא דשתא במכנשך ית עובדך מן חקלא: (יז) תלתי זמנין בשתא יתחמון כל דכורך קדם רבון עלמא יי: (יח) עמי
בני

בעל הטורים

שנכנסו לפניהם: (יא) ויתרם ב' הכא ואידך ויתרם אכלה אש (איוב כ"ב) לומר שפירות שביעית אסורין בהנאה ותופסים את דמיהן וצריך לבערן: (יג) ושם אלהים אחרים שלא תזכירו. לומר לך כל המבזה את המועדות כאלו עובד עבודה זרה. וסמך פסח לע"ז לומר מה ע"ז אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסורה בהנאה ואוסר בכל שהוא. (טז) האסף. ב' במסורה הכא ואידך האסיף תקופת השנה (פ' תשא) והיינו דאיתא בפ"ק דסנהדרין וחג האסף תקופת השנה שיהא חג האסף בתקופה חדשה

רמב"ן

שלא יולידו עובי וגסות בנפש. על כן אמר ואנשי קדש תהיון לי כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש לפיכך לא תגעלו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים. וכך אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם כי אני ה' אלהיכם. והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. והנה הטרפים משקצין הנפש והטרפה אין בה שקוץ אבל יש בשמירה ממנה קדושה: (יא) תשמטנה ונטשתה. תשמטנה מעבודה. ונטשתה מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה ונטשתה מלקשקש ומלזבל לשון רש"י. ואיננו נכון כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה אבל המקשקש והמזבל ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע אינו אסור מן התורה וכך העלו בתחלת מסכת משקין דחרישה וזריעה אסר רחמנא אבל תולדות לא אסר רחמנא וכלהו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא היא וכן הביעור אינו נלמד מן המקרא הזה. וי"א אמר תשמטנה. שמוט כל בעל משה ידו. ונטשתה שלא תזרע את ארצך. ואינו כלום אבל הכתוב דבק בראשון אמר שש שנים תזרע ותאסוף התבואה והשביעית תשמטנה שלא תזרע את ארצך ונטשתה שלא תאסוף את תבואתה אבל תעזבנה ואכלו אביוני עמך וחיית השדה פרי העץ ותבואת הכרם וכן ונטשתה השנה השביעית: (יב) למען ינוח שורך וחמורך. ומפני שמלת למען כמו בעבור. נפרש שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה. בעבור שינוח בשביעי בן אמתך והגר להיות כלם עדים במעשה בראשית. כטעם את אשר תאפו אפו. וכן אמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כאשר פירשתי שם: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. פי' רש"י לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה ושביתה שבתורה אזהרה היא במקום לאו. ולפי דבריו יצטרך הרב לומר שיהיה לאו שבכללות שאם לא כן היו לוקין על כל עשה ועשה שבתורה. אבל בזה הלאו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו אבל כבר אמרו השמר דעשה עשה ואם כן לא הוסיף בכאן אלא עשה ובמכילתא נחלקו במקרא זה ודרשוהו בפנים רבים. ועל דרך הפשט טעמו בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו. כי הכתוב נקשר בסופו יאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד שלא תעבדו ולא תשתחוו להם ותחרימו הזובח להם ולא תעשו פסל וכל תמונה. ועוד תשמרו שלא תזכירו שם אלהותם להזכיר כמוש אלהי מואב. מלכום אלהי בני עמון. אשימא אלהי חמת. לא ישמע על פיך שמם. אפילו בלא זכר אלהות להזכיר מלכום ואשימא כלל. אבל תכנה אותם לגנאי שקוץ מואב תועבת בני עמון. או לא ישמע בפי עובדיו ועל דרכיך כענין שאמרו רבותינו שלא יעשה שותפות עם הגוי וישבע לו בעכו"ם שלו. ויתכן שיהיה לא תזכירו יוצא. שלא תזכיר אותו לעובדיו לאמר באלהיך תעשה עמי חסד. ולא ישמע על פיך זכר שמו כלל והוא שנאמר בספר יהושע ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום. הוסיף שם לאוין לבאר כי האזהרה שלא יזכיר או ישביע שום אדם באלוהו הנכר: (טז) וחג הקציר בכורי מעשיך. לא ידעתי למה יזכירם הכתוב בשם הידיעה. כי לא צוה בהם ולא הזכירם עד עתה וראוי הוא שיאמר ועשית חג קציר בכורי מעשיך. כאשר אמר במשנה תורה ועשית חג שבועות לה' אלהיך. ואולי בעבור שאמר שלש רגלים תחוג לי בשנה ופירש את חג המצות תשמור בחדש האביב. שתשמור לעשות חג בתחלת האביב. חזר ואמר והאחר תשמור שיהיה חג הקציר
בכורי

פירוש על אבן עזרא

ת(נחמיה יו"ד ל"ד). א(תהלים קי"ח כ"ז). ב בל"א (צוסנבנגער) כמו כשם מאות אלף רגלי (לעיל י"ב ל"ז). ג(דברים ט"ז י"ג). *ר"ל דעת הא"ע כפי' רמב"ן וספורנו. אשר מלת תשמר שיהיה חג העלות בחודש האביב. כדרשת חז"ל על ג' דברים מעברים את השנה (לעיל י"ב ב') בפ"ק דסנהדרין (י"א ע"ב). ומביא (שם) ראיה מחג הסוכות אשר מפורש שבעת ימים באספך מגרנך. וא"כ לדעת הא"ע ככה פי' זאת אשר תאכל מצות ז' ימים כאשר צויתך תשמור אשר יהיה בחודש האביב כמובא בדברי חז"ל. ואם נפרש למה הדוחק הזה הלא נוכל לפרש כי השבעת ימים לאכול מצות הוא רשות כדרשת חז"ל באמת. ולראיה ע"ז ככה כתוב לעיל ששת ימים וכו' ואינו אלא רשות. ע"ז מתרץ כי אין ראיה משם כי שם מספר הכתוב אגב שבת אשר יוכל יום השבת ע"י עבודות ו' ימים. לא כן פה למה מביא זה הפסוק כלל. וזה פי' ואין ככה וכו'. ועוד אם נאמר כדרשת חז"ל אשר מורה הפסוק לאפוקי לא לאכול חמץ א"כ יפרש בפירוש שבעת ימים לא תאכל וכו'. ובאמת ג"כ דברי חז"ל נכונים שאין עליו עשה ולא תעשה כי הל"ת מכלל עשה ג"כ עשה הוא. גג(לעיל פס' י"ב). ד ר"ל כי אם הוא כאשר אמרו רז"ל שלילה הראשון חובה לבד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ כנ"ל ה(לעיל י"ג ד'). ו(להלן ל"ג כ"ג). ז וכן ת"א ולא יתחזון קדמי ריקנין. ח(ש"א א' כ"ב). פי' שמואל יהיה נראה לפני ה'. ט(דברים ט"ז ט"ז). י(שם פסוק ט'). כ ר"ל שאין טעמו בעוד צאת השנה כי אין חג הסוכה בסוף אלול רק טעמו כאשר יצאה השנה ונכנסה אחרת וזה השני עיין
בפי'

ספורנו

שמא מתוכם ילמדו לשקר: (יא) תשמטנה. שמטת כספים. כאמרו וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו: ונטשתה ואכלו אביוני עמך. בשמטת קרקע יאכלו גם העניים. ויתרם. של עניים: תאכל חית השדה. שהעניים קודמים כאמרם מאכל אדם אסור להאכילו לכלבי' (ברכו'): (יב) תשבות. אפילו מדברים שאינם מלאכה אבל הם טורח כדרך חול כאמרו וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: למען ינוח שורך וחמורך. כשתשבות גם מכמו אלה. וינפש בן אמתך והגר. ומזה ימשך שינפש גם כן אמתך והגר על סתך אם שקרה לך במצרים כשהיית שם עבד שלא היה לך מנוחה מכובד העבודה על האנשים. ובזה תזכור יציאת מצרי' כמו שאמר בדברות משנה תורה וזכרת כי עבד היית: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ושם אלהים אחרים לא תזכירו. בכל האזהרות שאמרתי צריך להשמר שלא לעבור עליהן, אבל באזהרת ע"כום לא יספיק להשמר מעבור עליה אבל צריך להשמר אפילו מהזכיר שמה: לא ישמע על פיך. אפילו ע"י אחרים לא ישמע בהסכמתך: (יד) תחוג לי. כענין ישמח ישראל בעושיו על כפך ויגלו את העגל ומחולות: (טו) את חג המצות תשמור. כענין שמור את חדש האביב ועשית פסח כמו שאמ' בזה למועד חדש האביב. שמור שיהיה בחדש האביב. על ידי עבורי השנים והחדשים כמו שבא בקבלה: (טז) בצאת השנה. כאשר נאספו כל תבואות השנ': (יז) שלש
פעמים

פירוש רשב"ם

תשמטנה שלא תזרע. ונטשת שלא תאסוף תבואתה: (יא) לכרמך לזיתך. כמו מן תבואה. דרך המקרא להזכיר דגן ותירוש ויצהר וה"ה לכל אוכלין שהן גידולי קרקע כדכתיב בפ' בהר סיני: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם. מיום התחלת הדברות עד עכשיו תשמרו. חוזר וכופל ושונה אזהרותיו. ורבותינו דרשו לרבות שביתת כלים: (טז) וחג הקציר. קרבנות הכתובים בפ' שור או כשב ושתי הלחם שהם מנחה חדשה: בכורי מעשיך. להתיר חדש במקדש: וחג האסיף חג הסוכות. בשעת אסיף אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר. וציוה הכתוב לישב בסוכות לזכרון כי במדבר ישבו באהלים ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר. הרי שלשה רגלים תלוים כולם בפירות הארץ. אביב. וקציר. ואסיף: (יז) האדון ה'. והארץ שלו שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות כמו שמפורש בפ' כי תשא. שלש פעמים בשנה יראה
כל

אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח עַל־
חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־
בֹּקֶר׃ יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא
בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי
בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ ששי
כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ
בַּדֶּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
הכינתי

אונקלוס

זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ׃ יח לָא
תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא
תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא׃ יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ כ הָא
אֲנָא שָׁלַח מַלְאָכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאָרְחָא וּלְאָעָלוּתָךְ
לאתרא

מסרה אל פני, ע'. האדן, ג' חסר ופסק. יח לא תזבח, ג' זוגין מתחלפין [ר"ל דהכא כתיב לא תזבח, ולקמן (ל"ד כ"ה לא תשחט), ועל דרך זה גם ב' הפסוקים. ס' מנין סידות]. ילין, [מ"י]. יט בכורי, [כו"ל מ"ו. תביא, י"ג. לא תבשל גדי בחלב אמו, ג'. כ שלח, [ח"ו וח"י דקרי ולא כתיב]. ולהביאך, ל' ומ"ל.

ת"א לא תזבח פסחי' סג לה. זבחי פסחים סד. ולא ילין חלב פסחים נט עא חגיגה י. ראשית בכורי בכורי' עם עט פסחים עא בתרא פא. לא תבשל קדושין נז סנהדרין ד חולין קיג קטו. בחלב אמו סנהדרין ד חולין קיד. הנה אנכי קמא לג עקרי' מד פלז.

רש"י

הולך לומר שלא יתפרשו שלש רגלים ממקומן (מכילתא): כל זכורך. הזכרים שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ (מכילתא פסחים סג): ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל (ויקרא ו) על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנ' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך תדע שהרי הוא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והולך לפרש אחריו עזים כגון (בראשית לח) אנכי אשלח גדי עזים את גדי העזים (שם כז) שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנ' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בשול (פסחים כז חולין קטו): (כ) הנה אנכי שלח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך: אשר הכנתי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר
הכינותי

רמב"ן

בכורי מעשיך. והשלישי חמור שיהיה חג האסיף בצאת השנה והנה כלם על יגיעו מן השדה לתת בהם הודאה לאלהים. שהוא שומר תקות שמים ומוציא לחם מן הארץ להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב. וזה טעם את פני האדון ה' שהוא האדון המפרנס עבדיו ובנטלם פרס מלפני יבאו אליו לראות מה ילוש והנה אל פני כמו לפני. ועל דרך האמת יהיה מן פנים. וכבר רמזתי לך פי' הפנים בעשרת הדברות ולכן אמר האדון ה' כמו שאמר בפעם השנית האדון ה' אלהי ישראל וכן הנה אדון הברית ארון כל הארץ. מלפני אדון חולי ארץ: (יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי. לא תשחט את הפסח. בארבעה עשר בניסן עד שתבער את החמץ לשון רש"י. ולא תבין ממנו שיהיה לדרשו על ביעור חמץ שיהיה קודם זמן שחיטה כמו שהוזכר זה בפרק ראשון דפסחים זמן שחיטה אמר רחמנא. שאין זה מדרש עיקר הכתוב כפי פסק ההלכה שם. כי בעוד חמץ בערב פסח אין בו לאו מן התורה ולא אפילו לאוכל אותו. אבל לפי הענין שהוא כהלכה הוא אזהרה לשוחט את הפסח על החמץ. וענינו שלא יהא חמץ לאחד מבני החבורה המנוין על הפסח בשעת השחיטה. וכך כתב רש"י בפרשת כי תשא וראוי למקרא שיאמר לא תזבח על חמץ זבחי כי הדם איננו זבח כזבח אבל על דעת רבותינו הוא לרבות את הזריקה שלא יזרק על חמץ. יאמר לא תשחט על חמץ ולא דם זבחי. כלומר ולא דם זבחי יהיה על החמץ ומקרא קצר הוא: (כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך. כאן נתבשרו
שעתידין

אבן עזרא

*[ב]חולים שלא יוכלו לבא: (יח) דם זבחי. הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים: חלב חגי. הוא שה תמים שהוא חיוב. וכן כתוב [ל]בהעלות העולה והשלמים עד הבקר: (יט) ראשית. זהו ואם תקריב [מ]מנחת בכורים. כי עם היחיד מדבר כאשר אפרש במקומו. והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי. כי משם יחלו הבכורים: אמרו חכמי הדעת כי גדי מגזרת מגד. ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש. והעד הנאמן עם פרי [י]מגדים. כי הנה לא ימלא [ס]בלשון הקדש. ועוד מה טעם לא תבשל. ואין כח ביד אדם לבשל [ע]המגד. וכתוב וממגד תבואת שמש. ומה טעם לומר בחלב. והנה [פ]מלאכו כלשון הזה. ועוד מה טעם אמו. והנה נקרא העץ [*]אם המגד. וכל זה חשבו בעבור שמלאכו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך. והנה גם היא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו [צ]כל נבלה. והוא [ק]הישר. רק הזכירה עם הבכורים. כי אז ירבו ויגדלו הגדיים. ויש אחר שאמר לא תבשל כמו *[ר]לא תאחר. שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים. ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת [ש]פעם אחרת. ועוד כי ראייתו [ת]בשל הקציר. ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש. והנה הבשילו [א]אשכלותיה. ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה הבה יאמר לקטן השור והכבש. וראייתו [ב]גדי עזים כי מה צורך לשמכו. ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר. רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים. כי גדי גדול מגדי עזים. כי עודנו צריך היותו עם העזים. והנה שעיר ושעיר עזים. וחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב. ועתה אפרש. דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה. כמו [ג]בת היענה. למה שיהיה הכתוב לומר הנה והיה הבת כוללת כל המין. וכזה לא מלאתו. דע כי בשר יענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין. רק הבת כי היא נקבה וקטנה. יש בה מעט ליחה. ולא כן הזכר הקטן. והנה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב. והחלב איננו כן. כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב. והנה בחלב. בעבור שיש בטלה ליחה רבה. והנה הוא מזיק: על כן לא יאכל. ובעבור כי בשר הגדי
אין

פירוש רשב"ם

כל זכורך את פני האדון ה' אלקי ישראל. וסמיך ליה כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וגו'. וכן בכל מקום לפי ענין המעשה (בהקב"ה) שבפרשה קורא את הקב"ה. וגם רבותי' דרשו הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה בכל מקום שאתה מוצא את הלשון הזה מוציא דיורין ומכניס דיורין: (יח) לא תזבח על חמץ. שתהא השבתת שאור קודמת לוא"ו שעות של ארבעה עשר שהוא זמן שחיטת פסח משבע ולמעלה: חלב חגי. הפסח. כתוב בו ולא תותירו ממנו עד בקר. וה"ה לאימורין: (יט) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינים האמורים בפ' כי תבא ולקחת מראשית כל פרי האדמה. בעלותך ברגלים אז תביא ביכוריך: לא תבשל גדי בחלב אמו. דרך העזים ללדת שני גדיי' יחד. ורגילים היו לשחוט אחד מהם ומתוך שרוב חלב בעזים. כדכתיב ודי חלב עזים ללחמך וגו'. היו רגילים לבשלו בחלב האם ולפי ההווה דבר הכתוב. וגנאי הוא הדם ובליעה ורעבתנות לאכול חלב האם עם הבנים. ודוגמא זו באותו ואת בנו ושילוח הקן ללמדך דרך תרבות צוה הכתוב לפי שברגל היו אוכלים בהמות הרבה. הזהיר בפ' רגלים שלא לבשל ולא לאכול גדי בחלב אמו. וה"ה לכל בשר בחלב כמו שפירשו רבותינו בשחיטת חולין: (כ) שולח מלאך וגו'. כדכתיב ביהושע כי אני שר צבא ה' עתה באתי להושיע את ישראל: (כא) אל
תמר

בני ישראל לא תכסון עד דחמיע בבתיכון דם נכסת פיסחי ולא יבית בר
מן מדבחא תרבי נכסת פסחי עד צפרא לא מן בשרא דתיכלון ברמשא:
(יט) שירוי בכורי פירי ארעך תיתי לבית מוקדשא דיי אלהך עמי בית
ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכול בשר וחלב מערבין כחדא
דלא יתקף רוגזי ואיבשיל עיבוריכון דגנא וקשא תרידון כחדא: (כ) הא
אנא משגר מלאכא קדמך למטרך בארחא ולאעלותך לאתר שכינתי
דאיתקינית

יונתן

מן הבשר שאכלו מנערב שמפול בלילה כדאיתא בפסחים פ' תמיד נשחט. רב הונא רמי כתיב לא ילין חלב חגי עד בקר עד בקר הוא דלא הא כל הלילה ילין, וכתיב והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות הוא מוסיף והוא מפרק בגונסכו וכו': (יט) ולאיבשל עיבוריכון דגנא וקשא וכו'. פי' הקשה ליה הסמיכות ותירצו ועיין בחזקוני
מדכם

אבן עזרא

אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב. ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים. כי כל הרופאים מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו שיאכלוהו. וכן אוכלים אותו בספרד ובאפריקא וארץ ישראל ופרס ובבל. גם ככה היה מנהג הקדמונים. [ד]שני גדי עזים טובים. ונעשה לפניך [ה]גדי עזים. והכהן [ו]אוכל גדי עזים [ז]אחד לחטאת. ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו. ויש אומרים כי אין בשול כי אם *[ח]באש והלא כתוב [ט]ובשל מבושל במים. ובדברי הימים [י]ויבשלו בסירות. ואין לנו לורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם [כ]מעיני הנבונים. אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו *[ל]לא תשחטו. גם לא תקח [מ]האם על הבנים. ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו [נ]והנה אם קנה חלב אולי יש בו חלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר. וכל ספק שהוא מן התורה [ס]*לחומרא. והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהמולדת שוה אז הוא יותר ערב.

והכתיב דבר על ההוות. והנה קדמונינו ז"ל העתיקו להסיר כל ספק. ואסרו בשר בחלב. והשם שנתן לנו חכמה הוא יתן משכורתם שלמה. ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית. במקום כל אחד מהם: (כ) הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל. כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ. ורבים השתבשו בזה. יש אומרים כי המלאך [הוא] ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו. ואחרים אמרו [הוא] ארון הברית. ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו. ואמרו לא ישא השם לפשעכם. וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם. הוא ישלח *[ס]מלאכו לפניך. המלאך [ע]הגואל אותי מכל רע. ומשה אמר וישלח [פ]מלאך ויוציאנו ממצרים. ומלאך [ע]פניו הושיעם. ויבא [פ]מלאך יי'. ויאמר יי' [צ]למלאך המשחית בעם. אלהי שלח [ק]מלאכיה. דמה לבר [ר]אלהין. ורבים כאלה. ובספר דניאל שר יון [ש]ושר פרס. כי אם מיכאל [ת]שרכם. והוא הנקרא הגדול כי הוא כנגד מאסרים רבים. גם כתוב עליו. אחד השרים הראשונים *[א]בא לעזרני. שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה [ב]במלכות. וזה [ג]המלאך
הוא

פירוש על אבן עזרא

בפי' רא"ע (דברים פ"ו א'). **כדרשת חז"ל (חגיגה ח' ע"ב). [ל](ד"ה ב' ל"ה י"ד)**. [מ](ויקרא ב' י"ג). [נ](שיר ד' י"ג). [ס]ר"ל שיהיה השם בלשון יחיד משונה מלשון רבים והכוונה כי אמר שמלאת מגדים לא יהיה הנפרד ממנו כ"א מגד. כמו בגד בגדים. כבש כבשים וזולתם. [ע]ר"ל כי הפרי לא יוכל האדם לבשלו כי אם השמש. כאמרו (דברים ל"ג י"ד) וממגד תבואות שמש. שטעמו ומטוב תבואות השמש. ואמרה לשמש בעבור היות בשולם בסבת חום השמש. כי ידוע הוא שכל המזגה סבתה הבשול. וסבת הבשול היא החום. [פ]ר"ל חלב במקום לחות אילן. [צ]אם המגד. אמו של מגד. [ק](שם כ"ד כ"א) ר"ל לא תבשל גדי נמלא עם לא תאכלו כל נבלה. [ר]ר"ל שהוא גדי ולא מגד כמו שפשוט הי"א. [ש]ר"ל כמו הבשילו אשכולתיה וכו' (בראשית מ' י') ור"ל אשר עכבו על האילן הזמן הראוי. ויהיה השורש מגזירת בושש רכבו (שופטים ה' כ"ח). [ש]פי' שכבר נאמר ז' ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי (לעיל כ"ב כ"ח). [ת](יואל ד' י"ג) טעמו עומד לקלוע בלע"ז (לייפיג, רייף) וכן לדעת הי"א הגדי עומד לאחו לפס אשר ז' ימים בלי איסור. [א](בראשית מ' יו"ד) שטעמו בשול ע"י חום השמש. [ב](שם ל"ח י"ז). [ג](ויקרא י"א ע"ז) שאין מנהג לאכול בשר היונק ממין הזכר שהוא יבש כעץ. רק בשר הבה הקטנה ראוי לאכילה כי יש בו מעט ליחה. וכן דבר הכתוב בבהמה לא תבשל גדי שאין בו ליחה רק כשהוא קטן. והמנהג לבשל בשרו בחלב. ובאמת כל בשר בחלב אסור לישראל. [ד](בראשית כ"ז ט'). [ה](שופטים י"ג ט"ו). [ו]כמ"ש הכהן המחטא אותה יאכלנה (ויקרא ו' י"ט). [ז]כמ"ש שעיר עזים אחד לחטאת (שם ט' ג'). וגדי ושעיר עזים שוים בענין זה. *[ח]ור"ל ראיתם שאלו המקומות לאפוקי ע"י בשום כ"ד שעות. [ח](לעיל י"ב ט'). [ט](ד"ה ב' ל"ה י"ג). [י]כי המלות הזאת מספרי תורה כמ"ש רז"ל לעתיד לבא הקב"ה מגלה להם לישראל מפני מה נאסרה התורה בשר בחלב ופרה אדומה ושעיר המשתלח וכו' ועיין במכמות פ' חוקת. *[ל](ויקרא כ"ב כ"ח). [מ](דברים כ"ב ו'). [נ]וע"י זה אשר יכול להיות מאליות ע"פ רובו שפעה התורה לא תבשל גדי בחלב אמו. [ס]והוא ג"כ כמו איסור מדאורייתא. כנגד דעת הרמב"ם אשר הספק מדאורייתא מן התורה לקולא *[ס](בראשית כ"ד מ'). [ג](שם מ"ח ע"ז). [פ](במדבר כ' ע"ז). [ע](ישעיה ס"ג ט'). [פ](שם ל"ז ל"ו). [צ](ש"ב כ"ד ע"ז). [ק](דניאל ו' כ"ג). [ר](שם ג' כ"ה). [ש](שם יו"ד כ'). [ת](שם פסוק כ"א). [א](שם פסוק י"ג). [ב](אסתר א' י"ד). [ג]פירש ממה שפירש בספר דניאל בשלשה העולמות. נראה כי הוא רומז אל המלאך המניע את הכוכב הפקיד על המחברת הגדולה. כי הוא קבל כבוד וכח מהשם ונמנה עליהם לפקיד כמלך על לבא. והעמוד פקידתו כפי הימים שגזר השם על המערכת ההוא. ובפרשת יתרו בפסוק לא יהיה לך אמר שלא יאמין באומרם שהמלאך הכבוד הפקיד השם על העולם וכבר מבואר שם. והנה הכוון גם בכאן לאמר כי רמז אל השכל הפועל לולא שהוא רמז בכאן רמז באומרו מקבל הכבוד וכח מהשם. שמשמע שקבל מה שלא היה לו מתחלה. והשכל הפועל איננו כן כי תמיד מנהיג ומסדר את העולם השפל ושומר הכללים להעמידם לעולם. ומה שאמר השר הגדול בס"א הידיעה. בעבור כי הוא הכתוב בספר דניאל בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך. והוא פירש שם כי שלשה עולמות הם והעולם האמצעי הם הגלגלים ושם מיכאל וגבריאל. ואמר עוד כי שר פרס הוא הפקיד על המחברת הגדולה ודניאל הזכיר זה הפקיד בשם המלאך עכ"ד. ואמר ששר פרס הוא הפקיד על המחברת. מזה נלמוד כי גם שר ישראל הוא פקיד על המחברת הגדולה שהיתה לפני יציאת מצרים. ומה שאמר אחד מהשרים הראשונים בא לעזרני שפירשו במעלה. כלומר הנבואים במעלה ולכנסו יודעים כי אין בכל-הטבעה מעריכים שהם שלש חכ"ל גבוה משבתי וממשלתו חזקה מכולם. ובספר ראשית חכמה אמר כי שבתי ממונה על היהודים. וראיה לדבריו שהם שומרים יום השבת שהוא בחלק שבתי. כלומר שהם בטלים בו ובכל מלאכה להודיע שאינם לריכים ממנו עזר ואינם מבקשים ממנו שיעזרם כי הם נשענים על אלהי האלהים' ית' שמו. ואמר עוד בספר דניאל כי מיכאל השר הגדול הוא עתיק יומין. והוא רואה אותו במראה נבואה שהיה זקן. ור"ל אם כי באמת ע"י הקב"ה הוא מכ"ז היה לריך אמר מבדיל לראות הנבואה ע"י. ככתוב כי בענן אראה על הכפורת. ושם היה נראה ה"י ע"י המלאך מכאל הוא מדרגה הקטנה בנבואה. ובספר ראשית חכמה פירש זה כי שבתי ממונה על הזקנים ועל הדברים הקדמונים והעתיקים. ובאמרו עתיק יומין רומז על הפקידות כלומר על היותו פקיד על המחברת הגדולה כי שנים רבים מאריך ממשלתו בעבור היות שנים רבות ממחברת גדולה עד מחברת גדולה. כי הקצו את העולם כפי חשבון המוכבים ל"ו אלף שנים עיין (בראשית ח' כ"ב) בפי' רא"ע. ושם בפי' על זה ואמר עוד ואל תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה. כלומר למלאך. כי הכל במלות השם הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה שמתיו מעריכים שהם לבא השמים. וזה רומז על היותו פקיד על מחברת המעריכים כאשר אמרתי. כי גם הוא פירש שם כי מה שאמר דניאל אחד מהשרים הראשונים בא לעזרני הוא רמז אל המניע הנקרא מנע אהבה וכתיב ועתה אשיב להלחם עם שר פרס וזה מנע איבה. וענין מניע אהבה או איבה עיין (ויקרא כ"ג כ"ד) ע"ש כל ענין מבינהו. וכתיב עמדי למחזיק ולמעוז לו. וזה החזוק הוא מנע אהבה. כי פירש לו שב למלאך. והוא מאריך שם לפרש איך יש בין המלאכים מלחמה ולמה הוא הלא אין להם קנאה. ואמר שהם סודות עמוקים לא יבינום רק מי שלמד סוד המולדות ומכמת הגלגלים ותנועתם על דברי המעריכים והמזלות. ובמדרש חזית סמך לדבריו כי כתוב שם בפסוק לאנה ולכנה. אמרי רבי שמעון בן יוחאי הרקיע של שלג שנאמר ודמות על ראשי החיה רקיע כעין קרח הנורא. והחיות של אש שנאמר ודמות החיות מראיהן כגחלי אש. מיכאל של שלג וגבריאל של אש ולא זה מכבה את זה. א"ר אבון לא סוף דבר בין מלאך למלאך אלא אפילו בין מלאך שחציו שלג וחציו אש עושה הקב"ה שלום בו. אמר רבי יוחנן כתיב עושה שלום במרומיו הרקיע של מים והכוכבים של אש ואינן מזיקין זה לזה א"ר יעקב דכפר חנן כתיב המשל ופחד עמו וגו' המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל עמו משלימין עמו ע"כ. והנה מדבריהם מוכן כי מיכאל הוא שבתי והראיה השלג שהזכירו. כי כן שבתי קר ויבש ומושל על השלג. וגבריאל הוא מאדים והעד האש שהזכירו כי כן מאדים כתולדות האש. ומה שאמר חציו שלג וחציו אש רמז אל הכוכבים המחולפים שהם טובים בטבעם כמו לדק ונוגה. או רמז לכוכב הנקרא כוכב.

**ושם כתוב עד לילה הוא לכתחילה. ובדיעבד הוא עד הבוקר ככתוב פה.
וכן

ספורנו

פעמים בשנה יראה. להודות על החירות ועל האביב הקציר ועל האסיף כי עמנו הכל: אל פני האדון. יאמר אדון על מנהיג עניינים הנפסדים. אמר אם כן שהוא אדון פני העם הנראים בפרט. ובהראותם לפניו הם כעבד המקביל פני רבו. והוא גם כן אדון הקרקע כאמרו כי לי הארץ. כי גרים ותושבים אתם עמדי. ובזה ראוי להודות לפניו על האביב הקציר והאסיף ביבול הארץ: ולפיכך (יט) ראשית בכורי אדמתך. תבחר הבכורים כמו וראשית שמנים ימשחו. נקובי ראשית הגוים. והם בכורי ז' המינים כפי מה שבא בקבלה: לא תבשל גדי בחלב אמו. לא תעשה כמו אלה הפועלות לברכות הפירות. כמחשבת עובדי כו"ם. אלא ראשית בכורי אדמתך תביא כאמרו וראשית כל בכורי כל. וכל תרומת כל וגו'. להניח ברכה אל
ביתך

הֲכִנֹתִי: כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ: כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ: כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו: כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם:

ועבדתם

לְאַתְרָא דְּאַתְקֵנִית: כא אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּל לְמֵימְרֵהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵהּ: כב אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרֵהּ וְתַעְבֵּד כֹּל דַּאֲמַלֵּיל וְאֶסְנֵי יָת סָנְאָךְ וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ: כג אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֲלִנָּךְ לְוָת אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וַאֲשֵׁיצִנּוּן: כד לָא תִסְגּוּד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן וְלָא תַעְבֵּד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְּפַגְּרִנּוּן וְתַבָּרָא

תתבר

מסרה הכנתי, ל' חסר דחסר. כא מפניו, כ"ג. בקלו, [ח"ו]. תמר, ל' [המי"ו בפתח והמ"ם דגושה]. כב שמוע, [מ"ו]. בקלו, [ח"ו]. ואיבתי, ל'. איביך, [ח"ו ומ"י]. וצרתי, ב' בב' לישנ' מולב ודין. צרריך, [ח"ו ומ"י]. כג והביאך, [מ"י]. האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי, אחד פסוק סימן לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע [בס' מבין חידות זה לשונו, פסוק הוא (ירמי' א' י') ונתנו הכא לסימן כדי שלא נטעה בששה שמות אלו איזה מהם בוי"ו החבור ואיזה בלפה, יידע סימנם בפסוק הנזכר שהוא ששה מלות, הא' בלא וי"ו ואח"כ ג' בוי"ו וא' בלא וי"ו וא' בוי"ו]. והכחדתיו, ל' ומלא. כד תעבדם, ג'. ולא תעשה, ג'. הרס, ל'. תהרסם, [הה"א בקמ"ץ רחב]. מצבתיהם, [ח"ו ומ"י] כל אורייתא כתיבי כן [בס' מבין חידות זה לשונו, מלת מצבתיהם לא כמלא זולת דין. סימנם כוונתם על מלת מצבתם דכתיבי באורייתא כולהון חסירי וי"ו והאד"י במסורת ליר"י].

ת"א אל תמר בו סנהדרין לח. כי שמי בו עקיד' שער מז.

רש"י

הכינותי. כבר מקומי ניכר כנגדו וזה א' מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעל' מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון המראה כמו (יהושע א) אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימ' שדי: (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם אלהות: מצבתיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם:

רמב"ן

שעתידין לחטוא והשכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך: (כא) כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקר' השמר מפניו כי שמי משותף בקרבו. ורבותינו דרשו זה מטטרון ששמו כשם רבו. מטטרון בגימטריא שדי לשון רש"י. ובאלה שמות רבה גם כן יש מי שדורש כך שזה על דבר העגל. ויש לשאול שהרי הגזרה היא לא נתקיימה שהקב"ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך. ומשה בקש עליה רחמים ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. ונתרצה לו הקב"ה ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. וכך אמרו דאפילו בפרוונקא לא קבלינהו דכתיב אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. והתשובה לפי הדעת הזאת כי הגזרה היא לא נתקיימה עם משה בימיו. הוא מה שאמר ונפלינו אני ועמך. ואמר כי מצאתי חן בעיניך ואדעך בשם. ועוד אמר וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אבל לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך. וזהו שאמר הכתוב ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר לו כי אני שר צבא ה' עתה באתי. והם הראה שאלו יהושע מה אדוני מדבר אל עבדו. ולא נוה דבר שנגלה אליו בעבורו. אלא שאמר לו של נעלך מעל רגליך ולא ביאר למה בא. אבל היתה המראה להודיע אותו כי מעתה יהיה מלאך שלוח לפניהם לצאת בראשם במלחמה. וזהו שאמר עתה באתי. וכך אמר בתנחומא אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו. ומפורש אמרו בזה שלא ימסרו להם שר כל ימי משה וכיון שמת משה. חזר אותו השר למקומו. שכן יהושע רואה אותו. שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי. לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך. ועל דרך האמת. המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא המלאך הגואל אשר השם הגדול בקרבו. כי ביה ה' צור עולמים. והוא שאמר אנכי האל בית אל. כי דרך המלך לשכון בביתו. ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העולם הזה במדה היא. ורבותינו אמרו כי הוא מטטרון והוא שם למורה הדרך. וכבר פרשתי זה בסדר בא אל פרעה. וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי הוא בית המקדש. כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך. והטעם אשר הכינותי לי להיות בית קדשי ותפארתי כי שם הכסא שלם. ועוד אזכיר כוונתם בשמו כשם רבו. והנה קולו הוא קול אלהים חיים. והמצוה לשמוע בקולו מפי הנביאים. או הטעם שלא יקבלו בנביאות ויעזבו תורה שבעל פה. כענין שדרשו ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה. והנה פירוש ושמע בקולו לדברי. וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר. ואונקלוס רמז שתרגם ארי בשמי מימרה כי בו ידבר. ואמר ואיבתי את אויביך שגם במדת הרחמים

אהיה

לא

אבן עזרא

הוא [ד]מיכאל: לשמרך בדרך. שלא יגע בך רע: אשר הכינותי. לך. כדרך בהנחל עליון [ה]גוים. כאשר [ו]אפרש: (כא) השמר. כל מלאך עושה דבר השם [ז]לא יוסיף ולא יגרע. והנה שטן איוב מלאך היה. והנה היוצא לקראת בלעם [ח]לשטן לו. והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד: ומלת אל תמר בו. קשה. והנה נראה הטעם. כמו [ט]וימרו בי. רק היה ראוי להיותו [י]תמרה. על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו. כי הוא מפעלי [כ]הכפל. ועל דרך [ל]ויסב אלהים את העם. כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל. כי ורחבה *[ל]ונסבה מבנין נפעל. כמו ונבלה שם [מ]מגזרת בלל. ונבקה [נ]רוח מצרים מגזרת [ס]בוקק. ואל תתמה בעבור השם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורר [ע]בביתו. כי שרית [פ]עם אלהים. וכמוהו אל תמר בו [צ]וממר ליולדתו. על משקל מכם. שהוא מגזרת [ק]תכוסו על השה. מפעלי [ר]הכפל: כי לא ישא לפשעכם. עם למ"ד. כמו שא נא [ש]לפשע עבדי: ודע כי שמי בקרבו. דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו. כמו ואף לאמתך [ת]תעשה כן. וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם [א]כי הוא לבדו. גם ימצא תאר [ב]השם כי הוא הכל [ג]ומאתו הכל. וטעם בקרבו. משל לעגול שהנקודה [ד]היא קרובה אל כל מרחק. על כן היה כבוד השם [ה]בקרב המחנה. ונוסע בתוך המחנות: וכן כתוב כי אתה יי' [ו]בקרב העם הזה. וכתוב ויוצר רוח אדם [ז]בקרבו. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע [ח]בקולו. ואחר כן ועשית כל אשר [ט]אדבר. והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עגלת הלבנה גוף מקבל אור השמש. כי הוא בעצמו אין נוגה לו. ובעבור זה תקדר [י]השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום. ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות. ואין הקדרות רק שתהיה הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות. והנה פני הלבנה שהם נגד השמש כלם אור. ופניה שהם למטה [כ]ממנו חשך ולא אור. והנה תסתיר אור השמש. גם במחצית חדש הלבנה בהכנס צל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור. והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר. והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת. ואם אמר שמעון זה אור השמש [ל]יאמר אמת: (כב) בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בפעלם היו"ד. וכתוב ואיבתי את אויביך. גם [מ]ציד היה. אמר [נ]לידים. ודין עני [ס]לא דנו. וכתוב והיה יי' [ע]לדיין. על כן אמרו אין פועל שהוא מג' אותיות על כן [פ]איבה מפעלי העין: (כג) כי. טעם בעת בואה אל הארץ שיהיו כל ע"כום. והזכיר שם גוים ולא חשש להזכיר הקטן שבהם. ובעבורו אמר והכחדתיו מיד. כי האחרים מעט מעט יגרשם. או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד. כמו בנות [צ]צעדה עלי שור: (כד) לא. זהו *[ק]שהזכרתי. שתחלת ספר הברית אתם ראיתם שהזכיר

על

דאיתקינית: (כא) איזדהר מן קדמוי וקביל למימריה לא תסריב על מילוי ארום לא ישבוק לחוביכון ארום בשמי מימריה: (כב) ארום אין קבלא תקביל למימריה ותעביד כל דאמליל על ידוי ואסני ית סנאך ואעיק למעיקיך: (כג) ארום יטייל מלאכי קדמך ויעילינך לות אמוראי וחיתאי ופריזאי וכנענאי חיואי ויבוסאי ואישיצינון: (כד) לא תסגדון לטעוותהון ולא תפלחינון ולא תעבדון כעובדיהון ארום מסגרא תסגר בית

סגודהון

בעל הטורים

חדשה. והאיך משמע זה בכאן אדרבה לכאורה משמע דהיינו שיהא בתקופה ישנה אלא הכי פירושה חג האסיף מתחיל עם צאת השנה. אם כן צריך שיהא בתקופת השנה [חדשה]: (כב) וצרתי. ב' במסורה הכא ואידך וצרתי עליך מצב והקימותי עליך

מצורות

רמב"ן

והיה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין ולכן פי' כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וגו' והכנעני וגו' והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך כי שמי בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר והשכין שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה וגם שם באלה רבה רמזו לזה אמרו הנה אנכי שולח מלאך אמר לו הקב"ה מי ששמר את האבות ישמור את הבנים וכן אתה מוצא באברהם כשבירך את יצחק אמר הוא ישלח מלאכו לפניך. ביעקב המלאך הגואל אותי אמר להם הוא גאלני מיד עשו הוא הצילני מיד לבן הוא זנני ופרנסני בשני רעבון אמר הקב"ה למשה אף עכשו מי ששימר את האבות ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ועוד אמרו שם בפי' אמר להם הקב"ה לישראל הזהרו בשליח שאינו חוזר בשליחותו מדת הדין הוא אל תמר בו וכו' ומכל מקום לדברי הכל המדרש שהזכרתי אמת הוא שכל ימי משה לא היה מלאך שר צבא הולך עמהם כי משה היה ממלא מקומו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע הולך לו שנגלה אליו מלאך שר צבא ה' ללחום מלחמותם והוא גבריאל הנלחם להם וזהו שראה אותו וחרבו שלופה בידו כי בא לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים: כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו. יאמר אל תמר בו שלא ישא לפשעכם אם תמר בדברו כי הממרה בו ממר בשמי הגדול אשר בקרבו וראוי להכחידו במדת הדין ויתכן שיהיה שמי בקרבו מחובר למעלה ושמע בקולו כי שמי בקרבו וקולו הוא קול עליון: (כד) לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם. התורה תזהיר על ע"ז בכמה מקומות ואף על פי שהמקראות מיותרין בה אין להקפיד בכך שמפני חומר שבה שכל המודה בה כופר בכל התורה כלה תזהיר ותחזור ותזהיר כאומר לעבדו זכור תמיד ולא תשכח העיקר הגדול שצויתיך שהכל תלוי בו. ויתכן שתזהיר בעשרת הדברות שלא יעשה לו ע"ז שימצאו אותה עשויה ונעבדת לגוים שבארץ שלא יעבדו אותה כלל אבל יעקור אותה מן הארץ: ולא תעשה כמעשיהם. יתכן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים כמו שהזהיר במקום אחר ובחקותיהם לא תלכו ואמרו אלו דרכי האמורי שמנו חכמים. והנראה יותר כי יזהיר על ע"ז שלא יעבוד אותה כדרכה אפילו בעבודה שאינה דרך כבוד כמו שדרשו בפסוק איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. והטעם כי אמר לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ועבודה היא הכבוד אשר יעשה העבד לאדוניו וחזר ואמר כי אפי' ענין שאינו עבודה אלא בזיון כגון פעור שפוער עצמו לפעור וזורק אבן למרקוליס אם

נהגו

פירוש על אבן עזרא

[ד]וכן דעת רבינו מנחם ז"ל. והאריך בזה רבינו בחיי ז"ל ע"ש. [ה]ומפרש בפסוק בהנחל עליון גוים. (דברים ל"ב ח') פי' כי הראב"ע ז"ל אמר כי בעת דור הפלגה גזר הש"י לשום ארץ שבעת גוים לישראל ע"ש ברא"ע ובפי' עליו. [ו]ר"ל בפרשת האזינו ופי' שם הראב"ע ז"ל וז"ל והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך אותם. כי כל חלק למטה יש לו חלק למעלה. וטעם למספר בני ישראל כאשר אמרו קדמונינו ז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול ע"כ. [ז]פירש בעבור כי ה' שלחו לעשות מה שיעשה נתן לו כח וגבורה לעשות ובאותו הכח עושה מה שעושה וזה דומה למלך ששלח שר לעיר ונותן לו כתב בידו חתום בחותמו שישמעו דבריו ויעשו מצותיו. ועל דרך המשל הזה כתיב כי שמי בקרבו. והטעם כי מלת שמי רומזת אל הכח הבא למלאך מהש"י והשפע שמשפיע עליו. וזהו הטעם שאמר הכתוב גבי גדעון וירא מלאך ה' אל גדעון. ואח"כ כתיב ויאמר ה' אליו. והנה אם המלאך נראה אליו היה ראוי שיאמר הכתוב וירא מלאך ה' אל גדעון ויאמר אליו. כי אנחנו יודעים מדרך הסברא שהמלאך הנראה אליו דבר לגדעון ולא השם ואיך אמר ויאמר ה'. רק בעבור כי המלאך הוא מאור השם הולך בשליחותו ואין לו כח כי אם מכח השם. ע"כ ידענו כי מה שיאמר המלאך. השם אומרו כי שליח יאמר בלשון שולחו וע"כ כתוב על המלאך ויאמר ה' אליו. [ח](במדבר כ"ב כ"ב). [ט](יחזקאל כ' כ"א). [י]כמו אשר ימרה את פיך (יהושע א' י"ח). [כ]משרש מרר. [ל](לעיל י"ג י"ח). שרשו סבב. *[ל]ורחבה ונסבה (יחזקאל מ"א ז'). [מ](בראשית י"א ז') שרשו בלל. [נ](ישעיה י"ט ג'). [ס](שם כ"ד א'). [ע](אסתר א' כ"ב). [פ](בראשית ל"ב כ"ח) שרשו שרר. [צ](משלי י"ז כ"ה) שרשו מרר. ע"מ מִכְסָם (במדבר ל"א כ"ח). [ק](לעיל י"ב ד'). [ר]כי שרשו כסס. [ש](בראשית ל' י"ז). [ת](דברים ט"ו י"ז) הדביק עם העניק מעניק שלפניו. [א]פירש השם עומד בעצמו ואיננו צריך לאחר שיאיר לו או יעזרהו. והמלאכים הם דבקים בשם. פירש הם נמלאים בכח השם ועומדים בכחו ובגבורתו ואינם עומדים בעצמם כמוהו. והנה אמרו חכמי התולדות בספר הנפש ובספר החוש והמוחש המשל על האור שיש בעין איננו גוף רק שהוא כח שליחות מהנפש אל העינים. וכן יקבלו צורות הדבר הנראה ואור הנפש צריך לאור אחר חיצוני. פירש אעפ"י שהעינים הם גוף בהיר ויש כח בעינים לראות. לא יכלו לראות כל ימי היותו במקום חושך ואפלה עד שיצא למקום שיש בו ניצוץ השמש ויופיע הניצוץ ההוא על עיניו ואז יצא מן הכח אל הפועל ויראה. והוא מן השפע הבא מהעולם העליון אל הנפש כי העין צריכה לאור הנפש. והנפש צריכה אור הכוכבים ולמלאכים הקדושים וכולם צריכים לאור השם הנכבד והנורא. והנה למשל העין מראה צורות רבות ברגע אחד. פירש כי בעבור היות העין גוף טהור כמעשה לבנת הספיר ויקבל האור באמצעות השמש ואז יצייר בו צורות הדברים כדרך המים וכדרך המראות המלוטשות וזה לא יתכן כי אם ע"י אור חיצוני שיופיע על העין. והנה יש לדעת כי זה צריך לזה וזה לאחר וכולם אל הש"י כאשר בארתי ע"כ. [ב]ר"ל כמו שם אלהים ונקראים ג"כ המלאכים בזה השם כאשר התבאר בפ' שמות (לעיל ג' ט"ו). [ג]עיין מוע"ע ומקור חיים בחורף. ומלת כי הוא הכל וכו' עיין (בראשית י"ח פסוק כ"ה) ע"ש ואם לא אדע בפי' רא"ע ובפי' שם. [ד]עיין בספר נקודות יהודה דרוש נ"א והראה נפלאות מסכים אל דברי רבינו הראב"ע ז"ל ועיין בהקדמת רא"ע בראשית דרך (א' א') וא"כ הנקודה היא קבוצה ורמוזה. [ה]רמ"ש כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך (דברים כ"ג ט"ו). [ו](במדבר י"ד י"ד). [ז](זכריה י"ב ח'). [ח]בלשון נסתר. [ט]ר"ל בלשון מדבר בעדו. [י](עיין לעיל י"ב ב'). [כ](איבער אונז). [ל]כי אור הלבנה הוא בעצמו אור השמש. וכן כל מה שנעשה ע"י מלאך הוא בעצמו מעשה השם. כי הוא הכל ומאתו הכל. והמשכל בזה המשל שכ' הראב"ע ז"ל כי כמו שאור הלבנה מאור השמש ואם אמר יאמר זה אור השמש יאמר אמת. כן אם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מאליו יאמר אמת. ואם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מאת הש"י יאמר אמת. כיון שהשפעת המלאך יצא לו מאת הש"י כמו שאור הלבנה בא לו מאת השמש. ולפיכך אל תתמה אם יאמר בקולו שלא לנכח. ואחר אמר ועשית כל אשר אדבר שהוא לנכח. [מ](ויקרא י"ז י"ג). [נ]צֵידִים (ירמיה ט"ז ט"ז). [נ]הוא ערוב ב' פסוקים (ירמיה כ"ב ט"ז) כתיב דן דין עני. (ושם ה' כ"ח) כתיב דין לא דנו. [ס]לָדִין. (ש"א כ"ד ט"ז). והדגוש מורה על הכפול. [ע]כי שרשו איב, והיו"ד עי"ן הפעל נעלם ונסתר בציירי שתחת אל"ף פ"א הפעל ואיננו מורגש במבטא. [פ](בראשית מ"ט כ"ב) בנות לשון רבות. וצעדה יחידה. והטעם כל אחת מהבנות. כן האמורי והחתי וכו' רבים. והכחדתיו לשון יחיד. וטעמו כל אחד ואחד. *[פ]ר"ל מלת עבודה

איננה

ספורנו

ביתך: (כא) השמר מפניו. שלא לחלל כבודו כענין של נעליך מעל רגליך האמור ביהושע: ושמע בקולו. ללכת בעקבותיו בספק מה שאמרו הנה הננו עולים: אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. אם איש אחד יחטא ילקו הרבים כמו שהיה הענין בעכן כאמרו הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם והוא איש אחד לא גוע בעונו. כי שמי בקרבו. ואין לאל ידו למחול על כבודי: (כב) כי אם שמוע תשמע בקולו ואיבתי את אויביך. ולא אחוס עליהם כדרכי טובי. על הספק ואני לא אחוס על נינוה: (כג) כי ילך מלאכי לפניך. שלא ישא לפשעי האויבים: (כד) לא תשתחוה לאלהיהם. שלא תעשה כמו שעשה אמציהו אחר שהכה את שעיר ויבא את אלהי בני שעיר ולהם ישתחוה. שאולי חשב לרצותם שלא יקטרגו עליו על

שהרג

פירוש רשב"ם

תמר בו מגזירת אם המר ימירנו. ואם הוא דגש. הרי הוא וריחו לא נמר. כמו אל תפל דבר מגזירת נפל. אבל אינו מגזירת סרבנות מן מרה מריתם. שא"כ היה לומר אל תמרה כמו כל איש אשר ימרה את פיך: כי שמי בקרבו. בשמי הוא מצוה לכם. אבל לשאת לפשעכם אין בידו רשות: (כג) כי ילך. שהרי ילך: (כד) כי הרס תהרסם. מדעתי הגהתיו תהרסם משקל דגש מנעורי. ושבשתי ספרי צרפת שנקד בהם תהרסם. והוא משקל רפי. כמו הרג תהרגנו. אבל מאחר כי הרס משקל דגש צ"ל כמו כן משקל דגש תהרסם דוגמת שבר תשבר. ושוב מצאתי בכל ספרי אספמי' ואשכנז כמו שהגהתי משקל

דגש

כה וַעֲבַדְתֶּ֗ם אֵ֚ת יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם וּבֵרַ֥ךְ
אֶֽת־לַחְמְךָ֖ וְאֶת־מֵימֶ֑יךָ וַהֲסִרֹתִ֥י מַחֲלָ֖ה
מִקִּרְבֶּֽךָ׃ ס שביעי כו לֹ֥א תִהְיֶ֛ה מְשַׁכֵּלָ֥ה
וַעֲקָרָ֖ה בְּאַרְצֶ֑ךָ אֶת־מִסְפַּ֥ר יָמֶ֖יךָ אֲמַלֵּֽא׃
כז אֶת־אֵֽימָתִי֙ אֲשַׁלַּ֣ח לְפָנֶ֔יךָ וְהַמֹּתִי֙ אֶת־
כָּל־הָעָ֔ם אֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֖א בָּהֶ֑ם וְנָתַתִּ֧י אֶת־
כל

תְּתַבַּר קָמָתְהוֹן׃ כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ׃ כו לָא תְהֵי מְתַכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ כז יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וְאֶתְבַּר (נ״א וַאֲשַׁגֵּשׁ) יָת כָּל עַמָּא דְּאַתְּ אָתֵי לַאֲגָחָא בְּהוֹן וְאֶמְסַר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְּרֵי
קדל

מסרה כה וברך, ג'. מימיך, ג' וכ"כ [כ"ל מלא דמלא]. והסרתי, ב' [מ"י וס"ו]. כו לא, [במכבא, ולא במקף]. משכלה, ל'. ועקרה, ב'. אמלא, ג' וחד ומלא. כז אימתי, מ"י. לפניך, כו"ל כ"כ במ"ב [בס' מבין סידוס זה לשונו. בדקתי אחר כולם ולא מצאתי התחלפות ביניהם. לכן נכתב בכוונה המסורה על מלת אימתי, כל ליבמא כתיב כן בר מן ב' חסר יו"ד עי"ן הפעל. כי ערפו אים. א' יקראו להם אמים (דברים ב' י"א) ב' יהלך עליו אמים (איוב כ' כ"ה)]. והומתי, ל' וחסר. תבא, י"ז חסר.

ת"א ועבדתם את קמא צב מציעא קז. וברך את ברכות מה עירובין סה קמא צב מציעא קז עקרי' מב ומד פב. מחלה מציעא קז. את מספר ראש השנה יא יבמות מט סוטה יב קדושין לח. את אימתי סוטה לו.

רש"י

(כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמתי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות האחרונה כשהפסוק לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו. ושבותי מגזרת (שמואל א' ז') ושבב בית אל. דלותי מגזרת (ישעיה י"ט) דללו וחרבו. (שם מט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה) חקקי לב (שמואל א יב) את מי רצותי מגזרת (איוב כ) רצץ עזב דלים. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקוד' מלאפום. אלא והמתי כגון (במדבר יד) והמתה את העם הזה והתי"ו מודגש' לפי שבאה במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת שאין מית' בלא תיו. והאחרת משמשת כמו אמרתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוי"ן שתים ליסוד כמו (יהושע י) ביום תת ה' (קהלת ג) עתת אלהים היא והשלישי לשמוש: ערף. שינוסו מפניך
ויהפכו

רמב"ן

כהנו בה לעשות להם כן לא תעשו אתה להם כלל ואמרו אף על גב דקא מכוין לבזויה לפעור ואף על גב דקא מכוין לזריקה למרקוליס: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך וכו'. כוונת הכתוב הזה בעבור שרוב עובדי ע"ז יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ואין כוונתם בע"ז רק שיחשבו כי בעבודות ההם תהיה להם הצלחה כגון שיעבדו השמש בעבור שמלאו לו ממשלת בתבואות ויורח במעינות ובכל התהומות וכן כיוצא בהם בכל צבא השמים וכל שכן שיחשבו כי תהיה להם תוספת טובה בעבודת המלאכים בעבור שהם מכבדים משרתי האל הגדול ועל כן יאמר הכתוב הזה כי בעבודת הקב"ה בלבד תהיה להם ההצלחה והשמירה ועקירת ע"ז לא תזיק אבל תוסיף להם טובה וברכה כי הב"ה יברך לחמך והוא כלל לכל מאכל אשר יאכל ויברך מימיך שהוא אב לכל משקה אשר ישתה והברכה היא תוספת בהן שיהיה מהן לך לרוב מאד ואמר והסירותי מחלה מקרבך שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה ואמר עוד שלא תהיה בהם אשה משכלה ברחם משכיל ולא עקרה ברחם ושדים צומקים כי בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים ואברי הזרע נכונים לעשות מעשיהם כהוגן והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרים ויתכן שיהיו הזכרים בכלל והסירותי מחלה מקרבך כי העקור מחלה בגופים ועם האנשים ידבר מן הפתח ואחר כן הזכיר הנשים כמו שאמר (דברים ז') לא יהיה בך עקר ועקרה. וטעם בארצך להכניס גם הבהמות כמו שאמר שם ובבהמתך. ואמר את מספר ימיך אמלא שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה שימלא ימים כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו כגון שבעים ושמונים שנה כדור דוד המלך וכבר הזכרתי כי כל אלה נסים שיעשה השם בשמים ובארץ מופתים בעבור עושי רצונו ואמר כי כאשר יעשה עמהם אות לטובה כן יעשה בשונאיהם לרעה שיתן להם לב רגז ומחרדים אימה ועוד ישלח בהם את הצרעה והוא מין ידוע כגון הדבורה ומזכירין אותו חכמים תדיר דבא דבורין דבא לרעין והענין כי ישלח המכה הזו באויר ארצם כמו הארבה שבא במצרים והילק החסיל והגזם חילו הגדול שבא בימי יואל. וטעם וגרשה כי היא סבה בהם להתגרש מן הארץ כי תכסה את עין הארץ ותחשך ולא יוכלו לבא במלחמה ועוד כי תאכל כל יגיעם בשדה כענין שאמר בקללו' (דברים כ"ח) זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה וגו' כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל. כן אמר בכאן שיעשה בשונאיהו והזכיר הכתוב החוי והכנעני והחתי דרך קצרה והכונה בכל הנזכרים למעלה. והנכון בעיני כי ג' אלה לא יצאו רובם במלחמה ולא נפלו להם בחרב והיו נשגבים במבצרים ושלח בהם רק את המות הזה כענין שאמר במצרים ושלחו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים והוא מה שאמר במשנה תורה וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים
מפניך

אבן עזרא

*על ע"ז וסוף הספר להזהיר על ע"ז שהוא הסוף. כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשו עם השם אלהי כסף. ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ז הנמצאה בארץ כנען שעשאום יושביה. כי העובד עכו"ם כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה. ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: (כה) ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות. הנה שכרו יאתו והם ד' דברים בעולם הזה. הא' וברך את לחמך ואת מימיך. והב' והסירותי מחלה מקרבך. והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. והד' את מספר ימיך אמלא. והנה כל אלה בגוף האדם. ועוד כי הפך אלה הברכות תעשה בכל אויביך. והוא את אימתי וגם את הצרעה:

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי [ב]הפתי תורות. ולא התעסקו בחכמת התולדת. על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות. בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו. ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף. והנה הם שני כחות. ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש. כי הנשמה היא החכמה ומושבה בעוק הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ. והרוח בלב ובו חיי האדם. והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה. והיא בעלת הכעס. וכן אמר שלמה על תבהל ברוחך [ר]לכעוס. כל רוחו יוציא [ש]כסיל. והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול. וככה כתוב כי [ת]תאוה נפשך. ותאות המשגל ממנה. והנה יש אדם שנברא שתהיינה לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כולן רפות. או זו חזקה וזו רפה. או לא חזקה ולא רפה. והנה בני אדם על [א]כ"ז עניים ממונים. והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשל הגוף עליה. ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה. והנה אתן לך משל. ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנברא על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש. כי המרה האדומה [ד]דומה לה. והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל [ג]לסבול. גם נשבר אדם שאין חום בגופו. ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס. והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו. והשי' יתעלה למען חסדיו בחר בישראל והורה תורתו. וכאשר ישמרוה [ד]יצילם חכמתם וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם. והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה. ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף. ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת. והנה הברכה תהיה בכל מאכל [ה]ומשתה. כי יש מאכל באה לשבר כח התולדת. כדרך אתה תאכל [ו]ולא תשבע. והנה כל
התמלואים

סגדתהון ותברא תתבר קמתי צילמיהון: (כה) ותפלחון קדם יי אלהכון ויברך ית מזוני מיכלך ומשתייך ואעדי סחת מרירתא מגווך: (כו) לא תהי תכלא ועקרא בארעך ית מניין יומי חייך אשלם מיומא ליומא: (כז) ית אימתי אשדר קדמך ואשגש ית כל עממיא דאת אתי לסדרא בהון סדרי קרבא ואיתין

בעל הטורים

[illegible] (ישעיה כ"ט וע"ש) מלמד שהלך על ז' אומות בכל כלי מלחמה: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. לשון רבים דזו תפלת רבים שאינה נמאסת. ואמר וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי ענינו. וברך ג' במסורה הכא ואידך וברך פרי בטנך (פ' עקב) וברך עלי את אלקנה ואת [אשתו] (ש"א ב') כדאי' בברכות בכוס של ברכה משגרו לאנשי ביתו כי היכי דתתברך בטנה וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שבירך ברכת המזון ישגרו לאשתו וברך פרי בטנה. וכן בעלי שבירך את אלקנה ונתעברה אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך. מימיך ג' הכא ואידך ואם מימיך נשתה וגו' ונתתי מכרם (פ' חקת) מחוטב עציך עד שואב מימיך (פ' נצבים) ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם לומר שאף עפ"י שבירך מימיהן ולא היו צריכין לתת אחרים קנו מהם כמו שאמרו מכאן לאכסנאי שיש לו משלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעל אכסנאי כדי להנותו: והסרתי. ב' במסו' הכא ואידך והסירותי את כפי (פ' תשא) בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה לוהסירותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס לחה: והסרתי מחלה מקרבך. וסמיך ליה (כו) לא תהיה משכלה שכיון שסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא. אמלא עולה ע"ב ימי שנותינו שבעים שנה חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה. אמלא ג' במסורה הכא ואידך ואוצרותיהם אמלא (משלי ח') ופי אמלא תוכחות (איוב כ"ג) כשהצדיק נפטר מן העולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו חלקו בגן עדן כמו שמצינו גבי ר' אבהו וגבי ר' אלעזר בן פדת בתעניות וזהו מספר ימיך אמלא ואוצרותיהם אמלא. ופי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח

יונתן

שדרש ג"כ סמיכות הפסוק בע"א קרוב לזה וק"ל: (כה) מחת מרירתא. רצה בלשונו זה מרירתא כדאיתא בב"ק פרק החובל זו מחלה מרה. ולמה נקרא שמה מחלה שפ"ג חלאים יש בה. מחלה בגימ' הכי הוה. בשם החכם מהר"ר שמואל אחידא י"ל ועבדתם את ה' לשון רבים ויברך בלשון יחיד השמיענו שבענין תפלה טובים המרובים כי ברוב עם הדרת מלך. ועבודה זו תפלה אמנם ענין המאכל לעולם לא יסתכלו לאכול אחד עם חבירו כי לא ימשך מזה שום דבר טוב. ולרמוז על זה אתקוה בלש' יחיד ואמר וברך את וגו': (כו) מיומא ליומא. פי' באיזה יום שנולד באותו יום ימות. והכי איתא בפ"ק דסוטה היום מלאו ימי ושנותי. ללמדך שהקב"ה משלים שנות הצדיקים מיום ליום ומחדש לחדש שנא' את מספר ימיך אמלא: (כז) ואשגש. עיין ברש"י שמביא תרגומו והוא לש' גמרא

אבן עזרא

התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף. והנה לא יפחד שומר התורה מהם. וזהו וברך את לחמך. ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי התחברות מערכת המשרתים. ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך. והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד. על כן כתוב גם בחליו לא דרש את יי' [י]כי אם ברופאים. והנה דברתי על חכמת הרפואות. ועתה אדבר על חכמת המזלות. דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו. וערך אלה *[א]אל אלה והדבר עמוק מאד. והנה יהיה כפי מולד האשה [ה]שתהיה משכלה. כי תולדת הרחם להשכיל הילודים. או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם. במולדו *[ח]וכפי תולדתו שלא יוליד בנים. השם הנכבד אם היה דבק בו. יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים. על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני [ט]והיה תמים. וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל צא מאצטגנינות שלך. ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד. כי אגלה התולדת. ואין זה נטוח במערכת הכוכבים. כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל. רק הולכים תמיד לעבודת השם לצרכם. ובתנועתם יקבלו בני העולם השפל דבר והשכו על ידם. והנה אם נשמור [י]לא נקבל. ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא. והנה הברכה השלישית שיהי' כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם: (כו) ומלת עקרה. כוללת אשת איש ובהמתו. והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות. והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והליחה התולדות. לא אם זרה וליחה נכריה כי היא הפך התולדת. והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב. וכן כתוב יראת יי' [כ]תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה. וכתוב בחצי ימיו [ל]יעזבנו. וכתוב כי אם יי' יגפנו [מ]או יומו יבא. והנה המת במלחמה או במגפה. לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והליחה. כי מחוץ באו לו מקרים. והנה השם הדבק בו יצילנו [נ]מכלם. ובתורה *[נ]פן ימות במלחמה. אמר שלמה למה תמות [ס]בלא עתך. ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים. כאשר אפרש בפסוק [ע]ונפלינו אני ועמך. על כן כתוב הנני [פ]יוסיף על ימיך. ומה אוסיף עוד להאריך: (כז) את אימתי. הוא פחד בנשמה. והנה תבוא לגוף חולשה מיד. וזהו ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שיתנו לך את ערפם. והטעם שיברחו

פירוש על אבן עזרא

אינה בשארי ענינים זולת הסרי"ג מצוות כאשר הם נכללים בהזהרת (פס' כ"ב) לעיל. וקורא בשם עבודה כי הם עובדים לאשר אינם מצווים. ואנו נהפך העבודה לכל אשר צוונו. [א](לעיל כ"א א'). [ק](פסוק ל"ג). [ר]ר"ל הוא תורה בכתב ותורה שבעל פה. [רר](קהלת ז' ט'). [ש](משלי כ"ט י"א). [ת](דברים י"ב כ'). [א]אפי' המין האחד בהיות גשם רוח ונשמה כולן חזקות. השני כולן רפות. הג' כולן לא חזקות ולא רפות. הרי ג' כסדרן. ושלא כסדרן הם כ"ז דהיינו א' גשם חזקה והאחרות לא חזקות ולא רפות. ב' גשם רפה והאחרות חזקות. ד' גשם רפה והאחרות לא חזקות ולא רפות. ה' גשם לא חזקה ולא רפה והאחרות חזקות. ו' גשם לא חזקה ולא רפה והאחרות רפות. ז' גשם חזקה. רוח רפה ונשמה לא חזקה ולא רפה. ח' גשם חזקה. רוח לא חזקה ולא רפה. ונשמה רפה. הרי ח' בגשם. ועד"ז ח' ברוח. וכ"כ ח' בנשמה הרי כ"ד. ועם ג' הראשונים הם כ"ז מינים. **ובס' יסוד מורא פ"ט כתב בקיצור וז"ל יש מי שהשלשתן חזקות בו ויש נחלשות. ויש רשמים בתמורה עכ"ל. [ב]פירש כי חכמי המחקר אמרו כי הדם הוא אחד ונושא כל הארבעה. פירש דם. ולחה לבנה. ולחה שחורה. ולחה כרכומית או אלמונית ויש בהם ארבע תולדות ממוזגות כנגד ארבע יסודות. הדם חם ולח. כנגד האויר. הלחה הלבנה קרה ולחה כנגד המים. הלחה השחורה קרה ויבשה כנגד העפר. הלחה הכרכומית חמה ויבשה כנגד האש. ותוספות המזגים ומקורם היה בשינוי הדם. והנה הדם נושא את כולם. [ג]מניעת התאוה. [ד]ר"ל יאמץ חכמתם. [ה]עיין במורה ח"א פרק ע"ב. [ו](מיכה ו' י"ד). [ז](ד"ה ב' ט"ז י"ב). *[ז]ר"ל כי ברגע בא הולד לעולם אין שולט כוכב אחד. כי לכל אחד יש בית מזל המשפיע עליו מי"ב מזלות. ואמר לא"ע בפי' על פס' בחודש השביעי (ויקרא כ"ג כ"ד) ובפי' שם. ומעורב עם הכוכב כמה כוחות רק זה הכוכב שולט ביותר. [ח]וכבר אמרו חכמי הרופאים כי סבת המשכלה רוע העכול הבא מחמת רוע המזג עד שהמותר המתיליד מן המותר ההוא לא יהיה בו כח להתקיים זמן מרובה. וסבת העקרה לרוע מזג טפת זרעה או שלא שכב איש אותה זמן רב ונתקלקל מזג רחמה מחמת נטותה אל רבוי הקור או למיעוט דם ומפה שאין בדם הנדות שעור להיות חומר לולד. *[ח]ר"ל אפילו אם במולדו וכו'. רק אם הוא דבוק בה"י יגבור ה' הדבוק בו להוליד בנים. [ט](בראשית י"ז א'). [י]ואם נשמור התורה לא נקבל מהמזל מה שהוא הפך הטוב ואדרבה אם מורה על רעה יתהפך לטוב. [כ](משלי י' כ"ז). [ל](ירמיה י"ז י"א). [מ](ש"א כ"ו י'). [נ]ור"ל אפילו שאינם מצד המזג. *[נ]כמש"כ (דברים כ' ה'). [ס](קהלת ז' י"ז). [ע](להלן ל"ג ט"ז). [פ](ישעיה ל"ח ה'). ר"ל

**ככה פי' בע"מ ב"י חסר ב' גשם חזקה והאחרות רפות וזה הפי' לא"ע כי אינו מכוון ול"ל ע"פ כתבי הכ"י כי לכל בחינה ג"כ ג' בחינות.

ספורנו

משבר את עובדיהם: (כה) ועבדתם את יי' אלהיכם. ובזה האופן תעבדוהו. כי אחר שיאבדו האומות ופסיליהם והמקומות אשר עבדו שם לא יהיה לכם מסית ומדיח מעבודתי: וברך את לחמך. שיזונו ולא יולידו מותרות מחליאות: והסירותי מחלה מקרבך. הבאה מצד האויר או המערכת: (כו) לא תהיה משכלה ועקרה. באופן שתוכלו ללמד את בניכם: את מספר ימיך אמלא. שתחיו כמדת הזמן אשר בכח אלהים והוא הלחות השרשי בתולדה. והפך זה יקרה על הרוב שימות האדם קודם שיכלה הלחות השרשי בחלאים יקרו מרוע בחירה או מצד המערכת והיסודות. והנה במלאת לאדם מספר ימיו יראה על הרוב בנים לבניו ויוכל ללמדם. כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך. ויתוקן בחיי הזקנים עניני הדורות כמו שספר הכתוב בענין לוי קהת ועמרם: (כז) ונתתי את כל אויביך אליך עורף. מפני האימה והמהומה שיעד. באמרו את אימתי אשלח לפניך: והמותי. כמו

פירוש רשב"ם

דגש: (כה) והסירותי מחלה. שבאה ע"י מים רעים כמו שפירשתי במרה: (כו) לא תהיה משכלה. ואפי' בגודלו לא ימות. אלא את מספר ימיך אמלא. לבא בכלח אלי קבר: (כז) את אימתי. חתת אלהים על בעלי מלחמתך: והמתי. והממתי מהומת קולי. כדכתיב וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם. וכן ברק ויהום. כמו מן סבב סבותי. אבל לשון מיתה יאמר והמתי כמו והמתי. ושתי כמו ושתתי. וכן כרתי ברית כמו כרתתי

כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף: כח וְשָׁלַחְתִּי
אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי
אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ:
כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן
תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת
הַשָּׂדֶה: ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ
עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ:
לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם
פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי | אֶתֵּן
בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ
מִפָּנֶיךָ: לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם
בְּרִית: לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ
אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־
יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ: פ

קדל: כח ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתרך ית חואי ית כנענאי וית חתאי מן קדמך: כט לא אתרכנון מן קדמך בשתא חדא דילמא תהי ארעא צדיא ותסגי עלך חית ברא: ל זעיר זעיר אתריכנון מן קדמך עד דתסגי ותחסן ית ארעא: לא ואשוי ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלשתאי וממדברא עד פרת ארי אמסר בידיכון ית יתבי ארעא ותתרכנון מן קדמך: לב לא תגזר להון ולטעותהון קים: לג לא יתבון בארעך דילמא יחיבון יתך קדמי ארי תפלח ית טעותהון ארי יהון לך לתקלא: א ולמשה אמר סק לקדם יי את ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל ותסגדון מרחיק: ב ויתקרב משה בלחודוהי לקדם יי ואנון לא יתקרבון

עמא

מסרה כח הצרעה, ג'. וגרשה, [הרי"ם בסו"א לבד וכן אגרשנו]. את, ז' פסוקים את את את ואת. מלפניך, י'. כט ורבה, ד'. ל תפרה, ל'. ונחלת, ל'. לא ושתי, ל'. גבלך, ג' [ח"ו]. ועד, ג' פסוקים זעד עד. ישבי, [כו"ל ח"ו]. וגרשתמו, ל'. לב תכרת, [כו"ל ח"ו]. ולאלהיהם, ל'. לג ישבו, כ' [ר"ל שהיו"ד בליר"י]. יחטיאו, ל' ומ"ל. אתך, [ח"ו]. כי יהיה, ע"ל [כ"ב כ"ד]. למוקש, [כו"ל ח"ו]. כד א ואל, ל' ואחרא אל משה. מרחק, כל לו' חסר. ב ונגש, ג' בתורה [ל"ל ב'. ק' מבין מידות].

ת"א ושלחתי את שם. לא ישבו ג"עין מה. ואל משה סנהדרין לח עקרים מג פכח.

כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה
אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק:
ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא

ינשו

רש"י

ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. (סוטה לו) והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג. לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה חסרת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: (לג) כי תעבד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה: (ב) ונגש

משה

רמב"ן

מפניך. והצרעה הזאת עברה עם יהושע את הירדן וכך העלו במס' סוטה ואמרו שהיתה מטלת בהם ארס ומתים בה והאמת כי יש בה גם היום ארס מזיק וממית וכתיב ביהושע כ"ד ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם. וכתיב (שם) ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכ' שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך. וטעמו ותגרש אותם הנשארים בהם כי אחרי נתנו בידכם כל הנזכרים שלחתי הצרעה לגרש הנשארים והנסתרים. ואמר שני מלכי האמורי והם סיחון ועוג שהזכיר מתחלה ולא בחרבך ולא בקשתך עשית כל אלה. ור"א אמר כי הצרעה חולי בגוף מגזרת צרעת ואין צריך. וטעם ועבדתם את ה' אלהיכם ריקן העבודה לשם המיוחד. ואמר וברך והסירותי כדרך כי אני ה' רופאך וכבר פירשתיו והמשכיל יבינהו משם: (לב) לא תכרת להם ולאלהיהם ברית. הזהיר שלא יכרות להם ברית להחיות מהם כל נשמה ולאלהיהם יזהיר שלא יכרות להם ברית להניח ע"ז שלהם אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם ויתכן שיאמר שלא יכרות להם ברית ועם אלהיהם כאחת אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם והכוונה לומר כי בעודם עובדים את אלהיה' לא יכרות להם ברית אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז רשאי הוא לקיימם: (לג) כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש. אלו כי משמשין בלשון אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונו' שהכי משמש. שמצינו *בכמה מקומות וזהו אם משמש בלשון אשר וכו' לרש"י ואינו כן אבל פיעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם וכן אמר (לקמן ל"ד) פן תכרות ברית ליושב הארץ וגו' פן יהיה למוקש בקרבך. והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים ובעלילות הנשחתות כי תעבוד את אלהיהם כי יפתוך וישיאוך בכך: (א) ואל משה אמר וגו'. פרשה זו קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמר' לו גם אלו דברי רש"י ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם לאחר מתן תורה נאמרו לו ג"כ אלו דבריו ז"ל ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען

*בכמה מקומות אם משמש בלשון כו'. כצ"ל.

כלל

אבן עזרא

שיברחו מפניך בראותך אותם: (כח) ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף. מגזרת צרעת שתחלה *כח הגוף. והזכיר משבעה הגוים שלשה. והוא הדין לכלם. גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בזכרים מהאחרים: (כט) לא. אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית. או יכרתו כל השבעה עממין. ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת. וזהו פן תהיה הארץ שממה. כי ארץ ישראל היא ארוכה *מאד. ויואלי מצרים לא יוכל לישבה כלה. כמו פן תקדם: (ל) מעט. עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ. ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) ושתי את גבולך. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. והנהר הוא נהר פרת. בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית: (לב) וטעם לאלהיהם. *שתשחיתם: (לג) לא ישבו בארצך. כאשר תפרה תשבית ותכחיד כל השבעה עממין. עד בם ספר הברית: (א) ואל משה אמר. כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם המצות שיספרם לישראל. ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו וע' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים: (ב) ונגש. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל יי' ואחר כך ונגש משה לבדו. ולא אמר ונגשת. כי כן מנהג הלשון. וה' המעיר על

סדום

ואיתין ית כל בעלי דבבך קדמך מחוורי קדל: (כח) ואשדר ית אורעיתא קדמך ותתרך ית חיואי ית כנענאי וית חיתאי מן קדמך: (כט) לא איתריכינון מן קדמך בשתא חדא דלמא תהי ארעא צדיא ויסגון עלך חיות ברא כד ייתון למיכול פגריהון ויזקון בך: (ל) קליל קליל איתרכינון מן קדמך עד די תסגי ותחסין ית ארעא: (לא) ואשוי ית תחומך מן ימא דסוף עד ימא דפלישתאי ומן מדברא עד פרת ארום אמסור בידכון ית כל יתבי ארעא ואנת תתריכינון: (לב) לא תגזרון להון ולטעוותהון קיים: (לג) לא תעביד להון שכונן בארעך דלמא יטעינך ויחייבון יתך קדמי ארום תפלח ית טעוותהון ארום יהון לך לתוקלא: (א) ולות משה אמר מיכאל סרכן חכמתא ביומא שביעאה לירחא סק קדם יי אנת ואהרן נדב ואביהוא ושובעין מסבי ישראל ותסגדון מרחיק: (ב) ויתקרב משה בלחודוי קדם יי והינון לא יתקרבון

בעל הטורים

לפוכים לפניהו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וזהו ופי' שאלה הוכחות ומה את מספר ימיך אמלא: (כט) ורבה ד' הכא ואידך ורבה העזובה (ישעי' ו') ורבה משטמה (הושע ט') ורבה היא על האדם (קהל' ו') וזהו שיש במדרש וכי שעלה על דעתך עוד שיהיו יראים מחיות השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך אלא גלוי וידוע לפניו שעתידין לחטוא והופקרו לחיות. וזהו יש רעה וגו' ורבה היא על האדם. מה היא ורבה משטמה על כן ורבה העזובה בקרב הארץ שהארץ תעזב שמה ורבה עליך חית השדה: (לג) יהיה לך למוקש וסמיך ליה ואל משה אמר (וגו' נדב ואביהוא) שהיה להם למוקש מה שראו שכינה ומתו נדב ואביהוא: (ג) ונגש. ב' הכא

יונתן

נמלא כמה טעמים: (כט) כד ייתון למיכל פגריהון. מיושב ורבה עליך חיה. מטעם שיבאו לאכול הפגר: (א) סרכן לש' פסוק בדניאל וסרכן תלתא. פי' כאן שר הממונה על החכמה. ועל פי הקבלה ידוע שמיכאל הוא כמסך מחסד שמקורו מהחכמה עליונה והבן

רמב"ן

כלל. ועוד כתיב ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הם המשפטים האלה הכתובים למעלה שאמר בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי איננו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם ולא יאמר ויספר אלא בחדשות אשר יגיד וכבר הטיב לראות ר"א שפירש הענין כסדרו ואמר כי עד הנה ספר הברית והנה הפרשיות כלן באות כהוגן כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם והתחיל לחזור ולהזהיר על ע"ז לא תעשון אתי וצוה אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכל המצות הבאות אחרי כן והשלים באזהרת הע"ז שימלאו בארץ ובעובדיה ואמר לו אחרי צוותך זה להם עלה אל ה' אתה ואהרן והזכיר הפרשה כי משה עשה כמצות ה' ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' ואת כל המשפטים כאשר צוהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם כל הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה כי מאמינים אנחנו בדבריך כמו שאמר במשנה תורה ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו ואז כתבם משה והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה חקים ומשפטים ותורות והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל ובנה המזבח וזבח הזבחים ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי שם באגנות ולקח הספר שכתב מאתמול וקראו באזניהם וקבלו עליהם עוד לבא בברית עמו אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך מכל אשר תצוה מאתו יתברך ואז זרק עליהם חצי הדם כי זאת אות הברית לבא השנים בחלקים שוים ואחרי שהשלים מעשיו עמהם הולך למלאת דבר ה' שאמר לו ה' עלה אתה ואהרן וגו' וזהו שאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וגו' ועשה עוד מה שצוה ונגש לבדו אל ה' והוא שאמר ויבא משה בתוך הענן וגו' והנה מעשה הברית ביום המחרת למתן תורה ובו היתה העליה שעלה משה אל ההר וממנה נתעכב שם ארבעים יום והוא שפירש הכתוב ויקרא אל משה ביום השביעי וגו' וכאמר ויבא משה בתוך הענן וכל זה מתוקן ומבואר. וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתיבת ספר הברית הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמרו כהלכה. וטעם ואל משה אמר בעבור שהיה על כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשנה הוא בעצמו כי צוה אותו אחר שתשים לפניהם המצות והמשפטים ותכרות עמהם הברית עלה אתה אלי ולכך עשה המצוה הראשונה בששי והשכים בשביעי בבקר וכרת עליהם הברית ואחרי כן עלה אל ההר הוא והנקראים על הדרך אשר נצטוו. וטעם עלה אל ה' דרך הפשט יזכיר שם במקום הכנוי כמו נשי למך ואת יפתח ואת שמואל וכן והאר פניך אל מקדשך השמם למען ה' אבל בתלמוד (סנהדרין ל"ח ע"ב) שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה עלה אל מטטרון שנקרא כשמי ה'. והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול והכונה כי משה יבא בתוך הענן אשר שם כבוד ה' ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי ואין כוונת רבותינו כלל במה שכתב רש"י למעלה גם במסכת סנהדרין הפך הרב הענין וכבר הזכרתי כוונתם בשם הזה וכל דבריהם אמת אלא שדברו בהגד' הסיה כמסתיר פנים כי רב אידי לא גלה למין הסוד השואל ענין מטטרון הגדול וסודו חלילה. אבל הזכיר לו כי על המלאך מורה דרך בעולם התחתון הכתוב הזה מדבר ולפיכך אמר לו דאפילו בפרוונקא לא קבילניה דכתיב אם אין פניך הולכים שאנו לא קבלנו שליח בלתי השם הנכבד וכבר פירשתי סוד הפנים וכל הענין בביאור במשכילים בו במתן התורה: (ב) ונגש משה לבדו אל י"י. גם זה על דעת ר"א שם במקום כנוי שהיה ראוי לומר אחר עלה אל

פירוש על אבן עזרא

א"ר"ל יהיו הולכים הלוך וחסור עד שימותו ע"ד וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד יו"ד) שפי' יחלש וימות. וטעם וגרשה שתהיה סבה להאבידם כמש"כ וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים מפניך (דברים ז' כ'). והמגלה לנתה"ם הבין כפשוטו ואמר שאין זה משמעות הכתוב שמולי הצרעה לא יגרש את יושבי הארץ. והביא דעת רז"ל שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים כמ"ש רש"י ז"ל. והרי גם המיתה לא תגרש את יושבי הארץ. ומוכח שטעם וגרשה כמו שפירשתי. ואפשר לומר שארס הצרעה הוליד חולי לרעת המחיה. ולכן נקראת שרץ העוף לרעה. ואין כאן מחלוקת. ק"ר"ל דעת הגאון כי זה המאמר היה סימן לישראל מתי יגיע עת הכרת שבעה עממים והוא כי אמר להם כי לא יגורשו כלם יחד בעבור היותם מועטים ולא יוכלו למלאת הארץ ומזה הסבאר להם כי כאשר יהיו רבים שיוכלו למלאתה אז יכרתו כלם. *ק"ר"ל כי אנו רואים א"י כי היא קטנה ואיכה ד' מאות פרסה. ע"כ מתרץ אגב כי הד' מאות פרסה שלים ע"י אורך המדינה. ר"ר"ל פן זה איננו כמו אולי (פיללייכט) רק כמו למען לא (דאמיט ניכט) כי איננו יכול להיות ל"ת כי איננו עושה בידים השממון. ש(תהלים ע"ב ח'). ת"ר"ל מיום התחילם לכנס בארץ עד גרש הכל. ואמר זה ז"ל כי הנה כתוב ונחלת את הארץ וגרשתמו מפניך שטעמו בלי ספק שלא ישאיר מהם עד אחד אם כן מה טעם אמר אחר זה לא תכרת להם ברית ולאלהיהם רק הטעם בין כך ובין כך. *תכי אין בהם דעת לכרות הברית עם הפסלים. ת"כי אין הלוי עליהם רק עלנו הוא הלוי. א"ר"ל כי כל המשפטים אמרם השם למשה כי עמו היה מדבר כאשר כתוב בתחלתה ויאמר ה' אל משה. א"כ מה טעם אמרו בזה ואל משה אמר רק הטעם כי כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם המצות שיספרם לבני ישראל. אבל זה היה צווי למשה לבדו שלוהו שיעלה אל ה'. ומה שאמר ואחר כן אמר למשה לבדו וכו' כ"ל כי משה היה עומד על ההר בדברו אליו השם המשפטים. א"כ מה טעם אמרו ואל משה אמר עלה רק טעמו כד לכרות אתם ברית. ואחר עלה אלי אתה ואהרן ושבעים מזקני ישראל. ב(בראשית י"ט

ספורנו

כמו שהיה הענין במלכים אנושה מפני ישראל כי יי' נלחם: (לא) כי אתן בידכם את יושבי הארץ וגרשתמו. הדבר מסור בידכם ואתם אל תתעצלו בזה כמו שהעיד בהם יהושע באמרו עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם יי' אלהי אבותיכם: (לג) לא ישבו בארצך. באותו החלק מהארץ שתכבוש ותשב בו אתה. לא ישבו הם. הפך מה שעשו כמו שהעיד באמרו וישב הכנעני בקרבו בגזר. וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ: כי יהיה לך למוקש. שבתם בארץ סיבות שתעבוד את אלהיהם: (א) ואל משה אמר עלה. אחר שקיים אמר כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם. ופירש שלא יעלו אליו באמצעיים ושיספיק מזבח אדמה עם שמירת מצותיו שפירש בדברות. ובפרשת המשפטים אמר הכתוב שכל אלה אמר וצוה בכלל

פירוש רשב"ם

כרתי: (לא) מים סוף. שהוא בתחלת מזרח א"י כמו שמוכיח בפ' אלה הדברים: עד ים פלשתים. שהוא במערב כדכתיב ופלשתים מאחור. ומדבר שהלכו בו ישראל מדרום: עד הנהר. נהר פרת בצפון. כדכתיב מצפון תפתח הרעה כי בבל בצפון: (א) ואל משה אמר. משה נגש אל

יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ: ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת
כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד
וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
נַעֲשֶׂה: ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי
יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת
הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים
שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים: ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה
חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק
עַל־הַמִּזְבֵּחַ: ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית
וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה
דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל
כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל: י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר
וכעצם

עמא לא יסקון עמיה: ג ואתא משה ואשתעי לעמא ית
כל פתגמיא דיי וית כל דיניא ואתיב כל עמא קלא חד
ואמרו כל פתגמיא די מליל יי נעביד: ד וכתב משה ית
כל פתגמיא דיי ואקדם בצפרא ובנא מדבחא בשפולי
טורא ותרתא עשרי קמן לתרי עסר שבטיא דישראל:
ה ושלח ית בוכרי בני ישראל ואסיקו עלון וקריבו נכסת
קודשין קדם יי תורין: ו ונסיב משה פלגות דמא ושוי
במזרקיא ופלגות דמא זרק על מדבחא: ז ונסיב ספרא
דקימא וקרא קדם עמא ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל:
ח ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא
ואמר הא דין דם קימא דגזר יי עמכון על כל פתגמיא
האלין: ט וסליק משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי
ישראל: י וחזו ית יקר אלהא דישראל ותחות כרסא יקריה
בעובד

מסרה ג ויבא, [כו"ל מ"ו]. ויען, ד' פסוקים, ויען, ויאמרו. קול, [מ"ו]. ד ושתים, כו"ל כ"ב [כ"ל במ"ש בס"ף בסמיכות]. ה עלת, פלוגתא עלות [בס' מנחת שי איתא. דרבים טועים לומר דפלוגתא היא אם מלא או חסר וגם המדפיס הי' מהטועים. ולאו, כי לא נמצא ככה בשום ספר דיהא מלא. רק כוונת המסורה לענין פיסוק טעמים כמבואר חגיגה דף ו' ע"ב יעוי"ש]. ו ויקח, ג' פסוק זה אשר זה מתחילין ויקח. באגנת, ל' וחסר. ז ונשמע, ב' ב' פתח וא' קמץ. [ח ויזרק, [מ"ו]. על העם, ח' וכל עזרא דכוותיה. י אלהי ישראל, כ"ח מיחדין [כ"ל דסמיכי כך ואין שם שם אחר. ס' מנורת שלמה]. לבנת, ב' בתרי לישנ'. הספיר, ל'.

ת"א וישלח את יומא כב מגילה ט חגיגה ו זבחים קטו כריתות ט. ויעלו עלת חגיגה ו. ויזבחו זבחים חגיגה שם זבחים קיו. ויקח משה חצי זבחים לז מנחות פב. נעשה ונשמע שבת פח פע גיטין ז עקיד' שער מז. ויקח משה את הדם יבמות מו כריתות ט. ויעל משה כאם הפ' כה. ויראו את חולין פט עקיד' שער לא.

רש"י

משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. (מכילתא בפ' יתרו) ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: (ד) ויכתב משה. (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: (ה) את נערי. הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם. (זבחים לו) מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנת. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. (כריתות ט) ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו
מיתה

רמב"ן

אל ה' ונגשת לבדך אבל מנהג הלשון כן כאשר הזכרתי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה וגו' מאת ה' והטעם מאתו. ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה הטעם חותנו. וכן וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל. וכן אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות וגו' אל המלך שלמה. והנכון בעיני בכאן כי הדבור הזה היה גם לאהרן שגם הוא שמע באם קול ה' אומר למשה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחוק ואם כן היה צריך להזכיר הנגש בשם ואז ידבר אליו לנכח גם כן היה צריך לאמר ונגשת אתה משה אל ה' ולא יספיק הכנוי בו ולפיכך אמר ונגש משה לבדו והם לא יגשו וזה טעם לבדו למעט גם אהרן הנכלל עמו בדבור ויתכן שהיה רמז לדבור המתעלה שיהיה לאמר למשה שיגש אל ה' והמשכיל יבין: (ג) ויבא משה ויספר לעם. היה משה בעת הדבור הנזכר כלו במקום אשר נגש בו אל הערפל אשר שם האלהים ועתה בא אל מקום רחוק משם שהיו בו העם בשעת מתן תורה וספר להם כל מה שנצטוה ושמעו בקולו ולא אמר בכאן וירד כי כלם בתחתית ההר היו לא בראשו ששם כבוד השם אלא שמשה היה קרוב אל מקום הערפל והם עמדו מרחוק בשעת הדברות כאשר פירשתי וכאשר נפרד משה ממקומו והלך לבא אל העם קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה' ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת וגו' קרב אתה ושמע וכו' כי היו סבורים שידבר להם השם הנכבד כל
המלות

אבן עזרא

סדום ועל עמור' גפרית ואש מאת ה' מן השמים. והטעם מאתו. ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח [ב]ואת שמואל. ולא אמר ואותי. ורבים ככה: (ג) ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר. כי אין צורך: וטעם ויבא משה. בתוך *[ג]מחנה ישראל. ויספר לעם את כל דברי ה'. מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן [ד]אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך [ה]למוקש: ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאילו הוא איש אחד: (ד) ויכתוב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית. ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמד ישראל בעת מתן תורה. ומלת ויבן משרת בעבור אחרת כאילו כתב ושתים עשרה מצבה בנה: (ה) וישלח את נערי. הם הבחורים בני הזקנים הבחורים [ו]שיעלו עם משה: ויעלו עולות. וזהו וזבחת [ז]עליו. והזכיר עם השלמים פרים. כי האוכלים רבים היו: (ו) ויקח חצי הדם. מהעולות והשלמים: ומלת באגנות. כלים עגולים. כמו [ח]אגן הסהר ובלשון ערבי אג"אן: וחצי הדם. של עולה והשלמים. זרק על המזבח לשם. והנה באגנות [ט]ישמם לשנים. שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות: (ז) ויקח. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם. והם הזקנים. כי הם כנגד כל ישראל. כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור. וסמכו זקני העדה [י]את ידיהם. שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה. כמו ויז [כ]על אהרן ועל בגדיו. וקראם
דם

יונתן בן עזיאל

יתקרבון ועמא לא יסקון עמיה: (ג) ואתא משה ואשתעי לעמא ית כל פתגמיא דיי ית כל דינייא ואתיב כל עמא קלא חד ואמרו כל דמליל יי נעביד: (ד) וכתב משה ית פתגמיא דיי ואקדים בצפרא ובנא מדבחא בשיפולי טורא ותרי סרי קמן לתרי סרי שבטיא דישראל: (ה) ושדר ית בוכרי בני ישראל ארום עד ההיא שעתא הות פולחנא בבוכריא דעד כדון לא איתעביד משכן זמנא ועד כדון לא אתיהיבת כהונתא לאהרן ואסיקו עלוון וניכסת קודשין קדם יי תורין: (ו) ונסיב משה פלגות דם ניכסא ושוי במזרקיא ופלגות דם נכסא דרק על מדבחא: (ז) ונסיב ספרא דקיימא דאורייתא וקרא קדם עמא ואמרו כל פתגמיא דמליל יי נעביד ונקביל: (ח) ונסיב משה ית פלגות דמא דבמזרקיא ודרק על מדבחא לכפרא על עמא ואמר הא דין דם קיימא דגזר יי עמכון על כל פתגמייא האלין:

ירושלמי

(ט) וסליק משה ואהרן נדב ואביהוא ושובעין מסבי ישראל: (י) וזקפו נדב ואביהוא ית עיניהון וחמון ית יקר אלהא דישראל ותחות אפיפורין דריגלוי דמייצע תחות כורסיה הי כעובד אבן ספירינון מידכר שיעבודא דשעבידו מצראי ית בני ישראל בטינא ובליבנין והוון נשייא בטשן ית טינא עם גובריהון הוה תמן ריבא מפנקתא מעברתא ואפילת ית עוברא ואתבטש עם טינא נחת גבריאל ועבד מניה לבינתא ואסקיה לשמי מרומא ואתקניה גילוגדק תחות אפיפורין דמרי עלמא זיויה הי כעובד אבן טבא והא כתקוף שפר שמיא כד הינון ברירין מן ענניא:

[(י) איפופרין דריגלוי כעובד לבן דספירינון וכחיזו שמייא כד הוו נקיין מן ענניא:]

ולות.

בעל הטורים

הכא ואידך ונגש הכהן (פ' שופטים) ונגש חורש בקוצר (עמוס ט') כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על השנה שתהא כתקונה כדכתיב ונגש חורש בקוצר: יגשו ב' והם לא יגשו. אחד באחד יגשו (איוב מ"א) לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים יותר מחבירו כמו שאמרו משה מחיצה לעצמו וכו': (ג) כל הדברים אשר דבר ה' נעשה ו' תיבות וכן כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ו' תיבות הרי י"ב כנגד י"ב שבטים שאמרו ו' תיבות והוא שמע ישראל ויעקב השיבם ו' תיבות ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: (י) ישראל ותחת רגליו מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד: ודמות פניהם פני אדם. ס"ת המים וזהו שאמר יעקב התחת אלהים אנכי בגימ' כסא. לבנת ג' במס' הכא ואידך

ושיחור

יונתן

והבן. ביומא שביעאה. ס"ל בשבעה לחדש עלה משה ופלוגתא היא בגמרא: (י) אפיפורין. תרגום של הדום רגליו הוא. ונמצא בלשון רז"ל הרבה. ובמשנה פ' ע"ו דכלים פופירון של בעלי בתים. ופי' הערוך כורסא קטון תחת רגליהם וגלוגדק. הוא ספסל יותר קטון ממנו. ונמצא בגמרא פ' אין לדין זקן אחד היה בשכונתי ויולדה בגדודגא שלו חמן ריבא מפנקתא וכו'. ואתבטש עם טינא. נחת גבריאל. עיין כל זה במדרש אבכיר וכאן הוא מספר כל צרת ישראל שסבלו במצרים וכדפי' רש"י. שלכן נראה כמעשה

לבנת

רמב"ן

המצות כאשר דבר להם עשרת הדברים ויעשה בא עמהם אל מקום העם וספר לכלם את כל דברי יי' והם אמרו נעשה כל דברי יי' אשר צוה אותנו בעשרת הדברות ונשמע לקולך לכל אשר צוית או תצוה בשמו יתעלה וכאשר חזר משה אחרי כן ועלה אל קצה ההר עם הזקנים כאשר צוה אותו אלהים אז אמר לו השם פעם אחרת עלה אלי ההרה והיה שם ובעת הזאת הודיעו משה את כל דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו ולכו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם זהו שאמר בכאן ואתנה לך את לוחות האבן והתור' והמצוה כי לך לבדך אתן את התורה והמצות אשר תלמדון ועשו אותה כאשר נדרו לעשות: (ה) נערי בני ישראל. הם הבכורות כדברי אונקלוס כי הם המעלי' עולות והשלמים ולא ידעתי למה יכנה הבכורות בלשון נערי. אולי בעבור שהזכיר הזקנים שהם אצילי בני ישראל קרא הבכורות נערים כי הם נערים כנגדם ירמוז כי לא בעבור מעלתם בחכמה שלהם כי לא היו זקנים רק מפני הבכורה כי הם המקודשים לקרבנות ועל דרך הפשט נערי בני ישראל הם בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שלא נגשו אל אשה מעולם כי הם הנבחרים בעם והקדושים בהם כענין שאמרו עתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ליתן ריח כלבנון וכו'. וטעם ליי' פרים כי ישראל כל ימי היותם במדבר פחדו ממדת הדין וזאת טעותם במעשה העגל והנה העלו העולות וזבחו השלמים כולם פרים כטעם פר כהן משיח ופר העלם דבר ופר ע"ז גם פרה אדומה כן ובענין העגל הזכיר זה: (ו) וישם באגנת. הם כלים עשוים כדמות כלי המזבח ולכך אמר כי חצי הדם שהיה דעתו ליתן על העם שהם בכלים ההם והחצי האחר זרק על המזבח מן המזרקות שקבל אותו בהם כדרך הקרבנות. ור"א אמר כי באגנות ישמש בעבור שניהם וכן דעת אונקלוס שתרגום במזרקיא: (י) ויראו את אלהי ישראל. פי' ר"א במראה הנבואה כמו ראיתי את

יי'

אבן עזרא

דם הברית: (ט) ויעל. לא הזכיר ההר כי אין צורך: (י) ויראו. במראה [ל]הנבואה. כמו ראיתי [מ]את יי' יושב על כסא. אמר הגאון כי ספיר לבן. ראייתו לבנת הספיר. ואיננו רק אדום. והעד כי מנהג

בלשון

פירוש על אבן עזרא

י"ט כ"ד) וראוי לומר אתאו כי כבר הזכיר השם. [ג](ש"א י"ב י"א) ולמה לא אמר ואותי. *[ג]ר"ל היה ל"ל וילך משה וכו' ע"כ פי' כי הוא מורה על ביאתו לעם. [ד]ודעתו של הראב"ע ז"ל שמתחלת אתם ראיתם (לעיל כ' י"ט) עד הנה אנכי שולח מלאך (הכתוב בפרשה זו) היא פרשה אחת כאמרה למשה בזה אחר זה. וכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך עד ואל משה אמר וגו'. ואל תשגיח לדברי המשתבש ורוצה לשבש זולתו בפירוש דברי החכם ז"ל. [ה](לעיל סוף כ"ג). [ו]כאשר פי' (פסוק א') כי השבעים מזקני ישראל הם הבכורים הקדושים. ר"ל שנבחרו לעבודת הכהונה. ועליהם נאמר וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (לעיל י"ט כ"ב). ובניהם הבחורים קרא הכתוב נערי בני ישראל שהם פרחי כהונה (עיין ברבינו בחיי ז"ל) וז"ש ויעלו עולות ויזבחו זבחים וכו'. [ז](לעיל כ' כ"א). [ח](שיר ז' ה'). [ט]ר"ל אגנות לחצי הדם מהעולות ואגנות לחצי הדם מהשלמים. ועיין פירש"י ז"ל. [י](ויקרא ד' ע"ו). [כ](שם א' ג') פירש מה שאמר כמו ויז על אהרן ר"ל כי זאת הזריקה היתה על הבגדים אעפ"י שלא נזכר. [ל]דע כי לא ישיגו העינים רק מקרי הגוף. ומה שאמר ויראו את אלהי ישראל וכן ויחזו את האלהים הוא בעין השכל. ומה שאמר ואל משה אמר עלה אל ה' וכן ונגש משה לבדו אל ה'. כבר נודע שהשי"ת איננו גוף ולא כח בגוף כמו שבא עליו המופת ולא הוא ית' יגש ולא יקרב לדבר ולא דבר מן הדברים יקרב לו או יגע בו ית' כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום ובטל כל נגיעה קרובה או רחוקה או התדבק או התפרד או משוש או ממישות. ומה שאמר קרוב ה' לכל קוראיו. קרבת אלהים יחפצון (ישעיה נ"ח) קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג) קרב אתה ושמע (דברים ה'). וכן ונגש משה לבדו אל ה'. ר"ל קריבת מדע כלומר השגה מדעית לא קריבת מקום. (ועיין רמב"ם במורה נבוכים ח"א פרק כ"ח). [מ](מ"א

כ"ב

ספורנו

בכלל לישראל ואל משה אמר שיעלה כמו שיעד אליו קודם מתן תורה באמרו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: (ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'. מתחלת כה תאמר עד ואלה המשפטים: ואת כל המשפטים. מתחלת ואלה המשפטים עד ואל משה אמר: (ו) וחצי הדם זרק על המזבח. עשה את המזבח כשליח לאל ית' לבדו לכרות הברית ובכן קבל חצי הדם וחציו האחר נזרק על העם הנכנסים עמו לברית: (ז) ספר הברית. הספר שכתב בו דברי יי' והמשפטים שעליהם יכרתו הברית כאמרו למעלה ויכתוב בספר: ויקרא באזני העם. שידעו מה הם מקבלים עליהם שלא יהיו כמוטעים: נעשה ונשמע. נעשה לתכלית שנשמע בקולו כעבדים המשמשים את הרב שלא על דרך לקבל פרס כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו: (ט) ויעל משה ואהרן. אחר שקיים מה שצוהו ה' ית' באמרו כה תאמר אל בני ישראל קיים מה שצוהו אחר כך באמרו עלה אל יי' אתה ואהרן: (י) ותחת רגליו. בארץ שהיא שפל הכל כאמרו והארץ הדום רגלי: כמעשה לבנת הספיר. עצם נעדר כל הצורות השכליות ומוכן לקבלם כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עצם הנפש האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע ומוכנת לקבלם בעיון בחירי: ובעצם השמים לטוהר.

וכלו

פירוש רשב"ם

אל הערפל אשר שם האלהים ויאמר ה' אל משה כה תאמר. כל הפרשיות הללו עד כאן אל בני ישראל ביום ששמעו עשרת הדברים. ואל משה אמר לבדו בשעת ירידתו בו ביום עלה אל ה' למחר אתה ואהרן וגו' ואח"כ מיד ירד משה ויספר לעם את כל דברי ה' וגו'. ואח"כ ירד ולמחר בנה מזבח והקריב קרבנות ובו ביום עלה ויכסהו הענן ששת ימים וגו': ואל משה אמר. מלאך. עלה אל ה' מדלא כתב אלי כמ"ש לפנינו עלה אלי ההרה: (ד) לשנים עשר שבטי ישראל. לעד שכולם נתרצו בקיום הברית: (ה) את נערי. בכורות: (ז) ספר הברית. דכתיב למעלה ויכתוב משה וגו': נעשה ונשמע. נעשה מה שדיבר וגם נשמע מה שיצוונו עוד מכאן ולהבא ונקיים: (י) ויראו את אלהי ישראל. בעין

וראיתי

וכעצם השמים לטהר: יא ואל־אצילי
בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את־
האלהים ויאכלו וישתו: ס יב ויאמר
יהוה אל־משה עלה אלי ההרה והיה־
שם ואתנה לך את־לחת האבן והתורה
והמצוה אשר כתבתי להורתם: יג ויקם
משה ויהושע משרתו ויעל משה אל־
הר

אונקלוס

כעובד אבן טבא וכמחזי שמיא לבריו: יא ולרברבי בני
ישראל לא הוה נזקא וחזו ית יקרא דיי והוו חדן בקרבניהון
דאתקבלו כאלו אכלין ושתן: יב ואמר יי למשה סק לקדמי
לטורא והוי תמן ואתן לך ית לוחי אבנא ואוריתא
ותפקדתא דכתבית לאלופיהון: יג וקם משה ויהושע
משמשנה וסליק משה לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי:
ולסביא

מסרה וכעצם, ל'. לטהר, [הלמ"ד בקמץ וס"ו]. יא אצילי, ל'. ויחזו, ב'. יב ויאמר ה', י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא. ההרה, י"ג. והיה, ו' [הה"א בסו"פ פסוק]. ואתנה, ו' בתורה. לחת, [חסר דחסר]. לחת האבן, ל'. והתורה, ב'. והמצוה, ג'. להורתם, ל, וכ"כ [כ"ל מ"ו קדמאה וה"ו חבין]. יג אל הר, י"ו.

ת"א ותחת רגליו סוטה יז מנחות מג. וכעצם השמים יומא עו נט זבחים לה. ויחזו את ברכות יז. ההרה והיה ס' הוסר פ' שמיני. ואתנה לך ברכות ה מס.

רש"י

מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים וגו' ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. (סוטה יב) היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשלח בהם יד. ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי לשון גדולים כמו (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך. (במדבר יא) ויאצל מן הרוח. (יחזקאל מא) שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ' יום: את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה

רמב"ן

י"י נצב על המזבח: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. הוא שראה יחזקאל במראה אבן ספיר דמות כסא: וכעצם השמים לטהר. שראו תחת לבנת הספיר כעצם השמים לטוהר הוא הרקיע כעין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות והנה בכאן כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד. ועל דרך הפשט טעם אלהי ישראל לומר כי זכות ישראל שאביהם עמהם לזכותם במראה הזאת. ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים והוא כאשר אמר הן הראנו י"י אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ביאר בכאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום י"י אלהי ישראל והזכיר בהם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה כי היה לעם במחילת ענן וערפל ואונקלוס ירמוז לזה שתרגום וחזו ית יקר אלהא דישראל ולא תרגום ואיתגלי לשון יקרא די"י כמנהגו במקומות אחרים: (יא) ואל אצילי בני ישראל. הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים וקראם כן כי נאצל עליהם רוח אלהים וכן מאציליה קראתיך הנאצלי' שנאצל עליכם כמו או הגדולים שנאצל עליהם כבוד מן המלכות וטעם לא שלח ידו בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל י"י פן יפרוץ בם הודיע בכאן שנזהרו בכך ולא פרץ בהם פרץ כי היו אצילי בני ישראל ראויים למה שחזו במחזה והטעם כי חזו את האלהים ולא הרסו לעלות אל י"י. וטעם ויאכלו וישתו שאכלו שם השלמים בתחתית ההר לפני האלהים טרם שישובו אל אהליהם כי השלמי' טעונין מחיצה ונאכלין בירושלם לפנים מן החומה ובשילה בכל הרואה וכאן היו נאכלין לפני המזבח תחת ההר לא במחנה. וטעם וישתו שעשו שמחה וי"ט כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבני' וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני י"י אלהיך וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו' מיד ויבא ירושלם ויעש משתה לכל עבדיו אמר רבי אלעזר מכאן שעושין משתה להגמרה של תורה ונאמר בדוד אביו בהתנדבם לבנין בית המקדש ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' וגו' ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו: (יב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה. היא המצוה שאמר לו מאמש עלה אל ה' ונגש משה לבדו אל ה' ועתה ביום השביעי הוסיף לו לאמר והיה שם ואתנה לך כי יתעכב בהר עד כי יתן אליו לוחות האבן והתורה והמצוה ואשר כתבתי יחזור על הלוחות ולהורותם על התורה והמצוה ושיעור הכתוב ואתנה לך את הלוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוה להורותם והוא כאשר אמר במשנה תורה ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם. ורש"י כתב אשר כתבתי בתוך לוחות האבנים להורותם שכל שש מאות ושלש עשרה מצות בתוך עשרת הדברות הם ור"א אמר התורה הדבור הראשון והשני. והמצוה השמנה הנזכרים ואינו נכון כי הכתוב במשנה תורה ואדברה אליך יעיד כי על כל המצות כולן ידבר ועל דעת רבותינו יתכן כי יהיה רמז שהיתה כל התורה כתובה לפניו קודם שנברא העולם כאשר הזכרתי בתחלת ספר בראשית: (יג) ויקם משה ויהושע
משרתו

אבן עזרא

הלשון לכפול הטעם במלות שונות. והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב. והנה הטעם כפול. אדמו עצם מפנינים *ספיר גזרתם. והנה ספיר כמו פנינים. ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה. היה ראוי לומר כמראה. והנכון כי לבנת מגזרת לבנה. כמו חשכת מים. מגזרת *חשכה. והנה לבנת הספיר. כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא: וטעם וכעצם השמים לטוהר. תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל. והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל. ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל. כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע. גם הוא תחת הכסא. והכל תחת השם הנכבד: (יא) ואל אצילי. כמו ומאציליה. ולא הזכיר זקנים להכניס עמהם נדב ואביהוא: וטעם לא שלח ידו. כי ראו השם הנכבד ולא מתו. כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי: וטעם ויאכלו וישתו. שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה. ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו. כי הוצרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה. והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת: (יב) ויאמר. ושב שם עד שאתן לך. אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים. והטעם מתוקנים נבראו כמדת הארון. כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל. רק משה תקנם כי התקון נקרא מעשה כמו ויתהר לעשות אותו. ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן. ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים. והנה הראיתי לו בעלותי ההרה לקחת שני לוחות האבנים. ושלש פעמים הזכיר. כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ. אמר הגאון כי אשר כתבתי. דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים. ופי' התורה. תורה שבכתב: והמצוה. תורה שבע"פ כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר. וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון *והחמישי והמצוה השמנה דברים (יג) ויקם משה. מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה. כי הנה לא ידע דבר העגל
שנעשה

(יא) ולות נדב ואביהוא עולימיא שפיריא לא שדר מחתיה בההיא שעתא ברם אתנטרא להון ליום תמיניא לאשלמותא לאסערא עליהון וחמון ית איקר שכינתא דיי והוון חדן בקורבניהון דאתקבלו ברעוא הי כאכלין והי כשתיין: (יב) ואמר יי למשה סוק קדמי לטורא והוי תמן ואתן לך ית לוחי אבנא דבהון רמיז שאר פתגמי אורייתא ושית מאה ותליסרי פקודייא דכתבית לאלופיהון: (יג) וקם משה ויהושע משומשניה וסליק משה לטורא דאיתגלי

בעל הטורים

ובשיעור לבנה (ביהושע י"ע) והיא שם עיר ונקראת כן על שם שבנויה מלבנים וזהו הוא שדרשו שהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל: (יא) ויחזו ב' הכא ואידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים (איכה ב') הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משאות שוא ד"א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מה הכא אכילה ושתיה אף ויחזו משאות שוא על ידי אכילה ושתיה דכתיב (יחזקאל י"ג) ותחללנה אותי וגו' בפתותי לחם שבשביל

יונתן

לבנת הספיר וכו' והיה נערה אחת שם מעוברת מעוברת והפילה העובר ונשקע עם טיט וכיון שראה הקב"ה שערי האומות מלמדין סניגוריא כמו לגבריאל ועשה לבינה והעלה לשמי שמים וכו' ע"ש: (יא) תמיניא. לאשלמותא. עי' שמיני למלואים כי כן מתרגם הוא לקמן ולכן המתין להם הש"י ולא שלח יד בם וכדפירש"י שם שלא לערבב השמחה: לאסערא עליהון. פירש לשון סערה ה' שענייננו כמו היא סוער וכן סופה וסערה

פירוש על אבן עזרא

כ"ב י"ע. ד"ה ב' י"ח י"ח). ג(איכה ד' ז'). *ג(שם). ספירש כי מלת לבנת איננו מגזרת לְבֵנָה כי אם מגזרת קח לך לְבֵנָה (יחזקאל ד' א') והעד שאמר יחזקאל כמראה אבן. ובשיר השירים בפסוק מעולפת ספירים יפרשוהו. ע(תהלים י"ח י"ב). מגזרת חֲשֵׁכָה· *ע(בראשית ט"ו י"ב). פ(יחזקאל יו"ד א'). צפי' ידוע מדרך קבלה כי החיות שהזכיר יחזקאל הם הכוכבים שבגלגל השמיני או הם שבעת המשרתים. וכתיב ודמות על ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (שם א' כ"ב). וזה הרקיע הוא הגלגל השמיני בעצמו. וכתיב וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא והוא הגלגל התשיעי. וכתיב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה והוא השכל הפועל. וזה הכסא הוא הנטוי על השמים הנראים. פירש אמר השמים הנראים על הגלגל השמיני כי אשר שהכוכבים אשר יש בו המה נראים לעין. הנה גם הגלגל נראה, בעבור כי הוא גוף כמו הם. אך התשיעי איננו נראה. ואשר אמר וזה הכסא הנה מלת וזה רומזת שיש כסא אחר והוא כסא על השכל הפועל שהוא כסא השם ועליו נאמר כי שמי בקרבו. וידוע כי נפשות כל החיים השפלים הם ביד שכל הפועל. ורז"ל אמרו זה בפרק חלק באמרם אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. ומלת גוף רומזת אל המלאכות השפל שהוא ביד השכל הפועל כלומר נפשותם של בעלי הגוף העפרים השוכנים בארץ. ולא נפשות העליונים שהם פשוטים בלי הרכבה. והכוונה שיכלה כוחם כדרך כי אזלת יד. ואז יבא בן דוד. וטעם שנקרא אלהי ישראל ולא אלהי העכו"ם בעבור כי הוא השר הממונה על ישראל והוא המשפיע עליהם רוח נבואה בכח הש"י. וע"כ אמר משה ונפלינו אני ועמך וגו' (ועיין כל זה בפרשת כי תשא) וזה הענין הנבואה שבקש מהשם שתהיה מיוחדת לישראל. וכבר פי' הראב"ע ז"ל בבראשית בפסוק ברא אלהים. כי אלהים כמו מלך. וע"כ אמר הכתוב ויראו את אלהי ישראל שפירשו השר המנהיג אותם וד"ל. זה הפי' מנע"מ אבל יוסף אשר לא ידע הוא וכיוצא בו ממפרשי ראב"ע כי הם חכמי התוכנים אשר להם עיני בשר ולא עיני אור מלך חיים. ואולם לאנשי סגולה אשר נגה עליהם אור המקובלים ידוע כי בכל דבר יש עצם ומקרה. העצם הוא הנפש המעמיד הדבר וכסברת הכוזרי אשר גם לדומם יש לו עצם והוא הנפש אשר בו והוא המנשאו לכבדו. ואם לא כן למה נשברה לאמ מבלעדי אמה. ואנו רואים אשר לכל עשב פעולת אחרת מפעלו. ואינו מצאת הגשם רק מצאת נפש הלומחת אשר בו והוא ממקור אחר. כמו כן בני אדם. אשר לכל אחד נפש אשר ע"כ פעולתו משונה מדעת חבירו. והרואה בעיני הגשם משיג להפריד יקרת הספיר ע"י מראות העין ולא יותר. לא כן המשתמש בראיית אור השכל ע"י מראה הנבואה שופע על יקרת האבן ע"י הנפש אשר בו ויודיע להעריך ערכו כי במרום תמריא לכבדו. וכ"כ היה המשכן מי"ג דברים כל דבר להראוי לו. ואפילו שערות עזים היה נצרך למעשה המשכן כי היה כתבנית עולם מלא. והשער מקורו ממין הטומאה כמאמר חז"ל שעיר בשעיר מחלף. וכ"כ יש לך אדם אשר מעשיו אינם ראוים למקום מכ"ז נפשו ממקור הקדושה והקב"ה בעל הסבות מסבבהו להיות ג"כ דבוק בקדושה. ועליו נאמר אשרי תבחר ותקרב. וכעין זה בבהמות. העזים הם ראוים לקרבן. ושערותיהם מורה על הטומאה ככתוב גורל א' לה' וגורל א' לעזאזל (ויקרא ט"ז ח') ע"ש בפי' ראב"ע ורמב"ן ז"ל. ושפע בעל הסיבות משתנה ע"י השכלים הנבדלים אשר הם מקבלים מבעל הסיבות ומורידים למדרגות אשר הם למטה מהם והם כמו הנפש לגוף. והם הנקראים כסא הכבוד ויש כסא לכסא והם עשר כתות מלאכים הידועים ע"פ הרמב"ם והמקובלים כ"א בשם יקרא. והתוכנים אשר במחשיך עיניהם שופטים ע"פ עיני בשר לא השיגו רק אלו התמונות אשר ראו והבינו שומר המדרגה התחתונה והשכלים ולהם המדרגה העליונ' השכל הפועל. לא כן עמנו תור' משה מורשה כי גבוה מעל גבוה ה'. והתורה מספרת מעלת ראיתם ע"פ השכל במראות הנבואה ומעשה לבנת הספיר ע"י הנפש אשר בו והוא מגביה ערכו לרומם האבן הזה ומשם רועה אבן ישראל. וזה האבן היה על לב אהרן אשר דוגמתו במרום מלאך מכאל הכהן הגדול מנהיג ב"י. ופי' לפי ראב"ע את אלהי ישראל דרך קלרה הפעולה ע"ש הפועל. ואולי נכלל במלת את והוא לרבות אשר הוא עפל לאלהי ישראל וכמה מדרגות תחתיו. ק(יחזקאל שם יו"ד כ'). ר(ישעיה מ"א ט'). שר"ל כי אלו האצילים הם הזקנים ושנה לשונו כשאמר אצילי בני ישראל ולא אמר זקני בעבור כי במלת אצילי יכנסו נדב ואביהו ולא כן במלת זקני באשר אמר למעלה ונדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל. ת(להלן ל"ג כ'). אר"ל טעם והיה שם. שיתעכב שם ומלת והיה מורה ג"כ על עכוב רגע. בר"ל הלוחות הראשונים תקנם השם לכן נאמר בהם מעשה אלהים. והשניים אף שהם ג"כ מעשה אלהים שהוא בורא הכל. מ"מ לא תקנם השם כ"א משה לכן לא נאמר בהם מעשה אלהים. ג(בראשית י"ח ז') בל"א (לו בערייטען). דוגם זה דברי החכם הספרדי בכאן וגם להלן (סוף ל"א) לחות אבן ולא לוחות אבנים לחלק בין הראשונים לשניים. הבעלותי ההרה לקחת לוחות האבנים (דברים ט' ט') ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים (שם פסוק יו"ד). נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים (שם פסוק י"א) ויש שם שלש פעמים האבנים והוא מדבר בלוחו' הראשונות וזה דבר הראב"ע ז"ל לסתור ומאמר הספרדי. ור"ל רק משה כתבה על פי ה'. לכן לא תוכל לפרש התורה והמצוה כי אם על הלוחות שהשם כתבם כמו שכתב אשר כתבתי להורותם כי השאל משה כתבם על פיו. ואל יקשה עליך אשר כתבתי להורותם כי לפי דעתי כי התורה והמצוה שפיהן יורו וידברו בדרך ישרה ע"כ כתוב אשר כתבתי להורותם. ור"ל כי הגאון אמר והתורה זו תורה שבכתב. וכן אמרו רז"ל התורה זו תורה שבכתב. והמצוה זו תורה שבעל פה. אשר כתבתי להורותם אלו נביאים וכתובים. ח(שם ה' כ"ח). *חכתב המועו"ע וכבר ראית בפרשת יתרו שדעת החכם שדבור אנכי איננו מהמנין והראשון הוא לא יהיה לך והחמישי לא תחמד והשמונה הם המצוה עכ"ל. ובעהמ"ס ב"י כתב שר"ל אנכי וכבד (עיין לעיל כ' סוף פסוק א'). והרמב"ן ז"ל הביא נוסחא אחרת והיא. התורה הם ב' דברות ראשונות והמצוה ח' אחרונות וכלה לסתור דבריו בעדות הכתוב. והרב בעל מעשה ה' כ' שאין בעדותו כלום. אבל מסתפק בענין והראשון

ספורנו

ולא שזה העולם הוא נבדל מן החמר האנושי ונסור ממנו כמו שעולם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל או גופו כלל. אבל סור ונקי ממנו באופן שזה העולם הוא כעולם השמים ונפשו בענין הטוהר והנקיות מחומר: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. להוציאם מחושיהם כדי שינבאו כענין בשאר הנביאים בהיות עליהם יד יי' כאמרו ביחזקאל ותפול עלי שם ידה אדני יי' כי אז יבטלו פעלות חושיהם כמו שקרה לשאול בהנבאו כאמרו (ש"א י"ט) ויפשט גם הוא בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה. אמנם לאלה האצילים לא שלח ידו להוציאם מחושיהם כדי להשיג מה שראו אז: ויחזו את האלהים. במראה נבואיי: ויאכלו וישתו. עשו משתה אחרי כן בלתי השתנות בחושיהם וזה עשו לשמחה על מה שהשיגו: (יב) עלה אלי ההרה. לראש ההר שאמר שנגש יותר מן העולים עמו כאמרו ונגש משה לבדו ועכ"ז לא עלה אל ראש ההר ובאותו המעמד השיגו הזקנים את המראה הגדול. אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד יי' כאמרו ומראה כבוד יי' כאש אוכלת בראש ההר. וכן במתן תורה אמר ויקרא יי' אל משה אל ראש ההר: והיה שם. עמוד שם איזה זמן ארוך כמו (דברים י') ויהיו שם כאשר צוני יי': והתורה. החלק העיוני ממנה: והמצוה. הוא חלק המעשי ממנה: אשר כתבתי. כי לולא חטאו בעגל היתה כל התורה כתובה חתומה מיד הבורא ית' כמו הלוחות כמו שהעיד באמרו ואתא מרבבות קדש וכו'. ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך אבל כתבה משה. בגלותו כאמרו אחר כך כתוב לך את הדברים האלה ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשברם לעיניהם לשבר את לבם הזונה כדי שיחזרו בתשובה: להורתם. אתנם לך כדי שתורם אותם כי אף על פי שהכל בכתב כאמרם (תענית פרק קמא) מי איכא מידי בנביאי וכתובי דלא רמיזא משה באורייתא וכמאמר קלתם (גיטין) רב בכתב ומעוט בעל פה. הנה הרמזים אשר בה בעיון ובמעשה לא יובנו אל לב ישראל זולתי על ידי מורה צדק. ובזה צדק גם כן מאמר

קלת

פירוש רשב"ם

וראית את אחורי: לבנת. לובן: וכעצ'. מרא' כמו (איכה ד') אדמו עצם מפנינים: לטהר. כשהשמי' ברור בלא ענני': (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. אע"פ שראו את אלקי ישראל לא שלח הקב"ה ידו. אע"פ שראו את אלקי ישראל כמ"ש כבלע את הקדש ומתו. וכן באנשי בית שמש כי ראו בארון ה'. ובמשה רבינו כי ירא מהביט וכאן חלק להם הקב"ה כבוד ומפני כריתות הברית נראה להם כמו שפרשתי בברית בין הבתרים אשר עבר בין הגזרים האלה. וכת' שם ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' וכן לפנינו בכריתות ברית פ' כי תשא וראית את אחורי. וכתי' ויעבור ה' על פניו וגו' וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית: ויאכלו וישתו. העולות הקריבו והשלמים אכלו. שכתב למעלה ויזבחו זבחים שלמים: (יב) אשר כתבתי. הלוחות מכתב אלקים שנתן לו בסוף ארבעי': חסלת ואלה המשפטים מיסוד רבינו שמואל.

(פרשיות של משכן חשן ואפוד אקצר בפירושן ומצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי ז"ל):

הַר הָאֱלֹהִים׃ יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר
שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם
וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים
יִגַּשׁ אֲלֵהֶם׃ טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר
וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ מפטיר טז וַיִּשְׁכֹּן
כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן
שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד
יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן
וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃

קי"ס. עזיא"ל. סימן. מכנ"י סימן: ומפטירין הדבר אשר היה אל ירמיהו בירמי' סי' ל"ד:

אונקלוס

יד ולסביא אמר אוריכו־לנא הכא עד דנתוב לותכון והא אהרן וחור עמכון מן דאית לה דינא יתקרב לקדמיהון: טו וסליק משה לטורא וחפא עננא ית טורא: טז ושרא יקרא דיי על טורא דסיני וחפהי עננא שתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו עננא: יז וחיזו יקרא דיי כאשא אכלא בריש טורא לעיני בני ישראל: יח ועל משה בגו עננא וסלק לטורא והוה משה בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון:

פ פ פ

א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל ויפרשון קדמי אפרשותא מן כל גבר דיתרעי לביה תסבון ית
אפרשותי

מסרה יד ואל הזקנים, ל'. שבו, ה'. אליכם, [מ"י]. אהרן וחור, ב'. אלהם, [ח"י]. טז וישכן, ה' ד' חסר וא' מלא [דין ס"ו]. על הר סיני, ג'. ויקרא אל משה, ב'. יז ומראה, ז' קמץ [ר"ל שהאל"ף בציר"י שהוא קמץ קטן] וא' פתח [ר"ל שהאל"ף בסגו"ל שהוא פתח קטן]. אכלת, [ח"ו]. לעיני בני ישראל, ב'. כה ב דבר אל בני ישראל. ו' חסר לאמר. ויקחו, ו' רפין.

ת"א מי בעל ב"ק נו. וישכן כבוד יומא ג ד. ויקרא אל יומא ד תענית כט. ויבא משה יומא שם תענית שם ס' הזוהר בדברי הקבלה בתחילת זאת הפרשה ופ' פקודי. דבר אל בני סנהדרין לט האליליס כג.

פ פ פ

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי

רש"י

מלוה לרבו עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפנה שנ' (ד"ה א ב) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור: אפרת. זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (טו) ויכסהו הענן. (יומא ד) רבותינו חולקין בדבר. יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן:) ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל בני ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם) וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששת ימים: (יח) בתוך הענן. (יומא שם) ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו:

חסלת פרשת משפטים

תרומה

(ב) ויקחו לי תרומה. לי. לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי ממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישנ"ט בלע"ז: תקחו את תרומתי. א"ר ג' תרומות אמורות כאן. אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי. ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות
צבור

רמב"ן

משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע בכאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה את הרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאין רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל האלהים ויהושע נטה שם אהלו כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם לשון רש"י ועל דעתי היה יהושע מכלל שבעים הזקנים כי אין בישראל שבעים זקנים ראויים לקרבה אל האלהים יותר ממנו וכאשר פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול ואל תקשה עלי ממאמר רבותינו בעונש הזקנים האלו בתבערה כי יאמרו כן על כלן חוץ מיהושע לפי שהיה ראוי למראות אלהים ולכל נבואה וטעם ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה כי בהפרדו משם עם משרתו צוה אותם שישבו להם בזה. ואין הטעם שיעמדו שם כל היום וכל הלילה עד שובם כי אמר הנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט וכבר אמר לכולם שובו לכם לאהליכם. אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד מקום ההוא ולא יהרסו לעלות אליהם אפילו אל מקום יהושע עד שיבאו אליהם. ולפי דעתי יתכן להיות פירושו שבו בעבורנו ובמקומנו במחנה ואהרן וחור עמכם ומי בעל דברים מן הדבר הקשה אשר יקרבון אלי יגש אליהם במקומי ואמר אליהם דרך מעלה לאהרן וחור כי לפני כלם ילוה לבא ובמעמד אחד יהיה כאשר אמר עמכם והנה לוה שישבו הזקנים ואהרן וחור מושב ב"ד כמשה על שרי האלפים והמאות עד שובו כי ידע שיתעכב בהר ואמר לנו דרך כבוד לתלמיד כאשר אמר בחר לנו אנשים וזה פי' נכון. אבל רש"י כתב ואל
הזקנים

אבן עזרא

שנעשה. ואין טעם לשאול [ט]מה אכל כי המן סביב למחנה לקט ואכל יום יום: (יד) ואל הזקנים. הידועים הם שראו השם הנכבד: והנה אהרן. גם הוא בכור היה. ואולי [י]היה חור. והוא מהשבעים [י]והניחם ידיהו [ל]תחת משה עד שובו. וכבר [ס]פירשתי כי יתרו לא בא [י]בשנה השנית: (טו) ויעל. ויכס. וכבר כסה הענן [ס]בשמש לאדם: (טז) וישכון. וכבר שכן הכבוד. כי כן כתוב [ע]וירד יי' על הר סיני. ועוד [ס]ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה *[ס]ואדם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו. כי לא יוכל לעלות כי עם ברשות: (יז) ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן. ובראשו הכבוד שהם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: (יח) ויבא. ויעל אל ההר. הטעם. אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד. וכתוב על אלה הארבעים [ק]יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

חסלת פרשת משפטים

(אשר נתן לבניו דת תמימה. אשר יוציא לאור כל תעלומה. יבינני דבר חכמה רשומה. בפרשת ויקחו לי תרומה).

(א) וידבר. בעלותו אל ראש ההר [א]דבר לו על דבר המשכן. והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו. ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר: (ב) מלת ויקחו לי. כגזירת **[א]אסורה אלי. שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו. וככה שיקח מאתו ויתן לי. וככה [ב]בקחי
כא

דְאִיתְגְלֵי עֲלוֹי יְקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ: (יד) וּלְחַכִּימַיָא אֲמַר אַמְתִּינוּ לָנָא הָכָא עַד זְמַן דִנְתוּב לְוַתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְכוֹן מַאן דְאִית לֵיהּ עֵיסַק דִינָא יִתְקְרֵב לְוַתְהוֹן: (טו) וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנַן יְקָרָא יַת טוּרָא: (טז) וּשְׁרָא אִיקַר שְׁכִינְתָּא דַיְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנַן יְקָרָא שִׁיתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגוֹ עֲנָנָא: (יז) וְחֵיזוּ זִיו יְקָרָא דַיְיָ הֵי כְּאֶשָּׁא בָעֲרָא חֵיקוּקֵי אֶשָּׁא אָכְלָא אֶשָּׁא וְהַוְון חָמַן וּתְמַהִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יח) וְעָאַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַלִיף פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא מִן פּוּם קוּדְשָׁא יְהֵי שְׁמֵיהּ מְשַׁבַּח אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן:

פ פ פ

(א) וידבר וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְבוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל דְיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ וְלָא בְּאַלְמוּתָא תִּסְבוּן אפרשותי

בעל הטורים

שבשביל אכילה ושתיה שנתנו להם אמרו להם נבואת שקר: (טז) וישכן ה' במסו' הכא ואידך וישכן הענן במדבר פארן (פ' בהעלתך) וישכן ישראל בטח בדד (פ' ברכה) וישכון בירושלים עד לעולם (ד"ה א' כ"ג) וישכון ערים נכחדות (איוב ט"ו) לומר שכבוד ה' ששכן על הר סיני היה עמהם לעולם כל זמן שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכן ערים נכחדות ונחרב הבית ונסתלקה השכינה [העתידה לחזור לנו בב"א]: (ג) ויקחו לי תרומה. סמך דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו משכון כיש פייסם ואיתא במדרש אמר ר' אבהו ומה לעשות משכן כנוד וכפרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס הדוחקים את ישראל ונוטלים את

יונתן

ומערה והוא לעורר עליהם או לדקדק עמהם כמו שאז"ל שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. יש איקר שכינתיה כן מ"א נמי יש יקר שכינתא ועיין ברקנ"ט דל"ב ע"ב שכתב מה שכולה בזה ודעת המתרגמים להתגלגל מטעה ועע"ם אלילה ובאמת הוא דבר תמוה ואקוה לאל כי כוונתי האמת בדרך שע"י מה שעלו ואי"ה יעויין בדרשתי שדרשתי ברוב עם הדרת מלך ויצא לאור הדפוס אי"ה בזמן קרוב: (ב) ולא באלמות'. פי' שלא יקחו בחזקה ובכח כאשר במשנה ראה פעמים אלם והזהיר בזה דלא מימא ונדכתב דיתרעי לביה פי' רלון לבו דבירושו דומה דלרלונו דויקרא שבופין אותו עד שיאמר רולה אני אלא לא בחזקה ובום כפייה ולפיוטא

רמב"ן

הזקנים אמר בלאתו מן המחנה שבו לנו בזה התעכבו שם עם שאר העם להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו ולא יתכן כי לא היו עתה במחנה וגם טעם שיאמר להם כן ושם במחנה ישבו וכבר נתונו שופטים: באשר דבר השם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה כאשר הכינו רבותינו עם הגרים שבאים להתיהד וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצוה על ידו של משה וכרת עמהם ברית על כל זה מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת על כן הקדי' הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה וסמך לארון השולחן והמנורה שהם כלים כמוהו ויורו על ענין המשכן שבעבורו נעשה אבל משה הקדים בפרשת ויקהל את המשכן את אהלו ואת מכסהו וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה. וסוד המשכן הוא שיהי' הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר וכמו שנא' שם וישכן כבוד י"י על הר סיני וכתיב הן הראנו י"י אלהינו את כבודו ואת גדלו וכן כתיב במשכן וכבוד י"י מלא את המשכן והזכיר במשכן שני פעמים וכבוד י"י מלא את המשכן כנגד את כבודו ואת גדלו והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני וכמו שאמר במתן תורה מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כך במשכן כתיב וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו וכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו כי כל דבור עם משה היה מן השמים ביום ונשמע מבין שני הכרובים כדרך ודבריו שמעת מתוך האש ועל כן היו שניהם זהב וכן אמר הכתוב אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונקדש בכבודי כי שם יהיה בית מועד לדביר ונקדש בכבודי והמסתכל יפה בכתובי' הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש ויוכל להתבונן בו ממה שאמר שלמה בחכמתו בתפלתו בבית המקדש. י"י אלהי ישראל כמו שאמר בהר סיני ויראו את אלהי ישראל והוסיף שם לפרש י"י לענין שרמזנו שם למעלה כי אלהי ישראל יושב הכרובים כמו שאמר (יחזקאל י') וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ואמר דוד (דה"י א' כ"ח) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית י"י וכן יזכור תמיד בית המקדש לשם י"י לשמך ויאמר בכל פעם ופעם ואתה תשמע השמים בית מכון שבתך וכתיב והתפללו אל י"י דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת

פירוש על אבן עזרא

אמר. ולא האריך בדבריהם. כי הנוסחא שלפנינו היא נכונה. ואין מקום לתלונה עכ"ל. [ט]מה אכל יהושע אבל משה אלילה והם שיאכל כי הכתוב יכחיש זה. [י]ר"ל שגם סור בכור היה. [כ]הבכורים כמ"ש לעיל (פסוק ה'). [ל]ר"ל משה העמיד אהרן וחור שהם ידיינו במקומו כל ימי היותו בהר. [מ]בתחלת פרשת יתרו. [נ]כלומר זה היה בשנה הראשונה. אבל בשנה השנית לא הולכך לפי שבא יתרו ונתן העלה שימן שופטים דהיינו שרי אלפים וכו' וזה נמשך עם מה שאמר ואלה שניהם יהיו תחת משה. [ס]ביכם ומה שאמר אחר כן ויכסהו הענן ששת ימים לבאר הימים שקדם כסוי הענן לקריאת משה. [ע](לעיל י"ט כ'). [פ](שם כ' י"ח). *[צ]כדעת ר"י הגלילי (יומא דף ד') ע"א עיין במזרחי. [ק](דברים ט' ט'). וזה מבורם בפ' עקב.

*כ"כ כתוב בזוהר סתלת פרשת ויקהל אשר נלטוה נ"ר בהעלותו ההרה על מעשה המשכן. רק קודם מעשה העגל היה הלווי לקבל נדבת המשכן ג"כ מערב רב. ואחר מעשה העגל לוה ה' להקהיל את ב"י ולקבל מהם נדבת המשכן ולא מערב רב. *[ג](שופטים ד' י"ח) עיין (בראשית י"ט ב') בפי' רא"ע ובפי' עליו. [ב](מ"א י"ז י"ד). ר"ל

ספורנו

קצת רבותינו ז"ל באמרם רב בעל פה ומעוט בכתב: (יד) ואל הזקנים אמר. בנסעו משם לעלות אל ראש ההר כמו שלוהו האל ית' באמרו עלה אלי ההרה: (יח) ויהי משה בהר. בכל פעם שעלה שם מכאן ואילך שהה ארבעים יום וארבעים לילה כיוני יצירת הולד לקנות תחתיו שם הויה נכבדת ראויה לשמוע מפי הגבורה מה שלא ישיגהו זולתו כמו שהעיד באמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו וקלקל זה העם בסוף ארבעים יום הראשונים בעת שהיה ראוי להשיגו כאמרו לך רד כי שחת עמך ובאמצעי' כפי הקבלה שהיו בכעס ולא זכו ליהנות מקרני הוד והושג זה בארבעים יום אחרונים ובהם נלטוה על מלאכת המשכן כמו שבאר באמרו ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזה לא נתקיים בלוחות ראשונות שלא באו לשום ארון אלא שבריהם בלבד בלתי עדות כאמרם ז"ל לוחות נשברו ואותיות פורחו וזה בעצמו באר באמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לא כמו שיעד קודם לכן באמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אבל עתה יצטרך לכהנים וזה בעצמו התבאר באמרו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל כמו שהעיד באמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשרתו ולברך בשמו. אמר אם כן שבכל פעם שעלה משה להר שהה ארבעים יום וארבעים לילה והפעם אשר בה הושג זה התכלית היתה הפעם האחרונה לכלם שבה לוה על מלאכת המשכן ואחר שקיים מלאכת המשכן ובגדי כהונה והקטרת ושמן המשחה באר שבסוף הראשונים נתן האל ית' הלוחות הראשונות ולא שבב. הוא ית' שוב אחור כי לא ענה מלבו אלא שישראל השחיתו עניינם כאמרו כי שחת עמך ובאמצעיי' כפי' קבלת רבותינו ז"ל היתה פרשת ראה אתה אומר אלי ופסל לך ובשלישית היה כל הענין שספר באמרו ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות וירד אז עם קרני ההוד ולוה על מלאכת המשכן:

(ג) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. אמור לישראל שמתפלתי שנגאי' יגבו גבאי תרומה וכן עשה משה כדרתו מן ההר כאמרו ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני ואחר כך ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל שהם הסנהדרין קחו מאתכם תרומה ובזה לוה להם שיגבו וישראל לא המתינו שיגבו הסנהדרין אבל תכף יצאו מלפני משה והביאו עד בלי די ולפיכך לא נשאר על הנשיאים שהשבו לגבו' זולתי האבנים והשמן שלא הביאו ישראל עדין: מאת כל איש. לוה שלא יגבו בזרוע כענין שממשכנים על הלדקה אבל יגבו מן המתנדבים בלבד:

וזאת

תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ
תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה
אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃
ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת
תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר
בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת
הַסַּמִּים׃ ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים
לאפר

אונקלוס

אַפְרָשׁוּתִי׃ ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא
וּנְחָשָׁא׃ ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעַזֵּי׃
ה וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ ו מִשְׁחָא
לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
ז אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃
ויעבדון

מסרה ידבנו, ל'. תרומתי, ל'. ג זהב וכסף, ג'. ד ותכלת וארגמן, ה'. ותולעת, [מ"ו]. ושש ועזים, ב'. ה ועורת, [תרויהון דפסוקא חסר דחסר]. אילים, [מ"י קדמאה, וחסר תנין]. מאדמים, [האל"ף בקמץ לבד והוא סטוף]. ו שמן, מ' זוגין מתחלפין [בה' מבין סידוק זה לשוכו. כל זוג מנהון הוא ב' מלין קדמאה בלא וי"ו תניינא בוי"ו כמו שמן ושמן]. ז אבני, [קדמאה אבני תנינא (דויקהל) ואבני].

ת"א תחשים שבת כח.

רש"י

נבור. ואמת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד. ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא' (שמות לח) וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) ותכלת. למר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק (יבמות ד מנחות מד): וארגמן. למר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאר. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל בקר ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלאים. על שם שעושין להם בזהב מושב
כמין

רמב"ן

ושמעת השמים ובגילוי אמר כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמי' ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב על הארון (שמואל ב' ו') להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם י"י צבאות יושב הכרובים עליו ובדברי הימים (א' י"ג) להעלו' משם את ארון האלהי' י"י יושב הכרובים אשר נקרא שם. כי השם יושב הכרובים: (ג) וזאת התרומה. על דרך האמת הוא כמו וי"י נתן חכמה לשלמה וכן כתוב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכתיב וזאת הברכה וכתיב מאת י"י היתה זאת. וכבר רמזו זה בבראשית רבה במדרש מזקנים אתבונן והמבין יתבונן. ובאלה שמות רבה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר קדש ישראל לה', ראשית תבואתה ושם עוד אמר להן הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי וכביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כי התרומה תהיה לי ואני עמה כדרך דודי לי ואני לו וכן אמר ככל אשר אני מראה אותך כי אני הוא המראה ואמר הראה אותך רמז למלת אני וכן אשר אתה מראה וכן אמר דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כי היתה עליו יד ה': (ו) בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים. יש אומרים שזה מקרא קצר בשמים לשמן המשחה וסמים לקטרת הסמים ואחרים אמרו שהוא כאלו בהפוך ולקטרת יביאו הסמים והזכירם בידיעה לומר הסמים הטובים להקטיר כי גם שם לא פי' אותם ור"א אמר שהוא כמשמעו ובשמים לשניהם לשמן המשחה ולקטרת כי יכנסו בקטרת בשמים שבלת נרד וכרכם וקנמון כדברי רבותינו ולא הוצרך להזכיר ובשמים וסמים לקטרת בעבור שהזכיר קטרת הסמים כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה וזהו הנכון והוצרכנו לכל אלה הסברות כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם המאכלים שיקראו מסעדים אשר להם בישום בריחם הטוב אבל על דעת רש"י סמים שם בשמים וכך היא כונת רבותינו במדרש אחד עשר סמנין נאמרו למשה בסיני וכן מתרגם אונקלוס בוסמין בשניהם והוא הנכון בכתוב הזה אבל בעבור שאינה הכתוב הלשון יתכן שנאמר כי הקשורים שבבעלי הריח והבשם נקראים בשמים ועניינו המובחרים והידועים בסמים כמו שאמר בשמים ראש. בראש כל בושם. גם נכון הוא שנאמר כי מלת בשמים ובשם מלה מורכבת בו שם בה סמים והראיה על דבריהם שאמר בשמים ראש מר דרור והמור בשמים יקשב שהוא תרופה לא מסעד ואמר הכתוב (שיר ד') נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה וכתיב מר ואהלות עם כל ראשי בשמים ועל כלם אמר הפיחי גני יזלו בשמיו ועוד שהכתוב אמר ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים ולא הזכיר שהביאו סמים אם כן כלם בכלל
הבושם

אבן עזרא

נא לי מעט מים: (ג) וזאת. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה. אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה. והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה. לצורך שלחן הכסף. כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או למתוק או לרחוץ עליו ולמנורות ולמזרקים ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשב להוציא דבר אחד משלש עשר דברים. כי המחשה עשר היו נדבה. וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם. ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען. ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך. ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב. והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים. ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא. והנה לא היה במעשה המשכן ברזל. וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: (ד) ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות. כי הוא תכלית כל הצבעים. והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם. ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן. כדמות אדום. ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן. וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני. וכתוב ושני התולעת. כמו ומגור הסלעים. חלמיש צור. והגאון אמר בו קרי"מז. כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן. ובעבור תולעת אמרו רבים *כי הוא משי: ושש. הוא הבד. מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע. שם ורקמה ממצרים. והגאון תרגמו בלשון ערבי עושר. וידוע הוא עד היום. ועזים. שער העזים: (ה) ועורות אילים. שהם גדולים. וזאת האומנות בארץ אלגודמאם ונקרא גודמנסי: תחשים. מין חיה היתה ידועה בימים ההם. כי כן כתוב ואנעלך תחש. והנה כבר *היה נודע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוליאם ממצרים במצות משה. והראיה וכל אשר נמצא אתו. כמו התכלת והארגמן. ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו. לצרכו. ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוליאו עצי שטים. כי מה צורך יש להם. ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כך ישובו ועל כן השאילום ואיך יוליאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם יושר אמות גם ברחבם. והם עברו על מצרים מקום המלוכה. ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים. והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שממצרים הוליאום גם אנחנו נשוב אל משמעתם. ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת. ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים. ובבאם שם
אמר

אפרשותי: (ג) ודא אפרשותי דתסבון מנהון דהבא וכספא ונחשא: (ד) ותיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: (ה) ומשכי דדכרי מסמקי ומושכי דססגונא וקיסין דשיטין: (ו) ומשח זיתא לאנהרא ובוסמיא לפיטומא דמשח רבותא ולפיטומא דקטרת בוסמיא: (ז) מרגליין דבורלין הינון מרגליין

בעל הטורים

את ממונם מה שהם עליהם: תרומה אותיות מ"ם תורה שהתורה שניתנה למ' יום היא לאוכלי תרומה כהאי דאמרי' לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה. רמז ויקחו לי לומר שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולם אלא ד' אמות של הלכה בלבד ועל כן סמך פ' ויקחו לי תרומה לפ' של תורה. ויקחו לי תרומה עשו לי מקום מקדש אחד מכ' שבהר הבית כמו תרומה שהוא א' מחמשים שהרי הר הבית ת"ק על ת"ק ומקום המקדש היה ק' על כ' שהוא א' מכ' של ת"ק ות"ק. סמך לילה לויקחו לי תרומה רמז זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן שהיא צאת הכוכבים. ויקחו לי. לי עולה מ' היינו עין יפה אחד ממ': מאת כל. כל עולה חמשים היינו בינוני א' מנ'. מאת כל ר"ת עולה ס' היינו עין רעה א' מס'. אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. בגימ' אך בני ישראל יהיו תורמין לא הגוים. תקחו את תרומתי ולא אמר תקח שאין גובין לדקה בפחות משנים תקחו בגימ' שנים קהו: (ו) שמן למאור חסר דלאו למאורה הוא לריך. וי"ג דברים נמנו כאן וכן יש י"ג מיני מלבושים ביחזקאל (טז) ואלבישך רקמה וגו'. ואעדך עדי וגו'. וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י"ג מלבושים כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים ובזכות אלו י"ג מינים

יונתן

(ו) ולפיטומא דקטרת בוסמיא. פי' עירוב הבשמים והוא לשון פטום הקטרת ופי' מרקח הקטרת: (ז) מרגליין דבורלין. כן הגהתיו כ"כ ת"י בפ' תצוה אבני שהם מרגליין דבורלא: הינון מרגליין דאשלמא. פי' דלא חיטא מדכתיב ואבני מלואים פרשי

רמב"ן

הבושם: (ז) אבני שהם ואבני מלאים לאפד ולחשן. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קוריין אבני מלואים ומקום הגומא קרוי משבצת. לאפוד ולחשן. השהם לאבני האפוד ואבני המלואים לחשן לשון רש"י. וכן פירש משובצים זהב יהיו במלואותם מוקפי' משבצות בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון מלואותם וכן כל לשון מלוי האמור בענין הזה ואיננו נכון בעיני כלל שיקרא אותם עתה אבני מלואים על שם שעתיד עוד לצוות למלאת בהם הגומא שיעשו להם ועוד כי גם אבני השהם היו מוסבות משבצות זהב ולא קרא אותם מלואים ועוד שכבר אמרו רבותינו בגמרא אבנים הללו אין מפרשין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם ואם היה פירוש במלואתם שימלאו האבנים את הגומות לא היה ראיה מכאן שלא לחרוץ בהן השמות באיזמל כלל ועוד כי ענין מושב האבנים שאמר הרב שהוא עשוי כמין גומא איננו כן אבל הוא כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן והוא שיעשו תלמטה מושב כמדת האבן ומוציאין ממנו מזלג שלש השנים שיאחזו את האבן ובלשון חכמים (שבת נ' ע"א) ומפקיליה ברמצא דפרזלא (שם ק"א ע"א) כגון דבזעא ברמצא דפרזלא וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות כדי שתתראה מכל צד ולא יטמן יפיה והדרה בתוך הגומא תדע לך שהוא כן שהרי שתי השרשרות זהב התמוכות בשתי הטבעות שבחשן תקועות במשבצות שבכתפות האפוד ואם המשבצות בתים הם למושב אבנים היאך יתקעו בהן שרשרות ומה ישמשו שם גומות שבהן אבל הן מזלגות כמו שאמרנו ונקבי השרשרות נכנסים בהן. וממנו לפי דעתי (ש"ב א') כי אחזני השבץ. אנשים בידם הרמחים ובראשם מזלגות לתפוש הבורחים כמו שאמר (שם) והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו. ופי' מוסבות משבצות שיעשה רמצי זהב סביב. ועל דעת אונקלוס שאמר משקען. היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמצין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה אבל ענין מלואים הוא שתהיינה האבנים אבני שלמות שנבראו כך ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול או שנחצב מהן כלום כי גם בתולדת ידוע שאין שלמות כחות האבנים היקרות והסגולות שבהן זולתי באבן אשר היא כחלוקי אבנים מן הנחל ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא כי לשון מלוי כלים או גומא כתרגם מלוי ממש ותמלא כדה ומליאת וכן כלם אבל כאן תרגם המלוי ללשון שלמות וכן מלא אותם חכמת לב אשלים כי איננו דבר שימלא כלי אבל הוא שלימות שהיו שלמים בחכמה וזה טעם והחרש' אבן למלאת שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלואותם והנה באבני האפוד נאמר מעשה חרש אבן פתוחי חותם

אבן עזרא

אמר להם שהם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי. אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות אהלות כל א' כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היה ועשו סוכות. ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים. וזה טעם וכל אשר נמצא אתו: (ו) שמן למאור. לצורך המאור [*ע]כמשפט. אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטרת הסמים סמוך. וכן הוא הסמים בעבור [פ]קטרת. אם כן [*צ]למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים. ועוד את הכתוב [ק]יוצא השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים. והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים [*ק]לקטרת. והנה קבלת האמת: (ז) אבני שוהם. כוללת כל האפוד. ואחר מהחשן: מלואים. עוד

פירוש על אבן עזרא

[ג]ר"ל זהב. כסף. נחשת. תכלת. ארגמן. תולעת שני. שש. שער העזים. עורות אילים מאדמים. עורות תחשים. עלי שטים. שמן למאור. בשמים לשמן המשחה. בשמים לקטורת הסמים. אבני שהם. ואבני מלואים (ועיין במזרחי). [ד]ר"ל והכסף חיוב בקע לגלגלת. והנה הזהב למלאכת כל דבר נכבד בעבור היות תולדתו יקרה והוא עומד. ואחריו כסף למלאכה שלמטה כאשר הוא שני לזהב. ואחריו נחשת למלאכת החיצוני כי הוא למטה מהכסף. [ה](בראשית ל"ה כ"ו) ככה ג"כ פה אם פרט אחד לא היה בנדבה מכ"ז בכללות מצורף ג"כ הכסף. [ו](דברים י"ד כ"ב). [ז]פי' ידוע היא כי שבתי ומאדים הם משחיתים כי שבתי יורה על כל חורבן והשממה. ומאדים יורה על שריפת אש ועל מכות ופצעים והוצאות דם וע"כ צריך שיסמכו ישראל מכל הדברים ההם בממשלת שני המזיקים האלה כדי שיצאו מתחת ממשלתם ולא תבא עליהם רעה. וגם ידוע כי שבתי שולט על הברזל שיש עליו חלודה והוא הנקרא בלשון ישמעאל חדי"ד ובלשון לעז פיי"רו. ומאדים שולט על הברזל החזק הנקרא בלשון ישמעאל בולא"ד ובלשון לע"ז אסא"רו וגם הוא שולט על הנחושת האדום. וע"כ צוה השם בתורתו שלא יניפו הברזל על גבי המזבח. וכן עשה שלמה המלך ע"ה בבית המקדש ככתוב ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מ"א ו' ז'). וכבר דרשו רז"ל שאין ראוי שיעלה הכורת והמכלה על מי שנברא לעשות שלום כמו שהזכיר רש"י ז"ל בסוף פרשת יתרו גם במדרש ילמדנו כתוב ככה והוא קרוב לדברי הראב"ע ז"ל ובעבור זה לא היה במשכן ברזל ולא נחושת אדום. ואל יקשה עליך כי מאדים שולט על ברזל. והתירוץ כי החלודה באה משבתאי. והחרב והמלחמה והאבדן ממאדים. [ח]והנה תכלת דומה לשמים ע"כ פתיל תכלת דומה לזכרון במעשה ציצית ויתכן שנקרא כן לפי שזאת העין תכלית כל העינים כי הלובן הוא הראשון והשחור הוא האחרון. [ט](ד"ה ב' ב' ו'). [י](ויקרא י"ד ו'). [כ](דברים ח' ע"ו). [ל](שם ל"ב י"ג). [*ל]ויתכן היות פירש שני השני לעין הלובן כי זאת העין כמו אמצעית בין הלובן והשחרות. והקרוב אל דעתו ז"ל כי הוא עין תכלת בפשתים. וי"א שהוא כאמר בגן והארגמן כאמר ע"כ. זה פי' מ"מ (כ"ל) פי' רבים הוכרחו לזה ממלת תולעת כי הוא מאי הנולד מתולעת. ובאמת הוא הצבע האדום העשוי ממיני תולעים הנקרא בלעז (קודשי"נעלען). [מ](יחזקאל ע"ז י"ג). [נ](יחזקאל ע"ז י'). [*נ]ר"ל דקשה לרא"ע מלת תחש ולא בעור תחש. [ס](להלן ל"ה כ"ד) ר"ל כי בפרשת ויקהל כתיב על עלי שיטים וכל אשר נמצא אתו כמו שכתוב על התכלת ועל הארגמן נראה לפי דעת קדמונינו שהכל הוציאו ממצרים כי מבואר הוא שלא ימצא במדבר תכלת וארגמן. והוא ז"ל תמה מזה ואמר כי למה נאמר אשר נמצא אתו כי אם היה שהוציאום ממצרים במצות משה למה נאמר אשר נמצא אתו שנראה מזה כי בדרך מקרה נמצא עמם. וזה הוא התירוץ כי הוציאום לצרכם וכאשר היו במדבר חפש משה מי אשר נמצא אתו. כי לולי זה היה אומר וכל אשר הוציאו עלי שטים הביאום. [ע]בעלי שטים (עיין במזרחי). [*ע]ר"ל דכתיב למאור בפת"ח והוא הידוע ע"כ מפרש כי הוא למאי לוג שמן כמדת לילי טבת והוא ידוע. [פ]ר"ל כי הם סברו שאין הסמים בכלל הבשמים. שהרי בקטרת כתיב קח לך סמים (להלן ל' ל"ד). [*צ]ר"ל אם היתה כוונת הכתוב שאין הסמים בכלל הבשמים למה לא נאמר בהפך ולשמן המשחה בשמים. שלא לטעות שהסמים בכלל הבשמים. [ק](להלן ל"ה כ"ח) ר"ל שהכתוב כתוב בתחלה וכולל כל מה שכתוב אחריו.

[*ק]ולא כדעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון החלבנה והלבונה.

ובשמים

ספורנו

(ג) וזאת התרומה. צוה שלא יקבלו כל מום כסף כגון פירות ומרגליות ואבנים טובות שאינן מאבני האפוד והחשן אבל יקבלו תרומה שגופה נכנסת במלאכת

פירוש רשב"ם

(ב) תרומה הפרשה מממונם: (ד) ותולעת שני. צמר הצבוע בצבע אדום קרוי תולעת. והצבע קרוי שני. כדכתיב (נחום ב') אנשי חיל מתולעים. מלובשים בגדים צבועים. וכן האמונים עלי תולע. בגד צבוע. וכן מוכיח אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אם יאדימו כתולע כצמר יהיו השני והשלג שם של צבעים זה אדום וזה לבן. אבל תולע והצמר שניהם צמר אלא שהתולע צמר צבוע והצמר הוא לבן בלא צבע. ושש. פשתן אבל שאר המינים הם צמר צבוע. ועזים. מטוה של שערי עזים: (ו) לשמן המשחה. מפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. כלו' לצורך קטרת הביאו סמים כדכתיב בקטרת קח לך סמים בכי תשא: (ז) מלאים. שהאבן ממלא עומק המשבצות כעין אבני השבעת: מקדש

לְאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ
וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי
מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת
תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ
אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ
וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃
יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ
תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃
יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה
עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־
צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים

וצפית

אונקלוס

ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדְּשָׁא וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן׃ ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פְּתָיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵהּ׃ יא וְתַחְפֵּי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּו וּמִבָּרָא תַּחְפִּנֵּהּ וְתַעְבֵּד עֲלוֹהִי זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וְתַתִּיךְ לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ תִּנְיָתָא׃ יג וְתַעְבֵּד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי

יתהון

מסרה לאפד, ל' מ'. ט ככל אשר, י"ע בתורה. אותך, י"ז מלאים בלשון זכר. וכן תעשו, ב'. י ארון, [מ"ו]. קמתו, [מ"ו]. יא הלפנו, ל'. ועשית עליו, ל' ושלא ועשית לו וסימן לארון כתר תורה על גביהן. יב ויצקת לו, [הלמ"ד דגש מדין אתי מרחוק]. פעמתיו, כל או' חסר [ל"ל כולם חסר ול"ל ח"ו אבל מ"י]. טבעת, [תלתא בפסוקא וכולם ח"ו].

ת"א ועשו לי מקדש ערובין ב כתובות קב שבועות יו. ככל אשר אני מראה סנהדרין יו שבועות שם. ועשו ארון יומא ג עב סכה ה. אמתים וחצי סנהדרין כע. זר יומא עב.

רש"י

כמין גומא ועושין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מרא' אותך: וכן תעשו. (סנהדרין יו שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמי' כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספות סכת לט) ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא הי' לו לכתוב וכן תעשו אלא כן והי' מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) ג' ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ (שם. תנחומא סי' רכה): זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון הטילון גבוה מן הפנימי' עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמתיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונות שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעת על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתיר' היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליישבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת:

צלעו

רמב"ן

חותם מפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל כי היו עושין חריץ בהם בכתיבת השמות כאשר יעשו חרשי האבן והנה לא היו במלאותם אבל באבני החשן כתוב ומלאת בו מלואת אבן וכתיב יהיו במלאותם. והאבנים על שמות בני ישראל הנה שתים עשרה על שמותם. לא מעשה חרש ולכן לא היה למשה רבינו עלה בהם זולתי בשמיר שהזכירו רבותינו כמו שאמרו במסכת סוטה אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין מפרשין עליהן באיזמל שנאמר במלאותם אבל מביא שמיר ומראה להן והן נבקעין מאיליהן ובמלאותם לא נאמר אלא באבני החשן. ולא חשום למה שהוזכר באגדה היכא שמיר דאייתי משה לאבני אפוד שהחשן יקראו אפוד בדרך העברה מפני שהוא מחובר בו וכתיב כמי הגישה האפוד ובחשן היו שואלין והנה פי' הכתוב אבני שהם שלם שתים לאפוד ואחת לחשן ואבני מלואים לחשן ואם היה דעת רבותינו שיהיו גם אבני האפוד מלואים מן הכתוב הזה יהיו לאפוד ולחשן שניהם אבני שהם ואבני מלואים: (ט) וכן תעשו. לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא יהיה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו לשון רש"י. ולא ידעתי שיהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו ומזבח הנחשת עשה שלמה עשרים אמה ארך ועשרים רחב. ור"א אמר וכן תעשו הכלים כי בתחלה אמר ועשו לי מקדש. ועל דרך הפשט אין צורך לכל זה אבל בא הכפל לחזוק וזרוז אמר ועשו לי מקדש בית וכלים כמקדש מלך ובית ממלכה ושכנתי בתוכם בבית ובכסא הכבוד אשר יעשו לי שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן הזה אשר אמרתי שאשכון בו בתוכם ואת תבנית כל כליו וכפל וכן תעשו כולכם בזריזות וחריצות והוא כהכפל ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו כי מפני שהוא צווים אמר וכן תעשו:

(י) ועשו ארון. יחזור אל בני ישראל הנזכרים למעלה ואחרי כן וצפית אותו ויצקת לו וכולן בלשון יחיד כי משה כנגד כל ישראל ויתכן שירמוז שיהיו כל ישר' משתתפין בעשיית הארון בעבור שהוא קדוש משכני עליון ושיזכו כולן לתורה וכן אמרו במדרש רבה מפני מה בכל הכלים כתוב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון אמר רבי יהודה ברבי שלום אמר הקב"ה יבאו הכל ויתעסקו בארון שיזכו לתורה והעסק שיתנדב כל אחד כלי זהב אחד לארון או יעזור לבצלאל עזר מעט או שיכוונו לדבר: (יב) ארבע פעמתיו. כתרגומו ארבע זויתיה ובזויות העליונות סמוך לכפורת היו נתונין: ושתי טבעת על צלעו האחת. הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופי' הכתוב ושתים מן הטבעות האלו על צלעו האחת כך פי' רש"י ויפה פירש. אבל לא ידעתי למה אמר שבזויות העליונות סמוך לכפורת היו הטבעות שהכובד היה גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבוה למעלה על כתפות הכהנים. ור"א אמר חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק רגל. מה יפו פעמיך. רגלי עני פעמי דלים על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון ופי' כי הם שמונה טבעות ארבע תחתונות לשאת אותו בהם והעליונות היו ליופי ואין דבריו נכונים כלל אבל אם כדבריו שהפעם רגל יאוה הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן ויקרא הצדדים התחתונים רגלים כי לשון הקדש יתפוש כל הצורות לדמות האדם ויאמר לכל דבר לעליונו ראש ולצד התחתון רגל וזה באמת כך הוא שבזויות התחתונות היו הטבעות והארון נשא לגובה כמו שפירשתי למעלה. אבל לפי דעתי אין פעם רגל אבל הוא שם הפסיעה מה יפו פעמיך פסיעותיך כענין שאמר בתלמוד (ע"ז י"ח ע"א) כמה נאות פסיעותיה של רביה זו וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו ואמר הכתוב בכאן פעמותיו לפסיעות הכהנים הנושאים אותו רמז שני דברים שיהיו הטבעות בזויות למטה ממש סמוכים למושב הארון ושיהיה כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח והטבעות

שנים

יונתן בן עוזיאל

סרבלין דאשלמותא למכנשא ולמקבעא באיפודא ובחושנא: (ח) ויעבדון לשמי מוקדשא ואשרי שכינתי ביניהון: (ט) ככל מה דאנא מחמי יתך ית צורת משכנא וית צורת כל מנוי והיכדין תעבדון: (י) ויעבדון ארונא דקיסי שיטא תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: (יא) ותחפי יתיה דהב דכי מגיו ומברא תחפיניה ותעביד

ירושלמי

עלוי דיר דדהב חזור חזור:

[(יא) כליל דדהב חזר ומקף:]

(יב) ותתיך ליה ארבע עזקן דדהב ותתן על ארבע איזתודוי ותרתין עזקן על ציטריה חד ותרתין עזקן על ציטריה תניינא: (יג) ותעביד אריחי דקיסי

שיטא

בעל הטורים

תיבים שהשמדתו מהו לפסוק י"ג: (ח) ושכנתי רמז לבית ראשון ושכן ת"י שנים וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל קדוש עולה ת"י שמכין קדוש היה תהלות בישראל. ויש בו אותיות שני פ"כ רמז לת"ך שנים של בית שני: (ט) תראה בגימטריא גבריאל שלמד שהיה מגור כמין פסיקיא של עור ותראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו (וכן תעשו כל כליו) [צ"ע דבמנחות דף ד"ע דכתוב זה רק על המנורה וע"ש בהש"י ובתו' ובמהרש"א בס"א ועיין פרשה בהעלותך ע"ב. ויל"ק]. וכן תעשו ב' הכא ואידך וכן תעשו דגדעון (שופטים ז') שזכות אלו הכלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המקדש וכליו. וברמז האשמורה התיכונה להזכיר זכות אלו הכלים. כמו הלפידים בכדים להזכיר זכות עבודת המקדש שאז היו תורמין את המזבח והיא העבודה ראשונה שהיו עושים בהם ביום: (י) ועשו ארון בכלם כתיב ועשית חוץ מארון דכתיב ועשו שכל הכלים עשה שלמה כיוצא בהן חוץ מארון: ארון אותיות אורן שיש בו ארון של ישראל ואותיות נורא כי הוא את אורה. ארון בגימ' נזר שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתוב ועשית עליו זר זהב ובשלחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על שאר הכתרים: אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו. כל מדותיו היו שבורים בחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל עצמו: ועשו ארון י' פרשיות מתחילין בעשייה [צ"ע"ק כי י"ב הם] כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם: (יא) זהב טהור מבית ומחוץ. ב' דזהב עם טהור מבית ומחוץ בגימ' הנה הכסא יהיה תוכו כברו [שוב הראשון א' יותר ובא' לא דק. וא"כ לע"ק למ"ל לצרף ב' דזהב ואולי כי הכסא

מכוונה

יונתן

הרפי משמע שלא אבני שהם הם המלואים שתרגומו דאשלמותא: (יב) איזתוודוי. לפי הענין על ד' הזויות. אמנם נמצא שכן ת"י פ' ויקהל והוא כמו אסתזידא כי שגור הוא בלשונו לחלוף ל' בז' בקעיריה בצטרה לפי שממולא אחם הם זשקר"ן ואסתזודא מדובר על קצה א' וכאן על ד' קצותיו ונמצא בדברי רז"ל ובתרגום ועיין בערוך בערכו:

וסומכה

אבן עזרא

עוד אפרש: (ח) ועשו. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש: (ט) מראה אותך. במראה הענין כי מראות יחזקאל היו בחלום נבואה. והוסיף כ"א הדעת ואמר המשכן. אחר שהזכיר מקדש ותוספת וי"ו: וכן תעשו. לצורך הכלים. כי בתחלה ועשו לי מקדש: (י) ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועשו לי הכל ככה. ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים. והנה אם היא בחוץ יהיה עבי הארון מאומה מבית ומחוץ מג' העברים [ו]חצי אמה. עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב. ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה. תהיה כל אבן כבדה מאד. אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו [ש]כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת. וכתוב משני עבריהם. אולי כן [ת]היה. כי הלוח הוא גוף [א]מעוקב שיש לו ששה עברים. וככה כתוב כי שלשה [ב]אמות היו. ויש לתמוה על הכבדות. ועוד כי עובי הכפרת [ג]טפח. ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות ונחושת [ד]שהכין דוד. והנה הכרובים היו עצי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה שוה לפי הקבלה כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי. רק כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שהיה זהב כלו רק המנורה ואמר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ. ויוכיח [ה]על הציפוי. כי הנה האולם [ו]והבית לפה שלמה זהב: (יא) זר זהב. מגזירת [ז]אורחי ורבעי זרית: (יב) פעמותיו. חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק מלשון רגל. רגלי [ח]עני פעמי דלים. וישם לדרך [ט]פעמיו. מה יפו [י]פעמיך ורבים ככה. על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון. כי דרך בזיון הוא שיגע הארון בארץ. ועוד מה טעם לומר. ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו. ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות. להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון. ויש מחכמי דורינו שהבין זה. ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים. וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות. וכן כתוב [כ]ושמו בדיו. ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם. כי כן כתוב לא יסורו ממנו. ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים. וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו. על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו. ויאריכו [ל]הבדים.

והנה

פירוש על אבן עזרא

ובשמים הם הנאצלים. [ו]והראיה הוא שראה מ"כ במראות הענין אשר הוא ידוע. [*]דהיינו חצי טפח לכל ארון. ולג' ארונות טפח וחצי לעבר האחד. וטפח וחצי לעבר השני. הרי ג' טפחים שהם חצי אמה (ועיין בב"ב דף י"ד ע"א). [ש]כמ"ש וידי משה כבדים (לעיל י"ז י"ב). [ת]ר"ל רק שני עברים פנים ואחור. ושאר העברים היו מחודדים. [א]אבל שיש לו אורך ורוחב וגובה נקרא כן. [ב]כמ"ש רז"ל (יומא דף ע"ב ע"ב) וכן בתנחומא. ואמרו המפרשים שזה רמוז בפסוק ועשו ארון עצי שטים שיש בו כל אותיות א"ב חוץ מאות ב' להורות על ב' ארונות. וכן נמצא ב' פעמים ארון בפסוקים ויעש בצלאל את הארון ויבא את הבדים בטבעות על צלעות הארון לשאת את הארון (להלן ל"ז א' ה'). [ג]כדאיתא בסוכה (דף ה' ע"א). [ד]כמ"ש והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף (ד"ה א' כ"ב י"ד) ואם נחלק המספר הזה לג' אלפים וד' מאות חלקים מגיע לכל חלק כ"ט אלף ועוד יותר משליש ככר. וזהב התנופה תשע ועשרים ככר ז' מאות ושלשים שקל (להלן ל"ח כ"ד) שהם כ"ט אלף ועוד פחות מרביע ככר. כי ג' אלפים שקלים בככר של קודש כמ"ש להלן (ל"ח כ"ה). [ה]ר"ל העץ היה באמצע הפנים של זהב. ויש כאן צפוי מבית ומחוץ. ואם לא היה רק אחד של זהב אין כאן צפוי. [ו]כמ"ש (מ"א ו' כ"א כ"ב). [ז](תהלים קל"ט ג'). [ח](ישעיה כ"ו ו'). [ט](תהלים פ"ה י"ד). [י](שיר ז' ב'). [כ]ר"ל כי בפרשת במדבר סיני כתוב ושמו בדיו והנה הם היו מושמים בארון מעת הוקם המשכן והנה הוא מדבר במה שיעשו הקהתים נושאי הארון א"כ מה טעם אמרו ושמו בדיו רק ענינו הסירום מהטבעות השפלות והשימום בעליונות. [ל](מ"א ח' ח').

להלן

ספורנו

במלאכת המשכן והם י"ג דברים האמורים בענין: (ח) (ט) ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וכו'. אשכון ביניהם לקבל תפלתם ועבודתם באותו האופן שאני מראה אותך שכינתי בהר על הכפרת בין שני הכרובים עם תבנית המשכן ועם תבנית כל כליו כי אמנם תבנית המשכן תורה על כוכבים שהם שרפים עומדים ממעל לו הנראים לנביאים ומהם בקדש ומהם בקדש הקדשים בשני מחברות מחוברות בקרסים להיות לאחדים לעבודת בוראם וכן ראוי שיהיו בישראל כל קודשיו מחוברים אל השמון להבין ולהורות ובקדש הקדשים נתן התורה תוך גוף מצופה זהב מבית ומחוץ כאמרם ז"ל בזה (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח. ועל אותו הגוף שהוא הארון נתן כפרת כלו זהב מורה על צלם אלהים בלתי מחובר עמו כלל וכן כרובים פניהם איש אל אחיו מורים על פעולת המלאכים המושכל וקבלתו וזה בהביט אל התורה כאמרו אל הכפרת יהיו פני הכרובים ובזה הם פורשים כנפים למעלה כאמרו (משלי ט"ו) ארח חיים למעלה למשכיל ובזה יתעצמו האלהים לנו כאמרו ואל זה אביט: (ט) וכן תעשו. אתם כדי שאשכון בתוככם לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו בכל המקום כו' אבא אליך: (יב) פעמותיו. זויות שוליו: ושתי טבעת על צלעו האחת. הצד הארוך יקרא צלע. וגם אם כן שארבעתם תהיינה על ד' זויות השולים וגם כן שלא תושמנה

על

פירוש רשב"ם

(ח) מקדש. לשון מועד שמתקדש ומזדמן אליהם לדבר מוכן כדכתיב ונועדתי שמה לבני ישראל: (ט) ככל אשר אני מראה. ככל הראוי' של כלים ושל בנינים הראה לו ה' למשה כמו שמצינו ביחזקאל בבנין ב' שהראהו בבבל בכל מראות אלקים וגם בדיבור הראה לו ופי' לו כמה שכתוב וכן מוכיח לפנינו ככל אשר אתה מראה בהר אם בדבור לבד היה אומר אשר אתה מראה למה הוצרך לומר בהר: (י) ועשו ארון עצי שטים לפי שהוא דבוק ארן של שטי' נקוד הטף פתח. ואע"פ שבמעש' בצלאל מצינו שעשה תחלה משכן ואח"כ כלים ארון ומנורה ושלחן. שהיכן יכנים את הארון והשלחן כל זמן שאין משכן עשוי אלא בצווי הוצרך לפרש עשיית הארון והשלחן שבשביל הארון שהוא עיקר של ועשו לי מקדש הוצרך לעשות משכן: (יא) זהב טהור. מזוקק: (יב) ויצקת לו. בולטין מגוף הארון ולא מחוברות: ושתי טבעת. מן הארבע טבעות.

על

וצפית אתם זהב: יד והבאת את־
הבדים בטבעת על צלעת הארן לשאת
את־הארן בהם: טו בטבעת הארן יהיו
הבדים לא יסרו ממנו: טז ונתת אל־
הארן את העדת אשר אתן אליך: שני
יז ועשית כפרת זהב טהור אמתים
וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה:
יח ועשית שנים כרבים זהב מקשה
תעשה אתם משני קצות הכפרת:
יט ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב־
אחד מקצה מזה מן־הכפרת תעשו
את־הכרבים על־שני קצותיו: כ והיו
הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים
בכנפיהם על־הכפרת ופניהם איש
אל־אחיו אל־הכפרת יהיו פני הכרבים:
כא ונתת את־הכפרת על־הארן

מלמעלה

אונקלוס

יתהון דדהבא: יד ותעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למטל ית ארונא בהון: טו בעזקתא דארונא יהון אריחיא לא יעדון מנה: טז ותתן בארונא ית סהדותא די אתן לך: יז ותעבד כפרתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא ופלגא פתיה: יח ותעבד תרין כרובין דדהב נגיד תעבד יתהון מתרין סטרי כפרתא: יט ועבד כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפרתא תעבדון ית כרוביא על תרין סטרוהי: כ ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעלא מטלין בגדפיהון על כפרתא ואפיהון חד לקבל־חד לקבל כפרתא יהון אפי כרוביא: כא ותתן ית כפרתא על ארונא מלעלא ובארונא תתן ית סהדותא די

אתן

מסרה יד בטבעת, [מ"ו]. צלעת, [כל או' חסר]. לשאת, כ"ד. טו בטבעת, [חסר]. יסרו, ל' חסר. ממנו, [מטעין ביה מהם]. טז ונתת, י"ט חסר [ה"א בתורה]. הארן, כל או' חסר וכל כ"ך מ"ל. העדת, [חסר]. יז רחבה, [אין מפק בה"א כי הוא קמץ חטוף]. יח שנים כרבים, ל'. כרבים, [כל או' מ"ו ומ"י]. אתם, [מ"ו]. קצות, [מ"ל]. יט ועשה, ג' ר"פ. קצותיו, [מ"ו ומ"י]. כ פרשי, [ב' חסר]. סככים, [מ"ו ומ"י והכ"ף בשו"א לבד]. על, י"ד פסוק על אל אל. ופניהם, ע'. אל הכפרת, ב' [הקדמא בחל"ף לא בה"א של הכפרת]. כא ונתת, י"ט חסר [ה"א בתורה].

ת"א בטבעת יומא עב. לא יסרו שם מכות כב. כרבים חגיגה יג. והיו הכרבים סכה ה. ופניהם איש בתרא צט. אל הכפרת סוכה ה.

רש"י

צלעו. לדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסרו ממנו. (יומא שם) לעולם: (טז) ונתת אל הארן. כמו בארון: העדת. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פרשו רבותינו שהיה עוביה טפח (סוכה ה): (יח) כרבים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדי"ץ. אלא הטל זהב הרבה בתחילת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטד"ץ בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת. עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פרשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו

וכן

רמב"ן

שנים בצפון אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום ופעמי הכהנים הולכים בין טבעת לטבעת ולפניהם ובמסכת המשכן שנו ארבע טבעות של זהב היו קבועות בו שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נתונין הבדים ולא היו זזים משם לעולם וכו': (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר אמור ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה לרש"י. ואם היה זה לצוואה משמעו יותר שאמר שיתן הכפרת על הארון כאשר יתן בארון את העדות כי ארון יקרא גם בהיות הכפרת עליו ועוד כי יש לשאול גם כן למה הזכיר אשר על ארון העדות כי בידוע שהכרובים הם על ארון העדות ומה צורך לפרש עוד כיון שאמר מעל הכפרת מבין שני הכרובים אבל פירושו כי בעבור שיצוה בכרובים להיותם פורשי כנפים למעלה ולא אמר למה יעשם כלל ומה שימושו במשכן ולמה יהיו בענין הזה לכך אמר עתה ונתת הכפרת עם כרוביו שהכל דבר אחד על הארון מלמעלה כי אל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כדי שיהיה לי כסא כבוד כי אני אועד לך שם ואשכין שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים בעבור שהוא על ארון העדות והנה הוא כמרכבה אשר ראה יחזקאל שאמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ולכך נקרא יושב הכרובים כי היו פורשי כנפים לסוכות שהם המרכבה נושאי הכבוד וכמו שנאמר

ולתבנית

אבן עזרא

והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארונים: (טו) בטבעות. שהם על צלעות הארון: ונתת. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה. והם לוחות הברית. והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון. ועוד כי לא כתב משה ספר תורה. וספר התורה שמושו הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ. ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים. ומחלוקת היא. יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך. וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו. והנה שברם ולא מלא מצות השם. ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון. ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם. ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות. ואין טענה ממלת אשר אתן אליך. כי הנה כתוב גם עליהם. ויתנם ה' אלי. ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה. רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ. וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל וכן הוא. ועל דרך הפשט אינו רחוק בעיני. כי על הארון שעשה בצלאל ידבר. וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים. ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן. כי אין צורך להזכיר זה. והזכרתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פ שלא נדע טעם. למה יזכיר זה. והנה מה נעשה בכתוב אח"כ. ויהיו שם כאשר צוני. וזה לאות כי

ידבר

שיטא ותחפי יתהון דהבא: (יד) ותהנעל ית אריחיא בעזקתה על ציטרי ארונא למיטול ית ארונא בהון: (טו) בעזקתא דארונא יהון מחתן אריחיא לא יעדון מניה: (טז) ותתן בגו ארונא ית סהדותא דאיתן לך: (יז) ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה וסומכה יהי פושכא: (יח) ותעביד תרין כרובין דדהב דכי נגיד תעביד יתהון מתרין ציטרי כפורתא: (יט) ועיבד כרובא חד מציטרה מיכא וכרובא חד מציטרה מיכא מן כפורתא תעביד ית כרוביא מתרין ציטרוי: (כ) ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעילא כל קביל רישיהום מטללין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד כל קביל חד לקביל כפורתא יהון אפי כרוביא: (כא) ותתן ית כפורתא על ארונא מלעילא ובגו ארונא תתן ית לוחי סהדותא דאיתן לך:
ואיזמין

בעל הטורים

מכוכה בשם זהב ע"ד דאי' בגמ' למה מ"ם דומה כו' בתחלה כקיתון של זהב כו']: (יח) שנים כרבים ופניהם איש אל אחיו. כמו שני חברים שנושאין ונותנין בדברי תורה. כרובים [מלא] בגימ' מראה כבוד. כרבים [חסר] כרביא. כי נער ישראל ואוהבהו. שנים [ר"ל שני] כרובי' בגי' אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות: (יט) הכרובים ג' [חוץ מבין שני הכרבים שדרשו על משה] כנגד ג' אבות:
ונועדתי

יונתן

(יז) וסומכה יהי פושכא. פי' שהעוביו של כפורת יהא טפח וכן פירש"י ועיין במפרשים
דיוקו

אבן עזרא

ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית והם שם עד היום הזה. וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה. גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון. ואחר כן הכפורת עם הכרובים. והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתוב. [ג]יושב הכרובים. אם כן איך ישים משה ספר התורה בשנת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה: (יז) ועשית כפרת. כדמות מכסה. ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו. כמו [ג]כפורי זהב. ולפי דעתי שמלת לכפר עליו נגזרת כופר. והנה זה מפורש ונתנו איש [ו]כופר נפשו. ושם כתוב *[ד]לכפר על נפשותיכם. ועובי הכפורת [ה]לא הזכר: (יח) ועשית. אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים. ופירשו כרוביא בלשון ארמי. והכ"ף משרת. ונכון דברו שהיו כצורת ילדים [ו]אם היא קבלה. ושמו המלה לזכר [ז]כמו מלת חנוכה כי כ"ף כרוב שורש. והעד והיו [ח]הכרובים כי הה"א ה"א הדעת. ואינו לתימה כה"א [ט]הכמכת מכהו הכהו. וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות. כמו [י]את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל. כי ראה ד' פנים [כ]לחיה. ואחד מהם פני שור. ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור [ל]פני הכרוב. והטעם הלזה שהזכיר בפעם הראשונה ואמר באחרונה היא [מ]החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה. וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: מקשה. כמו [נ]קשה. וכמוהו תחת מעשה [ס]מקשה. ופי' מעשה. כמו לא [ע]עשה את שפמו. וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה [פ]מקצה הכפורת: (יט) כרוב. הנה הכרובים על דרך האורך. על כן הבדים על רוחב הארון. ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך. וראייתו ולצלע [צ]המשכן השנית. ותשובתו בצדו וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן [ק]לירכתים. ומהכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: (כ) והיו. אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת. ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית [ר]נכנס על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: (כא) ואל הארון. כמשפט הלשון. וכבר [ש]היה נותן העדות בארון ואחר תשים
הכפורת

פירוש על אבן עזרא

[מ](להלן מ' כ'). [נ]כמ"ש ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי. ויהי ככלות משה וכו' ויצו משה את הלוים וכו' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון הברית וכו' (דברים ל"א כ"ד כ"ה כ"ו). [ס](מ"א ח' ט'). [ע](בב"ב דף י"ד ע"ב). [פ](פסוק כ"א). [צ](להלן ל"א ל"ח). [ק]ר"ל על השניות. [ר](דברים יו"ד ד'). *[ר](שם יו"ד א'). [ר*]ר"ל כי אעפ"י שהיה בצלאל לבדו העושה אמר ועשו ארון. וכן ענין אמרו ועשית. והנה הכל אחד כלומר שלא נעשה שם כי אם ארון שעשה משה אשר עמדו שם הלוחות קודם הקמת המשכן. [ש](לעיל פסוק י'). *[ש]ר"ל אמר שהמקום שהיו מונחים שם קודם הקמת המשכן לא התמיד אין צורך להזכירו. [שש]ר"ל אם אמרנו כדעת הקדמונים שמשה באמרו (דברים י"ד ה') ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. מספר המעשה כאשר היה שהוא עצמו עשאו ושם בו הלוחות קודם הקמת המשכן אעפ"י שלא נדע הטעם למה היה צריך זה אחר זה שלא היה להתמיד. הנה מה יעשה במה שכתוב אחר כן ויהי שם כאשר צוני וזה השנות דברים. אבל בלי ספק הכונה ר"ל אמרו ויהי שם לאות כי אמרו ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ידבר על הלוחות אשר שם משה בארון הברית אשר עשה בצלאל ויהיו שם עד היום הזה (מ"א ח' ח') כלומר שעמדו שם לעולם. וזה טעם אמרו ויהיו שם כלומר כי ויהיו שם שעמדו שם בקביעות ובהתמדה כי טעמו כמו ויהיו שם עד היום הזה הכתוב בשלמה או בדבר יהושע שטעמו לעולם. וזה טעם השנותו אחר ואשים את הלוחות בארון. [ב](תהלים פ' ב'). [ג](תהלים ל"ב ח'). [ד](להלן ל' י"ב). *[ד](שם פסוק ט"ו). [ה]רק מז"ל אמרו ועניו עפת כמ"ש (לעיל פסוק יו"ד). [ו]הנה בפרשת בראשית בפסוק ויגרש את האדם אמר הראב"ע ז"ל כי מלת כרובים הוא שם כלל לכל הצורות. ובפרשה זו בפסוק ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת וגו' אמר הראב"ע ז"ל ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך. והנה הקול יוצא מבין שני הכרובים ומזה נראה שהיו דומים למי שיש לו קול דבור. וידוע שאין בעולם מי שיש לו דבור רק האדם לבד. ומזה נודע שהיו הכרובים בצורת אדם. וזהו הטעם ודברתי אתך. כאלו אמר לו שיעשו דמיון שאני מדבר אתך. ובעבור כי צורת משה צורת אדם. ע"כ היתה צורת המדבר עמו ג"כ צורת אדם. ובפרשת כי תשא כתוב כי בעבור שהנכבד באדמה הוא האדם ע"כ היו הכרובים בצורת האדם ולא בצורת שאר בעלי חיים כי נשמת האדם דומה למלאכים. [ז]ר"ל שעשו ממנה מלה מיוחדת ושב הכ"ף להיות שורש. [ח](פסוק כ'). [ט](ישעיה כ"ז ז'). [י](יחזקאל כ"ח י"ד). [כ]שנאמר וארבעה פנים לאחת (שם א' ו'). [ל]שנאמר וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב. ופני השני פני אדם. והשלישי פני אריה. והרביעי פני נשר (שם יו"ד י"ד). [מ](שם פסוק יו"ד). ועיין מ"ש (בראשית ג' כ"ג) גם במזרחי. [נ]ר"ל בלי שום בליטה. [ס](ישעיה ג' כ"ג). [ע](מ"ב י"ט כ"ט). [פ]ר"ל משני קצות הכפרת. [צ](להלן כ"ו כ'). [ק](שם פסוק כ"ז) הרי גם לרוחב יקרא צלע. [ר]ר"ל קו אחד העומד על קו שוכב עושה זויות נצבה. [ש]וכן בהקמת המשכן ויתן את העדות אל הארון ואח"כ וישם את הכפרת על הארון. (להלן מ' כ') וככה יש לפרש והבאת את הבדים בטבעות וכו' ונתת אל הארון את העדות (פסוק י"ד) אחר שנתת
אל

ספורנו

על הצדדים הקצרים אבל תוספת על הארוכים הנקראים צלעות שתים תהן על צלעו האחת ושתים תהן על השנית: (טו) ונתת אל הארן. באמרו ענינו בהיותו כלי בלתי נאות לעבודת שום זמן: (כ) והיו הכרובים. כבר באמרו הנביאים שהמלאכים במראה הנבואה נראים לחוזים כדמות כרובים ושם פני אדם ולהם כנפים ובכל זה יורו ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו לצד מעלה וזה להגיע אל האלהים. השכל וידוע אותו כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אצלו וזה בעצמו הורה עתה באמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה כי בהיות השכל האנושי שכל בכח אל השלמות השני אשר יקנהו בעשותו כללים ויפשיטם מחמר להשכיל ולדעת את בוראו כפי האפשר וזה יעשה בהגיע נפלאות מתורתו המורות בתוספת פלאות מעשיו ודרכי טובו. כי אמנם מהות הדבר וצורתו תודע לנו מצד פעולותיו וזה יקרה לשכל האנושי כשישכיל ממציאות הבורא ית' את האפשר אצלו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך. אמר שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקבה היו המורים פעלת המלאת הכללים מופשטים שהיא כפעלת הזכר בהמליאו ומורים קבלת אותם המופשטים שהיא כפעלת הנקבה ואמר ופניהם איש אל אחיו כי פעולת המלאת הכללים והפשטתם תגיע ותכוין אל פעלת קבלת הכללים המופשטים מחומר אשר בה קנין השלמות המכוון. ואמר אל הכפרת יהיו פני הכרובים ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. כי אמנם הבנת השכל והמלאת הכללים והפשיטו אותם
מחומר

פירוש רשב"ם

על צלעו האחת. מצד רחבו שהרי בולטין היו הבדים לצד ההיכל. ובע"כ ארכו של ארון מצפון לדרום והבדים ממזרח למערב: (טז) את העדת. הלוחות שהם עדות וברית בין הקב"ה לישראל ולכך נקראו לוחות הברית: (יז) כפרת. לשון כיסוי: אמתים וחצי ארכה וגו'. כמדת ארכו ורחבו של ארון: (יח) כרבים. עופות כדכתיב (יחזקאל כ"ח) את כרוב ממשח הסוכך. עוף גדול בעל כנפים. וחכמים פירשו פני תינוק: מקשה. מעובי זהב הכפורת. הקשו בקורנס להבליט ממנו כרוב ולא נתחבר שם: (יט) מקצה. מאמצעות גבול רחבו של כפורת שיהיו פני שכינה הנראה אליו לצד ההיכל: (כ) למעלה. לצד ראשיהם: ופניהם איש אל אחיו. שזה הוא אל אמצעות הכפורת. יהיו פני הכרובים: (כה) מסגרת

מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת
אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם
וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי
הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־
אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם
אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃
כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר
זָהָב סָבִיב׃ כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח
סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃
כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ
אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר
לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת
תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת
אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כט וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו

וקשותיו

אונקלוס

אֶתֵּן לָךְ: כב וְאִזָמֵן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי
כַּפֻּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל־אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יַת
כָּל דִּי אֲפַקֵּד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וְתַעְבֵּד פָּתוֹרָא
דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא פְּתָיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא
רוּמֵהּ: כד וְתַחֲפֵי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּד לֵהּ זֵיר דִּדְהַב
סְחוֹר סְחוֹר: כה וְתַעְבֵּד לֵהּ גְּדַנְפָא רוּמֵהּ פֻּשְׁכָּא סְחוֹר
סְחוֹר וְתַעְבֵּד זֵיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵהּ סְחוֹר סְחוֹר: כו וְתַעְבֵּד
לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יַת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא
דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי: כז לָקֳבֵל גְּדַנְפָא יְהֶוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא
לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יַת פָּתוֹרָא: כח וְתַעְבֵּד יַת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי
שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן יַת פָּתוֹרָא:
כט וְתַעְבֵּד מְגִיסוֹהִי וּבָזִכּוֹהִי וְקַסְוָתֵהּ וּמְכִילָתֵהּ דִּיתְנַסַּךְ בְּהֵן

דהב

מסרה ואל הארן, ל'. העדת, [חסר]. אתן אליך, ה'. כב ונועדתי, ל' מ"ל וחד חסר. אתך, י"ז בתורה. ארון, [מ"ל]. העדת, [חסר]. את כל אשר אצוה, ג' לוחה את כל אשר [ול"ל בל' עתיד]. אותך, [ע' מ"ל בתורה]. כג קמתו, כל או' חסר. כד ועשית לו, [כולם הלמ"ד דגושה מדין אתי מרחוק]. זר, [כל ליש' חסר]. כה טפח, כו"ל חסר. למסגרתו, ל' [ל"ל ב' א' דין ב' מבילו ל"ז י"ב. ס' מצין סידום]. כו טבעת, [חסר]. ונתת, כ"ע חסר ה' בקריא [י"ע באורייתא ואתרא בכל קריא]. הטבעת, [חסר]. הפאת, ב' חסר. כז תהיין, [כ"כ בתרין יודי"ן וכו"ן פשוטה]. הטבעת, [חסר]. לשאת, כ"ד. כח אתם, [חסר]. ונשא, [י"ב]. כט קערתיו, ל' והק' דגש [ס"ו ומ"י]. וכפתיו, ל' [ח"ו ומ"י].

ת"א ונועדתי לך כאם השנה לא סנהדרין ז הוריות יב. ועשית לו סכה ה. ועשית קערתיו מנחות לו.

רש"י

וכן מלינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ) ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה: (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמלאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יולא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אלוה אותך אל בני ישראל הוא: (כג) קמתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט): (כד) זר זהב. סי' לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י"א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת היה: (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעת. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכנים בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל' נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערתיו וכפתיו. קערותיו זה הדפוס שהיה עשוי

רמב"ן

ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה' כאשר הזכרתי. ועל דעת רבותינו הם לורות אדם מלשון ארמית שתאמר לעלם רביא והמזיר בשם הזה הכ"ף שרש כי כן השם בנערים להורות על עניינם ואם תחשוב עוד למה היו פניהם איש אל אחיו ולמה היו מקשה תוכל לדעת כי ראוי להם שיהיו פורשי כנפים למעלה כי הם כסא עליו וסוככים על העדות שהוא מכתב אלהים וזה טעם ולתבנית המרכבה כי הכרובים שראה יחזקאל נושאים הכבוד תבנית לכרובים שהם כבוד ותפארת והכרובים אשר במשכן ובמקדש תבנית להן כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם וזה טעם ואדע שהוא באחד וידע באחד ולפיכך אמר המה והמשכיל יבין: (כד) זר זהב סביב. סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה הוא כמו שאומרים שולחן מלכים לשון רש"י. וכן הדבר שזה סוד השולחן כי ברכת השם מעת היות העולם לא תברא יש מאין אבל עולם כמנהגו נוהג דכתיב ויברא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אבל כאשר יהיה שם שרש דבר תחול עליו הברכה ותוסיף בו כאשר אמר אלישע הגידי לי מה יש לך בבית ושם הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים. ובאליהו כד הקמח לא כלתה ולפחת השמן לא חסר וכן השולחן בלחם הפנים בו תחול הברכה וממנו יבא השובע לכל ישראל. ולכך אמרו כל כהן שמגיעו כפול אוכל ושבע: (כט) פי' רש"י כי קערותיו דפוסיו. וכפותיו בזיכין שנותני' בהם הלבונה. וקשותיו כמין חצאי קנים. ומנקיותיו הם סניפין עמוללין שסומכין את הקנים וכן הוזכרו הכלים האלה בגמ' ואמר הרב ולשון מכילתי' סובלותיו מלשון כלאיתי הכיל כלאתי כלכל. ונחלקו בו חכמי ישראל יש אומרים קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה סובר כדברי האומר מנקיות אלו סניפין אלו דבריו ז"ל. ולא נתכונו אללי לפי שאין מכילתיה בלשון ארמי אלא שם למדות. כמו האיפות וכיולא בהם שכן תרגום איפת לדק מכילן דקשוט. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה לא יהא לך בביתך מכילתא ומכילתא וכן בכל מקום בתלמוד ובדברי חכמים כייל מיכל. במכילתא דכייל איכיש בה מתכיל וכן כלאתי הכיל לשון מדה ומחזקת מן (מ"א ז') אלפים בת יכיל (ישעי' מ') וכל בשלים (מ"א ח') קטון ומכיל את העולה וכן רבים וכן כלאתי כלכל על דעתי אינו לשון סבל אבל הוא מלשון זה בעלמו כלאתי להכי' כלשון (עמוס ז') לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו. וכן כום איש יכלכל מחלהו שיכיל אותו בתוך נפשו ולא יקוץ בו. הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לא יכילו ויחזיקו גודל רוממותך כי אין לך קלב ומדה אף כי הבית הזה הקטן אשר בניתי. מכלכל דבריו במשפט שלא יהיה כסיל יוליא כל רוחו אבל מכיל דבריו בקרבו כראוי ומוליא מהן כראוי. ויכלכל יוסף שנתן להם מזון כאשר יכילו לא העדיף ולא החסיר רק לחם לפי הטף וכן כלם. אבל דעתו של אונקלוס לא נתברר

ואולי

יונתן בן עוזיאל

(כב) ואיזמן מימרי לך תמן ואימליל עמך מעילוי כפורתא מבין תרין כרוביא דעל ארונא דסהדותא ית כל מה דאפקיד יתך לות בני ישראל: (כג) ותעביד פתורא דקיסי שיטין תרתין אמין אורכא ואמתא פותיא ואמתא ופלגא רומיה: (כד) ותחפי יתיה דהב דכי ותעביד ליה דיר דדהב חזור חזור: (כה) ותעביד ליה גפוף רומא פושכא חזור חזור ותעביד דיר דדהב לגיפופיה חזור חזור:

ירושלמי

[(כה) גפוף טופח חזור ומקף:]

(כו) ותעביד ליה ארבע עזקן דדהב ותתן ית עזקתא על ארבע זוין די לארבע ריגלוי: (כז) כל קביל גפוף תהוין עזקתא לאתרא לאריחייא למיטול ית פתורא: (כח) ותעביד ית אריחיא דקיסי שיטא ותחפי יתהון דהבא ויהון נטלין בהון ית פתורא: (כט) ותעביד פיילתוי ובזיכוי וקשוותוי ומכילתוי

די

בעל הטורים

(כב) ונועדתי. ג' במסורה ונועדתי לך. ונועדתי שמה לבני ישראל (פ' תצוה) וזהו שדרשו אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן ידעתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סבור שיתקדש בכו ומהיכן ידעו מכאן שאמר לו ונועדתי לך פי' על ידך. על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל: מבין שני הכרובים ר"ת משה: (כד) ועשית לו זר זהב. זהב בגימ'

דוד

יונתן

דיוקי: (כג) דקיסי (שיטין). תרגומו של עצים והוא משרז"ל עולי קיסם: (כה) גפוף. תרגום של מסגרת וא"ם בגדפא והוא כינוי דומה: (כט) פיילתוי. לפי הענין הוא תרגומו של קערות ונמצא ג"כ בל' המשנה בפרק היה מביא במסכת סוטה פיילי חרס ושם פירש"י פיילי כוס: ויתרק. תרגומו של יסך והוא כמו שמן תורק מורה על דבר המורק מכלי. ויש רוצים לפרש ל' קריכות שמתוך הקנים שלו העומדים בארץ יתקרר

הלחם

רמב"ן

ואולי מנקיותיו לדעתו שם למדות כי היתה שם מדה מחזקת שני עשרונים קמח למדוד בה הסלת האפת ולא היו מודדין בעשרון של מנחות וליתא להא מתני' דקתני שתי מדות של יבש היו במקדש עשרון וחצי עשרון אבל לדעתו היו שם שלש מדות עשרון וחצי עשרון ושני עשרונים. והנכון בעיני כי בדעתו המכילתא הוא הדפוס העשוי לבצק כמו שאמרו שלשה דפוסי' היו שם נתנה בדפוס ועדיין הוא בצק וכמין דפוס היה בתנור וכשהוא רודה נותנה בדפוס כדי שלא תתקלקל והדפוס הזה שהוא כדי שלא תתקלקל אינו צריך להיות בצורת הלחם וכשיעורו אבל הוא עשוי כמין קערה לשמור דפנותיו של לחם והוא קערותיו אבל הדפוס הראשון של בצק עשוי כמדתו של לחם וכשיעורו ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות ובו משימין הבצק ומדדין אותו ומתקנין אותו ולפיכך הוא נקרא מכילא שהוא עשוי למדה. ולשון מנקיות שם. כמו איפה והאה כשם קערותיו וקשותיו ושאר השמות אין בהם תאר. ואולי המדות המדוקדקו' איפת צדק והין צדק יקראו אותן מנקיות שהם נקיות מן השקל ומנקות בעליהן מן האונאה והחטא והקשות שם כולל הקנים והסניפין אולי בעבור שלובן יקראו כן בחלוף הצדיק בשי"ן כמו (תהלים ס"ה) וייראו יושבי קצות מאותותיך בחלוף צדי"ק בשי"ן במלת שחוק. וכתב ר"א ויש שבוש בדברי היונים שהזכיר תחת קערות מזרקות. ותחת הכפות כפורי'. והזכיר הקשות כאשר הם. ותחת המנקיות מזלגות והכל זהב לצורך השולחן אולי כלים אחרים היו שנוה דוד לשומם בשולחנות שיעשה בנו שלמה. ואין כאן שולחן אהל מועד והשבוש בדברי רבי אברהם הוא כי מה שאמר הכתוב והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור איננו מחובר עם השולחנות המערכת בלבד אבל הוא חוזר למה שאמר הכתוב ולכל מלאכ' עבודת בית ה' ולכל כלי עבודת בית ה'. ואמר לזהב לכל כלי עבודה והזכיר המזלגות ומזרקות שהם כלי המזבח והקשות לשולחן והכפורי' למזבח והזכיר ולמזבח הקטורת זהב מזוקק במשקל. ואמר הכל בכתב מיד ה' עלי

השכיל

אבן עזרא

הכפורת: (כב) ונועדתי. לא אבין איך יכחיש [ח]זה הפסוק. פסוק וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר. כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך להכריע. וטעם וי"ו [א]ואת כל אשר אצוה. כמו הוא. מלת ודברתי. משרת בעבור אחרת. כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים. ולא הזכיר הדבר המדובר. והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך. ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה. כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית [ב]כל כליו. ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו. כמו ויתן ליצחק את יעקב ואת עשו [ג]ויתן לעשו. על כן החל ופירש כלי המשכן. והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה. והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לומר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון. ואין צורך [ד]שילמד אדם את משה. ויש לתמוה למה לא הזכיר [ה]מזבח הקטורת. והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש. על כן הארון דמות כסא. והנה מנורה ושולחן ערוך. על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזכיר לא תעלו עליו עולה ומנחה [ו]ונסך. ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה [ז]וכן במעשה: (כג) ועשית. אין ספק כי עבי השולחן [ח]עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת: (כה) ועשית. המסגרת למעלה [ט]כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב. עתה פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: (כו) ועשית. ארבע הפאות. מזרח ומערב וצפון ודרום: (כז) לעומת. הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות: (כח) ונשא בם את השולחן. מבנין נפעל. כמו [י]ונקה המכה. כי [כ]הדגשות להבלע [ל]פ"א הפועל: (כט) ועשית. מה שאמרו

רז"ל

פירוש על אבן עזרא

הארון את העדות וכו' מביא את הבדים בטבעות. וכן ויתן את העדות אל הארון ואח"כ וישם את הבדים על הארון (שם מ' כ'). [ת]ר"ל מה שפירש"י ז"ל שהם ב' כתובים המכחישים זא"ז וכו' והרב מוהר"ל נתן שפירא ז"ל כתב בספרו אמרי שפר וז"ל. ואני אומר שלפי דעת רש"י אין טענה זו טענה כלל על דברי רז"ל. לפי שהוא ז"ל הרגיש מקושיא זו. ולפיכך כתב זה המשכן מחוץ לפרוכת כדי להורות שאין דעת רז"ל כדעת הראב"ע ז"ל שיהיה אוהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו. ולפיכך צריך להכריע. והרמב"ן ז"ל כתב כדמות ראיה לדבריהם ז"ל ממה שכתב בסוף פ' נשא וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים וידבר אליו. והכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו עכ"ל. [א]וכ"כ רש"י ז"ל שוי"ו זו יתירה. ובספרים שלנו כתוב בלא וי"ו. וכבר העיר על זה הרב המזרחי ז"ל ע"ש (נ"ל) ככה כוונת רא"ע כמש"כ להלן משרת בעבור אחרת וכו' וא"כ כמש"כ ודברתי וכו' ואת כל אשר אצוה אותך יהיה אל בנ"י. [ב](פסוק ט') וזה תשובת השאלה. [ג](יהושע כ"ד ד'). [ד]ר"ל כנגד דברי חז"ל שאמרו (בברכות בפ' הרואה) כי משה הפך דבר ה' לבצלאל וכו' ובצלאל הזכירו. [ה]ר"ל למה לא הזכירו בזה אחר השלחן והמנורה. [ו](להלן ל' ט'). [ז](להלן ל"ז כ"ד). [ח]וכן פי' רש"י ז"ל. [ט]פירש לא כדעת סוברים כי זה מפאת מטה כדרך שלחנות של אדם (וכן פי' מוהר"ע). [י](לעיל כ"א י"ט). [כ]ר"ל דגשת השי"ן ונשא. [ל]כי שרשו נשא.

נו"ן

ספורנו

מאומר וכן קבלתו כשיקבלם לעשותם קנין. הנה כל זה יעלה לו באמצעות העיון וההכנות המעשיות אם כן יושג כל זה בהביט אל העדות אשר בארון אשר עליו הכפרת. כי אמנם בעדות שהם הדברות נמצאים כללי החלק העיוני והמעשי. ובזה יעד: (כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך. כי בזה תרצה שכינה ותשרה בכל מקום אשר שם חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל וידוע אותו כמו שיעד באמרו ושכנתי בתוכ' בכל אשר אני מראה אותך. והוסיף ואמ' וכן תעשו כמו שהעידו ז"ל שקרה להם בהיותם דורשים במעשה מרכבה כאמרם ז"ל (חגיגה פרק אין דורשין) אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוים אותנו: (כג) ועשית שלחן. אחר מעשה הארון שהיה כדמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם. צוה על שלחן ומנורה כמנהג לפני השרים כענין השונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה. ובהיות זר השלחן מורה על כתר מלכות כדבריהם ז"ל וענין המלך בהנהגת המדינה הוא על ב' פנים. הא' בענין המשפט וזולתו מסדרי המדינה. והב' להגן על המדינה מכל צר ואויב כאמרו (שמואל א' ח') ושפטנו מלכנו וגו' ונלחם את מלחמותינו. הושמו בשלחן ב' כתרים אחד מהם לשלחן עצמו המורה על פרנסת המדינה וסדור עניניה. והב' למסגרת

המורה

פירוש רשב"ם

כעין לביזבזין שעושין לשלחנות ויש מרבותינו שאומרים מסגרתו למטה היתה: (כז) לעמת המסגרת. בשלחן למטה מן המסגרת יהיו הטבעות קבועות ולא במסגרת עצמה: (כט) קערתיו. דפוס כעין תיבה פרוצה לעשות בה הלחם: וכפתיו. לצורך שני בזיכי לבונה כדכתיב ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו ומנקיתיו. מפורשים במנחות. לפי שהיה הלחם שתים מערכות שש המערכת זה על גב זה והיו מזלגות מכאן ומכאן לשלחן. וקשותיו שהיו כחצאי קנים ממזלג למזלג והלחם על הקשו' וכן בין לחם ללחם ששה זה על זה ולפיכך נקראים במקום אחר קשות

הנסך

וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב
טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן
לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ
לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה
תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ
כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה
קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה
מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ
הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה
הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח
כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃
לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים
כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת
שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים
מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן
הַמְּנֹרָה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה
יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃
לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה
אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃
לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃

ככר

אונקלוס

דְּהַב דְּכֵי תַּעְבֵּד יָתְהוֹן׃ ל וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא
קֳדָמַי תְּדִירָא׃ לא וְתַעְבֵּד מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵד
מְנַרְתָּא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃
לב וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ
חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ לג תְּלָתָא כַּלִּידִין
מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין
בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃
לד וּבִמְנַרְתָּא אַרְבְּעָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃
לה וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ וְחֵזוּר
תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ לו חֵזוּרֵיהוֹן
וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ לז וְתַעְבֵּד יָת
בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְתַדְלֵק יָת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין עַל קֳבֵל
אַפָּהָא׃ לח וְצִבְתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ לט כִּכְּרָא דִּדְהַב

דכי

מסרה, וקשותיו, ל' [מ"ו ומ"י והספ"ן שמאלי]. ומנקיתיו, ל' [מ"ו ומ"י]. יסך, ב'. ל ונתת, כ"ע חסר ה' בקריאה. לחם פנים, ל'. לא מנרת, [חסר]. תיעשה, ל' מלא. המנורה, ג' מלא בתורה. וקנה, ו' בליש'. גביעיה, [מלא דמלא]. כפתריה, [ח"ו ומ"י]. ופרחיה, [מ"י]. לב יצאים, [כו"ל ח"ו ומ"י]. מצדיה, ב' וכ"כ [כ"ל מ"י]. קני, ד' כתיב יו"ד בתורה [והגיה הת"ם שצ"ל ובתורה כי ליכא ביו"ד גם בכ"ד]. מנחת כליל. מנרה, [חסרין בפסוקא ח"ו]. לג גבעים, [כולם ח"י קדמאה]. משקדים, [דין למוד המ"ס בגעיא]. בקנה האחד, כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הבי"ת, דסמיך אחד בשו"א תחת הבי"ת. כפתר, [כל לי' ח"ו]. היצאים, [כולם ח"ו ומ"י]. המנרה, [חסר]. לד ובמנרה, [חסר]. משקדים, ה' מלין דלית לאון הכרע [מבואר ברש"י]. לה לששת, קדמאה כן לששת הקנים היצאים. תני' לששת הקנים. המנרה, [ח"ו]. לו כפתריהם, [ח"ו ומ"י]. וקנתם, ב' וחסר. מקשה, [הקו"ף בלא דגש]. לז נרתיה, [חסרין בפסוקא ח"ו ומ"י] [קדמאה הנו"ן במתג תנין במוכח]. על עבר, ל' וחד של עבר [נ"ל וי"ו מנחת שי בשם ת"ם]. לח ומחתתיה, כולם כ"כ [כ"ל ח"ו ומ"י].

ת"א ונתת על מנחות צו. לחם פנים שם עו. ועשית מנרת סכה כ מנחות כח עקידה שער ח. מקשה מנחות פח. וששה מנחות כח. שלשה גבעים שם. ארבעה גביעים יומא כב מנחות שם. ועשית את מנחות עם. ומלקחיה שם.

רש"י

עשוי כדפוס שלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שוליים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה. נותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והי' עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כד) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קס"וא: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ש גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו כלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות צז) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה סובר כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יסך בהם. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד) ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שהיה לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים במנחות אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולד"יץ אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך. מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטד"יץ בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה הרגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדיר"נש ואלו עשויין מזהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומי"לש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחין: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידבקם: (לב) יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהו של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים ששה קנים: (לג) משקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין נייל"יר:

ושלשה

די יתמשש ויתרק בהון דדהב דכי תעביד יתהון: (ל) ותסדר על פתורא לחמא גואה קדמי תדירא: (לא) ותעביד מנרתא דדהב דכי נגיד תעביד מנרתא בסים דידה וקנהא כלידהא חזוריה ושושנייה מנה יהון: (לב) ושיתא קנין נפקין מציטרהא תלתא קני מנרתא מציטרה חד ותלתא קני מנרתא מציטרה תנייא: (לג) תלתא כלידין משקעין בציוריהון בקניא חד חיזור ושושן ותלתא כלידין משקעין בציוריהון בקניא חד חיזור ושושן היכדין לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (לד) ובמנרתא ארבעה כלידין משקעין בציוריהון חזורהא ושושנייהא: (לה) וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (לו) חיזוריהון וקניהון מנה יהון כולה נגידא חדא דדהב דכי: (לז) ותעביד ית בוצינהא שבעא וידליק כהנא דמתמני ית בוצינהא ויהון מנהרין כל קביל אפהא: (לח) ומלקטיהא ומחתייהא דדהב

דכי

בעל הטורים

דוד שהוא יזכה לזר של מלכים: (לא) ועשית מנרת. ז"פ כתיב מנורה (בלישנא ובענין) כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ואין בפ' מנורה אות סמ"ך וכן במעשה בראשית לומר

במקום

רש"י

ושלשה גבעים. בולטין מכל קנה וקנה: כפתר ופרח. היה לכל קנה וקנה: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משקדים כפתריה ופרחיה. (יומא נב) זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתריה ופרחיה: (לה) וכפתר תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן (מנחות כח) גובה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר (במדבר ח) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק. וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנ' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנא' וכפתור תחת שני הקנים וגומר וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו: (לז) את נרתיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדי' מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פני' מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן

ליסנן

רמב"ן

השכיל כל מלאכות התבנית. והנה הוא כלל לכל צרכי בית המקדש: (ל) לחם פנים. שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו

אבן עזרא

רז"ל [ט]ידוע הוא. ומלת אשר יוסך בהן. שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו. וכמוהו [י]משה ואהרן בכהניו [ס]ושמואל בקוראי שמו. וכתוב בעמוד ענן [ס]ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל. והעד כי במעשה הזכיר הקשות *[ס]אשר יוסך בהם ועוד ואת קשות [ע]הנסך. ומלת נסך לטעמים רבים. לא [פ]יסכו ליי' נסך. הספל [צ]נסך חרש. ואני [ק]נסכתי מלכי. אמר רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל. והמגיד לו [ר]לא ידע לשון ערבי כי נלעג היה. כי הקנים יקראו קנ"ב בל"די. גם בצ"ית. ויש שנים בדברי הימים [ש]שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מזלגות. והכל זהב לצורך השלחן. אולי כלים אחרים צוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה. ואין ככה שלחן אהל מועד: (ל) ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפנים. בעבור הפי' שהוא [ת]אחריו. ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו [א]דפוס: (לא) ועשית. ראיתי ספרים שדקדקו חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם שגלה פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה. ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים. והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד כנגד לעשרה מנורות שיעשה שלמה. והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה. ונדרש כי נעשית מאליה. והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה. כי הנה כתוב [ב]ויעש מנורת. כן עשה [ג]את המנורה. והנה על מחבת בשמן [ד]תעשה מורבכת תביאנה. והנה מקשה. כמו [ה]הכתוב בכרובים. ירכה וקנה. הוא גוף המנורה: (לב) וששה. טעם קנים. עגולים ארוכים חלולים: (לג) שלשה גבעים. אמר הגאון כי משקדים. כדמות שקדים. והנכון שהוא מגזרת [ו]לשקוד על דלתותי: (לח) טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול: (מ) וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה ומכר אחד כל הכלים: מלת מראה. זכר ואיננה כדרך. [ז]מושלך. כי אין פעול למלת ראה כי

אם

פירוש על אבן עזרא

מ"ן הסורה כבלע בדגש. וגו"ן הנראה הוא נו"ן נפעל. [ט](מנחות דף כ"ז ע"א). [י](תהלים ל"ט ו'). [ס](שם פסוק ז'). *[ס](להלן ל"ז ט"ז). [ע](במדבר ד' ז'). [פ](הושע ט' ד'). [צ](ישעיה מ' י"ט). [ק](תהלים ב' ו'). [ר]הרב המזרחי ז"ל עמד לימין בעל הערוך לצדקו ע"ש. [ש](ד"ה א' כ"ח י"ז) שם כתוב והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב וכו'. [ת]ר"ל אמרו אחריו לפני תמיד. [א]עיין מנחות (דף כ"ח ע"א). [ב]ר"ל ועשית מנורת. הכתוב פה. או ויעש את המנורה (להלן ל"ז י"ז). או מצרף כל"ע ב' פסוק בשתי מלות. [ג](במדבר ח' ד') ר"ל שעשה אותה כאשר הראהו השם. וכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה. [ד]תֵּעָשֶׂה (ויקרא ו' י"ד). שכתוב בלא יו"ד. [ה](פסוק י"ח). [ו](משלי ח' ל"ד). [ז]ר"ל מן השליך נאמר מושלך. אבל מן ראה (זעהען) בקל לא נוכל לומר בנפעל מוראה. כ"א נראה (געזעהען ווערדען)

ומן

ספורנו

המולם היות סוגר בעדה מכל מזיק להשבית אויב ומתנקם: (כט) קערותיו וכפותיו. הידועות אז לשלחן מלכים: (לא) ועשית מנרת זהב טהור

אחר

פירוש רשב"ם

הנסך שמסככין על הלחם בין לחם ללחם: אשר יסך. בקשוות. כמו שפירש: (ל) לחם פנים. לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים לחם נאה כדכתיב ולקחת סלת ואפית אותה וגו' וכתי' וישא משאת מאת פניו אליהם: וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים. חלק יפה מקערה של פני אלקנה החשובה שנותנים לפני בעל הבית. כי את חנה אהב לכך אפים חשוב. וה' סגר רחמה. לכך מנה אחת ולא שתים ולא מנות הרבה כמו לפנינה שהיה לה בנים ובנות: (לא) ועשית מנרת וגו'. להאיר על השלחן. כדכתיב ואת המנורה נכח השלחן: מקשה. עשת זהב לקח ופועל בה קנים ונביעים בקורנס: ירכה. הוא הרגל הרחב של צד קרקע שעומד עליו כל המנורה: וקנה. הוא הקנה האמצעי שיוצאים ומתפצלים ממנה שלשה קנים מכאן ושלשה מכאן: גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו. בקנה האמצעי שמכל כפתור יוצאים שתי קנים כדכתיב וכפתור תחת שני הקנים ממנה: (לג) שלשה גבעים. חלולים כמין כוסות גומות גומות בקנה: משקדים. כעין שקדים של בליטות בכותלי הגביעים כעין שעושים כלי כסף מצויירים בליטות כעין כפות או כעין תפוחי' שקורין קולייר"ץ בלעז. ושוב שמעתי שכן מפרשים בנרבונא. אמונ"דליץ בלע"ז לשון שקדים: כפתר ופרח. באמצע כל קנה לנוי: (לה) וכפתר תחת שני הקנים ממנה. היוצאים ממנה מקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה. לששת הקנים. שלשה פעמים וכפתור וכפות לא הוצרך לכתוב כן לששת הקנים כאשר כתב בפסוק ראשון לפי שמנה את כולם: (לז) נרתיה. לוצי"ש בלע"ז שנותנים את השמן והפתילות והעלה הכהן את נרותיה שבעה על שבעה הקנים: והאיר על עבר פניה. ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה שזהו לצד השלחן שכנגדו כדכתיב ואת המנורה נוכח השלחן וכן כתוב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שכל שבעתן מאירין לצד השלחן שכנגדו לפניה: (לח) ומלקחיה. שלוקחין בהן הפתילות ונותנין בנרות: ומחתתיה. בהטיבו את הנרות בבקר

חותה

לט כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת
כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה
בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס
שלישי כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר
יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה
אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה
וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־
הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וַחֲמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת
אשה

אונקלוס

דְּכֵי יַעְבֵּד יָתַהּ יָת כָּל־מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ מ וַחֲזִי וַעֲבֵד בִּדְמוּתְהוֹן
דְּאַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃ א וְיָת־מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ
שְׁזִיר וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אֻמָּן
תַּעְבֵּד יָתְהוֹן׃ ב אֻרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין
וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל
יְרִיעֲתָא׃ ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהוֹיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ
יריען

מסרה לט ככר, [כ"ף שנית בפתח]. יעשה, [ג' סבירין תעשה. ככר מהוכה כ"ף סימן [כ"ל דיש טועין וסבירין דל"ל תעשה לשון נוכח, ולא היא הקבלה יעשה לשון נסתר. ס' מבין סידוח]. מ וראה, ג' כ"ס. בתבניתם, ל' ומטעין ביה [כ"ל הסופרים מטעין להמון עם דל"ל בתבניתה, וליתא. ס' מ"ח] [כ"כ בבי"א ולא בכ"ף ומ"י] מראה, ל'. [והוא ק"ס]. כו א יריעת, [כל אור' מ"י וס"ו]. ותלעת, ב' חסרים בלים' כי מאכלנו. אחת, [חסר]. ב שמנה, [הנו"ן בסגו"ל כי הוא לשון נקבה דקאי על אמה]. ג חברת, כלהון כ"כ בר מן מבייל' דיחזקאל (א' י"א).

ת"א ככר זהב שם וכח. את כל הכלים שם פח. וראה ועשה מנחות כט. ואת המשכן שבת לח. מעשה חשב יומא עב. ארך היריעה שבת לח.

רש"י

לישבן ולמשכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים וצבתא שהוא ל' צבת טנליי"ש בלע"ז: ומחתתיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פויישד"יא בלע"ז כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"ך מנה והמנה הוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולוני"א והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך. (שהנקוד מפריד בין עושה לנעשה): (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט (ברייתא דמלאכת המשכן): כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פייש"א: (ג) תהיין חברת. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחתה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון
נקבה

רמב"ן

לרחבו של שולחן וכתליו זקופין כנגד שפת השולחן לשון רש"י. ולשון המשנה בן זומא אומר לחם פנים בעבור שיהיה לו פנים אבל כל זה יהיה לדברי האומר כיצד עושין אותו כמין תיבה פרוצה אבל לדברי האומר כמין ספינה רוקדת אינו כן. ור"א אמר שנקרא לחם פנים בעבור לפני תמיד. ועל דרך האמת כי תבין מלת לפני תבין שמו וסודו כי בעבור היותו כן היה מונח בצפון כי ברכת י"י היא תעשיר כענין שנא' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכבר רמזתי בו. חכמת המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמה מאד אבל היותה מקשה בששה קנים יוצאין מן השביעי ועליהם נר אלהים ומאירי' כלם אל עבר פניה כל זה תוכל להבין מדברינו שכתבנו במקום אחר וזהו שאמרו שנתקשה משה במנורה: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהא משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר לשון רש"י. וכן הוא פשוטו של מקרא. אבל אם הדבר כן יהיה תימה גדול שלא יתן הכתוב משקל למנורה כמה יהיה בה מן הככר ויוכל לתת חצי הככר או יותר במלקחי' ובמחתות שהם כלים נפרדים ממנה וימעט בו או שיתן למנורה ככר פחות מנה ובכל הכלים האלה מנה. ועוד מה טעם שתשקל המנורה עם כליה רבים נפרדים במשקל הככר ולמה לא נתפרשו כמה יהיו המלקחים והמחתות שיעשו ממנו. אבל אין דעת רבותינו כמו שאמר הרב אלא כך שנו חכמים במנחות מנורה ונרותיה באה מככר ולא מלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלי' האלה לרבות את הנרות כדברי רב יהודה. רבי נחמיה אומר מנורה באה מככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות
מקשה

אבן עזרא

אם נראה לבדה. והיה כן בעבור כי הרואה אינו פועל רק מקבל [ח]דמות. ובעל התולדת יבין זה. ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה [ט]יריעות כרובים. אתן לך עיקר שתסמוך עליו:

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים. האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק. והנה שש פאות. מהאורך יבאו פנים ואחור. ומהרוחב ימין ושמאל. ומהגובה מעלה ומטה. ויש. יש שאינו גוף. והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם. ואלה השנים דרכים השם בראם לבדו. ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף. אף יש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר. גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש. ויש דבר סמוך על יש. ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה. גם היא על שני דרכים. האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים. והחכמה *[י]בנשמה. גם בגופות כחום האש וליחות המים. והדרך האחד מקרים אינם עומדים רק מתהפכים. [כ]ונחלפים. וקרים ונעדרים. וכאלה יכול האדם לעשות. על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה. לא עומדת ולא נעדרת. כי הוא ברא עצם כל דבר. כי כל צורה *[כ]עומדת או מקרה. ואתן לך משל אחד. קדרות הלבנה [ל]כשתכהה לא הארץ בינה ובין השמש בראש התלי [מ]או בזנבו. ואתן לך משל אחר. ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף. ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם *[מ]מתחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים. כמו העינים והאזנים. כי העלמות גם הכבד לא ירגישו. והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף. על כן היו איברים רבים משרתים לו. וככה השם הנכבד. ידענו כי כבודו מלא כל העולם. רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים. ובעבור שני דברים. האחד כפי מתכונת תולדת המקבל. והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל. על כן נבחר מקום [נ]בית המקדש. ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת. והכרובים שהם פורשי כנפים. ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן. ומחוץ לפתח המשכן. מזבח העולה. ואת כליו. ואת הכיור ואת כנו. ואלה הדברים הם כבוד אלהים. ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יסתכלו על דברי. והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון. כי האדם כדמות עולם קטן. והוא היה סוף בריאתו בארץ. וסימן לדבר בגדול הכל ובקטן כלה. והגאון הזכיר כי שמונה עשר [ס]דברים הם במשכן שהוא [ע]עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה בעולם הקטן. הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון. גם בעבור [פ]שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך: (א) ואת
המשכן

דפוי : (לט) קַנְטִנַר דִדְהַב דְכֵי יַעְבִיד יָתָהּ יַת כָּל מָנַיָא דִידָהּ הָאִלֵין: (מ) וַחֲמֵי וַעֲבֵד בְּצִיוּרֵיהוֹן דְאַנְתְּ מִתְחַמֵי בְּטוּרָא: (א) וְיַת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְבוּץ שְׁזִיר וְתַכְלָא וְאַרְגְוָונָא וּצְבַע זְהוֹרִי צִיוּר כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָן תַּעְבֵּיד יַתְהוֹם: (ב) אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִין דִירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא: (ג) חֲמֵשׁ יְרִיעַן תְּהֶוְיָין מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ יְרִיעַן חוֹרַנְיָין מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא: (ד) וְתַעְבֵּיד

ענובין

בעל הטורים

במקום כי אין שטן ואין מזיק. ובזכות כי מלוה ומורה אור קומה פיו של שטן מלהסטין: (מ) וראה. ב׳ כ״מ הכא ואידך וראה אם דרך עולב בי (תהלים קל״ט) ואידך וראה בנים לבניך (שם קכ״ח) פי׳ אם דרך עולב בי וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר שתבוא לכל הבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שהידר שלמה בתפלתו אם ישמא איש וגו׳ ובא וגו׳ בבית הזה (ד״ה ב׳ ו׳) ואם תעשה כן וראה בנים לבניך: (א) משזר. בגימ׳ חוט כפל שמונה. עשר יריעות כנגד עשרת הדברות: (ג) חמש וגו׳ חברת. כנגד ה׳ דברות על לוח אחד וכנגד ה׳ שעל לוח

השני

אבן עזרא

המשכן. כאשר הודיעו בתחלה [א]את תבנית המשכן: מעשה חושב. אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים: ורוקם. פרצוף אחד. ונכון הוא. ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג. רק על דרך שעושין היום בגדי משי. כי הצורה שעלתה בלב היא השכון. ומשבתם. ויוציגה צלום. ויהיה שני חוטין בחשבון למשוך ונרחוק: (ג) אורך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ״ח בעבור *[א]כ״ח מחנות הלבנה. והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה [ב]שמים כיריעה. על כן היה מקום קדש הקדשים [ג]בחשבון מעוקב: (ג) חוברת. כדמות תואר. או יהיה כדמות פועל מזאת חוברת זאת. והעד [ד]חבור עלבים

אפרים

פירוש על אבן עזרא

ומן הראה (גנוויזען) שלא נמצא בקל כ״א בהפעיל. נאמר מָראה או הָראה (גנוויזען ווערדען). [ח]ממה שמראים לו. ור״ל דעתו כמו שפירשתי בפרשת משפטים בפסוק כי שמי בקרבו. [ט]כמ״ש ואת המשכן תעשה עשר יריעות וכו׳ כרובים מעשה חשב תעשה אותם (להלן כ״ו א׳). [י]ר״ל הוא הנפש אשר ילבוש עליה הגוף. [*א]פירם הם מחשבות החכמה והשכל כאשר רמז בפרשת כי תשא בפסוק הודיעני את דרכיך. והנה בעולם הם מלאכת השמים הם משפטי הכוכבים בארץ. כמו שכתוב הידעת חקות השמים אם תשים משטרו בארץ (איוב ל״ח) ופירש רבי אברהם ב״ר חייא הנשיא הספרדי חוקת השמים הם תנועת הכוכבים בגלגליהם. והמשטר הוא המשפט היורד אל הארץ בסבת תנועתם. ובעבור המשפט הזכיר מלאכת השמים כנגד ארון ולוחות שבמשכן שבהם היה המשפט. וכן החכמה באדם כי היא עיקר המשפט. [כ]ר״ל המקרה הוא הגוף המלבים הצורה. והצורה הוא אשר מרלה הפעולה ע״י הגוף. והוא מתהפך מאיכות לאיכות כמו מאשור ללובן. ונחלפים ר״ל כמו הנגש חלף הלך לו (שה״ש ב׳ י״א) והוא מזמן לזמן. וקרים הוא ממקום למקום כמו סורה אדוני (שופטים ד׳ י״ח) ונעדרים אשר הוא נהבטל מכל וכל. *[כ](זעלבסטשטענדיג) או מקרה (לופעלליג). [ל]כי הלבנה אין לה אור בעצמה רק מקבלת האור מן השמש. וכשנכנסת כל הארץ בינה ובין השמש אין לה אור כלל. וזה נקרא בל״א (מאנדפינסטערניס). [מ]עיין מ״ש לעיל (ג׳ סוף ע״ו) והם הגלגלים אשר פוגשים לחשוף אחד תחת השני. *[מ]הם הוולדים הדקים אשר מושי הרגשה עוברים ע״י. הם הם מחרים. [נ]הנה דעתו של הראב״ע ז״ל להודיעך כי סבת היות העולמים דומים זה לזה הוא שהשם לוה לעשות המשכן כדמות מערכות העולם העליון. ובעבור כי באמצעות המשכן יקבלו ישראל כח מהשם בשפע טובו בלא אמצעי כאשר יקבל העולם העליון. ורז״ל כמוז זה במדרש שיר השירים בפסוק לאגה וראגה שאמרו כי הקב״ה העלה את משה למעלה והראה לו העולם ואמר לו עשה לי כמוהו. אמר לו האיך אני יכול לעשות כמוהו. אמר לו הקב״ה עשה כתבניתו כמה שאתה רואה למעלה כן עשה למטה ואם אתה עושה כזה למטה אני מניח סנקליטון של מעלה ואירד למטה ומצלם שכינתי ביניהם למטה. כילד מה למעלה שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים. מה למעלה כוכבים אף למטה כרובים. א״ר חייא בר אבא מלמד שהיה בכנפי הכרובים נראין במשכן ככוכבים הנראין ברקיע. ובסוף מדרש קהלת פירשו רז״ל איך דומה האדם לצורת הגלגל. ואולי מזה למד הראב״ע ז״ל שמעשה המשכן היה לקבל כח העליון אך הוא העריך הדמיון בדרך אחרת. [ס]דע כי שלשה עולמות הם. זה העולם הוא הגדול. והמשכן אמצעי. והאדם הקטן. וכן ערכם אלה לנכח אלה. שמים בעולם. ויריעות במשכן. וכתיב נוטה שמים כיריעה. והראש הוא באדם. ורקיע המבדיל. ופרכת המבדיל. ובאדם טרפש הכבד המבדיל בין כלי הנפש לכלי המאכל. גם אור בעולם. ואור השכינה ואור הנפש. גם הארץ גם אדני המשכן ועפר באדם. מלאכים בעולם. במשכן כרובים. ובאדם מחשבות. לחמים בעולם. ולחם הפנים. ומאכל האדם. מאורות ונרות ועינים. עוף בעולם. ועוף בקרבן. וכנפי ריאה באדם. בעולם בהמה. ובמשכן קרבן בהמה. ובאדם ידים ורגלים. בעולם שמשות ולבנות. ובמשכן כלי שיר ושמיעה ושריפה. ובאדם כבד וטחול. בעולם אדם. ובמשכן כהן גדול. ובאדם הלב. בעולם מלאכת השמים. ובמשכן ארון ולוחות. ובאדם חכמה. גם בעולם רוחות. ובמשכן קלעים ויתדים. ובאדם מיני הכח. בעולם מעשה יום שבת ובמשכן חנכת המזבח. ובאדם מילה ע״כ. עכ״ל מקור חיים. [ע]ה״ל המשכר אהל יוסף ז״ל אמר יוסף המבאר אחר שהבין אלה לריך אני להשלים שלשת העולמות להודיע איך היה ערכם זה כנגד זה. המלאכים בעולם. וכרובים במשכן. ומחשבות החכמה באדם כדברי הגאון. ובעולם הכסא כבוד. ובמשכן הכפורת שהוא משכן הנשמה העליונה כמו שמפורש בספר יסוד מורא בשער השביעי. ובעולם הגלגל השמיעי שהוא מקיף כל הגופות ומניע אותם. ובמשכן הארון שנושא הלוחות והנשאו ינשאו. ובאדם הלב שהוא משכן החכמה ומתנועע תמיד ומניע כל הגוף. ובעולם הגלגל השמיני שהמשפט ממנו ונחלק לשנים. ובמשכן הלוחות שתים שבהם המשפטים. ובאדם שני חללים שבלב. ובעולם עשרה גלגלים ועשרה מלאכים המניעים אותם. ובמשכן עשרת הדברות שבלוחות הראשונות ועשרה בשניות ועשרים אלבעות בידיו וברגליו. בעולם שבעה משרתים. ובמשכן שבעה נירות המנורה. ובאדם שבע מעלות בעין כמו שפירש בפרשת משפטים בסוד המלאכים. ובעולם רוב המדבר שמשה בדרום מחום השמש גם מהלך המשרתים הדרומי כנגד הישוב ובמשכן המנורה בדרום. ובאדם הכבד בימין כי בו הליחה הירוקה הדומה לאש. ובעולם הישוב בצפון ובמשכן השלחן בצפון. ובאדם הכבד שהגוף ניזון ממנו בעבור החום הבא אליו מתנועת הלב שהוא בשמאל. ובעולם הארץ תוך חליה שקוע במים. כי הים אוקינוס מקיף העולם באמצע וממעלה רוב הישוב וממטה הוא ארץ תחתים הנקרא (אמעריקא) ובמשכן מזבח הנחשת שהוא מזבח אדמה וככתוב למטה עד חליה. ובאדם הטחול בתולדת העפר והוא בגוף מלמטה עד חליה או באלצעותיא שהוא באמצע הבטן כאשר הארץ באמצע העולם. ובעולם השמש זורחות מעלת מזרח. ובמשכן הפתח במזרח. ובאדם העינים בפנים. ובעולם נהרות נובעין ומעיינות מקלחין. ובמשכן הכיור מקלח. ובאדם מי רגלים מקלח משבר. לנקות הגוף ממוסרות וממנו תולדות האדם כדרשת חז״ל במראות הצובאות שהעמידו לצאות רבות לפני המקום. ובעולם שני סרני הגלגל. ובמשכן שני כתפות האפוד. ובאדם שתי הכליות כי כן פי׳ הראב״ע ז״ל במזמור ה׳ חקרתני (תהלים קל״ט) שהכליות הם רמז לסרני הגלגל ורז״ל אמרו במסכת ברכות כי אחת לימין ואחת לשמאל. ובמזמור אל נקמות (תהלים צ״ד) פי׳ הראב״ע ז״ל כי שתי האזנים כשתי הסרנים. עכ״ל. [פ]כ״ל אם הכרובים שאין בהם רוח חיים מקבלים כח העליון. אף כי האדם שנברא בצלם אלהים. והעינים הרומזים שהם כבוד אלהים. כאשר דברו בם הקדושים אשר בארץ החיים. אך גלו עמה וכמו עמהים. כי הספר דבר כבוד אלהים חיים. ואם תעיין בכוזרי ובפירושיו מאמר ג׳ סימן כ״ו יהיו לך לעינים. [*א]כמ״ש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן (לעיל כ״ה ט׳) ור״ל דהוי לו לומר תעשה עשר יריעות למשכן. כי עדיין לא היה המשכן. *[א]שהם ד׳ שבועות בחודש ונחלק לארבע רבעים כי מהלך הלבנה עד סוף גלגלה הם ד׳ רבעים עיין הקדמת הרא״ע (דרך ב׳ אות קטן מ׳) (ויקרא י״ב ב׳) בענין טומאת ז׳ ימים. [ב](תהלים ק״ד ב׳) דמיון תנועה הגלגלים והעשירי קודש לה׳. ובילקוט פ׳ בהעלותך א״ר יהודה ב״ר שלום מלינו שהיה המשכן שקול כנגד מעשה בראשית. כי לך ציום הראשון נבראו שמים. וכתיב בהם נוטה שמים כיריעה ובמשכן כתיב ועשית יריעות עזים וכו׳ ע״כ. [ג]כי ארכו י׳ ורחבו י׳ וגבהו י׳ וכבר פרשתי (לעיל כ״ה י׳) כל שיש לו אורך ורוחב וגובה נקרא מעוקב. [ד](הושע ד׳ י״ז) בל״א (לוזאממענגעפיגט,

בעהעפטעט

ספורנו

אחר סדור שני הכתרים. והם כתר תורה בארון וכתר מלכות בשלחן סדר ענין מנורה כלה מקשה אחת ואור נרותיה אחד כאמרו והאיר על עבר פניה. הנה שיהיה אור נרות הימין ונרות השמאל מכוון אל האמצעי וכן ראוי שיהיה ענין האור השכלי בחלק העיוני וגם כן אורו בחלק המעשי שיהיו פונים אל האור העליון לעבדו שכם אחד כי אז יאירו כלם כמו שיעד במנורה באמרו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וכו׳ וזה מעשה המנורה מקשה. כי בהיות כל האור מכוון לאחד בענין המקשה המורה אחדות אז נראה אור כי יהל מן המאור הגדול: (א) ואת המשכן תעשה. קרא היריעות בשם משכן כי בתוכם היו כסא שלמן ומנורה למשכן שכינה והיו עשויות כרובים כענין שרפים עומדים ממעל לו וכענין וכל צבא השמי׳ עומד עליו מימינו ומשמאלו הכלים לנציאים במראות הנבואה: (ג) חמש היריעת תהיין חברת. במלאכות ליוריכן תהיה מלאכת כל אחת

מהן

פירוש רשב״ם

חותה בהן גחלי הנרות ומותר השמן שבנרות: (מ) מראה. לשון מופעל על ידי אחרים. אמושט״ריץ בלע״ז. אשר אתה מראה. ממש הראו לו תבנית המנורה אמושט״ריץ בלע״ז. אבל לה׳ הנראה אליו (אליך) מעצמו סובד״וק בלע״ז: (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. חמש תחתונות קרוי׳ משכן כי תחתיהם הארון מקום שהשכינה שורה: (ג) חברת. נתפרות יחד במחט:

מקצה

אשה אל־אחתה: ד ועשית ללאת
תכלת על שפת היריעה האחת מקצה
בחברת וכן תעשה בשפת היריעה
הקיצונה במחברת השנית: ה חמשים
ללאת תעשה ביריעה האחת וחמשים
ללאת תעשה בקצה היריעה אשר
במחברת השנית מקבילת הללאת
אשה אל־אחתה: ו ועשית חמשים
קרסי זהב וחברת את־היריעת אשה
אל־אחתה בקרסים והיה המשכן
אחד: ז ועשית יריעת עזים לאהל על־
המשכן עשתי־עשרה יריעת תעשה
אתם: ח ארך ׀ היריעה האחת שלשים
באמה ורחב ארבע באמה היריעה
האחת מדה אחת לעשתי עשרה
יריעת: ט וחברת את־חמש היריעת
לבד ואת־שש היריעת לבד וכפלת
את־היריעה הששית אל־מול פני
האהל: י ועשית חמשים ללאת על
שפת היריעה האחת הקיצנה בחברת
וחמשים ללאת על שפת היריעה
החברת השנית: יא ועשית קרסי
נחשת חמשים והבאת את־הקרסים
בללאת וחברת את־האהל והיה אחד:

אונקלוס

יריען מלפפן חדא עם חדא: ד ותעבד ענובין דתכלא על שפתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי וכן תעבד בשפתא דיריעתא בסטרא דבית לופי תניתא: ה חמשין ענובין תעבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין תעבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא: ו ותעבד חמשין פורפין דדהב ותלפף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא ויהי משכנא חד: ז ותעבד יריען מעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען תעבד יתהון: ח ארכא דיריעתא חדא תלתין אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען: ט ותלפף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ותיעוף ית יריעתא שתיתיתא לקבל אפי משכנא: י ותעבד חמשין ענובין על שפתא דיריעתא חדא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין על שפתא דיריעתא דבית לופי תניתא: יא ותעבד פורפין דנחשא חמשין ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפף ית משכנא ויהי חד: יב וסרחא דיתירא ביריעת משכנא

פלגות

מסרה אשה, כלהון חסר בו"ה [בס' מבין חידות זה לשונו, מלות אשה באו' כלהון חסרים, ובנביאים כלהון מלאים כינהו, ולא פשר כוונת המסורה על מלת אחותה (בראשית ל"ד כ"ז) שהוא מלא]. ד ללאת, ב' [כל לישנ' חסר דחסר] [ע"כ בא המחבר והשו"ם נע כי השורק בא במקום ח"ג וסימן זה הוא ג"כ למיקר ס"ק הבא במקום ח"ג]. מקצה, ו'. בחברת, ב'. וכן תעשה, ה'. הקיצונה, ב' מלא [דמלא] ויעש ללאת ודין. ה הללאת, ג' קמצין וכל אתנחתא וזקפי' וס"פ דכו' במ"ב. בקצה, [מטעים ביה דכתיב בשפת]. מקבילת, דין חסר תניין מלא ובמסורה אחרת נמסר ב' וכתיב כן [ר"ל מ"י ומ"ו] [ואחרון עיקר]. ו אשה אל אחתה, משכנ' קדמ' אשה אל אחתה תנין אחת אל אחת [לקמן ל"ו י"ג]. ז לאהל, ה' [ר"ל ד', והכי לאהל דקמני הכא מלבד הני דמוניכי למלת מועד קא חשיב. ס' מבין חידות]. ח ארך, כל ארך דלוחה במונח דעשיה בגרש ובי' דפקיד יתיב, דעביד קאים [ר"ל מאן דפקיד ומלוה הוא אדון ודרכו לישב, גם המונח לשון מנוחה תחת הלום, ומאן דעביד קאים כעבדא קמי מריה, גם הגרש קאים על המלה. ס' מבין חידות]. ט לבד, כל הדין סיפרא ותריסר קמץ [ר"ל מלת לבד בספר שמות ותרי עשר הוא קמץ חוץ לא בא"ק ס' מנחת שלמה] וכל שאר קריא פתח במ"א פליג אותו לבד (שופטים ז' ה'). וכפלת, ל'. השמים, ב' וכ"כ ולויתי את ברכתי [ר"ל ס"י קדמאה ומ"י תנין]. י הקיצנה, [מ"י ומ"ו]. בחברת, קדמאה (לעיל ד') הקיצונה במחברת תנין (דין) הקיצנה בחברת שלאחריה דעשיה (ל"ו י"א) ובעשיה (ל"ו י"ז) הקיצנה במחברת ומטעין ביה. יב וסרח, ל' כתיב סמ"ך. ביריעת, ל' וסד כיריעת שלמה.

ת"א ועשית יריעת שם. עשתי עשרה סנהדרין כט. ארך היריעה שבת צח. וכפלת את שם.

יב וסרח העדף ביריעת האהל חצי

היריעה

רש"י

נקבה ודבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנ' בכרובים ופניהם איש אל אחיו: (ד) ללאת. לצלי"ש בלע"ז וכן ת"א ענובין לשון עניבה. מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור. קבולת חמש היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הללאת אשה אל אחתה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונת הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברת' כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן ך' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרי' קרשים לפאת נגב תימנ' וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקצעות הרי עשר ובמקומם אפרש למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומות הקרשי' שגבהן עשר אמות נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודי' שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת (פרק הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמי"לש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעת עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת משתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה המשובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את

היריעה

יונתן בן עוזיאל

עניבין דתיכלא על אימרא דיריעתא חדא מן ציטריה בבית ליפופא וכן תעביד באימרא דיריעתא בבית ליפופא תנין: (ה) חמשין ענובין תעביד ביריעתא חדא וחמשין ענובין תעביד בציטרא דיריעתא דבבית ליפופא תניינא מכוונן ענוביא חד כל קביל חד: (ו) ותעביד חמשין פורפין דדהב ותלפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפייא ויתחבר משכנא למהוי חד: (ז) ותעביד יריען דמעזי למפרס על משכנא חד סרי יריען תעביד יתהין: (ח) אורכא דיריעתא חדא תלתין אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לחד סרי יריען: (ט) ותלפף ית חמש יריען לחוד כל קביל

ירושלמי

חמשא ספרי אורייתא וית שית יריען לחוד כל קביל שית סידרי מתניתא ותיעוף ית יריעתא שתיתיתא כל קביל אפי משכנא: (י) ותעביד חמשין ענובין על אימרת דיריעתא חדא מציטרא בבית ליפופא וחמשין ענובין על אימרא דיריעתא בבית ליפופא תנייניא: (יא) ותעביד פורפין דנחש חמשין ותיעול ית פורפייא בענוביא ותלפף ית משכנא ויהי חד: (יב) ושיפוע מותרא ביריעות משכנא פלגות יריעתא דיתירא תשפע על אחורי משכנא:

(יב) ושיפועה:]

ואמתא

בעל הטורים

הפכי: (ו) חמשים קרסים כנגד נ' שערי בינה. חמש בגי' שם גביה [נ"ל גוניס]: (ט) הששית כ' במלה היריעה הששית. ולויים אם ברכתי לכם בשנה הששית (פ' בהר) בזכות השולחן

יונתן

הלחם וכדפי' רש"י עיין בו אבל האמת כמו שפי' וק"ל: (ט) חמש וגו' כל קביל חמשה ספרי אורייתא וית שית וגו' כל קביל שית סדרי מתניתא. מפרש ודרש מנין החמש כמו נגד

רש"י

היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העודף ביריעת האהל. על יריעות המשכן. יריעות האהל הן העליונות של עזים הקרויות אהל כמו שאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות וכן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שחציה של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות: תסרח

רמב"ן

מקשה עמה ואע"פ שקראם הכתוב הכלים האלה. מפני שהם כלים לקבל השמן ויש להם שם בפני עצמן ובשאר המנורות נעשין נפרדין ממנה. ולדברי ר' נחמיה אמרו שם שאין הנרות עמה מקשה. והנה על דעת הכל לא יבא במשקל הככר אלא גוף המנורה במה שהוא עמה מקשה. לא כלים נפרדים ממנה כלל. ולדברי רבי נחמיה אמרו שם ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהו כלן של זהב ולא נצרכה אלא לפי נרות. ועל דרך הפשט יאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה יעשה זהב טהור. כי לא פירש תחלה בנרות שיהיו זהב וכן במעשה אמר ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור. ואין זהב טהור אחר רק על המלקחים והמחתות. וחזר ואמר ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה שעשה כל כליה זהב טהור לא מן הככר ויכנס עוד בכלל כל כליה כלי השמן שהרי עשה לה כלים רבים מלבד אלה הנזכרים כמו שנא' במסעות (במדבר ד') וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם והכתוב שאמר (שם ח') עד ירכה עד פרחה מקשה הוא. כפי פשוטו כך נראה שגופה מקשה ולא נרותיה וכל זה לפי פשט הגמרא. אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה בענין אחר מנורה שעשה משה במדבר היתה באה של זהב וטעונה מקשה ושונה גביעים כפתורים ופרחים שנא' ועשית מנורת זהב טהור שומע אני יעשה איברים איברים וידביקם ת"ל מקשה יהיו. מנין לרבות את נרותיה שיהיו ממנה ת"ל יעשה. יכול שאני מרבה גביעים כפתורים ופרחים ת"ל אותה ומה ראית לרבות את נרותיה ולהוציא גביעים כפתורים ופרחים. אחר שריבה את נרותיה הכתוב מיעט. מרבה אני את נרותיה שהן נעשין עמה ומוציא אני גביעים כפתורים ופרחים שאין נעשין עמה. ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל תעשה יכול שאני מרבה את הצבתים ואת המלקטאות ת"ל אותה ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותי' ולהוציא את הצבתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב מיעט. מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שהן מתעשין עמה ומוציא אני את הצבתים ואת המלקטאות שאין מתעשין עמה רבי יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין כליה מככר

אבן עזרא

אחרים הנה לו. שהוא פעול: (ד) לולאות. יש אומרים כי כמוהו [ה]ובלולים יעלו אל התיכונה. כי הבי"ת [ו]משרת: הקיצונה. אחר כמו העליונה: (ה) חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות: מקבילות. זאת לקבל זאת. ויש אומרים כי כמוהו ויכהו [ז]קבל עם. וממי [ח]קבלו. ופירוש אשה. עלם דבר. וכן איש. על כן והאיש [ט]גבריאל: (ו) ועשית. קרסי. כמוהו כרע בל [י]קורס נבו. והנה עשר יריעות הוא המשכן. והמשכן קרא אחד כולל הכל. כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים. והנה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד. וכן העולם הקטון והגדול: (ז) ועשית יריעות עזים לאהל. להיות אהל. ומלת אותם. תוספת ביאור. כי היא שבה אל יריעות עזים: (ח) ארך. האחת. מלת [כ]אחת זרה. כי היתה ראויה להיות אחדת. כי הדל"ת איננה מאותיות הנשרתים. רק בעבור שהתחברו שנים. דל"ת ותי"ו שהם [ל]ממוצא אחד. יכבד על הלשון על דרך [מ]משרת את המלך. וחסרו הדל"ת: (ט) חמש. בשוא ופתח. דרך קורס כמו שלש [נ]סאים. והנה כאשר כפל את היריעה הששית. נשאר חציה בסוף. על כן כתוב חצי היריעה העודפת. ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות *[ג]ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן. על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן: (י) ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן. וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו. רק אחריהם לפאת מערב שתים אמות: (יא) ועשית. קרסי המשכן

מככר

פירוש על אבן עזרא

נפספספעס). [ה](מ"א ו' ח'). [ו]כי שורש המלה לול. [ז](מ"ב ע"ו י'). [ח](יחזקאל כ"ו ט'). [ט](דניאל ט' כ"א). [י](ישעיה מ"ו א'). [כ]כי משפטה אַחֶדֶת. [ל]ר"ל דלנ"ת. [מ](מ"א א' ט"ו). שמשפטה מְשָׁרֶתֶת. [נ](בראשית י"ח ו'). *[ג]ר"ל התשע אמות היה גובה הקרשים עד האדנים כי האדנים היו מכסים אמה. ועודי הקרשים אמה מזה ואמה

ספורנו

משכן מכוונת עם מלאכת מרכבה. וזה להבדיל בין יריעות הקדש ויריעות קדש הקדשים כי עם היות כלם מורים במלאכת הכרובים על שכלים נבדלים נמוכים מכוונים אחד הם. אמנם בלתי שוים במדרגה: (ו) והיה המשכן אחד. כי עם היות המדרגות בלתי שוות הן אמנם מסודרות בסדר אחד לעשות רצון קונם כאמרו וקרא זה אל זה ואמר קדוש: (ז) לאהל על המשכן. כי המשכן לא היתה הכונה בו שיאהיל אבל שיהיו הכרובים סביב לכסא עליון ומורכב: (ט) וחברת את חמש היריעות לבד. שגם באהל יש הבדל בין מדרגות קצתם כענין במניעי הגלגל הנקראים אהל

פירוש רשב"ם

(ד) מקצה בחוברת. בשפת יריעה חמישית: (ו) וחברת. ע"י קרסים בלולאות תחבר שתי המחברות: והיה המשכן אחד. עשר היריעות הקרוי' משכן יהיה עתה אחד: (ט) וכפלת את היריעה הששית. לומר הציו תולה לסטה אל מול פני האהל והצי' של אחרונה תסרח על אחורי המשכן יותר מיריעות המשכן שתי אמות. כיצד עשר התחתונות כשנתחברו יחד ארכן מ' ורחבן עשרים ושמונה. והמשכן ארכו שלשים אמות כי לעשרים קרש שבצפון ועשרים שבדרום יש שלשים אמה כי רוחב הקרש אמה וחצי כשפירש' על המשכן ארכן לאורך המשכן שלשים אמה והרי עשר אמות תלויו' אחורי המשכן ולצד צפון ולצד דרום מן העשרים ושמונה אמות עשר על המשכן ולצדדים תלוי' תשעה מכאן בכותל צפוני ותשעה בכותל דרומי וכשפירש עליה יריעות עזים שהן ארכן ארבעים וארבעה חצי היריעה שהן שתי אמות נכפלות למטה והשלשים על המשכן בשוה לירועות התחתונות וי"ב הנותרות העשר מהן תלויות אחורי המשכן בשוה לירועות התחתונות וחצי היריעה העודפת שהן שתי אמות יותר מן התחתונות. וכשפירש רחבו שהוא שלשים אמה לאחר שנתחברו אז כל רחבו של המשכן מהן עשר אמות. ועשר אמות תלויות לצד צפון וכן לצד דרום

הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי
הַמִּשְׁכָּן: יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה
בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ
עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ:
יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם
מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים
מִלְמָעְלָה: פ רביעי
טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי
שִׁטִּים עֹמְדִים: טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ
הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד: יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה
לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: יח וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה: יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף
תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי
אדנים

אונקלוס

פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא: יג וְאַמְּתָא
מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּירָא בְּאָרְכָּא יְרִיעָתָא דְמַשְׁכְּנָא
יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵהּ: יד וְתַעְבֵּד
חוּפָאָה לְפַרְסָא מַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה מַשְׁכֵי
דְסַסְגּוֹנָא מִלְעֵלָּא: טו וְתַעְבֵּד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְאָעֵי
שִׁטִּין קָיְמִין: טז עֲשַׂר אַמִּין אָרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת
אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חַד: יז תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא חַד מְשַׁלְּבִין
חֲדָא לָקֳבֵל חֲדָא כֵּן תַּעְבֵּד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא: יח וְתַעְבֵּד
יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עֶסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵבַר דָּרוֹמָא:
יט וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּד תְּחוֹת עֶסְרִין דַּפִּין תְּרֵין
סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִדּוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת
דפא

מסרה העדפת, ל'. על אחרי, [כ"כ על ולא אל]. יג על צדי, [במקף]. לכסתו, ב' חסר בליש'. יד מכסה, ב' הנ"ל [דנסרד]. לאהל, ג'. מאדמים, [האל"ף בקמץ לבד והוא ק"ח]. ומכסה, ב' [דסמוך]. ערת, [כל סו' חסר דחסר במ"א]. מלמעלה, [כל מלמעלה רפי למ"ד וכל מלמטה דגש]. טו הקרשים, [הקו"ף דגושה]. עמדים, ח"ו ומ"י]. טז ואמה וחצי האמה, ל' וכל קרייה חלוף אמה וחצי האמה. יז ידות, [מ"ו]. משלבת, ב' וחסר. יח נגבה תימנה, ל', חבין [בזיקפל] נגב תימנה.

ת"א חצי היריעה שם. והאמה מזה שם. ועשית את יואל ע. עצי שטים סוכה מה. עשר אמות שם ה נדרים לח בכורות מד.

רש"י

תסרח על אחרי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחרי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעל' ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג. ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהוד' מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים. קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עמדים. אשטנטי"ש בלע"ז שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (רוצה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה. נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק ל"ש שהחריץ באמצע רחב חצי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רוחב רביעית אמה. וכן כל שפת אדן היה רוחב רביעית אמה. ודוק היטב. ואז הרי תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכניס לאדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשה צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת. עשויות כמין שליבות סולם מובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחתה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל
כל

רמב"ן

מככר שנא' ככר זהב טהור יעשה אותה ועם אני מקיים ואת כל כליה שיהיו זהב טהור עד כאן הברייתא. ונראה ממנה שהיו הנרות והמלקחים והמחתות כלן עמה מקשה שאין המלקחים לנתים אבל הם שעושין על פי הנרות עם של זהב פותח וסוגר ושוכב עליו שלא יפול בשמן דבר כאשר עושים היום במנורות של מלכים והוא מלשון ולשוני מודבק מלקוחי שיקרא מה שעל הלשון ומתחתיו מלקוחים שהם לוקחים הלשון באמצעם והמחתות הם ספלי' שתחת כל נר ונר לחתות ניצוצי אש שיפלו ממנה והכל מקשה אחת ובאין מן הככר אבל הלבתים והמלקטאות שאין תשמישן בעצמו אבל הם כלים נפרדים ממנה ואינן חבור בה אין באין מן הככר כלל וכן מיעט בברייתא זו גביעים כפתורים ופרחי' שאם רצה שלא לעשות' עמה מקשה כשר' ונתן הטעם לפי שאין נעשין עמה כלומר שאין מעכבין בה שאם עשאה של שאר מיני מתכות אינה באה גביעים כפתורים ופרחים אבל קנים מעכבין בה לעולם ולפי הברייתא הזו אמר הכתוב ואת כל כליה לרבות שעשה לה כל הכלים הצריכין לשמושה והראויין לה זהב והם הלבתים והמלקטאות שצריכין לכל המנורות תשמישן וכן לכל כלי המשכן בכל עבודתו כלים הצריכים למשכן לא פירש אותם ולא הזכיר בהם רק שיהיו נחושת אבל ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה הם הנזכרים בה וכולה מקשה עמה. ויתכן שגם מה שאמר במעשה ואת כל כליה רמז לכלים האלה הם הנזכרים בה שהיו כלם עמה ככר זהב טהור כפשוטו של מקרא אבל כלי שמנה לא הוזכרו במעשה כאשר לא הוזכרו בצואה ובצלאל עשאם עמו אותם ואולי לא עשאם בצלאל אבל יחידים עשו אותם והקדישום לצבור ועל הכלל גופה באה מככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן
הככר

(יג) ואמתא מיכא ואמתא מיכא בדיתיר באורך יריעתא דמשכנא יהי משפע על ציטרי משכנא מיכא ומיכא לכסיותיה: (יד) ותעביד חופאה למשכנא מושכי דדכרי מסמקי וחופאה דמשכי ססגונא מלעילא: (טו) ותעביד ית לוחיא למשכנא דקיסי שיטא קימין הי כאורח נציבידהון:

[(טו) הקרשים לוחי:]

(טז) עשר אמין אורכא דלוחא ואמתא ופלגא דאמתא פותיא דלוחא חד:

(יז) תרתין צירין ללוחא חד מכוונין צטר חד בגו חד היכדין תעביד לכל לוחי משכנא: (יח) ותעביד ית לוחיא למשכנא עשרין לוחין לרוח עיבר דרומא: (יט) וארבעין חומרין דכסף תעביד תחות עשרין לוחין תרין חומרי תחות לוחא חד לתרין צירוי ותרין חומרין תחות לוחא חד לתרין צירוי:

[(יט) חומרין דכסף:]

בעל הטורים

המלאכן שהיה במשכן נשלחה ברכה בכל העולם: (יג) באורך ג' במסורה באורך יריעות האהל וייף בגדלו באורך דליותיו (יחזקאל ל"א) באורך רפים ימותה קלין (משלי כ"ה) פי' באורך אפים. המשכן שנאמר בו באורך יריעות האוהל ימותה קלין שנתפסה הקדוש ברוך הוא ונתרצה לישראל וכפר להם על עון העגל. ונתייפה ישראל ונתגדל על כל משרה שכינתו בתוכם. וזה וייף בגודלו באורך שנתייפה ונתגדל בארץ כמשכן שכתוב בו באורך: (טו) למשכן עלי שטים עמדים בגי' לכתר [ה] (על מעשה) [למעשה] שטים: כ"ד פעמים שטים בפרשה (כ"ל במלאכת המשכן. בפרשה זו י"א פעמים. ובפ' תלוה ב"פ ובויקהל יג"פ. וצ"ל דחד ללוחות ומד דעמיה לא קחשיב דלריכי לגופו) כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים: מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמורות כהונה ולויה. ויהיו ז' בריחים כנגד שבעה דורות מאברהם

יונתן

כנגד ה' חומשי תורה. ומספר ששה מרמז כנגד ששה סדרי משנה ונפקא ליה מרבוי הליווי לבאר הסמש לבד והשם לבד וכוודאי אין דבר שילא מפי מאמרו יתברך ב"ה בהזדמן במקרה אלא הכל לכוונה ורמז נפלא הנסתרות לה' ולנו הדרש. שמרמז על שתי תורות הם תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (טו) כאורח נליביהון. כלומר כדרך שהן נטועים לאפוקי שכובים ודעמו כרש"י והכי הוא ביומא פרק בא לו תניא עומדים שעומדים דרך ולסתר

רמב"ן

מלכלך לדברי הכל: (יז) שתי ידות לקרש האחד. כתב רש"י היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו ברחבו אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ שבאמצע הידות חצי רחב הקרש ואותן הידות מכניס באדנים שהיו חלולין והאדנים היו נבוכין אמה ויושבין רצופין ארבעים זה אצל זה וידות הקרשים הנכנסין בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיק ביניהם וזהו שנא' ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את הידות בצדיהן כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה כך מצאתי לשון הרב. ואני תמה בו שאם הי' החריץ שבאמצע חצי רחב הקרש והם ד' טפחים ואני יערך שיהי' עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני האדנים מעלה החריץ שבאמצע שהוא חצי רחב הקרש ולא יהיה ריוח בין אדן לאדן ואם כן כשהוא חורץ הקרשים משלשה לדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים שוות היו בכל לד. ועוד מה שהביא הרב ראיה כך שנויה משנת מעשה המשכן. סדר הקרשים למלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חליו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקים ומכניסן לתוך שני האדנים וגם זו הברייתא כפי שמשמעה יש בה תימה גדול שחורלת מן הקרש רביע מכאן ורביע מכאן ובאמצע עשה חריץ חליו של רחב הקרש נמצא כלו חרוץ לא נשאר בו יד ורגל כלל. אבל לפ"ד הברייתא הזו לא נתנה שיעור לחריץ לפי שלא נתנה תורה שיעור לעובי שפתי האדנים ולפיכך אמרו שהי' חורץ את הקרש רביע מכאו מכאן לכסות שפה אחת של אדן ורביע מכאו מכאן ובאמצעו של קרש היה חורץ חליו של כל האדן שבאותו הקרש לכסות שפת שני האדנים

אבן עזרא

[ס]המשכן זהב כי הוא נכבד: והאהל. כמו מכסה. על כן קרשיו נחשת ואינם נראים. כי ב' [ע]מכסים על האהל: (יג) והסרח. יש אמר שהוא בדרך קיבוץ. כמו [פ]ומחצי שבט המנשה. ובמעשה הקרשים תבין בלורך לפרש: (יג) והאמה. בעודף. כמו אודד. והוא תואר. כי הוא מגרע הטעם: (יד) ועשית. מכסה על מכסה. בעבור הגשם: (טו) ועשית. המשכן איננו רק היריעות והקרשים. והאהל הודיע המשכן כן [צ]הקרשים. ומלת עומדים. כפי תולדת העץ. כי האורך הוא הגובה וככה האדם. כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו. או מלת עומדים על זויות [ק]כנגנות: (טז) עשר אמות. אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם [ר]אצילה. ובדרך קבלה אמות הבית הראשון כן היו. בעבור שמלאנו בדברי הימים כתוב [ש]במדה הראשונה: (יז) שתי ידות. מגזרת יד: משולבות. אין לו אח. כי אם [ת]בין השלבים: (יח) ועשית. הנה לא נכתב כמה עובי הקרש. והראשונים אמרו שהיה אמה. א"כ הוא כותל הדרומי. היה שלשים אמות וככה הלפוני. והנה לא נשאר בכותל המערבי רק [א]רחב שמנה אמות. ולריכים אנו לשום שם [ב]שמנה קרשים. אולי הוצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש. ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה גם היה [ג]עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם. וככה כתוב מן הקלה אל [ד]הקלה לא אל הקלות. ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל. ואם דרך סברא יש תיקון אחר [*][ד]כי השנים הבריחים הם עליונים גם השפלים

פירוש על אבן עזרא

ואמה מזה. [ס]ר"ל אחר מלת ועשית. הטעם למה נחושת ולעיל[פ] (ו') קרסי זהב כי המכסה מחחובה משה משוב וכו' היה נקרא משכן וע"י יריעות העזים נעשה האוהל. [ע]כמ"ש ועשית מכסה לאהל. עורות אילים מאדמים. ומכסה עורות תחשים מלמעלה (פסוק י"ד). [פ]יהושע כ"ב י"א) ושם לא היה חצי. ור"ל כפירש"י כי לא נמלקה רוחב היריעה. רק המשנון העודף נחלק. [*]ר"ל הטעם שאמר הקרשים בה"א הידיעה. ועדיין לא זכרם. מפני שכבר אמר למשכן בפתח הלמ"ד שהוא כמו להמשכן. ואין משכן בלא קרשים. לכן אמר הקרשים ג"כ בה"א הידיעה. [ק]פירשתי (לעיל כ"ה כ') והוא קו אחד על קו אחד שוכב כפי מדידת חומת אנך. [ר]כמ"ש שם אמות אצילה (יחזקאל מ"א ח') שטעמו אמות גדולות במדה אצילי היד. [ש]ר"ל במדה הראשונה (ד"ה ב' ג' ג') שפי' במדה שנעשה בה המשכן וכליו באותה אמה היא המדה הזאת. ותנן (כלים פרק י"ז משנה י') אמה שהבנין שמה ששה טפחים ושל כלים חמשה. ועיין מנחות (דף צ"ז ע"א)[**]. [ת](מ"א ז' כ"ח) בפי' משולבות יש חלוקי דעות בברייתא דמלאכת המשכן במפרשי התורה. ואונקלוס לא תרגם כלום. ויב"ע תרגם מכוונן. וכן פי' מכלל יופי פה ובמלכים ע"ש. וז"ל המכלל יופי פה משלבת ענינו מדבגות ופירושו מכוונות זו כנגד זו שיהיו מרילהן שוים כי היו ראש כל קרש וקרש באמצע ונשאר לו יד מזה ומזה כמו שליבי סולם והיתה כל יד נכנס באדן שלה. וכן בדברי רז"ל בסולם הלך אחר שלבותיו בשבת פרק במה אשה. [א]ולריך להיות הרוחב י' אמות כמ"ש הסוף' שבת (דף צ"ח ע"ב) ד"ה דל עשר וכו' דמבית עולמים ילפינן לה וכו' ולא נשאר רק ח' אמות בעבור עובי הכתלים בדרום ובלפון ב' אמות. [ב]כמ"ש לירכתי המשכן ימה עשה קרשים שהם ט' אמות. ושני קרשים למקלעות המשכן בירכתים (פסוק כ"ב וכ"ג) אחד למקלוע לפונים מערבית ופ' למערבית דרומית א"ו המלא היה רוחב עשרה. ואלו השנים אינם בחלל המשכן אלא חצי אמה מזה וחצי אמה מזה נראים בחלל לתשלום הרוחב עשר אמות. ואמה מזה ואמה מזה כנגד עובי קרשי המשכן בלפון ובדרום כדי שיהיה המקלוע מבחוץ שוה ולפיכך היה ב' אמות מב' הלדדים לכסות הקלוות כי היה הבריח התיכון נכנס בעובי הקרשים באמצע ע"כ היה לריך לכסות הקלוות מפני הבריח התיכון. [ג]והיאה בשבת דף ועמוד הנ"ל ופי' רש"י ז"ל שאחר שהקרשים כולם נתונים באדנים ללפון למערב ולדרום היה נותנו ומעביר לשלשת הרוחות. ואין לך אומן שיכול לעשות כן ובנס היה נכפף מאליו ע"כ. ע"פ דעת ס"י פס' כ"ח ולפי פירש"י פה היו ג' בריחים האמלעים. ואיך היו דבוקים ג' רוחות יחד א"כ היו דבוקים הרוחות ע"י נס. וע"ד הפשט נכון דעת רש"י אשר היו ג' בריחים באמצע. והראיה כי כתוב מן הקלה אל הקלה. ואם נפרש כדעת ס"י להלן (פסוק כ"ח) והיה מקיף ג' רוחות היה ל"ל הקלוות. [ד]וכ"כ המוספתא (שם) ד"ה מנא וכו'. [*][ד]והתיקון הוא כדעת תרגום יהונתן להלן פסוק כ"ח לסחזיק ג' רוחות יחדיו להיות ככ"ל

[**](ל"כ הכי פי' שם כתוב במדה הכא שונה מכלל אשר שאר הבנין היה באמות אמרונות דיחזקאל.

ספורנו

אשר כאמרו לשמם שם אהל בהם: (טו) עצי שטים עמדים. לא שוכבים זה על זה כשורות הבנין: (כד) אל הטבעת האחת. אל אותה הטבעת אשר

פירוש רשב"ם

ונמצאו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על התחתונות שהן נגררות תשע מכאן ואלו עשר. וזהו שכתוב והאמה מזה והאמה מזה וגו': (יג) על צדי המשכן. לכסות האמה של האדנים עד הקרקע. שהרי גובה הקרשים עשר אמות עם האדנים: (יד) ומכסה ערת תחשים מלמעלה. מלמעלה של עורות אילים וכן פשוטו משמע' ויש מפרשים כך במס' שבת: (טו) עצי שטים עמדים. זקופים נותנים אותה ולא שוכבים: (יז) שתי ידות לקרש האחד. חרוצי' היו הקרשים באמצעיתן להנית שתי ידות בהן: משלבת. הידות זה כנגד זה. וכל סביב הידות היה הקרש חורץ מכל

אדנים תחת־הקרש האחד לשתי
ידתיו: כ ולצלע המשכן השנית לפאת
צפון עשרים קרש: כא וארבעים
אדניהם כסף שני אדנים תחת הקרש
האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד:
כב ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה
קרשים: כג ושני קרשים תעשה
למקצעת המשכן בירכתים: כד ויהיו
תאמם מלמטה ויחדו יהיו תמים על־
ראשו אל־הטבעת האחת כן יהיה
לשניהם לשני המקצעת יהיו: כה והיו
שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה
עשר אדנים שני אדנים תחת הקרש
האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד:
כו ועשית בריחם עצי שטים חמשה
לקרשי צלע־המשכן האחד: כז וחמשה
בריחם לקרשי צלע־המשכן השנית
וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן
לירכתים ימה: כח והבריח התיכן בתוך הקרשים מברח מן־הקצה אל־
הקצה: כט ואת־הקרשים תצפה זהב ואת־טבעתיהם תעשה זהב בתים
לבריחם וצפית את־הבריחם זהב: ל והקמת את־המשכן כמשפטו אשר

הראית

אונקלוס

דפא חד לתרין צדוהי: כ ולסטר משכנא תניתא לרוח
צפונא עסרין דפין: כא וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין
תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כב ולסיפי
משכנא מערבא תעבד שתא דפין: כג ותרין דפין תעבד
לזוית משכנא בסופיהון: כד ויהון מכונין מלרע וכחדא
יהון מכונין על רישה לעזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין
זוין יהון: כה ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר
סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא
חד: כו ותעבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר
משכנא חד: כז וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תניתא
וחמשא עברין לדפי סטר משכנא לסופיהון מערבא:
כח ועברא מציעאה בגו דפיא מעבר מן סיפי לסיפי: כט וית
דפיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעבד דהבא אתרא
לעבריא ותחפי ית עבריא דהבא: ל ותקים ית־משכנא

כהלכתה

מסורה יש ידתיו, כול' חסר [כ"ל מ"ו ומ"י]. כ ולצלע, ג'. כב ולירכתי, ג'. כג למקצעת, ב' וחסר. בירכתים, ב'. כד ויהיו, י"א רפין [וי"ו שוא"ת קרוי' כפ'] תאמם, ל' כ"כ [באל"ף ומ"ו ומ"י]. ויסדו, ג' וכל ליתנא חסרים במ"ג. [כ"ל תאום יסדו בלא וי"ו המנוי כלם חסרים יו"ד. ס' מנין סידום]. יהיו תמים, ב'. על ראשו, ל', מכין [וזיקהל] אל ראשו. המקצעת, [חסר דחסר]. כה שמנה, [הנו"ן בקמץ שלמון זכר הוא]. שני אדנים, [קדמא פס' י"ט קד"ו, תניינא פס' כ"א ופה שני אדנים במונח ורביעי שני אדנים]. כו בריחם, כלהון חס' יו"ד במכלה במ"א [דה"י ב' י"ד ו']. צלע, [כל צלע דמשכנא מלעיל ופס"ח, והלמ"ד דגרלאית ויחזקאל מלרע וקמץ גליון מס"ג]. האחד, מכין דעסיה האחד. כז לירכתים, כל ליש' כתיבי כן במ"א ביחזקאל (מ"ו י"ט) בירכתם. כח והבריח, ל'. התיכן, כולם כ"כ. גליון מס"ג [ור"ל מ"י ומ"ו]. מברח, ג' חסר בליש'. כט ואת, הוי"ו בגעיא והבעיא כקראת כמו האל"ף וכן כל געיא הסמוכה לאת"ע גליון מס"ג. טבעתיהם, [מ"ו ומ"י, ומכין טבעתם]. ל והקמת, ב' חסר [דחסר] לך אנכים.

ת"א ולירכתי שבת לח. ושני קרשים שם. יהיו תמים שם. והבריח שם והקמת את המכון כש עקיד' שער מ.

רש"י

כל הרוח קרוים פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא הראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רוחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינם בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזה והאמ' מזה באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תאמם מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו וזהו שפרשתי שיהיו ידי הידות מרוחקו' מלידיהן שיהא רוחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ ברחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמים. כמו תאומים: על ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק.) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי. כך שנויה במשנה ומעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן. היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חווקין. (ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין) כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסול' והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדני' שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תאמים מלמטה וגומר כך היא המשנה והפירוש שלה הבנתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחם. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"רים: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכן וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים להכנס לתוכן שתי טבעות לכל קרש משולבים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי

שיהיו

(כ) ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עשרין לוחין: (כא) וארבע חומריהון דכסף תרין חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כב) ולסייפי משכנא מערבאה תעביד שיתא לוחין: (כג) ותרין לוחין תעביד לזויית משכנא בסופיהון: (כד) ויהון מזוונין מלרע וכחדא יהון מזוונין על רישיהון בעזקתא חדא היכדין יהי לתרויהון לתרין זויין יהון: (כה) ויהון תמניא לוחין וחומריהון דכסף שיתסרי חומרין תרי חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כו) ותעביד נגרין דקיסי שיטא חמשא ללוחי צטר משכנא חד: (כז) וחמשא נגרין ללוחי צטר משכנא תנינא וחמשא נגרין ללוחי צטר משכנא לסופיהון מערבא:

[(כז) וחמשא נגרין לוחין סטרוי דמשכנא: שיפועיא מן מערבא:]

(כח) ונגרא מציעאה בגו לוחיא משלביש מן סייפי לסייפי מן אילנא דנציב אברהם בבירא דשבע וכד עברו ישראל ית ימא קטעו מלאכיא ית אילנא וטלקוהו לימא והות טפי על אנפי מיא והוה מלאכא מכריז ואמר דין הוא אילנא דנציב אברהם בבירא דשבע וצלי תמן בשום מימרא דיי ונסבוהי בני ישראל ועבדו מניה נגרא מציעאה אורכיה שובעין אמין ופרישן מתעבדן ביה דכד הוו סוקמין ית משכנא הוה מתנגלגל הי כעכנא חזור חזור מלגיו ללוחי משכנא וכד הוה מתפרק הוה פשיט הי כחוטרא: (כט) וית לוחיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעביד דהבא אתרא לנגרין ותחפי ית נגריא דהבא: (ל) ותקים ית משכנא כהילכתא דאתחמיתא בטוורא: (לא) ותעביד פרגודא
דתכלא

בעל הטורים

מאברהם עד משה ושבעה רועים והבריח התיכון הוא דוד שמבריח האומות מן הקצה אל הקצה: (כד) ויחדו ב' במס' הכא וחביריו ויחדו כולם יכליון (ישעיה א') לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היו זה נכנס וזה יוצא אי נמי רמז למ"ד שהיו כלים עד כשלבצ חסו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכי': (ל) הראית ב' במס' הכא ואידך
אתה

יונתן

דרך גידוליהם: (כח) משלבים. כמו שליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם וכן לפ' משולבות. ופי' המבריח מקצה אל קצה. מאילנא דנציב אברהם. נפקא ליה מדכתיב הבריח התיכון בה"א הידוע מימות אברהם דכתיב ביה ויטע אשל ואז"ל אילנות הרבה מינים נטע שם. והכי פי' ודייק ה' דהקרשים ע"ש מ"ש מסיכן היו להם עצי
שטים

רש"י

שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנ' בתוך הקרשים. הבריחים העליונים והתחתוני' שבצפון ושבדרום אורך כל אחד ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב ארך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת צח:) (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכנים בהן הבריחים: וצפית את הבריחם זהב. לא שהיה הזהב מודבק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיות של זהב כמין ב' חצאי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן ומתנו לכאן והבריח נכנס לתוכו ומתוכו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים שלו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל
חלק

רמב"ן

האדנים ולדברי הכל צריך תלמוד שלא היה במשכן מלמטה בגובה אמה רחב עשר אמות שהרי עובי שני האדנים מכאן ומכאן ממעט בו ואולי אין קפידא בכך. ומדברי רש"י הקרש שהיה עביו אמה היה חורץ בעובי הידות מצדדים כפי עובי שפת האדנים והוא נכון אלא שלא הוזכר זה בברייתא: משלבת אשה אל אחתה. עשויות כמין שליבות סולם. אשה אל אחותה מכוונות זו כנגד זו ומובדלות זו מזו ומשופים ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקבי עמודי הסולם ושיהיו חריצין שוין זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרשים שהוא אמה לשון רש"י. והנה לדבריו משולבות יחזור על הידות שיהיו משופות בראשן ליכנס בחלל האדנים. ואשה אל אחותה לא יצא רק על הקרשים שתהיינה מחוברות בשוה והקרשים לשון זכר והיה לו לומר איש אל אחיו. ואולי יאמר אשה אל אחותה שתהיינה השליבות מכוונות זו כנגד זו וחריציהן שוים כי בכך יהיו הקרשים מחוברות והידות אין ראשיהן משופים בשפוע מתם כי חלל האדנים שוה הוא בכל האדן אלא שיהא חריץ בצדדין שלהן כדי שיתחברו קרש אל קרש. אבל בברייתא של מלאכת המשכן מצאתי ושני השנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה דברי רבי נחמיה שרבי נחמיה אומר אין תלמוד לומר משולבות ומה תלמוד לומר משולבות שעושה להם שלבי' כסולם המצרי. ופי' השנין כעין
שעושין

אבן עזרא

השפלים הם עד חצי [ה]הקיר. והבריח התיכון שהוא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה. וכמוהו לעשות [ו]בתוך התכלת ובתוך הארגמן. וכן הפעמונים [ז]בתוך הרמונים. ולולי זה לא היו מצפים הבריחים התיכונים [ח]זהב. ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה. והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב. כי השנים הקרשים שהם למקצועות המשכן פירושו [ט]כמו זויות. והנה היה חצי מקצוע החצר. כי היה כצורת מרובע [י]ארוך. והנה יש לנו מקצועות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצועות אינם כמדת הקרשים הנזכרי'. על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם. לא הקרשים האחרי'. ובאלה שנים קרשים הם מקימין המשכן. והיו הששה קרשים באמצע. והנה רוחב המשכן עשר אמות. ולא ידענו אם היו קרשי המקצועות מרובעות [כ]או עגולות. כי אין לנו רק [ל]אמה אחת. ועל הדרך *[ל]שאמר רבינו שלמה לא תהיינה [מ]אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא [נ]ואינו בגד. ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום. והנה יצא חוץ מן המשכן כפי [ס]עובי הקרש. על כן יהיה כנגד עמוד פתח [ע]המשכן. ובשלי יריעות עזים יהיה [פ]התיקון: (ל) והקמת. שיאמר
כן

פירוש על אבן עזרא

כנ"ל. וג"כ הצריך לכסות הקצוות כנ"ל. [ה]זה מבריח עד חצי הקיר וזה מבריחים עד חצי הקיר שכנגדו. [ו](להלן ל"ט ג') ובתוך הוא באמצע. [ז](שם פסוק כ"ה) ר"ל שגם הדבר הנראה לעין יתכן לומר בתוך ולא כדעת רש"י ז"ל אשר איננו מובדל ונראה בתוך הקרשים כמו שם. [ח]ר"ל שאם היו מבריחים ונפרש אשר היו ג' בריחים באמצע חוץ עובי הקרשים. א"כ היה הצפוי ללא צורך. כיון שלא נראה לעינים ולפי דעת הזה נוכל לפרש ג"כ כדעת רש"י אשר היה בכל צד ה' בריחים זולת האמצעי כדעת ת"י. [ט]ר"ל כל אחד משני קרשי המקצעות היו לו שני צלעות. בל"א (ווינקעלברעט). [י]עיין (להלן כ"ז ח') כמ"ש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים (להלן כ"ז י"ח) ולפי פירושו שם יבאר הכתוב שהיה הרוחב חמשים מכל צד ר"ל במזרח ובמערב בשוה. כמו שמפורש שם (פסוק י"ב) ורוחב החצר לפאת ים נ' אמה. ובפסוק י"ג ורוחב החצר לפאת קדמה מזרחה נ' אמה [כ]ר"ל מחוץ למשכן. כי בפנים אין ספק שהיו מרובעות. [ל]ר"ל חצי אמה מדרום לצפון. וחצי אמה מצפון לדרום להשלים עשרה רוחב. *[ל](שבת צ"ח ע"ב). [מ]כי חצי אמה יהיה בפנים. ר"ל מכל צד. ואמה מזה ואמה מזה נמוך כנגד אמת עובי קרשי המשכן בצפון ובדרום. וא"כ כאשר כפי הנראה מבפנים היה נראה רוחב הקרש מבפנים אמה וחצי ומקרשי הקצוות לא נראה רק חצי אמה. [נ]ר"ל שאינו יכול לכפוף לאחר הזוית אשר יהיה המילון כמו הפנים עיין פי' יהונתן על מאמר פשיט הי כחוטרא. [ס]ולא בעובי אמה. [ע]ר"ל רוחב הקרש היצא
חוץ

ספורנו

אשר בעובי קרש המקצוע אשר הוא שוה בהכנסה לרוחב קרשי הצלע כי באותו העובי היתה טבעת אחת למעלה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מעלה וטבעת אחת באותו העובי למטה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מטה והיו הבריחים נכנסים בטבעת עובי קרש המקצוע וטבעות קרשי הצלע למעלה ולמטה ובזה היה מתחבר הכותל המערבי עם הצפוני ועם הדרומי: (כט) ואת טבעתיהם. כי אמנם בריחים נכנסים בטבעות אם לא
פירש

פירוש רשב"ם

מכל צד כדי שיכנסו הידות של כל קרש וקרש בתוך שני אדנים שתחת הקרש האחד. וגם האדנים היו חלולים להכניס בהן הידות: (כב) ולירכתי המשכן תעשה ששה קרשים. שהן תשע אמות מצפון לדרום נשאר חצי אמה בקרן מערבית אצל הצפון מכאן ואצל הדרום מכאן ובאין שני הקרשים של מקצעות שהן אמה וחצי וממלאים אחת לצד צפון חצי אמה והאמה מן הקרש ממלא ומשוה המשכן ומכסה את עובי הקרש צפוני. וכן אמת קרש השני מכסה עובי קרש דרומי. תמצא האויר שבתוך המשכן. עשר אמות רוחב ופנים של מקצעות מכוסה ושוה מכאן ומכאן מרובע לנגדי זויות המשכן מבחוץ: (כו) בריחים וגו' חמשה. חמשה טבעות בכל קרש מבחוץ זה תחת זה להכניס בהן הבריחים מלבד הבריח התיכון
שבתוך

הראית בהר: ס חמישי לא ועשית
פרכת תכלת וארגמן ותולעת שני
ושש משזר מעשה חשב יעשה אתה
כרבים: לב ונתתה אתה על־ארבעה
עמודי שטים מצפים זהב וויהם זהב
על־ארבעה אדני־כסף: לג ונתתה
את־הפרכת תחת הקרסים והבאת
שמה מבית לפרכת את ארון העדות
והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין
קדש הקדשים: לד ונתת את־הכפרת
על ארון העדת בקדש הקדשים:
לה ושמת את־השלחן מחוץ לפרכת
ואת־המנרה נכח השלחן על צלע
המשכן תימנה והשלחן תתן על־צלע
צפון: לו ועשית מסך לפתח האהל
תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר
מעשה רקם: לז ועשית למסך חמשה
עמודי שטים וצפית אתם זהב וויהם
זהב ויצקת להם חמשה אדני נחשת: ס ששי כז א ועשית את־המזבח
עצי

אונקלוס

כהלכתה די אתחזיתא בטורא: לא ותעבד פרכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אמן יעבד יתה צורת כרובין: לב ותתן יתה על ארבעא עמודי שטין מחפן דהבא וויהון דהבא על ארבעא סמכי דכסף: לג ותתן ית פרכתא תחות פורפיא ותעל תמן מגו לפרכתא ית ארונא דסהדותא ותפרש פרכתא לכון בין קודשא ובין קדש קודשיא: לד ותתן ית כפרתא על ארונא דסהדותא בקדש קודשיא: לה ותשוי ית פתורא מברא לפרכתא וית מנרתא לקבל פתורא על צדא דמשכנא דרומא ופתורא תתן על סטר צפונא: לו ותעבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציר: לז ותעבד לפרסא חמשא עמודי שטין ותחפי יתהון דהבא וויהון דהבא ותתיך להון חמשא סמכי נחשא: א ותעבד ית מדבחא דאעי שטין
חמש

מסרה הכלים, ל' מלא וחד חסר לדעת [הה"א בקמץ לבד והוא מטעם]. לא פרכת, [הפ"א רפי כי לית כאן אתי מרחוק]. ותולעת, [מ"ו]. יעשה, ב' קדירין מעשה כ"ף סימן ככר פרכת [מסורה לעיל כ"ה ל"ט]. לב ונתתה, [מלא ה"א]. עמודי [מ"ו]. מצפים, ל'. לג ונתתה, [מלא ה"א]. הקרסים, [הקו"ף דגושה]. ארון, [מ"ו]. העדות, ח' מלא [בתורה]. והבדילה, ל' ומלרע ומלא [נגד כללי הדקדוק כי בבנין הפעיל מניד מלעיל] [הדל"ת דגושה]. ובין קדש, ל'. קדש הקדשים, ו' בתורה בליש' [ר"ל הקדשים בה"א הידיעה. ס' מכורת שלמה]. הקדשים, [בקמץ לבד ובלא מתג והוא קמץ חטוף ובי"ם הקו"ף בשו"א קמץ]. לד ונתת, כ"ע חסר ו' [ר"ל בקרייה, י"ע בלוריי ושארא בכל קרייה]. ארון [מ"ו]. העדת, [ח"ו]. בקדש, ב' רפין [ר"ל שו"א בראש] [בתורה]. לה ואת המנרה, ג'. על צלע המשכן, ל' [הלד"י בסגו"ל]. והשלחן, ב' ומשמעהם הארן. לו מסך, ב' ־־ ופי' ועשית [דין] ולמטר [כ"ז ע"ז] ויעש [ל"ו ל"ז] ופל המסך למסך דכו'. וארגמן, [הג' דגושה]. ותולעת, [מ"ו]. לז למסך, ל' דגש וחד פרש ענין למסך. עמודי, [מ"ו]. אתם, [ח"ו]. אדני, [במרכא לא במקף].

ת"א והבדילה יומא נא מנחות כז. ואת המנרה יומא לג חגיגה כו מנחות צח. והשלחן תתן שם. מעשה רקם יומא עב.

רש"י

שלא מבפנים: (ל) והקמות את המשכן. לאחר שיגמר הקמתו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרבים. ציורין של בריות יעשה בה. (לב) ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים ואונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן ווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן וגבהה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתתה את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת כ' אמה וכשפרסה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא מסך כנגד הפתח כמו (איוב א) שכת בעדו לשון מגין: מעשה רקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרוכת י' אמות על י' אמות: (א) ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קמתו. (זבחים נט) דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי
רבוע

רמב"ן

שעושין בארגזים להדק ולשבר הדפין זה בזה כמין יתדות של עץ כמו ששנינו במסכת כלים (פרק י') עשאן בקנין או בשוגמין אינו צריך לגרום באמצע. ואומר בתלמוד (ב"מ קי"ז ע"א) קנים ושנין. וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כענין הולין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחר נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות זו בזו: משלבת אשה אל אחתה. שם לשליבות עצמן והוא לשון נקבה בכאן וכן הזכירו אותן חכמים (מכות ז' ע"ב) נשמטה שליבה מתחתיו בסולם (שבת ז' ע"א) הלך אחר שליבותיו ואף על פי שמצינו (מ"א ז') בין השלבים הוא כמו נשים ופלגשים: (יח) וטעם קדמה מזרחה. כי לשון הקדם יקרא למזרח קדם כענין ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה. ויקרא למערב אחור כענין שנאמר (איוב כ"ג) הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו. וכן עד הים האחרון המערבי. והניהם כנויים כי יתפוש הלשון כנוי באדם הפונה אל אור השמש וכן יאמר וילכו לאחור ולא לפנים. ויקרא הדרום נגב בהיותו נגוב מפני השמש ופעמים שיזכיר הכתוב הכנוי ויבאר אותו בשם יאמר קדמה שהוא כנוי ויבאר מזרחה שהוא השם. ואמר נגבה בכנוי. ויבאר תימנה הוא השם והמערב יזכרנו בכנוי ים. כי יתפש אותו באנשי ארץ ישראל שהים הגדול לשם מערבי. והצפון יזכירנו בשמו ונקרא כן כי הוא צפון אין השמש נראה בו לעולם. ויקרא התימן דרום כענין שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון והיא מלה כפולה תחסר הי"ש אחת להתחבר שתי אותיות שוות דר רום כי השמש ילך ברום הרוח ההוא. ויקרא לדרום ימין ולצפון שמאל בכנוי האדם הפונה למזרח כאשר הזכרתי. והסוד בשמות האלו נודע ממעשה המרכבה העליונה. וכן שם המערב ים מה שאמרו שכינה במערב כי הים
חכמת

ירושלמי

תיכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן יעביד יתה צורין כרובין: (לב) ותסדר יתיה על ארבעה עמודי שיטא מחפין דהבא ווידהון דהבא על ארבעה חומרין דכסף:

[(לב) ואנקלוותיהון דדהב:]

(לג) ותיתן ית פרגודא תחות פורפיא ותעול לתמן מלגיו לפרגודא ית ארונא דסהדותא ותפריש פרגודא לכון ביני קודשא וביני קודש קודשא: (לד) ותתן

יונתן בן עוזיאל

ית כפורתא בהדי כרוביא דנפקין נגיד מנה בקדש קודשיא: (לה) ותשוי ית פתורא מברא לפרגודא וית מנרתא כל קביל פתורא על סטר משכנא דרומא ופתורא תסדר על סטר ציפונא: (לו) ותעביד פרסא לתרע משכנא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור מחטא: (לז) ותעביד לפרסא חמשא עמודי שיטא ותחפי יתהון דהבא ווידהון דהבא ותתיך להון חמשא חומרין דנחשא: (א) ותעביד ית מדבחא דקיסי שיטא חמש אמין אורכא

יונתן

טעיה במדבר. דרשו מה שדרשו. ובכאן דרש שהמלאכים קללוהו והשליכוהו לימא והיה לך על פני המים וכו': אורכיה שבעין אמין מפרש מקלה של קלה כמשמעו. דר"ל כמ"ד בתורף מקלה מזרחי' דרומים של קלה מזרחית לפונות נמלא סבב לארכו כל ג' רוחות שהם כ' קרשים לדרום וכן לצפון כל קרש רוחבו אמה וחצי הרי ס' אמות ומח"ב ס' קרשים שהם י"ב ספר מהם ב' אמות שהיו מובלעים עובי הקרשים שבלדה כדפירש"י נמלא שהיה הבריח התיכון ע' אמות אורכו ופליג אברייתא דמלאכת המשכן ועיין ברש"י דהשיב אורכו ממזרח למערב ולא היה רק ל' אמות ודוק. ופכישן. שבנום של נסים ונפלאות נעשו בו ומה היו כדמתרגם ואזיל שהיה מתגלגל הי כעכנא פי' שנפשקס כנחש כך הולך לכפוף לסבב המשכן בעת הקמתו ובפרקו: משתקיף הוא פשיט כמוטרא ובעת פרקו עקימתו מתפשט והיה ישר כמטה. ואזיל בזה לשיטתי' מקלה כותל א' עד קלה כותל ג' היה הכל בריח א' ולא בכל כותל בריח לבדו נמלא בנס היה. וכן הנה בנס היה עומד ועיין מ"ש רש"י שם בפ' הזורק וז"ל מאחר שהקרשים כולם נתוני' באדנים לצפון מערב לדרום היה מבריח לג' רוחות ואין אומן יכול לעשות כן ולכן זולת הפשטו כמוטרא לא היה אפשר לפרקו ולכן היה הכל בנסים ונפלאות: והכל מרמז לדברים עליונים כנודע ליודעי ח"ן סוד מאמרם ז"ל מודים דרבנן ג"כ על אופן זה הבריעה כמ"ייא וזקיפא כמוטרא והכוונה לתקן קלקול הראשון שילא מוער מסורס נחש וביחוד בענין המשכן שבכלליו ופרטיו כולם ורובם מרמזים לתקון העולם וכאשר תמלא נפלאות רז"ל במדרשים רבים ונכבדים אשר קצר המצע להשתרע ככה לפניך ולמלאות עלמי. אך ישמע חכם ויוסף לקח: (לד) בהדי כרוביא דנפקין כו'. פי' שהכרובים משוכים מכפורת מתחילתו מעשה מקשה ודייק

רמב"ן

חכמת שלמה כמו שאמרו במדרש אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים. ואני עתיד להזכיר זה בפרשת וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה אם יברכני צורי להגיע שם: (כד) ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת. על הדרך שכתב רש"י. הכתוב הזה יחזור לפרש בכל הקרשים שיהיו כלם שוים תואמים מלמטה למרוץ הקרשים בנדיהן ויחדו יהיו כלם תמים אל ראשו של כל קרש וקרש. או ראשו רמז למשכן אל עליונו. וכן אל הטבעת האחת שבכלן. ופי' כן יהיה לשניהם וכן יהיה לשניהם של שני המקצועות. ולא ידעתי למה לא פי' בכאן הכתוב ואומר ועשרים טבעות זהב תעשה ויזכיר שהצריך שיעשה בקרשים ועוד שיאמר אל הטבעת האחת בידיעה. ואולי בעבור שדרך כל בתי הקרשים להכן כן בטבעת אחת נראה קצר הכתוב. ואמר הטבעת הידוע והנהוג לו וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג. וכן ויצפם זהב. ומצאתי בברייתא של מלאכת המשכן שהיה חורץ את הקרש מלמעלן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה ויחדיו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת שאין ת"ל אל הטבעת האחת. ומה ת"ל אל הטבעת האחת מקום שמכניסין את הבריח ולפי זה פי' הכתוב ויחדיו יהיו תמים על ראשו של קרש בחרץ שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונה של הבריחים שיכנס החריץ עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יחבר' אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בחשוקים. והברייתא אמרה שעשה משה טבעות להם. ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצועות לבדן: (לג) והבאת שמה מבית לפרכת את ארון העדות. לא ילונו עתה שיעשה כסדר הזה שיתן הפרוכת תחת הקרסים ואחרי כן יביא שמה אל מבית לפרוכת את הארון כי אין עתה הכונה בהקמת המשכן אלא בעשייתו וכן

אבן עזרא

כן לחכמי הלב. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו. כי יש צורך לרבים: (לא) ועשית פרכת. הנה נלאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר. אולי הקיר [צ]היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש רש"י ז"ל כי ארבעים ההיכל [ק]ועשרים הדביר. ואדני [ר]כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה [ש]כפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה. ואל תתמה בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית [ת]הבית היה. כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים והעליות [א]חפה זהב. (לג) ונתת והבדילה הפרוכת. זרם בעבור היותה מלרע. וכן והבית [ב]בבנותו: (לו) ועשית. מעשה רוקם. פתות [ג]מתעשה חושב. והעמודים מלופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום. והאדנים לעמודים נחשת כי הוא [ד]אמצעי: (א) ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע. וזה המרובע באמת כי על חמש צורות הם [א]המרובעות. הנה

פירוש על אבן עזרא

מן מחלל המשכן הוא כרוחב העמוד בצד מזרח. ובודאי לא היו העמודים בפתח כמו הקרשים לדעת רש"י. דאם כן היו ממלאים כל הפתח המשכן. [פ]כמ"ש וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל. ובזה נשלם האוהל. ואם היו עובי הקרשים אמה א"כ היו היריעות צריכים לכסות עובי הקרשים אמה ואינו יכולים לכפול היריעה הששית לכלמין. [צ]וכ"כ רש"י ז"ל על פסוק ויצפם את בית קה"ק וכו' (ד"ה ב' ג' ח') וז"ל אף בקה"ק בנה מחלה קירות של עץ. ועליו חפה הזהב וכו' ולא נזכר בקה"ק עץ משום גדולתו של בהמ"ק עכ"ל. ומדרך הקבלה היה עץ שלימו עב כ"כ בעבור שהזכיר וכו'. [ק]ואם היה הקיר עב. א"א להיות חלל ההיכל מ' והדביר כ'. לפי שכל מדת הבית ששים. והכרח מדת ההיכל או מדת הדביר שאותה משיעור הכ"ל כפי עובי הקיר. [ר]הם מארבעה עמודים המפסיקים מקה"ק לאוהל מועד משא"כ האדנים שבחלל המשכן שהיו נחושת. [ש]ר"ל הדביר שעשה שלמה היה כפול ממקום קה"ק שבמשכן. שהי' רק עשר במשכן מעוקב כמ"ש (פסוק ב') והדביר עשרים. [ת]וא"כ היה רק עשר בגובה. וע"ז מתרץ כי עליות היו וכו'. ועם העליות היה גבוה עשרים כמ"ש ועשרים אמה קומתו (מ"א ו' כ') שם פירש"י ז"ל עליים של בית קה"ק נמוכים משל היכל. [א](ד"ה ב' ג' ט'). [ב](לעיל י"ז ו'). שהוא מלעיל. ורצוי להיות גם והבדילה מלעיל. [ג]ר"ל בפרכת כתיב מעשה חושב (פסוק ל"א) ובמסך תחת האהל ומסך שער החצר כתיב מעשה רוקם. [ד]ר"ל האהל. כי למעלה ממנו קה"ק. ולמטה ממנו החצר. והיתכון זה על זה כפי המעלה. [א]אולכו הן. מרובע שכל ד' צלעותיו שוות. והזויות כלבום

ספורנו

פורש הסכו כמו שפירש בבריח התיכון כאמרו בתוך הקרשים שיכנס בעובי הקרשים ולא בטבעות: (לה) ושמת את השלחן מחוץ לפרכת. אחר שסדר את הכפרת בפנים סדר לפניו חוץ לפרכת שלחן ומנורה הבאים לכבוד יושב הכפרת וסדר את המנורה בימין והשלחן בשמאל. כאמרו אורך ימים

פירוש רשב"ם

שבתוך הקרשים שהיו נקובים כולם להכנים הבריח התיכון בתוכם בתוך חלל הקרשים הרי האדנים מלמטה והבריחים החיצונים ובריח התיכון. הרי חוזק התיכון בתוכם בתוך חלל נקבי הקרשים גדול. לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים היו א' בצפון ואחר בדרום וא' במערב מן הקצה אל הקצה. מקצה כותל צפוני לקצהו השני וכן בדרום וכן במערב וע"י המקצעות נתחבר כל המשכן כל שלש כותליו יחד שהרי בריחי הצפון והדרום נכנסו גם במקצעות שהרי אמה מן המקצוע מכסה עובי קרש של מקצוע השני והרי קבועים ראשי הבריחים של צפון ודרום במקוצעות. ולפי דברי רבותינו בריח התיכון מתעגל בתוך שלשה הכתלים מן הקצה אל הקצה ע"י נס: (לא) פרוכת. לפי ענינו לשון מחיצה והברלה בין בית לבית: מעשה חושב. אומן כעין מעילי' ציוריהן מעשה אורג אבל רוקם ציור מטוה במחט מבחוץ: (לב) וויהם. כעין מזלג בעמודים קבועים להכנים בהם שפת הפרוכת מלמעלה: (לג) ונתתה את הפרכת תחת הקרסים. של זהב שהם לסוף עשרים אמה של יריעות הפרוכת בתחלת המשכן כי המשכן ארכו שלשים והקרסים באמצע של ארבעים אמה של עשר יריעות נמצא עד הפרוכת עד פתח מזרח עשרים של היכל וממנו לצד מערב עשר אמות של בית קדש הקדשים: (לו) מסך לפתח האהל. שאין שם יריעה לבד חצי היריעה הכפולה למעלה: מסך. כמו מסיך. וכן מגן מגין. לפי' אפילו כשהם דבוקים אינן נחטפים בראשיתם לפי שהן לשון פועל כדכתיב מסך פתח אהל מועד. מגן של פתח. וכן (שמואל ב' א') מגן שאול בלי משיח בשמן. אבל דבר. בקר. שהוא שם דבר כשהוא דבוק נקוד בחטף בקר זבח השלמים. דבר השמיטה: (א) ועשית את המזבח. מזבח חיצון שבעזרה: סמנו

עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ
אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ
אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל
אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ
אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ
וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו
לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וְעָשִׂיתָ
לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ
עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל
אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת
כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת
עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ
בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃
ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים
עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃
ח נָבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה
אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס שביעי ט וְעָשִׂיתָ
אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה
קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה
אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים
וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן
בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו° עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם

°ועמדיו קרי

עשרה

אונקלוס

חמש אמין ארכא וחמש אמין פותיא מרבע יהי מדבחא
ותלת אמין רומה: ב ותעבד קרנוהי על ארבע זויתה מנה
תהוין קרנוהי ותחפי יתה נחשא: ג ותעבד פסכתרותה
למספי קטמה ומגרופיתה ומזרקתה וצנוריתה ומחתיתה
לכל מנוהי תעבד נחשא: ד ותעבד לה סרדא עובד
מצרתא דנחשא ותעבד על מצרתא ארבע עזקן
דנחשא על ארבע סטרוהי: ה ותתן יתה תחות
סובבי מדבחא מלרע ותהי מצרתא עד פלגות מדבחא:
ו ותעבד אריחיא למדבחא אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון
נחשא: ז ויעל ית אריחוהי בעזקתא ויהון אריחיא על
תרין סטרי מדבחא במטל יתה: ח חליל לוחי תעבד יתה
כמא־די אחזי יתך בטורא כן יעבדון: ט ותעבד ית דרת
משכנא לרוח עבר דרומא סרדין לדרתא דבוץ שזיר מאה
באמין ארכא לעבר חד: י ועמודוהי עשרין וסמכיהון
עשרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: יא וכן לרוח
צפונא בארכא סרדין מאה ארכא ועמודוהי עשרין וסמכיהון
עשרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף: יב ופותיא
דדרתא לרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עשרא

וסמכהון

מסרה כז א חמש, כ"ה קמצין [ל"ל כ"ג]. קמתו, כל תור' חסר. ב קרנתיו, [כו"ל ח"ו ומ"י]. פנתיו, ג' חסר ל"ל ב' וחסר [ול"ל ח"ו אבל מ"י]. תהיין, [כ"כ בספרין יודי"ן ונו"ן]. ג סירתיו, ל' [הסמ"ך דגושה ומלא ב' יודי"ן וח"ו]. לדשנו, [השי"ן דגושה ועיין רש"י]. ומזרקתיו, ומזלגתיו, ומחתתיו, שלשתן ל' וח"ו [ומ"י]. לכל, ה' סבירין כל. ד מכבר, ל' קמץ בזקפא בתורה [ל"ל ב' קמץ בזקפא ובתורה]. הרשת, ג'. טבעת, [ח"ו]. קצותיו, [מ"ו ומ"י]. ה ונתתה, [מלא ה"א]. כרכב, כולה חסר. מלמטה, ל' קמץ וה' פתח [הט' דגושה]. ו בדי עצי שטים, ב'. אתם, [ח"ו]. ז והובא, כולה מלא. בטבעת, [ח"ו]. צלעת, [כולהון ח"ו]. בשאת, ל' חירק ורפי וחד פתח ודגש גליון המס"ג. ח נבוב, ב' עשה. לחת, [חסר תרין ווי"ן]. אתך, [ח"ו]. ט לפאת, ל'- וחד לפאה. י ועמדיו' כולה חסר [ו' ומ"י] במ"ד מלא [דואלא] גליון מס"ג. העמדים, י"א ח"ו בליש, [אבל מ"י]. יא ועמדו, ל' חסר דחסר ועמדיו ק'. וחשקיהם, ח"ו [ומ"י]. יב עמדיהם, כל משכנא קדמא חסר, תנין ד' מלא.

ת"א חמש אמות זבחים נט ס סב. רבוע שם נט ס סב. ושלש אמות שם נט ס'. ונתתה אתה זבחים סב. והיתה הרשת שם נג קיט. והובא את יומא עב.

רש"י

רבוע. אם לכך נגבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיין קרנתיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אתו נחשת. לכפר על עזות מצח שנא' (ישעיה מח) ומצחך נחושה: (ג) סירתיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכה והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בלשון עברית מל' אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ) ותשרש שרשיה (איוב ה) אויל משריש. ושרשו (שם לא) ובכל תבואתי תשרש. וכמוהו (ישעיה יז) בסעיפיה פוריה ומסעף (שם י) מסעף פארה מפשח סעיפי' וכמוהו (ירמיה נ) וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו (מלכים א' כ"א) ויסקלוהו באבנים ושלופו (ישעיה סב) סקלו מאבן הסירו אבנים וכן (שם ה) ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלעז אדשנדר"יר: ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז וודי"ל: ומזרקתיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגתיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומהפכין בהן על גחלי המערכ' שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרולי"ש ובלשון חכמים צנוריות: ומחתתיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קרי"בלא כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחושת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושים חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות והספסלים העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ שמתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו וזה שבדופן לנוי היה ותחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא

היה

אורכא וחמש אמין פותיא מרבע יהי מדבחא ותלת אמין רומיה: (ב) ותעביד קרנוהי על ארבע זוייתיה מיניה יהוין קרנוי זקיפין לעיל ותחפי יתיה נחשא: (ג) ותעביד דודוותיה למידרדא יתיה ומגרפתיה ומזירקוי ומשלייתיה ומחתייתיה כל מנוי תעביד נחשא:

[(ג) ותעביד דודוותה למדרדא יתה ויעוי ומזרקוי ומשלייתה ומחתייתה לכל מנוי תעביד נחשא:]

(ד) ותעביד ליה קנקל עובד מצרתא דנחשא ותעביד על מצרתא ארבע עזקן דנחשא על ארבע ציטרוי:

[(ד) קלקל:]

(ה) ותיתן יתה תחות סובבי מדבחא מלרע ותהי מצרתא עד פלגות מדבחא דאין נפיל גומא או גומרא דאשא מעילוי מדבחא נפיל עילוי קנקל ולא יתמטי לארעא ונתבין יתיה כהניא מעילוי קנקל ומהדרין יתיה על מדבחא: (ו) ותעביד אריחין דקיסי שיטא ותחפי יתהון נחשא: (ז) ויהנעל ית אריחוי בעזקתא ויהון אריחיא על תרין צטרי מדבחא במיטל מדבחא: (ח) חליל לוחין מלי עפרא תעביד יתיה היכמא דאחמיתך בטוורא היכדין יעבדון: (ט) ותעביד ית דרת משכנא לרוח עיבר דרומא וילוון לדרתא דבוץ שזיר מאה אמין אורכא לרוח חדא:

[(ט) ווילון:]

(י) ועמודוי עשרין וחומריהון עשרין דנחשא ווי עמודיא וכיבושיהון כסף: (יא) והיכדין לרוח צפונא באורכא וילוון מאה אורכא ועמודיהון עשרין וחומריהון עשרין דנחשא ווי עמודיא וכיבושיהון כסף: (יב) ופותיא דדרתא לרוח מערבא וילוון חמשין אמין עמודיהון עשרא וחומריהון עשרא:

ופותיא

בעל הטורים

הנה הראית לדעת (פ' ואתחנן) פי' בהר הראית לדעת כי ה' הוא האלהים ואין עוד שהראהו שמי שמים על ההר והראהו שהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים: (ח) נבוב לחת תעשה אתו. נבוב עולה שהיה עד ה' אמות יכולים להוסיף על המזבח

יונתן

ודייק כרש"י עיין בו: (ג) למידרדא יתיה לפי הענין הוא תרגום של ודשנו וכדפי' רש"י ובל"א הוא לשון הסרה והבדלה דבר הנדבק כמו וידהו אל כפיו. ולשון תרגומו הכוונה שם מהסריך וכן הכוונה כוונה וכולם לשון הפרשה והפרדה: ומשלייתיה וכן בירושלמי. ופי' לשון כי ישל זיתך. וכן בל"מ משלין פירוש. ולפי שמושכין הבשר ומהפכים ומעליכים האיברים הנה והנה לאחר שריפתן קרויין המזלגות משלגות וק"ל: (ד) קנקל פי' הערוך הוא אבן גדול שיש בה חלונות הרבה. וכן המכבר היו בו נקבים הרבה וכל מה שעשוי נקבים קרוי על שמו קנקל: (ה) גומא. הוא לפי הענין מפורש על מחיכה וכמוהו גמא עם. ול"ל מחיכת בשר ולקמן בויקהל גרס גרמיא והוא שם לפי' עלם וגם יכול להיות פירושו כפי לשון גחלים כמו השאר. כדפירש"י שאותו של נחשת חלול היה וממלאים אותו אדמה: (ח) מלי עפרא: (ט) וילון לדרתא וכו'

רש"י

היה מיתן לפני גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסיקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השער' ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרו' כדברי האומר י' אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנת מס' מדות וזה שהיה מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוהו מן המקרא: (ז) בטבעת. בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לחת. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגומו סרדין כתרגום של מכבר שמתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמדיו עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד:

ואדניהם

אבן עזרא

הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש כאשר אמרו קדמונינו. בעבור [ב]שהלא אמות קומה. הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו [ג]עשר אמות. וקומת האדם איננה רק ארבע אמות: (ב) והפנות. הם [ג]זויות: (ג) ודשנו לדשנו. להסיר הדשן ממנו. ומלת [ד]ידשנה סלה. יעשה ממנה דשן. והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת. והנה [ה]תדשן עלם. מגזרת אחר שהוא הפך הדגוש. והוא מגזרת מאשר [ו]מנה למנו: ויעיו. כמו [ז]ויעה ברד. ולמ"ד לכל כליו. נוסף. כמו [ח]למן היום אשר יוסד בית יי': (ד) מכבר. כמו [ט]ככברה: ונחשת דבק. כאילו כתוב. מכבר נחשת. כמעשה רשת: (ה) ומלת ברכוב. אין ריע לו במקום אחר: (ח) ומלת נבוב לוחות. כמתורגם אראים. וכמוהו ואיש נבוב [י]ילבב. שהוא ריק בלי לבב. על דרך האומרים ראש בלי מוח. והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם. על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: (ט) ועשית. מצאנו כתוב [כ]קדמה מזרחה. וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום. והשני כנגד סקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים והשלישי כנגד ראש סרטן. שהוא סוף נטות השמש לצפון. והנה [ל]נגבה תימנה דרום: ותימנה. מגזרת ימין. כמו [מ]ויימין אתה ברארם: (י) ומלת חשוקיהם. דבוקיהם. כי שווים ידבקו אל העמודים. כי [נ]ותדבק נפשו. כמו [ס]חשקה נפשו: (יג) ורחב. הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב. והנה רחבו חמשים. וזהו ורוחב חמשים *[ס]בחמשים. ולפי

דעתי

פירוש על אבן עזרא

נקנים צלמונס (גלייכזייטיגעס פירעק, קוואדראטוס). [א] מרובע ארוך. פד' זויות נכונות וכל ב' צלעותיו הנגדיות שוות. (גלייכווינקליכע לענגליכעס פירעק, עקטאנגולוס) [ב] מרובע נפתל. פד' צלעותיו שוות. אבל אין ד' זויותיו נכונות או שוות. רק הזויות הנגדיות שוות. (רויטע, ראמבוס). [ג] מרובע נפתל ארוך. שב' פד' צלעותיו הנגדיות שוות ואין ד' זויותיו נכונות או שוות. רק זויותיו הנגדיות שוות. (לענגליכע רויטע, ראמבאאידעס). [ד] מרובע מקוים פרים. ואינם שוים זה לזה (אונגלייכזייטיגעס פירעק, טראפעציום). [ה] והוא על אופנים שונים. [ב]במכילתא. לא תעלה במעלות וכו' לא תעשה לו מעלות בכבש שלו. אלא כבש חלק. למדנו שהיה לו כבש. והמכחישים אומרים שאין צורך לכבש. בעבור שקומת המזבח ג' אמות. וקומת אדם ד' אמות. *[ב]ובע"כ יודו שיש צורך לכבש. [ג]כן מ"א ויב"ע זויתיה (ווינקעל). ומלת קרנותיו פי' (עקקען, ספיטצען). [ד](תהלים כ"ג ג'). [ה](משלי ע"ו ל'). [ו](בראשית מ"ע כ'). [ז](ישעיה כ"ח י"ז). [ח]שם כתוב היכל [ט](חגי ב' י"ח). [ט](עמוס ט' ט'). [י](איוב י"א י"ב). [כ](פסוק י"ג). [ל](להלן כ"ז י"ח). [מ](תהלים פ"ע י"ג). [נ](בראשית ל"ד ג'). [ס](שם פסוק ח'). *[ס]ר"ל לדעת המפרשים חלל

החצר

ספורנו

ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: (ג) קרנותיו. הידועות לכל מזבח וכן באמרו ויעיו ומזרקותיו וכו': ברכוב המזבח. הרגיל להיות בכל כלי עץ. כאמרם ז"ל אלו הם גולמי כלי עץ כל שעתידין לשוף ולכרכב: (ח) נבוב לוחות. כמו תיבה בלי שולים ובלי מכסה: כאשר הראה אותך בהר. שימלאו חללו באדמה בשעת חנייתם ועל האדמה אש תמיד תוקד: (ט) מאה באמה ועמודיו עשרים. כל חלל שביניהם עם עמוד אלו היה חמשה.

אמנם

פירוש רשב"ם

(ב) קרנותיו ולא מחוברות: (ג) ויעיו. שקורין וודל בלע"ז לקבץ בהן הדשן ולתת אותו בתוך סירותיו להוציא בהן הדשן כאמור בצו את אהרן: ומזרקותיו. לקבל דמי הקרבנות לחוץ על המזבח: ומזלגותיו. לקחת בה אברי הקרבנות ולהפכן על נחלי המערכה להקטירן: ומחתותיו. לחתות בהן הגחלים כדכתיב לחתות אש מיקוד. היחתה איש אש בחיקו: (ד) מכבר. ככברה. כדכתיב כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ: כרכב. כניסת המזבח. שמקצר למעלה ללכת על אות' הכניסה סביב המזבח. וגם בהלכה קרוי כן בשחיט' חולין עד שיכרכב בליטות וציורין שבכלי וגומות שעושין בהן קרויין כן: עד חצי המזבח להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים. וסימנך עולת העוף למעלה חטאת העוף למטה. ובבהמה למפרע חטאת למעלה ועולה למטה. הכל במס' זבחים: (ח) נבוב לוחות. חלול. וכן ואיש נבוב ילבב. וכשחונים ממלאים אותו עפר ואח"כ מקריבים עליו: (ט) קלעים. פי' ר' מנחם ענין יריעות האהל ומחלוק' שניי' פי' קולע אליהם מקלעות. כרובים פקעים. ענין פיתוח המה. ואני אומר כי יש לומר שאף קלעים של חצר המשכן היו עשויים כענין מקלעות וציורים: (יא) עמודיהם עשרים. לכל חמש אמות

של

עשרה ואדניהם עשרה: יג ורחב החצר
לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה:
יד וחמש עשרה אמה קלעים לכתף
עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה:
טו ולכתף השנית חמש עשרה קלעים
עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה:
טז ולשער החצר מסך | עשרים אמה
תכלת וארגמן ותולעת שני ושש
משזר מעשה רקם עמדיהם ארבעה
ואדניהם ארבעה: מפטיר יז כל־עמודי
החצר סביב מחשקים כסף וויהם כסף
ואדניהם נחשת: יח ארך החצר מאה
באמה ורחב | חמשים בחמשים וקמה
חמש אמות שש משזר ואדניהם
נחשת: יט לכל כלי המשכן בכל
עבדתו וכל־יתדתיו וכל־יתדת החצר
נחשת: ס ס ס

וסמכיהון עשרא: יג ופותיא דדרתא לרוח קדומא מדינחא
חמשין אמין: יד וחמש עשרי אמין סרדין לעברא עמודיהון
תלתא וסמכיהון תלתא: טו ולעברא תנינא חמש עשרי
סרדין עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: טז ולתרע דרתא
פרסא עשרין אמין תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר
עובד צייר עמודיהון ארבעא וסמכיהון ארבעא: יז כל עמודי
דרתא סחור סחור מכבשין כסף וויהון כסף וסמכיהון נחשא:
יח ארכא דדרתא מאה באמין ופותיא חמשין בחמשין
ורומא חמש אמין דבוץ שזיר וסמכיהון נחשא: יט לכל
מאני משכנא בכל פלחנה וכל סכוהי וכל סכי דדרתא
נחשא: ס ס ס

כ ואת תפקד ית בני ישראל ויסבון לך משחא זיתא דכיא
כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא תדירא: כא במשכן
זמנא מברא לפרכתא דעל סהדותא יסדר יתה אהרן
ובנוהי מרמשא עד צפרא קדם יי קים עלם לדריהון מן
בני

מסרה יד וחמש, ל' כ"פ ושארא וחמשה. טז ולשער, ל' מסך, ג'... ותולעת, כו"ל מלא במ"ד [ל"ל במ"ב]. יז עמודי, ד' מלא [בתורה]. מחשקים, כלהון כ"כ [ס"ו ומ"י]. יח וקמה, ל' חסר וחד מלא [בתורה]. יט לכל, ה' דמטעין דקרירין כל. בכל עבדתו, ל' [ח"ו]. וכל יתדתיו, ל' [ח"י קדמאה וני"י חסין וס"ו]. יתדת, [ס"ו]. כ ואתה תצוה, ב' דמיכי. ויקחו, ו' כמין [ר"ל שו"א בראש]. זך, ב' קמץ ומכרו [פ' אמור]. כתית, ב'. למאור, [מלא]. להעלת, ג' [ב' דבתורה מ"ו ודיהושע (כ"ב כ"ג) מ"ו]. בא לפרכת, ל' וחד פת"ח לפרכת. העדת, כולם חסר במ"ס. יערך, [מ"ו והעי"ן במ"פ]. חקת עולם לדרתם, ב'. לדרתם, [כל או' חסר דחסר.

ת"א וחמש עשרה, ערובין כ. ארך החצר שם כג. נחושים כט. ואתה תצוה מגילה כט ל. ויקחו אליך ברכות כז מנחות פו. להעלת נר שבת כא. באהל מועד מנחות פו. יערך אתו מנחות לח. מערב עד בקר פסחים נט יומא פו.

נו יעי"ו סימן סל"ו סימן: ומפטירין וה' נתן חכמה לשלמה. במלכים א' בסימן ה':

כ ואתה תצוה | את־בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית
למאור להעלת נר תמיד: כא באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על־העדת
יערך אתו אהרן ובניו מערב עד־בקר לפני יהוה חקת עולם לדרתם מאת
בני

רש"י

ואדניהם. של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין קורין פלא"ש ארכן ו' טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבוע בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונזי"ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמדים. הם האונקליות: וחשקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם ואם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגור' שכך מצינו בפילגש בגבעה (שופטי' י"ט) ועמו צמד חמורי' חבושי' תרגומו חשוקים: (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרויים קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א הים האחרון ים המערבי: חמשים אמה. אותן נ' אמ' לא היו סתומים כלם בקלעים לפי שהם הפתח אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני נשאר רחב חלל הפתח בנתים כ' אמה וזהו שנ' ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארכו כרחב הפתח: (יד) עמדיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג' שבמזרח ה' אמות וממנו לשני חמש אמות וכן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי י' עמודים למזרח כנגד י' למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ולמערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת ב' הקלעים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימים וכלה ארכו לסוף ל' נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים החצר לפניו (ערובין כג): וקמה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רוחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודים: יתדת. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני שהשם מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה לג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

חסלת פרשת תרומה

(כ) ואתה תצוה. זך. בלי שמרים כמו ששנינו במנחות (דף פו) מגרגר בראש הזית וכו': כתית. הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחן בריחים כדי שלא יהא בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן. והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית

(יג) וּפוּתְיָא דְּדַרְתָּא לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: (יד) וַחֲמֵיסְרֵי אַמִּין וִילוֹן לְעִיבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְחוּמְרֵיהוֹן תְּלָתָא: (טו) וּלְעִיבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְחוּמְרֵיהוֹן תְּלָתָא: (טז) וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין דְּתִיכְלָא וְאַרְגְּוָונָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּיר מַחְטָא עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָה וְחוּמְרֵיהוֹן אַרְבְּעָה: (יז) כָּל עַמּוּדֵי דַּרְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחוּמְרֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא: (יח) אוּרְכָּא דְּדַרְתָּא מְאָה אַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין לְמַעַרְבָא וְחַמְשִׁין לְמַדִינְחָא וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְחוּמְרֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא: (יט) לְכָל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכָל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל מַתְּחוֹי וְכָל מַתְּחֵי דַּרְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּנְחָשָׁא:

פ פ פ

(כ) ואתה וְאַנְתְּ תְּפַקֵּד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְבוּן לָךְ מִשְׁחָא דְּזֵיתָא דָּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהוֹרֵי לְאַדְלָקָא בּוֹצִינַיָּא תְּדִירָא: (כא) בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפַרְגוֹדָא דְּעַל סַהֲדוּתָא יַסְדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹי מִן רַמְשָׁא עַד צַפְרָא

קדם

בעל הטורים

כמגדה: (יח) ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים. פי' כחלק אחד חמשים שנחצר הנים כדפרישית לעיל:

(כ) ואתה תצוה. לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל החומש שמשעה שנולד משה אין סדר שלא הוזכר בה (ל"נ דמשנה תורה לא קשיא ואף ע"ג גם שם לא דבר רק הוא וה' יאיר עינינו) והטעם משום שאמר מחני נא ממספך

אשר

יונתן

וכו'. וכן בירושלמי וילון ופי' כמו וילון המוזכר בלשון חכמינו בתלמוד: (יט) ומתחי דרתא. פי' היתידות המכבידין ומושכים היריעות למטה תרגומו דמושכים ומותחי וק"ל:

(כא) מברא לפרגודא. פרגוד תרגום של פרכת. ונזכר בפ' תרומה כמה פעמים ובלשון חכמינו בתלמוד פ' מי שמתו מאחורי הפרגוד. ושם פרש"י מחילה

המבדלת

רש"י

כתית למאור: להעלת נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא): תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חבתין נאמר (ויקרא ו) תמיד ואינה אלא מחציתו בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי

טבת

רמב"ן

וכן ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים. אין פירושו שיתן הכפורת על ארון העדות כשהארון שם בקדש הקדשים אבל הענין שיצוה אותו הכתוב שישים הפרכת תחת הקרסים כדי שיהא הארון שמה מבית לפרוכת ותבדיל הפרכת בין הקדש ובין קדש הקדשים. וכן אמר ונתת את הכפורת על ארון העדות שם בקדש הקדשים להודיע שהכפרת עם כרוביו על הארון יהיו כלם שם בקדש הקדשים הנזכר שהוא מבית לפרכת אבל כשהגיע לצוות בהקמתו אמר ושמת שם את ארון העדות ואחרי כן וסכות על הארון את הפרכת וכן במעשה ויתן את הכפורת על הארון מלמעלה ויבא את הארון אל המשכן ואחרי כן וישם את פרוכת המסך:

(כ) אמר הכתוב בכאן ואתה תצוה. בעבור שאמר במשכן תמיד ועשית. והוא בלוי. אמר בכאן ואתה בעצמך תצוה אליהם שיקחו אליך שמן למאור. כי אין להם דרך לעשות אותו במדבר רק אם היה אצלם משמרת. והנשיאים הביאוהו. וטעם אליך שיביאוהו לפניו והוא יראהו אם הוא זך וכתית כראוי. וכן לו את בני ישראל ויקחו אליך. וטעם מאת בני

ישראל

אבן עזרא

דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נכנות כי רחבו בכל לד חמשים. ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשים [ע]מלד החלר. כי לא [פ]כפל האורך על [צ]הרוחב כמשפט: (יט) לכל. טעם לכל כלי המשכן. כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החלר נחשת: וכן [ק]השולחים: השלת פרשת תרומה

לדעת אמת אם לבבך יאוה: ראה כל נויה לנכבד בנוה. ואורים ותומים וסודם אחוה. בסתר בסדר ואתה תצוה:

(כ) ואתה תצוה. אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה. כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל [ר]והמכסה. ומזבח העולה והחלר [ש]והמסך. השל לפרש משרתי המשכן. ומה היא עבודתם בעלמם אין זר אתם. והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר. ואלה המשרתים ראויים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם גם במלבושיהם. והזכיר הכתוב זה אחר זה. ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם. ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב. רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה: וטעם ואתה תצוה. שהיא מלוה [ת]עולינית על הלבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד. ואל תתמהם בעבור השמן שהביאו הנשיאים. כי הוא היה שמן המשחה. רק שמן למאור היה חיוב הלבור. ויש מנהג במקומות שהם זיתים שיבחרו הזית הזך. והטעם הנגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קלתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים. על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור. לצורך האור בלילה: להעלות. להדליק הנרות. ועל מנורת שלמה כתוב [א]לבערם כמשפט. וטעם תמיד. [ב]כל לילה ולילה. ויש מלת תמיד קשה מזאת. והיה על מלחו [ג]תמיד. כאשר הוסס המלנפת [*ג]על ראשו לעולם ישימו עליה ליץ הקדש: (כא) אשר על העדות. דרך קצרה על ארון

העדות

פירוש על אבן עזרא

החלר נמשכה עד המשכן רחבו כארכו חמשים אמה (עיין פירש"י ורשב"ם ז"ל). [ע]ר"ל לדעת המפרשים. [פ]הכתוב. [צ]ר"ל שאם היתה כוונת הכתוב שיהיה ארכו כרחבו הל"ל כמשפט הלשון חמשים על חמשים ולא חמשים בחמשים. [ק]ר"ל מקבות בל"א (שלעגעל) שהולמין בהם את היתדות מלשון הולם פעם (ישעיה מ"א ז'). [ר]ר"ל מסך המשכן. [ש]ר"ל מסך החלר. [ת]ר"ל כי היה לו לומר ולקחת שמן זית זך כאשר קדם ואמר ועשית מזבח ועשית פרוכה. אבל שנה הכתוב ואמר ואתה תצוה את בני ישראל בעבור היות המלוה הזאת עולמים לבני ישראל. לא כן בבנין המשכן. [א](ד"ה ב' ד' כ'). מלשון בוער באש (לעיל ה' כ"ג). [ב]ר"ל כי תמיד הכתוב מעניגה שיהיה בלי הפסק. [ג](להלן כ"ח ל"ח) כי לא היה עליו תמיד רק בשעת העבודה. [*ג]ור"ל אולי באמת היה הציץ על מלחו תמיד ככתוב להלן (כ"ח ל"ח) ככ"ל. ע"כ מביא ראיה ממלנפת אשר היה

ספורנו

קמתם לא היו עשרים עמודי לפון ועשרים עמודי דרום מתחילים אלה נכח אלה בקו ישר. אבל היתה התחלת הפאה האחת נמשכת מתחלת הפאה שכנגדה כמות אחד חלל ועמודי המזרח והמערב היו מתחילים ברחוק מן הפאה הנמשכת כמות אחד חלל: והשוקיהם. עגולים סובבים העמוד כתמלגעו לנוי: (יט) לכל כלי המשכן בכל עבודתו. הכלים הלריכים לעבודתו כגון סטים ומקבות. וזולתם הלריכים בשעת הורדה והקמה:

(כ) ואתה תצוה. הנה עד עכשיו ועשית יובן שיעשה על ידי אחר. וזה שילוה לאומנים שיעשו. ולפיכך בתלו הג' מלוות שלוב הנה אמר ואתה. להודיעו שיעשה הוא בעלמו שילוה לישראל על עשיית השמן ושיקריב אליו את אהרן ובניו ושידבר אל כל חכמי לב: ויקחו אליך.

כשילטרך

פירוש רשב"ם

של פריש' עמוד אחד וחמש עשרה אמה קלעים לכתף לצד מזרח בכנים' העזרה שיש רוחב חמשים אמה מצד זה קלעים וכן לצד השני ומסך עשרים באמצע. הרי חמשים אמות מכוסים ורוחב חמשים בחמשים. כיצד החצר אורכו מאה אמה ממזרח למערב שהרי כותל צפוני מאה אמה קלעים. וכן דרומי. ומצפון לדרום חמשים אמה רוחב החצר. ומשכן ארכו שלשים ורחבו עשר. העמיד המשכן על שפת חמשים מן האמצע ונשאר חצר מן המשכן חמשים בחמשים מרובעים ובשלשה רוחות חצר עשרים אמה שהרי אורכו שלשים ונשארו אחריו למערב עשרים מן החמשים של אורך מאה אמה. ורוחבו עשרים ונשארו לצד צפון עשרים מן החמשים רוחב וכן לצד דרום: (יט) יתידותיו. הקשורים בקלעים ותוחבין אותן בקרקע שלא ירגזון יריעות מלמטה לכאן ולכאן ברוח:

חסלת תרומה מיסוד רבינו שמואל

(כ) ואתה תצוה. למעלה הוא אומר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה לפי שעה לצורך המשכן. אבל כאן שצוה זה לכל הדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה. לכך הוא אומר ואתה תצוה. שינה הלשון לפי שכל לשון צוואה לדורות ומיד. וכה"א בת"כ ובספרי כי כל לשון ציווי אינו אלא מיד ולדורות: זך. בלי שמרים הזתים כובשם במכתשת כי הטוחנים בריחים אינו זך כל כך: (כא) לפרוכת. לפני העדות:

ואלה

בני ישראל: ס כח א ואתה הקרב
אליך את־אהרן אחיך ואת־בניו אתו
מתוך בני ישראל לכהנו־לי אהרן
נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני
אהרן: ב ועשית בגדי־קדש לאהרן
אחיך לכבוד ולתפארת: ג ואתה
תדבר אל־כל־חכמי־לב אשר מלאתיו
רוח חכמה ועשו את־בגדי אהרן
לקדשו לכהנו־לי: ד ואלה הבגדים
אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וכתנת
תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי־
קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו־לי: ה והם יקחו את־הזהב ואת־התכלת
ואת־הארגמן ואת־תולעת השני ואת־השש: פ

ועשו

בני ישראל: א ואת קרב לותך ית אהרן אחוך וית בנוהי עמה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ב ותעבד לבושי קודשא לאהרן אחוך ליקר ולתשבחן: ג ואת תמלל עם כל חכימי לבא דאשלמית עמה רוח חכמתא ויעבדון ית לבושי אהרן לקדשותה לשמשא קדמי: ד ואלין לבושיא דיעבדון חושנא ואפודא ומעילא וכתונא מרמצא מצנפתא והמינא ויעבדון לבושי קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי: ה ואנון יסבון ית דהבא וית תכלא וית ארגונא

וית

מסרה כח א הקרב, ד' [הקו"ף רפי]. לכהנו לי, ג' ובענין [ר"ל כולם מוקפים ובענין]. ב בגדי קדש, ג' דסמיכי. לכבוד, [מ"ו]. ג מלאתיו, ל'. ועשו את בגדי אהרן, ל' דסמיך. ד ואלה, י"ז ר"פ. ואפוד, ט' מלאים בלישנ' [בס' מנין חידוש בשם א"ם איתא דל"ל י']. וכתנת, ב'. תשבץ, ל'. בגדי קדש, ג' דסמיך. ה והם, פ' ר"פ. את הזהב, ו'. ואת התכלת, ל' וחד את התכלת. ואת תולעת, ל' וחד את תולעת

ת"א לכבוד מגילה יב. והם יקחו את בפרש ס.

רש"י

שבת האלוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמר מלאכת המשכן: (ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא שנטרי"א בלע"ז: (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר (שמואל ב ו) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא. וא"א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח) ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר (שם) ויאפד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה היימנו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום (שמואל ב' י"ג) כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: ומעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ. עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטו"נש: מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין (עי' יומא כ"ה): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב

ואת

רמב"ן

ישראל שיקחו אליך השמן מאת בני ישראל ומאת אשר ימצא בידם כמו שאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו. וכן אמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. כי אתה בעצמך תקראם ותבשרם במעלה הזאת ועשית להם בגדי קדש בצווי לחכמים העושים במלאכה כדרך כל מלאכות התבנית וכן ואתה תדבר אל כל חכמי לב שידבר עמהם הוא עצמו כי הוא יכיר את חכמתם וידע המלאכה הראויה להמסר לכל אחד מהם. ובעבור שאמר ואתה הקרב ועשית הולך לפרש ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי בצווי יעשו הבגדים כשאר המלאכה אשר יאמר בה ראה קראתי בשם בצלאל וגו': להעלות נר תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חביתי' נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד שאמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת לשון רש"י. ומדרש רבותינו אינו כך אלא כך שנו בסיפרי. יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהו דולקין לעולם ת"ל מערב עד בקר. אי מערב עד בקר יכול יהיו דולקים מערב עד בקר ויכבם ת"ל יאירו שבעת הנרות הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי דולק תדיר שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים. ובתורת כהנים נמי אמרו כך להעלות נר תמיד שיהא נר מערבי תדיר וקתני התם מלאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה דאפילו ביום נמי מדליק נר מערבי לפי שהוא תמיד לעולם ובמסכת תמיד שנינו כך מי שזכה בדשון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואחר כך מדשן את השאר ושתים משנה זו שנויה כדברי ר' שאמר בנרות. מזרח ומערב היו מונחין. ולדעתו נר מערבי הוא השני. ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו לפני ה' תמיד צריך להדליק המזרחי שאין השני נקרא מערבי עד שיהא זה מזרחי אצלו. אבל לדברי האומר צפון ודרום היו מונחין, נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה והוא לבדו נדליק בבקר. ועל הכלל לפני ה' תמיד בנר מערבי שהוא דולק תמיד ביום ובלילה: (א) וטעם נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. שלא יחשב כי במשחת האב לכהנו יהיו הבנים האלה כהונים. אבל להם בעצמם יכהן והנה יצא פנחס ושאר הנולדים שלא נתכהנו רק אלה הארבעה הנמשחים עמו ומולדתם אשר יולידו אחרי כן: (ב) לכבוד ולתפארת. שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים כמו שאמר הכתוב כחתן יכהן פאר. כי אלה הבגדים לבושי מלכות הן. כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה כמו שמצינו בכתונת ועשה לו כתנת פסים שפי' מרוקמת כדמות פסים והוא כתונת תשבץ כמו שפי' והלבישו כבן מלכי קדם. וכן הדרך במעיל וכתנת. וכתוב ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים. ופי' כי עליה כתנת פסים נראית ונגלית כי המנהג ללבוש בנות המלך הבתולות מעילי' שמתעלפנה בהן. ונמצא שכתנת הפסים עליה מלבוש עליון. ולכן אמר וכתנת הפסים אשר עליה קרעה. והמצנפת ידועה גם היום למלכים ולשרים הגדולים. ולכן אמר הכתוב בכפול המלכות. הסר המצנפת והרם העטרה. וכן כתוב וצניף מלוכה. וכך יקראם הכתוב פארי המגבעות וכתיב פארי פשתים יהיו על ראשם. שהם פאר ושבח למכתירים

בהם

קֳדָם יְיָ קְיָם עוֹלָם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (א) וְאַנְתְּ קָרֵב לְוָתָךְ יַת אַהֲרֹן
אָחוּךְ וְיַת בְּנוֹי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא
אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנוֹי דְּאַהֲרֹן: (ב) וְתַעֲבִיד לְבוּשֵׁי דְקוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ
לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: (ג) וְאַנְתְּ תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דְּאַשְׁלֵימִית עִמְּהוֹן
רוּחָא דְחָכְמְתָא וְיַעַבְדוּ יַת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: (ד) וְאִלֵּין
לְבוּשַׁיָּא דְיַעַבְדוּן חוּשְׁנָא וְאֵפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִיתוּנִין מְרַמְצִין מִצְנְפָן וְקַמּוּרֵי
וְיַעַבְדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ וְלִבְנוֹי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: (ה) וְהִינוּן
יִסְבוּן מִן מָמוֹנְהוֹן יַת דַּהֲבָא וְיַת תִּכְלָא וְיַת אַרְגְּוָנָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת בּוּצָא:
ויעברון

בעל הטורים

אמר כתית וקללת שהם אפילו על מגלי באה ונתקיים בזה. וכתב לואה במנורה וכן
בתמיד לו אם בני ישראל לפי שגיותם נוהגים בכל יום ויום ויש בהם חסרון כיס

יונתן

המבדלת בין מקום השכינה והוא פשוט: (ד) וקמורין. גם בפ' בראשית פלגוס
בפסוק

לפיכך צריך זית לכן אמר בהם כ' כותש. אלוה בגימ' נסים גוה. רמז להדלקת הנר לנסים מובה בשבת: ויקחו אליך. אבל אני איני צריך לאורה. כתיב רמז פ"י
פ"כ שנים היה נוהג הדלקת המנורה. להעלת חסר וי"ו לומר שוי"ו נרות מכבין אותם אבל נר מערבי דולק לעולם. למאור להעלות (מלאים דרש) בגימ'
חצי לוג שמן לנר. נר תמיד בגימטריא בשבת: (א) הקרב. ד' הקרב אליך. ואת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן (פ' צו) וגם את אחיך וגו' הקרב (פ' קרח)
הקרב את מטה לוי (פ' במדבר). הקרב אליך ואח"כ המנחה. שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך בבגדים. ורמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב נתונים נתונים המה לי.
ושפה הקרב אליך את אהרן אחיך. ג"פ אהרן בפסוק רמז לשלשה כהנים שישארו והם אהרן אלעזר ואיתמר. וג"פ לכהנו לי בפרשה כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד:
(ג) חכמי לב אשר בגימ' יראה. מי שמלא יראת השם. והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה': (ד) ואלה הבגדים ולא הזכיר מכנסים [שלא היו] לכבוד ולתפארת. ולא
הזכיר

רמב"ן

בהם. והאפוד והחשן לבוש מלכות כענין שכתוב והמניכא די דהבא על
צואריך. והציץ נזר המלכים הוא. וכתיב יציץ נזרו. והם זהב וארגמן ותכלת
וכתיב כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה. וכתיב ארגוונא
תלבש והמניכא די דהבא על צואריך. והתכלת גם היום לא ירים איש את
ידו ללבוש רק ממלך העכו"ם וכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות
תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן. והתכריך הוא המעיל
שיעשה בו. ועל דרך האמת לכבוד ולתפארת יאמר שיעשו בגדי קדש
לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עוזם כדכתיב כי
תפארת עוזמו אתה. וכתיב בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו.
וקדשנו הוא הכבוד. ותפארתנו תפארת ישראל. ועוד כאמר עוז ותפארת
במקדשו. וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד. שיהיה מקום המקדש
מפואר בתפארת ומקום רגליו שהוא מקום בית המקדש מכובד בכבוד
השם. וכן וישראל אתפאר שיהיה מלאה ומיוסד בהם תפארתו. וכן אמר
למטה גם בבגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת. ואמר בקרבנות יעלו על
רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר. והנה המזבח רצונו והכבוד בית תפארתו
והיו הבגדים צריכין עשייה לשמן: ויתכן שיהיו צריכין כוונה. ולכן אמר
ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה שיבינו מה שיעשו.
וכבר אמרו דמות דיוקנו מגלה לפני בית מלחמתי: (ה) והם יקחו את
הזהב

אבן עזרא

העדות. אמר יפת כי יערוך. כמו ד בערכך הכהן. שיערוך שמן
שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר. וככה נרות ה המערכה.
ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות ו כמלי עגול. ועוד
אדבר על זה: (א) ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה. על
כן טעם הקרב אליך. וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם
בעבור כבוד משפחת נחשון. שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל.
ואין א לדבר על משה אדוננו כי בורא היה ומי יתן לו עברית. ועוד כי
ב עורם כל ישראל על משה ללמדם המצות ג ולדון כל דבר קשה. ויו"ו
לכהנו לי. נוסף. כוי"ו היתו ד שדי. בנו ה בעור. ופי' שמות בני אהרן
אולי ו בנים אחרים היו לו חוץ מאלה. ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר
משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות ז ככתוב בספר יהושע:
(ב) ועשית בגדי קדש. נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש.
או על דרך ולא יקדשו ח את העם בבגדיהם. ובגדי אהרן כלם המזכרים:
לכבוד ולתפארת. שיתפארו בהם. כי אין אחד מישראל שילבש כאלה:
(ג) ואתה. וי"ו מלאתיו שב אל לב: (ד) ואלה. הזכיר בתחלה החשן
ט שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל. ואחר כן הכתנת
והאבנט המחבר אותו. והמצנפת על ראשו. וכן היה כאשר רחץ אהרן
במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת י מעשה. כי
מנהג כל אדם ללבוש מכנסים. והנה משה הלבישו כ הכתנת. ואחר כן
שם המצנפת על ראשו. ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש. ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש. כי איננו בגד.
וקדמונינו ל הזכירו בעבור הרבים שמונה בגדי כהונה. ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים. ואחר כן חגר אותו באבנט.
ואחר כן הלבישו המעיל. ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו. כי השב מ מהאפוד. ובעבור החשב נקרא אפוד. והנה על נ הסדר שהוא בפסוק
הזה. ואל תשתומם ס שתמצא כתוב באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו. כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת.
וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו: (ה) והם. ע חכמי לב העושים נאמנים פ הם:
וטעם

פירוש על אבן עזרא

היה על ראשו ערס לבשה הציץ. וא"כ היה מועל בו חוץ למקדש ובפרט בעת השינה. ואין כח ביד ב"ד להתנות ולעקור דבר תורה במצידום. ואין ראיה כמובא משמעון הצדיק
(יומא ס"ט ע"א) שם. היה רק הוראת שעה כמובא שם עת לעשות לה'. ד(ויקרא כ"ז י"ג). ה(להלן ל"ט ל"ז). ו כמ"ש רש"י ז"ל על פסוק והאיר אל עבר פניה (לעיל כ"ה
ל"ז) עשה פי שמת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי וכו' ע"ש. אמנם זה מבואר בנוסחתו הראשונה בפרשת תרומה וז"ל והקדמונים אמרו כי נר
אחד באמצע והששה נערכים זה אחר זה כמלי עגול ואחר שהכתוב אומר והאיר אל עבר פניה והטעם אל עבר אחד הנה הנורה ברורה. א ר"ל על כי לא היתה אשתו ככבדת
כלשם אהרן שהיתה אחות נחשון. ב ר"ל זה טעם אחר למה נבחר אהרן ולא משה (וכן פי' מוטו"ע). ג לכן לא נתנה הכהונה למשה ולא בשביל שנשא מדינית. ד(תהלים
ק"ד י"א). ה(במדבר כ"ד י"ג). ו ר"ל אבל לא היו ראוים להקריב לו להיות כהנים. ז(יהושע כ"א י"ט) כל ערי בני אהרן הכהנים שלש עשרה ערים ומגרשיהן. ח(יחזקאל
מ"ד י"ט) ר"ל כי בבגדים יש קדושה כאשר אמר יחזקאל ולא יקדשו את העם בבגדיהם. שנראה מזה כי הבגדים היו קדושים. וכל הנוגע בהם יקדש כמוהם. ט ר"ל טעמו
לפי שבעל החושן הוא משפט האורים ע"כ הזכירו מתחלה מהאורים. כמו שזכר הארון תחלה מהלוחות בעבור שבהן לוחות העדות. ועוד טעם למה הקדים החושן לאפוד. כי
החושן הוא להיותו על הלב ועליו האורים והאפוד לשתי כתפותיו שיהיו על האבנים להיותם על שתי כתפיו של אהרן לזכרון. והלב נכבד משתי כתפות. י ר"ל בשעת זביחת
מעשה ההלבשה. פירש כאשר אמר הכתונת וגו' ולא זכר המכנסים רק זכרם באמרו ועשה להם מכנסי בד להודיע כי מבד יעשו. כ כמ"ש ויתן עליו את הכתנת וכו' עד
ויאפד לו בו (ויקרא ח' ז'). ל ר"ל כי הם אמרו שמונה בגדי כהונה ואם אינם כולם בגדים אלא בעבור היות רובם בגדים. מ ר"ל כי לשון אפוד. חגור. כמו שאמר ויאפד לו
בו כלומר חגור אותו בו. ור"ל נחשב כי הוא האפדה ובו חוגרים. והטעם שלא פירש מדת האפוד כי איננו צריך כי מדתו כנגד כתפות כל אדם האמצעי. כלומר שכן רחב
כותנת כתפות האכן שהוא אדם בינוני. וע"כ לא נתן הכתוב בו מדה ידועה. נ ר"ל כי זכרם בפסוק זה אחר זה כסדר שהלבישם משה כאשר מפורש בפרשת צו. אבל לא
זכרם כזה כסדר ההוא בצוה וזה כי כאשר הלביש החלה לא זכר פה תחלה. ס ר"ל אל תשתומם במה בכתוב בפרשת צו (ויקרא ח' ט') באמר באחרונה וישם המצנפת על ראשו
ואני כבר אמרתי שמלבישו הכתונת אחר כן המצנפת כסדר הפסוק שאמר ומצנפת אחר הכתונת. כי טעם אמרו וישם המצנפת וכבר שם המצנפת וכמוהו אמרו וישימו הצניף
הטהור על ראשו (זכריה ג' ה'). והנה לא היה הכרח לראב"ע ז"ל במה שאמר כי כסדר זה הפסוק היתה ההלבשה ולא כאשר כתוב בפרשת צו. ולכן מראהו שאומר אחר כן
בזאת הפרשה גם אינו רחוק שישים המצנפת באחרונה וכו'. ע ר"ל כי לא היה טעם לזכור פה זה הכתוב במקום הזה אלא א"כ לומר זה את אשר עשו באמונה. פ ע"ד כי באמונה
הם

ספורנו

כשילטרך וזה יהיה ככלות השמן למאור שהתנדבו עתה בנדבת המשכן שלא יחשבו שתהיה מצות הדלקת המנורה מצות שעה בזמן ההוא שהתנדבו
בלבד: לכבוד. לכבוד האל ית' בהיותם בגדי קדש לעבודתו: ולתפארת. שיהיה כהן מורה נורא על כל סביביו שהם תלמידיו המקוקים על לבו
וכתפיו: (ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב. שיעשו כל האמור למעלה: ועשו את בגדי אהרן. ויעשו גם כן את בגדי אהרן: לקדשו. לשם
כך

פירוש רשב"ם

(ד) ואלה הבגדים וגו'. כולם מפורשים לפנינו: חשן. לפי ענינו ופשוטו כעין נרתק וכים שהרי כפול היה: אפוד. לשון מלבוש שמתקשט
בו ומכוסה בו האדם למעלה מכל בגדיו: תשבץ. כעין גימות גומות הוא עשוי: מצנפת. כובע בראש כדכתיב וצניף מלוכה: ואבנט. אזור.
לפי הפשט. מכנסיי' לא הוצרך להזכיר כאן שאינו מזכיר אלא בגדים הנראים העשויים לכבוד: (ו) ועשו את האפוד. אפוד וחשן זקני פירשום.
אך

ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃
ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי
קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר
עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת
וארגמן

אתקלוס

וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ ו וְיַעְבְּדוּן יָת אֵפוֹדָא דְּדַהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן׃ ז תַּרְתֵּין כִּתְפִין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף׃ ח וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדוֹהִי מִנֵּהּ יְהֵי דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
צבע

מסרה ו האפד, [מ"ו]. זהב, ג' בטעם [ובענין]. תולעת שני, ג' [ל"ל ג'. מנ"כ בשם ת"ם]. ז כתפת חברת, [תרויהון ח"ו]. יהיה לו, [הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. אל שני, ג'. קצותיו, [מ"ו ויו"ד]. וחבר, [ל' ותנין סבר]. ח אפדתו, ב'.

רש"י

ואת התכלת לעשות ונתן את הבגדים: (ו) ועשו את האפד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פרושן פרקים ויפגם הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות. האפוד. עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל ומאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועים במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא שהחשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב וטבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותן חוט של זהב עם שש חוטים של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שהכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במס' יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות. את פתילי הזהב. בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו'. למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חשב. כבר פרשתי שהוא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: (ז) שתי כתפת וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מסובבות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחד כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני השהם קבועות בהן אחד בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש שנאמר (יחזקאל מד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב אפדתו. וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חושב ומחמשת מינין כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין:
ממנו

אבן עזרא

(ו) וטעם האפוד. כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב. יש שאלות קשות בדבר האפוד והחשן. כי משה לא עשה רק אפוד אחד. והנה כתוב אפוד ירד בידו. ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע. כמו הגישה האפוד. ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד. כי יראה כי מקרה היה. וגם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשים רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד. ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתים. ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני. ושש עם הכל. ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים. וככה כתוב במשפט האורים לפני יי'. ואין טענה מן הגישה האפוד. כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן. וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ולתומים. וכתוב תמיך ואוריך. והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר. והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון. והנה דוד שאל בקלגג באפוד אביתר. והנה איננו אפוד משה. וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן. כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן. וזהו מעשה החרש הוא. לא מעשה משה. ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. ובמעשה האפוד כתוב ארבעה טורי אבן. והזכיר הטורים. ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החושן את האורים ואת התומים. והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתאימים. כי השאלה היא באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם. והנה אין מועילות אותיות שמות השבטים גם שמות האבות. כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו. ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים. כי כתוב לאורים ולתומים. ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים. והנה דברים רבים הם. ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש. ואלו ראה תשובת רבינו האיי לא אמר ככה. וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן. רק ארמוז קצת הסוד אולייביהו מי שהוא ידע דעת עליון. והמשכיל יוכל לבא אל הסוד. שתי העבתות הנתונות על שתי המשבצות. וחשב האפוד הוא המיסור על אצילותו. על כן השהם על כתף השכינה. ואלה הם כפי המחשבה. על כן הם באבן אחת. על מספר בני ישראל. ועל שמותם כתולדותם. וככה השהם השניים. רק המשפט איננו כפי החלוק בלב. רק כפי החלוק למראה העין. ובעבור השניים אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת. והיה החשן. הפוך כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הלוכך. אז יתנום מחוץ אל החשן. והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד. ואין ככה אבני החשן. כי השהם הם לזכרון. ומשפט בני ישראל על אבני החשן. ומלת אורים מגזרת שמותי ראיתי אור. ותומי' שהם תמימים. והאורים לא התומים זהב וכסף היו. והמספר ידוע בראיות נמורות מהעליון והשפל. והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים. ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואחר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת. ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו. כי לא יבינו מי שלא למד ספר
המדות

ספורנו

כך יעשו הבגדים: והם יקחו את הזהב. וכמו שיכוונו בעת העשייה כן יכונו כשיקחו את הזהב וכו': (ו) אפוד. מלבוש ממתני אדם ולמטה ושפתו העליון עשוי כמין אזור מלאכת מחשבת ובו יחגור הלובש את האפוד על המעיל כאומרו ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו: (ז) שתי כתפות חוברות. מכוונות במלאכת גוויהם: אל שתי קצותיו. אל מלאכת שתי קצות רחבו: וחבר. האפוד יחובר עם הכתפות על אופן מכוון במלאכתו
עם

(ו) וְיַעְבְּדוּן יַת אֵפוֹדָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָונָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן: (ז) תַּרְתֵּין כַּתְפִין מְלַפְּפָן יְהֶוְיָן לֵיהּ לְתַרְתֵּין סִטְרוֹי וְיִתְלַפַּף: (ח) וְהֶמְיַן טִיכּוּסֵיהּ דַעֲלוֹי

בעל הטורים — יונתן

הכיל לין לפי שלא היה מין בגד: (ו) ושש משזר (עם הלוחות) בגימ' שלישה בפסוק ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור קמולין ופירשו סגורות ומכאן מוכח :
ושניס סוטים (עם הכולל) וכנגד התורה שמתחלת בבי"ת ומקיימת בלמ"ד: (ז) אל מהודע
שני ב' הכא ואידך לך לאום אשר יבוא אל שני בניך. בעלי (ש"א ב') וילך ככרים וגו' ויתן אל שני נעריו. בנעמן (מ"ב ה') בני עלי היו מבזין הכהונה שנא' בה אל כנפי
שני לכך נענשו ונהרגו אבל נעמן היה מכבדה שבקש אדמה לעשות מזבח להקריב עליה

פירוש על אבן עזרא

הם שוהם (ש"ב י"ב ע"ז). והלוים שיקבלו הם מן המתנדבים את הזהב וכו' כמ"ש רש"י ז"ל. צר"ל שהתחיל באפוד. ולעיל התחיל בחשן. קר"ל כבר אמר ואלה הבגדים אשר יעשו חשן וכו'. א"כ זכרו בזה אפוד תחלה. הוא בעבור כי גדול מהחושן והחושן לא יזח מעל האפוד כאשר כתוב (פסוק כ"ח) ר"ל אמרו ולא יזח החושן מעל האפוד כי החשב הוא מהאפוד והנה זה הכתוב. ר"ל אמרו ולא יזח החושן מעל האפוד ראי' כי האפוד גדול מהחושן כי הגדול ראוי להיותו מכיל הקטן. ר(ש"א כ"ב ו'). *ר(שם פסוק ט'). ש(שם כ"ג י"ח) ואם בכתוב כתיב פ"ה נושאי. אולי כוון לדעת התוספת' כי היה אחת כה"ג ה' מדרגות. ואלו הן כה"ג. סגן. קתילוקי"ן. אמרכלין. גזבר. ואלו הם הכלוים לישא אפוד. ע"כ אינו מביא ראיה רק מאלו שמונים עיין (שקלים פ"ה ב') וא"כ אפילו נומר כדעת הרד"ק שם אשר לא נשאו האפוד רק כהנים. והכלוים אינם רק אלו המשנה. והמפרשים אשר מביא רא"ע הם מלותם פ' הכלוים אחר זמן כשימוש' אלו המשנה. ת(במדבר כ"ז כ"א). א(נחמיה ז' ס"ה). ב(דברים ל"ג ח'). ג(ש"א כ"ג י"ט). ד(שם כ"ח ו'). *ד(שם ל' ז' ח') דפי' כשנרגש אביתר אל דוד וכלא שאול לרדוף אחריו כמוב וידע דוד כי שאול עליו מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה לי האפוד. ה(פסוק י"ז). ו(פסוק ל'). ז(להלן ל"ט י'). ה(ויקרא ח' ח') שם כתוב וישם עליו וכו' אולי לפי פי' ככה כונתו אמר נתן הא"ום טרם אשר שם על אהרן וכמש"כ ב' טעמים ויתן להקים לשכונות לשביות. ט(עזרא ב' ס"ג). יר"ל מה שהשיב שהם המצורפם ושמות המלאכים לא יוכלו להגיד עתידות ואין בהם הכלמה. כפי' פקח עיניך ועתה רומז לך סוד האפוד והחושן למה היה ככה. פי' כי אין דעתו של אב"ע ז"ל שהיה האורים והתומים בכח שמות ולא בלחיות בולעות כדעת רש"י ורמב"ן כי כבר השיב על דבריהם בפ' שמות בסוד השם. אבל דעתו היה שהש"י נתן חכמה באדם לדעת העתידות בהיותו יודע חוקות שמים ומשטרם. וע"כ הראה השם למשה במראה הנבואה סוד עמוק ונתן בו דעת ותבונה לעשות כלים שיוכלו ישראל לדעת בהם העתידות בכל עת שירצו. והנה לוהו שיעשה לורות האפוד כנגד הגלגל השמיעי שהוא גלגל המזלות כאשר בארתי בפרשת ואלה המשפטים והגלגל הזה תלוי בשני קדנים וקוטב עליהם כאשר חשוב הדלת על ציר. וכנגדם היו שתי כתפות האפוד. וכאשר היה הכבוד למעלה מהשמיעי והוא נעלם מהעין עד שאין העין יכול לראותם. כן היה מעיל האפוד למעלה מכל הבגדים אחורי כתפות הכהן ולא יראוהו והחשב הוא הקו הישר. כ"ז כפי דעת הטוכנים. ועפ"י דרכי המקובלים ים ככה ע"פ הנהגת האורות העליונים ומה שים בכוכבים והגלגלים הפועלים. ככה כל העניינים בכח העליון וכאשר עשה הכהן כל הבגדים למטה לדבק נפשו באורות העליונים ונאלה עליו רוח הקודש. לר"ל בא לרמוז על הורלת תולדת מערכת אשר בראש עלה ומאזנים והורלות הפנים אשר בנקודות ידועות וכל זה כמשפט ידוע. והתומים. כל זה בכח הנבואה נודע מה שאין בכח אדם לידע. מר"ל הקו הישר המדומה שהוא באמצע. וכוונתו במעשה האפוד והחשן הוא על דמיון הגלגל העליון וגלגל המזלות. והנה העבותות והחשב שהם ארוכים כדמות רלועה דומים לקו האמצעי המחלק הגלגל העליון במחשבה. וגלגל המזלות הנחלק לשנים. ובכל חלק שש מזלות. וכן שתי כתפות שבכל אחת אבן שוהם שבו חקוקים ששה שבטים. נפי' כי בספר יסוד מורא בשער תשיעי אמר כי שתי האבנים שהם שמאלים גם ימיניים ששה שמות בכל אבן והנה שהיהם אבן שוהם ואין בהם צורה וזה כנגד המחשבה. ע"כ. ואח"כ אמר כי חשב האפוד הוא הקו הגדול התיכון שאיננה נוטה. ע"כ. והנה כל אלה מדבר על השמיעי כי הקדמונים חלקוהו במחשבתם שני חלקים שוים חלי לדרום וחלי' לצפון. והקו המחלק אותו הוא הקו העגולה הגדולה מכל עגולות שבגלגל השמיעי. בעבור כי מכסקה משני הקדנים מרחק שוה וזאת החלוקה עשאוה במחשבה לבם. כי במראה העין לא יתכן לחלקו בעבור כי אין בו חלוקה כלל. וע"כ היה באפוד שתי אבני שוהם שוים במדתם ובמראיהם כשני חלקי הגלגל. גם בעבור כי כל אחד משני החלקים נחלק לששה חלקים שקראום בתים גם קראום מזלות ע"כ היה ששה שמות על האבן האחת. ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם. ואין שם חילוק אחר כי אם השמות לבדם והשמות הם לזכרון. וכן השמות המפותחים באבני החשן היו לזכרון כדי לדעת סדרם רק בחושן שתורת המשפט עליו הם נראים. ועתה אבאר דבריו על כל פרט ופרט. סר"ל שעל כתף אחת לא היו כל י"ב שבטים רק ששה מהם. והששה הנותרים על כתף השנית. עכי האפוד דומה לגלגל העליון שאין בו כוכב. רק נחלק לי"ב חלקים כפי המחשבה. פר"ל ששה מהם. צשהם י"ב שבטים. קר"ל כסדר תולדותם. רר"ל חשן משפט. שר"ל במחשבת הלב. תר"ל כמו שהמזלות הנראים בגלגל י"ב לורות נחלקים לד' רבועים. כן השבטים בחשן בד' טורים והכהן לריך לראות בעיניו טוכן המלות כלם יחד להיותם קדורים לפניו. אר"ל כמו שהמזלות קבועים בגלגל ואינם נוטים. כן הי"ב שבטים בחשן. וז"ש וירכסו את החשן וכו' כלומר שלא יטה החושן לצדדים. וגם הוא שלא יגיע לתוכן הנטיה שהיה במחשבת רק לתוכן האמת שהם בעלמם סדורים על נכון לכך אמר וירכסו את החושן. ובספר המולדות שחיבר החכם הראב"ע ז"ל קורא חשב אפודות הגלגל חגורת המזלות. בר"ל כי מקומות הכוכבים יודעו ממהלכם בגלגליהם כנגד גלגל המזלות. גדמיון כוכבי אור שהם פעם נראים ופעם נסתרים. דר"ל שוות באיכות ובמראה. ור"ל כי יש הפרש ביניהם והוא ההפרש שזכר. כ"ל שאלו לזכרון. ולכך היו חלוקים כפי המחשבה. ואלה למשפט.. הכי היתה כל אבן מסונה מתכבשה כמו המזלות. וכמ"ש אבני זכרון וכן על שתי כתפיו לזכרון (פסוק י"ב). זשהם יולא משפט בני ישראל לאור. ח(ישעיה מ"ד ע"ז) ופי' כאלו היה בחולם. טכי הם כנגד חמשה כוכבי לכת שלמנ"כ. והמספר הזה הוא מספר שלם כי הוא בחשבון עגול. ה' פעם ה' כ"ה ה' פעם כ"ה הם קכ"ה וגו' א"כ נשאר כל פעם ה'. וכ"כ בס' יסוד מורא שער ע'. יזהב וכסף היו. כ"ל האורים הם דמיון שני המאורות הגדולים. חמה מראיה כזהב. ולבנה ככסף. והתומים הם אחר כוכבי לכת כמבואר. ע"כ אומר ה"א האורים לא התומים. ור"ל כי האורים אינם התומים כמו הזהב אינו מראה הכסף. והרמב"ן ז"ל כתב וז"ל סבר ר"א להתחכם בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן זהב וכסף והאריך בעניינם. כי חשב שהם על הלורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל. ולא אמר כלום עכ"ל. וכפי הנוסחא שלפנינו אין אריכות ואין רמז ממעשה אומן כלל. מה שא"א לחשוב כן שעשה משה מה שלא לוהו השם. והכתוב מוכיח שהיו מעשה אלהים ונתנה למשה כמו שנתן לו הלוחות. שנאמר ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים בה"א הדעת. ועדיין לא נזכרו. הרי שבשעת הלווי נמסרו למשה. והוא כאלו אמר את האורים ואת התומים שאלה. כפי' דע כי היו בחושן י"ב אבנים כנגד י"ב לורות שבגלגל השמיני והם הנקראים מזלות בפי כל ההמון. ואמר שהם נראים בעבור כי הכוכבים בגלגל השמיני הם בלי ספק. ונקראו באלה השמות בעבור כי מכוכבים רבים יש בגלגל לורות כלורות בעלי השמות ההם. כמו מזל טלה על לורות טלה. ומזל שור על לורות שור וכן כולם והנה נראים לעין והמשפט תלוי בהם כפי היות מעמדם כנגד השנים עשר הקבועים בתשיעי שהזכרנו למעלה. וכן היה המשפט בחושן כפי מעמד עגולתו כנגד חשב האפוד. כי יש הפרש ביניהם. פירושו הוא פי' זה בספר יסוד מורא בשער תשיעי שאמר והחושן כמעשה האפוד והיה רבוע כנגד הנקודות הארבע ע"כ לא תדמה אבן על אבן וזה הטעם לא יזח החושן שהפי' מטעם לא יסור. פי' זהו מה שאמר למעלה כי שניהם דבוקים ולא יתפרדו. והנה אבני האפוד ואבני השוהם לזכרון לכסא ולרקיע הכתוב בספר יחזקאל שהוא על ראשי החיות. וכבר בארתי זה בפ' ואלה המשפטים ושם תבינהו. ובעבור כי דבר המערכה לא יסור כאשר רמז בפ' צא אל פרעה ע"כ אחז"ל (במסכת יומא בסוף פרק בא לו) כי אף על פי שנגזרה גזירה נביא מוזרה גזרת אורים ותומים אינה מוזרת שנאמר כמשפט האורים ודי בזה למבין. ואם תעיין בהקדמת מגלת אסתר תבין זה למה מתקיים ע"י או"ת יותר מפי הנביא. א"כ אין לסתור דברי הא"ע אחרי אשר סתר הרמב"ן דבריו כאשר היו מתמים דבריהם להיות גזירה מוחלטת ע"כ היו שוים ג"כ ע"מ ההלוכות הכוכבים וע"כ מקיים ואומר אמת. מהעליון והשפל ר"ל מאורות העליונים המנהגי הגלגלים. והשפלים הם הגלגלים אשר שולט עליהם עיני בשר. וכן נגד ז' מיני מתכות למטה יש למעלה ז"י"ן כוכבי נבוכה הם של"ם חנכ"ל כל כוכב שולט על מין מתכות אחר. לזה לשון בע"מ מקור חיים. הנה איננו מבין. דעתו בזה המאמר. כי אינו יודע איך התאמת מטבע הכוכבים מן גלגל השמיעי לבדו שאין בו כוכב. אלא אם ירלה לומר כי בהיות השמש בנקודות השוי ובנקודות ההפוך שהם בערך אל גלגל השמיעי שאין בו כוכב יוכל להשיב לשואל מה ירצה באלו הזמנים כשיודע מקומות הכוכבים בעת שתהיה השמש באותן הנקודות וזה מה שרמז אליו באמרו ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים. כ"ל שיודע מקומות הכוכבים. ואמרו רק לא בכל עת. כ"ל כי זה לא יהיה בכל עת רק בהיות השמש באלו הנקודות שהם מורים על הדברים הכלליים כי כן דעת חכמי המשפט. אבל השואל על הדברים הפרטיים כגון מוליד אדם או על ענין אחר לא יהיה המשפט אמת באפוד לבדו אלא לפי מקומות הכוכבים בגלגל השמיני שהוא גלגל המזלות לפי דעתו. וזה כי בהיות השמש באלו הנקודות ממנו יקחו חכמי משפטי הכוכבים הורלה על עניני העולם והמלכים והמלחמות והיוקר השבר וזולתו. ובאלו הענינים הכלליים יהיה המשפט באפוד לבדו למי שיודע מקומות הכוכבים. לא כזולתם מן העניינים הפרטיים. ומפני זה הודיעו אביתר לדוד עניני שאלתו מהאפוד לבדו כי עניני המלכים יודע כמו שאמרתי מעת היות השמש בנקודת ההשויה וההפוך. ומפני שהאפוד רמז לגלגל השמיעי שהוא עליון על כל הגלגלים
היה

פירוש רשב"ם

אך אני אפרש בהם דברים שלא נתפרשו: (ז) שתי כתפות וגו'. האפוד עשוי לפי דעתי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו. וזהו שכתוב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפוד לו בו. שהחשב עשוי כמין אזור עשוי בתוך שפת האפוד בגוף האפוד והכתפות הללו שתיהם חוברות ממש מכל וכל ומכסי' את כל הגוף של אדם. ואחריו ממתניו ולמעלה. וזהו שכתב פעם שנית וחובר שמלבד שהיו הכתפות אשה אל אחותה עד כתפי האדם מלמעלה. חוזר ומחבר אותם מלמטה אל האפוד והחשן לפניו על לבו זרת ארכו וזרת רחבו מחובר למעלה בכתפות ומלמטה באפוד נמצא הכל מלבוש אחד. תמצא כל גוף הכהן מכוסל באפוד המחובר לחשן ולכתפות האפוד. שאם לא היו חוברת הכתפות יחד אלא באו שתים רצועות עולות על צוארו ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו. א"כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה יהו נופלות הכתפות ומתפרדות. והחשן נופל. אל שני קצותיו שמחברין לאחריו של כהן. קצות האפוד העליונות מעל החשב: (ח) וחשב
אפודתו

וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ
עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה
מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת
הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית
כְּתוֹלְדֹתָם׃ יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי
חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־
שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת
זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי
הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם
לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃ ס
שני יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ יד וּשְׁתֵּי
שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה
אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת
הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס טו וְעָשִׂיתָ
חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה
אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃
טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת
רָחְבּוֹ׃ יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן
אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה
וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יח וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי
נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי
לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב
יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם׃ כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
על

אונקלוס

וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ ט וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא
וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁתָּא מִשְּׁמָהָתְהוֹן עַל
אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְאִשְׁתְּאָרוּ עַל אַבְנָא תִנְיֵתָא
כְּתוֹלְדָתְהוֹן׃ יא עוֹבַד אֻמָּן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלֹף
דְּעִזְקָן תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד יָתְהוֹן׃ יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין
אַבְנַיָּא עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל
אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כִּתְפּוֹהִי לְדָכְרָנָא׃
יג וְתַעְבֵּד מְרַמְּצָן דִּדְהָב׃ יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּהַב דְּכֵי מְתַחְמָן
תַּעְבֵּד יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְדִילָתָא עַל
מְרַמְּצָתָא׃ טו וְתַעְבֵּד חֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אֻמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא
תַּעְבְּדִנֵּהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר
תַּעְבֵּד יָתֵהּ׃ טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אָרְכֵּהּ וְזַרְתָּא פְּתָיֵהּ׃
יז וְתַשְׁלֵם בֵּהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא אַרְבְּעָה סִדְרִין אֶבֶן־טָבָא
סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חַד׃ יח וְסִדְרָא
תִנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין וְשַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם׃ יט וְסִדְרָא תְלִיתָאָה
קַנְכֵּרֵי טַרְקְיָא וְעֵין עֶגְלָא׃ כ וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם־יַמָּא
וּבוּרְלָא וּפַנְטֵרֵי מְרַמְּצָן דִּדְהַב יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃ כא וְאַבְנַיָּא
יְהוֹיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל שְׁמָהָתְהוֹן
כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵהּ תְּהוֹיָן לִתְרֵין
עסר

מסרה ט ופתחת, ג'. שמות, [מ"ו]. י משמתם, ל' [ח"ו]. שמות, [מ"ו]. הנותרים, [מלא דמלא]. כתולדתם, [מ"ו קדמאה וח"ו תנין]. יא חרש ג'־־. חתם, ז' חסר בליש'. שתי, ב' חסר בתורה. תפתח, [חסר דחסר]. משבצות ג' [מלא בליש']. יב כתפת האפד, [תרויהון חסר]. זכרן, ג' חסר [בליש'] וכתב ע"ז [ל"ל י"ה. ס' מבין מידות]. שמותם, ב' מלא בתורה וחדא. לזכרן, [ח"ו]. יג משבצת, [ח"ו]. יד שרשרת, כל ליש' חסר במ"ג [(מלכים א' ז' י"ז) (דה"י ב' ג' ט"ז)]. מגבלת, ל' חסר [ל"ל וחסר]. עבת, כלהון חס' [במ"ג בכ"ד] וכל או' ח"ס במ"א. ס' מבין מידות בשם המסורה, אבל בס' מנחת כליל איתא רק כלהון חסר, ותו לא]. ונתתה [מלא ה"א]. העבתת, כל ליש' חסר [דחסר] במ"א בעבותות אהבה. המשבצת, [ח"ו]. טו חשן משפט, ל' וחד חשן המשפט. תעשנו, ל'. זהב, ב' בטעמא ובענין. יז מלאת, ל' וחסר. טורים [כולם מ"ל במ"א]. יח ויהלם, ג' וחסר [היו"ד בקמץ מ"ע וס"ח]. יט ואחלמה, ב' [מלעיל]. כ ושהם, ב' ומב' ליתני [כ"ל דין שם אבן טוב ודה"י א' כ"ד כ"ז, שם איש]. וישפה, ג' [נקודו קמץ רחב מסג, סו"א כע, ליר"י עיין מ"ש]. במלואתם, ב' דין מ"ו קדמאה וחד חסר דחסר. כא תהיין, [בתרין יוד"ין וו"ן פשוטה]. שמת, ג' חסר.

ת"א ששה משמתם סוטה לו. כתולדתם שם. פתוחי חתם שם מח. ועשית יומא עב. ועשית חשן יומא עב זבחים פח ערכין יז. כמעשה אפד יומא עב. תרשיש ושהם מגילה יב. במלואתם סוטה מח.

רש"י

ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדתם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי על האחת. ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפרש: על שמת. כמו בשמות: מסבת משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעם במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצות בכתפות האפוד: (יב) לזכרן. שיהא רואה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: (יג) ועשית משבצת. מיעוט משבצות שתים ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלת. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושים לעדשקאות שקורין אינשנשייר"ש (ביצה כג): ונתתה את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צואת עשייתן של שרשרות ולא צואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת' האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצו' על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר המשבצות הללו יזוקקו לך לכשתעשה השרשרות מגבלות על החשן תתכם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריי"שנמט בלעז שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות
בעלי

דעלוי הי בעובדיה מניה יהי דדהבא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: (ט) ותיסב ית תרתין מרגלין דבורלא ותגלוף עליהון שמהת בני ישראל: (י) שיתא מן קצת שמהתהון על מרגליא חדא וית שמהת שיתא דמשתיירין על מרגליתא תנייתא מסדרין הי כילדותהון: (יא) עובד אומן יהוין מרגליתא גליף חקיק ומפרש הי כגלוף דעזקא תגלוף ית תרתין מרגליתא על שמהת בני ישראל מקפן באומנותהון מרמצן דדהב תעביד יתהון: (יב) ותסדר ית תרתין מרגליתא על כתפי אפודא מרגליית סדכרן זכותא לבני ישראל ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל על תרין כתפוי לדוכרנא: (יג) ותעביד מרמצן דדהב: (יד) ותרתין שישלן דדהב דכי מתחמן תעביד יתהון עובד קליעא ותתן ית שושילתא קליעתא על מרמצתא:

[(יד) שישלן:]

(טו) ותעביד חושן דינא דביה מהודע דיניהון דישראל דאתכסי מן דייניא וסדרי נצחן קרביהון ולמכפרא על דייניא עובד אומן הי עובד אפודא תעבדיניה דדהבא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר תעביד יתיה: (טז) מרבע יהי עיף זרתא אורכיה וזרתא פותייה:

[(טז) פשך:]

(יז) ותשלים ביה אשלמות דמרגלין טבאן ארבעא סידרין דמרגלין טבאן כל קביל ארבע טריגונין דעלמא סדרא קדמאה סמוקתא ירקתא וברקתא סדרא חד ועליהון חקק ומפרש שמהת שבטיא ראובן שמעון ולוי:

[(יז) ותשלים עמיה אשלמות דאבנא ארבע סדרין דאבן טבא סידרא קמייתא סמקתא וירקתא וברקתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא ראובן שמעון לוי:]

(יח) ושום סדרא תנייתא איזמורד וספירינון וכדכודי ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלתא שבטיא יהודה דן ונפתלי:

[(יח) וסידרא תנינא כדכדנא וסמפוליגא ועין עיגלא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא יהודה יששכר וזבולון:]

(יט) ושום סדרא תליתאה קנכירינון וערקין ועין עיגל ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלתא שבטיא גד ואשר ויששכר:

[(יט) וסידרא תליתאה זוזין ובירזלין וזמרגדין כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא דן נפתלי וגד:]

(כ) ושום סדרא רביעאה כרום ימא רבא ובידליוות חלא ומרגניית אפנטורע ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלתא שבטיא זבולן יוסף ובנימין משקען בדהב יהון באשלמותהון:

[(כ) וסידרא רביעאה כרום ימא בדולחא ומרגליתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא אשר יוסף ובנימין משקעין דהב יהוין באשלמותהון:]

(כא) ומרגלייתא תהוין מתנסבן על שמהת בני ישראל הינון תרתיסרי על שמהתהון

בעל הטורים

כתפי האפודה ומבני בניו למדו תורה ברבים: (ט) שתי אבני שהם. כנגד ב' לוחות. שהם בגימט' שי"ן ה"א מ"ם [נ"ל שי"ן ה"י מ"ם. ה' חיבור בכוללים] בגי' הלוחות: (י) ששה משמותם על. כ"ה שנה שאמר שמע ישראל וכו': (יב) שמותם ב' במסורה הכא ואידך אלה שמותם. במרגלים. מלמד שהיו מרגלים כולם כשרים ושהם נזכרים על פי השם: (טו) חשן משפט. שמכפר על עונות משפט. ומה משפט ביום אף שלא אורים ביום. חשן משפט בגי' מכפר על הרהור הלב [אולי נ"ל בגי' מכפר הרהור לב כ"כ גם' חיבור בכוללים]: (יז) ד' טורים כנגד ד' דגלי' וד' אמהות. בכל אבן היה שש אותיות. כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורון מלטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיה ו' אותיות כמו ראובן וא' דאברהם. שמעון ב'. לוי רה"ם. יהודה י' דיצחק. יששכר ל'. זבלון מ'. דן ק' יע"ק. נפתלי ב'. גד שבטי. אשר ישו. יוסף רן. ובנימין לא היה צריך צירוף כי היה בו שש אותיות: (כ) ישפה בגימ' [בנימין] בן יעקב. שישפה היה לבנימין:

אורים

יונתן

(טו) מהודע דיניהון עיין פי' רש"י ותמלא: (טז) ירושלמי פשך תרגומו של זרת. מ"ש יונתן זרת בדבריו פשך ומה שכתב אליבא ירושלמי בטור השני יהודה יששכר זבולן דלא כמאן דלא מסתברא ליה שקדמו בני השפחות לבני הגבירו' כדעת יונתן הנה שהם קודמי' במעלה שהם בני הגבירות ולפ"ז כתולדותם פירש במעלות ויחוסם מלד התולדה ולכן מתרגם שבטור הב' היו דן נפתלי גד. הן הם בני השפחות לבדם ואל חטוב ותקשי מאשר שהיה עם בני הגבירות בטור הרביעי. כדתנגם אשר יוסף בנימין דלק"מ כי אי"ל להיות לו עם בני השפחות שהן ד' ובכל טור הי' רק ג' לבד ולכך בע"כ הוכרח להיות עם יוסף בנימין: (יח) איזמורד וספירינון כו' והכולה לעיין לקמן

במדבר

רש״י

שבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון זיכור דברים שמפר' ומברר דבריו: כמעשה אפד. מעשה חושב ומעשה מיכין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומושל לו לפניו כנגד לבו שנ' והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בטבעות וטבעות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים: (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים במלואתם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואתם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על

אבן עזרא

סעדות. והוא מלאכת שמים. ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות: (ט) ואבן השהם לבנה. ובארמית בורלא. ובלשון ישמעאל בלאור. ואין לנו דרך בעיקור לדעת אבני המלואים. כי הגאון תרגמם כלשונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה. כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום. ואין טענה מאודם הכתוב באשונה. כי ידוע כי שמם הם גווני העינים. הלבן והכחלת והאדום וירוק ושחור. והנה בעבור היות האדום האמצעי ימלא על מיניו רבים. ותרגם נופך כדמות שחור בעבור ושהם בפוך עיניה. וזה לא יתכן שלא יהיה נו"ן נוסף שרש. כי הוא על משקל אודם. והנה גדול ספרדי אמר כי יהלום הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח. מגזרת יהולם פעם. והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר. גם אלמאס אל חלמס. והוא אבן שכל מי שהאבן הזה באצבעו לעולם יראה חלומות. ואין לתמוה על זה כי כן ימצא בתולדת כל אבן ואבן. כי יש אבן שנושכת את הברזל. והמעמדת את הדם. והבורחת מהחומץ. והנסברת לעולם על משולש ומלח: (יד) שרשרות. כמו הפני"ן. ואם לא יכפלוהו יעוה הוא שרשות גבלות. ולפרש בלשון הקדם תלת גבלות ותלות לכות במעשה

החשן

פירוש על אבן עזרא

היה מוגבו הכהן למעלה מבגדי כהונה והיה כותן החשב באמצע האפוד מפני שעגולת הקו המישור שהחשב כמו לה מחלקת זה הגלגל באליו בשוה וזה לפי המחשבה, עד כאן כתב הכ"כ שלמה בן יעי"ש ז"ל. (ועיין רמב"ם במורה נבוכים חלק ב' פרק מ"ה). ולפי זה מבואר מאמר חז"ל אין נשאלין אלא למלך ולמי שהצבור וכו' (יומא ע"ב פ"ב ע' ב'). (ישעיה מ"א ז'). הכ"ל הרי"ם כי סורם המלה שרש. ע"כ אף אם לא יכפלוהו כמו שרשות גבלות (פסוק כ"ב) שוה הוא בענין לשרשרות בכפילת

הרי"ם

ספורנו

עם מלאכת הכתפות: (יב) על שתי כתפיו לזכרון. להשיג רחמים על ישראל בזכותם: (יג) מוגבלות. מכוונות מקום הכתפות אל קום החשן בנמצום: (כא) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל. כשיקדישום המתנדבים יהיה הקדשם לשם כך שיכתבו עליהם שמות השבטים: שתים עשרה על

פירוש רשב״ם

אפודתו. שבחשב הי' חגורו ומחברו. כדכתיב ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפד לו בו: (יא) מעשה חרש אבן. דבוק הוא לכך הרי"ש פתח חרש של אבן. אומן לפתח ומשקל דגש הוא כמו גנב לכן החי"ת קמוצה ולא חטופה: פתוחי חותם. כעין פתוחי עורות של חותמות שעושים בטבעות: (יב) על כתפות האפוד. כתפות האפוד באים עד צווארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו ושם קבועים שתי אבנים בראשי הכתפות יש בהן שרשרות שמגיעות עד החשן שכנגד לבו והוא תלוי בהן: אבני זכרון. כמו שמפרש לפנינו אצל ציץ שכתוב בו קודש לה': (יג) ועשית משבצות זהב טהור. כעין טס של זהב שיש גומות באמצעותיו להכנים בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת נסה שדומה לגבול לסוף. כעין נוסן שעושין בראשי החגורות של משי כדי שתכנם במשבצות: (יד) מעשה עבות. לפי שיש שלשלאות בענין אחר תחובות זו בתוך זו כעין לולאות לכך צריך לפרש שלא היו עשויות כעין חבלים שלנו: ונתת את שרשרות העבותות על המשבצות. ועדין לא פירש כאן באיזה מקום יקבעום. ולפנינו מפרש ששני ראשיהם של שרשרות יתן בטבעות החשן ושני ראשיהן שנותנים במשבצות יתן בכתפות האפוד אל מול פניו: (טו) חשן משפט. לפי שנותנים בהם האורים והתומים שמגידים משפט ישראל וצרכיהם כדכתיב ושאל לו במשפט האורים לכן קרוי משפט: כפול. כעניין כיס. לפי שנותנים

עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ
תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט׃ כב וְעָשִׂיתָ עַל־
הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב
טָהוֹר׃ כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת
זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי
קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי
עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־
קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי
הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת
וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל
פָּנָיו׃ כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב
וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־
שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃
כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה
אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה
מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל
לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃ כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן
מִטַּבְּעֹתָו° אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל

אונקלוס

עֲסַר שִׁבְטִין׃ כב וְתַעְבֵּד עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמָן עוֹבָד גְּדִילוּ דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וְתַעְבֵּד עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כד וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תְּרֵין עִזְקָתָא לְסִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ כה וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תַּרְתֵּין סִטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וְתִתֵּן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵל אַפּוֹהִי׃ כו וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא מִלְּגָיו׃ כז וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל תַּרְתֵּין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵל אַפּוֹהִי לָקֳבֵל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃ כח וְיֶחְדּוּן יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכַלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא׃ כט וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחֻשַׁן דִּינָא עַל לִבֵּיהּ בְּמֵעַלֵּיהּ לְקוּדְשָׁא לְדוּכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ ל וְתִתֵּן בְּחֻשַׁן

דינא

מסרה, שמתם, ס"ו. חותם, ג' מ"ל בתורה. לשני עשר, ו' בליש"א [בלא מ"ס]. כב שרשת, ל' וחסר. גבלת, ב' וחסר. עבת, [ח"ו]. כג טבעות, ז' מלא [בליש"א]. ונתת, [חסר ה"א]. הטבעות, ז' מלא [בליש"א]. כד ונתתה, [מלא ה"א]. עבתת, [חסר העבתת וחסר דחסר]. הטבעת, [חסר]. אל קצות, [דין אל תנין על]. כה ואת שתי, ו' וכל הכליות דכוותי'. העבתת, [חסר דחסר]. המשבצות, ב' מלא. ונתתה, [מלא ה"א]. כתפות, ב' מלא. האפד, [ח"ו]. כו ועשית, [קדמא כביע תנין זרקא]. טבעות, [מלא]. שפתו, ב' בטעם זקף גדול דין וחבירו דפקודי האפוד, [מלא]. כז טבעות, [מלא]. ונתתה, [מלא ה"א]. כתפות, [הכ"ף רפי ב' מלא]. האפוד, [תרין בפסוקא ואיכון מן המלאים]. כח וירכסו, ל' רפי [וי"ו שוא"ה קמוי רפי] וחד פתח. מטבעתו [חסר דחסר] מטבעתיו ק'. טבעת [חסר]. האפוד, ט'. מלאים, [ל"ל י'. מכתת כליל בתם ס"ם] ג' בפסוק. להיות, [מלא]. ולא יזח, ב'. כט שמות, [מלא]. לזכרן, ס' ו' מלא וב' חסר [דין חסר]. ל ונתת, כ"ע חסר ה' בקרייא [י"ע באורייתא ושארא בכל קרייא]. אל חשן המשפט, ל'. האורים, [מלא דמלא]. התמים, [ח"ו ומ"י]. על, י"ע פסוקים אל על אל.

ת"א ולא יזח יומא עב מכות כב סולין ז.

תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן
אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־
יְהוָה תָּמִיד׃ ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב

°מטבעתיו ק'

אהרן

רש"י

על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן. פטדה לשמעון. וכן כלם: (כב) על החשן. בשביל החשן לקבע' בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשות ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבסלעם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלת. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן שכל גבול לשון קצה אשומי"ל בלעז: מעשה עבת. מעשה קליעה: (כג) על החשן. לצורך החשן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר כתובים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות לריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבתת הזהב. הן הן שרשות גבלות הכתובות למעלה ולא פי' מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן האמורות שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש אם לכך ואת מקומ' עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתת'. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמלאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול דבכן הוא תלוי ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הולך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו. השוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החושן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנא' ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שהאפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקלת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות לוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנא' לעומת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא של' ממעל לחשב האפוד וזהו כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן והזכן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאסור ומוקש על כריסו ונמלא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החילון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן (תהלים לא) מרוכסי איש מגורי שאלי רשעים וכן (ישעיה מ) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה ששאלה

לירד

סטתהון גליף חקיק ומפרש הי כגלוף גבר מרגליתיה על שמיה תהוין לתריסר שבטין: (כב) ותעביד על חושנא שישלן מתחמן עובד קליעא דדהב דכי: (כג) ותעביד על חושנא תרתין עיזקן דדהב דכי ותיתן ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא: (כד) ותתן ית תרתין קליען דדהב על תרתין עיזקתא בסיטרי חושנא: (כה) וית תרתין קליען דעל תרין סטרוי תיתן על תרתין מרמצתא ותיתן על כתפי אפודא כל קביל אנפוי: (כו) ותעביד תרתין עזקן דדהב ותיתן יתהון על תרין סיטרי חושנא על סיפתיה דלעברא לאפודא לגיו: (כז) ותעביד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהון על תרין כתפי אפודא מלרע מקביל אפוי כל קביל בית לופי מעילוי להמיין אפודא: (כח) ויטכסון ית חושנא מעזקתיה לעזקת איפודא בשזיר חוטא דתיכלא למהוי אדיק על המיין אפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי אפודא: (כט) ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל בחשן דינא על ליביה בזמן מעליה לקודשא לדוכרן טב קדם יי תדירא: (ל) ותתן בחשן דינא ית אוריא דמנהרין מליהון ומפרסמין טמירן דבית ישראל וית תומיא דמשלימין בעובדיהון לכהנא רבא דתבע אולפן מן קדם יי בהון דבהון חקיק ומפרש שמא רבא וקדישא דביה אתבריין תלת מאה ועישרתי עלמיא וחקיק ומפרש מרגליין

בעל הטורים

(ל) אורים ותומים בגימ' אור ישראל: את האורים ואת התמים בגימ' שם (של) [בן] שבעי'

יונתן

במדבר בת"י אזמרגדין סנויז ושבליס כדמתרגם כאן אונקלוס: (כח) וירכסו הוא ענין קישור או תיקון כי כן תרגם לקמן על ואפדה והטכם: אדיק פי' דבוק לי

נ' אוקים במער. דמנהרין מליהון. כדאיתא במסכת ברכות למה נקרא שמם אורים שמאירים דבריהם וכו'. דבה שמא וכו' פוס תהומא כדא מן סרייא פי' בתפלה בריאה

רש"י

ליד צוית סגיריסם אלא בקוסי גדול שמתוך שמיכתן סגיא זקופה ועמוקה יהיו לנקעת מיטור ונוטה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התמים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו (יומא עג) ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים

רמב"ן

הזהב. הנה כל הצוואות עד כאן היו במשה עצמו ועשית ועשית תעשה. עתה זה שידבר אל כל חכמי לב שיעשו הבגדים. ולכן אומר והם יקחו את התכלת ואת הזהב שיקבלו הנדבה מן הצבור ויעשו בה את הבגדים. והטעם לאמר שלא יטקול להם הנדבה ולא ימנה כי נאמנים הם. כענין שנאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים. וכאשר נאמר בבגדים הוא הדין בכל מלאכת המשכן כי ביום הראשון בלבד כתיב ויקחו מלפני משה וגם הוא שלא במשכון לקחו הכל מלפניו. ובשאר הימים הביאו אליהם. ולכך כתיב ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא כי להם היו מביאים לא שימנום למשה והוא ישקול על ידם. אבל הם לאחר שגבו הכל מנו ושקלו ואמרו למשה כדכתיב ויהי זהב התנופה וגו': (כח) ולא יזח החושן. לשון נתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט לשון רש"י. והקרוב אלי כי הוא כמו יסח. מן בית גאים יסח ה'. ובוגדים יסחו ממנו. ענין נתילה ונתוק נשלוף המ"ד והזי"ן. כמו יעלזו חסידים בכבוד עם נתעלסה באהבים. ונתלחם את מזבחותם עם נתצו נתיבתי. וכן ושמרתם את משמרת הבית מסח ממשכן. יזהירם שלא יפרד אחד מהם וינתק את המשמר. ואולי גם כן ולמזח תמיד יחגרם לשרק ונתילה. יאמר שימגור שקללה תמיד עד שיכלם וינתק בה כאשר אחרים מתאזרים במגורתם. אין מזח עוד אין הריסה עוד. יאמר עלור עברי באנשי אלהך כיאור אל ארץ תרסים שכיתה שותקן ואין הריסה ופירוד עוד שלא יפרד אחד מכלכם משם ולא ישוב לגור כי תחרב לגמרי הנפרד ממעמד מגיליו יקרא הורס כלשון אל יהרסו אל ה' גלות. וכתיב וממעמדך יהרסך. וכן ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) נתילת האפיקים הם הנחלים השוטפים והורסים ההרים וגאיות. ומזח בשקל עלם ענים בעלי הנו"ן כי הוא מלשון נלוח כי פוזק הרלש באלם: (ל) ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים. סבר ר"א למסכה בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב והאריך בעניינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת עשנת השואל. ולא אמר כלום אבל הם כדברי רש"י כתב של שם המפורש נתון בין כפלי החשן ולכך הוצרך להיות כפול והראיה כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנין לא הוזכרו להם בצוואה ולא במעשה כלל ופרט בבגדים ויעש את האפוד ויעש את החשן ולא אמר ויעש האורים והתומים ואלו היה מעשה חרש והכסף היה מאליך בהם יותר מן הכל. ואם אולי ירצה לקצר בהם לעמקם היה אומר ועשית אורים ותומים כאשר הרצה אותך בהר וזה סגור מעשה אותם או כסף מזוקק. ועוד תשוב תראה כי לא הזכיר בה"א הידיעה אחד מכל הכלים שלא נזכרו כבר אבל אמר ועשו ארון ועשית שולחן ועשית מנורת וכן כלם. ובמשכן אמר ואת המשכן תעשה בעבור שכבר הזכירו ועשו לי מקדש. והנה באורים ותומים אמר ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים לא צוה אותו בעשייתם והזכירם הכתוב בה"א הידיעה ולא הזכירם הכתוב רק במשה לבדו שאמר צוואה ונתת אל חשן המשפט. ובמעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לא היו מעשה אומן ולא היה לאומנין ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל. אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה והוא כתבם בקדושה והיו מעשה שמים ולכך יזכירם בשם הידיעה כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים והנה משה לקח כתב האורים והתומים והכניסם שם בחשן המשפט אחרי שהלבישם את הכהן האפוד והחשן כמו שאמר ויתן עליו את האפוד וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים

פירוש על אבן עזרא

יר"ע, נ"ל עגום (וכ"ל) כי כן הגרסא נכונה כי עוד מלות רבות בענין החושן אשר אין להם פי'. *(תהלים ל"א כ"א). קר"ל מחברת פועלי און כפירש"י ז"ל.

אבן עזרא

החשן. גם מלת חשן קשה. (כח) ומלת וירכסו. מגזרת מרוכסי *איש כדרך לעוות: (ל) ונתת. טעם משפט. דיני השם וגזירותיו שעתידות כי

ספורנו

על שמותם. ותהיינה שנים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר: פתוחי חותם איש על שמו. וכן המפתח יפתח את האבן של כל אחד מהם על שמו ולא יחליף לא האבן ולא הכוונה מזה לזה: (כג) גבלות. לא שרשרות להאריך ולקצר: (כז) ממול פניו. שלא יהיה מול פניו: לעמת מחברתו. נכח מחברתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפות עם האפוד: (כט) לזכרון לפני יי' תמיד. שיזכור יי' זכותם ויפקוד את בניהם לטוב בזכותם, (ל) משפט בני ישראל על לבו. שיתפלל עליהם שיזכו במשפט: (לב) לא יקרע. לא יהיה לו בית הצואר כפתח לאורכו לפניו

פירוש רשב"ם

שנותנים בתוכם האורים והתומים: (יז) ומלאת בו. גומות להושיב בהן האבנים: (כב) ועשית על החשן שרשות גבלות. הם שרשרות שעל המשבצות האמורים למעלה: (כג) ועשית על החשן. על שתי קצותיו העליונים שתי טבעות להכניס בהן שתי העבותות ושתי קצותם החונים במשבצות תתן על כתפות האפוד ונמצא החשן תלוי באפוד ועדין צידו של החשן התחתון להיות מנענע הנה והנה. עד שמחברו אל האפוד כמו שמפרש והולך שעושה בקצות החשן מבפנים שתי טבעות א' מכאן וא' מכאן ושתי טבעות בקצות האפוד על סוף הכתפות מקום חיבורן מלמטה אל האפוד והחשן מלמעלה. היו של חשן מלמטה ושל אפוד מלמעלה. כשיבא פתיל תכלת מטבעות האפוד אל טבעות החשן *מלמעלה והאפוד מלמעלה והאפוד מלמטה: (כח) וירכסו. ויחגרו: מעיל **האפוד. שלובש עליו את האפוד: (ל) את האורים ואת התומים. כעין השבעות של שמות בדבר הקב"ה שהיה נותן בהחשן להגיד משפטן וצורכיהם. אם האומות מגידים להם תרפים וקסמים שלהם ברוח טומאה להבדיל כמה הבדלות

*אולי צ"ל והחושן **פייך לפס' (לא).

אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן
אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי
יְהוָה תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ אֶת־
מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה
פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב
מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא
יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב
וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן
זָהָב וְרִמֹּן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי
הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת
וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי
יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ
צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי
חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־
פתיל

אונקלוס

דִינָא יַת אוּרַיָא וְיַת תֻּמַיָא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת דִינָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ לא וְתַעְבֵּד יַת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃ לב וִיהֵי פוּם־רֵישֵׁיהּ כָּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵּיהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵהּ לָא יִתְבְּזַע׃ לג וְתַעְבֵּד עַל שִׁפּוּלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל שִׁפּוּלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דְּדַהֲבָא בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר׃ לד זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר׃ לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃ לו וְתַעְבֵּד צִיצָא דִדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ׃ לז וּתְשַׁוֵּי יָתֵהּ עַל־חוּטָא דְתִכְלְתָּא וִיהֵי עַל־מִצְנֶפְתָּא לְקֳבֵל
אפי

מסרה על לבו, ב'. לא האפוד, ט' [נ"ל י'] מלא. כליל תכלת, ג'. לב מעשה, [העיין בחטף פתח]. תחרא, ב' כתיב אל"ף [המי"ם בשו"א פשוט]. יהיה לו, הלמ"ד דגושה מדין דחיק]. לג רמני, ט' חסר [דחסר] בליש' וכל הרמונים דסו' ודמלכים דכוו' חסר בר"א (מלכים א' ז' כ') וכל שאר קריי' דכוו' מלא בת"ב חסר [הטעם מתעם ולא קדמא ולכן מלא תכלת הפי"ו דגושה]. ופעמני, [כל ליש' חסר]. לד ורמון, [הרין בפסוקא ואיכון מ"ו וס"י]. לה על אהרן, ה'. ונשמע, ב' ב' פתח וא' קמץ. קולו, [דין למוד מ"ו באורייתא]. בבאו אל הקדש, ג'. ובצאתו, ב'. לו ציץ, [הלד"י דגושה והלד"י אחרונה איננה רפי]. ופתחת, ג'. חתם, ג' חסר.

ת"א והיו על לב ערכין יו. ועשית את מעיל יומא עב. כליל תכלת מנחות מג. מעשה ארג יומא עב זבחים פח. לא יקרע יומא עב. פעמן זהב סוטה ט. קדש לה' שבת סג סוכה ה ושמת אתו חולין קלח.

רש"י

בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתן עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפיל לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו (יומא עב) שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון: (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון. אצלו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים: (לו) ציץ. (סוכה ה) כמין טס של זהב היה רחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והי' על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן.
ובשמיעה

רמב"ן

התומים כי לאחר כן נתנם בין כפלי החשן והענין הוא כי היו שמות קדושים מכחם יאירו האותיות מאבני החשן. אל עיני הכהן השואל במשפטם והמשל כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם היה הכהן מכוין בשמות ההם אורים והאירו לעיניו אותיות יהודה יו"ד מלוי ועי"ן משמעון ולמ"ד מלוי וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו. או שהאיר הפעם אחרת לנגד עיניו ה"א מיהודה והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדין לא ידע סדורן כי מן האותיות אשר סדרו מהן יהודה יעלה היה אפשר להעשות מהם הוי הד עליה. או כי על יהודה ותיבות אחרות רבות מאד אבל היו שם שמות הקדשים אחרים נקראים תמים מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו כי כאשר כיון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכוין בשמות התומים ועודם האותיות מאירות לעיניו ויבא בלבו שסדורם יהודה יעלה. וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש והיא למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול שמשתמשים בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו. ואפשר שאחרי שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במסורת ממנו לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם סתרי תורה ולפיכך היה ביד דוד אפוד והיה כדמות אפוד משה ובו חשן כדמות חשן הקדש אבל נראה שהיה בד כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד ואמר בנוב עיר הכהנים שמונים ושמנה איש נושא אפוד בד וילבישו אותו את הכהן שהוא מבני הנביאים ושואלים בו ונענין לפעמים. כאשר אמר בזה ר"א. ומה שאמר שאלו ראה מסורת רבינו הקדוש לא אמר ככה כבר ראינוה והשגנוה וידענו כי דעת ר"א לא נתכוין אליה: (לא) מעיל. כתב רש"י הוא כמין חלוק וכן הכתנת אלא שהכתנת סמוך לבשרו והמעיל קורא חלוק העליון. ואין הדבר כן כי המעיל בגד יתעטף בו כמו שאמר והוא עוטה מעיל וכתיב מעיל צדקה יעטני ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בה. דכתיב עוטה אור כשלמה. כי הוא עטוף. וכן ועל שפה יעטה יתעטף והוא תרגומו של יונתן בן עוזיאל שהזכיר הרב כדרונין כי הוא עטוף קרוב לצורת האפוד שיתעטף בו שני הגוף שכלפי רגליו. כי אם היה חלוק אינן דומין זה לזה כלל וראיה עוד ויחזק בכנף מעילו ויקרע והנה. יש לו כנפים ואינו כמין חלוק. אבל המעיל כסות מקיף את הגוף כלו מצוארו ולמטה עד רגלי האדם ואין לו בית יד כלל. ובשאר המעילים יש להן בית צואר כנגד כל הצואר תפור בו ואותו בית צואר נקרא פי מעיל. וזה הכתוב שיהא ארוג עמו. והמעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה מכניס ראשו בנקב פיו וכשלא צוארו מגור בפי המעיל ומלפניו שתי כנפים נכנס בו ומגלה כלו כעין גלימא שאין לה בית ראש שחלקו שתפירה שלפניה מקמי שפה ולמטה. ולכן יצא בו לשון עטיה לעולם. ולא ידעתי גם כן למה עשה הרב הפעמונים לעצמם פעמון בין שתי רמונים. כי אם כן לא היו הרמונים משמשין כלום ואם לנוי למה היו עשויים כרמונים חלולים יעשם כמין תפוחי זהב ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש במה יתלה הפעמונים ואם יעשה בהם הטבעות לתלותן בהן. אבל הם בתוכם ממש כי הרמונים חלולים ועשויים כמין רמונים קטנים שלא פתחו פיהם והפעמונים עשוים
בהן

ירושלמי

באבן שתיה דבה חתם מארי עלמא פום תהומא רבא מן שירויא וכל מאן דמדכר ההוא שמא קדישא בשעת אניקי משתזיב וטמירן מגליין וידון על לבא דאהרן בזמן מיעליה קדם יי ויטול אהרן ית דין בני ישראל על לביה קדם יי תדירא: (לא) ותעביד ית מנטר מעילא דאפודא שזיר חוטא דתיכלא: (לב) ויהי פום רישיה במיצעיה תורא בשיפמיה יהי מקיף לפומיה חזור חזור עובד גרדאי הי כפום לשיריא יהי ליה לא יתבזע:

נ(לב) ויהי פום רישיה במצעא ספווא יהוי מקיף לפומיה חזורא עובד גרדי כפום סירא יהוי ליה לא יתבזע:

יונתן בן עוזיאל

(לג) ותעביד על שיפולוי רומניין דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי על שיפולוי חזור חזור וחיזוריין דדהבא במצעיהון חזור חזור: (לד) חיזורא דדהבא ורומנא דתכלתא וצבע זהורי חיזורא דדהבא ורימונא דתכלתא וצבע זהורי על שיפולי מנטר מעילא חזור חזור סכומהון שבעין ותרין: (לה) ויהי עטיף על אהרן לשמשא וישתמע קליה בזמן מיעליה לקודשא קדם יי ובזמן מיפקיה ולא ימות באישא מצלהבא: (לו) ותעביד ציצא דדהב דכי ותגלוף עלוי חקיק ומפרש קדש ליי: (לז) ותשוי יתיה על שזיר חוטא דתכלתא למכפרא על חציפי אפיא ויהי על מצנפתא מעילוי תפילת רישא

כל

בעל המורים

שבעי' ושנים: (לא) אמוד בגימ' מלאך. שהי' מלובש כמלאך: (לב) שפה יהי' לפיו. שהמעיל מכפר על לשון הרע שלא מצא בכ"הג יעשה שפה לפיו שימנע מלה"ר ויעשה תשובה ויתכפר לו: (לג) ופעמים על שוליו רמוני תכלת וגו' ופעמוני זהב בתוכם. היו ע"ב כנגד ע"ב פרקים נגעי' (עפ"ה מ"ד דנגעי') שהמעיל מכפר על לשה"ר ולרעת בא בעון לשה"ר: (לד) זהב ורמון פעמון זהב ורמון בגימ' המה שבעים ושנים: (לה) ונשמע ג' במסורה הכא ואידך כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (פ' משפטים) ונשמע פתגם המלך (אסתר א) והיינו דאמרינן במגילה אמר רבה מקרא מגילה ות"ת מקרא מגילה עדיף. מקרא מגילה ועבודה מקרא מגילה עדיף. והיינו כל אשר דבר השם נעשה ונשמע דהיינו תלמוד תורה ועבודה דכתיב בה ונשמע קולו. ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת מגילה וסמיך כי רבה היא אלמא דעדיף טפי. וגם רבה קאמר לה (מגילה ג' ע"ב).

ובלאתו

יונתן

בריאת העולם חתם בו הקב"ה את פי התהום: בשעת אניקי משתזיב, פי' המזכיר בשם ההוא בעת צרה משתזיב על ידו: (לא) מנטר מעילא. לכאורה הפי' שמירת המעיל ומנטר ל' נטירי. אמנם נראה שהוא שינה את טעם מעיל. דלעיל לא תרגם אלא מעילא לפי שלא כתוב אלא מעיל אך כאן מדכתיב מעיל האפוד לכן תרגם מנטר לפי שהמעיל הוא לבוש העליון שקרוי מנטר מעיל כמו שקורין הגלימא. ועיין במהר"ד שהכתב בו בדברים הרבה אבל הרואה יראה שגם לקמן על אלה מעיל לבד תרגם ג"כ מנטר מעיל ודו"ק: (לד) סכומהון שבעים וחד. כנראה דכאן ופ' פקודי בשני מקומות טעות היא וצ"ל שבעין ותרין דהלכ"ה צריכין אנו לומר דפליג אתלמודא דידן בזבחים פרק המזבח מקדש (פ"ח ע"ב) דאיתא התם ומביא שנים וע' זגין ובהם עינבלי ותולה בו ל"ו מצד זה ול"ו מצד זה ר' דוסא אומר משום ר' יודא ל"ו י"ח מצד זה וי"ח מצד זה. וא"כ דעת המתרגם כאן דלא כמאן וע"ק דבפ' פקודי כתיב שהיו שבעי' ודוק כי לע"ח: (לז) למכפרא על חליפי אפיא. כ"ה בגמ' פ' יש בערכין ונפקא להו מדכתיב הכא והיה על מצח אהרן וכתיב התם ומצח אשה זונה היה לך. מעלוי

סעלת

רמב"ן

נכון ונראין מתוכן ולא פירש הכתוב מניינן. אבל רבותינו אמרו שהיו שבעים ושנים זגין ובהם שבעים ושנים ענבלין ותולה שלשים וששה מצד אחד ושלשים וששה מצד אחר כדאיתא בזבחים בפרק המזבח. ומכאן תלמוד שאינו כמין חלוק וכתנת אלא יש לו כנפים. וכן כתב רש"י שהמצנפת כמין כובע שהרי במקום אחר קורא לה מגבעת ומתרגמינן כובעין וגם זה אינו שהרי אמרו שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי היא כמין לניף מלופף בו את ראשו מגלגל ומחזיר מגלגל ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל. ומצנפת של כהן גדול אינה קרויה מגבעת בשום מקום. אבל בכהן הדיוט אמר הכתוב מגבעות ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו כעין מגבעת שהוא קובע כדברי אונקלוס. כי מגבעת כמו מקבעת כאשר אמרתי בסדר ויהי מקץ בחלופי הגי"מל והק"וף אלא שהמגבעת כמו המצנפת. ולכך הזכירו חכמים תדיר בכהן גדול והדיוט המצנפת בתורת כהנים. ובמסכת יומא שנינו כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה בכתנת ומכנסים מצנפת ואבנט מוסף עליו כהן גדול חשן ואפוד ומעיל וציץ: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת. ועוד כתוב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש והציץ מלמטן והפתילין היו נקובין ותלויין בו בשני ראשיו ואמצעיתו שהם בשלשה מקומות הללו. פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים

כנגדו

אבן עזרא

כי בעבור כן שואלים באורים ותומים; (לא) ועשית. הגאון תרגם מעיל מנטר כדמות הנקרא סרבל. רק פי ראשו בתוך המעיל. וקדמונינו ז"ל [י]אמרו. כי רמון סביב המעיל. ופעמון בין שני רמונים. כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמונים והם ישמיעו קול: (לו) ועשית ציץ. תרגמה הגאון עלאבה. והיא נקובה על המצנפת. ואיננה כדמות כתר. כי הוא על המצח לבדו. כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת. כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על הראש. שיכסו הראש והם גבוהים. והמצנפת היא בגד דק ארוך לגוף סביב הראש לבדו. מעט תדמה לה המצנפת שים בראש הכנים באלה המקומות. כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובאגדד. המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה. והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח. וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישראל ותכשיטיהם אינו כמנהג אלה המקומות. והולך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת. ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח: וטעם (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת. עם פתיל תכלת. שהיה הציץ קשור משני צדדין. ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש. ובמקום אחר כתוב ויתנו [ש]עליו פתיל תכלת. לתת על המצנפת *[ש]מקום המצח. ואל תתמה על מלת [ת]על. כי כמוהו ויבואו האנשים [א]על הנשים. על לחם [ב]הבכורים תנופה לפני ה'. על שני *[ב]כבשים. את החלב [ג]על המזה. ורבים ככה. והנה לא [ד]תמצא [ה]לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו. והמגבעות לבניו. ויש אומרים כי מגבעות מגזרת [ו]גבעות. כי המצנפת עוטרת הראש ועושה אותו. וכן כתוב לגוף יצנף [ז]צנפה. ועוטך *[ז]עטה. והיודע דרך לגוף המצנפת. ידע פי' זאת לא זאת השפלה הגבה [ח]והגבוה השפל. כי אומנם היא. והנה כתוב ושמת [ט]המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת. והנה הציץ נקרא נזר. וכמוהו ועליו יציץ [י]נזרו. אולי הכל מגזרת ציץ. דבר [כ]נראה. וככה [ל]מציץ מן החרכים. ודע כי בשנים הנקבים ששם במוח על המצח שם יסתכל כח החמש הרגשות. ושם כח הדמות. ושם תחל המחשבה. ע"כ כתוב על הציץ לשאת [מ]את עון הקדשים. אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן. ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה. וכתונת [נ]תשבץ. שהיא מעוגלת לבדה. ולא כן כתנת בניו. והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה. ויתן [ס]עליו

הכתונת

פירוש על אבן עזרא

[י](זבחים דף פ"ח ע"ב) ועיין במזרחי. *[ש]אולי כונתו אשר הסימן שהיו עושים על המצנפת שיהיה זה הלד לצד המצח. [ש](להלן ל"ט ל"א). [ת]ר"ל אומרו ושמת אותו על פתיל תכלת שטעמו שיקשור אותו על הפתיל. [א](להלן ל"ה כ"ב). [ב](ויקרא כ"ג כ'). *[ב](שם). [ג](שם ז' ל'). [ד]והנה לא תמצא. ר"ל המצנפת. [ה]הב"י גורס צ"ל לבולם. [ו](בראשית מ"ט כ"ו). [ז](ישעיה כ"ב י"ח). *[ז](שם י"ז). [ח](יחזקאל כ"א כ"ו) וכישא דקרא הסיר המצנפת וכו' והשפלה והגבהה הזאת. היא ענין הלביפה. [ט](להלן כ"ט ו'). [י](תהלים קל"ב י"ח). [כ]וכן פי' הראב"ע ז"ל. [ל](שיר ב' ט'). [מ]כמ"ש ונשא אהרן את עון הקדשים אחרי כן (פסוק ל"ח). [נ](פסוק ד') ומלינו הכתונת שם פסוק ל"ט). [ס](ויקרא ח' ז')

פירוש רשב"ם

הבדלות בין טומאה לטהרה ק"ו לקדושה שמנדת: (א) כליל תכלת כולה תכלת ונראה בעיני לפי שהיא נראית תחת האפוד והחשן שבאים לזכרון וגם התכלת שדומה לרקיע הרי הוא לזכרון כמ"ש רבותינו אצל תכלת שבציצית שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד לפיכך הוא תכלת כולו ולא ארגמן ולא תולעת השני: (לב) לא יקרע. לא יפתח בית צווארו למטה כעין מלבושים שלנו אלא למעלה שבשעת ארינה מניחי' בו צוואר: (לג) בתוכם. בין רמון לרמון ולא בתוך הרמון: (לה) ונשמע קולו בבאו אל הקדש. שפעמונים נוקשים ומכים זה לזה אע"פ שבליטת הרימונים ביניהם ולפי שצוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו לכך ציוה הקב"ה ונשמע קולו בבאו ויתרחקו השומעים משם: (לו) ועשית ציץ. לפי שנותנו על מצח מקום ראיי' בני אדם קרוי ציץ כמו מציץ מן החרכים כמו שפרשתי על המשקוף כך נראה בעיני: קדש לה'. על האפוד ועל החושן היו שמות בני ישראל לזכרון שכפר הקב"ה על עון הקדשים שיקדישו בני ישראל הכתובים למטה מן הציץ באבני האפוד והחשן: קדש לה'. כלומר הקב"ה מרצה עון הקדשים: (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת

פתיל

פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־
מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה: לח וְהָיָה עַל־
מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֹן
הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ
תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה:
לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת
שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם:
מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ
לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם
לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם
אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ
אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם
וְכִהֲנוּ־לִי: מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד
לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ: מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ

חקת

אונקלוס

אפי־מצנפתא יהי: לח ויהי על בית עינוהי דאהרן ויטול אהרן ית עוית קודשיא די יקדשון בני ישראל לכל מתנת קודשיהון ויהי על בית עינוהי תדירא לרעוא להון קדם יי: לט ותרמיץ כתונא בוצא ותעבד מצנפתא דבוצא והמינא תעבד עובד ציור: מ ולבני אהרן תעבד כתונין ותעבד להון המינין וכובעין תעבד להון ליקר ולתשבחן: מא ותלביש יתהון ית אהרן אחוך וית בנוהי עמה ותרבי יתהון ותקרב ית קרבנהון ותקדש יתהון וישמשון קדמי: מב ועבד להון מכנסין דבוץ לכסאה בשר עריתא מחרצן ועד ירכן יהון: מג ויהון על אהרן ועל בנוהי במעלהון למשכן זמנא או במקרבהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא

וימותון

מסרה לח מלא, ב' [המ"ס בליר"י]. ונשא, ע"ז [ל"ל י"ס. ס' מבין מידות לעיל על פסוק י"ב]. מתנת, ל' חסר [ל"ל וחסר ור"ל בסמיכות]. על מצחו, ל'. לט ושבצת, ל'. הכתנת, ב' בנך. מ כתנת, [הת"ו בחטף קמץ וח"ו]. אבנטים, ל'. ומגבעות, ב' מלא [בליש'] בתורה. לכבוד ולתפארת, ב'. מא אתם, כל ספרא חסרים במ"ב (י"ד ע'. כ"ע ג'). וכהנו, [במרכא ומלרע לא במקף]. מב ועשה, ב' ר"פ. לכסות, [מ"ו]. ערוה, יב' לגלות. ממתנים, [בקמץ לבד והוא חטוף]. מג ועל בניו, ב' בבאם, ג' ספרים בסוריית. אל המזבח, ע'. ולא ישאו, ד'. ומתו, ח'.

ת"א והיה על מצח זבחים פח ערכין ז. ונשא אהרן פסחים ע"ז יומא ז ס. שבועות ע זבחים כג מנחות כה. והיה על מצחו שבת סג יומא ח. מנחות לו. תמיד לרצון יומא ז יבמות ק זבחים מה מנחות כה. ועשה להם זבחים פח ערכין ג נדה יג. בד יומא עא.

רש"י

ובשחיטת קדשים (זבחים יט) שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה להכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו שהם בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצא בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו (מנחות כה) אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא *יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. א"א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. ד' בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים הכתובים למטה בפרשה: (מא) והלבשת אתם את אהרן. אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אתם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובלשון לע"ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גואנ"ט ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה ריוי"שטיר והוא מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדים לכ"ג וד' לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורין בהם: בבאם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם

*כך גרס רש"י פסחים ע"ז ע"ב וה"ת איפכא גרס.

רמב"ן

כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן נמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את כל הקדקד. והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע. ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת. והיה נותן את הציץ על ראשו ועל ידי פתיל האמצעי הוא מחזקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו. נתקיימו כל המקראות הללו פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה כל זה לשון רש"י. ואני תמה בדבריו שהכתוב אינו מצוה רק לעשות פתיל תכלת אחד והוא עושה שלשה. ועוד שהוא מהפך המקראות של הלואה והעמייה ומרבה פתילים כנגד כלן וכן תוכל למנות בארון ושולחן ומנורה. ואם הכתוב צוה שישימו אותו על פתיל תכלת היאך נתנו הם עליו פתיל תכלת. ואנה צוו לעשות כן. ומה צורך לקושרן שבאמצע והוא קשור מאחורי העורף כדרך כל ציץ באנשים ובנשים. אבל אין הדבר כמו שאמר הרב. ולא היה שם אלא פתיל אחד שהטס מקיף מאזן לאזן ונקוב בשתי קצותיו ופתיל תכלת נכנס בשני הנקבים והציץ נקשר בו כנגד העורף והנה היה לוכף המצנפת סביב הראש לא על המצח כלל אלא למעלה במקום שער. ועל דעת רבותינו היה מניח גם מקצת שער ראשו כנגד פניו לתפילין והיתה הכניסה בגובה שבראש כילד כנגד המוח האמצעי והוא מכסה בה כל הראש כנגד אחוריו והרי הכניסה בגובה שבראש כנגד המוח באמצע ומניח הציץ כנגד מצחו מאזן לאזן ואין הפסק בין מצחו לציץ אבל מאזן לאחוריו כנגד כל העורף תהיה המצנפת והפתיל שנקשר בו יבא עליה. וזהו שאמר ושמת אותו על פתיל תכלת שיכניס הפתיל בנקבי הציץ והיה הפתיל על המצנפת לאחורי אזניו כנגד העורף

אל

יונתן בן עוזיאל

עַל קְבֵיל אַפֵּי מַצְנַפְתָּא יְהֵי: (לח) וִיהֵי עַל פַּדַּחְתָּא דְבֵית אַפּוֹי דְאַהֲרֹן מִן צִדְעָא לְצִידְעָא יִתְמְסֵי וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת עֲוַיַית קוּדְשַׁיָּא דִיקַדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן דְמַשְׁקְרִין בְּהוֹן וִיהֵי עַל פַּדַּחְתֵּיהּ תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ: (לט) וְתַרְמֵץ כִּיתּוּנָא דְבוּצָא לְמִכְפְּרָא עַל שֵׁדְיֵי אַדְמָא זַכָּאָה וְתַעֲבֵיד מַצְנַפְתָּא דְבוּצָא לְמִכְפְּרָא עַל מַנִּיסֵי רַעְיוֹנֵיהוֹן וְקָמוּר תַּעֲבֵיד עוֹבַד צַיָּיר: (מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲבֵיד כִּתּוּנִין וְתַעֲבֵיד לְהוֹן קָמוּרִין וְכוֹבְעִין תַּעֲבֵיד לְהוֹן לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: (מא) וְתַלְבֵּשׁ יַת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיַת בְּנוֹי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי

ירושלמי

יַתְהוֹן וּתְקָרֵב יַת קוּרְבָּנֵיהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן וִישַׁמְשׁוּן קֳדָמַי: (מב) וְעֲבֵיד לְהוֹן אֲווּרְקְסִין דְבוּץ לְכַסָּאָה בְּעַד עִירְיָא מִן אֲתַר קָמוּר חַרְצֵיהוֹן וְעַד יַרְכֵּיהוֹן יְהוֹן:

[(מב) אַבְרַקְסִין דְבוּץ:]

(מג) וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹי בִּזְמַן מַעֲלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וְלָא יְמוּתוּן בְּאֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא קיים

בעל הטורים

ונאמר שניה במס' ובלאחו ולא ימות. והיו את המלך בבואו ובצאתו גבי יואש בדברי הימי' (ב' כ"ג). שהיו שומרי' אותו שלא יסכנוהו והו ובלאחו ולא ימות: (לח) מלח ב' במסורה הכא ואידך וישראל קשי עורף חזקי מלח [נ"ל בית ישראל חזקי מלח וקשי לב] (יחזקאל ב') שבגדי כהונה מכפרים על קשיות ערפם וחוזק מלחן של ישראל: (מב) ערוה ב' במסורה הכא ואידך לא תקרבו לגלות ערוה (פ' אחרי) כמו שבגדי כהונה מכפרין על

יונתן

הפלא ריבוים ולא פ"ל כמ"ד בשמיעת קדשים שהתפילין ונו בין ליך למלפנה אלא שהלי"ך היה למעלה מן התפילין שמם שם המפורש דקדושתן חמורה מקדושת תפילין ומעליו בקודש: (לח) מן לדעא לצדעא. בשבת (פ' ע"ב) הלי אכדיפי לידעא וע' תקוס הפיאה בבל"ת של"יף: (לט) שידי אדמא זכאה פי' על שופך דם נקי שנא' ויע בלו את הכתנת בדם ולכן הכתנת מכפר על כתנת בני יוסף. מניסי רעיוניהון. פי' על גסות הרוח כי יבא דבר שבגובה ויכפר אמעשה גובה הגם בדעתו גנוה כך דרשו רז"ל בויקרא ב' ונעשה עירובין: (מא) ותקרב ית קרבניהון אע"פ דכתיב וקדשתם מיד אחר ומלאת מ"מ תרגום הוא ואונקלוס הכי ממה דכתיב ומלאת יד הכהן וגו' ואח"כ והקרבתם ואח"כ כמא ורזים דסייבו קודם ולכן אף כאן תרגומו כן דלא היה קידום אלא אחר שהקריב משה קרבנם ולא שכף ומיד וק"ל: (מב) אוורקסין וכן בירושלמי אברקסין פי' מכנסיים

רמב"ן

אל מול פני המצנפת יהיה הציץ והיה על המצח כנגד המצנפת בפניו וזהו שאמר ושמת המצנפת על ראשו כלומר למעלה בעליון שבראשו לא כמו המצנפות שהם' בהן ומבעת להם מגבעות שהם חובשות בראשו כמו שחובשם בראשו ומגבעו לחזוק. ואמר ונתת את נזר הקדש על המצנפת כי עליה יקשרנו מאחוריו. וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כי שם יתנו בקשר וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב שהם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב. והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה. אבל הציץ אל מול פני המצנפת במצח. ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת כי בשניהם כאלו אומר ושמת אותו בפתיל תכלת ויתנו בו פתיל תכלת כדרך ונתת אותם על שו אחד בכל. וכמוהו המלא על כפסך. או ישמש במקום אל ונתת אותו אל פתיל תכלת ויתנו אליו פתיל תכלת. כי הפתיל בתן אליו והוא אל הפתיל כי בו יסמך. והכלל שאין ענין הכתובים אלא שיכרכו הפתיל בנקבי הציץ וג"כ הוא שהציץ על הפתיל והפתיל על הציץ. וכן וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת שהביא רש"י ראיה ממנו. פתיל אחד הוא שהיו מכניסין פתיל אחד בטבעות החשן ובטבעות האפוד שכנגדו. וכן בקנה האחר פתיל אחד כי שני מקומות הן וכל אחד בפתיל אחד ירכסו אותו: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו. אותן הכתובים בהם לשון רש"י. וטעם אותו שהיום אחד ילבישם כלם וימשחם: ומשחת אותם ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה לשון רש"י. ולא הבינותי בדבריו זה איך יבא לשון מלוי ידים לענין כל דבר. ומה שאמר הרב כי בלשון לע"ז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גנ"ט ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר והוא מלוי ידים. לא ידעתי אם ירצה הרב לומר שעל שם הבית יד יקרא החנוך מלוי ידים ויביא ראיה מן השוטים. ודע כי הענין ההוא להם יצא מן התורה שהוא אצלם קנין החליפין של בועז וכך מתורגם להם שלף איש נעלו שהוא הגנ"ט שלו. והם אומרי' שהנואל נתן לבועז וזה מנהגם הזוכר בספרי חכמיהם והנה דברנו בדברי הבאי. והנכון בלשון מלוי ידים בתורה שהוא לשון שלמות. כלשון כי מלאו ימי. ובמלאת הימים האלה. עד יום מלאת בה. בהשלימם. וכן בכסף מלא מחיר שלם. והטעם כי הזר אשר לא תשיג ידו בעבודתו להקריב קרבן או לעבוד עבודת המלכות הנה ידו חסרה בעבודה ההיא וכאשר יכשר לעשות כן הנה ידו שלימה ראויה לכל העבודות והמלאכות וכן מלאו ידיכם היום כי עתה ידיכם מלאה בכל עבודת השם. כמו איש בבנו ובאחיו עבדתם אותו. או שירמוז להם כי בזכות זה יהיו נבחרים לעבוד עבודתם י"י במשכן כמו שאמר בעת ההיא הבדיל י"י את שבט הלוי. ודוד המלך אמר לישראל בנדבת הבית ברצותי בבית אלהי יש לי סגולה זהב וכסף נתתי לבית אלהי ואמר להם ומי מתנדב למלאת ידו היום לי"י. כי בהתנדבם לבנין הבית תהיה ידם שלימה בכל הקרבנות ובכל העבודות כי אין עבודת ישראל בקרבנ"ם שלימה אלא בבית המקדש. וכן איל המלואים בפרשה הזאת שמלואי הכהנים בו כי חטאת והעולה לכפר וזה למלאת ידם בהקרבה. ויש מפרשי' ומלאת את ידם שימלא ידם מן הקרבנות וכן החפץ ימלא את ידו שיקריב מהן כלומר מלא ידיו. והנכון מה שפרשתי ופירוש החפץ ימלא את ידו ויהי כהני הבמות שיביא מלואי' לו בקרבן כאשר בדא מלבו לחנכו ואחרי כן יהיה כהן לבמות כי בדומה לדרכי התורה יעשו: [נ"ל ומתו] ולא ימותו. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו עליו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שהי' לו לכתוב פסוק זה לאחר שיזכיר כל שמונה בגדים ולמה הזכיר זה בשלשה בגדים חשן ואפוד ומעיל קודם שיזכיר ציץ וכתנת ומצנפת ואבנט ומכנסים. וכן אמר ובצאתו ולא ימות ואין ביציאה עבודה שיתחייב עליה משום מחוסר בגדים וכן. והיו על אהרן ועל בניו כתב רש"י והיו כל הבגדים האלה על אהרן ועל בניו הראויי' לו והאמורי' בהם ומתו הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים חייב מיתה. וכן כאלה זה בדרך הפשט. אבל לפי העולה מן הסוגיו' שבגמרא אין דעת רבותינו כן אבל אמרם המאמר הזאת שוה בכולם באהרן ובבניו והיא על המכנסים. והטעם ג"כ בהם כי גוה בעשייה ועשה להם מכנסי בד וגוה על הלבשם והיו על אהרן ועל בניו כי באחר הבגדים גוה למעלה בעשיית' וגוה בלבישה והלבשת

אבן עזרא

הכתנת הידועה. שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם [ע]כתנות. כמו ולבני אהרן תעשה [פ]כתנות. ורבי סעדיה תרגם ושנאת תעיין. והוא כדמות גורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך. מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן. גם כוללת הכותנות שאינם משובצות. והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת. בדבור. כמו טמא [צ]יטמאנו: (מב) ומכנסי הבד. יהיו קצרים שלא יכשל בהם: (מג) בבואם. להקטיר

פירוש על אבן עזרא

ז') פירוש שהוא כתונת תשבץ הנזכר. [ע](שם פסוק י"ג). [פ](פסוק מ'). [צ](ויקרא י"ג מ"ד) פי' שצריך לומר לו טמא אתה. וכן וקדשת אותם. צריך לומר להם קדושים אתם

ספורנו

לפניו אבל יהיה עגול. ולשון יקרע יאמר על הדבר הפתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני שהיתה פתיחת החלונות ארוכה וצרה: (מא) ומלאת את

פירוש רשב"ם

פתיל אחד הי' בשני ראשי הציץ שמגיע מאזן לאזן שיהא הציץ מקושר בהן וג' חוטין מלמעלה על הראש והיה עשוי על החוטין כעין כובע על המצנפת: אל מול פני המצנפת יהיה. הציץ על מצחו מקף מאזן לאזן: (לח) ונשא אהרן את עון הקדשים וגו'. לפי פשוטו לא דבר הכתוב בטומאת הקדשים אלא כך פירושו כל קרבנות שיביאו ישראל או עולה או חטאת או אשם לכפר עליהם שיסייע הציץ עם הקרבן להזכירן לפני הקב"ה שיהא לרצון ולזכרון לבני ישראל להתכפר להם: (מ) לכבוד ולתפארת. לפי שהמגבעות על הראש צריכי' יפוי נאה ביותר: (מא) והלבשת אותם

חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ רביעי ס
כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם
לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם
מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי
מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה
אֹתָם׃ ג וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד
וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי
הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃
ה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־
אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד
וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ
בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־
רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־
הַמִּצְנָפֶת׃ ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ ח וְאֶת־
בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃
ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו
וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם
כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן
וְיַד־בָּנָיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי
אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם
עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃ יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ
מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־
יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־
הכבד

אונקלוס

וִימוּתוּן קְיָם עָלַם לֵהּ וְלִבְנוֹהִי בָּתְרוֹהִי׃ א וְדֵין פִּתְגָּמָא דִּי תַעְבֵּד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין׃ ב וּלְחֵם פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח סֻלְתָּא חִטִּין תַּעְבֵּד יָתְהוֹן׃ ג וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל סַלָּא חַד וּתְקָרֵב יָתְהוֹן בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין׃ ד וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ ה וְתִסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּשׁ יָת אַהֲרֹן יָת כִּתּוּנָא וְיָת מְעִיל אֵפוֹדָא וְיָת אֵפוֹדָא וְיָת חוּשְׁנָא וְתַתְקֵין לֵהּ בְּהִמְיַן אֵפוֹדָא׃ ו וּתְשַׁוֵּי מִצְנֶפְתָּא עַל־רֵישֵׁהּ וְתִתֵּן יָת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל מִצְנֶפְתָּא׃ ז וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁהּ וּתְרַבֵּי יָתֵהּ׃ ח וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵב וְתַלְבֵּשִׁנּוּן כִּתּוּנִין׃ ט וּתְזָרֵז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וְתַתְקֵן לְהוֹן כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהֻנְתָּא לִקְיָם עָלַם וּתְקָרֵב קֻרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וְקֻרְבָּנָא דִבְנוֹהִי׃ י וּתְקָרֵב יָת תּוֹרָא לִקְדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא׃ יא וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת־כָּל־דְּמָא תֵּישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ יג וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חִצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כֻּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃
וית

מסרה לו, [בטעמה]. [ולזרעו, במרכא]. כט א וזה, הדבר, ד' ר"פ. לקח, ב' בנגדו. ואילם, ז' [מ"י קדמאה וח"י תנין]. תמימם, כל בעזרה ח' [כ"ל י"ד תנין] במ"א [יחזקאל מ"ג כ"ה]. ב ולחם, ד' ר"פ. מצות, [מלא]. וחלת, [חסר]. מצת, ד' חס' בתורה. בלולת, [מ"ו קדמאה וח"ו תנין]. מצות, [מלא]. משחים, כולהון חסר [כ"ל ח"ו אבל מ"י]. ג ונתת, כ"ט חס' ה"א. אותם, ע"ל מלא] מלא בתורה. והקרבת אתם, [חסר]. ואת הפר, ב'. האילם [מ"י קדמאה וח"י תנין]. ה את, ג' פסוק אית בהון ג' את וג' ואת. האפד, [הלאה בפסוקא וכו"ל ח"ו]. ואת האפד, ב'. ואת החשן, ל'. ואפדת, ל' [מלרע ולכך מלא לו הלמ"ד רפי שאין כאן דין אתי מרחוק תנחת כליל]. ו ונתת, כ"ט חסר ס"א. ח והלבשתם, ב' והפשט את אהרן. כתנת, [כ"ל חסר והקמץ חטף]. ט מגבעת, [חסר]. כהנה, כל לישנא חסר. י לפני אהל מועד, ז' דסמיכי. וסמך אהרן ובניו את ידיהם, ב' האיל השני. יב ונתתה, [מלא ה"א]. קרנת, כל חו' חסר במ"ב. באצבעך, ל'. ואת כל הדם, ב' שפך. אל יסוד המזבח, ג'. יג המכסה, [הס"א במתג והמ"ס רפי].

ת"א וזה הדבר יומא ה. ושמת המצנפת זבחים יט ערכין ג. וחגרת אתם יומא ה ו סנהדרין פג זבחים יז. ולקחת מדם זבחים כז. את כל החלב חולין מט.

רש"י

עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: (א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלת מצת ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות (מנחות עו): בלולת בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן (שם עה): משחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"י (כ"ף יונית) שהוא עשוי כנו"ן שלנו (שם): (ג) והקרבת אתם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: (ה) ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפי' למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אתו. (ת"כ) אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה. יד אהרן ויד בניו. במילוי ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח: (יב) על קרנת. (זבחים נג) למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזבח. (פרק ג' דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: (יג) החלב
המכסה

פרוש רשב"ם

אותם. כשאקי' המשכן: (ב) ולחם מצות. אפוי בתנור קרוי לחם. וגם שמו היה כן כי הוא לחם האמור עם חלות ורקיקין בעשיית מלואים בפ' צו את אהרן. חלות ורקיקין מפורשים במסכת מנחות ומכל מין ומין עשר הם: (ג) והקרבת אותם. תביאם לעזרה: (ט) וחגרת אותם אבנט
אהרן

קָיָם עֲלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹי בָּתְרוֹי: (א) וְדֵין פִּתְגָּמָא דְּתַעֲבֵיד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹר דְּלָא עִירוּבִין וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין: (ב) וּלְחֵים פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִתִּיכִין בִּמְשַׁח זֵיתָא וְעִירוּבִין דִּלְחֵים פַּטִּיר דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח זֵיתָא סָמִידָא דְּחִינְטִין תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן: (ג) וְתִיתֵּן יָתְהוֹן עַל סַלָּא חַד וּתְקָרֵב יָתְהוֹן בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין יְסוֹבְרוּן בְּאַסְלָא: (ד) וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹי תְּקָרֵב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִטְבּוֹל יָתְהוֹן בְּאַרְבְּעִין סָאוִין דְּמַיִין חַיִין: (ה) וְתִסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּשׁ יָת אַהֲרֹן יָת כִּיתּוּנָא וְיָת מְנַטַר מְעִיל אֵפוֹדָא וְיָת אֵפוֹדָא וְיָת חוּשְׁנָא וְתַטֵּכֵס יָתֵיהּ בְּהֶמְיַין אֵפוֹדָא: (ו) וּתְשַׁוֵּי מִצְנַפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן יָת כְּלִילָא דְּבֵיהּ חֲקִיק שְׁמָא דְּקוּדְשָׁא עַל מִצְנַפְתָּא: (ז) וְתִיסַּב יָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְתָרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ: (ח) וְיָת בְּנוֹי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּשִׁינוּן כִּיתּוּנִין: (ט) וְתַטְכֵס יָתְהוֹן בְּקַמוּרִין לְאַהֲרֹן וּבְנוֹי וְתַכְבּוֹשׁ לְהוֹן כּוֹבְעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהוּנְתָּא לִקְיָים עֲלַם וּתְקָרֵב קוּרְבָּנָא דְּאַהֲרֹן וְקוּרְבָּנָא דִּבְנוֹי: (י) וְתַקְרֵיב יָת תּוֹרָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא: (יא) וְתִיכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (יב) וְתִיסַב מֵאַדְמָא דְּתוֹרָא וְתִיתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא בְּאֶדְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּשׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא: (יג) וְתִיסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְּחָפֵי עַל בְּנֵי

גוא

בעל הטורים

על העריות: מחסנים ועד ירכים יהיו וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמין לכל: (א) וזה הדבר אשר תעשה להם. כלומר קרבם בדבור שתאמר להם אשרי שנשא ופקרב. לקח ב' במסורה הכא ואידך לקח בגדו כי ערב זר (משלי כ') בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להסיר מעליו בגדים הלואים לפי שבגדי ע"ז שמשלין אותו שאמר לקח בגדו פירוש מעליו כי ערב זר: (ח) והלבשתם ב' במסורה הכא

יונתן

מכנסיים עיין במהר"ד ועוד לאלוה מילין וקבל המלא לאמלא בין הדבקים: (א) דלא עירובין (באסלא): (ב) פירוש סמידא דחיטין כמו סולת דחיטין. וכ"ה בעזרה (ז' ע') הנטי' כורי' מלה ופירש"י חיטין: (ג) יסוברון באסלא ישאו בסל או באסלא פי' באוע כי כן תרגום של באוע בפ' שלח עיין בפ"י: (ד) בארבעין סאוין דמיי"ש כי כן הוא, שיעור מקוה: (ט) ותטכס לשון זה מתרגם על ויערכו ועל ואפדם וכאן הוא כדפירשנו לעיל לשון קישוט ותיקון. או הכשירין. לשון רז"ל ונעביד ליה הכשיעי ברבה ניקסל: ותקרב קורבניהון כו' ס"ל דמילוי ידים היינו קרבן וכדכתבנו לעיל: (יג) בני גוואה. פי' בני מעים ושהם בתוך הגוף בפנים לשון רז"ל בבתי גוואי שפי' בבתים

רמב"ן

והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וגו' אם כן הלואה הזו כולה על המכנסים ועליהן יהיה העונש. למדנו זה ממה שאמרו בסנהדרין ובשחיטת קדשים מחוסר בגדים שהיתה מנא לן דבמיתה אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן ומטו בה משמיה דרבי אלעזר בר' שמעון וחגרת אותם אבנט והבשת להם מגבעות והיתה להם לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו להם זרים ואמר מר זר ששימש במיתה. ואם היה הכתוב הזה אגלם בכל הבגדים הנה בכאן עונש מפורש למחוסר בגדים כמאמר הרב. אבל הוא במכנסים בלבד והכתוב האמר בשאר הבגדים ולא הוזכרו שם המכנסים והראיה על דעתם שלא הזכיר למטה בסדר הלבשה מכנסים כלל כי בעבור שענש עליהן בכאן אין צורך לחזור ולהזכירם כי בידוע שילבשם ומה שאמר למעלה ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים. כי מפני שאין בהם צורך בלבישה ואין דרך הנכבדים לעשות להם כן לכך אמר כי לוה בהם בעבור שישמע קולו בבואו אל הקדש ויכנס לפני אדוניו באלו ברשות. כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בנמוסי המלכות כענין אחשורוש. וירמוז למה שאמר במסכת יומא ירושלמי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפי' אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באוהל מועד על כן לוה להשמיע קולו כמי שיקרא הוציאו כל איש מעלי ויבא לעבוד את המלך ביחוד. וכן ובצאתו נטלת ברשות ושיודע הדבר כדי שיוכלו משרתי המלך לשוב לפניו שם. ובפרקי היכלות יודע זה הענין והנה הטעם שלא יפגעו בו מלאכי אלהים והזכיר זה בכהן גדול למעלתו וזה נעים לפני יי' כי זה העובד לפניו שתשרה שכינתו בעבודתו לפניו כי מלאך השם צבאות הוא כי ההדיוטי' לא יכנסו בהיכל להקטיר ולהטיב. וראיתי במדרש ואלה שמות רבה באבני השהם מה טעם שיהא הקב"ה מסתכל בהן בבגדי הכהן בכניסתו ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים רבי יהושע בשם רבי לוי אומר משל לבן מלכים שהיה פדגוג נכנס אצלו מלמד על גנו סניגוריא והיה מתירא מן העומדים עליו שמא יפגעו בו מה עשה הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתיראין ממנו כך אהרן היה נכנס בכל עת לבית קדש הקדשים ואלולי זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול ליכנס לשם שהיו מלאכי השרת שם מה עשה הקב"ה נתן לו מדמות לבושי הקדש שנאמר וילבש לדקה כשריון ע"כ אגדה זו. ואע"פ שלא היה נכנס לפני לפנים בבגדים אלו אף באהל מועד הולכין לכך ביום הכפורים שהרי כתוב וכל אדם לא יהיה באהל מועד: (ג) והקרבת אותם בסל וכו'. נמשך לפניו יאמר כי הלחם בסל והפר והאלים ואהרן ובניו יקריבו אל פתח אוהל מועד: (ד) ורחצת אותם במים. לאהרן ובניו. ויותר נכון כי והקרבת אותם בסל לא יפרש כי מן הפתח הוא ידוע שיקריבם אל המקום אשר ילוה לבא הכהנים והכתוב השני ידבר על אהרן ועל בניו ולכך אמר ורחצת אותם במים: (ז) ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו וכו'. אמר ר"א כי זה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על ראש עצמו יצוק השמן. ואיננו נכון בעיני כי גם במעשה אמר וישם את המצנפת על ראשו וכו' ואח"כ אמר ויקח את שמן המשחה וימשח את המשכן וגו' ואח"כ ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. אבל הנכון שהיתה המצנפת סביב סביב ואמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן. ואם היתה המשיחה בכל הראש כדברי רש"י תהיה היציקה במקום הנחת תפילין שהיה מניח מגולה ומשם ימשחנו כמין כ"י: (ט) וחגרת אותם אבנט וגו'. ירמוז לאהרן ובניו ושב לפרט אהרן ובניו כמו

אבן עזרא

להקטיר או להעלות הנרות: (א) וזה. אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו. אין הפרש בין קח או [א]לקח כמו לך לעם ויאכלו. וגם יצק [ב]בו מים: בעבור שהזכיר עם [ג]פר בן בקר. יורה כי איננו גדול. וככה [ד]בני יונה. שעיר *[ד]עזים. והאיל גדול מהכבש. ובעד הנסך [ה]שהוא שלישית ההין ולכבש רביעיתו: (ב) ולחם [ו]חלות. עבות. ובעד רקיקי מצות. והזכיר בשמן. [ז]הוא שמן זית כמשפט. ומלת סולת. בלשון ערבי הוא שמ"ד. שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושים כן. ואין לחם נכבד ממנו. ורבים פי' מגזרת [ח]סלית כל שוגים מחוקיך. [ט]סלה כל אבירי יי'. ואמר כי כמוהו חטים [י]מסולת לביתך. ויש אומרים שמוכות: (ג) והקרבת אותם. והם בסל כמשפטן. להיותם שם אל פתח אהל מועד. וככה הפר והאילים: (ה) ולקחת. נקרא החשן מלבוש. כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: (ו) ושמת. גם איננו דבוק שיהיה [כ]המצנפת באחרונה. והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט. כי היא נכבדת ממנו: (ז) על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. כי על הראש יצוק לבדו. וכתוב כשמן הטוב על [ל]הראש יורד על הזקן זקן אהרן: (ח) ואת בניו תקריב. אל פתח [מ]אהל מועד: (ט) וחגרת אותם אבנט. כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים. ואחר שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו. כמו ותפתח ותראהו [נ]את הילד: ומלת וחבשת. כמו לא אהיה [ס]חובש: ומלאת. דעת המתרגם ארמית. כמו [ע]ומלאו ידיו. רק מה כעשה במלת [פ]מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד חיוב. ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים. והנה מה יעשו במלת ומלאו *[פ]ידיו: (י) והקרבת. כבר [צ]הזכיר זה. והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו. ויש אומרים כי טעם וסמך [ק]אהרן לבדו ואחר כן בניו. ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו. והנה הטעם כאשר [ר]היה. שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: (יא) ושחטת את הפר. משה שחטו. וטעם לפני יי'. כי הארון היה באמצע המערבי. וכנגדו מזבח הקטורת. וכנגדו מזבח העולה. (יב) ישפוך. הכהן הסופך: (יג) ולקחת. אין

פירוש על אבן עזרא

הסם. [א]כי קח שרשו לקח. ובא ע"ד החסרים וכן צק שרשו יצק כמו לך לעם ויאכלו (מ"ב ד' מ"א). [ב]יצק וכו' (יחזקאל כ"ד ג'). [ג]ר"ל שהזכיר בן בקר עם פר. ככה פי' כ"י [ד](ויקרא ה' ז'). *[ד](שם ד' כ"ג). [ה]כמ"ש ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין (במדבר כ"ח י"ד). [ו]ר"ל ולחם מצות וחלות מצות שניהם עבות. מדכתיב אחר זה ורקיקי מצות. [ז]והזכיר בשמן. ר"ל בפת"ח הבי"ת כמו בְּהַשֶּׁמֶן הידוע. והוא שמן זית הנזכר (לעיל כ"ז א'). [ח](תהלים קי"ט קי"ח). [ט](איכה א' ט"ו). [י](מ"א ה' כ"ה) שאין המז"ו שורש. וכן מלת סלת. [כ]ויהיה פירושו בפסוק שאח"ז ולקחת וכו' אחר שילקח על ראשו שמן המשחה שים המצנפת על ראשו וכו' וז"ש והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו. [ל](תהלים קל"ג ב'). [מ]כמ"ש (פסוק ד') ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אה"מ. [נ](לעיל ב' ו'). [ס](ישעיה ג' ז'). [ע](יחזקאל מ"ג כ"ו) וזה בלי ספק מענין הקרבה. [פ](לעיל ל"ב כ"ט) שא"א לפרש להקריב קרבן. *[פ]ואם כדברי אחרים להיות שלמים וכו' מה יעשו במלת ומלאו ידיו שפי' הקרבה לדברי הכל. *[צ](פסוק ג'). [ק]לפי שנזכר בלשון יחיד. והרי על האיל האחד כתוב וסמכו לשון רבים (פסוק ט"ו) ובטל טעם הי"א. [ר]ר"ל כאשר היה באמת. שכן כתוב

הכבד ואת שתי הכלית ואת־החלב
אשר עליהן והקטרת המזבחה: יד ואת־
בשר הפר ואת־ערו ואת־פרשו תשרף
באש מחוץ למחנה חטאת הוא:
טו ואת־האיל האחד תקח וסמכו אהרן
ובניו את־ידיהם על־ראש האיל:
טז ושחטת את־האיל ולקחת את־דמו
וזרקת על־המזבח סביב: יז ואת־האיל
תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו
ונתת על־נתחיו ועל־ראשו: יח והקטרת
את־כל־האיל המזבחה עלה הוא
ליהוה ריח ניחוח אשה ליהוה הוא:
חמישי יט ולקחת את האיל השני וסמך
אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש האיל:
כ ושחטת את־האיל ולקחת מדמו
ונתתה על־תנוך אזן אהרן ועל־תנוך
אזן בניו הימנית ועל־בהן ידם הימנית
ועל־בהן רגלם הימנית וזרקת את־
הדם על־המזבח סביב: כא ולקחת
מן־הדם אשר על־המזבח ומשמן
המשחה והזית על־אהרן ועל־בגדיו
ועל־בניו ועל־בגדי בניו אתו וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו:
כב ולקחת מן־האיל החלב והאליה ואת־החלב | המכסה את־הקרב ואת
יתרת הכבד ואת | שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן ואת שוק הימין כי
איל מלאים הוא: כג וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד
מסל המצות אשר לפני יהוה: כד ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת
אתם

יד וית בסרא דתורא וית משכה וית אוכליה תוקיד בנורא
מברא למשריתא חטאתא הוא: טו וית דכרא חד תסב
ויסמכון אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דכרא: טז ותכוס
ית דכרא ותסב ית דמה ותזרוק על מדבחא סחור סחור:
יז וית דכרא תפלג לאברוהי ותחליל גוה וכרעוהי ותתן
על־אברוהי ועל־רישה: יח ותסיק ית כל דכרא למדבחא
עלתא הוא קדם יי לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם־יי הוא:
יט ותסב ית דכרא תנינא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון
על ריש דכרא: כ ותכוס ית דכרא ותסב מדמה ותתן על־
רום אודנא דאהרן ועל רום אודנא דבנוהי דימינא ועל
אליון ידיהון דימינא ועל אליון רגליהון דימינא ותזרוק
ית דמא על מדבחא סחור סחור: כא ותסב מן דמא די
על מדבחא וממשחא דרבותא ותדי על אהרן ועל לבושוהי
ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמה ויתקדש הוא ולבושוהי
ובנוהי ולבושי בנוהי עמה: כב ותסב מן דכרא תרבא
ואליתא וית תרבא דחפי ית גוא וית חצר כבדא וית
תרתין כלין וית תרבא די עליהן וית שוקא דימינא ארי
דכר קרבניא הוא: כג ופתא דלחם חד וגריצתא דלחם
משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי:
כד ותשוי כלא על ידא דאהרן ועל ידא דבנוהי ותרים
יתהון

מסרה הכליות, [כולם חסר במ"ב בג' ויקרא]. עליהן, י"ד [ומלא במ"ג שם]. המזבחה, ל"ב. יד פרשו, ב'. תשרף, ג' וחסר. חטאת הוא, ד' בתורה. טו ואת האיל, ה'. אהרן, [גם דין חסר והכתב מלא צריך לתקן לעשותו חסר]. יז ואת האיל, ה'. תנתח, ל'. קרבו וכרעיו, ל' וחד וקרבו וכרעיו, ונתת, [חסר ה"א] יח ניחוח, ג' מלא [דמלא] בתורה. יט וסמך אהרן ובניו את ידיהם, ב' ובענין. כ ונתתה, [מלא ה"א]. כא אשר, י"ח מטיילין מאריכין בין אזלא לזרקא [מבואר בס' מבין חידות (בהשמטות ל' ע"ז)]. והזית, ל'. על אהרן, ה'. ועל בניו, ג'. וקדש, ל'. ובגדיו, ד'. כג וככר לחם, ל' [ואין כאן כסג"ה]. וחלת, [הוי"ו בגעיה]. ורקיק, ב'. מסל, ב' [לי"ל ל'. ס' מ"ח].

ת"א עלה הוא זבחים יב.

רש"י

המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא: ואת היתרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין איבר"ש: על הכבד. אף מן הכבד יטול עמה (ת"כ): (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו: (טז) וזרקת. (זבחים נג) בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד' האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה. לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: (כ) תנוך. (ת"כ פ' נו) הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנרו"ס: בהן ידם. הגודל ובפרק האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה (חולין מט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא (ג') שהא' לעמת העצה יסירנה מקום הכליות שהכליות יועצות ובאמורי פר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבש' ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלאים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל ומגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (עיין במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה (ת"כ): ורקיק. (מנחות עח) מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין. לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן וגו' והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח.

ירושלמי

נוא וית דמשתאר על חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון
תסדר על מדבחא: (יד) וית בשרא דתורא וית מושכיה וית ריעיה תוקד
בנורא מברא למשריתא חטאתא היא: (טו) וית דכרא חד תסב ויסמכון
אהרן ובנוי ית ידיהון על ריש דכרא: (טז) ותכוס ית דכרא ותסב ית
אדמיה ותדרוק על מדבחא חזור חזור: (יז) וית דכרא תפסיג לפסגוי
ותחליל בני גואה וכרעוי ותסדר על איברוי ועל רישיה:
(יז) וית דיכרא תפסק לפסגוי ותשזג בני גווה ורינלוי ותתן על פסגוי ועל
רישיה:]
(יח) ותסיק ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא קדם יי לאתקבלא ברעוא
קורבנא קדם יי הוא: (יט) ותיסב ית דכרא תנינא ויסמוך אהרן

יונתן בן עוזיאל

ובנוי ית ידיהון על ריש דכרא: (כ) ותיכוס ית דכרא ותסב מן אדמיה
ותתן על חסחוס אודנא דאהרן דימינא ועל חסחוס אודנא דבנוי דימינא ועל
איליון ידיהון דימינא ועל איליון ריגליהון דימינא ותדרוק ית מותר אדמא
על מדבחא חזור חזור: (כא) ותיסב מן אדמא דעל מדבחא וממשחא
דרבותא ותדי על אהרן ועל לבושוי ועל בנוי ועל לבושי בנוי עמיה
ויתקדש הוא ולבושוי ובנוי ולבושי בנוהי עמיה: (כב) ותיסב מן דיכרא
תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית בני גווא וית דמשתאר על חצר כבדא
וית תרתין כוליין וית תרבא דעליהון וית שוקא דימינא ארום דכר קורבניא
הוא: (כג) ועגול דלחים חד וגריץ דלחים פתיך במשח חד ועריך חד
מסלא דפטירא דקדם יי: (כד) ותשוי כולא על ידי אהרן ועל ידי בנוי

ותרים

בעל הטורים

הכא ואידך והלבשתם את אלעזר (פ' חקת) איכא מאן דאמר כהן גדול בן כה"ג צריך משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שנתמנה להיות כה"ג צריך משיחה כשם שהלבשתם כתנות היו במשיחה שאז נמשחו כך והלבשתם את אלעזר במשיחה: (יד) תשרף באש ב' הכא ואידך ואת מרכבותיהם תשרף באש ביהושע (יא) ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיה (ירמיה ל"ח) שזכות הקרבנות עמד ליהושע לכלות האומות אבל כשבטלו הקרבנות כשבאו על ירושלים נחרבה העיר והיינו ואת העיר הזאת תשרף באש: (כח) ובגדיו ד' וקדש הוא ובגדיו. ובגדיו קרועים (ש"ב א') ובגדיו לא יפרום (פ' אמר) ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו') אע"פ שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהתאבל. על הריגת שאול כה"ג לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום

וקדש

יונתן

בבתים הפנימיים: (כג) ועגול דלחים. פי' לשון הגמ' במסכת סוטה פ"ק ומלקט לשן שני עגולי כו' עי' שם כעין ככר עגול נעשה להן כם. ועריך חד. לפי הענין הוא

סרגוס

רמב"ן

כמו ירימו את תרומת ה'. אשר לא יעבדו אותו ואת נבוכדנצר כדברי ר"א. ואם כן יחזור ושבת להם מגבעות למקלחם כי אהרן אין לו מגבעת והמצנפת כבר היא על ראשו. ויתכן שיהיה שיעור הכתוב וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו יאמר תחגור בניו הנזכרי' אבנט ואהרן עצמו עם בניו. ובעבור שהאבנט שוה בכולם לא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה והולך עתה לומר שיחגרנו אבנט כבניו ולא הזכיר המכנסים כי לא הוצרך כאשר פירשתי. והטעם שהפריש המכנסים מאחר הבגדים כי כל הבגדים היה משה מלבישם אותם כמו שצוה והלבשתם. אבל המכנסים שהם לכסות בשר הערוה היו הם לובשים אותם בהצנע ולכן לא הזכיר עתה בכלל ולקחת את הבגדים והלבשת ולפיכך הפרישם במצוה ובענין כמו שהזכרתי למעלה: (י) והקרבת את הפר לפני אהל מועד. אמר ר"א כי טעמו כאשר תקריב את הפר לפני אהל מועד יסמוך אהרן ובניו עליו כי כבר הזכיר זה למעלה. והנכון בעיני כאשר פירשתי שהם יצוה להקריבם ולא פירש אל אהל מועד רק שיקריב אותם. והטעם שיקריבם אל מקום הכהנים שיהיו מזומנים ודי שיהיו לפני פתח חצר המשכן ועכשיו הצריך שיקריבם לפני אהל מועד אל פתח האהל כאשר יפרש בשחיטה כי הסמיכה תהיה שם: (יג) החלב המכסה את הקרב וגו'. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא לשון רש"י. ולפי דעתי כי החלב המכסה את הקרב הוא הקרום. אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר שם לחלב הקרום הזה ולחלב הגם אשר על הקרב כמו שנא' בסדר ויקרא ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב. והנה על הקרב שני חלבים פעם יזכיר הכתוב את שניהם ופעמים יכלול אותם כאחד במלת כל. והנה בכאן בכל החלב המכסה את הקרב כלל גם החלב אשר על הקרב וגם במעשה הלואה הזאת אמר ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יותרת הכבד כללם בכל החלב אשר על הקרב. ולמטה בפרש' זו אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב. והראשון המוזכר כאן הוא החלב אשר על הקרב: (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו לשון רש"י

והוראת

אבן עזרא

אין לפר [ש] ולשעיר אליה. ויש אומרים כי נקראו כליות. מגזרת נכספה [ת] וגם כלתה נפשי. כי שם [א] כח התאוה למשגל: (יד) ואת בשר. כולל הראש והכרעים. ופי' דרך שהרא ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו. [ב] והקטיר. [ג] האמורי'. ומלת חטאת. בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקראת כן. וככה האשם. על כן [ד] וחטאו את המזבח יסירו חטא מעליו: (טו) ואת. האחד מהשנים [ה] אי זה מהן שירצה: (טז) וישחט (וכו'). על המזבח לא על קרנות המזבח. והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: (יז) ואת האיל. לא הזכיר על הפר שינתחנו. על כן כלו כאשר הוא נשרף. על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת. [ו] בלוי: (יח) והקטרת את כל האיל. על כן לא הזכיר *[ז] האליה והחלבים: (יט) ולקחת. זה השני הוא [ח] איל המלואים: (כ) ושחטת. תנוך. אין לו רע. והגאון אמר כרך הדבק בעגול האוזן: בהן. ורבים [ח] בהונות. ואיננו על משקל [ט] הראשון. והנה יהיו שם שנים משקלים. ורבים ככה בשמות: ודם השני יזרוק כדם [י] הראשון. רק הדם [כ] הנשאר: (כא) ולקחת. והזית על אהרן. [ל] תחת בגדי הכהן ועל בגדיו: (כב) ולקחת. זה החלב הנזכר. הוא אשר על הקרב [מ] הכתוב בפרשת ויקרא: שוק. הלא *[ס] הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים. והשוק והחזה יהיו [נ] מהיום נתוני' לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל. רק *[נ] החזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: (כג) וככר. זהו [ס] ולחם מלות: (כד) והנפת אותם. [ע] והם

בידם

פירוש על אבן עזרא

כמות ויסמוך אהרן ובניו (ויקרא ח' י"ד) ויסמכו אהרן ובניו (שם פסוק י"ח וכ"ב) וטעם וסמך. כל אחד ואחד. כמשפט הלשון במקומות רבים. [ש] לכן לא נזכר פה כמו שנזכר (פסוק כ"ב) באיל החלב והאליה ועיין רש"י ז"ל (פסוק כ"ב). [א] ר"ל בכליות כאשר משם יוסר חלקו המימי מהזרע היורד מהמוח ונפרש למקום השמן והזרע נעשה כמו לובן ביצה ומקום הדעת מהראש יש לו התקשרות בכליות ולזה אמרו בעל העצה ככתוב הבינו עצה מרחוק. והוא כמבנית המראה אם יתקרב הרואה להמראה אין נראה כלל אם לא שעומד מרחוק אזי יראה בעומק המראה וזהו תבין למה הקרים פסול מלהיות בסנהדרין. ומאמר חז"ל כליות יועצות. [ב] ר"ל והקטרה. שכה פי' בע"מ צ"י (ר"ל) אינו שבוש. כי בלאו הכי קשה למה ובא רבינו זה פה בפסוק י"ד ולא בפסוק י"ג. רק הוא ראיה על פי' אשר מפרש. מתחלה ירחצהו ואח"כ ישרפהו. ע"כ שלא הסברה כאשר היה צריך להסיר החלב מעל הקרב בודאי היה מוכרח להוציא הקרבים המולא חח אינו דרך. כבוד אשר יהיה הרעי בתוכו. ובודאי היה מוציא מתחלה הרעי מתוך הקרבים שלא לטנף החלבים וכאשר הוסר הפרש בודאי היו רוחצים אותו והיה מסיר החלבים והדר היה מקריב החלבים. ופי' ואת פרשו. הוא מקום הפרש והם הבני מעים ע"כ פ"א ואוכליה ופ"י מפרש ויש ריעיה כ"ל כפשוטו אשר לא היו רוחצו ולא הקטיר שייך להפירוש. [ג] ר"ל החלבים הנזכרים. או ר"ל האימורים שהם החלבים. כמ"ש הערוך בערך אמר. למה נקראו החלבים אמורים שהם מורים ואדוכים על כל האיברים ועולים ע"ג המזבח לחלק אדון העולם וכו"ל. [ד] ר"ל ויחטא את המזבח (ויקרא ח' ט"ו) ככה פי' בע"מ צ"י. (ול"נ) נכונה כתב רבנו ככה. דמתרץ תמיהת רש"י ע"ש. ע"כ ר"ל כי חיבה כמו כל החטאות. כי הם באים להזכיר את האדם על גודל חטאו אשר יש לו בתשובה. לא כן. הפר הזה כי אהרן קדוש ה' לא היה חוטא כי עשה המזבח לא עבור העגל רק לש"ש כאומרו חג לה' מחר. ע"כ פי' להסיר חטאת הקהל אשר כוונו לשם עכו"ם בהמזבח ושרפו בסוף שיכירו חטאם כי חטאת הקהל הוא ע"כ נשרף מחוץ למחנה. ופי' חטאת הוא כמו וחטא את המזבח וכמו במשנה (יומא פ"ה) התחיל מחטא ויורד. [ה] דכתיב ואילים שנים (פסוק א'). [ו] ר"ל משה ילוה לאחר מיתתן. *[ז] כי הם בכלל כל האיל. [ז] כמ"ש כי איל מלואים הוא (פסוק כ"ב). [ח] כמו בהגות ידיהם ורגליהם (שופטים א' ז'). [ט] כי בהן ראוי להיות ברכים בהגות. [י] על המזבח סביב (פסוק ט"ו). [כ] מחובר אל הפסוק הסמוך. [ל] פי' על גופו. ור"ל כי והזית על אהרן הוא פי' על גופו כי צריך שיזה על בשרו ועל בגדיו אחר שלבשם כי כבר קדם לו שילבש אהרן הבגדים הנזכרים ואחר יקריב הקרבנות הנזכרין א"כ והזית על אהרן ועל בגדיו שהוא לובשם. הכוונה שיזה על אהרן תחת בגדיו וגם יזה על בגדיו. [מ] (ויקרא שם ג' ב' ע' י"ד). *[ס] ר"ל שוק לשון נקבה לכן חסר מלת הלב. [נ] כמ"ש כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אותם לאהרן ולבניו לחק עולם וכו' (שם ז' ל"ד). כי חקך וחק בניך וכו' (שם י' י"ד). *[נ] (שם ט' כ"ט). [ס] (פסוק ב'). [ע] ר"ל מניח ידו תחת ידם ומניף.

ויקרא

ספורנו

את ידם. תשלים אותה בענין שתהיה שלמה ורצויה לעבוד עבודת הקדש: (כג) כי איל מלואים הוא. לפיכך היה שוק הימין בזה נתן על גבי המזבח. ולא כן בשאר הקרבנות כי השוק הימני בבהמה הוא במקום היד הימנית באדם ולכן ראוי שיהיה שוק הקרבן על גבי המזבח. מלואי יד. ליד ימין הכהן המקריבו כי אמנם עבודת הכהן ביד ימין היתה כאמרם ז"ל כל מקום שנאמר אצבע וכהונה אינה אלא ימין: (כד) והנפת.

הנה

אתם תנופה לפני יהוה: כה ולקחת
אתם מידם והקטרת המזבחה על־
העלה לריח ניחוח לפני יהוה אשה
הוא ליהוה: כו ולקחת את־החזה מאיל
המלאים אשר לאהרן והנפת אתו
תנופה לפני יהוה והיה לך למנה:
כז וקדשת את | חזה התנופה ואת שוק
התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל
המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו:
כח והיה לאהרן ולבניו לחק־עולם מאת
בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה
יהיה מאת בני־ישראל מזבחי שלמיהם
תרומתם ליהוה: כט ובגדי הקדש
אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה
בהם ולמלא־בם את־ידם: ל שבעת
ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר
יבא אל־אהל מועד לשרת בקדש:
לא ואת איל המלאים תקח ובשלת
את־בשרו במקם קדש: לב ואכל אהרן
ובניו את־בשר האיל ואת־הלחם אשר
בסל פתח אהל מועד: לג ואכלו אתם
אשר כפר בהם למלא את־ידם לקדש
אתם וזר לא־יאכל כי־קדש הם:
לד ואם־יותר מבשר המלאים ומן־הלחם
עד־הבקר ושרפת את־הנותר באש לא יאכל כי־קדש הוא: לה ועשית
לאהרן ולבניו ככה ככל אשר־צויתי אתכה שבעת ימים תמלא ידם: לו ופר
חטאת תעשה ליום על־הכפרים וחטאת על־המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו
לקדשו

אונקלוס

יתהון ארמותא קדם יי: כה ותסב יתהון מידיהון ותסק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קרבנא הוא קדם יי: כו ותסב ית חדיא מדכר קרבניא די לאהרן ותרים יתה ארמותא קדם יי ויהי לך לחלק: כז ותקדש ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא די אתרם ודי אתפרש מדכר קרבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: כח ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא הוא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: כט ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קרבנהון: ל שבעת יומין ילבשנון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: לא וית דכר קרבניא תסב ותבשל ית בסרה באתר קדיש: לב וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא לתרע משכן זמנא: לג ויכלון יתהון די יתכפר בהון לקרבא ית קרבנהון לקדשא יתהון וחלוני לא ייכול ארי קודשא אנון: לד ואם ישתאר מבסר קרבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכל ארי קודשא הוא: לה ותעבד לאהרן ולבנוהי כדין ככל די פקדית יתך שבעת יומין תקרב קרבנהון: לו ותורא דחטאתא תעבד ליומא על כפוריא ותדכי על מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי יתה
לקדושתה

מסרה כה לכים, ע"ז. נימוח, ג' מלא בתורה וה' מלא בליסנא. כו המלאים, כולי' חסר במ"ב [והכוונה על הוי"ו כי היו"ד מלא בכולם]. למנה, ב' [נ"ל ג' דין, ויקרא ז' ל"ג. ת' כ"ט]. [ואפשר דכוונת המסורה על ב' דסוף פסוק. ס' מבין מידות]. כז הונף, ל' ומלא. הורם, ל' קמץ וס' פתח ומאשר, ב' לאבינו. כח לחק עולם, י"א בליסנא [הסי"ח בקמץ לבד והוא חטוף]. תרומה הוא, ה' דמעטין דסבירין היא. ותרומה, ל'. כט ולמלא, ל'. ל שבעת, ג' פסוק רישיהון וסופיהון סי"ן. יבא, [ס"ו]. לא ובשלת, הסי"ן דגושה]. במקם, ל' חסר. קדש, י"ג חסר. לב ואת הלחם, כל קריא ואת הלחם במ"א את הלחם. לד ואם, [הוי"ו בגעיא]. לה אתכה, ל' [וכ"כ ר"ל ה"א בסוף]. תמלא ידם, מטעין דכתיב את. לו ליום, כ' דגש [ר"ל היו"ד, כדין אחר מ"ק]. ומשחת, ג'. בכפרך, ל'.

ת"א אשר הונף סכה לא מנחות סא. לחק עולם זבחים נח. ובגדי הקדש יומא ה עב. שבעת ימים יומא עג. ואכלו אתם פסחים נט יומא סח יבמות ל מכות יח זבחים מד מנחות עג ערכין ג'. לא יאכל כי פסחים כד מכות יח מעילה יז. ואם יותר פסחים שם. ושרפת את פסחים שם סכה מט זבחים כח כריתות מעילה יח.

רש"י

מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות סב) מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העלה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. הולכה והובאה וינטליי"ר בלע"ז: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה (ד"ה א יו) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן להכנס לפני ולפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ת"כ): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ממש לפיכך נגון תרגום כמשך לפניו: (לא) במקם קדש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו. (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם. אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כפר בהם. להם כל זרות
ותעוב

וּתְרִים יַתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: (כה) וְתִיסַב יַתְהוֹן מִידֵיהוֹן וְתַסֵּדַר בְּמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא לְאִתְקַבְּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ: (כו) וְתִיסַב יַת חַדְיָא מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָא דִּלְאַהֲרֹן וּתְרִים יָתֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ לְחוּלָק: (כז) וּתְקַדֵּשׁ יַת חַדְיָא דְּאַרְמוּתָא וְיַת שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא דְּאִתְּרַם וּדְאִתְפְּרַשׁ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָא מִדִּי לְאַהֲרֹן וּמִדִּי לִבְנוֹהִי: (כח) וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹי לִקְיַם עֲלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא הִיא וְאַפְרָשׁוּתָא יְהֵי מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן אַפְרָשׁוּתְהוֹן קֳדָם יְיָ: (כט) וּלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּלְאַהֲרֹן יְהוֹן לִבְנוֹי בַּתְרוֹי לְרַבָּאָה בְהוֹן וּלְקָרְבָא בְהוֹן יַת קוּרְבָּנֵיהוֹן: (ל) שׁוּבְעָא יוֹמִין יִלְבְּשִׁינוּן כַּהֲנָא דְיֵקוּם בַּתְרוֹי מִן בְּנוֹי וְלָא מִן לֵיוָאֵי בְּזִמַן דְּיֵעוּל לְמַשְׁכַּן זִימְנָא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא: (לא) וְיַת דְּכַר קוּרְבָּנַיָא תִּיסַב וּתְבַשֵּׁל יַת בִּשְׂרֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ: (לב) וְיֵיכוּל אַהֲרֹן וּבְנוֹי יַת בִּשְׂרָא דְּדִיכְרָא וְיַת לַחְמָא דִי בְסַלָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא: (לג) וְיֵיכְלוּן יַתְהוֹן דְּאִתְכַּפַּר בְּהוֹן לְקָרְבָא יַת קוּרְבַּנְהוֹן לְמַקְדְּשָׁא יַתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וְחִילוֹנַי לָא יֵיכוּל אֲרוּם קוּדְשָׁא הִינוּן: (לד) וְאִין יִשְׁתַּיַּיר מִבְּשַׂר בָּגַיָא וּמִן לַחְמָא עַד צַפְרָא וְתוֹקִיד יַת דְּמִשְׁתַּיַּיר בְּנוּרָא לָא יִתְאֲכִיל אֲרוּם קוּדְשָׁא הוּא: (לה) וְתַעֲבֵיד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי הֵיכְדֵין כְּכָל דִּי פַקֵּידִית יָתָךְ שׁוּבְעָא יוֹמִין תְּקָרֵב קוּרְבַּנְהוֹן: (לו) וְתוֹרָא דְחַטָּאתָא תַּעֲבֵיד לְיוֹמָא

בעל הטורים

וקדש הוא ובגדיו. ועל כן ובגדיו לא תשרפנה שלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמאן דאמר שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין: (כז) ומאשר ב' במסורה ומאשר

יונתן

תרגום של ורקיק לעיל תרגום של רקיקין ערוכין בבי"ת. וא"כ או כ"ל כאן ועריב בבי"ת או לעיל כ"ל ועירוכין בכ"ף וק"ל: (ל) מבנוי ולא מן ליואי. מטעם דבנו קודם

רש"י

ומשוח: למלא את ידם. בא"ל ולשם הללו: לקדש אתם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אתכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפרים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים

רמב"ן

והוראת שמה היתה כדברי רבותינו. והטעם בזה שהכל גלוי לפניו והיה פר חטאת זה לכפר על מעשה העגל וקרבנו של כהן משיח הוא ושם לפנים כי שם ילוה להביא את דמו אל מבית לפרכת ולא רלה עתה להכניסו שם. אמר בטעם אל פני פרכת הקדש. וכאן עדיין לא נתקדש ולא שרתה עליו שכינה שיקרא פרכת הקדש. והנה המילון בפנימי והסמיכה בבניו. מפני שהתאנף על אהרן להשמידו והוא בלוי בניו הוצרכו גם הם להתכפר בו. וטעם השריפה כטעם שריפת פרה אדומה והודה ידוע מן השעיר המשתלח: (כו) מאיל המלואים אשר לאהרן. לא הזכיר בניו. והאיל הוא מלואים לכלם. והטעם כי ילוה הכתוב ולקחת את חזה התנופה מאיל המלואים בעבור שהוא לאהרן ואין החזה ראוי לו כי לא יהיה לבעלים. ואחר שנתן טעם שאינו ראוי שיהיה לאהרן אין צורך לומר שלא יהיה לבניו כי אחריו יזכו הם. ולמטה אמר מאשר לאהרן ומאשר לבניו כלומר כאשר לוקח מקרבן הטעם כלם החזה ושוק כן יקחו הם האב והבנים מקרבנות המקריבים על ידם: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה. כמו לך נתתים למשחה. אל תגעו במשיחי. לשון רש"י. ואולי כן הוא כי בעבור שררת ישראל למשוחים היא למלך ולכהן גדול ישאילו הלשון לכל שררה. וכן ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. אבל בכאן הנכון הוא למשחה בהם למשוח בבגדים הכהנים הגדולים מבניו. ולמלא בם את ידם להקריב הקרבנות. וכן לך נתתים למשחה שנתתים להיות שלך בעבור שמשחתיך לכהן לי. וכן אל תגעו במשיחי כי הכונה בהם כונה במשיח יי' העתידים לנאת מהם. כמו שאמר ומלכים ממלכיך יצאו מלכי עמים ממנה יהיו. ויתכן שכא' עוד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר יי' הוא. ועשה כן אלישע במלות רבו כאשר הגיד לו שימלוך. ואע"פ שלא נכתב שם. ומשח אלישע לנביא תחתך. ואולי כן עשו בכורש אשר משחוהו כמלכי ישראל בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור יי'. ולכך אמר למשיחו לכורש. ורבותינו אמרו וכי כרש משיח הוא וכו' והנה כולן משיחות ממש והכתוב שאמר רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים דרך משל שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו לשמן הטוב כענין שנאמר טוב שם משמן טוב: (לא) ובשלת את בשרו במקום קדש. לא ידענו אם הוראת שעה היא שיהא בשר המלואים טעון כהן כבשולו או יהיה ובשלת בלוי כמו ומעך אשר הכית בו את היאור. ויבן שלמה את הבית כדברי ר"א. והצריך במקום קדוש שהן כזבחי שלמי לבור שנאכלין לפנים מן הקלעים ונאכלין ליום ולילה עד חצות: (לו) תעשה ליום על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותיעוב. ובמדרש תורת כהנים אומר כברת

אבן עזרא

בידם: (כה) ולקחת. כתוב מידם. ובמקום אחר [p]מעל כפיהם והדבר [צ]שוה: ניחוח. [ק]בכפול החי"ת. והמבין סוד [ר]נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר מגזרת אש. ובמקום אחר [ש]מן האש: (כו) ולקחת. מאשר לאהרן. ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר. והיה למנה. [ת]לחלק: (כז) וקדשת. מהיום והלאה. ואין הונף כמו הורם כי יורם למעלה. ולא [א]יונף. ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם: (כט) ובגדי. יהיו לבנו המשוח תחתיו. וטעם אחריו. במותו: (ל) שבעת. מלא ילבשם. נקמץ גדול תחת קטן. וכמוהו בשם יי' כי [ב]אמילם: (לא) ובשלת. בלוי כמו והכית [ג]בלור. ויבן שלמה [ד]את הבית. (לב) ואכל. ואת הלחם. הנותר [ה]מהסל: (לג) ואכלו אותם. אשר כופר. דרך [ו]קלרה. ומלת אותם. בעבור [ז]אחרת: וזר. שאינו מזרע אהרן: (לד) ואם. נקרא האיל [ח]מלואים. כי בו [ט]ימלאו ידיהם: (לה) אותכה. באחנה מלה מסובבת מן אותך [י]בקמץ גדול תחת החי"ו. ומו כי אותך ראיתי: (לו) ופר. תעשה ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים. וטעם על הכפורים. [כ]על שני האילים. וכתוב כאשר עשה ביום

פירוש על אבן עזרא

[p](ויקרא ח' כ"ח). [צ]שכן פה כתיב על כפי אהרן ועל כפי בניו כמו שם. [ק]כי שרשו נוח. [ר]עיין כוזרי (מאמר ב' סימן כ"ו) בפי' אולר נחמד. [ש](במדבר י"ח ט'). [ת]כמו מנה מחת אפים (ש"א א' ה'). [א]שהוא הולכה והבאה. [ב](תהלים קי"ח י' י"א י"ב). [ג](לעיל י"ז ו') ע"ש. [ד](מ"א ו' י"ד) אף שהוא עדיין לא בנה. [ה]שלא יבוא לידי נותר דקשה לרא"ע למה אשר בסל א"נ אשר לא יבא לידי נותר. [ו]פי' כי ראוי להיות מי אשר כופר בהם. [ז]כאלו כתוב וזר לא יאכל אותם. [ח]ולא אמר מבשר האיל. [ט]וכן פי' הרמב"ן ז"ל על איל מלואים הוא. ח"ל האיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים עכ"ל. [י]אותך בקמ"ץ ומן כי אותך ראיתי (בראשית ז' א'). [כ]ר"ל חוץ משני האילים

ספורנו

היא התנופה תפול על חלקי הכהנים לדורות דמשלחן גבוה קא זכו וכאן הוסיף גם החלק שעלה על גבי המזבח כי בו היה שוק הימין שהיה ראוי לכהן ולמלא את ידו עלה על גבי המזבח: (כט) ולמלא בם את ידם. ולא יצטרכו בניהם לקרבנות מלואים הכתובים כאן: ושכנתי

פירוש רשב"ם

אהרן ובניו. כן נחלקו במסכת יומא לפי שאין סדר לבישתן הכתוב כאן בס' צו את אהרן. ולפי הפשט אין לדקדק: (כז) אשר הונף ואשר הורם. הוא שניהם לשון הפרשה. אפס החזה קורין תנופה כי לבדו הונף ונאכל אבל השוק של כאן נקטר. אבל של דורות שניהם נאכלין: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם בעין משיחת שמן וגם בכל מקום קורא הגדולים משוחים. אל תגעו במשיחי. ילבשם הכהן בהתחנכם להיות כהן גדול: (ל) שבעת ימים. תמלא ידם. שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה עבודה באהרן ובניו. היה משה מקים את המשכן בכל יום ומקריב קרבנות בכל יום ולערב היה מפרקו וביום השמיני הוא באחד בניסן הוקם המשכן לגמרי כדכתיב באלה פקודי. ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו

לְקַדְּשׁוֹ׃ לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־
הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ
יִקְדָּשׁ׃ ס ששי לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם
לַיּוֹם תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת
בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ
רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ מא וְאֵת
הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם
כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ
לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ מב עֹלַת
תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי
יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר
אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃ מד וְקִדַּשְׁתִּי
אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי
לָהֶם לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי

אונקלוס

לקדשותה׃ לז שבעת יומין תכפר על מדבחא ותקדש
יתה ויהי מדבחא קדש קודשיא כל דיקרב במדבחא
יתקדש׃ לח ודין די תעבד על מדבחא אמרין בני שנא
תרין ליומא תדירא׃ לט ית אמרא חד תעבד בצפרא וית
אמרא תנינא תעבד בין שמשיא׃ מ ועסרונא סלתא דפילא
במשח כתישא רבעות הינא ונסכא רבעות הינא חמרא
לאמרא חד׃ מא וית אמרא תנינא תעבד בין שמשיא
כמנחת צפרא וכנסכה תעבד לה לאתקבלא ברעוא קרבנא
קדם יי׃ מב עלתא תדירא לדריכון בתרע משכן זמנא קדם
יי דאזמן מימרי לכון תמן למללא עמך תמן׃ מג ואזמן
מימרי תמן לבני ישראל ויתקדש ביקרי׃ מד ואקדש ית
משכן זמנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוהי אקדש
לשמשא קדמי׃ מה ואשרי שכנתי בגו בני ישראל ואהוי
להון לאלה׃ מו וידעון ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון
מארעא דמצרים לאשראה שכנתי ביניהון אנא יי אלההון׃

ותעבד

מסרה לז שבעת ימים, ב' בענין בטעם רביע. קדשים, [כולהון הקו"ף בלי מתג כי הקמץ חטוף]*. לח וזה, כ"ג ר"פ. וזה אשר תעשה, ג' [ב' הס, חנין בכלהים ו' ע"ו, ודין, הס לא דכימא שהוא מונה עמהם וזה הדבר אשר תעשה לעיל א'. ס' מבין סידוס]. לט את הכבש האחד, ל'. מ ועשרן, ה' ב' מנהון חסר [דין חסר, ואין כאן כסנ"א]. בלול, ד'. בשמן, ו' רפין [ר"ל שהבי"ת בשו"א]. ונסך, ב' בטעם ז"ג בענין לא הסכו [והכו"ן בציר"י]. רביעת, [כולהון ח"י חנין במ"א מלא דחלא]. מא וכנסכה, ל'. תעשה לה, [הלמ"ד דגש מדין דחיק]. לריח ניחח, ע"ז. מב עלת תמיד, ד'. לדרתיכם, [כולהון חסר דחסר ומ"י]. שם, ל' ס"פ בספרא. מג ונעדתי, ל' חסר וחד מלא. ונקדש [הדלי"ת בפתח והוא כנגד דעת המ"ס. ס' מנ"כ]. בכבדי, [חסר]. מד ואת המזבח, ד'. מה והייתי להם לאלהים, ג'. מו לשכני, ל'. אני ה' אלהיהם, ח'. *כו"ה הכריע הקוף במתג.

ת"א וכל הנגע סנהדרין לד זבחים פג פז. וזה אשר תעשה מנחות כט. כבשים בני סנהדרין לד זבחים פג. שנים ליום תמיד לח. ועשרן סלת מנחות פו. ואת הכבש פסחים נט תמיד לח. ונעדתי שמה זבחים קטו.

רש"י

ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילי' והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אתו. בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"י: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנ' כל הנוגע וגו' יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא הי' פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצ' ונעבד והטריפ' וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו (ת"כ פ' לו) מה עולה ראויה אף כל ראוי' שנרא' לו כבר ונפסל משבא לעזר' כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן (זבחים כז פד): (מ) ועשרן סלת. עשירית האיפה מ"ג בצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתי' ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון כשר בהן (מנחות פו): רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחלה ואח"כ המנחה שנא' עולה ומנחה: (מב) תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפרת כמו שנאמר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפרת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונעדתי שמה. אתוועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומ"א (זבחים קטו) אל תקרי בכבודי אלא במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבדי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם:

מקטר

רמב"ן

כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב אדם דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח לרש"י. והנכון כי על הכפורים על שני האילים שהם כפורים לאהרן ולבניו כמו שאמר כאן ואכלו אותם אשר כפר בהם ואף כי החטאת כפרה וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם כדברי ר"א:

לשכני

אבן עזרא

ביום הזה צוה יי' לעשות לכפר עליכם: (לז) קדש קדשים. קדש כאחד *הקדשים. כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש. יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים. ובטעם שלא יהיו טמאים: (לח) וזה. הטעם זה הקרבן. וכן זה יתנו זה השיעור.

וכן

ליומא על כפוריא ותרבי על מדבחא בכפרותך עלוי ותרבי עליה לקדשותיה: (לז) שובעא יומין תכפר על מדבחא ותקדש יתיה ויהי מדבחא קודש קודשין כל דיקרב במדבחא יתקדש מן בני אהרן ברם מן שאר עמא לית אפשר להון למקרב דלמא יתוקדון באשא מצלהבא דנפיק מן קודשיא: (לח) ודין קורבנא דתעביד על מדבחא אמרין בני שנה תרין ליומא תדירא: (לט) ית אמרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תניינא תעביד ביני שימשתא: (מ) ועשרונא סמידא פתיך במשח זיתא כתישא רבעות הינא וניסוכא רבעות הינא חמרא מאימרא חד: (מא) וית אמרא תניינא תעביד ביני שמשתא הי כמנחת צפרא והי כניסוכה תעביד לה לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: (מב) עלת תדירא לדריכון בתרע משכן זימנא קדם יי דאזמין מימרי לכון תמן למללא עמך תמן: (מג) ואיזמן מימרי תמן לבני ישראל ואיתקדש ברברניהון בגין יקרי: (מד) ואקדש ית משכן זימנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוי איקדש לשמשא קדמי: (מה) ואשרי שכינתי בגו בני ישראל ואהוי להון לאלהא: (מו) וידעון

בני

בעל הטורים

אשר לבניו. ואשר לאביהו עשה את כל הכבוד הזה. שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שבשמשו להיות כהנים: (לח) על המזבח כבשים בני. ס"ת למפרי. שנה שנים ר"ת וס"ת השמש. שהיו שוחטין אות' נגד השמש. כתיב הכא שנים ליום תמיד ובפנחס הוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד. קרי ביה ליום עולה. פירש כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש. שנים ליום תמיד ר"ת עולה תש"ל. דמנין תש"ל תמידין היו קרבים לשס"ה ימים: (לט) את הכבש האחד ובפנחס כתיב אחד הכא כתיב האחד שעולה י"ח רמז לי"ח ברכות שבתפלה תקנו כנגד תמידין. והתם כתיב אחד דמנין אחד היו כהנים עסוקים בתמיד לפעמים (דשחיטה כשרה בזר) כדאיתא במס' יומא (פ"ב מ"ג). את הכבש האחד תעשה בבקר. תעשה אותיות תשעה שתשעה כהנים עסוקים (שלשה) בתמיד של שחר (ע"ש פ"ב מ"ה) ובערב מוסיף עליהם (שנה) [נ"ל שלשה שנים ודרש סמוכים השני תעשה נ"ל שני תעשה] שבידם שני גזרי עלים. וכתיב כאן תעשה ל' יחיד ובפנחס כתיב תעשו ל' רבים לומר שהיחיד יכול למסור תמידין משלו לצבור. כבשים הכבש הכבש לכבש הכבש הרי שמנה (דמיעוט כבשים שנים) אין פוחתין מו' טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ו' פעמים עולה בפרשת עקידה: הכא כתיב ועשרן ובפנחס כתיב ועשירית רמז לת"י שנים שעמד בית ראשון והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה' יתירה

רמז

יונתן

קודש לכל אדם כדכתבנו: (לז) ברם מן שאר עמא כדאיתא בפ' המזבח מקדש דדוקא כל הראוי לקדם מזרע אהרן ולא ישראל והוו לא כרבי עקיבא ולא כרבי יוסי הגלילי בת"כ שקלי על קרבן ועיין ברש"י ובחזקוני זה נדרש אליביה על הכהן וק"ל:

דין

רמב"ן

(מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון בתוכם לשון רש"י. ושמוש הלמד בתנאי כזה איננו נמצא. ויתכן שיאמר וידעו בשכני בתוכם כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כי ידעו כבודי ויאמינו שאני הוצאתי אותם מארץ מצרים והוא כדרך ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. כי נוסף אשר לבן ישי. על אשר מריתם פי למי מריבה והדומים להם. אבל ר"א אמר כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור כי אשכון בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה ויפה פירש. ואם כן יש בענין סוד גדול כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה. אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר. ואמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול ופסוקים רבים באו כן אוה למושב לו פה אשב

כי

אבן עזרא

וכן וזה [ס]אשר תעשה אותם. משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים. ואחר כן אהרן ובניו: (לט) את הכבש. [ע]ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד. ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: (מ) ועשרון. עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: (מא) ואת. מלת והנסכה. שב אל [פ]הבקר: (מב) עולת תמיד לדרתיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען. כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני. וזהו עולת [צ]תמיד העשויה בהר סיני. כי המשכן הוקם בתחלת ההר בקצה המחנה. כי מעורבים היו השבטים. כי באחד [*צ]לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים [צצ]מהר סיני. היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות. ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו. ויום הכפורים בשנה השנית. כי כן כתוב על עבודת אהרן. ויעש [ק]כאשר צוה יי' את משה. וכן כתוב [ר]הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר. כי ישראל עמדו במדבר בתהו ילל וישימון כמו שמנה ושלשים שנה. ומאין היה להם בכל יום חצי ההין שמן זית גם כן יין. ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין. ומאין היה להם שני כבשים בני שנה בכל יום. ותוספת בשבת ובמועדים. ואין שנה מעלת. אמנו [ש]ובעירנו. כי בקדש היו ושם בישוב קנו [*ש]ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב. והנה פירש [ת]טעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל. וככה [א]קריאת העדה: לדבר אליך. לבדך שם. ויפה אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים. ורמז לדבר אליך למשה תמיד. ועדותו [ב]ונועדתי שמה לבני ישראל: (מג) ונקדש בכבודי. ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל הכל. המשכן ואת כל כליו. הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד. והיה האהל [ג]נקדש בכבודי שישב על הכרובים: (מד) וקדשתי. והנה [ד]בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד. והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח [*ד]והיו קדושים: (מה) ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים. כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות. ומסילה בין מחנה לוים למחנה ישראל כי גם הם היו לארבע הפאות [דד]ואחר כן מסילה. ושם האהל בתוך בני ישראל. והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל. גם יד לא היה להם לשבת חוץ למחנה. רק המצוה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב. וכן כי [ה]תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף. כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים. והנה בנשאם הארון עמהם כאשר [ו]עשה פנחס לא יכלו לעשות מסילה למקום הארון: (מו) וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם. וזהו [ז]תעבדון את האלהים על ההר

הזה

פירוש על אבן עזרא

וכפי' הרמב"ן ז"ל. [ל](ויקרא ח' ל"ד). [*ל]ר"ל כי הוא מזבח הארון ואיך נאמר עליו קודש קדשים. א"ו מורה שיהיה כמו כל הקדשים כ"כ פי' רא"ע (בראשית ע' כ"ה). [מ](ויקרא ו' כ'). [נ](להלן ל' י"ג). [ס](בראשית ו' ע"ו). [ע]אפשר כאן אלו התיבות. ובפ' פנחס את הכבש אחד. ועל זה פי' ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת וכו'. ור"מ מפ' מלת אחד שייך למטה וכאלו כתב כבש פעם ב' [פ]ל"ע שבא"ל כמנחת הבקר. [צ](במדבר כ"ח ו'). [*צ](שם א' א'). [צצ](שם י' ל"ג). [ק](ויקרא סוף ע"ו). [ר](עמוס ה' כ"ה). [ש](במדבר כ' ד'). [*ש]כ"ז מפרש ע"פ הפשט. אך חז"ל אמרו אשר הבאר היו מעלה להם מעינות ומעלה להם דשאים ואילנות עושות והיו להם ג"כ בהמות. [ת]ר"ל מזה שכתוב אשר אועד לכם שמה. ונועדתי שמה. [א](שם א' ע"ז) שם כתיב ונועדו אליך כל העדה. [ב]א"כ שב לכם על משה ואהרן. [ג]ר"ל בכבודי שישב על הכרובים יהיה האהל (שהוא מקום המועד) נקדש. [ד]ר"ל האהל הנקדש בכבודי. והמזבח שהוא לפתחו. יהיה קדוש בעבור הכבוד אשר ישכון בתוך בני ישראל כדמפרש. [*ד]ר"ל כי הכלים והאהל לא היו בעצמם קדושים רק מקדושת המשכן. אך ב"י הם קדושים מפאת נפשם בקדושת העצם. [דד]עיין כ"ז בהקדמת סדר במדבר באורך. [ה](דברים כ"ג י'). [ו]כמ"ש וישלח אותם משה וכו' ואת פנחס וכו' וכלי הקדש וכו' (במדבר ל"א ו') שם פי' וכלי הקדש זה הארון. [ז](לעיל ג') אחר שאמר בהוציאך את העם ממצרים. ופי' שם וטעם להוציאם שיעבדוני וכו' והסכים עמו הרמב"ן ז"ל והוסיף בזה"ל. וא"כ יש בענין סוד גדול. כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט (כדעת רש"י ז"ל) ולא צורך גבוה. אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט ג') ואמר (יהושע ז' ט') ומה תעשה לשמך הגדול. ופסוקים רבים באו כן. אוה למושב לו (תהלים קל"ב י"ג) פה אשב כי אויתיה (שם פסוק

י"ד

ספורנו

(מה) ושכנתי בתוך בני ישראל. לקבל עבודתם ברצון ולשמוע את תפלתם: והייתי להם לאלהים. מנהיג עניינם בלתי אמצעי ומאותות

השמים

פירוש רשב"ם

ובניו: (לז) כל הנוגע. וקרב אל המזבח נקדש בכבודי. שהאש נראה לישראל כשאקים המשכן ותבא אש מלמעלה ותאכל את הקרבנות כדכתיב ביום שמיני כי היום ה' נראה אליכם. וכתיב וירא כבוד ה' אל כל העם. ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העלה וגו': (מו) הוצאתי אותם

מא־ץ

ל א ועשית מזבח מקטר קטרת עצי
שטים תעשה אתו: ב אמה ארכו
ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קמתו
ממנו קרנתיו: ג וצפית אתו זהב
טהור את־גגו ואת־קירתיו סביב ואת־
קרנתיו ועשית לו זר זהב סביב:
ד ושתי טבעת זהב תעשה־לו | מתחת
לזרו על שתי צלעתיו תעשה על־שני
צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אתו
בהמה: ה ועשית את־הבדים עצי
שטים וצפית אתם זהב: ו ונתתה
אתו לפני הפרכת אשר על־ארן העדת
לפני הכפרת אשר על־העדת אשר
אועד לך שמה: ז והקטיר עליו אהרן
קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו
את־הנרת יקטירנה: מפטיר ח ובהעלת
אהרן את־הנרת בין הערבים יקטירנה
קטרת תמיד לפני יהוה לדרתיכם:
ט לא־תעלו עליו קטרת זרה ועלה
ומנחה ונסך לא תסכו עליו: י וכפר
אהרן על־קרנתיו אחת בשנה מדם
חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר עליו
לדרתיכם קדש־קדשים הוא ליהוה:

א ותעבד מדבחא לאקטרא עלוהי קטרת בוסמיא דאעי
שטין תעביד יתה: ב אמתא ארכה ואמתא פתיה מרבע
יהי ותרתין אמין רומה מנה קרנוהי: ג ותחפי יתה דהב
דכי ית אגרה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ותעבד
לה דיר דדהב סחור סחור: ד ותרתין עזקן דדהב תעבד־
לה מלרע לדרה על תרתין זויתיה תעבד על תרין סטרוהי
ויהי לאתרא לאריחיא למטל יתה בהון: ה ותעבד ית
אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: ו ותתן יתה קדם
פרכתא די על ארונא דסהדותא לקדם כפרתא די על
סהדותא די אזמן מימרי לך תמן: ז ויקטר עלוהי אהרן
קטרת בוסמין בצפר בצפר באתקנותה ית בוציניא יסקנה:
ח ובאדלקות אהרן ית בוציניא בין שמשיא יסקנה קטרת
בוסמיא תדירא קדם יי לדריכון: ט לא תסקון עלוהי קטרת
בוסמין נוכראין ועלתא ומנחתא ונסכא לא תנסכון עלוהי:
י ויכפר אהרן על קרנוהי חדא בשתא מדמא חטאת
כפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדריכון קדש קודשין
הוא קדם יי:

פ פ פ

יא ומליל יי עם משה למימר: יב ארי תקבל ית חשבן
בני ישראל למניניהון ויתנון גבר פרקן נפשה
קדם

מסרה ל א מקטר, ל' [הט' בפתח כדין, סמיכות]. ב קמתו, כולהון ח"ו. ג גגו, ד' בליש'. קירתיו, ד' בליש' ב' ח"ו [ומלא ב' יודי"ן] וב' מלא [דין ח"ו]. קרנתיו, [כולה ח"ו ומ"י]. ועשית לו, [הלמ"ד דגש מדין אתי מרחוק]. ד תעשה לו, [הלמ"ד דגש מדין דחיק]. לזרו ב' [וחסר]. צלעתיו, [כולה ח"ו ומ"י] לשלח, כ"ד. בהמה, ג' [חבין דויקהל בהם]. ו ונתתה, [מלא ה"א]. ארן, ג' חסר בתורה. העדת, [תרין בפסוקא וחסרין בת"א מלאים בתורה]. ז קטרת סמים, ה'. בבקר בבקר, י"ג. בהיטיבו, ל' ומלא דמלא [בתביר לא במרכא והה"א במתג]. הנרת, [ח"ו]. ח ובהעלת, ל' וחסר. הנרת, [ח"ו]. לדרתיכם, [כולה חסר ב' ווי"ן ומלא יו"ד]. ט ועלה, ב' וחסר. ונסך, ב' בטעם זקף גדול ובענין. י קרנתיו, [כולה ח"ו ומ"י]. חטאת, ז' פסוקין, לדרתיכם, [כולה חסר ב' ווי"ן ומ"י]. קדש קדשים הוא, ו'. קדשים, [הקו"ף בלא מתג והקמץ חטוף]. יב כי תשא, ה' כ"פ בטעם מונח לפני גרים [לא במקף]. את ראש בני ישראל, חד מן י"א מקומות [בס' עין הקורא איתא ע'] דמסרת המיכלא לזרקא.

ת"א ועשית מזבח מגילה כ'. רבוע זבחים נד. אשר אועד לך כריתות ה'. בבקר בבקר פסחים נח יומא יד לג מנחות כ. בהיטיבו את יומא לג. ובהעלת אהרן פסחים נט יומא טו זבחים יב. לא תעלו מנחות נ. וכפר אהרן על יומא נח שבועות ח י. מדם חטאת יומא סא. כי תשא את ראש בני ישראל ברכות סב מגילה כט ל.

ק"ה. מיכאל סימן: ומפטירין אתה בן אדם הגד את בית ישראל. ביחזקאל בסימן מ"ג:

פ פ פ

יא וידבר יהוה אל־משה לאמר: יב כי תשא את־ראש בני־ישראל
לפקדיהם

רש"י

(א) מקטר קטרת. להעלות עליו קיטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג, אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתם: זר זהב. סימן הוא לכתר כהונה: (ד) צלעתיו. כאן הוא לשון זוית כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ: (ז) בהיטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנור' מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר. הנרת. לוצ"יש בלע"ז וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלת. כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום פעם מקטיר שחרית ופעם מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטרת זרה. שום קטורת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: ועלה ומנחה. ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף. ומנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא יו) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו: חטאת הכפרים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת פרשת תצוה

(יב) כי תשא. לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלות אלא יתנו כל אחד מחצית
השקל

רמב"ן

כי אותיות וכתוב והארץ אזכור: (א) ועשית מזבח מקטר קטורת. הנה
מזבח

אבן עזרא

כזה: (א) ועשית מקטר. שם הפעל. כמו ומשלוח *מנות: (ב) אמה.
המזבח

יונתן בן עוזיאל

בני ישראל ארום אנא יי אלההון די הנפיקית יתהון פריקין מארעא דמצרים לאשראה שכינתי ביניהון אנא הוא יי אלההון: (א) ותעביד מדבחא לאסקא עלוי קטורת בוסמיא דקיסי שיטא תעביד יתיה: (ב) אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע יהא ותרתין אמין רומיה מניה יהון קרנוי זקיפין: (ג) ותחפי יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוי חזור חזור וית קרנוי ותעביד ליה זיר דדהב חזור חזור: (ד) ותרתין עזקן דדהב תעביד ליה מלרע לזיריה על תרין זיויתיה תעביד על תרין ציטרוי ויהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהום: (ה) ותעביד ית אריחיא דקיסי שיטא ותחפי יתהון דהבא: (ו) ותתין יתיה קדם פרגודא דעל ארונא דסהדותא קדם כפורתא דעל סהדותא דאזמן מימרי לך תמן: (ז) ויקטר עלוי אהרן קטרת בוסמין בצפר בצפר

ירושלמי

באתקנותיה ית בוציניא יקטרינה: (ח) ובאדלקות אהרן ית בוציניא ביני שמשתא יקטרינה קטורת בוסמין תדירא קדם יי לדריכון: (ט) לא תסקון עלוי קטורת בוסמין דעממין נוכראין ועלתא ומנחתא וניסוכין לא תנסכון עלוי: (י) ויכפר אהרן על קרנוי חדא בשתא מן אדם חטאתא דכפוריא חדא זמנא בשתא יכפר עלוי ביומא דכפורי לדריכון קודש קודשין הוא קדם יי:

(יא) וידבר ומליל יי עם משה למימר: (יב) ארום תקבל ית חושבן בני ישראל לסכומיהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי כד תמני יתהון ולא יהא בהון ניזקא דמותא כד תמני יתהון:

[(יב) ארום תקביל ית ריש חושבן סכומהון דבני ישראל:]

דין

בעל הטורים

כמו לה' תיכי מכחוש שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות: (ד) בהמה ג' נמסורה הכא ולידך אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה (פ' ויקהל) כי בהמה שונן מלקו (חבקוק א') זהו שכתוב החכמה תחיה בעליה. חכמה ותבונה בהמה כי בהמה שמן חלקו. ועוד שהיא מגדלתו ומרוממתו דכתיב לשאת אתו בשמם. (יב) כי תשא. סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה שאמרו (ב"ב ד' י') במה קרנו של ישראל בכי תשא. וסמך יום הכפורים לכופר נפשו לומר שביום הכפורים צריך

ליתן

רמב"ן

מזבח הקטרת מן הכלים הפנימיים היה ראוי שיזכירנו עם השולחן והמנורה שהוא מזבח עמהם וכן הזכירם במעשה בפרשת ויקהל. אבל הטעם שהזכירו כאן אחר המשכן וכל כליו והקרבנות בעבור שאמר בהשלים הכל ונקדש בכבודי ושכנתי בתוך בני ישראל. אמר כי עוד יתיחד להם שיעשו מזבח מקטר קטרת להקטיר לכבוד השם וזהו רמז שנמסר למשה רבינו שהקטרת עוצרת המגפה כי הקטרת במדת הדין שנאמר ישימו קטורה באפך מן-והרה אפי והוא מה שאמר בקטרת זרה. ועל פני כל הטעם הנכבד שידעו כבודי כי לא ישא לפשעכם ויזכרו בכבודי ולכך אמר כאן ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות אשר אועד לך שמה כי מה צורך להאריך בכל אלה ולא אמר ונתת אותו לפני ארון העדות באהל מועד כאשר אמר בפרשת ויקהל אבל הוא להורות על ענינו: (ז) והקטיר עליו אהרן. אין המצוה הזו בכהן גדול בלבד אלא היא אף בכהנים הדיוטים. כדין הדלקת הנרות שנגלה שאמר גם כן ובהעלות אהרן את הנרות והיא בכהן גדול בלבד כמו שאמר למעלה יערוך אותו אהרן ובניו ולא ידעתי למה הזכיר אהרן בשניהם ולא אמר הכהן. ואולי מפני שיטת הכתוב למטה וכפר אהרן על קרנותיו שהוא באהרן בלבד. או שירמוז שאהרן יתחיל בקטרת ובנרות וכן אמר בסוף אמור אל הכהנים: יערוך אותו אהרן ולא הזכיר בניו בעבור שהוא יתחיל בה והזכיר שם חקת עולם במצוה: (ט) קטרת זרה. שום קטרת של נדבה שכולן זרות לו חוץ מזו לשון רש"י. אבל אנקלוס אמר קטורת בוסמין

נוכראין

אבן עזרא

המזבח גבוה על השלחן אלי אמה. **א אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה: (ג) וצפית. הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת. ובעבור היותו מלופה זהב נקרא מזבח הזהב. וככה השלחן בהטהור. כמו המנורה גהטהורה: (ד) על שתי צדיו. תוספת דלבאר. וה"א בהמה. נוסף כי המלה מלעיל הכאשר פירשתי: (ה) ועשית. והבדים מלופים זהב כבדי הארון: (ו) ונתת. לפני *יהפרוכת: מחוץ. יילפני הכפורת שהיא כנגדה נחון: (ז) והקטיר. קטורת סמים עם בשמים. אולי הסמים הם העיקר. או לשפרים בין שתי המרקחות. כי שאחד בשמים בלי סמים: ופי' בהטיבו. לתקן הפתילה והשמן: (ח) ובהעלות. בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן. והנה בהעלות זפעל יוצא: קטורת תמיד. בעשותה עולות על כן הזכיר לדורותיכם: (ט) לא. קטורת זרה. שאיננה *זכמתכונתה: (י) וכפר אחת בשנה. בעבור לשדם השביעי. וטעם כפורים. על דם שפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה. ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או שליבור בחטאם. כי איננו תמיד רק לפרקים מעטים:

חסלת פרשת תצוה

ברוך לעד ישם אל נישא. עם ישראל כל טוב עשה: ולציר גלה פלא נכסה: תוך פרשת היא כי תשא:

(יב) החל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה *אנדבה. והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים.

וכסף

פירוש על אבן עזרא

י"ד) וכתיב והארץ אזכור (ויקרא כ"ו מ"ב) עכ"ל. א(אסתר ע' י"ס). **א ר"ל אולי. בעבור שלא נכתב שיעור גובה המנורה א"כ לפי הפשט נוכל לפרש ככה. ב(ויקרא כ"ד ו'). ג(שם פסוק ד') והכונה בזה שיש הפרש בין קדוש וטהור קדוש הפכו חול. וטהור הפכו טמא. ומן ההפוך יודע ההפוך. וכתב רא"ע בפ' לו כי קדוש הוזכר תמיד בדברי המשכן. הוא נאמר בצירוף אל אחר. אבל טהור לא נוכל לומר כן. וזה שלא נוכל לומר טהור בשולחן ובמנורה שהוא טהור נגד אחרים כי הכל בלי ספק נקיים מטומאה. אבל נקראו אלו טהורים בעבור היותם זהב טהור כלומר זך ובהיר. וכן הענין בשולחן בעבור היותו מלופה זהב וזרו זהב. ד ר"ל ללע פירושו לד. ה(ברכשית א' ה'). ו ר"ל הבדים שמורה ה' הידועה. והיה ל"ל ועשיתה בדים. *ו ר"ל כי לפי הגמרא וכפרש"י. א"כ היה השולחן והמנורה סמוך לפרוכת והמזבח היה משוך לצד חוץ. ולמה כתוב ונתתה אותו וכו'. א"כ מפרש כ"א ככה. ונתתה לפני הפרוכת אותו אשר על ארון העדות. ולא לפני הפרוכת אשר על אהל מועד. יי אולי ר"ל מלת לפני הכפורת באותיות מרובעות וע"ז מפרש ולפני פי' מחוץ לכפורת. ז וכן פירש"י ז"ל כשידליקם להעלות להבתן. *ז ר"ל שאסור אחת ממיניה ופסולה כמו זר שפסול לעבודה ואנקלוס תרגם נוכראין ר"ל שלא לש"ם. כמ"ש (פסוק ל"ז) קדש תהיה לך לה' פירש"י שלא תעשנה אלא לשמי. ואף שהיא במתכונתה פסולה. וזה כחוק מפי' רבינו ז"ל. דלא כמ"ש הנזכר לכתה"ם ע"ם.

*א ר"ל כי תרומה הוא חיוב כי כתיב ונתנו איש כופר נפשו ואח"כ כתוב ונתת אותו על עבודת אוהל מועד וכל תכונות המשכן נדבה לפי שכתוב וכל איש אשר ידבנו לבו.

ר"ל

ספורנו

הסמים לא ימשו להיותם נכבדים לפני יותר מן הסמים שהכהנתם על ידי מניעיהם ומזה יתחייב כלחיותם: (א) מזבח מקטר קטרת. שיספיק בו מעט אש לקטרת בלבד ולא יצטרך להיות חלול ולמלאותו באדמה כמו שהוצרך למזבח העולה לעשות האש תמיד על האדמה אבל יהיה כולו בזה המזבח על לפויו שהיה של זהב ובהיות האש מועט לא הספיק לשרוף את גגו המזבח שהיה של עץ. ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה כי לא היתה הכונה בו להשכין כבוד יתברך בתוכנו כמו שהיה הענין בשאר הכלים כאמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו בבית כענין מעשה הקרבנות כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל. וכן העיד משה רבינו באמרו זה הדבר אשר צוה יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי'. אבל היה ענין זה המזבח לכבד את האל יתברך אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב ולשמח פניו במנחת קטרת על דרך הבו ליי' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו: (ד) שתי צלעותיו. פאות הגובה: שני צדיו. לדי הרוחב:

(יא) כי תשא. ונתנו איש כופר נפשו. כי הכרת המנין באישי האדם הוא מנלד ההשתנות הקורה באישיו מהויה והפסד וזה בסבת חטאם

כשאמרם

פירוש רשב"ם

מארץ מצרים. כדי לשוכני בתוכם: (א) מקטר קטרת. ולא עולה ושלמים ומנחות ונסכים: (ו) ונתת אותו לפני הפרכת. בהיכל. אשר על ארון העדות היא הפרכת להבדיל בינו להיכל: (י) אחת בשנה ביום הכפורים. כדכתיב באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וגו' אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קטרת: חסלת תצוה מיסוד רבינו שמואל

(יא) וידבר וכו' כשקיבצם משה לישראל להפריש תרומות המשכן שנאם וזה הכסף ניתן לעבודת המשכן כדכתיב באלה פקודי וכסף פקודי העדה

מאת

לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה
בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד
אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל
תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן

תרומת.

אונקלוס

קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃
יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי
קוּדְשָׁא עֶסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם
יְיָ׃ יד כֹּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עֶסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא יִתֵּן

אפרשותא

מסרה לפקדיהם, [כל ליש' ח"ו ומ"י]. בפקד, ב' ובפסוק [ומ"ו]. ולא יהיה, [ע"ל כ, ב']. יג זה, ב' כ"פ בטעם מוכח לפני לגרמיה, מס"ג. העבר, [כל ליתנא עבר העבר ח"ו]. הפקדים, [כו"ל ח"ו ומ"י].

ת"א עשרים גרה בכורות ה.

רש"י

השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה יתנו. (מדרש רבה) הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו: העבר על הפקדים. דרך המונין מעבירין את הנימנין זה אחר זה וכן (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה לג) תעבורנה הצאן על ידי מונה: מחצית השקל בשקל הקדש. במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלי האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא. גרה. לשון מעה וכן בשמואל (שמואל א ב) יבא להשתחוות לו לאגורת כסף וככר לחם: עשרים גרה השקל. השקל הוא ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות ועלהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': (יד) מבן

רמב"ן

נוכראין ולא תרגם נוכריתא. רצה לפרש שלא יעשה קטרת מסמים אחרים זולתי הקטורת אשר יצוה אותה וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה: חסלת ואתה תצוה.

כי תשא (ג) צוה הקב"ה את משה כאשר תשא ראש בני ישראל במנין יתנו כפר נפש מחצית השקל ואמר לו ולקחת את כסף הכפורים הנזכר ונתת אותו על עבודת אהל מועד ומזה ילמוד משה שימנה אותם עתה וכן עשה כמו שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר ולא הוצרך להאריך ולומר ועתה תשא ראשם ונתת הכסף על עבודת אוהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנם עתה ולפיכך כלל המצוה כאשר תשא ראשם תעשה כן שיהיה בכלל כל פעם שימנם. והנראה אלי כי לא הצריך אותו עתה לבא באהליהם ולמנותם כאשר יעשה בחומש הפקודים רק שיעשה כאשר יאמרו רבותינו בשקלי הקרבנות לוה עליהם שכל שיודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה יתן השקל הזה והם הביאו אליו הכופר נדבה עם כל שאר הנדבה בבקר בבקר ולכן לא אמר רק ונתת את כסף הכפורים כלומר הנה לויתיך כאשר תמנם שיתנו כופרם ועתה יתנו מעצמם הכופר ותתן אותו על עבודת אהל מועד ולכך לא הוצרך עתה לאהרן ונשיאים שיהיו עמו. ואין טענה מכל העובר על הפקודים כי פירושו הראוי לעבור ומפני שלא נתפרש כאן אם היא מצות דורות או לשעה לבד טעה דוד ומנה אותם בלא שקלים והיה הנגף בהם והתודה עליו ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי. ורבותינו דרשו מכאן שלש תרומות נרמזו המקראות. וכן נראה ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה וירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לאהל העדות. יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אף על פי שלא ימנם. וכן בקרבנות כדברי חכמים. וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת ולמנחת התמיד ולעולת התמיד והשבתות והחדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על כל ישראל וכל מלאכת בית אלהינו. מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית ואמר שלישית השקל כי בימי עזרא הוסיפו עליהם והיה שלישית השקל עשר גרה. ובמסכת שקלים שנינו כשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלין דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעין ובקשו לשקול דינרין. ופירושה כשעלו מן הגולה מפני שהיה בדק הבית צריך להוצאות מרובות היו שוקלין דרכונות שהם גדולי' מן הסלעים והיה כל אחד שוקל דרכמון אחד [חזרו] לשקול סלעים שלמים חזרו לשקול טבעין. ומפורש בירושלמי שהוא פלגות סלעין ובקשו לשקול דינרין ולא קבלו מהן. שיכול הצבור להוסיף ליתן יותר מחצי סלע ובלבד שתהא יד כולן שוה כמו ששנינו במשנת מסכת שקלים ומכל מקום אין אדם רשאי לפחות וליתן פחות מחצי סלע בין יחיד בין רבים כי אין כופר הנפש פחות מכן כדכתיב זה יתנו וגו'. ובירושלמי אמרו בשלישית השקל מכאן שאדם חייב באחריות שקלים שלשה פעמים בשנה מכאן שאין מטריחין על הצבור יותר משלשה פעמים בשנה. וכתב רש"י לפי שרמז כאן שלש תרומות אחת תרומת האדנים שמכאן כשהתחילו בנדבת המשכן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנא' וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו' והשנים אף היא על ידי מנין שמכאן ומסוקם המשכן הוא מנין האמור בחומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל לקנות מהן קרבנות צבור. ואם תאמר וכי איפשר שבשניהם היו ישראל שוין שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו. ואי איפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה ונעשו בני עשרים. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים של יציאת מצרים מונין מניסן ולשנות האנשים מונין למנין שנות עולם שמתחילין מתשרי. נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין האחד בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה הקב"ה לישראל ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר כל אלו דברי הרב. ואני תמה ואיך יתכן שיהיה קהל גדול כמהו ולא ימותו בו בחצי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כשבעה חדשים ולא מת אחד וכתיב ויהיו אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. ועוד קשה לי כי מנין שנות האנשים איננו למנין שנות עולם מתשרי אבל הוא מעת לעת מיום הולדו שכך נאמר בהם עשרים שנה ומעלה שיהיו שנים שלימות להם וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם כמנין מעת לעת כמו שאמרו במסכת ערכין שנה האמורה בקדשים ובבתי ערי חומה ושתי שנים שבשדה אחוזה ושש שבעבד עברי ושבבן ושבבת כולן מעת לעת. בקדשים מנא לן. אמר קרא כבש בן שנתו שנה שלו ולא שנה של מנין עולם וכו' ומפרש התם שבבן ושבבת למאי הלכתא אמר רב גידל לערכין. והטעם מפני שכתוב בבן ומעלה. ובכל מניני המדבר כך כתוב בבן ג"כ ומעלה ומנין המדבר כמנין הערכין בכל דבר כמו שאמר בבבא בתרא גמר ומעלה ומעלה מערכין. אם כן כל הנולדים מתשרי ועד אייר השלימו שנה בנתים ונתרבו בין שני המניינים עם רב. אבל יותר נכון שנאמר שכן אירע מעשה שהיו ישראל בשעת מנין ראשון תר"ג אל"ף ותק"ן ומתו מהם הרבה בשבעה חדשים כנוהג שבעולם ובני עשרים משלימים שנתם מתשרי ועד אייר ואירע הדבר שהיו המשלימים כמנין המתים. אבל לפי דעתי אין השואת המניינים הללו. שאלה כלל כי במנין הראשון נמנה שבט לוי עמהן כי עדין לא נבחר ולא יצא מכלל העם ובמנין שני נאמר לו אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא והנה אותם היו המשלימים שנתם שנעשו בין שני המניינין בני עשרים שנה היו קרוב לעשרים אלף *וזה דבר ברור. כי ממה שהוצרך לומר במניין שני אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא ראיה שהיה נמנה עמהם עד הנה ועתה נבחר השבט ההוא ונמנה לעצמו להיות לגיון למלך. והנה ישראל כשיצאו ממצרים היו כשש מאות אלף רגלי לא שש מאות. ומתו מהם עד המנין ההוא ונתרבו במשלימים שנותיהם. ואולי הגברים אינם בני עשרים אבל כל הנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה בכלל. כי הוא לבד הנשים והקטנים בלבד כאשר אמר לבד מטף. וכן נראה לי כי שלש תרומות נרמזו כאן האחת

לקרבנות

*נ"ע כי חשבון ב"י היה מבן עשרים עד ס' וחשבון הלוים מבן חודש ומעלה (עיין במדבר)

(יג) דֵין שִׁיעוּרָא אִיתְחַמֵי לְמֹשֶׁה בְּטוּרָא הֵי כְדִינְרָא דְאִשָּׁא וְהֵיכְדֵין אָמַר לֵיהּ כְּדֵין יִתְּנוּן כָּל מַאן דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִילְעָא בְּסִילְעָא דְּטַבְעָא דְקוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָנִין סִילְעָא פַּלְגוּת סִילְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: (יד) כָּל מַן דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ:

העתיר

בעל הטורים

ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ונזכרין לפניו ולכך נהגו לפסוק צדקה ביוה"כ: מחצית השקל. בגימטריא זהו כופר נפשו. ונתנו. לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום: (יג) פקודים. ב' בפ'. וג"פ מחלית השקל בפ' וג"פ כופר נפשו וג"פ לכפר. וג"פ בני ישראל לכפר על שלשה דברים על המלחמה ורעב ודבר וכן אמר גד החוזה לדוד כשמנה את ישראל (ש"ב כ"ד) שלש אני נוטל עליך: זה יתנו כל העובר על בגימ' זה היה כמין מטבע של אש: זה יתנו כמנין ז"ה פירוש י"ב שבטים יתנו. דאיכא למ"ד שבט לוי לא נמנו. עשרים בגימ' עשיר ודל. שהיו כולם שוים בזה. שקל בגימ' נפש שבא לכפר על הנפש: (יד) מבן כ' שנה. ס"ת המן שבא להכריע שקלים של המן. שנה ומעלה בגימ' לעונשים. עשרים שנה ומעלה ר"ת [text continues as printed: "ראה כמו שאמרו אלפים וכן בני ישראל שלם תר"ג: ונתנו. אם תקראנו למפרע יפים ג"כ ונתנו"]

יונתן

(יג) דין שיעורא אתחמי בטוורא. פירוש נראה למשה בהר סיני וכמו שפירש"י ודייק ממלת זה אלא שהיה מתקשה עד שהראה לו הקב"ה וכו' עיין ברש"י ובמפרשיו:

בנפילא

עמו

רמב״ן

לקרבנות הלבור היינו על ידי המנין האמור בחומש הפקודים כדברי הרב. כי שם נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד והשקלים של קרבנות לויים חייבים בהם לדברי הכל. וכדברי חכמים אף הכהנים. וכן הלכה בהן כמפורש במסכת שקלים ועוד כי השקלי' לקרבנות אינם מבן עשרים שנה ומעלה אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול וכן מפורש שם. אבל זה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן כ' שנה ומעלה ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ומחלית השקל לכפר על נפשותיכם שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל עונש מחלית יביא מחלית השקל אחד לקרבנות: (יג) מחצית השקל בשקל הקדש. קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל כי מלך גדול היה וקרא למטבע ההוא שקל בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים. ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא שם קדש וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קליב האמור בתורה יקרא לו הכתוב שקל הקדש. וכן הטעם אצלי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקדש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כלם בלשון ההוא נאמרו והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים לבאות ושדי ויו"ד ה"א והשם הגדול המיוחד ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בם ומלאכיו וכל לבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק ושלמה וזולתם. והרב אמר בטורה הנבוכים אל תתמה שנקרא לשוננו לשון הקדש לגאותינו או לטעותינו אבל הוא כי זה הלשון קדוש לא ימלאו בו שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה ולא לטפה ולשתן ולגואה רק בכנוי. ואל יטעה אותך שגל כי הוא שם אשה המזומנת למשכב ואמר ישגלנה על פי מה שנכתב עליו ופירושו יקח. אשה לפילגש והנה אין לורך לטעם הזה כי הדבר ברור שהלשון קדש קדשים הוא כמו שפירשתי. והטעם שהזכיר על דעתי איננו אמת כי מה שיכנו ישגלנה ישכבנה יורה כי משגל שם עלם לבעילה וכן יכנו לאכול את חוריהם כי הוא שם מגונה. ואם מפני טעמו של הרב היו קורים לו לשון נקיה כענין ששנינו עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בלשון נקיה ואמרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי וכן במקומות רבים: ופירש הכתוב כי השקל עשרים גרה של כסף. ותרגם אנקלוס מעין. כי הגרה אללו שם למטבע הנקרא בארמית מעה וכן תרגם יונתן בן עוזיאל לאגורת כסף למעה דכסף וכן אמר בשקל הקדש סילעא כי כן שם המטבע בארמית ושיעורו ידוע נמי בתלמוד וכתב רש"י שהשקל משקלו ארבעה זהובים שהוא חצי אוקיא למשקל

אבן עזרא

וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש. ואחר כן הכיור וכנו [ב]שלא יעשו מנדבת הצבור רק [ג]ממראות הצובאות לבד גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום והזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים הנמשחים. גם הזכיר האומן [ד]הגדול שהוא הרוקם ואשר יעשה מעלתו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב. והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת. ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר. והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל. ואחר כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם. והזכיר כעס ונסה להוציא אהלו ממחנה ישראל. ויש אומרים כי הכתוב *[ד]יספר מה שהיה. ואחר כן הזכיר [ה]כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן לוהו שירד ויפסול לוחות וכתבם השם פעם שנית. והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים. ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו. והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם. וראיתו [ו]ונשאת משה במדבר. ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור. ותקון הכיור. ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתנו ממנו לסנהדרין. וזה רמז בצלאל [ז]ואהליאב. כי מנהג [ח]המושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות. הפרכים בראש [ט]האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים. י"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם. ואם זה אמת [י]היא תשובה על הגאון: וטעם בפקוד אותם. כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף. ויפת אמר אם לא יתנו כפרה בצאת למלחמה ויקופרו [כ]ינגפו לפני האויב: (יג) זה. השיעור. כמו וזה [ל]אשר תעשה אותה. וטעם כל העובר. שעברו משנותם עשרים. והם כמו שלשה שבועות [מ]שנים. אז הוא האדם תמים דעת. גם גופו לא יגדל [נ]עוד בקומה. ואלה

הגרות

היסר

פירוש על אבן עזרא

[ב]ר"ל הטעם שהזכיר כיור הנחשת יותר משאר הכלים כי לא נעשה מנחשת ישראל האמור והב וכסף ונחשת רק מנחשת [ג]מראות הצובאות אם מעט ואם הרבה. [ד]ר"ל לפי הכתוב אשר מפרש קח לך (להלן כ"ג) עשה מ"כ בעלמו פטום הקטורת. וע"י עלת מ"כ עשה המשכן ומי הוא העושה הוא בצלאל. *[ד]ר"ל כי בספרו ומשה יקח את האוהל הוא מספר מה שהיה. לא שיהיה זה בעבור מעשה העגל כאשר כתב הראב"ע ז"ל במקומו. [ה]פי' זה דבריו של הראב"ע ז"ל להשלים דבריו. [ו]ר"ל פסוק הוא (ד"ה ב' כ"ד ט') ויתנו קול ביהודה ובירושלים להביא לה' משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר. ור"ל כי דעת הגאון. כי משה מנה את העם במדבר סיני ולא לקח מחלית השקל. א"כ מבואר כי אין הכסף בעבור הפקידה וזהו דעתו שאמר כי כסף הכפורים לעולם והוא חיוב לישראל ומפרש ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור וכו'. [ז]ר"ל שהיו חכמי לב ובעלי רוה"ק. [ח]ר"ל כי אמרו כי משא הוא בעבור הכלל הנשיא עליון בראש האגרת. [ט]זה טעם כי משא את ראש וכו' שהוא כלל המספר. [י]שאם היה כסף כפורים חיוב. הכי נתנו כופר נפשם. [כ]פי' כי הגות במלחמה לא בא יומו וזה מבורם בתחלת ספרו הנקרא ספר המזלות והוא מספרי משפטי המזלות שאמר שם כי דיני הכללים יבטלו דיני הפרטים בשמונה דרכים. והזכיר כי דרך השלישי הוא הכלל הבא מהמחברת הגדולה על כל מדינה ומדינה. והנה אם היה בכח המחברת שתבוא חרב על המדינה ידוע אעפ"י שיש בנולדים בה אנשים רבים שאין במולדם שימותו בחרב בבוא פקודות המדינה יהרגו כולם. עוד הזכיר כי הדרך השביעי מפאת המולדות כי אם יכנס אדם בספינה בימי הקור בתוך הים והים הולך וסוער אעפ"י שיבוא למעלה הלוחמות לדק ונוגה שהם הכוכבים הטובים לא ינצל. כי המולדות היא כללית. והפרט שבחר לא יועילנו. וככה אלף אנשים שהמה ביש בספינה אחת ולא נמלא במולד אחד שימות בלותו שנה רק ימלא במולד אחד מהם שתגיע (לו נזק) אחד. מפקיד החיים אל מקום מסוכן. ואלו לא היה בתוך הים שהוא מקום מסוכן יארע לו מעט נזק וינצל עכ"ד. והנראה מדבריו הוא כי ההולכים למלחמה יתכן שיש במערכת שיבא עליהם נגף הנה אם יתנו כופר נפשם כדרך סוד הקרבן שהוא נפש תחת נפש. ולא יהיה בהם נגף במלחמה אעפ"י שיהיו נספרים. ואם לא יתנו כופר נפשם הנה יהיה בהם נגף בנושם למלחמה אעפ"י שלא יספרו. (ועיין עקידה פ' כי תשא ועיין אברבנאל פ' הנ"ל). [ל](בראשית ו' ט"ו). [מ]ר"ל ג' שמטות שהם כ"א שנים. [נ]ר"ל פסק כח הגידול

ממנו

ספורנו

כאמרם (שבת פ' במה אשה יוצאה) אין מיתה בלא חטא ובכן כל מנין הוא מזכיר עון לכן ראוי שיתן כל אחד כפר נפשו לכבוד האל ית' והוא כאומרו לכפר על נפשותיכם ולזה אמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. כי בזה לא נכר שוע לפני דל:

ועשית

פירוש רשב״ם

מאת וגו': (יג) עשרים גרה. מין מטבע הוא:

כסף

תרומת יהוה: טו העשיר לא־ירבה
והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת
את־תרומת יהוה לכפר על־נפשתיכם:
טז ולקחת את־כסף הכפרים מאת בני
ישראל ונתת אתו על־עבדת אהל
מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני
יהוה לכפר על־נפשתיכם: פ
יז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יח ועשית
כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת
אתו בין־אהל מועד ובין המזבח ונתת
שמה מים: יט ורחצו אהרן ובניו ממנו
את־ידיהם ואת־רגליהם: כ בבאם
אל־אהל מועד ירחצו־מים ולא ימתו
או בגשתם אל־המזבח לשרת להקטיר
אשה ליהוה: כא ורחצו ידיהם ורגליהם
ולא ימתו והיתה להם חק־עולם לו
ולזרעו לדרתם: פ
כב וידבר יהוה אל־משה לאמר: כג ואתה

קח

אונקלוס

אפרשותא קדם יי: טו דעתיר לא יסגי ודמסכן לא יזער מפלגות סלעא למתן ית אפרשותא קדם יי לכפרא על נפשתיכון: טז ותסב ית כסף כפוריא מן בני ישראל ותתן יתה על פלחן משכן זמנא ויהי לבני ישראל לדכרנא קדם יי לכפרא על נפשתיכון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח ותעבד כיורא דנחשא ובסיסה נחשא לקדוש ותתן יתה בין משכן זמנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: יט ויקדשון אהרן ובנוהי מנה ית ידיהון וית רגליהון: כ במיעלהון למשכן זמנא יקדשון מיא ולא ימותון או במקרבהון למדבחא לשמשא לאסקא קרבנא קדם יי: כא ויקדשון ידיהון ורגליהון ולא ימותון ותהי להון קים עלם לה ולבנוהי לדריהון: כב ומליל יי עם משה למימר: כג ואת סב לך

בו סמין

מסרה טו העשיר, ל'. והדל, ל' ופת"ח וי"ב פת"ח בליש׳. ימעיט, [מ"י]. את תרומת, ה'. נפשתיכם, [כו"ל ח"ו ומ"י]. טז ונתת, כ"ע ספר [ה"א בסוף]. עבדת, [כו"ל ח"ו]. לזכרון, ח' ו' מלא ב' חסר [דין מלא]. יח כיור, ב' מלא בתורה. לרחצה, ה' [ל"ל ד' ס' מבין מידות] [בלא מפיק]. ונתת, [תרין בפסוקא ותרין ה"א בסוף]. יט ורחצו, קדמא ורחצו אהרן ובניו, תנין [פסוק כ"א] ורחצו ידיהם ולאחד פסוק סימן ויסמך אהרן ובניו את ידיהם (ויקרא ח' י"ד) [כ"ל במסכת. ויסמך אהרן ובניו, סמוך ורחצו לאהרן ובניו, ולא"כ את ידיהם, סמוך ורחצו לידיהם, ס' מבין מידות]. כ בבאם, כלהון חסרים במ"ג. אל המזבח, [בפטעא אחד לבד. בס"ס]. כא ולא ימתו, [כו"ל ח"ו]. חק עולם, י"א בליש׳. לדרתם, [כל אוריתא חסר דחסר].

ת"א ולקחת את ברכות סב. ועשית כיור מגילה ל זבחים כב. ורחצו אהרן זבחים כא. בבאם אל סנהדרין פג זבחים יט. או בגשתם זבחים שם קיט. לשרת זבחים יט. להקטיר אשה שם. והיתה להם שם. ואתה קח לך מגילה י'.

רש"י

עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) לכפר על נפשתיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהם נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א) באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות לצבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות לה) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אתו על עבדת אהל מועד. למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר (שמות לב) ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר שמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א) באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנא' (שמות מ) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות לח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגומר הא למדת ששתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות ונ' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א) ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני כ'. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למניין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למניין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר. על עבדת אהל מועד. הן האדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיה מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מוסב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנאמר (לקמן מ') ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קמעא אל הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלי' ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. (ת"כ) פ' (שמיני זבחים יט) להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן משיח ושעירי ע"ז: ולא ימתו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמר כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בעזרה: (כא) ולא ימתו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמן בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש

רמב"ן

סיטר של קולוניא. אלא הרב מפורש בגמרא שהסלע ארבעה דינרין וקבל במשקל הדינרין שהוא כמשקל הזהובים וכן כתב בפירושו בגמרא בבבא קמא הדינר משקלו זהוב וכך קורין בקוסטנטינא הזהוב דינר וכל זה אמת הוא. אבל שיער הרב בזהובים המצויים בדורו וגם בדורנו והם כמשקל חצי האוקיא שהזכיר ואיננו כן. כי מלכי הגוים פחתו הזהובים וכבר מצינו בדברי בעל הלכות גדולות והגאונים הראשונים כי הדינר

הנזכר

(טו) דְעַתִּיר לָא יַסְגֵי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעֵר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִיתַּן יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: (טז) וְתִיסַּב יַת כַּסְפָּא דְכִיפּוּרַיָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִיתֵּן יָתֵיהּ עַל עֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדוּכְרָן טַב קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (יח) וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וּתְסַדֵּר יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִיתֵּן תַּמָּן מוֹי: (יט) וְיִסְבוּן מִנֵיהּ בְּנַטְלָא דְכִיָא וִיקַדְשׁוּן בְּמוֹדֵי אַהֲרֹן וּבְנוֹי יַת יְדֵיהוֹן וְיַת רִיגְלֵיהוֹן: (כ) בִּזְמַן מֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְשׁוּן מוֹי וְלָא יְמוּתוּן בְּאֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (כא) וִיקַדְשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרִיגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹי לְדָרֵיהוֹן: (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כג) וְאַנְתְּ

סב

בעל הטורים

טו- והדל לא ימעיט (עיין ברכות דף ס"ב): (טז) הכפרים ב' במסורה (ר"ל במסורה סמסכן) הכא ואידך מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר. וגם זה רמז לפסוק לדקה ביום הכפורים. והיה לבני ישראל לזכרון מלא וי"ו על שני כתפיו לזכרון חסר וי"ו שלא היו לזכרון אלא בעודם על כתפיו אבל כל זמן שכן קיימין ועומדין לא הוו לזכרון [כ"ל אבל כסף הכפורים תמיד לזכרון עי' ברכות דף ס"ב ע"ב ובר"ק שם]: (יח) ועשית כיור. סמך כיור לפרשת שקלים לומר שהגבאים נעלים בשביל פוסקי לדקה ואין נותנין: לרחצה ד' במסורה שכל מור שאינו מחזיק כדי פורסלו ממנו

יונתן

(יט) בנטילא דכיא ויקדשון במוהי. פי' בכלי טהור וכ"ק' נטלא כמ"ש רז"ל. ותקנו ברכת נטילת ידים לו פירוש בנטילה טהורה שכבר נטהרו ידיהם מכוח סטומאה השורה על ידיהם. ולכן לא להסיר רוח הטומאה מהידים בלוטן המים שהרי נתקדשו לגבוה ואין ראוי להשתמש בהן לחול אלא ליטול מהם ידיו שהורות והוו שהרגוש ויקדשון

רמב"ן

השקל בכל מקום בתלמוד הוא דינר ששד"נ והוא יתר על דינר ערבי שמות. ולפי השיעורין הנמצאים בדבריהם הדינרין שבתלמוד גדולים מן הזהובים הנמצאים היוצאים בזמנו קרוב לשלים והשקל שלשה רביעי אוקיא משקל של הארץ הזאת והוא האוקיא שהזכירה הרב ז"ל. ודע כי שקלי התורה הם הסלעים האלו שכל סלע מהן ארבעה דינרין אבל שקל המוזכר בדברי חכמים כגון שהניחו שקל הלויתני עליו וסלע היה שוה סלע הלויתיך עליו והשקל היה שוה הוא ב' דינרין חצי הסלע. וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלים בכל שנה וכן הונהג בלשון חכמים במשנה ועל כן אומר אדם לחברו שקל הלויתני כלומר המשקל שישראל שוקלים. ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב' דינרים כדי שיהא מצוי לתת לגזבר ההקדש ולא יצטרכו לקלבון וקראו לזה המטבע שקל והיו קורין לשקל של משה שהוא שקל של תורה סלע כתרגומו. ויש אומרי' כי הטעם מנה שאמרו מנה של קדש כפול היה וכן וכל המטבעות ואינו נכון כי שקלי עבד ואונס ומפתה היכם של קדש: (טו) וטעם העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. שיביאו השקלים במטבע הנזכרת. והנראה מן הכתוב הזה שאם הביא הדל בשקלו פסות ממחלית השקל שהוא עובר בלאו הזה שהכתוב הזה מניעה. שאם נאמר

אבן עזרא

[ס]הגרות גרגרות [ע]מכוב הם: כל הנקודים. [פ]הפועלים: (טו) העשיר הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט. כי [צ]כפר נפש הוא: (טז) ולקחת. זה מפורש [ק]בפרשת אלה פקודי. כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים זכרון לבני ישראל: (יז) וידבר. תחלת [ר]פרשה הוא: (יח) ועשית *כנו: כמו [ש]מכונתו. והעד [ת]מכונות שלמה. והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו. והנו באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדים. ולא [א]הזכירו הכתוב. כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא לנכח מקום הכפרת: (יט) ורחצו. הזכיר לורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם. ולא הזכיר משה עתה [ב]כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי. אבל הזכיר זה בשעת [ג]מעשה: (כ) בבאם. ירחצו מים. הטעם [ד]רחילת מים. כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים וכמוהו רבים: (כא) ורחצו. פעם אחרת שיעשו כן תמיד. או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן [ה]הם בני מות: (כב) וידבר. פרשה [ו]בפני עצמה: (כג) ואתה

קח

העשיר לא ירבה שיהיה שלילות לומר שבכך די לו לא נוכל לפרש כן בוהדל לא ימעיט. ואם כן שתיהן מניעות אם שקל העשיר היחידי יותר ושקל הדל פחות עברו בלאו. ושמא מה שהיו תורמין בקופות על האבוד ועל העתיד לגבות יתקן להם זה. כי הדל הממעיט בתורה עתיד לגבות הוא. ומן העשיר המרבה לא יתרמו הגבאין ביתרון ולא יהו נזכין במותרות. ורלאיתי לבעל הלכות ולכל המונים המלות שלא הזכירו הלאו הזה: (יט) ורחצו אהרן ובניו וגו'. הרחילה הזו דרך כבוד שלמעלה. כי כל הקרב לשולחן המלכים לשרתו ליגע בפת בג המלך וביין משתיו רוחץ ידיו בעבור היות הידים עסקניות. והוסיף כאן לרחוץ הרגלים בעבור היות הכהנים משרתים יחפים ויש בבני אדם שים ברגליהם זוהמא וכיעור. ועל דרך האמת בעבור היות ראשי האדם וסופו הידים והרגלים. כי הידים למעלה מכל גופו בהגביהו אותן והרגלים למטה. והם בלורת האדם רמז לי' הספירות שיהיה כל גופו ביניהם. וכמו שאמר בספר יצירה כרת לו ברית בין עשר אלבעות ידיו ובין עשר אלבעות רגליו במלת הלשון ובמלת המעור לפיכך נלטוו משרתי עליון לרחוץ הידים והרגלים. והרחילה הזאת לקדושה תרגם אותה אנקלוס. ומן הענין הזה תקנו רבותינו נטילת ידים בתפלה שיתכוין לזה כטעם נשיאות כפי' והרחילה היא המצוה. אבל הכיור נוה בו להזמנה ואיננו מעכב ולא מצוה כי ביום הכפורים כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב שהיו עושין לכבודו. אבל למדנו מן הכיור כי נריכה כלי: (כג) מר דרור חמש מאות. הסכימו המפרשים. והרב רבי משה עגלגלם כי המור הוא הנקרא מוסק. ור"א השיב כי איננו בשם אע"פ שריחו טוב. ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים והוא הקשה כי כתוב אריתי מורי שהוא דבר מלוקט. ואומרים המגיאים אותו כי הוא נעשה בגרון הלבי. ועוד מן הכתוב וידי נטפו מר ואולי כן הוא בהיותו לח. ויתכן שיאמר אריתי מורי בעבור כי הוא דם נלרר בבטן החיה הדומה לגבי הידועה בארץ הודו ובלכתה בין השיחים בימי החום הגדול נגררת בנפת הבוא והדם יולא לגור ולוקטים אותו מן האחו. ואמר וידי נטפו מר כי הכתוב ידמה ריחו כאלו ידיו תטופנה בריח ההוא נטפי מים ואחרים

פירוש על אבן עזרא

ממנו. [ס]ר"ל העשרים גרה. [ע]ר"ל בעיני המכוב שקורין (באקקהאלן, פענוס גרעקוס). [פ]על הפקודים כל"ל. הפועלים. אמר זה כנגד רש"י ז"ל שדעתו כמו הפוקדים. (ולפי הגרסא שלפנינו ברלב"ע ז"ל איננו נגד דעת רש"י ז"ל. ויתכן שהיה הגרסא ברלב"ע ז"ל הפעולים וכן הוא במקור חיים). [צ]ר"ל כי אמר שהוא כופר נפש אין יתרון בין עשיר לעני כי לכולם נפש אחת. ולענין הנפש לא ניכר שוע לפני דל. ויש שואלין מדוע בזו המלוה העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. והתשובה כי בא להודיע שהשוער הוא ענין עדומה וכי העשיר אינו חשוב לפני הש"י כי אם כמו העני. והעני אין לו לדאוג בעבור עניו כי חשוב הוא לפני הקב"ה כמו העשיר. [ק]ר"ל מה שכתוב שם כן מכסף פקודי העדה עשה כל האדנים והווים. [ר]ר"ל כי אמרו בזה וידבר ה' ואם כבר קדם זכרו בתחלת הפרשה הזאת הוא בעבור כי זה תחלת פרשה. כלומר תחלת ענין בלתי מתיחס עם הענין אשר קדם. אבל עתה לא אמר רק ועשית אם כי היותם כולם מתיחסים כי הכל ענין בנין המשכן. [*]ר"ל מושך אחר עמו ובמש"כ ועשיתה כיור ועשית כנו. [ש](פוסגעשטעלל). [ת]כמ"ש ואת הכיורות עשרה על המכונות (מ"א ז' מ"ג). [א]ר"ל כי אמר ובין המזבח ולא פירש איזה מזבח. ובודאי הדעת נוטה ג"כ כי איננו מזבח הזהב דא"כ היה הכיור בין המזבח ובין פרוכת קדש הקדשים ואיך נכנס לשם בלא רחוץ ידים ורגלים. [ב]ר"ל כי משה היה רוחץ ידיו ורגליו בכל עת בואו אל הקודש. ר"ל אל אהל מועד לדבר עם הש"י וזה לא היה לדורות רק כל ימי היותו משה חי אבל הזכיר זה במעשה אלה פקודי. [ג]כמ"ש ורחלו ממנו משה ואהרן ובניו (להלן מ' ל"א). [ד]ר"ל ורחלו רחילת מים. ורחלו כמוב במים. כי המים הם הרוחלים ידיהם ורגליהם. כמו ורחץ במים (ויקרא ט"ו ה') וכמש"כ ורחלו ידיהם ורגליהם עם מים. [ה]ר"ל כי כבר הזכיר עונש מות בבואם אל אהל מועד אם לא ירחלו. רק על גשתם אל המזבח לא זכר. [ו]ר"ל כי מה שזכר למעלה הוא מעשה כלי וזה היה ענין פעולת הבשמים

ספורנו

(יח) ועשית כיור. גם זה הכלי לא הזכר למעלה עם שאר הכלים כי לא היתה הכונה בו להשכין שכינה במקדש כענין הכונה באותם הכלים

פירוש רשב"ם

(טז) כסף הכפורי'. כסף כופר נפש: על עבודת אהל מועד. כדכתיב מאת אדנים

למאת

קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ
מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים
וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם:
כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
וְשֶׁמֶן זַיִת הִין: כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן
מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה
רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה: כו וּמָשַׁחְתָּ
בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת:
כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת:
כח וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ: כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם
וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם
יִקְדָּשׁ: ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי: לא וְאֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־
קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם: לב עַל־
בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לכם

אונקלוס

בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְמָן בְּשָׂם פַּלְגוּתֵהּ מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין: כד וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא: כה וְתַעְבֵּד יָתֵהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בֻּסָם מְבַסָּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא: כו וּתְרַבֵּי בֵהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא: כז וְיָת־פָּתוֹרָא וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי וְיָת מְנַרְתָּא וְיָת מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כח וְיָת מַדְבַּח דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ: כט וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ: ל וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: לא וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן: לב עַל בִּסְרָא דַאֲנָשָׁא לָא יִתְנְסַךְ וּבִדְמוּתֵהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵהּ
וקדשא

מסרה כג מר, ז' חסר בלישנא [דין בקמץ חטף ולא כמסר לק מחמש שמה דספר קרייה]. מר דרור, ל' [כו"ל מ"ר]. וקנמן, ל' [והקמץ חטוף]. וקנה, ל' [ל"ל ב'. ס' מ"ח]. בשם, [מ"ו]. כד וקדה, ל'. כה מעשה רקח, [כל אורייתא ס"ו במ"א בסמוך פסוק ל"ה]. כו ומשחת, ב' [מלא ומשחת הטעם מלרע, ולכן מלא בו הבי"ת רפי, כי אין כאן דין אתי מרחוק]. ארון, [מלא]. העדת [חסר]. ארון העדת, י"ב. כז ואת השלחן, ג'. ואת המנרה, ב' [מ"ו]. הקטרת, [מ"ו]. כח ואת מזבח, ט' [ל"ל יו"ד. ס' מבין מידות]. מזבח העלה ואת כל כליו, ג'. ואת הכיר, ג' [מ"ו]. כט קדשים, [הקו"ף בלא מתג והקמץ חטף וכולם דכו'. מ"ש]. לא ואל בני ישראל תדבר לאמר, ד'. יהיה זה, ב'. לדרתיכם, [כול' חסר ב' ווי"ן ומ"י]. לב ייסך, ל' מלא [ל"ל ומלא] וחקף קמץ.

ת"א מר דרור חולין קלט כריתות ה. ושמן זית הין כל הנוגע זבחים פז. שמן משחת הוריות יא מנחות פט כריתות ה. לדרתיכם הוריות יא כריתות ה. על בשר אדם כריתות ו ז. ובמתכנתו כריתות ה. קדש יהיה כריתות ו.

רש"י

ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמון בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור. א"כ למה נאמר בו חציין גזרת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה): וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך משקל כולו: (כד) וקדה. הוא שורש עשב ובלשון המשנה קציעה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו ספק אלא ששרום במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפאו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו (ישעיה נא) רוגע הים וכמו (שם מב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופה מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: מעשה רקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ"ף חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אתם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגומר כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף להפסל ביוצא וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושנויה היא משנה שלימה אלא מזבח מתוך שנ' (שמות כט) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי. כל משיחת משכן והכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין לשון משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין (עמוס ו') וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. (הוריות יא) מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגימ' תריסר לוגין הוו: (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו. (כריתות ה') בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: ובמתכנתו. לשון חשבון כמו
שמות

רמב"ן

ואחרים אמרו איך יכנס בקטרת ובשמן הקדש דם חיה טמאה. גם זו אינה קושיא כי הלחות ההוא הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא מאום. ופירשו דרור מלשון וקראתם דרור שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובת. ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חפשי. לומר שיוקח מן הצבי ההוא בהיותו חפשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם מעט ואיננו מבושם וזה דבר ברור. ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו שאין המור מוס"ק. שהם אמרו במדרש חזית מור אינמר"כון והמוסק אף בלשון חכמים כך שמו מוסק כמו שאומר בברכות חוץ ממוסק מפני שהוא מין חיה וכן הם בירושלמי בר ממוסקים וכתב בעל הערוך כי גם כן שמו בלשון יון. ועוד אמר במדרש חזית צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין מריח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש ומה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין. והנה המוסק ריחו מריח בלא אור. ועוד שנינו אלו חוצצין בכלים הזפת והמור וכו' על המרדעת רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי וקתני זה הכלל כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ. ואין המוסק דבר נדבק כזפת שיחוץ ואם שמא נותנין אותו בענין שידבק בכלים אינו מקפיד עליו שיחוץ אפילו על המרדעת. והקרוב שהוא הנקרא כן בלשון ערבי מור שיש ממנו מינין
מור

ירושלמי

סב לך בוסמין בשרויא מור בחיר מתקל חמש מאה מנין וקינמון בושם פלגותיה מתקל מאתן וחמשין מנין וקני בושמא מתקל מאתן וחמשין מנין:
(כג) ואת סב לך רישיה בוסמנין טבין מור בחיר תקל חמש מאוון דסלעין:
(כד) וקציעתא מתקל חמש מאה מנין סילעין בסלעי קודשא ומשח זיתא מלי קסטא דסכומיה תריסר לוגין לוגא לכל שיבטא לתריסר שבטין:
(כה) ותעביד יתיה משח רבות קודשא בושם מתבשם עובד מתבשם

יונתן בן עוזיאל

בשמא ממזיג משח רבות קודשא יהא: (כו) ותרבי ביה ית משכן זמנא וית ארונא דסהדותא: (כז) וית פתורא וית כל מנוי וית מנרתא וית מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא: (כח) וית מדבחא דעלתא וית כל מנוי וית כיורא וית בסיסיה: (כט) ותקדש יתהון ויהון קודש קודשין כל דיקרב בהון מן כהניא יתקדש ומשאר שבטיא יתוקד באשא מצלהבא קדם יי: (ל) וית אהרן וית בנוי תרבי ותקדש יתהון לשמשא קדמי: (לא) ועם בני ישראל תמליל למימר משח רבות קודשא יהי דין קדמי לדריכון: (לב) על
בישרא

בעל הטורים

מענו ארבעה כהנים כאחד אינו כיור: (לב) קדש הוא קדש יהיה לכם בגי' למלכות בית דוד [נ"ל דרכם שם למקרא קודש עלה וי"ו]: (לד) קח לך סמים ס"ם מכם סמרא וריחני
פקחין

יונתן

ויקדשון ממוהי לסוחן מים שיהם אלא לקדוש ידים ורגלים לעבוד ולא לטהר מרוח הטומאה וק"ל: (כג) בשרויא. הוא לשון תחילה ר"ל בראשונה ומלא כלא לשון חשיבות שיהא בראשונה מור דרור וכן משמע ממלא בשרויא שיהא נמשך כאשם ומלא מר דלא יהיה נמשך למלא בשמים הוה מתרגם שירויא לא בשרויא בצ"ת אלא כפירש"י וק"ל: (כד) מלא קסטא. היא שם מדת כלי המחזיק הין. וכן ת"י בפסוק לה לדק קסט בקושט ועיין שם: (כה) ממזיג. פי' לשון עירוב ומזיגה ועי' בל"ח פי' מ"ם ומאריך במלא מזיגה וכי רבים עמדו במלה זו וע"ש: (כט) יתקדש וכו' יתוקד
בסטא

רמב"ן

מור לאמר ואביץ ובו מקטירין וריחו מפיח באור ביותר. והנה כל הלשונות עברית וארמית וגם הערביים שוות בו. ובלשון אגד' פרסית או יונית נקרא אמרכון קרוב לזה. וגם בלשון רומיים נקרא מירא ולהשואת הלשונות בו נראה שהוא המין ההוא והוא יחשב בסמים. ומה שאמרו שהוא ראש לכל הבשמים שהזכירתו תורה בראשם או שהוא בקטרת מעורב מכולם. ואפשר שימלא עוד במיניו בעל ריח מבושם ביותר והוא הנקרא דרור. והלוקט לזה ידיו מתמרמרות שהוא מר כלענה. ושנו בספרא דברים שאי אפשר לדעתן כגון המערב מים ביין קומוס במור כי זה מזייפין אותו בקומוס הנקרא לומג אל ערבי שהוא נדמה לו ולכך אמר מר דרור שיהיה נקי מן הזיוף שמזייפין אותו תמיד. ויתכן כי לשון דרור בכל מקום נקיות. וכן וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כל בעלי הארץ נקיים מעבדות ומכל שעבוד בגופם ובארצותם כלשון ובעל הטור נקי. ומה שאמר הכתוב וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר יתכן שיהיה שיעורו וידי נטפו שמן מור כי המנהג לסוך בו גם הידים לעדן ולרכך אותן כדכתיב ו' חדשים בשמן המור ופירשו בו שמן זית שלא הביא שליש מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר והענין כי השמן הזה מתקנין אותו במור ונקרא כן וזה טעם נטפו. ויתכן כי יוציא מן המור שמן כאשר נעשה בנלע"כי וזולתו מן הלמגים והנה ראוי לקרותו מור ושמן המור: וקנמון בשם מחציתו. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמון בשם לשון רש"י. והרב רבי משה אמר שהוא קשר קליכ"ה ואחרים אמרו שהוא העץ הטוב הנקרא עוט"ייב ואינו כדברי כולם. שהרי אמרו בבראשית רבה ובמדרש, הזית קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו והנה הוא כעשב השדה ירעו אותו הצאן. ולפי דעתי הוא התבן המבוסם והנקרא בערבי אדכר ובלשון הרומים אסקינאנט והוא בלעז פאייקא דמיקא והוא מרעה לגמלים במקומו. ורבינו בעל ההלכות כתב בפסקים כגון קנמון והכל שדומים לתבן והקדם ידועים מלשון הארמית שהיא קליעה וכן בערבי: (כה) ועשית אותו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רוקח. על דרך הפשט יהיה כמעשה השמן
כדברי

אבן עזרא

קח לך. כדרך [ז]לך לך. וקחו [ח]לכם לאן. ועל דרך הפשט כמוהו עשה [ט]לך שרף. גם הפעל [י]לך כי כן דרך הלשון. ומלת מר. קשה. והגאון תרגמה [כ]מוס"ק. והנה [ל]איננו מעלים אע"פ שיש לו ריח טוב. אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי [מ]עם בשמי. והנה הוא מלוקט. והאומרים המציאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי. והנה כתוב וידי *[מ]נטפו מר. אולי כן הוא בהיותו לח. וטעם בשמים ראש. שיוקח הראש מכל בשם. כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה. ואחר שאמר קנמון בשם. מה טעם להזכירו. אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנה. וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה. וככה נקבל. רק לא ידענו [נ]טעם למה הזכיר מחציתו. וטעם השקלים [ס]לא אבין. כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל. ואף כי בכל מעשה רוקח: (כד) וקדה. מהקבלה ידענו שהיא [ע]קליעה: (כה) ועשית. רקח מרקחת. כמו מקטר [פ]קטרת. וטעם שמן משחת קדש. הוא שמזכיר אחר זה: (כו) ומשחת. אהל מועד. כולל המשכן · והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון: (כז) ואת. הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו [צ]כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים: (כח) ואת מזבח העולה. יש לו כלים רבים: (כט) וקדשת. בשמן [ק]המשחה: וטעם כל הנוגע בהם. כלמדנו מן [ר]הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו. כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש. וככה מזבח העולה שגם בו כתוב [ש]קדש קדשים: (ל) ואת בניו. לבדם לא אחרים: (לא) שמן משחת קדש יהיה זה. כל הנעשה [ת]במתכונת זה לאשוח זרע אהרן: (לב) לא
יסך

פירוש על אבן עזרא

הבשמים לכן נאמר וידבר פעם אחרת. [ז](בראשית י"ב). ופי' להנאתך. [ח](לעיל י"ב כ"א) [ט](במדבר כ"א ח'). [י](להלן ל"ד א') ואמר זה כנגד רש"י ז"ל שאומר לך הפסולת יהיה שלך. [כ]פירש ככה הוא נקרא בלשון לעז. אך בלשון ישמעאל מס"ך ולפי דעתי שהוא כמשמעו בלשון קדר פירש הנקרא מור וכן בלשון רומי פירש מיר"א. [ל]ר"ל זה לשונו של הראב"ע ז"ל ור"ל כי אם הוא כאשר אמר הגאון ז"ל הנה איננו מעלים כמזכיריו שהם קנמון בשם וקנה בשם. אעפ"י שיתכן דברי הגאון בעבור היותו בעל ריח טוב כחביריו. ולבאר הראב"ע ז"ל כל זה הולך בפי' שיר השירים. [מ](שיר ה' א'). *[מ](שם פסוק ה'). [נ]ר"ל ע"ד הפשט. ורז"ל אמרו גזירת הכתוב היא להביאו לחלאין להרבות בו ב' הכרעות וכו'. כמ"ש רש"י והרמב"ם ז"ל ועיין כריתות (דף ה' ע"א). [ס]אמר זה כנגד רש"י ז"ל שכתב כי טעם החלאין לרבות שתי הכרעות. [ע](כריתות דף ו' ע"א) וכן ת"א ויב"ע קליעתא. וכן פי' הרמב"ן ז"ל. [פ](פסוק ח'). [צ]ר"ל כי בעבור זה אמר עליו ואת כל כליו ולא אמר כן במזבח הקטורת. [ק]ר"ל כי הוא היה מקדש אותם במשחם משמן המשחה הנזכר בזה שהוא משחת קודש. כי לא נעשה כי אם שני שמנים האחד למאור והשני למשחה שהיא שמן הקודש כאמרו בזה שמן משחת קודש. ומזה השמן היו נמשחים אהרן ובניו כאשר מפורש בזה. אבל אהרן בעבור היותו כהן גדול היה משוח בראש וכן כל כהן גדול הקם תחתיו. אבל המשח בניו עמו לא היה על הראש כאשר כתב הראב"ע ז"ל למעלה בפרשה הקודמות וזהו הבדלה ביניהם א"כ אמרו בו אלה פקודי ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם. לא היה הדמיון שוה מכל צד. [ר](חגי ב' י"ב) וכמשמעו פי' אם ישא בשר קודש בבגדו האם יתקדש. ואם ישא בשר עוגה אשר הוא אב הטומאה יקבל טומאה ככה בנקל לקבל טומאה מאשר יקבל הקדושה. אך המאכל מקבל הקדושה [ש](לעיל כ"ט ל"ז. גם להלן מ' י') ונכלל פה בוקדשת אותם והיו קדש קדשים. [ת]ר"ל כי א"א שיספיק השמן הזה לדורות. א"ו הכוונה במתכונת זה על הנעשה להנא.
בראשית

ספורנו

הכלים כמבואר למעלה. אבל היתה הכוונה להכין את הכהנים לעבדתם: (כד) ושמן זית הין. אין ספק שזאת הקלבה מהשמן לא היתה מספקת לסוך את כל קנבת אותם הבשמים אבל בשלו השמן עם מי בשול הבשמים או הליפוהו על מי שרייתם עד תום המים על ידי בשול או על ידי אש מועט מתוך המים ונשאר השמן כמעשה הרוקחים. ובזה היתה מחלוקת בין רבותינו ז"ל אם הספיק לבשלו עם מי בשולם או להליפו על מי שרייתם ולהתיכם באיד על ידי אש מועט: רוקח מרקחת. לקוח של רקוח שנרקח השמן במים המרוקחים: (לא) יהיה זה לדורותיכם. שלא יקבל הפסד:
קח

פירוש רשב"ם

למאת בכר בכר לאדן: (כג) בשמים ראש. החשובים כדכתיב עם כל ראשי בשמים. ונראה בעיני כי בשמים גידולי אילנות כדכתיב הפיחי גני יזלו בשמיו. אבל בשמים ראש מיני שרף אילן או דברי' שמוציאין מן הקרקע: מר דרור. חשוב וכן מר עובר. חשוב בכל סוחרי מדינות: מחציתו מפורש בבריתו': (כה) רוקח מרקחת. לפי הפשט כתושי' ונתוני' בשמן ועירבם יפה: (כט) כל הנוגע בהם יקדש. לטהר תחלה קודם שיגע בהם לאחר שנמשחו: (לב) ובמתכנתו. בחשבון הבשמים של פרשה זו: (לג) ואשר יתן ממנו. משמן שעשה משה: (לד) סמים. כבר פירשתיו
למעלה

לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס
לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר
קדש

אונקלוס

קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּהּ עַל חִלּוֹנָי וְיִשְׁתֵּצֵי מֵעַמֵּהּ׃ לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנִתָא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָא דְּכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵא׃ לה וְתַעְבֵּד יָתַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין
בסם

מסרה לג איש, י' ר"פ בתורה. ואשר, ז'. ונכרת, ה'. לד נטף ושחלת, ו' פסוקים בטעמא [ר"ל בכל חד ב' מלות שהם שם דבר והם בטעם מהפך פשטא ופסק ביניהם. ס' מבין סידום]. זכה, ג'. בבד, ב' [ל"ל ליה. מ"ח]. לה מעשה רוקח, ב' מלאים זבובי מות.

ת"א ואשר יתן כריתות שם מעילה יט. קח לך סמים יומא ג כריתות ו. בד בבד יהיה כריתות ה.

רש"י

(שמות ה') מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטורת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה: על זר. שאינו צריך כהונה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף בלע"ז גו"מא והצרי קורין לו טרי"אקה: ושחלת. שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלב"נא ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבנה זכה. (כריתות ו) מכאן למדו רבותינו י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני מיעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה'. סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה המוזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיה זה כמות זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א) וייראו המלחים (יחזקאל כז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף בצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בבזך. ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה

רמב"ן

כדברי ר' יהודה שאמר שרהום במים שלא יבלעו את השמן ואין הצריך שיהיו במים לבדן אבל נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והציפו עליהן שמן זית הין ואח"כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים ונתנו על אש נחה גחלים עוממות ויבשלו עד יבשת המים וקלטו השמן מעליו כי כן מעשה הרקחים בכל שמן מבושם ולכך קרא הכתוב ולוה שיעשו השמן הזה רקח מרקחת כמעשה רוקח ולא פי' המעשה כי דרך הרקחים ידוע בהם וכן מצאתים בשקלים ירושלמי. ר' יהודה אומר שולקן היה במי' ונותן שמן מלמעלה משהיה קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהפטמי' עושין שנא' ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח מרקחת מעשה רוקח: (לג) על זר. שאינו צריך כהונה ומלכות לשון רש"י. ור"א השיב כי זר במקום הזה כל שאינו מזרע אהרן ובניו הנזכרים כמו והזר הקרב יומת כל איש זר חוץ מן הנזכרים וכן וכל זר לא יאכל קדש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ולכן יסבור כי המשיחה בשלמה שהוציא לדוק קרן השמן מן האהל והוא שמן המשחה הוראת שעה על פי הנבואה. ואין כן דעת רבותינו. ואומר אני כי הכתוב אומר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם והיה ראוי שיאמר שמן משחת קדש יהיה זה לאהרן ולבניו לדורותם כאשר אמר בבגדים ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו. או שיאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי והיתה להם חקת עולם לדורותם. כי עכשיו שלא הזכיר רק הם עצמם ואמר שלא ינתן על זר יהיה במשמע על כל אדם חוץ מן הנזכרים עצמם. וכן אמר על בשר אדם לא ייסך. והנה הכתוב מפרש הכהן המשיח תחתיו מבניו אבל כך הדבר לוה שימשח בו עתה אהרן ובניו ואמר שמן משחת קדש יהיה זה לי למשוח בו משיח קדשי אשר אבחר בו לדורותיכם ולא יתן על זר שאיננו לי ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים כי שניהם משיחי ה'. וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו בשמן שהוא משחת קדש לי. ופירוש על בשר אדם לא ייסך אזהרה בכל אדם כי לא אמר על בשר זר לא יסך והטעם שיצוק מן השמן על ראש אהרן למשחו וימשח גם בניו אבל לא יסוך בו בשמן שום אדם אפילו הכהנים המשוחים כאשר סכין הבשר בשמנים הטובים ומורידין בהן הבשר בידים משופות אחרי הרחיצה כענין ורחצת וסכת. וארחצך במים ואסיכך בשמן. וזהו פשוטו של מקרא ומשמעו. וכך אמרו רבותינו מנין לכהן גדול שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך: (לד) קח לך סמים. אמר בדרך הפשט כי פירושו קח לך סמים הם נטף ושחלת וחלבנה אלה הסמים ולבונה זכה עמהם. ואיננו נכון להחזיר פעם אחרת סמים כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין בארוכות או בדברים שהן כן תמיד. והאמת כדברי רבותינו כי הם סמים אחרים. וכתב רש"י סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשרה ולבונה הרי אחת עשרה. ויש לתמוה ולמה לא יזכירם הכתוב. ואולי יאמר הכתוב קח לך מינים נטף ושחלת וחלבנה סמים רבי' ולבונה זכה ולא יקפיד רק באלה הארבע כי בהם ענן עשן הקטורת עולה רק טוב שיתן עמהם סמים רבי' אשר לכהן ריח טוב כדי שיהי' בתמרות עשנו מבושם ולכן לא פי' המשקל וכמה יקטיר ממנה כי לא הקפיד רק שיהיו אלה הארבעה בשוה ושיוסיף עמהם עוד סמים טובים להקטיר. והטעם כי אשר אמר בשמן שיעשה אותו כמשפט מעשה הרקחי' ולא לימד על מעשהו רק סמך עליהם כן אמר בזה שיקח מאלה ארבעה הסמים במשקל שוה ויוסיף עמהם סמים ויעשה מכולם קטרת מרוקח כמעשה הרוקחי' בסמים הידועים להם שהם טובים עם אלה ובעשייה אשר הם עושין ויתן ממנה לפני העדות כדי שתעלה תמרתו כמנהג שמוגמרות לפני המלכים וכן קרא בעשייה ולא הזכיר אותה בהזכירו האחרים כולם וכזה אמרו בגמ' אמר ריש לקיש מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה כי לא צוה בה התורה רק בדברים שקוטרין ועולין על דרך מעשה הרוקחים ואולי על פה נתפרש למשה בסיני הסמים הנבחרים לזה וכל מעשה הקטרת כי כן נתפרש לו גם מעשה השמן איך יעשו אותו אף על פי שתלאו במכתב הרוקחים ויתכן עוד כי לשון סמים ובשמים לשון אחד הוא כאשר הזכרתי ואלה השלשה אשר הזכיר אינם סמים כי הנטף והחלבנה שרפים והשחלת צפורן יוצא מן הים ואמר הכתוב קח לך סמים הנזכרים ונטף ושחלת וחלבנה וסמים עוד ולבונה זכה ותעשה קטרת מרוקח כמעשה הרוקחים כי הסמים הנזכרים למעלה בשמן מר דרור וקנמון וקדה נכנסין בקטורת: וקנה בושם על דעתי הוא הקליפה שהזכירו בה. חכמים והוא דראציני בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא והוא קנה כדמות הקנים והסמים שלוה להוסיף מן שבלת נרד וכרכם והקושט לפי מה ששנו חכמים. ואולי אין קפידא בכתוב אלא באלה השמנה שהזכיר אבל במה שכפל להוסיף בו עוד סמים לא יקפיד רק בבושם שיעשה קטורת מרוקח וקרא במעשהו ובמשקלי האחרים מפני שלוה שיעשנו כמעשה רוקח. ונראה לי שבחרו חכמים באלה השלשה מפני שהוזכרו בשיר השירים נרד וכרכם ואהלות והוא הקשט יקראונו בלשון רבים מפני שהוא שני מינין המתוק והמר והנה הזכיר שם קנה וקנמון ולבונה ומור עם אלה השלשה ואמר עם כל ראשי בשמים להביא הקדה והנה הם כל סמני הקטרת. והזכיר תחלה כפרים עם נרדים להביא נטף ושחלת וחלבנה שהם שרפים כי כפרים מן וכפרת אותה שרף כדבק. והמתרגם הירושלמי אמר מר ואהלות אקסי לי אליאן והוא העץ הטוב הנקרא בלשון רומי ליניו אלואי. כי אקסי עץ
בארמית

יונתן בן עוזיאל

בּישְׂרָא דְאִינָשָׁא לָא יִתְמְרַק וְכִדְמוּיֵיהּ לָא תַעַבְדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵא לְכוֹן: (לג) גְּבַר דִּי יִמְזוֹג כְּוָותֵיהּ וּדְיִתֵּן מִנֵּיהּ עַל חִילוֹנֵי דְלָא מִבְּנֵי דְאַהֲרֹן וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: (לד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמֵי קְטַף

ירושלמי

וּבְשַׁת וְחֶלְבְּנַיָא בּוּסְמִין בְּחִירִין דַּכְיְיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי:

[(לד) קְטַב וְשׁוּבְלָא מוֹרַיָא וְחֶלְבְּנַיָא:]

(לה) וְתַעֲבֵיד יָתֵיהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמַן בּוֹשֶׂם עוֹבַד מְמִזַּג מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא: ותיבתוש

בעל הטורים

נטפין. זכפ"ג במסו' ולבונה זכה וכסם על המערכת לבונה זכה (פ' אמור) והפלאי זכה (איוב פ"ז) זה הוא שאמר הכתוב מכון תפלתי קטור' לפניך שהתפל' דומ' לקטור' כשם שזאת זכה כך התפלה צריכה שתהיה זכה: (לה) רוקח ב' מלאים. מעשה רוקח. זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י') זהו שדרשו רבותינו שהיו מכניסים אחר הקטורת לומר בה ממו נדב ואביהוא בה ממו עדת קרח שנאמר מות אני רוקח דהיינו קטרת ואמר.

יונתן

באשת הנה מערב יקדם בתרי אנפין אחד כמשמעה ודרש כמי יסוקד והוא הזר הנוגע בהם יכרת וק"ל: (לד) קטף ובשת לא מלאתי הנירו. ולפי גירסת הערוך הוא כמו קושט

רמב"ן

נקראים ליאנטאין כשמו. ובלשון יון נקרא כן ממש אקסי לואין וכן שמו נמרבי אל עוץ אל טיב. אבל אונקלוס תרגם כאהלים נטע יי' כבושמיא לא יסד לו שם: נטף. הוא צרי. וכתוב בפירוש רש"י והצרי קורין לו טריאק ואל שם שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף. ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כחש לו כי הטריאקה איננה שם אחד אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים. כי יכנסו בה אבק העקרבים ובשר האפעה ולכך נקראת טריאקי כי שמרם בלשון יון טריאק. ובלשון רבותינו תמיד טרקיה סויא. וכן החכמה שנרקחת בלשונם. כי טוריאקה לכוליה גופא. וחלילה שיכנס בקטורת בשר שקצים ורמשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. אבל הצרי הוא השרף כעין שמן הנוטף מעץ הבלסמון הנקרא בלשון חכמים קטף. והוא מה ששנינו רבן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ושמא יקראוהו קטף בעבור שקוצרים ענפיו בימי החום והצרי זב משקטיפה הביא אמרו בגמ' בפרק במה מדליקין רבי שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי וכן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף. ופירשו בו מאי טעמא מפני שריחו נודף גזירה שמא יסתפק ממנו והנה הוא השמן הטוב המשוב הנזכר. ואני תמה כי אונקלוס תרגם נכאת וצרי ולוט שעף וקטף. וכן מעם צרי קטף ותרגם נטף כטופא ולא תרגם נטף כצרי. ויונתן תרגם צרי בכל מקום שעף והוא לשון שמן משחה ובלשון תלמוד עבדי ליה שיפא בלעא והוא מבולע כעי"ן שעיפא דשייף ליה מההוא מינא בפומיה דשעיף. והנראה מדעתם כי אילן הצרי ופריו שניהם יקראו צרי בלשון הקדש כשם תאנה ורמון ואתרוג ואולשם רבים. והנכאת אולם הוא שם לכל שמן חשוב ומבושם ולכך אמר ויראם את כל בית נכאתה. שהאוצר אשר בו השמן הטוב יקרא על שמו שהוא מבחר הסגולה. ושם כתוב ואת שמן הטוב. ולכך אמר אונקלוס במנחת יוסף שהביאו לו שעף שהוא שם מעי' השמן המשוב הזה. והביאו מענפי העץ שהוא הצרי שנקרא קטף. ובשאר מקומות כשיזכיר הכתוב צרי לבדו ויזכירנו לתרופה ולשבח כגון הצרי אין בגלעד יתרגם אותו יונתן על השמן שהוא שעף. ותרגם אונקלוס נטף כטופא. והוא השמן הזה שנקרא כן בעבור שהוא נוטף מעברי הענפים ואין כאן מקום לתרגומו שעף כי איננו בקטרת למשיחה. וראיתי לרב רבי משה שמכנים בקטרת עץ האילן הנזכר הוא הנקרא בערבי עוד בלאסן. נראה שסבור כי רשב"ג שאמר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בא לחלוק ולומר שאין הצרי משמני הקטורת כי הוא אינו אלא שרף ובקטרת אין השרף נכנס בו אלא הקטף עצמו: (לה) ממולח טהור קדש. שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע. ואונקלוס תרגם מעורב ירצה לומר נמנגלם כמסק. שיעשה הסמים כולם שחוקים מאד ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר שם מהם מלשון כי שמים כעשן נמלחו

אבן עזרא

יסך. אמר רבי מרינוס כי יסך כמו יוסך. וכמוהו [א]וייסם באהרון כמו ויוסם. והטעם כי מנהג ישראל היה לקודשמן [ב]הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב. ושמן [ג]לא תסוך. ולסוך מזה השמן אסור [ד]לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו. הבשמים הנזכרים ובמשקלם: (לג) איש. טעם ואשר יתן ממנו על זר. שאינו ממשפחת הכהן. אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים. והולך לפרש ככה בעבור שלקח [ה]צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה. ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל. ולא דבר נכונה כי הנה [ו]והזר הקרב יומת. ופירש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ואחרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה [ז]גם זה איננו נראה בעיני. כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה-זה לי לדורותיכם. ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן ממנו שהוא כמוהו על זר. והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו. ומוץ ממשפחת דוד איננו כתוב. ולפי דעתי כי כל המלות אמת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר. והנה [ח]גדעון [ט]ושמואל גם [י]אליהו בהר הכרמל העלו עולות. והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן. גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח. והנה הכל הוראת שעה. גם ככה נוכל לאמר [כ]בדברי שלמה. כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד. כמשח בשמן המשחה: (לד) קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם. והנה הכתוב [ל]לבשמים שהם לקטרת הסמים [מ]לא פרשם הכתוב. והזכיר [ס]הסמים כי לא הזכיר [נ]משקלם. וטעם סמים. פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואח"כ יעורב: (לה) ועשית. ממולח. טעם ממולח הוא מלח [ס]סדומית.

וי"א

פירוש על אבן עזרא

[א](בראשית כ' כ"ו). ע"ש בפי'. [ב]ר"ל שלינו גבי דניאל וסוך לא סכתי (דניאל י') וכן מלינו בכות ורסלת וסכה. [ג](דברים כ"ח מ'). [ד]ר"ל זולת הכהן המשוח והוא הגדול. [ה]כמ"ש ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וימשח את שלמה וכו' (מ"א א' ל"ט). [ו](במדבר ג' י'). ופי', ר"ל הפירוש בלדו למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא (שם י"ז ה'). [ז]ר"ל לפי פי' (פסוק לא) דומה כל"ע הפי' הזה כי אין הפרש בין זה או זה כי הכל שוה ואין מפורש הכתוב להפריש זרע דוד. [ח](שופטים ו' כ"ו). [ט](ש"א ז' ט'). [י](מ"א י"ח כ"ג). [כ]ר"ל כי מה שכ' (במ"א א' ל"ט) על שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וטעמו מאהל מועד וזהו שמן המשחה. חכו כלכה"ע ז"ל דברי שלמה ולא דוד בעבור היות הדבר יותר מבואר בו מדוד כי כתוב עליו מן האהל. גם זכר גדעון לפי שהעלה עולות ואיננו כהן אלא הוראת שעה היתה. ע"כ נוכל לומר בדברי שלמה ג"כ כי הוראת שעה היתה. [ל]כי בתוך י"א סממנים היו ג"כ בשמים כמ"שכ ובשמים לשמן המשחה ולקטורת הסמים (להלן ל"ה ח'). [מ]ר"ל מה מכסת בויקחו לי תרומה בשמים לקטורת הסמים ולא פירש הבשמים. [נ]והבשמים הם במשקל שיערו חז"ל (כריתות דף ו' ע"ב). [ס]ולא הבשמים. [ס]כמ"ש חז"ל (שם) במרגליות

ספורנו

(לד) קח לך סמים. הוזכר בשמן המשחה ושם מר קנה וקנמון וקדה ועם אלה נטף ושחלת וחלבנה. ועמהם סמים הנודעים לתקון הסמים הנזכרים כמו שנודע אבל הרוקחים שהסגולת דרך משל הוא מתקן הריאו"כדיכרו ואבן המלח תתקן האגר"יקו ודומיהם וקבלו רבותינו ז"ל שמתקני הסמים הנזכרים הם שבלת נרד וכרכום וקשט: ולבונה זכה. שהיא בלתי צריכה תקון ובכן הם אחד עשר סמנים שמנו רבותינו ז"ל לפטום הקטרת: (לה) רקח. שילקט כל אחד מהסמים זה מזה ויעשה מהכל מורכב אחד: מעשה רוקח. שיהיה כל אחד מהסמים כתוש כפי הראוי לו כי לא יאות לכל אחד מהסמים אופן אחד מהכתישה: ממולח. שיהיו הסמים מעורבים היטב שלא יהא אחד מהם נבדל: טהור. מנוקה מכל פסולת

פירוש רשב"ם

למעלה: סמים. ולבונה זכה. לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים ופירש מה הם סמים נטף ושחלת והלבנה הרי אילו סמים שצויתי שתקח לך מרקחת: ולבונה זכה לפי הפשט לבונה זכה אינה סמים וסמים אחרון הם היו סמים ראשון שבפסוק וכן דרך מקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך. וכן בנח ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית אשר הקימותי וגו': (לה) ממולח. מעורב במנהיגי ספינות בים שקורין:

קֹֽדֶשׁ׃ לו וְשָֽׁחַקְתָּ֣ מִמֶּ֘נָּה֮ הָדֵק֒ וְנָתַתָּ֨ה
מִמֶּ֜נָּה לִפְנֵ֤י הָעֵדֻת֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד אֲשֶׁ֛ר
אִוָּעֵ֥ד לְךָ֖ שָׁ֑מָּה קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים תִּהְיֶ֥ה
לָכֶֽם׃ לז וְהַקְּטֹ֙רֶת֙ אֲשֶׁ֣ר תַּעֲשֶׂ֔ה
בְּמַ֨תְכֻּנְתָּ֔הּ לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶ֑ם קֹ֛דֶשׁ תִּהְיֶ֥ה
לְךָ֖ לַיהוָֽה׃ לח אִ֛ישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂ֥ה כָמ֖וֹהָ
לְהָרִ֣יחַ בָּ֑הּ וְנִכְרַ֖ת מֵעַמָּֽיו׃ ס
לא א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
ב רְאֵ֖ה קָרָ֣אתִֽי בְשֵׁ֑ם בְּצַלְאֵ֛ל בֶּן־אוּרִ֥י
בֶן־ח֖וּר לְמַטֵּ֥ה יְהוּדָֽה׃ ג וָאֲמַלֵּ֥א אֹת֖וֹ
ר֣וּחַ אֱלֹהִ֑ים בְּחָכְמָ֛ה וּבִתְבוּנָ֥ה וּבְדַ֖עַת
וּבְכָל־מְלָאכָֽה׃ ד לַחְשֹׁ֖ב מַחֲשָׁבֹ֑ת
לַעֲשׂ֛וֹת בַּזָּהָ֥ב וּבַכֶּ֖סֶף וּבַנְּחֹֽשֶׁת׃
ה וּבַחֲרֹ֥שֶׁת אֶ֛בֶן לְמַלֹּ֖את וּבַחֲרֹ֣שֶׁת עֵ֑ץ
לַעֲשׂ֖וֹת בְּכָל־מְלָאכָֽה׃ ו וַאֲנִ֞י הִנֵּ֧ה
נָתַ֣תִּי אִתּ֗וֹ אֵ֣ת אָהֳלִיאָ֞ב בֶּן־אֲחִֽיסָמָךְ֙
לְמַטֵּה־דָ֔ן וּבְלֵ֥ב כָּל־חֲכַם־לֵ֖ב נָתַ֣תִּי
חָכְמָ֑ה וְעָשׂ֕וּ אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר צִוִּיתִֽךָ׃
אֵ֣ת ׀ אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד וְאֶת־הָֽאָרֹן֙ לָעֵדֻ֔ת וְאֶת־הַכַּפֹּ֖רֶת אֲשֶׁ֣ר עָלָ֑יו וְאֵ֖ת כָּל־כְּלֵ֥י
הָאֹֽהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן֙ וְאֶת־כֵּלָ֔יו וְאֶת־הַמְּנֹרָ֥ה הַטְּהֹרָ֖ה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶ֑יהָ וְאֵ֖ת
מִזְבַּ֥ח הַקְּטֹֽרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּ֥ח הָעֹלָ֖ה וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו וְאֶת־הַכִּיּ֖וֹר וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃

ואת

אונקלוס

בֻּסְמָא עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא: לו וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן: לז וּקְטֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעְבֵּד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ: לח גְּבַר דִּי יַעְבֵּד דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּצֵי מֵעַמֵּהּ: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב חֲזֵי דְּרַבֵּיתִי בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: ג וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא: ד לְאַלָּפָא אוּמָנָוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: ה וּבְאֻמָּנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא: ו וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּהּ יָת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלִבָּא כָּל חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חָכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּדְתָּךְ: ז יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת כַּפָּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא: ח וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָא דָכִיתָא וְיָת כָּל מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת

כל

מסרה לו ושחקת, ל'. ונתתה, [מלא ה"א]. קדשים, [הקמץ סטוף ובלא מתג]. לז והקטרת, ל'. במתכנתה, ל'. לח כמוה, ד'. לא ג ואמלא, ל' וקמץ. ובדעת, ה'. ד לחשב מחשבת, [חרויהון ח"ו]. ה למלאת, ו' ב' חסר ד' מלא [דין מ"ו ודע שהא' נחה והמולם הוא תנועה הלמ"ד]. ו את אהליאב, [מלא את במונח ולא במקף]. אהליאב, אחיסמך, [חדא מלא כתיבי]. את כל אשר, ד' [נ"ל דמתיכי ללשון לווי דלעבר, ולעיל כ"ה כ"ב מסור ג' ר"ל דסמיכי ללשון לווי דלהבא, ומאי דמניה הכא ז' לא משתבש כי לעבר ולהבא ז' המה בכלל. ס' מבין סידות]. לווסך [מ"י קדמאה וחסר סגין]. ז לעדת, ל' [ח"ו]. ח ואת השלחן, ג'. ואת כליו, ב' [מטעין ביה סיכמי דל"ל כל, ולא היא]. המנרה הטהרה, ב' [תרויהון ח"ו]. ט ואת מזבח, ע' [ל"ל י' ס' מבין סידות לעיל ל' כ"ח]. הכיור, ב' מלא בתורה.

ת"א ושחקת ממנה יומא מה כריתות ו. והקטרת אשר כריתות ה ו. במתכנתה כריתות ה. לא תעשו שם. ראה קראתי ברכות נה. בצלאל בן סנהדרין סט. ואמלא אתו ברכות נה. אתו את ערכין טו. ובלב כל חכם לב ברכות נה.

רש"י

יהיה: (לו) ונתתה ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקו': (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למסרה לצבור: (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: ובתבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת. רוח הקדש: (ד) לחשב מחשבת. אריגת מעשה חשב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו (ישעי' מ') חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושו שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדת. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהרה.

על

רמב"ן

כמלחו. וכן בלויי המלחים. ארץ פרי למלחה. כולם ענין השחתה וכליה ורש"י פי' כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתן זה עם זה והביא דומה לו מלחיך ומולליך. על שם שהם מהפכין המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כאדם שמהפך בכף ביצים טרופים לערבן יפה. ועל דעתי נקראו חכמי הספנים מלחים בעבור שהם יודעים טעם הים כאלו הם המרגישים במליחותו ובמתיקותו כלומר היודעים מתי יהיה מתוק ונאות לכולכי הים או מתי הוא רע ומר להם ואין תופשי המשוטות נקראים מלחים שהרי כתוב בצור יושבי צידון וארוד יהיו שטים לך זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך. כי הספנים הזקנים יודעי הים הם מלחים וכתוב וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחי כל חובלי הים על הארץ יעמודו. הנה הם שלשה. תופשי משוט והמלחים והחובלים. וכן ארץ פרי למלחה. לארץ מלוחה שמקום המלח לא יצמיח כענין שכתוב בסדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח. וכתיב ויזרע מלח. ויתכן שיהיה הלמ"ד נוסף בכי שמים כעשן

נמלחו

אבן עזרא

וי"א שחוק *"או מאד'. מגזרת "ארץ מלחה: (לו) ממנה הדק. דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על "מזבח הזהב: (לז) והקטרת אשר תעשה. רמז למשה: לא תעשו. עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך. לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם "בינו: (לח) איש. הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט: (א) וידבר. אמר הגאון למה כתבר בצלאל ואהליאב. והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב "לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה "לגור אריה. והאריה גר מאחוריו וככה היה "הבית. וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית. ורוחב המשכן שעשו היה שוה. ואין טעם לשאלתו כי נכתרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם: (ב) ראה. "בעין כבוד. והקרוא הוא בצלאל. והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן. ועל דרך הפשט כלב בן יפונה "היכנו כלב בן חצרון בראיות גמורות. והמשכילים יבינום: (ג) ואמלא אותו. כמו ויהושע בן נון "מלא רוח חכמה, וכתוב "ונחה עליו רוח ה'. ופירושו מה היא רוח ה'. והיא רוח חכמה "ובינה.

החכמה

ירושלמי

(לו) וְתִיכְתּוֹשׁ מִנַּהּ וְתָדִיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דְּאִזְדַּמַּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵא לְכוֹן: (לז) וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּתִתְעֲבִיד בִּדְמוּתָהּ לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵא לְכוֹן קֳדָם יְיָ: (לח) גְּבַר דְּיַעֲבִיד דִּכְוָותָהּ לְאָרְחָא בָהּ וְיִשְׁתֵּצֵי מֵעַמֵּיהּ: (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (ב) חֲמִי מֹשֶׁה דְּקָרְיִית בְּשׁוּם טַב בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה:

[(ב) חֲמִי מֹשֶׁה הָא רַבִּיֵּית וְקַרְיֵיא בְּשֵׁם טַב בְּצַלְאֵל:]

יונתן בן עוזיאל

(ג) וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּיהּ רוּחַ קוּדְשָׁא מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַנְדְּעָא וּבְכָל עִיבִידְתָּא: (ד) לְמִחְשַׁב בְּרַעְיוֹנֵיהוֹן הֵיךְ לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: (ה) וּבְאַגְלָפוּת מַרְגַלִיתָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת קֵיסָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עִיבִידְתָּא: (ו) וַאֲנָא הָא מַנִּיית עִמֵּיהּ יַת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלִבָּא דְּכָל חַכִּימֵי לִבָּא אוֹסֵיפִית רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יַת כָּל מַה דְּאַפְקֵידִיתָךְ: (ז) יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא וְיַת כַּפּוּרְתָּא דַּעֲלוֹי וְיַת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא: (ח) וְיַת פָּתוֹרָא וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת מְנָרְתָא דְכִיתָא וְיַת כָּל מָנָהָא וְיַת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (ט) וְיַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיַת כָּל מנוי

בעל הטורים

ואמר להם משה לאו שאין הקטרת ממית אלא אדרבה מחיה שנאמר ויתן הקטרת ויכפר על העם דכתיב טהור קדש אלא החטא ממית: (לז) והקטרת אשר תעשה. י"א תיבות בפסוק כנגד י"א סמים שבקטרת: (ד) לחשב מחשבת חסר וי"ו שבששה

יונתן

קוטע בדברי חכמינו: (ב) בשום טב יש לפרש דרך ודייק בשמו בשם בצלאל שהיה בצלו

ימים

רמב"ן

כמלסו ויהלם לשון נמסו. כמו בלאומים. כלו שלאנן ושלו (איוב כ"א כ"ג): (לו) ונתת ממנה לפני העדות באהל מועד. יתכן שנפרש שהזכיר הכתוב בכאן כל מעשה הקטרת אמר שיקטיר ממנה לפני העדות בקדש הקדשים והוא קטרת של יום הכפורים ויקטיר ממנה באהל מועד בכל יום. ואשר אועד לך שמה יחזור על העדות. ויתכן שיזכיר כי יתן ממנה במזבח הפנימי שהוא מונח לפני ארון העדות. כי כן יאמר בפרשת ויקהל: (ב) ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור. אמר השם למשה ראה קראתי בשם ומשה אמר לישראל ראו קרא ה' בשם. והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל. והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כלם והיודעים ורגילים בהם בבא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה. ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו. ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה וידע כי הוא מלא אותו רוח אלהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן כי היה רצון מלפניו לעשות המשכן במדבר ולכבודו בראו כי הוא קורא הדורות מראש. כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך. ובלשון הזה ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. ולרבותינו בזה מדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתי אותו שנא' ראה קראתי בשם בצלאל. והוא כענין שפירשתי. ועוד אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים

וארץ

אבן עזרא

החכמה היא הצורות האצורות "באסכונים מוח הראש. ועלת תבונה. גם בינה מגזרת בין. והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי. במוח הראש כי החכמה כנגד הנקב האחרון. והדעת המתחברת בנקבי המוח על המלח מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלת"כייל. והתבונה אל"פכרה. והחכמה אל"חכמה. והנה בצלאל היה מלא כל חכמה ס במחשבון. ומדות 'וערכים. ומלאכת "שמים. וחכמת 'התולדת. וסוד "הנשמה. והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בוי"ו. (ו) ואתי. כמוהו במלאכות. ולא בחכמת מלאכת 'חרש. והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות. ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה כי גם זה ימלא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמה. ועתה יזכיר כל אשר יעשו: (ז) את וכו'. האהל מהאהל שהוא כולל. והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרכת והמסך והקרשים והבריחים. והזכיר השולחן על הדרך

שהזכרתי

פירוש על אבן עזרא

*בארגליום סוכה גורס וי"א שמוק אחד. ור"ל שמוק כפירש"י מגזירת וילאו המלאים. ומלת ממולח אין פי' מעלמו. ע(ירמיה י"ז ו'). עיין רמב"ן (ויקרא ב' פס' י"ג) ח"ל פי' ר"ש נכרת כמו מלח המרכים המקום שלא גדל בו צמחים. ס כמ"ש (פסוק ח') והקטיר עליו אהרן קטרת סמים וכו' קטרת תמיד לפני ה' האמור במזבח הזהב שהוא מזבח הפנימי שנקרא כן בעבור שהוא מלופה זהב כמ"ש (פסוק ג'). צ(דברים ל"ב ז') זכור ליחיד וזינו לרבים. וכן כאן לא תעשו לכם. לרבים. קדש תהיה לך ליחיד. ופי' איש הכהן או לכל אחד מישראל. א(בראשית מ"ט ע') פירש בצלאל היה בן אורי בן חור למטה יהודה ואהליאב היה בן אחיסמך למטה דן וכתיב דן גור אריה ובית המקדש דומה לאריה. פירש שכתוב הוי אריאל (ישעיה כ"ט. וביחזקאל מ"ג) והאריאל שתים עשרה זכתות. ע"ז משיב לא"ע כי איננו כך דרש כמו דורש ולא ע"פ הפשט. ב(דברים ל"ב כ"ב). ג"ל שנה שלמה. דכלומר שנהוג לו כבוד. ה והרא"ם ז"ל העתיק. איננו כלב בן יפונה כ"א כלב בן חצרון. ועיין תמורה (דף ט"ז ע"א) שכן כתוב וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה וכו' ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל (ד"ה א' ב' י"ח י"ט כ'). ועיין ברא"ם כ"ח ס'). (עיין מקור חיים). כי דעתו כנגד הגמרא אשר הוא ע"פ הדרש הולידו בני ח' שנים כאשר השלימו מאמרם בפרק בן סורר ומורה ואם הם שניים אין זה כליה. והם אמרו פחות מבן ט' אין ביאתו ביאה. ו(דברים ל"ד ע'). ז(ישעיה י"א ב'). *(שם). ה בירם מלאתי כתוב על שמו של הרלב"ע ז"ל כי שלשה חללים יש במוח. האחד כנגד המצח והוא משכן החכמה והוא המקבל והמצייר בלבו מה שיראה ואז ילמוד אותו ויש בה ליחה מתגלגלת בקלות ויורדת דרך העינים והיא הדמעה. והשני באמצע המוח והוא משכן הבינה והוא המבין הדבר כאשר הוא ויש בו ליחה שמגעים לא יבישה ולא לחה ויורדת דרך החוטם ונקראת בינה בעבור שהוא בין החכמה והדעת. והשלישי באחורי הראש והוא משכן הדעת שהוא הזכרון כי בו יזכור כל דבר וישמרהו לעת הצורך ויש בו ליחה קשה להתגבל ויורדת דרך השדרה אל הכליות ואל השפוני' ללאת דרך אשר המשגל. ונקראת דעת בלשון וידע אלקנה. וידע אדם את חוה אשתו כאשר פירש בבראשית. ואני מלאתי בדבריו קלת ראי' שדעתו היתה בזה הפירוש כי הנה בפרשת ואתה תלוה בפסוק ונשא אהרן את עון הקדשים. כי המחשבה היא החכמה. וכן הוא פי' בענין אליה שרף במו איש וגו' לא ידעו ולא יבינו כי טח עיניהם מראות וגו' (ישעיה מ"ד) אמר הדעה היא בנקבים הקדומים של העלה (ר"ל מאחוריו) והבינה בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש. גם בפרשת יתרו בפסוק זכור את יום השבת כתוב דע כי באחרונים הראש היא הזכירה והמקום מקום משמר הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה. מ חכמת המספר (רעכענקונסט. אריטמעטיק). י הכמת המדידה והשעורים (מעסקונסט. געאמעטריא). כ חכמת כוכבים ומזלות (שטערנקונדע. אסטראנאמיא). ל חכמת הטבע (נאטורקונדע. פיזיק). מ חכמת האלהים הנקראת ג"כ מה שאחר הטבע. ובכללה ידיעת הנפש ומקור הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל ותלמוס (נאטעטם בעבערהעהייט. מעטאפיזיק). נזהו לשונו של הרלב"ע ז"ל כדמות ביאור שיבא אחר זה. והכוונה היתה כי בצלאל היה מלא בחכמה ובמלאכה וזה פי' לעשות בזהב ובכסף וזה שהוא היה יודע לעשות הצורה בציור מעשה ובציור שכלי. וזה פי' ובחרשת הוא מחשבה. מגזירת חרשים רשע [הושע י' י"ג] כי היה יודע לעשותם בשמות ידועות ובמדות ובערכים כפי החכמה. אבל אהליאב שהיה אתו היה כמוהו במלאכות אבל לא בחכמה. ולזה המלא בפרשת ויקהל כאשר חיבר שניהם אמר

מלא אותם חכמת

ספורנו

סולת. והולך לזה מפני שהקטרת היתה נעשת בעולם הנוסס אבל בזמן שמשה לא הולך לזה מפני שלא היו גרמי הבשמים מעורבים בשמן כלל: (ב) ראה קראתי בשם. ראה והבן כי לא אל חנם קראתיו כי דבר עקרי הוא במלאכת הקדש שתהיה נעשית ע"י בחיר ה'

המכוין

פירוש רשב"ם

שקורין מלחים מפני שמערבים המים בלכתם: (לו) ושחקת ממנה וגו': לקיים ביום הכפורים מה שכתוב באחרי מות וקטרת סמים דקה והביא מבית לפרוכת: (ו) ובלב כל חכם לב. שיבא לעשות המלאכה כבר נתתי בהם חכמה ועשו וגו': (י) בגדי השרד. כמין קליעות והם בגדים

שמצפי'

י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן:
יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים
לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ: פ
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יג וְאַתָּה
דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־
שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי
וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדִּשְׁכֶם: יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת
כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת
כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ: טו שֵׁשֶׁת
יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה
מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת:
טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: יז בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת
הוא

אונקלוס

כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ: י וְיָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא:
יא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל
דִּי פַקֵּדְתָּךְ יַעְבְּדוּן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר: יג וְאַתְּ
מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי
תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע
אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: יד וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא
הִיא לְכוֹן מְחַלְּלַנַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּד בַּהּ
עֲבִידָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּהּ: טו שִׁתָּא יוֹמִין
יִתְעֲבֵד עֲבִידָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם
יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל:
טז וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן
קְיָם עָלָם: יז בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלַם
ארי

מסרה יא ואת שמן, ז' רפין [ר"ל בלא ה"א הידיעה ולכך השי"ן רפי]. ככל אשר צויתך, ד' [מ"י קדמא ומהפך סגין]. יב ויאמר ה'. קדמא [לעיל א'] וידבר ה' אל משה לאמר, סגין [דין] ויאמר סימן דבר ואמרת. יג תשמרו, [כולהון מ"ו]. לדרתיכם, [כולם חסר ב' וי"ו ומ"י]. אני ה' מקדשכם, ד'. יד את השבת, ד'. הוא, [כ"כ בוי"ו]. מחלליה, ל' [בקלת ס' הלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו מ"ש]. יומת, ד', קמץ [ג' זקף וא' רביע (דברים י"ג ו')]. מקרב עמיה, ל' ומלרע מקרב עמה. טו יעשה, בויקהל תעשה, סימן זכר ונקבה בראש [ר"ל קדמא לשון זכר, תנין לשון נקבה]. טז לדרתם, [חסר דחסר].

ת"א ואת שמן מנחות כ. את שבתתי יומא פה. לדעת כי אני שבת י ביצה יו. ושמרתם את מגילה יא. כי קדש הוא יומא פה כתובות לד בבא קמא עא חולין קטו. מחלליה מות שבת לג ע קלב יבמות ז כתובות לד בתרא קיט סנהדרין לה עח. כל העושה שבת ע. ושמרו בני שבת קיח יומא פה עקרי' מב פ"ח ס' הזוהר פ' ויקהל. ביני ובין בני עקיד' שער סח ס' הזוהר פ' ויקהל ביצה יו.

רש"י

על שם זהב טהור (מנחות כט): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורים בפרשת מסעות (במדבר ד) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות לט) ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לאנ"ץ בלע"ז: (יא) ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות הוא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה: ונכרתה. בלא התראה: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו
ונשימתו

רמב"ן

והארץ והענין כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו: (י) ואת בגדי השרד. לא ידעתי למה לא צוה משה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל מלאכת המשכן ובבגדי אהרן ובניו. כי היה ראוי שיאמר לו ועשית בגד תכלת לכסות בו הארון ובגדי הארגמן לכסות בו המזבח ובגד תולעת שני לכסות בו השלחן. ועתה כאשר יצוה על העושים יכלול אותם עם שאר המלאכה. ואולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם בגדי שרד ממין אחד לבדו והם עשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני ולא רצו בשש כי איננו נכבד כמותם. ואחרי שנעשו כן רצה השם שיהיו התכלת לארון והארגמן למזבח והשני לשלחן ולכן הספיק להם הצואה בקצרה כאשר צוה על העושים כי לדעתם יעשו בגדי השרד ואיננו כגון שיהיה בגד המכסה עשוי נקבים נקבים כדברי רש"י. אבל הוא מלשון שריד בעבור היותם מין אחד כדברי ר"א. ואת בגדי השרד כלל. והעולה מדברי רבותינו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם והוזכר זה במסכת יומא. ואם כן הנכון שנקר' בגדי השרד בגדי היחיד כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו. כמו מן ובשרידים אשר ה' קורא. השרידים אשר שרדו מהם. מן פליט ושריד. וירמוז לבגדי אהרן ויקראם כן שלא ילבשם רק יחיד בדורו אהרן ובניו אהרן בחייו ואחריו הכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא ידו ללבוש הבגדים. והכתוב יזכיר בגדי אהרן לעולם דרך כבוד כמו שאמר לכבוד ולתפארת. בגדי קדש ציץ הזהב נזר הקדש. ועל כן יקראם בגדי השרד בגדי מלכות. וזה טעם את בגדי השרד לשרת בקדש ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן כי שב לבאר, וכן יאמר בפרשת ויביאו את המשכן. ומה שאמר בכאן בפרשת ראה קראתי ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן טעמו שהם בגדי שתי מעלות בגדי השרד ובגדי הקדש להגיד שלא ילבשם רק אחד העם בגאו לשרת בקדש. ומפני שלא הזכיר כאן לשרת בקדש הוסיף לבאר שהם בגדי שרד ובגדי קודש ועוד באו כמה ווין יתירות בכתוב. ופי' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש שהוא מבואר באלה פקודי. ונתן חשבון בזהב ובכסף ובנחשת כמה הביאו ישראל ומה עשו בהן בעבור חשיבותם. ואחר כך אמר כי מן התכלת והארגמן ותולעת השני אשר הובא להם עשו בגדי שרד לא הוסיף ולא גרע ולא הזכיר השש כי איננו חשוב. ואולי הביאו ממנו הרבה והותיר ושב לבאר ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה ויעשו את האפוד זהב וגמר הענין: (יג) אך את שבתותי תשמורו. אף על פי שתהיו רדופין בזריזות המלאכה אל תדחה שבת מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט
שבת

מנוי וית כיורא וית בסיסיה: (י) וית לבושי שמושא וית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוי לשמשא: (יא) וית משח רבותא וית קטורת בוסמיא לקודשא הי ככל מה דפקידתך יעבדון: (יב) ואמר יי למשה למימר: (יג) ואנת תמליל עם בני ישראל למימר ברם ית יומי שביא די לי תנטרון ארום את הוא בין מימרי וביניכון לדריכון למידע ארום אנא דאה יי מקדישכון: (יד) ותנטרון ית שבתא ארום קודשא היא לכון דיפסינה איתקטלא יתקטיל ארום כל מאן דיעביד בה עיבידתא וישתצי בר נשא ההוא מעמיה: (טו) שיתא יומין יתעביד עיבידתא וביומא שביעאה שבת שבתא קודשא קדם יי כל מאן דיעביד עיבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטיל במטלות אבנין: (טז) וינטרון בני ישראל ית שבתא למעבד תפנוקי שבתא לדריהון קיים עלם: (יז) בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארום בשיתא יומין ברא יי ושכליל ית שמיא וית ארעא וביומא
שביעאה

בעל הטורים

ימים יש לשבות ולעשות ולא בשביעי: (יג) אך את שבתתי תשמרו. אך מיעוט למעט פיקוח נפש וקרבנות לצבור. (ועוד כדחה) [נ"ל ועוד דדחה] אפילו בשבת (עיין שבת דף י"ט) שכל אלו דוחין שבת: סמוך פרשת שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכת שבת ממלאכת המשכן: (יד) את השבת ד' ב' בהאי עניינא וחד בעזרא (נחמיה י"ג) לחלל את השבת והיינו כדאיתא בפ"ק דסנהדרין דאוי היה שתנתן תורה ע"י גורל אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהכא מהכא: (טז) את השבת לעשות ר"ת אהל דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד: (יז) בני ישראל אות הוא ר"ת ביאה שביאתו

יונתן

בללו של הגורל והיה שעמדה לו וק"ל: (טו) במטלות אבנין. זהו סקילה ודאיה לזה ממקומם והכי הוא בגמרא במ"ב: (טז) תפנוקי שבתא. קשה ליה מאי לעשות את השבת והלא שב ואל תעשה הוא אלא שלא להמצא בשבת ולעשות תפנוקיהן ותענוגים ועי"ל מה' דהשבת מורה על דבר המיוחד בו והוא תענוגים מה שאינם בימים אחרים

רמב"ן

שבת ממלאכת המשכן לשון רש"י. ולא נתכון אלא כי לפי מדרש רבותינו באכן ורקין ימעט בשמירת השבת. כי המיעוטים אצלם בכל מקום ימעטו בדבר המצוה בו ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותה בשבת. אבל המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין אותו. וכך אמרו במסכת יומא ומנין שספק נפשות דוחה שבת רבי אלעזר אמר רבי יוחנן אך את שבתותי תשמרו מיעוט. ומלאכת המשכן שאינה דוחה שבת מפני שהזכיר בו בכאן. ועל דרך הפשט הוא כן יאמר תעשו מלאכת אהל מועד. אבל שבתותי תשמורו לעולם. ובתורת כהנים יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'. וטעם שבתותי בעבור כי שבתות השנה רבים. ועל דרך האמת טוה בכאן בזכור ושמור כאשר רמזתי בסודם וזה טעם שבתותי. ואמר בשניהם כי אות היא שהיא ביני וביניכם לדעת. ואמר ושמרתם השבת וסייג במחלליה כרת כי הכרת תשוב אל האלהים אשר נתנה וזו תכרת נפש. ואמר ביום השביעי שהוא שבת שבתון קדש לה' בעבור שהוא יסוד עולם. והזכיר בשבת שהוא ברית עולם וחזר ואמר כי אות היא ביני ובין בני ישראל אות היא השבת ביום השביעי. והטעם שהיום אות והשבת היא אות לעולם וזה טעם שבת וינפש והיא נשמה יתירה כאלה מיסוד עולם אשר בידו נפש כל חי. והנה הפרשה מבוארת
וכבר

אבן עזרא

שהזכרתי: (י) ואת בגדי השרד. בגדי הנסיעה שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה. וככה מפורש ומן התכלת [ס]והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו. ככתוב בפרשת [ע]במדבר סיני עשו בגדי שרד. ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש. ואחר כן פי' אותם. והנה מלת שרד מגזרת. פליט *[ע]ושריד: (יא) לקדש. לצרך הקדש הם: (יב) ויאמר. כל לאמר עם וידבר לאמר לו. רק זה [פ]לאמר לישראל: (יג) ואתה. טעם אך. בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת. אמר הגם המשכילים הגדולים ידוע כי שבת אחת שבת השם א"כ מה טעם שבתותי. והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת. גם שנת השמטה שבת. שבתות רבות בכל שנה. ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק [צ]שבתונה. ומחלוקת יש בפי' ממחרת [ק]השבת. והאמת דברי הקבלה. רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו. ויום הכפורים נקרא שבת. רק לישראל לא לגוים: כי אות היא. בסוף אפרש מה היא האות. מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי [ר]ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: (יד) ושמרתם. אולי יומת זה. כמו וגם *[ר]בעליו יומת. והעד כל [ש]העושה בו מלאכה. בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: (טו) ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים *[ש]מותרים לעשות מלאכה: ובא מלת יעשה עם [ת]מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה. והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם:

(טז) ושמרו. שישמרו ימי השבוע *[ת]שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת. ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פי' לעשות השבת. כמו ויתהר [א]לעשות אותו: (יז) ביני וגו'. ובמילה כתוב ברית גם אות וככה בשבת. והגאון אמר כאשר ימלא כמול בפריע' ידעו הגוים אותו שהוא מישראל. וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא [ב]כי ששת
ימים

פירוש על אבן עזרא

חכמה בו לעשות וגו' וכן באלה פקודי אמר ואתו אהליאב בן אחיסמך חרש וחושב לא זכר חכם. [ס](להלן ל"ט א'). [ע]עיין (במדבר ד' ח') ובפי' על רא"ע. *[ע](ירמיה מ"ד י"ד). [פ]ויתכן שאמר זה לפי שאין כתוב פה וידבר רק ויאמר. וזה כי יתכן לומר וידבר ה' אל משה לאמר ויהיה טעמו וידבר ה' לאמר אל משה. ולא יתכן לומר ויאמר ה' לאמר אל משה. ואולי באמת בעבור אמרו אחריו ואתה דבר אל בני ישראל כי זה הלווי היה לישראל לבדם שלא יעשו מלאכת המשכן בשבת. והראשון נכון. [צ]צ"ל **שבתון. [ק](ויקרא כ"ג י"א) ר"ל באמרו ממחרת השבת שספרו חמשים יום שפירשוהו חז"ל ממחרת יום טוב וכן תרגמוהו. [ר]ור"ל תעשו כמוני וזה יהיה האות אשר גם אתם קדושים. *[ר](לעיל כ"א כ"ט) שפי' מיתתו בידי שמים כמש"ש, ואם אינו ככה למה מוזר ומענים וכרתה וכו'. [ש](להלן ל"ה ב' וע"ש) וגם זה הפס' לעד. *[ש]אולי כונת רא"ע לדבר חז"ל המהלך במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ו' ימים ומשמר יום ש"ק וכו' ומקשה שם ואלא מאי הלי יומא יומא ברעב. ומתרץ שם אשר מותר ג"כ בהאי יומא וכו' (שבת ס"ט ע"ב) ע"ש. [ת]ר"ל מלאכה לשון נקבה. והוי לאוי לומר תֵּעָשֶׂה ויחסר מלת כל או דבר או מעשה. *[ת]גם זה ראיה לפירושו (לעיל פס' ע"ו) א"ק**ש. [א](בראשית י"ח ז') לשון תקון. [ב]ר"ל אם לא יעשה מלאכה רק בששה
**(נ"ל) אינו ע"ם ופי' בעבור שכתובה ממחרת השבת ור"ל יו"ט.
ימים

ספורנו

כמכוין בפעולתו שיושג תכלית המצוה: (יג) אך את שבתותי תשמרו. אף על פי שצויתי על מלאכת המשכן מכל מקום את שבתותי תשמורו ולא תדחו אותן בשבילה: כי אות היא ביני וביניכם. ואם תקלקלו זה האות אין שום מקום לעבודת משכן לשכני בתוככם: (יד) ושמרתם את השבת. ועוד מפני טעם אחר ראוי שלא תדחה השבת בשביל מלאכת המשכן: כי קדש היא לכם. במצות עשה: מחלליה מות יומת. במצות לא תעשה ואין ראוי לדחות עשה ולא תעשה שיש בו מיתה כדי לקיים עשה של מלאכת המשכן. כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. גם כן ראוי שלא לדחות השבת כי ענין חלולה הוא רב הענש להיות נפש המחלל נכרתת כי בזה הוא כופר בחדוש העולם ולו אין חלק במשכן ולא בשוכן בתוכו: מקרב עמיה. ממדרגת נפשות העם אשר כערכה לחיי עד: (טו) ששת ימים יעשה מלאכה. הנה בששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן ואם כן אין ראוי שתדחו שבת מפניה שאין שום מצוה דוחה שבת אלא אם כן יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המצוה ביום אחר אינה דוחה את השבת כלל: שבת שבתון. הנה נאסר בה אפילו דבר שאינו מכלל המלאכות כאמרו וביום השביעי תשבות וזה כדי שיהיה קדש ליי'. שיהיה האדם בו פונה לגמרי מחיי שעה לעסק בעסקי חיי עולם לכבוד קונו: כל העושה מלאכה יומת. ולכן דין הוא שהמבטל כונה זאת בעשיית מלאכה יומת: (טז) ושמרו בני ישראל את השבת. בעולם הזה לעשות את השבת ביום שכלו שבת: (יז) וביום השביעי שבת. בו היתה המלאכה שלמה ושלמות תהיה מנוחה: וינפש. ולכן נעשה השביעי בעל נפש יתרה והיא
תוספת

פירוש רשב"ם

שמצפים בהם הארון והשלחן והמנרה המפורשים בפרשת במדבר סיני ופרשו עליו בגד כליל תכלת בגד ארגמן בגד תולעת שני. מאותן בגדים עשויים כעין שרד וקליעות: (יג) אך את שבתותי, אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת. כי אות היא. שאתם שובתים כמוני לפי שאתם
עמי

הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ס שני יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אלהים

אונקלוס

אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח: יח וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין באצבעא

מסרה יז לעלם, י"ם חסר. את השמים, י"ב. וינפש, ל' ופתח וחד וינפש. יח ככלתו, [ח"ו והטעם פשטא לא קדמא]. לחת [תרין בפסוקא וחסר ... דחסר]. העדת, [חסר]. לחת העדת, ג'. לחת אבן, ב' [ל"ל ליה. ס' מ"מ]. כתבים, ה' חסר [ל"ל ד' מ"ו [ומ"י] בתורה, ס' מגלת שלמה בשם ח"ס]. באצבע, ל' [ל"ל ב' דין ודברים ע' י'. ס' מ"ח] וחד אצבע אלהים.

ת"א שבת וינפש ביצה טז תענית כז. ויתן אל משה נדרים לח. לחת אבן עירובין נד.

רש"י

ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורי' נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (צ"ע טובא דילמא הכל כסדר ולווי הקדוש ברוך הוא למשה היה בארבעי' ימים הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מההר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל לווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצי' להקדוש ברוך הוא. וכן הוא בהדיא בזהר ויקהל אשר על כן בלווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו'. ומשה בלווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו הזיקים וק"ל): ככלתו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים. שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהי' משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לחת. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות:

רמב"ן

וכבר רמזתי ענינה בעשרת הדברות והמשכיל יבין: (יח) ויתן אל משה. נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק ויתן אלהים אל משה כאשר הזכיר בדבור וידבר אלהים את כל הדברים האלה. ובמעשה ובמכתב והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וכן בנתינה ויתן אלהים אל משה: (א) אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים והיה מורה לנו הדרך נעלם בה לא ידענו מה היה לו עתה נצטרך לאלוהות הרבה אשר ילכו לפנינו לרמ"י. ואין לשונו מכוון אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת ענין העגל ומחשבת עושיו כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים. ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים. ועוד כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא אבל היו מבקשין משה אחר. אמרו משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה שהיו המסעים על פי ה' ביד משה הנה אבד ממנו נעשה לנו משה אחר שיורה הדרך לפנינו ועל פי ה' בידו. וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו לא האל אשר העלם כי יצטרכו לאיש אלהים. וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו' ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש. והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף אדוני והוא כמוסיף על חטאתו פשע שאומר כי הם בקשו ממנו ע"כום ועשאה להם בידיו ולמה לא יחר אפו ומה חטאה גדולה מזו. אבל הענין כמו שאמרתי שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה וקבלו עבודת אלהותו עליהם אבל ירצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם וזהו התנצלותו של אהרן טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומך אדני. שלא ידעו מה היה לך. ואם תשוב אם לא. ולכן הם היו צריכין למי שיורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמהם. ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריך כבראשונה וכן היה הדבר כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובעטו בו שהניחו לו לשרפו ולזרות עפרו על פני המים ולא היה מהם חולק עליו כלל. וכן תראה שלא הוכיחם ולא אמר להם כלום אבל בבואו במחנה וירא את העגל ומחולות מיד ברחו ממנו והוא לקח העגל וישרוף אותו וישק אותו להם ולא מאנו כלל. ואלו היה להם לאלהים אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש. הן ישרוף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו. והנה אהרן הוא אשר הוליא הצורה הזאת כי הם לא אמרו לו מה יעשה שור או כשב או עז וזולתם. וזהו מאמר החכמים שאמרו מלמד שאוו לאלוהות הרבה כי הם לא ידעו במה יבחרו ואיזה הטוב להם. והכוונה לאהרן היתה מפני שישראל היו במדבר חורב שממה והחרבן ושממות עולם יבואו מן הצפון כדכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ. שאין הכוונה במלך

אבן עזרא

כי ימים עשה. והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית. והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים. ואמר וינפש. כי השם לא ייעף ולא יגע. כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה. ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם. ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו: (יח) ויתן. ריקי מוח יתמהו איך עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה. וכפל כפלו שנים. לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי השם ודרכיו וסוד כל המצות שלוהו. כי יחשבו כי המעשה העיקר. ואיננו רק הלבב והמעשה. והלבב והלשון להרגיל. וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו. וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי. וראש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו. וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשי השם בעליונים ובשפלים. וידע דרכיו. והנה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ. ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו. כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו. והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו. אתה החלות להראות את עבדך את גדלך. והנה עתה שאל והראה לו גדולת השם. וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים. על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום. ופי' דבר פה על דרך משל. כמשפט מלכי האדם. והנה כי הוא נוה ונבראו. ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים. וכן כתוב לעולם יי' דברך נצב בשמים. והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל. יש מקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד. ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ז למה פחד אהרן שיהרג. והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל. שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על ייחוד השם. והנה חסידי ישראל הוצרכו להכנס באש בעבור שלא ישתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחוייה. והלא אהרן קודם שהם היה נביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו. והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ז הייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל. והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג. ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות. ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת. כי איננו על דבר העגל. כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לחת פר בן בקר לחטאת. ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב. כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר

שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח: (יח) וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד פְּסַק לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי דְאֶבֶן סַפִּירִינוֹן מִכּוּרְסֵי יְקָרָא מַתְקַלְהוֹן אַרְבְּעִין סָאִין כְּתִיבִין

בעל הטורים

שביתתו של ע"ה מערב שבת לערב שבת. אות היא לעולם כי ר"ת אהלך על שם וידעת כי שלום אהלך (איוב ה') דדרשינן מיניה (שבת ל"ד) הדלקת נר בליל שבת: וביום השביעי שבת וינפש ס"ת שתים שהיים נשמות יש לאדם בשבת וע"כ פ"א דוינפש כפולה משום ב' נפשות: וינפש בגי' אלו שבגיהנם שאף אור של גיהנם שובתו בשבת: השביעי שבת וינפש בגי' דכיון שהוא שבת אבדה נפש (עיין ביצה דף ט"ז): שבת וינפש ויתן אל משה. מלמד שנתנה תורה בשבת. וינפש וי נפש וסמיך ליה פרשת העגל שנתחייבו מיתה ונאבדה נפשם: (יח) ויתן אל משה (תיבת משה הוא תוספת ביאור ואינו בספנון) בגימטריא זה התלמוד. שני לחת. כנגד שמים וארץ. חתן וכלה. ב' תורות ושני עולמות. לחת ע"ה שיניעים בלחי. לחת בא"ת ב"ש כסא מלמד שנלקחו מכסא הכבוד

יונתן

אחרים: (יח) דאבן ספירינון הכי הוא בפ' כ"ח הלוחות לא נברא מן הארץ אלא מן השמים ושל ספירין הוא ועיין בבקנטי דף ק"ב ע"ב מה שכתב בזה: מתקלהון מ' סאין. הכי הוא ירושלמי דשקלים. רבי יודן הלוחות היו משוי מ' סאין וכו' ונפקא להו מת"ד לוחות אבן מכוונו שהיה משקל מ' סאין לפי שמליגו בחגיגה שהקימו בגלגל דכתיב הרימו לכם איש אבן מהירדן ואכז"ל משקל כל א' מ' סאין ולא לחנם שקלו אלא לידע משקל הלוחות שנאמר בהם ג"כ לוחות אבנים ובאו לגזירה שוה וק"ל: ודוק.

רמב"ן

במלך בבל בלבד כאשר יראה בנגלה מן הכתוב אבל כי מן השמאל תבא מדת הדין לעולם להשיב על כל יושבי הארץ כרעתם. והנה במעשה המרכבה אמר פני שור מהשמאל לארבעתם. ולכן חשב אהרן כי המקריב יורה לדרך מקום החרבן כי שם כחו הגדול ובהיותם עובדים שם לאל יעבר עליו כוס התרעלה כאשר נאלל על משה. וזהו שאמר חג לה' מחר שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד להפיק רצון ממנו אל בעל התורה כי בהיותו לפניהם יכונו אל עיניה. ורבותי' למדו אותנו הענין הזה והם שגלו סודו אמרו ראה ראיתי את עני עמי. אמר לו הקב"ה למשה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה האיך מתבוננין בי שאני יוצא בקרונין שלי שאתן להם את התורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ושומטין אחד מטטראמולין שלי שכתוב ופני שור מהשמאל ומכעיסין אותי בו. מטראמולין ארבע פרדות. טטרא בלשון יון ארבע כמו שאמרו טטראגון ארבע. מולין פרדות כמו מולאות של בית רבי משל לארבע חיות הנושאות המרכבה. ובויקרא רבה שאמר אהרן מתוך שאני בונה אני בונה אותו לשמו של הקב"ה שנאמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר לעגל מחר אין כתוב כאן אלא לה'. ור"א אמר כי במקום הזה כבוד אלהים חונה בצורת גויה. ואם תשים לבך אל משמע הראשון תבין זה. ואיננו נכון בעיני שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיות בצורתו חונה כבוד או הדבר רק שעשו הצורה לכוין בעבודתה אל עניניה. וכבר פירשתי סוד המשמע הראשון. ושלילה שרצה אהרן להדמות אליו רק ממנו יקח שיהיה

ונשען

אבן עזרא

איתמר והכהר נולד פינחס. ועוד בפרשת שיתנו ישראל [פ]שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר. גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים. וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ז. ואין כל נביא [י]שליח. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך [ש]לאיש חסידך. והנה לא הזכיר דבר העגל. רק לא כמלא בו אלא מה שמצא במשה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו. ויש אומרים כי ישראל כמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הכנים. וראייתם ואשליכהו באש [ת]ויצא העגל הזה. וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טעם שירמוהו פתאים. ועוד למה בנה מזבח לפניו ולמה שיזבחו זבחים ועולות. ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה. גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל הכהן תחת משה. וכן כתוב [א]והנה אהרן וחור. ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה בהרדתו מן ההר גם התפלל בעדו. כי איננו נכון שיעשה [*א]חסיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימיתו. גם אומרים רבים כי פי' חג לי"י מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה. כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל נוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה. כמו אסרו חג [ב]בעבותים. וכן עשו וישכימו [ג]ממחרת ויעלו עולות. ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג. והכה האומר נלכה ונעבדה [ד]אלהים אחרים. והמפרש אנכי עשו [ה]בכורך. אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו פשע ולא יצא ממשמעות הדבור. ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני. לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יוסר. גם הנה דברי דניאל לנבוכדנאצר מרי חלמא [ו]לשנאך דרך מוסר. ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר. כי אהרן עשה בערמה כאשר [ז]עשה יהוא. על כן בנה מזבח. והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו. והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה [ח]בנואו. גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לי"י מחר. וזה השם הוא שם עלם [ט]לכבוד השם. ולא יתערב אחר עמו [י]כמלת אלהים שהוא לנגידים רבים. ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש. ואין המענה [כ]דומה לשאלה. ועתה אחל לפרש דרך קצרה קלה בסוד. חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז. גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו במות משה שהשיעם מים סוף כאשר פי'. כי ראו שמשן איננו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום. ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד. גם הוא לא ידע. כי השם אמר לו עלה אלי ההרה [ל]והיה שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים כבוד חונה [מ]בצורת גויה. והנה אמרו [נ]אשר ילכו לפנינו. ואם

פירוש על אבן עזרא

ימים אות היא שהוא מאמין כי ששת ימים עשה ה' וכו' וביום השביעי שבת וינפש. [ג]כי בו ית' אין שייך עשיה שהכל נהיה בדברו. [ד](ישעיה מ' כ"ח). [ה]ולא ייעפו ולא ייגעו. אף כי וכו'. [ו]ארבעים שנה לילה ויום. [ז]שהם ק"ם שנים לא יוכל לדעת וכו'. [ח](דברים ל' י"ד). [ט]ר"ל הדבקות בו ית'. אין בשלמות אם לא יכיר מעשיו וכו'. [י](ירמיה פ' כ"ג). [*](שם). [כ](דברים ב' כ"ד) שהי' הכל רק החסלה. [ל](תהלים קמ"ה ג'). [מ](עיין רמב"ם במורה נבוכים פרק ס"ו מחלק ראשון. [נ](תהלים קמ"ח ה'). [ס](שם קי"ט פ"ע). [*]שכי המתמהוה מאהבה או מיראה איננו חייב. [סס]שכדין מדית הרבים. [ע](ויקרא ט' א'). [פ](שם ע"ז ב'). [*צ]ר"ל חטא אהרן במעשה העגל והלא כל בניו נולדו קודם החטא וג"כ פנחס. [ק](שם ט' ג') ר"ל כי בפרשת ויהי ביום השמיני כאשר נזכר בו שיאמר לאהרן שיקח עגל בן בקר לחטאת אמר ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת. א"כ בשנה אשר בעבורה לוה אהרן לקחת עגל. לוה ישראל לקחת שעיר לחטאת. ואיך יתכן שיהיה שעיר על דבר העגל. [ר]כמ"ש (בראשית כ"ז י"ע) שהנביאים יתחלקו לב' חלקים. הא' שלית במלות. והב' נביאי העתיד. ואם ילטרכו הנביאים לומר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק. אבל השליח לא יתכן שיכזב כלל. [ש](דברים ל"ג ח'). [ת](להלן ל"ב כ"ד). [א](לעיל כ"ד י"ד). [*א]זה תשובה לאומר כי פחד על ישראל שהש"י ימחה כולם. [ב](תהלים קי"ח כ"ז). [ג](להלן פסוק ו'). א"כ מורה אשר אין כוהו על ההרגים. [ד](דברים י"ג י"ד). [ה](בראשית כ"ז י"ע). [ו](דניאל ד' ט"ז) שאין פשוטו שאמר כן לשם (עיין בראשית כ"ו י"ע) רק דרך מוסר לנבוכדנאצר. [ז]כמ"ש ויהוא עשה בעקבה (מ"ב י' י"ע) שעשה עלמו כאלו הוא עובד לבעל למען דעת מי הם העובדים. [ח]ר"ל יהוא כמ"ש שם (פסוק כ"ה) ככה פי' ב"י (ול"כ) כי ק"ל כאשר עשה משה בבאו מהר היה לריך אהרן לעשות ומיד אחר עבודתם קודם מ"כ. [ט]ואילו עשה בערמה היה אמר חג לאלהים מחר. [י]פירש כבר בארתי בפ' ואלה שמות בפסוק ראה ראיתי ושם פירש כי מלת אלהים הוא המוליכו ממקום למקום ונותן לו כל לרכו. וע"כ אמר יעקב המלאך הגואל אותי. האלהים הרועה אותי. [כ]ר"ל שאם ענהו שבשה בערמה היתה שתוקה מעליה. [ל]ל"ל והיה שם (לעיל כ"ד י"ב) ושם פי' כי רא"ע איננו מביא הפס' ככתוב רק כפי'. [מ]ר"ל מה שאמרו עשה לנו אלהים היתה כוונתם לעשות לורה מוכשרת לקבל שפע אלהים ממעל וכח עליון ללכת לפניהם להנהיגם תחת משה. וזהו שאמרו אשר ילכו לפנינו ולהבין הדבר בטוב עיין בסוף ויקרא במאמר החלק. בשם ספ' העלמים לרא"ע. [נ]פירש שיש לבך להבין מה שאמרו שילך לפניהם כדי לאור להם מנוחה, זה הוא הטעם בעבור שבקש להכנס בממשלת נוגה שהוא ממונה על התענוגים כדי שינוחו ויתענגו על רוב השלום. כי מלת נוגה כמו עונג והה"א מתחלף בעיי"ן ע"י אותיות אה"חע. ובית נוגה הוא מזל שור ע"כ עשו לורות שור ולא לורה אחרת ואמר כי לא בקשו לעבדו

רק

ספורנו

תוספת הכנה להשיג מה שהכין אליו האל ית' בשלמות פעלתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (יח) ויתן אל משה ככלותו. אחר שספר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמים שהיה משה בהר ארבעים יום פירש הטעם מפני מה לא הושג התכלית שיעד האל ית' במתן תורה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך עד שהולרך לעשות משכן והודיע שקרה זה בסבת רוע בחירת ישראל כי אמנם בסוף ארבעים יום הראשונים נתן הלוחות [מ]מעשה אלהי' לקדש את כלם לכהנים וגוי קדוש ככל דברו הטוב והמה מרו והשחיתו דרכם ונפלו ממעלתם כמו שהעיד באמרו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: שני לוחותהעדות. אותם שיעד באמרו ואתנה לך את לוחות

האבן

אלהים: לב א וירא העם כי־בשש
משה לרדת מן־ההר ויקהל העם על־
אהרן ויאמרו אליו קום | עשה־לנו
אלהים אשר ילכו לפנינו כי־זה | משה
האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא
ידענו מה־היה לו: ב ויאמר אלהם
אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני
נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי:
ג ויתפרקו כל־העם את־נזמי הזהב
אשר באזניהם ויביאו אל־אהרן:
ד ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו
עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל
אשר העלוך מארץ מצרים: ה וירא
אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן
ויאמר חג ליהוה מחר: ו וישכימו
ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק: פ

אונקלוס

באצבעא דיי: א וחזא עמא ארי אוחר משה למחת מן
טורא ואתכנש עמא על אהרן ואמרו לה קום עבד־לנא
דחלן דיהכון קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא
דמצרים לא ידענא מה הוה לה: ב ואמר להון אהרן פריקו
קדשי דדהבא די באודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואיתיו
לותי: ג ואתפריקו כל עמא ית קדשי דדהבא די באודניהון
ואיתיאו לאהרן: ד ונסיב מידיהון וצר יתה בזיפא ועבדה
עגל מתכא ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא
דמצרים: ה וחזא אהרן ובנא מדבחא קדמוהי וקרא אהרן
ואמר חגא קדם יי מחר: ו ואקדימו ביומא דבתרוהי ואסיקו
עלון וקריבו נכסין ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחיכא:
ומליל

מסרה לב א בשש, ב' רכתו [ה"ו]. ויקהל, ב'. על אהרן, ה'. מה, כ"ד פתחי"ן [ר"ל שנו"ל שסוף פתח קטן]. היה לו, [הלמ"ד רפי']. ב פרקו, ל'. ובנתיכם, [כולם ח"ו ומ"י]. והביאו, ו' [מ"י]. ג ויתפרקו, ל'. באזניהם, ח'. ויביאו, ל"ו [מ"י]. ד ויצר, ב' [ר"ל מלשון צורה וקשירה]. בחרט, ל' ומד בחרט. העלוך, ג' [מ"ו]. ה ויקרא אהרן ויאמר, י"א פסוקים אית בהון ויקרא ויאמר, [בס' מנין מידות איתא דל"ל ז' דכך הוא במס"ג שומטים ע"ו י"ס. וכך סוף ב"כ בס' מנורת שלמה. אמנם המגיה דמס"ג משומטים הנ"ל כתב על הת"מ דנעלם ממנו המס"ג מלכים א' י"ז כ'. דמוכה שם י']. ו וישכימו, [מ"י]. ממחרת, [מ"ס שכי' במסג]. עלת, [חסר דחסר]. ויגשו, [ס"י]. ושתו, י"ס ושתו [ולא כן בס' דיקי ואולי הוא ט"ס יש סבירין]. לצחק, ל' בטעם [ר"ל סוף פסוק בקמ"ץ. אמנם בכל תקוני סופרים לצחק בציר"י כתיב. ס' מ"ח].

ת"א וירא העם כי בשש. שבת פט. כי זה משה. שבת שם תנחומא כג. אלה אלהיך סהלילים כג. אשר העלוך סנהדרין סג. וירא אהרן סנהדרין ז.

וידבר

רש"י

(א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה) בושש רכבו (שם ג) ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו שהרי עמו בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בי"ו בא השטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא במ"ס (דף פט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאי' אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדי' חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקרקי"ר בלע"ז: את נזמי. כמו מנזמי כמו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר: (ד) ויצר אתו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה. בחרט לשון סודר כמו (ישעיה ג) והמטפחות והחריטים (מלכים ב ה) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב' ויצר לשון צורה. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח) וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקדים ושקורין בלע"ז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל (סנהדרין קא): מסכה. לשון מתכת דבר אחר קכ"ה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים קו) בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא וגו' חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשוי' בבת א' מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתי בין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית לט)

פירוש רשב"ם

עמי: (א) אשר ילכו לפנינו. כעין תרפי' העשויי' במכשפות שיגידו צורכיהם: (ד) ויצר אותו בחרט. הזהב לקח מיד כל אחד וקבץ אותו וקשר את כולם בבגד עד שעשו דפוס של חמר ושל שעוה כדרך המתיכין ועשו בו צורת עגל והשליכו הזהב בתוכו ונעשה עגל. כדכתיב ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וכתיב ויצר ככרים כסף בשני חריטים: אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. וכי שוטים היו שלא היו יודעים שעגל זה שנולד היום לא יעלום ממצרים. כל עובדי עכו"ם יודעים שאלהינו בשמים ברא את העולם. אך בזה היו טועים שהתרפים יש בהם רוח טומאה כמו הנביאים שיש בהם רוח הקדש וסבורים שהעגל שהיה מדבר ברוח הטומאה כאלו היה מדבר ברוח הקדש של מעלה ולכך אומרים אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. כלומר רוח הקדש יש בו וכאלו רוח הקדש הולך לפנינו. וכן לבן אמר על התרפים למה גנבת את אלהי. ולנסות בו את ישראל נתן בו רוח הטומאה. שלכל מיני מכשפות ואוב וידעוני כח בו להכחיש פמליא של מעלה ולהגיד נולדות לדעת אם היו תמים לה'

אלהיהם

יונתן בן עוזיאל

כתיבין באצבעא דייי: (א) וחמא עמא ארום אשתהי משה מן למיחות מן טוורא ואתכניש עמא על אהרן כד חמון דעבר זמנא דקבע להון ואזל סטנא ואטעינון והדר לבהון זחוחין ואמר ליה קום עיבד לנא דחלן דיטיילן קדמנא ארום דין משה גברא דאסקנא מארעא דמצרים אישתלהב בטוורא דאשא מצלהבא מן קדם ייי לא אישתמודענא מה הוה ליה בסיפיה: (ב) ואמר להון אהרן פריקו קדשי דדהבא דבאודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואייתו לותי: (ג) וסריבו נשיא למיתן תכשיטיהון לגובריהון ומן יד פריקו כל עמא ית קדשי דדהבא די באודניהון ואייתיו לאהרן: (ד) ונסיב מידיהון וצר יתיה בשושיפא ורמא יתיה בטופרא ועבדיה עיגל מתכא ואמרו אלין דחלתך

ירושלמי

ישראל דהנפקוך מארעא דמצרים: (ה) וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן בקל עציב ואמר חגא דייי מחר מנכסת קטול בעלי דבבוי אלין דכפרין במרידהון ופרגו איקר שכינתיה דייי בעיגלא הדין:

[(ה) וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי. וקרא אהרן ואמר חגא:]

(ו) ואקדימו מיומא מחרא ואסיקו עלוון וקריבו ניכסין ואסחר עמא למיכול ולמשתי וקמו להון למנחכא בפולחנא נוכראה:

[(ו) וקמו להון מגחכין בפולחנא נוכראה:]

וסליל

בעל הטורים

הכבוד. ככלתו כתיב חסר מה כלה מקושטת בכ"ד קישוטין המנויין בישעיה אף תלמיד חכם צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים: (א) כי בשש משה חסר וי"ו לומר שבאו שש שעות. בשש ב' הכא ואידך מדוע בשש רכבו לבא (שופטים ה') מה התם מת אף הכא היו סבורים שמת כמו שדרשו חז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע. כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו בגימ' שהראה להם השטן מטתו של משה: (ד) אלה אלהיך. שאו לאלוהות הרבה: (ה) מזבח לפניו. בגימטריא זהו שור דרכתי' מזבות לפניו: (ו) ויעלו עלת בגי' בכורות [צ"ל דרכם אם למקרא עולות.

ועשרה

יונתן

(א) ואזל סטנא וכו' עיין הרמז בבעל הטורים. לנחות זחוחין ענין גבהות וגסות הרוח מלשון חזות דעתם וכן כמלא בפרק עגלה ערופה משרבו זחוחי הלב: אשתלהב בטוורא דאשא כן ארז"ל במסכת שבת שהראה להם השטן דמות מטתו בענן ולכך היו סבורים שמת משה בשריפת אשא מלהבא: (ג) וסריבו נשיא. מסרבים היו הנשים ליתן תכשיטיהן ויליף הכי מדכתיב אשר באזניהם ולא כתיב באזני נשיהם כדלעיל אלא פירושו באזני עצמם: (ד) בשופרא. מהר"ד פי' מ"ס. אמרם באמת הוא דמות וצלם של גוי וכן הוא בויקרא רבה: (ה) נכיס. נשחט ועיין ברש"י כי שניהם לדבר

אחד

רמב"ן

מטעם מצד המדה ההיא והמשכיל יבין: (ב) פרקו נזמי הזהב. באמר זהב ולא כסף בעבור שהוא מורה על מדת הדין ומראהו כמראה אש וכמו שאמרו עוד זהב פרוים שדומה לדם פרים ולכן נעשה בית הקדשים כלו זהב וכן מזבח הקטורת וכן הכרובים ודרשו בבא שאם עשאן של כסף הרי הן כאלהי כסף ואלהי זהב וגם דמות עגל בזהב יותר מן הכסף: (ד) ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. גם זה הכתוב יורה אותך כי אין עם בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים. אבל אמרו כי כח הצורה הזאת העלה אתם והנה לא תמצא שיאמר בעגל בשום מקום אשר הוציאנו ממצרים כי הם מודים בתי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי שמו הגדול הוא המוציא אותם משם. אבל יאמרו במקומות רבי' אשר העלוך כי יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. ושם נאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף שכחו דברו אשר צוה והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני כאשר רמזתי שם ותבין זה: (ה) וירא אהרן. טעם זה הכתוב שראה אותם ברע מכוונים אל העגל וקם ובנה מזבח וקרא חג לה' מחר שיזבחו לשם המיוחד על המזבח אשר בנה הוא לשמו ולא יבנו הם מזבחות לבשת פניהם ולא תהיה כוונתם בזבחים בלתי לה' לבדו. ויתכן שאמר מחר להאריך להם אולי יבא משה ויעזבו את העגל והם השכימו בבקר ויעלו עולות ויגישו שלמים ולא אמר הכתוב ויעלו לו עולות ויגישו לו שלמים. והענין מפני שהיו בהם מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן ומהם משחיתים וזובחים לעגל ועל אלה אמר הקב"ה למשה וישתחוו לו ויזבחו לו כי הם החטאים ואם אולי היה אהרן המקריב קרבנות אמר שהם ויעלו עולות ויגישו שלמים כי הוא מכוין לשם ה' והם דעתם אל העגל אשר עשו והיו הבעלים מפגלין: (ו) טעם וישב העם לאכול ושתה. שישבו כולם לאכול כאחד לשבעה ושתה לשכרה כאשר יעשו בחגים ובמועדים ואחרי כן קמו לצחק בעלציהם ולשמחה. וספר זה בעבור מה שאמר קול ענות אנכי שומע. כי משה מצאן משחקין לפניו ויגבה לבו בדרכי ה' לקחת אותו מלפניהם

אבן עזרא

ואם תשים לבך אל המשפט [ס]הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם. וכן עשו כאשר צוה. וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא נגלי. ואם אחריה אל היא לשבח. כמו [ע]ויקהלו אל המלך שלמה. וזהו [פ]אתה ידעת את העם כי ברע הוא. כי אני לא עשיתי רע להם. כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו. רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב. וזהו כי *[פ]ברע הוא. ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ז והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל. ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר [צ]כי שחת עמך סרו מהר. כי לא כתוב כל עמך. הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל [ק]גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם. והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים. והנה הם אלו עשירית עשירית המחנה. והכלל כי [ר]לא נעשה כהוגן ע"ד שחשבו לפתאים שהיה ע"ז. ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן. כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון. וכתוב עליהם [ש]לא האמנתם בי [ת]מריתם [א]מעלתם. וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני [ב]העליונים היתה במזל שור. וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי. ועל דרך חכמת מזלות היא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור. גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים: (ב) ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין [ג]הכבד הדגוש. ומנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם. וככה כתוב [ד]במדינים כי ישמעאלים הם: (ג) ויתפרקו. אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות. והנשים הנזכרים למעלה: (ד) ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה. כמו [ה]ויצר את שני העמודים. ומלת בחרט. כמו דמות. וכן בחרט [ו]אנוש. בדמות אנוש. ואין טעם להיותו מגזרת [י]החריטים: מסכה. התוך כמו הפסל נסך

חרש

פירוש על אבן עזרא

רק בקשו לקבל משפע עונו אשר נתן לו הש"י כדי שיכוחו ויתענגו על רוב השלום. ואשר שאין דעתם לעבדו הנה לא היה ע"א. וזהו הטעם מה שאמר בספר יסוד מורא בשער ע' שאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם ולא ראיתם שום תמונה. גם אמר משה לא תעשון אתי אלהי כסף כלומר אין לכם צורך עמי לעשות צורה לעבדו. [ס]ר"ל כי לא בקשו רק מנהיג. ועיין לעיל (ע"ו כ"ב) שם פי' שהטעם משה ע"פ השם. כי פסקו עמודי הענן והאש אחר שעברו את הים. והנה חשבו שמת משה לכן בקשו מנהיג אחר ע"פ ה'. ועיין ברמב"ן ובהרבינו בחיי ז"ל שהאריכו בזה. [ע](מ"א ח' ב'). [פ](להלן ל"ב כ"ג). *[פ]פירש בעבור שהאספסוף הוא הערב רב היה מנהגם במצרים לעשות צורות ולעבדם כאשר כתוב כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. וזהו ענין השעירים שהיו עובדים כאשר פירש הוא בפרשת אחרי מות. ע"כ כשראה העגל עבדוהו כי חשבו שהוא ע"ז כמנהגם הראשון. והנה בעבור שלא נשאר אהרן במעשהו נכשלו רבים ע"י אהרן אעפ"י שלא עשהו לשם ע"ז וע"כ כעס השם על אהרן כאשר כתוב ובאהרן התאנף ה' להשמידו. ואלו היה עושה ע"ז לא היה השם סולח לו ולא היה נותן לו ולזרעו הכהונה ולא היה מכניסו אל הקודש לכפר על בני ישראל. ואני אגלה לך סוד העגל בראיות למה עשו צורת שור כי המבין סוד מלאכת השמים ידע זה כי כבר פירשתי כי מזל שור הוא בית נוגה ומלאכת שמים היא חכמת משפטי המזלות כשידע האדם מנהיגו ההולך לפניו בשמים יוכל להשמר מן המקרים ע"כ עשו צורת שור ור"ל ע"כ פי' האהל יוסף. [צ](להלן ל"ב פסוק ז' ח'). [ק](יהושע ז' י"א). [ר]ר"ל אנסנו לא נעשה כהוגן אם כשנכם לפתאים שהאמינו שהיה ע"ז. [ש](במדבר כ' י"ב). [ת](שם כ"ז י"ד). [א](דברים ל"ב כ"א). [ב]עיין להלן ל"ב ענין המחברות. ועיין בפי' מקור חיים). [ג]ר"ל מבנין פקד ולפי להיות פ"פ חירק וע"פ דגש. ולפי שע"פ רי"ש שאינו מקבל דגש. בא פ"פ בקמץ גדול וע"פ בשוא נע כמשפטו בצווי. [ד]כמ"ש כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם (שופטים ח' כ"ד) והישמעאלים הם המדינים. והעד ויעברו אנשים מדינים (בראשית ל"ז כ"ח) ואח"כ וימכרו את יוסף לישמעאלים ויביאו את יוסף מצרימה (שם פסוק כ"ט) והמדנים מכרו אותו אל מצרים (שם פסוק ל"ו). [ה](מ"א ז' ט"ז). [ו](ישעיה ח' א') ועם פירש שהוא צורה יציקה כדמות אדם. [י](שם ג' כ"ב)

שעניינו

ספורנו

שאבן ועלם תתו התורה והמצות אשר כתב כאשר יעד התחילו במעשה העגל ואמר למשה לך רד כי שחת עמך: (ד) אלה אלהיך ישראל. אלה יהיו

אלהך

ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת
עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ
לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־
לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה
עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה
לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה
אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־
פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה
יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה׃ יב לָמָּה
יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם
לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־
הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם
בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ
לְעֹלָם׃ יד וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ

אונקלוס

ז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אֱזֵל־חוּת אֲרֵי חַבִּיל עַמָּךְ דִּי אַסֶּקְתָּא
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ח סְטוֹ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּדְתִּנּוּן
עֲבָדוּ לְהוֹן עֲגַל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵהּ וְדַבַּחוּ לֵהּ וַאֲמָרוּ אִלֵּין
דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְהָא עַמָּא קְשֵׁי קְדָל הוּא׃
י וּכְעַן הַנַּח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקַף רוּגְזִי בְהוֹן וַאֲשֵׁיצֵנּוּן
וְאֶעְבֵּד יָתָךְ לְעַם סַגִּי׃ יא וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵהּ וַאֲמַר
לְמָא יְיָ יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי אַפֶּקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃ יב לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי לְמֵימַר
בְּבִישְׁתָּא אַפֵּקְתִּנּוּן לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן
מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ וְאָתֵיב מִן בִּישְׁתָּא
דְּמַלֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃ יג אִדְּכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל
עַבְדָּיךְ דִּי קַיֶּמְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֶּלְתָּא עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יָת
בְּנֵיכוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן
לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃ יד וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָּא דִּי מַלֵּיל
למעבד

מסרה, ז העלית, [מ"יוֹדין בליל"י ותניינא (דלקמן ל"ג א') בסיריק]. ח סרו, ב' פסוקים דפסיקין סמ"ך בתורה סלה ודין. צויתם, [מ"י קדמאה ומסר חנין]. העלוך, ב' [מ"ו]. ט ויאמר ה' אל משה ראיתי, [אין כאן פיסקא כלל]. י הניחה, ב' שמשון [מ"י]. לי, [הלמ"ד דגושה מדין אתי מרחוק] ואכלם, [הוי"ו בפתח]. אותך, י"ז מלא. גדול, [הג' דגושה]. יא ויחל, ד'. למה ה', [מלת למה מלרע והמ"ם בפי]. יחרה, ב'. גדול, [הג' דגושה]. יב למה יאמרו, [מלת למה מלעיל והמ"ם דגושה]. הוציאם, [מלא דמלא]. להרג, [ס"ו]. ולכלתם, ל' [וחסר]. מחרון, [מ"ו]. והנחם, ב' על עבדיך. יג זכר, [כל לישנא דליווי ס"ו]. ולישראל, ז'. את, [כמהב וצמקף]. את זרעכם, ל'. ככוכבי, [כולהון מ"ו]. וכל הארץ, ה'. לעלם, י"ח חסר.

ת"א וידבר ה' אל ברכות לב. כי שחת עמך עקרי' מג פינ. סרו מהר סנהדרין נו. ועתה הניחה ברכות לב. ויחל משה ברכות ל לב. זכר לאברהם ברכות י לב שבת ל פ' הזוהר פ' ויקהל. וינחם ה' על סנהדרין קח.

ויפן

רש"י

לט) לנחק בו ושפיכות דמים כמו שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו (בראשית מב) וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות לב) רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת' ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם (שמ"ר): (יא) למה ה' יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכר לאברהם. (ש"ר) אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם
ליצחק

אבן עזרא

אחרם: (ה) וירא אהרן. בלב. כמו וראיתי אני בלבי. וירא יעקב כי יש שבר: (ו) וישכימו ממחרת. היום שבנהו המזבח: (ט) ויאמר. טעם קשה ערף. שלא ישמע מה שלוה. משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו. וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ז. והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב. ומשה ספר זה המעשה לבנים לפני מותו. והוא שומר הטעמים לא המלות. כתוב לך רד כי שחת עמך. וכתוב קום רד. ושם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך. וכתוב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני. וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם. ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם. וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים. והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם. על כן הולך להתפלל. (יא) ויחל משה. זאת הגזרה לא מלאנו מזה הטעם. כי אם על פנים כמו יחלו פני נדיב. ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה. על כן אסור לומר חליתי או אחלך. כי יבא מגזרת אשר חלה יי' בה. יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת *ויהי עקב. וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר. על כן וינחם יי' אשר שהתפלל והתנפל מ' יום. ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם. כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל. ובעד אהרן שהיה הסבה. ואחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקום הזה. ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש. כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל. ויסק את בני ישראל. ויהרוג עובדיו. רק השם רמז לו שיתפלל אחר כלתו ויסיר העגל. על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת. כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי. הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם. וזאת הפרשה היתה ראוי' להכתב אחר וישב משה אל יי'. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. רק רצה לדבק דבר אני אשר חטא לי. עם ועתה לך נחה את העם. וכתוב ויגוף יי' את
העם

(ז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אֵיזַל חוּת מִן רְבוּת יְקָרָךְ דְּלָא יְהָבִית לָךְ רְבוּתָא אֶלָּהֵן בְּגִין יִשְׂרָאֵל וּכְדוּן חַבִּילוּ עוֹבָדֵיהוֹן עַמָּךְ דְּאַפֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם: (ח) סְטוֹ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דְּפַקֵּדְתִּינוּן בְּסִינַי לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן צֶלֶם וּצְוָרָה וְכָל דְּמוּ וּכְדוּן עֲבַדוּ לְהוֹן עֵיגַל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵיהּ וְדַבַּחוּ לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹי אִלֵּין דַּחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם: (ט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי זְדוֹנְהוֹן דְּעַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא: (י) וּכְדוּן אֲנַח בָּעוּתָךְ וְלָא תִּפְגַּע עֲלֵיהוֹן קֳדָמַי וְאַרְתַּח רְגַז אַשְׁתָּא תַקִּיפְתָּא בְּהוֹן וְאֵישֵׁיצִינוּן וְאַעֲבֵד יָתָךְ לְעַם סַגִּי: (יא) וְאִתְחַלְחַל מֹשֶׁה מִן רְתִיתָא וּשְׁרֵי לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר לְמָא יְיָ יִתְקוֹף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דְּהַנְפֵּקְתְּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא: (יב) לְמָא דֵין יֵימְרוּן מִצְרָאֵי דְּמִשְׁתַּיְירִין לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַנְפֵּיקִינוּן לְקַטָּלָא יַתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא תָּבוֹר וְחֶרְמוֹן וְשִׁרְיוֹן וְסִינַי וּבְגִין לְשֵׁיצָאָה יַתְהוֹן מֵעַל אַנְפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ וִיהֵוֵי תוֹהוּ קֳדָמָךְ עַל בִּישְׁתָּא דְּמַלֵּילְתְּ לְמֶעֱבַד לְעַמָּךְ: (יג) הֱוֵי דְּכִיר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ דְּקַיֵּימְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּילְתָּא לְהוֹן אַסְגֵּי יַת בְּנֵיכוֹן הֵי כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא הָדָא דַּאֲמָרִית לְכוֹן אִיתֵּן לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם: (יד) וַהֲוָה תוֹהוּ מִן קֳדָם

יי

בעל הטורים

מלא] שהכבורות העלו עולות לפניו: (י) הניחה שנים במס' הניחה לי הניחה אותי והמישכי אל העמודים בבי שמשון (שופטי' ע"ז) לומר שהרג בהם במוהו יותר ממה שהמית בחייו. וזה הוא הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכילם והמית כל שריהם. ואכלם ב' במסורה הכא ואידך ואכלם ואמלם (ש"ב כ"ב). זהו שדרשו שאין פורענות שאין בה פרעון ממעשה העגל. ואעשה אותך אלא ויו' שילאו ממך שש מאות אלף: (יא) ויחל ד' במסו' הכא ואידך ויחל איש האלהים בענין ירבעם (ע"א י"ג) ויחל יהואחז (מ"ב י"ג) ויחל חזקיהו [ר"ל נבי חזקיה ירמיה כ"ו] והיינו כדאיתא בברכות בסוף תפלת השחר כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו עליו ומפרש ליה מויחל ומפרשינן בירושלמי שהוא ד' אומות כנגד ד' פעמים ויחל: (יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך כאן

הקדים

יונתן

אחד נתכוונו. מנכסת קטול בעלי דבבי וכו'. פי' חג לה'. יהיה שמחת שמיעה מיתת בעלי דבבי שונאי ה' אלה שכופרים במריסון. ופרנו. המליפו כגור השכינה בפנבים שור וזהו קרא אהרן באזניהם דאל"כ ינדל התמיה על איש כמותו ירבה בישראל לא זו מעשה העגל אף זו שקרא חג אלא הסב יהא אמנם לה' כי באבוד רשעים רנה וק"ל: (ז) דלא יהבים לך רבותא. פי' לא נתתי לך גדולה ובבוד אלא בעבור ישראל כדפי' רש"י וע"ש: (י) תפגין. לשון לעקתה בשווקים וי"ג מגביע ויחל. בברכות פ' תפלת

רמב"ן

מלפניכם ולשרפו לפניהם ויסך אותו להם והשלים הכתוב כל מה שעשו בעגל ואמר כן ספר מה שאמר הקב"ה למשה לך רד. אבל היה דבור זה למשה בבקר השכם כאשר השתחוו לו ויזבחו לו ובבדת משה ישבו לאכול ולשתות וקמו לצחק ומגלן בפסוק. וגם זה ראיה למה שפירשנו שלא כאמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל והמזבח שיהיה יורד מיד אבל כשזבחו והשתחוו לו העם אז אמר למשה שירד כי שחת עמך. אמר השם למשה כי עשו שתים רעות האחת כי שחת עמך וענין ההשחתה הריסת בנין כענין שנאמר ואיש כלי משחתו בידו. הנני אליך הר המשחית. בכלי ההורס כל חומה ומגדל ופירש ההשחתה בכאן הדבר שקראו רבותינו מקלץ בנטיעות. והשני כי עשו עגל מסכה והשתחוו לו ויזבחו לו והנה העבירה הראשונה לא ידענה רק השם לבדו שהוא יודע תעלומות לב. והשנית מעשה הזובחים המועלים שבהם כאשר פירשתי והנה רוב העם חטאו במעשה העגל. כי כן כתוב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב. ולולי זה לא היה הכעס בכולם לכלותם והנה הנהרגים והנגפים מועטים כי ברובם היה הטעות במחשבה רעה כמו שפירשתי. וטעם אשר העלית מארץ מצרים. מפסוק ויסע משה את ישראל מים סוף. או שרצה לומר לו כמאמרם אשר אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים. וכן במשנה תורה אשר הוצאת מארץ מצרים כי על ידך יצאו כאשר הם אומרים. ומשה אמר בתפלתו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה כי אתה לבדך הוא המוציא כי לך הכח והגבורה כי בכח גדול ימין ה' נאדרי בכח וביד חזקה ימין ה' תרעץ אויב וכן אמר בכחך הגדול ובזרועך הנטויה כאשר רמזתי בסוד מדת הזרוע. ואין טעם שיאמר הניחה לי והכעוס כי אם לא סרה אפו עדיין איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה. אבל דרך הפשט ביאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם. ועל דרך האמת הניח רחמי ומדת הדין שלי תתחרה בהם ואכלם בה כי עמי אין כשות בהם. וזה טעם ויחל משה את פני ה' אלהיו והוא כטעם את פני האדון ה' אלהי ישראל וכן הזכיר במשנה תורה ה' באל"ף דל"ת ויו"ד ה"א אחריו. ויתכן שיהיה ויחל מלשון תפלה ובין ותדע: (יא) למה ה' יחרה אפך. הנה בטעה הגדול הזה היה ראוי משה

שיתפלל

אבן עזרא

העם: ויחל. הנה כתוב [ד]ואתנפל לפני יי' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר יי' להשמיד אתכם. וזהו [ה]הרף ממני ואשמידם. כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל וע"כום ביניהם עד שהסיר אותם: והנה למה יי' יחרה אפך בעמך. כמו אל [ו]תשחת עמך ונחלתך אשר הלאת. בכחך [ז]הגדול ובזרועך הנטויה. וזה אשר הולאת ממצרים [ח]בכח גדול וביד חזקה. וכתוב זכור [ט]לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל [י]עבדיך אשר נשבעת. והטעם שתזכור להם שבועתך. ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך. כי איננו כמו [כ]זכור עדתך קנית קדם. בעבור [ל]הלנ"ד. והנה פן יאמרו הארץ [מ]אשר הולאתנו משם. וזה כמו [נ]למה יאמרו מצרים לאמר. (יב) ברעה הוציאם. כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים. והנה יאמרו אין יכלת לשם להציל כח המזל להציל הדבקים בו. ובראותו כי אין יכולת לו הרגם. וזה יהיה חלול השם. והנה התנפל ארבעים יום. והשם אמר לו [ס]כי לא אעלה בקרבך. והנה לא ירשו הארץ. ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה [ע]אומר אלי. ואחר כן לוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלם בידו אל ההר. אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים. על כן כתוב [פ]בעת ההיא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ. והנה יעשו ישראל הארון והוא מעשה בצלאל: (יד) וינחם. חלילה להנחם השם. רק דברה תורה כלשון בני אדם. כמו [צ]ויעצב *[צ]ויכד. ישמח יי' [ק]במעשיו. ויתעצב [ר]אל לבו. והנה שמואל

אמר

פירוש על אבן עזרא

פעניתו סודר. [ח](שם ח' י"ט). [ט](קהלת ז' י"ג). [י](בראשית מ"ג א'). [כ]ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ' ג'). [ל](פסוק ז' [מ](דברים ט' י"ב). [נ]ט"ס הוא ול"ל פה כתוב סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה וכו' (פסוק ח') ככה פי' ב"י (כ"ל) שיננו ע"ם כי בספר דברים שם מקלר בספור המעשה ואומר קום רד וקוונך וג"כ על המעשה פה אשר עשו העגל והשתחוו לו. ופי' סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם מסכה וכוח"כ שם וישתחו וכו' [ס]פה כתיב ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול (פסוק י') ושם הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו (דברים שם פסוק י"ד). [ע]ר"ל שאמר לו הניחה לי. ועדיין לא התפלל עליהם. בזה רמז לו שיתפלל בעדם. [פ](משלי י"ט ו'). [צ](ש"א א' י"ח) פי' כמו שיפרש בפסוק פני ילכו שהוא לשון קלף וכבר פירש כן בפרשת ויסלח בפסוק אכפרה פניו. ועוד יזכירם בפרשת ואם במקומי בפסוק ונתתי את פני בכם. [ק](דברים כ"ט כ"א). *[ק](שם ע' כ"ו). [קק]שם כ"ה. [ר]פה (פסוק ל'). [ש](דברים ט' כ"א). [ת](פסוק ל"א). [א](פסוק ל"ג) ר"ל כי אחר שזאת התפלה מוקדמת מדוע כתב קלתה מוקדמת וקלתה במקום הראוי אחר וישב משה שכתוב שם ועתה אם תשא חטאתם וגו' ויאמר ה' וגו' ור"ל למה לא שם אלה הפסוקים מוקדמים עם ויחל משה ויהיה הכל יחד כראוי להיות מאוסר. לכן נתן הראב"ע ז"ל טעם לזה כי רלה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם הזה ופסוק ויגוף וגו' כי עניינו כדבק זה בזה כאשר מפרש הראב"ע ז"ל במקומו. [ב](פסוק ל"ך). [ג](פסוק ל"ה). [ד](דברים ט' כ"ה). [ה](שם פסוק י"ד). [ו](שם פסוק כ"ו). [ז](שם פסוק כ"ט). [ח](כאן פסוק י"א). [ט](שם פסוק כ"ז). [י](כאן פסוק י"ג). [כ](תהלים ע"ד ב'). [ל]מעלה לעבדיך. פי' כי זכור לעבדיך הוא בקשר למד. מה שאין כן זכור עדתך. לכן אין עניינם שוה כי זכור לעבדיך מורה שיזכור להם דבר השבועה או ברית. אבל זכור עדתך עטמו שיזכירם וזה דומה למה שכתב ז"ל ואהבת לרעך כמוך שיאהב הטוב לרעהו כי יש הפרש בין ואהבת לרעך ובין ואהבתם את הגר. [מ](דברים ט' כ"ח). [נ](כאן פסוק י"ב). [ס](להלן ל"ג ג'). [ע](שם פסוק י"ב). [פ](דברים י' א'). [צ](בראשית ל"ה י"ג). *[צ](שם י"א ה'). [ק](תהלים ק"ד ל"א). [ר](בראשית ו' ו').

ס"א

ספורנו

אלך אלהים שתתפלל אליהם בכל נרכך ואותם תעבוד להשיג חפלך: (ה) חג לה' מחר. ולא תערבבו שמחתו באל אחר: (ח) סרו מהר. קודם שאגמור לתת לך מה שיעדתי לתת והם התורה והמלות אשר כתבתי: (ט) והנה עם קשה עורף הוא. גיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי מוס מורה לדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה: (יא) למה יי' יחרה אפך בעמך. באופן שלא חטאו בעגל: (יג) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי

אתן

פירוש רשב"ם

אלהיהם. :לא יהיה בהם מעונן ומנחש ומכשף ולא מאמין לאות ומופת של רוח הטומאה כדכתיב כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' אלהיכם וגו': (יא) עמך אשר הוצאת. עמך ולא עמי: אשר הוצאת. ולא אני העליתי אלא אתה (יב) למה יאמרו. עשה למען שמך

שלא

טו ויפן וירד משה מן־ההר ושני לחת
העדת בידו לחת כתבים משני עבריהם
מזה ומזה הם כתבים: טז והלחת
מעשה אלהים המה והמכתב מכתב
אלהים הוא חרות על־הלחת: יז וישמע
יהושע את־קול העם ברעה° ויאמר אל־
משה קול מלחמה במחנה: יח ויאמר
אין קול ענות גבורה ואין קול ענות
חלושה קול ענות אנכי שמע: יט ויהי
כאשר קרב אל־המחנה וירא את־
העגל ומחלת ויחר־אף משה וישלך
מידו° את־הלחת וישבר אתם תחת
ההר: כ ויקח את־העגל אשר עשו
וישרף באש ויטחן עד אשר־דק ויזר על־פני המים וישק את־בני ישראל:

°ברעו ק׳. °מידיו ק׳.

ויאמר

אונקלוס

למעבד לעמה: טו ואתפני ונחת משה מן טורא ותרין לוחי סהדותא בידה לוחי כתיבין מתרין עבריהון מכא ומכא אנון כתיבין: טז ולוחיא עובדא דיי אנון וכתבא כתבא דיי הוא מפרש על לוחיא: יז ושמע יהושע ית קל עמא כד מיבבין ואמר למשה קל קרבא במשריתא: יח ואמר לא קל גברין דנצחין בקרבא ואף לא קל חלשין דמתברין קל דמחיכין אנא שמע: יט והוה כד קריב למשריתא וחזא ית עגלא וחנגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון בשפולי טורא: כ ונסיב ית עגלא די עבדו ואוקד בנורא ושף עד דהוה דקיק ודרא

על

מסרה, טו ושני לחת העדת, ג' דסמיכי. לחת, [חסרין בפסוקא וחסר דמסר]. כתבים, [חסרין בפסוקא מ"ו ומ"י]. טז והלחת, י"א פסוק ליסא וסיפא מדכתובה [חסרין דפסוקא חסר דמסר]. מכתב ד'. חרות, ל'. יז ברעה, ברעו ק'. יח אין, י' פסוקים אית בהון אין ואין מלעות פסוק. ענות, ב' בב' לישנא אדם נפשו דין [חלאה דפסוקא מ"ו]. יט ומחלת, ל' וחסר [דחסר]. מידו, מידיו ק' ה' כ"כ [בלישנא]. הלחת, [חד"ח]. כ וישרף, [חסר]. ויטחן, ל'.

ת"א מזה ומזה הם מגילה ט. והלחת אבות ט ס' הזוהר פ' משפטים. חרות על עירובין נד. וישמע יהושע ס' הזוהר פ' ויקהל. ויהי כאשר תענית כח עקרי' מד פט. ויזר על פני הסלילים מד ס' הזוהר פ' משפטים.

רש"י

ליצחק ולישראל. (ש"ר) אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג' רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד (ברכות ל"ב): אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנא' (בראשית כב) בי נשבעתי נאם ה' וליצחק נאמר (שם כ') והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב אמר (שם לה) אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא (שבת קד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלע"ז: (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקי' נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידו וגו'. (שבת פז) אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכל ישראל משומדים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן (איוב יח) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א) כי חנם מזורה הרשת שזורין בה דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. (יומא סו) נתכוין לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין. עדים בלא התראה

רמב"ן

שיתפלל דרך וידוי ותחנה כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויתפלל עזרא והתודותו על מעל הגולה. ואין טעם שיאמר למה ה'. ורבותינו מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו. ועל דרך האמת יאמר למה תתן רשות למדת הדין להיות שולטת בעמך כי אתה הוצאת אותם לשמך מארץ מצרים במדת רחמים בנסים. ובמדת הדין על שונאיהם. והתפלה הזאת למה ה' למה יאמרו מצרים נראה באמת כי זאת התפלה היא אשר הזכיר במשנה תורה ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך. כי ענין התפלה שוה בשניהם והנה הזכיר כאן התפלה קודם רדתו מן ההר ושם הזכירה אחרי רדתו מן ההר. ודעת ר"א כי משה לא התפלל בעד ישראל כל זמן שהיתה ע"ז בידיהם אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואין דעתי כן בעבור שהתפלה שעשה בשובו היא אשר יספר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים יום אחרי שובו להר למה יחלק אותה ויזכיר כאן מקצתה ואחרי הירידה יזכיר המקצת האחר אבל הן שתי תפלות. ולכן נראה כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם מיד חלה פני השם ולא אחר כלל כי היה ירא פן יצא הקצף מלפני ה' ויחל הנגף לכלותם כרגע ומיד אמר למה ה' יחרה אפך בעמך. וכך מצאתי באלה שמות רבה אמר משה אם מניח אני את ישראל והולך לי אין לישראל תקומה בעולם אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריה וכו' והנה התפלל עליהם ונחם השם על הרעה אשר דבר לעשות אותם ולכלותם לא שנתרצה להם רק שאמר נחמתי לא אעשה כלה. וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו ואחר כן אמר לעם אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם. אבל במשנה תורה ספר הענין בסדר אחר כי אחרי דבר ה' שאמר הרף ממני ואשמידם אמר ואפן וארד. והטעם לפי שהיה משה מספר להם שם כל חטאיהם והטרח שטרח עליהם. והנה ספר מה שעשו בחורב בעגל ושהולך הוא לשבר הלוחות ולהתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה. וגם על אהרן. ושטרח לשרוף את העגל וספר מה שעשו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובשלוח ה' אותם מקדש ברנע. ואחרי שהשלים ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם חזר אל ענין תפלותיו אשר הזכיר וסדר את שתי התפלות. ואמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם ואתפלל אל ה' ואומר אדני אלהים אל תשחת עמך ונחלתך וכו' כאומר הוצרכתי להתפלל לפני ה' בעבורכם ארבעים יום. כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שהתפללתי אליו אל תשחת עמך ולא הוצרך להזכיר התפלה השנית כי כבר אמר שארבעים יום התנפל עליהם כי גם בכאן לא הזכירה כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום. ואם תבין מה שפירשתי תבין באמת שהיו שתי תפלות כי מתחלה חלה את פני ה' אלהיו ובסוף התנפל לפני ה' ארבעים יום כאשר התבאר בפרשת ויאמר משה אל ה'. והזכיר במשנה התורה ובאהרן התאנף ה' ואתפלל

גם

יְיָ עַל בִּישְׁתָא דְּחַשִּׁיב לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ: (טו) וְאִתְפְּנֵי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחִין כְּתוּבִין מִתְּרֵין צִיטְרֵיהוֹן מִיכָּא וּמִיכָּא אִינוּן כְּתִיבִן: (טז) וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַּייָ הִינוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַּייָ הוּא חֲקִיק וּמְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא: (יז) וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יַת קַל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין בְּחֶדְוָא קֳדָם עִיגְלָא וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קַל סִדְרֵי קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא:

[(יז) מִבַעְשִׁין:]

(יח) וַאֲמַר לָא קַל גִּיבָּרִין דְּנַצְחִין בְּסִדְרֵי קְרָבָא וְלָא קַל חַלָּשִׁין דְּמִתְנַצְּחִין מִן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּסִדְרֵי קְרָבָא קַל פַּלְחֵי פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וּמְגַחֲכִין קֳדָמָהּ אֲנָא שָׁמַע:

[(יח) קַל מְקַלְסִין בְּפוּלְחָנָא נוּכְרָאָה:]

(יט) וַהֲוָה כַּד קָרִיב מֹשֶׁה לְמַשְׁרִיתָא וַחֲמָא יַת עִיגְלָא וְחִנְגִּין בִּידֵיהוֹן דְּרַשִּׁיעַיָּא מְחַנְגִּין וּמְגַחֲנִין קֳדָמוֹי וְסִטְנָא הֲוָה בְּגַוֵּיהּ מְטַפֵּז וּמְשַׁוֵּור קֳדָם עַמָּא וּמִן יַד תְּקַף רְתַח רוּגְזֵיהּ דְּמֹשֶׁה וּטְלַק מִן יְדוֹי יַת לוּחַיָּא וּתְבַר יַתְהוֹן בְּשִׁיפּוֹלֵי טוּרָא בְּרַם כְּתָבָא קַדִּישָׁא דִּי בְהוֹן הֲוָה פָרַח וְטַיִּיס לַאֲוִיר שְׁמַיָּא וַהֲוָה צָוַח וַאֲמַר חֲבַל עַל עַמָּא דִּשְׁמָעוּ בְּסִינַי מִן פּוּם קוּדְשָׁא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן צֶלֶם וְצוּרָה וְכָל דְּמוּ וּלְסוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין עֲבָדוּ עִיגַל מַתְּכָא דְּלֵית בֵּיהּ מַשָּׁשָׁא: (כ) וּנְסֵיב יַת עִיגְלָא דַּעֲבָדוּ וְאוֹקֵד בְּנוּרָא וְשָׁף עַד דַּהֲוָה דְּקִיק וּדְרָא עַל אַנְפֵּי מוֹי דְנַחְלָא וְאַשְׁקֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל מַאן דְּיָהַב תַּמָּן כָּל מָאנָא דְּדַהֲבָא הֲוָה

סימא

בעל הטורים

הקדים אתם לעבדיך וכתיב התם [פ' עקב] זכור לעבדיך לאברהם וגו' והקדים עבדיך לאתם לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף. כיוצא בו (יחזקאל ל"ז) ועבדי דוד (שם) ודוד עבדי: (יז) ברעה. כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו אכלו ושתו ויקומו לצחק. וישתחוו. ויזבחו. ומחולות: (יח) קול ענות אנכי שמע בגימטריא שנאמר סור ועבדו עבודה זרה: ענות. ב' קול ענות. יום ענות אדם נפשו (ישעיה נ"ח) שזה העשות לא נתכפר להם: (יט) וישלך מידו חסר יו"ד שכפרו ביו"ד דברות ועשרה

שלן דיהב מנן כל אלא כו' פי' כל שנותן לעגל כלי זהב הי' יולא סימן בפניו

יונתן

הפלא השתר אר"א מלמד שעשה משה תפלה עד שאחזתו אחילו: (י"ב) דמשתיירין דלא סקפי והלא כולן נטבעו ביס אלא ר"ל הנשארים והוא פרעה שנשאר כדכתי' לא נשאר עד אחד אבל אחד נשאר עיין ברש"י שמה: (יד) ויהוי תוהו קדמך. ר"ל שיתחרט על מחשבה לאשונה והוא לשון רבותינו תוהא על הראשונות והוא חרטה: (יז) מיבבין בחדוה ר"ל אף שבכל מקום יבבא שהיא תרועה מורה על הלער וכן כאן דכתיב ברעה מ"מ הוה יבבא של שמחה: (יט) מטפז ומשוור פי' מדלג ומרקד מלשון משוורתא דעולא עיין ברש"י שם: חבל ווי כמו חבל על דאבדין: (כ) וכל דקשה על פירש"י דא"כ למה נסרלו ישראל לשתות מאותן מים אלא שלא המיתו

אלא

רמב"ן

גם בעל הסרך בעת הסיא ולא הזכיר בכאן זה כלל וזה לכבוד הסכן כי לא רלה משה להזכיר בחייו שהולרך לתפלתו שלא יגוע. ושם אחרי מותו הודיענו האמת וזהו הסדר הנכון בפרשיות האלה: (טז) והלחות מעשה אלהים המה. היה ראוי שיזכיר הכתוב כל מעשה הלוחות בפסוק ויתן אל משה כאשר אמר כתובים באצבע אלהים. אבל הזכירו בכאן לספר בתעלמן לומר כי לא נמנע משה בכל זה מלשבר אותם כי חרה לו בראותו המעשה הרע ההוא ולא יכול להתאפק. או כענין שהזכירו רבותינו שפרח הכתב עתה בבואו בגבול העגל במקום הטומאה והחטאה. וטעם קול ענות אנכי שומע איננו מפני ידיעתו הדבר כי היה אומר קול ענות הוא. אבל בטעם כי משה אב בחכמה הוא ומכיר ניגוני הקולות ואמר כי קול ענות הוא הנשמע אליו. וכך אמרו בהגדה שאמר לו משה מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל אינו מבחין בין קול לקול והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע כי לא רלה לספר בגנותן של ישראל. אבל אמר לו כי קול שחוק הוא: (כ) ויזר על פני המים וישק את בני ישראל. אחרי שהיה דק לעפר זרקו על פני מי הנחל היורד מן ההר

והסקה

אבן עזרא

אמר [ש]וגם כלם ישראל לא ישקר ולא ינחם. ושם [ת]כתוב נחמתי. ויש מפרשים אותו לשון [*ת]ווער ואין לורך: (טו) ויפן. הזכיר במקום הזה [א]והסר בוער באש. וטעם ויפן. כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה. כדרך ויפן כה [ב]וכה: וטעם בידו ברשותו. כמו ולקחת בידך [ג]עשרה אנשים. כי תמהים אנשים איך יוכל להוריד לוח אחד. ואף כי שנים ביד אחד. ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם. אינם אלה שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן. כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר. ואין פי' כתובים נראים. רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני. והנה הלוח עב. ואין לריך [ד]נ"ס וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס. כי מחלוקת היא בפירוש מלת אשורית. אם מאושר באותיותיו. או על שם שעלה עמהם מאשור. ועוד אלו היו נראים [ה]יראו הפוכים. ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות. והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם. כי היו לריכים להיות עבות. והנה ימלא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחלי. ואמה קומתה. ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים. והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יחפכם. אחר שאמר כתובים משני עבריהם. על כן כתוב [ו]מזה ומזה הם כתובים. ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שיורין. כאשר נעשה אנחנו היום בספרים אלו אם היה המכתב עב או דק. ודבר שלא מלאנוהו בקבלה אין טעם לבקשותיו: (טז) והלחת. קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית. ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו ככה כמדה הראויה נבראים. והזכיר זה בעבור שהשנים פסלם משה. יש אומרים כי חרות כמו חרוט. ויש מפרשים אותו חתור. והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות [*י]פתוח: (יז) וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר: ברעו. מגזרת [י]תרועה. כמו אשא [ח]דעי שהוא מן ידע. ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע: (יח) ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע. ולפי דעתי שהם דברי משה. ובעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה. שם. כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות. וזהו [ט]ויקומו לצחק: (יט) וירא את העגל ומחולות. ה"א העגל משרת בעבור האחרת. כמו ויקח את העגל והמחולות [י]סביביו. ומלות קראה משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו ספר עדות. והנה קרע ספר התנאים. וזה היה לעיני כל ישראל כי כן [*י]כתוב: (כ) ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו [כ]ויתך באש. ואין

לי כך

פירוש על אבן עזרא

[ש](ש"א ט"ו כ"ט). [ת](פסוק י"ח). [*ת](עיין סוף פ' ברחשים). [א]ר"ל כאשר הזכיר במקום אחר וההר וגו' וזה כמש"כ בשנותו (דברים ט' ט"ו). אמר ואפן וארד מן ההר. ה ביר והסר בוער באש. [ב](לעיל ב' י"ב). [ג]ר"ל עשרה לחם (מ"א י"ד ג'). זה פעם ב' אשר הגיה בע"מ ב' ועתה בכונת רבנו ר"א כ"ע כי עשרה לחם הוא הכונה על עשרה אנשים עיין (במדבר ל"א מ"ע). [ד]ר"ל שאמרו רז"ל מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדות כי היה כתוב חרות והם מרובעות. ודעתם ז"ל כי הכתיבות עוברת מלד אל לד כי לא היו האבנים עבות ע"כ מה שיש במ"ם וסמ"ך בפנים היה מחויב שיפול אבל היה עומד בנס ודעתו של הראב"ע ז"ל כי היה הלוח עב ולא היתה הכתיבות עוברת. וזהו שאמר ועוד כי לא ידענו הכתב איך היה וכו' וזה כתוב במסכת מגילה בירושלמי ונחלקו שם אם הכתיבה הוא כתב מאושר באותיותיה כלומר שהיו ישרות ושוות ומרובעות כדרך כתיבת הנקה. או הכתיבה שעלה עמם מאשור. [ה]ר"ל זה טעם להרחיק מה שקדם לו מהיות אבני הלוחות כאבני החושן: כלומר כי אלו היו כמוהם היו מזהירות כי הם דקות והנה מה שיכתוב מעבר אחד יראה הפוך בעבר האחר. [ו]ר"ל כי אלו הדברות הכתובות בב' יחדו נכתבו בעבר אחד וכמוהם בעבר השני בשוה בלתי התהפכות ושנוי כאשר ביאר המחבר ז"ל על זה בנוסחא הראשונה. [*י]כמו פתוחי חותם (לעיל כ"ח י"א). [י]ר"ל מלת בְּרֵעֹה מגזרת ירע. וענינו כמו תרועה שגזרתו רוע. והן ב' שרשים וענינם אחד. [ח](איוב ל"ו ג') ובלא כנוי רֵעַ שהוא שם נגזר מן ידע. וככה רֵעֹה מן ירע. ובלא כנוי רֵעַ כמו למה תריעי רֵעַ (מיכה ד' ט') שהוא ענין תרועה. וכ"כ בעל מכלל יופי ח"ל רֵעַ שֵׁם. וממנו את קול העם בְּרֵעֹה עכ"ל. [ט](לעיל פסוק ו'). [י]ר"ל שהיה ראוי לומר והמחולות. או ומחולות סביביו. ואיננו ספר הוא כי הה"א מעלה העגל מוסף א"ע ג"כ למעה. [*י]ולאשברם לעיניכם (דברים ט' י"ז). [כ]כמו נתכה כאש (נחום א' ו') (לערמענלנן).

במדבר

ספורנו

אתן לזרעכם ונחלו. נדור רביעי כאמרו ודור רביעי ישובו הנה וזה לא יתקיים בזרעי בלבד עתה: (טו) ושני לוחות העדות בידו. כי חשב

שבשובו

פירוש רשב"ם

שלא יתחלל: (טז) מעשה אלהים המה. ולא פסל אותם משה. אבל האחרונים כתוב בהם פסל לך: חרות. כמו הרט: (יח) חלושה. נצחון. כדכתיב ויחלוש יהושע: (יט) וישלח מידיו. כשראה את העגל תשש כחו ולא היה בו כח להשליכם רחוק ממנו קצת שלא יזיק את רגליו בנפלם כדרך כל משליכי משוי כשאין בהם כח לשאת. וכן ראיתי בפרקים של רבי אליעזר ועיקר פשוטו כך: (כ) ויזר. ויזר ויפזר. ויקן

מן

כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ
הָעָם הַזֶּה כִּֽי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָֽה׃
כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה
יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הֽוּא׃ כג וַיֹּאמְרוּ
לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ
כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לֽוֹ׃ כד וָאֹמַר
לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי
וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּֽה׃
כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא
כִּֽי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶֽם׃
כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר
מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי
לֵוִֽי׃ כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ
עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה
וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
וְאִישׁ אֶת־קְרֹבֽוֹ׃ כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא

כשלשת

אונקלוס

עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן
מָה עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא׃
כב וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵף רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת עַמָּא
אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא׃ כג וַאֲמָרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִּי יְהָכָן
קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
לָא יְדַעְנָא מַה הֲוָה לֵהּ׃ כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָן דַּהֲבָא פָּרִיקוּ
וִיהָבוּ לִי וּרְמֵיתֵהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין׃ כה וַחֲזָא מֹשֶׁה
יָת עַמָּא אֲרֵי בְטִיל הוּא אֲרֵי בַּטִּלִנּוּן אַהֲרֹן לַאֲסָבוּתְהוֹן
שׁוּם בִּישׁ לְדָרֵיהוֹן׃ כו וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר
מָן דַּחֲלַיָּא דַיְיָ יֵיתוֹן לְוָתִי וְאִתְכַּנָּשׁוּ לְוָתֵהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי׃
כז וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁווֹ גְּבַר חַרְבֵּהּ
עַל יַרְכֵּהּ עִבַרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר
יָת אֲחוּהִי וּגְבַר יָת חַבְרֵהּ וֶאֱנָשׁ יָת קָרִיבֵהּ׃ כח וַעֲבָדוּ בְנֵי
לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא

אלפין

מסרה כא גדלה, [חסר]. כב ברע, ג' וקמץ [בחורי'. ס' מנורת שלמה בשם מ"ס]. כג ויאמרו לי, ב'. מה, כ"ד פתחי"ן [כ"ל שנו"ל שהוא פתח קטן]. היה לו, [הלת"ד רפי]. כד התפרקו, ל'. ואשלכהו, לית וכ"כ [מ"י] ומ"ג חסר בליש"א. כה פרע, ב' חד מלא ודין חסר. כי פרעה, [מלת כי במתג ובמקף]. פרעה, [כ"כ בה"א בסוף]. לשמצה, ל'. בקמיהם, ב' קופי"ן דגושין בתורה [בס' מנורת שלמה זה לשונו, וכתב המ"ס בשם א"ת שהוא טעות גדול ול"ל ככל הקופי"ן שאינן דגושין] [מ"י]. כו ויעמד, [כולהון מ"ו]. ויאספו, י"ב. כז ויאמר להם, כ"ב. כה אמר ה' אלהי ישראל, כ"ד. שימו, [מ"י] ושובו, ל' ומלא. לשער, ל'. קרבו, ג' וחסר. כח ויפל, [כל יפל ויפל בלורייתא מ"ו].

ת"א ויאמר משה אל אהרן מגילה כה. ואשלכהו שם. וירא משה מגילה שם. כי פרע הוא שבת קיט. ויעמד משה יומא סו.

רש"י

התראה במגפה שנ' ויגוף ה' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים ונפחו בטניהם: (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואמר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו: ואשלכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה) ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: (כו) מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר וגו'. והיכן אמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם כך שנוי במכילתא:

אחיו

רמב"ן

והשקה אותם מאותן המים. ואפשר כי הזהב השרוף שאיננו נתך אבל הוא שרוף ונטחן עד אשר דק כאשר הזכיר כ"א קל הוא על פני המים על כן היה צף והשקהו להם. או היה זורה אותו על הנחל ממעט ממעט ושואב ומשק' להם טרם ישקע או שהיה ממעשה הנסים והנה רצה לבזות מעשיהם והנה עמן האלוה שלהם והכניסו בבטנם שיוליאוהו ברעי ובצואה כענין שנאמר תזרם כמו דוה לא תאמר לו. ועל דעת רבותינו עוד נתכוון לבדקם כסוטות ולבתם בטנם ונפלה ירכם והוא האמת: (כא) מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה לשון רש"י. ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיהרג עליהם ולא יעבור ואולי אמר לו כן להגדיל אשמתו. והנכון בעיני כי הוא כמו מה עשיתי מה פשעי ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי. יאמר מה שנאה היתה לך עם העם הזה כי סבבת להשמידם ולכלותם ומפני שהיה אהרן להם לאיש מוכיח ולמכפר וראוי שימות וירחם עליהם אמר לו כן. כלומר נהגת עמהם כאויב המחפץ ברעתם לא פשעו ולא חטאו לך והנה היה ראוי משה להאשים אותו תחלה על חטאתו אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם ויאמר איך חטאת החטאה הגדולה הזאת לאלהים. וגם הכשלת רבים והבאת עליהם חטאה גדולה אבל משה בענותנותו נהג כבוד באחיו הגדול ממנו ולא הזכיר לו רק מכשול העם. ויתכן שגם משה נכון לבו בטוח בצדקת אחיו שכוונתו לא היתה רעה אבל על אשמת העם האשים אותו כי היה ראוי להוכיחם והם נכשלו על ידו והוא השיב שהטעוהו בדבריהם: (כב) אתה ידעת את העם כי ברע הוא. יאמר הם בדרך רעה. כי אמרו לי לעשות להם מורה דרך במקום אדוני עד שובו אולי ישוב. ונתנו לי הזהב ואשליכהו באש והנה יצא להם העגל הזה כי הם חשבו בו מחשבה רעה שישתחוו לו ויזבחו לו. ובעבור שלא רצה אהרן להאריך בשורתן קצר ואמר ויצא העגל הזה שיצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה: (כה) וטעם וירא משה את העם. לומר כי אע"פ שהתנצל אהרן שלא פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה כענין ויפרעו כל עצתי. כמו שאמר כי הפריע ביסודה ומעלו מעל בי"י. כי פרעה אהרן ובטל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים בלא יועץ ומדריך. ואמר זה מפני שהיו הם חושבים שהעגל מורה להם הדרך והנה הם כאלו אין להם עצה ולא ידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי מהם מחשבותיו לטובה כפי סברתם ומהם לרעה גמורה וכל אחד מהם פונה לדרכו. ואמר לשמצה בקמיהם כי אפילו אותם אשר אין מחשבתם רעה יוציאו עליהם לדורות שמץ ודבה. והנה כל העם פרוע עצה ומוסר מהם לרעה ומהם לטעות על שפת לשון ודבת עם. ואמר זה כנגד אהרן לומר כי לכלם חטא. וזה כדעת אונקלוס שתרגם לשמצה בקמיה' לאפקא שום ביש בדריהון ולפי שאמר בדריהון כראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל כי יאמרו לא לחכם עשו אבותינו את העגל ועבדוהו רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ומלאו בעבודתו תועלת להם ואף אנחנו נעשה כן כי טוב לנו לעבדו כאשר היה הדבר בירבעם שאמר רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרי' ראה משה כי לדורות

ישפטו

יונתן בן עזיאל

סִימָא נַפְקָא בְּאַנְפָּא: (כא) וַאֲמַר משֶׁה לְאַהֲרֹן מָה עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרוּם אַתֵּיתָא עֲלוֹי חוֹבָא רַבָּא: (כב) וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקַף רוּגְזָא דְּרִבּוֹנִי אַנְתְּ יְדַעַתְּ יַת עַמָּא אֲרוּם בְּנֵי צַדִּיקַיָּא אִינוּן בְּרַם יִצְרָא בִּישָׁא הוּא דְּאַטְעִינוּן: (כג) וַאֲמָרוּ לִי עִיבַד לָנָא דַּחֲלָן דִּיטַיְילוּן קֳדָמָנָא אֲרוּם דֵּין משֶׁה גַּבְרָא דְּאַסְקָנָא מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם אִישְׁתַּלְהַב בְּטוּרָא בְּאִישָׁא מְצַלְהֲבָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ בְּסֵיפֵיהּ: (כד) וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמַאן אִית דְּהַב פְּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי וּשְׁלֵיקְתֵּיהּ בְּנוּרָא וְאָעַל סַטָנָא בְּגַוֵּיהּ וּנְפַק מִנֵּיהּ דְּמוּת עִיגְלָא הָדֵין: (כה) וַחֲמָא משֶׁה יַת עַמָּא אֲרוּם פְּרִיעִין הִינוּן אֲרוּם פְּרִיעוּ עַל יְדוֹי דְּאַהֲרֹן יַת כְּלִילָא קַדִּישָׁא דַּהֲוָה בְּרֵישֵׁיהוֹן וַהֲוָה שְׁמָא רַבָּא וְיַקִּירָא חָקִיק וּמְפָרַשׁ בֵּיהּ וּנְפַק טִבְּהוֹן בִּישׁ בְּעַמְמֵי אַרְעָא וְקָנוּן בְּהוֹן שׁוּם בִּישׁ לְדָרֵיהוֹן:

ירושלמי

[(כה) וַחֲמָא משֶׁה יַת עַמָּא אֲרוּם פְּרִיעִין אִינוּן אֲרוּם פְּרַעוּ כְּלִילָא דְּדַהֲבָא דַּהֲוָה בְּרֵישֵׁיהוֹן דַּהֲוָה שְׁמָא מְפָרְשָׁא חֲקִיק עֲלֵיהוֹן מִן טוּרָא דְּחוֹרֵב:]

(כו) וְקָם משֶׁה בִּתְרַע סַנְהֶדְרִין דְּמַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מַאן הוּא דַּחֲלַיָּא דַּיְיָ יֵיתוּן לְוָתִי וְאִתְכַּנְשׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל בְּנוֹי דְּלֵוִי: (כז) וַאֲמַר לְהוֹן כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל כָּל מַאן דְּדַבַּח לְטַעֲוַות עַמְמַיָּא יִתְקְטֵל בְּסַיְיפָא וּכְדוּן עִיבְרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע סַנְהֶדְרִין לִתְרַע בֵּי דִינָא בְּמַשְׁרִיתָא וּבְעוֹ מִן קֳדָם יְיָ דְּיִשְׁתַּבִיק לְכוֹן חוֹבָא דָּא וְאִתְפָּרְעוּ מִן רַשִׁיעַיָּא פַּלְחֵי פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה וּקְטוּלוּ אֲפִילוּ גְּבַר יַת אֲחוֹי וּגְבַר יַת חַבְרֵיהּ וֶאֱנָשׁ יַת קָרִיבֵיהּ: (כח) וַעֲבָדוּ בְּנֵי לֵוִי הֵי

כפתגמא

בעל הטורים

ועשרה פעמים שקל בתורה. וי' פעמים תועבת ה' במשלי: (כב) כי ברע הוא. אותיות ערב שערב רב גרמו להם לעשותו: (כה) פרע. ב' כי פרע הוא. וראשו יהיה פרוע

פ'

יונתן

אלא היו המים בודקים ונותנים סימן בגופתי זהב לעגל: (כב) בני צדיקיא וכו' פי' דסבר שאהרן היה מליץ יושר מול מגיד פשע ישראל. שהיצה"ר הוא השטן המטעה אותם. דאל"כ אלא יתלה כל החרון בהם כדצריכ"י היה קשה מלת העם הוא מיותר ולא הל"ל אלא אתה ידעת כי ברע הוא. אלא העם דייקא שמלך עכשיו הם רשים ולא מלך גזע אבותם כי בני צדיקים הם. או פי' העם כי ברע הוא על הערב רב. ומה שתרגם בני צדיקיא הוא כמו בני פסולים לשון גמרא דגיטין פרק המגרש עבדא דכן מולדך לעבדות. שפי' עבד זה פסול לעדות וק"ל: (כד) ועאל סטנא בגויה. דיוקו כדאיתא במגילה פ' הקורא רשב"א אומר לעולם יהא אדם נזהר בתשובה מתוך תשובה שהשיב אהרן ויצא העגל הזה פקרו המינים. לכן מתרגם ועאל השטן בתוכו אלא היה כן בטבע כמשמעות פשוטיה דקרא אלא שהשטן היה גרמא בנזקי': (כה) כלילא קדישא כו'. פירוש אותם כתרים שקשרו המלאכים בראשי ישראל כיון

שמעו

רמב"ן

ישפטו בו. ושמה ענין דבה רעה הוא לדברי אונקלוס. והוא לשון מורגל לדורות בדברי רבותי' שמץ פסול. ואולי לדעתם זה שאמר הכתוב ותקח אזני שמץ מנהו. שלקחה אזנו פגם האדם ודופי שבו לומר אף כי שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. וכן מה שמץ דבר נשמע בו שאין בכל דרכיו דופי ודבה כלל רק שבח ותהלה. ועל דרך הפשט שמץ לשון מיעוט. לקח אזני מעט ממנו. ומה שמץ דבר נשמע בו. שכל הנשמע והנאמר בכח האל וגבורותיו דבר מועט הוא כנגד גודל (מעשי) מעשיו. וכן לשמצה בקמיהם יאמר כי פרעה אהרן לעם למעט אותם באויביהם כי העון הגדול הזה ימעיטם בפני אויביהם או ימעיט זכותם בבואם במלחמה עם אויב והוא כענין שנא' ובמעטתם לבלתי רדות בגוים. או כענין שנא' יסרני יי' אך במשפט אל באפך פן תמעיטני: (כו) וטעם ויעמוד משה בשער המחנה. דבק טעם שאמר כי כיון שראה את העם שהיו לשמצה ולקלסה באויביהם וזה חלול השם עמד בשער המחנה וקרא בקול גדול מי לה' אלי והרג בפרהסיא כל עובדי העגל כדי שישמע הדבר בקמיהם ויתקדש שם שמים בהם תחת החלול שעשו: (כז) ואמר אלהי ישראל. בעבור שחשבו עובדי העגל לזנות לאלהי ישראל והנה מדת הדין פוגעת בהן בעבור שקצצו בנטיעות ועוד כי המשפט לאלהים הוא ומפני זה אמר בלוים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל כי העבודה לאלהי ישראל ולשמו נבדלו בזכות הזאת: שימו. חרבו על ירכו. היו עובדי העגל רבים ולא יוכלו להביאם לבית דין על כן צוה לכל בני לוי לחגור חרבם על דרך מה שאמרו רבותינו שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה האמורה בו אתה יכול להמיתו בכל מיתה

שתוכל

אבן עזרא

צורך כי יש דבר שיושם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור. ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים. שם מי נחל יורד מן ההר והוא שישתו כל ישראל מאלה המים. וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן [ל]יקח הכהן ונתן אל המים. והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שצבתה בטנם. כי לולי זה איך הכינו בני לוי עובדי העגל מי היו. וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם: (כא) ויאמר וכו'. הנה משה שאל למה הולך אהרן לעשות העגל: (כב) ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור [מ]גודל מעלתו. וכבר פירשתי כי ברע הוא. והנה ויאמרו לי *[מ]ואומר אליהם: (כה) וירא משה את העם כי פרע הוא. כמו באין חזון [נ]יפרע עם. *[נ]ותפרעו כל עצתי: ומלת לשמצה. שם התואר תחת שם הפועל. להיותם שמץ ודופי ודבה: בקמיהם. כמו רבים [ס]קמים עלי. אף מן *[ס]קמי תרומם. ותרגם ארמית [ע]כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם: (כו) ויעמוד משה. ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה. כי אין צורך לשום יד [פ]מחוץ למחנה: מי ליי'. יגש אלי. או יקרב. או יבא *[פ]או יתאסף: בני לוי. שהם ממשפחתו: (כז) ויאמר. טעם אלהי ישראל. בעבור שחשבו עובדיו [צ]שהיא ע"ז: והרגו איש את אחיו. אפי' יהיה אחיו. ורבים פירשו כאומר [ק]לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם. ואין צורך כאשר אפרש *[ק]במקומו: (כח) ויעשו בני לוי. ולא כל [ר]בני לוי: (כט) ויאמר משה. וכבר אמר

להם

פירוש על אבן עזרא

[ל](במדבר ה' י"ז) שעשו המים רושם בסוטה כמ"ש וצבתה בטנה ונפלה ירכה (שם פסוק כ"ז). ועיין מ"ש הרלב"ע ז"ל שם. [מ]כמו שאמר השם ואתה תהיה לו לאלהים (לעיל ד' ט"ז) לכן קראו לאדוני. וכן ויאמר אהרן אל משה בי אדוני (במדבר י"ב י"א) *[מ](לעיל פס' א' וב'). [נ](משלי כ"ט י"ח). *[נ](שם א' כ"ה). [ס](תהלים ג' ב'). *[ס](שם י"ח מ"ט). [ע]כי אונקלוס ויב"ע תרגמו דריהון ר"ל לבניהם אחריהם כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם (במדבר ל"ב י"ד). [פ]כי ויד תהיה לך מחוץ למחנה (דברים כ"ג י"ג) זהו המחנה אלא על האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה גדול כי שם מחילות עשויות כדפירש (לעיל כ"ט מ"ה). *[פ]כ"ז נכלל במלת אלי. [צ]כי אמרו אלה אלהיך ישראל. לכן אמר כה אמר ה' אלהי ישראל. [ק](דברים ל"ג ט'). *[ק](שם). [ר]ר"ל אמר זה בעבור אמרו ויאספו אליו כל בני לוי. ובעשיה לא כתיב כל. וזה ג"כ ראיה לפי' הפשט

הכנו

ספורנו

שבשובו אליהם ישובו בתשובה ואם אין ישברם לעיניהם לכלות עיניהם כדי שיזכרו בתשובה: (יט) וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה. כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי ובזה התקצף ונואש שיוכל לתקן המעוות באופן שיזכו לתמותם ויהיו ראוים לאותן הלוחות: (כא) הבאת עליו חטאה גדולה. ששמחו בקלקול במחולות מפני שקבעת להם חג ליום שנעשית וזה הוא רע מן הפשע והמרד שעשו בעגל. ועל זה בקש רחמים יותר כאמרו אתם חטאתם חטאה גדולה. וכן בתפלתו אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. וכן בסדר שלש עשרה מדות הזכיר עון ופשע וחטאה וכן בתפלתו שם וסלחת לעוננו ולחטאתנו. ולכן אמר אף על פי שנקהלו עליך להכריחך לעשות להם העגל. מה עשו לך שהולכת לקבוע להם חג ליום השמחה בזאת היתה סבת המחולות שעשו לשמחת העגל שהיתה רעה מעשייתו: (כב) כי ברע הוא. שכבר היו בענין רע נלמדים לגלולי מצרים: (כד) ואומר להם למי זהב. שמתי הדבר למנוע שאין זהב מוכן: התפרקו ויתנו לי. והם התנדבו הזהב במסירות: ואשליכהו באש. בקשתי לאחר את הדבר והשלכתי את הזהב באש בזולת תחבולות הצורפים הצריכות להתיך את הזהב: ויצא העגל הזה. בלתי פעלת השתדלותי ולא המתינו שאעשהו אני כדבריהם כי אמנם באמרו ויעשהו עגל מסכה לא אמר זה על אהרן אבל רצונו עשה אותו העושה כענין וסמך את ידו ושחט שרצונו וסמך המקריב ושחט השוחט. וכן העיד באמרו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהם עשו את העגל אשר עשה בו מעשה אהרן שציירו והשליך הזהב באש: (כה) כי פרוע הוא. מגולה ומפורסם לרוע בהתגלות לבו בזה: כי פרעה אהרן. גלה שאין ביניהם צדיקים שאם היו שם צדיקים עוזרים לאהרן כאשר נקהלו עליו לא היה אהרן עושה העגל כלל: לשמצה בקמיהם. לשם רע בין אויביהם שיאמרו עליהם שלא נאמנו בבריתם ושביניהם

אין

פירוש רשב"ם

מן קנה. ויזר מן זרה. הנה הוא זורה. ואת האש זרה הלאה: וישק את בני ישראל. בדקן כסוטות: (כד) ויצא העגל הזה. נגמרה מלאכתו. כדכתיב ויצא לצורף כלי. ומוציא כלי למעשהו: (כה) כי פרוע הוא. בטל מן המצות ממצות בוראו. כדכתיב ותפרעו כל עצתי. פרעהו אל תעבר בו. לשמצה. לדברי לעג וקלס בשנאיהם. כמו ותקח אזני שמץ מנהו. כאין דיבור: (כז) איש את אחיו. החוטא בעגל: (כט) מלאו ידכם היום.

לשעבר

כשלשת אלפי איש: כט ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהוה כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה: ל ויהי ממחרת ויאמר משה אל־העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל־יהוה אולי אכפרה בעד חטאתכם: לא וישב משה אל־יהוה ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב: לב ועתה אם־תשא חטאתם ואם־אין מחני נא מספרך אשר כתבת: לג ויאמר יהוה אל־משה מי אשר חטא־לי אמחנו מספרי: לד ועתה לך נחה את־העם אל אשר־דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם: לה ויגף יהוה את־העם על אשר עשו את־העגל אשר עשה אהרן: ס

לג א וידבר יהוה אל־משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית

אונקלוס

אלפין גברא: כט ואמר משה קריבו ידכון קרבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בברה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן: ל והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען אסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון: לא ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב: לב וכען אם שבקת לחוביהון ואם לא מחני כען מספרך די כתבתא: לג ואמר יי למשה מן די חב קדמי אמחנה מספרי: לד וכען איזיל דבר ית עמא לאתר די מלית לך הא מלאכי יהך קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון: לה ומחא יי ית עמא על די אשתעבדו לעגלא די עבד אהרן: א ומליל יי עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים לארעא

מסרה אלפי, ד' מטעין סבירין אלפים [ר"ל דיש טועין וסוברין דל"ל אלפים ולא היא. ס' מ"ח]. כט ידכם, ו' בתורה. ולתת, ס'. עליכם, [כל אוריתא מלא במ"ס ועשמתי עלכם פ' בחקתי]. ל ממחרת, [מ"ס סניה במחב]. גדלה, [מ"ו והגימ"ל רפי]. אכפרה, ב' סגיו. לא ויאמר, ל"ח. אנא, ה' מלין בטעמא דמסכת מוכח למיבתו [ר"ל התוכח משרת לרביע באד תיבה. ס' מבין מידות]. גדלה, [מ"ו והגימ"ל רפי]. לב מחני, ל'. מספרך, ל'. לג אמחנו, ל' [הנו"ן דגושה] מספרי, ל'. לד נחה, ל' ומד נהה (יחזקאל ל"ב י"ח). אל אשר, ה'. הנה, ד' סבירין והנה [ר"ל דיש סוברין דל"ל והנה, וליתא, הקבלה בלא וי"ו החבור. ס' מ"ח]. פקדי, [הפ"א בקמץ לבד והוא חטוף]. עלהם, י"ב חסר בתורה. לה ויגף, כל יגף ויגף באורייתא ח"ו]. לג א וידבר ה' אל משה, י' חסר לאמר [נ"ל ע'. ס' מנורת שלמה בשם ת"ס].

ת"א אנא חטא יומא פו ערכין טו. ויעשו להם יומא פו. ואם אין מחני ברכות לב ראש השנה יז סוטה יד. וביום פקדי סנהדרין קב.

רש"י

אחיו. מאמו והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום (זבחים קטו): כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. (ברכות לב) מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א ב) לדבר לו על אדניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: (א) לך עלה מזה א"י

רמב"ן

שתוכל. והנה זה הוראת שעה לקדש השם שלא היתה בהם התראה כי מי התרה בהם. אבל היו בני לוי מכירי' באלו הרשעים שהם היו עובדיו. ועל דעת האומר עדים והתראה בידי אדם כמו שכתב רש"י ואמר שצוה אותם לחגור חרבם לתפוש אותם ולהביאם לב"ד לפני משה או סנהדרין ואשר מלאוהו בעדים והתראה הרגוהו בסקילה כמשפט עובדי ע"ז. או שהיתה מיתתם בסייף כעיר הנדחת. והנה כל בני לוי היו לה' ומתרי' בעם שלא ישתחוו לו ולא יזבחו לו כי אהרן לא צוה לחוג בלתי לה' לבדו כאשר פירשתי והנכון כדברי האומר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן כדאיתא במסכת יומא. והנה הכל מעשה שעה כי אין מגפף ומנשק במיתה לדורות. וטעם והרגו איש את אחיו שלא תחמלו ולא תכסו על אח וריע וקרוב. וטעם כה אמר י"י אלהי ישראל. איננו ממצות זובח לאלהים יחרם כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין אבל היא מצוה שנאמרה למשה מפי הגבורה ולא כתבה כי כאשר נחם השם הנכבד על הרעה צוה אותו כיון שאין אתה רוצה שאכלה אותם תהרוג אתה את עובדיו בסייף כדרך קח את כל ראשי העם והוקע אותם לי"י נגד השמש וישוב חרון אף י"י מישראל. והנה זאת המצוה כמצות כה אמר י"י מלא העומר ממנו. וכבר הזכרתי כיוצא בהם: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. לשון רש"י אם תשא חטאתם הרי טוב ואיני אומר לך מחני. ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כלה שלא יאמרו עלי שאיני כדאי לבקש עליהם רחמים. ואם כן מה תשובה השיבו הקב"ה מי

אבן עזרא

[ש]להם כמו ויילר [ת]יי' אלהים ורבים ככה. ומלת מלאו. דקדוקו זר. כי פעם הוא פעל יוצא [א]ופעם עומד והבנין קל: וטעם כי איש בבנו. אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו. והשכר הוא שיתן עליכם ברכה. וזהו בעת ההיא [ב]הבדיל יי' את שבט הלוי. והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני. על כן אמר [ג]ואלה תולדות אהרן ומשה. ביום דבר יי' אל משה בהר סיני. והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים. אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים. בעבור שהם העלו העולת והשלמים זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל: (ל) ויהי ממחרת. יום כדתו: ועתה אעלה. לשוב אל ההר להתפלל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי. אולי יכתוב [ד]לומות אחרות לכרות ברית עם ישראל. וזהו הנה אנכי [ה]כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות: (לא) וישב. אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ"ד. כמו אל נא. ופירוש אל מגזרת הואיל. וזה רחוק רק ונא אל נא תעשה ככה. ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה. וככה אנא [ו]ה' כי אני עבדך: (לב) ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל. [ז]וספרין פתיחן. כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם [ח]במערכות שמים. וככה הודו חכמים בני חיי *[ח]ומזוני. רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: (לג) ויאמר וכו'. אמר הגאון זהו ויכסם [ט]יי'. כי אמר להשמיד הכל. והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו. על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם. ולא הרגנו [כ]כי לא עבדו. וזהו

בְּמַתְנְתָא דְמשֶׁה וּנְפָלוּ מִן עַמָּא דַהֲוָה סִימָן בְּאַפֵּיהוֹן בִּקְטִילַת סַיְיפָא בְּיוֹמָא הַהוּא כְּמִנְיַן תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא: (כט) וַאֲמַר משֶׁה קְרִיבוּ קוּרְבָּנְכוֹן עַל שְׁפִיכוּת אַדְמָא דִי בִּידֵיכוֹן וְיִתְכַּפַּר לְכוֹן קֳדָם יְיָ אֲרוּם נַגְעָתוּן גְּבַר בִּבְרֵיהּ וּבְאָחוֹי וּלְאַיְיתָא עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכְתָא: (ל) וַהֲוָה בְּיוֹמָא אָחֳרֵי וַאֲמַר משֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּה וּכְדוֹן אִיסַק וְאֶצְלֵי קֳדָם יְיָ הַלְוַאי אִיכַפֵּר עַל חוֹבֵיכוֹן: (לא) וְתָב משֶׁה וְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר בְּמָטוּ מִנָּךְ רִבּוֹן כָּל עָלְמָא גְּלֵי קֳדָמָךְ חֲשׁוֹכָא הֵי כִנְהוֹרָא וּכְדוֹן חַב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא

וְעָבְדוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּדְהַב: (לב) וּכְדוֹן אִין תִּשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן שְׁבוֹק וְאִין לָא מְחֵינִי כְדוֹן מִן סֵפֶר צַדִּיקַיָּא דִכְתַבְתְּ שְׁמִי בְּגַוֵּיהּ: (לג) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה לָא חֲמֵי לְמִימְחֵי שְׁמָךְ אֱלָהֵן מַאן דְּחָב קֳדָמַי אֶמְחֵינֵיהּ מִסִּפְרִי: (לד) וּכְדוֹן אִיזֵיל דְּבַר יָת עַמָּא לְאַתְרָא דְמַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאָכִי יְטַיֵּיל קֳדָמָךְ וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן: (לה) וְחַבֵּל מֵימְרָא דַיְיָ יָת עַמָּא עַל דְּגַחֲנוּ לְעִגְלָא דַעֲבַד אַהֲרֹן: (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה אִיזֵל אִיסְתַּלַּק מִכָּא דִלְמָא יִתְקַף רְתַח רוּגְזִי בְּעַמָּא וְאֲשֵׁיצִינוּן בְּגִין כֵּן טַיֵּיל אַנְתְּ וְעַמָּא דְאַסֵּיקְתָּא

מארעא

בעל הטורים

ונגפו ילדו ק"ך. רמז מלאכי חבלה ופקוס כדאיתא בשבת פ' ר"ע וגם באיכה רבתי תנא רשב"י זיין היה להם לישראל בסיני והיה שם המפורש כתוב עליו (פ' שוכים) מה מלורע שמא קף ע"ז מעמא: (ל) אכפרה ב' הכא ואידך אכפרה פניו במנחה (פ' וישלח) זהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה. אכפרה בעד חטאתכם להתפלל עליכם מתי אכפרה פניו במנחה: (לד) הנה מלאכי ילך לפניך. מלאכי עולה בגי' מטה ואחד. ילך עולה כמנין הלכה. רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד שעל ידי כן ילך ההלכה לפניו. גם הנה. עולה כמנין הלכה. גם ישקני מנשיקות פיהו (ר"ל מלת פיהו). עולה מאה ואחד. הנה מלאכי אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לי: (א) העליה ב' מלא הכא.

אידך

יונתן

וכשמעאו כיעל והם וחזו מה שמרגם והיה שמה רבה ויקירא סקוק ותפלם בים וכו' וכדמתרגם בכבודו ובעלמו בפסוק ויכללו: ונפק עבהון בים. פי' שם רע שמם עולה. והוא לשון התלמוד בכתובות מה עיבו של פלוני איש פלוני וכהן הוא. וכבר פירשנו יעויין שם: (כז) מתרע סנהדרין לתרע בי דינא וכו'. ובעי מן קדם ה' וכו'. הוא דורש המלות מעבר לשער זו שער סנהדרין. ומלות עברו שילעקו בתפלה ושובו שיעשו תשובה וק"ל: (כח) דהוה סימן באפיהון. ר"ל מאותם שילא סימן בפניהם כדלעיל: (א) דלמא יתקף רתח רוגזי. תרגם הכי משני שקשה יאורא עלה מזה. לא הל"ל רק עלה

רמב"ן

מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ואין אשר למחות מספרו. ואולי יאמר אנן אני מוחה אלא מי שחטא לי ואתה לא חטאת לי וזה איננו נכון. ור"ל אשר כי מספרך אשר כתבת כמו דינא יתיב וספרין פתיחו והספרים לדעתו הם מערכות השמים שגזרות השפלים תלויין בהם. ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי לומר לא אמחה אותך רק אמחה מן העם החוטאים אשר מהם לי במחשבתם ולא נהרגו. והוא מה שאמר ויגוף יי' את העם ואיננו נכון בעיני. כי מלבד הנהרגים בחרב בני לוי והמתים במגפה היו רבי הקהל חוטאים לו כאשר כתבתי. ולפי דעתי כי משה אמר ועתה אם תשא חטאתם ברחמיך ואם אין מחני נא מתחת מספר החיים ואקבול אני ענשם. כענין שאמר הכתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו והקדוש ברוך הוא השיבו. החוטאים אמחה מספרי ולא אותך שלא חטאת: (לד) ועתה לך נחה את העם. כי אספי שנשמתי שלכלותם נשם אתה אל אשר דברתי לך אל מקום האמורי והכנעני וכו'. אבל לא ירלה להזכיר כן שזה דרך כעת שאומר מה שדברתי לך אעשה לכבודך אבל לא אשא חטאתם כי ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם אפקוד אותו עליהם אחרי בואם אל הארץ. וזה רמז ממנה לעת הגלות או למה שאמרו רבותינו שאין לך פורענות שאין בה אוקיא מעון העגל: (לה) ויגף יי' את העם. לא ספר הכתוב כמה היו המתים במגפה כאשר ספר הנהרגים ביד בני לוי. וכאשר פי' במגפה של דבר קרח ושל בעל פעור. אולי לא מתו במגפה אחת אבל נגפם השם למות בלא עתם כענין שכתוב כי אם יי' יגפנו או יומו יבא. ואולי לא חשש למנותם כי כן לא מנה המתים במגפה בתבערה ובקברות התאוה שנא' ויך יי' בעם מכה

אבן עזרא

וזהו ויגוף יי' את העם בעבור שנעשה העגל. וזה לפסק נאנסים בסתר: (לד) ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום הכנעני. וזה כדרך כעם כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאלת אותם לכה לך נחה אותם: וביום. תחלת כל שנה יום הפקידה: (לה) ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה. רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: (א) וידבר. לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא. על כן יורד אברם מלרימה. כי הוא בדרום. כל זה אעשה בעבור שבועתי

לאבהתכם

רנה

פירוש על אבן עזרא

פרנו וכו' אמיו ממש. קודש ההרינה. (בראשית ב' ז'). כמו ומלאו את המים (שם א' כ"ב) ומלאו ידכם פעל עומד כי הוא לשון חנוך. כלומר בזה שחסכנו להיות משרתי השם. (דברים י' ח'). נ"ל כי להורות שהשם אמר לו בהר סיני להבדיל שבט הלוי כתוב בפרשת במדבר סיני (במדבר ג' א') ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני אמר לו הקרב את מטה לוי. רמז הראב"ע ז"ל כי דעתו בארבעים יום אשר התנפל לפני ה' כתב הלוחות השניים. א"כ לא עמד שם רק ארבעים יום וכ"ז לפני הפסע. (להלן ל"ד י'). (תהלים קמ"ז ע"ז). (דניאל ז' י') הנה רבינו ז"ל פי' זה בפ' תשעים כי הנה זה הספר הוא ספרו של הדה"ל והוא כמו שאמר ועל פרכך כולם יכתבו. פירש במזמור הושיעני אלהים בפסוק ימחו מספר החיים (תהלים ס"ע) אמר כבר באר ספרי החיים הם השמים שהם כל הגזרות העתידות להיותן שם עתידות ביום הבראם. ובמזמור השמים מספרים בפסוק בכל הארץ יצא קום (תהלים י"ט) אמר כי מלת קום הוא מגזרת קו לקו (ישעיה כ"ח) והוא המכתב. והמ"ם קום שב אל השמים. והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמו כל המשכילים בכל קצות מקומות הארץ. ובקצה תבל הוא הארץ המיושבת אליהם ישמיעו. והנה ספור וקו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר. וספר. וסיפור. כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמים עכ"ד. והנה פירש הספרים הם השמים ומזה הוא מבואר כי מתנה אלהים הוא לבא השמים שהם הכוכבים. ונוגו' אלא במזלא תליא מלתא. (פסוק י"ד). (יחזקאל י"ד ה'). ר"ל כי אלה המוטעים במחשבה לבד. לא נהרגו ע"י בני לוי רק על ידי הש"י. ר"ל הלוים היו מסופקים באותן שטעאו במחשבתם. לכן ויגוף ה' וכו' (פסוק ל"ה). (לעיל ב' ח'). ואולי ר"ל כל כך. הנה הראב"ע ז"ל כתב בפסוק לעת תמוט רגלם שהוא כמו וגם רשע ליום רעה (משלי ט"ז). והוא סוד. ודעתו העת שיהיה רעה במערכת מזלו אז יפקוד הש"י הנפשו ממנו ויפעל המערכה פעולתו ובס' הזהר מרמז זה ע"פ ואל יבא בכל עת אל הקודש (זהר ח"ג דף כ"ח ע"א). (ועיין אהל יוסף). (בראשית י"ב י'). כמ"ש

הלוך

ספורנו

אין עושה טוב אין גם אחד ושלא נשאו פני נביא בתוכם. וזה כי אף על פי שלא כלם ולא רובם נקהלו על אהרן היו כלם לשמלה על שלא מחו בקמים: (כז) עברו ושובו משער לשער. לכפר על הבלתי חוטאים שלא מחו בחוטאים. וזה שכמו שלא מחו בחוטאים כן לא ימחו בהורגיהם: (כט) מלאו ידכם היום ליי'. הקנו שלמות לידכם היום שתהיינה מוכנות לעבדו במקדשו: כי איש בבנו ובאחיו. כי כל אחד מכם כבר הוקדש ליי' בבנו בענין התילה שעשיתם במדבר. ובאחיו. בהריגת היום. ולכן מלאו ידכם בעוד הכונה והשלימו הכנתכם ליי' לעבודתו: ולתת עליהם היום ברכה. ומלאו ידכם גם כן באופן שיתן השם ית' עליכם היום ברכה וזה שתהיה מגמת פניכם לשמור משפטו ובריתו כאמרו כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ברך יי' חילו ופעל ידיו תרצה: (ל) אתם חטאתם חטאה גדולה. דעו גודל חטאתכם כי אמנם בידיעתו תהיה תשובה בלי ספק כאמרו כי פשעי אני אדע וכאמרו אך דעי עונך. (לב) אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך. הן תרצה לשאת חטאתם והן שלא תרצה לשאת מחה את הזכיות שלי מספרך ושים לחשבונם כדי שיזכו לסליחה: (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. מי הוא שחטא לי שאמח' מספרי את זכיותיו כדי שיזכה לסליחת עון כנגדם זה לא היה לעולם. כי הדין לפני הוא הפך זה כי אמנם ישא כל א' עונש עונו ויקבל שכר זכיותיו שאין מלוה מכבה עבירה כל שכן שלא אשים זכיותיך לחשבונם: (לד) אל אשר דברתי לך. באמרי אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו'. וביום פקדי. שיוסיפו לחטוא כמו במרגלים: ופקדתי עליהם חטאתם. זה הספק ולא הוסיף עוד עבור לו. כענין ואם רעה תמצא בו ומת. וכן הורה באמרו שם עד אנה ינאצוני העם הזה. כי מאחר ששנו באולתם הם מוחזקים להוסיף לאשמה גם כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורי') כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו כלומר נעשית עליו כהיתר: (לה) על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. בהסכמתם הוציא לפעל מי שעשה לעגל מסכה אותו הדבר אשר

עשה

פירוש רשב"ם

לשעבר היום לה'. חנכו כל יד ויד שלכם כקרבן לה'. שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשמים: (לב) מספרך. ספר חיים: אשר כתבתי. כדכתיב כל הכתוב לחיים בירושלים: (לד) נחה. לארץ ישראל: וביום פקדי. כלומר לפרקים לכשארצה ולא הכל ביחד: (ג) פן אכלך. כמו

אכלך

הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי
לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי
הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃
ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא
אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה
פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־
הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ
אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ
וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ
וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה
יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד

והיה

אונקלוס

לארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך
אתננה: ב ואשלח קדמך מלאכא ואתרך ית כנענאי אמוראי
וחתאי ופרזאי חואי ויבוסאי: ג לארעא עבדא חלב ודבש
ארי לא אסלק שכנתי מבינך ארי עם קשי קדל את דילמא
אשיצנך בארחא: ד ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין
ואתאבלו ולא שויו גבר תקון זינה עלוהי: ה ואמר יי למשה
אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא אסלק
שכנתי מבינך ואשיצנך וכען אעדי תקון זינך מנך גלי קדמי
מה אעביד לך: ו ואעדיאו בני ישראל ית תקון זיניהון
מטורא דחורב: ז ומשה נסיב ית משכנא ופרסה לה מברא
למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי לה משכן בית אולפנא

ויהי

מסרה, העלית, ג' [דין הלמ"ד בחירק]. ב הכנעני, אחר פסוק סימן ואלה יעמדו וגו' לשמעון גד ואשר וזבולן דן ונפתלי (דברים כ"ז י"ג) [ר"ל ששה אומות ב' קדמאי בלא וי"ו, ב' האמצעים בוי"ו, ב' בתראי, קדמא בלא וי"ו, בתרא בוי"ו, כמו שמות ששה שבטים דפסוקא הנ"ל. ס' מבין סידות]. כאחפו"י סימן [ר"ל סימן לסדר ו' אומות כ' כנעני, א' אמרי, ח' חתי, פ' פרזי, ו' חוי, י' יבוסי. ס' מ"ס]. החוי והיבוסי, ז' [ר"ל דכתיב החוי בלא וי"ו החבור. ס' מגלת ספר]. ג אתה, [הטעם מלעיל]. אכלך, ל'. ד ויתאבלו, ל'. שתו, ד' מלעיל [כי הוא מנחי עיי"ן] עדיו, ג'. ה ויאמר ה' אל משה, [אין כאן פיסקא]. אמר, [כל לשון ציווי דכו' חסר]. וכליתיך, ל' ומלא [דמלא]. הורד, ב' ומלא. ואדעה, ו'. ו ויתנצלו, ל'. חורב, ל' מלא בתורה. ז ומשה, ז' ר"פ.

ת"א הורד עדיך ס' הזוהר פ' נח. ויתנצלו בני שבת פח. מהר חורב שבת פט. ומשה יקח ברכות סג שבת פח סנהדרין קי ס' הזוהר פ' בראשית ופ' בחקתי.

רש"י

א"י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. ששה אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה. וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם: איש עדיו. (שבת פח) כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנא' (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה:

כל

רמב"ן

רבה מאד. אבל המוגפים על יד בני לוי פרט לכבודם לומר שהרגו רבים בעם ולא פגעו מהם כי על י"י בטחו: ואמר על אשר עשו את העגל. שלא היו מן המשתחוים לו והזובחים לו אבל היו מן העושים אותו. כלומר מן המקהלים על אהרן והמביאים לו הזהב. ובעבור שאמר שנענשו על מעשה העגל לא על עבודתו והם לא עשאוהו. פי' שעשה אהרן להם במצותם. ואונקלוס תרגום על דאשתעבדו לעגלא דעבד אהרן. ירצה לומר כי המגפפים והמנשקים ושפלי' בו הם שהיו במגפה. ואונקלוס לא יתן בתרגומו מעשה אחד לשנים. וכן כל אשר עושים שם הוא היה עושה. תרגם וכל דעבדין תמן על מימריה הוה מתעבד. והמגפה הזאת היתה אחרי שהרג משה העובדים התפלל עליהם ואמר ואם אין מחני נא. כי בעבור שהיה מוסר נפשו עליהם רחם עליהם הקב"ה ואמר לו להעלותם אל הארץ ושישלח להם מלאך וכלה לנכות להם מן העון הגדול כדי שיהיו ראוים לזה. ושלח המגפה הזאת בהם או שגזר עליהם כן והחל הנגף. ואחרי זה חזר ואמר לו עלה מזה אתה והעם לומר כי המגפה לא תמחה חטאתם לשכני בתוכם. והזכיר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב. ואמר וגרשתי את הכנעני וגו'. כי בעבור המגפה שהביא או גזר עליהם כמחה קצת חטאתם ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ושיקיים להם השבועה להביא אל ארץ טובה ארץ זבת חלב ודבש. רמז לו שלא תשחת הארץ ולא תחנף תחת יושביה מפני חטאתם ושיגרש כל ששה העממים שהובטחו מתחלה עליהם. ואמר דרך כלוי כי לא אעלה בקרבך לטובתך פן אכלך בדרך בקשה ערפך. והנה בכאן לישראל שתי פורעניות האחת שלא ישרה שכינתו בתוכם. והשנית שישלח מלאך לפני משה עד שיגרש את האומות. אבל אחר שירשו את הארץ לא הבטיחם אפילו במלאך לעזור להם. כי לכך הזכיר בדרך. ועל כל זה אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו כאבלים. והנה השם רחמן מלא רחמים וכאשר ראה שהתאבלו חזר ואמר בדרך רחמים אמור לבני ישראל כי עד עתה הזכיר עמך והעם. ועתה יזכירם בשמם החביב ולוה לאמר להם כי לטובתם לא אעלה בקרבם לא שאכלה אותם כרגע אבל הטיבו אשר עשו להכנע ולהתאבל על חטאתם כן יעשו תמיד ואדעה מה אעשה להם. כלומר אפקוד חטאתם. לדעתי כפי התאבלם והכנעם על עונם. כי אני בוחן לב וחוקר כליות. ועל דרך האמת יהיה ואדעה מה אעשה לך כי בדעת הרחמים יעשה בהם כמו ואם לא אדעה. וכבר פרשתיו: (ו) וטעם ויתנצלו בני ישראל את עדים. כי בשמעם זה התנצלו ויתפרקו מכל עדי יותר ממה שעשו תחלה. ואונקלוס שתרגם בעדי תקון זין. דעתו כדברי האומר בבראשית רבה זיינות שגר להם. כלומר שהגן להם הקב"ה בשעת מתן תורה כלי זיין להנצל מכל פגע ומלאך המות. כמו שדרשו חרות על הלוחות חירות ממלאך המות והם שמותיו של הקדוש ברוך הוא. והנה ישראל קבלו עליהם את המיתה בגלון נפשם מפני עונש העגל וזה ענין תשובה גדולה וחרטה בחטאם: (ז) ומשה יקח את האהל. כתב רש"י הדבר הזה היה משה נוהג מיום הכפורים עד שהוקם המשכן לא יותר. שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים. בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום בראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר לקבל לוחות שניות. ועשה שם מ' יום אחרים. בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל ומסר לו לוחות האחרונות וירד. התחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו באחד בניסן

ומשהוקם

מארעא דמצרים לארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך איתנינה: (ב) ואיזמן קדמך מלאך ואתריך על ידוי ית כנענאי אמוראי חיתאי ופריזאי חואי ויבוסאי: (ג) לארע עבדא חלב ודבש ארום לית אפשר דאיסלק שכינת יקרי מביניכון ברם לא יהא יקרי שרי במדור משריתיהון ארום עם קשי קדל אנת דילמא אישיצינכון בארחא: (ד) ושמע עמא ית פיתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שוויו גבר ית תיקון זיניה דאתיהב להון בסיני דביה שמא רבא וקדישא חקיק ומפרש עלוי:

(ה) ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא קלילא איסליק איקר שכינתי מביניכון ואישיצינכון וכדון אעדי תיקון זיניכון מנכון דאתגלי קדמי מאן אעבד לך: (ו) ואתרוקנו בני ישראל מן תיקון זיניהון דשמא רבא מפרש כתיב בהון דאתיהבו להון למתנה מן טוור חורב: (ז) ומשה נסיבון וטמירינון במשכן אולפן אורייתא דיליה ברם ית משכנא נסב מתמן ופרסיה ליה מברא למשריתא ארחיק יתיה מן משריית עמא דאתנדרון תרין אלפין אמין והוא קרי ליה משכן בית אולפנא והוי כל
מאן

בעל הטורים

אידך ומעשו מצרים כי העלית בכחך (פ' שלח) העלית מן שאול נפשי (תהלים ל') מלמד ששקול שעבוד מצרים כנגד גיהנם וזהו העלית מארץ מצרים העלית מן שאול נפשי: (ד) עדיו ג' במסורה הכא ואידך וצבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז') במתג ורסן עדיו לבלום (תהלים ל"ב) בשביל שנתגאו בצבי עדים כמו שדרשו רז"ל בשביל כסף וזהב שהרבית להם עשו עגל זהב על כן לא שמו איש עדיו ונסתתמה פיהם שלא היה להם פתחון פה כמו מתג ורסן שבולם עדיו של סוס: (ה) הורד. ג' הורד עדיך. בחמה עמים הורד אלהים (תהלים נ"ו) הורד אותם אל המים בגדעון (שופטים ז') על שאמר לו הורד עדיך היה משה ירא מפני הקצף והחמה כדכתיב בחמה עמים הורד וכמו דהכא היה ע"ז התם נמי הורד אותם אל המים להפריד עובדי ע"ז שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד ע"ז והכינם לבדם: (ז) והיה כל מבקש ה' יצא.
מכאן

יונתן

עלה אל הארץ אלא כדמתרגם: (ג) לית אפשר דאסלק שכינת יקרי וכו'. ראה דברינו שוה לדעת אונקלוס ובזה שניהם לדבר אחד נתכוונו שלא לתרגם כדפרש"י דקשה לדידיה מאי פן אכלך בדרך. והא אדרבה יותר יש יראה ממלאך דכתיב כי לא ישא לפשעכם וכדפירש"י שם שהוא שליח ואין עושה אלא שליחותו. לכן יותר נראה לנ' לשון הסתלקות ופי' הפסוק לדעת אונקלוס הלא הוא כתוב בספר המתורגמן וזולת מהמפרשים כולם מאריכין למצוא יעויין בדבריהם. ודעת יונתן לפרש מלת אעלה לכמה אופנים לשון סילוק כמו ויעל מעל אברהם ומלשון עליה. וגם נדרש לפניו ולאחריו בפסוק שאין לו הכרעה וקאי אמלע מהשתרע ושנן ודוק: (ד) תיקון זיניה. יש לפרש דעתו הזיין כדר"ם וע"ל ולקמן: (ז) דאתנדרון ב' אלפין אמין. עיין ברש"י ומקורו בתנחומא שנידוי העובדי ע"ז לכבוד המקום ב"ה היה הנדוי כשנה
מספר

רמב"ן

ושהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא משם. וכן דעת ר"א שהיה כל זה אחר שהוריד את הלוחות השניות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואינו נכון בעיני כי מה טעם להזכיר זה כאן באמצע הפרשה. ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל. דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד וכמו שהזכיר רש"י אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקרבם. ואם היה הוצאת האהל אחרי יום הכפורים הנה גם הקב"ה גם משה ברצון היו. אבל הנראה כי ביום רדתו בי"ז בתמוז שרף העגל ודן עובדיו. ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל יי' לכפר עליהם ועלה אל הר שם הכבוד. וזהו וישב משה אל יי' והתפלל תפלה קצרה אנא חטא העם הזה והשם ענה אותו מי אשר חטא לי ואתה לך נחה את העם. והשאל בכח הכנף ולוה לו לך עלה מזה אתה והעם והוא הגיד זה לישראל ויתאבלו ויתנצלו את עדים. אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה שתהיה השכינה מדברת לו משם כי איננה שורה בקרב העם. ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם. ואמר והיה כל מבקש יי'. טעם שיהיה כל מבקש יי' יוצא אליו. והכתוב ישלים לספר כל מה שהיה בעוד האהל שם עד שהוקם המשכן והוא מיום הכפורים עד אחד בניסן על דעת רבותינו. וראיתי בפרקי רבי אליעזר רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בהר. קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה. ולאחר מ' יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה. בשבעה עשר בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל ועשה מ' יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ. הכרית ע"ז מישראל והתקין כל שבט במקומו. ובראש חדש אלול אמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע"ז. והקב"ה נתעלה באותו שופר שנא' עלה אלהים בתרועה יי' בקול שופר. וכן התקינו חכמים
שיהיו

אבן עזרא

לאברהם ליצחק וליעקב: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך. ולא אמר המלאך הנודע [ג]כי השם בקרבו: (ג) כי לא אעלה בקרבך. לא יעשו משכן כי לא אשכון תוך בני ישראל: וטעם פן אכלך בדרך. אם יעשה פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם. ובא פתח קטן תחת גדול [ד]ולא כדגש הלמ"ד כי המשפט להיותו כן. כמו אחוך שמע לי: (ד) וישמע העם את הדבר הרע. ומהו. הוא הכתוב אחריו ויאמר יי' אל משה אמור אל בני ישראל. וכמוהו ויאמר יי' אל [ה]משה במדין. וכבר פירשתי הגם לאם יוכל תת. כי כמוהו [ו]ויצו שחקים ממעל וכבר צוה שחקים והנה זה. ואין צורך לתקון הגאונים שעשו הנה תמיד: (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים. והם בגדי תפארת ותכשיטים. כמו הנזמים והטבעת. על דרך ואעדך [ז]עדי. כי התאבלו על דבר העגל: (ז) ומשה יקח. עתיד תחת עבר. על דרך יעשו [ח]עגל בחורב: האהל. אהל [ט]שלו. כמו ויבא [י]האהלה. והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו. וזה היה אחר שהוריד הלוחות [כ]השניים כתובים. והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד. כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וי"א כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה
היה

פירוש על אבן עזרא

הלוך ונסוע הנגבה (שם פסוק ט'). [ג]ר"ל כי השם בקרב המלאך הנודע להם. לכן לא הלך עמם זה המלאך כי כבר אמר הש"י כי לא אעלה בקרבך. [ד]כי משפטו אֲכָלְךָ בפתח הכ"ף ודגש הלמ"ד והוקל כמו אֲחַוְּךָ שמע לי (איוב ט"ו י"ז). [ה](לעיל ד' י"ט). [ו](תהלים ע"ח כ"ג). ר"ל. הראב"ע ז"ל פירש שם ויצו כי כבר צוה והולך לפרש כן בעבור שהפסוקים אינם כסדרם כי כתוב תחלה וינסו אל בלבבם לשאול אוכל לנפשם. ואח"כ כתוב לכן שמע ה' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו. וידוע כי המן היה קודם בשר התאוה כי הנה המן ירד להם במדבר סין אשר בין אלים ובין סיני קודם שהגיעו להר סיני והבשר היה אחר נסעם מסיני כשבאו במדבר פארן שהוא תבערה והוא קברות התאוה. ע"כ הולך לפרש כי לא האמינו בו בקברות התאוה אחר שהוריד להם המן במדבר סין. [ז](יחזקאל ט"ז י"א). [ח](תהלים ק"ו י"ט). [ט]הידוע. [י](לעיל י"ח ז'). [כ]כי באחד בניסן הוקם המשכן והדגלים נסעו בעשרים לחדש אייר כמ"ש ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן וכו' (במדבר י' י"א) וכתיב ובהעלות הענן מעל
המשכן

ספורנו

עשה בו מעשה אשר בלייבו ובהשליכו באש כמו שהעיד באמרו ויצא העגל הזה: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. שר צבא ה' שנראה ליהושע: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. עלה מזה שהוא מקום חורב וצריכים אתם להתפרנס בו על ידי נס שאינכם ראוים לו ולך אל ארץ זבת חלב ודבש שיוכלו להתפרנס שם שלא על ידי נס: כי לא אעלה בקרבך. לפיכך אני אומר עלה מזה אתה והעם ולא תמתינו לחנות ולנסוע על פי יי' כי לא אעלה בקרבך: פן אכלך בדרך. כי בהיותי שוכן בתוככם יהיה עונש עונותיכם יותר גדול: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אתם מתאבלים על מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך. אכלה אותך בהיותך עם קשה עורף בלתי פונה לשמוע קול מורים עם היותך מוכן לשלמות בהכנה רוחנית קנויה במעמד הר סיני: ועתה הורד עדיך מעליך. אותה ההכנה הרוחנית הנתונה לך באותו המעמד הנכבד הורידה מעליך כי ראוי הוא אחר שנתן המתנה לא יקחנה מן המקבל בלתי רצון המקבל כאמרם ז"ל (פ' סדר תעניות אלו) דבמילי דמיהב יהבי משקל לא שקלי: ואדעה מה אעשה לך. שלא תהיה ראוי אז לעונש כ"כ גדול: (ז) וקרא לו אהל מועד. להודיע ששם יועד אליו ה' ית' ולא במחנה ישראל:
פנים

פירוש רשב"ם

אכלך אוכל אותך. כי ה' אש אוכלה הוא: (ד) עדיו. מיני תכשיטין. לפי שנהגו אבלות כדכתיב ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו. שהרי אמר להן הקב"ה הורד עדיך: (ז) יקח. לקח: הרחק. שנוהג בהן כמנודים שלא חפץ הקב"ה לדבר עם משה בתוך מחנה ישראל:

ראה

וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: ח וְהָיָה
כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם
וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי
מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה: ט וְהָיָה כְּבֹא
מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד
פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה: י וְרָאָה
כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח
הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ
פֶּתַח אָהֳלוֹ: יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ
הָאֹהֶל: פ שלישי
יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה
אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה
לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי
וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי: יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ
הגוי

אונקלוס

ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית אולפנא דמברא למשריתא: ח והוה כד נפק משה למשכנא קימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין אחורי משה עד דעליל למשכנא: ט והוה כד עליל משה למשכנא נחית עמודא דעננא וקאים בתרע משכנא ומתמלל עם משה: י וחזן כל עמא ית עמודא דעננא קאים בתרע משכנא וקימין כל עמא וסגדין גבר בתרע משכניה: יא ומתמלל יי עם משה ממלל עם ממלל כמא דממלל גבר עם חבריה ותאיב למשריתא ומשומשניה יהושע בר נון עולימא לא עדי מגו משכנא: יב ואמר משה קדם יי חזי דאת אמר לי אסיק ית עמא הדין ואת לא הודעתני ית די תשלח עמי ואת אמרת רביתך בשום ואף אשכחתא רחמין קדמי: יג וכען אם כען אשכחית רחמין קדמך הודעני כען ית אורח טובך ואדע רחמך בדיל דאשכח
רחמין

מסרה ח כצאת, ג'. יקומו, ג' מלא בתורה. והביטו, ב' את אשר דקרו (זכריה י"ב י'). האהלה, ה'. ט כבא, ו' חסר בליש' [כבא וכבא ל"ל ז'. ה' מנורה שלמה בשם ח"ם]. י עמוד פתח, [כולהון חסר במ"ש (שמות ב' ה')]. והשתחוו, ז'. יא ודבר ה', ל'. פנים אל פנים, ה'. ימיש, ז'. יב ויאמר משה אל ה', ה'. העל, כולם מלעיל ב"מ ב' רבשקה (מלכים ב' י"ח כ"ז) שנבלע (נחמיה ב' י"ט) שם הה"א שמוש למלת על]. הודעתני, ב' די בעינא (דניאל ב' כ"ג). ידעתיך, ל'. בשם, [הבי"ת רפי שלא כדין אחי מכסוק וכן וקראתי בשם]. יג הודעני, ח"י [ומ"ו]. דרכך, ג' חסר [בליש'] אל"ף. ואדעך, ל'.

ת"א והביטו אחרי קדושין לג. ודבר ה' אל ברכות סג עקרי' מג פי"א פ' הזוהר פ' ואתחנן. ושב אל ברכות שם. ומשרתו ברכות שם פסחים קיט מכות לט תמורה יו. הודיעני נא ברכות ז עקיד' שער ע עקרים מב פכב.

רש"י

כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה. לשון הווה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה. תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (במדבר ז) וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו ואינו קורא מְדַבֵּר אליו כשהוא קורא מִדַּבֵּר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (תענית כח) ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנא' בהם (שם י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן. ונצבו וקיימין. והביטו ומסתכלין. והשתחוו וסגדין. ומדרשו דבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם: (יב) ראה אתה אמר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות יט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו
במסכת

רמב"ן

שיהיו תוקעין בשופר בראש חדש אלול בכל שנה ושנה ע"כ דברי אגדה זו ואמר כך יהיה ומשה יקח את האהל וכל הפרשה מי"ח בתמוז עד סוף ארבעים. ומיום הכפורים עד אחד בניסן. אבל לא יבא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב ואתנפל לפני י"י כבראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו' וכתיב ואתנפל לפני י"י את ארבעים היום ואת הארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר י"י להשמיד אתכם. ואי אפשר שיהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אשר שנא' לו פסל לך ועלה אלי ההרה כי היו ברצון וכבר ביטל להשמיד אתכם: (יא) ומשרתו יהושע בן נון נער. כתב ר"א היה יהושע מאה ועשר שנים. וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשים ושש שנה ואיך
יקראהו

יונתן בן עזיאל

מאן דהוי מתתובא בלב שלים קדם יי הוה נפיק למשכן בית אולפנא דמברא למשריתא מודי על חוביה ומצלי על חוביה ומצלי ומשתבק ליה: (ח) והוה כד הוה נפיק משה מן משריתא ואזיל למשכנא קיימין כל רשיעי עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין בעינא בישא אחורי משה עד זמן מיעליה למשכנא: (ט) והוה כד עאיל משה למשכנא נחית עמודא דענן יקרא וקאי בתרע משכנא ומתמלל מימרא דיי עם משה: (י) וחמן כל עמא ית עמודא דעננא קאי בתרע משכנא ומן יד קיימין כל עמא וסגדין כל קבל משכנא כד קיימין בתרע משכניה: (יא) ומתמליל יי עם משה ממלל קבל ממלל קל דבורא הוה שמע ברם זיו אפין לא הוה חמי

ירושלמי

היכמא דממליל גבר עם חבריה ומן בתר דאסתליק קל דבורא תאיב למשריתא ומתני פתגמיא לכנישתהון דישראל ברם משומשניה יהושע בר נון הוה טלי לא הוה זייע מגו משכניה:

(יא) ושמשיה יהושע בר נון טלי זעיר לא פסק מגו משכנא: (יב) ואמר משה קדם יי חמי מה דאנת אמר לי סליק ית עמא הדין ואנת לא אודעתני ית מאן דאנת שלח עמי ואנת בסימרך אמרת רבית יתך בשום טב ואוף אשכחת רחמין קדמי: (יג) וכדון אין בבעו אשכחית רחמין קדמך אודעני כדון ית אורח טובך ואנדע רחמך היך אנת מדבר עם בני נשא זכאין מטי להון הי כחייבין ולחייבין הי כזכאין ותוב זכאין מטי לדהן

בעל הטורים

מכאן שצריך אדם לגלות כדי שילמוד תורה: (יא) ידבר איש אל רעהו בגימ' שהוא מקביל

יונתן

משאר נידוי שהיו רק ד' אמות אבל מ"מ לא יותר מב' אלפים כדי שיוכלו לילך בשבת שם להתפלל. כמ"ש: (ז) דהדר במתתא. פי' דמוב בתפו': (ח) מפם בלבן

בעינא בישא. כפ"י מתרעו למנם. וליה לא פ"ל אלא לגנאי ותלונתם רבי אמי ור' ילמק הוא בפ"ק דקדושין ואאמרו כמה סוקיו כמה לוסרו ענה וסר: (יא) ממלל קבל ממלל. וכן פ"א בלן. וגבי ממן תורה נמי בא' ואמפכן מפוק פנים בפנים דבר ה' עמכם. ומה שהיה עומם. אלא תרגמו אנפין באנפין. כוונו בזה לרמז כמלא על דברות אלקים. מאמה דבר ושתים כשמע. והוו פנים תרי אנפין משמע וכמו פנים אל פנים. כן באת המובא' בלדם והמשא אחי שעיר מם ויאם לפניהם ולא כאמר ויגד להם דברי שמם. וכן מלוקדק היטב ויסב ויגד וכמה בעלים והערות מזוקות באים על נכון ואין כאן מקום להאריך כאשר עם לגבי בהרחב הענין כמו שדרשתי ברוב עם הדרת מפ"ס בממן תורה בא"לם מה ורכנקורע. ואם יגמ"ר הסם בעדי אוליאם לאור הדפוס בעזר אלאי שפם קבלו אלאם מזה וכולו עמם מדרשנו: (יב) ומתני פי' ומאר: עלי נפר מפרם: (יג) היך אנת מדבר וכו'. פי' הפיך את מתנהג עם בני אדם. ולמה יש לדיק ורע לו ויש לדיק ועוב לו רשע ועוב לו. וכן הוא במסכת ברכות והוא מפרלם בע"א: מד

רמב"ן

יקראהו הכתוב נער. וככה מיכושו ומשרתו יהושע בן נון מירות נער. ועל דעתי דרך לשון הקדם שיקרא כל משרת נער. כי בעל המכרה הנכבד הוא הלים. והמשרת לו יקרא נער. וכן גחזי נערו. יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. וכן עשרה נערים נושאי כלי יואב. כי יואב לא ימסור כליו רק לאנשים גבורי חיל שעומדו על ידו. וכן רבים. וכן נערי המלך משרתיו. ויאמר שהם האנשים העומדים לפני המלך משרתי גופו לא משרתי השלר. וא"כ יאמר ומשרתו יהושע בן נון משרת תמיד שלא ימוש מתוך האהל. וטעם בן נון בא בחירק תמורת סגול. וכן דברי אגור בן יקה. שבן לילה היה ובן לילה אבד. אם בן הכות הרשע. ועם כל זה אני תמה מדוע לא נמלט בשם הלדיק הזה אחר שיבא כמנהג. ואני חושב כי נהגו לקרותו כן לכבוד כי היה הגדול בתלמידי משה רבינו. ויקראו לו בינון כלומר הנבון. כי אין נבון וחכם כמוהו. או יהיה ענינו יהושע שהבינה תוליד יעשו נון מלשון לפני שמש ינון שמו: (יב) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. היה זה אחר מיני בעלותו שם בי"ע בתמוז. ולא הוצרך הכתוב לומר ויעל משה אל ה' ויאמר אליו ראה אתה אומר אלי. כי כל עת היות הכבוד שוכן בהר סיני בידוע ששם הדבור. וכן אמר ועתה אעלה אל ה'. ששב אל המקום אשר עמד שם את פני ה': ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שאמרת לי הנה אנכי שולח מלאך ואין זו הודעה שאין אני חפץ בו לרש"י. ואיננו נכון בלשון הכתוב. ועוד כי למה יאמר עתה כן ובעת שנאמר לו הדבור ההוא שתק ממנו. וכי יבקש עתה להכריע בעבור מעשה העגל. אבל הענין כי הקב"ה אמר בכאן למשה ושלחתי לפניך מלאך. ומשה אמר לו לא הודעתני מי הוא המלאך הראשון שמך בקרבו. וזה טעם ואתה אמרת ידעתיך בשם שידעתני ותלמחמני בשמך וכן כתב ר"א. ועל דעתו המלאך אשר יזכרו בו הוא מיכאל. הבין בטוב שכלו בפסוקים כי המלאך הראשון בלוי למשה ולישראל. אבל לא יוכל לדעת האמת כי לא שמע ולא ינצא: וטעם

אבן עזרא

היה המשכן לפני שיקימו הדגלים השמטים יום: (ט) והיה: גם זה היה לאות שהיו רואים כל רגע שיצא מומחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: (י) וראה. וזה. כמעשה היה אחר שלחת ראה אתה אומר אלי. כי היה היתה בקרב הארבעים יום שהתפלל על דבר העגל. ואחר כן ירד ושבר את הלוחות אז עבר השם על פניו. ויצא לידי מעשה עם שאמר לו "וראית את אחורי: (יא) ודבר יי' אל משה פנים אל פנים. בפרשה "הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער והוא היה מאה ועשר שנים. וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן מתשים ושש שנה ואיך קראו "הכתוב נער. וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שיכות נער: (יב) ויאמר משה. ראה: כאומר ראה הנדרש שאני עומד בו ועתה אומר דקדוק הפרשה: אמר הגאון ידעתיך. כמו כבדתיך. ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך *"כאשר ידעתני

פירוש על אבן עזרא

המשכן יקמו וכו' (להלן מ' ל"ו). לר"ל היה פלא. מ(פסוק כ"ג). נר"ל כל מה שפירש אח"כ בפסוק (כ"א). ע"כ פי' ואני אעביר כל טובי על פניך שהם הנביאים. ס"ר"ל דעמו כי חכמינו אמרו שמבע שנים כבש. ושבע שנים חלק ולאחר כן מת. א"כ היה בן מתשים ושש שנה. וא"כ ע"פ המשבון הזה היה אחרי כן מתשים וארבע. היינו ארבעים שעמדו במדבר. וי"ד שנים שכבש וחלק. הרי כ"ד לא יתכן שיקרא נער והיה בן נ"ו שנה. אלא הפירוש הוא שירות נער. כי כל מה שהנער עושה היה יהושע עושה. **ר"ל אם פי' כדעת הגאון א"כ ג"כ פי' בפסוק י"ב אחריו פי' אכבדך כאשר הכבדני. ואין אלוי זה בזה. או פי' שם' הוא (בירמיה י"ב ג') ידעתני תראנו וכו'. ושם. אין נכון לפרש

ספורנו

(יא) פנים אל פנים. ולא נופל וגלוי עינים אבל בעודו משתמש בחושיו. כאשר ידבר איש אל רעהו. ולא בחידות: לא ימיש מתוך האהל. למנוע שלא יכנס שם אדם מישראל מפני שהיו כלם נזופים אז. והמקום היה מוכן להשראת שכינה כענין אל תקרב הלום שנא' למשה בהיותו אז בלתי מוכן כמספיק למקום: (יב) ראה. השגח ואל תסתיר פניך ממנו בזאת: אתה אומר אלי העל את העם הזה. כשאמרת לי לך עלה מזה אתה והעם: ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שכשאמרת ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי זה יובן בעת היותנו נכנסים לארץ. אבל בדרך אין עננו לא שכינתך ולא שום מלאך: ואתה אמרת ידעתיך בשם. ומזה יתחייב שבהשגלת עלי לנפותם הדרך לא היה זה ע"ב עזיבה כענין ואומר לא ארעם אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד (זכרי' י"א ט') אבל תפלת שאהיה אני המלאך ההולך לפני מחנה ישראל: (יג) ועתה. ואחר שהסכמת שאהיה אני המלאך: הודיעני נא את דרכיך. הודיעני שני דרכיך הנפלאים. הא' הוא איך בידיעתך בלבד אתה נותן מציאות הנמצאים כמבואר במופת. והב' איך בידיעתך הבלתי כוזבת בעתידות ישאר בכח טבע האפשר והבחירה: ואדעך. כי אמנם בידיעת הפעולות תהיה ידיעה מה מהפועל אשר ימשכו ממנה אותן הפעולות: למען אמצא חן בעיניך. כי בזה אמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים. כאמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי: וראה כי עמך הגוי הזה. כי בתוכם נודע שמך ולא בין האמות כאמרו נודע ביהודה אלהים וכו' ואם כן אין ראוי שתמנע ממני מה ששאלתי מפני שמאתם כאמרם

פירוש רשב"ם

(יב) ראה אתה אומר אלי העל. כדכתיב לעיל לך נחה את העם: ואתה לא הודעתני. אלא הנה מלאכי ילך לפניך ואיני חפץ כי אם בלכתך עמנו בעצמך: (יג) הודיעני נא את דרכך. אתה עצמך תהיה מודיע לנו את הדרך שתראני דרכך ואני אלך אחריך: (יד) פני ילכו. אני בעצמי אלך כמו

הגוי הזה: יד ויאמר פני ילכו והנחתי
לך: טו ויאמר אליו אם־אין פניך הלכים
אל־תעלנו מזה: טז ובמה | יודע אפוא
כי־מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא
בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל־
העם אשר על־פני האדמה: פ רביעי
יז ויאמר יהוה אל־משה גם את־הדבר
הזה אשר דברת אעשה כי־מצאת חן
בעיני ואדעך בשם: יח ויאמר הראני
נא את־כבדך: יט ויאמר אני אעביר
כל־טובי על־פניך וקראתי בשם יהוה
לפניך וחנתי את־אשר אחן ורחמתי
את־אשר ארחם: כ ויאמר לא תוכל
לראת את־פני כי לא־יראני האדם
וחי

אונקלוס

רחמין קדמך וגלי קדמך ארי עמך עמא הדין: יד ואמר שכנתי תהך ואניח לך: טו ואמר קדמוהי אם לית שכנתך מהלכא בינגא לא תסקיננא מכא: טז ובמה יתידע הכא ארי אשכחית רחמין קדמך אנא ועמך הלא במהך שכנתך עמנא ויתעבדן לנא פרישן לי ולעמך משני מכל עמא די על אפי ארעא: יז ואמר יי למשה אף ית פתגמא הדין די מללתא אעבד ארי אשכחתא רחמין קדמי ורביתך בשום: יח ואמר אחזיני כען ית יקרך: יט ואמר אנא אעבר כל טובי על אפיך ואקרי בשמא דיי קדמך ואחון למן דאחון וארחם על מן דארחם: כ ואמר לא תיכול למחזי
ית

מסרה, יד ויאמר, ל"ט. [פסקא דר"פ נקרא עבד והוא פסוק ממפרש]. והנחתי, ל' בתורה וחסר [דהסר]. טו הלכים, [כולם ח"ו ומ"י במ"א (בראשית ל"ז כ"ה)]. טז ובמה, ב' מיחדין [ר"ל דלא כתיב בהמלה איזה מלה שיהי' נופל עליו ובמה בוי"ו המבור, והבי הוא (ש"א כ"ט ד'). ס' מבין מידוה] וכל במה ובמה דכוותיה [ר"ל המ"ם בסגו"ל]. אפוא, [מ"ו ואל"ף בסוף]. הלוא, י"ב מלא בתורה. [ר"ל י"ג. ס'. מבין מידות בשם מס"ג (במדבר י"ד ג')] ונפלינו. ל'. ועמך, ב' פסוקים אית בהון ועמך ועמך. יז ואדעך, ל'. יח כבדך, ב' חסר, יט אעביר, ג'. טובי, ב' ישבעו. וחנתי, ב' לבני בעני [ס"ו]. אחן, ל' וחסר כ לראת, ב' חסר. יראני, ל' [האל"ף בפתח].

ת"א פני ילכו ברכות שם. אין פניך סנהדרין לח. ובמה. יודע בתרא טו. ונפלינו אני ברכות ז בתרא טו ע קדי' מג פ"כ. וחנתי את ברכות שם. כי לא יראני מגילה יט יבמות מט.

רש"י

במסכת ברכות (דף ז') ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו (שמואל ב' י"ז) ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו ועוד ד"א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם ע"א: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט) והפלה ה' בין מקנה ישראל וגו': (יז) גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על ע"א אעשה ואין דבריו של בלעם ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון (איוב ד') ואלי דבר יגונב שומעין ע"י שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר"ה י"ז) וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון (יהיו נענין) כי רחמי לא כלים: וחנתי את אשר אחן. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם. עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם (ר"ה שם): (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך

רמב"ן

(יד) וטעם פני ילכו. על דעת כל המפרשים אני בעצמי אלך. והביאו לו דומה ופניך הולכים בקרב. וטעם אם אין פניך הולכים על דעת רש"י בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה. וחלילה שיאמר אם אין פניך הולכים אחרי שהבטיחו פני ילכו. ור"א פי' כי ה' אמר למשה אני בעצמי אלך והניחותי לך לבדך. כי עמך לבדך אלך. ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כלו אל תעלנו מזה. ולכך אמר תעלנו בלשון רבים. גם זה איננו מתוקן כי משה אמר תחלה לא הודעתני את אשר תשלח עמי בלשון יחיד. והנה גם בעת הרצון קודם החטא אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך ולהביאך. ואם ידבר עם ישראל גם זה בעבורם יאמר כן ועוד אם כן היה משה מבקש שיודיענו מי המלאך שישלח עמו. והנה היה רוצה במלאך שנאמר בו כי שמי בקרבו. והשם ענהו בטובה כפולה ומכופלת יותר ממה ששאל שילך הוא בעצמו. אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה. וכך הוא הענין על דרך האמת. כי משה אמר ואתה לא הודעתני מי המלאך אשר תשלח עמי ובקש שיקיים לו שני דברים שאמר לו האחד. ידעתיך בשם כלומר שאודע בשמי בעבורך. ויתכן שיהיה ואתה אמרת זה ממה שאמר לו ושמי ה' לא נודעתי להם כאשר פירשתי. והדבור השני וגם מצאת חן בעיני שיהיה מוצא החן והוא דבקות הדעות. ואמר ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך במדת הדין הודיעני נא נתיבות הדרכים כאשר אתה נודע בשמך ואדעך ליסדך למען אמצא החן הגדול. וראה כי עמך הגוי הזה אתה אביהם והם בניך. ולזה יתכוון אונקלוס שאומר הודעני כען ית ארח טובך ואדע רחמך. אז ענה לו הקב"ה פני ילכו מלאך הברית אשר אתה מבקש שבו יראו פני שעליו נאמר בעת רצון עניתיך כי שמי בקרבו והניחותי אותו לך שלא יתנהג עמך במדת הדין עזה אלא במדה כלולה במדת הרחמים. מלשון והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך. והוא כענין שנאמר וכלה אפי והניחותי חמתי בם אז ענה משה אם אין פניך בעצמך ובכבודך הולכים אל תעלנו מזה שתהיה עמנו פנים בפנים כי כן היו התנהגו בפרשת וארא וכן הזכיר למעלה בכח גדול וביד חזקה. והנה יבקש שיעלה אותם אל הארץ בכח גדול וביד חזקה כאשר הוציאם בשם ממצרים: (טז) ונפלינו אני ועמך.
שיהא

אבן עזרא

ידעתני: (יד) אמר הגאון פני. שמחתי. כמו ופניה לא היו [ע]לה עוד. והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים. ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי. כמו ופניך [ס]הולכים בקרב: (טז) ונפלינו. מגזרת [א]והפלה י"י. מבעלי הכפ"א: (יח) כבודך. כמו עצמך. כי כן כתוב בעבור [ו]כבודי [וכו']. עד עברי. באגרת כתיב ויקרא [ש]בשם י"י. ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם. על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד. ואין ככה ויקרא בשם י"י. כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם י"י לפניך: (כ) לא יראני. קמוץ. כמו ואמר אין [ת]רואני [א]להוציאנו ממצרים. אם שוב ישיבני [ב]י"י: ופי' וחי. כמו ויחיה. כי מיד ימות. כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך [ג]מות נמות כי אלהים ראינו. גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים [ד]ותנצל נפשי. ואף כי השם הנכבד ויש אומרים לא יראני האדם רק ימים לעולם וזה הפך הלשון. ואחרים אומרים פי' מלת לא ישרת בעבור אחר. וכן הוא לא יראני האדם ולא חי והטעם המלאכים:
ושבותי

לדון הי כ זכוותהון וחייבין. סטי לדון הי כחוביהון מן בגלל דאשכח רחמין קדמך וגלי קדמך ארום עמך עמא הדין: (יד) ואמר אמתן עד דיהכון סבר אפין דרוגזא ומן בתר כדון אניח לך: (טו) ואמר ליה אין לית אפין מהלכא סננא לא תסלקיננא מיכא בסבר אפין דרוגזא: (טז) ובמה יתידע כדון ארום אשכחית רחמין קדמך אנא ועמך אלהן במללות שכינתך עימן ויתעבדן לנא פרישן בסלקותך רוח נבואה מעילוי אומיא ותהי מתמלל ברוח קודשא לי ולעמך מן בגלל דניהי משניי מכל עממיא דעל אנפי ארעא: (יז) ואמר יי למשה אוף ית פתגמא הדין דמלילתא אעבד ארום

אשכחתא רחמין קדמי ומנית יתך בשום טב: (יח) ואמר אחמי כדון ית יקרך: (יט) ואמר אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואיקרי בשום מימרי דיי קדמך ואחוס על מאן דחמי ליה למיחוס ואירחים על מאן דחמי ליה למתרחמא:

(ניט) ואמר הא אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואיקרי בשם טב יי קדמך ואחוס על מה דחמי ליה למיחס ואתרחם על מה דחמי לנה למתרחמא:]

(כ) ואמר לית אפשר לך למיחמי ית סבר אפי ארום לא יחמינני אינשא ויתקיים

בעל הטורים

מעביר לו פנים: (יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יהוה לפניך [עם התיבות והאותיות] בגימטריא שהקב"ה נתעטף כשליח ציבור [עם האותיות

יונתן

(יד) עד דיהכון סבר אפין כו'. פי' כמש"כ ז"ל שם בפ"ק דברכות שאמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם: (טו) אין לית אפין מהלכא עימנא. פי' אם לא ילכו עמנו פנים של זעם והיינו את תרגומו עמ"ש: (טז) במללות שכינתך כל זה עם ג' דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו וכו' יע"ש ועיין ברש"י כי דרך אחד להם: (יט) כל מכילות טובי. פי' כל מדות טובי. ולחוס על מאן דחמי ליה למיחוס

רמב"ן

שיהא חלקנו במופלא ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. אולי היה הרצון הזה בסוף הארבעים יום השניים על דעת רבותינו כאשר תהלה לי הקדוש ברוך הוא ואמר שכל לך שני לוחות אבנים כראשונים: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם. ויתכן כי יהיה כבודך בכאן בכבוד הגדול האספקלריא המאירה והשם ענה אותו אני אעביר ומדת כל טובי על פניך שתשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם כי מראה הפנים שאלת לא תוכל לראותם: (יט) וקראתי בשם ה' לפניך. שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראות: וחנותי בו את אשר אחון, ורחמתי בו את אשר ארחם. שתדע בקריאה ההיא מדת החנינה ומדת הרחמים אשר ישיגנו ויכוחיו בשני ובטובי. ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא כי טוב האדם ביתו. ואין טעם כי לא יראני האדם וחי היראה

פירוש על אבן עזרא

לשכם באופן אשר רק על הידיעה. ע(ש"א א' י"ח). צ(לעיל ע' ד'). פ(ש"ב י"ז י"א בל"א (גענענוואלרט). קכי שרשו פלה. ר(פסוק כ"ב). ש"ל כי יש הבדל גדול בין ויקרא הכתוב באברהם (בראשית י"ב ח') ובין ויקרא הכתוב פה (להלן ל"ד ה'). כי ויקרא הכתוב באברהם הערכתא במלת ויקרא עלמה. ר"ל התפלל בשמו כתרגומו. או הכרים להודיע יסודו לאשר לא ידעו כפי' רא"ע שם. אבל ויקרא הכתוב במשה הערכתא במלת השם. ר"ל קרא הקורא הגורא בשמותיו המורים על פעולותיו. ובאחד מלת עם הקריאה ובשני מלת הגורא. יש לומר שהבורא ית' הודיע פעולותיו ושמותיו למשה. והוא היה הקורא והמודיע דרכיו למשה. והנה הבורא יתברך היה הקורא קרוא. ובאברהם היה הקרוא קורא. פי' שהשם הכתוב בפרשת אברהם השם הוא הקרוא. ובכאן במשה השם הוא הקורא. ר"ל שמשה קרא השם בשמו כאשר קרא משה וביעתו בשפתיו. ולומר השם שהיה מנעלא הוא היה קורא הבורא כי בעוי הקריאה כלוי ליחסו למשה שהוא ההוה ובלוי ליחסו לשם. שבו נקרא עם שיקרא. תאין רואני (ישעיה מ"ז י'). אלהציאנו וכו' (לעיל י"ד י"א). ב(ש"ב ע"ו ח'). עם כתוב ישוב ישבני ובספרים שלפנינו פתח תחת הזל"ף. וכ"כ מכלל יופי. בא בפתח גדול תחת קמץ קטן. והראוי יראני. ג(שופטים י"ב כ"ב). ד(בראשית ל"ב ל"א). כמו

ספורנו

כאמרם ז"ל סכה פרק היישן) שלשים מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי בכך: (יד) פני ילכו. בנסעכם ללכת אל ארץ ישראל ילכו פני לפניכם לא בתוככם: והניחותי לך. אניח לך מכל אויביך מסביב באופן שתביאם לארץ בטח: (טו) אם אין פניך הולכים. עתה בעודנו חוטים אם אין פניך שלקת הולכים אלינו לשכון בתוכנו: אל תעלנו מזה. כי טוב לנו שבת במדבר מהכנס לארץ בזולת שכינתך כי באופן זה נגלה מעונה מהר בלי ספק: (טז) ובמה יודע איפא. אף על פי שנהיה נכנסים לארץ שיגרש המלאך את האומות בענה יודע שיהיה זה דבר אלהי. הלא כן מנהג כל המלחמות תתגבר אומה על אומה לפעמים ותגרש אותה: הלא בלכתך עמנו ונפלינו. כענין נסית באחך עם זו גאלת נהלת בעזך. שמעו עמים ירגזון. כי בראות האומות שאתה עמנו נהיה בעיניהם נפלאים ונבדלים במעלה מכל שאר העמים ולא יתאמצו להתקומם נגדנו כמו שהעידה רחב באמרה כי שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף וכו'. ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם. כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: (יח) את כבודך. איך ישפיע מציאות כל נמצא ממציאותך עם רוחק היחס ביניהם. כאמרו מלא כל הארץ כבודו: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך. לא ימנע זה מצד היותי בלתי חונן כי אמנם אעביר כל טובי על פניך: וקראתי בשם ה' לפניך. הנה קורא בשם ה' הוא המודיע ומלמד מציאות האל ית' ודרכי טובו. אמר אם כן אני אעביר כל טובי על פניך באופן שאם היו עיני הבנתך מספיקים לזה היית משיג כל רצונך. ועם זה אלמדך להועיל קנות דרכי טובי שבידיעתם תקנה איזו ידיעה מעצמותי כאמרו ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יי': וחנותי את אשר אחון. אתן לך אותו החן שדרכי לתת לכל מוכא מן בעיני שהוא בשפע רב לבלתי שום כילות ובלתי צרות עין: ורחמתי את אשר ארחם. ארחם עליך שלא תמות לנגה ברק כבודי כמו שדרכי לרחם על כל הגון וראוי לכך כאמרו. ושכותי כפי עליך עד עברי: (כ) ויאמר לא תוכל לראות לא יהיה זה נמנע ממך מפני חסרון הספעתי אבל מפני חסרון קבלתך שלא תוכל לקבל את שפע האור: (כא) הנה מקום אתי. מקום מוכן למראות אלהים

פירוש רשב"ם

כמו שבקשת כדכתיב ופני הולכים בקרב: והניחותי לך. אלך עמך לכבוש את הארץ עד שאניח לך מכל אויביך מסביב כדכתיב עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם. והיה בהניח ה' אלהיך מכל אויביך וגו'. והמפרש והניחותי לך הנחת רוח אעשה. כמו שאעשה בקשתך שטות הוא. וכי כל דברים שהיה הקב"ה מתרצה לבקשת משה יאמר לו והניחותי לך והלא ייתור *לשון חכמה: (טו) אם אין **יתור פניך וגו'. כלומר שאם אין אתה בא עמנו: (טז) במה, איפ' וגו'. ונפלינו אני ועמך וגו'. תחלת בקישה אחרת היא. עוד אני מבקש ממך שיופלא ויובדל אני לבדי מכל עם ישראל לדעת כי אני נאמן לנביא ולמוכיח ויהיו שומעין לדברי. וגם עמך יהיה נפלא במה שתלך עמהם מכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה אשר דברת. אלי להיות מופלא ונראה שופט וגדול עליהם מלבד ההליכה שאלך עמהם אשר נתרציתי לך כבר וזהו קירון פנים שכתוב בו לפנינו נגד כל עמך אעשה נפלאות. הכל כמו שמפורש שם: (יח) הראיני נא את כבודיך. תמה על עצמך האיך מלאו לבו למשה רבינו ליהנו' מזיו השכינה והלא הכתוב משבחו ויסתר משה פניו כי ירא מהבט אל האלהים. ח"ו לא נתכוון אלא לכרות לו ברית על שני דברים שנתרצה לו הק"בה על קרון שלו ונפלינו אני ועמך. ושל פני ילכו להניח לך מכל אויביך. וכן אמר הראני נא את כבודך. בכריתת ברית על מה שהבטחתני כמו שעשה לאברהם כשאמר במה אדע. וכתוב שם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים וסמיך לי' ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי. אף כאן שאל משה להק"בה קיום ברית ונתרצה לו הקב"ה שיראה לו בכריתות ברית כדכתיב ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו'. וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות כמו שבקשת ונפלינו אני ועמך וגומר כי נורא הוא כדכתיב וייראו מגשת אליו: (יט) וחנותי את אשר אחון וגו'. שם אפרש לך את מידותי: (כג) וראית את אחורי. לאחר שאעבור על פניך

*סינו **ר"ל הקב"ה בעלמו הבטיחו כ"כ

וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ

ויאמר

אונקלוס

יָת אַפֵּי שְׁכִנְתִּי אֲרֵי לָא יְחֲזִינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם׃ כא וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ כב וִיהֵי בְּמֶעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאַגֵּין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר׃ כג וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבְתְרַי וּדְקֳדָמַי לָא יִתְחֲזוּן׃

ואמר

מסרה כא הצור [כולהון מ"ו]. כב בעבר, ל' וחסר. בנקרת, ל'. ושכתי, ל' [הפי"ן שמלי וחסר]. כפי, פ' בלישנא. כג והסרתי, [חסר דחסר]. אחרי, [חסר]. ופני, ג'. יראו, ה'.

ת"א והסרתי את ברכות ז מנחות לה. וראית את ס' הזוהר פ' פקודי.

רש"י

לך כשתבא לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תוזק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבר כבדי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל) יקרוה עורבי נחל (ישעיה לז) אני קרתי ושתיתי מים נקרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכתי כפי. (ת"כ פ' ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש: (כג) והסרתי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי.

רמב"ן

שיראה אותו וימות אבל כי קרם שישיג לראות תפרד נפשו מעליו כי אפילו במראות המלאכים נאמר במראה נהפכו צירי עלי: (כא) הנה מקום אתי. בהר הזה אשר שכינתי שם. ונצבת על הצור. שהיה בהר כמו שנאמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב: (כג) וטעם ופני לא יראו. הפנים המאירי' כאשר פירשתי ויתכן שיהיה מלת אחרי כלשון

אחור

אבן עזרא

(כב) ושכותי. בשי"ן או בסמ"ך הוא הטעם. ומפרשים אמרו כי כפי. ענ. כמו על כפים כסה אור. כן על כפים מקומיך. ואינו רק כמשמעו (כג) ופני לא יראו. הם הכרובים. ולא כן ולא יראו פני ריקם. כי הזכרים הם הכרובים: (כא) ונצבת על הצור. הוא ראש ההר כי כן כתוב ונצבת לי שם על ראש ההר. ואמר שהוא יחילנו שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרות הצור. כי כן כתוב ושמתיך. לא שיכסם הוא בעצמו. ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה. אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שעמדו בו. ובמקום אשר אמלא לכם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה. והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך. אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו. והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך. והנה טעם לך כי עמך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל. על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה. וראה כי עמך הגוי הזה. אל תעלנו בלשון רבים ושעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני. ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא יי' בקרבנו. הפך כי לא אעלה בקרבך. ומשה בקש לראות השם. והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי. וזהו האמת כי ההשגות אינם מכניסות רק המקרים. על כן ויראו את אלהי ישראל. גם וראה את יי'. וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים. והנה אמר בכאן וראית אחורי. ובמקום אחר ותמונת יי' יביט. ואלה הדברים צריכים פי' ארוך. והגאון אמר כי הפנים פני האור. והמשל פני השמש. והאחורים הנשאר מהאור התדבק באחד ואין צורך לכל זאת. ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי והלאה. ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו. כי תחלת נבואתו על ידי המלאך הנראה בסנה. ושם כתוב ויאמר יי'. והנה ויי' הולך לפניהם יומם. כי השליח ידבר על לשון השולח. וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו. וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפילין. ודבריהם נכון. רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו. כי סוד עמוק הוא:

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם. והעצם הוא הכבוד. וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לפנים ולפנים. על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש. וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי. באמת יהיה כמספר השם. גם כן מסבות השמשה כוכבי לכת. גם במהלך האותיות שיבטא האדם בהם בפלי השם יהיה כמספר השם. ובמהלך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה. יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם. וכאשר תכפול חצי השם הראשון על השני. אז תמצא מרובעי הנפרדים. ובמהלך מרובע הראשון ממרובע השנים. אז ישאר בחשבון מעוקב האות השני. ואם תחסר מרובע השנים ממרבע השלשה. אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי. חס השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד. ואין לו צורך לאחר לפניו. ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל. וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל. על כן סוד התפילות והתהלות. וטעם והתגדלתי והתקדשתי. ועוד אשר בך אתפאר. והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו. והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור. אף כי לנשמת האדם העליונה. ואף כי למעלתי עליון. אף כי לעליון העליונים. והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל של הפנים ושל הכה. והנקודה האחרת סוף הכח. ותנועת האדם לפנים. והגוף העליון אל העליון. והלאה אל הימין. והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקראת אחורים. ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה. וזהו כי לא יראני האדם וחי. בעבור היות נשמת האדם עם הגוף. והנה אחריות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם. והנה משה בו כללי. על כן אמר השם ידעתיך בשם. כי הוא לבדו יודע הפרטים והלקיחים בדרך כלל. ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם. על כן צורת הכרובים. והנכבד באדם ישראל. על כן דבר קשר של תפילין. ועל כן כתוב בשיעור קומה. כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף. והנכזה המגוף הוא המקרה. ואמר ר' ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה. וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו. ודע כי כל הצמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והכמה וכל אדם קשורים בעליונים. כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל. וזהו אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים. והמוסיפים להאיר עיניהם. מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים. והעד הנאמן ולא חלק להם. וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים. מחברות השבעה. והמחברת הגדולה במספר כלם. היא אחת. והמחברת השנייה היא אחת ועשרים. וכנגדה מחברת החמשה ככה.

וזה

פירוש על אבן עזרא

[ה]כמו ובעלמות וגידים תשוככני (איוב י' י"א) וככה ושכותי ת"א ויב"ע ואגין. [ו]כי שרש שניהם סכך. ענין כסוי והגנה כמו וסכות על הארון (להלן מ' ג') מכוסה לבלתי (תהלים קמ"ח). [ז](איוב ל"ו ל"ב). [ח](ישעיה מ"ב מ"ז) פי' עבים וענניס. [ט]ר"ל כף יד. [י]בע"מ ב"י גורם עם וכו' ור"ל א"א לראותם כשאר הנראים. [כ](להלן ל"ד כ'). [ל]כמ"ש יראה כל זכורך (שם פסוק כ"ג). [מ]ר"ל מז"ל דרשו בחגיגה יראה יראה וגו'. ובזה משמע הרואה והנראה. ע"כ מפרש פה מלת יראו אשר הנראה לא יראה פני ה'. ושם פי' יראה כל זכורך הוא אשר יראו א"ע לפני ה'. [נ](לעיל פסוק כ'). [ס](פסוק י"ב). [ע](לעיל כ"ג כ"א) פי' כבר בארתי בפרשה ואלה המשפטים שהיתה דעתו שהיה מיכאל הוא השכל הפועל ואמר שזה המלאך השלוח עמהם אינו מיכאל. הנה הוא קטן ממיכאל. ומזה מבין כי הוא היה שר ישראל על דעת חכמי המזלות והוא שבחי. ומזה ידע משה שהשם היה מניח את ישראל תחת המזל. וע"כ אמר משה להשם אם אין פניך הולכים. כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג) כלומר אם מלאך פניך לא ילך בקרבנו אל תעלנו מזה. [פ](לעיל פס' י"ד). [צ](פסוק ט"ו). [ק](להלן ל"ד ט'). [ר](פסוק ג'). [ש](פסוק כ') כלומר אחמת מליאותו כמו שהיא לא תושג כי לא יראני האדם כלומר האדם שהוא חומרי לא יוכל להשיגני ואפילו החי שהוא המלאך והוא שאמר וחי. [ת]ר"ל החושים. [א](לעיל כ"ד י'). [ב](ישעיה ו' א'). [ג](יחזקאל א' ב'). [ד](פסוק כ"ג).

במדבר

וְיִתְקַיֵּים: (כא) וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וּתְהֵי מְעַתֵּד עַל טִינָרָא:
(כב) וִיהֵי בְּמֶעְבַּר יְקַר שְׁכִנְתִּי וַאֲשַׁוִּינָךְ בְּאַסְפַּלִידָא דְטִינָרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד זְמַן דַּאֲעִיבַר:
[(כב) וְאַטִּיל יַת יְדִי:]

(כג) וְאַעֲבַר יַת כִּתֵּי מַלְאֲכַיָּא דְּקַיְימִין קֳדָמַי וְתֶחְמֵי יַת קְטוּר דְּבֵירָא דִתְפִילֵּי אֵיקַר שְׁכִינְתִּי וְאַפֵּי אֵיקַר שְׁכִינְתִּי לֵית אֶפְשַׁר לָךְ לְמֵיחְמֵי:
[(כג) וְאַעֲבַר יַת כִּיתֵּי מַלְאֲכַיָּא דְּקַיְימִין וּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי וְאַחְמֵי יַת דְּבֵירָא דְּאֵיקַר שְׁכִינְתִּי לֵית אֶפְשַׁר לָךְ לְמֵיחְמֵי:]

ואמר

יונתן

למיחום דלא ס"ל כר"ע דאמר ומכותי אע"פ שאינו הגון. וכו' : (כב) באספלידא יש לגרוס באלי"ם והוא מכנס של נקראת סלור וכן באלטון כז"לפ"ק דבבא לאותה דאספלידא. ומפרשים הפוס' בשם ערוך שהוא מערה ושם ברי"ס: (כג) קיטורא דבידא. אם הגירסא בדלא ופירושו קשר תפילין של יד וכן גם בגמרא פ"ק דברכות ממש

פירוש על אבן עזרא

ה(במדבר י"ב ח'). ופי' האור הנברא שנקרא כבוד הו' שכינה (עיין במורה ח"א פרק י"ט ופרק ס"ד). ומ"ש לראות בעצמות אור השמש כ"א פ"י מסך. חאלה מהם נשמטה בדפוס. ולכן כ' המפרש ס' האמונות והדעות להגאון ר' סעדי' ז"ל בפירושו שקר דעת (מאמר ב' פ"ז) על דברי רבינו ז"ל בכאן. וז"ל מ"ש המדבק באחד לא ידעתי מה כוון. כי כאן לא נשמע ולא נראה מזה כלל וכו' עכ"ל ובאמת ר"ל המדבק באחד מהם. ואלה דברי הגאון ז"ל שם על וראית את אחורי ופני לא יראו. ולומר בגלוה כל זה. ופירושו כי יש לבורא אור נבראהו. והראהו לנביאים להיות לראי' להם כל דברי הנבואה אשר ישמיעום הם מאת הבורא. וכאשר יראה אותו אחד מהם. אמר ראיתי את כבוד ה' וכו' אבל כשהם רואים האור ההוא אינם יכולים להסתכל בו מפני רב כחו ובפירושו וכו' ושאל מרע"ה שיחזיקהו הבורא שיסתכל באור ההוא. והשיבו כי תחלת האור הסוא עלומה וכו' אך ישך עליו עד יעבור תחלת האור ההוא וכו' וכאשר עבר תחלת האור. גלה מעל משה דבר הסוכך עד שהסתכל באחריתו כמ"ש והסירותי את כפי וראית את אחורי. אבל הבורא עצמו לא יתכן שיראה אותו אחד הם עכ"ל. ר"ל אחד מהנביאים שזכר לעיל שם. או כ"ל אין צריך לומר על הקב"ה פנים או אחור ואפילו על המלאכים נאמר ד' פנים לאחד אשר לכל לד הפנים. אלא ההתדבקות באור הנברא מהבורא כמו אור הלבנה אשר באה מאור השמש נקרא אחורים. ט(לעיל ג' ז'). י(שם י"ג כ"א). כ כלומר שהראהו האיך נקשרים כל הנבראים זה עם זה כמו שהתפילין מונחים בראשים המוח ורלועות יולאת מהם ומתקשרים בסוף המוח כן הוא יתברך שורש הכל ומשתלשלין ממנו כל הנבראים ממנו מן הראשון ועד האחרון וכל אחד נקשר באחד והוא שנראה למטה ולא נמנע ממנו שלמי התפילין שהם על העינים שהוא שורש הכל ונראה בפנים. אך הקשר כולו הראה לו. וי"א כי על שר הפנים אמר שאמו כשם רבו. או שמא יש אחד למעלה ממנו נאצל מן סבה הראשונה ויש בו כח עליון והוא שנראה לו למטה ויחזקאל כשראה אדם עליו מלמעלה. והוא שנראה לנביאים. אבל עלת העלות לא נראה לשום אדם לא בימין ולא בשמאל לא בפנים ולא באחור. וזהו שאמר הראב"ע ז"ל אחר זה כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ונזהו נעשה אדם בצלמנו עכ"ד. ל כלומר השם הנכבד ידוהו ואינו נקרא ככתבו. כי היה ראוי שיקרא יהוה שהוא מורה הויה והוא שם העצם כי פעם נקרא שם תואר ופעם שם העצם כמו שכתב רבינו ז"ל בפ' שמות. מר"ל עלמות שמו הוא כבודו. (נ"ל) למה לא נמשך אשר כונתו ג"כ כי כבוד במספר ל"ב והוא ל"ב נתיבות חכמה. וע"ז פי' וס' כאן חכמה לשלמה כי השמה נקרא שכינה הקדושה. ונקראת כבוד אלהים. וה' הוא אלהים. נכזה: י, יה, יהו, יהוה, או כזה: יוד, הי, ויו, הי, יעלה לשנים ושנים. ס ר"ל במערכת הראשונה מן א' עד י' היינו ע' הפרטים. הס"א האמצעי. הנה מרובע הראשון א' פעם א' הוא א', ומרובע האמצעי ה' פעם ה' כ"ה. אבור המרובעים עולה כ"ו כמספר השם. ע שהם על כ"ו אופנים. כמספר השם הנכבד. כבר ראיתה מה שהקדמנו בפרשת בראשית שענין ז' כוכבי לכת שיש להם פעולות משתנות בעולם תחת המזל שלהם. ולכל א' יש לו ב' בתים היינו ב' מזלות מן י"ב מזלות בגלגל השמיני. רק לחמה וללבנה אין להם רק בית אחד. ע"כ נשלכו על ה' כוכבי נבוכה. שא"ס כ"כ לכ"א ב' בתים. וכן יש להם ג"כ פעולות אחרות בעולם זה תחת זה. כי לכ"א גלגל אחר. וכ"א מזה הגלגל עם הכוכב שלו תחת העליון. למשל שבתי הוא העליון. ולדק למטה ממנו. ויש לו הקיף אחר ולפי שבנו הסיבוב פוגע תחת שבתי ונעשה משניהם פעולה אחת והוא השני. וההתחברם ב' ב'. או ג' ג'. או ד' ד'. או ה' ה'. או ו' ו' כאשר עיינו בעלי החכמה באלה המחברות מלאום ק"כ כשנספר אותם ע"פ מספר השבע כולם. אך מחברות חמשה בהוליאנו השמש והירח הם כ"ו לא פחות ולא יותר. וזה בהמספר כי כל המספר על נקודה אחת היא מחברת הראשונה. ובשיהיו הד' מחוברים ולא יותר יהיה מבורס על חמשה דרכים. ובשיהיו שלשה מחוברים ולא יותר יהיה מבורס על עשרה דרכים. וכשיהיו שנים מחוברים ולא יותר יהיה מבורס ג"כ על יו"ד דרכים. וביאור זה המבור הראשון אין לריך ביאור. ומבור ד' מהם בלא השמשי הוא ה' אופנים ע"ד זה שלמ"ן שלנ"ר שמנ"ר למנ"ר. ומחברות שלשה מהם הם יו"ד דרכים באופן זה של"מ של"נ של"ר שמ"נ שמ"ר שנ"ר למ"נ למ"ר לנ"ר מנ"ר. ומחברת שניים שהוא ג"כ על יו"ד דרכים באופן זה. ש"ל ש"מ ש"נ ש"ר. ל"מ ל"נ ל"ר. מ"נ מ"ר. נ"ר. נמלאו לחמשים אחד לרביעיים חמשה לשלישים עשרה לשנים עשרה הם במספר כ"ו כמספר השם הויה. ובע"ש מ"ש מפרש בזה האופן. ש"ל ש"מ ש"ח ש"נ ש"כ ש"ל. ל"מ ל"ח ל"נ ל"כ ל"ל. מ"ח מ"נ מ"כ מ"ל. ח"נ ח"כ ח"ל. נ"כ נ"ל. כ"ל הרי עולה כא. ופעם אחת עולה ג"כ כ"א. פר"ל יו"ד ה"א עולה כ"ו. צשהם. ב', ד, ו, ח, דהיינו ב' פעם ב' ד', ד' פעם ד' ע"ז. ו' פעם ו' ל"ו, ח' פעם ח' ס"ד, עולה ק"כ. קר"ל א' עם ב' הוא ג'. ועם ג' הוא ו'. ועם ד' י'. ועם ה' ט"ו, ועם ו' כ"א. ועם ז' כ"ח. ועם ח' ל"ו. ועם ט' מ"ה. ועם י' נ"ה. ועם י"א ס"ו. ועם י"ב ע"ח. ועם י"ג צ"א. ועם י"ד ק"ה. ועם י"ה שהוא אלי השם עולה ג"כ ק"כ. רר"ל ע"ו פעם י"א עולה קס"ה. שהם א, ג, ה, ז, ט, באמרך א' פעם א', ג' פעם ג' ט, ה' פעם ה' כ"ה. ז' פעם ז' מ"ט. ט' פעם ט' פ"א. עולה ג"כ קס"ה. תאל השם. ר"ל י' פעם י' שהוא ק. אר"ל י"ה פעם י"ה שהם רכ"ה נשאר קכ"ה. בשהוא ה' פעם ה' כ"ה, ה' פעם כ"ה קכ"ה. גר"ל י"ה פעם י"ה שהם רכ"ה. דר"ל יהו שמספרם כ"א. והמרובע כ"א פעם כ"א עולה תמ"א נשאר רמז. *ד והוא המעוקב מן אות ו' של השם שהוא ו' הנה ו' פעם ו' ל"ו, ו' פעם ל"ו הרי רט"ז. הכי הוא ית' מסתפק במציאות עלמו כמ"ש בספר יצירה. ולפני אחד מה אתה סופר. ור"ל עשרה. אלה אלף ורבבה עד אין סוף. כולם נקבצים מאחד שהוא הכל. זר"ל ליחד שמו הגדול והקדוש. ח(יחזקאל ל"ח כ"ג). ט(ישעיה מ"ע ג'). יכמשל כל הגידולים הם בדלים מהמים ע"כ אין למים שום תמונה ומתהפך לכל גוון. *כי הם עגולים. ואמר זה על מה שאמר הקב"ה למשה פני ילכו. כשהיא רומניה. לשהוא בלי ראשית ובלי תכלית. *לופעם וראית את אחורי ופני לא יראו. בדמיון האורך ממעלה למטה לפי השגתנו הגלומה. מר"ל הקו שממנו יבואו פנים ואחור כמ"ש לעיל (כ"ה מ'). נר"ל התחלה וסוף. סמלאך הרואה פני המלך העליון נ"ה נקרא שר הפנים. והקרוב אליו הוא מט"ע. וכ"כ בסוף ספר יסוד מורה. ורבינו בחיי ז"ל פ' משפטים נתן טעם לשם זה ע"ש. עכלה של"ל ראשית הכח. שמקבל מעליון העליונים להשפיע על התחתונים שהוא סוף הכח. ככה פי' בע"מ ב"י. ואולם לא ראה דעת המקובלים. אשר הוא צמיכם לדיק והוא המדה השמית. ובשבתנו הוא הברית. וממשיך הכח מרעיון האדם ולא"כ יורה כחץ ובא להמדה המקבלת הכיון ומוליד תולדות והיא הנקודה האחרונה. פר"ל מגמת פניו קדימה. כי קרבת אלהים ימשך ואת פניו יבקש. וזאת היתה בקשת מרע"ה הראני נא את כבודך. פי' פניך. שהרי השיבו השם לא תוכל לראות פני. *הוא דמות אדם במרכבה. וע"פ דעת מקובלים נקרא תפארת ונקרא עולם כדכתיב עולם חסד יבנה. וכולל ו' קלוות והוא שם ע"ב אשר הוא פנים ואחור מאותיות פסוק ויסע. ויבא. ויט. והאותיות ההולכים למפרע הוא דין וממכ"ז מקורו הוא רחמים. קכמ"ש ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין (יחזקאל א' י') וזאת מעלת האדם ברומו עליון במרכבה כמ"ש הר"י ז"ל על ודמות אדם להנה (שם פסוק ה') לפי שזה אב לכולם קילס הנביא את המרכבה בו. רר"ל נקשר בכח עליון ואליו תשוקתו שטבעים ללמות על פיו. כמ"ש רז"ל אין לך עשב למטה שאין לו מזל למעלה המכה בו ואומר לו גדל. אף כי האדם שמלך נשמתו העליונה משתוקק לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו כבוד אומר כולו. שר"ל לראות עלם כבודו שהוא פניו ית' כמ"ש לעיל. *שר"ל בעודו בחיים. תפי' הגוף לא יוכל להשיג כ"א הגוף בעבור כי השגתו עם ה' הרגשות ולא יוכלו הרגשות להשיג השכל. ואין השכל נודע כי אם לשכל אחר כמוהו. וע"כ לא יתכן בחי להדבק בשכל שהוא המלאך כמו שאין העינים יכולים לראות עלם השמש מפני לעיזת אור הגדול. כן הגוף לא יכול בהרגשותיו לראות השכל. ואם תדבק הנשמה בשכל ישאר הגוף כמת ולא ירגיש. וזה מפורש (מ"ב ע' י"א) מדוע בא המשוגע וכו'. וכמו ונשמה לא נשארה בי וכו' (דניאל י' י"ח) *תבעבור הדבקו בשם השיג מה שלא השיגו אדם לפניו ולאחריו וידיעתו היתה בפרטי הילורים ובכללם. אעיין כ"ז (בראשית י"ח כ"א אות קטן כ') בפי' על רא"ע. ופירושו כאשר יבאר למטה בענין יודע ודעת וידוע. גשהיו בלורת אדם. דכמ"ש והייתם לי סגולה מכל העמים (לעיל י"ט ה'). הכי הקשר הוא באחורי הראש ששם משתלשלות הרלועות למטה. כמו לצורה של מעלה ששם נמשכים הלנורות להוריד השפע על התחתונים. זר"ל השתלשלות השלמות ממעלה למטה (עיין במורה ח"א פ' ע"ב). זר"ל הנשמה. חעל כן דבר וכו' כי הגוף הוא העולם. והמקרה שבא לו (עיין מלת הגיון שער י'). טעיין ספר רזיאל כ"ל כל המציאות מהגלגל העליון עד מרכז הארץ שהוא ככל אחד. וחיה אחת. ויודע תכונתם ומלאכתם ומשפיע המאירים מעל בעלי החומר ומתייחד בלורות ומשכל בעלולים מעלה אחר מעלה עד שמגיע העלות. מובטח לו שהוא בן העולם הבא ונפשו דבוקה בזולתה ויחיה חיי העולם. וזהו שאמר ואני ועקיבא. שהיו שלמים ומתאחדים בלורות. שרבים בדבר. וזהו נעשה אדם בצלמינו כדמותינו. כלומר בצלם שכלי ובדמות המלאכים בגשם ובתבונה. ודע כי מה שאינו מתואר כשהוא דבר במתואר. אפשר לומר שהוא מתואר. כי המקרים אינם גופים מתוארים אלא היותם בגופים כמו הגוונים והתכניות. ומה שאמר על כן כתוב בשיעור קומה. הוא מה שאמרו רז"ל אמר ר' ישמעאל כל היודע לשער שיעור קומה קונו ומשערו בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב (וכן פי' מופו"ע). י(בראשית א' כ"ו) כ"ל שיוכל האדם לעלות למדרגת המלאכים. כחכמי המזלות אלאו בדמיונם מ"ח לורות שהם קבילת כוכבים בתמונות שונות שעל פיהם יגלו כל השנויים בעולם השפל. והראב"ע ז"ל פי' זה בתחלת ספר קהלת והוא אלו הסודות שאמר כי הפסוק מה שהיה הוא שיהיה וגו' נאמר על הגלגלים ולבאום. כי הם כמו עגולות אחרת אלילה ולאשיתם כסופם וסופם כראשיתם. ומה שנעשה הוא שיעשה נאמר על הכללים שהם שמורים כמו מין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל למח ותולדות אלה מתנועות עליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם כתבנית מערכות הלבאות. והענין שעפ"י אלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים ושמורים. ועל זה הדרך תראה עולם של מעלה ושל מטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש עכ"ל (ועיין באהל יוסף). ל(דברים ד' י"ט). מ(שם כ"ע כ"ה) ר"ל לישראל. כי השם לבדו הוא מנהיגם וז"ש רז"ל אין מזל לישראל. נהן ז' כוכבי לכת. סר"ל שצ"ם הנכ"ל. ער"ל מחברת אחת בנמספר שבעה. פר"ל שני כוכבים מהם אשר שימתקף מבורס על כ"א אופנים כזה: ש"צ, ש"ם, ש"ח, ש"נ, ש"כ, ש"ל, צ"ם, צ"ח, צ"נ, צ"כ, צ"ל, מ"ח, מ"נ, מ"כ, מ"ל, ח"נ, ח"כ, ח"ל, נ"כ, נ"ל, כ"ל. צר"ל ג"כ כ"א. והם. שצמח"נ, שצמח"כ, שצמח"ל, שצמנ"כ, שצמכ"ל, שצמנ"ל, שצחנ"כ, שצחנ"ל,

ספורנו

אנשים כאמרם ז"ל (מגלה פרק הקורא) על מערה שעמדו בה משה ואליהו שהיא מי' דברים שנבראו בין השמשות: (כג) וראית את אחורי. תראה

חמישי לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־
לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃
ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־
הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃
ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־
יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־
יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל
שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם
מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת
אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב
עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל

רחום

אונקלוס

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תַבַּרְתָּא׃ ב וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃ ג וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתְחֲזֵי בְּכָל טוּרָא אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן לָקֳבֵל טוּרָא הַהוּא׃ ד וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים מֹשֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא בִשְׁמָא דַיְיָ׃ ו וְאַעְבַּר יְיָ שְׁכִנְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק

מסרה, לד א פסל [הסמ"ך בקמץ לבד והוא חטוף]. לחת, [וכן הלחת הכזיהון דפסוקא חסר דחסר]. כראשנים, ד'. את הדברים [בס"פ הקדמה בה"א לא בסא"ק של את]. שברת, כל לישנא פתח [גם בא"ק]. ב והיה, נ' [ה"א ראשונה בטו"ש לבד]. ונצבת. [הטעם מלרע ולכן מלא לי רפי כי אין כאן דין אתי מרחוק]. על ראש ההר, ה', ג וגם, ד' פסוק וגם גם [א' דין, ב' (מלכים ב' כ"ג ט"ז), ג' יחזקאל כ"ד ה'. ד' לא מלאתי. ס' מבין חידות]. אל ירא, ב'. ד ויפסל, [חסר]. לחת, [חסר דחסר]. כראשנים, ד'. אל הר, י"ז. לחת, [חסר דחסר]. ו ויעבר, [כולהון חסר]. ה' על פניו, [השם במרכא ופסיק]. ה' ה', [פסיק בגווייהו].

ת"א פסל לך שני. נדרים לח. אשר שברת. שבת פז. יבמות סב. בבא בתרא יד. הצאן והבקר ביצה ה תענית כא. וישכם משה. שבת פו. ה' ה' ר"ה יז.

רש"י

יקרי. כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחרי. הראהו קשר של תפילין: (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב"ה אלו ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) יי יי. (ר"ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב: אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר

למדת

אבן עזרא

וזה המספר יצא [ק]משבעה. ומחברת השלשה [י]חמשה ושלשים. שגם זה המספר יוצא [ש]משבעה מחברות. וככה מחברת [ה]הארבעה. והנה מחברות הששה [א]שבעה. והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול [ב]משבעה גבולות שהם כל הישוב. ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ [ג]קיץ וחורף. שהשתנה בכל הגבולות אתה יצרתם. ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום. והנה המחברת השניים העליונים במזל [ד]טלה היא בכל תשע מאות ושמים שנה. ושניהם קרובים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה. ככה יתגלגלו [ה]שתים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה. ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך [ו]הזה במזלות העפר. גם במזלות הרוח. גם במזלות המים. ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדת הם בשמים. ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי. חלילה חלילה. כי הבריות העליונות נכבדות הן. ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו [ז]ויעמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבר. רק נקראו ככה בעבור המקבלים. והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם. גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם. על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת ככבי מולדתו כן יקרנו. חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הככבים שיהיה דבק בו. אז ינצל מהגזרות. ואתן לך משל משוב. שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשיה או ימותו. ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם. ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם. והנה עשו כן. וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא קרה גזירת השם והוא הצילם. ושמוע כי [ח]המשרתים יכולו כסוסים עוברים במסלה ולא יכולו להרע. או להטיב. רק ככה דרכם. ושמוע כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל. והוא נשען על פקח שידע סורס. והנה הוא ישמרנו כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר. ומרוצת הסוס לא תמנה והעור ימלט. ובעבור זה אמר השם אחר אשר [מ]חלק. ואתכם לקח יי' להיות לו לעם נחלה. וככה לא כאלה [י]חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. וזהו [נ]ונפלינו אני ועמך. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה. ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה. כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה. הנה יצא רעה לשונאי ישראל. והיודעים חכמת המזלות יודו כן. והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות. ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם. וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד. על כן שומר [ל]תורה אשרהו. והנה [פ]ידעתיך בשם. כמו [י]יודע יי' דרך צדיקים: והנה [ס]הראני נא. אינו במראית העין. והנה על [ע]פניך. על פניך הפנימיים והם פני הלב. וטעם כל [*ע]טובי. שאינו כמו [פ]הכל ולא בכל ולא עם הכל. וטעם וחנותי את אשר אחון. על משה. כי אעביר כל טובי על פניך. ולפני עברי ארחמך. וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש. והפך כדמות סתר כמסתיר עינים השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו. והנה וראית את אחורי ומפאת שהוא הכל [*]וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתם כל. וזהו ותמונת יי' [*צ]יביט: (א) ויאמר. פסל לך. כמו [*א]לך לך. ואתה [ב]קח לך. וטעם בראשונים. כמדתם. אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים. כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול. ויש עם השניים זכר [ג]שלש בריתות. ובשניים כתוב [*ג]ולמען ייטב לך. והראשונים נשברו. ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין. כי מכתב אלהים היו שניהם. ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים. והשניים מעשה משה: (ב) והיה נכון לבקר ועלית.

זאת

(א) ואמר יי למשה פסל לך תרין לוחי אבנין הי כקדמאי ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא דהוו על לוחי קדמאי די תברתא: (ב) והוי זמין לצפרא ותיסוק לצפרא לטורא דסיני ותתעתד קדמי תמן על ריש טורא: (ג) ואינש לא יסק עמך ואוף אינש לא יתחמי בכל טורא אוף ענא ותורי לא ירעון כל קביל טורא ההוא: (ד) ופסל תרין לוחי אבנין הי כקדמאי ואקדים משה בצפרא וסליק לטורא דסיני היכמא דפקיד יי יתיה ונסיב בידיה תרין לוחי אבניא: (ה) ואתגלי יי בענני איקר שכינתיה ואתעתד משה עמיה תמן וקרא משה בשום מימרא דיי: (ו) ואעבר יי שכינתיה על אפוי וקרא יי יי אלהא רחמנא וחננא ארך רוח וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט:

[(ו) ועברת יקר שכינתיה דיי קדמוי וצלי משה ואמר יי אלהא רחמנא וחננא רחיק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט:]

נטיר

בעל הטורים

הלוחות]: (ג) וגם איש. שניים וגם איש אל ירא. וגם איש היה מתנבא (ירמיה

שאמר

יונתן

שאמר אמר ר"ש מלמד שהראה לו קשר תפילין גם כי מל' אחורי משמע שאבטל ראש קא משמעי. מ"ת אין חימא לפרש אשל יד דכן משמע כמי מדברי הכתב"ה שהביא הכותב גם הרקנטי דף ק"ד ע"ב כתב להביא שקשר ש"ס רמז לתפילין של יד. שכל הספירות נקשרו בה והביא סיוע לדבריו בפיב"ע יע"ש. ויש גורסים למה אופנים דבירה קיטור כמו שהוא בירושלמי לו קיטור דברה. ור"ל קשר של מוך שהיא בשל ראש באחוריו וק"ל: (ב) ולמעמד כ"ל. נהוא תבנונו של ויתיצב. תגובם קמנו. ונמעודד

וכן

רמב"ן

אחור וקדם גרמני על פירוש רבותינו: (ג) ואיש לא יעלה עמך. שלא יעלו עמך כלל זקני ישראל כאשר עשו בלוחות הראשונות. וגם איש אל ירא בכל ההר גם בתחתית ההר מקום מעמד ישראל בראשונה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא מנגד. כי בראשונות לא הוזהרו רק שלא תגע בו יד אם בהמה אם איש. והנה עדין היו עומדים באזהרה שהיא כי הכבוד היה תמיד בהר עד שנתנו הלוחות הראשונות אבל עתה הזהיר בשעת מתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון, והטעם בכל זה כי בראשונות היה המעמד בעבור כל ישראל וזה למשה בלבד בזכותו ובתפלתו וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון מן הראשון: (ה) ויתיצב עמו שם. ה' נתיצב. כענין ויבא י"י ויתיצב עמו. עם משה שבא בענן כאשר בראשונה: (ו) וטעם ויעבר ה' על פניו. שקיים אני אעביר כל טובי על פניך ויקרא ה' ה' אל. שלש תיבות האלו הן שמות הקדש. והחכמים יקראו אותן מדות כי הם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו

אבן עזרא

זאת היא הפעם השלישית. שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה: (ג) ואיש. בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני, וירד עמהם. גם עלה ועמד שם [ד]הפעם הראשונה: בכל ההר. אע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: (ד) ויפסול. מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים *[ד]ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות. כמו וי"י המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש [ה]מאת י"י. ולא אמר מאתו. וככה בפסוק אחד בני ישראל [ו]שמא פעמים. והנה הוא דרך צחות: (ה) וירד. י"א כי ויתיצב על [ז]הענן כי השם היה עובר. ודע כי המשיל בשר העליונים והנכבדים מהגופות. כאשר הוא השר *[ז]עליון על האדמה; ויקרא בשם י"י. הנה השם הוא [ח]הקורא. והנה למדנו [ט]איך יקרא משה: (ו) ויעבור. ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם. כי הוא לבדו יודע [י]ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד: אמר הגאון כי השם

הראשון

ומדת טובו. והשם המיוחד לא יתרבה בהן. והנה המדות שהם מקרים באדם הן עשר מדות רחום וחנון וכו' והנה כולן מדות מלך אחד ומלך אחר הן שמות עלם. והעשר מדות והמדות נאמרו על השמות. כי רחום וחנון ואחר אפים באל עליון. על כן לא אמר מרחם ומונן ומאריך אפים כי השם פעול למדות האלו. ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים במדת רחמים שהוא מרבה החסד על גבורותו ועוזו והאמת ברחמיו ונוצר חסד לאלפים כי זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל. או נוצר תלמים. מן ונצר משרשיו יפרה ובטובו הוא נושא עון ופשע וחטאה. מלשון אני עשיתי ואני אשא וגו'. ונקה לא ינקה ופוקד עון אבות על בנים. פירוש לנשיאות. ויקרא מדה כי ינקה אותו בפקידה הזאת. ומפני כי הנשיאות איננו רק בעון ופשע ובחטאה אבל בכל אחד ואחד עונן מיוחד לו יקרא בכל אחד מדה אחת. והנה משה השתחוה לשם שעבר על פניו ובקש שילך תמיד בקרבם ויסלח לעונם ולחטאתם בכל מה שיעשו ויניחלם את הארץ. ולא אמר ולפשעינו כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המורדים רק

שישא

פירוש על אבן עזרא

שצחכ"ל, שצנכ"ל, שמחנ"כ, שמחנ"ל, שמחכ"ל, שמנכ"ל, שחנכ"ל, צמחנ"כ, צמחנ"ל, צמחכ"ל, צמנכ"ל, צחנכ"ל, מחנכ"ל. [ק]כי במספר כ"א יש ג' פעמים ז' [ר]והם שצ"ם שצ"ה שצ"נ שצ"ב שצ"ל, שמ"ח, שמ"נ, שמ"כ, שמ"ל, שח"נ, שח"ב, שח"ל, שנ"כ, שנ"ל, צמ"ח, צמ"נ, צמ"כ, צמ"ל, צח"נ, צח"כ, צח"ל, צנ"כ, צנ"ל, צכ"ל, מח"נ, מח"כ, מח"ל, מנ"כ, מנ"ל, מכ"ל, חנ"כ, חנ"ל, חכ"ל, נכ"ל, כנ"ל. [ש]כי במספר ל"ה יש ה' פעמים ז'. [ת]ר"ל ג"כ ל"ה. והם. שלמ"ח, שלמ"נ, שלמ"כ, שלמ"ל, שלח"כ, שלח"ל, שלנ"כ, שלנ"ל, שלכ"ל, שמח"כ, שמח"ל, שמנ"כ, שמנ"ל, שמכ"ל, שחנ"כ, שחנ"ל, שחכ"ל, שנכ"ל, למח"כ, למח"ל, למנ"כ, למנ"ל, למכ"ל, לחנ"כ, לחנ"ל, לחכ"ל, לנכ"ל, מחנ"כ, מחנ"ל, מחכ"ל, מנכ"ל, חנכ"ל. [א]והם שלמחנ"כ, שלמחנ"ל, שלמחכ"ל, שלמנכ"ל, שלחנכ"ל, שמחנכ"ל, למחנכ"ל. [ב]הם ז' כוכבים. [ג]ר"ל ק"כ מחברות. מן יפה נוף (תהלים מ"ח ג') ובלשון חכמי המחקר ז' אקלימים ובלה"ע (קלימאטא). [ג](שם ע"ד י"ז) ומפרש רא"ע מיד אח"ז פי' שהם קיץ וחורף. [ד]הוא ראש מזלות האש שהם עלה אריה קשת. [ה]והנה י"ב פעמים עשרים הם מאתים וארבעים. [ו]ר"ל הנזכר במזלות האש. כן יתגלגלו במזלות העפר שהם שור בתולה גדי. ובמזלות הרוח. תאומים מאזנים דלי. ובמזלות המים. סרטן עקרב דגים. ד' היסודות בד' רבעי הגלגל. והנה ד' פעמים מאתים וארבעים עולים תשע מאות ושנים. [ז](תהלים קמ"ח ו'). [ח]שהם ז' כוכבי לכת. [ט](דברים ד' י"ט) אמר ואתכם לקח ה' (שם פסוק כ'). [י](ירמיה כ"א י"ט). [כ](פסוק י"ז). [ל](משלי כ"ט י"ז). [מ]לעיל (פסוק י"ב). [נ](תהלים ח' ו') ור"ל ה' משגיח עליהם. [ס](פסוק י"ח) פי' אמר משה הראיני נא את כבודך פי' כמו שלמד זה ירצה במראה השכל שהוא מראה הכבודה ולא היה במראה העין. [ע](פסוק י"ט). *[ע](שם). [פ]ר"ל שאין פי' כל טובי כל הטוב. או בכל הטוב או עם כל הטוב. רק הכוונה על מ"ש בכל אחד מילודי בראשית וירא אלהים כי טוב. וכאשר ראה אלהים את כל אשר עשה. ר"ל בכללם וקשורם זה בזה נאמר והנה טוב מאוד. וזה רמז למעלה והנה משה שב כללי. *[צ]אלו ג' פעמים הכל מובא ג"כ כמה פעמים ברמב"ן ועיין מקובלים. *[צ](במדבר י"ב ח') ר"ל מחזה שדי יחזה בפועל כפיו ומעשהו. ע"ד ומבשרי אחזה אלוה (איוב י"ט כ"ז). [א](בראשית י"ב ח'). [ב](שם ו' כ"ח. לעיל ל' כ"ג). [ג]ר"ל כוונת הגאון כי הכתובות בפ' יתרו נכתבו בלוחות הראשונים. ובשניות נכתבו הכתובות בפ' ואתחנן ואמר הגאון כי על השניות ג"כ כרת שלש בריתות והם הנזכרים בפרשת פסל לך והוא אמרו הנה אנכי כורת ברית. וכן ככתבי אתך ברית. ויכתוב על הלוחות את דברי הברית. *[ג]וזה ג"כ ראיה לדברי הגאון אשר הלוחות השניים נכבדים. [ד]ר"ל קודם מעמד הר סיני נאמר לו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. *[ד]ר"ל אם היה כתוב הלוחות בה"א הידועה היה מורה על הלוחות אשר לפנינו כי הם הראשונים. ובלא ה"א מורה אשר עשה לווי ה'. א"כ למה מזכיר אשר לקח הלוחות היה ל"ל ויעש כן משה כמו שאין מזכיר פרעים אחרים ובולאי עשה. ע"כ עביא ראיה מהפסוק מאת ה'. [ה](בראשית י"ט כ"ד). [ו](במדבר ח' י"ט). [ז]ר"ל ויתיצב שב על הענן ולא על השם. כי השם היה עובר וכמ"ש ויעבור ה' וכו'. *[ז]כי עשה ונצבת לי שם וכו' להיות נצב על העליונים והנכבדים והם הגויות הנכבדות ולורותיהן. [ח]כי מלת בשם בטעם עמהה ודבק עם מלת ויקרא. [ט]ר"ל השם קרא בשם להורות איך יקרא משה. [י]כי אלו ית' שכל ומשכיל ומושכל דבר אחד (עיין במורה ח"א פרק מ"ס). והוא כמשל לאות העין אשר הוא

בכח

ספורנו

איך תהיה פעלת כל מה שלמטה ממני: ופני לא יראו. אבל לא יהיה כראש אבל זולתי איך ממציאותי ישפע מציאות כל נמצא כמו ששאלת: (ה) ויתיצב עמו שם. ויתיצב משה עם האל ית' כמו שאמר לו ונצבת לי שם: ויקרא. האל ית': בשם ה'. קריאה מודיעה פעולת אלהיות: (ו) ויקרא. האל ית'. י"י י"י הוא הממציא שעמם איכו ישנו. והוא המקיים מציאות כל נמצא שאין לשום נמצא קיום מציאות זולתי השופע ממציאותו: אל. יכול על זה. כמו פועל רצוני. על הסך הפעולה הנמשכת מן הפועל הטבעיי שהיא נמשכת ממנו בהכרח לא מנד יכולת בחיריי: רחום. על המחייבים להקל ענשם בקראם אליו כאמרו פני ה' בעושי רע וגו' לנעקו וה' שמע. וכואה בעוני כדכאים כענין וגם ראיתי את הלחץ: וחנון. עושה חן ונותן טוב

לשואלים

פירוש רשב"ם

פניך בריתות ברית לראות. כעין העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. דרך עברה היו כורתים ברית: (ה) ויתיצב עמו. עם משה היה הנצב שם כדכתיב ונצבת על הצור. ויקרא בשם ה'. הקב"ה קרא כשהיה עובר בשם כמו שהולך ומפרש. שכן כתוב למעלה וקראתי בשם

ה'

רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד
ואמת: ז נצר חסד לאלפים נשא עון
ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד | עון
אבות על־בנים ועל־בני בנים על־
שלשים ועל־רבעים: ח וימהר משה
ויקד ארצה וישתחו: ט ויאמר אם־נא
מצאתי חן בעיניך אדני ילך־נא אדני
בקרבנו כי עם־קשה־ערף הוא וסלחת
לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ששי
י ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד
כל־עמך אעשה נפלאת אשר לא־

°נ׳ רבתי נבראו

אונקלוס

רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט: ז נטר טיבו לאלפי דרין
שבק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתיה ולדלא
תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין ועל בני בנין
מרדין על דר תליתי ועל דר רביעי: ח ואוחי משה וכרע
על ארעא וסגיד: ט ואמר אם כען אשכחית רחמין קדמך
יי תהך כען שכנתא דיי בינגא ארי עם קשי קדל הוא
ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסננא: י ואמר הא אנא

גזר

מסרה רחום וחנון, ג׳ [ר״ל דקדים רחום לחנון]. ורב חסד ואמת, ב׳. ז נצר, ל׳ נו״ן רבתי. לאלפים, ל׳ קמץ [ר״ל להורות על חסרון ה״א הידיעה הרומזת על העושים מאהבה. כמבואר החילוק בסוטה דף ל״א ע״א כתיב הלמ״ד בקמץ. ומשא״כ כל לאלפים שמפורש גביה לאהבי, דלא צריך לה״א הידיעה, כתיב הלמ״ד בשבא כדין לפני אותיות אחה״ע. ס׳ מנחת כליל]. נשא, [כל נשא הנשא באורייתא חסר במ״א (ויקרא ט״ו י׳). וחטאה, ל׳ ומד וחטאה. פקד, [כל אור׳ ח״ו]. עון, [כל סו׳ בחד וי״ו]. אבות, [מלא]. ועל בני בנים ל׳. שלשים, ה׳. ח ויקד, [כל אורייי׳ ח״ו]. ט ויאמר, י״ד בטעם פזר. אדני, קל״ד. לעוננו, ל׳ וחסר יו״ד. ולחטאתנו, ל׳. ונחלתנו ל׳. י כרת, [מ״ו]. נפלאת, ל׳ [בסורה] וחסר.

ת״א אל רחום שם. ארך אפים עירובין כב בבא קמא נ סנהדרין קיא. ורב חסד ראש השנה יז. נשא עון יומא לו. ונקה שבועות לט יומא פו. וימהר משה סנהדרין קיא. הנה אנכי ר״ה יז.

רש״י

למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך (ר״ה יז): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות. עונות. אלו הזדונות. פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ורז״ל דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו): פקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: ועל רבעים. דור רביעי כשאתה מונה מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה׳ בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו׳ יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות ע״א: (י) כרת

ברית

אבן עזרא

הלשון דבק עם ויקרא. ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים. והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב. כי שלש עשרה מדות הם. והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה. והשנית שהוא אדון. וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון. רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד. ורב נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון. כי לא תוסיף המדה בעבור שנוי האדם. ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו. והנה ונקה מדה בפני עצמה. עד הנה מספר י״ג מדות. ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת. כי ונקה שם הפעל היא. כמו אם ענה תענה אותו. רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובים רק לשבים ינקה כדברי *הנביאים. על כן הושמה מלת ונקה ממספר המדות. ומלת פוקד עון אבות. גם היא מדת רחמים. ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהלין כמו תשבץ הכניסו במספר. והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען. והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם. כי אחר הרבים הלך ולא חשש להוציא האחד. וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו. והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם. וכבר הזכרתי בפ׳ ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתים. ומלת אל. שלישית: רחום. רביעית: וחנון. חמישית: ארך אפים. ששית: ורב חסד. שביעית: ומלת רב. חסרת בעבור אחרת. ורב אמת. שמינית: נוצר חסד לאלפים. תשיעית: נושא עון. עשירית: ונושא פשע. אחת עשרה: ונושא חטאה. שתים עשרה: ונקה. שלש עשרה. והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים: ואל. כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה. ורחום. כדרך רחם אב על בנים. שישמרם שלא יפלו: וחנון. כדרך כי חנון אני. להושיע מי שנפל ולא יוכל קום. ארך אפים. שלא יכעוס מהרה על הרשע. ורב חסד. לצדיק ולרשע. ורב אמת. שימלא ויקיים דברו: נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים: נושא עון. שים לבך לדברי. הנה כתוב ונזקת והיית לאיש ושלא איש היה. רק טעמו איש חיל ונודע. והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש. והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נקבה היתה. והנה ואבואה אליה והוא המשכב כי נקבה היא. והנה אשר בא אליך הלילה אינו מזה הטעם כי זכר הוא. וככה השוא ונשא עונו. לא יכופר החטא לו. רק העונש ישא עליו. על דרך ולא תשא עליו חטא. ועתה שא נא חטאתי. כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא נגאל לעולם. ונשיאת חטא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון. והדרך האחרת שיהי׳ נושא העון אחר רשע. והנה לנושא עון היה לגנאי ולנשוא העון לשבח. כמו ונשא את עונם. כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו: ונושא פשע. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנ׳ עון פחות ממנו והוא בזדון. ומלת חטאה כמו חטאת. והוא שם דבר. ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר. ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה. כי עון במעשה או בלשון. והנה התפללנו תפלת משה על דבר המרגלים. ויאמר יי׳ שהוא שם העצם. והמדות תשיינה עליו נאמרות. ולא הזכיר השם השני שהוא תאר. כי השם הלכה להשמיד ולא אל. כי אין צורך להזכיר המדה הזאת. ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים. ולא חנון כי לא נעש׳ להם חמס שיצעקו אל השם להושיעם. והזכיר ארך אפים. כי היו רשעים. ורב חסד. לכל הוא. ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים. והזכיר נושא עון ופשע. ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים. ומכוב הענוש שהיתה במשה הכנים נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו. ולא הזכיר פשעינו. בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: (ח) וימהר. ריקי מוח אמרו כי משה כאשר הזכיר: רבעים. שלא יאמר חמשים. וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לשעתו. רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל. ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות. והנה כל ישראל *שמעו זה. ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב״ה לחמשים. ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאיו. ומלת ויקד. בעלי הכפל מגזרת קדקד. שהשם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכתף. ויקדו כמו ויתמו. ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: (ט) ויאמר. טעם ילך נא אדני בקרבנו. כאשר ישאו

כמו

ירושלמי

(ז) נְטִיר חֶסֶד וְטִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁרֵי וְשָׁבִיק עַל חוֹבִין וּמַעְבַּר עַל מְרוֹדִין וּמְכַפַּר עַל חַטָאִין סָלַח לְדִתַיְיבִין לְאוֹרַיְיתָא וּלְדְלָא תַּיְיבִין לָא מְזַכֵּי בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא מַסְעַר חוֹבֵי אַבָהָן עַל בְּנִין מְרוֹדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל רְבִיעָאֵי:

(ח) וְאוֹחֵי מֹשֶׁה וְגָחַן עַל אַרְעָא וּסְגִיד:

יונתן בן עזיאל

(ז) נְטִיר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁרֵי וְשָׁבִיק לְחוֹבִין וְלִסְרָחָנִין וּמְכַפַּר לָא מְזַכֵּי יָת חַיָּיבַיָּא בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא וּמַדְכַּר חוֹבֵי אַבָהָן רַשִׁיעַן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי:

(ח) וְזָרִיז מֹשֶׁה וְאַקֵּד עַל אַרְעָא וְאוֹדֵי וְשַׁבַּח:

(ט) וַאֲמַר אִין כְּדוּן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהַךְ כְּדוּן שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ בֵּינָנָא אֲרוּם עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וּלְחַטָאָנָא וְתַחְסְנִינָנָא יָת אַרְעָא דְקַיְימְתָּ לַאֲבָהָתָנָא דְלָא תְּשַׁלְחִפִינָנָא בְּעַם אוֹחֲרֵי: (י) וַאֲמַר הָא אֲנָא גָזַר קְיָם דְּלָא אֲשַׁלְחִיף עַמָּא הָדֵין בְּעַם אוֹחֲרָן בְּרַם מִנָּךְ יִפְקוּן אוּכְלוּסִין

דצדיקן

יונתן

וכן מתרגם על ויסילב לקמן: (ז) לדתייבין לאורייתא. עיין ברש"י ומ"ש לאורייתא י"ל דרש מלת לאלפים מלשון ואאלפך חכמה: (ט) תשלחפיננא. פי' לשון חילוף והוראה שלא יחליפם לאומה אחרה וכ"ה לשון תלמוד בשבת פרק הזורק מתחלפי גבי משכן: (י) ברם מינך יפקון אוכלוסין לדיקים פי' חיילות

נפקא

רמב"ן

שישא אותם ולא יכלם בהם. ולא יתעלם ממך למה נכתבו בו שני השמות כללו באל"ף דל"ת. ומפני זה אמר הנה אנכי כורת ברית עד את מעשה ה' כי נורא הוא: (ט) כי עם קשה עורף הוא. כפשוטו שילך בקרבם בעבור שהם עם קשה עורף. כי אמר שנתרצה להם הנ"ה שיה ה' טוב לקוטי

ערפס

אבן עזרא

כמו והתהלכתי [א]בתוככם: כי עם קשה עורף. על דעת רבי מריגוס אע"פ שעם קשה עורף הוא. וכן רפאה נפשי [ב]כי חטאתי לך. אף אל פי שחטאתי לך. ולפי דעתי רפאני כי אני מודה שחטאתי לך. ובעבור חטאי הסליחני. וככה זה אני מודה כי עם קשה הוא ואתה תסלח: (י) ויאמר

הגה

פירוש על אבן עזרא

בכח לראות אם יזרח השמש או אור האש. ובעודו בחושך. העיניים הם בכח לראות אם יזרח השמש. וזה במקום ראות השכל. והוא השכל והמשכיל והמושכל. ור"ל השכל הוא ערכו יזרח עליו אור החכמה כי איננו רק בכח להחכם כשילמוד. וכמו העין אחרי אשר יזרח השמש עליו והוא המוליא מכח אל הפועל ככה נקרא במקום השכל בשם משכיל. כי אחרי למודו יצא שכלו מכח אל הפועל. וכמו כאשר העין אחרי אשר זרחה השמש עליו מתאחד כח השמש עם כח העין ונעשה אחד לראות א"ע ככה אלא השכל והמשכיל נתחבר להיות אחד ונקרא מושכל. והמקובלים מכנים בשם חכמה בינה ודעת. כי ע"י הבינה יצא החכמה מכח אל הפועל. ומשניהם נעשה בחינת דעת. ובזה יובן מאמר חז"ל כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו. וגדולה דעה שנתנה בין ב' אותיות (ברכות ל"ג ע"א) כי בחינת דעת כמו המושכל להשכיל א"ע. ע"כ לא יועיל עליו רחמים אם אינו משכיל על עלמו. ובאמת אם לא זכה למדת הבינה אשר הוא נגד בחינת משכיל. ורל"ע מכנה אלו ג' בחינות בשם יודע ודעת וידוע. והמחקרים אומרים אשר משפיע השכל הוא השכל הפועל וממנו באים אמורי השכל לכל המכין א"ע והראוי לזה השפע. כמו העין הוא ראוי והשמש הוא המשפיע עליה. וא"כ גם השכל הפועל תלוי ברלון העליון ולופה להשיג שפעו ויש עליו משפיע להשלים. כמו הגדול והוא תלוי בדעת העליון. לא כן הקב"ה הוא המשפיע והוא הכח והוא המכיר ערכו הגדול כי הכל אשר הוא בכחו הגדול. לא כן כל המקבלים אם מכירים א"ע ומכירים מה שתחתיהם. מכ"ז אינם מכירים מה למעלה מהם וקיבת הטבע אשר שם המשפיע עליהם. כמו שאין אדם מכיר נפשו איך ומה היא ומה מהותה. ובזה יובן המאמר רא"ע בספר העלמים בתשלום ספר ויקרא בסופו מדרך א' מדרכי הנבואה. וז"ל וזה עליני השמות שהם עתה אלל ההמון בהפך האמת וגו'. פי' כי לא הזכרת השם פעל כ"ז. רק כאשר הזכיר המזכיר השם הקדוש. בזה הדביק נפשו במקום מקור העליון ומוריד משם השפע. ופירושו האדם מזכיר השם בשמו הגדול לדביק נפשו למעלה. ע"כ עשה קיבת כל הקיבות הפעולה לדביק נשמת מ"ר ע"ה להמקור העליון. לפ"ז פי' הפסוק וירד ה' בענן כי התלבש המקור בבחינת ענן. ויתילב עמו. פי' מורה על הקב"ה או על מ"ר אשר יקבל וידבק נפשו למקור העליון. וה' קרא השמות אשר הם מסוגלים להדביק השפל בעליון וגם זה א"א בתמידיות רק בדרך העברה ע"כ קבל מ"ר מפי ה' אלו י"ג מדות. מכ"ז הוא עמוק איך הסגולה מהשמות להדביק התחתון בעליון וד"ל. [י]"ר"ל ויקרא ואני הוא הקורא הוא השם יתברך בשם ה'. [כ](לעיל כ"ב כ"ב) פי' כי דעת הרא"ע ז"ל כי ונקה ר"ל לשבים ולא ינקה לשובבים כתרגומו. וזהו שאמר הסכם ע"כ הנושא מלה ונקה ממספר המדות וכו'. ומה שאמר ומלה פוקד עון אבות. כלומר פוקד עון לרשע. ואמאר שהוא פוקד רע לרשעים פוקד טוב לטובים וזהו שאמר גם הוא מדת רחמים. [ל]"כמש"כ כל פעולתיו אשר חטא לא תזכרנה לו. משפט ולדקה עשה חיו יחיה (יחזקאל ל"ג ע"ז). [ל]"ר"ל זהו תשובה. אם שאמר מאמר שאינו מדה מלה ונקה למה היא במספר שלש עשרה מדות. ע"ז השיב הרא"ע ז"ל כי לאינו כזה. הליץ שאינו בגד ממש ונחנה עם שמונה בגדים. וכן ונקה אף שלפי פשוטו הוא מקור מחובר לפעל לא ינקה שהוא מדת הדין. למדנו מכפל הלשון. שהוא מדת רחמים לשבים. והוסם במספר המדות. ולפשר דעתו כי שם העולם איננה מדה כלל כי פעמים השם הנכבד שם תואר ופעמים שם העלם. והשם השני שהוא תואר הוא מדה ולעפ"י שהראשון איננו מדה הנה הוא במספר. [ט](בראשית ל"ה כ"ו). [נ](דברים י' כ"ב). [ס]פירש פעם הוא שם העלם ויהיה עעמו כמו אהיה אשר אהיה והוא רמז אל הש"י. ופעם שם מדה ר"ל ויורה על ההויה כי הכל הוה בדברו ובכחו והוא הצורה הכל והמוליא לפועל את אשר ברא בכח לעשות בעמו. ולפ"ז בהיות זה השם שם מדה. הוא רמז אל הכח הבא מהש"י גם הוא רמז אל השכל הפועל וזה כדברי רז"ל שאמרו כי שמי בקרבו זה מטטרון ששמו כשם רבו. [ע](תהלים ק"ג י"ג). [פ](לעיל כ"ב כ"ו). [צ](מ"א ב' ב') ר"ל איש בשני פנים האחד לעפ"י שהוא שופט לנו שהוא איש ומכ"ז ר"ל איש חיל. והשני כי ממה שהוא איש נקרא בלשון איש. כמו מהיום לאיש (רות א' י"ב) שר"ל מהיותו בעולם. וככה המושא בשני פנים. האחד ונשא עונו. ר"ל שישא העון בעלמו ואינו מכופר. והשני ועתה שא נא מעלתי שפירושו כפר לי. וע"ז אמר הרא"ע ז"ל כי משה לדיק היה. א"כ לשון כפרה הוא. ונשיאות מעלה ג"כ על שני פנים. האחד לשבח בין לנשוא כמו זה שלמעה. והאחר יהיה לנושא לגנאי ולנשוא לשבח. שיהיה זה נושא עון הרשע. ויהיה פירושו לשון משא כמו ונשא את עונה. ולנשוא הוא לשבח כי לנשוא לשון כפרה כי יסור מעליו העונש ויהיה על הנושא. [ק](בראשית כ"ט כ"א). [ר](שם י"ט ה'). [ש](ויקרא ה' י"ז) תלה עונו פי' עונש הבא על החטא (עיין בראשית ד' י"ב). [ת]"ר"ל תלה ונשא איננה סליחה. [א]"ר"ל ישא העונש שיבא עליו ע"ד וללה לבדך תשא (משלי ט' י"ב) (ליידען). [ב](לעיל י' י"ז) הוא לשון סליחה. [ג]וא"ת לומר שישא עליו החטא. כ"א שימחול על החטא (פערלייהען). [ד]כמו ואת העם היושב בה נְשֻׂא עון (ישעיה ל"ג כ"ד). [ה]"ר"ל שיש נושא העון אחד. שהוא רשע הסובל העונש. [ו](במדבר ל' ע"ז) מוסב לנושא העון שהוא לגנאי. [ז](מ"ב מ' כ"ב. ד"ה ב' כ"ח י') והוא מחובר מב' פסוקים. [ח](זינדע). [ט](עמוס ע' ח') ושם כתוב בממלכה וגו'. [י](פערברעכערין). [כ]"ר"ל בפ' שלח לך שאמר משה בתפילתו ה' רחום וחנון הזכיר שם העלם. כי איך נזכור שם התואר שמורה הויה וקיום. [ל]ושם הויה שהוא תואר מורה גם על השפחה כמו הנה יד ה' הויה (לעיל ע' ג') מדבר הווה (תהלים כ"א ג') לכן לא זכרו. [מ]"ר"ל לא הזכיר שם מלת אל. [נ]שכבר פי' אל כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה. ואין ענין לו אלל המרגלים. [ס]שיהיו לאויים לרחם עליהם. ע"ד שומר פתאים ה' (תהלים קט"ז ו'). [ע]"ר"ל כטעם ושמעתי כי חנון אני. [פ]כלומר הכל לריכים חסד ואין חטא אם הזכירו. [צ]"ר"ל כי כבר התבאר כי ואמת עעמו שיקיים וימלא דברו. והנה במעשה ההוא אמר השם אכנו בדבר ולא היה ראוי שימלא פניו משה שיקיים אז דברו. *[צ]ובודאי לא יחזור הקב"ה מדבורו כאשר נשמע לישראל ע"י מ"ר. [ק]כי שרשו קדד. [ר](בראשית מ"ג ע"ו) ושרשו תמם מהכפולים ואע"פ שלא עשה זה יוסף כי הכסף כלה רק מאליו. כ"כ פה אם כי השתחוה על אפיו ומימלא הוריד ג"כ הקדקוד. [ש]ויקדו (לעיל ד' ל"א) או (בראשית מ"ג כ"ח) כמו ויתמו (דברים ל"ד ח'). כפי דברי רא"ע (בראשית מ"ג כ"ח) פי' וישתחו מקודם ערם אשר יקדו היה ל"ל ויקדו בשו"א ע"כ הבליה כמו ויתמו הוא מהכפולים. [ת](לעיל ע"ו ע"ז) וידמו כ"כ מהכפולים דמם והשומרים ויקוד משרש יקוד אש כמאמר רז"ל תלמד שאחזו אמילו (ברכות ל"ב ע"א). ואם הוא בלשון הוה היה ג"כ וא"ו ופת"ח. [א](ויקרא כ"ו י"ב). [ב](תהלים מ"א ה').

פסוק

ספורנו

לשואלים אף על פי שאינם ראוים לו: ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כדי שישובו: ורב חסד. מטה כלפי חסד כדינו כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) מעביר ראשון ראשון. וכך היא המדה: ואמת. ורב אמת מאריך אפיה וגבי דיליה. כאמרם ז"ל (שם) ועון עצמו אינו נמחק. וכאמרם אשר לא ישא פנים אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו. ולא יקח שוחד שאין מצוה מכבה עבירה: (ז) נוצר חסד לאלפים. שומר זכות אבות לבנים. להיטיב לבנים בשביל אבותם: נושא עון. מזיד: ופשע. מרד במלכות: וחטאה. הכעסה נוספת על המרד כענין כי רעתכי אז תעלוזי. אבל אין נשיאות הא' כנשיאות האחר בלי ספק ולכן ימנו למדות נפרדות: ונקה. אף על פי שהוא מנקה לשבים מאהבה והיא תשובה המגעת עד כסא הכבוד כמו שאמרו ז"ל (יומא פ' י"ה) שעונות נעשים להם כזכיות שנאמר עליהם חיו יחיה. מכל מקום לא ינקה אפילו לשבים כאשר תהיה תשובתם מיראת עונש בלבד. כאמרם ז"ל שזדונות נעשים להם כשגגות שנאמר כי כשלת בעונך: פוקד עון אבות על בנים. ממתין לאבד רשעי אבץ עד שתמלא סאתם. וזה התלוי הוא שיגיע עונש למדרגה מן הרוע שלא תהיה עמה תקות תשובה וזה יהיה על הרוב כשיתמיד רשעם בכמה דורות זה אחר זה: על שלשים. כשיוסיף הדור השלישי לרוע מאבותיו כענין ויקמו את עדתם הרעו מאבותם: ועל רבעים. כשלא יוסיפו אבל יתמידו: (ח) וימהר משה. לתוספת הכוונה כי אמנם מהירות ההשתחויה תורה על גדלות הדבר אשר לו יכוון המשתחוה. כאמרם ז"ל (ברכות פרק קמא) רב ששת כי כרע כרע כי חוטרא: (ט) כי עם קשה עורף הוא. ויקשה אל כל פניה. ואף על פי שבלכתך עמנו יהיה עון הדור יותר גדול כמו

שאמרת

פירוש רשב"ם

ה' לפניך: (ח) וימהר משה. משראה הק"בה עובר ושמע קולו מיד התחיל להשתחוות: (ט) כי עם קשה עורף הוא. יכול אתה ללכת בקרבנו מאחר שסולחן ורחמן אתה: (י) הנה אנכי כורת ברית. על זאת שאלך עמהם. וגם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. שאמרת ונפלינו אני

ועמך

נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה
כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה
יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־
הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת
בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא
עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי
אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם
תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי
לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא
שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית
לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם
וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ
מִזִּבְחוֹ׃ טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ
בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ
אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא
תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר
שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה׃

°ר' רבתי

ופטר

אונקלוס

גְּזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אֶעְבֵּד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ
בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא דִּי אַתְּ בֵּינֵיהוֹן
יָת עוֹבָדָא דַּייָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵד עִמָּךְ׃ יא טַר
לָךְ יָת דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵךְ מִן קֳדָמָךְ
יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃
יב אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל
עֲלַהּ דִּילְמָא יְהֵי לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃ יג אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן
וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁרֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן׃ יד אֲרֵי לָא
תִסְגּוּד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵהּ אֵל קַנָּא הוּא׃
טו דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן
וִידַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוֹל מִדִּבְחֵיהוֹן׃ טז וְתִסַּב
מִבְּנַתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעְיָן בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וְיַטְעְיָן יָת
בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן׃ יז דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבֵּד לָךְ׃ יח יָת
חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִּי
פַּקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא
מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּילִי וְכָל בְּעִירָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּשׁ

ממצרים

מסרה, ובכל הגוים, ל'. מעשה ה', ב'. יא שמר לך, בראש הדף תיקון עזרא [הט"ס בלא מאריך במדוייקים והלמ"ד רפי]. חלילה לשנות תמונת האותיות בכדי לגמרם שיבוא תיבת שמר בריש דפא ואפילו אם נזדמן באמצע הדף אין כאן בית מיחוש]. גרש, ל'. האמרי, מכתפו"ת חיון [מבואר לעיל ל"ג ב']. יב ליושב, י"ז מלא בתורה. יג מזבחתם, [ח"ו]. תתצון, ב' חסר [ל"ל וחסר. מנ"כ בהם ת"ם, ור"ל ח"ו קדמאה]. מצבתם, ב' חסר. תשברון, ל' [כל"ל]. תכרתון, [ח"ו קדמא וה"ו חנין ונו"ן בסוף]. יד אחר, ל' רי"ש רבתי. טו תכרת, [כולהון ח"ו]. ליושב, [מן י"ז מ"ו בתורה]. וקרא לך, י"ד זקפין בתורה. טז מבנתיו, [ח"ו ומ"י]. בנתיו, [ח"ו ומ"י]. אלהיהן, ה' בלישנא. יז לא, [במרכא]. תעשה, [במקף]. יח למועד, ז' רפין [ל"ל וי"ו. מנחת כליל בהם ת"ם] [ר"ל הלמ"ד בשו"א]. יט הזכר, ל' וקמץ זקף.

ת"א וראה כל העם עקיד' שער יב. כי לא תשתחוה גיטין נז סנהדרין סג הוריות ד חולין קג. האלילים ח. אלהי מסכה פסחים קיח מכות כג. את חג פסחים שם מכות שם. וכל מקנך בכורות ג ו.

רש"י

ברית. על זאת: אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות ע"א שלא תשרה שכינתי עליהם: (יא) את האמרי וגו'. ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: (יג) אשריו. (ע"ז מ"ד) הוא אילן שעובדים אותו: (יד) קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתו שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (ב"מ ה): (יח) חדש האביב. חדש הבכור שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את הרחם: פטר. לשון פתיחה וכן (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון.

ת"ו

ספורנו

שאמרת רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. מכל מקום טוב לנו שתלך אתה עמנו: וסלחת לעוננו. כי עמך הסליחה וקוה לסליחתך ולא ילך מלאך עמנו אף על פי שעון העגל בו לא יהיה כ"כ גדול. מאחר שאין עמו שום תקות סליחה כאמרך כי לא ישא לפשעכם: (י) הנה אנכי כורת ברית. להיות בקרבכם כאמרם (מגלה פ' בני העיר) גלו לעילם שכינה עמהם. גלו לבבל שכינה עמהם. גלו לאדום שכינה עמהם: נגד כל עמך אעשה נפלאות. כשיתפללו על ידי מדות הללו: וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אמנם מעשה ה' הנורא לעיני כל העם לא יהיה זולתי לעיני אותו העם אשר אתה בקרבו שיראו את מעשי ה': אשר אני עושה עמך. בזכותך. כאמרו כי מצאת חן בעיני וכו': (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא בלבד אזהירך שלא תמיר כבודך בלא יועיל. אבל אזהירך גם כן שלא תניח אחרים לעבוד לזולתי: (יד) כי לא תשתחוה לאל אחר. לפיכך תתוץ מזבחו ולא תשא פניו כי אין לך לכבד שום אלוה זולתי: כי ה'. קנא שמו. כי שמו מורה על ענין מציאות שלא יותכן לשום נמצא זולתו לפיכך אל קנא הוא להפרע מן העובד אחר עמו: (טו) פן תכרות ברית. והטעם שאמרתי שלא תכרות ברית ליושב הארץ הוא שאם תהיה עמו בברית תטעה באל אחר על ה' משני פנים. אם שיקראך לאכול מזבחו ותעבוד עמו אז את אלהיו לספיק רצונו. ואם שתטעה זה לאהבת הנשים כמו שהיה הענין בפעור: (יז) אלהי מסכה. הם הטלסמאות הנעשות בשעות ידועות בסבור ככבים וכו'. ולזה עושין אותן על ידי התוך למען יעשו כל חלקי אותן הצורות יחדיו באותו רגע וגם ישתנו עושיהם להשיג קניינים ולגבי הגופות. ואולי יחשוב החושב שאין זה נגד האל ית' כשלא יקבלהו העובד עליו כאלוה והוא אמנם ספק רצונו כי מפני שלא יפנו עובדיו לעזר אלוה זולתו כאמרו ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: (יח) את חג המצות תשמור. אחר שאסר אלהי מסכה אשר בם חשבו עושיהם להשיג חיי שעה הזכיר מצות אשר מהן ימשכו מיני הצלחות מדומות כאביב כקציר וכאסיף וכעבקי הקניינים. וסדר אותן בזאת הפרשה על הסדר שבו נתנו לישראל. הראשונה מהן היא חג המצות למועד חדש האביב אשר בם יבורך האביב. שנית ענין הבכורות אשר בם יבורך המקנה והיא המצוה שהיתה אחר חג המצות תכף בצאתם ממצרים. שלישית היא מצות

השבת

יונתן בן עוזיאל

דצדיקין קביל כל עמך אעביד פרישן להון בזמן דיהכון בשביתא על נהרוות בבל ואסליקינון מתמן ואשרינון מן לגיו לנהר סמבטיון וכדינון פרישן לא אתבריו בכל דיירי ארעא ובכל עממיא ויחמון כל עמא דאנת שרי ביניהון ביומא ההוא ית עובדא דיי ארום דחיל הוא דאנא עביד עמך: (יא) טור לך ית מה דאנא מפקיד לך יומא דין האנא מתרך מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי: (יב) איסתמר לך דילמא תגזור קיים ליתיב ארעא דאנת עליל עלה דלמא יהי לתקלא ביניך: (יג) ארום ית אגוריהון תתרעון וית קמתהון תתברון וית אשריהון תקצצון: (יד) ארום לית לכון רשו למסגוד לאלהא אוחרן ארום יי קנאי ופורען שמיה אלה קנאי ופורען הוא: (טו) דילמא תגזור קיים ליתיב

ירושלמי

ארעא ויטעון בתר טעוותהון וידבחון לטעוותהון ויזמנון לך ותיכול מן דיבחי טעוותהון:

[(טו) ויטעין:]

(טז) ותיסב מבנתהון לבנך וכד טעיין בנתהון בתר טעוותהון מטעיין אוף ית בנך בתר טעוותהון: (יז) דחלן דמתכא לא תעבדון לכון: (יח) ית חגא דפטיריא תנטרון שובעא יומין תיכול פטירא היכמא דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארום בירחא דאביבא נפקתון פריקין ממצרים: (יט) כל פתח ולדא דילי הוא וכל בעירך תקדיש מנהון דיכריא דתורי ואימרי:

[(יט) כל קדמוי פלחי וולדא תפרשון לשמי כל פטריכון דכריא קדמוי פלחי וולדא דתורא ודאימרא:]

ובוכרא

בעל הטורים

ד"ו) לומר אפי' אם יהיה נביא לא יסמוך על נביאתו לעבור על הציווי: (יב) פן תכרת ברית ליושב הארץ. ליושב מלא וי"ו דששה היו שמזהיר עליהם שנכנסו. עמד ושבם: (טז) והזנו את בניך אחרי אלהיהן וסמיך ליה אלהי מסכה. רמז שיעשו כמין זכרות מצלם לע"ז ונם עמו כמין זכרות לצלמי ע"ז כדכתיב ותזני בם (יחזקאל ט"ז): (יח) סמך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שע"ז אסורה בהנאה כחמץ בפסח:

ולא

יונתן

נפקא ליה הכא מסיפא דקרא אשר אני עשה עמך. משמע כמשמעו דוקא עמך וס"ל כר"י בפ"ק דברכות כל דיבור שיצא מהקב"ה אפילו על תנאי אינו חוזר מנלן ממשה שנאמר הרף ואעשה אותך לגוי גדול. ואע"ג דבעא משה רחמי ובטל א"ה אוקמי בזרעו. שנאמר ובני משה גרשם ואליעזר ויהיו בני אליעזר וגומר. ובני רחביה רבו למעלה ותני ר"י למעלה מן ס' רבוא וכו'. וכן ס"ל ולכן מתרגם הכי אף שלא

אסליפס

רמב"ן

ערפם יותר ממלאך. ונבקש להגדיל טובם יותר כי הם עמו ונחלתו וכאשר בשעת הכעס היה טוב להם שילך לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף. כמו שאמר פן אכלך. כן בעת הרצון טוב להם השכינה בעבור שהם עם קשי עורף שיותר יחונן וירחם על עבדיו. והשם ענהו שיעשה כן שיכרות הברית ויעשה בו נפלאות כאשר בקשו ונפלינו אני ועמך ואמר נגד כל עמך: (י) וראה כל העם אשר אתה בקרבו. כי הגדולות והנוראות האלה עם משה יעשה אותם ובעבורו. וטעם יהיו בברית. ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים. אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות. אלא שהענין ירמוז אל שכון השכינה בהם ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת בעולם ובמופלא כאשר אמר ונפלינו וכמו שפירשתי. והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו: (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא אמר בכל המצות שעברו אנכי מצוך. ועל כן נפרש שיאמר שמור המצות שאנכי מצוך היום ולא תעשה בהן כאשר עשית במה שהוסיף תחלה שעברת על הכל לעבוד ע"ז והבטיח לגרש העמים ולהזהיר על ע"ז שלהם ועל בריתם כאשר עשה בפרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך שיזהרו על התנאים הראשונים. והוסיף בכאן אלהי מסכה לא תעשה לך שלא יעשו כאשר עשו בעגל אפי' כמחשבת השונים אותו תייר לפניהם. והזכיר ענין שלש הרגלים לראות בהן את פני האדון ה' אלהי ישראל כאשר עשה שם. והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ז וכבר פירשתיו בסוף וישמע יתרו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם לשון רש"י. ואני אומר על דעת רבותינו שזו אזהרה באוכל תקרובת ע"כום שהם אמרו שאסור הוא מן התורה ולא מצינו בו אלא זה. וכן משמעו פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם כי יזבחו להם תמיד ופן יקרא לך ואכלת מזבחו אשר יזבח לאלהיו בזנותו אחריו ופן תקח מבנותיו לבניך והנה כלן אזהרות

נמשכות

אבן עזרא

הנה אנכי כורת ברית. וזהו כי על פי הדברים האלה [ג]כרתי אתך ברית. והם התנאים הכתובים מתחלת [ד]שמר לך. ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כספר עדות וכל זה שאלתי לעונם היה בעבור כבודך. על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פניו. והנה כתוב במותו לא כהתה עינו [ה]ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים: וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ. לא נשמע זה בגוים. והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם. ובכל הגוים: (יא) שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל. על דרך [ו]שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו. ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך. וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה [ז]אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה. ומלת גרש. מהבנין הקל והוא פועל יוצא. וככה אלמנה [ח]וגרושה. (יב) השמר לך. הנה זה כמו [ט]לא תשתחוה לאלהיהם: (יג) כי את מזבחותם. כמו כי [י]הרס תהרסם. (יד) והזכיר אל קנא. ככתוב בעשרת [כ]הדברים: (טו) פן תכרות. כמו לא תכרות [ל]להם ולאלהיהם ברית. והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו: (יז) וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי הגוים *כוללת בעבור עגל מסכה: (יח) והזכיר את חג המצות. כאשר הזכירה [מ]בפרשה העליונה. ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר. הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים. כמו בפסוק [נ]ובקוצרכם שהזכיר עם חג הקציר. וככה הזכיר זה בפרשת [ס]קדושים תהיו. ובעבור זה כל פטר רחם לי: (יט) ומקנך תזכר. בא במקום הזה על לשון [ע]נקבה. ושמות רבים

ככה

פירוש על אבן עזרא

[ג](פסוק כ"ז). [ד](פסוק י"א). [ה](דברים ל"ד ז'). [ו](תהלים צ"ט ז'). [ז](לעיל כ"ג כ') ר"ל והנני שולח מלאך אמר להם קודם מעשה העגל והבטיחם להכחיד אותם הגוים ולהוריכם על ע"א. ועתה אחר אשר שמע תפלת משה לכפר על מעשה העגל ולתת לו לוחות שניות. ואמר הנני גורש מפניך. וכל מה שאמר שם כמו שמפרש והולך. ור"ל זאת פרשת הנני גורש וכו' דבוקה עם פרשה שהיא למעלה והיא הנה אנכי שולח וכו'. או ר"ל. זה מפרש הנה אנכי שולח מלאך. [ח](ויקרא כ"א י"ד) ואם כי היה ל"ל אגרש מה"ג הוא פועל יוצא. [ט](לעיל כ"ג כ"ד). [י](שם). [כ](לעיל כ' ה'). [ל](שם כ"ג ל"ב). *לר"ל למה מפרש דוקא אלהי מסכה ע"כ מתרץ כי הם אלהים ע"י המעשה. [מ](שם פסוק ט"ו). [נ](ויקרא כ"ג כ"ב). [ס](שם י"ט ב'). [ע]פירש בעבור חי"ו

הזכר

ספורנו

השבת שנתנה במרה ובו יבורכו ימי המעשה. כאמרו ששת ימי' תעשה מעשיך ועמה דבר על השנה השביעית המוברכת השנים באמרו שש שנים תזרע. ברביעית היא חג הקציר אשר בו שבועות חקות קציר ישמור לנו. בחמישית חג האסיף שבו יבורך האסיף כאמרו כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך. ואחר אלה המצות הזכיר מצוה כוללת לשלשת הרגלים והיא יראה כל זכורך. ואחר כך הזכיר מצות מיוחדות לחג המצות לא תשחט על חמץ ולא ילין. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הכתוב לחג הקציר והיא ראשית בכורי אדמתך. כאמרם ז"ל מעצרת ועד החג מביא וקורא. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הכתוב לחג הסכות והיא לא תבשל גדי כי אז זמן הגדיים. כמו שאמרו קדמונינו ז"ל (פרק קמא דר"ה) באחד בתשרי ר"ה למעשר בהמה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם ובבהמה הטהורה והטמאה אבל יהיה זה על אופנים שונים. ולזה אמר וכל מקנך תזכר פטר שור ושה. וזה כי בפטר שור ושה תזכר. שהיה נזכר בחלק הקרבן הנקרא אזכרה. כאמרו אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרוק ואת חלבם

תקטיר

פירוש רשב"ם

ועמך. שנגד כל עמך אעשה לך הפלאה וראה כל העם את הגדולה שאני עושה עמך כי נורא כדכתיב ויראו מגשת אליו וכת' ויראו בני ישראל את פני משה כי קרן וגו': (יט) כל פטר רחם לי. לפי שע"י מכת בכורות נתקדשו כל בכור ביציאתו ממצרים נכתב כאן: (כא) ששת ימים תעבוד.

עבודת

כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא
תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה
וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: כא שֵׁשֶׁת יָמִים
תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ
וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת: כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה
לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף
תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה
יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ
וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ
אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה:
כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־
יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח: כו רֵאשִׁית
בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ: פ שביעי

ויאמר

אונקלוס

בכור תור ואימר: כ ובוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואם
לא תפרוק ותנקפה כל בוכרא דבנך תפרוק ולא יתחזון
קדמי ריקנין: כא שתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח
בזרועא ובחצדא תנוח: כב וחגא דשבועיא תעבד לך
בכורי חצד חטין וחגא דכנשא במפקא דשתא: כג תלת
זמנין בשתא יתחזון כל דכוריך קדם רבון עלמא יי אלהא
דישראל: כד ארי אתריך עממין מן קדמך ואפתי ית תחומך
ולא יחמד אנש ית ארעך במסקך לאתחזאה קדם יי אלהך
תלת זמנין בשתא: כה לא תכוס על חמיע דם פסחי ולא
יביתון לצפרא בר ממדבחא תרבי נכסת חגא דפסחא:
כו ריש בכורי ארעך תיתי לבית מקדשא דיי אלהך לא

תיכלון

מסרה כ כל, ד' פתיחין וכל [ר"ל יש טועין ומוגהין דל"ל וכל, ולא היא]. בכור, [מ"ו]. ירהו, ה'. כא תעבד השבת, [כולהון מ"ו]. כב שבעת, ב' חסר [דחסר] י"ד זקפין בתורה. האסיף, ב' חד חסר וחד מלא [דין מלא, והס"א במוגה לא במתג]. כג יראה, י"ג. האדן, [ב' מ"ו ונפסק]. כד אוריש, [מלא דמלא]. והרחבתי, ל'. גבלך, [מ"ו]. יחמד, [מ"ו והחי"ת במו"א לבד]. בעלתך, ל' וחסר וג' חסר בליסנא [ר"ל בשמות בי"ת בראש וכינוי בסוף המלה. פ' מבין מידות]. לראות, ב' ומלא. כה לא תשחט, ג' זוגין מתחלפין קדמא זיין, [לעיל כ"ב י"ח תנין [דין] פ"ן]. כו ראשית, [אין הרי"ש זעירא]. תביא, י"ג. לא תבשל גדי בחלב אמו, ג' בתורה.

ת"א ופטר חמור בכורות ה ו. כל בכור קדושין כט בכורות נא. ולא יראו פני קדושין כט בכורות נא. ריקם קדושין יז. בחריש שבת ע ר"ה הסנה ט מועד קטן ג מכות ח הוריות ד. וחג שבעת מנחות פד. וחג האסיף סנהדרין יג. יראה חגיגה ד. כל זכורך קדושין לד. את פני האדן חגיגה ד. ולא יחמד פסחים ח. לא תשחט פסחים ה. זבחי שם סד. ולא ילין שם נט עא.

רש"י

תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנא' (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהר' אחרת היא. וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מוטל עליכם להביא עולת ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנ' לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין (דף יז): (כא) בחריש ובקציר תשבת. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' שנים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה) שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) ביכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים (ר"ה כא): בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהוא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרים שבך הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמי' וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתריך וכן (דברים ב) השל רם וכן (במדבר לב) ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבלך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה (פסחים סג): ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' ודבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול (חולין קטו): גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם

כל

רמב"ן

במסכות בלאו הראשון שאמר פן תכרות ברית: (כא) בחריש ובקציר תשבות. על דרך הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עיקר חיי האדם והזכיר השבת באמצע הרגלים כי סמך אותו לחג המצות ולקדוש הבכורות בעבור שכולם זכר למעשה בראשית. כי יציאת מצרים אות ומופת בו כאשר פירשתי בעשרת הדברות. ועוד כי הכתוב אמר שיש גם בשבת זכר ליציאת מצרים כמו שאמר בעשרת הדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת ושם אפרש בעה"ש יתברך ויתרומם: (כה) ולא ילין לבקר זבח חג הפסח. כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר כי הנותר ממנו עד בקר באש ישרף ומן החלב שלא יקריב אותו

אלא

אבן עזרא

[ס]ככה. על לשון זכר גם לשון נקבה: (כא) ששת ימים. ככה כתוב [צ]בראשונה. וטעם בחריש ובקציר. [ק]שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימחה שמו כענן. כי זה על משכב האשה. והלא תכסהו בושה. כי אם אמרנו כי ציד הגבר החרים [ר]הלא במלת קציר יחרים: ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת [ש]השמיטה. כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות. ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים ורבוע מרביעית יום. כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל תקומה. וחכמי המזלות יבינו זה: (כב) וחג. כתוב בשני [ש]מקומות. ושם בצאת השנה. כי סוף השנה הוא [ת]תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל [א]המאזנים סמוך ליום הכפור. ולא [ב]יתאחר

עד

(כ) ובוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואין לא תפרוק ותנקפיה בקופיץ וכל בוכרא דבריך תפרוק ולא יתחמון קדמי ריקנין:

[(כ) עמי בית ישראל לית אתון רשאין למתחמי קדם יי אלהיכון ריקנין מן כל מצוה:]

(כא) שיתא יומין תפלח וביומא שביעאה תנוח ברידיא ובחצדא תנוח:

[(כא) בידידא:]

(כב) וחגא דשבועיא תעביד לך בזמן בכורי חצד חינטין וחגא דכנשא במיפקא דשתא: (כג) תלת זמנין בשתא יתחמיון כל דכורך קדם רבון עלמיא יי אלהא דישראל: (כד) ארום איתריך עממין מן קדמך ואפתי ית תחומך ולא יחמיד אינש ית ארעך בזמן מיסקך לאתחמאה קדם יי אלהך תלת זמנין בשתא: (כה) לא תכסון קדם עד לא תבטלון חמיע נכסת פסחי ולא יביתון לצפרא בר מטדבחא תרבי נכסת פיסחא:

[(כה) לא תכסון על חמיע אדם ניכסת דפסחא לא יבית מן בשרא די תכסון בלילי יומא טבא קדמיא דפסחא מן רמשא עד צפרא:]

(כו) שירוי בוכרת פירי ארעכון תיתון לבית מוקדשא דיי אלהכון לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכול בשר וחלב תרידהון מערבין כחדא דלא יתקוף רוגזי בכון ואירשין פירי אילניכון עם בוסרא בלבלוביהון וטרפיהון כחדא:

[(כו) שירוי בכרת עללתכון תיתון לבית מקדשא דיי אלהכון עמי בית ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכלא בשר וחלב מעורבין כחדא:]

בעל הטורים

(כ) ולא יראו פני ריקם. וסמיך ליה ששת ימים לומר דאין נדרים ונדבות קריבים ביום טוב: (כה) סמך דם וכמי בני' מחלי היום: (כז) כי על פי הדברים האלה וסמיך ויהי שם עם ה' ארבעים

יונתן

ארבעים גאומה אחרת. ומשמע שבטל הדיבור לגמרי מכל מקום מנך ילאו מוכלוסין ויקיים לאחלוס. כ"ל דיבור ולעשה מוסך לגוי גדול. בזמן דיהכון בשביוסא. פי' כשילכו בשביה ובגלות ואז מוליאם חהו לעתיד לבא. ונפקא ליה הכי ממ"ש אשר לא נבראו בכל הארץ משמע שקאי על עתיד: (כו) ואירשין וכו' עם בוסרא וכו'. הוא ל' הסרה וקלקול. והנה לעיל בפ' משפטים גרסינן ואיגשל עבוריכון וגו' וכאן מפרש שלא יפלו הפירות בעודם בוסר עם העלים ודרם סמיכות כדכתיבנא לעיל [או מסורס רם]: (יע) ירושלמי כל קדמוי פלחי ולדא. פי' כל ראשון הפותח. פלחי כמו פולח ובוקע. פי' הכי לראשון ובוקע

רמב"ן

אלא עד הבקר. ואונקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה כי הוא החג כאשר אמר שם ולא ילין חלב חגי עד בקר. כי כל המלות האלה שנויות וכתב רש"י ולא ילין כתרגומו אין לינה מועלת בראשו של מזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר. זבח חג הפסח אמוריו. ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים. ובפרשת לו אבאר זה בע"ה. ולינה בראשו של מזבח מחלוקת היא בגמרא. ולדעת רבא יש לינה בראשו של מזבח ואם לנו שם האיברים וירדו לא יעלו שאם לא ירדו אפילו לנו בקרקע ימים רבים יעלו לא ירדו כדאיתא בפרק המזבח (פז): (כו) ראשית בכורי אדמתך. בעבור כי הזכיר שיראו זכורי כל אשר בארבם לבית ה' שם יסמוך לזה לא תבשל גדי בחלב אמו. כי בעת בכורי האדמה יביאו גם כל בכור בהמה הגדיים והטלאים ובעת ההיא יגדלו הגדיים ויהיה החלב ופעמים רבים יעלו שאם עם הבכור בהיותו יונק בעבור שלא ימות. והנה הבאים לחוג יתענגו לאכול הבכורות בכל המטעמים עם הכהנים. ולכך הזכיר אסורם עם הבכורים. אבל במשנה תורה הזכיר המצוה הזו עם אסור המאכלים אחר

אבן עזרא

עד לאת סוכות שלא תכנם השנה האחרת. על כן כתוב [ז]תקופת השנה. ואל תסמוך על תקופת שמואל [ד]רק על תקופת רב אדא. אע"פי שהיא לריכה [ה]לשני תקונים. האחד בעבור שמהלך השמש פעם [ו]באורכה ופעם [ז]בקלרה. וזה השנוי אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם. רק הוא כנגד מראה [ח]הנקודה בגלגל המזלות. והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן [ט]בראש טלה. (כג) שלש פעמים. הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל. בעבור דבר העגל (כד) כי אוריש פירש בפרשה הזאת למה. שלא הזכיר [י]בראשונה כי לא הולכך כי. אמר שהשם נוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני שאויב אמר שכל ישראל עושים לבונו. וזה הטעם באר אותו היטב. וטעם ולא יחמוד איש את ארצך. כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפי' שלא יחמדו הארץ. אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה: (כו) ראשית. כמו בפרשה הראשונה. ואלה הם התנאים. ומתחלת ואלה המשפטים עד שם שנים משפטים הם. והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם [יא]חייבים ללמדם ולדעתם. ומיוב הלבור הם

פירוש על אבן עזרא

מזכר. [ס]פירש כבר הזכיר מהם בפר' ויחי בפסוק מאשר שמנה לחמו. [צ](לעיל כ"ג י"ב). [ק]ר"ל מה שהולרך להוסיף אזהרה בהם. ע"ז אמר לפי שהם עיקר חיי האדם. ויבואו לחרוש ולקצור. לכן הזהיר הכתוב בהם ביחוד. [ר]ככה פי' בן זיעא על פסוק מלאתך ודמעך (לעיל כ"ב כ"ח) ומקיים שם כי דבר הראשון וכו'. [ד]ר"ל עם השבת כמו בפ' הראשונה והשביעית שמעמנה וכו' (שם פסוק י"א) כי וביום השביעי הכתוב כאן משמע לאחרי אפי. יום השביעי כפשוטו. שעור תנועת הגלגל בכ"ד שעות. ויום שהוא שנת השמש ר"ל קבולת הימים שבשנה כפי מהלך השמש כמו ימים או עשור (בראשית כ"ד נ"ה). [ש](ר"ל שה ולעיל כ"ג ע"ז). [ת]ר"ל הוא מה שאמרו רז"ל יום תקופה מתחיל. [א]שהוא השרי שלא שנת האחרת. [ב]ר"ל מהלך השמש. [ג]כי הדבר תלוי בתקופה (עיין סנהדרין דף י"ג ע"א) והנה על דעת שמואל בעירובין (דף נ"ו ע"א) שנת החמה שס"ה ימים ו' שעות. וע"ד רב אדא בבריייתא הנקראת על שמו. שס"ה ימים ה' שעות השפ"ו חלקים מ"ח רגעים. נמצא בין תקופה לתקופה לשמואל צ"א יום ז' שעות ומחצה. ולרב אדא צ"א יום ז' שעות תקי"ט חלקים ל"א רגעים (ועיין בפי' מועו"ע). [ד]וכן פסק הרמב"ם ז"ל בהל' קה"ח (פרק י' הלכה ו') וז"ל לפי שחשבון תקופה זו היא יותר אמת מחשבון שמואל והוא קרוב מדברים שנתבארו באלצטגנינות יותר מחשבון שמואל עכ"ל. [ה]כי תקופת ר"א היא על המהלך האמתי שאין אחת מהן דומה לחברתה. ולריכים להוסיף ולגרוע במדת הימים כפי הלב השמש ותנועתה במהלכה האמתי. משא"כ תקופת שמואל שהיא על המהלך האמלעי. ושנת החמה נחלקת לד' חלקים שוים. [ו]ר"ל למהיכום. [ז]ר"ל במהירות עיין ר"ה (דף כ"ד ע"ב) בתוס' ד"ה לאיכוהו. ובתי"ע פ"ב דר"ה משנה ח' ד"ה קיבלן ר"ג וכו' ועיין בהקדמת רא"ע על בראשית דרך ב'. [ח]ר"ל הנקודה שמדומה במחשבה. [ט]הוא גלגל הקפה שהוא סובב תוך עובי גרם הגלגל הגדול. והוא סבת השנוי במהלך. עיין בפירושי המורה פכ"ד ח"ב. גם זה עיין בהקדמת בראשית לרא"ע דרך ב' סוף קטן ד'. [י]ר"ל (לעיל כ"ג י"ז) לא הזכיר ההבטחה כי הוריש וכו' ולא יחמוד וגו' כי שם היה [הלווי קודם חטא העגל. ופה הבטיח ג"כ שאשר יהיו במרים אפילו אחר העלם. אם יעלו לרגל ויקיימו המלווה הזאת כתקונה. [יא]ר"ל כי המשפטים הם חיוב על הכהן ועל המלך ללמוד אותם. וחיוב הלבור הם המלות הנזכרות

ספורנו

מקטיר ועבר משום תפרס בשם: (כ) וכל בכור בניך תפדה. בפדיון ערכו הקלוב: (כא) ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות. גם כן תהיה הגלאתך בהתעבוד ששת ימים כאשר תשבות בשביעי: בחריש ובקציר תשבות. וכן כשתשבות אחת לשבע שנים בחרים ובקליר וזה בשבתות השנים הנקראים גם כן שבת לה' תגליח בחרים ובקליר כאמרו שש שנים תזרע את ארלך ואספת את תבואתה: (כג) את פני האדון. שמסדר עניניך בדברים הטבעיים כענין ולאדון לכל ביתו: אלהי ישראל. מסדר עניני ישראל בעניינים הרוחניים אשר למעלה מן הטבע אשר לא יאותו זולתי לנבדלים הנקראים אלהים כענין זובח לאלהים יחרם. וכענין אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי. ולזה אמר על השדים לא אלוה מפני שהם בעלי חמר ומתים כבני אדם כמו שהזכירו ז"ל. ויקראו השופטים המומחים ג"כ אלהים כי הם ישפטו לפעמים מבלעדי החושים. כענין שלמה שנאמר עליו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט. וכאמרו ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. ולזה נקרא האל ית' אלהי האלהים מסדר עניני המסדרים הבלתי טבעיי' והם הנבדלים מחמר. ואדוני האדונים. מסדר עניני המסדרים הטבעיים והם הגרמים השמימיי'. אמר אם כן יראה כל זכורך להודות על הטוב הנמשך ממנו אליך בדברים הטבעיים באשר הוא אדון ישראל. והנמשך ממנו לחיי עולם באשר הוא אלהי ישראל: (כו) ראשית בכורי אדמתך תביא. ובזה תשיג ההללחה בפירות כאמרו וראשית כל בכורי כל אתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: לא תבשל גדי. כמעשה

פירוש רשב"ם

עבודת קרקע כדכתיב כי תעבוד את האדמה. עובד אדמתו ישבע להם: בחריש ובקציר תשבות. שהיא חשובה ועריבה לבריות. וכ"ש שאר מלאכות (כג) את פני האדון. כבר פירשתיו באלה המשפטי'. (כו) לא תבשל וגו'. כבר פירשתיו. (כז) כתב לך את הדברים האלה.

כז ויאמר יהוה אל־משה כתב־לך את־
הדברים האלה כי על־פי ׀ הדברים
האלה כרתי אתך ברית ואת־ישראל:
כח ויהי־שם עם־יהוה ארבעים יום
וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא
שתה ויכתב על־הלחת את דברי
הברית עשרת הדברים: כט ויהי ברדת
משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד־
משה ברדתו מן־ההר ומשה לא־ידע
כי קרן עור פניו בדברו אתו: ל וירא
אהרן וכל־בני ישראל את־משה והנה
קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:
לא ויקרא אלהם משה וישבו אליו אהרן
וכל־הנשאים בעדה וידבר משה
אלהם: לב ואחרי־כן נגשו כל־בני
ישראל ויצום את כל־אשר דבר יהוה אתו בהר סיני: מפטיר לג ויכל משה
מדבר

אונקלוס

תיכלון בשר בחלב: כז ואמר יי למשה כתב לך ית פתגמיא
האלין ארי על מימר פתגמיא האלין גזרית עמך קים
ועם ישראל: כח והוה תמן קדם יי ארבעין יממין וארבעין
לילון לחמא לא אכל ומיא לא שתי וכתב על לוחיא ית
פתגמי קימא עשרא פתגמין: כט והוה כד נחת משה
מטורא דסיני ותרין לוחי סהדותא בידא דמשה במחתה
מן טורא ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותה
עמה: ל וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי
זיו יקרא דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותה: לא וקרא
להון משה ותבו לותה אהרן וכל רברביא בכנשתא ומליל
משה עמהון: לב ובתר כן אתקריבו כל בני ישראל ופקדנון
ית כל די מליל יי עמה בטורא דסיני: לג ושיצי משה
מלמללא

מסרה, כז על פי הדברים האלה, ב' בתורה. ואת ישראל, ל'. כח לחם לא אכל, ב'. הלחם, [חסר דחסר]. כט ברדת, ל' [ל"ע ברדת טובא איכא, ואפשר כוונתו על ברדת משה]. מהר סיני, ל'. ושני לחת העדת, ג'. לחת, [חסר דחסר]. העדת, [חסר]. ברדתו, ל'. ומשה, ז' [ל"ל ע"ו. פ' מנין מידות]. קרן, ג' ובטעמן. בדברו, ל'. ל וייראו, [היו"ד במתג וכל לשון יראה ומורא בתורה בשני יודי"ן]. מגשת, ל'. לא אלהם, [מ"י]. וישבו, מ"ו וכולהון דכוו' במ"א (בראשית ע"ו פ"ז). הנשאים, [מ"י קדמאה]. לב ויצום, ד'. לג ויכל, ה' בתורה [בזוגם]. משה, [בז"ק].

ת"א כתב לך נדרים לח גיטין ס תמורה יד. כי על פי נדרים לב גיטין ס תמורה יד. ויהי שם עם סוטה יג. ומשה לא ידע שבת י. וייראו מגשת ברכות ז.

רש"י

כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי: (ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתעים ומזדעזעים: (לא) הנשאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם. שליחותו של מקום ולשון הווה הוא כל הענין הזה: (לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן וכו' נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא בעירובין (נד): (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא (כתובות ס"ב) סוי לבה ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה
נותן

רמב"ן

אשר שהזכיר בהמה טמאה ודגים ועופות טמאים ונבלה כי שם יאות להזכיר זה כי הוא איסור מאכל לא איסור הבשול בלבד כאשר יחשבו קטני אמנה מחוסרי הדעת: (כז) כתב לך את הדברים האלה. צוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עמהם בלוחות השניות ואין ספק שעשה כן. אבל לא חשש הכתוב להאריך לאמר ויעש כן משה כאשר הראיתיך במקומות רבים. והנכון בעיני כי בעבור שישראל הם החוטאים והעוברים על הברית הולך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה שלא יפר הוא להם בריתו ואמר למשה שיכתוב התנאין. וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ועם ישראל. וטעם אתך כי בעבורך עשיתי עמהם ולא הוצרכו הם להביא עצמם במסורת הברית הזאת אבל הוא יתברך הצריך לכרות להם ברית במחילה שמחל להם וכתב המחילה והתנאין: (כח) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה. ויכתוב על הלוחות. יאמר שהיה משה שם בראש ההר מ' יום וארבעים לילה ויכתוב שם על הלוחות. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב שהיה שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה בעת שכתב על הלוחות את דברי הברית הזאת השנית. אבל ארבעים יום אחרים עמד שם קודם לזה להתפלל כל ענין הבקשה שאמר כלה אתה אומר אלי העל את
העם

אבן עזרא

הם הנזכרים אשר כן כמו אלה: (כז) ויאמר. ואע"פ שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים.. על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים: (כח) ויהי שם. רבים חשבו שמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה. רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים. וכן כתוב ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה. אז אמר משה פרשת כלה אתה אומר אלי. ואחר כן ירד ופסל הלוחות ועלה עמו אל הר סיני. והנה כתוב ויעבור ה' על פניו. ואחר כך ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשניה: ויכתוב על הלוחות. השם כתבם. כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת: (כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם. וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזכירו כזהר הרקיע: ומלת קרן. מגזרת קרנים מידו לו. כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה. והנה אמר אחריו קרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט: ישתתקו עלמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן וטעם וייראו. מפני שהיו פניו מכוערות. ואיך לא
פחד

יונתן בן עוזיאל

(כז) ואמר יי' למשה כתוב לך ית פתגמיא האלין ארום על מימר פתגמיא האילין גזרית עמך קיים ועם ישראל: (כח) והוה תמן קדם יי' ארבעין יממין וארבעין לילוון לחמא לא אכל ומוי לא אשתי וכתב על לוחיא חורנייתא ית פתגמי קיימא עשרתי דבוריא דהוי כתיבין על לוחיא קדמאי: (כט) והוה בזמן מיחת משה מן טוורא דסיני ותרין לוחי דסהדותא בידא דמשה במיחתיה מן טוורא ומשה לא חכים ארום אשתבהר זיו איקונין דאנפוי דהות ליה מן זיו איקר שכינתא דיי' בזמן מלליותיה עמיה:

ירושלמי

[(כט) ארי שבחו זיותן דאפיה:]

(ל) וחמא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא אשתבהר זיו איקונין דאנפוי ודחילו מן למקרבא לותיה: (לא) וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל רברביא דאתמנון נגדין בכנישתא ומליל משה עמהון: (לב) ומבתר כדין איתקריבו כל בני ישראל ופקידינון ית כל מה דמליל יי' עמיה בטוורא דסיני: (לג) ופסק משה מן למללא עמהון ויהב על איקונין דבית אנפוי סודרא:

[(לג) סודרא:]

וכד

בעל הטורים

ארבעים יום. לומר שבשביל דברים שבעל פה שהה שם מ' יום: כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית אלו דברים שבעל פה. על כן בקהלת וכתוב יושר דברי אמת פ"ה ברית וסמיך ליה דברי חכמים: פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ס"ת בגימ' בשלמות: (כט) כי קרן עור פניו וזכה לקירון פנים מושכותי כפי עליך ויש אומרים מכתיבת השלמות זכה לקירון. קרנים מידו לו ושם חביון עזו (חבקוק ג') ר"ת מלום:

כתיב

יונתן

ותקע רמעה. וכן פלח רכב. פירושו אבן של רחיים: ירושלמי (כח) בגרידא. וכן בחגי בגרידא. פי' בחרישה והוא לשון התלמוד דזבין לגרדיא וכן ת"י לא תחרוש: (כט) אשתבהר. תרגום של לשם ולשפחלה הוא לשבהורא והוא לשון אור בהיר: דהות ליה מן זיו איקר כו'. פ"ל כרבי ברכיה מהיכן נטל קרני הוד מן המערה: ירושלמי (כט) ארי שבחו זיויהון וכו'. הוא ג"כ לשון שבח:

מססי

רמב"ן

פעם הזה ובהם נאמר במשנה תורה ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם וכאן לא פי' כמה ימי התחנה והתפלה הזאת כי הוא ידוע מעת עלותו על ההר עד רדתו לפסול הלוחות האחרונות. אבל סיפר כי היה ענין הלוחות השניות כפל ענין הראשונות במכתב אלהים ובימים שעמד שם לפני השם אלא ישוב שספר למד שהורה בפעם הראשון ולא יצטרך עתה לעמוד שם הרבה. וטעם ויכתוב על הלוחות ויכתב אלהים על הלוחות. פי' ה' ולא יחזור למשה. כי כן אמר וכתבתי על הלוחות. וכן במשנה תורה ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים ואעל ההרה ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים ויהיה פי' וכתבתי באצבעי. וידעת פי' אצבע מן היד: (לא) וידבר משה אלהם. לשון שוה הוא כל הענין הזה. ואחרי כן נגשו. אשר שלמד לזקנים שהזר ושלמד הפרשה או ההלכה לישראל לשון רש"י. ואינו כן אבל יאמר הכתוב כי בצאת כל ישראל לקראתו ראו קרני ההוד פחדו מגשת אליו ומזכר האמורים אולי משנו שהיה שם כבוד השם או מלאכי עליון עמו ופחדו פן יפרוץ בהם ה'. וקרא להם משה ושבו אליו אהרן וכל הנשיאים ההולכים לפניהם ודבר משה אליהם דברי שלום והשרם בשליחות עונש ובלוחות שהוריד. ואחרי כן ראו כל בני ישראל כי הוא מדבר עם הנשיאים ונגשו לפניו כולם ואז צוה להם כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו וכל הנאמר לו מתחלה שמר לך את אשר אנכי מצוך היום עד סוף הפרשה כי הגיד להם שצוהו לכרות עמהם ברית חדשה על פי הדברים האלה. והכתוב קצר בזה וספר הענין בכלל. ואחרי כן אמר כי כלה לדבר אתם כל הענין שהזכיר ונתן על פניו מסוה כי התבונן בשובו אחור כי קרן עור פניו או הגידו לו ואמר שספר מעשה היום ההוא אמר ובבא משה וזהו הענין ההווה לומר שנהג כן כל ימיו עמהם:

ויקהל

אבן עזרא

פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא שאדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו. ואין אדם שלא ראה פני המת *ע ולא יירא מגשת אליו. ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו. ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל. ושלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר הי' בן שמונים: (ל) וירא אהרן. שהוא הראש; וכל בני ישראל. הם הנשיאים שהיה משפט משה לדבר אליהם. וכן כתוב ויקרא אליהם משה: (לא) וישובו אליו. זה לאות כי שבו מרוב הפחד האמורים אחרי לאתם לקראתו. ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: (לב) ויצום. אלה המצות הנזכרים: (לג) מסוה. כדמות כסות. ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים פסותה. ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית. ולא כן וי"ו סותה, כי כנה צעולתה קועולתה רעול ימים. גם שעוילים וגו'. אל תתוך המחנה. גם ויגתר אותם *תבתוך. יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא. והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם. ובכלותו ישים המסוה עד שיסור האור וישובו פניו כאשר היו. וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה. ובבואו לדבר אל השם **ישים המסוה לקבל האור. והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון. רק אמר כי טעם המסוה בעבור תתשלא יפחדו ישראל בריבם זה עם זה. ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם. ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים. וזה

טעם

פירוש על אבן עזרא

הנזכרות אשר ושם שנים הזכיר וכו'. כר"ל שלא עמד שם רק מ' יום שבמשנה. והם ארבעים בלוחות הראשונות. וארבעים יום שהתנפל ובהם כתב הלוחות השניות. וזהו דעתו של הכתוב כל"ע כאשר הוא בפרשת עקב (יו"ד א'). כב(לעיל כ"ד י"ח). ל(דברים ט' כ"ה). מ(לעיל ל"ג י"ב). נ(פסוק א') וכן במשנה תורה ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון (דברים י' ד'). ס(חבקוק ג' ד'). ע(שם). *עומר"ש. פ(בראשית מ"ט י"א). צעֻלָּתָה (תהלים צ"ב ט"ז). קעַוְלָתָה (איוב ה' ט"ז). ר(ישעיה ס"ה כ'). ש(איוב י"ט י"ח). ת(דברים כ"ג י"א). *ת(בראשית ט"ו י'). **אולי צ"ל יסיר המסוה ואם אין טעות ספר צ"ל ובבא משה שיקבל מעלה (פסוק ל"ג) ויתן על פניו מסוה. כי לא יכול לראות פני השכינה כל פעם. ולא יסיר המסוה מפסוק ל"ד היה בעוד הזמן לאתו לדבר אל ב"י. ועד כמו בעוד. כ"כ (איוב א' י"ח). תתויתלבלבו בעענותיהם.

כמ"ש

ספורנו

כמעשה בני נכר המושבים להשיג בזה ההצלחה בפירות או במקנה: (כז) כתב לך את הדברים האלה. אף על פי שקודם שנגלה אמרתי לתת לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי. עכשיו שחטאו אתה פסל לך הלוחות וכתבתי. ולא אתן לך גם כן התורה והמצוה אשר כתבתי אבל כתוב לך אתה: (כח) ויהי שם עם יי'. בפעם האחרונה: (לב) ויצום את כל אשר דבר יי' אתו. מלאכת המשכן ומשרתיו ותרומת בקע לגלגלת: (לג) ויכל משה מדבר אתם. אבל בעוד שהיה מדבר אתם היה בלי מסוה כענין והיו עיניך רואות את מוריך וכאומרם ז"ל (פרק קמא דערובין) ואי חזיתיה עקמיה הוינא מחדדנא טפי:

ויקהל

פירוש רשב"ם

האמורי' בפרשה זו הנני גורש מפניך וגו': כי על פי הדברים האלה. שלא תלכו אחרי אלקים אחרים ושלא תכרות ברית ליושב הארץ ולא להתחתן בם ולעלות לרגל: (כח) ויכתב על הלוחות. שכן אמר למעלה וכתבתי על הלוחות כמכתב הראשון: (כט) כי קרן. לשון הוד והמדמהו לקרני ראם קרניו אינו אלא שטות. כי שתי מחלוקות הם ברוב תיבות שבתורה וגם מנחם כן פירש: (לב) את כל אשר דבר ה' אתו.

מלפני

מְדַבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃
לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ
יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ לה וְרָאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר
פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה
עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃

קל"ט. סנג"אל סימן: ומפטירין וישלח אחאב. במלכים א' סימן י"ח:

ס ס ס

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃
ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן
לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃
ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת׃ פ
ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
לֵאמֹר׃ ה קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה
כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃
ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי

מלאים

אונקלוס

מלמללא עמהון ויהב על אפוהי בית אפי: לד וכד עליל משה לקדם יי למללא עמה אעדי ית בית אפוהי עד מפקה ונפק וממלל עם בני ישראל ית די מתפקד: לה וחזן בני ישראל ית אפי משה ארי סגי זיו יקרא דאפי משה ואתיב משה ית בית אפי על אפוהי עד דעליל למללא עמה:

ס ס ס

א ואכניש משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר להון אלין
פתגמיא די פקיד יי למעבד יתהון: ב שתא יומין
תתעבד עבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא
שבתא קדם יי כל דיעבד ביה עבידתא יתקטל: ג לא
תבערון אשתא בכל מותבניכון ביומא דשבתא: ד ואמר
משה לכל כנשתא דבני ישראל למימר דין פתגמא די
פקיד יי למימר: ה סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל דיתרעי
לביה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא:
ו ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: ז ומשכי דדכרי
מסמקי ומשכי דססגונא ואעי שטין: ח ומשחא לאנהורותא
ובוסמיא למשח רבותא ולקטרת בוסמיא: ט ואבני בורלא

ואבני

מסרה מדבר, [בטעמא]. מדבר אתם, ו' בליש' [ר"ל דלשון דבור סמוך למלת אתם, ס' מ"ס]. לד ובבא, ד' ב' חסר וב' מלא [דין חסר]. המסוה, ג' ובענין. יצאו ל'. לה בני, כולם חסר במ"א ומי יכל כל את יום בואו (מלאכי ג' ב'). לה א בני, [במערכה לא במקף]. אלה הדברים, ס'. לעשת, י"ג חסר. [ר"ל י"ב ס' מנורה שלמה בשם ת"ס]. ב תעשה, ז'. תעשה בו, [אינו נמנה לכן מלא בו רפי]. ג משבתיכם, ג' כ"כ חסר וי"ו [ר"ל חסר ב' ווי"ן ומ"י]. ד אל, [במקף ולא במתג]. ה קחו, ה' כ"פ. יביאה, [מ"י קדמא ומסר תבין]. את תרומת ה', ס'. זהב וכסף ונחשת, ג'. ז מאדמים, [האל"ף בקמ"ץ לבד וסוף פסוק]. ח ושמן למאור, ל' וחד מה' זוגין מתחלפין [ר"ל מח'. ס' תבין סידום] [מבואר לעיל כ"ה ו'] [דין מלא]. ט ואבני שהם, ל' [ומוקף].

ת"א ויקהל משה שבת ע מגילה ל. אלה הדברים שבת ע לז. ימים שם ע. שבת שבתון שבת כד. לא תבערו שבת כ ע יבמות ו ז סנהדרין לה. כל נדיב לבו חגיגה י שבועות כו.

רש"י

נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו. וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטל מעל פניו: חסלת פרשת כי תשא

(א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. (סנהדרין לה יבמות ו) יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: (ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם: (ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת

המשכן

רמב"ן

(א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. יכלול כל עדת בני ישראל האנשים והנשים כי כלם התנדבו במלאכת המשכן. והנה משה אחר שצוה לאהרן והנשיאים וכל בני ישראל האנשים כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני אחרי שבור הלוחות ונתן על פניו המסוה חזר וצוה והקהילם אליו כל העדה אנשים ונשים וטף. ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוה בו מתחלה קודם שבור הלוחות כיון שנתרצה להם הקב"ה ונתן לו הלוחות שניות וכרת עמו ברית חדשה שילך השם בקרבם הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם ובידוע שתהיה שכינתו בתוכם כענין שצוה תחלה כמו שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן צוה אותם משה עתה בכל מה שנצטוה מתחלה: (א ב) אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות. ששת ימים תעשה מלאכה. אמר אלה הדברים אשר צוה

ה'

אבן עזרא

טעם ובצאת משה: (לה) וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה. וכן עשה תמיד. וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שנאסף כנוח השם אליו. ולא נודע קבורתו במעלת יי' עליו. ברוך אשר בחר בו ושם רום קרן בקרנו:

חסלת פרשת כי תשא.

וברוך אל עליון בעוז עמו נהל. ביד ציר מראהו כאור שמש יהל: לצוהו בהר להכין לו אהל. לשבתו כבתוב בסדר ויקהל:

(א) טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופירש אלה הדברים. המשכן וכליו לעשות. על כן כתוב לעבודת אוהל. והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם. והוא הזכיר אתכם אע"פ שמעשה שנים אתם חייבים לעשות. השמרו לכם שלא תעשו מעשה

בשבת

(לד) וכד עליל משה לקדם יי למללא עמיה מעדי ית סודרא דעל איקונין דבית אנפוי עד מיפקיה ונפיק וממליל עם בני ישראל ית מה דאתפקד: (לה) וחמיין בני ישראל ית איקונין דמשה ארום אשתבהר זיו איקונין דאנפי משה ומתיב משה ית סודרא על בית אפוי עד זמן מיעליה למללא עמיה:

ס ס ס

(א) ויקהל וכנש משה ית כל כנישתא דבני ישראל ואמר להון אלין פתגמיא דפקיד יי למעבד יתהון: (ב) שתא יומין תתעביד עיבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבתא נייחא קדם יי כל דיעבד עיבידתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטיל במטלות אבנין: (ג) עמי בני ישראל לא תבערון אשתא בכל אתר מותבניכון ביומא דשבתא:

(ג) לא תבערון אשתא בכל אתר בית מדוריכון ביומא דשבתא:

(ד) ואמר משה לכל כנישתא דבני ישראל למימר דין פתגמא דפקיד יי למימר: (ה) סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל מאן דאתרעי לביה ייתי אפרשות דיי דהבא וכספא ונחשא: (ו) ותיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: (ז) ומשכי דדיכרי מסמקין ומשכי דססגונא וקיסי דשיטא: (ח) ומשחא לאנהרותא ובושמיא למשח רבותא ולקטורת בוסמיא: (ט) מרגליין דבורלין הינון ומרגליין דאשלמותא למשקעא באפודא

ובחושנא

בעל הטורים

(א) כתיב לעיל כי קרן עור פניו וסמך לו פרשת שבת שאינו דומה קירון פניו של שבת לשאר ימים. ואמר ויקהל לפי שבא לומר פרשת שבת רמז בשבתות וימים טובים נקהלים לשמוע הדרשה. אלה הדברים דרשו מכאן ל"ט מלאכות לשבת כמנין אלה. ודברים משמע שנים וה' דהדברים לרבות א' הרי ל"ט. ואפילו דבכמה מקומות כתוב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ואי הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה. לעשות אותיות ל' חסר וחסר וא"ו לומר ל"ט מלאכות יעשו אותם בו' ימים ולא בשבת. וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב בויכלו מנין עשיות ובריאות ומלאכות והויות והולדות והבדלות כנגד ל"ט לומר ל"ט מלאכות כן חוץ מתולדות וכן תמצא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת ל"ט תיבות חוץ מתלת השבת. הזכיר לא תבערו (ר"ל כעין שדרשו בגמ' למה יצאה הבערה מן הכלל) לפי שצריך הבערה אש למלאכת המשכן לבשל סממנים ולצבוע ולצרף כסף ונחשת וזהב (וכעין זה כ' בס' פענח רזא שהזהיר על ההבערה ביותר לפי שהיא צריכה תדיר): (ב) ששת בגי' ארבעים חסר אחת: (ג) לא תבערו אש אמר הקב"ה אור שלי פי' של גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: השבת (ד) ויאמר ר"ת וס"ת תורה שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו: (ה) יביאה את תרומת ה'. היה לו לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן שמתנדבים הנשים זהב

וכסף

רמב"ן

ה' לעשות. על מלאכת המשכן וכל כליו וכל עבודתו. והקדים השבת לאמר כי ששת ימים תעשה מלאכה אלה הדברים. ולא ביום השביעי שהוא קדש לה'. ומכאן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ולא מצאתי כן במדרש אך כמו שפרשתי בסדר כי תשא: (ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. ענין הכתוב הזה ודאי ראוי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת. ופי' שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך כל מאכל. והוצרך לומר כן מפני שלא אמר העושה בו כל מלאכה כאשר אמר בעשרת הדברות לא תעשה כל מלאכה'. ואמר מלאכה סתם והנה אפשר שנוציא מן הכלל מלאכת אוכל נפש. כי כן נאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה ואין אוכל נפש בכללו. ולכך הזכיר באיסור שאף אוכל נפש אסור בו. ובלשון הזה מצאתי במדרש רבי נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל שומע אני יהא רשאי להדליק בו את הנר להטמין לו את החמין ולעשות מדורה בשבת. תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. וזה קרוב למה שאמרנו שלא היו מלאכות הללו שהן הנאה לגופו בכלל איסור הראשון. ורצה רבי נתן לומר שלא בא הכתוב לאסור אפייה ובשול ושאר צרכי אוכל נפש שכבר נאמר לכם את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. אבל עדין כל מלאכות שאדם נהנה בהם ואינן עושין אלא הנאה לגוף כגון הדלקת הנר ומדורה ורחיצת כל גופו בחמין יהיו מותרות כי זה מעונג השבת. לכך נאמר לא תבערו אש לאסור הכל. ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד מפני שלא אמר כל העושה בו מלאכה יומת או שיאמר כל המבער אש בכל מושבותיכם יומת. אמרו שיצאת בה להקל להיותה בלאו. ויש אומר שיצאה לחלק לפי שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה: (ה) יביאה את תרומת ה'. כמו יביא את תרומת ה' אבל יכנה ויפרש. וכן ותפתח ותראהו את הילד. כמוהו

הלים

אבן עזרא

בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין. ובמקום אחר יפרש שהוא [א]בסקילה: (ג) לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה [ב]לא יעשה בהם [ג]להתיר אוכל נפש. אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר. כי האש צורך לכל מאכל. והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על הצדוקים על קדמונינו על נר שבת: (ד) ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: (ה) קחו. הפך תנו. רק בהיות [ד]מ"ם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה. קחי [נא] לי מעט [ה]מים. פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי. וככה קחו מאתכם תרומה ליי'. ומלת כל נדיב לבו. [ו]זרה. כל אשר נדבו לבו. כמו [ז]בגדול זרועך. בזרועך הגדול. זכר רב טובך [ח]זכר טובך הרב. ורבי ישועה אמר כי הוי"ו *[ט]נוסף. כמו [י]חיתו שדי. בנו [כ]בעור. ואחר שהזכיר יביאה. פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת יי'. וכמוהו רבים [ל]והוא לוה לי אחי: יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת [מ]נכספה. גם נכספת כי הנשים *[נ]מנחשות בנחשת. (ו) ותולעת שני. בלא מ"ם ויש במ"ם. אם יהיו. חטאיכם [ס]כשנים. אולי לשון רבים הם: (ז) וערת. זכרים. כמו [ע]לוחות. ובכורות בקרך: שטים. [פ]במ"ס. כמו. [צ]נשים: (ח) ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא. על כן למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם. ומי שהם בקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו. והחל מהמשכן כי הוא כולל. והאהל מכסה הוא עליו. והזכיר מכסהו והוא כולל [ק]שנים

ומכסים

פירוש על אבן עזרא

[א]כמ"ש רגום אותו באבנים (במדבר ט"ו ל"ה). [ב](לעיל י"ב ט"ז). [ג]כמ"ש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שם). [ד]ל"ל למ"ד. ככה הגיה בע"מ ב"י (וכ"ל) כה פי'. אם כי קחו הפך תנו. ופי' קחו לעצמכם. מכ"ז פה פי' בעבור המ"ם אחריו ממלת מאתכם הוא כמו בלמ"ד קחי נא לי. והוא כמו תנו. כי הלקיחה אשר יקחו הוא עבור שמו הגדול. [ה](מ"א י"ז י'). [ו]כי הנדיב אינו נותן הלב רק המתנה והיה ל"ל בלבו. [ז](לעיל ט"ו ט"ז) הבי' הפוך. [ח](תהלים קמ"ה ז') ג"כ פי' הפוך כמש"כ. *[ט]ר"ל כי היה ראוי להיות כל נדיב לב. והוא כי נדיב לב תואר לאיש לא ללב. והוא סמוך וכמש"כ כל איש נדיב לב. [ח](שם ק"ד י"א). [ט](במדבר כ"ד ג'). [י](ש"א כ' כ"ט) ור"ל כמו והוא אחי לוה לי כ"כ פה. [כ](תהלים פ"ד ג'). *[כ]ר"ל מנסות תואר תקוניהן בו. ולמטה אצל במראות הצובאות. פי' כי מנהג כל הנשים להתיפות לראות פניהן בכל בוקר במראות נחושת או זכוכית וגו'. [ל](ישעיה ג' י"ח). [מ]רבים לשון נקבה. וביחיד לוח לשון זכר. וכן בכורות בקרך (דברים י"ד כ"ג) ל"נ. ובכור ל"ז. וככה עור יחיד לשון זכר. ועורות ל"נ. [נ]רבים לשון זכר. וביחיד שִׁטָּה (ישעיה מ"א י"ט) לשון נקבה. [ס]וכן נָשִׁים ע"ד לשון זכר. ויחידה אִשָּׁה לשון נקבה. [ע]מכסה עורות אילים

ותחשים

ספורנו

(א) ויקהל משה. אלה הדברים אשר צוה. מה שאמרתי למעלה כשצויתי אתכם את כל אשר דבר ה' אתי בהר סיני הם הדברים שצוה לעשות בימי החול: (ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש. ולא תעשו בו אפילו מלאכת המשכן: כל העושה בו מלאכה יומת. אף על פי שהיא מלאכת מצוה: (ג) לא תבערו אש. אף על פי שההבערה בעצמה היא קלקול על הרוב מכל מקום בהיותה כלי לכל המלאכות או לכוונה היא אסורה בשבת: (ה) קחו מאתכם. אתם בחרו אנשים שיקבלו מאתכם תרומה ליי'. כל נדיב לבו. לא ילכו גבאים לגבותה בזרוע: יביאה

את

פירוש רשב"ם

שלפני העגל כל מה שכתוב בפ' תרומה עד כי תשא משה וכל האמור בפ' זו: (לד) מסוה. בגד הקרוי כן והוי"ו בו עיקר כמו וי"ו של מקוה ישראל. וגם וי"ו של סותה עיקר ושני מלבושים הם ושני גזרות. וכן פתר דונש והדין עמו: יסיר את המסוה. בגילוי פנים לישראל את אשר יצוה ואח"כ חוזר ומתכסה במסוה לדבר עם שכינה: (לה) עד באו לדבר אתו. עם השכינה הוזר ומתגלה: הסלת כי תשא מיסוד רבינו שמואל.

(א) ויקהל. לקחת מכל אחד לגלגלת. וגם להזהירם על מלאכת המשכן: (ג) לא תבערו אש. לפי שבימים טובים כתיב אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ושם הותרה הבערת אש לאפות ולבשל. אבל בשבת כתב את אשר תאפו אפו מבעוד יום. ואת אשר תבשלו בשלו לכך מזהיר כי בשבת לא תבערו אש למלאכת אוכל נפש וכ"ש שאר מלאכות שאסורים אפילו ביום טוב: (ח) ולקטרת. לצורך קטורת תביאו: הסמים

כל

מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן: י וְכָל־חֲכַם־לֵב
בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה: יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־
מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־
בְּרִיחָו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו: יב אֶת־
הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת
פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ: יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־
בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים:
יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־
נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר: טו וְאֶת־
מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ
הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן: טז אֵת ׀ מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ
אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־
כַּנּוֹ: יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו
וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר:
יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר
וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם: יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד
לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן: כ וַיֵּצְאוּ
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה: שני
כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל
אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־
תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד
וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ: כב וַיָּבֹאוּ
הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב
הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי

אונקלוס

וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: י וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא בְּכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּיד יְיָ: יא יָת מַשְׁכְּנָא יָת פְּרָסֵהּ וְיָת חוּפָאֵהּ יָת פּוּרְפוּהִי וְיָת דַּפּוֹהִי יָת עַבְרוֹהִי יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי: יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי יָת כַּפֻּרְתָּא וְיָת פָּרֻכְתָּא דִּפְרָסָא: יג יָת פָּתוֹרָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵם אַפַּיָּא: יד וְיָת מְנָרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיָת מָנָהָא וְיָת בּוֹצִינָהָא וְיָת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא: טו וְיָת מַדְבְּחָא דִּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דְּתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא: טז יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּילֵהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ: יז יָת סְרָדֵי דַּרְתָּא יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא: יח יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת סִכֵּי דְּדַרְתָּא וְיָת אַטּוּנֵיהוֹן: יט יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא: כ וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: כא וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵהּ יָתֵהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פָּלְחָנֵהּ וְלִלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: כב וּמַיְתַן גֻּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כֹּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דִּי אֲרִים אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ: כג וְכָל גְּבַר דְּאִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרֵי וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סָסְגוֹנָא אַיְתִיאוּ: כד כָּל דַּאֲרֵים אֲרָמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת פָּלְחָנָא אַיְתִיאוּ: כה וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא מְעַזְּלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרֵי

ויָת

מסרה לאפוד, ג' ב' מלא וחד חסר וט' מלא בליש' [דין מלא]. י וכל חכם, [במקף לא במרכא]. ויעשו, ג' כפין [כ"ל שהוי"ו בשו"א]. חסר לוה ה', ג' פ"ב. יא בריסו, בריחיו ק'. עמדיו, [ח"ו ומ"י]. יב ואת בדיו, ד'. יג ואת לחם הפנים,ב'. יד מנרת, [ח"ו]. נרתיה, [ח"ו ומ"י]. ואת שמן, ז'. טו ואת מזבח, ט'. טז את מזבח העלה וגו', סימן לחמי ומימי למרי ופשתי שמני ושקויי (הושע ב' ז') [כ"ל סימן על את ואת ג' דפסוקא חד לא כתיב וי"ו. ס' מנחת שי]. הכיר, [ח"ו]. יז את, ט' פסוקים בפרשא את את ואת ואת. [כ"ל ב'. ס' מנין מידות] יח את יתדת, י"א זוגין מן ב"ב חד את וחד ואת [כ"ל י"א פסוקים בכל חד כתיב את ואת, ואותה מלה אחר מלת את משמש לה גם מלת ואת משמש, כמו את המאור ואת המאור, את יתדת ואת יתדת דהכא, וכן חבריהם. ס' מ"ח]. יתדת, [חרין דפסוקא וחסרים]. מיתריהם, [כולהון מלא דמלא]. יט ואת בגדי, ז'. כ מלפני משה, ב' ובענין. כא הביאו, [כולהון מ"י]. עבדתו, [כולהון ח"ו]. ולבגדי הקדש, ל'. כב חח, ל' וחד הם [יחזקאל ל' ב']. וכומז, ב'. כלי, י"ח בליש' [כ"ל שהלמ"ד בחירק]. כג וכל איש, ע"ז. כד מרים, ג'. כסף ונחשת, ג' [כ"ל ב' דין, ויחזקאל כ"ב כ'. ס' מנין מידות]. מלאכת העבדה, ב'. העבדה, [כולהון ח"ו]. כה וכל אשה, ג'. חכמת, ב' [דין המי"ם בפתח לפי שהוא שם התאר על האשה אבל מלא אשה חכמה לב (לקמן פסוק ל"ה) קאי על שם דבר לכך המי"ם קמוצה]. טוו, ב' [בענין]. ויביאו, ל"ו. מטוה, ב' בענין [כ"ל ל'. ס' מנין מידות]. את התכלת, ל'.

זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה: כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים
הֵבִיאוּ: כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל
אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ: כה וְכָל־אִשָּׁה
חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת

°בריחיו ק'

השני

רש"י

המשכן ומלאכתו במקום לוואתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג:

ירושלמי

ובחושנא: (י) וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִּבְכוֹן יֵיתוּן וְיַעַבְדוּן יַת כָּל דְּפַקֵּיד יְיָ:
(יא) יַת מַשְׁכְּנָא יַת פַּרְסֵיהּ וְיַת חוֹפָאָה דִּילֵהּ יַת פּוּרְפּוֹי וְיַת לוּחוֹי יַת נַגְּרוֹי
יַת עַמּוּדוֹי וְיַת חוּמְרוֹי:

(יא) יַת מַשְׁכְּנָא יַת מַשְׁכְּנֵיהּ וְיַת חֲפוּיֵיהּ יַת פּוּרְפּוֹי וְיַת לְוָחוֹי יַת נַגְּרוֹי יַת
עַמּוּדוֹי וְיַת חוּמְרֵיהּ:

(יב) יַת אֲרוֹנָא וְיַת אֲרִיחוֹי יַת כַּפּוּרְתָּא וְיַת פַּרְגּוֹדָא דִּפְרָסָא: (יג) יַת
פָּתוֹרָא וְיַת אֲרִיחוֹי וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת לְחֵם דְּאַפַּיָּא: (יד) וְיַת מְנָרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיַת
מָנְהָא וְיַת בּוֹצִינְהָא וְיַת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא: (טו) וְיַת מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא
וְיַת אֲרִיחוֹי וְיַת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת פְּרָסָא דְּתַרְעָא לְתַרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא: (טז) יַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיַת קַנְקַל דִּנְחָשָׁא דִּילֵיהּ יַת אֲרִיחוֹי
וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ: (יז) יַת וִוילָוֹת דַּרְתָּא יַת עַמּוּדוֹי וְיַת

יונתן בן עוזיאל

חוּמַרְנַהָא וְיַת פְּרָסָא דְּתַרַע דַּרְתָּא: (יח) יַת מַתְחֵי מַשְׁכְּנָא וְיַת מַתְחֵי דַּרְתָּא
וְיַת אַטּוּנֵיהוֹן: (יט) יַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא יַת לְבוּשֵׁי
קוּדְשָׁא דְּלְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַת לְבוּשֵׁי בְּנוֹי לְשַׁמָּשָׁא: (כ) וּנְפָקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: (כא) וְאָתוּ כָּל גְּבַר דְּאִיתְרְעִי לִבֵּיהּ וְכָל
דְּאַשְׁלִימַת רוּחֵיהּ בִּנְבוּאָתָא דְּעִמֵּיהּ חַיְיתִיו יַת אַפְרְשׁוּתָא לְקֳדָם יְיָ לְעִיבִידַת
מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: (כב) וְאָתוּ גּוּבְרַיָּא עִם נְשַׁיָּא
כָּל מַאן דְּאִיתְרְעֵי לִבֵּיהּ דְּיַיְתוּ שֵׁירִין וְשֵׁיזָיִן עִזְקָן וּמָחוֹכִין וְכָל תַּכְשִׁיט דִּדְהַב
וְכָל גְּבַר דְּאָרִים אַרְמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ: (כג) וְכָל גְּבַר דְּהִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ
תִּיכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעִיזֵי וּמוֹשְׁכֵי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי
סַסְגּוֹנָא הַיְתִיו: (כד) כָּל דְּאָרִים אַרְמוּת כַּסְפָּא וּנְחָשָׁא הַיְתִיו יַת אַפְרְשׁוּתָא
קֳדָם יְיָ וְכָל מַאן דְּהִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ קִיסִין דְּשִׁיטָא לְכָל עִיבִידַת פּוּלְחָנָא הַיְתִיו:
(כה) וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִיבָּא בִּידָהָא הֲוַת עָזְלָא וּמַיְתִין כָּל עֲזִיל יַת תִּיכְלָא
ויַת

בעל הטורים

וכסף כלי הכסף אמר יביאה פי' שלא יביא משל הבקיעי אשה אלא מרצונה. לבו
יביאה. בגימ' לב הוא והיא: (כב) האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו בגימ'
אז אים ואשתו בשים יחד: (כה) וכל אשה. ג' הכא ואידך וכל אשה יודעת איש
(במדבר לא) וכל אשה יודעת משכב זכר החריגו (שופטים כ"א) התם אסור להרוג
לנשים

יונתן

(יט) מתחי משכונא. המה היתדות שבהם קושרים היריעות. ולעיל קוף סרומה כתיב
מתחי. והוא ל"ה וימתחם כאהל לשבת וק"ל: (כא) דאשלימת בנבואתא וכו'
הכתל הכריחו לדרוש זה דמלי נשאו לבו ונדבה רוחו. אלא רמז לרוח נבואה כמו
וינלא אותו רוח אלקים וגו' וק"ל: (כב) י"ג וששכן פי' כובע של זהב ואין להקי' בזה כי ה"ש
הייתין

רש"י

נגה: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים והתחשים: (יב) ואת פרכת
המסך. פרוכת המחיצה. כל דבר המגין בין מלמעלה בין מכנגד קרוי מסך
וסכך וכן (איוב א) שכת בעדו. (הושע ב) הנני שך את דרכך:
(יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא
עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרתיה.
לוצי"נש בלעז בזיכי' שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור.
אף הוא צריך הכתוב לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות
מגרגרו בראש הזית והוא כתית זך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני
המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: (יז) את עמדיו ואת אדניה.
הרי ספר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך
שער החצר. וילון פרוס לצד המזרח עשרי' אמה אמצעיות של רוחב
החצר שהי' חמשי' רחב ושתומין הימנו לצד צפון ט"ו אמ' וכן לדרום
שנאמר וחמש עשר' אמה קלעים לכתף: (יח) יתדת. לתקוע ולקשור
בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור:
(יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת סילוק
מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהם (ומה שהתרגום
הביא על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו
שתרג' לעיל מניה רק מתרגם ומייתן. ורלה לומר שהביאו הם והם
בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים): חח. הוא
תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא
נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה:
(כג) וכל איש אשר נמצא. תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות
אילים

רמב"ן

האים. אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר. אשר אני נותן להם לבני
ישראל. ורבים כן. ועל דרך האמת הוא יביאה את תרומת ה' כמו עם
תרומת ה'. שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה. ופרשתיו.
ולרבותינו מדרש בותפתח ותראהו את הילד שראתה עמו שכינה. והנה משה
הולך לספר לכל העדה כל המלאכה שלוה אותו השם כדי להודיע להם
שצריכין להביא נדבה רבה כי המלאכה גדולה ולכך ספר להם המשכן את
אהלו ואת מכסהו וגו' כולן הזכירן על דרך הכלל. וטעם את המשכן את
הארון את השלחן וכל הנזכרים בה"א הידיעה כאומר את המשכן ואת
הכלים אשר נגיד לחכמים העושים במלאכה בפרטן ובמשפטן. כי עתה לכל
העדם לא יגידם אלא בשמותם בכלל: (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו
לבו. על החכמים העושים במלאכה. ואמר כן כי לא מלינו על המתנדבים
נשיאות לב אבל יזכיר בהם נדיבות. וטעם אשר נשאו לבו לקרבה אל
המלאכה. כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה ממלמד או מי
שיאמן בהן ידיו כלל. אבל מלא בטבעו שידע לעשות כן ויגבה לבו בדרכי
ה' לבא לפני משה לאמר לו אני אעשה כל אשר אדני דובר. וכבר
הזכרתי זה בספר האחר. והנה אמר שבאו לפני משה כל אשר נשאו לבו
לקרבה אל המלאכה וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו התרומה. והנה משה
אמר לכולם כי קרא ה' בשם בצלאל ואהליאב ואחרי כן קרא להם משה ואל כל חכם לב שיבואו לפניו ונתן להם הנדבה: (כב) וטעם ויבואו
האנשים

אבן עזרא

מכסים: (יא) את קרסיו. קרסי המשכן והאהל. ובריחיו *[י]ועמודיו
ואדניו. שהם עמודי הפרכת והמסך. ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם
לפנים מהפרכת: (יג) ואת לחם הפנים. כי [פ]בעבור זה נעשה:
(יד) ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה:
(טו) ואת. הטעם להזכיר כלי הקדש. ואחר כך את מסך הפתח.
והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטורת הסמים יהיו עכונים.
כי הם [צ]קדם בין הפרכת והמסך פתח המשכן: (טז) את הכיור. הנה
אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: (יז) את קלעי
החצר את [ק]עמודיו ואת [ר]אדניה. כמו כוס [ש]גדולה [ת]וחזק. תאכלהו [א]אש
לא נופח: (יט) את בגדי השרד. ללורך הנסיעה: (כ) ויצאו. למדנו
מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד [ב]כת אחר כת: (כא) ויבאו כל
איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב והטעם שים לו [ג]לב רם: (כב) ותלת על
הנשים. כמו עם הנשים. כמו [ד]על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה:
(כב) כל נדיב לב. או [ה]נדיבת לב. כדרך [ו]השפן. [ז]שור שה [ח]כשבים:
חח: באוזן: ונזם. באף: וטבעת. באצבע: וכומז: *[ח]בזרוע: (כג) וכל
איש. או אשה. והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש
גם

פירוש על אבן עזרא

ותחשים כמ"ש ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ומכסה עורות תחשים מלמעלה (לעיל כ"ו ז'). *[י]עכפי' למעלה המשכן הם מ"מ קרשים. א"כ
עמודיו הם וגו'. [פ]ר"ל השלחן נעשה בעבור לחם הפנים. ע"כ הזכירו במלאכת המשכן. [צ]ר"ל הכלים הנזכרים שהם קודם יהיו נכונים במקום קודש בין הפרוכת והמסך פתח
המשכן. [ק]לשון זכר. [ר]לשון נקבה. [ש]לשון נקבה. [ת]לשון זכר. (מ"א י"ט י"א) [א](איוב כ' כ"ו) תאכלהו לשון נקבה. נופח לשון זכר. [ב]מדכתיב ויצאו כל עדת בני ישראל
מלפני משה. ואח"כ ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו וכו' ואח"כ ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו וכו'. ואח"כ וכל איש אשר
נמצא אתו וכו' הביאו. כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו. ואח"כ וכל אשר נמצא אתו עלי שטים וכו' הביאו. [ג]וזהו אשר נשאו לבו לענין המלאכה. וענין נדבת לב
לשם תרומה. [ד](ויקרא כ"ג כ'). [ה]הכי ה נשים בכלל האנשים שבאו עמהם. [ו](שם) י"א ה') הכולל זכר ונקבה. [ז](דברים י"ד ד') שור כולל גם פרה. [ח]כולל כשבה. כי
הנקבה בכלל הזכר כמ"ש שם. *[ח]עיין (במדבר ל"א נ') וגם.

ספורנו

את תרומת ה'. יביא הנדבה עם אותה תרומת יי' שאיכה נדבה והיא תרומת בקע לגלגלת: (יא) את המשכן את אהלו. אותם שכבר פי' לישראל
כאמרו ויקח את כל אשר דבר יי' אתו בהר סיני: (כב) ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים
בנדבה

פירוש רשב"ם

(יט) לשרת בקדש. לכסות כלי המשכן בעת שנוסעים: (כא) למלאכת אהל מועד. יריעות המשכן והפרוכת ולכל קלעי החצר וכלי הקדש: (כה) חכמת לב.
אשה

הַשָּׁנִ֖י וְאֶת־הַשֵּֽׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁ֗ים אֲשֶׁ֨ר
נָשָׂ֥א לִבָּ֛ן אֹתָ֖נָה בְּחָכְמָ֑ה טָו֖וּ אֶת־
הָֽעִזִּֽים׃ כז וְהַנְּשִׂאִ֣ם הֵבִ֔יאוּ אֵ֚ת אַבְנֵ֣י
הַשֹּׁ֔הַם וְאֵ֖ת אַבְנֵ֣י הַמִּלֻּאִ֑ים לָאֵפ֖וֹד
וְלַחֹֽשֶׁן׃ כח וְאֶת־הַבֹּ֖שֶׂם וְאֶת־הַשָּׁ֑מֶן
לְמָא֕וֹר וּלְשֶׁ֙מֶן֙ הַמִּשְׁחָ֔ה וְלִקְטֹ֖רֶת
הַסַּמִּֽים׃ כט כָּל־אִ֣ישׁ וְאִשָּׁ֗ה אֲשֶׁ֨ר נָדַ֣ב
לִבָּם֮ אֹתָם֒ לְהָבִיא֙ לְכָל־הַמְּלָאכָ֔ה
אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהֹוָ֛ה לַעֲשׂ֖וֹת בְּיַד־מֹשֶׁ֑ה
הֵבִ֧יאוּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל נְדָבָ֖ה לַֽיהֹוָֽה׃ פ
שלישי (שני כשהן מחוברין) ל וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֶל־
בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל רְא֛וּ קָרָ֥א יְהֹוָ֖ה בְּשֵׁ֑ם
בְּצַלְאֵ֛ל בֶּן־אוּרִ֥י בֶן־ח֖וּר לְמַטֵּ֥ה יְהוּדָֽה׃
לא וַיְמַלֵּ֥א אֹת֖וֹ ר֣וּחַ אֱלֹהִ֑ים בְּחָכְמָ֛ה
בִּתְבוּנָ֥ה וּבְדַ֖עַת וּבְכָל־מְלָאכָֽה׃
לב וְלַחְשֹׁ֖ב מַחֲשָׁבֹ֑ת לַעֲשֹׂ֛ת בַּזָּהָ֥ב
וּבַכֶּ֖סֶף וּבַנְּחֹֽשֶׁת׃ לג וּבַחֲרֹ֥שֶׁת אֶ֛בֶן
לְמַלֹּ֖את וּבַחֲרֹ֣שֶׁת עֵ֑ץ לַעֲשׂ֖וֹת בְּכָל־
מְלֶ֥אכֶת מַחֲשָֽׁבֶת׃ לד וּלְהוֹרֹ֖ת נָתַ֣ן
בְּלִבּ֑וֹ ה֕וּא וְאָהֳלִיאָ֥ב בֶּן־אֲחִיסָמָ֖ךְ
לְמַטֵּה־דָֽן׃ לה מִלֵּ֨א אֹתָ֜ם חָכְמַת־לֵ֗ב
לַעֲשׂוֹת֮ כָּל־מְלֶ֣אכֶת חָרָ֣שׁ ׀ וְחֹשֵׁב֒ וְרֹקֵ֗ם
בַּתְּכֵ֤לֶת וּבָֽאַרְגָּמָן֙ בְּתוֹלַ֧עַת הַשָּׁנִ֛י
וּבַשֵּׁ֖שׁ וְאֹרֵ֑ג עֹשֵׂי֙ כָּל־מְלָאכָ֔ה וְחֹשְׁבֵ֖י
מַחֲשָׁבֹֽת׃ לו א וְעָשָׂה֩ בְצַלְאֵ֨ל וְאָהֳלִיאָ֜ב
וְכֹ֣ל ׀ אִ֣ישׁ חֲכַם־לֵ֗ב אֲשֶׁר֩ נָתַ֨ן יְהֹוָ֜ה
חָכְמָ֤ה וּתְבוּנָה֙ בָּהֵ֔מָּה לָדַ֣עַת לַעֲשֹׂ֔ת אֶֽת־כָּל־מְלֶ֖אכֶת עֲבֹדַ֣ת הַקֹּ֑דֶשׁ לְכֹ֥ל
אֲשֶׁר־צִוָּ֖ה יְהֹוָֽה׃ ב וַיִּקְרָ֣א מֹשֶׁ֗ה אֶל־בְּצַלְאֵל֙ וְאֶל־אָ֣הֳלִיאָ֔ב וְאֶל֙ כָּל־אִ֣ישׁ
חֲכַם־לֵ֔ב אֲשֶׁ֨ר נָתַ֧ן יְהֹוָ֛ה חָכְמָ֖ה בְּלִבּ֑וֹ כֹּ֚ל אֲשֶׁ֣ר נְשָׂא֣וֹ לִבּ֔וֹ לְקָרְבָ֥ה אֶל־
הַמְּלָאכָ֖ה לַעֲשֹׂ֥ת אֹתָֽהּ׃ ג וַיִּקְח֞וּ מִלִּפְנֵ֣י מֹשֶׁ֗ה אֵ֤ת כָּל־הַתְּרוּמָה֙ אֲשֶׁ֨ר הֵבִ֜יאוּ
בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לִמְלֶ֛אכֶת עֲבֹדַ֥ת הַקֹּ֖דֶשׁ לַעֲשֹׂ֣ת אֹתָ֑הּ וְהֵ֨ם הֵבִ֨יאוּ אֵלָ֥יו ע֛וֹד
נְדָבָ֖ה בַּבֹּ֥קֶר בַּבֹּֽקֶר׃ ד וַיָּבֹ֙אוּ֙ כָּל־הַ֣חֲכָמִ֔ים הָעֹשִׂ֕ים אֵ֖ת כָּל־מְלֶ֣אכֶת

אונקלוס

וְיָת בּוּצָא: כו וְכָל נְשַׁיָּא דְּאִתְרְעִי לִבְּהֵן עִמְּהֵן בְּחָכְמָא עֲזָלָן יָת מַעַזַּיָּא: כז וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא וְיָת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: כח וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כט כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל עֲבִידְתָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה אַיְתִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ: ל וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ דְּרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: לא וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא: לב וּלְאַלָּפָא אוּמָנָוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: לג וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת אוּמָנָוָן: לד וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן: לה אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגָּר וְאֻמָּן וְצַיָּר בִּתְכִלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל עֲבִידָא וּמַלְפֵי אוּמָנָוָן: א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּיהַב יְיָ חָכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִדַּע לְמֶעְבַּד יָת כָּל עֲבִידַת פָּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ: ב וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּיהַב יְיָ חָכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כָּל דְּאִתְרְעִי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ: ג וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פָּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִנּוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר: ד וַאֲתוֹ כָּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יָת כָּל עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר
גבר

מסרה כו וכל, [מוקף ובקדמא]. וכל הנשים, ג׳. לבן, ל׳. אתנה, ב׳ חד חסר וחד מלא [דין חסר]. כז והנשאם, ל׳ חסר דחסר. המלאים, [ח״ו ומ״י]. לאפוד, ב׳ ב׳ מלא. כח הבשם, [ח״ו]. למאור, ל׳ כפי [כ״ל הלמ״ד בסו״א] ומלא. כט נדב״, ל׳ [במוכח ולא במאיילא]. אתם, כל ספרא חסר במ״ג. לא וימלא, פ׳. רוח אלהים, ח׳ בליש״א. בתבונה, ד׳ [כל״ל] [כ״כ בלא וי״ו העמוק]. ובדעת, ה׳. לב ולחשב, ג׳ [ל״ל ב׳. ס׳ מ״ס] וחסר. מחשבת, ב׳ חסר. לעשת, י״ג חסר [ל״ל י״ב. ס׳ מנורת שלמה בשם ח״ם]. לג למלאת, ו׳ ד׳ מ״ל וב׳ חסר [דין חסר]. מחשבת, ב׳. לד ולהורת, ב׳ ח״ו בחרא. לה בתולעת השני, ו׳ [בליש״א]. עשי, ע״ז כתיב יו״ד. מחשבת, ג׳ חסר. לו א ועשה בצלאל, [הכי״ם כפי כדין אחר אהו״י בלא מבעל]. בהמה, ג׳. לעשת, י״ג חסר [ל״ל י״ב. ס׳ מנורת שלמה בשם ח״ם]. אחר לוה ה׳, ג׳ ס״פ. ב נשאו, ב׳. לקרבה, ל׳. לעשת, י״ג חסר [ל״ל י״ב]. בבקר בבקר, י״ג. ד החכמים, ל׳. העשים, [כל עשים העשים, באורייתא ח״ו ומ״י].

ת״א טוו את העזים שבת עד לט. והנשאם יומא עה ס׳ הזוהר פ׳ ויקרא. והם הביאו אליו עוד יומא עה.

רש״י

אילם אנו תחסים כולם הביאו: (כו) טוו את העזים. (שבת עד) היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם: (כז) והנשאם הביאו. אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו
צבור

ית ארגוונא וית צבע זהורי וית בוצא: (כו) וכל נשיא דאתרעי לבהון עמהון בחכמתא הוו עזלן ית מעזיא על גווייתהון ומנפסן יתהון כד הינין חיין: (כז) ועני שמיא אזלין לפישון ודליין מתמן ית אבני בורלוות חילא וית אבני אשלמותא לשקעא באיפודא ובחושנא ומחתן יתהון באנפי מדברא אזלין רברבני ישראל ומייתן יתהון לצרוך עיבידתא: (כח) ותייבין ענני שמיא ואזלין לגן עדן ונסבין מתמן ית בושמא בחירא וית משחא דזיתא לאנהרותא וית אפרסמא דכיא למשח רבותא ולקטורת בוסמיא: (כט) כל גבר בר ישראל ואתתא בת ישראל דאתרעי לבהון עמהון לאיתאה לכל עיבידתא דפקיד למעבד בידא דמשה היתיו בני ישראל נדבתא קדם יי:

[(כט) נסיבה:]

(ל) ואמר משה לבני ישראל חמון דמני יי בשום טב בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: (לא) ואשלים עמיה רוח נבואה מן קדם יי בחוכמתא בסוכלתנו ובמנדעא ובכל עיבידתא: (לב) ולאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: (לג) ובאגלפות מרגליתא טבתא לאשלמות בהון ית עיבידתא ובנגרות קיסא למעבד בכל עיבידת אומנון:

[(לד) ובגלפית אבניא טבתא דאשלמא ונגרות קיסא למעבד בכל עיבידא דאומנו:]

(לד) ולמילף אומנוותא למשאר אומניא יהב מנדעא בלביה הוא ואהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן: (לה) אשלים עמהון חכימות לבא למעבד כל עיבידת נגר ואומן וצייר בתיכלא ובארגוונא ובצבע זהורי ובבוצא וגרדי עבדי כל עיבידתא ומלפי אומנון: (א) ויעבד בצלאל ואהליאב וכל גבר חכים לבא דיהב יי חוכמתא וסוכלתנותא בהון למידע למעבד ית כל עיבידת פולחן קודשא לכל מה דפקיד יי: (ב) וקרא משה לבצלאל ולאהליאב ולכל גבר חכים לבא דיהב יי חכמתא בלביה כל מאן דאיתרעי לביה למקרב לעיבידתא למעבד יתה: (ג) ונסיבו מן קדם משה ית כל אפרשותא דאייתיו בני ישראל לעיבידת פולחן קודשא למעבד יתה והינון מייתין ליה תוב נדבתא בצפר בצפר מן ממונהון: (ד) ואתו כל חכימיא דעבדין ית
כל

בעל הטורים

נטוה אבל כאן שטוו חכמות העזים והיינו שנאמר והחכמה תחיה בעליה: (כו) וכל הנשים. ג' במסורה הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר (אסתר א) וכל הנשים העומדות (ירמיה מד) בענין ירמיהו שאמר להם לפרוש מע"ז. אלו הנשים שהתעסקו במלאכת המשכן יתנו יקר. אבל אותם האחרות שמקטרים למלכת השמים גרמו שגלו והיו לגלות ולשביה. אמנה ב' הכא ואידך עד אשר הפילוסם אומנה (ביחזקאל לד) בענין הרועים שרועים הצאן במרמס רגליהם. אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים שמעיקין ישראל גורמים לשכינה שנסתלקה מישראל: (כז) והנשאם. ב' הכא חסר. וישב פינחס וגו' והנשיאים (יהושע כב) מלא. אלו שנתעצלו בנדבת המשכן לכך חסר. אבל אותם שנזדרזו להשלים בין השבטים ובני ראובן וגד לכך הוא מלא דמלא. והגשם הביאו תרגום ירושלמי ועננים איתיאו מלעון מעלה נשאים (תהלים קלה): (ל) ראו קרא ה'. שאין מעמידין פרנס על
עננים

יונתן

הייתיו היכין פירוש הביאו בזמים. ושוין עזקן יתירו' חותמיו וכלי שחוק כדפירש"י על כומז וזהו מחוכין ודוק: (כו) עזלן. על גוויהון. פי' שבעודם בגופם של עזים טוו: ומנפסין. כמו ומנפצן והוא לשון במרא פרק הכותם ונפץ: (כז) וענני שמיא וכו'. וכן הוא בתנחומא נשיאים ממש וכן הוא אומר נשיאים ורוח וגשם אין. ומ"מ פירשו כמו לפי פשוטו נשיאי השבטים כי נפלים לתושיה. ור"ל שהלכו העננים לפישון לקחו משם אבני שהם הנמצאים בחול הים והוליכו אותם סמוך למחנה ישראל ונשיאי ישראל הלכו ולקטום והביאום למשכן: (כח) ותייבין ענני שמיא וכו'. דייק הכי דאם פי' נשיאים נשיאי ישראל מהיכן נטלו בושם אלא מג"ע. ומי נטלום משם
עננים

רש"י

צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרים אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנ' (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגו' לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: (ל) חור. בנה של מרים היה: (לד) ואהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי
השבטים

רמב"ן

האנשים על הנשים. בעבור כי הנדבה בתכשיטין מצויה אצל הנשים יותר. וכלן היו להן ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד ונתנו תחלה. והאנשים אשר נמצא להם הביאו עמהם. כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה והאנשים נטפלו להן וכן נחה ארם על אפרים כי המלחמה היא לאפרים. ולא שחה על נאן לבן. ועליו מטה מנשה. והדומים להם. ואמר שהביאו כלם אנשים ונשים בחח ונזם וטבעת וכומז ובכל כלי זהב בצמידים ועגילים כי נמצאו בכלם כלי התכשיט. ואמר כי יש מהם שהניפו תנופת זהב שבור או במטבע. ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כי לא נמצאו אצלם רק למקצתם. וחזר ואמר אשר נמצא אתו עצי שטים כי היו יותר מעטים שידם עצי שטים. ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת כי לרוב האנשים היה כסף ונחשת במטבעות וכלים. אבל לא הזכיר זה למעלה עם כלי הזהב. בעבור שהזכיר שם הנשים ואין להם כסף ונחשת רק הזהב בתכשיטין כאשר אמר נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וכל איש אשר הניף תנופת זהב לא היו רבים כמרימי הכסף והנחשת. ולא היתה הרמת הזהב מרובה ככסף והנחשת. על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה. כי המביא זהב יוסף ידו לחשיבות הנדבה. או הלוקחים יניפו הזהב להראותו לשבח המביא על נדבתו. ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תרומה כלל רק כסף פקודי העדה. ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה שהיה חשוב להם יותר מן הכסף מפני שלא היה נמצא בידם ממנו או שהיה חשוב מאד כענין שנאמר וכל נחשת מוזהב. טובה שנים חמודות כזהב: (ג) ויקחו מלפני משה. הנה ביום אחד הביאו
כל

אבן עזרא

גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמה יותר: (כז) והנשיאים, כי בצאתם ממצרים ונצלום [ט]כל איש שאל כפי מעלתו. והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים אחר חדשים רבים שיצאו ממצרים. ואחר כן כלל כל איש ואשה. ושב לדבר [י]על הנשים שנשאם לבם לעשות. והזכיר [כ]הראה שכלם יהיו סרים אל משמעתו כי אין בהם חכם כמוהו: (לא) וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונה ודעת. ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה: (לב) ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן. כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם: (לד) ועוד ולהורות. כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים. והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה. על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות: (א) ועשה. הנה בצלאל הוא בעצמו [א]יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב: (ב) ויקרא. ה"א לקרבה. נוסף כמו [ב]ולדבקה בו. וחכם גדול טעם שאמר כי כוונתו לשמור את בריתי [ג]לעמדה. כי הוא [ד]מפיק ה"א ומלת [ה]עומד עומדת. על כן הפי' לעמוד בה: (ג) ויקחו. את כל התרומה [ו]אשר הביאו: והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: (ד) ויבאו. אל אהל משה
ואמרו

פירוש על אבן עזרא

ושם מפרש כסבריו ע"ש. [ט]כמ"ש וינצלו את מצרים (לעיל י"ב ל"ו). [י]ר"ל במלת לעשות. כי הוסיפו על הנדבות. שטוו בידיהן. [כ]ר"ל בצלאל. [א]אפי' כן על מלת ועשה לשון יחיד כמשמעות הפסוקים הקודמים. כאו קרא ה' בשם בצלאל וכו' ואח"כ ולהורות נתן בלבו הוא ואהליאב (לעיל ל"ה ל"ד). [ב](דברים י"א כ"ב). [ג]לעמדה (יחזקאל י"ז י"ד). [ד]המורה על מלת בה ואיננו נוסף. [ה]ר"ל פעל עומד. ופי' לעמדה. לעמוד בה. וכ"כ מכלל יופי. אבל ה"א לקרבה נוסף. [ו]וכמש"כ קמו את כל
התרומה

ספורנו

נלוו כדי שיקבלו הגבאין מהן שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט (פרק הגוזל בתרא): וכל איש אשר הניף תנופת זהב. ועם הנשים אשר התנדבו תכשיטי זהב בא גם כן כל איש אשר הניף תנופת זהב כענין אמרו סורה שכלה כסף כסף. שכלה זהב זהב לא היו מעורבים. (כו) טוו את העזים. מעל העזים, כדבריהם ז"ל למען יהיה בטווי זהר נוסף כי בזכרם מהספוטים ימנע קצת מטוב איכותם כאשר יעקרו ממקום גדולם כמו שיקרה בדבש דבורים ובקאסי"אה ובחלב ובזולתם: (ד) איש איש ממלאכתו. ספר אומנת כל אחד מהאומנים ונדיבות ישראל בכל הצריך לכל
אחת

פירוש רשב"ם

אשה חכמה. אבל חכמת חטף קמץ הוא שם דבר. כמו חכמת מצרים: בידיה. כל אחת ואחת טוו. כמו ידה ליתד תשלחנה: (כז) והנשיאים הביאו את אבני השהם. שהרי שמות שבטיהם כתובי' עליהם: (כח) ולשמן המשחה. שמן זית הין: (לד) ולהורות. לאחרים:

הקדש איש איש ממלאכתו אשר־
המה עשים: ה ויאמרו אל־משה לאמר
מרבים העם להביא מדי העבדה
למלאכה אשר־צוה יהוה לעשת
אתה: ו ויצו משה ויעבירו קול במחנה
לאמר איש ואשה אל־יעשו־עוד
מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם
מהביא: ז והמלאכה היתה דים לכל־
המלאכה לעשות אתה והותר: ס
רביעי ח ויעשו כל־חכם־לב בעשי
המלאכה את־המשכן עשר יריעת
שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת
שני כרבים מעשה חשב עשה אתם:
ט ארך היריעה האחת שמנה ועשרים
באמה ורחב ארבע באמה היריעה
האחת מדה אחת לכל־היריעת:
י ויחבר את־חמש היריעת אחת אל־
אחת וחמש יריעת חבר אחת אל־
אחת: יא ויעש ללאת תכלת על
שפת היריעה האחת מקצה במחברת
כן עשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית: יב חמשים ללאת
עשה ביריעה האחת וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר במחברת
השנית מקבילת הללאת אחת אל־אחת: יג ויעש חמשים קרסי זהב ויחבר
את־היריעת אחת אל־אחת בקרסים ויהי המשכן אחד: פ

אונקלוס

גְּבַר מֵעֲבִדְתֵּהּ דְּאִנּוּן עָבְדִין: ה וַאֲמָרוּ לְמשֶׁה לְמֵימַר מַסְגַּן עַמָּא לְאַיְתָאָה מִסַּת פָּלְחָנָא לַעֲבִדְתָּא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתַהּ: ו וּפַקֵּיד משֶׁה וְאַעֲבַרוּ כָּרוֹזָא בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר גְּבַר וְאִתְּתָא לָא יַעְבְּדוּן עוֹד עֲבִדְתָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה: ז וַעֲבִדְתָּא הֲוָת מִסַּת לְכָל עֲבִדְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְיַתְרַת: ח וַעֲבָדוּ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא בְּעָבְדֵי עֲבִדְתָּא יָת מַשְׁכְּנָא עֶסֶר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אֻמָּן עֲבַד יָתְהוֹן: ט אָרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַסְרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא: י וְלַפֵּף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן לַפֵּף חֲדָא עִם חֲדָא: יא וַעֲבַד עֲנוּבִין דְּתִכְלָא עַל סִפְתָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוּפֵי כֵּן עֲבַד בְּסִפְתָּא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא בֵּית לוּפֵי תִּנְיֵתָא: יב חַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוּפֵי תִּנְיֵתָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא לָקֳבֵל חֲדָא: יג וַעֲבַד חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהַב וְלַפֵּף יָת יְרִיעֲתָא חֲדָא עִם חֲדָא

בפורפיא

מסרה איש איש, [קדמא ואזלא במקף ע"כ הוא בחתג וכ"כ]. המה עשים, ה'. ה מרבים, ג' וחד ומרבים. למלאכה, [למ"ד קדמא בפתח]. לעשת [ח"ו]. ו ויעבירו, ד' ג' מלא חד חסר [דין מלא]. קול, [במאיילא]. ויכלא, ב'. ז והמלאכה, ג'. דים, ג'. לעשות, [דין מלא]. והותר, ב'. ח בעשי, ג'. ותכלת וארגמן, ה'. כרבים, כל אורייתא ח"ו. ט ארך, [כל חסירות ויתירות בשני פרשיות אלו ויקהל פקודי כבר נתפרשו בתרומה תצוה, ולכן לא אפרש אלא מה שיתחדש בהם. מנחת כליל]. האחת, ג' קמצין וכל אס"ף וזקפי' דלוו' במ"ב [שייך לפסוק י"ב]. י היריעת, [כולהון ח"י חכין וח"ו]. חבר, [חבי"ם בפתח וזקף]. יא הקיצונה, ב' מלא [דמלא]. יב מקבילת, ב' וכ"כ [ח"י וח"ו]. אחת אל אחת, ב' [כ"ל סוף פסוק, לעיל פסוק י' ודין, אבל לקמן פסוק כ"ב לאו סוף פסוק הוא. ס' מנין אידום, ואתה המעיין במסורה גדולה יראה כי אין זה כוונת המסורה קטנה אמנם בס' מנורת שלמה איתא דכוונת המסורה זו על פסוק י"ב אחת אל אחת, ב' וכ"ל דין וזכריה ה' כ"א].

ת"א איש איש ממלאכתו שבת צו סנהדרין סט. ויצו משה שבת צו כלה שנה לד סוטה ג'. והמלאכה היתה דים שבת מט צו.

ויעש

רש"י

שהשוים לקיים מה שנאמר (איוב לד) ולא נכר שוע לפני דל: (ה) מדי העבדה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו

רמב"ן

כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה. והחכמים לקחו בו ביום מלפניו. ובמחרת בהשכמה וכן בשני הביאו אליו עוד אל אהלו נדבה. והוא צוה להביא אותה אל האומנים עד שאמרו לו שהעם מרבים להביא. והיתה דים והותר. ולא היתה היתרון דבר חשוב שיספר בפרשת אלה פקודי מה עשו בו. אולי היה מונח באהל לחזק בה את בדק המשכן או לעשות בה כלי שרת כאשר יעשו במקדש במותרות. והזכיר הכתוב מרבים העם ומביאים לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמונתם. וגם הגיד עליהם משובח בזה שהעביר קול במחנה למנעם כי אין לו חפץ בכסף וזהב כשאר המושלים בעמים. כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי: (ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה. הממון יקרא מלאכה וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. לרגל המלאכה אשר לפני. וכל המלאכה נמבזה ונמס. והענין שלא יביאו עוד שום דבר למלאכת הקדש. אבל אמר אל יעשו עוד מלאכה לחכמים הנשים שלא יהיו עוד טוות את העזים והנה גם ההבאה יקרא מעשה ומנע מהם הכל: (ח) ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעות. הנה הזכיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים כי יזכיר את כלם בצואה בפרט ובכלל. תחלה אמר ועשית כך ועשית כך ואחרי כן הזכיר כולם בדרך כלל ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות עד ככל אשר צויתיך יעשו. והטעם בזה שיצוה השם למשה שיגיד אל בצלאל ואהליאב ולכל החכמים המלאכה בכללה. ואחרי כן יקרבו אליו לעשותה כי לא יכשרו למלאכת הקדש עד שישמעו כל המלאכה ויבינו אותה ויקבלו עליהם שידעו להשלימה. ובשעת המעשה הזכיר אותם תחלה בדרך הכלל הנזכר. ואמר ויבואו ויעשו את כל אשר צוה ה'. את המשכן את אהלו וגו'. ויספר מכאן פרט אחד כי בודאי הוצרך משה לאמר אל החכמים העושים המלאכה עשו המשכן עשר יריעות ארך היריעה כך ורחב כך וכן בכל המלאכה. ולא הזכיר הכתוב זה כי בידוע שאמר להם הכל כסדר אחרי שעשו כן כל דבר ודבר. והטעם בזה כי לא

הוצרך

כל עיבידת קודשא גבר גבר מעיבידתיה דהינון עבדין: (ה) ואמרו למשה מסגין עמא למיתיא מיסת פולחנא לעיבידתא דפקיד יי למעבד יתה: (ו) ופקיד משה ואעברו כרוזא במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון תוב עיבידתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה: (ז) ועיבידתא הות כמיסת לכל עיבידתא עבדו יתה וברם שיירו: (ח) ועבדו כל חכימי לבא ית משכנא עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגוונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהון: (ט) אורכא דיריעתא חדא עשרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין סכום דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: (י) ולפיף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא: (יא) ועבד ענובין דתיכלא על שיפתא דיריעתא חדא מסיטרא בית לופי כן עבד בשיפתא דיריעתא בית לופי תניינא: (יב) חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תניינא מכוונן ענוביא חדא לקביל חדא: (יג) ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא
עם

בעל הטורים

הכתוב מלא מדעתם: (לד) ולהורת. ב׳ הכא ולהורת את בני ישראל (פרשת שמיני) שהיה יודע בצלאל להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה: (ו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה. בשבת נשנה תורה א"כ יום הכפורים של אותה שנה היה יום שלישי ובאותו ד׳ אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה׳ ויום ו׳ ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה. איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ובגימ׳ (אל יוציאו) וזהו אל יוציאו המשא מרשות היחיד לרשות הרבים. ויכלא. שנים הכא ואידך ויכלא הגשם זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן ויכלא הגשם פי׳ העננים שמביאים הגשם כשכלו מלהביא האבנים הטובות אז כלו מלהביא: (ז) והמלאכה. ב׳ והמלאכה היתה דים והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים בעזרא: (י) והמלאכה גדולה (בד"ה א כט) בענין בנין הבית אעפ"י שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא לשנים אעפ"כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם. דים. ג׳ היתה דים. הלא יגנבו דים (עובדיה א׳). אם בוצרים בלילה השחיתו דים (ירמיה מט) במפלת אדום. באדום נאמר המה יגנבו ואני אחרום אבל ביעקב והמלאכה היתה דים. והותר ג׳ הכא ואידך כי כה אמר ה׳ אכול והותר (מ"ב ד) מאכל התרומה לבית בית ה׳ אכול ושבוע והותר (בד"ה ב׳ ל"א) שבזכות התורה ובית המקדש בא שובע לעולם כדכתיב למן היום אשר יוסד היכל ה׳ וגו׳ מן היום הזה אברך (חגי ב): (ח) בעשי. ב׳ ביו"ד הכא ואידך פני ה׳ בעושי רע (תהלים לד) אל תקנא בעושי עולה (שם לז)
ובמי

רמב״ן

הוצרך משה לפרוש להם כל המעשה דבר בדבר כאשר הוזכר בנואם ובמעשה. אבל קראו להם כאלו אמר שיעשו משכן בעשר יריעות חותם כנגד חותם. והם הבינו כי יעשו לולאות מקבילות וקרסי זהב וכיוצא בזה בכל המלאכה בקצרה רמז להם הענין והם הבינו הכל על כן לא האריך. ובעבור זה ירמוז הכתוב חכמתם ובינתם וטוב השכל שבהם. ואחר כן הזכיר המלאכה כולה בדרך הפרט הראשון ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן ויעש יריעות עזים ויעש קרשים וגו׳. והיה מספיק בכל הענין שיאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל כל המלאכה אשר צוה ה׳ אותו ויאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ את משה כן עשו ויקח משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה׳ כן עשו אותה ויברך אותם משה. אבל רצה לומר כי משה הזכיר אל כל עדת בני ישראל והחכמים שם כל המלאכה בכלל. כי נתכוון בזה שיתנדבו העם כדי שיעמדו למלאכה הגדולה. ובעבור שישמעו החכמים וידעו אם יקבלו עליהם באשר כלטוס. ואחר כן הזכיר בפרט המעשה להגיד שעשו כל החכמים המשכן. זהו שנאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את עשר יריעות. ואמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים. ירצה לומר ויעש כל חכם לב יריעות עזים. והזכיר בארון ויעש בצלאל להגיד כי הארון הגדול שבהם הוא שעשה לבדו הארון: והטעם בעבור שהוא מלא רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת שיתבונן בו ויעשנו בכוונה הראויה כי אין במעשהו אומנות גדולה. אבל יש שם מלאכות שצריכות לאומנות יתירה ממנו. וכזה ואמר סתם ויעש את השלחן ויעש את המנורה. ועל דעת ר"א ירמוז אל בצלאל שעשה כל כלי הקדש. ואין כן דעתי שגם בשאר המשכן המשכן אמר כן. אבל הוא חוזר לרמוז אל כל חכם לב כאשר אמר במשכן. ואחר שהשלים כלל ופרט במעשה הזכיר ההבאה אל משה בדרך הכלל
ואמר

אבן עזרא

ואמרו מרבים העם: (ה) מ"ס מדי. מותר. כמ"ס [יו]מכל מלמדי השכלתי כאשר [ז]פירשתיו: (ו) ויעבירו קול. כמו [ח]ויעבור הרנה: (ז) והמלאכה. שהיתה עשויה. ומ"ס דים. שב אל כל החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל. וטעם והותר [ט]הותירה: (ח) ויעשו. הטל מהמשכן: משזר. בלשון ישמעאל ארוך. דע כי דקדוק מספר *[ט]האחד בחשבון משונה מדרך לשון הקדש. גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל. כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן. והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרים. וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה. ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה"א. אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה"א. רק בשנוי מלת [י]עשרה שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם. והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה. תהיה בתי"ו לזכרים ולנקבות ושלשת [כ]האנשים האלה. ושלשת [ל]נשי בניו. והנה [מ]שמונה לזכרים כמשפט. ושנוי לנקבה לומר [נ]שמונה כדרך [ס]עשתי עשרה: (ט) אולי טעם באמה. [ע]היא הידועה. אולי היתה כמדת בית האדם שהיתה [פ]אצילה: (יב) תי"ו הלולאות. סימן הנקבה ואחת לולה. ובא תחת האל"ף ה"א. ויש אומרים כי מזאת
הגזרה

פירוש על אבן עזרא

הקרובים מלפני משה וכו׳. [יו](תהלים קי"ט צ"ט) ור"ל יותר וכן זה. ופי׳ יותר מאשר די. [ז]שם. וז"ל בעבור כי כל שיחתי היא תורתך. הנה היא תלמדני יותר מאשר למדו ולמדוני מלמדי עכ"ל. וכן פירש"י ז"ל יותר מכדי לורך העבודה (מעהר אלס מאן בעדארף). [ח](מ"א כ"ב ל"ו). [ט]ר"ל כי שב אל המלאכה שהיא לשון נקבה והחכמים שהם המנאכר לנכח"ם. ולפי להרגם (דיא מאסטע דעם פארראטהעס ליעפערטע גענוגזאמען שטאף צור פערפערטיגונג דעם גאנצען ווערקעס אונד נאך איינגען איבערפלוס). ואמר שם לא בדעת ידבר. ודעת לנכון נקל כי והותר יוצא מהכיריו. ואין לורך להגיה כי כן נמצא הותירה משבעה (רות ב׳ י"ח). **(ונגירסת המחבר כתב על המספרים שהם עד עשרה. כי הוא הקשר הראשון כמו שכתב בספר הקומה (ובהגהת מ"ע) כתוב כי הוא שייך להפסוק ויעש יריעת עזים שמזכר שם מלת עשתי עשרה. [י]עֶשְׂרֵה ובזכר עָשָׂר. ור"ל בהיות לנקבה מחובר עם מספר אחר תהיה הרי"ש בציר"י כמו שתים עֶשְׂרֵה אבנים (יהושע ד׳ ב׳). וכל עשרה הנאמר על זכר בסמוך כאמרו עֲשָׂרָה אנשים (רות ד׳ ב׳) רק לא נמצא עשרה בה"א על זכר שיהיה מחובר עם מספר אחר כי לא יתכן לומר שנים עשרה. [כ](יחזקאל י"ד י"ד). [ל](בראשית ז׳ י"ג). [מ]הנו"ן בקמץ. [נ]הנו"ן בסגול. [ס]לנקיבות. ר"ל כי לנקבה נאמר עשתי עשרה. ועשתי עָשָׂר לזכרים. [ע]כמו בְּהָאַמָּה. [פ](יחזקאל מ"א ח׳) ר"ל כמדת אצילות היד (גרעססערע עללע).
ללת

ספורנו

מהם מבלאכות: (ה) למלאכה אשר צוה ה׳ לעשות אותה. הנה נדבת העם היא יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שצוה ה׳ לעשות אותה בלבד בלי תוספת ורצון שנתן מדה וקצב למשכן ולכל כליו. עליהם אין להוסיף וממנו אין לגרוע. לא כענין בבנין שלמה והורדוס: (ו) אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. לא הכריז שלא יביאו נדבה כרצונם אבל הכריז שלא יעשו עוד מלאכה כמו מלאכת הטווים שאמר ויביאו מטוה ומלאכת תקון העלים שאמר עלי שטים לכל מלאכת העבודה הביאו ותקון העורות וזולתם: (ז) והמלאכה היתה דים. ומלאכת המתנדבים בכל דבר שהקדש היתה די לעושי מלאכת המשכן: לכל המלאכה. לכל מלאכה ומלאכה שבו: לעשות אותה והותר. לעשות אותה המלאכה ולהותיר באופן שלא היו צריכים לנאסם אופן שעייתם מלאכה פן יחסר החומר: (ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. היותר חכמים שבהם עשו את המשכן שהיה מעשה חושב על לורות משני עבריהם כמו שהזכירו ז"ל ולא היו היריעות עבות כמו הפרכת. וכפל בפרשה זו כל האמור למעלה בצווי מלאכת המשכן להודיע שעשו הכל בכיוון לעשות כרצון מי שצוה ולתכליתו. והארון שהיה המיוחד שבכלים נעשה ע"י בצלאל שהיה הגדול שבכלם
כאמרם

פירוש רשב״ם

(ו) אל יעשו עוד מלאכה. שהיו טווים בביתם כדכתיב ויביאו מטוה: (ז) דים. כמו מ"ם מן ריקם. ותהי הכנם: (ח) ויעשו כל חכם לב וגו׳ תחלה עשו המשכן ואח"כ כלים כמו שפירשתי בפ׳ ויקחו לי תרומה:

יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם׃
טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה
וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃
טז וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־
שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת
חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה
בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־
שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ
קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל
לִהְיֹת אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל
עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת
תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס חמישי כ וַיַּעַשׂ
אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים
עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ
וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת
אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃
כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת
עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃
כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן
עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃ כו וְאַרְבָּעִים
אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ

אונקלוס

בפורפיא והוה משכנא חד׃ יד ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חד עסר יריען עבד יתהן׃ טו ארכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחד עסר יריען׃ טז ולפף ית חמש יריען לחוד וית שת יריען לחוד׃ יז ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תניתא׃ יח ועבד פורפין דנחשא חמשין ללפפא ית משכנא למהוי חד׃ יט ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה משכי ססגונא מלעלא׃ כ ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין׃ כא עסר אמין ארכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד׃ כב תרתין צירין לדפא חד משלבין חדא לקבל חדא כן עבד לכל דפי משכנא׃ כג ועבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עבר דרומא׃ כד וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי׃ כה ולסטר משכנא תניתא לרוח צפונא עבד עסרין דפין׃ כו וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד׃ כז ולסיפי משכנא מערבא עבד שתא דפין׃ כח ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון׃ כט והוו מכונין מלרע וכחדא הוו מכונין על רישה לעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרין זוין׃ ל והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד׃ לא ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד׃ לב וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תניתא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא׃ לג ועבד ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי׃

ויח

מסרה יד לאהל, ה' מימדין [נ"ל ד' ס' מבין סידוה לעיל כ"ו ז'] [נ"ל דסימנו סמוך למלה אחרת כמו מועד רק הוא יחידי ועכ"ז הלמ"ד בשו"א. ס' מנחת שלמה]. טו אלך, כול' חסר. יריעת, כולם ח"ו [בליסנא] בת"ה [נכ"ד]. יז הקיצנה, [דין מ"י וח"ו]. יח להים, ס' חסר בליסנא [בחולם]. יט מכסה, ב'. לאהל, ג'. ומכסה, [הסת"ד בלירי]. כא אמת, ל' סס' קדמא [דתרומה] מלא. כב ידת, ג' חסר בליסנא. משלבת, ב' וחד חסר [נ"ל ב' וחסר. ס' מבין סידוה]. כג ויעש, [בספרי דילן לית הכא פרשתא כלל ובס' מני עליגי עליה כהרדעי וסורלאי הלין אמרין פ' והלין אמרין ס' ולא פשיטא לן עד דייתי עזרא לאלמא דאתי ולימא]. כד ידתיו, [כולם ח"ו]. כז ולירכתי, ב'. כח למקצעת, [חסר דחסר]. בירכתים, [הכ"ף רפי]. כט והיו, ב' סבירין ויהיו. תואמם, [מ"ו ומ"י]. מלמטה, ו' פסקין וחד קמץ [נ"ל ו' ה' פסקין. ס' מ"ס]. ויחדו, ג'. תמים, ב'. המקצעת, [הלד"י והעי"ן סרויהון בחולם וחסר דחסר]. ל שני אדנים שני אדנים, ל' דסמיך. לא האחת, [דין האחת קדמאה (כ"ו כ"ו) האחד]. לב בריחם, [כו"ל ח"י חכין]. לירכתים, [הכ"ף רפי]. לג התיכן, [מ"י וח"ו]. לברח, ג' וחסר [נ"ל חסר כי יש עוד ה' מלא. מנ"כ בשם מ"ס].

ת"א עשר אמות ארך הקרש סנה לג.

הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה
קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם
מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם
לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי
אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי
צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה
בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ

הקרשים

הקרשים מן־הקצה אל־הקצה: לד ואת־
הקרשים צפה זהב ואת־טבעתם עשה
זהב בתים לבריחם ויצף את־הבריחם
זהב: לה ויעש את־הפרכת תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה
חשב עשה אתה כרבים: לו ויעש לה
ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב וויהם
זהב ויצק להם ארבעה אדני־כסף:
לז ויעש מסך לפתח האהל תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם: לח ואת־עמודיו חמשה ואת־
וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב ואדניהם חמשה נחשת: פ
לז א ויעש בצלאל את־הארן עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו
ואמה

אונקלוס

לד וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: לה ועבד ית פרכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אמן עבד יתה צורת כרובין: לו ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא ניהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף: לז ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר: לח וית עמודוהי חמשא וית ויהון וחפא רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא נחשא:
א ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא
ארכה

מסרה הקלה, [מכויהון הלד״י בסגו״ל כי פרק ל״ו]. לד ואת הקרשים, [הוי״ו בגעיא]. טבעתם, [ס״ו]. לו ויצק, [כלם חסר]. לז מסך, ג. לח עמודיו, ד׳ מלא [דמלא]. וחשקיהם, [כלם ס״ו במ״ג].

יונתן בן עוזיאל

עם חדא בסורפיא הוה משכנא חד: (יד) ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדסרי יריען עבד יתהון: (טו) אורכא דיריעתא חדא תלתין אמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדסרי יריען: (טז) ולפיף ית חמש יריען לחוד כל קביל חמשא ספרי אורייתא וית שית יריען לחוד כל קביל שיתא סדרי מתנייתא: (יז) ועבד ענובין חמשין על סיפתא דיריעתא בציטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על סיפתא דיריעתא דבית לופי תנייתא: (יח) ועבד פורפין דנחשא ללפפא ית משכנא למהוי חד: (יט) ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי ומשכי דססגונא לטללא מלעילא: (כ) ועבד ית לוחיא למשכנא מן קיסי שיטא קיימין הי כאורח נציבהון: (כא) עשר אמין אורכא דלוחא ואמתא ופלגא דאמתא פותיה דלוחא חד: (כב) תרין צירין ללוחא חד מכוונן סטר חד בגו סטר חד היכדין עבד לכל לוחי משכנא: (כג) ועבד ית לוחיא למשכנא עשרין לוחין לרוח עיבר דרומא: (כד) וארבעין חומרין דכסף עבד תחות עשרין לוחיא תרין חומרין תחות לוחא חד לתרין צירוי ותרין חומרין תחות לוחא חד לתרין צירוי: (כה) ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עבד עשרין לוחין: (כו) וארבעין חומרידון דכסף תרין חומרין תחות לוחא חד ותרין חומרין תחות לוחא חד: (כז) ולסייפי משכנא מערבא עבד שיתא לוחין: (כח) ותרין לוחין עבד לזוויית משכנא בסופיהון: (כט) והוון מזווגין מלרע וכחדא הוון מזווגין ברישיהון בעזקתא חדא היכדין עבד לתריהון לתרתין זוויין: (ל) והוון תמניא לוחין וחומריהון דכסף שיתסר חומרין תרין חומרין תרין חומרין תחות לוחא חד: (לא) ועבד נגרין דקיסי שטא חמשא ללוחי סטר משכנא חד: (לב) וחמשא נגרין ללוחי סטר משכנא תנינא וחמשא נגרין ללוחי סטר משכנא לסופיהון מערבא: (לג) ועבד ית נגרא מציעאה לשלבשא בגו לוחיא מן סייפי לסייפי מן אילנא דנציב אברהם אבונן בבירא דשבע וצלי תמן בשום מימרא דיי אלהא עלמא:

ירושלמי

[(לג) ועבד ית ניגריא מציעיא לברדוק ביני לוחיא:]
(לד) וית לוחיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לנגרין וחפא ית נגרין דהבא: (לה) ועבד ית פרגודא דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה כרובין ציורין: (לו) ועבד לה ארבעה עמודי קיסי שיטא וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתך להון ארבעה חומרין דכסף: (לז) ועבד וילון פרים לתרע משכנא דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציור: (לח) וית עמודוי חמשא וית וויהון וחפי רישיהון וכיבושיהון דהבא וחומריהון חמשא דנחשא: (א) ועבד בצלאל ית ארונא דקיסי שיטא תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא
רומיה

בעל הטורים

ונמי הקנה בעושי כל הכם לב: (א) ויעש בצלאל את הארון בכלם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד. וג״ם ארון בפרשה שג׳ ארונות עשה ומעך לארון השלחן אשר לפני ה׳: במרלאה
שנים עומדים שעומדים דרך גדילתם ופירש״י התחתון למטה ועליון למעלה כנטיעתן:

יונתן

ענפים ויהיה ב״כ הפסוק זה מסובב למעלה דכתיב ביה והנשאים חסר יו״ד כלשונה ומזה נלמוד פי׳ ענפים כדפירשנו: (טז) ה׳ ספרי אורייתא יתכל מפורש בדברינו לעיל הרמז כנגד חמשה חומשי תורה ושיתא סדרי משנה: (יט) לטללא. פירש לסכך מלמעלה: (כ) כאורח נליבהון. כן הוא בגמרא פ׳ לולב הגזול ונפקא להו מעלי (לג) ירושלמי לברדוק ביני לוחיא. י״מ שהוא לשון גמרא פ׳ הכולה הכנס והברדקנים ושנים

רש״י

כמו (שמות ט) והכבד את לבו: (מלכים ב ג) והכות את מואב: (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו

רמב״ן

ואומר ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו וגו׳ להגיד שכמעט שהביאו אליו הכל כסדר כי לא הביא אחד מהם מלאכתו לפניו עד שנשלמה כל המלאכה כאשר אמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. ואחרי שנשלמה לאספו כלם והביאו אותם אליו כסדר אמרו תחלה. כדינו הנה

אבן עזרא

הנזכר הנה *ללת: (יט) לאהל. להיות אהל: (לג) ומלא לברוח. מהסכין הקל. וטעם כמו מבליח שהוא מהסכין הכבד. כמו ירם ויורם ורבים ככה: (א) ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון. גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם

פירוש על אבן עזרא

*ללת (ש״א ד׳ י״ט) ענין אחיזה. ר״ל שאחוזה מבלי לידה כמו לולאות שהם בתי אחיזה שנאחזים בהם הקרסים. ק (מ״ב י״ג י״ז). ושם כתוב ויור. ומורה על הפעולה לאחרים.

ואמה וחצי קמתו: ב ויצפהו זהב טהור
מבית ומחוץ ויעש לו זר זהב סביב:
ג ויצק לו ארבע טבעת זהב על ארבע
פעמתיו ושתי טבעת על־צלעו האחת
ושתי טבעת על־צלעו השנית: ד ויעש
בדי עצי שטים ויצף אתם זהב: ה ויבא
את־הבדים בטבעת על צלעת הארן
לשאת את־הארן: ו ויעש כפרת זהב
טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי
רחבה: ז ויעש שני כרבים זהב מקשה
עשה אתם משני קצות הכפרת:
ח כרוב־אחד מקצה מזה וכרוב־אחד
מקצה מזה מן־הכפרת עשה את־
הכרבים משני קצוותו: ט ויהיו הכרבים
פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם
על־הכפרת ופניהם איש אל־אחיו אל־
הכפרת היו פני הכרבים: פ
י ויעש את־השלחן עצי שטים אמתים
ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו:
יא ויצף אתו זהב טהור ויעש לו זר זהב
סביב: יב ויעש לו מסגרת טפח סביב
ויעש זר־זהב למסגרתו סביב: יג ויצק
לו ארבע טבעת זהב ויתן את־הטבעת
על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו:
יד לעמת המסגרת היו הטבעת בתים
לבדים לשאת את־השלחן: טו ויעש
את־הבדים עצי שטים ויצף אתם זהב
לשאת את־השלחן: טז ויעש את־הכלים | אשר על־השלחן את־קערתיו
ואת־כפתיו ואת מנקיתיו ואת־הקשות אשר יסך בהן זהב טהור: פ ששי
(שלישי כשהן מחוברין) יז ויעש את־המנרה זהב טהור מקשה עשה את־המנרה ירכה
וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה היו: יח וששה קנים יצאים מצדיה
שלשה | קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני:
יט שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים
בקנה אחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן־המנרה: כ ובמנרה

אתקלוס

ארכה ואמתא ופלגא פתיה ואמתא ופלגא רומה: ב וחפהי
דהב דכי מגו ומברא ועבד לה דיר דדהב סחור סחור:
ג ואתיך לה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתה ותרתין
עזקן על סטרה חד ותרתין עזקן על סטרה תנינא:
ד ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: ה ואעל
ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למטל ית ארונא:
ו ועבד כפרתא דהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא
ופלגא פתיה: ז ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון
מתרין סטרי כפרתא: ח כרובא חד מסטרא מכא וכרובא
חד מסטרא מכא מן כפרתא עבד ית כרוביא מתרין
סטרוהי: ט והוו כרוביא פריסן גדפיהון לעלא מטלין
בגדפיהון על־כפרתא ואפיהון חד לקבל־חד לקבל כפרתא
הוו אפי כרוביא: י ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין
אמין ארכה ואמתא פתיה ואמתא ופלגא רומה: יא וחפא
יתה דהב דכי ועבד לה דיר דדהב סחור סחור: יב ועבד
לה גדנפא רומה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב
לגדנפה סחור סחור: יג ואתיך לה ארבע עזקן דדהב
ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי:
יד לקבל גדנפא הוו עזקתא אתרא לאריחיא למטל ית־
פתורא: טו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון
דהבא למטל ית־פתורא: טז ועבד ית מניא די על פתורא
ית מגיסוהי וית בזיכוהי וית מכילתה וית קשותא די יתנסך
בהין דהב דכי: יז ועבד ית מנרתא דהב דכי נגיד עבד
ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה
הוו: יח ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא
מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא: יט תלתא
כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין
בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא:
ובמנרתא

מסרה לז ג טבעת, [כל טבעת דסדין פרשתא ודפ' פקודי ס"ו]. פעמתיו, [ח"ו ומ"י]. ה ויבא, כ"א. הארן, כל אורי' חסר. ח קצוותו, [כ"כ במנין ווי"ן ומ"י] קצותיו ק'. ט למעלה סככים, [העי"ן והכ"ף בסו"א פשוט מ"ס]. על, י"ד פסוקים אית בהון געל אל אל. היו, [קדמא דהכותה יהיו דין היו]. יב למסגרתו, ב'. יג הפאת, [ס"ו]. יד בתים לבדים, ב' וטעמין. לשאת, כ"ד. טז את, י"ד פסוקים אית בהון את את ואת ואת ואת. על השלחן, [מלא על במתג ובמקף מ"ס]. קערתיו, כפתיו, מנקיתיו, [שלשתן, ח"ו ומ"י, ולא דמנקיתיו, בפשטא והא' בליר'] . הקשות, ל' [וכ"כ במד וס"ו, ולא דהקשות במקף וסגול והקדמא בה"א דהקשותוהסי"ן שמאלי מ"ס]. יסך, ב'. בהן, י"א ע"ו קמץ [כ"ל הה"א בליר', שהוא קמץ קטן] וג' פתח [כ"ל סגול שהוא פתח קטן]. יח מצדיה, ב' ומלא. קני ד' כתיבי יו"ד ובתורה. יט גבעים, [כולם ח"י קדמא]. משקדים, [דין לבד המ"ס בגעיא]. בקנה אחד, ג' רפין [כ"ל הבי"ת בשו"א].

ס קצותיו ק'

ארבעה גבעים משקדים כפתריה
ופרחיה: כא וכפתר תחת שני הקנים
ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה
וכפתר תחת־שני הקנים ממנה לששת
הקנים היצאים ממנה: כב כפתריהם
וקנתם ממנה היו כלה מקשה אחת
זהב טהור: כג ויעש את־נרתיה שבעה
ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור:
כד ככר זהב טהור עשה אתה ואת
כל־כליה: פ
כה ויעש את־מזבח הקטרת עצי שטים
אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים
קמתו ממנו היו קרנתיו: כו ויצף אתו
זהב טהור את־גגו ואת־קירתיו סביב ואת־קרנתיו ויעש לו זר זהב סביב:
כז ושתי טבעת זהב עשה־לו | מתחת לזרו על שתי צלעתיו על שני צדיו
לבתים לבדים לשאת אתו בהם: כח ויעש את־הבדים עצי שטים ויצף
אתם זהב: כט ויעש את־שמן המשחה קדש ואת־קטרת הסמים טהור מעשה

רקח

אונקלוס

כ ובמנרתא ארבעא כלידין מציירין חזורהא ושושנהא: כא וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה לשתא קנין דנפקין מנה: כב חזוריהון וקניהון מנה הוו כלה נגידא חדא דדהב דכי: כג ועבד ית בוצינהא שבעא וצביתהא ומחתיתהא דדהב דכי: כד ככרא דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: כה ועבד ית מדבחא דקטרת בוסמיא דאעי שטין אמתא ארכה ואמתא פתיה מרבע ותרתין אמין רומה מנה הוו קרנוהי: כו וחפא יתה דהב דכי ית אגרה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ועבד לה דיר דדהב סחור סחור: כז ותרתין עזקן דדהב עבד לה מלרע לדיריה על תרתין זויתה על תרין סטרוהי לאתרא לאריחיא למטל יתה בהון: כח ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: כט ועבד ית משחא דרבותא קודשא וית קטרת בוסמיא דכי עובד
וית

מסרה כא הילאים ממנה, ל'. כד ככר, [דין כ"ף סגיה בקמץ]. כה קמתו, [הקו"ף בפתח ולא במוכח]. כו גגו, ד' בליטנא. קירתיו, ד' בליטנא ב' מ"ו [ומלא ב' יודי"ן], וב' מלא [דין מ"ו]. כז לזרו, ב'. על שני צדיו, [מלא על בטפחא לא במקף]. לטאת, כ"ד בהם, [קדמא (לעיל ל' ד') בהמה, דין בהם]. כט שמן המשחה קדש, ל'. קטרת הסמים טהור, ל'.

ירושלמי

רומיה: (כ) וחפייה דדהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (ג) ואתיך ליה ארבע עיזקן דדהב על ארבע אסתוורוי ותרתין עיזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא: (ד) ועבד אריחי דקיסא שיטא וחפא יתהון דהבא: (ה) ואעיל ית אריחיא בעיזקתא על סיטרא דארונא למיטל ית ארונא: (ו) ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכא ואמתא ופלגא פותיא קרם סוסכה הות פושכא: (ז) ועבד תרין כרובין דדהב דכי נגיד עבד יתהון מתרי סטרי כפורתא: (ח) כרובא חד מסטרא מיכא וכרובא חד מסטרא מיכא נגידין ואדיקין הוון כרוביא ולא מתפרשין מן כפורתא ארום בחוכמת רוח נבואה עבד ית כרוביא מתרין סטרוי: (ט) והוון כרוביא פריסין גדפיהון בהדי רישיהון לעילא מטללין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד כל קביל כפורתא הוון אנפי כרוביא: (י) ועבד ית פתורא דקיסי שיטא תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה: (יא) וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (יב) ועבד ליה גפוף רומיה פושכא חזור חזור ועבד דדהב לגפופיה חזור חזור:
נ"(יב) גיפוף פשך חזר וסקף ועביד כליל דדהב לגפופא חזור וסקף:]
(יג) ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זווייתא דלארבע ריגלוי: (יד) כל קביל גפוף הואה עיזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא: (טו) ועבד ית אריחיא דקיסי שיטא וחפא יתהון דהבא למיטל ית

יונתן בן עוזיאל

פתורא: (טז) ועבד ית מניא דעל פתורא ית פיילוותיה וית בזיכוי וית מכילתיה וית קסוותא דמחפין בהון דדהב דכי: (יז) ועבד ית מנרתא דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא בסיס דידה וקנהא כלידהא חזורייהא ושושנהא מנה הוון: (יח) ושיתא קנין נפקין מסיטרהא תלתא קני מנרתא מסיטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תניינא: (יט) תלתא כלידין משקעין בציוריהן בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין משקעין בציורידהון בקניא חד חזור ושושן היכדין לשיתא קנין דנפקין מן מנרתא: (כ) ובמנרתא ארבעה כלידין משקעין בציוריהן חיזורהא ושושנהא: (כא) וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה וחיזור תחות תרין קנין דמנה לשיתא קנין דנפקין מנה: (כב) חיזורידהון וקנידהון מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב דכי: (כג) ועבד ית בוצינהא שבעא ומלקטייהא ומחתייהא דדהב דכי: (כד) קנטינר דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: (כה) ועבד ית מדבחא דקטורת בוסמיא מן קיסי שיטא אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע ותרתין אמין רומיה מניה הוון קרנוי זקיפין: (כו) וחפא יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוי חזור חזור וית קרנוי ועבד ליה דיר דדהב חזור חזור: (כז) ותרתין עזקן דדהב עבד ליה מלרע לדיריה על תרין זוויתיה על תרין סיטרוי לאתרא לאריחיא למיטול יתה בהון: (כח) ועבד ית אריחיא דקיסי שיטא וחפא יתהון דהבא: (כט) ועבד ית מישחא דרבותא קודשא וית קטורת בוסמיא דכי עובד
בוסמנו

יונתן

ושניס אלו הס שני ספכיים. ולפי הענין דכאן כמי בריח התיכון הי' יותר ארוך משאר הבריחים. וק"ל. (ו) בכס סומכה הוות פוסכא. פי' לבד עוביה היה טפח: (עז) קסוותא דמחפין. לשון כיסוי ועיין במה שפרש"י פ' תרומה וק"ל: גומריא

רמב"ן

ענה האוהל ועשה כליו. ואחרי כן עשה הארון ועשה בדיו וכן הכל ועשה לא הזכיר במשכן וכל כליו כאשר צוה י"י את משה. אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה י"י את משה. ואולי היה זה מפני שנוי הסדר כמו שהזכירו רבותינו ועל שהכלל כל זה דרך שנה ודרך מעלה לומר כי חפץ השם במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי אבות לפני הקב"ה מתורתם של בנים שהרי פרשת של אליעזר שנים ושלשה דפין היא אומרה: (כט) ויעש את שמן המשחה קדש ואת

רקח: ס שביעי (רביעי כשהן מחוברין) לח א ויעש
את־מזבח העלה עצי שטים חמש
אמות ארכו וחמש־אמות רחבו רבוע
ושלש אמות קמתו: ב ויעש קרנתיו
על ארבע פנתיו ממנו היו קרנתיו
ויצף אתו נחשת: ג ויעש את־כל־כלי
המזבח את־הסירת ואת־היעים ואת־
המזרקת ואת־המזלגת ואת־המחתת
כל־כליו עשה נחשת: ד ויעש למזבח
מכבר מעשה רשת נחשת תחת
כרכבו מלמטה עד־חציו: ה ויצק
ארבע טבעת בארבע הקצות למכבר
הנחשת בתים לבדים: ו ויעש את־
הבדים עצי שטים ויצף אתם נחשת:
ז ויבא את־הבדים בטבעת על צלעת
המזבח לשאת אתו בהם נבוב לחת
עשה אתו: ס ח ויעש את הכיור
נחשת ואת כנו נחשת במראת
הצבאת אשר צבאו פתח אהל
מועד: ס ט ויעש את־החצר לפאת
נגב תימנה קלעי החצר שש משזר
מאה באמה: י עמודיהם עשרים
ואדניהם עשרים נחשת ווי העמודים
וחשקיהם כסף: יא ולפאת צפון מאה
באמה עמודיהם עשרים ואדניהם
עשרים נחשת ווי העמודים וחשקיהם כסף: יב ולפאת־ים קלעים חמשים
באמה עמודיהם עשרה ואדניהם עשרה ווי העמדים וחשוקיהם כסף: יג ולפאת
קדמה מזרחה חמשים אמה: יד קלעים חמש־עשרה אמה אל־הכתף עמודיהם
שלשה ואדניהם שלשה: טו ולכתף השנית מזה ומזה לשער החצר קלעים
חמש עשרה אמה עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה: טז כל־קלעי החצר
סביב שש משזר: יז והאדנים לעמדים נחשת ווי העמודים וחשוקיהם כסף
וצפוי

אונקלוס

בוסמנו: א ועבד ית מדבחא דעלתא דאעי שטין חמש
אמין ארכה וחמש אמין פתיה מרבע ותלתא אמין רומה:
ב ועבד קרנוהי על ארבע זויתה מנה הוה קרנוהי וחפא יתה
נחשא: ג ועבד ית כל מני מדבחא ית פסכתרותא וית
מגרופיתא וית מזרקתא ית צנוריתא וית מחתיתא כל מנוהי
עבד נחשא: ד ועבד למדבחא סרדא עובד מצדתא דנחשא
תחות סובבה מלרע עד פלגה: ה ואתיך ארבע עזקתא
בארבע סטרתא לסרדא דנחשא אתרא לאריחיא: ו ועבד
ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון נחשא: ז ואעיל ית
אריחיא בעזקתא על סטרי מדבחא למטל יתה בהון חליל
לוחין עבד יתה: ח ועבד ית כיורא נחשא וית בסיסה
נחשא במחזין נשיא דאתין לצלאה בתרע משכן זמנא:
ט ועבד ית דרתא לרוח עבר דרומא סרדי דרתא דבוץ
שזיר מאה באמין: י עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין
נחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: יא ולרוח צפונא מאה
אמין עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין נחשא ווי עמודיא
וכבושיהון דכסף: יב ולרוח מערבא סרדין חמשין באמין
עמודיהון עסרא וסמכיהון עסרא ווי עמודיא וכבושיהון
דכסף: יג ולרוח קדומא מדינחא חמשין אמין: יד סרדין
חמש עסרי אמין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא:
טו ולעברא תנייתא מכא ומכא לתרע דרתא סרדין חמש
עסרי אמין עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: טז כל סרדי
דדרתא סחור סחור דבוץ שזיר: יז וסמכיא לעמודיא נחשא
ווי

מסרה רקח, [דין מ"ו]. לח א העלה, כל סו' חסר במ"א דבכורים (במדבר כ"ח כ"ז). וחמש אמות, [מלא וחמש במקף לא בקדמא ותנא בחי"ם]. ג הסירת, [מ"י ומ"ו]. המזרקת, המזלגת המחתת, [שלטון מ"ו]. ד מכבר, ג'. [ל"ל ב'.. ס' מ"ח]. כרכבו, ל'. מלמטה, ו' [ר"ל ס' פסוקין וחד קמץ, ס' מבין סידום (לעיל ל"ו כ"ט)]. ה הקצות, [ל' וכ"כ בחד ו']. בתים לבדים, ב'. ז ללעת, [כולהון מ"ו]. נבוב לחת, ב'. לחת, [חסר דחסר]. ח הכיור, ב' מלא בתורה. במראת, ד' ב' חסר וב' מלא [דין חסר]. הצבאת, ב' חד חסר [דחסר והוא דין] וחד מלא [וי"ו חבין (שמואל א' ב' כ"ב)]. י עמודיהם, ד' מלא [דמלא בענין]. העמודים, ד' מלא [דמלא] [מלאים טובא אינם בנביאים. אמנם הכא בפרשה איתנהו ב' מלאים, דין וי"א וי"ז, וכ"מ לעמודים: ס' מבין סידום]. וחשקיהם, [מ"ו ומ"י]. יב עמודיהם, [מלא דמלא]. העמדים, [דין מ"ו ומ"י]. וחשוקיהם, ב' מלא [דמלא]. יד עמודיהם, מלא דמלא. טו עמדיהם, [מ"ו ומ"י]. יז לעמדים, [מ"ו ומ"י]. העמודים, [מלא דמלא]. וחשוקיהם, ב' מלא [דמלא] בענין.

ת"א תחת כרכבו זבחים סג.

רמב"ן

את קטורת הסמים טהור. לא פירש באלו כאשר פירש באחרים שעל דרך שאמר ראוי שיאמר ויקח בשמים ראש מר דרור וגו' ויעש אותו שמן משחת קדש ויקח סמים נטף ושחלת וגו' ויעש אותה קטרת רקח מרקחת מעשה רוקח. והטעם כי בעבור שלא נאמר בהם שהוא בעצמו המעשה כאשר פירשתי שם ובקטרת לא הזכיר גם כל הסמים וסמך עליהם במה שאמר מעשה רוקח לא הזכיר במעשה כולם אבל אמר שיעשוהו על דעת הרקחים
והם

יונתן בן עוזיאל

בוסמנו: (א) וַעֲבַד יַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דְקִיסֵי שִׁטָא חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וּתְלַת אַמִּין רוּמֵיהּ: (ב) וַעֲבַד קַרְנוֹי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹי זְקִיפִין לְעֵיל וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא: (ג) וַעֲבַד יַת כָּל מָאנֵי מַדְבְּחָא יַת דּוּדְוָותֵיהּ וְיַת מַגְרוּפִיתָא וְיַת מִזְרַקְיָא וְיַת מַשִּׁילְיָיתָא וְיַת מַחְתְּיָיתָא לְכָל מָנוֹי עֲבַד נְחָשָׁא: (ד) וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא קַנְקַל עוֹבַד מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבְבֵיהּ מִלְרַע עַד פַּלְגֵיהּ מְטוּל לְקַבָּלָא גּוּמְרַיָא וְגַרְמַיָא דְנַפְלִין מִן מַדְבְּחָא: (ה) וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִיזְקָן בְּאַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ לְקַנְקַל דִנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָא: (ו) וַעֲבַד יַת אֲרִיחַיָא דְקִיסֵי שִׁיטָא וַחֲפָא יַתְהוֹן נְחָשָׁא: (ז) וְהַנְעֵל יַת אֲרִיחַיָא בְּעִזְקָתָא עַל סְטַר מַדְבְּחָא לְמִיטַל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין מְלֵי עֲפְרָא עֲבַד יָתֵיהּ: (ח) וַעֲבַד יַת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיַת בְּסִיסֵיהּ דִנְחָשָׁא מִן אַסְפַּקְלָרֵי נְחָשָׁא נְשַׁיָא צְנִיעוּתָא וּבְעִידָן דְאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא הֲוָן קַיְימִין עַל קָרְבַּן אַדְמוּתְהוֹן וּמְשַׁבְּחָן וּמוֹדְן וְתָיְיבִין לְגוּבְרֵיהוֹן וְיַלְדָן בְּנִין

ירושלמי

צַדִּיקִין בִּזְמַן דְּמִידַּכָּן מִן סוֹאֲבוּת דִּימְהוֹן:

(ח) וַעֲבַד יַת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיַת בְּסִיס דִּידֵיהּ דִּנְחָשׁ בְּחֶזְוַת נְשַׁיָא צְנִיעָתָא דַּהֲוָן צְנִיעָן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא:

(ט) וַעֲבַד יַת דַּרְתָּא לְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא וִילָוֵי דַּרְתָּא דְבוּץ שְׁזִיר מְאָה אַמִּין: (י) עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין וְחוּמְרֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: (יא) וּלְרוּחַ צִיפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין וְחוּמְרֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִיבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: (יב) וּלְרוּחַ מַעַרְבָא וִילָוִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרָא וְחוּמְרֵיהוֹן עַשְׂרָא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: (יג) וּלְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: (יד) וִילָוִין חֲמֵיסְרֵי אַמִּין לְעִיבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְחוּמְרֵיהוֹן תְּלָתָא: (טו) וּלְעִבְרָא תִנְיָנָא מִיכָּא וּמִיכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא וִילָוִין חֲמֵיסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְחוּמְרֵיהוֹן תְּלָתָא: (טז) כָּל וִילָוֵי דַּרְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר דְבוּץ שְׁזִיר: (יז) וְחוּמְרַיָא לְעַמּוּדַיָא דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָא וְכִיבּוּשֵׁיהוֹן

כסף

בעל הטורים

(ח) במראת. ד' במסורה במראת הצבאת. ויאמר אלהים לישראל במראות (פ' ויגש) במראות אלהים הרי (ביחזקאל בסי' ח' ובסימן מ') שאלו הנשים הרו מאותו השלם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהם רוח אלהים. הצבאת. ב' הכא ואידך אשר ישכבון את הנשים הצבאות גבי בני עלי (ש"א ב') כמו התם ישכבון הנשים

יונתן

(ד) גומריא וגרמיא. גחלים ועצמות ולכן היה המכבר כדי לקבל גחלים ועצמות שנושרות (ח) מאספקלריא נחשא. פי' מראות הנחשת. והוא ל' רז"ל אספקלריא המאירה ומה שמתרגם שהנשים מקידות המתפללות שם וכו'. יכול להיות שדרש המסורה הכתובה בבעל הטורים וע"ש:

פקודי

רש"י

מו: (ז) נבוב לחת. נבוב הוא חלול וכן (ירמיה נב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לחת. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראת הצבאת. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות' ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והי' מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע א"ל הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהם יגיעי' בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהם ליד תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שיר ח) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצבאת. ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירואי"ש בלע"ז. וכן

מליכו

רמב"ן

הם טעם קדם טהור מעשה רקח: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו. והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב"ה אלו חביבין מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו' ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שנו לאשה שקנא לה בעלה ונסתר' לרש"י. והטעם במדרש הזה שבכל מלאכת המשכן קבלו התכשיטין מן הנשים כדכתיב ויבואו האנשים על הנשים והביאו חח ונזם וטבעת וכומז. והכומז כפי מדרשו יותר גנאי מהם. אבל שם נתערבה כל הנדבה. אבל שיעשו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע לא היה משה רוצה בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה. ולא ידעתי איך יתפרש לפי זה אשר צבאו פתח אהל מועד. אולי יאמר שהביאו הנשים הנדבה הזאת אל אהל מועד משה שקראו אהל מועד והוא עצמו קבל מהן על פי הדבור כי אהל המשכן לא נעשה עדיין. ואונקלוס תרגם דאתיאן לצלאה בתרע משכן זימנא. נוטים דבריו לדברי ר"א שאמר שהיו נשים האלה עובדות יי' וסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות.

אבן עזרא

לבם. ואחר כן הזכיר [א]שמן המשחה עם קטורת הסמים. כי יש בשמים בשמן המשחה [אא]גם בקטורת הסמים: (ח) ויש"ת במראות. תחת [**]א"ס כי נכון הוא בלשון הקדש. כמו והכותרת [ב]בגבעה ובלאה. וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות. כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן פארים שעל ראשיהם. הם הנזכרים [ג]בספר ישעיה. כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום. והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות. רק באות יום יום אל פתח אהל מועד [ד]להתפלל ולשמוע דברי המצות: וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד. כי היו רבות. ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה. רק נעשה [ה]בכל המראות שהביאו. והכן שהוא [ו]המכונה. לעולם הוא כמדת הכיור וכן המשפט: ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרא לפאת ים [ז]ירכים. וקרא הקרובים אל הפתח [ח]כתפיים ככתפות איש:

חסלת פרשת ויקהל

אלה

ויתכן שנא' בדרך הפשט שעשה הכיור וכנו ממראות הנשים אשר באו מהן לצבא גדול ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן והיה נחשת המראות נחשת קלל ממורט ויפה מאד. ועל כן ייחד אותו מתחלה לכלי הזה. והנשים ברצותן כן נאספות ובאות לצבאות לתת כולן מראותיהן להעשות בהן כל הכיור וכנו. וגם נכון הוא שיתכוונו בכך מתחלה מפני ענין הסוטה. והן קבלו כן עליהם בשמחה והתנדבו לתת בו כל מראותיהן:

פירוש על אבן עזרא

לאחרים. [א]ר"ל לא הזכיר עם מעשה בצלאל פה כמו (לעיל ל"ה ט"ו) כי היה שמים ג"כ בשמן המשחה וזה היה מעשה מ"כ המפורש (לעיל ל' כ"ג) בפי' רא"ע ז"ל כמו קמו לכם לכן. [אא]כי בשמים כולל שמים. כמו שת"א ויב"ע מרוייהו בוסמיא. [**]וכן פירש"י ז"ל. והוא כמש"כ ממראות הלובאות. [ב](ויקרא ח' ל"ב) והעד ואם יותר מבשר המלואים ומן הלחם עד הבוקר ושרפת את הנותר באש (לעיל כ"ט ל"ד). [ג](ישעיה ג' כ"ג). הגליונים שהכוונו מראות. בל"א (שפיגעל). [ד]כמ"ש אונקלוס ויב"ע וירושלמי דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא. [ה]וכ"כ הרמב"ן ז"ל (להלן פסוק כ"ח). [ו]המכונה (מ"א ז' כ"ז) בל"א (פוסגעשטעלל). [ז]כמ"ש ולירכתי המשכן ימה (לעיל כ"ו כ"ז ל"ב). [ח](פסוק י"ד וע"ו) כ"ל

ספורנו

לאמרם ז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ: (כט) ויעש את שמן המשחה קדש. בכונת היותו בלתי נפסד כאמרו קדש יהיה זה לי לדורותיכם: ואת קטרת הסמי' טהור. בבשמים מנוקים מפסולת כאמרו ממלח טהור: (ח) במראות הצובאות. שלא היה בכלל נחשת התנופה כמו שמבואר בפרשת פקודי באמרו ויעש בה וגו'. ולא הזכיר כיור וכנו בכלל הנעשי' ממנה: אשר צבאו פתח אהל מועד. לשמוע דברי אלהים חיים כאמרו והיה כל מבקש יי' יצא אל אהל מועד ואותן הנשים מאסו ענייני תכשיטיהן והקדישו מראותיהן להורות שאינן צריכות עוד להן:

וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כֶּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים
כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר יח וּמָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה
אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת
קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה
וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף
וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃
כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב
נְחֹשֶׁת׃

קכ"ב. פסוקים סימן. ומפטירין ויעש חירום במלכים א' סימן ז':

ס . ס ס

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת
אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת
הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃
כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה
יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם

אונקלוס

וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן
מְכַבְּשִׁין דִּכְסַף כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא׃ יח וּפְרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא
עוֹבַד צַיָּר תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר וְעַסְרִין
אַמִּין אָרְכָּא וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵל סְרָדֵי דַרְתָּא׃
יט וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא נְחָשָׁא וָוֵיהוֹן דִּכְסַף
וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסָף׃ כ וְכָל סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא
וּלְדַרְתָּה סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא׃

ס ס ס

כא אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִי עַל
מֵימְרָא דְמֹשֶׁה פָּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר־אַהֲרֹן
כַּהֲנָא. כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד
יָת כָּל־דִּי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ כג וְעִמֵּהּ אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ
לְשִׁבְטָא דְדָן נַגָּר וְאֻמָּן וְצַיָּר בְּתִכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע
זְהוֹרִי וּבְבוּצָא׃ כד כָּל דַּהֲבָא דְּאִתְעֲבֵד לַעֲבִידָא בְּכֹל עֲבִידַת
קוּדְשָׁא וַהֲוָה ׀ דְּהַב אֲרָמוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע
מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא
מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וְחַמְשָׁא סִלְעִין בְּסִלְעֵי
קודשא

מסורה ולפוי, ה' בליש'. ראשיהם, י"ג. עמדי, ב' חסר. יח ומסך, [הסמ"ך בפתח]. וקומה, ב' חד מלא וחד חסר דין מלא. יט ועמדיהם, ל' ר"פ [ס"ו ומ"י]. וצפוי, ה' בליש'. ראשיהם, י"ג. וחשקיהם, [ס"ו ומ"י]. כ וכל, מ' ר"פ בפרשה [הוא"ו בגעיא]. היתדת, ס"ו.

כא פקודי, כל לישנא מלא במ"א חסר וילו יהוידע וגו' (מלכים ב' י"א ט"ו) [ספ"א רפי]. המשכן משכן, ז' פסוקים דמיין אית בהון ב' מלין חד קמץ וחד פתח. העדת, ס"ו. פקד, ל' ודגש [הקו"ף]. כב ובצלאל, ל' ר"פ. יהודה עשה, ל'. כג השני, ו' בליש'. כד העשוי, ב' בסיפרא. למלאכה, [הלמ"ד כלשונה בפת"ח הידיעה]. זהב, ד' וא' וזהב. זהב התנופה, קדמא דוגלה ותום [סוף דין] זהב התנופה, סכין דוידבר זהב התרומה (במדבר ל"א כ"ב) ואחד פסוק סימן אשר הוקף ואשר הורם.

ת"א וכסף פקודי בכורות שם.

בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס כד כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי
לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע
מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף
ושבע

רש"י

מצינו בישעיה (ישעיה ג') הגליונים מתרגמינן ומחזיתא: אשר צבאו. להביא נדבתן: (יח) לעמת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר:

חסלת פרשת ויקהל

(כא) אלה פקודי. בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדת. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבדת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה את משה. אשר צוה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחל' כלים ואחר כך משכן [לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה תחל' הכלים שלחן מנור' יריעות אח"כ צווי הקרשים וציווי משה רבינו ע"ה היה ויקהל תחלה המשכן ואהלו ואח"כ הכלים הא מיירי לענין צווי לפועל איך יפעול כסדר. ותמצא בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר תחל' את אהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נה) וא"ת מנלן שמרע"ה צוה לבצלאל הפך הענין. וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגו' וקרא מה שידבר עמהם. והאי קרא מדכתיב כל אשר צוה ה' את משה חזינן דהיה מצוה להם בהיפוך. ודוק היטב]. אמר לו בצלאל מנהג עולם לעשות תחל' בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה אמר משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים
שפחותין

רמב"ן

(כא) אלה פקודי אמר המשכן משכן העדות. בעבור כי יריעות שם משכן הם שיקראו משכן בצוים ובמעשה. אבל משכן העדות כולל הבית בכללו שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות, ועל דעת רבים אלה פקודי המשכן יחזור אל הנזכרים למעלה. יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל הנעשה להם פקודי עבדת הלוים שפקדם משה ביד איתמר ואין כלי הקדש הארון והשולחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר. ואין כן דעתי כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדת. אבל אלה פקודי ירמוז אל אשר יזכיר בפרשה למטה יאמר כי כסף פקודי העדה מאת ככר שעשה בו האדנים והווים לעמודים ולצפויהם וחשוקיהם. ונחשת התנופה שהוא שבעים ככר
שעשה

כספא ותיפוי רישיהון כספא והינון מכבשן כספא היכדין הוו מתעבדין כל עמודי דרתא: (יח) ופרסא דתרע דרתא עובד צייור מחטא דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר ועשרין אמין אורכא ורומיה בפותיה חמש אמין כל קביל ווילוי דרתא: (יט) ועמודיהון ארבעא וחומריהון ארבעא דנחשא ווויהון כספא וחיפוי רישיהון וכיבושיהון כספא: (כ) וכל מתחיא למשכנא ולדרתא חזור חזור דנחשא:

ס ס ס

(כא) אלה אלין מנייני מתקלון וסכומהון דמשכנא דסהדותא דאתמניו על פום מימרא דמשה ברם פולחן ליואי הות בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: (כב) ובצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה עבד ית כל דפקיד יי ית משה: (כג) ועמיה אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן נגר ואומן וצייר בתיכלא ובארגוונא ובצבע זהורי ובבוצא: (כד) כל דהבא דאתעביד לעיבידתא בכל עיבידת קודשא והוה סכום דהב ארמותא עשרין ותשע קנטירין ושבע מאה ותלתין סלעין בסלעי קודשא דין הוא דהב ארמותא דארימו בני ישראל כל גבר דאתרעי ליביה לאפרשא: (כה) וכסף מנייני דבני ישראל דיהבו בזמן דמנון משה גבר פורקן נפשיה מאה

קינטרין

בעל הטורים

הנשים הצובאות גם בכאן ע"י מראות היו שוכבין הנשים כדאיתא במדרש שהיו מקשטות במראות ומשדלות לבעליהן ומתקנין להם:

(כא) אלה פקודי אלף וי"ו שפקד לכל ו' אמות אלף שלא יחשדוהו שלקח מן הכסף. המשכן משכן שנתמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל וזהו שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו. סך המנין משכן שניה היה עדות שהשכינה שורה בישראל שנים ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן: (כב) ובצלאל בן אורי בן חור ב"פ בתורה כתייסם כנגד שלשה מעלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת: (כג) ואתו אהליאב. פי' אלו השנים היו עדים למשה שהשלים כל החשבון שקבל: (כד) כל הזהב. ה' מיני זהב

הם

יונתן

(כא) פקודי מנייני מתקלוון וכו'. עיין ברש"י במקומו: (כד) דין הוא דהב ארמותא וכו'. תיקן ביאור לשונו זה. דלא תימא מדכתיב אלה פקודי. אשר פקד על פי משה שזה מנין השקלים של בקע לכך מתרגם שם בא בתורה נדבה. משא"כ כסף

פקודי

רמב"ן

שעשה בו מזבח הנחשת והמכבר וכל כליו ואדני החצרות ויתדות הכל נתן משה במספר במשקל ביד איתמר. ולא ספר בפרשה מה נעשה בזהב כי הזהב ממנו ביד איתמר ציפוי הקרשים והבריחים. וממנו ביד אלעזר הארון והכפרת והמנורה והשולחן ומזבח הזהב. והנה בעבור שלא יודע צפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל ולכך לא הזכיר כאן פקודת אלעזר כי לא בא הכתוב עתה רק לדבר על מלאכת המשכן לא על המסעות ואל יקשה עליך בעבור שימנה כאן מזבח הנחשת והוא פקודת אלעזר כי יצטרך לומר שעשאוהו מנחשת התנופה. ולא יחוש להוציא דבר אחר מכלל הדברים שאמר בכן שהם ביד איתמר כי כן דרך הכתוב במקומות הרבה. ולא הזכיר בכאן הכיור וכנו כי לא נעשה במשקל אבל כל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם ולא ידע משה משקלו. ויתכן שלא היה בפקודת איתמר כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. כי הכיור וכנו ישרתו למזבח. והנה איננו בחשבון הפרשה הזו: (כב) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה י"י. הענין כי על פיו נעשה הכל כי הוא המורה לכל החכמים ולפניו היו עושים כולם ומראים אליו כל מלאכתם כמו שאמר ולהורות נתן בלבו. אבל גם כל חכמי לב עשו במלאכה כמו שאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן. ועל דעת רבותינו יהיה זה לשבח אותו ולומר שאפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני. ולא בא הכתוב לומר שהוא עשה הכל אלא שקיים בכל

הנעשה

אבן עזרא

תנה עוז אב המון לשם והודה: בהגיעך לראש אלה פקודי:

(כא) אלה פקודי. הטעם פקודי הכלים. כי מלת משכן כוללת הכל. ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות. והנה אחז דרך [א]קצרה. וזהו האמת בעבור מכתב אלהים. וטעם עבודת הלוים. שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליהם איתמר. כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר. שהיה פוקד בשמות כלי משאם: (כב) ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן: (כד) כל הזהב. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה. והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת. ואין **זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ. וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כלם. והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב. ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים. והנה הזכיר כי על כסף הסיוג היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים. וזה לזכרון לבני ישראל. ומי [אא]יוכל לשער כמה זהב לצפוי כל כלי המשכן: (כה) וכסף. הנה ידענו [ב]מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים. וטעם

וכסף

פירוש על אבן עזרא

*א"ל שהיה ראוי לומר משכן לוחות העדות. **א"ל כי מה שאמר הגאון אשר הזכיר מה שעשו מזהב המנורה בזכרו ענין התנופה והארון והמזבח אינו נכון. כי המנורה ידענו שהיא ככר זהב. והכפורת ככר ושבע מאות ושלשים שקל. כי לא היו שם לבד אלו רק לצפויים. שידענו הכלים שהיו מצופים זהב לא נוכל לשער כמה זהב לצפוי כל כלי וכלי עד שנוכל לאמת כי שם נכנס הכל. רק הטעם כי לא חשש להזכיר רק מהכסף בעבור היותו זכרון לבני ישראל. [אא]וכ"כ הרמב"ן ז"ל שעל כן לא ספר הכתוב שנתנו משה להם במנין ובמשקל. [ב]עיין פירש"י והרשב"ם ז"ל.

לעיל

ספורנו

(כא) אלה פקודי המשכן. כל אחד מחלקי המשכן הכתובים למעלה הם אותם הפקודים שנאמר עליהם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ביד איתמר. וזה כי כל אחד מהם היה ראוי להיות נחשב ולהקרא בשם באשר הוא זה הפרטי. לא בלבד באשר הוא מזה המין. וכל שכן שצדק זה על כל אחד מכלי הקדש אשר במשא בני קהת. ולזה לא נפסדו כאמרם ז"ל שמא תאמר אבד סברם ובטל סכוין ת"ל עצי שטים עומדים שעומדים לעד ולעולמי עולמים. וגם כן לא נפלו בר להם ביד האויבי' על הפך מה שקרה למקדש שלמה וכליו כמבואר בחרבן בית ראשון על ידי נבוזראדן שלא נזכר שם דבר מעליי משכן מ"כ ע"ה: משכן העדות. ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים. האחת שהיה משכן העדות שהיו בו לוחות העדות. ב' אשר פקד על פי משה. ג' שהיתה עבודת הלויים ביד איתמר. כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה. ד' ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו מיוחסים לצדיקים שבדור. ובכן שרתה שכינה במעשי ידיהם ולא נפל ביד אויבים. אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מצור אף על פי ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו והוצרך לחזק את בדק הבית ונפל בסוף הכל ביד אויבים. אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים לא שרתה בו שכינה ונפל בסוף ביד אויבים. כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות שלא היו בו לוחות העדות. ולא פוקד כי אם ע"פ כורש. ולא היו שם בני לוי כמו שהעיד עזרא כאמרו ואבינה בעם ובכהנים. ומבני לוי לא מצאתי שם. ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים כמבואר בספר עזרא: (כד) כל הזהב. העיד על קצבת הזהב והכסף והנחשת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון כמבואר בספר מלכים ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורודוס (בסוטה פרק הנוטל) ועכ"ז יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון ולא נראה כלל במקדש שני. ובזה הורה שלא קצבת העושר וגודל הבנין יהיו סבה להשרות השכינה בישראל.

פירוש רשב"ם

אלה פקודי, חשבון הכסף והזהב והנחשת: (כה) וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו'. כי השש מאות אלף בקע לגלגלותם שלש מאות אלף שקלים

ומנה

וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית
הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר
הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת
אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת
הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃ כח וְאֶת־הָאֶלֶף
וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה
וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק
אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים
כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל׃
ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃
לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי
שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב׃ לט א וּמִן־
הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ
בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שני (חמישי כשהן מחוברין)
ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־
פַּחֵי הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ
הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת
הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹוֹתָו°
חֻבָּר׃ ה וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ו וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּשֶׂם אֹתָם עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ ח וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה
אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ
את

°קצותיו

אונקלוס

קודשא: כו תקלא לגלגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעלא לשית־מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: כז והוה מאה ככרין דכספא לאתכא ית סמכי קודשא וית סמכי דפרכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא לסמכא: כח וית אלפא ושבע מאה ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא וחפא רישיהון וכבש יתהון: כט ונחשא דארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין וארבע מאה סלעין: ל ועבד בה ית סמכי תרע משכן זמנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא די לה וית כל מני מדבחא: לא וית סמכי דדרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור: א ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כמא־די פקיד יי ית־משה: ב ועבד ית אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ורדידו ית־טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אמן: ד כתפן עבדו לה מלפפן על תרין סטרוהי יתלפף: ה והמין תקוניה די עלוהי מנה הוא כעובדוהי דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא־די פקיד יי ית־משה: ו ועבדו ית אבני בורלא משקען מרמצן דדהב גליפן כתב מפרש על שמהן בני ישראל: ז ושוי יתהון על כתפא דאפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא־די פקיד יי ית־משה: ח ועבד ית חושנא עובד אמן כעובדי אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ט מרבע הוה עיף עבדו
ית

מסרה כה וחמשה ושבעים, ב' ובענין. כו בקע, ב'. לגלגלת, ג' וחסר [והבימלי"ן דגושים]. הפקדים, [הדלי"ת רפי]. לשש מאות, ל'. כז ויהי מאת, [אין כאן פיסקא]. ככר, [דין פסח והרין דס"פ קמץ]. לכקת, ל'. למאת הככר, ב'. לאדן, ל'. כח האולף, ג'. ווים, ל'. לעמודים, ל' ומלא [נ"ל ל' מלא. מכ"כ בסם ת"ם]. כט ואלפים, ל'. ל אדני, [בפסקא ופסריו יתיב]. ואת מזבח, ע'. ואת כל, [מלא ואת בעפמא וליכי]. לט א ומן התכלת, ל'. ב האפד, [כולהון דפרשתא דא חסרים]. ג וירקעו, ל'. וקצץ, ב' וחד קלץ. פתילם, [כ"כ מ"י קדמא וש"י חסין]. בתוך, ב' פסוק דאית בהון ד' מילין דמיין קדמא לא כתיב וי"ו וב' כתבין וי"ו ובתוך. ד חברת, [חסר דחסר]. קצוותו, קצותיו ק'. חד מן י"ג מלין כתיבין ב' ווי"ן [כ"כ ס"י]. חבר, [כ"כ בלא וי"ו הסיבור]. ו אבני השהם, ב' והנשאם הביאו (לעיל ל"ה כ"ז). מסבת [חסר דחסר]. משבצת, [חסר]. מפתחת, ל' וחסר. חותם, ג' מלא בתורה. ז כתפת, [חסר]. זכרון [מלא]. ח חשב, כלם חסר במ"ס מלא [ד"ה ב' כ"ו ט"ו]

ת"א וקצץ פתילם יומא עב. לעשות בתוך שם. בקע לגלגלת ה. ויהי מאת ככר הכסף שם. ואת האלף שם. ונחשת התנופה שם.

אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל: י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד:

והטור

אונקלוס

ית חושנא זרתא ארכה וזרתא פתיה עיף: י ואשלימו בה ארבעא סדרי אבן־טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן
סדרא

מסרה י וימלא, [הקדמא במ"ס]. טורי, ג' ומלא [דין מלעיל].

יונתן בן עוזיאל

קנטירין ואלפא ושבע מאה ושבעין וחמש סלעין בסלעי קודשא:
(כו) דרכמונא לגולגלתא פלגות סלעא בסלעא דקודשא לכל מאן דעבר על
מניינייא מבר עסרין שנין ולעילא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה
וחמשין: (כז) והואה מאת קנטירין דכספא לאתכא ית חומרי קודשא וית
חומרי פרגודא מאה חומרין כל קביל קנטינרין קנטינר לחומרא: (כח) וית
אלפא ושבע מאה ושבעין וחמש סלעין עבד ווין לעמודיא וחפא רישיהון
וכבש יתהון: (כט) ונחשא דארמותא שבעין קנטירין ותרין אלפין וארבע
מאה סלעין: (ל) ועבד בה ית חומרי תרע משכן זימנא וית מדבחא דנחשא
וית קנקלי דנחשא דיליה וית כל מאני מדבחא: (לא) וית חומרי דרתא
חזור חזור וית חומרי תרע דרתא וית כל סתחי משכנא וית כל חומרי דרתא
חזור חזור: (א) ומן תיכלא וארגוונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא
לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כהנא הי כמא דפקיד

ירושלמי

יי ית משה: (ב) ועבד ית אפודא דדהבא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי
ובוץ שזיר: (ג) ורדידו ית טסי דדהבא וקטעו יתהון שזרין למעבד בגו
תיכלא ובגו ארגוונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אומן: (ד) כתפין
עבדו ליה מלפפן על תרין ציטרוי מתלפף: (ה) והמין טיכוסיה דעלוי מניה
הוא הי כעובדוי דדהבא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ שזיר היכמא דפקיד
יי ית משה: (ו) ועברו ית מרגלין דבורלת חלא משקעין מרמצן גליפן
כתב חקיק מפרש על שמהת בני ישראל: (ז) ושוי יתהון על כתפי אפודא
אבני דוכרנא לבני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה: (ח) ועבד ית חושנא
עובד אומן הי כעובד אפודא דדהבא תיכלא וארגוונא וצבע זהורי ובוץ
שזיר: (ט) מרבע הוה עיף עבדו ית חושנא זרתא אורכיה וזרתא פותיה עיף:
[(ט) פשך אורכיה ופשך פותיה כפיל:]
(י) ואשלימו ביה ארבעא סדרין מרגליין טבן כל קביל ארבעת טריגונין
דעלמא

בעל הטורים

סם. ונזם. וענעם. וכומז. וכל כלי זהב. כנגד העשוי להם ה' ענוין. סרך. מרר. ענוי.
לחן. עבודה קשה: (כו) בקע. ב' בקע לגלגלת. בקע משקלו (פ' חיי שרה) שרמז
לה שעתידין בניה לשקול בקע לגלגלת: (כז) מאת אדנים. כנגד מיוסדים על
אדני פז [ר"ל על ג"י ק' ופז י"ל שקאי על הקרשים שהיו מלופים זהב וה"ק הכתוב
מיוסדים פז על אדני] וכנגדם תקנו ק' ברכות בכל יום: (ג) וקצץ ב' וקצץ פתילים וקצץ חנית (תהלים מ"ו) וחד קצץ עבות רשעים (שם קכ"ט) שבזכות המשכן היו
מתגברים על אויביהם ומקללים שניהותיהם [(י) אודם פטדה וגו'. ב'. ב' דאפוד ואידך בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה וגו' (יחזקאל כ"ח)
כלמדו

יונתן

פקודי העדה בא בחיוב: (לא) חומרי תרע דרתא. הוא התרגום של יתדות שער החצר
ושל יתדות החצר חומרי דרתא וא"ש לפי הנוסחאו וק"ל: (ו) דבורלת חלא. כבר
מפורש לעיל בדברינו יבוקש משם: (י) קביל ד' טריגונין דעלמא. הוא לשון גמרא פ"ק
דנזיר

רש"י

שפסותין במניינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם
משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך
עלה מניינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן
כך היו ומנין מחצי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד
של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן ש' אלף שלימי' הרי
מאה ככר והשלשת אלפי' וחמש מאות וחמשים חצאי' עולים אלף ושבע מאות
וחמשה ושבעים שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני
הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני
הפרכת ארבע הרי מאה וכל אחד האדנים נחשת כתוב בהם: (כח) וצפה
ראשיהם. של עמודים מהן שבכולן כתיב וצפה ראשיהם וחשוקיהם כסף:
(א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן ומכאן אני אומר שאין
בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסים
בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: (ג) וירקעו.
כמו (תהלים קלו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן
הזהב אשטנ"דרא בלע"ז טסין דקות. כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את
הזהב עם החוטין מרדדים הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס
לעשות

רמב"ן

הנעשה על ידו כל אשר צוה י"י את משה. ולפיכך לא אמר בכל הנעשה
עד הנה כאשר דבר י"י אל משה. כי היה במשמע כאשר אמר לו כדבר
י"י והוא שנה הסדר בהם מתה שאמר לו משה. ולפיכך כלל זה בכאן
לומר שעשה הכל כאשר אמר השם כמו שכתבתי למעלה: (כז) את
אדני הקדש ואת אדני הפרכת. יקרא הכתוב המשכן קדש והבדיל
הפרכת בעבור היותו מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים כאלו אמר
את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים: (ג) וירקעו את פחי
הזהב. לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה
זולתי בכאן. והראוי שיאמר ויעשו את האפוד זהב תכלת וכו' ונעשה
חושב כתפות עשו לו וגו' כי כן הדרך בכולם. ויתכן שספר בכאן המחשבה
שחדשו

אבן עזרא

וכסף פקודי העדה: (כו) בקע. חצי שקל. וטעמו כאשר יבוקע השקל
הנה חציו: לכל העובר. שעברו עליו עשרים שנה שלמות. וכבר הזכרתי
[ג]טעם זה: (כז) לצקת. מבעלי [ד]היו"ד כמו לרדת: (כח) ואת. שלא
השלים ככר: (כט) ונחשת. *[ד]גם הזכיר כלי הנחשת: (א) בגדי שרד.
הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני. כי לוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור
כבודו. ועל הפרוכת כסוי עור תחש. ועל זה הכסוי [ה]בגד כליל תכלת. ועל
דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך. ואם ירד
גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש. ועל שלחן הפנים בגד תכלת
ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש. ובגד תכלת על המנורה ועל
מזבח הזהב. וארגמן *[ה]על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. ואחר
שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל
לפרש אותם: (ה) ויעש את האפוד. איך **שמו הזהב בתוך התכלת: (ו) וטעם ויעשו את אבני השוהם. כדרך תקון כמו וימהר [הה]לעשות אותו:
ומלת

פירוש על אבן עזרא

[ג](לעיל ל' י"ג). [ד]כי שרשו יצק כמו לרדת ששרשו ירד. ומלת לצקת מקור עם למ"ד בכל"ס. *[ד]ר"ל לאפוקי מנחשת הכיור שנתנו הנשים שלא נכנס בחשבון רק עשו מכולו
כיור. [ה]עיין פי' רא"ע (במדבר ד' ח') ובפי' על רא"ע שם. *[ה]הכתוב שם פסוק י"ג. **מפורש להלן וירקעו את פחי הזהב. [הה](בראשית י"ח י"ז) (לובערייען, לורעבע
מלכנן

ספורנו

בישראל אבל רוצה ה' את יראיו ומעשיהם. לשכנו בתוכם: (א) בגדי השרד. בגדים שלא היתה להם שום תמונה מוגבלת וידועה זולתי המצוייר
בצורך המספיק לכסות הכלים: (ג) וירקעו את פחי הזהב. כמתנדבי' שהתנדבו הזהב לבגדי כהונה רקעו פחים להיותם מוכנים שיעשו האומנין מהם
פתילים: וקצץ פתילים. האומן קצץ פתילים מאותם הפחים המרוקעים שהתנדבו: (ה) כאשר צוה ה' את משה. בכל עשיה שעשו האומנין
היתה

פירוש רשב"ם

ומנה כ"ה שקלים ומנה של קודש כפול הוי' חמשים שקל והככר ששים מנה הרי לכל ככר ג' אלפים שקל ולמאת הככר ג' מאות
אלפים

יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃
יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃
יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה
מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃
יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם
אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃
טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת
מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי
מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ
אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
יז וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי
הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יח וְאֵת שְׁתֵּי
קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי
הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד
אֶל־מוּל פָּנָיו׃ יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת
זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־
שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃
כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־
שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו
לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃
כא וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־
טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת
עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל
הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ
שלישי (ששי כשהן מחוברין) כב וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל
הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת׃
כג וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה

אונקלוס

סדרא חד : יא וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום :
יב וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עגלא : יג וסדרא
רביעאה כרום ימא ובורלא ופנתרי משקען מרמצן דדהב
באשלמותהון : יד ואבניא על שמהת בני ישראל אנין
תרתי עסרי על שמתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר
על שמה לתרין עסר שבטין : טו ועבדו על חושנא תכין
מתחמן עובד גדילו דדהב דכי : טז ועבדו תרתין מרמצן
דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין
סטרי חושנא : יז ויהבו תרתין גדילתא דדהב על תרתין
עזקתא על סטרי חושנא : יח וית תרתין גדילא דעל תרתין
סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבנון על כתפי אפודא
לקבל אפוהי : יט ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על
תרין סטרי חושנא על ספתה די לעברא דאפודא מלגיו :
כ ועבדו תרתין עזקן דדהב ויהבנון על תרתין כתפי אפודא
מלרע מלקבל אפוהי לקבל בית לופי מעלוי להמין אפודא :
כא ויחדון ית חושנא מעזקתה לעזקתא דאפודא בחוטא
דתכלתא למהוי על המין אפודא ולא יתפרק חושנא מעלוי
אפודא כמא־די פקיד יי ית משה : כב ועבד ית מעילא
דאפודא עובד מחי גמיר תכלא : כג ופום מעילא כפיל
לגויה כפום שרין תורא מקף לפומה סחור סחור לא יתבזע :
כד ועבדו על שפולי מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע
זהורי שזיר : כה ועבדו זגיא דהב דכי ויהבו ית זגיא בגו
רמוניא על שפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא : כו זגא
ורמונא זגא ורמונא על שפולי מעילא סחור סחור לשמשא
כמא־די פקיד יי ית־משה : כז ועבדו ית כתונין דבוצא
עובד מחי לאהרן ולבנוהי : כח וית מצנפתא דבוצא וית
שבח כובעיא דבוצא וית מכנסי בוצא דבוץ שזיר : כט וית
המינא דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי עובד צייר
כמא

מסרה יא ויהלם, ג׳ ומלא. יג וישפה, ג׳. מוסבת, ב׳ חסר וי״ו בתרא. במלאתם, ל׳ חסר דחסר. יד שמת, ג׳ חסר [בתורה]. שמתם, [חסר]. חתם, [ג׳ חסר]. [בתורה]. לשנים, [כ״כ במ״ס]. טו שרשרת גבלת, ל׳ [תרויהון ח״ו]. עבת, [כולהון ח״ו]. יז העבתת, [חסר דחסר]. העבתת הזהב, ל׳. יח ואת שתי, ו׳. ויתנם, ג׳ ב׳ [דענינא חסר, וחד מלא]. יט אל עבר, ח׳ דסמיכי. כא וירכסו, [דין וי״ו לתשובה בפתח]. מטבעתיו, [כ״כ ח״ו ומ״י ואין כאן קרי וכתיב כלל]. להית, ס׳ חסר בלישנא. ולא יזח, ב׳. כב כליל תכלת, ג׳. כג כפי תחרא, ב׳. כד רמוני, [דין מלא]. שני משזר, ל׳ חסר שש זולת דין. כה פעמני, הפעמנים, [תרויהון ח״ו]. הרמנים, [ח״ו ונ״י וכן תנין]. כו ורמן, ע׳ חסר בלישנא. כז הכתנת, ל׳ ומלא [הכ״ף בקמץ לבד]. כח פארי, ב׳ פשטים (יחזקאל ונ״ד י״ח). המגבעת, [ח״ו]. כט ואת האבנט, [מלא ואת הוי״ו בגעיא].

ת״א ויעש את מעיל האפד זבחים פח. ויעשו על שולי המעיל יומא עב. ויעש את הכתנת שש שם עב.

לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ׃ כד וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר׃ כה וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ
הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים׃ כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־
שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי
הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר

ותכלת

ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה
רקם כאשר צוה יהוה את־משה: ס
ל ויעשו את־ציץ נזר־הקדש זהב טהור
ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם קדש
ליהוה: לא ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על־המצנפת מלמעלה כאשר
צוה

אונקלוס

כמא־די פקיד יי ית־משה: ל ועבדו ית־ציצא כלילא־
דקודשא דדהב דכי וכתבו עלוהי גליפן כתב מפרש קדש
ליי: לא ויהבו עלוהי חוטא תכלתא למתן על מצנפתא
מלעלא

מסרה ותכלת וארגמן, ה'. ל נזר, [בסני סגלי"ן, והנו"ן במסג]. מכתב, ד' [כ"ל ב' עמח הסי"ו וב' קמן]. חותם, ג' מלא.

יונתן בן עוזיאל

דעלמא סדרא קמייתא סמוקתא ירוקתא וברקתא סדרא חד ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא ראובן שמעון ולוי: (יא) ושום סידרא תניינא איזמורד וספירינון וכדכודין ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא יהודה דן ונפתלי: (יב) ושום סידרא תליתא קנכירין וטרקין ועין עיגל ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא גד אשר ויששכר: (יג) ושום סידרא רביעאה כרום ימא רבא ובורלת חלא ומרגנית אפנטורין ועליהון חקיק ומפרש שמהת תלת שבטיא זבולן יוסף ובנימין משקען מרמצן בדהב באשלמותהון: (יד) ומרגליתא על שמהת בני ישראל תריסרי על שמהתהון כתב גליף חקיק ומפרש הי כגליף דעיזקא גבר מרגליתיה על שמיה לתריסר שבטיא: (טו) ועבדו על חושנא שלשלן מתחמן עובד קליעא דדהב דכי: (טז) ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין ציטרי חושנא: (יז) ויהבו תרתין קליען דדהב על תרתין עיזקתא על ציטרי חושנא: (יח) וית תרתין קליען דססדרן על תרין ציטרוי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבונון על כתפי אפודא כל קבל אנפוי: (יט) ועבדו תרתין עיזקן דדהב ושויאו על תרתין ציטרי חושנא על שיפתיה דלעברא דאפודא לגיו: (כ) ועבדו תרתין עיזקן דדהב וסדרינון על תרין כתפי איפודא מלרע מלקביל אנפוי כל קביל בית לופי מעילוי להמיין אפודא: (כא) וטכיסו ית חושנא מעזקתא לעזקת איפודא בשזיר תיכלא למהוי אדיק על המיין אפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי איפודא היכמא דפקיד יי ית משה: (כב) ועבד ית מנטר מעילא עובד גרדי שזיר תיכלא: (כג) ופום מנטר מעילא כפיל במיצעיה הי כפום שיריא תורא בשיפתיה מקף לפומיה חזור חזור מטול דלא יתבזע: (כד) ועבדו על שפולי מנטר מעילא רומניין דתיכלא וארגוונא וצבע זהורי שזיר: (כה) ועבדו חיזורין דדהב ויהבו ית חיזורא במציעות רומניא על שיפולי מינטר מעילא חזור חזור במציעות רומניא: (כו) חיזורא ורומנא חיזורא ורומנא כולהון שבעין על שפולי מנטר מעילא חזור חזור לשמשא היכמא דפקיד יי ית משה: (כז) ועבדו ית כתונין דבוץ עובד גרדי לאהרן ולבנוי: (כח) וית מצנפתא דבוצא וית ברצוץ כובעיא דבוצא וית אוורקיסי בוצא דבוץ שזיר: (כט) וית קמורא דבוץ שזיר ותיכלא וארגוונא וצבע זהורי עובד ציור היכמא דפקיד יי ית משה: (ל) ועבדו ית ציצת כלילא דקודשא דהב דכי וכתבו עלוי גליף חקיק ומפרש קודש ליי: (לא) וסדרו עלוי שזיר חוטא דתיכלא מטול למיתן על מצנפתא מן לעילא דתפילתא דרישא היכמא דפקיד יי ית משה:
ושלימת

בעל הטורים

מלמד שנזדמנו להם אבני אפוד מגן עדן]: (כז) את הכתנת וגו' את לין. כל הכך
אסין

יונתן

דכזיר דגון טריגון טרעיגון הרי ארבע והם ד' רוחות העולם: (כא) אדיק על המיין. כדבק באפוד. וכבר פירשתי שהוא לשון גמ' שנים אדוקים בטלי: (כג) מנטר. הוא לנוס העליון וכדפירשנו לעיל וע"ש: (כו) כולהן שבעין ל"ל שבעין ותרין וכן כתבנו לעיל פ' תלוה ממם תדרשנו ומלאת דייך: (כח) ברלין כובעיה. לשון זה נמלא מדובר
על

רש"י

לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל מין ומין בחשן ואפוד שכ' בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינים חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: (כח) ואת פארי המגבעת. תפארת המגבעות. המגבעות המפוארין: (לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע"י הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר וא"א לומר הציץ על המצנפת הרי בשחיטת קדשי' שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר (שמות כח) ושמת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בכן בין המצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת מלמעלה ואחת מלמטה כנגד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כול' יחד מאחוריו לעורף ומושיבו על המצנפת. ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל
ומרובין

רמב"ן

משלמו במוטי. הזהב כי היה תמה בעיניהם להיות זהב טווי ושזור כאשר יעשו בצמר ופשתים כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן: (כד) וטעם ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן. שעשו הרמונים לתת אותם על שולי המעיל סביב ועשו פעמוני זהב טהור ויתנו הפעמונים בתוך הרמונים קודם שיתנו אותם במעיל. והנה הפעמונים בתוך הרמונים בתלום וישימו הרמונים על שולי המעיל סביב והפעמונים בתוכם. ולכך כפל הכתוב בתוך הרמונים פעמים כי היו בתוכם מתחלה ובשעה שתלו אותם על שולי המעיל סביב. וגם זו ראייה למה שפירשנו בסדר ואתה תצוה: (כז) ויעשו את הכתנת שש מעשה אורג לאהרן ולבניו. נראה מכאן שהיו הכתנת שוות באב ובנים. אף על פי שאמר באהרן ושבצת הכתנת שש ובבניו אמר סתם תעשה כתנות. כי הכוונה תעשה כתנות כמו הנזכרת. וכן כתוב חושן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט כי שם שוים בכולם. וכן מה שאמר כאן ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש כלל אהרן ובניו. כי המצנפת והמגבעות אחד הם במעשה אלא שאהרן ילוף אותה ובניו יחבשו בהן ראשם כאשר פירשתי: (כח) ולשון פארי המגבעות. שהיו עולות על ראשם כפארים. מלשון הפארים והצעדות. פארי פשתים יהיו על ראשם: (כט) ופי' באבנט שעשו אותו שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. ולא נתפרש זה בצואה רק מה שנאמר ואבנט תעשה מעשה רוקם נודע שהוא רקום בארבע מינין הללו כמו שנא' במסך ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם. והאבנט הזה גם הוא כן לאהרן ולבניו כדעת האומר אבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של
כהן

אבן עזרא

(כג) ועלת כליל תכלת. כלו תכלת והוא סמוך: (כח) ואת המצנפת שש. שהוא לאהרן: ואת פארי המגבעות. לבניו כי אין דרך המצנפת כמו
המגבעות

פירוש על אבן עזרא

וארגמן). יעיין לעיל (כ"ח ל"ז).
בראשים

פירוש רשב"ם

אלפים שקל: (כט) ואת האבנט שש משזר. בדבר הזה נחלקו רבותינו א ז מדבר מאבנט של הדיוט או בכהן גדול לבדו: (לב) ותכל. כמו
תרב

צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
לב וַתֵּכֶל
כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי
לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־
הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו
בְּרִיחָו° וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃
לד וְאֶת־מִכְסֵה
עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה
עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת
הַכַּפֹּרֶת׃
לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו
וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃
לז אֶת־הַמְּנֹרָה
הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה
וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃
לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח
הָאֹהֶל׃
לט אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־
מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃
מ אֵת
קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ
וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו
וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן
לְאֹהֶל מוֹעֵד׃
מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד
לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃
מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה׃
מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי (שביעי כשהן מחוברין)
מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
תָּקִים

° בריחיו ק'

אונקלוס

מִלְּעֵלָּא כְּמָא־דִי פַּקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ לב וּשְׁלִים כָּל פָּלְחַן מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ׃ לג וְאַיְתִיוּ יָת מַשְׁכְּנָא לְמֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי פּוּרְפוֹהִי דַּפּוֹהִי עַבְּרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃ לד וְיָת חוּפָאָה מַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְיָת חוּפָאָה מַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא וְיָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא׃ לה יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כַּפָּרְתָּא׃ לו יָת פָּתוֹרָא יָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵם אַפַּיָא׃ לז יָת מְנַרְתָּא דָכִיתָא יָת בּוֹצִינָהָא בּוֹצִינֵי סִדְרָא וְיָת־כָּל־מָנָהָא וְיָת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ לח וְיָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ לט יָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵהּ יָת־אֲרִיחוֹהִי וְיָת־כָּל־מָנוֹהִי יָת־כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ׃ מ יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת עַמּוּדָהָא וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא לִתְרַע דַּרְתָּא יָת אֲטוּנוֹהִי וְסִכַּהָא וְיָת כָּל מָנֵי פָּלְחַן מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מא יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ מב כְּכֹל דִּי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל־פָּלְחָנָא׃ מג וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת כָּל עֲבִדְתָּא וְהָא עֲבַדוּ יָתַהּ כְּמָא־דִי פַקִּיד יְיָ כֵּן עֲבַדוּ וּבָרִיךְ יָתְהוֹן מֹשֶׁה׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב בְּיוֹמָא יַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים

יָת

מסרה לב ותכל, ל'. לג ויביאו, ל"ו. בריחו, בריחיו ק'. ועמדיו, [ח"ו ומ"י]. לד ואת מכסה, ב'. עורת, ל' כ"כ [מ"ו קדמא וחסר תנין]. האילם, [מ"י קדמא וחסר תנין]. המאדמים, [הה"א במתג והמ"ם רפי]. לה ארון, [מלא]. העדת, [חסר]. ארון העדת, י"ג. ואת הכפרת, ב'. לו את כל כליו, ג' מטעין ביה [נ"ל דיש טועין לומר דל"ל ואת בוי"ו החבור ולא היא. וכוונת המסורה רק על דין דהכא דליכא טעותא אבל על הב' (במדבר ד' י"ד) שם שפיר כתיב את בלא וי"ו. ולהכי מדייק בליכא מטעין ביה לשון יחיד. ס' מנין חידוש]. ואת לחם, ב'. לז נרת, ל' וכ"כ [חסר דחסר]. לח ואת מזבח, ט'. לט את מזבח, סימן הפסוק כי זנתה אמם הובישה הורתם (הושע ב' ז') [נ"ל הסימן דקרא משם לאמי בלא וי"ו ומימי בוי"ו. לחמי בלא וי"ו ופשתי בוי"ו. שמני בלא וי"ו ושקויי בוי"ו. הוא סימן על הך דהכא ג' פעמים את ואת בפסוק, חד בלא וי"ו וחד בוי"ו. ס' מ"ח]. מכבר, [הבי"ת בפת"ח]. מ את קלעי, סימן הפסוק ואלה יעמדו וגו' ראובן גד ואשר זבולן דן ונפתלי (דברים כ"ז י"ג) [נ"ל סימן לאת דפסוקא דא סרין קדמאי ותמשאי לא נסבי וי"ו]. עמדיה, ד' ג' מלא וחד חסר דין ח"ו [ומ"י]. מיתריו, [כולהון מלא דמלא]. ויתדתיה, ל' [מלא ב' יודי"ן וח"ו]. מא את בגדי, ט' פסוקים בפרשה את את ואת [נ"ל י'. ס' מ"ח]. מב העבדה, [ח"ו]. מג אתה, [ח"ו].
מ ב ביום החדש, ג' בקריה. [נ"ל ב'. ס' מ"ח] הראשון, ס"ג.

ת"א ויביאו את המשכן ס' הזוהר פ' ויחי. את בגדי יומא עב.

רש"י

ומרובין כן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו' וע"כ ששות שנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב' טבעות החשן ובב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו ומ"מ ששות שנים א"א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו': (לג) ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנא' הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש ר"ת: (מג) ויברך אתם משה. אמר להם יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם

רמב"ן

כהן הדיוט. פי' בשל אבנט שהוא מעשה רוקם ולא הוצרך להזכיר של בניו שהוא שש כמו שאמר ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם וכולן שש ככתנת: (לג) ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו. פירוש הכתוב בזה כמו בוא"ו ויביאו את המשכן אל משה [אולי צ"ל ואת] את האהל ואת כל כליו כי יריעות שש משזר הן שהן משכן כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר. ואמר כאן ושכרת

(לב) ושלימת כל עיבידת משכנא משכן זימנא ועבדו בני ישראל היכמא דפקיד יי ית משה היכדין עבדו: (לג) ואייתיו ית משכנא לות משה לבית מדרשיה דהוו תמן יתבין משה ואהרן ובנוי והוה מתרץ להון סדר כהונתא תמן יתבין סבי ישראל ואחויאו ליה ית משכנא וית כל מנוי פורפוי לוחוי נגרוי עמודוי וחומרוי: (לד) וית חופאה דמשכי דדכרי מסמקי וית חופאה דמשכי ססגונא וית פרגודא דפרסא: (לה) וית ארונא דסהדותא וית אריחוי וית כפורתא וכרוביא דנפקין נגיד מנה חד מיכא וחד מיכא: (לו) וית פתורא וית כל מנוי וית לחם אפיא: (לז) וית מנרתא וית בוצינהא בוציני סדורא דמסדרין כל קביל שבעתי כוכביא דנהיגין בשיטריהון ברקיעא ביממא ובליליא וית משחא דאנהרותא: (לח) וית מדבחא דדהבא וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דבתרע משכנא: (לט) ית מדבחא דנחשא וית קנקיל דנחשא דיליה ית אריחוי וית כל מנוי ית כיורא וית בסיסיה: (מ) ית וילוי דרתא ית עמודהא וית חומרהא וית פרסא לתרע דרתא ית אטונוי ומתחהא וית כל מני פולחן משכנא למשכן זימנא: (מא) ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוי לשמשא: (מב) הי ככל מה דפקיד יי ית משה היכדין עבדו בני ישראל ית כל פולחנא: (מג) וחמא משה ית כל פולחנא והא עבדו יתה היכמא דפקיד יי היכדין עבדו ובריך יתהון משה ואמר תשרי שכינתא דיי בעובדי ידיכון: (א) ומליל יי עם משה למימר: (ב) ביומא דירחא קמאה הוא ירחא דניסן בחד לירחא תקים ית משכנא משכן זימנא:
ותשוי

בעל הטורים

אמין לרבות שהיה לכל אחד ואחד החיק שלו: (לב) ותכל כל עבדת משכן. בגימ' בעשרים וחמשה בכסלו נגמר. ותכל. אם לומר כי עתה כלה מלאכת כל העולם [ולכך לא שייך לומר עוד ותכל וגם קודם לזה עדיין לא כלתה. ולכך נמסר במסורה ליש כ"ל פלים עוד בכל המקרא מלה זו]: (מ) עמדיה. ד' במסורה את עמודיה.
אנכי

יונתן

על הדבר שיוצא לחוץ. ומה הם שוליים היינו שיוצאים מן הצד: (לג) דהוו תמן משה ואהרן וכו'. דייק הכי מכח קושיא דאיך לא הלך משה אל האהל וכליו והמתין עד שהביאו אליו כל כלי קודש אלה. וזהו תימה גדול מאחר שמשה עניו מאוד לכן תרגם מ"ה דאצלו היו אצלו וכל זקני סנהדרי ישראל: (לז) בשיטריהון ברקיעא. פי' ממשלתם

רמב"ן

וחברת את היריעות והיה המשכן אחד. ויריעות העזים הן האהל כאשר יאמר בהן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן וחברת את האהל והיה אחד. וכן את המשכן את אהלו ואת מכסהו. ואת אהלו אף כאן ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו כאשר יזכיר שמות הכל. ולפעמים יקרא כל הבית אהל מועד כאשר אמר ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות. כי אהל מועד הוא הבית בכללו אשר אועד אליו שמה וכן כל כלי עבודת המשכן לאהל מועד: (לז) את נרותיה נרות המערכה. יתכן שדרך המנורות להיות בהן נרות לנוי או להרבות בהן אור לפרקים ואין כן במנורת הקדש כי לא היו בה רק שבעת הנרות ועל כן פירש נרות המערכה כי הן אשר יערוך אותו בין הערבים. (מב) וטעם כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כל מלאכת המשכן. ויקראנה עבודה לומר כי עשו אותה לעבודת השם הנכבד. כענין ועבדתם את י"י אלהיכם. ואותו תעבודו. ויתכן שיאמר בכאן כל העבודה על הכלים. כלשון שאמרו את כל כלי עבודת הקדש. והזכיר תחלה הכלים לאמר כי אפילו בכלים נזהרו ועשו כמצוה בהם. ואחרי כן הזכיר וירא משה את כל המלאכה: (ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. על דעת רבותינו שהוא יום שמיני למלואים. טעם הכתוב שתקים את המשכן ויעמד כן לא תורידנו ולא תקימנו עוד. כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים כי אמר לו מתחלה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. וכיון שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו לעמדה גם ידע כי בעת ימי המלואים יצטרך להקים ולהוריד. ואולי היה כן להרגיל הלוים במעשהו כי ממנו יראו וכן יעשו. או היה להכתיר היום בעטרה זו. ונראה לדעתם כי בשבעת הימים הראשונים היה מקים אותו בבקר בבקר ועומד כן כל היום וכל הלילה. ובעלות השחר היה מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד. כי הכתוב אמר ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה. ואין פתח לאהל רק בעת הקמתו וכבר דרשו אל פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא מפורק. ואמרו שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל פסולין שנא' ושחטו פתח אהל מועד בזמן שפתוח ולא בזמן שנעול. וכן במשכן עד שלא העמידו הלוים את המשכן ואחר שפרקו הלוים את המשכן פסולין. ועוד שהיה מקריב בו תמיד של בין הערבים ומדליק את הנרות בערב. ובויקרא רבה ראיתי היה משה מעמידו ומפרקו בכל יום שני פעמים. ר' חנינא הגדול אומר שלש פעמים בכל יום שנא' תקים הוקם ויקם. אחת לתמיד של שחר ואחת למלואים ואחת לתמיד של בין הערבים. ויתכן שהכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר ולא יעמידנו מפורק כלל. והכתוב שאמר כאן ויכס הענן את אהל מועד וכבוד י"י מלא את המשכן. על דעתם הי' זה ביום השמיני כי אמר ויכל משה את המלאכה וכאשר כלה הקמה זו של אחד בניסן כסה הענן את המשכן: וכבר כתב רש"י מה שדרשו ויצאו ויברכו את העם. לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה המשכן והיה משמש בו ומפרקו לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואמרו למשה רבינו כל
הטורח

אבן עזרא

המטבעות: (לב) ותכל. כמשקל [י]ותרב חטאת בנימין: (לג) ויביאו את המשכן. והנה את [ח]מיתריו [ט]ויתדותיה. כמו את קלעי החצר ואת [י]עמודיו ואת [כ]אדניה: (ב) ביום. מחלוקת [א]היא וי"א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן. והצרכו לומר כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן. והנה יום תחלת המלואים היה משה משרתו וגונה להרגיל הכהנים. ואמרו כי השעיר שדרש משה [ב]והנה שורף. הוא שעיר ראש חדש. והנה צוה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יפתרנו עד יום נסעו הארון. והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם. והנה יום שמיני למלואים הוא [ג]שמיני לחדש. ויש כדמות ראיה על זה. השאלה למה לא הזכיר הכתוב [ד]שהיה משה מקים את המשכן ופותרו. והנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר. כי כתוב ופתח אהל מועד [ה]תשבו יומם ולילה. ועוד כתוב ואל בני ישראל תדבר לאמר [ו]קחו שעיר עזים לחטאת. וזהו שדרש משה. ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים. וכאשר הזכיר [ז]מלבד עולת הבקר. היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון שיהיה תחלת הקמת המשכן. והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש הראשון. והשלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני [ח]בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש. כי כן כתוב בחדש השני בשני. ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים. ואם הוא דרך קבלה נקבל. ואם הוא דרך הסברא לפני יום חמישי יצאו. כי אין בין שנה פשוטה [ט]לתחלת שנה אחרת פחות משלשה ימים. כי שנת חסרון שנ"ג [י]וש"נ יצאו בשביעית. ואם [כ]מעוברות
הם

פירוש על אבן עזרא

[י](בראשית מ"ג ל"ד). [ח]לשון זכר (להלן פס' מ'). [ט]לשון נקבה. [י]ל"ז (לעיל ל"ה י"ז). [כ]לשון נקבה. ע"ש ברא"ע. [א]עיין בסדר עולם פ"ז. ובמזרחי פ' צו בפסוק קח את אהרן וכו' ובפ' שמיני פסוק ראשון בארוכות. [ב](ויקרא י' ט"ז). [ג]שבו מתו נדב ואביהוא. והיו מישאל ואלצפן טמאים בי"ד בו טומאת שבעה. [ד]ר"ל בכ"ג אדר תחלת המלואים. [ה](שם ח' ל"ה) ואין לומר ומקום פתח אה"מ כמ"ש הרא"ם ז"ל. כי אחריו כתוב ומפתח אה"מ לא תצאו. ולא שייך יציאה ממקום שאין בו פתח. [ו](שם ט' ג'). [ז](במדבר כ"ח כ"ג). [ח](ד"ה ב' ג' ב'). [ט]עיין בשבת (דף פ"ז ע"ב) ותוספה (דף כ"ד ע"ב) וברש"י שם. [י]פי' אם יהיו ג' ימים בין ר"ה לר"ה כגון שר"ה זה הוא ביום ז' ור"ה הבא יום ב' אין בשנה הזאת רק שנ"ג ימים. כי ש"ן ימים הולכים בשביעיות שהם חמשים שביעיות שלמות. ונשארו ג' ימים על השביעיות. היינו אם אין בשליו שניהם חסרים. כי העודף משבוע ד' שבועות הוא יום ומלי ותשל"ב חלקים
חסר"ם

ספורנו

היתה כונתם לעשות רצון האל ית' שצוה זה למשה: (לב) ותכל. ויעשו בני ישראל. הפעולה כולה על שלמותה נעשתה על ידי כל ישראל כי קצתם התנדבו ממון וקצתם עשו המלאכה בנדבת לבם לעשות רצון קונם: כן עשו. לא פחות ולא יתר: (לג) ויביאו את המשכן. את היריעות מעשה חושב: את האהל. יריעות עזים: ואת כל כליו. של משכן. כי הקרסים והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים כלי המשכן היו: (מב) ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כסדר שצוה ה' את משה אחר כך. בהקמת המשכן: (מג) כן עשו. באותו הסדר עצמו עשו
האומנים

תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ
שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן
אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה
וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־
מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת
וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃
ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח
מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר
בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם
מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ
אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃
יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ
אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם
בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם
כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם
מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן
עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם
המשכן

אונקלוס

יַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ג וּתְשַׁוֵּי תַמָּן יַת אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא
וְתַטֵּל עַל אֲרוֹנָא יַת פָּרֻכְתָּא׃ ד וְתָעֵל יַת פָּתוֹרָא וְתַסְדַּר
יַת סִדְרֵהּ וְתָעֵל יַת מְנָרְתָא וְתַדְלֵק יַת בּוֹצִינַהָא׃ ה וְתִתֵּן
יַת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא
וּתְשַׁוֵּי יַת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ ו וְתִתֵּן יַת מַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא קֳדָם תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ז וְתִתֵּן יַת כִּיּוֹרָא
בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ ח וּתְשַׁוֵּי יַת־
דַּרְתָּא סְחוֹר־סְחוֹר וְתִתֵּן יַת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃ ט וְתִסַּב
יַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרַבֵּי יַת־מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל דִּי בֵהּ וּתְקַדֵּשׁ
יָתֵהּ וְיַת כָּל מָנוֹהִי וִיהֵי קוּדְשָׁא׃ י וּתְרַבֵּי יַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא
וְיַת כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּשׁ יַת מַדְבְּחָא וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ
קוּדְשִׁין׃ יא וּתְרַבֵּי יַת־כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ׃
יב וּתְקָרֵב יַת אַהֲרֹן וְיַת־בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי
יַתְהוֹן בְּמַיָּא׃ יג וְתַלְבֵּשׁ יַת אַהֲרֹן יַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא וּתְרַבֵּי
יָתֵהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ וִישַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃ יד וְיַת בְּנוֹהִי תְּקָרֵב וְתַלְבֵּשׁ
יַתְהוֹן כִּתּוּנִין׃ טו וּתְרַבֵּי יַתְהוֹן כְּמָא־דִי רַבֵּיתָא יַת־אֲבוּהוֹן
וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי וּתְהֵי לִמְהֵוֵי לְהוֹן רְבוּתְהוֹן לִכְהֻנַּת עָלַם
לְדָרֵיהוֹן׃ טז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָתֵהּ כֵּן עֲבַד׃
יז וַהֲוָה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּשַׁתָּא תִנְיָתָא בְּחַד לְיַרְחָא אִתָּקַם
משכנא

מסרה, ג ארון, [מ"ו]. העדות, ס' מלא בתורה. ארון העדות, י"ב. וסכת, ל' וכ"כ [ר"ל בוי"ו החבור וס"ו וחסר ה"א בסוף]. ד ערכו, ג'. והעלית, ל' [בליר"י ומלרע]. ה ונתתה, [מלא ה"א]. ארון, [מ"ו]. העדת, [ח"ו]. ו ונתתה, [מלא ה"א]. משכן, [הכ"ף בפתח]. ז ונתת, כ"ע חסר [ה"א בסוף, י"ע באוריי' ומלרע בכל קריא]. הכיר, [ח"ו]. ונתת שם, ז' בליש' [ר"ל דסמיך לשון נתינה למלת שם. מלת ונתת חסר ה"א ומלרע, ושם הש"י רפי]. ח ונתת, [חסר ה"א]. י קדשים, [הקו"ף בלא תגא ובקמץ לבד והוא חטף, מ"ש]. יא הכיר, כל אוריי' חסר במ"ג. יג וכהן, ל'. יד כתנת, [ח"ו והתי"ו בח"ק]. טו וכהנו לי, ד' [ל"ל ב'. פ' מ"ח]. להית, ס' חסר בליש'. משחתם, ב' בב' לישנא [המ"ש בקמץ לבד]. יז הראשון, פ"ג. הוקם, ג' ב' מלא וא' חסר [דין מלא].

ת"א וסכת על הארן סוכה ז סוטה לז מנחות סב. ונתתה את מזבח זבחים נח ונתת את הכיר זבחים כח. ומשחת את מזבח שם פז. ויהי בחדש שבת פז ראש השנה ג תענית כט.

רש"י

ידיהם (תהלים צ) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה: (ג) וסכת על הארן. לשון הגנה שהרי מחילה היה: (ד) וערכת את ערכו. מערכות של לחם הפנים:
ויפרש

רמב"ן

הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל. אמר להם אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה בנו שכינה. ובפרשת מלואים יכול הוקם המשכן בראש חדש ושרתה שכינה בשמיני לחדש ת"ל וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת מלמד שביום שהוקם המשכן שרתה השכינה ע"י מעשה אהרן. הנה יאמרו בפי' כי כסוי הענן את המשכן בשמיני למלואים היה והוא אחד בניסן. אם כן תהיה כל הפרשה הזאת לנעשה ביום השמיני. והיה זה מפני שהכתוב יספר כי צוה השם את משה שתהיה הקמת המשכן לכלותה ביום החדש הראשון באחד לחדש. ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכה ואז כסה הענן את האהל וכן תמיד. וחזר הכתוב אל תחלת הדיבור אשר היה למשה מן האהל ואמר ויקרא אל משה. וכל זה בסדר נכון ובדמות ראיה להם מה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות כי ביום אחד הקים וכלה. והראוי שיאמר ויהי ביום הקים משה את המשכן. ועוד שאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'. וירא כבוד ה' אל כל העם ומשמעות זה שעדיין לא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן ומכל מקום ביום ראשון של מלואים נדבר למשה את כל הפרשיות האמורות מתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני אבל לא היה הענן מכסה אותו והיו סבורין שהיה הדבור למשה שם מן השמים כאשר היה בארץ מצרים. אבל במדרש חזית מצאתי ויהי ביום השמיני זה היה ראוי להיות תחלת הספר. ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וא"כ יהיה ויקרא אל משה מאהל מועד אחר וירא כבוד
ה'

(ג) וּתְשַׁוֵּי תַּמָּן יַת אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא וְתַטְלֵיל עַל אֲרוֹנָא יַת כַּפּוּרְתָּא: (ד) וְתַעֵיל יַת פָּתוּרָא בְּסְטַר צִפּוּנָא מְטוּל דְּמִתַּמָּן מִתְיְהֵיב עוּתְרָא דְמִתַּמָּן וְלֶחֶם רְסִיסֵי מַלְקוֹשִׁין עַל עִיסְבִּין לְמִתְפַּרְנְסָא בְּהוֹן דַּיָּירֵי עָלְמָא וּתְסַדַּר יַת סִדְרוֹי תְּרֵין סִדְרֵי לַחְמָא גַוְואָה שִׁית עִגּוּלִין בְּסִדְרָא כָּל קְבֵיל שִׁבְטוֹי דְיַעֲקֹב וְתַעֵיל יַת מְנַרְתָּא בְּסְטַר דָּרוֹמָא מְטוּל דְּמִתַּמָּן שְׁבִילֵי שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וּמִתַּמָּן אִיסְרְטְוָון דִּנְהוֹרֵי וְתַמָּן גִּנְזֵי חָכְמְתָא דְּמַתִּילִין לִנְהוֹרֵי וְתַדְלִיק יַת בּוֹצִינָהָא שׁוּבְעָא כָּל קְבֵיל שִׁבְעָתֵי כוֹכְבַיָּא דְּמַתִּילִין לְצַדִּיקַיָּא דְּמַנְהֲרִין לְעָלְמָא בִּזְכוּתְהוֹן: (ה) וְתִתֵּן יַת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא מְטוּל חַכִּימַיָּא דְּעָסִיקִין בְּאוֹרַיְתָא וְרֵיחֵיהוֹן נָדִיף הֵי כִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וּתְשַׁוֵּי יַת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא מְטוּל צַדִּיקַיָּא דְחַפִּין בִּזְכוּתְהוֹן עַל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל: (ו) וְתִתֵּן יַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא קֳדָם תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא מְטוּל עֲתִידַיָּא דִּמְסַדְּרִין פָּתוּרָא קֳדָם תַּרְעֵיהוֹן וּמְפַרְנְסִין מִסְכְּנַיָּא וּמִשְׁתַּבִיק לְהוֹן חוֹבֵיהוֹן כְּאִילוּ מְקָרְבִין עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא: (ז) וְתִתֵּן יַת כִּיוֹרָא בֵּינֵי מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵינֵי מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מוֹי מְטוּל חוֹבַיָּא דְהַדְרִין בִּתְיוּבְתָּא וְשַׁדְיָין עֲקְמוּמִיתְהוֹן הֵי כְמַיָּא: (ח) וּתְשַׁוֵּי יַת דַּרְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר מְטוּל זַכְוַת אֲבָהַת עָלְמָא דְּמַחֲזְרִין חֲזוֹר חֲזוֹר לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יַת פְּרָסָא דְתַרַע דַּרְתָּא מְטוּל זַכְוַות אִמְהַת עָלְמָא דְּפָרִים בִּתְרַע גֵּיהִנָּם מִן בִּגְלַל דְּלָא יְעָלוּן תַּמָּן נַפְשַׁת דַּרְדְּקֵי עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל: (ט) וְתִסַּב יַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַרְבֵּי יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל דְּבֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ מְטוּל כְּלִיל דְּמַלְכוּתָא דְּבֵית יְהוּדָה וּמַלְכָּא מְשִׁיחָא דַּעֲתִיד לְמִפְרַק יַת יִשְׂרָאֵל בְּסוֹף יוֹמַיָּא: (י) וּתְרַבֵּי יַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל מָנוֹי וּתְקַדֵּשׁ יַת מַדְבְּחָא וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מְטוּל כְּלִילָא דִכְהוּנְתָא דְאַהֲרֹן וּבְנוֹי וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא דַּעֲתִיד לְמִשְׁתַּלְחָא בְּסוֹף גָּלְוָתָא: (יא) וּתְרַבֵּי יַת כִּיוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ מְטוּל יְהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנָךְ רַבָּא דְסַנְהֶדְרִין דְּעַמֵּיהּ דְּעַל יְדוֹי עֲתִידָא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְאִתְפַּלְגָא וּמְשִׁיחָא בַּר אֶפְרַיִם דְּנָפִיק מִנֵּיהּ דְּעַל יְדוֹי עֲתִידִין בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִנְצְחָא לְגוֹג וּלְסִיעָתֵיהּ בְּסוֹף יוֹמַיָּא: (יב) וּתְקָרֵיב יַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יַתְהוֹן בְּמַיָּא: (יג) וְתַלְבֵּישׁ יַת אַהֲרֹן יַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וִישַׁמֵּשׁ קֳדָמַי: (יד) וְיַת בְּנוֹי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּשִׁינוּן כִּיתוּנִין: (טו) וּתְרַבֵּי יַתְהוֹן הֵיכְמָא דְּרַבֵּית יַת אֲבוּהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי וּתְהֵי לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רְבוּתְהוֹן לִכְהוּנַּת עֲלָם לְדָרֵיהוֹן: (טז) וַעֲבַד מֹשֶׁה הֵי כְכָל מַה דְּפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ הֵיכְדֵין עֲבַד: (יז) וַהֲוָה בְּיַרְחָא קַמָּאָה הוּא יַרְחָא דְנִיסָן בְּשַׁתָּא תִּנְיֵיתָא

בהד

בעל הטורים

אנכי הכנתי עמודיה (תהלים ע"ה) חלבה עמודיה (משלי ט') ועמודיה יתפלצון (איוב ט') שעמודי המשכן הם עמודי עולם שבזכותם עולם עומד: (טו) משחתם. ב' הלא ולידך כי משחתם בהם מום בם (פ' אמור), פי' בזמן שהם תמימים יהיה להם משחתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בהם מום לא לרלון יהיו: (יז) הוקם. ג' הוקם המשכן הוקם על גבי דוד (ש"ב כ"ג) הוקם את דברי יהונדב בן רכב (ירמיה ל"ה) בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב (ש"ב ז') ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וגו' הוקם על. בני יהונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר

ירמיה

יונתן

ממשלתם והוא לשון הכתוב באיוב שם משטרו בארץ: (ד) והנעל ית פתורא. כמו ועייל השלחן. דתתמן מתיהיב עתרא. עותרא. על שם הפסו' כי מלפון זהב יאתה והרקנטי פי' זה ע"ד הקבלה יע"ש בדף כ"ו ע"ג. ולחן רסיסי מלקושין פי' משם נוזלין מטר לשון גמרא בכמה דוכתי זילחא דמטרא. עגולין גם זה לשון גמ' ב' עיגולין א' של דבש ואחד של שמן ופי' כיכרים. איסרטוון. ולפי הענין פי' כאן שבילין דנהורי וחבירו במס' שבת וזולתי פירוש מנורה וקעודה. דמתילין לנהורא ע"ש הכ וב יתרון החכם וגו' כיתרון האור וכו'. דמתילין לצדיקיא. הכוכבים נמשלו לצדיקים עמ"ה ומצדיקי הרבים ככוכבים וגו': (ו) עתיריא דמסדרין. פי' העשירים מישראל שנותנים מלחמם לדלים ונמחלים עוונם כי שלחן דומה למזבח: (ז) עקמומיתהון כמיה. פי' משליכים עקמומיות הלב ועולתם עמ"ה שפכי כמים לבך או. ע"ש הכתוב השליך במצולות ים כ חטאתם וק"ל: (יא) יהושע משומשנך. פי' שדרש הכיור רמז ליהושע אשר ילק מים ע"י משה רבינו. גם למד תורה שנמשל למים וכמה פנים לתורה דרושים

לכל

רמב"ן

ו"י אל כל העדה ותלא אש ותאכל על המזבח. ויהיה הדבור לאהרן יין ושכר אל תשת ממחרת. כי לא יתכן שנדבר לאהרן מאהל מועד קודם למשה. ואיני יודע אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד כי על דברי ר' ישמעאל נאמרו הם: תקים את משכן אהל מועד. לא פי' לו בצוא' זו כילד סדר ההקמה כאשר פי' במעשה ויתן את אדניו וישם את קרשיו והיה זה מפני שכבר הראה אותו ההקמה במראית העין כמו שאמר והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. וכן קלר כאן ואמר ושמת שם את ארון העדות ולא הזכיר ואל הארון תתן את העדות. כי בהזכירו את ארון העדות יבין זה. כי לא יקרא הארון כן רק בהיות בו לוחות העדות. וכבר נלטוה מתחלה ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. ולא הולרך כאן אלא לצוותו שהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים וכן קלר בענין השולחן והמנורה שכבר נוה אותו באי זה מקום מן המשכן יעמידם. וקלר בענין לבישת אהרן ובניו שאמר והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ובבניו אמר והלבשתם כתנות כי כבר אמר נוה ה' אותו. בפרט בסדר לבישתם ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה' שתהיה אחר הקמת המשכן כלו והזכיר כתנות שבהן יתחיל הלבישה'. (ג) וטעם וסכות על הארון מלמעלה במקום אל כי וסכות מלשון מסך וכן וישם את פרוכת המסך ויסך על ארון העדות: (י) והיה המזבח קדש קדשים. בעבור שיקריבו בו גם קדשי הקדשים אמר בו כן. אע"פ שהיה בחלר. ואמר גם במשכן והיה קדש כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון. כמו שנאמר והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש. כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש: (יז) ויהי בחדש הראשון באחד לחודש. על דעת רבותינו הזכיר הכתוב שהוקם המשכן לעמוד כן באחד לחדש הראשון כאשר נוה. ואמרו

ויקם

אבן עזרא

הם [ל]משה בחסרון. ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן. והנה [מ]ביום שהי הוקם המשכן או ביום שבת. אף על פי שאין זה ראיה גמורה. כי יוכל הטוען להשיב [נ]ביום השבת יערכנו הכהן. אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם. הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי [ס]בשני המקלועות. והלוים שהם ממשפחתו הקימוהו *[ס]כי איננו מעשה יחיד. ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרכת ומסך פתח האהל. ואח"כ פירש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפורת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים. והנה יורה כי בבקר היה זה. ואמר ויעל הנרות אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים. וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ונקהלה העדה אל פתח אהל מועד. ורחלו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ונמשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח. והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מלה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח. ככה עשה שבעת ימי המלואים. וככה כתוב [ע]ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים. לכל יום. ומשחת [פ]המזבח [צ]לקדשו. וכתוב *[צ]שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו. והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים. וכתוב ויהי ביום [ק]כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים. אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה מקריב אהרן [ר]עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו. והעלה גם

האיל

פירוש על אבן עזרא

מפסר"פ בשעה וקם לך י"ב פעמים ככה עולה ס"י ימים ח' שעות תתע"ו חלקים קח. י"ד ימים למלאות חמשים שבועות והמותר הוא ד' ימים ח' שעות תתע"ו חלקים מתתר"ף חלקים בשעה ואם תחסר יום א' מן י"ב פעמים כ"ע י"ב תשל"ג שהם שנ"ד ימים. נקראת השנה ההיא חסרה וזה אם השנה ההיא פשוטה. [כ]כי אז נתוסף וז"ש הם חמשה בחסרון היינו אם בשנה מעוברות חשון וכסליו שניהם חסרים. [ל]כדעת בעל ספר יוחסין ח"א (דף ד' ע"ב). חדש העבור שהוא שלשים יום. הנה כ"ח ימים הולכים בשביעות נשארו ב' ימים יותר בין כ"ה לכ"ה. א"כ יהיו ה' ימים בין כ"ה לכ"ה. וידוע במלות שר"ח ניסן בשנה השנית היה ביום א' כמ"ש בסדר עולם (פרק ז') ואם ילאו ממלרים ביום ה' ע"ו ניסן. היה אז כ"ח ניסן ביום ה' א"כ לא היו בין שנה לאשונה לשניה רק ב' ימים היינו אם כלומר כהדעתאשר כ"ח היה בשבת כהכרחיה אשר ונציא לא"ע. [מ]ר"ל אפשר שהוקם המשכן פעמיים ביום ו' ולא הוקם בשבת. גם אפשר שהוקם ביום שבת וערך משה הלחם בו. *[מ]ומ"ש אע"פ שאין זה ראי' וכו' הוא כמו מאמר מוסגר. [נ](ויקרא כ"ד ה'). [ס]עיין לעיל (כ"ו י"ח). *[ס]ר"ל לפי הפשט. כי לפי דעת חז"ל הקים מ"ר בעלמו באותו היום. [ע](לעיל כ"ט ל"ו) למ"ד ליום בפת"ח וטעמו לכל יום משבעת הימים הנזכרים בפסוק שלפניו. [פ]ר"ל ומשחת (שם) שב אל המזבח הנזכר לפניו. [צ]בכל יום ויום. *[צ]וכן כתיב אחריו (לעיל כ"ט ל"ז) שבעת ימים וכו'. [ק](במדבר ז' א'). [ר](ויקרא ט' ב' ז').

ר"ל

הַמִּשְׁכָּן׃ יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן
אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃ יט וַיִּפְרֹשׂ
אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־
מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן
אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים
עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן
מִלְמָעְלָה׃ כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־
הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ
עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל
מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ
לַפָּרֹכֶת׃ כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
כד וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃ כה וַיַּעַל
הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כו וַיָּשֶׂם אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב
בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ כז וַיַּקְטֵר
עָלָיו קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי כח וַיָּשֶׂם אֶת־מָסַךְ
הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ כט וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה
שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו
אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן
שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃ לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־
רַגְלֵיהֶם׃ לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן
אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמְּלָאכָה׃ פ מפטיר
לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לה וְלֹא־יָכֹל
משה

אונקלוס

משכנא: יח ואקים משה ית משכנא ויהב ית סמכוהי ושוי
ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי: יט ופרס ית
פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוהי מלעלא
כמא די פקיד יי ית משה: כ ונסיב ויהב ית סהדותא לארונא
ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפרתא על ארונא
מלעלא: כא ואעל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרכתא
דפרסא ואטל על ארונא דסהדותא כמא די פקיד יי ית
משה: כב ויהב ית פתורא במשכן זמנא על שדא דמשכנא
צפונא מברא לפרכתא: כג וסדר עלוהי סדור דלחם קדם
יי כמא די פקיד יי ית משה: כד ושוי ית מנרתא במשכן
זמנא לקבל פתורא על שדא דמשכנא לדרומא: כה ואדלק
בוציניא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: כו ושוי ית
מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם פרכתא: כז ואקטר עלוהי
קטרת בוסמין כמא די פקיד יי ית משה: כח ושוי ית פרסא
דתרעא למשכנא: כט וית מדבחא דעלתא שוי בתרע
משכנא משכן זמנא ואסק עלוהי ית עלתא וית מנחתא
כמא די פקיד יי ית משה: ל ושוי ית כיורא בין משכן
זמנא ובין מדבחא ויהב תמן מיא לקדוש: לא ויקדשון מנה
משה ואהרן ובנוהי ית ידיהון וית רגליהון: לב במעלהון
למשכן זמנא ובמקרבהון למדבחא יקדשון כמא די פקיד
יי ית משה: לג ואקים ית דרתא סחור סחור למשכנא
ולמדבחא ויהב ית פרסא דתרע דרתא ושיצי משה ית
עבידתא: לד וחפא עננא ית משכן זמנא ויקרא דיי אתמלי
ית

מסרה, יח ויקם, ב' [ריש פסוק, דין ולקמן פסוק ל"ג. ב' דפסוקא דא ודלקמן פסוק ל"ג שלשתן הקו"ף בסגו"ל]. את המשכן, ד' פסוקים מיסדין אית בהון ה' את. עמודיו, ד' מלא. יט ויפרש, [חסר והשי"ן שמאלי כי הוא לשון פריסה ולא לשון פרישה]. את מכסה, ב'. כ העדת, [ח"ו]. אל הארן, י"ח פסוק אית בהון אל על על [נ"ל י"ע. ס' מנורת שלמה]. הארן [ח"ו]. כא ויבא, כ"ה. ויסך, ד' כפין [ר"ל היו"ד בקמץ ואחריו לפי]. ארון, [מלא]. העדות, ח' מלא בתורה. כג ויערך, [ח"ו]. ערך, ל' וחד וערך בגדים [העי"ן בציר"י]. כד המנרה, [ח"ו]. נגבה, כ"ע [ר"ל בליש"א]. ס' מ"ח]. כה הנרת, [ח"ו]. כז ויקטר, ד' ולית ר"פ [בתורה]. קטרת סמים, ה'. כט פתח, [בטעמא]. משכן, [במוכח]. אהל, [במקף ומתג בגל"ף]. ואת המנחה, ח'. ל הכיר, [ח"ו]. לרחצה, ה' [נ"ל ד'. ס' מ"ח לעיל ל' י"ח] [המי"ם בשו"א לבד]. לא ואהרן ובניו, ג'. לב בבאם, [חסר]. ובקרבתם, ל' וחד בקרבתם. לג ויקם, ב' [ר"פ]. ולמזבח, ב' האותיות (יואל ב' י"ז). לה ולא, ז' ר"פ בסיפרא. יכל, [ח"ו וכל אורייתא דכוותא במ"א מלא].

ת"א ויקם משה את המשכן מנחות לט. ויפרש את שבת כח לב סכה כא נדרים לח בכורות מד. ורחצו ממנו זבחים יט כא. ובקרבתם אל זבחים כב.

רש"י

(יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: (כ) את העדת. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפנה. (יומא לג) בחלל הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו צידא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנא' (שמות ל) בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו': (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנא' (ויקרא ט) קרב אל המזבח וגו': את העלה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר (שמות כט) ועשרון סלת בלול בשמן וגו'

בגין ליתהא איתקם משכנא: (יח) ואקים משה ית משכנא ויהב ית חומרוי ושוי ית לוחוי ויהב ית נגרוי ואקים ית עמודוי: (יט) ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוי מן לעילא היכמא דפקיד יי ית משה: (כ) ונסיב ית תרין לוחי אבנא לוחי קיימא דאתיהיבו ליה בחורב והוו קיימין על את בבית אולפנא הגון לוחי סהדותא ותברי לוחיא בארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפורתא בהדי כרוביא דנפקין נגיד מנה על ארונא מלעילא: (כא) והנעל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרגודא דפרסא ושללית על ארונא דסהדותא היכמא דפקיד יי ית משה: (כב) ויהב ית פתורא במשכן זימנא על שידא דמשכנא ציפונא מברא לפרגודא: (כג) וסדר עלוהי סדורין דלחים קדם יי היכמא דפקיד יי ית משה:

[(כג) וסדר עלוהי לחים סדר אפיא קדם יי:]

(כד) ושוי ית מנרתא במשכן זימנא כל קביל פתורא על שידא דמשכנא

דרומא: (כה) ואדליק ית בוציניא קדם יי היכמא דפקיד יי ית משה: (כו) ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זימנא קדם פרגודא: (כז) ואסיק עלוי קטורת בוסמין היכמא דפקיד יי ית משה: (כח) ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא: (כט) וית מדבחא דעלתא שוי בתרע משכנא ואסיק עלוי ית עלתא וית מנחתא היכמא דפקיד יי ית משה: (ל) ושוי ית כיורא על בסיסיה ביני משכן זימנא וביני מדבחא ויהב תמן מיין חיין לקידוש ולא פסקין ולא סריין כל יומיא: (לא) ונסבין משה ואהרן ובנוי מניה בנטלא ומקדשין מניה ית ידיהון וית ריגליהון: (לב) בזמן מיעלהון למשכן זימנא ובמיקרבהון למדבחא מקדשין היכמא דפקיד יי ית משה: (לג) ואקים ית דרתא חזור חזור למשכנא ולמדבחא ויהב ית פרסא דבתרע משכנא וגמר משה ית עיבידתא: (לד) וחפא ענן יקרא ית משכן זימנא ואיקר שכינתא דיי איתמלי ית משכנא: (לה) ולא הוה אפשר למשה למיעל למשכן זימנא ארום שרא עלוי

בעל הטורים

(ירמיה ל"ה) לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: (יח) ויקם משה את המשכן. משכן לא נאמר אלא המשכן (בה"א הידיעה) לרבות משכן של מעלה דאיתא בפסיקתא שאמר הקב"ה למלאכים שלמעלה להקים משכן למעלה: (כא) ויסך. ד' הכא ואידך ויסך אלוה בעדו (איוב ג') ויסך בדלתים (שם ל"ח) ויכתן ויסך בבי דוד (ש"ב י"ב) בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האלהים שכל זמן שהיה אונן לא נכנס למקדש [ע"כ חסר כאן ונ"ל שכל"ל בזכות ויסך בדלתים שלא נכנס למקדש כ"ז שהיה אונן עד ויכתן ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו]: (לג) ולמזבח. ב' למשכן ולמזבח. בין האולם ולמזבח (יואל ב') רמז למ"ד שמעל מזבח הנחושת היה הדבור בא למשה פי' למשכן ולמזבח שהשכינה שורה על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וכו' ויאמרו חוסה ה' על עמך. ששם היו עומדים ומתפללים. כאשר צוה ה' את משה כתיב על כל דבר ודבר כנגד מה שאמר משה מחני נא הרבה להזכירו. והם י"ח פעמים כאשר צוה ה' את משה וכל אשר צוה ה' [וככל אשר צוה ה' את משה] וכנגדם תקנו י"ח ברכות ואמר [נ"ל ואחר] כאשר צוה ה'

יונתן

לכל תפליהם: ומה סדרם על משיח. נ"ל דדייק מגלת ומשחת לשון משיח הוא. ובפרט דכתיב אח"כ לכהונת עולם לדורותם וגו' וק"ל מאי וקדשת אותו דהא קאי אכיור וכנו וסל"ל וקדשת אותם אלא דקאי אמשיח: (כ) והוה קיימין על את. פי' ע"ד שאז"ל במס' שבת מ"ם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים. ובקצת חומשים מצאתי על אתר. פי' על מקומם המיוחד להם ולשון עיקר. ותברי לוחיא. כי הלוחות ושברי לוחות מונחים בארון: (ל) לא פסקין ולא סריין. פי' מעת שנתן שם המים עמדו מדתם ולא חסרו ולא הסריחו. ונפקא ליה מדכתיב ורחצו ממנו וגו' א"כ ובקרבתם אל המזבח ירחצו למה לי. אלא דלכך כתיב עוד הפעם ורחצו דקאי אעתיד שבכל פעם שהוקם המשכן רחצו מן המים שנתן משה בתחלה ולא סרו כל היום אבל בלילה היו פוסקים (דמ"ל) דפליג אר"י בפ"ב דזבחים ואמר דלינה פוסלת במי כיור וכו' יעויין משם נפקא ליה הלשון ויתן שמה פירושו עולמית והיו שם עד היום: (לו) ובאישון. פי' בערב ובזמן: חסלת ספר ואלה שמות.

את

רש"י

וגו': (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מני' בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד. (ת"כ פ' ויקרא) וכתוב א' אומר (במדבר ז) ובבא משה

רמב"ן

ויקם משה את המשכן לספר מה שעשה בהקימו אותו מן היום הראשון שהתחיל בו שהוא כ"ג באדר. ולא הזכיר בכאן משיחת המשכן וכליו ולא משיחת אהרן ובניו וקרבנות המלואים. כי לא עשה אותם עד שסיים כל ההקמה ונצטוה בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו. והנה המשכן וכליו לא נתקדשו לעבודה אלא במשיחה. כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אותו ואת כל כליו. על כן פי' ויערוך עליו ערך לחם ויעל הנרות כי עשה כן בזמנה אחר המשיחה והנה הם כטעם לעשות כן. ומה שאמר גם כן למעלה והבאת את השולחן וערכת את ערכו. יצוה שיערוך אותו אחרי המשיחה. וכן אמר ונתת את מזבח הזהב לקטורת. וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה בזמנם. כי עדיין לא הקים החצר סביב למשכן ואין מקריבין בלא קלעים כי יהיו שחוטי חוץ אלא כלם בזמנם: (כ) וטעם ויקח ויתן את העדת. שלקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה והביא אותם אל המשכן: (כז) ויקטר עליו קטורת סמים. משה הקטיר עליו כל שבעת ימי המלואים ואע"פ שלא אמר בצואה. ותקטיר עליו קטורת סמים. הבין זה משאר העבודות כלן שהרי צוה אותו בכאן שיסדר הלחם ויעלה הנרות. וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה. משה הוא המעלה שכן נצטוה וזה אשר תעשה על המזבח. שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים. כי הצואות כולן שם על עבודת משה. ואמר אחרי כן עולת תמיד לדורותיכם שיעשו כן הכהנים לדורות. ולכך אמר בה בסדר פנחס עולת תמיד העשויה בהר סיני שהתחיל אותה משה שם. והנה משה רבינו בכל העבודות הכהן הראשון. ולפיכך הקטיר גם הקטורת. ואולי בכלל ונתת את מזבח הזהב לקטרת שתקטירנו עליו מיד. ומה שאמר בצואה ונתת אותו לפני הפרוכת והקטיר עליו אהרן קטורת סמים להורות על ענינו מיום שהתחיל אהרן בכהונתו ולעולם. שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים. ואין הדבר אלא מיום זה ואילך כי בכאן צוה למשה בפי' והעלית את נרותיה. ובפי' רש"י ראיתי ויקטר עליו אהרן קטורת שחרית וערבית כמה שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים וגו' ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים: (לד) ויכס הענן את אהל מועד וגו'. אמר כי הענן יכסה את האהל מכל צד והוא מכוסה וטמון בו וכבוד י"י מלא את המשכן כי תוכו מלא הכבוד. כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן. כענין שנאמר בהר סיני אל הערפל אשר שם האלהים.

ואמר

אבן עזרא

משה

האיל שלו. ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עולה אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים. רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן. על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה. וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים. וכל זה היה אחר עולת הבקר. ואחר כל זה הקריב עולת נחשון וחטאתו. והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר [ש]תשעה עשר יום לחודש הראשון. ואל תשים אל לבך דברי הטוען כי אם מתי עשה קרבנות החג. כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד. ולא שמרו חג המצות. כי כן כתוב והיה כי יביאך יי' [ת]שבעת ימים תאכל מצות. ופירוש והיה היום [א]הזה לכם לזכרון. לדור שבא אחרי כן לקבוע יום לאתכם מקרא קדש. כי היה ביום הראשון נסעו מגושן. ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים. אף על פי שהיו קרובים מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה. כי עם רב היה מאד. והנה על דרך שסברא

היה

פירוש על אבן עזרא

[ש]ר"ל ז' ימי המלואים וי"ב לחנוכת הנשיאים. [ת](לעיל י"ג ה' ו'). [א](שם י"ב י"ד).

ר"ל

ספורנו

האומנים בעשייתם ומביאי המשכן בהבאתם. (יח) ויקם משה את המשכן. עשר היריעות מעשה חושב שנקראו משכן הוקמו קודם הקמת הקרשים אם בידי אדם מחזיקין בו ואם על דרך נס כדבריהם ז"ל ועל זה הסדר נעשה והובא אל משה כי אמנם אותן עשר יריעות הן היו עקר בנין המשכן ושאר הנכנס בתוך הבנין והם האדנים והקרשים והבריחים והעמודים והאהל היו להעמיד המשכן ולכסותו: (לג לד) ויכל משה. ויכס הענן. תכף

אחר

פירוש רשב"ם

ותרב משאת בנימן: (כט) ויעל עליו. אהרן ובניו את העולה ואת המנחה כל הימים: (לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. בשעת

הקמתו

משֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן
עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־
הַמִּשְׁכָּן׃ לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל
הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃
לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד־יוֹם
הֵעָלֹתוֹ׃ לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן
יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־
בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃

אונקלוס

יַת מַשְׁכְּנָא׃ לה וְלָא־יָכִיל משֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא
עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְמְלֵי יַת מַשְׁכְּנָא׃ לו וּבְאִסְתַּלָּקוּת
עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן׃
לז וְאִם לָא יִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין עַד יוֹמָא דְאִסְתַּלָּקוּתֵהּ׃
לח אֲרֵי עֲנָנָא יְקָרָא דַיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא
הֲוֵי בְלֵילְיָא בֵהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַטְלָנֵיהוֹן׃

חזק

מסרה לבוא, [מ"ו]. לו ובהעלות, ל' ומלא וחד בהעלות. לז יעלה, ל'. העלתו, ל' [וס"ו]. לח ענן, ד' כפין בקרייא [ר"ל העי"ן בסגול פתח]. ואש, ב' בטעם זקף גדול [בתורה]:

ת"א ולא יכל יומא ד.

ומפטירין ותשלם כל המלאכה במלכים א' סימן ז':

חזק.

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה; אר"ט סימן וחציו אלהים לא תקלל (שמות כ"ב כ"ז). ופרשיותיו י"א; אי זה בית אשר תבנו לי סימן. וסדריו כ"ט; ולילה ללילה יחוה דעת סימן. ופסקתותיו י"ד ופרקיו מ'; תורת אלהיו בלבו סימן. מנין הפתוחות תשע וששים. והסתומות חמש ותשעים. הכל מאה וששים וארבע פרשיות. ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך סימן.

רש"י

משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהי' עליו הענן לא הי' יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם. מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן (בראשית יג) וילך למסעיו וכן (במדבר לג) אלה מסעי. לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

חסלת פרשת פקודי

פירוש על אבן עזרא

*א"ל זה שנאמר (ביחזקאל מ"ו ד'). וקראו המשלה כי גודלי שלא בשמותיו להקריב קודש ש"ק כי רק קרבן פסח היו מגילים ביום ש"ק כי היו עם רב. [ב](יהושע ו' ט'). וא"כ היו ס' רבו ונוהג שם דין כה"כ. איך היו נושאים אלוכות החרוע. ע"כ מגיס לאיה דוקא מהחלוץ. [ג](מ"א ח' מ"ה). נגד גמרא (מ"ק ח' ע"א) [ד]כמ"ש ותא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך וכסו בה את ארון העדות (במדבר ד' ה'). [ה](פסוק ל"ח). *הר"ל מה שכתוב (במדבר ט' כ"ב) או יומים ולילה וכו'. אין פי' (שם) ולילה שייך למעלה. רק למטה. ולילה ונעלה הענן ונסעו. כי אין טעם המקרא סובל ככה אשר ישמע כי נסעו בלילה. רק פי' אשר היה הענן יום שלם והוא כ"ד שעות והוא יום ולילה אחריו וא"כ נסעו בבוקר. וע"ז הקשה הרא"ע הלא פה מפורש אשר האש היה בלילה לכל מסעיהם א"כ ש"מ שהיו נוסעים ג"כ בלילה. [ו]כי בחנותם היה הענן על המשכן. ועיין מ"ש הרשב"ם ז"ל. [ז](לעיל כ"א י"ז) טעמו אביו או אמו. [ח](במדבר י"ד י"ד) וכבר פי' מלת יומם (לעיל י"ג כ"ב) שלא נמצא במקרא רק על עת היות השמש על הארץ ע"ש.

פירוש רשב"ם

הקמתו: כי שכן עליו הענן. מיד להראות חיבתו של הקב"ה על ישראל אח"כ היה מסתלק הענן מתוך האהל ושכן על הארון כדכתיב ונועדתי שמה ודברתי אתך מבין שני הכרובים. ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרובים מוידבר אליו. וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי' בשעת השלמת הבית הי' הקב"ה מקדשו בענן ואח"כ היה מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים:

חסלת ספר ואלה שמות מיסוד רבינו שמואל:

עלוי ענן יקרא ואיקר שכינתא דיי איתמלי ית משכנא: (לה) ובאישון אסתלקות ענן יקרא מעלוי משכנא נטלין בני ישראל בכל מטלניהון: (לו) ואין לא מסתלק ענן יקרא ולא נטלין עד יום אסתלקותיה: (לח) ארום ענן יקרא דיי הוה מטלל על משכנא ביממא ועמודא דאישתא הוה מנהר בליליא וחמיין כל בני ישראל בכל מטלניהון:

(לח) ארום ענן יקר שכינתיה דיי הוה מטלל על משכנא ביממין ואישתא הוה מנהרא עלוויה ליליא חמיין כל בית ישראל בכל מטלניהון:

חזק

יונתן

(אם משה) כן עשו ותקנו כנגדו ברכת המינים. ויש בהם קי"ב פיוט וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה ה' מגן אברהם ברוך אתה ה' מחיה המתים וכו קי"ב פיוט וקי"ב פעמים לב בחומש שצריכין כוונת הלב: חסלת ספר ואלה שמות

רמב"ן

ואמר כי לא יכול משה לבא אל אהל מועד אפילו אל הפתח מפני שהיה **הענן** מכסה אותו ולא היה רשאי לבא בתוך הענן. ועוד כי המשכן מלא **כבוד** ה' ואיך יכנס בו. והטעם שלא יבא שם בלא רשות אבל יקרא **אותו** ויבא בתוך הענן כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי **מתוך** הענן ואמר ויבא משה בתוך הענן. ועל דרך הפשט בעבור שנאמר **וידבר** ה' אליו מאהל מועד לא נכנס משה למשכן אבל קרא אותו **מאהל** מועד ועמד פתח אהל מועד וידבר אליו. ורבותינו אמרו כתוב **אחד** אומר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. וכתוב אחד אומר **ובבוא** משה אל אהל מועד. הכריעו כי שכן עליו הענן. כי לדעתם **ובבא** משה אל אהל מועד שיבא שם בלא קריאה מדעתו. או מפני **שאמר** שם וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת נראה להם שהיה **משה** עומד בתוך האהל לפני הכפרת וכל עת היות כבוד השם מלא את **המשכן** לא נכנס משה בתוכו. ולכך יאמרו שהיה זה לאחר שנסתלק **הענן**. כלומר שנסתלק מלכסות כל האהל ואין הכבוד מלא את המשכן כי **לא** היה זה רק ביום השמיני ברדת שם הכבוד. והקריאה שאמר ויקרא **אל** משה וידבר ה' אליו מאהל מועד על דעתם קודם לכן היתה כאשר **פירשתי** למעלה. ויתכן שהכתוב שיאמר פעם אחרת וכבוד ה' מלא את **המשכן** ירמוז אל הכבוד השוכן בקרבו. והנה נשלם ספר הגאולה אשר **ה'** אלהי ישראל בא בו. לבני ישראל עם קרובו. הושיעו מיד שונאו **וגאלו** מיד אויבו. וברוך ה' החפץ שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא. **המקדש** נעוריו בשיבו. המשביע בטובתו רעבו. ויניקהו דבש וחלבו. כי **הכין** כל לבבו. ולשמו יברך בקרו וערבו. ברוך שאכלנו משלו וחיינו בטובו: חסלת ספר ואלה שמות. תהלה לשוכן מרומות.

אבן עזרא

היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד. וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת. ואחר כן קרבן המלואים. וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת. יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק ששנים הימים שחנכו המזבח. ואחרים אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין. וראייתם כי הנה הנשיא שהוא *[א]המעלה יקריב ביום שבת שני כבשים. חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה ששת ימים שהקיפו יריחו [ב]והחלוץ הולך. דלגו יום שבת. והנה שבעת ימים שבוע. וכך אמרו על [ג]ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים. ולא הכניסוהו במספר. ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן: (לה) ולא יכול משה. אז קראו השם שיכנס אל אהל והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטורת כי משה בן בית הוא. והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת ששם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד. והנה מהנעשה. כאשר [ד]יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך יגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת. ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת. ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו. ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו. ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון. ובעבור שמצא בו כתוב ואש תהי' [ה]לילה בו. ואמר לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה. והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש *[ו]או יומם ולילה יום אחד. והנה מה יעשה במלת מסעיהם. ולא יאמר מחניהם. רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה. כמו ומקלל אביו [ז]ואמו מות יומת. והוצרכתי לי כל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים. ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם [ח]ובעמוד אש לילה:

נשלם ספר שמות. תהלה לשוכן במרומות:

ספורנו

אחר שכלה משה את המלאכה להשרות השכינה והיא מלאכת ההקמה והעבודה בו כסה הענן ושרתה שכינה: **מלא את המשכן**. נגלה בכל חלק מהמשכן ולא חוצה לו כלל: (לה) **אל אהל מועד**. תוך היריעות מחוץ לפרכת: (לו) **ובהעלות הענן**. וכ"כ היתה שריית השכינה קבע במשכן שלא היה מסתלק כלל משם עד שהיו ישראל צריכים לנסוע. וזה לא היה בשילה ולא בבית שני אבל יותר מזה יהיה בבית שלישי יב"ב כאמרו ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

בהיות כי קצר המצע מהשתרע להדפיס תוך החומש השירה כהלכתה. על כן הוכרחנו להדפיסה עתה אחר ספר שמות בשלשים שורות. ושש שורות קודם השירה. ושש שורות אחריה. וסימניך אדני ב"ס. והא לך.

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו
ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם ויושע
יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים
מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה
במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו

פתוחה שורה שלימה

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר   אשירה ליהוה כי גאה גאה   סוס
ורכבו רמה בים   עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה   זה אלי ואנוהו   אלהי
אבי וארממנהו   יהוה איש מלחמה יהוה
שמו   מרכבת פרעה וחילו ירה בים   ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף   תהמת יכסימו ירדו במצלת כמו
אבן   ימינך יהוה נאדרי בכח   ימינך
יהוה תרעץ אויב   וברב גאונך תהרס
קמיך   תשלח חרנך יאכלמו כקש   וברוח
אפיך נערמו מים   נצבו כמו נד
נזלים   קפאו תהמת בלב ים   אמר
אויב ארדף אשיג   אחלק שלל תמלאמו
נפשי   אריק חרבי תורישמו ידי   נשפת
ברוחך כסמו ים   צללו כעופרת במים
אדירים   מי כמכה באלם יהוה   מי
כמכה נאדר בקדש   נורא תהלת עשה
פלא   נטית ימינך תבלעמו ארץ   נחית
בחסדך עם זו גאלת   נהלת בעזך אל נוה
קדשך   שמעו עמים ירגזון   חיל
אחז ישבי פלשת   אז נבהלו אלופי
אדום   אילי מואב יאחזמו רעד   נמגו
כל ישבי כנען   תפל עליהם אימתה
ופחד   בגדל זרועך ידמו כאבן   עד
יעבר עמך יהוה   עד יעבר עם זו
קנית   תבאמו ותטעמו בהר נחלתך   מכון
לשבתך פעלת יהוה   מקדש אדני כוננו
ידיך   יהוה ימלך לעלם ועד   כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים   וישב יהוה עלהם את מי
הים   ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך   הים

פתוחה שורה שלימה

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים ס ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

מנ. וא"ו קדמאה לשי"ן וסימן היה אור במושבתם ואת כל עריהם במושבתם דמדין ותפיר עליהם. תרין כתיבין כן: (כד) ויקרא פרעה. הפ"א רפה: נס. הגימ"ל בדגש: (כו) נעבד. חסר: (כח) אל תסף. עיין מ"ש בריש ואתחנן: לאסף עמי. הפ"א רפה: יא (א) כשלחו. קדמא בשי"ן: גרש. הגימ"ל דגושה וכן גם הלוים ויקנ גדול: (ו) אשר כמהו לא נהיתה וכמהו. ב' סבירין כמוה בענין: וכמהו לא תסף. עיין מ"ש בעמוס ה': (ז) לא יחרץ כלב לשנו. במדרש לקח טוב לשנו כתיב חסר וא"ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו ע"כ ואע"ג דכל לשנו באורייתא דכותיה חסר אזינא למיכתביה משום דמלאכת שמים היא: (ח) לא אתה. בתרם א' מלופיום כנתום לד"י לא רבתי וכן בתיקון ס"ת ישן. ואינו כן בשאר ספרים ועיין מ"ש בישעיה כ"ד: מעם פרעה. תאריך במ"ס: (ט) לא ישמע אליכם פרעה. בהעתק הללי אלכם ירושלמי אליכם עכ"ל. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה במסורת עם ו' חסר בתורה שנמסר סימנם בפרשת מקץ וכמוהם כתבם הרמ"ה ז"ל. ופסוק ולא ישמע אלכם פרעה הנז' במסורות הנז' הוא בפר' וארא: יב (ז) וכתבו על שתי המזוזות. כל מזוזת דואלה שמות חסר וא"ו בתראה ומלא וא"ו קדמאה וסלקא סימן בהאי פרשה דבא ודשמע ישראל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה דוהיה אם שמע מלא דמלא ובפ' ואתחנן בשמע ישראל כתב רש"י ז"ל מזזת כתיב שאין צריך אלא א' וכן הביאו ר' אליה המדקדק בס' מסורת המסורת בדיבור תמיתי בשם הגמרא וכתב שמלינו פעמים רבות שהגמרא חולקת על המסורה שלנו כגון ולבני הפלגשים שכתב רש"י ז"ל חסר כתיב והוא מלשון בראשית רבה שהוא כנגד המסורת כי נמסר עליו ב' מלאים דמלאים וכן ביום כלות משה אמרו במדרש כלת כתיב כמ"ש שם ונמסר עליו לית מלא עכ"ל. ובנדה פ' בנות עכו"ם ע"פ והנושא את מותם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו פ' מלורע אמרינן הפס והנשא כתיב חסר וא"ו. וכתבו התוספות תימה דבמסורת הוא מלא מיהו מלינו שהמסורת חולקת על הגמרא במסכת שבת גבי בני עלי מעבירם כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ"ל וכן הביא דבריהם מהר"ר יודא מינץ בתשובותיו סימן ח'. ועיין מ"ש בשמואל א' ב' ובפ' מלורע ע"פ והכונס הנ"ל. ובעל א"ת בפ' ואתחנן השיג על דברי ר' אליה הלוי בהקדמה הפרוזית לס' מסורת המסורת וגם על מ"ש בתגים בהקדמת מס"ג ועל פי' רש"י על התורה שהבאתי לעיל וגם בפירושו לסוגיות הגמ' דפ' הקומץ רבה והאריך הרבה. סוף דבר ערם עורם גדול לייסב דברי רש"י ז"ל על התורה ע"פ מסכים למ"ש בעל לקח טוב שאין צריך לקבוע על שתי המזוזות אלא מזוזה א' כך פרש"י ובמנחות פ' הקומץ אניא שומע אני וכו' עד שיפרוט לך הכתוב שתים עכ"ל. רבה וילקוט פ' ואתחנן רמז תתע"ד. אמנם בפי' סוגיית הגמ' הנ"ל דברי פי חכם חן שלא כפי' רש"י ז"ל ונראה גדולה מלאתי לפירושו מלשון ספרי ופסיקתא פ' ואתחנן עיין עליו. אבל מה שהשיג לר' אליה הלוי אינה השגה שמה שכתוב בהקדמה הפרוזית הוא לפי דרך רש"י בפי' החומש והמחבר עצמו כתב בדבור תמיתי שלפי המסורה הוא מלא. אח"כ מלאתי במרדכי להלכות קטנות גירסא אחרת בסוגיית הגמ' וז"ל מ"ט דר' מאיר מזוזת כתיב מ"ט דרבנן מזוזות כתיב ע"כ אולי זאת היתה גירסת רש"י ז"ל בגמ' ומ"ש על התורה שאין צריך אלא אחת היינו פליס א' ודעתו לפסוק כר' מאיר כמו שפסק ג"כ הרמ"ה ז"ל עוד כתוב במרדכי שהתוספות האריכו הרבה בגרסת הספרים וכו' לר"י עיקר כמו שמלינו בגויל מגורגוניית דפ' שמע כתיב מזוזת ופ' והיה אם שמוע מזוזות ע"כ. וכן מלאתים בהעתק הללי וכן דעת הרי"ף והרמב"ם וסמ"ג וטו"ר ורבינו ישעיה הראשון ורי"ז וס' התרומה ואבן ירחי והרמ"ה והמאירי ז"ל. וכן מעידות כל מסורות הדפוס וכ"י בפ' לו ופ' ואתחנן. ומה שנדרש במדרש רות הנעלם מזזת כתיב מאותיותיו משמע מות זז וכו' אינו הפך כוונתינו כי גם אם כתוב מזוזות הדרשה תדרש וניחא טפי דלית וא"ו מפסיק בין זז: על הבתים אשר יאכלו. חד מן ג' הבתים בתרי טעמי וסימנהון נמסרה במ"ג ועיין מ"ש ן' עזרא: (י) והנתר ממנו. כל לישנא דנותר באורייתא מלא בר מן דין דהוא חסר: (יא) וככה תאכלו אתו. כתב רד"ק בשרש כה שהמסורה כתב עליו לית כותיה מלרע וכן העתיק דבריו בעל מכלל יופי אבל מהר"ר משה פרובינצאלי זלה"ה כתב זל"ס ובמסורת שאצלנו בדפוס וגם בכ"י כתוב עליו ב' וסבכו בנחמיה ה' י"ב וככה יהיה נעור ורק והוא מלעיל. משמע שגם וככה תאכלו אתו מלעיל וכן מלאתי עליו בספרים ישנים שתי זרקאות להורות שהוא מלעיל כי הזרקא תמיד בסוף המלה

והקדימו לה האחרת להורות על קריאת המלה שהיא מלעיל כזה וְכָכָה עכ"ל. וגם בעל רב פעלים בשער המלי' הביא מסרה הנזכרת ואח"כ כתב ואם כן הקורא וככה תאכלו אותו מלרע טועה מדרך השכל כי הה"א נוספת שכך חז"ל כשהושו זרבה בלשון כך וכך ודומה לו במשקלו אן הלכתם עד אן תמלל אלה שבאותם בה"א נוספ' כונס מלעיל. אנה הלך דודך. אנה פנה דודך. עד אנה ינאצוני העם הזה. ועד אנה לא יאמינו בי. וג' מהם הנמצאים דרך זרות מלרע כבר העיד בעל המסורת עליהם שהם אנה אנחנו עולים. אנה אלך מרוחך. ועל אלה ג' וככה היה לו לומר ב' א' מלעיל וא' מלרע כמו שהעיד על מלת יאבד ב'. א' מלעיל יאבד יום אולד בו ואחד מלרע יאבד לב המלך והשרים. ולא יקשה לבך לקרות וככה מלרע בעבור הזרקא שבאות האחרונה כי כן מנהג הזרקא והתרסא והסגולה לבא כל א' מהם בסוף תיבה אפילו בתיבה מלעיל וכן תלשא בראש התיבה אפילו בתיבה מלרע תבקשם וכן תמלאם ע"כ. ורוב דבריו אלה העתיקם בעל לוית חן בשער ע' פ' ה' בביאור המלות המשתילות מכ"ף והסכים לדבריו ועיין מ"ש בסוף פ' וילא על ואם אתה: משניכם תגרים. החכם ריקאנטי כתב שמלא תגרם חסר יו"ד. ובעל הלבושים בס' אור יקרות פי' דבריו של"ל תגור שלהם כלומר בזמם וכן פי' בפ' בראשית ע"פ ויעשו להם חגרת. ואולם בכל הספרים מלא תגרים חסר וא"ו ומלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: תגרים. בזקף קטון בס"ס: (יד) וחגתם. הגימ"ל דגושה וכן תחגהו: (טו) שבעת ימים מלות תאכלו. בס' הזוהר אמר ר"ש מלת כתיב כד"א מרמת אלהים וגו' ומסורתא וספרי דילן פליגי בתרוייהו. ועיין עוד מ"ש בפ' בהעלותך תשביתו שאר. חסר וא"ו וכולהון דכוותיה ונדרש בלקח טוב להביא שאר כל שהוא שאור: אכל. חסר וא"ו על פי המסורת שאינו מהד' מלאים שנמסר סימנם בתילים מ"א וסוף נחום במ"ג והכי משתמע מכללי הרמ"ה ז"ל ואלו הן לבלתי אכל ממנו אכלת חטף וחסר ודכותיה לבלתי אכל הדם אע"ג דקריה חולם חסר וכל אורייתא חסר היא נתנה לי מן העץ ואכל חסר וא"ו וחסר אל"ף תניין

דהוה חזי למיהוי מלא אל"ף או וא"ו מילופי אל"ף תניין וכתיב חסר בלא וא"ו ובלא אל"ף דכתיבא ביה סימן לעתיד היא ולאו מעיקר לישנא דאכילה וכל אכל ואכל באורייתא בין דקריא כ"ף דידיה בצירי כגון דין בין דקריא בפתח כגון ויאמר לא אכל עד אם דברתי ואכל מכל חסר כתיב בר מן א' שהוא מלא וא"ו כתיב וסימן ויעזב כל אשר לו ביד יוסף וגו' הלחם אשר הוא אוכל דין למוד מלא וא"ו: מיום הראשון. חסר וא"ו בהעתק הללי בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן הוא במסורת ובס' מנחת כהן וכן מסר הרמ"ה ז"ל בראשון באחד לחדש דויהי באחת ושש מאות שנה מלא דמלא כתיב מלא אל"ף קדים לשי"ן ומלא וא"ו בתריה וכל לישנא דראשון באורייתא דכותא מלא דמלא בר מן ב' חסרים וא"ו בלישנא וסימן מיום הראשון עד יום השבעי בראשון בארבעה עשר יום לחדש ושארא כולהון מלאים וא"ו וכולהון מלאים אל"ף: (יז) המלות. הלד"י דגושה: (יח) בערב תאכלו מלת. חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים. כ"כ הרמ"ה ובעל העורים והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת וסימן נמסר כאן במ"ג וכן מסר הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן: (כא) משכו. השי"ן בשוא לבדו והמ"ם במתג וספרים מדוייקים במתגים אלו נבוכים הם ולכתוב עליהם מאמר פרטי בארוכה בסוף הספר אם יסכים ה' על ידי. ועיין מ"ש ביחזקאל סימן ל"ב על משכו אותה ומלכים א' י"ח: (כה) והיה כי תבאו. טעו המדפיסים שעשו פה פסקא כי אינה תחלת פרשה: (כז) בנגפו. הפ"א בדגש: (כט) הכה כל. כל רפה: (לא) קומו צאו. חד מן ה' דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וסימן כסדר במסורת דויקרא ה': (לז) מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן ן' עזרא ועיין מ"ש על זה בסוף פ' ויגש וריש ס' שמות: (לט) עגת. הגימ"ל רפה. וכתב הרמ"ה ז"ל לושי ועשי עגות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה כתיב ודכותא ועשו אתו עגות דשטו העם ולקטו וחד חסר דחסר עגת מצות כי לא חמץ ונמסר עליה לית כותיה חסר דחסר מכלל דשאר אורייתא לאו חסר דחסר כתיבי ואית נוסחי דכתיבי בהון עגות דשטו העם חסר דחסר וביצושא הוא דמסורת דעגת מצות פליגא עלייהו ורובא דנוסחי דיקי כמי כמסורת סלקי: (מב) ליל. מלא יו"ד בכל הספרים לאפוקי דעת המאירי: (מו) ועצם לא. בלא מקף באמצע: (מח) ועשה. פסח. הפ"א רפה שאין כאן אתי מרחוק: כל. דזכר רפה: והיה. מלרע שהטרחא ביו"ד: יג (ג) בחזק. הבי"ת בדגש: (ה) והיה כי יביאך. הראשון אין כאן שום פיסקא: והיה כי. הכ"ף רפה: (י) למועדה. מלא וא"ו כמו למו עדה שתי מלות עדות היא לישראל ששם ה' נקרא עליהם: (יא) יבאך. הבי"ת חסר יו"ד והוא חד מן מלין דחסר יו"ד בלישן ביאה וסימן נמסר במ"ג ירמיה י"ח וטעו המדפיסים לכתוב ובאך בוא"ו ובגליון יבאך ק' שאין כאן קרי וכתיב כלל גם במסורה ריש ד"ה לא נמנה עם מלין דכתיבין וא"ו ברים תיבותא וקריין יו"ד וכן הכריע מוהר"ר יעקב לבית לוי בתשובותיו סימן י"ד ובי' שפיר מ"ש מוהר"י קארו ז"ל בטור א"ח סימן ל"ב בשם הר"י אלכסנדרי וכ"כ הרמ"ה ז"ל יבאך א' לחוד באורייתא חסר יו"ד תנינא דעניינא החסר וסימן והיה כי יבאך ה' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך דשארא מלאים כתיבי ועיין מ"ש רבינו בחיי: (יב) והעברת. במאריך או במירכא לבסוף לא בתביר: כל. רפה: (יג) חמר. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכ"כ הפוסקים ומנחת כהן וכן נמנה במסורת בכלל החסרים במ"ג פ' ויחי ובהלכות דבר הדיא פ' הרואה א"ל רבא וא"ו דפטר חמור גהיט בתפילך ופי' רש"י שהוא חסר וא"ו ובתפילין של רבא כתבו הסופר מלא ואח"כ מחק הוא"ו פי' גהיט מחוק עכ"ל. והביאו ג"כ ס' התרומה ובערוך ע' גהט גרים פטר חמור גחיט בתפילך ופי' חסר בתפילך. מדבריו משמע שצריך לכתבו מלא ובתפילין של רבא כתבו הכותב חסר ע"כ ופי' רש"י ז"ל עיקר וכן פי' הרמ"ה ז"ל שהני ד' בלישנא דחמר חסרים וא"ו באורייתא ואחד מהם וכל פטר חמר דתפילין ואח"כ כתב והיא דגרסי' בפ' הרואה א"ל וא"ו דפטר חמר גחיט מתפילין עיין רבא ואשכח דגחיט לא למימרא דאיכא וא"ו בפטר חמר דתפילין אלא למימרא דמעיקר' טעה ספרא דכתביה מלא והדר מחקיה לגויה ואתקין: (יד) יד. ברביע: (טו) ויהרג. יש ספרים שהוא מלא בוא"ו אחר הרי"ש אבל נראה שהוא חסר מדאמרי' בהקומץ רבה רמי איפסיקא ליה כרעא דוא"ו ויהרג בנוקבא פי' וא"ו אירע במקום נקב ונראה כמין יו"ד אתא לקמיה דר' זירא א"ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש פי' דאי חכים מבין שמחרף הוא לומר ייהרג כלפי מעלה ואומר ויהרג אי קרי ויהרג כשר ואי לא ייהרג הוא ופסול ופר"י מכאן משמע ויהרג חסר בלא וא"ו בין רי"ש לגימ"ל ע"כ באגודה ועיין ג"כ במרדכי פ' הקומץ וכן במסורת ד' מלאין בלשון הריגה וכל שריה אהרוג דעמום עת להרוג כי נמכרנו אני ועמי להשמיד ולהרוג בשונאיהם ולא קחשיב ויהרג דהכא שמע מינה דהוא חסר וכ"כ ס' התרומה והרמ"ה ז"ל: ה' כל בכור. מלת כל דגושה מדין מפיק ואין פסיק בין ה"א למלת כל כמו שנגלה בחיזה ספר ועיין הכלל שאכתוב בתילים מזמור ב' בס"ד: מבכל. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ב' חסרים ע"פ המסורת ומסרו ויהי בחצי הלילה דפרשה וכ"כ הפוסקים והרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן: (טז) והיה לאות על ידכה. כתב הרמ"ה ז"ל והיה לאות על ידכה כ"ף כפופה ומלא ה"א בתראה ושארא אורייתא חסר ה"א ע"כ. וכן במסורה דילן נמסר כאן ידכה לית כתיב כן והוא חד מן כ"א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא ובמסורה רבתא פרים בהדיא והיה לאות תניינא ואהא דרים רב אשי בפ' הקומץ רבה ידכה יד כהה וכ"כ רש"י בפי' התורה בפ' קדש לי כל בכור על ידך שמאל לפי' ידכה מלא בפ' שנייה לדרוש בה שהיא כהה. ויש לתמוה על ספר הזוהר דמייתי הך דרשא בפ' ואתחנן גבי וקשרתם לאות על ידך ולפי מ"ש בס' תילים מזמור מ"ו ומזמור פ"ג אין לתמוה על זה עיין שם ומ"ש בפרשת ואתחנן. אבל בריקאנטי מייתי הך דרשא הכא ועיין שערי אורה דף י' ורבינו בחיי: ולטוטפת. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא כמ"ש בפ' עקב:

פרשת בשלח

(יז) כי קרוב. הכ"ף דגושה: (יח) אלהים. דויקב בפסק מלבד הדרגא: דרך. בדגש: וחמשים. השי"ן רפה בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוס קדמון והוא חסר וא"ו אחר היו"ד ע"פ המסורת. ובמכילתא וחמשים אלא א' מחמשה וי"א א' מחמשים וי"א א' מארבעה מאות וכו'. ובירושלמי פ' במה אשה מלמד שהיו מזויינים

בחמשה

בחמשה מיני זיין וכו'. וכתב רבינו בחיי וחמשים כתיב חסר וא"ו ללמדך שהתורה שניתנה לחמשים יום היתה תכלית מה שעלו בני ישראל מארץ מצרים. ועוד יש בו רמז לחמשים פעמים שנזכרה יציאת מצרים בתורה עכ"ל. ועיין עוד בבעל הטורים: (יט) ויקח. הקו"ף דגושה: (כ) מסכת. חסר ב"ב וא"ו בתרא' בכל ספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן עיקר כי לא נמנה במ"ג עם המלאים והסימן נמסר גם בפרשת ויחלו במ"ג ועיין מ"ש בפ' אמור וזה לך גם לשון הרמ"ה ז"ל. ולמקנהו עשה סכת דוישלח חסר דחסר כתיב ותסר עליה כל סכת בסכת מסכת חסר דחסר בר מן ב' מלאים וא"ו בתרא' וסימן כי בסכות הושבתי דאמור. על כן קרא שם המקום סכות דוישלח. ויעקב נסע סכתה חסר וא"ו כתיב ודכותא ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה חסר וא"ו. חג הסכת י"א למוד באורייתא חסר דחסר וסימן חג הסכת תעשה לך שבעת ימים וכל שאר הסכת באורייתא מלא וא"ו תניין: (כא) לנחתם. אין בלמ"ד מאריך: יד (א) לאמר. הלמ"ד דגושה: (ה) ויגד. הגימ"ל דגושה: (ו) ויאסר. האל"ף נחה בשוא לבדו מכלול דף קי"ד עיין מ"ש במקץ ע"פ ויאסר אתו לעיניהם. ויאסר הס"ל בלא מאריך ביו"ד ובלא גם בסמ"ך: (ז) ושלשם. בהעתק הללי ושלשים ירושלמי ושלשם ואומר המסורה לית חסר דחסר עכ"ל. וכן נמסר עליו חסר דחסר במסורת הדפוס וכ"י. גם הרמ"ה ז"ל כתב ונמסר שלשיו חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין ושלשם על כלו חסר דחסר כתיב: כלו. כן כתיב בוא"ו כי לא נמנה עם הכתובים ה"א בסוף תיבה וסימן נמסר במ"ג שמואל ב' ב'. ובזוהר דשיר השירים כלה שהוא בה"א ובעל ה"ש נדחק לפרשו ולא נמסור אללי וכבר הודעתי פעמים רבות דקים לן כמסורת: (ח) ויחזק ה'. רביע על ה': (י) והנה. בלא מק"ף: (יא) המבלי. כתב רבי יונה על פי ספר ירושלמי אשר סמך עליו כי הה"א בפתח לבדו וכן מלאתי בס' א' כ"י. ורד"ק כתב במכלול שבכל הספרים המדוייקים בשוא ופתח עיין שם דף כ"ח וכן בעל שברי לוחות שזה הירושלמי הוא הספר אשר סמך עליו ר' יונה המדקדק כמו שהעיד עליו רד"ק. ואולי הוא הספר שהגיה בן אשר שהיה בירושלם ימים רבים וכמ"ש הרמב"ם בפ"ח מהלכות ס"ת עכ"ל. ועיין מ"ש בתילים ק"ח ע"פ מאויי רשע. ובס"פ יש מאריך בה"א כמ"ש במלכים ב' א' וד' הם במסורת: (יב) מצרים. הסמוך למתכנו הרי"ש בפתח: (יג) כי אשר ראיתם. ה' סבירין כאשר וקרינן אשר וסימן במ"ג פרשת לו: (יח) ה' בהכבדי בפרעה. הבי"ת דגושה: (כא) לֶחָרָבָה כ"כ: (כה) ויאמר מצרים. במסורת חשיב ליה בהדי י"ב דסבירין ויאמרו.
ועיין מ"ש בסוף פרשת מטות:

הגהת השירה

זכר להדפיסה בעמוד אחד מתחלת הבאים עד קרא וכל הלוכה כמו שהיא בס' א"ת וכן היא בהעתק מדפוס פיזארו. ובכל ספרי הדפוס לא דקדקו לכתוב שירה זו כהוגן. ולכן הצגתי לפניך צורה זו שהביא דעת הרמב"ם ז"ל גם כי בספרו עמו המדפיסים וזהו גם כן דעת הרמ"ה והמאירי ז"ל ומסכת סופרים ופ' תני. ואין חילוק ביניהם רק מעט מזער. ואני החזקתי בדעת הרמ"ה ז"ל בכל פרטיה ודקדוקיה כי כן מצאתי בס"ת ספרדים המשובחים והקדמונים וכן נהגו סופרי עירנו והנני הולך ג"כ בדרך ר"ת ז"ל לענין אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח כמ"ש הר"ן ז"ל סוף פ"ק דמגילה. ואולי הוא גם דעת רש"י ז"ל אלא שלדבריו צריך שיהיה לעולם החלק בשלים מן הכתב שהוא קורא לחלק לבינה ולכתב אריח. וממסכת סופרים נראה שאפילו צורת שירת עשרת בני המן ומלכי כנען לעיכובא וכן כתב המרדכי בשם הירושלמי וכ"ש שירות האחרות שחובה עלינו לכותבם כדין וכהלכה. וכתב הריב"ש בתשובותיו סימן רפ"ו אין ספק אללי שבשירה צריך להניח ריוח כשיעור פרשה סתומה דהיינו ט' אותיות וכ"כ הרמב"ם ז"ל בצורת שירת האזינו כל שטה ושטה יש באמצעה ריוח אחד כצורת הפרשה הסתומה עכ"ל. ונראה שגם על שיעור הריוח אמר כן אלא שבשירת הים בשיטה שיש בה שני אוירין מניח שעור הריוח בין שניהם וכ"כ הוא ז"ל בשירת הים ושאר השיטות אתה מניחין באמצעה ריוח א' ואתה מניחין הריוח בשני מקומות וכו'. ומדקאמר מניחין הריוח משמע שיש שיעור לו אלא שבאותה שטה חולק אותו לשני אוירין:

(כח) הבאים אחריהם. הבאים בראש הדף כי זו היא ה"א של סימן בי"ה שמ"ו: לא נשאר בהם עד אחד. הא דמסיר בדפוסים לית אורייתא בהם שופטים בם. לא ידענא מאי קאמר דמסורה הכי קא מסיר בפ' ואלא ובשופטים ד' ג' פסוקים מטעין בהון (א"כ מתחלפין). פרעה. לא נשאר בהם עד א'. קיקרא. לא נשאר עד אחד. ערוב. לא נשאר אחד: (כט) הלכו ביבשה. בי"ת ראשונה רפה: בתוך הים והמים להם חמה. בילקוט ומנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שלמעלה הוא אומר והמים להם חמה חמה כתיב ע"כ. אבל במכילתא כתוב ומנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שנאמר והמים להם חומה אל תיקרי חומה אלא חֵמָה ע"כ. ועל פסוק זה נאמר ולא על שלמעלה וכן צריך להגיה בילקוט וזהו לשון הרמ"ה ז"ל והמים להם חומה דויבאו בני ישראל מלא וא"ו כתיבי וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן להם חמה דובני ישראל הלכו ביבשה. אשר לא חמה לאמיתות דוקס הבית אשר בעיר. אשר אין להם חמה דובתי החצרים עכ"ל וכן הוא במסורת שלנו. וכתב בעל הטורים חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חימה על פסל מיכה שעבר בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה ס"ת רמ"ה שהוא בגמטריא פסל מיכה ע"כ. ומוסיף אני לומר שזה נרמז במלות ביבשה בתוך הים סופי תיבות מיכה. וכתב רבינו בחיי שדרשו רבותינו והמים להם חומה חמה כתיב חומה לישראל חמה למצריים וכן דרשו בחילו של סנחריב והיה אור ישראל לאש. אור לישראל אש לסנחריב ע"כ: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במדבר רבה ריש פ' ב' ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. וישע כתיב כביכול ישראל נגאלו וכאילו הוא נגאל, ופירש בעל מתנות כהונה וישע כתיב כלומר נוכל לקראתו וישע ע"כ. משמע דדריש ליה כאלו היה נקוד וישע בחירק היו"ד. ויותר נראה לי גירסת הספרים דגרסי ויושע כתיב כי הוא מלא וא"ו וע"פ המסורת ודרשינן ליה כאילו היה נקוד וַיִּוָּשַׁע כמו שייסד הפייט לנוסח תלויכת וַיִּוָּשַׁע כמו שכתבתי בישעיה מ"ג אלל שלחתי בבלה. וכן הוא במדרש ילמדנו סוף פרשת אחרי מות וכן הובא בילקוט זכריה רמז תקע"ז בשם מדרש תנחומא: (לא) ויאמינו. כן צ"ל המאריך

בוא"ו: טו (א) ישיר. במקף: גאה גאה. חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת ונסדר הסימן במ"ג דויקהל ה' וכן גאה גאה דותען להם מרים. ובמסורת סיפין זוגין חד דגש וחד רפי וסימן או דדו או בן דדו כי גאה גאה. מי כמכה באלים ה' מי כמכה לקחת לו גוי מקרב גוי שמת לו לא: (ב) עזי וזמרת יה. העי"ן בקמץ חטוף מפני דגשות הזי"ן שבאין להורות על חסרון עי"ן הפעל וכן נהלת בעזך שבפרשה עזי וזמרת דתילים וישעיה י"ב בעזך ישמח מלך (תילים כ"א) אתה פוררת בעזך ים (תילים ע"ד) ועיין מ"ש בתילים מזמור קי"ח: וארממנהו. מ"ם ראשונה בשוא לבדו: (ה) יכסימו. שורק. המ"ם פתח חולם תהו ע"ש רש"י ואין דומה לה במקרא בנקודתה שדינה מלא מום פי' בחולם ואמרו המדקדקים שבא כן לזווג הקריאה לקריאת היו"ד: במצולת. בהעתק הללי במצלת ירוש' במצלות עכ"ל ובכל הספרים כתוב במצולת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וכן הוא במסורת ובהרמ"ה ז"ל והלד"י בחולם וכמו כן שנים האחרים הנזכרים במסורת דתילים פ"ח ודנחמיה ט' הלד"י בחולם לפי שהם במוכרת ובסמוך בשורק כמו במצולות ים (מיכה ז'). ועיין עוד מ"ש בתילים ובנחמיה: (ז) גאונך. בתיקון ס"ת ישן גאונך פ"א גאנך ע"כ. והרמ"ה כתב בהדיא וברוב גאונך מלא. וא"ו כתיב: (ח) וברוח אפיך נערמו מים. ב' מלאים יו"ד ועיין מה שכתבתי בפ' בראשית על בזעת אפיך תאכל: נערמו מים. במקצת ספרים במקף ונכון הוא אללי: (י) צללו. הלמ"ד בשוא לבד כמנהגנו: כעופרת. הכ"ף בפתח בס"ס: כעופרת. בכולהו נוסחי דיקי מלא וא"ו כתיב וחד חסר ואת העפרת דאלך את הזהב הרמ"ה ז"ל: (יא) מי כמכה. הראשון ברפי הכ"ף והשני בדגש בתר יהו"א בלא מבטל עפ"י המסורת ונתנו טעם לדבר שלא לגמגם מיכה אלל השם ועיין מ"ש בתילים ל"ה ומה שכתב מהר"ר יוסף קארו בא"ח סוף סימן כ"א בשם אורחות חיים ומדרש לקח טוב מי כמכה הראשון רפי והשני דגש לפי שבתחלה היו משבחין בשפה רפה ולבסוף מקירות לבם בפה מלא: כמכה באלם. בלא פסק באמצע ודלא כקצת המדפיסים ובכל ספרים מדוייקים בי"ת באלם דגושה ובעל מקנה אברהם ולשון למודים מנו זה עם הזרים שאין כאן שום מבטל רק יהו"א. ובס' דקדוק ישן כ"י מלאתי לשון זה רוב דוקנים שמדגישים על מי כמכה באלם וכן קו"ף קערותיו סמך של ועשית קערתיו וכן הרבה מפני המתג אשר משבין לנגינה עכ"ל. ובתיקון ס"ת ישן מי כמכה במפתח הגיה מלאתי במדויק כמוכה שניהם מלאים ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב כל כמוך באורייתא מלא וא"ו כתיב וחסר ה"א בר מן ב' חסר וא"ו ומלא ה"א ותרויהון בחד פסוקא דמי כמכה באלים ה' ועיין מ"ש בפ' תרומה על קערותיו ובספר לקוטי שכחה ופאה דפוס פירארה דף ה' ובפירוש התפלות לריקאנטי בפי' השירה. וברבינו בחיי: באלם. חסר דחסר כלומר מי כמכה באלמים כן דרשו רבותינו בפ' הניזקין ובמכילתא. ובמדרש לקח טוב נדרש מי כמכה באלמים על פנים שונים. ובמסורת ב' בתרי לישני חד חסר וחד מלא ואיך הנחמים באלים (ישעיה נ"ז) מלא יו"ד תניינא: נאדר. האל"ף בשוא לבדו מכלול דף ע"ב: (יג) עם זו גאלת. דגש בתר יהו"א בלא מבטל עפ"י המסורת וכן הוא לב"א וכ"כ בס' אורחות חיים ובלוקח שהגימ"ל דגושה שאם תהיה רפויה נראה כאומר לשון מגואל ונמלא מחרף ב"ה: בעזך. הבי"ת רפה והעי"ן בקמץ חטוף: (טז) עליהם. בלא פסק: זרועך. בהעתק הללי זרועך ירושלמי זרעך ע"כ ועל פי המסורת הוא מלא וכן הוא בכל הספרים ובהרמ"ה ז"ל: ידמו כאבן. הכ"ף בקמץ ובדגש בתר יהו"א בלא מבטל על פי המסורה שלא יהא נראה כאומר מ"ו ידמוך אבן: (יז) מקדש. הקו"ף בדגש לתפארת ועיין מ"ש פ' שמות סימן ב' על קלפיכו: (יח) לעלם ועד. הוא"ו פתוחה לרש"י וא"ע וכן ראיתי בדפוס ישן: (כ) ותלאן כל. הכ"ף רפה:

זאת היא השירה כפי דעת המחבר. לבד כי היא בשני עמודים לקוצר גליון הדפוס. ובס"ת צריך להיות בעמוד אחד עם ה' שיטין בתחילה וה' ג"כ בסופה:

(כו) חקיו. הקו"ף בדגש: כל המחלה. מלת כל במאריך ובמקף בס"ס ועיין מ"ש בפרשת ראה על כל הבכור: המחלה. אין בה"א מאריך וכן הוא לב"א: טז (א) אל מדבר סין. כל סין במ"ך מלא וכל לן בלד"י חסר: בחמשה. הקדמא בשי"ן לא בה"א: (ב) וילינו. וילונו ק': כל עדת. הכ"ף בדגש: (ג) באכלנו. הלמ"ד במאריך: (ד) לחם. הלמ"ד בפתח: (ז) כי תלונו. תלינו ק': (יב) שמעתי את תלונת. דגש הנו"ן תמורת הנח שהיה ראוי לבא אחר הנו"ן בפעלת תבונות מכלול דף קמ"ז ועיין מ"ש בס' בראשית על ערומים. ומה שנמסר המקרא גדולה ב' כתיב כן טעות הוא ור"ל לית כתיב כן דלית כוותיה מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ושארא כלהון כתיבי תלנות וא"ו בין נו"ן לתי"ו מלא וא"ו תניינא וחסר וא"ו קדמאה. ובמדרש לקח טוב למה חסר וא"ו שהיו מחסרין מזכיותיהם. ד"א שכל תלונות עלי כתלונה אחת לכך נאמר תלונת בני ישראל אף על פי שהם מתלוננים בני ישראל הם. בני אהובי הם. בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי כנוע אשל בני בכורי: (יג) השלו. בכל ספרים מדויקים חסר יו"ד ולשון הרמ"ה ותעל השלו לא כתיב יו"ד ודכותיה ויאספו את השלו פ' בהעלותך עכ"ל. ויש לתמוה על המזקוני שכתב על השלו דבהעלותך חסר יו"ד ועל זה לא כתב מאומה. עוד קשה כי במסורה גדולה במערכת אות יו"ד וגם במסורת כ"י נמנה כ"ו מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריא ובסופם כתיב שאל ויבא שלו ויאספו את השלו ולא נמנה זה עמהם ועיין בתילים כ"ד על לשוא נפשו. והא דאמרינן פ' בתרא דיומא כתיב שליו וקרינן סלו לאו לענין דקדוק האותיות אמר אלא לענין הקריאה בשי"ן שמאל כדאמרינן התם צדיקים אוכלים אותו בשלוה רשעים אוכלים אותו ודומה להן כסלוים פי' קוצים מלשון סלון ממאיר וקוץ מכאיב: (טז) לקטו ממנו איש לפי אכלו. קדמאה ותניינא לפי אכלו תליתאה כפי אכלו ושני' ללכת. עוד יש סימן אחר במסורת: לגלגלת. שני הגימ"ל דגושות: (יז) וילקטו. היו"ד בלא קדמא: (יח) ולא העדיף ולא החסיר. אין בשום אחד מהם מאריך בה"א: (כ) וירם. הרי"ש בשלש נקודות ובמסורת שלנו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל. וכתוב במכלול דף קע"ו שהיה משפטו וירם בקמץ חטוף על המנהג ובא בקבוץ שפתים להבדיל בינו ובין וַיָּרָם כבוד ה' (יחזקאל י') שהוא ענין אחר: (כא) ונמס. כתב ר' אליה המדקדק בס' הבחור בבנין נפעל מהכפולים שהמ"ם בפתח והוא פתח
דספרא

ספר שמות

מנחת שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו.)

א ואלה. בריבוי: (יא) ואת רעמסס. במסרה קטנה כתיב עליו לית רפי. פירוש שהמ״ם בשוא נח לפי שהעי״ן בפתח וכת״ם ן׳ עזרא ושארא רעמסס בשני שואין כמ״ש בסוף פרשת ויגש וכן כתב בעל רב פעלים את פתם ואת רעמסס הרי״ש והעין פתחים והמ״ם רפויה ע״מ שעטנז אבל בארץ רעמסס רעמסס קמוצה ע״מ תחפנחס: (יד) וימררו. הרי״ש בשוא לבדו כמנהגנו: (טז) המילדת. במקרא גדולה חסר כאן לית וחסר וטעות הוא כי כולם חסרים וכן כתב בהעתק הללי. וכן במסורת כתיבת יד נמסר דלית חסר הַמְיַלְּדֹת. וגם הרמ״ה כתב המילדת למילדת כולהון חסרים: (יח) ויקרא מלך מצרים למילדת. בזקף קטון למילדת: ויאמר להן. בזקף קטון להן: (יט) בטרם תבא אלהן המילדת. הדין לחוד כתיב אלהן חסר יו״ד ושאר אורייתא כולהון מלאים: (כ) וירב. היו״ד בחירק וכן משמע מלשון הרמ״ה ז״ל שכתב והעוף ירב בארץ חד יו״ד כתיב ודכותיה וירב העם: (כא) ויעש להם בתים. כתבו המדקדקים שהדגש במלת בתים להפריד בינו ובין ואשיתהו בתה (ישעיה ה׳) שהוא ענין שממה לכן לא אמרו בתים בתי״ו רפה: (כב) וכל הבת. הבי״ת בדגש: ב (ב) כי טוב הוא. בהעתק ספר תורה פ׳ רבתי. ולא ראיתי זה כי אם בנוסחא א׳ כתיבת יד מאלפא ביתא רבתי משונה מנוסח מסורת שלנו ועיין מ״ש באיוב סוף סימן ע׳: (ג) ולא יכלה. מקף במלא בכל הספרים ובלי מאריך במלה לא במקרא ספרים: הצפינו. דגש הצד״י לתפארת מכלול משקל פִּעֵל ושרשים. ובמסורת ג׳ מלין דגשין ורפין מתחלפין וסי׳ הצפינו. מקדש ה׳. תשמי עיני (שופטים ט״ז). ובעל א״ת פי׳ מתחלפים כי בשלשה מלות שלנו היה ראוי להיות אות שנייה רפה והשלישית דגושה ונהפך הדבר ובאלו השנים דגושה והשלישית רפה עוד כתב ורשב״ע ז״ל כתב ולא נדגש הצד״י הצפינו וכו׳ ולא נהירא עכ״ל. ואומר אני כי טעה המדפיס ור״ל ונדגש לד״י וזה פשוט ונכור מתוך דבריו ובעל א״ת אי הוה שפיל לסיפיה דלישנא הוה נהירא ליה: תבת. חסר וי״ו בכל ספרים מדוייקים וכ״כ הרמ״ה ז״ל תבת גומא חסר יו״ד כתיב קנים טעה את התבה חסר יו״ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותה: גמא. הגימ״ל דגושה: ובזפת. ה״א הכינוי רפה ע״פ המסורת וכ״כ רד״ק במכלול דף ל״ב וביחזקאל סימן מ״ו. ולכן בי״ת בזפת רפויה שאין כאן דין מפיק: (ה) אמתה. בפ״ק דסוטה פליגי ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה וכו׳ והכי איתא בשמות רבה ולמאן דדריש בלשון יד היה צריך להיות האל״ף בפתח והמ״ם דגושה כגירסת רבינו סעדיה וכ״כ מהתרגום ולמאן דדריש לשון שפחה האל״ף בחטף פתח והמ״ם רפויה כמו שהוא בספרים שלנו וכן כתבו רש״י ורשב״ע וחזקוני ועיין מכמי ושרשים: (ח) ותאמר לה בת פרעה לכי. יש מקף בין ותאמר לה: (ט) והניקהו. הקו״ף בחירק בספרים מדוייקים וכ״כ החזקוני ומנחת כהן וכ״כ בס׳ בעל הלשון בשורש ילך היליכי את הילד הזה ומשכלו אללו והניקהו לי עכ״ל וכך כן דברי אבן עזרא וחסר יו״ד אחר הנו״ן בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והכי מוכח ממנו מסרה דמסרה ה׳ מלא בלישן יניקה וסימן נמסר בפרשת ויחי ודין לא נמסר בהון ובמסורה הרמ״ה ז״ל לאו מכללא בלחוד איתמר אלא בפירוש איתמר ודא היא היניקה בנים שרה מלא דמלא בתרין יודין חד קדים לנו״ן וחד בתריה ומקור עליה שמשה מלאים בלישנא בתרין יודי״ן תרין מנהון באורייתא וסימן היניקה בנים שרה. גמלים מיניקות ושאר בנביאי וכתובי. גמלים מיניקות מלא בתרין יודי״ן ומלא וא״ו כתיב. ותמת דברה מינקת רבקה מלא יו״ד קדים לנו״ן וחסר יו״ד בתראה והיניקהו לי מלא יו״ד קדים לנו״ן וחסר תרין יודי״ן בתראי כתיב. ותקח האשה הילד ותניקהו מלא חד יו״ד קדימא לקו״ף כתיב. ועיין עוד מ״ש בפ׳ האזינו בס״ד: ותקח האשה הילד. מטעים ביה איכשי דאמרי את: (י) משיתהו. בהעתק ישן משיתהו ירושלמי משתיהו ע״כ. והרמ״ה ז״ל כתב כי מן המים משיתהו מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד בתראה: (יב) כי אין. בס״ם כי בגלגל לא במקף: (יד) הלהרגני. הלמ״ד רפה והה״א בלא מאריך בס״ם וכן במכלול דף ס״א: (יז) ויבאו הרעים ויגרשום. בספרים שלנו מלא ונמסר עליה לית ומלא הרמ״ה ז״ל כתב מלא ברובא דנסחי דיקי ולית מקלא מסורת דמסרי ביה לית כותיה וחסר: ויושען. חסר יו״ד בספרים מדוייקים ובהעתק הללי ונמסר עליו לית וחסר יו״ד וגם הרמ״ה ז״ל כתב ויקם משה ויושען מלא וא״ו וחסר יו״ד כתיב וכ״כ בעל מנחת כהן: (כ) למה זה. הזי״ן דגושה: (כא) ויתן את צפרה. חסר וא״ו ונמסר עליה פלא חסרין וסימן דין. ותקח צפרה צר. את צפרה אשת משה דויתרו. ולית דמסרי עליה חסרין ושבושא הוא דכולה אורייתא בנוסחי דיקי חסר וא״ו כתיב: (כב) ויקרא את שמו גרשום. חד מן ג׳ דסבירין ותקרא וקריין ויקרא וסימן מסרתי בפ׳ וישב סימן ל״ח: (כג) ויהי בימים הרבים. פרשה פתוחה היא זו וטעו המדפיסים: ג (א) רעה. בסגיר: (ב) אכל. כתוב בשרשים שרש אכל בלשון הזה ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא (נחום א׳) ובא מל׳ והסנה איננו אכל ולשון זה הטעה לבעל מכלל יופי שכתב אוכל מלא אבל במכלול דף פ׳ כתב חסר וא״ו וכן הוב׳ בדף רי״ב בכלל החסרים וכמו לקח ואסף (מלכים ב׳ ב׳) ואחר כן הביא אותם שבאו בוא״ו עם הדגש וכן הוא בכל הספרים שלנו בשלם נקודות וחסר. וכ״כ בעל המסורת לית וחסר גם במנחת כהן כתוב חסר. וא״ו והכ״ף דגושה ולא למקרא הרמ״ה ז״ל כתב גם כן והסנה איננו אכל חסר וא״ו כתיב. אחר זמן חשבתי שטעות נפל בשרשים ונפת הטעות היה פסוק שלפניו אכלו כקש יבש מלא והסופר טעה וחשב שמלת מלא מחוברת אל פסוק והסנה איננו אכל ולפיכך הגיה ובא מלא והסנה וגו׳. ויש לי ראיה מבעל הלשון שדרכו להעתיק דברי רד״ק וכתב בספרו אכל ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא. והסנה איננו אכל וזה ברור כמו שחשבתי: (ד) ויאמר משה

משה. שמות רבה פ׳ ב׳ אתה מוצא באברהם אברהם יש בו הפסק. יעקב יעקב יש בו הפסק. שמואל שמואל יש בו הפסק. אבל משה משה אין בו הפסק למה כן משל לאדם שנתון עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משאוי זה. ויש אומרים עם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו ע״כ. ובזוהר סוף פרשת ויקרא ויקרא מלאך ה׳ וגו׳ פסיק טעמא בגווייהו דלאו אברהם בתראה כקדמאה בתראה שלים קדמאה לא שלים כגוונא דא שמואל שמואל בתראה שלים קדמאה לא שלים בתראה נביא קדמאה לא נביא אבל משה משה לא פסיק בגין דמיומא דאתייליד לא אעדי מיניה שכינתא ע״כ. ועיין עוד באדרא רבא ריש דף קל״ח ובזוהר פ׳ בלק דף קצ״ו ומקרא גדולה שמואל א׳ ג׳ ד׳ שמות מוכפלים ופסקים ב״מ משה משה שלא היה הפסק בינו לבין השכינה ע״כ. עוד מצאתי מסרה כ״י זה לשונו ד׳ שמות תוכפלים וסימנהון אברהם אברהם. יעקב יעקב. משה משה שמואל שמואל. וכולהון פסקין ומשה עפסא ולמה שמע מפי הדיבור באיספקלריא המאירה על כן הוא בטפחא עכ״ל ועניין תפורש בסוף נחרא דפרק המוצא ובויקרא רבה פרשה א׳ ובס׳ הזהר פ׳ וישלח ופ׳ יתרו ופ׳ שלח לך דף קע״ד. ליקוטי פ׳ וארא. שערי אורה דף כ״ח ל׳. ערוך ע׳ אספקלר גור אריה ריש פ׳ תמות. ועיין מ״ש בירמיה כ״ג על ה׳ צדקנו. ומ״ש על לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב. והחפץ לדעת סוד הטעם להכפלת שמות של ד׳ אנשים שזכרנו יעיין בס׳ הזוהר ריש פרשת נח בתוספתא ובס׳ נשמת שבת הלוי שער א׳ ודעת לנפשו ינעם: (ה) מעל רגליך. בנוסחי דיקי מלא יו״ד כתיב וכל ארבעה חומשי קדמאי דאורייתא דכותיה מלא וכל משנה תורה חסר יו״ד ובמסורה כל משנה תורה וכתובים חסר בר מן חד מלא הדום לרגליך דתילים דשמע מינה כל משנה תורה חסר ושאר אורייתא מלאים הרמ״ה ואשכחנא נמי מסרה אחרינא ביהושע ה׳ ומסרה ה׳ חסר בלישנא וכו׳ ודא ודא אחת היא: עומד. דין לחוד מלא וא״ו באורייתא: (י) ועתה לכה. ויקרא רבה פ׳ א׳ א״ר אלעזר ה״א בסוף תיבותא לומר שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. ועי׳ בעל מתנות כהונה שבעל כרחנו נקרא אותו לך בקמץ תחת הכ״ף כלומר השלימות לך הוא מה שאין כן אילו היה כתוב לך שנוכל לקרותו כמו לך לך ע״פ. ובשמות רבה פ׳ ג׳ אמר ר״א לכה וודאית הה״א שבסוף התיבה לומר וכו׳ כדלעיל. ועי׳ שם המפרש הנ״ל שהה״א שבסוף מורה על הברור והודאי כמו שדרשו ישובו רשעים לשאולה לדיוטא התחתונה שבשאול והנה רבות ועיין בחיי פרשת וארא: (יב) כי אהיה עמך. מלת כי במאריך ובמקף ואל״ף אהיה בלא מאריך: (יג) ואמרתי להם אלהי אבותיכם. דין לחוד מלא דמלא באורייתא מלא וא״ו ומלא יו״ד: (טו) זה שמי. השי״ן דגושה: זה שמי לעלם. חסר וא״ו שלא יהגה אדם את ה׳ באותיותיו ע״כ פ׳ ג׳ ותנן נמי בריש פ׳ חלק אבא שאול אומר אף ההוגה את ה׳ באותיותיו. ובפסחים פ׳ אלו עוברין ובקדושין פ׳ עשרה יוחסין רבא סבר למדרשיה בפירקא א״ל ההוא סבא לעלם כתיב ר׳ אבינא רמי כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי אמר הקב״ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו״ד ה״א ונקרא באל״ף דל״ת. ובשוחר טוב מזמור צ״א ר׳ חנינא בר אידי אמר למה אומרים ישראל את השם במקדש בפי׳ ובמדינה בכינוי ליראה את השם הנכבד שנאמר ככבודו מדבר בך ואין איאמר בקריאת שנאמר עיר האלהים סלה. ובירושלמי דיומא פ׳ אמר להם הממונה כשהיה כ״ג מזכיר את השם יו״ד פעמים בי״ה הקרובים היו נופלין על פניהם. והרחוקים היו אומרים בשכמל״ו אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהוא מתעלם מהם זה שמי לעולם זה שמי לעלם ע״כ. ובפי׳ הוגה את ה׳ באותיותיו פי׳ רש״י בפ׳ ק׳ דע״ז שהיה דורשו בע״ב אותיות ועושה בו מה שחפץ. וי״מ שהיה קורא בפי׳ אותיות של שם המיוחד וזה אין לעשות כדאמרינן לעיל בפסחים ובקדושין וזהו דעת התוספות ופירש רש״י הוא כדעת רבינו האי גאון ז״ל הנזכר באשרי דיומא פרק יום הכפורים ע״ש. וכן משמע ממדרש קהלת רבתי פסוק את הכל עשה יפה בעתו ומפיים ביה וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. וכן משמע בירוש׳ ועיין מ״ש בקהלת ג׳ פסוק גם את העלם נתן בלבם. ואף על גב דאשכחן י״א לעולם חסר בקריה וסימנהון בתילים ע״ש. היכא דאיכא למידרש דרשינן ועיין שערי אורה דף י׳: (כ) והכתי את מצרים. מלא יו״ד קדים לתי״ו וכל אורייתא דנוסחי דיקי דכותא מלא ומסורת עליה כלהון מלאים ובמסורת אחרת נמסר עליה ארבעה מלאים ולית דמסר עליה והכיתי תרין בתורה חד חסר וחד מלא. והכתי את מצרים. והכתי כל בכור בתראה מלא. ולית דמסר עליה דכתב לית כותיה מלא מכלל דקדמאה חסר והני תרתי מסורתא בתרייתא שיבושא ניהו דכולהו נוסחי דיקי פליגי עלייהו הרמ״ה ז״ל: (כא) חן. במאריך לא בתביר: העם הזה. במקף ומאריך בה״א בספרים כ״י: (כב) ומגרת. הגימ״ל דגושה: ד (ב) מזה בידך. מה זה ק׳ והוא חד מן ט״ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימן נמסר במקרא גדולה ד״ה א׳ כ״ז. וגם הרמ״ה ז״ל כתיב מזה בידך חסר ה״א בתר מ״ם וחדא מלה וק׳ תרתי. ומפיר עליה מזה כתיב מה זה קריה ונדרש בשמות רבה פ״ג מזה שבידך אתה צריך ללקות וכו׳: (ג) השליכהו. טעה המדפיס להדפיסו חסר יו״ד שהוא מלא ע״פ המסורת כמו שנמסר כאן במקרא גדולה וכן מנאו בעל מנחת כהן בפרשת ויצא בכלל המלאים בלישנא בתורה וגם פה כתב השליכהו ארצה לחוד ומלא. וישליכהו ארצה חסר. וכן הוא בספרים כתיבת יד מדוייקים ומה שכתוב במסרת גדולה במנין החסרים השליכהו ארצה ב׳ בו לא אהשליכהו קאי אלא על וישליכהו ופי׳ ב׳ בו ר״ל השני שבפסוק שהוא חסר יו״ד וגם הרמ״ה ז״ל כתב בפי׳ השליכהו ארצה מלא יו״ד כתיב. עוד כתב כל לשון השלכה דקרי למ״ד דידיה מיכן כל אורייתא מלא בר מן ח׳ ומנה כל הכתובים במסרה גדולה שהם שבעה באורייתא ובתוכם ארצה וישליכהו ארצה כמו

שהגהתי. עוד הוסיף וישלכו אותו הבכה דפרשת ויגש שהם ח' חסרים בין כולם כמו שכתבתי שם: (ח) האחרון. מלא וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן: (יב) והוריתיך. במקרא גדולה כתוב עליו כי בס"א כתיב והורתך ונמסר עליו לית וכ"כ עכ"ל. ואין לסמוך על הוראה זו כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי כתב והוריתיך בשני יודי"ן ואב למסורת הרמ"ה כתב בהדיא והוריתיך אשר תדבר מלא וא"ו ותרין יודי"ן כתיב: (יג) שלח נא. בגעיא השי"ן ובמאריך בלמ"ד כ"כ בספרים מדוייקים כ"י: (טז) והיה הוא. מלעיל: יהיה לך. הלמ"ד דגושה: (יט) לך שב. כל אורייתא מלא ודין חסר: (כא) לפני פרעה. בגלגל לא במקף: (ל) אהרן את. בלא פסק: ה (ז) תבן לעם. בשש נקודות: כתמול. מלא וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כחברו שבסמוך: ומדפיס המסורת טעה כמ"ש בפ' ויצא סימן ל"א. גם בעל מנחת כהן נשתבש בכל המקומות. וכבר האלכתי שם כל הצורך: וקששו. השי"ן בשוא לבדו: (ט) ויעשו בה. הבי"ת רפה: (יד) שמו עלהם. חסר יו"ד ע"פ המסורת. וכן כתב בעל מנחת כהן וסימן נמסר במסורה גדולה פרשת ויגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טו) ויצעקו אל פרעה. הפ"א דגושה: למה תעשה כה. טעם תרין טוערין אף על פי שיש לו נעימה כמו הסביר אינו מפסיק לפי שהוא נקשר ומתגלגל עם התיבה שאחריו: (טז) וחטאת עמך. לית ורפי: (כב) למה הרעתה. הת"ס רפה: הרעתה. בהעתק הללי הרעתה ירושלמי הרעת חסרה עכ"ל. ובכל ספרים שלנו ה"א בסוף תיבה. ולשון המאירי הרעתה חסר וא"ו וה"א לבסוף וכ"כ הרמ"ה וספר שמן ששון. עוד מצאתי מסרה כ"י ז"ל. הרעתה ג' חד כתיב הרעתה וחד כתיב הרעת וחד כתיב הרעות דויגש הרעתה כתיב לעבדך פ' בהעלתך הרעת כתיב להמית את (מלכים א' י"ז) הרעות כתיב ע"כ. וכן במלכים ובפרשת בהעלתך נמסר ג' ומשתניין באתיהון. וכן מסר הרמ"ה ז"ל למה הרעתה לית חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכותיה הרעתם אשר עשיתם וחד בלישנא חסר דחסר דכותא בענין אחרים וסימן והרעתם בחללות. למה הרעתה לעם הזה חסר יו"ד וחסר וא"ו ומלא ה"א בסוף תבותא וחד חסר דחסר למה הרעת לעבדך חסר יו"ד וחסר וא"ו וחסר ה"א כתיב ולא הרעתי את אחד מהם חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל: הזה. בדגש:

פרשת וארא

ו (ג) וארא. סתומה: (ד) מגריהם. בתיקון ס"ת מגריהם ס"א מגוריהם וכן במפתח ע"כ. וכבר נתבאר ענין זה על תשלומו בפ' וישלח סימן ל"ו. ומה שכתוב במסורה קטנה שנדפס כאן ושם טעות הוא ואין לסמוך עליה: גכו. הגימ"ל דגושה: (ז) כי אני. כי בגלגל לא במקף: (ח) וליעקב. באתנח: (י) אל משה לאמר. כתב המכלול בשער אותיות או"י למ"ד אל משה לאמר דגושה לעולם למ"ד אל משה ואל אהרן לאמר איננה דגושה לעולם עכ"ל. וכן מצאתי בספרים כ"י מדוייקים. וכתב א"ת למ"ד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן אחד בפסוק ויאמרו בני גד ובני ראובן פ' מטות והאריך הרבה בענין ואין כאן מקום להאריך: (יד) אלה ראשי בית. הבי"ת רפה: (יט) מחלי. החי"ת בשוא לבדו וכן כחשון. וכן מצאתי בספר דקדוק כ"י שאלו הן מהשמות שאין באחה"ע שבהם כי אם במתג לבד על פי הקבלה: (כג) אלישבע. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל: עמינדב. חדא מלה כתיב מלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל והכי איתא במסכת סופרים: אביהוא. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: (כד) ואביאסף. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל. הקרחי. הקו"ף בדגש: (כה) ותלד לו את פינחס. מלא בנוסחאות ישנות ובכ"י וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה. ועיין מ"ש בס"ד שמואל א' א' על פסוק חפני ופנחס: (כט) אל משה לאמר. הלמ"ד דגושה: ז (א) ויאמר ראה נתתיך. פרשה פתוחה: (ב) אשר תדבר. כתב בעל אור תורה שהתי"ו רפה. וכן ראיתי בספרים מדוייקים כתיבת יד אכן בספר אחר כ"י דגושה. וחילוף כזה ראיתי בספרים על אל תרבו תדברו (שמואל א' ב') נפש ברכה תדשן (משלי י"א). ולפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת ממולא אחד והראשונה בשוא סמוכה לאהו"י משפטה להדגש כמ"ש בכללי בג"ד כפ"ת דסמוך לאהו"י. ורד"ק בס' מכלול דרך אחרת אתו בכלל זה ורצה לחלק בין אות לאות וגם כי נבוכים דבריו וקשיין אהדדי למי שמעיין בהם סוף לשונו מוכיח שהוי"ן כאלו דינן להדגש שעל מלת דהבריא (דניאל ג') כתב שהוא דגש ומנאו עם היוצאים מהכלל ואח"כ אמר אפשר שהוא מהכלל שזכרנו שהם שתי אותיות בג"ד כפ"ת בתחלת התיבה אבל לא זכרנו אותו בתוך הכלל לפי שאין אות הראשונה אות שמוש כמו אותם שזכרנו עכ"ל. ותי"ו זה שהיא שמושית נכון שתדגש. עוד כתב שקשה היא קריאת הדל"ת רפה סמוך לתי"ו רפה לפיכך הדגישו הדל"ת של דהבריא עכ"ל. וה"ה הכא דתרוויהו חד טעמא ניהו. ויען רבו הספרים הרפויים על הדגושים במלות אלו שכתבנו וכן תשב באחיך תדבר (תהלים נ') ודומיהן בתרייהו אזלינן וכמו שהורה זקן בעל אור תורה. ועיין מה שכתבתי בסוף פרשת חיי שרה גבי ובני דדן ובפרשת כי תצא על לא תתעב ובמלכים א' כ"ב ותהלים כ"ד ואיוב ל"ט: (ג) והרביתי. בתיקון ספר תורה ישן והרביתי במפתח הגיה והרבתי ע"כ. והרמ"ה כתב והרביתי אתו דולישמעאל שמעתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה: (ה) את בני ישראל מתוכם. בני ישראל במקף במקצת ספרים: (י) ויהי לתנין. נו"ן דגושה: (יד) לשלח העם. לית דמטעין ביה דסבירין לשלח את העם: (טו) ואמרת אליו. בס"ס אליו ברביע: (יז) ונהפכו. הה"א בקבוץ חזוקי: (יח) ונלאו מצרים לשתות. לשתות מלא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ראשונים כי אין זה מהארבעה חסרים שמסרתי בפ' חיי שרה והמדפיס נשתבש: (יט) ויאמר ד' אמר אל אהרן קח את מטך. פרשה סתומה: (כד) ויחפרו כל מצרים. הכ"ף רפה: (כז) בצפרדעים. הצפרדעים במסורת כל ענייניא צד"י רפה במ"א דגש ותעל הצפרדע וכן כתב רד"ק במכלול דף כ"א ולוית חן פ' י"ט מהשער הראשון: (כח) ובמשארותיך. בהעתק הללי ובמשארותיך ירושלמי ובמשארתיך חסר וא"ו עכ"ל ובכל הספרים מלא ונמסר עליו לית ומלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד משארתם צררת חסר וא"ו כתיב תשביתו שאר מבתיכם חסר וא"ו כתיב וכל שאר באורייתא דכותא: (כט) ובכה. מלא ה"א בסוף תיבותא ושאר אורייתא חסר וכתב רבינו

בחיי כי תוספת הה"א ללמדך שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצריים במצרים היתה של חמש מכות: ובעמך. ומאריך בוא"ו: ח (א) ויאמר ד' אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך. בספרים מדוייקים כ"י אין שום פיסקא בין ויעלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה כמו שאכתוב בפרשת יתרו בעשרת הדברות. וכתב א"ת שכן מצא ברמב"ם א' כ"י שהיה מהר"י הלוי ובשנים אחרים כ"י ג"כ ושכן דעת המאירי ע"ש: (ב) הצפרדע. הה"א בלא מאריך בס"ס והצד"י דגושה כמ"ש לעיל על מלת בצפרדעים: (ז) וסרו. מלרע הראב"ע ורד"ק במכלול דף קל"ה: ומבתיך. השני הבי"ת בגלגל: (ט) החצרת. חסר בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והוא חד מן ד' חסר בלישנא וסימן נמסר במ"ג ריש פרשת מקץ והביאו גם כן הרמ"ה ז"ל ומנחת כהן: (י) חמרם חמרם. שניהם חסרים יו"ד ודפ' בהעלותך האסף שטחו חמרים מלא כבמסורת שם והביאו כאן בעל מנחת כהן וכ"כ המדפיס כאן בגליון וטעה בפסוק לעשות השני מלא וגם הרמ"ה מס' כמ"ש: (יב) והיה לכנם בכל ארץ מצרים. דין לחוד חסר יו"ד וכל שאר כנים באורייתא דקריא נו"ן דודים בחירק מלא יו"ד בתריה הרמ"ה ז"ל ובמדרש לקח טוב והיה לכנם חסר יו"ד כתיב כי נמסר מדעת החרטומים עשיית הכנים יותר מעשר המכות והוא שאמרו רז"ל שאין השד יכול לבראת פחות מכשעורה ענין אחר לפי שכל עפר היה לכנים והחרטומים עומדים על הכנים ואין רגליהם נוגעות בארץ ולעולם כל זמן שאין המכשף נוגע רגליו בארץ אין מועיל כלום במעשיו לפיכך ולא יכלו: (יג) כל עפר הארץ. זהו אחד מן חד כל בלא וא"ו דסבירין וכל. וסימן נמסר כאן במסורת: (טו) ויאמרו החרטמים. בהעתק הללי החרטומים ירושלמי החרטמם עכ"ל. ובספרים מדוייקים חסר יו"ד וגם במסורת נמסר ב' חסר יו"ד וסימן ויאמרו החרטמם דאצבע. כי היה השחין בחרטומם וכ"כ מנחת כהן סימן כנים שחין ולזה הסכים הרמ"ה ז"ל ז"לם שחרטמי מצרים דויהי בבקר ותפעם רוחו חסר. וא"ו כתיב וכל חרטמי דכותא ואף על גב דמ"ה דידיה דגם אילטריכינן למימסר עליה דחסר משום פירכא דמסורת דאיכפל למימסר עליהון כל לשון חרטמי החרטמים. בחרטמים חסר וא"ו כתיב וכל לישנא החרטמים דכותא מלא יו"ד בר מן ב' חסרים וענין: וסימן ויאמרו החרטמם אל פרעה כי היה השחין בחרטמם ומסר עליה תרין חסרים מכלל דשארא מלאים יו"ד כתיבין עכ"ל. ובשמות רבה פ' ט"ו מהו שאמר בשחין בחרטומם שנגע בשר של מעלן כדי שלא יהא להם עמידה פי' כמה דאת אמר על יפקוד על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה ולכך כתיב בחרטמם לשון יחיד. וכתב רבינו בחיי עד עתה הזכיר החרטמים מלא ביו"ד אבל במכה זו של כנים שהזכיר בה ולא יכלו הזכיר החרטמם חסר יו"ד כי בכאן חסרה חכמתם ובטל כחם והודו על כרחם. ועוד יורה חסרון היו"ד על מה שדרשו רז"ל י' קבין מכשפות ירדו לעולם ט' נטלו מצרים וא' כל העולם כלו: (טז) ויאמר ה' אל משה השכם. סתומה: (כ) פרעה. הפ"א רפה: ובית עבדיו. זה א' מן ד' בית ובית דסבירין בבית ובבית וסימן במסורת: ובכל ארץ מצרים. ה' דמטעין בהון דסבירין וכל וסימן נמסר ביחזקאל כ"ז במ"ג: ט (ד) והפלה. בה"א ובפ' כי תשא ונפלינו באל"ף ומסורת כאן ובתילים סימן יו"ד: (ה) את הדבר. הדל"ת דגושה: (ו) ממחרת. מ"ם שנייה בלא גלגל בס"ס: (ט) לאבק. הלמ"ד בשוא והאל"ף בקמץ חזוקי: אבעבעת. בי"ת ראשונה רפה וכן חברו שבסמוך: (יד) אל לבך. הבי"ת בשוא חזוקי: (יח) הוסדה. לא מפיק ה"א ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק ביחזקאל סימן ע"ז ובמכלול דף ל"ב ובשרשים: (כג) ותהלך אש. במקף ועיין מ"ש ביהושע סימן ו': (כד) אשר לא. בתלשא לא בקדמא: (כח) ולא תספון. עיין מ"ש על לא תספון לשוב בדרך הזה עוד דפ' שופטים סימן י"ז: לעמד. בתיקון ס"ת ישן לעמד ס"א לעמוד וכן במפתח ע"כ ויש להוכיח שהוא חסר ממה שאכתוב במגילה סימן ח' בס"ד עוד כתב הרמ"ה לעמד לפני משה חסר וא"ו כתיב וכל לעמד באורייתא דכותה חסר: (כט) הקלות יחדלון. בהעתק הללי הקלות מלא וא"ו אחרון ירושלמי הקלת עכ"ל. ובכל הספרים מלא וא"ו בתראה וכן הקלות והברד שבסמוך וכ"כ הרמ"ה על שניהם אלו ב' כתיבין חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה באורייתא וכן הוא במסורת איך ו' שכתובים כן חסר וא"ו קדמאה וסימן נמסר במסרה גדולה תילים ל"ג:

פרשת בא. פתוחה

י (ד) בגבלך. מלאים וא"ו באורייתא וסימן נמסר במסרה גדולה פ' ואלה ואין זה מהם וכתב הרמ"ה ז"ל עליהם. הלין ב' מלאים ושארא אורייתא בין דקרי בשוא בין דקרי בקבוץ חסר וא"ו כתיב ולית חד דפליגי ביה נוסחי. והנני מביא מחר ארבה בגבולך אית חלין נוסחי דכתיב ביה מלא וארבעה דכתיב ביה חסר ואחרי רבים להטות. ועוד דמסורתא מסייעא לרוצא: (ו) ובתי כל. הכ"ף רפה בשניהם: (ח) מי ומי ההלכים. חסר וא"ו בכל ספרי דיוקני וכן כתב הרמ"ה ז"ל גם כל ההלכים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא דהלכים באורייתא דכותיה במ"א מלא וא"ו וסימן לוי ולא ההולכים להוריד מצרימה: (ט) ובזקנינו. מלא יו"ד אחר הנו"ן בכל ספרים מדוייקים ולא כמאירי שנסתפק בו ולא כמ"ש בתיקון ס"ת ישן ובזקנינו במפתח ובזקננו ולא כמנחת כהן שכתב בנערנו ובזקננו חסר יו"ד שגם מלת בנערנו מלא יו"ד בכל הספרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויאמר משה בנערינו מלא יו"ד כתיב ובזקנינו נלך מלא יו"ד בין תרין נונין כתיב בנוסחי דיקי ואית דמסרין עליה לית כותיה וחסר ומסברא דטעותא הוא עד כאן לשונו: ובבנותינו. בהעתק הללי ובבנותינו ירושלמי ובבנותנו ובספר זכרון חסר יו"ד עכ"ל. גם בספרים שלנו חסר וכן הוא במנחת כהן והכי כייל הרמ"ה ז"ל ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך דין לחוד חסר יו"ד ומלא וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יא) מבקשים. הקו"ף רפה: (יג) רוח קדים. במקף: (יד) היה כן. מלעיל שהקדמא בה"א: יהיה כן. הכ"ף בדגש: (יח) ויצא מעם פרעה. במכת הארבה לא נאמר ויצא משה כמו שנאמר בכולם שאר המכות וסימן מלך אין לארבה פי' משה נקרא מלך דכתיב ויהי בישורון מלך: (כג) במושבתם מלא וא"ו קדמאה בהעתק הללי ובכל ספרים כתיבת יד מדוייקים ובמסורת כ"י ב' וסימן היה אור ולא כל עליהם במושבתם דמטות וגם הוא מלא וא"ו קדמאה וכן כתב הרמ"ה ז"ל למושבתם דאלוף מגדיאל חסר דחסר כתיב ושאר בלישנא מלאים

הכ

בין שהיא במאריך כמקצת ספרים ובין שהיא במונח שהוא במקום מאריך וכ"כ הטוב טעם בפ"ה שלפעמים יבא מונח חזק בתיבה אחת והוא במקום משרת וכן היא מלת מאליו פרשת בלק כמ"ש שם ומלת בשמה פ' תולדת יצחק. וכן נמצא בלשון שמייה שבא המונח במקום משרת כמ"ש במ"ג ערך טעם וז"ל כל לשון שמייה במשרת במ"ד מונח וסימנהון בל כעשה ארץ (ישעיה כ"ו) ומראיהם ומעשיהם דיחזקאל ויאמרו אליו מה כעשה לך דיונה וירא אלהים את מעשיהם שם ועיין נ"ב מ"ש בסוף קהלת על מלת כדרבנות: (כו) לא תהיה. בלא מקף באמצע: (כח) וגרשה. הרי"ש בשוא לבדו: את הכנעני. בהעתק הללי את הכנעני ירושלמי ואת הכנעני עכ"ל. ובכל הספרים כתוב את וכן נמסר על פסוק זה ז' פסוקים את את את ואת: (כט) אגרשנו. הרי"ש בשוא לבדו: (לא) נגדך. עיין מ"ש פרשת אלה על נגדי יום. ובספרים ספרדים כתיבת יד אין גדי"ת מאריך: כד (ה) ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. בכל ספרי הדפוס וכ"י עלת חסר דחסר ובמ"ג בגליון כתוב עליו פלוגתא עלת ע"כ. רבים חשבו שהפלוגתא היא אם הוא מלא או חסר והמדפיס בכלל היה מהטועים שכתב פלוגתא עלות עם וא"ו ואחריו הלך גם בעל מנחת כהן שכתב עלת חסר דחסר אבל פלוגתא עלות ע"כ. וטועים כל האומרים כן שלא נמצא בשום ספר מלא גם הללי כתבו חסר דחסר וכן ראוי להיות ע"פי המסורת וסימן נמסר בריש פרשת ויהי מקץ במקרא גדולה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויעל עלת במזבח דנח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין דקרבנות דכוותיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת וכל עלת בענין עלה בעלמא באורייתא חסר דחסר בר מן ג' מלאים וא"ו קדמאה ומלאים וא"ו תניין וכו' עיין סי' במ"ג פרשת מקץ וכמ"ש שם ובסוף אלהי אמה. אמר הכחני בדרך אמת לדעת אשר דבר הע אזנך ושמע והוא מאי דאמרינן בפ' שוליא לו ובפ"ק דחגיגה והובא מבעל יפה מראה פ' אין מעמידין ובילקוט על פסוק זה דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת (כבשים) ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים או דילמא אידי ואידי פרים הוו למאי נפקא מינה לפיסוק טעמים וכו'. עיין בילקוט שם. ופי' הפ"י לפיסוק טעמים בנגינות אם תאמר שני מינין צריך לפסוק הטעם של ויעלו עלת באתנחתא כמו שאנו קורים אותו שמפסיק הדבור ממה שלאחריו ואי אידי ואידי פרים אין אתנחתא במלת עלת אלא אחד מאלו טעמים שאין מפסיקין כדי שיתחבר לשל אחריו עכ"ל. ואמרינן התם דמספקא כמו לאיסי גבי ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם את ארון ברית ה' (מלכים א' ו') היכי קאמר ודביר בתוך הבית. מפנימה הכין לתתו שם או דלמא הכי קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה ונפקא מינה אם הדביר דהיינו המחיצה המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים קדושתיה כלפנים או כלחוץ ולא חשיב ליה איסי בהדי חמשה מקראות שאין להם הכרע ואלו הן. שאת: ארור. מחר. משקדים. וקם. וקימנם מ"ס שו"א דהנהו באורייתא ודין בנביא. והא דויעלו עלת דהוא נמי באורייתא לרב חסדא מספקא ליה ולאיסי פשיטא ליה ועיין שם ביפה מראה וביפה תואר ב"ר פ' פ' שהביא פסוקים אחרים דומים קצת לאלו. ומדרש חזית פסוק כי טובים דודיך מיין. ובעל העקידה פ' וישלח על פ' כשמעם ויתעצבו האנשים. ועיין מ"ש על פסוק ובמנרה ארבעה גבעים משקדים ופרשת וילך על פסוק הנך שוכב וגו' וקם: (ו) באגנת. חסר וא"ו ובויקרא רבה פ"ו ר' הונא בשם רבי אבין באגנת כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה ובספר הזוהר באגנת כתיב חסר וא"ו כמה דכתיב שררך אגן הסהר וגו': (י) לטהר. הלמ"ד בקמץ והטי"ת רפה: (יב) והיה שם. בספרים כתיבת יד מדוייקים פ"א הפועל בשוא וסגול וכן כתב רד"ק במכלול דף קנ"ג וזה שלא כדברי רב פעלים שכתבו בשוא לבדו כמו והיה נכון לבקר דכי תשא: להורתם. חסר וא"ו תניין ורמז לו הקב"ה שמחלוקות חכמים עתידות לרבות בישראל ואין תורתה שלימה ומלאה ועכ"ז אלו ואלו דברי אלהים חיים לכן כתיב חסר כאלו הכל תורה א' ובספר הזוהר ס' שמיני דף מ' להורתם כתיב חסר כד"א ואל הדר תורתי תורה שבעל פה וכו' וכן בריקאנטי סוף פרשה זו: (יד) מי בעל. הבי"ת רפה:

פרשת תרומה

כה (ד) ותולעת שני. כתב הרמ"ה ז"ל ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל ליתנא באורייתא' דכות' מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה הכין חסרין בליתנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן תעשה כי תאכלנו התלעת מכלל דהאי תולעת דאורייתא מלא וא"ו כתיב ומסורת דמסר' בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא הוא ונוסחי דיקי כמסורתא קמייתא סלקי: (ה) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף מפני הדגש שאחריו וכן כולם: (ו) שמן למאר. דין למאר חסר וא"ו: (ז) אבני שהם. סימן קדמאה אבני שהם תניין ואבני וחד פסוק סימן אבני עשר אמות ואבני (מלכים א' ז'): (יג) ועשית בדי. הבי"ת רפה: (טו) לא יסרו ממנו. מטעים ביה עיין במסורת במסורה דדפוסא קמא ממנו ט' דמטעים וכו' וכולהו חשיב להו בר מן חד דיהוא ויצא אחד אל השדה ללקט וגו' וילקט ממנו (מלכים ב' ד') וטעותא דדפוסא היא. ותימא מה ענין לתלתא מינייהו הכא ואינון בטבעת הארון. ואם המשכיל ישכיל דפרשת צו וצדקת צדיקים יסירו ממנו (ישעיה ה') דודאי ליכא למיטעי בהו ולמימר ממנה כדאיתא למיטעי באחריני וגם במסורת ריש פרשת צו נמסר ו' סבירין ממנה וקריין ממנו עם הסימן בלשון תרגום וליכא בהדייהו הנך תלתא דהכא וכי אשכחנא במסורת כתיבת יד וכ"ל דהכי מסרתא לא פליגי אהדדי ותרוייהו איתנהו הא דמסיר ו' סבירין ממנה שפיר והא דמסיר ט' דמטעין הכי פירושא ט' מלין דאיכא למיטעי בהון ולא פריש מאי טעותא שיתא מינייהו כדאמרן דסבירין ממנה ותלתא אחריני איכא למיטעי ולמימר מהם אע"ג דשפיר כתיבין ממנו: (יח) ועשית כפרת וגו' ואמה וחצי רחבה. בהרבה נוסחאות מהדפוס יש מאריך ברי"ש וטעות הוא אצלי ובספרים כתיבת יד איננו גם לא בדפוס ישן: (כ) סככים. הכ"ף בשוא לפי דרכנו ומתג קצת ספרים: אל הכפרת. קדמא באל"ף לא בה"א של הכפרת: (כב) אשר על ארון. בהעתק הללי ארן ירושלמי ארון עד כאן לשונו. ובספר הזוהר ריש פרשת שלח לך ארן חסר בכל אתר ארן הברית ארן העדות עד כאן לשונו. ואנן לא לייתינן להני כללי אלא כדאיתמר במסורה דילן ודין דהכא מלא בכל ספרי דוקני דלא הוי מתלתא חסרים דנמסר סימנם במסרה גדולה סוף פ' תלוה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את כל אשר. מטעי על

שלשה גדולי הדור שהם חכמים גדולים. אבן עזרא ורש"י וחזקוני. שפירשו ואת כל אשר בוא"ו דומה שכן היה כתוב בספריהם כבר עיינינן להא מילתא ואשכחנא לה במסרה רבתא דחשיב להדין פסוקא בהדי תלתא דכתיב בהו נוחה את כל אשר. ותרתי אחריני אינון את כל אשר אנכי מצוה אתכם דראה. את כל אשר אנוכי דשופטים הדא אמרה דהדין נמי כתיב את בלא וא"ו. וליכא דוכתא לפלוגתא. וכן כתב הר' מזרחי על רש"י שמשמי בכתה ס"ת ולא מצאתי זה: (כד) זר זהב. כל לישנא חסר ובמסכת יומא פרק בא לו ר' יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשים לו זיר לא זכה נעשים לו זרה הימנו: (כו) לו ארבע. לו בדגש הלמ"ד: (כט) ועשית קערתיו. במסורת דגיאל ה' נמנה עם מלין דגשים בתר יהו"א בלא מפיק וכתב במכלול שהקו"ף בדגש כדין אתי מרחיק שהעי"ן קריאתה כמו מלעיל והשוא אינו נחטף וכן ועשית קערתיו שבפרשה. ובעל מקנה אברהם מנאם בכלל הזרים. ועיין מ"ש לעיל על מי כמכה באלם. וקשותיו. בשי"ן שמאלית ובהעתק הללי וקשותיו ירושלמי וקשתיו עכ"ל. ובתיקון ס"ת ישן וקשתיו מצאתי מוגה במספח וקשותיו ע"כ. אבל בספרים מדוייקים מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל וקשותיו דשלחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין. ואת קשות הנסך מלא וא"ו כתיב: (לא) תיעשה. יש מחלוקת גדולה בספרים מבנים קדמוניות אם מלה זאת חסר יו"ד או מלא כי בהעתק הללי כתוב תיעשה בספר מוגה ירושלמי תעשה חסר יו"ד. והחכם אבן עזרא כתב ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה ולא מצאתי כך בספרי ספרד וצרפת ועבר לים. והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה הכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה עכ"ל. ולא הכריע. גם הרמ"ה נסתפק בדבר וזה לשונו ומקרות דמסרי עליה לית מלא שמכי אהאי דדריש בילמדנו פרשת שמיני תיעשה כתיב א"ל הקב"ה למשה השלך ככר לאור והיא נעשית מאליה ודייקי מינה דמלא יו"ד ואנן לא צריך לן דאיכא למימר דדרשא לא מדכתיב מלא יו"ד קא דייקי דהיא נעשית מאליה דהא בדרשה לא קאמר בהדיא דמלא כתיב אלא מדלא קרינן תעשה בפתח מבנין הקל אלא קרינן תעשה בצירי מבנין נפעל דמשמע שנעשית מעצמה והאי דאמרינן בדרשא תיעשה כתיב ולא אמרינן תעשה קרי משום איכא דנקודות דנקיד הכי הוא דנקטה עכ"ל. ואור תורה הכריע דמלא יו"ד הוא שכן מלא בתוספות על התורה ובמאירי גם ראה מסרה מדוייקת כתיבת יד וזה לשונה תעשה ז' קמצין בקריאה כ"ל בצירי וחד מנהון מלא יו"ד וסימן תיעשה המנורה דין מלא יו"ד וכו'. וזו היא במסורת שלנו בדפוס שאומרת תעשה ז' וסימן תיעשה המנורה לית מלא וכו'. ושכן העיד בעל ס' שמן ששון שכפי המסרה הוא מלא ובמדרש אחר דילמדנו פ' בהעלתך והביאו ג"כ הרב מזרחי בפ' תרומה כתוב בפירוש לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יו"ד מלא ולא כתיב תעשה ומה שחיסר מדרש הראשון מילא זה וכבר העידו חכמי בורגוש על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא ע"כ. עוד מצאתי במדרש רבה ריש פרשת בהעלתך לכך הוא אומר מקשה תיעשה יו"ד מלא כתיב ולא כתיב תעשה וכו' ע"ש. וכן כתב בעל מנחת כהן מקשה תיעשה כל אורייתא חסר דין מלא ובזה יש חולקים אבל זה הוא הנכון ע"פ המסורת: (לג) שלשה גבעים משקדים. זה לבדו גבעים בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן בפ' ויקהל: בקנה האחד. פי' כל דסמיך האחד בקנה בפתח הבי"ת דסמיך אחד בשוא תחת הבי"ת. ג' פרשיות משתנות מקן בְקנה אחד בְקנה אחד בשוא תחת הבי"ת. תרומה בַקנה האחד בַקנה האחד בפתח. תחת הבי"ת. ויקהל בקנה האחד בפתח. בקנה אחד בשוא: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה. טעו המדפיסים במקרא גדולה שכתב על פסוק שלשה גבעים וגו'. ה' מלין דלית להון הכרע כי אין שם מקומו רק על פסוק זה. ובפ' וילך על פסוק הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו' נמסר לסימן חמשה כתובים הללו שבעיא ליהושע באבלא דמשה. ועיין מ"ש בסוף פ' משפטים ע"פ ויעלו עלת ומ"ש בפ"ד בפרשת וילך: (לו) מקשה. הקו"ף בלא דגש: (לט) ככר זהב טהור יעשה אתה. ב' סבירין תעשה ככר פרכת כ"ף סימן: (מ) בתבניתם. בי"ת ראשונה דגושה: בתבניתם. בבי"ת וכ"כ החזקוני גם הרמ"ה ז"ל כתב בתבניתם מלא יו"ד עם בי"ת כתיב ומטעים ביה: מראה. המ"ם בקמץ לבד והוא חטוף: כו (א) ואת המשכן וגו' ותלעת. חסרים וסברו כי תאכלנו התלעת ומה שכתוב במקרא גדולה בסוף הפרשה כלם מלא במ"ג טעות וז"ל הרמ"ה ז"ל וירם תולעים ויבאש מלא דמלא כתיב מלא וי"ו ויו"ד ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל ליתנא באוריי' דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה הכין חסרין בליתנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן תעשה. כי תאכלנו התלעת. ומסרתא דמסר' בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא איכא ונוסחי דיקי כמסורתא קמייתא סלקי: (ד) ללאת. ידוע מדרך הדקדוק שאחר כל תנועה קטנה דגש או שוא נח ולכן כשמצא קבוץ ואחריו דגש או שוא נח הרי הוא ח"ק ממש אבל כשאין אחריו דגש או שוא נח הרי הוא במקום וא"ו שרוקה וסימן זה יהיה גם להכיר החירק של ח"ק מחירק של ת"ג כשהוא חסר יו"ד וכ"כ ר' אליהו הלוי בספר מסורת המסורת דבור רביעי ודבור חמישי וכיון שמצאנו כל ללאת שבענין למ"ד שניה רפה יש לנו לומר שקבוץ הלמ"ד ראשונה יש לו דין תנועה גדולה שבא במקום וא"ו שרוקה החסרה. ובמקצת ספרים הלמ"ד במאריך להורות שהקבוץ הוא במקום שורק כי שרשו לול כמ"ש במלכים א' ו' ובלולים יעלו ולכן השוא נע ועיין מ"ש בפרשת ויצא אל נכחו יום: (ה) וחמשים ללאת תעשה בקצה. מטעים ביה דכתיב בשפה: בקצה. הנ"ל הבי"ת דגושה: במחברת. המ"ם בשוא לבדו והמ"ם בלא מאריך: מקבילת. במקרא גדולה כתוב על זה דין חסר תניין מלא ובמסרה אחרת נמסר ב' וכתוב כן עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים שניהם חסרים וא"ו וכן נמסר במסורת כ"י ובמנחת כהן והאחר הוא בפ' ויקהל וכן כתיבי אח"כ בהרמ"ה ז"ל חמשים ללאת תעשה וגו' מקבילת הללאת מלא יו"ד וחסר וא"ו ומחברים דויקהל ומסיר עליה הכין וחסר כלומר חסר וא"ו: הללאת. למ"ד ראשונה דגושה והשניה רפה: (י) הקיצנה בחברת וחמשים. בתיקון ס"ת ישן הקיצנה במספח הקיצונה ע"כ והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל הקיצונה בחברת השנית דועשית ללאת תכלת על שפת מלא דמלא מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב ומחברים דויקהל דכותיה ויעש ללאת תכלת על שפת וגו' היריעה הקיצונה במחברת השנית הלין ב' מלאים ושארא מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ע"כ. וגם במ"ג נמסר על אלו השני' ב' מלא והסימן שנמסר

במקרא גדולה קדמאה הקילונה במחברת וכו' לאו לענין חסר ומלא ממלות הקילונה איאמר אלא מענין במחברת או במחברת קא מסיר: (יד) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד: מלמעלה. כל מלמעלה רפי למ"ד וכל מלמטה דגש: (טו) הקרשים. הקו"ף דגושה: (כד) על ראשו אל הטבעת. ובפ' ויקהל אל ראשו. בפ' תרומה ואת טבעתיהם ובויקהל ואת טבעותם: (כו) ועשית בריחם. פי' קדמאה דועשית לקרשי צלע המשכן האחד מכייל' דויעש לקרשי צלע המשכן האחת וחד פסוק סימן להון ויאלכהו באחד ההרים או באחת הגאיות (מלכים ב' ב'): (כט) ואת הקרשים. הוא"ו בגעיא: (ל) והקמת. במסורת ב' חסר וא"ו ומבריה והקמת לך אבנים וליא דמסרי עליה דקדמאה תרין חד חסר וחד מלא ולא מסייעי ושיבושא הוא דתרוויהו בנוסחי דיקי ספרים כתיב הרמ"ה ז"ל: הראית. הה"א בקמץ לבד והוא מטוף: (לא) מעשה חשב יעשה. ב' סבירין מעשה כמ"ש לעיל סוף סימן כ"ה: (לג) הקרשים. הקו"ף דגושה: והבדילה. מלרע שלא כמשפט והדל"ת דגושה: לכם. הלמ"ד בקמ"ץ: (לה) צלע המשכן. הצד"י בסגול: (לו) וארגמן. הגימ"ל דגושה: (לז) ועשית למסך. אילים פרט ענן לָמסך רפי והדין דתרומה לַמסך דגש: אדני. בלא מקף: כז (ג) ממנו. הנו"ן דגושה: (ג) סירותיו. הסמ"ך דגושה וכן במכלול דף ק"ו ועיין מ"ש למעלה על קערותיו: לכל כליו. ה' סבירין, כל מסורת סוף הפרשה ובפרשת ויקהל כל כליו: (ה) מלמטה. הטי"ת דגושה: (ו) בדים. הבי"ת רפה: (ט) לפאה האחת. עיין מ"ש בנחמיה ט': (יא) וכן לפאת צפון וגו' ועמדו. ועמדיו ק' וז"ל הרמ"ה ז"ל ועמדיו עשרים ריש פסוק תניין דועשית את חצר המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' חד מנהון חסר דחסר חסר וא"ו ויו"ד וסימן ועמדו עשרי' דוכן לפאת צפון דו כתיב ד י ו ק' ותלתא מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן נמסר בפרשת ויקהל: (יב) עמדיהם עשרה דורחב החצר לפאת ים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' מלאים וא"ו ויו"ד ומסר עליהם במסורת דיקתא ארבע מלאים וסימן עשרים עשרים עשרה שלשה קדמאה והכין פירושה עמודיהם עשרים דריש פסוק תניין דויעש את החצר במשכנא תניינא עמודיהם תניין דולפאת צפון דבתריה עמודיהם עשרה דולפאת ים דבתריהון עמודיהם שלשה קדמאה דויקהל דקלעים חמש עשרה אמה אל הכתף לאפוקי דולכתף השנית דבתריה וה"ה נמי דמפיק תרין עמדיהם שלשה דויקהו לי והאי דנקט שלשה קדמאה. קדמאה דויקהל נקט. תדע דכולהון בויקהל קאי וכי נקט שלשה לבתר הנך תלתא דויקהל נקט מדנקטיה בסופא ונוסחי דיקי נמי הכין דייקי כדאמרן הרמ"ה ז"ל: (יט) לכל כלי המשכן. ה' דמטעין דסבירין כל: יתדתיו. חסר יו"ד בין תי"ו לאשונה לדל"ת ולשון הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו:

פרשת תצוה

כ תצוה. סתומה: (כא) באהל מועד מחוץ לפרכת וגו'. ב' פ' מטעים בתורה וסי' קדמאה ח' מלין בב' אהי אהי בריביהון ואהי בסופיהון בתראה תלת מלין ואהי ותלת מלין ואהי וסימן באהל מועד מחוץ לפרוכת תניין מחוץ לפרכת העדת ע"כ במסורת. וזהו פירושה ב' פסוקים מטעים בתורה וזהו הראשון. והשני סוף פרשת אמור מחוץ לפרכת העדת וגו' הראשון יש בו ח' מלין מתחילין מועד עד אהרן וא"ה בריביהון היא מלת באהל שיש בה אל"ף וה"א וכן בסופיהון יש מלת אהרן שיש בה אל"ף וה"א. ובפסוק השני דאמור יש בו שלש מלות שהם מחוץ לפרכת העדת ואחר כך באהל שיש בה אל"ף וה"א ושלש מלות אחרות שהם מועד יערך אתו ואח"כ אהרן שיש בה אל"ף וה"א. ור"ל להגיה ח' מלין בב' א"ה א"ה בריבהון וא"ה בסופיהון בתר' תלת מלין וא"ה ותלת מלין וא"ה וכיוצא בזה מצאתי אח"כ במסורת הגדולה הגירסא והפירוש: מחוץ לַפרכת. ליש וחד לַפרכת: יערך. העי"ן בחטף פתח: כח (א) הקרב. הקו"ף בלא דגש: (ד) ואפוד. מלא וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים ע"פי המסורת כמ"ש לקמן ובריש ויקהל בס"ד: (ו) ועשו את האפוד. פ' פתוחה: (ז) כתפתיו. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה על שני כתפתיו דסוף פסוק דועשה ברוב א' מקרא מלא דמלא כתיב מלא חד וא"ו ומלא יו"ד וכל אורייתא דכוותא בר מן ב' כתיבי תרין ווי"ן בין לד"י לתי"ו וחסר יו"ד בין תי"ו לוא"ו בתראה וסימן משני כתפותו דכרובים דויקהל על שני כתפתו דאפוד דואלה פקודי: (יא) פתוחי חתם. בהעתק הללי חתם ירושלמי חותם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר והוא הראשון מהחסרים שנמנו כאן במסורת אך טעה המדפיס שהבי' במניינם והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שבפרשה ונפל בטעות זה גם בעל מנחת כהן ור"ל והאבנים על שמת בני ישראל דפ' פקודי וכ"כ הרמ"ה ז"ל חמש ב' חסרים וא"ו באוריי' וסי' מעשה חרש. ועשית ציץ. והאבנים על שמת. ושארא מלאים וא"ו וכ"כ בנוסחי דיקי עכ"ל: (יב) ונשא אהרן את שמותם. כל לישנא באוריי' חסר וא"ו בר מן ב' מלאים ונמסר עליה במסורת דיקא שמותם תרין מלאים וסימן ונשא אהרן את שמותם ואלה שמותם דמרגלים ושארא שמתם באורייתא חסר וא"ו ומסר' דמסר עליהון תלתא חסירים שבושא הוא דספרים עובדא הוו ונוסחי דיקי כמסרה קמייתא סלקי דהלין תרין מלאים ושארא לישנא חסר הרמ"ה ז"ל: (יח) ויהלם. בס"ס היו"ד בקמץ: (יט) ואחלמה. מלעיל כי הטעם בלמ"ד לא במ"ם: (כ) וישפה. במקרא ס"פ הפ"א בציירי כמ"ש ביחזקאל כ"ח וכן ראיתי בדפוס ישן וכ"כ בעל א"ת והיו"ד במאריך בכל הספרים וכתוב במכלול דף קפ"ח אבל בשר הקרבן ולהציב הדרבן. כדרבונות. וישפה וברקת וזהב. ושהדי במרומים. יזל מים מדליו. קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקת. וכתב המכלל יופי על וישפה כו' שאין ביו"ד געיא ע"כ. ואין דבריו נראין כי במקראות כתב רד"ק בציור שהם בגעיא ועיין מ"ש בסוף קהלת על כדרבונות ובשמואל א' י"ג על ולהציב הדרבן ויחזקאל מ' על בשר הקרבן: (כא) לשני עשר. ב' בלישנא באורייתא דין ולאידך ושני עשר בקר דויביאו את קרבנם ושארא אורייתא לשנים עשר כתיב ואיכא אמריני במאמר קריא: (כב) מעשה עבת. ה"א בסוף תיבה מעשה שבמק' קענה מבכם ש"ד נכתב מעשת בתי"ו: (כד) ונתתה את שתי עבתת. בס"א לבסוף בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וגם במ"ג פ' תרומה

*אולי צ"ל שבהשגותיו על רד"ק.

לא נמנה במנין החסרים וכן הביאם הרמ"ה ז"ל והם י"ט חסרים בתורה ובמסורת הדפוס כתיב שם ועשית על החשן שרשרות ועבות הוא ור"ל ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת ובסוף כתב הרב ז"ל הלין י"ט חסרים באורייתא ושארא מלאים וכולהון נוסחי דיקי הכי סלקי: (כה) ונתתה על כתפות האפד. בהעתק הללי כתפת ירושלמי כתפות עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן מצאתי במסורת כת"י כתפות ב' מלאים בתורה ואת שתי קצות ונתתה אתם על שתי וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כו) אל עבר האפוד ביתה. במקצת ספרים כתוב האפד חסר וא"ו והמסורת שלהם ט' מלאים בלישנא ולא נמנה זה עמהם וכן הוא במסורת הדפוס ע"כ ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד וא"ם הכריע לעיקר שהוא מלא וא"ו כי כן הוא בכל ס"ס וכתב שכן מלא במסורת מדוייקת כ"י עשרה מלאים בלישנא בתורה וזה אחד מהם וכ"כ בס' שמן ששון וגם הרמ"ה ז"ל כתב וליה מסורת דמסרה גבי חשן ואפוד ומעיל תשעה מלאים והוא שבושא דעל כרחיך עשרה הוו ועיין בריש ויקהל: (כז) על שתי כתפות. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואני מצאתיו רפה כדגמו בספרים כ"י מדוייקים והתימה על האפד שבטעותיו שכד"ק *) כתב בפ' נ"א שהוא רפה וכן וקראו באבנים ובאותו הפרק עצמו מנה שניהן עם הזרים שהם דגושים וכבר תמה עליו בעל מגן דוד בטענה כ"ז כ"ט גם בעל אור תורה כתב הכ"ף רפה: על שתי כתפות האפוד. בהעתק הללי האפוד ירושלמי האפד עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן הוא במסורת בכלל המלאים. ודע כי מה שכתוב במסורת הדפוס שתי כתפות האפוד קדמאה ב' בו ר"ל הא' והשני שבפסוק זה דשניהם מלאים וכן במסורת כ"י ועשית שתי טבעות זהב ב' בפסוק וכמ"ש בריש ויקהל: ממעל. בזקף גדול לא בפזר: לחשב האפוד. מלא והמדפיס טעה ולא זכר שמנאו במסורת עם המלאים: (כח) מטבעתו. מטבעתיו ק': להיות על חשב. מלא וא"ו וכל לישנא באורייתא דכוותיה מלא בר מן ח' חסרים וסימן במסורת פ' יתרו ועיין מ"ש בפ' פקודי סימן ל"ט: (ל) ונתת אל חשן. אין כאן מקף: (לב) מעשה. העי"ן בחטף פתח: תחרא. הסי"ת בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן סבירו ספרי פקודי: (לה) ונשמע קולו. כל לישנא דקלו בקלו באורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא ונשמע קולו: הקדש. הקו"ף דגושה. (לו) ציץ. הצד"י דגושה וכן במכלול ובקצת תיקוני ס"ת הצד"י אחרונה רפה וכן מצאתי בנוסח א' אלוניות רבתות ולא נמצא כן בנוסחאות ספרדיות: חתם. בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר והוא חד מן ז' חסרים ע"פי המסורת וסימן נמסר בריש סידרא במ"ג וכמ"ש בפ' הלוה: (לח) מצח. בלא מאריך בצד"י בס"ס: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. הכ"ף רפה. כתנת הנ"ל חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר דחסר וכל אורייתא דכותא ובקצת ספרים כ"י התי"ו בשוא לבדו וכן והלבשתם כתנת שבפרשה והלבשת אתם כתנת שבפ' פקודי וילבשם כתנת דפ' לו. ומקצת ספרים כ"י וגם בספרי הדפוס כלם בחטף קמץ. ובשרשים ויאשם בכתנתם דפרשת שמיני והתי"ו בשוא לבדו ודינו בחטף קמץ וממילא משמע שהאחרים בחטף קמץ כדינם: ומגבעות. בהעתק הללי ומגבעות ירוש' ומגבעת עכ"ל. ובספרים מדוייקים מלא וכן במסורת ב' מלאים ויחבש להם דפ' לו ודין וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (מא) וכהנו לי. כתב אור תורה שבס"ס בלא מקף והוא מלרע כי הטעם בנו"ן לא בכ"ף וכן מצאתי כדבריו בס"א ישן ספרדי: (מב) ממתנים. מ"ם שניה בקמץ לבד והוא מטוף: (מג) אל המזבח. בס"ס בחי"ת לבד שוא: חקת עולם לו ולזרעו אחריו. בספרים כ"י ואף בדפוס ישן הטעמא במלת לו והמירכא במלת ולזרעו וכן כתב אור תורה ע"ש: כט (א) אשר. ברוב הספרים הוא בלא מקף והשי"ן בקדמא: (ב) ולחם מצות וגו'. תלתא מצות כתיבי בפסוקא הדין מציעא חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת כמו שנמסר בפרשת בא ושארא לישנא דמצות מלאים וא"ו הרמ"ה ז"ל: בשמן. הבי"ת דגושה: (ג) ונתת אותם על סל אחד והקרבת אתם. בהעתק הללי ובכל הספרים אותם הראשון שבפסוק מלא והשני חסר ודע כי במסרה גדולה במנין ל"ט אותם מלא בתורה נמצא על סל אחד תניינא דפסוק ושבוש הוא ור"ל קדמאה דפסוק גם הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן הביאו המסרה הזאת והיא כמו שכתבתי. ובפרשת לך לך תקנתי כל טעיות שנפלו בדפוס במ"ג על אותם ע"ל מלא בתורה ע"ש. ויש לי עוד ראיה ממסורת אחרת שמצאתי בספר א' כתיבת יד פרשת ראה זה מוהרה ו' פסוקי דאית בהון ב' מלין קדמאה מלא תניינא חסר וסימן ונתת אותם על סל אחד את על תודה פ' לו כי יבחרם ה' אלהיך פרשת ראה ומהם עוד שקת (יחזקאל ה' ד') וימרו בי הבנים (יחזקאל כ') בשובבי אותם (יחזקאל ל"ט כ"ז) וה' פסוקים בפ' בראשית ועיין מ"ש ביחזקאל כ': (ו) הקדש. הקו"ף דגושה: (ט) ומלאת אהרן. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים חסר וא"ו כסבירין שבתורה וכן כתב א"ת שכן הוא בכל ס"ס וגם הרמ"ה כתב אהרן בכל אוריי' חסר: (יז) תנתח. תי"ו ראשונה גם היא דגושה: (כב) המכסה. המ"ם בלא דגש: (כג) וחלת לחם. הוא"ו בגעיא: (כח) לחק. החי"ת בקמץ לבד והוא מטוף: כי תרומה הוא. ה' דמטעים דסבירין היא וסימנם במסורת ומסרה אחרת כי תרומה היא במקרא אחרת כי תרומה הוא: (לד) ואם יותר. הוא"ו בגעיא: (לה) המלא ידם. יפה חסר את ומטעים ביה: (לז) והיה המזבח קדש קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך וכתוב במכלול במשקל השמות משקל פָעֳל ז"לם; ובכלל ישוב החולם לחטף קמץ הֳדָשִׁים קָדָשִׁים ופעמים יקרא בקמץ כמו קָדְשֵׁי בְזִית רַק קָדָשֶׁיךָ וכו' ע"כ וכן בשרשים. וז"לם אבן עזרא בספר צחות דף קנ"א ומלת קֹדֶשׁ שהיא בחולם ישוב בקמץ חטף קָדְשׁוֹ קָדָשִׁים ע"כ. וכ"כ הלוים אבן בפ"ו ש"א ועיין מ"ש בסוף כללי הקמץ חטוף שמדברי ר' יונה נראה שהוא קורא לעולם מלת קָדָשִׁים בקמץ רחב. ועוד האריך בענין זה בעזרת העזר בכללי הקמץ חטוף ע"ש: (לט) את הכבש האחד. התימא על פי' אבן עזרא שכתב בפרשת אלוה את הכבש אחד הגהת המדקדק במכלול דף כ"ג. ובמסורת פרשת פינחס את הכבש אחד לית וחד את הכבש האחד דואלה שמות: תעשה בין. העי"ן בחטף פתח: (מא) תעשה לה. הלמ"ד דגושה: (מג) ונקדש. במקצת ספרי ספרד הדל"ת בקמץ ומסור עליו לית קמץ וכן ראיתי בדפוס ישן: (מד) בניו. הבי"ת דגושה: ל (ד) לשאת אתו בהמה. קדמאה לשאת אתו בהמה תניינא לשאת אתו בהם פרשת ויקהל וסימן ולא מהמהם ולא נה בהם (יחזקאל ז'): (ו) לפני הכפרת אשר על העדות. בחומש קטן עם פרכות משבוניציאה כתוב ולפני בוא"ו וטעות גדול בלוסו

דקפרא על פי המסורת ובס' מסורת המסורת מאמר ג' ביאר מהו פתח דקפרא. ובכל הספרים שלנו בקמץ וכן כתב בן עזרא בס' צחות דף קע"ו שהוא קמץ בעבור היותו סוף פסוק וכן כתב במכלול דף קע"ו ובלוית חן פ"ה פ"ה: (כד) ורמה לא היתה בו. בכל הספרים. הבי"ת בדגש ולמ"ד לא בלא מאריך במקראות: (כט) ראו כי ה' נתן לכם השבת. מטעים ביה ספרי דכתיבי את: (ל) השבעי. דוישבתו חסר יו"ד והוא מן המקרים שנמסר סימנם בפרשת בא במ"ג וכן כתב שם מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל השביעי כל אורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן ג' וכו' והם הכתובים במסרתנו פרשת בא: (לא) כזרע. הכ"ף בשוא והזי"ן בסגול מזקוני: (לד) כאשר צוה ה' אל משה. עיין מ"ש בפרשת במדבר ריש סימן ג': יז (ב) תנו לנו מים. מטעין ביה תנה: מה תריבון מה תנסון. תרוייהו בלא וא"ו מזקוני. וזהו אחד מן ה' פסוקים שיש בהם מה מה וסימן במסורת פרשת שמות אצל ואמרו לי מה שמו מה אמר: (ד) עוד מעט וסקלני. חסר וא"ו אחר הלמ"ד וכתיב יו"ד בתר נו"ן וכן קרי. ובאורלי וסקלנו כתיב וא"ו בסוף תיבותא וקרי יו"ד וליתא דכולהו נוסחי דיקי יו"ד כתיב ויו"ד קרי הרמ"ה ז"ל: (ו) על הצור. במאריך ובמקף וכן הוא לבן אשר: (י) ומשה אהרן וחור. מטעים ביה דכתיבי ואהרן: (יב) ויהי ידיו אמונה. ריקאנטי פרשת שמיני וישא אהרן את ידו אל העם וגו' כתב ידו חסר רמז ליד ימנית שהיא למעלה מן השמאלית וכן ויהי ידו אמונה ע"כ. וכן במערכת פ' י"ג ובלקוטי שכחה ופאה דף י"ב והגהה מימוניות פ' י"ד מהלכות תפלה. וליכא למיתמה שהרי דכולהו ספרי כתיב ויהי ידיו אמונה מלא יו"ד וכן מוכח מהמסורת ולדידי חזי לי דטעותא נפל בספרי ריקאנטי וגם אחרים טעו בהו ולכך לומר ויהי ידיו. ועיקר דרשא מפיק לה מדכתיב ויהי ידיו דהוה ליה למיכתב ויהיו. וכ"כ החכם אבן עזרא ויהי ידיו אמונה כל א' מידיו כמו בנות צעדה וכמו ולדיקים כתמיר יגעת ע"כ. ודאי האי הוא עיקרא דמילתא דהכי איתמר בספר הזוהר ויהי ידיו אמונה ויהיו ידיו מבעי ליה אלא בגין דהאי כלא בימינא כתיב ויהי וכתיב ידיו בגין דהוא שקרא דכלא וכתיב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב ע"כ. ובספר אוצר הכבוד בשילום כפים של כהן י' אצבעות להמשיך מי' מאמרות ויד ימין גבוה משמאל וזהו כוס ידהו נשא עכ"ל. ועיין מ"ש בפרשת שמיני: עד בא השמש. במסורה גדולה (יחזקאל כ"ג) י"ד בוא מלא בקריאה ומני כולהו הכא במסורת משה באורייתא ותשעה בנביאים ובהכהו דאורייתא חשיב אם חבל תחבל שלמת רעך עד בוא השמש. ובר מן כולהו איכא עד בא השמש דוידי משה כבדים פליגא על דין. וכן כתב בעל מנחת כהן בפרשת חיי שרה זה לשונו. בוא ברוך ה'. ה' מלאים וסימן דין. עד בוא יוסף. והנה בגדו אצלה עד בוא. עד בוא תבואתה. אם חבל תחבל שלמת רעך עד בוא השמש עכ"ל. ואולם במסורה מלכים ב' ע"ז וישעיה ב' ויחזקאל ל"ב נמסר י"ג מלא ולא חשבי בהדייהו עד בוא השמש דמשפטים ולא דבשלח מכלל שהם חסרים וכן בכל הספרים שניהם חסרים וכן כתב המכריע לפני חכמים הרמ"ה ז"ל. כלה דבריו טובים ונכוחים בא אתה וכל ביתך חסר וא"ו כתיב וכל בא בלישנא דביאה חסר וא"ו ומלא אל"ף כתיב בר מן ד' שהם מלא וא"ו ומלא אל"ף וסימן בוא ברוך ה'. עד בוא אדוניו אל ביתו. עד בוא יוסף בצהרים. עד בוא תבואתה עכ"ל. עוד ראיתי חילופים אחרים במסורה זו בין מסורת בדפוס לכ"י ובדפוס נמסר בכלל המלאים לבלתי בוא בגוים (יהושע כ"ג) כל אשר ידבר בוא יבוא (שמואל א' ט') ובמסורה כ"י לא נמנו שום אחד משניהם אלו. ובחילופים נמסר ויהי לעת בוא השמש (יהושע י') השמש יהפך לחשך וגו' לפני בוא יום ה' (יואל ג') ובכה"ג אמור רבנן ז"ל בתר רובא: (טו) ה' נסי. עיין מ"ש בירמיה כ"ג על פסוק אשר יקראו ה' צדקנו: (טז) כס יה. כתב רד"ק בשרשים שרש כסא שהסמ"ך בשוא והיא מלה אחת. ולפי דבריו הכ"ף היתה ראויה להיות בסגול. ובחומש כ"י קדמון מצאתי למערבאי כסיה מלה חדא למדנחאי כס יה תרין מלין למערבאי ידידיה מלה חדא למדנחאי ידיד יה תרין מלין ועיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ אשר יקראו ה' צדקנו. ובגמ' פ' ערבי פסחים פלוגתא דאמוראי היא לרב חסדא גבם ר' יוחנן מלה אחת וכן לרב ולרבה ב' מלין. והרמ"ה ז"ל כתב כס יה בנוסחי דיקי ב' מלין עכ"ל. וכ"כ המאירי ז"ל מסכימים למלאות הספרים ולרוב נוסחי המסורות שמנו ו' פסוקים דאית בהו ה' מלין מן ב' ב' אתין וזה אחד מהם. ובמסורת כ"י ו' פסוקים דאית בהון ה' מלין רצופין מן ב' ב' אתין וחד פלוגתא דרב נחמן וסימנהון גם אם שם את אם. כי גם זה לך בן. כי יד על כס יה דין פלוגתא דרב נחמן. על כן לא בא אל שלמן. גם לי גם לך לא יהיה גזרו. אין זה כי אם רע לב. ובמסורה דילן נחמיה ב' איתא להאי סימנא בלא פלוגתא. בכם אית בה טעותא דבציר מינייהו חדא פסוקא ומשום הכי בדירנא לה. עוד כתב בעל המסורת כס יה פליגא אם הוא חד מן מלין דלא מפקא ה"א וכו': מדר דר. תרויהון מלאים וא"ו ועיין מ"ש בפרשת האזינו בס"ד:

פרשת יתרו

יח (א) וישמע. השורק והיו"ד דגושה: (ה) ויבא יתרו. קדמא בריש: (ח) על אודת. בהעתק הללי אודת ירושלמי אדות עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים כתוב אודת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה וכן הוא במסורת שנמסרה בפ' ויצא במ"ג. ודע כי במסורה שם נפל טעות ונשתבש בה גם בעל מנחת כהן שעל פסוק על אודת בנו כתוב ד' כתיבי כן ובכללם מנה על אודת הבאר דפ' תולדות ילמק זה איננו שהוא אדות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה בכל ספרים המדוייקים ומסורת האמיתית היא משלשה האחרים בלבד וכן מצאתי מסורת כ"י וזל"ם. אודת ג' כתיב כן וסימנהון וירע הדבר מאד ויספר משה לחתנו ותאמר לו אל אודת הרעה (שמואל ב' י"ג). אחר כך נזדמן לי ספר הרמ"ה ז"ל מסכים לכל מה שכתבתי וזל"ם אודת ג' כתיב וא"ו אחר האל"ף וחסר וא"ו בתראה וסימן על אודת בנו. ויספר משה לחתנו וגו' על אודת ישראל. וכל שארא אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה. ויודע שהרמ"ה לא דבר רק על המוסם: ויצלם ה'. ג' חסר יו"ד בלישנא באורייתא וסימן וישמע ראובן ויצלהו. ויצלני מחרב פרעה. אשר מצאתם בדרך מכלל דשאר אורייתא כל היכא דשייך יו"ד מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובמסורת דילן ז' חסר בלישנא בגולי' קרי' וסימן בפרשת וישב: (ט) ויחד. הדל"ת דגושה ושורש ונסח מכלול דף קנ"ה. ובמסורת

ליה וחד אל יחד בימי שנה (איוב ג'): אשר הצילו. שבור הצילם וקריא הצילו: (י) ברוך ה'. בזקף קטן: (יז) לא טוב הדבר אשר אתה עשה. אשר במאריך אתה בניגוד: (יח) כי כבד. כ"ף של ממנו כי בדגש: עשהו. חסר וא"ו כתיב וליה במסרה עליה ליה כוותיה ומלא ושעותא הוא דרוצא דמסורת ורובא דנוסחי דיקי חסר וא"ו הרמ"ה ז"ל: (כ) והזהרתה. מלא ה"א בסוף תיבותא וליה כוותיה בקרי'. ובמדרש לקח טוב והזהרתה אתהם וגו' אלו עשרת הדברות ה' מן והזהרתה וה' מן אתהם: החקים. הקו"ף בדגש: את הדרך ילכו בה. מטעים ביה דכתיבי אשר: (כא) שנאי בצע. בס"א כ"י שׂנאי־בצע. עשרת. חסר וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ושרי עשרת חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותה חסר: (כב) הגדל. חסר וא"ו כי לא נמנה בכלל המלאים שנמסר סימנם במ"ג פ' נח וכן חסר הרמ"ה ז"ל: (כד) לקול. מלא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל לישנא דקול באורייתא מלא וא"ו כתיב בר מן ה' דחסרים וכו' עיין במ"ג פרשת תולדות: (כה) מאות: בספרים מדוייקים מלא וכן ראוי ע"פי המסורת כי לא נמנה בג' חסרים שסימנם מסרתי בסוף בראשית: (כו) ישפוטו הם. מלרע מכלול דף כ"ג ודף קל"ח ושרשים ולוית חן פרשת י"ט מהשער השלישי: יט (ב) מרפידים. בהעתק הללי מרפידים ירושלמי מרפידם עכ"ל. ובמדוייקים מלא דמלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו ברפידים ואין מים. מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב ודכותה ויסעו מרפידים ויבאו הלין ב' מלאים דמלאים ושאר אורייתא חסר יו"ד תניין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה עכ"ל וכן נמסר במ"ג פ' בשלח. (ג) ותגיד. כל לישנא תגד באורייתא חסר יו"ד בר מן דין ובמדרש לקח טוב כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים שלום לומר לנשים בנחת ולהגיע המלות ודקדוקיהם ולאנשים דברים קשים כגידים וראיה לדבר שלא תמלא בכל המקרא כמותו ותגיד ביו"ד לשון גידים ע"כ. ובשבת פ' ר"ע בתחלה פירש מן שכרה דכתיב ויגד משה דברים שמשיכין דעתו של אדם ולבסוף פי' עונשה דכתיב ויגד משה דברים שקשין לאדם כגידין ע"כ. ומ"מ נראה דעקר דרשה ילפינן מקרא דותגיד מיתורא דיו"ד ופסיעא דמשה עבד אלי דפקיד עליה כמתנא וחזינא כמי לרבינו שלמה ז"ל דמייתי הך דרשא אקרא דותגיד כדמפרש בהדיא וכ"כ רבינו בחיי: (ד) אשר עשיתי למצרים. בתיקון ס"ת ישן למצרים ס"א במצרים וכן בהגהת מקרא גדולה אבל בכל ספרים מדוייקים בלמ"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל. והמאירי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים עם למ"ד כתיב. וכן בחומש כ"י קדמון כתוב בפסוק למצרים וכתוב עליו מטעים ביה איכא וספרי: ואבא אתכם אלי. ב' חסר יו"ד ועיין מ"ש בירמיה סימן ל"ה: (ה) ועתה אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן משמע ממסורת הרמ"ה ז"ל. ויאמר אם שמוע תשמע דמרה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן שמע אשמע לצעקתו דאם ענה תענה. שמע בין אחיכם. והיה אם שמע דקרית שמע ושאר אורייתא מלאים וא"ו כולהון שמוע דקרי שי"ן דידיה בקמץ עכ"ל וכן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים: (יא) כי ביום השלשי. חסר יו"ד ע"פי המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויהי בקר יום שלישי כל לישנא דשלישי באורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסימן כי ביום השלשי ירד: (טו) תגשו. הגימ"ל דגושה: (טז) ויהי קלת. חד מן ד' חסרים ועיין בספר הזוהר דף פ"א: (יז) בתחתית. בספרים כ"י מדוייקים התי"ו בשוא לבדו ודגשות החי"ו הבא אחריו מוכיח כן. וכן נראה מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתיצבו בתחתית ההר מלא יו"ד כתיב ודכותיה ויקד עד שאול תחתית: (יט) ויהי קול השפר. חד מן ט' חסר וא"ו ועיין בספר הזוהר שם: (כא) פן יהרסו אל ה' לראות. מלא ועיין במ"ג ריש פ' בא ומ"ש בפרשת נח גבי וירד ה' לראות: (כג) לעלת אל הר סיני. וכן אל יהרסו לעלת שבסמוך בהעתק הללי שניהם חסרים ירושלמי שניהם מלאים עכ"ל. ובספרים מדוייקים שניהם חסרים. וכ"כ במסורת לעלת ד' חסרים בתורה וסימן לא יוכל העם לעלת. אל יהרסו לעלת. ולא אביתם לעלת דואלה הדברים. והמדפיס שכח לכתוב הרביעי והוא ותהינו לעלת. הלין ד' חסרים וב' מלאים וסי' לא נוכל לעלות אל העם. ויעפילו לעלות: העדתה: ה"א בסוף תיבה רמז להם לשונות של התראה בחיי:
(כד) לך. הלמ"ד בסגול: יפרץ בם. הרי"ש בקמץ והוא מטוף מפני המקף:

עשרת הדברות

ברוב הפסוקים שבעשרת הדברות יש בכל תיבה ב' טעמים ונשתנו תיבות מהן דגש ורפה. ואלו הן תיבת כל של ועשית כל מלאכתך. ותי"ו של תרצח. תנאף. תגנב. ויש גם כן ג' אותיות בשתי נקודות והן נו"ן של פני. תי"ו של בארץ מתחת. לד"י של תרצח שבשתם בקמץ ופתח. וכתב הר"י ן' חביב בפי' ע"י בירושלמי דשקלים פ' ו' שהטעם האמת לכל זה מפורסם שיש ב' קריאות בדברות האחד כשקורא היחיד בינו לבין עצמו אינו מדקדק לקרות כל דבור ודבור בפני עצמו אלא מחלק הפסוקים בסדר נגון קריאתו. ודבור לא יהיה לך שהוא ארוך עושה ממנו פסוקים רבים וכן זכור את יום. וד' דברות אחרונים שהם קטנים עושה מכולם פסוק אחד. אבל הקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור ודבור בפני עצמו בין שיהיה גדול בכתב בין שיהיה קטן. ומתחייב מזה שינוי בטעמים ובנקודות ובדגש ורפה להבדיל בין שתי הקריאות כפי סדר הנקודה. ובעל א"ת ביאר הדבר יותר וכתב בלשון הזה כמו מלת פני יש בה רביע וסוף פסוק היחיד קורא בסוף פסוק והקורא בצבור קורא ברביע ולכן הוכרחו לנקוד נו"ן פני בקמץ ובפתח. הקמץ לקורא בס"פ כי כן דרך המקרא כל מלה הנקודה בפתח כשתבא בסוף פסוק או באתנח תנקד בקמץ. והפתח לקורא ברביע אבל לא שיהיה ליו"ד של פני נקודה כלל. ומזה הטעם יש לתי"ו של בארץ מתחת ולצד"י של תרצח קמץ ופתח. הקמץ לקורא מתחת באתנח. תרצח בסוף פסוק. והפתח לקורא מתחת באזלא. תרצח בטרחא עד כאן. וכתב המקובל האלהי הרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה שהקורא שתי הנקודות לנו"ן ויו"ד של פני. ולצד"י וחי"ת של תרצח. וכן תי"ו וחי"ת של מתחת. טעות גדולה היא ומשתקין אותו בנזיפה עליו ליתן את הדין: עוד כתב ראיתי למקצת נקדנים מי שמדקדק בקדימת הקמץ לפתח במלת פני וכן במלת מתחת ובהפך במלת תרצח לפי שטעמו קרית הפסוקים עיקר עכ"ל. וזה הטעם מספיק גם כן לד' אותיות רפין ודגשין שזכרתי למעלה. שלקורא ביחיד כ"ף של כל מלאכתך דגושה מפני

הטעם

הטפחא שבמלת ועשית הקודמת לסוף פסוק ומלשת. תוי"ן רפין שאין טפחא לפני שום. אתא מהן במלת לא ולקורא בצבור כ"ף של כל מלאכתך רפה שאין טעם מפסיק לפניה ושלשה תוי"ן דגושין מפני הטפחא שלפניהם. ולכן אמרו בספר הזוהר פסקא טעמא בכל הני אלת ח"ל. לא תרצח אי לאו דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין ויהא אסיר לן לקטלא נפשא בעלמא אף על גב דיתעבור על אורייתא אבל במה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תנאף אי לא דפסקא טעמא אסיר אפילו להולדא או למחדי באתתיה חדוה דמצוה ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תגנב אי לאו דפסקא טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרבים באורייתא או דעתא דחכם לאיסתכלא ביה או דייכא דדיינא דיכא לפום טענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה ולמגנב דעתא דאצוויהו לאפקא דינא לנהורא ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי ועיין שם ובלקח טוב למהר"ר משה גאגארה. והחזקוני נתן טעם אחר וז"לם יש ברוב הדברות שתי נגינות ללמד שנעצרה שזאת דוגמת מתן תורה. ומתרגמינן הדברות קורין כל דברת לא יהיה לך וכל דברת זכור בנגינות הגדולות לעשות כל א' מהן פסוק אחד שכל אחד מהן דבר' א' לעצמו ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות קטנות לעשות ד' פסוקים שהם ד' דברות אבל בחדש שבע שקורין בפרשת יתרו כשאר שבתות השנה קורים לא יהיה לך וזכור בנגינות הקטנות לעשות מכל אחת מהן ד' פסוקים ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות גדולות לעשותן פסוק אחד לפי שלא מצינו בכל המקרא פסוק מב' תיבות חוץ מאלו ובשבועות דוקא כמו שפירשתי למעלה גם בדברות אנכי ולא יהיה לך יש נגינה גדולה לעשותן שתיהן פסוק אחד לזכרון שבדבור א' נאמרו כיצד בתיבת אנכי פשטא ובתיבת אלהיך זקף קטון ובתיבת הוצאתיך תלשא ובתיבת מארץ מצרים קדמא ואזלא ובתיבת עבדים רביע עכ"ד. ועיין עוד מ"ש בעל ערוגת הבשם בפ' כ"ו. ולמען יבחין ויכוין הקורא בזמן ביחיד ובצבור אכתבם בס"ד כמו שכתבם בעל א"ת על טוב יזכר שמו ודע כי תיבות אשר הוצאתיך מארץ מצרים לפי דרכו אינן כי אם בטעם א' ותיבת עבדים בלא רביע ובמקצת ספרים גם הם בב' טעמים ותיבת עבדים ברביע כמו שכתב החזקוני:

כ (ג) אשר הוצאתיך. ג' מלאים דמלאים מלא וא"ו קדים לצד"י ומלא אל"ף קדים לתי"ו ומלא יו"ד קדים לכ"ף וסימן הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך והברו במסנה תורה הרמ"ה ז"ל וכן נמסר במסורת שלנו. ובירושלמי פ' לולב וערבה הוצאתך כתיב עיין בע"י פי' ן' סביב וכתב בעל יפה מראה אע"ג דבספרינו הוא מלא כמה פעמים שהגמרא חולקת עם ספרים שלנו: (ג) פני. הנו"ן נקודה בקמץ ופתח: (ד) פסל. הפ"א רפה: בארץ מתחת. תי"ו של מתחת בקמץ ופתח: תרצח. לצד"י נקודה בפתח ואח"כ בקמץ: ועשית כל מלאכתך. הכ"ף בדגש ורפה: תרצח תנאף תגנב. שלשתן התי"ו בדגש ורפה: ועתה אבוא להגהת הטעמים כמו שכתב א"ת: הוצאתיך. בלא פשט: מארץ מצרים. בלא קדמא אזלא: עבדים. בלא רביע. לא יהיה. הלמ"ד במאריך וגלגל: לא תעשה. מקף באמצע ותחת השי"ן מירכא במקצת ספרים לא בגלגל: מתחת ואשר. השי"ן בלא גלגל ובלא רביע: ולא: בלא מקף: ולשמרי. בשי"ן יונית: מצותי. כן כתיב וקרי ואין כאן ק' וכתיב כלל. תרצח. הפתח קודם ואלו טפחא ואחר כך הקמץ ואלו מאריך וכ"ל שהוא סוף פסוק: תנאף. המאריך תחת האל"ף אצל האתנח. וגם זה כ"ל שהוא סוף פסוק: לא תחמד. הראשון והשני אין בהם מאריך בתיו. לא תחמוד אשת. בספרים מדוייקים יש כאן פרשה סתומה וכ"כ המאירי. וכן נמצא בספר הרמ"ה ז"ל ובמצריים וירושלמיים ובכל ארץ הצבי ובארץ המזרח ותוגרמה. ובדפוס מדויק מפורטוגאל כלם עושים שבע פרשיות סתומות בעשרת הדברות. מכבד את אביך והלאה. ושנים מהן לא תחמד בית. לא תחמוד אשת. ובפרשה ואלה אין שום הפסק בין יעלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה. וא"ת כתב שכן מצא ברמב"ם כ"י שהיה מהר"ז הלוי ז"ל וברמב"ם של דפוס שהוגה במצרים עכ"ל. אולי זהו שנתן מקום לטעות ולומר שלא תחמד בית רעך דבור תשיעי והדבור העשירי לא תחמד אשת רעך כמ"ש אבן עזרא ון' שועיב בשם אחרים והם אומרים שאנכי אינו מעשרת הדברים או שאנכי ולא יהיה לך דבור א' וסמכו דעתם ג"כ לראותם כי בפסוק אנכי במקצת ספרים יש טעמים כפולים כמו שיש בדבורים אחרים שהם יותר מפסוק א'. וכתבו עליהם הראב"ע ון' שועיב שנשחת טעמם ואת כלם ישא רוח והאמת כקבלת רז"ל שהם חושבים שני דבורים אנכי ולא יהיה לך כמו שאמרו רז"ל מפי הגבורה שמענום: (טו) הקולת. מלא וא"ו אחר הקו"ף וחסר אחר הלמ"ד בספרים מדוייקים והעתק הללי. וע"פי המסורת שנמסרה במ"ג סוף פ' יתרו וכ"כ הרמ"ה ז"ל דזה בלחוד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה ודלא כמאירי ועיין ריקאנטי כאן וברים הפרשה: הלפידם. בספרים מדוייקים והעתק הללי חסר יו"ד בתראה ובמ"ג נחום ב' נמסר בלפידים. ג' מלא בלישנא בקריאה וסי' נמסר ויבער אש בלפידים (שופטים ט"ו) מראיהן כלפידים (נחום ב') מפיו לפידים יהלכו (איוב מ"א) אם"כ כתב וכל העם רואים הלפדים ושארא לפידם כתיב עכ"ל. והמדפיסים נשתבשו מאד בין במסורת ובין בפסוקים כי בכל ספרים כ"י מדוייקים נהפוך הוא וכ"ל שצריך להגיה וכל העם רואים הלפידם כתיב ושארא לפדים כתיב גם הרמ"ה כתב ואת הלפידם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: (טז) דבר אתה. במקצת ספרים הבי"ת בציירי ובמקצתן בסגול ובעל א"ת כתב בסגול וכ"כ בעל לוית חן בפ' כ"ח מהשער השלישי ובמקף בסגול דבר כה (שמות י"א): (יז) תסעאו. האי"ת בחטף סגול: (כ) אלהי כסף. חד מן ג' מלעיל ע"פי המסורת כמ"ש בפ' כח ע"ש אלהי שם: (כב) ותחללה. אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כג) תעלה. המירכא אחר הסגול: ולא תעלה במעלת. בעל רב פעלים כתב שהבי"ת בדגש שלא כמשפט ואני מצאתיו רפה בכל הספרים כדינו: במעלת. אין בבי"ת געיא ולא מאריך במ"ס:

פרשת משפטים

כא (א) המשפטים. בזקף קטן: (ב) ובשבעת. השי"ן דגושה והבי"ת בלא קדמא בס"ס: (ד) יתן לו. התי"ו בסגול והיו"ד בלא מאריך בספרים מדוייקים וגם בדפוס ישן: וילדה לו. במקצת ספרים הלמ"ד בדגש של מלת לו והמכלול הביאו בכלל הרפים: (ח) אשר לא יעדה. לו ק' והוא חד מן ט"ו באורייתא דכתיבין באל"ף וקריין בוא"ו ונמסרו בפרשת שמיני על פסוק אשר לא כרעים. וכולהו אתו לדרשא כמו שאכתוב על כל אחד במקומו בע"ה ועל זה

דרשו שהיה לו ליעדה ולקיימה וכמו שפרשם אונקלוס דקיימא ליה. דמצות יעידה קודמת למצות פדייה ואף ע"ג דכתיב בא"ף דרשינן כאילו כתיב בוא"ו כלומר שהיה לו ליעדה ואינו רוצה והפדה והיינו טעמא דלמה לי למיכתב אשר לא יעדה. פשיטא דבלא יעדה משמעי קרא דאם יעדה היתה צריכה גט וגם לא היתה צריכה פדייה אבל שבשעת ייעוד פקע שעבוד שפחות מינה ומדשני קרא ש"מ לדרשא וכמו שדרשו גם כן בתוספת סוף פ' כשם על פסוק הן יקטלני לא איחל. ועיין מה שכתב אבן עזרא כאן ובספר הזוהר נמי שאכתוב בפרשה בהר קיצי על פסוק אשר לא חמה ובישעיה מ"ט על פסוק וישראל לא יאסף וישעיה ס"ג על בכל צרתם לא צר ובמזמור ק' על ולא אנחנו: בבגדו בה. במקף ולא במירכא לדלי"ת: (יא) שלש אלה: הלמ"ד בקמץ והוא מטוף: לא יעשה. בלא מקף באמצע: (יד) וכי יזד. א' חסר וא' מלא דין חסר וחד מלא לך הנביא אשר יזיד. דפ' שופטי': (יח) והכה איש. במקצת ספרים שכתבים מאריך בה"א והכה איש: (כב) ענוש. בהעתק הללי ענוש יענש עכ"ל ובכל ספרי יש מלא וכן הוא במסורת גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו כתיב: בפללים. בהעתק הללי בפללים ירושלמי בפלילם עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן בפללים במתכח בפלילם ע"כ ובכל הספרים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן הוא המסורת עיין עליו וכ"כ מנחת כהן ועיין מ"ש בפ' האזינו בס"ד: (כח) וכי יגח שור. פ' פתוחה: (כט) מתמל. בהעתק הללי מתמל ירושלמי מתמול עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן הוא ע"פ המסורת שכתבתי בפ' ויגש בשם הרמ"ה: (לג) ונפל שמה שור. שי"ן שור דגושה בס"ס: (לו) מתמול. בהעתק הללי מתמול ירושלמי מתמל עכ"ל ובכל הספרים מלא שלא כמנה במסורת במנין החסרים כמ"ש בפ' ויגש בשם הרמ"ה: והמת יהיה לו. השני הלמ"ד דגושה כמו הראשון: (לז) כי יגנב איש. פרשה פתוחה ונשאר החולם עם המקף במלת יגנב אף על פי שהוא במקף מפני המאריך שבמקף עמו כמ"ש בישעיה י"ח: וטבחו או מכרו. בלא מקף. מקף באמצע ולא במירכא בבית: כב (ג) המצא תמצא. התי"ו רפה: (ד) בעירה. בעירו ק' וכ"כ הרמ"ה ושלם אשר בעירה מלא יו"ד וכתיב ה"א בסוף תיבותא חלוף וא"ו: (ה) כי תצא אש. הקדמא בצד"י: גדיש. הגימ"ל דגוש': (ח) על כל דבר. על במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: ירשיען. חסר וא"ו ע"פ המסורה והכי איתא בריש פ"ק דסנהדרין וכן נדרש במדבר רבה סוף פ"ט ועיין מה שאכתוב בשמואל א' ב' על אשר ישכבן: (טו) ימהרנה לו. הלמ"ד בדגש: (יח) כל שכב עם בהמה. בס"א כ"י כתב כאן פרשה סתומה וכן עשה המדפיס המ"ג ונתנו אור תורה שטעות הוא כי אין כאן פרשה כלל בכל הספרים ולא כמאירי ולא כהרמב"ם ז"ל עכ"ל. אמנם בס' תגי היא סתומה: (כ) גרים. הגימ"ל רפה: (כב) תענון. בכל הספרים הנו"ן בסגול ובעל א"ת כתב שהוא בציירי ע"פי המסורת שאלא ועיין מ"ש בסוף פרשת וילך: (כג) ומרה אפי. במסכת סופרים ומרה אפי בשיעה סקה כך מצאתי בתיקון ס"ת ועיין במסכת סופרים פ' ה': (כד) לא תשימון עליו נשך. ב' דסבירין ולא וקריין לא במ"ש לקמן על לא ישמע על פיך: (כה) תקלל. אין מאריך בתי"ו עד בא השמש. עיין מ"ש בסוף בשלח גבי פסוק עד בא השמש: (כו) כסותה. כסותו ק': (כז) אלהים לא תקלל. אלי הספר בפסוקים: אלהים לא תקלל. במס' סופרים פ' ד' אלהים לא תקלל משום קדש ומול כ"ש אומר קדש, ובסנהדרין פ' ד' מיתות ובמכילתא פליגי בה ר' ישמעאל ור' עקיבא לרבי ישמעאל חול ולר' עקיבא קדש ורש"י בפי' החומש כתב הרי זו אזהרה לברכת ה' ואזהרה לקללת דיין ועיין מזרחי במקום הזה ובקרבן אהרן פ' קדושים דף כי"ג ומ"ש לעיל סוף פ' ויצא: (כט) ביום השמיני תתנו לי. מטעים ביה ספרי' דאמרי וביום: כג (ב) ולא תענה על רב. כל לישנא דריב באוריי' מלא בר מן אחד חסר יו"ד וסימן לא תענה על רב כ"כ הרמ"ה ז"ל ובסנהדרין פ' כ"ג בברייתא אין מוסיפין מלך בסנהדרין משום לא תענה על ריב על. רב כתיב פי' ואי אמר מלך מוכח מן לא מלו. איכך למחזי ליה זכותא. וילפינן מיניה נמי מהם בת' ד' דדיני נפשות מתחילים מן הצד מדכתיב לא תענה על רב חסר יו"ד ומשמע לא תחליק על מופלא של ב"ד לפי' שואלים תחלה לקטנים שבהם שיאמרו את דעתם: (ג) לא תהדר. אין מאריך בתי"ו: (ו) אבינך. במסרה קטנה שבדפוס כתוב ב' חסר בלישנא כי לא יחדל ודין ע"כ פי' ולא אבינך באכלך דפסוק כי לא יחדל אביון וכ"כ הרמ"ה ז"ל לא תטה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולא אבינך באכלך ודכותא ואכלו אביני עמך הלין שלשה חסרים בלישנא אפס כי לא יהיה בך אביון מלא וא"ו כתיב וכל לישנא אביון האביון מלא דכותיה: (ח) ויסלף דברי צדיקים. כל צדיקם הצדיקם באוריי' מלא יו"ד קדמא' וחסר יו"ד בתראה בר מן חד מלא דמלא וסי' ויסלף דברי צדיקים דפ' משפטים והטעם שאפי' הדיינים צדיקים גמורים שוחד מעוור: (ט) לא תלחץ. התי"ו רפה: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם ה' דמטעי' דסבירים וכל מסורת יחזקאל כ"ז: לא ישמע על פיך. בפי' ן' עזרא כתוב וזהו לא ישמע על פיך וגו' וכתב הערוך ע' עטר דעד דורות קרובים לזמננו הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוא"ו עכ"ל. עוד במסורת ג' סבירים ולא ואינון לא וסימן לא תשימון עליו נשך לא ישמע על פיך לא תכיר פנים: (טו) שבעת ימים תאכל מצות. כתוב בזוהר פ' תצוה שבעת ימים אילין לאו איקון כשבעת היומים דקכום דאיכון עילאין ואילין תתאין ועל דאיכון לתתא כתיב שבעת ימים תאכל מצות מצת כתיב חסר בלא וא"ו עכ"ל: ובספרים שלנו כתוב מצות בוא"ו וכן ראוי ע"פי המסורת שאינו מהארבעה חסרים שנמסר סימנם במ"ג פרשה בא. אבל שבעת ימים תאכל מצת דקדם לי כל בכור כתיב בלא וא"ו שהוא א' מן החסרים: לויתך. העיקר כמ"ש הרמ"ה ושמן ששון שחסר יו"ד תנייתא ודלא כמאירי שכתב שהוא מלא ב' יודין וכן כתב בהעתק הללי כולהון חסר יו"ד תנייתא בר מן ב' ואינון בפרשת בראשית גם במ"ג כתוב שם ב' מלאים בתורה ובעניין וכ"כ הרמ"ה על אלו ודין ב' מלאים ושארא אורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תנינא כתיב: (יז) האדן ה'. האדן ב' חסרים ובפסק וקנביה דבי חשא ועיין מ"ש בתילים. על חסין יה במזמור פ"ט: (כא) אל תמר בו. בכל ספרי אספמיא נקוד תַּמֵּר דגש. סמ"ס וכן הגיה אבן עזרא ורבינו שמואל נקד תַּמֵּר מ"ם רפה: (כב) כי אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר במסרה גדולה פ' זו על פסוק שמע אשמע צעקתו וכמ"ש בפרשת יתרו גבי פסוק ועתה אם שמוע: איביך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל בכל אורייתא איביך כתב חסר וא"ו ומלא יו"ד במסרה ב' ספרי' דספרים חסר יו"ד תניין וחסר וא"ו כמ"ש בריש פ' כי תצא: (כד) תהרסם. הה"א נקראת בקמץ רחב בין

בלוחו החומש וכן בחומש קדמון כ"י כתוב לפני ונכתב בגליון מטעים ביה וזהו הטעות דכתבי ולפני: (ז) בהיטיבו. בתביר לא במאריך: (י) קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך:

פרשת תשא

(יב) כי תשא. פתוחה: בני ישראל. במקף: (יג) הקדש. הקו"ף דגושה: (יח) לרחצה. ה"א בלא מפיק: (כ) אל המזבח. בטעם אמד לבד בספרי ספרד: (כג) מר דרור. המ"ם בקמץ לבדו וכן וקנמן בשם והם מעופים: (כה) מעשה רוקח. כל אורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא וא"ו וסימן מעשה רוקח דקטורת קדמאה: (כו) ואת ארון העדת. בהעתק הללי העדות. ירושלמי העדת עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים שלפנו מהשמנה מלאים שנמסרו במ"ג פרשת אחרי מות וכתובים הביאם הרמ"ה ז"ל: (כט) והיו קדש קדשים. אין צורך למאריך וכן שמה קדש קדשים שבסמוך: לא (ו) את אהליאב. בס"ס את בגירי ובגלגל בלא מקף: אהליאב. סדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל. אחיסמך. סדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ח) ואת השלחן ואת כליו. מטעים ביה אינשי דאומרים ואת כל כליו: כל כליה. במקף: (יד) כי קדש הוא. הוא כתיב בוא"ו מן י"א הכתובים היא ביו"ד בתורה וסימנם נמסר במסרה גדולה פרשת וישב וכן במסרה פרשת אלוה כל קדש הוא במסרה אחרת כי קדש היא לכם: מחלליה. הלמ"ד בשוא בקלת ספרים כמנהגנו: (טו) את השבת לדרתם. עיין מ"ש בסוף פרשת שלח לך: (יז) לעלם. במקרא גדולה כתב המדפיס כאן וגם על פסוק ונחלו לעלם שבפרשה י"א חסר ובפרשת בראשית על פסוק ואכל וחי לעלם. ובתהילים ע"ה נמסר גם כן י"א חסירים וסימנם נמסר במסרה רבתא ערך עו. ובמסרה רבתא שבדפוס כתוב לעלם י"ח וחסר וסימן נמסר בתילים ע"ה ומלא קרה מכאן ומכאן רק כתוב שם לעולם ב' מלאים בתורה וסימנם וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם. וכ"כ בפרשת יתרו. אך במסורה כתיבת יד בפרשת בראשית מלאתי על פסוק הנ"ל י"ב י' מנהון חסרים ולא מנאם וגם בהעתק הללי כתוב כאן לעלם י' חסרים בתורה. ובמסרה אחריתי כ"י מלאתים על פס' לעלם בשגם הוא בשר וסימנהון ואכל וחי לעלם. לא ידון רוחי באדם לעלם. זה שמי לעלם. ה' ימלך לעלם ועד. ועבדו לעלם. ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם. ונחלו לעלם. והשכלתם אתם. מי יתן והיה לבבם. כי אשא אל שמים. כל אורייתא חסר בר מן ב' מלאים וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם ע"כ. וגם בהעתק הללי כתיב כאן לעלם י' חסרים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל המה הגבורים אשר מעולם ב' מלאים וא"ו וכו' כדאמרן לעיל ושאר אורייתא כולהון חסרים ודוקא בהדין לישנא עכ"ל: כל זה כתבתי להתלמד ולהסיר המכשולות. ועיין מ"ש בתהלים ע"ה: (יח) ככלתו. חסר וא"ו ובב"ר פ' מ"א דרשוהו על אופנים רבים מענין כלה: שני לחת. חסר דחסר ובשמות רבה פרשה מ"א ובמדרש ילמדנו אמר ר' חנינא לחת כתיב לא זו גדולה מזו ובזוהר פרשת יתרו דף פ"ד תרי הוו ומתחזיין חד ומסורתא דיקא דכולהו פוק חזי במסרה רבת' ע' ל"ח ונוסחי דיקי נמי כוותה סלקי: כתבים באצבע אלהים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל הכתבים כתבים באורייתא דכוותה ומסורת דמסרה עליה אלתא חסר שבוסא הוא דלי כתבים בירדא חסיב אלבעה הוו חד דין ותרין לויפן ויירד וחד בויתן ה' אלי דמשנה תורה ואי בכתבי' קא חשיב טובא הוו וכולהון בכולהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומלא יו"ד אלא ודלי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל ועיין גם במסורה דילן: לב (א) כי בשש. חסר וא"ו רמז למה שאמרו בשבת פ' ר' עקיבא ובשמות רבה פרשה מ"א ובירושלמי פ' ד' דתענית שהגיע זמן שש שעות ולא ירד ובמסורת בשש ב' וסימן משה. קיסרא. ובבראשית רבה סוף פרשה י"ח אמר ר' אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות ואלו הן אדם וישראל וקיסרא. אדם שנאמר ולא יתבששו לא באו שש שעות והוא בשלותו. וישראל שנאמר וירא העם כי בשש משה כי באו שש שעות ולא בא משה. קיסרא שנאמר מדוע בשש רכבו לבא בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות ובארבע שעות ועכשיו באו שש שעות ולא בא. ועיין יפה תואר שם סימן י"ח ובתיקוני הזוהר תיקונא תליסר דף כ"ד: מה היה לו. עיין מה שכתוב בפרשת נצבים בס"ד אלל מה חרי: (ג) באזניהם. הבי"ת דגושה והנו"ן בגירי: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: ושתו. כתוב במקרא גדולה יש ספרים ושתה בה"א וכן העתיק מנחת כהן אך בכל ספרים מדוייקים כתוב בוא"ו וכ"כ בהעתק הללי ובמסורת שתה ג' כתיב ה"א וסימנם אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה (שמואל א') לפה הלפים (ישעיה כ"א) אשר אין משפטם לשתה (ירמיה מ"ט) גם הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא לאכל ושתו ויקמו ללחק וא"ו כתיב בסוף תיבותא והאי דאצטריכנא ליה משום דבעלמא בשאר קריא בה"א: ללחק. השי"ן בגירי: (ז) העלית. קדמאה בגירי תניינא בחירק: (ט) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה. כתוב בסמ"ג הל' תפלה אנו קורים ויחל ע"פ מסכת סופרים אע"פ שהוא לסוף שני פסוקים מן הפרשה ע"כ. וכן במרדכי ריש פ' הקורא את המגלה עומד תימא לר"י על מנהגנו שאנו קורים בתעניות ויחל והראשון מתחיל שם והוא לסוף שני פסוקים מפרשה שלמעלה והא אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים וכו'. ובספרים המדוייקים שאצלנו וגם בס' הרמב"ם ז"ל אין כאן שום הפסק פרשה השמנם מלאתי כתוב בס' אחד ישן כאן פ' סתומה. וכתב בספר מטה משה סימן תתמ"ע שנשאל על זה גדול בדורו מהר"י מולן והשיב דכמה פסקי פרשיות יש בס"ת של ארפסים דלא כרמב"ם ע"כ. ועיין עוד בס"ת מהר"ר יודא מינץ סימן (ס) מ': (י) בגדול. הגימ"ל דגושה וכן קבלו: (יא) ויחל. דעת התוספות שיש הפסק פרשה שני פסוקים קודם פסוק ויחל וכן שני פסוקים קודם פסוק והקרבתם דפסח בפרשת פנחס וכ"כ האגודה והמרדכי בשמם פרק הקורא את המגלה עומד ולא נמלא כן בספרים שלנו. ולמיקוני כמהר"ר שמואל דיל וויקיו כתוב ואפשר שהספרים שלהם היו שמעיין בתיקון ר"ת ז"ל שלדעתו בויאמר ה' אל משה ראיתי יש שם פרשה וכן נמלא בהעתק ס"ת ישן פרשה סתומה עכ"ל: (יב) להרג אתם בהרים. חסר וא"ו כתיב ודכוותה ויבקש להרג את משה פ' שמות הלין תרין בנוסחי דיקי חסרים עד כאן לשון הרמ"ה ז"ל וכן במ"ג להרוג ד' מלאים בלישנא וכו' ואין שנים אלו מהם: מחרון. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל משלש חרנך חסר וא"ו כתיב. שוב מחרון אפך מלא וא"ו כתיב. וכל לישנא דחרון באורייתא דכותיה מלא: (יג) את זרעכם. במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: זרעכם. הזי"ן בלא קדמה. ככוכבי. בכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת הכוכבים דבראשית מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד וכל כוכבים באורייתא דכותה מלא דמלא ככוכבי השמים דכי ברך אברכך מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותה מלא. דרך כוכב מיעקב

מלא וא"ו כתיב: הזאת. הזי"ן דגושה: (יז) ברעה. ברעו קרי וכתב ברעה בה"א כמד"א ברעה הוליאם. עיין עוד בזוהר ריש פ' ויקהל: במחנה. הבי"ת דגושה: (יט) ומחלת. חסר דחסר עיין ריקאנטי ומה שפי' עליו בעל אור יקרות: מידו. מידיו קרי וכן נמסר במסורה ובהרמ"ה ז"ל והכתיב רומז למה שכתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל זו שבירת הלוחות וכן אמרו במדרש לקחם בידו א' והשליכם בכעס ואהרן ושבעים זקנים תפשו בידו שלא ישליכם ולא יכולו ואמר הקב"ה מבורך יד חזקה כזאת היינו דכתיב ולכל היד החזקה. ובדברי רז"ל כי פרחו האותיות ולכן חסר יו"ד ונשארו שתי ידיו חלושות כיד אחת ואמרו חז"ל כי נשברו כבדות כי קודם האותיות היתה נושאת אותם וכמו שאמרו בארון נושאיו נושא. עלמו לא כ"ש: (כה) בקמיהם. כתוב בביאורי מהר"ר אייזק שעיין על מלות עשה מהסמ"ג בהלכות ס"ת זל"ש: מלאתי לשמלה בקמיהם העמדים על הפקדים פ' נשא הסופרים מגיעי' הרגל בב' הקופי"ן הללו כזה ק קבלה איש מפי איש ע"כ וכן בתיקון ס"ת ישן. ובספר תאגי נכתב עליהם ב' קופי"ן לריכות ליגע ולא מזייני גם במסורת הדפוס כתוב ב' קופי"ן דבוקים בתורה בקמיהם הם העמדים על הפקדים עד כאן לשונו. ולא נהגו כן סופרי עירנו גם לא נמלא זה בספרים כתיבת יד הקדמונים ובריש מסרה רבתא כתוב שקו"ף לשמאלה בקמיהם זעירא ולא כן במסורת כ"י: (כח) כשלשת אלפי איש. חד מן ד' דסבירין אלפים: (ל) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: (לא) אנא. עיין מ"ש בסוף פרשת ויחי: גדלה. הגימ"ל רפה: (לד) דברתי לך. זקף קטן בלמ"ד: פקדי. הפ"א בקמץ לבד והוא חטוף: ופקדתי עלהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ואומר המסורה י"ג חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרים מדוייקים שהוא חד מן י"ג חסרים וסימנהון נמסר במסורה גדולה פרשת ויגש וכ"כ הרמ"ה ז"ל: לג (א) וידבר ה' אל משה לך עלה מזה. סתומה: העלית. בחירק כמו שכתבתי לעיל והוא חד מן ג' בחירק במסורת: (ב) והפרזי. הזי"ן דגושה: (ה) ויאמר ה' אל משה אמר אל בני ישראל. אין שם פיסקא: (יב) ידעתיך בשם. הבי"ת רפויה בכל ספרין דוקני שלא כדין שתי מרחיק: (יג) את דרכך. דין למוד חסר יו"ד באורייתא ושארא כולהון מלאים: (יד) ויאמר פני ילכו. כתב בעל מקנה אברהם ונמשך אחריו גם כן בעל ערוגת הבשם שנאמר האתנח בראש פסוק נקרא פסקא כמו זה וכן ויאמר הראני נא שבסמוך וקראו לו עבד או קוץ שהוא פחות ממשהו: (יז) גם. בדגש: (כ) לראת את פני. כתוב בהעתק הללי שהוא חסר וא"ו ועיין ג"כ במ"ג ריש פ' בא וכן כתב הרמ"ה ז"ל לראת ג' חסרים וא"ו וסימן ולא יוכל לראת דוכתה את עין הארץ. וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל. ויאמר לא תוכל לראת את פני. מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל: כי לא יראני. כתב אבן עזרא שהוא קמוץ ובכל הספרים בפתח: לד (א) פסל לך. הסמ"ך בקמץ לבד והוא חטוף: את הדברים. בס"ס הקדמאה בה"א לא באל"ף של את: (ב) והיה נכון. בשוא לבד: (ה) וירד. בשופר הפוך לא בתביר: ויקרא בשם ה'. כתב רש"י ז"ל דמתרגמינן וקרא בשמא דה' עכ"ל כלומר שמשה הוא הקורא בשם ה' שאלו היה השם הקורא היה מתורגם וקרא בשמא ה' וכן תרגם ויקרא בשם ה' פרשת לך לך ולצלי בשמא דה' והנה הם מטעים בעל הטעמים שכאן טפחא במלת בשם והפרש גדול יש בין זה ובין ויקרא בשם ה' האמור באברהם ששם הטפחא במלת ויקרא וכאן במלת בשם. ויותר נראה לי פירוש ן' עזרא כמ"ש כאן ובראש פ' וישמע יתרו שהשם הוא הקורא והוא שאמר בראשונה וקראתי בשם ה' לפניך וכ"כ החכם אבודרה"ם בסדר תפלות של תעניות זל"ש. וכשאומר ויקרא בשם ה' צריך להפסיק מעט בין בשם לה' כי בפסוק הוא בערכא ורוב ההמון טועים בזה ע"כ. ועיין מ"ש בס"ד בירמיה כ"ג על פסוק וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו ומ"ש הראב"ע בספר מאזני לשון הקודש דף כ'. (ו) ויקרא ה' | ה'. בכל אתר דשמא אדכר תרי זימני פסיק טעמא בגוייהו ורזא דמילתא באדרא קדישא דנשא דף קל"ט: (ז) נצר. נו"ן רבתי: וחטאה. לית וחד עולה וחטאה לא שאלת: ינקה. הקו"ף בסגול: אבות. מלא וא"ו כתיב ובהעתק הללי מדפוס פיזארו וגם בספר א' כ"י כתוב אבת חסר וא"ו ויש להם טעות זה כי מלאו כתוב לשון מסורה א' אבת ב' וחסר וסימנה שה לבית אבת. פקד עון אבת על בנים. ובלשון מסורה אחרת מסור בהאי תנייתא פקד עון אבת דואלה שמות. והטועים לא הבחינו בין זה ובין הכתוב בפ' וישמע יתרו בעשרת הדברות שגם הוא בסדר ואלה שמות והוא החסר וזה ושל דברות שניות דפרשת ואתחנן שניהם מלאים. ובמסורה גדולה פרשת יתרו נמסר בכתב מפורש אבת ב' חסרים וסימנהון שה לבית אבת. פקד עון אבת דוישמע יתרו וכ"כ בעל מנחת כהן פרשת בא וכך הם בהעתק הללי: (ט) ויאמר. בפזר גדול לא שני גרישין: (יא) שמר לך. המ"ם בלא מאריך במדוייקים והלמ"ד רפה: שמר. יש מי שעושה אותו בראש הדף וכמ"ש בעל הטורים בפרשת ויחי ועיין מ"ש בפרשת אחרי מות על פסוק שני השעירים: והפרזי. הזי"ן דגושה: (יד) אחר. רי"ש רבתי. ועיין מ"ש בעל הטורים בפרשת ואתחנן על מלת אחד. ובס' קדמון כתוב לאל אחר רי"ש שאילא וזקיפא וזעירא מכל רישין שבמקרא. ופליגי ביה במסורת ואמרי לית רי"ש רב ותקיף וכן הילכתא: (יח) מצות לא. בלא מקף: (כ) תפדה. הדל"ת דגושה: לא תפדה. בלא מקף: כל בכור. בתיקון ספר תורה ישן כל בכור בפתח וכל ע"כ ומפי המסורת ידענו שזהו בלא וא"ו כי הוא אחד מן ד' כל דסבירין וכל וסימנם נמסר בפרשת ואלה: בכור. מלא שאינו מהז' חסרים שנמסר סימנם בפרשת ויגש במ"ג וכן הביאה הרמ"ה ז"ל: (כד) יחמד. החי"ת בשוא לבדו: (כה) לא תשחט. זה כתוב לא תשחט ובפרשת משפטים כתיב לא תזבח והוא חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה זי"ן תניין שי"ן וסימנם נמסר במ"ג פרשת יתרו: (כו) ראשית. בריש מסורה רבתא כתב המדפיס שזו רי"ש זעירא וזה אינו במקרא כ"י ולא בספרים: (כט) ברדת. הבי"ת דגושה: (לג) ויכל משה מדבר. בס"ס ויכל בגלגל משה בזקף קטן מדבר בטפחא:

פרשת ויקהל

לה (א) בני. במאריך לא במקף: (ז) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד וכן חבריו: תחשים. התי"ו דגושה: (ט) ואבני שהם. מקף במאלע וכן חכם לב: לאפוד. כתוב בהרמ"ה ז"ל לאפד ולחשן דאבני שהם קדמאה חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ומסיר עליה בכולהו מסורתא דאתו לידן לית כותיה חסר מכלל דתרין לאפוד דויקהל מלא וא"ו כתיב ובתראי מסרתא לאפוד תלתא תרין מלאים וחד חס. וסימנהון אבני שהם קדמאה חסר ותרין מלאים תנינו דויקהל ודכותיה והנשאם הביאו ובכורא דנסחי דיקי הכין כתיב ואית דמסרין בהון תרין

חסרים וחד מלא דאבני שהם תרויהון חסר דוהנשאם מלא וליתא דבהדי מסורתא גופים מסיר גבי לאפד קדמאה לית כותיה חסר ולובא דנוסחי דיקי כמסורתא קדמיתא פלקי. ובלישנא כל אפד באורייתא בין בבגדי כהונה בין בשום בר נש חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה מלאים וסימנהם חשן ואפוד ומעיל ושבעה האפוד דמסיר עליה האפוד שבעה מלאים וסימן שתי טבעות קדמאה ועשית שתי טבעות תנין תרין בפסוקא ויכבשו דואתה תלוה תלתא בפסוקא ועשית את מעיל האפוד את שבעה וחד ואפוד דאמכן הא תמניא ותרין לאפוד דויקהל כדאמכן הא עשרה ואחר לישנא באורייתא חסר וא"ו כתיב וכולהון חסר יו"ד וחשב אפדתו חסר וא"ו ודכותא ויאפד לו בו חסר וא"ו כתיב ע"כ. ועיין מ"ש בפרשת תלוה: (י) יבאו. שורק בוא"ו: (יא) את המשכן את אהלו וגו'. סימן את את ואת. את ואת. את את ואת. בס"ת ואת ושלשה את וחד פסוק סימן כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני: בריחו. בריחיו קרי: (טו) הקטרת. בשני פשטין: (טז) את מזבח העלה וגו'. סימן את ואת. את ואת. את ואת. וחד פסוק סימן לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי. פסוק אחר בנערנו ובזקננו בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו חד כתיב וא"ו וחד לא כתיב וא"ו וכה"ג איתנהו בפ' פקודי: (יח) מיתריהם. מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן חד קדים לתי"ו וחד קדים לה"א וכל מיתריהם באורייתא דכוותא ומסורת דמסרא עליהון בני מיתריהם דפרשת במדבר לית כותיה מלא שבושא הוא דכולא בנוסחי דיקי מלאים דמלאים כתיבין הרמ"ה ז"ל: (כב) הביאו חח ונזם וטבעת וכומז. שמות רבה סוף פ' מ"ח אמר משה לפני הקב"ה כתבת כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור הרי הביאו חמשה חח ונזם טבעת ועגיל וכומז ע"כ. וקשה דלא כתיב עגיל אלא בפ' מטות בביזת מדין: (כז) והנשאם. לית חסר דחסר עיין במ"ג סוף פ' לך לך וצריך להגיה שם ויקריבו הנשיאים את קרבנם שהוא השני שבפסוק וכן כתב בהרמ"ה ז"ל ובבמדבר רבה פ' י"ב אמר הקב"ה בני שאדרוז יכתב שהביאו והוסר והנשיאים שנתעצלו חיסר אות א' משמם שכן כתיב והנשאם חסר יו"ד ע"כ. ונראה לי להגיה במדרש והנשאם וכן הוא במדרש שהביא רש"י בפרשת ויקהל דיקא כמי דקאמר חיסר אות א' משמם דכנבא דהאי לישנא באורייתא מלא חד יו"ד: (כט) לעשות. הפי"ן בתביר לא בטעמא: (לב) לעשת בזהב ובכסף. בס"א כ"י כתיב בגליון מלא בספר מוגה עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו והוא חד מן החסרים עפ"י המסורת וכיון דאתא לידן נימא ביה מילתא ללמוד וללמד לשמור ולעשות החסרים והמלאים כי במסורות לאיתי חילוקים יש מי שמסר לעשת י"ב חסרים ויש מי שמסר י"ג ומסורת שבדפוס היא לא פתחה בחכמה שברים סדלא וגם בנחמיה י"ב נמסר לעשת י"ג חסר וסימן ולחשב מחשבת ומברו. וזה לא יתכן שסבירו הוא בפ' כי תשא ושם כתוב לחשב מחשבת לא ולחשב ועוד דלעשות דהתם מלא בכל הספרים בלא מחלוקת והמדפיסים עצמו כתבו מלא וא"כ חסר בידו א' להשלים מניין י"ג. והא לך סימן שמצאתי במסורות כ"י לעשת י"ג חסר וסימנהון ויקהל משה ולחשב מחשבת ועשה בצלאל וגו' כל הסימן כמו שכתוב בדפוס ובאחרונה הוסיפו ולכם הנשמע לעשת דסוף נחמיה וגם במקרא גדולה כתב על זה דנחמיה י"ב חסר. והך מסורה בתראה ניחא טפי ושלם מנין י"ב וכן צריך להגיה מסורת הדפוס. עוד תעידה לי עד א' נאמן הרמ"ה ז"ל שכתב אשר ברא אלהים לעשות מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דלעשות באורייתא דכותא מלא בר מן ט' חסרים וא"ו ומסר הסימן כמו שהוא במסורת כ"י דלעיל וכגון זה עשה בעל מנחת כהן שכתב לעשת ט' חסר בתורה וסימן דין לעשת בזהב ובכסף דכלו קרא ה' בשם לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וגו' והיינו הך במלות שונות. ומי שמסר י"ב חסרים מנה כל הפסוקה שבתורה כמ"ש והטעם הוא בכתובים בלבד שהשמיט פסוק כי עזרא הכין לבבו (עזרא ז') ופסוק ואשר ישמיעו (נחמיה ח'). והוסיף וחד ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז'). ובמסורת שלנו כתיב ולעשות מלא שהוא אחד מן ע"ו מלאים וסימן נמסר בשמואל ב' ז'. כללא דקעיינן מכל הכך דלכולי עלמא אותם של תורה הם ט' חסרים ולית בהון פלוגתא כלל (לד) ואהליאב בן אחיסמך. עיין מ"ש בפ' כי תשא: (לה) מלא אתם חכמת לב לעשות כל. בחומש עם תרגום דפוס סביוניטא כתוב בגליון יש ספרים בכל ע"כ. וספרים משובשים נזדמנו להם למדפיסים ואין בזה מחלוקת: חרש. יש גם כן טעם פסק: לו (א) חכמה. החי"ת בקמץ לבד: ותבונה בהמה. בהמה ג' וסימן נמסר במ"ג סוף פרשת תלוה ועל זה דרשו רז"ל שכל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת ולא בבני אדם בלבד אלא אפילו בבהמה ובחיה שנאמר חכמה ותבונה בהמה: (ז) והמלאכה היתה דים. אין בוא"ו געיא: (י) חמש היריעת. טעו המדפיסים שכתבוהו חסר יו"ד שבכל ספרים מדוייקים הוא מלא גם במסורת כתוב יריעת כלם חסר וא"ו בלישנא וכו' מכלל שכולם מלאים יו"ד. עוד בפירוש איתמר מהרמ"ה ז"ל עשר יריעת מלא יו"ד וחסר וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותא היריעה האחת מלא יו"ד כתיב וכל לישנא מלא יו"ד: חבר. במקצת ספרים הבי"ת בפתח ובקצתם בקמץ ומסורת עליו לית קמץ זקף: (יא) ויעש ללאת. עיין מ"ש על מלה זו בפרשת תרומה: במחברת. החי"ת בשו"א לבדו וכל במחברת שבענין המ"ם בלא מאריך בספרים כ"י: (יב) מקבילת. חסר וא"ו ועיין מ"ש על זה פ' תרומה: (כא) עשר אמת ארך הקרש. א' לחוד חסר וא"ו באורייתא וסימן עשר אמת ארך הקרש דמסכתא תנייתא: (כג) ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים. בסיפרי דילן לית הכא תרגמא כלל ובספר חגי פליגי עליה כשדעי וסוראי הלין אמרין פ' והלין אמרין ס' ולא פסיקא לן עד דייתי עזרא לעלמא דאתי ולימא: (כט) והיו תואמם. ב' סבירין ויהיו הדין ואידך והיו שמנה קרשים דבתריה: והיו תואמם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכן מצאתי במסורת כ"י פרשת תרומה על פסוק והיו תאמם מלמטה ב' דין תאמם בפרשה. והיו תואמם כתיב. והנה תומם בבטנה כתיב. ויהי בעת לדתה והנה תואמים ע"כ. והוא ג"כ חד מן ס' זוגים בספרא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר במ"ג פ' פקודי וכבר טעה בזה בעל מנחת כהן בפ' וישב שכתב ויהיו תואמם חסר יו"ד והיו תאמם חסר דחסר אך בפרשת ויקהל פתח דבריו ותיקן המעוות וכתב קדמאה דתרומה חסר דחסר דויקהל מלא וא"ו וחסר יו"ד עכ"ל גם הרמ"ה ז"ל הביאם כולם כמ"ש: (לא) חמשה לקרשי צלע המשכן האחת. קדמאה דלוחה האחד בצל"ם והדין דעשייה האחת בתי"ו וסימן באחד ההרים או באחת הגיאיות: (לג) לברח. בפשט האחרון לבד: (לד) ואת הקרשים. ואת בגעיא:

לז (ג) על צלעו האחת. על במקף לא בתביר: צלעו. בפשט לא בגלגל: (ח) כרוב אחד: כן הוא בספרים כ"י: קצותו. קצותיו קרי וכן קצותו שבפ' פקודי תרויהו כתיבין תרין ווי"ן באמצע תיבותא והם מן י"ג מלין דכתיבין תרין ווי"ן עפ"י האמת ורם וסימן נמסר במ"ג פרשת פקודי ושניהם חסרים יו"ד אחר התי"ו ועיין ג"כ מ"ש בריש פרשת תלוה: (ט) למעלה. העי"ן בשוא לבדו: סככים. הכ"ף בשוא לבדו כפי דרכנו: אל הכפרת. קדמא באל"ף: היו פני. כתב הרשב"א וזל"ש כשבא שים בס"ת בין בפרשת תרומה בין בפרשת ויקהל יהיו פני הכרובים. ובמקצת ספרים כתוב בפרשת תרומה יהיו ובפרשת ויקהל היו כך כתוב בספרינו בפ' תרומה שהוא צואה כתוב יהיו ובפרשת ויקהל שהוא ענין העשייה כתוב היו: (יא) על השלחן. על במאריך ובמקף: ואת מנקיתיו. בס"ס האל"ף בצירי ובפשט לא במקף: ואת הקשות. במקף לא בקדמא: הקשות. בוא"ו א' לבד בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וקדמא בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו דשולחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין ואת קשות הנסך דמדבר מלא וא"ו כתיב: (יט) שלשה גבעים משקדים. זה הלשון בלבד בגעיא בספרים כ"י ובדפוס ישן וכמ"ש בפ' תרומה: בקנה האחד. הבי"ת בפתח בקנה אחד הבי"ת בשוא ועיין הסי' שמסרתי בפ' תרומה: (כה) קמתו. בלא גלגל: (כז) על שני. בלא מקף באמצע: לח (א) וחמש אמות. במילואי הדפוס לב"ב הטעם במ"ם ולב"א הטעם במי"ם וכן הוא בס"ס כ"י כב"א ובמקף לא בקדמא ובמילואים אחרים כ"י מצאתי בהפך ועיין ביחזקאל מ"ג: (ד) למזבח. בפשט א' לבד בחי"ת: (יא) עמודיהם עשרים. ד' מלא בענין ועיין מ"ש בסוף תרומה: (יז) כל עמדי החצר. כתוב במסורת ב' חסר וסבלו ועמדי החצר סביב ואדניהם דמבדבר ריש פ' דמקמי והחנים לפני המשכן וכן נסחי דיקי כי האי מסורת פלקי ומסור' דמסור' עליה כולהון חסר וא"ו בר מן ד' שבוש' הוא: (כ) וכל היתדת. הוא"ו בגעיא:

פרשת פקודי

(כא) אלה פקודי. הפ"א רפה: (כד) כל הזהב העשוי. פרשה סתומה: (כו) לגלגלת. שני הגימ"ל דגושים: הפקדים. אין בדל"ת דגש: (כז) ויהי מאת ככר. אין כאן פיסקא כלל: לט (א) ומן התכלת. בלא מאריך במלת ומן: (ד) קצותו. קצותיו ק' והכתיב בתרין ווי"ן קודם לתי"ו וחסר יו"ד וכן חברו שבפ' ויקהל. ע"ש ובריש תלוה: חבר. קדמאה דאלום וחבר בוא"ו בתחלת המלה והדין חבר בלא וא"ו: (י) וימלאו בו. קדמא במ"ם: טורי אבן. הטעם בטי"ת: (יא) ויהלם. בס"ס היו"ד בקמץ: (יז) על קצות החשן. קדמאה דלוחה אל קצות תניינא דעשייה על קצות וסימן ואל פה יקראהו: (כא) מטבעתיו. בכל ספרים כ"י מדוייקים ובמקצת דפוסים ישנים מלא יו"ד ואין כאן ק' וכתיב כלל ודפ' תלוה כתיב חסר יו"ד וק' ביו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וירכסו את החשן מטבעתו קדמאה דואתה תלוה חסר דחסר כתיב חסר וא"ו קדים לתי"ו וחסר יו"ד קדים לוא"ו ומסיר עליה הו כתיב היו ק' ותנינא דואלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל. וזהו חד מן מ' זוגים בספרא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר בסמוך במ"ג. והמדפיסים טעו בזה ועיין א"ח. גם בעל מנחת כהן כתב כן מטבעתו כתיב וק' מטבעותיו. ואח"כ בלוח הטעיות תקן המעוות וזל"ש צריך להיות קדמאה חסר בתרא מלא: להית על חשב האפד. במסורת ט' יתרו חסיב בהים ה' חסר בלישנא וחד מינייהו להית על חשב האפד והוא זה דפקודי אבל דפ' תלוה מלא: (כד) ויעשו על שולי המעיל וגו' שני משזר. בכולהון כתיב שש משזר בר מן דין דחסר שש: (כו) ורמן. המ"ם דגושה: (כז) הכתנת. הכ"ף בקמץ לבד: (כח) המגבעת. בהעתק הללי המגבעות ירושלמי המגבעת עכ"ל. וכן הוא חסר בכל הספרים ועפ"י המסורת שאינו מהב' מלאים שכתבתי בפ' תלוה: (כט) ואת האבנט. ואת בגעיא: (לג) ויביאו את המשכן. פתוחה: בריחו. כתיב מלא יו"ד קדמאה בריחיו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל בריחו תרין חסרים יו"ד בין חי"ת לוא"ו בריחו כתיב וקרי בריחיו וסימן את בריחו את עמודיו דואת המשכן את אהלו. בריחו ועמדיו דויביאו את המשכן. ואחרא דאורייתא מלא דמלא בתרין יודי"ן. בריחו הנ"ל בלא זקף גדול: (לד) ואת מכסה עורת. כתב הרמ"ה ז"ל ואת ערת גדיי העזים חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן ס' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וסימן ואת מכסה עורת האילם קדמאה דפ' פקודי דבכותא דנוסחי דייקי הכין כתיב ותניין דפסוק חסר דחסר. ואשכחן חד נוסחא דכתיב ביה איפכא ושיבושא הוא: המאדמים. האל"ף בקמץ לבד ואין דגש במ"ם ובמקצת ספרים הה"א במאריך: (לה) את ארון. מלא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים שאינו מהשלשה חסרים עפ"י המסורת שנמנו במ"ג סוף פ' תלוה וכן הם בהרמ"ה ז"ל: העדת. חסר וא"ו וכל אורייתא כן כתיב בר מן ס' מלא וסימנם במ"ג פ' אחרי מות וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (לו) את השלחן את כל כליו. כן כתיב את כל כליו בלא וא"ו וכן במסורת את כל כליו ב' דין ואידך סוף פ' במדבר: (לט) את מזבח הנחשת וגו'. סימנך של אתין שבפסוק עיין לעיל סדר ויקהל בפסוק את מזבח העלה וגו': מכבר. הבי"ת בפתח: (מ) את קלעי החצר וגו'. סימן את את ואת ואת את ואת תרין קדמאי ומאחי לא נסבי וא"ו וסימן ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי דואלה יעמדו על הקללה: (מג) ויברך אתם משה. בהעתק הללי אותם ירושלמי אותם עכ"ל. ובכל הספרים חסר שאינו מהל"ע מלאים בתורה: מ (ג) ושמת שם ארון העדות. בהעתק הללי העדות ירושלמי העדת עכ"ל. ובכל הספרים מלא שהוא א' משמנה מלאים כדלעיל: (ו) משכן. הכ"ף בפתח: (ז) ונתת שם מים. פי"ו שנייה דגושה: (ט) כל אשר. הכ"ף דגושה: (י) קדש קדשים. הקו"ף בלא מאריך ועיין מ"ש סוף פ' תלוה: (יד) כתנת. התי"ו בחטף קמץ ועיין מ"ש מזה בפ' תלוה על פסוק ולבני אהרן תעשה כתנת: (טו) משחת. המ"ם בקמץ לבד: (יח) ויקם משה. ואשיכו שבפסוק וכן ויקם את החצר שבסוף סידרא שלאחן הקו"ף בסגול ואין עוד בתורה אבל יש מהן י"ז בנביאים ובכתובים ובמסורת כ' בקריאה וסימנם נמסר במ"ג מלכים א' י"א ותהלים מ': (ל) לרחצה. החי"ת בשוא לבדו: (לג) ויקם את החצר. פ' סתומה: ולמזבח. המ"ם דגושה: (לה) לבוא. בהעתק הללי. לבוא ירושלמי לבא ע"כ ובכל הספרים מלא שאינו ממנין החסרים שסימנם במ"ג ריש פ' ויחי:

סוף ספר ואלה שמות

ותשלם מלאכת ספר שני והוא ספר יציאת מצרים ומתן תורה

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא סֶגּוֹל מֻנַּח|מֻנַּח רְבִיעַ פָּזֵר תְּלִישָא גְּדוֹלָה תְּלִישָא קְטַנָּה קַדְמָא וְאַזְלָא מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל דַּרְגָּא תְּבִיר מֵרְכָא טִפְּחָא אֶתְנַחְתָּא אַזְלָא גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם יְתִיב פְּסִיק | שַׁלְשֶׁלֶת יָרֵחַ בֶּן־יוֹמוֹ קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה טִפְּחָא מֶתֶג מַקַּף־ סוֹף פָּסוּק:

ברכת ההפטרה

קודם קריאת ההפטרה ולאחר שגמר הגולל יברך המפטיר ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחר ההפטרה יברך המפטיר ד' ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא־יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו: רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ: שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ־לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל־הָעֲבוֹדָה וְעַל־הַנְּבִיאִים וְעַל־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ־לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל־הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

הפטרת שמות

כמנהג האשכנזים. בישעיה סמן כ"ז.

הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה: הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג: בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים: לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ | כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים: כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ: בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָ‍ִם: הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן: הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד: בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם: וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ: וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה: וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה: כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם: אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם: כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם: כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה: אֲשֶׁר | אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ

*תבואתו ק' °אצרך ק'

הפטרה שמות

לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ: וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ: כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ:

הפטרת שמות

כמנהג הספרדים. בירמיה סמן א'.

דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן: אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ: וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַ‍ִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בְּטֶרֶם °אֶצָּורְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ: וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר: אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה: וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ: רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ | הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה | אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: כִּי | הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ

פתח

פירוש המלות

הבאים. ימים סבלים זנן סיסועס: ישרש. יתן סורס: בסאסאה. בלותס מדס: הגה. בדיבורו הקסה: קדים. רוח קדים: אבני גר. מין לגע סול: מאירות. מבעירות: משבלת הנהר. מן סנלוס: הלומי יין. מוכים מיין: שער. רוח סערה: קטב. כורת: מלחמה. מלחמתם סל תורס: שגו בראה. בדברי סנביאים: פליליה. סכסילו סמספט: קיא צואה. ל' ולא חקיא: בלי מקום. אין מקום נקי: גמולי. ל' ויגמל: עתיקי. ל' ויעתק: צו לצו. נביא ויצוה לסם. ולסס לו סל ע"ז: קו לקו. נגד ק' סלדק. יס לסס קו מסקלות מספטי רסע: זער שם. עוד מעט אביא עליסס רעס: המרגעה. סמנוחס: בענתות. עיר מערי סכסניס: אצרך. ל' נורס: הקדשתיך. זמנתיך לכך: לגוים. על סגויס: סיר נפוח. רותס: ופניו. רתיחותו: מצפון. סיא בבל:

אססך

פתח | שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל
כל־ערי יהודה: ודברתי משפטי אותם על כל־
רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו
למעשי ידיהם: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת
אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם
פן־אחתך לפניהם: ואני הנה נתתיך היום לעיר
מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על־כל־הארץ
למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ:
ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם־
יהוה להצילך: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: הלך
וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי
לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי
במדבר בארץ לא זרועה: קדש ישראל ליהוה
ראשית תבואתה כל־אכליו יאשמו רעה תבא
אליהם נאם־יהוה:

הפטרת וארא

ביחזקאל סמן כ״ח.

כה־אמר אדני יהוה בקבצי | את־בית ישראל
מן־העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני
הגוים וישבו על־אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב:
וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים
וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים
אתם מסביבותם וידעו כי אני יהוה אלהיהם: בשנה
העשרית בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר־
יהוה אלי לאמר: בן־אדם שים פניך על־פרעה
מלך מצרים והנבא עליו ועל־מצרים כלה: דבר
ואמרת כה־אמר | אדני יהוה הנני עליך פרעה
מלך־מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר
אמר לי יארי ואני עשיתני: ונתתי החיים בלחייך
והדבקתי דגת־יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך
יאריך ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק:
ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך על־
פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית
הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה: וידעו כל־
ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת

°תבואתו ק׳ °החים ק׳ °בכף ק׳

קנה לבית ישראל: בתפשם בך בכפך תרוץ
ובקעת להם כל־כתף ובהשענם עליך תשבר
והעמדת להם כל־מתנים: לכן כה אמר אדני
יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם
ובהמה: והיתה ארץ־מצרים לשממה וחרבה
וידעו כי־אני יהוה יען אמר יאר לי ואני עשיתי:
לכן הנני אליך ואל־יאריך ונתתי את־ארץ מצרים
לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד־גבול
כוש: לא תעבר־בה רגל אדם ורגל בהמה לא
תעבר־בה ולא תשב ארבעים שנה: ונתתי את־
ארץ מצרים שממה בתוך | ארצות נשמות ועריה
בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה
והפצתי את־מצרים בגוים וזריתים בארצות: כי
כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה אקבץ
את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה: ושבתי
את־שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס
על־ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה: מן־
הממלכות תהיה שפלה ולא־תתנשא עוד על־
הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים: ולא יהיה־
עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם
אחריהם וידעו כי אני אדני יהוה: ויהי בעשרים
ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר־
יהוה אלי לאמר: בן־אדם נבוכדראצר מלך־בבל
העביד את־חילו עבדה גדלה אל־צר כל־ראש
מקרח וכל־כתף מרוטה ושכר לא־היה לו ולחילו
מצר על־העבדה אשר־עבד עליה: לכן כה אמר
אדני יהוה הנני נתן לנבוכדראצר מלך־בבל
את־ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז
בזה והיתה שכר לחילו: פעלתו אשר־עבד בה
נתתי לו את־ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני
יהוה: ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך
אתן פתחון־פה בתוכם וידעו כי־אני יהוה:

הפטרת בא

בירמיה סמן מ״ו.

הדבר אשר דבר יהוה אל־ירמיהו הנביא

לבוא

פירוש המלות

אחתך׳ ל׳ שבירה: ירושלים. יושבי ירושלים: כלולתיך. שהנהגתך אחת השופט: השאטים. שבוזזים: התנים. לפי שכל גדולתם ע״י נילוס: חחים. פי׳ שתופסין בה הדג: תרוץ. ל׳ שבירה: מכורתם. מגורתם: אל צר. כמו על: מקרח. ל׳ קרחה: פעלתו. שכר פעלתו:

לְבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל
וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ
כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ׃ מַדּוּעַ נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא
עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ׃ הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה ׀ וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־
אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה׃ קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד׃ חַי־אָנִי נְאֻם־
הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל
בַּיָּם יָבוֹא׃ כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי־לָךְ יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם
כִּי־נֹף לְשַׁמָּה תִהְיֶה וְנִצְּתָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ עֶגְלָה
יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא בָא׃ גַּם־שְׂכִרֶיהָ
בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק כִּי־גַם־הֵמָּה הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו
לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם׃
קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ
לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃ כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־יְהוָה כִּי לֹא
יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר׃ הֹבִישָׁה
בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן׃ אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא
וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ
וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃ וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי
נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד עֲבָדָיו
וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה׃ וְאַתָּה אַל־
תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי
מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב
וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי
יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־
הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה
כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

הפטרת בשלח

בשופטים סמן ד'. והספרדים מפטירין לקמן ותשר.

וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה
אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר
דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם
וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא

לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו
הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר
תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי
נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן
אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ
וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי
וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָלֹךְ
אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־
סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה׃ וַיַּזְעֵק
בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו
עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה׃ וְחֶבֶר הַקֵּינִי
נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־
אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים* אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ׃ וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי
עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר׃ וַיַּזְעֵק סִיסְרָא
אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן׃ וַתֹּאמֶר
דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק
מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו׃ וַיָּהָם יְהוָה
אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־
חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס
בְּרַגְלָיו׃ וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה
עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־
חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד׃ וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־
אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶלֶךְ־
חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃ וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת
סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־
תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה׃
וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי צָמֵאתִי
וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ
וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן׃ וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־
חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ
וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ
וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ וְהִנֵּה בָרָק

*בצעננים ק'

רדף

פירוש המלות

נסחף. נסטטו: הרבה כושל. סקצ"ס: הרב זיונה. מכלא דסנלס: פרעה. על פרעס: ונצחה. ל' ליס: קרץ. ל' חתוך: שכריה. סריס:
מרבק. ל' פטים: הפנו. הסנו עורף: יערה. עלי היער: אל אמון. על הסר אמון: ונקה. ל' הסמד: ויזעק. ויאסוף: ברגליו. ר"ל עמו:
בצעננים. כמין גומות: בשמיכה. גלדרת: המקבת. פטיש: ברקתו. גלדעיס: ותצנח. ותתקע:

סלעות

רֹדֵף אֶת־סִֽיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִֽיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶֽלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶֽלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶֽלֶךְ־כְּנָֽעַן׃

כאן מתחילים הספרדים.

וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃

גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל־מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ׃ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִֽיסְרָא׃ נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃ אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃ מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִֽיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִֽיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִֽיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

הפטרת יתרו

בישעיה סמן ו׳.

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים ׀ מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ

כבודו

פירוש המלות

פרעת. נקמות: בצעדך. ל׳ הליכה: עקלקלות. מעוותים: יבחר. כשיבחר: לחם. מלחמה: שערים. לשערים: לחוקקי. אלו הסופרים: צחורות. לבנות: שיחו. ל׳ שיח ושבחה: מחצצים. ל׳ חץ: משאבים. שואבים: יתנו. יתנו: פרזונו. ל׳ פרזון: ירד. השפיל: בעמק. עמך: בשבט. פי׳ החכמים וסופרים: ושרי. כמו שרים: בפלגות. ל׳ חלוק: חקקי. ל׳ מחשבה: יגור. ל׳ אסיפה: חרף. בזה נפשו: למות. במלחמה: על. כמו עד: בצע. ל׳ שכר. ממסלותם. ל׳ סולו לכוכב: גרפם. שטפם: עז. את גבורי כנען: הלמו. כשברו: מדהרות. מדלגים: אביריו. הם הסוסים: אורו. קללו: מרוז. שם עיר: בספל. מזרק: להלמות. לכתת: מחקה. הכירה: ומחצה. ל׳ מכה: וחלפה. העבירה: ותיבב. ל׳ יבבה: האשנב. חלון: רחם רחמתים. נערה או נערות: גבר. לכל גבר: יאבדו. דבורה אומרת זאת: אדני. כבודו: ושוליו. כמו שולי המעיל: ממעל. סמוך לו: לו. לעבודתו:

ספקים

כבודו: וינעו אמות הספים מקול הקורא והבית ימלא עשן: ואמר אוי־לי כי־נדמיתי כי איש טמא־שפתים אנכי ובתוך עם־טמא שפתים אנכי ישב כי את־המלך יהוה צבאות ראו עיני: ויעף אלי אחד מן־השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח: ויגע על־פי ויאמר הנה נגע זה על־שפתיך וסר עונך וחטאתך תכפר: ואשמע את־קול אדני אמר את־מי אשלח ומי ילך־לנו ואמר הנני שלחני: ויאמר לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל־תבינו וראו ראו ואל־תדעו: השמן לב־העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן־יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו: ואמר עד־מתי אדני ויאמר עד אשר אם־שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שממה: ורחק יהוה את־האדם ורבה העזובה בקרב הארץ: ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם זרע קדש מצבתה:

כאן מסיימים הספרדים. אבל האשכנזים מוסיפין ויהי בימי.

ויהי בימי אחז בן־יותם בן־עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך־ארם ופקח בן־רמליהו מלך־ישראל ירושלם למלחמה עליה ולא יכל להלחם עליה: ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על־אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי־יער מפני־רוח: ויאמר יהוה אל־ישעיהו צא־נא לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך אל־קצה תעלת הברכה העליונה אל־מסלת שדה כובס: ואמרת אליו השמר והשקט אל־תירא ולבבך אל־ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי־אף רצין וארם ובן־רמליהו: יען כי־יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן־רמליהו לאמר: נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו ונמליך מלך בתוכה את בן־טבאל: כי־ילד ילד־לנו בן נתן־לנו ותהי המשרה על־שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי־עד שר־שלום: לםרבה המשרה ולשלום אין־קץ על־כסא דוד ועל־ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד־עולם קנאת יהוה צבאות תעשה־זאת:

הפטרת משפטים

אבל בפ׳ שקלים מפטירים של שקלים. אפילו אם חול ר״ח או מחר חדש.

בירמיה סמן ל״ד.

הדבר אשר־היה אל־ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את־כל־העם אשר בירושלם לקרא להם דרור: לשלח איש את־עבדו ואיש את־שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד־בם ביהודי אחיהו איש: וישמעו כל־השרים וכל־העם אשר־באו בברית לשלח איש את־עבדו ואיש את־שפחתו חפשים לבלתי עבד־בם עוד וישמעו וישלחו: וישובו אחרי־כן וישבו את־העבדים ואת־השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום לעבדים ולשפחות: ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה־אמר יהוה אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את־אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר: מקץ שבע שנים תשלחו איש את־אחיו העברי אשר־ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא־שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את־אזנם: ותשבו אתם היום ותעשו את־הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית אשר־נקרא שמי עליו: ותשבו ותחללו את־שמי ותשבו איש את־עבדו ואיש את־שפחתו אשר־שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות: לכן כה־אמר יהוה אתם לא־שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם־יהוה אל־החרב אל־הדבר ואל־הרעב ונתתי אתכם לזעוה לכל ממלכות הארץ: ונתתי את־האנשים העברים את־ברתי אשר לא־הקימו את־דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: שרי יהודה ושרי

ירושל

°למרבה ק׳ °ויכבשום ק׳ °לזועה ק׳

פירוש המלות

הספים. מזוזות ההיכל: נדמתי. נכרתי: טמא. מאוס: רצפה. גחלת אש: במלקחים. בצבת: השמן. הכבד: השע. סתום: ולבבו. ולבו: שאו. ל׳ שממה: ורבה. ויגדל: עשיריה. כולל עשרה מלכים: לבער. לשון תבער הדס: בשלכת. הוא שער כלכת שבירושלים: נחה. חשבו: וינע. לשון נע: תעלת. אמת המים: השמר. ל׳ שמרים: האודים. לפידים: נתן לנו. זה חזקיה: המשרה. לשון שררה: ויקרא. הקב״ה ברוך סוף פסוק יועץ וכו׳: את. כמו עם כל פעם: דרור. חפשי: לזעוה. ענין תנועה: לשנים. זהו כריתות ברית:

אבל

יְרוּשָׁלַםִ הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים
בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד
מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־
יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי
נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃
הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי
יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ כֹּה אָמַר יְהוָה
אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־
שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת
מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־
°אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

הפטרת תרומה

במלכים א' סמן ה'.

וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי
שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃
וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס
שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם
חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה
שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃
לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה
שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים
בַּמְּלָאכָה׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים
יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃ וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי
שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים
לִבְנוֹת הַבָּיִת׃ וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה
הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ
שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ וְהַבַּיִת
אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ
וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ וְהָאוּלָם
עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי
רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃
וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ וַיִּבֶן עַל־קִיר
הַבַּיִת °יָצוּעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל
וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ °הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה
חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ
וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן
לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃
וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן־שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת
וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃
פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית
וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־
הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־
הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצוּעַ עַל־
כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת
בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃
הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־
מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת
בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־
דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב
אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת תצוה

אבל בפרשת זכור מפטירים של פרשת זכור.

ביחזקאל סמן מ"ג

אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת
וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ
מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו
וּמוֹבָאָיו וְכָל־°צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־°צוּרֹתָו
וְכָל־°תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־
כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת
הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹת
הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה
רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה
גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה

°אשיב ק' °יציע ק' °היציע ק' °צורתיו ק' °תורתיו ק'

שתים

פירוש המלות

סבל. כמו משא: הנצבים. כמונטים: ויסעו. ל' עקירה: יקרות. כבדות: גזית. נפסלות: ויפסלו. צהרים: והגבלים. אומה ששמה גבל: זיו. כמו אייר: שקופים. פתוחין מבחוץ: אטומים. סתומין מבפנים: יציע. חדר: התיכנה. האמצעית: מסע. כמו שהסיעו מן ההר: ומקבות. פטיש: ויספון. ל' כסוי: גבים. שמי תקרות היו: ויאחז. כמו ויספון. ויכלמו. שנעזבו מהר בית זה.. תכנית. כמו תכונה: צורתו. כלומר והתמונות: וטפח. כמו טפח: וחיק. האמצע: וגבולה. המסגרת או הזר: ומחיק. מאמצע:

והסכלל

שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃ וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃ וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ וְנָתַתָּה אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת׃ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל־הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תָּמִים׃ וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהוָה׃ שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃ שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדָו׃ וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצָאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

הפטרת כי תשא

אבל בק"ק פפ"דמ מפטירים לקמן וישלח אחאב וכמנהג ספרדים.

במלאכים א' סמן י"ח.

וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה׃ וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד־אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה יִשָּׂאֲךָ עַל אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי׃ הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו׃ וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים׃ וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזָבֶל׃

כאן מתחילים הספרדים והאיטליאני וק"ק פפ"דמ.

וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל׃ וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים

אם

°ומהריאל ק׳ °והאריאל ק׳ °יכפרו ק׳ °ידיו ק׳

פירוש המלות

וההראל. גובה המזבח: ומעלותהו. המעלות שהיו עולים במזבח סובים למזבח: במפקד. במקום המוכן: ומלאו. ל׳ חינוך: השלישית. לעצירת הגשמים: וכלכלם. המכלכם: ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: ימצאכה. עתיד במקום עבר: מנערי. לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תבא לידי מיתה: עוכר. ל׳ מים עכורים: פסחים. לשון ופסחתי: הסעיפים. לשון מחשבות: ויססקו

אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃ וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה ׀ אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃ וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃ וַיְהִי ׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ °וּבִדְבָרְיךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ עֲנֵנִי

°ובדברך ק׳ °השבכה ק׳ °וקו ק׳

יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

הפטרת ויקהל

כמנהג הספרדים. במלכים א׳ סמן ז׳.

וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־חִירָם מִצֹּר׃ בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃ וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר °שְׂבָכָה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ °וְקָוֵה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃

ופקעים

פירוש המלות

ויפסחו. ויפסעו: ויהתל. וילעג: כי. כמו אם: שיח. שמא יש לו דבור עם אחר: שיג. או להשיג אחרים: דרך. או הלך לדרך: ויתגדדו. ויפלטו: בחרבות. הוא תער: וברמחים. רמחים קטנים שהם מקיזים דם: קשב. כמו והקשיב: וירפא. ויתקן: ההרוס. שהיה שם מקדם שהרסו להם ס׳: תעלה. חפירה שבו יתקבצו המים: וינתח. נתחו לאברים: ויצקו. הוא צווי: שנו. תשנו: ובדברך. במצותיך: לבם. להם שהיה אחורנית: להבה. ינסה: חורש. אומן: כתרות. עטריות: שבכים. כמו מעשה רשת בסבך: טורים. רמונים: שושן. על הכותרות שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ד׳ אמות: הבטן. באמצע: מוצק. הוא כלי גדול:

ופקעים מתחת לשפתו | סביב סבבים אתו עשר
באמה מקפים את־הים סביב שני טורים הפקעים
יצקים ביצקתו : עמד על־שני עשר בקר שלשה
פנים | צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה | פנים
נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה
וכל־אחריהם ביתה : ועביו טפח ושפתו כמעשה
שפת־כוס פרח שושן אלפים בת יכיל :

הפטרת ויקהל

כמנהג האשכנזים

והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים והאיטליאני. ואם הוא פ׳ שקלים מפטירים של שקלים בן שבע שנים. אפילו בר״ח או מחר חדש. ואז מפטירים ויעש חירום לפ׳ פקודי. וצק״ק פפ״ד ויעש חירום היא הפטרת ויקהל בנפרדים.

במלכים א׳ סמן ז׳

ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־
המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־המלאכה
אשר עשה למלך שלמה בית יהוה : עמדים
שנים וגלת הכתרת אשר־על־ראש העמודים
שתים והשבכות שתים לכסות את־שתי גלות
הכתרת אשר על־ראש העמודים : ואת־הרמנים
ארבע מאות לשתי השבכות שני־טורים רמנים
לשבכה האחת לכסות את־שתי גלות הכתרת
אשר על־פני העמודים : ואת־המכנות עשר ואת־
הכירת עשרה על־המכנות : ואת־הים האחד
ואת־הבקר שנים־עשר תחת הים : ואת־הסירות
ואת־היעים ואת־המזרקות ואת כל־הכלים האהל°
אשר עשה חירם למלך שלמה בית יהוה נחשת
ממרט : בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה
בין סכות ובין צרתן : וינח שלמה את־כל־הכלים
מרב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת : ויעש
שלמה את כל־הכלים אשר בית יהוה את מזבח
הזהב ואת־השלחן אשר עליו לחם הפנים זהב :
ואת־המנרות חמש מימין וחמש משמאל לפני
הדביר זהב סגור והפרח והנרת והמלקחים זהב :
והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות
זהב סגור והפתות לדלתות הבית הפנימי לקדש
הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב :

°האלה ק׳

הפטרת פקודי

כמנהג האשכנזים. אין נפרד אין במחובר. אבל אם היה חל פ׳ שקלים בפ׳ ויקהל אז מפטירין לפקודי ויעש חירום של פ׳ ויקהל.

במלכים א׳ סמן ז׳.

ותשלם כל־המלאכה אשר עשה המלך שלמה
בית יהוה ויבא שלמה את־קדשי | דוד אביו
את־הכסף ואת־הזהב ואת־הכלים נתן באצרות
בית יהוה : אז יקהל שלמה את־זקני ישראל
את־כל־ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל
אל־המלך שלמה ירושלם להעלות את־ארון
ברית־יהוה מעיר דוד היא ציון : ויקהלו אל־
המלך שלמה כל־איש ישראל בירח האתנים בחג
הוא החדש השביעי : ויבאו כל זקני ישראל
וישאו הכהנים את־הארון : ויעלו את־ארון יהוה
ואת־אהל מועד ואת־כל־כלי הקדש אשר באהל
ויעלו אתם הכהנים והלוים : והמלך שלמה וכל־
עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון
מזבחים צאן ובקר אשר לא־יספרו ולא ימנו
מרב : ויבאו הכהנים את־ארון ברית־יהוה אל־
מקומו אל־דביר הבית אל־קדש הקדשים אל־
תחת כנפי הכרובים : כי הכרובים פרשים כנפים
אל־מקום הארון ויסכו הכרבים על־הארון ועל־
בדיו מלמעלה : ויארכו הבדים ויראו ראשי
הבדים מן־הקדש על־פני הדביר ולא יראו החוצה
ויהיו שם עד היום הזה : אין בארון רק שני לחות
האבנים אשר הנח שם משה בחרב אשר כרת
יהוה עם־בני ישראל בצאתם מארץ מצרים : ויהי
בצאת הכהנים מן־הקדש והענן מלא את־בית
יהוה : ולא־יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן
כי־מלא כבוד־יהוה את־בית יהוה : אז אמר
שלמה יהוה אמר לשכן בערפל : בנה בניתי בית
זבל לך מכון לשבתך עולמים : ויסב המלך את־
פניו ויברך את כל־קהל ישראל וכל־קהל ישראל
עמד : ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר
בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר : מן־היום

אשר

פירוש המלות

ופקעים. כמו פקועות : יצוקים. מותכים. אחריהם. של הבקרים : ביתה. לפנים : בת. סאה : יכיל. מחזיק אלפים : הכירות. הסירות : היעים. מגלפות : וגלות. כנונים : הכתרות. עטרות : והשבכות. כמו כלאו נסבך : המכונות. מושבות : הסירות. סדודים : ממרט. מלוטש : בככר. במישור : במעבה. בעובי ר״ל עפר לוחה באדמה : בית. כמו בבית. והפרח. פרחי המנורה : והספות. כדים : והמזמרות. כלים שמזמרים בו : והפתות. הצירים : יקהל. הקהיל : האתנים. הוא תשרי : עליו. כמו אליו : זבול. משכן : עולמים. כי גלגל והילה וכוכב לא היו לעולמים : את. כמו עם :

בין

אשר הוצאתי את־עמי את־ישראל ממצרים לא־בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על־עמי ישראל: ויהי עם־לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: ויאמר יהוה אל־דוד אבי יען אשר היה עם־לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם־לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי אם־בנך היצא מחלציך הוא־יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את־דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב | על־כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל: ואשם שם מקום לארון אשר־שם ברית יהוה אשר כרת עם־אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים:

הפטרת פרשת שקלים

למפטיר קוראים מפרשת כי תשא עד לכפר על נפשתיכם (שמות ל׳ י״א י״ו).

כאן מתחילים הספרדים במלכים ב׳ סמן י״א.

ויכרת יהוידע את־הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך ובין העם: ויבאו כל־עם הארץ בית־הבעל ויתצהו את־מזבחתו° ואת־צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות וישם הכהן פקדת על־בית יהוה: ויקח את־שרי המאות ואת־הכרי ואת־הרצים ואת | כל־עם הארץ וירידו את־המלך מבית יהוה ויבואו דרך־שער הרצים בית המלך וישב על־כסא המלכים: וישמח כל־עם־הארץ והעיר שקטה ואת־עתליהו המיתו בחרב בית מלך°:

כאן מתחילים האשכנזים.

בן־שבע שנים יהואש במלכו: בשנת־שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל־ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן: רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ויאמר יהואש אל־הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית־יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל־כסף אשר יעלה על לב־איש להביא בית יהוה: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־ימצא שם בדק: ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־בדק הבית: ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־תקחו־כסף מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו: ויאתו הכהנים לבלתי קחת־כסף מאת העם ולבלתי חזק את־בדק הבית: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין° בבוא־איש בית יהוה ונתנו־שמה הכהנים שמרי הסף את־כל־הכסף המובא בית־יהוה: ויהי כראותם כי־רב הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את־הכסף הנמצא בית־יהוה: ונתנו את־הכסף המתכן על־יד° עשי המלאכה הפקדים° בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יהוה: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את־בדק בית־יהוה ולכל אשר־יצא על־הבית לחזקה: אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל־כלי זהב וכלי־כסף מן־הכסף המובא בית־יהוה: כי־לעשי המלאכה יתנהו וחזקו־בו את־בית יהוה: ולא יחשבו את־האנשים אשר יתנו את־הכסף על־ידם לתת לעשי המלאכה כי באמנה הם עשים: כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו:

קריאה למפטיר פרשת זכור. בסוף פ׳ כי תצא.

זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

ויאמר

°מזבחותיו ק׳ °המלך ק׳ °מימין ק׳ °ידי ק׳ °המפקדים ק׳

פירוש המלות

בין ה׳. להיותם לעבודת ה׳: מתן. כך שמו: הכרי. פירוש השרים: מכרו. פירוש מכירו: ויאתו. נתפייסו: חור. נקב: בדלתו. בכיסוי הארון: ויצרו. ל׳ קשירה: המתכן. המנוי: ספות. כדים: מזמרות. כלי שיר:

הפטרת פרשת זכור

בשמואל א' סמן ט"ו.

ויאמר שמואל אל־שאול אתי שלח יהוה
למשחך למלך על־עמו על־ישראל ועתה שמע
לקול דברי יהוה: כאן מתחילים הספרדים.
כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־עשה
עמלק לישראל אשר־שם לו בדרך בעלתו
ממצרים: עתה לך והכיתה את־עמלק והחרמתם
את־כל־אשר־לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש
עד־אשה מעלל ועד־יונק משור ועד־שה מגמל
ועד־חמור: וישמע שאול את־העם ויפקדם
בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את־
איש יהודה: ויבא שאול עד־עיר עמלק וירב
בנחל: ויאמר שאול אל־הקיני לכו סרו רדו
מתוך עמלקי פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד
עם־כל־בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני
מתוך עמלק: ויך שאול את־עמלק מחוילה בואך
שור אשר על־פני מצרים: ויתפש את־אגג מלך־
עמלק חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב: ויחמל
שאול והעם על־אגג ועל־מיטב הצאן והבקר
והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־הטוב ולא אבו
החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו:
ויהי דבר יהוה אל־שמואל לאמר: נחמתי כי־
המלכתי את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־
דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל־יהוה כל־
הלילה: וישכם שמואל לקראת שאול בבקר
ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה
מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל
אל־שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה
הקימתי את־דבר יהוה: ויאמר שמואל ומה קול־
הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע:
ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם
על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך
ואת־היותר החרמנו: ויאמר שמואל אל־שאול
הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה
ויאמרו° לו דבר: ויאמר שמואל הלוא אם־קטן
אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך

°ויאמר ק'

יהוה למלך על־ישראל: וישלחך יהוה בדרך
ויאמר לך והחרמתה את־החטאים את־עמלק
ונלחמת בו עד־כלותם אתם: ולמה לא־שמעת
בקול יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע בעיני
יהוה: ויאמר שאול אל־שמואל אשר שמעתי
בקול יהוה ואלך בדרך אשר־שלחני יהוה ואביא
את־אגג מלך עמלק ואת־עמלק החרמתי: ויקח
העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח
ליהוה אלהיך בגלגל: ויאמר שמואל החפץ
ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה
שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים: כי
חטאת־קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת
את־דבר יהוה וימאסך ממלך: ויאמר שאול אל־
שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי־יהוה ואת־
דבריך כי יראתי את־העם ואשמע בקולם: ועתה
שא נא את־חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה:
ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה
את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־
ישראל: ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו
ויקרע: ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־
ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב
ממך: וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי
לא אדם הוא להנחם: ויאמר חטאתי עתה כבדני
נא נגד־זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי
והשתחויתי ליהוה אלהיך: וישב שמואל אחרי
שאול וישתחו שאול ליהוה: ויאמר שמואל
הגישו אלי את־אגג מלך עמלק וילך אליו אגג
מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר־המות: ויאמר
שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן־תשכל
מנשים אמך וישסף שמואל את־אגג לפני יהוה
בגלגל: וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל־
ביתו גבעת שאול:

קריאה למפטיר בפרשת פרה

מתחלת פרשת זאת חקת התורה (במדבר י"ט) עד סוף פסקא.

וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: זאת חקת

התורה

פירוש המלות

שם לו. ארבים: בטלאים. כתן כל א' טלה ומנה בטלאים: וירב. כמו וירוב: והמשנים. השמנים: הכרים. המפוטמים: נמבזה. כמו ונבזה: ותעט. ל' ותסר: חטאת. חטאת הקסם כן המרי: הפצר. ל' מניעה: נצח. חזק: מעדנות. בשלשלאות: וישסף. ויבקע:

כנדס

זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָּהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פרשת פרה

ביחזקאל סמן ל״ו.

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ

אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

פירוש המלות

הנדה. לפי שישראל נמשלו לנדה: ונקטתם בפניכם. תהיו נכלמים בעיני עצמיכם:

כאן מסיימים הספרדים.

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַ͏ִם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

הפטרת פרשת החדש

קוראים למפטיר בס' בא פרשת החדש הזה לכם (שמות י"ב א' כ').

ומפטירין ביחזקאל סמן מ"ה.

כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ כאן מתחילים הספרדים.

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים

°יצא ק' °יעשו ק'

לִפְנֵי יְהוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ °יֵצֵאו׃ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ °וְעָשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃ ע"כ לספרדים. כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

(מנהג הספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א' לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש)

ר"ח ניסן שחל להיות בשבת

ומוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המשלים וביום השבת עד ונסכו הכתוב לעיל וקדיש לעילא. ובספר שלישי קורא המפטיר פ' החדש וקדיש לעילא ומפטירין הפטרת החדש. (ומנהג ספרדים לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח)

פירוש המלות

בראשון. בחדש ניסן: הבית. הוא ההיכל: למזבח. הסמוכה למזבח: שגה. ל' שגגה: וכפרתם. ותטהרתם: בשביעי. הוא תשרי: על. אצל

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

בשבת ור"ח שחל מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין פרשה זו:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָֹה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָֹה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ קדיש לעילא.

הפטרת שבת ראש חדש

בשבת ור"ח מפטירין השמים כסאי. ונדחה הפטרה זו מפני הפטרת שבת חנוכה ופ' שקלים ופ' החדש, גם מפני הפטרת שמעו דפ' מסעי, אבל בפ' ראה ור"ח מפטירין השמים כסאי ואז מפטירין בכי תצא רני עקרה בסוף עניה סוערה:

בישעיה סימן ס"ו.

כֹּה אָמַר יְהוָֹה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָֹה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָֹה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָֹה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָֹה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָֹה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר

°אחת ק' °אל ק'

יְהוָֹה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָֹה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָֹה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָֹה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָֹה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָֹה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָֹה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָֹה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָֹה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָֹה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָֹה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָֹה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָֹה׃

הפטרה לערב ר"ח שחל בשבת

בשבת וערב ר"ח מפטירין של מחר חדש. ונדחה הפטרה זו מפני פ' שקלים ופ' החדש, וברוב קהלות פולין וביהם נדחה גם מפני עניה סוערה בפ' ראה, אבל בק"ק פפ"ד ורוב אשכנז מפטירין של מחר חדש בפ' ראה וער"ח ומחברין עניה סוערה, עם רני עקרה בפ' כי תצא.

בשמואל א' סימן כ'.

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן

הַאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי
לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־
הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ
וָהֵנָּה קָחֶנּוּ ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃
וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ
כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה
הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה
וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב
הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר
וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם
דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר
מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי
מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר
שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־
תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל
נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר
שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־
לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא
וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃
וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת
הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי
לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר
בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ

הפטרת לערב ר״ח שחל בשבת

וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן
יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה
עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע
יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃
וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־
הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ
אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד
וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־
הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי
לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה
יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי
מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה
חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי°
וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן
וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־
הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר
בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה
וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ
אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן
לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם
יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין
זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

°אל כ׳ °החצים ק׳

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חיבוריהן והפרדתן

אחר ידיעת סימן השנה. ונרשמו בו נ״כ סימני הפסקת ארבע פרשיות

שנים פשוטות			שנים מעוברות		
בחג	מחוברות	(בו)	בחה	נפרדות	(דד)
בשה	מחוברות	(דד)	בשז	נפרדות	(וביו)
גכה	מחוברות	(דד)	גכז	נפרדות	(וביו)
הכז	מחוברות	(וביו)	החא	נפרדות	(זטו)
השא	נפרדות	(זטו)	השג	נפרדות	(בו)
זחא	מחוברות	(זטו)	זחג	נפרדות	(בו)
זשג	מחוברות	(בו)	זשה	נפרדות	(דד)

אלו הן הפרשיות הנהוגות להתחבר בחלק זה ושאר הפרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום

הקדמת מגלת אסתר

רבי המפרשים הקשו על טוב ספור המגילה הזאת על מעשה אחשורוש אשר עשה משתה שמונים ומאת יום. ואשר גזר המן רב ללא צורך. האם זה יסי' נוסף על ברכי קודם אשר ישמח הידים. ואם המגלה ספרה הספור הזה אזי לא יצא ידי חובת קריאת המגילה: ג"כ נבין הענין אשר יסדו לנו אנשי כה"ג לעשות משתה ושמחה וכו' בהראות על פדות נפשנו ממות לחיים. ואולי היה הנס ג"כ להציל נפשם אם היו עובדי עכו"ם ע"י אוכם להציל א"ע ממות. וע"כ נחשוב ג"כ מזה פדיון הנפש ממאת עולם. אך למה תקנו מלות שלוח מנות ומתנות לאביונים יותר משארי רגלים אשר החיוב עלנו ושמחת וכו' והלוי והגר וכו' (דברים ט"ז י"א) וכ"כ בהרבה מקומות. ונבין ג"כ מה זה עלתה לאחשורוש עבור דבר נקלה להסכים אשר השטין המן על ב"י על אשר לא מרדו במלך. ודריוש אביו היה אוהב לדניאל. וגם מרדכי היהודי היה חשוב ויושב בשער המלך. וברגע יתהפך לאויב ואכזר להשמיד ולהרוג על אשר אינו נוגע להכנסת מלכותו. ונבין בדברי המן אשר פרע למלך וז"ל. ישנו עם אחד מפוזר ומפורד וכו' (ג' ח'). ולמה מפרש המגלה ישנו עם אחד. הלא זה הוא לשנאת קאמי. ע"כ מלאו מקום רז"ל (במגלה י"ג ע"ב) לדרוש ישנו מן המצות ע"ש. כי הדרש הוא מצד הקושי' הנ"ל. ומסיים (שם) וְלַמֶּלֶךְ וכו' יותר מוקשה על מה מורה הפת"ח ולמלך אשר ע"פ הדקדוק הוא כמו ולהמלך. והוא הידוע. למאי נ"מ אם הוא ידוע או אינו יודע. ואם איננו רק מושל בעם אחד ונמצא שם מורדי מלכות מחויב לעקור בילתם.

ונבא להבין ענין צלם של נבוכדנצר אשר עשה (דניאל ג' א') ע"פ כל הספור לאיזה צורך עשה אחרי הכירו גדולת הבורא באמרו. מן קשוט די אלהכון הוא וכו' (שם ב' מ"ז): כי הנה ידוע דעת רמב"ן בענין ברית בין הבתרים. כאשר הגזירה היוצאת מהקב"ה יכול להשתנות לרע ולטוב. ואין גזירה מוחלטת יורד מהשמים למות או לחיים. כי אם מאמר מוסגר אשר משתנה לאחר אפין. וככה פי' בע"ת יע"ד הפיוט הן לחיים והן למות מי חי יזכור ע"ש. וע"פ מעשה התחתונים הגזירה וקיומה כפי מעשיהם להכריע העליונים לטוב ולרע. וככה רמזתי בפי' רא"ע (שמות י"ז ט"ו) ע"פ כי יד על כס וכו' ומביא ר"א ראייה מהפסוק כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'). ור"ל אם הגזירה בשמים עדיין במקום גבוה בנקל ישתנה הגזירה. אך כאשר יורד הגזירה למטה בכסא. והוא עולם הפרוד הוא עולם המלאכים אזי מגורלת ומקוימת הגזירה יותר. ואם יורד הגזירה לצבא השמים היא יותר מקוימת. וכאשר תרד לארץ אז היא מקוימת בלי שנוי. כמו הנפש היורדת להתגשם תִּרְאֶה מעולותיה בלא שנוי. ע"כ לוה ה' אם יקיים יהושע למטה הגזירה בארץ והגזירה ירדה למטה מה"י לעולם הכסא. אזי תהיו הגזירה מקוימת לעולמי עד. וככה לוה הנביא למלך ישראל ירה ויור. להכות ארם ע"ש (מ"ב י"ג י"ז) כדי לקיים הגזירה מן השמים. וכאשר לא מלא רצון הנביא ולא השלים המעשה. אזי ויקצוף עליו איש האלקים (שם י"ט) כי כאשר לא קיים הגזירה בעת הרצון נתבטלה הגזיר' הטובה. וככה הראה לנו הדרך בע"ת עשרה מהמכות על מאמר. ראיתי את כל ישראל וכו' כצאן אשר אין להם רעה (מ"א כ"ב י"ז) אשר היא איננה גזירה קיימת. ואם לא הי' עובדי כו"ם הי' מקיים עליהם המאמר חז"ל שמעוני אחי ועמי (ד"ה א' כ"ח ב'). דרשו חז"ל אם תשמעו בקול ה' אתם אחי. א"כ אין המלך רק מקרב אחיו לראש. ואם לאו עמי. אקח מקל ואכה על קדקדכם. וכאשר הראו להנביא מכיהו לא אדונים לאלה (מ"א כ"ב י"ז) גזר במאמר נבואתו כפשוטו. אשר ימות אחאב במלחמה ולא יהיה אדון על ב"י ע"כ הענישו המלך ככתוב לא יתנבא עלי (שם י"ח).

והנה נבוכדנאצר כאשר שמע מפי דניאל הגזירה אשר הוא ראשה די דהבא. רצה לקיים זאת הגזירה לעולמי עד ויתקיים מלכותו דור דור. ע"כ התחכם לעשות הצלם ככתוב (שם ג'). וישתחוו אליו לאומים. ובכן יהיה הגזירה מקוימת. וכאשר חנניה מישאל ועזרי' פגמו מעשיו כן נתבטל פעולתו מהרה: וכפי זה היתה כונת אחשורוש להקים מלכותו לעולמי עד. עשה משתה הגדול כ"כ ימים אשר יהיה אהבה ורעות בין העמים ובזה תכון מלכותו לעולמי עולמים. ומלך אחד יהיה לכולם. וכאשר הזמין ה' קלקול בסעודתו ונהרגה המלכה ושתי כן נחלק חלי מלכותו מידו. כמאמר ויהיו לבשר אחד (בראשית ב' כ"ד). ואשתו כגופו דמי. ע"כ פירש לאסתר המלכה עד חלי המלכות ושעם (להלן ז' ב'). ומקודם אמר לה מה שאלתך ותנתן לך. ואמר לאסתר ומה בקשתך וכו' וינתן לך (לעיל ה' ג'). כי מתחלה חשב אשר המלכה מבקשת לתת לה במתנה חלי המלכות אשר לא לו יהיה. ע"כ הקדים לפרש אם הבקשה עד חלי המלכות ינתן לך במתנ' גמור'. וראה המלך אשר לא נתכונה לזה בבוא. ע"כ הוסיף לפרש לה (במקום ז' ב') אם שאלה בתורת שאלה אשר מוחזרת לבעליה. ינתן לך בלי שום עכוב כל המלכות. ואם הוא המבוקש אשר הוא השכלימים. יעשה לך בקיום גמור למתן עולם רק עד חלי המלכות. **וכאשר** התחכם הצורר להשמיד היהודים. הקדים להרגיז האדון על עבדיו היהודים בזה האופן. כי ידוע. ה' בחר בנו מכל העמים להיות עם סגולה. וכהנים לה'. ואשר נהיה כם לכל העמים. ככתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ"ח י'). וכערך הכהנים בין עם סגולה. אשר עליהם לקיים יורו משפטיך ליעקב (שם ל"ג י'). כן אנו ב"י מחויבים לפרסם שמו הגדול גם בעת פזורנו ביניהם אשר ידעו כלם שם ה'. ויראו בעיניהם חכמת ה' בקרבנו ויושר מעשינו לזכות כל העולם בשם ה' ללכת בדרכיו. וזה ידוע בעלי חיים נראים ונדמים. וכל הגדול מחבירו אם מקלקל מעשיו רבה היא פרי פשעו. כאשר ממנו יראו וילמדו. וע"כ לוקה הסורח להמית זקן ממרא על דקדוק קטן מד"ס. כי רבה רעתו אשר ממנו ילמדו לספרד זה בכה וזה בכה. ולא יהיה כלא אחד לכולנו אשר יצריך השלום בינינו. והאי תגרא דמיא לבדקי דמייא כיון דרוח רוח. ואמרו חז"ל על פסוק מעוות לא יוכל לתקן (קהלת א' ט"ו) דרשו חז"ל אין קורין מעוות אלא מי שהיה מתוקן מתחילה. זה ת"ח שפירש מדברי תורה (יבמות ע' ע"ב). ע"כ כפי גדולת האיש או העם. כ"כ ההשחתה גדולה. ע"כ הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ולא נתן למחילה. כענין יען לא האמנתם בי (במדבר כ' י"ב). וכן הגדילו חטא דוד המלך אף שלא היתה אשת איש רק לפנים. כי היתה גרושה בספר. אך כאשר היו עוסקים בנגעים ואהלות. ודוד המלך היה עדינו העצני. ומורה לעמו. וה' עמו שהלכה כמותו. הי' מגדילים חטא אשר הוא לפנים כערך הבא על אשת איש. כאשר לא היה ידוע בעולם הגט כריתות אשר היה ביד ב"ש: וכן היה טענת צורר ישראל. ישנו עם אחד. ר"ל כי השורש הם גוי אחד. וראוים להיות חוט המתווך בעולם. אשר ע"פ מעשיהם. אליהם גוים ידרשו להיות עם אחד ולאם אחד לכולם. ובזה היה מתוכן מלכותך לעולמי עד. אכן לא כן הוא כי הם פזורי הנפש. כ"א דורש טובת עצמו. לא לקיים ככתוב וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה ל"ו). ומטה ידו והחזקת בו (שם שם ל"ה). ובזה גזר אומר אשר ע"י פזורם בין העמים. והם ג"כ בעצמם פזורי הדעות אשר אין שלום ביניהם. הם הם יגרמו בטול מלכותך אשר לא תתקיים. כאשר יתגברו האומו' זה בזה לבטל השלום. ע"כ שטנ. הצורר. ומפורד בין העמים. ר"ל אשר יעשו פרוד בין העמים. ולמלך אשר מנוקד בפתח. ר"ל כאשר הנך המלך הידוע מושל בכיפה. אשר הנך ראוי להחזיק השלום לקיים המלוכה לנצח. ובפרט אחרי פזור כ"כ הון יקר על משתה ושמחה להקים הממלכה. הם הם ישבתו שלום מלכותך ולא תכון מלכותך בידך. וע"כ גזר אומר לה שמיד ולהרג וכו' כדין זקן ממרא הנ"ל. אך מרדכי היהודי אם כי היה יכול להציל א"ע ע"י בתו בבית המלך. והוא בעצמו ישב בשער המלך. ובפרט המלכה היא עם המלך. מכ"ז השתתפו בצרת ישראל ועשו להם אבל יחיד. אשר הם יחד. וגוי אחד הם בארץ. ואם יוסר רוב בנין הגוף ימותו כל האברים. ובזה הראה המלכה אחדות עמה כאשר טענה. ואלו לעבדים ושפחות וכו'. כי אין הצר שוה בנזק המלך (מגילת אסתר ז' ד') ר"ל הצר סותר דבריו מראשו לסופו הקדים אשר ישנו עם אחד. אשר כונתו מקור מולבתם עם אחד הוא. וסיים אשר דעתכו להיות פזורי הנפש. והנך רואה המלך גודל אהבתנו זה לזה. הלא אני אחותם בבית המלך. ואני נותן נפשי עליהם אפילו אם ימכרו לעבדים ושפחות. וככה הדרה טענתה. ואלו לעבדים וכו' נמכרנו. זאת אשר נמכרנו לעבדים ע"ז הייתי מחרשת כי גם אני שפחה כמותם להשתוות להם למען הקים העולם על תלה. אך זה אשר הצר המסטין טוען להרוג היהודים. בזה יבטל מלכותך ואם אין ישראל אין שלום בעולם. ובזה הדרה טענתה בפס' הקודם ואם על המלך טוב. ר"ל טובת המלך הוא לקיים השאלה והבקשה אשר אבקש כהחיות נפשי ועמי. והצר מבקש רעת המלך לקרוע חוט המתווך ובזה העירה חמת המלך.

ע"כ מעשה המשתה מפורש בתחלת היא סיבת טענת הצורר. ובזה התחכמו מרדכי ואסתר להראות לפני עמים. גודל ערך ב"י לעולמי עולמים אשר לא כדברי הצר. אנו בני אברהם אע"ה. מסוגלים לחונן דלים. ולהיות עם אחד. כה היינו וכן נהיה. ויש בינינו אהבה ואחוה ורעות. ולהמלך שוה להניח. כי לנו ובידנו השלום. אשר יראו העמים וישמעו. מי דורש בני עמו כמונו היום. מי הוא התומך עני לבני אמונתו כמונו. ובמקום הגלות ישראל כל אשר בשם ישראל יכונה מקריב חלבו ודמו להציל פדויי חרב. ע"כ תקנו ביתר שאת במנג הזה. אשר לא יפסוק לעולמי עולמים. לשלוח מנות איש לרעהו להראות כי כ"א הוא חלק מעמו. ומי הוא מנת חלקו כמונו היום. להשתתף עם עמו מכורי בלא כסף. מזורים ונדחים לאפסי העולם. ומתנות לאביונים. כאשר זה נשאר בידינו לאות ולהראות לכל העולם טוב לבב עם סגולה. וצדקה תרומם גוי. וכן הבטיח לנו ה' אפרים לא יקנא את יהודה וגו' (ישעיה י"א י"ג) וככתוב וישבו לבטח בעשותו שפטים בכל השאטים מסביבותם (יחזקאל כ"ח כ"ו). ר"ל אשר מלעיזים עלינו כי איננו דורשים שלום המדינה אשר אנו שוכנים בה. לא כן עמנו אנחנו עם ה'. בכל מקום אשר גלו. משפיע הקב"ה שפע וברכה. ויקבץ פזורינו מהרה אוכי"ר.

מגלת אסתר א

מגילת אסתר צריכה לעשותה כדיני ספר תורה ובה שש עשרה פרשיות סתומות. ויש אומרים י״ז. ואם עשאן פתוחות פסולה וכדי שלא
לערבב שמנו לסימן אות ס כמו חמשה חומשי תורה:

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ
מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה׃
ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא
מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ
לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס
וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ
אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ
יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה °וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים
הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן
הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים
בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו °חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת
אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי
שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר
וְסֹחָרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים
שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַשְּׁתִיָּה
כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ
לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ׃ ס ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה
עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן
אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר
וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יא לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים
אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא׃ יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה
וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים
וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ׃ ס יג וַיֹּאמֶר

°ובמלאות ק׳ °ח׳ רבתי

המלך

מסרה א בימי, ה׳. הוא, ל׳. המלך, ב׳ וחסר. ב כשבת, ל׳. מלכותו, מלא עד הדרס. ג שלוש, [מלא]. הפרתמים, ג׳. ד בהראותו, ל׳ וחסר. מלכותו, ל׳. יקר, [הקוף קמץ]. גדולתו, ל׳ ומ״ל [הלמד דגושה אחר מ״ג]. שמונים, ו׳ ומלא. ה ובמלואות, הא׳ נחה וליה כאן קרי וכתיב. האלה, ה׳. לכל, ו׳ מלין דכתיב מוקדם ומאוחר. בקלם פ׳ הלמד בגעיא. הנמצאים, ב׳. והלדי בשו״א. קטן, ה׳ וכל אס״פ. ביתן, ל׳. ו חור, חי״ם רבתי. כרפס, ל׳. אחוז, ד׳ ומלא. בחבלי, ד׳. גלילי, ב׳ ול׳ בטעם. ועמודי, [מלא]. מטות, ל׳. כלפם, ב׳ [השו״א נע אחר המתג] והפא רפי. בהט, ל׳. ודר, ל׳. וסוחרת, ל׳. ז והשקות, ל׳ ומ״ל. שונים, [ב׳ ומלא]. ויין מלכות, י׳ בלי׳. רב, ג׳ ל׳. כיד, ס׳. ח כדת, ב׳. אנס, ל׳ וחסר וסד לא אנס. יסד, ד׳. ולאיש, ל׳. ט ושתי, ד׳. י ביום, ב׳ כ״ב. כטוב, ד׳. למהומן, ל׳. בזתא, ל׳ דגש [כ״ל הזי״ן]. חרבונא, ב׳ דין א׳ וחד ה׳. וכרכס, ל׳. המשרתים, [השין במונח וס״א הה״א במתג והמם רפי]. יא להראות, ג׳ ומלא. יפיה, ב׳ אל מפמוד. טובת, [מלא]. היא, [כ״כ וקרי ביוד]. יב לבוא, [מלא]. בדבר, ג׳ בכתובים.

ת״א ויהי בימי אחשורוש מגלה פא. הוא אחשורוש המלך שם. מהדו ועד כוש שם. שבע ועשרים ומאה מדינה שם. בימים ההם שם. בשנת שלוש למלכו שם. חיל פרס ומדי שם. בהראותו את עשר כבוד מלכותו שם. ואת יקר תפארת שם. ובמלאת הימים האלה שם. בחצר גנת ביתן המלך שם. חור כרפס ותכלת שם. על גלילי כסף ועמודי שש שם. בהט ושש ודר מגלה יב. וסחרת שם. והשקות בכלי זהב שם. ויין מלכות רב שם. והשתיה כדת אין אנס שם. לעשות כרצון איש ואיש שם. גם ושתי המלכה שם. ביום השביעי כטוב לב המלך ביין שם. ותמאן המלכה ושתי מגלה יב. ויקצף המלך מאד שם. וחמתו בערה בו שם.

רש״י

(א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו: המלך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו׳. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהדו ועד כוש שעומדים זה אצל זה וכן (מלכים א ד) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו׳. כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: (ג) הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה: (ה) גנת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים לצבועים פירס להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב וכסף. ערך ליסב עליהם לסעודה: על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו׳ מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמם: (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה של האופים ושל הטבחים ושל המשקים: לעשות כרצון איש ואיש. לכל אחד רצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: (יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצף. שמאסה לו דברי גנאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום

אבן עזרא

לְשֵׁם אֵל יְאַתָּה כָּל־הַגְּדוּלָּה. מְאֹד הוּא נַעֲלָה עַל כָּל־תְּהִלָּה:
לְאַבְרָהָם בְּנוֹ מֵאִיר יְצוֹ עֻזּוֹ. אֲשֶׁר הוֹאִיל לְפָרֵשׁ הַמְּגִלָּה:

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא. אין עזרה כי אם מהשם המוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו גם בחלום ידבק בו ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו. והנה אין במגילה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה. וקדמונינו ז״ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו. ועוד מה טעם למלת אחר. והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודה זרה והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה:

(א) ויהי בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בנית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא. וטעם ויהי בימי על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת. וטעם הוא אחשורוש. איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס לצפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית: (ב) וטעם בימים ההם. אשר

וַיְהִי הֲוָה בְּיוֹמֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּבְיוֹמוֹהִי בְּטִילַת עֲבִידַת בֵּית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עיטתא דושתי חייבתא ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בית מוקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא ואוף איהו על דציית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הוון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אשתעבדו ליה מן בגלל דהכי ובתר כדו אתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהיבת ליה ארכא ומלך מן הנדיא רבא ועד כוש דמן מדינחא דהנדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין: תוספתא חמשה כתיב בהון והוי לישנא דוי ואלו אינון ויהי בימי אמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי בימי שפוט השופטים וכל וי דהוה ביומיהון ומן וי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז וי הוה ביומוי ומן וי הוה דכתיב עלה רצין מלך ארם ומה כתיב בתריה נעלה ביהודה ונקיצנה מכאן אתה למד כולהון דכתיב ויהי בימי לישנא דוי הוה מן יומי עלמא מן שנין קדמיתא כד הוו עקן אתין על בית ישראל הוון מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועני יתהון דכתיב ויהי עד לא יקרון אנא עני עד לא ימללון אנא אשמע: (ב) ביומיא האינון כד בעא מלכא אחשורוש למתב על כורסי מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוהי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אשתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אשתבא על ידוי פרעה חגירא מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחת לבבל וכד צדא כורש מדאה ית דבבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד כותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ערע מניה ואתעסקו ביה תרתין שנין ובשתא תליתאה דמלכותיה יתיב עלוי ההוא כורסי מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא: (ג) בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוהי אפרכיא ואזל וכבשנון ובתר דאכבשינון אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר אגרתא לכולהן מדינתא למיתי למעבד קדמוי חדותא שלח וזמן כל רברבני מדינתא הייתון ויחדון עמיה ואתו קדמוי מאה ועסרין ושבע מלכין מן מאה ועסרין ושבע מדינן וכולהון קטירי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין וחדיין קדם מלכא הוון פרתמיא ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוה תמן מטול דהוו תמן מאני בית מקדשא הוון בכן ומספדן תמן: (ד) ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחזי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עתרה בצדאותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשה מלין דהב טב יחרין ובורלין וסנדלכין ובההוא עתרא תקף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבנוי מאה ותמנן יומין: (ה) ובאשלמות יומי משתיא האלין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חייביא בשושן בירנתא דאתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גנתא גואה דמלכא דהות נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמות אבן טבא ומטללין עלויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן: (ו) ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חור בספירין וכרתנין ותכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא דלין עלוי אונקלין דכסף וישרין סנלגלין דכסף בסימן עלוי עמודי מרמרין מטכן ירקין וברקין ומרוקין וחורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמחתן על דרגשין דנקלטידהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על סטיו כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואטונין מצירין מקפין להון חזור חזור: (ז) ופקיד לאשקאה יתהון במני דדהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא אוחרניתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותיהון היכאבד ומן קדם מני בית מקדשא אישתניאו הוו שתן חמר עסים דיאי למשתי מלכא דסני ריחיה ובסים טעמיה ולא בחסרנא אלהן כמסת ידא דמלכא: (ח) ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאנים ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפוטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן: (ט) אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדא משתא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש: (י) ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתה וביומא שביעאה דהוה שבתא עלת קבלתיה וקבלת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתהון בכן אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על מהומתא ביזתא בוז ביתא חרבונא אחר ביה בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לעסאה יתהון בגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין זימנין ועתיד לצדאותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דשמשין באלין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש: (יא) וגזר מלכא על אלין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטילתא על עיסק דהוות מפלחא ית בנתא דישראל ערטילן ומנפסן עמר וכתן ביומא דשבתא ובגין כן אתגזר עלה לאיתי ערטילתא ברם כלילא דמלכותא על רישה בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר אבוי דאבא ית דניאל ארגונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממיא ורברבניא ארום שפירת חזו היא: (יב) וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזירת מימר מלכא דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת ביה: (יג) ואמר מלכא לחכימיא בנוי דיששכר דחכימין מנדעא בעדניא חמניא

אבן עזרא

שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים הראשון כלל. וטעם כשבת המלך אחשורוש שהשקט ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו: בשושן הבירה. שם הארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה בזאת שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: (ג) עשה משתה. רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו והנה שלא יגאלו ישראל. וי"א שהשקט ממלחמות. וי"א שנשא ושתי והוא הישר בעיני: הפרתמים. מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה: (ה) הנמצאים. מלה זרה בדקדוק כי היה הלמ"ד ראוי להיותו קמוץ בקמץ גדול כמשפט. וטעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן. מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך: (ו) חור כרפס. זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו וככה פסוק ובמלאת ביניהם כמו אמור לנער ויעבור לפנינו: חור. עין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית: כרפס. עין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה עינים במשי והבעל אחוז: בחבלי. פתוח הבי"ת בפתח גדול איננו כמו חבלי יולדה: בוץ. הוא הבד ממיני ששים במצרים גם ארגמן בלמד: גלילי. כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה: ועמודי שש. כמו שיש וככה עם ועים והנה הגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקצתם מכוסים בזהבים: רצפת. כמו מרצפת אבנים והם היו מלמטה: בהט. גם דר וסחרת אבנים יקרות: (ז) שונים. מגזרת שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים: כיד המלך. כמו כי הכל ביד יראה: (ח) והשתיה. על משקל בכה האכילה כי דגשות הי"וד בעבור הי"וד הנובלע שהוא תחת ה"א השורש: כדת. כחוק והיא לשון נקבה ומזכרה על הזכרים כמו נשים ופילגשים: אונס. מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך: רב ביתו. גדול כמו ורבי המלך: (ט) בית המלכות. חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי': (י) כטוב לב המלך. פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך: חרבונא. רבים פירשו שהיה חרבו של המן בזהרה כי לא כמו עתה. גם יש במדרש שהיה אליהו. והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו. והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהבי"ת איננו שורש אמרו ברעה ונח מן ינחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו. והמלך רצה להראות יופי המלכה ג"כ מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או שהבינה שהוא שכור: (יב) לבא בדבר המלך. בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כעס: (יג) יודעי העתים. חכמי המזלות או העתים

המלך לחכמים ידעי העתים כי־כן דבר המלך
לפני כל־ידעי דת ודין׃ יד והקרב אליו כרשנא
שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת
שרי ׀ פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה
במלכות׃ טו כדת מה־לעשות במלכה ושתי
על ׀ אשר לא־עשתה את־מאמר המלך אחשורוש
ביד הסריסים׃ ס טז ויאמר °מומכן לפני המלך
והשרים לא על־המלך לבדו עותה ושתי המלכה
כי על־כל־השרים ועל־כל־העמים אשר בכל־
מדינות המלך אחשורוש׃ יז כי־יצא דבר־המלכה
על־כל־הנשים להבזות בעליהן בעיניהן באמרם
המלך אחשורוש אמר להביא את־ושתי המלכה
לפניו ולא־באה׃ יח והיום הזה תאמרנה ׀ שרות
פרס־ומדי אשר שמעו את־דבר המלכה לכל
שרי המלך וכדי בזיון וקצף׃ יט אם־על־המלך
טוב יצא דבר־מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס־
ומדי ולא יעבור אשר לא־תבוא ושתי לפני
המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה
הטובה ממנה׃ כ ונשמע פתגם המלך אשר־
יעשה בכל־מלכותו כי רבה היא וכל־הנשים
יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד־קטן׃ כא וייטב
הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר
ממוכן׃ כב וישלח ספרים אל־כל־מדינות המלך
אל־מדינה ומדינה ככתבה ואל־עם ועם כלשונו
להיות כל־איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו׃ ס

°ממוכן ק׳

ב א אחר הדברים האלה כשך חמת המלך
אחשורוש זכר את־ושתי ואת אשר־עשתה ואת
אשר־נגזר עליה׃ ב ויאמרו נערי־המלך משרתיו
יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה׃
ג ויפקד המלך פקידים בכל־מדינות מלכותו
ויקבצו את־כל־נערה־בתולה טובת מראה אל־
שושן הבירה אל־בית הנשים אל־יד הגא סריס
המלך שמר הנשים ונתון תמרוקיהן׃ ד והנערה
אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב
הדבר בעיני המלך ויעש כן׃ ס ה איש יהודי
היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן
שמעי בן־קיש איש ימיני׃ ו אשר הגלה מירושלים
עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך־יהודה
אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל׃ ז ויהי אמן
את־הדסה היא אסתר בת־דדו כי אין לה אב
ואם והנערה יפת־תאר וטובת מראה ובמות
אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת׃ ח ויהי בהשמע
דבר־המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל־שושן
הבירה אל־יד הגי ותלקח אסתר אל־בית המלך
אל־יד הגי שמר הנשים׃ ט ותיטב הנערה בעיניו
ותשא חסד לפניו ויבהל את־תמרוקיה ואת־
מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת־
לה מבית המלך וישנה ואת־נערותיה לטוב בית
הנשים׃ י לא־הגידה אסתר את־עמה ואת־
מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא־תגיד׃

ובכל

מסרה יג כל ידעי [חסר] ל׳. ודין, ל׳. יד והקרב, ב׳ לית״י חד מלא ודין חסר. שתר, [קמץ התי״ו]. מרס, ב׳ לית״י חד כתיב ס׳ ודין ש׳. הישבים, [מ״ו]. ראשנה, ו׳ ומ״ו. טו על, ל׳. טז מומכן, ממוכן קרי. על, מ׳ וכל עוז דקוותי׳ במ״ג. עותה, ל׳. מדינות, י׳. יז להבזות, ל׳. בעליהן, ל׳ [בס׳ כ״י ודפוס ישן העין בשוא לבד וכן לבעליהן דפסוק כ׳ בסמוך]. באמרם, ל׳ בטעם בסיפרא. יח והיום, ב׳ ר״פ ובנביא. וכדי, ל׳. בזיון, ל׳. וקצף, ב׳. יט מלפניו, מ׳. יעבור, ג׳ מלא בכתובים. תבוא, [מלא]. ומלכותה, ל׳. לרעותה, ל׳. כ ונשמע, ג׳ ב׳ וא׳ דין פתח. פתגם, הגימל בקמץ. וכל, ג׳. יקר, הקוף בקמץ. לבעליהן, ל׳ וחד בעליהן. כב אל כל, י״א בכתובים. מדינות, ו׳. אל, ל׳. מדינה, ו׳. ועם, ל׳. כלשונו, כל סיפרא מלא בנ״א בתראה. שרר, [חסר ולית כתיב שין]. א אחר, ג׳ ר״פ. כשך, ל׳. עשתה, ה׳. ב ויאמרו, ל׳. למלך, ג׳ בסיפרא. בתולות, מלא דמלא. טובות, ב׳ מלא דמלא. ג ויפקד, ב׳. פקידים, [ד׳ ב׳ מלא דמלא וב׳ חסר י׳ קדמאה]. ויקבצו, ב׳. הגא, ל׳. שומר, [חסר]. ונתון, ז׳ ומלא. תמרוקיהן, ל׳ וכ״כ כ״ל מ״ו ומ״י. ד תיטב, ל׳. ה מרדכי, [כל מרדכי שבמגלה הד׳ שוא במ״ב. ד׳ י״ב י״ג. שהד׳ ח״ק ובס״ם כולם הד׳ בשוא פשוט]. בן, ז׳ במלכיך בלא מקף ופתחין. ו מירושלים, ה׳ מלא דמלא בלישנא. הגלה, ד׳ חסר בלישנא. ז אמן, ל׳ (וחסר). הדסה, ל׳. ואם, ב׳. וטובת, ל׳. ובמות, ל׳. ח בהשמע, ל׳. ובהקבץ, ב׳ ובסיפרא [בס״ם מדויקים הוא בשוא ועי״ן החטף שאחריו נוטה לס״ע]. ותלקח, ב׳ ובסיפרא. ט ותיטב, ל׳ וחד ותיטב. ויבהל, ל׳. תמרוקיה, [מ״ו ומ״י]. מנותיה, ל׳ וכ״כ [מ״ו ומ״י]. לתת, ל׳ ובטעמא. הראיות, ל׳ [וכ״כ היוד רפי ומ״ו קדמאה]. וישנה, ל׳. נערותיה, ל׳ ומלא [דמלא]. י את עמה, ל׳ וחד את עמה ובספרא.

ת״א אמר המלך לחכמים שם. והקרב אליו שם. שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך מגלה כג סנהדרין י. ויאמר מומכן שם יב. ונשמע פתגם המלך מגלה ט. וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן שם. להיות כל איש שרר בביתו שם יב. אחר הדברים האלה כשך שם. ויפקד המלך פקידים שם. איש יהודי שם יב יח ויט. אשר הגלה מירושלים שם יג. ויהי אמן את הדסה שם י. כי אין לה אב ואם שם יג. ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו שם. ותלקח אסתר אל בית המלך כלה סנה ז. ואת שבע הנערות הראיות מגלה יג. ואת נערותיה שם.

רש״י

לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳: (טו) כדת מה לעשות. מוסב על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. לשון עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהם: (יח) תאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שלוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה: אשר לא תבוא ושתי. ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר: (א) זכר את ושתי. את יופיה ונעצב: (ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן. הן דברים המחליקין כמו ומורק ושוטף. שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: (ה) איש

יהודי

בספר אוריתא וחושבן עלמא ארום היכדין יאה למהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכים וידעי אוריתא ודינא: (יד) וקריבו בנוי דיששכר למדן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו רבון דעלמא ערבל ית משתהון והוי דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבית מקדשך אמרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינן על מדבחא אדמתא על ידא דכהנא רבא דהוה לביש חושנא די ביה כרום ימא ורובי כהנא הוו מרסן ובחשן ית דמא וססדרין קדמך לחם אפיא בכן אסתהר מלכא ותב ושאל עיטתא לרברבנוי דקריבין לותיה ואלין שמהתהון כרשינא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסי מלכותא: (טו) באוריתא מה לאתעבדא במלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלה ביד רברבניא: (טז) ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עלוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די בכל פלכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש: (יז) ארום יפוק פתגם גזירת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת: (יח) ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמה די קבילו ית פתגם דעבדת ושתי מלכתא ומתמלכין למעבד כדין לכל רברבני מלכא ומן יכול לסוברא כמיסת חוך דין ורגיז: (יט) אין קדם מלכא שפיר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתב בגזירין דפרסאי ומדאי ולא יתבטל חדא גזירתא די לא תעול ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי ית רישא ומלכותא יתן מלכא לחברתה דשפירא מנה: (יט) וישתמע פתגם גזירת מלכא די יעביר בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן רבא ועד זעירא: (כא) ושפר פתגמא קדם מלכא ורברביא ועבד מלכא כפתגם ממוכן: (כב) ושלח פיטקין כתיבן וחתימן בעזקתיה לכל פלכי מלכא לפלך ופלך במכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קרי וכן אמר אתון עמיא אומיא ולישניא די דירין בכל ממשלתי אזדהרו למהוי כל גבר מסרבן על אתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה: (א) בתר פתגמיא האלין כד פח ואשתדך מרוית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן דרברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחיבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית לקטלה אלהן די תעול קדמי ולא עלת ופקדית למעדי מנה מלכותא אמרו ליה לא דהכי אלהן דקטול גזרת עלה בעטת שבע דרברבניא מן יד תקוף רוגזיה וגזרי למהוי צליבן שבעא רברבניא על צליבא: (ב) ואמרו עולימי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עולמן בתולתן שפירן דחיזו: (ג) וימני מלכא אפיטרופין בכל פלכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובנאון די תמן מתמני הגא רב סרים דמלכא נטר נשיא ויתגזר למהוי יהב סמתר משתהון: (ד) ועולמתא די תשפר קדם מלכא תעול למחסן מלכותא חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי: (ה) גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל לסירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבט בנימן הוא שמעי דאקל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאחסוסי מרדכי ואסתר לסמק מניה וכדו פסק שמעי מלמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה: (ו) די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צרא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למדר בשושן בירנתא: (ז) והוה מרבי ית הדסא היא אסתר ברת אחבוי ואמא הוו קרין לה הדסה על די הות צדקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי דאתעבידת לה לתורביגא ארום לית לה אבא ואמא עולמתא שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעדן דמית אבוהא אשתארת במעין דאמה וכד ילידת יתה מיתה אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת: (ח) והוה כד אשתמע פתגם כרוז מלכא וגזרתיה ובאתכנשות עולמן סגיאן לשושן בירנתא ליד הגי ואדברת אסתר באונסא ואתעלת לבית מלכא לידא דהגי נטיר נשיא: (ט) ושפרת עולמתא בעינוי ואטענת חסדא קדמוי ופקד לאתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהבין לה וית שבע עולמתא לשמשותא שבע יומי דשבתא חולתא הות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהן צדיקתא וחזין למתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהן מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולימתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא: (י) לא חויתה אסתר ית עמה ותלדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשב בלביה מרדכי ושתי דעבדת יקרא לנפשה ולא צבית

דייתי

רש"י

יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו. ורבותינו דרשו מה שדרשו: (ז) לו לבת. רבותינו פירשו לבית לאשה: (ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר בשלה משל כולן: הראויות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא

ממשפחה

אבן עזרא

שעברו על המלכים הקדמונים: (יד) רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים המערכת הראשונה יושבת בתחילה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות: (טו) עותה. ישרת עצמו ואמר עמו וכן היא כי על כל השרים עותה ומה הוא העוות שיצא וישמע זה הדבר: (יח) והיום הזה. יהיה אמור והוא פעול: וכדי בזיון. ודי זה הבזיון והקלף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבר. שלא יסור זה הפסוק: לרעותה. הוי"ו תחת יו"ד לעיתי שהוא תחת ה"א השורש: (כ) פתגם. כמו דבר וכן בקהלת ובארמית: כי רבה. אע"פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא: יתנו יקר. שב אל מלת כל איש: (כב) שורר בביתו. מושל באשתו. ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת. ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: (א) כשוך. שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי. בפה ויתכן שזכר את יופיה על כן וי"ו ואת אשר עשתה: נגזר. מגזרת בין הגזרים: (ב) יבקשו. בנוח הע"ין וראוי להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: (ג) תמרוקיהן. כמו תמרוק הרע: (ה) איש יהודי. בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה. כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש. היה גדול כאבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני. חסר בן דרך קצרה: (ז) יפת תואר. תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על העין. ודרשו ירקרקת מטעם הדסה: לבת. לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעשה נס. אולי דרש לבית שהיה במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה: (ט) ותשא חסד. החסד תשא עמה לא יסור ממנה: ויבהל. כטעם מהירות: מנותיה. חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה: ושבע הנערות. משרתות אותה: הראויות. שלשון הזה ידוע בדברי רז"ל: וישנה. שינה המנות לעשות לה טובה. וטעם בית הנשים. דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה. יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שלוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה. ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל. והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה

או

יא ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית־
הנשים לדעת את־שלום אסתר ומה־יעשה בה:
יב ובהגיע תר נערה ונערה לבוא | אל־המלך
אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר
חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים
בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי
הנשים: יג ובזה הנערה באה אל־המלך את כל־
אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים
עד־בית המלך: יד בערב | היא באה ובבקר היא
שבה אל־בית הנשים שני אל־יד שעשגז סריס
המלך שמר הפילגשים לא־תבוא עוד אל־המלך
כי אם־חפץ בה המלך ונקראה בשם: טו ובהגיע
תר־אסתר בת־אביחיל | דד מרדכי אשר לקח־
לו לבת לבוא אל־המלך לא בקשה דבר כי אם
את־אשר יאמר הגי סריס־המלך שמר הנשים
ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל־ראיה: טז ותלקח
אסתר אל־המלך אחשורוש אל־בית מלכותו
בחדש העשירי הוא־חדש טבת בשנת־שבע
למלכותו: יז ויאהב המלך את־אסתר מכל־הנשים
ותשא־חן וחסד לפניו מכל־הבתולות וישם כתר־
מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי: יח ויעש
המלך משתה גדול לכל־שריו ועבדיו את משתה
אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד
המלך: יט ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב
בשער־המלך: כ אין אסתר מגדת מולדתה ואת־
עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת־מאמר מרדכי
אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו: ס
כא בימים ההם ומרדכי ישב בשער־המלך קצף
בגתן ותרש שני־סריסי המלך משמרי הסף ויבקשו
לשלח יד במלך אחשורש: כב ויודע הדבר
למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך
בשם מרדכי: כג ויבקש הדבר וימצא ויתלו
שניהם על־עץ ויכתב בספר דברי הימים לפני
המלך: ס ג א אחר | הדברים האלה גדל המלך
אחשורוש את־המן בן־המדתא האגגי וינשאהו
וישם את־כסאו מעל כל־השרים אשר אתו:
ב וכל־עבדי המלך אשר־בשער המלך כרעים
ומשתחוים להמן כי־כן צוה־לו המלך ומרדכי
לא יכרע ולא ישתחוה: ג ויאמרו עבדי המלך
אשר־בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר
את מצות המלך: ד ויהי באמרם אליו יום ויום
ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו
דברי מרדכי כי־הגיד להם אשר־הוא יהודי:
ה וירא המן כי־אין מרדכי כרע ומשתחוה לו
וימלא המן חמה: ו ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי
לבדו כי־הגידו לו את־עם מרדכי ויבקש המן
להשמיד את־כל־היהודים אשר בכל־מלכות
אחשורוש עם מרדכי: ז בחדש הראשון הוא־
חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש
הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום | ליום ומחדש

לחדש

°כאמרם ק'

מסרה יא יום, ל'. שלום, ו'. יעשה, ל"ו. יב ובהגיע, ג' ובסיפרא. תר, [חסר]. לבוא, מלא. ימלאו, ג' הכתובים. מרוקיהן, לית ומלא [דמלא]. בשמן, ו'. המר, ג' חסר. ובתמרוקי, ל'. יג ובזה, ל'. הנערה, [כ"ב וקרי]. באה, י"א בטעם מלרע וכל מלכים ויחזקאל דכוו' במ"ב. ינתן, [בתרי טעמי ובליני]. יד באה, [מלרע]. ובבקר, ו' מלרע. שבה, ג' מלרע בב' ליפנא. שני, ב' סבירין שנית. שעשגז, ל'. הפלגשים, [מלא דמלא]. תבוא, [מלא]. ונקראה, ב'[הכיס בשום לבד]. טו תר, חסר. אביחיל, ד'. דד, ב' וחסר. לבוא, [מלא]. בקשה, [הקוף רפי]. אם, מתחלפין אם. נשאת, ל'. ראה, ל'. טז ותלקח, ב' ובספרא. טבת, ל'. יז בתולות, מלא דמלא ובסיפרא וחסר ה'. בראשה, ל'. יח משתה, ב' ביום הגמל. משאת, ה'. כיד, ג'. יט ובהקבץ, ב'. בתולות, [מלא דמלא]. ישב, ל' מ' בסיפרא. כ ואת, ל' וחד את עמה. מאמר, ב'. עשה, י'. באמנה, ל' [והחא איגה מפיק]. כא בימים, ב' ובספרא. יושב, מלא. בגתן, ל'. הסף, י"א. אחשורש, ד' מ"ו בתרא. כב לאסתר, י"ד. כג ויבקש, ל' וחד יבקש. וימלא, ב'. על עץ, ג'. א אחר, ג' כ"פ. גדל, ב'. וינשאהו, ל'. ב וכל עבדי, ד' דסמיכא. ישתחוה, ג'. ג ויאמרו, לית בסיפרא. עובר, ע"ו מלא. ד כאמרם קרי. יום, ו'. היעמדו, ל'. ה כרע, ל' וחסר. וימלא, ו'. ו ויבז, ב' עמו. ז בחדש, ו' ל"פ. הראשון, ס"ג. ניסן, ב'. פור, לית. ומחדש, לית.

ת"א ובהגיע תר נערה ונערה עקידה שער פ. ששה חדשים בשמן המר שבת פ פסחים מג מגלה יג מנחות פו. בערב היא באה מגלה יג. ובהגיע תר אסתר עקידה שער פ. ותהי אסתר נשאת חן מגלה שם. ותלקח אסתר שם. ויאהב המלך את אסתר שם. ויעש המלך משתה גדול שם. ובהקבץ בתולות שנית שם. אין אסתר מגדת שם. ואת מאמר מרדכי אסתר עשה שם. בימים ההם שם. ויודע הדבר למרדכי שם. ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי שם עו אבות ו חולין קד. ויבקש הדבר וימצא מגלה יג. אחר הדברים האלה שם. ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה מגלה יט. ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו שם יג. בחדש הראשון הוא חדש ניסן ראש השנה ז. הפיל פור הוא הגורל שם מגלה יג.

רש"י

ממשפחה בזויה ויראה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן: (יג) כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני: (טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף נשים הבעולות קבץ: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה. ואף על פי כן (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. לפי שמרדכי יושב בשער המלך הוזקקה והמלכות על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך: (א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך וגו' את המן. שהקב"ה בורא רפואה

למכתן

דייתי למחמי שופרה למלכא ולשלטוניא דן יתה דינין בישין וקטיל יתה ולמה לא חויאת אסתר עמה ותלדותה הלמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די היא מניה לכן פקיד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה: (יא) ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזיל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעבד בה וכד מטא סדור עולמתא ועולמתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהלכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי סמתורידהון שיתא ירחין בטכסת ואנפקינון דסנתר ית סערא ומפנק ית בסרא ושתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא: (יג) ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחי שתא עולימתא עילא לות מלכא ית כל רב וסרכן די צביא למימר מן יד יתיהב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: (יד) בעדן רמשא הות עילא לשמושיה ית מלכא ובעדן צפרא הות תיבא לבית נשיא תנין לידא דשעשגז רבא דמלכא נטיר מטרוניתא ומכאן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא אלהין ההיא דיתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב: (טו) וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסבה ליה לברת למיעל לות מלכא לא תבעת צרוך לכל מדעם ארום אלהן ית מן דייתר הגי רבא די למלכא נטר נשיא והות אסתר טעינת טיבו ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא: (טז) ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאתתא ואעל יתה לבית אדרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה: (יז) ורחם מלכא ית אסתר מכל נשיא דהוו מתנסבן ואטענת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתא ושוי מניכא דדהבא על רישה וטרד מן קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על כורסי תנין ואמליך יתה חלף ושתי: (יח) ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי ליה משתיא דאסתר והנית שבוק כרגא לפלכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק כמסת ידא דמלכא: (יט) ובאתכנשות בתולתא זמנא תנינא ומרדכי מצלי ואזל ויתב בתרע מלכא: (כ) בזמנא חדא הוה שאל לה מלכא מאידין אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקד עלה מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוקא הות מזדהרא תבשילין וחמרא דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פקודיא דאתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרה על פום מרדכי היכמה דהות נטרת כד הות

מתרביא עמיה: (כא) ביומיא האנון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת לה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא כפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בכין אתיעטו בלישנהון בגתן ותרש טרסאי תרין רברבני מלכא מנטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא דמטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסייפא בבית דמוכיה: (כב) ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא ואתכתיב על שום מרדכי: (כג) ואתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון על קיסא ואתכתיב בספרא דכרניא דמתקרי תדירא קדם מלכא: (א) בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם רבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בנין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מניה על כל עקתין די יעביד אידוי ואבהתוי לעמא בית ישראל: (ב) וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא נהגין לאנדרטא די הקים בהדיה וסגדין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלח ואזדבן ליה בטולמא דלחם: (ג) ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטרין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקדתא דמלכא: (ד) והוה במללותהון ליתיה יומא ויומא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי היתקיימון פתגמי מרדכי כל קבל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הות סגיד על דהוה עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בהדיה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחנין ליה: (ה) וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד ליה ואתמלי המן עלוי דמרדכי רתחא: (ו) והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית ברכתא ויהודאי אנון עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי: (ז) בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל פורא הוא

ערבא

רש"י

למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם: (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי. שאומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע"א: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא:

הוא

אבן עזרא

או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה. והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים: (יא) את שלום אסתר. אם היא צריכה לרפואים: (יב) תור נערה. כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יצא לעת מזומנת כטעם וקול התור: מקץ היות לה. סוף. מקץ שבע שנים תחלה: שמן המור. בושם נחמד ועליו יש מחלוקת: (יג) ובזה. בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבה ותהיה כמושה: (יד) אל בית הנשים שני. הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה: וטעם שומר הפילגשים. כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה: (טו) לא בקשה דבר. גם זה לאות על שכלה: (טז) הוא חדש טבת. כן יקרא בלשון כשדים ונקראו החדשים בלשון הקדש על המספר בעבור אביב: (יח) והנחה. שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר: משאת. מנחה כמו משאת בנימן: (יט) ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה: באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עלמה: (כא) משומרי הסף. בלשון הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד: (כג) ויתלו. כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד: (א) אחר. אחר מות שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות: (ב) יכרע וישתחוה. ידועים ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת צלם וע"ז היו בבגדיו או על מצנפתו: (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו. והנה יש לשאול למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו. והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו: (ז) הפיל פור. זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן. ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד. ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל. והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו: נ"ון ישנו. נוסף ויש אומרים גם היו"ו: מפוזר ומפורד בין העמים. שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה

כל

לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר׃ ס ח ויאמר
המן למלך אחשורוש ישנו עם־אחד מפזר ומפרד
בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות
מכל־עם ואת־דתי המלך אינם עשים ולמלך אין־
שוה להניחם׃ ט אם־על־המלך טוב יכתב לאבדם
ועשרת אלפים ככר־כסף אשקול על־ידי עשי
המלאכה להביא אל־גנזי המלך׃ י ויסר המלך
את־טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן־המדתא
האגגי צרר היהודים׃ יא ויאמר המלך להמן הכסף
נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך׃ יב ויקראו
ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום
בו ויכתב ככל־אשר־צוה המן אל אחשדרפני־
המלך ואל־הפחות אשר ׀ על־מדינה ומדינה ואל־
שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם
כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם
בטבעת המלך׃ יג ונשלוח ספרים ביד הרצים
אל־כל־מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את־
כל־היהודים מנער ועד־זקן טף ונשים ביום אחד
בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר
ושללם לבוז׃ יד פתשגן הכתב להנתן דת בכל־
מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים להיות עתדים
ליום הזה׃ טו הרצים יצאו דחופים בדבר המלך
והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו
לשתות והעיר שושן נבוכה׃ ס ד א ומרדכי
ידע את־כל־אשר נעשה ויקרע מרדכי את־
בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק
זעקה גדולה ומרה׃ ב ויבוא עד לפני שער־המלך
כי אין לבוא אל־שער המלך בלבוש שק׃ ג ובכל־
מדינה ומדינה מקום אשר דבר־המלך ודתו
מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק
ואפר יצע לרבים׃ ד ותבואינה נערות אסתר
וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח
בגדים להלביש את־מרדכי ולהסיר שקו מעליו
ולא קבל׃ ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך
אשר העמיד לפניה ותצוהו על־מרדכי לדעת
מה־זה ועל־מה־זה׃ ו ויצא התך אל־מרדכי אל־
רחוב העיר אשר לפני שער־המלך׃ ז ויגד־לו
מרדכי את כל־אשר קרהו ואת ׀ פרשת הכסף
אשר אמר המן לשקול על־גנזי המלך ביהודיים
לאבדם׃ ח ואת־פתשגן כתב־הדת אשר־נתן
בשושן להשמידם נתן לו להראות את־אסתר
ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל־המלך
להתחנן־לו ולבקש מלפניו על־עמה׃ ט ויבוא
התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי׃ י ותאמר
אסתר להתך ותצוהו אל־מרדכי׃ יא כל־עבדי
המלך ועם מדינות המלך ידעים אשר כל־איש
ואשה אשר־יבוא אל־המלך אל־החצר הפנימית
אשר לא־יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר
יושיט־לו המלך את־שרביט הזהב וחיה ואני לא
נקראתי לבוא אל־המלך זה שלושים יום׃ יב ויגידו
למרדכי את דברי אסתר׃ יג ויאמר מרדכי להשיב
אל־אסתר אל־תדמי בנפשך להמלט בית־המלך
מכל־היהודים׃ יד כי אם־החרש תחרישי בעת
הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת

ובית

°יתיר יו״ד °יתיר יו״ד

מסרה ח ישנו, ד׳. מפוזר, ל׳. ומפרד ל׳ וחסר. שנות, ל׳ כ״כ [מ״ו קדמאה ומ״י תנינן]. עם, ע״ז. ולמלך, ב׳. שוה, ג׳ ובסיפרא. ט אשקול, ו׳ מלא. עשי, מ״ז [ביו״ד בסוף]. אל׳ גנזי, ל׳ וא׳ על גנזי ובסיפרא. יא נתון, ב׳ מלא. כטוב, ה׳ דגשין. יב ויקראו, מ׳ פסוקים אית בהון מ׳ מלין. ככל, [כף לאשונה במתג]. על מדינה, ל׳ וא׳ אל מדינה ובסיפרא. שרי, [מלעיל כי הוא כסג״ה]. אחשורוש, ד׳ מ׳. נכתב, א׳ קמץ בז״ק. ונחתם, ל׳. יג ונשלוח, [ב׳ מלא בליש׳נא]. אל כל, ד׳ בסיפרא. לבוז, ג׳ [מ״ו]. יד פתשגן, ב׳ כ״פ. להנתן, [בב׳ טעמי ובליר׳]. עתדים, ב׳ [חסר יוד קדמאה]. ליום, ב׳. טו דחופים, ל׳ וחד ודחופים. בדבר, ג׳. והדת, ל׳. והמלך, ל׳. נבוכה, ל׳ ומלא. א ומרדכי, ב׳ כ״פ ובסיפרא. נעשה, [השין בקמץ כדין עבר מנל״ה]. זעקה, ל׳. גדולה, [כולה מלא]. ב ויבוא, כל סיפרא מלא במ״ב [ס׳ ה׳ ו׳ א׳]. לבוא, מלא. ג ולבוש, ל׳. ומספד, ב׳. יצע, ב׳ כמה. ד ותבואינה, ס׳ ד׳ חסר דין מ״ו ויוד וקרי ותבואנה. ותתחלחל, ל׳. ולהסיר, ל׳. ה על מרדכי, ב׳ וימלא המן. ז קרהו, ב׳. לשקול, ו׳ מלא בליש׳נא. ביהודיים, יתיר יוד. ח כתב, [התיו בקמץ]הדת, במתג ומקף. נתן, י״ז. להראות, ג׳. ולהגיד, ל׳. ולצוות, ל׳ מלא. לבוא, מלא. ולבקש, ד׳. מלפניו, ה׳. על עמה, ל׳. ט ויבוא, [מלא]. י אל מרדכי, מטעין ביה. יא כל עבדי, ל׳ כ״פ בסיפרא. ידעים, מ״ו. יבוא, [מלא]. יקרא, כ״א. וחיה, [הוא׳ו בשוא]. נקראתי, ב׳ חד כתיב יוד דין א׳. שלשים, ב׳ מלא. יב למרדכי, לית בזקף, בד׳ בק״ח וע״ל ב׳. יג תדמי, ל׳. יד החרש, [חסר]. תחרישי, [מלא ומלעיל]. רוח, ל׳ וסד ורוח. יעמוד. ג׳ מלא.

ת״א ישנו עם אחד מפוזר מגלה שם. אם על המלך טוב שם. ויסר המלך את טבעתו שם יד. ומרדכי ידע את כל אשר נעשה מגלה טו. כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ברכות סט. ותתחלחל המלכה מאד מגלה טו סוטה כ נדה עא. ותקרא אסתר להתך מגלה טו בתרא ד. ויגידו למרדכי את דברי אסתר מגלה טו.

רש״י

הוא הגורל. הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש ימלאו: מיום ליום. באיזה יום בחדש יפילם: (ח) ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין חפץ כלומר אין בנו: (ט) יכתב לאבדם. יכתבו ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. והיו נשלחים ספרים אישטרא״ה טרמי״ס בלע״ז והוא מגזרת (שופטים יא) אם נלחום נלחם (ש״א א ב) הנגלה נגליתי (הושע י) נדמה נדמה: בשלושה עשר לחדש שנים עשר. ביום י״ג לאותו חדש שהוא י״ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריסמא״נט בלע״ז: להנתן דת. גלוי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החוק

עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן ירחא לירחא תרי עשר דהוא ירח אדר: (ח) ואמר המן למלכא אחשורוש איתי עמא חדא מבדר ומתפרש ביני עממיא ואומיא ולשניא ומקצת מנהון דיירין בכל פלכי מלכותא וגזירת אוריתהון שנין מכל עמא לחמנא ותבשילנא ליתהון טעמין חמרנא ליתהון שתן יומי גנוסיא דילנא ליתיהון נטרין ונימוסנא לא מקימין וית גזירת דיני מלכא ליתיהון עבדין ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקינון על אפי ארעא: (ט) אין על מלכא שפר יכתב כתבא לאובדה יתהון ועשרת אלפין ככרין דכסף אתקול על ידוי עבדי עבידתא למיתי לבית גנזי דמלכא ומן יכיל מאני שתין רבבן דסלקן אבהתהון מן שעבודהון דמצראי: (י) ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעלוי ידיה ויהבא להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי: (יא) ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא יהון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך: (יב) ואתקריאו לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב בכל די פקד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות הפרכין דמתמנן ארכונין על כל פלכיא ופלכיא ולות רברבני עמא ועמא פלכיא ופלכיא ברושם כתבהון ועמא ועמא בממלל לישניה בשום מלכא אחשורוש מפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא: (יג) ולשדרא פטקין בידא דריהטונין לכל פלכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאה: (יד) דיטנמא דכתבא למהוי מתיהבא בכל גזרתיה בכל פלכא ופלכא מפרסם לכל עממיא למהויהון זמינין ליומא הדין: (טו) דיהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזרתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל: (א) ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעבד בשמי מרומא ומה דאתחיבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמה דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא היכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עצב: (ב) ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטירא דמלכא כד לביש לבושא דשק: (ג) פלכא ופלכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקטמא הוה מתשם עלוי צדיקיא סגיאין: (ד) ועלן עולימן דאסתר ורבנהא וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא למלבש ית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעלוי ולא קבל: (ה) וקראת אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן פתגמי מלכותא ופקדת ליה על מרדכי למידע מה דין קל בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קבל לבושי מלכותא דשדרית ליה: (ו) ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא די לקדם תרע פלטרין דמלכא: (ז) וחוי ליה מרדכי ית כל די ערעיה על עסק דלא סגיד להמן ולא גחן לאנדרטיה וית דררא דממון כסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון דגבאין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון: (ח) וית דיטנמא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשציותהון יהב ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשב המן רשיעא על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפיסא ליה ולמבעי רחמין על עמה: (ט) ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי מרדכי: (י) ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת ליה על עסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו דביני יעקב ועשו הוה נטר ליה: (יא) ושויאת אסתר מלין בפום התך ואמרת ליה כדנא תימר למרדכי הלא המן רשיעא גזר על מימר אחשורוש דלא למיעל לות מלכא לדרתא גואה בלא רשו וכען כל עבדי מלכא ועמין דדיירין בפלכי מלכא ידעין די כל גבר ואנתתא די יעול לות מלכא לדרתא גואה די לא מתקרי על פומיה דהמן חדא היא גזירת דיניה לממת לבד ממן די יושיט ליה מלכא ית תגדא דדהבא ויחי ואנא לא אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין: (יב) וכד חזא המן רשיעא ית התך דשמיה דניאל אעיל ונפק לות אסתר ותקף רוגזיה ביה וקטליה ואזדמנו תמן מיכאל וגבריאל מלאכיא וחויאו למרדכי ית פתגמי אסתר: (יג) ואמר מרדכי למיכאל ולגבריאל לאתבא לות אסתר כדנא תמרון לה לא תחשבי בנפשייכי למהך לאשתזבא בבית מלכא מן כל יהודאי: (יד) ארום אם משתק שתוקי בעידנא הדא ולא תפגיעי על יהודאי רוחא ושזבותא יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות

אבדת

רש"י

בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו (במדבר לג) והיה כאשר דמיתי. אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן

אבן עזרא

כל עם ועם ישמרו חוק מהן: (ט) אין שוה. איננו דבר נכון או איננו תועלת: (י) ועשרת אלפים ככר כסף. הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא: גנזי המלך. אוצרות וכמוהו אשר גזי המלך והנו"ן מובלע וכן ובגנזי ברומים: (יא) הכסף נתון לך. והטעם לעשות בו חפצך. והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן והנה המן נתלה בניסן. והמגיהו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: (יב) אחשדרפנים. מלה פרסית מחמש אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות. חסר תי"ו השורש והנכון שהאחד פחה כה"א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ"ם סימן רבים: (יג) ונשלוח ספרים. שם התואר מבניין נפעל כמו נשאל נשאל דוד: (יד) פתשגן. כמו נוסחה: גלוי. שלא יהיה בסתר: עתידים. נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך: (טו) דחופים. כדמות דקופים במהירות: והעיר שושן. שהם היהודים נבוכ' כי מה תחום הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה. פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה: (א) ומרדכי. כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר. היא עילם המדינה: (ב) כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. כי הוא דרך בזיון המלכות: (ג) ומספד. קינות: יוצע. הבנין הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יו"ד כיו"ד אצוק מים. והנכון בעיני כי היו"ד שרש כיו"ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור: (ד) ותתחלחל. מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שם כפולים: (ז) פרשת. מגזרת לפרוש לשם שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים. בעבור היהודים: לאבדם. והטעם למחות שמם: (ח) אשר נתן. בנין נפעל והנו"ן מובלע בתי"ו: (ט) בשושן להשמידם. הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי הוא עיר היהודים: (יא) ועם מדינות המלך. אפילו העם יודעים זה: אחת דתו. אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד. יבא עם מ"ם או מאחריו או מלפניו לבד מאחד והוא לבד בך מכיר שמך: יושיט. לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא: שרביט. מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש סרעפת ואיננו אמת כי הרי"ש איננה מאותיות המשרתות רק נכפל ככפל פ"א ונאפופיה גם רי"ש סגריר: (יג) אל תדמי. תחשבי מגזרת כאשר דמיתי והכינוס מגזרת דמיון במחשבת הנפש: (יד) דגשות לד"י והצלה. לאחרון נו"ן השורש והטעם שיעמוד רוח והצלה ליהודים ממקום אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי תאבדי וכל בית אביך עמך: ומי יודע אם לעת כזאת. הטעם מי יודע

שמא

וּבֵית־אָבִיךָ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ
לַמַּלְכוּת׃ טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי׃
טז לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן
וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא
אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃
יז וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו
אֶסְתֵּר׃ ה א וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר
מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח
בֵּית־הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית
הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃ ב וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ
אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו
וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר
בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃
ג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־
בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ ד וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם
אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
מַהֲרוּ אֶת־הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר וַיָּבֹא
הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃
ו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ
וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃
ז וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר שְׁאֵלָתִי וּבַקָּשָׁתִי׃ ח אִם־
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת
אֶת־שְׁאֵלָתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת־בַּקָּשָׁתִי יָבוֹא הַמֶּלֶךְ
וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה
כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ ט וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא שָׂמֵחַ וְטוֹב
לֵב וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־
קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃
י וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־
אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־
כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ
וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃
יב וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־
הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־אוֹתִי
וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ יג וְכָל־זֶה
אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי
הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ
אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה
וּבַבֹּקֶר ׀ אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא־
עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי
הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃ ס ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה
שנת

מסרה יודע, ג' מלא. הגעת, ל'. טז כנוס, ב' ומלא. הנמצאים, ב' ובסיפרא. בשושן. [השין בקמץ]. וצומו ל'. ואל תאכלו, ל'. לילה, ג'. ונערתי, ב' חסר. ובכן, ב'. אבוא, [מ"ו]. אבדתי, ל'. יז ויעבר, [חסר וכל קרי כן]. ה א ותעמד, [חסר וכל קריא כן במ"א] (כוס ב' זיין). יושב, [מלא]. בבית, ל'. ב כראות, הכף רפי. אסתר המלכה, י"ד. עמדת, חסר. נשאה, ל'. השרביט, ל"ה. אסתר המלכה, י"ד. ויושט, [בתרי טעמי ובליקי]. ד יבוא, [מלא]. ה מהרו, ד'. ויבא, ב' חסר בספרא. ו ויאמר, [בתרי טעמי ובליקי] ופסוק זה הוא חלי הספר בפסוקים. ז ותאמר, ח'. ח את בקשתי, ט"ו. יבוא, [מ"ל] ומחר. ו'. המלך, ב' ובסיפרא. ט וטוב, י"ז. וכראות, ב' שאול את דוד. זע, ליה. ז חמה, ב'. י ויתאפק, ב' שינוי לשם. ויבוא, מלא. ויבא, ל"א. יא וכבו, ל'. על השרים, ב' ופקדמי. יב הביאה, ג'. אסתר המלכה, י"ד. עשתה, ס'. אותי, ל'. מ"ל בסיפרא. למחר, ה'. קרואה, ל'. יג וכל זה, ל'. שוה, ג' ובסיפרא. יושב, מלא. יד אהביו, ל'. ובבקר, ו'. ויתלו, ל'. הכין ויתלו. ובא, ב' וחסר. ו א בלילה ב' כ"ס. נדדה, ב'.

ת"א לך כנוס את כל היהודים שם. וצומו עלי וגו' ואל תשתו יבמות קכא. וכאשר אבדתי אבדתי מגלה ו. ויעבר מרדכי שם. ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות שם יד והכ פ' חקם. ותעמד בחצר בית המלך הפנימית מגלה שם דף טו. ויהי כראות המלך את אסתר המלכה שם. ויאמר לה המלך מה לך שם. יבוא המלך והמן שם. ויספר להם המן שם. אף לא הביאה אסתר זוהר פ' תלוה. וכל זה איננו שוה לי מגלה שם. בלילה ההוא נדדה שנת המלך שם ויט.

רש"י

לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות. (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן הסכנה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן הסכנה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות. אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומ"א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי. וכאשר התחלתי ילך לאבוד אלך ואמות. ומ"א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לגוי אני אסורה לך: (יז) ויעבר מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענ' י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר (ד"ה א י"ב) ורוח לבשה את עמשי: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וגזר לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבוא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חשוק אליה ויהרגנו ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: (ח) ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות. ויתאפק. אישט"ניר בלע"ז: (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: (א) נדדה שנת המלך. נס היה. ויש אומרים שם את לבו על שזמנה

אבן עזרא

שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל: (טז) לך כנוס. אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן. העיר: וצומו עלי. בעדי: שלשת ימים. עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר בטחה באלהים על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה משתנים אף כי יום השלישי: וכאשר אבדתי. שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי

אבהת עלמא וישזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת וגניסת בית אבהתך תובדון על דהיא חובתא ומן הוא חכימא די ינדע אין לשתא דאתיא בעידנא חדא את מטיא למחסן מלכותא: (טו) ואמרת אסתר למיכאל וגבריאל לאתבא לות מרדכי: (טז) איזיל כנוש ית כל יהודאי די אשתכחון בשושן וצומו עלי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי עלמא בליליא ובימטא ואוף אנא ועולמתי נצום הכדין ובתר כן איעול לות מלכא דלא כדינא והיכמה דהובדית מן בית נשי ואדברית מנך באונסא כדין אוביד מן חיי עלמא הדין בגין פורקן עמא בית ישראל: (יז) ונסס וכנס מרדכי ועבר על חדות חגא דפסחא וצומא גזר ויתב על קטמא ועבד ככל די פקדת עלוי אסתר: (א) והוה ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר לבושי מלכותא ושרת עלה רוח קודשא וקמת וצליאת בדרת דבית מלכא גואה דמתבני לקבל בית מלכא די בירושלם ומלכא הוה יתיב על כורסי מלכותיה בבית מלכותא ומסתכל כל קבל תרע ביתיא ענת אסתר וכן אמרת רבון דעלמא לא תמסרנני ביד ערלא הדין ולא תעבד רעות המן רשיעא מני היכמה די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוה צבי למסב ית ברתיה וכד אתכנשו עולימתא לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן והות צביא מן שמיא דכל יומא ויומא הוא מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דרגלן ופוטה הוה סרי להדא ואפיקו יתה בבהילו ומנה אסתלקת עלי הדא לאתנסבא ליה וכען שוי יתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני דיעבד צבותי ובעותי די אנא בעיא מניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בגוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר בזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פרוס בר המדן בר תליון בר אתניסומוס בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא: (ב) והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תגדא דדהבא דהוה נקט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתגדא: (ג) ואמר לה מלכא מה צרוך אית ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתננה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט הורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעבד לך מלתא אחריתי די אנת בעיא מני אנזור ותתעבד בבהילו ורעותיך אתיהב לך: (ד) ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדית לכון: (ה) ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר: (ו) ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעבד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דלמא ימרדון בי יהודאי: (ז) ואתיבת אסתר ואמרת לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי: (ח) אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייעול מלכא והמן למשתיא די אעבד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם גזירת מלכא: (ט) ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית

טפליא דעסיקין בפתגמי אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי המן עלוי מרדכי רותחא: (י) ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר וקרא ית רחימוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת עבר נהרא: (יא) ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך אתמני עם דוכסי מלכא והיך רדטין קדמוי מניאות בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאנון פולמרכין על פלכיא ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה די רבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: (יב) ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עדן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא: (יג) וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עדן די אנא חזי ית מרדכי יהודאה דיתב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא: (יד) ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מלתא הדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר אתהפך חרבא ותתרמי עלנא נהב יתיה לרגומא כבר רגם דוד גלית פלשתאה ואם בתקא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מניה נזרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגויה נדמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעבודהי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה נתרמי יתיה לגוב אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל כד חי נתרמי יתיה קדם כלבין כבר אסתתם פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא נגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעבד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אסליקו ליוסף סכינא נתרמי על צואריה כבר הוה אתהפכת סכינא מעלוי דיצחק עיניה נעור ונשבוק יתיה יקטל בנא כמא דקטל שמשון פורענותיה הנברא הדין לא ידעינן מה נעבד אלא צליבא רבא אתעבד ליה ועל בבא דבייתיה דמיה ישתפך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא ציתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוה לצפרא ועל קדם מלכא ושאל מניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שכב המן בר המדתא עד דאזל ואיתי ית נגריא ית קינאי נגריא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דיצין וחדין וזרש אתתיה מנגנא בכנרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהבן ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמרת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמנת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסגינן בכל יומא ויומא דתבעי אסתר מן מלכא דנקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למרידהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תלין עיננא עלך עד עדן דתתגלי ותפרוק יתנא דהא סנאה ובעל דבבא מנדף ואמר מן אנון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון ביה בליליא מטול די בכל זמנא דיפרק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון: (א) ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אדברת שרה לביתיה דאבימלך

אבן עזרא

לגמרי והוא פועל עבר תחת עתיד והטעם על ונאבדתי וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (א) ותלבש אסתר מלכות. הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש לעדה נכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: (ג) וינתן לך. הפוך הוא דברך: (ה) מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלט שמה והטעם מהר נפשך: (ח) ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שחידש השם בעבור תענית ישראל וכאשר עשה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע. והוא חסר פ"א כמו והיום רד מאד ומגזרת ימגרו ביזע והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ותנועה: (י) ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול: (יא) ורוב בניו. אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אע"פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר: (יג) וטעם יושב בשער המלך. בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: (א) בלילה ההוא. בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם

לא

שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת
דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ב וַיִּמָּצֵא
כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי
סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד
בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר
וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו
לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר׃ ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר
וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ
לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃
ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא׃ ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ
מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר
הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר
מִמֶּנִּי׃ ז וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ
חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־
בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן
כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ ט וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־
יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּישׁוּ אֶת־
הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־
הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ
אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן
מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ
וַעֲשֵׂה־כֵן לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ

אַל־תַּפֵּל דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ יא וַיִּקַּח הָמָן
אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס וַיַּלְבֵּשׁ אֶת־מָרְדֳּכָי
וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה
לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ יב וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי
אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי
רֹאשׁ׃ יג וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו
אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ
אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל
לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ כִּי־נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃
יד עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ
לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃
ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃
ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה
הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־
בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ
וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן־לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי
בְּבַקָּשָׁתִי׃ ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג
וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי
כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ׃ ס ה וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא
זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן הָרָע הַזֶּה

המן

מסרה שנת, ה' בטעמיה. הזכרנות, ל' וכ"כ [מ"ו קדמאה]. ויהיו, רפי, (כ"ל בטו"א) [הוי"ו בפתח כי הוא עבר ומס"ק ל"ע ואולי קאי על בקשו]. נקראים, ל' ומד הנקראים. ב וימצא, ו'. הסף, י"א פסקין [פתח באתנח]. בקשו, [מקף רפה]. לשלח, [חסר]. ג וגדולה, [מלא ודגש בלמד]. נערי המלך, ג' בסיפרא. ד החיצונה, [מלא דמלא]. לאמר למלך, ל'. לתלות, ב' לתלות עליו כל כלי [ומלא]. ה נערי המלך, ג'. עמד, חסר. יבוא, [מלא]. ו ויבוא, [מלא]. ויאמר המן, ג' רשיעי אמירה בלב. יותר, ז' מלא. ח יביאו, ע'. ולבש, ל'. נתן, ע"ז. פתח. ט ונתון, ד' [ומלא]. יד איש, ל' בספרא. הפרתמים, ג'. והלבשו, ו' חסר בליבנא. והרכיבהו, ל' וכ"כ [מ"י ומ"ו]. ככה, ד'. יעשה, ל"ו. לאיש, ל"ב. י היושב, [מלא]. תפל, ליה ומד ותפל אהלה. יא וירכיבהו, [מ"י קדמאה]. ככה יעשה, נמסר לעיל. יב נדחף, ב' וגם הוא. יג קרהו, ב' ובספרא. לו, [הלמד דגש בלא מנפל ע"פ המסורה. החלות, ב' [ומ"ו]. לנפל, ד' [וחסר]. נפול, [מלא]. תפול, ד' מלא. יד ויבהלו, ל' ו חסר. ז א ויבא, ב' חסר בספרא. אסתר המלכה, י"ד. ב אסתר המלכה, י"ד. ותנתן, ב' היא ומציאה [ובתרי טעמי ובליבי]. ג ותאמר, מ'. תנתן, [בחד טעמא מלעיל ובקמץ] [לדעתי הוא מלרע כמו שכירו מ"ס]. ועמי, י"א. ד להרוג, ד' מלא בליבנא. ואלו, ב' מיה. הצר, ב'. שוה, ג'. ה לאסתר המלכה, י"ד. אסר, ב'.

ת"א ויאמר להביא את ספר הזכרונות מגלה טו. לא נעשה עמו דבר שם יו. הכין לו שם. ויאמר המן בלבו שם. ועשה כן למרדכי מגלה טז. ויקח המן את הלבוש שם. ויקרא לפניו ככה יעשה שם. וישב מרדכי שם. ויספר המן שם. אם מזרע היהודים שם עקידה שער כז. וסריסי המלך מגלה שם. אם מצאתי חן בעיניך שמה השקפות בשלשה עקידה שער מד. כי נמכרנו אני ועמי מגלה שם. כי אין הצר שוה בנזק המלך זוהר פ' תלוה. ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מגלה פא דף יו. איש צר ואויב המן שם דף יב ויו.

רש"י

שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגנו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשהשנה נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד שהשינה חוזרת עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שהמן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין מוסרין עוד לי. לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: (ט) ונתן הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם: (יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפל וגו'. אמרו אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים: (ג) תנתן לי נפשי. שלא תהרג בשלשה עשר באדר שנגזרה גזירת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי. אינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך. אינו חושש בנזק המלך שאילו כדי אחר הכאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החי' אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) ויאמר המלך

אמירות

אבן עזרא

לא יישן רק שומר ישראל והנה קיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך. יש אומרים כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא עונש הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר. הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר והיה היו"ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם

הסמוך

דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרא דמצראי ביה בליליא ההוא אתנליק נבואן לנביאן וחלמין לחלמי חזויא ביה בליליא ההוא אתרגיש עלמא כוליה מדינן וכל דיירהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא ויללא בכל מדינתא עולמין אסירין בסקין סבין וסבן שקפין על לבהון וכולון צוחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין וי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסינן ומחתנא לא אתיהיבת אסו ומסדנא אתנחסנא וכיבי לבנא לא עברו מננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשנא סגר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כחדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומי הדין לשציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזרת סותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי הס ושלום לית קדמוי שנה אלא כד חטן בית ישראל עבד גרמיה דכות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאם ולא דמיך נטר ישראל ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעתא וסגדתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קסית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעוותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקין מניה כולון ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מחיסות דהוה מתקן ית צליבא למצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדקתא דהות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמלכא דאחשורוש טפשא דהוה שהיר ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי וחבטת יתיה כולי ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא רעמין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון הירא מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכוונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתב ברישיה דמלכא ונדד ית שינתא מניה כולי ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מלי דיומא והון קרין ביה קדם מלכא עובדי דיניהון דמלכי קדמאי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חלופך והא מקדם בצפרא ובעי למשאל מנך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא אמר ליה להמן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה ותהוי דלא שאל מנך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא: (ב) ואשתכח כתוב בספרא די הוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבית דמכיה: (ג) ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולמי מלכא משומשנוי לא אתעביד עד כדו עמיה שום מידעם: (ד) ואמר מלכא מן גברא דקאם בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה: (ה) ואמרו עולמי מלכא לותיה הא המן קאם בדרתא ואמר מלכא ייעול: (ו) ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: (ז) ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה: (ח) ישים מלכא טעם ייתון לבוש ארגוונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי אתיהב כלילא דמלכותא ברישיה: (ט) ויהא מתיהב לבוש ארגוונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא אסטרטיגין וילבשון תורביני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכיבונהי עלוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה: (י) ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגוונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועבד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא להוא דסדרת אסתר ליה סנהדרין בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מנך קטול יתי ולא תגזור עלי כפתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמלילתא: (יא) ודבר המן ית לבוש ארגוונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכבניה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה: (יב) ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגוונא מעלוהי ולבש סקא ויתב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף על רישיה כאבלא על ברתיה וכסופיה: (יג) ואשתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחימוי ית כל די ארעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אנתתיה אין מזרעא דצדיקיא מרדכי דשרית למפל קדמוי היכמא די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק יעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תכול דאבאישו ליה ארום מפל תפול קדמוי: (יד) עוד כען אנון ממללין עמיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר: (א) ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: (ב) ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשתיא דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות מלכותא אתננה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהיכדין קיימית בשבועה לגשם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי דריוש בריך ויחסן מלכותא ותתעבד: (ג) וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שיזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעל דבביה בבעותי: (ד) ארום אזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל לאשתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואלולי לעבדין ולאמהן אזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באנזיקא דמלכא: (ה) ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא וחייבא ומרודא די אמלכניה לבביה למעבד כדין: (ו) ואמרת גברא מעיקא ובעל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא

אבן עזרא

הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפריש ביניהם: (ו) חפץ ביקרו. המלך חפץ לעשות יקר לו: ויאמר המן בלבו. יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עצמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו. והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה. מצאנו למי יחפוץ וגם ודרכו יחפץ שני משקלים: (ח) יביאו. המשרתים: ואשר נתן כתר מלכות בראשו. יש אומרים שהרגיש שחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני שוי"ו בראשו שב על הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע: (יב) נדחף. מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואם הוא בבנין אחר: (יג) ויאמרו לו חכמיו. בבוא איד הרשע לא יתנבאו אוהביו עליו טוב: (ג) תנתן לי נפשי. הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו. מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה: (ד) ואלו. כמו ואלו היה אלף שנים והאל"ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אע"פי שאין למעלה ממנה אחר הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני או פי' הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי ניזק: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר. פעמים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמים

והמן נבעת מלפני המלך והמלכה: ז והמלך קם
בחמתו ממשתה היין אל-גנת הביתן והמן עמד
לבקש על-נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי-
כלתה אליו הרעה מאת המלך: ח והמלך שב
מגנת הביתן אל-בית | משתה היין והמן נפל
על-המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם
לכבוש את-המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי
המלך ופני המן חפו: ט ויאמר חרבונה אחד
מן-הסריסים לפני המלך גם הנה-העץ אשר-
עשה המן למרדכי אשר דבר-טוב על-המלך
עמד בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך
תלהו עליו: י ויתלו את-המן על-העץ אשר-הכין
למרדכי וחמת המלך שככה: ס
ח א ביום
ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את-
בית המן צרר היהודיים ומרדכי בא לפני המלך
כי-הגידה אסתר מה הוא-לה: ב ויסר המלך
את-טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי
ותשם אסתר את-מרדכי על-בית המן: ס
ג ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו
ותבך ותתחנן-לו להעביר את-רעת המן האגגי
ואת מחשבתו אשר חשב על-היהודים: ד ויושט
המלך לאסתר את שרבט הזהב ותקם אסתר
ותעמד לפני המלך: ה ותאמר אם-על-המלך טוב
ואם-מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך
וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את-הספרים
מחשבת המן בן-המדתא האגגי אשר כתב לאבד
את-היהודים אשר בכל-מדינות המלך: ו כי
איככה אוכל וראיתי ברעה אשר-ימצא את-עמי
ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: ס
ז ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה
ולמרדכי היהודי הנה בית-המן נתתי לאסתר
ואתו תלו על-העץ על אשר-שלח ידו ביהודיים:
ח ואתם כתבו על-היהודים כטוב בעיניכם בשם
המלך וחתמו בטבעת המלך כי-כתב אשר-נכתב
בשם-המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב:
ט ויקראו ספרי-המלך בעת-ההיא בחדש השלישי
הוא-חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל-
אשר-צוה מרדכי אל-היהודים ואל האחשדרפנים
והפחות ושרי המדינות אשר | מהדו ועד-כוש
שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה
ועם ועם כלשנו ואל-היהודים ככתבם וכלשונם:
י ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת
המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי
הרכש האחשתרנים בני הרמכים: יא אשר נתן
המלך ליהודים | אשר | בכל-עיר ועיר להקהל
ולעמד על-נפשם להשמיד להרג ולאבד את-
כל-חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם
לבוז: יב ביום אחד בכל-מדינות המלך אחשורוש
בשלושה עשר לחדש שנים-עשר הוא-חדש
אדר: יג פתשגן הכתב להנתן דת בכל-מדינה
ומדינה גלוי לכל-העמים ולהיות היהודיים עתודים
ליום הזה להנקם מאיביהם: יד הרצים רכבי
הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר
המלך והדת נתנה בשושן הבירה: ס טו ומרדכי
יצא | מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור
ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר

°יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °עתידים ק'

שושן

מסרה נבעת, ב'. ז והמלך, י' פסוקים דמיין [ס"א ברביע, וס"א בקדמא]. מאסתר המלכה, י"ד. כלתה, ב' בליש'. ח נפל, חסר. על המטה, ב'. הגם, ה'. לכבוש, ב' חד חסר דין מלא. ילא, [ב' ובסי']. ט חרבונה, ב' בסיפרא חד א' דין ה'. אשר עשה, י"ז בטעם. למרדכי, [הלמד בגעיא]. דבר טוב, ב'. עמד, חסר. בבית המן, ל'. תלהו, ל' וחסר. י ויתלו, ב' על הבבא וחד ויתלו את מרדכי. ח א לאסתר המלכה, י"ד. היהודיים, יתיר י'. ב העביר, [זעי"ן בח"ס]. מהמן, ל'. על בית, י"ב. ג ותוסף, ב' מלא המלכותא אל תנותיה ודין, ובנידון המסורה פליגי ביה ספרי ולית דמשגח בהון. ותפל, [חסר]. ד שרבט, ל' וחסיר ה ואס, [הו' בגעיא]. ואם מצאתי, ל'. וטובה, ב' [ומלא]. את הספרים, ב' ומטעין בהון. המדתא, [בס"ם כ"י המ"ס כפי]. ו איככה, ב' ומלרע ובפסוק. וראיתי, י"ב [וחכין דפסוקא הו' בגעיא]. ברעה, ב' אבינה. באבדן, ל'. ז אחשורש, ד' חסר. לאסתר המלכה, י"ד. על העץ, י"ח פסוק על על ומלה ביניהם, ביהודיים יתיר י'. ח וחתמו, ל'. ונחתום, ל' וחד ונחתם וד' מלא בליש'. ט ויקראו, ב'. סיון, ל'. בשלושה, כל סיפרא מלא. ככל, כף לאשונה בגעיא. והפחות ג'. ועד כוש, ג'. שבע ועשרים, ג'. כלשנו, ל' חסר בסיפרא. י אחשורש, ד' חסר. האחשתרנים, ב' ובסיפרא. יא להקהל, ל' [לב"א הלנ"ד בגעיא]. ולעמוד, ב' [וחסר]. להרג, [ל"ל ולהרג בוא החבור וס"ו בין ריש לגימל מ"ם]. לבוז, ג'. יב מדינות, ד'. בשלשה, [מ"ל] .יג להנתן, [בתרי עעמי ובליכי]. ולהיות, ב'. היהודיים, יתיר יוד. עתודים, עתידים קרי. ליום, ב'. יד האחשתרנים, ב'. ודחופים, ל'. בדבר המלך, ג'. טו ומרדכי, ב' כ"ם בסיפרא. יצא, י"א. מלפני, י"ע. וחור, ל' קמץ בלא אס"ף. [גדולה, מלא]. ותכריך, ל'.

ת"א והמלך קם מגלה פא דף יו. והמלך שב סם. והמן נפל על המטה סם סנהדרין קה. הגם לכבוש את המלכה פסחים ק. וחמת המלך לאם השנה יב מגלה יו סנהדרין קה זבחים קיג. ותשם אסתר את מרדכי על בית המן מגילה י. ותאמר אם על המלך טוב עקידה שער לב. ויקראו ספרי המלך לאם השנה ז. מהדו ועד כוש מגלה ב. מדינה ומדינה ככתבה סם. ככתבם ככ שונם כס. האחשתרנים בני הרמכים. סם פג. ומרדכי יצא מלפני המלך מגלה יו. והעיר שושן צהלה ושמחה סם יח.

רש"י

אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה על ידי שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי

כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נפל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה להסב בסעודה על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה:

הגם

דמלכותא ולמרכב על סוסא די לך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמסב מנך מלכותא ואסתקפת מלתא מן שמיא ואתעביד ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניא בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורה בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימין בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעל דבבא המן ביש הדין בעא למצלביה והמן אשתעמים מן קדם מלכא ומלכתא: (ז) ומלכא זקף ית עינוי והזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטיעין אילניא די בגינתא גואה בכן קם ברתחיה ממשתיה דחמרא ואזל לגינתא גואה למחמי מה הוא דין והמן קם למתבע חיסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא: (ח) ומלכא תב ברתחיה מגינתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן גחין עלי דרגשא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא לא אתא המן אלהן למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא כען כל עממיא ואומיא ולישניא דנו מה אית למעבד ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא: (ט) ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמן המן למצלב ית מרדכי דמליל טבא בגין מלכא ועל ידוי אשתזיב מקטול והא קיסא קאים בבית המן כען אין על מלכא שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי רומיה חמשין אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי: (י) וצליבו ית המן על קיסא די זמן למרדכי ורתחא דמלכא אשתדיכת: (א) ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן מעיק יהודאי וית אנשי ביתיה וית כל טסברוי וית כל עתריה ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה: (ב) ואעדי מלכא ית סטומתא דעזקתא די אעביר מהמן יהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן: (ג) ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זמיניה די חשיב על יהודאין: (ד) ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא ואזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא: (ה) ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי ותקין פתגמא קדם מלכא ושפירתא אנא קדמוי בעינוי יפקד מלכא וישים טעם למכתב למהוי תיבין פטקיא זמיני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פלכי מלכא: (ו) ארום איכדין אכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תתרן ית עמי והיכדין אכול למתעתדא ולמחמי בעידן דיובדון גניסת ילדותי: (ז) ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידיה ביהודאי: (ח) ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסתימו בעזקתא דסיטומתא דמלכא ארום פטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעזקתא דסטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו: (ט) ואתקריאו לבלרין דמלכא בעדנא ההיא בירחא תליתי הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואכתיב בכל די פקיד מרדכי לות יהודאין ולות אסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארכונין על פלכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה עסרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתבהון וכממלל לישנהון: (י) ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סטומתא דמלכא ושלח פטקין בידא דרהטנין רהטי סוסן ורכבי רכסא ערטולייני רמכין דאתנטילו שחולידהון ואתקדרו פסת כף רגליהון: (יא) דיהב מלכא ליהודאי לסיעא די בכל קרוא וקרוא לאתכנשא ולקימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילות עמא ופלכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעדאה: (יב) ביומא חד בכל פלכי דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר: (יג) דיטגמא דכתבא לאתיהבא גזרת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון: (יד) רהטנין דרכיבין על רכסא ערטולייני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: (טו) ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא דתכלא כד חדי ושפיר לביה ביקרא סגי וברבו יתירא לביש לבושא

דמלכותא

רש"י

הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו (במדבר לב) ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך ממות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: (ג) להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה: (ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה. באותיות שלה: כלשונו. הוא הדיבור: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסים שלוח להם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים הממהרים לרוץ: (יא) ושללם לבוז. כאשר נכתב בראשונות והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה להם ממון: (יג) פתשגן. אגרת מפורש: (יד) מבהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים רצים הראשונים להעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ טלית העשוי להתעטף

אבן עזרא

באומרו בכעסו מי זה את אומר מי זה אשר מסרה: (ו) תי"ו נבעת. שורש והטעם כמו נבהל מגזרת והנה בעתה: (ז) כי כלתה. כמו כי כלה היא: (ח) והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידוע: לכבוש את המלכה. כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריחנה וכמוהו וכבשוה. וטעם עמי שאני ראיתי זה: חפו. המשרתים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: (ט) חרבונה. יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות פרים: (י) וטעם וחמת המלך שככה. שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שנים בניינים: (א) מה הוא לה. שהוא דודה: (ב) העביר. מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו. ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו: ותוסף אסתר. בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן: (ה) וכשר. הטעם טוב וכמוהו איזה יכשר בכושרות: (ו) כ"ף איככה אוכל. כפול. ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איכה כי מלאכו איכה תרעה שטעמו כטעם איככה אוכל לחיות. נ"ון באבדן. במקום מ"ם הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו"ן נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (ח) ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספת. יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג אויבי היהודים ורב לו ולהם שימלטו. דע כי מכה גדולה היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן ספק הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובבואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד הראשון שכתבה המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו והפסוק הוא: (ט) מהודו. סוף מלכותו: (י) רכבי הרכש. מרכוס המלך שאין כמותם: האחשתרנים. י"א הפרדים: הרמכים. הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות. (טו) ותכריך. זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל והטעם כאדרת שיעולף בה: בוץ הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן. שהם היהודים. והעיר שושן צהלה ושמחה. פירוש צהלה כטעם אורה

כאדם

שושן צהלה ושמחה׃ טז ליהודים היתה אורה
ושמחה וששן ויקר׃ יז ובכל־מדינה ומדינה
ובכל־עיר ועיר מקום אשר דבר־המלך ודתו מגיע
שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים
מעמי הארץ מתיהדים כי־נפל פחד־היהודים
עליהם׃ ט א ובשנים עשר חדש הוא־חדש אדר
בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר־המלך
ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים
לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים
המה בשנאיהם׃ ב נקהלו היהודים בעריהם בכל־
מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי
רעתם ואיש לא־עמד לפניהם כי־נפל פחדם על־
כל־העמים׃ ג וכל־שרי המדינות והאחשדרפנים
והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים
את־היהודים כי־נפל פחד־מרדכי עליהם׃
ד כי־גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך
בכל־המדינות כי־האיש מרדכי הולך וגדול׃
ה ויכו היהודים בכל־איביהם מכת־חרב
והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם׃ ו ובשושן
הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות
איש׃ ז ואת |
פרשנדתא ואת |
דלפון ואת |
אספתא׃ ח ואת |
פורתא ואת |
אדליא ואת |
ארידתא׃ ט ואת |
פרמשתא ואת |
אריסי ואת |
ארידי ואת |
ויזתא׃ י עשרת
בני המן בן־המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה
לא שלחו את־ידם׃ יא ביום ההוא בא מספר
ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך׃ יב ויאמר
המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו
היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני־
המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה־שאלתך
וינתן לך ומה־בקשתך עוד ותעש׃ יג ותאמר
אסתר אם־על־המלך טוב ינתן גם־מחר ליהודים
אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני־
המן יתלו על־העץ׃ יד ויאמר המלך להעשות כן
ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני־המן תלו׃
טו ויקהלו היהודיים אשר־בשושן גם ביום ארבעה
עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות
איש ובבזה לא שלחו את־ידם׃ טז ושאר היהודים
אשר במדינות המלך נקהלו | ועמד על־נפשם
ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה ושבעים
אלף ובבזה לא שלחו את־ידם׃ יז ביום־שלושה
עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה
אתו יום משתה ושמחה׃ יח והיהודיים אשר־
בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר
בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה
ושמחה׃ יט על־כן היהודים הפרוזים הישבים
בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש
אדר

°ת' זעירא °ש' זעירא °ו' רבתי °ז' זעירא °יתיר יו"ד °יתיר יו"ד °הפרזים ק'

מסרה ושמחה, ל'. טז אורה, ל'. ושמחה, ל'. וששן, ל' חסר. ויקר, ב'. וכל אורמים דכו'. יז ובכל, ה' פסוק ובכל ובכל. שמחה וששון, ל'. ורבים, ב'. מתיהדים, ל'.
ט א בשלושה, [מלא]. להעשות, ב' [ומלא]. שברו, ל'. לשלוט, ל' ומלא. ונהפוך, ל' ומלא. ב מדינות המלך, ה'. [בעריהם, בכ"י ישן בשם הללי של"ל לפניהם וכ' הלוזאטו ע"פ המסורה יהושע כ"א שכן עיקר וכ"ה במחזור קדמון. ג וכל שרי, ו'. והאחשדרפנים, ג' מלין מן י"א אתוון. והפחות, ג'. מנשאים, ב'. ד גדול, [מלא]. בבית המלך, ג'. ושמעו, ל'. הולך, ב' מלא בסיפרא ובפסוק. וגדול, ח' מלא. ה והרג, ל'. ו ובשושן, ל' פתח. איש, בראש הדף וצריך לכותבה כעין שירת האזינו בדף אחד לבדו וכל שמות אלו ליה. ז ואת, כל ואת דבני המן בלי געיה. פרשנדתא, [ת' זעירא]. ט פרמשתא, ש' זעירא. ארידי, ז"ל המ"ס מאן סליק לעילא ואתא ואמר מלה ארידי מלא או ח"י. במקרא גדולה חסר ונמסר ליה וחסר וכ"ה במקרא כ"י ואולם בס"א ימנים דפוס וכ"י מלא יוד וכ"כ ר' מאיר במגלותיו והמירי מנחה הכריע שדעת המ"ס בקיומו ואולם של"ל מ"ל. ויזתא, בסוף דפא והו' רבתי וז' זעירא. י את ידם, ד'. יב לאסתר המלכה, י"ד. ואת עשרת, ד'. מדינות המלך, ד'. מה, ל'. וינתן, [בתרי טעמא ובליפי]. יג ואת עשרת, ד'. יד להעשות, ב' מלא ובסיפרא. ותנתן, ל'. [בחד טעמא ומלעיל והתי"ו בקבוץ]. ואת עשרת, ג' בסיפרא. טו ויקהלו, ב' בטעם. היהודיים, ו' יתיר י'. טז במדינות, ל' וחד במדינות. והרוג, ל' וד' מלא בליפנא. יז ביום שלושה, [מלא]. יח והיהודיים יתיר י'. יט הפרוזים, יתיר ו'. הפרזות, ב' בליפנא.

ת"א ליהודים היתה אורה ושמחה סס יו עקרים מנ פכט. ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר שם דף כ. שמחה וששון ליהודים סכה מח. ואת פרשנדתא מגלה יו. ויזתא שם. עשרת בני המן שם. ובבזה לא שם. ויאמר המלך לאסתר המלכה שם. יום משתה ושמחה פסחים סח. על כן היהודים הפרוזים מגלה ב ויט.

רש"י

להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים: (ג) ועשי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך: (י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים. ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו בנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והבטילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין רעה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק מאת המלך: (יט) הפרוזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בט"ו. כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו

דמלכותא סילא כרפסא ותכלתא שיר בדהב טב דאופיר ומקבען ביה סמפירין ואבנין טבן לגו מן סרבלא לביש סינקא דכרום ימא מערבא לגו מניה לבושא כתונא דארגון דציירין עלה כל צפר גדפא ועופי שמיא והין דמיה דכתונא ארבע מאה תעסרין ככרי דדהבא והמינא מחית בחרציה די מקבען בארכוהי אבני בורלא מוקי פרתיאין רמי ברגליה מחתין בסוקדונין דדהבא וסתחתסין בקמרגדין וספסרא מראה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא וצייר עלה קרתא דירושלם ועל ידיה דספסרא צייר עלה גרא דמחוא חיויא מראה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא מניה כלילא רבא דדהבא מוקדונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבען בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודי למקימא קריא דכתיב ביה ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באפיא מכיכן ודרתא בארגונא נגיר טולא בחבלי בוצא עולמן מתתן ברישיהן כלילן וכהניא נקטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין כל דלא יתין לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי חרמין יתעבד וביתיה נולי ישתוה ועסרא בני המן מכירין ידיהון ואזלין וזמרין קדם מרדכי צדיקא ואמרין (ומשבחין) למן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טפשא דאתרחיץ בעתריה ועל יקריה: (טו) מרדכי עניתנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא מדיקא מן חרבא דלית אפשר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר מרדכי עינוהי וחזא יתה ואמר לה ברוך יי שלא נתננו טרף לשניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סגיאין מבני נשא הוו חדין על מפלתיה דהמן רשיעא וסודין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא דהכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכלילא דדהבא רבא מכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא: (טז) ליהודאי הות רשותא למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון: (יז) ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחות לבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעמא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עלויהון: (א) ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטא פתגם מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהודאין אנון בסנאיהון: (ב) אתכנשו יהודאין בקרויהון בכל פלכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא: (ג) וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עבידתא די למלכא מסגן עלויהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עלויהון: (ד) ארום אפוטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פלכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזיל ומתרברב: (ה) ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סיפא וקטילת גולפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון כרעותהון: (ו) ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק: (ז) וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא: (ח) וית פורתא וית אדליא וית ארידתא: (ט) וית פרמשתא וית אריסי וית

ארידי וית ויזתא: (י) עשרתי בני דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: (יא) ביומא ההוא עלא מנין קטילין בשושן קדם מלכא: (יב) ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהודאין והובדו חמש מאה גובריא רופלין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פלכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד: (ת"א ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירתא קטלו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא מה עברו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותיך תוב ותתעביד:) (יג) ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד על יומא דניסא וית עשרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא: (ת"א ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב. אוף למחר ליהודאי דאית בשושן למעבר היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא: (יד) ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עשרתי בנוי דהמן צליבו: ודין סדור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמן למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא. דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא. אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא: פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא. אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא. ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות אמתא: אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא: ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא. ויזתא הוה צליבא בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא. המן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מניה עופא חרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו דרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאתקטילו בשושן דהוו אתמנן על אשקקי מלכא: ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: (טז) ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וקימו ית נפשהון ואשכחו ניחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: (יז) ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק וניחא הוה לישראל בארבע עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: (יח) ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עשר ביה ובארבע עשר ביה ונחו בחמשא עשר ביה ומעביד יתיה יום משתיא וחדוה: (יט) בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקרוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה: (כ) וכתב מרדכי ית פתגמיא דאילי ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין: (כא) לקיימא גזירת דינא עילויהון למהוי עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר וית חמשא עשר ביה בכל שתא ושתא כזמן יומיא די נחו בהון

אבן עזרא

כאדם שהוא יושב בחושך ויצא לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישראל: (יז) מגיע. מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות: מתיהדים. מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מזאת המלה נלמוד כי מלת תורמין נכונה כי יו"ד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדים ומלים הכי כמו את מוצאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום כי וי"ו מבואך אם נוסף איננו תמה כי אותיות אהו"י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ"ם מדים ומלים ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז"ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שהתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה בדקדוק יפה: (א) אשר שברו. כמו עיני כל אליך ישברו; ונהפוך הוא. זה התואר מבנין נפעל: (ב) נקהלו היהודים. לאות כי היה להם עלים בשושן: (ד) הולך וגדול. זה הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר:

(ו) ואבד חמש מאות איש. זה הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר היו הכתים נהפכו ושמו. על טעם אבידתא וכן פורתא וזה השמות לא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים: (י) ובבזה לא שלחו. זה מפעלי הכפל על משקל כנה גם זאת עלה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לגלותו: (יב) בשושן הבירה הרגו היהודים. זה אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן ויקהלו היהודים אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: (טו) וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים במסלות: ועמד על נפשם. ונוח מאויביהם והרג. שמות הפעלים: (יט) הפרזים. כמו חדלו פרזון: ומשלוח. זה התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ"ם ונמצאו הנני משליח בך: מנות. חלקים. כמו מנה אחת אפים: (כ) ויכתוב מרדכי. לנדו לקיים בשנה הבאה והבאה כל השנים שמחת ימי הפורים: (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם

אֲדָר שִׂמְחָה וּמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ
לְרֵעֵהוּ׃ כ וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ כא לְקַיֵּם
עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ
אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃
כב כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם
וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל
לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה
וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃
כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת
אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא
הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים
לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃
כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב
מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־
רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן
קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן
עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה
וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ וְקִבְּלֻ° הַיְּהוּדִים ׀
עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא
יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם
וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כח וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה
נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה
מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא
יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס
כט וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל וּמָרְדֳּכַי
הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־תֹּקֶף לְקַיֵּם אֵת אִגֶּרֶת הַפֻּרִים
הַזֹּאת הַשֵּׁנִית׃ ל וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים
אֶל־שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ לא לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים
הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי
וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם
דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת וְזַעֲקָתָם׃ לב וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם
דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃ פ
י א וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁרֹשׁ ׀ מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי
הַיָּם׃ ב וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת
גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים
עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ ג כִּי ׀
מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל
לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר
שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃

°יתיר יו״ד °יתור יו״ד °הפרים ק׳ °וקבלו ק׳ °אחשורש ק׳

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים ושבעה. וסמן **פנואל**. וחציו **ותען אסתר** (ז׳ ג׳). וסדריו ה׳.

מסרה ומשלוח, ג׳ חד מלא ובענין דין חסר [בס׳ דיקי ומסורה בכילה דין מלא ודלא כמס״ק וכ״כ סל״מ וכ״ה במחזור קדמון מ״ס]. כ אל כל, יא בכתוב. הקרובים, מ׳ מלא. והרחוקים, ז׳ מלא. כא לקים, [כ״פ בחד י׳]. כב כימים, ד׳ דגשים. נחו, ל׳ בטעם. לעשות, [מלא]. אותם, ד׳ מלא. משתה, ג׳. ומשלוח, ג׳ דין מלא [דין חסר ומס״ק מלא], ומתנות, ל׳ ומלא. לאביונים, ג׳ חסר. כג וקבל, ל׳ [כ״כ וקרי וקבל]. החלו, הלמד בדגש. לעשות, [מלא]. כד והפל, ג׳ חד מלא דין חסר. כה, ובבאה, ב׳ הנה בלה. להמם, ב׳ מקרא. כו על כן, ס׳ ר״פ בטעם. לימים, ה׳. האגרת, ל׳. ומה ראו, ל׳. כז וקבל, הבלו ק׳. ועל, ו׳ פסוק ועל ועל ומלה חדא ביניהון. יעבור, [מלא]. הימים, ה׳. כח והימים, ס׳ [ג״ל ט׳]. ונעשים, ל׳ [הו׳ בגעיא]. דור ודור, ס׳ מלא בכתובים. ועיר, ל׳. וימי, ג׳ בריכם. הפורים, [דין למוד מ״ו]. יסוף, ל׳. כט ותכתב, ל׳ ת׳ רבתי. אסתר המלכה, י״ד. תקף, ל׳ וחסר. [לקים, בחד י׳]. הפרים, ד׳ בסיפרא. לא לקיים, [דין כתוב בתרין יודין]. קים, ב׳ ובסיפרא [והי׳ בעמם]. ואסתר המלכה, י״ד הצומות, ל׳ ומלא [דמלא]. לב ומאמר, ל׳. קים, ב׳. י א אחשרש, אחשורוש קרי. ב וכל מעשה, ב׳. תקפו, ל׳ [עפ״י כללי הדקדוק ל״ל פ״א דגושה כי הפות כס כדין חסר מ״ק לך עמ״ס בפ׳ בא י״ב כ״ז]. ופרשת, ל׳. גדלו, ב׳. הלא הם, ג׳. כתובים, ט׳ מלא בכתובים. מדי ופרס, ל׳. ג וגדול, מ׳ [ומלא]. ורצוי, ל׳. לרב, [ל׳ וחסר]. ודבר. ס׳ חסר

ת״א שמחה ומשתה ויום טוב מגלה ה. ומשלח מנות איש לרעהו מגילה ז. להיות עשים את יום ארבעה עשר מגלה ב. כימים אשר נחו בהם היהודים שם. לעשות אותם ימי משתה ושמחה שם דף ה. וקבל היהודים זוהר פ׳ כי תשא. ותלו אתו ואת בניו על העץ מגלה יט. ומה ראו על ככה ומה הגיע שם. קימו וקבל היהודים שבת פח. מגלה ז מכות כג שבועות לט. ולא יעבור מגלה ב. להיות עשום את שני הימים האלה שם ט. בכל שנה ושנה שם דף ד׳ ודף ו. והימים האלה מגלה יז ודף יח כ. משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר שם ב ג. וימי הפורים האלה לא יעברו שם ז. וזכרם לא יסוף מזרעם עקידה שער סע. ותכתב אסתר המלכה וגו׳ ומרדכי שם יט. לקים את אגרת הפרים הזאת השנית מגלה ו. דברי שלום ואמת שם יו. ומאמר אסתר קים שם. וישם המלך אחשרש מס על הארץ מגלה יא חגיגה ח. על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס מגלה ז ודף יב. כי מרדכי היהודי מגלה יו.

רש״י

ולמדו רבותינו: ומשלח. הם דבר כמו ומאמר מתמע לפיכך הסי״ן נקודה רפי: (כ) ויכתב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא: (כד) כי המן בן המדתא. חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע עליהם שבא השטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה כתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יסוף דמתרגם עד סוף דסף וא״א לומר להיות מגזרת (בראשית יט) פן תספה ומגזרת (שמואל א כז) עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תקף. תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו׳. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו:

חסלת מגלת אסתר

בדון יהודאין מבעלי דבביהון ובירחא די אתהפיך להון מדונא לחדוא לחדוא ומאבלא ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדוא ולשדרא דורון איניש לחבריה ומעדא דצדקתא מתנן דחשיבי: (כג) וקבילו עליהון כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגינהון: (כד) ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדיתהון צבע פיסא איהו הוא עדבא לשגושיהון ולהובדיהון: (כה) וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זמיוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על קיסא: (כו) בגין כן קרו ליומיא האלין פוריא על שום פיסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא בגין כן דיפרסמון יומי ניסיא ופתגמי מגלתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהוי ידעין מה חזו לטקבע יומי פוריא האלין בגין כן דאתעביד בהון ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון: (כז) קימו וקבילו יהודאין קימא עליהון ועלוי בניהון ועלוי כל דיירי דמתוספין עליהון ולא יעבר קימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האלין למקרי ית מגלתא במכתב רושם עבראי בבית כנישתהון בחד עסר ותרי עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בגו פציחיא ולחיתא דפלכיא בקרויא כפום זמניהון: (כח) ויומיא האילין אתחיבו למהוי להון דכרנא ולאתעבדא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשרין בכל פלכא ופלכא ודיירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האלין לא יעברון מגו יהודאין ודכרנהון לא ישתיצי מבניהון: (כט) וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי דיהודי ית כל מגלתא הדא וית תקפא דנסא לקימא ית אגרתא דפוריא הדא תנינותא: (ל) ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה ועסרין ושבע פילכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא: (לא) לקימא ית יומי פוריא האלין באדר בתראה בזמן עבורא היכמה דקים עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמא דקימו יהודאי על נפשהון ועל בניהון למהוי דכירין פתגמי צומיא וצלותהון: (לב) ועל מימר אסתר אתקימו פתגמי פוריא האלין ועל ידוי דמרדכי אתכתבת מגלתא בפטקא: (א) ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא וחפרכי ימא: (ב) וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רבייה מלכא הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי: (ג) מטול מרדכי יהודאה תנין למלכא אחשורוש גוברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומשוך עלמא ועד סופיה אשתמע ליה שמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד מדכרין ליה מזדעזעין מניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה:

חזק

אבן עזרא

היהודים. בעבור שחשבון שנותינו יוחשב בסוף המחזור בשנת החמה לכן חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שהיו הימים קרובים בערך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הולך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: (כג) וקבל. כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א״כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחלה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי. לעשות כן בכל שנה ושנה: (כד) כי המן בן המדתא. הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות: דגשות מ״ם להמם. לתקון מ״ם הכפל: (כה) ובבאה לפני המלך. הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני: (כו) על כל דברי האגרת הזאת. מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו. בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע. באמצעות האזנים: (כז) הנלוים. הם הגרים: ולא יעבור. אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות ציוו חכמינו ז״ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה. פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר גם שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: (כח) והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים. לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי איננו חייב מי שהוא במקום שלא היה שם יהודי בימי הניסים או במדינה חדשה: יסוף. יכלה כמו יחדו יסופו והם מהשניים כי תמלא בעלותו הלמ״ד והנה זאת הפרשה הגיד׳ שאמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך נטשוה על כן הולך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה: (כט) את כל תוקף. כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא: וטעם השנית. בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה: (ל) וטעם דברי שלום. שלא יפחדו בעבור שעזבו מלות פורים: וטעם אמת. שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפי׳ שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר. והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל ישראל ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי שחכמינו ז״ל קבעו התענית יום הספד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא צוה שיתענו כאשר אמרם במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים: (לא) וטעם וזעקתם. להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: (לב) ומלת האלה. שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר. בפתחות הבי״ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות ה׳ וספר הישר: (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ. שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו וגדלה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: (ב) תקפו. כמו את כל תוקף: ופרשת. מגזרת כי לא פורש: המלך. כאחד בחשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו בשלשה: (ג) ורצוי לרב אחיו. כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו. דילו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: זרעו. הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחלה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

חסלת מגלת אסתר.

תרגום שני

על מגלת אסתר

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עסר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא ואילין אינון עסר מלכין. מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. תנינא דנמרוד. תליתאה דפרעה מלכא דמצרים. רביעאה דישראל. חמישתא דנבוכדנצר מלכא דבבל. שתיתאה דאחשורוש. שביעאה דיון. תמינאה דרומי. תשיעאה דבן דויד משיחא. עשיריתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן ועל כל דיירי ארעא. כד מטת מלכות בבל למובדא מן ארעא ושולטניה יעדון מניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא מן ישוון עליהון למלכא וכד מית נבוכדנצר מלכא דבבל קם אויל מרודך בריה בתריה ולא הוו צבין אינשי מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך לא הוה מדוריה עם אנשא ואיך מוקמין אנהנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני אבוך נבוכדנצר ואתי עלנא וקטיל יתן. וכד שמע אויל מרודך ית פתגמי הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה. מתיב ואמר להון נבוכדנצר אבא מית וטריד מן עלמא ועד כען לית אתון מהימנין. מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך ארגיז ית ארעא כולה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות. מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשון דפרזל ודינחש ורמא בעקבוי דנבוכדנצר אבוהי ונגד ואפיק יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא קמו כולהון בחדוה רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגוונא טבא דמלכותא ויהבו ליה יקר סגיא ורבו יתירא. מתיב דניאל גברא דתחמדתא ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומוי דנבוכדנצר אבוך לא נפק אסירא מן ביתיה לעלם דהיכדין כתבא מפרש עליה אסיריו לא פתח ביתה. וכד אתחייבו סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר אבוך ואחריב ית ארעא דישראל ובזן ית קרתא ירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית עמא דישראל ואייתי יתהון לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי דבשמיא ואף נבוכדנצר אתגבר בלבביה ואמר לית מלך ושליט אלא אנא דהכא מפרש כתבא עלוהי אעלה על במתי עב אדמה לעליון: בהא שעתא עבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודא ונפקו עמיה כל אסיריא מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין טבין וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשח יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ואכל לחם תדירא קדמוי כל יומי חיוהי.

דריוש מדאה קביל מלכותא הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש דאמר למייתי חמרא מן מאה ועסרין ושבע מדינן למאה ועסרין ושבע מלכין דנגיין קדמוי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק. הוא אחשורוש מלכא טעותא. הוא אחשורוש מלכא טפשא דאמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזירתי הוא אחשורוש דמתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה הוא אחשורוש דאמר לאעלא ית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלתה הוא אחשורוש דביומוהי איזדבנוי דבית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם. הוא אחשורוש דאשתחרו בימוהי אפוהי דבית ישראל כשולי קדירא. הוא אחשורוש דאמר למיתי ארזי מן לבנון ודהב מאופיר ולא מייתי. הוא אחשורוש דביומוי איתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אורייתא דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב. הוא אחשורוש חמשא כתיב בהון הוא ואיתקריין רשיען וחמשא כתיב בהון הוא ואתקריין צדיקיא אברם הוא אברהם. הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. הוא חזקיה. הוא עזרא. אלין חמשא צדיקין: חמשא רשיען קדמאה נמרוד דכתיב ביה הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש ועל דאמר ולא עבד אתקצרו יומוי ברם מלך מהודו ועד כוש מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן הוא אחשורוש דקטל אתתיה מטול רחמוי הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הויאן חדא לחדא אלא היך דהוה שליט בהודו וכוש דהון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן ואפרכיא די להון דכותיה את משכח דשלמה מלכא שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הוין חדא להדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה די הוין קריבין הוה שליט על כולי עבר נהרא עלמא. ארבע הנון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא ותרין מן ישראל. שלמה ואחאב מן ישראל. בשלמה כתיב כדאמרית. באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה. ונבוכדנצר ואחשורוש. אלא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועסרין ושבע מדינן ולמה זכה די שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין תיעול בת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועסרין ושבע מדינן: בימים ביומיא האנון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי אלא כורסיה דמלכא שלמה דאתקן יתיה חירם בר אתתא

ביאור

דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. פי' שמהרה יתגלה מלכותו עלינו: כד מטת מלכות וכו'. עיין בדניאל: ולא הוו צבין אנשי מדינתיה. פי' שלא היו רוצים בני מדינה להמליך עליהם מלך מפני היראה שלא האמינו וסברו שיחזור ויעשה כמו שעשה אחר שבע שנים שהמית השרים שהמליכוהו ואמר אויל מרודך ועד עתה אינכם מאמינים שמת בחיים וגם הוא מפני דאגה זו כשיצא מבית האסורים הוציא אביו מקברו והראה להם שמת וכדאיתא בסדר עולם ובדרז"ל: וכד חזו אנשי מדינתא דעבד רעות אבוי דבשמיא. פירוש כשראו שרי המדינה שאויל מרודך עשה רצון אביו שבשמים וגזירתו ע"י נבואת ישעיה ואתה השלכת וגו': גברא דתחמדתא. פירוש איש חמודות: דלא שם עלוי רעות אבוי כו'. קאי על יהויכין שלא עשה רצון השי"ת וק"ל: ובהא שעתא עבד אויל מרודך וכו'. פי' בעת ההיא עשה אויל מרודך רצון אביו וה"נ ולא גרסינן שבר רעות וכדפירש מהר"ד מה שפי' ע"ש ותבחור הטוב והישר בעיניך: ואסחי יתי'. פירוש ורחץ אותו: דנגיין קדמוי. י"מ היושבים לפניו ובעבור שישיבתן היה על מטות נקט לשון נגיין כמו דגנא אפכקדן ויותר נכון לפרש המשתעשעים בכבוד סוסות המלכים ושאר תפארתם כי כן תרגום יונתן כחתן יכהן פאר כחתנא דמצלח בגינוניה וכן לאלים ללנו תרגם טלליא גנינים וק"ל: חמר דלא יתנזק. הכי הוא בגמרא פ"ק דמגילה א"ר מלמד שהשקה לכל אחד ואחד מיין מדינתו פירוש הרגיל בו שלא ישכרהו: תבטל מלכותי וכו'. י"מ שקאי על המלכה ושתי שאמר לבטלה כלומר להרגה ולא יבטל גזירותי יש מפרשים שקאי על בית המקדש שבימיו כתבו השטנה שלא לבנותו ולא רצה לבטל גזירתו כדפירש רש"י בפסוק עד חצי המלכות וע"ש ויותר נכון היה לפרש אהשבות הגזירה אחרונה שצוה לבטל רבים מעמים מלכותו ולהשמידם מיהודים ושלא יבטל גזירתו האחרונה שצוה להנקם מאויביהם וק"ל: דקטל אתתיה מטול רחמוי. פי' מדכתיב ויאמר ממוכן זה המן וא"כ הרג אשתו ושתי מפני אוהבו עצת המן וא"כ הרג את המן מחמת אשתו אסתר המלכה וכך הוא במדרש וק"ל: חירם בר אתתא ארמלתא. כך היא הגירסא הנכונה

אתתא ארמלתא דצור בחכמתא רבא. הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד סופיה בחר יי ביה עד לא אתיליד ממעי אמיה רחם יתיה גלא ליה רזין טמירין ואחזי ליה סתרין עמיקין. דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות לבא מן בראשית. הוא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין למדן קדמוי ועד אנון לא יכלין למללא קדמוי מילין דשקרא מן קדם דהוה ידע בין זכאה ובין חיבא. וזיוא הדרא אשתפך עלוהי וכתרא דמלכותא אתיהיב ברישיה חינא וחסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי. כל יומין עבד כבר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו ליה מטול דהוה רחים למלך עלמא יי צבאות דהכדין כתבא מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. שלמה הוו קרון ליה מטול שלמא דהוה ביומוי דהכן כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח. בן הוו קרין ליה משום דהוה בני ית מקדשא דיי צבאות דהכדין כתיב בנה בניתי בית זבול לך. איתיאל הוו קרון ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה דהכן כתיב ויחכם מכל האדם. יקא הוו קרין ליה דהוה רב ושליט על כל מלכי ארעא מדינחא ומערבא דהכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו. כל מלכיא דחילו מניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון שדין ופגעין וחיין ורוחין בישין אתמסרו בידיה מסן הוו מסקין ליה כל נוני ימא ועופי שמיא כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתין לבי טבחא למתנכסא מנהון לשירות שלמה עתיר ותקיף וקנא נכסין כספא ודהבא סגין לחדא. פשר מתלין ומחוי טמירין ומהודע רזין דלית להון סוף. סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל מלכותא ישתמעון ליה. קמו כולהום למחמי אפוהי ומתחמדין למשמע ממלל דעתיה. רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דוד אבוי. שמיה מהלך בגו מלכותא וגבורתיה בגו חכימין תמים וקשוט. סטי מן ביש ידע ברזי שמיא חכים אלהא תקפת מלכותיה מן כל מלכותא וסוכלנותיה מכל בני מחול. שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחימו יתיה כל מלכיא אתרעדן מניה כל שלטוניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון למהוי עבדין ואמהין דהטין קדמוי צבין למתב קדמוי ומתחמדין למשמע מילי פומיה וחוכמתיה כד פתח פומיה למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אנון די עלון (ס"א די צלון) קדמוי ופקדן יבסרון כל כרביהון וסנאין אנון אתריהון ומדינתהון ואתין למשמע מילי חוכמתא ונעימת פומיה איך מאחא דיהיב (ס"א מודה ויהיב) תושבחתא למרי מלכין ספתח פומיה בחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא. רמא ליה אתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע מילי עופא כחדא בעירא וחיות ברא טבין ואילין דהטין קדמוי ארון ונמרין אחידו זינא חכים בלישניה מן כל אומיא כחדא סבר כל מתיבתא וזין מניה כל מלכיא וכל מלכותא רתיתא אחידו כל שלטוניא ולית אתיהיב כליל ריש דנצחין ורמא שעבוד על כל אנשא הוא הות ריש כל מלכיא. ומלכותא לקבל חברתה לא נשא זינא כל מלכיא אתרעדו מניה וכל מדינן גלה ליה רזין וידע כל רזי בני אנשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין ליהוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי הוא שלמה מלכא דעבד כורסיה רבא דמלכותא חמי יתיה דהבא טבא דאופיר מקובע באבני בורלא ומשקע באבני ציצא וששא ומקובעין ביה זמרגדין וכדכודין ובורלין ומרגליין וכל מנין טבין לכל מלך לא אתעביד כותיה וכל מלכותא לא יכלין למתקנא כורסיא דדמי ליה הדין הוא עובדא דכורסיא קיימין עלוי תרין עסר ארוון דדהבא ולקבליהון תרין עסר נשריא דדהבא אריא לקבל נשרא ונשרא לקבל אריא מכונין אלין לקבל אלין ידא דאריא דדהבא דימיניה לקבל גפיה נשרא דדהבא דשמליה וגפי נשרא די דהבא דשמליה לקביל ידא אריא די דהבא דימינא וסכום ארוון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין וריש סגלגל הוה לכורסיא מלעיל אתר בית מותביה דמלכא וליה שתא דרגין דדהבין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא וכן על דרגא קדמיתא רביע תורא די דהבא ולקיבליה רביע אריא די דהבא. ועל דרגא תנינא רביע דיבא די דהבא. ולקיבליה רביע אמרא די דהבא. ועל דרגא תליתאי רביע נשרא די דהבא. ולקיבליה אינקא די דהבא. ועל דרגא רביעא רביע נשרא די דהבא ולקיבליה רביע טווסא די דהבא. ועל דרגא חמישתא רביע שונרא די דהבא ולקיבליה רביע תרנגולא דדהבא. ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא דדהבא ולקיבליה יונה די דהבא. ועל ריש כורסיא קיימא יונה די דהבא אחידא בר נצא בידיה ואף כדין עתידין כל אומיא ולישניא יתמסרון ביד מלכא משיחא ובית ישראל. ועיל מריש כורסיא קיימא מנרתא די דהבא מתקנא בתיקונהא. ובבוציניהא ובהזורהא ובצביתהא ובמחתיתהא וכלידהא ובשושנהא וקיימין לקביל סטרא דמנרתא שבעה קנין דמנרתא די דהבא דציירין עלה שבעת אבהת עלמא אלין שמהתהון אדם קדמאה ונח ושם רבא אברהם יצחק ויעקב. ואיוב בינידם. ולקביל סטרא תניינא דמנרתא קיימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעא חסידי עלמא ואלין שמהתהון לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד. וחור (ס"א וחגי) נבייא ביניהון ועל רישי מנרתא קביע כדנא דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמינה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מינה קביעא אגנתא רבתא די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקריבין מניה משחא לבוצינא דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא רבתא דציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובנו שבלין די דהבא נפקין תרין צנתרין דדהבה דציירין עליהון תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין מותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסיה קביעין שבעין כורסון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דיינין דינא קדם מלכא שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודנוי דמלכא שלמה דלא יזדעזע. ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עסרין וארבעה גפנין די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה וכד בעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים ית ריגליה על דרגא קדמיתא תורא די דהבא פשיט יתיה על דרגא תנינא ומן תנינא לתליתאה ומתליתיתא לרביעתא ומרביעתא לחמישתא

ומחמישתא

ביאור

הכתובה כי הוא היה האומן אצלו בבניין הבית ולא המלך חירם מן צור שלא מלכו בו יותר שהלא לו לבנין ב"ה הון רב: עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחים יתיה. פירוש עד שלא נולד בבטן אמו הקב"ה בראה אהבתו כמו שנתנבא נתן הנביא והקימותי והכינותי ממלכתו וגו'. וזו הכתובה על שלמה נאמרה ועדיין לא היה והענין הוא משל למלך שמלא עטרת נאה וקלעה ושבחה ואמר זה לבני לראשו ועדיין אין הבן בעולם וכו'. כדאיתא בספר הזהיר והובא בספר הפרדס שער מעוט הירח פ"ג ע"ש כי הן הדברים עתיקים ולו נאה המלוכה: ובינות לבא מבראשית וכו'. פירש מהר"ד שנתן חכמה להבין במעשה בראשית כו'. גם אפשר לומר שהיה יודע כל התורה מן בראשית עד לעיני כל ישראל אותיות לב זהו בינות לבא וק"ל: כבר תלת עשרין שנין. כן הגירסא בספר ישן ומבואר מעצמו: יקא הוו קרין ליה. כמו ולו יקהת עמים לשון אסיפה וקיבוץ: רמא ומנטלא רומם יתיה. פי' רם ונשא הוא השי"ת רוממהו כי תרגום של נשא מנטלא: סטי מן ביש ידע ברזי שמיא. פירוש היה סור מרע ויודע בסתרי השמים: דעתידים וכו'. י"מ כל העשירים וי"מ כל המוכנים ועתידים לבא לפניו. ולגירסא דילן קדמוי פירושו שעתידים לבקש ולחנן לפניו: יבסרון כל כרביהון. פי' יבזון וימאסון כי כן תרגום של דבר ה' בזה בסר וק"ל: איך מאחה וכו'. עיין במהר"ד שפירש מה שפי' ויותר נכון גירסתינו מודה ויהיב וכו'. מאחה יש ליישב ולפרש נעימת פיו שמחה ונותן שבחות להשי"ת מלשון האח האח: וזהו. שמקיים כשהתחיל לדבר בדברי חכמה ושמחה היה נעים כקול מנגנות: סבר כל מתיבתא. פי' שהבין והשכיל לכל ישיבות חכמות: אבני בורלא. פי' שוהם: אבני ציצא, פי' אבנים המתנוצצים: ריש סגלגל לכורסיה. פירוש ראש עגול בכסא לשון גמרא דשבת ראשו סגלגלין. זמרגדין: נפך. כדכודין. מרגליות: וכל מאנין טבין. כמו מיני אבנים טובות: תרין עסר. כנגד שנים עשר שבטי יה: דיבא. פי' דוב: אינקא. הוא גמל לשון גמרא פרק במה בהמה ובפתיחתא דאיכה אינקא חד וכו': טווסא. הוא מן עוף הידוע. וכל אלו חיות ועופות דחשיב זה כנגד זה הם בטבע שונאים זה אל זה ושלמה בחכמתו הכמם השלימם כמו שיהיה לעתיד לימות המשיח דכתיב וגר זאב עם כבש וכו': בר נצא. שהוא עוף הנקרא כן: ויונה די דהבא. רמז לישראל וכן הוא עוף הדורס והכל רמזים וסודות ולכן היו ע"ב נשרים כדלעיל. כי הכסא מרמז לדברים עליונים רוחניים: בחזורהא. פירוש כפתורים: ובצביותיה. מלקחים: וכלידהא. גביעים: כדנא דדהבא כו'. פי' כדה שמלאה שמן. ואין צריך להגיה כמהר"ד: צנתרים. כמו קנים של זהב: במוכנוי אזל. פי' בגלגל בגמרא דיומא דף ל"ז אף הוא עשה

מוכני

ומחמשיתא לשתיתיתא ומשתיתא עד דנחתין נשרין וחטפין ית מלכא שלמה
ומסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותניינא דכספא הוי במוכנוי וכד שמעו
מלכיא ית שמעיה דכורסא דמלכותא שלמה אתכנשון כולהון ואתון כחדא
ואשתחוו קדמוי ואמרין לכל מלכיא לא אתעביד היך כורסא חדא וכל
אומה ואומה לא יכלין למתקנא כוותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסיא
נחתו ושבחו למן די ברא עלמא כוליה וכד הוה סליק מלכא שלמה ויתיב
על כורסיה דמלכותא הוה חזר נישרא רבא ונסיב כתרא דמלכותא ויתיהיב
ית כתרא ברישיה ומן בתר כן הוה תנינא רבא מפקע במנגנון והון אריון
ונישרין סלקין במנגנון ומטלין על רישיה מלכא שלמה ויונה די דהבא הוה
נחתא מן עמודא ופתחת ארונא ונסבה סיפרא דאוריתא ויהבא ליה בידוי
דמלכא שלמה למוקמה מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו
ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה הוא
ובנוי בגו ישראל ; וכד אתא כהנא רבא למשאל שלמא דמלכא שלמה
וכל סביא הוו יסבין מן ימינא דכורסיה ומן שמליה ודיינין דינא דעמא וכד
הוו עיילין סהדיא די סהדון שקריא קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין
גלגליא חזרין תורין געיין אריותא נהמין דובין חשפין אמרין פעיין נמרין בעיין
אנקין בכיין שוגרין טייסין טווסין מיללין תרנגלין מקרקרין בני נצן מחטפין
צפורין מיללין למחשוף לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והוון
סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא (ס"א ואי לא כצ"ל
שני תיבות) בגינן עלמא מתעקר הון אריותא והלין בוסמנן במסקיה דמלכא
שלמה למיתב על כורסיה דמלכותא והיך כורסיא דמלכא שלמה לא הוה
לכל מלכיא. וכד איתחייבו סנאיהון דישראל איתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר
רשיעא מלכא דבבל אחריב ית ארעא דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם
ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לרבלה
די בארע חמת ואגלי עמהון ית כורסיא דמלכא שלמה וכד בעי מלכא
נבוכדנצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין ליה
אפרים ית ריגליה על דרגא קדמא ואריא דדהבא פשיט ית איטמיה דימינא
ומחא יתיה על איטמיה דשמליה והוה מחגיד מיניה עד יום מותיה. ומבתר
נבוכדנצר מלכא דבבל אתא אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיא דשלמה
מלכא ואוביל יתיה למצרים וכד חזא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שבחיה
דכורסיה דהוה משובח מן כל כורסי דמלכיא הוה מתחמיד דיסק ויתיב
עלוהי ולא הוה ידע די במנגנין סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא
קדמאה ואריא די דהבא פשט איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה
דשמאלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום מותיה. וכד אתא אניפונים בר
אנטיוכוס מלכא וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושבא ית כורסיה
מלכא שלמה ואייתי יתה בתפינן ואישתמטת ברעיה דכורסיה בשושילתא
די דהבא ואייתי כל אומני דעלמא וכל קיניייא למתקנא ית ברעיה דכורסיה
ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא הדין. וכד בטילת מלכותיה וקם כורש
פרסאה בתרוהי ובזכות די איתעסק בבית מקדשא זכה דיסוק ויתיב על
ההוא כורסיא דמלכא שלמה דכוותיה לא הות לכולן מלכיא: בשנת
תלת למלכותיה דנבוכדנצר הון בית ישראל בכיין מתאנחין ומתמחין
ואמרין וי לן אתגבר עלן שנאה בז ית ארעא אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי
יתן ודלא כשר עבד בן. סבינא בשושילתא אסר ורברבנן בגלותא אגלי
עולמתן בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחן אתנסיב מנן
וכד קמו מלכיא דבית דוד דאינון מלכו עלמא כוליה ומן בתר דוד קם
שלמה בריה ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא
ועל ריחשא דארעא ועל שידין ועל רוחין ועל ליליין והוה ידע ממלל כולהון
ואנון ידעין במלליה דהכדין כתיב וידבר על העצים. וכד שפר לביה
דמלכא שלמה בחמרא שדר וזמן לכל מלכיא מדינחא ומערבא דהוו סמיכין
ליה לארעא דישראל ואגני יתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה. ותוב כד
שפיר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר למעלא נבלין ועלצלין ותופין
וכינרין דהוה מזמר בהון דוד אבוי. ותוב כד שפר לביה דמלכא שלמה
בחמריה אמר לאיתיא חיות ברא ועוף שמיא וריחשא דארעא ושדין ורוחין
ולילין למרקדא קדמוי למחוי רבותיה לכל מלכיא דגנן קדמוי וסיפרין
דמלכא קריין יתון בשמהתהון וכולון מתכנשין ואתין לותיה בדלא אסירין
ובדלא זקיקין ובדלא אניש דבר יתהון בהשעתא אתבעי תרנגלא ברא
ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאייתי יתיה ברוגזא ובעא
למחבלא יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע
מרי מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא תלת ירחין די הבית
עוטא בלבי וטלקין קשישין עם מילתי מזוני לא אכלית ומוי לא שתיתי ומן
קדם דחזיית וטיסית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא מדינתא או שליטתא
דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית מדינתא חדא ברכא
דקיטור שמהא בארעא מדינחא עפרא יקיר מן דהבא וכספא כזבל בשוקין
ואילנין מן בראשית תמן נציבין. ומגינתא דעדן אנון שתיין מיא אית תמן
אוכלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינתא דעדן למיקום
בקרבא לית הינון ידעין למחי בקושטא לא יכלין ברם בקושטא חמיתיה
אתתא חדא שליטא בכולהון ושמה מלכת שבא כען אין שפר עלך מרי
מלכא איסר חרצי היך גיברא ואיקום ואזיל לכרכא דקיטור למדינת שבא
מלכיהון בשושילתא איסר ושולטניהון בכבלין דפרזל ואעתי יתהון לות מרי
מלכא. ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקריין ספרין דמלכא וכתבו אגרתא
וקטרו ית אגרתא בגדפיה דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרומא וצניף
צניפא והוה נצח ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה. ואזלו לכרכא דקיטור
למדינת שבא והוה לעידן צפרא נפקת מלכת שבא למסגיד ליומא ואחשיכו
עופיא ית שימשא ורמת ידה על לבושא ובזעת יתהון והות תמיהא ומתמהא
(וכד תמהת) נחת לותה תרנגול ברא וחזת והא אגרתא קטירת בגדפיה.
שרת וקרת יתיה ומה הוה כתיב בגוה. מני מלכא שלמה שלם ליכי שלם
לרבנייכי די את ידעת דאמליך יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל
עוף שמיא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין וכל מלכיא דמדינחא ומערבא
דרומא וציפונא אתין ושאלין בשלומי. כען אין תצבין ותיתין ותשאלין
בשלמי יקר סגיא אנא עביד לך מן כל מלכיא דגנן קדמי ואין לא תצביין
ולא

ביאור

מוכנה לכיור ומפרש בגמרא מוכנה גלגלא וכן היה תקין שם בגלגל
ומפרש ואזיל למה היה שם: מפקע במנגנון. פירוש מתגלגל בחכמה
וכן הוא בערוך מניגנון בדרך עלמה וי"מ במשקולות היה התקין מסבב
ועולה ויורד כענין המורה שעות העשוי על פי משקולות בחכמה גדולה
וזהו מנגנין פקעין הגלגלים שנעשו בחכמה מתגלגלים: גלגליא חוזרים.
פי' כשהיו המעלות סובבים היו הגלגלים חוזרים: תורין געיין כצ"ל.
ופי' געיין ידוע וכן אצל כל אחד ואחד לפי ענייני הרמת קול ולעקה
הוא וק"ל: ואילא. כבר הגהנו להיות שני מלות ואי לא נכון הוא נראה
פירושו כמו אבל שבמקרא וק"ל שהוא אמת וקשוט: איטמיה. כנ"ל
והוא לשון אטמא דסף מדוכתיה וכן אלא דלא אטמא דדבא בתרא
ופירושו ירכה וק"ל: בשושילתא דדהבא. כמו בשלשלאות של זהב וכן
לקמן בפסוק בסכת: אומני קניגיא. פי' לורפים וכן נמצא בתרגום ראשון
גבי שמן פסוק ותאמר לו זרש וע"ש: אתגבר עלן. כך מצאתי בכתב
ישן: ודלא כשר עבד בן סבינא בשושילתא. כנ"ל פירוש לא כהוגן
עשה במה שהזקנים הוליך בשלשלאות: וכד קמו. פי' ובזמן שהתחיל
מלכות בית דוד: ואגני יתהון בגו טרכונא. פי' והושיבם בהיכל המלך
וכן תרגום אונקלוס אצל ארגוב ע"ש: בדלא זקיקין. פירוש בלא
אוסר ותפיסות וזהו בדלא אסירין ולא מי שהכניסם רק מעצמם:
למחבלא יתיה. פי' שרצה להוכיח לייסרו ולהענישו: טלכין קשישין.
פירוש עלות ישרות עם דברי: וכספא כזביל בשווקים. פירוש כסף
במולות כזבל כמלא שכיח ואפילו העפר יותר חשוב מן זהב טוב:
למימחי בקושטא לא יכלין. י"מ וגורסים בקשתא ופי' שאינם יכולים
להכות בקשת ומצילין ראיה מהערוך והמקור משנה דכלים פכ"א
בקטנייות שפירושו כמין קשת ויותר נראה פירושו שקאי אדלעיל למיקם
בקרבא לית הינון ידעין למחי פירוש שאין ביכולתם לערוך מלחמה
וקר' להכות' בקושטא באמת שכן הוא וק"ל: וי"מ לממחי. לשון מי שיש
בידו למחות ואינו מוחה והכל אחד: צנף צניפא. פי' פרח מין העופות
ונלחם שיעופו עמו: למסגד לימא. ובס"י מצאתי ליומא ונכון בעיני
שר"ל לשמש ואור היום הלכה ורואה מושך: ורמא ידת על לבושא
ובזעת יתהון. פירוש שספקה ידיה כדרך המצער ועל כן קרעה בגדיה
והיתה מתמהת על הסיכוי והסמך ובתוך שתמיהה ירד אליה התרנגול
וק"ל: שרת וקרת וכו'. פירוש שתורה ופתחה הכתב והיאה קוראת
אותו: אין תצביין ותתון. פירוש אם תרצי ותבואי וכדלעיל בפסוק
ראשון לא הוא נבין והוא ידוע: דגנין. כבר פירשנו: תוב תניית
רמת

ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר עליכי מלכין וליגיונין ופרשין ואין תימרין מה מלכין וליגיונין ופרשין אית ליה למלכא שלמה חיות ברא אינון מלכין וליגיונין ופרשין ואין תימרין מה פרשין עופי שמיא אינון פרשין חילי אינון רוחין ושידין ולילין אינון ליגיונין דיחנקין יתכון על ערסתיכון בגו בתיכון חיות ברא קטלין יתכון בחקלא עופי שמיא אכלין ית בסרכון מנכון וכד שמעת מלכא שבא ית פתגמי אגרתא תוב תנית רמת ידה על לבושא ובזעת יתון שלחת וקרת לסביא ולרברבניא ואמרת להון לא ידעתון מה שלח לי מלכא שלמה מתיבין ואמרין לית אנחנא ידעין למלכא שלמה ולא חשבין ית מלכותיה. והיא לא אתרחיצת ולא שמעת מליהון ושלחת וקרת לכל ספני ימא ואטעינת יתון אשכרין ומרגליין ואבני טביין ושדרת ליה שיתא אלפי טלין וטלייתא וכולהון בני שתא חדא וכולהון בני ירחא חד וכולהון בני יומא חד וכולהון בני שעה חד וכולהון בני קומא חדא וכולהון בני קציצא חדא וכולהון לבושין לבושא ארגוונא וכתבת אגרתא ושדרת ליה למלכא שלמה בידיהון מן כרכא דקיטור לארעא דישראל מהלך שבע שנין כען בצלותך ובבעותך דאבעי מן קדמך אייתי לותך לסוף תלת שנין והוה לסוף תלת שנין אתת מלכא שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה דאתת מלכא שבא אפיק לותה ית בניהו בר יהוידע דדמי לשפרפרא דנפיק בעדן צפרא ודמי לכוכב נוגהא דמנהיר וקאים ביני כוכביא ודמי לשושנה דקאים על פרצידי דמיא וכד חזת מלכא שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת מן רכובתא. מתיב בניהו בר יהוידע ואמר לה למה אתרכינת מן רכוביך. מתיבה ואמרה ליה לית את מלכא שלמה. מתיב ואמר לה לית אנא מלכא שלמה אלא חד מן משמשיא דקיימין קדמוי ומיד אהדרא אפאה לאחורה ומתלת מתלא לרברבניא אי לא חזי לכון אריא אתון חזון מרבעותיה ואין לא חזיתון מלכא שלמה אתון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואייתי יתה בניהו בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכא דאתת לותיה קם ואזל ויתב בבית זוגיתא וכד חזת מלכא שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבא בלבה ואמרה דמלכא במיא יתיב וחליזת חילוזה דתעבר וחזא לה סערא בריגלה. מתיב מלכא ואמר לה שופריך שופרא דנשי וסערך סער דגברא וסער לגברא שפר ולאתתא גנאי. מתיבה מלכת שבא ואמרה ליה מרי מלכא אמתיל לך תלתא מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעית אנא דגבר חכים את. ואי לא את כשאר בני אנשא. מתיבה ואמרה ליה מהו נגרין דעא ודולין דפרזל דדלו אבנא ומשקי מיא מתיב ואמר לה גובתא דכוחלא. מתיבה ואמרה ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית מתיב ואמר לה נפטא. מתיבה ואמרה ליה מהו ארקלין אזיל בריש כולהון וצוח צוחא רבא ומרירא רישיה כאנמון. שבח לחורין גנאי למסכינין שבח למתים גנאי לחיין חדיי לציפורין נסים לנונין מתיב ואמר לה כיתנא. מתיבה ואמרה ליה לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי אשריך ואשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו טרכונא בבית מלכותא וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה (דמלכא שלמה) יהבת שבחא למאן די ברא יתיה ואמרת יהי יי אלהיך ברוך דאתרעי בך למתב יתך על כורסי דמלכותא למעבד צדקתא ודינא ויהבת למלכא דהבא וכספא טבא (סגי לחדא) ויהב לה מלכא כל מה דצבית. ומלכי מערבא ומדנחא וציפונא ודרומא כד שמעו שמעיה כולהון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתריהון ביקר רב וכרבו רבא ובדהב ובכסף ובאבניא טבין ומרגלין. וכד אתחייבו סנאיהון דישראל הוה ירמיה נביא מתנבא נבואה סגיאין עליהון ולא מקבלין מניה אלהן שבישת יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא שבט בנימין דהכין כתיב ויצא ירמיה מירושלים ללכת ארץ בנימין ואיך דהוה ירמיה נביא בגו ירושלם הוה בעי רחמי מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסירת קרתא ירושלם בידיהון דכשדאי ולא אחריבון יתה אלא איך ירמיה הוה בארע שבט בנימין אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר מלכא דבבל ואחריב ית ארעא דישראל בז ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא ועד נבוכדנצר רשיעא יתיב באנטוכיא דרבלתא שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאתחריב וחילוותא דכשדאי מקפין לה הוה ירמיה נביא צוח בקלא רמא ובכי בכיא רבא ומרירא מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשתבשית תקיפתא יתי ויכילתא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש כל חילוותא דכשדאי ואתא וקם על בית מקדשא ומניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם הוה ידע מה דהוה בסוף משיריתיה דסנחריב כד אשתלח עליהון מלאכיא מן מרומא וקטל בהון תמני עשר רברבנוי וחמשא אלפין פרשין ולא אשתייר במשיריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי. ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכדנצר מלכא דבבל קום איזיל ותיב לרבלה כארע חמת קלקל בחצים שאל בתרפים. שדא גירא למערבא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא למדינחא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא לקרתא חייבתא דתתעקר בעגלא מן עלמא והדר ונפל לגו ירושלם וקם ושדא רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר שמגר נבושר סכים רב סרים רב מג. וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא. מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואיתיתין על קרתך ועל היכלך. וכד חזא פיתחא דבית מקדשא דעמא מסאבא קיימין לקיבליה

ביאור

רמת ידא. כצ"ל. ופירושו שוב שנית הרימה ידה כי גם כבר בראשונה עשתה כן: לא אתרחיצת. פי' לא בטחה בדבריהם כי ידעה האמת: אשכרין. מהר"ד פירש מיני ארז ויהיה מלשון גמרא דיומא שני גורלות של אשכרוע ופי' של ברוש ולפ"ז הוא אצ"ל כעין אשכרועין ויותר נכון לפרשו לשון מנחה כמו שבא וסבא אשכר יקריבו: ובני טביין. כ"א בהמינת יד כושן וא"ל לדוקסים כמ"ש מהר"ר מה שפירש: טלין וטלייתא. פירוש נערים ונערות: בבי קציצא חדא. י"מ על שם שראויים למות בשעה אחת והיה מלשון קיצוץ אילנות וי"מ במזל אחד ויותר נכון לפי הענין לפרש מלשון קצבה ומדה כלומר זמן ושעה אחת קצובה לשון וק"ל: בצלותך ובבעותך דאבעי. פירוש שלכך אמהר בואי לשלשה שנים בשביל השאלה ובקשת חכמה שאשאל: אפיק לותה ית בניהו וכו'. דדמי לשפרפרא. פירוש שלא לנגדה את אחד השרים דהיינו בניהו בר יהוידע שדומה בהוד יופיו לעמוד השחר והוא לשון פסוק בדניאל ו' בשפרפירא יקום וק"ל: פרצידי דמיא. כצ"ל ולפ"ז הוא מלשון פרצודי דתותי קלא ופירוש פרי. ולפי הגירסא פלידי יותר נכון והוא כמו על אפיקי מים כי תרגום של אפיקי פלודים ועיין בערוך בערכו: אתרכינת. פירוש ירדה ונשמטה: מרובעותיה. מהר"ד פירש מלשון רביעה ושכיבה ולפי הענין אם לא ראיתם האיך יכולים לידע ולהשיג ענייני ומהותו ממקום שהכב ר"ל ממהות אחד ממשרתיו מאז ניכר גודל ארכו ורחבו של המלך בענינו ויותר נכון לפרש מרבעותיה על הבנים וילדיו שגידל: בבי זוגיתא. פי' שראתה את שלמה המלך יושב בבית העשוי מזכוכית לבנה והיה נראה לה כאילו המלך יושב במים: וחליזת חילוזה. פירוש שהגביה בגדיה לשון שלזון הזכר אצל נשים שפירושו מתעקם וכן שהעקימה בגדים: נגרוי דעאן. ל"נ היא גרגותא באבר של עץ: ודוולין דפרזל. פירוש דלי של ברזל דדלו אבנא ומשקה מיא ופתרונו גובתא דכיחלא פירוש שופרת של קנה שנותנים בו הכחול שכוחלין בו העינים ופי' שהכף שלוקחין הכחול הוא של ברזל והכחול הוא קשה כאבן: ומשקה מים. פירוש מוציא מים מהעין כמין מים כדאיתא בגמרא ולשדיה בגובתא ופירוש קנה חלול: ומאכלו עפר וגו'. פירוש שילא מחפירת הקרקע ונשפך כמים שהוא כמין נפקא שנשפך ככסף חי ומביט לבית כדאיתא בגמרא פרק במה מדליקין נפט מפני שהוא עף ופירש"י נדבק בכותלי הבית וק"ל: ארקלון. כתב המתורגם שאינו יודע לפי שאינו חכם כשלמה ומצאתי פירושו רום שערים: שבח לחורין. לשרים: גנאי למסכנין. לעניים ולפי הענין שמפשתן עושים בגדי שש שהוא מלבושי שרים כדפירש"י פרשת מקץ: וגנאי לענים. לבושי בגדי שש: שבח למתים. שעושין תכריכין השוים למתים: גנאי לחיין. שמפשתן עושין חבלים לאסור בני אדם: חדיי לצפורין. שהוא משמח לעופות שאוכלי' זרע פשתן: וגסים לנונין. פירוש גנאי לדגים שמפשתן עושין רשתות ופחים ללכדם: טרכונא. כבר פירשנו שהיא היכל ופלטין: שבישתא. פירוש פתה והסית אותו הרוח וכו': באנטוכי רבלתה. כדאיתא במלק רבלתה זו אנטוכיא: ותרעי. פירוש ושבר החומות: תקיפתא יתיה ויכילתא. כלומר שירמיה אמר כלפי מעלה במה שפיתתני ויכלת כמו ועם האנשים ותוכל: ומניד. שהיה מנענע בראשו: ומוביל ומייתי. מוליך ומביא מקודם שהיה יודע מה יהיה באחריתו: קלקל בחצים וגו'

לקיבליה סתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חיילותא דכשדאי ואייתין עמהון תלת מאה ושיתין גמלין טעינין נרגין די פרזל ובלעת אינון פגדיתא (בתי"ק פדותא) בריאתא דבית מקדשא. ועד כען לא יהבין נפשתהון לאיתפתחא עד דאתא פרניטום ונכס חזירא וזריק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאיסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא נחסא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסביא דישראל ואמר להון דמא הדין דמן גברא הוא. מתיבין ואמרין ליה נבייא חד הוה ביננא והוה מוכח לן ולא קבילנא מיניה וקיימנא וקטלנא יתיה בבית מקדשא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר לון זילו ואייתו לי ארבעת אלפי כהני בחירי ונכס יתון עלוי דההוא דמא עד כען לא איתבלע בארעא עד דנזיף ביה נבוכדנצר ואמר ליה כולא אומתך תחרוב עלך ובתר אתבלע. וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעיליה ואתקין באיפודיה ונסיב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא. עני וכן אמר יהיב ביתא ומשלם למרוי ונטריא לא הוינא ביה. ורמא נפשיה לגו נורא ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא. אף אינון נסיבו ית נבליהון וית כינוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו. וכד בעא נבוכדנצר למיעל לבית קדש קודשיא איסתתימו תרעי היכלא ולא מתחין נפשיהון עד די נפקת בת קלא משמי מרומא. ואמרת ליה פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא מסאבא לבית קדש קודשיא (וחזא) שבחיה דמלך כל עלמיא יי צבאות. וחזא ית מאני קודשיא (דאשתמשו בהון כהניא ומלכיא דבית דוד) דאתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן בר מבהל וקטל קטלא רבא ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשילשלון דפרזל ואוביל יתון ערטילאין כד טעינין על צואריהון חלא. וירמיה נביא אזל עמהון. עד דמטא קברי אבהתא וצוח ובכא ועני וכן אמר אבהתנא מרחמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוח קודשא ואמרת ליה כבר אמרית לך ירמיה נביא כי אספתי את שלומי. קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קיברי אומהתא. עני וכן אמר אמהתא מהימנייא (בתי"ק מרחמניא) שרה ורבקה ורחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון ובנתיכון עמא דישראל דרביתון יתון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא. מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קול ברמא נשמע. קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נבייא עני וכן אמר נבייא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא בני ישראל דדברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא. מתיבא רוחא דקודשא וכן אמרת כבר אמרית לך ירמיה נבייא אם יעמוד משה ושמואל לפני. קם מקברי נבייא (ואזל) ונפל על קברי (מרזחיא) עני וכן אמר אוכלין יתי לחם אבילין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוחא דקודשא ואמרת אל תבא בית מרזח. והוה ירמיה ספיד ובכי ומיליל על בית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין חלא על צואריהון אינון ומלכיהון ורברבניהון ושלטוניהון עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתון. עני ירמיה נביא ואמר לנבוכדנצר רשיעא ולכל חיילותיה דכשדאי דאתון עמיה דלמא תיזלון לבתר טעותכון ותשבחון יתון בקושטא תדעון עמא קטילא קטלתון ועמא שביא שביתון. הוו מדברין ואזלין עד די מטו לההוא מדינתא. הוה ירמיה נביא בכי ומתנח ונתרו מן עינוי תרתין דמען והוו תמן תרין מבועין דמיא עד יומא הדין וכד אתון ומטון לנהרותא דבבל עני מלכא נבוכדנצר רשיעא ואמר לון לבית ישראל אילין אינון זמריא דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון ויזמרון קדמי. וכד שמעו ליואי נטלו ית כינוריהון בערבתא דקיימין על נהרותא דבבל דהכין כתיב על נהרות בבל וגומר על ערבים בתוכה וגומר ועגאון ליואי ואמרין ליה לנבוכדנצר רשיעא אין אנן עבדינן רעות אבונא די בשמיא והוינן משבחין קדם אבונן דבשמיא בירושלם בידא דידך לא איתמסרינן. השתא איך נשבח קדמך שבחא די מרנן. דהכדין כתבא מפרש ואמר איך נשיר את שיר יי. כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטולו יתהון על דעברו על גזירת מלכא. עני פלטיא בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרה ביד רעיא ואתא דיבא וגנב מן ענא מן מאן מתבעיא עני ואמר ליה מן רעיא הוא מתבעיא עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואייתי לצדקיה מלכא ואעבירו מיניה ית שלשלוון דפרזל ונחש ושני ית לבושיה ייסוריה: בשנת בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי ועבדוי. אוכלוסי פרס ומדי איסתרתיגין ורבנין די ממנן על פילכיא עטיפן באיצטלוון דמילת לבישן ארגוונין אכלין ושתן וחדיין קדמוי: בהראותו לא כתיב די אחוי ית עתריה אלא כתיב בהראותו את עשר כבוד מלכותו וההוא (עתריה) די אחוי דבית מקדשא הוה ולבישרא ודמא ליה עתרא כוליה עתרא דקודשא בריך הוא דהיכדין כתיב דירי כספא ודירי דהבא אמר יי מרי חילוותא. שיתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו הא שיתא וכד חמון תמן ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צביין למסעי קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין למסעי מטול דחזין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סמכא חורנא לגרמיהון: ובמלאת ובמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא אעביד משתיא לבני אתרוי (לכל עמא דתשכחון בשושן למזעירא ועד רבא משתיא שבעא יומיא) ואעילינון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי ודבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבד כיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני משללין (כאן חסר פסוק): והשקות ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוה שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה לההוא כסא ומפקין חורנא (חדתא) והוו תמן קומקמי וכסי לא הוו דמיין לחדדי מטול כן כתיב ומאני מן מאני משניין אלא כד הון מפקין למאני דבית מקדשא ומזיגו בהון הינון אומי עלמא הוה משתני זיוהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב (הוה) מן מא

דשתי

ביאור

וגו'. לשון פסוק הוא ביחזקאל ועניינו קסמים ותרפים: פגרתא ברייתא. פירוש שער ההיכל של בית המקדש כדאיתא בפרק חלק ויותר נכון הגירסא פרותא כי תרגום של דלתי פרתי וק"ל ועיין במתורגמן: ונכס חזירא. כבר פירש שהוא הטיטס: פרניטום. שם שר אחד: למרתע וכו'. פירוש שהדם היה מתנענע ולא נח. וכן פירש"י בגילא פסוק ויסמכה. כהשעה לאחור וכן הרבה: יהיב ביתא ומשלם למרוי. כך מצאתי בקלף ישן ואין צורך להגיה בדפוסים כמ"ש מהר"ד ע"ש שפירש מה שפירש ולגירסתינו הוא כפשוטו מרוי הוא מרי עלמא הקב"ה שא"ל הכהן גדול הרי מפתחות ההיכל ומשלם למרוי שהוא יהיה הגזבר ונפל לתוך האש: וחזא שבחיה דמלך כו'. כך מצאתי בתי"ק ולפ"ז א"ל לכל הדפוסים שבקודם קדשים היא שבח המלך על דרך מי כמוך באלים וכו'. וע"ש שפירש מה שפירש ולגירסתינו פשוט הרואה שבח של השי"ת: טעינין על צואריהון חלא. פירוש נושאים על צוארם משא חול ואבנים לצורך בנין: ומרחמני. דלגבי אבות וכן גבי האמהות לגירסתינו פירוש אוהבים: דרביתון בקושטא. פירוש שהייתם מגדלים אותם באמת: קברי מרזחיא. כך מצאתי בנוסחא ישנה ומדוייקת ופירוש כדמתרגם ואזיל אל תבא בית מרזח וגו'. ופירושו בית האבל וכן פירש לעיל: בקושטא תדעו עמא קטילו קטלתון. פירוש לא תתפארו לומר שהכיתם וידיכם הרמה עשה החיל הזה כי לא בצדקתכם אך נגזרה הגזירה מהשמים וכמ"ש בישעיה קמי רמים ועשני קמה כלומר שהכל נעשה וכן כאן: עד די מטו לההוא מדינתא. כצ"ל וכ"ה ופירושו עד שהגיעו: ונתרו מעינוי. פירוש נשרו ויפלו דמעות מעיניו: וכד שמעו ליואי נטלו כינוריהון. עיין במהר"ד שפירש תלו כנורותיהם וע"ש ויותר נכון לפרש זרקו וק"ל: בידי דידך. לא אתמסרינן כצ"ל ופירושו אילו היינו משבחים להקב"ה כדקא יאות בידך לא היינו נמסרים: ענא די מסרא מרה ביד רעיא ואתא דיבא וכו'. פירוש לאן שמסר הקב"ה ביד הרועה ובא זאב וטרף: ואייתי לצדקיה כו'. כך מצאתי בתרגום ישן כתוב בקלף ולפ"ז הוא כפשוטו שהביאו לפניו לצדקיהו המלך והעבירו ממנו השלשלאות של ברזל ושינהו בבגדים וכן גילה בדרך השפיטים ואסורי ברזל וזהו יסוריה פירוש אסוריה ועיין במלכים כ"ד: לית עתרא. כצ"ל ואין צורך לפירוש מהר"ד ודוחקיו: מרי חילוותא. פירוש ה' צבאות: שיתא וכו'. דכתיב מייתי ראיה דהא כתיב שש תיבות וק"ל: סמכא חורינא. פירוש צוה המלך לעשות מקום מיוחד וכל סעודה. אבל המלך משתמש בהיכלה היא ולכן אמר ששנה: טורנא חדתא מטול כן כתיב. פירוש דרכם מלא

שונים

דשתוי ומטול כן דהוה שתוהי הוה משאיל ליה לגברא בר כמא שנין אנת הוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין שנין דכותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך: והשתיה ושתיאן כנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזקין מטול מן כסא דאנשי פרסאה כד הוו אתיין לון כסא רבא דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקריה שמיה פיתקא והיין משקין ביה לכל גברא חד ולי: הוו שבקין ליה עד דשתיאו ביה חד. ומזונא דהוה מזיג להון לפרסאי עתרא רבא הוה עתיר איך הוה עתיר דהוה מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה משכח גברא דשתי רמיז ליה למזוגא עבירוהי מינאי ולך זופלן זוזין מטול דלא הוה משכח דשתי אלא אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשיתויי אלא איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול כן כתיב והשתיה כדת: גם לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוה מזנא להון חמרא אוכמא ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתתחזי להון עתרא דמלכא והויין משאלין לה היך דמיך מלכא והות מחוה להין למה נשי בען דידען כל מידי והות אמרה להון מגניא דמלכא לבא אכיל ולבא שתי ולבא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות: ביום ביומא שביעאה כד שפיר ליביה דמלכא בחמרא ולבהון דמאה ועסרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין כלילא דמלכותא הוה תיגרא ומצי ביניהון בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא. מלכי מערבא הוו אמרין נשי דילן שפירין (וכולן הוו אמרין דילן שפירין) ואוף מלכא אחשורוש בטעם חמריה מתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון מהימנין לי הא בבליתא חדא מותבת בגו טרכונא דמלכותא דילי אשלח ואקרי יתה לקדמי ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא (דילכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא אחשורוש שבעא סריסיא (ומשמשיא דקדם מלכא): להביא מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא: ותמאן מתיבא ושתי מלכתא ואמרת לון לשבעא סריסיא גנאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא דאוף אתון שטיתון כותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שריותא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי יתיה חמרא למימר מילין דלא כשרין כותך. בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האילין רגז רוגזא רבא ורוגזיה דליק בליביה. ותוב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא כען איזילו ואמרו לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי ולקדמי מלכיא האילין. קטילנא יתיך ומובידנא ית שופריך מניך. וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא מתיבא ואמרת לון איזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזירתיה הלא אנא היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי עד כען לא חזא איניש גופי אלא אנת מלכא (בלחודך ואין) כען עילא אנא לקדמך ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא. מתיבא רבתא דפרסיאתא ואמרה לה לושתי מלכתא אין קטיל יתיך מלכא ומוביר ית שופריך מניך לא תפרסמי ית שמא דיליך וית שמא דאבהתיך ולא תחזין גופיך וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלחודוהי. בהשעתא כד אמרו רברבני למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח ביד סריסיא ורגיז מלכא לחדא וחימתיה תקיפת עלוהי: ויאמר ואמר מלכא לחכימיא ידעי זימנא ארום כן פתגמי דמלכא קדם כל ידעי גזירין ודינין: והקרוב ודקריבין ליה בעיצתא דרחיקין ודקריבין. כרשנא מן אפריקי. שתר מן הנדקי. אדמתא מן אדום. תרשיש מן מצרים. מרס מרסנא (מן מרס מארעא רחיקא. ממוכן) מן ירושלם. שבעתי רברבניא דפרסאי (ומדאי) דחזין אפוי דמלכא אינון דיתבין קדמאה במלכותא. פקדתיה דמלכא אחשורוש די שלח ביד סריסיא: ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרי שמיה ממוכן מטול דכד גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה והוא דניאל בגלותא ואתעביד על ידוי ניסין וגבורן ותוב על ידוי דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקנן ואמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא דהכין הוה גזירת מלכא בזימנא דהוו יתבין עיצין עיטא הוו שליטין זעירי עיצין קדמוי ואין שפירת עיטתא עבדין יתה. ואין לא שפירת עיטתא. די רברבין מנהון הוו עיצין וממוכן הוה זעירא דכולהון והוא יהב עיטתא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל אתתא פרסיאתא והות עתירא מניה ולא הות צביא מתמליל עמיה אלא בלישנה ואמר ממוכן בגרמיה כד אישתכח עלעיתא למכבש על נשיא דאינהון מוקירן לגובריהון בכן אמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא לא על מלכא בלחודוי אסטת ושתי מלכתא אלא על כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא אחשורוש: כי ארום יפוק פתגמוי דמלכתא על כל נשיא כולהון למהוי שייטין בעליהון בעיניהון ותהוי כל אתתא אמרה לבעלה דילמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר דתיתי ושתי מלכתא קדמוי ולא צביית למיתי: והיום ויומא הדין אמרין שלטונתא דפרס ומדי דשמעין ית מליא דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא כמיסת די תהוי בסירא למרגז עלוהי: אם ובזמן דהגזר ממוכן גזירתא חדא דחיל מן נפשיה ואמר דילמא לא יעביד מלכא גזירתא דא (וכד תיעול) ושתי ותשמע גזירתא די גזרית עלה ותידון יתי דינין בישין ותקטול יתי אלא אנא אחזיה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי ואומי יתה במומתא דפרסאי ומדאי דהינון דחלין מנהון לכן אמר ממוכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגמא מן קדמוי ויכתיב מומי בגזרתיה דמדאי ופרסאי ולא יבטיל דלא

תיעול

ביאור

שותים כיון ששתה בכוס פ"א היו מוזגין ומוליכים אחרים: רב מאן דשתוי. פירוש שהיין היה יותר זקן בשנים יותר מהשותה ודרש מלת ויין המלך רב כמו ורב יעבור לעיל: דהוה למוד. ארבעה או חמשה המינון. פי' שהיה נמדד ומשוער ארבעה חמשה מדות כי כן פירוש של למוד ולא לכוד כאשר היה בדפוס ראשון וכן הימנון פירוש מדות ואם כן א"כ לדוחקים לפירוש מהר"ד: שמיה פיתקא. פירוש שם הכוס היה כך על שם שמשליך ודוחה ומשכל חיי השותה והוא לשון גמרא בפרק מי שאחזו פסקיה ד' אמות פרסא ופירש רש"י שם לשון הנ"ל: זופלן זוזין. פירוש שם מטבע הוא ולא כדברי מוהר"ד שפירש מטילים וזורקים דאי כדברי הנ"ל זלפין: דלא משכח רשתי וכו'. פירוש מפני שלא היה נמצא מי שיוכל לשתות הכוס ולכך נותנים לשר המשקים הזוזים כדי שלא ישקנו: מחוה להון למה נשי בעין וכו'. פירוש שהגידה להם מה שהנשים היו מבקשים שיודעים כל מידי ואמרה להם מגניא דמלכא וכו'. ר"ל שהורה להם שעשועי ותענוגי המלך: לבא אכיל וכו'. פירוש כאן הוא אוכל וכאן הוא שותה וכאן הוא ישן וק"ל. והיינו מטול כן כתיב בית המלכות רוצה לומר בה"א הידיעה שמורה על חדרים והיכלי מלך פנימית: תיגרא ומצי. פירוש שהפלה מריבה וקינטור ביניהם לשון לית כתובה דלית בה תיגרא: בגו טרכונא. כבר פירשתי שהוא לשון פלטין ועיין ברש"י פרשת דברים: ושלוחי ערטליא. פירוש ופשטי עצמך ערומה. וערטולא לשון ידוע ומורגל הוא: דאוף אתון שטיתין. כנ"ל וכך מצאתי כפ"י ופשוט הוא: דליק בליביה ותוב שלח לה. כנ"ל ומבואר: ואמרו לה ולא ספנת. פירוש ולא היו חשובים בעיניה להיות משה לדבריהם ועיין ברש"י פרשת וישב צפונים חשובים: רבתא דפרסיאתה. פירוש השרות דפרס שהיו משונים אצלה אמרו וכו' ומבואר הכל: דרחיקין ודקריבין. פירוש על אנשים שהיו ממדינות רחוקים ודייק מדאמר והקרוב אליו לשון יחיד ומשום שבעה: הינדקי. עיין בת"י בלבושי הנדקי וע"ש פרשת נח: מבין עצתה. פירוש טובה עלה: ממוכן מתחנן. ר"ל שהיה מוכן לטובות הרבה לנבואה ולהעשות על ידו ניסים הרבה כי הוא סבר שממוכן זה דניאל כדמתרגם ממוכן מן ירושלים: וממוכן הוא זעירא דכולהון. דייק מדכתיב לבסוף כולם בפסוק והקדים לדבר אלא הענין היה להתחיל מן הקטן מן הטעם שכתב וכן הוא במשנה פרק אחד דיני ממונות גבי דיני נפשות מתחילין מן הצד מטעם זה וכן כמי בנדון דידן היה העלה בדין מיתת נפש המלכה ושתי ולכן התחילו ג"כ מן הצד מן הקטן שבהם: שקיל איתתא פרסיתא. פירוש שהיה ממוכן נושא אשה מחשובי שרי פרסיים והיתה חשובה ממנו בעושר ולכן יעץ עלה זו וכ"ה בתוספות דמגילה פ"ק ע"ש: עלעיתא. פירוש לשון עלילה וסיבה לדבר כמלא כך: שייטין. פירוש להבזות בעליהון וכן ת"א ויבז עשו ושט וכן בסירא לשון בזוי: אחזיה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי כו'. ר"ל שירא לנפשו ממוכן שמא תבוא המלכה ותשמע עליו ויהרג הוא לכן ראה עלה בלבבו שישבע

תיעול ושתי קדמוי דמלכא אחשורוש ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבת מינה: ונשמע וישתמע פתגמא דמלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום סגיאה יהיא וכל נשיא יתנון יקרא לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא: וייטב ושפר פתגמא בעיני מלכא ושילטוניא ועבד מלכא (כפתגמי מלוי) ממוכן: וישלח ושדר מלכא איגראתא על כולהון מדינתא דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמא היך לישניה למהוי כל גברא מתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה: אחר בתר פתגמיא האילין כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל רברבנוי ואמר לון לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין אנא אמרית מילתא בחמרא אתון למה (רגזתון) עלי למקטול ית ושתי מלכתא ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל מעבר שמכון מן מלכותא ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרית ושתי וית מה דאתגזרת עלה דלא הות שויא לגזירתא דדינא דקטלא אלא מן מרומא הוה דיסיף זרעיה דנבוכדנצר מלכא דבבל: ויאמרו ואמרין עולימוי דמלכא שלטנוי ומשמשנוי יבעון למלכא עולימן בתולתן יאין שפירן בחזוא: ויפקד וימני מלכא שליטין ומהימנין על כל מדינת מלכותיה ויכנשון ית כולהין עולימא בתולתן דשפירן בחזוא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה דמלכא נטיר נשיא ואתיהבו תקוניהון: והנערה ועולימתא דתשפר (באפוי) דמלכא תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן: איש גברא יהודיא הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמה אתקרי שמיה דגברא יהודאה אלא דהוה דחיל מן חטאה דעלוהי איתנבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל) ומן הוא גברא דין הוא גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אילה בר מיכה בר מפיבשת (בר יהונתן) בר שאול בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר שחרים בר עזיה בר ששק בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר פיתון בר מליך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זכריה בר מרימות בר חושים בר שחורה (בר גזה) בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימין בר בריה דיעקב בוכרא די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא דחייב קטלא איתעני אבישי בר צרויה ואמר לדוד אזיל אסב רישיה דשמעי מיניה. אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מיניה וכד חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מלמילד בר. קטול יתיה די זכי לעלמא דאתי ומטול דקאים מיניה ברא צדיקא די על ידוי אתעבידו ניסין וגבורן לישראל בארבע גלותהון והוא מרדכי מירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר קיש מן שבטא דבנימין ושמעי הוה חייב דיתקטיל בדינא כמא דכתיב באורייתא דמשה דיינא דקושטא לא תצער ורבא בעמך לא תלוט והוא אקיל לדוד מלכא דישראל והם עלוהי דוד דלא למקטול יתיה דחמא דקיימין מיניה הני תרי צדיקיא ומתפרקין על ידיהון בית ישראל: אשר מרדכי ואסתר הוה מירושלם בגלותא דיגלת עם יכניה מלכא שבטא דבית יהודה נחזר וסליק מרדכי עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון לבית מקדשא תנינות ותוב אגלי יתיה נבוכדנצר מלכא דבבל זימנין תרתין ותוב בארע בני גלותא לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורן: ויהי והוה (מרדכי) מרבי ית הדסה היא אסתר והדסה יהוה שמה כמא דאסא היך מטול דבסים ריחיה דהדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עבדא עובדין טבין בגו עלמא היא אסתר דהיך שמה כדין הוין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עברהא ולמה אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין כהדסה די עלה איתנבי ישעיה נביא. (ואמר) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ היגתא היא חלוף היגתא יסק ברותא וחלוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא וסרפד היא אורבינא וחילוף אורבינא יסק אסא וחלוף ושתי תמלוך אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי דאמר מוטב דאיזיל בגלותא ואירבי לאסתר דמן דאהי בארעא דישראל. איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא יונית איסתירא והדסה אתקריית בשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא דקאים בין הדסיא די בגלותא. וצולה היא בבל דכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר איתקרי שמה הדסה בשם אסא היך דלא אסא יבש קיישא וסיתוא אוף צדיקיא אית להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות בת אחוי דמרדכי. היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא וטלותה הוה יאיא בריוא ושפירא וחסודא בחזווא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא: ויהי והוה כד אשתמעו פתגמוי דמלכא וגזרתיה וכד אתכנשו עולימתא סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי סריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע מרדכי דבתולתא מתבעיין שקל וכנשא לאסתר מן רברבנוהי (שלוחיא) דמלכא אחשורוש דנפקי למבעי בתולתא דלא ייתון וידברונה. וטמרה בגו קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא ובנת עממיא כד הון שלוחיא עוברין (תמן) הון מרקדין ומחזיין שופריהון מן כוותא ונפקו שלוחיא דמלכא ואייתיאו בתולתא סגיאתא מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הון ידעין לה לאסתר וכד חמו דלית אסתר עם הנון בתולתא אמרין חד לחד מנן לעינן במדינתא אית הכא לנא במדינתן טלותא חדא יאיא בריוא ושפירא בחיזווא וחסודא יתיר מן כולהון בתולתא דאייתינן. כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא וכד שמע מלכא כתב בדינטסים דכל בתולתא דתטשו מן קדם שלוחי מלכא חדא היא גזירתא דתתקטל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה (ואייתא) לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי נטיר נשיא: ותיטב ושפירת טלייתא בעינוי ואתגמלת חסדא קדמוי ואוחי ית צביאתהא וית מנוותהא למיתן לה וית שבעתי עולימתהא די חזיין למיתן לה מן ביתיה דמלכא ומנוותה דהוון יהבין לאסתר הוה יהבא להון לפום עולימתא עממיאתא מטול דלא הות טעמא אסתר מיין ביתיה דמלכא ושני יתה וית עולימתהא לטב מכל נשיא: לא לא חויאת אסתר ית עמהא וית תלדותהא ארום מרדכי

פקיד

ביאור

המלך בהכנס שתרצה לבוא לא יביאוהו לפניו. וזהו ואומי יתיה בנומתא פי' שהשביעו בשבועה גדולה ונוראה וק"ל: אדכרית ושתי. פירוש שעלתה זכרונה והגזירה: ודלא הוות שויא. פירוש שלא היתה ראויה לזה. ולכך נהרגו היועצים אלה ומה שלא נהרג דניאל הוא ממוכן שהיה ראש המדברים בעצה זו לפי שלא אמר להרגה רק שיתן מלכותה לרעותה הטובה ממנו וק"ל: ואתיהבו תיקוניהון. פירוש נתנו תמרוקי הנשים שמשייר השער ומייפה וכן ת"א ולא יתקן גבר בתקוני אתתא שלא יסיר שער בית השחי ועיין ברש"י שם: יומא הדין ימית גברא מישראל. ועיין בשמואל ב' י"ט: בריה בוכרא יעקב. כצ"ל וכן מצאתי: אזל אסב. כצ"ל ופירושו שאמר אלך ואקח ואסיר ראשו ממנו וק"ל: בארבע גלותהון. כתב מהר"ד שהכוון להגיה בארע ופירושו בארץ גלותם ויפה דיבר אך יש ליישב ולפרש באחד מארבע גליות: הני תרי צדוקיא. לפי הענין שמה מרדכי ואסתר: היך שמה כדין עובדה. פירוש דייק בשמה כאשר לה וכשמה כך מעשיה הטובים: ושוב אגלי יתה. כצ"ל פירושו ושוב הגלה אותה שהגלם פעם שנית ודייק מדכתיב שני פעמים הגלה בפסוק וק"ל: לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורין. כך יש גרסאות ולפ"ז פירושו לשון מנוחה ר"ל לא פסק ממנו נסים ונפלאות ולפי גירסתינו מבואר וק"ל: היגתא. פירוש מין קוצים והוא לשון גמרא פ"ק דתענית היזוני והיגי וכן הרבה: וחילוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא. כצ"ל וכ"ה בס"י ופירושו תחת ובמקום מרדכי הצדיק עלה המן לתליית עץ וזקיפה לשון מאן דאית ליה זקיפא בדיוטא וכו'. ולא כמו שפירשו רבים זקיפא מלשון גדולה וטעותם מפורסם ועיין במהר"ד שפירש מ"ש: אורבינא. י"מ לשון רז"ל שילהי ביני אורבני מאי בעי ופירושו אילן ערבה ולפ"ע מתחלפים וי"מ עץ קטן ולא חשוב וק"ל: ובגין אסתר גלה מרדכי וכו'. פירוש דק"ל מאחר שמרדכי היה עולה עם זרובבל בשנת עזרא ואם כן למה היה עכשיו בשושן לכן אמר שעשה בשביל אסתר וזהו דאמר מוטב דאיזל בגלות ואירבי לאסתר פירוש ואגדל את אסתר מאחר שהיא בארץ ישראל וק"ל: וחסודא בחזוא. פירוש שנושאת חן בעיני כל רואיה תרגום חן חסדא: וטימרה בגו קייטון. פירוש החביאה בחדר: ומחזיין מן כוותא. פירוש ראו יופיה מהחלונות: והינון בתולתא. פירוש אלו הבתולות וק"ל: מנן לעינן. פירוש לחנם טרחנו ויגענו: דתטשו מן קדם שלוח וכו'. פירוש שתסתרה מפני שלוחי המלך וזהו לשון גמרא דבוה מדליקין טשו בי מדרשא: ואתגמלת חסדא. פירוש שהיתה נושאת חן לפניו: צביתהא. י"מ רצונה שהיו ממלאים רצונה וטעות הוא. וכ"ל שהיו ממהרים לה מזונותיה לשון לביתו לי זוודא או לשון מהרותה כמו אורחא רחיקא ולבתא בהימן והמתורגמן כתב לשון

יופי

פקיד עלהא די לא תחוי: ובכל ובכל יומא ויומא מרדכי מהלך קדם דרתא דבית נשיאו למידע ית שלמא דאסתר ומה ניסין אתעבדון על ידהא: ובהגיע וכד מטא דמנא דרביתא ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול דהות לה כגזירת נשיא תרי עסר ירחין ארום כדין ישלמין יומהא דציבתהון מטול דאיבסמת שיתא ירחין במשחא דמירא ושיתא ירחין בבוסמניא ובתיקוני נשיא: ובזה ובהדנא רביתא עלא קדם מלכא וית כל מה דהות אמרה הוה מתיהיב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: בערב ברמשא הוה עילא ובצפרא הות תיבא לבית נשיא תנינות על ידוהי דשעשגז כריסיה דמלכא נטר נשיא ושמה מכתבתב ולא הות עלא תיב לותיה דמלכא אלא אין איתרעי בה מלכא ומתקריא בשמא: ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה הוה מרבי לה מן קושטא היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעת כל סידעם אלא מידי דהגי בעי סריסי דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמילת חינא וחסדא קדם כל חזיאה: ותלקח ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותיה לפלטין בירחא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה: ויאהב ורחים מלכא ית אסתר מכולהון נשיא ואתנטלת חינא וחסדא קדמוי מכולהון בתולתא ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך יתה חלף ושתי: ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי ועבדוי ית משתיתא דאסתר (וסתנן לסרינתא יהב) ואמר לה חוי לי הידין עמיך והידין תולדאתיך ואמירת לית אנא חכימא לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא שליתא מית אבא ואמא ושבקין יתי וכד שמע מלכא אחשורוש מלהא הדר ושבק שביקין לכולי עלמא ומתנן למדינתא יהב מטול דחשיב מלכא בלביה ואמר בגרמיה הא אנא מוטיב לכולהון אומיא ומלכותא מטול די עמא דאסתר בניהון איתיו: ובהקבץ וכד אתכנשון בתולן תניינות ולא אתכנשון בתולן תניינות אלא מטול אסתר דיתבא בפלטין דמלכא ומלכא רחם יתה מכל נשיא ושוי תגא דמלכותא ברישה. ובתולתא האילין למה אתכנשו תנינות מטול דאמרו שליטין למלכא דאין בעית דתיגליא לך אסתר עמהא ותולדותה קנאתה בנשי אוחרנייתא והיא גליא לך עמהא ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תנינות ומרדכי יתיב בתרע מלכא: אין ולית אסתר מחויא ית עמא ותולדותה היך מה דפקד עלה מרדכי ואוף בר אתכנשו בתולתא לא גליית אלא היך דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היא אסתר בטליותא סכיכתא הות וכד עלת למלכות במכיכותא עלת מטול הכן אמר כתבא וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היך כמא דהות מתרביא עמיה: בימים ביומיא האינון ומרדכי יתיב בתרע בית מלכא רגז בגתנא ותרש תרין סריסוי דמלכא מנטרי מניא ובעו לאושטא ידיהון דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עצה בינידהון דישויאו חויא חורמנא בכוזא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש די כדיבעי מלכא משתי ביה יתנון ליה

ומחוי חויא ויקטליה: ויודע בכן אתחוי פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא בשמיה דמרדכי: ויבקש ואתבעי פתגמא ואשתכח מהימן ואתלון תרויהון על קיסא ואתכתיב בספר דכרן יומתא קדם מלכא: אחר בתר פתגמיא האלין רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא אגגיא בר סרח בר בוזה בר אפליטס בר דיוסף בר דיוסים בר פרום בר. מעדי בר בלעקן בר אנתימרום בר הרידום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא (בר אגג בר סומקי) בר עמלק בר לחינתה דאליפז בוכריה דעשו ורבי יתיה ונטיל יתיה ושוי ית כורסיה לעיל מן כל רברבנוי ועבדוי: וכל עבדי וכל עבדוי דמלכא די (יתבין) בתרע בית מלכא כרעין וסגדין להמן מטול דהכין פקיד עלוי מלכא ומרדכי לא הוה כרע קדמוי ולא הוה שאיל בשלמיה: ויאמרו ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא אית לך יתיר עלינן דאנן כרעין וסגדין קדם המן ואת לא כרעתא קדמוי מטול מה את מעבר על פוקדנא דמלכא ענה מרדכי ואמר להון טפשיא חסירי לביה שמעון מני מלתא חדא ואמרו לי פחימי מאן איתוי בר נשא די הוא מתגאה ומתרברב והוא ילוד מן אתתא ויומין זעירין ובתלדותיה בכיא ואליא ודיבותיה עקתא ואינחתא וכל יומוי מלי חימתא וסיפיה הדר לעפרא ואסגוד אנא קדמוי לא. אלא סגיד אנא לאלהא רבא חיא וקיימא די הוא חד בשמיא די הוא אשא אכלא אשא מלאכוי נורא תלה ארעא באדרעיה ומתח רקיעא בגבורתיה בצביוניה מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשיכא ובהכמתיה עבד ימא סגיתיה בחלא. במזופתיה שוי טעים סויי במילחא וריחא לגלוי בחוסרא אסר יתיה (היך זיקין סכריה) פתוריה באוצרי תחומא בגין דלא יסק לארעא יתה רעיש ולא עבר תחומיה במימריה ברא רקיעא ומתח יתיה איך ענגא באוירא פריס איך ערפילא על עלמא מגין היך משכנא על אפי ארעא טעין בחיליה דלעיל ודלרע. דרהטין קדמוי שמשא וסהרא יומה וכוכביא ומזליא לא בטלין שעא חדא לא נייחין אלא (כולהון) רהטין קדמוי כאזגדין אזלין ליפינא ולשמאלא למעבד רעותיה. למן די ברא יתנון ליה יאי לשבחא ולמסגוד קדמוי עגין ואמרין ליה למרדכי והא אשכחינן דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן ענה מרדכי ואמר להון מן איתוי דסגיד קדם אבהתיה דהמן אמרין ליה לא כרע אבוך יעקב קדם עשו אחוי די הוא אבוי דהמן. אמר לון אנא מזרעית דבנימין וכד סגיד יעקב קדם עשו בנימין לא ילוד הוה ולא סגיד קדם אנש מן יומוי מטול כדין נטר יתיה קיים עלמא במעי אמיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא בארעיה ותשרי שכינתיה בתחומיה וכל בית ישראל יחדון תמן ועממין כרעין וסגדין בארעיה ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא הדין: ויהי והוה כד הון אמרין ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו להמן דניחזון אין קיימין מילוי דמרדכי מטול דאמר לון דהוא יהודאי: וירא וחזא המן ארי לא צבי מרדכי למכרע ולמסגוד..

ביאור

יופי והדר מלשון עטרת צבי וע"ש: דציבתהון. הוא תרגום של תמרוקיהן ומהטעם שכתבנו ג"כ מן גזירת ליצהתהא מלשון לעטרת צבי שפירש עניני קישוט ויופי והידור וק"ל: מידי דהגי. כל"ל. ופירוש מן ידיו של הגי ויש להו לפרש כמו מדי ורלה לומר כל מה שהגי רלה ובקש בשבילה יתנן לה. ויש הגיהו אמירן ואת כולם ישא רוח כי הנוסחא שלפנינו מידי תנקשנו וכן האמת: שירותא רבתא. פירוש סעודה גדולה לשון גמרא דשבת בלע אכולא שירותא וכן ליכול כלבא לכולא שירותא וכן ת"א יאכל בלהרים בשירותא וק"ל: ובתולתא האילין למה תתכנשו תניינות. רלה לומר דקשה מדאהב את אסתר לא היה לורך שוב שנית לקבץ הבתולות אלא שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה ואם כן כולי האי ואולי תגלה משפחתה וק"ל: במכיכותא. לשון כי ימוך ר"ל שתמיד היתה שפלת רוח בעיניה אף במלכותה: חויא חורמנא. פירוש הוא תרגום דשפיפון ור"ל ארס נחש שאין לו רפואה כמו חויא ערקי' דלית אסותא: ומחי חויא. כל"ל ופירוש ייכהו וישכהו הנחש וימיתהו. וש"א באלסיה והוא מבואר לגירסא זו. מה רבותא מה גדולה ויקר: בספר דכרן יומתא. פירוש דברי הימים וספר הזכרונות: אמרו לי פחימי. כתב מהר"ד שלא מלא לו דמיון ושייס בדברים אפשר שהוא לשון רז"ל פחמי כדאיתא ברבה פרשת וישב וכן ברש"י ע"ש ופירש עושה גחלים ולפי הענין ר"ל היאך השתחוה לשפל ועושה פחמים ושחור. וכך היה ר"ל במושכל

הכלשון אמנם מלאתי כתוב שהוא תשובה לפי הענין מה ואיזה שווי יש לבר נש די מתגאה וכן תרגום של תפליך לא ישוו בה לא פחימה מ"כ במומם של הגאון מהר"ן כה"ו מק"קו: בכיא ואיילא. פירוש בוכה ומיילל לשון אלי כבתולה והוא יללה. ורבותיה עקתא ואנחתא. פירוש יגון ואנחה בגידולו ובכיה בהולדו: לא. פירוש לא אעשה כן מ"ו: תלה ארעא באדרעיה. פירוש נושא עולם בזרועו: מחשיך שמשא. ברלונו מחשיך השמש: עבד ימא סגיתיה. פירוש מהר"ד עשה ליה חיג וגדר שלו והוא החול וע"ש ואינו נ"ל והוא חול בעיני והאמת שעשה היה הגדול וזהו ימא סגיתא לשון סגי וכמוהו הרבה: במזופתיה. פירוש בגערתו יעמדו לשון נזיפה: טעים סויי במלחא וריחא. פירוש קלאה מלוחים וקלאה מתוקים כמו שמן אפרסמון שקולטין אותו מע"ג מים. וי"מ וריחא דגלוי. ר"ל רוח הגלים במוסרא על ידו סוגר כנשו: ובחוסרא. פירשו בקשר או בטיט ואני מלאתי במוסרא אסר ופירושו כמו של הקב"ה קשר אותם: סבריה. פירש סותמו: דאבהתך סגדו קדם אבהתיה דהמן. ר"ל כמו דמתרגם ואזיל שיעקב מפני עשו היה כורע: נטר יתיה. קיים עלמא ה"ג. ופירושו שמורי הבורא עולם יתברך במעי אמו שאמר שלא השתחוה לאדם מעולם ולכן יבנה המקדש בחלקו כדכתיב ובין כתפיו שכן וכל העמים הר יקראו שמה ויכרעו וישתחוו בחלקו: ותניאו. פירשו היו מספרים וס"א ומויאו לשון הגדה:
קליל

ולמסגוד קדמוי ואתמלי המן על מרדכי חימתא: ויבז והוה קליל בעינוי למושיטא ידא במרדכי בלחודוהי משול דחויאו ליה ית עמא במרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות דאחשורוש עמיה דמרדכי: בחדש בירחא קדמאה הוא ירחא דניסן בשתא תריסר למלכות אחשורוש צבע פייסאה לשיצאה עמא קדישא נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנשתא דישראל דאין תהדרין בתיובתא איהו יהא עדב חילופך בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פייסאה דעדבין קדם המן מן יומא ליומא שרי מן חד בשבא ולא אסתייע מן בגלל די ביה אתבריאו שמיא וארעא. בתרין בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו רקיעא. בתלת בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי גינתא דעדן. בארבע בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו שמשא וסיהרא ושבעא כוכביא ותריסר מזליא. בחמשא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו לויתן ותרנגול ברא דאתעתדו לכנשתא דישראל לסעודת יומא רבא. בשתא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו אדם וחוה. בשבא לא על מן בגלל דאיהו קיים בין מימרא דיי ובין עמא דישראל. פסק מן יומיא. ושרי בירחיא. בניסן לא על מן בגלל זכותא דפסחא. באייר לא על מן בגלל די ביה נחת מנא. בסיון לא על מן בגלל די ביה אתיהב אוריתא בסיני. בתמוז לא על מן בגלל די ביה אתפקע שור ירושלים ולא חזי למקם עקתא תרין זמנין. באב לא על מן בגלל די ביה פסקו מיתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה. באלול לא על מן בגלל דביה סליק משה בטורא דסיני למיסב תרין לוחין אוחרניתא. בתשרי לא על מן בגלל די ביה משתבקין חוביהון דישראל. במרחשון לא על מן בגלל די ביה נחת מבולא ואשתזיב נח ובנוי וכל דהוו עמיה. בכסלו לא על מן בגלל די ביה אתיסר בית מקדשא. בטבת לא על מן בגלל די ביה סליק נבוכדנצר רשיעא על ירושלם ומיסת הוו לעקתא ההיא. בשבט לא על מן בגלל די ביה הוא ריש ירחא שתא לאילניא די מנהון מקרבין בכוריא. כד מטא לסוף תריסר ירחא שתא דאיהו ירחא דאדר חדא ואמר בליען אינון בידי היכנוני דימא ולא הוה ידע דבנוי דיוסף מתילן לנוני דימא דהכדין כתיב וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: ויאמר ואמר המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל ביני עממיא בכל מדינן מלכותא גיותנין ורוחין רמא מלקטין פישרי דטבת ויתיבין בחצבי תמוז ועובדיהון שניין מכל עם ונימוסיהון מכל מדינן ובנימוסנא לא מהלכין ובעובדנא לא צביא נפשהון. ועיבידתיה דמלכא לית אנון עבדין וכד חזיין לנא רקיקין בארעא וחשבן לנא כמדעם מסאבא וכד אנחנא נפקין למימר למשמר בעובדתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ופרצין גדרין (וסלקין) ועלין בחדרין ונפקין בפריצין. וכד אנחנא רחמין מתפוס יתון. ומהדרין וקיימין מבריקין עיניהון וחרקין בשיניהון ומבטשן ברגליהון ומכהלין יתנא ולית אנחנא יכלין למתפס יתון. מן בנתיהון לית אנחנא נסבין ומן בנתנא לא נסבין להון ומן דדבר מנהון למעבד עיבידתיה דמלכא מפיק ליומא ההוא בשיהי פיהי. ויומא דאנון צביין למזבן מננא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנא צביין למזבן מנהון אמרין עלן שוקין ואמרין מן יומא אסירא הוא. (ס"א אמרין יומא אסירא הוא עלן ואסרין שוקין.) בשעתא קדמיתא אמרין שמע קרינן. בתניתא אמרין צלויי מצלינן. בתליתיתא אמרין לחמא אכלינן. ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן דיהב לנא לחמא ומיא. בחמישיתא נפקין. ובשתיתיתא תייבין. ובשביעתא נפקין לאפיהון נשיהון ואמרין איתא גרוסיא דעקת לבון כעובדתא דמלכא רשיעא. חד לשבעא יומין עבדין שבא עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון מתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין הדין (הוא יומא שביעא) דנח ביה אלהא רבא. ונדתהון לשבעא יומין נפקין בפלגות ליליא נשיהון ומסאבן ית מיא. ולתמניא יומין גזרין ערלת בניהון ולא חייסין עליהון ואמרין דנהוי שניין מבני עממיא. ולתלתין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא. בירח ניסן תמניא יומין טבין עבדין ביה ועבדין הדליקה ומדכותא. וגרפין חמירא מן קדם פטירא ואמרין דין הוא יומא דאתפריקו ביה אבהתנא מן מצרים וקרין יתיה יומא דפסחא ועלין לבית כנישתא קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כהכדין דמתגרף חמירא מן קדם פטירא הכדין תתגריף מלכותא דרשיעא מן בינגא וכן יתעבד לנא פורקנא מן מלכא טפשא הדין. בירח סיון תרי יומין טבין עבדין ביה ועלין לבי כנישתהון קרין שמע ומצלין וקרין באוריתהון ומתרגמין בנביאיהון לייטין למלכנא ותברין לשולטננא וקרין יתיה יומא דעצרתא וסלקין לאיגר בית אלההון ושדין חזורי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמלקטין חזורי היכדין יתלקטון בניהון מן בינגא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבא אוריתא לאבהתנא על טורא דסיני. לעידן בעידן ריש שתא קרין בחד בתשרי עלין לבית כנישתהון קרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ותוקעין בחצוצרן ואמרין יומא הדין על דכרן אבהתנא קדם אבונא די בשמיא דכרנא די לנא לטב יעול ודבעלי דבבנא לביש יעול וכד מטא בתשעה ביה נכסין היון ואווזין ואכלין ושתין ומתפנקין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון בעשרא ביה קרין יתיה צומא רבא וציימין אנון נשיהון ובניהון ובנתיהון ומעיקין אוף טפליהון (ויניקיא) ולא חייסין עליהון ואמרין יומא הדין מתכפרין חובנא וחובי די לנא מתכנשין ומתוספין על חובי בעלי דבבנא ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון בנביאיהון ומתרגמין ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כדין תתכפר מלכותא הדין טפשיא מעלמא ובעיין רחמין ומתחננין דימות מלכא ויתבר שלטניה. בחמשא עשר ביה מטללין מטלתא

ביאור

קליל בעיני למושיטא. י"א. פירוש שהיה מעט ושפל בעיניו לשלוח ידו במרדכי לבדו: צבע פייסא. לשון המשנה אמר להם הצביעו ומפורש בגמרא באצבע על מי נפל הגורל וכן פייסא הוא לשון גורל כדיסדו הפייטן בשלו פייסות וכמוהו הרבה: בתיובתא. פירוש בתשובה: חד בשבא וכו'. אתבריאו שמיא וארעא. ור"ל שלא נבראו אלא בשביל ישראל שיתעסקו בתורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ וגו'. וכי גינתא דעדן דכתיב זה השער לה' צדיקים יבאו בו וכתיב ועונג כולם לצדיקים. וכן המאורות שמברכין על חידוש הירח וכן הלויתן ותרנגול ברא נבראו בשביל סעודת הצדיקים לעתיד ואם כן אם יכלו ישראל חס ושלום כל אלה יהיה הבריאה לבטלה וק"ל: בגלל דאיהו קיים וכו'. פירוש השבת הוא ברית בין הקב"ה ובין ישראל ואסור הגוים לשבות ידוע עונשו כמשל דהסוא מטרוניתא מלכא: פסק מן יומא. פירוש כשראה שאין יום מיומים מוכן לזה הפסיק מהם ושרי בירחא. פירוש שהתחיל להפיל גורלות בחדשים: בתמוז לא דאתפקעו שור ירושלים. פירוש כיון שבחדש תמוז נבקעו חומות ירושלם וכתוב לא תקום פעמים צרה: ומיסת לעקתה. פירוש ודי לצרה זו לשון במסכת כדבת ידך. היכנוני ימא. פירוש כמו דגים שנים: מלקטין פשרי דטבת. פירש מהר"ד מה שפירש ויגעתי ומצאתי במתורגמן אפס קצהו שם וכולי צ"ל לפרש שאמר שהם נותנים ומפנקים בעלי תענוגים שבימי טבת מרחילים בפושרים אז שהימים ימי קרירות: ויתיבן בחצבי תמוז. צ"ל שאז ימי החום יושבים בכדים הקרים וכל מגמתו ליתן טעם לפגם שכולם מעונגים ואין למלך הנאה מהם: וחשבן לנא כמדעם. כו' עיין במהר"ד שפירש מ"ש ולגירסתנו מבואר: מבריקין. לשון להטין בעינים כמו ברק: מבטשין ברגליהון. פירוש בועטין בגמרא דשבת בטשא לפרגא: בשיהי פיהי. שאומרים להשהות הימים באומרם יום טוב הוא שבת היום כדאיתא פ"ק דמגילה: אמרין עלן שוקין. ה"ג ועיין מ"ש מהר"ד חוץ מכבודו ול"נ פשוט שהפירוש הוא כשהם רוצים לקנות ממנו אומרים שהוא יומא דשירא. וכשאנחנו רוצים לקנות מהם אומרים שהוא יומא דאסורא ואוסרים עליהם יומא דשוקא להשתכר בו וק"ל: איתא גרוסיא. עיין במהר"ד שפירש מ"ש ונראה לפרש שהביאו הנשים לבעליהם מגרשים ומיני מאכל ביום המנוחה מלכותיהם של חול א"נ יש לומר שהוא לשון הגמרא יבמות הכל נאמנים דאכלה לגורסניא דבי נשא ודוק: ועבדין הדליקה ומדוכתא. פירוש שעושים שריפה לחמץ ומטהרין הכלים בהגעלה: וגרפין חמירא מקדם פטירא. פירוש שמסלקים החמץ מלפני המצות: ושריין חזורי תפוחים. כ"ה גירסת קלף ופירושו שזורקין תפוחים לשמש: בניהון מבינגא. עיין במהר"ד מה שפירש ואין צריך לפי נוסחאותינו שר"ל בנים ובנינו ודו"ק: על דוכרנא כו'. פי' שיעלה זכרון אבותינו נכנס לפניו ית': נכסין חיוון וכו'. פירוש שוחטים חיות ואווזים בתשעה בו שמעלה הכתוב כאילו התענה וק"ל: מעיקין טפליא. פירוש שמצערים גם התינוקות להכנס בתענית קצת ואין מרחמים עליהם: תתכפר. לשון קיום וחילוק לפי הענין: בחמשה עשר מטללין מטלתא. כ"ה גי' קלף ופי' בט"ו בו עושין חג הסוכות

כי

משלתא מאינר ביתיהון ונפקין לבוסתננא ושמטין לולבננא וקטפין אתרוננא ומפשחין חילפוננא דהרבין בוסתננא. ועקרין סיניהון ולא חייסין. ועבדין הושענא. ואמרין כמדעם דעבד מלכא בגו סדרי אנחנא עבדין ועלין לבי כנישתהון וקרין בספריהון. ומצלין תדירין. והדרין בהושענא ושוורין ומרקדין היך גדיין ולא ידעינן אם מלט לייטין לנא ואם מברכא מברכין לנא וקריין יתיה חגא דמטללתא ולא עבדין עיבידתא דמלכא אמרין לן יומא אסירא הוא ומספקין לשתא בשהי פיהי. ולא יעבדון בה עיבידתא דמלכא. לחמשין שנין קרין יובלא לשבעא שנין קרין שביעה לתרין עסר ירחין קרין שתא לתלתין יומין קרין ירחא. ועבדין יומא טבא. לשבעא יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דניחא מרי מלכא ביה. כד הוה מלכותהון קיימא עליהון קם מנהון מלכא חד הוד הוה שמיה חשיב עלינן מחשבין בישין ובעא לשיציא יתנא ולאובדנא מן עלמא קטל יתנא תרתין פטימן וחד שבק דדי שבק לעבדין יתהון שבק דהכדין כתיב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה. ובתרוהי קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכדנצר הוה שמיה סליק עליהון ואחריב ית מקדשיהון ובזו ית קרתהון ואייתי יתהון בגלותא ועדיין רוחיהון רמא ועד כען לא שבקין נשיתיהון ואמרין בני אבהתנא אנחנא דמן עלמא למלכא לית אנחנא פלחין ומגידין ולשולטניא לית אנחנא משתמעין ולכל אתר ואתר איגרתהון אזלין ומטין למבעי רחמין קדם אלהא דימות מלכא ויתברי שולטננא ולית אנחנא ידעין. כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחיתו תמן אלא בשבעים נפשן וכד סליקו מתמן סליקו בשיתין רבבן והשתא דאיתנו בגלותא לית להון מידעם ואמרין בני חסידן וטבין אנחנא דמן עלמא ולית מסכינין והסורין בעלמא כותהון. ועמא הדין מבדר ביני קרייתא מנהון מזבני קירא (ומנהון תליין בוצין) ומנהון רברבן כל דמזבנין מזבנין בעושקא ולא זבנין בשויאו ובנימוס מלכא לא מהלכין) וית גזרתיה דמלכא לית הינון עבדין ומלכא לא שוה למקיימא (ולמשבק) יתהון (בחיין): אם אם קדם מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון ועל כל חד וחד מנהון אנא יהיב לך מאה זוזי דסכום אבהתהון כד נפקו ממצרים הוה שית מאה אלפי גברי וסכום שית מאה אלפי זוזי הוין עשרת אלפין ככרין דכסף (והשתא אין צבי מלכא אייתינון מבית גנזי דילי לבית גנזי דילך) לחוד קולמוסא אתיהב לי וכספא (אתקול) יהי מתיהיב על ידוי דעבדי מטבעא לאעלא לבית גנזי דמלכא עני מרי עלמא וכן אמר הא כבר יהבו סלעא לגולגלתא כד נפקו ישראל ממצרים דסכום סלעא הוי מאה ככרין ואלפא ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין ולית לך רשו למזבנהום ולית רשו לאחשורוש לזבונהון: ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה מעילוי ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעיקהון דיהודאי: ויאמר ואמר מלכא להמן כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא היך מזבננא עבדתא זבונא יהיב דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבינא ולא מזבננא ויהבת עזקתך להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך עלך אתקיים כתבא דכתיב קדשיה דדהבא בנחיריה דחזירתא כמה דלא שפירא קדשי לחזירא כדין לא יאיא לך מלכותא ואת דמי לאיתתא דשפירא וסרי טעמא: ויקראו ואתקריאו ספרוי דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על יהודאי ועל יקרוי דמלכא ועל רברבנוי דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל כל שלטוני עמא ועמא מדינתא ומדינתא היך כתבה ועמא ועמא היך לישניה בשום דמלכא אחשורוש אכתיב ואתחתים בעזקתיה דמלכא: ונשלוח ואשתדרין אגרתא בידוי רהטיא לכולין מדינאתא דמלכא לשיציא למקטול ולאובדא ית כל יהודאי מן טליאי ועד סבי טפליא ונשיא ביומא חד בתלתא עסר יומין לירחא דתרי עסר דהוא ירח אדר ואוף בתיהון לביזו: פתשגן ואתפרש כתבא ואתפרסמת מילתא לכל מדינתא ומדינתא איתגלי לכל עממיא די חזון אישוטום עבידין ליומא הדין על כל דין למידעא יתך דמדה במדה לא בטיל. אתון חזון אחוי דיוסף על דזבנוי לארעא נוכריתא בני בניהון אזדבנו לארעא נוכריתא. ובנימין לא אשתותף עם אחוי. מטול כן נפקי מן בני בנוי פריקין לישראל הוא מרדכי ואסתר: הרצים רהטיא נפקו טרידין ודחיפין במלתיה דמלכא ודיתגמא איתפרסמת בשושן בירתא ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמשתי וקרתא דשושן הות בכיא: ומרדכי ומרדכי צדיקא חזא ברוח קודשא ית כל מה דאתעביד שדר מלכא להיכליה ביד עבדוהי צדיקיא לות חגי זכריה ומלאכי דיתבין בלשכת הגזית ומתנבאין תמן על שורא רבא דירושלם ומן בתר דאתבניאו ביה שבעין ותרין מגדלין. שדר אחשורוש רשיעא ואייתי מאה ועשרין ושבעה סופרין מן מאה ועשרין ושבעה מדינן גבר גבר מגילתיה ופינקסיה בידיה ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו גזירתא קשיתא על יהודאי ועל נימוסיהון ואיגרתא קדמאה כתבו לה בשמיה דמלכא וחתמו לה בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא והכדין הוה כתיב באיגרתא ובכוגני ניגמי (נעיסי בתי"ק) אנון דמיני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא די דיירין בכל ארעא שלמיכון יסגי מהודעינא לכון דגברא חד אתא לותנא לא מן אתרנא ולא מן מדינתנא הוא ואתא לאתוספא עלנא ולאתגברא על בעלי דדבבנא בדקנן ביה והמן שמיה בר אגג מלכא בר עמלק רבא בר רעואל בר אליפז בוכריה דעשו בר שליטין ומרי נכסין ועתירי

ביאור

כי כן ת"י דסכות: לבוסתננא. פירוש לגו פרידסא לשון גמ' דבמה מדליקין הוה ליה בוסתנא וכן בפ' עושין פסין השוה בוסתנא ופירש"י פרדס: ומפשחין חילפוננא. פירוש מנקטין ערבה: ועקרין סיניהון. פירוש עוקרים ענפיהם: כמידעם דעבד מלכא בגו סדרי. פי' כענין שהמלך עושה במלחמה כן אנחנו עושים: והדרין בהושענא. פי' שמקיפים: ושוורין ומרקדין. לשון גשרוותא דפוריא שקופצים בעת הקפה וק"ל: שהי פיהי. כבר פי' שהוא נוטריקון שבת היום פסח היום: יומא טבא דניחא מרי עלמא. פי' שעושין השבת ליום מיוחד וטוב בשביל שבו שבת השם יתברך מרי עלמא מכל מלאכתו וק"ל: פטימין. י"מ לשון מדידה ולפי הענין על שם שמודדין בחבל וכו'. ועיין במהר"ד שפירש מה שפירש. ונראה משום שכולו פיטומי מילתא וכן י"מ לשון חתיכות וחלקים וי"מ שהוא מלשון כרים מצאן תרגומו פטימין מענא ור"ל שהכבש והמעשה ידוע שהאחד שבק והוא לעבדות: לא שבקין נשתיהון. פירוש אינם מניחים גסות רוחם והגאוה אפי' בשפלותם: מזבני קירא. פירוש מוכרים שעוה ומהם עושין נרות וזהו תליין בולין לשון בולינא דנהורא: ומנהון רברביא. פירוש שרים ויש גורסים רבנים: ולא זבנין בשויאו. פירוש שאינם מוכרים במקח השוה וכל הספרים האלו ידועים והמפורסם א"צ ראיה. ועיין ברכות בפסוק זה: עני מרי עלמא וכו'. יהבי סלעא לגולגלתא. פירוש שבת קול ענהו שכבר קדמוהו ישראל באחד באדר משמיעים על השקלים ומגיע סלע לגולגלת והשקל הוא מבטל שקלי המן וק"ל: ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא היך מזבננא עבידתא. פירוש שהמלך לא עשה לא כלוקח ולא כמוכר שדרך הלוקח הקונה חפץ או דבר מה זוכה בחפץ שהוא אצל המלך אחשורוש השקיל את ישראל. ונראה שדברי השכינה הם ולכן היה במוכרו קדשא דדהבא בנחיריה דחזירא פירוש של נזם זהב באף חזיר וכן לאיתתא שפירא וסרי טעמא ר"ל שאינו יודע להתנהג במלכותו: יקרוי דמלכא. ר"ל חשוביו ממונים לפקידי המלך: מן טליא ועד סבא. כבר מבואר מנער ועד זקן: ובתיהון לביזו. כן צריך להיות ועיין בפנים: ואתפרש כתבא ואתפרסמת מילתא. כצ"ל. וכך מ"כ בכ"י בקלף ומבואר שנתגלה ונתפרסם ענין הכתב ולא כמ"ש מהר"ד ז"ל כלומר נחתם האיגרות ונפרש כפי נוסחתו ואמתתו לשון שתיקה ונסתם ממנו הנוסחא האמיתית שלפנינו: אוטימוס. מוכן ומזומן בלשון יון וכן פירש בערוך ועיין בת"י בהעלותך דף ע"ו פסוק ויאמרו וע"ש: למידעי יתך דמדה במדה כו'. ר"ל שהקב"ה בא להודיע שמדה במדה לא בטל כדכתיב בסאסאה בשלחה והתרגום דרש להיות עתידים על שני אופנים לשון הכנה שיהיו מוכנים וזהו אטימוס גם לשון עתיד וסוף שישלם מדה במדה: אח"כ שדר מלכא. כצ"ל ופירושו ששלח להיכליה וכו'. ולא כמ"ש מהר"ד לשון שרוי התקלה וראשית וכנהג בדוסק מדרשות רקוקים כפשוטו: על שורא רבתא. פירוש על בנין חומת בית שני שבימי עזרא: ומתבר דאתבניא. כצ"ל. וכך מ"כ בכ"י ופי' אחר שנבנאו ירושלים ע"ב מגדלים כנגד ע' סנהדרין ומופלא שבב"ד ונשיא כדאיתא בתוס' סנהדרין וע"ש וכן ומתבנאין יש גורסים ומתבנאין והכל אחד גם לנוסחתינו: ושדר אחשורוש רשיעא וגו'. פי' שהוא שלח לבטל הבנין כדכתיב בעזרא סימן ד' במלכות אחשורוש כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים: ובפונגי ניגמי וכו'. פירש מהר"ד פונגי לשון הדיוט ניגמי לשון מקולקל ור"ל הדיוטים ומקולקלים אף הם ישלטו ביהודים כרצונם.

ויותר

ועתירי ארעאן. ושאל מני שאילתא זעירא וקלילא וחוי לי על יהודאי ועל מליהון ועל נימוסיהון ועל דלא כשרין ואמר לי כד נפקו ממצרים שיתין ריבבן גבריהון ואנא אתן לך שיתין ריבבן מני דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמא הדין זבנית ליה לקטול כען אנא מלכא אחשורוש סני הדיתי ודעתי שפרית עלי וכספא נסיבית מיניה ועמא זבינית ליה לקטולא בען אכולו ושתו וחדו כמה דאנא אכיל ושתי וחדי דאחיד בקשתא ליהוד בקשתא דאחיד בסיפא ליהוד בסיפא ופוקו ושלוטו בהון. לארבעת עשר ולחמש עשר לירח אדר דלישנא ולא תחוסון לא על מלכיהון ולא על שליטיהון ולא על רברבניהון ולא על דרדקיהון אלהן יתהון קטולו וממוניהון בוזו גבר לנפשיה דמני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא ולכל אתר ואתר ולכל מדינה ומדינה ולכל שבטא ושבטא ולכל זרעי זרעי ולכל קריא וקריא די משתכח תמן עבדא יהודאי או אמתא יהודאיתא יתנכסון רברבניהון על תרעי דההיא קריא מטול דלא קבילו גזירתהא דמלכא די אנא אחשורוש צבי דלא ישתכח יהודאי על אפי ארע מלכותי. וכד חזא מרדכי צדיקיא ית גזירתא די איתגזרת וית איגרתא דאיתחתימת צרא לבושי מן קדמוי ומן אחורוי. ואיתכסי שקא ואיתפלפל בקיטמא וארים בקליה ואמר. ווי מה רבא היא גזירתא הדא דאתגזר עלנא די גזר מלכא והמן. לא על פלגא גזר ופלגא שבק. ולא על תלתא ולא על רובעא אלהן על כל גופנא כולא גזר עלנא מלכא והמן למעקר ולשיציא יתנא מן שרשוי וכד חזו עמא דבית ישראל ית מרדכי צדיקא דרב והשיב עליהון. כולהון אתכנשו ואתון לותיה עד דהוה קהל רב ועם סגיא להדא דלית להון מניין. קם מרדכי על רגליה בגו קהלא עני וכן אמר לון עמא בית ישראל חביבא ויקירא קדם אבוי די בשמיא לא ידעיתון מה דהוה ולא שמעיתון מה דגזר עלנא מלכא והמן לאובדא יתנא מעילוי אפי ארעא ולשיצאה יתנא מתחות שמיא. לית לן מלכא דנסתמיך עלוי. אוף לא נביא דבעי רחמין עלנא. אתר לית לנא למערוק. אוף לא מדינתא דנשתזיב תמן. בכל אתר ואתר אתכתיב עלנא. ובכל מדינא ומדינא אשתדר עלנא הוינא כענא דליה לה רעי. וכספינתא בימא דלית לה מדברנא. והוינא כיתמין דלית להון אבא. וכד אינון ינקין אמהון מיתת. בהדשעתא אפיקו ית ארונא לתרעי שושן. ואפיקו עלוי ספרא דאורייתא כד מברך בסקא ומפלפל בקיטמא. והוין קרין ביה בצר לך ומצאוך כי אל רחום יי אלהיך. קם מרדכי על רגליה בגו קהלא עני וכן אמר עמא בית ישראל עמא חביבא ויקירא דהביב ויקיר קדם אלהיה ניקום נהוי מן אנשי נינוה כד אשתלח עליהון יונה בר אמיתי נביא למהפך ית קרתא דנינוה ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה. וקם מכורסיה יקריה ואעדי תגא דמלכותא מניה. ואתכסי סקא ואתפלפל בקיטמא ואכריז בנינוה ואמר מן גזרתיה דמלכא ורברבנוי למימר אנשא ובעירא תורי ועאנא לא תפקון למרעי ומיא לא ישתון. ותבון מן אורחתהון בישתא ומן חטפא די בידיהון ותב יי במימריה מן בישתא דחשיב למעבד להון ולא עבד. ואוף אנחנא נעביד כוותהון ונגזור צומין ונקרא תעניתא דגלינן מירושלם. וכד אתחייב שנאיהון דבית ישראל אתא בת קלא וקרת ליה לנבוכדנצר מלכא דבבל ואמרת ליה מלכא נבוכדנצר כשדאה קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקלי ית בית מקדשא בנורא. בההיא שעתא נבוכדנצר רשיעא מניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משריתיה דסנחריב. כד אשתלח עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר ריבבן וחמשא אלפין ולא אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן (כד אידכר) בזע מרדכי ית לבושוי ולביש סקא ואתיב בעפרא ואתפלפל בקיטמא ושרי למחתא דמעין וכן אמר בריש בכיתא חבל עליכון בית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק עליכון. ונפק בגו קרתא וצוח צוחתא רבתא ומרירא עד לחדא: ויבא ואתא לקדם תרע פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא ייתי אינש לתרעא בית מלכא בלבושא דסקא. הוה גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא ואמר ליה בעי אנא מינך נהוי אנא ובנוי ואתתי לך לעבדין ובלחוד נשתזיב מן הדין קטלא. אמר ליה גברא עממיא לבר ישראל לא חזית מה כתיב בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח גבוי גברא יהודאי יתקטיל כוותיה. בכן הוה גברא ישראל אזל ליה לביתיה בעקתא רבא. בהדשעתא אתקיים על דבית ישראל מה דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני. ובכל יומא ויומא הוה כל גברא וגברא אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומנה הוו ידעין כמא אית להו ניחא בגו עלמא בכן אתקיים על בית ישראל מה דכתיב באורייתא דמשה ויהון חייכון תלאין לך מלקבלא ותזדעזעון יממא ולילייא ולא תהימנון בחייכון בצפרא תימר אימת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהוי צפרא מן זיעתא דלבכון די תזועין ומחיזו עיניכון די תחזון: ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא דמלכא וגזירתיה מטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואילא וספדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין: ותבואינה ואתיין עולימתהא דאסתר וסריסהא ותניאו לה ואתזעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מניה ולא קביל: ותקרא וקרת אסתר להתך חד מסריסי מלכא די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למדע מה דין ועל מה דין: ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי (לפותיא) דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא: ויגד וחוי ליה מרדכי ית כל דערע יתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקול לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי למובדא יתהון: ואת וית פירוש כתבא ודיטגמא דפרים בשושן למשיציא יתהון יהב ליה למחזיא (לאסתר) ולמתניא לה ולמפקד עלה למיעל לות מלכא ולמתחננא מינה ולמבעי מן קדמוי מטול עמה: ויבא ואתא התך ותני לאסתר ית מלוי דמרדכי: ותאמר ואמרת אסתר להתך ופקדתיה:

ביאור

ויותר נראה לפרש פגן לשון צעקה כדאיתא ג"כ בערוך והמתורגמן ור"ל כאן שהיה מפרסם הדבר בהכרזה ובקול צעקה ושועה ובקול נעימה כמ"ש בכתב ישן וק"ל: דאחיד בקשתא וכו'. פירוש האוחז בקשת יתפוש בו וכן הרגיל לאחוז בחרב וכן כולה כ"כ תרגום של אחיזה ועיין לעיל פ' גם בת"י דף י"ב פסוק מהעוף וע"ש: יתנכסון רברבניהון כו'. פירוש ישחטו גדוליהם טף ונשים על שער העיר ח"ו: צרה לבושיה. פירוש בלע וקרע לבושו לשון פסוק ביהושע ונאדות יין מצוררים פי' רש"י לשון ביקוע כמו צירי זיקי: ואתפלפל בקיטמא. כמו מתגלגל בעפר: וכענא דליה לה רעי. פירוש כצאן אשר אין להם רועה: וכספינה דלית לה מדבר. פירוש מנהיג הוא רב החובל: ולשיציא יתנא. כך מצאתי נוסחאות קצת ולא הנה ויש רצו לעייל פילא בקופא דמחטא ולפרש ע"ד וכנה נטעה ימינך ולפשט זה אין נפים ולא כן הוא: וכד אינון ינקין אימהון מיתת. פירוש כיתומים שאין להם אב ובעוד שהם יונקי שדים אמם מתו ור"ל כלומר שתמה זכות אבות ואמהות ח"ו לזרע אבותינו: אפיקו ית ארונו וכו'. ואפיקו ספר אורייתא כד מכרך בשקא. פי' שהוציאו בהשעתא את הארון הקדש לשער העיר שושן והוציאו על התיבה הס"ת ומונחת כד מכרך בשקא ר"ל שכרכוה בשק ומפה שאינה שוה וגזירות תענית כמו שראוי לעשות על כל צרה שלא תבוא כדאיתא בגמרא דתענית והובא בטור א"ח תקע"ט: נהוי מאנשי נינוה. כך מצאתי הנוסחא: ומן חטפא די בידיהון. פירוש ומן הגזל שבידיהם כי אין תקנה בכל תשובה וכל אילי ניאות אם לא בהשבת הגזילה שגזל: גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא. כך מצאתי כתוב בכתב ישן ופירושו ידוע שאיש ישראל הלך אל איש אחד מהאומות ורצה להשתעבד אצלו הוא ובני ביתו אך את נפשו ישמור ושמו יקרא עליו ולא נתרצה מפני קושי הגזירה ולפי זה אין צריך לפרש כמו שכתב מהר"ד לית עממיא וי"מ בתוך העמים כאשר מצאתי בכתב יד איזו שבשני' מתפרשים מאליהם. וכן יש פירוש מלשון כידו ויש שרצו להגיה לידו לעשות ממנו בידוי ורצה לומר שימצא בידו יהודי שרוצה לקנותו לעבד ויש רצו ליישב הנוסחא צידוי מלשון ציד וקירוב כמו שכתב בת"י בפסוק ואם לבנו ייעדנה שמות כ"א ע"ש לביאוריהו: לציר בריה כו'. וכן כאן ר"ל מי שמצא אצלו בר ישראל וכל זה אין צריך לפי הגירסא שמצאתי בספר ישן דמשתכח גבוי גברא יהודאי ופירוש אשר ימצא אצלו איש יהודי גם לא כמ"ש מהר"ד ע"ש: גברא וגברא אזיל וקרי כו'. כמה אית להו נייחא ר"ל שכל איש ואיש מזרע ישראל הלכו לקרות ולראות כמה עוד שני חייהם וזמן שלהם בעוה"ז. או שקאי אשאר האומות שהיו רוצים ומקוים ומצפים מתי יבוא יומם עד כי השקיף השם ונהפך פניהם כשולי קדירה וכי"ר מעתה ועד עולם אמן: לאשקקי דקרתא. ומ"כ בכתב ישן לפותיא והכל אחד פי' לרחוב העיר ועיין במתורגמן בערכו כן על פני חוץ ואפי אשקק: מטול עמא. כצ"ל. ולא כמ"ש בדפוסים וק"ל: חדא היא גזירתיה. יש מגיהים חדא היא וכו'. ואין צריך כי הוא תרגום של אחת היא דתו:

מן.

ופקדתיה מטול מרדכי: כל כל עבדוי דמלכא ועמא די במדינתיה דמלכא ידעין די כל גבר ואתתא די ייעול לות מלכא לפלטרין גוויתא בדלא מתקרי חדא היא גזרתיה למקטל. אלהן אושיט ליה מלכא ית שרביטא דדהבא ויחי. ואנא הא תלתין יומין מצליא די לא יבעי יתי מלכא וחשי יתי דכד הוית מתרביא לותך הויתא אמר לי דכל אתתא דתשכבי מן בנת ישראל ותחיל לות עממיא מן צבת נפשה לית לה חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל ועל דהוה התך שליחא בין אסתר למרדכי תקיף רוגזיה דהמן (עלוי) וקטל יתיה: ויגידו ותניאו למרדכי בכתבין ית פתגמי אסתר: ויאמר ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דלמא תדמין בנפשיך ותמרין די אנא אודמנית למלכות למהוי מלכתא ודילמא תחשבין בלביך ותימרין לית אנא צריכה למיבעי רחמין על בית ישראל. דאין ריגליה דחד מן יהודאי מתנקפא לא תחשבין בנפשיך דאנת משתזבא מן כל יהודאי מחמת שאול אבוי דאבוך גרם להון לישראל ית בישתא הדא דאם קיים מדעם דאמר ליה שמואל נביא לא נפיק עלנא המן רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא בעשרא אלפין ככרי כספא מן ידוי דמלכא אחשורוש ולא מסר קודשא בריך הוא ית ישראל בידא דתרין רשיעין דמן שירויא לא אתא עליהון דבית ישראל אלא עמלק אבא דאבוי דהמן רשיעא ואגיח קרבא עם יהושע בר נון ברפידים ובצלותא דצלי משה רבינו אתמחי דכרנא דעמלק מן עלמא. ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך די בשמיא על עמא דבית ישראל. דמאן דעביד דינא בקדמאי הוא יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיעא או מן מאן אתקיימית גזרתיה. מן עמלק אבוי דאתא עליהון על דבית ישראל ושיצי יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא. מן מאן הוא תקיף מן תלתין ותרי מלכיא הוא תקיף דאתין עליהון על דבית ישראל ונפק עליהון יהושע בר נון במלתא דשמיא וקטול יתהון. מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא ואחד עליהון גובין דמיא במדעם דלא יטבלון ולא יזלון נשיא לבעליהון ולא יפשון ולא יסגון בעלמא. ומסר יתיה קודשא בריך הוא ביד אתתא וקטלת יתיה. מן מאן הוא תקיף המן רשיעא מן גולית דאתא וחסיד ית סידרי קרביא דישראל ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה. מן מאן הוא תקיף מן בנהא דערפה הוא תקיף דאתו ואגחו קרבא עם דבית ישראל ואתמסרו ביד דוד וביד עבדוי וקטלו יתהון ברם לא תתמנעין פומיך מן צלוי ושפתיך מן למבעי רחמין מן בריך ומלצלי דבזכות אבהתנא אשתיזבו ישראל מן קטלא ומאן דעבד לישראל ניסא בכל עידן ועידן הוא ימסור ית שנאנא בידנא ונעבד בהום כרעות נפשנא. ברם לא תדמין בנפשיך אסתר דאנת משתזבא בבית מלכא מן כל יהודאי: כי אלא אם משלא תשלין בעידנא הדא קדישהון ופורקניהון דיהודאי (הבכל שעתא) מצמח להון פורקנא מאתר אוחרן ואנת ובית אבוך תיבדון ומאן ידע דלמא דהשבין חובי בית אבוך קריבת למלכותא: ותאמר ואמרת אסתר בכתבא לאתבא פתגמא למרדכי: לך איזיל כנוש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין ותלתא לילואתא ואוף אנא ועולימתי אצום כוותהון ובכן איעול לות מלכא בלא פוקדנא ואין איבדא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא דאתי. דעד השתא אזלית לות מלכא בלא רעותי והשתא ברעותי ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה ויפוק חתנא מבית משכביה בדסקא אסיר וכלתא מבית גנונה כד רישה מפלפל בקטמא. ואנשי ובעירי ותורי ועאנא לא יטעמון מדעם ואפרישו ינקין מן תדי אמהתהון. בהשעתא ברירו ביה בקהלא. ואשכחו ביה תרי עסר אלפי כהנא בחירי ואנקיטו יתהון שופרי ביסינהון ואוריתא בסמאליהון. בכין ועניין וכן אמרין כלפי לעילא. אלהא דישראל הא אוריתא די יהיבת לנא. הא עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי ביה ומברך על שמך. שמשא וסיהרא יחשוך נהוריהון ולא ינהור דהא לא איתבריאו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפיהון ואמרין עננו אבינו עננו. עננו מלכנו עננו. ושופרי תקעין עמהון ועמא עניין בתריהון עד די בכון חיילי שמיא וגדו אבהתנא מן קבריהון: ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל מה דפקידת עלוי אסתר: ויהי והוה ביומא תליתאה כד צמית אסתר תלת צומין צומא בתר צומא. קמת מן עפרא ומן קטמא כד כפיפה קומתה. ולא פשיטא ואיתקנת בתיקונהא כמידעם דמתקנן מלכתא לבושה לבושא דמלכותא משקם בדהבא טבא דאופיר היא שיראה פרגנן טבא דמשקם באבנין טבין ומרגלין די איתין יתיה ממדינת אפריקי ואחתת ברישא כלילא טבא דדהבא ושמת בריגלה מסנאה דאוברזין ובתר כן אסתר בצלותא מצליא וכן אמרת אנת הוא אלהא רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהיה דבנימין אבא לא מן דשפירא אנא קדמך אנא עלית קדם מלכא טפשא הדין. אלהן על עמך בית ישראל דלא יבדון מן עלמא. המטול ישראל בריתא ית עלמא כוליה דאין ישראל יבדון מן עלמא מן ייסר קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יומא ויומא תלת זמנין. כמדעם דשזבתא חנניה מישאל ועזריה מן אתון נורא יקידתא וית דניאל מן גובא דאריותא כן את שזיב יתי מן ידיה דמלכא טפשא הדין. ונטיל עמי חינא וחסדא בעינוי ברמען אמרת אסתר מלתא. ובתחנונין סדרת צלותא: בבעו מינך שמע צלוי שמע צלותי בעידנא הדין גלינן ומרדינן מן ארעתנא. ובדיל חובנא מסרתא יתנא די יתקיים בנא פתגמא דכתיב ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני. ודתא נפקא לקטלא וכולנא מתמסרין לחרבא לקטילא ולשציא גמירא כחדא. זרעיה דאברהם לבישין סקין. וקיטמא רמי לדון על רישיהון. אין חטו

אבהתא

ביאור

מן צבת נפשה. מרצון נפשה ובלא אונס: חולק ואחסנתא. פי' חלק לעולם הבא. ונחלתו בין שבטי יה. וכשבורה היתה שיש לה ליהרג ולא תעבור: מתנקפא. לשון גמרא אין אדם נוקף אצבעו למטה ופי' כאן שיאמר לה אם ינקף פרסת רגל אחד מן ישראל אל תחשוב להמלט וק"ל: דאם קיים מידעם. ר"ל דבר מה כמו מאומה וכגזר מגלת מגדי וכן לקמן גבי פיסקא גובין דמיא במידעם וכמוהו הרבה והוא מן המגלות. ולפי הענין א"ל אלמלא היה מקיים שאול הדבר שציוהו שמואל הנביא לא היו לנו כל זאת שהכבר היה נמחה שם וזכר עמלק שממנו בא המן: דמאן דעבד דינא בקדמאה יעביד דינא בבתראי. ר"ל העושה דין בראשון היינו בעמלק הוא יעשה דין בזרעו האחרונים היינו המן וסיעתו וק"ל: במילתא דשמיא. פי' ה' ונגזרת השמים: ארתיכין דפרזלא. תרגום של רכב ברזל: ואחד עליהון גובין וכו'. ופירוש שהאסיר ונעל בורות ומי מקוואות: במידעם דלא יטבלון. ר"ל בשביל איזה דבר מה עילה וסיבה כדי שלא יקיימו הטבילות ולא ילכו הנשים לבעליהם ולא יהיו ויפרו: והסיד ית סדרי קרביא. ר"ל וחירף מערכת ישראל כי לשון ארמי חרפה חסודא וכן כתיב כי חסד הוא: משלא תשלין. פירוש תעשה עצמך כשוגה והכוונה לפניך לבקש על ישראל: קרושהון ופורקנהון. ר"ל הקב"ה הוא קדוש ישראל וגואלם וגו': ומאן ידע דלמא דהשבין חובי בית אביך וכו'. כך מצאתי בכתב קלף ופי' ושמא על שהיו חושבין וזוכרין עון בית אביך היינו שאול שהשאיר את עמלק ולכן קריבת למלכות להכרית זכרו. ואמנם לנוסחת דמסכין בכף או מסכון. פירוש ג"כ ושמא בשביל זה נתקרבת למלכות שימנעו ויחסרו ויבוטל עון אביך ומסכון הוא לשון מניעה כמו השוכי בעים בין כך וב"כ פירוש של מהר"ר מגומגם ולפי דבריו יצטרך להגיה הרבה: תלתא יומין ותלתא לילותא. כצ"ל. והוא שלשה ימים ושלשה לילות רצופים ויכול להיות ולומר טוב טעמא בתענית זה לכפרת עון על מה שנהנו מן הסעודה ושתו יין נסיכם וכבר נודע ליודעי חן מתוך תקוני תשובה שהשותה יין נסך יתענה ע"ג צומות וגם זה נודע שהפסקה משלשה ימים רצופים עולה לע"ג ימים ובזה' יכופר ויתוקן מספר יין עם ג' אותיותיו שהוא ע"ג ויעלה תיקונו עד שם ס"ג ועשר אותיותיו שבתשובה וזהו כוונת התרגום מ"ש שלשה ימים שהיו רצופים דוקא ולכן א"ש נמי שדייקא באמרה להיות כל היהודים הנמצאים בשושן. בדעת אמת בגמרא שדוקא אלו שבשושן חטאו בהנאת הסעודה ודי בזה למבין ומזה ומגלי כזה: מן חדי אמהתהון. פי' משדי אמם וכן יונקי שדים תרגום ינקי תדאי וכן רבים: כמידעם דמתקנן מלכותא. פי' בדבר שמקשטת המלכה: משקם בדהבא טבא. פי' כמו מעכם והוא לשון קישוט ולציר וכן ומדדו תכנית ויתמחון טיקוסים וכן תוכן אחד טיקוס מד וכסף המתוכן כספא דמעקם: שיראה פרגנן. מהר"ד גרס שיראה פרגדא לשון גמרא דשילהי סוטה ופירש מין משי וי"מ כמו פרגלא ופי' הערוך בערך פרגקי' שהוא חתיכת בגד ואת הנלע"ד אכתוב לקמן בסדר: אוברזין. פי' שהנעילה ברגלה מסאנה כמו ערקתא דמסאנא ופי' מנעל של זהב ופז יקר וכן תרגום מכתם אופיר מאוברזון דמן אופיר וכן ביקרק

סרוך

אבהתנא מה חטו בניא. אם נשתיצי מן מורי קדמך טפליא אם חטו וארגיזו מה עבדו ינקי חדיא (מה חטו קדמך) יתבי ירושלם נעי מן קבריהון דמסרת בניהון למתנכסא בענני שמיא את מעבר יתנא מה קלילין אינון יומי חדוותן להמן רשיעא מסרתא יתנא ולבעלי דבבנא לאתנכסא. מדכרא אנא קדמך עובדי רחימך מן אברהם אישרי למימר נסיתא יתיה בכל נסיונין בדקתא יתיה ואשתכח מהימן סעיד וסמיך לבני רחימוי דתעיל יתהון בחותם קיימא עולבננא תבע מן המן. ופורענותא מן בר המדתא פרע מיניה על ידא דעמך ישראל די בעא לשיצי יתנא כחדא אימר צר ותשניק לעמך הוה לעקא להון בכל אתריהון קיים עלמא קיימתא עמנא עקידת יצחק תזקוף יתנא רמא המן כספא למלכא למזבן יתנא בעשר אלפין ככרין דכסף שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרוחא תבר תקיפין תבר ית המן ולא תהוי תקומה למפלתיה ואורימת אסתר קלא וצוחת צוחא רבא ויללת יללא מרירא בבכיא ובדמעין אמרת מלתא ובתחנונין סדרת צלותה גרונה איתחר מן קדם צוחת פומה ועינהא אסתמין מן דמעתהא דמיית אסתר בלבה ואמרת דלמא אעול קדם מלכא ולא יקבל מני הא אנא עלא קדם מלכא למבעי רחמין על אחסנתי ומלאך דרחמין יקדים יתי ויעול עמי חנא וחסדא וזכותא דאברהם תיעול קדמי עקידת יצחק תזקוף יתי וחסדא דיעקב תתיהב בפומי. וחיניה דיוסף על לישני טוביה לאנש דמתרחיץ עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימיניה ושמאליה תפשוט לי דבהון ברא עלמא כוליה כל ישראל בעיין עלי רחמין (דעל טובתכון אנא קא סמיכנא) עליהון אנא בעיא רחמין דמידעם דמתחנן אנש קדם קודשא בריך הוא משתמעא צלותיה בעידן עקתיה. נחזי ונעביד כעובדי אבהתנא ונעביד כותהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמאליה דאברהם אחידה בצאוריה דיצחק וימיניה על סכינא. עבד ברעוא. רעותא מימרך ולא עכיב מן שליחותך. פתחת רקיעא כוין למיתן אתר למלאכי מרומא צווחין במרר וכן אמרין חבל לעלמא אם כן יעביד. אנא קריא קדמך עני יתי ראת עני לכל מאן דרחיק ליה ולכל מאן דעייקין ליה. ואת חזי לעקת דנפש רחמנא וחננא איתקריתא מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו וקשוט שביק לעוין ולחובין. נטר קיימא וחסדא לרחמוי ולנטרי פיקודוי (אורייתא) לאלפי דרין ואף לאבהתנא די לנא רחום אתקריתא. הדין הוא קיימא דקיימתא עמהון. שמעת בקל יונה והות בכיא ויתיבת כאתתא על מתברא שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן צרה לרוחא. תלתא צומין צמית קדמך מכאן ואילך מה אכיל למעבד רבון כל עלמא משבחת הויתא צום ארבעא וחמשא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם למעקד בריה על גבי מדבחא קדמך וקיימתא ליה קיימא ואמרת ליה די בכל אימת דנעלין בנך לאננקי אידכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ופרוק יתון ותוב צמית תלתא יומין לקביל תלתא אומין דקמו כהני ליואי וישראל בשיפולי (דטורא) סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל ופרוק יתון מן עקא הדין. וענת אסתר ואמרת אלהא מרי חילותא בדיק לבבין וכליין אדכר בשעתא הדא זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתחדר ומן בעותי לא אתעכב: ותלבש ולבשת אסתר לבושא דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא גוויתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותא בבית מלכותא לקביל תרע בית מלכא: ויהי והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא בדרתא ואיתגמלת חינא וחסדא קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת ברישא דשרביטא: ויאמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואתן לך: ותאמר וכד שמעית אסתר מליא האילין אתרטטא ואמרת אסתר לית אנא בעיא מינך מידעם אלהין אין על מלכא ישפר יעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה: ויאמר ואמר מלכא קרון ית המן (סרחיבו) יתיה למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא מלכא והמן לשירותא די עבדת אסתר: ויאמר ואמר מלכא לאסתר במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואתן לך ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואעביד: ותען וענת אסתר ואמרת שאלתי ובעותי: אם מצאתי ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא אין קדמך מלכא טב ואין אשכחית חינא וחסדא ורחימין קדמך ואין על מלכא שפיר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לכון. ולמחר אעביד איך מילוי דמלכא. ומטול תלתא פתגמין זמינת אסתר ית המן לשירותא. פתגמא קדמאה דידעת אסתר דחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא. פתגמא תניינא מטול דאעקור סנאתא מלביה ותוב אירמי טנאנא בין אחשורוש להמן ודייתר

מלכא

ביאור

מכוץ בלוברזין סגיין וכן מכוץ ומכז מדסבא סגיא ומלוברזין: יונקי חדיא. יונקי שדים וכמוהו הרבה: יתבי ירושלם נעי מן קבריהון כצ"ל. ור"ל שקראה לשוכני עפר בקבריהם ינועו ולא כמ"ש תהר"ד ע"ש: למתנכסא. לשחיטה: קלילין אינון יומי חדוותא. פי' מעטים המה ימי השמחה והשמחה וק"ל: מן אברהם אשרי למימר וכו'. פי' מזכות אברהם התחיל לומר ולהזכיר צדקתו והוא סעיד וסמיך לבני רחימוי פירוש הוי תומך לבני אוהביו אברהם יצחק ויעקב: לשיציותנא כהדא אימר. פי' לכלותינו כשה אחד לשון אימרא וגדיא: ותשניק לעמך. פי' תצור ותצוק כי תרגום צרה ועוקה שנקא וזהו לכוסמתינו צר ותשניק וק"ל: עקא להון בכל אתריהון פי' צרה בכל מושבותיהון: קיים עלמא. קיימא שבועת ברית עולם לזכור עקידת יצחק: רמא המן כספא. פירוש הטיל וזרק הכסף: תבר תקיפין. הקב"ה שובר אנשים חזקים הוא ישבר המן ולא יהיה תקומה למפלתו: גרונה איתחר מן קדם צווחת. פי' לשון הפסוק נחר גרוני: ועינהא אסתמין. פי' צרה בכל מושבותיהון. עקידת יצחק תזקוף יתי. פי' זכות עקידת יצחק יזקיף ויקים בעדי: וחיניה דיוסף על לישני. פי' חן לשון יוסף לפני מלך פרעה: טוביה לאינש דמתרחיץ. פי' טוב לאיש הבוטח על ה' ולא בהית ואינו נבויש: ימיניה ושמאליה וגו'. פי' ימין ה' ושמאלו שבהן ברא את כל העולם כדכתיב ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים כך מפורשים הדברים לפי פשוטן והדברים עתיקים. ויש לפרש מאמר שהזכירה השלשה אבות לכן כוללם בימין ושמאל של מעלה שהם אברהם ויצחק אמרה דבהון ברא עלמא והכלולים משם התפללה על חן וחסד. ודי בזה ליודעי חן וזהו סוד אסתר ירקרקת היתה כי הירוק כלול בלובן ואודם וחוט של חסד משוך עליה והמשכיל ישכיל: פתחת רקיעא כוין. פירוש פתחת חלוני הרקיע כמו כוין פתיחין ליה: למיתן אתר. פי' ליתן מקום למלכי מרום שצעקו בבכיה ואמרו א"כ יעשה אברהם חבל לעולמא ועל כן: אנא קריא קדמך. פי' אני קראתי לפניך בתחלה עננו כמו שאתה עונה לכל הרחוקים וכל דעייקין כל שמצירין להם: רחמנא וחננא אתקריא. פי' נקראת חנון ורחום: נוטר קיימא. השומר הברית: הדין הוא קיימא וכו'. פי' הוא הברית שכרת עמהם: שמעת לקל יונה. כצ"ל. ופי' כמו ששמעת בקול יונה במעי הדגה כן תשמע לקול ישראל המשולים ליונה וכו': דנעלין בניך לאננקי. שיעלו בניך כשיכנסו לצרה ולצעקה ויצעקו: ותוב צמית תלתא יומין. כמו השלשה ימים הראשונים נגד שלשה ימים של אברהם שלשה ימים עוד נגד שלשה ימים דסיני במתן תורה לישראל: מרי חילותא בדיק לבבין וכליין. פי' ה' צבאות בוחן לבבות וכליות: דרא גוויתא. חצר הפנימה: ואיתנגמלת חינא. נושאת חן: וקמו אספקלוטרי. כן ת"י על שר הטבחים לעיל ע"ש פירוש ממוני המלך על הריגת בני אדם וכן פי' הש"י בפרשת שמות ואספקלטורין הורגים את חייבי מיתות וכו': איתרטטא. ענין רעדה ורתת ופירוש שנחרדה לשון ירע הדלך וכן תרגום של יחיל מדבר יחיל ה' מרטט מדברא ועיין במתורגמן בערך זו ותמיהני שלא הביא מכאן ראיה: ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא. כצ"ל: ומטול תלתא פתגמין. פי' בשביל שלשה דברים: דידעת אסתר רחמת המן היך קטל ית התך דהוה הליך בשליחותא. כך מצאתי כתיב בכתב יחן לפ"ז פירושו כפשוטו לפי שידעה אסתר שראה המן שהתך הולך בשליחות בין אסתר למרדכי והיתה מתיירא ממנו שידעה היא שונאת המן ואוהבת מרדכי ע"כ הזמינה את המן לסעודה לבל יחשוב מחשבה זו דהא מזמינה אותו וזהו מטול דאעקר שנאתא מלביה: וזהו פתגמא קדמאה. ואח"כ פתגמא תניינא ותוב אירמי טנאנא. וגם לפי הנוסחא שהבאתי לפניך ג"כ המכוון אחד והוא דעת רבי מאיר במגילה דף ט"ו שהזמינתו שלא יתן עלה וימרוד בה ומאמר שהרג שלוחה ולא השגיח בה: ופתגמא תניינא. מלפניתו מטול דאעקור שנאתיה מלביה הוא אליבא דרבי יהודא התם אמבר לו פחים ואז בשביל זה יסור ויסלק שנאתו מכל ישראל בעבור המלכה מאמר שהוא מזרע ישראל כך יש לדחוק וליישב הגירסא שלפנינו. אמנם יותר נכון בעיני כמ"ש שפתגמא תניינא נמחק מכאן ואין זה מקומו כי מטול דאעקר שנאתו היום פתגמא קדמאה ופתגמא תניינא יהא נכתב על

אירמי

מלכא מה היא הדא מלתא דמבולהון שלטוניא דידי לא קרית אסתר לשירותא אלא המן. פתגמא תליתאה אמרת אסתר כולהון דבית ישראל עיניהון עלי תליין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למקטליה להמן. אלא אזמין יתיה לשירותא מטול דנתהפיך לבהון דבית ישראל ותתפנין לות אבוהון די בשמיא ויבעון רחמין מקדמוי: ויצא ונפק המן ביומא ההוא חדי ושפיר לבא וכד חמא המן ית מרדכי יתיב בתרע בית מלכא ולא קם ולא זע מיניה ואתמלי המן על מרדכי חמתא: ויתאפק ואתחסם המן ועל לגו ביתיה ושדר וקרא לרחימוי ולזרש אתתיה: ויספר ותני להון המן ית יקריה דעתריה ורבותא דבנוי וית כל מה דרומם יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מן כל רברבניא ועבדוי דמלכא: ויאמר המן ואמר המן אוף לא זמינית אסתר מלכתא עם מלכא לשירותא די עבידת אלא יתי ואוף למחר אנא אזדמנית לה עם מלכא: וכל זה וכל כדין לא סליק חדותא (קדמי) ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא: ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי בנורא לא תיכול למרמיה דאשתזיב מיניה אברהם אבוי. בסיפא לא תיכול למקטליה דאשתזיב מיניה יצחק אבוי. במיא לא תיכול לשנקיה דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל. בגוב אריותא לא תיכול למרמי יתיה דאשתזיב מיניה דניאל. ברם עבידו זקיף חמשין אמין ובצפרא אומר למלכא ויצלבון ית מרדכי עלוהי דעד כדין לא אתנסי חד מנהון בצליבת קיסא ואשתזיב מן בתר כן עול עם מלכא לבית משתיא בחדוא ושפר פתגמא קדם המן ועבד קיסא לגרמיה: בלילה בליליא ההוא סליקת קבילת ריביא דבית ישראל לרקיעא ואשתמעת מקדם מרי עלמא היך קל גדיין ועזין עד דאתנדדו כל אנגלי מרומא וקמו מתבהלין ואמרין אילין לאילין דלמא אתא זמנא למהוי עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמא ענה רבון עלמא ואמר להון מה דין קל גדיין די אנא שמע ענת מדת רחמין וכן אמרת לא קל גדיין אנת שמע אלהן קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למהוי קטילין על גזירת המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין ותיבו על עמיה ואמר לבזע ית סיטומתא דאתחתמא לביש על בית ישראל ופקיד למלאכא די ממנא על שינושתא ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדד ית שינתיה דמלכא דאחשורוש ואקדים בצפרא נסים אפין ואמר לשמשי ספרא לאייתאה ספרא דכרניא פתגמיא יומיא מה דארע לכל מלכיא די לפרס ומדי ומן יומות עלם וכד חזא שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפך ית פצימי ספרא ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואתגוללו פצימיא מאליהם והוו מתקרין מליא מן גו פצימיא קדם מלכא: וימצא והוי מסתכל וחמי מה דכתיב בספר דכרניא דחוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין שלטוני דמלכא נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידיהון למקטל למלכא אחשורוש: ויאמר ואמר מלכא מה איתעביד יקרא ורבותא למרדכי מטול הדין מלתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא אתעביד עמיה מידעם: ויאמר ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת בית מלכא בריתא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על זקיפא דאתקין ליה: ויאמרו ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא יעול: ויבא ועל המן ואמר ליה מלכא מה ליעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה מאן בכל עבדוי דמלכא יקיר כותי ולמא יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ויאמר עני ואמר המן למלכא גברא די מלכא צבי ביקריה: יביאו ייתון לבושא דמלכותא די הוה לביש ביה מלכא וסוסיא די הוה רכיב עלוי מלכא ואתיהב כתרא דמלכותא ברישיה: ונתון ויתנון לבושא וסוסא על ידוי דגברא פרתונאי מן שליטי דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וארכבתון יתיה על סוסיא באישקק דקרתא ויהון מכריזין קדמוי ואמרין כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשב בלביה ואמר המן למקטלי בעי ונמליך חלופי בעי כמא די חזית בחזוא: ויאמר ואמר מלכא להמן סרהיב ועול לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסויא דארגוונא טבין וסב מתמן (לבושא) שיראה טבא פרגינן דמטכס באבנין טבין ומרגלין ותליין בארבע קרנתיה דידיה חנא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא. וסב מתמן כלילא רבא דדהבא מוקדוניא דאייתיאו יתיה לי מן קריין ומדינתא ביומא קדמאה דקמית במלכותא. וסב מתמן ספסירא ושריינא דילי דאייתין לי יתיה מן כוש מדינתא ותרין רדינין די לבושיהון לבושא דמלכותא דמרגליאתא דאייתיאון יתון לי ממדינת אפריקי ופוק לאוריא דמלכא ודבר סוסיא דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שיפרנז די עלוי רכיבית ביומא קדמאה דקמית במלכותא. ואלין מאני יקרא ורבותא דאמרית לך תיזיל ותעביד למרדכי. עני המן ואמר למלכא אית יהודאין סגיאין בשושן בירתא ושמהון מרדכי להידין מנהון איזיל אמר ליה (מלכא) למרדכי יהודאי די אמר טבתא על מלכא דיתיב על תרעא דילי. וכד שמע המן ית פתגמא הדין סגיא באיש עלוי חזויה אשתני ועינוי אתחשכא ופומיה אסתליף ורעיונוי אשתגישו וקטרי חרציה אשתריין וארכובתיה דא לדא נקשן. עני המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון מרדכי דאית בעלמא ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אומר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי. עני המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון תרעי דמלכא ולית אנא ידע על הידין תרעא אמר לי. עני מלכא ואמר להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית נשיא ועד בית מלכא. עני המן ואמר למלכא גברא ההוא סנאה דילי וסנאה דאבהתי. עסרא אלפין ככרין כספא יתיהיבון ליה והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן עסרא אלפין ככרי כספא זיל הב ליה ועל כל ביתיך אנא משליט ליה והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא עסרא בנין דאית לי ירהטון קדם סוסיא (בתי"ק כורסיא דידך) והדין יקרא לא יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן את ובנך ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא גבר הדיוט הוא מני יתיה על מדינתא חדא או על ריסתקא חדא והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט יתיה וכל מלכותי ימא ויבשתא ישתמעון ליה

והדין

ביאור

אירמי טנאנא ופירוש טינא וקנאה שנאה בינו ובין המלך: תליתאה. ככתוב לפנינו ודו"ק: לשניקיה. פי' לא תוכל לחנקו במים וכן תרגום ויחנק ושניק ע"ש בת"א ובת"י פ"א: קבילת ריביא. פי' צעקת נערי בית ישראל מלשון קובלנא וכן לעיל ביונתן פרשת ויצא: דאיתנדדו כל אנגלי מרומא. פי' כל מלאכים שבשמים וכן יקרא אל השמים. תהלים נ' תרגומו יקרא לאנגלי מרומא וכמוהו הרבה: סיטומתא. וכן בתרגום ראשון ויסר המלך טבעתו ואעדי מלכא סיטומתא והוא לשון חותם: די ממנא על שינושתא. פי' מלאך הממונה על מהומה ובלבול וטירדה וכן תרגם ויהם ה' ושגש ה' וכן והמם מהומה גדולה ושגש שיגושא רבא לעיל: נסים אפין. פי' פניו זועפים וכן לעיל נסים לנוכין וכן ויתעלבו ונסיסו: פצימי ספרא. וכן ואתגיללו פצימיא ופירוש הדפים של הספר לרז"ל פרק פלומיו ונקראו כן לשווים ומיושרים ומזה תרגום של פ' ויהי בקריאת יהודי ג' או ד' דלתות דילתים ל"ו ע"ש וק"ל. מאן בדרתא. פי' בחצר וכן ובזה החצר פותיא דדרתא עיין שלהי פרשת תרומה וע"ש: פרנתאי. כדמצאתי בכתב ישן בקלף ולפי נוסחא זו היא כפשוטו שר אחד מן הפרתמים וכן בתרגום ראשון הפרתמים פרתוכאן ויכול להיות שזה שם השרים היושבים על נהר פרת כ"כ המתורגמן: סרהיב. כבר פי' למעלה: שיראה טבא. הוא מלבוש משי ומהר"ד מגיה שיראה פרגלאה לשון רז"ל ואם כיון להגיה היה כנלע"ד שדוחק דערכה באגנא עבן ושבירו בשיר השירים ה' פסוק גלילי זהב באשר גליף על פרוזג והוא ענין קישוט ותכשיט של אבנים טובות וק"ל ועיין במתורגם: מן קריין ומדינתא. כך מצאתי בכתב ישן וכנ"ל. ואל ישיאך לבך להשות אזנך לשמוע בדברי המתורגמן שהטיעו הנוסחא הראשונה קרקמדינתא וכתב מה שכתב דבר היוצא חוץ משיטת השכל ואינו כדאי להעתיק שיבושי דבריו וע"ש ולפי נוסחתינו מן קריין ומדינתא פירושו מבואר המקומות ומדינות גם לא כמ"ש מהר"ד ע"ש שפירש מ"ש: ספסירא ושריאנה. פי' חרב ושריונו: ותרי רדינין וכו'. עיין מ"ש מהר"ד שני שלטונים מלשון רודה ענין שליטה וכו'. ויותר היה כנלע"ד רדינין לשון לבוש מרוקע ומרוקם וכן תרגום רקועה פחים רדודי טסין וכן בפסוק סמכוני באשישות רפדו רדידין על גוואלי וכן לעיל בת"י ותקח הצעיף ונסיבת רדידא וע"ש ובת"י וישב: ופוק לאוריא דמלכא. פירוש בית הסוסים לשון פסוק ארוות סוסים: ופומיה אסתליף. פי' כך ונלוף בשפותיה שנתעקם פיו שלא היה יכול לדבר ומחשבתו נתבלבל: וקטרי חרציה אשתריין. היא תרגום של וארכובתה דא לדא נקשן וכו': ריסתקא. כך מצאתי בכתב ישן וכנ"ל. והיא לשון גמרא דפרק השוכר את הפועלים ריסתקא דמחוזא שכיחי בהן איכשי ופי' הוא שוק. ולפי הענין הוא החנות מחוז ושוקים והכנסה

והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה יזיל (בכל מדינתיה) בכל עלמא והדין יקרא לא יתעבד ליה. עני מלכא ואמר להמן גברא די אמר טבתא על מלכא ושזיב רישיה דמלכא מן קטלא טבעי וטבעיה יזיל (בכל עלמא) בכל מדינתא והדין יקרא לא יתמנע מיניה. עני המן ואמר למלכא פרורתקין ואיגרתא אישתדרא לכל מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי (ויתבטלון) והדין יקרא היך יתעביד ליה. עני מלכא ואמר להמן איגרן ופרורתקין די שדרית אנא מבטל יתון וכל הדין יקרא לא יתמנע מיניה תנינות נזף ביה מלכא ואמר ליה (המן) המן בעגלא בעגלא לא תבטיל פתגמא מן כל מה דאמרית: ויקח וכד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא וכל מילוי לא משתמעין על לבי גנזי דמלכא כד כפיפא קומתיה ולא פשיטא כד אביל וחפי רישיה כד אודנוי מרטשן וכד עינוי מחשכן וכד פומיה מסתליף וכד לביה מטמטם וכד (מעוהי) מבזעין וכד קטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן. ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאייתיאו יתיה ביומא קדמאה די קם במלכותא ונסיב מתמן כל מיני מלכותא כמידעם דאתפקד. ונפק מתמן כד מבהל ועל לאוריא דמלכא ונסיב מתמן סוסיא דקאי בריש אוריא דמתליין ביה מחטפין דדהבא ואחד בריסניה דסוסיא וכל מני מלכותא טען על כתפוי ומקטרין קטרוי ומחלזון חולזוי ואזל וקם על מרדכי צדיקא עני ואמר ליה קום לך מרדכי צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קדים לך סקך וקטמך לעסרא אלפי ככרי כספא די אמרית לאעלא מבית גנזי דילי לבי גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן קדם דאיתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עידן דאתון מצליין קדמוי הוא מקבל צלותיכון ופריק יתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קום לך מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבוש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא דמלכותא. עני מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן רשיעא בר זרעא דבית עמלק אוריך שעה חדא ואיכול לחמא דגידין ואשתי מיא דמרירן. ובתר כן אפיק יתי וצלוב יתי על צליבא. עני המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא בר זרעא טבא מן יומיכון ניסין רברבין מתעבדין לכון צליבא דאתקינית לבישתי אתקינית יתיה. השתא (קום לך מרדכי) לביש לבושא דמלכותא ורכוב על סוסיא דמלכותא ופתגמוי דמלכא לא תבטל. עני מרדכי ואמר להמן מן דאיתא תלתא יומין ותלתא לילון בצומא הכדין רכיב על סוסיא דמלכא. כד שמע המן ית פתגמא הדין על לבי גנזי דמלכא ואפיק מתמן כל מיני בוסמין ומשחנין טבין ומשח יתיה ואסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ותקין יתיה שפיר בכל תקוני מלכותא. ואוביל יתיה מן מעודא דשדרת ליה אסתר מלכתא. ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכותא אישתדרא ליה מן בית מלכא עסרין ושבעא אלפין עולימוי בחירי וכפין דדהבא בימיניהון וכוזא דדהבא בסמליהון (דמכריזין) ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה. וכד חזון בית ישראל. אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ומענין ואמרין הכדין יתעביד לגברא דמלכא די ברא שמיא וארעא צבי ביקריה. ואדיקת אסתר וחזית ית מרדכי בר אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכותא יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא דמלכותא אודיאית ושבחית לאלהא דשמיא על פורקנא הדין. כד יהיב מרדכי סקא על גושמא וקיטמא יהיב על רישיה לעני מעיקין ובהיא שעתא דחזיתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה ואמרת ליה עלך אתקיים כתבא דכתיב בכתיבי קדישי מקים מעפרא מסכינא ומן קיקלתא למכיכי רוחא למותבא יתון עם שליטינן וכורסיה יקרא מחסין יתון. ואוף מרדכי שבח ואמר הפכתא ספדא דידי לחדותא עברת סקא מני ואלבישת יתי לבושא דמלכותא. אשבח יתך יי על פורקני ולא חדית ית (לבהון) בעלי דבבי עלי: וישב ובכן חזר מרדכי לתרע בית מלכא ביקר וביקרו סניאה והמן אתחסף ואזיל לביתיה אבל ורישיה מכסי ובההיא שעתא הוה בידוי דהמן ארבע אומנון ספרא דספריה למרדכי. ובאניא דאסחי יתיה. גולייר דהוה נגיד לסוסיא. כרוזא דהוה מכריז קדמוי ואמר כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: ויספר ותני המן לזרש אנתתיה ולכל רחימיה ית כל מה די ארע יתיה. ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא שמיע לך מן קדמיתא דהון תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניה מישאל ועזריה ועל דלא שמעו למלוי (מלכא) דנבוכדנצר שרא יתון לאתונא דנורא ונפקו מן שלהוביתא דנורא. ומומא לא הוה בהון אלא נפק לישנא דנורא מגו אתונא ואוקיד למאן דאכלו קורציהון ואתון חנניה מישאל ועזריה פלטון מן אתון נורא יקידתא. והשתא אין איתוי מרדכי מן בנידהון דגובריא דאינון עובדוי דמיין לחד מנהון היך דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפל ולא תקום: עודם עוד הינון ממללין עמיה ושילטונוי דמלכא קריבו וסרהיבו למתיא ית המן למשקיא די עבדת אסתר: ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: ויאמר ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשקי דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהיב לך ומה בעותך דמן פלגות מלכותא ויתעביד: ותען ועניית אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית חסדא ורחמין קדמך מלכא ואין על מלכא שפיר תתיהב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי: כי ארום אזדבנית אנא ועמי למשיציא ולמתקטלא ולמובדא ואילו לעבדין ולאמהן אזדבנא שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי בטננא דמלכא: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא מה יודן ובר מה יודן גברא דחשיב לביה למעבד כדין: ותאמר ואמרת אסתר גברא בישא ובעיל דבבא המן בישא הדין ולמה אתקרי שמיה המן הא מן בעא למפשט ידיה באומתהון דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי למקטל יתון והמן אתזיע מן קדם מלכא ומלכתא: והמלך ומלכא קם בהימתיה מן משקיא דחמרא ועל לגינת ביתן והון מקצצין קדמוי אילנין טבין דתנוח חמתיה מיניה ולא נחת והמן קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא מטול דחזא ארום שלימת עלוי בישתא

מן

ביאור

המגיע מהם: פרורתקין. י"מ שהוא מלשון פרוונקא ועניינו שליחות וזהו נוסחאות מ"כ פרוהקיון ואז היה נראה לפרשו מלשון גמרא דערובין פרק בכל מערבין הא בפרהגננא ופירש רש"י ממונה לענוש בני אדם או לגבות ממס וכן בפרק השוכר את הפועלים בב"מ ואשכחיה להאי פרהגננא דקא תפיס גנבי וכן נראה לפי הענין אמר שכבר אנשים כאילו הכלים יהיו דפוסים וק"ל: אודניה מרטשון. פי' מהר"ד שנעשו נכאם כמו אם על בניה רוטשה. ויותר נכון לפרש אזניו נדקעו ומזועין ומטורפין ועיין במתורגמן בערכו: דמתליין ביה מחטפין. המתורגמן הביאו ולא פי' בו דבר ונראה שהוא מלשון רז"ל בכלים מחוסר חטפה שפי' מחוסר גרידא וכן כאן הוא הכלי שגוררין בו הסוסים ועיין בערוך: ומחלזון חלזוי. פי' מהר"ד שעיניו כהו ולאייתי מן תרגום חכלילי עינים ע"ש ול"נ פירושו שהוא כלעיל בו מהקטרון קטרוי פירוש שהנגד מלכות קשורים בקשריהם ומחלזון חולזוי פירוש חגורים מגורותיו וכדלעיל בפסוק בימים ההם גבי מלכות שבא ומלזת פילוזא. וע"ש וכאן ר"ל שהיה הכל מוכן: אריך שעה חדא. פי' המתן זמן מה: לחמא דגידין. פי' לחם של לענה וכוס תרגום שלו גידין: ואסחי. כבר בא ביאורו ועניינו רחיצה וק"ל: אדיקת אסתר. פי' הביטה וראתה: סקא על גושמיה. פי' שק על בשרו לשון הפסוק דניאל והודד גושמיה וכן נורא בגושמיהון ורגיל לבוא זה הלשון בפי הפילוסופים ופי' ועניינו גשמיות הפך רוחניות: ומן קיקלתא. פי' ע"ד מאשפות ירים אביון ורגיל לבוא לשון זה בדרז"ל קולקלא דמתא וכמוהו טובא: למכיכי רוחא. הם נמוכי ושפלי רוח: וכורסיה יקרא מחסין יתון. ע"ד המקרא וכסא כבוד ינחילם: והמן אתחסף. פי' שנתבייש ונעשו פניו משתנים כחספא בעלמא: הוו בידוי דהמן ארבע אומנון. שהיה בידו ועמדו ארבע אומנים אחד שהיה מספר אותו: ובנייא. פי' מלשון בי בניא והוא אומן המרחץ: וגולייר. ברבות הוא פי' שעל רכב שהיה מושך הסוס ורץ לפני הסוסים: לאתונא דנורא. כבשן האש: ואוקיד למאן דאכלו קורציהון. פי' אלו שהרכילו עליהם ומסר אותם למלכות לשון גמרא ליכול קורצא כו': פלטון מן נורא. פי' הלכו ונשארו לפליטה ונמלטו: היך דאת שרית. כאשר התחלת: וסרהיבו. כבר ביארנו שהוא לשון היה מהר: דמן פלגות דמלכותא. כצ"ל. וכמ"ש בכ"י ופי' שבקשה שתהיה מחצי המלכות והלאה וק"ל: בטננא דמלכא. כבר פי' כמו בנזק המלך ובערוך מפרשו לשון רוגז וקנאה והכל הולך למקום אחד: ואמר מלכא אחשורוש לתורגמניה. אמר תורגמניה וכו'. די קמכפל ויאמר והכין הוא במדרש ויאמר המלך ויאמר לאסתר ויאמר ויאמר ל"ל אמר רבי אבהו בתחלה ע"י מתורגמן כיון דאמרה ליה בת מלכים אנא ומשאול קאתינא מיד ויאמר לאסתר: מה יודן וכו'. כמו מן הוא דין תרגום של מי הוא זה וק"ל: אתזיע. לשון רתת וזיע:

והא

מן קדם מלכא: והמלך ומלכא תב מגינת ביתנא לבית משקיא דחמרא מסתכל וחמי ית המן דמי על ערסא דהות אסתר יתיבא עלה ואמר ליה מלכא אוף למכבש ית מלכתא עמי בטרקלונא את בעית. פתגמא נפק מן פומא דמלכא ואפוי דהמן הויין חפיין: ויאמר ואמר חרבונא חד מן סריסיא קדם מלכא והא חרבונא דכיר לבישתא אלא על הדא דכיר לטב מטול דעם המן הוה בעצתא די נסיב (עצתא) למעבד צליבא למרדכי. וכד חמא דשלימת בישתא על המן ועל ביתיה אזל אוף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול וניסב ית מלכותא מינך. ואם לא מהימנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא. והא קאים בביתיה רומיה חמשין אמין. עני מלכא ואמר למרדכי צלוב יתיה עלוי. ועל מרדכי איתקיים מה דכתיב בכתבי קדישי כד רעי מן קדם יי ארחתיה דגברא אף בעלי דבבוי יתמכון עמיה. עני מלכא ואמר למרדכי יהודאי די שזיב למלכא מקטול קום איזיל וסב ית המן בעיל דבבא בישא מעיקנהון דיהודאי וצלוב יתיה על צליבא דאתקין לנפשיה ודון יתיה דינין בישין ועביד ביה היך דשפיר באפך. בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן מן תרע בית מלכא עני מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא בישא (דידי) ומעיקנהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך: ויתלו עני המן רשיעא ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא. בבעו מינך מרדכי צדיקא לא תצליבני כהדין דצליבין לגברין הדיוטין. גברי עלמא לא ספנית יתון ורברבני מדינתא אשתעבידו קדמוי ארגישית מלכין במימר פומי ובמלל סיפוותי אבהילית מדינן. ואנא המן פתשגר דמלכא הוה שמי והוית מתקרי אבא למלכא. זיוע אנא מינך דלא תעביד לי היך מה דחשיבת למעבד לך. חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאגג אבא סב. את מרדכי עביד היך טיבותך בקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש. לא תדכר לי סנאתא דאגג וקנאתא דעמלק ולא תקני לי כבעיל דבבוי בלבך ולא תנטר לי כמא דנטר (ונקם) עשו אבא. ניסין רברבין אתעבידו לך כמא דאתעבידו לאבהתך כד עברו בימא. עיני כהתן למחמי אפך (ופומי לית) אנא יכיל למפתח מן קדמך. על די נסיבית עלך עיצתא מן רחיטי ומן זרש אתתי. בבעו מינך חוס על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי בפריע כעמלק אבא וסיבותי על צליבא לא תצלוב והיך די את בעי קטול יתי. רישי תעדי בסייפיה דמלכא די ביה מתקטלין כל רברבנוי דמדינתא. שרי המן צוח ובכי ולא ארכין מרדכי אודניה ליה. וכד חזא המן דלא משתמעין מילוי נטל איליא ובכיתא על נפשיה במציעות גינת ביתנא. מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתיליא די שתלית מן יומי בראשית דבר המדתא בעי מיסוק לאכסנדריא דבר פנדירא אתכנשו כולהון ועצו עצה מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על רישיה. גופנא אמר קוצרא אנא ולית אנא יכלא דיצטליב ברישי מחמת דמני נסבין חמר דניסוכין. אדרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין לבכוריא ומני לבש אדם וחוה. זיתא אמר יצטליבו ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין משחא למנרתא. חכים רזיא ברא יתי למפרע שטרא דעובדיא נביא. סב חרינא דיצטליב ברישיה. אמר דיקלא קדם נטוריה. ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאגג דעמלק כל מלכיא יודון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מינך ולך יאה למפרק בניא כמא דפריקתא ית אבהתא. מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל מה דאמרת נסב יתך בעצה דיצטליב ברישך דאת זוגא לכנשתא דציון סבירא. אמרת אתרוגא דיצטליב ברישי (לא יכילנא) די עלי אתו כל עמיא כולהון למיסב מן איבי לשבחא קדמך. פתח אסא פומיה ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא. די עלי אמרין ששון ושמחה. ועוד די אנא שותף עם אתרוגא. צוח בלוטא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דדבורה מניקתא דרבקה קבורה תחותוי. קרא בוטמא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי. רומנא אמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דצדיקיא מתילין לקבלי. שמעו מני אמר ארזא וקופו יתיה להמן רשיעא ולעסרא בנוי על זקיפא די אסקין לנפשיה: ויתלו וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין למרדכי וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קדישין. צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא חלפוי: ביום ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתיה דהמן בעיל דבבי דיהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה: ויסר ואעביר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי על ביתיה דהמן: ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם ריגלוי ובכת ואתחננת ליה למעברא ית בישא דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: ויושט ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכא: ותאמר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסדא ורחמין קדמוי וכשר פתגמא קדם מלכא ותקנא אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית אגרתא מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דכתב להובדא ית יהודאי דאיתו בכל מדינתיה דמלכא: כי מטול דהיך אנא יכילא למחמי בבישתא די תערע ית עמי והיך אוכל למחזי באבדנא דתולדתי: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא אנת סרחת מן שירויא דשאלתיך ואמרת ליך מן הידי אומא איתיך אעביר מינך מלכין ושליטין ומן הידי זרעיתא אעביד מנהון הגמונים ופולימרכין ואמרת לי לית חכימא אנא דידעא אבא ואמא מייתן וטלייתא זעורתא שבקון יתי. והשתא הא ביתיה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו

על

ביאור

והא חרבונא דכיר לבישתא. עיין בתרגום ראשון שכל שבעה סריסים נזכרים לרעה וע"ש בפסוק ביום השביעי: אוף הוא לגרמיה. פי' אף בעצמו: כד רעי מן קדם ה' וגו'. הוא תרגום ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלימו אתו וקאי אחרבונה לפי הענין שהיה שונאו וק"ל: אתקינת לגרמך. פי' אשר הכינות לעצמך: גברי עלמא לא ספנית. פי' אנשי שם אשר מעולם לא חשבית וכבר פירשתי מלת ספנית: זיוע אנא מינך. פי' מתפחד אני ממך: כמא דנטר עשו וכו'. כמו שהיה נוטר שנאה כדכתיב וישטום עשו והוא השנאה דבין עשו לי עקב נטר ליה: בפריע. במהרה: סיבותי. פי' שיבתי: שרי. התחיל: ארכין מרדכי אודניה. פי' שלא הטה אוזן מרדכי לו: איליא ובכיתא. כבר ביארנו לשון יללה: גופנא אמר קוצרה. פי' מהר"ד לשון מיאוס ולא ידעתי למה מאס בפשוטו שהיה אומר גידולו של גפן קצר לתלות בו: אדרא. פי' תאנה אמרה שיתלה בראשי אי אפשר לי וזהו לא יכילנא שממני מביאים בכורי תאנה וממני לבש אדם וחוה כמ"ד ויתפרו עלי תאנה: חכם רזיא וכו'. למפרע שטריה דעובדיה נביא פי' הקב"ה שהוא מגלה רזים ברא אותי בשביל השמן שנעשה לאשת עובדיה הנביא כדכתיב במלכים ב' ד' ועיין מ"ש מהר"ד וטעותו ניכר לכל משכיל ואינו כדאי להעתיק לשונו באריכות שפי' על ועבדיו הנביאים שנבאו על מפלת עמלק ודבריו דברי נבואה. ואין להם שורש כלל ובדואה דבדואה: סב חרינא. פי' קח וטול אחרת שיתלה בראשו ולא כמו שיש מפרשים בפירושים שונים לפי נוסחא כלשונה והבנת קריאתם ואינו כדאי להעתיק כי נלאיתי ואיני חמור לישא בכתפי כתבי טעותיהם ודעתיהם: אמר דיקלא קדם נטוריה ידעין כל בני אנשא. פי' אמר התמר כי תרגום של התמר יפרח היך דיקלא ואמר קודם נטוריה לפני שומרו הוא בוראו יתברך ולא כמו שפי' מהר"ד ולא דקדק היטב וקרא עיכוב פירושו שאמר התמר קדם נטורי הן שומרי מצות הן הצדיקים וע"ש ומשם תבין האמת אשר אתי ובעטי: מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך. פי' השיב הקב"ה ישר כחך כל מה שאמרת ליקח אותך בעצה וכו'. וא"א להתלות בך מפני שאת זוגא לבת ציון הרצויה ומקובלת וזהו דציון סבירא ולכן נקרא ארץ ישראל ארץ צבי וק"ל: בלוטא. ביטמא. הוא נמצא לפסוק אחד כאלה וכאלון תרגום שם כבוטמא וכבלוטא. והם אילני סרק ותחת אחת שמה נקברה דבורה ובאחת מהם אבשלום בר דוד וק"ל: רומנא. הוא רימון. וזהו דמתרגם ואזיל דצדיקיא מתילין כמ"ש כפלח הרמון: אמר ארזא כו'. יש מגיהים ומוחקים דאיתא במדרש שקוץ היה שאין בו שום זכות וראוי שיתלוהו בו לקיים מ"ש ובליעל כקוץ מונד: על זקיפא. על עץ התלייה וכבר כתבנו שהוא לשון הגמרא: וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת. פי' חמת מלך הדר במרום נח רוגזיה במה שצדיקא מעקתא אשתזיב ר"ל נתקיים הפסוק צדיק מצרה נחלץ וגו': ועל רשיעא חלפוי. פי' ויבא רשע תחתיו: די תערע. תרגום על אשר ימצא מלשון מענין המאורע: סרחת מן שירויא. פי' שחטאה בזה מתחילתה שאילו גילתה מיד מאיזה אומה היא עושה מהם דוכסים ושרים וזהו הגמונים ופולמרכין מיני שררות הידועים: וסרחת. לשון סירכא ורגיל בזה למי שמעוות וחוטא בענין: ואמרת ליה חכימא אנא דידעא דאבא ואמא מייתן וכו'. פי' שאמרה איככי יכולה לידע מאיזה אומה שאבי ואמי מתו בעודה

קטנה

סמני ר"ת במסורה ומנחת כליל ומנחת שי: והנוסף ממנחת כליל ומ"ש הם בסמן הזה []

א"ב, ר"ת אלפ"א בית"א ובעלי המסורה כונו בזה כוונה כפולה כאשר מוסרים המלות כסדר א"ב א"ב א"ג וכו' או א"ב אותיות הגדולות וקטנות: א"ב ר"ת אחד בתורה, אחד בנביאים, אחד בכתובים: א"ח א"מ. ר"ת אחד חסר אחד מלא: אמת, ר"ת איוב משלי תהלים, והיפוך היא תא"ם, או ר"ת אלה הדברים מלכים תרי עשר: אס"ף. ר"ת אתנחתא סוף פסוק, או אחד סוף פסוק: אכ"ף. ר"ת אחד בלא פסוק: אפ"ס. ר"ת אחד פסוק סמן: אדכרה. או אזכרה בעלי המסורה קוראים לשם בן ד': אופן ועגלה, קורים לטעם קרני פרה [⌒⌒] כזה: אנדרוגינוס, ר"ל נמצאות בתנ"ך מלות שהן תואר זכר ונקיב' כאחת, היינו היו"ד מאותיות אי"תן בהתחלתן שהוא מסוג הזכרים, ובסופן אותיות נו"ן ה"א המשמשות לנקבה, ונקראות אנדריגנוס כי המלה כולל זכר ונקיבה, כמו ויחמנה [בראשית ל' ל"ט]: א"ת ב"ש. ר"ל ריש סוף: (ב) ב"ע: ר"ת בטעמא: בכתו'. ר"ל בכתובים: בליש'. ר"ל בלשון לשון בין שהוא עם שמוש או בלתו: במ"א. ר"ת בר מן אחד. וכן במ"ב וכן במ"ג ולפעמים הוא ר"ת בר מן דין. במ"ל. ר"ל במלעיל דהיינו באמצע: בספ'. כונתם בספרא היינו בלשון ספר: בע'. בעינא היינו בלשון סמן: בקרי"א. ר"ל במקראי קודש: (ג) גברא. מוסרים כן במלות מסופקות אם הם פעלים או שמות האנשים, כמו אחזת מרעהו [בראשית כ"ו כ"ו] במס"ק לי' שום גבר אינש, ור"ל אחזת הוא שם אחד מאוהביו ושמו אחזת: (ד) דחסר. היינו דחסר אותיות הנחות וי"ו או יו"ד ודומיהם: (ה) הלילא. הוא ס' תהילים: הללי. הוא ספר המקרא מפורסם שבספרד: (ז) זוגין. הוראתו לזוגין שיש להם יחוס שוה, כמו תאומים תומים, פולה פוה': (ח) ח'. ר"ת חסר: חד"ח. ר"ת חסר דחסר ר"ל אם ב' אותיות נחות או יותר חסרים במלה אחת: ח"י. ר"ת חומש ירימו והוא מובא מאוד או חסר יו"ד: חטף. בעל מסורה מיחסין כן ־ או ־ ולפעמים גם לשו"א עלמה ולפעמים מיחסים השו"א לרפה: (ט) טרחא. נקרא הטעמא כן: (י) יהב"י. ר"ת יקותיאל הכהן בן יהודה מדקדק מפורסם: יח"ה. ר"ת יוצא מן הכלל: י"ס, ר"ת יש ספרים: יתיר אין או מיתדין. ר"ל עד היום [בראשית י"ט ל"ז] נמסר ע' מיתדין ר"ל בלא מלת הזה כי ברוב כתוב עד היום הזה: (כ) כ"ד. ר"ת כן דינו: כ"כ. ר"ת כן כתיב: (ל) לית. או ל' ר"ל המלה הזאת אינה עוד במליאות: לב"ע. ר"ת לית בטעם ור"ל אינה בנגינה הזאת עוד: (מ) מ"ד או מדינחאי. ר"ל והם בני א"י לפי שאנו במערב להם, ובני בבל קוראים מערבאי ועם למ"ד השמוש למ"ד או למ"ע ר"ת לדעת מדנחאי או לדעת מערבאי: מל'. ר"ת מלא: מד"מ. ר"ת מלא דמלא וברבוי מלאים דמלאים: מ"פ. ר"ת מלעת פסוק: מ"ח. ר"ת מלא חגינא אג מסכה תורה: מ"ק. ר"ת מלא קדמאי: מ"ל. ר"ת מסור לעיל: מאיילא. הוא קו א' ולורתו כצורת הטפחא והוא משרת לאתנחתא אף שהטעמה על הרוב הוא מלך והמוכם תמיד משרת האתנחתא: מפיק. דהיינו מפיק הא' או ה' או כמו תאומים ותומים [בראשית כ"ה כ"ד מס"ג]: (נ) נ"כ. ר"ת נביאים כתובים: נסימ"ב, נסבין. עניני לקיחה אשר האות כתיב ולא נקרא כמו תאספון [בשמות ה' ז'] והוא חד מן מ"ח מלין נסבין א' במלאות תיבותא: נקדימון. הוא אחד מן בעלי מסורה שהיה מנקד גדול: (ס) ס"ת. ר"ת ספר תורה או סופי תיבות. סמוכי. האתנחתא נקרא כן לפי שצורתו כמו כוס הפוך, או לפי שדרכו להסך המנושה, כמו שנמסר [ויקרא י"ח ע"ו] על מלות לא תְגַלֵּה, כל פסוקי בלר"י: סיני. אחד מבעלי המסורה שהגיה ס"ת כאלו נתנה מסיני:

(ע) עטור סופרים פי' הקרה שתרגום של הקרה הוא עטור עיין [במדבר ל"ז] רש"י והרא"ש: עפיר ועפירים. הוראתם על מלות המלאות ויתיר אות כמו מלת דִישָׁן [בראשית ל"ו] פי' עפירים מקמצין דהיינו המלאים יו"ד נקמצים והפוכו עני:

(ק) קמץ. לפעמים קוראים לצירי קמ"ץ קטן: (ר) ר"פ. ר"ת ריש פמן או ריש פרשה או ריש פדרא: ר"פ. ר"ת ריש פסוק ובלשון רבים ראשי פסוקים: רבוי. יורה על מלות אותיות הנחות במס"ק למלת והעמדה לפני ה', ל' וחסר והוא חד מן ז' זוגין חד מיעוט וחד רבוי ביו"ד: רם. הוא פי' לטעם שעל האות, כמו במס"ק משפחת רם ר"ל פקודי הסמוך אלא משפחות הוא בזק"ף שרשום למעלה: (ש) שב"ן. ר"ת שום בר נש: שבר. הוראה על טעם תביר שהוא ענין שבר בלשון ארמית: (ת) תביר, הוא כנוי לתרי עשר: ת"כ. ר"ת תורת כהנים והוא ספר ויקרא: ת"ל. ר"ת תרי ליטא, ר"ל המלה בשני באורים.

לסיים עם מאמר מוסגר בפי' רא"ע חלק ויקרא סמן י"ב פסוק ז

על צווי והקריבו לפני ה'. מפרש רא"ע וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף, כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף: והמאמר הזה סותר משנה ערוכה (בזבחים דף ס"ד ע"ב) וז"ל חטאת העוף וכו' אין למזבח אלא דמה, א"כ הוא כשארי חטאות, ואיך ס"ד אשר הכהן איננו אוכל אותה, והלא המליקה בעוף כמו שחיטה בבהמה, ובאמת נוכל לומר כי רא"ע מדייק ע"ז הפשט כמו שנזהר רא"ע בספרו דרכים בהקדמת בראשית למה כתיב והקריבו ולא והקריבם, אלא ודאי המטאת עוף אינו בכלל הזה, וכאשר רא"ע מביא כמה פעמים דעת התלמוד ומפרים לחז"ל ראשית הקבלה כי דעתם גדול מדעתנו. ואיך יסתור פה משנה וגמרא. ע"כ צריך לפרש כאשר פי' רא"ע (שמות ל"א י"ח) במאמר אשר אברהם וכו' כי העגל בן בקר לחטאת איננו על דבר העגל אשר עשו ב"י מהראיות אשר מביא שם, א"כ מלת לחטאת איננו ע"ש החטא רק משורש נקוי כמו לחטא את המזבח (יחזקאל מ"ג כ"ב) וכפי תרגומו שם פי' עתדכי, והוא כטעם חנוך המזבח, וכ"כ היה הפר לטהר ולחנך את אהרן, ע"כ נוכל לפרש כי החטאת אשר מביאה האשה הור או ב"י אחרי ימי טהרתה איננה על חטא אשר נשבעה לא להזדקק לבעלה, רק הוא נקוי ממקור דמי', והפי' הנ"ל בפירוש רא"ע (שם פס' וא"ו) מביא בשם י"א ולא דעת עצמו, והרב בעל דורש לציון מקש' על מאמר רבינא ונבילה וטריפה לא יאכלו וגו' כהנים איצטריך לי, ס"ד אמינא הואיל ואישתרי מליקה לגביהו משתרי נמי נבלה וטריפה קמ"ל עיין (מנחות מ"ה ע"א) ואיכא ס"ד הלא אכילת חטאות היא מלות עשה ואכלו אתם אשר כופר בהם (שמות כ"ט ל"ג), ואיסור נבלה הוא ל"ת והעשה דוחה ל"ת ע"ש הפירוך ע"ז, ומכ"ז יש לפלפל ע"ז, ע"כ נראה דעת רא"ע כטעם בעה"מ דורש לציון כי המליקה לא הותרה לאכול לכהנים רק שאכילת חטאת היא מלות עשה ודוחה אכילת נבלה אשר היא ל"ת. ואם הי' טעם החטאת מפני חטא השבועה הי' מותר לאכול לכהנים מפני מלות עשה הנ"ל, ואולם לפעמים נופל הטעם הזה אם שתה כוס עיקרים אחר הלידה או הולד ילא דופן. אשר לדעת רבנן דר"י אמו טמאה לידה ואע"פ שאינה ראויה עוד ללד, ולמה תשבע אשר תביא חטאת א"ו טעם חטאת העוף איננו על חטא רק פי' לדכאה ממקור דמי'. ע"כ פי' רא"ע כי הכהן איננו אוכל חטאת העוף הזה כי אינו לכפר ואין בו מלות ואכלו אותה אשר כפר בהם (שמות כ"ט ל"ג), ושם מפרש רא"ע דרך קצרה ור"ל האיש אשר כופר בו ע"ש. ע"כ אינו סותר רבינו דעת התלמוד והמשנה הנ"ל. והפסוק עולה כפי פשוטו כהוגן:

Gebet

für Ihre Majestäten den Kaiser und die Kaiserin, wie auch für das erhabene Kaiserhaus.*)

Herr der Welt und König der Könige! der Du Herrscher und Gebieter berufst, sie ausrüstest mit Kraft und Stärke und ihnen mittheilst von Deinem Geiste, daß sie walten in Gerechtigkeit, daß sie ihre Völkerschaften regieren mit Weisheit und Milde und sie leiten zur Wohlfahrt und Blüthe — Dich, Allregierer und Allbeherrscher, flehen wir an: beschütze, schirme und segne unsern allgeliebten Landesvater, Kaiser und König

Franz Joseph den Ersten!

Nimm ihn, Herr, unter Deine Obhut, leite ihn auf ebener Bahn, daß er nicht strauchle! Halte von seinem geheiligten Haupte fern jedes Trübsal, jedes Ungemach! lasse ihn zum Segen der Völker werden, die Deine Vorsehung ihm untergeben hat!

Segne und erhalte seine durchlauchtigste Gemahlin, die erhabene Kaiserin

Elisabeth Amalie Eugenie!

Beseele sie mit Freude und Frohsinn an der Seite ihres erhabenen Gemahls! auf daß Beide gemeinschaftlich sich eines langen und beglückten Lebens vor Dir erfreuen!

Segne Se. glorreiche Majestät

Kaiser Ferdinand den Gütigen,

und die erlauchte Kaiserin

Maria Anna Karolina,

und verleihe Heil und Segen dem gesammten hohen Kaiserhause, dem erhabenen Geschlechte Habsburg's!

Beschütze, schirme und segne das gesammte Vaterland! lasse es blühen und gedeihen durch Deine Gnade und Barmherzigkeit! möge Friede und Eintracht zwischen seinen Bewohnern walten, auf daß ihr Wohlstand wachse und ihr Glück sich vermehre zur Freude des mildliebenden Herrschers, und zum Frommen des ganzen Reichs!

Also sei es Dir wohlgefällig! Amen.

---

*) Verfaßt und eingeführt im isr. Tempel in Prag, von Dr. **S. J. Kaempf**, Prediger und Rabbiner der Tempelgemeinde, Docent an der k. k. Universität in Prag, und ordentl. Mitglied der deutsch-morgenländischen Gesellschaft zu Leipzig-Halle.

1854. Buchdruckerei des M. J. Landau in Prag, lange Gasse 923—I.